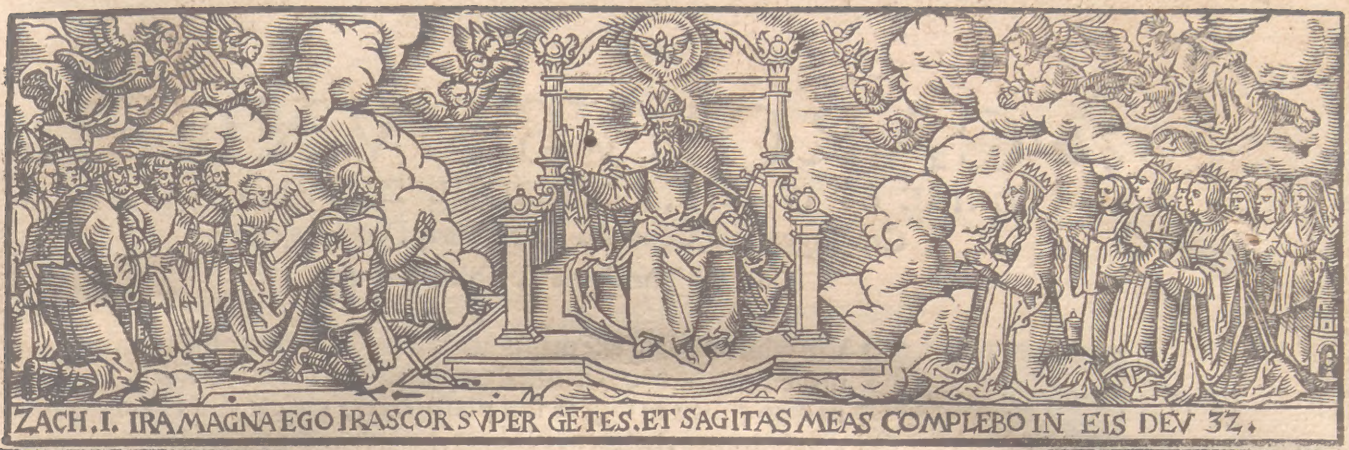
R

R

D. DIONYSII CARTHUSIANI, IN OMNES BEATI PAULI EPISTOLAS

Commentaria, cui quidem in componendis sacrarum literarum libris uix alter similis successit.

CUM GRATIA ET PRIVILEGIO.

Ex altera recognitione.

Coloniæ apud Petrum Quentell.
ANNO. M. D. XXXIII.
Mense Septembri.

CAROLVS DVX GELDRIAE ET IVLIAE, COMESQVE ZVTPHANIAE,

Gruningensium, Couordiæ, Drenthiæq; Dominus, eximijs Dominis Theologis Colonieñ. S.

CVm nihil unquam esse magis proprium, & dignius officio nostro existimauerimus, V.P. quàm totis semper uiribus conari, ut fidei Christianæ nedum cultus in uigore suo perseueret & crescat, sed etiam doctrina eius syncera permanens & libera, perfectam teneat sui fulgoris potentiam, qua & hæreticorum nebulas discutere, & æmula eorum fulgura atque incendia possit extinguere & obscurare. Intelligentes itaque nõ admodum multos ante annos fuisse Dionysium quendam à Rickel, uirum sanctimonia uitæ admirabilem, & sacrarum literarum scientia, ultra communem sortis humanæ facultatem, uehementer exercitatum, qui in oppido nostro Ruremunda, sacri ordinis Carthusiani monachus cum esset, plurima ibi conscripsisse opera ad reipublicæ Christianæ bonum ualde conducentia, dicitur. Referente scilicet id nobis & indicante, pio ac religioso patre Lamberto Pascuali Carthusianorum apud Confluentinos rectore primario, alijsq; pluribus uiris doctis. Operæpretium esse duximus uestris illud eruditis excellentijs indicare, rogantes ut conquisita eius opera iam dicta, uobis exhiberi faciatis, & doctrinarum uestrarum solita diligentia examinetis, proq; utilitate religionis Christianæ æstimetis, ipsa, approbantes authoritate uestra quæcunque digna sunt, ut in publicum ædita legantur, ad Christianæ fidei, iam apud plurimos (proh dolor) uacillantes, robur & reparandum & confirmandum. Eorum enim per Typographos æditionem mox fieri ad limas & approbationes uestras mirum in modum cupimus, sperantes in hoc negotio rem fieri utilem & acceptabilem Christo domino, qui uos ad ecclesiæ suæ sanctæ custodiam & defensionem in doctrina perfecta & uita sancta, sanos & longæuos conseruet. Datum ex oppido nostro Arnhem, die uigesima secunda Februarij. Anno. &c. XXX.

VT pijssimę principis petitioni morē gereremus, quando & id studiosissimis quibusque lectoribus arbitrati sumus gratissimum, uisum est nobis, ut ex innumeris à præfato Dionysio Carthusiano uiro undecunque doctissimo examinatis operibus, commentarij in Paulinas epistolas primum omnium prodirent in lucem, ut si illi placebunt, & reliqua postea æderentur.

Decanus & magistri facultatis sacræ theologiæ generalis studij Colonieñ.

Gelria terra ferax, miserûm spes, regia tellus
Pollens nobilibus magnanimisq; uiris.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI OPTIMOQVE CHRISTIANAE FIDEI ET RELIGIOnis aſſertori, Carolo, Gelriæ & Iuliæ duci, Zutphaniæ comiti, Groningi, Phryſiæq́ Groningenſis, Couordiæ, Drenthiæq́ domino, Lampertus Paſcualis Carthuſianorum apud Confluentiam Prior, S. D.

EQuidem patrum noſtroꝝ Colonienſium, publico nomine ſuſcepti iampridẽ negotij huius, quo Dionyſij noſtri doctiſſimi ampliſſimiq́ Theologi, primã pa-ramus æditionem, plurimum feliciter me prꝍſtitiſſe arbitror illuſtriſſime prin-ceps, quòd mea illud recommendatione, prꝍcipue factum eſſe uidetur, ut eum benigno animo, nedum in ſuum patrociniũ ſuſceperit clementia tua, ſed & au-toritatis ſuæ diligẽtia ſtatim adhibita, ſedulo curare inceperit, ut Theologoꝝ Colonienſium lima & examinatione correctus & approbatus q̃ emẽdatiſſimus prodiret in lu-cem. In hoc ſcilicet functa, ueri & diligentis officio patroni, qui clientum ſuoꝝ fortunas defen-dere, iniurias ubiq́ propulſare, & honori conſulere pro uiribus ſolet. Nam & Dionyſius ipſe ha-ctenus tuæ clementiæ non ſatis cognitus q̃uis eſſet, tamen ad primũ recommendationis noſtrꝍ indicium, uiſus tibi eſt, iure quodam ſuo, patrocinij tui officium iſtud ſibi ueluti debitum exige-re, potius q̃ implorare, utpote qui ſub tua celebri iſta ditione, ſacra religionis noſtræ inſtituta profeſſus, tanq̃ ſtella quædã lucidiſſima, inter cæteros uitæ ſanctimonia, & ſacrarum literarum doctrina effulgẽs, tam multa bene ſcribendi facultatem, diuini numinis benignitate aſſecutus ſit, ut poſt ædita eius opera, tibi ditioniq́ omni tuæ, non parum inde ſplẽdoris ac gloriæ acceſ-ſurum eſſe ſperes, imò non dubites. Quandoquidẽ ex eorum lectione, & ueritas Euangelij plu-rimum elucidabitur, & Chriſtianꝍ religionis nerui (iam miſerũ in modum & uehementer effœ-minati) ſuum robur & firmamẽtum recipere magna ex parte poſſint. Ex qua tam ſancta, ueréq́ Chriſtiana ſpe fiduciáq́ tua, quid aliud nobis exiſtimare licet, q̃ eam opinionem eſſe ueriſſimã, quæ de tua clementia iamdudũ apud omnes bonos habetur, ſi quenq̃ alium, te ſcilicet eſſe prin-cipem reipublicæ Chriſtianæ bono natum, & diuina quadam prouidentia, ex tam multis, ma-gniſq́ periculis ereptum, conſeruatumq́ hactenus uelut alterũ Dauid, qui cum ab omnipoten-ti deo ad hoc deſtinatus eſſet, ut erigeret gloriam domus Iſraël, & eriperet eos de manu Phili-ſtinorum, cæterorumq́ hoſtium omnium, ab ipſa adoleſcentia per omnes uirtutũ gradus, mi-rabili rerum euentu iactatus, aſpera multa pertulit, aduerſis rerum immerſabilis undis, omnia fortiſſimo ferens animo, ſeipſo ſemper maior ac melior euaſit. Nam cum eſſet filius Iſai, priuati cuiuſdam uiri Bethlehemitæ, & minimus natu, & paruulus adhuc, propter innatas ac inditas ſi-bi uirtutes, à dño deo electus in regem, & per Samuelẽ prophetam in medio fratrũ ſuoꝝ inun-ctus eſt, præ fratre ſuo Eliab de quo ait dñs ad Samuelẽ: Ne reſpicias uultũ eius & altitudinem ſtaturæ eius, qm̃ abieci eũ: nec iuxta intuitũ hominis ego iudico: Homo eñ uidet ea quꝍ parẽt, deus autẽ intuetur cor. Et tu princeps clementiſſime, licet ab antiquiſſimo, generoſiſſimoq́ re-gum ſtemmate tam paternam q̃ maternam habeas originẽ, nonne tamen in ipſo ſtatim uiuẽdi primordio, id eſt, pueritia tua, ita ſuppeditatus, ita humiliatus, & ueluti abiectus fuiſti, ut nulla maior dominandi aliquãdo, & recipiendæ hæreditatis, ditioniſq́ paternꝍ ſpes reliqua ſupereſ-ſet tibi publice nato principi, q̃ ipſi Dauid homini priuato erat regnum illud ſuum poſſidendi: Diuino uidelicet numine ſic diſponente, ut ad fortiſſimi ſanctiſſimiq́ regis exemplũ, ab ipſis fe-re incunabulis mox efformareris tu, cuius uita quandã ubiq; imaginem eius per ſe latura eſſet. Nam ſi paulo propius introſpicere uelimus ea quæ per omnẽ uitæ curſum, & ante & poſt rece-ptam ditionis paternæ poteſtatẽ, uel egeris, uel ſuſtinueris, uidebũtur quendã ueluti renatum Dauid referre. Omnia eñ periculis, ꝍrumnis, perſecutionibus, horrida ſcatẽt, omnia rurſus ſubi-tam quandã & deſperatam, uel uictoriã, uel ſalutem habẽt: & cum in trãquillo iam ſꝍpe res eſſe uideretur, ſubita quædã tempeſtas exorta, cõturbat omnia. In qua tu licet huc illucq́ iactatus, incõcuſſum animi robur tamen fortiſſime ſeruans, Dauid te prudentiſſimũ, & rebus labãtibus ubiq́ præſentẽ, continuo atq́ indefeſſo fortitudinis officio præſtitiſti. Et cum pacẽ optares, pa-cem quæreres ſemper, bellum tamẽ ſæpe coactus es ſuſcipere, ut ueriſſimum hoc eſſe in te ap-pareat quod quidam cecinit:

Pax odiũ uirtutis habet, nam pace tabeſcit Virtus amans bellũ, uitijs infeſta malignis.

Diuina ſiquidẽ diſpoſitione ſic factum eſt, ad exercendũ quod indiderat incredibile hoc, & ſoli-dum fortitudinis, ſemperq́ inuictũ robur, ut ſic uirtutũ tuarum neruos uel coactus intẽderes, & in publica luce, ante omniũ oculos ſpectacula quædã egregia, fortiſſimoꝝ facinorum omni-bus principibus in exemplũ, non perſonatus, ſed tua ipſius facie notiſſimus ageres potius q̃ ede-res, ut recte aptiſſimeq́ de tua clemẽtia dicere poſſim illud, quod de Dauid ſacra cõmemorat hi-ſtoria: Vidi filiũ Iſai fortiſſimũ robore, uirum bellicoſum, prudentẽ uerbis, pulchrũ aſpectu, & dñs eſt cum eo. Ex omnibus enim iſtis ueluti naufragijs, per uarios caſus, per infinita pene rerũ diſcrimina, admirabili quadã animi prudẽtia & fortitudine enataſti ac emerſiſti ad hãc iuſtam

ditionis tibi debitæ potentiã, cuius robur & uires ad ecclesiæ sanctæ Christianæ defensionem
ceremoniarumq; eius optime institutarũ conseruationem, tam diligenter adhibes, tam acriter
exerces, ut nusq̃ minus noceant, nusq̃ minus audeãt, q̃ in tua ditione, pessimi isti omnis honestę,
religiosæ ac Christianę uitę peruersores hæretici Lutherani. Nam maiorum tuorũ Christianis-
simorum semper principũ uestigijs insistens, ab ipsis mox exordijs persequi eos acriter, & pro-
pulsare cœpisti, atq; ita hactenus cõpescuisti, ut instar sacræ cuiusdã anchoræ, nobis fuerit con
stantia ista, uere sancta: ad quam apud inferiores potissimũ Germanos, beati Petri nauicula, at-
que adeo omnis Christiana religio, in procelloso hoc simultatum, factiosarumq; opinionũ pela
go fluitans, stabilita sit. ¶ Optimo igitur iure uehementer gratulandum est Dionysio nostro,
quod ei cõtigit sub tanti principis nomine, primã suam experiri editionẽ. Videtur eñ hactenus
delituisse intra domesticos parietes, nõ ausus sine celebri aliquo patrono in publicum prodire:
hoc præsertim iniquissimo seculo, quo optima quæq; malignis hæreticorũ dentibus lacerãtur.
Non eñ ueterum doctissimorũ, sanctissimorumq; scriptis hodie parcitur, quantumcunq; licet
ab ecclesia orthodoxa recepti & approbati fuerint. Nunc uero patrocinij tui illustrissimi auspi
cio & autoritate in lucem exiens, omnibus se conspiciendũ, omnibus examinandũ, securo atq;
intrepido exhibet animo, nullas ęmulorũ ueritus obtrectationes, sed efficaci tuo, fideliq; patro-
cinio cõfidens, non dubitat causam suam superiorẽ fore, apud omnes fidei Christianæ cultores
& præsides, qui facile ex eius lectione intellecturi sunt, quãta in eo cœlestis gratiæ & diuini spi
ritus fuerint dona, quibus potuit, quæ pauci admodũ, & doctissimi sanctissimiq; uix assequun-
tur uiri. Nam cum se totum deo dediderit, solitariã hanc uitam ad institutionis nostrę consuetu
dinem ducens, uitijs omnibus ita dominatus est, ut nunq̃ suo indulgens appetitui, prauis uince
retur affectibus, neq; cogitationes suæ seruirent uanitatibus, sed haberet constantẽ & superan
tem omnia mentem, dei timorẽ præponens semper affectibus, omnem suam cogitationẽ actio-
nemq; dirigens ad normã legis diuinæ, liberamq; seruans mentem, non permisit uoluptatis do
minium quicq; in animo suo potestatis habere. Quàm eñ moderato sit usus indumẽto, & q̃ fru-
gali mensa, norunt hi quos socios habuit, & colluctatores in ipso uirtutũ certamine. Certe talis
eius cibus, talis sæpe potus fuit, ut mirarẽtur eum illis uitam sustinere posse. Porrò si quis uitam
eius diligenter cõsideret, & ex tanto operum eius aceruo, quem in omnes & singulos sacri uete
ris, & noui testamenti libros (quæ tamen uix est tertia pars operum eius) diuino quodã spiritu,
& ingenio clarissime scripsit & cõgessit, ęstimare uelit actiones eius quotidianas, & expendere,
uidebit clare eum cum prophetis & apostolis, consuetudinem habuisse cõtinuam, transiuisse si
ne mora à Moyse quidem ad Esaiam, ab hoc uero ad Dauid, & ab eo rursus ad Iohannẽ, ad Pau
lum cæterosq; omnes sacrarum literarũ scriptores, atq; ita solitariã ducens uitam, nunq̃ tamen
solus fuit, omnẽ suum animũ componens, cõsiliumq; dirigens ad mores apostolorũ & prophe-
tarum, ut mirum non sit eum in dei cultu assiduo, sic contemplando, orando, legendo, scriben-
do semper occupatũ, uelut alterum Paulum in terris, cœlestibus perfruentẽ bonis, cum angelis
sæpe colloquiũ habuisse, id quod de eo non dubijs sed manifestis sæpe argumẽtis uerissimum
esse, cõpertum est. Qua ratione factum est, ut cognominẽ sibi diuinum illum Dionysium Areo
pagitam ubiq; scriptis, & uita expresserit. Nec eñ humilius quicq̃, aut diuinæ minus de angelo
rum hierarchijs, cæterisq; cœlestibus sensit ac scripsit. Quanq̃ Dionysius noster uel potius tu-
us, quantus & q̃ mirabilis ingenij doctrinæ, & sanctitatis fuerit, ex eo uel clarissimũ esse poterit,
quod summus ille & philosophus & Theologus reuerendissimus pater Nicolaus de Cusa Car
dinalis, cum legatum ageret per Germaniã, & in Dionysij colloquiũ familiariter se insinuasset,
prouocatus scilicet fama eius, ita eum admirari, ita colere mox cœpit, ut ea consuetudine, q̃ plu-
rimos cum eo dies in Ruremunda habuerit non satiatus, inuitum licet & reluctantẽ ex mona-
sterio ueluti abreptum, aliquot mẽses secum duceret comitem. Quę fuerint interim & q̃ docta,
q̃ sancta inter eos colloquia, quamq; omnium uirtutum, doctrinarum Christianæq; probitatis,
& philosophiæ colluctatio pene diuina, ex ipsis eorum scriptis & uita facile licebit existimare.
Ergo talis ac tantus cum sit recens iste ac nouus cliens tuus Dionysius noster, spero fore, ut san
ctam istam, & uere Christianã, quã in eo posuisti spem & fiduciam optime tueatur, iuuetq; mira
bili quadam efficacia, & promoueat tuum hoc sanctissimum ac uere necessarium, defendendæ
conseruandæq; religionis propositum: Potissimum hoc eruditissimo commẽtariorum in Pauli
nas epistolas opere, iam nunc post unam & alteram qualem qualem editionem, per patres no-
stros Colonienses, possibili diligentia recognitum, exacta fide: Impensis honesti ciuis D. Petri
Quentell excusum, gratiæq; tuæ illustrissimę, cum summa obseruãtia dedicatum. Quam Deus
Optimus Maximus cum omni uictoria & triumpho sanam, alacrem & longęuam in mundo re
gere, & post huius uitæ cursum feliciter peractum, cum angelis suis & sanctis gaudentẽ in cœ-
lis, & beatum perpetuo uiuere faciat omnipotens dominus. Ex Carthusia diuæ Barbaræ in Co
lonia, die mensis Maij uigesima, ANNO M. D. XXXIII.

INDEX

INDEX

ET COMMVNES LOCI OMNES, ex omnibus diui Pauli Epistolis.

Propha

Nam

Iam

Quæ Neſcitis

Non

† Expur-

Neque Dei

Igitur

F I N I S.

E R R A T A Deſignat autem numerus primus Folium, litera ſubſequens locum Folii: ſecundus autem numerus lineam, deinde ſequitur uera lectio.

Folio 4. F. linea 54. ſciri 6. B. 27. perhibetur 14. F. 56. quia uetus 16. D. 3. ratio naturalis 17. E. 29. Sic 22. A. 16. perhibente 23. C. 40. ſeruiens 26. C. 55. non. Eadem linea conſiderãdum 42. B. 20. uitiis. Ibidem C. linea 60. ad 45. D. 8. abeuntem 56. F. 45. donum 61. C. 48. expedire. Ibidem D. linea 14. emendatos 66. F. 45. notitiam 69. B. 38. facta. Ibidem D. linea 5. ſolicitudine 71. E. 36. qui 74. F. 40. ſigna tamen 76. D. 15. aliqui. Ibidem linea 58. qui 78. C. 41. condixerant. Ibidem E. linea 36. præuaricatorem 79. F. 48. exilium 80. F. 57. ſeruientes 82. A. 3. montem. Ibidem D. linea 3. ſic 88. D. 13. contemptores 90. A. 16. per 91. F. 50. fructuoſiſſimã 99. A. 18. ſunt. Ibidem C. linea 43. ſperatam 100. B. 26. tuo 101. C. 47. corpus 105. B. 35. affuimus 114. E. 23. tuis. Ibidem linea 36. prophetiam 118. C. 54. quæ. Ibidem D. linea 12. nequam 119. A. 1. purgati. Ibidem C. linea 46. erit 121. A. 11. ad. Ibidem linea 24. uiros. Ibidem linea 58. ſperatam 124. A. 5. meus. Ibidem linea 33. fit. Ibidem D. linea 4. Tu. Ibidem linea 33. mittuntur 126. A. 6. habui. Ibidem linea 22. autem. Ibidem D. linea 7. quam. Ibidem linea 19. uniuntur. Ibidem linea 53. iurauerat. Ibidem linea 54. præter 130. D. 2. ſine 131. C. 47. ſine iureiurando, ſeu iuramento diuino 133. A. 7. remiſſione. Ibidem linea 42. emendationẽ 135. F. 50. ab Antichriſto 136. B. 28. in. Ibidem E. linea 35. quando 137. A. 6. egreſſu. Ibidem linea 7. celebratione. Ibidem B. linea 20. occurrentibus. Ibidem C. linea 41. eis 138. A. infidelitati 139. A. 18. tremere. Ibidem E. linea 33. obſeruatoribus 140. B. 34. permittar. Ibidem linea 36. ouium.

ELENCHVS
ET INDEX CAPITVM, NVMERIS arithmeticis qui paragraphos præcedunt, respondens.

INDEX

INDEX EPISTOLARVM E PAVLO DESVMPTARVM PRO SACRAE MISSAE OFFICIO SECVNDVM

ordinarium ecclesiæ Colonieñ. Parisieñ. & Romanæ (denotatæ per P.R. quando non conueniunt.) Quarum exordia finesq; denotantur suis in locis his dictionibus in margine, EPIST. FINIS.

FINIS.

A # D. DIONYSII CARTHVSIANI IN OMNES BEATI PAVLI EPISTOLAS ENARRATIO.

PROOEMIVM.

AVDITE me, quoniam de rebus magnis loquuturus sum, & aperientur labia mea vt recta prædicēt. Iusti sunt omnes sermones mei. Deus sublimis & benedictus, qui omnia in sapiētia fecit, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui ad suipsius similitudinem atq; imaginem condidit genus humanum propter adipiscendam vitã æternam, quæ consistit in hoc, vt cognoscamus verũ deum, & quem misit Iesum Christũ, ordinatissimo quodam processu & conuenientissimo modo reduxit perditum hominũ genus, ad felicitatem amissam. Primo quippe, ab exordio mundi, multifariè multisq; modis loquutus est hominibus per prophetas & patriarchas. At vbi venit plenitudo temporis, misit (sicut promisit) vnigenitũ filium suũ, vt saluaretur mundus per ipsum. In quo quũ consummata fuissent omnia, quæ de eo prænuntiata erãt per os sanctorũ, qui à seculo sunt, prophetarũ eius: paucis elapsis diebus misit electis & veris Israelitis, sanctis apostolis, alijs quoq; quibusdã primitiuæ ecclesiæ personis, paracletũ spiritum sanctũ, qui corda eorũ omniũ veritatum notitia, omnium gratiarũ decore, omniumq; virtutũ sanctitate impleuit. Ipsi nempe primitias spũs receperunt, quemadmodũ Christus passioni iam proximus spopondisse describitur: Paracletus spũs sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Insuper reparator, saluator & medicus perditorũ, agnus dei qui tollit piacula mundi, qui venit quærere & saluare quod perijt, demonstrare volēs cunctis hominibus artis suæ industriam, pietatis suæ liberalitatē, & operationis suæ potentiã: quẽdã languidissimũ, impijssimũq; curare aggressus est. Qui quũ vastasset ecclesiam, viros & fœminas trahens ad mortē, & demum ad aliam vrbem transiret, vt in ea omnes Christianos caperet, & ad principes sacerdotũ deduceret: in ipso itinere immensa dei misericordia admonitus est atq; correctus, & tanta mox sapientia illustratur, tanta gratia decoratur, tanta donorũ spũs sancti plenetudine perfunditur, vt de ipso author & fons grãæ protestetur: Vas electionis est mihi iste. Vnde & ipse grãs referēs deo, Fui (inquit) blasphemus & cõtumeliosus: sed ideo misericordiam cõsequutus sum, vt in me primo ostenderet Christus virtutē suam & omnē patientiã, ad informationē credentiũ. Itaq; propter profunditatē & excellentiã epistolarũ Pauli, merito in eius persona dicitur, q̊d modo pro themate est assumptũ: Audite me, qm̃ de rebus magnis loquuturus sum, &c. In quibus vtiq; verbis primo monemur ad solicitã aduertentiã scripturarũ sancti apostoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur, qm̃ de sublimibus rebus tractatur. Quàm eñ sublimia sint, de quibus in libro epistolarũ apostoli agitur, in processu clarebit. Præterea ne putemus hanc sublimitatē esse verbalem ac friuolam, subditur: Et aperientur labia mea, vt recta prædicent.

Pro. 8
Psalm. 103
2. Cor. 4
Gene. 1.
Johã 17
Heb. 1.
Gala. 4
Johã. 3
Acto. 3
Luc. 1
Johã. 1.
B
Ro. 8
Johã. 8
Johã. 3
Matth. 9
Luc. 19
Acto. 8
Acto. 9
1. Timo. 1.
Acto. 9
1. Timo. 1.
Pro. 8
2. Timo. 2

¶ De veritate, firmitate, ac certitudine Christianæ sapientiæ. Articulus primus.

C SCIO hominem in Christo raptũ vsq; ad tertium cœlũ, & scio qm̃ raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ nõ licet homini loqui. Hæc de seipso asserit sanctus atq; diuinus apostolus. Sed dicet ei aliquis: Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuũ non est verũ. Ad quod respondere potest apostolus verbis saluatoris, dicētis: Et si ego testimoniũ perhibeo de meipso, testimoniũ meum verũ est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Christus: Deniq; ipse testimoniũ perhibet de me, qm̃ opera quæ dedit mihi, testantur me verũ esse famulum dei. De his eñ operibus miraculosis scribit apostolus his q̃bus mentiri nõ potuit, puta Corinthijs, in quorũ cõspectu patrata sunt: Signa (inquit) apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis & prodigijs & virtutibus. Itemq;: Prædicatio mea fuit nõ in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spũs & virtutis: vt fides vestra nõ sit in sapientia hominum, sed in virtute dei. Hæc sunt Christianæ fidei supernaturalia argumenta, de quibus alibi ait apostolus: Qũo effugiemus, si tantã neglexerimus salutē, quæ in nos confirmata est, cõtestante deo signis portentis, & virtutibus, & spũs sancti distributionibus? Quæ autem fuerint magnalia ista apostoli opera, in actibus apostolorũ plenius edocetur. Deniq; testimoniũ perhibet Paulo Christus, qui ait: Vas electionis est mihi iste. Sed & princeps apostolorũ in fine secundæ suæ canonicæ gloriosum testimoniũ perhibet Paulo: Charissimus (inquiens) frater noster Paulus, secundũ datam sibi sapientiã scripsit vobis in epistolis, in quibus sunt quædã difficilia intellectu. Lucas quoq; Euangelista, quid protestetur de Paulo in actibus apostolorũ recolitur. Proinde ipsa tam subitanea Pauli conuersio, nonne cuidentissimum signum est veritatis suæ doctrinæ? Ex crudelissimo persequutore mutatus est re-

2. Cor. 12
Johã. 8
2. Cor. 12
1. Corin. 2
Heb. 2
2. Cor. 2
Act. 2. 5. 6
Acto. 9
2. Petri. 3
Act 8. 9. 13
14. 15. 16. 17

pente in fidelissimū prædicatorē,& in omni catholicæ fidei theoria,omniumq; linguarū noti- D
tia,imò in omni sanctitate & iustitia copiosissime adimpletus est intra triduum quo erat nō vi
Gala.1. dens,nec vescens,nec cū homine loquens. Vnde constat verissimū esse,quod ipse ait ad Gala-
tas: Notū vobis facio Euangeliū quod euangelizatū est à me,quia non est secundū hominem.
Neq; enī ego ab homine accepi illud,neq; didici:sed per reuelationem Iesu Christi. Hinc er-
2 Cor.12 go firmissime credimus sancto apostolo de semetipso testanti,q raptus sit in tertitium cœlū,
audieritq; in contēplatione illa extatica verba arcana. Ex quo innotescit fidem Christianam
Col.2 nō humanæ rationi,sed increatæ veritati inniti,& in diuino ac supernaturali lumine stabiliri.
1.Timo.5 Propter quod tanta est certitudo & firmitas eius,vt nec angelo credendū esset,si quippiam cō
Gala.1. tra eam proferret. Ideo nanq; ait apostolus: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis præter
Mar.vlt. id quod audistis,anathema sit. Imò quàm certū est, deū non esse cōfirmatorem aut testē falsita
Marci.6 tis,tam certū est fidem apostolicā esse à deo. Ipse enī per infinita miracula dignatus est eam cō-
firmare,quemadmodū de apostolis scriptū est: Illi aūt profecti pdicauerunt vbiq;,domino co-
Psalm.138 operante,& sermonē confirmante sequentibus signis. Quæ vtiq; signa in suo effectu,videlicet
Ro.1. in cōuersione mundi ad tam supernaturalem & arduam legem atq; incōpræhensibilem fidem
1.Timo.6 sufficienter relucent:nec opus est ea repetere,quamuis vbertim repetita sint ad instructionem
Act.22 humanam. Ex his innotescit verē esse quod expositores dicere solēt:videlicet,q scriptura seu
libri epistolarū Pauli præ cæteris scripturis in tribus & forte in pluribus præeminent, scilicet in
1.Timo.1 profunditate sententiæ,in fidei assertione,& in spei subleuatione, seu gratiæ cōmendatione.
Johan.15 Quemadmodū enī in ipsum pelagus lucis diuinæ,ineffabili & excellentissimo modo absorptus E
Ro.3 erat in raptu præfato,sic rediens profundissime est loquutus. Et quia non solum à spiritu san-
cto,sed etiam ad pedes Gamalielis instructus fuit in lege & prophetis:ideo ad fidem proban-
dam conuenientissima & copiosissima introduxit testimonia,ex prophetis & lege. Postremo
sicut in semetipso specialiter expertus erat misericordiam saluatoris,sic præ cæteris gratiā dei
specialius commendauit,ostendens eam non esse ex meritis,nec aliquem proprijs viribus pos-
se saluari. Sicq; totam spem nostram erexit ad clementiam creatoris:quatenus in sola bonita-
te ipsius speremus,eius gratiam incessabiliter inuocantes.

¶De prologo Hieronymi super Epistolas Pauli. Arti. II.

Hierony. SEcundum Hieronymū quæritur primo,cur post Euangelia,quæ legē perficiunt,in qui bus pcepta,consilia atq; exempla viuendi plenissime proponuntur,scripsit Apostolus istas epistolas. Cuius rationē assignat Hieronymus,scilicet vt in exordio nascentis seu primitiuæ ecclesiæ nouis causis emergentibus,tam præsentia q̄ futura vitia extirparet, inutiles quæstiones excluderet,contra hæreticos quoq; armaret ecclesias:sequens in hoc vestigia prophetarū,qui post scriptā Moysi legē,libros suos scripserunt:quatenus rediuiua populi refrenarēt peccata,virtutes instruerent,& ad cultū diuinū auditores inducerent,suppliciorum cōminatione,beneficiorū diuinorū cōmemoratione,præmiorumq; sponsione. ¶Deinde quæritur de causa numeri Epistolarū. Decem enī scripsit ecclesijs,quatuor vero discipulis,sicut patebit. Huius ratio est,vt ostendat vtriusq; testamenti plenā esse concordiā, summāq; vtriusq; legis,in harū epistolarū scriptura includi. Per decē quippe figuratur testamentū antiquum,propter decalogū mandatorū Moysi datū. Per quatuor vero signatur testamentū nouum,propter quatuor Euangelia. Decē itaq; scripsit epistolas ad ecclesias,vt demonstret se non discordare à Moyse. Quatuor vero misit discipulis,quoniā eadē est materia Euangeliorū & Epistolarū:videlicet documēta & opera Christi. Porrò epistolā ad Hebræos quidā dixerunt non esse Pauli, sed Lucæ,vel Barnabæ,vel Clementis,eo q contra cæterarū consuetudinē epistolarū titulo careat,facūdiorq; sit. Hoc aūt à sanctis doctoribus reprobatur. Tacuit enī Apostolus in illius epistolæ principio nomen suum,ne Hebræi nomine suo audito,ipsam epistolam spernerent atq; reijcerent:quoniam Paulus apud eos habebatur suspectus,tanq̄ legis destructor. Præterea mirum non est,q eloquentior fuit in ideomate proprio,id est Hebræo,q̄ alieno,vtpote Græco, quo scriptæ sunt epistolæ cæteræ. Nā & gratia perficit naturā,secūdum dispositionem ipsius. Vnde donū linguarū seu gratia sermonis magis perfecit Apostolū in idiomate proprio,q̄ alieno. ¶De ordine quoq; epistolarū inquiritur,cur epistola ad Romanos cæteris præordinetur, cum ante cæteras non fuerit ædita? Quod ideo factū est,quoniā ista epistola cæteris est profundior: Vel,quia Romani monarchiam orbis tenebant: Vel,quia in ista epistola contra primum peccatum,quod est superbia,disputat. In ecclesia enī Romanorum mixti erant conuersi ex Iudaismo & gentilitate,& hi inter se cōtendebant de dignitate:& quidam eorū proprijs meritis se putabant saluandos. Horū ergo errorē atq; superbiam reprobās sanctuu Apostolus,reuocat eos ad vnitatem,humilitatem,ac pacem:ostendens Iudæos legem scriptam,Gentiles vero le-
Ro.12 gem naturalem trangressos. Postremo omnium epistolarum generalis intentio,principalisq; finis est,ad plenam obseruantiam euangelicæ doctrinæ,ac per hoc ad vitam æternam inducere. Singulæ quoq; epistolæ proprias sortiuntur materias,ac proprium finem.

¶Expo-

A ¶ Expositio primi capitis Epistolæ ad Romanos.
Articulus tertius.

PAulus seruus Christi Iesu vocatus apostolus, segregatus in Euangeliũ dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, &c. In hac epistola, sicut in conscriptione epistolarum fieri solet, præmittit salutationem, & primo exprimit personã salutantẽ. i. seipsum, dicẽdo. Paulus seruus Christi Iesu. In hoc aũt ꝙ ait, Paulus, cõmendat personã suam à nomine. Cũ vero adiungit, seruus, commendat eam à conditione. Commendat quoq; eam à dignitate, cum dicit, vocatus apostolus. Commendat etiam eam ab officio, subdens, segregatus in Euangelium dei. Itaq; ⌊Paulus,⌋ qui secundũ Origenem binominis erat (ad quod allegat illud actuum, Saulus, qui & Paulus) secundum alios primo appellatus est Saulus, deinde post conuersionẽ dictus est Paulus. i. paruus seu modicus. Sic enim secundum Augustinũ & Bedam ex humilitate vocauit seipsum. Secundum Hieronymũ autem dictus est Paulus à Sergio Paulo, quẽ cõuertit, ⌊seruus⌋ seruitute spontanea non coacta, seruitute charitatis non puri timoris. De seruo enim qui seruit solo timore aut solo mercedis intuitu, ait saluator: Seruus non manet in domo in æternum. Et iterum: Iã non dicã vos seruos, sed amicos meos. Loquẽdo aũt de seruitute amoris, electi sunt serui, qui deo obediunt. Itaq; ⌊seruus Iesu Christi,⌋ cui seruire, regnare est, & sicut beata Agatha dixit: Summa ingenuitas siue nobilitas est, Christi seruũ existere, atq; sub eius dominio permanere, ⌊vocatus apostolus.⌋ Vocatus inquam à deo, non ab hominibus. i. per gratiam dei ad apostolatũ promotus, atq; à deo immediate in apostolũ consecratus. Vnde de seipso hoc modo scribit: Paulus apostolus, nõ ab hominibus, neq; per hominẽ, sed per Iesum Christũ, & deũ patrem. Nemo quippe assumit sibi honorem, sed qui vocatur à deo tanq̃ Aaron. Puto autẽ ꝙ ait, vocatus apostolus, ex humilitate, quasi dicere nolens, existens apostolus: sed, vocatus. i. ab hominibus sic æstimatus & dictus, quamuis ego meipsum non arbitrer dignum apostoli nomine. Ideo nanq; alio loco fatetur: Ego sum minimus apostolorum, qui nõ sum dignus vocari apostolus. Vocatur quoq; Paulus per excellentiam quandã apostolus, non propter authoritatem, sed pdicationis efficaciam seu generalitatẽ, iuxta quod ait: Plus omnibus laboraui, ⌊segregatus in Euangeliũ dei⌋. i. ab aliis separatus, quatenus euangelicã legẽ annuntiem. Dicitur autẽ, segregatus. i. à grege infideliũ Iudæorum diuisus mente seu fide, loco & corpore. De quibus loquitur: Non acquieui carni & sanguini. Vel, segregatus, à grege apostolorum & aliorum discipulorum, secundũ quod aiebat spũs sanctus: Segregate mihi Paulũ & Barnabã in opus ad q̃d assumpsi eos. Ab his segregatus est corpore, non mentis vnione. Deniq; nomine dei, hoc loco intelligitur deus pater. Subditur enim, ⌊quod⌋ scilicet Euangeliũ ⌊ante,⌋ videlicet à principio mundi, maxime tamen à tẽpore Moysi, vel etiã Abrahæ ⌊promiserat⌋ ex sua pietate, non hominũ merito, ⌊p prophetas suos in scripturis sanctis⌋. i. libris à prophetis cõscriptis ⌊de filio suo⌋ vnigenito, naturali ac vero, non adoptiuo. Adam aũt propheta erat, similiter Enoch & Noe. Scripturã vero Enoch allegat Iudas apostolus. Et quãuis liber Enoch non inter scripturas sanctas reputetur, sed inter apocrypha, eo ꝙ peruersi aliqua inconuenientia libro illi miscuerint, certũ est tamen librũ illũ secundũ ꝙ ab Enoch æditus est, sacrã fuisse scripturã. Et forsitan plures sancti ante diluuiũ scripserunt de Christo. Moyses quoq; & Iosue memoriã faciunt libri iu
C storum, quem constat esse vetustũ, de Euangelio Christi saltẽ mystice seu figuratiue loquentem. Hinc etiã Iudæorum magistri testantur, ꝙ oẽs prophetæ nõ sunt loquuti nisi super dies Messiæ. Propter q̃d Petrus in actis de Christo loquens, Huic (inquit) oẽs prophetę testimonium perhibent. Et iterum: Omnes (ait) prophetæ à Samuele prænuntiauerũt dies istos. Sed & ipse saluator sic loquit: Oportet impleri oĩa quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me. De lege autem & Euangelio Christi promissum legimus: Lex à me exiet, & iudiciũ meũ in lucem populorum requiescet. Et alius propheta: Ecce dies veniũt dicit dñs, & feriam domui Israel pactũ nouum, &c. ⌊qui (filius) factus⌋. i. natus ⌊est ei,⌋ scilicet deo patri, vtpote ad honorem & gloriã eius, ⌊ex semine⌋. i. posteritate ⌊Dauid⌋ prophetæ ac regis, ⌊secundũ carnẽ⌋ assumptam. De qua dicit: Verbũ caro factũ est. i. secundũ naturã humanã, quã assumpsit ex virgine benedicta, ex Dauid progenie orta. Immediatum autẽ semen corporis Christi, erat purissimus sanguis sacratissimæ virginis. Si vero sumatur semen pro solito semine, quod cæteræ matres in generatione ministrant, videlicet pro superfluo illo naturæ coagulato, impuroq; sanguine: sic non est natus ex semine virginis Mariæ, quæ cum mũdissima fuerit, tale semen non pbuit. Sed neq; ex semine Dauid, nisi mediate, nõ immediate. ¶ Cur aũt apostolus dicit Christũ ex semine Dauid factũ secundũ carnem, & non potius natũ, imò & alibi loquitur: Misit deus filiũ suum factum ex muliere, cũ tamen ab Euangelista dicatur: Quod ex te nascetur sanctũ, vocabitur filius dei. Et Esaias: Paruulus natus est nobis? Et respondendum, ꝙ ideo, vt ostendat humanam Christi generationem non fuisse naturali & solito modo, sed supernaturali quodam spiritus sancti artificio, iuxta illud propheticum: Nouum creabit dominus super terram. Mulier cir-

Marginal notes: Epl'a in vigilia nati. — Origenes. Acto. 13 — Augustin. Beda — Hierony. — Johan. 8 — Johan. 15 — Gala. 1. — Heb. 5 — 1. Cor. 15 — Ibidẽ. — Hebræ. 1. — Gala. 1. — Actorum. 13 — Gala. 3 — Amos. 3 — Act. 10 — Iosue. 10 — 2. Regũ. 1. — Act. 10 — Acto. 3 — Luc. vlt. — Esa. 50 — Hier. 31 — Johã 1. — Gala. 4 — Luc. 1. — Esa. 9 — Hier. 31 — Luc. 1.

cundabit virum. Et illud: Spiritus sanctus superueniet in te. Veruntamē aduertendū, ꝙ licet D
Christus secundū carnē factus seu natus sit ex semine Dauid, atq; ex felicissima virgine, nō tamen simpliciter & absolute conceditur, ꝙ Christus sit creatus vel creatura, quoniā nō subsistit in esse creato, nec per gñationem tēporalē adeptus est nouam subsistētiam. Et etiam ne videamur aliquo modo communicare Arrianis, cæterisq; hæreticis, qui Christū dixerūt esse
Johā.1. puram creaturam. Ipse equidē est verus creator ac deus, & verbū quod erat in principio, per quod facta sunt om̄ia. Cum ergo sancti doctores legūtur Christum vocare creaturam, exponēdi sunt sapienter. ¶ Præterea Christus filius dei patris, dicitur factus secundum carnem ad gloriam patris, quia ob id incarnatus, & in mundo conuersatus est, vt nomē dei patris homi-
Johā 8 nibus reuelaret, eosq; ad cultum ipsius induceret, iuxta illud: Ego non quæro gloriam meam
Johā 17 sed glorifico patrem meum. Et alibi Iohānes ait: Pater manifestaui nomē tuum hominibus,
Origenes opus cōsummaui quod dedisti mihi vt facerē. Circa hūc locum sic ait Origenes: Factus est autem filius dei sine dubio, quod prius nō erat secundum carnē, secundum diuinitatē vero erat prius, & nō erat, quando non erat. ¶ Postremo, sciendum ꝙ in Christo sunt duæ gñationes seu natiuitates, videlicet diuina & humana, sed vna dūtaxat filiatio. Gñatio em̄ concernit naturam quæ in Christo duplex consistit, filiatio vero personā quæ non est nisi vna in Christo. Nihilominus Christus vere est filius virginis, quia ex ea veraciter natus, ⌊ qui prædestinatus „ est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu „ Christi domini nostri ⌋ Verba hęc difficultatibus plena sunt. Deniq; de ipsa prædestinatiōe multa dici possent, quæ infra tangētur. Nunc vero breuiter percurrendo, sciendum, ꝙ diui- E
Sapiæ.11. na prouidentia vniuersa complectitur, ita quòd deus gloriosus & sapiens omnium rerum prouidentiam habet. Singula nāq; propter certū finē creauit, eisq; desiderium finis impressit atq; de mediis ad finis adeptionē requisitis prouidit. Quēadmodū vero intellectualis creatura cæteris rebus est sublimior: sic prouidētia dei, nobiliori modo ei ascribitur: ita ꝙ prouidentia mentis diuinæ respectu intellectualium creaturarum prædestinatio dicitur. Est enim
Augustin. prædestinatio (secundū Augustinum) præordinatio alicuius ad gloriam, seu præparatio gra-
Ephe.1 tiæ in præsenti, & gloriæ in futuro. Inquantum itaq; deus quosdam ad supernaturalem beatitudinem præordinauit, & media perueniendi ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos prædestinasse seu præmisisse. Prædestinatio em̄ est quædā præmissio, talis autē prædestinatio dilectionē ac electionē secūdum modū nostræ cōceptionis præsupponit, & inde pro-
Johan 15 cedit. Prædestinatio igitur antecessionē quādam prædestinātis ante prædestinatum & gratuitum donū includit. Cum ergo sit ita, mirę videtur quomodo nūc sanctus apostolus dicat
Ro.8 filium dei prædestinatū in virtute, &c. Vnde (vt fertur) Origenes corrigit literam, loco præ-
Origenes destinati ponēs, destinatum, quia (vt ait) prædestinatio est nondum entis, destinatio vero est entis. Filius autē dei est ens æternū. Aliqui quoq; sic secernūt textum. Qui prædestinatus (vt ibi sit punctus) est filius dei in virtute. Sicq́ue prædestinatus nominaliter sumitur, & est sensus: Qui filius existens prædestinatus secūdum humanā naturam, est filius dei vnigenitus se-
Johan.10 cūdum naturam diuinā, in virtute, id est, in diuina potentia, quæ sibi & deo patri communis est. Veruntamē quoniam litera nostra habet, qui prædestinatus est, considerādum qualiter
Haymo. hoc ipsum intelligi debeat. Haymo ergo ita exponit. Qui. i. Christus, filius, seu dei secūdum F
quòd homo prædestinatus est, id est, eius humanitas prædestinata est & præordinata sine suis meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est, assumpta à verbo existente in eadem virtute diuinitatis cum patre, & esset vnita illi in vnitate personæ. Quod vero subiungitur, secūdū spiritum sanctificationis, refert Haymo ad illud quod dictū est, qui factus est ex semine Dauid, secundum carnem, vt sit sensus: Filius dei factus est homo ex semine Dauid, secundum spiritum sanctificationis. i. secūdū operationē spiritus sancti hominis sanctificātis. Ipse em̄ operatus est hanc superbenedictam verbi incarnationē seu humanationē. Nā quamuis facta sit à
Luc.1 tota supgloriosissima trinitate, tribuitur tamē spiritui sancto. Vnde in symbolo legitur: Qui cōceptus est de spiritu sancto. Incarnatio etenim verbi, est opus summæ pietatis. Pietas autē appropriatur spiritui sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurrectione mortuorum refert Haymo ad illud quod dictum est. Prædestinatus est filius dei, eritq; sensus, ꝙ ipse sit filius dei
Haymo. cui natura humana vnita est, manifestatum est ex resurrectione mortuorum domini nostri Iesu Christi, hoc est, eorum qui simul cum Christo surrexerunt. De quibus scribit Matthæus:
Matt. 27 Multa sanctorum corpora, qui dormierant, surrexerunt, & venientes in sanctam ciuitatem, apparuerunt multis. Per hoc enim quod Christus secum mortuos surgere fecit, tanquam ex
Johā.5 præclaro miraculo, patuit eum esse verum filium dei, de cuius passione cecinerunt prophetæ.
Lucæ.24 Quamuis autem expositio ista sit vera atque catholica, videtur tamen à verbis literæ nōnihil
Psal.21 aliena. Ambrosius vero refert prædestinationem hanc filij dei ad manifestationem homini-
Esaiæ.13 Ambr. bus factam, qua ab æterno præscitum est, vt in tempore manifestaretur esse filius dei in virtute. Sed vt maneamus in ipso textus tenore atq; contextu quantum possibile est, aduertendum,

A dum, ꝙ esse prædestinatum, competit Christo seu filio dei secundum ꝙ homo. Dictum est em̃ ꝙ prædestinatio est æterna præordinatio horum quæ per gratiam fiunt in tempore. Quod au tem homo est deus, & deus homo, in tempore factum est per gratiam vnionis, non tamen per gratiam habitualem. Et hoc vtiq; ab æterno fuit præordinatum. Quamuis ergo non conceda tur simpliciter, Christus factus est filius dei, sensus enim est, ꝙ persona quæ Christus est, factus est filius dei, eo ꝙ fieri referatur ad rem secundũ ꝙ in se est: hoc tamen conceditur, Christus p̃destinatus est filius dei esse, quoniã prædestinari conuenit rei, prout est in apprehensione p̃ordinantis. Persona autem seu hypostasis verbi apprehendi potest, prout in humana natura sub sistit. Sed (vt dictum est) prædestinatio ista asscribitur Christo ratione naturæ assumptæ. Nam antecessio, & donum gratuitum Christo conueniunt ratione humanitatis dumtaxat. Sic ergo exponenda est litera, Qui filius dei, scilicet Christus, in duabus naturis subsistens, secundum ꝙ homo, prædestinatus est, hoc est sola gratia seu dei beneuolentia sine proprijs meritis præelectus est, non solum vt sit caput ecclesiæ, & à principio suæ conceptionis in virgine, confirmatus esset in bono & comprehensor perfectus: verumetiam vt esset filius dei, nõ adoptiuus, sed naturalis, in virtute, id est diuina potestate, per quam prædestinatio ista effectum sortita est, seu ad actum deducta, secundum spiritum sanctificationis. i. per spiritum sanctum, quoniam operatione spiritus sancti facta est incarnatio Christi, iuxta illud: Quod natum est in ea, de spiritu sancto est. Incarnatio autem est prædestinationis effectus. Secundum spiritum, inquam, B sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, hoc est secundum spiritum sanctum, per cuius sanctificantem gratiam spiritualiter mortui reuiuiscunt, qui vocantur mortui, domini nostri Iesu Christi, quoniam merito eius, gratiam spiritus sancti recipiunt atq; saluantur, ⌊per quẽ,⌋ .s. Iesum Christũ, ⌊accepimus,⌋ ego Paulus, cæteriq; apostoli à summa trinitate, ⌊gratiam,⌋ id est primitias spiritus sancti, seu diuinorum munerum supernaturalem infusionem.

Marginal references: Pro. 8 · Johã. 1. · Col. 1. · 2. Cor. 1. · Johan. 1. · Matth. 1. · 2. Corin. 8 · Eph. 4

¶ Gratia autem proprie sumpta, est donum seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationem infusus, essentiam rationalis creaturæ immediate perficiens, eam'q; in esse diuino ac meritorio statuens. Hæc est gratia gratum faciens, quæ à virtutibus, fructibus ac donis spiritus sancti distinguitur, ⌊& apostolatum,⌋ id est potestatem seu authoritatem, præcipuam'q; com missionem ac legationem prædicandi Euangelium Christi, ⌊ad obediendum fidei,⌋ id est, ad hoc, vt eos quibus euangelizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ratione postposita, intellectum suum humiliter subdant incomprehensibilibus & supernaturalibus testimonijs fidei. Vnde inferius ait Apostolus: In captiuitatem redigens om nem intellectum in obsequium Christi. Hæc autem accepimus facere, ⌊in omnibus gentibus⌋ id est vbiq; terrarum, non solum in vna aut paucis nationibus, vt impleremus quod de nobis prædixit propheta: In omnem terram exiuit sonus eorum. Hinc enim Chrũs aiebat apostolis: Eritis mihi testes in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimum terræ. Qui etiam per Esaiam de apostolis loquitur: Mittam ex eis qui saluati fuerint, ad gentes, in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes sagittam, in Italiam & Græciam, ad insulas longe, & annuntiabunt gloriam meam gentibus. Omnia vero hæc fecimus ⌊pro nomine eius⌋ .i. pro nomine Christi glorificando ac dilatando, vt omnes conuertantur ad ipsum. Deniq; de Romanis, qui erant Italici, subdit. ⌊In quibus,⌋ .i. inter quas gentes, ad quas missi sumus, ⌊estis & vos⌋ Romani ⌊vocati Ie C su Christi⌋ .i. vocati à deo per inspirationem & gratiã ad fidem catholicam, vt sitis Iesu Christi, pertinendo ad oues seruosq; eius. ¶ In Euangelio scriptum est, quemadmodum Chrũs vocauerit ad se duodecim discipulos, eos appellans apostolos, quibus & ait: Nonne ego vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictum est, apostolos accepisse apostolatum à deo trinitate per Iesum Christum? Et respondendum, ꝙ apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratum faciens, sunt quidem à deo & etiam à Chr̃o, secundum quod deus est authoritatiue, primo & principaliter. A Chr̃o autem, secundum quod mediator est dei & hominum, sunt mediate & executiue, seu dispositiue, & quodammodo instrumentaliter. Per Chr̃m enim seu per meritum eius, omnia diuinarum munera gratiarum nobis præstantur, secundum quod ipse testatur: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Propter quod in conclusionibus orationum ecclesiæ communiter dicitur: Per dominum nostrum Iesum Chr̃m. ⌊omnibus q sunt Romæ dilectis dei⌋ .i. à deo æternaliter præamatis. Ipse enim prior dilexit nos, ⌊vocatis sanctis⌋ .i. fidelibus per diuinæ vocationis gratiam sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appellantur, ⌊gratia,⌋ de qua nunc factus est sermo, quæ est principium omnis actionis meritoriæ, ponens animã in esse spirituali & grato, ⌊vobis & pax⌋ interna, quæ est tranquillitas mentis, & quies in debita interiorum ordinatione consistens, de qua propheta: Non est (inquit) pax impijs dicit dominus. Et in psalmo: Pax multa diligentibus legem tuam, præstetur & insit vobis, ⌊à deo patre⌋ nostro, qui est pater Chr̃i per naturam, & pater noster per gratiæ infusionem, siue adoptionem, de quo Chrũs in Euangelio: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Cum ergo sit pater noster, cum omni fiducia ab eo gratiam postulare debemus, quia

Marginal references: 1. Cor. 12 · Ro. 6 · Heb. 11 · Acto. 5 · 2. Cor. 10 · Mar. vlt. · Psal. 18 · Acto. 1. · Esa. vl. 66 · Esa. 42. 1x · FINIS. · Matt. 10 · Luce. 6 · Marci. 3 · Johã. 6 · 1. Timo. 2 · Matth. 7 · Johan. 14 · 1. Johã. 4 · Esa. 32 · Psalm. 118 · Johan. 20

vt indulgentissimus pater libenter tribuet ægenis, mendicisq́; filijs quicquid rationabiliter pe- D
Heb.10 tunt ac iugiter. Ideo nanq; in Euangelio ait saluator: Si vos cum sitis mali, nostis bona data da
re filijs vestris, quãto magis pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? ⌊& do
Luc.11. mino Iesu Christo.⌋ Ex hoc arguitur, Christum esse verum deum, cum nullus sit author aut
2. Pet.1. dator pacis internæ & gratiæ, nisi deus omnipotens. Sequitur quoq; deũ patrem & Christum
Iohan.14 esse vnũ ac idem causale principium pacis & gratiæ, quoniã solus creator est causa huius pacis
Esaiç.45 & gratiæ. Vnde constat vtriusq; esse eandẽ deitatem, eandemq́; virtutẽ & operationem, iux-
Iohã.3 ta illud: Quæcunq; facit pater, hæc & filius similiter facit. Et idem rite sentitur de spũ sancto,
qui hic non exprimitur, quoniã patre & filio nominatis, intelligitur tanquam amor, & nexus,
osculumq́; amborũ. ¶ Præmissa persona scribentis, & eis quibus scribitur cõmemoratis, forma
quoq; salutationis præhabita, sequitur narratio. ⌊Primũ quidem⌋.i. ante cætera quæ dictu-
rus siue acturus sum. Vel, primum.i. præcipue, ⌊gratias ago deo meo,⌋ simplici in essentia, &
trino in personis, qui licet sit omnium deus ratione creationis, est tamen specialiter deus meus,
Sap.16 propter singularem charitatem & pietatem eius super me. Et item propter præcipuam spem,
Exo.15 dilectionem, ac cultum quibus ei inhæreo, dicens cum Psalmista: Deus cordis mei & pars mea
Psal.72 deus in æternum. Solet autem apostolus (& ita fieri decet) à gratiarum actione incipere, ⌊per
Iesum Christum,⌋ secundum q; homo est, & dei ac hominum mediator, ita q; Christus est mi
Ro.5 hi causa gratias agendi deo meo, quoniam beneficia eius, & omnia quæ ipse pro nobis fecit ac
2. Iohan.1 pertulit, excitant & obligant me ad gratias deo altissimo referẽdas, qui tanta bona hominibus E
1. Cor.10 p Christũ largitus est, ⌊pro oĩbus vobis⌋.i. propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro om-
1. Corin.7 nibus vobis.i. pro vestro profectu atq; salute, quatenus me pro vobis gratias referente, augea-
tur in vobis salus & gratia Christi. Vel, pro omnibus vobis, supplendo vestrũ imperfectũ. Vel,
pro omnibus vobis.i. in persona omnium vestrum seu vice vestra, ⌊quia fides vestra annun-
tiatur in vniuerso mundo⌋.i. in multis ac principalibus finibus mundi. Romani eñ, quoniam
toti mundo præsidebant, famosissimi erant, & ideo fides eorũ per omnia ora fidelium volita-
1. Pet vlt. bat. Dixerunt eñ aliæ ecclesiæ gentium. Ecce Roma, quæ est caput ac domina mũdi, fidẽ susce
pit. Sicq́; confirmabantur in fide exemplo fidei Romanorum. In his verbis commendatur no
bis charitas sancti apostoli, qui de proximorum salute sicut de propria exultauit & gratias retu
lit. Ita & nos agere competit, vt scilicet gratias deo agamus, cum audimus & scimus proximos
nostros spiritualiter prosperari. Vnde infra scriptum est: Gratias agentes deo pro omnibus
Eph.5 semper. Asserit quoq; Apostolus se gratias agere de fide Romanorum, quoniam fides funda
Hebræo.11 mentum est vniuersarum virtutum. In fide tamẽ includit cætera dona gratiæ dei. ⌊Testis eñ
mihi est deus, cui seruio⌋ cultu latriæ ⌊in spiritu meo⌋.i. in superioribus viribus animæ meæ,
videlicet in intellectu, credendo, orando, contemplando, & voluntate sperando, amando, &
cætera bona opera agendo, ⌊in Euangelio filij eius,⌋ quod alijs prædico, cui obedio, & pro
quo multa sustineo. Euangelium autem filij dei seu Christi, est annuntiatio bona, & sancta do
ctrina, quam Christus primo edocuit, & per apostolos alijs nuntiauit. Hoc loco sicut & alias
sæpe iurat apostolus, quatenus melius sibi credatur. Quod fecit propter infirmitatem eorum
Matth.5 quibus loquebatur. Nec tamen fecit contra illud saluatoris in Euangelio: Ego dico vobis, non
Ibidẽ. iurare omnino. Et iterũ: Sit sermo vester, est est, non non. Vnde & Iacobus dicit: Ante omnia
Iaco.5 nolite iurare. His eñ verbis prohibetur iuratio falsa, cõsulitur iurationis dissuefactio, permitti F
tur iuratio necessaria. Propter quod Chrũs adiecit: Quod amplius est, à malo est, nõ dixit, ma-
lum est, sed à malo est.i. ab imperfectione vel incredulitate eius, propter quẽ iuratio adhibet.
Imò iuratio debite circunstantionata, est actus virtutis, quæ latria nuncupatur. Vnde scriptũ
Deu.6 est: Dominũ deum tuũ timebis, & per nomen eius iurabis. Et in psalmo: Laudabunt omnes q
Psalm.62 iurant in eo. Huius itaq; rei testis est mihi deus, ⌊q; sine intermissione⌋.i. omnibus congruis
horis seu aptis temporibus, ⌊memoriam vestri facio⌋.i. vestri reminiscor, & coram deo me-
Luc.12 mor sum vestri ⌊semper⌋.i. in omni tẽpore conuenienti, iuxta quẽ sensum ait saluator: Opor
tet semper orare, & non deficere, ⌊in orationibus meis.⌋ ¶ Ex isto elucescit, q; interdum licet
& expedit vt vnus alij manifestet dilectionem, solicitudinem, & laborem, quibus pro ipso affi
citur & fatigatur, non ad accipiendum humanum fauorem, aut temporalem mercedem, sed
vt alius ex hoc ad meliora prouocetur, atq; de proximo suo melius sentiat & confidat. Quod
Pro.8 tunc maxime fieri debet, cum vnus de alio sinistre aut impie suspicatur, ⌊obsecrans,⌋ hoc est,
Phil.1. per sacrorum commemorationem orans, sicut quum dicitur: Per passionem tuam libera nos,
⌊si quo modo,⌋ id est, vt aliquo modo, ⌊tandem aliquando,⌋ post multa & longa deside-
ria, ⌊prosperum iter habeam in voluntate dei,⌋ hoc est secundum diuinæ voluntatis bene-
placitum. Non enim alud absolute oro aut appeto, nisi diuina voluntate supposita, semper
Matth.6 dicens: Fiat voluntas tua, ⌊veniendi ad vos,⌋ ò Romani. Nam & ideo creditur Paulus Cæsa-
rem appellasse, &c. quatenus occasionem haberet veniendi Romã. ⌊Desidero enim vos vide-
Act.25 re, vt aliquid vobis impartiar gratiæ spũalis⌋.i. gratiam mihi collatam, vobis communicem,

A instruendo vos plenius de euangelica lege,& disponẽdo corda vestra per meam exhortatio
nem ad abundantiora dona spiritus sancti,quẽadmodum Petrus monet: Vnusquisq; sicut ac- 1. Petri.4
cepit gratiam in alterutrũ illã administrantes,sicut boni dispẽsatores multiformis gratiæ dei.
Non enim debet homo (præsertim prælatus, prædicator,aut doctor) talẽtum sibi concessum
abscondere,quia vt in Ecclesiastico habetur: Sapiẽtia abscondita & thesaurus inuisus,quæ vti- Matt. 25
“ litas in vtrisque? ⌊ad confirmandos vos⌋ in veritate fidei, & obseruatione euangelicæ legis, Ecci'. 41.
“ ⌊id ẽ simul consolari in vobis⌋ hoc ẽ, ad hoc cupio vobis gratiam impartiri, vt ex vestra con 2. Corin.7
firmatione,ego quoq; in vestro profectu consoler & gaudeam, quoniam sicut de vr̃a imperfe
“ ctione contristor,ita de vr̃a pfectione iucundor, ⌊p eam quæ inuicem ẽ,fidẽ vr̃am atq; meã⌋
hoc ẽ,per communẽ ac mutuam fidẽ nr̃am, quæ ẽ fides catholica, in qua fundatur, & ex qua
oritur consolatio,qua vnus fidelium de profectu & bono alterius consolatur. Hæc quippe con
solatio fundatur in hoc quod credimus,& speramus simul ad æternam felicitatẽ ptingere. Lo-
“ quitur autẽ de fide formata quæ per dilectionẽ opatur,non de fide informi. ⌊Nolo autẽ vos
“ ignorare frẽs,qa sæpe proposui venire ad vos⌋ si tamẽ deus pmitteret, ⌊& prohibitus sum⌋ Gala.5
“ impeditus,vel ex diuina reuelatione vetitus sum ab executione propositi mei, ⌊vsq; adhuc⌋
cum præsentẽ scribo epistolam. Impeditus autẽ fuit Apostolus per captiuitatẽ, seu aliam occu
pationẽ, Vel propter Romanorum pc̃tã nondum pmisit eum Christus pgere Romam,quo-
modo in Actibus legitur: Vetati sunt Paulus & sui à spiritu sancto loqui verbum dei in Asia,& Acto.16
non pmisit eos spiritus Iesu. Postea tamẽ prædicauit Paulus in Asia. Ideo autẽ proposui veni
“ re ad vos, ⌊vt aliquẽ fructum habeam in vobis⌋ .i. spiritualẽ profectum in vobis producam, Phil.1
B vosq; in gratia dei ac bonis opibus fructificare faciam,& etiã vt vobis p̃dicando maius meritũ
in p̃senti,maiusq; præmium in futuro acquirã,quæ om̃ia final'r refero ad gloriã dei sublimis ac 1. Cor.9
“ omnipotẽtis, ⌊sicut & in cæteris gẽtibus⌋ quibus prędicaui,fructum aliquẽ habeo, ⌊Gręcis⌋
“ qui naturali ingenio pollẽt,& philosophiæ inuẽtores fuerunt, ⌊ac Barbaris⌋ hoc ẽ,hominibus 2. Mac.13
duris,& quasi sine lege viuẽtibus. Omnes aũt p̃ter Latinos, Hebræos,& Gręcos,barbari appel
“ lantur, ⌊sapiẽtibus & insipiẽtibus⌋ .i. fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis, vnum verum 1. Cor.15
“ deum noscẽtibus,& idola venerãtibus, ⌊debitor sum⌋ p̃dicare eis Euãgeliũ regni cœlestis,nõ
propter eoꝝ merita,aut dona ab eis recepta,sed ex commissione diuina, & propter bñficia mi
hi diuinitus cõdonata,quæ ordinant ad hoc,vt om̃ibus p̃dicẽ. Gratiæ em̃ gratis datę ordinant
“ ad proximũ, ⌊ita quod in me promptum ẽ⌋ .i. sic ꝙ ego ob hanc obligationẽ, magis tamẽ ex
“ charitate paratus sum, ⌊& vobis qui Romæ estis euangelizare.

¶Prosecutio expositionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur: Non enim eru-
besco Euangelium. Articulus quartus.

“ MErito dixi me eẽ paratum euãgelizare & vobis Romanis. ⌊Nõ em̃ erubesco euan
“ gelium⌋ dei,hoc ẽ,non confundor publicè annuntiare crucẽ, & passionẽ ac cæte- 1. Corin.1
ra mysteria Chr̃i,quæ in Euangelio describuntur,atq; à reprobis irridẽtur. Para-
tus sum nãq; pro nomine Iesu contumeliam pati,quoniam ipse ait: Qui me erubue Acto.5
rit,& meos sermones,hunc filius hominis erubescet cum venerit in regno suo. Huic consonat Luce.9
illud Psalmistæ: Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum,& non confundebar. Ra-
“ tio huius subiicitur: ⌊Virtus enim dei est in salutẽ omni credẽti⌋ hoc est, Euangelium Christi Psalm.118
C id est,potens effectus diuinæ potestatis, seu fortis doctrina, proficiens in salutem æternam,
“ omni credenti per fidem formatam ac perseuerantem, ⌊Iudæo primum⌋ Hoc est,ex Iudais- Johã.6
mo conuersis,videlicet primitiuæ ecclesiæ,quæ ex Iudæis constabat. Nam & Christus dicebat Matt.24
Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, hoc est, ad synagogam primo, ac Matt.15.
principaliter missus sum. Ideo Paulus aiebat Iudæis: Vobis oportebat primum loqui verbum
“ dei. Deinde ⌊& Græco⌋ hoc est,ex gentilitate conuersis valet Euangelium. Per Græcos qua- Acto.3
si à digniori Gentiles significat. Repulsa enim prædicatione Apostolorum à Iudæis,iusta fa- Infra.3
cta est transmigratio ad Gentiles,secundum quod Paulus testatur: Quia repulistis illud,& indi-
gnos vos iudicastis æternæ vitæ,ecce conuertimur ad Gentes. Secundum Haymonem,Euan Acto.13
gelium dicitur virtus dei,quoniam Christum, dei virtutem annuntiat. Secundum Ambrosi- Haymo
um vero dicitur virtus dei, quoniam valet ad indulgentiam peccatorum, & ad operationem 1. Corint.1
miraculorum. Quod autem Euangelium sit virtus dei proficiẽs in salutem omni credenti, de- Ambrosius
“ inceps declarat: ⌊Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem.⌋ Hæc iustitia dei,quæ reue
latur seu manifestatur in Euangelio, sicut in scriptura veraci, vel in Iudæo & Græco, sicut in
subiecto iustificato,tripliciter intelligi potest. Primo, de increata iustitia creatoris,quæ ẽ ipse-
met deus sanctus & iustus. In Euangelio quippe increata dei patris iustitia declaratur,siue de-
scribitur,quomodo scilicet maluit vnigenitum suum pati & mori,quàm peccata manere inul- Johan.3
ta. Et quomodo Christus per viam iustitiæ mundum redemit, quomodo etiam pater omne
iudicium præstitit Christo, & per ipsum iudicaturus est omnes, daturusque singulis quod
merentur. Nunc tamen potissimum loquitur sanctus Apostolus de iustitia dei omnipotentis, Roman.8
Johan.5

qua infideles vt impij iuſtificati ſunt gratis. Sed cum hoc ad miſericordiam dei pertineat, mihi D
1. Tim. 4 videtur, quō illud iuſtitiæ aſcribatur. Et reſpondēdum ſecūdum Anſelmū, quòd tanta eſt bo-
Roman. 3 Nota nitas atq; benignitas dei, vt iuſtum ſit eum etiam indignis & impijs miſereri ac parcere, ſicq;,
vt huiuſmodi actu attēditur iuſtitia ex parte bonitatis diuinæ ſecūdum ſeipſam acceptæ. Miſe
ricordia quoq; in eo attēditur, ex parte bonitatis diuinæ ad indignos relatæ. Secūdū exponit
de iuſtitia dei creata, quā ipſe cauſat in nobis, per quā iuſtificamur formaliter, quia per eam de-
Romañ. 4 us iuſtificat nos gratis. Per fidem ſine operibus legis. Dando enī animæ fidē & gratiam, con-
fert iuſtitiam, per quam anima iuſtificatur. Hæc iuſtitia in Euangelio reuelatur, & in Chrianorum cordibus manifeſtatur. Tertio exponitur, de fideli ac vera diuinarū promiſſionum adim-
1. Cor. 2 pletione, qua deus in eccleſia & in Euangelio adimpleuit, quod in veteri teſtamento prædixit,
atq; in populo ſynagogæ præſignauit. Hæc iuſtitia in Eugelio reuelat, Chro teſtante: Opor
Lucæ. 24 tet impleri oīa quæ ſcripta ſunt in lege & prophetis & pſalmis de me. Et alibi: Vnum iota nō
Matth. 5 peribit de lege, donec oīa fiāt. De prædicta iuſtitia dei ſecūdo modo accepta, alio loco dicit
Roma. 10 Apoſtolus, loquēs de Iudæis: Ignorantes dei iuſtitiam & ſuam volentes ſtatuere, iuſtitiæ dei nō
Phil. 3 ſunt ſubiecti. Et rurſus: Inueniar in illo non habēs meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed quæ ex
Eſa. 56 fide. Vnde per Prophetam dominus ait: Propè ē iuſtitia mea vt reueletur. Erat nanq; veteri
Marci 16 lege velata, ſed in Euangelio eſt reuelata. De qua iuſtitia dicit Saluator: Qui crediderit & ba-
Matth. 9 Lucę. 7 ptizatus fuerit, ſaluus erit. Et alibi: Fides tua te ſaluam fecit. Itemq;: Qui credit in me, habet vi-
Iohan. 6. tam æternam. Quælibet iuſtitia dei nunc prædicta reuelatur ex fide in fidē, hoc ē ex fide pro-
phetarū & přiarcharū, in fide Aplorū atq; Eccleſiæ, qa q̄ illi crediderunt futurū, iſti crediderunt E
Pſalm. 18 impletum. Vel: Ex fide, hoc ē, ex actu fidei vnius articuli, in fidem, id ē, in actum fidei alterius
articuli. Omnia nanq; teſtimonia fidei ſunt connexa, & vnum ex alio magis credibile redditur
Abacuc. 2. Epheſ. 4 imò & quodammodo declaratur, magiſq; planum, ac rationale iudicatur. ⌊Sicut ſcriptū ē: Iu "
ſtus autē ex fide viuit.⌋ Hoc allegat Aplus ad probandum, quòd iuſtitia dei reuelatur in Euan "
gelio, vel in Chriano ex fide in fidē. ¶Sed cum fides ſit vna (iuxta illud: Vnus dominus, vna
fides, vnum baptiſma) quomodo nunc dicitur ex fide in fidē, quaſi ſint fides diuerſę? Et reſpon
dendum, quòd fides eſt vna ex parte obiecti. Numeratur autē & diuerſificatur ex parte ſubie-
ctorum, in eodē tamē fides non eſt niſi vna numero, ſicut & charitas. Vnde vt dictum ē per fi-
dē intelligitur actus fidei, qui diuerſificatur. Authoritas vero ab Aplo introducta habetur in
Abacuc. 2 Eſai. 21 Abacuc, vbi legit: Ecce qui incredulus ē, nō erit recta anima eius in ſemetipſo. Iuſtus autē ex fi
Eccl. 2 de viuet. Cui concordat illud quoq; Eſaiæ: Qui incredulus ē, infideliter agit. Et in Eccleſiaſti-
co inducitur: Qui timetis dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vr̄a. Nullus etenim
propriè iuſtus ē, niſi referat opa ſua ad vltimū finē, qui eſt ſupernaturalis felicitas. Hunc autem
finē non agnoſcimus niſi per fidem, quæ in omni actu meritorio dirigit rationē. Idcirco in fi-
Hier. 5 de tanquàm in baſi ſeu fundamēto virtutum, viuit iuſtus. Hinc etiam ait Scriptura: Domine,
oculi tui reſpiciunt fidem. ¶Porro, quòd ex fide ſit ſalus iuſtitiaq; credētium, declarat conſe
Pſal. 148 quenter Apoſtolus ex oppoſito. ⌊Reuelatur enim ira dei⌋ hoc eſt, iuſta vltio diuinæ iuſtitiæ, "
⌊de cœlo⌋ per reuelationes cœleſtes ab angelis factas, qui hominibus diuinam diſtrictionem "
ac vltionē, ſeu pœnas inferni reuelauerunt. Vel, ira dei de cœlo .i. dei cœli, ſeu dei cœleſtis. De
quo canitur: Laudate dominum de cœlis. Vel, dei iudicis, de cœlo venturi ad iudicandum vi- F
uos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari de cœlo, quia in die nouiſſimo, cœli ardētes (ſecū-
2. Petri. 3 Ezechi. 18 dum Petrum apoſtolum) & angeli cum iudice veniētes, oſtēdent iram dei contra iniquos. Itaq;
reuelatur ira, indignatio, deteſtatio dei, ⌊ſup oēm impietatē (qua peccat in deū) & iniuſtitiā⌋ "
qua peccat in proximū ⌊hominum⌋ pūerſorum ⌊eorum⌋ videlicet, ⌊qui veritatē dei⌋ quā "
agnoſcunt, hoc ē, diuinorum notitiam ſeu diuinam iuſtitiam, quæ frequēter veritas nomina-
tur, ⌊in iniuſtitia detinēt⌋ .i. iniuſte viuēdo apud ſe retinēt, non procedētes in actum virtuo- "
Iaco. 4 ſum, ſed ipſam veritatē ab operis executiōe retrahunt atq; abſcondunt, quibus competit illud
2. Pet. 2 Scienti bonum & non faciēti, peccatum eſt illi. Et illud: Melius erat non cognoſcere viam iu-
ſtitiæ, quam poſt agnitionē retrorſum reuerti. Hoc loco incipit loqui Apoſtolus contra pec-
cata gentilium Idololatrarū. De hac reuelatione iræ dei ſup impietatē & iniuſtitiam hominū,
Eſa. 13 ipſe dominus p Prophetam proteſtatur: Viſitabo ſuper orbis mala, & contra impios iniquita-
tem ipſorum, & requieſcere faciam ſuperbiam infidelium, & arrogātiam fortium humiliabo.
Iob. 35 Eccl. 1 ¶Inſup cauſa punitionis iſtorum ſubiungitur: ⌊quia quod notum eſt dei⌋ hoc ē, p naturalem "
1. Timo. 1. rationē de deo ſcire pōt, videlicet quòd deus ſit iuſtus & ſapiēs, approbans bona, & reprobans
mala, & quod ipſi ſoli ſit cultus perfectiſſimus, vtpotè honor latriæ, exhibēdus ⌊manifeſtum ē "
in illis⌋ hoc eſt, gētilibus notum fuit. ⌊Deus enim illis manifeſtauit⌋ p influētiam luminis na- "
turalis, per quod anima rationalis ex creaturis intelligit creatorem. De quo lumine ſcriptum ē:
Pſalm. 4. Signatum eſt ſuper nos lumē vultus tui domine. Vnde Origenes ait: Notum dei eſt hoc quod
Origenes ex mundi huius diſpoſitione & naturali ratione aſſequi poſſumus. Ignotum vero dei eſt, ratio
ſubſtantiæ eius, quæ omnem latet creaturam, ſimiliter & myſterium humanæ liberationis.

Pluribus

A Pluribus autẽ modis deus reuelauit hominibus veritatẽ, videlicet p sapiẽtiæ infusionem, per angelicã reuelationẽ, per sanctoꝝ instructionẽ, p naturalẽ rationẽ. Secũdũ Damascenũ q̃q; omnibus naturaliter inserta est cognitio existẽdi deũ. Nunc tamẽ agit apostolus de reuelatiõe quæ fit per naturalẽ rationẽ, quę ex creaturis ascẽdit ad creatoris notitiã, subditur nãq;: ⌊Inuisibilia eñ ipsius⌋.i. diuina natura incorporea simplex & inuisibilis, & perfectiões eius, q̃ naturaliter sciri possunt, videlicet iustitia, potẽtia, prouidẽtia, &c. quæ dicũtur inuisibilia dei, q̃niã licet sint vnũ in deo, & ipsa diuina essentia, tñ secundũ rationẽ distinguũtur, diuersimode significãtur, & p diuersa cognoscũtur. Hæc ergo inuisibilia dei, ⌊à creatura mũdi⌋.i. ab hoĩe qui inter creaturas huius sensibilis mũdi primatũ sortit, de quo dñs dicebat: Prædicate euangeliũ oĩ creaturæ.i. oĩ homini, ⌊p ea quæ facta sunt(.i. per res creatas) intellecta⌋.i. intellectualiter cõtẽplata. Oportet eñ inuisibilia dei intellectuali, puroq; oculo intueri, ⌊cõspiciũtur⌋.i. agnoscũtur. Vel per ea quæ facta sunt intellecta.i. per creata rite cõsiderata. ⌊sempiterna q̃q; virtus eius⌋.i. æterna ptãs dei, ⌊& diuinitas⌋ ab hoĩe cõspiciũtur, p ea quæ facta sunt, nõ vtiq; p speciẽ, vel qd sint, sed qa sunt, & qd nõ sunt. Cũ eñ oĩs creatura sit quidam radius sui creatoris, & omnis effectus sit quædã participata similitudo suæ causæ (qm̃ vnumquodq; producit sibi simile) certum est quòd ex naturis creatis aliquo modo cognoscatur increata natura. Vidẽtes quippe philosophi ordinẽ eẽ in rebus, & q̃d vnũ procedit, causatur

Damasc. 1.Timo.1. Psal.8 Marc.16 Esa.52 1.Cor.1. Eccl.13

B & gubernatur ab alio, peruenerũt ad notitiã vnius primi, summiq; entis, q̃d oportuit eẽ æternũ, perfectũ & independẽs. Ex vniformi quoq; motu cœlestiũ corpoꝝ, & stabili consistẽtia mũdi atq; gubernatiõe inferioꝝ à superioribus perpẽderũt esse in vniuerso vnũ quẽdã summũ prouisorẽ, dominatorẽ ac principem. Quàm multa aũt vera, profunda, ac mira agnouerint Plato cũ suis, & Aristotiles cũ peripateticis de inuisibilibus dei, de sempiterna virtute ac diuinitate ipsius, patet in libris eoꝝ. Sed & Proclus Platonicus in Elemẽtatione sua theolgio ca de deo atq; diuinis subtilissime loquitur, q̃uis in multis aberret. Prædictis aũt verbis apostoli cõsonat illud quoq; Sapiẽtis: A magnitudine speciei creaturæ poterit creator hoꝝ cognoscibiliter videri. Oĩa eñ (vt Salomon ait) propter seipsum opatus est dñs.s. vt in creaturis diuina maiestas atq; perfectio relucerẽt, sicq; ex cõsideratiõe creaturaꝝ incitaretur homo ad cõtẽplatiõe, amorẽ, ac reuerẽtiã creatoris. Hinc scriptũ est: Fecit deus opa sua vt timeatur. Et iteꝝ: Leuate in excelsum oculos vestros, & videte qs creauit hæc. In tãtum igitur cognouerũt deũ, ⌊ita vt sint inexcusabiles⌋ de suis peccatis, præsertim de idololatria. Nõ enim excusat eos ignorãtia. ⌊Quia cũ cognouissent deũ⌋ p naturalẽ rationẽ, secũdũ modũ ptactũ ⌊nõ sicut deũ glorificauerũt⌋ seruiẽdo ei cũ debita reuerẽtia, ⌊aut grãs egerũt⌋ deo pro beneficijs suis, ⌊sed euanuerũt⌋ hoc ẽ, inanes effecti sunt, ⌊in cogitatiõibus suis⌋ vanis ac friuolis, glorificãtes & magnipẽdẽtes seipsos, ⌊& obscuratũ⌋ luce gratiæ priuatũ, & splẽdore diuinæ sapiẽtiæ destitutũ, ⌊est insipiẽs cor eoꝝ⌋ impletũq; est caligine vitioꝝ, propter vanitatẽ cogitationũ suaꝝ. Vnde scriptũ est: Væ qui cogitatis inutile. Et alibi admonet dñs: Auferte malũ cogitationũ vestraꝝ ab oculis meis. Per Salomonẽ quoq; sapiẽtia dei Christus dñs cõtestatur: Ego (inquiẽs) sapiẽtia habito in cõsilio, & eruditis intersum cogitatiõibus. ⌊Dicentes eñ se esse sapiẽtes⌋.i. seipsos de sua sapiẽtia iactantes, atq; in seipsis, non in fonte sapiẽtiæ gloriãtes, ⌊stulti facti sunt⌋ corã deo seu diuino iudicio, qui stultã fecit sapiẽtiã huius mũdi. Qui eñ scientiã creaturaꝝ, & naturalẽ sapiẽtiã diuinoꝝ nõ ordinat ad salutarẽ ac supnatu-

Sapiæ.13 Pro.16 Eccles.3. Esaię.40 Heb.12 Luc.1. Sapiæ.3 Matth.11 Michæ.2 Esa.1 1.Corint.1 Pro.8 Eccl.1 1.Cor.1.

C ralem sapiẽtiã, & dei honorẽ, veraciter stultus est, tanq̃ cõtra ordinẽ reꝝ faciẽs & cõtra cẽsurã æternæ sapiẽtiæ agẽs. Propter quod scriptũ est: Stultus factus est oĩs homo à sciẽtia sua. Et iteꝝ: Sapiẽtia tua & sciẽtia tua decepit te. Et rursus: Væ q sapientes estis in oculis vestris. Sed vidẽtur hæc de philosophis verificari non posse. Cũ eñ quidã interrogasset Pythagoram an sapiẽs esset, dixit se sapiẽtẽ nõ esse, sed philosophũ.i. sapiẽtiæ amatorẽ. Et eius exẽplo, posteri eius se nõ vocauerũt sapiẽtes sed philosophos. Et respondẽdũ, q; licet nõ dicerẽt ore, corde tamẽ dicebãt se sapiẽtes, paucissimis forsan exceptis, qui nec idola coluerũt. De quibus modo nõ agitur. ⌊Et mutauerũt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis⌋.i. cultũ, honorẽ & gloriã immortali ac inuariabili deo impendendã, exhibuerunt imaginibus, statuis seu idolis hominũ mortuoꝝ, ⌊& volucrũ, & quadrupedũ & serpentiũ⌋ Quàm veꝝ sit hoc, in libro Sapiẽtiæ prolixe describit: Q̃uo etiã populus Iudæoꝝ tãto errori subiacuit, talpasq; ac vespertiliones adorauit, Esaias atq; Ezechiel prosequũtur. Quidã autẽ gẽtiliũ ipsas imaginatiões, qdã vero res significatas p imagines coluerũt. ⌊Propter q̃d⌋ id ẽ, propter idololatriã iã prædictã, quę oĩs peccati origo efficit. Iuxta illud Sapiẽtis: Infandorũ idoloꝝ cultura, oĩs mali causa est, & principiũ & finis, ⌊tradidit illos deus⌋ nõ effectiue, sed pmissiue, gratiã suã iustissime subtrahẽdo, ⌊in desideria cordis eoꝝ⌋.i. in inordinatos appetitus, & cõcupiscẽtias carnis, videlicet ⌊in immũditiã⌋ luxurię, vel potius Sodomiticę maculæ, ⌊vt cõtumelijs⌋ hoc est, actibus ipsi naturæ iniuriosis, nociuis atq; cõtrarijs, ⌊afficiant corpora sua in semetipsis⌋ hoc est, in eodem sexu atq; supposito, committendo peccata cõtra naturam. Vel, in semetipsis.i. adinuicem. Nam & qui fornicatur, peccat in corpus suum.

Hiere.10 Esaiæ.47 Esa.5 1.Timo.1. Sapię.15 Sapiæ.11 Sapię.14 Esa.2 Ezech.8 Sapię.14 1.Cor.6

Hier 9.16 ⌊qui commutauerunt veritatem dei, in mendacium⌋.i. diuinitatem, honorem, & gloriam, »
1. Timo. 1 soli vero omnipotentiq; deo asscribenda, & exhibenda, transtulerunt ad deos falsos seu idola, D
Deuter. 4 ⌊& coluerunt, & seruierūt creaturæ⌋ vc; idolis suis ⌊potius q̄ creatori, q̄ est (deus) benedictus »
Sapiæ. 13 in secula, Amen⌋ Ecce quāta puersitas. Hæc traditio impiorū in desideria cordis eorū, est gra-
Psalm. 80 uissima pœna, quā deus in p̄senti infligit. Et est pœna dāni, cui in inferno correspondet caren-
tia beatificæ fruitionis. Vnde dn̄s ait in Psalmo: Dimisi eos secūdū desideria cordis eorū, ibunt
Psalm. 80 in adinuentionibus suis. Vnū nāq; pctm̄ trahit ad aliud, idemq; pctm̄ est pctm̄, & causa pecca-
ti, seu culpa, & pœna culpæ. Nam homo vnū cōmittēdo pctm̄ meret̄ à deo relinqui, atq; in ali
Esa. 3 ud prolabi. Et quanto aliquis seipsum erigit altius, inaniusq; extollit, tanto meretur profundius cadere. Maximè quoq;, qui tam sapientes sunt in proprijs oculis, merentur relinqui, in tātum,
Ephe. 5 vt vitia carnis incidant, quæ sunt præcipuè bestialia atque turpissima. Vnde iam subditur:
Osee. 4 ⌊Propterea tradidit illos deus in passiones ignominiæ⌋ id ē, in innominabilia vitia carnis, quæ »
sunt pctā contra naturā. Ignominia eñ dicit̄ quasi sine nomine dignitatis, qm̄ talia scelera non
faciliter explicant̄. Prosequit̄ tamen Apostolus species tanti facinoris. ⌊Nam fœminæ eorum »
immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam,⌋ hoc est, organo sui se- »
xus, qui ordinatur ad conceptionem prolis, abusi sunt, ita vt fœmina fœminæ misceretur.
Esa. 24 ⌊Similiter autē & masculi relicto naturali vsu fœminæ⌋.i. legitima seu naturali commixtione »
ac copula cū muliere, ⌊exarserunt (igne libidinis) in desiderijs suis⌋ turpissimis ⌊in inuicem⌋ »
Psalm. 117 scilicet ⌊masculi in masculos turpitudinem operantes⌋ polluendo se mutuo varijs modis. Sed »
Ezechi. 16 & si masculus fœminę commisceatur alio modo, loco, seu organo, quam natura concessit con- E
Abacuc. 1 tra naturam peccatur, ⌊& mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes⌋ Sic »
construenda & intelligenda est litera. Prædicti Idololatræ ac Sodomitici recipientes à deo p-
missiue, à seipsis aūt causaliter, recipiētes (inquā) & sustinentes in semetipsis.i. in propria natura
mercedē sui erroris.i. retributionē seu pręmiū suæ idololatrię. s. traditionē & lapsum in passio-
nes ignominiæ, quā mercedē oportuit, vel decuit eos recipere secundum dictamē ac ordinē di
uinę iustitiæ, qua vitia vitijs proportionabiliter puniunt̄. Vnde queadmodū iactantia propriæ
sapientiæ meruit, vt in Idololatriam caderent, sic idololatria propter grauissimā suam defor-
mitatem meruit, vt innominabilia carnis peccata inciderēt. ⌊Et sicut non probauerunt,⌋ hoc »
est, non putauerunt nec opere ostenderunt, ⌊deum habere in notitia⌋ actus humanos, id est, »
Job. 22. 21 æstimauerunt deum nō cognoscere peccata hominum, dicentes illud Iob: Deus excelsior cœ-
Ezechi. 9 lo est, nec nostra cōsiderat, & circa cardines cœli perambulat. Et illud Ezechielis: Dereliquit
2. Timo. 3 dominus terram, & dominus nos non videt, ⌊tradidit illos deus in reprobum sensum⌋ hoc est, »
in intellectum puersum, priuādo eos lumine gratiæ ac veræ sapiæ, quatenus, sicut circa diuinum
intellectum errauerunt, sic in suo intellectu punirētur. Tales sunt omnes qui diuinā prouidētiā
Psalm. 93 negant. De quibus ait Psalmista: Dixerunt, non videbit dominus, nec intelliget deus Iacob. Et
Sophon. 1 Sophonias: Dicūt non faciet dominus bene, & non faciet male. Contra quos dominus loqui-
Amos. 5 tur per Amos prophetam: Cognoui multa scelera vestra, & fortiora peccata vestra. Vel sic: Si
cut non probauerunt, hoc est, non curauerunt deum habere in notitia, id est, cognoscere deum,
veraciter, tradidit illos in reprobum sensum, excæcando corda ipsorum permissiue, ita quòd
eis conuenit illud propheticum: Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt, »
Hiere. 4 ⌊vt faciant ea quæ non conueniunt,⌋ hoc est, quæ deo, rationi, atq; ecclesiæ contrariant̄. Hęc
Nota dictio, vt, non tenetur hoc loco causaliter, sed concomitanter. Non eñ idcirco tradidit illos in F
reprobum sensum directe vt faciāt mala, sed operatio mali consecuta est traditionem, seu de-
relictionem ipsorum prædictam. Sicq; frequenter in libro isto accipitur. Sic ergo tradidit illos
deus, ⌊repletos omni iniquitate,⌋ hoc est, omni peccato. Peccatum enim iniquitas est, id est, »
1. Johan. 3 contra iustitiam secundum Iohannem. ¶ Præterea, ponit partes seu species iniquitatis, ⌊ma »
litia⌋ qua alter alteri dānum inferre conatur ⌊fornicatione⌋ hoc est, illegitimo cū muliere con »
cubitu, ⌊auaritia⌋ hoc est, inordinato appetitu temporalium rerum ⌊nequitia⌋ id est, puersi- »
tate, seu temeritate nepharia, ⌊plenos inuidia,⌋ quæ est tristitia de bono alterius, ⌊homicidijs, »
contentione, dolo, malignitate,⌋ hoc est, voluntate igne malitiæ inflammata, ⌊susurrones,⌋ »
Leuiti. 19 hoc est, discordiæ seminatores, contra quos Moyses præcipit: Non eris susurro in populo. Et
Ecci. 28 Ecclesiasticus ait: Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacem habentes,
⌊detractores⌋ hoc est, aliorum famam denigrantes, de eorum defectibus inordinate loquen- »
Sapiæ. 14 do, vel falsa imponendo, ⌊deo odibiles,⌋ quantum ad culpam. Odio enim deo sunt impius, »
Eccl's 10 & impietas eius. Vnde Ecclesiastes ait: Si mordeat serpens in silentio, nihil minus eo habet,
Psalm 100 qui occulte detrahit. Agendum est ergo, quod ait vir sanctus: Detrahentem secreto proximo
suo, hunc persequebar, ⌊cōtumeliosos⌋.i. verbis vel actibus iniuriantes. Quod valde iniquum »
Ecci. 23 est iuxta illud: Homo assuetus in verbis improperij, omnibus diebus vitæ suæ non dirigetur,
⌊superbos⌋ appetendo honores, ⌊elatos⌋ nolendo habere æqualem aut superiorē, ⌊inuēto- »
res malorū⌋ excogitando nouos errores, aut culpas, ⌊parentibus non obediētes, insipientes⌋ »

male

" male sentiēdo de rebus diuinis, ⌊incōpositos(moribus)sine affectiōe⌋.i.tepidos, carētes zelo
" iustitiæ,& charitatis feruore, ⌊absq; fœdere⌋.i.obseruatiōe pacti, societatis, & amicitiæ. Vn-
" de scriptū est: Qui dissoluit pactū, nunq̄ effugiet, ⌊sine mīa⌋.i.crudeles. Viscera nāq; impioꝝ Ezech.12
crudelia. In talibus adimplet, q̄ Iacobus ait: Iudiciū sine mīa fiet ei, q nō fecerit misericordiam. Prouer.12
" ⌊Qui cū iustitiā dei⌋ hoc ē, iustum deum, ⌊cognouissent. nō(tamē)intellexerūt⌋ hoc scilicet Iaco.2
" ⌊qm̄ qui talia agūt, digni sunt morte⌋ æterna. Et ⌊non solum qui faciunt⌋ sunt digni morte,
" ⌊sed etiam qui consentiunt facientibus⌋ vt nullus excusetur.

¶Expositio secūdi capl'i: Propter q̄d inexcusabilis es o homo. Art. V.

QVoniam itaq; digni sunt morte æterna, nō solū qui peccata prædicta committunt, sed etiā quicūq; cōsentiūt, vel quū possint, nō impediūt. ⌊Propter hoc inexcusabilis es(à peccato)ō homo, om̄is q iudicas⌋.i.dānas seu reprobas aliū non secundum ordinem æquitatis, ac regulas iuris, sed inordinato iudicio. ⌊In quo em̄ alterum iudicas(hoc modo)teipsum cōdemnas⌋.i.dānatione dignū ostendis, ac profiteris. Iuxta quē sensum scriptū est: Dum maledicit impius diabolum, maledicit ip̄e animā suā. Vnde ait Saluator: Ex ore tuo te iudico serue nequā. Et alibi: Hoc tuū est iudiciū, quod ip̄e decreuisti. Veruntamē qm̄ sacra scriptura frequēter hortat̃ nos ad iudicandū, iuxta illud Prophetæ: Indicabo tibi homo quid sit bonū, aut quid dn̄s requirat à te facere iudiciū. Et infra dicit Apostolus: Spiritualis homo om̄ia iudicat. Frequēter quoq; prohibet nos iudicare, p̄sertim in hoc libro ep̄larum Pauli. Ad agnoscendū ergo, qūo hæc oīa intelligi debeant, scire oportet, q̄ iudiciū ꝓprie sumptū, est actus virtutis, videlicet determinatio iuris seu definitio iusti. Talis aūt determinatio iuris, est actus iustitiæ, ideo iudiciū est actus iustitiæ, tanq̄ inclinātis & disponētis iudicantē vt dignus atq; idoneus sit ad iudicandum. Actus nanq; virtutis ex virtute procedit. Nec potest bene iudicare de operibus virtutis, qui habitum virtutis non habet. Vnde castus bene iudicat de ꝑtinētibus ad castitatē, & fortis de his q̄ ad fortitudinē ꝑtinēt. Iudiciū tn̄ ē actus rōnis seu prudentiæ tanq̄ dirigētis atq; sn̄iam proferētis. Inquātum itaq; iudiciū procedit ex quadā cōnaturalitate iudicātis ad iudicata, requirit habitum virtutis in iudicāte. Quoniā ergo iudicium actus iustitiæ ē, in tm̄ licitū ꝓhibet̃, inq̄tū ex iustitia orit̃. Ad hoc aūt q̄ iudiciū sit actus iustitiæ, tria sunt necessaria. Primo, vt procedat ex inclinatiōe virtutis, nō ex impetu passiōis aut suspitionis. Secūdo, vt procedat ex authoritate p̄sidentis. Tertio, vt proferat̃ secundū rectā rōnem prudentiæ. Quodcūq; hoꝝ defuerit, erit inordinatū, illicitumq̄ iudiciū. Si etenī primū defuerit, vocatur puersum: si secundū, dicit̃ vsurpatū: si tertiū desit, temerariū appellat̃. Vnde Chrysostomus sup Matthæum: Qui in magnis peccatis sunt, eos iudicare nō debēt q in eisdē peccatis, aut certe minoribus sunt. Et hoc secundū Thomā potissimè verū est, qn̄ pc̄tā prælati aut iudicis publica sunt, & quādo nō est necesse iudicare de alia rōne officij. Si vero pc̄tā occulta sint, & necesse sit iudicare rōne iniūcti officij, p̄t cum timore ac humilitate iudicare siue arguere. Si autem pc̄tā sint manifesta, & nihilominus iudicare oporteat, debet primo intra se pœnitere. Nobis vero diligēter p̄sandū est illud sancti Ambrosij: Iudicet de errore, & culpa alterius, qui in seip̄o nō habet quod iudicet, ne cū de alio iudicat, in seip̄m ferat sn̄iam. De p̄dictis ergo inordinatis iudicijs intelligēda sunt loca scripturæ, in q̄bus vetat̃ iudiciū. Sicut cū dicit: Nolite iudicare, & nō iudicabimini. Pōt aūt & debet quilibet nostrū iudicare, reprobare, & castigare seip̄m.

Margin (B): Eccl.21, Luc 19, 1.Reg.20., Miche 6, 1.Cor.2., Chrysost., Thomas, Ambrosi9, Matth.7

C In cōi quoq; possumus iudicare de actibus atq; generibus hoīm secundū doctrinam & determinationem scripturæ: Vt, quòd omnis homicida damnabitur, & omnis superbia sit peccatum.

¶Duo vero sunt in q̄bus secundū Augustinū vitare debemus iudiciū. Primo, quū ignoramus, quo animo aliq̄d fiat. Idcirco de occultis ac dubijs iudicare prohibemur. Secūdo, dum ignoramus qualis futurus sit, q iudicā dus videt̃. Et q̄a hoc sp ignoramus, nō debemus absolute personam alterius iudicare, præsertim cum ignoremus, an dignus sit amore, an odio possitq̄ omni momento à deo tangi, cōpungi, pœnitere, & purificari. De actibus tamen manifestis, & quæ animo bono fieri nequeunt, iudicare permittimur, compatiendo potius quàm spernendo.

¶Deniq; iudicium duplex est, scilicet discretionis, quo inter bonum & malum discernit̃, & remunerationis, quo de præmio sententiat̃. Hoꝝ iudicioꝝ vtrūq; laudabile est, seruatis circumstantijs & conditionibus debitis. De iudicio quippe discretionis dominus loquit̃ per Prophetam: Si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris. De quo & in Iob habet̃: Iudiciū eligamus, & inter nos videamus quid sit melius. Itemq̄: Nunquid qui non amat iudicium, potest sanari? Iudicium autem remunerationis est duplex, videlicet approbationis, quantū ad bonos, & reprobationis, quantum ad malos. Sciendum quoq; quòd Paulus hoc loco ad literam loquitur contra Ecclesiam Romanorum, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat, qui se mutuo iudicabant. Iudæus enim iudicauit Gentilem de transgressione legis naturalis. Gentils vero Iudæum de præuaricatione legis diuinæ. Quilibet vero istorum secundum Apostolum inex-
" cusabilis est. Cuius ratio subditur: ⌊eadem enim agis,⌋ Hoc est, similia, vel eadem genere
" aut specie tu Iudæe operaris, ⌊quæ(in Gentili)iudicas,⌋ id est, redarguis, atq; condemnas.

Margin (C): Augustin., Eccle.9, Hiere.15, Iob.34, Ibidē, 1.Cor.4, Matth.7

Vel ea-

Vel eadem agis tu gẽtilis quæ in Iudæo iudicas. Hoc generaliter accipi poteſt de vnoquoq; no D
ſtrũ, qui de illo pctõ aliũ iudicat, q̃d ipẽ in ſeipõ nõ corrigit. Quod cõſequẽter declarat Aplus:
Job.19 ⌊Scimus em̃⌋ p naturalem rõnem, vel ſupnaturalẽ illuminationẽ, ⌊qm̃ iudicium dei eſt ſecũ-
Psalm̃.61 dum veritatẽ⌋ .i. ſcd̃m iuſtitiã qua reddit ſingulis q̃d merenť, hoc eſt, ſcimus ꝙ iudicium dei
Origenes ſit iuſtũ, ⌊in eos (.i. aduerſus eos) q talia agunt⌋ .i. ſe inuicem temerariè iudicãt, ſicut iam dictũ
eſt. Tales em̃ reprobat deus. Circa q̃d Origenes ſic ait: Illud hoc loco videť oſtẽdi, ꝙ ſolius dei
ſit, ſcd̃m veritatẽ iudicium, qa corda hoĩm noſſe, & mẽtis ſecreta dinoſcere ſolius eſt dei. Sunt
em̃ quædã quæ cõmittunť ope qdem malo, animo aũt non malo, vt ſi qs (verbi cauſa) hominẽ
nõ voluntate occiderit. Alia vero fiunt opere bono, ſed animo non bono, vt ſi quis miſericor
diæ opus, nõ pro dei mandato, ſed vt laudeť ab hominibus, faciat. Hoc tamẽ nõ eſt ſic accipiẽ-
dum, quaſi iudicia hoĩm nõ ſint iuſta & vera, ſed ꝙ nõ ſunt tam vniuerſaliter vera & iuſta, nec
adeo certa, maximè ſubtracta illuminatiõe diuina. ⌊Exiſtimas aũt hoc o hõ om̃is q iudicas⌋
inordinate ⌊eos qui talia agunt (.i. p̃memorata pctã cõmittunt) & facis ea⌋ quæ in alijs iudicas
⌊quia tu effugies iudicium dei?⌋ hoc eſt, damnationis ſnĩam & iuſta tormenta. Quaſi dicat:
Job.1 Noli hoc æſtimare. Loquiť Apoſtolus interrogatiue: ⌊An diuitias bonitatis eius⌋ .i. plenitu-
dinem ſeu abundantiam pietatis diuinæ, ⌊& patientiæ⌋ qua non ſtatim vlciſciť illatã ſibi iniu-
Job.25 riam, ⌊& longanimitatis,⌋ qua diu iniquoꝝ cõuerſionem expectat vt indulgẽtiam conſequan
Esa.30 tur, iuxta illud Prophetæ: Propterea expectat dñs vt miſereať veſtri. Non em̃ vult mortem
peccatoris, ſed vt conuertať, & viuat. Patiẽtia autẽ cum ſit virtus moralis, paſſionem triſtitiæ
Ezech.18 ordinans, non propriè competit deo, niſi p ſimilitudinem opis. An ergo iſta ⌊contemnis?⌋
Proue.28 Quaſi dicat: Mirũ eſt, ſi tãtam pietatẽ & grãm dei nõ penſas, neq; honoras. Hanc cõtemnit, q
Job.24 ex pia dilatione vltionis diuinæ peiorať, peccãdo ſecurius, & cõceſſa pœnitẽtiæ tpa expendẽ- E
2. Petri.3 do in actibus prauis. Queãdmodũ ſcriptũ eſt, de ingrato ac impio: Dedit illi deus locum pœni
tẽtiæ, & ille abutiť eo in ſupbiã. ⌊Ignoras qm̃ benignitas dei ad pœnĩam te adducit?⌋ .i. hoc
merito ignorare nõ debes, ꝙ mĩa dei te patiẽter ac longanimiter ſuſtinẽdo, quantum in ſe eſt,
Psalm̃.89 inſtigat, & ducit te ad pœnĩam pagendã. Per inſpirationẽ em̃ angelicã ac diuinũ inſtinctũ ad-
Sapiæ.11 monenť iniqui conuerti ad dñm. Vnde Sapiens: Miſereris (inquit) oĩm dñe, & diſſimulas pctã
hoĩm propter pœnĩam. ¶Deinde oñdit Aplus, qd hõ mereť incidere, nõ attẽdẽdo bonita-
tem lõganimitatis ac patiẽtiæ dei, q pie præſtolať pœnĩam noſtrã. ⌊Scd̃m duritiã aũt tuã⌋ p
obſtinationẽ tuã ac ptinaciã qua diuinæ inſpirationi reſiſtis, nec verbo dei mẽtem tuam aperis
Hieresm̃.8 ⌊& ĩpœnitẽs cor⌋ tuũ, q̃d de priſtinis malis nõ dolet, nec futura vitare moliť, ⌊theſaurizas⌋ .i.
Sopho.1. Esa.56 multiplicas ⌊tibi irã⌋ .i. diſtrictã vindictã exercẽdã, ⌊in die iræ & reuelatiõis iuſti iudicij dei⌋
Abacuc 2. hoc ẽ, in die nouiſſimo, in q̃ deus maxime iratus videbiť, & ſecreta pducet in lucẽ. Tũc em̃ re-
1. Co.4 uelabit abſcõdita tenebraꝝ, & manifeſtabit cõſilia cordiũ. Hinc ſcriptũ eſt: Cor duꝝ male ha-
Ecci.3 Esa.48 bebit in nouiſſimo. Et de pctõre indurato dñs ait p Prophetã: Scio qa durus es tu, & neruus fer
Apoca.22 reus ceruix tua, & frons tua ænea, ⌊q reddet vnicuiq; ſcd̃m opa ſua⌋ Iuxta illud Apocalypſis:
Ecce venio cito, & merces mea mecum eſt, dare vnicuiq; ſcd̃m opa ſua. Hoc noui & veteris te
Eccl's.12. ſtamẽti ſcriptura concorditer clamat. Vnde in Eccleſiaſte ſcribiť: Cuncta quæ fiunt adducet
Hiere.32 deus in iudicium pro om̃i errato, ſiue bonũ ſiue malum. Et Hieremias propheta: Dñe cuius ocu
li aperti ſunt ſuper oẽs filios Adã, vt reddas vnicuiq; ſecũdũ vias ſuas. In his ãt atq; ſilibus locis
ſcripturæ per vias ſeu opera, ĩtelligẽdi ſunt qcũq; actus humani, tã interiores q̃ exteriores, vt F
cogitatio, affectio, locutio, operatio. ¶Cõſequẽter oñdiť in ſpecie, quod dicebať in genere.
⌊His qdem q ſecũdum patiẽtiã boni operis, glĩam & honorẽ⌋ Sic legẽda eſt lr̃a. Deus reddit
ſingulis ſecũdũ opera ſua. His qdẽ q ſunt boni operis .i. bonę vitę, ſecũdũ patiẽtiã dei, q eoꝝ cõ
uerſionẽ lõganimiter expectauit & ita bene vſi ſunt patiẽtia dei, reddet pro p̃mio, glĩam .i. bea
titudinẽ ſiue lætitiã, vel clarã cũ laude notitiã, clarificando eos in cordibus alioꝝ, & honorẽ .i.
Lucæ.12. reuerẽtiæ exhibitionẽ in ſignũ virtutis ipſoꝝ. Nam & deus honorabit eos, cõſtituẽdo eos ſe-
1. Cor.9 cum in regno cœloꝝ, ⌊& incorruptionẽ⌋ .i. immortalitatẽ, impaſſibilitatẽ, atq; perpetuã ſe-
Matth.6 curitatẽ, his inquã ⌊quærẽtibus vitã æternã⌋ .i. referẽtibus cuncta quę agũt ad vltimũ finẽ ſeu
Col.3 verã felicitatẽ, quę eſt vita ęterna, nõ ad tẽporale cõmodũ aũt laudẽ humanã. Vñ ait ſaluator:
Primũ quęrite regnũ dei. Et apl's: Quę ſurſum ſunt quęrite. Hoc mõ exponiť lr̃a cõiter. Videť
Lucę.21 q̃q; ſic poſſe exponi. His q ſecũdũ patiẽtiã boni opis ſunt .i. q opa bona patiẽter egerũt, & per
Hebræ.10 patiẽtiã cuſtodierũt, dabit glĩam & honorẽ. Propter q̃d dicit ſaluator: In patiẽtia vr̃a poſſide
bitis aĩas vr̃as. Vel ſic: His q ſecũdũ patiẽtiam ambulauerũt .i. patiẽter cõuerſati ſunt, retribuet
deus boni operis .i. pro bono ope, glĩam & honorẽ, tanq̃ cõdignã mercedem. ⌊His autẽ qui
ſunt ex cõtentiõe⌋ .i. in ſimul litigãt & pacis iura violãt, vel deo reſiſtere ſatagũt, ⌊& q nõ acq-
Deuter.31 eſcũt veritati⌋ .i. iuſtitiæ ſeu ſanæ doctrinæ q̃ admonenť cõuerti ad deũ ⌊credũt aũt iniqtati⌋
2. Tim.2. hoc ẽ, vanis erroribus ac falſis dogmatibus, q̃ cõtra dicit Apl's ad Hebræos: Doctrinis varijs &
Johan.8. Hebræ.13 peregrinis nolite abduci. His itaq; ſupueniet ⌊ira (.i. diuina vltio) & indignatio⌋ hoc eſt, dete
ſtatio qua iudex æternus eos cõtemnet, ⌊tribulatio (corporis) & anguſtia⌋ mentis, veniẽt in-
quam,

A quam hæc, ⌊in omnẽ animã hominis operantis malum⌋ nisi pœniteat. Nam & corporis pœ- Luc. 12
« na redundat in animã & econuerso. ⌊Iudæi primũ⌋. i. p̃cipue, quoniã propter legẽ diuinã ei
« traditã grauius peccauit, & fortius punietur, ⌊& Græci.⌋ Si p Græcos intelligaẽ gens illa spe-
cialis, tunc Græcus post Iudæũ exprimiẽ, quia præ cæteris gentibus magis peccauit atq; puni-
tus est, eo q̃ in naturali philosophia & subtilitate ingenij præfulgebat. Vbi em̃ maius donũ sci-
entiæ, ibi p̃uaricator grauiori subiacet culpæ & pœnæ. Si vero per Græcũ intelligantur Genti
les cõmuniter, tunc post Iudæum poniẽ Græcus, quoniã minus peccauit loquẽdo in genere & Pro. 1.
cæteris paribus. His verbis Apostoli consonat illud Prouerbiorum, quod ex p̃sona æternæ sapi-
entiæ dicitur: Quia vocaui & renuistis, & increpatiões meas neglexistis, ego q̃q; in interitu ve
stro ridebo, cũ irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando ve-
nerit sup vos tribulatio & angustia. Hoc loco Ap̃lus contentiosos redarguit. Vnde & Iacobus Iaco. 3
apostolus dicit: Si zelũ amarum habetis, & cõtentiones sunt inter vos, nolite gloriari, & mẽdaces Esa. 38
esse aduersus veritatem. Deniq; tanta est culpa cõtentionis, vt propter ipsam corporalis exer-
citatio reprobeẽ, dicente dño per prophetã: Ecce ad lites & cõtentiones ieiunatis. Nunqd tale Esa. 32
« est ieiuniũ q̃d elegiẽ ⌊Gloria aũt & honor,⌋ de q̃bus iã dictũ est, ⌊& pax⌋. i. tranquillitas mẽ-
« tis, seu securitas ab impugnatione hostili, dabunẽ pro p̃mio ⌊omni operanti bonũ⌋ ex charita
« te, ⌊Iudæo primum⌋. i. præcipue: quia in genere plus alijs meruerunt Iudæi ad Christum con- Iob. 34
« uersi, videlicet sancti apostoli, ac primitiua ecclesia, ⌊& Græco⌋. i. gentilibus. ⌊Non est enim Eccl. 35
« acceptio personarum apud deũ⌋. i. deus in iudicando non attendit personam, & ea quæ non ha- Matt. 22
bent rationem meriti siue demeriti, sed sola opera p̃pensat, & vnumquẽq; secundũ merita sua iu Luc. 20
B dicat. Propter quod asserebat Petrus: In veritate cõperi quoniam non est personarum acceptor Gala. 2
deus, sed in omni genere qui timet deũ, & operatur iustitiã, acceptus est illi. Et per prophetam Eph. 6
dominus loquitur: Vnumquẽq; iuxta vias suas iudicabo. Ad hanc perfectionem hortatur nos Col. 3
sermo diuinus per Moysen dicens: Iuste iudicabis, nec consideres personã pauperis, neq; ho- Iaco. 2
norares vultum potentis. Porrò, q̃ apud deum non sit personarum acceptio, sed iustum iudiciũ, Acto 10
« probat. ⌊Quicunq; em̃ sine lege⌋ scripta atq; Mosaica ⌊peccauerũt,⌋ videlicet non habendo Ezech. 8
legem. i. gentiles qui peccatum commiserunt, non quia legem scriptam transgressi sunt, quia Leui. 19
« nec eam habuerunt, ⌊sine lege peribunt⌋. i. non propter huius legis præuaricationẽ damna-
buntur, sed propter hoc, q̃ legem naturalem non seruauerũt cũ fide saluatoris saltem implicita
vt plenius ostendetur. ¶ Cũ em̃ dicat Ambrosius: Peccatũ est præuaricatio legis diuinæ, quæri Ambro.
potest, q̃uo aliquis peccare valeat sine legeẽ Et respondendum, q̃ in definitione Ambrosij, per
legem diuinã intelligitur quælibet lex data à deo, à quo constat naturalẽ legẽ fluxisse, datam q̃
« esse. ⌊Et quicunq; in lege (scripta) peccauerũt,⌋ eam non obseruãdo sicut Iudæi, ⌊per legẽ⌋
« . i. ex ipsa lege scripta, vel propter legis transgressionem ⌊iudicabuntur⌋ iudicio reprobatio-
« nis. Vnde Christus aiebat Iudæis: Est qui accusat vos Moyses, in quo speratis. ⌊Non em̃ audi- Iohan. 17.
« tores legis⌋ diuinitus datæ, ⌊iusti sunt apud deũ,⌋ nisi obediant legi, ideo subditur, ⌊sed facto
« res legis⌋. i. qui legis mandata adimplent, ⌊iustificabunẽ⌋. i. iusti erunt ac reputabunẽ apud de
um. Nam & fides sine operibus mortua est. Et in Euangelio Christus testatur: Omnis qui au- Iaco. 2
dit verba hæc, & non facit ea, assimilabitur viro stulto, qui ædificauit domũ suã supra arenam. Matth. 7
Et alibi: Beati qui audiunt verbũ dei, & custodiunt illud. Ipsa ergo impletio legis per grãm, ex Luc. 11.
C qua procedit impletio, iustificat hominem, estq́; iustificatio eius. Deniq; q̃ ipsa obseruatio le-
« gis iustificet, elucescit ex hoc. ⌊Cum em̃ gentes⌋. i. gentiles, ⌊quæ legẽ⌋ scriptam seu Moysi,
« ⌊nõ habent,⌋ quia nõ tenebanẽ ad eã ⌊naturaliter⌋. i. ex naturalis rationis dictamine, adiuti
tamẽ lumine gratiæ, sine qua nemo vnquã saluatus est. Non em̃ ex puris naturalibus quisq̃ sal- 1. Iohan. 3
uatur, cũ salus nostra sit supernaturalis felicitas, scilicet visio per speciẽ, ad quã sine fide, charita Heb. 11
« te & gratia dei nullus viator pertingit, ⌊ea quæ legis sunt faciunt⌋. i. legem scriptã obseruant,
« quantũ ad præcepta moralia decalogi, quæ sunt de dictamine rationis naturalis, ⌊eiusmodi⌋
« gentes ⌊legẽ (Mosaicam) non habẽtes, ipsi sibi sunt lex⌋. i. propria ratio est eis pro lege, ⌊qui
« ostendũt⌋ bene viuendo ⌊opus legis⌋ quod à lege scripta p̃cipitur fieri aut vitari ⌊scriptum in
« cordibus suis⌋. i. intellectui naturali impressum, ita q̃ ratio dictat eis, quod dictat ratio scripta.
Dum em̃ non faciunt alteri quod sibi nolũt fieri, (quod vtiq; naturalis ratio dictat) implent ea Tob. 4
quæ iubet lex scripta. Nam & secundũ apostolũ: Qui diligit proximũ, legem impleuit. Hi ergo Matth. 7
qui naturaliter agunt ea quæ legis sunt, sibi sunt lex, quod declarat ap̃lus per effectum, videlicet Ro. 13
« per cõscientiæ testimoniũ. Subditur em̃, ⌊testimoniũ⌋ boni vel mali ⌊reddente illis cõscien-
« tia ipsorum,⌋ quæ ex naturali iudicio rationis reprobat malũ, & approbat bonũ. Recalcitrat
« em̃ quodãmodo operi vitioso, consentitq́; actui virtuoso, ⌊& inter se inuicem cogitationũ
« accusantium aut etiam defendentiũ.⌋ More Græcorum ponit genitiuũ pro ablatiuo, vt sit sen-
sus: cogitationibus se inuicẽ accusantibus. i. peruersis cogitationibus quæ malos accusant, etiã
defendentibus. i. cogitationibus bonis, quæ bonos excusant atq; defendunt. His, inquam, cogi
tationibus testimonium damnationis vel salutis reddentibus illis, id est, prædictis gentibus.

Istæ cogitationes accusantes ac defendẽtes, hoc est malæ ac bonæ examinãtur, dijudicãtur & D
declarãtur coram naturali iudicatorio hominis, quasi corã iudice per prima agibiliũ princi-
Matth. 7 pia naturaliter inserta & cognita, sicut est illud: Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quãuis aũt testi-
moniũ istud modo reddat cõsciẽtia, tamẽ in futuro extremo iudicio clarius ꝓhibebit. Tunc
nãq; quilibet cõscius erit sibi de proprijs bonis ac malis. Idcirco subiungit: ⌊in die cũ iudica- »
bit deus occulta hominũ⌋. i. in die iudicij quãdo aperientur libri cõsciẽtiaꝝ, ⌊secundũ euãge- »
lium meũ⌋. i. secũdũ quod ego euãgelizo ac ꝑdico. Euãgelium enĩ est Christi tanq̃ authoris. »
Iohãnis vero, Matthæi, Lucæ, & Marci tanq̃ scriptoꝝ, Pauli autẽ & alioꝝ apostoloꝝ, tanq̃
prædicatoꝝ. Quod vero mox subditur, ⌊per Iesum Christũ⌋ referri potest ad illud quod di »
ctum ẽ: Iudicabit deus, &c. quia per Christũ hominẽ exercebit illud iudiciũ, ita ꝙ ipse, vt ho
Johan. 5. mo erit executor iudicij. Pater enĩ nõ iudicat quẽquam, sed iudiciũ om̃e dedit filio. Vel ad il-
lud quod dictũ est, secũdum euãgeliũ meũ. Per Christũ enĩ factũ est euãgeliũ Pauli, sicut supe
Romañ. 1. rius ait: Per quẽ accepimus gratiã & apostolatũ. Potest quoq; ita exponi. Testimonium illis
reddẽte cõsciẽtia ipsoꝝ. i. cõsciẽtia opeꝝ, nec solũ conscientia opeꝝ, sed & consciẽtia cogita-
tionum inter se inuicẽ accusantiũ aut defendẽtium, iuxta sensum præhabitũ. Dicit aũt glossa-
tor, ꝙ in die iudicij cogitationes accusabũt animã, vel defendẽt, nõ quæ tũc erũt, sed quæ nũc
sunt in nobis, quaꝝ quædam notæ, atq; signacula relinquũtur in corde nostro, velut in cæra,
quæ in occulto nũc pectoris posita, tũc reuelari dicũtur per Christũ. Sed cõtraire huic videt, E
Anselmus quod ait Anselmus & alij sancti, quod etiã certũ est. s. ꝙ in die iudicij erit in reprobis cõsciẽ-
tia vrens atq; remordẽs, in electis vero cõsciẽtia bonæ fiduciæ. Omniũ enĩ opa cunctis pate-
bunt. Sciẽdum ergo, ꝙ cogitationes quæ nũc sunt, tũc accusabũt vel defendẽt ꝑ modũ meriti
siue demeriti. Cogitatiões vero quæ tũc erũt, accusabũt aut defendẽt non ꝑ modũ meriti vel
demeriti, quia non erit tũc locus merẽdi, aut demerẽdi, cũ via sit finita, sed tanq̃ signa præte-
ritoꝝ meritoꝝ aut demeritoꝝ. Et sic glossator saluatur per distinctionẽ. ¶ Cõsequẽter apo
stolus Iudæos aggreditur, probãs eos, quãtum ad aliquid, deteriores gẽtilibus. Quo enĩ plura
Ex. 20. 34 beneficia atq; auxilia cõtra peccatum receperũt, eo grauius peccauerũt in eodem gñe culpæ,
quia quo status sublimior, eo ruina est maior. Deniq; excellentia status Iudæoꝝ fuit in hoc,
quod legẽ diuinam, præcepta moralia, iudicialia ac cærimonialia, diuersaq́; alia gratiaꝝ mu-
Deuter. 4 nera receperunt. Vnde Moyses loquebatur: Quæ est alia gens sic inclyta, vt habeat cęrimo-
Esaię. 1 nias, iustaq́; iudicia & vniuersam legẽ, vt populus tuus Israel? Ipsi vero ingrati deo fuerunt.
Propter quod dñs cõqueritur ꝑ prophetã: Filios (inquiens) enutriui & exaltaui, ipsi aũt spre-
Gene. 49. uerũt me. His ergo nunc ait aplus: ⌊Si aũt (. i. quia) tu Iudæus cognominaris⌋ à Iuda patriar- »
1. Para. 5 cha, q inter frẽs suos fortissimus erat, vt dicit scriptura: Primo siqdẽ appellati sunt Hebræi ab
Gene. 11 Heber in quo remãsit lingua Hebraica, quæ ante cõstructionẽ turris Babylonicæ om̃ibus e-
Geñ. 32. 35 rat cõmunis, iuxta illud: Erat aũt terra labij vnius. Postmodũ dicti sunt Israelitæ à Iacob q vo
3. Reg. 12 catus est Israel. Tertio dicti sunt Iudæi à Iuda. Hoc tamẽ nomine specialiter vocabantur duæ
tribus. Nã Israel dictæ sunt aliæ decẽ tribus à tẽpore separatiõis suæ à domo Dauid, ⌊& re- »
quiescis⌋. i. persistis, ⌊in lege⌋ Mosaica nõ euagãdo per diuersos errores more gentiliũ, ⌊& »
gloriaris in deo⌋. i. in cognitiõe ipsius, ⌊& nosti volũtatẽ eius⌋ ex doctrina legis ac prophe- »
Heb. 6 taꝝ, ⌊& probas⌋. i. approbas seu cõmendas, ⌊vtiliora⌋. i. ꝑfectiora & viciniora saluti, ⌊in- »
structus ꝑ legẽ⌋ in qua diuersi gradus ꝑfectionũ docent, ⌊cõfidis⌋. i. ꝓ̃sumis & æstimas, ⌊te- »
ip̃m ducẽ eẽ cæcoꝝ⌋. i. tãtæ ꝑfectiõis vt alijs spũaliter excæcatis possis viã virtutis ostẽdere, F
eosq́; in via dei ꝓ̃cedere, atq; ad rectũ finẽ ꝑducere. Cõfidis q̊q; te, ⌊lumẽ (esse) eoꝝ q in te- »
nebris⌋ ignorãtiæ, ⌊sunt⌋. i. tãtæ gratiæ ac sciẽtiæ vt ignorãtes valeas illustrare, ⌊eruditorẽ »
insipiẽtium⌋. i. diuinoꝝ cognitione carẽtium. s. infideliũ, q̊s Iudæi sæpe cõuerterũt ad deum »
Heb. 5 ⌊magistrũ infantium⌋ hoc est paruuloꝝ seu imperfectoꝝ, qui solidũ cibũ capere nõ valen- »
tes, expertes sunt sermonis iustitiæ, ⌊habentẽ formã⌋. i. ꝑfectionẽ alijs exẽplarẽ, ⌊sciẽtiæ⌋ »
in agẽdis, ⌊& veritatis in lege⌋. i. in credẽdis ac speculatiuis. Porro q̊d subditur, interroga- »
tiue, admiratiue & increpatiue intelligẽdũ est. ⌊Qui ergo aliũ doces, teipsum nõ doces?⌋. i. »
cum alium docere præsumas, cur teipsum nõ doces? Et miꝝ est ꝙ teipsum nõ doces. Et ma-
le agis, eo ꝙ teipsum nõ doceas. Simili modo legẽda sunt quæ sequũtur. ⌊Qui prædicas nõ fu »
randum, furaris? Qui dicis non mœchandũ, mœcharis?⌋ Cõmiserũt aũt Iudæi & spirituale »
furtũ ac mœchationẽ, subtrahẽdo à lege sensum de Christo ac mysticũ intellectũ. ⌊Qui abo- »
Luc. 16. minaris idola⌋. i. idololatriæ cultũ, ⌊sacrilegiũ facis?⌋. i. furtũ atq; abusum rei sacræ? Aliqua »
Matt. 15. enĩ diuino cultui deputata proprijs vsibus applicabãt Iudęi, qa auarissimi erãt sacerdotes, scri »
bæ ac pharisæi. Nã diuina ꝓ̃cepta suis supstitiosis traditiõibus irrita fecerũt, vt euãgelium lo-
quitur. ⌊Qui in lege⌋. i. de legis acceptiõe, ⌊gloriaris⌋ dicẽdo: Quãta audiuimus & cogno-
Psalm. 77. uimus ea: Et: Nõ fecit taliter om̃i nationi, ⌊per præuaricationẽ legis deũ inhonoras⌋ nõ ex- »
Psal. 149. hibẽdo ei reuerẽtiã debitã, obediẽdo mãdatis ipsius. ⌊Nomẽ enĩ dei ꝑ vos⌋. i. occasione ve- »
stri, ⌊blasphematur inter gẽtes⌋. i. à gẽtibus ꝑfidis, quæ vidẽtes vestrã ꝑuersitatẽ deum ve- »

A « ſtrum blaſphemant, æſtimantes eũ iniuſtũ, qui tales ſeruos aſſerit elegiſſe, ⌊ ſicut ſcriptũ eſt ⌋ in Ezechiele, vbi ꝑdicta verba habentur ſecundũ tranſlationẽ ſeptuaginta interpretũ. Noſtra au tẽ tranſlatio talis eſt. Ingreſſi ſunt ad gẽtes, & polluerũt nomẽ meũ. Et ſicut Ezechiel iſta dicebat de Iudæis ſibi contẽporaneis, ad qͦs miſſus erat, ſic Paulus hæc applicat de Iudæis ſui tẽporis Ezech.36

¶Subinde oſtendit Apoſtolus grauitatem exceſſus Iudæorum ex cõditione circũciſionis. Circũciſio nanq; erat ſignũ iuſtitiæ, & quædã profeſſio legis ſeruandæ, iuxta illud Apoſtoli ad Galatas: Teſtificor omni homini circũcidẽti ſe, ꝙ debitor ſit vniuerſæ legis faciẽdæ. Queadmodum ergo nũc prodeſt profeſſio vitæ clauſtralis, ſi regula obſeruet, ſi vero regula omittat, plurimum obeſt, & peccatũ grauat, ſic de circũciſione erat tpe veteris teſtamẽti. Hoc eſt q̃d aplus ſubiun- Deu.10 Gala.15 Geneſ.17

« git. ⌊ Circũciſio quidẽ prodeſt ⌋ ad grãm promerendã, videlicet tpe veteris teſt. nõ aũt Euan
« gelio diuulgato, ⌊ ſi legẽ obſerues. Si aũt præuaricator legis ⌋ Moſaicæ ⌊ ſis, circũciſio tua ⌋ car
« nalis ⌊ præputiũ facta eſt ⌋. i. præputio ſimilis, nõ plus valens q̃ illud. ⌊ Si ergo præputiũ ⌋. i. gẽ
« tilis incircũciſus, ⌊ iuſtitias legis ⌋. i. præcepta moralia, q̃ ſunt de dictamine rationis naturalis,
« ⌊ cuſtodiat ⌋ cũ fide & cultu vnius dei, vt tactũ eſt, ⌊ nonne ꝑputium illius in circũciſionẽ repu Pſalm.18
« tabitur? ⌋. i. tantum ſibi proficiet ad ſalutẽ, vt tibi ò Iudææ circũciſio tua? Quaſi dicat, ita. Cu-
« ſtodiendo em̃ iuſtitias legis modo præfato, ſpũaliter circũciditur, & filius Abrahæ reputat, ⌊ & Matth.3
« iudicabit id q̃d ex natura eſt ꝑputium ⌋. i. gentilis ꝑputium naturaliter habens ex gentilibus or
B tus & in ꝑputio natus, ⌊ legẽ conſummans, ⌋ hoc eſt, iuſtitias legis ſcriptæ adimplens ex natu-
« rali dictamine rõnis. Iudicabit inquã. i. ſui cõparatione iudicio dãnatiõis dignũ oſtendet, ⌊ te ⌋
« Iudæe, ⌊ qui per literam ⌋. i. legis ſcripturã, ⌊ & circũciſionem præuaricator legis es? ⌋. i. nec ꝑ Matt.12
ſcripturam ſacram, neq; per circũciſionis ſignificationem à peccato retraheris, à quo gẽtilis retrahitur per legem naturalem ſine circũciſione ac litera ſcripturæ. Quòd aũt gentilis iuſte viuens melior eſt Iudæo circũciſo iniuſte viuente, & eum condemnet, probat apoſtolus, eo ꝙ duplex ſit circũciſio, ſcilicet ſpũalis & carnalis. Quarum prima facit ſpũalem Iudæum, ſecũda carnalem. Vnde propheta: Omnes (inquit) gentes habent ꝑputium, omnis aũt domus Iſrael incircũciſi ſunt corde. Ad ſpũalem vero circũciſionẽ admonet Moyſes: Circũcidite, inquiẽs, præputium cordis veſtri, & ceruicem veſtram ne induretis amplius. Et quantum caro eſt inferior ſpũ, tantum circũciſio carnalis & carnalis Iudæus inferiores ſunt ſpũali circũciſione atq; Iudęo. Ait Hiere.9 Deu.10

« itaq;. ⌊ Nõ em̃ q in manifeſto ⌋. i. qui circũciſus eſt carne, & poteſt hominibus ſignũ Iudaiſmi
« oſtendere, ⌊ Iudæus eſt ⌋ ſolũ & vere. Iudæus em̃ interpretatur cõfitens, quod cõpetit nõ ſolũ
« circũciſo, ⌊ neq; quæ in manifeſto in carne eſt circũciſio ⌋. i. circũciſio illa exterior pelliculã tol Geneſ.49
« lens, eſt circũciſio ꝑfecta ac vera, ⌊ ſed qui in abſcondito ⌋. i. qui corde circũciſus eſt, q̃ circũci-
« ſio hoĩes latet, deo q; patet, ⌊ Iudæus eſt ⌋ vere ac ſpũaliter cõfitens dño cõfeſſione laudis diuinæ Matth.6
« ⌊ Et circũciſio cordis ⌋. i. circũciſio ſpũalis facta ⌊ in ſpũ, ⌋ hoc eſt, ſecundũ ſpũalem intellectũ
« ſcripturæ veteris teſtamenti, ⌊ non litera ⌋. i. non ſecundũ ſenſum literalem ipſius. Vel, in ſpũ. i. Phil.3
D virtute ſpũs ſancti, non litera. i. literalibus cultris legis, ⌊ cuius ⌋ videlicet ſpũalis circunciſionis,
« ⌊ laus nõ ex hominibus, ⌋ qui in interiora tueri nõ valent, neq; de eis certũ quippiam iudicant,
« ⌊ ſed ex deo eſt, ⌋ qui inſpector eſt cordis, & ſpũalem circũciſionẽ, qua vitia ꝑſcinduntur, com 1.Regũ.6
mendat potius q̃ carnalẽ, qui ab exordio ſeculi multos ſaluauit ſine corporali circũciſione, neminem vero ſine circũciſione ſpũali. His verbis apoſtoli conſonat, quod de carnalibus Iudæis ait Iohãnes in Apoca. Dicunt ſe Iudæos eſſe, & nõ ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ. 1.Cor.10 Pſal.7.45 Apoca.2.3

¶Elucidatio Cap. 3. ſ. Quid ergo amplius eſt Iudæo. Arti. VI.

« Declarato in quibus Iudæi deteriores erant gentilibus, nũc oſtendit in quibus eos ꝑcellant. Mouet aũt & ſoluit quæſtionẽ, quæ ex præinductis conſurgit. ⌊ Quid ergo
« amplius eſt Iudæo, aut q̃ vtilitas circũciſionis? ⌋. i. ſi tanta eſt vtilitas atq; iniquitas Iudæorum, vt eis ꝑferantur gentiles, ſicut iam patuit, quid ergo amplius. i. maius aut dignius eſt Iudæo circũciſo, q̃ gẽtili incircũciſo, aut q̃ vtilitas fuit circũciſionis? Oĩa iſta referẽda Ro.2 Pſalm.78 147
« ſunt ad tẽpus legis ſcriptæ, nõ euãgelicæ. Et reſpõdet. ⌊ Multũ ⌋ melius eſt Iudæo ſecũdũ ſtatũ
« priorem q̃ gentili, ſolam naturalem legem habenti, ⌊ per omnẽ modum ⌋ in genere. ſ. in omni
« bus quæ ad ſalutẽ requiruntur. ⌊ Primũ quidem ⌋ melius eſt Iudæis, ⌊ quia credita, ⌋ hoc eſt, ex
« ſpeciali gratia tanquam amicis & familiaribus adminiſtrata ac data, ⌊ ſunt illis eloquia dei ⌋. i. Iohã.5
ſcripturæ ſacræ legis ac prophetarum. Nec obſtat, ꝙ quidam eorum non crediderunt, ſicut ſub-
« iungit. ⌊ Quid em̃ ⌋ obeſt ꝑdictæ ꝑrogatiuæ Iudęorum, ⌊ ſi quidam illorũ non crediderunt? ⌋
« eloquijs dei, de myſterijs Chriſti. ⌊ Nunquid incredulitas illorum fidem dei ⌋. i. fidem diuinam Pſalm.77 105
« quam alij habuerũt de deo, ⌊ euacuauit? ⌋. i. inanem effecit. Vel, fidem. i. fidelitatem dei de ad- Ezech.2
« implẽdo quod promiſit, euacuauit. i. ab opere impediuit. ⌊ Abſit ⌋ Vniuſcuiuſq; em̃ malitia in Iohã.8
ſeipſum redundat. ¶Inſuper ꝙ hominũ incredulitas fidelitatem dei nõ euacuet probat apoſto Eccl.33
« lus. ⌊ Eſt autem deus verax ⌋ in ſuiipſius natura, in opere, atq; ſermone, quoniam inuariabile Matt.22
eſſe habet, & omnia iuſte diſpenſat, impletq; veraciter quicquid promittit ſimpliciter. Aliqua Heb.3.7.8
« aũt promittit ſub conditione, quæ non ſemper implentur, ⌊ omnis autem homo mẽdax ⌋. i. à Apo.19 Pſalm.115

vero atq; incõmutabili eſſe deficiens, vanitati ſubiectus, & per cõſequẽs peccare potẽs & men
tiri ac falli. Quod ſubintelligendũ eſt de omni viatore ſecundũ legẽ cõmunẽ. Vnde ait Pſalm.
Pſalm. 38 Veruntamẽ vniuerſa vanitas oĩs homo viuens. Et rurſus: Ego dixi in exceſſu meo, omnis ho-
Ro. 8 Pſalm. 115 mo mendax. In Numeris quoq; ſcriptũ eſt: Non eſt deus vt homo, vt mentiatur, neq; vt filius
Nume. 23 hominis, vt mutetur, ⌊ſicut ſcriptũ eſt, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cũ iudicaris⌋ "
Pſalm. 50 Hoc allegat apl'us ad oſtendendũ, q deus ſit verax, implẽdo promiſſa. Hæc eñ verba loquutus
eſt Dauid, homicidio, adulterioq; patratis, vt ſit ſenſus. Ego Dauid tibi ſoli peccaui, & malum
2 Reg. 11. Prouer. 8 corã te feci, vt tu dñe deus iuſtificeris .i. iuſtus & verax agnoſcaris, nõ infringẽdo nec omitten-
Geneſ. 22 do propter mea facinora, tuam promiſſionẽ, qua mihi pollicitus es, q ex ſemine meo humanã
Pſalm. 115 naturã aſſumeres, ex quo cõſtat, te verũ eſſe in promiſſis, & vincas .i. pualeas alĳs cũ iudicaris ab
2. Regũ. 7 eis, nõ debere promiſſionẽ tuã mihi de Chr̃o factã implere propter ſcelera mea. Cũ eñ Dauid
2. Reg. 11. vxorem Vriæ violaſſet & cognouiſſet, eiuſq; virũ occidiſſet, multi dicebãt pdictã promiſſionẽ
Hiere. 18 euacuatã, qm̃ non deceret Chriſtũ de homicida & adultero naſci. Cũ ergo deus huius dicti op
poſitũ fecit, præualuit iſtis. Hunc ſenſum intẽdit hoc loco apoſtolus. ¶ Poſſunt quoq; prędicta
verba adhuc tribus modis exponi, ſicut in expoſitione libri pſalmorũ induxi, ſed hoc loco iſte
ſufficiat. Sciendũ vero q hæc dictio, vt, ſecundũ hũc ſenſum tenetur cõſecutiue, nõ aũt cauſali-
ter, qa nõ ideo Dauid peccauit, vt deus iuſtificaretur, ſed ex eius peccato occaſionaliter cõſecu
ta eſt manifeſtatio diuinæ iuſtitiæ iuxta modũ expoſitum. Sed qm̃ ex prædictis verbis Dauid,
Pſalm. 50 qbus ait: Malũ coram te feci, vt iuſtificeris, &c. quidam ſumpſerũt occaſionẽ erroris, dicentes,
q noſtra peccata atq; mendacia directe faciũt ad gloriam dei, videlicet ad manifeſtationẽ di- E
uinæ veritatis atq; iuſtitiæ, & per cõſequẽs, q deus vellet nos peccare & mẽtiri, quatenus cõpa
ratione noſtri iuſtior ac verior, imò ſolus iuſtus ac verus appareret, & vt miſericors agnoſceret
Eſa. 3 dum nobis ignoſceret. Hoc ſanctus apoſtolus reprobat ducendo ad inconueniens. Ait ergo.
⌊Si aũt iniquitas noſtra iuſtitiã dei cõmendat⌋ .i. directe & p ſe cõmendabilem ſeu laudabilem "
facit, vt aliqui aſſerunt, ⌊quid dicemus?⌋ .i. quid reſpõdere poterimus ad ea quæ ſequuntur ex "
Iob. 24 hoc? Primo eñ ſequeretur, deũ eſſe iniuſtũ, qui peccata vlciſcitur. Ideo ſubdit. Nunqd iniquus
eſt deus qui infert iram?⌋ .i. pœnã pro culpa, ⌊ſecundũ hominem dico. Abſit,⌋ hoc eſt, ſic ego "
eſſe nõ aſſero, ſed ſecundũ carnales hoc ſequitur. Quod eñ per ſe facit ad gloriã dei, non eſt pu
niendũ, ſed pmiandũ vt bonũ, quia per ſe ordinatur ad finẽ laudabilẽ. Si ergo iniquitas noſtra
Iohã. 5 per ſe facit ad gloriã dei, iniuſtus eſt deus qui vindicat eã per tormẽta. ⌊Alioquin qũo iudica- "
2. Tim. 4 bit deus hunc mundũ?⌋ .i. hoĩes peregrinãtes in terra. Si eñ iniuſtus eſt deus, nõ poterit mun "
Sap. 1. dũ hunc iuſte iudicare, qa iuſtitia maxime ſpectat ad iudicẽ, prout Sapiens dicit: Diligite iuſti-
tiã, qui iudicatis terrã. Quòd aũt nõ ſit deus iniuſtus, eluceſcit ex verbo Pſalmiſtæ dicẽtis: Qm̃
Pſal. 91 rectus dñs deus noſter, & nõ eſt iniquitas in eo. Vnde Ioſaphat aiebat: Nõ eſt apud dñm deum
2. Para. 19 Matt. 19 noſtrũ iniquitas, nec pſonarũ acceptio, neq; acceptio munerũ. Deus quippe glorioſus & fortis
Luc 18 eſt ipſa eſſentia bonitatis, mẽſura & cauſa totius æqtatis, ideo culpa ei placere nõ poteſt. Quod
cõfirmat apl'us ſubdens. ⌊Si eñ veritas (.i. æquitas) dei, in meo mendacio⌋ .i. per meũ peccatũ "
⌊abundauit⌋ .i. quantũ ad ſui manifeſtationẽ directe creuit, clariuſq; innotuit, & hoc ⌊in glo- "
riã ipſius⌋ dei, ita q ex meo peccato p ſe glorioſior, perfectiorq; apparet, ⌊quid adhuc & ego "
tanq̃ peccator iudicor?⌋ .i. cur nũc vſq; iniuſtus exiſtimor? Tanquã dicat. Si ſic eſſet, nõ eſſem "
reputandus iniquus, qa non diſpliceret deo iniquitas mea, vt dictũ eſt. Deinde deſtruit pręme
moratũ errorem ducẽdo ad aliud incõueniens. ⌊Et nõ ſicut blaſphemamur,⌋ hoc eſt, ſi noſtra " F
peccata directe ordinãtur ac operantur ad glorificationẽ diuinæ iuſtitiæ, ſicut illi dixerunt, cur
ita non eſt ſicut nobis blaſpheme imponitur? ⌊& ſicut aiunt quidã nos dicere⌋ .i. ſicut pſeudo- "
apoſtoli affirmant, me, aliosq; veros apoſtolos prædicare illud quod ſequitur, ⌊faciamus mala, "
vt veniant bona? quorũ⌋ pſeudoapoſtolorũ, qui nobis iſta imponũt, ⌊dãnatio iuſta eſt,⌋ quia "
Eſa. 5 mortaliter peccant. Qm̃ eñ apoſtolus ait inferius: Vbi abundauit delictũ, abundauit & gratia
Ro. 5 & nũc ſimile aliqd dixit, allegãdo verba Pſalmiſtæ. Alĳ q̊q; apoſtoli talia prædicauerũt. Ex his
moti ſunt æmuli apoſtolorũ dicẽtes, q prædicarẽt peccata eſſe patrãda & continuanda, quate-
nus ex hoc ſequerentur bona, videlicet glorificatio ſeu manifeſtatio diuinæ æquitatis ac pieta-
tis. Præterea aduertendum, q cũ peccatũ ſit auerſio mẽtis à deo, & receſſus ab ordine, ſecũdum
Diony. Damaſ. Dionyſium, & ab eo q̊d eſt ſecundum naturã, ſecundũ Damaſcenũ, idcirco per peccatũ irroga
tur deo iniuria, & directe inhonoratur deus, nõ glorificatur. Veruntamen qm̃ tanta eſt bonitas
dei, vt non permitteret malũ, niſi prænoſceret aliud bonũ inde venturũ, & tanta eſt virtus eius,
q malũ omnino impediret, niſi aliquod bonũ ex malo elicere poſſet. Propterea malũ culpæ in
directe atq; per accidens .ſ. præter propriã conditionẽ, & præter peccantis intentionẽ ordina
tur, & valet ad declarationẽ diuinæ iuſtitiæ, ſecundum q deus per pœnã ordinat culpã, in quo
diuina ſapientia atq; iuſtitia manifeſte refulget. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyran-
norum præter intentionem ipſorũ manifeſtauit deus patientiam atq; conſtantiam martyrum.
¶ Iam declarauit Apoſtolus Iudæos excellentiores fuiſſe gentilibus pro tempore legis ſcriptæ
nunc

A nunc sciscitatur, an etiam tẽpore euangelicæ legis Iudæi excellant gentiles. ⌊Quid ergo?⌋ restat, ⌊præcellimus (nos Iudæi) eos?⌋ .i. gẽtiles ad fidẽ cõuersos. ⌊Nequaq̃.⌋ Loquit aũt aplus de vtroq; populo isto in genere. Certũ est em̃, q̄ in speciali loquẽdo ipsi beati apostoli qui erãt Iudæi, & primitias spũs receperũt cæteris eminebãt. Loquẽdo vero in generali, oẽs pares sunt in grã Euãgelij, sicut clarius ostẽdet. Cur aũt nõ excellãt Iudæi gentiles, annectit. ⌊Causati em̃ sumus⌋ .i. rationabiliter declarauimus, ⌊Iudæos & Græcos⌋ .i. gẽtiles ⌊oẽs sub peccato esse⌋ quia Iudæi trãsgressi sunt legẽ scriptã, gẽtiles legẽ naturalẽ, ⌊sicut scriptũ est⌋ in psalmo, quantũ ad sensum. ⌊Quia nõ est iustus quisquã⌋ iustitia meritoria, proprijs viribus, ⌊nõ est intelligens⌋ ea quæ dei sunt, p fidem formatã sine lumine gratiæ, ⌊nõ est requirens deum⌋ per opera sancta, propria potestate. ⌊Omnes (isti iam dicti) declinauerũt⌋ à deo atq; iustitia, ⌊simul inutiles (.i. vani) facti sunt⌋ non pertingendo ad vltimũ finem, seu verã felicitatẽ, ⌊nõ est qui faciat⌋ per se sine auxilio gratiæ, ⌊bonũ⌋ .i. opus meritoriũ ⌊nõ est vsq; ad vnum⌋ .i. omnino nullus est: Vel, nõ est vsq; ad vnũ .i. non est alius præter Christũ deum & hominẽ, qui sub peccato nõ fuit, & ea quæ placuerunt patri, semper effecit. ⌊Sepulchrũ patens est guttur eoꝝ⌋ .i. simile monumẽto aperto, qm̃ sicut ex tali sepulchro ascendit fœtor cadaueris, sic ex ore istoꝝ procedunt verba mortua atq; fœtẽtia, ⌊linguis suis dolose agebãt⌋ alios decipiendo, vel sophistica & adulatoria verba loquẽdo. Vnde ait scriptura: Qui sophistice loquitur, odibilis est,
B in omni re defraudabitur. Non est illi data gratia à deo, omni em̃ sapiẽtia defraudatus est. Quo contra de electis Iudæis scriptũ est: Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquent mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa, ⌊venenum aspidum⌋ .i. verba venenata ac detractoria, seu odium insanabile, ⌊sub labijs eoꝝ,⌋ quia parati sunt talia verba euomere, aliosq; inficere. ⌊Quorum os maledictione,⌋ hoc est verbis maledicis ac blasphemijs, ⌊& amaritudine⌋ .i. sermonibus pungitiuis ⌊plenum est: Veloces pedes eorum⌋ spũales, puta affectus, & etiam corporales, vt currant ⌊ad effundendum sanguinem⌋ innocentem. ⌊Contritio,⌋ hoc est spũalis destructio, temporalis punitio, seu omnis boni dissipatio, ⌊& infelicitas⌋ id est miseria, ⌊in vijs⌋ .i. operibus ⌊eorum.⌋ Committẽdo em̃ mala prædicta, amittunt esse gratuitum, spũale ac meritorium, & tanquàm inane ac nihilum reputantur à deo, & miseri sunt tanquàm æterna damnatione condigni, ⌊& viam pacis⌋ .i. opera bona, per quæ ad veram pacem pertingitur: Vel, viam pacis .i. pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ, ⌊non cognouerunt⌋ per approbationem ac imitationẽ, ⌊nõ est timor dei ante oculos eorum⌋ .i. deum nõ metuunt, nec oculis cordis sui diuinũ proponũt timorẽ, sed inanissima securitate resoluũtur. Multi arbitrãtur apostolũ, allegatam scripturã sumpsisse ex psalmo, in quo prædicta verba conscripta sunt, sed secundum Hieronymum ita non est. Aduertendum ergo q̄ cum Hieronymus in prologo quintidecimi libri sui super Esaiam dixisset, Christũ & Euãgelistas atq; apostolos ea dũtaxat verba scripturæ ex translatione septuaginta interpretũ allegare, quæ cũ Hebraica veritata concordant, virgo Christi Eustochium fœmina religiosa atq; doctissima, obiecit Hieronymo quod apostolus ad Romañ. octo versus allegarit ex psal. 13. quæ in Hebræo nõ habẽtur, videlicet, Sepulchrũ patens est guttur eoꝝ, vsq; ad id inclusiue, nõ est ti-
C mor dei ante oculos, &c. & videtur apostolus ex translatione septuaginta interpretũ allegasse, vel ex psal. illo q̃d in Hebræo nõ habet. Ad hãc obiectionẽ stupefactus, pallidusq; effectus Hieronymus (prout ipse testatur) quasi à fortissimo pugile cæsus vnius diei spacio postulato, & plustrata scriptura respõdit, q̄ tota pene epistola ad Romanos de veteri testamento constructa est. Præmemoratũ quoq; testimoniũ octo versuum ex psalmis & Esaia cõtextum est. Nã duo primi versus, videlicet: Sepulchrũ patens est guttur eoꝝ, linguis suis dolose agebant, in quinto psalmo habentur. Quod aũt subiũgitur: Venenũ aspidũ sub labijs eoꝝ, in psalmo centesimo tricesimonono legit, qui incipit: Eripe me dñe ab homine malo. Porrò quod subdit: Quorum os maledictione & amaritudine plenũ est, ex nono sumptum est psalmo. Alij vero tres versus: Veloces pedes eoꝝ ad effundendum sanguinẽ, &c. ex quinquagesimonono capitulo Esaiæ accepti noscuntur, vbi sic legitur: Pedes eoꝝ ad malũ currunt, & festinãt vt effundãt sanguinem innocentẽ, vastitas & contritio in vijs eoꝝ, & viam pacis nescierunt. Vltimus vero versiculus .s. Non est timor dei ante oculos eoꝝ, in principio psalmi tricesimiquinti habetur, quo dicitur Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, non est timor dei ante oculos eius. Apostolus tñ allegat pluraliter, quia pluribus loquebat. Itaq; prædicti versus nec in Hebræo, nec in septuaginta interpretibus habẽtur quantũ ad psalmũ tertiumdecimum, sed in æditione vulgata. Lyra tamen asserit p̄dicta ex psalmo decimotertio allegata, sed cõsentiendũ est verbis Hieronymi, qui etiã ait, q̄ Græci expositores exponẽdo psalmũ. 13. p̄dictos versus veru prænotãt neq; exponunt. ⌊Scimus aũt quoniam quæcũq; lex loquitur, his q in lege sunt loquit.⌋ Ex hoc multi affirmant præinductã scripturã ad Iudæoꝝ populum pertinere, q soli sub lege Moysi erant, de qua nunc tractat aplus. Sed obuiat, q̄ apostolus istã scripturã inducit ad ostendendũ q̄ Iudæi & Græci omnes sub peccato fuerunt, & quod nunc protinus subditur, ⌊Vt omne os obstruatur &

Ro. 8 · Ecclesi. 3 · Esa. 1. · Psalm. 13 · Michæ. 7 · Esa. 56 · Sap 13 · Hier. 4 · Hier. 5 · Matth. 8 · Matt. 23 · Hier. 5 · Iohã. 8 · Eccle. 37 · Sopho. 1 · Deute. 32 · Psalm. 11. · 1. Cor. 3 · Pro. 1. · Esa. 10. 30 · Esaie. 40 · Ephe. 2 · Luc. 18 · Psalm. 35 · Psalm. 13 · Hierony. · Psal. 5 · Psalm. 139 · Psal. 9 · Esaie. 59 · Psalm. 35 · Iohan. 15

1. Regū. 2. tur & subditus fiat om̄is mūdus deo⌋ Est igitur sensus: Scimus aūt nos apostoli spiritu sancto D
edocti, sacrasq; scripturas cæteris clarius intelligētes, quoniā quæcūq; lex. i. veteris testamē-
ti scriptura loqtur, his, qui in lege Moysi sunt loqtur primo ac principaliter, quēadmodū ait
Matt. 15 saluator: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Hoc dicit ap̄lus retundēdo
Iudæoꝝ superbiā. s. ne dicerēt scripturā prædictā nō pertinere ad eos, sed ad gētiles dūtaxat.
Psalm. 62 Itaq; lex dicit hæc etiā de Iudæis, vt om̄e os p̄sumptuosum obstruat. i. vt nec gētilis neq; Iu-
Baruch 1. dæus præsumat se inaniter excusare ac iustificare, eo q̄ testāte scriptura, om̄es peccato obno-
Eccles. 7. xij sint. Et subditus fiat om̄is mūdus. i. om̄is homo, Iudæus & Græcus, deo, cognoscēdo pro-
priam vilitatē & culpā, cōfugiēdo q̄q; ad diuinā pietatē ac gratiā, quasi nō potēs aliter salua-
Johan. 15 ri. Præterea lex vetus tribus modis accipitur. Primo cōmuniter. s. pro toto testamēto antiq̄,
Psalm. 68 sicq; includit oēs libros canonicos veteris testamēti, & ita sumit, dū ait saluator: Vt impleat
Psalm. 34 sermo, q in lege eoꝝ scriptus est. Quia odio habuerūt me gratis. Hoc em̄ habet in psalmo: Si-
Johan 10 militer cū Chr̄us ait Iudæis: In lege v̄ra scriptū est: Ego dixi dij estis. Secūdo accipit proprie
Psalm. 81 pro pentateucho seu quinq; libris Moysi, vt cum dicitur: Oportet impleri om̄ia quæ scripta
Lucæ. 24 sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Tertio sumitur stricte pro p̄ceptis cærimoniali-
Galat. 2. bus, vt cū subditur, ⌊qa ex operibus legis⌋. i. ex obseruatiōe cærimonialiū præceptoꝝ legis, »
Heb. 10 videlicet sacrificioꝝ, circūcisionis, & solēnitatū custodia, ⌊nō iustificabit om̄is caro⌋. i. ho- »
mo, ⌊coram illo⌋. s. deo, vt acceptus sit ei per talia. Impossibile etem̄ est sanguine hircoꝝ & »
vituloꝝ auferri peccata, aut gratiā adipisci. Nō em̄ gratiā cōferebāt, nec meritoria erāt ex se
seu opere operato, sed ex fide & deuotiōe obseruātiū. i. rōne operis operātis. Opa vero p̄ce-
ptoꝝ moraliū iustificabāt, nō tamē sine fide Chr̄i & gratia dei. ⌊Per legē em̄ (scriptā) cogni »
tio peccati⌋. i. ex ipsa lege cognoscitur qd sit malū, nō aūt vitatur virtute legis, sed p gratiam »
dei. Hoc aūt nō est sic intelligēdū, quasi ante legislationē nescierint hoīes quæ opa essent vi- E
tiosa, sed qa nō ita perfecte cognoscebātur peccata secūdum gradus & species suas. ¶ Deinde
Galat. 5. ostēdit hominem iustificari sine operibus legis, ex perfectione fidei christianæ. ⌊Nunc aūt⌋ »
Esaiæ. 56 id est, tēpore gratiæ, atq; euāgelicæ legis, ⌊iustitia dei⌋. i. iustificatio, quam deus clemēter & »
gratiose efficit in nobis peccata tollēdo & gratiam infundēdo, ⌊sine lege⌋. i. Moīsaicæ legis »
obseruatiōe, ⌊manifestata est⌋ in gētibus ad fidē cōuersis, p diuersa miracula, q̄bus deus de- »
Actoꝝ. 10 clarauit fidē eoꝝ sibi eē acceptā, q̄uis nō obseruauerint legē, quēadmodū in Actibus legitur:
Johā. 5 Quod deus in signo visibili dedit spiritū sanctū Cornelio Centurioni gētili, & his q erāt cum
eo, iustitia inquā, ⌊testificata⌋. i. p̄nuntiata ac testimoniū habēs, ⌊à lege⌋. i. ex libris Moysi, »
in q̄bus multa de Christo, & eius iustificatiōe, quā facit in nobis, prædicūtur verbis & signis,
Acto. 3 ⌊& prophetis⌋ qui de eadē re manifestius vaticinati sunt, & de futura in nobis gratia prædi- »
1. Petri. 1 xerūt secūdum principē apostoloꝝ. De missione em̄ sp̄us sancti deus per Iohelem prædixit:
Johelis. 2 Effundā de sp̄ū meo sup omnē carnē. Propter q̄d Petrus de Chr̄o loquens: Huic, inqt, om̄es
Actoꝝ. 10. prophetæ testimoniū p̄hibēt remissionē percipere peccatoꝝ p nomē eius, om̄es qui credūt
Ephe. 3
Actoꝝ. 15 in eum. ⌊Iustitia aūt dei⌋. i. nobis à deo collata est, ⌊per fidē (formatā) Iesu Christi⌋. i. per fi- »
Matth. 9
Luc. 7. 8. 18 dem catholicā⌋ cuius obiectū & causa est Chr̄us. Fides em̄ est fundamentum iustitiæ. Vnde »
Acto. 13 Chr̄us freq̄uēter in euāgelio loqtur: Fides tua te saluū fecit, ⌊in om̄es (Iudæos) & super oēs⌋ »
Actoꝝ. 15 gentiles, ⌊qui credunt in eum⌋ hoc est in Christum per fidem formatam, secundum quod »
Actoꝝ. 10. in actibus dicitur: In hoc om̄is qui credit, iustificatur. Et rursus: Deus fide purificās corda eo-
Esaiæ. 14
Marci. 16 rum. ⌊Non enim est distinctio⌋ Iudæi & Græci, tempore euangelicæ legis, quantum ad iu- »
Psal. 13 stificationem prædictam, quia non est personarum acceptor deus. Et sicut saluator aiebat: F
Johan. 15. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. ⌊Om̄es em̄ (prædicti) peccauerūt⌋ & ergo nō »
1. Coꝝ. 1.
Coꝝ. 10. proprijs meritis, sed gratia dei iustificantur, suntq; consimiles in peccato ac sp̄uali inopia, si-
Esaiæ. 52. cut subiungitur, ⌊& egent gloria dei⌋ hoc est, miseratiōe diuina, videlicet gratia, per quam »
deus gloriosus apparet, q ex sua liberrima bonitate saluat electos, ita vt nullus in seipso valeat
gloriari, sed omne bonum domino ascribatur, ⌊iustificati⌋ ab iniustitia culpæ, ⌊gratis⌋ sine »
præcedētibus meritis, ⌊per gratiam ipsius⌋ dei quæ est causa formalis nostræ iustificationis, »
sicut albedo est causa formalis albefactionis parietis, ⌊per redemptionem quæ ē in Chr̄o Ie- »
Hebr. 9. su⌋. i. per passionē & sanguinē Chr̄i, in quo est redemptio nr̄a sicut in causa efficiente. Itaq; »
passio eius est causa instrumentalis effectiua ac meritoria nostræ saluationis. Vnde de eo scri-
Apocal. 1.
Esa. 53 ptum ē: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et Esaias ait: Domin9
Ibidē. posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Et: Ipse peccata multorum tulit, ⌊quem⌋ vide- »
1. Johan 2 licet Chr̄m, ⌊proposuit⌋. i. nobis manifeste exhibuit, ⌊deus⌋ pater seu trinitas, ⌊propitia- »
2. Coꝝ. 5. torem⌋. i. reconciliatorem ac mediatorem, ⌊per fidem⌋ mediante qua consequimur fructū »
dominicæ passionis, seu gratiā dei, ⌊in sanguine ipsius⌋. i. merito effusionis sanguinis Chri-
Esaiæ. 53
1. Joha. 2. sti. Vnde in Esaia propheta scriptum ē: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrū.
Et Iohannes ait: Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse ē pro-
pitiatio pro peccatis nostris. Sic iam deus proposuit Christum propitiatorem finaliter. ⌊ad »
osten-

A ostensionē iustitiæ suæ⌋.i.quatenus se iustū manifestaret implēdo sua promissa, nec deserē-
do peccata impunita, imò in Chr̄o quodāmodo vindicās ea, queadmodū Esaias ait: Propter Ioh. 4
scelus populi mei pcussi eū. Et Chrūs in psalmo: Quæ nō rapui, tūc exoluebā. Proposuit q̊q; Esa. 53
“ sic Chr̄m propitiatorē ex parte nr̄i,⌊propter remissionē præcedētiū delictoꝝ⌋.i.peccato Psalm. 68
rū quæ Chr̄i aduētum præcesserūt. Vel, propter remissionē delictoꝝ p̄cedētium.i. hominū, Mich. 7.
qui ante Chr̄i incarnationem fuerūt, & tenebātur in lymbo inferni, propter reatū originalis
peccati. Per Chr̄i vero passionē redēpti, atq; educti sunt, iuxta illud Zachariæ: Tu q̊q; in san Zachar. 9
guine testamēti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in q̊ non ē aqua. Delictoꝝ inquā existētium,
“ ⌊in sustētatione⌋.i.in pia atq; longanimi patiētia,⌊dei⌋ q nō statim vltus ē ea, sed clemēter Iob. 35
ignouit. Vel, præcedētiū hominū existētium in sustētatione dei, q eos in lymbo sustētauit ac
“ cōseruauit sine pœna sensus. Vtrāq; vero sustētationē deus exhibuit,⌊ad ostēsionem iustitiæ
“ eius⌋.i.propriæ æquitatis vel iustitiæ, quā causat in nobis,⌊in hoc tpe⌋ euāgelicæ legis,⌊vt Psal. 144
“ sit ipse⌋ deus,⌊iustus⌋ in operibus suis, & à Christianis iustus cognoscat, tanq̄ author iusti- Psalm. 10
“ tiæ nr̄æ,⌊& iustificās eū qui ex fide ē Iesu Chr̄i⌋.i.quēcūq; in Chr̄m credētē, q in deo rena- FINIS.
tus & sp̄ūalis effectus ē virtute fidei nō iustitia legis. Ex p̄inductis ostēdit ap̄lus vanitatē ia- Iohan. 3
“ ctātiæ Iudæoꝝ.⌊Vbi est ergo gloriatio tua?⌋ ò Iudeæ.i. quoniā deus proposuit Christum
propitiatorē per fidē ad ostēsionē seu manifestationē suæ iustitiæ (secūdum intelligētiā præ- Galat. 6.
B inductam) vbi iam est ò Iudeæ vana gloriatio tua, qua de iustitia legis præsumens, te gētibus 1 Cor. 5
“ præferebas, easq; spernebas, & sine lege tua eas nō posse saluari putabas?⌊Exclusa (.i. ablata) 1. Regū. 4
“ est⌋ gloriatio ista.⌊Per quam legē?⌋ an per legē,⌊factoꝝ?⌋.i.p legē Mosaicā?⌊Nō⌋ vti- Osee. 4
“ q;. Illa eñ nō saluauit p se,⌊sed per legē fidei⌋.i.p legē euāgelicā, quæ saluat per fidē sine ope Romañ. 5
ribus legis. Appellatur aūt lex Moysi, lex factoꝝ, præsertim quātū ad præcepta cærimonia- Ephe. 3
lia. Sic quippe erat iugū grauissimū, laboriosissimis atq; innumeris obseruātijs plenū. De quo
Petrus in persona fideliū Iudæoꝝ loquēs testatur: Quod neq; nos neq; patres nostri portare
potuimus. Secūdum Augustinum autē lex Moysi dicitur factoꝝ, quia minando imperabat, Actoꝝ. 15
sed gratiā faciēdi nō præstabat. Lex vero euāgelica vocatur lex fidei, quoniam opera mādat, Augustin.
“ & credēdo gratiā faciēdi acquirit.⌊Arbitramur eñ⌋ nos ap̄l'i à spiritu sancto instructi,⌊ho
“ minē⌋ quemcūq; in Chr̄m credētem,⌊iustificari per fidē⌋ charitate formatā,⌊sine operi- Acto. 1
“ bus legis⌋ cærimonialibus ac iudicialibus. ¶Triplicia nāq; erāt præcepta veteris testamēti, Gala. 5
videlicet moralia, iudicialia, cærimonialia. Præcepta aūt cærimonialia, quoniā figuratiua e-
rant & pro statu illo solū accōmoda, cessauerunt veritate veniēte ac reserata.i. Chr̄o passo ac
prædicato. Iudicialia vero præcepta sicut sine periculo in nouo testamēto omittūtur (Dum-
modo à nullo Chr̄iano prælato seu principe authoritatē instituēdi habēte præcipiātur) sic si-
ne periculo obseruātur, si à superiori instituātur, & Chr̄ianoꝝ regimini cōgruant. Nō eñ so
lum figuralia extiterūt. Præcepta aūt moralia, quæ ordinātur ad bonos mores, & de actibus
virtutū immediate donātur, nō solū manēt in nouo testamēto, sed etiam per euāgelica Chr̄i
consilia perficiuntur, & ad salutē requirūtur, iuxta illud: Si vis ingredi ad vitā, serua mādata. Matt. 19
“ Deniq; hoīem iustificari sine operibus legis per fidē, declarat ap̄l'us.⌊An Iudæoꝝ deus tan-
“ tum?⌋.i.nunquid Iudæoꝝ dūtaxat est deus creator & salus, principium & finis?⌊Nonne &
“ gētium?⌋ ipse creator & deus est?⌊Imò & gentium⌋ Sicut ergo omniū deus est, sic omnes Apoca. 22
C vno modo iustificat, puta per fidem. Et sicut oēs processerūt ab ipso, sic oēs reducūtur & Acto. 10
conuertuntur ad ipsum, per vnum atq; eundem propitiatorē ac mediatorē dei & hominum Romañ. 8
“ Iesum Chr̄m. Ideo subditur:⌊Quoniamquidem vnus est deus qui iustificat circūcisionem⌋ 1. Timo. 2
“ id ē, Iudæos circūcisos,⌊ex fide⌋ saluatoris, hoc ē, per fidē de Chr̄o,⌊&⌋ qui iustificat,⌊p̄-
“ putium⌋.i. incircūcisos gētiles,⌊per fidē⌋ eandem. Eadem eñ fides est fidelium noui ac ve-
teris testamēti, quàmuis tēpora sint mutata, & fides sit modo magis explicita. Quod equidē
illi credebant futurum, nos credimus factum. Ipse quoq; habitus fidei (quæ est virtus theolo- 1. Corin. 10
gica) est vnus in specie in oībus fidelibus, qui vnquam fuerūt, sunt & erunt, propter forma- Iohan. 4
lem vnitatem obiecti, quod est veritas prima, propter quod credimus oībus quæ cadūt sub
fide. Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fidē, sit idē in re, q̄uis in ipso modo loquēdi vi
deatur distinctio. Apostolus nāq; frequēter mutat propositiones, & modū loquutiōis in eo-
dem sensu. Quoniā vero ex prædictis atq; similibus verbis imponebāt Iudæi Paulo, q̊d esset
“ legis destructor, propterea se excusans, adiecit.⌊Legē ergo (Mosaicam) destruimus per fi-
“ dem?⌋ & euangeliū vt nobis imponitur?⌊Absit. Sed legē statuimus⌋.i. approbamus ac ro- Hebræ. 10
boramus pro statu ac tēpore. Cū ergo lex vetus fuerit via ac dispositio ordinata ad euāgelicā
legē, nō dicitur destrui sed impleri ac perfici euāgelica lege superueniēte: cessat tamē quantū
ad modū prioris obseruātiæ. Vnde Ambrosius dicit: Nō destruitur lex, cum impleta secun- Matth. 5
dum spiritum, cessat secundum literam. Quia hic scilicet in nouo testamento gratia fidei est Ambr.
qua impletur lex, quæ sine fide esset infirma. Firmatur eñ lex, quoniam cærimonialia sp̄ūali-
ter implētur. Et quod minus in moralibus cōtinebat, in Euāgelio additur. Et quod tūc pro- Heb. 11

 mitte-

1. Corin.13 mittebaẽ futurę, fides aduenisse testaẽ: Tollit aũt litera occidẽs, & moralia literaliter manent ac
Matth.5 perficiuntur. Propter quod ait saluator: Non veni soluere legem, sed adimplere.

¶ Explanatio capituli quarti, videlicet: Quid ergo dicemus inuenisse Abraham.
Articulus septimus.

Declarata insufficientia legis ad salutem per rationẽ, iam idem oñdit per exemplum & ait: ⌊Quid ergo dicemus⌋. i. si iuxta pręinducta circumcisio & pputium, seu Iudæus & Gẽtilis communiter atq; æqualiter iustificanẽ per fidem, quid tũc dicemus: ⌊Inuenisse Abraham patrẽ nostrũ secũdum carnẽ?⌋. i. secũdum carnis originem,
Genes.17. Phil.3 à quo ego Paulus & cæteri Israelitæ secũdum carnalẽ propagationẽ descendimus. Vel, secũdũ carnẽ. i. ex opibus legis carnalibus, s. circũcisione, & sacrificijs? Quasi dicat: Ad quid profuit ei obseruãtia carnalium operę legis, videlicet, impletio cęrimonialium pręceptorę? Quid aũt ad hoc rñderi oporteat, ex sequẽtibus innotescit. Rñdendum est em̃, q̃ nõ sit pfecte & vere iustificatus ex opibus legis. ⌊Si em̃ Abrahã ex opibus legis⌋ pdictis carnalibus, ⌊iustificatus ẽ⌋ iustitia vera ac meritoria, ⌊habet gloriã⌋. i. verã beatitudinẽ pro mercede, ⌊sed non⌋ habet eã ⌊apud deum⌋ hoc ẽ, à deo & corã eo, quoniã propria virtute non gratia dei iustificatus esset. Et quia hoc consequẽs impossibile ẽ, ergo & illud ex quo infertur, videlicet quod Abraham iustificatus sit ex opibus legis. Vel sic & melius. Si Abraham ex operibus legis iustificatus ẽ, habet gloriam. i. dignus ẽ laude ac pręmio pro sua iustitia, sed non apud deum, quia iustitia talis non fecit eum dignum vita æterna. Ex parte enim opis operati, non erant pręfata opera legis me- E
Iohan.3 ritoria, nec ipsa lex gratiam contulit, per quam iustificarentur obseruatores ipsius, sicut lex noua quæ gratiam confert propter sacramenta quę includit, quę sunt signa & causa gratiæ iustificantis. Operantur quippe quod significant, quod sacramentis veteris testamẽti non competit. Deinde probat authoritate scripturæ, quòd Abraham iustificatus ẽ per fidem non p opa le-
Geñ.15 Gala.3 Gene.22 1. Mach.2 gis. ⌊Quid em̃ scriptura dicit? Credidit Abraham deo⌋ promittenti sibi per angelum propagationem innumerabilium filiorę instar stelarę. Et alibi: In semine tuo benedicentur om̃es gẽtes, ⌊& reputatum ẽ illi ad iustitiam⌋ hoc ẽ, merito fidei huius iustificatus ẽ corã deo, & dignus effectus ẽ vita æterna, per actum interiorem fidei suæ, secundum quod actus ille etiam ex charitate imperatiue processit. ⌊Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiã
Esa.4 Matt.10 Ambrosi⁹ sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, credenti aũt in eum, qui iustificat impium reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ dei.⌋ Hucusq; litera cohæret. & condependet, quæ difficultatibus plena ẽ. ¶ Porrò secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda, & exponenda ẽ ita. Iam dixit Apostolus: Abraham non ex operibus sed ex fide iustificatnm. Ex quo sequi videtur, fidem sine operibus sufficere ad salutem, contra
Matth.7 Matt.19 Iaco.2 Romañ.2 quod tamen dñs ait: Non om̃is qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnum cœlorum sed qui facit voluntatem patris mei. Et iterę: Si vis (inqt) ingredi ad vitam, serua mãdata. Iacobus quoq; apostolus testatur: Quid proderit, si quis dicat fidem se habere, opa aũt ipa nõ habeat? Fides si nõ habet opera, mortua est in seipa. Hinc etiam pauloante dixit apostolus: Non auditores legis, sed factores legis iustificabũtur. ¶ Hanc obiectionẽ soluit Apostolus, dicẽs: Ei autẽ qui opatur, id ẽ, qui tẽpus & opportunitatẽ habet opandi, merces non imputatur, id ẽ, pręmium non confertur, scd̃m gratiam fidei tantum. i. non gratis sine opibus pręmium con-
Iaco.2 Iohã.6 sequitur. (In tali em̃ fides sine opibus mortua ẽ) sed scd̃m debitum opationis ad quam ex diuino mandato tenetur, merces ei imputatur ac datur. Nam sine opibus saluari non pōt. Quòd si opari neglexerit, damnabitur. Ei autẽ qui non opatur, id ẽ, opportunitatẽ seu tẽpus & locum F
Acto.10 Esa.55 Matt.10 Ephe.2 Lucę.23. operandi non habet, credẽti autẽ in eum, qui iustificat impium, hoc est, in Chr̃m qui peccatori gratis ignoscit, gratiamq; infundit, ante cuius infusionẽ pctõr veniam promereri nõ potest de condigno, reputatur fides eius. i. actus fidei suæ interior, sine ope exteriore ad iustitiam, ita q̃ sufficit ei ad salutẽ, vt in latrone. Bona em̃ voluntas seu pparatio animi ad opus reputaẽ ei pro ope secundum propositũ gratiæ dei. i. secundũ voluntatẽ miserationis diuinæ, vel scd̃m ordinem gratię dei nobis oblatę, qui taliter voluit nos saluare, in quo patet virtus ac sufficiẽtia fidei. Per hoc vero quod ait: Credẽti in eum, certum ẽ Apostolum loqui de fide formata, quæ p dile-
1. Timo.1. Gala.5 ctionem fertur in deum, & operatur si opportunitas adsit. Hæc expositio procedit de opibus ipsam fidem sequentibus, atq; ex ea nascentibus. Secundo exponitur de operibus præcedentibus fidem, contra illos qui asserebant merito præcedentium operum legis, se gratiam fidei esse
Romañ.11 Iohan.15 adeptos. Quo dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinẽ gratiæ, sed secundum debitum meriti præcedẽtis. Quo concesso, gratia iam non erit gratia. Quoniam ergo hoc consequẽs impossibile ẽ, constat quòd gratiam fidei, seu ipsam fidẽ nullus meretur. Ait ergo: Ei autem qui operatur aliqua bona ante fidẽ merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitũ, hoc ẽ, si pmium ei datur pro bonis quæ fecit, hoc non erit gratis, sed ex debito meriti pręcedẽtis, sicq; fidẽ præcedẽt merita, cum tamẽ fides sit om̃is meritorij actus principium, om̃iumq; virtutũ fundamẽtum. Ei autẽ qui nõ opatur opa legis cærimonialia atq; carnalia, vel

quæcunq;

A quæcũq; alia ante fidẽ, ſicut gentilis, credẽti aũt per fidẽ formatã in eum q iuſtificat impiũ.i.in
Chr̃m, reputať fides eius ad iuſtitiã, ſecũdum ſenſum præ tactũ, & hoc ſecũdũ propoſitũ gratię Eſa.55
dei.i.ſecũdum gratuitum, atq; benignum dei decretum, q ita decreuit vt onere legis ablato, ho
mines, fide iuſtificẽtur ac ſaluẽtur. Tertio exponiť ſecũdum quoſdam, q ex verbis Apoſtoli ta- Titum.3
lem rõnem inducũt. Illud q̊d cõcediť alicui, queãdmodũ merces operãti, nõ cõceditur ei per vi
am gr̃æ, ſed debiti. Iuſtitia vero de qua ſermo eſt, cõcediť per viã gr̃æ, ſicut iã patuit, ꝙ Abrahã
iuſtificatus eſt ꝑ fidẽ ſine oꝑibus legis, ergo iuſtitia hęc nõ eſt ex oꝑibus legis. Hæc aũt expoſi- 1. Cor. 6
tio irreſoluta videť, & ſatis ambigua. Sil̃i em̃ rõne poſſet oñdi, ꝙ iuſtitia noui teſtamẽti nõ eẽt Gene.22
ex oꝑibus euãgelicæ legis, quæ tamẽ iuſtificãt, habituḿq; iuſtitiæ inducũt, vel augẽt ſiue perfi- Infra.8
ciunt etiam ex parte operis operati, virtute ſacramentoꝝ Chriſti. Poſſet enim ſic argui. Quod Galat.2
conceditur alicui, ſicut merces operanti, nõ cõceditur ei per viam gratię, ſed debiti: ſed iuſtitia
nouæ legis cõcediť per viam gratię. Quid em̃ habes quod nõ accepiſti? Non ergo eſt ex operi
bus nouæ legis. ¶ Deniq; charitas agẽs & cęteræ virtutes per charitatẽ agẽtes, merẽtur gra- 1. Cor. 4
tiam ampliorem in præſenti, gloriaḿq; in futuro, & redditur eis merces iſta. Nihilominus red Ephes.4
ditio huius mercedis eſt ſecundum viam gratiæ, & ſecundum viam debiti, ſecundum diuerſos
reſpectus. Cum em̃ prima infuſio gratię ſit ſolum gratuita, om̃ia bona quę per gratiã illam me 1. Petri.2
rentur, gratuite pręmiantur per comparationẽ ad gratiã primã. Satiſfeci forſan lectori in ex-
poſitione pręſentis loci, ſed non mihi ipſi, qa profunditatẽ verboꝝ iſtoꝝ intelligere nõ valeo,
neq; connexionẽ eoꝝ cum pręcedẽtibus atq; ſequẽtibus plenè concipio. Conſolatus tamẽ eſt
me ſermo, quem ex ore viri doctiſſimi ſacræ theologię profeſſoris condigni, audiui, qui dixit:
B In epiſtolis Pauli habet elephas vbi ſubmergatur, quãto magis pulex, vt ſum ego? Vnde in ſi- Exo.12
milibus locis comedã quãtum poſſum, quod aũt reſiduũ fuerit, igne cõburã, ſanctoꝝ & catholi
coꝝ doctoꝝ expoſitionẽ ſequẽs, & ea contẽtus. Nõ em̃ quiſquã mortaliũ penetrare valet pro-
funditatẽ epiſtolaꝝ diui Pauli apoſtoli. Præmiſſa autẽ probat Apoſtolus authoritate Pſalmi-
“ ſtæ, ſubiungẽs: ⌊Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis⌋ .i. illum eſſe beatum, ſeu beatitu
“ dinem eſſe illius in via per ſpem, & in patria per ſpeciem, ⌊cui (homini) deus accepto⌋ .i. tem-
pore gratiæ, de quo legitur: Ecce nunc tempus acceptabile. Vel, accepto .i. acceptanter, gratis Eſa.49
“ & pie, ⌊fert⌋ .donat & ingerit ⌊iuſtitiam⌋ hoc eſt, remiſſionẽ peccati, & gratiæ virtutum in- 1. Cor.6
“ fuſionem, ſine operibus⌋ legalibus & humanis, quæ per ſe nequaquàm ſufficiunt ad gratiã pro
merendam. Nec enim poteſt peccator per ſeipſum reſurgere, ſed indiget præueniri ab eo, de
quo legitur: Alleuat dñs omnes qui corruunt. Et iterum: Dñs erigit eliſos. Nec obſtat illud Au-
guſtini: Qui creauit te ſine te, nõ iuſtificabit te ſine te. Hoc em̃ ideo diciť, quia deus requirit à
nobis, vt faciamus quod in nobis ẽ, diſponẽdo nos ad gratiam eius. Deinde ponit verba Pſal-
“ miſtæ: ⌊Beati quoꝝ remiſſæ ſunt iniquitates⌋ originales, actuales, ſeu perſonales in baptiſmo, Pſal.144.
in quo originale peccatum deletur quantum ad reatum culpæ, quia quod ante baptiſmũ erat Pſal.145
culpa & pœna, poſt baptiſmum tantum eſt pœna, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in ba- Auguſtiñ.
ptiſmo per grãm ſacramẽti debilitatur, ſed non penitus tollitur. Pctm̃ autem originale forma Philip.3.
liter vnum eſt, materialiter plura, ratione ſui effectus. Quatuor em̃ vulnera imprimit animæ. Matth.3
Propter quod ait Pſalmiſta: Ecce em̃ in iniquitatibus conceptus ſum. Actualia vero peccata
“ per cordis contritionem dimittuntur quãtum ad culpam, & quorum tecta ſunt peccata⌋ hoc Pſalm̃.50
C eſt, ab oculis dei abſcondita, ita quòd nõ vlciſciť, nec imputat ea, ſed auertit faciem ſuam ab eis
“ ac ſi nunquã fuiſſent. Ideo ſequitur: ⌊Beatus vir, cui nõ imputauit⌋ nec imputat ⌊dñs pctm̃⌋ Ibidẽ.
ſed prorſus ignoſcit, ſicut per Eſaiam promiſit: Delebo vt nubem iniquitates tuas, & quaſi cali- Eſa.4
ginem peccata tua. Applicãs autem Apoſtolus ſcripturam hanc ad propoſitum ſuum, adiecit: Acto.3
“ ⌊Beatitudo ergo hæc⌋ de qua loquiť Dauid: ⌊In circumciſione tantum manet⌋ .i. in ſolis Iu- Eſaię.44
“ dæis locum habet, ⌊an etiã in ꝑputio?⌋ .i. gẽtilibus incircũciſis. Et hoc ideo quæro. ⌊Dicimus Pſalm̃.31
“ em̃ quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiã⌋ ſicut nũc ex Geneſi allegatum eſt. ⌊Quomodo Gene.22
“ ergo (.i. in quo ſtatu) reputata eſt⌋ Abrahæ fides ad iuſtitiã? ⌊In circũciſione⌋ hoc eſt, pro ſta
“ tu & tẽpore cicumciſiõis ſuæ, ⌊an in præputio?⌋ .i. tempore circũciſionem ſuam præcedẽte.
“ Et reſpondet. ⌊Non in circumciſiõe, ſed in pręputio⌋ quod cõſequẽter declarat. ⌊Et ſignum Gene.17.
“ accepit circumciſionis⌋ .i. ipſam circumciſionẽ accepit deo iubẽte pro ſigno diſtinctiuo inter
ipſum & poſteros ſuos fideles ac inter infideles, & etiam pro ſigno fidei ſuæ quam habuit, ante
circumciſionẽ. Circumciſio quippe fuit quædam proteſtatio fidei: definiturq́; ſic: Circũciſio ẽ
ſignum diſtinguẽs Iſrael à gẽtibus. Patet ergo quod nõ fruſtra circumciſionẽ accepit, quàm-
uis per eam iuſtificatus non ſit ex parte operis operati, ſed operis operantis, videlicet fidei de-
uotionis ac obedientiæ, per quæ abundantiorẽ iuſtificationem adeptus eſt, quàm ante habue-
rat. Vnde dominus loquebatur: Circumcidetis carmen præputij veſtri, vt ſit ſignum fœderis Gene.17
“ mei inter me & vos. Sic ergo accepit ſignum circumciſionis, quod eſt, ⌊ſignaculum⌋ .i. indici
“ um, ⌊iuſtitiæ fidei⌋ .i. quæ per fidem habetur, ⌊quæ eſt in præputio⌋ .i. in Abraham, vel cæte-
ris gẽtilibus iuſtis, ſicut in Iob tẽpore præputij. Nam Abrahã ante circũciſionẽ ſuã iuſtus fuit, Hebræ.11
Gala.3

& cre

& credidit deo,sicut iam dictũ est,⌊vt sit pater⌋ spũalis & imitatiõe cõdignus, ⌊oĩm creden-
Matth.3. Psal.104. tium⌋ nõ Iudæorꝫ dũtaxat,⌊per p̃putium⌋.i.in statu p̃putij. Quia p fidem quam in p̃putio ha
Esaiæ.31. buit,meruit spũalem paternitatem oĩm gentium. Vel,omnium credentium p pręputiũ.i.gẽ-
Gala.3 tilium cum p̃putio ad fidẽ accedentium, ⌊vt reputet̃ & illis,⌋ vcꝫ filijs Abrahæ, ⌊ad iustitiã⌋
Johan.8 fides, p quã ip̃m Abraham assequunt̃,sicut & ei reputata est. ⌊Et sit (Abrahã) pr̃ circũcisionis⌋
Hiere.4 spũalis,quæ in vitiorꝫ eradicatiõe cõsistit.i.gẽtiliũ credẽtium,pater (inquã) prębẽdo exemplũ,
nõ cõferẽdo iustitiã, ⌊nõ his tantum⌋.i.non solum ad profectum his,⌊q sunt ex circũsione⌋
carnali.i.Iudęis,⌊sed & his q sectant̃ vestigia fidei⌋.i.vniuersis fidelibus imitãtibus fidẽ,⌊quę
est in p̃putio patris nr̃i Abrahæ⌋.i.quę erat in Abrahã,adhuc habẽte p̃putiũ. Vel,quę est.i.cõsi
derat̃ in eo nondũ circũciso. ¶ Insup manifestat Apl̃us, ꝙ Abrahã pr̃ sit spũalis circũcisionis
cũctis fidelibus p hoc,q̊d cõsequutus est promissionẽ hęreditatis,non ex opibus,sed merito fi-
Gene.22 dei,quę ad oẽs electos cõiter ptinet. ⌊Nõ em̃ p legẽ (facta est) ꝓmissio Abrahæ aut semini ei⁹⌋
Matth.1. hoc est,de multiplicatiõe seminis sui. Vel,semini eius.i.Chr̃o dę semine Abrahæ nato secundũ
Lucę.3 naturã assumptã,⌊vt hęres esset mundi⌋.i.vt ip̃e Abraham p semẽ suũ,vel in semine suo, hoc
Hebræo.1 est, p Chr̃m,possideret oẽs terminos terræ,omnesq́ꝫ populos seculi. Dictũ em̃ est Abrahæ:In
Psalm̃.81. semine tuo benedicent̃ oẽs tribus terræ. Et iterꝫ:Dilataberis ad orientem & occidentẽ &c. Cũ
Gene.22 Gala.3 em̃ facta est Abrahæ ista promissio,nõdũ erat lex data,quam cõstat p Moysen datã. Hæc vero
Gene.18 promissio maximè adimpleta est in Chr̃o filio Abrahæ,q de seip̃o testat̃:Data est mihi omnis E
Johan.17 potestas in cœlo & in terra. Ad quẽ pater in Psalmo:Postula (inquit) à me & dabo tibi gentes
Matt.28 hęreditatẽ tuam,& possessionẽ tuã terminos terræ,⌊sed p iustitiã fidei⌋.i.procedente ex fide,
Psalm̃.2 quę erat in Abrahã. Pro hac nãqꝫ iustitia seu merito eius facta est Abrahæ p̃inducta promissio,
Hebræ.11 sicut in Genesi legit̃:⌊Si em̃ q ex lege (hi tantum) hęredes sunt⌋.i.si soli Iudæi legẽ scriptã ha
Hebræ.9 bentes,hęreditatẽ seu gratiam benedictionis Abrahæ repromissam adipiscunt̃,⌊exinanita,⌋
Gene.22 hoc est,frustrata ⌊est fides⌋ Abrahæ deo credẽtis,q ei p̃dixit:In semine tuo benedicent̃ om̃es
Ibidem familiæ terræ,⌊abolita⌋ hoc est,euacuata atqꝫ ablata ⌊est promissio⌋ dei Abrahę facta de hæ
reditatione mũdi,& benedictiõe oĩm gentiũ seculi. ¶ Pręterea, promissionem p̃fatam non
Hebræ.10 esse ex lege sed fide,ostẽdit Apostolus ex legis impfectione. ⌊Lex em̃ iram operatur⌋.i.pœ-
4.Reg.22 næ obnoxium facit legis transgressorẽ. Nam tẽporales pœnas determinat,& p̃uaricatorem le
Johan.15. gis magis dãnabilem reddit eo,q nunq̃ sortitus est legẽ. Dat em̃ lex manifestiorẽ notitiam cul
Lucę.12 pę quàm erat ante,sicq́ꝫ transgressorem efficit grauiorem. Propter quod in Euãgelio dr̃:Ser-
Psalm̃.118 uus q cognouit voluntatẽ dñi sui,& nõ fecit plagis vapulabit multis. ⌊Vbi em̃ nõ est lex,nec p̃-
uaricatio⌋ Si acceperimus legẽ cõiter pro quacũqꝫ lege,videlicet naturali,scripta vel euãgeli-
ca,certum est sine lege nõ esse p̃uaricationẽ,cum p̃uaricatio sit trãsgressio legis. Si aũt sumpse-
rimus legẽ hoc loco,pro lege scripta,dicendum erit,ꝙ vbi non est lex,non est p̃uaricatio adeo
grauis. Qm̃ lex occasionaliter auget pct̃m,prouocat iram,nec tribuit grãm,sicut ex dictis cla-
Johan.5 rius elucescit. ⌊Ideo ex fide⌋.i.merito fidei,non p opa legis hęredes effecti sunt diuinę ꝓmis-
sionis om̃es q Abrahæ fidẽ sectati sunt,⌊vt secundum grãm⌋ dei,non secundũ iustitias legis,
2.Corin.12 ⌊firma sit ꝓmissio⌋ facta Abrahæ,& semini eius. Firma (inq̃) existat atqꝫ salubriter exhibeat̃.
2.Corin.1 Matth.3 ⌊omni semini⌋.i.vniuersis fidelibus. ⌊Nõ ei q ex lege ẽ solũ⌋.i.nõ tm̃ Iudæis,carnalibus Abra
hæ filijs,⌊sed & ei q ex fide est Abrahæ⌋.i.cunctis q̊qꝫ gẽtilibus Abrahę fidẽ seq̃ntibus. Si em̃
Esai.51 ista promissio fundaret̃ in lege quę occasionaliter operat̃, & ꝓuocat iram, non haberet stabili-
tatem,q̃a lege trãsgressa retractaret̃. Nunc vero q̃a fundat̃ in fide viri cõstãtis,videlicet Abra- F
Gene.17 hæ, magis tñ in gratia dei pmanet firma omni semini Abrahæ, ⌊qui pater est⌋ spũalis seu ex-
Hebręo.11 emplaris institutor ad fidem,⌊omnium nostrum⌋.i.cunctorꝫ credẽtium ⌊sicut scriptum est⌋
in Genesi,quantum ad sensum. ⌊Quia patrem⌋ spũalem,vt dictũ est, ⌊multarꝫ gẽtiũ posui⌋
Johã.3 id est,institui,⌊te ante deum⌋.i.coram deo,videlicet meipso, ⌊cui credidisti⌋ loquẽti tibi p
Johan.5 angelum in persona dei,⌊q viuificat mortuos⌋ corporaliter,animas corporibus reuniẽdo,&
Ephe.1 spũaliter,grãm peccatoribus cõferendo. Vnde scriptũ est:Pater suscitat mortuos & viuificat,
⌊& vocat⌋ à nõ esse ad esse,⌊ea quę nõ sunt⌋.i.creãda,⌊tanq̃ ea quę sunt⌋.i.sicut existẽtia vo
cant̃ ad aliq̃d. Sic em̃ deo imperãte,dicente seu vocãte producunt̃ multa ex nihilo.i.tam facile
ac obediẽter,ac si ex præiacẽti aliquo fierẽt, atqꝫ iã essent. Vel sic:Vocat,ad fidẽ & gratiam,ea
quæ nõ sunt.i.gẽtiles,qui coram deo quasi nihi fuerunt,q̃a spũaliter mortui erant,quẽadmodũ
Esa.40 in Esaia scribit:Omnes gẽtes quasi non sint,sic sunt coram eo,& quasi nihilum & inane repu-
tatæ sunt ei,tanq̃ ea quæ sunt.i.sicut vocauit Iudæos, q propter legẽ & grãm dei aliq̃d erant,
Gene.22 spũaliter corã deo viuẽtes. ⌊Qui⌋ Abraham ⌊contra spem⌋ naturæ ⌊in spem⌋ gratiæ ⌊cre
Gene.15 didit⌋ credẽs posse impleri p grãm,quod erat impossibile p naturã, vt scilicet ip̃e iam vetulus
Ecci.40. de infœcunda ac sterili coniuge sua filiũ procrearet,⌊vt fieret pater multarum gẽtium⌋ eum
3.Reg.4. p fidem sequentium ⌊secundum quod dictum est ei⌋ à deo per angelum. ⌊Sic erit semẽ tuum
Hebræ.11 sicut stellæ cœli⌋ in multitudine ⌊&⌋ sicut ⌊arena⌋ quæ est in littore ⌊maris⌋.i.præ multitu
dine numerari nõ poterit. Quãuis hoc aliq̃ modo videat̃ impletũ in carnali semine Abrahę,q̃a

& Moy-

A & Moyses filijs Israel aiebat: Estis hodie sicut stellæ cœli plurimi; verius tamē atq; perfectius
in spūali semine eius .i. in gētium conuersione, & fideliū multiplicatione impletur, præsertim Deuter. 1.
cum rursus Moyses dicat populo Iudæorum: Te elegit dn̄s, nō quia cūctas gētes numero vince Deuter. 7.
batis, cū sitis om̄ibus populis pauciores. Vel hoc quod dicitur, Sicut stellæ cœli, refertur ad Daniel. 12
bonos, qui stellis cōparātur propter lumē gratiæ, decorē virtutū, & quoniam alios verbo &
operatione illustrant, ipsamq; ecclesiā ornāt, queādmodū stellæ cœlū. Propter q̄d in alia epi
stola ait Apostolus: Inter quos lucetis sicut luminaria mūdi. Quod vero adiungitur, Et sicut Philip. 2
" arena maris, referri pōt ad malos terrenis rebus intētos. ⌊Et non⌋ est Abrahā, ⌊infirmatus Hiere. 5.
" in fide⌋ ex consideratione naturalis impossibilitatis, ⌊nec considerauit⌋ cum superflua im- Matth. 7
" moratione seu finali sistentia, ⌊corpus suum (iam) emortuū⌋ à virtute generatiua, ⌊cū iam fe
" re cētum eēt annorum, & emortuā vuluam Saræ⌋ .i. ad actū gn̄ationis ineptam. Desierant em̄ Genes. 21.
" ei muliebria fieri, sine quibus naturaliter nō fit cōceptio. ¶ Videtur his obuiare, quod in Ge- Gene. 25.
nesi legitur Abraham post mortē Saræ Cethuram duxisse, atq; multos de ea filios genuisse, Gene. 17.
elapsis plus q̄ triginta septē annis à tpe gn̄ationis seu promissionis Isaac. Sara quippe decem
annis iunior fuerat eo. Cum ergo ipsa defuncta sit cētum triginta septē annis expletis, certum
est Abraham plus q̄ cētum, trigintaseptē annorum fuisse, quando Cethuram sumpsit vxorem.
Quomodo ergo emortuū erat corpus eius cum cētenarius circiter fuit? Cōmuniter respon-
B detur, q̄ emortuū erat quātū ad vetulam, non quātū ad iuniorē quæ facilius cōcipit anu, pro-
" pter dispositionē virtutis passiuæ. ⌊In repromissione etiā dei⌋ sibi facta de gn̄atione Isaac, Genes. 15.
" & innumerabili multitudine seminis sui, ⌊nō hæsitauit diffidētia⌋ propter rei nouitatē, ⌊sed 17. 22
" cōfortatus est fide, dans gloriā deo⌋ .i. deū glorificans atq; collaudans tanq̄ om̄ipotētem ac Jacobi. 1.
" verum, & ista implere valētem, ⌊& plenissime sciens⌋ etiam p̄ naturalē rationē, ⌊quia quæ-
" cūq; promisit deus potēs est & facere.⌋ Alias eēt in promittēdo improuidus, & in exequē- Galat. 3
" do infirmus, ⌊ideo & reputatū est illi ad iustitiam⌋ q̄ sic confortatus est in fide, nec hæsitauit Sapiæ. 12
diffidētia. Quod autem Abraham aliquo modo considerauit, corpus suum & Saræ eē emor- 1. Mac. 2.
tuū, patet ex eo quod dicebat. Putasne cētenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Genes. 17.
Verum, vt dixi, non sistebat finaliter in cōsideratione huiusmodi, sed in cōsideratione virtu
tis diuinæ. Ex prædictis aūt verbis dubitasse videtur. Respondet cōmuniter, q̄ nō dubitādo,
sed admirando hæc dixit. Veruntamē videtur adhuc cōtrariari, quod per Esaiam dominus
loquitur Israeli: Pater tuus primus peccauit. Quod nō solū quidā præcipui Iudæorum magi-
stri, sed sanctus quoq; Hieronymus exponit de Abraham, q̄ peccauit ex incredulitate riden- Esaiæ. 43
do atq; dicēdo verba inducta. Sed sicut in expositione Esaiæ audens non eram quantum ad Hierony.
hoc, sequi Hieronymū, ita nec modo, nec etiam nego. Apostolus em̄ apertissime cōtestatur, Genes. 17
q̄ non hæsitauit diffidentia, & ideo reputatum sit ad iustitiam. Vnde verbum Esaiæ exponi
" potest de primo parente, videlicet Adam, quem constat in paradiso peccasse. ⌊Non est autē Gene. 3
" scriptum tantum propter ipsum.⌋ Abraham istud scilicet, ⌊quia reputatum est illi ad iusti- Romā. 15.
" tiam⌋ quod tam firmiter credidit, ⌊sed & propter nos⌋ id est, ad nostram consolationē ac
" instructionē, vt imitemur fidē ipsius, ⌊quibus reputabitur⌋ ad iustitiam imitatio fidei Abra-
" hæ, ⌊credētibus in eum qui suscitauit à mortuis Iesum Christum dominum nostrū⌋ id est, in
C deū patrē seu sanctā trinitatē, vel quācūq; diuinā personā. Cuilibet nāq; diuinæ personæ at-
tribui potest suscitatio actiua Christi, imò ipse vt deus suscitauit seipsum, vt homo est. Et qui Johan. 10.
" credit in vnā diuinā personam, credit in tres. ⌊Qui (Christus) traditus est propter delicta no-
" stra⌋ .i. morti expositus, vt mūdi peccata auferret. Traditus est autē à patre, iuxta illud: Pro- Romanā. 8
prio filio suo non pepercit, sed pro nobis om̄ibus tradidit illum. Saltem permissiue tradidit Esaiæ. 53
quoq; seipsum, secūdum quod per prophetam dicitur: Tradidit in mortē animam suam. Sed Matt. 26
" & Iudas tradidit eum, ⌊& resurrexit propter iustificationē nostram⌋ hoc est, vt virtute suæ Matt. 18
resurrectionis gratiam iustificantem nobis conferret, & suę corporalis resurrectionis exem- Ibidē.
plo nos ad spiritualē resurrectionē induceret, quatenus tandē etiam corporaliter, feliciterq; Johan. 20
resuscitemur ab ipso, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori Coloss. 3
claritatis suæ. Resurrexit ergo propter iustificationē nostram, id est, vt iustificemur gratiam Philip. 3
recipiēdo & iuste viuēdo. Non tamē iustificatio nostra est tota ratio, finisq; totalis resurre- Timo. 2.
ctionis Christi. Resurrexit nāq; propter proprij corporis glorificationem, & suæ humanita- Romanā. 6
tis reassociationē, quantū ad partiū eius redintegrationē. Deniq; resurrexit propter iustifica- Coloss. 3
tionē nostram, quia ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appareat nunc vultui dei pro no Heb. 9
bis, ostendens patri latus & vulnera, quatenus merito eius, gratia impleamur diuina. Quāuis
autem traditus sit Christus, non solū propter delicta nostra, sed etiā propter iustificationem
nostram. (Nam & propter vtrunq; surrexit) traditio tamen seu passio attribuitur delicto, vt Philip. 3.
mors naturæ, correspondeat morti culpæ, & resurrectio iustificationi, vt corporis glorifica 2. Petri. 3.
tio correspondeat nouæ atq; cœlesti conuersationi.

¶ Declaratio cap. quinti, videlicet, Iustificati ergo ex fide, Arti. VIII.

Postq̄

POstquàm Apl'us abstulit causam atq; materiã discordiæ Romanoꝝ, iam eos inuitat ad D
verã pacẽ, & ait: ⌊Iustificati ergo⌋.i.iusti à deo effecti, ⌊ex fide,⌋.i.p fidei formatæ
infusionẽ. Vel: Iustificati.i.verã iustitiã operati, ex fide.i.p habitũ fidei, vel intus in aĩa
Ephe.2 iustificati sine ope exteriori, ex fide.i.interiori fidei actu credẽdo, vc; ex charitate, &
Gala.2 nõ per opa legis, neq; per opa pcedẽtia fidẽ, ⌊pacẽ habeamus ad deũ⌋.i.deo humiliter subditi
Iaco.4 simus, & nostrã volũtatẽ diuinæ ordinationi in oĩbus subijciamus, quieti atq; trãquilli existẽ
Matth.5 tes in deo. Beati eñ pacifici, qm̃ filij dei vocabunť. Hinc eñ loquiť scriptura: Acquiesce deo &
Iob.22 habeto pacẽ, & p hoc habebis fructus optimos. Hæc est spũalis diuinaq; pax, de qua dixerunt
Luc.2. angeli: Pax hoĩbus bonæ voluntatis. Et Dauid: Pax multa diligẽtibus legẽ tuam, quæ nõ com-
Psalm.118 petit impijs, iuxta illud Esaiæ: Nõ est pax impijs dicit dñs: ⌊Per Iesum Chr̃m dñm nostrum⌋
Esaię.48 quia p eum seu merito eius pacem istam cõsequimur. Oĩa nãq; diuinaꝝ gratiarum charisma
1.Timo.2 ta p Christum, secũdum quod mediator est dei & hoĩm, præstantur hominibus. Ideo subditur:
⌊Per quem⌋ tanq̃ per mediatorẽ, & causam meritoriã ⌊accessum⌋ hoc est, ingressum. ⌊habe
mus p fidẽ⌋ tanq̃ per fundamẽtum totius spiritualis ædificij. Accedẽtem nempè ad deũ opor-
Hebræ.11. tet credere ⌊in gratiam istam⌋.i.ad dona & munera spiritus sancti, videlicet ad alias pfectiões
seu beneficia dei, ⌊in qua (gratia) stamus⌋ mẽte ad diuina erecta atq; cœlestia diligẽte, nõ in ter
renis iacẽte vilibusq; immersa. Primo eñ deus cum fidem infundit, donat simul tempore alias
virtutes ac dona spiritus sancti. Fides tamẽ præcedit secũdum viam generatiõis & ordine na-
turæ, cum sit fundamẽtum virtutum. Et ita per fidem, accessum habemus ad alia bona. Fide au- E
tem infusa, per eandem accedimus ad deum, vt gratiam ampliorem mereamur, quatenus pro-
Psalm.83 ficiscamur de virtute in virtutem.i.de bono in melius proficiendo quotidie, ⌊& gloriamur⌋
Sapiæ.8 spirituali lætitia ⌊in spe gloriæ⌋.i.in certa expectatiõe felicitatis æternæ quæ est gloria, ⌊filio-
rum dei⌋.i.oĩm beatoꝝ deo fruẽtium, qui deo perfectissimè similãtur. De quibus scriptum est
Iob.38 in Iob: Vbi eras cum me laudarẽt astra matutina, & iubilarẽt oẽs filij dei? Et in Psalmo: Qm̃
Psalm.88 quis in nubibus ęquabiť dño, similis erit domino in filijs dei? Possunt tamẽ per filios dei intelligi
Romañ.8 oẽs electi ad vitam æternam prędordinati. Et certe, hoc merito esse debet nobis indeficiens ra
Iohan.1. tio gloriãdi, quòd spem habemus acquirẽdi beatitudinem sempiternam. Vnde nihil Christia-
Hieronymus no felicius, cui promittũtur regna cœloꝝ. ⌊Non solum autem⌋ gloriamur in spe gloriæ cre-
Psalm.29 dẽtes videre bona dñi in terra viuẽtium, ⌊sed & gloriamur in tribulatiõibus⌋.i.in aduersis, in
Iaco.1. persecutiõibus, tentatiõibus, ac ægrotatiõibus, quẽadmodum per Iacobum induciť: Oẽ gau
Matth.5 dium existimate fratres, cum in diuersas tentationes incideritis. Et Saluator: Gaudete (inqt) &
Luc.6 exultate in illa hora, qm̃ merces vestra copiosa est in cœlo. Debemus eñ gaudere de hoc q̊d su
Actoꝝ.14 mus in via pueniẽdi ad deum. Sed hæc est via salutis, multipliciter tribulari. Per multas quippe
tribulatiões oportet nos intrare in regnum cœlorum. Et merito in tribulatiõibus gloriamur,
Iaco.1. ⌊sciẽtes quod tribulatio patiẽtiam operať⌋ hoc est, actum patiẽtiæ efficit in anima.s.sufferẽ-
tiam, tanq̃ obiectum mediatum virtutis quæ patiẽtia nominať. Si enim nõ esset tribulatio, nec
patiẽtia. Habitum quoq; patiẽtiæ firmat in anima. Patiẽtia quippe cum sit virtus moralis im-
mediate versatur circa passionem animæ, puta tristitiã quã ordinat. Deinde respicit actum, vi-
delicet ipsam aduersitatis tolerãtiam, quã accidẽter & occasionaliter inducit, seu efficit tribula-
tio. Frequẽs nãq; tribulatio cõfert animæ cõsuetudinem, patiẽtiam exercẽdi, & ita fit anima in
virtute patiẽtiæ inconcussa atq; immobilis, ita vt dulce sit ei, tribulationẽ pro dei amore, & pro F
priorum peccatoꝝ purgatiõe sufferre, ⌊patientiã autem⌋ id est, aduersitatum æquanimis tole
rãtia operať, ⌊probationẽ⌋.i.boni assuefactionẽ seu probã exercitationẽ, vel vitioꝝ expurga
tionẽ, etiã quoad pœnę ablationẽ. Sicut eñ interior dolor siue cõtritio aufert culpã, sic aduersi
tatis ppessio pœnã, ⌊probatio vero⌋ operať vel efficit ⌊spem⌋.i.actũ spei, vc; certã & actua-
lem expectationẽ felicitatis futuræ. Qui eñ ita probatus est, fidutialiter pręstolať vitã æternã,
Matth.5 iuxta illud Saluatoris: Beati q persecutionẽ patiunť propter iustitiã, qm̃ ipsoꝝ est regnum cœ-
Sapiæ.3 loꝝ. Et illud Sapiẽtis: Tanq̃ aurũ in fornace probauit electos dñs, & in tpe erit respectus eoꝝ.
¶Porro habitus spei, quæ est virtus theologica, à solo deo per creationẽ infundiť, sed actus eius
procedit partim ex meritis. ⌊Spes autẽ nõ cõfundit⌋.i.sperantem non fallit, nec bono spera-
Eccl.2 to defraudat, sicq; erubescentiam tollit. Vnde ait scriptura: Nullus sperauit in dño, & confusus
Psalm.24 est. Et Psalmista: Eteñ vniuersi qui sustinent te, non confundenť. Per Esaiam quoq; dominus
Esa.49 loquiť: Ego dñs super quo nõ cõfundenť oẽs qui expectãt eum. Oportet aũt firmiter inuio-
labiliterq; sperare, vt dicamus cũ sancto Iob: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Quod aũt
Iob 13 spes nõ cõfundat, sed impleať, patet per hoc, ⌊quia charitas dei,⌋ quæ est virtus theologica su-
pernaturalis, summa ac diuinissima, qua deum proximumq; diligimus, mãdata implemus vnũ
cum deo efficimur, & quicquid petierimus, obtinemus, ⌊diffusa⌋ id est, late ac liberaliter fusa,
Iohan.15 ⌊est in cordibus nostris⌋ præsertim in voluntate, quæ est charitatis subiectum, ⌊per spm̃ san-
ctum⌋.i.à spiritu sancto, cui appropriať bonitas, liberalitas, clementia, cõicatio, & per conse-
2.Coꝝ.1.5 quens charitatis infusio, ⌊qui datus est nobis⌋ à patre & filio, imò & à seipso, tanquã pignus, &
Romañ.8

arra se

A arra felicitatis æternæ. Ipſe em̄ ſpũs ſanctus eſt dator ac donũ, proceditq́ à patre ac filio ꝑ mo Ephe.1
dũ donabilis, qm̄ ipſe eſt charitas ſeu amor patris & filij. Amor aũt eſt primũ donum gratuitũ
in quo oĩa dona donant̃. Itaq; ſpũs ſanctus datur electis, nõ ſolũ in ſuo dono, ſed etiã in ſeipſo,
quia per charitatẽ habet̃, & eſt in nobis, nouo, ſpecialiq́ modo. Propter q̊d ait ſaluator: Ego ro Iohan 14
gabo patrem & aliũ paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiſcũ in æternum, ſpm̄ veritatis. Et in
actis apl'oꝝ legit̃, ꝙ per impoſitionẽ manus apl'oꝝ dabat̃ ſpũs ſanctus. Vnde ſecundũ beatum Acto.8
Thomã in prima parte & ſuꝑ primũ ſnĩaꝝ, ꝑſona diuina dicit̃ eſſe alicuius dupliciter. Primo,
ratione originis, & ita eſt eius à quo procedit. Sicq́ filius & ſpũs ſanctus ſunt patris, & ſpũs ſan
ctus eſt filij. Secũdo, rõne fruitionis ſeu coĩonis, & ſic eſt eius à quo habet̃. i. intellectualis creatu
ræ, q̃ libere frui p̃t ꝑſona diuina. Sic ergo ſpũs ſanctus datus eſt nobis, & eſt noſter. ¶ Deinceps
apl'us tangit noſtræ iuſtificationis motiuũ, proſequitur q̊q; nr̃æ recõciliationis modum, & ait.
“ ⌞Vt quid em̄⌟. i. propter quid aliud, niſi vt ſpũs ſanctus nobis donet̃, charitas dei in cordibus
“ noſtris diffundat̃, & ſpes impleatur? ⌞Chrũs, cũ adhuc infirmi⌟. i. vulneribus aĩæ ſauciati, pœ Pſal. 6
“ nis & culpis aſtricti ⌞eſſemus ſecundũ tẽpus⌟. i. anteq̃ ab eo liberaremur ac purgaremur ⌞pro 1. Cor. 15
“ impijs⌟. i. pro nobis iniuſtis & miſeris ⌞mortuus eſt?⌟ Vel illud, ſecundũ tẽpus, refertur ad id 1. Pet.3
q̊d ſequitur, mortuus eſt, vt ſit ſenſus: Mortuus eſt, ſecundũ tẽpus. i. ꝑ triduũ ſepulturæ, tanquã
dicat: Hoc magnũ eſt valde atq; mirabile, ꝙ Chrũs pro nobis infirmis ac impijs mori dignatus Daniel. 9
eſt, cum ipſe ſit virtus dei & ſanctus ſanctorum. Cauſam vero cur iſtud ita mirabile ſit, ſubdit. 1. Corin.1
“ ⌞Vix em̄⌟. i. raro & difficulter ⌞pro iuſto⌟ à morte eruendo, ⌞quis morit̃.⌟ Pauci em̄ ſunt q̃ Eſa.57
B amore ſeu vice iuſti mori dignarent̃. Et merito dixi, vix, & nõ abſolute nequaq̃ vel non, ⌞nam
“ pro bono⌟. i. pro hoĩe iuſto ⌞forſitan quis audeat mori⌟. i. contingere p̃t (raro tñ) vt quis pro
iuſto mori cõſentiat, ſed vt quis pro impio mori velit, non inuenit̃, aut certe rariſſime. Ambro
ſius (inter iuſtũ & bonũ diſtinguẽs, vt iuſtus dicatur q̃ in virtutibus exercitatus eſt, & in obſer- Ambro.
uatione iuſtitiæ ſtrenuus atq; ſæuerus, bonus vero dicat̃ hõ ſimplex & innocẽs, nondũ ſic exer-
citatus) ita exponit: Vix em̄ pro iuſto, ſic accepto, quis morit̃. Nã q̃uis melior ſit eo, q̃ hoc mo-
do bonus vocat̃, qm̄ tñ non ſine rigore & ſæueritate ſe habet, cauſa eius minus miſerabilis, ſeu
miſeratione minus cõdigna iudicat̃. Et veraciter dixi, pro iuſto quẽpiã vix velle mori. Nã pro
bono. i. pro pio, innocẽte & ſimplici forſitã qs audeat mori, eo ꝙ cauſa eius miſerabilior repu-
tetur tanq̃ q̃ nullũ offendit. Cũ ergo hoc raro inueniat̃, certũ eſt ꝙ vix aliqs pro iuſto mori ac-
“ quieſcat. Cũ igit̃ Chrũs pro impijs mori dignatus ſit, recte ſubiũgit̃. ⌞Cõmẽdat aũt⌟. i. cõmen
“ dabilẽ ſiue laudabilẽ oſtẽdit ⌞deus⌟ pater vel trinitas, ⌞charitatẽ ſuã in nobis⌟. i. quã habet ad EPIST.
“ nos, & qua diligit nos, ꝑ effectũ ſuæ eximiæ pietatis, ⌞qm̄ cũ adhuc pc̃tõres eſſemus⌟. i. iugo vi
“ tioꝝ ſubiecti, & vinculis peccatoꝝ irretiti, nec ab originali pc̃tõ redẽpti ⌞ſecũdũ tẽpus⌟ Chr̃i Iohã.3
paſſionẽ p̃cedens. i. anteq̃ Chrũs mortuus fuit pro nobis. Loquit̃ em̄ apl'us in ꝑſona generis hu 1. Iohã. 4
mani, cuius multa indiuidua tẽpus paſſionis Chriſti p̃ceſſerunt, & tunc erant, in quoꝝ perſona
hoc dicit apl'us: Vel, ſecundum tempus. i. triduo ſepulturæ, ⌞Chrũs pro nobis mortuus eſt⌟. i.
mori dignatus, vt mortificati carne, viuificatiq́ ſpũ ſeruiamus illi in ſanctitate atq; iuſtitia. In 2. Cor. 6
quo refulget inæſtimabilis charitatis dei patris ad nos, iuxta illud Iohannis: Sic deus dilexit mũ 1. Pet. 3
dum, vt filiũ ſuum vnigenitũ daret. Et apl'us: Propter nimiã (inquit) charitatem ſuã, qua dilexit Luc 1
“ nos, deus pater filiũ ſuũ miſit. ⌞Multo igit̃ magis iuſtificati nũc in ſanguine ipſius⌟. i. quia Chri Iohã. 3
C ſtus pro nobis mortuus eſt, cũ adhuc iniqui eramus, infirmi & pc̃tõres, multo amplius nunc fa- Ephe.2
cta noſtra recõciliatione ac liberatiõe iuſtificati. i. à vitijs expurgati, grãmq́ adepti ꝑ effuſionẽ 2. Corin.5
“ ſanguinis Chr̃i ⌞ſalui erimus ab ira⌟. i. à dãnatione æterna, ⌞per ipſum,⌟ videlicet Chriſtum,
“ ſeu merito eius. Amplius em̄ eſt impium iuſtificare, q̃ iuſtificatũ à pœna eruere. ⌞Si (pro quia)
“ em̄ cũ inimici eſſemus⌟. i. deo propter iniquitatẽ odibiles, rebelles, & natura filij iræ, etiã pro- Auguſtin.
“ pter peccatũ originale ⌞recõciliati ſumus deo⌟. i. ad eius amicitiã reuocati, deleta videlicet cau Ephe.2
“ ſa inimicitiæ, puta peccato, ⌞ꝑ mortẽ filij eius, multo magis recõciliati (iã) ſalui erimus⌟ non ſo
“ lũ ab ira p̃dicta, ſed etiã conſequendo vitã æternã ⌞in vita ipſius⌟. i. ꝑ glorioſam vitã Chriſti,
ſeu virtute Chr̃i glorificati. Si em̄ potuit ꝑ ſuã mortẽ nos iuſtificare, certiſſimũ eſt, ꝙ iam viuẽs
poſſit nos beatificare, p̃ſertim cũ vnũ ordinet̃ ad aliud. ſ. iuſtificatio ad beatificationẽ. ¶ Quæri
poteſt, cũ dei dilectio ſit inuariabilis & æterna, q̃uo dicimur deo recõciliari, & q̃uo eramus eius
inimici, & poſtmodũ facti ſumus amici? Et reſpondendũ, ꝙ deus oẽs electos ante mundi con-
ſtitutionẽ dilexit, eoſq́ immutabiliter diligit ſecũdũ rationẽ p̃deſtinationis diuinæ, nõ autẽ ſe- Deu. 4
cundũ rationẽ p̃ſentis iuſtitiæ. Dicimur ergo deo reconciliari ꝑ Chriſtũ, inquantũ ꝑ eius paſ-
ſionẽ ablata nobis eſt culpa, per quã diſplicuimus deo, ſecundũ rationem & ordinẽ ſuæ iuſtitiæ
ad nos cõparatæ. Vel reſpondendũ, ꝙ deus inuariabiliter diligit electos per reſpectũ ad bonũ Col.2
gratiæ & gloriæ, q̊d eis dare diſpoſuit. Odit aũt eos quantũ ad culpã, iuxta illud: Odiſti omnes
qui operant̃ iniquitatẽ. Et ita dicunt̃ ei reconciliari, cũ culpa aufert̃, & pœna finit̃. Vnde Sapiẽs Pſal.5
dicit: Diligis dñe omnia quæ feciſti, & nihil odiſti eoꝝ quæ feciſti. Idem ipſe ait & alibi quoq;: Sapiæ.11
Odio ſunt deo impius & impietas eius. Hæc em̄ atq; ſimilia nullam mutationem ponũt in deo Sapię.14

sed in creatura, q̃ ad creatorē aliter & aliter se habet. ⌊Non solũ aũt⌋ hoc modo salui erimus D
in futuro, ⌊sed & gloriamur in deo⌋ .i. nũc q̃q; in p̄senti exilio exultamus p spem in deo⌋ .i.
in cõtēplatiõe ac dilectiõe ipsius, gaudētes de hoc, ꝙ tādē aliquãdo videre eũ speramus p spe
Johan. 14 ciem. Et ita futurã iucunditatē & gloriã in p̄senti peregrinatiõe q̃dãmodo inchoamus. Glo-
riamur aũt in deo, ⌊per dñm nostrũ Iesum Chr̄m⌋ qui est nobis via & ostiũ accedēdi ad deũ,
cuius etiã merito datur nobis gloriatio ista, & ex cõsideratione passionis suæ & alioꝝ bene-
ficioꝝ speramus & exultamus in deo, qui tãta nobis p Christũ largitus est, ⌊per quē nũc (.i.
tēpore gratiæ) recõciliationē (cũ deo) accepimus. Propterea sicut p vnũ hominē⌋ .s. Adam,
primũ nostrũ parētē, ⌊peccatũ (originale) in hũc mũdũ⌋ .i. homines in mũdo hoc habitãtes,
Gene. 3 ⌊intrauit & p peccatũ mors⌋ corporalis, q̃ cõsequuta est culpã. Quãuis eñ mors sit natura-
lis homini, cõsiderãdo naturã corpis sui ex cõtrarijs cõpositã, tñ si nõ peccasset, mortē nõ in-
currisset ex dono gratiæ seu virtute originalis iustitiæ. Et sic cõsiderãdo supernaturalē insti
tutionē hominis, mors culpã sequuta ē, nõ naturã, ⌊& ita in omes homines mors pertrãsiit⌋
Sicut eñ omes nati sunt sine originali iustitia, sic etiã immortalitate, iustitiã illã cõcomitãte,
priuãtur, ⌊in quo (vno homine .s. Adam) oẽs peccauerũt⌋ nõ actualiter, sed virtualiter, ori-
ginale peccatũ incurrẽdo, q̃d eis imputat̃ in culpã, inquãtum aliq̃ modo erãt in primo parē-
te, & idē cũ ipso. Erãt aũt in ipso sicut in primo principio gñationis humanæ. Et sicut multa
mẽbra sunt in vno corpe, & multa indiuidua in vna specie, sic q̃dammodo oẽs eramus in pri
mo parēte secũdũ corpulētã substãtiã, seu materialē propagationē. Porrò originalis iustitia E
sic data erat primo parenti, vt trãsfunderetur in posteros. Ideo primo parēte hac iustitia de-
stituto, posteri eius iuste priuãtur eadē, nec tñ fit eis iniuria, q̃a nec primo parenti, nec eis ista
iustitia naturaliter debebat̃ aut cõpetebat, sed nec beatifica visio dei, qua merebantur priuari,
propter huius iustitiæ priuationē. Ab eo aũt q̃d dicit̃, In quo oẽs peccauerunt, excipiẽdus est
Chrũs homo, qui nõ naturali ordine, aut p cõcupiscẽtiã genitus ẽ. Merito aũt dixi oẽs pec-
casse in vno. ⌊Vsq; ad legē eñ⌋ .i. vsq; ad dationē legis Mosaicæ scilicet, à principio mũdi,
quãdo nõ erat nisi lex naturalis, ⌊peccatũ erat in mũdo⌋ in gñe humano, tã originale quàm
Hebræ. 10 actuale: Vel, vsq; ad legē scriptã inclusiue, peccatũ erat in mũdo, q̃a lex Moysi peccatũ aufer-
Actoꝝ. 13 re nõ potuit, sicut lex gratiæ, propter q̃d aiebat Apl'us ad Iudæos: Per Iesum remissio pecca-
August. toꝝ annũciatur vobis ab omibus, à q̃bus nõ potuistis in lege Moysi iustificari. ⌊Peccatũ aũt
nõ imputabat̃, cũ lex nõ esset⌋ Hæc Augustinus & alij ita exponũt. Peccatũ quodcũq; nõ im
putabatur .i. ignorabatur, nec pc̃m̃ esse reputabat̃ ab hominibus excæcatis, in q̃bus ratio na
turalis fuerat vitijs obfuscata, imputabatur tñ à deo. Videtur aũt posse exponi hoc modo, ꝙ
pc̃m̃ nõ imputabatur à deo hominibus, nõ ꝙ penitus nõ imputabat̃, sed q̃a nõ imputabatur
tã grauiter cũ lex scripta nõ esset. Erat eñ tũc magis excusabile, q̃ post legislationē, iuxta quē
Roma. 4 sensum in p̄cedēti cap. dixit apl'us: Vbi nõ est lex, nec p̄uaricatio. ⌊Sed regnauit (.i. p̄ualuit)
mors⌋ corporalis, vel mors culpæ originalis, quæ est ipsa carētia originalis iustitiæ debite in
esse: Vel, mors lymbi infernalis quę dici põt dilatio vitæ beatæ, atq; detētio in lacu gehennæ,
⌊ab Adam vsq; ad Moysen⌋ inclusiue, videlicet quousq; Chrũs aduenit .i. tã tp̄e legis natu-
ralis, q̃ Mosaicæ, ⌊etiam in eos q̃ nõ peccauerũt⌋ pc̃õ actuali, seu propria volũtate, vt sunt
paruuli añ annos discretionis defuncti: Vel, in eos q̃ nõ peccauerũt mortaliter, si q̃ tales fuer̃t,
Hier. 1. vt sanctificati in vtero .s. Hieremias, &c. Oẽs eñ hi propter reatũ originalis peccati mortem F
corporalē p̄tulerũt, atq; in lymbo tenebantur, donec pro ipsis Chrũs satisfecit, liberãdo eos
ab originalis culpę reatu. Magis vero regnauit mors añ Moysen q̃ post. Per legē eñ Moysi
2. Timo. 1 multi retrahebãtur à morte culpæ, cœperũtq; cognoscere vitam post hãc vitam, & resurre-
Heb. 2 ctionē futurã, & ita mortē tēporalē minus q̃ ante timebãt. ¶ Porrò, Saluator regnũ mortis de
Osee. 13 struxit, & suæ passiõis exẽplo nos cõtra mortis timorē armauit, ipsamq; mortē tēporalē, ęter
Heb. 2 næ vitę cõstituit ianuã, propter q̃d ait p prophetam: De manu mortis liberabo eos, de morte
redimã eos. Ero mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Et apl'us: Vt p mortē liberaret e-
os, qui p totã vitã timore mortis erãt obnoxij seruituti. Sic ergo regnauit mors in eos q̃ non
peccauerũt, ⌊in similitudinē præuaricatiõis Adæ⌋ .i. propter assimilationē originalis culpę,
qua similes Adæ fuerunt. Quæ vtiq; originalis culpa erat in Adam p̄uaricatio actualis, ⌊q (.i.
Matt. 20 Adam) est forma futuri⌋ .i. figura Chr̄i q̃ tp̄e Adæ erat vẽturus vt iudicaret̃ in mũdo, nũc ve-
Marc. 10 ro vẽturus est vt iudicet mundũ. Dicitur aũt Adam figura Chr̄i, q̃m̃ sicut Adam est principiũ
Johan. 5 omniũ hominũ quantũ ad propagationē ac eẽ naturæ: sic Chrũs quantũ ad infusionē gratiæ
Gene. 2 seu eẽ spirituale. Secũdo, q̃m̃ sicut Adam formatus est de limo terræ supnaturali virtute ac or
Gene. 1 dine: sic Chrũs natus est de virgine spiritus sancti obumbratione. Item, sicut de latere Adæ
Luce. 1 dormiẽtis sublata est costa, vnde formata est Eua, ita de latere Chr̄i moriẽtis fluxerũt sacra-
Gene. 2 menta q̃bus formatur ecclesia. Sed hæc causa ad primã reducit̃. ¶ Post hæc ostẽdit ꝙ Chrũs
Johan. 19. potẽtior erat ad saluãdum, q̃ peccatũ Adæ seu Adam ad perdẽdũ. ⌊Sed nõ sicut delictũ (Adæ
Sapiæ. 7 se habuit) ita & donum⌋ .i. gratia Chr̄i se habet, sed excellit. Sapientia nanq; vicit malitiam.

⌊Si

A ⌊Si eñi in vnius delicto⌋.i.in originali Adæ pctõ ⌊multi mortui sunt⌋ vitã grẽ amittendo & necessitatẽ moriendi incurrẽdo. Hi scilicet in q̃s transfusum est originale pctm̃ ⌊multo magis grã dei & donũ⌋ spũs sancti ⌊in grã⌋.i.p singularẽ ac summã grãm, virtutũ pfectionẽ, ac meritũ ⌊vnius hoĩs Iesu Chri⌋ qui est deus & hõ ⌊in plures⌋.i.in multos ⌊abundauit⌋ nõ in plures numero. Peccatũ eñi Adæ in oẽs transiuit. (Per hoc nõ oportet includi virginẽ matrẽ) sed gratia dei p Christum transit in oẽs electos. Erat aũt in Christo grã vnionis, q̃ nõ est quid creatũ, sed deus gratiose, siue gratuite vniens sibi in vnitate psonali humanã naturã Christi. Estq̃ in eo gratia capitis, p quam influit oĩbus suis membris, seu cunctis fidelibus, quia de plenitudine eius accepimus oẽs. Et ita gratia dei nobis p grãm Christi infundit, & abundat in multis. Gratia tñ immediate à deo creatur, sed Christus p suæ gratiæ plenitudinẽ est causa meritoria, & mediator p quẽ deus grãm nobis largitur. ⌊Et nõ sicut p vnum peccatũ, ita & donum⌋.i.nõ sic factum est p donum gratiæ Chri, quẽadmodũ factũ est p vnum originale pctm̃ Adæ, sed dispar est effectus peccati Adæ, & grẽ Christi. ⌊Nã iudicium⌋ quidẽ.i.snĩa dei processit ⌊ex vno⌋ peccato originali Adæ ⌊in cõdẽnationẽ⌋ eorũ, in q̃s illud pctm̃ transfunditur.s.vt diuina visione priuentur propter illud pctm̃, nisi eis aliter succurratur, ⌊gratia autem⌋ Christi procedit ⌊ex multis delictis in iustificationẽ⌋.i.non solũ vnũ ac originale, sed oĩa etiã actualia peccata, delendo iustificat, formal'r ponens animã in esse spũali ac meritorio, ita vt impleatur vniuersis virtutibus & donis spũs sancti. Peccatum ergo Adę nõ inficit alios, nisi vno pctõ directe & immediate, videlicet originali. Donum vero gratiæ Christi oĩa aufert peccata, & plurima tribuit

B bona. ⌊Si eñi in vnius delicto⌋.i.si propter originale primi parentis pctm̃ ⌊mors⌋ corporalis ⌊regnauit⌋ in oĩbus peccato originali infectis, ⌊p vnum,⌋ videlicet Adã, à quo culpa ista cõtrahitur, ⌊multo magis abundantiã gratiæ & donationis⌋.i.remissionis peccatorũ: Vel, donationis.i.virtutũ quæ simul cũ habituali gratia infundunt, ⌊& iustitiæ⌋.i.operationis bonæ ⌊accipientes⌋ fideles à deo, à quo est omne donũ optimum, & omne datũ pfectum, ⌊in vita⌋ æterna.i.beatitudine cõsummata ⌊regnabunt p vnum Iesum Christũ,⌋ per quẽ ad cœleste regnum pducuntur. Oẽs autẽ beati regnant in patria pfectissime sup seipsos, seruientes deo sine rebellione, cui seruire regnare est. Oĩa quoq; inferiora & dæmones subiecti sunt eis. Vnde fatentur loquẽtes ad Christũ: Fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus sup terrã. Et alibi legit: Iudicabunt nationes & dñabuntur populis. ⌊Igitur sicut p vnius⌋.s.Adæ ⌊delictũ⌋ originale, q̃d etiã erat actuale & psonale, q̃tũ ad ipm Adã processit snĩa dei ⌊in oẽs hoĩes⌋ hoc pctõ infectos ⌊in cõdemnationẽ⌋ eorũ, vt dictũ est, ⌊sic & p vnius⌋ videlicet Christi ⌊iustitiã⌋.i.iustã sanctificationẽ, atq; sanctissimã cõuersationẽ prodijt sententia dei, ⌊in oẽs hoĩes in iustificationẽ vitæ⌋ ipsorũ.i.in remissionẽ peccatorũ, & infusionẽ virtutum. Quia per meritum Christi oẽs iustificati atq; saluati sunt, quãtum est ex parte saluatoris. Aliqui tamẽ obicem ponunt saluti & grẽ, aliqui quoq; priuãtur applicatione virtutis & meriti gratiæ. Propter q̃d à beatitudinis adeptione impediuntur, vt pueri nõ baptizati. Eo itaq; modo oẽs per Chrm iustificãtur, sicut oẽs in eo bñdicuntur. ⌊Sicut eñi p inobedientiã vnius hoĩs⌋.i.per transgressionẽ primi parentis, ⌊pctõres cõstituti sunt multi⌋ originale ab ipso trahẽdo, vel eius inobedientiã assequendo, ⌊ita & p vnius⌋.s.Christi ⌊obedientiã,⌋ q factus est pro nobis obediens vsq; ad mortem, q loquit: Sicut mãdatũ dedit mihi pater, sic facio, ⌊iusti cõstituent multi⌋ per ipm, veniã percipiendo & grãm, imitãdo eius iustitiã. Chrũs eñi passus est pro nobis, nobis relinquens exemplũ, vt sequamur vestigia eius. ¶Declarata abundãtia & sufficientia gratię Chri

C sti, ostendit aplus insufficientiã legis, vt tota spes hoĩm constituatur in Christo, atq; ad eius pietatem omnes cõfugiant. ⌊Lex autẽ⌋ scripta, data per Moysen ⌊subintrauit⌋ post legẽ naturalem, naturalisq; rationis obtenebrationẽ, ⌊vt abundaret delictũ.⌋ Hæc dictio, vt, tenet hoc loco cõsecutiue, non causal'r. Ex legis quippe latione cõsequuta est multiplicatio iniquitatis, & aggrauatio eius. Primo, qm̃ quanto post legẽ pctm̃ magis cognoscebatur, tanto grauius erat pctm̃. Secundo, quia post legẽ erant multa illicita, quæ ante licita erãt. Tertio, quia lex peccata prohibendo, ostẽdit peccata, sicq; cõcupiscentia prouocabatur, quia nitimur in vetitũ semper, cupimusq; negata. Quarto, qm̃ non pstabat auxiliũ gratiæ, qua vitãtur pctã. Hanc autẽ insufficientiã voluit deus esse in lege, vt oẽs ad Christum confugerent, eius cupiendo aduentum nec in proprijs viribus habendo fiduciã. ⌊Vbi aũt abũdauit delictũ,⌋ videlicet in Iudæis sub lege cõstitutis, q̃bus data est lex, vt abundaret delictum in eis, ⌊supabundauit & grã⌋ Chri, qui factus est sub lege, natus ex populo Iudæorũ. Propter q̃d ait: Salus ex Iudæis est. Et alibi: Non sum missus nisi ad oues q̃ perierunt, domus Israel. Deniq; apostoli, q primitias spũs sancti receperunt, & primitiua ecclesia, cui maximã grãm contulit Christus, ex populo fuerant Iudæorũ. Ad hoc aũt, & eo tenore supabundauit gratia, vbi abundauit delictum, ⌊vt sicut regnauit peccatũ in mortẽ⌋.i.suo infelici dominio atq; demerito pduxit, imò & introduxit in mortẽ damnationis æternæ, priuationemq; gratiæ, q̃ est mors animæ in psenti. Peccatũ eñi grãm aufert, & pœnã inducit, ⌊ita & gratia⌋ dei ⌊regnet⌋ in nobis ⌊per iustitiã⌋.i.iustitiæ exercitatio-

Marginal references: Johã.1. — 1.Corin.12 — Eph.5 — Johan.1 — 1.Timo.2 — Esa.26 — Apo.1 — Eph.2 — Gene.3 — Jaco.1 — Apocal.5 — Sap.3 — Gene.3 — Tit.3 — Act.10 — Phil.2 — Johan.14 — 1.Pet.2 — Johã.1. — Ouidius. — Luce.2 — Gala.4 — Johan.4 — Marc.15 — Romañ.8 — Acto.2 — Johã.1.

nẽ, ita vt habitus gratiæ tendat in actũ, sicq́ꝫ ꝑducat, ⌊in vitã æternã⌋ q̃ est merces iustitiæ, & D
cõsummatio ⌊ꝑ Iesum Chr̃m dñm nostrũ⌋ sine cuius auxilio nil boni valemus. Insuꝑ vide-
Johan.10. mus in multis impleri q̃d hic ait apl̃us: Freq̃uẽter em̃ q grauius peccauerũt, post cõuersionem
suã feruẽtiores sunt cæteris, & ita in q̃ꝝ cordibus abundauit malitia, abũdat & gr̃a. Malũ nã-
qꝫ occasionaliter causa ẽ boni, inquãtũ recordatio ꝑteritæ iniq̃tatis facit hominẽ seipsum ma
gis despicere, dãnationẽ æternã amplius formidare, misericordiã dei plenius admirari, ardẽ
Luc.7 tiusq́ꝫ diligere. Vnde saluator in euãgelio protestat̃: Cui plus dimittit̃, plus diligit. Istud tamẽ
nõ semꝑ contingit, quia & absolute loquẽdo, & cæteris paribus, innocẽs plus tenetur deum
amare, plusq́ꝫ amatur à deo, q̃ peccator conuersus, secũdum Thomam.

¶ Expositio Cap. VI. videlicet Quid ergo dicemus, ꝑmanebimus in pc̃tõ? Art. IX.

Romani 5 REmouet sanctus apl̃us in huius capituli exordio, quẽdã errorẽ, q ex prædictis sum-
psit originẽ. Quidã em̃ puerſi audiẽtes dixisse apl̃m, vbi abũdauit delictũ, supabũ-
dat & gratia, asseruerũt, atqꝫ apostolũ id docuisse dixerũt, ꝙ permanẽdũ esset in vi-
tijs, & abundãter peccandũ, vt postmodũ gratia superabundet. Hoc reprobãs ait:
⌊Quid ergo dicemus?⌋ .i. si iuxta ꝑdicta superabundat gratia, vbi abũdauit malitia, an hoc »
dicẽdũ est quod sequitur. s. ⌊Manebimus in pc̃tõ⌋ .i. an ꝑseuerandũ est nobis ad tẽpus in vi »
tijs, vt quidã nos dicere arbitrant̃, ⌊vt gr̃a abundet?⌋ in nobis postea ⌊Absit⌋ .i. ita dicẽdũ »
Ephe.1 non est. Cuius ratio subinfertur. ⌊Qui em̃ mortui sumus (ipsi) pc̃tõ⌋ .i. vitijs mortificati, & à »
pc̃tõ liberati ꝑ pretiũ sanguinis Chr̃i, ꝑ gratiã baptismi, ꝑ pœnitẽtiæ sacramẽtũ. Mortuũ eẽ
Coloss.2 pc̃tõ, est à pc̃tõ eẽ ereptũ, vel secũdũ virtutũ habitus opari, ⌊q̃uõ adhuc (.i. iteꝝ) viuemus in il »
1.Cor.7. lo?⌋ .i. opabimur opa tenebraꝝ, & cõsentiemus suggestioni peccati? Tanq̃ dicat. Nec decet »
Actor.2 nec licet, nec expedit nos taliter recidiuare. Nã sicut in naturalibus nõ est reditus à morte in E
Esaie.26. vitã, sic in moralibus nõ est naturaliter regressus a morte culpæ ad vitã gr̃æ. Vtrũqꝫ t̃n inter-
dũ cõtingit ꝑ om̃ipotẽtiã atqꝫ clemẽtiam creatoris. ¶ Deinde docet apl̃us q̃uõ mortui sumus
EPIST. ipsi pc̃tõ. ⌊An ignoratis fr̃es⌋ .i. merito scire debetis, ⌊q̃a quicũqꝫ baptizati sumus,⌋ .i. à vi- »
tijs loti in sacro baptismatis fonte, ⌊in Chr̃o Iesu⌋ .i. in institutiõe, fide & opatione Christi. »
Matt.28 Chr̃us em̃ baptismũ instituit, dicẽs: Docete oẽs gẽtes, baptizãtes eas, in noĩe pr̃is & filij & spi
ritus sancti. Ipse q̃qꝫ fidẽ trinitatis edocuit, principaliterq́ꝫ baptizat, scd̃m ꝙ deus. Sic em̃ pur
gat à culpa. Sacerdos vero minister ẽ eius, ⌊in morte ipsius⌋ .i. merito mortis eius, seu ꝑ vir- »
tutẽ suæ passionis à qua baptismus efficiẽtiã habet, ⌊baptizati sumus?⌋ Vel in morte eius.i. »
2.Cor.4 in similitudine mortis Chr̃i baptizati sumus, quatenus sicut Chr̃us semel mortuus ẽ carne, &
1.Petri.3 semꝑ viuit spũ, sic nos ꝑ baptismũ semel mortui iniq̃tati, deinceps semꝑ viuamꝰ iustitiæ. Tri
na nãqꝫ ĩmersio signat triduũ sepulturæ seu mortis, eleuatio aũt resurrectionẽ eiꝰ post triduũ
Huic secũdæ expositiõi cõsonat lr̃a seq̃uẽs: ostẽdẽs em̃ q̃uõ ĩ morte Chr̃i baptizati dicamur,
Coloss.2 adiecit. ⌊Cõsepulti em̃ sumus cũ illo⌋ .i. Chr̃o sepulto assimilati sumus, vel ꝑ fidẽ cũ eo sepul »
ti, & hoc ⌊ꝑ baptismũ⌋ .i. in ipso baptismo. Mersio em̃ baptizãdi in aqua designat sepulturã »
Chr̃i sub terra, ⌊in mortẽ⌋ pc̃ti .i. ad pc̃ti destructionẽ, vcꝫ vt moriamur pc̃tõ ⌊vt q̃uõ surre »
Psalm.87 xit Chr̃s à mortuis⌋ .i. à loco atqꝫ cõsortio cadaueꝝ mortuoꝝ. Ipẽ em̃ solus fuit ĩter mortuos »
Psalm.15 liber, cuius caro nõ vidit corruptionẽ, ⌊ꝑ gloriã⌋ .i. maiestatẽ seu magnã potẽtiã, seu glorio »
sam efficiẽtiã ⌊patris⌋ Nõ em̃ hũana, sed diuina virtute surrexit. Põt q̃qꝫ ꝑ gloriã patris in- »
telligi verbũ dei q̃d hũanã naturã assumpsit, & Chr̃m hoĩem, imò seipm, scd̃m ꝙ hõ est, susci F
Proue.10 tauit. Scriptũ est em̃: Gloria patris, filius sapiẽs. De hac gloria pr̃is seu filio dei scriptũ ẽ: Reue
Esaiæ.40 labit̃ gloria dñi, & videbit oĩs caro salutare dei nr̃i, ⌊ita & nos in nouitate vitæ ambulemus⌋ »
id ẽ, pristinis vitijs extirpatis spũaliter reformemur, & Christiformiter cõuersemur, q̃tenus
Psal.102 renouet̃ vt aquilæ iuuẽtus nr̃a, refloreatq́ꝫ & reuiuiscat, veget̃, crescat, ac perficiatur q̃tidie
Psalm.27 spũs noster in splẽdore gr̃æ dei. ⌊Si em̃ cõplantati facti sumus similitudini mortis eius⌋ .i. si »
moræ plantæ seu arboris eradicati fuerimus à similitudine ꝑcedẽtiũ vitioꝝ, & facti fuerimus
cõplantati .i. firmiter inhærẽtes, & cõfirmati similitudini mortis eius .i. vestigijs dñicæ passio
nis, cõformãdo nos passionibus Chr̃i, moriẽdoq́ꝫ culpæ, sicut ipse mortuus ẽ pœnis peccati,
⌊simul & resurrectiõis erimus⌋ .i. tũc etiã cõplãtabimur similitudini resurrectiõis Chr̃i, am »
bulãdo in nouitate vitæ, quæ ꝑ Chr̃i resurrectionem figurat̃. Mors nẽpe & resurrectio Chr̃i
nõ solũ sunt res, sed etiã sacramẽta seu signa. Mors ergo Chr̃i significat veteris ac vitiosæ cõ-
uersatiõis occisionẽ. Resurrectio vero spũalẽ mẽtis renouationẽ. In baptismo autẽ morimur
pristinę uitæ .i. actibus vitioꝝ. Si ergo ĩ hac vitioꝝ mortificatiõe mãserimꝰ, nõ redeundo ad
1.Timo.2 vitia, tũc resurrectiõi Chr̃i similes erimus cœlestẽ cõuersationẽ habẽdo in terra, quẽadmodũ
dicit apl̃us: Si cõmortui sumus, & cõuiuemus ⌊hoc sciẽtes q verus hõ noster⌋ .i. q̃libet nostrũ »
secũdũ vitiosam ac veterẽ cõuersationẽ, ⌊simul crucifixus est⌋ .i. simul cũ Chr̃o affixus ẽ cru »
ci ꝑ præfigurationẽ & obligationẽ. Per hoc em̃ ꝙ crucifixus est Chr̃us, præmonstratũ est ꝙ
Luce.9 quilibet nostrũ si velit saluari, debeat Christũ sequi, tollẽdo crucẽ suã quotidie. Ad hoc quo-
Joban.13. qꝫ obligat nos crucifixio Christi domini nostri, quoniam non est seruus maior domino suo.

A Vel,vetushō noſter.i.quilibet noſtrũ ſecundũ originale peccatũ à veteri Adã contractũ, ſimul
crucifixus eſt.i.huic peccato mortificatus,quia in Chr̄i paſſione liberati ſumus ab iſto peccato
ita vt non imputet̃ nobis in culpã,nec propter ip̄m obligemur ad pœnã dãni,videlicet diuinæ
" viſionis carentiã,⌊vt deſtruat̃ corpus peccati⌋.i.q̃tenus caro noſtra multis pc̄tis maculata de
ſtruat̃,non q̃tũ ad eſſe naturæ,ſed q̃tũ ad eſſe culpæ,quemadmodũ alibi ait Ap̄l'us: Mortificate
mẽbra veſtra,q̃ ſunt ſup terrã. Et Chriſtus: Si oculus tuus ſcandalizat te,erue eũ & proijce abs Col.3
" te. Hinc etiã à Sapiente dicit̃: Verte impios,& nõ erũt,⌊vt vltra nõ ſeruiamus pc̄tõ⌋.i.nõ vin Matt.18
camur à malo,nõ ſuccũbamus tentationi,nec ratio noſtra ſubdat̃ iniquitati,ſed eã ſibi ſubijci- Pro.12
at. Vnde ſcriptũ eſt: Omnis qui facit peccatum,ſeruus eſt peccati. Et Petrus: Iniqui ſunt ſerui Ro.12
corruptionis. A quo em̃ quis ſuperatus eſt,huius & ſeruus eſt. Alij,quos legi,ita exponunt. Ve Johã.8
tus hõ noſter.i.fomes peccati,ſimul crucifixus eſt.i. Chriſti crucifixione & eius paſſionis virtu 2.Pet.2
te debilitatus eſt. Vel,vetus hõ noſter.i.cõuerſatio vitioſa(De quo hoīe Epheſeis ait ap̄l'us: Ex- Eph.4
uite veterẽ hominẽ)ſimul crucifixus eſt.i.morte Chr̄i deleta eſt,vt deſtruat̃ corpus.i.vniuerſi-
tas atq; cõgeries peccati. De quo corpore ſaluator: Si oculus tuus(inquit)fuerit nequã,totũ cor
" pus tuũ tenebroſum erit.i.operũ tuorũ cõgeries ⌊Qui em̃ mortuus eſt⌋ pc̄tõ.i.à pc̄tõ liberatus Matth.6
" Vel,q̄ mortuus eſt.i.cõfiguratus morti Chr̄i,p̄ ſuſceptionẽ baptiſmatis,⌊iuſtificatus eſt à pec
" cato⌋.i.liber factus ab eo,nec ſubiacet vitio. Baptiſmus em̃ aufert pœnã & culpam. ⌊Si autẽ
" mortui ſumus cum Chr̄o⌋.i.paſſionibus eius cõformati,& ita mortui culpæ,quõ Chr̄s mor-
" tuus eſt pœnæ,videlicet ſine recidiuo,⌊credimus q̄a ſimul etiã viuemus cũ illo⌋ nõ ſolum vita
B gr̄æ in p̄ſenti,ſed etiã vita gloriæ in futuro,⌊ſcientes⌋ per fidem certiſſimã. De qua ſciẽtia ait
" Iob: Scio q̄ redẽptor meus viuit,⌊q̄ Chr̄us reſurgens ex mortuis,iã non morit̃⌋.i.de cætero Job.19
nõ morietur,ſicut Origenes fertur dixiſſe,q̄ Chr̄us ſecundo pro dæmonibus paſſurus eſt. Sur
" rexit em̃ non ſolũ ad immortalem,ſed etiã ad impaſſibilem vitã ⌊mors⌋ corporalis ⌊illi vltrà Origenis
" nõ dominabit̃,⌋ p̄ualendo vitæ eius corporali,ſeu animã ſeparãdo à corpore,& multo minus erroꝛ
" mors gehennæ dñata eſt Chriſto. ⌊Quòd em̃ mortuus eſt pc̄tõ⌋.i.noſtrorũ peccatorũ deme-
rito,& propter expiationẽ vitiorũ nr̄orũ,iuxta illud Threnorũ: Chr̄us dñs captus eſt in pecca-
" tis noſtris. Et illud Eſaiæ: Attritus eſt propter ſcelera nr̄a,⌊mortuus eſt ſemel⌋ in die paraſce- Thren.4
ues,de qua die dñs per prophetã loquit̃: Auferã iniquitatẽ terræ illius in die vna. Tunc em̃ deus Eſa.53
" abſtulit pc̄tã eccleſiæ,q̃ eſt terra Chr̄i,per meritũ paſſionis ipſius,⌊q̄ aũt viuit⌋ poſt reſurre- Zach.3
" ctionẽ,⌊viuit deo⌋.i.ad gloriã dei. ⌊Ita & vos⌋ ò Romani,imò quicunq; fideles,⌊exiſtimate
" vos(ipſos)mortuos quidẽ eſſe pc̄tõ⌋.i.liberatos à vitijs merito ſaluatoris,⌊viuentes aũt deo⌋
.i.deiformiter atq; deifice.ſ.ad gloriã dei,operãdo diuina,cõtẽplando atq; amãdo cœleſtia.
Viuere equidẽ deo aliud nihil eſt,niſi operari ea,q̃ deo ſunt placita & diuinæ vitæ vtcũq; aſſimi
" lari,⌊in Chr̄o Ieſu⌋ dñoo noſtro.i.per gr̄am Chriſti,& p̄manẽdo in ipſo,tanq̃ in mediatore, FINIS.
ſaluatore & capite. Ipſe em̃ profitetur: Si quis in me non manſerit,mittet̃ foras ſicut palmes, & Johan.15
" areſcet. ⌊Nõ ergo regnet⌋.i.virtutibus nõ p̄ualeat,nec rationẽ ſubijciat, ⌊peccatũ⌋ actuale,
vel fomes peccati,q̃ dicitur pc̄m̃ cauſaliter,quia inclinat ad culpã,& q̃uis tranſeat reatu,p̄ma
net tamen actu,in quantum eſt pœna & virtuoſæ exercitationis,ſp̄ualiſq; pugnæ materia,⌊in Gen.8
" veſtro mortali corpore⌋ procliuo ad vitia,de quo ſcriptũ eſt: Corpus q̊d corrumpit̃,aggrauat Sap.9
" animã,⌊vt obediatis concupiſcentijs eius⌋.i.carnalibus deſiderijs,ſeu fomitis inclinationibus
C cõſentiatis. Hoc nanq; p̄poſterũ eſt & peruerſum,vt ſenſualitas rõni p̄ualeat,aut caro dominet̃ Eccl.18
" ſp̄ũi. Propter q̊d in Eccõ legit̃: Poſt cõcupiſcẽtias tuas nõ eas: & à voluptate auertere. ⌊Sed ne
" q; exhibeatis mẽbra veſtra arma iniquitatis pc̄tõ⌋.i.mẽbris corporis veſtri ſeu organis nolite
abuti,extendendo ea ad mala,nec fiant arma iniquitatis.i.inſtrumenta culpæ,pc̄tõ.i.ad execu-
tionẽ peccati,q̃ à deo collata ſunt vt ſint inſtrumẽta virtutũ,q̃tenus aīa p̄ corporis mẽbra ten-
" dat in actũ virtutũ exteriorẽ,⌊ſed exhibete vos deo⌋.i.ad dei obſequiũ vos aptate,& anīas ve
ſtras deo p̄ ſanctã obedientiã immolate,q̃tenus ſicut totũ q̊d habetis & eſtis,à deo recepiſtis,ſic 1.Cor.4
" totũ ei reddatis,ſeruiendo ei mẽte & corp̄e,⌊tanq̃ ex mortuis viuẽtes⌋.i.ſicut à morte culpæ Luce.1.
" ad vitã gr̄æ ſuſcitati,⌊& mẽbra veſtra(exhibete)arma iuſtitiæ,⌋ exercẽdo p̄ ea actus virtutum
" & opera æquitatis ⌊deo⌋.i.ad dei honorẽ ac laudẽ. ⌊Peccatũ em̃ vobis nõ dñabit̃,⌋ neceſſita-
tẽ imponẽdo,dũmodo ad Chr̄i gr̄am cõfugiatis. Vel,pc̄m̃.i.fomes pc̄ti vobis nõ dñabit̃,tra-
hẽdo vos ad pc̄m̃ mortale. Rep̄ſſa nãq; & diminuta eſt inclinatio fomitis. Per gr̄am Chr̄i,ita
vt ſtantes in gr̄a gratũ faciẽte poſſint omne pc̄m̃ mortale vitare,q̄ nõ p̄nt adulti,q̄ gr̄a carent
Sicut nec gr̄am hñtes vitare p̄nt oīa venialia ſaltem diu. Sicut em̃ in iſtis ſenſualitas non eſt rõni
p̄fectæ ſubiecta,propter q̊d interdũ venial'r peccant,ita in illis nõ eſt ratio deo ſubiecta cũ de- Eſaiæ.2
" bito ordine vltimi finis,idcirco diu viuere nequeunt ſine mortali,⌊non enim eſtis ſub lege⌋
" Moſaica,q̃ bona p̄cepit,& mala prohibuit,gr̄am vero adimplendi non p̄ſtitit,⌊ſed ſub gr̄a⌋
euangelicæ legis & Chriſti. Ideo pc̄m̃ vobis non dñabitur,ſi feceritis q̊d in vobis eſt. ¶Circa
" hoc mouet ap̄l'us q̊d vidit moueri poſſe ab alijs. ⌊Quid ergo?⌋ reſtat. ⌊Peccabimus,q̄m nõ ſu
" mus ſub lege⌋ veteri,⌊ſed ſub gratia?⌋.i.an hoc licet vt gratia dei abutamur,ideo peccãdo ſe

curius, quia à minis & pœnis tẽporalibus legis liberati sumus? ⌊Absit⌋ Hoc em̃ vile atq; ꝑ- D
uersum eẽt, sicut ostẽdũt sequẽtia. ⌊An nescitis, qm̃ cui exhibuistis vos seruos ad obediẽdũ⌋
EPIS. id est, cui vos spõte subiecistis, ⌊serui estis eius cui obedistis⌋ hoc palã est. Ad rationẽ em̃ ser
ui ptinet obtẽperare mãdato alterius ⌊siue peccati ad mortẽ⌋.i. si exhibuistis vos seruos pec
cato, serui estis peccati ad mortẽ culpæ in via, & ad mortẽ pœnæ in gehẽna. Ad hæc em̃ pdu
cit seruitus culpæ, ⌊siue obeditionis ad iustitiã?⌋.i. si exhibuistis vos seruos obediẽtiæ diui-
2. Cor. 10 noꝝ mãdatoꝝ, facti estis serui obediẽtiæ huius ad iustitiã.i. ad hoc vt iusti sitis. ⌊Gratias aũt
(refero) deo⌋ cui de om̃i bono agẽda est grãꝝ actio, ⌊ꝙ fuistis⌋ añ vestrã cõuersionẽ ⌊ser-
ui peccati, obedistis aũt ex corde⌋.i. aïo prõpto atq; spontaneo, ⌊in eã formã doctrinæ⌋.i.
Iohan. 15 in institutionẽ euãgelicæ disciplinæ, operãdo secũdũ p̃cepta & cõsilia Chr̃i, ⌊in qua⌋ doctri
na seu forma, ⌊traditi estis⌋ scholæ Chr̃i siue ecclesiæ, vt tenẽdo hãc formã sitis filij ac disci-
FINIS. puli Chr̃i & ecclesiæ. ⌊Liberati aũt à pc̃tõ⌋ nõ solũ per Chr̃i passionẽ, sed etiã ꝑ diligentem
Iohan. 15 vitioꝝ euitationẽ, quæ tñ euitatio vobis ꝑ gratiã Chr̃i cõfertur, ⌊serui facti estis iustitiæ⌋.i.
iustitiæ subiecti estis, implẽdo p̃cepta iustitiæ. Sed qa doctrina seu iussio proportionanda est
EPIS. capacitati discipuloꝝ ac subditoꝝ, idcirco infirmis seu impfectis proponit apl̃us p̃ceptũ faci
le & humanũ. ⌊Humanũ dico, propter infirmitatẽ carnis vestræ⌋.i. leue & naturali rõni cõ- E
sonũ do vobis p̃ceptũ, & hoc propter vestrã impfectionẽ & carnis vestræ fragilitatem pro-
Heb. 5. pter quæ nõ potestis præceptũ ꝑfectionis seu solidũ capere cibũ. ¶ Deinde ponit p̃ceptũ. ⌊Si
cut em̃ exhibuistis mẽbra vr̃a seruire immũditiæ⌋.i. carnalibus vitijs. s. gulæ, luxuriæ, &c. ⌊&
iniqtati⌋.i. spũalibus pc̃tis, ⌊ad iniqtatẽ⌋ ꝓgrediẽdo de vno pc̃tõ in aliud, iuxta illud cu-
Eccl. 5. iusdã sapiẽtis: Pc̃tõr adijciet ad peccãdũ. Et illud Apocalypsis. Qui in sordibus est, sordescat
Apoca. 22 adhuc. Vnde ꝑ Esaiã ait scriptura: Væ q trahitis iniqtatẽ in funiculis vanitatis, & q̃si vinculũ
Esaiæ. 5 plaustri pc̃m̃. Tales sunt ꝑseuerãtes in malo, qm̃ (teste Gregorio) pc̃m̃ q̊d statim ꝑ pœnitẽ-
Grego. tiam nõ deletur, suo pondere trahit ad aliud, ⌊ita nunc⌋ agnita veritate, ⌊exhibete⌋.i. p̃bete
& date, ⌊mẽbra vr̃a seruire iustitiæ⌋.i. virtutibus vniuersis, manibus dãdo eleemosynã, pe-
dibus eundo ad ecclesiã, oculis pc̃tã deflẽdo, auribus verbũ dei audiẽdo, ore deũ laudãdo, ⌊in
sanctificationẽ⌋.i. vere & plene proficiatis in gr̃a dei, in sanctitate & om̃i pfectio[illegible] quẽad-
Apoca. 22 modũ in Apoca. habeť: Sanctus sanctificeť adhuc. Vñ ꝑ Moysen dñs p̃cepit: Sancti estote,
Leuitic. 11 qm̃ ego sanctus sum dñs deus vr̃. Et rursus: Perfectus, & absq; macula eris cũ dño deo tuo. Ec
Deuter. 18 ce saluberrimũ documẽtũ, rationabilissimũq; p̃ceptũ, à q̊ nemo excusare se põt. Quid em̃ tã
vile ac erubescibile, vt ꝙ post nostrã cõuersionẽ simus pigriores, negligẽtiores ac frigidio-
Romanũ. 9 res in obsequio dei, q̃ olim eramus in seruitute diaboli, carnis & mũdi? Laborãdũ ergo est no
bis, vt vere ac plene cõuertamus mores nr̃os. Sed qa hoc adimplere nõ est volẽtis neq; currẽ
Trenoꝝ 5 tis, sed dei miserẽtis, dicamus cũ Hieremia: Cõuerte nos dñe, & cõuertemur. ⌊Cũ em̃ serui es
setis peccati⌋ obediendo concupiscẽtijs & passionibus vestris, ⌊liberi fuistis iustitiæ⌋.i. dño
iustitiæ caruistis, & spoliati eratis bono iustitiæ, atq; extranei à rectitudine æquitatis, nõ ob-
tẽperando mãdatis diuinis, q̊d veræ libertati maxime derogat. Liberaliter seruit, qui volũ-
tatẽ dñi libẽter facit, ideo ad peccãdũ liber est, q seruus est peccati. Iustitiæ q̊q; libere seruit, q
amat & delectať in ea. Hæc est vera libertas. ⌊Quẽ ergo fructũ⌋.i. profectũ seu vtilitatẽ ⌊ha
buistis tũc in illis⌋ qñ scelerate vixistis, ⌊in qbus nũc erubescitis?⌋.i. in actib⁹ vitiosis ac tur
pibus, de q̊ꝝ ꝑpetratiõe verecũdamini modo ad deũ cõuersi, atq; diuinitus illustrati, ac per F
Ezech. 43 hoc inhonestatẽ peccati agnoscẽtes? Pc̃tõr nãq; post suã cõuersionẽ erubescit de malis, in q
Ezech. 36 bus aliqñ gloriabať, quẽadmodũ scriptũ est: Erubescite & cõfundimini sup vijs vr̃is, dicit dñs
⌊Nã finis⌋.i. merces finalis, ⌊illoꝝ⌋ turpiũ vitioꝝ, ⌊mors est⌋.i. ęterna dãnatio. Vel, mors
ista tẽporalis, est finis.i. terminus illoꝝ, qa post mortẽ hãc nõ possunt impij talia agere, pro-
pter q̊d eoꝝ delectatio breuis est. ⌊Nũc vero liberati à peccato⌋ per Christi passionẽ, tanq̃
per causam meritoriã vniuersalem, per propriam quoq; pœnitẽtiam seu baptismũ, tanq̃ per
causam meritoriam particularem, per gratiæ aũt infusionẽ, formaliter, ⌊serui aũt facti deo⌋
1. Thess. 4 obediẽdo eius p̃ceptis, seu acquiescẽdo eius consilijs, ⌊habetis fructũ vestrũ⌋.i. profectũ seu
Matth. 5 ꝑfectionẽ vobis cõgruentẽ, ⌊in sanctificationẽ⌋ aïaꝝ vr̃aꝝ, ita ꝙ fructus iste ẽ sanctificatio
vestra, seu puritas animæ. Vnde ait dñs: Beati mũdo corde, qm̃ ipsi deũ videbũt, ⌊finẽ vero⌋
id est, finale, consummatumq; præmium habetis, ⌊vitã æternã⌋ quæ erit tota merces vestra
Michę. 6 Ad hũc fructũ seu cordis puritatẽ, om̃ia exercere debemus, semꝑ soliciti coram diuino con-
spectu habere cor mũdum, in quo. s. in habẽdo cor mũdum, consistit summa viæ huius perfe-
Prouer. 22 ctio, quia vt Salomon ait: Qui diligit cordis munditiã, amicũ habebit regẽ. Vita aũt æterna
Iohan. 17. (quæ est visio dei in patria) est finis vltimatus, ad quẽ etiã ipsa puritas animæ viatricis dispo-
nit ac ordinatur. ¶ Post hæc ostendit Apostolus, ꝙ finis illorum, vtpote vitiorum, est mors
Gene. 3 atq; damnatio animæ. ⌊Stipẽdia em̃ peccati⌋ hoc est, retributio debita, quæ pro pc̃tõ infligi
Sapiæ. 1. tur, est ⌊mors⌋ tẽporalis & æterna. Ex originali em̃ pc̃tõ processit mors corporalis in pœ-
Sapiæ. 2. nã illius pc̃ti. Propter q̊d legitur in libro Sapientiæ: Deus mortẽ nõ fecit. Inuidia q̊q; diaboli

A mors introiuit in orbē terrarū. Pro pctō aūt actuali mortali, infligitur mors æterna, quæ vti- Eccle.11.
q; est à deo, cū sit iusta pœna, sicut scriptū est: Mors & vita ab ipso sunt ⌊gratia aūt dei⌋.i. ex
gratia seu p gratiā dei datur iustis pro p̄mio, ⌊vita æterna⌋ Nō hoc dicit merita excludēdo,
sed vt insinuet q̄ principaliter ascribēdū sit grãe dei, q etiā p̄miat vltra condignū. Electi em̄ p
gratiā merētur vitā æternā. Vnde tā meritū q̄ premiū nostrū primo & maxime depēdet at-
q; procedit ex pietate dei, & grã eius quā efficit in nobis. Hæc aūt vita æterna, ⌊in Chr̄o Iesu
dn̄o nr̄o⌋ tanq̄ in obiecto, & causa effectiua principali secūdū diuinā eius naturā, sicut in pa-
tre & spū sancto. Tota em̄ superbenedicta trinitas, est causa efficiēs & obiectū vitæ ęternæ.i.
beatitudinis electorū. ¶Porrò in Iesu Chr̄o (.i. per eū) datur nobis gratiose vita æterna, quia Johan...
(sicut iam sæpius dixi) om̄ia dona nobis per Christū hominē conferuntur.

¶Expositio capituli septimi. s. An ignorantis fratres. Arti. X.

IN capituli huius exordio probat Apostolus cessationē legis Mosaicæ per exēplū. ⌊An
ignoratis frēs⌋ O vos Romani fideles, an nescitis quæ dicā? Et scio q̄a non ignoratis ea
⌊(Scientibus em̄ legē loquor)⌋.i. vobis Romanis in Christū credētibus, q partim fui-
stis sub lege Moysi, & estis ex Iudaismo Christiani effecti, propter quod legē Moysi, Actor.18
scitis, partim vero gētiles fuistis, atq; sub ciuili lege vixistis, & ideo legē hāc nescitis: Barbari
vero q legibus nō regunt̄, nullā harū legū nouerūt. An inquā nescitis, ⌊quia lex⌋ Mosaica, &
ciuilis, ⌊dn̄atur in homine⌋.i. hominē obligat ad obseruātiā legis, ⌊quāto tēpore⌋.i. quàm-
diu ⌊viuit?⌋ hoc est, vigorē ac statū sortitur lex ipsa. Si aūt lex pfectior, priorē euacuās, sup- Johan.1.
B ueniat, cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessauit lex Moysi superueniēte lege Chri 1.Cor.7.
sti. Huius rei exēplū subiungitur. ⌊Nā quæ sub viro est mulier⌋ id est, fœmina legitime ma- Gene.3
ritata & viro subiecta, iuxta illud: Sub viri potestate eris, ⌊viuēte viro alligata est legi⌋ viri, 1.Cor.7.
quia tenetur ei debitū reddere, nec pōt ab eo discedere. Mulier em̄ potestatē corpis sui nō ha
bet, sed vir. ⌊Si aūt mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri⌋ intantū vt si vir eius resur-
geret, non teneretur eum recipere, nisi ex condecentia quadā, vt dicitur: ⌊Igitur viuente vi-
ro, vocabitur adultera si fuerit cū alio viro⌋ vxorato vel nō vxorato. ⌊Si aūt mortuus fuerit
vir ei[illegible] morte naturali aut certe ciuili ante copulā, ⌊liberata est à lege⌋ hoc est à iure, ⌊vi-
ri, vt nō sit adultera si fuerit cū alio viro⌋ Potest em̄ nubere cui placuerit, tantū nubat in dn̄o.
¶Præterea applicat præinductā similitudinē Apostolus ad propositū de cessatione legis scri
ptæ. ⌊Itaq; frēs mei, & vos mortificati estis legi⌋.i. à debito & vigore Mosaicæ legis soluti,
⌊per corpus Chr̄i⌋.i. per ea quæ verbū dei fecit, assumpsit, & pertulit in corpore Christi, vi Galat.3.
delicet per Christi incarnationē, per corporis sui in cruce expansionē, vel etiā p incorpora-
tionē qua Christo incorporati, vnū estis cū ipso effecti, ⌊vt sitis⌋ vos ⌊alterius (.s. Christi)
qui ex mortuis resurrexit⌋.i. esse vestrū ac vitā ad Christi gloriā ordinetis, nec vobisipsis, sed
ei viuatis, nō sequēdo desideria propria, sed Christi mandata, nec insistendo priuato amori,
sed diuinæ charitati. Qui si abnegāt semetipsos, cordialiter dicūt illud psalmistæ: Non nobis Psal.113
domine non nobis, sed nomini tuo da gloriā, ⌊vt fructificetis deo,⌋.i. opera virtuosa agatis Matth...
ad gloriā dei. Om̄is em̄ arbor quæ non facit fructū bonū excidetur, & in ignē mittetur. Qui
autē manet in me (ait Christus) hic fert fructū multū. ¶Insuper manifestat legē iam esse eua- Johan.
cuatam ex consideratione status qui erat sub lege. ⌊Cum em̄ essemus in carne⌋ hoc ē, in car-
nalibus & cærimonialibus operibus legis, seu vitijs carnis, tēpore legis antiquæ, ⌊passiones
peccatorū⌋ id est, passiones seu sensitiuę partis inordinatę motiones interiores, ⌊quæ per le-
gem erāt⌋.i. ex iussione aut prohibitione legis ex occasione, in nobis incitabātur, ⌊operabā
tur in mēbris nostris⌋.i. ad opa praua induxerūt mēbra nostra, vt oculus p res varias fornica
C retur, manus aliū cęderet, lingua mētiret̄, ⌊vt fructificarēt morti⌋.i. opa morti cōgrua, ęter
naq; morte digna patrarēt, ⌊nunc autē (.s. tpe gratiæ) soluti sumus à lege mortis⌋ hoc est, ab
obligatione & obseruatiōe Mosaicæ legis, quæ noīatur lex mortis, q̄a ex occasione mortem 2.Cor.2
spiritualē inferebat, augēdo culpā ratione transgressionis præcepti, & incitando concupiſ-
centiam. Vel, quia transgressoribus suis temporalē intulit mortē, sicut per Moysen sæpius
dicitur: Qui fecerit hoc vel hoc, morte moriatur, ⌊in qua (lege) detinebamur⌋.i. ad cuius ob Exo 21
seruantiā obligati eramus, vsq; ad publicationē euāgelicæ legis, nunc vero soluti sumus, ⌊ita Deuter.21
vt seruiamus (deo) in nouitate spūs⌋.i. in spirituali renouatione mētis, quēadmodū scriptum Heb.10
est: Renouamini spū mētis vr̄æ. Vel, in nouitate spūalis intelligētiæ, ⌊& nō in vetustate lite-
ræ⌋.i. obseruātijs literalibus seu cærimonialibus veteris testamēti. Litera em̄ occidit, spūs au Ephes.4.
tem viuificat. ¶Quoniam vero veterē legē, vocauit legē mortis, ne qs ex hoc erroris occasi- 2.Cor.3.
nem eliciat, vt Manichæi dicētes legē Moysi datā à dæmone, remouet Aplus talē errorem.
⌊Quid ergo dicemus?⌋ si ita est vt dixi, ⌊lex pctm̄ est?⌋.i. an tūc dicēdū sit, q̄ lex sit vitiosa,
peccatiq; causa per se? ⌊Absit. Sed pctm̄ nō cognoui nisi p legē⌋.i. hoc magis tenēdū affir- Hiere.10.
mo, q̄ lex sit bona, qm̄ ordinatur ad bonum. s. ad discernēdum inter bonum & malum, inter
virtutes & vitia, quatenus mala vitētur, & bona agātur. Ideo ait, peccatum nō cognoui esse

peccatum, saltē m ita perfecte atq; communiter, nisi per legem, hoc est, legis instructionem. D
Exodi. 20 ⌊Nā cōcupiscētiā⌋ carnalē & inordinatā ⌊nesciebā (eē pctm̄) nisi lex diceret: Nō cōcupisces⌋ »
⌊Loquit aūt Apl'us in psona generis humani, ꝑsertim eoꝝ in quibus nō naturalis sic obtenebra
ta fuerat vitijs, vt inter bonum & malum parū aut nihil discernerēt. Quoꝝ multi putabant co-
gitationes non procedētes in actum prauum, & simplicem fornicationē, atq; similia quædam
Esaię. 5. nō esse peccata. De quibus Propheta: Væ qui dicitis bonum malum, & malum bonum, ponē-
tes tenebras lucē, & lucem tenebras. His ergo oñdit lex, quid sit culpabile. Nam & ipsi ignora-
Exodi. 20 rent cōcupiscentiā, nisi lex diceret: Non concupisces. Ad vitādum aūt pctm̄ requiritur pecca-
ti cognitio, ideo lex potius retrahit à pctō, quā sit causa ipsius. Est tamē occasio peccati per ac-
cidēs ex parte nostri, qui sicut naturaliter appetimus libertatem, ita communiter inclinamur,
ac nitimur in vetitum, ne nostra libertas videatur arceri. ⌊Occasione autē accepta, pctm̄ p mā »
datum⌋ hoc est, concupiscētia seu fomes peccati, imò & dæmon tentator occasionē peccādi, »
seu impugnādi accipiens ex mandato legis, quæ concupiscentiā prohibebat. Ex tali eñ man-
dato irritabat & prouocabat concupiscētia. Dæmon quoq; videns homini datam legem, cœ-
pit fortius eum inuadere atq; tentare, sicq; pctm̄ ⌊operatum est in me⌋ hoc est, ad operandū »
induxit me, ⌊omnē cōcupiscentiā⌋ lege prohibitā, ita q̄ cōcupiscētia mala processit in opus. »
⌊Sine lege eñ⌋ .i. lege nōdū accepta, vel eius cognitiōe nōdū adepta ⌊pctm̄ mortuum erat⌋ »
hoc est, fomes peccati nō ita viguit, sed erat debilior, quia nō tātū excitatus vt postea, nec tm̄ E
impugnabat à dæmone, minus q̊q; imputabat à deo. ⌊Ego aūt viuebā sine lege aliquādo⌋ »
Scire oportet q̄ apostolus loqtur hic in psōna hominis cōiter. Vnde non oīa q̄ dicit ad eos-
dem referātur. Nūc ergo loquēs in persona hominis, q ad tēpus vixit ante legē Mosaicam,
& ad tps ei subiacuit, dicit: Ego aūt viuebā vita gr̄æ, vel simpliciter, vel respectiue .i. carendo
pctō mortali, vt minus peccādo sine lege scripta, aliqñ .i. anteq̄ data est lex scripta. Tunc eñ
vt dictū est minus viguit fomes. ⌊Sed cū venisset mandatū⌋ legis .i. postquàm lex data ē mi- »
1. Corin. 15 hi, ⌊pctm̄ reuixit⌋ .i. fomes seu eius effectus (videlicet culpa) insolescere, rebellare, vigereq; »
cœpit. ⌊Ego aūt⌋ spūaliter, ⌊mortuus sum⌋ sub lege peccato reuiuiscēte in me, ⌊& inuen- »
tum est mihi⌋ .i. ad incommodū meum, ⌊mandatū⌋ legis, ⌊quod⌋ ordinatū ac d[illegible], ⌊erat »
ad vitam⌋ gratiæ in præsenti, vitamq; gloriæ in futuro ⌊hoc esse ad mortē⌋ culpæ in via, at- »
q; ad mortē dānationis in gehenna. Cuius ratio atq; declaratio subditur: ⌊Nam peccatū⌋ »
hoc est, concupiscētia seu fomes, ⌊occasione accepta per mandatū⌋ secundū sensum iā præ- »
inductū, seduxit me⌋ .i. rationē meā subuertit, vt potius inhæreret bono commutabili & ca »
duco q̄ summo & increato, ⌊& per illud⌋ .i. hanc seductionem, illicitumq; consensum, ⌊oc- »
2. Corin. 5 cidit⌋ me, inducēs me ad delectationē mortiferam, seu culpā mortalē, quę tollit charitatem, »
in qua animæ vita consistit. ¶Præterea ex prædictis infert apostolus: ⌊Itaq; lex qdē⌋ scri- »
Isidorus. pta est, ⌊sancta⌋ quia prohibet vitia, præcipitq; honesta. Vnde secūdum Isidorum: Lex est »
Leuit. 29 iussio sancta, iubēs honesta, ⌊& mandatum⌋ legis, est ⌊sanctum⌋ hoc est, ad diuinū cultum »
directè ordinatū, non ad agendum pctm̄, q̄uis homo ex fomitis corruptione ex occasione
mouetur ad vitium audito legis præcepto, ⌊& iustum⌋ quoniam docet & imperat vnicuiq; »
dare quod suum est, & iniustitiam dignè vlciscitur, ⌊& bonum⌋ quia ad vltimum finē, qui »
Psal. 18 optimus est, dirigit. Hinc ait psalmista: Lex domini immaculata conuertēs animas, &c. Et
Prouer. 6 Salomon: Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinę. ¶Ex his infert F
Apostolus quod sequi videtur, & tamen secundum veritatem non sequitur. ⌊Quod ergo bo »
num est⌋ id est, legis mandatum in se bonū consistens, ⌊mihi factum est mors?⌋ .i. causa spi »
ritualis necis. Dixit eñ mandatum esse ad mortem, & per mādatum reuixisse pctm̄. ⌊Absit⌋ »
hoc est, istud non sequitur: Quàmuis eñ per mandatum reuixerit culpa, hoc tamē non per se
neq; ex iniustitia legis, sed malitia hominis, bono ex occasione abutētis. Ideo additur: ⌊Sed »
pctm̄⌋ .i. concupiscētia vel fomes, ⌊vt appareat pctm̄⌋ id est, sciatur eē illicita: vel vt pctm̄ »
intus latens, foras erumpat ac pateat, ⌊per bonū⌋ hoc est, per legē nō directe sed ex occasio »
ne, ⌊operatum est mihi mortē⌋ .i. ad mortale pctm̄ induxit me, priuās me gratia dei animā »
1. Iohan. 5 viuificāte. Dato quippe mandato magis inflammata est concupiscētia mala, magisq; prouo
cata est contra hominē tētatoris inuidia atq; suggestio, ⌊vt fiat supra modū,⌋ consuetū, & »
vltra mensurā, ⌊peccās pctm̄⌋ .i. concupiscētia nos peccare faciēs, ita q̄ concupiscentia fa- »
Col. 3 cit magis peccare sub lege q̄ ante, ⌊per mandatū⌋ occasione, sicut expositū est. Vel sic, vt fi- »
at supra modū peccās pctm̄ p mandatū .i. actuale pctm̄ ex fomite nascēs, quo deū offendim⁹
modū excedat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedēte grauius ē quàm ante, &
quod ante erat tantummodo peccatum seu culpa, postmodum etiam præuaricatio est, hoc ē
diuinæ legis transgressio. Propterea fit supra modum peccans peccatū, quia diuersis de cau-
sis displicet deo, & varijs modis aduersatur iustitiæ. Deinde manifestat Apostolus legem
Iohan. 8. esse spiritualem, hoc est, carnales atque illicitas concupiscentias prohibentem. ⌊Scimus e- »
Actoꝝ. 7. nim quia lex spiritualis est⌋ quia & data est à spiritu sancto per spiritum angelicum, quate- »
nus le-

A nus lege accepta viueret hō ſcd̄m ſpm̄,nō ſcd̄m carnē,⌊ego aūt carnalis ſum⌋ carnaliter viuēs,paſſionū inclinatōes ſequēdo.Loqtur aūt Apl'us(ſicut iā dictū eſt)in pſona hoīs gnaliter Nūc em̄ loqtur in pſona eius,in q̄ inuenit̄ peccās pctm̄ ſupra modū homini.ſ.q legē trāſgredit̄.Quaſi dicat:Quàmuis ego carnalis ſim,nihilominus lex ſpūalis ē:Itaq; carnalis ſum, ⌊venūdatus⌋.i.dānatiōi ſeu dæmonis poteſtati ac iuri,vel miſeræ ſeruituti expoſitus atq; obnoxius factus,⌊ſub pctō,primi parētis q ſeipſum & poſteritatē ſuā vēdidit hoſti,faciēdo q̄d ille propoſuit. Vel potius,ſub pctō actuali & proprio.i.pctō℞ meo℞ demerito ,ſicut p Eſaiam dn̄s profitetur:Ecce in iniqtatibus veſtris vēditi eſtis. Et dictū eſt Achab:V æ nūdatus es vt faceres malū corā dn̄o. Vēdit nāq; ſe homo libero arbitrio,& recipit pro ptio vile bonū ab aduerſario ſuo.⌊Quod em̄ operor⌋ inquātum carnalis ,videlicet ſenſualitatē ſequēdo,⌊nō intelligo⌋.i.nō verè conſidero,nec recte attēdo. Nullus em̄ reſpiciēs ad malū operat̄,ſecūdum Dionyſiū. V nde malū nec agitur neq; appetit̄, niſi ſub rōne boni. Propter q̄d Salomon ait: Om̄is viri via recta ſibi videt̄. V el,non intelligo.i.intus nō lego tale malū,tanq̄ rationi conſonum.⌊Non em̄ q̄d volo bonū⌋.i.actū virtuoſum,quē ſecūdum rationis dictamē volo & approbo,⌊hoc ago⌋ quia carnalitati,vitijſq; ſuccumbo,⌊ſed q̄d odi malū⌋ .i.pctm̄ q̄d ſecūdum rationis cēſuram deteſtor,⌊illud facio⌋ paſſionibus cedēs & ſenſualitati cōſentiēs. ⌊Si aūt q̄d nolo⌋ ſecūdum rationē,⌊illud facio⌋ ſecūdum ſenſualitatē,⌊cōſentio legi qm̄ bona eſt⌋.i.legē approbo,qa q̄d illa prohibet,ratio mea malū eē cognoſcit.⌊Nūc aūt⌋ hoc ē,iſtis ſic ſtantibus,⌊iam ego non operor illud⌋ malū,inquātum homo ſeu rationalis creatura,cuius eſt vitia abhorrere,virtutes diligere,& deprecari ad optima,⌊ſed q̄d habitat in me peccatū⌋.i.fomes peccati ſeu cōcupiſcētia firmiter radicata in me cauſa mali impellēdo ad ipſum. Tanq̄ dicat:Nō vt rationalis,ſed vt brutalis ſeu beſtijs ſimilis ago hoc malū,q̄d ratio reprobat. ¶Ad ho℞ intelligētiā plenior ē habēdā,oportet aduertere ꝙ Apl'us aſſumit hoc loco pſonam duo℞ hoīm.ſ.interioris & exterioris. Vel potius duplicis hoīs.i.eiuſdē,ſcd̄m duplicem portionē ipſius. Eſt em̄ in hoīe duplex pars, videlicet intellectiua & ſenſitiua,ſeu rō & ſenſualitas,q̄ aliter appellant̄ ſpūs & caro,homo interior atq; exterior. Ratio aūt cōpetit homini,ſecūdū propriā hoīs diffinitionē,ſenſualitas vero ſecundū id q̄ cū brutis cōicat. Idcirco q̄d agit & vult,ſcd̄m rationem,hoc dicit̄ proprie velle & agere. Hoc em̄ agit & vult ſecūdum q̄d hō. Quod vero agit aut appetit ſcd̄m ſenſualitatē,ſeu partē ſenſitiuā ſine rōnis aduertētia ſeu cōſenſu,nō dicit̄ proprie agere ſiue appetere,qa non agit nec appetit illud inquantū homo,ſed vt iumētis cōicans. Sicq; apparet qūo homo dicit̄ agere q̄d tn̄ non agit,ſicut iam dixit Apl'us: Quod nolo facio,& iā ego non operor illud. ¶Deniq; non ita intelligendū eſt,q̄d ait: Iā ego non operor illud,ſed ꝙ habitat in me pctm̄,q̄ſi hō nequaq̄ operet̄ illud,vel à vitio excuſet̄,ſed quia nō agit illud, vt hō bn̄ diſpoſitus.⌊Scio em̄⌋ p experiētiā reluctationis ſenſualitatis cōtra rationē,⌊qa non habitat in me,hoc ē,in carne mea⌋ vc; in hoīe exteriori & pte ſenſitiua ⌊bonū⌋.i.virtus ſeu habit' ad bonū inclinās,ſed potius ad oppoſitū. Per hoc aūt q̄d ait,hoc eſt in carne mea,inſinuat ꝙ in parte intellectiua habitet bonū,puta ſynderesis,q̄ remurmurat malo,& tēdit in bonū. Ideo ſubdit:⌊Nam velle adiacet mihi⌋.i.ſcd̄m hoīem interiorē inclinor ad bona,& volo honeſta,⌊pficere aūt bonū⌋.i.ope adimplere,⌊nō inuenio⌋ in me,qm̄ ſine gr̄a illud nō valeo,maxime ,ppter rebellionē ſenſualitatis.⌊Nō em̄ q̄d volo bonū,hoc facio,ſed q̄d nolo malū,hoc ago. Si aūt q̄d nolo,illud facio,iā nō ego operor illud, ſed ꝙ habitat in me pctm̄⌋ Hęc iā phabita atq; expoſita ſunt. Ex his infert apl'us legē ſcriptā eē bonam qm̄ rō naturalis ei cōſentit.⌊Inuenio igit̄ legē,volēti mihi facere bonū⌋ .i.cū bona agere cu-

C pio,inuenio legē tā naturalē q̄ ſcriptā cōſonā mihi bona volēti. Ex q̄ ſequit̄ legē eſſe bonam, ⌊qm̄ mihi malū⌋.i.pronitas ad peccādū,⌊adiacet⌋.i.in prōptu ē. Pronior em̄ ſum ad mala q̄ ad bona,propter corruptionē naturæ. Tanq̄ dicat:Ideo volo bonū, & erigo me contra me ip̄m,qm̄ cerno me ad mala ,pcliuē,cui procliuitati cupio reſiſtere.⌊Condelector em̄⌋.i. cōſentio,& delectabiliter afficior,⌊legi dei⌋ volēs q̄d p̄cipit,nolēs q̄d prohibet,⌊ſcd̄m interiorē hoīem⌋.i.ſcd̄m rationis iudiciū. Nā & lex naturalis legi diuinę cōcordat,p̄cipue q̄ ad p̄cepta moralia. Lex qppe ſcripta tā diuina q̄ hūana, eſt q̄dā determinatio vel renouatio,ſeu explicatio legis naturalis,& comparat̄ ad eā ſicut concluſio ad præmiſſas. V nde p̄cepta dicūtur eē de concluſionibus,non de primis principijs. Intētio aūt p̄ceptorum moraliū eſt, hominem iuſtæ ordinare quantū ad deū,& quantū ad proximū. Hæc vero præcepta determinantur dupliciter,ſcilicet p præcepta cærimonialia,quæ aſſignāt ſpeciales modos colendi deum & per præcepta iudicialia,quæ aſſignāt aptum modū ſeruandi iuſtitiam inter homines. Hæc itaq; duo genera præceptorum,non ſunt de naturali dictamine rationis, ſed ex inſtitutione vim habent,nec ſunt eadem vbiq; & ſemper,ſed variantur apud diuerſos,ſecūdum exigētiā perſonarum, locorum ac tēporum. ⌊V ideo aūt aliam legem⌋ à lege dei,cui ratio cōdelectatur,⌊in membris meis⌋.i.in carne mea mortali, vitiata ac fragili,vtpote fomitem peccati, qui primo reſpicit carnem, & membrum generationis, & ex carnis contactu deriuatur ad animā,

Gene. 3
Eſaiæ 50
3.Reg. 21.
Diony.
Prouer. 21
2.Mac. 1.
Pſal. 18
Jacobi. 4.
Gene. 8
Matt. 22
Luc. 10

animam, q̃ cito corpori copulatur, repugnantem legi mentis meæ, i. legi naturali ac diuinæ D
cordi meo inscriptæ, & captiuantẽ me, i. subijcientem p cõsuetudinẽ malam, & cõsensum
Gene.8 in legẽ peccati quę est in mẽbris meis, id ẽ, sibijpsi existenti in corpis membris, quæ vniuersa infecta sunt pronitate ad malum. Captiuat ergo lex membroꝝ hominẽ in se, dum rõnẽ ptrahit, & tenet in opibus ad quę fomes inclinat. Lex autẽ dicit à ligando, vel à legitima latione.
Gene.3 Quoniã ergo fomes hominem in malo ligat, recte lex dicit. Et etiã quia legitime factum est, vt caro repugnaret spiritui, quãdo spũs inobediens extitit creatori. Homo em̃ in paradiso añ
Gene.1.2. pctm̃ existẽs, sic conditus fuit, vt quãmdiu ipe p rationẽ esset subditus deo, sensualitas subdita esset rationi, & caro spiritui, ita vt nec languor esset in anima, nec inordinata concupiscentia, aut passio in sensualitate, stante subiectione rationis sub deo, & vt homo in tali conditione faciliter posset psistere, data & concreata erat ei originalis iustitia, quę erat rectitudo seu retinaculum quoddã habituale tenẽs rationẽ sub deo, sensualitatẽ sub ratione, & carnẽ sub aĩa. Vnde rõne p inobediẽtiã à deo auersa, mox orta ẽ rebellio sensualitatis, & carnis aduersus spiritũ. Et dispositio ad hãc rebellionẽ inclinãs, vocat fomes peccati, lexq́ membroꝝ. ¶Præterea, ex cõsideratione tãtæ miseriæ, cui subiectus est homo, exclamat Aplus: Infelix ego homo priuatus felicitate originalis iustitiæ, multisq́ corruptiõibus & vitijs plenus, qs me liberabit de corpe mortis huius? i. de corpe isto mortali, q̃d obligat ad mortẽ naturę, inclinat ad mortem culpæ, exponitq́ periculis mortis æternæ, quatenus anima mea huic vitæ subtracta, ad pa-
Johan.1 triã redeat & deo libere pfruat, secureq́ viuat? Et rñdet: Gra dei trinitatis p Iesum Chrm dominum nostrũ p quẽ gra dei nobis infundit ac pstat. Hãc ergo liberationẽ desiderabilem
2. Cor.5 animæ à corpe facit deus effectiue, gra dei formaliter, Chrus homo meritorie. ¶Sed cum E
Ephes.5 alibi dicat aplus: Nolumus expoliari, sed supuestiri. Et: Nemo carnẽ suã vnq̃ odio habuit, qũo
Phil.1 nũc cupit liberari à corpe? Et rñdendũ, q liberatio ista intelligi pt dupl'r: Primo p separationẽ animæ à corpe. Sicq́ Aplus & alij sancti optauerũt à corpe liberari, p mortẽ temporalẽ desi-
Psal.141. derio Chri ac patriæ, sicut alio loco habet: Cupio dissolui, & esse cum Chro: Pro hac quoq; li-
Psal.119 beratione orauit Psalmista: Educ (inquiens) de custodia animam meam ad confitendum no-
Psalm.41 mini tuo. Et iterum: Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Et: Quando veniam, & apparebo ante conspectum dei? Secundo, intelligi pt per separationẽ corpis à mortalitate, cæterisq́ afflictionibus, & miserijs, & peccatis. Si autem optant electi liberari à corpore mortis in
2. Corin.5 die iudicij. s. vt resurgant in corpore glorificato, non passibili & misero. Tunc enim liberabũtur corpora sanctoꝝ ab omibus malis prædictis. Vnde Apostolus non ait simpliciter, de corpore, sed de corpore mortis, & ita nolumus finaliter expoliari, sed ad tempus, quatenus in re-
Gala.5 surrectione futura superuestiamur impassibili corpore, quod erit ornamẽtum, nõ onus. Ex dictis cõcludit Aplus: Igitur ego ipe mente, i. secundũ rationẽ seruio legi dei, carni aũt, i. secundum carnis & fomitis inclinationem, seruio legi peccati quæ est in mẽbris. Si in sui ipsius persona hoc dicit Apostolus, referendum est ad pctã venialia ac minutissima, q̃bus forte interdum non caruit, vel ad statum quem habebat sub lege Mosaica. Seruire autem legi peccati, est inclinationibus fomitis consentire.

¶Explanatio capituli octaui, scilicet: Nihil ergo nunc damnationis est, &c.
Articulus vndecimus.

Roman.7 DEclarata in pcedenti caplo cessatione legis Mosaicæ, iam docet Christo, & euãgelicæ legi iugiter inhęrendum, & ait: Nihil ergo nunc, s. tẽpore græ dãnatiõis, F
hoc est, obligationis ad pœnã gehẽnæ est his qui sunt in Chro Iesu per fidem &
Johã 13 charitatem, q̃bus ipe loquitur: Manete in me, & ego in vobis, qui non secundum carnem ambulant, i. carnis desiderijs non acquiescunt, neq; carnaliter viuunt sed carnẽ cum
Gala.5 vitijs & concupiscentijs crucifigunt. In fonte nanq; baptismatis, dimissa sunt eis pctã vniuer-
Mar.1 sa. Si aũt postea non peccauerunt manendo in Chro, proferunt fructum multum, & ita nõ tan-
1. Johan.12 tum pro vitijs satisfaciunt, sed insuper gloriam ampliorẽ merent. Lex em̃ spũs vitæ, i. lex euangelica, quę nominat lex spũs, quia à spũ sancto est data, Christianorumq́ cordibus ab ipo impressa. Dicitur quoq; lex vitæ, quoniam mentem viuificat, per grãm quam sacra nouæ legis distribuũt, in Christo Iesu, i. per Chrm liberauit me à lege peccati & mortis, hoc ẽ, à cõsensu, cõsuetudine, & actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligendæ. Potest quoq; per legem peccati, lex scripta intelligi, eò q ex occasione auxerit culpam ac pœnam, quẽadmodum in superioribus vbertim expositum est. Proinde declarat Apostolus, quomodo lex Christi, quę ẽ lex
Gala.2 spiritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi scriptæ & sacramentis ipsius, non continentibus, nec conferentibus gratiam, in quo infirmabatur hoc
Matth.16 est, in qua impossibilitate atque inefficacia infirma, & ad saluandum impotens erat lex ipsa, per carnẽ, i. per obseruãtias & iustificatiões carnales, quę nõ purificãt animã. Sacramẽta em̃ legalia corporaliter tm̃ mundabant quasdã inabilitates, seu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingressu templi, atq; similibus impedientes, tollendo. Vel, per carnẽ, hoc est, per fomitem

A mitem carnis,quam lex occasionaliter ĩcitauit nõ directe diminuit,⌊deus⌋ pater, ⌊filiũ suũ
“ mittẽs⌋ in mũdũ,ꝑ incarnatiõis mysteriũ,nõ ꝑ localẽ descẽsum,⌊in similitudinẽ carnis pec Johan. 1.
“ cati⌋.i.in corꝑe mortali atq; passibili,q̊d licet fuerit veraciter veráq; caro,nõ tamẽ veraciter
erat caro peccati,sed similitudinariæ.Per pœnas eñ quas ꝑtulit,similis erat carni peccatrici.
Venit itaq; Chrũs in veritate carnis,nõ aũt in veritate carnis peccati,sed in similitudine eius
“ ⌊& de pctõ dãnauit pctm̃⌋.i.pater mittẽs sic filiũ,dãnauit.i.deleuit,destruxit, dimisit pec-
“ catũ tã originale q̃ actuale,de pctõ.i.ꝑ pctm̃ factũ,⌊in carne⌋ Chr̃i,nõ à Christo,sed à dia-
bolo eiusq; ministris qui Chr̃m occiderũt.Per hoc eñ ꝙ Chrũs iniuste occisus ẽ,suggerente Coloss. 2
diabolo,amisit diabolus ius q̊d habebat in nobis,& ita mors Chr̃o iniquè illata om̃e peccatũ
deleuit.Vel,dãnauit pctm̃,actuale,nascẽs de pctõ.i.fomite peccati. Vel,peccatũ de pctõ.i.
fomitẽ peccati,procedẽtẽ de pctõ originali Adæ.Vel sic,& melius secũdũ Ambrosiũ,de pec Johan. 4.
cato.i.de seipso,prout factus est hostia pro pctõ nr̃o,damnauit.i.deleuit,pctm̃ mũdi quod- Ambr.
cũq; in carne.i.in corꝑis sui passione.Ipse eñ portauit pctã nostra in corꝑe suo suꝑ lignum. Heb. 9
Iuxta hũc sensum sacrificia legis pro peccatis oblata dicebãtur pctã,secũdum quod de sacer- 1. Petri. 4
dotibus veteris testamẽti dñs ait per Oseam:Peccata populi mei comedẽt. Sic quoq; aquam Osee. 4
cum periculo vitæ allatam Dauid sanguinẽ appellauit,dicẽs:Absit à me , vt sanguinẽ viroꝝ 2. Reg. 23.
“ istorum bibam.Hæc itaq; fecit deus,⌊vt iustificatio legis⌋.i.in lege promissa,nõ aũt ꝑ legẽ
“ exhibita.Lex eñ gratiã iustificantẽ spopondit,non contulit,⌊impleret in nobis⌋ qui in ba- Hebræ. 7.
“ ptismo aliisq; sacramẽtis gratiã iustificãtẽ in lege præfiguratã ac prænunciatã recipimus,⌊q
“ non secũdum carnẽ ambulamus,sed secundũ spiritum⌋ hoc est,nõ carnaliter sed spũaliter in
huius viæ exilio cõuersamur,tendẽtes ac properãtes ad patriã per oꝑa virtuosa. De hac legis Galat. 5.
B promissione aiebat Apostolus loquẽs de Iudæis:Et nos annuntiamus vobis eã quæ ad patres
nostros facta est repromissio,quoniam hanc deus impleuit filiis vestris.Hinc etiam Petrus in Acto. 13
sua Canonica:De qua salute exquisierunt atq; scrutati sunt prophetæ , qui de futura in vobis 1. Petri. 2.
gratia prophetauerũt,quibus reuelatum est,quia non sibiipsis,vobis aũt ministrauerũt ea , q̃ Gene. 49.
nunc nuntiata sunt vobis.¶Pro intellectu loci huius intricati atq; difficilis aduertẽdũ, ꝙ ne-
mo vnq[illegible] saluatus est,nisi per fidẽ & gratiã Christi.Ipse eñ est caput omniũ electoꝝ , mẽ-
bra aũt necesse est capiti couniri,vt vitã participẽt.Propter quod Petrus disserebat:Nec eñ Ephe. 1
nomẽ aliud sub cœlo datũ est hominibus,in quo oporteat vos saluos fieri.Passio nãq; Chri- Coloss. 1. 2
sti hoc fecit futura,quod fecit impleta. ¶Porrò hæc salus aliter applicatur hominibus post Actoꝝ. 4
Christi passionem,& aliter ante.Tũc eñ applicabatur per fidẽ formatã, nũc vero applica-
tur etiã per sacramẽta gratiæ cõtẽtatiua,effectiua & causatiua.Potest aũt aliquid mouere vel
agere,anteq̃ sit in effectu,videlicet secũdum quod est in apprehẽsione animæ,& dispositione
causæ efficiẽtis, quẽadmodũ finis mouet agentẽ.Ad hoc aũt ꝙ aliq̃d agat & moueat ĩ genere
causæ efficiẽtis,oportet vt sit,& effectum p̃cedat,eo ꝙ causa effectiua nõ sit suo effectu poste
rior.Sacramẽta ergo veteris legis & fides Christi vẽturi habere nõ poterãt quẽlibet effectũ
dñicæ passionis,quẽ nũc habẽt sacramẽta ac fides euãgelicæ legis,quæ operãtur virtute pas-
sionis dñicæ iam impletæ.Et ideo gratiã operantur,& à reatu originalis peccati absoluũt, q̊-
rum nullũ sacramẽta legis facere poterãt.Vnde om̃es patres pro tũc descẽderũt in lymbũ in-
ferni.Nã licet ꝑ fidẽ & gratiã dei,virtute passionis Chr̃i, & merito eius futuro absoluerẽtur
à pœna,& culpa actualiũ pctõꝝ,nõ tamẽ à reatu originalis peccati.Ex q̊ innotescit, ꝙ passio
C Chr̃i fortius agit impleta,q̃ egit implẽda.Quẽadmodũ eñ sacramẽta nouæ legis,sunt causæ
instrumẽtales nr̃æ salutis & gr̃æ qm̃ agũt virtute & merito passionis dñicæ,suntq; vasa medi
cinalia spũaliũ vnguẽtoꝝ cõtẽtiua,aĩaꝝ languores curãtia, sic humanitas seu passio Christi,
est causa instrumẽtalis,effectiua & meritoria nr̃æ salutis & gr̃æ. Vtrũq; vero est instrumẽtũ
diuinitatis Chr̃i.Diuinitas nãq; est causa efficiens principalis,q̃ agit ꝑ humanitatẽ assumptã,
sicut ꝑ instrumẽtũ cõiunctũ.Per sacr̃a vero,sicut ꝑ instrumẽta separata,quẽadmodũ medicus
est causa sanitatis efficiẽs principalis.Manus aũt ẽ sicut causa instrumẽtalis coniuncta, ignis
vero quo medicina parať,est causa instrumẽtalis separata.Causa aũt instrumentalis cũ est in
effectu,vel cũ causa eius principalis iam est,fortius oꝑatur quàm ante. Hinc ergo ait Apl̃us,
ꝙ deus misit filiũ suũ de pctõ damnãs pctm̃,vt iustificatio legis impleret in nobis, q̊d impossi Gala. 4
bile erat legi,iustificare nõ valẽti,in q̊ lex infirmabať seu debilis erat.Et hoc modo construẽ- Hier. 2
da est litera.Quòd aũt iustificatio legis nõ nisi in spiritualibus impleatur hominibus, liquet. Galat. 2.
“ ⌊Qui eñ secũdũ carnẽ sunt⌋.i.qui carnaliter viuũt,qui vtiq; attẽdunt seipsos secũdũ esse suũ
“ carnale ac sensitiuũ,nõ secundũ esse spũale ac intellectiuũ,⌊quæ carnis sunt,sapiunt⌋ hoc est,
“ carnalia sensibilia,gustãt,ac tẽporalia cum sensualitatis sapore attẽdunt.⌊Qui vero secundũ
“ spiritum⌋.i spiritualiter conuersantes,& esse suum supremũ,in quo trinitatis imago relucet,
“ pensantes ⌊quæ sunt spiritus sentiũt⌋.i.spiritualia atq; diuina saporose intelligũt, delectabi
“ liter pẽsant,solicite impiẽt,in talibus iugiter occupanť.⌊Nã prudentia carnis⌋.i.carnalis ac
“ secularis prudẽtia,⌊mors est⌋.i.mortale pctm̃,inferẽs mortẽ culpæ in via,mortẽq; pœnæ in
gehẽna,

gehenna. Dicitur aūt prudētia carnis hoc loco, ꝑ quam homo ſibi in bonis carnalibus ac mun- D
danis finē conſtituit, & ad talis finis adeptionē opa ſua cautè diſponit. Hæc prudētia, non ē ve
Baruch.3. ra prudētia, ſed appellať prudētia propter apparentē ſimilitudinē, quam habet cum vera pru-
Luc.16 dētia. Vnde ait Saluator: Filij huius ſeculi prudētiores filijs lucis in generatione ſua ſunt. Et Ia
Jaco.3 cobus: Non ē iſta ſapīa (.i. prudētia) à deo ſed terrena, aīalis & diabolica, ⌊prudētia aūt ſpūs⌋ "
hoc ē, vera ac ſpūalis prudētia quæ opa hoīs conueniēter diſponit in ordine ad vltimum finē,
eſt ⌊vita & pax⌋ .i. cauſa vitę & pacis, in pręſenti inchoatiue, in futuro ꝑfecte. Nunc em̄ effi- "
cit in nobis vitam pacemq́ꝫ gratiæ, in patria vero meretur (vel potius adipiſcitur) pacē & vitā
glorię. Non diſtinguit Aplūs iam inter prudētiam & ſapīam. Propriè enim ad ſapīam ſpectat
Jaco.3 ſpūalia ſapere. De hac ergo ſpūali prudētia, intelligēdum ē illud Iacobi: Quę deſurſum ē ſapiē-
tia, primū quidē pudica ē, deinde pacifica, modeſta, ſuaſibilis, bonis conſentiēs. Sciēdum quo-
Pſalm̄.118 qꝫ quod pax directē ac propriè, eſt charitatis effectus, iuxta illud in Pſalmo: Pax multa diligē-
tibus legē tuam. Eſt etiam pax effectus iuſtitiæ, tanquā remouētis impedimēta pacis. Propter
Eſaię.32 quod ꝑ Eſaiam dicitur: Erit opus iuſtitiæ pax. Nunc vero dicitur pax eē effectus prudētię, tan-
Lucę.1 quàm dirigētis affectus noſtros in viam pacis, ⌊qm̄ ſapīa carnis inimica ē deo⌋ .i. diuinæ volū "
tati atqꝫ ſapīę verę cōtraria. Ecce nūc loco prudētię ponit ſapīam. Ex quo certū eſt, quòd inter
ſapīam & prudētiā nō diſtinguit, ⌊legi em̄ dei non ē ſubiecta⌋ ſapīa iſta carnalis mundana ac "
Lucę.10 vana, qa nec credit, nec agit, quæ lex diuina tradit eē credēda ſiue agēda. Propter quod ait Sal
uator: Confiteor tibi pater, quia abſcondiſti hęc à ſapiētibus & prudētibus, & reuelaſti ea par E
Hier.4 uulis. Et Hieremias: Sapiētes ſunt vt faciāť mala, bene aūt facere neſcierunt, ⌊nec em̄ poteſt⌋ "
diuinę legi eē ſubiecta ſapīa iſta. Vnū nāqꝫ oppoſitoꝝ nō ſubijciť alteri, ſed repugnat. ⌊ex aūt
diuina docet vltimū finē eē cōſtituēdū in deo. Hęc vero in bonis carnalibus. ⌊Qui aūt in car- "
ne ſunt⌋ .i. carnalr̄ viuūt, atqꝫ in ſenſibilibus bonis finalr̄ ſiſtūt, ⌊deo placere non poſſunt⌋ in- "
quātum hmōi. Poſſunt tamē conuerti, & deo recōciliari. Huic dicto conſonat illud Saluatoris:
Matth.6 Nemo pōt duobus dn̄is ſeruire. ⌊Vos autē⌋ ò veraciter Chriſtifideles ⌊in carne non eſtis⌋ "
1. Cor.6 hoc ē, in rebus ac vitijs carnis non detinemini, ſed ſpūalia atqꝫ diuina exquiritis, conuerſationē
habētes in cœlis, ⌊ſed in ſpiritu⌋ .i. in ſpū ſancto eſtis, ꝑ charitatē & gratiam, & propter ſpūa- "
Philip.3 lem regenerationē, qua eſtis ex aqua & ſpū ſancto renati. Vel eſtis in ſpiritu vr̄o .i. ſcd̄m rōnis
1. Corin.3 iudiciū viuitis, iuxta quod ſcriptum ē: Redite pręuaricatores ad cor, ⌊ſi tn̄ ſpūs dei⌋ .i. ſpiritus "
Johan.5 ſanctus ⌊habitat⌋ .i. manet ⌊in vobis⌋ ꝑ gratiam gratū faciētē, quēadmodum loquitur Chri- "
Eſa.46 ſtus: Ego rogabo patrē, & alium paracletū dabit vobis, vt maneat vobiſcū in æteruū. Rurſusq́ꝫ
Joh.14 ait: Spiritus ſanctus apud vos manebit, & in vobis erit. ⌊Si quis autē ſpiritū Chr̄i nō habet⌋ .i.
Ibidē cuius anima non habitať à ſpū ſancto, qui ē ſpiritus Chr̄i, quia ab ip̄o procedit, ab eoq́ꝫ datur ac
mittitur, ſicut ip̄e proteſtať: Cum venerit paracletus, quē ego mittā vobis à pr̄e. Et iterum: Il-
Ibidē. le de meo accipiet. Et ad hoc deſignādum, inſufflauit in diſcipulos ſuos, & dixit: Accipite ſpi-
ritum ſanctum. Quis autē habet ſpiritum ſanctum, niſi quietus & humilis, ſimplex & iuſtus?
Joh.16 Scriptum eſt em̄: Suꝑ quē requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuꝑ quietū & humilem? Et iterum: Spi-
Joh.20 ritus ſanctus diſciplinę effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationibus, quæ ſunt ſine intellectu
Eſa.66 ⌊hic non eſt eius⌋ .i. ad membra Chr̄i non ꝑtinet ſcd̄m p̄ſentē iuſtitiam, & merito q̄uis inter- "
Sapiæ.1 dum ꝑtineat ſcd̄m p̄deſtinationē æternam ac numero, ſicut & Paulus cum Stephanum lapida F
Acto.8 uit. ¶ Deinde pandit Apoſtolus, quid vtilitatis conſequanť fideles ex inhabitatione ſpiritus
ſancti. ⌊Si aūt Chriſtus in vobis ē⌋ Per fidē & charitatē (ſicut & alibi legitur) Chriſtum ꝑ fi- "
Ephe.3 dem habitare in cordibus veſtris. Et Saluator ip̄e: Ego (inquit) vobiſcum ſum cunctis diebus
Matt.28 ⌊corpus quidē mortuum ē propter pctm̄⌋ .i. caro veſtra mortalis ac fragilis, neceſſitati morię "
di ſubiecta ē propter originale peccatum, ⌊ſpiritus vero⌋ .i. anima vr̄a ⌊viuit⌋ per gratiam, "
⌊propter iuſtificationē⌋ ſibi à Chr̄o collatam .i. ꝑ hoc quòd pctā ei dimiſſa ſunt, quæ ſpm̄ vul "
nerabant. Vel, propter iuſtificationē .i. ꝑ iuſtitiæ exercitationē. Bona em̄ opatio, vita ē aīæ.
Johan.10 Hinc ait Saluator: Ego veni, vt vitā habeāt, & abundātius habeāt. ⌊Quòd ſi ſpūs eius⌋ .i. ſpiri "
Acto.3. tus dei pr̄is, ⌊qui ſuſcitauit Ieſum, Chriſtum à mortuis habitat in vobis⌋ perſeueranter vſqꝫ in "
finē vitæ p̄ſentis, ita vt in gratia decedatis, ⌊qui ſuſcitauit Ieſum Chr̄m à mortuis⌋ .ſ. deus pa- "
ter ⌊viuificabit⌋ .i. ad immortalē vitā reſuſcitabit ⌊& mortalia corꝑa vr̄a⌋ in die nouiſſimo, "
ſicut Iob aptiſſimè profitetur: Credo quod redēptor meus viuit, & in nouiſſimo die de terra
Job 19 ſurrecturus ſim, & rurſum circūdabor pelle mea. Per Eſaiam quoqꝫ dn̄s aſſerit: Viuent mortui
Eſa.26 mei, interfectiq́ꝫ mei reſurgēt, ⌊propter inhabitantē ſpm̄ eius in vobis⌋ .i. virtute & gr̄a ſpūs "
ſancti. Vel propter benignitatē qua facit ſpm̄ ſanctū habitare in mētibus veſtris. Vel, ꝑpter
meritū q̄d cōſecuti eſtis ex inhabitatiōe & gr̄a ſpūs ſancti, imò ꝑpter vtrūqꝫ iſtoꝝ ſimul, vcꝫ ꝑ "
pter miām dei & opa vr̄a bona ſuſcitabunť corꝑa vr̄a, ad btām ac impaſſibilē vitā. Ex p̄dictis
1. Timo.6 infert Aplūs, ꝙ fideles obtēperare teneнť rōni nō ſenſualitati, ſpiritui nō carni. ⌊Ergo (ò) fr̄es "
Gala.6 debitores ſumus non carni vt ſcd̄m carnē viuamus⌋ .i. q̄uis aliquo modo obligemur carni, vcꝫ "
vt ei neceſſaria miniſtremus in victu atqꝫ veſtitu, nō tn̄ ſic ei obligati ſumus, vt eius concupiſcē

A tijs acquiescamus, carnaliterq́ viuamus. ⌊Si em̃ secundum carnẽ vixeritis, moriemini⌋ morte
" culpæ in hoc seculo, & morte perpetua in inferno. ⌊Si aũt spũ⌋.i. gratia spũs sancti: Vel, spũ.i.
" rõnis vr̃æ iudicio⌊ facta⌋.i. opera⌊ carnis mortificaueritis⌋.i. destruxeritis & abieceritis tanq̃
" venena, queadmodũ in Ecclesiast. ꝑcipit: Quasi à facie colubri fuge pc̃m̃, ⌊viuetis⌋ vita chari Ecci.21
tatis & gratiæ in ecclesia militante, vita q̃q; fruitionis & gloriæ in ecclesia triũphante. Huic do
cumẽto naturalis cõsonat ratio. Media naq; disponẽda sunt secundũ exigẽtiam finis. Cũ ergo
caro sit aniæ instrumentũ, & ordinet ad spm̃ sicut ad finẽ, regenda est secundũ exigentiã aniæ
seu spũs. s. vt animæ seruiat, rationi obediat, illisq́ actibus occupet per q̃ spũs tendit & redit ad
creatorẽ. Qui aũt secundũ carnẽ conuersat, peruertit hunc ordinẽ, dominã ancillæ subijciens,
" finẽ medio postponens, & seipsum bestijs viliorẽ ac deteriorẽ constituens. ⌊Quicunq; em̃ spũ
" dei aguntur⌋.i. à spũ sancto regunt, eius instinctu ducunt, eius feruore impellunt ad bona, ⌊hi
" filij sunt dei⌋ per grãm adoptantẽ ac filialẽ amorem. Vnde in canonica Iohannis scribitur: Vi 1. Johan.3
dete qualẽ charitatẽ dedit nobis deus pater, vt filij dei nominemur & simus. Queadmodũ autẽ Matth.5
deus omnipotẽs mouet cæteras creaturas ad proprias operatiões, naturaléq; finẽ, per quendã
vniuersalẽ influxũ seu generalẽ gubernationem, secundũ ꝙ Proclus author libri de causis affir- Proclus 8
mat: Causa prima regit res oẽs, ꝑterq̃ ꝙ cõmisceatur eis. Sic rationalẽ creaturã mouet ad finẽ
supernaturalẽ per specialẽ gubernationẽ ac inspirationẽ, q̃ prouidentia appellat. Electos vero
singulariter mouet ac regit, prouidẽs eis non solũ sufficienter, sed etiam efficaciter de oĩbus ne
B cessarijs ad salutẽ, ita vt grãm dei suscipiant, eiusq́ inspirationi acquiescãt. Idcirco dicuntur po
tius agi q̃ regi vel moueri à spũ sancto, vt magnitudo gratiæ insinuetur. Ad actũ em̃ meritoriũ
nõ solũ exigitur gratia habitualis, sed insup necessaria est quædã actualis motio spũs sancti vo-
luntatem excitantis. Propter q̃d propheta dicebat: Dñe, oĩa opera nostra operatus es in nobis
Porrò cũ motio ista siue influxus, actio & instinctus spũs sancti sit penitus supernaturalis, indi- Esa.26
get anima supernaturalibus quibusdã habitibus, ꝑ quos aptetur ac disponatur ad huius motio-
nis facilem susceptionẽ. Hi vero habitus, sunt septẽ dona spũs sancti, q̃ sunt dispositiones habi- Esa.11.
tuales ac supernaturales à deo immediate ꝑ creationẽ infusæ, qbus redditur aĩa facilè mobilis à
spũ sancto in ordine ad supernaturalẽ finem, quæ est vita æterna. Hæc dona à virtutibus reali-
ter distinguũtur, easq́ in dignitate excedunt, theologicis demptis virtutibus. Per hæc dona di
rigitur anima à spũ sancto, ita vt audiat eum sicut magistrũ. Vnde ait Psalmista: Spũs tuus bo- Esaie.50
nus deducet me in terrã rectã. Qui itaq; sic aguntur spũ dei, hi sunt filij dei. Quicũq; aũt in gra Psal.142
tia est, habet hæc dona secundũ aliquẽ gradũ, & agitur à spũ sancto quantũ requirit status salu-
tis, videlicet ad obseruãtiã ꝑceptoꝝ. Deinde ponitur ratio cur morituri simus, si secũdũ carnẽ
" vixerimus. ⌊Non em̃ accepistis spm̃ seruitutis iteꝝ in timore⌋.i. iam tpe gratiæ, non est vobis
datus spũs, quo seruiatis deo seruiliter quasi inuite, videlicet timore pœnaꝝ, vt olim tpe legis q̃ 1. Johã 4
" cõminatione pœnaꝝ induxit homines ad seruiendum, ⌊sed accepistis spm̃ adoptionis filiorũ Deute.17
" dei⌋.i. spm̃ cuius gratia hoĩes adoptant in filios dei, ⌊in quo clamamus⌋ ore vel corde, ⌊Abba Johã 1
" pater.⌋ Duo sunt noĩa, vnũ Hebræũ, alteꝝ Latinũ significantia idem. Et est sensus: In hoc spũ Gala.4
vocamus ex charitate, tanq̃ filij adoptiui deũ patrẽ fiducial'r atq; affectuose dicẽtes: Pater no- Matth.6
C ster q̃ es in cœlis. Glossa ꝑ spm̃ seruitutis intelligit spm̃ sanctũ, à quo cordibus Iudæoꝝ incussus
est timor pœnaꝝ, quo seruiliter seruierunt. Nã & timor seruilis inquantum est timor, à spũ san Exodi.14
cto est. Sic em̃ retrahit à pc̃ õ & disponit ad grãm. Quantũ vero ad seruilitatẽ suam nec bonus
est, neq; à spũ sancto. Dicitur ergo spũs sanctus, spũs seruitutis, rõne sui effectus, q̃a facit seruire
quantum ad hoc receperunt q̃ eius dono gratis dato seruierunt timore pœnaꝝ. Per spm̃ vero Exo.19
adoptionis intelligit glossa eundẽ spm̃ sanctũ per grãm adoptantẽ. Vnde Augustinus: Caue
(inquit) ne ex eo ꝙ ait, spm̃ seruitutis, & spm̃ adoptiõis, diuersum intelligas spm̃, cum sit vnus August.
" atq; idem spũs, qui in trinitate dicitur spũs sanctus. Quod etiã Aplus ostendit dicens, iterũ, sed
" propter diuersa opera dissimiliter noĩatur. Huic dicto cõcordat q̃d de spũ subditur. ⌊Ipse em̃ Johã. 1
spũs testimonium reddit spiritui nostro, ꝙ sumus filij dei.⌋ Quod certũ est dici de spũ sancto,
videturq́ dictũ de eodẽ spũ, de quo nunc agitur. Quidã vero ꝑ spm̃ intelligunt donũ spũs san
cti, vt spũs adoptionis dicatur donum filialis timoris, qui nos efficit filios dei. Spũs vero serui-
tutis intelligatur donum timoris seruilis, videlicet ipse timor seruilis. Hæc em̃ secundũ Augu-
stinũ est breuis differentia legis & euangelij, timor & amor. Lex vetus appellata est lex timo-
ris, quoniã cõminatione pœnaꝝ induxit ad bonũ, nec ꝑstitit grãm obediendi per charitatem.
Porrò lex euangelica, est lex amoris. Agit em̃ (gratiã conferendo) seruire deo amore iustitiæ. Johan.15
Non est aũt sic intelligendũ, quin multi in veteri testamento acceperunt spm̃ adoptionis filio-
rum dei. Omnes em̃ electi habuerũt hũc spm̃, sed nõ ex lege, neq; ꝑ legẽ, magis aũt ex deo per
fidẽ, qua crediderunt in Christũ ventuꝝ, ad cuius grãm cõfugerunt, legis insufficientiã cogno Ephe.2
scentes, propriamq́ infirmitatem pensantes. Videtur quoque per spm̃ hoc loco posse intelligi Heb.7
spũs rationalis creatus, videlicet anima nostra. Quamuis aũt quilibet nostrum acceperit hunc
spm̃ suum, quando creata, corporiq́ infusa est anima sua, dicimur tamen spm̃ istum recipere
D vel

vel amittere, quando aliqua noua dispositio ei confertur vel aufert, quemadmodum aliquis dicit̃ cōcipere spm̃ deuotū, vel perdere animā feruentē, iuxta quē sensum dn̄s ait: Auferā cor lapideū de carne vestra, & dabo vobis cor carneū. Qui ergo sub lege seruierunt timore, accepisse dicunt̃ spm̃ seruitutis. i. animā seruientē in timore. Qui vero sub gr̄a seruiunt charitate, accipiūt spm̃ adoptionis. i. animam habentē gratiā adoptionis, in quo spū clamant corde deuoto, Abba, pater. Huic vero consonat quod alibi ait Apostolus: Nō dedit nobis deus spm̃ timoris, sed virtutis & dilectionis. Quod aūt in spū sancto clamamus, Abba pater, & deum vere patrē vocemus, hinc constat. Ipse eñ spūs sanctus testimonium perhibet spūi nostro. i. testificatur animæ nostræ, eamq́; recognoscere facit per inspirationē internā, vel reuelationē apertā, ⌊ q simus filij dei⌋ adoptiui, stando in charitate & gratia. ¶ Testificatio ista multis modis intelligi potest. Primo per manifestā & clarā reuelationē spūs sancti, siue fiat immediate ab ipso, siue per angelū, sicq́; agnoscit homo per certitudinē se esse in gratia & filiatione diuina, sicut Paulus & cæteri apostoli, imò & multi perfecti ita sciuerunt se esse in gratia. Ad quos maxime pertinet q̄d alio loco dicit Ap̄lus: Nos nō spm̃ huius mundi accepimus, sed spm̃ qui ex deo est, vt sciamus quę à deo donata sunt nobis. Hoc modo agnouit Abrahā se esse filiū dei, cū ei dn̄s promisit q̄d decederet in senectute bona. Ezechias quoq; certissime dixit: Memento dn̄e quomodo ambulauerim corā te in veritate & in corde perfecto. Secūdo fit testificatio ista p quandā bonæ fiduciæ cōsolatoriā infusionē, vt cū homo nimiū anxiat̃ an placeat deo, & subito sentit se consolari & quasi certificari: sic aūt oēs virtuosi & boni scire possunt se esse filios dei, nō quidē certo, sed cōiecturaliter & probabiliter. Tertio fit p propriæ cōuersationis & conscientiæ diligentē discussionē, vt cū homo nō habet remorsum mortalis peccati, & cū debita diligētia custodit mandata, auditq́; verbū dei libēter. Ista sunt probabilia signa filiationis diuinæ, imò & p̄destinationis, secūdū q̄d ait saluator: Qui ex deo est, verbū dei audit. Et Iohānes in sua canonica: Si cor nostrum nō reprehēderit nos, fiduciā habemus ad deū. Et rursus: Qui seruat verbum Chr̄i, vere in hoc charitas dei perfecta est. Deniq; sicut vita naturę cognoscit̃ ex vitalibus actibus ac naturalibus motibus aīæ, sic vita gr̄æ ex bonis operibus, seu mādatorum custodia cōprobat̃, q̄a vt Gregorius ait: Exhibitio operis, probatio est charitatis. Cū ergo spūs sanctus facit nos bene agere, atq; in dei obsequio promptos & agiles esse, tūc vtiq; testimoniū perhibet spūi nostro, q filij dei simus. Huic ergo dicto apostoli nō repugnat quod scriptū est: Sunt iusti atq; sapiētes, & opera eorum in manu dei sunt: & tamen nescit homo, vtrū amore an odio dignus sit, sed oīa in futurū seruant̃ incerta. Et q̄d ait beatus Iob: Si venerit ad me, nō videbo eū: & si recesserit à me, nō intelligā. Itemq́;: Si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit aīa mea. Hæc eñ atq; similia ideo asseruntur, q̄a de lege cōmuni & humano processu seu via, nō potest homo agnoscere p certitudinē se esse filiū dei p gratiæ adoptionē. ¶ Postremo, melius atq; facilius potest quis scire se esse in gr̄a & esse filiū dei secundū p̄sentē iustitiā, q̄ esse prędestinatū, vel in gratia permansurum. Vnde hoc certo agnosci non potest, nisi per reuelationē diuinā. ⌊Si aūt filij⌋ dei iam sumus per gr̄ām adoptantē, ⌊& hæredes⌋ erimus in patria p gloriā beatificantē. Filijs eñ adoptiuis debet̃ aliqua pars hæreditatis paternæ. Erimus aūt ⌊ hæredes quidem⌋ nō cuiuscūq;, sed ⌊dei, ⌋æternaliter possidendo bona dn̄i in terra viuentiū, quæ oculus non vidit, nec auris audit. Maxime tamen ista beatorum hæreditas est ipsa diuinitas, quæ est obiectalis beatitudo indiuisibilis in se, quæ tota habetur à singulis, à nullo aūt totaliter, & ita diuiditur secundum q diuersimode participatur, quæ diuersitas est ex parte recipientiū, quorum vnus alio clarius conspicit deū. De hac hæreditate fertur in psal. Dn̄s pars hæreditatis meæ. Et: Satiabor cū apparuerit gloria tua. Per Esaiā q̄q; dn̄s loquitur: Sustollā te super altitudinē terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Cæteræ hæreditates terminant̃ in morte. Hæc autē à morte sumit exordiū, iuxta illud: Cum dederit dilectis suis somnū, ecce hæreditas dn̄i, ⌊cohæredes aūt Chr̄i⌋. i. beatitudinis Christi cōsortes, atq; participes erimus. Ipse est eñ principalis hæres, & nos simul cū ipso diuinā beatitudinem cōsequemur. Quo aūt merito, subditur: ⌊si tamen cōpatimur⌋. i. Christi passionibus cōfiguremur, baiulādo crucē nostrā, & sequēdo vestigia eius. Ad hūc finem ⌊vt & simul glorificemur⌋. i. gloriosi efficiamur cum Christo glorificato, quemadmodū ipse profitetur: Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam.

Ezech.36 2.Timo.1 Gala.4 1.Cor.15 2.Cor.8 1.Cor.2 Gen.15 4.Reg.20 Esa.38 Luce.11 Iohā.8 1.Iohan.3 1.Iohan.2 Grego. Eccles.9 Iob.9 Ibidē. Psalm.26 Esa.64 2.Corin.2 Psal.15 Psalm.16 Esa.58 Psalm.16 Psal.126 FINIS. Matt.16 Lucæ.14 Iohan.17

¶ Prosequutio expositionis præsentis capituli. Arti. XII.

EPIST.

HOrtatur nos insuper sanctus Apostolus, vt Christo cōpatiamur, quatenus conglorificemur, eo q præmium incōparabiliter maius sit merito. ⌊Existimo eñ⌋. i. agnosco ego qui de talibus veraciter iudico. Dicit aūt, existimo, non quasi incertus aut dubitans, sed sobrium modū loquendi seruans ac edocens, ne immoderati simus in asserēdo, ⌊q non sunt condignæ⌋. i. æquales, sufficientes ac proporcionatæ secundū rigorem iustitiæ, ⌊passiones, ⌋id est persequutiones, tentationes, labores ⌊huius temporis⌋. i. quas in hoc breui vitæ huius curriculo sustinemus, ⌊ad futuram gloriam⌋. s. vitam æternam promerendā ⌊quæ reuelabitur in nobis⌋. i. clare & corā omnibus nobis p̄destinatis præstabitur. Vnde salua-

tore:

Esaiæ.54

tor: Cũ feceritis (ait) oĩa quæ p̃cepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus. Hæc em̃ gloria, est Luc. 17
beatifica visio diuinæ essentiæ plena mentis in deo lætitia, status omniũ bonoꝝ aggregatione
perfectus, cõsummata aĩæ & corporis glorificatio sempiterna, ad quã promerendã tẽporales
passiones cõdignæ nõ sunt ¶ Sed videtur cõtrariũ, quia secundũ doctores hõ in charitate stans
meretur de cõdigno vitã æternã. Et rñdendũ, ꝙ passiones seu opera charitatis cõsiderantur du
pliciter. Primo secundũ q̃d procedunt à libero arb. vel acceptant̃ ab eo, sicq̧ nõ merentur vitã
æternam de condigno etiã habitu charitatis adiuncto. Secundo, prout spũs sanctus liberꝝ ar-
bitriũ mouens est huius processionis vel acceptationis principiũ, & ita est meritũ de condigno Johã. 3
eo ꝙ principiũ meriti eiusdẽ rõnis existat cum p̃mio. Apl'us vero loquit̃ de passionibus primo
« modo. Quod aũt gloria ista nobis p̃standa sit, probat ⌊ Nam expectatio creaturæ ⌋. i. creatura
expectans, videlicet hõ viator. Dicit̃ em̃ hõ oĩs creatura, iuxta illud: Prædicate Euãgeliũ omni Marc. 16
creaturæ. Primo, propter coĩonẽ, qa cũ omni gñe creaturaꝝ in aliq̃ cõuenit. Secũdo, propter
« excellentiã, qm̃ oĩa corporalia, ꝑpter ip̃m creata sunt, ⌊ reuelationẽ filioꝝ dei expectat ⌋. i. ma Gene. 2
nifestationẽ beatitudinis electoꝝ in patria. s. sup̃ius felicitatẽ & glorificationẽ cũ ingenti desi Psalm. 41
derio p̃stolat̃, dicens q̃tidie: Queadmodũ desiderat ceruus ad fontes aquaꝝ, ita desiderat anĩa
mea ad te deus. Nũc quippe filij dei sumus, & nondũ apparuit q̃d erimus. Scimus, cũ apparuerit
siles ei erimus, qa videbimus eũ sicuti est. Nũc ergo expectamus hãc apparitionẽ, q̃tenus mẽte 1. Johan. 3
« & corpore glorificati declaremur seu agnoscamur esse filij dei p̃ similitudinẽ gloriæ. ⌊ Vanitati Phil. 3
« em̃ ⌋. i. instabilitati, mortalitati, multisq̧ pœnis ⌊ creatura subiecta est ⌋. i. hõ, queadmodũ ait Psal. 38
« scriptura: Veruntñ vniuersa vanitas, oĩs hõ viuẽs, ⌊ nõ volẽs ⌋. i. nõ spõte, qa inuitus hæc patit̃
B Vel, nõ volẽs. i. propter originale pc̃m̃, ꝙ nõ est nostra volũtate cõmissum, cuius pœnas cogi Eccles. 1.
« mur tolerare, ⌊ sed propter eũ q̃ subiecit eã in spe ⌋. i. propter diuinã iustitiã subiectus est hõ va Gene. 3
« nitati huic, clementer tñ, qa in spe liberationis futuræ, ⌊ qa & ipsa creatura, ⌋ videlicet hõ ⌊ libe
rabitur ⌋ in futura resurrectiõe ⌊ à seruitute corruptiõis ⌋. i. corruptiõe ista seruili & corpali, vel
magis proprie à seruitute corruptiõis. i. solicitudinibus vitæ p̃sentis, videlicet à cura quærẽdi ve Matth. 6
stitũ & victũ, ac alia q̃bus hæc corruptibilis vita sustentat̃, eiq̧ seruit̃. Liberabit aũt, ptingendo Esaie. 32
« ⌊ in libertatẽ gloriæ ⌋. i. in dominiũ & securitatẽ felicitatis. Vel in gloriosam libertatẽ ⌊ filiorũ
« dei ⌋. i. electoꝝ seu beatoꝝ in patria, q̃ deo p̃fecte assimilant̃, & plena dilectiõe incessabiliter cõ
« iunguntur. Hæc aũt cõsequẽter declarat apl'us. ⌊ Scimus em̃ ꝙ oĩs creatura ingemiscit & partu
« rit vsq̧ adhuc. ⌋ Hoc duobus modis exponit̃. Primo de omni hoĩe mortali, q̃ dicit̃ ingemisce-
re, suspirãdo ad patriã, & propter vitæ huius angustias frequenter gemẽs & flens in hac valle la
chrymaꝝ, & parturire. i. cũ dolore operari vsq̧ adhuc, qa à principio mũdi vsq̧ in p̃sens tẽpus Thre. 1
ita fecit, & vsq̧ ad mortẽ, sinẽq̧ seculi durabit gemitus iste & parturitio. Secũdo exponit̃ gñа-
liter de principalibus partibus huius mũdi sensibilis. s. elemẽtis atq̧ cœlestib' orbibus, q̃ dicunt̃ Psalm. 95
ingemiscere & parturire metaphorice, sicut cãpus dicit̃ exultare, & pratũ ridere. Vnde p̃ gemi
tũ eoꝝ intelligit̃ inclinatio, vel appetitus eoꝝ ad statũ perfectiorẽ. Per parturitionẽ aũt mutua
gñatio & corruptio q̃tũ ad elemẽta, vel cõtinua circũuolutio q̃tũ ad cœlestia corpora. Ex q̃bus
elicit̃, ꝙ secũdũ intẽtionẽ apl'i corpora cœlestia & elemẽta in fine seculi glorificatis electis, iudi
cioq̧ peracto, innouabunt̃, ita ꝙ elemẽtoꝝ trãsmutatio, & cœlestiũ corpoꝝ motus cessabunt,
C ampliori q̃q̧ lumine vestient̃. Terra em̃ (vt fertur) in sup̃ficie lucida erit vt vitrũ, aqua sicut cri Apo. 21
stallus, aer vt cœlũ, ignis vt stellæ. Quãtitas aũt melioratiõis cœlestiũ corpoꝝ nota est ei q̃ da-
turus est eã. Veruntñ de mẽsura decoratiõis solis & lunę scriptũ est: Erit lux lunę sicut lux solis,
& lux solis septempl'r sicut lux septẽ dieꝝ. Tũc em̃ tãta erit lux lunæ, q̃ta nũc est lux solis, corpa Esa. 30
q̃q̧ beatoꝝ septies clariora erũt (vt dicit̃) sole. Hoc tñ scd̃m beatũ Thomã, nec rõne, nec autho
ritate probatur, q̃uis certissime veꝝ eẽ sciamus, q̃d veritas ait: Fulgebunt iusti sicut sol in regno
p̃ris eoꝝ. Mihi p̃terea, semp̃ saluo meliori iudicio, videt̃, ꝙ sicut p̃sens locus q̃ dr̃, Scimus ꝙ oĩs Matth 13
creatura ingemiscit & parturit, exponit̃ de p̃dictis corporibus, sic sup̃iora ab eo loco, q̃ dictum
est, Nã expectatio creaturæ de eisdem possit exponi, p̃sertim cũ apl'us dicẽdo, Expectatio crea
turæ reuelationẽ filioꝝ dei expectat, & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in li-
bertatẽ gloriæ filioꝝ dei, manifeste videatur distinguere inter creaturã & filios dei adoptiõis,
de q̃bus p̃dixit. s. hoĩes p̃destinatos. Erit igitur sensus, Expectatio creaturæ elemẽtalis atq̧ cœ-
lestis reuelationẽ filioꝝ dei. i. manifestã glorificationẽ hoĩm electoꝝ expectat, secundum ꝙ ex
diuina ordinatiõe inclinat̃ ad quãdã clarificationẽ, quã ĩ fine seculi sortitura ẽ filijs dei reuelatis
Nõ em̃ innouabunt̃ corpora elemẽtaria atq̧ cœlestia, nisi corporibus electoꝝ glorificatis, vel Eccles. 1.
simul cũ illis. Merito aũt expectat. Vanitati em̃. i. mutabilitati vel trãsmutatiõi creatura prædi
cta subiecta est, nõ volẽs. i. nõ ex seipsa aut ꝑpria inclinatiõe, loquẽdo de ea prout ordinata est
à deo ad statũ p̃fectũ parificandũ statui electoꝝ post finale iudiciũ, sed propter eũ q̃ subiecit eã
in spe. i. ex ordinatione diuina subiecta est huic vanitati, ꝑpter hoĩem, vt ei deseruiat. Corpora
em̃ cœlestia propter gñationẽ inferioꝝ, maxĩe hoĩm, mouent̃, & in gñationibus mixtoꝝ ele- Gene. 1.
mẽta concurrũt. Hæc aũt subiectio facta est in spe p̃memoratæ melioratiõis seu clarificationis Psal. 8

elementaliũ atq; cœlestiũ, qa & ipsa creatura cœlestis & elementalis liberabiť à seruitute corru D
ptionis .i. à statu suæ variabilitatis, & à trãsmutatione ac motu, qbus corruptibilibus istis deser
uit. ¶ Deinde ait aplˀus. ⌊Nõ solũ aũt illa⌋ .i. non tm̃ oĩs p̃dicta creatura ingemiscit ac parturit,
⌊sed & nosipsi⌋ apostoli Chr̃i, qbus hoc minus cõuenire videť ⌊primitias spũs habẽtes⌋ .i. ab
Psalm. 121. undantiorẽ grãm spũs sancti sortiti, ⌊& ipsi intra nos gemimus⌋ cordialˀr suspirantes supernã
Phil. 1. Hierusalẽ, cupiẽtes dissolui, atq; à p̃sentis vitæ ærumnis trãsferri ⌊adoptionẽ filiorũ dei⌋ .i. cõ-
summatã seu plenã adoptionis filiationẽ, videlicet p̃miũ electorũ in pr̃ia, ⌊expectãtes⌋ non so
lũ aĩæ glorificationẽ, sed & ⌊redẽptionẽ corporis nr̃i⌋ .i. liberationẽ corpis nr̃i à mortalitate,
Osee. 13 pœnis atq; miserijs, qbus modo vehemẽter affligiť. Propter q̊d Dauid ait: Sitiuit in te aĩa mea
Psal. 62 q̃ multipliciter tibi caro mea. ¶ Præterea nõ inaniter hanc beatitudinẽ expectamus ⌊Spe enĩ
FINIS. salui facti sumus⌋ .i. actu spei, tanq̃ merito, liberati sumus à culpa, & digni effecti gloria. Actus
nanq; virtutis saluat hoc modo. Vel sic, Spe salui facti sumus .i. p passionẽ ac meritũ Chr̃i iam
beati & salui sumus in spe, q̃uis nondum beati sumus in re. Idcirco certissime p̃stolamur felicita
tẽ p̃dictã. ⌊Spes aũt⌋ .i. res sperata ⌊q̃ videť⌋ .i. iã p̃sens atq; obtenta est, ⌊nõ est spes⌋ .i. nõ ca
dit sub spe, nec amplius speratur. Quasi dicat, Spes ista non est de visibilibus & p̃sentibus bonis
Hebræ. 9 sed est certa expectatio futurorũ inuisibiliumq; bonorũ. Nã & fides (q̃ vtiq; de inuisibilibus est)
Heb. 11 est substantia rerũ sperandarũ. Ideo additur. ⌊Nã quod videt quis, quid sperat?⌋ .i. quod iã in
promptu habeť, & p̃sentialˀr ac visibiliter adest, nõ magis speratur, sed potius possideť ⌊Si aũt⌋
Phil. 1. .i. qa ⌊q̃ nõ videmus⌋ .i. spũalia & futura bona ⌊speramus, p patiẽtiã expectamus⌋ .i. lõgani-
Ro. 5 miter ea p̃stolamur non cedendo aduersis, nec importune volentes dissolui. Vel, per patientiã E
.i. per aduersitatũ tolerantiã expectamus hanc consolationẽ. Nã tribulatio excitat nos ad futu
ræ consolationis actualem fiduciã. ¶ Deinde docet aplˀus, q̃ nõ humana, sed diuina virtute ac
ope ad p̃dictam felicitatẽ pertingimus. ⌊Similiter autem⌋ .i. sicut per patientiam expectamus
bona futura adiuti gratia dei, simili modo pie ac gratiose ⌊spũs adiuuat infirmitatẽ nostram⌋
Locus iste vsq; ad illud, Scimus quoniam diligentibus deum, dupliciter exponi potest. Primo,
de spũ sancto. Secundo de spũ angelico. Primo sic, Spiritus sanctus adiuuat infirmitatẽ nostrã
.i. nosipsos infirmitatibus spũalibus plenos, illuminando intellectum, accendendo affectum.
⌊Nam quid oremus sicut oportet nescimus.⌋ Videtur huic contrarum. Aliqua enim sunt ex
Matt. 22 sua ratione honesta, virtuosa, & ad salutẽ necessaria, vt dilectio dei & proximi, humilitas, pax,
Matth. 11 patientia. Talia scimus esse petẽda à deo. Scimus quoq; q̃uo sint petẽda, videlicet indesinẽter,
& in noĩe Christi ad gloriã dei. Deniq; Chr̃us nobis p̃fixit, quid & q̃uo orare oporteat, dicens:
Matth. 6 Sic ergo orabitis, Pater noster q es in cœlis. Aduertendũ est itaq;, quia (vt refert Valerius) opi-
Valerius nio Socratis fuit, nõ debere nos ab immortalibus dijs aliquid determinate postulare, quoniam
ipsi melius scirent q̃ nos, quid nobis expediat. Hoc aũt sancti doctores reprobãt, propter duo.
Primo, quia (vt tactũ est) quædã sunt per se ad salutẽ necessaria, honesta, & nobis p̃cepta. Talia
Dani. 9 ergo debemus petere determinate. Secũdo, qm̃ orando aliquid determinate mens nr̃a pro illo
magis accendiť, sicq; capacior fit eius q̊d poscit. Desideriũ enĩ aperit capaceq; facit affectum
orãtis. Quædã vero sunt indifferẽtia, q̃ possunt saluti obesse sicut prodesse, vt sanitas corporis,
cessatio tentatiõis, & multa hmõi. Talia nõ debemus determinate petere, nisi sub cõditione be F
neplaciti dei. Quia ergo in talibus sæpe decipimur, orãtes q̃ non proficiũt ad salutẽ, eo q̃ incer
Iaco. 4 tæ sint prouidẽtiæ nostræ, sicut & Paulus aplˀus qui orauit stimulũ carnis sibi auferri. Idcirco in
2. Cor. 12 digemus dirigi à spũ sancto in petitione talium, ne petamus saluti cõtraria, vel aliter q̃ oportet.
De his puto iam loqui aplˀm, iuxta quẽ sensum etiã à Sapiente scriptũ est. Quis poterit cogitare
Sapiæ. 9 quid velit deus? & sensum tuũ dñe quis sciet, nisi tu dederis sapientiã, & miseris spm̃ tuũ de cœ
lis? Si aũt p̃dicta verba apostoli vniuersaliter dicta sunt, exponẽda erũt hoc modo, Quid ore-
Damasce. mus .i. qd decẽs à dño postulemus? Oratio enĩ est petitio decentiũ à deo secũdũ Damascenũ, si-
cut oportet cum circũstantijs debitis, nescimus propria virtute, sed noua illustratione egemus.
Ideo subditur, ⌊sed ipse spũs⌋ sanctus ⌊postulat pro nobis⌋ .i. postulãtes nos efficit vere salu-
bria ⌊gemitibus inenarrabilibus⌋ .i. suspirijs tam excessiuis, tã pro liberatione p̃sentis exilij, q̃
pro adeptiõe cœlestis paradisi, vt plene nequeãt explicari. Dicitur aũt deus aliqd agere, nõ qa
ipse immediate sic agit, sed quia facit nos sic agere, prout legitur in Exodo: Dñs dixit ad filios
Exo 33 Israel, Iam nũc depone ornatũ tuũ, vt sciam qd faciã tibi. Abrahæ q̊q; dixit: Nunc cognoui, q̃
Genes. 22 timeas dñm .i. scire & cognoscere faciã. ⌊Qui aũt scrutať corda⌋ .i. quælibet diuina persona in
Psal. 7 teriora cordis conspiciens ⌊scit qd desideret spũs⌋ .i. approbat & exaudit q̊d spũs sanctus desi
Hier. 17 derare nos facit. Quod enĩ ex immediata spũs sancti inspiratione precamur, dño placet & exau
ditur ab eo, imò à spũ sancto. Idẽ enĩ spũs orare nos facit, & orantes exaudit, ⌊qa secundũ deũ
Matt. 26 postulat⌋ .i. qm̃ spũs sanctus facit nos postulare quæ deo sunt placita, ⌊pro sanctis⌋ .i. pro no-
bisipsis & alijs p̃ordinatis ad vitã. Secũdo exponitur sic, Spũs angelicus adiuuat infirmitatem
nostrã dæmones coercendo, grãæ opẽ impetrãdo, & nobis fidelˀr tanq̃ pijssimus custos ac dili-
gens, assistẽdo. Nã qd oremus sicut oportet, nescimus, secundũ sensum p̃tactũ, sed ipse spũs an
gelicus

A gelicus postulat pro nobis, oratiões nr̃as offerẽs dño, sicut Tobiæ Raphael aiebat: Qñ orabas Tob.12
cũ lachrymis, ego obtuli orationẽ tuam deo. Et in Apoc. dicit: Data sunt ei incẽsa multa, vt da Apo.8
ret ea de orationibus sanctoꝝ sup altare aureũ, q̃d est añ thronũ dei: gemitibus inenarrabilibus
.i. vehementissimis qbusdã affectibus. Gemitus aũt proprie sumptus nõ competit angelo, sed
metaphorice tñ, sicut de deo legit. Tactus dolore cordis intrinsecus, &c. Qui aũt scrutat cor- Gen.6
da .i. deus q corda scrutat, non inquirẽdo q̃d nescit, sed inspiciẽdo q̃d nouit, scit quid desideret Sapiæ.6
spũs angelicus pro nr̃a salute, qa secundũ deũ postulat pro sc̃tis. Nã cũ sit deo beatifice, insepa
rabilr̄q; vnitus, nil cupit, nisi ꝙ cõplaceat dño. ¶ Deinceps ostendit aplus proprietatẽ eoꝝ, qui Judith.13
æternã beatitudinẽ obtinebunt. Scimus aũt qm̃ diligẽtibus deũ charitate infusa & supnatu
rali ac pseuerãti omnia tã bona q̃ mala, prospera & aduersa, cooperant finalr̄ in bonũ EPIST.
felicitatis æternæ, qa per hæc aliquo mõ proficiscunt ad dñm. Bona em̃ .i. opa virtuosa coope- Sap.10
rant eis in bonũ directe, mala vero indirecte. Nã vbi abundauit iniqtas, abundauit & gr̃a. Ideo Roma.5
scriptũ est de viro iusto: Oĩa q̃cunq; faciet, prosperabunt. Sæpe em̃ cõtingit, vt quo se grauius Psal.1
peccasse ppendũt, eo humiliores & feruẽtiores reddant, his q secundũ propositũ voluntatis
diuinæ, vel secũdũ rõnẽ pdestinatiõis æternæ, vocati sunt sc̃ti .i. deo operãte ad sanctoꝝ p-
tinẽt sortẽ. Vel, secũdũ propositũ .i. diuinæ mẽtis decretũ vocati sunt sancti .i. ad grãm sanctifi
cantẽ deducti sunt, ita vt re & noĩe veraciter sancti dicant, grãm'q; pseuerantẽ ac finalẽ, (q̃ solis
electis pstat) adipiscant. Nã quos psciuit .i. ab æterno pnouit ad vitã, & p approbationẽ, si-
cut ad Moysen loquit: Scio te ex noĩe, & pdestinauit .i. in sua æterna dispositiõe pmisit atq; Exo.33
pordinauit cõformes fieri p grãm adoptiõis imaginis filij sui .i. filio suo naturali q est ima Ephe.1
B go patris sui, cũ sit imago bonitatis paternæ, cãdor æternæ lucis, & speculũ sine macula dei ma Col.1.
iestatis. Filiatio em̃ adoptiua electoꝝ, est similitudo filiatiõis naturalis diuinæ. Cõformant ergo 1.Coꝛ.15
pdestinati filio dei cũ fiunt filij adoptiui, qa per grãm gratũ facientẽ & cætera dona spũs sancti Hebr.1.
sortiunt quãdã supnaturalẽ assimilationẽ cũ deo pr̃e, cuius filius est imago. Assimilant q̃q; & fi Sap.7
lio, q est verbũ, veritas, & sapiã pr̃is cũ natura eoꝝ intellectualis diuinoꝝ cõtẽplatiõe pficit. Po Johan.1
test q̃q; referri cõformatio ista ad filiũ secundũ naturã eius assumptã. Sic em̃ pdestinati sunt cõ Johan.14
formes fieri imaginis filij dei, vt sint cohæredes Chr̃i, & sicut portauerũt imaginem terreni, sic 1.Coꝛ.1
portẽt imaginẽ cœlestis, vt sit ipse filius dei primogenitus in multis fratribus .i. inter pde 1.Coꝛ.15
stinatos fideles (q frẽs eius sunt secũdũ naturã assumptã) primatũ tenẽs, ordinẽ dignitatis, tanq̃
caput eoꝝ, & ius primogenituræ possidẽs hæreditatẽ pr̃is abũdantius pcipiendo, eãq; alijs di-
stribuendo. Dicit etiã Chr̃us primogenitus mortuoꝝ, qñ propria ptãte surrexit, & erat pri- Apo.1.
mus impassibilis resurgẽs. Porrò vt vnigenitus, non habet frẽs, sic em̃ est vnicus filius, verusq; Col.1.
deus, sed vt primogenitus, frẽs habet, q̃ꝝ ipse naturã assumpãt & suæ gloriæ participes erunt. Ephe.1
Vnde ad Heb. habet: Nõ cõfundit eos frẽs vocare, dicẽs: Narrabo nomẽ tuum fratribus meis. Apo.1
Nã & in Euãge'io loquẽs: Dilecte discipule, Vade (inqt) dic fratribus meis. ¶ Hoc aũt sciẽdũ, ꝙ Heb.2
psciẽtia nõ sumit hc sicut cõiter sumit, vt dũ reprobi dicũtur psciti, vel prout pdestinationi op Psal.21
ponit, sed sumit iã prout est q̃si via siue pambulũ ad pdestinationẽ. Cũ em̃ deus nil agat casu aut Johan.20
ignorãter, oportet notionẽ secũdũ ordinẽ rõnis pcedere pdestinationẽ. Ad insinuandũ ergo
ꝙ deus nõ eligit nisi pcognitos, ait aplus: Nã q̃s psciuit, & pdestinauit. ¶ Quæ aũt bona prædes Sap.3
C stinationẽ sequant, ostẽdit aplus. Quos aũt pdestinauit ab æterno, hos & vocauit ad sta-
tũ salutis, ad fidẽ & grãm, vel p inspirationẽ internã, vel p instructionẽ angelicã, vel p prædica
tionẽ humanã. Et q̃s vocauit, hos & iustificauit, indulgẽtiã cõferẽdo, & grãm infundendo.
Quos aũt iustificauit, illos & glorificauit, exaltãdo eos in gloria. Quosdã em̃ iã magnifica- Esa.41
uit hoc mõ, alios magnificabit. Itaq; pdestinatio grãm pparat, respicitq; gr̃æ bonũ finale. Vo
catio grãm offert & retrahit à malo. Iustificatio grãm cõfert, & respicit bonũ gr̃æ initiale. Ma
gnificatio grãm cõsummat in gloria, & cõcernit futuꝝ bonũ felicitatis æternæ. Hoꝝ q̃tuor, p-
destinatio est in deo, alia tria in nobis sunt. Si ergo pdestinatus es, q̃uis auertaris à deo & fugi- 2.Petri.1
as, tñ vocaris: q̃uis pecces, tñ iustificaris: q̃uis moriaris, tñ ad impassibilem vitam transfereris.
Quid ergo dicemus ad hæc? .i. q̃ũo ista satis mirari, q̃ũo tantã grãm satis laudare poterim⁹?
Si deus pro nobis est, nosq; defendit, sicut est pro pdestinatis, q̃s cõtra nos? .i. q̃s nobis
nocere valebit? Nullus vtiq;, qa oĩa cooperabunt nobis in bonũ. Si em̃ tentemur à dæmone, si 1.Johan.2
insectemur à mũdo, p dei grãm oĩa fiunt nobis materia meritoꝝ. Imò si corpus occidat, aĩa per Matt.10
patiẽtiã coronat. Ideo S. Iob ait: Pone me iuxta te, & cuius vis man⁹ pugnet cõtra me. Qui Job.17.
deus pr̃ inter alia bñficia sua nobis impẽsa, etiã proprio filio suo incarnato non pepercit
liberãdo eum à mortis angustia, sed pro nobis oĩbus tradidit illũ manibus aduersarioꝝ per-
missiue, electis vero dedit eũ effectiue, iuxta q̃d scriptum est: Paruulus natus est nobis, & filius Esa.9
datus est nobis. ¶ Secundum beatũ Thomã in tertia parte deus tradidit Christũ triplici modo.
Primo, qa ab æterno preordinauit p Christi passionẽ mundũ esse saluãdũ. Secũdo, qm̃ inspira
uit ei volũtatẽ patiẽdi pro nobis, & ita voluit Christũ pati p modũ præcepti, cui filius libẽtissi-
me obediuit. Tertio permissiue, vt dictũ est, quõ nõ etiã cũ illo oĩa nobis donauit? p locũ à Phil.2.

maiori concluditur quod quia filiũ suũ sibi coæternum, consubstantialẽ & coæqualẽ dedit no D
Psalm. 90 bis, etiã cætera oĩa minora filio suo præstiterit nobis, quantũ ad salutẽ requiritur. Angelos eñ
Psal. 8 dedit nobis in cõciues atq; custodes, oĩa corporalia subiecit fidelibus, omnẽ grãm in præsenti,
Psal. 83 omnẽ gloriã in futuro dare paratus est, sicut & filius cõtestatur: Si quid petieritis patrẽ in noĩe
Johan. 16 meo dabit vobis, vt gaudiũ vestrũ sit plenũ. Oĩa verba hæc diuini apostoli affectuosissima atq;
dulcissima sunt, & tota cordis intentione ac deuotione pẽsanda. ⌊Quis accusabit aduersus ele- "
ctos dei?⌋ quasi dicat. Nullius accusatio poterit eis corã deo nocere in hora mortis, vel in die "
Apo. 12 iudicij. Possunt tñ iã fraterne accusari à proximis, & paterne corrigi à prælatis. Hinc eñ scrip-
tũ est: Proiectus est draco magnus, serpẽs antiquus accusator fratrũ nostrorũ. Quod aũt nemo
2. Cor. 6 poterit eos accusare, patet, qm̃ ⌊deus⌋ est ⌊qui iustificat⌋ eos, idcirco ⌊Quis est q condẽnet?⌋ "
1. Pet. 2 eos, an ⌊Chr̃s Iesus q mortuus est⌋ pro eis saluãdis, ⌊imò qui & resurrexit⌋ tertia die, ⌊qui & "
est ad dexterã dei?⌋ residens. Chr̃s secundũ diuinã naturã dicitur esse à dextris patris. i. in sum "
Matt. 28 mo honore, & patris æqualitate. Secundũ humanitatẽ vero est ad dexterã patris. i. in potio-
Apo. 3 ribus bonis eius. Vnde ipse ait: Ego vici & sedi cũ patre meo in throno eius, ⌊qui etiã interpel "
Johan. 17
1. Timo. 2 lat pro nobis?⌋ vt mediator dei & hominũ. Scriptũ est eñ: Aduocatũ habemus apud patrẽ, Ie "
1. Johan. 2 sum Christũ iustũ. Secundũ quosdã Chr̃s interpellat pro nobis, nõ voce, sed miseratiõe ac re-
presentatiõe, dũ indesinẽter naturã quã pro nobis assumpsit, & dirã mortẽ quã pertulit, patris
Bernard. vultui offert. Vt eñ ait Bernardus: Mater ostẽdit filio pectus & vbera, filius ostẽdit patri latus
& vulnera: nec p̃t esse repulsa, vbi tot cõcurrũt amoris insignia. Veruntñ cũ ad Heb. dicat apl̃us E
Heb. 7 Christus sempiternũ habet sacerdotiũ, vnde & saluare potest in ꝑpetuũ, accedẽs ꝑ semetip̃m
ad deũ, semꝑ viuens ad interpellandũ pro nobis, nõ videtur cur Chr̃o, vt mediatori, nõ cõpe-
Augustinũ. tat voce interpellare pro nobis. Deniq; oratio est explicatio desiderij, & interpres ac nuntia
volũtatis. Secundũ Augustinũ quoq;, illud licet orare, q̃d licet desiderare. Cũ ergo Chrũs no-
strã salutẽ desideret, & ob id patri latus ac vulnera representet, vt nostri misereat̃, cur nõ voce
explicet hãc voluntatẽ pro nobis orãdo? Et cũ ipse magis cupiat nostrã salutẽ, q̃ aliquis beato
rũ, cur nõ orat vocaliter, eo modo q̃ virgo Maria, vel cæteri sancti? Si aũt ideo dicat̃ non orare
vocaliter, quia nõ est opportuna in patria vocalis oratio, eadẽ rõne hac virgo beata oraret vo-
caliter, nec Chr̃s in hoc seculo orasset voce pro nobis. ¶ Itaq; cũ deus tantã nobis charitatem
ostẽderit & tanta bona ꝑ Christũ largitus sit. ⌊Quis ergo nos separabit à charitate⌋ actuali vel "
habituali ⌊Chr̃i?⌋ secundũ vtrãq; eius naturã. Nunqd ⌊tribulatio (corporis), an angustia?⌋ "
.i. afflictio mẽtis, ⌊an fames, an nuditas⌋ .i. vestimẽtorũ inopia, ⌊an ꝑsequutio,⌋ quæ est de lo "
loco ad locũ, ⌊an periculũ⌋ .i. apparatus mortis, ⌊an gladius?⌋ .i. mors ipsa. Tanq̃ dicat, Nul- "
lum horũ separare nos poterit. ⌊Sicut scriptũ est⌋ in ꝑsona iustorũ seu martyrũ aduersa patien "
Psalm. 43 tiũ. s. pœnas prætactas. ⌊Qm̃ propter te⌋ .i. propter tui amorẽ, & quia corã hoĩbus te cõfite- "
Matt. 10 mur, nec à iustitiæ tuæ via recedere volumus. Vel, propter te, finaliter. i. vt te deũ pro præmio
acquiramus, ⌊mortificamur tota die⌋ .i. assidue tribulamur, atq; ꝑ quotidianas ꝑsequutiões & "
aduersitates ad mortẽ deducimur. Vel certe qa nosipsos quotidie mortificamus orando, legen
do, abstinẽdo, cõtra proprias cõcupiscẽtias præliando, propriã voluntatẽ fraudãdo, & in cæte
ris virtutũ exercitijs ac pœnitẽtiæ laboribus desudãdo, ⌊æstimati⌋ .i. à ꝑsecutoribus & peruer "
Zacha. 12 sis hoĩbus reputati & spreti ⌊sumus vt oues occisionis⌋ .i. sicut oues q̃ occidunt̃, vt lana eorũ & " F
Matt. 10 carnes in vsum occidentiũ veniant. Vnde & Chr̃s ait discipulis: Ecce ego mitto vos sicut oues
Johan. 16 in medio luporũ. Et alibi: Venit hora vt oĩs q interficit vos, arbitret̃ obsequiũ se pr̨stare deo.
Sapiæ. 10 ⌊Sed in his oĩbus⌋ aduersitatibus ⌊superamus⌋ oĩa patienter atq; gaudẽter sustinẽdo, ⌊pro- "
1. Johan. 4 pter eum q dilexit nos⌋ .i. propter amorẽ dei vel Chr̃i, q prior dilexit nos, & propter benefi- "
cium gr̃æ eius, cuius virtute hæc inuictissime patimur. ⌊Certus sum enim quia neq; mors⌋ .i. "
timor seu pœna mortis, ⌊neq; vita⌋ .i. amor viuendi, ⌊neq; angeli,⌋ qui sunt de infimo cho- "
ro infimæ hierarchiæ cœlestis, ⌊neq; principatus⌋ q sunt de supremo choro eiusdem hierar- "
chiæ, & ꝑ istos subintelligunt̃ archangeli, q infra hos ordines sunt medij, ⌊neq; virtutes⌋ .i. an "
geli de medio ordine secũdæ hierarchiæ, ꝑ q̃s intelligunt̃ ptãtes, q̃ sunt de infimo ordine hierar
chiæ secũdæ. Numerant̃ aũt horũ ordinũ angeli, qa sunt de quinq; ordinibus angelorũ, q foras
mittunt̃. Alij vero quatuor ordines assistunt, ⌊neq; instãtia⌋ .i. præsentia bona vel mala. ⌊ne "
q; futura⌋ prospera vel aduersa, ⌊neq; fortitudo⌋ .i. violẽtia alicuius, ⌊neq; altitudo⌋ huma- "
FINIS. næ præsumptionis, ⌊neq; profundũ⌋ sapiẽtiæ secularis, ⌊neq; creatura alia poterit nos separa "
1. Corin. 3 re à charitate dei, q̃ est in Chr̃o Iesu dño nostro⌋ .i. secundũ eius doctrinã & voluntatẽ exhibe "
Marci. 12 tur à nobis deo, vt eũ toto corde, tota anima, tota fortitudine diligamus. Exhibitio eñ benefi
ciorũ charitatẽ accẽdit, nec aliquid sic ad amorẽ inducit, sicut ꝙ aliquis scit & experit̃ se ab alio
diligi. Qm̃ ergo deus tantã nobis dilectionẽ ostendit, tantaq; bñficia contulit, debemus in eius
amore esse immobiles. Hoc dicit Apl̃us in ꝑsona suipsius & aplorũ aliorũ quos sciebat confir-
Acto. 2 matos in gratia, ita ꝙ mortaliter peccare nõ poterant ab ea hora, qua in die pentecostes primi
2. Thess. 2 tias spũs acceperũt. Vel si intelligat̃ dictũ in ꝑsona omniũ prædestinatorũ, referendũ est quãtũ
ad sepa

A ad separationẽ finalem. Nam licet aliquãdo per mortale peccatum separentur à deo, finaliter tamen separari nõ possunt. Præterea quod de angelis dictum est, non est sic intelligendum, ꝙ angeli sancti aliquo modo velint nos separare à charitate dei, sed ideo dictũ est, quia etsi ꝑ impossibile vellent, tamẽ non possent. Secundũ quẽ sensum dicit alio loco idem Apl'us: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis ꝑter id q̃d euangelizamus, anathema sit. Quidã vero per prædicta intelligunt angelos malos, qui nos conant à deo auertere. De quibus ad Ephesios legitur Nõ est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ, sed aduersus principes & potestates, &c. In Apocalypsi quoq; scriptum est: Draco pugnabat & angeli eius. Gala.4 Eph.6 Apo.12

¶ Declaratio Cap. noni, videlicet: Veritatem dico in Christo, &c.

Articulus decimustertius.

QVia in superioribus disputauit Apl'us de insufficientia legis & vitijs Iudæoꝝ, nunc ostẽdit charitatem suã ad eos, ne putetur illa ex odio vel contemptu dixisse, & ait: "⌊Veritatẽ dico in Christo Iesu⌋ id est, secundum regulam & cẽsuram veritatis Christi, ita quòd mea locutio est secundũ beneplacitum Christi, & consona veritati ipsius, qui est mensura, causa & regula vniuersæ veritatis, idcirco ⌊non mentior, testimonium prohibente mihi consciã mea in spũ sancto⌋ .i. nullum remorsum habente conscientia mea de aliqua falsitate, & hoc in spũ sancto, ita ꝙ ipse est testis eius quod dico: Iste est modus iurandi Apostoli. Iuratio nãq; dũ rationabilis causa occurrit vel exigit, non solũ est licita, sed etiã meritoria, cũ sit actus virtutis, quę latria dicitur. Hoc superius declaratũ est plenius. Iudæi aũt difficiles erãt ad credẽdum, ideo iurat Apostolus. Et item vt melius sibi credat, quia quod dicit rarũ "est atq; mirabile, imò penè incredibile. Quid igitur iurat? ⌊qm̃ tristitia mihi magna est⌋ tã in "superiori q̃ in inferiori appetitu, ⌊& dolor cõtinuus cordi meo,⌋ hoc est iugis afflictio atq; cõ B passio mẽti seu animæ .s. propter excæcationẽ Iudæoꝝ, sicut patebit. Hæc est tristitia bona ex charitate procedẽs, qua alijs cõdolemus in malis culpæ vel pœnæ, ad quam pertinet luctus, de quo dicitur: Beati qui lugent. ¶ Deinde ostẽdit causam motiuam, ac materialẽ huius tristitiæ. "⌊Optabam eñ ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis,⌋ puta Iudæis. Expositores quidam satis faciliter transeunt in expositione loci huius, qui meo iudicio difficillimus est, si quis diligenter inspiciat. Sic aũt cõmuniter exponũt, Optabam ego ipse anathema .i. separatus esse à Christo, pro fratribus meis prædictis vt cõuerterentur .i. si fieri posset, vellem ad horam, siue in hac vita, siue post mortem separari à Christo, vt isti crederent. Sed cũ in hac vita nõ separetur homo à Christo nisi ꝑ culpam, imò per mortale peccatum, si Apl'us optasset separari à Christo in hac vita propter cõuersionẽ Iudæoꝝ ad tẽpus, optasset mortale peccatũ incidere, vt illi grãm consequerent, quod certũ est dici non posse, præsertim cum secundũ eundẽ Apostolum, nõ sint facienda mala, vt bona eueniant. Ideo alij, paulo planius loquentes, asserunt, ꝙ optabat ad tempus separari à Christo per dilationẽ gloriæ sibi paratæ, ita ꝙ optauit diutius manere in vita præsenti, quatenus Iudæoꝝ cõuersioni intenderet, iuxta quẽ modũ aiebat ad Phi- C lippenses: Coartor è duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, permanere aũt in carne necessariũ est propter vos. ¶ Quamuis aũt expositiones huiusmodi veræ sint, non tamen (vt arbitror) satisfaciunt diligenter scrutanti. Primo, quia Apostolus dicit hæc, ad insinuandum singularem affectum suum circa Iudæos, sed prædicto modo optauit etiam pro Gentibus separari à Christo, vt patet ex multis locis epistolaꝝ eius. Secundo, quia Apostolus dicit hæc, quasi aliquid valde præcipuum, sed prædicto modo velle separari à Christo, non esset ita præcipuum, cum & alij multi inferiores sancti hoc ipm optauerint, sicut beatus Martinus disse ruit: Domine, si adhuc populo tuo necessarius sum, non recuso laborem. Tertio, quia nõ sequitur, si quis velit differri à gloria sibi parata in cœlo vt alijs prosit, ꝙ ideo optet esse anathema à Christo, absolute loquendo sicut Apostolus loquitur, imò hoc pertinet ad maiorem vnionem cum Christo, tam quantum ad meritum, q̃ quantum quo ad gloriam, cum hoc sit eximiæ charitatis dei & proximi opus. Propter quod ad Philippenses idem dicit Apostolus: Viuere in carne, hic mihi fructus operis est. Quarto, quia Apostolus cum esset sobrius in loquendo, præsertim in his, quæ ad suam laudem spectabant, declinando videlicet magis ad minus q̃ ad maius, quemadmodũ (secundũ Aristotelem) pertinet ad moralem, ideo propter prædictã separationem tam modicam, seu gloriæ dilationem nõ absolute dixisset, optabam anahema esse à Christo. Propterea (vt videtur) aliud nihil insinuat Apostolus verbis prædictis, nisi quod in Exodo Moyses deo loquutus est, dicens: Aut dimitte populo hanc noxam, aut si nõ facis, dele me de libro quẽ scripsisti. Cum eñ non fuerit minor charitas Iudæoꝝ in Paulo q̃ Moyse, non mirum est, si vterq; idem optauit. Sed qũo intelligenda sint hæc Pauli & Moysi verba, difficile est intueri. Cũ etenĩ Chrũs in Euang. dicat: Quid proficit homo si lucret vniuersum mundũ, se aũt ipm perdat, & detrimentũ sui faciat? Nullus fideliũ debet simpliciter velle de libro vitæ deleri, aut à Christo separari. Quidã ergo dixerũt Moysen ꝑdicta verba dixisse ex impetu passionis, non ex iudicio rationis, sed hoc penitus falsum est. Nec decet hoc dici de viro sancto qui erat

Roma.4 5.6.7; Sup.ca.8; Infr.ca.11; Matth.5 Luc.6; Sap.11; Sup.ca.3; Phil.1; Ibidẽ.; Exo.32; Matt.16 Luc.9

Numer.12 mãſuetus ſuper oẽs homines q morabanť in terra. ¶Deniq; pcem eius exaudiuit dñs:Ecce, D
Exodi.32. inquiẽs,dimiſi iuxta verbũ tuũ. Et iteꝝ dixit:Qui peccauit delebo eũ. Vnde patet Moyſen
Ibidẽ. in dicta oratiõe non peccaſſe,ſed vehemẽtiſſime meruiſſe. Simili rõne oſtẽditur Paulũ nõ di
Auguſtinꝰ. xiſſe verba inducta ex impetu paſſionis. Auguſtinus vero dicit Moyſen protuliſſe hæc verba ex confidẽtia & familiaritate diuina, vt ſit ſenſus:Quẽadmodũ certus ſum dñe,ꝙ non delebis me de libro vitæ,ſic peto certificari à te de remiſſione culpæ populi tui. Simili modo rationabiliter dici poteſt in propoſito,ꝙ Paulus optauit,& forte vocaliter exorauit anathema eſſe à Chrõ propter Iudæos,ſic orãs:Dñe Ieſu cõuerte populũ hũc,aut ſi nõ facis,aufer me à cõſortio electoꝝ.i.ſicut ex magna familiaritate atq; fiducia cordis mei à te certus ſum ꝙ nõ pmittes me ſeparari à te,ſic oro certificari de conuerſione Iudæoꝝ ad te. Sic quoq; ſanctus Hiero-
Hierony. nymus refert dixiſſe Paulũ ſimplicẽ dño. Cũ eñ non exaudiretur ſolita celeritate pro cuiuſdã ſanatione infirmi,dixit:Vere non comedã,niſi ſanaueris eũ. Moxq; ſanatus eſt æger. Sic filius aliquis dilectus & amoroſus dicere ſolet patri ſuo,de quo plenè cõfidit. Fac quod peto, vel eijce me domo & hæreditate tua. Poteſt etiã(& vt reor melius)dici, ꝙ tã Moyſi quàm Pauli verbũ ſit ſermo hyperbolicus.i.per exceſſum dictus,tñ ſine mẽdacio. In huiuſmodi nãq; ſermone ſenſus nõ eſt q per orationẽ directe importatur,ſed qui à loquẽte intẽditur,q propter rationabilẽ cauſam tali locutione vtitur,eo ꝙ res melius ſignificari ſeu clarius explicari non valeat,niſi p exceſſum. Scit tamẽ qui loqtur quouſq; credať Hoc modo loquẽdi ſępiſſime vti
2. Par.36 tur ſacra ſcriptura,vt cũ ait Manaſſes:Peccaui ſuper numeꝝ arenæ maris. Et pſalmiſta:Mul
Pſalm 68 tiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis. Simili ſenſu ſcriptũ eſt in libro E
Iudicũ.20 Iudicũ de habitatoribus Gabaa.ſ.filijs Beniamin,qa erãt viri fortiſſimi, ita ad certũ iacientes fundis lapidẽ,vt capillũ poſſent pcutere, & nequaq̃ ictus in alterã partẽ ferretur. Quo aliud nihil ſignatur,niſi ꝙ erãt vltra modũ boni fundibularij. Apoſtolus ergo magnitudinẽ ſui deſiderij,q̃ Iudæoꝝ optat ſalutẽ plene exprimere nequiens,per hyperbolen ait: Optabã enim egoipſe.i.tã ardẽter cõcupiui ſalutẽ fratrũ meoꝝ Iudæoꝝ,ꝙ hunc affectũ apertius deſignare nõ poſſum,niſi vt dicã me voluiſſe ſeparari à Chrõ ſecũdũ modũ iã tactũ. Et,vt probabiliter dicit,Paulus & Moyſes aliq̃ modo optabãt deleri & ſeparari,niſi deus pceret populo,ſcilicet ſecundũ diſpoſitionẽ inferioris partis animæ cõparatæ & affectatæ ad proximos ardenti amore,q neſcit mẽſurã,licet ita nõ erat in volũtate ſuperiorẽ rationẽ ſequẽte,quẽadmodum & ſaluator orauit auferri à ſe calicẽ paſſionis,quẽ vtiq; ſimpliciter bibere voluit, iuxta illud:
Matt.26 Oblatus eſt qa voluit. Hæc tã prolixe proſecutus ſum,qm̃ multi etiã deuoti ambigere ſolent,
Marc.14 qũo præinducta verba debeãt accipi. ¶Sic ergo optaui eſſe anathema à Chriſto pro Iudæis,
Eſai.51
Infra.11. ⌊qui ſunt cognati⌋.i.conſanguinei,⌊mei ſecundũ carnẽ⌋.i.generationẽ carnalẽ, cum ſint
Phil.3. filij Abrahæ ſicut & ego,& quidã eoꝝ ſunt de tribu Beniamin vt ego,⌊qui ſunt Iſraelitæ⌋.i. "
Gen.32.35 nati de ſemine Iacob,q ab angelo dictus eſt Iſrael,⌊quoꝝ adoptio eſt filioꝝ⌋ hoc eſt,ad q̃s "
2.Cor.11. pertineret gratia adoptionis filioꝝ dei,ſi vellẽt cõuerti,& eoꝝ qui ex eis cõuerſi ſunt, eſt gratia adoptionis,qa excellẽter conſecuti ſunt eã,vt patet in Apoſtolis, q primitias ſpiritus ac-
Romanõ.8 ceperũt,atq; in alijs multis de qbus Iacobus aiebat ad Paulũ: Vides frater q̃t milia ex Iudæis
Acto.21 crediderũt; Vel hoc ideo dicitur,qa Iudæi ſpecialiter appellati ſunt filij dei. Vnde loqtur dñs F
Exodi.4. Filius meus primogenitus Iſrael. Et alibi:Factus ſum Iſraeli pater,& Effraim primogenitus
Hiere.3. meus,Chriſtus quoq; in Euãgelio nominat eos filios regni,quoꝝ etiã eſt,⌊& gloria⌋.i.ma- "
Matth 8 gnificẽtia opeꝝ diuinoꝝ videlicet miraculoꝝ,& reuelationũ cœleſtiũ. Patribus eñ Iudæorum ſanctis prophetis collata fuit gratia miraculoꝝ,& ad eos factæ ſunt reuelatiões diuinæ,
Exodi.20 ⌊& teſtamẽtũ⌋ vetus,quod ſpecialiter datũ eſt eis,⌊& legiſlatio⌋ .i.datio legis ſcriptæ ſeu "
decalogus pceptoꝝ moraliũ,⌊& obſequiũ⌋.i.cultus vnius veri dei,q cultus in Iudæis pmãſit,cæteris nationibus ad idololatriã deuolutis,⌊& promiſſa⌋ de aduẽtu Chri, & gloria ele- "
Romanõ 1. ctoꝝ,⌊quoꝝ patres⌋quoniã ipſi ſunt filij patriarchaꝝ,⌊ex quibus⌋natus ⌊eſt Chriſtus ſe- "
cundum carnem,ſicut in exordio huius epiſtolæ plenius dictum eſt. In hoc autem quod ait ſecundũ carnẽ,⌋ deſignat in Chriſto eſſe aliam naturã quàm hũanã. Vnde clariſſime ſubditur "
⌊qui⌋ Chriſtus ⌊eſt ſuper omnia⌋ creata,⌊deus bñdictus in ſecula, Amẽ⌋.i.ſine fine laudã- "
dus. In q̃ aptiſſime deſtruiť hæreſis Arrij & Fotini,ac omniũ Chriſtũ eſſe purã creaturã dicẽ
Iohã.5 tium. Nã & in ſua canonica Iohãnes dicit:Simus in vero filio eius Ieſu Chriſto. Hic eſt verus
Hier.23. deus,& vita æterna. Et Hieremias:Hoc eſt nomẽ quod vocabunt eũ,dominus iuſtus noſter. In Hebræo habetur nomen dñi tetragrammaton,quod nõ cõuenit niſi deo vero. Item & in
Eſa.9. Eſaia. Vocabitur nomẽ eius admirabilis,cõſiliarius,deus,fortis,pater futuri ſeculi, princeps pacis. ¶Iã dixit Apłus continuũ ſibi eſſe dolorẽ propter exercitationẽ Iudæoꝝ,promiſſa q̃q; diuina ad Iudæos pertinuiſſe. Ne ergo quis æſtimet apoſtolũ ſic triſtari,quaſi totus populus Iudæoꝝ perierit,vel diuina promiſſa euacuata ſint propter incredulitatẽ maioris ptis populi huius,ideo addit:⌊Nõ aũt ꝙ exciderit verbum dei⌋.i.ex pdictis nõ ſeqtur, ꝙ diuinæ pro- "
miſſionis ſermo inexpletus & irritus mãſerit. Simile eſt quod per prophetam dominus ait:

Egre-

A Egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur ad me vacuum. Quod licet Augu-
stinus exponat de emanatione & missione increati verbi dei, Hieronymus tñ ad literã expo- Esaie. 55
nit de verbo prophetaliũ sermonũ de Christo, de quibus nunc sermo. ⌊Non eñ oẽs qui ex Augustin.
Israel sunt, ⌋ .i. nõ oẽs geniti ex semine Iacob, qui dictus ẽ Israel, ⌊hi sunt Israelitæ⌋ veri ac Hierony.
spũales, imitãdo fidẽ ac opa Iacob, ⌊neq; q semẽ sunt Abrahæ⌋ .i. carnales filij eius ⌊oẽs filij⌋ Gene. 32
Abrahę .i. nõ oẽs tales digni sunt vocari filij Abrahæ, qa nõ imitant̃ ei⁹ vestigia fide ac morib⁹ Geñ. 35
Vnde Saluator ait: Si filij Abrahę estis, opa Abrahæ facite. Quod qm̃ nõ fecerunt, meruerunt Matth. 3
audire: Vos ex patre diabolo estis. Hoc autẽ probat Apostolus authoritate scripturæ, ⌊sed in Iohã. 8
Isaac vocabitur tibi semen⌋ Hoc dñs dixit ad Abrahã. Et est sensus: Isaac & filij eius sequentes Ibidẽ.
fidem eius ac tuam, reputabuntur tibi in filios & hæredes. Ideo enim alibi habetur: Eijce ancil- Gene. 21
lam & filium eius, videlicet Agar & Ismaelem. Non eñ hæres erit filius ancillę cum filio liberę.
Promissio ergo impletur in filijs gratię, nõ in filijs naturę, nisi sint & filij gratiæ, sicut apostoli. Gala 4
¶ Deinceps exponit Apostolus authoritatem præallegatã, videlicet in Isaac vocabitur tibi se-
men, ⌊id est, non qui filij (sunt) carnis⌋ hoc est, naturali virtute generati ex Agar & Cethura, Gene. 16
⌊hi filij dei⌋ .i. ad diuinũ cultum electi, ac diuinę promissionis participes, ⌊sed q filij sunt pro-
missionis⌋ hoc ẽ, ex Isaac nati scd̃m diuinũ promissum, videlicet q erant cõsortes benedictio-
nis pr̃m suoꝝ, vt Iacob & filij eius ⌊ęstimant̃ in semine⌋ .i. vere & digne appellant̃ filij Abrahę.
¶ Deinde ponit formã ꝑmissiõis: ⌊Promissiõis eñ⌋ diuinę ⌊verbũ hoc ẽ, Scd̃m hoc tp̃s⌋ .i.
eodẽ die, anno vno elapso ⌊veniã⌋ ad te o Abrahã, ⌊& erit Sarę filius⌋ .i. Sara cõiunx tua me Gene. 18
B cooperãte filiũ tũc habebit. Verba sunt angeli loquẽtis ad Abrahã in ꝑsõna dei. Sic ergo Isaac Matth. 3
filius erat promissiõis, qa diuina virtute sterilẽ matrẽ visitãte, cõceptus ẽ, sicut erat promissum.
Allegat aũt Apl'us has scripturas scd̃m trãslationẽ septuaginta interp̃tũ, qua vtebat̃ ecclesia tp̃e
Apl'oꝝ, vsq; Hieronymi tp̃a. Nostra vero trãslatio talis ẽ: Reuertẽs reuertar ad te tẽpore isto Gen. 18
vita comite &c. ⌊Nõ solũ hæc illi⌋ .i. diuina ꝑmissio, nõ tm̃ facta est Saræ, ⌊sed & Rebecca⌋ Genes. 25
ꝑmissionẽ accepit ⌊ex vno cõcubitu habẽs⌋ in vtero filios duos ⌊Isaac⌋ p̃riarchæ ⌊p̃ris nr̃i⌋
ve3 Iacob & Esau. Sicut eñ Sara sterilis diuina virtute concepit, & sicut vnusylioꝝ Abrahę ele
ctus est altero ei postposito, sic vnus filioꝝ Isaac est electus, altero derelicto. Scriptũ est enim: Malach. 1
Deꝑcatus est Isaac ꝑ vxore sua dñm, eo ꝙ esset sterilis, & exaudiuit eũ, deditq; cõceptũ Rebec-
cæ. Ex qbus patet, ꝙ filij nõ sint electi merito parẽtũ. ¶ Quòd aũt Rebecca ꝑmissionẽ habuit
de speciali gr̃a vnius filioꝝ suoꝝ oñdit Apl'us: ⌊Cum eñ nondũ nati fuissent⌋ Iacob & Esau, Genes. 25
⌊aut aliqd boni egissent aut mali⌋ Ex quo patet error dicẽtiũ animas hoĩm ante mundũ sensi- Ezech. 14
bilẽ cõditas, & ante vitã p̃sentis seculi bona aut mala egisse, ꝓpter quæ iam diuersas gr̃as atq; mi
serias cõsequunt̃, ⌊vt secũdũ electionẽ⌋ .i. liberã vnius præ alio acceptationẽ seu diuinã p̃desti
nationẽ, ⌊propositũ dei⌋ .i. diuina volũtas, p̃scientia vel decretũ ⌊maneret⌋ ratũ, & impleret̃
scd̃m q̊d erat p̃ordinatũ ⌊nõ ex operibus⌋ .i. nõ propter p̃cedẽtia merita siue demerita, ⌊sed Ephe. 1
ex vocante⌋ .i. ex gr̃a dei vocãtis ⌊dictũ est ei, ⌋ puta Rebeccæ, ⌊quia maior seruiet minori⌋
.i. Esau primo egrediẽs seruiet Iacob. Hoc eñ modo dictũ est Rebeccæ: Duo gentes in vtero
tuo sunt, populusq; populũ supabit & maior seruiet minori. Veruntñ seruitus ista nõ est imple Genes. 25
ta in Iacob & Esau, Imò Esau potẽtior erat & ditior fratre suo Iacob, sed in posteris eoꝝ imple Genes. 36
C ta est. Tẽpore eñ Dauid descẽdẽtis à Iacob facta est Idumæa descẽdẽs ab Esau, seuiẽs regi Da Deut. 2
uid sub tributo. Per hæc q̊q; figuratũ est, ꝙ populus Iudæoꝝ prior fide seruiturus esset populo 2. Regũ. 8
Christiano, posteriori vocatiõe. Iudæi quippe Capsarij nostri sunt, qui nobis libros apportãt
Qm̃ aũt seruitus ista, seu reprobatio Esau & p̃latio Iacob, signũ erat electionis Iacob ad gloriã,
& reprobatiõis Esau ad pœnã, ideo apl'us dicta cõfirmat authoritate prophetica ⌊sicut scriptũ
est: Iacob dilexi, Esau aũt odio habui⌋ .i. reprobaui. Diligere dei, est velle alicui bonũ cõferre.
Odire vero est, grãm iuste subtrahere. Qm̃ ergo deus p̃destinauit Iacob, ideo dilexit eũ ab æter Malach. 1
no, p̃parãs ei grãm in p̃senti, & gloriã in futuro. Ex opposito aũt dicitur Esau odisse. ⌊Quid er
go dicemus?⌋ hoc est, si deus sic vnũ diligit, & aliũ odit ac reprobat, qd ex hoc sequitur? ⌊Nun Deu. 32
quid iniquitas (est) apud deũ? Absit, ⌋ qm̃ rectus dñs deus noster, & nõ est iniquitas in eo. Ori- Psalm. 91
genes aũt qui dixit gratiam conferri vel subtrahi propter merita & demerita p̃cedentia in vita
priori, sic arguit, Sicut iustũ est æqualibus dare æqualia: sic iniustũ est, nõ inæqualibus dare inæ-
qualia. Si ergo nulla merita præcesserunt, iniustũ esset vni potius q̃ alteri gratiam dari. Sed hæc
ratio non conuincit, quia in his quæ omnino gratis ac liberaliter dantur, iniustitia locum nõ ha
bet. Quod Saluator noster in Matthæo euidenter testatur, loquens de cultoribus vineæ, &
murmuranti respondens: Amice non facio tibi iniuriam. Tolle quod tuum est & vade. An nõ Matt. 20
licet mihi quod volo facere? Et hoc ostendit modo Apostolus authoritate scripturæ, quæ in
Exodo continetur. Apostolus autẽ non verba, sed sensum allegat, nisi forte secundum aliam
translationẽ. ⌊Moysi eñ⌋ dicit dominus loco prædicto. ⌊Miserebor, ⌋ dando grãm in vita
præsenti, ⌊cui misereor⌋ in æterna præscientia, ⌊& misericordiã præstabo, ⌋ dando gloriã in Exo. 33
futuro, ⌊cui miserebor.⌋ Tanquam dicat, Dabo gratiam in præsenti ei, quem ab æterno præ- Ezech. 39

desti-

destinaui, & dabo gloriam in futuro, cui nunc gratiam tribuo. Nostra translatio habet sic: Mi- D
Deuter. 9 serebor cui voluero, & clemẽs ero, in quẽ mihi placuerit. Ex his infert Apl'us. ⌊Igitur nõ volẽ- »
Johan. 15 tis neq; currẽtis, sed miserẽtis est dei⌋ .i. nõ in ptãte hoĩs volentis, est, velle aliquid meritoriẽ, »
nec est in ptãte hominis currẽtis seu operãtis, meritoriẽ operari, sed vtrũq; depẽdet & oritur
Phil. 2 ex misericordia & gratia dei, sicut alibi dicitur: Deus opatur in nobis velle, & pficere pro bona
Hiere. 10 voluntate. Cui cõsonat illud Hieremiæ: Scio dñe quia nõ est hominis via eius, nec viri ẽ vt am
Psalm. 118 bulet, & dirigat gressus suos. Ideo ait Psalmista: Viam mandatoꝝ tuoꝝ cucurri, cum dilatasti
cor meum. Cum eñ finis creationis nostrę sit supnaturalis .s. visio dei p speciẽ, non possumus
Judith. 6. velle, cogitare, vel facere aliquid meritorium huius finis ex puris naturalibus, sed incessabili gra
Cantic. 6 tia indigemus. Non ergo aliquid de nostris viribus præsumamus, sed semp cum profundissima
Johan. 6 humilitate ad diuinæ pietatis grãm properemus, dicentes singuli deo: Trahe me post te. Nam
& Chr̃us ait: Nemo põt venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. ⌊Dicit eñ scriptura Pha- »
Exo. 9 raoni⌋ .i. merito dixi deum misereri cui vult, nec esse hominis velle aut opari meritoriẽ. Dicit »
enim scriptura .i. deus in scriptura Pharaoni. ⌊Quia in hoc ipm excitaui te⌋ .i. ad hoc vel idcir- »
co feci, & posui te, & de somno peccati, quo eras sopitus suscitaui te, nõ ad gratiam, sed ad ma-
litiæ tuæ maiorẽ oñsionem, ⌊vt oñdam in te virtutem⌋ .i. potentiam ⌊meam⌋ percutiendo »
Exo. 10 Aegyptum diuersis plagis, teq́ ad vltimũ submergẽdo in mari rubro, ⌊& vt annũtiet nomen »
Exodi. 14 meũ in vniuersa terra⌋ .i. fama maiestatis meæ diuulgetur vbiq;, & oẽs agnoscant potentiã »
meam auditis mirabilibus, quæ feci in te. Dicitur aũt deus Pharaonem excitasse seu posuisse,
vt virtutem suam in ipo oñderet, & nomeñ suum hominibus reuelaret, plagãdo & ante plaga- E
Exo. 4 rum illationẽ indurando Pharaonem, consecutiue, quia tam potens ac bonus est deus vt non
pmitteret esse malos, nisi vellet & posset ex hoc elicere bona. Quàmuis ergo agnouit Pharao-
nẽ sic obstinãdum, & perituꝝ, fecit tñ & posuit eum, qa ex eius obstinatione elicere potuit, &
voluit, p modum sequelæ, diuinæ virtutis atq; iustitiæ oñsionem, diuiniq́ nominis propalatio
nem. Quòd autem sit iste sensus literæ allegatæ, constat ex conclusione Apostoli inferentis.
Exodi. 15. ⌊Ergo cui vult miseretur⌋ Per grãm deducẽdo ad gloriã. Hoc cõuenit deo p se, ita [illegible]sti- »
Esaiæ. 63 natio eius sit causa gr̃æ & gloriæ, ⌊& quẽ vult indurat⌋ nõ influẽdo malitiã, sed non conferen »
do subsidiũ. Hoc cõuenit deo p accidẽs .s. quia nõ remouet prohibẽs. Sicut nauta p suam absen
tiam est causa submersionis nauigãtium, & sol p suam elongationẽ est causa congelationis, nõ
impertiendo frigiditatẽ, sed non influendo calorem, sic deus indurat nõ adhibendo gratiam,
cordis duritiam mollificantem. ¶Porro, reprobatio diuina non est causa culpæ, sed pœnæ
propter culpam. Sumẽdo ergo reprobationẽ diuinã pro ordinatione alicuius ad pœnam, sic
secundum ordinem rationis præscientia peccatorum reprobationem pręcedit, quoniam de- »
us neminem ordinat ad pœnam, nisi quia agnoscit & præscit eius malitiam. Sed prædicta mi-
randa sunt, & multis errandi occasionem ministrant, ideo mouet Apostolus, quòd nouerat à
carnalibus esse mouendum. ⌊Dicis itaq; mihi⌋ id est, si deus quem vult, indurat, & cui vult, mi
seretur, videtur ꝙ sicut vocatio iusti ita induratio reprobi ex diuina voluntate dependeat, vt si
cut non est ex meritis quod deus miseretur, ita nõ erit ex meritis quod reprobat, sicq; imputa
Michę. 6 bitur deo, quòd vnus sit bonus, & alius malus. Ideo subditur: ⌊Quid adhuc quęritur?⌋ .i. cum »
ista ita se habeãt, cur vltra inquiritur, cur iste sit bonus, & cur iste malus? Vel, quid ab aliquo re-
quirit, vt bene opetur? Vel, cur deus aut alius quisquàm cõquerit, de hoc quod quidã impie vi- F
Hester. 13 uunt? ⌊voluntati eñ eius quis resistit?⌋ .i. cum nullus valeat diuinæ resistere volũtati. Ista ob- »
iectio fortis esset, si deus eẽt directa & effectiua causa induratõis, sicut ẽ directa & effectiua cau
sa iustificationis. Hoc aũt ita non est, sicut iam patuit. Apl'us demũ rñdet ad hoc primo, redar-
guens temeritatem eoꝝ, qui profunda dei scrutari præsumunt. ⌊O homo⌋ mortalis in ordi-
ne intellectualium substãtiaꝝ nouissimus qui nec teipm, nec inferiora te comprehẽdere potes,
Ecci. 43 ⌊tu qs es q̃ rñdeas deo?⌋ opa eius impugnãdo, intelligẽdo, vel eius sermonibus respõsa pstã- »
Eccles. 8. do. Nullum hoꝝ facere potes. Scriptũ est eñ: Intellexi ꝙ oĩm opeꝝ dei nullã posset homo in-
Sapiæ. 9 uenire rationem. Et in libro Sapiæ: Difficile inuenimus quæ in terra sunt, & quæ in prospectu
sunt, inuenimus cum labore. Quæ autem in cœlis sunt, quis inuestigabit? Hinc ait beatus Iob:
Job. 9 Quis ego sum, vt respondeam deo, & loquar verbis meis cum eo. Et rursus: Si voluerit homo
Ibidẽ. cum deo contẽdere, nõ poterit respondere vnum pro mille. ⌊Nunquid dicit figmentum⌋ .i. »
Thren. 4 opus ⌊ei q se finxit, qd me fecisti sic?⌋ .i. sicut figmẽtum nõ dicit figulo, cur sic fecerit se, qa nec
Ecci. 33 seipm, nec figulũ cõprehẽdit, sic homo nõ debet dicere incõphensibili factori suo, cur ita fe-
Esaiæ. 29 cisti vnũ eligẽdo, aliũ dimittẽdo, plus gr̃æ cõferẽdo, seu etiam pparando isti, quàm mihi. Hoc
Esa. 45 verbũ Apl'i sumptũ videt ex eo ꝙ Esaias ait: Væ qui cõtradicit factori suo. Nunqd dicit lutũ fi
gulo, qd facis? ¶Deinceps ponit Apl'us generalẽ rõnem, cur deus quosdam pdestinauit, &
quosdã pręsciuit, oñditq́ ppositũ suũ p simile. ⌊An nõ habet ptãtẽ figulus luti ex eadẽ massa⌋ »
hoc ẽ, ex eodẽ luto, qd est suæ artis materia ⌊facere, aliud qdem vas in honorẽ⌋ .i. ad vsus hone »
2. Timo. 2 stos, & in forma decora vt collocetur in mensa, ⌊aliud vero in contumeliam?⌋ .i. sicut figulus »

hoc põt,

A hoc potest, sic vtiq; deus in natura humana potest quosdam producere ad salutem, quosdam ad damnationem. Vnde per Hieremiã testatur: Nũquid sicut figulus non potero vobis facere domus Israel? Ecce sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea. Non tamen iniquus est deus, quoniam nulli aliquid debet. Sed cum deus etiam multa bona impẽdat peruersis & reprobis (sicut subiungitur) patet quòd non solum sit nõ iniustus, sed etiã pius. ⌊Quòd si deus volẽs oñdere iram⌋ suam. i. iustã vindictã, ⌊& notã facere potentiã suam⌋. i. iustitiæ suæ rigorem, & potestatẽ in reprobis, in hac vita, vel postea vt in eis reluceat diuina iustitia, sicut in prædestinatis resplendet diuina clemẽtia, ⌊sustinuit⌋ tamen ⌊in multa patientia⌋. i. longanimiter, & multũ benigne expectauit pœniam peruersorum qui sunt, ⌊vasa iræ apta in interitũ⌋. i. digna morte æterna, quoniã habent in se vitia, propter quę deus offendit, & iratum se monstrat pœnas infligendo. Et quia impiorum damnatio cędit ad gloriã electorum, Ap̃lus subdit: ⌊vt oñderet diuitias gloriæ suæ⌋. i. opulentissimã bonitatẽ suam, & copiosissimam gratiam, descendẽtem ⌊in vasa misericordiæ⌋. i. in homines misericorditer p̃destinatos ⌊quę pręparauit in gloriã⌋ id ẽ, pręordinauit & condidit ad conquirendã beatitudinem sempiternam. In his verbis declarat Ap̃lus (quãtum ab homine capi potest, vel sciri expedit) quę sit cõmunis rõ p̃destinationis & reprobationis diuinæ. Quippe vt Salomon ait: Omnia propter seipsum operatus est dñs. Et in Ecclesiaste: Fecit deus opa sua vt timeatur. Ex quibus elucescit, quòd deus p̃pter seipm finaliter omnia fecit, videlicet vt sua p̃fectio in creaturis appareat, sicq; ex consideratione earum deus glorificetur, ametur, ac timeat. Ad p̃fectionem aũt diuinæ naturæ, præcipue p̃tinent misericordia & iustitia. Opera aũt misericordiæ faciunt deum amabilem, opa vero iustitiæ reddunt eum terribilem. Vtraq; tamẽ faciunt eum gloriosum & honorandum. Vt ergo diuina p̃fectio reluceret in rebus sub ratione misericordię, p̃destinauit deus nõnullos quibus sola pietate p̃parauit gratiam viæ, & gloriã patriæ. Volẽs quoq; relucere in creaturis suã iustitiã, quosdã reliquit quos dicit reprobare, quod scd̃m Augustinũ est nolle misereri. Vnde Salomon ait: Fecit deus impium ad diem malum. Et alibi dicit scriptura: In diem p̃ditionis seruat impius, & ad diem furoris ducetur. Veruntamẽ quoniam bonitas atq; p̃fectio dei excellentius rep̃sentatur, ac splendet in electis, quàm reprobis, ideo p̃destinati, specialiter facti dicunt ad gloriam dei, iuxta illud Esaiæ: Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriã meam creauit eum. Omnia hæc breuiter tãgit Ap̃lus cum ait, quòd deus oñdere volens iram & potentiã suã sustinuit vasa iræ, vt oñderet diuitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ, hoc ẽ, in prędestinatis, de quibus subiungitur: ⌊Quos & vocauit⌋ ad fidẽ & grãm per p̃dicationem Ap̃lorum, ⌊non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gẽtibus⌋ ex vtroq; eñ populo quidam ad Chr̃i conuersi sunt, ⌊sicut in Osee⌋ Propheta ⌊dicit: Vocabo⌋ id ẽ, nominabo ⌊non plebem meã⌋ hoc ẽ. populum Gentilem ⌊plebem meam⌋ Nam ante conuersionem suam erãt, non plebs mea secundum præsentem iustitiam, quàmuis secundum æternam prædestinationem fuerint semper plebs mea, ⌊& non dilectam⌋ meam. i. eandem plebem, quam tpe suæ Idololatriæ non dilexi, quantum ad culpã, vocabo ⌊dilectam⌋ meam. i. mihi dilectã, cum fidem & charitatem habuerint. Tunc enim amici erunt, ⌊& non misericordiã consecutã⌋. i. gentilitatem, quæ ante Chr̃i aduentum expers erat gratiæ dei, vocabo ⌊misericordiã consecutam⌋ cum gratiam Chr̃i receperit. Hoc quod dicitur, misericordiã consecutã, construendum ẽ separatim, vt sit sensus, quòd plebs gentilis cum fuerit conuersa vocabitur, misericordiã consecuta. ⌊Et erit⌋. i. continget quod subditur, q̃d etiã iamdudum constat impletum, ⌊in loco⌋ id est, in terris gentilium ⌊vbi dictum est⌋ à me per seruos meos, ⌊eis: Non plebs mea⌋ estis ⌊vos⌋ ô gentiles quãdiu idolis deseruitis ⌊ibi vocabunt⌋ gẽtes istę ad fidẽ conuersæ ⌊filij⌋ adoptiui ⌊dei viui⌋ Quotquot eñ receperunt eũ, dedit eis p̃tãtem filios dei fieri. ¶Deinceps declarat Ap̃lus nõ om̃es Iudæos incredulos esse domino saluatori. ⌊Esaias aũt clamat⌋ id est manifeste prophetat & dicit ⌊pro Israel⌋ de saluatione Iudæorum. ⌊Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquàm arena maris⌋ id ẽ, quàmuis populus Israel præ multitudine innumerabilis fuerit, ⌊reliquię saluę fient⌋ id est, aliqui, numero pauci respectu aliorum, saluabuntur credẽdo in Chr̃m, sicut in primitiua ecclesia factum agnoscimus. Quomodo aũt salui fient, adiecit: ⌊Verbum eñ consummãs & abbreuiãs in æq̃tate⌋ hoc ẽ, doctrina Christi, seu verbum euangelij, est consummans, id est, obseruãtem ad perfectionem p̃ducens, & pręcepta legis consilijs suis perficiens & abbreuians, id est, breui sermone perfectionem includens innumerabiles legis cęrimonias, obseruantiasq; excludẽs in æquitate, hoc est, in approbatione & obseruantione præceptorum moralium, quæ iusta sunt atque seruanda, cum sint de actibus virtutum, ⌊quia verbum breuiatum⌋ id est, compendiosum, ⌊faciet dominus⌋ Christus ⌊super terram.⌋ Hoc verbum breuiatum, quod Christus prædicauit in mundo, est charitatis præceptum, qua deus proximusq; diligitur. De quo verbo dicit in Euangelio: In hoc tota lex pendet & prophetæ. Sciendum vero, quòd Esaias vbi præallegata verba inducit, loquitur de impugnatione filiorum Israel à rege Assyriorum, temporibus Ezechiæ regis Iuda, vel Oseæ regis Israel, vt alij asserunt. Ideo quidam dicit prædicta verba

Hebr. 18 Psalm. 91 Matth. 5 Prouer. 16 Eccl'e. 3 Augustin. Prouer. 16 Iob. 21 Esa. 43 Supra c. 3 Sophoñ. 1 Osee. 2 1. Petri. 2 Sopho. 2 Iohan. 1 Esai. 10 Gene. 22 Matt. 5 Psalm. 18 Baruch. 3 Matt. 22 Esa. 10

Esaiæ

Esaiæ ad literam intelligenda esse de filijs Israel, euadentibus manum regis Assyriorum. Sed hoc D nō videt̄, qa Apl'us hoc loco aptissimè ait, q̄ Esaias clamat pro filijs Israel q̄ saluant̄ per Chr̄m
Osee. 1 queadmodū Oseas propheta clamat pro gētibus ad fidē cōuersis. ¶ Præterea, quòd adiungit
Esa. 10 Esaias: Verbū em̄ cōsummās & abbreuiās &c. est rō verbi p̄dicti de saluatiōe reliquiarum Israel
Hierony. p Chr̄m facta. Hieronymus aūt, Augustinus, Ambrosius, & oēs penè doctores catholici expo
Augustin. nūt hoc ad literā de verbo euāgelicæ legis. Ergo saluatio illa nō est intelligēda de tp̄ali & cor-
Ambrosi. porali liberatiōe à rege Assyriorum, sed de saluatiōe spūali atq; æterna facta p Chr̄m. Vnde Hie
Hierony. ronymus prophetarum studiosissimus explanator, exponēdo p̄memorata verba dicit, q̄ Esaias
Esaiæ. 1 descripta particulari, tp̄ali, ac figuratiua liberatiōe Iudæorum à rege Assyriorum, oculum mētis cō
Augustin. uertit ad saluationē vniuersalē, spūalem, atq; perfectā per Chr̄m exhibitā. Et probat hoc sctūs Hieronymus authoritate Apl'i, q̄ presenti capl'o probat cōuersionē reliquiarum Israel p̄dicta au-
Esaie 9 thoritate Esaiæ. Probatio aūt per scripturā nō valet, nisi scd̄m sensum literalē, vt Augustinus
Hierony. frequēter cōmemorat. ⌊ Et sicut p̄dixit Esaias ⌋ in libro visionū suarum. ⌊ Nisi dn̄s Sabaoth ⌋ .i.
Apoca. 4 exercituū vel virtutū, p̄sertim cœlestiū, de quo angeli clamāt: Sāctus, sanctus, sanctus dn̄s deus exercituū. Scd̄m Hieronymū pro eò q̄ est Sabaoth, septuaginta interp̄tes ponūt om̄ipotens, quibus cōsonare videt̄, q̄ Iohānes in Apocalypsi verba Esaiæ inducēs, sic ait: Requiē nō habebant, dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus omnipotens. Itaq; nisi dn̄s Sabaoth. ⌊ reliquisset nobis ⌋ Iudæis ⌊ semen ⌋ .i. reliquias in Chr̄m credētes, vt sanctos Apl'os & cæte-
Esai. 61 ros ex Iudaismo cōuersos, de q̄bus p Prophetam dicit̄: Isti sunt semē, cui benedixit dominus,
Gen. 19 ⌊ sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus ⌋ .i. penitus dānati essemus
Hiere. 49 propter nostrā incredulitatē, sicut perierūt habitatores Sodomæ & Gomorrhæ, cū alijs trium
Deute. 29 vrbiū habitatoribus. s. Adama, Seboim, & Segor. Quidā exponit hec verba Esaie ad lr̄am de Iu E dæis nō occisis à rege Assyriorum, tp̄e Ezechiæ. Sed expositio talis repellit̄ eisdē rōnibus, q̄-bus p̄cedēs. ¶ Mouet p̄terea Apl's dubiū, om̄i admiratiōe dignissimū. ⌊ Quid ergo dicemus ⌋ .i.
1. Corin. 6 cum ex verbis Esaiæ iam pateat paucos Iudæorum credidisse, & multos de gētibus, q̄ mirū appa
Ephe. 2 ret, quid ergo dicemus ad hoc. s. ⌊ q̄ gētes que nō sectabant̄ iustitiā ⌋ .i. gētiles Idolo[illegible] deditì, nō obseruātes iustitias legis diuinæ seu scriptæ, ⌊ apprehenderunt ⌋ .i. cōsecuti sunt ⌊ iusti
Esa. 51 tiam, iustitiā autem que ex fide est ⌋ .i. iustitiā euāgelicæ legis, que saluat p fidē, nō iustitiā legis Mosaicæ: ⌊ Israel vero ⌋ .i. populus Iudæorum ⌊ sectādo legē ⌋ .i. p̄ceptū ⌊ iustitiæ ⌋ que in cerimonijs & sacrificijs cōsistebat, vel, legē Moysi, vel, legē iustitiæ vere & Chr̄ianæ, sectādo .i. aliqualiter imitādo, nō quia lex Chr̄i p̄cessit, sed qa prænuntiata & declarata est eis aliq̄ modo per Prophetas, sicq; cœperūt eā sequi, p̄stolādo eā, & scd̄m eā aliq̄ mō viuēdo ⌊ in legē iustitiæ ⌋ veræ & Chr̄ianæ, ⌊ non peruenit ⌋ recipiēdo grām Chr̄i per quā euāgelica adimplet̄ iustitia. De
Matth. 5 qua dicit Saluator: Nisi abundauerit iustitia vr̄a plus q̄ scribarum & pharisæorum, nō intrabitis regnū cœlorum. ⌊ Quare? ⌋ sic cōtigit? Et r̄ndet Apl'us: ⌊ Quia nō ex fide, sed quasi ex opibus ⌋ hoc est, Iudæi querebant iustificari non virtute, & merito fidei Christi, sed per opera legis scriptæ,
Hebræo. 11 cum tamen sine fide, & gratia Christi, nemo vnquàm saluari potuerit, sicut ostensum est.
Esaie. 8 ⌊ Offenderunt em̄ ⌋ .i. impegerūt ⌊ in lapidē offensionis ⌋ .i. in Chr̄m, q̄ bonis est lapis salutis,
1. Petri. 2 impijs autem est lapis offensionis. Quemadmodum enim tendēs in via, & pede in lapidem impingens impeditur seu retardatur in via à progressu ad terminum viæ, sic Iudæi peccando p infidelitatem atq; præsumptionem in Christum impingentes, retrusi atq; impediti sunt à via F salutis, nec peruenerunt ad finē beatū. Dicitur autē Christus lapis, propter cōstātiæ firmitatē.
Esai. 28 ⌊ sicut scriptū est: ⌋ apud Esaiā: ⌊ Ecce pono in Sion ⌋ .i. in pp'lo Iudæorum, inter q̄s cōuersatus
Baruch. 5 est Chr̄us. Vel in Hier'lm, & in tēplo vbi frequenter fuit, & docuit, ⌊ lapidē offensionis & petrā
Esa. 52 scandali ⌋ .i. Christū qui occasionaliter factus est Iudæis lapis offensionis .i. peccati, quoniā cōtempserunt, blasphemaruntq; eum, quēadmodum Petrus ait in Actibus: Hic ē lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus. Factus quoq; est eis petra scādali .i. spiritualis ruinæ. Sæpe
Acto. 4 enim Iudæi scandalizabantur in verbis atq; operibus Christi, non tamen nisi ex sua mera per-
Mar. 14 uersitate, dicentes: Ecce, homo vorax, potator vini, amicus publicanorum, & multa huiusmodi.
Matth. 11
Gala. 6 ⌊ Omnis qui crediderit in eum, ⌋ fide p dilectionē operāte ⌊ non confundetur, ⌋ in æternum, nec spe sua frustrabitur, sed honorificabit eum Christus cum fuerit suo tribunali oblatus. Hanc
Iohā. 12 etiam scripturam allegat Petrus in prima sua Canonica, dicens: Propter quod continet scri-
1. Petri. 2 ptura: Ecce ponam in Sion lapidem summum, angularē. Quod vero Petrus & Paulus adijciunt: Qui crediderit in eum, non confundetur, secundum translationem septuaginta interpretum allegatur. Loco cuius, translatio nostra sic habet: Qui crediderit, non festinet. Hic est
Daniel. 2 lapis, qui iuxta Danielis oraculum, excisus est de monte sine manibus, De quo scriptum est
Zachar. 3 per Zachariam: Super lapidem vnum oculi septem sunt, quia in Christo fuerunt septem
Esa. 11 dona spiritus sancti.

¶ Expositio capituli decimi, scilicet: Fratres voluntas quidem cordis mei &c.
Articulus decimusquartus.

Ostendit

A

OStendit beatus aplus affectū suū ad populū Iudæorū in pcedenti cap. de eorū damnatione tristādo. Iā idē agit pro eorū salute orādo, & ait. ⌊Fratres,⌋ ò vos Christi fideles, ⌊voluntas quidē cordis mei⌋ .i. desideriū animæ meæ. Sumit eñ hoc loco volūtas pro actu volūtatis, ⌊& obsecratio ad deū⌋ .i. inuocatio dei p aliqua sacra, vt cū dicimus: Per incarnationē tuā libera nos. Quod genus orationis est ardētius, & ad impetrandum magis idoneū, quia nō proprijs, sed rei sacræ innititur meritis, ⌊fit pro illis⌋ incredulis Iudæis ⌊in salutē,⌋ tanq̄ in finē. i. ad hoc vt saluent. Cur aūt pro eis orādū sit, subdit. ⌊Testimoniū eñ perhibeo illis, ꝙ æmulationē quidē dei⌋ .i. zelū honorandi deū ⌊habent.⌋ Nā Christū, eiusq̄ discipulos psequēdo putāt se deo pstare obsequiū, eo ꝙ putēt Iesum nō esse Christū, ⌊sed nō secundū scientiā⌋ .i. zelū istū non habēt secundū verā discretionē, cuius ratio sequit. ⌊Ignorātes eñ iustitiā dei.⌋ Cōiter eñ dicūt doctores, nō esse intelligendū hoc de increata dei iustitia qua ipse in se iustus est, sed de iustitia quā efficit in nobis p fidē formatā, q̄ iustitia facit dignum vita æterna, eratq̄ Iudæis ignota, q̄m nō putabāt hominē iustificari p fidē Chri sine operibus legis. Videt tñ etiā de increata dei iustitia posse intelligi. Iustitia quippe vel sapientia aut similis diuinæ naturæ perfectio dupliciter noscit. Primo, quo ad seipsum: secūdo, quo ad suū effectum. Quāuis ergo Iudæi agnouerint iustitiā dei, quo ad seipsam, sciētes deū esse iustū, non tamen quo ad hoies & iustificationes ipsorū. Non eñ arbitrabantur iustū in cōspectu dei, vel diuinæ iustitiæ cōgruere, vt homo per fidē & grām sine operibus legis cōsequeret salutē, cū tamē hoc iustū sit ex parte dei q adeo bonus est, vt decens & iustū sit eū taliter, tāq̄ gratiose saluare, ⌊& suā quærētes statuere⌋ .i. propriā iustitiā allegātes, & in legis carnalibus iustitijs confidentes, seq̄ proprijs viribus legē posse implere psumentes, ⌊iustitiæ dei nō sunt subiecti,⌋ quia sic sentiendo nec deo obediunt, nec ad iustitiā, quā fecit deus in nobis p fidē confugiunt, pro eius cōfusione rogādo, sed cōtradicūt eidē. ⌊Finis eñ legis⌋ scriptæ, est ⌊Chrūs,⌋ q a lex vetus dispositio erat ad Christū & euangelicam legē, iuxta illud: Lex pædagogus noster fuit in Chro, & sic Chrs est finis ad quē ordinabat lex scripta, dicit etiā finis terminās legem, q̄tū ad cærimonialia & iudicialia. Dicit insup finis cōsummās atq; pficiēs legē, & eius promissa exoluēs. Vnde ait saluator: Non veni legē soluere, sed implere. Et alibi q̄q; ait scriptura: Lex p Moysen data est, veritas p Christū facta est. Sic ergo finis legis est Chrūs valens ⌊ad iustitiā⌋ habitualem & actualē iustificationē, vel ad iustitiā acquirendā & exercendam ⌊omni credēti,⌋ tā sub veteri, q̄ nouo testamēto. Oēs eñ fideles per fidē saluatoris iustificati sunt. Quod probat aplus authoritate Moysi. ⌊Moyses eñ scripsit⌋ in Leuitico atq; Num. ⌊q̄m iustitiā q̄ ex lege est qui fecerit homo⌋ .i. qui legis pcepta seruauerit, ⌊viuet in ea⌋ .i. merito huius iustititiæ mortē tēporalem, quæ transgressoribus infligebat, euadet, & viuet vita naturæ, imò & tēporalia ad vitam necessaria sortiet. Vnde & Moyses sæpius ait: Fac hoc vel hoc vt bene sit tibi, & longo viuas tempore in terra quā dñs dederit tibi. Quod aūt nō vixerit homo in ista iustitia virtute legis, vita gratiæ, patet ex eo q̄d per Ezechielē ait dñs: Dedi eis pcepta nō bona, & iudicia in q̄bus nō viuent. De hoc dicta sunt multa superius. ⌊Quæ aūt ex fide est iustitia⌋ .i. de iustitia Chri, q̄ datur p fidē, ⌊dicit sic⌋ Moyses in Deut. ⌊Ne dixeris in corde tuo⌋ .i. nec cogitare psumas, ⌊q̄s ascendet in cœlū⌋ .i. nemo est q in cœlū ascendere poterit. Noli sic cogitare, q̄m ⌊id est Christū deducere⌋ .i. sic æstimare, est dicere q̄d nec Chrūs ascendit, sicq̄ eū deducis ad inferos sicut & cæteros mortuos, & ita pertineres ad eos, de q̄bus ait in psalmo: Posuerūt me in lacu inferiori, in tenebrosis & in vmbra mortis. Sed nec dixeris in corde tuo. ⌊Aut quis descendit in abyssum?⌋ .i. in infernū seu lymbum. Quasi dicas, Nullus descendit. Noli hoc dicere, quia ⌊hoc est Christum à mortuis reuocare⌋ .i. hoc esset dicere, ꝙ Chrūs pro hominū liberatione nec mortuus esset, nec ad inferos descendisset. Si eñ nullus descendit, opus nō fuit Christum mori atq̄ descendere. Hæc expositio glossæ sumpta ex sanctis doctoribus, Lyræ non placet. Ait eñ circa hunc locū, ꝙ ista expositio in nullo concordare videtur cū scriptura Deuteronomij allegata nec cū litera sequēti. Ipse ergo exponit hoc modo, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, negatiue, id est Christū deducere. i. dicere ꝙ nondū venit in mundū, adductus p obedientiā patris. Aut quis descēdit in abyssum, negatiue loquēdo, hoc est Christū ex mortuis reuocare. i. dicere ꝙ nō fuit mortuus neq; surrexit. Hanc expositionē probat per literā sequētē. Quia si cōfitearis in ore tuo dñm Iesum venisse in mundū, & in corde tuo credideris ꝙ deus illū suscitauit à mortuis, saluus eris. Hæc probatio bona esset, si verba ista immediate iungerentur verbis pdictis. Verū, q̄m interponunt alia verba cōplura, videlicet. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbū in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est verbū fidei q̄d pdicamus. Et subdit: Quia si confitearis in ore tuo, &c. Ex quo patet insufficiētia probationis. Deniq; q̄tū capio, melior & verbis Moysi cōsonantior est expositio glossæ q̄ Lyræ. Et (vt veritas certius elucescat) sciendū ꝙ Moyses hæc verba inducit ad auferendū impossibilitatē & excusationē de obseruātia legis per ipsum datæ. Sic nanq; habet translatio nr̄a, videlicet translatio Hieronymi, Mandatū hoc q̄d ego pcipio tibi, non supra te est, nec procul positū, nec in cœlo situm, ut possis dicere: Quis no

Ro.9 · Act.26 · 1.Regū.12 · Ephe.2 · Johan.16 · Ro.1 · Gala.3 · Matth.5 · Johā.1 · Ro.8 · Leui.4 · Nume.18 · Ezech.20 · Deut.5 · Deu.12 · Ezech.20 · Deu.30 · Psalm.87 · Deu.30 · Hierony.

B

C

strum valet ascendere in cœlũ, vt deferat illud ad nos, neq; trans mare positũ, vt dicas: Quis ex
Exo. 31. nobis transfretare possit mare, sed iuxta est sermo valde in ore tuo & in corde tuo, vt facias illũ
Deu. 9 .i. iã vobis data est lex, & in tabulis scripta digito dei, ideo de eius omissione ac transgressione
excusationẽ non habetis. Dicit itaq; Lyra, quia Deuteronomiũ figura erat nouæ legis, idcirco
aplus iam allegat scripturã hanc figuralr de noua lege, ad cuius custodiã oẽs tenent, videlicet
ad excludendũ excusationẽ de pũaricatione nouæ legis. Sed huic obuiare videt q̃d nunc dicit
aplus, Moysen pinducta verba dixisse de iustitia fidei. Est ergo pensandũ, ꝙ scriptura sacra nõ
semp allegat secundũ sensum totalẽ, pfectũ, seu integrũ, qa in eadẽ authoritate scripturæ multæ
particulares sentẽtiæ includunt, & ita scriptura talis allegari pt per determinationẽ ad senten-
tias particulares inclusas. Sic agitur in psenti. In pdicta em̃ scriptura includit secundũ intentio
nẽ Moysi, aliquẽ posse in cœlũ ascendere, & in abyssum descendere. Sed hoc credere ptinet ad
iustitiã fidei. Ideo bene ait aplus, Moysen ista disseruisse de iustiria fidei etiã ad literã, q̃ si qs di
Luce. 24 xerit impossibilia esse, derogat Chro, q descẽdit ad inferos, & ascẽdit in cœlos, ob id Moyses
Acto. 1. prohibet dicere, Quis ascẽdit in cœlũ? ⌊Sed qd dicit scriptura? ⌋ in Deuteroñ. de iustitia fidei."
Deute. 30 Et rñdet. ⌊Prope est verbũ⌋ .i. sermo salutis, fideiq; doctrina, ⌊in ore tuo⌋ ad loquendũ, ⌊&"
in corde tuo⌋ ad credendũ. Iã em̃ deus oĩbus obtulit verbũ salutis, ⌊hoc est verbũ fidei q̃d pdi"
camus⌋ .i. verbum istud, q̃d (teste scriptura) prope est tibi in ore & corde, est verbũ Christi, vel"
Johan. 5. scriptũ de Christo, quẽadmodũ ipse in Euangelio loquit: De me ille .s. Moyses, scripsit, quod
nos apostoli euangelizamus, dicẽtes. ⌊Quia si cõfitearis⌋ ô Christiane seu homo quicũq;, ⌊in"
ore tuo dñm Iesum⌋ esse regẽ Messiã, & filiũ dei corã hoĩbus, etiã corã infidelibus, si ratio exi-
gat. Vel si solus es corã deo, ⌊& in corde⌋ .i. in intellectu ⌊tuo,⌋ qui est fidei subiectum, ⌊cre-"
dideris⌋ fide formata, ⌊ꝙ deus⌋ pater vel trinitas ⌊illũ suscitauit à mortuis, saluus eris⌋ salute
Acto. 2 perpetua, de qua ait propheta: Vere in dño deo nostro salus Israel. Chrũs em̃ testatur: Qui me
Hier. 3 cõfessus fuerit corã hoĩbus, cõfitebor & ego eũ corã patre meo. Et Iohãnes: Quis est qui vincit
Matt. 10 mundũ, nisi qui credit, q̃m Iesus est filius dei? ¶ Deinde ostendit Aplus, ꝙ vera iustitia habetur
1. Johan. 5 & exercetur per fidẽ. ⌊Corde em̃ creditur ad iustitiam⌋ .i. corde credendo tendit seu proficit"
EPIS.
Dani. 6 homo ad iustificationis adeptiõnẽ vel augmentationẽ. Credẽdo em̃ meretur hom[illegible]ccati
remissionẽ, gratiæ infusionẽ, iustitiæ exercitationẽ. Fides aũt informis disponit ad hæc. Fides
Roma. 5. vero formata .i. charitati vnita, auget ac perficit ista. Per fidẽ em̃ habitat Chrũs in cordibus no
Act. 15 stris secundũ aplm. Secundũ Lucã quoq;, deus fide purificat corda hominũ, ⌊ore aũt cõfessio
fit ad salutẽ⌋ æternã adipiscendã. Quia (vt dictũ est) per cõfessionẽ Christi pdictã meretur ho
Esaiæ. 28 mo vitã æternã. Cõfessio quippe oris, est effectus fidei cordis, quẽadmodũ oratio vocalis, effe
Ro. 9 ctus est latriæ, & eleemosynarũ largitio effectus est misericordiæ. ⌊Dicit em̃ scriptura: Omnis"
qui credit in illũ, non cõfundet.⌋ Hoc in fine pcedentis cap. expositũ est. ⌊Non em̃ est distin-"
Act. 10 ctio Iudæi & Græci⌋ .i. gentilis fidelis, quantũ ad consequutionẽ salutis & gratiæ Chri. In om
ni em̃ genere, q timet deũ & operat iustitiã, acceptus est deo, apud quẽ non est personarũ acce-
ptio. Ideo oẽs generaliter saluant & iustificant p fidẽ. ⌊Nã idẽ dñs omniũ,⌋ rõne generalis do"
Hester. 13 minij, de quo scriptum est: Dñe rex omnipotens in ditione tua cũcta sunt posita. Et alibi: Deus
Judith. 9 cœlorũ, creator aquarũ, & dñs totius creaturæ, ⌊diues in oẽs qui inuocant illum⌋ .i. omniũ bo-"
Psal. 144 norum atq; pulchrorũ ac desiderabiliũ opulentia plenus, sufficiens ditare oẽs, qui intimo cor-
dis affectu eius pietatem implorant, imò indesinẽter ditans huiusmodi. Prope em̃ est dñs om-
nibus inuocantibus eũ. ⌊Omnis em̃ quicunq; inuocauerit nomen dñi⌋ .i. ipsum dñm nomine
Johelis. 2 designatũ, ⌊saluus erit⌋, modo in spe per grãm, postmodũ in re p gloriã, si tamen perseueran"
ter ac rationabilr inuocet. Hoc apud Iohelem em̃ scriptũ est. ¶ Deinceps probat, ꝙ adeptio sa
lutis per inuocationẽ præsupponit fidem. ⌊Quomodo ergo inuocabũt eum,⌋ scilicet deũ vel"
Christũ, ⌊in quẽ non crediderunt?⌋ Nequaq̃. Inuocatio em̃ fidem psupponit, sicut alibi dicit"
Heb. 11. Aplus: Accedentẽ ad deũ oportet credere. Sed videt obuiare, q̃d ait saluator Samaritanæ: Vos
Johan. 4. adoratis q̃d nescitis. Et respondendũ, ꝙ Samaritani nõ habuerũt fidẽ, quæ est virtus theologi-
ca, sicut nec hæreticus discredens in vno articulo fidei, nõ em̃ receperũt libros prophetarũ, pro
pterea nec veraciter adorauerunt. Vnde Chrũs adiecit: Eos qui adorant in spũ & veritate ad-
orare oportet. ⌊Aut quõ credent ei,⌋ scilicet deo, ⌊quẽ nõ audierũt⌋ .i. de q̃ nihil dictũ est eis?"
2. Cor. 12 Fides em̃ est ex auditu. Nã (teste philosopho) auditus est sensus disciplinæ. Cũ ergo fides non
habeatur nisi per reuelationẽ alterius, oportet vt primũ audiatur, vel per loqutionẽ internam
ab angelo, vel per loqutionẽ exteriorem ab hoĩe. ⌊Quomodo aũt audient sine pdicante?⌋ .i."
annuntiante? Loquitur aũt Aplus de auditu exteriori per hominẽ, quia hoc modo cõmuniter
adducti sunt homines ad fidem. Nihilominus secundũ Dionysiũ quidã gentiliũ solo angelorũ
Dionys. ministerio ad fidem cõuersi sunt. ⌊Quomodo vero prædicabũt⌋ .i. qua authoritate vel effica"
cia pdicatiõis officiũ assumẽt vel exequent hi, p quos alij cõuertẽdi sunt, ⌊nisi mittant?⌋ à deo"
Luc. 21 qui det eis os & sapientiã, miraculorumq; grãm? Actus nãq; pdicandi psupponit authoritatẽ
Esa. 52 officij, ideo oportet vt à deo vel eius vicẽ gerente pdicator verbi dei mittat. ⌊Sicut scriptũ est:"
Naum. 1

Quam

A Quàm speciosi pedes euangelizantiũ pacem, euãgelizantiũ bona⌋.i.valde decori sunt pedes Esa.52
& gressus atq; affectus apl'oꝝ p̃dicantiũ reconciliationẽ mundi factã p Christũ, & bona seculi
futuri, q̃ oculus non vidit, nec auris audiuit. Hoc ad literã dictũ est de p̃dicatione euãgelicæ le- Esaie.64
gis per apl'os, qbus dixit saluator: In quamcunq; domũ intraueritis, primũ dicite, Pax huic do 1.Corin.2
mui. Nostra tñ translatio cõtinet sic: Quàm pulchri sup mõtes pedes annũtiantis & p̃dicantis Matt 10
" pacẽ, annuntiantis bonũ. Ponit em̃ Esaias singulare loco pluralis. ⌊Sed non oẽs obediũt euan Esa.52
" gelio⌋.i.annuntiationi nr̃æ de Christo fidẽ recipiendo. ⌊Esaias em̃ dicit: Dñe, quis credidit Esa.53
" auditui nostro?⌋.i.mysterijs Christi, q̃ ego, alijq; prophetæ à spũ sancto audiuimus, & alijs au
dienda proponimus? Tanq̃ dicat, Pauci credent. Hoc tamen ad literã de populo Iudæoꝝ p̃di
ctũ est, quoꝝ pauci cõuersi sunt. Vnde in Iohãne legit: Cũ tanta signa fecisset corã eis Iesus, nõ Johan. 12
credebant in eũ, vt sermo Esaiæ impleret quem dixit. Dñe, quis credidit auditui nostro? ⌊Er- Esa.53
" go fides⌋ est ⌊ex auditu⌋tam eius qui in fide instruitur, quẽ oportet audire prædicantẽ q̃ eius
" qui p̃dicat, quẽ oportet audiri. ⌊Auditus aũt⌋qui ad fidẽ exigitur, est ⌊per verbũ Chr̃i⌋quod Heb.4
venit ad aures corporis, & aperit aures mentis. Nisi em̃ proponeretur verbũ dei, nõ esset audi-
" tus, fidem dispositiue inducẽs. Ipse vero habitus fidei, nõ est nisi à deo per creationẽ. ⌊Sed di-
" co,⌋interrogãdo vt magis apte respondeã. ⌊Nunquid nõ audierunt?⌋ prædicationẽ Euan-
" gelij, qui obedire noluerũt? Quasi dicat, Vtiq; audierũt, q̃d probat authoritate Psalmistæ. ⌊Et Psal.18
" quidẽ in omnẽ terram⌋Iudææ, vel in principales plagas terræ ⌊exiuit sonus eoꝝ⌋.i.p̃dicatio
" apl'oꝝ, ⌊& in fines orbis terræ⌋ exierũt⌊verba eoꝝ,⌋quia vbiq; p̃dicauerũt apostoli per se-
ipsos & suos discipulos, vt patet in diuersis legẽdis & historijs. Iohãnes quippe impleuit Chri- FINIS.
B sti ecclesijs Asiam, Petrus Italiã, Andreas Achaiam, Matthæus Aethiopiã, Thomas Indiã, Bar Marci.16
tholomæus Armeniã, Paulus totũ pene orbẽ. Hinc em̃ scriptũ est: Parauit dñs brachiũ sanctũ
suũ in oculis omniũ gentiũ. Et: Viderũt oẽs termini terræ salutare dei nostri. ¶Deinde ostẽdit Esa.52
" inexcusabilitatẽ Iudæoꝝ. ⌊Sed dico.⌋quærẽdo. ⌊Nunquid Israel⌋.i.populus Iudæoꝝ ⌊non Psalm.97
" cognouit⌋Christũ & eius doctrinã? Probat aũt Apl'us q̃d vtiq; cognouerũt. ⌊Primus Moy
" ses⌋.i.prophetaꝝ p̃cipuus, & eius q̃d iam subdit primus assertor, ⌊dicit⌋in Deut. ⌊Ego ad æ- Deute.32
" mulationẽ vos adducã, in non gentẽ, in gentẽ insipientẽ, in iram vos mittã.⌋ Translatio Hie-
ronymi talis est, Ego prouocabo eos in eo qui nõ est populus, & in gente stulta irritabo illos.
Ignis succensus est in furore meo. Loquitur aũt in p̃sona dei, vt sit sensus, Ego ad æmulationẽ
.i.inuidiã vos Iudæos adducã, non efficienter, sed permissiue, quõ p prophetã dico. Propheta
cũ errauerit, ego dñs decepi prophetã illũ, in non gentẽ.i.gentiles, ita q̃ eis inuidebitis cũ rece Ezech.14
perint libros prophetaꝝ ac legis, & in Christũ crediderint, sicut iã diu cernimus adimpletũ, in
gentẽ insipientẽ.i.idola colentẽ, q̃d est summa stultitia, & diuinoꝝ cognitionibus destituta. Esa.2
¶Dicunt aũt gentiles, nõ gens. Primo, qm̃ tẽpore suæ idololatriæ nõ pertinebant ad deũ, nec Johelis.3
erãt plebs eius. Secũdo, qa ob vitæ suæ vtilitatẽ à Iudæis reputabant vt canes. Nã Chrũs asserit: Matt.15
Non est bonũ sumere panẽ filioꝝ, & mittere canibus. Et Moyses: Proijcietis ea canibus. Vbi p Exo.22
canes significant gentiles. Vel sic, Ego ad æmulationẽ.i.inuidiã contra Christũ vos inducã in
non gentẽ, in gentẽ insipientẽ.i.ita vt derelicti à me propter vestrã malitiam, efficiamini non
gens mea, & populus stultus. In irã vos mittã.i.in indignationẽ & iracundiã cõtra Christũ &
eius discipulos mitti à dæmone permittã. Vel, in iram.i.in vindictã iustitiæ meæ, videlicet in
pœnã vobis à Romanis inflictã, mittam vos, effectiue propter peccata in Christũ commissa.
C ¶Post hæc ostendit Apl'us authoritate Esaiæ Iudæoꝝ excæcationẽ propter suam cõtra Chri
" stũ peruersitatẽ, & gentiũ illuminationẽ. ⌊Esaias aũt audet⌋.i.audacter se habet prænuntian-
do cæcitatẽ Iudæoꝝ, illuminationemq; gentiũ. Ex qua p̃nuntiatione imminebat ei persequu-
" tio à Iudæis sui tẽporis, imò & periculũ mortis, ⌊& dicit⌋ in persona Christi. ⌊Inuentus sum⌋ Esa.65
" per fidem & cõtemplationem, ⌊à non quærentibus me⌋.i.à gentibus, qui me nõ requirebant,
" quousq; misi ad eos apostolos meos, & ita eos misericorditer pueni, ⌊palã,⌋nõ per speciẽ, sed
" per fidẽ illuminatã, per scripturas & signa⌊apparui his, qui me nõ interrogabant⌋.i.prædictis
" gentibus, qui nõ sciscitabantur ab alijs, quomodo possent venire ad me. ⌊Ad Israel autem⌋.i.
" populum Iudæoꝝ ⌊dicit⌋Esaias cap. præmemorato in Christi persona. ⌊Tota die⌋.i.assi-
" due eo tempore, quo inter Iudæos conuersabar ac docui, ⌊expandi manus meas⌋corporales Ibidem.
" ac sp̃uales ⌊ad populum nõ credentem & cõtradicentem mihi⌋ingratos, perfidos, atq; blas-
phemos Iudæos, quibus varia beneficia sp̃ualia & corporalia præbui, esurientes alendo, ægros
sanando, ignorantes docendo, & tandem in cruce pro eoꝝ salute brachia extendendo. Quia Johan.18
hoc loco dicit Apostolus, Israel, seu Iudeos cognouisse Christũ, cõsiderando qũo hoc intelligẽ
dum sit. Quidam igitur dicunt quod legisperiti sciuerunt eum esse Christum, propter miracula
& scripturas. Vnde Nicodemus legisperitus dixit: Scimus quia à deo venisti magister. Nemo
em̃ p̃t hæc signa facere q̃ tu facis, nisi fuerit deus cũ illo. Ex inuidia ergo auerterunt populum, ne Johan.3
crederent eũ esse Christũ. Glossa vero affirmat Iudæos sic cognouisse, vt nec rõne nec authori Matth.2
tate contradicere potuerint, sed nõ vere cognouerunt, ita vt mẽti eoꝝ bene sederet, Thomas

dicit (de cuius dicto sæpe miratus sum), idē dicit Ambrosius, ꝙ certe nouerunt eū esse Christū D
in lege promissum vt hominē, sed nō cognouerūt naturā eius diuinā. Verū cū Petrus apostolus
Acto.3 1.Corin.2 apertissime dicat: Fratres, scio quia ꝑ ignorantiā peccastis, sicut & principes vestri. Et Paulus
Matt.16 Si cognouissent (inquit) nunꝗ dn̄m gloriæ crucifixissent. Chrūs quoq; pharisæos redarguit, ꝙ
Dan.9 eius aduentū nō cognouerūt ex vaticinio Danielis, q̄ tēpus illud determinauit: Faciē (inquit)
cœli iudicare nostis, signa aūt tempoꝝ nō potestis. Vnde secundū Augustinū, diuino modera
Augustin. mine factū est, vt prius Christi aduentus esset occultus, qm̄ si manifestus fuisset, nemo illū iudi-
care aut occidere ꝓsumpsisset. Hinc igiť puto Iudæos sic agnouisse Christū, sicut cognouerunt
diaboli, qui à principio natiuitatis vsq; ad horā passiōis, nunꝗ habuerūt certā & stabilē de Chri
sto notitiā, sed cōiecturalē, nutantē atq; ambiguā. Interdū eñ, visis aliquibus mirabilibus Chri
Matt.4 Matth.8 dixerunt: Scimus quis sis. Et: Iesu fili dei, q̄d venisti torquere nos? Interdū vero visis humilita-
Luce.8 tibus & pœnalitatibus eius, æstimauerunt eū nō esse Christū. Propter q̄d mortē eius procura-
Matt.4 uerunt. Ita Iudæi qn̄q; verisimiliter suspicabātur eū esse Christū, vt cū dixerunt: Si tu es Chrūs,
Joban.10 dic nobis palā. Quandoq; aūt scandalizabātur in verbis, factis ac passionibus Chri, putātes eū
non esse Christū. Tandē vero, ꝓualente inuidia, & sacerdotū ac legisperitoꝝ persuasione po-
pulū auertente, pene oēs opinati sunt eū nō esse Christū, dicētes concorditer: Sanguis eius sup
Matt.27 Joban.18 nos & super filios nostros. Et: Si nō esset hic malefactor, non tradidissemus eum.

¶ Elucidatio Cap. XI. scilicet, Dico ergo: Nunquid repulit deus populum suum? Arti. XV.

DE reprobatione Iudæoꝝ iam multa cōmemorauit ap̄lus, ne ergo ex hoc gentiles oc E
casionē acciperēt spernendi ac insultandi Iudæis, ostēdit ap̄lus genus Iudæoꝝ non
oīno esse abiectū. ⌊Dico ergo⌋ per modū interrogātis, vt alioꝝ q̄stioni respōdeā,
⌊Nunquid repulit deus populū suū?⌋ Nunq̄d oīno abiecit Iudæos? ⌊Absit. Nā &
ego⌋ Paulus ap̄lus ⌊Israelita sum⌋ natus ⌊ex semine Abrahā, de tribu Beniamin,⌋ filij Iacob.
⌊Nō repulit⌋.i. nō dimisit, sed gratiose vocauit ⌊deus plebē suā (Iudaicā) quā ꝓsciuit⌋ per ap
probationē.i. quā ꝑdestinauit ad vitā, videlicet ap̄los & alia multa milia Iudæoꝝ. Et hoc decla
3.Reg.19 rat ap̄lus per simile, quod contigit sub Helia. ⌊An nescitis⌋.i. scire & considerare de[illegible] ⌊in
Helia⌋.i. de Helia propheta, ⌊quid dicit scriptura, quēadmodū interpellat⌋.i. ad iudicādum
inuocat ⌊deū⌋ zelo iustitiæ, non affectu inuidiæ, ⌊aduersus Israel?⌋.i. decē tribus idololatriæ
deditas, dicēs: ⌊Dn̄e, prophetas tuos occiderūt⌋ tēpore Achab & Iezabel. Quoniā reprehēde
runt idololatriam eoꝝ, ⌊altaria tua suffoderunt⌋.i. funditus destruxerūt, ne remanerent loca
Deu.16 cultus diuini. Solebant aūt filij Israel etiā boni, immolare in excelsis seu locis sublimibus cōstru
3.Regū.3 ctis illic primo altaribus, ⌊& ego relictus sum solus⌋ cultor tuus. Putabat nāq; Helias oēs bo
nos in Israel fuisse occisos, ꝓsertim prophetas: nesciens quō Abdias procurator Achab abscon
disset centū quinquaginta prophetas in speluncis. Spūs eñ prophetiæ, nec semp, neq; de omni
3.Reg.18 bus simul illuminat corda prophetaꝝ: quia & donū prophetiæ nō inest per modū habitus. Vn
2.Regū.7 de cū Dauid dixisset ad Nathan prophetā, quō vellet ædificare domū dn̄o, statim respondit:
Omnia quę sunt in corde tuo fac. Quod paulo post deus prohibuit. Helisæus quoq; de muliere
Sunamite loquens: Anima eius (inq̄t) in amaritudine est, & dn̄s celauit me. Propterea dicit Gre
4.Reg.4 gorius, ꝙ prophetæ ex magno vsu prophetādi, quædā dixerūt per spm̄ propriū q̄ putabant se
Grego. dicere per spm̄ prophetiæ. Hoc tñ de scripturis prophetaꝝ veritatē nō habet: qm̄ nihil scripse
runt nisi ꝑ spm̄ sanctū, ⌊& quærūt animā meā⌋.i. vitā meā extinguere quærūt. Iezabel eñ cū
suis ministris quærebat Heliā occidere. ⌊Sed q̄d dicit illi⌋ Heliæ ⌊diuinū responsum?⌋ tollens
3.Reg.19 eius errorē. Deinde ponitur responsio dei. ⌊Reliqui mihi⌋.i. ad gloriā nominis mei ab idolola
tria ꝓseruaui, ⌊septē milia viroꝝ.⌋ Hoc dicitur, vel quia tot erant determinate, vel ad designā
dū vniuersitatē bonoꝝ relictoꝝ. Per septenariū eñ vniuersitas, per millenariū vero perfectio
designatur. Porrò de mulieribus, & his qui infra annū vicesimū erant, deū colentibus, nō fit mē
Rufin. tio secūdum cōsuetudinem Hebræoꝝ, qui nec pueros nec fœminas soliti sunt numerare. Hi ta
men forsan plures fuerunt, q̄ viri: maxime, cū fœminæ soleant esse deuotiores viris, ⌊qui non
curuauerūt genua (sua) ante Baal⌋ deū Achab & Iezabel. ⌊Sic ergo & in hoc tēpore⌋ nouæ le
Esaie.46 gis, & primi aduētus Christi, seu ꝑdicationis ap̄loꝝ, de quo scriptū est: Ecce nūc tēpus accepta
2.Cor.6 bile, ⌊reliquiæ⌋.i. aliqui pauci ex multis deo relicti.i. à deo cōseruati, ⌊secūdum electionē gra
tiæ⌋.i. per gratiosam electionē, vel per grām ex diuina electiōe procedēte, ⌊saluæ factæ sunt⌋
.i. liberatæ, vocatæ, & iustificatæ per Christū. ⌊Si aūt gratia⌋.i. si per gratiā salutē hanc conse-
Tit.3 quutæ sunt ⌊iam nō ex operibus⌋.i. non propter merita propria sunt saluatæ. Ideo dicit alibi
Ap̄lus: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secūdum suā misericordiā saluos nos fe-
Johā.15. cit. Et Chrūs: Nō vos me elegistis, sed ego elegi vos. ⌊Alioquin grā iam nō est grā⌋.i. si dican
tur saluæ factæ istæ reliquiæ per grām & etiam propter merita, tunc grā nō erit gratia, quia nō
Roma.4 gratis ꝓstatur, sed erit debitū. Dictū est eñ supra: Et qui operatur, merces non imputať secun-
dum gratiā, sed secundū debitum. ⌊Quid ergo⌋ restat concludendum ex his? Hoc vtiq; quod
subditur

A subditur.⌊Quod q̃rebat Israel⌋.i.cõis & maior pars Iudæoꝝ,⌊hoc nõ est cõsequutus,⌋vide-
licet saluationẽ verã p̱ Christũ,⌊electio aũt⌋.i.p̃dictæ electæ reliquiæ,⌊consequuta est⌋grãm
istã.⌊Cæteri vero⌋Iudæoꝝ⌊excæcati sunt⌋corde,⌊sicut scriptũ est:Dedit⌋non influendo Esa.6
malitiã,sed p̱mittẽdo eandẽ,⌊illis⌋excæcatis Iudæis,⌊deus spm̃ cõpunctionis⌋.i.animũ inui
diosum eos pũgentẽ ex inuidia Chr̃i ac Christifideliũ,deditq́; eis hoc modo⌊oculos⌋interio
res⌊vt nõ videant⌋.i.rationẽ obtenebratã,ne Christũ & eius mysteria intelligãt,⌊& aures⌋
cordis,⌊vt nõ audiãt⌋obediẽter p̃dicationẽ Euãgelij,⌊vsq; in hodiernũ diẽ.⌋Hæc dictio,vt,
tenet hic cõsecutiue,nõ causaliter.Nostra trãslatio cõtinet sic,Audite audiẽtes,& nolite intelli
gere:& videte visiones,& nolite cognoscere.Excæca cor populi huius &c.⌊Et Dauid dicit⌋ Psalm̃.68
in psalmo.⌊Fiat mẽsa eoꝝ corã ipsis in laqueũ⌋.i.mẽsa Iudæoꝝ illaqueet eos.Quod & factũ
est.Siue p̱ mẽsam intelligat̃ sacra scriptura,quã Iudæi carnaliter intelligẽdo,laqueo dæmonum
strangulãtur.Siue mẽsa,quã Chr̃o crucifixo fecerũt,offerẽtes ei acetũ & fel.Propter quã men Iohan.19 Psalm̃.68
sam meruerũt illaqueari.Vnde p̃dictis verbis p̃posuit Dauid in Chr̃i persona:Et dederunt in
escam meã fel &c.Potest q̊q; per mẽsam intelligi corporalis mẽsa Iudæoꝝ,qñ post Chr̃i ascẽ-
sionẽ cõgregati sunt in Hierusalẽ,vt pascha celebrarẽt & epularẽtur,& anteq̃ egrederent̃,à Ro
manis obsessi sunt.Quælibet haꝝ mẽsa facta est eis,⌊& in captionẽ,⌋qua capti sunt ab inuisi-
bilibus ac visibilibus hostibus.s.dæmonibus q̃tũ ad animã:& Romanis q̃tũ ad corpora,⌊& in
B scandalũ⌋.i.ruinã de vno pc̃tõ in aliud,⌊& in retributionẽ illis,⌋aliaꝝ pœnaꝝ ipsis inflictaꝝ
in vltionẽ sanguinis Chr̃i.⌊Obscurent̃ oculi eoꝝ(interiores)ne videãt⌋.i.lumine fidei priuẽ
tur,ne suũ errorẽ aut Chr̃i veritatẽ intelligãt,⌊& dorsum⌋eoꝝ affectum,q̱ more dorsi onera
cordis portat⌊semp̱ incurua⌋à rectitudine iustitiæ atq; amore cœlestium ad ista terrena.Vel,
dorsum eoꝝ semp̱ incurua.i.seruituti alioꝝ subijce eos:sicut iã cernimus factũ,quia Iudæi vbiq;
seruiunt alijs.Sic em̃ in psalmo habet̃:Diuertit ab oneribus dorsum eius.⌊Dico ergo:Nunq̱d Psalm̃.80
sic offenderũt⌊excæcati Iudæi⌋vt caderent?⌋à statu salutis,videlicet vt ex eoꝝ pc̃tõ nulli se-
quatur vtilitas?⌊Absit.⌋Nõ enim permitteret deus mala,nisi aliqua bona cõsequerẽtur ex eo.
⌊Sed illoꝝ delicto⌋.i.Iudæoꝝ obstinatio atq; p̱fidia,⌊salus est gentibus⌋.i.occasionẽ salutis
gẽtilibus p̃buit:quia Iudæis p̃dicationẽ Chr̃i,& aplõꝝ spernẽtibus,facta est iusta ad gẽtes trã- Act.13
migratio,prout in actis Paulus Barnabasq́; dixerũt:Vobis oportebat primũ loqui verbũ dñi,
sed q̃a repulistis illud,ecce cõuertimur ad gẽtes.Sic em̃ p̃cepit nobis dñs,⌊vt illos æmulẽtur⌋
.i.quatenus Iudæi imitent̃ gentiles ad fidẽ conuersos,exemplo eoꝝ fidẽ amplectendo,sicut iã
particulariter factũ est,& circa finẽ seculi generaliter fiet,cũ venerit Helias & restituerit omnia
⌊Quod si delictũ illoꝝ⌋.i.incredulitas Iudæoꝝ⌊diuitiæ sunt mũdi⌋.i.occasio sp̃ualium diui Matt.17
tiarũ,videlicet cœlestiũ gratiaꝝ gentiliũ,sicut iam dictũ est,⌊& diminutio eoꝝ⌋.i.si depau-
peratio vel paucitas Iudæoꝝ ad fidẽ cõuersoꝝ,puta apostoli,⌊diuitiæ(sunt)gentiũ⌋.i.instru
mẽtales causæ,per quas sp̃ualiter ditatæ sunt gẽtes,participãdo copiosa munera grãe Christi,
⌊quãto magis plenitudo eoꝝ?⌋.i.omnimoda & plena cõuersio Iudæoꝝ,in fine mũdi futura,
vtilis tũc erit alijs?Bonũ em̃ est potior causa boni,q̃ malũ.⌊Vobis em̃ dico gẽtibus⌋ad fidẽ cõ
uersis,⌊q̃diu quidẽ ego sum gentiũ apl̃us⌋.i.ad gentiũ cõuersionẽ specialiter deputatus.Sicut Act.22
dñs aiebat ad me:Vade,q̃a ad gẽtes longe mittã te.Hoc aũt fuit toto tẽpore p̃dicationis meæ,
⌊ministeriũ meũ honorificabo⌋.i.apostolatus mei officiũ.s.actum p̃dicationis reuerẽter im
C plebo,faciendo vltra debitũ,intendẽdo videlicet nõ gentium solũ,sed & Iudæoꝝ conuersioni
⌊si quo modo(.i.aliquo modo)ad æmulandũ⌋fidẽ meam⌊prouocem⌋verbis,signis ac mo-
ribus⌊carnẽ meam⌋.i.Iudæos mihi carnali affinitate cõiunctos,⌊& saluos faciam⌋disposi-
tiue ac instrumẽtaliter⌊aliquos ex illis.⌋Scio em̃ me nõ omnes posse conuertere,cũ hoc in fi-
ne mundi futuꝝ sit.⌊Si em̃ amissio⌋.i.perditio⌊eoꝝ reconciliatio est mũdi⌋.i.gentiliũ occa
sionaliter,⌊quæ assumptio⌋.i.quis erit fructus electoꝝ Iudæoꝝ ad fidem,⌊nisi vita ex mor- Zacha.10
tuis?⌋.i.spiritualis viuificatio gentium,à morte peccati resurgentium,per prædicationem ele
ctorum Iudæorum, videlicet apostoloꝝ? Magis em̃ proficere debet electorum assumptio,q̃
reproborum repulsio.¶Deniq;,quod Iudæi quandam habilitatem habeant ad cõuersionem,
nec de eis desperandum sit,manifestat Apostolus per similitudinem delibationis & massæ,ra-
dicis quoq; & rami.Delibatio autem est modicum quid de re aliqua sumptũ,ad experiendum
valorem totius.Itaq; ait.⌊Quòd si delibatio sancta est⌋.i.si paruus grex ex multitudine Iudæo
rum ad gratiam dei assumptus, videlicet ordo apostoloꝝ & alioꝝ ex Iudaismo credentium,
sanctus est,⌊& massa⌋.i.tunc etiam tota multitudo poterit sanctificari.⌊Et si radix sancta,⌋
.i.cum ipsi patriarchæ & prophetæ,de quibus velut de radicibus pullulauit plebs Iudæoꝝ,fue
rint sancti,⌊& rami⌋.i.nati ex eis poterunt sanctificari.Hæ ergo similitudines intelligendæ Eccl.44
sunt,quantũ ad potentiã seu aptitudinẽ,non quantũ ad actum,quia & delibatio,massa,radix &
ramus non cõueniunt hominibus,nisi metaphorice. ¶Deinceps apostolus reprimit gentes à
cõtemptu Iudæorum,eo q̄ gentes per fideles Iudæos cõuersi sint.⌊Quòd si⌋.i.quãuis⌊aliqui
ex ramis⌋.i.populo isto ex patriarchis nato,⌊fracti sunt⌋.i.à fide & gratia patriarchaꝝ alie- Matt.21

nati ac mortui, ⌊tu aũt⌋ gentilis ⌊cũ oleaſter eſſes⌋.i. propter pctã tua, ſimilis oliuæ ſylueſtri, D
amarę ac ſterili ⌊inſertus⌋.i. diuina miſeratiõe incorporatus atq; p grãm adunatus ⌊es in illis⌋
.i. in ramis ſanctis ac ſtãtibus. ſ. apoſtolis, cæteriſq; electis Iudęis. Vel, in illis. i. loco ramorũ fra
ctorum, ⌊& ſocius radicis⌋.i. collega & cõſors ſeu particeps patriarcharũ, imitãdo fidẽ ipſorũ,
⌊& pinguedinis oliuæ⌋.i. ſocius ſpũalis opulẽtiæ, cõſolatiõis & grãe aplorũ ſeu electorũ Iudæ
Pſalm. 51 1. Petri. 1. orũ, quorũ quilibet erat ſicut oliua fructifera, in domo dei ⌊factus es. Noli gloriari⌋ inaniter & ſu
perbe ⌊aduerſus ramos⌋ fractos. i. infideles Iudæos, quaſi non poſſent reparari. ⌊Quòd ſi gloria-
ris⌋ cõtra illos inaniter, ecce dico tibi verbũ, per qd poteris errorẽ tuũ aduertere, ⌊nõ tu radi-
cẽ⌋.i. plebẽ Iudaicã ⌊portas,⌋ eã ſuſtentando aut roborãdo, ⌊ſed radix⌋.i. plebs iſta portat
⌊te,⌋ docẽs ac roborãs te in via Chri. Gentiles enim ex Iudæis ſpũaliter nati ſunt, recipiẽdo per
eos fidẽ & Euãgeliũ Chri, idcirco nõ debẽt inſultare Iudæis. ¶ Deinde aplus ſoluit obiectionẽ
gẽtiliũ arguentiũ ſe poſſe gloriari cõtra ramos fractos, quãuis nõ cõtra radices, ramoſq; ſtãtes.
⌊Dicis ergo⌋ tu gentilis, ⌊Fracti ſunt rami⌋.i. Iudæi à grã exciderũt, ⌊vt ego inſerar⌋ ſecundũ
Eſa. 7 modũ iam declaratũ. ⌊Bene⌋.i. ita ſit, & verũ dicis. Nã ⌊Propter incredulitatẽ⌋ ſuã & cordis
obſtinationẽ ⌊fracti ſunt, tu aũt fide.⌋ virtute & merito fidei tibi cõceſſæ ⌊ſtas⌋ corde erectus
ad deũ. Veruntñ ⌊Noli altũ ſapere⌋.i. ſuperbire, vel de teipſo ſublimiter qd ſentire, pferendo
te illis, quaſi tu tm̃ dilectus ſis deo, vt deus pmiſerit illos frangi, quatenus tu inſeraris. Illi enim fracti
ſunt directe & p ſe, propter ſuã incredulitatẽ, ſed propter tuã inſertionẽ fracti ſunt indirecte
& occaſionalr, ⌊ſed time⌋ iudicia dei, filiali ac caſto timore. Hoc qd dictũ eſt, Noli altũ ſapere,
quidã allegare ſolẽt aduerſus ſtudioſos, q libros difficiles & profundos legere ſolent, nõ intelli-
gentes mentẽ apoſtoli, neq; pẽſantes formã & finẽ introductiõis horũ verborũ. Aliqui tamen E
Pſal. 130 ambulãt in mirabilibus ſup ſe, qbus melius eſſet circa propriorũ vitiorũ eradicationẽ, atq; dñi-
cæ paſſionis meditationẽ occupari aſſidue. Cur aũt gentilis cõtra Iudæũ ſuperbire nõ debeat,
ſubdit. ⌊Si enim deus naturalibus ramis⌋.i. Iudæis filijs prophetarũ ac patriarcharũ, q ratiõe ori-
Matth. 8 ginis videbant ſpecialiter ptinere ad numerũ electorũ, qui à Chro appellati ſunt filij regni, ⌊nõ
pepercit,⌋ ſed eos propter ſuperbiã dereliquit & ſpreuit, vide ⌊ne forte nec tibi parcat⌋ q alie-
1. Iohan. 2 nigena eras & oleaſter. Ex pinductis infert aplus ſaluberrimã admonitionẽ. ⌊Vide ergo⌋ ò gẽ-
tilis Chriſtiane. i. diligẽter cõſidera ⌊bonitatẽ⌋.i. miſericordiã ⌊& ſæueritatẽ⌋.i. rigorẽ iuſti-
Pſal. 100 tiæ ⌊dei,⌋ vt dicas veraciter cũ Pſalmiſta: Miſericordiã & iudiciũ cantabo tibi dñe. Et rurſus:
Pſal. 24 Vniuerſæ viæ dñi miſericordia & veritas, ⌊in eos quidẽ q crediderũt⌋ peccãdo & pœnã debi
tã ſuſtinẽdo. ſ. in Iudæos, vide ⌊ſæueritatẽ⌋.i. diſtrictã dei iuſtitiã, qua illos iuſte reliquit, ⌊in te
aũt⌋ ad Chriſtũ cõuerſo, vide ⌊bonitatẽ dei⌋.i. clementiã dei, ⌊ſi pmanſeris in bonitate⌋.i. in
bona & virtuoſa cõuerſatione. ⌊Alioquin & tu excideris⌋ à myſtico corpore Chri, atq; à ra-
dice ac oliua pdictis, eriſq; ſtirps inutilis, & igni traderis. Cũ ergo ignoremus an permãſuri ſi-
Iohan. 15 mus in bonitate, oportet nos ſemp eſſe timoratos atq; ſolicitos, attendẽtes & vigilãter implen
tes illud Deut. Cuſtodi temetipſm, & animã tuã ſolicite, & ne obliuiſcaris verborũ dei tui, cũctis
Deute. 4 diebus vitæ tuæ. ⌊Sed & illi⌋ fracti rami, infideles Iudæi ⌊ſi nõ permãſerint⌋ finaliter ⌊in in-
credulitate, inſerent⌋ cõſortio electorũ ſeu radici ſuæ, videlicet patriarchis, & erũt veri filij eorũ
Iob. 8 nõ ſolũ carnali origine, ſed fide ac opere, ⌊potẽs eſt enim deus,⌋ cui nihil difficile eſt, ⌊iterũ inſe-
Eſa 43 rere illos⌋ impios iuſtificãdo, ideo deſperãdũ nõ eſt. ⌊Nã ſi & tu⌋ gentilis ⌊ex naturali exciſus
es oleaſtro⌋.i. à cõuerſatione vitioſa & ſterili liberatus, & p hoc à teipſo mutatus, qui eras ole- F
aſter naturalis per ſimilitudinẽ, qm̃ in gentilitate natus ac enutritus fuiſti, ⌊& cõtra naturã⌋.i.
Matt. 15 ſolitũ curſum naturæ, q nõ ſolet ſurculũ malũ inſerere arbori bonæ, ⌊inſertus⌋.i. intime reco
pulatus ⌊es⌋ p fidẽ, charitatẽ & grãm ⌊in bonã oliuã⌋.i. oliuæ bonæ, pingui & fructuoſæ, vi-
delicet ſanctis patriarchis atq; apoſtolis ſpũali pinguedine, internæ cõſolationis, ſynceriſſimæ
cõtemplationis ac feruidæ dilectionis copioſe repletis, ⌊quãto magis hi, q (ſunt) ſecundũ natu
rã⌋.i. Iudæi qui ſunt naturales rami, vt patuit, ⌊inſerẽtur⌋.i. incorporabũtur ⌊ſuæ oliuæ⌋.i.
Origenes populo ſuo electo, ſi nõ permãſerint in incredulitate. Nẽpe (vt ait Origenes) facilius eſſe videt
propriæ arboris ramos ſuæ radici reddere, q inſerere alienos. Si ergo gentiles inſerti ſunt fidei
apoſtolorũ ac prophetarũ, multo facilius Iudæi inſeri poterũt, ſi tamen fecerint, quod in ſe eſt.
⌊Nolo enim vos ignorare (ò) fratres myſteriũ⌋.i. diuinũ ſecretũ, ſeu occultũ dei iudiciũ, ⌊hoc⌋
EPIST. quod ſubdit, ⌊vt non ſitis vobiſipſis⌋.i. in proprijs oculis ⌊ſapientes, quia cæcitas ex parte⌋.i.
quia ſpũalis excæcatio ⌊contigit in Iſrael⌋.i. in populo Iudæorũ, quæ cæcitas duratura eſt, ⌊do-
nec plenitudo gentiũ⌋.i. vniuerſitas gentilium pdeſtinata, ⌊intraret⌋ ſtatum ſalutis, & Chri-
Hiere. 33. ſti ouile, ⌊& ſic⌋ ingreſſis gentilibus, ⌊omnis Iſrael⌋.i. totus populus Iudæorũ ⌊ſaluus fieret⌋
credendo in Chriſtũ. Quod erit circa terminũ mundi, pdicantibus Helia & Enoch, qui pate-
facta Antichriſti nequitia, populum Iudæorũ tunc ſuperſtitem exiſtentẽ conuerterẽt, quem-
Malac. 4 admodũ per prophetã dñs proteſtat: Ecce ego mittã vobis Heliã prophetã, anteq veniat dies
dñi magnus & horribilis, & cõuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorũ ad patres, de qua etiã finali
Oſee. 3 Iudęorũ conuerſione & longa eorũ interim deſolatione ſcriptũ eſt per prophetã: Dies multos
ſedebũt

A sedebũt filij Israel sine rege & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephot, & sine Teraphin. Et post hæc reuertent filij Israel, & quærent dñm deũ suum, & Dauid regẽ suum, & pauebunt ad dñm, & ad bonũ eius in nouissimo dierũ. Per Dauid aũt omẽs intelligunt Chrm.
⌊Sicut scriptũ est⌋ apud Esaiã secundũ translationẽ septuaginta. ⌊Veniet ex Sion⌋.i. ex populo Iudæorũ nascetur & egredietur Chrus, ⌊qui eripiat⌋ modo, quantũ ad aliquos ⌊& auertat⌋ in fine mundi cõiter ⌊impietatẽ⌋.i. infidelitatẽ & cætera vitia ⌊ab Iacob⌋.i. à populo Iudæorũ. ⌊Et hoc illis à me testamentũ⌋.i. euangelica lex seu firma promissio hæreditatis æternæ dabitur Iudæis à me ⌊cũ abstulero pctã eorũ⌋ in fine mundi cũ conuertero eos ad Christũ. Sic eñi alibi scriptũ est: Reuertet & miserebit nri. Deponet omẽs iniqtates nras & projciet in profundũ maris omia pctã nostra. ¶ Porrò translatio Hieronymi talis est: Timebunt qui ab occidente nomen dñi, & qui ab ortu, gloriam eius, cum venerit quasi torrens violentus, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Hoc fœdus meum cum eis. Esa. 59 Matth. 7 Esa. 59
⌊Secundũ Euangeliũ quidẽ⌋.i. propter euangeliũ Chri, cui contradicunt, sunt Iudæi iã ⌊inimici⌋ deo & bonis hoibus. Et hoc ⌊propter vos⌋ id est, ad vestrã vtilitatẽ, quia (vt dictũ est) ideo permisit eos deus excæcari, vt eorum excæcatio esset occasio illuminationis gentilium. Luce. 3 Esaie. 6. Johan. 12
⌊secundũ electionẽ aũt⌋.i. propter gratiã eligentis, sunt quidã eorũ ⌊charissimi⌋ deo.i. singulariter prælecti, sicut Apostoli, ⌊propter patres⌋.i. vt promissiones factæ patriarchis, impleantur, in his electis reliquijs Iudæorũ. Vel, secundũ electionẽ, id ẽ, ob exhibitionẽ beneficiorũ
B dei eis collatorũ, & quia ad cultum dei specialiter deputati fuerunt, sunt charissimi. Et hoc propter patres.i. quia de semine patriarcharũ sunt. Cũ aũt propter patres sint charissimi secundũ electionẽ subiungitur: ⌊Sine pœnitentia eñi⌋.i. sine variatione propositi & dolore ⌊sunt dona⌋ dei gratuita ⌊& vocatio dei⌋ qua vocat, vel vocare decreuit, electos ad gratiã, hoc est, deus non pœnitet de hoc quod aliquibus Iudæorũ decreuit atq; promisit salutẽ conferre. Idcirco sicut, promisit patriarchis conuersionẽ Iudæorũ, sic fiet. Vnde scriptũ est: Porrò triũphator in Israel pœnitudine non flectetur. Neq; eñi homo est, vt agat pœnitentiam. Et Iacobus: Apud quẽ non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Quod ergo in Genesi ait: Pœnitet me fecisse hominẽ, metaphorice dicitur. Sicut & illud: Tactus dolore cordis intrinsecus. Vel, sic: Sine pœnitentia eñi hoĩs præcedente, sunt dona dei & vocatio ad fidem. Non eñi propter meritum propriũ quisquã ad fidẽ vocatur, gratiamq; primã sortitur. ¶ Ponit præterea sanctus Apostolus conuenientiã quandã ad declarandũ, q Iudæi tandẽ misericordiã cõsequent. 1. Regũ. 15 Jaco. 1 Gene. 6 Ibidẽ
⌊Sicut eñi aliquando⌋.s. tpe idololatriæ vestræ, ⌊& vos⌋ gentiles ⌊non credidistis deo⌋ sed idolis ⌊nunc aũt⌋ tẽpore euangelicæ prædicationis, ⌊misericordiã⌋.i. gratiã dei ⌊consecuti estis ppropter illorũ⌋ videlicet Iudæorũ ⌊incredulitatem⌋.i. occasione incredulitatis eorum. Quia illorum damnatio & excisio fuit occasionaliter vestra salus, atq; insertio, sicut ostẽsum ẽ. Actorũ. 13
⌊ita & isti⌋ Iudæi ⌊nunc⌋ tẽpore gratiæ, ⌊non crediderunt in vestrã misericordiã⌋ id est, nõ crediderunt quod veraciter misericordiã consecuti essetis. Vel non crediderunt, id est, credendo non peruenerunt in vestrã misericordiã.i. fidẽ & gratiã à deo vobis clementer exhibitam ⌊vt & ipsi misericordiã consequantur⌋ hoc est, miseratio vobis impensa fiat eius miseratio-
C nis acquirendæ occasio. Qm deus, qui nunc misertus est gentibus tandem dignum ducet misereri Iudæis, qui olim fuerunt populus peculiaris. Sic ergo de Iudæis & Gentibus factum est. Deuter. 7 14. 25 Matt. 28
⌊Conclusit eñi⌋.i. esse conuicit, seu cõcludi pmisit ⌊deus omia⌋.i. genera hoĩm.s. Iudæos & Gẽtiles ⌊in incredulitate⌋ Vterq; eñi populus multoties idolis deseruiuit, ⌊vt oĩm misereat⌋ id est, quosdam ex omibus illis conuertat, ac saluet. Hæc dictio, vt, tenetur hic consecutiue, non causaliter, quia non ideo permisit deus illos errare, vt misereretur eis. Sic enim nostra malitia esset directe causa glorificationis, seu manifestatio pietatis diuinæ, & ita placeret deo. Indirecte tamen est causa eius, vt dictum est, secundum quod bonus deus non permitteret mala, nisi bona elicerentur ex malo. Ex consideratione insup mirabilium, quæ de prędestinatiõe, ac reprobatiõe, & eorũ quę sequunt ex illis inducta sunt, admirãs Aplus, stupẽs ac tremẽs exclamat: 1. Timo. 2
⌊O altitudo⌋.i. sublimis pfunditas & pfunda sublimitas ⌊diuitiarũ⌋.i. plenitudinis ⌊sapiæ⌋ quãtũ ad diuina & supiora, ⌊& sciæ⌋ quãtũ ad humana ac inferiora ⌊dei⌋ oĩa cognoscẽtis. Cuius notitia q̃uis in se vna & simplex cõsistat, multis tñ noĩbus designat scdm diuersitatẽ eorũ quę cognoscunt. Quãta aũt sit altitudo sapiæ & sciæ dei, ex scriptura aliq̃ modo innotescit. Ait eñi Psalmista: Magnus dñs noster, & sapiæ eius nõ est numerus. Itẽ: Mirabilis facta est scia tua ex me, cõfortata est & nõ potero ad eã. Altitudo ãt diuitiarũ sapiæ dei aliud nõ est, nisi sapĩa dei altissima atq; plenissima, ⌊q̃ incõprehẽsibilia sunt iudicia eius.⌋ Siue p iudicia dei intelligamus dispositiões rerũ seu decreta dei de rebus, scdm q̃d dispositõẽs istæ sunt in mẽte diuina, siue effectus diuiæ iustitię, q̃s deus iudicãdo efficit in rebus. Certũ est, q iudicia ista oẽm capacitatẽ mẽtis humanæ prorsus excedũt, quẽadmodũ sapĩa, scĩa, & iustitia vnde procedũt. Propter quod scriptũ ẽ: Fortissime, magne & potẽs, deus exercituũ nomẽ tibi, magnus cõsilio, & icõprehẽsibilis cogitatu. Iob quoq; ait: Digne eũ inuenire nõ possumus. Magnus fortitudine, & iudicio EPIST. Psalm. 47 146. Psalm. 138 Hiere. 32 Job. 37

& iustitia, & enarrari non potest. Ideo timebunt eum viri, & nō audebunt contemplari omēs, D qui sibi videnť sapientes, ⌊& (quàm) inuestigabiles⌋ sunt ⌊viæ eius⌋.i. processus seu executiones operum diuinoꝝ, quia nec modū emanationis rerum à deo, nec gubernationis, nec modū beatificationis electoꝝ intelligere possumus. Ideo Salomon dicit: Cunctæ res difficiles, non Eccl's.1 pōt hō eas explicare sermone. ⌊Quis em̄ cognouit sensum dn̄i?⌋.i. dictamē intellectus diuini Sapiæ.9 de rebus videlicet, q̄d deus de creaturis suis facere cogitauit, q̄d de singulis sentiat, q̄d de oībus Esaiæ.40 intra se iudicet: nescit quoq; homo an amore dignus sit, an odio. Ideo in libro Sapiētiæ legiť: Eccl's.9 Sapiæ.9 Sensum tuum domine quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris spiritum tuum de cœlis? ⌊aut q̄s cōsiliarius eius fuit?⌋ hoc ē, q̄s dedit deo cōsilium de dispositiōibus & ꝓductiōibus rerum? Nullus planè, q̄a nō indiget alicuius auxilio, aut doctrina. ⌊Aut q̄s prior dedit illi⌋ hoc ē Iohelis.1. quis aliq̄d pfectiōis cōtulit deo, existēs ante eum, ⌊& retribueť ei⌋ à deo donum condignum? Nullus vtiq; quia om̄ia alia habēt à deo quicquid habēt boni, & sunt. Hoc sumpsit Ap̄lus ex eo Esa.40 quod scriptū est in Esaia: Quis adiuuit spiritū dn̄i, aut quis consiliarius eius fuit, & ostēdit illi? 1.Cor.11. Cum quo iniit consilium, & instruxit eum &c. ⌊Quoniā ex ip̄o, & p ip̄m, & in ip̄o sunt om̄ia⌋. De huius verbi intellectu multa dici possent, sed breuiter dico, q̄ deus est causa rerum in triplici genere causandi. Est enim causa efficiēs, causa formalis, formans seu exemplaris, & causa finalis. Dicitur autē causa efficiēs ratione potētiæ, qua cuncta creauit: causa exemplaris, ratione sapiētiæ, qua vniuersa disposuit & distinxit, causa finalis ratione bonitatis, qua om̄ia ad seip̄m reducit, conseruat, & ad proprios fines inclinat. Quoniam ergo potentia attribuitur patri, saPsalm̄.32 piētia filio, bonitas spiritui sancto, idcirco quod dicitur, ex ip̄o, proprie refertur ad patrē quod E Iohā.1 vero adiicitur, p ip̄m, refertur ad filium. (Omnia enim facta sunt per ipsum) Et quod subditur, in ip̄o, refertur ad spiritum sanctum, cui ratione clementiæ competit res conseruare, perficere, inclinare ad optima. Et ita in verbis Apostoli notatur trinitas psonaꝝ, & distinctiua proprietas causalitatis earum. Veruntamē cum vnaquæq; diuina psona, sit verus creator, perfecta causa omnium rerum, & vnicuiq; earum conueniat potentia, sapientia, & bonitas, ideo de qualibet trium psonarum intelligi potest, quoniam ex ip̄a, & p ip̄am, & in ip̄a sunt omnia. Nam & quælibet earum est omnium rerum causa efficiēs creando, exemplaris, secundum æternam rationem ideam seu speciem producendo, finalis vniuersa propter debitum finem, & maxime 1.Timo 1. propter vltimum finem, agendo, & conseruando. De hoc primo sententiaꝝ aptior locus est. ⌊Ipsi (deo vni ac trino) honor & gloria in secula seculorum, Amen.⌋ Nil iustius, nilq; ad promerendum efficacius, quàm vt toto corde optemus deum ab omnibus honorificari & glorificari, totisq; viribus faciamus hoc ipsum.

¶Elucidatio capituli duodecimi, scilicet: Obsecro itaq; vos fratres &c.

Articulus decimussextus.

EPIS.

Matt.18 POst reductionem Romanoꝝ ad sanctam concordiam, iam instruuntur in moribus. ⌊Obsecro itaq;⌋ per sacrum aliquod rogo ⌊vos fratres⌋ videlicet ⌊per m̄iam dei⌋ hoc est, per pietatem ac bonitatem diuinam, vt propter dignitatē ac reuerētiam eius 1.Corin.7 acquiescatis petitioni meæ. Vel, per misericordiā dei, id est, per effectum diuinæ pietatis, scilicet per gratiā dei, mihi & vobis impensam. Potius autem dicit obsecro q̄ iubeo, quia Philem̄.b. (vt Seneca ait) generosus est animus hominis, & facilius ducitur q̄ trahitur. Vnde & Philemoni scribens Ap̄lus: Fiduciam (inquit) multam habens imperandi tibi, propter charitatē magis F obsecro, ⌊vt exhibeatis⌋.i. agatis & sponte offeratis dn̄o ⌊corpora vestra⌋ non solū exteriora vestra, ⌊hostiam viuentē⌋.i. viuifice mortificatam, & mortifice viuificatam, quatenus corpora vestra fiāt hostiæ p carnalium desideriorum mortificationē seu extirpationē, iuxta illud: Col.3 Mortificate membra vestra, quæ sunt sup terram. Et iterum: Quoniam propter te mortificaPsalm̄.41. mur tota die. Sint vero hostiæ viuentes per operationes virtuosas vitam æternam mercantes, ⌊sanctā⌋ carnalibus sordibus expurgatā ⌊deo placētem,⌋.i. ad vltimū finē deiq; gloriā, ordinatā ⌊rationabile⌋.i. discretū ac moderatū sit ⌊obsequiū vestrum⌋ q̄d deo offertis in corpis vestri castigatiōe, ne caro vltra vires macereť & debiliteť, sicq; de cætero opeꝝ bonoꝝ instrumētum esse nō possit, & ne nimis delicate tracteť, aut minus iusto affligať. Cum em̄ corpus sit animæ instrumētum, regēdum est scd̄m exigētiam vtilitatemq; animæ, vt tm̄ affligať in parcimonia cibi, potus, somni, vestitus, & omniū exterioꝝ cōsolationum, quātum anima ferre pōt, Leuit.2 sine corpis defectiōe. Idcirco discretio summe necessaria ē, quæ ē mater & custos ac fotrix virMarci.9 tutū. Propterea em̄ scriptū & iussum est. In om̄i oblatiōe offeres sal. Et Chr̄us: Habete (inq̄t) Hiere.48 in vobis sal. Hinc etiā scriptum est p Hieremiā: Quia plus fecit q̄ potuit, idcirco periit. Corporalis igitur exercitatio moderāda est secundum quod expedit profectui animæ in interioribus suis. ⌊Et nolite cōformari⌋ affectu, actu, cōsensu, aut sili mō ⌊huic seclo⌋.i. mūdanis & vanis Iaco.4. hoībus. Amicitia em̄ huius mundi, inimica est deo. Qui ergo voluerit amicus huius mundi fie1.Iohan.3 ri, inimicus dei cōstitueť. Ideo monet Iohānes: Nolite diligere mundū, neq; ea q̄ in mūdo sunt ⌊sed reformamini⌋.i. amissam dei similitudinē, rursus acq̄rite, ⌊in nouitate sensus vestri⌋.i. adipi-

A adipiſcendo ſpiritualem atq; internam mentis veſtræ innouationem. Deformati enim ſumus in primo parēte perdēdo originalem iuſtitiā, per quā deo aſſimilabamur, & incurrēdo originale pctm̄ & vulnera animæ, qbus primo parēti lapſo cōformamur. Iubemur ergo exuere veterē hoīem cum actibus ſuis, & induere nouum qui ſecundū deū creatus eſt, vt renouetur, ſicut aquilæ iuuētus animæ noſtræ, obtinēdo quotidie virorē virtutū, & gratiarꝫ cœleſtium recentē decorē, ſicq; redeamus ad priſtinā baptiſmatis innocētiam, atq; originalis iuſtitiæ cōformitatem. Hoc eſt quod in prima Canonica admonet beatiſſimus Petrus: Deponētes omnē malitiam, quaſi modo geniti infantes rationabiles, lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutē. Et Hieremias: Innoua dies nr̄os ſicut à principio. Sic itaq; reformari ſtudete, ⌊vt probetis⌋ .i. experimēto diſcatis & experiri poſſitis p guſtū ſpūs ſancti habitātis in vobis ⌊quæ ſit volūtas dei⌋ .i. quid deus velit, quid deo complaceat, cuius vtiq; voluntas ⌊bona⌋ eſt, quia nō vult niſi bona, ⌊& beneplacens⌋ electis fidelibus & amicis, qui ſunt vnū cum deo per vnionem affectuum, ⌊& perfecta⌋ .i. ſanctiſſima, & cunctis rebus præſtātior. ¶ Aduertēdum aūt ꝙ voluntas dei quandoq; accipit pro potētia ſiue actōe volitiua exiſtente in deo qua vult, quę ſemp impletur. De qua ait p Eſaiam: Conſilium meum ſtabit, & omīs voluntas mea fiet. Et Pſalmiſta: Omnia quæ cūq; voluit dn̄s, fecit. Hæc eſt voluntas beneplaciti, & ſecundum hāc acceptionē voluntatis diuinæ procedit expoſitio iā inducta. Scđo, volūtas dei, dicit̄ id quod vult, vel ſignū volūtatis diuinæ. Sicq; preceptū & cōſiliū, dicunt̄ voluntas dei, quę nō ſemp impletur. Ideo petimus eā impleri, dicētes: Fiat volūtas tua, ſicut in cœlo & in terra. Et de hac quacūq; volūtate pōt exponi iſta, hoc mō: Probetis, p executionē, quę ſit voluntas dei .i. iuſſio, cōſultio, ꝓhibitio volūtatis diuinæ, quæ iuſſio, cōſultio, &c. eſt bona inquātum cōcernit bona naturæ, & ſtatū incipiētium. Eſt & beneplacēs deo ac bonis hoībus, prout reſpicit bona gr̄æ, & ſtatū proficientium. Eſt quoq; pfecta ſcđm quod reſpicit bona gloriæ quę iubet finaliter appeti, & ſtatum pfectoꝝ. Qui autē ſanctam atq; internam vitam ducit, experimētaliter noſcit, & guſtat quid placeat, & quid diſpliceat deo. Dum em̄ remorſum non habet, ſed deo ſolicite deſeruit, & delectatur in ipſo omne peccatum deteſtās, tunc ſpiritus ſanctus perhibet ei teſtimonium q̄d voluntas ſua vnita & cōcors ſit deo. Vnde ait Saluator: Si quis voluerit voluntatē dei facere, cognoſcet de doctrina an ex deo ſit. ¶ Deinceps iubet Apl̄us vt om̄e obſequiū, & exercitiū noſtrū internū ſit rationabile ſeu diſcretum. ⌊Dico enim (.i. præcipio) per grām quę data eſt mihi,⌋ hoc eſt, Apoſtolica authoritate mihi gratioſe collata, ⌊omnibus qui ſunt inter vos⌋ Iudæis & Gentibus ad fidem cōuerſis, ⌊non plus ſapere, q̄ oportet ſapere⌋ .i. nō magis inueſtigare, diſcutere, contemplari diuina myſteria, fideiq; arcana, q̄ oportet vel expedit, quā ſcriptura docet, q̄ intellectus veſter capere valet. Propter quod Dionyſius & Damaſcenus teſtant̄: Non eſt audendum aliquid de ſuperſubſtātiali deitate aſſerere, præter ea quæ nobis in ſacris eloquijs tradita ſunt. ¶ Deniq; ſcrutator maieſtatis opprimet̄ à gloria, tanq̄ temerarius & pręſumptor. Idcirco legit̄: Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris, ſed quæ præcepit tibi deus, illa cogita ſemper. Per hæc tñ & ſimilia nō prohibet̄ humilis pſcrutatio, profunda & diligēs inquiſitio ſacræ ſcripturæ in locis difficilibus, & in his quæ huiuſmodi loca concernunt, cum dicat Pſalmiſta: Mirabilia teſtimonia tua, ideo ſcrutata eſt ea anima mea. Sed ſemper in tali ſtu

C dio innitēdum eſt auxilio gr̄æ dei. Propter q̄d ait idē Pſalmographus: Reuela oculos meos, & cōſiderabo mirabilia de lege tua, ⌊ſed ſapere ad ſobrietatē (.i. tēperate) & vnicuiq;⌋ veſtrum pręcipio ſapere, ⌊ſicut deus diuiſit mēſuram fidei⌋ .i. ſecundū modū, quē fides docet eſſe ſeruandum in hoc, vt ſcilicet vnuſquiſq; ſecundū exigētiam ſui officij occupet ſe in perſcrutatione diuinoꝝ. Vel, ſecundum mēſuram fidei .i. ſecundum qualitatē donoꝝ quæ per fidē præſtātur. Qui enim maiora dona ſapiētiæ & ſciētiæ receperunt, profundius inueſtigare poſſunt diuina, quàm ſimplices, imò vt aſſerit Dionyſius, quòd vni cibus eſt, hoc alteri eſt venenum. ¶ Quòd aūt diuerſis diuerſa data ſint dona menſurate diuiſa, diuerſos actus habētia, oſtēdit per ſimile in corpore humano. ⌊Sicut em̄ in vno corpe (naturali, organico, aīato) multa mēbra⌋ videlicet oculos, manus, pedes, ⌊habemus, om̄ia aūt mēbra nō eundē actū habēt, ita multi⌋ fideles ⌊vnum corpus (myſticum, charitate connexum) ſumus in Chr̄o⌋ capite noſtro, à quo motum virtutum, & vitam gr̄æ participamus, ſicut à capite cætera mēbra, motum & vitam naturalē recipiunt, ⌊ſinguli autē (ſumus) alter alterius mēbra⌋ .i. vnuſquiſq; noſtrum eſt mēbrū alterius myſticum, puta p ſimilitudinē ſpiritualē. Quoniā ſicut vnum mēbrum ſeruit atq; communicat alteri ſuam vtilitatem, vt oculus videt toti corpori, manus operantur pro ſuſtētatione totius corporis, ſic vnus fidelium communicare debet alteri dona ſibi conceſſa. Quēadmodum Petrus hortatur: Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiā in alterutrum illam adminiſtrātes. Gratiæ etenim gratis datæ, quàmuis aliquibus ſpecialiter dentur, ordinantur tamen ad commodum aliorum. Vnde de diuerſitate donorum ſingulis conceſſoꝝ ſubiungitur. ⌊Habētes (autē) donationes⌋ .i. ſic ſinguli ſumus membra alterius, ſed habemus donationes ⌊ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes⌋ Hoc eſt, dona diſtincta ſecundum gratiam maiorem, vel mino-

Margin: Gene.3 · Col.3 · Pſal. 102. · 1. Petri. 2 · Threno.5 · Pſalm 35 · 1. Theſſ.4 · Miche.6 · Col.3 · Eſa.46 · Pſal. 134 · Matth.6 · Eſa.58 · Johan. 12 · Dionyſi⁹. · Damaſce. · Proue 25. · Ecci. 3 · Johan 15 · Pſalm. 118 · Ibidem · Tit.2 · Dionyſi⁹ · Ephe.5 · 1. Pet.4 · Matt. 25 · 1. Corin.12

1. Cor. 7 minorē nobis impēsam. Vnusquisq; em̄ suũ donũ habet à deo, alius quidē sic, alius vero sic, se
cundũ quod misericordia & gratia dei maior est in vno q̄ in alio. Cætera quippe dona supna
turalia siue gratuita, mēsurã gratiæ habitualis & primæ, aliq̄ modo sequũtur. ¶ Deinde expli
cat dona ista diuersis diuersimode distributa, ⌊siue prophetiã⌋ .i. reuelationē secretoꝝ, ma- »
xime futuroꝝ, humanã rõnē trãscendētiũ, sumus habētes, & hoc ⌊secũdũ rationē⌋ .i. secũdũ »
2. Petri. 1. finē & exigētiã, ⌊fidei⌋ catholicæ. Prophetia nãq; ordinat ad fidei roborationē, & proprie »
respicit ea quæ ptinēt ad salutē, quæ est finis, quē fides docet atq; proponit. Ideo secũdũ fidei
rationē prophetia cōfertur diuinitus, & sic habet à nobis. ⌊Siue⌋ habētes, ⌊ministeriũ⌋ ec- »
clesiasticũ, vt ordinati simus mēbra alioꝝ, ⌊in ministrãdo⌋ eis sacramēta ecclesiæ, ⌊siue qui »
docet⌋ .i. gratiã instruēdi habēs, sit mēbrũ alterius, ⌊in doctrinã⌋ .i. in exhibitiōe doctrinæ, »
⌊Qui exhortat⌋ .i. gratiã exhortatiōis sortitus, sit mēbrũ alioꝝ, ⌊in exhortãdo⌋ eos ad me »
liora, ⌊q tribuit⌋ eleemosynam, tribuat ⌊in simplicitate⌋ .i. simplici intētione, videlicet ad »
gloriã dei, nõ propter laudē humanã. ⌊Qui pẽest⌋ .i. p̄latus seu princeps, p̄sit subiectis, ⌊in so »
Sapiæ. 6 licitudine⌋ .i. vigilãter & timorate, ppēdēs illud Sapiētis: Iudiciũ grauissimũ, in his q p̄sunt »
Michæ. 6 fiet. Si em̄ vnũquēq; nr̄m, iuxta Michæã prophetam, oporteat solicite ambulare cũ deo suo,
1. Cor. 9 q̄to magis alioꝝ prælatũ, quē vtiq; tãto solicitius cōuersari oportet, quãto pluriũ aĩaꝝ cōsti-
tutus ē custos? ⌊Qui miseret⌋ hoc ē, aliĳs cōdolet & succurrit, ⌊in hilaritate⌋ cordis hoc fa- »
Iob. 16 ciat, ne suo mœrore miseꝝ magis affligat. Vnde de quibusdã scriptũ est: Cōsolatores onero-
Psalm. 111. si vos oēs. Quo cōtra ait Psalmista: Iocũdus homo q miseret & cōmodat. Nec obest, q̊d infra
dicit Apostolus: Flere cũ flētibus. Quàmuis em̄ qui miseret aliĳs aliquo modo cōtristet, & lu-
geat, totũ tamē fieri debet, nõ in deiectiōe spũs, sed in hilaritate, qa ad hoc niti debet, vt alte-
rius miseriã releuet, eiq; animo læto subueniat. ⌊Dilectio⌋ dei & proximi, sit ⌊sine simula- »
Sapiæ. 6 tione⌋ .i. nõ ficta, quēadmodũ scriptũ est: Non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & ve »
1. Iohan. 3 ritate. Simulatores aũt & callidi, prouocãt irã dei. ⌊Simus quoq; odientes malum⌋ culpæ in »
Iob. 36. nobisipsis & proximis. Naturã vero & gratiam diligamus in om̄ibus, ⌊adhærētes bono⌋ .i. »
virtutibus, seu virtuosis hominibus. Iuxta illud: Cũ viro sancto assiduus esto. Et iteꝝ ait scri-
Ecci. 37. ptura: Cũ videris sensatũ, statim euigila ad illũ, ⌊charitatē fraternitatis inuicē diligētes⌋ hoc »
Ecci. 6 est, quod fratres se inuicē diligãt. Ne sitis seminatores discordiæ, sed amãtes cōmunem chari
1. Iohã. 4. tatem in om̄ibus, ⌊honore inuicē præueniētes⌋ ex humilitate. Quilibet em̄ põt considera- »
1. Petri. 4. re aliquid boni in alio, q̄ ipse nõ habet, vel ex alia rationabili causa põt alteri primo reueren-
tiam exhibere, vel intus in corde, vel foris. Exteriore aũt honore inuicē præuenire, maximè
1. Pet. 2 ptinet ad æquales, & subditos, ac iuniores, & hoc vtiq; multũ nutrit charitatē fraternã. Pro-
Matt. 22 pter q̊d Petrus: Om̄es, inq̄t, honorate. Et Chr̄us in Euangelio: Qui maior est vr̄m, sit vester
Ecci. 3. minister. Deniq; scriptum ē: Quanto maior es, humilia te in om̄ibus, & inuenies gratiã corã
deo & hominibus. Aliqui vero sunt dura ceruice, qui nec honorãtes se sciunt rehonorare, nec
superioribus suis debitã reuerētiã exhibere. Ista honoratio proximi est actus duliæ, q̄ est vir-
tus, debitam creaturis reuerentiã afferēs, ⌊solicitudine nõ pigri⌋ ad habendã solicitudinē bo
nam, quæ est vigilãtia cordis in bonis. Vel nõ pigri, ad executionē solicitã veræ & intimæ so »
licitudinis. Est aũt quædã solicitudo vana atq; superflua, quæ versat circa hæc tpalia, de qua
Proue. 11. Salomon ait: Expectatio solicitoꝝ peribit. Et Ap̄lus: Nihil, inq̄t, soliciti sitis, ⌊spũ feruētes⌋
Philip. 3 calore diuini amoris, ne charitas refrigescat in nobis, & euomat nos Chr̄us, ⌊dño seruiētes⌋ »
Apocal. 3. seruitute latriæ, de qua scriptũ est: Dñm deũ tuũ timebis, & illi soli seruies, ⌊spe gaudētes⌋ .i. »
Deut. 6
Matt. 4 de certa expectatione futuræ beatitudinis spiritualiter iucũdantes in deo q vos ad æternã bea »
Hierony. titudinem inuitauit. Propter quod gratiæ referēdæ sunt ei indesinēter. Nihil em̄ Christiano
felicius, cui promittũtur regna cœloꝝ, ⌊in tribulatione⌋ iuste vel iniuste illata, à mundo vel
Matth. 5 dæmone, estote ⌊patientes⌋ repellendo à vobis passionē tristitiæ, quoniã scriptũ est: Beati »
Iudith. 8. qui p̄secutionē patiũtur propter iustitiã. Et alibi habetur: Illi qui tētationes nõ susceperũt in »
2. Timo. 3 timore dei & patiētia, exterminati sunt. Deniq; om̄es qui volũt piè viuere in Chr̄o, persecu-
Act. 14 tionē patiētur. Et per multas tribulationes oportet nos ingredi regnũ cœloꝝ. Idcirco in tri-
bulationibus, tanq̄ in optima via perueniēdi ad deum, oportet nos cordialiter exultare. Ait
Psal. 33 em̄ Psalmista: Iuxta est dñs his qui tribulato sunt corde. Et dñs: Cũ ipso, inquit, sum in tribu-
Psalm. 90 latiōe, ⌊oratiōi instãtes, necessitatibus sanctoꝝ⌋ .i. penuriĳs seruoꝝ Chr̄i estote ⌊cōicantes⌋ »
hoc est, cōmunia faciētes bona vestra supplendo eoꝝ inopiã. Vnde ad Hebræos dicit Apo »
Heb. 13 stolus: Beneficētiæ, & cōmunionis, nolite obliuisci, ⌊hospitalitatem sectantes⌋ peregrinos »
Esaiæ. 58 & pauperes recipiēdo gratis in propria domo. Iuxta illud: Egenos vagosq; induc in domum
1. Petri. 4 tuam. Itē & illud: Hospitales inuicē sine murmuratione. Hinc alibi dicit Ap̄lus: Hospitalitatē
Heb. 13 nolite obliuisci. Per hãc em̄ placuerũt quidã, videlicet Abraham & Loth, angelis hospitio re
Genes. 18.
Genes. 19. ceptis. Iohãnes quoq; in sua canonica de q̊dã peruerso cōqueritur. Ipse nõ recipit fratres & e-
Iohan. 3. c os q recipiũt, prohibet. Ecce quãtũ amãda, sectãda & cōtinuãda est Christianis virtus hospi
Matt. 25 talitatis, q̄ tot Ap̄loꝝ testimoniĳs cōprobatur. Nã & Chr̄s in die iudicĳ dicturus ē reprobis.

Hospes

A Hospes fui,& non collegistis me. Ideo ait beatus Iob: Foris non remansit peregrinus, ostium Matt.25
" meũ viatori patuit. ⌊Benedicite⌋ .i. bona dicite & orate pro ⌊persequentibus vos, bñdicite⌋ Iob.31.
" eis, ⌊& nolite maledicere⌋ eis. Repetitio, cõfirmationis & magnæ seriositatis indiciũ est. Hoc est q̃d ait saluator: Orate pro persequẽtibus & calũniantibus vos. Et: Benedicite maledicẽtibus Matth.5
vobis. Hoc faciẽdo, veraciter sequimur vestigia Chr̃i. De quo Petrus affirmat: Cũ maledicere Luce.6
" tur, nõ maledicebat: cũ pateretur, nõ cõminabatur. Hortor insuper vos. ⌊Gaudere cũ gauden 1. Petri.2
" tibus⌋ .i. cõgratulari his, qui de bonis operibus gaudẽt in dño. Nõ aũt debemus cũ peruersis &
" vane iucundis gaudere. De q̃bus scriptũ est: Mundus gaudebit, vos aũt contristabimini, ⌊flere Iohan.16
" cũ flentibus⌋ condolẽdo afflictis, sicut Iob ait: Flebam quondã sup eo, qui afflictus erat, & com Iob.30
patiebat̃ anima mea pauperi. Veruntamen nõ debemus cũ omnibus flentibus æqualiter flere. Est eñ fletus alius inordinatus, quo propter amissionẽ temporaliũ rerꝝ quis superflue luget. Sic flentibus conflere debemus, compatiendo eorꝝ errori, quatenus cessent sic flere. Alius est fletus ordinatus propter pc̃tã, seu gloriæ dilationẽ. Sic flenti cõflere debemus, quatenus veniam consequat̃, seu gloriam. Non aũt vt fletus talis statim tollatur ab eis, nisi forte p accidens obesset spiritui, inducẽdo corporis debilitatẽ, aut aliud nocumẽtum. Imò simpliciter gaudendũ est de bo
" no fletu alterius. ⌊Idipsum inuicẽ sentientes⌋ .i. cõformantes vos mutuo in affectu & intelle-
" ctu, vt sitis cõformes in dño. ⌊Nõ alta sapiẽtes⌋ de vobismetipsis .i. non magna p̃sumentes de
" vobis, sicut ait Psalmista: Dñe, non est exaltatũ cor meũ, neq; ambulaui in magnis, ⌊sed humi- Psal.130
B libus⌋ cogitationibus estote ⌊cõsentientes,⌋ vt parua & vilia æstimetis de vobis. ⌊Nolite esse FINIS.
" prudẽtes apud vosmetipsos⌋ .i. in oculis proprijs, reputando vos sapientes, aut cæteris magis EPIST.
sensatos. Imò si aliquid sapiẽtiæ vel scientiæ in vobis est, totum deo ascribite, & nolite in vobisipsis inaniter exultare, & simplices spernere. Vnde Salomon dicit: Vidisti hominẽ sapientẽ 1. Regũ.15
sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et iterꝝ: Prudẽtiæ tuæ pone modum. Et rursus alibi Pro.16
" habetur: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes, ⌊nulli ma- Pro.26
" lum pro malo reddẽtes.⌋ Nã & Psalmista fatetur: Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidã Pro.23
merito ab inimicis meis inanis. Sed nec hoc suffi cit, q̃m Christus ait: Benefacite his qui oderũt Esa.5
vos. [illegible] Petrus: Non reddentes malum pro malo, sed ecõtrario benedicentes. In hoc eñ voca- Psal.7
ti estis. Hæc impleri nõ valent, nisi priuatus amor radicitus extinguatur, & amor diuinus men Matth.5
" tem prorsus possideat. ⌊Prouidentes⌋ hoc est circũspecte seu prouide disponentes ac operã- 1. Pet.3
" tes ⌊bona, non tantũ coram deo,⌋ videlicet in secreto, vel quantũ ad cordis intentionẽ, ⌊sed
" etiam corã omnibus hominibus,⌋ ne quis scandalizetur in vobis, salua tamẽ veritate, vitæ, iustitiæ & doctrinæ. Vnde alibi dicit Apostolus: Honeste ambuletis ad eos qui foris sunt. Et salua- 1. Thess.4
" tor: Luceat lux vestra coram hominibus. Et: Videte ne scandalizetis vnum ex pusillis istis. ⌊Si Matth.5
" fieri potest⌋ quod dicam, ⌊quod ex vobis est⌋ .i. vestram possibilitatem facite ad hoc, vt sitis Matt.18
" ⌊cũ omnibus hominibus pacẽ⌋ veram ac sp̃ualem ⌊habẽtes,⌋ non carnalẽ & secularẽ. De qua Marci.9
" ait saluator: Non veni pacẽ mittere. ⌊Nõ vosmetipsos defendẽtes charissimi,⌋ repercutiẽdo Iob.22
percutientem, cum dicat saluator: Si quis percusserit te in vnam maxillam, p̃be ei & alteram .s. Matt.10
" quantum ad animi præparationem, ⌊sed date locum iræ⌋ .i. vindictæ seu iracundiæ cedite, ne Luc.12
" repercutiẽdo alium magis prouocetis, vel propriam passionẽ exerceatis. ⌊Scriptum est eñ⌋ Matth.5
" in Deuteroñ. ⌊Mihi vindictam⌋ cõmittite, ⌊& ego retribuam dicit dñs,⌋ qui facio iudicium
C omnibus iniuriam patiẽtibus. Nostra translatio talis est: Mea est vltio, & ego retribuam eis, in Deu.32
" tẽpore. ⌊Sed si esurierit inimicus tuus,⌋ qui te odit, ⌊ciba illum⌋ pane sp̃uali ac corporali si po Psal.10
" tes. ⌊Si sitit, potum da illi,⌋ & pari ratione, si veste eget, operi eum, ⌊hoc eñ faciens, carbones Matth.5
" ignis⌋ .i. materiã dilectiõis ⌊cõgeres⌋ .i. cõgregabis, & pones ⌊sup caput⌋ .i. in mẽte ⌊ipsius.⌋
Hoc eñ extinguere potest rancorẽ & inflãmare amorẽ. Hoc idẽ Salomon dicit in prouerbijs: Pro.25
Ex quo patet error Iudæorꝝ, dicentiũ, ꝙ secundũ legis intẽtionẽ inimici sint odiendi nõ solum Matth.5
quantũ ad culpã, sed etiã quantũ ad naturã. Sic eñ nõ esset eis benefaciendũ, sed malũ faciendũ
Contra q̃d scriptũ est: Cũ ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas. Sanctus etiã Iob ait: Si gauisus Proue.24
sum ad ruinã eius qui me oderat, & exultaui, eo ꝙ inuenisset eum malũ. Sed & Samuel deplan- Iob.31.
" xit Saulem hostẽ suũ lætalẽ vsq; ad diẽ mortis suæ. ⌊Noli vinci⌋ per impatientiã ⌊à malo, sed 1. Regũ.15
" vince⌋ per fortitudinẽ animi ⌊in bono⌋ .i. tua bonitate, ⌊malum⌋ alterius, nõ apponẽdo ma Hier.9
lum malo, sed quo alter amplius malignatur, eo tu magis pium te præbeas.

¶Expositio Cap. XIII. s. Oĩs anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Arti. XVII.

" ERudiuit Apostolus omnes fideles in moribus generaliter capitulo præcedenti, iam Roma.13
specialiter instruit subditos, dicens. ⌊Omnis anima,⌋ hoc est, omnis homo existens 1. Pet.3
sub alio. A parte enim significat totum, sicut & in Actibus ait Lucas: Eramus autem Act.27
" vniuersæ animæ in naui, ducentæ septuaginta sex, ⌊potestatibus sublimioribus⌋ .i. in potestate constitutis, principibus secularibus, spiritualibusq; prælatis. Non solum bonis & mo 1. Pet.2
" destis, sed etiam discolis, ⌊subdita sit⌋ per obedientiam promptã ac humilem, dummodo nihil præcipiant contra deum & iustitiam. Vnde tyrannis obediendum non erat in his, quibus impugna

2. Mac.7. impugnauerāt fidē:& ministri, q eis placebāt martyres psequēdo, grauiter peccauerūt, sicut
Esaie.14. & angeli inferiores, cōsentiētes Lucifero. ⌊Nō est em̄ ptās, nisi à deo⌋ om̄ipotēte à q̄ processit, atq; depēdet om̄is ptās, creata ac limitata. Quãuis em̄ potestatis abusio seu nocēdi volūtas
Iohan.19. sit ab aīo creato, ipsa tñ ptās à deo profluxit. Propter q̄d dixit Chrūs Pilato: Nō haberes po-
Sapiæ.6 testatē aduersus me vllā, nisi tibi datū eēt desuper. Et Sapiēs dicit: Præbete aures, q cōtinetis multitudines, qm̄ data est vobis ptās à deo, & virtus ab altissimo. ⌊Quæ aūt à deo sunt, ordinata sunt⌋.i. sapiēter & rōnabiliter instituta. Oīa nāq; in mēsura, nūero & pōdere cōstituit de-
Sapiæ.11 Sapiæ.8. us. Deniq;, sapiētia attingit à fine vsq; ad finē fortiter, & disponit vniuersa suauiter. Ad sapiē-
1. Regū.8. tem em̄ ptinet ordinare. ⌊Itaq; q resistit potestati⌋ p rebellionē, ⌊dei ordinationi,⌋.i. rei à
Luc.10 deo ordinatæ, seu iuri diuino, vel etiā deo, ⌊resistit⌋ quantum in se ē. Vnde deus dixit ad Samuelē: Nō te abiecerūt, sed me. Et Chrūs: Qui vos spernit, me spernit. Moyses quoq; ad fili-
Exodi.16. os Israel: Nō cōtra nos, inquit, est murmur vrm̄, sed cōtra deū. ⌊Qui aūt resistūt, ipsi sibi dānationē⌋ æternam, ⌊acquirūt⌋ peccādo mortaliter. Interdū etiam incurrūt damnū tēporale. Deinde ostēdit cur supioribus obediēdum sit, ⌊nam principes nō sunt timori boni opis⌋, hoc ē, ad timorē, his qui bñ agunt, ⌊sed mali⌋.i. his, qui agūt puerse. Officium em̄ & intētio principis est, subditos iuste disponere, bonos ad meliora prouehere, impios vero restringere & punire. Hoc tñ verꝝ ē de his qui ptāte sibi concessa bñ vtuntur. Aliqui vero sunt principes
Osee.8 mali, qui iustos opprimūt & impios fouent. De quibus p prophetam dn̄s profitetur: Ipsi re-
Matt.10. gnauerūt, & nō ex me, principes extiterūt, & nō cognoui. Sed nec hi inordinate timēdi sunt
Esaiæ.41 cum dicat saluator: Nolite timere eos, qui corpus occidūt. ⌊Vis aūt nō timere⌋ nec causam timendi habere, ⌊potestatē?⌋.i. in ptāte positū principē seu prælatū? ⌊fac bonū⌋.i. iustitiā; ⌊& habebis laudē ex illa⌋ ptāte.i. à potestatē habēte laudaberis, si bonus ē. Si vero sit malus, habebis laudē ex eo occasionaliter, qm̄ erit tibi causa maioris coronæ, laudis & gloriæ. ⌊Dei em̄ minister est⌋ prælatus seu princeps, etiamsi ignoret. Nā diuinæ dispositioni aliquo modo subseruit, ⌊tibi in bonū⌋.i. ad tuā vtilitatē, quatenus retrahat te à malo, promoueatq; ad
1. Timo.1. bonū. ⌊Si aūt malefeceris, time⌋ potestatē tuæ puersitatis vltricē, ⌊nō em̄ sine causa gladiū portat⌋ potestas secularis portat gladiū materialē, ecclesiastica spiritualē. Vtraq; vero habet
2. Mac.5 iudiciariā potestatē, quæ p gladium designatur, ⌊dei em̄ minister est⌋ princeps, ⌊vindex in iram⌋.i. in punitiouē, seu pœnā infligēdam, ⌊ei qui malū agit⌋ Hæc ē ratio, qua gladiū portat, vt vindicet mala, quatenus culpa ordinetur p pœnam. ⌊Ideoq; necessitate⌋.i. obligatiōe
1. Pet.2 iuris, & propter vim coactiuā superioris, videlicet qa tenemini & potestis ad hoc compelli, ⌊subditi estote⌋ superiori, ⌊nō solū propter irā⌋ hoc ē, timore pœnę, ⌊sed etiā propter cō-
Col.3 sciētiam⌋ mundam habēdam.i. amore iustitiæ ne habeatis remorsum cōsciētiæ, si inuiti obedieritis. Vnde alio loco dicit Aplus: Non ad oculum seruiētes, sed sicut dn̄o. ⌊Ideo em̄⌋.s. ad profitēdum vestrā subiectionē, ⌊& tributa præstatis⌋ quod est signū subiectionis, ⌊ministri
Sapiæ.6 enim dei sunt⌋ principes, cum sint executores iustitiæ diuinæ. Propter quod dicitur per Sapiētem: Cum essetis ministri regni eius, &c. ⌊in hoc ipm̄ seruiētes⌋.i. propter tributoꝝ rece-
Matt.22 Marci.12 ptionē ministrātes vobis, defendēdo rempublicā, & pugnando pro vobis. ⌊Reddite ergo⌋ statim cū potestis, omnibus debita: Cui⌋ debetis ⌊tributū⌋ præstate, ⌊tributū⌋ & ⌊cui⌋ debetis, ⌊vectigal⌋ reddite ⌊vectigal⌋ Dicitur autē tributū, quod soluit tota patria pro se dn̄o suo. Vectigal aūt, quod soluit singularis persona, vt cū negociator soluit vecturas & pædagia reꝝ suarum. Vel, vectigal vocatur stipēdiū, quod datur dominis, quãdo per terras vehuntur, ⌊cui timorē⌋ debetis, videlicet dn̄o terreno, vt cœlesti. exhibete, ⌊timorē, cui⌋ debe-
Malac.1. tis ⌊honorē⌋ interiorē vel exteriorē, videlicet deo, paretibus, & virtuosis hominibus, date
EPIST. ⌊honorē⌋ Ait em̄ dominus p prophetam: Filius honorat patrē, & seruus timet dn̄m suū. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si dn̄s ego sum, vbi est timor meus? ⌊Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicē diligatis⌋ quia dilectio, quotiescūq; alteri impēdatur, permanet iugiter in præcepto. Per dilectionē vero intelligūtur alij actus virtuosi, quos vnus tenetur al-
Iohan.14 teri. ⌊Qui em̄ diligit proximum, legē impleuit⌋ Ratio quippe diligēdi proximum, est deus.
Exodi.20 Deuter.6 Ergo qui proximū diligit, deū diligit. Qui aūt diligit deū, implet mādata decalogi scripta in prima tabula, quæ ordinãtur ad charitatē diuinā. Et q diligit proximū, īplet mādata decalo-
Exodi.20 gi scripta ī tabula secūda, q̄ ordinant̄ ad charitatē fraternā. Ergo q diligit proximū, legē impleuit, præsertim quo ad præcepta moralia. Quod declarat apostolus: ⌊Nam non adulterabis, non occides, nō furaberis, non falsum testimoniū dices, non cōcupisces⌋ rem proximi tui.i.
Deuter.6. Matth.5 præceptū de vitādis, adulterio, homicidio, furto, falso testimonio, concupiscētia rei alienæ, ⌊& si quod⌋.i. aliquod ⌊aliud est mandatum⌋ inclusum vel reducēdum ad ista ⌊in hoc verbo instauratur⌋.i. cōprehēditur atq; implet̄, videlicet: ⌊Diliges proximū tuū sicut teipm̄,⌋
Matth.7 Qui em̄ sic diligit proximū, sic facit ei qūo vult fieri sibimetipsi: cū diligere aliud nihil sit, nisi alicui bonum velle. Volūtas aūt procedit in opus si potest: si tñ fuerit vera, vt pfecta volūtas. Ideo subditur: ⌊Dilectio proximi malū nō opatur⌋ quia nec habēs eam, peccat mortaliter,

nec

A nec proximo nocet quãdiu eam habuerit. ⌊Plenitudo ergo⌋.i.consummatio perfecta, imple
" tio ac finalis perfectio, ⌊legis⌋ antiquæ & nouæ, ⌊est dilectio⌋ dei & proximi, qm̃ omnium FINIS.
virtutum regina, origo, motrix ac finis est charitas qua deus amatur & proximus. Omnia er-
go præcepta disponũt & referuntur ad plenã obseruationem præcepti charitatis. Propter q̃d
alibi habetur: Finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. 1.Timo.1. Matt.22
Hoc autem pensandum, ꝙ licet sint duo ꝓcepta charitatis, in quibus tota lex pendet & prophe
tæ, vnũ tamen frequenter ponitur pro vtroq; quia nec deus sine proximo, nec proximus sine
deo diligitur. Hinc em̃ saluator ait: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi Johan.15
vos. Et iterum dicit: Mandatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicem. Ideo quoq; scriptum est: Ibidem.
Hæc est annuntiatio, quã audistis ab initio, vt diligatis alterutrꝫ. ¶ Deinceps declarat Aposto- 1.Johan.3
lus, quod actibus charitatis maxime insistendũ sit tempore euangelicæ legis, quæ est lex charita
tis ac libertatis, quemadmodũ vetus lex erat lex timoris ac seuitutis, prout prolixe manifestatũ
" est supra. Ait ergo. ⌊Et hoc scientes tempus⌋.i.conditionem & opportunitatẽ considerãtes
præsentis temporis, quod est tempus gratiæ, de quo scriptũ est: Ecce nunc tempus acceptabi- EPIST.
" le, ecce nũc dies salutis, ⌊quia hora est iam⌋.s.tempore isto, imò omni momẽto, ⌊nos de som-
" no surgere⌋.i.de torpore & negligentia ad opera charitatis procedere, atq; ad vigilantiã mẽ- 2.Cor.6
tis ascendere, sicut alibi clamat Apostolus: Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Otium autẽ, Esa.49
torpor & negligentia, somno cõparantur, qm̃ sicut somnus vitam naturæ abscondit: sic ista vi Eph.5
tam gratiæ perimunt. Ad quod spũaliter pertinet illud Ionæ: Quid tu sopore deprimeris? Sur
B ge & inuoca deũ tuum. Deniq; nõ dormientibus, sed vigilantibus prouenit regnũ dei. ¶ Subin Jonæ.1
" de ponit rationẽ, cur tempus est à somno surgere. ⌊Nunc em̃,⌋ cum charitatem & grãm dei
" habemus, ⌊propior⌋.i.vicinior ⌊est⌋ nobis ⌊nostra salus⌋.i.vita æterna, ⌊q̃ cum credidi-
" mus,⌋ hoc est, q̃ tunc cũ solã fidem habuimus. Qm̃ fides sine operibus nõ vnit nos deo, nec per Jaco.2.
ducit ad vitam æternam. Vel, cũ credidimus.i.q̃ ante Christi aduentũ, quia tunc omnes sancti Job.14
descenderunt ad lymbũ inferni. Nunc vero patefacta est nobis per Christum ianua felicitatis
æter[illegible], cui tanto amplius approximamus, quãto eam ardẽtius desideramus. Ambulamus em̃
" ad eam cõtemplando, amãdo, & bene agẽdo. ⌊Nox⌋.i.tempus infidelitatis & vitiorum, vel
tempus veteris testamẽti, quod dicitur nox propter obscuritatẽ legalium figurarꝫ, & prophe-
talium visionũ, quę omnia in noua lege reuelantur. Vnde dicitur ad Hebræos: Vmbram habẽs
" lex futurorꝫ bonorꝫ, non ipsam imaginem rerꝫ. Hæc igitur nox ⌊præcessit⌋.i.præterijt & mo Heb.10
" do nõ est, ⌊dies aũt⌋.i.claritas euãgelicæ veritatis, splendor gratiæ, & tẽpus noui testamenti, Gala.4
" seu beatitudo promissa, ⌊appropinquauit,⌋ quia iam præsens est in re, vel in spe. Gratia nãq;
& veritas ꝑ Iesum Christũ facta est. ⌊Abijciamus ergo opera tenebrarꝫ⌋.i.peccata, quæ ex te- Johã.1.
bris ignorãtiæ prodeunt, mentẽ deformãt, & ad tenebras inferi pertrahunt. Omnis em̃ q agit
" male, odit lucem, & nõ venit ad lucẽ, vt non arguãtur opera eius, ⌊& induamur⌋ spũaliter ⌊ar Johã.3
" ma lucis⌋.i.virtutes & dona spũs sancti, quæ animã roborant & defendunt cõtra insidias dæ-
monũ, & contra iacula seu prælia vitiorꝫ. De quibus armis dicit alio loco: Accipite armaturam
dei, vt possitis resistere in die malo, induti loricã iustitiæ, sumẽtes scutum fidei, & galeam salu- Eph.6
" tis. Hæc ergo agamus ⌊sic, vt die⌋.i.quatenus tẽpore gratiæ.s.tẽpore isto, ⌊honeste ambule-
D mus⌋.i.reuerẽter coram deo, & exemplariter corã hominibus cõuersemur, nemini dantes vl-
" lam offensionem, vt nõ vituperetur ministerium nostrũ. ⌊Non in comessationibus & ebrieta 2.Cor.6
" tibus⌋.i.frequentibus gulosis atq; superfluis manducationibus & potationibus, fugiẽdo vide-
licet vitia gulæ, quæ valde inhonesta sunt. Propter q̃d ait saluator: Videte, ne grauentur corda Luc.21.
vestra crapula vel ebrietate. Et Esaias: Væ qui cõsurgitis mane ad ebrietatem sectãdam & po Esa.5
" tandũ vsq; ad vesperꝫ, ⌊nõ in cubilibus⌋.i.voluptatibus carnis, quæ exercentur in cubiculis.
" Vnde scriptũ est: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris, ⌊& impudi-
" citijs⌋.i.cæteris luxuriæ vitijs, quæ sunt maxime impudica, ac bestialia, iuxta illud: Fornicatio Amos.6
" & ebrietas auferũt cor, ⌊non in cõtentione⌋.i.lite, ⌊& æmulatione⌋.i.inuidia. Scriptum est Osee.4
em̃: Vbi zelus & cõtentio, ibi inconstantia, & omne opus prauũ. Et alibi Apostolus: Cum sit Jaco.3
" inter vos zelus & cõtentio, nonne carnales estis? ⌊sed induimini dñm Iesum⌋.i.brachijs san- 1.Cor.3
ctæ dilectionis cõplectimini eum in cordibus vestris, dicẽtes cũ sponsa: Tenui illum, nec dimit FINIS.
tam. Vel, induimini dñm Iesum.i.formam cõuersationis eius sequimini, vt ipse per charitatẽ Cant.8
" cõmoretur in vobis, ornet ac vestiat vos. ⌊Et curã carnis⌋.i.prouisionẽ victus & vestitus, qui-
" bus caro sustẽtatur, ⌊ne feceritis in desiderijs⌋ superfluis.i.secundũ cõcupiscentiam carnis, sed
quantũ necessitas exigit, & ratio dictat. Queãdmodũ alibi legitur: Habẽtes victũ & quibus te-
gamur, his cõtenti simus. Vnde Salomon: Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi: tribue tan- 1.Timo.6
tũ victui meo necessaria. Quid em̃ prodest moriturã hanc carnẽ, cito futurã vermiũ escam, de- Pro.30
licate nutrire, & nobilẽ, immortalemq́; animã, summæ trinitatis imagine insignitã, negligere? 1.Mach.4

¶ Expositio capituli decimiquarti, scilicet. Infirmum autem in fide assumite.
Articulus decimusoctauus.

Roma.13. MAnifeſtauit apoſtolus in ſuperiori capitulo, quomodo inferiores ad ſuperiores ſe
debeant habere, iam docet quomodo ſuperiores ſe habeāt ad inferiores. Agno-
ſcēdum vero, ꝙ in eccleſia Romanorum (cui ſcribit apoſtolus) erant quidā ex Iu
daſimo cōuerſi, qui erant legis æmulatores, cærimonialia legis obſeruāda putan
tes, propter quod inter cibos diſcernebant ſecūdum legis præcepta. Iſti vocātur infirmi. i. im
perfecti in fide catholica. Quia ſecundum fidei veritatē, cærimonialia legis ceſſare cœperūt
poſt Chriſti paſſionē, vt dictum eſt: Alij erant ex gētilitate conuerſi, & iſti non diſcernebant
1. Tim. 4. in cibis, humano vſui deditis, prout ad Timotheū dicit apl'us: Nihil reijciendum, quod cū gra
tiarum actione ſumitur. Ait ergo: ⌊Infirmum aūt⌋. i. imperfecte edoctum, ⌊in fide aſſumi-
te⌋. i. charitatiue inſtruite, & nolite ęgrum abijcere vos q̄ perfectiores eſtis in fide, exemplo
Chriſti, qui ait: Venit filius hominis quærere, & ſaluum facere, quod perierat. Talem ergo aſ
Luc. 19 ſumite, ⌊non in diſceptationibus cogitationum⌋ hoc eſt, nō diſcutiēdo ſeu iudicādo ſecreta
cordis eius, quæ ſoli deo ſunt cognita. ⌊Alius eñ⌋ ille. ſ. qui nouit ceſſaſſe legalia, ⌊credit,⌋
3. Regū 8 id eſt, fideliter noſcit, ⌊mādučare ſe⌋ licite ⌊oñia⌋ cibaria, humanæ vitę ſuſtētationi apta,
ita, vt ꝓceptū legis de diſcretiōe ciboꝝ eū nō obliget. ⌊Qui aūt infirmus eſt⌋ in fide, ita non
putās, ſed inter cibos diſcernēs, ⌊holera māducet⌋ cuius eſus ſemꝑ licitus fuit, ad vitandum
conſciētiæ ſcrupulū. ¶ Notādū aūt q̄d legalia ſeu cærimonialia, q̄uis ſtatim poſt Chr̄i paſſio-
nem mortua erāt, nō tamē mortifera. Nā à tēpore paſſionis vſq; ad euāgelij publicationem,
poterāt ſine periculo obſeruari, præcipue, à Iudæis cōuerſis, dummodo nō ponebatur ſpes ſa
lutis in eis, ſed firmiter credebatur, q̄d ſine obſeruatiōe eoꝝ, ſufficeret ad ſalutē fides & gratia
Actoꝝ. 15 Chr̄i. Sic nēpe in actibus apl'oꝝ legūtur apoſtoli ea ſeruaſſe. Idcirco apoſtolus dicit hunc in-
firmū in fide, nō ſatis inſtructum de ceſſatione legalium, ſuo iudicio relinquēdum, donec me-
lius informetur. ⌊Is qui manducat⌋ indifferēter quēlibet cibū homini aptum, ⌊nō mandu-
cantem⌋ hoc modo, ſed inter cibos diſcernētem, ⌊nō ſpernat⌋ tāquam iniquum, cum lega-
lia nōdum eſſent mortifera, ⌊& qui nō māducat⌋ hoc eſt, iſte inter cibos diſcernēs, & ab ali-
1. Tim. 4 quibus abſtinēs, ⌊manducātem⌋ indifferēter ⌊nō iudicet⌋ tanquam legis tranſgre[illegible], q̄a
lex ceſſauit quantum ad vim obligatiuam. ⌊Deus enim illum⌋ manducātem, ⌊aſſumpſit⌋
Matth. 7 ad fidē, ſicut & nō māducātem. De his itaq;, quæ bono animo fieri poſſunt & malo, nō iudi-
cemus, ſed potius in melius interpretemur. ¶ Præterea probat apoſtolus quam irrationabile
ſit, alium iudicare inordinate. ⌊Tu quis es⌋. i. cuius vel quātæ authoritatis, ⌊qui iudicas⌋ iu-
dicio reprobationis. Iudiciū eñ approbationis nō eſt ita illicitū, ⌊alienū ſeruū?⌋. i. proximū
tuum, q̄ eſt ſeruus dei, & cōſeruus tuus, ſuper quē iuriſdictionē nō habes? ⌊ſuo dño ſtat aut ca
dit⌋. i. ad gloriā vel irreuerētiā dei bñ agit aut male, & ad eū pertinet iudicare de hoc, nō ad te
⌊Stabit aūt⌋. i. erectus erit corde ad deū & bene aget. Hoc eſt verbū bonæ ſpei, tanq̄ diceret
Hoc pie præſumi poteſt, quod ſtabit etiam ſi iam iacere videatur. ⌊Potens ē eñ deus ſtatue-
re⌋. i. per gratiam à caſu peccati erigere, ⌊illum⌋ Per hoc ergo quod ait apl'us, ſtabit autem,
duo docētur. Primū, vt dubia trahamus in melius. Secundum, vt nec impium ſimpliciter iu-
dicemus, quia neſcimus, qualis futurus ſit. De hac aūt materia, ſcilicet quomodo iudicare ſit li
Romañ. 2 citum vel illicitum, plurima dicta ſunt ſupra. Quæ illic diffuſe induxi, ne cogerer eadē ſæpe
repetere, ſed ſemper ad illum locum, lectorē remitterem. ¶ Adhuc oſtendit apl'us vitandū eſ-
ſe iudicium inordinatum. ⌊Nam alius iudicat diem⌋ certum pro exercēda abſtinētia eligē-
dum, diem inquam interpoſitum, ⌊inter diem⌋ alium, quo putat nō eſſe abſtinēdum, ⌊alius
iudicat omnē diem⌋ in abſtinētia expendēdū. Tanquam dicat: Vnus putat certis diebus ab-
Luc. 18. ſtinēdum, vt phariſæus qui ieiunabat bis in ſabbato, ſeu in hebdomada. Alius iudicat ſingulis
Iudith. 8. diebus abſtinēdum, vt Iudith, quæ ieiunabat cunctis diebus, præter ſabbata, neomęnias & fe
Luc. 2 ſta. Et ſanctiſſima illa euāgelica Anna de tribu Aſer, quæ non diſcedebat de tēplo, die ac no-
cte ſeruiēs dño, in orationibus atq; ieiunijs. ¶ Quoniam vero vtrūq; horum bono animo fieri
poteſt ſeu licite, ideo vnus aliū iudicare nō debet. Vnde ſubiungit. ⌊Vnuſq́ſq; in ſuo ſenſu⌋.
id ē, in proprio intellectu, ſententia, ſeu conſilio, ⌊abundet⌋ in bonū. i. quilibet relinquatur
ſuo iudicio in hoc, permittaturq́; agere, q̄d ſecūdum ſuā conſciētiā iudicat melius eſſe, dum-
modo tamen non exeat limites rerum quæ licēt. ⌊Qui ſapit diem⌋. i. certū diem, vel omnem
diem diſcernit ſeu iudicat abſtinētiæ deputandū, ⌊dño ſapit⌋ hoc ē, ad gloriam dei hoc agit,
intendēs deo placere. ⌊Et qui māducat⌋ quēlibet cibum ſine diſcretione legis, vel, qui nō ie-
Coloſſ. 3 iunat quotidie, ⌊dño māducat⌋. i. ad dei honorē hoc facit, cuius dona māducat, ⌊gratias e-
nim agit deo⌋ omniū bonoꝝ datori, pro bñficijs ſuis. ⌊Et qui non manducat⌋. i. quemcūq;
cibum, ſed iuxta legis tenorem inter cibos diſcernit, vel, oñi die ieiunat, ⌊dño nō māducat⌋,
id eſt, ad gloriam dñi abſtinet, ⌊& gratias agit deo⌋ Et ita vterq; bene facit pro tēpore, ſicut
oſtenſum eſt. Sic ergo agere debemus, oñia referēdo ad deum, vt glorificetur ipſe in omni-
Eſaię. 24. bus. Cuius ratio ſubditur. ⌊Nemo eñ⌋ noſtrum, ⌊ſibi viuit⌋ finaliter, hoc ē, ad gloriā pro-
Hiere. 13. priā, q̄m vita naturæ & vita gratiæ quā habemus, ad gloriam & laudē dei eſt ordināda, tanq̄

ad vi-

A ad vltimũ finem.⌊Et nemo noſtrũ ſibi moritur⌋.i.ad propriam laudẽ,ſed ad gloriã dei,qua- 2.Pet.4
" tenus ſeparatus corpore laudet atq; glorificet deũ in patria indefinẽter.⌊Siue eñ. viuimus,do
" mino⌋.i.ad gloriã dñi ⌊viuimus,ſiue morimur,dño morimur.Siue ergo viuimus, ſiue mori-
" mur,dñi ſumus⌋.i.non ſolum iure creationis & gubernationis,ſed per charitatẽ & cultum de-
uotiſſimum,ad dñm pertinemus.Beati qui ita coniuncti deo ſunt,vt tota vita,morsq; ipſorũ,
deum honoret.Ipſe eñ ait:Qui glorificauerit me,glorificabo eum.Omnia ergo opera noſtra 1.Reg.2
" interiora & exteriora ad dei gloriã referamus,& propter deũ omnia finaliter operemur.⌊In Ruth.2
" hoc eñ⌋.i.propter hoc⌊Chrs mortuus eſt & reſurrexit,vt & viuorũ & mortuorũ dominet.⌋ 2.Tim.4
hoc eſt dominari cognoſcatur.Nam ante paſſionẽ erat vtiq; viuorũ,mortuorumq; dñs,etiam
ſecundum naturã aſſumptam vt verbo vnitam,quæ à primo inſtanti vnionis ſuæ cum verbo,
prælata eſt omni creaturæ,dominiumq; vniuerſale ſortita.Propter q̃d ait ſaluator:Pater dili- Johã.13
git filiũ,& omnia dedit in manu eius.Et alibi:Dediſti ei poteſtatẽ omnis carnis.Veruntamẽ Johan.17
Chrũs dicitur paſſus,vt omniũ dominetur,propter duo.Primo, quoniã ſua paſſione meruit
iudiciariam poteſtatem,& generalẽ dominationẽ,non obſtante q̃d ante habuerit iſta.Non eñ
incõueniens eſt,idem alicui propter diuerſas cauſas cõpetere.Secundo, quia poſt paſſionẽ cœ
pit vbiq; manifeſtari atq; cognoſci dominium Chriſti.Propter q̃d ait:Data eſt mihi omis po Matt.28
teſtas in cœlo & in terra.Poteſt etiã ita exponi:Vt & viuorũ & mortuorũ dominetur.i.ſpũali-
ter viuos ac mortuos.ſ.iuſtos & impios,in ſuo obſequio occupet.Vnde ipſe loquit:Ego ſi ex- Johan.12
B altatus fuero à terra,omia traham ad meipſum.Cum ergo Chrũs conſtitutus ſit omniũ iudex, Matth.7
" ⌊Tu aũt⌋iudicande,⌊quid,⌋hoc eſt,qua temeritate,quo fructu⌊iudicas⌋ſententia diffiniti- Act.10
" tiua,⌊fratrem tuum?Aut tu quare ſpernis fratrem tuum?⌋tanquam peccatorẽ aut vilem?Vn
de ſcriptum eſt:Væ qui ſpernis,nõne & ipſe ſperneris?Cum fatigatus deſieris cõtemnere,con Eſa.33
temneris.Et alius propheta:Nunq̃d non pater vnus omniũ noſtrum,nunquid non deus vnus Malac.2
creauit nos?Quare ergo deſpicit vnuſquiſq; noſtrũ fratrem ſuum?Male ergo agis ò homo,iu
" dicando, ſpernendoq; proximum.⌊Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti⌋.i.coram
Chriſto,ſedente in ſede iudiciaria in die iudicij,tanq̃ iudicãdi ab eo.Tribunal autem eſt ſedes
iudicis.Quod vero iam dicitur,ꝙ omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti tanq̃ iudicandi,intel-
ligendum eſt vel de iudicio condemnationis vel remunerationis.Scriptura aũt frequenter per 1.Tim.4
iudicium,intelligit damnationis iudicium,ſicut ibi:Omnis qui credit in eum nõ iudicatur.Et Johã.3
" Si noſipſos iudicaremus,non vtiq; iudicaremur.⌊Scriptum eſt eñ⌋in Eſaia:⌊Viuo ego,di- 1.Cor.11.
" cit dominus⌋.i.per meipſum,q maiorem per quem iurem,non habeo,⌊quoniã mihi flecte- Eſa.45
" tur omne genu⌋cœleſtium,terreſtriũ & infernorum.i.omnia mihi ſubijcientur,præſertim in Phil.2
" die iudicij,⌊& omnis lingua confitebitur dño,⌋hoc eſt,omnis cõſcientia cõfitebitur mihi tunc
opera ſua. Vel,omnis lingua.i.omne genus hominũ,cuiuſcũq; loquelæ, confitebitur dño,con
feſſiõe laudis diuinæ,vel propriæ culpæ.Noſtra tranſlatio eſt talis:In memetipſo iuraui, egre
dietur de ore meo iuſtitiæ verbũ,& non reuertetur,q̃a mihi curuabitur omne genu,& iurabit Eſa.45
omnis lingua.Quod licet ad literam dictũ videatur de cõuerſione,adoratione & genuflexione
omnium gentium in primo Chriſti aduentu,& tempore prædicationis euangelicæ, Apoſto-
lus tamẽ ſpũ ſancto copioſiſſime adimpletus pręſenti loco inſinuat,hoc poſſe intelligi de ſubie
" ctione & adductione omnium hominum,in ſecundo Chriſti aduentu.⌊Itaq; vnuſquiſq; no-
" ſtrum pro ſe rationem reddet deo⌋.i. reddere compelletur ſeu exigetur.Multi tamen nõ po-
C terunt rõnem reddere deo de actibus ſuis,q̃a omnino irrationabiliter vixerunt.Aliqui etiã nõ Heb.13
exigentur reddere rõnem,vel q̃a nullam culpam habebunt,& in hac vita ſatisfecerunt,vel quia
" infideles fuerunt,& iam iudicati ſunt,q in die iudicij nõ iudicabũtur iudicio diſcuſſionis.⌊Nõ
" ergo amplius inuicem iudicemus⌋iudicio vſurpato vel temerario,⌊ſed hoc iudicate magis,⌋ Johan.3
" hoc eſt bonũ & obſeruandũ eſſe diſcernite,⌊ne ponatis offendiculũ⌋.i.occaſionem peccati,
" ⌊fratri⌋.i.proximo,viro vel fœminæ,⌊vel ſcandalum,⌋hoc eſt occaſionẽ triſtitiæ. Cõmu-
niter aũt vnum pro alio ſumitur.¶Aduertẽdum vero,ꝙ duplex eſt ſcandalum,puta actiuum
& paſſiuũ.Scandalum actiuum,eſt dictũ vel factũ minus rectũ,præbens alteri occaſionẽ ruinæ,
& de hoc ſcandalo nõ eſt dubium,quin ſit ſemp vitandũ.Scandalum vero paſſiuũ,eſt malũ ſeu
caſus,quẽ alter incurrit ex dicto vel facto alterius.¶De hoc ſcandalo quęſtio eſt,an ſit ſemp vi
tandum.Pro quo ſciendum,ꝙ ſcandalũ paſſiuum eſt duplex.Vnum quod naſcitur ex malitia,
ſcãdali,q ex ſua peruerſitate nõ vult dicta ſua ſeu facta alterius,quãuis bona,bene interpretari, Matt.18
quod appellatur ſcandalum phariſæorũ.Alterum,quod naſcitur ex infirmitate vel ignorantia Marci.9
ſcandalizati,quod dicitur ſcandalũ puſillorũ.¶Præterea quædã ſunt bona ſpũalia,quædã tem Matt.19
poralia,& vtraq; ſunt duplicia.Nam ſpũalium bonorũ quædã ſunt de neceſſitate ſalutis,vt ob- Luc.19
ſeruatio præceptorũ in omnibus,& cõſiliorũ in religioſis.Hæc ergo bona nullo modo omittẽ-
da ſunt,propter quodcunq; ſcandalum euitandum.Plus eñ tenetur homo prouidere propriæ
ſaluti,quàm alienæ.Quædam vero nõ ſunt de neceſſitate ſalutis,& hæc ad tempus occultanda
vel deſerenda ſunt propter ſcandalum puſillorũ vitãdum,videlicet donec ratio eis reddatur,

 & me-

& melius informẽtur. Si vero ratione reddita nõ acquiescũt, nec cessant scandalizari, nõ erit
scandalum tale amplius ex ignorãtia vel infirmitate, sed ex eorum malitia. Propter quod bona
ista omittẽda nõ sunt, propter scãdalum tale vitãdũ. Sicut nec Christus vitare curauit scãdalũ
Matt. 15 pharisæorum. Similiter bonorum temporalium quædam aliquibus committũtur cõseruãda,
vt bona ecclesiæ prælatis, bona reipublicæ rectoribus, & deposita certis personis. Et quia ad
horum cõseruationẽ homo tenetur, ideo propter nullius scandalũ sunt deserẽda. Vnde bea-
tus Thomas Cantuariensis repetiuit bona ecclesiæ cũ ingẽti scandalo regis. Alia bona tẽpo-
ralia, sunt nostra, & ista omittẽda sunt, vel dãdo ea alijs vel nõ repetẽdo si alius ea habet, pro-
pter vitãdũ scãdalũ pusillorum. Vel scãdalũ tale sedãdum est bono modo. Nõ autẽ propter scã-
dalum ex malitia nascẽs, dimittẽda sunt bona propria tẽporalia. Daretur enim peruersis liber-
tas, & magna occasio retinẽdi, aut rapiendi bona aliorum: quod maxime obesset eorum saluti.
⌊Scio⌋ per rationẽ, ⌊& cõfido in dño Iesu⌋ per gratiã eius, ⌊quia nihil cõmune⌋ .i. nullus
Gene 1 cibus humanæ vitæ aptus, immũdus est, ⌊per ipsum⌋ .i. per creationẽ ipsius. Omnia enim per
Psalm. 32 ipsum facta, sunt valde bona. Vel minus dicit, & maius significat, vt sit sensus: Nihil cõmune
per ipsum .i. omnia mũda facta sunt per eius aduẽtũ. Omnes videlicet cibi apti, in lege prohibi-
Actorum. 10. ti. Christus enim absoluit à legali prohibitiõe ciborum, iuxta illud: Quæ deus purificauit, tu com-
mune ne dixeris ⌊nisi ei qui existimat quid cõmune esse⌋ .i. aliquẽ cibũ esse immũdũ propter
legis præceptũ, ⌊illi⌋ sic existimãti, ⌊cõmune⌋ .i. immundũ, ⌊est⌋ aliquid alimẽtorum secun-
dũ suã opinionẽ & cõscientiam. Sicut fricare barbã illicitũ est ei, qui hoc putat illicitũ, quàm
diu sic putat, quia contra consciẽtiã faceret, si fricaret. ⌊Si enim propter cibũ⌋ .i. ob hoc quod
quẽlibet cibũ indiscrete mãducas., vel ab aliquibus abstines, ⌊frater⌋ id est, proximus, ⌊tuus
cõtristatur⌋ putãs te impie agere, & nesciẽs quid debeat securius facere, cũ tamen licite possis
alterum horum eligere, sicque fratris tui cõtristationẽ vitare, ⌊iã nõ secundũ charitatẽ ambulas⌋ .i.
nõ charitatiue te habes, quia nõ vitas offensam fratris, sed eius saluti præponis cibũ tuũ. ⌊No-
li cibo tuo⌋ id est, vsu vel abstinẽtia cibi, ⌊illũ perdere⌋ hoc est, ad mortale peccatũ induce-
re, ⌊pro quo Christus, ⌊mortuus est,⌋ ne videaris precium mortis & sanguinis Christi
paruipẽdere. ⌊Nõ ergo blasphemetur⌋ id est, cõtra dei honorẽ vituperetur, ⌊bonum no-
Pro. 22 strum⌋ hoc ẽ, fama nostra. Scriptũ est enim: Melius est nomẽ bonũ, quàm diuitiæ multę. Et a-
Eccle. 41. libi: Curã habe de bono nomine. Hoc enim magis proderit tibi, quàm mille thesauri. Porro, vt
Ambro. ait Ambrosius, qui habet opera bona, si reprehẽdatur in re minima, bonũ suũ obfuscat, & in-
Matth. 5 cipit bonũ eius blasphemari. Propterea virtuoso vitãda sunt minima. Ideo aũt nõ debes cibo
tuo proximũ perdere. ⌊Non est enim regnũ dei⌋ hoc est, regnatio & inhabitatio dei in anima
1. Cor. 8. tua, ⌊esca & potus⌋ id est, victus exterior. Esca nãque nõ commẽdat nos deo. Nec cibus dã-
natur, sed cõcupiscẽtia inmoderata. Ideo subditur, ⌊sed iustitia⌋ reddens deo, quæ dei sunt
Matt. 22 proximo, quæ proximi sunt, & sibi ipsi, quæ expediunt, ⌊& pax⌋ id est, vera tranquillitas mẽ-
tis, ⌊& gaudium⌋ quod habetur, ⌊in spiritu sancto⌋ id ẽ, per gratiã spiritus sancti ex contẽ-
Luc. 17. platione & dilectione diuinorum. Ista sunt regnũ dei, quia per ista regnat deus in nobis. Quẽ-
admodũ ait scriptura: Regnum dei intra vos est. Vel sic: Nõ est enim regnũ dei, causaliter, esca
& potus, id est, per ista nõ acquiritur regnum cœlorum, sed iustitia & pax, & gaudiũ in spiritu
sancto, sunt regnum dei. Quia per talia regnũ cœlorum obtinetur. ⌊Qui enim in hoc⌋ regno
dei, id est, in iustitia, pace & gaudio spirituali, ⌊seruit Chrõ⌋ nõ scãdalizans aliquẽ propter
Psal. 149 cibũ, seu cibi delectationẽ, vel aliã irrationabilem causam, ⌊placet deo⌋ quia beneplacitum
est domino in populo suo. ⌊Et probatus⌋ .i. approbatus, ⌊est hominibus⌋ quia exemplaris
est ipsis, & laudatur ab eis. ⌊Itaque quæ pacis sunt⌋ id est, ea quæ pacem pariunt, fouẽt, cõser-
Matth. 5 uant, ⌊sectemur⌋ & operemur. Beati enim pacifici, quoniã filij dei vocabũtur. In pace nãque vo-
1. Cor. 7. cauit nos dominus: & nõ est deus dissensionis sed pacis. Vnde per prophetam dominus lo-
1. Cor. 14.
Zachar. 8 tur: Veritatem tãtum & pacẽ diligite, ⌊& quæ ædificationis sunt⌋ hoc est, ad bonum prouo-
cant, videlicet morum probitatẽ, ⌊inuicẽ custodiamus⌋ quatenus vnus, nõ tãtum alium nõ
1. Cor. 8. scãdalizet, sed spiritualiter eũ ædificet. ⌊Ideo Noli⌋ ò homo, ⌊propter escã⌋ .i. amore cibi,
⌊destruere opus dei⌋ id ẽ, fratrẽ tuũ spiritualiter occidere, seu fidẽ & gratiã eius extinguere.
⌊Omnia quidẽ⌋ cibaria ⌊mũda sunt⌋ & licita, inquãtum sunt creaturę boni dei ⌊sed malũ⌋
id est, nociuũ, ⌊est homini⌋ quæcũque cibaria sumere, ⌊qui per offendiculũ mãducat⌋ .i. mã-
Gene. 3 ducãdo fratrẽ suũ scãdalizat, & deũ offendit, sicut malũ erat primo parẽti de fructu ligni vitæ
comedere. Ne aũt qs putet simpliciter vtile eẽ vel melius quolibet cibo & potu vti, eo quod
omnia mũda sint, adiecit: ⌊Bonũ est nõ mãducare carnẽ, & nõ bibere vinũ⌋ Per hoc enim con-
cupiscẽtia minoratur, corpus castigatur, & gratia obtinetur, ⌊neque⌋ mãducare & bibere id.
⌊in quo frater tuus offenditur⌋ .i. impedimẽtũ seu obicẽ proficiendi in via dei incurrit, ⌊aut
Matt. 18. scãdalizatur⌋ .i. cadit peccãdo, q̊d est maius & grauius q̃ offendere. Potest enim qs pede in ali-
qd impingere, nec cadere, ⌊aut infirmat⌋ in fide, hæsitans qd sit tenẽdũ, q̊d valde penale pe-
riculosumque est. ¶Deinde hortatur apostolus ad hoc. ⌊Tu fidẽ quã habes penes temetipsum⌋
hoc est,

A hoc est, intra te firmiter credis omnes cibos per Christũ purificatos seu licitos factos, ⌊habe co Act. 10
" ram deo⌋.i. sufficiat tibi hanc fidem habere in cordis secreto deo spectante, nec fratri tuo ali- 2. Corin. 1.
" ter æstimanti eam ostendas, ne scandalizetur. ⌊Beatus⌋ est iam in spe bene agendo, ⌊q nõ iu-
" dicat⌋.i. damnabilem facit ⌊semetipsum,⌋ alium scandalizando, ⌊in eo quod probat⌋.i. faciendo quod licitũ esse cognoscit in se, quamuis sit illicitum, propter scandalum euitandũ. Vel sic, Beatus q non iudicat.i. non redarguit semetipsum in eo quod probat, hoc est approbat.i.
" qui nihil agit contra conscientiam suam. ⌊Qui aũt discernit⌋.i. iudicat quosdam cibos vitan- 1. Cor. 10
" dos, ⌊si manducauerit⌋ tales cibos, ⌊damnatus est⌋ causaliter.i. peccando mortaliter damna
" ri promeruit, ⌊quia⌋ manducat ⌊non ex fide,⌋ hoc est, contra id quod secundũ fidem & con
" scientiam suam sentit agendum. ⌊Omne autẽ quod non est ex fide⌋.i. quod fit contra fidem Tit. 1.
" & propter finem contrarium fini, quem edocet fides, ⌊peccatum est,⌋ quia inordinatũ & contra legem diuinam. ¶Circa hæc duo quæruntur. Primo, vtrum ratio seu conscientia errans, obliget. Secundo, an quælibet actio infidelium sit peccatum. Et respondẽdum ad primum, ꝙ operatio recipit speciem à termino ad quem, rationem autem boni vel mali moralis sumit ab intentione agentis, seu formali ratione obiecti. Cũ ergo ratio dicit aliquid bonum vel malum, quamuis ita non sit, tamen si voluntas fertur in id, quod ratio ei proponit sub ratione mali licet sit bonũ, certum est, quod fertur in illud sub ratione mali, & ideo formaliter peccat. Queadmodum putans falsum asserere, mentitur si verum dicat, eo ꝙ falsum dicere æstimet. Simile est, si quis bonum agat putans illud esse malum, peccat em̃. Ideo ratio seu errans conscientia obligat. Non est tamen homo perplexus.i. necessitate peccandi astrictus, quoniam potest errorem ra-
B tionis abijcere. Ad secundũ dicendum, ꝙ infidelitas, sicut & cætera peccata mortalia, aufert vitam gratiæ, nõ autem tollit bonum naturæ. Quamuis ergo infidelis nõ agat aliquid meritorie, potest tamẽ facere opus bonum in genere moris seu bonum morale, ad quod se extendit naturalis potentia. Et in tali actu nõ peccat directe, & per se, vt si honoret parentes, vestiat nudum, cibet esurientem. Quicquid vero refert ad finem suæ perfidiæ, in eo peccat, quamuis sit bonũ. Iaco. 2
Nam finis peruersus est. Quod ergo nunc ait Apostolus, Omne quod nõ est ex fide, peccatum Marc. 16
est, ad quod glossa adiecit, omnis infideliũ vita peccatũ est, accipiendũ est secũdum sensum præ Heb. 11.
tactum. Et quia qui fidem nõ habet, protinus in diuersa peccata collabitur.

¶Expositio Cap. decimiquinti. S. Debemus autem nos firmiores, &c.

Articulus XIX.

" Debemus autem nos firmiores,⌋ id est in virtutibus fortiores, ⌊imbecillitates,⌋ hoc
" est defectus & imperfectiones, ⌊infirmorum sustinere⌋.i. æquanimiter ferre & sustentare atq; erigere, vt sanentur. Sicut & alibi dicitur: Libenter suffertis insipien- 2. Cor. 11.
tes, cum sitis ipsi sapiẽtes. Et iterum: Alter alterius onera portate. Nã & in corpore Gala. 6
naturali, membra fortiora (vt nerui & ossa) sustinent teneriora. ¶Sed quia ex hoc, quod aliquis sustinet imperfectionem alterius, tanquam infirmioris, protinus insurgere solet inanis gloria qua quis de sua perfectione stultissime gloriatur, & alteri se præponit, ideo optime iunxit apo
" stolus, ⌊& non nobis placere⌋.i. non habere complacentiam in nobis ad nosipsos reflexam, 1. Corin. 4
nec gloriari in nobis, nec proprium placitum sequi, sed potius displicere nobis in nobis, cũ nihil ex nobisipsis habeamus, nisi quod merito inducere debet nobis displicentiam nostri. Vnde de reprobis scriptum est: Audaces sibi placẽtes. Si pensamus proprias imperfectiones & vitia, 2. Petri. 2
C nõ placebimus nobismetipsis. Et quo nobisipsis magis placemus, eo amplius displicemus deo.
" ⌊Vnusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonum⌋.i. ad bonũ finẽ, seu tendẽdo in opus
" bonum, ⌊ad ædificationem⌋ ipsius, vt ex nobis sumat profectum. ⌊Etenim Christus⌋ secun
" dum quod homo, ⌊nõ sibi⌋ in se ⌊placuit⌋.i. in seipso gloriatus non est, quasi à seipso aliquid Iohã. 5
habens, nec proprium placitum, sed dei patris voluntatem quæsiuit. Ideo em̃ in Euangelio lo Iohã. 8
quitur: Descendi non vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me. Et: Non potest fili- Ibidem.
us à se facere quicquam. Et: Ego nõ quæro gloriam meam, sed quæ placita sunt patri, facio sem Matt. 16
per. Et: Non quod ego volo. sed quod tu. Et si Christus, qui non solum caruit omni culpa, sed Luc. 22
insuper vt homo plenus fuit omni virtute & gratia, sibijpsi non placuit, cur nos miseri defecti- Iohã. 1.
" bus pleni, nobismetipsis placemus? ⌊sed sicut scriptum est⌋ in psalmo, qui ad literam de Chri
" sti passione conscriptus est. ⌊Improperia,⌋ id est detractiones, opprobria, iniuriæ, ⌊impro- Psalm. 68
" perantium tibi,⌋ ò pater æterne, in me. Nam Iudæi improperando mihi, improperauerunt & tibi. Qui enim non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum. Improperabãt Iohã. 5
autem Iudæi patri & vnigenito filio eius, ac sancto spiritui, ascribẽtes miracula Christi dæmonibus, eiusq; vitam impiam esse dicentes. Dixerunt em̃: Nonne bene dicimus nos, quia Sama- Iohã. 8
ritanus es tu, & dæmonium habes? Et alibi: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmo Matt. 12
" nia. Hæc itaq; improperia ⌊ceciderunt super me,⌋ hoc est, in mea humanitate habuerũt effectum, & me hominem occiderunt. Tibi enim nocere non potuerunt. Et hoc ideo passus sum, Iohan. 14
" quoniam tuam in omnibus feci voluntatem, increpando vitia Iudæorum. ⌊Quæcũq; em̃ scri Iohan. 17

EPIST. pra sunt⌋ Quasi dicat apostolus: Merito allegaui scripturã istã de Chr̃o. Quęcũq; em̃ script
Grego. sunt, in libris diuinis, præsertim de Chr̃o, & eius mysterijs, ⌊ad nostrã doctrinã⌋ .i. inform
Lucæ.21. tionẽ, ⌊scripta sunt⌋ Nam Chr̃i actio nostra est instructio, ⌊vt per patiẽtiam⌋ in aduersis
Iacobi.5. quam verbis & exemplis docet scriptura, dicẽdo: In patiẽtia vr̃a, possidebitis animas vestra
Et Iacobus: Exemplũ accipite longanimitatis & patiẽtię, prophetas. Ecce beatificamus eos
qui sustinuerũt, ⌊& cõsolationẽ scripturarũ⌋ consolantium animas studiosas ac pias, quo
niam multa iucunda & delectabilia continent. Vnde primo Machabæorum Ionathas & ali
dicebãt: Habemus solatio sanctos libros, ⌊spem habeamus⌋ .i. certam fiduciam obtinẽdi gra
1. Mac 12. tiam in præsenti, & gloriam in futuro. Omnis nãq; scriptura, diuinitus inspirata, vtilis est ad
2. Timo.3 docendũ, & arguendũ, ad erudiendũ in iustitia, vt perfectus sit homo dei, ad om̃e opus bonũ.
Porrò vt hanc gratiam consequamur, orat apostolus: ⌊Deus aũt patiẽtiæ⌋ dator, conserua
Psal 61 tor & remunerator, de quo ait psalmista: Nonne deo subiecta erit anima mea? Ab ipso enim
Psalm.70 patientia mea. Et: Quoniam tu es patientia mea domine, ⌊& solatij⌋ id ẽ, consolationis in
2. Cor.1. fusor, qui consolatur nos in om̃i tribulatione nr̃a, de quo in Tobiæ libro dicitur: Post tempe
Tobiæ.3. statem, tranquillum facis, & post fletum, exultationẽ infundis, ⌊det vobis idipsum sapere in
Hiere 32. alterutrum⌋ hoc ẽ, idem sentire adinuicem, ⌊secundũ Iesum Christũ⌋ .i. secũdum volunta
Philip. 28 tem & doctrinã saluatoris, nõ secũdum sensum vestrum, vt sitis conformes & eadẽ sentiẽtes,
1. Para.19 22.28 iuxta illud: Viriliter agite, confortamini, idẽ sapite. Sic etiam multitudinis credentium erat
Actorũ.4. cor vnum, & anima vna. Hanc identitatem nõ facit, nisi magna gratia dei, quæ humanarum
opinionũ, falsitatum, imaginationum & inflationũ, diuersitatẽ, nebulamq; expellit, & corda
Diony. diuersa in vno veritatis ac sanctitatis splẽdore recolligit. Vnde ait beatissimus Dionysius, q̃d
1. Cor.1. sicut lumẽ naturæ, ratione suæ defectuositatis, est causa diuersitatis in assertionibus hominũ,
sic lumẽ gratiæ à diuersitate in vnitatẽ reducit, & oẽs idem asserere facit, ⌊vt vnanimes⌋ idẽ,
affectu & sensu cõformes, ⌊vno ore⌋ hoc ẽ, simili vocis laudatione, ⌊honorificetis deum, &
patrẽ domini nostri Iesu Chr̃i⌋ .i. deum patrem, qui est deus Chr̃i secũdum naturam assum
Iohan.21. ptam, & pater ipsius, secundũ naturam diuinã. De quo ait ipse: Ascẽdo ad patrẽ meũ & patrẽ
Matt.18. vestrũ, deũ meum & deũ vestrũ. ⌊Propter quod⌋ videlicet vt deum vnanimiter honorifice
tis, ⌊suscipite inuicẽ⌋ .i. vnus suscipiat alium in om̃i charitate & pietate mutuo, consulendo,
1. Thess.5 condolendo, succurrẽdo, & cætera opera misericordię corporalia ac spiritualia impendẽdo.
Vnde prima ad Thessalonicenses ipse ait: Corripite inquietos, cõsolamini pusillanimes, sus
cipite infirmos, patientes estote ad om̃es, ⌊sicut & Christus suscepit vos⌋ sub alis suæ prote
Iohan. 6. ctionis, sanauitq; vos. Qui apud Iohannẽ ait: Eum qui venit ad me, nõ eijciam foras. Et Esai
Esaiæ. 53 as ait: Vere languores nostros ipse tulit, & peccata nostra ipse portauit. Deniq;, Suscepit Is
Luc.1. rael puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. Et Dauid in psalmo: Misit, inquit, de cœlo,
Psal.17 & accepit me, & assumpsit me de aquis multis, ⌊in honorẽ dei⌋ Hoc ad vtrũq; refertur, quia
& nos debemus suscipere inuicem, & Chrũs suscepit nos ad honorem & gloriam dei. Quod
autem Chrũs susceperit nos, ostẽdit apostolus, primo de populo Iudæorũ. ⌊Dico em̃ Chr̃m
Iesum ministrũ fuisse circũcisionis⌋ .i. deo patri seruisse, secũdum formam seruilem, in prædi
Acto.1. catione, qua prædicauit Iudæis. Imò & Chrũs se seruum præbuit Iudæorũ, iuxta illud: Ego
Luc.22 in medio vestrũ sum, sicut qui ministrat. Et alibi: Filius em̃ hominis non venit ministrari, sed
Matt.20 ministrare. Dicitur ergo Chrũs minister circũcisionis .i. prædicator atq; apostolus Iudæorũ,
Matt.15. ad quos specialiter missum se perhibet, dicẽs: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierũt do
mus Israel. Et hoc ⌊propter veritatẽ dei⌋ .i. quia deus ita prædixit, & vt deus verus esse co
gnosceretur, ⌊ad cõfirmãdas⌋ .i. approbãdas & adimplẽdas, ⌊promissiones patrũ⌋ .i. pro
missiones diuinas, patriarchis, prophetisq; factas de Chr̃o. Vel sic: Dico Chr̃m Iesum mini
Luc 2 strũ fuisse circũcisionis .i. circũcisioni subiectũ, ipsam in se recipiẽdo, propter veritatẽ dei, qui
misit filiũ suũ factũ sub lege, ad cõfirmãdas promissiones patrum, hoc est, ad ostendendũ, q̃d
Galat.4 deus daturus sit patribus bona promissa, quæ promisit Iudæis, circuncisionem recipientibus.
Genes.22. Abrahæ em̃ promisit: In semine tuo benedicẽtur om̃es gẽtes. Et ita susceptio Iudæorũ quo
dammodo pertinet ad iustitiam, propter præcedẽtem promissionẽ. Susceptio vero gentiũ
ad misericordiam maxime spectat. Propter quod subditur: ⌊Gentes autẽ⌋ .i. gẽtiles cõuer
sos, dico ⌊super misericordia⌋ .i. de pietate & gratia sibi impẽsa, ⌊honorare deum⌋ .i. gra
Psal.17 tias agere deo, eiq; seruire, ⌊sicut scriptũ⌋ in psalmo. ⌊Propter hoc cõfitebor tibi in genti
bus⌋ Verbum est filij ad patrem dicẽtis. Propter hoc, quod in psalmo illo huic versiculo p̃
Actorũ.13. mittitur: Deus, qui das vindictas mihi, & subdis populos sub me, &c. confitebor tibi deo pa
tri, in gẽtibus .i. gẽtes faciam tibi cõfiteri cõfessione laudis tuæ & culpæ suæ, cũ per apostolos
conuertero eos ad fidem, ⌊& nomini tuo cantabo⌋ per ora gentium cõuersarũ, & etiam per
meipsum, secũdũ quod homo sum. Ex hoc sequi videtur, quod psalmus ille ad literã de Chri
sto loquatur. Apl̃us em̃ per verba psalmi huius probat gẽtes susceptas à Chr̃o. Probatio ve
Augustin. ro nõ valet, nisi p̃ sensum literalẽ, vt Augustinus testatur: Lira tamẽ exponit psalmum illum
& ver

A & verba hic allegata ad literã de Dauid. Et vtiq; nisi psalmus esset excellẽter notabilis tãquã
mysterijs Chri redundãs, nõ toties inueniretur in sacra scriptura expressus. Nõ eñ vt cæteri
psalmi cõmuniter, habetur in libro psalmoꝝ, sed etiã secũdo Regũ. Ideo exposui psalmũ illũ 2. Reg. 22
de Chro loco suo. ⌊Et iteꝝ dicit⌋ de gentiũ susceptione seu cõuersione in Esaia, vel secũdũ
Bedam, in Cantico Deuteronomij, tamẽ secundũ aliã translationẽ. ⌊Lætamini gẽtes⌋ id ẽ, Esaiæ.66 Deute.32.
gẽtiles cõuersi, ⌊cũ plebe eius⌋.i. Iudæis qui erãt populus peculiaris. Nostra trãslatio talis ẽ.
Laudate gẽtes populũ eius. ⌊Et iteꝝ⌋ dicit dñs per prophetã in psalmo. ⌊Laudate oẽs gen- Psalm.116
tes⌋ ad fidẽ vocatæ, ⌊dominũ & magnificate⌋ id est, magnifice honorate, & verbis ac factis
magnũ esse ostẽdite, ⌊eũ oẽs populi⌋ hoc est, duodecim tribus Israel. ⌊Et rursus Esaias ait
Erit radix Iesse, & qui exurget regere gẽtes: in ipsum gẽtes sperabũt⌋ Nostra trãslatio habet Esaiæ.11
sic: Radix Iesse, qui stat in signũ populoꝝ, ipsum gẽtes deprecabũtur. Est itaq; sensus: Erit ra
dix Iesse.i. Christus de semine Iesse (seu Isai) patris Dauid descendẽs. Quãuis aũt Christus de
Iesse sit natus, & per hoc posterior eo, secundũ naturã humanã, est tamẽ radix illius, quia se-
cundũ diuinitatẽ est origo & fundamentũ ipsius Iesse, & qui (.s. Chrũs) exurget procedendo
in actũ. Vel, exurget à mortuis, regere gẽtes.i. ecclesiã ex gentibus congregatam quam regit
per seipsum, per angeloꝝ custodiã, & per prælatos, in eũ gentes sperabũt, tanquam in salua-
torẽ. ⌊Deus aũt spei⌋.i. in quo speramus, & à quo spes vera infunditur, ⌊repleat vos⌋ in hac Heb.1.
via inchoatiue, ⌊oñi gaudio⌋ spirituali ⌊& pace⌋ hoc est, interna trãquillitate, passionibus Psalm.90
extirpatis, ⌊in credẽdo⌋ per fidẽ formatam. Ista eñ ex fide formata procedunt. Orat ergo Matt.18. Iacobi.2.
B apostolus, vt diuina fideliter contemplando, impleamur oñi gaudio spirituali ac pace, con-
siderando videlicet bonitatẽ & beatitudinẽ dei, beneficia quoq; ipsius exhibita & promissa, Grego.
⌊vt abundetis in spe⌋ id est, in actu spei, certius atq; auidius expectando felicitatẽ futurã ex
prælibatione eius in hac vita. Ex perceptione nempe præsentiũ muneꝝ certa fit expectatio
futuroꝝ, ⌊& virtute⌋.i. gratia, ⌊spiritus sancti⌋ vel in virtute, hoc est, efficacia bonæ ope- FINIS.
rationis spiritus sancti.i. quæ datur à spiritu sancto. ⌊Certus sum autẽ fratres mei & ego ipse
de vobis⌋ vel per reuelationẽ diuinã, vel per operationẽ vestrã quam percepi. Quẽadmodũ
scriptũ est: Ex fructibus eoꝝ cognoscetis eos, ⌊quoniã ipsi pleni estis⌋ secundũ conditionẽ Matth.7
status vestri, & exigentiam huius viæ, vel quantũ requiritur ad salutẽ, ⌊dilectiõe⌋ dei & pro- Matt.5.
ximi. Non tamẽ simpliciter plenus est aliquis viator dilectione diuina, cũ nullus viator pos-
sit perfecte implere præceptũ charitatis diuinæ. Et durante vita præsenti, quilibet potest in
charitate proficere. Et estis, ⌊repleti oñi scientia⌋ ad salutẽ necessaria, nõ aũt absolute omni 2.Timo.3
scientia, ⌊vt possitis alterutrũ monere⌋.i. vos mutuo exhortari. Hoc dicit apostolus ne vi-
deatur eis scribere, quasi ignaris & imperfectis, & vt hac laude prouocet eos ad meliora. Ve-
runtamẽ qm̃ à principio huius epistolæ declarauit discordiã, infirmitatẽ & imperfectionem
Romanoꝝ, miꝝ videtur, quomodo iam dicat eos dilectione & oñi scientia plenos. Et respõ
dendũ, quod ista nõ sunt ad eosdẽ referẽda. Nam quidã eoꝝ valde perfecti erãt, de quibus iã
loquitur, alij imperfecti fuerũt, quos superius increpauit & concordauit. ¶ Deinde excusat se
de præsumptione. ⌊Audacius aũt scripsi vobis fratres⌋.i. quãmuis ò Romani ita perfecti sitis
vt dixi, tamẽ audacter ex magna fiducia scripsi vobis præsentẽ epistolã, ⌊ex parte⌋ id ẽ, ali-
quibus vestrũ, præcipue.s. imperfectioribus, qui magis informatione hac indigẽt. Vel ex p- Heb.5.
te, id est, nõ plene sed partim ac breuiter, ⌊tanq̃ in memoriã⌋.i. ad actualẽ considerationem
eoꝝ, quæ habitualiter scitis, ⌊vos reducẽs⌋ & excitans. Scientibus eñ legẽ loquor, vt dixi su Romanõ.7
perius. Scribo tamẽ vobis, vt actualiter memores sitis eoꝝ, quæ scribo. Vnde Salomon: Da Marci.4.
C sapienti, inquit, occasionẽ, & addetur ei sapiẽtia. Doce iustũ, & festinabit accipere. ¶ Cur aũt Pro.9.
scripserit, subdit. ⌊Propter gratiã quæ data est mihi à deo⌋.i. propter apostolatum, vel sa-
pientiam mihi diuinitus præstitam, ad hoc, ⌊vt sim minister Iesu Christi in gentibus⌋ id ẽ, 1.Cor.7.
Christo deseruiam, gentes instruendo, sicut ipse mihi præcepit, sicq; gratiam mihi collatam Matt.28 Actoꝝ.10.
vobis communicem, ⌊sanctificans⌋.i. sanctum ostendens per diuina miracula, ⌊euangeliũ
dei⌋ id est, euangelicam doctrinam, quam prædico, ⌊vt fiat oblatio⌋.i. seruitus ⌊gentiũ,⌋ Iohan.12.
vel oblatio, qua gentes seipsas domino offerunt. Vel oblatio, qua ego eas offero, ⌊accepta⌋
deo per deuotionẽ eoꝝ, ⌊& sanctificata⌋.i. purgata à vitijs, ⌊in spiritu sancto⌋ hoc ẽ, vir-
tute & gratia spiritus sancti. ⌊Habeo ergo gloriam⌋ id est, cũ data sit mihi gratia tãta, ideo
habeo gloriam, hoc est, gloriationem internã, non vanam, sed veram, ⌊in Christo Iesu,⌋.i.
secundũ voluntatem ipsius, ⌊ad deum⌋ id est, ad sanctæ trinitatis honorem. Ex considera-
tione eñ beneficiorum sibi collatorum lætabatur apostolus in deo, quod & nos imitari debe
mus. Vel habeo gloriam.i. meritum gloria dignum, seu apostolicam authoritatẽ. ⌊Nõ enim 1.Timo.1.
audeo aliq̃d eoꝝ loqui qui p me nõ efficit Chrũs⌋.i. nihil p̃sumo dicere, nisi q̃d à Chro pcepi
Nihil doceo alios q̃d ipse nõ facio, nec maiora affirmo de me in verbo vel facto, quam Chrs
operet per me, vel q̃ ego efficio virtute Chri, ⌊in obedientiã gentiũ⌋.i. ad hoc vt gẽtes euã-
gelio dei obediant. Itaq; nõ audeo aliq̃d loqui q̃d Chrũs nõ facit p me, ⌊verbo⌋ prædicatio-

nis, ⌊& factis⌋ bonæ conuersationis, ⌊in virtute signorum⌋ .i. minorum miraculorum, ⌊& prodigiorum⌋ hoc est, miraculorum maiorum factorum non arte magica, sed ⌊in virtute spūs sancti⌋ Hoc dicit Apostolus contra pseudoapostolos & vt cæteris Apostolis q cū Christo corporaliter sunt cōuersati, probet se parē, non ob propriam laudē, sed vt oēs suam doctrinam verā agnoscant, diligētiusq; intēdant ac impleant. In tantum ergo operatus est Christus per me, ⌊ita vt ab Hierlm⌋ vnde cœpit prædicatio Aplorum, ⌊per circuitum⌋ .i. diuersis locis & vrbibus, ⌊vsq; ad Illyricum⌋ mare in fine Græciæ situm. ⌊repleuerim⌋ .i. plenē disseminauerim, ⌊Euangelium Chri⌋ hoc ē, Euāgelio Chri tot gētes impleuerim, conuertēdo eas ad euangelicam fidē. In quo admiranda ptās spūs sancti apparet, qui p vnum virum, sine humano præsidio, tantos populos, ad tam supnaturalē, arduam, & incomphēsibilē legē conuertit. Agnoscat ergo operata diuinitas, habeaturq; semper fides certissima, tanquàm à deo firmata ac infinita. ⌊Sic aūt⌋ in illis locis ⌊euāgeliū hoc pdicaui nō vbi nominatus est Chrūs⌋ .i. nō illis gētibus, quibus ab alijs prædicatus fuerat Chrus, ⌊ne sup alienum fundamētum⌋ doctrinam ab alijs traditam, ⌊ædificarem⌋ .i. verbum spūalis ædificationis adijcerē. Et in hoc prædicatio Apostolicō probatur fuisse laboriosior & efficacior, qa materia nō fuit disposita, ⌊sed sicut scriptū est⌋ in Esaia: ⌊Quoniā quibus non est annuntiatum de eo⌋ .i. gētes, quibus non erat factus sermo de Chro p prophetas, sicut Iudæis, ⌊videbunt⌋ Christum & opa eius, oculo fidei, p prædicationem apostolicam, ⌊& qui non audierunt⌋ prædicationē euangelij prius ab alijs Aplis ⌊intelligent⌋ euangelica documēta p prædicationē Pauli, ⌊propter quod⌋ .i. propter occupationē meā in pdicando his gētibus, ⌊& impediebar plurimū⌋ .i. vehemēter & diu ⌊venire ad vos⌋ Romanos ⌊& prohibitus sum⌋ .i. impeditus, vel à spiritu sancto vetitus, ⌊vsq; adhuc. Nunc vero vlterius locum⌋ .i. necessariam causam manēdi, seu locum cōuenientē, ⌊non habēs in his regionibus⌋ Græciæ, vbi præcipuè prædicaui. Iam enim competēter instructi, & reformati fuerunt, erantq; p ciuitates & loca ordinati episcopi, presbyteri, atq; diaconi, qui suffecerant supplere vicē Apostoli, ⌊cupiditatē autē⌋ .i. desiderium magnum, ⌊habēs veniēdi ad vos ex multis iam præcedētibus annis⌋ Quoniā em̄ Roma erat caput mundi, sciebat Apostolus, q̄d cōuersio Romanorum exemplaris, & vtilis esset toti mundo, ideo penè à principio suæ conuersionis optauit prædicare Romanis. Nam & ideo appellauit Cæsarē, quatenus occasionē haberet veniendi Romam, ⌊cum in Hispaniam proficisci cœpero,⌋ vt in ea euangelizem. Optabat, nanq; Apostolus, etiam in occidēte prædicare Christum, sicut in orientalibus partibus fecerat ⌊spero quod præteriēs⌋ .i. p loca vestra velociter trāsiēs, Hispaniam versus, ⌊videam vos⌋ .i. aliquanto tempore apud vos ero. Non em̄ proposuit diu manere in vrbe, eo quod Petrū sufficere sciret ad conuersionē Romæ, q tūc cum suis discipulis Romæ sedit, & p loca Italiæ discipulos suos misit, ⌊& à vobis⌋ Romanis ⌊deducar illuc⌋ .i. ad Hispaniā, quę tunc erat Romanis subiecta, ⌊si vobis⌋ .i. præsentia vestra ⌊primum ex parte⌋ temporis, id est, modico tēpore, ⌊fruitus⌋ .i. delectabiliter vsus, ⌊fuero⌋ habēdo aliquē fructū in vobis, & de vestro profectu lætando. Frequēter sumit Apostolus, frui, communiter. Propriè autē, frui, est summo bono inhærere seu vltimo fini. ⌊Nunc igitur proficiscar in Hierusalē ministrare sanctis⌋ .i. eleemosynas gētium deferre ecclesiæ Hierosolymitanorum, quibus præfuit Iacobus. Qui vt omibus credētibus essent forma Christianæ pfectionis, vendiderunt oīa sua, & in pauptate voluntaria Christo seruierunt. Pro quorum sustētatione Apostoli erant soliciti. Petrus quoq; & Iohānes cōmiserunt Paulo & Barnabæ, vt gētes cōuersas inducerēt ad mittēdum eleemosynas Hierosolymitis, quod & diligēter fecerunt. ⌊Probauerunt em̄⌋ .i. ope oñderunt & sponte acquieuerūt ⌊Macedonia & Achaia⌋ .i. fideles harum terrarum, quæ sunt partes Græciæ. Metropolis autem Macedoniæ, est Philippi, vnde dicuntur Philippēses & Thessalonica. Metropolis vero Achaiæ est Corinthus, ⌊collectionē⌋ .i. eleemosynarum collationē ac dationē, ⌊aliquam facere in pauperes sanctorum⌋ .i. ad sustētationē sanctorum pauperum, ⌊q sunt in Hierusalē⌋, & erāt ex Iudaismo cōuersi. ⌊Placuit em̄ eis⌋ collationē hanc facere, ⌊& debitores sunt eorum⌋ hoc est, sanctorum in Hierusalē. ⌊Nam si spūalium eorum participes facti sunt Gentiles⌋ .i. quoniam gentes conuersæ spūalia bona, videlicet fidem, instructionem & sacramenta Christi à Iudæis conuersis receperunt, mediate vel immediate ⌊debent⌋ id est, tenētur debito necessitatis vel debito honestatis, imò vtroq; modo, ⌊& in carnalibus ministrare eis⌋ id est, necessaria vitæ corporalis eis præbere. ⌊Hoc ergo cum consummauero⌋ hoc est, eleemosynas istas detulero in Hierusalē ad prædictos sanctos, ⌊& assignauero eis fructum hunc⌋ hoc est, collationē gētium, eis missam, ⌊proficiscar per vos in Hispaniā.⌋ ¶ Quæritur, an Paulus prædicauit in Hispania. Dicunt qdam, q̄ non, sed proposuit, nō aūt executus est, supueniēte impedimēto. Vnde quod nunc dicit, proficiscar in Hispaniam, intelligendum est conditionaliter .s. si deus permiserit, vel ita concesserit. Allegant aūt pro se decretū quæstione. 11. Quis nesciat. Vbi dicit quod de apostolis solus Petrus prædicauit in his prouincijs .s. Italia, Gallia, Hispania, Africa & Sicilia. Isidorus vero in libro de ortu & obitu sanctorum dicit oppositum, asserens Paulum in Hispa-

Luc. 24 | Esa. 52 | 1. Thessa. 2 | 1. Mach. 8 | Actorū. 19. 21. 28 | Matt. 13 | 2. Cor. 9 | Luc. 19 | 1. Corin. 9 | 1. Cor. 16. | Isidorus

A Hispania prædicasse. Hieronymus quoq; in libro de viris illustribus dicit: Paulus in prima sa
tisfactione à Nerone dimissus in partibus occidẽtis prædicauit. Ad decretum aũt diuersimo Hierony.
de respondetur. Lira vero respõdet, quod decreti intẽtio est, quod nemo prædicauit in præ-
dictis prouincijs, nisi Petrus, vel alij de ordinatione ac missione ipsius. Sed huic nõ consonat,
quod Paulus sæpe testatur, sibi imminere prædicatiõis officium in oĩbus gẽtibus, quãtũ fie-
ri potuit, ratione sui apostolatus, imò authoritate sibi commissa. Vnde non indiguit ex ordi-
natione Petri in Hispania prædicare, præsertim cũ proposuerit hoc facere antequam venis- Galat. 1
set Romam ad Petrũ. Cõstat etiam sanctũ apostolum Iacobum in Hispania prædicasse. Nec 1. Tim. 2.
potest negari, quin Paulus Romæ (quæ est caput Italiæ) prædicauit, & per consequẽs in Ita- Supra. 1
lia. Scriptũ est eñ in actibus: Mãsit aũt biennio toto in suo conducto, prædicãs regnũ dei, & Actoꝝ. 15
docẽs quæ sunt de dño Iesu Chr̃o, cum oĩ fiducia sine prohibitione. Melius ergo dici posse
opinor, ꝙ decretum ideo asserit solum Petrũ ex apostolis in his prædicasse prouincijs, quo- Acto. 28
niam alij apostoli, scilicet Paulus & Iacobus, non diu prædicauerunt in terris præfatis. ⌊Scio
aũt⌋ hoc est certe confido, vel per reuelationẽ agnosco, ⌊quoniã veniẽs ad vos, in abundãtia
benedictionis Chr̃i⌋ id est, in magna plenitudine gratiæ, ⌊veniam⌋ ita, quod meus aduẽtus
sit vobis multum proficuus, & mihiipsi nõ parum meritorius. ⌊Obsecro igitur vos fratres⌋
hoc est, per rem sacram vos rogo, imò per sanctũ sanctoꝝ, videlicet ⌊per dominum nostrũ
Iesum Christũ & per charitatẽ spiritus sancti⌋ quam nobis infudit spiritus sanctus, ⌊vt ad-
B iuuetis me in orationibus vestris pro me⌋ fusis ⌊ad deum⌋ .i. orãdo deum pro me, mihi sub-
ueniatis, ⌊vt liberet ab infidelibus⌋ .i. obstinatis Iudæis, ⌊qui sunt in Iudęa⌋ ne rapiãt quod 1. Coꝛ. 6
affero sanctis, ⌊& obsequij mei oblatio⌋ .i. representatio eleemosynaꝝ, quas porto secundũ Philip. 1.
ministerium mihi iniunctum, ⌊accepta⌋ .i. placens & grata, ⌊fiat in Hierusalẽ⌋ sanctis illic
degentibus, quatenus affectum meum erga ipsos intelligant, ⌊vt veniam ad vos in gaudio⌋
spirituali .i. spiritualiter gaudẽs, negocijs meis salubriter expeditis, ⌊per voluntatem dei⌋ .i.
diuina volũtate annuente ac operante, ⌊vt refrigerer vobiscũ⌋ .i. insimul refrigeriũ spiritua
lis consolationis habeamus, vobis ad concordiã reuocatis, & vnoquoq; nr̃m de profectu alte- 1. Coꝛ. 12.
rius gloriante, ⌊deus aũt pacis⌋ dator & amator, sit cũ oĩbus vobis, Amen⌋ per gratiosam
inhabitationẽ. Quamuis eñ vbiq; sit, tamen (vt Salomon ait) Longe est dominus ab impijs. Prouer. 15

¶ Declaratio capituli decimisexti & vltimi. s. Commẽdo autẽ vobis.

Articulus. XX.

HVcusq; apostolus instruit Romanos moraliter verbis prædicationis, iã agit idẽ ex-
emplo operis, proponẽs eis personas imitatione dignissimas. ⌊Commẽdo autẽ⌋
id est, commendabilem dico, laudo, committo, ⌊vobis Phœben sororem nostrã⌋
spiritualẽ fide & religione, ⌊quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est Cenchris,⌋ id ẽ,
ministrat ecclesiæ, existẽti in loco, qui dicitur Cenchris. Cenchris aũt est portus maris Co-
rinthi, Phœbe vero mulier nobilissima erat atq; ditissima, & de suis facultatibus ecclesiã illam
nutriuit, ⌊vt eam suscipiatis in domino⌋ hoc est, secũdum voluntatẽ dei, & sicut deus requi-
rit, videlicet charitatiue, reuerenter & pie, ⌊digne sanctis⌋ id est, prout decet recipi sanctos
⌊& assistatis ei in quocũq; negocio vestri indiguerit.⌋ Venit eñ hæc mulier Romã propter
certa negocia sua, & forte in curia Cæsaris habuit aliqua expedire, sicq; indiguit auxilio Ro-
manorum. Meruit etiam ipsa, vt sibi subueniretur hoc modo. ⌊Eteñ ipsa quoq; astitit,⌋ .i.
subuenit, ⌊multis⌋ fidelibus ⌊& mihiipsi⌋ in ecclesia autem Romanorum erant quidã de fa Philip. 4.
D milia imperatoris, iuxta illud: Salutãt vos qui sunt ex Cæsaris domo, & isti præcipue pote- Acto. 1.
rant auxiliari fidelibus. ⌊Salutate Priscam & Aquilam⌋ virum Priscæ, de quibus in actibus
habetur, vbi etiam Prisca hæc appellatur Priscilla, & erãt ambo valde eruditi in via dñi. Nã Acto. 8
& Apollinẽ plenius instruxerũt, venerũtq; Romam vt confirmarẽt Romanos. Quod secũdũ
glossam, intelligendũ est de oĩbus, quos hic salutat apl'us, scilicet ꝙ venerũt Romã ad confir
mandum Romanos in fide & gratia, ⌊adiutores meos in Chr̃o Iesu⌋ hoc est, in prædicatiõe
euangelij Christi, ⌊qui pro anima mea⌋ id est, defensione vitæ meæ, ⌊ceruices suas suppo-
suerunt⌋ id est, seipsos mortis periculo exposuerunt. Debemus eñ pro fratribus animas po
nere. ⌊Quibus non solus ego gratias ego⌋ pro beneficijs mihi impensis, qui in Corintho in 1. Iohan. 3
domo eorum mansi, & operabar cum eis manibus proprijs, ⌊sed & cũctæ ecclesiæ gentium⌋
gratias agunt, quoniam mihi gentium apostolo taliter astiterũt. Salutate quoq;, ⌊& dome- Actoꝝ. 20
sticam eorum ecclesiam⌋ id est, eoꝝ familiam vel congregationẽ fidelium, in domo eorum
existẽtem. ⌊Salutate Ephenetum dilectũ mihi⌋ .i. familiarẽ, ⌊ꝗ ęst primitiuus Asiæ in Chri
sto⌋ .i. ex Asia primo cõuersus, ac regeneratus in Chr̃o, & sic erat alijs exemplar credulitatis,
seu fidei. ⌊Salutate Mariam, quæ multũ laborauit in vobis⌋ .i. pro vobis cõcordãdis. Nũcia-
uit eñ Apostolo discordiã Romanoꝝ. ⌊Salutate Andronicum & Iuliam, cognatos & con-
captiuos meos⌋ .i. de tribu mea existẽtes, & interdũ capti fuerunt pro fide, & multa ꝑpessi, vt
ego, ⌊ꝗ sunt nobiles⌋ nobilitate sanctissimæ cõuersatiõis, ⌊in apl'is⌋ Secũdũ Origenem, hi Origenes

duo

Act. 15 duo viri erãt de numero septuaginta discipulorum, quorum aliqui (vt Sileas) nominant apostoli. Sic & isti dicũtur nobiles in apostolis. i. inter apostolos, q̃a apostoli dicti sunt rõne discipulatus, & validę prædicatiõis, ⌊ q & ante me fuerunt in Chr̃o ⌋ per fidem. ⌊ Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in dño. Salutate eos q sunt ex Narcisci domo ⌋. i. ad eius familiã pertinẽt. Narciscus iste (vt dicit) presbyter fuit, & circumeundo cõfirmabat fideles. ⌊ Salutate Rufum electũ ⌋ ad sacerdotium, ⌊ & matrem eius ⌋ carnalem ⌊ & meam ⌋ spũalem. Propter præcipuã huius fœminæ sanctitatem, nominat eam matrem. Cætera patent. ⌊ Salutate inuicem in osculo sancto ⌋ spũali, charitatiuo, quod fit veræ concordiæ, & internæ dilectionis indicium: nõ in

2. Reg. 14 osculo carnali, impudico, adulatorio, simulatorio aut proditorio. Absolon osculabatur popu-

2. Reg. 20 lum adulatorie, Ioab Amasam simulatorie, Iudas Christum proditorie. Erat quippe in primi-

Marc. 14 tiua ecclesia consuetudo recipiendi ac salutandi fideles cum osculo oris. Tunc em̃ arsit spũalis

Luc. 22

Phil. 3 dilectio, nec erat periculum de carnalitatis mixtura, vt modo. ⌊ Rogo autẽ vos fratres, vt obseruetis, ⌋ hoc est notetis & discernatis ab aliis, ⌊ eos, qui dissensiones ⌋. i. discordias & cõtrarias opiniones circa fidei veritatem, ⌊ & offendicula ⌋. i. scandala, ⌊ præter ⌋. i. cõtra ⌊ doctrinam ⌋ euangelicam, ⌊ quam vos didicistis ⌋ à Christi discipulis, ⌊ faciunt, ⌋ inducendo vos ad mutuam offensionem ac dissensionem, ⌊ & declinate ab eis, ⌋ non solum mente, sed etiam cor-

Tit. 3 porali recessu, si fieri potest, ne peruertamini cum peruersis. ⌊ Huiusmodi em̃ ⌋ peruersi, ⌊ Chri-

Psal 17 sto domino ⌋ nostro ⌊ non seruiunt, ⌋ q talia vitia suis seruis prohibuit, ⌊ sed suo ventri, ⌋ quẽ quærunt implere, cum sint gulosi. ⌊ Et per dulces sermones, ⌋ hoc est, verba composita atque placentia, ⌊ & benedictiones, ⌋ id est falsas laudationes, ⌊ seducunt corda innocentium ⌋ id est inexpertorum & incircumspectorum, qui in se boni sunt sine dolo & felle, putantq́ alios tales

Pro. 14 esse, quales ipsi sunt, ideo cito credunt & falluntur. Vnde in prouerbiis scriptum est: Innocens

2 Thess. 2 credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Debetis autem ô Romani ab his declinare. ⌊ Vestra em̃ obedientia, ⌋ qua veræ fidei & apostolicæ traditioni paretis, ⌊ in omnem locũ, ⌋ hoc est, per omnes ecclesias ⌊ diuulgata est. ⌋ Quoniam enim Romani monarchiam tenebant,

1. Mac. 8 quotidie erat confluxus extraneorum ad Romam, qui redeuntes ad sua, diuulgabant facta Romanorum, & ita fideles veniẽtes Romam, cum vidissent gratiam Romanorum, reuertẽtes nuntiauerunt cæteris Christianis fidẽ & opera eorum, sicq́ alii animabantur, & confortabantur in fide. Propterea error Romanorum magis omnibus nocuisset, quàm aliorum ⌊ Gaudeo igitur

Phil. 1. in vobis, ⌋ in cõsideratione gratiæ vobis concessæ, & congratulor vobis, ⌊ sed volo vos sapientes esse in bono, ⌋ hoc est, in cognitione & operatiõe eorũ, quæ bona sunt, vt discernatis pre-

Hiere. 15 tiosum à vili, virtutem à vitio, verum à falso, ⌊ & simplices, ⌋ hoc est ignaros & inexpertos, ⌊ in malo, ⌋ vt nec operando experiamini, nec approbando sciatis, nec studiose discatis quæ mala sunt. ⌊ Deus autem pacis conteret ⌋. i. deiiciet ⌊ satanam ⌋. i. diabolum, de quo legitur in Iob:

Job. 1. Dixit dominus ad satan. Et in Zacharia: Increpet dominus in te satan, ⌊ sub pedibus ⌋. i. affe-

Zach. 3

Cant. 3 ctibus ⌊ vestris velociter, ⌋ de quibus pedibus in Canticis scribitur: Laui pedes meos, quomo-

Psal. 35 do inquinabo eos? Et in psalmo: Non veniat mihi pes superbiæ: hoc est, dominus dabit vobis

Luc. 10 virtutem resistendi diabolo, eumq́ vincendi. Propter quod ait saluator: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Itemq́ in psalmo: Super

Psalm. 90 aspidem & basiliscum ambulabis. ⌊ Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos

1. Timo 3 Timotheus adiutor meus ⌋ in cultura vineæ Christi, Ephesiorum episcopus. Cum quo (secun-

Hierony. dum Hieronymum) misit apostolus istam epistolam. Alii dicunt, q̃ prædicta Phœbes detulit eam. Et puto q̃ vtrisq́ commisit hanc baiulationẽ, vt si quid vni in via occurreret impedimẽti, alter negotium expediret, ⌊ & Lucius. ⌋ Quidam dicit, & Lucas, exponitq́ de Luca Euangelista, sed nec textus correctus, nec glossa sic habet, ⌊ & Iason & Sosipater, ⌋ qui sunt ⌊ cognati mei ⌋ secundum carnem. ⌊ Saluto vos ego Tertius ⌋. i. taliter nominatus, ⌊ q scripsi epistolam ⌋ hanc ⌊ in domino, ⌋ hoc est, ad dei honorem, tanquam notarius apostoli, de cuius licẽtia ego nominatus vos saluto, & nomen meum hic exprimo, ad perpetuã rei memoriam. ⌊ Salutat vos Caius hospes meus ⌋ iam in ciuitate Corinthi vnde mitto præsentem epistolam. Iste Caius erat Corinthiorum episcopus, ad quem scribit Iohannes apostolus tertiam suam canonicam, laudans eum de virtute hospitalitatis, vnde & Paulus in domo eius manere solebat, ⌊ &

Aliar, ar/carius vniuersa ecclesia ⌋ Caii huius. ⌊ Salutat vos Erastus *archarius ciuitatis ⌋ Atheniensiũ, secundũ glossam. Dicitur aũt Archarius, ab ἄρχως, q̃d est princeps, vel ab arca, quoniã præerat arcæ custodiens eã, in qua ponebant vectigalia & tributa, ⌊ & Quartus frater. ⌋ Quartus propriũ nomẽ est, sicut & Tertius, eratq́ frater religione, nõ natione. ⌊ Gratia dñi nostri Iesu Chr̃i cũ om-

Phil. 1. nibus vobis, Amẽ. ⌋ Ex ardẽti amore resumit apostolus q̃d prædixit de p̃sentia gratiæ Christi. ⌊ Ei autẽ, ⌋ videlicet deo trinitati, ⌊ qui potens est vos cõfirmare ⌋ in om̃i bono, ⌊ iuxta Euangelium meum ⌋. i. secundũ prædicationẽ meam, ⌊ & prædicationem Iesu Christi, ⌋ à cuius p̃dicatione euangeliũ meũ nõ dissonat. Prædicationẽ inquã Christi factã ⌊ secũdũ reuelationẽ mysterii ⌋. i. in manifestatiõe diuini secreti de incarnatiõe Chr̃i, & redẽptione generis hũani.

Vel,

A Vel secundum quod reuelatum est mihi de isto mysterio. Mysterij dico, ⌊temporibus æter
« nis taciti⌋.i.ab æterno in deo absconditi. Tempora autẽ æterna apostolus dicit durationem
præcedẽtem hunc mundum, quæ aliud nihil est nisi æternitas, quam exprimit apostolus per
æterna tẽpora, quia non põt apprehẽdi à nobis, nisi per comparationẽ ad tẽpus infinitũ. Vn
« de & ad Titum dicit: Ante tempora secularia, ⌊quod⌋ mysteriũ, ⌊nunc⌋ tẽpore nouę legis Titum. 1.
« in Chr̃i aduẽtu, ⌊patefactum est⌋ mũdo ⌊per scripturas prophetarum⌋ ab ipso Chr̃o decla
ratas. Qui (vt apud Lucam legitur) aperuit illis sensum vt intelligerẽt scripturas. Et iterum Lucæ. 24.
promisit apostolis. Cũ venerit ille spũs veritatis, docebit vos omnẽ veritatẽ. Tũc naq; appa Johan. 16
« ruerũt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamẽta orbis terrarum. Quod totũ factũ est, ⌊se- Psal. 17
« cundum præceptum æterni dei⌋ Christus em̃ secundũ formã serui erat minister trinitatis in
hac reuelatione. Propter quod ait: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Et facta est re Johan. 14
« uelatio ista, ⌊ad obeditionẽ fidei in cunctis gẽtibus⌋ hoc est, vt om̃es gentes obediant fidei, Ephe. 3
« credendo & operando. Mysterij dico, ⌊cogniti⌋ plenariæ atq; perfectæ, ⌊soli sapiẽti deo⌋
id est, deo trinitati, qui solus est sapiens per essentiam, cuius tanta est sapiẽtia vt comparatiõe
ipsius om̃is sapiẽtia creata pro nihilo reputetur, sicut in comparatione diuinæ puritatis cœli Job. 15.
« dicũtur immũdi, & comparatione alioꝝ solus dicitur esse. Patefacti aũt, ⌊per Iesum Chr̃m⌋ Johan. 8.
« (vt dictũ est) ⌊cui⌋ sit ⌊honor⌋.i.debita exhibitio reuerẽtiæ, ⌊& gloria⌋.i.clara cum laude 1. Petr. 4
notitia, vel vera lætitia, ita vt honor sit ei à nobis, gloria aũt in se. Ipse em̃ est cũ patre & spiri- 1. Timo. 1.
« tu sancto super om̃ia deus sublimis & benedictus. ⌊Amen⌋. Ibidẽ.

¶IN EPISTOLAM I. AD CORINTHIOS. PRAEFATIO.

B VErba sapientum sunt quasi stimuli, & quasi claui in altum defixi. Quẽadmodũ Eccles. 12.
iuxta documenta magni, atq; diuini Dionysii in cœlesti Hierarchia, superioꝝ Diony.
angelorum est inferiores purgare, illuminare & pficere, inferioꝝ vero ange
lorum est, à superioribus purgari, illuminari ac perfici. (Purgãtur autem non
vtiq; à culpa, cũ nõ sit in eis aliqua macula, sed à dissimilitudine seu luminis mi
noratiõe) sic in Ecclesiastica Hierarchia, doctoꝝ ac p̃latoꝝ officiũ est, inferio-
res purgare, illuminare, perficere: inferiorum vero est, à superioribus purgari, illuminari ac p
fici. Purgantur vero homines non solum à dissimilitudine, sed etiam à peccatis, illuminantur
autem, vt veritatem cognoscant, perficiuntur quoq;, dum in dei amore proficiunt. Cum er- Heb. 4
go sapientes vitiosos, & negligẽtes efficaciter arguunt, verba eoꝝ sunt quasi stimuli, quoniã Hiere. 23.
corda dura pungunt, penetrant & impellunt. Propter quod per Hieremiam dominus loqui-
tur: Nũquid non verba mea sunt quasi malleus conterẽs petram? Sermo quippe diuinus era-
dicat, abscindit & ejicit, de cordibus nostris spinas & tribulos vitioꝝ ac passionũ, sicq; circũ-
scindit & polit animam nostrã, vt capax sit illustrationis internæ, & perfectionis diuinæ. Et
quantum ad hoc, verba sapiẽtum sunt quasi claui in altum defixi. Itaq; verba sapiẽtissimi no
stri doctoris, magistriq; gẽtium diuinissimi & gloriosissimi Pauli, in ea quæ iam exponenda
restat epistola, sunt quasi stimuli. Quia Corinthios de multis excessibus fortiter increpat, bo- 1. Cor. 4.
nos vero commẽdat, & secũdum diuersam dispositionẽ eoꝝ, quibus scribit diuersimode lo-
C quitur, nũc exhortãdo, nũc blandiẽdo, nũc collaudãdo, nunc arguẽdo. Porrò Corinthus est
metropolis Achaiæ, quæ est pars Græciæ, vnde Corinthij dicũtur Achaici. Hi ab Apostolo
instructi, & cõuersi fuerũt, sed post eius recessum, varijs modis subuersi sunt à philosophis &
Iudæis. Quo cognito, ap̃lus existẽs in Epheso, scribit eis p̃sentẽ epistolã, mittẽs eã per Ti-
motheũ. In qua reuocat eos ad Euãgelicæ fidei veritatẽ, & christianæ iustitiæ puritatem.

¶Expositio primi cap. Epistolæ ad Corinthios primæ. Art. primus.

MOre solito, iuxta cõsuetudinẽ scribẽdi epistolas seu literas missiuas, ap̃lus in huius
epistolæ exordio nomẽ suũ præmittit, & alterius secũ scribẽtis, sicq; procedit ad
« salutationẽ, narrationẽ & cõclusionẽ, vt fieri solet. Et ait: ⌊Paulus vocatus⌋.i.ex Romaꝝ. 1.
« diuina p̃destinatiõe assumptus & factus, vel à deo electus, ⌊ap̃lus Iesu Chr̃i p vo- Galat. 1
« lũtatẽ dei⌋.i.à volũtate diuina, tanq̃ à causa principali ac libera. Hoc dicit ap̃lus, vt ostendat
eos deo resistere, q̃ suo apostolatui cõtradicũt, & etiã, vt demõstret q̃d ipse nõ iniecit seipsum
nec sibi assumpsit honorẽ, vt illi de q̃bus dñs ait: Ego nõ mittebã eos & ipsi currebãt. Et rur-
sum: Principes extiterũt, & nõ cognoui. ¶Quæri põt, cur Paulus humillimus, in ista ep̃la, cũ Hiere. 23.
nomen suum commemorasset, statim adiecerit nomina eximiæ dignitatis, non solitę humi- Osee. 8
litatis, dicens: Apostolus, non seruus Iesu Christi, & hoc per voluntatem dei, quasi impium
sit aliter opinari. Et respondẽdũ, q̃ virtus discretiõis id exigit in p̃lato, vt ita se habeat verbis
& factis circa subiectos, sicut eoꝝ saluti expediẽs ẽ. Oportet aũt p̃latũ à subditis timeri, ama- 1. Petri. 2.
ri ac honorari. Cũ ergo subiecti ita se habẽt circa p̃latũ, nõ ẽ p̃lato necesse, vt verbis seu factis Roma. 13.
autho-

authoritatem ſuam oſtēdat. Cum vero cōtemnitur, oſtēdere debet collatæ poteſtatis auth
ritatem, quatenus ſubditis timorē, reuerentiam'q; nominis ſui incutiat. Apl'us autem Cori
thijs viluit, quia (vt aſſerit gloſſa) contempto Paulo Apoſtolo, de ſapiētibus huius ſeculi ſe ia
ctitabant, quorum vana eloquētia, ſapiētia'q; terrena delectabātur. Idcirco Apoſtolus, vt e
rum præſumptionē argueret, eos quoq; ad ſuæ perſonæ reuerētiā inclinaret, cū dixiſſet Pau
lus, mox addidit Apl'us, &c. quod totū factum ē, nō ad propriam laudē, ſed propter illoꝝ ſa
lutem, ⌊& Soſthenes frater⌋ Hūc Soſthenem aſſociat ſibi Paulus, quia pro Corinthioꝝ cor
rectione multū ſolicitus fuit, & eos (vt dicitur) apud apoſtolum accuſauit. Vnde nūc dicitu
Soſthenes frater, ad inſinuandum q accuſatio illa prodijt ex fraterna charitate, nō aliunde
Itaq; ego Paulus, & Soſthenes frater ſpūalis, ſcribimus: ſolus tamē Paulus dictauit. Soſthene
vero cōſentiēdo cōſcripſit, ⌊eccleſiæ dei⌋ .i. cōgregationi fideliū, ⌊quæ eſt Corinthi,⌋ .i. i
ciuitate Corinthia, vtpote ⌊ſanctificatis⌋ .i. à vitijs emūdatis, in ſacramēto baptiſmi, ac pe
nitētiæ, ⌊in Chr̄o Ieſu⌋ .i. in virtute & gratia ſaluatoris, ⌊vocatis ſanctis⌋ .i. à deo ad ſancti
tatē adductis atq; electis, ⌊cū om̄ibus qui inuocant⌋ .i. ex intimo cordis affectu implorant
⌊nomē dn̄i nr̄i Ieſu, in om̄i loco ipſoꝝ⌋ .i. vbicūq; in prouincia Corinthioꝝ, ⌊& nr̄o⌋ hoc
eſt, loco nobis primū conceſſo. Hic em̄ locus Paulo commiſſus eſt, vt habitatores eius cōuert
ret. Et cū deus vbiq; ſit, non ſolū in tēplo materiali, ſed vbiq; inuocādus ē, quatenus veri ado
Johan. 4. ratores adorēt eum in ſpiritu & veritate. Quia nec contēplatio, neq; oratio exigit locum, au
loci determinationē ex neceſſitate, ſed ex quadam decētia, vnde ſicut contēplationi beatoꝝ
deputatur cœlū empyreum ex congruētia, ſic eccleſia materialis deputatur orationi fidelium
ex congruētia quadam. Sed ſicut angelus vbicūq; fuerit extra cœlū empyreum inceſſabiliter
deū contēplatur, ita fidelis vbicūq; fuerit, nomē Chr̄i inuocare debet. Et ſumitur hic nomē
pro re nominata. ¶ Deinde ſalutatio ponitur. ⌊Gratia⌋ gratū faciēs (de qua in expoſitione
Romañ. 1. primi capituli Epiſtolæ ad Romanos dictū eſt plenius) detur & ſemp inſit, ⌊vobis⌋ Corin
thijs, ⌊& pax⌋ .i. quies mētis à vitioꝝ inordinato impulſu, ⌊à deo patre noſtro⌋ per gratiā
adoptionis, qui eſt pater Chr̄i per realē relationē ac relatiuam proprietatē, & pater Chriſti
per æternā ac naturalē gn̄ationē, ⌊& à dn̄o Ieſu Chr̄o⌋ filio patris, qui ſecūdum diuinā na
Pſalm̄. 2 turam eſt vna & eadē cauſa efficiēs gratiæ & pacis cū patre. Quæcūq; em̄ facit pater, hæc &
Pſal. 109. filius ſimiliter facit. Secūdum naturam vero aſſumptam eſt cauſa gratiæ & cæteroꝝ donoꝝ
Johā. 5
1. Johan. 5 gratuitoꝝ inſtrumētalis ac meritoria. Patre aūt & filio nominatis, datur intelligi ſpūs ſan
ctus q eſt amor, nexus & germē amboꝝ. Totius ſupfeliciſſimæ trinitatis indiuiſa ē operatio
Johan. 5 foris tranſiens, ſicut & trium pſonaꝝ eſt vna natura, & vna poteſtas. Quoniā vero inter Co
rinthios erāt aliqui boni laude digni. Apoſtolus primo agit de bonis, & pro beneficijs dei ei
EPIST. collatis gratias agit, & ait: ⌊Gratias ago⌋ verbis, factis, atq; affectibus, ⌊deo meo⌋ qui licet
1. Theſſ. 2. ſit omniū deus, tāto tamē ſpecialius ac ſingularius eſt deus vniuſcuiuſq; ipſum colētis, quanto
Actoꝝ. 10. ab eo deuotius colitur, ardētius'q; amatur. Vnde & princeps theologoꝝ Dionyſius in libris
Diony. ſuis, vix dicere audēs deus meus, ſic dicit: Deus, & ſi fas eſt dicere, meus. Propterea nō quorū
libet, ſed pfectoꝝ feruēter amantiū eſt dicere, Deus meus. Fortiter tamē proficiētes, ex qua
dam humili cōfidētia dicere poſſunt. Deus meus, alij paſſim nō dicāt. Deus meus niſi in pſona
Roma. 1. 8 Chriſti hominis, vel eccleſiæ ſeu pfectoꝝ. Itaq; gratias ago deo meo, à cuius amore nulla crea
tura me poteſt auellere, ⌊ſemper⌋ .i. om̄i hora conuenienti ac debita, iuxta quē modum iube
Luc. 18. mur ſemp orare, ⌊pro vobis⌋ quorum impfectum ſupplere deſidero, eo quod diligam vos
tanq̄ meipſum, ⌊in gratia dei, quæ data eſt vobis⌋ .i. pro omnibus donis ſupnaturalibus, vo
bis diuinitus cōdonatis, ⌊in Chr̄o Ieſu⌋ hoc eſt per Chriſtū mediatorē, ſeu merito eius, per
quē om̄ia dona diuina nobis præſtātur, ⌊quia in omnibus⌋ ſpiritualibus diuitijs, ⌊diuites fa
cti eſtis in illo⌋ .i. per Chriſtum abundatis in om̄i gratia dei, ſecūdum conditionē & ſtatū hu
ius fragilis vitæ, videlicet, quia in his quæ ad ſalutē requirūtur, abundatis. Secūdū quē ſenſum
Pſal. 33 ait Pſalmiſta: Nihil deeſt timētibus eum. Vel ideo dicūtur in om̄ibus diuites facti, qm̄ ſpūalia
bona quæ nondū ſortiti ſunt in re, iam habēt in ſpe. ¶ Has aūt diuitias explicat apl'us in ſpecia
li, ⌊in om̄i verbo⌋ euāgelicæ prædicationis. Hoc dicit apl'us, vel qa donū linguaꝝ receperūt,
Acto. 5 / Acto. 8 ita vt om̄ibus linguis loquerētur. In primitiua em̄ eccleſia, per impoſitionē manuū apoſto
Acto. 19. lorum, dabatur baptizatis donū linguaꝝ. Vel, in om̄i verbo .i. in om̄i modo docendi, ⌊& in
omni ſciētia⌋ vera ad ſalutē neceſſaria, videlicet in intellectu ſcripturaꝝ ſanctaꝝ, ⌊ſicut te
ſtimonium Chriſti confirmatū eſt in vobis⌋ .i. eo modo diuites facti eſtis in his ſicut .i. prout
teſtimoniū Chr̄i cōfirmatū eſt in vobis .i. promiſſio ſeu cōteſtatio, qua Chr̄us teſtatus eſt, ſe
Johan. 7 ditaturum ſuos fideles, in vobis impleta eſt. Ipſe em̄ prædixit: Qui credit in me, flumina de
vētre eius fluent aquæ viuæ. Hoc aūt dixit de ſpū, quē accepturi erāt credētes in eū. Et alibi:
Johan. 15 Quicqd petieritis patrē in noīe meo, hoc faciā, ⌊ita, vt nihil vobis deſit in vlla grā⌋ neceſſa
ria ad ſalutē. Vel, qa om̄ia dona ad gratiam gratū facientē ptinētia, habetis, & in alijs gratijs
Apo. 22 .ſ. gratis datis, notabiliter abundatis. Virtutes em̄ & dona ſpūs ſancti ita connexa ſunt, vt ha
bens

A bens vnū,cætera q̊q; aliqualiter habeat. Nō tñ ita ꝑfecti fuerūt quin potuerūt proficere,perfe-
ctioresq́; fieri,iuxta illud:Omnē q fert fructū,purgabit eū pater,vt fructū plus afferat. Itaq; ni- Iohan. 15
hil grãæ deest vobis ⌊expectãtibus reuelationē⌋.i.manifestã apparitionē ⌊dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋
in die iudicij,qñ(iuxta Esaiã prophetã)videbit oīs caro salutare dei nr̃i. De qua reuelatiōe scri- Esa. 40
ptū est:Ecce venit cū nubibus,& videbit eū oīs oculus,& qui eū pupugerūt. Vel, reuelationem
Chr̃i.i.claram visionē eius in patria,q̄ visio est tota merces,de qua ait in Euãgelio:Qui diligit Apoc.1.
me,diligetur à patre meo,& ego diligã eū,& manifestabo ei meipm̃,⌊q & cōfirmabit vos,⌋vt Iohan. 14
pie cōfido. Verbū est bonæ spei,non absolutæ assertiōis,nisi forte ex reuelatione diuina,⌊vsq;
in finē⌋vitæ p̃sentis inclusiue,⌊sine crimine⌋.i.mortali pc̃tō,ita ꝙ grãm perseuerãtiæ cōferet
vobis,ne peccetis mortaliter,sed in gratia decedatis:ad hoc,vt sine peccato appareatis ⌊in die
aduentus dñi nostri Iesu Chr̃i⌋.i.in die iudicij. Vel,aduentus Christi,intelligit̃ spũalis eius ad- 1. Iohan.3
uentus,quo q̄tidie venit per grãm ad electos,prout ipse Chrūs profitetur:Ad eū veniemus & Iohan.14
mansionē apud eum faciemus. Et alibi:Ego sto ad ostiū & pulso. Vel,visitatio eius,qua visitat Apoc.3
vnumquemq; in morte. Vnde ait:Vigilate,qa nescitis qua hora dñs vester vēturus est. De hoc
aduentu cōminatur quodã loco cuiq; negligēti:Si nō vigilaueris,veniã ad te tanq̃ fur:& nes- Matt.24
cies qua hora veniã. Sed & Iacobus dicit:Patientes estote vsq; ad aduentū dñi.i.vsq; ad mortē. Apoc.3
Vnde subiungitur ibidem:Ecce iudex ante ianuã assistit. Quandocūq; aūt cōfirmamur à deo, Iaco. 5
Chrūs spũaliter venit ad nos. ⌊Fidelis deus⌋non à fide,sed à fidelitate,quã conseruat ad suos,
B cū quibus fideliter agit,secundū q̊d charitas dictat. Vel,Fidelis deus.i.verax in promissis, iuxta
illud in psalmo:Fidelis dñs in oībus verbis suis,⌊per quē(.i.à quo)vocati estis⌋per inspiratio-
nē internã,ac p̃dicationē apostolicã,⌊in societatē⌋.i.ad cōmunionē & participationē grãæ,& Iosue.1
gloriæ ⌊filij eius dñi nr̃i Iesu Chr̃i.⌋De plenitudine siquidē eius accepimus oēs. Prædestinauit Psal. 144
em̃ nos cōformes fieri imaginis filij sui,vt alio loco dictū est. Ecce quãta gratia & beneuolentia
dei sancti & bñdicti,q non solū vocauit nos ad consortiū apl̃oꝝ & angeloꝝ,sed vnigeniti filij Iohã.1.
sui. Quotquot em̃ receperūt eū,dedit eis potestatē filios dei fieri. Ideo scriptū est: Maxima & Ro. 8
p̃tiosa nobis promissa donauit,vt ꝑ hæc efficiamini diuinæ cōsortes naturæ. Et alibi: Societas
nostra sit cū patre & filio eius Iesu Chr̃o. Ineffabilis prorsus nobilitas societatē habere cū deo. Iohã.1.
Et summa miseria,propter tēporales delicias ac trãsitoria bona vilissima atq; caduca,societatē 2 Pet.1
hanc deiformē amittere. Nō ergo negligamus grãm dei,q̄ data est nobis,sed carnē domemus, 1.Iohan.1.
affectū purgemus,cœlestibus infatigabiliter intēdamus. ¶Hucusq; laudauit apl̃us ꝑfectos,iam 2.Par.26
alios hortat̃ ad ꝑfectionē illoꝝ. ⌊Obsecro aūt⌋.i.per rem sacrã,imò per sanctū sanctoꝝ rogo 1.Tim. 4
⌊vos fr̃es,⌋videlicet ⌊ꝑ nomen dñi nostri Iesu Chr̃i,vt idip̃m⌋.i.vnū & idē secundū dei vo-
luntatē,⌊dicatis oēs,⌋sicut faciunt q̊s iã laudaui, ⌊& nō sint in vobis schismata⌋.i. diuisiones
atq; discordiæ. Scriptū em̃ est:Diuisum est cor eoꝝ,nūc interibūt. Sed videt̃ cōtrariū his,quod
dñs ait ꝑ alium prophetã:Scindite corda vestra,& nō vestimēta vestra. Et rñdendū,ꝙ loquit̃
de spũali cordis circūcisione,& apertione,qua cor antea durum aperit̃ verbo dei,& recipit il- Esa.22
lud. ⌊sitis aūt ꝑfecti⌋.i.ꝑfecte seu omnino cōcordes,⌊in eodē sensu⌋.i.in cognitione practi- Iohelis.2
ca,vt idē agatis,⌊& in eadē sciētia⌋.i.in cognitiōe speculatiua,vt idē credatis ac sapiatis. Duæ
em̃ sunt partes legis diuinæ,videlicet testimonia & p̃cepta. Testimonia ꝑtinent ad credēda,p̃-
cepta vero ad operãda. Vult ergo apl̃us,vt in hoꝝ vtroq; cōformes sint. ¶Hæc hortor & obse-
cro,⌊significatū est em̃ mihi de vobis(ò)fratres mei ab his q sunt Cloes⌋.i.q habitant in loco
C q dicit̃ Cloes. Vel in domo religiosæ fœminæ Cloes vocatæ,quoꝝ vnus fuerat Sostenes,iam
p̃dictus. Secūdū quosdã,Cloes est nomē loci prope Corinthū,secūdū alios vero est nomē mu-
lieris deuotæ,in cuius domo multi fideles manebãt. Isti doluerunt de cōtentione ac schismate
Corinthioꝝ,dixerūtq́; Paulo,q̊d subdit̃,⌊qa cōtentiōes inter vos sunt⌋sicut subiungit̃ ⌊Hoc
aūt dico⌋.i.refero,⌊ꝙ vnusquisq; vestrū dicit.⌋Percepi em̃ verba vestra in propria forma &
ideo omniū vestrū verba iã enarro. Alius em̃ è vobis dicit. ⌊Ego quidē sum Pauli⌋.i.ad Paulū
ꝑtineo,tanq̃ filius & discipulus eius,qa ab eo baptizatus seu doctus sum. ⌊Ego aūt sum Apol-
lo⌋.i.discipulus eius. Iste est Apollo vir eloquēs & potēs in scripturis,sicut in actibus legit̃: qui
(vt dicit̃)erat Corinthioꝝ epũs. Alius dicit,⌊Ego vero Cæphæ⌋.i.ego ad Petrum pertineo. Actoꝝ.18
Alius dicit,⌊ego aūt Chr̃i⌋sum,tanq̃ eius seruus atq; discipulus. Qui ita dixerunt,nō errauerūt
vt alij. ¶Cōtentio aūt Corinthioꝝ fuit ex hoc,ꝙ putabãt sacramētū baptismatis aliq̄d virtutis
habere ex meritis ministri,& ita baptizatus ab vno p̃tulit se baptizato ab alio,prout vnus mi-
nistroꝝ excellētior extitit alio. Quilibet etiam noīauit se ab illo,à quo fuerat baptizatus,sicq́;
vnus dicebat,ego sum Pauli. Hi errauerunt,qa baptismus nō habet efficaciã,nisi merito Chr̃i,
tanq̃ à causa meritoria,q̄ tactu suæ mūdissimæ carnis vim regeneratiuã cōtulit aquis. Vnde de
latere Chr̃i moriētis dicunt̃ oīa sacramēta fluxisse,qm̃ virtute passionis dñicæ operant̃. Chrūs Augustiñ.
vero,vt deus,seu tota beatissima trinitas,est causa effectiua & principalis virtutis baptismi,qm̃ 1.Pet.2
solus deus intus baptizat peccata lauãdo seu abluēdo,& grãm infundendo,sine cuius infusiōe
nemo iustificat̃,neq; peccatū dimittit̃. Vnde quodã loco de Chr̃o habet̃: Sup quē videris sp̃m Iohã.1.

descendētē & manētē super eū, ipse est qui baptizat in spiritu sancto. Et alibi: Ipse baptiza
bit vos spiritu sancto & igni. Vnde vt legitur, ad vitandū prædictū Corinthiorum errorē, ec
Matth.3 clesia Græcorum mutauit formā baptismi, dicēdo baptizo seruus Iesu Christi. ¶Ad ostēdend
ergo errorē Corinthiorum, quærit apostolus: ⌊Diuisus est Chrūs?⌋ .i. nunquid Christus in co
pore suo mystico huiuscemodi diuisionē admittit & approbat, vt vnus dicatur Pauli, ali
Acto.11 Cæphæ, & nō potius oēs sint Chri, & ab ipso Christiani vocētur? Quasi dicat, Nō. Chri
Johan.17. stus enī ait: Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnū, sicut & no
Vel sic: Diuisus est Chrūs? id est, nunquid Chrūs diuersimode se habet ad suos ministros ba
ptistas, aliter operādo in baptismo vnius q̄ alterius? ⌊Nūquid Paulus crucifixus est pro vo
Roma.6. bis, aut in nomine Pauli baptizati estis?⌋ .i. cū nec Paulus nec aliquis alius, præter Christum
2.Cor.5. pro vr̄a salute sit passus, nec in nomine Pauli vel alterius, sed in nomine Chri baptizati sitis
cōstat q nō plus valet baptismus ministratus ab vno ministro Chri, q̄ alio. Quoniā virtus b
ptismi, est ab ipso qui pro mundi salute occisus est, & in cuius nomine administratur, hic ve
ro Chrūs est. Quāuis aūt Chrūs dixerit: Euntes docete oēs gētes, baptizantes eas, in nom
Acto.2 ne patris, & filij, & spiritus sancti. Apostoli tamē in primitiua ecclesia ex familiari cōsilio se
instinctu spiritus sancti, videlicet vt nomen Chri magis celebre fieret, quod à Iudæis iugiter
Actor.18. blasphemabatur, baptizauerūt in nomine Chri. Vnde Petrus disseruit: Baptizetur, inquiens,
vnusquisq; vestrū in nomine Iesu Chri. Hoc tamē fecerūt, secundū quod in nomine Christi,
Roma.6. tota supersancta trinitas intelligitur, videlicet pater vngens, & spiritus sanctus, qui ē vnctio.
3.Johan ⌊Gratias ago deo meo, q neminē vestrū baptizaui, nisi Crispū & Caium.⌋ Iste videtur esse
Crispus archisynagogus, qui (vt in actibus legitur) credidit dn̄o. Caius quoq; iste forsitan e
de quo ad Romanos dixit apl̄us: Salutat vos Caius hospes meus: cui (vt ibidē dictū est) Ioha
nes tertiā suā misit epistolā, eratq; Corinthiorum episcopus. Itaq; gratias ago, q neminē vr̄m
baptizaui, præter hos paucos, qui etiā nō sunt de vestra cōtentione, cū sint viri perfecti. Nō
quia baptizare sit actus malus, sed ⌊ne qs dicat, q in nomine meo baptizati sitis⌋ .i. ne actus
bonus à me factus, esset vobis occasio mali. Ex quo elucescit, q interdum ab aliquibus bonis
operibus ex charitate cessandū sit, vt aliorum culpa seu scandalū deuitetur. ⌊Baptizaui autē &
Stephanæ domū⌋ .i. illius deuotæ matronæ familiā, forte simul cū ea, quæ etiā non contēdi
vobiscū. ⌊Cæterum nescio, si quē aliū vestrū baptizaui⌋ & quia apostolus bonæ memoriæ era
Acto.9 probabile est, q non baptizauit, nisi prædictos tam paucos: cuius ratio subditur. ⌊Nō enī m
sit me Chrūs baptizare⌋ id est, principaliter ad baptizandū, cum hoc ab inferioribus & pa
Matt.10. rum doctis fieri possit tam perfecte, sicut à perfectioribus, ⌊sed euangelizare⌋ .i. euangelium
prędicare, quod nō potuit perfecte fieri, nisi à valde perfectis atq; doctissimis. Nō tamē est s
Matt.28 intelligendū quod nūc dixit apl̄us, nō misit me Chrūs baptizare, quasi ipse, & alij apostoli n
quāq missi sint baptizare, cū dicat eis saluator: Docete oēs gentes, baptizantes eas, sed ho
ideo dicitur, quia apostoli nō sunt principaliter missi ad baptizandū, videlicet ne baptizan
Johan.4. do retardarētur à prædicatiōe. Ideoq;, quēadmodū Christus per seipsum docuit, & p disci
Luc.4 pulos baptizauit, vt patet apud Iohannē: sic & apostoli verbo prædicationis instabāt, & pe
discipulos suos frequētius baptizabāt necessitate aut magna ratiōe exigēte baptizatōis. Itaq
misit me Christus euangelizare, ⌊non in sapientia verbi⌋ .i. non in sapiētia naturali, seu phi
losophica verbis ornata, atq; verbosa, quæ comparatione diuinæ sapiētiæ potius est sapien
tia nominalis, quàm realis, ⌊vt nō euacuetur⌋ hoc ē, incredibilis aut inutilis reputetur, ⌊cru
Christi⌋ id est, fides passionis dominicæ. Naturali enī rationi visum est impossibile, incred
bile atq; inutile, vt deus pateretur. Ideo Apostolus fidem crucis Christi nō prædicauit in sa
pientia verbi: Vel sic, vt nō euacuetur crux Christi, id est, ne fides Christi videatur humanæ
rationi inniti, & per consequens, facile posse reprobari. Deniq; Christiana doctrina non in
Johan.5 diget cultu, & pompa verborum, ne videatur ex humanæ subtilitatis calliditate procedere
non ex veritate. Ibi enī compositio sermonis exquiritur, vbi ipsa se veritas non commēdat
⌊Verbum enī⌋ id est, fides & prædicatio, ⌊crucis⌋ Christi ⌊pereuntibus quidē⌋ .i. mund
Romañ.1. huius sapientibus & reprobis, ⌊stultitia est⌋ .i. stulta & irridēda videtur. Sicut de Græcis re
Diony. fert Dionysius, quod audita prædicatione fidei Christianæ, lato ore riserunt, ⌊his autem q
salui fiunt, id est nobis⌋ puta electis, ⌊virtus dei est⌋ id est, potens effectus diuinæ potētiæ,
quē obtinemus gratiā & gloriā, victoriam quoq; cōtra insidias hostis, iuxta illud: Hæc est vi
1.Johan.5 ctoria quæ vincit mundū, fides nostra. Quis enī est qui vincit mūdum, nisi qui credit, quoni
Iesus est filius dei? ¶Quod autem verbum crucis pereuntibus, scilicet prudētibus huius secu
stultitia sit, probat apostolus. ⌊Scriptū est enī⌋ in Esaia ⌊Perdā⌋ .i. damnabo ego dn̄s deu
Esa.29 ⌊sapientiam sapientium⌋ .i. sapientiam eorum, qui seipsos sapiētes reputant in diuinis, videl
cet in naturali notitia diuinorum, sicut philosophi, ⌊& prudentiam prudentiū⌋ id ē, falsam
Baruch.3 prudentiam impiorum, qui in rebus humanis astuti & callidi sunt, vt faciant mala, ⌊reprob
bo⌋ .i. à prædicatoribus sanctis excludam, & eā in iudicio condemnabo, quia nō fuit subiect
simpl

A ſimplicitati fidei ſanctæ. Hinc em̃ ait ſaluator: Cõfiteor tibi pater dñe cœli & terræ, q͞a abſcon Matt. 11
diſti hæc à ſapientibus & prudẽtibus, & reuelaſti ea paruulis. Noſtra translatio habet ſic, Peri- Luc. 10
bit ſapiẽtia à ſapiẽtibus, & intellectus prudentiũ abſcondet. ⌊Vbi ſapiens⌋ huius mundi, quã- Eſa. 29
tũ ad diuina naturaliter nota? ⌊vbi ſcriba?⌋ .i. doctor moralis in lege peritus? ⌊vbi cõquiſitor
huius ſeculi?⌋ .i. inueſtigator re℞ mundana℞ ac naturaliũ artium? Tanq̃ dicat, Ecce q̃ ſubito 2. Theſſ. 2
oẽs iſti perierũt, eo ꝙ verã ac Chriſtianã ſapientiã non receperũt. Hæc verba ex Eſaia ſumpta Eſaiæ. 33
ſunt, ſic dicẽte: Vbi eſt literatus? vbi verba legis ponderãs? vbi doctor paruulo℞? ⌊Nõne ſtul
tam fecit⌋ .i. vanã & falſam oſtendit ⌊deus ſapientiã huius mundi?⌋ aſſerendo q̊d illa negat,
videlicet articulos fidei, & agendo q̊d illa impoſſibile reputat, vtpote opera ſupernaturalia ad
fidei cõfirmationẽ, cũ tamen naturalis ſapiẽtia dicat, ea nõ poſſe fieri, quæ naturalẽ entium cur
ſum excedunt? ⌊Nã quia in dei ſapientia⌋ .i. ſecundũ deum, ſeu diuino iudicio, ⌊nõ cognouit
mũdus⌋ .i. homo quilibet mundũ inhabitans ⌊per ſapientiã⌋ naturalẽ ⌊deum, placuit deo per 2. Theſſ. 2
ſtultitiã p̃dicatiõis⌋ .i. per p̃dicationẽ euangelicã, quã mundus fatuã reputauit, ⌊ſaluos facere
credentes⌋ .i. electos, conuertendo eos ad fidẽ & grãm per apoſtolo℞ prædicationem. Mun
dus aũt aliquo modo cognouit deũ per ſapientiam naturalẽ. Dictũ eſt em̃ ad Romanos: Inuiſi- Ro. 1.
bilia dei, per ea quæ facta ſunt, à creatura mũdi conſpiciunt: ſempiterna quoq; virtus eius & di
uinitas. Nec dubiũ quin philoſophi multa vera atq; ſubtilia de diuinis cõſcripſerĩt, ſed quoniã
B iſta cognitio dei erat ſine fide & opere meritorio, informis fuit, & deo inaccepta. Idcirco non Johan. 14
cognouit mundus deũ per ſapientiam humanã, in ſapientia dei .i. ſecundũ deũ, ſeu acceptionẽ
diuinã. Propter quod ait Iohãnes: Qui dicit ſe noſſe deũ & mandata eius nõ cuſtodit, mendax
eſt. Et ſaluator ad impios: Neſcio (inquit) vos, cognitionẽ qua dicitis mihi, domine dñe, non 1. Johan. 2
approbo. Poteſt quoq; per ſapientiam dei intelligi æterna ſapientia incarnata, in qua mũdus Luc. 13
deum nõ cognouit, quia nec eã cognouit. Propter q̊d filius ait: Pater iuſte, mundus te non co- Johã. 17
gnouit. Lux quippe in tenebris lucet, & tenebræ eam nõ cõprehenderunt. Itaq; non cognouit Johã. 1.
mundus per ſapientiã deũ cognitione formata ac ſalutari. Cuius ſignũ vel ratio eſt. ⌊Quoniã Luc. 13
& Iudæi ſigna petũt⌋ .i. ea q̃ ipſis dicunt per ſignũ aliquod diuinæ virtutis quærunt cõfirmari,
vt ſciant illud eſſe à deo p̃ experientiã alicuius miraculi, quod ſæpe illicitũ eſt, & ad tentationẽ
dei p̃tinet. Vnicuiq; em̃ ſufficere debet aſſertio dei. Qm̃ aũt Iudæi primo legem receperunt in Leuiti. 26
monte Sinai, cũ ingenti gloria miraculo℞ diuino℞, aſſueti erant petere ſignũ, cum aliquid ma Johã. 2
gni dicebant. Vnde & Chr̃o dicebant: Quod ſignũ oſtendis nobis? Sic Abrahã, Gedeon, Eze- Gen. 17
chias & alij multi Iudæo℞ ſigna petierunt, ſicut & Zacharias pater Iohãnis, ⌊& Græci⌋ p̃ſer- Judic. 6
tim philoſophi, & multi gentiliũ ⌊ſapientiã⌋ naturalem ⌊quærũt⌋ .i. per rationes naturales & 4. Reg. 20
demonſtratiuas volũt ſibi probari, q̊d dicit. Aſſueti ſunt em̃ argumẽtationibus humanis inſiſte Eſa. 38
re. Nullus ergo iſto℞ per ſapientiã ſuã deũ nouit ſalubriter, quantũ ad ea q̃ concernunt ſalutẽ. Luc. 1.
⌊Nos aũt⌋ apoſtoli ⌊p̃dicamus Chriſtum crucifixũ, Iudæis quidẽ ſcandalũ⌋ .i. cõfuſionem, &
ignominiæ cauſam. Hoc em̃ ad maximã Iudæo℞ confuſionẽ pertinet, q̊d aperte docemus eos
Chriſtũ in lege promiſſum, dei vnigenitũ filiũ occidiſſe, quod eſt eis æternæ ignominiæ cauſa.
Vel dicitur Chr̃us Iudæis ſcandalũ, quoniã fuit eis, & adhuc eſt, occaſio ruendi in culpã & pœ Matt. 24
C nã. Nam (vt Euãgeliſtæ teſtant) ſæpe ſcandalizabant in eo. Propter quod dixit: Beatus eſt, qui Johã. 6
nõ fuerit ſcandalizatus in me, ⌊gentibus aũt⌋ .i. infidelibus ⌊ſtultitiã,⌋ nã ſtultũ putabãt, q̊d Luce. 7
euangelizabatur de Chriſto, videlicet ꝙ deus æternus factus eſſet homo temporalis, quod im- Matt. 11
paſſibilis eſſet mortuus, immẽſus in vtero clauſus, immutabilis de nouo incarnatus, quod vir- Luce. 2
go peperiſſet. Hæc omnia fabuloſa putabãt, qm̃ non potuerũt videre, nec credere voluerunt, Matth. 2
in vna perſona duas perfectas eſſe naturas, diuinam atq; humanam, ſaluis vtriuſq; naturalibus
proprietatibus. ⌊Ipſis autẽ vocatis⌋ .i. ad fidem, grãm'q; electis ⌊Iudæis atq; Græcis⌋ .i. gẽti- Ephe. 2
libus, ex quibus tanquam duobus parietibus, in Chriſto lapide angulari concurrentibus, con-
ſtructa eſt ſancta eccleſia. His ergo p̃dicamus ⌊Chriſtũ dei virtutẽ, & dei ſapientiã⌋ .i. & hoc
eis affirmamus, ꝙ Chriſtus ſit virtus ac ſapientia patris. Ipſe em̃ eſt virtus & manus & brachiũ Sap. 9
patris, per quẽ facta ſunt oĩa, De quo Eſaias: Parauit (inquit) dñs brachium ſanctũ ſuũ in oculis
omniũ gentium. Præterea ſecundũ vtranq; naturam dicitur Chr̃us virtus & ſapientia patris. Eſa. 12
Secundum diuinam em̃ naturam eſt virtus patris, quia per ipſum omnia facta ſunt, iuxta illud
Verbo dñi cœli firmati ſunt. Et quia potentia patris perfecte atq; pleniſſime relucet in filio, Johã. 1.
in hoc nãq; ꝙ pater genuit filium ſibi conſubſtantialem, coæternum & coæqualẽ, apparet in- Pſalm. 32
finita potentia patris. Dicitur quoq; ſapientia patris, cum ſit verbũ mentis paternæ, quoniam
em̃ ab intellectu patris procedit, ea quæ ad intellectũ pertinent, appropriata vel propria ſunt
filio, ideo dicitur veritas & ſapientia patris. Et etiam, quia ſapientia patris in ipſo plene relu-
cet. Eſt enim filius perfecta expreſſio ſapientiæ patris, conceptus & dictio intellectus paterni. Pſal. 106
Secundum humanam quoq; naturam vocatur virtus & ſapientia patris, propter maximã par-
ticipationem atq; præcipuam relucẽtiam diuinæ virtutis ac ſapientiæ in ipſo dei & hominum Sap. 7
mediatore. Nam ipſe ſecundum humanam naturam paſſus eſt, & toti mundo æternam vitam 1. Timo. 2

promeruit,& dæmonē ſtrauit,infernū cōfregit,cœlos aperuit. Sapiētia vero dei in Chr̄i in-
carnatione,paſſione,& mūdi ſaluatiōe ineffabiliter manifeſtaſ, vt.ſ. p dei incarnationē ho-
mo deificaretur,p illius humiliationē homo exaltaretur,p illius occiſionē homo viuificare-
tur,p illius indebitas pœnas homo à debitis pœnis ſolueretur ,p illius charitatē homo repa-
Sapiæ.2. raretur,qui p diaboli inuidiā pditus fuit.Nec potuit peccati enormitas,diuinæ charitatis ar
dor,diuinæ iuſtitiæ magnitudo,æternæ beatitudinis dignitas,infernalis pœnæ acerbitas,hu
manæ naturæ nobilitas,diuinæ pietatis immēſitas,ſubtilius,euidētius aut ſpecioſius declara-
ri,niſi vt ipſemet deus,dei vnigenitus filius hominē p ſuā incarnationē ac mortē redimeret.
Longū eēt hæc proſequi,ideo legētis cōtēplatiōi iſtorū pleniorē cōſiderationē cōmitto. Vt
eñ beatus Thomas in ſumma cōtra gētiles teſtaſ, quāto homo deuotus ac pius incarnatio-
Matth.11 nē dei humilius & affectuoſius penſat,tāto plures ſibi rationes occurrūt huius ſupſanctiſſimæ
Luc.10. incarnatiōis,quæ ſapiētibus & prudētibus in proprijs oculis abſcondūtur. Poſtremo ſciēdū
ꝙ Chrūs ſecūdū neutrā naturā,dicitur virtus & ſapiētia patris formaliter, quaſi pater nō eēt
potēs & ſapiēs,niſi p filiū.Imò pater in ſeipſo potēs & ſapiēs eſt,vel potius virtus & ſapien-
tia,ſicut & ſpūs ſanctus.Quomodo eñ generaret filiū potentē ac ſapiētē,ſi ipſe in ſeipſo po-
tens nō eſſet ac ſapiēs?Quęlibet ergo diuina pſona cū ſit abſolute pfecta,eſt virtus infinita,&
ſapiētia vera immēſa,& omēs ſimul ſunt vna virtus & vna ſapiētia abſolute accepta. ¶Quod
aūt in Chr̄o reluceat virtus & ſapiētia dei,declarat ap̄lus:⌊Quia quod ſtultū eſt dei⌋.i.quod
ſapiētibus ſeculi videtur inſipiēter dici de deo,videlicet incarnari,mori & ſepeliri,⌊ſapiētius
eſt hominib⁹⌋.i.magis ſapiētiale,ſeu ſapiētialius factū eſt,q̄ homo excogitare valeat,vel in-
telligere,⌊& quod infirmum ē dei⌋.i.ad infirmitatem & imperfectionē dei ſpectare videſ,
Sapiæ.12 puta laborare,fatigari,occidi ⌊fortius ē hominibus⌋ i.efficacius ad ſaluādum,q̄ capere poſ-
ſit homo,omnēq; humanā fortitudinē ſuperat,quia cœleſtia vincūt terrena. Efficacia i[illegible]
& meritum paſſionis,laboris,totiuſq; cōuerſatiōis Chr̄i,rationi vnitæ deitatis,quodāmodo
Sapiæ.7. infinita cōſiſtunt.Hæc autem ſic ſe habere,patet in prædicatoribus euāgelicæ legis,& incō-
uerſis per eos ad fidem.Ideo ſubditur.⌊Videte⌋.i.diligēter perpēdite,⌊vocationē v[illegible]
1.Petri.2 actiuam & paſſiuam,⌊fratres⌋.i.à quibus vocati eſtis ad fidē,& quales vos qui conuerſi eſtis.
ſitis,⌊quia nō multi ſapiētes ſecūdum carnem⌋ hoc eſt,ſecūdum humanam ſapientiam,⌊nō
multi potētes⌋ ſubiectorum multitudine,ſeu lata dominatione, ⌊nō multi nobiles⌋ carn[illegible]
origine,quantum ad proximos parētes,ſunt ⌊inter vos⌋ Hoc intelligi poteſt tam de præ[illegible]
catoribus,q̄ de Corinthijs conuerſis.Apoſtoli eñ & alij primi diſcipuli,pro maiori parte
Actorū.4. literati,ſimplices,pauperesq; fuerunt.Tales eñ elegit deus in prædicatores & apoſtolos.[illegible]
Actorū.18 promulgatio fidei aſcriberetur humanæ aſtutiæ atq; potētiæ.Et ne attribueretur ōmino ſi[illegible]
plicitati & ignorantiæ,voluit deus quoſdā paucos habere prædicatores literatos, potētes &
nobiles,quales fuerūt,Paulus iſte, Nathanael,Manahem. Barnabas,&c.Et ſimiliter illi [illegible]
primo conuerſi fuerūt,pro magna parte ſimplices,ignobiles & impotētes fuerūt, ⌊ſed q[illegible]
ſtulta ſunt mūdi⌋.i.illiteratos,quos mundus ſtultos putauit,⌊elegit deus⌋.ſ.apoſtolos & a-
lios plures,⌊vt confundat ſapientes⌋ ſeculi huius,hoc eſt,eos vere inſipientes oſtendat,[illegible]
ſcondendo eis diuina myſteria.Per ap̄los quoq; victa,in nihilumq; redacta ē,horum vana ſa-
pientia,ſicut & prædixit:Ego dabo vobis os & ſapientiā,cui nō poterūt reſiſtere & cōtra[illegible]
Luc 21. cere omēs aduerſarij veſtri.⌊Et infirma mūdi⌋ id ē,homines impotētes,⌊elegit deus,vt c[illegible]
1.Regū.2. fundat fortia⌋.i.potētes,dum iſti impotētes p humilitatē ſaluātur,potētes vero cū ſua præ-
ſumptione damnātur,⌊& ignobilia mundi & contemptibilia⌋.i.homines ignobiles,à mū-
Matth.11 do contemptos,⌊elegit deus⌋ ab æterno.i.tales prædeſtinauit ad vitā,⌊& ea quæ nō ſunt⌋
Luc.10 id eſt,qui nihil reputabātur,⌊vt ea quæ ſunt deſtrueret⌋.i.illos qui magni habētur i mūdo,
& aliquid eſſe ſe putāt,humiliaret,præferendo eis abiectos & inopes, ⌊vt nō glorietur omīs
caro in cōſpectu eius⌋.i.ne aliquis homo glorietur inaniter in cōſpectu diuino aliquid boni
aſcribēdo ſibimetipſi,quaſi ſua ſapiētia,potētia ſeu nobilitate ſaluatus ſit,⌊ex ipſo aūt⌋ idē,
Iohan.1 dono & gratia dei,⌊vos eſtis⌋ per fidē & opera bona,⌊in Chr̄o Ieſu⌋ capite nr̄o, ⌊q factus
eſt nobis ſapiētia à deo⌋.i.datus & miſſus ē nobis à patre,vt nos illuminaret. Ipſe eñ eſt lux
Oſee.10. illuminās omnē hominē ,de quo ſcriptum eſt:Tempus requirendi dominū cū venerit qui do
Iohelis 2 cebit nos iuſtitiā.Et alibi:Exultate in dn̄o,quia dedit vobis doctorē iuſtitiæ. Ad Chriſtum
Eſaiæ.49 quoq; pater ait p Eſaiā:Dedi te in lucē gētium.Factus ē nobis quoq; Chrūs,⌊iuſtitia⌋.i.cau-
Romanū.3 ſa iuſtitiæ,ſatisfaciendo pro nobis p viam iuſtitiæ,& ſuo merito nos iuſtificās. Propter qđ &
dictum ē Romanis:Sicut p vnius inobedientiam peccatores cōſtituti ſunt multi, ita p vnius
Romanū.5 obedientiā iuſti conſtituentur multi,⌊& ſanctificatio⌋ quoniam in baptiſmo mūdauit nos
Heb.13 ab omī inquinamēto,deinde in pœnitētiæ ſacramēto,⌊& redēptio⌋ qa patiēdo pro nobis,
redemit nos.Totū igiſ bonū,depēdet ac fluit à Chr̄o,⌊vt⌋ queādmodū ſcriptum ē p Hiere-
Hiere.9 miā prophetā: ⌊Qui gloriaſ,in dn̄o glorieſ⌋ nō in ſeipſo,nec in aliquo bono ſibi cōceſſo ibi
2.Corū.10 ſiſtendo,nec in rebus caducis vane exultet,ſed ſolum in dn̄o,laudādo,regratiando,contem-
plādo

A plando, diligẽdo, & bene viuẽdo. Sic ẽm in Hieremia legit: Nõ glorietˀ sapiẽs in sapiẽtia sua, & nõ glorietˀ fortis in fortitudine sua, & nõ glorietˀ diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur q glo riatur, scire & nosse me. Sic gloriabatˀ virgo Christifera: Exultauit (inquiens) spũs meus in deo salutari meo. Et Abacuc propheta: Ego aũt in dño gaudebo, & exultabo in deo salutari meo. Hiere. 9 Luc. 1. Abacuc. 3

¶ Expositio Cap. II. Et ego cum venissem ad vos fratres. Arti. II.

DEscripto conuenienti modo p̃dicationis euangelicæ, nunc declarat Ap̃lus, se vsum fuisse hoc modo, & ait. ⌊Et ego cũ venissem ad vos⌋ ò Corinthij ⌊fratres⌋ mei, ad p̃dicandũ vobis Euãgeliũ Christi, ⌊veni⌋. i. vos accessi atq; affatus sum, ⌊nõ in sublimitate sermonis⌋. i. nõ verbis altis, difficilibus & ornatis, ⌊aut sapiẽtiæ⌋. i. non in altitudine naturalis philosophiæ, ⌊annuntians vobis testimoniũ Christi⌋. i. ea quę de Christo credenda sunt. De qbus habetur in psalmo: Testimonia tua credibilia facta sunt. ⌊Nõ ẽm iudicaui⌋. i. nõ æstimaui nec manifestaui ⌊me scire,⌋ quantũ ad vsum scientiæ exteriorẽ, ⌊aliquid inter vos⌋ minus capaces, ⌊nisi Iesum Christũ, & hũc crucifixũ⌋. i. nisi ea q̃ ad humilitatẽ, imitationẽ & passionẽ pertinẽt Christi: quia sublimia de diuinitate ipsius, & profunda eius mysteria vobis non p̃dicaui. Per hoc reprehẽduntur p̃sumptuosi & scioli, q vbiq; optant suã scientiam demonstrari, & styli decorẽ ac sentẽtiaꝝ profunditatẽ proponunt, vt docti putentˀ. ⌊Et ego in infirmitate⌋. i. in infirmitatis similitudine, qua factus sum infirmis infirmus, proporcionando fortitudinẽ perfectiõis meæ capacitati eoꝝ & cõformando me vobis, quantũ fieri potuit, ⌊& timore⌋ cordis, nõ propter mala mihi imminẽtia (nõ ẽm timui eos q corpus occidũt, Psalm. 92 1. Corin. 9

B nec timui deũ offendere mortaliter, sciens me cõfirmatũ in bono) sed propter pericula imminentia vobis nõdũ perfectis. Timui ẽm ne à diabolo, mũdo & proprijs cõcupiscẽtijs falleremini, ⌊& tremore multo⌋ corporis, procedẽte ex timore mẽtis. In tm̃ ẽm timui corde vt passio timoris redũdaret in mẽbris, & faceret ea tremere, ⌊fui apud vos & sermo meus⌋ factus qbusdã seorsum, ⌊& p̃dicatio mea⌋ oĩbus vobis palã proposita, ⌊nõ⌋ fuit ⌊in p̃suasibilibus humanæ sapiẽ verbis⌋. i. nõ ĩ argumẽtatione dialectica verboꝝ decore ornata, seu p̃suasione humana, q̃si per talia principalr̃ vellẽ vos ad credendũ inducere, seu fidẽ probare, ⌊sed⌋ fuit ⌊in ostẽsione spũs⌋. i. in manifestatiõe opeꝝ spũs sancti, ⌊&⌋ declaratiõe ⌊virtutis⌋ miraculoꝝ. Hoc dicit, vel qa credẽtes per p̃dicationẽ ipsius receperũt spm̃ sanctũ in signo sensibili, sicut in primitiua ecclesia sæpe fiebat. Vel, qa spũs sanctus p grãm specialẽ atq; miracula ostẽdit p̃dicationẽ Pauli esse salubrẽ, & fidẽ catholicã roborauit. Ideo subditˀ, ⌊vt fides vestra nõ sit in sapiẽtia hominũ⌋. i. nõ innitatˀ humanæ rationi, nec putetˀ ab hoĩbus excogitata & ficta. Errant ergo q fidem naturalibus ratiõibus demonstrari posse affirmãt, ⌊sed in virtute dei⌋. i. diuina potestatẽ stabiliatˀ per certa miracula, sicq; æternæ veritati innitatˀ vt fundamẽto. ⌊Sapiẽtiam aũt⌋. i. cognitionẽ sublimẽ reꝝ diuinaꝝ, profunda mysteria fidei, & ea q̃ Chr̃i diuinitatẽ concernũt, quã sapiẽtiã inter vos loqui nõ possumus, propter imperfectionẽ & incapacitatẽ vestrã ⌊loquimur inter p̃fectos⌋. i. inter sapiẽtes p modũ collatiõis. Vel, inter p̃fectos seu capaces auditores per modũ instructiõis. Perfectoꝝ nãq; est solidus cibus, ⌊sapientiã vero nõ huius seculi⌋. i. nõ secularẽ sapiẽtiam humana ratiõe suffultã, ⌊neq; principũ huius seculi⌋. i. nec sapiẽtiam fallacẽ à dæmonibus acquisitã, vel à philosophis seu terrenis principibus traditã, ⌊loquimur q⌋ prin- Eph. 4 Acto. 2 Actoꝝ. 10 Act. 19 Heb. 5 Iaco. 3

C cipes, ⌊destruuntˀ⌋. i. cũ omni sua sapiã pereunt & damnantˀ, ⌊sed loqmur⌋. i. p̃dicamus ⌊dei sapiam⌋. i. Christũ, q est virtus & sapiã patris, ⌊in mysterio⌋. i. in sacro secreto seu sacramẽto incarnatiõis, docẽdo hãc sapiam ineffabiliter incarnatã, iuxta illud: Verbũ caro factũ est. Vel, in mysterio. i. explanãdo mysteria eius, qbus in veteri test. p̃signata est. Vel, loqmur eã in mysterio. i. sub quodã occulto velamine, nũc ẽm videmus p speculum in ænigmate, ⌊q̃ absconditã est⌋. i. ignota filijs huius seculi. Vel hoc ideo dr̃, qa p̃fecte cõprehẽdi non p̃t, ⌊quã p̃destinauit⌋. i. ordinauit ac p̃parauit, ⌊deus⌋ pater ⌊ante secula⌋. i. ab æterno ⌊in gloriã nostrã⌋. i. ad hoc vt p eã consequamur vitã gloriosam, beatitudinẽq; æternã. Ideo ẽm decreuit eã incarnari, vt glorificemur p ipsam. Vnde in prouerbijs ait hæc sapiã: Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, anteq̃ terra fieret. Disposuit eã pater, vt ipsa sit obiectũ beatitudinis nr̃æ, & ita p̃parauit eã nobis, qbus & seip̃m p̃parauit, vt eũ feliciter possideamus, ⌊q̃⌋ sapiẽtiã æternã & incarnatã, ⌊nemo (. i. nullus) principũ huius seculi⌋. i. dæmonũ, vel legisperitoꝝ seu philosophorũ, ⌊cognouit⌋ cognitiõe certa ac stabili. Qũo aũt principes & dæmones cognouerũt Christum in mũdo cõuersantẽ, & qũo nõ, in expositiõe ep̃læ ad Rom̃. arti. 14. diligẽter tractatũ est, idcirco nunc p̃termitto. Sed videtˀ, ꝙ istud nõ possit exponi de principibus seu legisperitis Iudæoꝝ de illis quippe scriptũ est: Ex principibus multi crediderũt in eum. Et r̃ndendum, ꝙ licet multi eoꝝ crediderint, tñ cõparatiõe increduloꝝ paucissimi erãt. Potest etiã dici, ꝙ nõ permãserũt stabiles in credendo, maxime tp̃e passionis, ⌊si ẽm cognouissent⌋ principes isti Christum cognitione certa, ⌊nunq̃ dñm gloriæ⌋. i. Christũ, deũ veꝝ, & dñm maiestatis ⌊crucifixissent.⌋ Si ẽm dæmones cognouissent, certe nequaq̃ suggessissent ad mortem illius, à quo moriente nouerunt se vincẽdos ac spoliãdos. Similiter si principes Iudæorum cognouissent, non procuras- Baruch. 3 1. Coꝛ. 1. Iohan. 1 1. Corin. 13 Esaię. 64 Prou. 8 Iohã. 1. Iohan. 17 Iohan. 12.

ſent à Pilato mortē Chri. Per hoc aũt ꝙ Chrũs vocatur hic dñs gloriæ, manifeſte probatur, D
Iohan 12. ꝙ ſit verus deus, qm̃ nulla creatura pura habet dominiũ gloriæ, ſed ſolã participationē ſubie
Eſaiæ.42 ctam. Quod vero iſta ſapiẽtia nobis ab æterno parata, ſit abſcõdita & principibus huius mũ-
Eſaie. 64 di ignota, probat aplus authoritate ſcripturæ. ⌊Sed ſicut ſcriptũ eſt⌋ per prophetã: ⌊Quod "
oculus⌋ corporalis, imò & ſpũalis, ⌊nõ vidit⌋.i. pfecte nõ cognouit, ⌊nec auris⌋.ſ. corpora- "
lis ſeu ſpũalis, ⌊audiuit⌋ ab hoīe puro, ⌊nec in cor hoīs aſcẽdit⌋.i. à corde humano cogitari "
Matt.15. ſeu cõcipi nequit, imò nec ab affectu hominis capi põt, ⌊quæ pparauit deus his q diligũt illũ⌋ "
.i. præmiũ illud æternũ amatoribus dei paratũ, videlicet ſapiẽtiã increatã, diuinitatis frutio-
nem, & cætera bona electis pręſtãda, quæ vtiq; omnẽ notitiã, & affectũ hominis inæſtimabi
liter ſuperãt, nec aliquo modo ſciuntur, niſi p reuelationē diuinã. Ideo ſubditur. ⌊Nobis au- "
tem⌋ videlicet apoſtolis & prophetis, ⌊reuelauit deus p ſpiritũ ſuũ⌋.i. per ſpiritũ ſanctũ, qui "
corda noſtra om̃i ſapiẽtia copioſe pfudit. ¶Poſſit em̃ aliquis dicere Paulo: Si bona iſta ſunt
inuiſibilia, inaudibilia, & inexcogitabilia, quõ tu noſti ea? Et reſpondet aplus, ꝙ non per ſe-
1. Cor.13. ipſum, neq; pfecte p ſpeciem noſcit iam ea, ſed p illuminationē ſpũs ſancti in fide, ſeu p ſpe-
Eſaie. 64 culum in ænigmate. Sciendũ quoq;, ꝙ aplus hoc loco magis allegat ſenſum, q̃ verba Eſaiæ,
Sic em̃ ibi ſcriptum ē: Oculus nõ vidit deus abſq; te, quæ pparaſti expectãtibus te: nec põt di-
ci ꝙ aplus alleget ſcripturã hãc ſecũdũ translationē ſeptuaginta interpretũ. Illa nãq; non ha- E
Hierony. bet ſcripturam hanc, ſicut Hieronymus ſæpe teſtatur. ¶Quod aũt ſpũs ſanctus potuit nobis
iſta reuelare, patet p hoc, ⌊ſpũs em̃ om̃ia ſcrutatur⌋.i. ſpũs ſanctus vniuerſa cognoſcit, non "
Romanõ.11 ſolum creata, ſed ⌊etiã profunda⌋.i. diuina ſecreta ſeu incomprehẽſibilia ⌊dei⌋ quę ſoli deo "
ſunt cognita, videlicet diuinã eſſentiã, diuinã ſapiẽtiã, & quicqd in deo ē. ¶Et hoc probat a-
Hiere. 7 poſtolus p ſimile. ⌊Quis em̃ ſcit hoīm quæ ſunt hominis, niſi ſpũs hominis q in ipſo eſt?⌋ "
.i. ſicut nemo ſcit affectus & cogitatiões atq; ſecreta alterius, niſi aīa eius, nõ alter, nec aīa al-
terius, ⌊ita & q̃ dei ſunt⌋.i. diuina ſecreta, & q̃ in deo ſunt, ⌊nemo⌋.i. nullus ⌊nouit, niſi ſpi "
ritus dei⌋.i. ſpũs ſanctus, & cui ipe reuelat. Per hoc nõ excipit filius à cognitiõe diuinorũ, ſed "
nec ſpũs ſanctus ab iſta cognitiõe excipit, cũ filius ait: Nemo nouit filiũ, niſi pr̃, neq; patrē qs
Matth.11 nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Tãta qppe eſt diuinarũ pſonarũ cõnexio, vt vna
Luc. 10 expreſſa, alia detur intelligi, niſi in his q̃ relatiue dicũtur. Ex his verbis apli probat, ꝙ ſpiritus
ſanctus ſit verus deus dupliciter. Primo, qm̃ pfecte cognoſcit diuina ſeu deũ, quod vtiq; nulli
Roma. 11. creato intellectui cõuenit, imò in infinitũ deficit à plena comprehẽſione dei. Secũdo, qa aplus
ponit ſimile de ſpũ hoīs, q ideo noſcit q̃ hoīs ſunt, qm̃ intimus & cõſubſtãtialis ē homini. Er-
go & ſpũs dei cognoſcẽs q̃ dei ſunt, intimus & cõſubſtãtialis ē deo, qd creaturæ nõ conuenit.
Iohan. 14 ⌊Nos aũt nõ ſpm̃ huius mũdi⌋.i. nõ animũ ſecularē, nõ affectũ inflãtē, nõ ſpm̃ phytonicũ cõ "
iecturaliter diuinãtē, ⌊accepimus, ſed ſpm̃ q ex deo ē⌋.i. ſpm̃ ſanctũ ex pr̃e & filio, tanq̃ ex "
vno fonte procedẽtē, ⌊vt ſciamus q̃ à deo donata ſunt nobis⌋.i. bñficia diuina cognoſcam⁹, "
Romanõ.5 & grati ſimus, gloriemurq; in dño, nõ in nobis. Vtile ergo ē, vt hõ diligẽter cõſideret gratiã
Hiere. 9 & miſericordiã dei ſibi cõceſſam, imò vniuerſa bñficia dei, naturalia & ſupnaturalia, cõmunia
& ſpecialia, exhibita & promiſſa, q̃tenus ex hoc in dei amore accẽdat, deo promptius famu-
letur, gratiaſq; agẽdo mereat, nõ ſolũ cõſeruari in bono, ſed q̃tidie donis amplioribus adim-
Matt. 25 pleri. Habẽti em̃ dabit, ei vero q non habet (.i. ingrato) & qd videt habere, auferet ab eo. Vñ
Luc. 19 virgo deifera, hũc ſpm̃ habẽs, agnouit q̃ à deo donata fuerãt ſibi, cũ dixit: Beatã me dicẽt oēs F
Luc. 1 gñatiões. Quia fecit mihi magna q potẽs ē, & ſanctũ nomē eius. Et Pſal. Bñdic aīa mea dño
Pſal. 102. & noli obliuiſci oēs retributiões eius. Itēq;: Quid retribuã dño pro om̃ibus q̃ retribuit mihi?
Pſal. 115 ⌊quæ⌋ bñficia nobis à deo collata, ⌊loqmur⌋.i. alijs enũciam⁹, ⌊nõ in doctis hũanæ ſapiæ "
verbis⌋.i. nõ ſtilo rhetorico atq; põpatico, ⌊ſed ī doctrina ſpũs⌋.i. ſecũdũ doctrinã nobis à "
ſpũ ſancto infuſam, loquẽdo humili, ſimpliciq; ſermone & vera ſciẽtia, ⌊ſpũalibus⌋ auditori- "
bus, ⌊ſpũalia⌋ documẽta ⌊cõparãtes⌋.i. proporcionabiliter dãtes ſeu proponẽtes, videli- "
cet ſecũdũ capacitatē ipſorũ. Inter tales em̃ ſapiẽtiã loqmur, quã inter impfectos nõ loqmur,
Iohan. 8. qm̃ capere nequeũt. Vñ ſubiũgitur. ⌊Animalis aũt hõ⌋.i. carnalis & vitioſus, cuius affect⁹ & "
intellectus in ſenſibilibus detinẽtur, ⌊nõ pcipit ea q̃ ſunt ſpũs dei⌋.i. ſpũalia bona. Sermo em̃ "
Prouer. 8 iuſtitiæ, myſticus intellectus, cætera qq; diuina ei nõ ſapiũt, nec delectat in eis, propter ſui in-
terioris guſtus infectionē. Sicut febricitãs non guſtat mellis dulcedinē propter exterioris ſui
guſtus corruptionē. Imò etiã q̃uis ſit hõ in gr̃a, tñ ſi nõdũ profecit in bonis, ſed adhuc partim
inclinat ad iſta terrena, nõ ſapit q̃ dei ſunt. Nã & Petro dixit ſaluator: Vade retro me Satana
Matt. 16. nõ ſapis q̃ dei ſunt, ſed q̃ hoīm. ⌊Stultitia em̃ ē illi⌋.i. pdicta ſpũalia & diuina vidẽtur homi "
Eccl. 1. ni animali ſtulta & vana, quẽadmodũ in Eccleſiaſtico dicit: Execratio pctõri ſapiẽtia ⌊& nõ "
Pſalm. 81. põt intelligere⌋ p internũ ſaporē iſta diuina, q̃diu pmanet talis, ⌊qa ſpũaliter examinatur⌋ "
Matt. 13 .i. per ſpũalem inquiſitionē ſeu cõſiderationē cognoſcit eſſe aīalis, ideo ſcitur nõ poſſe intelli
Pſal. 11. gere illa. Vel, ſpũaliter examinat.i. ideo nõ intelligit hæc, qa ſpũalia nõ niſi ſpũaliter diſcuti-
Matt. 6. untur. ⌊Spũalis autem homo⌋ in quo eſt ſpiritus dei, ⌊iudicat⌋.i. bene diſcernit, ⌊omnia⌋ "
ad ſa-

A ad salutem pertinẽtia, vel de singulis talibus veꝝ iudiciũ proferẽdo, inter bonũ & malũ, veꝝ & falsum, veraciter distinguẽdo. Habet eñ sanũ intellectũ, & puꝝ affectũ, ideo eius iudiciũ, nec errore decipit, nec passione corrũpitur, ⌊& ipse à nemine iudicat⌋ .i. alius nullus carnalis põt eũ reprehẽdere, vel de ipso recte iudicare. Nõ eñ intelligit opa eius. Nihilominus videmus q̃tidie spũales hoĩes à carnalibꝰ iudicari & reprobari: sed hoc est iudiciũ vsurpatoriũ, & falsum. Interdũ etiã carnales de spũalibus iudicãt, approbãdo vitã eoꝝ, sed est iudicium imperfectũ, ex leuitate procedẽs. Sed aduertẽdũ, ꝙ sicut ex verbis principis theologoꝝ, de diuinis nominibus elicitur, dupliciter iudicat hõ de aliqua re. Primo p solã cognitionẽ informem & nudã, queãdmodũ habẽs moralẽ sciẽtiã iudicat de virtutibus q̃s nõ habet, & istud est imperfectũ iudiciũ. Sic eñ hõ carnalis, tñ ingeniosus & eruditus, de rebus spũalibus iudicat, sermocinat & dictat. Scdo, iudicat hõ de rebus p cõnaturalitatẽ seu cõformitatẽ sui affectus ad eas, vt castus de his, q̃ castitatẽ respiciũt. Vñ de virtutibus hoc mõ iudicare nõ põt, nisi virtuosus. Et ita de spũalibus bonis & rebus diuinis ad fidẽ ptinẽtibus, iudicat hõ p sapiẽtiã, quæ est donũ spũs sancti, & consistit in sapido q̃dam gustu spũalium, de qbus iudiciũ profert, nec habet sine grã gratũ faciẽte. Propter q̃d scriptũ est: In maliuolã animã nõ introibit sapientia. Ex qbus elucescit, ꝙ nõ nisi spũalis hõ pcipit, gustat, vereq; iudicat ea q̃ dei sunt p donum sapiẽtiæ, per q̃d etiã de alijs inferioribus rebus iudicat, scd̃m rationes diuinas. Quod aũt carnalis hõ non intelligat q̃ dei sunt, probat apl̃us authoritate scripturæ. ⌊Quis eñ cognouit sensum dñi⌋ hoc ẽ, iudiciũ seu cẽsurã mẽtis diuinæ de rebus, ⌊aut qs instruxit eũ?⌋ nullus vtiq;. — Dionys. Esaie.11 Sapie.1 Heb.7 Roman.11 Sapie.9

B Hoc scriptũ est in Esaia, & allegatũ est ab aplo ad Romanos. Vbi plenius expositũ est: Tãtũ aũt vult apl̃us dicere, ꝙ de diuinis & spũalibus rebus nullus veraciter iudicat, nec eas intelligit nisi q habet sensum dñi. Animalis vero hõ, non habet sensum dñi, sed spũalis. Ideo subditur: ⌊Nos aũt sensum Chri habemus⌋ .i. intellectũ à Chro illuminatũ, eiusq; sensui conformatum, ideo cognoscimus, approbamus, & sapimus ea q̃ dei sunt, sicut & Chrũs. Habemus eñ sensum domini, sicut eruditi discipuli habere dicũtur sensum sui magistri. — 1.Johan.?

¶ Elucidatio capituli tertij: Et ego fratres non potui vobis loqui. Arti. III.

ADhuc aũt Apostolus clarius prosequitur imperfectionẽ Corinthioꝝ, & causam cõtentionis eoꝝ aufert. Et ait: ⌊Et ego fratres nõ potui vobis loqui, quasi spũalibus, sed quasi carnalibus⌋ alta mysteria fidei, & sublimia de diuinitate Christi, perfecta quoq; internæ pfectionis exercitia non potui vobis proponere, sed parua & rudia atq; humilia de Christi humanitate vobis proposui, nõ iudicãs me aliqd scire inter vos, nisi Iesum, & hũc crucifixum. ⌊Tanq̃ paruulis⌋ .i. impfectis, ⌊in Chro lac⌋ .i. facilẽ doctrinã & tenerã instructionẽ, ⌊vobis potũ dedi⌋ .i. tali doctrina spũaliter vos potaui, & animas vestras rigaui, ⌊nõ escam⌋ .i. nõ solidũ cibum, nõ profundam sapiẽtiã, nõ sublimem vitæ pfectionẽ vobis tradere potui. ⌊Nondũ eñ poteratis⌋ spũaliter capere talia, ⌊sed nec nũc quidẽ potestis, adhuc eñ estis carnales⌋ .i. carnalibus vitijs subiacẽtes. ⌊Cum eñ sit inter vos zelus⌋ .i. inuidia latẽs, ⌊& contẽtio⌋ .i. lis verboꝝ inde procedẽs, ⌊nõne carnales estis?⌋ Pro eodẽ sumit apostolus carnalem & animalem, ⌊& secũdum hominem ambulatis?⌋ .i. secũdũ humanam fragilitatẽ, impfectionẽ, & ignorãtiam viuitis & sentitis. ⌊Cum eñ quis⌋ hoc ẽ, aliquis vestrũ, dicit: Ego qdem sum Pauli, alius aũt, Ego Apollo⌋ .i. vnus dicit se baptizatum à Paulo, alius ab Apolline, & idcirco vnus se alteri præfert, ⌊nõne homines estis?⌋ .i. vitia homi- — 1.Cor.2 1.Petri.2 Heb.5 Jacobi.3

C nibus consueta sectamini, & nõ estis diuini, sed homines nudi, humanũ sensum sequẽtes, non spũs sancti instinctum? Ex prædictis constat, ꝙ prædicator seu doctor moderari debet sensum, & stylũ doctrinæ suæ, secũdum audiẽtium capacitatẽ. Sciendum quoq;, ꝙ noĩe lactis in scriptura ĩterdũ signat carnalis voluptas, vt ibi: Quẽ docebit dñs sciẽtiã, & quẽ intelligere faciet auditũ? Et rñdet: Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Interdũ p lac significat innocentia seu puritas vitę, propter naturalẽ lactis nitorẽ & vtilitatẽ. Iuxta illud: Quasi modo geniti infantes rõnabiles lac cõcupiscite, vt in eo crescatis in salutẽ. Quãdoq; vero p lac impfecta doctrina exprimit, sicut hoc loco, & itẽ apud Hebræos: Oĩs q lactis ẽ particeps, expers ẽ sermonis iustitiæ. ¶ Præterea in scriptura p hoĩem aliqñ designatur q̃dã pfectio, & maximẽ pietas, seu discretio. Vnde q̃d discretũ & piũ est, dicimus esse humanũ. Quod vero irrationabile & crudele, dicimus inhumanũ. Aliqñ aũ p hominẽ datur intelligi vitiositas quædã, ad quã homines proni sunt. Inquãtum eñ cõsideratur in homine pars intellectiua, designatur p ipsum perfectio, inquãtum aũt notatur in eo sensualitas, quam maior pars hominũ sequit, significatur per eũ vitiositas ista. Et ita nũc sumitur, cum ait Apostolus, nõne carnales estis, & secũdũ hoĩem ambulatis? & nõne homines estis? ¶ Deinceps tollit Apostolus Corinthioꝝ errorem, dicẽtium aliqd gratiæ inesse baptismo virtute ministri. ⌊Quid igitur est Apollo?⌋ Episcopus vel baptista vester. ⌊Quid vero Paulus?⌋ .i. qd de nobis sentire debetis? Et rñdet. ⌊Ministri⌋ sunt ⌊eius cui credidistis⌋ .i. Chri cuius fidẽ recepistis. ⌊Et vnicuiq;⌋ eoꝝ ac alioꝝ cõuenit esse Christi ministrũ, ⌊sicut dñs dedit⌋ hoc est, secundum ꝙ deus præstitit gradum — Esaie.28 1.Petri.2 Heb.5 Gene.8

 officij

officiꝫ & gratiæ donum. ⌊Ego plantaui⌋.i. primo fidei fundamẽta annuntiaui, & prædican-
do conuerti. ⌊Apollo rigauit⌋.i. vos in fonte baptiſmatis lauit, & doctrinã vobis à me tradi-
Actorũ.18 tam ſua p̃dicatiõe pfudit. Sed nec ego nec ip̃e grãm contulit, ⌊deus aũt incremẽtum dedit⌋.i.
fructum, ſalutẽ & grãm dedit, illuminando, purgando, ac pficiẽdo interius. Propter quod ſcri
ptum eſt: Pater meus agricola eſt. Non eſt autẽ ſic intelligẽdum, q̃n etiam deus ſit principalis
Johan.15. plantator atq; rigator. Ait nempè Saluator: Omnis plantatio, quã nõ plantauit pater meus cœ
Matt.15 leſtis, eradicabitur. Et rurſus: Ego te plantaui vineam electã. Sed hoc vult Apl̃us dicere, ꝙ ſua
Hierem.2 inſtrumẽtalis plãtatio, inſtrumẽtalis rigatio Apollinis & cæteroꝶ, erat diſpoſitio ad recipien-
dum ſalutem à deo. ⌊Itaq; neq;⌋ Paulus aut alius ei ſimilis ⌊q plantat⌋ ſcd̃m modum prædi-
ctum, ⌊neq;⌋ Apollo vel ſimilis ⌊q rigat⌋ vt dictum ẽ, ⌊eſt aliqd⌋ ex ſe, vel cõparatiõe eius,
qui opatur interius, ⌊ſed q incremẽtum dat deus⌋.i. is q ſalutem & grãm donat, reputãdus ẽ,
& ab illo debet ſe quiſq; nominare, nõ à Paulo aut Apolline. ⌊Qui plantat aũt & q rigat⌋ ex-
trinſecus operãdo, ⌊vnum ſunt⌋.i. eiuſdẽ conditionis & deputationis. Vterq; em̃ eſt ſeruus,
nullus vero eorum eſt opator interior. Quàmuis aũt hi vnum ſunt, nõ tñ æqualiter præmiabun
tur. Subditur em̃: ⌊Vnuſquiſq; autẽ⌋ miniſtroꝶ dei ⌊propriam⌋ hoc eſt, ſibi congruã ⌊mer
cedem⌋ in patria ⌊accipiet⌋ à deo ⌊ſcd̃m ſuum laborẽ⌋ exteriorẽ vel interiorẽ, ad dei glori-
am ordinatum, hoc eſt, ſcd̃m exigẽtiam meriti ſui laboris. Quomodo autẽ hoc intelligi debe-
at, multa poſſent induci. Sed breuiter tangẽdo, ſciẽdum, ꝙ merces ſeu præmiũ eſſentiale, debe
tur & reſpondet feruori charitatis diuinæ. Quanto autẽ quis deum plus diligit, & à vitijs puri-
or, atq; in bonis magis habituatus eſt, tantò delectabilius facit opus dei atq; feruẽtius, & p con-
ſequẽs minus laborioſe, præſertim loquẽdo de corpali labore, & prout labor pœnam ac fatiga
tionẽ includit. Quanto aũt delectabilius & feruẽtius opatur, tanto amplius promeret. Poteſt
ergo contingere (imò contingit quotidie) vt homo pfectus, q minus laborioſe facit opus dei,
plus mereatur, q̃ homo impfectus, tñ grãm habens, q cum graui labore eadẽ facit quæ pfectus.
Dicẽdum ergo ꝙ exteriori ac corpali labori reſpondet p̃mium accidẽtale, charitatis autẽ fer-
Joban.14 uori præmium eſſentiale. Quilibet ergo recipiet præmiũ accidẽtale ſcd̃m ſuũ laborẽ corpora-
lem, ſed quanto hic labor ex ampliori charitate procedit, tanto plus recipiet de p̃mio eſſentia-
li, quod eſt viſio dei, quæ eſt tota merces, & vita æterna. ¶Quod autẽ quilibet ſecundũ ſuum
2.Corin.6 laborem accipiet, patet. ⌊Dei em̃ ſumus adiutores,⌋ Hoc eſt, cooperatores inſtrumentaliter
Johan.5 operando, materiámq; forinſecus præparando. Ait autem Dionyſius, quod omnium diuinoꝶ
Dionyſi⁹. diuiniſſimum eſt dei cooperatorẽ exiſtere in reductione rõnalis naturæ ad ſuum principium.
⌊Dei agricultura⌋.i. ager à deo colendus ⌊eſtis⌋ p hoc, quod deus de cordibus veſtris vitio-
rum, & paſſionum ſpinas extirpat, virtutum ſemina inſerit, gr̃æ fęcunditatẽ largitur. Et ita dr̃
Eſaię.5 homo agricultura dei, p ſimilitudinẽ campi quẽ ruſticus colit. Sicut em̃ eccleſia appellatur vi-
Matt.20 nea dñi, ſic dicitur agricultura ipſius ⌊dei ædificatio⌋.i. domus ſeu ædificium myſticum à deo
Marci.12 per grãm ædificatum ⌊eſtis⌋ Congregatio quippe fidelium dicitur domus & tẽplum ſeu ta-
Gene.28 bernaculũ dei. Primo, quoniã deus fidelis p charitatẽ conſolidat, atq; connectit. Secundo, q̃a
per grãm mentes eoꝶ inhabitat. ⌊Secundum grãm dei, quę data eſt mihi⌋ Hoc eſt, ſecũdum
apoſtolatum, & ſapĩam mihi à ſpũ ſancto infuſam, ⌊vt ſapiens⌋ id eſt, in diuinis eruditus atq;
diſcretus ⌊architectus⌋ id eſt, ſpiritualis huius ædificij principalis conſtructor, p comparatio-
nem ad alios, qui vobis prędicauerũt, quàmuis non ſim inter Apoſtolos architectus (cum mea
1.Coꝶ.15 reputatione ſim minimus Apoſtoloꝶ) & hoc ipſum quod meipſum architectum appello, nõ
iactanter dico, quia non mihi, ſed gratiæ dei illud attribuo, ⌊fundamentum⌋.i. fundamenta-
Ephe.2 lem doctrinam, initialem prędicationẽ, fidẽ ſeu Chr̃m ⌊poſui⌋ in cordibus veſtris inſtrumẽ-
taliter & diſpoſitiue, q̃m primo vobis prędicaui, voſq́; conuerti ad fidem. ⌊Vnuſquiſq; autẽ⌋
veſtrum ⌊videat⌋.i. diligẽter perpendat, ⌊q̃uo ſuperædificet⌋.i. qualem ſtructuram operum
huic fundamento fidei ſuperponat, ne opa eius diſcordent à fide, ne deum quem ore confite-
Titũ.1 tur, factis neget. Vel ſic, & melius, vt ſequentia verba inſinuant. Vnuſquiſq; prædicatorum do
centium vos, videat, q̃uo ſuperædificet, id eſt, qualia documẽta vobis proponat, ne ſua doctri-
na fundamento à me poſito contradicat. ⌊Fundamẽtum em̃ aliud nemo p̃t ponere⌋.i. veraci
ter prædicare, aut ſalubriter collocare, ⌊p̃ter id quod poſitum eſt⌋.i. euangelizatũ eſt nobis, &
2.Timo.2 conſtitutum à patre, ⌊quod eſt Chriſtus Ieſus⌋ q eſt ſolus fundamẽtum vniuerſale, principa-
le principiũ vniuerſæ eccleſiæ, q̃m ex ſe ſtabilitatẽ habet, & ſtabilit alios. De quo Petrus ait in
Actoꝶ.10 Actibus: Hic eſt oĩm dñs, & nõ eſt in aliquo alio ſalus. Apl̃i vero dicunt̃ fundamẽta ſecundaria
Acto.4 & particularia in Chriſto fundamento. Ipſi enim poſt Chriſtum fundauerunt eccleſiam. Pro-
pter quod in Apocalypſi ſcribit̃, ꝙ murus ciuitatis habet fundamenta duodecim. Et Pſalmiſta
Apo.21 pluraliter ait: Fundamenta eius in montibus ſanctis. ¶Porrò Chriſtus ſcd̃m diuinã naturã,
Pſalm̃.86 & pater ac ſpiritus ſanctus, ſunt vnum fundamentum electoꝶ ſimpliciter primũ, & fundans,
Johã.8 non fundatum. Chriſtus autem vt homo, verbo vnitus, vel potius vt humanitatẽ verbo vnitã
habẽs, eſt fundamentum immediatum, & proximum poſt trinitatẽ, & tamẽ in deo fundatum,
&to-

A & toti ecclesiæ conferẽs stabilimẽtum. Queẽadmodũ eñ caput Chr̃i deus, sic & fundamẽtum
Christi deus. ⌊Si qs aũt supædificat⌋ docẽdo vel operãdo, ⌊supra fundamẽtum hoc⌋ quod Ephe. 4
est Chr̃us seu fides, ⌊aurũ⌋. i. amorẽ vel cõtẽplationẽ diuinoꝝ, ⌊argẽtũ⌋. i. dilectionẽ proximi seu speculationẽ intellectualiũ, atq; cœlestiũ creaturaꝝ, p quas deus euidentius, subtiliusq; cognoscitur, ⌊lapides p̃tiosos⌋. i. opa virtuosa seu verba efficacia, ⌊ligna, fœnũ, stipulam⌋. i. vanã doctrinã magis vel minus nociuam, nõ tamẽ hæreticã, nec mortaliter vitiosam Vel, per lignũ, fœnum, stipulã, intelliguntᷣ peccata venialia triplicẽ gradũ habẽtia, vt p ligna designẽtur peccata venialia magis tenacia & mortalibus viciniora, quæ ardebũt diutius, nisi modo purgẽtur, queẽadmodũ lignũ diutius ardet q̃ fœnũ aut stipula. Per fœnũ vero signãtur peccata venialia medio modo se habẽtia. Per stipulã peccata leuissima, quę citius purgãtur q̃ prædicta, sicut & stipula citius cõsumitur q̃ fœnũ aut lignũ. ¶Deniq; venialia ista dicũtur ędificari supra fidei fundamẽtũ. i. iuxta illud: Nõ eñ procedũt ex fide, nec innituntur ei, sed sunt simul cum ea. Nõ eñ charitatẽ extinguunt. Simili modo dicimus aliquam ciuitatẽ sitam supra mare. i. iuxta mare, secũdũ quẽ sensum ait Psalmista: Qui fundauit terrã, sup aquas. i. iuxta eas, ⌊vniuscuiusq; opus manifestũ erit⌋. i. in publicũ deducetur & innotescet, nõ solũ deo Psal. 115
& propriæ cõsciẽtiæ, sed etiã alijs, quãdo dñs illuminabit abscõdita tenebraꝝ & manifestabit cõsilia cordiũ. Vnde ait saluator: Nihil opertũ quod non reuelabitᷣ. ⌊Dies eñ dñi⌋. i. dies 1. Cor. 4. Luc. 12.
B iudicij, vel potius dñs in die iudicij. (Dies nãq; & tps dicũtur facere ea quæ fiunt in die & tẽpore) ⌊declarabit⌋ opa singuloꝝ qualia sint, ⌊quia in igne⌋ cõflagratiõis, ⌊reuelabitur⌋. i. manifestabitᷣ dies dñi vel dñs q vẽturus ẽ iudicare p ignẽ, cuius maiestatẽ ignis ipse ostendet. Vel, reuelabitur opus cuiuslibet, sicut subiungitᷣ: ⌊Et vnicuiq; opus quale sit, ignis probabit⌋. i. ostẽdet. Quod põt intelligi vel de igne purgatorij quãtũ ad eos q interim moriũtur, vel de igne cõflagrationis p̃cedẽte iudiciũ, q̊ exuretᷣ facies mũdi, de q̊ in Psalmo: Ignis ante ip̃m p̃cedet. Vel de igne æterno, sequẽte iudiciũ. Ignis aũt cõflagrationis mũdabit & emũdabit eos, q supædificauerũt lignum, fœnum, stipulam. Qui vero supædificauerunt aurũ, argẽtum, lapides p̃tiosos à quolibet igne hoc erũt securi. Ideo sequitᷣ: ⌊Si cuius⌋. i. alicuius ⌊opus manserit⌋. i. intactum & incõsumptũ p̃seuerauerit ab igne tanq̃ nõ habẽs culpã admixtã, ⌊q̊d supædificatum ẽ⌋. i. opus tale in fide fundatũ, ⌊mercedẽ accipiet⌋ plenã & indilatã. Nihil enim de opere suo amittet, & q̊d amauit inueniet. ⌊Si cuius opus arserit⌋. i. ignis pœnam p̃tulerit propter veniale admixtũ, ⌊detrimẽtũ patietur⌋. i. minus de gloria obtinebit, q̃to opus suũ imp̃fectius ac cremabilius fuerit, ⌊ipse aũt⌋ homo sola venialia habẽs, ⌊saluus erit⌋ satisfactione cõpleta, ⌊sic tamẽ quasi p ignẽ⌋. i. ignis sustinẽdo ardorẽ, secũdũ culpæ suæ exigẽtiã. Psal. 49 Psal. 96. Esaie. 40 Psal. 65
¶Deniq; sicut exposita sunt hæc pro tpe iudicij vniuersalis, ita intelligi possunt de die particularis iudicij, vt dies dñi dicatur dies mortis, quo deus hominẽ visitat, tollẽs eũ de vita præsenti. Illa itaq; dies, seu dñs in die illa, declarat quale sit opus hominis, quẽ statim cum mortuus fuerit, iudicat, quia in igne purgatorij reuelatur seu declaratᷣ, quale sit opus hominis, & vniuscuiusq; opus quale sit. s. puꝝ vel impuꝝ, ignis purgatorij probabit, nõ ꝙ oñes illũ ignẽ sustinebũt, qa nec de oñibus simpliciter est iam sermo, sed de his oñibus qui manẽt in fundamento, hoc ẽ, in Chr̃o per gratiam, & superædificãt opera p̃fectionis, quæ nõ ardẽt, vel opa imperfecta quæ ardent. Si cuius opus mãserit immune ac liberum ab igne purgatorij, vt sunt
C opera significata p aurum, argẽtum, & lapides pretiosos, q̊d supædificatum est, hoc est, opus hoc in Chr̃o, seu in fide fundatum, mercedem accipiet & gloriã sempiternam sine mora, ita ꝙ euolabit. Si cuius opus arserit in purgatorio, detrimẽtum patietur, pœnã luendo, gloriãq; minorem habẽdo. Ipse aũt saluus erit, cũ fuerint opa eius digne cremata & expurgata, sic tñ quasi per ignẽ purgatorij, p quẽ transibit ad gloriã, qm̃ nõ discessit à fundamẽto, nec aliqd p̃tulit deo, sed vltimo fini magis inhæsit, quàm alicui bono creato, quàmuis à terrenis affectibus nõ fuerit satis mũdatus. ¶Deinceps ostẽdit apostolus, cur aliquis mereatur oñino perire, æternaliterq; dãnari. ⌊Nescitis⌋ imò scire debetis, ⌊quia tẽplũ dei estis⌋ vos in quo dñs Ephe. 2
habitat per charitatem & gratiam. Qui enim manet in charitate in deo manet, & deus in eo, 1. Joban. 4
⌊& spũs dei⌋ videlicet spũs sanctus, ⌊habitat in vobis?⌋ de quo spũ dicit saluator: Ego rogabo patrẽ, & aliũ paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiscũ in æternũ. Omnes autem fideles Joban. 14
re & nomine sunt vnum templum dei. i. vna ecclesia propter mysticã vnitatẽ, seu vnã fidẽ, 2. Cor. 6
atq; indiuiduã charitatẽ. Et vnusquisq; eoꝝ est templũ dei. Dicitur aũt homo tẽplũ dei nõ solum propter animã, in qua deus p gratiã cõmoratur (nã anima iusti sedes ẽ sapiẽtiæ) sed etiã Sapiæ. 7.
propter corpus rationi & deo subiectum in quo gratia mẽtis, & p consequẽs inhabitatio dei redundat. Dicit eñ alio loco apl'us: Nescitis, quia mẽbra vestra templũ sunt spiritus sancti? Eph. 4. 5. 1. Cor. 6
Et iterum: Glorificate & portate deum in corpe vestro: ⌊Si quis autem templũ dei violauerit⌋ hoc ẽ, credẽtes peruerterit, falsa docẽdo aut impie operãdo, ⌊disperdet⌋. i. diuersimode perdet, ⌊illum deus⌋ damnãdo illum anima & corpore in æternũ. Sed & si quis materiale Matt. 18 Psal. 64
templum violauerit, erit sacrilegus. ⌊Templum eñ dei⌋ viuum & spũale, ⌊sanctũ est⌋ formaliter

maliter,⌞quod estis vos⌟ qui in baptismo sanctificati estis,& per opera bona exercitati ⌞Ne
Col.2 mo vos seducat⌟ laudando,blandiēdo,simulando,ornatè loquēdo,aut simili modo.⌞Si quis
videt inter vos sapiens eē in hoc seculo⌟.i.secularē sapiām habere, se sapiētē putare,& ab alijs
Job.40 sapiēs reputari, ⌞stultus fiat⌟ mundo.i.talē sapiām à se repellat, seipm stultū reputet,saltē in
se,qa ex seipo nō habet nisi ignorātiæ tenebras,nec cupiat in mundo sapiēs reputari,sed amet
nesciri,⌞vt sit sapiēs⌟ deo.i.vt verā sapiām mereat à deo acqrere.⌞Sapiā em̄ huius mūdi,⌟.i.
Romañ.8 carnalis prudētia(de qua dictū ē ad Romanos: Prudētia carnis mors ē) ⌞stultitia ē apud deū⌟
.i.à deo stulta iudicat.Imò & naturalis seu philosophica sapiā,quæ fide & dono sapiæ nō ornat
stulta est corā deo,id ē,infructuosa & tumida.Quod authoritate scripturæ probat Apostolus
Job.5 ⌞Scriptū est em̄⌟ in libro Iob: ⌞Comprehēdam⌟.i.cōcludam & capiā ⌞sapientes⌟ mundi
⌞in astutia⌟,i.in apparēte sapiā ⌞eorum⌟ Nostra trāslatio habet sic:Qui apphēdit sapientes
Esaię.44 in astutia eoꝝ,& cōsiliū prauoꝝ dissipat.Cui cōsonat q̊d p Esaiā de dn̄o dr:Cōuertēs sapiētes
Psalm. 93 retrorsum,& sciam eoꝝ stultā faciēs.⌞Et iteꝝ⌟ scriptū est: ⌞Dn̄s nouit cogitatiōes sapiētiū⌟
seculi huius ⌞qm̄ vanæ sunt,⌟ Nostra lr̄a talis ē: Dn̄s scit cogitatiōes hoīm,quoniā vanæ sunt
Hierem 9 ⌞Itaq; nemo glorietur hoībus⌟ iactādo se baptizatū seu doctū ab illo,vl' illo,sed in solo dn̄o glo
2.Cor.10 riet.⌞Oīa em̄ vr̄a sunt⌟.i.vr̄æ seruituti & vtilitati parata & deputata,⌞siue Paulus,siue Apol
lo,siue Cęphas⌟.i.Petrꝰ archiapl's,⌞siue mūdus⌟ iste sensibilis.s.corpa cœlestia elemēta & mi
Deuter.4 xta.De corpibus em̄ cœlestibus Moses in Deuter. Solē,lunā & oīa astra cœli creauit dn̄s deus
Psal.8 tuus in ministeriū cunctis gētibus.Et Psal.Oīa(inqt)subiecisti sub pedibus eius. Et in Genesi
Gene.1. dn̄s loquit:Faciamus hoīem,& p̄sit bestijs terrę,& piscibus maris,& auibus cęli vniuersæq; crea
Hebræo.1 turæ.Sed & angeli administratorij spūs sunt,⌞siue vita⌟.i. opatio nr̄a vt vobis pficiat, ⌞siue
mors⌟ corpalis vt p vobis si opus fuerit,sustineat,⌞siue p̄sentia⌟ bn̄ficia dei quę habetis in re
Roma.14 ⌞siue futura⌟ promissa quę habetis in spe.⌞Om̄ia em̄⌟ hæc ⌞vestra sunt⌟ aliquo mō vt dictū
Psal 2 est,⌞vos aūt⌟ estis serui atq; discipuli ⌞Christi⌟ & estis eius iure creatiōis,gubernatiōis ac libe
Johan.1 rationis ⌞Christus aūt dei⌟ Chr̄us scd̄m diuinā naturā est dei pr̄is tanq̄ vnicus & naturalis fi
Phil.2 lius eius.Scd̄m humanitatē vero ē dei,tanquā minister ipsius factus obediēs vsq; ad mortē.De
Esa.42 quo deus ait p Esaiā:Ecce intelligit seruus meus,& exaltabitur.Hinc etiam filius dicit ad patrē:
Johan 17 Omnia mea tua sunt.Et:Ego non quæro gloriam meam.
Johā.8

¶Expositio capl'i.IIII.Sic nos existimet hō,vt ministros Chr̄i. Arti.IIII.

PRæterea docet Apl'us,quid debeant subditi de superioribus suis sentire,ne eos plus q̄
decet,magnificēt,nec eos contemnant,si forte in aliquibus minus excellētes videntur.
EPIST. ⌞Sic nos⌟ Apl'os,& p̄dicatores,ac Chr̄i vicarios ⌞existimet homo⌟ quicūq; fidelis
Gala.4 ⌞vt ministros Chr̄i⌟ nō vt principales,aut gr̄æ collatores,⌞& (vt) dispensatores,⌟
hoc ē,exhibitores seu distributores ⌞mysterioꝝ dei⌟.i.diuinoꝝ sacramētoꝝ.Vel,mysterio
rum dei.i.ecclesiasticoꝝ officioꝝ.⌞Hic iam quęrit⌟.i.à vobis Corinthijs interrogatur,atq;
2.Cor.6 discutit,⌞inter dispēsatores vt fidelis quis inueniat⌟.i.qs dispēsatoꝝ istoꝝ sit verus dispensa
Luc.12 tor,cui possit dispēsatio securè cōmitti.Corinthij em̄ inter dispēsatores hos discernebāt,vnū
approbātes,aliū reprobātes.Sed qa hoīes sancti tale iudiciū nō formidāt,nec reputāt,subdit.
⌞Mihi aūt pro minimo est⌟.i.nihili pondero ⌞vt à vobis⌟ adhuc carnalibus ⌞iudicer⌟ iudi
1.Thessa.2 cio reprobatiōis,tanq̄ dispēsator indignus,⌞aut ab humano die⌟.i.ab hoīe in hoc tpe peregri
nante,⌞sed neq; meipm iudico⌟ iudicio absoluto ac diffinitiuo, dānando vz meipm. Debet
tn̄ homo iudicare seipm iudicio discussionis & reprobatiōis opinatiuæ, æstimādo se pctōrem
vilem ac miseꝝ.⌞Nihil em̄ mihi conscius sum⌟.i. de nullo pctō remorsum consciæ habeo de
1.Timot.1 præteritis em̄ satisfeci,& scio quia indulta sunt mihi.Nec obstat,quod alibi dicit:Venit Chri
stus pctōres saluos facere,quoꝝ ego primus sum.Hoc em̄ dixit habēdo respectū ad tps p̄teritū
quo psequebat ecclesiā.⌞Qui aūt iudicat me⌟.i.ad quē ptinet absolute iudicare de secretis cor
Johan.5. dis mei ⌞dn̄s est⌟ qui solus nouit corda humana,nam & pr̄ om̄e iudiciū dedit filio. ⌞Itaq; no
Matth.7 lite ante tp̄s⌟ extremi iudicij ⌞iudicare⌟ iudicio diffinitiuo de secretis & dubijs,maximè alio
rum ⌞quousq; veniat dn̄s⌟ ad iudiciū,⌞qui & illuminabit abscōdita tenebraꝝ⌟ hoc ē,pctā oc
culta faciet manifesta,ponēdo ea in lumine cognitionis.Sicut ait:Nihil occultū q̊d nō sciatur,
Matt.10 ⌞& manifestabit cōsilia cordiū⌟ an bona & iusta fuerint,an nō.Prout p Esaiā ptestat:Ego aūt
Marci.4 opa eoꝝ & cogitatiōes eoꝝ venio vt cōgregē,⌞& tūc laus⌟.i.sn̄ia saluatiua & meritoꝝ pte
Lucę.8 statio ⌞erit vnicuiq;⌟ bn̄ agēti ⌞à deo⌟.i.Chr̄o iudice,q̄si dicat:Tūc nullꝰ laudabit,nisi quē de
Esa.66 us laudauerit,& oēm laude dignū deus laudabit.⌞Hęc aūt fr̄es trāsfiguraui in me & Apollo⌟.i.
FINIS. ista quæ scripsi de vr̄a gloriatiōe inani,qua qlibet gloriat in eo q sibi eloquētior videt & docti
or,vel cui magis afficit,gr̄a exempli seu figuraliter dixi de me atq; Apolline,cū tn̄ nō gloriare
mini in nobis,sed magis in pseudoapl'is,& mūdi huius philosophiæ magistris, quos nolui no
minatim exprimere,ne maior dissensio fieret, sed loco illoꝝ expressi me & Apollo, quatenus
eisdē rōnibus qbus probaui nō esse gloriādum in Apollo & me, intelligatis nō esse gloriandū
in his,in qbus gloriamini.Quod vtiq; feci,⌞propter vos,⌟ id est, ad vestri instructionem,vi
delicet

A delicet,⌊ne supra⌋.i.vltra,⌊q̃ scriptū ē⌋ in Hieremia vbi iubemur in deo,nō in hominibus Hiere.9
« gloriari,⌊vnus⌋ vr̃m ⌊aduersus alteꝝ infletur⌋ tumore sↄbiæ,⌊pro alio⌋.i.zelo baptistæ 1.Cor.10.
vel doctoris,ad quē inclinaẽ.Si em̃ apl'us illos pseudo noiasset,Corinthij sↄbissent contra se Sapiæ.4
inuicē,vnoquoq; eoꝝ zelāte pro suo doctore siue baptista.¶Nō aūt debes ò homo cōtra a-
« lium intumescere.⌊Quis em̃ te discernit?⌋.i.quis te ab alio facit differre? Quis te ab alio di-
stinguit ac separat,dignitate & merito,vt contra eū infleris,& ei te pferas?¶Et qm̃ posset qs
allegare suā pfectionē,dicēdo,ꝙ virtuosior esset ac melior seu doctior alio,huic vanitati re-
« spōdet Apl'us:⌊Quid aūt⌋ boni in donis naturæ vel gr̃æ,⌊habes q̃d non accepisti?⌋ à deo
« mediate vel immediate,à q̃ est om̄e donū optimū,& datū pfectū.⌊Si aūt accepisti⌋ hoc mō Iacobi.1.
« ⌊qd gloriaris⌋ in te vel creaturis,⌊q̃si nō acceperis?⌋ ista bona à deo.Itaq; deo gratias age, 1.Thess.5
& in ipso lætare,& q̃to maior es,humilia te in oībus,vt deo humilitatē iubēti tāto promptius Ecci.3.
pareas,quāto plura bona ab eo receperis.Vnde ait Gregorius:Tāto eē humilior,atq; ad ser- Matt.11.
uiēdum deo promptior qsqs debet ex munere,q̃to obligatiorē se cōspicit in reddēda rōne. Grego.
Quāto em̃ qs maiora à deo suscipit dona tāto amplius obligaẽ deo in oibus obedire ex charita Lucæ.12.
« te syncera.¶Insup ampliusironicè loquēs,Corinthioꝝ psumptionē redarguit dicēs:⌊Iā sa
« turati estis⌋ saturitate spūali,de qua dicit:Beati q esuriūt iustitiā,qm̃ saturabūtur.Itaq; satu- Matt.5.
« rati estis,cibo aiæ.s.pane vitæ,& aqua sapiētiæ,⌊iā diuites facti estis⌋.i.diuinis charismatib' Ecci.15
« adimpleti.⌊Sine nobis regnatis⌋.i.auxilio nr̃o nō indigetis regēdo vosipsos.Quod aūt hoc
« nō asserēdo,sed increpādo & cōdolēdo dicaẽ,pandūt verba sequētia,⌊& vtinā regnetis⌋ ve
B raciter iuste regēdo vos inuicē,& vijs pualēdo,⌊vt & nos regnaremus vobiscū⌋.i.consortes
« essemus atq; pticipes meriti vr̃i,atq; tātæ pfectiōis.Et hoc merito dico.⌊Puto em̃⌋ ironicè
« aūt loqtur,⌊deus nos apl'os⌋ vniuersos,⌊nouissimos⌋.i.imos & vilissimos,⌊ostēdit⌋ cū th̃
« scd̃m veritatē simus à deo cōstituti principes mūdi.Ostēdit āt nos ⌊tanq̃ morti destinatos⌋ Psal.44.
« .i.ad moriēdū missos,q̃si ad nihil vtiles simus,nisi vt occidamur,⌊qa spectaculū⌋.i.obiectū,
« pcipuæ & cuiusdā admiratiuæ inspectiōis,⌊facti sumus mūdo⌋.i.hominibus impijs & mū-
« danis,⌊& angelis⌋ bonis ac malis,⌊& hoibus⌋ rōnabiliter ac pie viuētibus.Quēadmodum EPIST.
em̃ ad spectaculū aliq̃d magna hoīm cōfluit multitudo,sic ad inspiciēdū psonas & psecutiōes Heb.10
apl'oꝝ,hoīes cōcurrerūt:impij,vt irriderēt:dæmones,vt fortitudinē mētis auferrēt:angeli
sancti,vt intus cōfortarēt:hoīes pij,vt cōdolerēt.Pōt th̃ legi assertiue sine ironia vt sit sensus:
Puto em̃.i.agnosco,q̃d deus nos apl'os nouissimos.i.infimos & abiectos,ostendit.i.apparere
fecit dādo nobis pcepta spernēdi mūdū & cūcta q̃ mundi sunt,pdicandi q̃q; crucē Christi,&
« mūdi contemptū.⌊Nos stulti propter Christū⌋.i.amore Chr̃i,sicut agimus quod à mundo Heb.12
« stulti & insensati putamur,⌊vos aūt prudētes⌋ estis ⌊in Chr̃o⌋ secūdū æstimationē vestrā
« sↄbam.⌊Nos infirmi⌋ reputamur & propriā infirmitatē agnoscimus,⌊vos autē fortes⌋.i.
« virtuosi estis,vt opinamini,q putatis vos nō indigere nr̃o auxilio.⌊Vos nobiles,nos igno-
« biles⌋ Totū ironice dicitur,vt cōfundātur & corrigātur carnales.Apostoli quippe carne & 2.Thess.2
spiritu nobiliores erāt Corinthijs,qm̃ semē Abrahæ erāt,& primitias spūs sancti receperūt. Romañ.8
« ⌊Vsq; in hāc horā⌋.i.assidue ⌊& esurimus & sitimus & nudi sumus⌋.i.inopiā cibi,potus ac 2.Cor.11
vestiū patimur.Vnde alibi dicit apl'us:In fame,& siti,& frigore,& nuditate.Tūc impletū est Matth.9
« verbū Chr̃i,q̃d dixit:Veniet tps,cū auferet ab eis spōsus,& tūc ieiunabūt,⌊& colaphis cędi- Marci.2.
« mur⌋ tanq̃ blasphemi,⌊& instabiles sumus⌋ fugiēdo de loco ad locū.Iuxta illud:Cū psecuti Luc.5
« vos fuerint in vnā ciuitatē,fugite in aliā,⌊& laboramus operātes manibus nostris⌋ pro victu Matt.10.
« atq; vestitu.⌊Maledicimur⌋ à peruersis ⌊& benedicimus⌋ id est,bona eis dicimus,prædi- Luc.6.
« cando ipsis verbum salutis.⌊Persecutionem patimur⌋ propter iustitiā,⌊& sustinemus⌋ li-
C bēter amore Chr̃i.Ibāt em̃ apl'i gaudētes à conspectu cōcilij,quoniam digni habiti sunt,pro Acto.5
« nomine Iesu cōtumeliam pati.⌊Blasphemamur⌋.i.crimē blasphemiæ nobis imponitur,⌊& Romañ.3
« obsecramus⌋ deū pro blasphemātibus.⌊Tanq̃ purgamēta huius mūdi facti sumus⌋.i.repu- Iohan.15
tamur à pfidis,quasi immūditiæ quædā,inficiētes hūc mūdū nr̃a doctrina.Idcirco cū occidi-
mur,putāt mūdū purgari ab hoibus pestilētibus,sicq; efficimur mūdi purgamēta,factiq; su-
« mus,⌊omniū peripsema vsq; adhuc⌋.i.velut sↄfluitas quædā gn̄is humani,ita vt apti nō fi-
mus hominibus sociari,sed tolli.Peripsema aūt vocaẽ purgamētū ferri vel pomi seu alterius
« rei,illud videlicet q̃d auferẽ à materia rei vt purgeẽ,sicut ē limatura æris aut ligni.⌊Nō vt cō
« fundā vos scribo hæc⌋ finaliter.Est aūt cōfusio adducēs peccatū,& est cōfusio adducēs gra-
tiam & gloriā,vt dicitur in Ecclesiastico:De prima cōfusione loquitur modo apl'us:Non em̃
« intēdebat eos finaliter cōfundere,sed corrigere,sicut subiungit:⌊sed vt filios meos⌋ spūales Ecci 4
« ⌊charissimos⌋.i.valde dilectos.Etsi non propter bonitatem & merita vestra,tamē propter
« bonitatē diuinam,⌊moneo⌋ hoc ē,ad meliora exhortor. Merito autem vocaui vos filios. FINIS.
« ⌊Nā si decē milia pędagogoꝝ⌋.i.quātacūq; multitudinē erudientiū vos,⌊in Chr̃o Iesu⌋.i. Roma.12.
« in fide & euāgelio saluatoris,⌊habeatis⌋ Dicit aūt pædagog' instructor pueri,⌊sed nō mul
« tos patres⌋ spūales habetis ab hoc,hoc est,genitores q vos in Chr̃o genuerūt,conuertendo

vos primo ab esse carnali & infideli ad esse spirituale atq; diuinum. Talis autem pater ego fui.
⌊Nam in Christo Iesu⌋.i.in esse Christiformi seu statu Chr̃iano,⌊p euangelium⌋.i.p euãge
licæ sapiẽtiæ prædicationẽ, ⌊ego vos genui⌋ instrumẽtaliter .s. ante alios proponẽdo vobis
Malac. 2 euãgeliũ Christi,& ad fidei susceptionẽ animas vestras disponẽdo. Veruntñ vnus est pater no
Romañ.4 ster in cœlo, quẽ solũ debemus patrẽ vocare.i.oĩs pr̃nitatis efficiẽtiã & gratiã ei p̃sertim adscri
Iohan.13 bere. ⌊Rogo ergo vos frẽs imitatores mei estote⌋ tanq̃ boni discipuli, obediẽtesq; filij, quate-
Phil.2 nus sicut ego Chr̃i vestigia sequor, ita vos viã meã.i. virtutes sequamini. ⌊Ideo misi ad vos Ti
motheũ⌋ latorẽ huius epl'æ ⌊q ẽ filius meus charissimus,& fidelis in dño,q vos cõmonefaciat⌋
id ẽ, admonẽdo vos instruat, ⌊vias meas⌋.i.p̃cepta & documẽta ⌊quę sunt in Chr̃o Iesu⌋ hoc
est, scd̃m volũtatẽ & doctrinã ipsius, in nullo em̃ à Chr̃o discordo, ⌊sicut vbiq; in om̃i ecclesia
doceo. Tanq̃ nõ vẽturus sim ad vos, sic inflati sunt quidã,⌋ ex vobis tumore sup̃biæ, gloriãtes
in eloquẽtia & doctrina philosophoꝶ,& tã imperterrite sic inflant, quasi nõ essem vẽturus ad
vos. Solẽt aũt discipuli à malis retrahi timore aduẽtus magistri. ⌊Veniã aũt ad vos cito si dñs
Iaco.4 voluerit⌋ cuius volũtas supponẽda ẽ semp. Iuxta illud: Dicatis, si dñs voluerit, & si vixerimus,
faciemus hoc vel illud, ⌊& cognoscam⌋.i.attendã & examinabo, ⌊non sermonẽ⌋ rhetoricũ
⌊eoꝶ qui inflati sunt, sed virtutẽ⌋.i.vitã virtuosam, an habeãt, seu opa miraculoꝶ. ⌊Non em̃
in sermone⌋.i.verbis pulchris ⌊est regnũ dei⌋.i.meritũ attingẽdi, ac percipiendi regnũ cœ-
Matth.7 lorum, ⌊sed in virtute⌋ bonæ cõuersatiõis cõsistit. Ait em̃ Saluator: Non om̃is qui dicit mihi,
dñe, dñe, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei. Et rursus: Qui au
Ibidem. dit verba hæc, & non facit ea, comparabitur viro stulto. Verba em̃ sine opere sunt folia sine fru
Matth.3 ctu. Arbor aũt quæ nõ facit fructum bonũ, excidet, & in ignẽ mittet. ⌊Quid vultis⌋.i.quod ex
his duobus eligitis.s. ⌊in virga⌋.i.rigore iustitiæ & occulto charitatis affectu, videlicet animo
disciplinãdi, ⌊veniã ad vos, an in charitate⌋ aperta ⌊& spiritu mansuetudinis?⌋.i. animo mã
Ephe.4 sueto & indulgenti? Quàmuis hoc scd̃m sit præoptandũ, potius tñ optandũ esset primũ, q̃ ca-
Pro.27 rere boni patris aduẽtu, q̃uis rigoroso. Meliora nẽpè sunt vulnera diligentis, quàm oscula ad-
Luce.10 ulantis, vt ait scriptura: In præinductis om̃ibus consideratur discretio sancti Apostoli, qui ver
bis duris & increpatorijs, verba charitatiua atq; suauia miscet, infundens vinũ iustitiæ, & ole-
um pietatis, vt sanet animas vulneratas. Virtutes quoq; suas tam diligenter describit, non ob
propriam laudem, sed vt imitentur semitas eius.

¶Expositio capl'i. V .s. Omnino audit inter vos fornicatio. Articulus.V.

ACcedit demũ Apostolus ad particulariorem increpationem Corinthiorum, & ait:
⌊Omnino auditur inter vos fornicatio⌋ id est, om̃ibus modis scitur, narratur, atq;
percipitur à me, & ab alijs, quòd inter vos fit fornicatio, quæ est illicitus concubitus,
⌊& talis⌋ hoc est, tam infamis & nefaria fornicatio, ⌊qualis nec inter Gentes⌋ incre
dulas auditur seu esse pcipit, ⌊ita vt vxorem patris sui⌋ defuncti ⌊aliquis⌋ vestrum ⌊habeat⌋
coniugem. Lira videtur hæc sic intelligere, quod mulier illa fuerit etiã mater istius, sed verius
creditur quòd erat eius nouerca. Talis autem fornicatio est incęstus, pœna mortis prohibitus.
Leuiti.20 Vnde in Leuitico: Qui dormierit cum nouerca sua, morte moriat. Vnde & Ruben dicitur in
Gene.49 Genesi: Non crescas quia ascendisti cubile patris tui. ⌊Et vos inflati estis,⌋ tumore elationis,
id est, ex superbia neglexistis tantum scelus corrigere.s.propter mutuas vestras contentiones
quibus occupati, omittitis opera charitatis, ⌊& non magis luctum⌋.i. compassionẽ & fletum
⌊habuistis⌋ deplorando tam horrendũ piaculum proximi ⌊vt tollatur de medio vestrum⌋.i.
separetur à vobis per excommunicationem, ⌊qui hoc opus fecit⌋ cuius om̃es particip. estis
quodammodo, sustinendo talem inter vos. ⌊Ego quidem⌋ Paulus ⌊absens⌋ à vobis iam
4.Regũ.5 ⌊corpore, præsens autem spiritu⌋ id est, consideratione, & animi solicitudine. Sicut & Helisę
us præsens erat, cum Giesi accepit munera Naaman Syri, ⌊iam iudicaui tanquàm præsens⌋
spiritu. Vel sic, ac si corporaliter præsens essem, ⌊eum qui sic operatus est⌋ id est, fornicarium
illum. Sic aũt iudicaui eũ, ⌊in nomine dñi nostri Iesu Chr̃i congregatis vobis & meo spiritu⌋
hoc est, cum collecti fueritis publice in nomine Christi & in meo spiritu, id est, in vera concor
dia, habendo videlicet spiritum seu charitatis affectum adinuicem, sicut & ego ad vos habeo,
⌊cum virtute domini nostri Iesu Christi⌋ hoc est, potestate & authoritate Christi, qui coope
rabitur vobis, ⌊tradere huiusmodi Satanæ⌋ id est, vt tradatur talis fornicator diabolo, per sen
tentiam excommunicationis. Et hoc ⌊in interitum carnis⌋ id est, ad hoc, vt dęmon eum cor-
poraliter affligat. In primitiua nãq; ecclesia, ad fidei confirmationem, solebat excommunica-
tionem sequi corporalis vexatio dæmonis, quousq; peccator pœniteret, & si non pœnitebat,
Matt.10 vexabatur quousq; animam exhalaret. Hanc potestatem præsertim habebant Apostoli, vt si-
cut ab obsessis poterant dæmones eijcere, ita enormiter delinquentes poterant dæmoni tra-
dere, corporaliter tribulandos. ¶Sed quia hanc corporis pœnam ordinauerunt ad animæ
salutem, subditur: ⌊vt spiritus saluus fit⌋.i.anima eius salua fiat, ⌊in die aduentus domini no-
stri Iesu Christi⌋ in die iudicij vniuersalis, seu particularis, vel in die mortis, quod redit in idẽ.

Nam

A Nã qualis quis moritur, talis deo in die iudicij p̃sentabitur. ¶Ex p̃dictis cõcludit ap̃lus. ⌊Non
« est bona gloriatio vestra⌋ ò Corinthij, qua vel de baptistis & ministris gloriando contenditis, Iaco. 1
mutuoq̃ p̃fertis, & ex hoc fraternã correctionẽ negligitis. Vel, gloriatio, qua vos iustos iactatis
bona nõ est, eo q̃ tantũ peccatũ inter vos toleretis. Qui eñ nõ corrigit cũ potest & debet, com Augustin.
municat delinquenti, & particeps est peccati. ¶Post hæc ostendit, q̃ periculosum sit cõgrega-
« tioni sustinere puersum. ⌊Nescitis quia modicũ fermentũ⌋. i. parua pars infectiua, ⌊totã mas
« sam corrũpit?⌋ i. vniuersam materiã inficit? sic vnũ peccatũ seu vnus pestilẽs & puersus vide- Act. 15
licet cõsensus huius peccati, & fornicator huiusmodi totã massam. i. vestrã cõgregationẽ cõta- EPIST.
« minat, inficit & seducit, nisi auferat tale fermentũ. ⌊Expurgate ergo vetus fermentũ⌋. i. cõsen Joban. 15
« sum peccati istius, & authorẽ peccati huius amouete à vestra cõmunione, ⌊vt sitis noua con-
« spersio⌋. i. gratia baptismatis & virtutũ operibus innouati, ⌊sicut estis azymi⌋. i. à peccati fer-
mento alieni effecti in fonte baptismi. Azyma dicit ab α, quod est sine, & ζυμη, q̃d est fermẽtũ,
quasi sine fermẽto. Cõspersio aũt & azyma idẽ sunt, vtpote farina p aquã glutinata sine fermẽ
to: sicq̃ significãt puritatẽ à corruptiõe peccati. Deniq; in fermẽto duo p̃sant, videlicet sapor
virtualis, quo efficit panẽ saporosum, & ita p fermentũ signat doctrina euãgelica ibi, cũ dicit: Si Matt. 13
mile est regnũ cœlorũ fermẽto, q̃d acceptũ mulier abscondit in farinæ tribus satis, donec fermẽ Luc. 13
tatũ est totũ. Secũdo cõsiderat in fermẽto corruptio adipis, & ita significat culpã, q̃ alios inficiẽ
« do corrũpit, & ita nũc sumit. Sitis itaq; noua cõspersio. ⌊Etem pascha nostrum immolatus est
« Chrũs⌋. i. agnus paschalis pro nostra salute oblatus est Chrũs qui loquit: Ego quasi agnus mã Hiere. 11
suetus q portat ad victimã. De quo ait Iohãnes: Ecce agnus dei, q tollit pctã mũdi. Itẽq; alibi: Johã. 1.
B Dignus est agnus q occisus est. Ipse eñ verus est agnus, q abstulit pctã mundi, q mortẽ nostrã Apo. 5
suiipsius oblatione, seu morte destruxit. Ipse q̃q; est pascha nostrũ. i. transitus noster, p̃bendo
nobis exẽplũ transeundi de hac peregrinatione ad patriã. Propter q̃d ait: Ego sum via, veritas
& vita. Pascha eñ transitus dicit. Huius agni figura fuit agnus ille paschalis seu legalis, de quo Exo. 14.
in Exodo legit. Vnde q̃d ibi habet: Os eius nõ cõfringetis, ab Euãgelista allegat de Chro. Simi Johan. 14
liter sicut p effusionẽ sanguinis agni illius liberabant filij Israel ab angelo deuastãte, seu plaga Exo. 12
Aegypti: sic nos p effusionẽ sanguinis Chri liberamur à potestate diaboli & à ruina peccati. In Johan. 19
super sicut carnes agni illius manducabant cũ azymis panibus: sic fideles viuere & Chri corpus Actorũ. 20
« comedere debẽt sine fermento peccati. Ideo subdit. ⌊Itaq; epulemur⌋. i. in dño deliciemur ac 1. Pet. 1.
« nutriamur, Chri sacramẽtis vescamur, & ei incorporemur, ⌊nõ in fermẽto veteri⌋. i. nõ in ini Johan. 6
« quitatibus nostris antiquis ac solitis, ⌊neq; in fermẽto malitiæ⌋. i. pctõ ex deliberatione animi
« facto, iuxta illud: Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, ⌊& nequitiæ⌋. i. non in fraudulen
ta, alijsq̃ nociua cõuersatione, prout Petrus monet: Deponẽtes omnem malitiã & dolũ & si- Psalm. 35
« mulationes & inuidias, ⌊sed in azymis⌋. i. operibus ⌊synceritatis⌋. i. internæ puritatis, vt ha 1. Pet. 2
« beamus cor mundũ, ⌊& veritatis⌋. i. iustitiæ, etiã quantũ ad proximos. Vel, in azymis verita- Psalm. 50
« tis. i. actibus sanctæ cõtemplatiõis, & illuminatæ cognitionis. ⌊Scripsi vobis in eplã.⌋ Sciendũ Johã. 1.
q̃ ap̃lus ante missionẽ p̃sentis eplæ, misit Corinthijs epistolã quandã, q̃ non habet, in qua iussit FINIS.
vt nõ miscerẽtur fornicarijs, q̃d Corinthij nõ bene intellexerũt, putãtes apostolũ loqui de spũa
li fornicatione, q̃ est idololatria. Ideo nũc exponit verba illic scripta, & ait: Scripsi vobis in epi
« stola illa quã nõ habemus, ⌊ne cõmisceamini fornicarijs⌋ familiaritate, cõmunione, aut coha-
« bitatione, & ⌊nõ vtiq; fornicarijs huius mũdi⌋. i. hoc scripsi, vt nõ misceamini fornicarijs hu-
C ius mũdi. i. publice criminosis, de q̃bus subiungit, ⌊aut auaris, aut rapacibus⌋. i. violẽtis ablato
« ribus rei alienæ, ⌊aut idolis seruiẽtibus⌋. i. idololatris, qui tñ Christiani esse volũt. ⌊Alioquin
« debueratis de hoc mundo exisse⌋. i. si aliter intellexissem q̃ sic, oporteret vos mundũ omnino
exire, si velletis mihi acquiescere. Nã si de gentilibus loquutus fuissem, nõ possetis verba mea im
« plere, nisi mundũ exeundo, cũ vbiq; demorent gentiles. ⌊Nunc scripsi vobis⌋ in ista epistola
« clarius, ⌊nõ cõmisceri⌋ p̃dictis criminosis Christianis. De infidelibus nãq; non loquor, quibus
« etiã quomodo verbũ salutis annuntiaret, si vitarentur? Ideo addit. ⌊Si is qui frater⌋. i. si Chri- 2. Thess. 3
« stianus ⌊nominat inter vos fornicator⌋. i. notorius fornicator fuerit, & conuictus, ⌊aut aua-
« rus⌋ aliena tenẽdo, ⌊aut idolis seruiens, aut maledicus⌋. i. detractor vel blasphemus, ⌊aut ebri
« osus, aut rapax⌋ vel simili crimine vitiatus, ⌊cũ huiusmodi nec cibũ sumere,⌋ sed eũ in omni-
bus euitare, vt erubescendo pœniteat. Vnde alibi dicit ap̃lus: Subtrahatis vos ab omni fratre 2. Thess. 3
ambulãte inordinate. Nõ ergo prohibet cũ infidelibus atq; gentilibus sumere cibũ, præsertim
cũ aliàs asserat: Si quis vocat vos infidelium ad cœnã & vultis ire, omne q̃d vobis apponit, man 1. Cor. 10
« ducate. ¶Deinceps ostendit ap̃lus, q̃ de infidelibus nõ habet dare p̃ceptũ. ⌊Quid eñ mihi de
« his q̃ foris sunt⌋. i. quid spectat ad me de infidelibus, q extra ecclesiã sunt, noĩe, nũero & re ⌊iu
« dicare?⌋ i. dare sententiã vt vitent? Imò potius debet se fidelis illis pie applicare, vt cõuertant.
« ⌊Nõne de his q intus sunt⌋. i. fidelibus q intra ecclesiã sunt noĩe vel merito, ⌊vos iudicatis?⌋
« & nõ de his q foris sunt? quasi dicat: Si vos nõ iudicatis de his qui foris sunt, ita nec ego. Nõ eñ
authoritatẽ habeo super eos. ⌊Nã eos qui foris sunt⌋. i. infideles ⌊deus iudicabit⌋ iudicio dã- Heb. 10

Johã.3 nationis, nõ discussionis seu disceptationis: sic eñ iudicati iam sunt, iuxta illud: Qui non credit, iam iudicatus est, qa nõ credit in noïe vnigeniti filij dei. ⌊Auferte malũ⌋.i. pdictũ fornicariũ, qui habet vxorẽ patris sui, ⌊ex vobisipsis⌋.i. ex vestra societate. Qui eñ tetigerit picẽ, inquinatur. Et in Deuteronomio dñs: Auferes (inquit) malũ de medio tui, vt cæteri timorẽ habeant. Debemus etiã auferre cogitationes malas, & omne peccatũ de cordibus nostris, prout p prophetam dñs iubet: Auferte malũ cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Esa.37 Ecci.13 Deu.13 Psalm.118 Esa.1.

¶Elucidatio Cap. VI. videlicet, Audet aliquis vestrũ habẽs negotiũ. Art. VI.

Reuocatis Corinthijs ab errore circa matrimoniũ, iam reuocant ab errore circa iudiciũ, in quo multis modis errauerunt, vt patebit. ⌊Audet aliquis vestrũ⌋ fidelis, ausu temerario, nõ metuens in hoc dei offensam, ⌊habẽs negotiũ⌋.i. causam iudicialem ⌊aduersus alterum⌋ fidelem, ⌊iudicari apud iniquos⌋.i. pro habẽdo iudicio accedere iudices infideles, qui semp aduersant fidelibus, ⌊& nõ apud sanctos?⌋.i. iudices fideles non interpellatis? Quod erat multipliciter malũ. Dabatur eñ p hoc infidelibus occasio opprimẽdi pauperes Christianos, & aspernãdi ecclesiã, quasi non habentẽ personas ad iudicandum actiue idoneos. Dabatur qq; infirmis fidelibus occasio reputãdi infideles, cũ tñ dicat scriptura: Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus. Et occasio redeundi ad idololatriã. ¶Post hæc ostẽditur, q fideles digniores sunt iudicare, q perfidi. ⌊An nescitis, qm (.i. q) sancti,⌋ videlicet, perfecti, vt apostoli & apostolici viri, ⌊de hoc mũdo⌋.i. hoïes habitãtes in hoc mũdo inferiori, ⌊iudicabũt?⌋ per assessionẽ & approbationẽ. Assidebũt eñ Christo, eiusq; sentẽtiam oẽs electi approbabũt. Vnde ait saluator: Vos qui sequuti estis me, sedebitis sup sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et Sapiẽs: Iudicabunt iusti nationes, & dominabunt populis ⌊Et si (.i. quia) in vobis⌋.i. per sanctos, q inter vos sunt, ⌊iudicabitur mũdus.⌋ Est aũt mũdus perditionis.i. collectio hominũ reproborum. De quo mundo ait Chrũs apostolis: De mundo nõ estis, sed ego elegi vos de mũdo. Et alibi: Nõ pro mũdo rogo. Est etiã mundus saluationis, de quo dicitur: Sic deus dilexit mũdum.i. collectionẽ hominũ electorum, vt filium suũ vnigenitũ daret. Sancti ergo iudicabũt mũdum pditionis, iudicio reprobationis, sicut & Chrs. Mundũ vero saluationis iudicabunt iudicio beatæ pmiationis. ¶Si ergo iudicabitis mundum, hoc modo ⌊indigni estis q de me minimis iudicetis?⌋.i. indigni nõ estis iudicare de paruis & secularibus causis, qd patet p locũ à maiori. Etiã ⌊nescitis⌋.i. scire vos cõuenit, ⌊qm angelos iudicabim?⌋ Hoc cõmuniter de angelis apostatis intelligi solet, de qbus scriptũ est in Apoca. Draco pugnabat & angeli eius, qs sancti cũ Christo dãnabunt. Sed qm dictũ est, q oẽs electi iudicabũt p approbationẽ sentẽtiæ iudicis, possumus dicere, q hoïes electi iudicabũt etiam angelos sanctos. Pro cuius pleniori intelligẽtia aduertẽdum, q meritũ & demeritũ præmij essentialis, seu pœnæ principalis, nõ cõuenit his q sunt in termino, sed qui in via. Angeli autẽ boni & mali à principio mundi in termino positi sunt, p inauertibilẽ cõuersionẽ ad dñm, & inconuertibilem auersionem à deo, sicut Damascenus declarat. Ergo à principio mundi iudicati sunt, quãtũ ad remunerationẽ principalẽ, q est vel adoptio, vel carẽtia visionis diuinæ essentiæ. Veruntamen sicut angeli boni in pmio accidẽtali proficiunt p hoc, q hoïes eorum ministerio saluant: sic angeli mali pœnã accidentalẽ sibi accumulant, inducẽdo hoïes ad pctã. Propterea angeli boni & mali in die iudicij iudicabunt, quantũ ad pmiũ meriti accidẽtalis, illud plene & vltimate percipiẽdo. Et iudicabunt hoïes electi angelos sanctos iudicio approbationis, ⌊quanto magis secularia?⌋.i. multo amplius digni sumus iudicare causas terrenas, & res tẽporales. ⌊Secularia ergo iudicia,⌋.i. negotia mundana ⌊si habueritis, contemptibiles q sunt in ecclesia, illos cõstituite ad iudicandum.⌋ Propter diligentem considerationem sequentium cogimur ista dupliciter explanare. Primo ironicẽ.i. cum ironia seu irrisione, nõ vtiq; passionata, sed charitatiua, iusta, qua ad correctionem irrisi ordinãtur, vt sit sensus, Contemptibiles q sunt in ecclesia.i. viros improbos & cæteris viliores, cõstituite ad iudicandum.i. tales facitis iudices. Propter qd frẽs coacti sunt interpellare iudices infideles. Simili sensu dr illud prophetæ: Immolate laudem de fermẽto ⌊Ad verecundiã vestrã dico⌋.i. ad vestrã cõfusionẽ enarro vos ita fecisse. ⌊Sic nõ est⌋.i. ex vestro facto sequi videtur, q nõ est ⌊inter vos sapiens quisq⌋.i. circũspectus quisq & expertus, ⌊qui possit iudicare inter fratrẽ suũ⌋.i. inter proximũ & proximũ fide germanũ. ⌊Sed frater cũ fratre⌋.i. vnus fideliũ contra aliũ ⌊in iudicio cõtendit, & hoc apud infideles⌋.s. iudices. Secũdo exponitur sine ironia, hoc modo, Secularia iudicia si habueritis, cõtemptibiles qui sunt in ecclesia.i. minus deuotos, internos ac deiformes, constituite ad iudicandũ.i. hortor vt tales ordinetis iudices. Sæpe eñ contingit, vt minus contemplatiui & spũales sint magis actiui, & in temporalibus aptiores. Ad verecundiã vestrã dico, q nõ fecistis hoc modo. Dicit aũt beatus Gregorius: Terrenas causas examinẽt, qui rerum exteriorum sapientiã pceperũt, q vero spũalibus donis ditati sunt, terrenis nõ debent negotijs implicari. Augustinus qd: Christũ (ait) testẽ inuoco quia mallem quotidie aliquid manibus operari, q tumultuosissimas causarum prolixitates pati. ⌊Iam quidem oïno delictum est in vobis, q iudicia habetis inter vos⌋.i. hoc ipsum vestro peccato

Deu.17 Psalm.14 Matt.19 Luc.22 Sap.3 Johan.15 Johan.17 Johã.3 Johã.8 Luc.10 Apo.12 Damasce. Amos.4 Grego. Augustiñ. 2. Tim.2

A cato agitur,atq; peccatum est,q̄d inter vos negotia iudicio determinando habetis,inter quos quies & pax esse deberēt. Vnde cōcludit Augustinus:Peccatū est,iudicium habere contra fratrem. Pro cuius sano intellectu habēdo addit periphrastes. Perfectis licet repetere sua simpliciter,sed sine causa,sine lite,sine iudicio,sed nō cōuenit eis inde mouere causam ante iudicem. Infirmis vero licet repetere sua,causam mouēdo corā iudice,& iudicium habēdo cōtra fratrē, sed nō cōtentiose vel frauduleter,nec apud iudices infideles. Sed nec hoc videt̃ satis resolutum Ecclesia eñ nō errat habēdo iudicia. Religiosis etiā licet sua repetere corā iudice: fideles quoq; q̃ in terris sunt infideliū,cū fideles iudices habere nō valent,ad infideles iudices recurrere possunt. Alij igit̃ dicunt ꝙ liceat,nō aūt expediat secularia habere iudicia. Et ꝙ religiosi ac perfecti possunt repetere sua,tanq̃ coīa,nō vt propria. Itē,ꝙ fideles inter infideles habitantes,possunt corā iudice infideli causam suā mouere,si fideles iudices nō possint habere. ⌊Quare non magis Augustin. Heb.10 iniuriā accipitis?⌋ .i. cur nō potius violētiam manifestā suffertis,q̃ habeatis iudicia litigiosa? Matth.5 ⌊Quare nō magis fraudē⌋ .i. occultā bonoꝝ vestroꝝ ablationē,seu quālibet machinationem dolosam ⌊patimini?⌋ Simile est q̄d ait saluator:Si quis voluerit iudicio tecū contēdere,& tunicā tuā tollere,dimitte ei & palliū. Rursusq; ait:Qui abstulerit tua,noli repetere. Hoc dñs consulit ad vitandū inquietudinē mentis. ⌊Sed vos iniuriā facitis⌋ alijs ⌊& fraudatis⌋ .i. dolū eis infertis, ⌊& hoc fratribus⌋ .i. fidelibus q̄bus hoc minus facere cōgruit,& in hoc pessime facitis Luce.6 Etem ⌊An nescitis⌋ quod vtiq; scire vos arbitror, ⌊q̄a iniqui⌋ .i. iniusti ⌊regnū dei nō possidebūt?⌋ .i. terrā viuentiū,seu vitā æternā nō hereditabūt? Iusti eñ fulgebūt vt sol in regno pa Matth.7 Matt.13 Sap.3

B tris eoꝝ. Et in Apoca. dicit̃ de iniustis:Nō intrabit in illā aliq̄d coinquinatū. ⌊Nolite errare,⌋ recipiendo falsum pro vero,vel malū pro bono. ⌊Neq; fornicarij, neq; idolis seruientes,neq; adulteri,neq; molles⌋ in seipsos insanientes,prouocando,vel exercēdo libidinē, ⌊neq; masculorum cōcubitores,neq; fures,neq; auari,neq; ebriosi,neq; maledici⌋ .i. detractores, ⌊neq; rapaces regnum dei possidebūt. Et hæc aliq̄n fuistis⌋ .i. his vitijs subiacuistis,ante vestram cōuersionē ad fidē Chri, ⌊sed abluti estis⌋ à maculis peccatoꝝ in baptismo, ⌊sed sanctificati estis,⌋ splendorem gr̄æ atq; virtutū pulchritudinēq; recipiēdo, ⌊sed iustificati estis⌋ bene operando, ⌊in nomie⌋ .i. virtute & inuocatione,vel ad honorē noīs ⌊dñi nostri Iesu Christi & in spū dei nostri⌋ .i. operatione spūs sancti. ¶ Qm̄ vero p̄inducta verba de nō repetēdo sua,obscura sunt exponit modo Ap̄lus qūo intelligi debeāt. ⌊Oīa mihi licēt⌋ .i. permittit̃ mihi oīa mea iuste repetere tanq̃ licitū, ⌊sed nō oīa expediūt⌋ .i. non semper expedit oīa repetere in foro iudiciali. Primo propter cōseruationem honoris,iuxta illud Prouerbioꝝ:Honor est homini,q̃ separat se à cōtentionibus. Secūdo,qm̄ est maioris boni impeditiuū. Tertio propter nimiam solicitudinē atq; angustiā animæ. Quarto propter periculū iurgioꝝ,iuxta illud Ecclesiastici:Ne contendas cum homine locuplete,ne forte constituat tibi litem. ⌊Omnia mihi licent,⌋ secūdum sensum prætactum,cum nō sit lege naturali vel scripta prohibitū, ⌊sed ego sub nullius redigar potestate⌋ .i. libertatem animæ meæ nolo amittere,subdendo me terrenaꝝ rerum amori, ac iudicis potestati,quod facerē si iudicio litigarē,fratremq; meū offendere mallē,q̃ perdere rem temporalē. ¶ Quod aūt mea repetere liceat,patet. Nā ⌊Esca⌋ debet̃ ⌊ventri⌋ pro corporalis vitæ sustētatione, ⌊& venter⌋ indiget ⌊escis.⌋ Ideo licet temporalia bona repetere,vt habea- Apo.21 Pro.20 Eccl.8 Gen.1. 1.Timo.6

C mus victum & quibus tegamur. Nō tamen debemus importune & nimis anxie pro istis cōtendere,qm̄ tēporaliter transeunt,& vēter & esca:propter q̄d sequit̃. ⌊Deus aūt & hūc⌋ ventrem ⌊& hāc⌋ escam ⌊destruet,⌋ quia vtrūq; naturaliter corruptibile est. Et quāuis venter maneat substātialiter post resurrectionem cōmunē,nō tamen secundū statū & pristinū actū. Ideo pro necessitatibus ventris minor esse debet solicitudo. Præterea redit Ap̄lus ad id,vnde cœperat loqui,videlicet ad reprobanda luxuriæ vitia. ⌊Corpus autē⌋ vniuscuiusq; fidelis ⌊nō fornicationi,sed dño⌋ deo subijciatur & obsequatur, ⌊& dñs corpori⌋ principet̃,& præmiū tribuat. ⌊Deus vero⌋ pater seu trinitas ⌊& dñm⌋ Iesum ⌊suscitauit⌋ tertia die à mortuis, ⌊& nos suscitabit⌋ in die iudicij, ⌊per virtutem suam⌋ omnipotētem,cui nō est impossibile omne verbū Matth.6 Phil.3 Luc.1. ¶ Ratio autem cur corpus nō fornicationi, sed domino reddēdum est,redditur. ⌊Nescitis q̄a corpora vestra mēbra sunt Christi?⌋ Ipse eñ est caput nostrum,cui in baptismo incorporamur,& ipsa ecclesia est mysticū corpus Chri. Ideo quilibet vere Christianus est mysticū membrum eius. ⌊Tollēs ergo⌋ .i. assumēs seu diuino cultui auferēs ⌊mēbra Christi⌋ .i. corpus meū & alterius,quē ad voluptatem meo exemplo induco, ⌊faciam⌋ de eis ⌊membra meretricis?⌋ concumbēdo cū ea,sicq; vna caro fiendo cum carne illius. ⌊Absit,⌋ vt rem adeo impiā agam. ⌊An nescitis,quoniā qui adhæret meretrici⌋ carnali amore,& copula corporali, ⌊vnum corpus⌋ cum ea ⌊efficitur?⌋ per seminis communionem seu affectuum transformationē. ⌊Erūt eñ⌋ inquit dñs in Genesi ⌊duo⌋ .i. vir & mulier, ⌊in carne vna⌋ .i. pro eadē carne reputabunt propter mutuā vnionē,quāuis numeraliter atq; realiter differāt. Hoc ad literā de legitime coniunctis p̄dictum est. Ap̄lus tamen allegat hic de illicitis copulis fornicantiū,qm̄ ratio identitatis partim eadem est. Nam concubitus licitus & fornicatio conueniūt in esse naturæ,nō aūt in- Ephe.5 Matt.19 Gene.2 Matt.19

esse morali. ⌊Qui autẽ adhæret dño⌋ adhæsione amorosa & obedientiali, ⌊vnus spũs est⌋.i. di-
diuino spũi per charitatẽ vnitur, in deum transformatur, eiq́ꝫ indissolubiliter colligatur. Vnde
Iohan. 17 aiebat saluator loquẽs ad patrem: Notum feci eis nomẽ tuum, vt dilectio tua in eis sit, & ego in
eis. Amor nãqꝫ est virtus vnitiua diuersos cõiungens, quãuis essentialiter differãt. ⌊Fugite for-
nicationẽ⌋.i. omnẽ illicitum cõcubitũ. Quædã peccata in se quandã pœnã & amaritudinẽ ha-
Tobiæ. 4 bent, vt ira, inuidia, & ista melius superãtur luctãdo & resistendo. Nã quanto diligẽtius & par-
Zach. 2 ticularius cõsiderantur, tanto plus displicẽt, sicq́ꝫ facilius repelluntur. Alia aũt peccata quandã
delectationẽ includunt, vt gula, luxuria, quæ melius vincũtur fugiendo q̃ colluctãdo. Quo eñ
1. Pet. 1. particularius, diligentiusq́ꝫ pensantur & reuoluuntur, eo appetitus magis prouocatur. Vitan-
da ergo sunt fomẽta, occasiones & causæ luxuriæ. ¶Ratio quoqꝫ fugiendi fornicationẽ subiun-
gitur. ⌊Omne eñ peccatũ,⌋ præter fornicationẽ, ⌊quodcunqꝫ fecerit homo,⌋ cogitãdo, lo-
quendo vel operãdo, ⌊extra corpus est⌋.i. non ita nocet corpori, ipsum debilitãdo, cõtami-
nando, ac diuersis periculis exponẽdo, vt fornicatio. ⌊Qui aũt fornicaẽ, in corpus suũ peccat⌋
ipsum (vt dictũ est) lædendo, polluendo & destruendo, p̃sertim si multũ exerceat actum huius-
modi. ⌊An nescitis qm̃ membra vestra⌋ non solũ corpora propter aliqua mẽbra, sed omnia
2. Cor. 6 mẽbra vestra.i. corpus totum, ⌊templũ est spũs sancti⌋.i. consecratũ inhabitationi spũs san-
cti in baptismo, vbi expulso diabolo, abrenuntiastis pompis eius, & deo dicati estis, ⌊qui in
vobis est⌋ per grãm, primo atqꝫ directe in anima, secũdario autẽ in corpore, ⌊quem⌋ spm̃ san-
ctum ⌊habetis à deo⌋ patre, qui misit & dedit fidelibus spm̃ sanctum, Imò & à filio, sed & spũs
Iohan. 20 sanctus dat seipsum. Propter quod ait Christus: Cum venerit paracletus, quem ego mittã vo-
Iohan. 14 bis à patre, ⌊& nõ estis vestri?⌋.i. proprij iuris ac potestatis? Sed totum quod habetis & estis,
Iohan. 16 tenemini deo, vt ad eius honorem & gloriam omnia ordinentur. Nam & de omnibus rationẽ
Ro. 14 reddemus, tanquam de bonis mutuatis. Deo quippe debemus nosipsos, nõ solum ratione cre-
2. Corin. 5 ationis ac gubernationis, sed etiam ratione saluationis. Ideo sequitur. ⌊Empti estis⌋.i. à pote-
Matt. 12 state & iure diaboli liberati, qui venũdati fuistis in iniquitatibus vestris, ⌊pretio magno,⌋ vi-
Ro. 14 delicet morte & sanguine Christi, de quo scriptũ est in Apoca, Redemisti nos deo in sanguine
Esa. 52 tuo. Hinc itaqꝫ dicit Anselmus: Certe dñe quia me fecisti, debeo me totũ, quia redemisti me, de-
Ro. 7 beo me totum, imò tanto debeo amori tuo plus q̃ meipsum, quãto tu maior es me, pro quo de-
Apo. 5 disti teipsum, & cui promittis teipsum, ⌊glorificate ergo⌋.i. bonis operibus honorate & glo-
Anselmus riosum ostendite, ⌊& portate deum in corpore vestro⌋.i. eius volũtati corpora vestra subiici-
1. Pet. 2 te, quæcunqꝫ aduersa æquanimiter tolerãdo. Itaqꝫ deũ in corpore proprio portare, est iugum
dñi super se ferre, sicut monet saluator: Tollite iugũ meum super vos. Et alibi: Tollat crucẽ suã
Matt. 11. quotidie. Ideo deniqꝫ inobedienti populo dñs loquitur per Hieremiam: A seculo confregisti
Matt. 16 iugum meum, rupisti vincula mea & dixisti, Non seruiam.
Hiere. 2

¶Declaratio Cap. VII. videlicet, De quibus aũt scripsistis mihi. Art. VII.

DE quibus aũt scripsistis mihi.⌋ Agit Aplus hoc loco de matrimonio. Pseudo eñ apo-
stoli vt puriores cæteris viderẽtur, magisq́ꝫ eis crederẽ, p̃dicauerunt nuptias esse vi-
tandas. Quo audito, scripserũt Corinthij aplo, q̃d tenendũ esset de hoc. Quibus re-
spondet. ⌊De q̃bus aũt scripsistis mihi,⌋ videlicet de nuptijs obseruandis vel fugien-
dis. Rñdeo. ⌊Bonũ⌋ simplr.i. p̃fectũ ⌊est homini⌋ nõdũ cõiugato ⌊mulierem nõ tangere⌋.i.
Hierony. penitus continere, & in castimonia dño ministrare. In carne eñ sine carne viuere, nõ humana
Matt. 19 sed angelica vita est. De talibus ait saluator: Sunt eunuchi q̃ se castrauerũt propter regnum cœ-
Esa. 56 loꝝ, de q̃bus ait dñs p̃ Esaiã: Dabo eis nomẽ melius à filijs & filiabus. ⌊Propter fornicationem
aũt⌋ vitandã ⌊vnusq̃sqꝫ⌋ vir vxoratus, ⌊vxorẽ suã⌋.i. vnã ac propriã, nõ plures, nec concubi-
nã ⌊habeat⌋.i. retineat, nõ reijciens eã, q̃si nuptiæ deo displiceant, ⌊& vnaquæqꝫ⌋ mulier ma-
ritata ⌊suũ viꝝ⌋ propriũ ⌊habeat⌋.i. retineat. Vel si intelligaẽ de nõdũ cõiunctis, sensus est, vt
q̃ aliter cõtinere nõ possunt, nubãt. Multæ aũt sunt causæ institutionis matrimonij. s. multipli-
catio hominum, inimicoꝝ reconciliatio, integratio pacis, euitatio fornicationis, instructio &
educatio prolis. ⌊Vxori vir debitũ reddat, similiter aũt vxor viro,⌋ exponẽdo se mutuæ volũ-
tati, quantũ ad cõmixtionẽ carnalem. ¶Cuius ratio subditur. ⌊Mulier potestatem⌋ plenã &
liberã ⌊sui corporis non habet, sed vir,⌋ quia nõ potest viro debitũ denegare, potestq́ꝫ vir illud
exigere. ⌊Similiter autẽ & vir sui corporis potestatem nõ habet, sed mulier.⌋ In lege eñ debi-
ti huius pares sunt, quamuis in alijs mulieres subditæ esse debeant suis maritis. ⌊Nolite frauda-
re⌋.i. corporis vsum subtrahere ⌊inuicem, nisi forte ex consensu⌋ communi, & hoc ⌊ad tem-
Eccles. 3 pus⌋ certum. Tempus eñ amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus, ⌊vt vacetis⌋.i.
deuote insistatis ⌊orationi,⌋ quæ est ascẽsus mẽtis in deũ. Propter q̃d indiget spũali eleuatio-
ne, quæ per actum carnalem maxime impeditur, etiam post actũ talem sensus manent ad tem-
pus minus idonei ad spũalia opera. ⌊Et iteꝝ⌋ tempore orationis cõpleto, ⌊reuertamini in id-
ipsum⌋.i. ad pristinã debiti huius p̃solutionẽ, ⌊ne tẽtet vos satanas⌋.i. ne diuturnior elõgatio
à cõcubitu fiat vobis occasio tẽtationis à dæmone, & incidatis adulterij crimẽ, ⌊propter incon-
tinen-

A tinentiā vestrā⌋.i.eo ꝙ proni sitis ad vitia carnis.⌊Hoc aūt,⌋videlicet vt reuertamini in id-
“ ipm̄ propter incontinentiā vestrā,ne in grauiora mala cadatis,⌊dico secundū indulgentiā⌋.i.
secūdū ꝑmissionē seu cōcessionē. Matrimoniū em̄ ordinat̄ etiā in remediū culpæ. Hæc videtur Augustin̄
“ intentio Augustini hoc loco,⌊nō secūdū imperiū⌋.i.nō imperādo hæc dico,nō em̄ necessa-
riū est ad salutē ita reuerti, Imò melius esset ex cōsensu abstinere. Incōtinentiæ aūt malū est,vt
vir vxorē cognoscat vltra necessitatē procreandi liberos,reddendiꝗ debitū,nisi faciat hoc,ne
cōiunx in adulteriū ruat seu peccet:qa hoc fit ad satisfaciendū cōcupiscētiæ,q̄d est veniale,qn̄
cōcupiscētia sistit intra limites matrimoniales,videlicet ꝙ aliā nollet cognoscere. Si vero limi
tes istos excedat,erit pctm̄ mortale,qn̄ videlicet tāto impetu fertur,ꝙ etiā,quāuis nō esset sua,
cognosceret eā.¶Deniꝗ tria sunt bona matrimonij qbus excusat̄,videlicet fides,quam mutuo
cōiuges seruāt,proles religiose educāda,& sacramēttum,ne cōiugiū separet̄. Cum igitur actus
matrimonialis sit causa prolis generādæ,diuinoꝗ cultui mancipandæ,est actus religionis,nec
aliquā habet culpā,sed est meritorius,si fiat ex charitate,similiter si fiat causa reddēdi debitum,
“ tunc em̄ est actus iustitiæ.⌊Volo aūt oēs hoīes esse sicut meipm̄⌋.i.quantū in me est,mallē oēs
simpliciter continere:oēs inquā determinate,nō singulos. Vel,oēs,si cōuenienter fieri posset:
“ sicut & ego cōtineo,q etiā virgo sum.⌊Sed vnusquisꝗ⌋electoꝝ fideliū⌊proprium donū⌋.i.
“ grām sibi singulariter datā⌊habet ex deo.⌋Vnde de quolibet sancto cantat̄:Nō est inuētus si Ecci.44
“ milis illi,⌊alius quidē sic,alius vero sic⌋.i.vnus habet grām secūdum hūc ꝑfectionis gradū,alius
secūdum aliū gradū. Idcirco nō possunt oēs ad æqualē ꝑfectionē induci,sed vni cōsulendū est,
vt in castitate permaneat,alij vt fidē cōiugalē obseruet,quoꝝ vtrūꝗ dei est donū. Hinc etiā cū
B Chr̄s de virginitate dissereret,dixit:Non oēs capiunt verbū hoc. Et:Qui potest capere,capiat Matt.19 Ibidē.
“ ⌊Dico aūt nō nuptis⌋.i.virginibus & nōdū ligatis,⌊& viduis,bonū est illis⌋.i.vtile & magis
“ meritoriū,⌊si sic permaneāt sicut & ego⌋.i.oīno cōtineant.⌊Quòd si se nō cōtinēt⌋.i.concu
“ piscentiā nō refrenāt,⌊nubāt⌋matrimoniū cōtrahēdo.⌊Melius est em̄ nubere q̄ vri⌋.i.igne
libidinis æstuare,angi & vinci. Et est cōparatio impropria,velut si dicatur: Melior est angelus
q̄ diabolus. Nubere em̄ in se bonū est & sine culpa. Vri vero simpliciter malū.¶Deinde agit de
“ inseparabilitate matrimonij.⌊His aūt qui matrimonio iuncti sunt⌋.i.legitime coniugatis,qn̄
“ vterꝗ fidelis est,⌊non ego ꝑcipio,⌋quasi author ꝑcepti,⌊sed dn̄s⌋per seipm̄,⌊vxorē à viro Matt.19
“ nō discedere⌋habitatione & thoro,causa fornicatiōis excepta,q̄ nō exprimit tanq̄ notissima,
quā solā Chr̄s excepit:Quicūꝗ(inquiens)vxorē dimiserit & aliā duxerit,excepta causa forni Matth.5
cationis,mœchatur. Cæteras quippe vniuersas molestias iubet Chr̄s pro fide cōiugij & casti-
tate fortiter sustineri,secūdum Augustinū. Ait em̄ saluator:Quod deus cōiunxit,homo nō se- Augustin̄
“ paret.⌊Quòd si discesserit⌋mulier à viro causa fornicatiōis,ab ea inexcusabiliter cōmissæ,ꝑci- Matt.19
“ pit dn̄s⌊manere innuptā⌋.i.alteri nō posse matrimonialr̄ copulari,iuxta illud:Qui dimissam Marc.10
“ duxerit,mœchat̄,⌊aut viro suo reconciliari,⌋q̄d fieri potest. Nam sicut vir potest in adulterio Matth.5
deprehensam apud se sub spe correctiōis tenere:sic pt̄ repulsam ad thorū,amicitiāꝗ recipere.
Quāuis aūt matrimoniū soluat̄ per fornicationē quantū ad thoꝝ,nō tn̄ quantū ad vinculū. Ma
trimoniū em̄ sic diffinit̄:Matrimoniū est ꝑsonaꝝ legitimaꝝ cōiunctio,indiuisam vitæ consue
tudinē retinens. Porrò ꝑsonæ plene legitimæ sunt,quas nō impedit votū cōtinentiæ,ordo,co
C gnatio,dispar cultus,cōditio vel frigiditas. Personæ vero oīno illegitimæ sunt,quas īpedit vo
tū,ordo,cognatio,dispar cultus. Personæ vero nec plene legitimæ,nec plene illegitimæ sunt
per cōditionem & frigiditatē. Si ergo ꝑsonæ sunt plene legitimæ,separari nō possunt post co
pulā carnalē,nisi de cōmuni cōsensu,causa fornicationis excepta. Nā & lepra quamuis diuidat Luc.18
“ coniugatos quantū ad cohabitationē,nō tn̄ simpliciter quantū ad thoꝝ.⌊Et vir vxorē nō di-
“ mittat,⌋nisi ob fornicationē. Nec semꝑ ob fornicationē potest eā dimittere,vt si ipsemet eam
prostituit,vel cū alia fornicatus fuerit,vel debitum reddere noluit,vel eā post adulteriū manife
ste deprehensam tenuerit,vel si mulier ē violēter oppressa ab alio,sub specie proprij viri decē-
pta,aut propriū virū probabiliter mortuū æstimans,alteri est cōiuncta. Supplendū est hic de
viro q̄d de muliere ꝓdictum est.s.si discesserit,nō ducat aliā,vel recōcilietur vxori.¶Deinceps
“ agitur de matrimonio eoꝝ,quoꝝ est dispar cultus,vbi videlicet vnus est infidelis.⌊Nam cæte
“ ris,⌋quoꝝ non est vterꝗ fidelis,⌊ego dico⌋nō imperando,sed cōsulendo,⌊non dn̄s⌋dicit
“ hoc proprie seu immediate,aut imperatiue.⌊Si quis frater⌋.i.Christianus⌊vxorem habet in
“ fidelem,⌋ita ꝙ eo ad fidē conuerso,illa in infidelitate permāsit. In exordio nāꝗ ecclesiæ mul-
“ toties alter coniugū cōuertebatur ad fidē,alio nō credente,⌊& hæc⌋vxor infidelis⌊consentit
“ habitare cū illo⌋sine iniuria seu blasphemia fidei,⌊nō dimittat illā,⌋hoc cōsulo.⌊Et si qua mu
“ lier⌋ad fidē cōuersa,⌊habet virū infidelē,& hic cōsentit habitare cū illa⌋pacifice,⌊non dimit
“ tat virū.⌋Huius consilij ratio subditur. Intelligenda tn̄ sunt hæc(vt aliqui tenēt)de his qui in in
fidelitate contraxerunt,non de his q in dispari cultu cōtrahunt,quia tunc nō est matrimoniū,
“ sed separandi sunt,quemadmodum & Esdras fecit.⌊Sanctificatus est em̄⌋.i.ad fidē cōuersus 1.Esd.10
“ ⌊vir infidelis per mulierem fidelē⌋.i.ex admonitione & instructione,seu optima cōuersatiōe

vxoris fidelis. ⌊Et ſanctificata eſt mulier infidelis⌋.ſ.cõuerſa ⌊p virũ fidelẽ.⌋Hoc in primiti-
ua eccleſia ſæpius accidit, vt vnus cõiugũ cõuerteret aliũ. Vnde ob hanc vtilitatẽ cõſulit Apl'us
vt cohabitent, eo ꝙ cohabitatio ſit ſalutis occaſio. Hinc etiam princeps aploꝝ in ſua canonica:
1.Pet.3 Mulieres (inquit) ſubditæ ſint viris ſuis, vt & ſi qui nõ credũt verbo, p mulieꝝ cõuerſationẽ, ſi-
ne verbo lucrifiant, cõſiderãtes in timore ſanctã cõuerſationem eaꝝ. ⌊Alioquin⌋.i. niſi ſecun-
dum cõſiliũ meũ feceritis, pariter habitãdo, ⌊filij veſtri⌋ & etiã filiæ, q̃ noĩe filioꝝ dant̃ intelli-
gi, ⌊immũdi eſſent⌋.i. in infidelitate manerẽt. Si eñ fidelis recedit, puer ſequit̃ eũ parentẽ qui
manet in domo, & maiorẽ populi partẽ, & ita in primiua eccleſia, dũ pauci erant fideles infide-
libus dominis ſubditi, puer ſequebat̃ ritum parẽtis infidelis manẽtis in domo. Imò ſi ſequutus
fuiſſet fidelẽ parentẽ abeuntẽ, parens infidelis facile recuperaſſet eũ auxilio infideliũ principũ.
⌊Nunc aũt ſancti ſunt⌋.i. filij veſtri cõuertunt̃ ad Chriſtũ, vobis ſimul manẽtibus. Poterat eñ
alter coniugũ inſtruere filiũ. ¶Præterea aduertendũ, ꝙ quia cauſa cohabitationis coniugũ diſ-
paris cultus, erat ſpes cõuerſionis errantis, idcirco in primitiua eccleſia qñ paſſim cõuertebãtur
Iudæi atq; gentiles, licuit Chriſtianis manere cũ vxore ſeu viro infideli ſiue gentili, ſiue Iudæa
vel Iudæo. Procedẽte aũt tempore obduratis Iudæis, nõ licuit fidelibus cohabitare coniugi in-
fideli Iudæo. Nunc vero gentilibus quoq; obſtinatis, nõ licet alicui infideli coniugi cohabita-
re. Et in hoc ſenſu loquunt̃ ſacri canones, cohabitationẽ coniugum diſparis cultus prohibẽtes.
Apl'us vero loquit̃ pro tpe primitiuæ eccleſiæ. ⌊Quòd ſi infidelis⌋vir aut vxor ⌊diſcedat⌋à fi-
deli ex odio fidei, ⌊diſcedat,⌋nil eñ mali cõtingit Chriſtiano, ſed liberatus eſt, poteſtq; cum
alio cõtrahere. ⌊Nõ eñ eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror in eiuſmodi⌋.i. vir aut mulier fi-
delis nõ obligat̃ ſequi infidelẽ diſcedẽtẽ, vel eũ repetere, aut à matrimonio fidelis abſtinere. ⌊In
pace aũt vocauit nos deus⌋.i. ad hoc nos in domo ſua, q̃ eſt eccleſia, poſuit vt pacifice conuiua-
mus. Ideo nõ oportet cũ infideli diſcedẽti litigare. ¶Deinceps pſuadet Apl'us, vel ꝙ nõ opor-
teat diſcedentẽ ſequi, vel ꝙ expediat habitare cũ infideli pacifice ſe habenti. ⌊Vnde eñ ſcis⌋ò,
Ibidẽ. ⌊mulier⌋fidelis ⌊ſi viꝝ⌋infidelẽ ⌊ſaluũ facies?⌋cõuertẽdo eũ ad fidẽ. ⌊Aut vnde ſcis (ò) vir⌋
fidelis ⌊ſi mulierẽ⌋ infidelẽ ⌊ſaluã facies?⌋ pducendo eã ad Chriſtũ, ⌊niſi vnicuiq; ſicut deus
diuiſit?⌋.i. hoc certo ſciri nõ poteſt, niſi p grãm ſpecialis reuelatiõis, quã deus vnicuiq; cui vult
Ro.12 diuidit, dans vni grãm ampliorẽ, alteri vero minorẽ. Vel ſic, niſi vnicuiq; ſicut deus diuiſit.i.
niſi cognoſcas hoc ex futuro euẽtu, expectãdo grãm, quã deus ſingulis tradit, vbi & qñ, & q̃ñ
Eph.4 & q̃uo ſibi placuerit. ¶Ex p̃inductis aũt infert Apl'us cõmune documentũ. ⌊Et vnumquẽq; ſi-
2.Theſſ.1. cut dñs vocauit, ita ambulet⌋.i. quilibet fideliũ in ea vocatione & ſtatu pſeueret, & Chr̃o de-
2.Pet.1 ſeruiat, in quo à deo ad fidẽ vocatus eſt.ſ. vt qui in coniugio exiſtens cõuertit̃, maneat in coniu-
gio: qui aũt non ligatus cõuertit̃ ſeu vocat̃, nõ cõtrahat. Hoc eſt cõſiliũ, non p̃ceptũ, eſtq; intelli-
Matt.19 gendũ, quantum ad ea q̃ nõ repugnãt fidei, boniſq; moribus. Sunt aũt cõditiones & cõſuetudi-
nes prauæ, in q̃bus nõ eſt ambulãdũ. Nec idẽ eſt dicere, ambulare in ſtatu, in q̊, & à quo vocatus
eſt hõ. Nam in ſtatu à quo quiſq̃ vocat̃, nõ eſt ſtandũ nec ambulandũ, ſed in ſtatu in quo. Sicut
eñ cõiunx, ita & latro vocat̃, ſed cõiunx vocat̃ à coniugio, latro à latrocinio, q̊d fidei Chr̃i repu-
gnat, & ob id relinquendũ eſt, nõ aũt coniugiũ. Per hæc q̊q; non aufert̃ licẽtia tendẽdi ad ſtatus
perfectiores. Hæc ergo doceo vos, ⌊& ſicut in oĩbus eccleſijs doceo⌋.i. ſicut & alijs oĩbus p̃di-
Phil.3 co, vt ſit diſtributio in gñe. ¶Hęc inſup per exẽpla declarat. ⌊Circũciſus⌋.i. in ritu Iudaico ſeu
ſtatu Iudaiſmi, ⌊aliquis vocatus eſt⌋.i. ad fidem Chr̃i cõuerſus eſt, ⌊nõ adducat p̃putiũ⌋.i. nõ
Gala.2 cõpellat̃ ritũ gentilẽ aſſumere ſeu gentil'r ſe habere, q̃tũ ad ea q̃ non ſunt de neceſſitate ſalutis.
In primitiua eñ eccleſia Iudæi & Gentiles conuerſi, in aliq̃bus obſeruãtijs differebant magis q̃
poſtea. ⌊In p̃putio⌋.i. in ſtatu & ritu gẽtiliũ ⌊aliq̃s vocatus eſt, nõ circũcidat̃,⌋imò nec ad cæ-
Gala.5 teros ritus Iudaicos ſe transferre cogat̃. Vnde & alibi dicit: Si circũcidamini, Chr̃us nihil vobis
proderit. Seruat ergo apl'us, q̊d cõgruere videt eccleſijs, tã gentiliũ q̃ Iudæoꝝ, nec aufert cõſue-
tudinẽ, cuius obſeruatio non obeſt ſaluti, vt aſſerit Auguſtinus. ¶Hoꝝ aũt rationẽ ſubiungit.
Auguſtiñ ⌊Circũciſio⌋.i. ritus Iudaicus ⌊nihil eſt⌋ſub rõne finis, q̃a nil proficit ad obtinẽdã ſalutẽ. Le-
galia eñ quantũ ad cærimonialia ceſſauerũt. Eſt tñ aliq̃d ſub rõne formæ. Simili modo, ⌊& p̃-
putiũ⌋.i. ſtatus ſeu ritus gẽtilis ⌊nihil eſt⌋.i. nõ obeſt nec prodeſt ſaluti. Quod intelligendum
eſt quantũ ad ea q̃ indifferentia ſunt, non quantũ ad opera idololatriæ, ⌊ſed obſeruatio mãda-
Matt.22 toꝝ dei⌋aliquid eſt, qm̃ promeretur vitam æternã, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mã-
data. Item & illud: Qui ſeruat verbum Chriſti, vere in hoc charitas dei perfecta eſt. Cui conſo-
Matt.19 nat illud Sapientis: Cuſtoditio legum, conſummatio incorruptionis. ¶Hinc concludit apl'us.
1.Iohan.2 ⌊Vnuſquiſq; in qua vocatiõe vocatus eſt, in ea permaneat,⌋cuius intellectus patet ex p̃dictis.
Sap.6 Intellectus tñ verbi huius diligẽter penſandus eſt, quoniã multi male intelligũt, & p cõſequens
Eph.4 nec intelligunt (quia falſum neſcitur) & impertinenter allegant hoc vebum, quaſi non debeat
2.Timo.1 hõ æmulari chariſmata meliora. Verba ſancti apoſtoli ſicut in ſtylo ſimplicia ſunt, ita in ſenſu
Phil.3 profunda cõſiſtũt, q̃a ex corde doctiſſimo profluxerũt. His aũt q̃ nũc de circũciſione & p̃putio
1.Corin.12 dicta ſunt, conſonat quod ad Galatas ſcribitur: In Chriſto Ieſu nec circũciſio aliquid valet, nec
Gala.6

p̃putium

A præputium,ſed noua creatura. ¶Poſt introductionē exempli de ritu viuendi ponit̃ exem-
“ plum de ſtatu ſeu officio cōditiōis.⌊Seruus⌋.i.in ſeruitute hoīm exiſtēs ⌊vocatus es⌋ ad fidē
“ vel opa bona,⌊nō ſit tibi curæ⌋.i.nō doleas de ſeruitutis conditione,nec cupias eam effugere,
“ ⌊ſed & ſi potes liber fieri⌋.i.à ſeruitute hac liberari ⌊magis vtere⌋ ſeruitute.i.potius elige in 1.Timo.9
ſeruitute manere,qm̄ eſt tibi occaſio humilitatis, ad verã atq; in dño exiſtentē libertatē perti- Matt.17
nentis.Liberat nēpe à ſeruitute peccati, & libertate peccãdi. Vnde ait ſanctus Ambroſius: Ambroſi⁹
Quãto quis propter deum deſpectior eſt in hoc ſeculo, tãto ſublimius exaltabit̃ in futuro. Gre Iaco.4
gorius quoq; ait: Tanto eſt homo ꝑtioſior deo,quãto propter eum vilior eſt mundo. Et Boe- Gregori⁹
tius: Cũ oĩs(inqt)fortuna timēda ſit,magis tñ proſpera q̃ aduerſa. ¶Deinde ponit̃ rō huius ex 1.Petr.1
“ empli.⌊Qui em̄ in dño⌋.i.in fide,ſeu ope dei, ⌊vocatus eſt⌋ exiſtēs ⌊ſeruus⌋.i.in conditiōe Roma.1
“ ſeruili,loquēdo de ſeruitute humana, & corpali ⌊libertus eſt dñi⌋.i.de ſeruitute peccati libe-
ratus eſt à dño,eſtq; ſeruus dñi, & per conſequens vere & ſpũaliter liber. Quoniam deo ſeruire
regnare eſt. Sicut & beatiſſima Agatha dixit: Summa ingenuitas eſt ſeruitus Chriſti. Facit em̄
libeꝝ ab obligatiōe peccati,& ſeruitute diaboli. Ideo quoq; Saluator teſtat̃: Si filius vos libera-
“ uit,verè liberi eritis.⌊Similiter qui vocatus eſt liber⌋.i.à prædicta ſeruitute humana immunis Iohan.8
“ ⌊ſeruus eſt Chriſti⌋ dum ei obedit. Vnde nec ſeruitus nec libertas repugnãt obſequio Chri-
ſti. Seruitus tñ maioris boni occaſio eſt. Non ergo deſpiciat̃ à libero. Hinc quoq; in vitis pa-
trum narrat̃ de quodam ſancto pr̃e, q nequaq̃ acquieuit à ſeruitute dominoꝝ ſuorum liberari.
“ ⌊Precio⌋.pretioſo ſanguine Chriſti ⌊empti eſtis⌋ ab obligatōe mortis æternæ. Idcirco tam
B liber q̃ ſeruus,ſerui ſunt Chriſti. Emit etiã nos Saluator de manu dei pr̃is, q paratus erat pro- Apo.14
“ ijcere nos in infernũ,vt eſſemus coheredes cōſorteſq; ſui.⌊Nolite⌋ ergo ⌊fieri ſerui hoīm⌋.i.
hominibus nolite vos finaliter aut principaliter ſubdere,ſed vicem reddite ſaluatori,& ei eſto- Romanī.8
te ſubiecti. Scriptum eſt em̄: Dñm deum tuum timebis,& illi ſoli ſeruies. Quod licet de ſeruitu Deuter.6
te latriæ accipi poſſit, tamen de omni ſeruitute bona intelligi valet, eò quòd quicquid ſeruitu- Matth.4
tis impenditur homini,propter deum,in deo, & ſecundum deum impendendum ſit illi. ¶Ex 1.Theſſ.4
hinc infert Apl̃us,quod tamen prædictum eſt, quatenus repetitio ſit confirmationis indicium.
“ ⌊Vnuſq̃ſq; in quo vocatus eſt frater⌋.i.quilibet frater fidelis,in quo ſtatu ad deũ cōuerſus eſt,
“ ⌊in hoc maneat apud deum⌋.i.in tali ſtatu ſtudeat deo digne ſeruire. ¶Expleto mr̃imonij Matt.24
“ documēto,de virginitate agit Apl̃us: ⌊De virginibus aũt⌋.i.de virginitatis atq; ꝑpetuæ con- EPIST.
“ tinentiæ obſeruatiōe, ⌊præceptum dñi non habeo⌋ qm̄ nec in veteri, neq; in noua lege præ-
cipit̃. Imò in veteri lege maledicit̃ ſterilis. In noua vero lege habet̃: Qui poteſt capere,capiat, Deuter.7
“ ⌊conſilium autē do⌋ de virginitate ſeruanda, quaſi de perfectione maiori,quod vtiq; conſi- Matt.19
lium Chr̃us in Euangelio tradit: Si quis(inquiens)venit ad me, & non odit pr̃em, & matrem,
& vxorem,non poteſt meus eſſe diſcipulus,hoc eſt,imitator perfectus. Poteſt tamen eſſe ſer-
“ uus. Itaq; cōſilium do,⌊tanq̃ miſericordiam conſequutus⌋ hoc eſt,grãm apoſtolatus adeptus Luc.14
“ ⌊à domino,vt ſim fidelis⌋ in officio mihi cōmiſſo. ⌊Exiſtimo ergo⌋ hoc eſt,cum ſim Apo-
“ ſtolus,cuius conſilio eſt credēdum,puto & conſulendo affirmo ⌊hoc⌋ videlicet in virginitate
“ & iugi continentia permanere ⌊bonum eſſe propter neceſſitatem⌋ hoc eſt, ad vitandam oc- Romanī.4
cupationem coniugatis neceſſariam, quibus neceſſe eſt ſolicitari circa temporalem prouiſio- Luce.2
nem domus, & prolis, atq; familiæ. Infirmis & imperfectis infirmam & imperfectam rōnem
C proponit. Poterat em̄ digniorem cauſam indicare, videlicet ꝙ ſtatus mr̃imonialis rōne ſoli-
citudinis ſibi adiunctæ,plurimum retrahat à puritate atq; feruore, ac ſtabilitate contempla- Hebræ.5
tionis & dilectionis diuinæ. Et ſicut Auguſtinus fatetur, virginitas ſupgreditur conditionem
naturę humanæ,per quam homines angelis aſſimilant̃. Maior tamē eſt victoria virginũ quàm Auguſtin⁹.
angelorum. Angeli enim ſine carne viuunt, virgines vero in carne triumphãt. Ideo ſubditur:
“ ⌊quoniam bonum eſt homini ſic eſſe⌋ hoc eſt,in virginitate manere. Eſt em̄ bonum atq; ho- Luc.19
neſtum,propter vitæ veritatem. Delectabile,propter animi libertatem. Vtile,propter copio-
ſam mercedem. Virginibus quippe debet̃ aureola,& fructus centeſimus,vt patet ibi: Sequun-
“ tur & agnum quocunq; ierit.⌊Alligatus es vxori⌋ non ſolum vinculo matrimoniali, ſed etiã Matth.13
“ copula carnali,⌊noli quærere ſolutionem⌋ hoc eſt,ſeparationem à coniuge. Hoc dicit Apo- Apoca.14
ſtolus conſulendo infirmis,ne incidant culpam maiorem. Experti enim delectationem vene-
ream,faciliter reuertuntur ad eam. Nihilominus licet & expedit quærere ſolutionem cauſa in-
trandi religionem,ſi inſit animo firmũ continendi propoſitum,nec aliunde occurrat rationa-
bile impedimentum, videlicet, negligentia prolis,vel periculum coniugis, aut ſimile aliquid.
“ ⌊Solutus es ab vxore⌋.i.ſi vxorem non habes,⌊noli quærere vxorem⌋ ſi videris te poſſe con
“ tinere.⌊Si autem accepiſti vxorem⌋ bono fine atq; legitime ⌊non peccaſti⌋ cum non ſit il-
“ licitum. Imo & bene feciſti.⌊Et ſi nupſerit virgo⌋ votum virginitatis non habēs,⌊nō pecca- 1.Timo.4
“ uit. Tribulationem tamē carnis⌋ hoc eſt corporalē afflictionē in prouiſione temporalium re-
“ rum,& in varijs curis ſeculi huius ⌊habebunt hmōi⌋.i.vir & mulier.⌊Ego aũt vobis parco,⌋
hoc eſt,fortiores rationes continendi vobis non profero,cum ſitis incapaces & infirmi.

¶Deinceps ostẽdit Apl'us coniugatis formã viuendi, & ad virginalem perfectionẽ, quantum D
fieri põt, appropinquãdi. ⌊Hoc itaq; dico frẽs: Tempus⌋ peregrinationis nostræ seu vitæ p̃-
1. Para.29 sentis ⌊breue est⌋ prout scriptura testat̃: Dies nr̃i sicut vmbra sup terrã, & nulla est mora. Et
Iaco.4 Iacobus: Quæ est vita vr̃a? Vapor ẽ ad modicũ parẽs, deinceps exterminabit̃. ⌊Reliquũ est,⌋
Titũ. 2 id ẽ, hoc restat, ⌊vt & q habẽt vxores, sint tanq̃ nõ habẽtes⌋.i. non nimis carnaliter afficiantur
ad eas, nec actibus carnis total'r immergant̃, sed quãtũ fieri p̃t, studeãt spũalibus occupari, intẽ
2. Theſſ. 2 tionemq́; finalẽ ad deum referre. ⌊Et qui flent⌋.i. tristant̃, sint ⌊tanq̃ nõ flentes⌋.i. cõsidera-
Matth. 5 tione breuitatis vitæ p̃sentis, & spe cõsolatiõis æternæ respirẽt, & omnẽ inordinatã ac secularẽ
Iohan. 16 tristitiã procul abijciãt. ⌊Et q gaudẽt⌋ q̊cũq; mõ, sint ⌊tanq̃ nõ gaudẽtes⌋.i. in gaudio huius
vitæ nõ quiescãt, nec illud p̃fectũ reputẽt, sed potius horã mortis, diem iudicij, pœnas inferni
Eccl.11 propria mala, totiusq́; mũdi pc̃tã pẽsantes ingemiscãt, & oẽm inanẽ exultationẽ cõtemnant.
Vnde p Sapiẽtẽ dicit̃: In die malorꝝ ne immemor sis bonorꝝ, & in die bonorꝝ, ne immemor sis
malorꝝ. ⌊Et q emũt⌋ sint ⌊tanq̃ nõ possidẽtes⌋.i. t̃palia habeãt nõ quasi semp mansura, sed ci-
Psalm.48 to auferẽda saltẽ in morte, nec inordinate afficiant̃ ad ea, pensantes quod ait scriptura: Homo
Psalm. 61 cũ dormierit, nõ sumet oĩa. Et: Diuitiæ si affluãt, nolite cor apponere ⌊Et q vtunt̃ hoc mũdo⌋
1. Timo.6 hoc est, diuitijs & cæteris rebus creatis, sint ⌊tanq̃ nõ vtant̃⌋.i. nõ finaliter inhęreãt rebus crea-
tis, nec p eas retardent̃ à deo, sed pro nihilo reputent cuncta terrena, vt ad dei fruitionẽ pertin-
2. Petri. 3 gant. ⌊Præterit em̃⌋.i. indesinenter cadit, senescit & variat̃ ⌊figura huius mundi⌋.i. disposi-
1. Iohan.2 tio, pulchritudo, & status terrenarꝝ ac temporaliũ rerum, quæ sunt in trãsmutatione continua.
Propter quod ait Iohãnes: Et mũdus trãsit, & cõcupiscẽtia eius. Et in Ecclesiaste habet̃: Vidi
Eccl's.1 cuncta quę fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas, & afflictio spũs. Quidã exponunt de inno-
uatione mũdi circa iudicium, qñ qualitas & modus exist ẽtiæ rerꝝ mundanarꝝ peribit, non ipsa
Prouer. 11 substãtia. ⌊Volo aũt vos sine solicitudine⌋.i. sup̃flua cura circa sensibilia ⌊esse⌋ Hæc em̃ est so-
Phil.4 licitudo mala impediẽs libertatẽ mẽtis in deo. De qua dr̃ in Prouerbijs: Expectatio solicitorꝝ
Miche.6 peribit. Et Philippẽsibus dr̃: Nihil soliciti sitis. Est quoq; solicitudo bona, quæ est vigilãtia mẽ-
Ephe.4 tis circa diuina. De qua legit̃ apud Micheã: Indicabo tibi homo q̃d sit bonũ, vtiq; solicitũ am-
bulare cũ deo tuo. Et ad Ephesios: Soliciti seruare vnitatẽ spũs in vinculo pacis. De hac solici-
tudine subdit̃: ⌊Qui sine vxore est, solicitus est quæ sunt dñi⌋.i. circa spũalia cura eius versat̃,
⌊quomodo⌋ scilicet ⌊placeat deo⌋.i. quatenus corde mũdo, & animo diligẽti dño obsequat̃
eiq́; placeat. ⌊Qui aũt cũ vxore est, solicitus est quæ sunt mũdi⌋.i. circa t̃palia solicitat̃, ⌊quõ
placeat vxori & diuisus est⌋.i. anĩo vagus, & affectu partitus, partim quærẽs placere deo, par-
tim vxori, & partim t̃palia, partim spũalia quærẽs. Hæc idcirco dicit Apl'us, qm̃ vxoratus mi-
norẽ aptitudinẽ habet seruiẽdi deo q̃ solutus, sæpe tñ cõtingit, vt cõiugati deuotiores sint, q̃ so-
luti vel etiã religiosi. ¶Simili sensu de mulieribus subdit̃: ⌊Et mulier innupta⌋.i. vidua, ⌊&
virgo, cogitat quæ dei sunt⌋.i. diuina p̃cepta reuoluit, in lege dñi meditat̃, & diuina recogitat̃,
Tobi.3 ⌊vt sit sancta⌋ hoc ẽ, impolluta, mũda, & virtutibus perornata, ⌊corpore & spũ⌋.i. anĩa, qua-
Psalm.1 tenus nec corporalia nec spũalia habeat vitia, sed vtrũq; diuinis obsequijs mãcipet. ⌊Quæ autẽ
FINIS. nupta est, cogitat ea quę sunt mũdi, qũo placeat viro⌋ vnde & ip̃a diuisa est, sicut maritus, qm̃
Luc.10 nullus eorꝝ toto corde intẽtus est illi vni q̊d solũ necessariũ est. Si tñ nihil diuinæ dilectioni p̃po-
Osee.10 nãt, viuũt in statu salutis, nec sunt simpliciter à deo diuisi, vt illi q mortali vitio diuidunt̃ à deo.
De q̃bus ait per Oseam: Diuisum est cor eorꝝ, nũc interibũt. ⌊Porrò hoc⌋ puta non nubere,
⌊ad vtilitatẽ vestrã dico⌋.i. ad maiorẽ profectũ vestrũ cõsulo ⌊nõ vt laqueũ⌋.i. fornicatiõis,
occasionẽ ⌊vobis inijciã⌋.i. proponã. Si em̃ Apl'us iuberet non nubere, daret imperfectis ad
vitia carnis procliuibus occasionẽ fornicãdi, ⌊sed⌋ dico & cõsulo hoc ⌊ad id⌋.i. propter id,
⌊quod honestũ est⌋.s. ad cõtinẽtiam obseruãdam ⌊& q̊d facultatẽ prębeat⌋.i. hominẽ aptet,
⌊sine impedimẽto⌋.i. sine distractiõe, & molesta solicitudine, ⌊dño obsecrãdi⌋.i. deũ per sa-
cra inuocãdi. Casta em̃ vita efficit hoĩem aptum ad obsecrandum dñm mente pura & stabili.
¶Insup agit Apl'us de custodibus virginũ, q̃a in primitiua ecclesia erãt p̃res carnales & etiam
spũales vt ep̃i, quorꝝ custodiæ virgines cõmittebant̃. ⌊Si q̃s aũt⌋ custos virginũ ⌊turpem se vi-
deri existimat⌋.i. hoc putat, ꝙ ip̃e alijs turpis videt̃, seu male gratiosus, & inhoneste se hñs. Vel
turpẽ se videri existimat .i. intra se turpẽ suspitionẽ habet ⌊super virgine sua⌋.i. de virgine suę
custodiæ deputata, ⌊ꝙ sit superadulta⌋.idcirco, ꝙ virgo iã attigit annos pubertatis, seu nubi-
les, appareantq́; in ea probabilia signa ꝙ nubere cupiat, ⌊& ita oportet fieri⌋ vtpote vt virgo
cõtrahat, eò ꝙ cõtinere nõ velit, ⌊q̊d vult⌋ virgo ⌊faciat⌋ custos eius, tradẽs eam marito ⌊nõ
peccat⌋ custos ⌊si nubat⌋ virgo. ⌊Nã q statuit in corde suo firmus⌋.i. custos virginis, q stabi-
li p̃posito mẽtis ordinauit virginẽ suã in virginitate seruare, ⌊nõ hñs necessitatẽ⌋ tradendi eã
viro, eo ꝙ velit cõtinere, ⌊p̃tãtem aũt habẽs suæ voluntatis⌋.i. de secura custodia virginis, ita
ꝙ põt volũtatẽ suã implere, per hoc ꝙ virgo sibi cõsentit, ⌊& hoc iudicauit in corde suo⌋.i. ex
iudicio rõnis dictauit, ⌊seruare virginẽ suã⌋ quã custodit in virginitate ⌊bñ facit. Igit̃ & qui
matrimonio iungit⌋.i. marito legitimo tradit ⌊virginẽ suã, bene facit⌋ facit em̃ rem licitam.

⌊Et q

⌊Et qui non iungit⌋ virginem viro, vinculo matrimoniali ⌊melius facit⌋ Magis enim meri
A toriũ est, virginẽ in virginitate seruare, q̃ maritari, cæteris paribus, qa ad maius bonũ coopera
tur virgini, q seruat eam in virginitate, quã qui copulat eam viro. ⌊Mulier alligata est⌋ viro,
vinculo cõiugali, qa nec p̃t discedere, nec alteri nubere, ⌊quanto tpe vir eius viuit⌋.i. toto tpe
corpalis vitæ sui mariti, ⌊ꝗ si dormierit⌋ somno mortis.i. obierit ⌊vir eius, liberata ẽ⌋ à vin
culo cõiugali. Vnde infert, ꝗ si vir eius resuscitaret, nõ teneret eũ recipere. ⌊Cui vult nubat⌋
hoc est, virũ sibi placentẽ recipiat, si cõtinere nõ velit, ⌊tantũ in domino⌋.i. scd̃m voluntatẽ
dei hoc fiat, videlicet scd̃m ordinationẽ ecclesiæ. Per hoc Ap̃lus innuit, ꝗ debẽt nuptiæ eẽ spõ
taneæ. Coactæ em̃ seu inuitæ, malũ exitũ cõsueuerũt sortiri. Propterea in Genesi de Rebecca
inducit: Vocemus puellã, & quæramus eius voluntatẽ. ¶Postremo, Ap̃lus dat cõsiliũ conti Genes.24 Matth 19
nẽtiæ vidualis. ⌊Beatior aũt erit⌋ vidua in p̃senti p grã̄m, & in futuro p gloriã, ⌊si sic⌋.i. in sta
tu viduitatis, ⌊pmanserit scd̃m meũ consiliũ⌋.i. scd̃m intentionẽ finalẽ mei cõsilij, vtpote pro
pter hoc vt dño liberius vacet. Si aũt vidua pmanendo in delicijs vixerit, viuens mortua est, & 1.Timo.5
melius esset ei nubere, atq; statum cõiugalẽ bene seruare, q̃ taliter viduã esse. ¶Ne aũt qs pu
tet cõsiliũ Ap̃li, esse humanũ & parꝶ curãdum, adiecit. ⌊Puto autẽ⌋ Sobriè loquit, minusq; di
cit, & maius significat, vt sit sensus: Puto.i. certe scio, ⌊ꝗ & ego spm̃ dei⌋.i. spm̃ sc̃m ⌊habeã⌋
habendo dona ipsius, prout gradus apostolatus requirit, ideo consilium meum (deo inspiran
te) conceptum est, & tute creditur mihi. Romanis em̃ dixit supra. Nos ipsi primitias habẽtes. Roman.8

¶Elucidatio capituli octaui. De his autem quæ idolis sacrificãtur &c.

¶Articulus octauus.

B POstquàm Corinthios instruxit Apostolus de virginitate, matrimonio, & viduitate, nunc plenius instruit eos de idolothytis.i. immolaticijs idolorum, seu rebus quæ idolis immolantur. Et ait: ⌊De his autẽ quæ idolis sacrificantur⌋.i. de materijs quas gentiles offerunt idolis suis, an liceat talibus vesci, vel non ⌊scimus⌋ ego & vos, qd sit tenendũ, ⌊qm̃ omẽs⌋ nos ⌊sciam habemus⌋ tantũ de creatore & creaturis, vt nõ dubitemus de isto negotio. Hoc dicit Ap̃lus de se, & perfectioribus inter Corinthios. ¶Deniq; qdam Corinthiorum in sua scĩa gloriantes manducabãt idolothyta indistincte coram om̃ibus, etiam in idolio. Scientes em̃ oĩa creata munda esse, ex creatione in suo genere, nec aliquẽ cibum reijciendum q cum gratiaꝶ actione sumitur, nec carnes idolis immolatas aliquam consecrationẽ habere ex tali oblatione, vt opinabantur Gentiles, nec aliquam immunditiam contrahere, ita vt arbitrabantur Iudæi, sed om̃ia munda esse mundis, comedebant idolothyta indifferẽter, & ex hoc scandalizabantur infirmi, putantes eos talia edere sub idolorum veneratione. Hos ergo Apostolus increpat, innuẽs sciam eorum fuisse non discretam, nec perfecta charitate formatã sed vanam. Ideo subdit: ⌊Scientia inflat,⌋ Id est, si non sit charitati coniuncta, occasio est superbiendi. Omnia em̃ quæ ad excellentiam pertinẽt, vt scientia, eloquentia, pulchritudo, &c. si non charitate regantur, inducunt superbiam. Homines autẽ artes docti scientiæ nobilitatem scientes faciliter intumescunt & indignantur, si aliqd fiat contra voluntatem ipsorum. Vnde in Ecclesiaste dicitur: In multa scĩa, multa est indignatio. Et in Esaia: Sapĩa tua & scĩa tua decepit te. Si autẽ scĩa perficiatur charitate, plurimum prodest. Sicut ergo caro non prodest quicq̃, ita scĩa inflat. Hoc tamen est per accidens, non per se, ⌊charitas vero ædificat⌋ id est, alijs exem-
C pla virtutum præbet, faciet em̃ hoiem charitatiue se habere ad proximum promouendo bonum illius, & condescendendo defectibus eius, nec quærit quæ sua sunt, sed quæ aliorum. ⌊Si quis aũt se existimat scire aliqd⌋ quasi ex seipso, & gloriat in se nõ in dño, ⌊nondũ cognouit, queadmodũ oporteat eum scire⌋.i. imperfectã sciam habet, nec scit qd sibi desit. Non em̃ humiliter sentit de semetipso, nec gratus est deo, nec exemplarem se exhibet proximo. Ideo in Prouerbijs Salomon dicit: Vidisti hoiem sapientẽ sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et dicit Esaias: Væ q sapiẽtes estis in oculis vestris. Modus ergo sciẽdi discẽdus est.s. vt scĩa in humilitate fundet, charitate p̃ficiat, bonis opibus cõprobet ac manifestet, scd̃m q̃d Iacobus dicit: Quis sapiẽs & disciplinatus inter vos? oñdat ex bona cõuersatiõe opationẽ suã in mãsuetudine sapĩæ. ⌊Si qs aũt diligit deũ, hic cognitus est ab eo⌋ cognitiõe approbatiõis. De qua deus ait ad Moysen: Teipsum noui ex nomine. Vnde reprobis loquitur: Nescio vos. Loquẽdo autem de scĩa visionis, deus bonos & malos cognoscit. ⌊De escis autẽ quæ idolis immolantur scimus⌋.i. sciam veram habemus, sic quòd liceat eis vti, dummodo fieri valeat sine scandalo aliorum, non em̃ consecrationem vel abominationem consequũtur ex hoc ꝗ idolis immolantur. ¶Cuius rationem assignat Apostolus: ⌊quia idolum nihil est in mundo⌋ id est, idolum nihil est, quantum ad id quod esse putatur, quia nec aliquam diuinitatem sortitur, nec repræsentat aliquid, quod veram deitatẽ participet. Tamen materia idoli aliquid est, scilicet aurum, argentum æramentum &c. Forma quoq; artificialis inducta materiæ aliquid est.s. qualitas. ¶Porro vt refert Maximus Valerius, quidam gentilium coluerunt idola, tanq̃ animata & diuinitatẽ quandam habentia. Nã vt recitat Augustinus, Hermes dicebat: Sicut cœlestiũ deoꝶ fictor est summus de

Marginal references: 1.Petri.4 — 1.Timo.4 — Actoꝶ.2 — Eccle.1 — Esa.47 — Johan.3 — 1.Cor.10 — 2.Cor.10 — 1.Timo.3 — Prouer.26 — Esa.5 — Jaco.3 — 2.Timo.2 — Exo.33 — Matt.25 — Esa.41 — Hiere.10 — Augustin.

mus deus, sic deorum qui in templis coluntur, fictor est homo. Statuas, inquit, animatas dico, sen-
Hierem. 2 su & spiritu plenas, futurorum præscias, hoibus imbecillitatē & sospitatē inducētes. Cum ergo se-
cundum veritatē idola nō sint animata, patet quod idolum nihil sit; quantū ad id quod isti sense-
runt de idolo. Alij vero coluerūt idola tanq̄ deorum imagines, sed qm̄ nō sunt dij q per idola re-
Psalm. 95 p̄sentabant, videlicet Iuppiter, Mercurius, Mars, Saturnus, Hercules &c. & oēs dij gētiū dæmo-
nia, cōstat quod idolū nihil sit, scd̄m id q̄d isti de idolo putauerūt. Quod aūt iste sit sensus Apl'i, se-
Deuter. 23 quētia verba testant: ⌊& quod nullus deus nisi vnus⌋ vz trinitas benedicta, quæ ē vnus verus sim-
Psalm. 17. plicissimus deus, q in Deuteronomio dicit: Videte quod ego sim solus & nō sit alius deus p̄ter me.
De quo ait Psalmista: Qm̄ quis deus p̄ter dn̄m, aut qs deus p̄ter deū nr̄m? Quòd vero nō sit nisi
vnus deus, declarat Apl'us: ⌊Nam & si sunt⌋ .i. q̄uis sint aliqui ⌊qui dicantur dij⌋ participatio-
ne diuinitatis, videlicet, propter excellentiam gratiæ, & imitationem perfectionis diuinæ,
Psalm. 49 ⌊siue in cœlo⌋ sicut sunt angeli, & cōprehēsores vniuersi. Vnde dr̄ in Psalmo: Deus deorum dn̄s
Psalm. 81 locutus est. Et: Non ē sil'is tui in dijs dn̄e, ⌊siue in terra⌋ vt hoīes virtuosi, p̄sertim viri heroici,
Nā & Moysi locutus ē dn̄s: Ecce cōstitui te deū Pharaonis, ⌊sicq̄dē sunt dij mlti, & dn̄i multi⌋
Exod. 7 participatione diuinitatis atq; dominij dei altissimi, nō natura, sicut Apl'i. De qbus ait scriptu-
Psalm. 46 ra: Principes populorum congregati sunt cum deo Abrahā, qm̄ dij fortes terræ vehemēter eleua-
ti sunt. Illud quoq;: Ego dixi dij estis, Chr̄us in Euāgelio exponēs, disseruit: Illos dixit deos ad
Psal. 81 quos sermo dei factus est, quales fuerunt Prophetæ, ⌊nobis tn̄⌋ veri dei cultoribus, est ⌊vnus
Johan. 10 deus⌋ verus: s. ⌊pater⌋ æternus ⌊ex quo oīa⌋ profluxerunt ⌊& nos in illo⌋ sumus p cha-
ritatē & grām sicut in vltimo fine, ac primo pricipio, ⌊&⌋ est nobis ⌊vnus dn̄s Iesus Chr̄us, p
Johā. 1. quē oīa⌋ Omnia em̄ p ip̄m facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Chr̄us aūt scd̄m diuinā na-
turam est dn̄s oīm p authoritatē tanq̄ creator. Scd̄m humanitatē quoq; est dn̄s oīm, p dominij
Matt. 28 participationem. Vnde & ipse ait: Data ē mihi oīs ptās in cœlo & in terra, ⌊& nos p ipsum⌋
hoc ē, per Chr̄m formati sumus, in esse naturali, inquantum creator & deus est. Per ipsum q̊q;
rēformati sumus, & in esse gratiæ constituti, inquantum est Saluator per humanitatem assum-
ptam. Per hoc autem quod ait: Nobis vnus deus pater, & vnus dominus Iesus, non datur intel-
ligi, quòd pater non sit dominus, vel quod filius non sit deus, sed nec spiritus sanctus excludi-
tur, quàmuis non exprimatur. Christum autem nominat dominum, quia secundum vtrāq; na-
Psal. 8 turam conuenit ei dominium, & ei specialiter subiecta sunt omnia. Imo ipse sua humiliatio-
Hebræo. 2 ne ac passione meruit omnium dominus & iudex constitui secundum naturam assumptam;
Johan. 5 ⌊sed non omnibus est scīa⌋ ista salutaris ac theologica, p quam de p̄re & filio cæterisq; præ-
dictis recte sentitur. ⌊Quidam aūt cum conscīa vsq; nunc idoli⌋ .i. quidam omnino imp̄fecti
Esaiæ. 11 vsq; nunc. i. post conuersionē suā ad fidē, sicut & ante cū conscīa idoli. i. cum æstimatione qua
Hiere. 3 putant idolum esse diuinum ac honorandum, ⌊quasi idolothytum manducant⌋ .i. materiam
idolis immolatam, non solum vt escam quandā, sed tanquàm escam ex immolatione huiusmo-
di consecratam, videlicet, in reuerentiam idoli, ⌊& conscientia ipsorum⌋ sic manducantium
⌊cum sit infirma⌋ quia facile scandalizatur ⌊polluitur⌋ accidēter p illos, q habent scientiam
verā de deo & idolothytis, sed inflantē, non charitate formatam. Infirmi nāq; vidētes illos in
idolio māducare idolothyta, æstimabāt eos hoc agere in reuerētiā idolorum, & ita fecerūt simi-
liter. ⌊Esca aūt⌋ sumpta vel nō sumpta, seu ipsa corpalis comestio ⌊nos non commendat⌋ .i.
Roma. 14 gratos & placentes non efficit ⌊deo⌋ inquantum esca seu comestio. Non em̄ regnum dei est
esca & potus, sed fides vera de edēdo aut vitando idolothyta, charitasq; fraterna. ⌊Neq; em̄ si
non manducauerimus⌋ escam idolis immolatam ⌊deficiemus⌋ .i. à gratia excidemus, aut spi-
tualium donorum detrimentum patiemur. ⌊Neq; si manducauerimus⌋ escam talem ⌊abunda-
Roma. 14 bimus⌋ grā spūali. Cum ergo o Corinthij doctiores, vestra comestio infirmos scandalizet,
& vobis non prosit, certum est, quod non scd̄m charitatē ambulatis, nec habetis ordinatā scie-
tiam. ⌊Videte autē⌋ vos cæteris doctiores ⌊ne forte hæc licētia vestra,⌋ qua licet vobis in cer-
Leui. 10 to casu idolothyta māducare, & itē in casu vitare, ⌊offendiculum fiat⌋ .i. scandalum generet
⌊infirmis⌋ si viderint vos vti incaute vestra licētia. ⌊Si em̄ qs⌋ .i. aliqs infirmorum in fide & grā
⌊viderit eum q habet scīam⌋ .i. eum q scit qn̄ vel qūo liceat idolothytis vesci, ⌊in idolio recū-
bentem⌋ .i. corā idolo idolothyta māducantē, ⌊nonne conscīa illius, cū sit infirma?⌋ .i. pro-
na ad malū ⌊ædificabit⌋ .i. tuo exemplo inducet, & animabit ⌊ad māducādū idolothyta⌋ .i.
idolorum sacrificia, nō eo animo quo tu, q scis sacrificia talia, nec cōsecrata eē, neq; immūda, nec
in honore idolorum sumēda, sed ipse incipit edere sacrificia illa in reuerētia idoli, putās illic esse
aliquid numinis, qm̄ cernit frēm suū peritū ibi comedere, nec horrere. ⌊Et⌋ ita ⌊peribit⌋ hoc
est, damnationem incurret, ⌊infirmus in tua scīa⌋ .i. occasione tuæ scīæ. s. exemplo comestio-
nis tuæ, quam tu ex scientia tua facis, o ⌊frater⌋ perite, qui scis quo animo vescendum sit ido-
lothyto, ⌊propter quem⌋ infirmum saluandum, ⌊Christus mortuus est⌋ qui venit quærere,
Roma. 14 & saluum facere, quod perierat. ⌊Sic autem peccantes in fratres,⌋ eos scādalizantes, & eorum
Luce. 19
1. Tim. 3. 6 saluti non prouidentes, ⌊& percutientes,⌋ hoc est, lædentes & corrumpentes spiritualiter,

⌊conscie-

A“ ⌊conſcientiam eorũ infirmam⌋ enſe exempli peſtiferi ⌊in Chriſtum peccatis⌋ quoniã mem
bra eius ei aufertis, regnũ Chri minuitis, p̃ciũ ſanguĩs eius paruipẽditis, eiusq; p̃ceptis repugna
tis. Ipſe ſiquidẽ locutus eſt: Videte, ne cõtemnatis vnũ ex his puſillis. Et rurſum: Qui ſcãdalizaue Matt. 18
rit vnũ ex his puſillis, expedit ei, vt ſuſpẽdat mola aſinaria ĩ collo eius &c. Quicũq; ergo peccat Marci. 9
in proximũ, peccat in Chrm, p̃ſertim cũ dicat: Quod vni ex meis feciſtis, mihi feciſtis. Et itẽ: Ibidem. Matt. 25
“ Qui tetigerit vos, tãget pupillã oculi mei. ⌊Quapropter⌋ videlicet, qa in p̃ximũ peccãs, pec- Zachar. 2
“ cat in Chrm, ⌊ſi eſca⌋.i. ſumptio cibi p̃dicti, vel cuiuſcũq; alterius, q̃ licite veſci, & non veſci
“ poſſum ⌊ſcãdalizat frẽm meum⌋.i. fidelẽ, ⌊nõ mãducabo carnẽ⌋ cuius eſus frẽm ſcãdalizat,
“ ⌊in æternum⌋.i. toto tp̃e vitæ meæ, non quod eſca aut ſumptio eius in ſe mala exiſtat, ſed ⌊ne
“ frẽm meum ſcandalizem.⌋ in re quam ſine peccato omittere poſſum. Vnde & alio loco dixit: Romã. 14
Noli cibo tuo perdere illum, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Quid autem pro vitando alterius
ſcandalo omittendum ſit, & quid non, dictum eſt ante.

¶Explanatio capli. IX. videlicet: Non ſum liber? Art. IX.

FRequẽter docet Aplus abſtinendũ à licitis, ne ſcãdalizent puſilli. In fine eñ præceden- 1. Corin. 8
tis capli dixit ſe potius nunq̃ carnibus veſci, q̃ frẽm ſcãdalizare. Ad hãc ergo p̃fectio-
“ nem alios ſuo exemplo volẽs inducere, ait: ⌊Non ſum liber?⌋ Interrogat, & interro-
gãdo affirmat, vt oñdat q̃ irrationabile ſit ſentire oppoſitũ. Ait ergo: Non ſum liber?
id eſt, imò liber ſum, ſeu poteſtatẽ liberã habẽs accipiẽdi ſtipẽdia vitæ, ſeu ſumptus ab his qbus
euãgelizo, queẽadmodũ alij Apli faciũt, ſicut ego liber ſum accipere, nec tñ accipio, ne aliquem
ſcãdalizem, ita & vos abſtinete à licitis, ne quẽpiam ſcãdalizetis. Et qm̃ pſeudoapli p̃ſuaſerunt
B Corinthijs Paulũ nõ eſſe Apl̃m, & ob id doctrinã eius eſſe ſpernẽdam, eò q; cum Chro in car-
“ ne conuerſatus nõ fuit. Ideo ſubdit Aplus: ⌊Non ſum Aplus⌋.i. imò verè Aplus ſum, ſicut p̃-
“ bat apoſtolatus mei cauſa. Nam ⌊Nonné dñm nrm Ieſum Chrm vidi?⌋ oculo intellectuali, Gala. 2
tp̃e raptus mei vſq; ad tertiũ cœlũ, qñ vidi ſanctã trinitatẽ per ſpẽm, & Chrm in dextera p̃ris. 2. Corin. 12
Vel in via, qua iui Damaſcũ. Et dicit Lira hoc ſcriptũ nõ eſſe, qa dicit in Actis, q; audiuit vocẽ
ſibi dicentẽ. Diligẽtius tñ penſando hoc, vtiq; ſcriptũ eſt. Legit eñ ibi, q; Barnabas app̃hen- Acto. 9
ſum illũ duxit ad Aplos, & narrauit eis quõ in via vidiſſet dñm. Niſi forte dicat, q; p viam in- Ibidẽ
telligatur ibi etiam Damaſcus, vbi erat in raptu. ¶Deinde oñdit idẽ ex ſui apoſtolatus effectu,
“ ⌊Nonné opus meum⌋.i. ſp̃ales filij mei, p grãm apoſtolatus mei ad fidẽ cõuerſi, ⌊vos eſtis
“ in dño?⌋.i. adiutorio dei, vel ad gloriã eius. ⌊Et ſi alijs⌋ qbus non p̃dicaui, vel Iudæis ad quos
“ miſſus nõ ſum, ſic ⌊nõ ſum Aplus⌋ quia officiũ apoſtolatus eis non miniſtraui, ⌊ſed tñ vobis Romañ. 1
“ ſum⌋ Aplus. ⌊Nam ſignaculum⌋.i. euidẽs ſignũ ⌊apoſtolatus mei⌋.i. Aplicæ p̃tãtis & grãæ. Phil. 1
“ ⌊vos eſtis in dño⌋ qa ex veſtra cõuerſione, innoteſcit me eſſe efficacẽ aplm. Nec eñ minus ha
“ betis per me q̃ alij per Apoſtolos alios. Idcirco ⌊Mea defenſio⌋.i. ratio qua defendor, & com
“ probor eſſe Apoſtolus ⌊apud eos qui me interrogant,⌋ hoc eſt, ex dubitatione inquirunt, an
“ ſim Aplus, ⌊hæc eſt⌋ quam aſſignaui, videlicet, quod vos eſtis ſignaculum apoſtolatus mei.
¶Deinceps demonſtrat ſe liberum eẽ ad ſumẽdum ſtipẽdia vitæ ab his, quibus euangelizauit. Matt. 10
“ ⌊Nunqd non habemus poteſtatẽ⌋ liberam ⌊manducandi & bibẽdi?⌋.i. victum ſumẽdi ab
“ alijs? ⌊Nunqd non habemus poteſtatem ſororẽ mulierem circumducẽdi,⌋ id eſt, matronam
C deuotam vnam, vel plures ducẽdi nobiſcum circumquaq;, vt nobis neceſſaria vitæ miniſtret?
“ ⌊ſicut & cæteri Apoſtoli⌋ faciunt ⌊& fratres domini⌋.i. filij ſororum matris eius, videlicet Io
“ hannes, Iacobus, Iudas, ⌊& Cephas⌋ Petrus archiapoſtolus, qui à Chriſto dictus eſt Cæphas. Iohan. 1
Cæphas autẽ interpretatur caput. Non ſolum autẽ Apoſtoli, ſed & Chriſtus circumduxit fœ- Lucę. 8
minas religioſas, quæ ſibi de ſuis facultatibus miniſtrabant. Sequebantur eñ Chrm atq; Apo-
“ ſtolos deſiderio audiẽdi verbum regni cœleſtis. ⌊Aut ſolus ego & Barnabas⌋ qbus alij Apo-
“ ſtoli dederunt dexteras ſocietatis, ⌊non habemus p̃tãtẽ hoc operãdi?⌋ quod faciunt alij Apo Gala. 2
ſtoli? Omnia iſta interrogat, & interrogãdo affirmat, q; ſic. ¶Quod probat p ſimilitudines
“ quaſdã humanas, iuſtas atq; legales. ⌊Quis militat⌋.i. rem publicam pugnãdo defendit, ⌊ſuis
“ ſtipẽdijs⌋.i. proprijs ſumptibus ⌊vnquàm?⌋ quaſi dicat, nemo. Dant eñ militibus ſtatuta ſti
pẽdia à populo terræ, quẽ defendũt. Vnde aiebat Iohannes Baptiſta militibus: Contẽti eſtote Lucæ. 3
“ ſtipẽdijs veſtris. ⌊Quis plantat vineã, & de fructu eius nõ edit?⌋ Semp eñ fere plantãtes vineã Eſai. 5
“ comedunt vuam, bibuntq; vinũ. ⌊Quis paſcit gregẽ⌋ ouium ⌊& de lacte eius nõ mãducat?⌋
“ Hoc eñ nõ ſolet accidere. ⌊Nunqd ſcdm hoiem hæc dico?⌋.i. nunqd p humanã conſuetudi- Ezech. 34
“ nem tm̃ hæc probo? ⌊An & lex (Moyſi) hæc nõ dicit?⌋ vtiq;. ⌊Scriptũ eſt eñ in lege Moyſi:
“ Non alligabis⌋ hoc eſt, non claudes ⌊os boui trituranti⌋.i. pabulũ vitæ nõ ſubtrahes ei. Et ne Deute. 25
putemus hoc principalr dictũ de bruto, ſubiecit Aplus: ⌊Nunqd de bobus cura ẽ deo?⌋ Tanq̃
dicat, nequaq̃. Sed repugnare videt illud in Pſalmo: Qui dat iumẽtis eſcã ipſorũ. Et Iob: Quis Pſal. 146.
præparat coruo eſcam, quando pulli eius clamant ad deum vagiẽtes, eo q; nõ habeant cibos? Iob. 38
Sapiẽs quoq; ait: Nõ eſt alius deus q̃ tu, cui cura eſt de oĩbus. Et r̃ndendum, q; diuina p̃uidẽtia Sapiæ. 12
ad oĩa etiam minima ſe extendit, ſingulariter tamen reſpicit intellectuales creaturas, ſecundum
quod

quod sunt felicitatis capaces, & talem singularem prouidentiā insinuat modo Apostolus no-
Psalm. 39 mine curæ, quod deus quasi solicitus est de hoīm prouisione. Sicut testat̃ Psalmista: Dn̄s solici
1. Pet. 5 tus est mei. Et alibi scriptū est: Omnē solicitudinē vestrā proijciētes in eum, qm̄ ipsi cura est de
Matth. 6 vobis. ⌊An nō propter nos⌋ .i. ad nostrā instructionē moralē ⌊hæc dicit?⌋ scriptura p̄fata,
Roma. 15 quasi dicat, imo. Vnde subiūgit: ⌊Nā propter nos vtiq; scripta sunt⌋ hæc atq; sil'ia. Iuxta illud
Quæcūq; scripta sunt, ad nostrā doctrinā scripta sunt, ⌊qm̄ debet in spe, q arat, arare⌋ .i. p̄dicator, p̄latus, seu doctor, q est spūalis arator, vomere verbi cœlestis aperiēs, purgās, & fœcun-
Esa. 55. dans corda audiētiū, arare .i. in agro dn̄ico seu vinea dn̄i, quæ est ecclesia, laborare, & corda audientiū à vitijs expurgare debet in expectatiōe stipēdij tpalis, vt detur sibi victus necessarius.
1. Petri. 5 Non tn̄ finaliter operari debet propter tpale stipendiū, sed propter regnū cœlo℞. Vel, potius
propter deū .i. solo dei intuitu ad eius honorē, ex syncero amore ad ip̄m, ⌊& q triturat⌋ .i. minister verbi dei, qui more triturantis ex cordibus hominū vitia tanquàm paleas excutit, virtu-
Iaco. 3 tes autē in corde relinquit, condit, ac firmat, sicut grana condunt̃ in horreo. Debet hæc facere
⌊in spe fructus percipiēdi⌋ .i. in expectatione sustētaculi suæ vitæ, eo modo, vt de arante ex-
Esa. 28 positum est. Hoc tn̄ est p̄missio nō præceptū, alioquin Paulus peccasset qui ita nō fecit. ¶ Deniq; cōparatio ista Apostoli partim sumpta videt̃ ex his, quæ in Esaia, de arante, ac triturante mysticè describunt̃. Erat etem̄ Apostolus in lege & prophetis eruditissimus, nō solū ex illumi-
Acto℞. 22 natione diuina, sed etiam ex instructione humana, quia ad pedes Gamalielis didicit legem.
¶ Adhuc aūt probat Ap̄lus p rōnes, q̄d liceat p̄dicatoribus Chr̄i recipere victū ab auditoribus.
Roma. 15. ⌊Si⌋ pro quia ⌊nos vobis spūalia seminauimus⌋ .i. sacras doctrinas & bona gratiæ communicauimus, quas à spiritu sancto adepti sumus, ⌊magnū est, si carnalia vestra metamus?⌋ .i. non est magnipēdendū, si à vobis tpalia cōmoda (.s. sustētacula vitæ) recipimus, cū nō sit cōparatio spūalium tpaliumq; bono℞ in dignitate. Vnde & quidā philosophi nō dignabant̃ à suis discipulis aliqd tpale exigere, ne viderent̃ sciam sensibilibus rebus cōparare. ¶ Deinde ponit̃ alia
1. Thess. 2 ratio: ⌊Si alij⌋ .i. alieni à Chr̄o, videlicet pseudoap̄li, ⌊potestates vr̄e⌋ .i. re℞ quę in p̄tāte vr̄a
2. Timo. 2 consistunt, ⌊participes sunt⌋ vtendo eis sicut & vos, ⌊quare nō potius nos?⌋ participare potrimus bona vestra, qui vobis viam salutis ostendimus? ⌊Sed nō vsi sumus hac potestate⌋ .i. nō recepimus stipēdia vitæ à vobis, sicut iuste potuimus. Quod tn̄ non contingit ex hoc, quod non indiguimus, ⌊sed oīa sustinemus⌋ .i. quemcūq; manuum laborē, & victus inopiā æquanimiter patimur, ⌊ne quod offendiculum⌋ .i. ne aliquod impedimētum, vel reprehēsionis no-
1. Petri. 5 tam, ⌊demus Euangelio Christi⌋ .i. euangelicæ prædicationi. Si em̄ recepisset Ap̄lus aliqd à Corinthijs, forte æstimassent nōnulli, quòd ꝓpria lucra quæreret, vel minus libenter audissent eum, vel exemplo eius alij accepissent plura à Corinthijs, & eos grauassent, sicq; retardata & minus accepta fuisset euangelicæ prædicationis doctrina. ¶ Rursus redit Apostolus ad ostē-
Accem. 50 dendum, quòd liceat sibi de eo℞ sumptibus viuere quibus prædicauit, & ponit similitudines & exempla. ⌊Nescitis qm̄ qui in sacrario⌋ .i. in tēplo Iudæo℞ ⌊operantur⌋ vt inferiores ministri, siue artifices, ⌊quæ de sacrario sunt, edunt?⌋ id est, bonis seu oblationibus templi sustentantur, videlicet de denarijs qui in gazophylacium reponuntur. Nescitis etiam, quoniam ⌊& qui altari deseruiunt⌋ .i. dn̄o in altari, vt sacerdotes ⌊cum altari participāt?⌋ .i. de oblatis
Leui. 6 in altari partē sortiunt̃, de qua sustētantur? vt patet in Leuitico. ⌊Ita & dominus⌋ .i. Christus, ⌊ordinauit his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere⌋ .i. necessaria vitæ ab his, quibus prędicāt, sumere. Cū em̄ dixisset Saluator discipulis: Ecce ego mitto vos, adiecit: In ea-
Matt. 10 dem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt. Dignus est em̄ oparius mercede
Luc. 10 sua. ⌊Ego autē nullo horum⌋ .i. nec authoritate, nec potestate, neq; exemplo prædicto ⌊vsus sum⌋ quia nihil recepi à vobis. ⌊Non autē scripsi hæc⌋ .i. non tot modis probaui, quod liceat viuere de stipēdio alio℞, ⌊vt ita fiant in me⌋ .i. vt mihi dentur sumptus ab alijs, sicut prędictæ
Col. 3 rationes ostēdunt licere. ⌊Bonum em̄ mihi est magis⌋ .i. potius expedit ⌊mori⌋ corporaliter, ⌊quam vt gloriam meam⌋ .i. præmium mihi paratum de hoc, quod euangelizo nihil recipiēdo tpalis stipēdij, ne quod offendiculum ponam Euangelio, ⌊quis euacuet⌋ .i. auferat à me, impediendo me ab opere supererogationis tam syncero & charitatiuo. Melius em̄ esset mori in corpore, quàm detrimentum æternæ felicitatis incurrere. Melius etiam esset mori, q̄ vnum ve-
Matt. 16 niale peccatum committere. ⌊Nam si euangelizauero⌋ propter sumptus acquirēdos finaliter, ⌊nō est mihi gloria⌋ .i. merces apud deū in p̄ria, ⌊necessitas em̄ mihi incumbit⌋ .i. indigētia vitæ p̄sentis & corpalis me coegit euangelizare, vt habeam vnde sustenter. ⌊Væ em̄ mihi est⌋ hoc ē, periculū mortis, seu magna penuria, atq; afflictio vitę mihi instat in tali casu inopiæ, ⌊si non euangelizauero⌋ qm̄ aliunde victū nō habeo. ⌊Si em̄ volens hoc ago⌋ hoc est, si ex charitate & liberè euangelizo, ⌊mercedem habeo⌋ id est, vitam æternam coram deo promereor ⌊si autem inuitus⌋ .i. si propter necessitatem indigētiæ, & commodum temporale, euangeli-
1. Petri. 5 um prædico, ⌊dispensatio⌋ seruilis non filialis, ⌊mihi credita est⌋ .i. permissa est mihi, videlicet vt alijs verbum salutis annuntiē, & ego fructum spiritualē nō habeam, sicut seruus expendit bona

A bona dñi sui, sine proprio profectu & cõmodo. Id quippe propter q̃d aliquid finaliter agitur 1. Pet. 5
magis diligit̃, quia pro finali bono assumit̃. Plus nanq; amat̃ finis q̃ media, sicut in arte medici-
næ magis diligit̃ sanitas q̃ potio, sectio, dieta, & alia q̃ ordinant̃ ad sanitatem. Si ergo p̄dicator
verbi cœlestis p̄dicet principaliter seu finaliter propter aliquid tẽporale, iã magis diligit illud,
q̃ vel deũ, vel proximoꝝ salutẽ, vel ip̃m Euangeliũ. Idcirco apud deũ mercedem nõ habet, sed Luc. 10
dispẽsatio seruilis credita est ei. Si vero euãgelizet propter deũ finaliter, nec proximoꝝ saluti
p̄ponat quodcũq; tẽporale stipendiũ siue lucrũ, sed illud recipiat tanq̃ instrumẽtũ euangilizan
di, videlicet pro corporis sustẽtatione, vt possit p̄dicationi insistere (q̃d nõ potest sine corporis
sui necessaria sustẽtatione) meret̃ vitã æternã, nec duos fines cõstituit, sed vnũ quærit propter Matth. 6
aliud. s. stipendiũ vitæ, vt actui virtuoso insistat, & totũ refert ad dei honorẽ. Veruntamẽ ad su
pererogationẽ spectat, vt etiã tẽporale omne stipendiũ omittat̃ ea rõne qua ap̄lus illud omisit
Vnde & aliqui p̄dictũ locũ ita exponũt: Nã si euãgelizauero propter sumptũ, quãuis nõ final̃r,
nõ est mihi gloria supererogatiõis, necessitas eñ p̄cepti mihi incũbit vt euãgelizẽ, sicut & cæte
ris apostolis. Væ eñ mihi est, si nõ euãgelizauero, qm̃ essem transgressor p̄cepti. Hanc exposi-
tionẽ nõ satis intelligo, cõstat eñ ꝙ alij apostoli propter diuinũ p̄ceptũ p̄dicauerũt, & sumptum
ab alijs acceperũt, nõ tamen supererogationis p̄miũ perdiderũt. Nisi forte dicat̃, ꝙ nõ tantum
B meruerũt illo, quãtũ Paulus. Sed nec hoc videt̃ sufficere ad hoc, vt verba sequẽtia cõtinuẽtur p̄- Matt. 19
dictis. ¶Præterea dicit Ap̄lus. ⌊Quæ est ergo merces mea?⌋. i. cum p̄dicta ita se habeant, in
quo cõsistit præmiũ meũ, & quomodo promerebor mercedẽ apud deũ, videlicet vitã æternã?
Et respõdet. ⌊Vt Euangeliũ p̄dicans sine sumptu⌋. i. nõ intuitu tẽporalis stipendij, ⌊ponam
Euangeliũ⌋. i. euãgelicã veritatẽ alijs p̄dicem, sed ad dei honorẽ, ⌊vt nõ abutar⌋. i. nõ inordi-
nato fine vtar ⌊potestate mea,⌋ qua licet mihi stipendiũ vitæ recipere. Potestate inquã mihi
cõcessa ⌊in Euãgelio⌋. i. in p̄dicatione euãgelicæ legis. Hac aũt potestate abuterer, si aliq̃d im
portune exigerẽ, vel indiscrete reciperẽ. ¶Quod vero potestate mea abusus nõ sim, patet per
hoc. ⌊Nã cũ liber essem ex oĩbus⌋. i. nulli obligatus propter merita eius, q̃ à nullo quicq̃ rece
pi, propter q̃d eis p̄dicarem, ⌊omniũ me seruũ feci⌋. i. per spontaneã humilitatem subieci me
deo & proximis, vt omniũ vtilitatibus deseruirẽ, p̄dicando, orando, cõpatiendo, parcẽdo, & Matt. 25
succurrẽdo, ⌊vt plures lucrifacerẽ⌋. i. ad verã salutẽ cooperãdo perducerẽ, creditaq; talẽta fru
ctuose expẽderem. ⌊Et factus sum Iudæis tanq̃ Iudæus⌋. i. ad Iudæos ita me habui, quantũ fie
ri potuit sine offensa dei, cõdescendẽdo eis in licitis. s. in obseruatione quorundã legaliũ, vt in Act. 22
discretione ciboꝝ, in circũcisione Timothei ne scandalizarẽtur Iudæi, & purificatus ascenden
do in tẽplũ (vt in actibus legit̃) quasi essem Iudæus, vt illi. Quõ aũt cõdescensio ista intelligi pos-
sit dupliciter. s. secundũ simulatoriã dispensationẽ, secundũ Hieronymũ, vel secundũ piam & Hierony.
verã cõpassionẽ secundũ Augustinũ, dicendum est in ep̄la ad Galat. art. 2. ¶Hæc itaq; feci, ⌊vt Augustin
Iudæos lucrarer⌋. i. cõuerterẽ, & pugnando ab ore hostis eriperem, ⌊his qui sub lege⌋ Moysi Esaie. 45
⌊sunt⌋. i. Samaritanis & Sadducæis, qui solũ quinq; libros Moysi receperũt, factus sum ⌊quasi
sub lege⌋ hac ⌊essem,⌋ approbãdo facta eoꝝ, quãtũ ad bona, & cõdescendẽdo eis i licitis, ⌊cũ
ipse nõ essem sub lege⌋. i. obligatus nõ essem legem Moysi obseruare, in cærimonialibus maxi Johan. 4
me, q̃ cessauerũt, ⌊vt eos q̃ sub lege erant⌋. i. Samaritanos, q̃ nõ erãt natione Iudæi, sed Persæ, Johã. 8
C & Sadducæos, q̃ ex origine Iudæi fuerunt, dicẽtes se esse de semine Sadoch pontificis tẽpore 3. Regñ. 1
Salomonis, ⌊lucrifacerẽ,⌋ cõuertẽdo eos ad Christũ ⌊his q̃ sine lege⌋ diuina & scripta ⌊erãt⌋
gẽtilibus, factus sum ⌊tanq̃ sine lege⌋ scripta ⌊essem,⌋ manducãdo cũ eis, q̃d Iudæi reputabãt Acto. 7
illicitũ, & allegãdo eis dicta prophetaꝝ, ⌊cũ sine lege dei nõ essem,⌋ q̃a & legẽ Moysi, quantũ
ad moralia iussa seruaui, ⌊sed in lege Chr̄i essem⌋. i. nouæ & euãgelicæ legi parerẽ, ⌊vt lucrifa
cerẽ eos, q̃ sine lege erãt⌋. i. gẽtiles saluarẽ, ⌊factus sum infirmis⌋ in fide ⌊infirmus⌋. i. infirmo
similis, abstinẽdo à licitis cibis, ne scandalizarent̃, ⌊vt infirmos lucrifacerẽ.⌋ Similitudo nẽpe
est causa amoris, idcirco cõformãdo se alijs, q̃tũ fieri potuit, traxit corda eoꝝ ad se: sicq; cõuer-
tit eos facilius. Vnde infra ait: Ego p̄ oĩa oĩbus placeo. Ideo addit nũc ⌊Oĩbus oĩa factus sum⌋ 1. Coꝛ. 10
applicãdo me singulis, secundũ capacitatẽ ipsoꝝ, ⌊vt oẽs facerẽ saluos⌋ instrumentaliter, ope
rando ad conuersionẽ ipsoꝝ. Solus autẽ deus principalis saluator est, iuxta illud propheticum: Osee. 13
Ego dñs, & saluator non est p̄ter me. ⌊Oĩa aũt facio propter Euangelium⌋ Chr̄i, vt cito vbiq;
diuulget̃, curratq; velociter sermo eius, ⌊vt particeps eius efficiar⌋. i. p̄mia in Euangelio pro- Esaie. 45
missa cõsequi merear, omniumq; quos cõuertero, gloriæ consors existã. Ecce q̃uo circumspe- Psal. 147
ctus & sanctus Ap̄lus oĩbus cessit, nec tamen veræ religionis metas excessit: cessit enim vt pro-
desset. Quoniam ergo, secundũ Boetium, omnis alteritas discors est, similitudo vero optanda Boetius
est, ideo viri sp̄ũales oĩbus cõformare se debent, salua obseruantia suæ religionis ac vitæ. ⌊Nes EPIST
citis ꝙ hi q̃ in stadio currũt.⌋ In superioribus hortabat̃ ap̄lus Corinthios ad p̄fectionẽ sui p̄p̄si-
us exemplo, dixitq; se ab oĩbus abstinere, quæ aliquo modo offendiculum p̄bent euangelicæ p̄-
dicationi, vel proximoꝝ saluti, nunc ostendit id esse agendũ, & hortat̃ ad hoc agonistaꝝ exẽ-
plo. Et ait: Nescitis? id est, imò scire & cõsiderare debetis, ꝙ hi qui in stadio currunt. i. pedites

 curren

currẽtes in spacio deputato ad cursum, vt agilitas currẽtis probetur? Cõtinet aũt stadiũ, 126. passus, & dicitur à stãdo, qm̃ Hercules fertur instituisse, vt pedites tot passus percurrerẽt, & in fine spacij huius starẽt ac respirarẽt. Ponebatur q̃q; in termino spacij huius p̃mium cursus, vt equus vel pãnus purpureus, q̃d dabatur velociori cursori. Vnde subiũgitur: ⌊Oẽs quidẽ⌋ isti ⌊currũt⌋ vt primo ptingãt ad terminũ spacij, & p̃mium cursus obtineãt, ⌊sed vnus⌋ dũtaxat, ⌊accipit brauiũ⌋ .i. p̃mium cursus, ille videlicet qui primo attingit: alij victi, vacuiq; discedũt. Per q̃d ostẽditur, quãta sit vtilitas fidei nostræ, in qua nõ vni, sed singulis promittit̃ brauium cursus, q̃d est beatitudo æterna. Hũc quippe fidei cursum nõ vanitas, sed veritas: nõ cu-

Galat. 5 piditas facit, sed charitas: & quo quis velocius currit, eo cursus eius est alijs vtilior. Cursus em̃ iste ẽ amor, q nectit currẽtes, vt bonũ vnius redũdet in aliũ. ⌊Sic currite⌋ .i. reuerẽter & fortiter opus dei implete, pseuerãter atq; ardẽter deo seruite, vt cũ Psalmista dicatis: Viã mãda-

Psal. 118 torum tuoꝝ cucurri. Vt em̃ ait saluator: Nemo ponẽs manũ suã ad aratrũ & respiciens retro

Luc. 9. aptus est regno dei, ⌊vt cõprehẽdatis⌋ .i. vt p̃miũ supnæ felicitatis mereamini adipisci. Q̃d

Tobiæ. 4 aũt ita currẽdũ sit, manifestat apl'us p similitudinẽ agonizãtium .i. certãtiũ in exercitio. ⌊Oĩs em̃ qui in agone cõtẽdit⌋ .i. cũ alio certat, vt sortiatur victoriã, ⌊ab om̃ibus se abstinet⌋ id ẽ, vniuersa agonizatiõis impedimẽta vitat & abijcit. Sic oportet nos facere. Vita em̃ præsens agonizatio quædã est cõtra aduersarios nostræ salutis, sicut beatus Iob ait: Militia est vita hominis sup terrã. Et iteꝝ: Homo nascit̃ ad laborẽ. Quicq̃d ergo nos impedit à statu salutis, ab-

Iob. 7 ijciamus. ⌊Et illi quidẽ⌋ agonizãtes sic faciũt, ⌊vt corruptibilẽ coronã⌋ .i. tẽporalẽ merce-

Iob. 5 dem, ⌊accipiãt. Nos aũt⌋ ita agamus, vt ⌊incorruptã⌋ cõsequamur coronã .i. diuinæ essen-

Roma. 13. tiæ sempiternã fruitionẽ, de qua Psalmista: Posuisti (inqt) in capite eius coronã de lapide p̃-

Psalm. 20 tioso. Et Petrus in prima sua canonica: Bñdictus deus, qui regenerauit vos in hæreditatẽ incorruptibilem, & incõtaminatam, & immarcessibilẽ, cõseruatam in cœlis. ¶Insup apl'us pro-

1. Petri. 1 ponit se nobis in exẽplũ, dicẽdo. ⌊Ego igitur⌋ .i. q̃a incorrupta corona seruat̃, ⌊sic curro⌋ id est, p viã mãdatoꝝ & semitã cõsilioꝝ, ad deum fontẽ viuũ festino, nõ importunis motibus

Psalm. 118 corporis, sed feruidis sanctæ charitatis affectibus. De quo cursu scriptum ẽ: Qui sperãt in do-

Psal. 41.

Esaiæ. 40 mino, mutabũt fortitudinem, assumẽt pẽnas vt aquilæ, currẽt & nõ deficiẽt. Et rursus alibi

Cantico. 1 Trahe me post te, curremus in odorẽ vnguẽtoꝝ tuoꝝ, ⌊nõ quasi in incertũ⌋ .i. nõ velut du-

2. Timo. 1 bius de mercede, nec vt ignarus de fine, scio em̃ cui credidi: & certus sum, q̃a potẽs est depositum meũ seruare. Sic q̃libet nostrũ certus eẽ debet de p̃mio, certitudine cõditionali, videlicet

Mat. 24. si vsq; in finẽ pseuerauerit. Vnde scriptũ est: Quiescat vox tua à fletu, qm̃ erit merces opi tuo.

Hiere. 3.

Grego. Certitudo aũt præmij minuit vim flagelli. ⌊Sic pugno⌋ cõtra dæmones, mũdũ & carnem, ⌊nõ quasi aerem verberãs⌋ .i. nõ incassum resisto, sed tãgo & vinco aduersarios istos, pugnãs nõ verbis nudis, sed p̃cibus affectuosis, & bonis opibus. Sic em̃ pugnauit propheta, q ait:

Psal. 17 Persequar inimicos meos & cõprehẽdam illos, & nõ cõuertar donec deficiãt. ⌊Sed castigo⌋ id est, p abstinẽtiam, vigilias, & cætera virtutũ exercitia, affligo ⌊corpus meũ⌋ reprimendo motus illicitos, ⌊& in seruiturẽ redigo⌋ .i. ratiõis imperio, cultuiq; diuino illud subijcio ⌊ne forte cũ alijs p̃dicauerim⌋ .i. de bonis agẽdis, & vitijs declinãdis, eos docuerim, ⌊ipse reprobus efficiar⌋ .i. puersus, & damnatiõi obnoxius, quasi nõ faciẽs quod prædico alijs, Cũ scriptum sit: Cœpit Iesus facere & docere. Qui etiã ait: Quid proficit homo, si lucret̃ vniuersum

Actoꝝ. 1. mũdum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat? Alibi quoq; dixit apostolus: Qui

Matt. 16

Romaꝝ. 2 alium doces, teipsum nõ doces? Hic redarguuntur inanes & miseri. Qui q alios docẽt, non faciunt. Quod secũdum beatum Thomam super quartum Sentẽtiarum, est mortale peccatũ.

Thomas. Hoc em̃ est rebus seu factis proprijs cõtradicere & veritati scripturæ.

¶Expositio capituli .X. Nolo em̃ vos ignorare fratres. Arti. X.

1. Coꝛ. 9. HOrtatus est aũt apl'us, ad imitãdũ pfectionẽ in fine p̃cedẽtis capituli exemplo currẽtium & agonizãtium, ac sup̃ius. Hic ad idẽ inducit exemplo Iudæoꝝ, ostendẽs q̃ grauiter sint puniti ingrati ac reprobi. Primo aũt recolit beneficia creatoris, & ait: ⌊Nolo em̃⌋ .i. ideo dixi prædicta, qm̃ nolo ⌊vos ignorare⌋ ô ⌊fratres, qm̃ pa-

Galat. 3. tres nr̃i⌋ .i. Iudæi ex Aegypto egressi cũ Moyse, q erãt carnales patres apl'oꝝ. Omnium q̃q; Chr̃ianoꝝ spũales q̃dãmodo patres fuerũt, qm̃ nr̃æ fidei fundamẽta iecerũt. Quod maxime veꝝ est de sanctis patribus, q inter eos extiterãt: q̃ꝝ fidẽ, mores & opa imitamur, ⌊om̃es sub nube fuerũt⌋ ambulauerunt em̃ sub nube in die, quoniam nubes obumbrauit & protexit eos

Exodi. 13. cõtra solis ardorem. Præcessit tamẽ nubes eos, saltem pro aliqua sui parte, vt viam monstra-

Esaiæ. 4 ret, vt in Exodo legitur, ⌊& om̃es mare⌋ rubrum ⌊transierũt⌋ in quo submersi sunt Aegy-

Exodi. 14 ptij. Aqua enim maris rubri diuisa stetit, ex vtraq; parte transeuntium tãquam murus, donec filij Israel per medium sicci aluei pertransissent, quemadmodum in Exodo plenius scribitur, ⌊& om̃es in Moyse⌋ id est, per ministerium seu ducatum Moysi, ⌊baptizati⌋ id est, spiritualiter loti ⌊sunt⌋ à nebula ignorantiæ & peccatis, ⌊in nube, & in mari⌋ id est, per mirabilia dei ostẽsa in nube prædicta & mari rubro. Cũ em̃ filij Israel cernerẽt Aegyptios se insequẽtes

A quentes, desperādo & discredēdo dixerūt ad Moysen: Forsitan nō erāt sepulchra in Aegypto ideo eduxisti nos vt moreremur in solitudine. Sed cum vidissent ꝙ nubes rediꝫt & stetit inter ipsos & Aegyptios, ita vt tota nocte non possent ad inuicē accedere: & ꝙ diuina virtute mare rubrū diuisum est, ipsisq́ ereptis, aquæ redirent opprimētes exercitū Aegyptioꝝ, interius baptizati sunt à pdictis pctis, iuxta illud: Timuit pplus dnm & crediderunt dno & Moysi seruo eius. Vel, baptizati sunt figuraliter tm̄. i. signū baptismatis receperūt. Nubes quippe figurauit grām spūs sancti, mare vero significauit baptismū, ⌊& oēs eandē⌋ specie ⌊escā spūalē,⌋ videlicet māna, ⌊māducauerūt.⌋ Hoc em̄ pane vsi sunt annis q̄draginta. Quāuis vero manna fuerat esca corporea corporalr̄ alēs, nunc tn̄ vocat̄ esca spūalis. Primo, qm̄ supnaturali potētia generabat̄, videlicet diuina virtute, ministerio angeloꝝ, in aere. Propter q̄d dicit̄ panis angeloꝝ, & panis cœli, vtpote cœli aerei. Secūdo, qm̄ erat figura sacramēti altaris, q̄d spūaliter pascit, ⌊& oēs eundē potū spūalem biberūt⌋. i. aquā de petra manantē, q̄ erat eadē specie in ore bibentiū Et dicit̄ potus spūalis, qa diuina virtute profluxit de petra, sicut nunc subdit̄. ⌊Bibebāt autē de spūali⌋ hac aqua. Vel, de spūali petra. i. aquā fluentē de petra, quā Moyses virga percussit, quæ spūalis vocat̄ propter supernaturalē effectū, & qa figurauerat Christū: biberunt ergo de spūali ⌊consequente eos petra⌋. i. satisfaciendo eoꝝ desiderio, aquā copiosam fundēdo. Egressæ em̄ sunt de petra aquæ largissimæ, ita vt biberet populus & iumēta, vt in Num̄. dicit̄. Vel, cōsequente eos petra, qa (vt probabilr̄ dicit̄) filiꝫ Israel tulerunt petrā hāc secū. ¶ Sciendū q̄q́, ꝙ deus bis
Exodi. 14
Ibidē.
Exo. 16
Deu. 8
Johan. 6.
Psalm̄. 77
Sap. 16
Exo. 17
Deu. 8
Psalm̄. 77
Nume. 20

B produxit filiꝫs Israel aquā de petra. Primo, de petra Oreb, vt patet in Exodo. Secundo, de petra ad aquas cōtradictionis, vt in Num̄. habet̄. ⌊Petra aūt erat Chrūs⌋ nō essentialiter, sed figuratiue. i. Christum figurauit. Sicut de imagine alicuius sancti dicimus, ꝙ sit ille vel ille sanctus. Quemadmodum em̄ de petra illa fluxit aqua, qua potati sunt filiꝫ Israel in deserto: ita de latere Chri fluxit sanguis & aqua, qbus potantur corda fidelium in hoc seculo. De Chro q̄q́ emanat aqua sapiæ salutaris, & riui grā multiformis. Quidā exponunt pdicta solū de bonis Iudæis, qui eandē escam spūalem, eundēq́ potū spūalem sumpserūt nobiscū, videlicet corpus & sanguinē Chri: q̄ spūaliter intellexerūt pfigurari in cibo illo & potu, sicq́ spūaliter comederunt, q̄d māducamus & nos: secūdū q̄d dicit Augustinus: Crede & māducasti. Sed huic sensui nō videntur cōsonare sequētia, subdit̄ em̄. ⌊Sed nō in pluribus eoꝝ bn̄placitū est deo⌋. i. multi patrū istorū dno displicuerūt. Nō ergo de bonis dumtaxat fit sermo. ⌊Nam prostrati⌋. i. dira morte occisi ⌊sunt in deserto,⌋ deo vlciscente pctā eoꝝ, vt patet de Chore & Hon, Dathan & Abyron, & decē exploratoribus, multisq́ aliꝫs. ⌊Hæc aūt in figura facta sunt nostri⌋. i. prostratio & reprobatio impioꝝ Iudæoꝝ facta est, ad psignandū qd nos passuri sumus, si deo ingrati fuerimus. Sicut aūt in bonis, multo melius est figuratū q̄ figura, vt regnū cœleste q̄ terra promissionis: sic in malis multo deterius est figuratū q̄ figura, vt gehenna q̄ aliqua tpalis punitio. Si ergo tā grauis fuit punitio Iudæoꝝ figuratiua nostræ punitionis, q̄ acerbissima erit punitio nr̄a, si deū negligimus? Vnde Aplus: Irritā qs faciēs legē Moysi, sine vlla miseratiōe duobus vel tribus testibus morit̄, q̄to magis putatis deteriora mereri supplicia, q filiū dei conculcauerit, & sanguinē testamēti pollutū duxerit, & spiritui grā contumeliā fecerit? Hæc itaq́ in figura nostri facta. i. illata sunt illis, ⌊vt nō simus cōcupiscētes maloꝝ⌋. i. carnales & inordinatas concupiscētias fugia-
Nume. 20
Johan. 19
Johā. 6
Augustin̄
Nume. 16
Deu. 11.
Nume. 16
Heb. 10
EPIST.

C mus, secūdū ꝙ p quendā pcipit sapientē: Post cōcupiscētias tuas non eas, ⌊sicut & illi⌋ ingrati ⌊cōcupierūt⌋ in deserto, dicētes: Quis dabit nobis ad vescendū carnes? Et alibi: Est ne deus in nobis, an nō? De qbus ait Psal. Tentauerunt deum in cordibus suis, vt peterēt escas aīabus suis, ⌊neq́ idololatræ efficiamini, sicut quidā ex ipsis⌋ facti sunt, vitulū aureū adorātes, ⌊queādmodū scriptū est⌋ in Exodo. ⌊Sedit populus⌋. i. pars populi ⌊māducare & bibere⌋. i. ad vescendū corā simulachro ad eius honorem, ⌊& surrexerūt ludere⌋. i. choros ducere, & idolū adorare, dicētes: Isti sunt diꝫ tui Israel. Quoꝝ vtrūq́ puerile & stultū est. ⌊Neq́ fornicemur⌋ corporaliter, ⌊sicut quidā ex ipsis fornicati sunt⌋ cū mulieribus Madianitis, ⌊& ceciderūt⌋. i. occisa sunt ⌊vna die vigintitria millia.⌋ In Num̄. dicit̄, vigintiquatuor millia: sed nūerus minor non excludit maiorē. Occisi sunt aūt fornicatores isti, ab aliꝫs filiꝫs Israel, Moyse præcipiente, & ob hāc culpā iussi sunt principes suspēdi. Phinees q̄q́ pfodit Zābri ducē filioꝝ Simeonis, & Cosbi filiā nobilissimi principis Madianitaꝝ in locis genitalibus: quo facto, cessauit plaga à populo, ⌊neq́ tētemus Christū,⌋ q̄rendo experimētū sapiæ vel potētiæ eius, ⌊sicut quidā eoꝝ tētauerūt⌋ Christū, secūdū eius diuinitatē. Tentādo em̄ deū, tētauerūt quālibet diuinā psonā. Vnde dn̄s dixit ad Moysen: Tētauerūt me iā p decē vices. Porrò psona Chri æterna est, imò Iesus Chrs æternus est, cū sit verus deus: supponit em̄ diuinā psonā. Ad q̄d insinuandū, Iudas ait in sua canonica: Iesus populū saluās de terra Aegypti. Secūdo eos q nō crediderunt pdidit, ⌊& à serpētibus perierunt.⌋ Misit em̄ in eos dn̄s ignitos serpentes, à quibus occisi sunt multi, donec erectus est serpēs æneus, ad cuius aspectū sanabant̄, vt legit̄ in Num̄. ⌊Neq́ murmuraueritis⌋ contra supiores aut proximos vr̄os cū increpāt vos, vel aliqd aduersitatis accidit vobis, ⌊sicut quidā eoꝝ murmurauerūt⌋ cōtra deū & Moysen, queādmodū scriptū est: Vociferās oīs turba
Eccl. 18
Nume. 11.
Exo. 17
Psalm̄. 77
Exo. 32
Ibidē.
Nume. 25
Ibidē.
Nume. 21.
Judæ. b
Nume. 21
Nume 14

fleuit,& murmurati ſunt cõtra Moyſen,dicẽtes:V tinã pereamus,& nõ inducat nos dñs ĩter-
rã hãc. Vñ ſaluator in euãgelio loquẽs Iudæis:Murmuratores(inqt)filij murmuratoꝝ, L&
Matt.20 perierũt⅃.i.in deſerto occiſi ſunt,Lab exterminatore⅃.i.angelo q eos extra fines terræ pro-
Luce.5 miſſionis ꝑcuſſit.Dixit eñ dñs:Oẽs q murmuraſtis cõtra me,nõ intrabitis terrã hãc , ſed in
Nume.14. deſerto iacebũt cadauera vr̃a.Per angelos eñ exercuit deus vltiões ſuas ĩterdũ.De hoc exter-
Exodi.23. minatore angelo dñs ait : Ecce mitto angelũ meũ q p̃cedat te,obſerua eũ, qa nõ dimittet cũ
Exodi.33. peccaueris.LHæc aũt oĩa⅃.ſ.iſta tormẽta,Lin figura⅃ in typica ſignificatiõe, Lcõtingebãt
illis⅃ vc; ad ſignificãdũ,ꝙ talia vel maiora fiẽt nobis,ſi peccauerim⁹ ſicut illi Lſcripta ſunt ãt
ad correctionẽ noſtrã⅃ q̃tenus exẽplo dãnationis illoꝝ territi,emẽdemus vitã noſtrã.Felix
eñ quẽ faciũt aliena dãna peritũ.Propter q̊d ait ſcriptura:Peſtilẽte flagellato, ſtultus ſapiẽ-
Proue.19. tior erit.Itaq; ſcripta ſunt propter nos,Lin q̊s fines ſeculoꝝ⅃.i.vltima tpa mũdanaꝝ gñatio-
nũ,durationũ ſeu viciſſitudinũ,Ldeuenerũt⅃ Peruenit in nos vltima ætas mũdi,de q̃ ait Io-
1.Johan.2 hãnes:Filioli nouiſſima hora ẽ.¶Pręterea aduertẽdũ,ꝙ(iuxta doctrinã diuini ac magni Dio-
Diony. nyſii)ſtatus eccleſiæ medius ẽ inter ſtatũ ſynagogæ & ſtatũ patriæ.Sicut ergo q̃ gerũtur in ec-
cleſia,figura ſunt eoꝝ q̃ agunt in patria:ſic ea q̃ acciderũt in ſynagoga,figura erãt eoꝝ q̃ fiũt
in eccleſia.Imò ſtatus & populus Iudáicus,figura erãt ſtatus & populi Chr̃iani.Idcirco oĩa in
figura cõtingebãt illis.LItaq; q ſe exiſtimat ſtare⅃ in deo ꝑ charitatẽ & opa virtuoſa, Lvide-
at ne cadat⅃.i.ſolicite caueat,ne peccãdo gratiã ꝑdat.Nemo ergo ſecurus ſit,qa in medio la-
queoꝝ verſamur.Dicit aũt ,exiſtimat,qa hõ ignorat an dignus ſit amore,an odio. Propter
Eccles.9. q̊d Iob:Etiã ſi ſimplex(inqt)fuero,hoc ip̃m ignorabit aĩa mea.LTẽtatio vos nõ apprehen-
Job.9 dat⅃.i.in vobis nõ ſit,Lniſi hũana⅃ q̃ eſt de pc̃tis nõ nimis enormibus,nõ diabolica.Tẽtatio
vos nõ apprehẽdat.i.nõ capiat,nõ vincat,nõ ad cõſenſum inducat, iuxta quẽ ſenſum oram⁹
Et ne nos inducas in tẽtationẽ.Niſi hũana.i.leuis & trãſitoria.ſ.inclinãdo ad venialia , ſine q-
Matth.6 bus agi nõ põt hæc fragilis vita.Hoc dicit nõ hortãdo,vel licẽtiã dãdo vt venialiter peccem⁹
1.Johan.1. ſed nõ prohibẽdo qa vitari nõ põt.Nã licet poſſimus vitare ſingula venialia, nõ tñ oĩa pro-
pter fomitis corruptionẽ & nimiã noſtrã fragilitatẽ.Tẽtatiõibus ergo mortiferis viriliter re-
ſiſtamus,q̊d vtiq; deo auxiliãte valemus.Subdit eñ.LFidelis aũt deus⅃eſt Lq nõ patiet vos
tẽtari⅃.i.impugnari à dęmone vel malis hoĩbus,Lſupra id q̊d poteſtis⅃.i.vltra vires. Tunc
eñ nõ peccaremus ſi vinceremur,Lſed faciat cũ tẽtatione etiã prouẽtũ⅃.i.ſpũalẽ profectũ,
dãdo gratiã reſiſtẽdi,Lvt poſſitis ſuſtinere⅃.i.ꝑ patiẽtiam p̃ualere.Tẽtatio ergo paſſiua nõ
eſt in ſe mala vel fugiẽda niſi forte impfectis,cũ ſit virtutis exercitiũ, atq; materia triũphãdi.
1.Timo.2 Nullus eñ coronat,niſi q legitime certauerit.Nã & Iacobus ait:Om̃e gaudiũ exiſtimate frẽs
Jacobi.1 cũ in diuerſas tẽtatiões incideritis.Propter q̊d ait & propheta regius:Proba me dñe, & tẽta
Psalm.25 me.Et Iudith:Qui tẽtatiões nõ ſuſceperũt ĩ timore dñi & in patiẽtia,exterminati ſunt.LPro-
Judith.8. pter q̊d⅃.i.propter rõnes iã memoratas Lchariſſimi mihi fugite⅃ mẽte & corpe,Lab idolo-
Esa.1. rũ cultura⅃ q̃ ad diabolicã ꝑtinet tẽtationẽ.LVt prudẽtibus⅃.i.rõnẽ actuũ hũanoꝝ ſciẽti-
Ezech.6 bus,Loq̊r⅃¶Poſt hæc ponit rõnẽ fugiẽdi idololatriã,vc; qm̃ corpus & ſanguinẽ Chr̃i acci-
pimus.LVoſipſi iudicate⅃.i.veꝝ eẽ diſcernite,diligẽter pẽſando,Lq̊d dico⅃ videlicet.LCa-
Matt.26 lix bñdictiõis⅃.i.cõtẽtũ in calice,vtpote ſanguis Chriſti, ꝑ quẽ ſanguinẽ bñdicimur.i.dona
Marc.14 gratiaꝝ cõſeqmur,Lcui⅃ calici ſeu ſanguini,Lbñdicimus⅃.i.quẽ cõſecramus,cũ ꝑ prolatio-
Lucæ.22 nẽ ſacroꝝ verboꝝ à nobis cõuertit vinũ in ſanguinẽ Chr̃i,Lnõne cõicatio ſanguinis Chriſti
eſt?⅃.i.nõne veraciter eſt ſanguis Chr̃i nobis cõicatus ſeu datus,faciẽſq; nos cõmunionẽ ha-
bere cũ Chr̃o,incorporãdo nos ei,& faciẽdo nos participes meriti ſuæ effuſionis?LEt panis
quẽ frãgimus⅃.i.corpus Chr̃i cõſecratũ ex pane,quẽ panẽ conſecratũ,cuius dimẽſiones ſeu
ſpecies frãgimus,porrigẽdo eũ fidelibus,Lnõne participatio corpis Chr̃i eſt?⅃.i.nõne vtiq;
eſt corpus Chr̃i vere acceptũ à nobis,faciẽs nos vnũ cũ Chr̃o?q ait:Qui mãducat meã carnẽ
& bibit meũ ſangainẽ,in me manet,& ego in eo . LQuoniã vnus panis⅃ ꝑ proprietatẽ, L&
Johan.6 vnũ corpus⅃ myſticum vnitate fidei,ſpei & charitatis:cuius corpis caput eſt Chr̃us,Lmulti
ſumus⅃ videlicet Loẽs q de vno pane,& de vno calice participamus⅃.i.de ſingulari & vero
Ephe.1 corpe & ſanguine Chr̃i reficimur,& ſacramẽtũ tãtum digne recipimus.Oẽs eñ mutamur in
Chriſtũ,& per charitatẽ trãſformamur in ipſum.Dicimur aũt ſecũdum typicã rationẽ vnus
1.Johã.4. panis,vnũq; corpus.Qm̃ ſicut panis ex multis granis,& vnũ corpus ex multis mẽbris cõpo-
nitur:ita eccleſia ex multis ꝑſonis fideliũ,charitate vniente,efficit.Quod aũt fideles ꝑ ſacram
communionem participes ſint corpis & ſanguinis Chr̃i,oſtẽdit aplus ꝑ id q̊d fiebat in lege.
Heb.13 LVidete Iſrael ſecũdũ carnẽ⅃.i.carnalẽ ppl̃m Iudæoꝝ cõſiderate pro tpe veteris teſt.LNõ-
ne qui edũt hoſtias⅃.i.ſacerdotes & Leuitæ ſacrificia tẽpli mãducãtes, Lꝑticipes ſunt alta-
Numer.5 ris?⅃.i.eoꝝ q̃ in altari offerũtur?Sunt vtiq;.Ita q ſacramẽtũ euchariſtiæ ſumũt, Chr̃i parti-
Johan.6 cipes efficiũtur.LQuid ergo?dico⅃.i.cũ idoloꝝ culturã,& eſum ſacrificioꝝ,q̃ idolis offerũ-
1.Petri 4. tur,prohibeo:qd dicere videor?An hoc Lq̊d idolis ĩmolatũ ſit aliqd, aut ꝙ idolũ ſit aliqd?⅃
1.Cor.8. Quaſi dicat:Hoc nõ dico.Dixi eñ ſupra,ꝙ idolũ nihil ſit.Nũc tñ prohibẽdo culturã idoloꝝ
videor

A videor dicere, φ idolũ aliquid sit, quod tñ nõ dico. Queadmodũ ergo nihil est, quantũ ad id qd esse putat, vt dictũ est plenius: sic ei nihil offert secundũ veritatẽ. Qm idolum nõ est id, cui idololatræ sacrificare intendũt. Intendũt em̃ sacrificare rei viuẽti, vel imagini rei diuinæ ac viuæ. 2. Cor. 8
Idolũ aũt nõ est animatũ, nec imago rei diuinæ, sed miseræ, vel saltẽ rei nõ colendæ. Ideo subditur. ⌊Sed q̃ immolãt gẽtes⌋ idololatræ, ⌊dæmonijs immolãt,⌋ qui morant atq; respondẽt in idolis, qbus & placet immolatio talis, ⌊& nõ deo⌋ vero, nec dijs propter excellentiã grãe dictis. Vnde & scriptũ est: Oẽs dij gentiũ dæmonia. ⌊Nolo aũt vos socios fieri dæmoniorũ⌋.i. Psalm. 95
nolo vt idolis sacrificãdo, vel idolothyta manducãdo in veneratiõe idolorũ, vel cum scandalo Apoc. 2
fratrũ infirmorũ, cõmunionẽ cũ dæmonibus habeatis. Secũdũ Augustinũ, ad hoc genus impiæ Augustinũ
societatis pertinẽt cõsultationes & pacta q̃dã significationũ cũ dæmonibus fœderata, vt molimina artiũ magicarũ, aruspicũ & augurũ atq; ligaturæ & remedia q̃ fiunt in p̃cantationibus in qbusdã notis, vel rebus suspendẽdis vel illigãdis. ⌊Nõ potestis calicẽ dñi bibere⌋.i. sanguinem Chr̃i digne accipere, ⌊& calicem dæmoniorũ⌋.i. libamina idolis immolata, secũdũ modũ expressum. ⌊Nõ potestis mẽsæ dñi participes eẽ⌋.i. corpus dñi salubriter sumere, ⌊& mẽsæ dæ 2. Cor. 6
moniorũ,⌋ escas idolis immolatas indiscrete edẽdo. Tantũ est dicere, Nõ potestis deo vniri & Leui. 17
dæmoni. Quæ em̃ cõuentio luci ad tenebras? ¶ Deinde Ap̃lus in persona Corinthiorũ loquẽs, 2. Cor. 6
vel se eis cõnumerãs (quõ Esdras & Daniel annumerãt se iniustis Iudæis, cũ orant pro illis) subiunxit. ⌊An æmulamur dñm⌋.i. hoc sequit, φ deũ ad iracũdiam prouocamus, & eius gloriæ in 1. Esdre 9
uidemus: dũ ad eius iniuriã idolothyta edimus, cũ scandalo infirmorũ, vel in reuerẽtia idolorũ. Dan. 9
B Et mirũ, φ hoc agere audeamus. Quia, ⌊nunqd fortiores illo sumus?⌋ vt possimus ei resistere vel nocere? Vel loquit Ap̃lus in propria & aliorũ p̃dicatorũ p̃sona, vt sit sensus, An æmulamur Iob. 38
dñm.i. nunqd excessiue & inordinate pro deo afficimur, & eius honorẽ defendimus, prohibẽdo idololatriã quasi deo nociuã atq; pœnalẽ? Quidã em̃ hñt zelũ dei, sed nõ secundũ sciam. Et Ro. 10
probat qd nõ, qa nõ sumus fortiores deo, cũ ipse oĩpotens sit, potẽs suam vlcisci iniuriã. Idcirco Gen. 17
nõ oportet nos inordinate zelari pro eo, sed ordinato affectu hæc dicimus. ⌊Oĩa mihi licẽt⌋.i. oẽs cibi esui apti licite à me comedi pñt, q̃tũ est ex parte ciborũ & euãgelicæ legis, q̃ cibos nõ discernit nec reprobat, ⌊sed nõ oĩa⌋ cibaria ⌊expediũt⌋ saluti aĩæ meæ. Malũ em̃ est homini Roma. 14
qui p offendiculũ comedit. ⌊Oĩa mihi licẽt⌋ secũdũ sensum p̃tactũ, ⌊sed nõ oĩa ædificãt⌋ proximos. Manducatio nãq; idolothytorũ scãdalizat infirmos. ⌊Nemo qd suũ est q̃rat⌋.i. priuatũ bonũ & propriũ cõmodũ tantũ, ⌊sed qd alterius⌋.i. bonum cõe, seu bonũ diuinũ final̃r. Ordinatio tñ charitatis requirit, vt vnusq̃sq; sibijpsi primo prouideat in necessarijs, propriãq; in primis operet salutẽ. Qui em̃ sibi nequã est, cui bonus erit? ⌊Omne qd in macello venit⌋.i. ve Luc. 10
nundat, ⌊mãducate⌋ si placet, & speciale nihil impediat. s. votũ vel professio, ⌊nihil interrogãtes⌋ de esca illa venali quõ sit adducta, vel q̃ fine vendat. Et hoc ⌊propter consciam⌋ infirmi Eccle. 14
astãtis, ne oriat ei occasio scandali, si viderit te manducare, qd pro idololatria exercẽda venale proponit. ⌊Dñi em̃ est terra & plenitudo eius⌋.i. oĩa ista q̃ versant in terra, dei sunt tanq̃ creatoris, ideo mũda sunt & comedi pñt, si apta sint cõplexioni hũanæ. ⌊Si qs vocat vos infidelium Psal. 23
ad cœnã⌋ seu prandiũ, ⌊& vultis ire, omne⌋ alimentũ ⌊qd vobis apponit⌋ ab infideli hospite Act. 10
⌊mãducate,⌋ si nõ sponte obligastis vos ad aliquam abstinẽtiã specialẽ propter dei amorẽ, ⌊nihil interrogãtes⌋ de q̃litate cibi, an sit idolis immolatus, an nõ, ⌊propter conscĩam⌋ infirmorũ
C p̃seruandã à scãdalo. ⌊Si qs aũt dixerit, hoc immolatũ est idolis, nolite mãducare, propter illũ Ro. 14
q indicauit⌋ hoc esse idolothytũ, ne arbitret te illud mãducare sub idoli veneratione. Et si infidelis est, glorieẽ in sua superstitione, & cõfirmet in suo errore, vidẽs te libenter accipere sacrificia idolorũ, ⌊& propter cõsciam⌋ custodiendã à vitio. ⌊Consciam aũt dico nõ tuam⌋ ò frater docte, q scis oĩa mũda esse & licita, ⌊sed alterius⌋ puta infirmi, ne scãdalizet. Cauẽdus est itaq; esus idolothyti ad vitandũ malũ infirmi. Cuius rõ subdit. ⌊Vt quid em̃ libertas mea⌋.i. comestio seu p̃tãs mea libera, q̃tũ ad vsum ciborũ ⌊iudicat⌋.i. rep̃hendit & pœna digna efficit ⌊ab aliena conscia?⌋.i. à cõscia infirmi, q scãdalizat in mea libertate: & ita cũ pc̃õ facio, qd aliàs sine pc̃õ licite facerẽ. Ne ergo dãnabilis fiã, vitãdũ est idolothytũ corã infirmo in fide. ⌊Si ego cũ grã⌋.i. grãs referẽs deo, ⌊percipio⌋.i. cibũ recipio, ⌊qd blasphemor?⌋.i. cur sic ago vt ab infirmis ac imperitis dicar idololatriã colere mãducãdo idolothyta, ⌊pro eo φ grãs ago?⌋.i. 1. Timo. 4
cũ ego nõ comedã illud in idolorũ honorẽ, sed cũ grãrũ actione. Ne ergo ita blasphemer, non Col. 3
debeo idolothytis vesci corã imperitis. ¶ Ex his infert Ap̃lus saluberrimũ documẽtũ. ⌊Siue ergo mãducatis, siue bibitis, vel aliud qd facitis⌋ in exercitatiõe corporali aut sp̃uali ⌊oĩa ĩ gloriã dei facite⌋.i. ad dei honorẽ final̃r ordinate, eiusq; laudẽ & glorificationẽ semp intendite, actu vel habitu, videlicet vt possitis eius veneratiõi, dilectioni & contẽplationi insistere. Oĩa quippe Pro. 16
propter seip̃m operatus est dñs, & glorificãtes se glorificat. Vnde sicut oĩa bona fontal̃r ab eo Pro. 8
profluxerunt: ita ad eius honorẽ, laudẽ & gloriã sunt referẽda. Propter qd ait propheta: Non 1. Regũ. 2
nobis dñe nõ nobis, sed nomini tuo da gloriã. Hoc ergo est documentum q̃tũ ad deũ. Quod q Psalm. 113
implet, in omni actu, imò & dormiendo meret, saltẽ propter p̃cedentẽ sp̃ũalem intentionem.

Dormit em̄ vt vigilare valeat in diuinis. ⌊Deinde ponitur documētū quantū ad proximos. ⌊Sine offensione estote Iudæis⌋ in Iudaismo manētibus, ⌊& gētibus⌋ vt sic alliciātur ad fidē, nec detur eis occasio blasphemādi, ⌊& ecclesiæ dei⌋ maxime q̄tū ad pusillos, vt neminem offendatis, dūmodo licite fieri possit, ⌊sicut & ego p om̄ia⌋.i. in cūctis factis & verbis meis, ⌊oībus placeo⌋ Huic videt̃ cōtrariū q̄d alibi dicit ap̄lus: Si hoībus placerē, Chr̄i seruus non essem. Cui cōsonat & illud in psal. Deus dissipauit ossa eoꝝ, q hominibus placēt, confusi sunt, qm̄ deus spreuit eos. Et respondēdū, ꝙ istæ authoritates loquūtur de hominibus, quantū ad cōmunē & solitā imperfectionē eoꝝ, secūdū quam sensus & cogitatio cordis humani proni sunt in malū. Iuxta quē modū dictū est ante: Cū vnus dicit, ego quidē sum Pauli: alius, ego autē Apollo, nōne hoīes estis? Nūc vero loqtur ap̄lus de hoībus secūdū verā & plenā perfectionē ipsoꝝ, inquātū sunt rationales, rationis iudiciū assequētes, vt sit sensus: Oībus placeo.i. cūctis hominibus rationabiliter agētibus, qui rectæ rationis sequūtur cēsurā. ¶Cur aūt istis placeat, subditur: ⌊Nō quærēs q̄d mihi vtile ē⌋ tantū, vel nō sub ea ratione qua mihi vtile ē, ⌊sed q̄d multis⌋ Quærebat em̄ ap̄lus cōuersionē, & spiritualē locupletationē vniuersorum, ⌊vt salui fiant⌋.i. sortiendo vitā æternā, quæ est beatitudo nostra atq; saluatio.

Jacobi.3 Galat.1 Psalm.52 Gene.8 1.Cor.1 Roma.15

¶Expositio capituli XI.s. Imitatores mei estote. Arti.XI.

MOdo hortatus est Ap̄lus Corinthios, vt om̄ia sua ad dei gloriā ordinēt, nulliq; hominū offendiculū præbeāt. Vt ergo hoc agāt, proponit seipsum eis in exēplum. De alijs q̄q; diuersis materijs, documētis, & notabilibus tractat in p̄senti capitulo sicut patebit. Ait em̄. ⌊Imitatores mei estote⌋ credēdo, sperādo, amādo & operādo, ⌊sicut & ego Chr̄i⌋ imitator sum, eius testimonijs credēdo, ei⁹ cōsilijs acquiescēdo, eius p̄ceptis obtēperādo. ⌊Laudo aūt vos fratres⌋ de hoc.s. ⌊ꝙ per oīa⌋.i. pfecte & in omnibus, ⌊mei memores estis⌋ recolēdo verba & opa mea, ⌊& sicut tradidi vobis p̄cepta mea⌋ ita ⌊tenetis⌋.i. impletis ea. Si hoc referat̃ ad pfectiores inter Corinthios, de qbus iā dixit apostolus: Gratias ago deo, qa in oībus diuites facti estis in illo. Et iteꝝ: Si mūdus iudicabit̃ in vobis, &c. tūc intelligēdū est assertiue dictum. Si vero referat̃ ad infirmos & impfectos, de qbus cōsequēter dicetur, intelligēdū erit ironice.i. à sensu cōtrario. Et ita exponit glossator. Corinthij em̄ obliti erāt ap̄licæ authoritatis Pauli, nec eius p̄cepta seu monita seruauerunt, propter contētionē suā ad inuicē. Vnde nūc quasi nouiter proponit eis documēta & iussa, dicēdo. ⌊Volo aūt vos scire, ꝙ om̄i viri caput est Chr̄s⌋.i. principiū influxiuū & effectiuū, ⌊caput aūt⌋.i. principiū, rector, & dn̄s, ⌊mulieris est vir⌋ qa de costa viri fœmina facta est. Cui dicitur: Sub viri potestate eris, & ipse dn̄abitur tui, ⌊caput vero⌋.i. fontale principiū ⌊Christi⌋ est ⌊deus⌋ Vt aūt hæc plenius intelligātur, pēsandū est, ꝙ Chr̄s secūdū vtrāq; naturam caput est omniū electoꝝ, etiā angeloꝝ. Quia vt deus, creator est omniū, & vnus cū patre dator oīs perfectiōis & gratiæ. Quæcūq; em̄ facit pater, hæc & filius similiter facit. Sed vt hō, dicitur caput oīs viri, ad similitudinē capitis naturalis. Primo, rōne suæ pfectionis. Sicut em̄ in capite vigēt oēs sensus, in mēbris vero reliqs nō inuenit̃ nisi tactus: sic in Chr̄o erat plenitudo oīm gratiaꝝ, in alijs vero ē gratia particularis. Propter q̄d dicit Iohānes: Nō ad mēsuram dat deus sp̄m.s. homini Chr̄o. Secundo rōne suæ excellētiæ, quia vt caput eminet mēbris, sic Chr̄s electis. Prælatus est em̄ angelis atq; hoībus. Tertio rōne suæ influētiæ, quēadmodum em̄ caput influit mēbris vitā & motū naturalē, sic Chr̄s influit nobis vitā & motū supnaturalē. Dicit em̄ Iohānes: De plenitudine eius accepimus oēs. Chr̄s aūt vt deus, influit authoritatiue: sed vt hō, influit sicut instrumētū deitati hypostaticæ copulatū in verbo: Quarto, rōne cōnaturalitatis. Sicut em̄ caput cōnaturale ē mēbris, sic Chr̄s hoībus, q̄ꝝ naturā assumpsit. Porrò per hoc ꝙ dicit̃ Chr̄s caput viri, & vir caput mulieris, nō est intelligēdū, ꝙ Chr̄s nō sit caput mulieris (est em̄ vtroq; modo caput mulieris sicut & viri) sed hæc p quādā coaptationē & cōuenientiā intelligēda sunt, qm̄ magis cōuenit vir cū Chr̄o, q̄ mulier. Deus autē pater dicitur caput.i. generatiuum principiū Christi, secundū eius diuinitatē. Sed deus trinitas est caput.i. causa, rector & dominus Christi, secundum assumptam humanitatē. Videtur tamen satis improprie pater dici caput Christi, secūdum eius diuinitatē, cū nō sit pfectior, dignior vel excellētior vnigenito filio suo. ⌊Om̄is vir orans aut prophetās⌋.i. scripturas diuinitus reuelatas alijs referās, ⌊velato⌋.i. cooperto ⌊capite deturpat caput suū⌋.i. incōuenienter se habet circa capitis dispositionē, talesq; actus indecēter exercet. Intelligēdū est de oratione & prophetatiōe publica & solēni, non priuata atq; secreta. Sicut cū aliqs orat in psona ecclesiæ, vel in ecclesia scripturas solēniter recitat, vt legēs euāgeliū siue epistolam. Velamen nāq; est signū subiectionis. Cū ergo vir nō sit sub fœmina, sed immediate sub deo, nō debet capite velato actus exercere p̄dictos. ⌊Om̄is aūt mulier orās⌋ deū ⌊aut prophetās⌋ modo p̄dicto, ⌊nō velato capite, deturpat caput suū⌋.i. inhoneste se habet. Quāuis aūt ap̄lus nō permisit mulierē docere (q̄d hic vocat̃ prophetare) videlicet publice & solenniter coram omni multitudine, nō tamē prohibuit mulieres docere in suis conuentibus. ⌊Vnum est eīn⌋.i. tam indecens

Roma.14 2.Thess.3 1.Corin.1 Ephes.5 Gene.2 Gene.3 Johā.5 Johan.1 Galat.4 Johan.3 Johan.15 Eph.4.5 Johan.1 1.Johan.5 Ibidē. 33.q.5.ca. hec imago 1.Timo.2

A indecẽs eſt mulierem orare aut prophetare capite non velato,⌊ac ſi decaluetur⌋ id ẽ, crines
ei abſcindãtur om̃ino. ⌊Nã ſi non velatur mulier⌋.i. ſi artificiale velamẽ ferre contẽnit ⌊& 33.q.5.ca. mulier.
tondeatur⌋.i. in gyro radatur,& naturale velamẽ abijciat. Quaſi dicat: Alteꝝ fieri eſt neceſ- Actoꝝ. 18.
ſe, videlicet vt ſi non velit velari, decaluetur aut tõdeatur, quoꝝ vtrũq; mulieres abhorrent. 33.q.5.ca. mulier.
Ratio autẽ velatiõis mulieꝝ eſt, quia ſubiectæ ſunt viris,& quia inter Chriſtũ & eas mediant
viri. Veruntamẽ ſanctimoniales tondẽtur, quoniã Chriſto immediate deſpõſantur, atq; à vi
ri ſubiectione eripiũtur. ⌊Si⌋ pro quia ⌊vero turpe eſt mulieri⌋ ſecundũ cõmunẽ legẽ, ⌊tõ-
deri aut decaluari, velet caput ſuũ,⌋ in ſignũ prædictæ ſubiectionis ac mediatiõis. ⌊Vir qui- 33 q.5. ca. hęc imago
dem nõ debet velare caput ſuum⌋ dum orat aut prophetat modo prædicto. Vel ſimpliciter
non debet velare caput ſuum, velamine totũ caput obuoluente. Quo antiquitus vtebãtur a-
liqui viri, quod eſt pene ſimile velamini mulieꝝ. De tali eñ velamine exponit gloſſa hũc lo- 33.q.5.ca. hęc imago
cum, ⌊quoniam imago & gloria eſt dei⌋ Imago dei attẽditur in homine, vel quantũ ad eſſen
tialia, atq; interna hominis. ſ. penes vires naturales, quæ ſunt memoria, intellectus, voluntas,
quibus homo capax eſt dei,& ita vir & mulier ſimili modo dicuntur imago & gloria dei, vel
potius ad imaginẽ dei formati. Perfectio quippe ſpecifica cõſiſtit in indiuiſibili, ſicut & ſpe- C. nec illa 33.q.5
cies numeroꝝ. Secundo attẽditur imago dei in homine quãtum ad accidentalia, vt ſicuti de-
us ponit res in eſſe naturali, ita homo ponit eas in eſſe intelligibili. Et ſicut deus eſt totus in to
B to vniuerſo,& totus in qualibet parte eius, ſic anima hominis eſt tota in toto corpore homi-
nis,& tota in qualibet parte ipſius. Et quãtũ ad hoc, vir potius appellatur, & eſt imago & glo
ria dei, quam mulier. Primo, qm̃ ſicut ex vno deo oĩa profluxerũt, ita ex vno viro nati ſumus
om̃es homines. Item: Quia in viro magis viget ratio quàm in fœmina,& quoniã præeſt mu- Genes. 1.2
lieri. Sic autẽ videtur Apoſtolus nunc loqui de imagine. Itaq; vir imago imitatiua eſt dei, qa
in eo relucet diuina perfectio per modũ cuiuſdã eminẽtiæ. Eſt quoq; gloria dei, hoc eſt, glo-
rioſum plaſma illius,& quia diuinã maieſtatem clarius repreſentat. ⌊Mulier autem gloria eſt
viri⌋ hoc eſt, honorificentia eius, quia de coſta viri formata,& ei ſubiecta eſt. ⌊Non enim ex Gene.2
muliere formatus eſt vir⌋ primus. ſ. Adam ⌊ſed mulier⌋ videlicet Eua ⌊ex viro⌋ formata
eſt. Vnde Adam. Hæc, inquit, vocabitur virago, quia de viro ſumpta eſt. ¶Adhuc autẽ pro-
bat Apoſtolus, quòd mulier ſit gloria viri, quia propter virum producta eſt. ⌊Etem̃ non eſt Gene.1.
creatus vir propter mulierẽ⌋ id eſt, in ſubſidium Euæ. Nam ante eã creatus eſt, ⌊ſed mulier⌋
prima ⌊propter virum⌋ prothoplaſtum, id eſt, in adiutorium Adæ producta eſt. Iuxta il-
lud: Faciamus ei adiutoriũ ſimile ſibi. Sic ergo vir eſt quodammodo finis mulieris & dignior Gene. 2
ea, ita quòd eius perfectio repreſentatur in fœmina, ſicut perfectio dei repreſentatur in viro.
Aduertendũ eſt quoq; ꝙ gloria diſtingui poteſt in gloriã glorificantẽ & glorificatam. Lo-
quendo ergo de gloria glorificãte, deus eſt gloria viri,& etiã mulieris. Iuxta illud: Tu autem Pſal. 3.
domine ſuſceptor meus es, gloria mea,& exaltans caput meũ. Sic quoq; vir dici poteſt gloria
mulieris, potius q̃ ecõtrario. Eſt eñ rector atq; perfectio eius. Propter quod ait Archiapo-
ſtolus in prima ſua canonica: Viri ſimiliter cohabitantes ſecundũ ſcientiã, infirmiori vaſculo 1. Petri.3
muliebri impartientes honorẽ, tanq̃ & cohæredibus gratiæ. ¶Inſuper ponit apoſtolus aliã
rationẽ velationis mulieꝝ. ⌊Ideo⌋. ſ. quia propter virũ creata eſt, ⌊debet mulier velamẽ ha-
bere ſuper caput ſuũ,& propter angelos⌋.i. propter reuerẽtiam angeloꝝ (qui frequẽter no- Pſalm̃.90
C biſcũ ſunt) in quoꝝ cõſpectu velãda eſt mulier ſicut & corã deo, vt profiteatur vbiq; ſui ſub-
iectionẽ. Poſſunt autẽ angeli hoc loco intelligi ſpiritus illi cœleſtes, de quibus dicitur: In con- Pſal. 137.
ſpectu angeloꝝ pſallã tibi. Vel ſacerdotes, q angeli nominanť. Primo, propter ampliorem Malac.2.
ſciẽtiã diuinoꝝ. Secũdo, propter annũtiationẽ mãdatoꝝ cœleſtiũ. Tertio, propter mundi-
tiã caſtitatis. Quarto, propter cuſtodiã dñici gregis. Verior aũt ratio ẽ, quæ ex verbis Dio-
nyſii ſumitur. Infimũ eñ ſuperioris ordinis,& ſupremũ ordinis inferioris, magnã habẽt cõ- Diony.
uenientiã in natura & nomine. Vnde angeli primæ Hierarchiæ à calore amoris nomẽ ſortiti
ſunt, qm̃ Cherubin nũcupãtur, eo ꝙ immediate ſequantur ſpm̃ ſanctũ, qui eſt amor & ignis.
Quoniã ergo angelus, ſtricte loquẽdo, propriũ nomen eſt ſpirituũ infimi chori, ſacerdotes q
ſupremi ſunt in eccleſiaſtica hierarchia, angeli dicti ſunt. Propter q̊d ſcriptũ ẽ: Labia ſacer- Acto. 2
dotis cuſtodiũt ſciẽtiã,& legẽ ex ore eius reqrẽt, qa angelus dñi exercituũ ẽ. Propter hos an- Malac.2.
gelos etiã ideo velãdæ ſunt mulieres, ne ex eaꝝ aſpectu prouocẽtur ad concupiſcẽtiã vitio-
ſam. ¶Ne autẽ ex præinductis qs putet fœminã nõ eſſe viro æqualẽ quãtũ ad gratiæ & glo-
riæ cõſecutionẽ adiecit apoſtolus: ⌊Verũtamẽ neq; vir ſine muliere, neq; mulier ſine viro⌋ C. nec il/ lud.33.q.5
eſſe poteſt in ſucceſſu generationis humanæ, hoc eſt, vterq; ſexus ad generationẽ requiritur
⌊in domino⌋ id eſt, ſecundum generationẽ diuinam, qua deus ex viro & fœmina vniuerſos
producit, qui etiã viꝝ & fœminã in ſtatu innocentiæ copulauit. Vel hoc loco diciť, qm̃ ſexus
vterq; in deo eſt ꝑ gratiã vitæ,& gloriã patriæ. ⌊Nã ſicut mulier de viro⌋ formata eſt. ſ. Eua
de latere Adæ, ⌊ita & vir ꝑ mulierẽ⌋.i. cæteri viri generantur ex mulieribus. ⌊Om̃ia autẽ ex Gene.2
deo⌋ mediate vel immediate prodierunt, quoniam ex ipſo, per ipſum,& in ipſo ſunt omnia. Romañ.11

¶Deinceps probat Apl'us mulierē esse velandã tempore orōnis, per dictamē naturalis rōnis.
⌊Vos ipsi iudicate⌋.i.discernite & pēsate q̊d quæro ⌊decet mulierē nō velatã⌋ capite ⌊orare
dñm?⌋ p̄sertim in publico.⌊Nec ipa natura docet vos⌋.i.naturalis rō nō approbat hoc.Vel,
C.ē ordo 33 q.5 natura.i.dispositio,lex,seu proprietas rex nō testat̄ hoc cōdecēs eē. Mulier em̄ naturalr̄ vere
cũda est,& inclinationē naturalē habet ad comã nutriēdã.s.vt naturali velamine operiat̄. Er
Ezech 44 go & artificiale velamē addēdũ est ei.⌊Quod vir q̄dem si comã nutriat,ignominia est illi⌋.i.
Ambrosi9 scandalosum est ei hoc facere.Secundum Ambrosium dicit hoc secundum legē, quæ prohibet
Numeri.6 virum habere comam. Veruntamē Nazarei iubebant̄ esse comati seu comam nutrire,sed hoc
Iudicũ.13. erat propter mysterium.s.ad insinuandum,quod in veteri testamēto omnia erant velata, quæ
in nouo testamento reuelantur,idcirco prohibitio comæ modo non obligat.In aliquibus tamen locis fidelium ignominiosum ē viro comam nutrire,quia per hoc reputarētur effœminati & molles.Apostolus autem loquitur secundum congruētiam p̄sonax, locorum, ac tēpox.
⌊Mulier vero si comã nutriat,gloria ē illi⌋.i.laudabile,⌊qm̄ capilli pro velamine dati sunt ei⌋
Mulieres em̄ naturaliter humidæ & dispositæ sunt,ad capitis comã magis q̄ viri.Idcirco natu-
C.ē ordo, 33.q.5 ra dedit eis capillos,pro naturali velamine,maximè quoniã naturalr̄ competit mulieri esse pu-
2.Timo.2 doratam,& viro subiectam. ⌊Si quis videt̄ contētiosus esse⌋ contradicēdo nostræ doctrinæ,
De cō.dis. ⌊Nos talem cōsuetudinē nō habemus⌋ videlicet, vt simus contentiosi. Vnde alibi dicit Apo-
2. c. nullus stolus:Noli verbis contendere.⌊Neq; ecclesia dei⌋ habet hanc consuetudinem contēdendi.
Vel sic:Nos talem cōsuetudinē nō habemus,hoc est,ego & cæteri Apostoli, atq; fideles ex Iu-
daismo cõuersi,nō habemus cōsuetudinē talē in orãdo vel prophetãdo, qualē iste contētiosus
De cō.dis. 1.c nullus introducere nitit̄.s.vt oremus aut prophetemus publice atq; soleniter capite cooperto, vel q̄
mulier non velet̄,neq; ecclesia dei ex Gētibus cōgregata, & à nobis cõuersa habet cōsuetudi-
Augustiñ. nē talē,idcirco ista responsio sufficere debet contētioso. Vt em̄ Augustinus affirmat, in his in
Distin.1.c. cōsuetudo quibus sacra scriptura nil certũ diffinit,cōsuetudo populi dei,& instituta maiox,pro lege habē
da sunt.⌊Hoc aũt p̄cipio,⌋ obseruari quod dixit de velatiōe capitis,vel q̊d dicã de celebratiōe
dñicæ cœnæ.In quox vtroq; peccauerũt Corinthij,ideo cōtra cōtētiosos vtit̄ Apl'us aplicę au-
thoritatis p̄cepto,⌊nō laudãs⌋ imò vituperãs vos ⌊q̄a nō in melius,sed in deterius cõuenitis⌋
quia ad ecclesiã causa cōionis cõuenitis nō ordinate,vt decet,sed infructuose & vitiose. Quod
patet:⌊Primũ quidē cõueniētibus vobis in ecclesiã⌋ dei ⌊audeo scissuras esse⌋.i.dissentiones
inter vos pro spũalibus donis.Per hoc insinuatur,quod primũ vitium Corinthiox,tp̄e cõuen-
Col.3 tionis eox in ecclesiam,erat dissensio,ex qua multa vitia nascebantnr.Hæc autē congregatio fi-
Ehpes.4 delium corporalis in domo dei,nil prodest sine vnione spũali. Qua oĩm voluntates p̄ charita-
tem nectunt̄,ita,vt eadē velint & eadē nolint.⌊Et ex parte⌋.i.partim ⌊credo⌋ sic esse. Non
Matt.18 em̄ credo in omnibus vobis regnare hæc vitia,sed in aliquibus vestrum. Nec mirum quod sic
credo:⌊Nam oportet hæreses esse⌋ non necessitate absoluta,sed conditionali.Iuxta quē mo-
dum ait Saluator:Necesse est,vt veniant scandala. Vel oportet,id est,vtile est, non directe &
per se,sed accidenter,quoniã deus ex malo elicit multa bona. ¶Vnde iã subditur,cur opor-
teat vel expediat hæreses esse,videlicet,⌊vt qui probati sunt⌋ id est, eruditi, ac stabiles in fide,
seu approbati à deo,⌊manifesti fiant in vobis⌋.i.agnoscãt̄ vere fideles,dũ nō cedunt errori-
bus,sed incōcussa mēte p̄seuerãt in fide, sic q̊d discernant̄ ab alijs. ¶Prętерea, multiplex vtili-
tas prouenit ecclesiæ occasiōe hæreticox,vc; diligētissima scripturax elucidatio,patiētiæ ex-
ercitatio,p̄fectox coronatio.Multa em̄ ad fidē spectãtia dũ ab hæreticis impugnabant̄,consi-
44.di.q̄ñ.2 derata sunt subtilius,intellecta p̄spicacius,p̄dicata instãtius.Fides quoq; diuersis ac nouis mira-
de cōs dis.2 culis est firmata. ¶Deinde Apl'us increpat Corinthios de inordinata sumptiōe eucharistiæ
c liq̄do,44 quam quidem eox sumpserunt inter prandia,quidam post prandium,arguentes ex hoc quod
disti.c.q̄ñ.2
EPIST. Christus manducantibus discipulis,benedixit panem,eum'q; tradidit illis, iam celebrato vete-
De cōs.di. ri pascha.⌊Conuenientibus ergo vobis in vnum⌋ in ecclesiam causa communionis,⌊iam nō
2.c.liquido est⌋.i.non contingit ⌊dominicam cœnam manducare⌋ id est,euchariſtiam sumere, quæ in
cœna nouissima fuerat instituta.Hoc dicit Apostolus,primo,quia non solum conuenerũt cau-
sa communicandi,seu etiam epulandi. Secundo,quia non licuit eis tali modo communicare,
C.liquido de cōs.dis.3 quoniam sacramentum istud à ieiunis dũtaxat sumendum est,exceptis infirmis.Ideo subditur:
⌊Vnusquisq; em̄⌋ vestrum scissuras habentium ⌊suam cœnam⌋ id est,propria cibaria,⌊prę-
sumit⌋.i.parat & secum fert ad ecclesiã ⌊ad manducandum⌋ in ecclesia ante sumptionē sacra-
mēti.⌊Et alius quidē⌋ ex vobis ⌊esurit⌋.s.pauper qui sibi proprios cibos parare non potuit,
cui etiã nihil affertis de vestris cibarijs,⌊alius autē ebrius est⌋.s.diues qui sibi delicata parauit.
Et q̄a hæc epulatio derogauit honori ecclesiæ,quæ consecrata est deo ad cultum diuinũ,nō ad
epulandũ.Idcirco increpat eos Apl'us de hoc q̊d in ecclesia materiali sine necessitate vescebant̄
⌊Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?⌋ Quasi dicat, imò habetis
Matt.21 domos in quibus talia fieri decet potius quàm in templo,quod est domus orōnis. ⌊Aut eccle-
Lucæ.19 siam dei contemnitis?⌋ Hoc est, inhonoratis, faciendo in templo quod fieri debet in domo.
Vel ec-

A Vel ecclesiam dei, id est, cõgregationem pauperum fidelium contẽnitis? Vnde subiungitur:
« ⌊& cõfunditis eos q̃ nõ habẽt?⌋ cibaria pretiosa, vel sufficiẽtia. s. pauperes. ⌊Quid dicã vo-
« bis?⌋ qui tam multũ erratis, vt vix inueniam quid vobis dici primũ oporteat? ⌊Laudo vos⌋ Johan 10.
« in quibusdã bonis quæ agitis, & q̃m fidẽ tenetis. ⌊In hoc⌋ quod sic facitis in ecclesia, ⌊nõ lau EPIST.
« do⌋ vos. Ego em̃ accepi à dño⌋ .i. ex diuina reuelatione didici, ⌊q̃d tradidi vobis⌋ .i. q̃d do-
cui vos de fidei institutiõe, & cultu, seu modo sumptiõis huius sacramẽti, quod etiã nũc resu- De cõ. di.
« mo, & recito vobis, ⌊q̃m dñs noster Iesus Chrũs in qua nocte tradebatur⌋ .i. vespere noctis 2. ca. liquido
« qua traditus est, captus, ligatus & multiformiter cruciatus, ⌊accepit panẽ⌋ triticeum & azi- Matt. 26
« mum (quo tũc vtebãtur Iudæi in esu agni paschalis) ⌊& gratias agẽs⌋ deo patri ⌊fregit⌋ pa Marc. 14
« nem iam consecratum, hoc est, species vel dimẽsiones panis, nõ corpus cõsecratũ, ⌊& dixit⌋ Luc. 22
« discipulis: ⌊Accipite & mãducate⌋ quod trado ⌊hoc est corpus meum⌋ Hæc verba proferẽ Johan. 6.
do consecrauit saluator corpus suum. Sed an semel an bis protulit verba hæc, & quãdo pro- Matt. 29
tulerit verba, quid etiã demonstret pronomẽ hoc, & alia penè innumera circa hunc locũ, pos-
« sunt inquiri: quæ, quia super quartum sentẽtiarum copiose habẽtur, omitto, ⌊quod pro vo-
« bis tradetur⌋ .i. pro vestra redẽptione morti exponetur, à patre, à meipso, à Iuda, à Iudæis, di
« uersimode tamẽ, vt dictũ est. ⌊Hoc facite⌋ .i. cõsecrationẽ huius sacramẽti cõtinuate. Quod
« pertinet ad sacerdotes dũtaxat. Vel, hoc facite. i. corpus meũ accipite atq; comedite, ⌊in meã
« cõmemorationẽ⌋ .i. ad memoriam actualẽ eximiæ dilectionis, ac acerbissimæ passionis meæ
B imò & omniũ beneficiorũ meorũ. Quod pertinet ad oẽs fideles. Hoc prædixisse videtur Psal
mista cum ait, Memoriã fecit mirabiliũ suorũ misericors & miserator dominus, escam dedit Psalm. 110
« timẽtibus se. ⌊Similiter⌋ sicut de acceptione panis iam dictũ est, ⌊& calicẽ⌋ cũ vino quod
« erat in calice. Christus accepit, & sanguinem suũ consecrauit, ⌊postquam cœnauit⌋ hoc est, Matt. 26
« agno paschali comesto, ⌊dicẽs: Hic calix⌋ id est, cõtentũ in calice isto, videlicet sanguis me- Marc. 14
« us, qui verbis consecrationis prolatis continetur in calice, ⌊nouum testamentum est⌋ .i. no- Luc. 22
uæ promissionis stabilimentum. In veteri em̃ testamẽto promittebantur bona tẽporalia &
carnalia. In nouo autem cœlestia & æterna. Vel, nouum testamentum, id est, nouæ ac euan- Johan. 6.
« gelicæ doctrinæ seu noui testamẽti cõfirmatiuus, ⌊in meo sanguine⌋ .i. virtute & pretio ef-
fusionis sanguinis mei. Per effusionẽ em̃ sanguinis Christi, præparata sunt nobis bona cœle-
stia & horum bonorũ promissio stabilitur in fide & merito sanguinis Christi. Ipsum quoque
nouum testamẽtum in sanguine Christi ratificatur. Iuxta illud ad Hebræos: Testamẽtum in Heb. 9
« mortuis confirmatum est, ⌊hoc facite⌋ id ẽ, calicẽ istum accipite, & potate, ⌊quotiescũq; su
« mitis⌋ eum ⌊in meã commemorationẽ⌋ sicut dictũ fuit de corpore. Sciendũ vero, quod li-
cet corpus & sanguis Christi dicãtur pluraliter sacramẽta, sicut cum orat ecclesia. Purificent
nos domine sacramenta quæ sumpsimus. s. propter materialẽ diuersitatẽ specierũ, sub quibus
continẽtur, formaliter tamẽ sunt vnũ sacramentũ, loquẽdo de vnitate perfecta & integrali.
Nam ad eundẽ finẽ & actũ cõpletum ordinãtur, videlicet ad spiritualẽ animæ refectionẽ, in
qua requiritur spiritualis cibus, spiritualisq; potus. Et quia hoc sacramẽtũ cibus est animæ, ci- De cõ. di.
bum vero oportet essentialiter copulari cibãdo, idcirco Christus in sacramento essentialiter 2. in sacro.
cõtinetur. Sub speciebus autẽ panis est corpus Christi directe, videlicet vt cõuersionis. San- C. de scri-
guis vero anima & deitas sunt ibi ex cõcomitãtia naturali, eo q̃ nõ sint separata ab inuicẽ. Si ptura. de c.
mili modo sub specie vini est sanguis directe, corpus autẽ anima & diuinitas cõcomitanter. dist. 2. c. ite
« ¶Deinceps Apostolus quasi exponens verba Christi immediate prædicta, subiecit: ⌊Quo- rañ, de cõ.
« tiescũq; em̃ mãducabitis panẽ hunc⌋ hoc est, corpus Christi, quod dicitur panis p̃ proprie- dist. 2
C tatẽ, quoniã alit. Vnde ait saluator: Ego sum panis viuus. Item, quia sub accidẽtalibus formis Johan. 5
« panis cõtinetur, ⌊& calicẽ⌋ .i. contẽtum in calice sanguinẽ Christi, ⌊bibetis, mortẽ dñi⌋ .i.
« Christi passionem, ⌊annuntiabitis⌋ prædicando, cõmemorando vel repræsentando, ⌊do- De c. ð. 2. c
« nec veniat⌋ iudicare viuos & mortuos, & seculum per ignem in die nouissimo. Constat er- iteraŭ. de c.
« go, quòd vsq; ad finẽ mũdi durabit celebratio huius sacramẽti. ⌊Itaq; quicũq;⌋ celebrãs, vel di. 2 ca. ite
« à sacerdote accipiens, ⌊manducauerit hunc panem⌋ supersubstantialem, salutarem, cœle- ratur.
« stem atq; viuificum, ⌊vel biberit calicem⌋ .i. sanguinem domini saluatoris, ⌊indigne⌋ id est De c. di. 2.
non in statu salutis & gratiæ, nõ reuerẽter & deuotè, non secũdum institutionem Christi, & ca et sctã.
ordinationẽ eccclesiæ. Requiritur em̃ in sumptione & celebratione huius superbeatissimi sa Matt. 26
cramẽti actualis deuotio, saltem pro aliqua parte temporis, quoniam Christus præcepit hæc C. reuera
fieri in commemotationẽ, id est, in actualem memoriam suæ passionis & charitatis. Nec du- de c. dist. 2.
bium, quin loquatur de memoria procedẽte ex charitate, quæ vtiq; memoria non est sine a- C. si nõ sũt
« ctuali deuotione, ⌊reus erit corporis & sanguinis domini⌋ .i. sic cõfundetur, dãnabitur, & pu de con di. 2
nietur, ac si Christũ occidisset, eiusq; sanguinem effudisset. Non tamen intelligẽdum est se- C. q̃z corpus. de cõ.
cundũ omnimodã æqualitatẽ, sed secundũ magnã similitudinẽ. ¶Præterea aduertendũ q̃ di dist. 2
gnitas sumẽdi hoc sacramẽtũ attẽdi potest dupliciter. Vno modo ex parte sumẽtis, & sic po C. si non sunt. de cõ.
test homo digne accedere, quãdo videlicet nõ est sibi conscius de peccato mortali, ita vt de dist. 2

præte

præteritis doleat, nec peccare mortaliter proponat, imò omẽ mortale firmiter vitare intẽdit, faciẽs quod in se est, & cum actuali deuotiõe mẽtem suam disponẽs. Secũdo, ex parte sumpti, videlicet sacramẽti quod sumit, cuius tãta est dignitas propter vnitam diuinitatem, vt nullus viator tantæ valeat esse perfectiõis, vt dignus sit ipm accipere. Quatuor autẽ cõsideranda sunt in omi sacrificio, & maximẽ in celebratiõe sacramẽti altaris. Videlicet qs offert, vt homo, propriam imperfectionẽ perpẽdat, cõfiteat, & corrigat. Cui offert, vt. s. diuinæ maiestatis dignitas cõsideret, & ita cum omi reuerẽtia accedat. Quid offert, vt qualitas sacrificij ritè pensetur. Huius autẽ sacrificij tãta est dignitas, vt nõ solum hominum, sed etiam angelorum lingua enarrando deficiat. Et propter quid offertur. Si hæc diligẽter pensent, inæstimabilis erit fructus sacrosanctæ communionis, imò experimẽtalis, & omi admiratiõe dignissimus. ⌊Probet autẽ seipm homo⌋ hoc est, interiora sua studiose scrutet, discutiat, purget, disponat, ⌊& sic de pane illo edat⌋. i. taliter examinatus & præparatus corpus Christi mãducet, ⌊& de calice⌋ sanguinẽ ⌊bibat⌋ In primitiua nãq; ecclesia dabat hoc sacramẽtum sub vtraq; specie. Sed postea ordinatum est, ne detur populo sub specie vini, propter periculum effusionis. ⌊Qui em manducat⌋ corpus, ⌊& bibit⌋ sanguinẽ Christi ⌊indigne⌋ secũdum sensum expositum, ⌊iudicium⌋ reprobatiõis. i. meritum æternæ damnatiõs ⌊sibi mãducat & bibit⌋. i. cõicando acquirit, qa mortaliter peccat, ⌊nõ dijudicãs⌋. i. nõ discernẽs ⌊corpus⌋ & sanguinẽ ⌊domini⌋. i. illud accipiẽs intimoratè & irreuerẽter tãquàm alium cibum. Ecce q̃ terribiliter loquit sanctus Apostolus, vt nos ab indigna cõione cohibeat. Christus vero non minus terribilr intonat, vt nos ab abstinẽtia cõionis reuocet, dicẽs: Nisi mãducaueritis carnẽ filij hoĩs, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis. Quid ergo inter has terribiles comminationes eligendum atq; agẽdum ẽ misero pctori? Si em dixerimus, qa pctm nõ habemus, nosipos seducimus, præsertim cum iustus septies cadat in die, nisi vt seipm cum omi humilitate disponat, pro viribus, confitẽdo, satisfaciẽdo, vitam quotidie emendando, Christi beneficia recolendo, & in sola misericordia creatoris integra mente sperãdo? ¶Deniq; quàmuis bonum sit, interim ab hoc sacramẽto abstinere ex timore & reuerẽtia, propter propriam imperfectionem, & periculi grauitatẽ, melius tamẽ est quotidie accedere ex feruẽti amore & amicabili familiaritate atq; fiducia. Actus em charitatis dignior est actu timoris. Optimũ vero est taliter viuere, vt dignus sit homo quotidie sumere, proficiẽdo in vera charitate, & p consequẽs in omni virtute, ac dono spũs sancti. Hoc nãq; est incessabilr cõicare, loquendo de spũali cõione, qua Paulus primus heremita quotidie communicauit, qui tamẽ intra cẽtum circiter annos, hoc sacramẽtum sacramentaliter nunquàm accepit. ⌊Ideo⌋ id ẽ, propter irreuerẽtem sacramẽti sumptionẽ, ⌊sunt inter vos multi infirmi⌋ corporali languore ⌊& imbecilles⌋. i. penè cõsumpti longa inualitudine, ⌊& dormiũt multi⌋. i. corporaliter moriũtur in pœnam huius culpæ. Quemadmodum em in veteri testamẽto grauiter etiã in præsenti puniti sunt, q statim post legislationẽ, legem scriptam trãsgressi sunt, (vt patet de duobus filijs Aaron, & hoĩe colligẽte ligna in die sabbati, adoratoribus quoq; vituli aurei, q omẽs occisi sunt) ita in nouo testamento statim post euangelicæ legislationem & cõfirmationem dire percussi sunt trãsgressores euangelicæ legis, vt patet de Anania & Saphyra, & de excommunicatis quos dæmon in primitiua ecclesia corporaliter affligebat, vt dictum est supra. Simili modo communicãtes indigne in primitiua ecclesia frequẽter mox vltionẽ diuinã perpessi sunt. s. longam lãguoris molestiam, & interdum etiam corporalem interitum. Talia em fiebãt ad legis cõfirmationẽ, & aliorũ terrorẽ. Facit autẽ deus tales vltiones interdũ, vt agnoscat diuina prouidẽtia & iustitia. Interdum vero. vt commẽdet nobis diuina misericordia. ¶Deinceps oñdit, quõ possumus iram atq; iudicium dei euadere. ⌊Quod si nosipos dijudicaremus⌋. i. nostra pctã cõsideraremus, argueremus, & puniremus, dicentes: Tibi soli peccaui. Et illud beati Iob: Vias meas in cõspectu dei arguam, ⌊nõ vtiq; iudicaremur⌋ iudicio reprobationis. (De quo dicit in Iohãne: Qui credit in filium, nõ iudicat). i. nõ damnaremur, quia vt dicit per Prophetam, nõ cõsurgat duplex tribulatio. Loco cuius alia trãslatio habet: Non iudicabit dñs bis id idipsum. Loquit Apostolus in psona totius generis humani, cum ipe nõ esset in isto culpabilis. ¶Deinceps ponit vtilitatem diuinæ correctiõis. ⌊Cum iudicamur autẽ à domino⌋ Hoc est, per nostros excessus temporalibus pœnis addicimur, (sicut nũc dictum est de indigne cõicantibus) ⌊corripimur⌋. i. flagello paternæ correctionis percutimur. Iuxta illud Apocalypsis: Ego quos amo, arguo, & castigo. Et Iob: Beatus homo q corripit à dño, ⌊vt nõ cum hoc mũdo damnemur⌋. i. ne cum mundanis, & vanis hominibus super quos nõ est virga dei, æternalr pereamus. Hoc est quod alibi scriptura loquit: Etiã nõ multo tẽpore sinere pctõribus ex sñia agere, sed statim vltiões adhibere, magni beneficij est indiciũ. ⌊Itaq; frẽs mei⌋ ne præinducta mala vobis cõtingãt ⌊cum cõuenitis⌋ in ecclesiã materialẽ, ⌊ad manducãdum⌋ panẽ cœlestẽ, videlicet corpus dñicum ⌊inuicem expectare.⌋ vt, non inchoetur celebratio diuinorum, nec fideles communicent, nisi cum omnes conuenerint. ⌊Si qs autẽ esurit⌋ nõ potẽs expectare tam diu, ⌊domi mãd[ucet]⌋ cibum corporalem, non in Eccle

Marginalia: FINIS. — Johã. 6 — 1. Johan. 1 — Pro. 24 — Luc. 19 — Leuí. 10 — Numer. 15 — Exo. 32 — Actoꝝ. 5 — 1. Corin. 5 — Psalm. 50 — Job. 13 — Johan 3 — Naum. 1 — Judith. 8 — Hebræ. 12 — Apoc. 3 — Job. 21 — 2. Mac. 6 — De cõs. dis. 2. ca liquido.

A Eccleſia,ſicut hucuſq; feciſtis. Nec tamē poſtmodum communicare præſumat eodem die,
« quoniam à ieiunio dūtaxat ſumēdum eſt ſacramētum. Hæc igitur facite,⌊vt nō in iudiciū⌋ C.ſacra
« damnationis,⌊cōueniatis⌋hoc eſt,ne conueniēdo inordinate incurratis nō fructum ſacræ mēt.de cō.
« communionis,ſed iudicium perpetuæ mortis.⌊Cætera autem⌋quæ modo nō ſcribo,⌊cum diſt.2
venero,diſponam⌋ Ex hoc elicitur,quod quędam obſeruātur in eccleſia ex ordinatiōe apo- Et cā. liq
ſtolorum,quæ ſcripta non ſunt,vt eſt adoratio crucis in die paraſceues. Vnde generalis con- do.de con.
ſuetudo eccleſiæ pro lege ſeruanda eſt. diſt.2 C.conſue tudo.diſt.2

¶Elucidatio capituli.XII.ſ.De ſpiritualibus autem,nolo vos ignorare.

Articulus duodecimus.

CORrectis Corinthiorum erroribus circa ſacramenta,baptiſmi,matrimonij,& eu-
chariſtiæ,nūc inſtruūtur de donis & gratijs ſupnaturalibus ſpiritus ſancti tā gratū
« faciētibus,quàm gratis datis,& ait: ⌊De ſpiritualibus autem⌋.i.diuinis chariſma
« tibus,donis,ſeu gratijs ſpiritus ſancti,⌊nolo vos ignorare⌋.i.ignaros eē,quid ſe-
« cūdū catholicam fidem de illis ſit tenēdum,ò ⌊fratres⌋ Deinde oſtēdit apoſtolus quales iſti
« fuerūt anteq̄ receperūt gratiam dei.⌊Scitis aūt⌋ memoriter tāquàm experti ⌊quoniā⌋.i.ꝙ EPIST.
« ⌊cū gētes eſſetis⌋ hoc eſt,in gētilitate cōuerſantes,gētiliterq́; viuētes eratis, ⌊& ſimulachra
« muta⌋.i.idola inſenſata,de quibus ſcriptū eſt:Os habēt & nō loquētur , ⌊prout ducebami- Pſalm.113.
« ni⌋ ſuggerēte diabolo,vel propria cōſuetudine,⌊euntes⌋.i.aſſidue proficiſcētes.⌊Ideo no
« tū vobis facio⌋ ꝑ pręſentē ſcripturā,⌊q̊d nemo in ſpū dei⌋.i.in ſpiritu ſancto ⌊loquēs⌋ ver
B bo cordis,verbo oris,vel verbo operis. De quo Zacharias propheta:Hæc ſunt,inquit,verba Zachar.8
« quæ facietis,&c.⌊dicit⌋ aliquod horum trium verboꝝ,⌊anathema Ieſu⌋.i. blaſphemiam,
vel quodcūq; mortale peccatū à deo ſeparatiuum cōtra Chriſtū. Hoc dicit Apoſtolus ad in- Heb.1.
nuēdum,ꝙ per gratiā dei vitatur mortale peccatū,& vt ſciamus illū nō operari aut loqui in Apocal.2.
ſpiritu ſancto,videlicet ſecūdum gratiam eius(quod idē eſt dicere) qui Chriſto iniuriam irro
gat. Vnde in prima Iohānis canonica habetur:In hoc cognoſcitur ſpiritus dei. Om̄is ſpiritus 1.Iohā.4.
qui cōfitetur Ieſum Chriſtū in carne veniſſe,ex deo eſt. Et om̄is ſpiritus q̄ ſoluit Ieſum Chri
« ſtum,ex deo nō eſt.⌊Et nemo poteſt dicere,dominus Ieſus⌋.i.Ieſum Chriſtū cū debita at-
« tētione,& cordis affectu exprimere. Vel,eum veraciter dominum ſuū appellare,⌊niſi in ſpi
« ritu ſancto⌋ hoc eſt,ex gratia,gratificāte. Talis em̄ prolatio Ieſu cū ſit confeſſio oris & actio Philip.2.
meritoria,procedit ex charitate & fide formata. Nec obſtat quod ait ſaluator: Nō om̄is q̄ di Matth.7
cit mihi,domine domine,intrabit in regnū cœloꝝ. Talia em̄ atq; ſimilia intelliguntur de di-
ctione informi ac nuda,cui nec charitas nec operatio correſpōdet. Apoſtolus autem vult di-
cere quod nō poſſumus aliquid meritorie cogitare,loqui vel operari , niſi in ſpiritu ſancto ꝑ
gratiam gratificātem. Declarata neceſſitate & efficacia gratiæ, fonte quoq; gratiarum oſtē-
ſo,agit Apoſtolus de gratijs in ſpeciali.¶Deniq; triplex ponitur differētia hominum quan-
tum ad actus & habitus animæ rationalis,vt Thomas in ſecūda ſecūdæ pulchre deducit. Pri
ma eſt,ſecūdum diuerſas gratias gratis datas. Nam alij datur gratia prophetiæ, alij gratia ſa-
nitatum,alij ſermo ſapiētiæ,alij ſermo ſciētiæ,ſicut patebit. Secūda differētia eſt,ſecūdum di Galat.3.
uerſitatem officioꝝ ac ſtatuum. Alij em̄ datū eſt miniſteriū apoſtolatus,alij miniſteriū ſacer-
dotij,&c. Tertia eſt,ſecūdum diuerſitatē vitæ & operationū. Quidam em̄ ſunt cōtemplatiui,
quidam actiui.¶Gratia aūt eſt duplex,videlicet gratum faciēs, & gratis data, quæ differūt in
C hoc,quod per gratiā gratū faciētem cōuertitur rōnalis creatura immediate ad deū cōuerſio-
ne charitatiua. Datur em̄ hæc gr̄a principaliter propter bonū eius cui p̄ſtat. Gratia vero gra
tis data eſt,ꝑ quā vnus cooperat ſaluti alterius. Quæ em̄ à deo ſunt,ordinata ſunt. Ordo autē Roma.13
in hoc cōſiſtit,vt ait Theologus,vt vnus ꝑ aliū reducat ad deū. Idcirco gr̄a gratis data, datur Iacobi.1.
principaliter propter bonū alterius.ſ.propter vtilitatē eccleſiæ. Sed ad hāc vtilitatē tria req- Diony.
tūtur. Primo,quædā facultas exercēdi actū eccleſiæ vtilē,& iſta habet per gratiā gratis da-
tam,vt eſt donum linguarum,gratia miraculoꝝ. Secūdo reqrit authoritas exercēdi actū hu-
iuſmodi,vt apoſtolatus,vel ſacerdotiū. Tertio quoq; exigitur executio opeꝝ. ¶Quantum
« ergo ad primū iſtoꝝ,dicit apoſtolus.⌊Diuiſiones vero gratiaꝝ⌋ gratis dataꝝ(de q̄bus nūc
« agitur).i.ipſæ gratiæ diuiſæ ſunt,cum ſint diuerſæ ac plures,ſicut dicetur.⌊Idē aūt ſpiritus⌋
eſt,ſcilicet ſpiritus ſanctus,qui eſt omniū donorum iſtorum gratuitorum collator. Quātum
« autē ad ſecūdum,ſubiungitur:⌊Et diuiſiones miniſtrationū ſunt⌋.i.officia ſeu miniſteria ec
« cleſiaſticaꝝ ꝑſonaꝝ diſtincta & varia ſunt,⌊idem aūt dn̄s⌋ diſtributor iſtorum. ⌊Et diui-
« ſiones operationum ſunt⌋.i.diuerſæ ſunt exequutiones officioꝝ iā prædictoꝝ, & vnū opus
maius & dignius eſt alio. Quidā per miniſtrationes intelligūt effectus gratiæ gratis datæ q̄-
tum ad alios,prout vnus alteri ſubſeruit. Per operatiōes vero,effectus gratię quo ad ſeipſum
Quāuis etiā tria noīa hic expreſſa,videlicet ſpiritus,dominus,deus, vnicuiq; diuinæ ꝑſonæ
cōueniāt,propriè tn̄ per ſpm̄ accipitur ſpiritus ſanctus,per dominum filius,per deum pater.
« ⌊Idem vero eſt deus qui operatur⌋ mediate vel immeditte,⌊omnia in omnibus⌋ reddēdo Galat.3

ſingula

ſingula ſingulis.i.oīa quæ fiūt in quacūq; re,quicquid eñ eſt cauſa cauſæ,eſt cauſa cauſati, imò
effectus cauſæ ſecūdæ,magis aſſcribēdus eſt cauſæ primæ,q̃ cauſæ ſecūdæ. Nō aūt opatur deus
Gala.3 oīa in oībus,tanq̃ ſit forma & eē internū oīm reꝝ, vt multi putauerūt,ſed ſicut cā efficiēs & fi-
nalis,cuius virtute & deſiderio operať oīs cauſa ſecūda. ¶Deinceps ponit Ap̄lus cauſam fina
lem infuſionis gratuitoꝝ donoꝝ. ⌞Vnicuiq; aūt⌟.i.oñi cui dať, ⌞dať manifeſtatio ſpūs⌟.i.
gr̄a gratis data,qua declarať p̄ntia ſpūs ſancti,nō q̊d talis gr̄a ſemp cōiuncta ſit charitati, ita vt
Iohā.11 deus per eā habitet in hoīe,ſicut in electis habitare ferť per acceptationē ipſoꝝ,imò gr̄a talis ſæ
Numer.22 pe cōferť malignis,vt patet de Iuda proditore & Balaam. Propter q̊d ait Saluator: Multi dicēt
Matth.7 mihi in die illo: Dñe, dñe,nōné in noīe tuo prophetauimus, & in noīe tuo dæmonia eiecimus,
2.Petri.1 & virtutes multas fecimus? &c. Diciť tñ gr̄a iſta manifeſtatio ſpūs,q̄a frequētius ſignū eſt diui-
næ inhabitatiōis,& ſemp oñdit virtutē diuinā præſential'r operantē per dona hm̄oi. Datur er-
Matt.25 go hæc gr̄a ⌞ad vtilitatē⌟,i.profectū eccleſiæ,ſicut oñſum eſt. Datur eñ talentū diuini benefi-
Luc.19 cij vt expendať vtiliter,nō vt abſcōdať ignauiter, ſecundū q̊d ait Saluator: Negotiamini dum
1.Pet.4 venio. Et Petrus quoq; hortať: Vnuſq́ſq; ſicut accepit gr̄ām, in alterutrum illā adminiſtrātes.
¶Deinde enumeranť gr̄æ gratis datæ. ⌞Alij q̄dē dať per ſpm̄⌟.i.à ſpū ſancto, ⌞ſermo ſapiæ⌟
id eſt,ſapīa alijs ſermocinādi, videlicet cognitio diuinoꝝ. ⌞Alij aūt⌟ datur ⌞ſermo ſciæ⌟.i.
ſcīa reꝝ humanaꝝ & creaturaꝝ,per quas declaranť diuina, qm̄ inuiſibilia dei per ea quæ facta
Romañ.1 ſunt,cognoſcunť, ⌞ſecundū eundē ſpm̄⌟.i.ſecūdum beneplacitū eiuſdē ſpūs ſancti,& nō ſecū-
dū vel ,ppter merita nr̄a. Exprimit aūt Ap̄lus hæc duo dona gratuita p̄mittēdo ſermonē pro-
pter duo. Primo,ad inſinuādum q̊d ordinanť ad inſtructionē alioꝝ. Scd̄o ad innuēdum q̊d nō
Luce.21 ſolū habitualis cognitio,ſed etiā vſus ſeu ordinata expreſſio ſit à deo. Vnde dicit ſaluator: Ego
Ecci.41 dabo vobis os & ſapiam,cui nō poterūt reſiſtere oñes aduerſarij veſtri. Et alibi habeť: Sapīa
Ecci.20 abſcōdita,& theſaurus inuiſus,q̃ vtilitas in vtroq;? Sciendū vero,ꝙ iſta ſapīa & ſcīa real'r diffe-
Esaie.11 rūt à ſapīa & ſcīa quæ ſunt de numero ſeptē donoꝝ ſpūs ſancti. Illa eñ haberi nō p̄nt ſine cha-
ritate & gr̄a gratū faciēte: iſta vero, vt dictum eſt, p̄nt eſſe in impijs. ⌞Alteri⌟ datur ⌞fides⌟.i.
conſtātiſſima certitudo de inuiſibilibus,quæ in ſacra ſcriptura præſupponunť. Non ergo ſumi
tur fides hoc loco, prout eſt virtus theologica. ⌞In eodem ſpū⌟.i. virtute ſpūs ſancti. ⌞Alij⌟
datur ⌞gr̄a ſanitatum⌟.i. virtus curādi infirmos ⌞in vno ſpū⌟.i. in ſpū ſancto. Qui in ſeipſo
vnus & ſimplex eſt, q̄uis in donis ſit multiplex. ⌞Alij⌟ datur ⌞operatio virtutū⌟.i.magnoꝝ
Iosue.10 miraculoꝝ,facultatē naturæ oīno excedētium, vt eſt ſtatio ſolis. ⌞Alij prophetia⌟ hoc ē,co-
gnitio futuroꝝ cōtingentiū certa atq; diuinitus inſpirata. ⌞Alij diſcretio ſpirituum⌟ hoc eſt,
diſcreta cognitio ſeu rectū iudiciū de his quæ in animo alioꝝ verſanť, vel ab eis proferuntur,
1.Iohañ.4 vt ſciat homo quo ſpū vnumquodq; dicať. Poteſt quoq; intelligi de diſcretiōe ſpirituū bonoꝝ
inter malignos diſcernēdi, ne fallať quis à Satana, proponēte mala ſub ſpecie boni, vel in ſpe-
cie angeli apparēte. ⌞Alij⌟ danť ⌞genera linguaꝝ⌟.i.diuerſa idiomata, ſeu facultas vtēdi cō
pluribus linguis. ⌞Alij⌟ datur ⌞interpretatio ſermonū⌟.i.expoſitio alienoꝝ idiomatum, vel
difficiliū ſenſuum,aut prophetaliū viſionum. Sāctus Thomas in prima ſecūdæ aſſignat ſufficiē
tiam gr̄aꝝ iſtaꝝ hoc modo: Gratia gratis data ordinať ad hoc, vt vnus coopereť ſaluti alterius.
Ad hāc vero cooperationē tria requirunť. Primū eſt, diuinoꝝ præclara quædā cognitio. Secū-
dum eſt, eorūdem firma probatio, non vtiq; per naturalem rationem, ſed per diuina miracu-
la. Tertiū eſt, eoꝝ apta prolatio. Quātum ad primū tria ſunt neceſſaria. Primo, vt alioꝝ inſtru
ctor prima principia ſacræ ſcripturæ, puta articulos fidei, certiſſimè noſcat. Et quātum ad hoc
poniť fides, quæ iam ſumiť pro certitudine fidei. Secūdum eſt, certa cognitio principaliū con-
cluſionū ex p̄dictis principijs deductaꝝ, & ita eſt ſapīa. Tertiū eſt, declaratio diuinoꝝ & inuiſi
biliū credēdoꝝ per manifeſta exempla, ſicq; poniť ſermo ſcīæ. Confirmatio aūt ſeu probatio
inuiſibiliū fidei, ſit per ea quæ diuinæ virtuti ſunt propria, & hoc dupl'r: Prīo, vt ea fiant quæ di
uinæ poteſtati ſunt propria, vt ſunt diuina prodigia. Quæ ſi p̄tineāt ad corpis ſanitatē, erit gra
tia ſanitatum, ſi vero ordineť ad diuinæ potētiæ manifeſtationē, erit operatio virtutū, ſi vero
ea manifeſtet quæ diuinæ ſciæ propria ſunt, ſic eſt prophetia quātum ad cognitionē cōtingē-
tium, vl' diſcretio ſpirituū, quātum ad cognitionē ſecretoꝝ cordis. Ad cōuenientē vero pro-
lationē, primo requiriť facultas idiomatū, vt poſſit hō loqui hoībus cuiuſcūq; idiomatis, & ſic
eſt donum linguaꝝ. Secundo exigiť intellectualis cognitio dicēdoꝝ, q̊d p̄tinet ad interp̄tatio
nem ſermonum. ⌞Hæc oīa operať⌟.i. cūcta dona p̄dicta efficit in nobis ⌞vnus atq; idē ſpūs⌟
FINIS. ſanctus ⌞diuidēs⌟.i. mēſuraliter diſtribuēs ⌞ſingulis⌟ q̄bus iſta præſtanť, ⌞prout vult⌟.i. nō
ſcd̄m neceſſitatē naturæ, ſed ſcd̄m libertatē ſuæ voluntatis æternæ. Ex hoc patet: Spm̄ ſanctū
eſſe verum deum, aliter enim non operaretur hæc prout vult. ¶Hoꝝ exemplum ſubiungit:
⌞Sicut eñ corpus⌟ humanū ⌞vnū eſt⌟ cōiunctiōe mēbroꝝ & vnitate ſuæ formæ ſubſtātialis,
⌞&⌟ hoc corpus ⌞mēbra habet multa⌟ vz manus, pedes &c. ⌞Oñia aūt mēbra corporis cū
Col.3 ſint multa, vnū corpus ſunt, ita & Chr̄us⌟ in ſe vnus eſt, hn̄s mēbra diuerſa.ſ. vniuerſos fideles,
Ephe.1 qui Chr̄o vniunť vt capiti, faciuntq; ſub eo vnū myſticū corpus, q̊d eſt eccleſia. Sicut ergo di-
uerſa

A uersis membris,ita diuersis fidelibus,diuersa dona siue officia deputantur atq; cōueniunt. Quo
aūt corpus Chri mysticum vnū sit, subditur. ⌊Etem̄ in vno spū⌋.i.in spū sancto,seu gr̄a spūs
sancti,⌊omnes nos in vnū corpus,⌋hoc est,ad hoc vt simus vnū mysticum corpus,per fidē & Matt.28
charitatē coniuncti,⌊baptizati sumus,⌋ non solum in noīe spūs sancti,sed in noīe patris & fi-
lij & spūs sancti,vel certe in noīe Chri,⌊siue Iudæi,siue gentiles,siue serui,siue liberi⌋.i.diuer Eph.4
sitas ritus,aut cōditionis vnitatem istam nō impedit,⌊& omnes in vno spū⌋sancto ⌊potati su
mus⌋spūali potatione.i.diuersis charismatibus spūs sancti impleti. De qua potatione dicit sal- Johan.4
uator apud Iohānē:Qui biberit ex aqua quā ego dabo,nō sitiet in æternū,sed aqua quam ego
dabo,fiet in eo fons aquę salientis in vitam æternā.¶Deinde apostolus similitudinē istā clarius Col.3
explicās,subdit.⌊Nam & corpus nō est vnū membrū,sed multa.⌋Loquitur autē de corpore
naturali organico,quod cōstat ex membris distinctis.⌊Si dixerit pes,qm̄ nō sum manus,non
sum de corpore,non ideo non est de corpore?⌋Hoc intelligi potest,vel de pede corporis hu-
mani,qui non ideo non esset pars corporis,quamuis diceret se nō esse manum. Vel de pede ec
clesiæ,hoc est homine habente gratiam inferiorem. Itaq; si dixerit pes iste,Quoniam nō sum
manus.i.ex quo nō sum ita perfectus,vt is cui operatio virtutum collata est,idcirco nō sum de
corpore mystico ecclesiæ,non ideo nō est de corpore?hoc est,ex hoc non sequitur,quod non
sit aliquo modo de corpore ecclesiæ.⌊Et si dixerit auris:quoniam non sum oculus,⌋idcirco
⌊non sum de corpore,nō ideo nō est de corpore?⌋Possunt aūt per aurem & oculum intelligi
B naturalis corporis mēbra,vel personæ ecclesiasticæ,vt per aurem intelligatur q habet gratuitū
donū scientiæ:per oculos autem,q habet gratiam sapientiæ,quorꝫ inferior, q̄uis diceret se nō
esse parem superiori,ex hoc tamē non sequeretur,quod nullo modo ad corpus ecclesiæ perti-
neret.⌊Si totum corpus⌋esset ⌊oculus,vbi⌋esset ⌊auditus?⌋.i.auris.⌊Si totum⌋corpus eēt Ro.12
⌊auditus,vbi⌋esset ⌊odoratus?⌋.i.nares. Per hoc designatur,ꝙ si non omnes fideles essent
vnius officij,nō posset saluari diuersitas officiorꝫ,gratiarꝫ & operationū,quæ ad ecclesiæ perfe
ctionnē requiritur,periretq; decor ecclesiæ,q in ordine diuersorꝫ consistit.⌊Nunc autē⌋pro
pter exercēda opera naturæ necessaria,⌊posuit⌋.i.ordinauit,formauit atq; cōstituit,⌊deus⌋
per causas secundas,⌊membra⌋in corpore hominis.⌊Vnumquodq; eorꝫ in corpore⌋huma
no,⌊sicut voluit,⌋qui omnia operaī secundū propositū voluntatis suæ.⌊Quòd si essent oīa⌋ Ephe.1
ad corporis integritatem spectantia,⌊vnum membrum:vbi⌋esset ⌊corpus?⌋q.d. Non esset
corpus organicum,ad cuius perfectionē diuersa mēbra cōcurrunt.⌊Nunc autem⌋ad vitādū
incōueniens tale,⌊multa quidē membra⌋sunt,⌊vnū autē⌋est ⌊corpus⌋resultās ex diuersita Ibidē.
te membrorꝫ,simili modo est in ecclesia. Sed quamuis sit tanta diuersitas ordinis in naturalibus
membris corporis,ac mysticis mēbris ecclesiæ,superiora tamen indigēt inferiorꝫ auxilio,sicut
subiungitur.⌊Nō potest autem oculus dicere manui.⌋Quàmuis oculus loqui posset,nō tamē
veraciter dicere manui,quæ est organū organorꝫ atq; inferior oculo,⌊opera⌋.i.actione ⌊tua
non indigeo,⌋quod em̄ oculus videt agendū,manus exequitur.⌊Aut iterꝫ,caput⌋nō potest
dicere ⌊pedibus,⌋q viliores sunt capite,⌊nō estis mihi necessarij.⌋Pedes em̄ perducūt caput
ad necessaria alimenta. Sic in ecclesia cōtemplatiui(q designātur per oculum) indigent opera
actiuorū,& prælati(significati per caput)indigent subditis,q exprimūtur p pedes. Potest em̄ Gala.6
humilis,potest & subditus,q̄d non potest sublimis & rector.⌊Sed multo magis quæ videntur
mēbra corporis infirmiora esse⌋.i.viliora,vt manus & pedes,quæ cūctis mēbris deseruiūt. Vel
infirmiora,hoc est teneriora,vt oculus,⌊necessariora sunt⌋ad vitæ sustentationē.⌊Et quæ
C putamus ignobiliora esse membra corporis,⌋vt sunt membra quæ generationi atq; egestioni
deseruiunt,⌊his honorem abundantiorē circūdamus⌋.i.diligentius tegimus & vestimus. Sic
in ecclesia imperfectioribus maior cura & subuentio necessariæ sunt,vt.s.diligētius instruātur
& spūalibus donis perficiantur.⌊Honesta autem nostra,⌋hoc est mēbra corporis pulchriora,
nullius⌋operimenti & ornatus ⌊egent,⌋vt oculi,genæ,facies,⌊sed deus temperauit⌋.i.con
uenienter proportionauit ⌊corpus⌋humanum. Cuius temperationis modus annectitur,⌊ei
cui deerat honor.i.mēbris vilioribus,⌊ampliorem tribuendo honorem⌋.i.ornatū vestimen Deu.32
torum,qa indidit hominibus naturalem instinctum,ad hoc ⌊vt nō sit schisma⌋.i.dispropor- 2.Regū.13
tio mēbrorum,⌊in corpore,sed in idipsum,⌋hoc est propter bonū totius corporis,⌊pro in-
uicem solicita sint mēbra⌋.i.sibi inuicem prompte subseruientia in rebus agendis, periculisq;
vitandis. Sicut pro defensione oculorum manus se obijcit, & pro manuum defensione,oculus
vndiq; conspicit.⌊Et si q̄d⌋molestiæ ⌊patitur vnum mēbrum,cōpatiantur omnia membra⌋ Ephe.5
succurrendo læsioni membri infirmi,nam & dolor vnius mēbri redundat in aliud.⌊Siue glo-
riatur⌋.i.in aliquo delectatur,⌊vnum mēbrum,cōgaudeant omnia membra⌋.i.suo modo cō
gratulentur atq; refloreāt. Queādmodū ergo tanta est habitudo inter corporis mēbra,vt vnū
alteri auxilietur,cōdoleat,cōgratuletur,sic eē oportet inter fideles,si velint effici mēbra Chri.
¶Vnde ad ostendendū quod ista fideles cōcernant,subiungitur.⌊Vos aūt estis corpus Chri⌋
mysticū,charitatis & fidei nexu ad inuicem,& cū Chro vnitū,⌊&⌋estis ⌊mēbra⌋depēdentia, Roma.15

Col.3 quantum ad esse spūale, ⌊de mēbro⌋ .i. Chr̄o principali capite nostro. Vel, de mēbro .i. per[...]
Eph.4. na ecclesiastica, cuius prædicatione estis conuersi. ¶ Deinde tractat apostolus de ordine præ[...]
ctorum donoꝝ, & distinctione ministrationū. ⌊Et quosdā quidem⌋ .i. paucos, respectu alio[...]
rum, ⌊posuit deus⌋ per fidem & grām ⌊in ecclesia⌋ .i. inter fideles, ⌊primū,⌋ ordine dignita[...]
Psalm.46 tis, ⌊apostolos,⌋ summos ac primos Chr̄i vicarios, principes populoꝝ ac iudices. ⌊Secun[...]
do⌋ .i. statim post apostolicam dignitatē posuit, ⌊prophetas⌋ noui testamēti, mysteria scri[...]
pturarum ac futura pronuntiantes, quales in actibus apostoloꝝ leguntur fuisse Agabus, Sila[...]
Act 11. & alij plures. Ariopagitam quoq; Dionysium fuisse prophetam testatur epistola eius ad Euan[...]
gelistam Iohannē. ⌊Tertio,⌋ loco dignitatis, posuit deus ⌊doctores,⌋ præcepta vitæ prædi[...]
Act.13 cantes, & alios imbuentes. De q̄bus in actibus legitur: Erant aūt in ecclesia, quæ erat Anthio[...]
chiæ, prophetæ & doctores. ⌊Deinde⌋ posuit deus in ecclesia ⌊virtutes⌋ .i. operatores mira[...]
culoꝝ in rebus extra hominem. ⌊Exinde⌋ posuit ⌊gratias curationum,⌋ hoc est sanatores co[...]
porum humanoꝝ ordine supernaturali. Certum est autē, omnia ista cōuenire apostolis. Era[...]
enī summi prophetæ, & primi doctores ecclesiæ, signis præclari: sed Apostolus ponit hic or[...]
nem gratiaꝝ & gradus ministrorum, digniora dignioribus tribuens. ¶ Præterea posuit de[...]
in ecclesia, ⌊opitulationes⌋ .i. adiutores superiorum, sicut archidiaconi opitulantur episcop[...]
⌊gubernationes⌋ .i. prælationes minorum personarum, vt sunt presbyteri, ⌊genera lingu[...]
rū⌋ .i. loquentes linguis diuersis ex gratia speciali, ⌊interpretatiōes sermonū,⌋ hoc est occulto[...]
rum sensuum explanatores. ¶ Quod autem non omnia dona data sint singulis, sed vni hoc, al[...]
illud, declarat continuo. ⌊Nunquid omnes⌋ homines sunt ⌊apostoli?⌋ non vtiq;, sed pauci[...]
simi: quanto enī perfectio maior, tanto est rarior. ⌊Nunquid oēs prophetæ? nunquid oēs do[...]
ctores? nunquid omnes virtutes?⌋ .i. miracula operātes, ⌊nunquid omnes grām habent cur[...]
tionū? nunquid omnes linguis⌋ diuersis ⌊loquuntur? nunquid omnes interpretantur?⌋ exp[...]
nendo obscura. ¶ Ne autem desiderium hominum principaliter feratur ad desiderandum d[...]
Esa.11. na ista gratuita, eo q̄ ad honorificentiam quandam pertineant, monet Apostolus, vt dona g[...]
tum facientia, sicut sunt septem dona spūs sancti, potius desiderentur. ⌊Aemulamini autem[...]
hoc est sectamini & optate, ⌊charismata meliora,⌋ hoc ē salubriora dona spūs sancti. ⌊Et a[...]
huc⌋ vltra omnia prædicta, ⌊excellentiorem viam,⌋ ad patriam perducentē, ⌊vobis demon[...]
stro.⌋ In sequentis capituli exordio .s. charitatem.

¶ Explanatio capituli decimitertij .s. Si linguis hominū loquar, &c.

Articulus XIII.

1.Corin.12 HAbito tractatu de gratijs gratis datis, iam agitur de charitate, q̄ secundū quosdā real[...]
ter idem est cum gratia gratum faciente. Secundū Thomā vero ab ea realiter differ[...]
est tamen inseparabiliter ei vnita. ¶ Charitatis igitur dignitatē insinuans, ait. ⌊Si lin[...]
Acto.2 guis hominū⌋ vniuersoꝝ ⌊loquar,⌋ sicut & loquor. Apostolis nāq; data est omn[...]
EPIST linguaꝝ notitia. ⌊Loquar q̄q;,⌋ & ⌋ spūalibus linguis, ⌊angeloꝝ⌋ .i. q̄uis sic loqui possem, sic[...]
angeli sancti loquūtur ad inuicē per intellectualē cōuersionē vnius ad aliū, vt cū superiores il[...]
minãt inferiores, vel inferiores superioribus proprios manifestãt conceptus. Quæ locutio [...]
Augustinū per voluntariā determinationē ac intellectualē eoꝝ cōuersionē ad inuicē: q̄d enī in corporal[...]
bus facit situs, hoc in spūalibus efficit ordo, secūdū Augustinū, ⌊charitatē aūt⌋ dei & proxim[...]
⌊nō habeam, factus sum velut æs sonās, aut cymbalū tinniens⌋ .i. inanem strepitū verborum[...]
emitto, q alios docet atq; delectat, mihi aūt nō prodest, q̄m spūaliter mortuus sum. Aes quo[...]
sonādo, alijs aliq̄d significat, cymbalū quoq; tinniendo audiētes delectat. Patet ergo q̄d don[...]
linguaꝝ sine charitate nil profit, quātumcūq; sit sublime. ⌊Et si habuero prophetiam,⌋ quæ e[...]
supernaturalis cognitio futurorum, ⌊& nouerim mysteria omnia⌋ .i. occulta sacramēta sum[...]
mæ trinitatis, ⌊& omnē scientiā⌋ vtriusq; testamēti, ⌊& habuero omnē,⌋ hoc est perfectam[...]
⌊fidē, ita vt montes⌋ orando, vel imperādo ⌊transferā⌋ de locis suis. (De qua fide in Euange[...]
Marc.11. lio loquitur Chr̄us. Quicūq; dixerit huic monti, tollere & mittere in mare, & nō hæsitauerit, [...]
et ei) ⌊charitatem autem nō habeam, nihil sum,⌋ quantū ad esse spūale, deiforme ac meritori[...]
Matth.7 Charitas enī vita est animæ, ideo charitate ablata, desinit esse & viuere corā deo. ⌊Et si distri[...]
buero in cibos paupeꝝ omnes facultates meas,⌋ id est, omnia bona mea pauperibus nutriēd[...]
erogauero, ⌊& si tradidero corpus meū,⌋ tormentis pro obseruatione iustitiæ, ⌊ita vt ardeā,⌋ [...]
hoc est comburar, ⌊charitatē aūt nō habuero, nihil mihi prodest⌋ ad promerendā vitā æter[...]
nam. Charitas enī viuificat mentem, iungitq; affectum cū deo, referens cūcta ad vltimū finem[...]
Ro.5 ⌊Charitas patiens est,⌋ facit enī æquanimiter ferre aduersa amore dilecti, ⌊benigna est⌋ id e[...]
clemēns, facilis ad donandum. Hi actus sunt à charitate imperatiue, ab habitu vero patientiæ [...]
benignitatis procedūt elicitiue. ⌊Charitas nō æmulatur,⌋ id est, nō inuidet prosperitati alte[...]
rius. Porrò significationes huius verbi æmulor, continētur hoc versu: Aemulor inflatur, amat, [...]
inuidet ac imitatur, charitas ⌊non agit perperam⌋ .i. peruerse, impediendo bonum alterius, [...]
⌊nō inflatur⌋ tumore superbiæ, ⌊nō est ambitiosa⌋ optando prælationem, ⌊nō quærit q̄ sua [...]
sunt.

A sunt,⌋ nō est inordinate ad seipsam reflexa, ita vt solū aut finaliter intēdat & q̃rat propriū bonū, sed potius q̃rit dei honorē finaliter: proximorum aūt salutē q̃rit vt propriā. Vel, nō quærit q̃ sua sunt. i. sua nō repetit cū scādalo alterius, nō eñ amat pecunias, sed animarum salutes, ⌊nō irritatur⌋. i. nec verbis nec signis prouocat ad irā. ⌊Nō cogitat malū⌋. i. nocumentū inferre alicui. ⌊Nō gaudet sup iniq̃tate⌋. i. de culpa alterius nō lætatur, imò cōpatit, ⌊cōgaudet aūt veritati⌋ vitæ, doctrinæ atq; iustitiæ. i. bonis operibus, & rectæ doctrinæ. ⌊Omnia suffert⌋. i. aduersa fortiter tolerat, & proximorum defectus pie sustinet, ⌊omnia credit,⌋ q̃ diuinitus reuelantur. Nō oĩbus, cū nō sit credēdū omni spũi, nec simpliciter om̃ia quæ dicūtur credit esse vera, q̃a hoc esset incircūspectionis, secūdum illud: Innocens credit om̃i verbo. Vbi innocētia pro defectu sensus accipit. ⌊Om̃ia sperat⌋. i. diuina promissa lōganimiter expectat & q̃ petit, cōfidit adipisci, ⌊om̃ia sustinet⌋. i. onera aliorum sustētat & portat. ⌊Charitas nunquā excidit⌋. i. nunquam finitur, aut esse desinit. Quod intelligendū est, nō quātum ad subiectū charitatis: nam habens charitatem potest eā amittere. Iuxta illud: Habeo aduersum te, q charitatē tuā primā reliquisti. Et Chrūs in Euāgelio: Refrigescit (inq̃t) charitas multorum. Sed intelligendū est, quantū ad charitatis perfectionē internā, qm̃ ita perfecta est charitas, vt nec actus nec habitus charitatis repugnet statui beatorum. Vnde cū præsenti vita nō finiuntur, sed in futuro perficiunt. Tunc eñ charitatis præceptū perfecte implebitur. Potest tñ intelligi de charittae perfectorum, q ita in dilectione & gr̃a confirmati sunt, vt cū apostolo dicere queant: Quis nos separabit à charitate Christi? ⌊Siue⌋ sint ⌊prophetiæ,⌋ tamen ⌊euacuabunt⌋. i. cessabūt cū vita p̄senti. Prophetia

Matth. 5
Iacobi. 5.
Heb. 4
1. Iohā. 4
Pro. 14
Apocal. 2.
Matt. 24
Ro. 8

B eñ est obscura cognitio, & concernit futura, cognitio autē beatorum est clara, & omnia sunt eis quasi præsentia. ⌊Siue linguæ cessabunt⌋ esse in patria. Non q substantia linguæ aut vsus eius nō erit, nā sancti in patria omnia corporis mēbra habebūt, & vocali laude atq; corporea voce vtentur, prout probabilius dr̃. Intelligendū est ergo, q donum linguarum cessabit, q̃a non dabitur in patria alicui vsus linguarum diuersarum ad hoc vt diuersis loquat linguis diuersis, eo q nō omnes linguas intelligant, omnes eñ omnes linguas cognoscent. Et sicut probabiliter æstimant aliqui, sicut in primo statu generis humani erat populus vnus & labiū vnū, vt patet in Genesi: sic in vltimo statu erit omnium electorum vnū idioma. Ad q̃d applicari potest illud Zachariæ: In die illa erit dn̄s vnus, & nomen eius vnū. ⌊Siue scientia destruetur,⌋ non quantum ad habitum, aut species intelligibiles, sed quantum ad actum & modum agendi, id est, quantū ad discursum & reflectionē ad phantasmata, quorum vtrūq; imperfectiōis est. Ideo subditur. ⌊Ex parte eñ,⌋ hoc est imperfecte, ⌊cognoscimus, & ex parte prophetamus.⌋ Vtraq; eñ cognitio valde incōpleta est. Nam sicut se habet oculus noctuæ ad lumen solis, sic intellectus noster se habet ad manifestissima naturæ, id est, ad cognitionē substantiarum separatarum, & maxime dei sublimis & benedicti, quæ tamē ex sua natura sunt maxime cognoscibilia, cū sint maxime actualia atq; formalia. ⌊Cum autem venerit quod perfectum est,⌋ hoc est, cum in patria fuerit nobis concessa visio dei per speciem, quæ est perfecta & prorsus durissima, ⌊euacuabitur⌋. i. destruetur, ⌊quod ex parte est⌋ hoc est imperfectio cognoscendi, nō habitus cognoscitiuus, nec actio eius perfectionalis, sed rationatiuus quo proceditur à noto ad ignotū per inquisitionem, q̃d nō erit in patria. Sed circa hoc aliqui mouent, q etiam dilectio nostra est imperfecta, & imperfectio nostra tolletur in patria. Ad quod respondēdum, quòd imperfectio auferatur, directus tamen immediatus ac proprius actus charitatis nō tollitur, sed perficitur in beatis.

Luc. 5
Gene. 11
Zach. 14
Eze. 27. 28.

C ¶ Deinde apostolus ponit declarationē istorum per exemplum status puerilis, q cum sit imperfectus euacuatur adueniente matura ætate. ⌊Cum essem paruulus⌋ ætate, sensu & quātitate, ⌊loquebar vt paruulus,⌋ verba imperfecte pronuntiando, ⌊sapiebam vt paruulus⌋ circa veritatis notitiam sæpe errādo, ⌊cogitabā⌋ puerilia & iocosa, ⌊vt paruulus⌋ facere solet. ⌊Quādo aūt factus sum vir,⌋ ætate & sensu, ⌊euacuaui q̃ erāt paruuli⌋. i. puerilia dereliqui, & ad perfectionē me trāstuli. ⌊Videmus⌋ oculo intellectuali. i. deū cognoscimus, ⌊nūc⌋. i. in p̄senti exilio, ⌊p speculū⌋. i. per obscuras imagines. s. creatas essentias, quæ dei naturam imperfecte, imò obscurissime representāt. Nō eñ ostendūt q̃d deus sit, sed q̃d non sit. Nec ostendunt de deo q̃d est, sed q̃a est. Sic ergo videmus p speculū ⌊in ænigmate⌋. i. in vmbrosa similitudīe, vtpote in formis intelligibilibus, & scripturarum figuris ac tropis, in q̃bus modicum q̃d diuinæ lucis resplendet. Omnis nāq; creata essentia, omnisq; species intelligibilis intellectū in hac vita perficiēs, in infinitum occumbit, & deficit à perfectione diuinæ naturæ. Idcirco eā representare nō potest, nisi obscure & circumuelate. Propter q̃d diuinissimus Dionysius asserit: Impossibile est aliter nobis lucere diuinū radiū, nisi circūuelatum varijs velaminibus sensibiliū rerum. ⌊Nūc cognosco ex parte⌋. i. imperfecte. Vnde in Iob dr̃: Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius. Et cū vix paruā stillam sermonū eius audierimus, q̃s poterit tonitruum magnitudinis eius intueri? ⌊tūc aūt⌋ cum ad patriā venero, ⌊cognoscā⌋ deum, ⌊sicut & cognitus sum⌋ ab eo. i. clare atq; per speciē, sicut in prima Iohānis canonica legitur: Cū apparuerit, similes ei erimus, q̃a videbimus eum sicuti est. Sciendū autem, quòd sicut hoc loco nō dicit æqualitatē, sed similitudinem quandam,

Diony.
Iob. 36
1. Iohan. 3

dam, quæ cõsistit in hoc, ꝙ sicut deus gloriosus & sanctus videt seipsum ꝑ propriã essentiam, ita ꝙ in deo idẽ sunt, q̊d videt, & quo videtur, seu obiectũ & species, sic nos videbimus eũ ꝑ ipsius essentiã, tanq̃ ꝑ intelligibilẽ formã nostræ mẽti immediate nõ tñ inhæsiue vnitã, sićq; deus erit nobis q̊d videbimus, & q̊ videbimus, seu obiectũ & spẽs. Nulla nãq; forma creata tãtæ ꝑfectionis est, vt ꝑ eã videri possit deus scd̃m ꝙ in seipso subsistit, imò ab hm̃oi diuinæ essentiæ repræsentatione deficit infinite. Vnde & summi philosophi, tã Platonici q̃ Peripatetici dixerũt, primã causam nõ cognosci ab aliqua substãtia separata, nisi ꝑ negationẽ, & q̱a est, ita ꝙ tanto verius, ꝑfectiuśq; cognosceret deus ab eis, q̃to clarius cernerẽt deũ penitus inuisibilẽ, inenarrabilẽ & incõprehẽsibilẽ esse. Hoc ergo apl'us dicit, videre deũ facie ad faciẽ, cognoscere eũ sicut cognoscit nos. Videre aũt ꝑ speciẽ, tantũ est dicere, sicut videre ꝑ essentiã, ad quã beatificã ac suꝑdulcissimã visionẽ disponit intellectus creatus in patria immediate ꝑ lumẽ glorię, q̊d est grã cõsummata ponẽs intellectũ in esse deiformi ac deificato. ⌊Nũc aũt⌋ .i. tẽpore viæ & peregrinationis istius, ⌊manẽt⌋ in corde fideliũ, ⌊fides, spes, charitas, tria hæc⌋ .i. hæ tres virtutes theo-

Gala. 5 logicæ habentes deum pro immediato obiecto. ⌊Maior autẽ hoꝝ⌋ .i. dignior fide & spe, ⌊est charitas.⌋ Tamen virtutes theologicæ digniores sunt cæteris omnibus donis atq; virtutibus.

¶Declaratio Cap. XIIII. s. Sectamini charitatem. Arti. XIIII.

1. Cor. 13 FActa determinatione, ꝙ charitas maior sit cæteris donis, & gratijs gratis datis, nũc hortatur Apl'us ad charitatis imitationem, & grãꝝ gratis dataꝝ ponit cõparationẽ, & ait. ⌊Sectamini⌋ toto cordis affectu, ⌊charitatẽ⌋ dei & proximi, q̃ vna est quantũ ad habitũ, & ꝙ deus sit finis, & ratio diligẽdi proximũ. Charitas ergo sectanda est, vt si non

Matt. 22 / 1. Johã. 4 habeatur, studeamus eã acquirere, si vero habetur, enitamur in ea proficere, & om̃ia nostra exercitia ad eius incrementũ referre. Ait em̃ saluator: In hoc cognoscẽt oẽs, q̱a discipuli mei estis,

Johã 13 si dilectionẽ habueritis ad inuicẽ, ⌊æmulamini⌋ .i. cõcupiscite ⌊spũalia⌋ dona, videlicet gratias gratis datas, vt alijs proficiatis. ⌊Magis aũt⌋ optate, ⌊vt ꝓphetetis⌋ q̃ vt linguis loquamini, qm̃ donũ prophetiæ maius est dono linguaꝝ. ⌊Qui em̃ loquit̃ lingua⌋ .i. diuersis loquelis variis, sicut per donũ linguarum accepit, loquens videlicet lingua ignota & peregrina. Vel, qui loquitur lingua .i. idiomate proprio ac voce sine intellectu eoꝝ quæ dicit, proferẽs signa q̊ꝝ significata

Psal. 148 ignorat, ⌊nõ hominibus loquitur⌋ .i. non ad instructionẽ eoꝝ ⌊sed deo⌋ .i. ad laudem ipsius, vel q̱a à deo intelligit̃, cuius laudibus instat. ⌊Nemo em̃ audit⌋ .i. idcirco nõ hominibus loquitur, nemo em̃ audit auditu cordis .i. nullus intelligit q̱d ille loquat̃, quãtũ est ex virtute loquutionis illius. Donũ em̃ linguaꝝ per se nõ instruit intellectũ. Sumit̃ nempe hoc loco, loqui linguis, pro loquutione nõ perfecte intellecta, nec satis explanata, sicut purus grãmaticus physicã legere p̃t in latino, sed nõ potest eã exponere, & aliq̱s simplex legit horas canonicas, quaꝝ sensum non capit, ⌊spũs aũt⌋ prophetiæ .i. spũs. s. per prophetas, ⌊loquit̃ mysteria⌋ .i. diuina secreta. Dat em̃ prophetis intellectũ eoꝝ, vt possint scripturaꝝ sententias euidẽter cognoscere & aliis

Psalm. 67 prædicare, q̊d est ecclesiam ædificare. Propterea subditur. ⌊Nam q̱ prophetat,⌋ .i. scripturas exponit, & sensus latentes declarat ⌊hominibus⌋ .i. ad profectũ hominũ, ⌊loquit̃ (.s.) ad ædificationẽ⌋ incipientiũ, ⌊& exhortationẽ⌋ proficientiũ ⌊& cõsolationẽ⌋ mœstoꝝ. ⌊Qui loquitur lingua⌋ secũdũ sensum expositũ, ⌊semetipsum ædificat⌋ .i. sibimet solũ proficit, séq; in bono actu exercet, proferẽdo verba diuina, & deũ orãdo, q̃uis sensum nõ capiat. ⌊Qui autem prophetat, ecclesiã dei ædificat,⌋ sicut nũc dictũ est. Prophetare aũt (vt patuit, & vt ait Ambro-

Ambro. sius) sumitur iam pro eo ꝙ est visiones diuinas sibi vel alijs factas, seu sacras scripturas diuinitus reuelatas, per intellectuale lumen mẽti cõmunicatũ, exponere. ¶Ne aũt Apl'us videat̃ donum linguaꝝ oĩno cõtemnere, addit. ⌊Volo aũt⌋ quantũ in me est, ⌊vos oẽs loq̱ linguis⌋ diuersis ex dono spũs. s. cũ sit quoddã bonũ, ⌊magis aũt⌋ volo vos ⌊prophetare. Nã maior⌋ spũaliter .i. perfectior ⌊est,⌋ cæteris paribus, ⌊q̱ prophetat,⌋ reserãdo abdita scripturaꝝ, ⌊q̃ qui loquitur linguis, nisi forte interpretet̃⌋ .i. ea q̃ loquit̃ clare exponere possit, sic em̃ maior esset, q̱a sic haberet vtrũq; donũ, videlicet prophetiã & linguas. Nã interpretatio sermonũ ad donũ pro-

Thomas phetiæ reducit̃. ¶Deniq; S. Thomas in secũda secũdæ ponit tres rõnes, cur donũ prophetiæ dignius est dono linguaꝝ. Prima est, qm̃ donũ prophetiæ cõsistit in interiori illuminatiõe mentis: donũ vero linguaꝝ refert̃ ad diuersas voces proferẽdas, q̃ sunt signa intelligibilis veritatis. Secũda, qm̃ donũ prophetiæ ordinat̃ ad notitiã reꝝ, donũ vero linguaꝝ ad notitiã vocũ. Tertia, q̱a prophetiæ donũ vtilius est, eo ꝙ valeat ad ædificationẽ ecclesiæ, sicut declarauit Apl'us. Vnde per suĳpsius exemplũ ostẽdit, ꝙ donũ linguaꝝ non prosit alijs per se, nisi adiuncta interpretatione sermonũ, ait em̃. ⌊Nunc aũt⌋ ò ⌊fratres, si venero ad vos linguis loquens⌋ .i. diuersa idiomata proferẽs, ⌊quid vobis prodero⌋ ita loquẽdo, ⌊nisi vobis loquar aut in reuelatione⌋ .i. exponẽdo reuelationẽ diuinitus factã, q̃ est, quũ quædã mysteria ꝑ figuras ostẽduntur, sicut in Apoca. ⌊aut in sciẽtia⌋ .i. exponẽdo ea q̃ ad scientiã spectãt, & fidẽ illuminãt, ⌊aut in prophetia⌋ .i. exponẽdo dicta prophetica, ⌊aut in doctrina⌋ morali, exponendo ea, q̃ morum informationẽ cõcernunt. ¶Præterea introducit exemplũ Apl'us de rebus inanimatis, ad ostendum

A dendũ ꝙ linguæ sine interpretatione inutiles sint. ⌊Tamẽ q̃ sine aĩa sunt⌋.i. inanimata, ⌊vo-
cẽ dantia⌋.i. sonãtia, sumit em̃ sonũ pro voce, nã vox proprie est aĩatoꝝ ⌊siue⌋.i. inanimatũ,
sit ⌊tibia, siue cithara, nisi distinctionẽ sonoꝝ dederint⌋.i. distinctos sonos reddiderint, ⌊q̃uo
scietur⌋.i. discernet ⌊q̊d canit, aut q̊d citharizat?⌋ q.d. Quis poterit aliter iudicare modos &
cõsonãtias carminis? ⌊Etem̃ si incertã vocẽ⌋.i. indeterminatũ sonũ ⌊dederit tuba,⌋ qua clan
gitur tpe prælij, ⌊qs parabit se ab bellũ?⌋ nullus vtiq;. Institutus est em̃ certus modus clangẽdi Hie.6.48
tpe p̃parationis ad pugnã. ¶Deinde Aplus applicat similitudinẽ istã ad propositũ. ⌊Ita & vos Josue.6
per linguã⌋.i. linguis loquẽdo, ⌊nisi manifestũ sermonẽ dederitis⌋.i. verba vestra plane atq;
faciliter exposueritis, ⌊q̃uo scietur,⌋ hoc est ab auditoribus intelliget ⌊id q̊d dicit?⌋.i. pdicat
à vobis? Nõ vtiq; intelliget. ⌊Eritis em̃ in aera loquẽtes⌋.i. inanẽ sonũ verboꝝ in aere forman
tes, & corpoꝝ aures, nõ animoꝝ intelligentias percutiẽtes. ⌊Tã multa⌋ idiomata.s. ⌊gña lin-
guaꝝ sunt in hoc mũdo,⌋ videlicet septuagintaduo, ⌊& nihil sine voce est⌋.i. vnaquæq; plebs
vtitur propria voce. Vel q̃libet res habet vocẽ qua significat. ⌊Si ergo nesciero virtutẽ⌋.i. sig-
nificationẽ ⌊vocis⌋ quã loq̊r vel audio, ⌊ero ei cui loq̊r⌋.i. quẽ docere p̃sumo, ⌊barbarus⌋.i.
nõ intelligibilis. Barbaꝝ em̃ vocamus q̊d nõ intelligimus. ⌊Et q loquitur mihi⌋ lingua extra-
nea vel obscura, erit mihi ⌊barbarus⌋.i. nõ intellectus. ⌊Sic & vos, qm̃ æmulatores estis spiri- Matt.25
tuũ⌋ hoc est appetitores spũalium muneꝝ spũs sancti, ⌊ad ædificationẽ ecclesiæ q̃rite vt abun Marc.16
detis⌋.i. ad hoc laborate spũalibus donis impleri, vt alioꝝ saluti cooperemini, q̊d est ædifica-
B re ecclesiã. ⌊Et ideo q loquitur lingua⌋.i. loquẽdo vtitur dono linguaꝝ, ⌊oret⌋ deũ, ⌊vt inter
pretetur⌋.i. vt deus cõferat sibi grãm interpretationis sermonũ, vt q̃ loquitur, plane intelligat
& alijs euidẽter proponat. Nã si orem lingua⌋.i. verba orationis sine intellectu pronũtio, ⌊spi Ro.8
ritus meus⌋.i. volũtas ⌊orat⌋.i. ad deũ afficitur, q̃a ei per charitatẽ vnitur, & cupit adipisci q̊d 1. Cor.6
verba oratiõis significãt, licet sensum in speciali anima nõ cognoscat. Significat vero voluntas Matt.15
per spm̃, quoniã spũs vim impulsiuam seu motiuã importat. Impulsio aũt seu motio respicit 1. Cor.6
voluntatẽ, cuius est ferri atq; impellere amantẽ in amatũ, ⌊mens aut mea⌋.i. intellectus, ⌊sine
fructu est,⌋ hoc est sine cõtemplatione & delectatiõe, quæ cõsistunt in distincta & propria co-
gnitione eoꝝ quæ p orationem designãtur. ⌊Quid ergo⌋ est mihi agendũ? ⌊Orabo spũ⌋.i.
affectu ⌊orabo & mẽte⌋.i. intellectu, orãdo deũ toto corde, ita vt diligẽter attendã, atq; ardẽ
ter optabo q̊d oro. Simili modo, ⌊psallã⌋.i. deũ laudabo; ⌊spũ, psallã & mente.⌋ Ex his patet
donũ prophetiæ dignius esse dono linguaꝝ, quia per donũ prophetiæ orat qs mẽte & spũ, in-
telligit em̃ quæ dicit, sed per donũ linguaꝝ nõ orat homo nisi in spũ. ⌊Cæteꝝ si bñdixeris⌋.i. Leui.19
alij bona dixeris, seu benedictionem cõtuleris, sicut facit episcopus & sacerdos, ⌊spũ,⌋ hoc est
non verbis quæ ab alijs intelligãtur, sed solũ lingua, ⌊qui supplet locum idiotæ⌋.i. dato ꝙ ne-
mo tũc adsit nisi illiteratus & rudis, ⌊quo modo dicet Amẽ super benedictionẽ tuam?⌋ hoc est
q̃uo tibi respondebit, & consensus ac desiderij verbũ tuæ benedictioni adijciet? Nõ potest hoc
facere cũ attentione. ⌊Qm̃ qd dicas nescit⌋.i. sensum tuæ benedictionis non percipit. ⌊Nã tu Matth.5
quidẽ bene gratias agis deo,⌋ ipsum laudando in spũ.i. cũ affectu, ⌊sed alter nõ ædificatur⌋.i.
non proficit, nõ accenditur, nec instruitur in verbis tuis quæ nõ intelligit, eo ꝙ nõ loqueris in-
terpretando seu exponẽdo sermonem. ⌊Gratias ago deo meo ꝙ omnium vestrum lingua lo
quor.⌋ Data est em̃ apostolis per donum linguaꝝ, vniuersarum linguarum scientia, quatenus Acto.2
vniuersis gẽtibus p̃dicarẽt ⌊Sed in ecclesia⌋ materiali, & inter fideles ⌊volo⌋ potius ⌊quinq;⌋ Marc.16
C hoc est pauca ⌊verba loqui sensu meo⌋.i. cum intellectu perfecto, vt meipsum intelligam, & ab
alijs intelligar, ⌊vt & alios instruam,⌋ sicut pertinet ad prędicatorem, ⌊quam decem milia ver
borum⌋ loqui.i. quantumcũq; verboꝝ multitudinẽ. Ponit em̃ determinatum pro indetermi
nato, quemadmodũ in Daniele legitur: Milia miliũ ministrabant ei, &c. ⌊in lingua⌋ dũtaxat.i. Dani.7
sine intellectu, & alioꝝ instructione. ⌊Fratres (mei) nolite pueri effici sensibus⌋.i. pueris noli- Heb.6
te conformari, quantũ ad imperfectam eoꝝ cognitionẽ, ne more pueroꝝ erretis discernendo
inter bonum & malum, verum & falsum. Scriptũ est em̃: Puer centum annorum maledicetur, Esa.65
⌊sed malitia paruuli estote,⌋ hoc est pueroꝝ innocentiam sectemini, sicut & Chrũs monet: Ni Matt.18
si cõuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, nõ intrabitis in regnũ cœloꝝ. Et Psalmista: Testi Psal.18
monium (inquit) domini fidele, sapientiam præstans paruulis. ⌊Sensibus autẽ⌋.i. interioribus
actibus intellectus, ⌊perfecti sitis,⌋ vt habeatis sensus exercitatos ad discretionem boni & ma-
li. Quis autem sit sensus perfectus, innuitur per sapientem, qui dicit: Cogitate de sapiẽtia, sen-
sus est cõsummatus. ⌊In lege em̃,⌋ prout lex om̃es scripturas veteris testamẽti includit. ⌊Scri Sap.6
ptum est⌋ in Esaia. ⌊Qm̃ in alijs linguis, & alijs labijs⌋.i. nõ solũ in Hebræo, sed in diuersis lin- Esa.28
guarum generibus, & insolito modo loquẽdi, ⌊loquar⌋ per apostolos, ⌊populo huic⌋ Iudæo
rũ, ⌊& nec sic⌋.i. nõ propter tã euidens signũ, ⌊exaudient me⌋.i. sermonibus meis acquiescẽt
⌊dicit dñs.⌋ Hoc cõtigisse patet in actibus, vbi inducit quẽadmodũ apostoli spũ sancto rece- Acto.2
pto, loquebãtur Iudæis varijs linguis, Iudæi tamẽ pro maiori parte permãserũt increduli. Hoc Marc.16
allegat aplus, vt ostẽdat Corinthijs, cur non debeant tã inhianter q̃rere donũ linguaꝝ, q̊d ipsi

ex quadā curiositate magis q̄rebant q̄ gratiam prophetiæ, ob hoc ꝙ linguæ in signū sunt infide-
libus, ipsi vero iam erāt fideles. Vnde cōcludit. ⌊Itaqꝫ linguæ in signū sunt nō fidelibus, sed infi-
Heb.11 delibus⌋.i. nō propter necessitatē vel cōuersionē credentiū, q sciunt deū oīa posse, nec indi-
gēt tali miraculo. Infidelibus vero necessaria fuit nouitas huius miraculi, vt vel sic admonerent
cōuerti ad dn̄m, ⌊prophetiæ aūt in signū sunt nō infidelibus, sed fidelibus,⌋ qa nō proponitur
Matth.7 infidelibus, ne margaritæ proiiciant ante porcos, vel sanctū canibus detur. ¶ Adhuc aūt pro-
bat Ap̄lus, ꝙ donū linguaꝝ nō sit adeo appetendū, vt donū prophetiæ. ⌊Si ergo vniuersa ec-
Acto.2 clesia,⌋ hoc est societas fideliū ⌊cōueniat in vnū⌋ mente & corpore, ⌊& oēs⌋ fideles, ⌊linguis
loquant⌋ diuersis & inelucidatis, ⌊intrēt aūt idiotæ aut infideles,⌋ & audiant vos sic loquētes,
⌊nōne dicēt ꝙ insanitis?⌋ tanq̄ obsessi, vel arrepticii: cū em̄ fuerit inter vos tantus tumultus &
cōfusio linguaꝝ, nec vnus intellexerit aliū, videbimini similes phreneticis, illusis atqꝫ amētibus.
⌊Si aūt oēs fideles prophetēt⌋.i. abdita scripturaꝝ exponāt, & intellectualiter de secretis con-
ferāt, vel diuinitus reuelata dei, aliis publice dicāt, ⌊intret aūt qs infidelis aut idiota cōuincit ab
oībus⌋ prophetātibus, q̄d sit in aliquo errore, ⌊diiudicatur⌋.i. dānabilis demonstrat ⌊ab om-
nibus. Occulta em̄ cordis eius⌋ videlicet peccata latentia, seu cogitationes iniustæ, ⌊manifesta
fiunt⌋ p prophetias illoꝝ. ⌊Et ita cadēs in faciē⌋.i. se peccatorē agnoscēs, pœnitēs, & in terra
prosternēs se, ⌊adorabit deū⌋ pro indulgētia & misericordia, ⌊pronuntiās ꝙ vere deus in vo-
bis sit⌋ per grām specialē. ¶ Deinde pandit Apostolus, quō vtendū sit donis linguaꝝ ac pro-
Matth 9 phetiæ. Quid ergo est fratres?⌋.i. cū prædicta ita se habeāt, q̄d est agendū? ⌊Cū cōuenitis in
ecclesiā vnusquisqꝫ vestrū⌋.i. aliqs de omni genere cōgregationis vr̄æ. Vel, vnusquisqꝫ vestrū
in se, vel in alio sibi per charitatē cōiuncto, ⌊psalmū habet⌋.i. laudē dei cū cantico, ⌊doctrinā
habet⌋ moralē, ad alios imbuendos, ⌊apocalypsim (.i. reuelationē) habet, linguā habet⌋.i. do-
nū linguaꝝ, ⌊interpretationē habet,⌋ hoc est facultatē exponēdi scripturas aut linguas. ⌊Om-
nia⌋ aūt hæc ⌊ad ædificationē fiant⌋ ecclesiæ.i. ordinate & charitatiue, secundum ꝙ congruit
cōgregationi fideliū. ⌊Siue lingua qs loquitur⌋.i. si aliqs loquēdo vtitur dono linguaꝝ, ⌊secū-
dum duos⌋ fiat talis loquutio, ⌊aut vt multū⌋ sit, fiat secūdum ⌊tres⌋.i. nō nisi duo, vel ad sū-
mū tres, ita loquātur, ne tēpus expendat in tali occupatiōe minus fructuosa in se. Fiat q̄qꝫ loqu-
tio ista, ⌊& per partes⌋.i. successiue, quantū ad tēpus, vt vnus loquatur post aliū. Vel diuisim,
quantū ad partes populi. Vel intercise, vt post vnā partē loquutionis, sequatur eius expositio, &
Hieremię.2 post aliam partē similiter. Sicut fit quādo prædicator p̄dicat hominibus ignotæ linguæ p inter-
pretem. Ideo subditur, ⌊& vnus interpretetur⌋.i. aliquis sit q exponat populo quæ dicuntur.
⌊Si aūt non fuerit⌋ p̄sens aliquis ⌊interpres (.i. expositor) taceat in ecclesia,⌋ qui loquitur lin-
gua, qa nullū ædificat, nisi ipsemet interpretetur, ⌊sibi aūt⌋.i. ad suā propriā vtilitatē, ⌊loqua-
tur⌋ orādo ⌊& deo⌋.i. ad gloriā dei in secreto, vt nullū impediat. ⌊Prophetæ⌋.i. scripturarū
expositores siue doctores, ⌊duo vel tres dicāt⌋.i. in ecclesia p̄dicēt ordinate & sigillatim (tot
Job.6 em̄ sufficiunt) ⌊& cæteri diiudicēt⌋.i. diligēter discernāt, ne forte aliq̄d falsitatis cōmisceatur.
⌊Quòd si aliq̄d⌋ melius & ignotū ac necessariū ⌊reuelatū fuerit⌋ per sp̄m sanctū, ⌊sedēti⌋.i.
alicui auditori, ⌊prior⌋ prophetās ⌊taceat⌋ dans locū loquēdi huic illuminato. ⌊Potestis em̄
oēs p singulos⌋.i. sigillatim. s. vnus post aliū, ⌊prophetare⌋.i. scripturas sacras differere, eiusqꝫ
mysteria declarare, ⌊vt oēs discant,⌋ etiā superiores ab inferioribus, qa non oīa omnibus re-
uelant, sed aliqua vni, aliqua alteri, ⌊& oēs exhortent⌋.i. verbū exhortationis proponāt, qui-
bet suo loco ac tempore, ne fiat turbatio. ⌊Et sp̄us prophetaꝝ prophetis subiecti sunt.⌋ Hoc
multi exponūt de sp̄u sancto, q pluraliter dr̄ sp̄us, propter diuersitatem donoꝝ suoꝝ. Vel pro-
pter pluralitatem prophetaꝝ q̄s implet. Dicitur autē prophetis subiectus, qa non cogit eos ta-
2.Par.36 cere vel loqui. Ideo vnus potest alteri cedere. Aptius vero videtur posse intelligi de sp̄u ratio-
Matth.7 nali, creato videlicet. Vt sp̄us.i. animæ, seu ratio & voluntas prophetaꝝ dicantur eis subiecti,
qa prophetæ non sunt loquuti sicut amētes & insensati, vt voluerūt hæretici, sed sponte & libe-
re loquebantur, ita ꝙ sibiipsis poterāt imperare & obedire. ⌊Non em̄ est dissensionis⌋.i. dis-
cordiæ ⌊deus⌋ author vel approbator, ⌊sed pacis.⌋ Ideo vult vt vnus alteri cedat, ⌊sicut in
oībus ecclesiis sanctoꝝ doceo⌋ per meipsum & discipulos meos, & p epistolas meas. ¶ Ergo
1.Timo.2 iam dixit Apostolus: Potestis oēs prophetare, ne hoc de vtroqꝫ sexu intelligat, subiecit. ⌊Mu-
lieres in ecclesiis taceant⌋.i. nec prophetare.i. docere, nec loqui linguis præsumant. ⌊Non em̄
permittitur eis⌋ aliqua authoritate, ⌊loqui⌋ in ecclesia, nisi secrete orando, ⌊sed⌋ præcipitur
Gene.3 eis ⌊subiectas esse viris, sicut & lex dicit⌋ in Genesi: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur
tui. ⌊Si q̄d aūt volūt discere, domi viros suos interrogēt,⌋ vt instruātur, nō in ecclesia. ⌊Tur-
pe est em̄⌋.i. inhonestū ac indecens, ⌊mulierē loqui in ecclesia.⌋ Primo, q̄m mulieribus con-
uenit verecundia ac subiectio: docere autem pertinet ad eminentiorem. Secundo, q̄m rō natu-
Eccle.9 raliter debilior est in fœmina, quàm in viro. Tertio, ne ex sermocinatione mulieris concitetur
libido virorum. Colloquium enim illius quasi ignis exardescit. ¶ Insuper increpantur Corin-
thiorum rebelles, q in aliquibus præsumpserunt mutare ordinatiōes apostoli. Ne ergo & hæc
ordi-

ordinationi de filẽtio mulierꝫ resistere audeãt, dicit eis: ⌊An à vobis verbum dei processit?⌋ .i. A nõ vtiqꝫ à vobis ortũ sumpsit ꝑdicatio euãgelica, sed à nobis. Idcirco tenemini acqescere nr̃is statutis. ⌊An in vos solos ꝑuenit?⌋ hoc ẽ, nõ vobis tm̃, sed alijs multis annũtiata & ĩfusa ẽ Chri doctrina. Ideo cõformetis vos alijs, & implete q̃d dico: ⌊Si qs videt ꝓpheta eẽ, aut spũalis⌋ .i. qui verè ꝓphetat, exponẽdo scripturarꝫ mysteria, vel ꝑdicẽdo futura, ⌊cognoscat⌋ .i. spualiter pẽset, ⌊quę scribo vobis, qm̃ dñi sunt mãdata⌋ .i. ex diuina inspiratiõe à me prolata, nõ ex ꝓprio corde cõficta. ⌊Si qs aũt ignorat⌋ ista q̃ scire tenet, ⌊ignorabit⌋ .i. à deo nõ cognoscet notitia approbatiõis, sicut nec illi qbꝰ dr̃: Nescio vos vñ sitis. ⌊Itaqꝫ frẽs, æmulamini⌋ .i. desiderate, ⌊prophetare⌋ scdm sensum iam sępe pręhabitũ, ⌊& loqui linguis⌋ .i. vti dono linguarꝫ. Luce.13
⌊Nolite prohibere⌋ eos q possunt sic loqui, q̃uis melius sit prophetare. ⌊Omia aũt⌋ quę fiũt inter vos, ⌊honeste⌋ hoc ẽ, virtuose, ⌊& scdm ordinẽ⌋ .i. ordinate, ⌊fiant in vobis⌋ vt nihil reprehẽsibile in actibus vestris appareat, & cum debitis circumstantijs cuncta agant. Optimũ enim in rebus est ordo. Et peccatum non est nisi recessus ab ordine. Dionysi⁹

¶ Expositio capituli decimiquinti: Notum autem vobis facio fratres Euangelium.

¶ Articulus decimus quintus.

Completo tractatu de sacramentis & gratijs, nunc agit de resurrectione mortuorꝫ. De qua primo recte instructi fuerunt Corinthij ab ipo Apostolo, postmodum vero B cũ recessisset Apl̃s, à pueris infecta est fides illorꝫ de resurrectiõe futura. Itaqꝫ ait: ⌊Notũ aũt vobis facio frẽs⌋ .i. ad memoriã reuoco, clariusꝙ expono, ⌊euãgelium quod prædicaui vobis⌋ .i. bonã annũtiationẽ de Chr̃o, q̃d euãgeliũ, ⌊& accepistis⌋ adhibendo fidẽ euãgelicæ ꝑdicatiõi, ⌊in quo & statis⌋ habẽdo intellectũ erectũ ad deũ in veritate euãgelicę legis, volũtatẽ quoqꝫ à ruina peccati eleuatã, ⌊ꝑ quod & saluamini⌋ credẽdo testimonijs euãgelij, eiusꝙ obediẽdo ꝑceptis. Et hoc vtiqꝫ sic ẽ, ⌊qua rõne ꝑdicauerim vobis, si retinetis⌋ .i. si diligẽter recolitis, ⌊qua rõne⌋ hoc ẽ, q̃ fine, qua spe, seu q̃ argumẽto ⌊ꝑdicauerim vobis⌋ euãgeliũ Chr̃i. Prędicaui em̃ vobis ad hũc finẽ .i. ꝓpter hãc spẽ, vt cõsequamini vitã æternã. Argumẽtum q̃qꝫ q̃ probaui resurrectionẽ futurã, fuit resurrectio Chr̃i. Hæc aũt retinetis, & ꝑ euãgeliũ istud saluamini, ⌊nisi⌋ .i. si nõ ⌊frustra⌋ & inaniter ⌊credidistis. Tradidi em̃⌋ hoc ẽ, ꝑdicaui, ⌊vobis in primis⌋ .i. inter pręcipua puncta, q̃ docui. Prędicaui (inquã) testimoniũ fidei, ⌊q̃d & accepi⌋ .i. ꝑ diuinã reuelationẽ cognoui (nõ excogitaui) ⌊qm̃ Chr̃us mortuus ẽ⌋ .i. occisus ⌊est pro peccatis nr̃is⌋ tollẽdis, ⌊scdm scripturas⌋ Scriptũ est em̃ in Threnis: Spũs oris nostri Chr̃us dñs, captus est in peccatis nr̃is. Et in Esaia: Ipse aũt vulneratus ẽ propter iniquitates nr̃as & c. ⌊& qa sepultus est, & qa resurrexit tertia die scdm scripturas⌋ De sepultura quippe Esaias ꝑdixit: Et erit sepulchrũ eius gloriosum. Itẽ: Dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua. De resurrectione quoque ait Oseas: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Et Sophonias: Expecta me dicit dñs, in die resurrectionis meæ in futurꝫ. Threno 4 Esaie.53 Esai.11. Esa.53 Osee.6 Sopho.3
⌊Et qa visus est Cęphæ⌋ .i. Petro. Quãmuis locus huius apparitiõis ignoret, creditur tñ facta quãdo Petrus à monumẽto recessit in die resurrectiõis, quãdo videlicet Maria Magdalena dixit se Chr̃m vidisse. ⌊Et post hæc⌋ visus est ⌊vndecim⌋ Apostolis in cõclaui Thoma ꝑsente. ⌊Deinde visus est plus q̃ quingẽtis fratribus⌋ .i. discipulis, ⌊simul, ex qbus multi manẽt⌋ hoc ẽ in corpore viuũt ⌊vsqꝫ adhuc, qdã aũt dormierũt⌋ somno beatæ mortis in dño. De hac visione nullus Euãgelistarꝫ scribit. ⌊Deinde visus est⌋ seorsum ⌊Iacobo⌋ minori fratri dñi, primo Hierosolymorꝫ epo. De hac apparitiõe nõ loqtur euãgeliũ. ⌊Deinde visus est Apl̃is omibus⌋ in die ascensionis. ⌊Nouissime aũt oim⌋ Prædictorꝫ, videlicet post ascensionẽ & spũs sancti missionẽ, ⌊tanquàm abortiuo, visus est mihi⌋ proficiscẽti Damascũ. Abortiuũ aũt vocat proC les quæ erat extra debitũ cõgruũ tẽpus nascitur, vel cum violẽtia de vẽtre educit, vel ad debitã quãtitatẽ non ꝑuenit. Ideo propter tria cõparat se Apl̃us abortiuo. Primo, qm̃ alij Apl̃i ante missionẽ paracleti sunt renati, ipse postea ab Anania. Secũdo, qa cũ quadã coactiõe cõuersus ẽ scilicet ꝑ errorẽ & minas. Tertio, qa alijs Apl̃is minor fuit, cõsideratiõe vitæ præteritæ, quando ꝑsecutus est Christianos. Ideo subdit: ⌊Ego em̃ sum minimus Aplorꝫ.⌋ Non simpliciter, sed quantum ad aliqd, vtpotè quia vltimo ad apostolatũ vocatus est. Hoc modo Iacobus Alphæi frater dñi, dictus est minor, respectu Iacobi filij Zebedæi, nõ sanctitate aut dignitate, sed quia vocatione posterior. Iterꝫ, minimus sum Apostolorꝫ, rõne præteritorꝫ malorꝫ, ⌊q nõ sum dignus vocari Apl̃us⌋ ꝑ respectũ ad merita mea præcedẽtia, ⌊qm̃ ꝑsequutus sum ecclesiã dei,⌋ viros ac mulieres ad iudiciũ pertrahẽs, q̃d alij Apl̃i nunq̃ fecerũt. ⌊Gratia aũt dei⌋ gratum faciente, & gratis data, nõ proprijs viribus aut meritis, ⌊sum id quod sum⌋ in esse supernaturali & spũali, per grãm em̃ gratũ faciẽtẽ habeo esse deiformè, & deo acceptũ quoad vltimũ finẽ. Per grãm vero gratis datã, sum Apostolus, propheta, doctor, interpres, signorꝫ patrator, ⌊& grã eius in me vacua⌋ hoc ẽ, infructuosa, ⌊nõ fuit, sed abundãtius illis omnibus laboraui⌋ .i. cũctis Apostolis .s. quolibet eorꝫ seorsum, nõ plus omibus simul acceptis. Nullus em̃ Aplorum tanta spatia percurrisse, tot populis prædicasse, tot ꝑsecutõres legit pertulisse vt Paulus, nec aliqs eorꝫ sic pro- Iohan.20 Apoca.14 Acto.9 1.Timo.4 Ibidem.

sic proprijs manibus victum quæsiuit, vt ipse. ¶Sed ne ista videat̃ iactanter dixisse, subiecit,
1.Cor.15 ⌊No aũt ego⌋ sic laboraui propria potestate, vel tanq̃ principalis causa operꝝ bonorꝝ, ⌊sed
gr̃a dei mecũ⌋.s. cooperata & auxiliata est mihi, fuitq́; principalior causa bonorꝝ, quã ego seu
mea natura. Gratia em̃ se habet ad liberꝝ arbitriũ, vt sessor ad æquũ. ⌊Siue em̃ ego, siue illi⌋.i.
tã ego q̃ cæteri Apl̃i, ⌊sic prædicauimus⌋ vз Chr̃m resurrexisse, vel nos p̱ eius gratiam opari
⌊& sic credidistis⌋ sicut euãgelizauimus vobis. ¶Prȩterea, ex resurrectione Christi capitis
nostri oñdit Apl̃s generalẽ resurrectionẽ futurã. ⌊Si aũt⌋.i. q̱a ⌊Chr̃us prædicat̃⌋ à veris Apo
stolis, ⌊quod resurrexit à mortuis, q̃uo quidã⌋ hæretici ⌊dicũt in vobis⌋.i. inter vos, ⌊qm̃ re-
surrectio mortuorꝝ⌋ corporalis & vniuersalis, non est?⌋ credendo videlicet futura. ⌊Si autẽ
resurrectio mortuorꝝ nõ est⌋ futura sequit̃ ꝙ ⌊neq; Chr̃us resurrexit⌋ Eadem quippe rõ est
de capite, & de mẽbris. ⌊Si aũt Chr̃us nõ resurrexit⌋ veraciter, sed phantastice, sicut dixerunt
hæretici.s. Marciani & Marchionitæ, q̱ Chr̃i incarnationẽ dixerũt fuisse phãtasticã, q̊s sequu
tus est immũdissimus Manichæus, ⌊inanis est⌋ ergo.i. infructuosa, vana & falsa est, ⌊p̃dicatio
nostra⌋ quæ asserit Chr̃m resurrexisse. Simili rõne, ⌊inanis est & fides vestra⌋ catholica. ⌊In-
uenimur aũt⌋.i. si ita ẽ, vt dicũt hæretici, nos Apl̃i eẽ probamur, ⌊&⌋ sumus ⌊falsi testes dei⌋
hoc est, mẽdaciter testãtes de deo, ⌊qm̃ testimoniũ diximus aduersus deũ⌋.i. contra veritatẽ,
& voluntatẽ, dei, videlicet: ⌊q̃d suscitauerit Chr̃m⌋ à morte ⌊quẽ nõ suscitauit⌋.i. quẽ sequit
Matt.28 nõ esse suscitatũ à deo, ⌊si mortui nõ resurgẽt. Nã si mortui nõ resurgẽt, neq; Chr̃s resurexit⌋
Marci.16 qui ad hoc incarnatus & passus est, ideoq́; surrexit, vt nos ad immortalem vitam reduceret.
⌊Quod si Chr̃us nõ resurrexit, vana est fides vr̃a⌋ q̱a non p̃t vos ad vltimũ finẽ, seu verã feli-
citatẽ p̱ducere. ⌊Adhuc enim⌋.s. post baptismi, ac fidei receptionẽ, ⌊estis in peccatis vestris⌋
prætertitis, sicut & ante, secundum eos qui Chr̃i resurrectionẽ nõ profitẽtur. Fides etenim va
na, & baptismus falsum repræsentans, nõ tollunt peccata. Baptismus autẽ Christi sepulturam,
Roman.6 ac resurrectionẽ repræsentat, vt dictum ẽ ad Romanos: Si ergo Chr̃us nõ resurrexit, fides ve-
stra inanis ẽ, & baptismus falsa significat. Nõ ergo tollunt vestra peccata p̱ fidẽ atq; baptismũ.
⌊Ergo & q̱ dormiunt in Chr̃o⌋.i. in fide Chr̃i defuncti sunt, ⌊perierũt⌋.i. dãnati sunt, eo q̊d
in fide inani & pristinis vitijs sint defuncti. ¶Deinde ponit aliam rõnẽ resurrectiõis futuræ.
⌊Si in hac vita tãtum in Chr̃o sperãtes sumus⌋.i. si solum cõfidimus p̱ Christum cõsequi bo-
na in hac vita præsenti, & nõ potius vitam æternam in anima & corpore, ⌊miserabiliores⌋.i.
infeliciores, ⌊sumus om̃ibus hominibus⌋ (nõ Christianis) qui in hac vita prȩsenti suis fruun-
tur delitijs. Nos vero nec in p̃senti, nec in futuro gaudebimus, imò tãto miserabiliores essemus,
EPIST. quãto grauiora & plura ꝑpter fidẽ & Chr̃m sustineremus. ⌊Nunc autẽ⌋.i. ne p̃dicta incõue-
niẽtia cõcedãtur, veritas ita se habet, vз quod ⌊Chr̃us resurrexit à mortuis⌋ qui est, ⌊primi-
tiæ⌋.i. primitiuus vel primus, ⌊dormiẽtium⌋ hoc est, mortuorũ. Qui dormiẽtes dicũtur, qm̃
Christo iubẽte faciliter & integrè quasi de somno reducẽtur ad vitã. Horꝝ dr̃ Chr̃us primitiæ,
qm̃ primus tẽpore, & propria virtute surrexit, loquẽdo de dormiẽtibus in fine seculi suscitãdis.
Matth.9 Aliqui tamẽ pauci ante Chr̃m surrexerunt, quorꝝ ip̃emet tres suscitauit. Vnde de Chr̃o legitur
Lucæ.7 in Apocalypsi: Qui ẽ testis fidelis, primogenitus mortuorꝝ. ⌊Quãdoquidẽ per hoiem⌋.s. Adã
Iohan.11 primũ nostrum parẽtẽ, ⌊mors⌋ naturæ & culpæ ingressa ẽ genus humanũ, propter originale
Apoc.1 peccatũ illius, ⌊& p̱ hoiem⌋.i. Chr̃m, hoc ẽ, merito passiõis eius erit, ⌊resurrectio mortuorꝝ⌋
Gene.3 qui immutabũtur. Potentior est enim Christus ad reparãdum, quàm Adam ad destruẽdum.
Sapiæ.2 ⌊Et sicut in Adã⌋.i. in prȩuaricatiõe Adæ, ⌊oẽs moriũtur⌋ incurrẽdo originale pc̃m̃, & mo-
riẽdi necessitatẽ eò quòd peccatũ illius traducat̃ in posteros, ⌊ita & in Chr̃o⌋.i. virtute & me-
Iohan.5 rito Chr̃i, ⌊oẽs viuificabũtur⌋ in resurrectiõe futura, & vitã gloriæ cõsequẽtur oẽs electi, imo
meritum Chr̃i om̃ino in se sufficiẽs est, vt oẽs simpliciter p̱ ipsum beatam resurrectionẽ sortiã
tur. ¶Porro, quod impij resurgẽt, nõ erit merito Christi, sed diuina eius virtute. Aposto-
Iohan.12 lus autẽ nũc loqui videtur de om̃ibus electis, qui merito Christi btã̃m immortalitatẽ adipiscẽ-
Dani.7 tur, de q̱bus & Chr̃us dixit: Om̃ia traham ad meipsum. Daniel propheta quoq;: Om̃es (inquit)
FINIS populi, tribus & linguæ seruiẽt ei. ⌊Vnusquisq; autẽ in suo ordine⌋.i. in suo gradu & dignitate
secũdum exigẽtiã meritorꝝ suorꝝ resurget, vt Apostolus in ordine Apostolorꝝ, martyr in or-
dine martyrũ. ¶Deinde exponit hũc ordinẽ. ⌊Primitiæ Chr̃us⌋ hoc est, oĩm resurgẽtium
in finali iudicio primus tẽpore, & summus dignitate est Chr̃us, q̱ prior surrexit, vt fidẽ & spem
faceret, formamq́; p̃beret credẽtibus, ⌊deinde⌋ in fine seculi suscitabũtur, ⌊hi q̱ sunt Christi⌋
hoc est, fideles, electi, vtpotè ⌊qui in aduẽtũ eius crediderũt⌋.i. in Chr̃m vẽtuum ad faciẽdam
1.Thess.4 vniuersalẽ remunerationẽ. Isti resurgẽt Chr̃o posteriores tẽpore, & inferiores dignitate. Re-
surgẽt etiam ante eos qui nõ sunt Chr̃i.i. ante infideles & reprobos, nõ ordine tẽporis, sed di-
Apoca.10 gnitatis. Resurrectio em̃ erit in momẽto. ⌊Deinde⌋.i. resurrectiõe cõpleta, erit, ⌊finis⌋ huius
mũdi, q̱a tũc spẽs generaliũ esse cessabũt, & status mũdi mutabitur. Erit quoq; tũc finis.i. con-
summatio seu plena p̱fectio electorum, qui tunc in anima & corpore glorificabuntur. ⌊cum⌋
Christus homo ⌊tradiderit⌋ Hoc est, obtulerit, seu præsentauerit, ⌊regnum,⌋ militantis ec-
clesiæ

A clesiæ,i.electos,fideles,in quibus Chr̃us interim regnat p fidẽ,regens eos per gratiam.Hoc re-
" gnum offeret & p̃sentabit Saluator,⌊deo & patri⌋.i.patri æterno,tanq̃ elegãtissimã prædam
de antiqui hostis manu excussam,atq; de vinculis mortis æternæ suo p̃tiosissimo sanguine libe
ratam.Dicit aũt Chr̃us hoc regnũ p̃ri sic p̃sentare,qa adducit electos ad summi cœli palatium,
in quo habitat deus pater,ponetq; eos illic in cõspectu p̃ris, nõ vt pater incipiat eos inspicere,
sed vt ipsi eum p spẽm contemplari incipiãt.Iuxta quẽ modũ ait Psalmista: Quando veniã & Psalm. 41
apparebo ante cõspectum dei? Vel sic:Cum Chr̃us tradiderit.i.dederit regnum p̃dictum p̃ri, Psalm. 22
videlicet vt pater in electis regnet,eosq; regat gubernatiõe completa,puta p gloriosam fruitio
nem,& cõfirmationẽ eorum in bono, quos modo regit gubernatione incompleta p grãm viæ
amissibilem,quæ tamẽ imperfectio est ex parte nostri,q sępe peccamus,nõ recte tendentes ad
vltimum finem. Viatores eñ reguntur à deo p hoc quod diriguñt in vltimum finem,sed hæc
gubernatio non excludit omne malum. Comprehensores vero reguntur à deo p hoc,quod
in ipo vltimo fine immobil'r cõseruãtur.Vt ergo p̃r hoc modo regnet in ipsis fidelibus.Chr̃us
dat eos p̃ri. ¶Deniq; dat eos p̃ri,nõ quasi nõ sint p̃ris,imò à p̃re dati sunt Chr̃o,iuxta illud in
Psalmo:Postula à me,& dabo tibi gentes.Et alibi ip̃e Chr̃us:Omne(inqt)quod dat mihi p̃r, Psal 2
ad me veniet.Alibi quoq; apertius loquit patri.Tui(inquiẽs)erãt,& tu mihi eos dedisti.Quo- Johan.6
modo ergo dat Chr̃us eos patri,nisi secũdum manifestationem? Nunc eñ ignoratur,q amo- Johan.17
re sint digni,sed tunc Chr̃us manifestabit qui ad patrem pertineant,dicens electis: Venite be- Eccl's.9
nedicti patris mei.Hoc modo & nos damus aliqua deo,prout Dauid testat: Tua domine sunt Matt. 25
omnia,& quæ de manu tua accepimus,dedimus tibi.Per hoc autem,quod Chr̃us dicit trade- 1. Para.29
B re regnum deo patri,non est intelligendum quod tollat, vel adimat illud sibi,aut sancto spiri-
tui.Vna nãq; diuina persona expressa,singulæ dantur intelligi, vbi non obuiat relatiua distin-
" ctio.Itaq; finis erit.⌊Cum euacuauerit⌋.i.cessare fecerit Chr̃us,⌊omnẽ principatum,& po-
" testatem,& virtutem⌋ hoc est,vniuersos gradus prælationum,angelorum,dæmonum & hoĩm,
quæ(vt dicit glossa)quàmdiu durat hic mundus,angeli angelis,dæmones dæmonibus,& ho-
mines hominibus præsunt,ad vtilitatem,vel deceptionem viuentium,sed omnibus collectis,
iam om̃is cessabit prælatio,qm̃ vltra non erit necessaria.Ideo hãc prælationẽ dicit Chr̃us eua-
cuare,qa om̃es suos exaltabit in regno,tanto vnumquẽq; sublimius, quãto iam amplius humi
liatur.Vel:Cum euacuauerit omnẽ principatum,hoc est,manifestauerit nullam creaturarum
habuisse aliqd horum nisi à deo.Sed cũ ordo angelorum in prælatione cõsistat,& inter cæteros
ordines hi tres computẽtur,videlicet principatus,potestates,virtutes,quęri p̃t,quomodo an-
gelorum euacuent prælatio,principatus,potestas,& virtus. Et r̃ndendum secundum Thomam Thomas
in prima parte,quod in ordinibus angelorum duo pensant,videlicet, distinctio seu gradus per-
fectionum secundũ differẽtiam naturæ & gratiæ,& quãtum ad hoc ordines angelorum nunquã
cessabunt,qa natura eorum nõ corrumpetur,nec gratia auferetur.Secundo,cõdesiderat in ordi-
nibus angelorum exequutio officiorum. Hæc aũt exequutio post diem iudicij cessabit, scd̃m quod
ordinat ad reductionẽ hominum ad suum principium creatiuũ.Manebit vero prout consistit
in cõsequutione vltimi finis seu adoptione beatificæ fruitionis,nam actiões hierarchiæ mane-
bũt post diem iudicij in beatis,nõ propter nouã influẽtiam,sed propter cõseruationẽ p̃fectio-
C nis influxæ.Sicut eñ iferiores angeli à superioribus illustrant,sic inferiorum cognitio talis à supe
riorum illuminatione depẽdet,nõ solũ quãtum ad receptionẽ, sed etiã quãtum ad cõseruationẽ.
Homines quoq; qui angelorum ministerio ad beatitudinẽ p̃ducuntur, aliquam illuminationem
habebunt per angelorum officia. Hæc est responsio sancti Thomæ, quæ licet probabilis sit,au-
thoritatẽ tamẽ non habet secundum aliquos,saltem in multis. ¶Porrò de dæmonibus aliqui
dicunt,quòd post diem iudicij nõ cruciabũt homines, sed om̃es simul tã dæmones q̃ homines
reprobi,vno igne,non tamen æqualiter punientur. Quàmuis aũt communiter dicãt exposi-
tores aliqui, per principatus designari maiores, p potestates vero medios, & p virtutes infe-
riores,tam in angelis quàm hoĩbus,& suo modo in dęmonibus, ita quod Apostolus enumerã-
do incipit à superioribus. Documentis tamen diuini & magni Dionysii potius consona- Dionysi⁹.
re videt,vt dicamus opposito modo,ita q̃ enumeratio Apostoli incepit ab inferiori videlicet à
principatibus,p quos intelligunt inferiores,p potestates,medij:p virtutes aũt,superiores.Dio
nysius eñ in libro de principatu angelico ponit virtutes ante p̃tãtes ac principatus. Nã prin-
cipatus ponit in summo ordine infimæ hierarchiæ,p̃tãtes vero in infimo ordine secundę hie-
" rarchiæ,virtutes aũt in medio ordine huius hierarchiæ.⌊Oportet aũt⌋ vt impleant scripturæ,
" ⌊illum⌋ vz Chr̃m ⌊regnare⌋ iam p fidẽ in ecclesia militãte.Iuxta illud:Dabit illi dñs deus se
" dem Dauid p̃ris eius,& regnabit in domo Iacob in æternum,⌊donec ponat⌋ ip̃e Chr̃us diui- Lucæ.1
" na sua virtute ⌊oẽs inimicos⌋.i.aduersarios suos incredulos & peruersos,⌊sub pedibus eius⌋.i.
sub suę p̃tãtis plenaria subiectiõe, q̃d erit in die iudicij,quãdo implebit illud propheticum:Ad
eum veniẽt,& cõfundent oẽs q repugnãt ei. Interim ergo durabit status ecclesiæ, & regimen Esaiæ 43
Chr̃i in ea.Hæc dictio,donec,sumit hic inclusiue nõ exclusiue. Nõ eñ Chr̃us regnare cessabit,
cum

cum fuerint sibi omnes subiecti, sed si interim regnat, certius est quod postmodum regnabit.
Psalm. 70 Simili modo sumit in Psalmo, cum dicit: Deus ne derelinquas me, donec annuntiē brachiū tuū.
⌊Nouissime aūt⌋ quādo vz in die nouissimo mortale hoc induerit immortalitatē, ⌊inimica
Psalm. 8 destruet mors⌋.i. mors quam naturaliter abhorremus, & quę nr̄æ vitæ aduersat. ¶Quod aūt
Hebreo. 2 Chr̄us ponet inimicos oēs sub pedibus, hinc cōstat: ⌊Om̄ia eñ⌋ cœlestia, terrestria, & infer-
Matt. 28 nalia, ⌊subiecit⌋ pater ⌊sub pedibus eius⌋.s. Chr̄i. Vnde ipē ait: Data est mihi oīs ptās in cœ-
lo & in terra. ⌊Cum aūt dicat⌋ scriptura ⌊om̄ia subiecta sunt ei⌋.s. Chr̄o à pr̄e, intelligēdum
est hoc, ⌊sine dubio pręter eū⌋.i. p̄ter patrē, ⌊q subiecit ei oīa⌋.s. Chr̄o. ⌊Cū aūt subiecta fue-
Psalm. 81 rint illi⌋.i. Chr̄o, ⌊oīa⌋ quādo vz oēs aduersarij eius fuerint ei plene subiecit, & cūctis fide-
Deuter. 10 libus & infidelibus manifestatū fuerit Chr̄m dn̄m eē vniuersorum, qn̄ peruersi p experiētiā suæ dā-
nationis sciēt Chr̄m eē dn̄m omniū, ⌊tūc ipē filius subiectus erit ei⌋.i. patri, ⌊q sibi⌋.i. filio
⌊subiecit oīa⌋ creata. Erit aūt Chr̄us scd̄m formā serui patri subiectus, nō quod mō nō sit sub-
iectus, sed qa tūc cū corpe suo mystico manifestabitur, subditus patri coram vniuersis electis
⌊vt sit deus⌋ pr̄, vel Chr̄us scd̄m diuinā naturā, ⌊oīa⌋ causalr̄, obiectiue seu fruitiue, ⌊in om̄i-
bus⌋ cōprehēsoribus. Quicqd eñ amari possit vel appeti, habēt in deo, & deus est causa totius
beatitudinis electorum, q nihil querūt aut diligūt nisi deū, & alia in deo propter deū, & scd̄m deū.
Luc. 10 Deus quippe est vnū illud, q̄d solū necessariū est, in quo est oīm bonorum ac pulchrorum ac deside-
Roman. 5 rabiliū plenitudo immēsa. q solus quietat rōnalis creaturæ affectū. ¶Pręterea, redit Apl̄us ad
probandū generalē resurrectionē futurā. ⌊Alioquin⌋.i. si mortui nō resurgēt, ⌊qd facient qui
baptizant⌋ hoc ē, lachrymis pœnīæ seu aquis afflictionū pfundunt, ⌊pro mortuis⌋.i. pro re-
missione pctōrum mortuis impendēda, ⌊si oīno mortui nō resurgūt?⌋ Q.d. inanis esset labor
2. Mac. 12 eorum, sicut habet de Iuda: Quod nisi eos q ceciderāt resurrecturos speraret, supfluū videretur &
vanum orare pro mortuis. Sed posset qs instare & dicere, q̄d licet corpa resuscitāda nō essent,
aīæ tn̄ præmio donarent, sicut & nūc ante resurrectionē. Pium ergo & vtile eēt pro defunctis
hoc modo baptizari ac depcari propter aīas liberādas de pœnis, q̄uis corpa nunq̄ resurgerēt.
Et rn̄dendū q tūc nō esset tam vtile sicuti modo. ⌊Vt qd baptizant⌋ viui, iuxta sensum præ-
dictum ⌊pro illis?⌋ defunctis? Est ergo baptismus afflictiōis, de qua in Euāgelio dicit Salua-
Luce. 12 tor: Ego baptismo habeo baptizari. Vel sic: Quid faciēt q baptizant, pro mortuis?.i. pro pec-
catis suis delendis, vel seipsis spūaliter mortificādis, ad silr̄itudinē mortis dn̄i Saluatoris? Q.d.
Inaniter baptizant cū nō sint vitā habituri. ⌊Vt qd⌋.i. quo fructu, ⌊& nos⌋ Apl̄i, p̄dicatores
Roman. 8 & martyres Chr̄i ⌊periclitamur⌋.i. pericula patimur, imò & mortificamur, vel ad supplic.
ducimur, ⌊oī hora?⌋.i. assidue? ⌊Quotidie eñ morior⌋.i. grauib⁹ tribulatiōib⁹ afficior, & hoc
verum esse iuro, ⌊p gloriā vestrā frēs⌋.i. p beatitudinē vobis paratam in cœlo. Vel, propter glo-
riam vestram.i. ad hoc vt vos gloriā mereamini sempiternam, ⌊quam habeo⌋ p certissimam
expectationē, & propinquam potentiam. ⌊In Christo Iesu dn̄o nostro⌋.i. virtute & gr̄a, ac
merito Christi, vel per contemplationem ipsius.

¶Prosequutio explanationis huius capituli, ab eo loco: Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi. ¶Articulus decimussextus.

Rursus ostēdit Apostolus resurrectionē futuram, qm̄ aliàs infructuosa fuisset dispu-
tatio sua contra infideles. Ait eñ: ⌊Si scd̄m hoīem⌋.i. scd̄m rōnis processum, ⌊ad
bestias⌋.i. cōtra hoīes bestiales, resurrectionē negantes, ⌊pugnaui⌋.i. acriter disp-
taui. ⌊Ephesi⌋.i. in ciuitate Ephesina, (Sumitur autē, si, pro quia) ⌊Quid mihi pro-
dest?⌋ disputatio illa, ⌊si mortui nō resurgunt?⌋ Imò si mortui nō resurgunt. ⌊Manducemus
& bibamus⌋.i. gulæ voluptatibus insistamus, ⌊cras eñ⌋ hoc est, in breui, ⌊moriemur⌋ & nul-
la erit retributio alia. Hoc de Esaia sumptum est, q̄d illic dr̄ in psona desperantiū Iudæorum, &
Esa. 22 cōuenit in hos qui nō putant vitā post hanc vitā, propter quod voluptatibus se exponūt vt pe-
cora. In quorum persona dicit Sapiens: Vmbræ trāsitus est tēpus nostrum, & post hoc erimus
Sapiæ. 2. tāquàm nō fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quæ sunt. Sed ne talibus credamus monet
Apostolus: ⌊Nolite seduci⌋.i. non pmittatis vos ab aliquo decipi. ⌊Corrumpunt eñ mores
bonos⌋ hoc est, actus morales seu habitus virtuosos, ⌊colloquia mala⌋ maxime hæreticorum
Ephe. 5 atq; carnalium. ⌊Euigilate iusti⌋ à summo pigritiæ, & estote soliciti, ⌊& nolite peccare. Igno-
rantiam eñ dei quidam habent,⌋ hoc est, diuina scientia, puta notitiæ fidei diuinitus reuelatæ
aliqui carent. Illi.s. qui negant resurrectionem futuram. ⌊Ad reuerentiam⌋ id est, ad verecun-
diā, ⌊vobis loquor⌋ vt erubescatis de hoc quod inter vos est error de resurrrectiōe mortuorum.
Nam & error atq; defectus inferiorum redundat, & cedit in confusionem superiorum. Vnde
verecundum est iustis & doctis, pręsertim pręlatis, quod inferiorum errores & vitia nō extirpāt.
¶Deinde ostēditur resurrectio mortuorum possibilis p exempla naturæ, ponitq; verba pfido-
rum, subiungēs. ⌊Sed dicit⌋ infideliter interrogādo, ⌊aliquis⌋ ignorās deū. ⌊Quomodo⌋.i.
quo ordine, qua virtute, quo mō & specie, ⌊resurgūt mortui, quali aūt corpore veniēt?⌋.i.
resurgēt, quale corpus habebunt, redeundo ad vitā corporeā, scilicet mortale an immortale.
Huic

A Huic respõdet Apostolus: ⌊Insipiens⌋ qui diuinam virtutem & opera naturæ nõ pensas. ⌊tu
quod seminas, nõ viuificatur⌋.i. granũ quod mittis in terrã nõ vegetatur seu crescit, ⌊nisi pri-
us moriatur⌋.i. resoluat & putrefiat. Vnde asserit Chrũs: Nisi granum frumẽti cadens in ter-
ram mortuum fuerit, ipm solũ manet. ⌊Et quod seminas, nõ corpus quod futurũ est⌋.i. quod Iohã.12
exurget de terra, ⌊seminas⌋.i. nõ herbam, stipulam, paleam, vel tam multiplex granum, sicut
de terra nascetur, ⌊sed⌋ seminas ⌊nudum⌋.i. purum ac solum ⌊granum⌋ vtputa tritici, aut
alicuius cæterorũ⌋ seminum. ⌊Deus autẽ dat⌋ p influẽtiam causarũ secundarũ, ⌊illi⌋ grano se-
minato, seu nascituro, ⌊corpus⌋ cum arista & palea, ⌊sicut vult⌋.i. liberè instituit. Opus eñ
naturæ ac intelligẽtiæ est opus causæ primæ. ⌊Et vnicuiqȝ seminũ⌋ dat deus ⌊proprium cor-
pus⌋ hoc ẽ, corpus suæ speciei cõueniẽs. Queadmodum ergo nudum granum seminat̃, deiq̃
nutu vestitum ac multiplicatum resurgit, sic mortuus diuina virtute potitur viuere, atqȝ in cor-
pore meliorato resurgere. ¶Deinde Apostolus manifestat differẽtiam corporũ resurgẽtiũ,
quantum ad dignitatẽ & gloriam, secundum exigẽtiam meritorum. ⌊Non omnis caro eadẽ
caro⌋.i. nõ oĩa animalia habẽt corpus eiusdẽ rationis, dignitatis, ac dispositionis, sed iuxta di
uersitatẽ formarum substantialium requiritur diuersitas materierum, forma nanqȝ est finis ma
teriæ, sed iuxta diuersitatẽ finium, diuersificantur & media. Ideo subditur: ⌊Sed alia⌋.i. alteri-
us dispositionis est, ⌊caro hoĩm, alia pecorũ, alia volucrum, alia autẽ piscium⌋ Sumit̃ vero ca-
ro hoc loco cõiter, pro corpore animato, sensitiuo. Strictius vero eam sumẽdo dicunt̃ Carthu
sieñ. (quorũ & ego vnus sum, vtinã digne) nõ comedere carnes, ⌊&⌋ quædam sunt ⌊corpora
cœlestia⌋ vt orbes ac sydera, ⌊&⌋ sunt ⌊corpora terrestria⌋ vt saxa & arbores. ¶Subditur
B autẽ de differẽtia corporũ, postq̃ dictum est de differẽtia carnium, qm̃ corpus cõmunius est q̃
caro. ⌊Sed alia qdẽ⌋ est ⌊cœlestium⌋ corporũ ⌊gloria⌋.i. pfectio, ornatus seu pulchritudo,
⌊alia aũt terrestrium⌋ Nec solum hęc corpora inter se distant, sed corpora quoqȝ cœlestia in-
ter se differũt, nam ⌊alia⌋.s. maior ⌊est claritas solis, alia claritas lunæ⌋ videlicet minor q̃ illa,
⌊& alia claritas stellarũ⌋ Hoc videmus ad oculum. ⌊Stella eñ⌋ alia ⌊differt in claritate⌋ qm̃
maior est lux vnius q̃ alterius. ⌊Sic & resurrectio mortuorũ⌋ distincta erit, quantum ad gloriã
corporũ suscitandorũ, non quantũ ad veritatẽ naturę eorũ. Oĩa erũt eñ eiusdẽ naturæ seu spe
ciei, sicuti & modo, sed dignitas præmiorũ erit diuersa. ¶Porrò exẽplum Apostoli magis cõ
sonat opinioni dicẽtium materiam primam in oĩbus corporibus eẽ eiusdẽ rõnis, q̃ eorũ q po-
nunt eam distinguẽdam specifice. ¶Deinde ponunt̃ dotes corporũ glorificandorũ. ⌊Semi-
natur in corruptiõe⌋.i. corpus humanum cõcipit̃, generat̃, & more seminis sub terra humatur
corruptibile seu corruptum, ⌊surget in incorruptiõe⌋.i. in resurrectione erit incorruptibile p
dotẽ impassibilitatis. Simili modo iam, ⌊seminat̃ in ignobilitate⌋.i. vile atqȝ obscurum, ⌊sur-
get in gloria⌋.i. resurgẽdo recipiet claritatẽ, vt sit gloriosum ac nobile, ⌊seminat̃ in infirmi-
tate⌋.i. fragilitate & infirmitatẽ ad motum habens, corpus eñ quod corrumpit̃, aggrauat ani Sapiæ.9
mam, ⌊surget in virtute⌋.i. surgẽdo habebit facillimã mobilitatẽ iuxta animæ voluntatẽ, per
dotẽ agilitatis. ⌊Seminat̃ corpus animale⌋.i. grossum & alimonijs indigẽs, atqȝ corpibus alio
rum animaliũ simile, ⌊surget spũale⌋ corpus.i. subtile ac spiritui simile, quãtum ad aliquas pro
prietates, nõ tamẽ ita subtile vt exeat limites suę naturæ. Erit eñ palpabile atqȝ visibile carnẽ ha
C bẽs & ossa, sicut & Chrũs in semetipo oñdisse scribit: Hæ ergo sunt quatuor dotes corporũ bea
torũ, quę erũt in corpibus quodãmodo ex redundãtia beatitudinis aĩæ ad corpus, sicut in epl'a Luc.24
ad Dioscorum tãgit Augustinus. Ex hoc eñ quod aĩa fruitiue deo vnit̃, quatuor bona cõsequit̃,
vcȝ internæ lucis splẽdidissimam claritatẽ, & ex hoc redundat in corpus claritas copiosa, tanto Augustiñ.
abundãtior, quãto maior est gloria aĩæ. Fulgebũt eñ iusti sicut sol. Scdo, cõsequit̃ aĩa oĩm desi
deriorũ suorũ plenã quietationẽ. Ex quo redundat in corpus agilitas, seu mobilitatis velocitas. Matth.13
Iam eñ corpus infirmũ est, qm̃ desiderio aĩæ satisfacere nequit in executiõe motus & opatio-
nis, tũc vero mouebit̃ iuxta desideriũ ac imperiũ aĩæ, nõ tamẽ in instãti. Propterea scriptũ est:
Fulgebũt iusti, & tanq̃ scintillæ in arundineto discurrẽt. Tertio, cõsequit̃ aĩa oĩs mali remotio-
nem, & ex hoc redundat in corpus impassibilitas. Quarto cõsequit̃ aĩam maximã deiformita- Sapiæ.3
tem. Iuxta illud Iohãnis: Siles ei erimus, qa videbimus eũ sicuti est. Et ex hoc redundat in cor-
pus spũalitas seu subtilitas. ¶Deniqȝ sicut maior erit beatitudo aĩarũ, q̃ esset naturalis felicitas 1.Iohañ.3
angelorũ, sicut erit maior pfectio corporũ glĩficatorũ, q̃ sit pfectio cęlestiũ corporũ, ita q̃ clari-
tas, agilitas, ĩpassibilitas, atqȝ subtilitas maior, seu dignior futura erit in illis, q̃ in cœlestibus cor
poribus. In pñti qqȝ vita habet corpus ab aĩa quatuor proportionabilr̃ ad prædicta vcȝ existẽ
tiam, pulchritudinẽ, cõseruationẽ, & motũ. ¶Quod aũt corpus resurget spũale, probat Apo
stolus: ⌊Si est⌋.i. qa iam est ⌊corpus animale⌋ scd̃m sensum prędictũ, ⌊est⌋ hoc est, aliquãdo
erit in nobis, & iã in aliqbus est, ⌊&⌋ corpus ⌊spũale⌋ scd̃m intellectũ expressum. corpus eñ
dr̃ animale, ad differẽtiã corpis spũalis. ¶Quod vero sit corpus aĩale, probat authoritate scri
pturæ. ⌊Sicut scriptũ est⌋ in Genesi: ⌊Factus ẽ primus homo⌋ scȝ ⌊Adã, in animã viuentẽ⌋ Gene.2
hoc est, in sui formatiõe adeptus est aĩam dantẽ corpi vitã animalẽ, sustẽtatiõe ciborũ indigẽtẽ

propter

Johan.10 propter quam vitam corpus vocatum est animale. ⌊Nouissimus Adam⌋.i. Christus factus e ⌊in spm̃ viuificãtem⌋.i. in sua resurrectiõe recepit spm̃ rõnalem, seu animã dantẽ corpori suo vitam spũalem, cibis & potibus nõ indigẽtem, sed insolubilem atq; ꝑpetuam. Chrus em̃ posuit animã suam, & iteꝶ sumpsit eam, sed nõ talem resumpsit, qualem posuit. Posuit nãq; passibilem, impassibilem vero recepit. Dicit autẽ Chrus Adam. Primo, qm̃ de eadem materia habuit corpus. Secundo, qm̃ sicut ex Adam oẽs nascũtur, sic ex Chro renascũtur. Tertio, nam sicut de latere Adæ formata est Eua, ita ex latere Chri formata est ecclesia. Dicit quoq; nouissimus Adam, qm̃ nemo ei succedet, q sit caput & author fidelium. ⌊Sed nõ prius quod spũale⌋ hoc est, nec Chrus habuit, nec alij habent, primo corpus spũale, secũdum proprietatẽ vt dictum e. ⌊sed quod animale⌋.i. primo oportet habere corpus animale, ⌊deinde⌋ habet corpus, ⌊quod spũale⌋ est. Chrus eqdem ante passionem habuit corpus animale.i. cibo vtens ac dissolubile. Post resurrectionẽ vero habuit corpus spũale. Ita erit & nobis: iam em̃ habemus corpora animalia. Post resurrectionẽ vero habebimus corpus spũale. ¶Sciẽdum, quòd duplex est ordo Videlicet generationis & naturæ. Secũdum ordinẽ generationis imperfectum præcedit perfectum, vt pueritia iuuẽtutem. Et hoc modo animale præcedit spũale. Secũdum ordinẽ vero naturæ, pfectum pcedit impfectum. Impfecta em̃ à pfectis procedunt. ¶Deinde ostẽdit Apostolus vnde simus animales, & vnde erimus spũales. ⌊Primus homo⌋.s. Adam, materialiter habẽs originem, ⌊de terra⌋ quia de limo terræ formatus fuit, ⌊terrenus⌋ id ẽ, naturaliter animalis atq; passibilis. Maximè tamẽ terrenus effectus est, transgrediẽdo diuinum præceptum, ⌊secũdus homo⌋ hoc est Chrus: Qui dr̃ secundus homo, qm̃ inter eum & Adam nullus est medius, q sit caput & principium hominum sicut ipe. Hic ergo descendẽs, ⌊de cœlo⌋ & oriẽs ex alto, est ⌊cœlestis.⌋ Primo, qa de cœlis descendit, non diuinitatem amittẽdo, vel locum mutãdo, aut corpus de cœlo secum portãdo, sed corpus humanum assumẽdo, atq; in mũdo visibiliter apparendo. Propter q̃d ipse ait: Nemo ascendit in cœlũ, nisi q descẽdit de cœlo. Et alibi Exiui à patre, & veni in mundũ. Secundo, qa cœlesti virtute cõceptus ac natus. Tertio qa cœlisformiter (.i. absq; macula) in terra cõuersatus. ⌊Qualis terrenus⌋.i. quals fuit Adam, ⌊tales & terreni,⌋ hoc est tales modo nos sumus, qa animales, mortales & fragiles, imo originali peccato infecti. ⌊Et qualis cœlestis⌋.i. qualis in resurrectione factus est Chrũs, videlicet corpus glorificatum sortitus, ⌊tales & cœlestes⌋ id est, tales erunt electi in resurrectiõe futura, quãdo reformabit corpus humilitatis nostræ cõfiguratũ corpori claritatis suæ, vt ⌊Ergo⌋ cœlestes effici valeamus, studẽdum est nobis, vt ⌊sicut portauimus imaginem terreni⌋.i. sicut assimilati sumus primo parenti, seqndo eius vestigia, inobediẽdo, & originale peccatum ab ipo contrahẽdo, ⌊sic portemus & imaginem cœlestis⌋ hoc est, Chro nos cõformemus p charitatem, obediẽntiam, humilitatem, & omniũ tribulationũ patiẽtissimam sustinẽtiam. Non em̃ aliter possumus fieri cœlestes siue felices. Ideo subditur: ⌊Hoc autem dico fratres, qa caro & sanguis⌋ i. homines carnales affectibus vitiosis subiecti, seu opa carnis, ⌊regnũ dei possidere nõ possunt.⌋ In cœlo em̃ nõ nubent, neq; nubentur. ⌊Neq; corruptio incorruptelam possidebit⌋ hoc est, qui seruit corruptioni pecati, non sortietur beatam immortalitatẽ. Peccatũ em̃ mẽtem inficit corrũpit, & in nihilum redigit. Virtus vero consolidat animum, & stabilit eum in deo, ideirco impassibilitatem, quæ est perfecta incorruptela, meretur & possidebit. Vnde scriptũ est: Incorruptio facit esse proximum deo. ¶Insuper manifestat Apostolus resurgẽdi modũ ac ordinẽ ⌊Ecce⌋ (Cum dr̃: Ecce, insinuat notabile esse quod dr̃) ⌊mysteriũ⌋.i. occultum aliqd de materia futuræ resurrectiõis, ⌊vobis dico⌋ videlicet. ⌊Oẽs qdem⌋ generaliter, ⌊resurgemus.⌋ boni & mali & mali in fine seculi, q interim non surrexerunt resurrectione consummata, quia certum est resurrexisse virginẽ gloriosam. Nam & viui q tunc inuẽti fuerint, in igne cõflagrationis morient, vt soluant debitum carnis, protinusq; cum alijs surgẽt. Resurrectio nãq; non conuenit, nisi ei quod cecidit, ⌊sed non oẽs immutabimur⌋ hoc est, non oẽs in melius reformabimur, qm̃ soli electi glorificabunt, reprobi vero resurgẽt in peius, habebunt enim corpora ipso aspectu horribilissima.s. obscura, grauissima, grossa, & passibilia. Resurgemus autem ⌊in momento, in ictu oculi⌋.i. in breuissimo tẽporis spacio, hoc est, q̃ cito oculus aperitur, ac clauditur. Diuina em̃ virtus immensa est. Non tamẽ fiet repẽte, quia collectio cinerum fiet ab angelo, non sine motu locali. Surgemus quoq;: ⌊in nouissima tuba⌋ Hęc tuba tripliciter intelligi potest. Primo per turbam intelligitur imperium dei, cuius nutu resurrectio fiet. Vnde ad Thessalonicẽses ab ipo inducitur. Qm̃ ipe dñs in iussu & in voce archangeli, & in tuba dei descẽdet de cœlo. Secundo, p tubam intelligitur vox Chri, q ait: Veniet hora in q̃ oẽs q in monumentis sunt, audiẽt vocem filij dei. Tertio, per tubam accipi potest ad literam vox alicuius archangeli, cui commissa fuerit talis prolatio. Vnde in Euãgelio dr̃: Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiã ei. ⌊Canet em̃ tuba⌋ quælibet iam præfata.i. terribiliter intonabit resurrectionẽ mortuoꝶ. Et, vt dicit Hieronymus sic canet, quòd totus mũdus tinniet. ⌊& mortui resurgẽt incorrupti⌋.i. cum corpore integro. Quia diuina virtus supplebit, quod aliqu-

Marginal references: Johan.10; Romanorum.5; Gene.2; Gene.1; Gene.3; Luce.1; Johan.3; Johan.16; Lucæ.1; Phil.3; Matt.22; Lucæ.20; Sapiæ.6; EPIST.; Malac.3; 1.Timo.4; Johã.5; Matt.25; Hieronymus

A aliquibus defuit, vt claudis, monſtris & pueris. Oẽs etiam ſurgent in perfecta ætate & cõueni-
enti quãtitate, ⌊& nos⌋ electi ⌊immutabimur⌋.i. immortalitatis gloriã cõſequemur. ⌊Opor
tet em̃⌋ quatenus diuina impleat̃ promiſſio: & iuſta fiat remuneratio, ⌊mortale hoc⌋ corpus
⌊induere immortalitatẽ⌋.i. perpetuam ſubſiſtentiã, ⌊&⌋ oportet ⌊corruptibile hoc⌋ corpus
⌊induere incorruptionẽ⌋.i. indiſſolubilitatẽ, vt reſolui nõ poſſit. Hoc proprie refert̃ ad cor-
pora electoꝝ, q̃uis & corpora reproboꝝ futura ſint immortalia & incorruptibilia, ſed immor
talitas illa erit tantis miſerijs plena, vt potius eſſe videatur mors cõtinua, q̃ immortalitas vera.
⌊Cũ aũt mortale hoc⌋ corpus ⌊induerit immortalitatẽ⌋.ſ. in die nouiſſimo, qñ idẽ numero
corpus reſurget, prout aptiſſime ait beatus Iob: Scio ꝙ redemptor meus viuit, & in nouiſſimo Iob.19
die de terra ſurrecturus ſum, & rurſum circũdabor pelle mea &c. ⌊tũc fiet⌋.i. iplebit̃ ⌊ſermo⌋
propheticus, ⌊q ſcriptus eſt⌋ in Oſea, ſecũdũ tranſlationẽ.70. interpretũ ⌊Abſorpta⌋.i. victa
eſt mors, ⌋ſiue diabolus ⌊in victoria⌋.i. ꝑ victorioſam paſſionẽ ac reſurrexionẽ Chri, q mor Oſee.13
tẽ noſtrã moriẽdo deſtruxit, ſicut & ꝑ Oſeã loquit̃: Ero mors tua ò mors, &c. Quod etiã iã alle
gatũ eſt ſecũdũ tranſlationẽ.70. interpretũ. Abſtulit em̃ à nobis mortẽ culpæ atq; gehẽnæ, &
in fine ſeculi tribuet immortalitatẽ cõpletã. ¶Præterea apl'us de bñficio tanto exultans, & in ꝑ
ſona feliciter reſurgẽtiũ loquẽs ex propheta eodẽ, adiecit. ⌊Vbi eſt ò mors victoria tua?⌋ qua
oẽs occidiſti, ſicut ſcriptũ eſt: Quis eſt hõ qui viuet, & nõ videbit mortẽ? ⌊Vbi eſt mors ſtimu Pſalm. 88
B lus tuus?⌋.i. pctm̃ q̊d mortẽ induxit, ſicuti ſtimulus læſionẽ infigit? Ideo ſubdit̃. ⌊Stimulus aũt
mortis⌋.i. mortẽ inducẽs ⌊pctm̃ eſt⌋ actuale vel originale. Mors em̃ eſt pœna peccati, Q.d.
Iſta victoria mortis, ac ſtimulus eius ab electis ablata ſunt. Vnde in Eſaia legit̃: Præcipitabit dñs Eſa. 25
mortẽ in ſempiternũ, & opprobriũ populi ſui auferet. Itẽ in pſal. Laqueus contritus eſt, & nos Pſal. 123
liberati ſumus. ¶Ne aũt putet̃ culpa ꝑ legẽ deleta, ſubiungit̃. ⌊Virtus vero⌋.i. incentiuum ſeu
augmẽtũ ⌊peccati⌋ eſt ⌊lex⌋ Moyſi, non directe, ſed ex occaſione ex hũana ꝑuerſitate, q̃ nitit̃
(teſtãte poeta) in vetitũ ſemꝑ, cupit'q; negatũ. De hoc aũt in epl'a ad Rom̃. pleniſſime dictũ eſt. Ouidius
⌊Deo aũt gr̃as q dedit nobis victoriã⌋ iã in ſpe, & partim i re, poſtea ãt dabit ꝑfecte in re. Vi
ctoriã inquã pcti & mortis nõ nr̃is meritis, ſed ⌊ꝑ dñm noſtrũ Ieſum Chr̃m⌋.i. virtute ac me-
rito Chr̃i. ¶Poſtremo ponit Apl'us admonitionẽ ſaluberrimã & cõſolatoriã. ⌊Itaq;⌋ cum oĩa
hæc ita ſe habeãt, ò ⌊fratres mei dilectiſſimi ſtabiles eſtote⌋ in fide ⌊& immobiles⌋ in charitate
⌊abundãtes in ope dñi ſemꝑ⌋.i. actibus virtuoſis inceſſanter intẽti, ⌊ſcientes ꝙ labor veſter⌋
ex charitate ꝓcedẽs, ⌊nõ eſt inanis⌋.i. ſine mercede ⌊in dño.⌋ Imò vt apud Sapi. legit̃) bono
rũ laboꝝ glorioſus eſt fructus. Hoc totũ breui verſiculo cõprehẽdit Pſalmiſta, dicens: Expecta Sap.3
dñm, virilr̃ age, & cõfortet̃ cor tuũ, & ſuſtine dñm. Magna eſt itaq; ꝑfectio, cordis ſtabilitas in Pſalm. 26
dño, ne hõ moueat̃ impetu paſſionũ, delectationibus tꝑaliũ reꝝ: vel minis, aut hmõi aliquo pec
cati vẽto. Idcirco ſcriptũ eſt: Nõ te vẽtiles in omnem ventũ, ſed eſto firmus in via dñi, & in ve Eccl. 5
ritate ſenſus tui. Et iteꝝ ſcriptura dicit: Sapiens permanet vt ſol, ſtultus aũt mutatur vt luna. Eccl. 27

¶Elucidatio Cap. XVI. ſ. De collectis aũt quæ fiunt in ſanctos. Arti. XVII.

EXpeditis determinationibus principaliũ materieꝝ, in quibus inſtruendi erant Corin
thñ, iã agit Apl'us de quibuſdã ordinationibus particularibus. Primo de eleemoſynis,
quas gentiles cõuerſi faciebãt Iudæis cõuerſis, q in Hieruſalẽ erant. Ait em̃. ⌊De colle-
ctis aũt⌋.i. donis ſeu eleemoſynis, ⌊q̃⌋ cõgregant̃ & ⌊fiunt in ſanctos⌋.i. in ſuſtẽtati-
C onẽ ſanctoꝝ in Hieruſalẽ habitantiũ, qui oĩa ſua vendiderunt, & ante apl'oꝝ pedes poſuerunt, Acto. 4
qbus cõſumptis, & fame orta in Iudæa, in magna penuria fuerũt, propter q̊d ordinauerũt apo
ſtoli vt cõuerſi ex gentibus mitterent eis ſubſidia vitæ, ⌊ſicut ordinaui in eccleſijs Galatiæ⌋.i.
congregationibus fideliũ in Galatia (q̃ eſt pars Græciæ) habitantũ.ſ. Galatis, ⌊ita & vos facite
per vnã ſabbati⌋.i. vna die ſeptimanæ. ⌊Vnuſq̃ſq; veſtrũ apud ſe reponat⌋.i. in propria do-
mo ponat in loco ſecuro, ne forte ſi alij cõmiſerit, defraudet̃. Ponat ergo apud ſe ⌊recõdens⌋
munus ⌊q̊d ei bene placuerit⌋.i. tm̃ q̃tũ libenter dat, ne grauet̃, ⌊vt nõ cũ venero⌋.i. apud vos
fuero, ⌊tũc collectæ fiant⌋.i. eleemoſynæ cõgregent̃, qa tunc alia habebimus expedite, graua-
ret q̊q; vos ſi totũ ſimul daretis. ⌊Cũ aũt p̃ſens fuero apud vos, q̊s probaueritis⌋.i. approbaue-
ritis, ſeu aptos iudicaueritis, per epl'as, hos mittam⌋.i. iſtos deſtinabo cũ literis commendato-
rijs meis ac veſtris, ⌊ꝑferre grãm veſtrã⌋.i. gratioſam eleemoſynã ⌊in Hieruſalẽ⌋ ad primiti
uam eccleſiã ſub Iacobo militantẽ. ⌊Quod ſi dignũ fuerit⌋.i. rõnabilis cauſa occurrerit, ⌊vt &
ego eam⌋ in Hieruſalẽ cũ eleemoſynis iſtis, ⌊mecũ ibũt⌋ q̊s probaueritis. ⌊Veniã aũt ad vos,
cũ Macedoniã,⌋ quæ eſt pars Græciæ, ⌊ꝑtranſiero⌋ viſitando illic, & in locis vicinis diſcipu-
los. ⌊Nam Macedoniã⌋ prouinciã illã ⌊pertranſibo⌋ nõ diu ibi morando, cum nõ ſit neceſſe
⌊Apud vos aũt forſitan⌋.ſ. ſi deus p̃ſtiterit, ⌊ꝑmanebo⌋ multis diebus, ⌊vel etiã hyemabo,⌋
qa multa ſunt corrigenda in vobis, ideo diuturna medici ſpũalis pręſentia vobis neceſſaria eſt,
⌊vt vos me ducatis quocũq; iero⌋ cum à vobis receſſero. Illa tñ nõ fuit principalis cauſa huius
manſionis, ſed hoc dicit apl'us ad inflãmandũ charitatẽ eoꝝ ad ſe, vel ad familiaritatẽ oſtẽden
dã. ⌊Nolo em̃ vos modo in tranſitu videre⌋.i. tꝑe modico. ⌊Permanebo aũt Epheſi,⌋ vnde

& istã epistolã vobis trãsmisi, ⌊vsq; pẽtecosten. Ostiũ em̃ mihi apertũ est magnũ & euidẽs.
.i. vehemẽs rõ mihi occurrit illic manẽdi, eo ꝙ corda multoꝝ parata sint recipere verbũ de,
⌊& aduersarij multi⌋ sunt ibi q̃ euãgelio cõtradicũt, cõtra q̊s oportet me armare fideles, vt
illis q̊q; apte resistere. ⌊Si aũt venerit Timotheus⌋ ad vos ⌊videte⌋.i. studete ad hoc ⌊vt si-
1.Timo.4 ne timore sit apud vos⌋.i. secure, ita vt nullus ei molestus sit. ⌊Opus em̃ dñi opat⌋ p̃dicãdo
euãgeliũ Chr̃i, ⌊sicut & ego. Ne q̃s ergo illũ spernat⌋ eo ꝙ iuuenis sit. Vnde alibi dicit: Ne-
Actoꝝ.18. mo adolescẽtiã tuã cõtẽnat, ⌊deducite aũt illũ in pace⌋ egrediẽdo & ambulãdo cũ eo paci-
ce p̃ aliq̊d spaciũ, ⌊vt veniat ad me⌋ Ephesum ⌊Expecto em̃ illũ cũ fratribus⌋ cũ eo vẽturis
⌊De Apollo aũt fratre⌋ qui erat vir potẽs in scripturis & eloquẽs, quẽ apl̃s ordinauit Corin-
thijs in episcopũ sicut & ipsi rogauerũt, ⌊notũ vobis facio qm̃ multũ rogaui eũ⌋ nõ præcepi,
⌊vt veniret ad vos cũ fratribus⌋ secũ agẽtibus. Recesserat q̃ppe à Corinthijs propter dissen-
sionẽ eoꝝ quã sedare nõ potuit, propter q̊d redijt Ephesum ad apl̃m. ⌊Et vtiq; nõ fuit volũ-
tas eius vt nũc veniret⌋ ad vos, q̃diu estis in ista discordia. ⌊Veniet aũt quũ ei vacuũ⌋.i. op-
Marci.13 portunũ, ⌊fuerit⌋ q̃n videlicet p̃ceperit vos emẽdãdos. ⌊Vigilate⌋.i. diligẽtes & soliciti e-
stote, ne torpor pigritiæ irruat sup̃ vos, ⌊state⌋.i. firmiter p̃seuerate, ⌊in fide, viriliter agite.
Hiere.48 Maledictus em̃ q̃ facit opus dei negligẽter, ⌊cõfortamini⌋ proficiendo semp̃ in gr̃a dei, ⌊&
oĩa vr̃a⌋ op̃a, ⌊in charitate fiãt⌋.i. charitatiue atq; cõcorditer: aliter em̃ nõ eẽnt meritoria
⌊Obsecro aũt vos fr̃es, nostis domũ Stephanæ⌋.i. familiã illius matronæ, vñ supra dixi: Ba-
1.Coꝛ.1 ptizaui aũt & Stephanæ domũ. Nostis etiã ⌊&⌋ domũ, ⌊Fortunati & Achaici⌋.i. hoꝝ vi-
roꝝ q̃ mecũ fuerũt cũ vobis p̃dicaui, ⌊q̃m̃ sunt primitiæ Achaiæ⌋.i. primi in Achaia credi-
derũt, ⌊& in ministeriũ sc̃toꝝ ordinauerũt seipsos⌋.i. spõte se obtulerũt ad ministrãdũ fide-
libus. Hoc itaq; obsecro, ⌊vt & vos subditi sitis⌋ p̃ humilẽ obediẽtiã, ⌊eiusmodi⌋.i. istis &
talib⁹ p̃sonis, ⌊& om̃i cooperãti⌋ mihi ⌊& laborãti⌋ in vobis.i. ad vestrã salutẽ. ⌊Gaudeo
aũt in p̃sẽtia Stephanæ & Fortunati & Achaici⌋.i. de hoc lætor, ꝙ tales p̃sonæ vobiscũ sũt
⌊qm̃ illud q̊d vobis deerat⌋ q̃tũ ad salutarẽ doctrinã, ⌊ipsi suppleuerũt⌋ docẽdo vos plen-
us. ⌊Refecerũt em̃⌋.i. spũaliter nutrierũt seu impleuerũt, ⌊& meũ spm̃⌋.i. animã meã iucũ-
ditate, eo ꝙ instruãt vos, ⌊& vr̃m⌋ spm̃, refecerũt veritatis notitia. Vel sic, Gaudeo aũt in p̃-
sentia Stephanæ, &c.i. de hoc ꝙ venerũt ad me, qm̃ illud q̊d vobis deerat.i. q̊d vos minus de-
bito mihi fecistis, ipsi suppleuerũt. Refecerũt em̃.i. cõsolati sunt, vel pauerũt & meum spm̃ &
vr̃m, q̃a mihi bñfaciẽdo, bñfecerũt & vobis q̃bus apl̃m seruauerũt. ⌊Cognoscite ergo⌋.i. di-
ligẽter attẽdite & honorate, ⌊q̃ eiusmodi sunt⌋.i. tales p̃sonas. ⌊Salutãt vos⌋.i. ad salutẽ
vobis cup iũt atq; annũtiãt, ⌊oẽs ecclesiæ Asiæ⌋ minoris, cuius metropolis est Ephesus, vbi
cõscripta est p̃sens ep̃l'a. ⌊Salutãt vos in dño multũ⌋.i. cũ ingẽti affectu, ⌊Priscilla⌋ mulier
⌊& Aquila⌋ vir eius ⌊cũ domestica sua eccl'ia⌋.i. cũ societate fideliũ cõmorãte ĩ domo eo-
rũ, ⌊apud q̊s & hospitor⌋ Hoꝝ duoꝝ frequẽter apl'us meminit, q̃a in primitiua eccl'ia nota-
biles erãt, & bñ instructi ĩ fide. ⌊Salutãt vos fr̃es oẽs⌋ in Epheso existẽtes. ⌊Salutate inuicẽ
in osculo sc̃tõ⌋.i. in spũali & puro etiã corp̃ali, sicut ĩ primitiua eccl'ia fuerat cõsuetudo. ⌊Sa-
lutatio mea manu Pauli⌋.i. propria manu subscripta. Scripsit em̃ apl'us propria manu in fine
ep̃l'aꝝ suaꝝ salutationẽ, ne deciperent fideles, recipiẽdo ep̃l'as pseudoapl'oꝝ pro ep̃l'is Pauli
⌊Si q̃s nõ amat dñm nr̃m Iesum Christũ, sit anathema⌋.i. separatus à cõsortio fideliũ, & cõ-
dẽnatus à deo, ⌊Maranatha⌋.i. in aduẽtu dñi, vel donec dñs. Maranatha q̃ppe interpretatur
August. dñs venit. Dicitq; Lyra ꝙ sint duæ dictiones. Augustinus vero, cui potius credit, ait ꝙ sit vnũ
nomẽ cõpositũ ex græco & syro: & potius est syꝝ q̃ hebræũ. Hæc aũt imprecatio mali nõ
est intelligẽda dicta de zelo vltionis seu inuidiæ, sed affectu iustitiæ, vel modo p̃nuntiationis
propheticæ. ⌊Gratia dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋ q̃ est formale ac habituale principiũ totius vitæ me-
ritoriæ, sed ⌊& charitas mea⌋.i. talis dilectio, qualẽ ego habeo, sit ⌊cũ oĩbus vobis in Christo
Iesu⌋.i. finaliter propter Chr̃m. ⌊Amẽ⌋ Chr̃us em̃ est finis noster, sicut in Apoca. testatur
Apocal.1 Ego sum alpha & ω, principiũ & finis. Cui semp̃ sit oĩs honor, virtus, beatitudo & gloria, q̃a
1.Timo.1 ipse cũ patre & spũ sancto est super om̃ia deus sublimis & benedictus. Amen.

¶IN SECVNDAM AD CORINTHIOS. epistolam procemium.

A V di fili disciplinã patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Cum prælatis eccle-
Prouer.1. siæ dicat saluator: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: con-
Luc.10 stat ꝙ pari audiẽtia accipiẽda sunt verba prælatoꝝ & Chr̃i. Quidã itaq; Co-
rinthioꝝ hoc attẽdentes ex priori epistola Pauli correcti fuerũt, obediẽtes p̃-
ceptis apostoli, tanquam Christi. Quidam vero eoꝝ in suo perstiterunt erro-
re, præferentes Paulo pseudoapostolos. Propter hoc scribit Apostolus Co-
rinthijs hanc secundam epistolam, in qua se verum Christi probat Apostolum, atq; fallaciã
Apostolorum, vanitatem ac falsitatem demõstrat, errãtes Corinthios reducit ad viã iusti-

A bonos vero incitat ad meliora,p̃sertim ad obseruationem patientiæ,proponẽs seipsum illis in exemplũ.Nõ ergo cessandũ est bono p̃lato à sp̃uali cura infirmi subiecti,si statim nõ emẽdetur sed cõtinuanda est admonitio,increpatio,exercitatio,quãdiu spes est de reparatione errantis.

¶Expositio primi Cap.secundæ ad Corinthios epistolæ. Arti. .I.

QVoniam Corinthioꝝ nonnulli minus digne de Paulo senserunt, atq; ob hoc propriam salutem neglexerunt, paruipendentes verba Pauli,& pseudoapostolis credentes,idcirco in exordio huius epistolæ,in qua more solito præmittitur salutatio, cum dixisset,Paulus,statim adiecit,apostolus Iesu Christi per voluntatem dei, non vt seipsum magnificaret,sed vt illorum prouideret saluti.Potest enim,& dum ratio postulat,debet p̃latus authoritatem suam ostendere,ne sui contemptus impediat subditoꝝ salutem.¶Ponens ergo Apostolus personas scribentes seu salutantes,ait.⌊Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatẽ dei⌋.i.à deo seu diuina voluntate ad grãm apostolatus assumptus: non à seipso,vel ab hoĩbus intrusus inordinate,⌊& Timotheus⌋ Ephesioꝝ ep̃us ⌊frater⌋ noster sp̃ualis.Hunc sibi adiungit Apostolus, ne Corinthij aliquid sinistrum suspicentur de eo,quasi eos accusauerit apud apostolũ ex rancore.Priorem em̃ epistolã tulit Corinthijs,rediensq́; nuntiauit apostolo facta & verba Corinthioꝝ.Quãuis aũt Apostolus solus istam epistolã dictauerit,vterq; tamen mandat & mittit eam Corinthijs,& forte quia Paulus multa scribit ex Timothei relatu.Itaq; Paulus & Timothæus mandant ⌊ecclesiæ dei⌋.i.cõgregationi fideliũ,⌊quæ

B est Corinthi⌋.i.in ciuitate sic dicta, metropolitanæ Achaiæ,⌊cũ sanctis omnibus⌋.i.& sanctis omnibus,vtpote cunctis veraciter Christianis,qui vtiq; sancti & virtuosi sunt,⌊q sunt⌋.i.demorant̃ ⌊in vniuersa Achaia⌋.i.quocunq; loco prouinciæ sic vocatæ, quæ erat pars Græciæ.⌊Gratia,⌋quæ est supernaturalis habitus,principiũ omnis meritoriæ operationis, essentiam animæ immediate perficiens, ⌊vobis⌋præstetur ⌊& pax⌋.i.tranquillitas mentis,de qua angeli cecinerunt:Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis,⌊à deo patre nostro⌋ per gratiam adoptionis.i.à tota superbenedicta trinitate,quæ est vnus verus deus creator & pater noster,cui quotidie dicimus:Pater noster qui es in cœlis,⌊& dño nostro Iesu Christo⌋.i.p Christum mediatorem dei ac hominũ,per quem omnis gloria nobis cõfertur. Christus em̃ vt deus est idem collator principalis cũ patre & sp̃ũ sancto,sed secundũ naturam assumptam est dator gratiæ mediatus ac instrumentalis,quia per ipsum tanq̃ per causam meritoriam ac mediatricẽ dantur nobis charismata sp̃ũs sancti.¶Deinceps procedit Apostolus ad narrationẽ,captamq́; beneuolentiã Corinthioꝝ & à gratiaꝝ actione incipiens,affatur perfectos.⌊Bñdictus deus⌋.i.ab oĩbus benedicatur & exaltetur,semperq́; sit benedictus deus trinitas,⌊& pater dñi nostri Iesu Chri⌋.i.persona patris æterni,qui est genitor Christi secundũ eius diuinã naturã.Hunc patrẽ Apostolus specialiter exprimit exemplo Chri,qui per totũ Euangeliũ oĩa refert specialiter ad gloriã patris,queadmodũ ait:Honorifico patrẽ meũ.Nõ q̇ pater maior sit filio aut spiritu sancto,sed q̃a authoritas est in patre,atq; fontalis origo respectu filij & sp̃ũs sancti, quoꝝ vterq; suscepit à patre quicq̃d habet & est.Vel sic,Bñdictus deus & pater dñi nostri Iesu Chri.i.persona patris,q est deus Chri secundũ naturã humanã,& pater ipsius secundũ naturã diuinã.Vnde in Euãgelio Chrũs testatur:Ascẽdo ad patrẽ meũ & patrẽ vestrũ,deũ meũ & deum vestrũ.Vel deus rõne essentiæ & emanationis ad extra: p̃r vero rõne proprietatis relatiuæ,&

C emanationis ad intra.Porrò q̃d subdit,simili sensu accipi p̃t,tam de p̃sona patris,q̃ de tota trinitate,p̃re nostro,rõne creationis,gubernatiõis & adoptatiõis,⌊pater misericordiaꝝ⌋.i.causa paterna pioꝝ affectuũ ex diuina benignitate manantiũ.Vel,pater misericordiaꝝ intransitiue.i. pater multũ misericors seu misericordia plenus.Et dicitur pater misericordiaꝝ, q̃uis misericordia dei sit vna ac simplex propter diuersos effectus pietatis diuinæ.Vnde etiã ait Psalmista:Misericordias dñi in æternũ cantabo,⌊& deus totius cõsolationis⌋.i.dator atq; benignus infusor oĩs veræ,perfectæ ac sp̃ualis cõsolationis siue lætitiæ,⌊q consolat̃ nos in omni tribulatione nostra,⌋quã propter iustitiã patimur à mũdo,carne aut diabolo.Consolat̃ aũt nos,vel à tribulationibus liberãdo,vel in tribulationibus patientiã dando,ita vt omne gaudiũ æstimemus,cũ diuersas inciderimus tentationes.Vel in ipso corde copiosam exultationẽ concitando ex cõtemplatione diuinoꝝ,sic vt tribulationis acerbitas vix sentiat̃.Hinc scriptũ est in Iob:Ipse vulnerat & medetur,percutit & manus eius sanabũt.Et Abacuc propheta orat:Cũ iratus fueris,misericordiæ recordaberis,⌊vt possimus & ipsi cõsolari eos⌋.i.tã copiose & adhoc consolat̃ deus nos,ap̃los,virosq́; perfectos,vt ex plenitudine,gustu,& experientia cõsolationis nobis infusæ,valeamus & nos cõsolari eos,⌊q in omni pressura sunt⌋in quacũq; afflictione,proponendo nos eis in exemplũ.Possimus,inquã,consolari eos,⌊per exhortationẽ,qua exhortamur & ipsi à deo⌋.i.admonẽdo eos taliter per p̃dicationem vocalem,sicut admonemur à dño per inspirationẽ seu alloqutionẽ internã,videlicet cõmemorando p̃mia sempiterna pro p̃sentibus,breuibusq́; tribulationibus rependẽda,proponẽdo etiã persequutiões,passiones Christi & alioꝝ electoꝝ pro exemplo,quemadmodũ retulit Iudith:Memores,inquiens,esse debent, quomodo

Margin: Luc.2 | Matth.6 | 1.Timo.2 | Johã.8 | Johan.20 | Psalm.88 | Jaco.1 | Job.5 | Abacuc.3 | Judith.8

quō pater noster Abrahā tētatus ē,& oēs q placuerūt deo,p multas tribulatiōes trāsierūt fi-
deles. Elucescit aūt ex his,qa alios spūaliter cōsolari aptus non ē,q diuinā cōsolationē exper-
tus nō est. Ideo p sapiētē quēdā dicitur: Vir in multis exptus cogitabit multa. Verūtamē a-
Eccle.34. liqui ad deū cōuersi tribulātur,tētantur & angustiātur: nullā tñ cōsolationē experiūtur, qbus
Job.30 cœlū est æneū,terraq ferrea,q cum beato Iob dño dicere pñt: Sto & nō respicit me,clamo &
nō exaudis me: mutatus es mihi in crudelē. Sed isti nō desperēt,nō frāgant,nec pusillanimes
fiant,sed manū dñi lōganimiter pstolent,sciētes qp deus nō deserat sperātes in se,dicētesq cū
Job.13 Iob: Etiā si occiderit me,in ipso sperabo. Interim vero carnalē cōsolationē despiciāt,qtenus
in dei cōtēplatiōe refloreāt. Iuxta illud psal. Renuit cōsolari aīa mea, memor fui dei, & dele-
Psalm.76 ctatus sum. Deniq qp cōsolemur à deo,aliosq cōsolari possimus,patet ex hoc. ⌞Qm̄ sicut a-
būdāt passiones Chri⌟.i. psequutiōes,q̄ in Chro capite nro pcesserūt,& propter eū fidelibus
2.Thess 1. infligūtur,eius q̄q amore æquanimiter tolerantur,⌞in nobis⌟ famulis Chri, qbus ipse ait: Si
Johan.15. me psequuti sunt,& vos psequētur,qa non ē seruus maior dño suo,⌞ita & p Chrm⌟.i. p gra-
Johan.13
Roman.8 tiā & misericordiā Chri,⌞abūdat cōsolatio nra⌟ Qui em̄ cōpatit,& cōglorificabit. Propte-
Psalm.93 rea dicit propheta: Secūdū multitudinē dolorꝝ meorꝝ in corde meo,cōsolatiōes tuæ lætifica-
2.Mac.5 uerūt aīam meā. Alibi q̄q dicit scriptura: Qui derelictus ē in ira dei oīpotētis,iterꝝ in magna
recōciliatione cū summa gloria exaltabit. ⌞Siue aūt tribulamur⌟ tribulatio ista accidit nobis
pro vra exhortatiōe & salute⌟.i. vtilis ē ad exhortādū vos salubriter. s. vt vos exēplo nri tri-
bulationes sustineatis libēter, ⌞siue cōsolamur⌟ à deo,hoc fit, ⌞pro vra consolatione⌟.i. vti-
le ē ad cōsolandū vos,qm̄ eadē merces nobis & vobis promittit, ⌞siue exhortamur⌟.i. diui-
nitus admonemur oīa fortiter ppeti,hoc fit ⌞pro vra exhortatiōe & salute⌟ qa per hoc ido-
nei efficimur,admonere vos ad vestrā salutē,sicut & ipsi à deo monemur, ⌞qa⌟ exhortatio
⌞operat in vobis tolerātiā earūdem passionū⌟.i. inducit & prouocat vos ad tolerādum pro
Chro psequutiōes & aduersitates, ⌞q̄s & nos patimur, vt & spes nra,⌟.i. fiducia q̄ speramus
vos beatitudinē adepturos, ⌞firma⌟.i. cōstās & efficax, ⌞sit pro vobis⌟.i. ad cōmodū vrm.
Dū em̄ plati cōspiciūt subditos suos i virtutibus agiles,secure & firmiter sperāt bona æterni-
eis fore parata. Vñ & Salomon: Filius sapiēs lætificat patrē, ⌞sciētes⌟ certitudine reuelatiōis
Prouer.10 diuinæ & experiētiæ,non ratiocinationis hūanæ. De q̄ sciētia ait Iob: Scio qp redēptor meus
Job.19 viuit,& in nouissimo die de terra surrecturus sim, ⌞qm̄⌟.i. qp ⌞sicut socij⌟ participes & cō-
1.Cor.4. sortes estis, ⌞passionū⌟.i. tribulationū pro Chro,imitādo eius vestigia, ⌞sic eritis &⌟ soci
⌞cōsolatiōis⌟ diuinæ p grām Chri,in pñti inchoatiue & impfecte,in futuro aūt plene ac iu-
2.Timo.2 giter. Si em̄ sustinemus,& cōregnabimus. Ideo scriptū ē: Cōicantes Chri passionibus gaude-
1.Petri.4. te,vt & i reuelatiōe gloriæ eius gaudeatis. ¶Præterea narrat aplus magnitudinē psequutio-
nū suarꝝ in speciali. Primo,vt alij exēplo sui ad patiētiā animent. Secūdo, vt discipulis insinu-
et q̄ta pro eorꝝ patiat salute. Tertio,vt nos aduertētes q̄ modicū patiamur cōparatione apli,
ab inordinato mœrore cessemus. Itaq ait: ⌞Nolo em̄ vos ignorare frēs⌟ Raro aplus discip-
los suos noīat filios: sæpe aūt frēs: In q̄ percutit quorūdā superiorꝝ supbia,q nimiū proni sunt
vocare subditos suos filios,nō tā ex paterna dilectione,q̄ ex q̄dā animositate. Idcirco ait scri-
Eccle.32 ptura: Rectorē te posuerūt,noli extolli: esto in illis q̄si vnus ex ipsis. Nolo ergo vos ignorare
⌞de tribulatiōe nra q̄ facta est⌟.i. nobis illata est, ⌞in Asia⌟.i. in Epheso vrbe Asiæ, ab Ale-
Actor.19 xandro argētario q fecit ędes Dianæ,de q̄ tribulatione multa scripta sunt in actis, ⌞qm̄ supra
modū⌟ solitū, ⌞grauati sumus, & supra virtutē⌟ naturalē atq humanā,non tñ vltra virtutē
1.Cor.10. nobis p grām cōicatam,qa supra dictum ē: Fidelis deus,q nō patiet vos tētari supra id qd po-
testis, ⌞ita vt tęderet nos etiā viuere⌟ secūdū inferiorē ptē aīæ. s. scdm sensualitatē, vel sensi-
uum appetitū,quēadmodū scriptū est de Chro: Cœpit Iesus pauere & tædere, nō tñ secūdū
Marc.14. rationē fide & spe adornatā qa hoc eēt cōtra patiētiæ pfectionē. ¶Posset ptērea sciscitari q
hoc loco,an liceat homini mortē optare propter aduersitatū acerbitatē. Et primo apparet q
sic,authoritate apli loco psenti. Secūdo,qm̄ Helias psequutionē Iezabel fugiēs dixit: Suffit
3.Reg.9. mihi dñe,tolle animā meā. Tobias q̄q excæcatus orauit. Pręcipe dñe in pace recipi sprm me-
Tobiæ.3.
Job.7. um. Simili modo Iob ait: Elegit suspendiū aīa mea,& mortē ossa mea. Et respondēdū, qp n
licet propter psequutiones vitandas optare mortē absolute,& sicut terminū vitæ, licet tamē
sub conditione videlicet diuina voluntate supposita,& mortē cōsiderando tanquam ingres-
sum vitæ futuræ: sic tamen, vt quamuis persequutio sit occasio huius desiderij, charitas sit p-
cipiens atq eliciens actum hunc. ⌞Sed & ipsi⌟ id est ego,& adhærentes mihi, ⌞in nobis re-
sponsum mortis habuimus⌟.i. ex persequutionis illius consideratione animus noster nobis
respondit,& certe putauimus,qp mors nobis instaret,non em̄ arbitrabamur nos posse euade-
re. Quod ideo deus permisit, ⌞vt non simus fidētes in nobis⌟.i. ne in propria potestate spe-
remus: Maledictus em̄ (inqt Hieremias) q cōfidit in homine, ⌞sed in deo.⌟ Vnde p Esaiam
Hiere.17. q̄q dicit: Quis ambulat in tenebris & nō est ei lumē? speret in noīe dñi,& innitatur sup deum
Esa.50
Hiere.17. suū. Et Hieremias iterꝝ: Benedictus vir qui confidit in dño, ⌞q suscitat mortuos⌟ corpaliter
animas

A animam iteꝝ corpori vniendo, & ſpũaliter charitatẽ & grãm pctõribus cõferendo. De talibus Matth.8
ſpũaliter mortuis Chrũs in Euãgelio loquitur: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, ⌊q de
tantis periculis⌋ vitæ corpalis ⌊eripuit nos⌋ in Epheſo, ⌊& eruit⌋ inceſſanter, cũ triblamur,
⌊in quẽ ſperamus⌋.i. de cuius bonitate cõfidimus, ⌊qm̃ & adhuc eripiet⌋ in futuro à ſimilibus Phil.1.
periculis. Nõ ꝙ Aplus à tribulatiõibus erui cõcupiuit, q̃ſi mortẽ pro Chr̃o pati imparatus, ſed
qa in carne manere neceſſariũ fuit propter diſcipulos. Eripiet ergo nos, ⌊adiuuãtibus & vobis
in oratione⌋ fuſa ⌊pro nobis⌋.i. veſtra oratiõe nobis ſuccurrẽte, & iſtã orationẽ nobis prome
rente ſeu impetrãte ad hũc finẽ, ⌊vt ex multaꝝ pſonis facieꝝ⌋.i. à pſonis diuerſaꝝ diſpoſitio
num, ætatũ, virtutũ, meritoꝝ atq; reſpectuũ.ſ. à cũctis gradibus fideliũ, q ſunt ⌊eius q̃ in nobis
eſt donatiõis⌋.i. gr̃æ nobis diuinitus diſtributæ ⌊participes, p multos⌋.i. ab his diuerſis, pluri
busq́; fidelibus ⌊gr̃æ agant⌋ deo ⌊pro nobis⌋.i. pro nr̃i ereptiõe, videlicet vt oẽs fideles gr̃as
referãt deo pro cõſeruatiõe vitæ meę ad profectũ eoꝝ. Et merito hoc agere debẽt, dignũq́; eſt
ſic fieri. ⌊Nam gloria nr̃a⌋.i. cauſa atq; materia nr̃æ ſpũalis exultationis in deo ⌊hæc eſt, teſti-
moniũ conſciæ nr̃æ⌋.i. fiducialis teſtificatio cõſciæ propriæ. Secura em̃ mens, q̃ſi iuge cõuiuiũ Proue.15.
Semp vero p̃ſumit ſæua cõſcia pturbata. Deinde ponit qb ſibi phibeat atq; teſtet̃ cõſcia ſua, vi Sap.17
delicet ⌊ꝙ in ſimplicitate⌋ bona q̃ duplicitatis plicam excludit, ⌊& ſynceritate⌋.i. munda in
tentione ac pura veritate ⌊dei, & non in ſapientia carnali⌋ aut ſeculari, q̃ docet ſenſibilia bona
exquirere, de qua dicit̃: Nõ eſt iſta ſapiẽtia de ſurſum, ſed terrena, animalis & diabolica ⌊ſed in Iaco.3
B gr̃a dei⌋.i. ſecundũ inſtinctũ & opera gr̃æ nobis à deo infuſæ, ⌊cõuerſati ſumus in hoc mũdo⌋
à tpe conuerſionis nr̃æ ad Chriſtũ, ⌊abundãtius aũt⌋.i. gratioſius conuerſati ſumus ⌊ad vos⌋
.i. vobiſcũ, à qbus nihil recepimus. De hac laudabili ſimplicitate, qua hõ corde, ore & ope vni-
formi modo ſe habet, omnẽ vitãs ſimulationẽ hypocritaꝝ, ſcriptũ eſt in Prouer. Recti habita
bunt in terra, & ſimplices pmanebũt in ea. Et iteꝝ: Cũ ſimplicibus ſermocinatio dei. Ad hanc Prouer.3.
ſimplicitatẽ hortat̃ Iacobus dicens: Purificate corda duplices aĩo. Porrò ꝙ ita habuerimus nos Ibidẽ.
ad vos, patet. ⌊Nõ em̃ alia⌋.i. oppoſita ⌊ſcribimus vobis⌋ in hac ſecunda ep̃la, ⌊q̃ quæ legi- Iaco.4
ſtis⌋ in prima ep̃la vobis à me miſſa, ⌊& cognouiſtis⌋ ex lectione illius ep̃læ, imò & p experien
tiã opeꝝ meoꝝ inter vos. ⌊Spero aũt ꝙ vſq; in finẽ⌋.i. pſeuerãter ac firmiter ⌊cognoſcetis⌋
nos in ſimplicitate & ſynceritate cõuerſari, ⌊ſicut & cognouiſtis nos ex parte⌋.i. queẽadmodũ
partim iã rectitudinẽ noſtrã cõſideraſtis, exptíq; eſtis ⌊qa gl̃ia veſtra⌋.i. cã vr̃æ lætitię ⌊nos ſu
mus.⌋ Honeſtus em̃ & ſapiens pr̃ lætificat filios bonos, q vtiq; in gr̃a patris ſui cordial̃r iucun Pro.17
dant̃, ⌊ſicut & vos⌋ eſtis gloria ⌊nr̃a.⌋ Nã filius ſapiẽs, gloria eſt pr̃is, vt Salomon dicit: Ma-
xime em̃ gaudẽt boni patres de filioꝝ ſuoꝝ profectu, ſicut Iohannes in ſua ait canonica: Maio Pro.10
rẽ hoꝝ grãm nõ habẽs, q̃ vt audiã filios meos in veritate ambulare. Vnde alio loco dicit apl̃us: 3.Iohan
Nunc viuimus ſi vos ſtatis in dñ̃o. Sic aũt vnus noſtrum eſt gloria alterius, ⌊in die dñi nr̃i Ieſu 1.Theſſ.3
Chr̃i⌋.i. ad hoc vt in die iudicij ſimul glorificemur. Vel, ꝙ vnus ſit gloria alterius, euidẽtius ap
parebit in die p̃dicto, qñ oĩa aperta erũt ac nuda, propter q̊d tẽpus illud, dies vocat̃. ⌊Et hac cõ
fidentia,⌋ qua ita ſyncere me circa vos habui, & qa vnus noſtrũ alterius eſt gloria, ⌊volui pri-
us venire ad vos⌋ q̃ ire in Macedoniã, ſicut promiſi me venturꝝ ad vos, q̃uis ita nõ feci propter Heb.4
culpã veſtram. ſ. propter veſtrã peruerſitatẽ & litem, ⌊vt ſecũdã grãm⌋.i. aliũ profectũ ⌊ha
C beretis⌋ ex meo aduentu, q infructuoſus nõ eſt: hoc eſt, vt ſicut in primo aduentu meo ad vos, 1.Cor.16
inſtruxi vos circa credẽda: ſic modo docerẽ vos circa agenda, ⌊& p vos⌋.i. à vobis, & veſtro
ducatu ⌊trãſire in Macedoniã⌋ prouinciã Græciæ, ⌊& à Macedonia⌋ volui ⌊venire ad vos⌋
vt tertiã grãm.i. pfectã informationẽ haberetis, ⌊& à vobis deduci in Iudæã.⌋ vt ſanctis, q ibi
ſunt, veſtras eleemoſynas ferrẽ. Sed qa Apl̃us non venit ſicut p̃dixit, quidã Corinthioꝝ repre
hẽderũt ip̃m de leuitate, falſitate & carnalitate, quaſi propter corporale cõmodũ venire diſtu
lerit. Ideo de his malis ſe excuſans, adiecit. ⌊Cũ ergo hoc voluiſſem⌋.i. vos viſitare optaſſem, ſi
cut iã dixi, ⌊nunqd leuitate⌋ aut inſtabilitate ⌊vſus ſum?⌋ mutãdo propoſitũ ſine rõnabili cau
ſa? ⌊aut q̃ cogito⌋ facere, ⌊ſecundũ carnẽ cogito?⌋.i. nunqd carnali ſenſu vtor, dũ vos viſita-
re propono, q̊d tñ̃ nõ facio, tanq̃ propter carnis cõmoditatẽ hoc differã? ⌊Vt ſit apud me eſt &
nõ⌋.i. affirmatio & negatio de eodẽ, puta mendaciũ. Nõ vtiq;, qm̃ nihil dixi intentione fallẽ-
di, & hoc ip̃m q̊d dixi intelligendũ erat, niſi rõnabile impedimentũ occurreret. Mendaciũ ve-
ro eſt falſa vocis ſignificatio, cũ intẽtiõe fallẽdi. ⌊Fidelis aũt⌋.i. verus in promiſſis ⌊deus⌋ eſt,
idcirco nõ mittit nũtios falſos & infideles, cuius ſignũ vel ratio eſt, ⌊qa ſermo nr̃ qui fuit apud
vos⌋.i. p̃dicatio noſtra vobis propoſita, ⌊nõ eſt in illo, eſt & nõ⌋.i. affirmãs & negans aliquid
de eodẽ ſecundũ idẽ, ſic em̃ mendax eſſet, ſed eſt in illo, eſt⌋.i. ſimpl̃r affirmauit eſſe in deo, vel
in effectibus eius q̊d in eis eſt.i. q̊d eis veraciter competit. ⌊Dei em̃ filius Chrũs Ieſus, qui in vo
bis p nos p̃dicatus eſt⌋.i. à nobis vobis euangelizatus, videlicet ⌊p me⌋ ſicut p principalẽ, ⌊&
Syluanũ,⌋ quẽ aliqui dicũt eſſe Sileam apl̃m, ⌊& Timotheũ⌋ cooperatores, adiutoresq́; me-
os, ⌊non fuit in illo, eſt, & non eſt⌋.i. cõtradictionẽ includẽs, ſeu falſitatẽ, ⌊ſed eſt in illo, fuit⌋
.i. ſermo noſter de Chr̃o ſic pronũtiatus ẽ, ſicut vere in Chr̃o impletũ eſt. Vere em̃ nat⁹, paſſus

ac resuscitatus est sicut docuimus.⌊Quotq̃t eñ promissiones dei sunt⌋ .i. vniuersæ promis-
siones patris factæ de Chr̃o,⌊in illo etiã⌋ est.i.in Chr̃o vere implent. V nde Iohã.dicit: Gra
Johan.11 & veritas p Christũ facta ẽ. Et Chrũs in cruce dicebat: Cõsummatũ est. ⌊Ideo dicimus & p
Johan.19 ip̃m⌋ Chr̃m ⌊Amẽ⌋.i.verũ est,⌊deo⌋ patri,qa p Christũ fatemur verificata eẽ patris pro-
missa,⌊ad gloriã nostrã⌋.i.ad nostrã salutẽ,q̃ consistit in hoc q diuinã veritatẽ agnoscimus
Marc.8 atq; fatemur,sicut ait saluator: Qui me cõfessus fuerit corã hoibus,cõfitebor & ego eũ coram
Lucæ.12 patre meo.⌊Qui aũt cõfirmat nos vobiscũ⌋.i.nos & vos simul,⌊in Chr̃o⌋.i.in fide & dile-
Matt.10 ctione Chr̃i,⌊& q vnxit nos⌋ interna & sp̃uali vnctione,videlicet p̃fusione sp̃us sancti,de q
& apl̃us Iohãnes: V os vnctionẽ habetis à sctõ: & vnctio eius docet vos de oĩbus. Hęc vnctio
1.Johan.3 primo cõfert in baptismo. Qui ergo sic cõfirmauit & vnxit nos, est ⌊de⁹,& q signauit nos⌋
.i.in libro vitæ cõscripsit,ab alijs discreuit,& ad se p̃tinere mõstrauit,⌊& dedit pignus spiri-
tus⌋.i.arram sp̃us sancti,videlicet dona diuina,q̃ sunt pignus certificãs nos de inhabitatione
Grego. sp̃us sancti,& futura beatitudine nobis p̃standa.(Ex p̃ceptione q̃ppe p̃sentiũ munerũ certa fit
expectatio futurorũ.)Itaq; q dedit pignus istud,⌊in cordibus nr̃is⌋ in q̃bus dona sp̃us sancti
Jacobi.1 recipiunt,est de⁹. Ideo oĩe bonũ ei ascribimus.¶Insup pandit cur ad eos nõ venerit. ⌊Ego
aũt testẽ inuoco deũ⌋.i.p deũ testor & iuro,& hoc ⌊in animã meã⌋.i.contra bonũ aĩæ meæ
si mẽtior,⌊q parcẽs vobis⌋.i.vr̃æ infirmitati condescendẽs ac prouidẽs,⌊non veni vltra⌋
.i.post primã vicẽ,vel à tp̃e vltimi recessus mei à vobis,⌊Corinthũ⌋ videlicet ne cogerer ve-
1.Cor.4. hemẽter dure corripere vos,ideo malui vos scripto corrigere,vobisq; aliquãtũ correctis ve-
nire,⌊non q̃a dominamur fidei vr̃æ⌋.i.vobis fidelibus. Tanq̃ dicat: Non ideo assero me vo-
bis pepercisse,quasi fides vestra nostro subijciat imperio cũ fides sit volũtatis,vel quasi vobis
dominemur. V nde Petrus: Pascite,inq̃t,qui in vobis est gregem,non vt dominãtes in cleris,
1.Petri.5. sed forma gregis effecti,⌊sed adiutores⌋.i.cooperatores,⌊sumus gaudij vestri,⌋ sp̃ualis q̃d
nũc habetis p fidẽ,& in futuro sortituri estis p speciẽ,hoc est,inducimus vos p exhortationẽ
ad opera bona,ex quibus gloriamini in domino iam in isto exilio,& per quæ futuram felici-
Matt.25 tatẽ meremini,de qua saluator: Intra,inquit,in gaudiũ domini tui. Adiutores,inquam,sumus
gaudij vestri,idcirco.⌊Nam fide statis⌋.i.per fidẽ erecti estis ad deũ in bonis operibus,ideo
cooperamur vobis, inducendo vos ad perseuerantiam atq; profectum.

¶Explanatio capituli secũdi,videlicet: Statui autem hoc,&c. Arti.II.

DEniq; plenius referans apl̃us,cur ad Corinthios vltra nõ venerit,ait: ⌊Statui autẽ
hoc apud me⌋.i.in aĩo meo firmiter ordinaui atq; proposui ⌊ne iterũ in tristitia⌋
.i.cũ cordis dolore,⌊venirẽ ad vos⌋ dolẽdo propter vestrã discordiã. V el,in tri-
stitia.i.ne veniẽs vos tristes efficerẽ,corripiẽdo vos dure,doleo nãq; de vr̃a imp-
fectione. Quod patet p hoc.⌊Si eñ ego contristo vos⌋ redarguẽdo vestra pc̃tã, ⌊& q̃s⌋ ex
vobis,⌊est q me lætificet⌋.i.tristitiã meã in lætitiã mutet,⌊nisi q cõtristat⌋.i. ad bonã tri-
stitiã.s.pœnitentiã salutarẽ mouet,⌊ex me⌋.i.ex mea increpatione? Queadmodũ ergo de
vestris culpis doleo,ita de pœnitẽtia vestra exulto.⌊Et hoc ip̃m⌋ videlicet q nemo errantiũ
in vobis me lætificat,nisi q cõtristat ex me,⌊scripsi vobis⌋ in ista ep̃la,⌊vt nõ cũ venero⌋ ad
vos ⌊tristitiã⌋ nouã ⌊sup tristitiã⌋ añ conceptã ⌊habeã⌋.i.ne vehemẽter doleã inueniẽdo
vos in dissensionibus constitutos,⌊de q̃bus⌋.i.de q̃rũ profectu atq; salute,⌊oportuerat⌋.i.
decẽs erat,⌊me gaudere⌋ in dñõ,eo q sum ⌊confidẽs in oĩbus vobis⌋.i.de vr̃a correctione
& obediẽtia p̃sumo & spero,⌊q̃a meũ gaudiũ⌋ sp̃uale,quo de vestri emẽdatione & gratia læ-
tor,⌊omniũ vestrum ẽ⌋.i.in vos redũdat,vobisq; prodest atq; cõmune est. Sicut eñ ego de
vestri correctione glorior,sic & vos de eadẽ gloriari debetis. Habui aũt magnã tristitiã per-
cepta vestra dissensione,cuius signum est.⌊Nam ex multa tribulatiõe⌋.i.afflictione ⌊& an-
gustia⌋.i.pressura & solicitudine cordis,⌊scripsi vobis⌋ superiorẽ epistolam, ⌊p multas la-
chrymas⌋.i.copiose lugendo ob vestros errores. Et hoc feci,vel me hoc fecisse iam recito.
⌊Nõ⌋ finaliter ad hoc,⌊vt cõtristemini⌋ Tristitia non ẽ finis vltimate intentus,sed gloria,
⌊sed vt sciatis⌋ per experiẽtiã curæ meæ ad vos,⌊quam charitatẽ⌋.i.quãtã,quàmq; specia-
lem dilectionẽ,⌊habeã abundãtius⌋.i.multũ abundãter,⌊in vobis⌋.i.ad vestras personas,
hocq; scientes,libẽtius acquiescatis admonitionibus meis,certi q̃d ex charitate procedãt. Ni-
hil eñ ita prouocat dilectionem,sicut dum vnus sentit se amari ab alio. Hinc etiam cõstat,q
bonũ ac vtile sit alij manifestare dilectionem quæ ad ipsum habetur,quia amanti facilius cõ-
sentitur,per accidẽs tamẽ hoc malum ẽ. Primo,si habeat speciẽ adulationis. Secũdo,si alter p
1.Cor.5. hoc moueat ad gloriã vanã.¶Deinde agit apostolus de illo enormi & publico fornicatore,q
patris sui habebat vxorem,quem & apostolus tradidit satanæ,sicut in prima epistola patuit.
⌊Si quis autẽ.i.aliquis vestrum,⌊me contristauit⌋ maxime fornicator prædictus ⌊non me
contristauit⌋ tristitia immoderata actum rationis impediente,quæ in sapientẽ non cadit se-
Prouer.12 cundum philosophum. De qua tristitia scriptum ẽ: Nõ cõtristabit iustũ quicq̃d ei acciderit.
Eccle.30 Iteq;: Tristitiã longe expelle à te,multos eñ occidit tristitia,& non ẽ vtilitas in ea. Itaq; non

me con-

A me cõtristrauit om̃ino,⌊sed ex parte⌋.i.aliquo modo,& moderate,prout charitas exigit tristari de pc̃tõ alterius.Vel,nõ me contristauit.i.solũ,sed ex parte.i.etiã aliqui alioꝝ me cõtri-
« starũt,& hoc dico ⌊vt nõ onerẽ om̃es vos⌋.i.ne videar oĩbus vobis grauẽ culpã imponere,
« & increpationẽ inducere.⌊Sufficit illi⌋.i.satis grauis,& pro sufficiẽti pœna reputãda ẽ,⌊q
« eiusmodi est⌋.i.fornicatori p̃fato,⌊obiurgatio hæc⌋.i.increpatio & excõicatio ⌊quæ fit⌋.i.
« facta est illi,⌊à pluribus⌋.i. ab oĩbus vobis qbus collectis obiurgatus fuit.Magnũ eñ intra
« se fert tormẽtũ,q vitia sua cernit ab oĩbus detestari.Et in tãtũ sufficit ei obiurgatio ista,⌊ita
« vt ecõtrario⌋.s.pro excõicatione,⌊magis donetis⌋ ei.i.ignoscatis,⌊& consolemini⌋ eum verbis atq; exẽplis sacræ scripturę ad diuinę mĩæ cõmẽdationẽ spectãtibus,vt ẽ illud in Ezechiele:Nolo mortẽ pc̃toris.Et illud Zachariæ:Cõuertimini ad me,& cõuertar ad vos, dicit Ezech.18. Zachar.1.
« dñs:⌊ne forte abũdantiori tristitia absorbeat⌋.i.inordinato mœrore,&excessiuo cordis do
« lore desperet & pereat,⌊q eiusmodi ẽ⌋.i.fornicator iã dictus.Quia vt Salomon ait: In mœ
« rore animi,deijcit sp̃us.⌊Propter q̃d obsecro vos⌋ ex hũilitate,q possem p̃cipere ap̃lica au- Prouer.15
« thoritate,⌊vt conformetis⌋.i.p opa charitatiua ac fortia ostẽdatis ⌊in illũ⌋ pœnitẽtẽ ⌊cha
« ritatẽ⌋ fraternã,hortãdo,cõsolãdo,atq; ad pristinam societatẽ & cõionem ip̃m admittẽdo.
« ⌊Ideo eñ & scripsi vobis,vt cognoscã⌋.i.videã,⌊experimẽtũ vr̃m⌋.i.facta experimẽtalia
« per q̃ experimẽtaliter cõstet,⌊an in oĩbus⌋ p̃ceptis & admonitiõibus,⌊obediẽtes sitis⌋ mihi,q̃tenus si ita non ẽ,instruã vos plenius de obediẽtia gñaliter obseruãda. Viris qppe heroi-
B cis,diuinis atq; p̃fectis,q̃s certũ est à sp̃ũ sc̃tõ moueri,in oĩbus obediẽdũ videt̃,etiã si supra vires & cõtra rõnem naturalẽ videt̃ q̃d iubet̃.Cur verò donare & parcere debeãt p̃dicto pœ-
« nitẽti,quẽ Ap̃lus nõ exprimit nominatim ne cõfundat̃,subiũgit̃:⌊Cui aũt aliq̃d donastis⌋.i.
« ei cui vos ignouistis,⌊& ego donaui⌋ Nã cũ illi rogabãt Ap̃l'm pro indulgẽtia & recõciliatione alicuius iniusti,Ap̃lus cõsensit,ideo dignũ est,vt & ipsi q̃q; ignoscãt pro q̃ rogat ap̃lus,
« & vt donatio seu remissio ap̃li agnoscat̃ rata & efficax.⌊Nã & ego donaui⌋.i. ignoui & ab-
« solui pœnitẽtẽ,⌊si q̃d donaui⌋ Hoc addit ap̃lus ad innuendũ,ꝙ nõ passim aut indiscrete do-
« nauit,sicut & Timotheo trãscripsit:Manus cito nemini imposueris,⌊propter vos⌋.i.ad ve 1.Timo.5
« stram instantiam,⌊hoc feci in p̃sona Chr̃i⌋.i.vice & loco Chr̃i,cuius vicarij sumus,qbus & Mat.16.
« ipse suã potestatẽ cõmisit,& soluẽdi itẽq; ligãdi virtutẽ largitus est,⌊vt nõ circũueniamur à 18.
« satana⌋.i.ne à diabolo decipiamur,habẽdo nos nimiũ rigorose, aut nimis remisse circa sub- Iohan.20
« iectos,qꝛ vtrũq; p̃lato vitandũ est.⌊Nõ eñ ignoramus cogitationes eius⌋ In cõmuni.i.machinamẽta,astutias atq; suggestiones,qbus conat̃ fideles à medio virtutis retrahere.In speciali tamen nescit aliqs cogitationes dæmonũ,sicut nec hominũ,nisi ex speciali reuelatione.
« ¶Præterea manifestat Ap̃lus,ꝙ occasione Corinthioꝝ impeditus sit Troade.⌊Cũ aũt ve-
« nissem Troadem propter Euãgeliũ Chr̃i⌋ illic prædicandũ,⌊& ostiũ mihi apertũ eẽt⌋ hoc
« est,corda hoĩm aperta & p̃parata recipere verbũ dei,⌊in dño⌋.i. in virtute & gr̃a dei. Vel,
« in dño.i.secũdũ placitũ volũtatis diuinæ,⌊nõ habui requiẽ spiritui meo⌋ hoc ẽ,mente quie-
« tus nõ fui,nec desiderio meo satisfacere potui,⌊eò ꝙ non inuenerim⌋ ibi ⌊Titũ fratrẽ meũ⌋ ep̃m Cretẽsiũ,sicut cõdixeramus.Impeditus eñ Titus & retardatus mãsit apud Corinthios,
« Vnde eo absente non potuit ap̃lus & aduersarijs resistere,& fideles satis instruere,⌊sed vale-
« faciens eis⌋ videlicet Troianis conuersis,profectus sum in Macedoniã⌋ ad q̃d forsitan illud pertinet Actuum:Cũ aũt pertrãsissent Misiam,descẽderũt Troadem,& visio p noctẽ Paulo
C ostensa ẽ:Vir Macedo quidã erat stans & deprecãs eũ,& dicẽs: Transiẽs in Macedoniã, ad- Actoꝝ.16.
« iuua nos.¶Incipit insup ap̃lus cõmẽdare seipsum,propter causas superius assignatas.⌊Deo
« aũt gratias⌋ referimus,⌊q semp triumphat⌋ triumphare,⌊nos⌋ facit,⌊in Chr̃o Iesu⌋ id ẽ,
« in virtute & gr̃a Chr̃i,⌊& odorẽ notitiæ suæ⌋.i.dulcẽ ac odoriferã suæ maiestatis sapiẽtiã, 1.Coꝛ.9
id est,sacræ scripturæ doctrinã,q̃ dulcis est,qa inflãmat affectũ,q̃d nõ facit naturalis sapiẽtia
« nisi debili modo,⌊manifestat p nos⌋.i.p nostrã p̃dicationẽ,⌊in om̃i loco⌋ Queẽadmodum
« scriptum ẽ:In oẽm terrã exiuit sonus eoꝝ.⌊Quia Chr̃i bonus odor sumus⌋.i.p nos,videli- Psal.18
cet p nr̃æ p̃dicationis instantiã,operationẽ miraculosam,& cõuersationẽ exẽplarẽ Chr̃i bo Roman.8
nitas,veritas,atq; dulcedo alijs innotescit ac sapit.De tali odore in Cãticis legit̃: Curremus in odorẽ vnguentoꝝ tuoꝝ.Itẽq; Odor oris tui,sicut odor maloꝝ punicorum.Sic ergo su- Cantic.1.
« mus bonus odor Chr̃i,⌊deo⌋.i.ad gloriã sanctæ & sup̃beatissimę trinitatis,cuius fides & glo Cantic.7.
« ria mũdo p nos reuelat̃,⌊In his q salui fiunt,& in his qui pereunt⌋ sed differẽter,⌊alijs qdẽ⌋
« videlicet reprobis,sumus ⌊odor mortis⌋ culpæ,⌊in mortẽ⌋ pęnæ æternæ, p accidẽs tamẽ ratione puersitatis eoꝝ,qa ex nr̃a prædicatione & bonitate ad inuidiã incitantur, grauiusq;
« delinquũt,⌊alijs aũt⌋ puta electis,sumus ⌊odor vitæ⌋ gratiæ, tendentis in vitam⌋ gloriæ.
« Quia ex nostra p̃dicatione diuino accẽdũtur amore,q̃ nihil est dulcius.⌊Et ad hæc⌋ agẽda,
« videlicet vt sit aliqs bonus odor Chr̃i(secũdum modũ dictũ)⌊quis⌋ illoꝝ pseudoap̃lorum,
« ⌊tã idoneus?⌋ est sicut nos ap̃li?Nemo vtiq;.⌊Non eñ sumus⌋ sicut plurimi,falsi doctores
« adulterãtes verbũ dei⌋.i.puerse interp̃tãtes,& sine fructu debito faciẽtes diuinã scripturam,

 ⌊sed

⌊sed ex synceritate,⌋ hoc est, pura intentione, & vero intellectu verba diuina prædicamus, ⌊sicut ex deo⌋ edocti, tanq̃ diuinitus informati, & loquẽtes ⌊coram deo⌋ hoc est, reuerenter & sancte, ac si deum cerneremus præsentem, cuius præsentiam oculo intellectuali attendimus ⌊in Christo⌋.i. secundum Christi voluntatem & institutionem ⌊loquimur.⌋

¶Declaratio cap.III. scilicet: Incipimus &c. Art.III.

MAnifestatum erat Aplõ, ꝙ aliqui Corinthioꝝ scandalizabant in hoc quod toties commendauit seipsum, quasi inaniter moueretur, propriam magis q̃ dei gloriam
Prouer.27 quærẽs, quod est cõtra Salomonis doctrinã, dicẽtis: Laudet te alienus & nõ os tu-
Johan.8 um, extraneus, & nõ labia tua. Vnde & Saluator: Si glorifico meipm̃, gloria mea nihil est. Ideo Apostolus in huius capitis exordio excludit malam suspitionem illoꝝ, dicẽdo: ⌊Incipimus iteꝝ⌋ in hac epl'a, sicut in prima ⌊cõmẽdare⌋.i. laudare ⌊nosipsos?⌋ Videlicet, propter propriam gloriam nostram, & nõ potius propter gloriam dei, ad vestri instructionẽ vt agnita veritate nobis credatis, nõ pseudoapl'is? ⌊Aut nunquid egemus, sicut quidam⌋ Fallaces, atq; hypocritæ ⌊commẽdatitijs⌋.i. laudatorijs ⌊epistolis⌋ mittẽdis ⌊ad vos, aut ex vobis⌋ hoc est, à vobis ad alios trãsmittẽdis? quasi diceret: Nequaq̃ indigemus hmõi epl'is ex parte nostri, quem propria virtus satis commẽdat, tamẽ propter ignaros necessarium est ne fallãtur. Quod autẽ nõ indigemus commẽdatitijs literis patet. ⌊Nam epistola nostra⌋.i. aliquid simile epistolæ nostræ, videlicet cõuersi ac instituti à nobis, ⌊vos estis⌋ quia in vobis nostra virtus & sapientia declarantur, quasi in libro: Epistola inquam: ⌊scripta⌋.i. vehementer impressa ⌊in cordibus nostris⌋ quoniam indesinẽter memoriam, solicitudinemq́; pro vestra salute habemus, ⌊quæ⌋ epistola ⌊scitur, & legitur ab om̃ibus hoĩbus⌋.i. cunctis fidelibus constat vos esse cõuersos, & institutos à nobis. Legũt quoq; & discũt seu pensant in vobis, vel ex vestræ cõuersationis intuitu quales nos simus, sicut ex cõsideratione discipuli innotescit prudẽtia perfectioq́; magistri, ⌊manifestati⌋ id ẽ, per fidẽ & opera bona hoc alijs de vobis ostensum est, ⌊quoniam epistola estis Christi⌋ hoc est, à Christo principaliter instituti & scripti, cuius etiam virtus & gratia in vobis repræsentatur, ⌊ministrata⌋.i. nostro ministerio ad fidẽ deducti, & Christo exhibiti estis. Epistola (inquam) scripta, ⌊nõ atramẽto⌋ quomodo scripsit Baruch ex ore Hieremiæ, ⌊sed spũs dei viui⌋.i. spũ sancto, à quo instituti estis, & inter electos ascripti. Ipse em̃ est digitus dei, quo diuina in nobis scribũtur, seu imprimũtur. De quo loquitur
Hiere.36 Chr̃us: Si in digito dei eijcio dæmonia &c. Scripti autem ⌊nõ in tabulis lapideis⌋ (quomodo
Lucę.11 scripta erat lex Moysi) hoc ẽ, nõ instituti in cordibus duris, nec huiusmodi cordibus impressi
Exo.34 ⌊sed in tabulis cordis carnalibus⌋.i. cordibus pijs ac mollibus. Vel, in intellectu prudẽti, volun-
Prouer.7 tate benigna, memoria stabili. De q̃bus tabulis legitur in Prouerbijs: Serua mandata & legem quasi pupillam oculi tui, & in tabulis cordis tui scribe ea. In talibus ergo tabulis fideles scribũtur à spũ sancto. Primo, q̃a ꝑ eius institutionẽ & grãm corda habẽt hmõi lata. s. ꝑ charitatẽ, aperta, ꝑ obediẽtialem promptitudinẽ: plena, ꝑ mansuetudinẽ: mollia, ꝑ diuini verbi celerem
Ezechi.36 receptionẽ & compunctionẽ. Vnde dñs ꝑ Ezechielẽ promittit: Auferã cor lapideum de carne vr̃a, & dabo vobis cor carneũ, & spm̃ nouũ ponã in medio vestri. Scd̃o, q̃a pijs idelibusq; prælatis ac proximis impressit spũs sanctus curam de salute aliorum. ¶Præterea, declarat
EPIST. Apostolus quod non propriè commendet seipsum, sed deum cum omne bonum ei ascribat. ⌊Fidutiã autẽ talẽ⌋ hoc ẽ, audaciã, sic loquẽdi de nr̃is ꝓconijs, ⌊habemus ꝑ Chr̃m⌋.i. à Christo per grãm eius ⌊ad deum⌋ trinitatẽ, corã quo ista fidutial'r dicimus: ⌊Non q̃d sufficiẽtes simus cogitare⌋ & ꝑ cõsequẽs nec dicere, nec facere possumus ⌊aliq̃d⌋ meritoriũ ⌊à nobis⌋.i. propria ꝑtãte ⌊quasi ex nobis⌋.i. tanq̃ ex prima & principali virtute, licet em̃ nos simus causa operis boni ꝑ liberꝝ arbitriũ (q̃a nec aliter mereremur) natura tñ nr̃a indiget gr̃a, nã liberꝝ arbitriũ indiget nõ solũ habitu gr̃æ supnaturalis, & diuinæ dilectiõis, sed etiã actuali motione spũs sancti nos excitãtis. In quo damnat error Pelagij, asserẽtis q̃d ĩchoatio opeꝝ meritorioꝝ fit à nobis, cõsummatio vero à deo. Inchoatio em̃ in nobis, est cogitatio, in qua opatur deus secundum
Phil.2. Apl'm. Vnde alibi loq̃tur: Deus opat in nobis velle & ꝑficere. Ideo subdit: ⌊sed sufficiẽtia nr̃a⌋
Jaco.1 hoc ẽ, virtus & efficacia meritoriè cogitãdi, loquẽdi, ac operãdi, ⌊ex deo est⌋.i. ex motiõe &
Johañ.15 gr̃a dei, à quo est om̃e donũ optimũ & datũ ꝑfectũ. Propter q̃d ait Saluator: Sine me nihil potestis
Osee.13 facere. Et per Prophetam: Perditio tua Israel ex te, in me tantummodo auxilium tuum. ⌊q & idoneos nos fecit ministros⌋.i. efficaces & dignos ꝑ̃dicatores ⌊noui testamẽti⌋.i. euangelicę legis, ⌊nõ lr̃a⌋.i. nõ instructiõe lr̃ali, ⌊sed spũ⌋.i. illustratiõe spũs sancti, à q̃ vitã & sapiẽtiã nos ad tm̃ officiũ dignificãtẽ accepimus. Nouũ quippe testamẽtũ nõ est datũ Apl'is per exteriorẽ scripturã, sed internam illustrationẽ. Ideo vocat lex spũs. Lex aũt Mosaica appella-
Exodi.34 tur lex lr̃æ, q̃a in libro ac tabulis scripta. Ad cuius distinctiõis insinuationẽ dñs ait ꝑ Hieremiam:
Hierem.13 Ecce dies veniũt, & feriã domui Israel, & domui Iuda pactũ nouum, nõ tale quale pepigi cũ patribus eoꝝ &c. Rõ aũt cur deus nos fecit idoneos nõ lr̃a sed spũ, est. ⌊Lr̃a em̃⌋.i. lex scripta ⌊Occidit⌋ ex occasione, quia nõ cõtulit gratiam, & auxit cõcupiscẽtiam, eo quod homo nitatur

ve-

A vetitum,auxit q̊q; gñaliter culpã,qm̃ post veritatis notitiã,grauius est peccare q̃ ante, ⌊spũs
« aũt⌋ sanctus,q per Apl'oꝝ ministrationẽ dabat̃ fidelibus,& nũc per sacramenta ecclesiæ da- Acto.3.5. 6.8.
« tur hoĩbus,⌊viuificat⌋ vita gr̃æ corda credẽdũ. Vel sic: Litera.i.sensus literalis, vel potius,q
literalis videt̃,occidit,spũs aũt.i.intellectus spiritualis ac mysticus viuificat. Proinde ostẽdit
« Apl'us dignitatẽ ministroꝝ noui testamẽti cõparatiõe ministroꝝ vet.test.⌊Quod si⌋ .i. qa
« ministratio mortis⌋.i.exhibitio ĩstrumẽtalis veteris legis p occasionẽ occidẽtis animã trãs- 1.Cor.15.
« gressoris(vt dictũ ẽ sæpius) Virtus em̃ peccati lex & etiã mortẽ corpalẽ facile inferẽtis, ⌊lite
« ris⌋ visibilibus ⌊deformata⌋.i.scripta ⌊in lapidibus⌋ .i.in lapideis tabulis ⌊fuit in gloria⌋
« .i.gloriã habuit in suo ministro,seu mysteriali legislatore,⌊ita vt nõ possent filij Israel intẽ- Exodi.34
« dere⌋.i.visum figere,⌊in faciẽ Moysi propter gloriã⌋.i.claritatẽ ⌊vultus eius⌋ In quo ap-
paruerũt radij splẽdidi,angulariter ascẽdẽtes ĩ similitudine cornuũ repcutiẽtes intuitũ slioꝝ
« Israel. Vñ & facies eius dr̃ fuisse cornuta,⌊q̃ euacuat̃⌋.i.q̃ claritas Moysi vel q̃ ministratio fi
« nitur & cessat. Cito em̃ desiit claritas illa. Vetus q̊q; lex cessauit,noua lege promulgata,⌊qũo
« nõ magis ministratio spũs.⌋i.euãgelicæ legis,gratiã sancti spũs rõne sacramẽtoꝝ cõtinẽtis,
« ⌊erit in gloria?⌋.i.dignitatẽ & gloriã habebit in suis ministris (puta Apl'is)in p̃senti atq; fu-
« turo,etiã ampliorẽ q̃ ministratio mortis? Q.d.imò habebit. Ideo subdit̃: ⌊Nã si ministratio Romañ.3
« dãnatiõis⌋.i.veteris legis,dãnationẽ accidẽter æternã augẽtis & inferẽtis, qm̃ pc̃tm̃ prohi- Romañ.6
B bẽdo,nec tñ gratiã largiẽdo,auxit pc̃tm̃,sicq; dãnatiõi fecit obnoxiũ. Sicut em̃ occidit,ita & Romañ.7
« dãnauit. De cuius rei intellectu tractatũ ẽ plenius ad Romanos: Si ergo ministratio ista,⌊glo Romañ.8
« ria est⌋.i.honor & dignitas Moysi, ⌊multo magis abũdat ministeriũ iustitiæ⌋.i. ministra-
« tio nouæ legis verã p̃fectionẽ & gratiã iuste viuẽti includẽtis,⌊in gloria⌋.i. copiosiorẽ glo
riã habet annexam. Ecce qũo sanctus Apl'us seip̃m,& coapl'os suos Moysi præfert,saltẽ q̃tũ
« ad gr̃as gratis datas.⌊Nã necdũ glorificatũ est⌋.i.gloriosum reputãdũ non est, ⌊q̊d claruit
« in hac pte⌋.i.lumẽ vultis Moysi,⌊propter excellẽtẽ gloriã⌋.i.propter vehementẽ exces-
sum dignitatis & gloriæ ministris noui testamẽti cõcessum,q̃ tanta ẽ vt cõparatiõe eius.glo-
ria vultus Moysi,q̃si nihil sit. Vel sic: Nã nec glorificatũ ẽ.i.hoĩbus p̃fecte reuelari nõ potuit
q̊d claruit in hac parte.i.gloria ministris nouæ legis collata. Tãta em̃ ẽ gloria & dignitas apo
stoloꝝ,vt viatores capere nequeant. ¶Porrò quod subditur, vtriq; consonat expositioni.
« ⌊Si em̃ q̊d euacuatur⌋.i.vetus testamẽtũ q̊d cessauit,⌊per gloriã est⌋.i. p gloriã & claritatẽ
« Moysi præstitũ,datũ ac receptum ẽ,⌊multo magis q̊d manet⌋.i.noua lex,cui alia nõ succe-
« det danda à deo,⌊in gloria ẽ⌋.i.dignitatẽ gloriosam habet annexã.⌊Habẽtes igit̃ talẽ spẽ⌋
« videlicet q̊d tãta nobis collata ẽ gratia,& tãta gloria p̃parata,⌊multa fidutia vtimur⌋.i. cum
ingẽti cõfidẽtia nostrũ officiũ exercemus certi de gloria remuneratiõis,& nõ cęlamus myste
« ria scripturaꝝ,seu mysticos sensus,⌊& nõ sicut Moyses ponebat velamẽ⌋.i. pannũ quendã Exodi.34
« seu operimẽtũ,⌊sup faciẽ suã⌋ cornutã,seu lucidã ex colloqo dei ⌊vt nõ intẽderẽt filij Israel
« in faciẽ eius⌋ qa nec eam inspicere poterãt præ splẽdore,nisi eẽt velo obducta. Per q̊d figu-
rabat̃,quod spũalis & verus intellectus veteris testamẽti tegebat̃ obscuritatibus figuraꝝ lega
« lium,⌊quod⌋ velamẽ,⌊euacuatur⌋.i.per doctrinã Apl'oꝝ atq; doctoꝝ aufert̃, dũ veteris te
« stamẽti scriptura verè elucidat̃,⌊sed obtusi⌋.i.excæcati,⌊sunt sensus eoꝝ hoc est, mentales
« oculi infideliũ Iudæoꝝ. Iuxta illud: Obscurent̃ oculi eoꝝ ne videant. ⌊Vsq; in hodiernũ em̃ Psalm̃.68
« diem idipsum velamen⌋.i.figuralis obscuritas legis,⌊in lectione veteris testamẽti⌋.i.dũ le-
« gitur scriptura veteris testamẽti,⌊Iudæis manet non reuelatũ⌋.i.occulta,seu non intellecta,
C quia non aliter intelligũt scripturas legis veteris modo quàm ante. Ideo velamen nõ est amo-
« tum à corde eoꝝ,quàmuis à re ipsa amotum sit. Vnde subditur: ⌊quoniam in Chr̃o euacua-
« tũr⌋ hoc est,per fidem & doctrinã Christi amouetur,& veritas scripturaꝝ ostẽditur. In cu- Matt.27
ius figura,tẽpore dñicæ passionis velum templi est scissum à summo vsq; deorsum. Per Chri- Marc.15
sti etem̃ passionem reuelantur legis ac prophetaꝝ sacramẽta. Velamen itaq; appellatur oper Lucæ.23
« tio prophetiæ quæ in Chr̃o impletur.⌊Sed vsq; in hodiernum diem⌋.i.tẽpus gratiæ ⌊cum
« legitur Moyses⌋ Pentatheucũ,videlicet scriptura quinq; libroꝝ Moysi,⌊velamen⌋.i. cæci
« tas seu opertio ista,⌊est positũ super cor eoꝝ⌋.i.infidelium Iudæoꝝ.⌊Cũ aũt conuersi fue-
« rint ad dñm⌋ recipiendo fidem catholicam,⌊auferetur velamen⌋ prædictũ à corde eorum,
imò ista cõuersio aliqd aliud nõ videtur,nisi velaminis huius ablatio: tunc em̃ illuminabũtur
corda ipsoꝝ,iuxta illud propheticũ. Post hæc reuertẽtur filij Israel & quęrẽt dñm deũ suum,
& Dauid regẽ suum.i. Messiam,sicut Iudæi quoq; exponũt. ¶Deniq; q̊d per spiritũ sanctũ au Osee.3
« feratur velamen, declarat: ⌊Dñs aũt spiritus est. ⌊Quàmuis hoc de deo trinitate veꝝ sit, iu-
xta illud: Spiritus est deus. iam tamẽ de spũ sancto asseritur,qui cũ sit dñs,om̃ia agit q̃ vult,&
qũo vult,sicut superius dictũ ẽ: Hæc om̃ia operat̃ vnus atq; idem spũs,diuidẽs singulis, pro- Johan.4
« ut vult. Illuminat ergo q̊s vult,& derelinquit q̊s vult,sicut legit̃: Spũs vbi vult,spirat. ⌊Vbi 1.Cor.12.
« aũt⌋ est ⌊spũs dñi⌋ .i.in mente quam per gratiam spiritus sanctus inhabitat,⌊ibi libertas⌋ Johan.3
dilectionis,nõ coactio timoris,libera vacatio animi à iugo diaboli,& à seruitute peccati, ad
contem-

contemplandum, diligendum, ac operandum ea quæ dei sunt. Infidelibus itaq; inest velamē.
⌊Nos vero omēs⌋.i. fideles. pſertim Apl'i &viri pfecti⌊reuelata facie⌋ interiori. i. intellectu
prædicto velamine liberato ⌊gloriam dei⌋.i. maieſtatē diuinā, ſeu dñm glorioſum, vel filij
Eſaiæ 40 dei pr̃is, de quo Eſaias: Reuelabit(inquit) gloria domini. Siquidē filius ſapiens gloria patris eſt.
Prouer.10 ⌊ſpeculantes⌋ nūc p fidē, & p ſpeculū in ænigmate ⌊in eandē imaginē⌋.i. diuinæ maieſtatis
1. Corin.13 ſeu filij dei quādam deiformē aſſimilationē ⌊transformamur,⌋ qa cognitio fit p aſſimilationē
Iohā.3 cognoſcētis ad cognitū, ſcd̃m Boetiū. Ideo cōtemplator dininoꝝ diuinus ſeu deiformis efficit
Boetius Trāſformamur aūt.i. ſalubriter cōmutamur, ⌊à claritate⌋ luminis naturalis, ⌊in claritatem⌋
luminis gr̃æ, & à claritate viæ ſeu gr̃æ, in claritatē pr̃iæ & gloriæ. Vel ſic, & melius, vt opinor,
A claritate in claritatē. i. de gr̃a minori in grām ampliorē, proficiēdo in bonis & proficiſcēdo
Pſalm.83 de virtutibus in virtutes. Quāto em̄ diuinoꝝ cōtēplationi magis inſiſtimus, tāto exuberātiori
lumine cœleſtis gr̃æ pfundimur atq; implemur, & transformamur. i. à forma ſeu modo ꝓprię
ſubſiſtētiæ trāſferimur ad diuinæ naturæ ſeu formæ modū ac imitationē. Imò vnū cum deo p
Roman.8 charitatē efficimur, angelicā & diuinā in hoc exilio conuerſationē inchoantes. ¶Et oīa hæc
nobis inſunt & competūt nō à nobis, ſed ⌊tanq̃ à dñi ſpū⌋.i. virtute & gr̃a ſpūs ſancti, ſicut ali-
bi dictum eſt: Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram.

¶Elucidatio capituli quarti, videlicet: Ideo habentes hanc adminiſtrationem.

¶Articulus quartus.

2. Corin.3 LAudauit ſe ſanctus Apl's ad gloriā dei, & ædificationē audiētiū in pcedēti caplo rōne di-
Ephe.4 gnitatis miniſterij ſibi cōmiſſi, nūc idem facit ex debito vſu obſequij ſui, oñdēs ſe fru-
Roman.12 ctuoſe & optimè vſum gr̃a ſibi cōceſſa. ⌊Ideo⌋.i. qm̄ tātam claritatē à ſpū ſctō ſuſce-
pimus ⌊habētes hāc adminiſtrationē⌋ nouæ legis, vc; apoſtolatū, ſeu miniſteriū tātæ
dignitatis ⌊iuxta q̊d mīam cōſequuti ſumus⌋ hoc ē, ſcd̃m menſurā diuinæ pietatis nobis im-
penſæ, ⌊nō deficimus,⌋ in aduerſis, nec ab executiōe noſtri ceſſamus officij, ⌊ſed abdicamus.⌋
id eſt, abijcimus ⌊occulta dedecoris⌋.i. vitia latētia, quæ nō decēt, ſed deformāt & indecorāt,
⌊nō ambulantes in aſtutia⌋.i. nō doloſe, aut ſimulatoriè cōuerſantes ſicut hypocritæ. Simula-
Iob.36 tores nāq; & callidi prouocāt iram dei. Aſtutia aūt q̃nq; in bono accipit, pro quadā circūſpe-
Prouer,4 ctione, ſicut in Prouerbijs legit: Aſtutus cōſiderat greſſus ſuos. Nūc vero pro verſutia ſumitur.
Proue.14 Vnde Salomon: Vir(inqt) verſutus odioſus eſt, ⌊neq; adulterantes⌋.i. puerſe interpretātes,
ſeu admiſcētes falſitatibus, ⌊verbum dei⌋ vc; Euāgeliū Chr̃i, ⌊ſed in manifeſtatiōe veritatis⌋
cōuerſamur. i. ipſam veritatē publice p̄dicamus, & clare exponimus, ⌊commēdantes⌋.i. com-
mēdabiles ſeu laude dignos faciētes, ⌊noſmetipſos⌋ recte docēdo, & bene agēdo, ⌊ad oēm cō-
ſciētiam hoīm⌋ hoc ē, teſtimonia conſciētiaꝝ, vel in conſciētijs hoīm, ita vt nemo bona con-
1. Regū 16 ſciētia vituperare nos poterit. Et hoc facimus ⌊coram deo⌋.i. diuinam præſentiam cogitādo
noſq; in dei cuncta cernentis conſpectu ponendo, cum omni reuerentia atq; cuſtodia cordis
⌊Quod ſi etiā opertū eſt Euāgeliū noſtrū⌋ Hoc eſt, ſi prædicatio noſtra de Chriſto aliquibus
abſconditur, ita vt eam nō audiāt, vel auditam nō capiāt, ⌊in his qui pereunt⌋ hoc eſt, in cor-
dibus reproboꝝ ⌊opertum eſt⌋.i. occultatum eſt hoc modo, ⌊in quibus deus huius ſeculi⌋.i.
Iohan.14 diabolus dñs impiorum. De quo ait Saluator: Venit ad me princeps huius mūdi, ⌊excæcauit⌋
1. Timot.1 cooperatiue ſeu ſuggeſtiue ⌊mētes infidelium⌋ Vel, deus huius ſeculi. i. deus verus om̄ium ſe-
Exo.7 culorum, hominumq; malorum creator, & deus excæcauit mētes. i. intellectus infidelium per-
Exo.10 miſſiue. Quemadmodum dicitur Pharaonis cor indurasse. Vnde & Chriſtus in Euāgelio: In
Exo.11.14 iudicium(inquit) ego in hunc mundi veni, vt qui nō vidēt, videant: & qui vident, cæci fiant:
Iohā.9 ⌊vt nō fulgeat⌋ innoteſcat ⌊eis illuminatio Euāgelij⌋.i. euāgelica doctrina ⌊gloriæ⌋.i. ma-
ieſtatis ⌊Chriſti, q eſt imago dei⌋.i. à patre ſcd̃m rōnem ſimilitudinis genitus. Eſt em̄ à patre
Iohan.14 procedēs, eiq; ſimilis & æqualis per om̄ia. Propter quod ipſe ait: Qui videt me, videt & patrē.
EPIS. ¶Porrò quod Chriſtus ſit imago dei hinc liquet. ⌊Nō em̄ noſmetipſos p̄dicamus⌋ quaſi in no-
bis ſalus veſtra cōſiſtat, ⌊ſed Ieſum Chr̃m dñm noſtrū⌋ prædicamus eſſe oīm ſaluatorē, ⌊Nos
autē ſeruos veſtros⌋ eſſe p̄dicamus, hoc eſt, nobis ſeruiētes in exhibitiōe ſpūaliū alimētoꝝ, pa-
rātes vobis mēſam dñi, ſpūalemq; eſcā proponētes, ⌊per Ieſum⌋.i. ex cōmiſſiōe & p gratiam
Chr̃i q nobis hoc iniūxit officiū. ⌊Qm̄ deus⌋ trinus, ſimplex, atq; oīpotens ⌊qui dixit⌋.i. inte-
riori verbo fecit, ⌊de tenebris⌋.i. poſt tenebras. Vel, de tenebris. i. de materia obſcura ⌊lucē⌋
Gene.1 ſenſibilem ⌊ſplēdeſcere⌋.i. inchoatiue oriri. Vnde dr̃ in Geneſi: In principio creauit deus cœ-
Eſa.9.60 lum & terram, & tenebræ erāt ſup faciē abyſſi, dixitq; deus: Fiat lux, & facta eſt lux: ⌊illuxit in
Pſa.96.111 cordibus noſtris⌋.i. lumē fidei, atq; diuinæ ſapīæ, mētibus noſtris infudit, ⌊ad illuminationē
ſcīę claritatis dei⌋.i. ad hoc vt nos illuminemur ad cognoſcēdum claritatē. i. nobilitatē, ſeu ex-
cellētiam dei. Vel, ad illuminationē &c. i. ad hoc vt alios doceamus de notitia claritatis dei. i. p-
fectiōis diuinæ. Illuminationē(inquā) ſcīæ tendētis, ⌊in faciē Ieſu Chr̃i⌋.i. dirigētis nos ad ve-
ram Chriſti notitiam, qua eum agnoſcimus eſſe deum & hoīem. Facies autē notitiam ſignifi-
cat, qua per faciem vnuſquiſq; potiſſimum cognoſcitur. ⌊Habemus autem theſaurum iſtum⌋

Hoc

A Hoc eſt,gratiã tantæ illuminationis. Vnde & Salomon: Theſaurus,inquit, deſiderabilis in
ore ſapiẽtis. Et rurſus:Pretioſior eſt ſapiẽtia cũctis opibus,& om̃ia quæ deſiderãtur, huic nõ Prouer.21
valẽt cõparari,⌊in vaſis fictilibus⌋.i.corpibus fragilibus,nõ q̊d corpus,q̊d eſt pars integra- Prouer.3.
lis hominis,ſit huius theſauri ſubiectũ immediatũ,ſed aĩa.Qm̃ tamẽ aĩæ ſubiectũ eſt corpus,
ideo nos in corpe peregrinãtes,dicimur theſaurꝝ iſtũ habere in vaſis fictilibus, ⌊vt ſublimi-
tas⌋.i.altitudo nr̃æ pfectiõis in vita,in ſignis,in documẽtis,⌊ſit virtutis dei⌋.i.deo aſſcriba
tur,nõ nr̃æ fragilitati. Ideo addit:⌊& nõ ex nobis⌋.i.nõ ex nr̃o naturali poteſtate oriri pute
tur.⌊In om̃ibus⌋ loco,cauſa & tẽpore,ſaltẽ in gñe,⌊tribulationẽ patimur⌋ propter iuſtitiã
⌊ſed nõ anguſtiamur⌋.i.nõ opprimimur mẽte,qa de dei auxilio certi ſum⁹.⌊Aporiamur⌋
hoc eſt,tpalibus bonis priuamur,& pauperes ſumus,⌊ſed nõ deſtituimur⌋.i.nõ caremus ſpi
ritualibus,veriſq; diuitijs.Imò in his tãto magis abundamus, quãto in illis pauperiores pro- Matth.5
pter Chr̃m ſumus.Etem̃,beati pauperes,qm̃ ipſoꝝ eſt regnũ cœloꝝ,⌊perſequutionẽ⌋.i.de
loco ad locũ fugationẽ,⌊patimur,ſed nõ derelinquimur⌋ à deo ⌊deijcimur⌋.i.cõculcamur: Matt.13.
⌊ſed nõ perimus⌋ qm̃ liberamur ſemp à dñ̃o corpaliter aut ſpũaliter & interim vtroq; mõ. Lucæ.6
⌊Semp mortificationẽ Ieſu⌋.i.paſſionẽ dñ̃icã,⌊in corpe nr̃o circũferẽtes⌋ per cruciformẽ
imitationẽ,& corpis q̃tidianã flagellationẽ. Vnde alibi dicit apl̃us: In om̃i fidutia magnifica Philip.1
bitur Chr̃s in corpe meo,ſiue p vitã,ſiue p mortẽ. Itẽ:Ego ſtigmata dñ̃i Ieſu in corpe meo Galat.6.
porto,⌊vt & vita Ieſu⌋.i.cõuerſatio quam habuit in hoc mũdo,⌊in corporibus noſtris ma
nifeſtetur⌋.i.Chr̃i veſtigia in agẽdo ſectemur. Vel vita Ieſu,immortalis quam nũc habet, in
B corporibus nr̃is manifeſtetur in reſurrectione futura,qñ reformabit corpus humilitatis nr̃æ
cõfiguratũ corpori claritatis ſuæ.⌊Semp em̃⌋.i.in om̃i differẽtia tpis,in gñe ⌊nos⌋Apoſto Philip.3
li,& alij ſucceſſores noſtri,⌊q viuimus⌋ nũc in vita naturæ & gratiæ,⌊in mortẽ tradimur⌋
hoc eſt,periculis mortis afficimur,⌊propter Ieſum⌋.i.eius amore,& propter prædicationẽ
euãgelicæ veritatis. Sicut & Chr̃s prædixit:Venit hora vt om̃is q interficit vos arbitretur Johan.16
obſequiũ ſe præſtare deo. Et denuo:Eritis odio om̃ibus hominibus propter filium hominis, Matt.10.
⌊vt & vita Ieſu⌋ quã habet iã immortalis,manifeſtetur in carne nr̃a mortali⌋ hoc ẽ, gloria
immortalitatis nr̃æ carnis præſtetur,quãdo corruptibile hoc induet incorruptionẽ,& mor-
tale hoc immortalitatẽ.⌊Ergo mors⌋.i.paſſio Chr̃i,⌊opatur in nobis⌋.i.fructuoſa eſt no 1.Cor.15.
bis,excitãdo nos ad ſui imitationẽ.⌊Vita aũt⌋ naturæ ſeu culpę operaꝛ,⌊in vobis,⌋q Chr̃i
veſtigia imitari negligitis. Vel vita gratiæ.ſ.fides & charitas opatur in vobis opa meritoria,
quia per hoc quod nos taliter mortificamur vos ad deum cõuertimini, & viuitis coram illo.
¶Deinceps oſtẽdit eandẽ fuiſſe fidẽ in populo vtriuſq; teſtamẽti, tractatq; de diuerſis effe- Pſalm̃.43
ctibus,meritis & actibus fidei.⌊Habẽtes aũt⌋ nos noui teſtamẽti miniſtri,⌊eundẽ ſpiritum
fidei⌋ hoc eſt,ſpiritũ ſanctũ fidei datorẽ quẽ habuerũt ſancti antiqui. Vel per ſpiritum fidei,
intelligẽda eſt ipſa fides,vel gratia ſeu motio fidei,quæ vna & eadẽ eſt,in his qui ante Chriſti
aduentum fuerunt,& in poſterioribus,quàmuis ſit modo magis explicita,⌊ſicut ſcriptũ ẽt⌋
in libro pſalmorum à Dauid propheta.⌊Credidi⌋ corde ⌊propter quod locutus ſum⌋ ore, Pſalm̃.115
verba fidelis confeſſionis. Cõfeſſio nãq; iſta eſt actus fidei. Vnde alibi dictũ eſt:Corde credi- Roma.10.
tur ad iuſtitiã,ore autem confeſſio fit ad ſalutem,⌊& nos credimus⌋ ea quę illi,⌊propter q̊d
& loquimur⌋ fidẽ catholicam cõfitendo ac prædicando,⌊ſciẽtes⌋ fide certiſſima, ⌊quoni- Romañ.8
am⌋ deus pater ſeu trinitas,⌊qui ſuſcitauit Ieſum⌋ occiſum à morte,⌊& nos⌋ electos,⌊cum
Ieſu⌋ hoc eſt,ſicut & Ieſum,vel ad hoc vt ſimus cũ Ieſu in regno,⌊ſuſcitabit⌋ in die nouiſſi-
C mo,⌊& conſtituet⌋ nos ⌊vobiſcũ⌋ ad dexteram in patria,vbi agni ponẽtur. ⌊Om̃ia enim Matt.25
propter vos⌋.i.vniuerſa miniſteria noſtra ad veſtrã ordinãtur ſalutẽ,⌊vt gratia⌋ dei ⌊abũ-
dans per multos⌋.i.ab vno transfuſa ſeu miniſtrata in alium,ſecundum quod Petrus horta-
tur:Vnuſquiſq; ſicut accepit gratiã in alterutrum illã adminiſtrantes,⌊in gratiarum actione 1.Petri.4
abundet⌋.i.cũ gratiarum actione copioſe referatur & ordinetur,ſeu refluat ad ſuũ principiũ
ſcilicet deũ,⌊in gloriã dei⌋ quatenus om̃es deo gratias referãt,& om̃e chariſma gratię illi tri
buant.⌊Propter quod⌋ proſequẽdũ,videlicet vt deo gratiæ referãtur,⌊non deficimus⌋ in
aduerſis,nec fatigamur in ope bono,nec ceſſamus,quoniã ſola perſeuerãtia coronaꝛ.⌊Sed li
cet is qui foris eſt noſter homo⌋.i.caro nr̃a mortalis,in qua eſt humana effigies, qua homi- Mat.10.
nes eẽ cognoſcimur,⌊corrũpatur⌋ q̊tidie tẽdẽdo ad mortẽ,& ſuſtinendo læſuras ac plagas, 24.
⌊tamẽ is q intus ẽ⌋.i.aĩa nr̃a in qua ẽ ſummæ trinitatis imago,⌊renouaꝛ⌋ recipiendo noua Gene.1.
lumina gratiaꝝ,reflorẽdo in dei cognitiõe,aſcẽdẽdo in diuino amore,⌊de die in diẽ⌋ id eſt,
aſſidue,dũ ſpiritualiter creſcimus atq; proficimus. Hoc aũt dicitur nõ quaſi in nobis ſint duo
hoĩes,ſed propter diſtinctionẽ eſſentialiũ partiũ hominis.⌊Id em̃ q̊d in p̃ſenti⌋ exilio ſeu tẽ
pore,⌊eſt momentaneum & leue tribulatiõis noſtræ⌋.i.tribulatio iſta leuis atq; breuiſſima,
⌊comparatione futuræ iucunditatis ac æternitatis,quam patimur iam ⌊ſupra modũ⌋.i.vl- Romañ.5
tra cõdignũ & capacitatẽ noſtri intellectus,⌊in ſublimitate⌋.i.in regno cœleſti. Vel in libe
ralitate bonitatis diuinæ,⌊æternũ gloriæ pondus⌋ hoc eſt, perpetuam felicitatis mẽſuram.

De qua

De qua ait Saluator: Mensuram bonam & confertam & coagitatam dabunt in sinus vestros.
Luce.6 ⌊operatur⌋.i.meret & efficit ⌊in nobis⌋ nunc p spem, postmodū vero in re. ⌊nō cōtemplā-
tibus nobis⌋.i.quia nō principaliter aspicimus, nec finaliter intuemur, ⌊quæ vident⌋.i.visibi-
Esa.64 lia & terrena, ⌊sed quæ non videntur⌋.i. bona supercœlestia, quæ oculus non vidit, nec auris
1.Corin.2 audiuit. ⌊Quæ enim videntur⌋.i.à nobis oculo corporali, ⌊temporalia sunt⌋.i.transitoria,
& caduca, ⌊quæ autem non vident⌋ hoc est, spiritualia bona nobis præparata in regno ⌊æter-
na sunt⌋ essentialiter vel participatiue.

¶Elucidatio capituli quinti, videlicet: Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra dissoluatur. ¶Articulus quintus.

2.Corin.4 Dixit Apostolus in fine præcedētis capli, quod leuis ac momentanea tribulatio præ-
sentis exilij æternū glorię pondus operet in nobis. Huius aūt nunc assignat rōnem
⌊Scimus em̄⌋ p reuelationē diuinā ⌊qm̄ si terrestris domus nostra,⌋.i. q̊d si caro
nostra mortalis ⌊huius habitatiōis⌋.i.p̄sentis mansiōis, qua anima degit, ac hospi-
tat in corpore ⌊dissoluat⌋ per mortē, vel pro Chr̄o occidat, ⌊q̊d ædificationē⌋.i.habitaculū
2.Cor.15 ⌊ex deo⌋ à diuina virtute ⌊habemus⌋ in spe, & habebimus tandē in re, vz ⌊domū nō manu-
1.Petri.5 factam⌋.i.carnē impassibilē, glorificatā, non humana potētia, sed diuina ⌊æternam in cœlis⌋
hoc est, in cœlo perpetuo duraturam. Vel, ab æterno prędestinatam. Sed quoniam hanc do-
mum non habebimus ante diem iudicij, Apostolus loqui videt de eo quod statim post dissolu-
tionem corporis, animæ pfectorꝝ consequunt. Ideo alij p domum istam nō manufactā intelli-
gunt gloriā animæ, quæ dicit domus propter excellentiam suā ad animæ capacitatē. Vnde te-
Iohan.14 stat Christus: In domo p̄ris mei mansiones multæ sunt.i. distincti gradus præmiorꝝ. Alij vero
per domū istam intelligunt cœlum empyreum, quod est locus atq; palatiū beatorꝝ. Et dicit nō
manufactū. Iuxta illud ad Hebræos: Non in manufacta sancta Iesus introijt, sed in ipm cœlū.
Hebræ.9 ⌊Nam & in hoc ingemiscimus⌋.i. desiderio huius domus, & gloriæ suspiramus & flemus præ
Prouer.13 tædio dilatōis. Spes em̄ q̄ differt, affligit animā, ⌊habitationem nostram quæ de cœlo est⌋.i.
hāc domū nō manufactā, cœlestem, vel cœlesti virtute formatā, seu gloriæ consequutionem,
⌊superindui⌋ hoc est, ea operiri, circundari, siue ornari, ⌊cupientes⌋ quod vtiq; desiderium
ortum habet à fide, non à lumine naturali. Sumus autem veraciter & efficaciter ista cupientes
1.Regū 16 ⌊si tamen vestiti⌋ donis & gratijs spiritus sancti ⌊nō nudi⌋ à bonis operibus, ⌊inueniamur⌋
à deo cuncta spectante. ⌊Nam & qui sumus in hoc tabernaculo⌋ hoc est, in hoc passibili cor-
Sapiæ.9 pore degimus, ⌊ingemiscimus,⌋ suspirando ad habitationem cœlestem, ⌊grauati⌋ ponde-
re atque miserijs corruptibilis carnis. Corpus nanque quod corrumpitur, aggrauat animam
& deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ingemiscimus autem ⌊eo quod
nolumus expoliari⌋ hoc est, à corporis vnione penitus atque finaliter separari, cum natura-
le sit animæ corpus informare, & sancti in patria cupiunt corporibus glorificandis coniungi
⌊sed supuestiri,⌋ immortalitatē, & glorificationē corpis adipisci, ⌊vt absorbeat quod mor-
tale est⌋.i.mortalitas, pœnalitas, & impfectio auferant à corpe, ⌊à vita⌋.i.ab impassibilitate
& gloria superueniēte, prædictam impfectionē excludēte. ⌊Qui autē efficit nos in hoc ipm⌋
2.Cor.2 hoc est, qui prædictam voluntatem inspirat, vel ad huius desiderij consummationē perducit
Psalm.26 est ⌊deus⌋ nō causa naturalis ⌊qui dedit nobis pignus spiritus,⌋ Hoc idem secundo capitulo
huius epistolæ dictum est atq; expositum. ⌊Audentes igitur semper,⌋ hoc est, incessanter au-
demus ex magna in deum fidutia futuram habitationē appetere, atq; in om̄ibus viriliter agere
⌊& sciētes⌋ auxiliū gr̄æ nobis collatū. Causa aūt audaciæ subdit, ⌊qm̄ dū sumus⌋.i. viuimus
⌊in corpe⌋ isto mortali ⌊peregrinamur à dn̄o⌋.i.p̄ria separamur, atq; à deo distamus, con-
uersando in valle lachrymarꝝ, in carcere mortis, in graui exilio. ⌊Per fidem em̄ ambulamus⌋
1.Iohan.3 id est, per obscuram, non tiam ad patriam tendimus, ⌊& non per speciem⌋ hoc est, propriam,
1.Cor.13 & adæquatam similitudinem, deum non cernimus. Non enim videmus eum, sicut est, id est,
clarē, seu facie ad faciem, sed per formas creatas, quæ à repræsentatione perfecta, ac faciali di-
uinæ essentiæ in infinitum deficiunt, sicut in præcedenti epistola pertractatum est planius
Romanā.8 ⌊Audemus aūt⌋ hoc ē, fidutialr quęrimus, nō metu mortis retracti aut aliqua difficultate vi-
Philip.1 ⌊& bonā voluntatē⌋.i.rōnabile desideriū ⌊habemus magis peregrinari à corpore⌋.i.potius
à corpore p mortē separari, ⌊& præsentes esse ad dn̄m⌋.i. deo immediate vniri, eumq; cor-
& p spēm intueri. Loquit autē de p̄sentia gl̄iæ, nō de de p̄sentia gr̄æ tm̄. Vnde ait Psalmogra-
Psalm.15 phus: Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Item: Quādo veniā & apparebo ante faciem dei.
Psalm.41. ⌊Et ideo⌋.s.vt deo feliciter vniamur ⌊cōtēdimus⌋.i.forti conatu studemus, ⌊siue absentes⌋
hoc est, à domino peregrinantes, & in hac vita manentes, ⌊siue præsentes⌋.i. diuino iudicio præ-
sentati, ⌊placere illi⌋.i.ne separemur ab eius conspectu. Nam & in diuino iudicio satagemus de-
respondere pro nobis ad ea quæ contra nos proponēt diaboli. Merito autē contendimus deo
placere. ⌊Om̄es em̄ nos⌋.i.homines vniuersos, bonos ac malos ⌊manifestari⌋.i.publice præ-
sentari, seu apparere, ⌊oportet⌋ vel in iudicio particulari statim post mortem, vel in iudicio
vniuer-

A“ vniuersali in die nouissimo, vel potius in vtroq; ⌊ante tribunal Chr̃i⌋.i.coram iudice Christo
“ seu ante districtã iudiciariam eius potestatẽ, ⌊vt referat vnusquisq;⌋.i.reportet, ⌊propria cor
“ poris⌋.i.debitã mercedẽ, videlicet pœnã vel gloriã, pro actibus ꝑ corpus operatis, seu tẽpo-
“ re corporalis vitæ exhibitis, ⌊prout gessit, siue bonũ⌋ gessit, ⌊siue malũ.⌋ Sub pc̃tõ aũt com- Matth.3
missionis includit̃ peccatũ omissionis, q̃a & arbor quæ non facit fructũ bonũ, in ignẽ mittetur,
“ etiam si malũ nõ gessit. ⌊Scientes ergo timorẽ dñi⌋.i.q̃ timorate atq; solicite ambulãdũ sit co Miche.6
ram deo sancto & metuendo, de quo ait beatus Iob: Semꝑ quasi tumentes suꝑ me fluctus timui Iob.31.
“ deum. Et rursus: Considerans eũ timore solicitor, ⌊hoĩbus suademus⌋.i.cõsilia, monitaq́; sa- Iob.23
lutis proponimus, quatenus deũ præ oĩbus timeant, non seruili, sed filiali, aut saltẽ initiali timo Ecci.1.
“ re. Timor em̃ dei expellit peccatũ, ⌊deo aũt manifesti⌋.i.plenissime cogniti, vel per approba
“ tionẽ noti ⌊sumus. Spero aũt & in cõscientijs vestris manifestos nos esse⌋.i.cõfido q̃ consci- FINIS.
entiæ vestræ de nobis recte, vereq́; sentiant, q̃a sic viximus inter vos, vt nõ possitis rationabili-
“ ter cõtra nos moueri. ⌊Nõ iterũ cõmẽdamus nos vobis⌋.i.ad propriã laudẽ ista nõ dicimus,
“ sicut nec ante, ⌊sed occasionẽ⌋.i.causam incidẽtalẽ atq; materiã ⌊damus vobis⌋ ꝑ cõmemo-
“ rationẽ istoꝝ, ⌊gloriandi⌋.i.spũaliter exultãdi ⌊pro nobis⌋.i.pro gr̃a nobis cõcessa, vel pro
defensione nr̃a cõtra æmulos & detractores nostros, q̃ conantur se nobis p̃ferre, & vos à nobis
“ auertere, ⌊vt habeatis⌋ rationabilem responsionẽ, & verã lætitiã ⌊ad eos q̃ in facie⌋.i.de ap-
“ parẽte & simulata iustitia ⌊gloriantur, & nõ in corde⌋.i.nõ ex cõscientiæ puritate, neq; de ve
ris virtutibus. Quod aũt non cõmẽdemus nosipsos inaniter, & q̃ vos pro nobis gloriari possi- 1.Cor.1.
“ tis, patet ex hoc. ⌊Siue em̃ mente excedimus⌋ contẽplando diuina, & supgrediendo terrena, 2.Cor.10
B ⌊deo⌋.i.hoc gr̃æ dei ascribimus, atq; ad gloriam eius referimus ⌊Siue sobrij sumus⌋ instruen
“ do vos in moralibus, & cõdescendendo infirmitatibus vestris, ⌊vobis⌋.i.ad vestrã vtilitatem
hoc facimus. Vel sic, Siue mente excedimus.i.laudãdo nosipsos, insensati esse videamur (quia
stultoꝝ est laudibus proprijs inhęrere) deo.i.ad gloriã dei hoc agimus, vt bñdicatur deus in do
nis suis. Siue sobrij sumus, moderate loquẽdo de perfectionibus nr̃is, sicut ad virtuosum, sapiẽ-
temq́; ꝑtinet, vt in his q̃ propriã laudẽ cõcernũt, magis declinet ad minus q̃ ad maius, vobis.i.
“ pro vestri informatione & cõmodo hoc facimus. ⌊Charitas em̃ Chr̃i⌋.i.dilectio qua Christũ
“ proximumq́; diligimus, ⌊vrget⌋.i.incitat & vehemẽter inclinat ⌊nos⌋ ista efficere, q̃m Chr̃i
gloriã & proximoꝝ salutẽ tanto amplius zelamus, quãto in vera charitate pfectiores fuerimus Ephe.3
“ ⌊æstimantes⌋.i.firmiter reputantes ⌊hoc, q̃m si⌋ pro quia, ⌊vnus,⌋ vtpote solus Chr̃s ⌊pro
“ oĩbus⌋ hoĩbus liberãdis ⌊mortuus est, ergo oẽs mortui sunt⌋.i.vitijs mortificati merito passio
nis Chr̃i, quantũ est ex parte ipsius saluatoris, qui moriẽdo oĩa ad se traxit. Vel, oẽs mortui sunt
“ .i.mortẽ culpæ incurrerunt ex originali pc̃tõ, aliter nõ egerent saluatore, ⌊& pro oĩbus mor- Johan.3
“ tuus est Chr̃s, vt & q̃ viuunt⌋ vita naturæ seu gr̃æ, ⌊iã non sibi viuãt⌋.i.nõ propriæ volũtati
“ deseruiant, videlicet ad honorẽ propriũ vitã suã ordinẽt, ⌊sed ei⌋ viuãt.i.ad eius honorem & Ro.14
“ gloriã oĩa opera sua interiora, exterioraq́; referãt, ⌊qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit,⌋ vi Gala.2
“ delicet Christi. Sic viuere Chr̃o, est vere abnegare atq; viuifice mortificare seipsum. ⌊Itaq;⌋ 1.Pet.2
“ .i.quia pro oĩbus mortuus est Chr̃s, ⌊nos⌋ apostoli & viri perfecti, ⌊ex hoc⌋.i.post hac ⌊ne
“ minẽ nouimus⌋ notitia approbatiõis.i.nullũ viatorẽ laudamus ⌊secundũ carnẽ⌋.i.carnaliter 1.Johan.2
.s.propter causas indignas. Vel, neminẽ nouimus secundũ carnẽ.i.secũdũ ea q̃ carnis cõditio-
“ nem respiciunt, talia em̃ nõ curamus neq; attẽdimus. ⌊Et si cognouimus secundũ carnẽ Chri-
C stum⌋.i.quãuis mysteria Christi carnal'r & superficial'r intellexerimus, & Christũ nõ nisi secũ-
“ dum humanã naturã nouerimus sensu humano, ⌊sed nũc iam⌋ spũ sancto recepto ⌊nõ noui-
“ mus⌋ eum hoc modo, sed spũaliter ac supernaturaliter, tanq̃ deũ & hominẽ. ⌊Si qua ergo⌋.i.
“ quia aliqua ⌊in Christo⌋ est ⌊noua creatura⌋.i.aliquis in Christi baptismo renatus, ⌊vetera
“ transierunt⌋.i.pristina vitia ab illo remota sunt, pœnalitates quoq; deletæ sunt, modo in spe,
“ tandem delendæ in re, ⌊ecce facta sunt noua⌋.i.per infusionẽ spũs sancti oĩa spũaliter renoua
ta sunt, corpus, anima, cogitatio, verbũ & opera. Vnde in Apoca. dicitur: Dixit qui sedebat in Apo.21
“ throno, ecce noua facio oĩa. ⌊Omnia aũt ex deo⌋ patre vel sancta trinitate originaliter proflu
“ xerunt & condita sunt, ⌊qui recõciliauit nos sibi⌋.i.peccata nostra nobis ignouit, ⌊per Chri Ro.5
“ stum⌋.i.incarnatione, passione seu merito Christi hoĩs, imò Chr̃s vt deus recõciliauit nos sibi
“ per seipsum, vt hominẽ talẽ, ⌊& dedit nobis ministeriũ recõciliationis⌋.i.officiũ euãgelicæ p̃
“ dicationis, qua ista recõciliatio annũtiat̃ hoĩbus, cõmisit nobis suis vicarijs. ⌊Quãdoquidẽ de-
“ us⌋ pater, vel verbum increatũ, imò & spũs sanctus, hoc est deus trinitas, ⌊erat in Chr̃o⌋ hoĩe,
“ ⌊mundũ⌋.i.electos ⌊recõcilians sibi,⌋ vt dictũ est, ⌊nõ reputans⌋.i.nõ iuste vlciscẽs, nec in Ro.3
“ æternũ reseruãs ⌊illis delicta ipsoꝝ⌋ originalia aut actualia. Chr̃s nãq; agnus dei oĩa tulit pc̃tã.
“ ⌊Et posuit in nobis verbum recõciliationis⌋.i.p̃dicationẽ pacificationis inter deũ & hoĩes fa Johañ.1.
“ ctæ. ⌊Pro Christo⌋.i.pro Chr̃i amore & gloria, ⌊legatione⌋.i.missione ⌊fungimur,⌋ quia à
“ deo missi sumus annuntiare Euãgeliũ Chr̃i, ⌊tanq̃ deo exhortãte⌋ corda audientiũ ⌊ꝑ nos,⌋ Luce.21
“ .i.per p̃dicationẽ nostram. Ipse em̃ loquit̃ per nos. ⌊Obsecramus pro Chr̃o⌋.i.vice, loco, vel Ro.15

amore Christi,⌊reconciliamini deo⌋.i.peccata vestra deflete,vitā corrigite,deo placere c
Roman.8 tendite.⌊Eum q nō nouerat peccatū⌋ per approbationē vel experiētiam.s. Christū pat
Esa.13 ⌊pro nobis⌋.i.pro nr̄a redēptione⌊pct̄m̄ fecit⌋.i.hostiā pro pct̄ō.Sumit em̄ hic pct̄m̄ p
Osee.4. hostia peccati,sicut & apud Oseam,vbi dicitur:Peccata populi mei comedēt:Vel sic,Eū q
non nouerat peccatū,pro nobis peccatū.i.culpam fecit.Peccatū em̄(præcipue originale) o
1.Cor.1. casio fuit incarnationis,passionisq́ꝫ Christi,sicq́ꝫ quodam modo fecit eum hominē,⌊vt no
efficeremur iustitia dei⌋.i.iustificati à deo,⌊in illo⌋.i.merito Christi.

¶Explanatio capituli VI.Adiuuantes autem exhortamur.Arti.VI.

EPIST. RĒcommendatis noui testamēti mysterijs,iam oēs ad perfectionē inuitant,dicen apl'o.⌊Adiuuantes aūt⌋ verbo,opatione,oratione, vestrā imbecillitatē:Vel,adi uantes.i.Chr̄o cooperātes in vestra cōuersione,⌊exhortamur,ne in vacuū⌋.i.sin fructu & pseuerātia⌊gratiā dei⌋ habitualē & gratū faciētē,⌊recipiatis⌋ in bapt smo,vel pœnitētiæ sacramēto.Gratiæ em̄ finis ē adeptio gloriæ.Idcirco gratiā dei in vacu recipit,q per eam bn̄ viuēdo æternā beatitudinē non acqrit.Melius est em̄ viā iustitiæ igno rasse,q̄ post agnitionē reuerti retrorsum.Simili modo,melius q̄dammodo est gratiā nō rec
2.Petri.2. pisse,q̄ receptā pdidisse.¶Quod autē deus paratus sit gratiā dare,probat.⌊Ait em̄⌋ dn̄s p Esaiā:⌊Tēpore accepto⌋.i.tpe opportuno & cōgruo,maxime nouæ legis & gr̄æ,⌊exau
Esaie.46 diui te⌋ instāter orātē pro q̄cūqꝫ negotio tibi salubri.Omis em̄ q petit,accipit:& q q̄rit,in
Matth.7 uenit,& pulsanti aperiet,⌊& in die salutis⌋.i.tpe liberationis hūanæ,factæ p Chr̄m,⌊adiu
Luce.11 ui te⌋dando tibi supnaturale auxiliū gr̄æ atqꝫ virtutū,sicut ait psal.Auxilium meū à dn̄o.E
Marc.11 Nisi qa dn̄s adiuuit me,paulo minus habitasset in inferno aīa mea.¶Deniqꝫ p̄allegatā Esa
Psalm.120 authoritatē quasi exponit,applicans eā ad tps Chr̄i.⌊Ecce nūc tēpus acceptabile⌋.i.grat
Psalm.93 & aptū ad gratiā promerēdā,qa nūc maxime operat meritū passionis dn̄icæ, ⌊ecce nūc di
Esaie.49 salutis⌋.i.tēpus saluationis à Chr̄o exhibitæ.Vn̄ legit in actis:Omes prophetæ à Samuel
Acto.3 deinceps annūtiauerūt dies istos.⌊Nemini dantes vllam offensionē⌋.i. aliq̄d scandalū ve bo aut facto nr̄o minus recto.Vn̄ alio loco dictū ē:Hoc iudicate,ne ponatis fratribus offe
Roma.14 diculū:hoc em̄ ē charitatis⌊vt nō vituperet ministeriū nostrū⌋.i.obsequiū q̄ Christo ser mus docēdo & operādo.Si aūt rephēsibil'r egerimus, seruitiū nostrū vituperat à subditis scādalizant,minusq́ꝫ diligēter aduertūt ac implēt q̄d eis proponit.⌊Sed in oībus⌋ obseru tijs mādatoꝝ atqꝫ cōsilioꝝ,⌊exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros⌋.i.prout decet ros famulos Christi,& primo⌊in multa patiētia⌋.i.copiosa & prōpta tolerātia aduersita ne passio tristitiæ regnet in nobis.In patiētia inquā seruāda, ⌊in tribulatiōibus⌋.i.afflictio
Luc.11. bus à q̄cūqꝫ inflictis,⌊in necessitatibus⌋.i.penurijs victus atqꝫ vestitus,⌊in angustijs⌋.i.co dis p̄ssuris,⌊in plagis,in carceribus⌋ qbus læsi,captiq́ꝫ fuimus, ne liberi & incolumes p̄d
1.Timo.6 mus vbiqꝫ,⌊in seditiōibus⌋ cōtra nos motis,⌊in laboribus⌋ manualibus pro alimonia co
Actor.16. poris,⌊in ieiunijs⌋ pro carne domāda,& gratia impetranda,⌊in vigilijs⌋ propter pro
1.Cor.3. ctionē p̄dicatiōis & oratiōis,⌊in castitate⌋ mētis & corpis,⌊in sciētia⌋.i.notitia eoꝝ q
2.Thess.3 salutē exigūtur,⌊in lōganimitate⌋.i.longa & certa expectatiōe futuræ beatitudinis,⌊in sua uitate⌋.i.mētis dulcedine,& blāda quadā applicatione ad proximū, ⌊in spū sc̄tō⌋.i.in co directione spūs sancti,⌊in charitate nō ficta⌋.i.nō simulata aut falsa,qualē habēt hypocr Vnde dicit Iohā.Nō diligamus verbo,neqꝫ lingua,sed ope & veritate,⌊in verbo verita
1.Johan.3 .i.p̄dicatione Christi,q est via,veritas & vita,seu euāgelicæ theoriæ,⌊in virtute dei⌋.i.
Johan.14 uinæ potestati semp innitēdo,nō proprijs viribus,⌊p arma iustitiæ⌋.i.virtutes seu opa tuosa animā muniētia p modū armoꝝ,⌊à dextris⌋.i.in prosperis,⌊& à sinistris⌋.i.adue quatenus nec in prosperis erigamur,nec aduersis dejciamur, sed aīo roborato in gratia
Galat.1 gia semp via tēdamus ad patriā electoꝝ.Exhibeamus insup nos dei ministros, ⌊per glo & ignobilitatē⌋.i.honorationē & vilipēsionē.Vt siue glorificemur ab hominibus,siue v pēdamur ab eis,in Christi seruitio firmiter stemus,⌊p infamiā⌋ q̄qꝫ ⌊& bonā famā⌋.i.si
Psalm.52. diffamemur,siue celebre nomē habeamus corā hominibus,in Christo stabiliter pseuere nō curātes laudes aut vituperia hoīm,⌊vt seductores⌋ reputati à multis errātibus,⌊& ve ces⌋ sumus verbo ac rebus,⌊sicut q ignoti⌋ quasi à deo reprobati,secūdū opinionē illoru ⌊&⌋ tamen⌊cogniti⌋ sumus deo p approbationē,⌊quasi moriētes⌋ vitā naturalē p̄d Quotidie em̄ putabāt quidā aduersarij fidei,apl'os occidēdos, ⌊& ecce viuimus⌋ deo nos seruāte in vita naturæ & gratiæ,⌊vt castigati⌋.i.deo pmittēte flagellati pro culpis nostr vel alioꝝ,vel propter exēplum atqꝫ coronā.Deus em̄ flagellat omnē filium quem recipit Salomon loqtur,⌊& nō mortificati⌋.i.nō occisi.Sæpe em̄ à morte corporali diuina virtu
Prouer.3 erepti sunt.Vnde fertur in psalmo:Castigans castigauit me dominus,& morti non trad
Heb.12 me,⌊quasi tristes⌋ propter aduersa⌊semper autem gaudentes⌋ in dn̄o,per veram pati
Psal.117 & consolationem internam. Propter quod in actibus recolitur:Ibant apostoli gaude
Acto.5 conspectu consilij,qm̄ digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati,⌊sicut eg

temporalibus bonis secundũ veritatẽ, vel spũalibus donis secundũ errantiũ suspitiones, ⌊mul Heb.11.
A tos aũt⌋.i.oẽs quos ad Christum conuertimus, sumus ⌊locupletantes⌋ spũalibus bonis ⌊tanq̃ Matt.19
nihil habentes,⌋ qm̃ omnia dereliquimus propter Christũ, ⌊& oĩa possidẽtes,⌋ quantũ ad ne Psalm.33
cessitatẽ vel vtilitatẽ: timẽtibus quippe deũ, nihil deest. Vnde dicit saluator: Primũ quærite re- Matth.6
gnum dei & iustitiã eius, & hæc oĩa adijcient vobis. Chrũs quoq; subiecit apostolis animata & Matt.10
inanimata, dæmones & hoĩes, quorũ peccata soluere & nõ soluere potuerunt. ¶Deinde osten Marci 3.
dit se ista loqui ex charitatis feruore. ⌊Os nostrum patet ad vos⌋.i.ad vestrã informationem Luc.10
apertũ est, ⌊ò Corinthij,⌋ qm̃ de ministerij mei dignitate, Euãgelij veritate, propriæ quoq; p
sonæ cõmendatione, iam multa loquutus sum vobis. ⌊Cor nostrũ dilatatũ est⌋ spũaliter, lati- Deu.32
tudine charitatis.i.affectus noster interior extendit mentẽ nostrã ad vos. ⌊Non angustiami-
ni in nobis⌋.i.ex parte nostri nolite angustias seu minorationes scientiæ atq; virtutum incur
rere, nos eñ parati sumus omnia nostra vobis cõmunicare, & cor vestrum dilatare ad diligen
dũ cœlestia. ⌊Angustiamur aũt⌋.i.constringimini ac minoramini ⌊in cordibus vestris⌋ du-
ris, quæ ob suã malitiã nõ dilatant per copiosam spũalium receptionẽ bonorũ, hoc est, paruita
tẽ & paupertatẽ vestræ scientiæ atq; virtutis nolite ascribere nobis, sed proprijs cordibus in- Ro.8
capacibus & indignis. ⌊Eandẽ aũt remunerationẽ⌋.i.idẽ p̃miũ ⌊habẽtes⌋ vos nũc in spe, ha-
bituri illud tandẽ in re, quod nos habemus, habituriq́; sumus, videlicet visionẽ dei per speciem,
quæ est tota merces, ⌊tanq̃ filijs⌋ meis spũalibus ⌊dico, dilatamini & vos⌋ corde, quamadmo
dum dilatatum est cor nostrum. ⌊Nolite iugũ ducere⌋.i.societatem aut familiaritatẽ habere
⌊cũ infidelibus⌋ & peruersis. Iugum eñ à iungendo nomen sortitur. Sicut ergo dilectio est iu
B gum Christi, per quod ei nectunt, & ab eo dicuntur electi: sic iugũ diaboli est peccatũ. Idcirco Tit.3
iniquis & perfidis iungi non debemus.i.cõmunicare eorũ peccatis, imò & occasiones huius cõ
munionis vitare oportet, videlicet societatẽ & familiaritatem. Huius ratio subditur. ⌊Quæ eñ
participatio⌋.i.mutua cõmunio seu conuenientia ⌊iustitiæ cum iniquitate?⌋ nulla vtiq;, cum Psal.140
sint omnino contrariæ. Vos autem iusti estis per fidẽ formatã, illi vero iniqui, non ergo iungi
debetis. ⌊Aut quæ societas luci ad tenebras?⌋ nulla, videlicet naturalis ac fixa, sed lux tenebras
pellit. Vos autẽ per dei cognitionem lux estis, illi vero tenebris ignorantiæ pleni. ⌊Quæ autẽ Matth.5
conuentio Christi ad Belial?⌋ nulla plane. Belial aũt interpretatur apostata, quo significat dia-
bolus, sed his duobus dominis nemo potest seruire. Vos igitur Christiani cum filijs Belial noli-
te coniungi. ⌊Aut quæ pars⌋.i.cõmunio ⌊fideli cum infideli? Quis autẽ cõsensus templo dei⌋
.i.personæ fideli, in qua per grãm habitat deus, ⌊cũ idolis?⌋.i.idololatris, qui idola sunt per si
militudinẽ, iuxta illud in psalmo: Similes illis fiant qui faciunt ea. Nõ ergo debetis illis sociari. Psal.134
⌊Vos eñ,⌋ in quorũ cordibus habitat deus, ⌊estis templũ⌋ animatum ac mysticũ ⌊dei viui, si
cut dicit dñs⌋ per Moysen, Ezechielẽ atq; Iohannem in Apocalypsi. ⌊Quoniã inhabitabo in Exod.29
illis⌋.i.intima mentis electorũ inhabitabo p charitatẽ & grãm, ⌊& inambulabo⌋.i.in corde Leuit.26
eorũ quasi in paradiso voluptatis conuersabor, quia deliciæ meæ, esse cum filijs hominũ. Inam- Ezech.43
bulabo autẽ.i.eos faciam ambulare de virtute in virtutem, & de via ad patriã, ⌊& ero illorum Apo.21
deus,⌋ non solũ generaliter, sicut omniũ deus sum, propter vniuersalẽ creationẽ ac prouiden- Pro.8.
tiã, sed singulariter valde, dirigendo, protegẽdo, finaliterq́; saluãdo, ⌊& ipsi erũt mihi⌋.i.ad Psalm.83
honorẽ & gloriã nominis mei, ⌊populus⌋ colendo & diligẽdo me super omnia. Sicut in pri- Acto.3
ma sua epistola asserit Petrus: Vos genus electum, gens sancta, populus acquisitionis. Et Psal- 1.Pet.2
C mista: Beneplacitum est dño in populo suo. ¶Ex dictis infert Aplus admonitionem intẽtam. Psal.149
⌊Propter quod⌋.i.quia non est societas inter prædicta, ⌊exite⌋ spũaliter, & si fieri potest &
expedit, etiã corporaliter ⌊de medio eorũ⌋.i.de cõuentu prauorũ. Quid eñ paleis ad triticũ?
Hoc est, nolite cordis similitudine eis coniungi, sed fugite actus eorũ, ⌊& separamini ab eis,⌋ Hiere.23
loco vel corde, ⌊dicit dñs, & immundũ ne tetigeritis⌋.i.peccato nolite consentire. Digni eñ
sunt morte, non solum qui faciunt, sed etiam qui cõsenserint, ⌊& ego recipiam vos⌋.i.pie am Ro.1.
plectar venientes ad me brachijs pietatis. De quibus per prophetam loquor: Portaui vos in
brachijs meis, ⌊& ero vobis in patrem⌋.i.paterne vos fouebo ac diligam, ⌊& vos eritis mihi Osee.11.
in filios,⌋ quantum ad viros, ⌊& filias,⌋ quantum ad fœminas, ⌊dicit dominus deus omnipo
tens.⌋ Porrò scriptura hic allegata, quantum ad sensum in diuersis sacræ paginæ locis habetur.
Pro eo eñ quod hic dictum est: Inhabitabo in illis. Scriptum est in Leuitico: Ponam taberna-
culum meum in medio vestri. Pro eo quod subditur: Et ambulabo, legitur in Deuteronomio: Leuit.26
Dominus deus tuus ambulat in medio castrorum. Totum tamen istud, & item quod subditur
Et ero illorum deus, & ipsi erunt mihi populus, &c. in Leuitico includitur: Ei quoq; quod sub- Deu.23
infertur: Exite de medio eorum, consonat quod Petrus disseruit: Separamini, inquiens, à gene
ratione hac praua. Sed & in Apoca. ait scriptura: Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & ha Acto.2
bitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse deus cum eis erit illorum deus. Quæ vtiq; ver- Apo.21
ba plena sunt omni dulcedine, charitate atq; fiducia.

¶Expositio Cap. VII. ſ. Has igitur habentes promissiones. Art. VII.

EX prætinductis in fine p̄cedētis capituli infert apl'us admonitionem salubrem, & ait:
⌊Has igiť habētes promissiones⌋ ò ⌊charissimi⌋ fratres immediate expressas, vide-
2. Cor. 6. licet ꝙ deus habitabit & ambulabit in nobis, recipietq́ꝫ nos, & erit in nobis, ⌊mūde-
mus nos⌊per verā cōfessionē (oīa em̄ in cōfessione lauanť) per cōtritionē, ꝑ dñicæ
1. Petri. 4. passionis memoriā, præsertim ꝑ diuini amoris accensionē, qm̄ charitas operit multitudinem
peccatorꝫ, ⌊ab oīi inquinamēto carnis & spūs⌋.i.ab vniuersis peccatis carnalibus, vt sunt
Galat. 5. gula, luxuria: & spūalibus, vt sunt inuidia, suꝑbia, ⌊ꝑficientes sanctificationē⌋ .i. inchoatam
in baptismo vel pœnitētia sanitatē ad perfectionē ducētes, ꝑseuerando ac proficiēdo in bo-
nis vsqꝫ in finē. Et hoc ⌊in timore dei⌋ casto ac filiali, de q̄ in Ecclesiastico diciť: Qui sine ti-
Ecci. 1. more est, iustificari nō pōt. Atqꝫ in psalmo: Timete dñm oēs sancti eius. ⌊Capite nos⌋.i. ver-
Psal. 33 ba nostra sapiēter pēsate, & nosipsos in exēplū accipite, ⌊neminē læsimus⌋ post nostrā con-
FINIS. uersionē.i. nullū ad peccatū induximus directe verbo vel opere, ⌊neminē corrupimus,⌋ per
falsam doctrinā, ⌊neminē circūuenimus⌋ .i. defraudando decepimus, ⌊nō ad condēnatio-
nem vestrā dico⌋.i. nō ideo ista cōmemoro, vt aggrauem vr̄a peccata, vosq́ꝫ relinquā ac pe-
reatis. ⌊Prædiximus em̄⌋ & supra iam scripsimus, ⌊ꝙ in cordibus nr̄is estis⌋ scripti ꝑ curā
Philip. 1. & charitatis affectū, ac iugē memoriā, ⌊ad commoriēdū & conuiuēdū⌋.i. in tantū vos meo
1. Cor. 15. cordi impressi, vt pro vestra salute paratus sim mori, aut manere in vita p̄senti, vt instruam
vos. ⌊Multa mihi fiducia est apud vos⌋.i. de vestra charitate & pietate multū cōfido & fir-
miter spero de felicitate vr̄a futura, ⌊multa mihi gloriatio⌋ inest spūalis ī dño, ⌊pro vobis.
.i. ex cōsideratione gratiæ vobis cōcessæ, ⌊repletus sum cōsolatione⌋ audita vr̄a emēdatio-
Jacobi. 1. ⌊superabundo gaudio⌋ spūali, propter bñficia dei vobis collata, ⌊in oīi tribulatiōe nostra.
Romañ. 5 quā ab aduersariis fidei patimur. ⌊Nā & cū venissemus Macedoniā, nullā requiē habuit ca-
Apoc. 1. ro nostra⌋.i. nosipsi. Ponit em̄ partem pro toto. Nam supra dixit: Nō habui requiē spiritu
2. Cor. 2. meo, ⌊sed omnē⌋.i. multiplicē seu ꝑfectā, ⌊tribulationē⌋ videlicet exteriorē & interiorē
⌊passi sumus. Foris pugnæ⌋.i. impugnationes à ꝑuersis ac perfidis, ⌊intus⌋ .i. in corde, fue-
runt, ⌊timores⌋ paternæ solicitudinis pro ecclesiis dei ne subuerterētur. ⌊Sed qui cōsolatur
humiles, cōsolatus ē nos deus in aduētu Titi⌋ de cuius aduētu gauisi sumus, propter adiuto-
riū q̊d nobis impēdit. ⌊Nō solū aūt ī aduētu eius⌋ cōsolatus ē nos deus, ⌊sed etiā⌋ à deo prin-
cipaliter cōsolati sumus, ⌊in cōsolatiōe⌋.i. ꝑ cōsolationem, ⌊qua cōsolatus ē nos⌋ Titus dei
minister, ⌊in vobis⌋.i. de vr̄a correctione, ⌊referēs nobis vr̄m desideriū⌋ pro gr̄a acq̄rēda
vel pro mea p̄sentia, ⌊vr̄m fletū⌋ propter pc̄tā p̄terita, ⌊vestrā æmulationē⌋ .i. bonū zelū
⌊pro me⌋.i. pro nr̄a defensione cōtra detractores nr̄os & pseudoapl'os, q̄bus rōnabiliter in-
dignati estis, ⌊ita vt magis gauderē⌋ de vr̄a prosperitate q̄ dolui de mea aduersitate. Deniq;
ꝙ cōsolatus sim, patet. ⌊Qm̄ etsi cōtristaui vos in epl'a⌋ suꝑiori, in q̄ dure correpti estis ⌊nō
Ephe. 4 me pœnitet⌋ hoc fecisse ⌊Et si⌋.i. licet ⌊pœniteret⌋ me vos cōtristasse, cōsiderādo tristi-
1. Petri. 1 sub rōne tristitiæ tm̄, secūdū quē modū nō habet rationē boni & appetibilis, tñ ⌊vidēs ꝙ epi-
stola illa, & si ad horā vos cōtristauit, nūc gaudeo⌋ de vr̄a cōtristatione pœnitētiali ⌊non q̄
contristati estis⌋ in gñe, seu qualitercūqꝫ (nō em̄ oīs tristitia bona est) ⌊sed q̄a contristati es-
ad pœnitētiā⌋ salutarē ac sacramētalē.i. vestra cōtristatio bonū finē sortita ē. Nā ad pœni-
tiam vos induxit, q̄ est dolor de malis p̄teritis. ⌊Cōtristati em̄ estis secūdū deū⌋.i. secūdū be-
placitū dei, dolētes de peccatis vr̄is, ꝙ cōplacet deo, q̄ ait ꝑ Ezechielē: Cōfundimini & eru-
bescite suꝑ viis vestris. Et alibi: Pœnitētiā agite, appropinquabit em̄ regnum cœlorꝫ, ⌊vt
Ezech. 36 nullo⌋.i. nec in blādis, nec in prosperis, ⌊detrimētū⌋ salutis, ⌊patiamini ex nobis⌋.i. nec
Matt. 4. aliquo mō simus vobis occasio detrimēti, sed totum q̊d pro vobis agimus, vr̄æ prosit salu-
⌊Quæ em̄ secūdū deū tristitia est⌋.i. tristitia ordinata de pc̄tō cōmisso, ⌊pœnitētiā⌋.i. cōi-
tionē à malo & satisfactionē tendentē, ⌊in salutē stabilē⌋.i. verā atqꝫ ꝑpetuā beatitudinē
promerētē, ⌊operať⌋ in gñe causæ formalis. De hac bona tristitia scriptū est. Cor sapien-
Eccles. 7. vbi tristitia: & cor stultorꝫ, vbi lætitia. Et iterꝫ: Per tristitiā vultus corrigiť animus delinq-
Ibidē. tis. De p̄dicta q̊qꝫ stabili salute alibi diciť: Israel saluatus est in dño salute æterna. ⌊Seculi au-
Esaię. 45 tristitia⌋.i. dolor de amissione tēporaliū rerꝫ, & manifestatione propriæ iniq̄tatis, ⌊mortē
culpæ ⌊operať⌋.i. ad peccādū inducit, imò & mortē naturæ consciscit, qm̄ nulla passio ani-
adeo corruptiua atqꝫ cōtraria vitæ est, sicut tristitia, prout in prima secūdæ Thomas pulch-
demonstrat. Propter q̊d Salomon loq̄tur: Spūs tristis exiccat ossa. In Ecclesiastico q̊qꝫ legi-
Prouer. 17 Multos occidit tristitia. ¶ Insuꝑ ꝙ tristitia ista secūdū deū operatiua sit pœnitētiæ in salu-
Ecci. 30. ostēdit apl'us. ⌊Ecce em̄ hoc ipsum secūdū deū contristari vos⌋ .i. tristitia hæc dño placens
⌊quātā in vobis operať solicitudinē⌋ placādi deū, & cauēdi à peccatis, ⌊sed defensionē⌋.
resistētiam cōtra tētationes diaboli, & incētiua peccati (Pœnitēs em̄ munit & armat se con-
tra causas peccandi) ⌊sed indignationem⌋ hoc est, horrorem peccati, vel abominationem
contra vosipsos, qui tam praue egistis, ⌊sed timorem,⌋ diuini iudicii, infernalis tormen-
ti, similisq́ue peccati (pœnitens nempe formidat incidere manus dei viuentis, & timet
deni

A denuo peccet)⌊ sed desideriũ⌋ veniæ ac profectus,⌊ sed æmulationẽ⌋.i.bonorũ imitationem Apoc.3
ac zelũ. Vnde in Apoca. dicitur: Aemulare ergo, & pœnitentiã age. Vel, æmulationẽ.i.zelum contra falsos, q vos ad vitia induxerũt,⌊ sed vindictã⌋.i.punitionẽ peccati. Qui eñ veraciter pœnitet, pctã sua in seipso vlciscit, infligẽdo sibi pœnã secundũ culpæ mẽsuram. Nã & satisfactio est pars pœnitẽtiæ, sicut cõtritio atq; cõfessio.⌊ In oĩbus⌋ agendis⌊ exhibuistis vos incõtaminatos esse⌋.i.inculpabiles⌊ negotio⌋ Christiano exercendo.i.ita vos reformastis, vt in oĩbus Christianæ cõuersationis officijs incõtaminati sitis, saltẽ à mortali pctõ. Potest q̃q; specialiter accipi de negotio q̃d eis cõmisit Aplus circa punitionẽ eius, qui vxorẽ habuit sui patris 1.Corin.5
quod vtiq; negotiũ Corinthij fideliter expediuerũt.⌊ Igit̃ & si scripsi vobis⌋ in pcedẽti epistola, hoc feci⌊ non⌋ solũ⌊ propter eũ qui fecit iniuriã⌋.i.propter correctionẽ fornicatoris, qui rapuit patris sui vxorẽ,⌊ nec⌋ solũ⌊ propter eũ qui passus est⌋ iniuriã.i.patrẽ cui ablata & rapta est vxor à proprio filio,⌊ sed ad manifestandã solicitudinẽ nostrã, quã pro vobis⌋.i.pro vestra salute⌊ habemus corã deo⌋.i.deo spectante, nostrũq; affectũ effundẽdo coram eo pro vobis cũ humili pce.⌊ Ideo cõsolati sumus⌋ de vestri correctiõe.⌊ In cõsolatione aũt nostra⌋ iam sæpe pdicta.i.vltra hanc cõsolationẽ⌊ abundãtius magis⌋.i.abundãtissime, vel plus q̃ ante doluimus,⌊ gauisi sumus sup(.i.de) gaudio Titi.⌋ Ita vt gaudiũ eius esset obiectũ atq; materia gaudij nr̃i,⌊ qa refectus est⌋.i.recreatus & cõfortatus⌊ spũs eius⌋ paulo añ propter vestra peccata mœstus,⌊ ab oĩbus vobis⌋ de correctione, vel profectu, vel bono proposito cuiuslibet Ephe.5
B vestrũ, q eñ nondũ correcti sunt, se emẽdare decreuerunt, & ita spes bona lætificat Titũ.⌊ Et si quid apud illũ⌋.i.qa de aliquo apud Titũ⌊ de vobis gloriatus sum⌋ cõmendãdo vos de vestra emãdatione spem bonã ei pstando,⌊ nõ sum cõfusus⌋ de hac gloriatione, cũ nõ sim mendax inuentus,⌊ sed sicut oĩa⌋ ad vestrã salutẽ pertinẽtia,⌊ vobis in veritate loquuti sumus⌋ pdicatione vocali, vel p epistolas,⌊ ita & gloriatio nr̃a, q̃ fuit ad Titũ⌋ de vobis, vt dictũ est⌊ veritas facta est⌋.i.ad effectũ perducta. Vel, sic esse innotuit Tito, sicut ei pdixi, qm̃ estis correcti & laude digni inuẽti,⌊ & viscera eius⌋.i.intima charitas ac desideriũ Titi,⌊ abundãtius⌋ nunc q̃ ante, qa nunc videt vestram obedientiã,⌊ in vobis sunt⌋.i.in vos tendũt, atq; figunt. Amor eñ tendit in amatũ, & quiescit in ipso. Titi inquã⌊ reminiscentis omniũ vestrũ obedientiã.⌋ Retulit eñ Titus Apostolo cũ ingenti lætitia obedientiã Corinthiorũ,⌊ q̃uo cũ timore⌋ cordis⌊ & tremore⌋ corporis⌊ excepistis eũ⌋ cũ debita reuerẽtia, sicut & vobis pcepi tales recipere tanq̃ meipsum, imò vt Christũ.⌊ Gaudeo⌋ de hoc, & ab hoc,⌊ q in oĩbus⌋ rebus⌊ confido in vobis⌋ sperans vos semper ad obediendũ paratos, sicut & nunc obedientiã vestrã expertus sum. Vna equidẽ actio virtuosa præstat fiduciam de alia, atq; maiori. Gala.4

¶ Declaratio Cap. VIII. Notã autẽ facimus vobis fratres grãm dei. Art. VIII.

PRæterea admonet Aplus Corinthios ad faciendã atq; mittendã eleemosynã pauperibus qui erant in Hierusalẽ sub regimine Iacobi, proponitq; Corinthijs exemplũ Macedonũ, dicens.⌊ Notã aũt facimus vobis fratres grãm dei, q̃ data est in ecclesijs Macedoniæ⌋.i.insinuamus vobis virtutẽ misericordiæ, quam deus largitus est Macedonibus (qui sunt Græci) ad fidem conuersis. Ex qua virtute & gr̃a diuinitus inspirata, moti sunt eleemosynam dare Iudæis cõuersis, in Hierusalẽ morantibus, qui, facta fame in Iudæa, magnã habuerunt inopiã. Hoc itaq; notificamus vobis,⌊ q in multo experimẽto tribulationis⌋.i.in Iaco.1
C magna tribulatiõe quam experti sunt⌊ abundãtia gaudij ipsorũ fuit⌋.i.copiosa lætitia inerat eis, qa de tribulatione sua propter Christũ illata, vehementer gauisi sunt. Sicut dicit saluator: Gaudete in illa hora, quia merces vestra copiosa est in cœlis,⌊ & altissima⌋.i.spontanea, multũq; meritoria⌊ paupertas eorũ,⌋ puta Macedonũ⌊ abundauit⌋.i.abundantẽ effectũ habuit vel ostendit⌊ in diuitias simplicitatis⌋.i.in spũalem opulẽtiam puræ intentionis & bonæ conscientiæ⌊ eorũ,⌋ quia cũ pauperes essent, tñ modica simplici animo tribuendo, spũaliter ditiores effecti sunt.⌊ Quia secũdum virtutẽ⌋ iustitiæ.i.vere ac iuste⌊ testimoniũ illis reddo & supra virtutẽ⌋.i.vltra suam possibilitatem⌊ volũtarij fuerũt⌋ ad dandũ. Nam cũ modica possiderẽt, multa dare optabãt, tantaq; dederũt, vt etiam ipsi postmodũ egerẽt,⌊ cũ multa exhortatione obsecrantes nos grãm & communicationẽ ministerij⌋.i.vt cõsentiremus ipsis in hoc, q dare possent tantam eleemosynã, qua cõmunicarẽt atq; participes essent ministerij.i.obsequij pietatis, videlicet largitionis eleemosynarũ⌊ quod fit in sanctos⌋.i.pauperes in Hierusalẽ commorantes. Qui sancti vocant, qm̃ oĩbus suis venditis, pretiũ ante apostolorũ pedes posuerunt, egene, cõmuniterq; viuentes. Cum eñ Macedones pauperes essent, non videtur eis cõsensisse Aplus, vt darent tam multũ, sed ipsi charitate feruente rogabant Apostolũ, vt liceret eis tanta cõferre.⌊ Et non sicut sperauimus⌋.i.nõ tam moderate se habuerũt in dando sicut putauimus⌊ sed semetipsos dederũt⌋.i.obtulerũt⌊ primũ⌋.i.principaliter, & ante oĩa,⌊ deo⌋ seipsos, & omnia sua ad cultũ & gloriã dei ordinãtes.⌊ Deinde⌋ dederũt seipsos⌊ nobis⌋ per filialem obediẽtiã, & charitatiuã subiectionẽ, & hoc⌊ p voluntatẽ dei⌋.i.causa dei, seu propter diuinæ volũtatis beneplacitũ & honorẽ. Qm̃ deus requirit, vt platis vicarijs suis obediatur sicut & sibi Luce.6 Actor.4 Ro.12 Luc.10 Ro.13

⌊ita vt rogaremus Titum, vt quẽadmodũ cœpit, ita & pficiat in vobis etiã grãm istam⌋.i.a
tantã pfectionẽ, tam'q; liberalẽ eleemosynæ distributionẽ vos conet̃ inducere, instruẽdo, h
tãdo, & alios in exẽplũ vobis imponẽdo, quẽadmodũ dudũ iã facere incepit in vobis. ⌊Sed
cut in oĩbus⌋ grãrum charismatibus ⌊abũdatis⌋ videlicet ⌊fide⌋ qua certi estis de p̃mio ⌊& s
Ephe.3 mone⌋.i. efficacia in loquẽdo, & ⌊scĩa⌋ scripturarum ⌊& omni similitudine⌋ in prouidẽdo vo
bis ac aliis, præsertim in spũalibus bonis, & itẽ in tpalibus, prout rõ exigit, ⌊insup & charita
vestra⌋ tẽdẽte ⌊in nos⌋ qm̃ multũ diligitis me tanq̃ magistrũ veritatis, & patrẽ vr̃æ spũalis re
Roma.12. generatiõis, sic cupio ⌊vt & in hac grã⌋ misericordiæ & liberalitatis ⌊abũdetis. Nõ quasi im
1.Corin.4 perãs dico⌋.i. ad eleemosynã istã nõ obligo vos p̃cepto, ne efficiamini trãsgressores mãda
⌊sed p aliorum⌋ puta Macedonũ ⌊solicitudinẽ⌋.i. imitatõe dignã, ⌊etiã vr̃æ charitatis ingen
bonũ⌋.i. vr̃æ dilectiõis indolẽ seu industriã ⌊cõprobãs⌋ siue experiẽs, an.s. sic agatis, sicut c
fidimus. ¶Porrò ad hãc pfectionẽ inuitat eos Apl'us exẽplo Chr̃i. ⌊Scitis em̃⌋ p fidẽ ⌊gr
Phili.2. tiam⌋.i. bñficia vel charitatẽ ⌊dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋ ad nos. ⌊Qm̃ propter nos egenus factus ẽ
in sua incarnatiõe & cõuersatiõe in hoc mũdo. Propter quod ait: Vulpes foueas habẽt, & vo
Matth.8 cres cœli nidos, filius aũt hoĩs nõ habet vbi caput reclinet. Natus quoq; positus ẽ in p̃sepio, q
Lucæ.9 nõ erat ei locus in diuersorio. Vnde scriptũ est: Exulta filia Syon, ecce rex tuus venit tibi iustus
Lucæ.2
Zachar.9 & saluator, ip̃e pauper & ascendẽs sup asinã. Hanc paupertatẽ vehemẽtissimẽ admiratus ẽ H
Hiere.14 remias, clamãs: Quare quasi colonus vẽturus es in terra, & quasi viator declinãs ad manẽdum
⌊cũ diues esset,⌋ in diuina natura habẽs oĩm bonorum atq; pulchrorum plenitudinẽ infinitã, sim
pliciter'q; pfectã, ⌊vt illius inopia⌋.i. mẽrito paupertatis Chr̃i, ⌊vos diuites essetis⌋.i. spũa
bonorum copiã cõsequeremini. Nam Chr̃i incarnatio, nr̃a deificatio est, Chr̃i cõuersatio, nr̃a
pfectio, Chr̃i penuria, nr̃a est opulẽtia. ⌊Et consiliũ in hoc do⌋ videlicet vt eleemosynã de
1.Timo.4 ex hac cõsideratiõe. ⌊Hoc em̃ vobis vtile est⌋ hoc est, meritoriũ vitæ æternę, ⌊q non solũ
cere, sed & velle⌋ p charitatẽ ⌊cœpistis ab anno priore⌋.i. p̃terito. ⌊Nũc vero & facto pfi
te⌋.i. ope implete, ⌊vt quẽadmodũ promptus⌋ ad dandum ⌊est animus⌋.i. amorosus im
1.Johan 4 tus ⌊volũtatis, ita sit & pficiẽdi⌋ animus promptus in vobis, ⌊ex eo quod habetis⌋.i. ex facu
tatibus seu substantiis vr̃is, quatenus ope oñdatis & exequamini in effectu, q̃d diu inchoastis
proposuistis. ⌊Si em̃ voluntas prompta est⌋ dare eleemosynã, ⌊secundũ id q̃d habet, accep
est⌋.i. dãdo q̃d sibi in prõptu ẽ & supest, seu supfluit, grata & placens est deo, ⌊nõ secundũ
quod nõ habet⌋.i. non exigitur vt vltra vires vel sibi necessaria tribuat. Vnde in Euãgelio
Lucę.11 Saluator: Quod superest, date eleemosynã, & oĩa mũda sunt vobis. ⌊Non em̃⌋ hæc dicim
aut volumus, ⌊vt aliis⌋.s. pauperibus in Hierusalẽ, q̃bus succurritis, ⌊sit remissio⌋.i. vacatio
otiositas, viuẽdo de vestris eleemosynis otiose, ⌊vobis autem⌋ sit ⌊tribulatio⌋.i. grauamẽ
Iud.2. dãdo vltra vires. ⌊sed ex ęqualitate⌋ cum discretione & debita proportõe, ⌊in præsenti tp
velociter decurrẽte, ⌊vestra abundantia⌋ in temporalibus ⌊illorum inopiam⌋ in eisdẽ tẽpo
Luc.16 libus, vtpotẽ indigẽtiam victus atq; vestitus ⌊suppleat, vt & illorum abundãtia.i. spũalis op
tia in grã & virtute ⌊vestræ inopiæ⌋ in eisdẽ spũalibus bonis, seu meritis ⌊sit supplemẽtum.
1.Corin.9 hoc est, quatenus ipsi dum de vestris eleemosynis sustẽtantur, orẽt pro vobis, & impetrent
ipsi meritis vestris impetrare non potestis, ⌊vt fiat æqualitas⌋.i. commẽsuratio, seu propo
tio in datis & acceptis, dum pro tpalibus spũalia rependunt̃, secundum quãdam decẽtiam æ
Matt.20 tatis. Vel, fiat æqualitas remunerationis æternæ saltem in genere, ita vt omnes simul præmiũ
essentiale (quod est dei fruitio) acquiratis, quod significat̃ per denariũ diurnũ, quẽ singuli op
Exodi.16 rarii receperũt, ⌊sicut scriptum est⌋ in figura huius æqualitatis de manna in Exodo, vbi dici
tur: Nec qui plus collegerat, habuit plus, nec q minus collegerat, habuit minus. Quod nũc a
verbis hic dicitur. ⌊Qui multum habuit⌋.i. plus quàm mensuram Gomor de manna colleg
⌊non abundauit⌋.i. non plus retinuit sibi quàm Gomor, ⌊& qui modicũ⌋ collegit de manna
⌊non minorauit⌋.i. minus non habuit q̃ continet Gomor. Nec hoc miraculose fiebat, sed
omnes collegissent, totũ simul ponebatur, mensurabatur'q; singulis de manna tantũ, quantum
1.Thess.2 continet Gomor. ⌊Gratias autẽ deo⌋ agimus ⌊qui dedit eandẽ solicitudinẽ pro vobis⌋ id est
Roma.12 pro vestri informatione ⌊in corde Titi⌋ quam habeo ego pro vobis, ⌊quoniam exhortatio
nem quidem suscepit⌋.i. nostræ admonitioni vt iret ad vos, tandem acquieuit, ⌊sed cum so
licitior esset⌋ pro vobis charitate vrgente ⌊sua voluntate⌋.i. proprio motu ⌊profectus est a
vos⌋ non tantum ob nostram exhortationem. ⌊Misimus autẽ cum illo frẽm⌋.i. Lucã Euan
gelistã, ⌊cuius laus est in Euangelio⌋ ab ip̃o gloriosissime conscripto, ⌊per omnes ecclesias
quæ eius euãgelio vtuntur, eius'q; sapientiam laudant. ⌊Non solum autem⌋ Est laus eius in eu
gelio, ⌊sed & ordinatus est ab ecclesiis⌋ Iudææ ⌊comes⌋.i. socius ⌊peregrinationis nr̃ę⌋ qui
tanquàm peregrini ambulamus per mũdum euangelizantes vbiq;. Comes (inquã) est nostræ
peregrinationis ⌊in hac gratia⌋.i. in p̃dicatione euãgelica ⌊quæ ministratur⌋.i. deo iubẽte a
nuntiatur ⌊à nobis ad dñi gloriã⌋ ad cuius gloriã ordinanda sunt omnia. Ordinatus est etiam
comes noster, ⌊&⌋ ad ⌊destinatam voluntatẽ nostram⌋.i. ad complẽdum propositum nr̃a
volunta

A voluntatis,est enim adiutor noster idoneus:⌊Deuitantes hoc ne quis nos vituperet⌋.i. occasionem
« habeat obloquendi nobis,⌊in hac plenitudine⌋ prædicationis euangelicæ vel largitionis elee- Ephe. 5
« mosynæ,⌊quæ ministratur à nobis⌋ qui & alijs prędicamus,& eleemosynas gentium pauperibus
in Iudæa mittimus vel portamus. Si enim Apostolus Titum & fratrem cum illo non misisset Corinthijs
pro collectione eleemosynarum,vel in suis prædicationibus immemor fuisset pauperum prædictorum,
aliqui dicere potuissent,bene quidem prædicat,sed negotium sibi commissum , de collectione eleemo
synarum pro vsu pauperum negligit. ¶Præterea quidam per fratrem istum cum Tito missum intelligunt
Barnabam apostolum,cuius laus est in Euangelio prædicato per omnes ecclesias,quem constat fuisse Actorum 13
« comitem Pauli in prędicando multis diebus.¶Itaque deuitamus vituperium istud.⌊Prouidemus
« enim bona⌋.i.prouide facimus vt opera nostra bona sint,⌊non solum coram deo⌋.i.diuino iudicio,
« ⌊sed etiam coram hominibus⌋.i.irreprehensibilia sint,ne alij scandalizentur aut detrahant.Duæ e-
tenim res sunt,conscientia & fama.Conscientia prodest tibi.Fama proximo.Qui ergo conscien-
tiæ suæ confidens,negligit famam,crudelis est.Debemus namque exemplares esse ad inuicem,sicut monet
« saluator,dicens:Sic luceat lux vestra coram hominibus.⌊Misimus autem cum illis⌋ videlicet cum Tito & Lu Matth. 5
« ca,seu Barnaba,⌊& fratrem nostrum⌋ Iste est Apollo Corinthiorum episcopus,de quo in epistola superio
ri dictum est:Ego plantaui,Apollo rigauit.Qui propter discordiam Corinthiorum discessit ab eis 1. Cor. 3
B rediens ad apostolum Ephesum,& rogatus à Paulo vt rediret Corinthum,non acquieuit,donec à Ti
« to percepit emendationem Corinthiorum.Idcirco nunc ab apostolo mittitur, ⌊quem probaui- Roma. 12
« mus⌋.i.experti sumus,⌊in multis sæpe solicitum esse⌋ pro vestra salute,⌊nunc autem⌋ audita ve-
« stra emendatione,probauimus eum,⌊multo solicitiorem confidentia multa in vos⌋.i.ex magna
« fiducia vestræ reformationis,⌊siue pro Tito⌋.i.solicitiorem eum inuenimus etiam propter ea
« quæ à Tito audiuit,quod multa ei bona narrauit de vobis ⌊qui⌋ Titus ⌊est socius meus⌋ in ope
« re Christi,⌊& in vobis⌋ hoc est, in vestri conuersione seu reformatione,⌊adiutor⌋ deus. Philip. 2
« ¶Porrò,epistola hæc intricata atque truncata est, ideo necesse est supplere,sequitur enim, ⌊siue
« fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ Christi⌋ id est,etiam alij quidam apostoli fratres no-
stri,fuerunt causa solicitudinis atque reuersionis Apollinis ad vos,quia ab illis rogatus fuit. Qui
sunt apostoli ecclesiarum gloriæ Christi.i.principes & doctores congregationum fidelium,
« in quibus maiestas & gloria Christi relucet,quia glorificatur,honoratur,& scitur ab eis.⌊Osten- Ephe. 3
« sionem ergo quæ est charitatis vestræ⌋.i.signum vestræ dilectionis, seu charitatem vestram,
« quam alijs ostendistis. Exhibitio enim operis signum est dilectionis,⌊&⌋ ostensionem, ⌊glo- Grego.
« riæ nostræ pro vobis⌋ hoc est,opus quo ostendistis glorificationem nostram de vestro profectu ha
« bitam esse veram,⌊in illos ostendite⌋ recipiendo,atque tractando eos cum debita reuerentia, Heb. 13
« ⌊in facie ecclesiarum⌋ hoc est, publice in conspectu fidelium,vt ędificentur in vobis,sciantque Matth. 5
vera esse,quæ de vobis patefecimus eis. 2. Petri. 2

¶Expositio capituli IX. Nam de ministerio quod fit in sanctos. Arti. IX.

MAnifestat autem Apostolus præsenti capitulo modum faciendi eleemosynas præme
« moratas,ostendensque superiora conuenienter esse inducta,subiungit:⌊Nam de mi
« nisterio quod fit in sanctos⌋ .i.de erogatione eleemosynarum quæ dantur paupe-
« ribus in Hierusalem consistentibus,⌊ex abundantia⌋.i.quasi superfluum,⌊est mihi
« scribere vobis⌋ vltra quam scripsi. Cuius ratio subditur:⌊Scio enim promptum animum vestrum⌋ ad dan-
« dum eas,⌊pro quo de vobis glorior apud Macedones⌋ proponens vos eis in exemplum.⌊Quo-
« niam & Achaia⌋ prouintia Græciæ cuius Achaiæ ciuitas metropolitana est Corinthus,⌊para-
C ta est⌋ ad eleemosynarum harum contributionem,⌊ab anno præterito & vestra æmulatio⌋.i.amoro-
« sa zelatio pro pauperibus,⌊prouocauit plurimos⌋ ad imitandum vos. Sicut in Prouerbijs dici-
« tur:Ferrum ferro acuitur,& homo exacuit faciem proximi sui. ⌊Misimus autem fratres⌋ prædictos nun-
« cios valde spectabiles,videlicet Titum,Lucam seu Barnabam,& Apollinem ad vos,⌊ne quod gloria- Prouer. 27
« mur de vobis⌋.i.de vestra promptitudine,⌊euacuetur in hac parte⌋.i.sine fructu & ope sit: Mi-
« simus ergo fratres,⌊vt quemadmodum dixi⌋.i.vobis consului,& Macedonibus retuli ⌊parati sitis⌋
« omnino ad dandum,⌊ne cum venerint mecum Macedones,& inuenerint vos imparatos, erubesca
« mus nos⌋ tanquam spe nostra frustrati,& quasi mendaces inuenti,⌊vt non dicamus vos⌋.i.de vobis in-
« terim sileamus,⌊in hac substantia⌋ hoc est,in ista eleemosynarum donatione,cum tamen certum sit impa-
« rationem hanc magis erubescibilem esse vobis,quam nobis. ⌊Necessarium ergo existimaui rogare fra-
« tres⌋ præfatos,⌊vt præueniant⌋.i.ante me veniant,⌊ad vos,& præparent repromissam benedi-
« ctionem hanc⌋.i.sæpe promissam eleemosynarum collationem,⌊paratam esse⌋.i.collectam atque seor-
« sum repositam,⌊sic quasi benedictionem⌋.i.gratam,liberaliterque donatam,vt sit opus charitatis,⌊non
« quasi auaritiam⌋.i.ex cupiditate extortam.⌊Hoc autem dico⌋.i.ista admoneo,nam. ⌊Qui parce se-
« minat⌋.i.secundum mensuram facultatum suarum modicam eleemosynam tribuit, ⌊parce & metet⌋.i. EPIST.
paruam retributionem accipiet. Si autem quis parum habeat,& de illo modicum largiatur, non parce, sed
liberaliter seminat, sicut & Christus affirmat pauperem viduam duo minuta mittentem,plus
omnibus præstitisse. Alij enim ex abundanti sibi,miserunt,illa vero ex necessarijs. Hinc quoque ad Lucę 21

Galat. 6. Galatas dicit apl'us: Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Et Ecclesiasticus: Mitte panẽ tu
Ecci. 11. super transeuntes aquas, q̃a post multa tpa inuenies eũ. Deus aũt potius pẽsat, ac præmiat a
Hiere. 4. fectũ q̃ opus. Ideo scriptum ẽ in Hieremia & Osea: Nouate vobis nouale, & nolite serere su
Osee. 10. spinas. Veruntamẽ seminatio & messio, q̃tũ ad aliq̃d, cõtrario modo fiunt. Iuxta illud Psal
mistæ: Qui seminãt in lachrymis, in exultatiõe metẽt. Hoc tñ intelligi põt de ope pœniten
Psal. 125. tiali, q̃d lachrymose agẽdum ẽ, eleemosyna vero lætãter fieri debet. ⌊Et q seminat in bñdi
ctionibus⌋. i. liberaliter & charitatiue bona sua egenis cõmunicat, ⌊de bñdictionibus & me
tet⌋. i. propter opa sua gratiose & abundãter, vel saltem animo prompto collata, copiosam
Psal. 40. mercedẽ recipiet. Ideo ait Psalmista: Beatus q intelligit sup egenũ & pauperẽ, in die malali
berabit eũ dñs. Quàmuis aũt vnusq̃sq; in patria de suo præmio contẽtetur, & vlta cõdignum
præmietur, dicitur tñ parce metere, q parce seminat, respectiue, nõ absolute. Primo, q̃m cõ
paratione alioꝝ minus habet. Secũdo, q̃m præmiũ correspondet merito. ⌊Vnusquisq; det
pauperi, ⌊prout destinauit in corde suo⌋. i. tãtum quãtũ ratio sibi dictat, & ipse rationabili
ter ordinauit, ⌊nõ ex tristitia⌋. i. nõ ex tædio quod patitur propter instantiã postulãtis. Ni
August. vt Augustinus testat: Qui dat vt careat tædio interpellãtis, nõ vt reficiat viscera indigẽtis, &
rem perdit, & meritũ, ⌊aut ex necessitate⌋. i. coactione, sed iucũde ac sponte. ⌊Hilarẽ enim
datorẽ⌋. i. eũ qui animo affectuoso, corde fauorabili, læ taq; mẽte donat donãda, ⌊diligit de
Ecci. 38 us⌋. i. approbat atq; remunerat. Vnde in Ecclesiastico habet: In omi dato hilarẽ fac vultum
tuũ. Et in Paralipomenon libro Dauid ait: Ego, inq̃t, in simplicitate cordis mei lætus obtuli
1. Para 29 omia hæc. ⌊Potẽs aũt ẽ deus⌋ cui nõ est impossibile, imò nec difficile ome verbũ, ⌊omnem
Luc. 1 gratiã⌋. i. omia dona spũs sancti, omnẽ virtutẽ atq; sciẽtiam, ⌊abundare facere in vobis⌋
in cordibus vr̃is abundãter infundere, ⌊vt in omibus⌋ spũalibus ac tpalibus. Vel in omnibus
ad salutẽ necessarijs, ⌊semp omnẽ sufficiẽtiã habẽtes⌋ secũdũ conditionẽ & statũ viatorum
⌊abundetis in ome opus bonum⌋ hoc ẽ, opera meritoria ex interiori gratia copiose agat
Psalm. 111 ⌊sicut scriptũ est⌋ in Psalmo: ⌊Dispersit⌋ vir iustus. i. diuersis tribuit indigẽtibus, nõ totum
simul indiscrete effudit, ⌊dedit pauperibus⌋ eleemosynas corpales aut spũales. Idcirco, ⌊iu
stitia eius⌋ interior, ⌊manet in seculũ seculi⌋. i. in via & in patria, q̃a æternã gloriã promere
tur, & ipsa nũquàm extinguitur, q̃uis in patria nõ maneat eleemosynaꝝ largitio. ⌊Qui au
administrat semẽ⌋. i. deus q cõfert materiã eleemosynaꝝ, ⌊seminãti⌋. i. eleemosynas faci
Iacobi. 1. ti. Deus em̃ omniũ bonoꝝ est dator, & quæ alijs damus de manu eius accepimus, ⌊& panẽ
. i. victualiũ sufficientiã, ⌊ad manducãdũ præstabit⌋ eleemosynaꝝ factoribus. Beati enim mi
Matt. 5 sericordes, q̃m ipsi misericordiã cõsequent, ⌊& multiplicabit semẽ vr̃m⌋. i. bona vnde elee
mosynæ fiunt. Tales em̃ psonæ cõiter plus abundãt in tpalibus, q̃ auari & immisericordes
Propter q̃d in Prouerbijs legit: Misericordia & veritas nõ te deserãt, & inuenies gratiã coram
Pro. 3. deo & hoibus, ⌊& augebit incremẽta frugũ⌋. i. profectus opeꝝ seu meritoꝝ, ⌊iustitiæ vr̃æ
FINIS. . i. q̃ ex habituali & interiori vr̃a iustitia oriuntur, vt ambuletis de virtute in virtutẽ. Habenti
Psalm 83 em̃ dabitur, hoc ẽ, pio & grato, ei aũt qui nõ habet, & q̃d videtur habere, auferetur ab eo, ⌊vt
Matt. 25 in omibus⌋ spũalibus donis, ⌊locupletati abũdetis⌋. i. corde crescatis, ⌊in oẽm simplicita
Luc. 9. tem⌋ bonã, de qua dictum ẽ sæpe. i. in pfectã consciẽtiæ puritatẽ, & vitæ innocẽtiã, ⌊quæ
simplicitas, ⌊opat p vos⌋ formaliter, ⌊g̃raꝝ actionẽ deo⌋. i. inducit vos ad hoc vt dño g
tias referatis, eũ in oibus glorificãdo simplici corde. Sic em̃ Iob simplex erat q tanta pp
Iob. 1 patiẽtissime dixit: Dñs dedit, dñs abstulit, sicut dño placuit, ita factũ ẽ: sit nomẽ dñi bñdic
Quod aũt deo g̃r̃æ referant, hinc liquet: ⌊Q̃m ministeriũ huius officij⌋. i. cõicatio seu adm
nistratio eleemosynaꝝ istaꝝ, ⌊nõ solũ supplet ea q̃ desunt sanctis⌋. i. nõ tm̃ succurrit paupe
ribus in Hierusalẽ, q̃tũ ad vitæ corpalis sustẽtationẽ, ⌊sed etiã abũdat p multos i g̃raꝝ actio
Matth. 5 ne⌋. i. multos inducit, & abũdãter fructificat in eis ad agẽdas g̃ras, ⌊in dño⌋. i. ad gloriã dei
& secũdũ volũtatẽ ipsius, q multi, ⌊p probationẽ ministerij huius⌋. i. p approbationẽ, & ex
perientiã largitiõis eleemosynaꝝ vr̃aꝝ, sunt ⌊glorificãtes deũ in obediẽtia cõfessionis vr̃æ
. i. pro obediẽtia qua fidẽ vestrã nõ solũ verbis, sed etiã rebus profitemini succurrẽdo ege
obediẽdoq; nobis. Confessionis inquam tendẽtis, ⌊in euãgeliũ Chr̃i⌋ vt præceptis atq; con
silijs euãgelicis obtẽperetis: glorificãtes etiã deũ, ⌊& per simplicitatem cõmunicatiõis⌋ ve
stræ ⌊in illos⌋. i. propter cõmunicationẽ bonoꝝ vestroꝝ simplici animo. s. solũ dei respectu
Iacobi. 5. factã pauperibus in Iudæa, ⌊in omes⌋. i. cæteris quoq; pauperibus pie exhibitam: Glori
cãtes insuper deũ, ⌊& in ipsoꝝ⌋ paupeꝝ, ⌊obsecratione⌋ fusa ⌊pro vobis⌋ Pauperum di
⌊desiderantiũ⌋. i. ardẽter amãtiũ, vel videre cupientium, ⌊vos⌋ in præsenti, siue in patria
⌊propter eminẽtẽ gratiã dei⌋ existẽtẽ, ⌊in vobis⌋. i. propter magnã virtutũ pfectionẽ, v
bis diuinitus præstitã. ⌊Gratias aũt deo sup inenarrabili dono eius⌋. i. de tam ineffabili pie
tate, & g̃ra vobis cõcessa, cuius gratiæ magnitudo explicari non põt, si cõsideretur humana
ingratitudo, decliuitas atq; fragilitas, diuina quoq; celsitudo, misericordia & iustitia.

¶ Expositio capituli decimi. Ipse autem, &c. Arti. X.

Facta ce

A FActa exhortatione ad bonos, iam sermo dirigitur ad incorrectos, qui adhuc pseudo-
apostolis adhæserũt, q multa vitia imposuerũt apl'o. De qbus se cõsequẽter excusat,
sicut patebit. Ait ergo: ⌊Ipse aũt ego Paulus obsecro⌋ .i. per sacra rogo, ⌊vos⌋ scili
cet ⌊per mãsuetudinẽ⌋ .i. mititatem (quæ irã refrenat) ⌊& modestiã⌋ .i. moderamẽ 1. Cor. 15
seu discretionẽ, ⌊Christi⌋ Qui p Hieremiã ait: Ego quasi agnus mãsuetus, q portatur ad vi- Hier. 11
ctimam. Et iterũ: Discite à me qa mitis sum & humilis corde, ⌊qui in facie qdem⌋ .i. in præ- Matth. 11
sentia vr̃a, siue exterius, ⌊humilis⌋ sum ⌊inter vos⌋ existens quasi blandiẽs vobis sicut pseu
doapl'i mihi imponũt. ⌊Absens aũt⌋ à vobis ⌊confido in vobis⌋ .i. fiducialiter, audacter, &
dure redarguo vos, qa nõ timeo mihi mala inferri à vobis dũ absens sum, quẽadmodũ p̃sens.
Imposuerũt aũt apl'o, q̊d eẽt carnalis, qm̃ more carnaliũ præsens existẽs, dulcis & blãdus eẽt
in verbis quasi timẽs periculũ si durius ageret, absens vero rigidus foret. ⌊Rogo aũt vos⌋ ne
sic sentiatis de me, ⌊ne præsens⌋ .i. apud vos existẽs, ⌊audeã⌋ .i. audacter me habeã, incorre
ctos durissime increpãdo, ⌊per eã confidẽtiã⌋ .i. fiduciã illã imperritã, ⌊qua existimor⌋ ab
æmulis, ⌊audere⌋ .i. audacter inuehere, ⌊in q̊sdã⌋ incorrectos à pseudoapl'is deceptos cum
absens sum, ⌊qui⌋ incorrecti, ⌊arbitrant nos tanq̃ scd̃m carnẽ ambulemus⌋ .i. carnaliter cõ
uersari, & in tpalibus finẽ nos cõstituere existimãt, q vtiq; errãt. ⌊In carne em̃ ambulantes⌋
.i. in hac corruptibili carne viuẽtes & peregrinãtes, ⌊nõ secũdũ carnẽ militamus⌋ .i. nõ car- Roman. 8
B naliter exercemur ad præliũ, cõtra aduersarios humanæ salutis. Militia quippe est vita homi Job. 7
nis super terrã, sed militia nostra spũalis est, & triũphum intẽdit. ⌊Nam arma militiæ nr̃æ,⌋
quibus prædicando & conuersando contra dæmones & puersos hoĩes dimicamus, videlicet
virtutes & dona spũs sancti ⌊nõ carnalia sunt⌋ nec hũana virtute adepta, ⌊sed potẽtia deo⌋
hoc est, dei virtute efficacia, ⌊ad destructionẽ munitionũ⌋ .i. viriũ quibus dæmones, & im-
pij hoĩes cõtra fidei veritatẽ armãtur, ⌊consilia⌋ impiorũ, ⌊destruẽtes⌋ nr̃a predicatione &
miraculorũ operatione, ⌊& oẽm altitudinẽ⌋ .i. præsumptionẽ, ac profunditatẽ mũdanæ &
naturalis sapiẽtiæ, ⌊extollentẽ se aduersum sciẽtiam dei⌋ .i. theologicæ veritati, seu fidei as-
sertionibus contradicẽtem destruentes seu reprobantes. Hoc fecit Apl'us Athenis, disputan-
do contra philosophos, ⌊& in captiuitatẽ redigentes⌋ .i. captiuantes, & nostræ doctrinæ ac Actorũ. 17.
fidei iugo subdẽtes, ⌊omnẽ intellectũ⌋ .i. mentẽ quorundã de om̃i genere hominũ, ⌊in obse
quium Chr̃i⌋ .i. ad hoc vt Chr̃o deseruiant, eiusq́; authoritati potius q̃ humanæ rationi ad-
hæreant. Conuertit em̃ Apl'us quosdã doctos, & quosdam indoctos, sicq́; de cæteris generi-
bus hominũ quosdã conuertit ad Chr̃m, & sic q̊q; omnium intellectũ subiecit fidei p̃ceptisq́;
Chr̃i, quatenus incõprehẽsibilia credãt, & deo in cũctis obediãt, ⌊& in promptu habentes⌋
.i. expedite potẽtes, ⌊vlcisci omnẽ inobediẽtiã⌋ tradẽdo excõicatos & impios satanæ in in- 1. Cor. 5.
teritũ carnis, vel Chr̃m inuocãdo possumus de eis vltionẽ acqrere, ⌊cũ impleta fuerit vestra
obediẽtia⌋ .i. pfectam eẽ nouerimus vestrã obediẽtiã, tũc em̃ & nõ añ, decet nos contra rebel
les insurgere, qm̃ prius cõfirmãdi sunt boni, q̃ mali torquẽdi. Ad q̊d ptinere põt illud Apoca
lypsis: Nolite nocere terræ & mari, neq; arboribus quoadusq; signemus seruos dei nr̃i in frõ-
tibus eorũ. ⌊Quę secũdũ faciẽ sunt videte⌋ .i. si p̃dicta spũalia, qbus ostẽdi me eẽ verũ Christi Apocal. 7
Apl'm, & falsis p̃ferẽdũ nõ vobis sufficiũt, quæ secũdũ faciẽ sunt .i. manifeste apparẽt in illis, &
in me, videte .i. pẽsate. ⌊Si qs⌋ illorũ pseudoapl'orũ, ⌊cõfidit sibi⌋ .i. de propria pfectione p̃-
sumit, ⌊Chr̃i se esse⌋ .i. ad Chr̃m p gratiã se ptinere, ⌊hoc cogitet iterũ apud se⌋ .i. diligẽter
cõsideret, atq; reuoluat ne se p̃ferat nobis. ⌊Quia sicut ipse Chr̃i est⌋ .i. secũdũ opinionẽ suã
C fallacẽ, ⌊ita & nos⌋ Chr̃i sumus fideles ministri secũdũ veritatẽ. ⌊Nã & si amplius aliqd glo
riatus fuero⌋ in dño ⌊de ptãte nr̃a⌋ q̃ illi de sua gloriari possunt .i. q̃uis illis nr̃am ptãtem p̃tu
lero, ⌊quam dedit dñs nobis in ædificationẽ, & nõ in destructionẽ⌋ .i. ad hoc vt ea salubriter
vtamur, nõ impiæ abutamur, videlicet vt vos verbis atq; exẽplis ædificemus in vita spũali, &
nõ inficiamus, nec subuertamus quẽpiã vr̃m, ⌊non erubescã⌋ quasi p̃sumptuose hoc agẽs, qa
sic est. Verũtamẽ ministri Chr̃i ptãte sibi concessa abuti possunt, & sæpius abutuntur (vt pa-
tet de malis sacerdotibus) sed nõ sine grandi pctõ. ¶ Deniq; ne isti erronei æstimarẽt Aposto
lum non eẽ facturũ cũ pręsens adesset, q̊d absens minabat, dicẽdo se potẽtem & promptũ vl-
cisci omnẽ inobediẽtiam. Ne igitur ita sentirẽt, adiunxit: ⌊Vt aũt non existimer⌋ ab incor-
rectis & falsis, ⌊tanq̃ terrere vos p epistolas⌋ .i. in epistolis meis ad vos missis verba minato-
ria miscere, quæ nõ audebo præsens implere (nam hoc mihi imponũt) ⌊qm̃ quidẽ epistolæ⌋
meæ ⌊inqunt⌋ illi detractores, ⌊graues sunt & fortes⌋ .i. minaces, & intellectu difficiles atq;
verbosæ, ⌊præsentia aũt corpis infirma⌋ .i. nos ipsi corpaliter p̃sentes impotentes & timidi
sumus, nõ audẽtes exercere rigorẽ, sed adulantes ⌊& sermo⌋ noster ⌊contemptibilis⌋ .i. nõ
rhetoricus, nec humanis argumẽtis firmatus, sed simplex & nudus nil probãs. ⌊Hoc cogitet
qui eiusmodi est⌋ .i. q talia nobis imponit, qa quales sumus verbo p epl'as⌋ .i. in epistolis, dũ
sumus, ⌊absentes tales⌋ erimus, ⌊& in facto p̃sentes⌋ .i. ope exequemur, quæcũq; minamur,
& nos facturos p̃dicimus in epistolis vobis transmissis. ⌊Nõ em̃ audemus⌋ salua consciẽtia,

⌊nos

⌊nos inſerere⌋.i.cõnumerare ⌊aut comparare⌋.i.vere pares aſſerere,⌊qbuſdã qui ſemetip
commẽdant⌋ ob propriã laudẽ & alioꝝ deceptionẽ,vcꝫ ambitioſis & pſeudoapl'is, q ptãte
ſibi vſurpãt,& delinquẽtiũ vitia palpãt. Si eñ diceremus nos eis pares aut ſimiles,mentiremu
1.Theſſ.2 ⌊ſed⌋ nos ⌊ipſi in nobis⌋ .i.in cõſideratiõe & examine mẽtis nr̃æ ſumus ⌊noſmetipſos m
tientes⌋ ſeu mẽſurantes.i.noſipſos diligẽter diſcutimus,grã m'q; nobis collatã ppẽdimus ne
Deuter.19 Prouer.22 xos nobis terminos trãſgrediamur & plus iuſto noſipſos iactemus, ⌊&⌋ ſumus ⌊comparã
noſmetipſos nobis⌋.i.moderate & ſobrie de nobis ſentimus propriam'q; mẽſuram penſam
⌊Non aũt nõ in immẽſum gloriamur⌋.i.vltra terminũ nobis diuinitus pſtitutũ, nihil pſum
mus,ſed gloriamur,& gloriãdo exercemus nr̃æ pdicatiõis officiũ,⌊ſcd̃m mẽſurã regulæ⌋
ſcd̃m extẽſionẽ ordinatiõis diuinæ,quæ oĩm reꝝ prima regula eſt, ⌊quàm⌋ mẽſurã ſeu ext
ſionẽ,⌊mẽſus eſt nobis deus⌋.i.pambulãdam præfixit ſapia dei, cuius nutu miſſi ſunt ſing
Apl'oꝝ ad certas determinatas'q; Gẽtes,de quaꝝ cõuerſiõe gloriarẽtur in dño. Ideo ſubdit
⌊mẽſuram ptingẽdi vſq; ad vos⌋ qa ex diuina reuelatiõe prexit Apl'us Corinthũ. ⌊Non e
Phil.3 quaſi non ptingẽtes ad vos⌋ ad quoꝝ cõuerſionẽ deſtinati ſumus, ⌊ſupextẽdimus nos⌋.i.v
tra pſcriptũ à deo terminũ nõ tẽdimus. ⌊Vſq; ad vos eñ puenimus in Euãgelio Chr̃i⌋.i.pd
catiõe euãgelica. Nõ tñ dũtaxat vſq; ad Corinthũ venit,quippe q ad Illyricũ mare p circu
Roma.15 euãgeliũ Chr̃i repleuit,⌊nõ in immẽſum⌋.i.ſine debito moderamine ⌊gloriãtes in alienis
boribus⌋.i.in pdicatiõe & cõuerſione alioꝝ,quaſi illos labores nobis attribuamus. Vel,de cõ
uerſis p alios principal'r gloriemur, ſed gloriamur de noſtro labore in vr̃i cõuerſiõe,⌊ſpem a
habẽtes creſcẽtis fidei vr̃æ⌋.i.pfectũ ſumus ſperãtes de fide vr̃a creſcẽte & proficiẽte de v
virtuoſo actu in aliũ. Quis aũt ſit iſte pfectus ſperatus(q dr̃ ſpes,ſumẽdo ſpem pro bono ſp
rato)ſubiungit;⌊in vobis magnificari⌋.i.in cordibus vr̃is tales eſſe,ſeu cognoſci,quales ver
citer ſumus,ne poſthac vilipẽdamur à vobis Vel in vobis.i.p vos magnificari apud alios,q
ex veſtri cõuerſione ac pfectiõe innoteſcit nos eẽ veros dei Apl'os. Magnificari aũt ⌊ſcd̃m r
Roman.1. gulam noſtrã⌋.i.ſcd̃m mẽſurã, proportionẽ ſeu modũ gr̃æ nobis collatæ, ne qs nos altio
putet q̃ ſumus ⌊In abundãtia aũt⌋.i.in copioſa ac feruida promptitudine animi parati ſum
⌊etiam in illa quæ vltra vos ſunt⌋ loca ⌊euãgelizare⌋.i. Gẽtibus valde diſtãtibus prædica
⌊Non in aliena regula⌋.i.mẽſura ſeu plebe aliјs cõmiſſa,vcꝫ ⌊in his quę pparata ſunt⌋.i.p
cationẽ alioꝝ ad fidẽ cõuerſa ⌊gloriari⌋ ĩaniter. Nõ eñ in illis gloriabaṫ Apl's(ſicut nũc d
Roma.15 EPIST. eſt)ſed de his q ſuę ſorti cõtigerãt. Vnde Romanis dixit:Sic aũt prędicaui euãgeliũ hoc,nõ
1.Cor.1 noĩatus eſt Chr̃us,ne ſup alienũ fundamẽtum ædificarẽ. ⌊Qui aũt gloriaṫ in dño⌋.ſ.ſcd̃m d
Hierem.9 ctrinã & voluntatẽ dñi,⌊glorietur⌋ oñia bona ad deũ deferẽdo final'r. Vel,in dño,i.in co
Lucæ.1 platiõe,ac dilectiõe diuina,imò in oĩ actu virtuoſo lætãdũ eſt. Hoc modo gloriabaṫ virgo b
Abacuc.3. nedicta,dicẽdo:Exultauit ſpũs meus in deo ſalutari meo. Et Abacuc:Ego(inqt) in dño g
debo,& exultabo in deo Ieſu meo. Debemus quoq; gloriari in dño,cõgratulãdo totis pręc
diјs diuinæ beatitudini ac pfectioni. ⌊Nõ eñ ſeipm̃ commẽdat⌋ ob ppriã laudẽ ⌊ille pro
tus⌋ iuſtus vel approbatus ⌊eſt⌋ corã deo, & diſcretis pſonis,ſed reprobatus, qm̃ Salomõ
Proue.27 Laudet te alienus, & non os tuum,⌊ſed⌋ probatus eſt ⌊quem deus commendat⌋.i.laude d
gnum iudicat, ſeu commendabilem facit per virtutes & ſigna.

¶Elucidatio capl'.XI.ſ.Vtinam ſuſtineretis modicum qd &c. Art.XI.

2.Cor.9.10 COmpleta excuſatione Apl'i, qua ſe excuſauit de malis ſibi à pſeudoapl'is impoſit
nunc inuehiṫ cõtra illos,& primo petit ſe patiẽter audiri à ſuis. ⌊Vtinã ſuſtinere
modicum qd inſipiẽtiæ meæ⌋.i.vtinã æquanimiter audiretis paululum verba m
quibus laudo meipm̃,quod eẽ videtur inſipiẽtis,& ab aliqbus fatuũ reputaṫ,cum d
Prouer 27 cat ſcriptura:Laudet te alienus,& nõ os tuum ¶Quocirca ſciẽdum,quòd moralia cum ve
ſenṫ circa particularia,mutabilia ſunt, atq; mutãda ſcd̃m diuerſitatẽ locoꝝ, cauſaꝝ, tempo
& pſonaꝝ. Idcirco de eis tam certæ regulæ dari nõ poſſunt,quin ſæpe patiantur inſtãtiã p
pter rõnabilẽ cauſam,q̊d viri eruditi attẽdunt,nõ aũt indocti. Vnde cũ aliqd fit à iuſto vel ſa
piẽte q̊d cõtrariari videṫ verbis regulaꝝ moralium,q̃uis intẽtioni eaꝝ nõ repugnet,indiſcre
ac ſtolidi iudicãt illicitũ. Quũ ergo ſcriptura phibeat laudare ſeipm̃,inſipiẽtiæ eſt ſemp ſcd
opinionẽ ſtultoꝝ,vt quiſq̃ laudet ſeipm̃. Ideo dicit Apl'us ſe optare vt ſuſtineãt modicũ inſi
entiæ ſuæ ſecundum æſtimationẽ indiſcretoꝝ,quod tñ ſecũdum veritatẽ,erat magnum q d
pientiæ. Salomonis eñ verbum intelligẽdum eſt,quando occultatio propriæ laudis non ve
git in piudicium veritatis,nec in detrimẽtum ſalutis proximoꝝ,nec in honoris diuini diſpe
dium,& ob has cauſas Paulus cõmendauit ſeipm̃. Simili modo ſoluiṫ,ꝙ Apl'us in ſuis epiſt
Eccl.11. lis toties ſuos laudat diſcipulos,cum tamen in Eccleſiaſtico ſcriptum ſit: Ante mortem ne lau
des hoĩem quenquàm. ⌊Sed & ſupportate me⌋.i.patiẽter auſcultate quæ dico, & ferte me ſ
cut decet platũ ſupportari à ſubditis ſuis. Et merito me ſupportare debetis. ⌊Amulor eñ vo
hoc eſt,ardẽter diligo,nõ qualitercũq; ſeu carnali affectiõe,ſed ⌊dei æmulatiõe⌋.i.ſyncere
deiformi amore, videlicet ad hũc finẽ,ad quẽ vos amat deus, vt cõſequamini vitam æternam.

¶Deniq

A ¶Deniq; æmulari, multis modis accipitur. Primo, pro indignatione. Iuxta illud Ezechielis: Erat idolū zeli ad prouocādū æmulationē. Secūdo pro rancore. Ad Romanos Paulus: Nō in contētione & æmulatiōe. Tertio pro desiderio boni nondū adepti, sicut dictū ē supra: Aemulamini charismata meliora. Quarto, pro dilectiōe, vt ibi: Fortis ē vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Quinto, pro inordinato amore. Vt ē illud apl'i: Aemulanī vos non bñ. Sexto, pro imitatione. Iuxta illud: Bonū in bono ęmulamini semp: Quod aūt ęmuler vos, patet ⌊Despondi eñ⌋ annulo fidei. i. spūali matrimonio iunxi, ⌊vos⌋ oēs fideles ⌊vni viro⌋ vc; Chr̄o, ⌊virginē castā exhibere Chr̄o⌋. i. ad hoc vt exhibeā vos Chr̄o spōsam ac virginē illibatā. Oēs eñ fideles charitate connexi, sunt vna spōsa Chr̄i, vnaq; virgo spūaliter propter integræ fidei vnitatē. Carnis nāq; virginitas ē integritas corpis à cōtagione carnali. Virginitas cordis ē incorrupta. Vñ apud Oseā dñs loqtur: Spōsabo te mihi in fide. Ideo singulariter dixit virginē, propter vnitatē catholicæ fidei, solidæ spei atq; amoris diuini. Huius coniūctionis internæ ac matrimonialis inter Chr̄m & ecclesiā paranymphus erat Apl'us tanq̄ spōsi secretarius & amicus. ¶Deinceps p̄monet Apl'us Corinthios cōtra futura pericula. s. ne recidiuent, vel tētationibus superētur. ⌊Timeo aūt ne sicut serpēs⌋. i. diabolus. De q̄ in Esaia legitur: Visitabit dñs sup Leuiathan serpētē tortuosum. ⌊Euā⌋ in paradiso, ⌊seduxit astutia⌋ hoc est, calliditate, ⌊sua⌋ dicēs: Nequaq̄ moriemini, sed eritis sicut dij, ⌊ita corrūpanī sensus vestri⌋. i. intellectus vestri mēdaciter informētur à pseudo doctoribus & pestiferis, ⌊& excidant à simplicitate⌋. i. à pura fide & simplici veritate, ⌊quæ ē in Chr̄o⌋ sicut in causa atq; magistro. Vel, est in Chr̄o, q̄m est secūdū beneplacitū eius, & cōplacet ei. Timeo ergo ne decipiamini à falsis doctoribus, sed nō debetis eos aduertere. ⌊Nā si is⌋ fallax, ⌊qui venit⌋. i. vos accedit gr̄a informādi, ⌊aliū Chr̄m⌋. i. excellētiorē saluatorē, ⌊p̄dicat vobis quē non p̄dicauimus⌋ Quod eē non pōt, cū Chr̄m dicamus deū verꝝ, ⌊aut aliū spiritū⌋ meliorē, ⌊accipitis⌋ per p̄dicationē falsam quē non accepistis ex prędicatione nostra, q̄d esse nō potest, qa p nostrā p̄dicationē vobis est datus spūs sanctus verus deus, ⌊aut aliud⌋. i. salubrius, ⌊Euāgeliū recipitis⌋ ab illo fallaci, ⌊q̄d nō recepistis⌋ q̄d eē non valet, ⌊recte paterimini⌋. i. tūc merito sustineretis doctrinā illoꝝ fallaciū. Sed ita non ē. ⌊Existimo eñ nihil me minus fecisse⌋ docēdo, miracula operādo gratiā spiritus sancti vobis impetrādo, ⌊à magnis⌋. i. veris ⌊apostolis⌋ Et p consequēs p̄ferēdi mihi nō sunt pseudoapl'i. ⌊Nā & si ego imperitus sum sermone⌋. i. ignarus hūanæ eloquētiæ, p̄sertim in lingua peregrina, ⌊sed nō sciētia⌋ imperit⁹ sum cū sim in diuinis scripturis eruditus, nō solū hūana instructiōe ad pedes Gamalielis, sed multo copiosius ex illuminatione diuina in raptu meo vsq; ad tertiū cœlum. ¶Sed videī apl'us agere cōtra id q̄d ipse alios docuit, dicēs: Qui se existimat aliqd scire, nondū scit quēadmodū oporteat eū scire. Et Salomon ait: Vidisti hoīem sapiētē sibi videri, magis illo spem stultus habebit. Et respondēdū: Quōd hæc atq; similia ideo dicūtur, qa non debet aliqs sapiēs eē in oculis proprijs ascribēdo sibi q̄d habet, sed solū in dño. ⌊In oībus aūt⌋ verbis & factis, ⌊manifestatus sum vobis⌋. i. experimēto didicistis qualis sim, & quātā à dño sortitus sim grām, in docēdo, cōuersando & signa agēdo. ¶Deinde ostēdit Apl'us q̄d propter suā humilitatē nō debeat vilip̄endi. ⌊Aut nūquid pc̄m feci meip̄m humiliās⌋. i. inferiorib⁹ me cōformās, proprijs manibus laborādo, & nō tanq̄ p̄latus de bonis vr̄is viuēdo, ⌊vt vos exaltemini?⌋. i. profectū suC matis in gratia ædificati meæ humilitatis ac agilitatis exēplo? Humiliaui aūt me. ⌊Q̄m gratis⌋. i. sine acceptione tēporalis cōmodi, ⌊euangeliū dei euangelizaui vobis. Alias aūt ecclesias expoliaui⌋. i. à cæteris fideliū cœtibus multa accepi stipendio vitæ, ⌊ad ministerium vestrum⌋. i. ad hoc vt vobis liberius prædicare possem. ⌊Et cū essem apud vos & egerē⌋ victu ⌊nulli⌋ vestrū ⌊onerosus fui⌋ aliqd exigēdo, vel recipiēdo vobis. ⌊Nam q̄d mihi deerat⌋ pro sustētatione vitæ consumptis his q̄ ab alijs ecclesiis cœpi, ⌊suppleuerūt⌋. i. mihi dederūt ⌊fratres q venerūt⌋ ad me ⌊à Macedonia⌋ à qbus tanq̄ à bene correctis aliqd accepi, præsertim ne tristarētur, & fructu eleemosynæ priuarētur si nihil ab eis sumpsissem. ⌊Et in omnibus⌋ diebus ac negotijs, ⌊sine onere me vobis seruaui⌋ à receptiōe stipēdiorum vestrorum seu sumptuum abstinēdo, ⌊& seruabo⌋ in posterꝝ. ⌊Est veritas Chr̄i in me⌋ per veritatem Christi in me existētem hoc assero, ⌊q̄m hæc gloria⌋. i. ista perfectio & bona gloriatio, scilicet q̄d prædicaui vobis sine grauamine vestro, ⌊nō infringeī⌋. i. non tolletur neq; deficiet, ⌊in me, in regionibus⌋ hoc est, ecclesiis, ⌊Achaiæ⌋ cuius metropolis est Corinthus. ⌊Quare?⌋. i. cur hoc ago & agam? an ideo. ⌊Quia nō diligo vos? Deus scit⌋ quod non facio ideo. Vnde cōstat quod interdū ad dilectionē p̄tineat aliqd ab alio capere. Ad odiū vero, nil velle recipere. ⌊Quod autem facio & faciā⌋ seruādo me vobis sine onere. Ideo facio, ⌊vt amputem occasionē eoꝝ, qui volūt occasionē⌋. i. studium pseudoapostoloꝝ impediā, q quærunt occasionem aliqd acquirendi à vobis meo exemplo. Vnde si viderent me vestris stipēdijs sustentari, ipsi audaciā sumerēt multa exigendi à vobis. Amputo ergo occasionē eoꝝ, ⌊vt in q̄ gloriātur⌋. i. in apostolatu, de quo se inaniter iactāt, ⌊inueniātur sicut & nos⌋ id est, similes nobis sint

Ezech. 8. Roma. 13. 1. Cor. 12 Cantic. 8. Galat. 4 Ibidē. FINIS. Osee 2 Esa. 27 Gene 3 Actor. 22 2. Cor. 12. 1. Cor. 8 Prouer. 26 1. Cor. 4. Heb. 10

nobis sint, nil accipiendo à vobis, sicut & nos nihil accipimus. Quod autem inaniter gloriat.
de suo officio, patet. ⌊Nam eiusmodi pseudoapl'i sunt operarij subdoli⌋ .i. fallaces minist.
2. Timo. 3 ⌊transfigurantes se⌋ sunt ⌊in Apl'os Chri⌋ .i. spēm religionis assumūt, sanctitatem simula
& per exteriorem apparentiam ostentāt se, ac si essent veri Apostoli. ⌊Et nō mirum⌋ est ho
⌊Ipse eñ satanas⌋ princeps illorum ⌊transfigurat se in angelum lucis⌋ .i. in similitudine Cr
Esaię. 9 sti angeli magni cōsilij, seu alterius cuiuscūq; angelici spūs, se ostēdit, quātum ad formā assum
ptam. Multa quoq; vera & bona suggerit, quatenus credatur missus à deo, & fallat. Ideo p
1. Johan. 4 alium Apostolum dicitur: Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex deo sun
⌊Non ergo est magnum⌋ .i. multum mirandum, ⌊si ministri eius⌋ .i. hoīes seductores ⌊tra
figurētur⌋ id ē, sanctitatis spēm exterius induant, ⌊velut⌋ sint ⌊ministri iustitiæ. Quorum
ministrorum tam Chri q̄ satanæ ⌊finis⌋ .i. retributio finalis ⌊erit secūdum opa ipsorum. Ite
dico⌋ quod dixi superius (.s. supportate me: Et: Vtinā sustineretis modicū qd insipiētiæ me
⌊ne quis me putet insipiētem⌋ dum de spūalibus gratijs mihi collatis glorior, cum non ina
ter glorier, sed in dño ad ædificationē proximorum, ⌊alioquin⌋ .i. si nō sustinetis me in spūa
libus gloriantem, ⌊velut insipiētem accipite me⌋ gloriantē in carnalibus, secundum mod
dicendum, quæ gloriatio videtur magis insipiēs, quàm illa quæ de spūalibus est, quàmuis nu
earum in me fuit vana ac stulta, sed propter efficacem causam assumpta. Sic ergo accipite m
⌊vt & ego modicum qd glorier⌋ secundum carnē, seu de his quæ carnis generositatē concer
nunt, quæ gloriatio modica est. ⌊Quod loquor⌋ de nobilitate nr̄a secundum carnē, ⌊non
quor⌋ .i. loqui nō videor ⌊secūdum deum⌋ .i. sapiēter & iuste, qa spēm stultitiæ habet laud
re seipm̄, ⌊sed quasi in insipiētia⌋ .i. p modum vanitatis atq; stultitiæ loquor secundum app
rentiam supficialem, quādo finis interior nō pēsatur ⌊in hac substātia⌋ .i. existētia seu mate
⌊gloriæ⌋ huius. Cur āt Apostolus voluerit scdm carnē gloriari, subiecit. ⌊Quoniam mul
falsi atq; pestiferi ⌊gloriantur secundum carnē⌋ .i. carnaliter, seu de his quæ carnis dignitate
respiciunt. Vt sunt nobilitas generis, cōditionis libertas, ⌊& ego gloriabor⌋ de ijsdē, nō tā
eodē fine quo illi. Sed ne à vobis æstimer illis inferior, sicq; cōtempto me propriæ salutis pa
mini detrimentum. Gloriabor ergo hoc modo, non obstante quod videatur inane & stultu
EPIS. ⌊Libenter eñ suffertis insipiētes, cum sitis ipsi sapiētes⌋ Locus iste dupliciter explanatur. P
mo sic: Libēter, id ē, charitatiue, ac prompte sine om̄i murmuratiōe suffertis insipiētes, hoc
hoīes passionatos, vitiosos, ac indoctos, æquanimiter patiēdo importunitatē eorꝝ in verbis
Pro. 26 factis. Vnde Salomon loqtur: Ne respondeas stulto secundum stultitiam suā, ne efficiaris s
Ecci. 8 milis. Et iterum alius: Non litiges cum hoīe linguato, nec cōmunices homini indocto. Hos e
go libēter suffertis, ⌊cum sitis ipsi sapiētes⌋ .i. virtutibus eruditi secundum Chri doctrinā
hoc eñ ad veram sapiām ptinet, vt insipiētes tolerētur, nisi eorum puersitas noceat bono c
muni, aut propter excessum intolerabilis fiat. Verūtamē quidam nō ex charitate & humilitat
sed ex supbia & vanitate sufferūt insipiētes, qa cum aliqd ab eis patiūtur, mox reputāt eos in
tos ac miseros, & indignum iudicāt, vt se tam vilibus opponant, vel eos respiciāt, aut attend
Hi insipiētiores sunt his quos reputāt insipiētes. ¶Porrò quòd libēter sustineatis insipiē
Heb. 10 hinc cōstat: ⌊Sustinetis eñ⌋ lætāter p Chri amore, pmioq; futuro ⌊si qs vos in seruitute
digit⌋ .i. suo dominio subijcit, sicut frequēter in primitiua ecclesia infideles tyrāni redege
fideles in seruos & famulos. Sustinetis insuper: ⌊si qs deuorat⌋ .i. bona vr̄a cōsumit, ⌊si qs a
cipit⌋ .i. vestra rapit, vel vosipos comphēdit. Quēadmodum de qbusdam dominus apud p
Micheę. 3 phetam protestatur: Comedūt carnē populi mei, & pellem desup excoriauerunt, ⌊si qs ex
litur⌋ .i. vobis se præfert, vel supba verba contra vos profert, ⌊si qs in faciē vos cædit⌋ al
Matth. 5, Lucę. 6 dando, impletis eñ illud in Euangelio: Si qs te percusserit in vnam maxillam, præbe ei & al
ram. ⌊Secundum ignobilitatē dico⌋ Vos hæc sustinere .i. hęc tanta sustinetis tanq̄ ignobilio
res iniuriatoribus vestris de carnis nobilitate lętātibus, ⌊quasi nos infirmi fuerimus in hac p
te⌋ .i. sic ista sustinetis ab illis, quasi nos illis ignobiliores essemus, quod ita nō est, sicut pate
¶Secundo (& magis qdem ad lr̄am) exponitur sic: Libēter suffertis insipiētes .i. pseudoapo
Galat. 3 los inaniter se commēdantes, quorꝝ verba & opa suffertis, cum sitis ipsi sapiētes. Ironice le
tur, vt cōfundant̄ ad pœniām, stulte qppe egerunt, sustinendo hm̄oi pestilentes. Sustinetis
si qs pseudoapl'us vos in seruitutē redigit .i. à libertate ac dilectione euāgelicæ legis, in obse
tias legis scriptæ vos transfert, pdicando oportere vtrāq; legē omnino seruare, vt fallaces, ip
Matt. 12, Luc. 10 illorum falsorum deuorat, si quis accipit vestra. Sicut de pharisæis ait Saluator, quòd deuora
domus viduarum sub obtentu prolixæ orōnis, si quis illorum extollitur cōtra vos, iactans se na
tum de semine pr̄iarchaꝝ, & esse circumcisum, vos vero fuisse idololatras, & incircūcisos
esse. Quæ autē sequūtur, exponūtur, sicut iam patuit. ¶Deniq; q falsi isti non fuerint excel
tiores Aplo, etiam in carnalibus, de quibus inaniter gloriabātur, ostēdit: ⌊In quo qs audet
id est, in quo aliquis illorꝝ pseudoapl'orꝝ se laudare præsumit, ⌊audeo & ego⌋ me collauda
non tamen eo fine quo illi, vt dictum est: ⌊Hebræi sunt⌋ lingua & natione ⌊& ego⌋ simili

⌊Israe-

A ⌊Israelitæ sunt⌋.i.de tribu Iacob,qui alio nomie appellatus est Israel,⌊& ego⌋Israelita sum. Gen.32.35
" ⌊Semen Abrahæ sunt⌋.i.carnales,nō spūales filij Abrahæ sunt,⌊& ego⌋ vtroq; modo Abra
" hæ filius sum.⌊Ministri Christi sunt⌋secundū apparentē sanctitatē,& suā p̄sumptionē,non 1.Cor.4
" aūt secundū veritatē,⌊& ego⌋verus Christi minister sum,⌊vt minus sapiens⌋.i.per modum
" stultioris,⌊dico plus ego⌋.i.perfectior sum Chr̄i minister q̄ illi,ꝙ tamen dicere,videtur ad insipientiam pertinere.Ideo dico hoc vt minus sapiens,quāuis secundū veritatē sapiēter loquar, & salubriter agam,ita me cōmendādo,sicut iā dictū est sæpius.Sum ergo minister Chr̄i plus il
" lis.Primo.⌊In laboribus plurimis,⌋qa pro Chr̄i amore & proximoꝝ cōuersione plus pseudo
" apostolis laboraui,imò & plus veris apostolis,iuxta illud:Plus oībus laboraui,⌊in carceribus 1.Cor.15
" abundātius⌋.i.frequentius & durius q̄ illi fui incarceratus,⌊in plagis⌋.i.vulneribus flagellorū
" mihi inflictis,⌊supra modū⌋humanæ virtutis seu vltra mensurā alioꝝ,⌊in mortibus⌋.i.gra- Acto.9
" uissimis pœnis,seu mortis periculis fui ⌊frequēter.⌋Plagas vero describit,adiungens.⌊A Iu-
" dæis⌋obstinatis ac perfidis⌊quinquies⌋.i.quinq; vicibus⌊quadragenas⌋plagas seu pcussio-
" nes⌊vna minus⌋.i.vna percussione subtracta⌊accepi⌋.i.trigintanouē.Erat nempe,deo iubente,p̄ceptū p Moysen,vt si qs aliquid dignū plagis cōmitteret,prosterneret,& corā astanti Deute.25
bus flagellaret,ita vt pro mensura peccati esset & modus plagaꝝ,sic tamen vt quadragenariū numeꝝ nō excederet,ne fœde laceratus frater,ante alioꝝ conspectum iaceret.Ne ergo Iudæi
" viderentur crudeles,dederūt Ap̄lo non quadraginta,sed trigintanouē plagas.⌊Ter virgis cæ
" sus sum⌋à gentilibus,sicut in actibus ap̄loꝝ partim describitur,⌊semel lapidatus sum⌋⌊Licao- Act.16
B niæ à Iudæis,qn̄ me traxerūt exrra ciuitatē,æstimantes me mortuum, prout in actibus legitur, Act.14
" ⌊ter naufragiū feci⌋.i.sustinui,⌊nocte ac die in p̄fundo maris⌋.i.in alto aquaꝝ multaꝝ⌊fui⌋
" tempestate detētus,⌊in itineribus⌋pro Christo fui⌊sæpe,⌋in qbus tamen sunt multæ insidiæ Act.27
Multa eīn spacia perambulauit Ap̄lus,disseminādo verbū dei.Ostēsus sum quoq; seruus Chri
" sti præ cæteris,⌊periculis fluminū,periculis latronū⌋.i.sustinendo pericula mortis in flumini
" bus & à latronibus,⌊periculis ex genere,periculis in ciuitate,periculis in solitudine⌋.i.sustinēdo pericula à Iudæis,de genere meo existentibus, pericula etiam ciuiū cōtra me insurgentium
" atq; pericula à bestijs hæremi quā perambulaui,⌊periculis in mari,periculis in falsis fratribus⌋
.i.sufferendo discrimina mortis,nō solū ex patte maris,sicut p̄dixi,sed etiā ab his qui versantur Gala.2
& insidiant̄ in mari,vt sunt pyratæ,patiendo item pericula varia à simulatis fidelibus,puta hæreticis,hypocritis & dolosis.De qualibus in Hieremia dicitur:Sagitta vulnerās lingua eorum, Hier.9
& in ore suo pacem cū amico suo loquit̄,& occulte ponit ei insidias.Insuper fui plus cæteris ser
uus Christi,⌊in labore manuū meaꝝ,de proprijs laboribus victum ac necessaria procurando, Phil.4
⌊& ærumna⌋.i.inopia seu languore,⌊in vigilijs multis.⌋Paucissimo eīn tpe dormiuit Ap̄lus
sed die ac nocte insistebat diuinis,vltra omnem facultatē humanam,⌊in fame & siti,in ieiunijs
multis,in frigore & nuditate,⌋omnia eīn incommoda ista,afflictionesq; corporis patiebatur Ap̄lus,non ꝙ penitus nudus incesserit(nisi forte ab aliquibus spoliatus)sed quia vestimentorū penuriam passus sit,quia etsi aliquid boni habuisset,dedisset illud egenis.Hæc itaq; passus sum,
⌊præter(.i.vltra)illa quæ extrinsecus sunt⌋.i.quæ ex parte aliorum me cruciant,⌊instantia Col.2
mea quotidiana⌋.i.quæ mihi assidue instant atq; occurrunt ex cōsideratione proximoꝝ,quibus cōpatior,& pro qbus solicitor.Ideo subditur,⌊solicitudo omniū ecclesiaꝝ,⌋quia ex ferui de charitate de omniū salute solicitor,sicut de propria,solicitudo aūt mētem affligit.⌊Quis infirmatur⌋in aīa,titubādo in fide,vel cæteris donis gratuitis,⌊& ego nō infirmor?⌋.i.nō affligor eius defectibus cordialiter cōpatiendo,sicut pfecta requirit dilectio?⌊Quis scandalizat̄⌋
C .i.ad ruinam peccati inducitur ex verbo vel facto alterius inordinato,⌊& ego non vror?⌋.i.flamma charitatis accendor in cōpassione illius,& desiderādo reparationē ipsius?⌊Si gloriari oportet⌋.i.quia necesse est me gloriari de bonis mihi cōcessis,ad vestri informationem ne me pseudoapostolis inferiorē putetis,⌊quæ infirmitatis meæ sunt⌋.i.de his q̄ mihi cōueniunt ex parte passibilitatis & humilitatis meæ,⌊gloriabor⌋in dn̄o,vtputa de tribulationibus quas pro Christo sustinui,non de nobilitate prosapiæ aut sublimitate potentiæ,de qbus pseudo illi apostoli se iactant.¶Deinceps tangit Ap̄lus quandā(quā passus est)specialē persequutionē,de qua gloriatur in dn̄o,præmittitq; iuramentū,vt firmius sibi credatur(loquebatur eīn tardis ad credendū)⌊Deus & pater dn̄i nostri Iesu Christi⌋.i.pater æternus,qui est deus Christi secundū i.Corin.5
naturam assumptam,& pater eius,secundum naturā diuinam,⌊scit,⌋quem nihil latet,⌊qui est Ro.9
benedictus in secula⌋.i.in sempiternum laudatus,⌊quod non mentior⌋in his quæ dixi & dicam.Videlicet⌊Damasci præpositus gentis Arethe regis⌋.i.præpositus ciuitatis Damascenæ, 2.Corin.1
videlicet gentis Arethe regis.i.populi subiecti Arethe regi,sub quo iste præpositus rexit Da- 1.Pet.1.
mascum.Sumit aūt Apostolus vrbē pro habitatoribus eius,puta Damascū pro gēte in Damasco morante,ac subdita regi Arethe.Hic ergo præpositus ⌊custodiebat ciuitatem Damascenorum⌋.i.ad instātiam & propter munera Iudæoꝝ custodiri fecit portas Damasci ne exirē,
⌊vt me comprehenderet⌋in ciuitate latentem,⌊& per fenestram⌋domus muro adhærentis, Acto.9

1.Regū.19 ⌊in sporta dimissus sum⌋à discipulis ⌊per murum⌋ciuitatis,⌊& sic effugi manus eius. Ho
Josue.2 etiã modo Micol dimisit Dauid,& Raab nuntios Iosue. Patet ergo non esse cõtemnendū hu
manũ auxilium, quãdiu ordinate & cõgrue haberi potest, quãuis semper in dño sit sperãdum
ꝑsertim cum & virtus humani auxilij à deo dependeat. Debet enĩ homo facere quod in se e
nec ante recurrendũ est ad solũ dei suffragiũ, nisi cum deficit humanũ, Imò non debet quis
4.Reg.19 expectare diuinũ auxiliũ, dũ habet quid agat, ne deũ tentare videaṫ. Sic Ezechias pꝛſſimus v
dens se regi Assyrioꝝ ꝓualere nõ posse, totũ se cõtulit ad rogandũ dñm, vt legiṫ in lib. Reg
nihilominus fecit q̃d in se erat, imò quicquid sibi possibile fuit, obstruendo fontes, faciendo
2.Cor.12 machinas. Vnde deus q Paulũ vsq; ad tertiũ cœlũ rapuit, poterat eũ aliter liberare à ꝑdicti ma
nu ꝓpositi, q̃ per fenestram & sportã, sed sic eripuit, vt instruamur nõ deserere humana pru
dia, nec sine necessitate ad solũ dei cõuolare auxilium. Hanc persequutionem est in Damas
Acto.9 passus Paulus, statim post sui conuersionem, vt patet in actibus apostolorum.

2.Corin.11 ¶Expositio Cap. XII. Si gloriari oportet, non expedit. Art. XII.

DEclarauit Apl'us excellentiã suã in superiori cap. per mala quæ pertulit. Iam ostẽ
eandẽ per specialia bona sibi cõcessa, & ait. ⌊Si gloriari oportet⌋.i. quia necesse
vt gloriando cõmendem meipsum ad dei honorẽ, vt reprimã gloriã illoꝝ pseud
Pro.27 doctoꝝ, & fideles ædificationẽ recipiant, ⌊non expedit quidẽ⌋seipsum laudan
gloriari, secundũ apparentiã & quorundã opinionẽ, vel secundũ legẽ cõmunẽ (sicut iam sæp
dictũ est) tamen propter rationabilem causam expediens est. ⌊Veniã aũt⌋.i. describẽdo pro
cedam ⌊ad visiones & reuelationes dñi⌋.i. diuina secreta quæ vidi mente ac intellexi. Visio
tem & reuelatio sępe pro eodẽ sumuntur. Interdum vero distinguuntur, vt visio appelletur
aliqua repræsentantur visione corporali, vel imaginaria, quoꝝ significatio ignoratur, quẽ
Gen.41 modum Pharao vidit boues & spicas. Et Nabuchodonosor statuam, significationes vero
Dan.2 nieli & Ioseph reuelatæ fuerunt. Porrò reuelatio dicitur, quando significatio ostensæ veri
innotescit, instruente spũ sancto per seipsum vel angelũ. Vnde cũ in reuelatione seu manife
tione diuinæ sint duo, videlicet signum & signatũ, visio referṫ ad signũ, reuelatio ad signatu
Visio itaq; & reuelatio sic sumpta, interdũ separãtur, sicut in Pharaone & Ioseph, interdũ
Dan.10 simul, sicut in oĩbus pene prophetis, intelligentia enim opus est in visione. ⌊Scio hominem
Tob.32 Christo⌋per fidẽ & charitatem stabilitũ, videlicet meipsum. Cõsuetudo aũt est viris sanctis
aliquid magnificũ de seipsis cõscribunt aut asserũt, nõ exprimere proprium nomẽ, sed loqu
seipsis, velut de alijs. Scio itaq; hominẽ ⌊ante annos quatuordecim⌋qui lapsi sunt à tpe re
lationis vsq; ad horã enarrationis ꝑsentis. Vnde tenendũ videtur, ꝙ raptus (de quo iam ser
Actoꝝ.9 est) fuit statim in ipsa cõuersione Pauli, cum triduo erat cæcus, nõ manducãs neq; bibens, ⌊
in corpore, siue extra corpus, nescio⌋.i. an homo iste tempore huius reuelatiõis seu raptus
viuens in corpore, anima existente in corpore per suã essentiã, an anima eius fuit realiter
pore separata, & substantialiter in cœlum tertium subleuata, ac denuo corpori reunita, vit
cessante, hoc nescio. ⌊Deus scit⌋ qũo fuerat. Vel, deus scit, ꝙ veraciter dico me istud nesc
Sciebat aũt Apl'us corpus suũ mansisse in terra, sed de anima sua dubius fuit an erat in cœlo
per cõtemplationẽ, an per essentiã tanq̃ à corpore separata. Scio ergo ⌊raptũ⌋in spũ sup
naturaliter atq; fortissime, ⌊huiusmodi vsq; ad tertiũ cœlũ⌋.i. cœlum empyreum, q̃d est lo
beatoꝝ. Et dicitur empyreũ, quasi igneũ, nõ à calore, sed splendore. Vocaturq́ tertiũ, respe
octauæ sphæræ, q̃ dicitur firmamẽtum, seu cœlũ syderiũ, & cœli cristallini seu aquei, quod
cundum philosophos dicit nona sphæra. ¶Quidã exponũt hos cœlos spũaliter, vt per pri
cœlum intelligatur visio corporalis diuinitus facta, qua vnus videt quod alius astans videre
Dan.5 potest, quemadmodũ Balthasar vidit articulos manus in pariete scribẽtis, quæ visio dicitur
lum, quia in ea vni cœlatur, quod alteri reuelatur. Secundum autẽ cœlum est visio imagina
Act.10 quando in somno vel extasi videntur imagines corporales, nõ corpora, sicut Petrus vigil
Gen.41 in extasi vidit vas quoddam. Et Pharao dormiens vidit boues. Tertiũ cœlũ est, visio pure
tellectualis, qua nec corpus, nec corporis species cernitur, sed in cõtemplatione diuinoꝝ a
gogica, mens ipsa supernaturaliter figitur. Iuxta quẽ modũ Paulus in raptu vidit deũ, vidit
diuinã essentiã clare & immediate, seu facie ad faciẽ, atq; per speciẽ sicut beati in patria, pro
August. Augustinus testatur in libello de vidẽdo deũ ad Paulinã. Vnde certissimũ est ꝙ Paulus tũc
vixit sicut homo, seu vita sensitiua naturali atq; humana, eo ꝙ dñs dicat ad Moysen: Nõ vi
Exo.33 bit me homo & viuet. Nam etsi anima eius mansit in corpore, tamẽ suspensa & abstracta
ab omni actione interioꝝ, exteriorumq́ sensuũ. ¶Quidã insup per primũ cœlũ intelligũ
mã hierarchiã, in qua sunt angeli, archangeli, principatus. Per secũdũ cœlũ, mediã hierarch
in qua sunt potestates, virtutes & dominationes. Per tertium, summã, in qua sunt throni, C
rubin & Seraphin. Dicunt ergo Apostolum raptũ vsq; ad tertium cœlum.i. vsq; ad æqualit
cognitionis angeloꝝ summæ hierarchiæ, ita vt tam clare viderit deum q̃ illi. ¶Postremo n
nulli per primũ cœlum intelligunt cognitionem cœlestium orbiũ. Per secũdum, cognitio
cœl

A cœlestium animorũ.Per tertiũ,notitiam diuinarũ personarũ,ad quarũ cõtemplationem raptus
" est Paulus,nec dubiũ,quin alia quoq; vidit in deo.⌊Et scio huiusmodi hominẽ(siue in corpo
" re,siue extra corpus nescio,deus scit)qm̃ raptus est in paradisum⌋.i.in prædictum tertiũ cœlũ spũale seu corporale,quod dicitur paradisus ratione dulcedinis & tranquillitatis,quæ ibi sentitur.De qua paradiso scriptũ est in Apoca.Vincenti dabo edere de ligno vitæ,quod est in paradiso dei mei. Apoc.2 Loquit̃ aũt Apl'us de paradiso terrestri,vt aliqui opinant̃,dicẽtes apostolũ bis raptũ fuisse,semel in cœlũ tertiũ,& semel in paradisum,qñ videlicet ingressus est templum dei,de quo dicebat:Factũ est(inquiens)reuertẽte me in Hierusalẽ,& orante in tẽplo,fieri me in excessu mẽtis. Act.22 Et isti sequunt̃ Ambrosiũ,quorũ positionem reprobãt quidã per hoc,q̃ visio ista secũda facta fuit diu post scripturã ac missionẽ p̃sentis epistolæ,vtpote instante captione & ductione apostoli ad Romanorũ Imperatorẽ. Ambros. Hanc vero epistolã iã ante scripsit à Troade,vt dicit Hieronymus in p̃sentis ep̃læ prologo. Hierony. Sed ista reprobatio nõ valet. Quãuis eñ Apl'us hãc secundã visionẽ recitet in actis,vbi describit̃ eius captiuitas,ex qua Romã delatus est,tñ intuenti diligẽter textũ p̃allegati cap.cõstat,q̃ Apl'us visionẽ illã habuerit statim post primã,quando videlicet à Damasco reuersus,ingressus est templũ.Quomodocũq; autẽ dicat̃,sequentia verba veritatẽ habẽt,& magis conueniunt raptui eius in tertiũ cœlũ,q̃ in paradisum,si distinctæ visiones dicant̃. Act.22 Et licet distinctæ visiones essent,tamen p̃ paradisum posset spũaliter accipi suauissima quædam tranquillitas mentis.Subdit ergo.
" ⌊Et audiuit arcana verba⌋.i.deo in anima
B eius loquente per illuminationẽ internã,p̃cepit atq; cognouit quædã secreta de deo & creaturis,p̃sertim de mysterijs Christi,de p̃destinatione diuina,de angelorũ ordinibus, multisq; alijs quorũ cognitio omnẽ naturalem cognitionẽ excedit. Deniq; cessante hoc raptu ad intellectũ pertinẽte,remãserũt in anima Pauli quædã similitudines,p̃ quas memor erat eorũ quæ vidit in raptu.Nec oporter dicere,q̃ omniũ memor mãsit quæ vidit in raptu,quia corpus q̃d corrumpitur,aggrauat animã, Sap.9 sed tanta mãsit in eo illorũ memoria siue scientia quãta necessaria fuit si
" bi ad instructionẽ ecclesiæ,vel profectũ animæ suæ,⌊quæ non licet homini loqui⌋.i.manifestari,cum non sint capaces aut digni,nisi forte essent tales qualis Paulus,vt potius dici possent dij q̃ hoĩes. Tob.12 Vnde Tobiæ Raphael dixit:Sacramẽtum regis abscondere bonũ est. Esa.24 Et Esaias:Secretũ(ait)meũ mihi,secretũ meum mihi. Aliquibus tamen sanctissimis, diuinissimisq; homini
" bus,vt Dionysio,creditur Paulus multa de his arcanis reuelasse.⌊Pro huiusmodi gloriabor,⌋
" .i.pro tantis beneficijs mihi diuinitus distributis lætabor in dño gratias referendo,⌊pro me au
" tem⌋.i.de meipso ⌊nihil⌋gloriabor,⌊nisi in infirmitatibus meis⌋.i.persequutionibus & calamitatibus atq; languoribus,quæ pro Christo,vel propter ipsius amorem libẽter sustineo,de q̃bus in dño glorior,iuxta illud:Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti,annis q̃bus vi Psalm.89
" dimus mala.⌊Nã & si voluero gloriari⌋ de reuelationibus seu infirmitatibus meis,⌊non ero
" insipiens⌋ secundũ veritatẽ,quãuis quidã hoc putẽt,nõ eñ inaniter,sed in dño gloriabor,⌊ve
" ritatẽ eñ dicã,⌋laudando & gloriando hoc modo.⌊Parco aũt⌋.i.moderate & sobrie refero
" gratias mihi donatas,non omnes exprimens,⌊ne quis me existimet supra id q̃d videt me⌋.i.
ne aliquis homo putet me altioris naturæ vel dignioris conditionis q̃ sum,vtputa angelum in
" carnatũ,vel hominẽ impassibilẽ,cuius tamẽ oppositũ videt⌊aut audit⌋ab alijs ⌊aliq̃d ex me⌋
.i.de me,videlicet q̃ sum homo passibilis sicut & cæteri.Vel,ex me.i.ex ore meo quo dico me
C similẽ alijs mortalẽ atq; passibilẽ,ne ergo putet me aliquis esse altiorem q̃ talẽ,ideo parco. Vel sic,Parco aũt ne quis suspitiosus me existimet erigi p̃ tumorem superbiæ,supra id q̃d videt me, aut audit aliquid ex me.i.vltra famã meritorũ meorũ. ¶Post hæc ostendit Apl'us datũ sibi esse remediũ contra superbiam. Magna eñ specialisq; gratia solet esse elationis occasio,cætera eñ vitia regnant in impijs,superbia vero de spirituali excellentia virtuosos fortius tangere solet.
" ⌊Et ne magnitudo reuelationũ⌋diuinarũ ⌊extollat me⌋ex occasione.i.ad superbiendũ indu
" cat me,⌊datus est mihi⌋à deo effectiue vel permissiue ⌊stimulus carnis meæ.⌋Per hũc stimulum quidam intelligũt corporalẽ infirmitatẽ,ac pœnã quãdam pũctiuam,videlicet dolorem laterũ,vel passionẽ iliacam,aut simile aliquid. Corporis aũt infirmitas,mẽtis humilitatem conseruat,quia per eam inducitur homo ad propriæ fragilitatis ac imperfectionis considerationẽ
" Subditur aũt,⌊angelus Satanæ⌋.i.dæmon,à suo principe apostata missus ad affligendum me
" sicut afflixit Iob,scilicet ⌊vt me colaphizet⌋.i.ictibus infirmitatis fatiget. Job.2 Nõ q̃ stimulus iste fuerit realiter angelus Satanæ,sed quia inferebatur & concitabatur ab eo. Alij per stimulũ carnis intelligũt tentationẽ libidinis,seu cõcupiscẽtiam carnis,quã dicũt grauius incitasse apostolũ post raptum q̃ ante. Et ne æstimetur stimulatio ita fuisse à causa interiori(hoc est à carne)sed à diabolo,subditur angelus Satanæ,stimulũ istũ in me agitãs indefesse,vt me colaphizet.i.confusibiliter tractet. Talis aũt tentatio maxime reprimit motus spũalis superbiæ,quoniam facit hominem experimento scire propriæ cõditionis miserabilem inclinationẽ, & pronitatẽ in malum. Tentatio aũt cui non cõsentitur,nõ est peccatũ,sed materia exercendæ virtutis. Quod tamen intelligendum est de tentatione exteriori,illa videlicet quæ fit ab hoste,non à carne,quæ

enim à carne eſt,ſiue interior,peccatū eſt veniale,licet ei denegeť conſenſus. Verūtamen ſecu
dum doctores,motus primo primi,q ſunt ex cauſa pure naturali nequaq̄ volūtaria,nullo mo
do habent rationē peccati. ⌊Propter q̊d⌋.i.propter ſtimuli huius inquietudinē ſiue moleſti
⌊ter rogaui dn̄m⌋ ſupplicatione p̄cipua ac ſolenni, ⌊vt diſcederet à me⌋ tribulatio ſtimuli hu
ius,quæ videbatur mihi magis obeſſe q̄ prodeſſe. ⌊Et dixit mihi⌋ dn̄s,per inſpirationē inte
nam,ſiue per angelū, ⌊ſufficit tibi gratia mea⌋.i.excellentia ſp̄ualis perfectionis quā tibi larg
tus ſum,ſatis efficax eſt vt per eam omni tentationi p̄ualeas,omnemq́ȝ languorē æquanimit
Eph. 6 feras. ⌊Nā virtus⌋.i.actus virtuoſus ſeu habitus virtutis ⌊in infirmitate perficiť,⌋ duplicit
ſcilicet materialiter,prout infirmitas eſt materia exercēdæ virtutis,videlicet humilitatis & pa
tientiæ. Secundo,occaſionaliter,qm̄ propriæ infirmitatis experimentalis cognitio efficit ho
minē ad vitia p̄cauenda cautiorē,& ad diuinæ miſericordiæ implorationē magis diligente
Jaco.1. ac humilē. Vel ſic,virtus in infirmitate.i.per infirmitatē perficiť,q̄a contra eā pugnādo,eam
Johan.15 vincendo augetur ac roboratur. Propter q̊d dicit ſcriptura: Probatio fidei patientiā operatu
Matt.18 patientia aūt opus perfectū habet. Præterea cū dicat ſaluator: Quodcūqȝ petieritis patrē in n
Marc.11. mine meo,dabit vobis,certū eſt Paulū iſtum nō petiſſe in noīe Ieſu.i.ſecūdū rationē veræ ſa
Luc.11. tis. Homo em̄ comparať ad deū,ſicut ægrotus ad medicū. Queādmodū ergo pius ac ſapiēs m
dicus nō ſemper exaudit precem ægroti ad votum,quamuis exaudiat eum ad commodū eiu
ſic deus nō ſemper exaudit electos & ſanctos ſecundum votum ipſoꝝ,quia quod poſtulāt,
ſimpliciter expedit eis,exaudit tamen eos quantū ad aliquid melius. ⌊Libenter ergo gloriabo
Ro.5 in infirmitatibus meis⌋.i.de hoc ꝙ tribulationes iſtas ſuſtineo,hoc em̄ ad perfectam obedie
Jaco.1. tiam pertinet,quæ delectabiliter agit. Sicut & Iacobus dicit: Omne gaudium exiſtimate fra
FINIS. tres,cum in diuerſas tentationes incideritis, ⌊vt inhabitet in me virtus Chriſti⌋.i.gratia Ch
ſti perficiatur in me. Chr̄us em̄ teſtatur: In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. ⌊Pro
Luc.21. pter quod placeo mihi⌋.i.vehementer delector ⌊in infirmitatibus⌋ corporis, ⌊in contum
lijs⌋ verboꝝ ab alijs mihi illatis, ⌊in neceſſitatibus⌋.i.indigentijs victualium, ⌊in perſequu
nibus,⌋ quibus de loco ad locum expellor, ⌊in anguſtijs⌋ animi pro Chriſto. In his nāqȝ ga
Matth.5 dendū eſt,quæ homini proſunt ad promerendā vitam æternā,ad proficiendū in gratia,ad
tiſfaciendū pro culpa,ad imitandū veſtigia Chriſti. Talia aūt ſunt omnia p̄inducta,ideo ha
da in illis complacentia. Ad quā perfectionē non peruenit,niſi qui priuato exterminato a
re,in diuina profecerit charitate. In p̄dictis ergo placeo mihi. ⌊Cum em̄ infirmor⌋.i.affligo
vel corpore langueo, ⌊tunc potens ſum⌋ in anima,per gratiam ferendo aduerſa. ⌊Factus ſu
inſipiens⌋.i.ſimilis ſtulto laudādo meipſum,cum hoc ſit opus ignaui, ⌊vos me coegiſtis⌋.i.
dens dilectio,qua veſtram quæro ſalutem,compulit me ad hoc. ⌊Ego em̄ à uobis debui co
mendari⌋ tanquam magiſter,pater,atqȝ apoſtolus veſter,quod non feciſtis,ſed pſeudoap
ſtolis mihi detrahentibus,conſenſiſtis. Subditi ergo laudare debent bonos prælatos ſuos. ⌊
hil em̄ minus feci⌋ prædicando,miracula operādo & multipliciter laborādo in eccleſia de
ſertim in vobis, ⌊ab his⌋.i.q̄ hi, ⌊qui ſunt ſupra modū⌋ communē.i.excellenter, ⌊apoſto
ſcilicet Petrus,Iacobus & Iohannes. Vel ſenſus apoſtoli eſt,quod ipſe nō minus fecit conu
Gala.1. à ſe,q̄ illi conuerſis ab ipſis. ⌊Tamen etſi nihil ſum⌋ ex meipſo,vel comparatione illorum
limium apoſtolorum,vt aliqui opinantur, ⌊ſignatum apoſtolatus mei⌋.i.opera ſupernatu
lia,per quæ probor verus dei apoſtolus, ⌊facta ſunt ſuper vos⌋.i.in vobis ⌊in omni⌋.i.pe
Pro.19 cta ⌊patientia,⌋ quæ declarat veram eſſe doctrinam meam,quia doctrina viri per patient
noſcitur, ⌊in ſignis⌋.i.miraculis minoribus,vt ſunt ſanatio febris,illuminatio cæci, ⌊& p
digijs⌋.i.miraculis maioribus,vt ſunt ſuſcitatio mortui,cognitio ſecretorum cordis,& fu
rorum pure contingentium, ⌊& virtutibus⌋ animæ vniuerſis,vt ſunt humilitas, charitas,
Ro.1. Vel,virtutibus.i.cæteris quibuſcunqȝ operibus diuina poteſtate peractis. Virtus em̄ vno m
do eſt genus ad ſignum & prodigium, Nam omne miraculū dicitur virtus,quia diuina vir
peragitur. ⌊Quid eſt em̄ q̊d minus habuiſtis⌋ à me ⌊præ cæteris eccleſijs⌋.i.q̄ aliæ eccleſi
1.Pet.5 ſuis apoſtolis,vel etiam à me, ⌊niſi ꝙ ego nō grauaui vos?⌋ ſtipēdia ſeu ſumptus vitæ ſum
à vobis,ꝙ certū eſt nō pertinere ad minorem beneficentiā,ſed maiorem. Vnde in hoc plus
buiſtis,q̄ eccleſiæ aliæ. Vnde ironice ſubdit. ⌊Donate mihi hanc iniuriam⌋.i.ſi quid pecca
non grauando vos,hoc mihi ignoſcite.

¶Expoſitio Cap. vltimi, Ecce tertio hoc. Art. XIII.

QVidam incipiunt huius ep̄læ capitulū vltimū hoc loco quo diciť, Ecce tertio hoc p
ratus ſum venire ad vos. Quidā vero infra,vbi ſcriptū eſt, Ecce tertio hoc venio a
vos,q̄ forte diuerſitas cōtigit propter coincidētiā verboꝝ iſtoꝝ,ſed modica vis
quo loco incipiať. Oſtēdēs ergo bn̄uolentiā ſuā ap̄lus ad Corinthios,ait. ⌊Ecc
tertio hoc⌋ tēpore.i.hac tertia vice ⌊paratus ſum⌋ volūtate ⌊venire ad vos.⌋ Non ꝙ ante
venerit,ſed ſemel,& alia vice venire propoſuit,non tn̄ venit. Nūc aūt tertio paratū ſe dicit
Act.2 nire ad eos, ⌊& non ero grauis vobis⌋ veſtra recipiēdo. Quod ideo dico, ne me putetis pr
calli

callide nil sumpsisse, vt modo abundantius capiam. ⌞Non em̃ quæro quæ vestra sunt⌟.i. tem 1. Pet. 5
A poralia vestra, ⌞sed vos⌟.i. salutem animaꝝ vestraꝝ. ⌞Non em̃ debẽt filij parentibus thesau-
rizare, sed parentes filijs.⌟ Hoc de carnalibus parentibus verum est, quibus incumbit filios su- Ro. 15
os nutrire, eisq; in temporalibus prouidere. In casu tamen iustum & cõdecens est, filios carna 2. Thess. 3
les parẽtibus thesaurizare, vel saltem necessaria ministrare. Spũales vero filios dignũ est neces-
saria vitæ spũalibus patribus ministrare, dummodo filij tales habeant propria, monachi em̃ à
patribus suis prouisionẽ accipiũt. Apostolus vero in tantũ se asserit nil velle accipere, vt legem
patris carnalis, filiorũq; eius ad spũalem referat patrẽ, ac filios spũales, quod & suo modo verũ
est. Nam filij spũales non debẽt suis prælatis thesaurizare.i. diuitias congregare, quãuis debeãt
eis necessaria ministrare, sed parentes spũales filijs spũalibus thesaurizare debẽt, p̄sertim spũa-
les diuitias vitæ æternæ, imò & tẽporalia eis præbere, si eis adsit facultas, ipsiq; egeant, sicut &
ego Paulus quodãmodo feci, alias ecclesias expoliando ad ministerium vestrũ. Deniq; nõ solũ
mea, sed & meipsum paratus sum vobis cõmunicare. ⌞Ego aũt libentissime⌟.i. promptissima
charitate, ⌞impendam⌟ vobis spũalia bona quę habeo, & tẽporalia si quæ habuero, ⌞& super-
impendar ipse⌟.i. vltra illa meipsum impendam ⌞pro animabis vestris⌟.i. pro salute earum,
tanquã paratus mori pro vobis. Hinc alibi loquitur scriptura: In hoc cognouimus charitatem
dei, quoniã ille pro nobis animam suam posuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere, 1. Johã. 4
⌞licet plus vos diligens⌟ q̃ alios quosdam. Vel, q̃ pseudo illi apostoli vos diligant, ⌞minus di- Phil. 2
ligar⌟ à vobis q̃ falsi illi: vel, q̃ ab alijs: & sic estis charitati meæ pro parte ingrati. Dilectio enim
est primũ & maximũ donũ gratuitũ, in quo cætera dona seu beneficia cõferuntur. ⌞Sed esto⌟
.i. concedatur sic esse vt dixi, nuncq; resumo, videlicet. ⌞Ego vos nõ grauaui,⌟ vestra exigen- Pro. 26
B do aut recipiendo, ⌞sed⌟ dici posset ⌞cũ essem astutus⌟.i. nequiter callidus, ⌞dolo vos cæpi⌟
.i. fraudulenter vestra obtinui, alioꝝ mediante auxilio. ⌞Nunquid per aliquẽ eoꝝ, quos misi
ad vos, circumueni vos?⌟.i. decepi? nõ vtiq;. Nam ⌞Rogaui Titũ⌟ ire ad suos ⌞& misi cũ illo
fratrem,⌟ cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias, scilicet Lucã vel Barnabam. ⌞Nun- 2. Cor. 8
quid Titus vos circũuenit? Nonne eodem spũ⌟.i. ductu eiusdẽ spũs sancti, vel pari voluntate,
⌞ambulauimus?⌟ inter vos? ⌞Nõne eisdẽ vestigijs?⌟.i. similibus actibus exterioribus? Qui ve
stigia appellantur, quia in eis relucet ac repræsentatur bonitas & malitia volũtatis, iuxta illud:
A fructibus eoꝝ cognoscetis eos. ⌞Olim putatis⌟.i. iamdudũ, vel iam diu existimatis falsa sus- 2. Petri. 2
pitione, ⌞q̄ excusemus nos apud vos,⌟ tanq̃ in aliquo rei quantũ ad vos, q̊d ita nõ est ⌞coram Matth. 7
deo⌟.i. in diuinæ p̄sentiæ conspectu nosipsos cõstituendo, ⌞in Christo⌟.i. secundũ Christi
voluntatẽ & sapientiam ⌞loquimur⌟ omnia ista. ⌞Omnia aũt⌟ ista ⌞charissimi⌟ operamur
& loqmur laudãdo nosipsos, & vituperãdo pseudoapostolos, ⌞propter vestrã ædificationẽ⌟
vt agnita veritate declinetis à malo, & bona agatis. ⌞Timeo em̃ ne forte cũ venero⌟ ad vos, Psalm. 33
⌞nõ quales volo⌟ vos esse, ⌞inueniã vos⌟ videlicet incorrectos atq; discordes, ⌞& ego inue-
niar à vobis, qualẽ nõ vultis,⌟ vtpote durus correptor, tradẽsq; eos Satanæ in interitũ carnis,
qui se nõ correxerunt. Timeo itaq; ⌞Ne forte cõtentiones⌟.i. lites verboꝝ, ⌞æmulationes⌟ 1. Corin. 5
.i. inuidiæ, ⌞animositates, dissensiones⌟.i. discordiæ, ⌞detractiones, susurrationes⌟.i. occulta Ro. 2
semina discordiaꝝ, ⌞inflationes⌟ superioꝝ cõtra subditos, ⌞seditiones,⌟ tumultus ad pugnã, Eph. 6
C seu perturbationes ⌞sint inter vos.⌟ Timeo itaq; ista vitia inueniri in vobis. ⌞Ne iteꝝ cũ ve-
nero⌟ ad vos, ⌞humiliet me deus⌟.i. cõtristet atq; affligat, ⌞apud vos,⌟ quibus cõdolerem er
rantibus, ⌞& lugeam multos ex his qui ante⌟ missionẽ primæ epistolæ ⌞peccauerunt,⌟ etiam
post baptismũ, ⌞& nõ egerunt pœnitentiã super immũditia⌟.i. de vitio cõtra naturã, vel incæ
stu ⌞& fornicatione⌟ simplici, q̃ est soluti cũ soluta, ⌞& impudicitia⌟.i. virginũ defloratione,
⌞quã gesserunt.⌟ Et debetis districtionẽ meã timere. Nã ⌞Ecce tertio hoc⌟ quantũ ad cordis
propositũ, ⌞venio⌟.i. breui veniã ⌞ad vos.⌟ Semel em̃ venit, & secũda vice venire disponit,
quod nõ fecit propter discordiam Corinthioꝝ. Idcirco dicit se nunc tertio aduenire. ⌞In ore
duoꝝ vel trium testiũ⌟ approbatoꝝ accusantiũ vel attestantiũ, ⌞stabit omne verbũ⌟.i. firmi-
ter recipietur, credetur & determinabit, quicquid accusandũ vel iudicandũ occurrerit. Idẽ ha Deu. 17
betur in lege Mosaica. ⌞Prædixi em̃⌟ vobis, ⌞& p̄dico nunc vt p̄sens vobis⌟.i. tanta certitudi Matt. 18
ne, ac si corpore p̄sens essem. Vel, vt p̄sens spũ, ⌞& nũc absens⌟ corpore p̄dico ⌞his, q ante pec Johã. 8
cauerunt⌟ secũdũ sensum iam dictũ, ⌞& cæteris oĩbus,⌟ qui illis in pctõ communicauerũt, vel Heb. 10
postea. s. post missionem primæ epistolæ, inique egerũt, ⌞qm̃ si venero iteꝝ, nõ parcam⌟ eis.
Sed duoꝝ vel triũ testiũ testimonio credens conuictos rigide tractabo. ¶ Deinde ostẽdit apo
stolus omnia hæc verba & opera sua se exercere nõ propria potestate, sed Christi authoritate.
⌞An experimentũ eius quæritis⌟.i. vultis ne propter incredulitatem vestram experiri iudici-
ariam potestatem ipsius, ⌞qui in me loquitur⌟.i. cuius nutu & inspiratione hæc loquor, qui est
⌞Christus?⌟ cuius authoritate facio vniuersa pro vestra salute? ⌞qui in vobis nõ infirmat, sed
potens est in vobis⌟.i. potestatem suam in vobis ostendit, magnalia inter vos operãdo. ⌞Nã
& si crucifixus est ex infirmitate⌟.i. secũdũ naturam humanã passibilem, ⌞sed viuit ex virtute

 dei⌟

dei⌋.i.diuina poteſtate ſurrexit,& immortaliter viuit.⌊Nam & nos⌋imitatores Chriſti
mus in illo⌋.i.exemplo & amore Chriſti varias perſequutiones, tribulationesq́ patimur,
Ro.1. Johan.13. nō eſt maior ſeruus dn̄o ſuo,⌊ſed viuimus⌋ vita gr̄æ ⌊ex virtute dei⌋ gr̄am infundētis.V
mus autem ⌊in vobis⌋.i.in veſtri conuerſione,& ſancta cōuerſatione manifeſtatur vita g
tiæ nobis conceſſa,quemadmodū cauſa relucet in ſuo effectu.Qm̄ ergo poteſtatem punien
Ro.13 habeo,& veniens nō parcam.⌊Vosmetipſos tentate⌋.i.interiora & exteriora veſtra prud
ter diſcutite,⌊ſi eſtis in fide⌋catholica,in omnibus recte credēdo.Vel,ſi eſtis in fide forma
opera bona.i.ſi fide & opere Chriſtiani eſtis,vos probate.i.examinate.Poteſt em̄ homo ce
Sap.8 to ſcire ſe habere fidem informem.Coniectiue vero & probabiliter ſcire poteſt an ſit in fid
formata.i.charitati coniuncta.Qm̄ ergo homo ſeipſum hoc modo cognoſcere valet,ſubd
⌊An non cognoſcitis voſmetipſos,⌋ quantū ad dona,& gratias ſp̄us ſancti,videlicet an pe
tineatis ad deum per fidē & gr̄am,vtpote ⌊quia(.i.ꝙ)Ieſus Chriſtus in vobis eſt?⌋habitan
in cordibus veſtris per fidem & charitatē?⌊niſi forte reprobi ſitis⌋.i.imò cognoſcitis voſme
2.Pet.1 ipſos hoc modo,vel aliquādo saltē cognoſcetis,ſi non eſtis p̄ſciti, atq; damnandi.⌊Spero a
Matth.7 ꝙ cognoſcetis⌋de nobis per opera noſtra virtuoſa atq; miracula,⌊quia(.i.ꝙ)nos non ſum
reprobi,⌋ſed electi.Vnaquæq; em̄ arbor à fructu ſuo cognoſcitur.⌊Oramus aūt deū,vt ni
mali⌋mortalis peccati p̄cipue,nec etiam venialis,quantū poſſibile eſt ⌊faciatis⌋.i.vt detur
bis gratia immaculatæ vitæ,⌊nō vt nos probati pareamus⌋.i.virtutibus exercitati,& laude
gni videamur hominibus,habēdo diſcipulos tantæ perfectionis.Non em̄ quærimus glori
noſtram,ſed dei honorē,veſtrāq́ ſalutē.Ideo ſubditur,⌊ſed vt vos quod bonū⌋.i.merito
⌊eſt faciatis⌋nō ſolum actu exteriori,ſed etiā interiori,⌊nos aūt vt reprobi ſimus⌋.i.abiecti
impotentes eſſe putemur, non oſtendentes authoritatem noſtram in veſtri correctione.⌊N
em̄ poſſumus⌋licite agere ⌊aliquid aduerſus veritatē⌋vitæ,iuſtitiæ & doctrinæ,⌊ſed pro
ritate⌋ tuenda poſſumus aliquid,imò qui hoc poteſt quod ſibi non expedit, quanto id ampl
poteſt,tanto impotentior eſt.Aliqui tamen abutuntur poteſtate ſibi conceſſa,veritatē imp
nant,& in quibuſdam expugnant,ſed tandem à veritate vincuntur.⌊Gaudemus em̄ quan
nos infirmi ſumus⌋ in corpore & afflicti,⌊vos autem potentes eſtis⌋in anima gratia dei
pernaturaliter confirmata.⌊Hoc & oramus,⌋ videlicet ⌊veſtram conſummationem,⌋
eſt perfectionis plenitudinem,deprecantes dominum,vt omnium virtutum apicem atting
tis adiutorio gratiæ dei.⌊Ideo hæc abſens ſcribo⌋vobis,præmonendo vos,quia monitio h
bet correctionem præcedere,⌊vt non præſens⌋corpore apud vos ⌊durius agam⌋.i.multu
dure veſtra peccata vlciſcar,⌊ſecundum poteſtatem⌋ apoſtolicam & ſacerdotalem,qua p
Matt.16 ſum excommunicare,ſoluere & ligare,⌊quam dominus dedit mihi in ædificationem,⌋id
ad profectum fidelium,⌊& non in deſtructionem,⌋hoc eſt,non ad hoc vt corda eorum ſ
Psalm̄.99 uertā,& poteſtate abutar.⌊De cætero fratres gaudete⌋in cultu diuino,iuxta illud: Seruite d
mino in lætitia,⌊perfecti eſtote⌋in virtute & gratia ſecundum conditionem præſentis fr
Matth.5 lis ſtatus,prout dicit ſaluator:Eſtote & vos perfecti,ſicut pater veſter cœleſtis perfectus e
Ad hanc perfectionem exigitur indefeſſa cuſtodia cordis. Nam ſicut nauis in fluminæ po
continuo deſcendit per aquæ motum,niſi remigetur in contrarium,ſic anima ex carnis co
ptione & pronitate in malum inceſſanter deſcendit à perfectione virtutis,niſi in contrariu
Pro.4 renitatur.Ideo Salomon:Omni(inquit)cuſtodia cuſtodi cor tuum,⌊exhortamini⌋mu
verbis ardentibus,⌊idem ſapite⌋.i.in cognitione veritatis & guſtu bonitatis conformes eſ
Ro.12 te,⌊pacem⌋ internam.i.mentis tranquillitatem ⌊habete,⌋& quantum fieri poteſt cum o
nibus hominibus,pacem,quæ ex charitate procedit habere ſatagite,⌊& deus⌋amator ac l
gitor ⌊pacis⌋ſpiritualis ⌊& dilectionis⌋ ſynceræ ⌊erit vobiſcum,⌋hoc eſt in cordibus v
Johan.14 ſtris per dona iſta manebit.Quemadmodum pollicetur:Ad eum(inquiens)veniemus & ma
Matth.5 ſionem apud eum faciemus.Et iterum:Beati pacifici,quoniam filij dei vocabuntur.⌊Saluta
inuicem in oſculo ſancto,⌋id eſt charitatiuo & puro,quod eſt internæ vnionis (quam effi
charitas)ſignum.⌊Salutant vos⌋id eſt beatitudinem optant,& dicunt vobis⌊ſancti omnes
qui mecum ſunt,quorum merita vobis communicantur per deſideria charitatiua,quæ habe
de veſtra ſalute.⌊Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti,⌋gratificans atq; deificans,quam ipſe
deus,nobis infundit,⌊& charitas dei⌋patris,⌊& communicatio ſancti ſpiritus,⌋hoc eſt in
xio ſeptem donorum ſpiritus ſancti ⌊ſit cum omnibus vobis,Amen.⌋Videtur autem Ap
ſtolus gratiam appropriare filio,quia per eum reconciliati,gratiamq́ ſortiti ſumus.Chari
tem vero patri,quia propter nimiam charitatem ſuam qua dilexit nos,filium ſuum miſit,&
Ephe.2 tulit nobis.Communicationem vero ſpiritui ſancto,cui conuenit bonitas, ad quam ſpect
ſuipſius liberalis diffuſio.In his inſuper verbis ſuperbenedicta trinitas,eiusq́ potentiæ vnita
commendatur,cum diuinæ perſonæ diſtinctis nominibus exprimuntur,& vni perſonæ aſcr
1.Johan.3 bitur, quod certum eſt fieri ab alia,imò à tribus ſimul.Quæ eſt ſuper omnia deus ſublimis
benedictus. Amen.

Incipi

A

IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS

Prooemium.

ESTO firmus in via dñi, & in veritate sensus tui. Perfectio creaturæ est, creato Eccl. 5
ri ordinate assimilari. Incõmutabili aũt æternoq́ deo assimilat̃ anima rõnalis p
stabilitatẽ, firmitatẽ, seu fixionẽ suã in cõtemplatiõe ac dilectiõe diuinorꝝ. Id-
circo scriptura instabiles multipliciter rephẽdit: stabiles quoq; in bono ediuer
so commẽdat. Vnde in ep̃la nũc exponẽda, arguũtur pręcipue ab Ap̃lo Gala- Prouer. 11
tæ de hoc, ꝙ ita ĩstabiles erãt in euãgelica veritate, quã prio ab Ap̃lo didicerũt
& post eius recessum à pseudoapostolis multipliciter subuersi fuerũt, ita vt crederẽt euãgelicã
legẽ sine cærimonialibus veteris testamẽti, nequaꝗ̃ sufficere ad salutẽ. ¶Deniq; Galatæ Græ
ci sunt. Nam Galli olim quãdam Græciæ ingrediẽtes prouinciam, Græcis se miscuerũt, pro- 2. Cor. 11
pter quod illa prouincia primo dicta est Hallogræcia. Deinde Galacia. Habitatores quoq; ipsi
us primo vocati sunt Gallogræci, postea Galatæ, q etiã tardi & obtusi fuerũt ĩgenij, cum tamẽ
Græci semp fuerũt ingeniosi. His igit̃ scribit Ap̃lus ab Epheso, reuocãs eos ad euãgelicæ veri-
tatis integritatẽ, & Chr̃ianæ fidei puritatẽ. Proceditq́ in epistola more solito salutationẽ præ
mittendo, deinde ad narrationem veniendo.

¶Expositio primi capituli: Paulus apostolus, non ab hoĩbus, neq; per hominem.

¶Articulus Primus.

QVoniam improbaturus erat Apostolus in præsentis epistolæ processu detractores
sui pseudoapostolos, increpaturusq́ Galatas, eò ꝙ cõtra suã doctrinã pseudoapo-
stolis credidissent, idcirco in exordio huius ep̃læ p̃sonam suã ipsius magnifice lau- 2. Corin. 4
B dat, sicut & id sæpius facit, nõ ex aliꝗ̃ vanitate, neq; ob propriã laudẽ, sed ex ve
ra charitate ad filiorꝝ suorꝝ sp̃ũalem ædificationẽ, sicut in expositiõe præcedẽtis ep̃læ plenissi-
me patuit. Ait ergo ⌊Paulus⌋ ordinatus seu factus & missus ⌊Ap̃lus, nõ ab hominibus⌋ viato-
ribus .s. Anania, aut cæteris Ap̃lis, ⌊neq; p hominẽ⌋ purum, qui fuerit mediator inter deum
& Paulum, ⌊sed p Iesum Christum, & deum patrem⌋ .i. à Christo dei filio, eius æterno patre,
imò à tota sup̃felicissima trinitate vno simplici deo, cuius sicut essentia vna est, sic op̃a indiuisa
sunt. Veruntñ Paulus factus est Ap̃lus p Christum ministerialiter, mediate & instrumẽtaliter, se
cundũ quod Chr̃us est hõ, sic em̃ in via apparuit Paulo & Ananiæ in Damasco. Om̃ia ꝗ̃q; gra- Acto. 9
tiarꝝ charismata p Christum hominẽ, & merito eius cõferũtur hoĩbus, ⌊qui⌋ deus pater ⌊susci Ephe. 3
tauit eum⌋ videlicet Christum ⌊à mortuis, & qui mecum sunt⌋ in Epheso ⌊fratres omnes⌋
mandant ⌊Ecclesiis⌋ .i. cõgregatiõibus fidelium ⌊Galaciȩ⌋ prouinciæ sic vocatæ. ⌊Gratia⌋
gratum faciẽs, quæ est habitus deiformis ac sup̃naturalis, animam ponẽs in esse diuino ac meri-
torio, ⌊& pax⌋ .i. ordinata tranquillitas vobis pie præstentur ⌊à deo patre nostro⌋ .i. sancta
trinitate, cui dicimus: Pater noster qui es in cœlis, ⌊& dño nostro Iesu Chr̃o⌋ dei ac hominũ Matth. 6
mediatore, p quẽ, seu meritorio cuius sc̃d̃m ꝗ̊d homo est, munera gr̃arꝝ nobis p̃stant̃. Si aũt per 1. Timo. 2
patrẽ nr̃m, qs ĩtelligere velit distinctã pr̃is p̃sonã, p dñm Chr̃m, designabitur p̃sona filij sc̃d̃m
quod deus ẽ, pr̃i æqualis, & idẽ author pacis & gr̃æ cũ deo pr̃e. Iuxta illud: Quæcũq; facit pater Johan. 5
hæc & filius similiter facit, ⌊qui⌋ Chr̃us ⌊dedit⌋ .i. obtulit ⌊semetip̃m⌋ tp̃e passionis in pati-
bulo crucis ⌊pro peccatis nr̃is⌋ .i. pro remissiõe pc̃tõrꝝ nr̃orꝝ. Quẽadmodũ in Euãgelio loqui-
C tur: Venit em̃ filius hoĩs dare aĩam suã redẽptionẽ pro multis. Et rursus: Ego sum pastor bo- Matt. 20
nus, & aĩam meã pono pro ouibus meis. Hinc & Esaias: Ipse aũt (inquit) vulneratus ẽ propter Johan. 10
iniq̃tates nr̃as, attritus ẽ propter scelera nr̃a. Sic aũt obtulit Chr̃us seip̃m pro nobis ex ardẽtissi Esa. 53
ma charitate, qua dei pr̃is honorẽ, & nostrã optabat salutẽ. Ex promptissima quoq; obedien-
tia, qua vt hõ volũtati pr̃is in oĩbus paruit. ¶Deniq; sicut pr̃ dedit, seu tradidit Chr̃m hoĩem
pro nobis, sic etiã verbũ seu Chr̃us, vt deus, dedit seip̃m vt hoĩem pro nobis. Q̃uo aũt pr̃ tradi-
dit Chr̃m ꝓ nobis, dictũ ẽ plenius ad Romanos: ⌊vt eriperet nos de p̃senti seculo nequã⌋ .i. Phil. 2
de mũdo isto, q totius in malo positus est .s. de cõuersatiõe seculari, & malis quȩ fiunt in seculo Roman. 8
de conuẽtu malignantiũ, de cõsortio reproborꝝ. Vel, de p̃senti seculo nequã .i. de hoc sensibili 1. Johan. 5
inferioriq́ mũdo transferret ad patriam beatorꝝ. Hinc ait scriptura: Non corruptibilibus auro Psalm. 63
vel argẽto redẽpti estis de vana vr̃a cõuersatiõe, sed p̃tioso sanguine agni immaculati. Eramus 1. Petri. 1
quippe funibus peccatorꝝ cõstricti, & varijs vitijs irretiti, sed Christi passiõe ac merito absoluti Psalm. 118
eductiq́ sumus. Propter ꝗ̊d Esaias ait: Oẽs nos quasi oues errauimus, vnusq̃sq; in viã suã decli
uit. Et dñs posuit in eo iniquitatẽ oĩm nr̃m. Vere lãguores nr̃os ip̃e tulit, & pc̃tã nr̃a ip̃e porta- Esaiæ 53
uit. ⌊sc̃d̃m voluntatẽ dei & pr̃is nr̃i⌋ .i. prout deus pr̃ nr̃ Chr̃o homini inspirauit, atq; per eius
sacratissimã passionẽ genus humanũ reparare decreuit atq; voluit. Ideo passiõe instãte Chr̃us
dicebat: Pater si nõ p̃ot hic calix trãsire, quin bibã illũ, fiat volũtas tua. Itẽ & alibi testatur: Ego 2. Cor. 4
quȩ placita sunt ei facio semper. Hinc rursus p̃dixit ꝓpheta: Dñs voluit eũ cõterere in ĩfirmitate Matt. 26
⌊Cui⌋ deo & patri nostro, vel summȩ trinitati ⌊ẽ gl̃ia⌋ .i. frequẽs fama cũ laude, de hac redẽ Johan. 8
ptione. Vel: Cui .i. Christo, est gloria. Qm̃ sua passione meruit præmiũ accidentale, sicut alibi Esa. 53

Apoſtolus aperit: Humiliauit ſemetipſum, factus obediens vſq; ad mortem. Propter quod &
Phil.2. deus exaltauit illum, & dedit illi nomē quod eſt ſup omne nomē. Propterea quoq; & Prophe
Eſa.53 ta dixit: Si poſuerit aīam ſuā pro pctō, videbit ſemē longæuū, & voluntas dñi in manu eius di
riget ⌞ in ſecula ſeculoꝝ ⌟ .i. in ſempiternū ⌞ Amen ⌟ .i. ſic fiat, vel veꝝ eſt. ¶ Deinde proce
dit Aplus ad narrationē, & primo de leuitate increpat Galatas. ⌞ Miror ⌟ quaſi cauſam igno
rās, & inopinatā rem audiēs. ſ. ⌞ quod ſic ⌟ .i. hoc modo, ſeu vehemēter ⌞ tam cito ⌟ poſt m
receſſum à vobis quos bene inſtruxi, ⌞ tranſferimini ⌟ .i. auertimini ⌞ ab eo qui vos vocauit
p inſpirationē internā, & meā prędicationē ⌞ in gratiam Chriſti ⌟ .i. ad fidē, & dona gratuit
ſaluatoris. Id eſt à deo trinitate, q eſt prima pricipaliſq; cauſa cōuerſionis noſtræ. Propterea
Johā.6 Chrūs ait: Nemo pt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. Item: Oīs (inqt) q audiuit
Ibidem prē didicit, venit ad me, ⌞ in aliud Euāgelium ⌟ .i. in falſam annūtiationē & vanā doctrinā
pſeudoaplis excogitatā, q aſſerūt legalia ſimul cū Euāgelio Chrī eſſe ſeruāda, quā annuntiatio
nem pſeudoaploꝝ vos æſtimatis forè euāgeliū, cū tñ nō ſit veraciter euāgeliū, qm̄ euāgeliū
1.Timo.6 bona annūtiatio. Ideo ſubdit: ⌞ qd nō eſt aliud ⌟ Euangeliū, cum nō ſit euāgelium, ſed humana
inuētio, ⌞ niſi ſunt aliqd ⌟ falſi ⌞ qui cōturbāt vos ⌟ .i. in dubitationē atq; errorē corda veſtra
inducūt. Niſi ergo hi eſſent, iſtud aliud Euāgelium, nec eēt, nec aliud eēt verè vel apparenter
⌞ & volūt cōuertere ⌟ .i. in aliud mutare ⌞ Euāgeliū Chrī ⌟ .ſ. in carnales ac cęremoniales obſer
uātias legis, quaſi ſine illis nō ſufficiat ad ſalutē lex noua. Vel ſic: Transferimini in aliud Euang
lium .i. in doctrinā legis Moſaicæ, qd nō eſt aliud, ab Euāgelio Chrī, ſcdm intētionē finalem
& intelligētiam ſpūalem, niſi ſunt aliqui qui cōturbant vos .i. præter hoc quod aliqui interpreta
Leui.26 tur peruerſe documēta legalia, admiſcētes carnalia ſpūalibus, & noua veteribus. Secūdum ex
ternam ergo ſupficiē & carnalem ſenſum differunt Euangelia iſta. ⌞ Sed licet nos ⌟ Apoſto
⌞ aut angelus ⌟ ſanctus deſcendēs ⌞ de cœlo, euangelizet vobis, præterquàm quod euangeli
uimus vobis ⌟ .i. aliud pdicet nræ prædicationi contrarium, ⌞ anathema ſit ⌟ .i. excommunica
tus & maledictus habeatur talis aſſertor ⌞ ſicut prædixi ⌟ iam immediatè, ⌞ & nunc iteꝝ dico
id eſt, reſumo, vt repetitio ſit cōfirmationis indicium. ⌞ Si quis ⌟ quicūq; ſit ille, ⌞ vobis euā
lizauerit præter id, ⌟ .i. contrarium ei, ⌞ quod accepiſtis ⌟ ex noſtra prædicatione de Chriſto
1.Johan.4 ⌞ anathema ſit ⌟ hoc eſt, diuiſus ab aliꝭ, ne eos ſua falſitate inficiat. ⌞ Modo em̄ hominibus ſu
deo ⌟ hoc eſt, nūquid hæc dico & comprobare laboro ad cōplacēdum hominibus, ⌞ an deo ⌟
id eſt, an non ad dei honorem vt ei placeam? ⌞ An quæro hominibus placere? ⌟ ob propria
laudē, & ſicut finale bonum? Non vtique. Nam ⌞ ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeru
1.Corin.10 non eſſem ⌟ Videtur huic cōtrarium, quod alibi dixit Apoſtolus: Ego p omnia omnibus pla
Romanā.15 ceo. Et rurſus: Vnuſquiſq; proximo ſuo placeat in bonum. Sed hæc difficultas ſæpe ſoluta e
Nunc em̄ Apoſtolus loquitur de homine, quantum ad id quod communiter in hominibus do
1.Corin.3 minatur, quod ē ſenſualitas & peccatum. Iuxta quē modū Corinthiꝭ ait: Cum ſit inter vos
lus & contētio, nōnē carnales eſtis, & ſecūdum hoīem ambulatis? Eſt igitur ſenſus: Si adhuc
Johan.15 hoībus placerē, faciēdo ea quæ placēt carnalibus & iniuſtis, prout ipſi ſunt: Chriſti ſeruus no
eſſem, qm̄ eius veſtigia nō imitarer. Ipſe em̄ ait: Quia de mūdo nō eſtis, ſed elegi vos de mūdo
propterea odit vos mūdus. Simili quoq; ſenſu dicit Pſalmiſta: Qm̄ deus diſſipauit oſſa eorum
Pſalm.52 qui hoībus placēt, confuſi ſunt qm̄ deus ſpreuit eos. ¶ Interdum vero Aplus loqtur de hoīe
quantum ad id quod cōuenit ei ſecūdum partē ſui ſuperiorē .i. prout rōne ornatur, & ſanctę
1.Cor.15 nitatis imagine decoratur. Vt eſt illud: Si ſecūdum hoīem ad beſtias pugnaui .i. ſcdm ratio
proceſſum cōtra beſtiales hoīes diſputaui. Hoc modo de hoīe loquēdo debemus velle placere
homibus ad ędificationem eorum & gloriam dei. ¶ Deinceps oſtēdit Apoſtolus doctrinam
euangtlicam à ſe prædicatam, eſſe autenticam, perfectam, atq; diuinam ſeu ſupernaturalem
EPIS. ⌞ Notum enim vobis facio frēs euangelium ⌟ hoc eſt, de euangelio, ⌞ quod euāgelizatum eſt
me, quia nō eſt ſecūdum hominē ⌟ .i. humanum, ſeu naturali ratiōe inuētum, firmatum, aut
uulgatū, ⌞ neq; em̄ ego ab hoīe ⌟ puro ⌞ accepi illud ⌟ vt illud aliꝭ pdicarē ⌞ neq; didici illud
Ephe.3 ab hoīe puro, ⌞ ſed p reuelationē Ieſu Chrī ⌟ .i. ſecretā, internam, ſubitaneā & ſupnaturalē in
2.Corin.12 ſtructionē filiꝭ dei, tpe raptus mei in tertiū cœlū. Quod patet: ⌞ Audiſtis em̄ cōuerſionē meā
quam habui, ⌞ aliquādo ⌟ .ſ. antequā Chrīanus fierē ⌞ in Iudaiſmo ⌟ .i. lege & ritu Iudæorum
Acto.7 ⌞ qm̄ ſupra modū ⌟ .i. multū exceſſiue & plus aliꝭ ⌞ pſequebar eccleſiā dei ⌟ primitiuā, maxime
in Hierlm, ⌞ & expugnabā illā, ⌟ qſdā occidēdo, qſdā incarcerādo, aliiſq; modis torquēdo fi
deles, ⌞ & proficiebā ⌟ .i. fortiter agebā ⌞ in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos in gñe meo ⌟ .i.
præ multis adoleſcētibus mihi in ætate comparibus, atq; de meo gñe natis, puta Iudæis. Vel
genus ſuum intelligit tribum Beniamin, ⌞ abundātius ⌟ illis ⌞ æmulator ⌟ amator & imitator
⌞ exiſtēs paternaꝝ traditionū ⌟ .i. ordinationū ac iuſſionū moralium, ſeu iudicialiū à Moyſe &
prophetis dataꝝ, vel ab aliꝭ additaꝝ. ⌞ Cū aūt placuit ei ⌟ vc; deo oīpotēti, qa oīa libere agit
⌞ q me ſegregauit ex vtero mrīs meę ⌟ .i. de vētre mrño eduxit, vel ſegregauit .i. ab alioꝝ (pu
ſcribaꝝ & phariſæoꝝ) grege ſe pauit, & ex vtero mrīs meæ .i. de cōſortio ſeu medio ſynagogæ

A " ⌊vt reuelaret⌋.i.declararet ⌊filium suum in me⌋.i.in corde meo, dans mihi notitiam veram " de Chrõ, ⌊vt euãgelizarẽ illũ in gẽtibus⌋ quia Gentilibus specialr̃ datus sum ac missus Apl̃us " ⌊cõtinuo nõ acquieui carni & sanguini⌋.i.concupiscẽtijs carnis, neq; Iudæis mihi carne pro- " pinquis, meq; à Chrõ auertere desiderãtibus. ⌊Neq; veni Hierosolymã ad antecessores meos " Apostolos⌋.i.cæteros Apostolos, qui ante me ad grãm apostolatus promoti fuerũt (vnde pa- " tescit quod nõ fuit ab eis instructus) ⌊sed abij⌋ à Damasco ⌊in Arabiã⌋ causa pdicãdi. Vbi tũc nullus Aplorũ pdicauit. ¶Huic videt̃ dissonare, & etiã his quæ sequunt̃, quod scriptũ est in Actibus Apostolorũ, vbi cum dictũ est, q discipuli dimiserũt eũ nocte in sporta à Damasco, mox subditur: Cum autẽ venisset in Hierusalẽ, tẽtauit se iungere discipulis, & oẽs fugerunt, nõ credẽtes quòd esset discipulus. Barnabas autẽ apprehẽsum illum duxit ad Apostolos, & narra uit illis, quomodo in via vidisset dñm &c. Ad hoc qdam respondẽt, q Apostolus post sui con uersionẽ, nõ statim venit in Hierusalẽ, sed post longum tempus, forte post tres annos. Scriptu ra eñ nõ seruat semp ordinẽ rerum gestarũ. Alij dicunt, quod licet venerit, nõ tamẽ reputatur " venisse, quia mox abijt. ⌊Et iterum⌋ ab Arabia ⌊reuersus sum Damascum⌋ vbi primo dispu- " taui, prædicaui, & Iudæos confudi. ⌊Deinde post annos tres⌋ A mei cõuersione, cum iam tri- " bus circiter annis prædicassem, ⌊veni Hierosolymã videre Petrum⌋ nõ propter informatio- " nem, sed dilectionẽ & reuerẽtiam eius, ⌊& mansi apud illum diebus quindecim. Alium autem " Apostolorũ vidi neminẽ⌋ hac vice ⌊nisi Iacobũ fratrẽ dñi⌋.i.Iacobum primũ Hierosolymo- rum fidelium epm̃, q propter singularẽ similitudinẽ suam cum Chrõ tam in corporis disposi- " tione, q̃ in animæ sanctitate, dictus est frater dñi. ⌊Quæ autẽ scribo vobis, ecce coram deo, qa " nõ mẽtior⌋ Iurat Apostolus propter tarditatẽ Galatarum ad credẽdum. Iuratio eñ cum de B bitis facta circũstãtijs suis, est actus virtutis quæ dicitur latria, sicut frequẽter ostẽsum est, Chri- stus autem nõ absolute prohibuit iurationem, sed iurationem incautam & non necessariam. " ⌊Deinde⌋ videlicet postq̃ in Hierusalẽ fui cum Petro ⌊veni in partes Syriæ & Ciliciæ⌋ Vn- de & natus eram, qa à Tharso Ciliciæ fui oriũdus. Huic cõcordat illud Actuum: Disputabat cũ Græcis (videlicet in Hierl̃m) Illi aũt quærebãt interficere eũ. Quod cũ cognouissent frẽs, dedu " xerũt eum Cęsareã, & dimiserũt Tharsum. ⌊Eram aũt ignotus facie⌋ hoc est, aspectu ⌊ecclesi " is Iudææ⌋.i.Iudæis cõuersis, erã tamẽ eis notus p famã, ⌊quæ erãt in Chrõ⌋ p fidẽ & charita- " tem cõiunctæ. ⌊Tantũ aũt auditũ habebãt⌋.i.hoc audiẽdo pceperũt de me, ⌊quoniam⌋ Pau- " lum iste ⌊qui psequebatur nos aliqñ⌋ anteq̃ cõuersus erat ad Chrm̃, ⌊nũc euãgelizat fidẽ quã " aliqñ expugnabat⌋.i.in cordibus Chrianorũ extiguere nitebat̃ ⌊Et in me clarificabãt deũ⌋.i. de grã & beneficijs dei mihi cõcessis grãs dño retulerunt ex charitate fraterna, & deum in me fa muio eius honorabant, laudando potentiã atq; clementiam eius, qui me tam potenter, miseri corditerq; conuertit, & tantam gratiam contulit.

1. Cor. 1 · 2. Cor. 11 · Actor. 9 · 2. Cor. 11 · Actorũ. 9 · Romanõ. 9 · Matth. 5 · Actor. 22 · Acto. 9 · 1. Corin. 1 · Ephe. 1

FINIS

¶Elucidatio capituli secundi, scilicet: Deinde post annos quatuordecim &c.

¶Articulus secundus.

DEinde⌋ Expleta prædicatiõne in Syria atq; Cilicia ⌊post annos quatuordecim⌋ à " Chri passiõe. In quibus includũtur tres anni prædicti à Pauli cõuersione, post quos prius venit Hierusalem ⌊ascendi⌋ à terris humilioribus ⌊iterum Hierosolymam⌋ dum quæstio erat de legalium obseruatione, prout in Actibus plenius enarratur: " ⌊cum Barnaba⌋ ex Iudæis cõuerso ⌊assumpto & Tito⌋ ex gẽtilitate cõuerso, quatenus horũ C testimonio comprobarẽ falsam esse assertionẽ dicẽtium, me aliud Iudæis, aliud Græcis prędi- " care. ⌊Ascẽdi autem⌋ nõ meo decreto, sed ⌊secundum reuelationẽ⌋ Christi mihi ostensam, " ⌊& contuli cum illis⌋ Hierosolymitis ⌊Euãgelium quod prædico in Gẽtibus⌋.i.de prędica " tione & doctrina euangelica quã annũtio Gẽtibus, habui tractatum cum illis, generaliter tamẽ " & quasi superficialiter. ⌊Seorsum aũt⌋.i.in priuato ac separatim cõtuli particulariter & pro- fundè ⌊cum his qui videbãtur⌋ veraciter ⌊aliquid esse⌋.i.cæteris pstãtiores ac doctiores. Per " quos intelligit Petrum, Iacobum, & Iohannem, sicut patebit post pauca. Ideo autem contuli, " ⌊ne forte inuacuum⌋.i.infructuose, quãtum ad auditores ⌊currerem⌋ prædicando Euãgeli um dei, ⌊aut cucurrissem⌋ inaniter. Prædicatio nẽpe Apostoli Pauli multis erat suspecta, qa cum Chrõ in carne cõuersatus nõ fuit, nec cũ cæteris Apl̃is spm̃.s.recepit, nec inter Apl̃os fue- rat diu cõuersatus. Idcirco ,ppter securos reddẽdos alios, necessariũ sibi fuit Hierosolymã ire, & cum Apl̃is loqui, vt eorũ authoritate sua prædicatio roboraret̃. Vnde quod ait: Ne forte &c nõ sic est intelligẽdum, quasi Apostolus aliquo modo ambigeret de suæ prædicatiõis veritate, sed ad aliorũ æstimationẽ refert̃, quibus prædicatio Pauli nõ profuisset, nisi cum alijs cõtulisset Apl̃is. ¶Ostẽso quod doctrina Pauli ab Apl̃is commẽdata sit, ostẽditur quod facta eius lau- " data sint. ⌊Sed neq; Titus, qui mecum erat⌋ in Hierusalẽ, ⌊cum esset Gẽtilis⌋ ex vtroq; parẽ- " te, nam Græcus erat, ⌊compulsus est⌋ à veris Apl̃is, ⌊circumcidi⌋ quãmuis aliq ex Iudæis cõ uersi, præcipue pharisæi niterẽtur ad hoc. Non eñ idonea erãt motiua eorum. Cur ergo vos " Galatæ circumcisionẽ recipitis? ⌊Sed propter subintroductos falsos frẽs,⌋.i.propter qsdã si- mula-

Actor. 15 · Acto. 15 · Actor. 5 · Actor. 2

mulatores Iudæos, hæreticos, vel omnino in Iudaiſmo induratos, qui callide inducti fuerũt
2. Cor. 11 noſtram ſocietatẽ ſub ſpecie religionis à pſeudoapl'is, ⌊qui⌋ fratres ⌊ſubmiſerunt⌋ noſtrum
conuẽtum ⌊explorare⌋ .i. obſeruare & experiri ⌊libertatẽ noſtrã⌋ .i. exonerationẽ ab obſer-
Romanõ. 8 Iohan. 8 uantijs cærimonialiũ legis ⌊quã habemus in Chriſto Ieſu⌋ .i. virtute & merito Chriſti, q n
ab onere tanto abſoluit merito ſuæ digniſſimæ paſſionis, in qua figuralia impleta ſunt, & fi
ſumpſerunt. Introierunt ergo non recta intentione, ſed ⌊vt nos in ſeruitutem⌋ legis, id eſt,
Actor. 15 obſeruãtias legales ⌊redigerẽt⌋ quod erat onus adeò graue, quòd neq; nos, neq; patres noſtri
Eccl. 40 ferre potuimus. Propter hos ergo reſtitimus, ſecundum quod ſubditur: ⌊Quibus neq; ad ho-
ram⌋ .i. nullo tpis ſpacio, ⌊ceſſimus⌋ hac vice in Hieruſalem, ⌊ſubiectioni⌋ .i. ad hoc vt nos
ſuæ voluntati, aut legalium obſeruationi ſubijcerent, ⌊vt veritas euãgelij⌋ id eſt, doctrina n
uæ legis, quæ docet ceſſaſſe legalia, ⌊permaneat apud vos⌋ .i. in cordibus veſtris firma & fi
2. Timo. 2 conſtat. Aduerſarijs nanq; veritatis & fidei reſiſtendum eſt rationabiliter, dum fides, ſeu veri-
tas periclitaret, & talis reſiſtẽtia nõ ptinet ad impatiẽtiam, ſed iuſtitiam. ⌊Ab his autem⌋ h
hoc eſt, præ falſis fratribus iſtis, ⌊qui videbãtur eſſe aliquid⌋ .i. maiorẽ ſapiẽtiam & authorita-
Matt. 16 tem poſſidere. videlicet veri Apoſtoli, Petrus, Iacobus, & Iohannes, ⌊quales⌋ .i. quàm illitera-
ti, pauperes, abiecti, & modici, ⌊aliquando fuerint⌋ antequàm à Chr̃o vocati erant, imò vi
Matt. 4 poſt eius reſurrectionem. Petrum nanq; & Iohannem piſcatores fuiſſe certiſſimum eſt. Id
Matt. 16 ⌊nihil mea intereſt⌋ .i. ad me non pertinet de hoc magnam facere mentionem, ne videar t
contemnere, aut meipſum iactare, qui ante conuerſionem mei doctus & diues, potens & no-
Actor. 22 lis eram, vtpotè natus ciuis Romanus. Ideo etiam ad me non pertinet illud narrare, quia n
EPIST. obeſt, nec prodeſt. Nam ⌊Deus pſonam hominis non accipit⌋ id ẽ, propter hæc naturalia
accidẽtalia exteriora, non præfert vnum alteri, ſed propter dona diuina & merita. Vnde n
obeſt illis quod tales fuerũt, nec ideo ſunt ſpernẽdi. Hinc etiam in Actibus Apoſtolorũ aſſeri
Actor. 10. Petrus: In veritate (inquiẽs) comperi, quod nõ eſt pſonarum acceptor deus. Nullum enim a
ſe redeuntem contemnit vel abijcit. Veruntamẽ ideo Paulus recitat iſta, vt Galatæ ſciant e
non eſſe ignarum legalium, ſed quantum ad humanam pertinet inſtructionem, prędictis A
ſtolis fuiſſe eruditiorem. Vnde conſtat quòd ab eis edoctus non ſit. ¶ Deinceps demonſtra-
1. Corin. 2 to quod nihil in ſua doctrina correxerunt, nunc manifeſtat quod nihil in ea suppleuerunt
⌊Mihi autẽ qui videbãtur eſſe aliquid⌋ .i. prædicti magni Apoſtoli, ⌊nihil contulerunt⌋ de
piẽtia. Nã qcqd ab illis audiui, ante cognoui ex reuelatiõe diuina. ⌊Sed econtra⌋ .i. cõtra
1. Cor. 1 nionẽ aduerſariorũ meorũ, ⌊cum vidiſſent⌋ Apoſtoli iſti ⌊quod creditum eſt mihi euange
prçputij⌋ .i. quod mihi à Chr̃o cõmiſſa eẽt prędicatio euãgelica gẽtibus incircũciſis propo
Matt. 16 da, ⌊ſicut Petro⌋ creditũ eſt Euãgeliũ ⌊circũciſiõis⌋ .i. pdicatio Iudæis inferẽda. Non q de
gelia iſta ſint diuerſa aut alia, ſed vnũ euãgeliũ diuerſe noĩatur, ppter diuerſitatẽ hoĩm qbus
pẽdit. ⌊Qui em̃ opatus ẽ Petro in apoſtolatũ circũciſiõis⌋ .i. Chr̃s q Petro cõmiſit officiũ a
ſtolatus ſui exercere in ppl'm Iudæorũ, eos docẽdo & cõuertẽdo ⌊opatus ẽ & mihi inter gẽtes
id ẽ, gẽtilium Apl'm me cõſtituit, & efficaciam inter eos mihi largitus eſt. Vnde dominus: V
Acto. 9 (inquam) electionis eſt mihi iſte, vt portet nomẽ meum coram gẽtibus. Et alibi ad Paulum
Veni, qa ad gẽtes lõge mittam te. Hęc quoq; nõ ſunt intelligẽda præciſe, ſed appropriate.
em̃ ſic dicitur Petrus Iudęis miſſus, quaſi nõ ſit miſſus ad gẽtes, imo per eum primo cõuerſi
Actor. 10 Acto. 13 Cornelius Cẽturio, & qui cum eo erant Gentiles. Nec ſic Paulus dicitur miſſus ad gẽtes, q
nõ ſit miſſus ad Iudæos, ſed ſicut in Actibus legitur, ipe & Barnabas longo tpe prædicauer
ſolis Iudæis. Sed ideo iſta dicuntur, quia præcipue erat Petro commiſſa conuerſio ſynago
Paulo autẽ gẽtilitatis conuerſio. Iudæi quippe ſigna, Græci autẽ ſapientiam quærunt. Pe
Iohan. 21 ergo qui in ſignis præfulſit, ad Iudæos cõgrue miſſus eſt. Paulus vero ſapiẽtia ſingularis m
1. Cor. 1 eſt Græcis. Non tamẽ ſimpliciter præferẽda videtur ſapientia Pauli, ſapientiæ archiapoſt
1. Timo. 2. ⌊Et cum cognouiſſent grãm⌋ id ẽ, virtutẽ miraculorũ, & ſapiæ affluẽtiam, prędicationis c
ſtantiam atq; aptitudinẽ, ⌊quæ data eſt mihi, Iacobus⌋ Alphæi, frater domini ⌊& Cęphas
Ephe. 3 Iohan. 1 hoc eſt Petrus ⌊& Iohannes⌋ Euangeliſta ⌊qui videbantur⌋ id ẽ, certo ſciebãtur & cerne
Matth. 17 tur ⌊columnæ eſſe⌋ .i. ſua pfectiõe aliorum imbecillitatẽ ſuſtẽtare, eccleſiam ſtabilire, & o
Mar. 1 bus præfulgere, ⌊dexteras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis⌋ .i. ad ſuam ſocietatẽ nos
Acto. 9 ceperunt atq; in ſignnm ſodalitatis, & apoſtolicæ communionis dexteras ſuas noſtris dex
Acto. 13 inſeruerunt, ⌊vt nos in gẽtibus⌋ prædicaremus ⌊ipſi autẽ in circumciſionẽ⌋ .i. inter Iudæ
⌊Tantũ⌋ .i. hoc ſolũ adiecerũt ⌊vt pauperũ memores eſſemus⌋ qui oĩa ſua vendẽtes pci
poſuerunt ante Apl'os, & poſtea fame exorta in magna penuria fuerunt. Vnde Apl'i roga-
Acto. 4 runt Paulum & Barnabam vt Gentes conuerſas hortarẽtur ad ſuccurrẽdum iſtis pauperib
Acto. 11 ⌊Quod etiã ſolicitus fui hoc ipm facere⌋ .i. hãc cõmiſſionẽ effectui commẽdare, inducẽdo g
FINIS. tiles ad mittẽdum eleemoſynas his egenis. Patet nãq; in diuerſis epl'is, q ſolicitus fuerit Pau
p collectis. ¶ Sed circa pdicta quęri põt: Cũ Iacobus fuerit primus fideliũ Iudæorũ epũs, c
non potius ipſe q Petrus dicitur ordinatus Iudæorum Apoſtolus? Et reſpondẽdum, q
pr

A primitiuam ecclesiam rexit in Hierusalem, non tamen sic perambulauit Iudæam euangelizan
do vt Petrus. ⌊Cum aũt venisset Cæphas⌋ .i. Petrus, ⌊Antiochiam⌋ vrbẽ gentilium ⌊in fa-
ciem⌋ .i. manifeste ⌊ei restiti⌋ qa in veritatis euãgelicæ defensione par ei fui, ⌊qa rephẽsibilis Acto. 11
erat⌋ incautè agẽdo. ⌊Prius em̃ quàm venirẽt quidam⌋ ex Iudæis cõuersi, missi ⌊à Iacobo⌋
Antiochiã, ⌊cum gẽtibus⌋ cõuersis ⌊edebat⌋ nõ discernẽs inter cibos. ⌊Cum aũt venissent⌋ Actoꝝ. 10
pdicti frẽs à Iacobo æmulatores legis, q Chr̃m & legẽ æquo iure venerabant̃, ⌊subtrahebat &
segregabat se⌋ Petrus à cibo & cõsortio gẽtium ⌊timens⌋ offendere aut scandalizare ⌊eos
qui ex circumcisione erant⌋ .i. ex populo Iudæoꝝ, nisi se hoc modo subtraxisset & fratribus à 1. Coꝝ. 8
Iacobo missis adiũxisset gẽtibus derelictis. ⌊Et simulationi eius⌋ videlicet Petri, qua se simula Roma. 14
uit seruare legalia, tanq̃ necessaria ad salutẽ, cum tamẽ ita nõ seruaret ea. Simulauit em̃ se idem Actoꝝ. 15
sentire cum fratribus à Iacobo missis, q etiã errauerũt, putãtes legalia de necessitate seruãda, sed Actoꝝ. 10
Petrus cõformauit se eis, vt eos paulatim corrigeret, ⌊cõsenserũt Iudæi cęteri⌋ cõuersi ad Chri
stum Antiochię demorãtes, vitãdo cibos & comestionẽ gẽtilium, ⌊ita vt Barnabas⌋ qui me-
cum erat ordinatus gẽtium Apostolus, ⌊duceretur ab eis⌋ hoc ẽ, à Petro, & Iudæis Antioche- Acto. 13
nis, ⌊in illam simulationẽ⌋ cuius exemplum vidit in Petro. Nam licet Antiocheni isti, & Bar-
nabas tanq̃ viri pfecti bene sentirẽt de legalium cessatione, eadem tamẽ intentione se gentibus
subtraxerunt, & fratribus à Iacobo veniẽtibus conformauerunt, qua & Petrus. Hæc autem in-
discreta simulatio Gentes scãdalizauit, iudiazare q́ꝫ fecit, quoniam Gentes his visis arbitraban
tur legalia necessario seruanda. Ideo subdit: ⌊Sed cum vidissem⌋ Ego Paulus ⌊quod non Actoꝝ. 15
rectè ambularent⌋ hoc est, non iustè nec vere conuersarentur, ⌊ad veritatem Euangelij⌋ .i.
B secundum euangelicę veritatis tenorem. Nam propter scandalum euitandum omiserunt ve-
ritatem doctrinę nouæ legis, scd̃m quam legalia cessarunt post Christi passionem, quantum ad
obligationem & meritum, ⌊dixi Cæphæ⌋ tanq̃ principali ⌊coram om̃ibus⌋ quoniam mani-
feste fecit id pro quo corripi meruit, & vt eius correptione cæteri sanarent̃, gentes quoqꝫ veri-
tatem cognoscerẽt. ⌊Si⌋ pro quia ⌊tu⌋ Petre ⌊cum Iudæus sis⌋ natione ⌊gentiliter, & non
Iudaice⌋ .i. secundum ritum & vsum gentium cõuersaris, non Iudæorum ⌊viuis⌋ non discer-
nendo cibos, nec vitando gẽtiles communiter, quàm hac vice aliter agas, ⌊quomodo⌋ .i. qua
rõne ⌊gentes⌋ cõuersas ⌊cogis iudaizare?⌋ .i. legales cærimonias obseruare? Cogis (inquã)
tuæ cõuersatiõis exemplo, quàmuis non cogas doctrinæ imperio. ¶Dicit sanctus Hierony
mus: Hunc locum nobis obiecit Porphyrius, arguens Petrum de vitioso errore, & Paulum de Hierony.
procaci increpatione, imò nos om̃es deuicti dogmatis mendacio, dum inter se principes eccle
siarum discordant. Vnde ad satisfaciendum Porphyrio, & ad excusandum Petrum à culpa,
Paulum quoqꝫ à præsumptione Hieronymus dixit: ꝙ Petrus non vere neqꝫ ex animo post
Chr̃i passionem obseruauit legalia, sed solum quadam pia simulatione ac dispensatione ad vi-
tandum scandalum Iudęoꝝ. Sicq́ꝫ in prædicta subtractione & iudaizatione Petri erat simula Lucæ. 14
tio in facto & apparentia. Et idem dicit Hieronymus de alijs Apostolis, qui post dominicam
passionem legalia obseruasse leguntur. Asserit nanqꝫ beatus Hieronymus, quod legalia statim Iosue. 8
post Chr̃i passionem omnibus erant mortifera, quibus gratia noui testamenti fuerat publicata,
si ea veraciter obseruarent, ad quod multas authoritates & rationes adducit. ¶Insuper dicit
Hieronymus, ꝙ Paulus non vere, sed dispensatoria simulatione reprehẽdit Petrum, quia nec
C Petrus vere reprehensibilis fuit (vt dicit) ita q̊d Paulus & Petrus contradixerant sibi vt Petrus
se hoc modo à Gentibus subtraheret, & Iudæis misceret, atqꝫ ob id Paulus eum argueret, vt vi
dentes tantum Apostolum rephẽdi, cognoscerẽt non esse obseruanda legalia, nec ea seruarẽt. Ephe. 2
¶Porro huic positioni Hieronymi, Augustinus contradicit, pręsertim in tribus. Primo igitur Acto. 2
ait: Quod Petrus & alij Apl̃i post Chr̃i passionem interdum ex certa causa veraciter seruaue- Augustin.
runt legalia, vt patet in Actibus Apl̃orum. Vnde simulatio Petri (de qua nunc factus est sermo)
non est intelligẽda quantum ad opus exterius, seu exteriorẽ experiẽtiam, sed quantum ad cor- Acto. 10
dis intentionem, quoniam simulauit se consentire Iudæis, vt expositum est. Secundo dicit Au-
gustinus: Quod legalia ante Chr̃i passionem viua atqꝫ salubria erant, post promulgationem ve
ro euangelicæ legis fuerunt mortua atqꝫ mortifera obseruantibus ea. Sed tempore intermedio 1. Coꝛ. 9
mortua erant, ita quod nullum obligabant, nec aliq̃d profuerunt, nõ autẽ mortifera Iudæis cõ
uersis, qa sine peccato poterãt obseruare ad tẽpus, ex rationabili causa, ita tamẽ vt spem in eis
nõ figerẽt, quasi alicuius essent virtutis, vel sine eoꝝ obseruatiõe nõ sufficeret gr̃a Chr̃i ad veri Acto. 11.
tatẽ salutis, sed à gẽtibus cõuersis nullo modo erãt seruãda. Lex quippe, vt ait Augustinus, nõ
erat à Iudæis subito abijciẽda, sicut à gentibus idololatria, ne videretur nõ fuisse diuina. Erat q́ꝫ
mater synagoga cũ honore ad tumulũ deducẽda, nõ subito obruẽda. ¶Postremo, perhibet
Augustinus Petrũ à Paulo veraciter rephẽsum, ita ꝙ Petrus venialr̃ peccauit, indiscrete seruã-
do legalia corã gẽtibus in scãdalũ earũdẽ cogẽs eas iudaizare. Quod probat Augustinus p hoc
quod Apl̃i nõ debuerũt omittere veritatẽ doctrinę, ppter vitãdũ scãdalũ Iudæoꝝ. Itẽ, qm̃ nõ
est verisimile, ꝙ Paulus in epl̃a ad Galatas aliq̃d simulatorie scriberet. Rursus, si Petrus vere re-

prehen

prehensibilis non fuit: Paulus nec verè, nec iustè scripsit, quod in faciem restitit ei, quia reprehensibilis erat, & quod non recte ambulauit ad veritatem Euangelij: Si enim in diuinis scripturis inueniatur vnũ mẽdaciũ, tota veritas eius nutabit. Hinc ergo Ecclesia magis cõsentit in hac parte dictis Augustini, quàm sancti Hieronymi. Ad blasphemias quoq; Porphyrij facile est respõdere, videlicet quod nõ derogat euãgelicę legis veritati, quod eius ministri quãdoq; venialiter peccauerint, aut in aliquo modico (quod fidẽ directe nõ respicit) errauerũt, quia in his quæ fidem cõcernũt, summa cõcordia est. Increpatio etiã Pauli procax nõ fuit, sed ex iusta libertate processit, quam & Petrus humiliter ptulit, vt discãt prælati nõ indignari, dum à subditis seu inferioribus iuste corripiuntur. Verũtamẽ beatus Hieronymus sup Esaiã quodam loco positionẽ suam multum seriose, instãter, & fortiter stabilire conatur. De hac vero materia in glossa plenius cõtinetur. ¶Deinde ostẽdit Apl'us, quod post Chr'i aduẽtum, & Euãgelij prędicationem carnales obseruãtiæ legis cessauerint, eò quòd iustificatio sit ex fide, nõ autem ex lege. ⌊Nos Apostoli ⌊natura⌋ .i. naturali origine ⌊Iudæi,⌋ sumus ex semine patriarcharum prodeuntes ⌊& nõ ex gẽtibus⌋ sumus, i. de numero & sorte gẽtilium ⌊peccatores⌋ idololatræ vt illi, ...

1. Corin. 1 uis nõ simus ab omni pctõ immunes. Alibi tñ dicit Apl'us: Venit Iesus pctõres saluos facere, quorum ego primus sum, sed nũc dicit: Nõ ex gẽtibus pctõres, quia vitia gẽtilitatis nõ cõtraxerunt.

Ehpes. 2. ⌊Sciẽtes autẽ⌋ ex reuelatiõe diuina, & scripturarum notitia, ⌊quod nõ iustificatur homo⌋ Iudæus

Romañ. 3 aut quicũq; alius coram deo, ⌊ex opibus legis⌋ dũtaxat, i. per sola opera legis, psertim cærimonialia, imò nec per opera legis moralia sine fide, charitate, & gratia Christi. Ideo subditur:

Hebræo. 2 ⌊nisi per fidẽ Christi Iesu⌋ Fides enim est prima virtus, sine qua impossibile est deo placere, nec sine ea vnquàm aliqs saluatus est. Sicut enim nos saluamur p fidẽ qua credimus Christum venisse, sic veteres saluabãtur p fidẽ Christi vẽturi, imò illorum, & nostrum vna est fides, quàuis sit modo magis expressa. Tres quippe virtutes theologicæ ad salutẽ requirũtur, & in omnibus electis fuerũt, sicut & grã gratum faciẽs. Hinc ergo: ⌊Et nos⌋ Apl'i omnesq; Chr'iani ⌊in Christo credimus⌋ .i. de Christo fidẽ ei placẽtem atq; formatam habemus, ⌊vt iustificemur ex fide & nõ ex opibus legis⌋ fide seclusa. Opera autẽ legis propriæ appellãtur carnales obseruantiæ,

Hebræ. 7 sed facta cærimonialia, quia cum lege cõstituta terminata sunt. ⌊Propter quod⌋ sequitur quia ⌊ex opibus legis⌋ scdm se sumptis ⌊nõ iustificatur omnis caro⌋ .i. nullus homo. Ponit enim partem pro toto, carnẽ. s. pro homine. ⌊Quod si⌋ nosipsi ⌊quærẽtes⌋ .i. cupientes ⌊iustificari in Christo⌋ hoc ẽ, in fide & merito Christi, ⌊inuẽti sumus & ipsi pctõres⌋ .i. eoipso qd quærimus in Chr'o iustitiã adipisci, pbati & declarati sumus eẽ pctõres. Aliter enim nõ quęreremus in alio iustificari: ⌊nunquid Chr'us peccati minister est?⌋ .i. nunqd Christus q iussit nos lege relicta sese consurgere, est peccati causa, seu ministrator? quod vtiq; sequeretur, si lex sine fide & gratia

Matth. 5 Christi posset saluare. ⌊Absit⌋ vt Christus dicatur peccati minister hoc iubẽdo, quia nec ego peccaui legẽ deserẽdo. ⌊Si enim quæ destruxi hæc iterum reædifico⌋ .i. si opa legis quę omnino reprobaui, rursus assumo & approbo, ⌊puaricationẽ me constituo⌋ .i. deum offendo, hoc

Romañ 8 ciẽdo. ⌊Ego enim p legẽ⌋ Euãgelicã ⌊legi⌋ Mosaicæ ⌊mortuus sum⌋ .i. ab eius obseruãtia liberatus ac mortificatus, ⌊vt deo viuam⌋ vita grãæ in psenti, & vita gloriæ in futuro, custodiens

Phili. 3. legẽ Christi in omnibus sine quærela. Lex etenim Christi virtute sacramẽtorum suorum gratiam confert, sicq; iustificat, nõ autẽ lex Moysi. Ea vero quæ hic dicũtur de insufficiẽtia legis scriptæ & efficacia legis nouæ in ep'la ad Romanos plenius, subtiliusq; conscripta atq; tractata sunt.

Roman. 6 ⌊Christo confixus sum cruci⌋ .i. clauis amoris, & piæ compassiõis, ac cruciformis imitationis simul cum Chr'o confixus sum cruci seu propriæ mortificationis labori, sequẽdo vestigia eius,

Lucę. 9 prout ipse ait: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucẽ suam quotidie, & sequatur me. Vnde alibi Apl'us: Qui enim sunt Christi, carnẽ suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.

Gala. 5 Qui autẽ Christo crucifixo seipm cõformat, cruci eius affigitur, & ardor peccati virtute dñicæ crucis in ipso extinguitur, habetq; carnes diuino timore confixas, ne membra ad vitia solita extẽdantur. ⌊Viuo autẽ iam nõ ego⌋ .i. postquàm Chr'o confixus sum cruci, viuo, & non viuo. Viuo enim nõ solum vita naturæ, sed grãæ, nõ vita humana, sed diuina, non

Psalm. 118 carnali, mundana, & consueta, sed spũali, cœliformi, ac noua. Ideo subditur: ⌊viuit vero in me

Ephe. 2 Christus⌋ .i. nõ secũdum meipm viuo, seu ago, sed scdm Christi inspirationẽ, voluntatẽ, & doctrinam. Chr'us ergo viuit in me, i. regnat in anima mea & possidet me, facitq; me in se viuere. Viuere autẽ est actum vitalẽ habere. Amor vero transponit & mutat amantẽ in amatum. Dum ergo homo in Christi amore succẽditur, crescit, & pficitur, moritur in semetipso, quia non agit secundum propriam voluntatẽ, secundum naturalem inclinationẽ, secundum priuatum amorem, sed secundum diuinæ charitatis instinctum, & Christi iussionem atque consilium. ⌊Quod aũt nũc viuo⌋ .i. bene & meritorie ago ⌊in carne⌋ hac fragili ⌊in fide viuo filij dei⌋

Abacuc. 2. per virtutem fidei Christi ago, non propria ptãte, aut legis subsidio. Iustus enim ex fide viuit, qui

Ecci. 21 vero incredulus est, infideliter agit, ⌊qui dilexit me⌋ sicuti ipse protestatur: Sicut dilexit me pater,

Johan. 15 ego dilexi vos. Rursusq; p pphetã: In charitate ppetua dilexi te, ⌊& tradidit semetipm pro

Hiere. 31. ...

A prout dicit: Ego sum pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Hinc propheta: Tradidit (inquit) in mortem animã suã. Ecce q̃ affectuosissima, prorsusq; dulcissima verba: q̃d eñ generaliter pro omnibus factũ est, Apl'us propter ardẽtissimã ad Christũ dilectionẽ, quasi pro se solo, vel singulariter factum æstimat. Nã vt ait Chrysostomus: Hic est affectus serui fidelis, vt quod pro oĩbus cõmuniter fecit & pertulit Chrũs quasi pro se tantũ putet illum fecisse & pertulisse. Et vtiq; merito hoc æstimare debemus, qm̃ tanta est Christi misericordia, bonitas, & dilectio ad vnumquẽq; nostrũ, vt mallet pro quolibet sigillatim ac singulariter oĩa facere & sustinere, quæ pro oĩbus simul fecit & passus est, q̃ aliquẽ perire, quantũ est ex parte ipsius. Nõ abijcio grãm dei. i. charitatẽ & beneficia diuina mihi per Christũ collata, non sperno nec desero, legi finaliter inhærendo. Si eñ per legem iustitia. i. si virtute & actibus legis homo iustificatur, remissionem peccati, & gratiæ infusionẽ adipiscẽdo, vt Iudæi cõfidunt, ergo Christus gratis. i. sine causa necessaria, & quasi superflue mortuus est, cũ non sit mortuus secundum scripturas, nisi propter hominis iustificationẽ, iuxta illud propheticum: Spũs oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris. Johañ. 10 Esa. 53 Chrysost. Ephe. 2 Threñ. 4

¶Declaratio Cap. III. O insensati Galatæ. Arti. III.

Ostensa cessatione legalium ex perfectione euangelicæ legis, nunc idem ostenditur ex imperfectione legis Mosaicæ. O insensati. i. stulti, insipientesq; Galatæ. Non incurrit Apl'us sententiã saluatoris dicentis: Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis, quia non ex contemptu aut malignitate, sed zelo æquitatis, & animo B corrigẽdi insensatos eos appellat. Sic eñ & Chr̃s dixit discipulis: O stulti & tardi corde ad credẽdũ, qs vos fascinauit. i. more magorũ ludificauit atq; decepit vel more inficientiũ oculos falsitatis veneno immutauit & intoxicauit, nõ obedire veritati? i. veræ p̃dicationi & iustis p̃ceptis euangelicæ disciplinæ, per quã legalia excluduntur? Ante quorũ oculos. i. in quorũ notitia euidẽti Chrũs Iesus proscriptus est. i. ad mortẽ damnatus, vel aperte descriptus. Hoc eñ vobis certissime cõstat q̃ Chrũs propter nostrã salutẽ adiudicatus est morti, ipseq; Chrũs vobis clare notificatus, & in vobis est crucifixus. i. crucifixio eius cordibus vestris innotuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestri amore mortẽ crucis sustinuit. Vel, in vobis crucifixus. i. vestra infidelitate & culpa rursus quodãmodo crucifixus videt, quia sic peccatis in eũ, vti qui eum crucifixerunt. Vnde & alibi de quibusdã asseritur: Rursus crucifigentes sibimetipsis filiũ dei, & ostentui habẽtes. ¶Sciendũ, q̃ fascinatio diuersis modis accipit, videlicet pro magica ludificatione, pro inuidia, pro immutatione alterius, quã Auicenna dixit fieri posse sola imaginatione vnius in aliũ. Quod Egidius de Roma in libro contra errores philosophorũ satis redarguit. Fit tñ interdũ p quandã materialẽ effluxionẽ humorũ nocentiũ, aerem inficientiũ, sicut quorundã vrentes, infectiq; oculi teneros lædunt pueros, in tantũ vt escam euomant atq; fastidiant. Propter q̃d pueri tales fascinari dicunt. Pro inuidẽtia quoq; sumi videt, cũ in libro Sapientiæ dicit: Fascinatio malignitatis obscurat bona. Inuidus nãq; non solũ sibijpsi, sed etiã his nocet in quibus aliqua bona esse incipiunt. Hoc solũ primo & p̃cipue volo à vobis discere. i. per modũ discentis audire. Loquit aũt Apl'us ironice, & quærit hoc nõ per modũ dubitãtis, sed admirantis, vel potius ex obliquo apertissimũ errorẽ ostendentis. Ex operibus legis. i. virtute & merito obseruantiarũ legaliũ, spm̃ sanctum recepistis in signo visibili, sicut frequẽter fiebat in primitiua ecclesia, qñ baptizabant fideles, & manus aplorũ eis imponebantur. Vel si Ga C latæ nõ receperũt spm̃ sanctũ in signo tali externo, tñ tam copiosam grãm p̃ceperũt, vt certissime pateret eos recepisse spm̃ sanctũ, an ex auditu fidei? i. ex fide, quæ per auditũ acquiritur dispositiue, à deo aũt efficiẽter. Et qm̃ certũ est, q̃ nõ receperũt spm̃ ex operibus legis, q a gentiles erãt, legem nõ habẽtes, nec obseruãtes, sed ex fide. Nã cũ ad apostoli p̃dicationẽ crederẽt, & baptizarent, descẽdit in eos spũs sanctus, idcirco in obseruatione legalium nõ consistit salus ipsorũ, aut aliorũ gentiliũ. Sic stulti estis. i. diuinorũ cognitiõe priuati, vt cum spũ sancto operante in vobis, cœperitis spũaliter viuere. Vel, spũ. i. à spũali feruore, & interna deuotione, nũc carne cõsummemini. i. in carnalibus obseruãtijs legis, & exterioribus exercitijs p̃fectionẽ quæratis, imò carnales & frigidi efficiamini. Hoc mõ multi à spũ ordiunt, & carnaliter terminant, procedẽtes ordine retrogrado. Conueniens etem̃ ordo est, à carnalibus ad spũalia scandere, non à spũalibus ad carnalia cadere, sicut his accidit. Tanta passi estis. i. tã vehemẽter decepti, fascinatiq; estis à falsis, sine causa. i. irrationabilr, si tñ sine causa, quia fortassis propter peccata vestra meruistis sic ludificari. Vel deus propter aliquid melius illud permisit. Vel sic, Tanta passi estis. i. multa iã aduersa passi estis pro Chr̃o sine causa. i. sine fructu & p̃mio. Nam legalia obseruãdo, & fallacibus credẽdo peccastis mortalr, & omne meritũ p̃didistis, si tñ sine causa. i. non absolute dico vos illa sine causa perpessos, qm̃ pœnitere potestis, sicq; reuiuiscent opera meritoria, quæ ante viua fuerunt. Qui ergo tribuit vobis spm̃ sanctum, videlicet deus pater, & operat virtutes. i. opera virtuosa seu signa in vobis. Omnia eñ opera nostra operatus est in nobis, ex operibus legis hoc facit in vobis, an ex auditu fidei? Patet Matth. 5 Luc. 24 Heb. 6 Sapię. 4 Act. 10 Act. 2. 5. 8 Ro. 2. 5 Esa. 26

autem ꝙ non ex operibus legis (quæ nunq̃ perpetrastis) deus hoc faciat, sed ex auditu fidei, se-
Gen. 15 cundum sensum inductũ. Et ad hoc allegat scripturã, & exemplũ Abrahæ patriarchæ. ⌊Sicut
Ro. 4 Abraham credidit deo.⌋ Sicuti Geneseos testat̃ historia: Credidit eñ in spem & contra spem.
⌊& reputatũ est ei⌋ secũdum diuinæ pietatis acceptationẽ ⌊ad iustitiã⌋. i. actu fidei suæ iusti-
ficatus est. ⌊Cognoscite ergo, quia q ex fide sunt⌋. i. per fidẽ agũt, & vere fideles cõsistunt, ⌊hi
Ro. 1. sunt⌋ spũales ⌊filij Abrahæ,⌋ imitando fidẽ ac deuotionẽ ipsius. ⌊Prouidens aũt⌋. i. prudenter
Gen. 22 prænuntians ⌊scriptura⌋ seu deus in scripturis, ⌊qa ex fide⌋ sine cærimonialibus legis ⌊iusti-
Ro. 4 ficat gentes⌋ cõuersas, ⌊deus pnuntiauit Abrahæ: qa bñdicent̃ in te⌋. i. in fidei tuæ imitatione
seu Christo ex te nascituro ⌊oẽs gentes⌋. i. aliqui de omni genere hominũ. ⌊Igitur qui ex fide
Gen. 22 sunt⌋. i. qui per fidem in deo esse meritorium habent, ⌊benedicentur⌋. i. diuinarum gratiarum
Iaco. 2. collationem recipient ⌊cũ fideli Abraham⌋. i. sicut benedictus est Abraham merito fidei suæ.
Quãuis & illud meritũ fuerit dei donũ, cuius est omne bonũ. ¶ Quod autẽ ex operibus cærimo-
nialibus legis nemo iustificetur, ostenditur. ⌊Quicunq; eñ ex operibus legis sunt⌋. i. virtute le-
galium se posse saluari confidunt, ⌊sub maledicto sunt⌋. i. transgressionis periculo subiacent,
quam euadere nequeunt, quoniã Christi gratiam nõ requirũt. ⌊Scriptum est eñ: Maledictus
Deute. 27 omnis⌋ vel simpliciter coram deo, Vel reprehensione aliqua dignus est ⌊qui nõ permãserit
per obedientiam, ⌊in oibus⌋ mandatis, ⌊quæ scripta sunt in libro legis⌋ Moysi. i. in Deutero-
nomio, vbi resumunt̃ sub cõpendio pcepta diuina, in alijs Moysi libris pscripta, ⌊vt faciat ea⌋
. i. opere impleat, quo ad pcepta affirmatiua. Hoc aũt sine fide & gratia Chri non potuit adim-
Ro 4 pleri, ideo lex mortẽ atq; damnationẽ ex occasione operabatur. Iussit eñ, & tamen grãm ob-
diendi non contulit. ⌊Quoniam autem in lege⌋ scripta. i. virtute & cærimonijs legis, sclusa
fide & gratia Christi, videlicet per solam legem, & actus eius exteriores ⌊nemo iustificatur
apud deum⌋ qui cordis inspector est infallibilis, ⌊manifestũ est⌋ authoritate Abacuc prophe-
Abacuc. 2 tæ, qui ait. ⌊Quia iustus ex fide viuit.⌋ Sic eñ scriptura dicit: Ecce qui incredulus est, non erit
Ro. 1. recta anima eius in semetipso. Iustus aũt in sua fide viuet. Chrũs quoq; similia his loquitur sæ-
Heb 10 pe, vt est illud: Qui credit in me, habet vitam æternã. Et: Fides tua te saluũ fecit, &c. ⌊Lex au-
Abacuc. 2 tem,⌋ quantum ad cærimonialia, de qbus iam agitur hic, ⌊nõ est ex fide⌋. i. non principaliter
Iohã 6 innititur fidei, quum non sit de incomprehensibilibus, quorũ est fides, ⌊sed qui fecerit ea⌋. i. cæ-
Luce. 7 rimonialia iussa impleuerit, ⌊viuet in in illis⌋. i. corporalis mortis pœnas euadet, sed vitã gra-
Heb. 10 tiæ non consequetur, nisi opera illa operata ex interna charitate & fide ducant originem. Ité
per manifestat Apostolus, ꝙ à Christo deriuetur ad nos iustificatio & benedictio. ⌊Christus
nos redemit⌋. i. merito suæ dignissimæ passionis absoluit ⌊de maledicto legis⌋. i. de iugo, obli-
natione & pœna, quã lex transgressoribus infligebat. Absoluit eñ nos (. i. Iudæos) ab obligatio-
ne seu debito seruandi legẽ, & per cõsequens à maledicto sequenti, ⌊factus pro nobis male-
dictũ⌋. i. pro nostra salute maledictionẽ hominũ passus. Quia & culpã ei ascripserunt & pœnam
tanquã impio inflixerunt, quod totum ipse propter nos pati dignatus est, sicut per Psalmistam
Psalm. 68 testatur: Quę nõ rapui, tunc exoluebam. Et: Tu scis improperium meum, & confusionem me-
Ibidẽ. am. Hinc quoq; Esaias dixit: Cum sceleratis reputatus est. ⌊Quia scriptũ est: Maledictus⌋ ma-
Esa. 53 ledictione culpæ, & merito reprobatus ⌊omnis⌋ homo ⌊qui pendet in ligno⌋ pro suis scele-
Deu. 21 ribus. Sed hoc in Christo locũ nõ habet. Qũo ergo Aplus applicat authoritatẽ istam ad Chri-
stũ nisi quantũ ad hoc ꝙ Chrũs, cũ cæteris maledictis & impijs crucifixis reputatus est à repro-
Psalm. 87 bis, imò & assimilatus per pœnas: Propter q̃d ait per prophetã: Aestimatus sum cũ descenden-
Psalm. 21. tibus in lacũ. Item. Ego aũt sum vermis, & nõ homo, opprobriũ hominum, & abiectio plebis.
Itaq; Chrũs nos Iudæos redemit de maledicto legis, ⌊vt in gentibus,⌋ quæ non erant sub illo
maledicto, ⌊benedictio Abrahæ fieret⌋. i. gratia Abrahæ promissa diffunderetur, ⌊in Chri-
1. Timo. 2 sto Iesu⌋. i. virtute & merito Christi, seu per Christũ, tanquã per mediatorẽ, ⌊vt pollicitatio-
Ro. 5 nem spũs⌋. i. æternã felicitatẽ à spũ sancto (qui nobis datus est in pignus & arram futuræ bea-
2. Cor. 5 titudinis) repromissam, ⌊accipiamus⌋ post psentis peregrinationis auxiliũ ⌊per fidẽ,⌋ non
Ephe. 1 opera legis, quibus lex ab Euangelio distinguitur, puta per cærimonialia seu iudicialia, de cæte-
ribus aũt moralibus nõ est sermo. ¶ Præterea probat Aplus per humanæ consuetudinis obser-
uantiam, quod iustitia & beatitudo, & spũs sanctus debetur per fidẽ, non per opera legis. ⌊Fra-
tres, secundũ hominẽ dico⌋. i. per humanã consuetudinẽ probo quod dixi: ⌊Tamen hominis
testamentũ confirmatũ nemo spernit⌋. i. quãuis in rebus humanis sit magna instabilitas, tamen
hominis cuiuscunq; testamẽtum. i. ordinationẽ de successione hæreditatis confirmatum testi-
Heb. 9 bus, signis seu morte testatoris. Testamentũ eñ in mortuis confirmatum, imò & immobila-
tum est, nemo spernit, tanquã inualidum, ⌊aut superordinat⌋. i. aliquid ei adiungit aut de eo
alio modo disponit, si tamẽ sit homo rationabiliter agẽs, fueritq; testamẽtũ rite peractũ. Mul-
Ro. 4 to igit̃ fortius diuinæ dispositiões seu promissiones firmæ erũt & inuariabiles, de qbus subiungi-
Gen. 15 tur. ⌊Abrahæ dictę⌋. i. diuinitus factæ ⌊sunt promissiões⌋ diuersæ, vel vna frequẽter, vt patet
in diuersis cap. libri Geneseos. Facta est eñ ei promissio de possessione terræ sanctæ, pro-

A mysticæ designatur possessio terræ viuentiū, seu patriæ beatorꝝ. De innumerabili q̄q; multiplicatione seminis sui, p̄sertim sp̄ualis. i. fideliū qui per fidē eius filij sunt. Et ꝙ in semine suo benediceretur oēs gentes, ⌊& semini eius⌋. i. Christo filio Abrahæ secundū naturā assumptā, factæ sunt promissiones, nō ꝙ ad eū fiebāt, sed q̄m pertinebāt ad eū, tanq̄ implēdæ p ipsum. Per Christū nanq; data est benedictio oībus gentibus, q̄ erat principalis promissio Abrahæ facta. Ideo subditur. ⌊Nō dicit⌋ scriptura Genesis ⌊in seminibus, quasi in multis⌋. i. promissionem factā semini Abrahæ scriptura non exprimit pluraľr, dicēdo ad Abrahā: In seminibus tuis benedicenť oēs gētes, q̄d faceret si de pluribus loquereť, ⌊sed quasi in vno⌋. i. singulariter nominat semē istud, dicēdo, ⌊& semini tuo q est Chrūs⌋. i. in Chro ex te nato benedicenť oēs gentes. Sic eñ ad Abrahā dictū est: In semine tuo bñdicenť oēs gentes. ⌊Hoc aūt dico⌋ q̄d subdit scilicet ⌊testamentū confirmatū à deo⌋. i. promissionē ad Abrahā factā, p Christū implendā, videlicet de omniū gentiū benedictione in Christo, ⌊q̄ post quadringentos & triginta annos facta est lex⌋. i. lex scripta, quæ facta est. i. Moysi data in monte Sinai post quadringentos & triginta annos à tēpore promissionis, quæ primo facta est Abrahæ veniēti de terra Chaldæorꝝ ⌊nō irritū facit⌋. i. promissionē p̄dictā diuino iuramēto formatā non falsificat, ⌊ad euacuandā promissionē⌋ hanc suo effectu, videlicet impediendo impletionē ipsius, q̄d tamen faceret, si p legē daretur bñdictio illa q̄ est hæreditas sempiterna. Hæc eñ promissio Abrahæ facta, & per semē eius (. i. Christū) implēdā, diu p̄cessit legis lationē. Si ergo bonū per eā promissum (puta bñdictio hæc) dareť per legē, Primo sequereť, ꝙ nō esset ex promissione. Secūdo, ꝙ frustra

Gen. 22 · Gen. 15 · Gene 22 · Exodi. 19, 20. 34 · Gen. 12 · Acto. 7

B fieret mentio de semine Abrahæ, q est Chrūs. Tertio, ꝙ Abrahā, Isaac, Iacob & cæteri sancti q ante legē fuerūt, diuina bñdictiōe caruissent neq; æterna hæreditatē essent adepti. Vnde certissime liquet, ꝙ à principio mundi p fidē Chri futuri dabať hoībus bñdictio gr̄æ & salutis. ¶Sed q̄ri potest, quō ei q̄d nūc dicit Apl'us, legē datā post annos quadringētos & triginta à promissione Abrahæ facta, cōcordet quod idē dicit Apl'us in actibus: Sorte distribuit eis terrā eorum, quasi post quadringentos & quinquaginta annos. Lex eñ data est primo anno egressionis ab Aegypto. Distributio vero terræ facta est post quadraginta annos ab egressione p̄dicta, & ita secundū ratiocinationē hic habitā, distributio terræ facta esset post annos quadringētos & septuaginta, vel circiter. Quæriť etiā, quō his cōcordet q̄d legiť in Exodo: Habitatio aūt filiorū Israel qua manserūt in Aegypto, fuit quadringentorꝝ triginta annorꝝ, q̄bus expletis, eodem die egressi sunt. Si eñ tādiu in Aegypto manserūt, nō poterūt anni, de q̄bus iā tractat Apl'us. cōputari à promissiōe Abrahæ facta, sed ab ingressu Iacob in Aegyptū. Et r̄ndendum, ꝙ anni de quibus Moyses in Exodo loquiť, secūdum doctores, cōputant à promissiōe primo facta. Abrahæ vsq; ad legislationē. Porrò ab exitu Abrahæ de Chaldæis cū primo facta est ei diuina promissio, vsq; ad descensum Iacob in terrā Aegypti, fluxerunt anni ducenti viginti. Deinde vsq; ad mortē Ioseph anni septuagintaunus. Inde vsq; ad egressum de Aegypto. CXLIIII. qui simul iuncti, p̄dictū numerꝝ constituunt. Anni vero de q̄bus in actibus legitur cōputanť ab alio exordio, scilicet à natiuitate Isaac (secundū Bedā) quādo & dictū est Abrahæ, ꝙ semen suum

Act. 13 · Exodi. 12 · Gen. 15 · Genes. 46 · Actorꝝ. 7 · Gen. 12

C accola esset in terra aliena annis quadringentis. Hæc secundū alios dicta sunt. Nō eñ apposui cor meū hac vice ad considerandū tēpora ista attentius. ¶Quod aūt promissio euacuaretur, si ex lege esset benedictio, pandit Apl'us. ⌊Nā si ex lege⌋ datur ⌊hæreditas⌋. i. benedictio gratiæ seu vita, felicitasq; æterna, ⌊iam non ex promissione⌋ daretur, sed ex alia causa, videlicet lege, & ita Abrahā esset frustratus spe sua, quod dici non p̄t, sicut subiungitur. ⌊Abrahæ aūt p repromissionē⌋ de Christo ei sæpius factam, seu per fidē Christi promissi ⌊donauit deus⌋ hæreditariam benedictionē cœlestē, de qua ad eum dicebat: Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. Sed quia ex dictis sequi videtur, ꝙ lex oīno erat inutilis, quærit Apl'us, vt nostræ dubitationi respondeat. ⌊Quid igitur lex?⌋. i. cur data est, & quæ eius vtilitas? Et respondet. ⌊Propter transgressiones⌋. i. peccata hominum reprimēda ac punienda ⌊posita est⌋, quatenus homines saltē timore pœnarꝝ quæ determinantur in lege, retraherētur à vitijs, ⌊donec veniret semen⌋. i. Chrūs p incarnationē mundū intraret, ⌊cui repromiserat⌋. i. de q̄ deus promisit, ꝙ p ipsum implerenť promissiones diuinæ. Sicut ad Abrahā dixit: In semine tuo bñdicenť oēs gētes. Lex inquā ⌊ordinata⌋. i. ordinate collata à deo ⌊p angelos⌋ Moysi. Vnde Stephanus dicebat Iudæis: Accepistis legē in dispositione angelorꝝ ⌊in manu mediatoris⌋. i. lex ista posita est in potestate Chri, ita vt ipse eā posset mutare, & ei finē imponere, nec esset necessario ei subiectus. Propter q̄d aiebat: Dn̄s est filius hoīs etiam sabbati. Sic cōmuniter exponiť. Sed videtur hoc loco p mediatorē, Moyses posse intelligi, p cuius manū. i. ministeriū data est lex. Moyses eñ inter deū & populum Israel fuerat mediator, sicut & ipse interdū testať. Constat ergo ꝙ lex data sit Moysi, non solū vnius ministerio angeli, sed multorꝝ, q̄uis cōmuniter nō fiat mētio in libris Moysi, nisi de angelo singulariter, qui etiā freq̄uēter dn̄s nominať, cuius p̄sona apparuit ac loquebatur. ⌊Mediator aūt vnius non est⌋ dumtaxat, sed duorꝝ extremorꝝ, inter quæ mediat, & ea connectit, ⌊deus autē vnus est⌋ in essentia. Tanq̄ dicat, Licet Christus sit mediator

Gen. 15 · Gen. 12 · Actorꝝ. 7 · Johan. 12 · Exodi. 20 · 1. Timo. 2

dei & hominũ, est tamen idẽ deus cũ patre & spũ sancto. ⌊Lex ergo aduersus promissa dei?⌋
.i. cũ lex propter transgressiones posita sit, nunquid ex hoc sequitur, legẽ esse contrariam pro-
missioni diuinæ, ita vt irritam faciat eam, eo ꝙ ex ipsa lege detur hæreditas sempiterna, & no
potius ex promissione diuina, sicut promissionis forma continuit? ꝙ si esset, lex promissio-
excluderet. ⌊Absit.⌋ Vnde ꝙ non sit ita, subiungit. ⌊Si em̃ data esset⌋ per Moysen ⌊lex, qu
posset viuificare⌋ vitã gratiæ conferendo, ⌊vere ex lege⌋.i. obseruãtia legis ⌊esset iustitia⌋
fusa & meritoria, quæ efficit dignũ vita æterna, & non ex promissione. ⌊Sed conclusit⌋.i.
Ro. 6 ostendit, conuicit, & accidẽter fecit ⌊scriptura⌋.i. lex scripta ⌊omnia⌋ genera hominum, s
Ro. 7 oẽs Iudæos ⌊sub peccato⌋ non solũ originali, sed etiam actuali. Per legem em̃ erat peccati co
Ro. 3 gnitio directe, & item peccati augmẽtatio indirecte. Primo, quia in vetitũ nitimur. Secund
quia post prohibitionem peccare, grauius est q̃ ante, ⌊vt promissio⌋.i. promissa beatitudo
FINIS. gratia ⌊ex fide Iesu Christi daretur credẽtibus.⌋ Per fidẽ em̃ Christi salutẽ consequimur.
¶ Ostenso ꝙ lex retraxit à malo, iam declarat q̊d disponebat ad bonum. ⌊Prius aũt q̃ veni
EPIST fides⌋ Christiana.i. anteq̃ catholica fides publicata fuisset ⌊sub lege custodiebamur⌋.i. per
gis obseruationẽ ab aduersarijs nostræ salutis protegebamur, ⌊conclusi⌋.i. de necessitate
ducti, nos Iudæi, de q̃bus ista dicunt, ⌊in eam fidẽ quæ reuelanda erat⌋.i. in fidẽ catholicã
qua publice credenda proponuntur, quæ in veteri testamẽto occultabantur. Non em̃ potu
Heb. 11. runt Iudæi per legẽ saluari, nisi habendo fidẽ de Christi aduentu, ita vt ad fidẽ confugere co
rentur. ⌊Itaq; lex pædagogus⌋.i. manuductor ⌊noster⌋ scilicet Iudæorũ ⌊fuit in Christo⌋
secũdum Christi voluntatẽ ac dispositionẽ, qui ita instituit vt Iudæi per legẽ quasi manudu
Pro. 19 rentur ac dirigerẽtur ad saluatorẽ & fidẽ explicitam. Vel, in Christo Iesu.i. in obseruation
mãdatorũ à Christo datorũ, sine quibus lex nullum ad vitã perduxit, ⌊vt ex fide iustificem
credendo in Christum. Dicitur autem pædagogus proprie ductor puerorum, seu pueri
τȣ̃ παιδὸς, quod est puer, & ἀγωγὴ ductio. Quemadmodũ ergo pædagogus puerũ insolent
imperfectũ ad perfectionẽ perducit, vitia eius p pœnas & minas cõprimẽdo, sic lex popu
Israel carnalẽ ac rudẽ præparauit ad Christũ. Deinceps tangitur legis cessatio. ⌊At vbi⌋.i
Ro. 10 seu postq̃ ⌊venit fides⌋ catholica.i. cũ promulgata est fides euãgelica, ⌊iam nõ sumus sub
dagogo⌋.i. ad legis custodiã non tenemur. ⌊Oẽs em̃ filij dei estis⌋ adoptiui ⌊p fidẽ⌋ form
⌊in Christo Iesu⌋.i. per fidẽ Christi, seu existentẽ in Christo sicut in obiecto. Vnde Iohan
Iohã. 1. Euãgelista testat: Quotquot receperunt eũ, dedit eis potestatẽ filios dei fieri. ⌊Quicũq; er
Christo⌋.i. in nomine Christi, vel in forma à Christo p̃scripta: videlicet, in noĩe patris &
Matt. 28 & spũs sancti ⌊baptizati estis, Christũ⌋ spũaliter ⌊induistis⌋.i. grã eius ornati, eiusq; pa
ni ac morti cõformati estis, habẽtes Christũ in cordibus vestris morantẽ. De hac materia
Ro. 6 nius dictũ est supra ad Roma. ⌊Nõ est Iudæus neq; Græcus, nõ est seruus neq; liber, nõ est
culus neq; fœmina⌋.i. diuersitas generis, cõditionis & sexus nil facit q̃tũ ad fidei statũ & dig
tẽ, non em̃ propter ista est alius melior alio, sed propter dona infusa & supernaturalia. ⌊O
Act. 10 em̃ vos⌋ baptizati, cuiuscũq; sitis generis, cõditionis aut sexus, ⌊vnũ estis⌋ p fidẽ & charit
& vnũ mysticũ corpus, ⌊in Chr̃o Iesu.⌋ Secundũ quod ipse orabat: Pater rogo vt oẽs sint
Iohan. 17 sicut tu pater in me, & ego in te, vt sint vnũ cõsummati in vnũ. ⌊Si aũt vos Christi⌋ esti
fidẽ & grãm ad Christũ pertinetis, ⌊ergo semen Abrahæ estis⌋.i. spũales filij eius, sectado
us vestigia ⌊secundũ promissionẽ⌋ Abrahæ factã, ⌊hæredes⌋ vitæ æternæ.i. futuræ beat
nis possessores eritis, sicut promissum est Abrahæ, si em̃ filij & hæredes. Eadẽ quoq; ratio
Ro. 4
Ro. 8 deles vocari possunt filij Iacob, Isaac atq; similiũ prophetarũ & patriarcharũ. De cessation
Luc. 16 legis p̃fata dicit saluator: Lex & prophetæ vsq; ad Iohannẽ Baptistam.

¶ Elucidatio Cap. IIII. Dico aũt, quãto tẽpore hæres paruulus est. Art. IIII.

PRobata legis cessatione p exempla & rõnes, nũc idẽ ostendit p humanæ consue
nis similitudinẽ. ⌊Dico aũt⌋ q̊d subditur.s. ⌊quãto tp̃e⌋.i. q̃diu ⌊hæres paruulu
EPIST .i. infra annos discretionis, ⌊nihil differt à seruo⌋ quantũ ad liberũ vsum hæred
sibi relictæ, sed cogit disciplinari rigore, nec aliquid facere, aut propria dispensare
mittitur, nisi iuxta voluntatẽ eorũ quibus à parẽtibus est cõmissus, ⌊cũ sit dñs omniũ⌋.i. qu
Gene. 7 ta hæreditas ad eũ ptineat, ⌊sed sub tutoribus⌋.i. defensoribus, q eum ab aduersarijs prote
⌊& actoribus⌋.i. causatoribus seu curatoribus, q causas eius expediãt eũq; in moribus inst
⌊est, vsq; ad p̃finitũ⌋.i. determinatũ ⌊tẽpus à patre⌋ eius, videlicet vsq; ad annos discretio
vel amplius, prout patri placuerit. Solebãt em̃ antiquitus patres morituri determinare, vt
ad illud vel illud tẽpus filij sub tutorũ & actorũ dominio essent. ⌊Ita & nos⌋ Iudæi ⌊cũ esse
paruuli⌋.i. virtutibus imperfecti, & in diuinorũ notitia modici, ⌊sub elemẽtis mũdi huius
sub cærimonialibus legis p̃ceptis ⌊eramus seuiẽtes⌋ dño deo, seruitute incõpleta & superfi
li. Dicunt aũt p̃cepta cærimonialia elemẽta, qm̃ erant quædã primordiales institutiones ad
Gen. 15 dẽ atq; iustitiã. Appellant q̊q; elemẽta mundi, quia terrena bona habebant in præmium se
dum legis promissa. Hæc autem legalia, sub quibus domino ministrabant Iudæi, eis erant

A res, id est contra dæmonũ insidias, defensores & actores, qm̃ causam eorꝝ coram deo agebant,
qui ꝑ sacrificia placabatur. ⌊At vbi venit plenitudo temporis⌋.i. statim cum adimpletum est
tempus diuinitus ꝑordinatũ, vt in eo filius dei fieret homo, ⌊misit deus⌋ pater, paterna autho
ritate .i. in mundo visibiliter apparere, cõuersariq́ꝫ voluit, ⌊filiũ suum⌋ vnigenitum sibi cõsub-
stantialem, coæternũ & coæqualem. Non itaqꝫ misit pater filiũ suũ, quasi filius in sui missione
locũ mutauerit, cũ sit immensus, & oĩa implens, sicut & pater, sed & ideo missus dicitur, qm̃ pa
tre volente & operante carnem assumpsit, atqꝫ in mundo nouo modo apparuit, ⌊factũ⌋.i. ge-
nitum, secũdũ assumptam naturã, ⌊ex muliere⌋ inuiolata virgine benedicta, de qua Hieremias Hiere. 31.
vaticinabatur: Nouum creabit dñs sup terram, mulier circũdaqit virum. Est aũt Hebræi idio-
matis consuetudo, vt quæcunqꝫ fœminei sexus persona, mulier nuncupetur, ⌊factũ sub lege,⌋ Matth. 5
.i. legis p̃ceptis sponte subiectum, in circũcisione, oblatione, & alijs multis, ⌊vt eos q sub lege Luce. 2
erant⌋.i. Iudæos legalibus mandatis astrictos ⌊redimeret⌋ merito suæ humilitatis ac passio-
nis. Non solum à morte peccati & gehennæ, sed etiã à legaliũ obseruatione, ⌊vt adoptionẽ fi-
liorum⌋.i. effectũ adoptionis diuinæ, qua adoptantur hoĩes à deo, videlicet grãm gratificantẽ
in p̃senti, & gloriam consummantẽ in cœlo ⌊reciperemus,⌋ Christi em̃ descensio, nostri est Luc. 12
sublimatio, & eius incarnatio, nostri vtiqꝫ deificatio creditur. Hæc de visibili missione filij dei
inducta sunt. Est aũt & alia, videlicet inuisibilis, missio filij dei, qua ad animas sanctas atqꝫ fide-
les increata dei sapiẽtia mittitur, iuxta illud Sapiẽtiæ: Mitte illã de cœlis tuis, vt mecũ sit, & me Sap 9
B cum laboret. ¶ Porrò quid ex diuina adoptiõe sequat̃ in nobis, pandit Apl̃us. ⌊Quoniam aũt
estis⌋ ò Galatæ, cæteriq́ꝫ fideles ⌊filij dei⌋ adoptiui ab æterno electi, idcirco in signum filiatio-
nis istius ⌊misit deus⌋ pater ⌊spiritum filij sui⌋.i. spũtũ sanctum à patre, filioq́ꝫ manentẽ tan
quam ex vno principio, & eosdẽ nectentẽ ⌊in corda nostra⌋.i. dona spũs sancti vbiqꝫ existen
tis, mentibus nostris infudit. Tunc em̃ spũs sanctus dari & mitti asseritur, cũ dona eius gratifica
conferuntur, sicut plenius dictũ est supra, ⌊clamantẽ⌋.i. nos fiducialiter clamare faciẽtẽ ad de Ro. 8
um omnipotentẽ & trinum, O ⌊Abba pater.⌋ Duo noĩa ista idẽ significant. Abba aũt est no-
men Hebræũ, quod noĩe patris exponit̃. Itaqꝫ spũs sanctus probat nos esse filios dei. Nã vt pro
baremur adoptati à deo in filios, spm̃ suum tribuit nobis in signũ & arrã, vt ostendat affectum
patris in nos, detq́ꝫ fiduciã appellandi deum patrẽ. Ex his infert Apl̃us. ⌊Itaqꝫ⌋.i. qm̃ spũs san
ctus facit nos clamare, Abba pater, ⌊iam⌋ tẽpore euangelicæ legis ⌊non est⌋ aliquis vere cre-
dentium ⌊seruus⌋ subiectus seruitio timoris. De quo seruo scriptũ est: Seruus nõ manet in do Johã. 8
mo in æternũ. Et alibi: Iam nõ dicã vos seruos, sed amicos, ⌊sed filius⌋ est. ⌊Quòd si filius⌋ dei Johan. 15
adoptiuus est homo credens, sequitur ꝙ ⌊& hæres⌋ vitæ æternæ erit ⌊per deũ⌋.i. à deo, vel ꝑ
misericordiã dei. Vnde dicit̃: Filius manet in domo in æternũ. ⌊Sed tũc quidem⌋.i. tempore FINIS.
gentilitatis vestræ ⌊ignorãtes deum⌋ verũ ⌊his q natura nõ sunt dij,⌋ sed vana hoĩm æstima- Johã. 8
tione .i. qui veram deitatem non habẽt, ⌊seruiebatis⌋ videlicet idolis & creaturis potius q̃ cre- Ro. 1.
atori. ¶ Insuper increpat ingratitudinẽ Galataꝝ. ⌊Nunc autẽ cum⌋ per meam p̃dicationẽ, &
spũs sancti illustrationem ⌊cognoueritis deum⌋ fide formata, quandiu stetistis in gratia ⌊imò
cogniti estis à deo⌋ per approbationem ad minus secundum præsentem iustitiam quando in
gratia statis, ⌊quomodo cõuertimini iteꝝ⌋.i. à fide & cultu nouæ legis reditis ⌊ad infirma &
C egena elemẽta?⌋.i. præcepta legis cærimonialia? Quæ dicuntur elementa, propter rationẽ prę
dictam. Dicuntur quoqꝫ infirma, qm̃ non sufficiunt ad salutem. Et egena, eo ꝙ gratiam nõ cõ Actoꝝ. 15
tinebant nec iustificabant. Sed cũ Galatæ ante sui conuersionẽ gentiles fuerint, nec vnquã ser
uauerint legẽ, quõ dicit eis apostolus: Conuertimini iteꝝ ad infirma & egena elemẽta? ⌊qui-
bus denuo seruire vultis?⌋ Respondet Hieronymus, quia tẽpore nouæ legis obseruantia cæri- Hierõn.
monialium, idẽ, seu par peccatũ est cum idololatria. ⌊Dies⌋ videlicet sabbata, dies azymoꝝ &
expiationũ ⌊obseruatis⌋.i. colitis atqꝫ attenditis, more ac ritu Iudæoꝝ, ⌊& menses⌋.i. neo-
menias, & mensem primũ ac septimum, ⌊& tempora⌋ egressionis ex Aegypto ⌊& annos⌋.i.
annum septimũ remissionis, & quinquagesimũ iubilæum. Quidam exponũt hæc de reditu ad
idololatriam, & de superstitiosa obseruatione tempoꝝ, elementoꝝ, ac sydeꝝ, secundum quã
aliqui dicunt. Tali tempore, die seu anni initio nihil est inchoandum, agendum, seu patiendũ.
Sed non videtur ꝑtinere ad p̃sens, non em̃ reprehenduntur Galatæ de reditu ad idololatriam,
sed ꝙ pseudoapostolis crediderunt, qui vtiqꝫ non idololatriam, sed legalia docuerũt. ⌊Timeo
vos⌋.i. de vobis, vt qui iam à deo deuiatis, ⌊ne forte sine causa⌋.i. fructu & vtilitate ⌊labora-
uerim in vobis⌋ prædicando, & alia bona ad vestri conuersionem spectantia operãdo, timeo
nanqꝫ ne penitus pereatis. ⌊Estote sicut ego⌋ legalia dimittendo, sicut ego ea dimisi, ⌊quia & Act. 15
ego⌋ sum sine lege ⌊sicut & vos⌋ sine ea fuistis, & nunc esse debetis. ¶ Præterea sanctus Apo-
stolus more sapientissimi medici post asperam correptionem, adiungit dulcẽ & consolatoriã
admonitionem, pristina quoqꝫ Galataꝝ bona commendat, ne consideratione præteritorum
maloꝝ desperent. ⌊Fratres obsecro vos⌋.i. per sacra rogo, videlicet conuerti ad euangelicã
veritatẽ. Et fiducialiter obsecro, nã ⌊Nihil me læsistis⌋.i. in nullo me offendistis directe quo

ad personã meã, quãuis vehemẽtissime doleã de hoc, ꝙ deũ offendistis, propriã'ꝗ salutẽ neg-
gitis⌊ Scitis aũt quia ꝑ infirmitatẽ carnis⌋.i.cũ magna corporis afflictione & ꝑsequutione q
ab alijs passus fui anteꝗ̃ vobis ꝓ̃dicare incepi, ⌊ euãgelizaui vobis⌋ fidẽ Chr̃i ⌊ iãpridẽ⌋.i.du-
cũ apud vos erã. ⌊ Et tentationẽ vestrã⌋ vobis à dæmone infusam ⌊ in carne mea⌋.i.de affli-
ctionibus corporis mei. Tentauit eñ eos diabolus, ne ꝑsonæ tã abiectæ, vt videbaṫ esse Ap-
tã'ꝗ afflictæ fidẽ adhiberẽt, ⌊ nõ spreuistis, nec respuistis⌋.i.nõ inaduertẽter eã admisistis,
paruipendistis tentationẽ hanc dæmonis, sed digne restitistis, ⌊ sed sicut angelũ dei excepi-
me⌋.i.cũ ingenti reuerẽtia personã meã tractastis, verba mea audistis, rationibus cõsensis-
imò ⌊ sicut Christũ Iesum⌋ me suscepistis.i.tã charitatiue ac honorifice, velut si Chr̃us in pro-
Esa.9 pria ꝑsona visibiliter venisset ad vos, q & ipse est magni consilij angelus. ⌊ Vbi est ergo bea-
tudo vestra?⌋.i.cũ olim tã virtuose egeritis, vbi est nũc meritũ vestrum? Tanꝗ̃ dicat, Mirũ
ꝙ à tanta ꝑfectione sic subito caditis. Quod aũt tam reuerẽter me suscepistis, iam'ꝗ in spe be-
fuistis, hinc patet. ⌊ Testimoniũ eñ perhibeo vobis, q̃a si fieri potuisset⌋.i.licuisset, oportu-
set, vel mihi expediẽs fuisset ⌊ oculos vestros⌋ q sunt mẽbra charissima, ⌊ eruissetis & dedisse-
mihi⌋ ex nimia charitate. Est aũt cõsuetudo scripturæ, vt dicaṫ non posse fieri, q̃d non fit iuste.
Esa.63 ⌊ Ergo⌋.i.cũ hæc ita se habeãt, sequi videṫ, ꝙ ⌊ inimicus vobis factus sum, verũ dicẽs vobis⌋
.i.ob hoc ꝙ vos iuste atq; veraciter increpo & informo? nã aliã causam inimicãdi mihi nõ ha-
betis, q̃a in nullo offendi vos. ⌊ Aemulanṫ⌋.i.diligũt ⌊ vos⌋ falsi ⌊ nõ bene⌋.i.non ordina-
Pro.2 sed carnaliter & ꝑuerse, ⌊ sed excludere vos volũt⌋ à mea dilectiõe, ab euãgelica veritate, à re-
gno cœlesti, ⌊ vt istos æmulemini⌋.i.sectemini, & ametis ꝓ nobis. ⌊ Bonũ aũt⌋.i.actũ virtuo-
sum seu hoĩem bonũ ⌊ æmulamini⌋ & amate atq; sectamini ⌊ in bono⌋.i.bona intentione,
propter finẽ bonũ, seu propter ip̃m bonũ honestũ in se, non propter vtile aut delectabile, q
hæc est sola vera ac syncera dilectio, q̃ fundaṫ in bono honesto. Hoc aũt facite ⌊ semp.⌋ Q
Matt.10 qui ꝑseuerauerit vsq; in finẽ, saluus erit, ⌊ & nõ tantũ cũ ꝓ̃sens sum⌋ corporaliter ⌊ apud vos⌋
Mat.24 ne videamini bona agere potius mei timore siue intuitu, q̃ diuino amore atq; respectu. De-
Matth.6 eñ subditos in absentia sui prælati dıligẽtius custodire ea q̃ dei sunt, & honestatẽ concerne-
q̃ in eius ꝓ̃sentia, propter causam ꝓ̃dictã, & etiam q̃a tũc magis necessariũ est, & est signũ q̃
mo diuino stimuleṫ amore. ¶ Deniq; declarata graui conditione existẽtiũ sub lege, ꝑ huma-
Act.13 cõsuetudinis exẽplũ, nunc idẽ declarat ꝑ legis diuinam authoritatẽ. ⌊ Filioli mei⌋ q paruı e-
in ꝑfectione virtutũ, ⌊ q̃s iterũ parturio⌋.i.cũ dolore & planctu sp̃ualiter regenero, transfe-
do vos de nõ esse sp̃uali ad esse sp̃uale, per huius epistolæ documẽta, ⌊ donec formeṫ⌋.i.recip-
tur ac describatur, ⌊ Chr̃us in vobis⌋.i.in cordibus vestris per fidẽ puram, iugẽ memoriam
dilectionẽ firmatã. ⌊ Vellem aũt apud vos esse modo⌋ corporali ꝓ̃sentia, si negotia paterer.
⌊ & mutare vocem meam⌋.i.aliter vobis proprio ore loqui q̃ scribo, increpando vos du-
quàm scribere volo, ⌊ q̃m cõfundor⌋.i.apud alios erubesco, ⌊ in vobis⌋.i.de vestri seducti-
Actor.15 ¶ Deinceps ostendit cessationem legalium per mysticam expositionẽ scripturæ legalis. ⌊ Di-
cite⌋.i.respondete ⌊ mihi qui sub lege vultis esse⌋.i.cærimonialibus legis iussionibus obed-
⌊ legẽ non legistis?⌋.i.an libros veteris testamenti legistis. Tanquam dicat, Vel non legis-
vel male intellexistis. Ideo autem quæro an legem legitis, an sp̃ualiter intellexistis. ⌊ Scriptu-
EPIST est enim⌋ in libro Geneseos, ⌊ Quoniam Abraham duos filios⌋ principales ac famosiores
Gen.21 teris, vt puta Isaac & Ismahelem ⌊ habuit.⌋ Habuit quoq; alios multos post obitũ Saræ de C-
Gene 25
Gen.16 thura. ⌊ Vnũ,⌋ videlicet Ismahelem, habuit ⌊ de ancilla⌋ Aegyptia, Agar, quæ tamẽ vxor
antequam Abraham eam cognouit, aliàs fuisset adulter, ⌊ & vnũ⌋.s. Isaac, habuit ⌊ de libe-
Gen.18 .i.de Sara, quæ nunquã ancilla Abrahæ erat, quãuis eum ex humilitate dominum appellaret
q̃m illa fuit charitatis, non seruitutis subiectio. ⌊ Sed qui de ancilla⌋ prodijt.i. Ismael, ⌊ secun-
dum carnem⌋.i.naturalem carnis propagationem, fœcunditatẽ atq; originem, fine mira-
⌊ natus est.⌋ Poterat eñ Abraham senex de iuuencula naturaliter generare. ⌊ Qui aũt de
ra⌋ genitus fuit, videlicet Isaac ⌊ per repromissionem⌋.i.ex præuia ac repetita dei promis-
Gen.21 ne, & miraculosa operatione natus est. Nã Sara sterilis fuit & nonagenaria, muliebribus ca-
Vnde diuina virtute data est ei fœcunditas, sæpius etiam promissa fuit natiuitas Isaac. ⌊ Q
sunt ꝑ allegoriã⌋.i.mysticã significationẽ ⌊ dicta⌋.i.ad hoc vt ex sensu literali detur intel-
quid sit credendum. Allegoria etenim instruit quid sit credendum, ⌊ hæc eñ,⌋ quę de Sara
Agar, seu de libera & ancilla, earum'ꝗ filijs dicta sunt, ⌊ sunt⌋ per allegoricam significatione
designant ⌊ duo testamẽta. Vnum quidẽ⌋.i. vetus testamẽtum ⌊ in monte Sinai⌋ datũ, vt
Exodi.20 tet in Exodo. Vnde in Deuteronomio legitur: Dñs de Sina venit. Sina aũt & Sinai idẽ sig-
Deute.33 ficant, ⌊ in seruitutem generans⌋ id est, vetus testamẽtum Iudæos seruituti legalium subd-
eos'ꝗ timore pœnarum, & propter temporalia promissa fecit deo seruire, ⌊ quæ⌋ seruitus
galis seu timorosa ⌊ est⌋ figuratiue ⌊ Agar,⌋ hoc est per Agar ancillam Abrahæ designat
Deu.6 ⌊ Sina eñ mons est in Arabia⌋ minori situatus, qui (vt dicitur) sua magnitudine diuersas t-
prouincias, & in sua extremitate fertur terræ promissionis vicinus. ⌊ q⌋ mons Sinai ⌊ con-

ctus est⌋ non loco, sed allegorico intellectu, ⌊ei quæ nunc est Hierusalem⌋ id est, terrenę præ-
A sentiq; synagogæ, quæ tpe Pauli in Hierusalē fuit. Significat eñ hanc plebē eiusq; seruitutem.
Seruitus aūt legis p mortē Syna signata, tunc viguit in Hierusalē, in qua legalia & sacrificia ser- Exo.24
uabātur, ⌊& seruit cum filijs suis⌋ .i. synagoga Iudæorum cum psonis sibi subiectis seruit dño
seruili timore, vt patuit. ⌊Illa autē quę sursum ē Hierusalē⌋ hoc est ecclesia militans, ex gētibus
maximè congregata. Quæ dicitur sursum, quia p contēplationē & spem, atq; diuinum amorē,
ad diuina erigit, iamq; p inchoationē angelicæ conuersationis in cœlestibus demoratur ⌊libe-
ra ē⌋ à seruitute peccati, & cōditiōe seruili, seu obseruātia legis, ⌊quæ⌋ Ecclesia ⌊est mř nřa⌋
in baptismo eñ ex ea & spiritu sancto renascimur. ¶Deniq; quod sit mater nostra ostendit Ehpes.5.
authoritate prophetica. ⌊Scriptū est eñ⌋ in Esaia: ⌊Lætare⌋ corde in dño: O ⌊sterilis quæ Esaię.54
non paris⌋ .i. tu collectio gētium, quæ tēpore testamēti veteris fueras infœcunda, & idolola-
triæ dedita, ⌊erumpe & clama⌋ .i. ex interioris lætitiæ magnitudine in exteriorē exultationē,
laudē vocalē, & grarum actionē prorumpe: Ex abundātia eñ cordis os loqtur. Propter quod Matt.12
ait Psalmista: Cor meum & caro mea exultauerunt in deum viuum, ⌊quia multi filij desertæ⌋ Luce.6
hoc est, plures sunt filij ecclesiæ ex Gētibus adunatæ, quæ olim erat à deo relicta, ⌊quàm eius Psalm.83
quæ habet virum⌋ .i. synagogæ q̄ habuit sponsum cœlestē, videlicet deū, cui in legis suscepti
one fuerat desponsata. Certum est eñ ecclesiā numero & merito excedere synagogā. ⌊Nos
autem⌋ Christifideles o ⌊fratres secūdum Isaac⌋ .i. iuxta typum & similitudinē Isaac ⌊promis
B sionis⌋ .i. cœlestis benedictionis, & spūalis generationis, ⌊filij sumus⌋ quia ex aqua & spū san Iohā.3
cto renascimur, grām q; cœlestis beatitudinis obtinemus. Sic ergo per Isaac designatur Eccle-
sia Christi. ⌊Sed quomodo tunc⌋ scilicet tempore Abrahæ, ⌊qui secundum carnē natus fue-
rat⌋ hoc ē, naturali virtute, videlicet Ismael ⌊psequebatur eum qui secundum spiritum,⌋ id ē,
p repromissionē fuerat natus, vtputa ipm Isaac, vt in Genesi dř: Ismael lusit cum Isaac. Quem Gene.21
ludum Hebræi intelligunt, quod compulerit Ismael fratrē suum Isaac luteas adorare imagines.
Alij vero exponunt quod sub specie ludi, interim læserit eum, ⌊ita & nunc⌋ .s. tpe Pauli Apo
stoli carnales Iudæi, pseudoapostoli, tyrāni, atq; hæretici secundum carnē ex sanguinibus na-
ti, psequuntur fideles ex deo natos, in qbus pmanet semē dei, hoc ē. verbum seu gratia Christi
Omnes eñ qui volunt piè viuere in Christo, psecutionē patiuntur. ¶Contra vero hanc pse 2.Timo.3
qutionē iustorum ab impijs ponit Apostolis consolationē idoneam. ⌊Sed quid dicit scriptu-
ra?⌋ Et respondet: ⌊Eijce ancillam & filium eius. Non eñ hæres erit filius ancillæ cum filio li- Gene.21
beræ⌋ Hæc Saræ sunt verba ad Abraham, quæ quum vidisset Ismaelē cum Isaac dolose luden
tem, irata dixit marito: Eijce .i. de domo nostra expelle ancillam, hanc Agar, & Ismaelē filium
eius. Non eñ hæres erit Ismael cum Isaac. Hoc sic factum est ad literā. Per quod spūaliter figu
rabatur, q synagoga atq; legalis obseruātia essent tēpore euāgelicæ legis à populo Chriano se
parādæ cōuersatiōe, loco, & merito, & postmodum pmio. ⌊Itaq; fřes, nō sumus ancillæ⌋ id ē,
veteris testamēti, synagogæ, seu legalis obseruātiæ ⌊filij, sed liberæ⌋ .i. militātis ecclesiæ & li-
bertatis Chrianæ, ⌊qua libertate⌋ .i. per cuius libertatis communicationem, seu infusionem, Acto.15
⌊Christus nos liberauit⌋ formaliter, sicut per gratiam saluat. Liberauit (inquàm) nos ab one- FINIS.
C re legis, à iugo peccati, & dæmonis dominio. Vnde p Euangelistam Iohannē dñs dicit: Si fili- Iohā.8
us vos liberauit, verè liberi eritis. Hæc ergo libertas, scdm glossam, est pctōrum remissio, & fi-
dei p dilectionē operantis iustificatio. Vel sic: Sumus filij liberæ, .i. ecclesiæ libertate dilectionis Col.5
vt sponte, hilariter, & charitatiue, non seruiliter, formidolose, & coacte obediamus ecclesiæ, &
dño ministremus, qua libertate in anima Chri existente, liberauit nos Christus efficiēter pro-
pria passione. Chrus eñ mera charitate, atq; spōtanea libertate ad charitatē pertinēte pro no
bis mori dignatus est. Iuxta illud Esaiæ: Oblatus est, quia ipse voluit. Vnde & passione instante Esa.53
dixit ad Petrum: An putas quia non possum rogare patrē, & exhibebit mihi modo plus quàm Matt.26
duodecim legiones angelorum?

¶Explanatio capituli quinti, videlicet: State, & nolite iterũ iugo seruitutis cōtineri.

¶Articulus quintus.

DEniq; post strēnuas increpatōes annectit Apls exhortationē salubrē, & sanū cōsiliū
cōtra errores, ꝑpter q̄s Galatas increpauit, ait eñ: ⌊State⌋ .i. cor rectū & ad deum
erectū habete in fidei veritate, ⌊& nolite iterũ iugo seruitutis⌋ .i. onere legis in serui
tutē redigētis, seu legalium iussione ⌊contineri⌋ .i. concludi seu comphendi, ita vt Galat.4
tāto vos iugo subdatis, de quo Petrus testabatur: Neq; nos neq; patres nostri illud portare po Actoꝝ 15
tuimus. ⌊Ecce ego Paulus⌋ cui tanquàm Chri Aplo ad tertium cœlum rapto, secure & abso- 2.Cor.n.12
lute credēdū est, ⌊dico vobis qm̄ si circūcidamini⌋ more Iudaico ⌊Chrus vobis nihil ꝓderit⌋
hoc ē, ex fide, passiōe & merito Chri, nullum consequemini fructum propter vřam puersitatē.
Queadmodum medicus optimus nihil prodest rebelli infirmo. ⌊Testificor autē⌋ .i. firmiter
assero ⌊omni homini⌋ siue Iudæo, siue Gētili ⌊circumcidēti se,⌋ quasi circumcisio necessaria Acto.15
sit ad salutē ⌊quoniā debitor est vniuersæ legis faciēdę⌋ .i. circūcisionē accipiēdo obligat se

ad vniuersa quæ præcipiuntur in lege, videlicet ad obseruantiam præceptorum moralium cæ-
rimonialium ac iudicialium. Quemadmodum enim baptismum suscipiēs obligat se ad præcepta
Johan. 14 Jacob. 2 Euāgelij, & circumcisionē accipiēs, ad vniuersa legis mandata tenetur, ita vt tantum teneatur
ad alia, sicut ad circumcisionē, quàmuis absolutè nec ad hāc, nec ad totam legē obseruādam
obligatus. Sed circumcisionē accipiēdo, ostēdit ipso facto quod se ad omnia obliget. ⌊Euacua-
ti estis à Christo⌋ .i. à participatiōe virtutum beneficiorumq́; Chri inanes effecti estis legal-
recipiēdo. ⌊Qui in lege iustificamini⌋ .i. p obseruationē legis Mosaicæ iustificari optatis ac
creditis ⌊à gratia⌋ .i. gratuita iustificatiōe p fidē Chri, imò ab ipso habitu gratiæ, ⌊excidistis⌋
peccādo tam grauiter. Quod aūt hoc ita sit, patet ex cōtrario. ⌊Nos enim⌋ Apli, primitias spi-
ritus habētes, & oēs veraciter Chriani ⌊spiritu⌋ .i. spūs sancti instinctu, seu spūali intelle-
Romaū. 8 ⌊ex fide⌋ Christi ⌊spem iustitiæ⌋ .i. speratā iustitiā, seu plenum iustitię præmium .s. vitā æter-
Ephes. 2 nam ⌊expectamus⌋ quia p fidē & grām sine opibus legis saluari speramus. Sæpe autē in scri-
pturis sumitur spes, pro re sperata. Merito aūt sic expectamus. ⌊Nam in Chro Iesu neq; cir-
Actor. 15 cumcisio aliquid valet⌋ ad salutē, tpe Euāgelij diuulgati, ⌊neq; pręputium⌋ .i. ritus gētilitatis.
Vtrunq; enim æqualiter reputatur inane tpe nouę legis, ⌊sed fides quę p dilectionē operatur⌋,
Ephe. 2 implēdo diuina pcepta, aliquid valet, & sufficit ad salutē. ¶Porrò, fides sine charitate infor-
Jacobi. 2. mis est, & sine opibus mortua ē, si tamē opportunitas operādi occurrat. Ad minus tamē in a-
Marci. 3. ultis exigitur actus interior charitatis & fidei ad saluē, qm arbor quę nō facit fructum bonū ex-
cidetur. ⌊Currebatis bene⌋ O Galatæ, i. festinātèr, & recto itinere pcessistis de via ad patriam
de exilio isto ad paradisum cœlestē, de medijs ad vltimū finē. Ita vt dicere potuissetis illud Psal-
mistæ: Viam mādatorum tuorum cucurri. Hic aūt cursus est feruēs desiderium mētis ad deum, effi-
Psalm. 118 cax quoq; executio cœlestiū pceptorum. ⌊Quis vos impediuit⌋ ab isto cursu ⌊veritati nō obe-
dire?⌋ .i. vt nostræ veræ prędicationi, euāgelicæq́; doctrinę nō obediatis? ⌊Nemini⌋ vos a
hac obediētia impediēti ⌊cōsenseritis. Persuasio enim⌋ .i. topica angumētatio illorum qua vos a
legalia obseruanda nituntur inducere, ⌊non est⌋ quantum ad suam falsitatē ac deformitatem
⌊ex eo qui vocat vos⌋ .i. ex deo, qui vos p inspirationē internam, & nostrā prædicationem
Matt. 22. vocat ad fidei synceritatem & vitā ęternam. ⌊Modicum fermētum totā massam corrumpit.
1 Corin. 5 Hoc ad literā ita est: Quod in epistola ad Corinthios plenius est expositum. Quo significatur
quod pauci pestiferi, fallaces, & indurati totā fidelium cōgregationē inficiunt, ideo sunt vitan-
di. ⌊Ego aūt cōfido in vobis⌋ .i. de vobis, ⌊in domino⌋ .i. qm ante virtutibus fuistis tam in-
signes, spero nunc quòd resipiscetis à vestro errore. Ita ⌊quòd nihil aliud sapietis⌋ per le-
ista epistola, nisi quòd ego vos docui. ⌊Qui autē conturbat vos⌋ .i. pacē & quietē mētis vestræ
quā in euāgelica veritate habuistis, solicitat & subuertit, ⌊portabit iudicium⌋ reprobationis
debitam pœnam sustinebit, nisi pœniteat, ⌊quicunq; sit ille⌋ siue sit magnus, siue mediocris.
Deus enim nil mali impunitum relinquit. Iuxta illud Iob: Deus inultum abire nō patitur. ⌊Ego
Matth. 12 autē frēs si circumcisionē adhuc prædico⌋ obseruādam, vt mihi à pseudoapostolis illis im-
Job. 24 nitur. Qui, vt facilius Galatas ad legalium obseruatiōes inducerēt, asseruerunt Paulum apud
os adhuc circumcisionē prædicare. Si ergo hoc ago, ⌊quid⌋ .i. qua ratiōe, ⌊adhuc psecutio-
patior?⌋ à Iudæis. Tanquàm dicat, nulla. Ob hoc quippe præcipuè indignabantur, & per-
intulerūt Iudęi aplo, quia cessationē circumcisionis ac sabbati docuit. Vnde si circumcisionem
Acto. 13 adhuc prædicasset in gētibus, cessassent Iudæi psequi ipm. ⌊Ergo⌋ Hoc est, si circumcisionem
doceo obseruādam, ⌊euacuatum⌋ .i. ablatum ⌊est scādalum crucis⌋ .i. offendiculū passionis
1. Corint. 1 Eph. 2. scādalizatio Iudęorum quo irascūtur. Offendūtur seu scādalizātur de hoc qd gloriā crucis pdi-
mus, asserētes ad salutē sufficere fidē & grām dnicæ passiōis, magisq́; cōstare salutē in cruce
in circumcisiōe. Si itaq́; Paulus circumcisionē docuisset, vt falsi illi dixerūt, nō fuissent Iudæi
cōcitati aduersus eum. Et quoniā Galatis innotuit Iudæos psequi Paulum, & scādalizari in
dicatiōe ipsius, idcirco per hæc innuit eis apostolus falsum eē qd sibi imponebatur à peruer-
⌊Vtinā & abscindātur⌋ .i. à societate fidelium, & vestro conuētu penitus remoueātur, imò
desistāt, quantum ad culpam, ⌊qui vos conturbant⌋ ingerendo auribus vestris falsam doctri-
Eccl. 10 nam, & inquietantes cor vestrum. ⌊Vos enim in libertatē⌋ .i. exonerationē à seruitute legalium
Vel, in libertatē .i. euangelicā legē, quæ a Iacobo vocatur lex pfectæ libertatis, quoniā à ser-
Jaco. 1 tute peccati ac dæmonum saluat. Vel, in libertatē, charitatis, ⌊vocati estis⌋ p grām Christi, qui
nos à iugo legis absoluit, vt nō timore, sed amore moueamur ad cultū diuinū. Verūtamē quia
Acto. 15 nō est libertate hac abutēdum, subiūgit: ⌊Tantū⌋ .i. hoc solum vos pcor ac moneo, ⌊ne liber-
2. Pet. 2 tatē⌋ vobis collatā, ⌊in occasionem carnis detis⌋ .i. ad satisfaciēdum carnalibus cōcupiscētijs
expēdatis. Libertas nēpè multis peccādi occasio est, qm pœnā nō metuunt. Nam & hæretici
quidā fuerūt, qui sibi p spūs libertatē omnia licere asseruerūt, qui vtiq; omniū vitiorum miserrimæ
seruituti subiecti fuerunt, ⌊sed per libertatem⌋ diuinam atq; fraternam ⌊seruite in inuicem⌋,
hoc est, ex dilectione interna, ac pura procedite ad charitatiua obsequia, mutuo succurrendo
Johan. 13. in spiritualibus ac temporalibus, prout perfecta charitas (quæ omnia facit communia) exigit.
⌊Om-

« ⌊Omis em̄ lex⌋.i.vniuersa legis præcepta ⌊in vno sermone ipletur⌋.i.p obseruatiōem vni-
« us præcepti custodiūtur. De quo sermone præceptiuo subiūgitur: ⌊Diliges proximū tuum si-
« cut teipsum⌋.i.spūaliter,& propter deum,in deo,& in ordine ad vitam æternam. Licet em̄ Leui.19 Matt. 22
A duo sint charitatis præcepta propter materialem distinctionem obiecti,(de quibus ait Salua- Marci.12
tor: In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ) vna tamē est charitas,qua deus pro- Romañ.13
ximusq; diligitur. Ideo hoc loco,& alibi sæpe vnum mandatum in alio includitur. Vnde cum Iacobi.2.
in dilectiōe proximi dr̄ lex impleri,in dilectiōe proximi cōphenditur dilectio dei. ¶Por-
« rō verbū hoc: Diliges proximū tuū sicut teipm̄,in Leuitico habet̄. ⌊Quod si inuicē mordetis⌋ Leui.19
« verbis pungitiuis & pessimis, ⌊& comeditis,⌋.i.fraudatis & deuoratis tpalia vel spūalia bona
« vestra mutuo corrumpēdo. ⌊videte⌋.i.attēdite ⌊ne ab inuicē consummamini⌋ id ē, penitus
pereatis in anima & corpe. Tanq̄ dicat: Nisi à morsu inuidiæ,& mutua corrosione ac nocumē 1.Timo.6
to abstinueritis,anima vestra & corpus,& om̄e esse spūale atq; gratificum pdet in seculo isto,
« pœnasq; æternas sentiet in inferno. ⌊Dico āt⌋.i.admoneo vos ⌊in Chr̄o⌋.i.scd̄m Chr̄i do-
« ctrinā. ⌊Spū ambulate⌋.i.scd̄m spūs sancti instinctū agite. Vel,p spm̄ designat̄ rō,cuius iudi- EPIST.
cium in oībus sequi debemus,qm̄ optimū hoīs est eē scd̄m rationē, vt Dionysius protestatur: Dionysi
« ⌊& desideria carnis nō pficietis⌋.i.carnales cōcupiscētias nō deducetis ad effectū,neq; præbe
« bitis eis cōsensum,q corā deo pro ope reputat̄. ⌊Caro em̄⌋.i.appetitus sensitiuus,seu aīa secū- Gene.8
« dum carnē,vel ipe homo ex parte sensualitatis, ⌊cōcupiscit aduersus spm̄⌋.i.ea desiderat quæ
directē sunt rōni cōtraria,vc; delectatiōes sensibiles. De qbus scriptū est: Post cōcupiscētias tu Ecci.18
« as nō eas,& à voluptate tua auertere, ⌊spūs autē⌋ .i.appetitus intellectualis,seu ratio vel ani-
« ma scd̄m partē sui superiorē,cōcupiscit ⌊aduersus carnē⌋.i.ea quæ carni & sensualitati laborē
B & tædium ingerūt,vtpote spūalia bona,continētiam,sobrietatē,diuinorum frequētem ac sta-
« bilem vacationē,quibus caro castigatur,fatigatur,& attenuatur. ⌊Hæc em̄⌋ vc; caro & spūs,
« ⌊sibi inuicem aduersantur⌋ appetēdo contraria,vt dictum est: Caro quippe cupit bona dele-
ctabilia,& vtilia etiam inordinate, seu vltra necessitatem, spūs autem vult bona honesta p re-
« spectum ad deum, ⌊vt nō quæcūq; vultis⌋ scd̄m rōnis iudicium ⌊faciatis⌋ propter sensualita
tis rebellionē. Quēadmodū alibi dicit Aplus: Nō quod volo bonum,hoc facio. Vel sic,sibi hęc Romañ.7.
aduersantur,vt nō quæcūq; vultis,id est,nō omnia ad quæ inclinationem habetis,faciatis. Sed Pro.27
per rationē vitia carnis refrenetis. Sicq; dictio illa,vt,tenetur concomitanter, quia ex illa mu-
tua aduersatione sequitur, vt nō liceat nobis om̄ia opari quæ volumus. Hinc etiam testatur Pe
trus: Charissimi (inquiēs) obsecro vos abstinere à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus 1.Petri.2
« animā. ⌊Quod si spū ducimini⌋.i.à spū sancto ⌊nō estis sub lege⌋.i. legalibus obseruātijs nō
subijcitis vosmetipos. Tanq̄ dicat: In hoc constat vos esse deceptos q̄d legis iugo subditi estis. Romañ.8
¶Sciēdum autē quòd spūs multis modis accipitur in scripturis: Primo, pro intellectuali & se-
parata substātia,sicq; deus,& angeli spūs appellantur. Vnde est illud: Spūs est deus. Et in Acti- Iohā.4 Actoꝝ.23
bus: Sadducæi dicunt,nec spm̄,nec resurrectionē esse. Vbi per spm̄ angelus designatur. Secū-
do,pro substātia animæ,vt dum Stephanus ait: Dn̄e,accipe spm̄ meum. Tertio,pro superio-
ri parte rōis,sicut hoc loco. Quarto,pro virtute imaginatiua,vt ibi: Fui in spū dn̄ica die. Quin Acto.7.
to,pro subtili humore,p quē anima opationes vitales exercet in corpore. Sapiēs: Spūs diffun Apoc.1.
detur tanq̄ mollis aer. Sexto,pro aere vel vēto. De quo qdam exponūt illud Geneseos: Spūs Sapiæ. Genes.1
C dn̄i ferebat̄ sup aquas. Itē & illud: Spūs vbi vult spirat. ¶Deinde de opibus carnis, qbus spūs Iohā.3
reluctat̄,tractat Aplus: Opera em̄ carnis proprie noīantur ad quæ caro inclinat. Vt sunt gula, Romañ.8
« & luxuria,germinaq; eorum. De quibus subditur: ⌊Manifesta autē⌋.i.apertam malitiam ha- Ephe.4
« bent,& naturali rōne opponunt̄, ⌊sunt opa carnis. Quæ sunt fornicatio⌋.i.coitus soluti cum
« soluta, ⌊immunditia⌋.i.vitium cōtra naturam ⌊impudicitia⌋ quātum ad gestus prouocan-
« tes libidinem,in aspectu,tactu,& osculis, ⌊luxuria⌋ Quæ est nomē commune,quo cęteræ spe 3.Regū.11
« cies luxuriæ iam nō expressæ designant̄, ⌊idoloꝝ seruitus⌋.i.idololatria, quę interdum ex lu-
« xuria generat̄,vt patet in Salomone, ⌊veneficia⌋.i.sortilegia, ⌊inimicitiæ⌋ quæ ex carnali ge
« nerant̄ amore, ⌊contentiones⌋ verborum ⌊æmulationes⌋.i.inuidētiæ eoꝝ quę idem appe-
« tunt,sed vnus p alium impedit̄, sicut plures ad prelationē aspirāt, ⌊iræ⌋.i.appetitus vindictę
« ⌊rixæ⌋.i.lites verbosæ, ⌊dissentiones⌋ animoꝝ,quantum ad partialitates, ⌊sectæ⌋.i.separa
« tiones dissentiētium iam firmatæ, ⌊inuidiæ,homicidia, ebrietates,comesatiōes⌋.i.assiduæ co
« mestiones, ⌊& his similia, quæ prędico vobis,⌋ vitanda, antequàm morte præoccupemini,
« ⌊sicut prædixi. Quoniam q talia agūt⌋.s.aliquod hoꝝ secūdum suam pfectā rōnē, ⌊regnum Romañ.8
« dei nō consequētur.⌋ Ex quo duo sequunt̄. Primū,quod oīa hæc sint pctā mortalia. Alterum 1.Iohan.5
quod dānati nunq̄ liberabūtur aut saluabūtur. ¶Insup enumerant̄ opa spūs.i.quę à spū san-
cto in nobis fiunt,& spiritui nostro rationali insunt atq; cōueniunt. Dicuntur autē hæc opera,
fructus,ad similitudinem fructus materialis. Sicut enim huiusmodi fructus ex terra aut arbore
oritur,& cum quadam dulcedine,degustatur,sic opa ista à spū sancto principalr̄ atq; à nr̄o spū
« diuinitus confortato nascūtur,animamq; delectāt. Ait ergo: ⌊Fructus autem spūs⌋ sancti,seu
nostri

nostri, ⌊ est charitas ⌋ .i. actus dilectiōis p modū ignis ad cœlestia scandēs ac eleuās, ⌊ gaudiū ⌋
Roma. 14 hoc ē, diffusio animi in cōceptōe boni honesti. Quod alio loco vocat gaudiū in spū sancto,
cōpetit reprobis. Est tamē & aliud gaudiū seculare, vanū, & falsum. De quo dr̄ in Iohāne: Mū
Johan. 16 dus gaudebit. Et apud Iob: Gaudiū hypocritæ ad instar pūcti, ⌊ pax ⌋ .i. trāquillitas mētis
Job. 20 quietatio eius in bono, ⌊ patiētia ⌋ in aduersis .i. æquanimis pꝑessio cōtrarioꝝ ⌊ lōganimit
spei, in prēstolādo bona diuinitus promissa, ⌊ bonitas ⌋ .i. beneuolētia, ⌊ benignitas ⌋ .i. be
uolētiæ executio, sed largitio faculatū, ⌊ māsuetudo ⌋ .i. tractabilitas, irā repellēs, ⌊ fides ⌋ .i.
dei certitudo, siue fidelitas, ⌊ modestia ⌋ .i. moderatio in verbis & actibus, ⌊ cōtinētia ⌋ .i. refr
natio voluptatis laboriosa, ⌊ castitas ⌋ .i. repressio venereoꝝ & cōcupiscētiæ sine impugna
atq; labore. Continētia em̄ & castitas q̄uis circa idē versent, nihilominus tn̄ distinguunt. C
cōtinēs sustinet cōcupiscētias fortes, sed nō vincit. Castus vero nec sustinet eas vn̄ nec sup
¶ Deniq; hoꝝ duodecim fructuū spūs (ad quos alij fructus reducunt, distinctionē ac suffici
Thomas. sanctus Thomas in prima secūdæ ponit, hoc modo: Fructus distinguunt secūdū varium p
cessum spūs sancti in nobis. Primo em̄ mens ordinat in seipā p amorē, qui est radix oīm a
onum. Ideo primus fructus est charitas, sine qua nihil rōne fructus sortitur, & in qua spūs
ctus specialiter datur. Secūdo ponit gaudium, quod ex charitate producitur, qm̄ amās hab
1. Johan. 4 amatum in se gaudet de eius præsentia, quā efficit charitas. Iuxta illud Euāgelistæ: Qui ma
in charitate, in deo manet, & deus in eo. Tertius fructus est pax, quę est pfectio gaudij. Pro
propter quietē ab exteriori pturbatōe. Aliter nāq; nō esset gaudium pfectum. Secūdo, prop
interioris ac fluctuātis desiderij sedationē. Vnde p hæc tria bene se habet aīa in bonis. In
quoq; bene se habet dupl'r. Primo, ne ex imminēti malo turbetur, quod fit p patiētiam, que
quartus fructus. Secūdo, ne ex dilatiōe boni sperati frangatur, quod fit p lōganimitatē, qu
quintus fructus. Secūdo, bene disponit homo ad id quod est iuxta se .s. ad suum proximū
mo, p voluntatē benefaciēdi, quod ptinet ad bonitatē, quæ est sextus fructus. Secūdo, p vol
tatē istius executionē, quod fit p benignitatē, quę est septimus fructus. Tertio, æquanimite
lerādo mala illata, quod fit p māsuetudinē, quæ est fructus octauus. Quarto, ne proximis
de aut dolo noceamus, quod fit p fidē pro fidelitate acceptā. Si vero fides sumatur pro cert
dine fidei, quæ est virtus theologica, sic p eam bene disponit homo ad id quod supra se
est ad deum, subdēdo ei proprium intellectum. Tertio insup rectè disponitur ad id quod
se est. Primo, quantum ad verba & actus, quod est p modestiam, quæ ponitur decimus fru
Secūdo, q̄tū ad interiorem passionē seu cōcupiscētiam. Et ita ponuntur alij duo fructus, v
licet continētia & castitas, quoꝝ differētia posita est. Qm̄ vero iuxta præhabita, fructus n
nat opationē. Charitas, patiētia, māsuetudo &c. prout fructus ponūtur, nō accipiunt pro
habitibus, sed habituū actibus. Sciēdum quoq; q fructus vocant nō solū actus virtutū dele
biles, sed etiā delectatiōes actibus virtuosis annexæ. Idcirco pdicta oīa accipi pn̄t tam pro a
bus virtuosis q̄ pro delectatiōibus mūdis. Iteꝝ aduertendū, q virtutes & dona cōueniūt in
quod sunt habitus. Sed virtutes pficiūt potētias aīæ. Dona vero pficiūt ipas virtutes. Simil
do beatitudines & fructus cōueniūt in hoc, q̄d sunt actus virtutū seu donoꝝ. Sed beatitud
peraddit ad rōnē fructus excellētiam quādā. Beatitudines nāq; sunt actus pcipuaꝝ virtut
Propter q̄d potius attribuunt donis q̄ virtutibus. Omnes ergo beatitudines fructus dici
nō aūt ecōtrario: ⌊ Aduersus hmōi ⌋ fructus spūs ⌊ nō est lex ⌋ prohibēs eos, sed pro eis e
⌊ Qui aūt sunt Chri ⌋ p fidē & charitatē perfectā .i. imitatores crucifixi ⌊ carnē suam cru
runt ⌋ .i. spūaliter mortificauerūt eā macerādo, affligēdo, domādo ⌊ cum vitijs ⌋ exterio
FINIS. ⌊ & cōcupiscētijs ⌋ interioribus, tam vitia quàm cōcupiscētias psequēdo & occidēdo. ¶
EPIST. inde Apl'us exhortationē cōuertit ad Galatas: Si (pro qa) spū ⌋ .i. rōnis iudicio, vel spūs
operatiōe, ⌊ viuimus ⌋ intra nos vita grāe ⌊ spū & ambulemus ⌋ .i. ratiōis iudiciū, seu spūs
Matth. 5 instinctū sequamur in cōuersatiōe exteriori & vita alijs exēplari, vt luceat lux nr̄a corā ho
quatenus vidētes opa nr̄a bona ædificent, & deū glorificēt. Verūtn̄ ne in hoc aliq̄ mō p
gloriā intēdamus, subiūgit: ⌊ Nō efficiamur inanis glīæ cupidi ⌋ .i. nō appetamus ab hoi
mari aut honorari ⌊ inuicē prouocātes ⌋ verbis vel signis ⌊ inuicē inuidētes. ⌋ Inuidia en
1. Johan. 3 directè aduerset charitati, quę ē aīæ vita, maximè phibet mors eē anīæ. Hinc est illud Ioh
Johan. 13 Qui nō diligit, manet in morte. Oīs q odit frēm suū, homicida est. Propterea dicit Salu
In hoc cognoscēt oēs, qa discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.

¶ Expositio capituli sexti: Fratres, & si præ occupatus fuerit homo in aliquo delicto.

¶ Articulus sextus.

HOrtatur demū Apl'us in huius capl'i exordio prælatos & perfectiores, vt imperfect
& subditis pie cōdescendant atq; subueniant. Ait em̄: ⌊ Frēs & si præoccupatus ⌋
quàmuis præuētus seu comprehēsus ⌊ fuerit homo ⌋ ex subito motu passionis, in
mitate seu ignorātia, ⌊ in aliquo delicto ⌋ ex hmōi causa exorto, ⌊ vos q spūales
hoc est, virtutibus exercitati ⌊ huiusmodi ⌋ hoīem ⌊ instruite ⌋ .i. ad vitā veritatis reduci

corrigite ⌊in spiritu lenitatis⌋.i.animo mansueto ac dulci,non impetuoso, aut grauiter indignanti ⌊considerãs teipsum⌋.i.propriæ conditiõis fragilitatẽ attendẽs ⌊ne & tu tenteris⌋.i.
A simili modo delinquas. Hoc est: Estote aliis misericordes & compatiẽtes, vt & vos misericordiam cõsequamini, si culpam incideritis. Etenim beati misericordes, qm̃ ipsi misericordiã consequẽtur. Et benefacit animæ suæ homo misericors. Propterea quoq; & alibi dicitur: Memento iudicij mei: sic em̃ erit & tuum. Mihi heri, & tibi hodie. Mutat autẽ hoc loco Aplus numerũ, sicut frequẽter fit in scripturis. ⌊Alter alterius onera portate⌋.i. defectus vestros, & infirmitates, atq; peccata mutuo patiẽter sufferte, orando pro alterutro, mutuo succurrẽdo verbis ac rebus. Vnde & alibi ait: Supportantes inuicẽ in charitate. Hoc verbo redarguuntur complures, qui in alior̃ defectibus mox inflammantur, & rigide quasi sub specie iustitiæ afficiuntur. Propria vero vitia non corrigunt, neq; ab aliis durè increpari dignantur, ⌊& sic adimplebitis legẽ Christi⌋.i.charitatis p̃ceptum. De quo ait Chrs: Mãdatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicẽ sicut dilexi vos. Hæc itaq; agite, & nolite in delicto præoccupatum durè corripere, q̃uis ex deliberatiõe seu certa malitia peccãs sit durè corripiẽdus. ⌊Nã si qs existimat se aliqd esse⌋ à seipso, vel spũaliter, seu comparatiõe sanctor̃, ⌊cum nihil sit⌋ à seipso, & quãtum ad eẽ gratificũ spũale ac meritorium, seu cõparatiõe sanctor̃. Nam & si aliqd esset p grãm, tñ reputãdo se tumide, pdit q̃d habuit. Iuxta q̃d dr̃: Sola supbia destruit oĩa si comitet̃. Hinc ait Psalmista: Substãtia mea tanq̃ nihilũ ante te. Itẽ Ecclesiasticus: Quid supbit (inqt) terra & cinis? ⌊Ipse se seducit⌋.i.in falsitatẽ pcipitat, & dãnationẽ incurrit. ⌊Opus aũt suũ probet vnusqsq;⌋.i.totam vitã suã prudẽter examinet, ⌊& sic in semetipõ tãtũ gloriã habebit⌋.i.de propriis bonis, seu consciæ suæ testimonio exultabit si fuerit virtuosus. Non tamẽ finalr̃ aut pricipalr̃ in se, sed in
B dño. Iuxta illud: Qui gloriat̃, in dño gloriet̃. Vnde & dictum est: Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, ⌊& nõ in altero⌋.i.de factis & meritis aliorum non præsumet, neq; alior̃ laude & adulatione lætabitur. Quis enim scit quid agatur in homine, nisi spũs hominis? ⌊Vnusquisq; em̃ onus suum⌋.causam quam cum districto iudice habet expedire, seu consciẽtiæ suæ grauamẽ, vel vitior̃ suorum vltionẽ, vel actionum suarum manipulum, ⌊portabit.⌋ Opera em̃ illor̃ sequũtur illos. ¶Porrò, prædicta iam verba Apl̃i nõ secũdum supficiẽ literalẽ, sed sapiẽter intelligẽda sunt. Aliàs em̃ inuicẽ secũ pugnarẽt. Dixi nãq;: Alter alterius onera portate. Nunc vero adiunxit: Vnusquisq; onus suum portabit. Quasi vnus nõ sit portaturus onus alterius. Item alibi dicit: Nemo glorietur in hominibus. Et: Qui gloriatur, in domino glorietur. Nunc autem testatus est: In semetipõ tantum gloriam habebit. Sed si sanè intelligantur, & modus, ac ordo, atq; intentio, quibus introducuntur, pensentur, nulla erit discordia ⌊Communicet autem⌋.i.se cõformet vel subueniat ⌊is qui catechizatur⌋ hoc est, instruitur ⌊verbo⌋ sapiæ salutaris ⌊ei qui se catechizat⌋.i.suo instructori ⌊in omnibus⌋.i.opibus, nõ autẽ in vitiis. Vel, in oĩbus bonis.i. diuitiis seu facultatibus, vt ei in tẽporalibus administret, à quo spũalia bona suscipit. ⌊Nolite errare⌋ à luce veritatis, & via iustitiæ, excusando vos à prędicta communicatiõe, vel aliorum præceptorum executione. ⌊Deus nõ irridetur⌋.i.nõ fallitur. Ideo scit, an excusatio sit condigna & verax. Quod autẽ deus non irrideatur, hinc constat. ⌊Quæ autẽ seminauerit homo⌋.i.opa quæ in hac vita effecerit, quæ ad futura præmia comparantur, sicut semẽ ad fructum, ⌊hæc & metet⌋.i.horum fructum, seu mercedẽ recipiet. Iuxta
C illud: Anima eius in vita ipsius benedicetur. Itẽ & illud: Ecce venio cito, & merces mea mecum est, dare vnicuiq; iuxta opa sua. ⌊Quoniam q seminat in carne sua⌋.i.carnalr̃ viuit, impetum passionum sequẽdo, ⌊de carne⌋.i.pro vitiis carnis ⌊metet⌋.i.recipiet ⌊corruptionẽ⌋ peccati ac mortis æternæ. ⌊Qui autẽ seminat in spũ⌋.i.spũaliter cõuersatur, rõnis sñiam, & charitatis instinctũ semp sequendo, ⌊de spiritu⌋.i.p opibus spũalibus, vel de spũ sancto, tanquàm à remuneratore, ⌊metet vitam æternam⌋ hoc ẽ, cœlestẽ beatitudinẽ consequetur in præmium. ⌊Bonum autẽ⌋.i.opus virtutis, ⌊faciẽtes nõ deficiamus⌋.i. nequaquàm cessemus, nec tepescamus. Non em̃ coronatur, nisi qui legitimè certauerit. Et qui pseuerauerit in finem saluus erit. ⌊Tempore em̃ suo⌋.i.hora diuinæ retributiõis, videlicet cum ab om̃i culpa & pœna fuerimus absoluti, siue in hac vita, siue in purgatorio ⌊metemus,⌋ id est, æternam gloriam recipiemus, ⌊nõ deficiẽtes⌋.i.finẽ nõ habituri p̃mij tanti, nec plus appetituri, q̃ dabitur. ⌊Ergo dum tp̃s⌋ promerẽdi ⌊habemus⌋.i.q̃diu durat vita hęc præsens ⌊operemur bonum ad om̃es⌋.i.oĩbus quantum possibile est, benefaciamus (sicut generalis exigit charitas) corporalia seu spũalia bona nostra eis cõmunicando. ⌊Maximè autẽ⌋ operemur bonum ⌊ad domesticos fidei⌋.i.ecclesiæ filios veros Chr̃ianos, qbus alibi dicit Aplus: Iam nõ estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctor̃ & domestici dei. Qui ergo nobis magis coniuncti sunt, his magis benefacere obligamur. Charitas nãq; est ordinata. Propter quod rursus alibi ait Aplus: Si qs (inquiẽs) suor̃, & maximè domesticorum, curã nõ habet, fidẽ negauit, & est infideli deterior. ⌊Videte qualibus l̃ris scripsi vobis mea manu⌋.i.cõsiderate quali sermone ego p̃sentẽ ep̃lam dictaui, & manu ppria scripsi, ne qs vos decipiat, dicẽdo ep̃lam hãc nõ eẽ missam à me, vl̃ nisi stylo vobis scribẽdo

⌊Qui

Luce.6 Prouer.11 Ecci.38 Jaco.3 Ephes.4 Johan.13 1.Corin.4 Psalm.38 Ecci.10 1.Corint.11 2.Corin.10 2.Cor.1. 1.Corint.2 Apoc.4 Roma.12 1.Cor.1 1.Cor.9 1.Corint.5 Psalm.48 Apoca.22 2.Timo.2 Matt.10 et.24 FINIS Ephes.2. 1.Timo.5

⌊Quicũq; enim volunt placere⌋.i. sibijpsis ⌊in carne⌋ vestra.i. prę putij vestri circumcis
Col.3 Vel, q volunt placere Iudæis incredulis in carne.i. in carnalibus obseruãtijs, ⌊hi cogũt⌋.i.ve
heměter & importunè quęrũt & excitãt, ⌊vos circumcidi⌋.i. in corpore ⌊tãtum⌋.i. pster
ad hoc ⌊vt psecutionẽ crucis Chri⌋.i. psecutionẽ pro fide & passiõe saluatoris, ⌊nõ patiant
à Iudæis q eos psequebant, q cessationẽ legaliũ docuerũt. Pseudo eñ apl'i legalia simul cũ Eua
Actor.15 gelio pdicauerũt, ne à Iudæis infidelibus paterẽtur molestias. ⌊Neq; eñ q circumcidunt⌋ Ca
naliter ⌊legẽ custodiũt⌋ spũaliter, neq; pceptis legis moralibus verè obtẽperãt, ⌊sed vol
vos circumcidi, vt in carne vrã⌋.i. de vri circũcisione carnali ⌊gloriẽtur⌋ inaniter, quasi vo
luntatis suæ effectũ in vobis adepti. ⌊Mihi aũt absit gloriari, nisi in cruce dñi nři Iesu Chri⌋.
in contẽplatiõe filij dei crucifixi, & beneficiorum ipsius, vc; in cõsideratiõe passiõis, charitatis
obediẽtiæ Chri. Per hoc tñ nõ excludit gloriatio in diuinitate, & excellẽtia saluatoris, qñ g
riatio crucis ordinat ad illã sicut ad vltimũ finẽ. Vnde & illa dat in ista intelligẽda. Absit
à me gloriari in circumcisione, in cærimonialibus legis, in rebus caducis & vanis. Sed h
Romañ. 2 sit gloriatio mea, in Christi passione occupari, eius beneficia meditari, ipsius vestigia se
⌊Per quem⌋ Chrm.i. p cuius gratiam, passionẽ, & imitationẽ, ⌊mihi mundus crucifixus e
hoc ẽ, mortuus. Vtputa tam homines seculares, quàm cõcupiscẽtiæ atq; diuitię seculi huius,
vt talia mihi non sapiant, non delectent, non vniant, nec me sibi coniũgant inordinato aff
⌊& ego mundo⌋ p Christum crucifixus, id est, mortuus sum, ita vt mundo non placeam, n
Psalm.43 viuam, neq; communicẽ. Iuxta illud: Qm propter te mortificamur tota die. ¶Deniq;
absit mihi gloriari nisi in cruce Chri. ⌊In Christo eñ Iesu neq; circumcisio aliqd valet⌋, a
verãm salutẽ, ⌊neq; præputium⌋.i. ritus gẽtilitatis, ⌊sed noua creatura⌋.i. spũalis regener
Iohan.3 ex aqua & spũ, seu vita recẽs p grę quotidianam innouationẽ. ⌊Et quicũq; hanc regulam
gloriatiõis huius rectitudinẽ atq; mẽsurã, ⌊secuti fuerint, pax⌋ interna.i. trãquillitas cord
Iohan. 14 ⌊sup illos & misericordia⌋.i. peccatorum remissio ⌊& sup Israel dei⌋.i. sup electos Iudæo
galia successiue deserentes & fidẽ catholicã amplectẽtes, sit pax ista & misericordia. ⌊De
tero nemo mihi molestus sit⌋ docẽdo, aut mihi imponẽdo obseruationẽ legaliũ. Vel add
ctamẽta præsentis vitæ me exhortãdo. ⌊Ego eñ stigmata Iesu⌋.i. signa vulnerum, & sim
Matt. 16 Lucę. 9 dinẽ pœnarum Chri, ⌊in corpore meo porto⌋ baiulando crucẽ meam indesinẽter, & Chr
quendo, eiusq; passioni me pro viribus conformando. ⌊Gratia domini nostri Iesu Chri.
⌊cum spiritu vestro⌋ id ẽ, in anima vestra. O ⌊fratres, Amen.⌋ Hæc est gratia gratum fa
quæ à tota trinitate infunditur, quàmuis interim etiam vnicuiq; diuinæ personæ attribua
Tota enim superbeatissima trinitas inseparabiliter operatur ad externa. Quæ est super om
deus sublimis & benedictus, Amen.

IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS
Procœmium.

Matth. 7 OMNIS qui audit verba dei, & facit ea, assimilabitur viro sapienti qui ædi
uit domũ suam supra petram. Merito diuina scriptura multipliciter eos co
Psalm.118 mẽdat, qui in semitis mãdatorum cœlestium stabiliter atq; ardẽter psistunt,
tionibus efficaciter resistẽtes, cunctasq; psecutiones pro amore iustitię fo
sustinẽtes. Non eñ minoris laboris ac laudis est in bono cępto pseuerare, q
illud inchoare. De horum numero fuerunt Ephesii (ab Asia minori Asiani vo
quibus Apostolus iam nũc declarãdam scribit eplam. Scribit aũt ex Roma in carcere pos
Tychicũ diaconũ. ¶Porrò Ephesii nõ à Paulo cõuersi ad fidẽ, sed in bonis ab ipo cõfir
fuerũt. Et qa in fide & in sanctis opibus pmanserũt stabilirer, falsisq; doctoribus spretis ca
licæ sapiæ adhæserũt, ideo nõ increpatoriam, sed commẽdatoriã ac cõsolatoriã eis scribit e
stolam, prouocans eos ad meliora, & ad gratias dño referẽdas eos inducens, præcipuè do
omnem virtutem perfectionemq; nostram diuinę pietai ac gratiæ asscribendam. Et in ipso
stolæ exordio solito more procedit.

¶Expositio primi capituli: Paulus apostolus Christi Iesu per voluntatem dei.

¶Articulus primus.

Roma.1 Galat.1 1.Corin.1 PAulus Aplus Chri Iesu p voluntatẽ dei⌋.i. à diuina voluntate ad apostolatum effic
ter, pmotus, scribit ⌊sanctis oĩbus⌋.i. firmis & dignis Chrifidelibus ⌊q sunt Eph
id ẽ, in vrbe sic dicta cõmorant, ⌊&⌋ pro id ẽ, ⌊fidelibus⌋ q sunt ⌊in Iesu Chro
fidẽ & charitatẽ, sicut mẽbra in capite. Vel p sanctos, intelligit prę latos & pfectio
Per fideles vero impfectiores ac subditos. ⌊Gratia vobis⌋ detur, ⌊& pax à deo patre no
& domino Iesu Christo.⌋ ¶Salutatione præmissa, à gratiarum actione orditur, &
EPIST. ⌊Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi⌋ Omnia hęc iam prædicta verba in p
Psalm 66 cedentium exordijs epistolarum scripta atq; exposita sunt. Idcirco hæc prætermitto: ⌊Q
Galat.1 Ephe.1 deus & pater noster ⌊benedixit nos,⌋ id est, benedictos, & gratiosos nos fecit, dando n
m

A munera cœlestium gratiarum, sicut subiungitur, ⌊in omni benedictiõe spũali⌋.i.in omni do
no gratiæ liberaliter dato, nostrōq; cordi infuso, ita vt benedictio ista sit causa formalis, p quã
à deo effectiue benedicti sumus. Frequenter autem accipitur in scripturis benedictio pro do- 1.Reg.25
no liberali. Sicut cum Abigail ait ad Dauid: Accipe benedictionem quam attulit famula tua. Be
nedixit itaq; nos omni benedictione saltem in genere. Et hoc ⌊in cœlestibus⌋ bonis seu gra- Phil.3
tijs. Vel ad hoc, vt ad cœlestia regna perueniamus. Vel omni benedictione habenda perfecte
in cœlestibus mansionibus, ⌊in Chro Iesu,⌋ hoc est merito Chri, siue p Chrm tanquã per me-
diatorem, ⌊sicut elegit nos,⌋ id est præ alijs multis seu reprobis ad æternã beatitudinẽ præor-
dinauit, ⌊in ipso⌋.i.in Chro, seu per Chrm. Ita vt pater & Chrũs (seu filius) imò & cũ eis spũs Johã.17
sanctus sint vnus elector, sicut vnus creator. Vnde Chrũs testatur: Ego scio quos elegerim. Et Johan.15
rursus: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Elegit ergo nos in ipso, ⌊ante mũdi constitu-
tionẽ,⌋ hoc est ab æterno, quæ electio ex dilectione processit. Potest quoq; sic accipi, vt pater
dicatur nos elegisse in Chro ante mũdi constitutionem, qm̃ ab æterno disposuit per Chri in-
carnationem ac passionem impendere nobis suæ æternæ electionis effectum.i.veram salutem
⌊vt essemus sancti⌋.i.puri in anima, ⌊& immaculati⌋ in opere ⌊in cõspectu eius,⌋ hoc est co
ram deo, videlicet vere, seu diuino iudicio, non tantum humano, ⌊in charitate,⌋ quæ est vita
decorq; animæ.i.per actum charitatis interiorem, sine quo nihil est meritorium. Vnde p cha-
ritatem efficimur sancti in affectu, & immaculati in effectu. ⌊Qui⌋ pater ⌊p̃destinauit,⌋ hoc
est ad vitam æternam in sua dispositione præmisit seu præordinauit, ⌊nos in adoptionem fi-
liorum⌋.i.ad hoc vt bona gratiæ quæ filijs adoptiuis præstantur, nobis donẽtur. Quod autem Ro.8
B subiungitur, ⌊per Iesum Chrm,⌋ referri potest vel ad verbum prædestinauit, vel ad nomen fi
liorum, quia per filium dicimur prædestinati sicut electi. Per filium quoq; adoptio filialis nobis Johã 1.
confertur. Dedit em̃ nobis potestatẽ filios dei fieri. Sic autem prædestinauit nos ⌊in ipsum,⌋
id est ad imitationem filiationis naturalis, quæ conuenit Chro, cuius similitudo est filiatio ado
ptiua. Vel, in ipsum, hoc est vt veniamus ad gloriam Chri, & eius efficiamur cohæredes. Præ- Ro.9
destinauit insuper, ⌊secundum propositum⌋.i.æternũ decretum, ⌊voluntatis suæ,⌋ qua oĩa Jaco.1.
liberrime agit.i.secundum voluntatem suam diuinam, omnia iuste agentẽ ac proponentem,
quæ vtiq; est prima causa prædestinationis, ⌊in laudem gloriæ gratiæ suæ⌋.i.vt laudemus ma
gnificentiam gratiæ suæ gratum facientis, per quam adoptio filiorum dei nunc inchoatur, quæ
in patria per lumen gloriæ consummatur, ⌊in qua⌋ gratia gratum faciente.i.per quã formali-
ter, ⌊gratificauit,⌋ hoc est sibi acceptos ac gratos, ⌊nos⌋ fecit ⌊in dilecto filio suo⌋.i.p Chri
stũ mediatorẽ dei & hoĩm.s.merito Chri, & per oĩa quæ Chrũs pro nostra salute assumpsit, fe 1.Johan.3
cit ac pertulit, ⌊in quo⌋ filio dei dilecto, ⌊habemus redemptionẽ⌋ à iure & iugo diaboli, ⌊per 1.Timo.2
sanguinem eius,⌋ hoc est merito effusionis sui pretiosissimi sanguinis. Iuxta illud: Qui dilexit
nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Ideo subditur, ⌊remissionẽ peccatorũ⌋.i. Apocal.1.
redemptio ista est vitiorũ nostrorũ solutio. Quæ facta est ⌊secundũ diuitias,⌋ hoc est plenitudi
nẽ ⌊grãe eius,⌋ videlicet Chri, q gratiose & pie nos liberauit. Vnde p Euangelistã Iohannem
dicitur: Gratia & veritas p Iesum Christũ facta est. Et de plenitudine eius accepimus oẽs, grãm
pro grã. ⌊Quæ⌋ gratia ⌊superabundauit in nobis⌋ apostolis.i.copiosissime nobis infusa est,
quippe q primitias spũs sancti accepimus, ⌊in omni sapĩa⌋.i.diuinorũ notitia, omni, quãtum
ad sacrũ spectat scripturã, quã plene cognoscimus, ⌊& prudẽtia⌋.i.tpalium & humanarũ rerũ
agnitiõe. Hæc em̃ nobis p grãm spũs sancti collata sunt, vt notũ faceret nobis sacramentũ⌋.i.
secretũ ⌊volũtatis suæ,⌋ seu voluntatẽ suã secretã, alijs occultatã, vel incarnationis Chri myste
riũ, seu diuinæ mentis consiliũ circa humani generis redemptionẽ, ⌊secundũ bonum placitum
eius⌋.i.secundum q̊d sibi pie complacuit, ⌊quod proposuit in eo,⌋ hoc est cuius placiti execu
tionem cõstituit & impleuit in Chro. Quid autem, & quãdo factum sit, hoc subditur, ⌊in dis-
pensatione plenitudinis temporum⌋.i.adueniente tempore diuinitus præordinato & dispẽ-
sato, videlicet tẽpore grãe. De quo alibi dictum est: Ecce iam venit plenitudo tpis, ⌊instaurare Galat.4
omnia in Chro⌋.i.per Chri mysteria reformare, ⌊quæ in cœlis,⌋ hoc est ordines angelorum
supplẽdo ruinas eorũ, ⌊& q̃ in terra sunt⌋.i.genus humanũ, ⌊in ipso⌋.i.eos q in Chro electi
sunt soli effectum diuinæ liberatiõis finaliter sortiuntur. ⌊In quo⌋.i.per quẽ Chrm, ⌊& nos⌋
apostoli, sicut & cæteri electi, ⌊sorte⌋.i.diuina electiõe ⌊vocati sumus⌋ ad fidẽ & grãm saluta Col.1.
rem. Dicit autẽ sors, diuina electio, qa vtrũq; est dei, non hominis, & sicut electio nõ accipit p-
sonam, ita nec sors. Propter q̊d ait scriptura: Sortes mittuntur in sinum, & à dño temperãtur,
⌊prædestinati⌋.i.ad æternã beatitudinem præordinati, ⌊secundum propositum eius⌋.i.se- Prouer.16
cundum æternam incommutabilis eius decreti dispositionẽ, ⌊q omnia operatur⌋ p seipsum
vel causas secundas, ⌊secundum consilium voluntatis suæ,⌋ hoc est secundũ certissimã rõnem
suæ voluntati consonam atq; placentem. Nil em̃ operatur ad extra de necessitate aut casu, sed
sapienter ac libere vniuersa producit. Iuxta illud. Omnia in sapientia fecisti. Et: Omnia q̃cũq;
voluit dñs fecit, ⌊vt simus in laudem gloriæ eius⌋.i.in nobis deus glorificetur, q tantam grãm Psalm.103
Psal.134

nobis sine meritis nostris ineffabili pietate largitus est, ex cuius beneficij cõsideratiõe no
aliјq́ꝫ fideles in laudem & gloriam dei erumpere debemus, ⌊nos qui ante sperauimus in C
sto⌋ id est, nos apostoli, qui ante eos qui per nostram prædicationem conuersi sunt, Chri
per fidem & spem inhæsimus. ⌊In quo⌋ Christo, hoc est, cuius ordinatione & adiutorio, ⌊
vos⌋ Ephesii, ⌊cum audissetis⌋ non solum auribus corporis, sed etiam cordis, ⌊verbum v
ritatis⌋ scilicet, ⌊euangelium salutis vestræ, ⌋ .i. doctrinam Christi annuntiantem hom
liberationem, in cuius doctrinæ obseruatione salus vestra consistit, ⌊in quo & credentes
cui euangelio fidem adhibentes, ⌊signati estis⌋ id est, inter electos computati, & à peru
distincti, certis diuinæ prædestinationis indicijs, quorum vnum est illud: Qui ex deo est, v
Johan. 8 ba dei audit. Et: Beati qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud, ⌊spiritu promissionis sa
Lucę. 11 cto⌋ id est, virtute & operatione spiritus sancti electis promissi, iuxta illud in Luca: Ego
Lucæ. 24. tã promissum patris mei in vos. Vel: Spiritus sanctus dicitur spiritus promissionis, quia p
Romañ. 8 mittit vitã æternã, ⌊qui⌋ spiritus sanctus ⌊est pignus hæreditatis nostræ⌋ hoc ẽ, arra fu
ræ felicitatis. Quia per eius inhabitationẽ, inspirationẽ, consolationẽ, ac cætera dona cer
camur de beatitudine subsequẽte. Ex perceptione quippe præsentiũ munerꝫ, certa fit ex
Grego. ctatio futurorꝫ. Dicitur ergo spiritus sanctus pignus hæreditatis quam habituri sumus in
tria, quia per modũ pignoris interim nobis confertur. Pignus enĩ est loco rei nõ habitæ, e
eiusdẽ valoris cũ ea. Deus aũt est nostra felicitas atqꝫ hæreditas obiectalis, quàmuis fruitio
Johan. 17. sit hæreditas nostra, felicitasq́ꝫ formalis. Hanc autem hæreditatem nondum habemus in
sed spiritus sanctus quem interim habemus per suam gratiosam inhabitationem, est eius
valoris cũ ea, imò ipse realiter idem cum ea est, sed diuerso habetur modo in via & in pa
ideo modo vocatur pignus, in patria autem vocatur hæreditas. Verũtamẽ (vt in glossa qu
August. Augustini testãtur citata verba) cõueniẽtius dicitur spiritus sanctus arra, quàm pignus, q
niam pignus aufertur cum promissum vel debitum soluitur. Arra vero cum sit pars pret
aufertur, sed completur cũ solutio agitur. Quoniã ergo in perceptiõe futuræ atqꝫ cœlestis
reditatis spiritus sanctus nõ aufertur electis sed plenius datur, idcirco aptius nũcupatur ar
pignus. Nihilominus quoniã spiritus sanctus dicitur nobis dari per dona sua .i. propter
quod dona sua nobis præstãtur & aliqua dona sua propter imperfectionẽ inclusam non
nẽt in patria, vt fides & spes, ideo quãtum ad hæc dona spiritus sanctus rationẽ pignoris
1. Cor. 15. bet. Sic enĩ aufertur quãtum ad modũ, veniẽtibus dotibus quæ fidei & spei succedũt. Q
vero ad dona quæ manẽt & perficiũtur in patria, qualia sunt: charitas, sapiẽtia, timor fil
spiritus sanctus proprie dictus ẽ arra ⌊in redemptionẽ acquisitionis⌋ hoc ẽ, in liberatio
saluificam, per quam adipiscimur vitã æternã, videlicet vt iugo peccati, dæmonũq́ꝫ per
1. Petri. 2 tiam spiritus sancti erepti, salutẽ acquiramus perpetuã. De qua ait Petrus: Vos genus el
gens sancta, populus acquisitionis, ⌊in laudẽ gloriæ eius⌋ .i. ad præconiũ diuinę beatitu
ac maiestatis, puta ad hoc, vt diuinæ naturæ beatitudinẽ ac maiestatẽ grata mente lauder
Prou. 16 Om̃ia enĩ propter seipsum operatus ẽ dominus. Deniqꝫ litera ista quantũ ad tenorẽ ver
nõnihil trũcata est, vnde supplere oportet. Vt cũ dicitur: In quo & credẽtes, fiat pũctio di
ctio, sicq́ꝫ facile elicitur sensus perfectus. ¶ Et quia bonus prælatus, imò & quilibet pro
de salute alterius ex vera charitate lætari, & domino gr̃as agere debet, subiecit ap̃lus. ⌊
pterea & ego audiẽs⌋ à narrãtibus, vel etiã ab interna loquutione spiritus sancti, ⌊fidẽ v
Johan. 13. quæ ẽ in Chr̃o Iesu⌋ purã, sanctã, christianã atqꝫ catholicã, ⌊& dilectionẽ⌋ habitualẽ
ctualem, quam ostenditis, ⌊in om̃es sanctos⌋ hoc est, in vniuersos veraciter christianos
bus in spiritualibus ac tẽporalibus benefacitis, prout casus occurrit, facultasq́ꝫ suppetit
Romañ. 1. cesso⌋ cõgruẽtibus horis, ⌊gratias agẽs deo pro vobis⌋ .i. propter beneficia vobis im
⌊memoriã vestri faciẽs⌋ .i. vestri recordãs, ⌊in orationibus meis⌋ quibus pro vestro p
ctu oro, ⌊vt deus domini nostri Iesu Chr̃i⌋ .i. verus deus, qui est deus Chr̃i prout homo
enĩ quælibet diuina persona, totaq́ꝫ simul superbeatissima trinitas deus est Christi. Qui
Heb. 1. est, ⌊pater gloriæ⌋ id est, fons & origo om̃is sanctæ lætitiæ. Vel, pater gloriæ, id est, ma
Esaię. 11 tis altissimæ, ⌊det vobis spiritũ⌋ hoc est donũ, ⌊sapiẽtiæ⌋ quæ est vnũ ac summũ septe
norum spiritus sancti. Vel, spiritũ sapiẽtiæ .i. spiritũ sanctũ datorẽ sapiẽtiæ habitualis, ⌊
uelationis⌋ actualis .i. illuminatiõis ex habitu sapiẽtiæ & motione spiritus sancti proce
Nõ enĩ sufficit nobis gratia aut sapiẽtia habitualis, sed requiritur insuper actualis motio
ritus sancti excitãtis habitũ ipsum in actum, cuius motione efficitur anima cito capax pe
bitualia septẽ dona spiritus sancti, quẽadmodũ capax est motionis propriæ rationis pe
bitus virtutũ. Det itaqꝫ vobis spiritũ sapiẽtiæ, ⌊in agnitione eius⌋ .i. ad cõtẽplãdũ deũ, q
est, ⌊illuminatos habere oculos cordis vestri⌋ .i. habere intellectũ speculatiuum ac prac
diuinitus illustratum, ⌊vt sciatis⌋ & sciendo iuste viuatis. Sciatis inquã, ⌊quæ sit spes vo
Romañ. 8 tionis vestræ⌋ hoc est, bonum speratũ siue felicitas ad quam diuinitus inuitamur, ⌊& qu
uitiæ⌋ id est, spirituales opulẽtiæ seu plenitudines copiosæ, ⌊gloriæ hæreditatis eius⌋ .i.

A riosæ felicitatis dei, quam exhibet, ⌞in sanctis⌟ in patria. Beatitudo em̃ est status omnium bonorum aggregatione perfectus, iuxta Boetium. Vnde quamuis beatitudo dei in seipso sit simplicissima, beatitudo quoq; quam electis infundit, secũdum suam essentiam simplex sit. s. visio dei, quæ est tota merces: dicimus tamen secundum nostræ intelligentiæ modum, quod in deo sit omnium bonorum copiosissima opulentia atq; ditissima plenitudo. Beatitudini autem creatæ quæ communicatur beatis, multa iunguntur perficientia eam, videlicet dilectio, delectatio, &c. q̃ dicuntur diuitiæ gloriosæ hæreditatis seu beatitudinis nobis promissæ. Orat ergo Ap̃lus vt beatitudinis huius diuitias magis perfecte cognoscant, Sciatis præterea ⌞& quæ sit supereminens magnitudo,⌟ hoc est incõparabilis sublimitas, summaq́; gratia, ⌞virtutis eius in nos⌟ id est diuinæ potestatis gratiam tantam cordibus nostris infundẽtis, ⌞q credidimus⌟ in Christum, atq; primitias sp̃us sancti recepimus, ⌞secundum operationem potentiæ virtutis eius,⌟ hoc est secundum efficaciam eius diuinæ potentiæ, quæ virtus vocatur, cum sit potestas consummata atq; perfecta. Realiter tamen idem sunt, præsertim in deo, potentia actiua & virtus, quàmuis potentia secundum quosdam, dicat potentiam absolute: virtus autem complementũ potentiæ, ⌞quam⌟ virtutẽ ⌞operatus est⌟ .i. operando monstrauit, ⌞in Christo,⌟ mortuo ac sepulto, ⌞suscitans illum à mortuis⌟ tertio die, ⌞& constituens,⌟ hoc est firmiter ponens eum ⌞ad dexteram suam⌟ .i. in potioribus bonis suis, videlicet in summo honore, dignitate & gloria, ⌞in cœlestibus⌟ .i. in cœlo empyreo, ⌞supra omnem principatum,⌟ id est angelos de summo, seu tertio choro infimæ hierarchiæ, ⌞& potestatem,⌟ hoc est angelos de infimo choro secundæ hierarchiæ, ⌞& virtutem⌟ .i. angelos de medio choro eiusdem hierarchiæ, ⌞& dominationẽ⌟ .i. angelos de summo ordine hierarchiæ secundæ. In hac authoritate fundat se beatissi-

1. Cor. 4
Boetius
Ro. 8
Phil. 3
Ro. 4
1. Corin. 8
Gala. 1.
Col. 2
1. Thess. 4

B mus theologorum princeps Dionysius, ponens principatus in infima hierarchia. Constituit quoq; eum in die ascensionis, quo ad naturã assumptam, ⌞&⌟ supra ⌞omne nomẽ,⌟ id est vltra omne ens nominatũ aut nominabile, ⌞quod nominatur,⌟ id est exprimitur, scitur, vel esse perhibetur, ⌞non solum in hoc seculo⌟ variabili, ⌞sed etiam in futuro⌟ .i. in patria nominabitur aut scietur .i. vltra omnem creaturam terrestrem & cœlestem, corporalẽ ac sp̃ualem, sublimauit Christum, quo ad humanitatẽ assumptam, imò sola humanitas Christi propter vnionem suam personalẽ cum verbo, præstantior est toto vniuerso simul accepto. ⌞Et oĩa subiecit sub pedibus eius⌟ .i. vniuersa creata Christi potestati atq; imperio, imò & inferiori eius naturæ (quæ noĩe pedum intelligi potest) deus pater plenissime subdidit. Vnde ipse ait: Data est mihi om̃is potestas in cœlo & in terra, ⌞& ipsum⌟ Chr̃m, deus pater ⌞dedit⌟ .i. cõstituit ⌞caput⌟ .i. principalẽ, ⌞supra omnem ecclesiam⌟ militantem ac triumphantem, ⌞quæ est corpus ipsius⌟ Christi mysticum, qm̃ vnitur ei vt capiti per communionẽ naturæ, participationemq́; gr̃æ. Est quoq; ecclesia ⌞plenitudo eius⌟ videlicet Chr̃i, vel qa ab ipso donis gr̃æ adimpletur, vel qa facit ad hoc vt Chr̃us omnia mẽbra sua mystica habere dicatur, ⌞qui⌟ existens secũdum diuinitatis naturã, ⌞omnia in omnibus⌟ non essentialiter aut formaliter, sed causaliter ac supeminẽter, vt dictũ est plenius, ⌞adimpletur⌟ quantũ ad mysticum corpus suũ, quãuis in seipso non perficiatur nec crescat. ¶ Aduertẽdum p̃terea, q̄ Chr̃us dicitur caput ecclesiæ, ad similitudinẽ capitis naturalis. Sicut em̃ in capite naturali sunt tria, videlicet ordo, qm̃ caput est prima

Diony.
Psal. 8
Heb. 2
Matt. 28
Col. 2

C atq; superior pars hominis. Perfectio, qa in capite vigent oẽs sensus. Virtus, qm̃ motus & gubernatio omnium membroꝝ dependẽt à vi sensitiua ac motiua, quæ dominatur in capite. Sic Chr̃us prior & altior est alijs propter gr̃æ suæ eminẽtiã, & in ipso sunt oẽs sensus sp̃uales. Ipse quoq; oĩbus influere potest sp̃ualem sensum & gr̃æ motũ. Est aũt Chr̃us secundũ vtrãq; suã naturã caput totius ecclesiæ, sed secundũ diuinã naturã influit authoritatiue, estq́; caput iure creationis atq; excellentissimæ gubernationis. Secundũ humanitatẽ vero influit instrumẽtaliter: secundũ quã etiã deus est caput Chr̃i. Nec hoĩm tm̃, sed & angeloꝝ q̃q; Chr̃us, vt homo, caput cẽsetur. Queadmodũ em̃ angeloꝝ & hoĩm vnus est vltimus finis atq; felicitas. s. visio dei p speciẽ, sic vna est eoꝝ ecclesia. Multitudo nanq; electoꝝ actibus, officijsq́; distincta, mysticũ Chr̃i corpus vocat̃. Qm̃ igitur Chr̃us etiã vt homo propter propinquitatẽ suã ad verbũ, influentiã habet in summos ordines angeloꝝ, & cæteros vniuersos, eos purgando, illuminãdo & perficiendo (secundũ magni Dionysij documẽta) cõstat q̄ sit eoꝝ caput Chr̃us. Iã em̃ inductũ est, q̄ deus constituit eũ sup omnẽ principatũ & potestatẽ, &c. Alibi q̃q; ab eodẽ Ap̃lo de ipso asseritur, q̄ est caput oĩs principatus & potestatis. ¶ Postremo sciendũ, q̄ Chr̃us est caput omniũ, non æqualiter, sed ordine quodã. Primo em̃ & principaliter est caput beatoꝝ q ei vniuntur p gloriã fruitionis. Secũdo, eoꝝ q ei vniuntur p charitatẽ viæ. Tertio aũt illoꝝ q sola fide ei iunguntur. Quarto vero eoꝝ q vniuntur ei per potentiã ad actũ reducendã. Quinto (& maxime improprie) eoꝝ qui vniuntur ei per potentiam nunquã ad actũ reducendã. Damnatoꝝ vero Chr̃us caput non est, sed existentiũ in purgatorio caput veraciter appellatur.

1. Cor. 11
Heb. 1. 2
Diony.
Col. 2

¶ Elucidatio capituli secundi, videlicet, Et vos cũ essetis mortui in delictis & peccatis. Arti. II.

INtendens autem apostolus Ephesios ad gratiarum actionem inducere,& gratiã dei c
mendare,commemorat quales .i.quàm vitiosi ac miseri,ex semetipsis fuerũt, & qua
per misericordiã & gratiã Christi effecti sint.⌊Et vos⌋Ephesii ⌊cũ essetis mortui ⌊sp
ritu,⌊in delictis⌋ omissionis,⌊& peccatis⌋ cõmissionis.De sic mortuis ait in euange
Matth. 8 dominus:Dimitte mortuos sepelire mortuos suos,⌊in quibus⌋ vitijs, ⌊aliquando⌋ scilice
Luce. 9 dum nondũ credidistis in Christũ,⌊ambulastis⌋ iniuste viuẽdo,⌊secũdũ seculũ⌋.i.conue
Hiere. 2. sationẽ seu vitia,⌊mũdi huius⌋qui totus in maligno positus est.i.hominũ mundanorũ. N
1. Johan. 5 solũ secundũ seculũ,sed & ⌊secundũ principẽ potestatis aeris huius⌋ hoc est, secundũ sugge
stiones diaboli,qui potestatẽ suã exercet,& habitat in aere caliginoso,qui princeps homin
impiorũ est,⌊spiritus⌋ malignus,⌊qui nũc operatur in filios diffidẽtiæ⌋.i.desperãtes,incr
dulos & induratos seducit ac possidet.Sequuntur enim pene in omnibus diabolicũ instinctum
⌊in quibus⌋ delictis atq; peccatis(quantũ ad genus eorũ) ⌊& nos omnes⌋ Iudæi, sicut & ge
Romañ.8 tes,⌊aliquãdo cõuersati sumus⌋ antequàm gratiam Chri susciperemus,⌊in desiderijs carn
nostræ⌋.i.carnalibus cõcupiscẽtijs cõsentiẽdo,⌊faciẽtes⌋.i.actu implẽtes,⌊voluntatẽ ca
nis & cogitationũ⌋ id ẽ,inclinationes sensualitatis,& cogitationum prauarũ,seu ea in quib
caro delectatur,vel cogitatio inaniter occupatur & gloriatur.⌊Et eramus natura⌋ hoc ẽ
Psalm. 50 naturali propagatione ab Adam traducta,secundũ illud: Ecce enim in iniquitatibus cõcept
Romañ. 5 sum,⌊filij iræ⌋.i.digni vindicta & pœna,propter originale peccatum,cui debebatur pœ
damni,non pœna sensus,in posteris,⌊sicut & cæteri⌋ impij sunt. ⌊Deus autẽ qui diues
copiosus,⌊est in misericordia⌋ Nã in seipso immensam habet clementiã,& effectus diui
Psal. 144. pietatis ineffabiles sunt.Iuxta illud:Miserationes eius super omnia opera eius ⌊propter nim
charitatẽ suã⌋ hoc ẽ,vehemẽtẽ dilectionẽ,⌊qua dilexit nos⌋ De qua dilectiõe legitur ap
Iohannẽ:Sic deus dilexit mundũ,vt filiũ suũ vnigenitũ daret,⌊cũ essemus mortui peccat
Johan. 3. originali ac personali seu actuali,⌊cõuiuificauit nos Chro⌋.i.simul cum Christo,imò & p
Christi incarnationẽ ac passionẽ viuificauit nos liberãdo à morte culpæ,& influendo vit
gratiæ,daturus demũ vitã gloriæ,⌊cuius gratia⌋ id ẽ,gratuita pietate, dono ac merito,
Romañ 8 stis saluati⌋ non proprijs meritis.⌊Et cõresuscitauit⌋.i.cũ Chro & per Christi resuscita
nem resuscitauit nos à morte,nunc in spe,quod in die iudicij fiet in re.Capitis enim præci
spes mẽbrorũ est,⌊& consedere fecit in cœlestibus,in Chro Iesu⌋.i.per fidẽ, gratiã & me
tum Christi iam præparauit nobis locũ beatæ quietis in cœlestibus mansionibus, nunc e
Lucæ. 22. consedere nos fecit in spe.Vnde & Chrus ait:Ego dispono vobis regnũ, vt edatis & bib
Apoc. 3 super mensam meã,& sedeatis super thronos.Et rursus alibi:Qui vicerit,dabo ei sedere m
Psal. 144. cũ in throno meo,⌊vt ostẽderet in seculis superueniẽtibus⌋ hoc ẽ,in futuris generation
Johan. 10 vel in die iudicij,⌊abundantes diuitias gratiæ suæ⌋.i.copiosa munera cœlestium gratiar
seu gratiæ habitualis,ex qua omnia alia dona gratifica aliquo modo dependẽt.Hæ autẽ di
non sunt nisi sublimia dona spiritus sancti nobis collata, ⌊in bonitate,⌋ dei extenta,⌊sup
nos⌋.i.ex diuina pietate nos misericorditer aspiciente,⌊in Chro Iesu⌋ hoc ẽ, per Chrm
1. Cor. 15. eius sacra mysteria.⌊Gratia enim⌋.i.gratuita dei pietate,qui omnes homines vult saluos
1. Timo. 2 Vel,gratia,habituali omne meritũ vestrũ præueniente.Vel,gratia,id ẽ gratioso merito C
⌊estis saluati⌋ à potestate diaboli,& seruitute peccati,cæterisq; animarũ periculis (quan
Heb. 11 est ex parte dei saluantis)⌊per fidẽ⌋ Sine qua impossibile est deo placere, & sine qua nu
ctio meritoria est,per quam etiã meritũ Christi nobis applicatur.⌊Et hoc nõ ex vobis
non propria virtute estis saluati.⌊Dei enim donũ est⌋ saluatio vestri,seu fides. Et hoc,⌊n
ex operibus⌋.i.non vestris meritis saluationem aut fidem meruistis,sed deus misericor
vos præuenit,⌊vt ne quis glorietur⌋ id est,ne aliquis se proprijs viribus iactet saluatũ,
in seipso,nõ in domino glorietur.Et merito nemo in se gloriari debet.⌊Ipsius enim⌋ dei
Hiere. 9 mus factura⌋ id est,creati à deo,quantũ ad esse naturale,⌊creati⌋ (quantũ ad esse gratiæ
1. Cor. 4. creati ac regenerati,⌊in Chro Iesu⌋ id ẽ,in sacramẽtis & fide Christi.Sacramenta enim
Psal. 91 gratiam conferũt,& spiritualiter creant.De qua creatione ait Psalmista:Cor mundũ cre
Psalm. 50 me deus.Creati inquã,⌊in operibus bonis⌋.i.per opera bona virtuosa ac meritoria ad pe
fectã regenerationẽ,& spiritualẽ existẽtiã ducti.Quàmuis enim per fidẽ & gratiã renascam
& iustificemur,oportet tamẽ vt tẽpore opportuno fides per dilectionẽ operetur, quonia
Galat. 5. des sine operibus mortua ẽ,⌊quæ⌋ opera bona,⌊præparauit deus⌋.i.in sua prædestinat
Jacobi. 2 ne nobis dare disposuit.Omnia enim opera nostra operatur in nobis ⌊vt in illis ambulemus
Esaie. 26. conuersemur,procedẽdo de via ad patriã per semitam mãdatorũ.⌊Propter quod⌋ hoc e
Psalm. 118 quoniam tantã misericordiam cõsecuti estis,idcirco vt gratiores sitis domino deo,⌊mem
res estote,quod aliquãdo⌋ anteq̃ cõuerteremini ad Chrm,⌊vos gẽtes eratis⌋.i. gẽtiliter
infideliter cõuersantes,⌊in carne⌋.i.in peccatis carnalibus.Sic etiã accipitur caro ad Rom
Romañ. 8 nos,vbi dicitur:Vos aũt in carne nõ estis,⌊qui dicebamini præputium⌋.i.immũdi & inc
Coloss. 2 cũcisi vocabamini, tanq̃ habẽtes præputiũ,⌊ab ea quæ dicit circũcisio⌋.i.à populo Iudæ
circũ

A circũciso. Vel distincti à populo isto. Circũcisio eñi est signum distinguens Iudæos à gentibus
“ ⌊in carne manufacta⌋.i. circũcisio ista in membro corporis, ministerio manuum fiebat, ⌊qui Hiere. 23
“ eratis in tempore illo sine Chr̃o⌋.i. sine fide, charitate & gratia Chr̃i, quãuis sine Chr̃o, prout
“ deus est, nihil possit in momẽto subsistere, ⌊alienati à conuersatione Israel⌋.i. à cultu diuino, q Deu. 7
“ tunc in solo Israelitico populo viguit, ⌊& hospites testamentorũ⌋.i. extranei à veteri testamẽ
to. Quod pluraliter testamẽta vocatur propter diuersitatem promissorum suorũ, ⌊spem pro
“ missionis⌋.i. æternæ felicitatis nobis promissæ, ⌊non habẽtes & sine deo⌋ vero.i. sine gr̃a atq;
“ notitia dei ⌊in hoc mũdo. Nũc aũt,⌋ id est hoc tempore vestræ cõuersionis, seu euãgelicæ legis
“ ⌊in Chr̃o Iesu,⌋ hoc est, per dñm saluatorem, ⌊vos q aliquando eratis longe⌋ à deo, non loco Esa. 59
sed dissimilitudine, quã efficit culpa. Iuxta illud prophetæ: Iniquitates vestræ diuiserunt inter
“ deum vestrum & vos. Et: Peccata vestra absconderũt faciem eius à vobis, ⌊facti estis prope,⌋ Hier. 31
“ hoc est deo per charitatem vniti estis, ⌊in sanguine eius⌋.i. per pretiosi sanguinis Christi effu
“ sionẽ. ⌊Ipse eñi⌋ Chrũs ⌊est pax nostra⌋ effectiue nõ formaliter.i. pacificator noster. Nã pa
cem fecit inter deum & homines. Homines q̊q; per diuersas leges diuisos pacificauit, imò ho-
“ mines & angelos optime pacificasse cognoscitur, ⌊q fecit vtraq;⌋.i. duos populos. s. Iudęos &
“ gentiles, ⌊vnum⌋ in fide ac dilectione. Hinc est quod ait ipse: Pater sancte serua eos in nomine Johan. 17
tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Christus quippe est lapis angularis, in quo duo Psalm. 117
B populi concurrerunt & adunati sunt. Ita vt ex Iudæis gentibusq́; conuersis constet vna eccle- Zach. 6
“ sia. Propter quod aiebat propheta: Consilium pacis erit inter duos illos. ⌊Et medium parietẽ
“ maceriæ,⌋ id est obstaculum accedendi ad deum, ⌊soluens,⌋ id est per suam passionem & gra-
tiam auferens. Abstulit eñi à Iudæis obseruantiam legalium, à gentibus autem idololatriam, & Psal 17
pro omnibus satisfecit. De tali pariete ait Psalmista: In deo meo transgrediar murum. Dicitur
autem hic paries maceriæ propter suam infirmitatem. Maceria nanq; est cõgeries lapidum si-
ne cæmento. Vocaturq́; medius, quoniam diuisit populos istos ab inuicem, & à deo. Nõ enim
sibi concordabant inuicem, neq; cum deo stante pariete isto, sed erãt omnes quasi oues erran Esa. 53
tes, vnusquisq; in viam suam declinauit. Gratia vero dei parietem istum destruxit facile, cõsu-
“ mendo peccata, & vnitatem charitatis præstando, ⌊inimicitias⌋ Iudæorũ & Gentium in al-
“ terutrum, & in deum, ⌊in carne sua⌋ id est per corporis sui mysteria, scilicet passionem & mor
“ tem ⌊soluens,⌋ ipse est enim agnus qui abstulit peccata mundi. Quibus ablatis amicitia redit, Johã. 1.
“ & habitare facit vnius moris in domo. Insuper Christus est, ⌊legem mandatorũ,⌋ hoc est legẽ Psalm. 67
Mosaicam, plenam mandatis triplicibus, scilicet moralibus, iudicialibus & cærimonialibus
“ ⌊decretis,⌋ hoc est euangelicis præceptis, ⌊euacuans,⌋ id est cessare faciens, quantum ad cæri-
monialia. De quibus decretis legem euacuantibus dicit saluator: In his duobus præceptis tota
lex pendet & prophetæ. Fertur autem Rabbi Moysen dicere: Tot esse mandata in lege, quot Matt. 22
“ sunt ossa in humano corpore, hoc est, sexcenta & tredecim, ⌊vt duos⌋ populos, à se olim fide Rabbi
“ & cultu diuisos (puta Iudæos & Gentes) ⌊condat,⌋ hoc est constituat ⌊in semetipso,⌋ tanq̃ Moyses.
“ in saluatore ac capite, iungens eos sibi per fidem & charitatem, ⌊in vno nouo homine,⌋ hoc
“ est in semetipso deo humanato, nouo ordine genito, & omnia innouante, ⌊faciens pacem⌋
“ inter populos istos ad inuicem, & quo ad deum & angelos, ⌊& reconciliet ambos deo in vno
“ corpore⌋.i. in proprij corporis passione. Vel, in vno corpore, hoc est ad hoc vt sint vnũ my-
C sticum corpus ecclesiæ, quod est ipsa ecclesia, quæ est mysticũ corpus Christi, ⌊per crucem⌋.i. Roma. 12
“ crucis passionem, ⌊interficiens,⌋ hoc est penitus tollens seu auferens, quantũ in se est, ⌊inimi-
“ citias,⌋ id est peccata quæ inimicitiam induxerunt. Odio eñi sunt deo impius & impietas eius
“ ⌊in semetipso,⌋ hoc est propria morte ac merito. Iuxta illud Esaiæ vaticinium: Pro nobis do Sap. 14
lens vulneratus est. Item & illud Petri: Ipse peccata nostra tulit in corpore suo super lignum. Esa. 53
“ ⌊Et veniens Christus,⌋ id est in natura assumpta nouus apparens in terris, & cum hominibus 1. Petri. 4
“ conuersas ac ambulans, ⌊euangelizauit,⌋ hoc est dandam prædicauit, & per apostolos datam Baruch. 3
“ annuntiauit, ⌊pacẽ⌋ prædictam ⌊vobis⌋ gentilibus, ⌊qui longe fuistis,⌋ hoc est, multũ à deo Esa. 33
auersi. Vnde in Euangelio: Alias (inquit) oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas opor-
tet me adducere. Et rursus: Multi ab oriente & occidente veniẽt, & recumbent cum Abraham Johan. 10
“ & Isaac & Iacob in regno cœlorum. Euangelizauit ⌊& pacem his qui prope,⌋ hoc est Iudæis Matth. 8
vnum verum deum colentibus. De quibus ipse ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perie-
runt, domus Israel. Hoc verbum Apostoli sumptum videtur ex eo quod per Esaiam dominus Matt. 15
“ protestatur: Creaui fructum labiorum eius, pacem ei qui longe, & pacem ei qui prope, ⌊Quo-
“ niam per ipsum,⌋ Christum tanquam per optimum mediatorem, reconciliatorem & aduoca Esa. 57
“ tum ⌊habemus accessum,⌋ hoc est causam atq; fiduciam accedẽdi corde syncero, ⌊ambo⌋ id 1. Timo. 2
“ est nos Iudæi & gentes, ⌊in vno spiritu,⌋ id est, instinctu & operatione eiusdem spiritus san- 1. Johan. 2
cti. Vel, in vno spiritu, id est pari affectu seu anima vna per charitatem. Sicut multitudinis cre
“ dentium erat cor vnum & anima vna, ⌊ad patrem⌋ æternum, eum laudando, & operibus
venerando. Vnde dicit alibi Apostolus: Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt mi- Act. 4

 Hier. 4

ſericordiã cõſequamur. ⌊Ergo⌋.i. quoniã per Chriſtũ recõciliati, & prope facti eſtis, hab
tes per ipſum acceſſum ad patrẽ, ſicut & ipſe ait: Nemo venit ad patrẽ, niſi per me, ⌊iam⌋ ti
Iohan. 14 pore gratiæ & nouæ legis, cũ eſtis ad Chriſtũ cõuerſi, ⌊nõ eſtis hoſpites⌋.i. aduẽtitij, & c
EPIST. abeuntes à deo & eccleſia ⌊& aduenæ⌋.i. à deo & electis extranei. Per fidẽ em̃ & charitatẽ a
cętera dona ſpiritus ſancti firmiter ſtabiliti eſtis in deo, atq; in eccleſiaſtica vnitate. Ideo ſub
ditur, ⌊ſed eſtis ciues ſanctorũ⌋.i. de nũero electorũ, tanq̃ eiuſdẽ iuris ac dignitatis cũ illis
domo militãtis eccleſiæ, ⌊& domeſtici dei⌋.i. deo familiariter copulati, & in domo eius (
eccleſia) recepti, ſemperq́; mãſuri, ⌊ſuperædificati⌋.i. mẽte fortiter innixi, radicati atq; fun
dati ſiue inſtructi, ⌊ſuper fundamẽtũ apl'orũ & prophetarũ⌋.i. ſuper Chr̃m, qui eſt primũ fu
1. Cor. 3. damẽtũ, in quo apoſtoli & prophetæ fundati fuerũt per fidẽ & gratiã ſingularẽ. Poteſt quo
q; per fundamẽtũ intelligi ſacra ſcriptura noui ac veteris teſtamẽti, in qua fideliũ corda fide
liter cõſtabiliũtur. Aedificati itaq; eſtis hoc modo, ⌊ipſo ſummo angulari lapide⌋ exiſtente
Daniel. 12 ⌊Chr̃o Ieſu⌋.i. ita vt Chrũs in ædificio iſto eccleſiæ ſpirituali ſit lapis ſummus & angular
Lapis quidẽ, qm̃ firmiter ſuſtinet & cõſeruat credẽtes in ſe. Summus, qm̃ perficit eos. Ang
laris, quia in ipſo, ſicut in capite, vniuntur duo populi, Iudæi videlicet & gẽtiles ad cõſtruc
vnã eccleſiã, queadmodũ duo parietes in lapide materiali in angulo poſito cõcurrũt atq; co
Pſalm. 117 hærẽt. De hoc lapide ait Pſalmiſta: Lapidẽ quẽ reprobauerũt ædificãtes, hic factus ẽ in cap
Matt. 21. anguli. Quod Chrũs de ſe prædictũ teſtatur, dicẽs Iudæis: Nunquã legiſtis? Lapidẽ quẽ re
probauerũt ædificãtes, &c. ⌊In quo⌋ Chr̃o.i. in cuius doctrina, fide & gratia, ⌊om̃is ædific
tio⌋.i. domus, videlicet fidelis quilibet, ſeu multitudo fideliũ, ⌊cõſtructa⌋.i. ſpiritualiter e
cta & confirmata, ⌊creſcit⌋.i. proficiendo procedit de bono in melius, ⌊in tẽplũ ſanctũ⌋
1. Cor. 3. ad hoc vt ſit tẽplum purum à vitijs, in quo deus per gratiã habitare dignetur, iuxta illud: Te
plũ dei ſanctũ eſt, quod eſtis vos, ⌊in dño⌋.i. adiutorio dei, vel ſecundũ voluntatẽ ipſius. ⌊In
quo⌋ dño.i. cuius ſubſidio, ⌊& vos coædificamini⌋.i. ſimul cũ alijs fidelibus ædificamini
intus in anima, virtutibus, donis atq; ſcientijs, ⌊in habitaculũ dei⌋.i. vt ſitis tẽplum inhab
tationis diuinæ, ⌊in ſpiritu ſancto⌋.i. virtute ſpiritus ſancti, qui huius ædificatiõis artifex
& ſine quo nullũ acceptũ eſt opus. ¶ Quæritur circa prædicta, quomodo ei (quod dictũ e
Heb. 11. Iam nõ eſtis hoſpites & aduenæ) cõſonet, quod de ſanctis ſcriptũ eſt alibi: Confitentes q
1. Petri. 2. peregrini & hoſpites ſunt, ſuper terrã. Item quod ait Petrus: Obſecro vos tãquã aduenas
peregrinos. Et illud deniq; Dauidicũ: Ne ſileas, quoniã aduena ego ſum apud te & pereg
Pſalm. 38 nus, ſicut oẽs patres mei? Et reſpondẽdũ, ꝙ ſancti ſunt peregrini & aduenæ quãtũ ad ſec
iſtud, in quo peregrinãtur à dño, ſuſpirãtes ad patriam ſupercœleſtẽ. Mundus em̃ carcer
atq; exiliũ electorũ. Nõ autẽ ſunt ſunt hoſpites, peregrini aut aduenæ quoad regnũ & dec
ſeu ciuitatẽ militãtis eccleſiæ, imò & triumphãtis eccleſiæ ciues & domeſtici ſunt in ſpe.

¶ Explicatio cap. tertij: ſcilicet, Huius rei gratia ego Paulus vinctus Ieſu Chriſti.

Articulus tertius.

ORans prætereà ſanctus Apoſtolus pro Epheſiis, ait: ⌊Huius rei gratia⌋.i. pro
cauſa mihi grata, & vobis gratioſa, videlicet vt ædificemini in habitaculũ dei in ſ
ritu ſancto, ſecũdum intellectũ iam expreſſum, ⌊ego Paulus vinctus Ieſu Chr
propter Chriſtũ Romæ incarceratus, & vinculis ſtrictus, ⌊pro vobis gentibus
Infra. 4. ob hoc quod vobis gẽtibus euangelizo. Et hoc vobis cõſtare poteſt ſic eſſe, ⌊ſi tamẽ aud
diſpenſationẽ gratiæ dei quæ data eſt mihi⌋.i. gratiã mihi ex diuina diſpẽſatione ſeu diſ
2. Cor. 4 ſitione collatam, videlicet apoſtolatũ, & cætera dona gratis data atq; gratifica, mihi imp
ſa, ⌊in vobis⌋.i. ad veſtrã ſalutẽ & inſtructionẽ, ⌊quoniam ſecundũ reuelationẽ⌋ id ẽ, ſu
pernaturali & clara illuminatione Chriſti, ⌊notum mihi factum eſt ſacramentum⌋.i. hu
næ redemptionis myſterium ſeu occultum dei conſilium de ſaluatione hominum, ⌊ſicut
pra⌋ videlicet in præcedẽti capitulo, ⌊ſcripſi in breui⌋ ſermone, dicẽdo de Chriſto. Ipſe
Supra. 2. pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum, ⌊prout poteſtis legẽtes⌋ verba illa, ⌊intelligere, pru
tiam⌋.i. ſapientiam, ⌊meam in myſterio Chriſti⌋ cognoſcẽdo.i. in deſcriptione, præd
tione, ſeu cognitione huius diuini ſecreti, ſeu ſummæ mẽtis conſilij, vtputa quòd gentes p
Matth. 11 Chriſtum ſaluandæ ſint, ⌊quod⌋ myſterium ⌊alijs⌋ id eſt præteritis, ⌊generationibus n
Luc. 10. eſt agnitum⌋ hoc ẽ, reuelatum, ſcilicet ⌊filijs hominum⌋ qui fuerunt, ⌊ſicut nunc⌋ id eſt
Actor. 13. plene, tam vulgate, & tam perfecte quàm modo. ⌊Reuelatum autem ſanctis apoſtolis eius
prophetis⌋ noui teſtamenti, quorum multi nominantur in actibus apoſtolorum. Nam
om̃es apoſtoli fuerunt prophetæ. His ergo reuelatũ eſt, ⌊in ſpiritu⌋.i. per ſpiritum ſanctu
Vel, in ſpiritu.i. ſpirituali mentis exceſſu ſeu eleuatione ad percipiendam reuelationem di
nam, ⌊eſſe gentes⌋.i. electos gentiles, ⌊cohæredes⌋ quoad felicitatem futuram, ⌊& cõco
porales⌋ hoc ẽ, ad idem myſticũ corpus pertinẽtes, ⌊& comparticipes promiſſionis⌋.i.
ſortes cœleſtiũ promiſſionũ cum nobis apoſtolis, cæteriſq́; electis Iudæis. Ita vt eadẽ ſit b
titudo omniũ noſtrũ in patria, & nũc vnum corpus ſumus Chriſti. Quod totum factum e

A ⌊in Christo Iesu⌋ id est, virtute & gratia, seu per incarnationem, passionem & merita Chri
« sti. Item ⌊per euangelium⌋ hoc est, euangelicæ legis prædicationem, per quam gẽtes ad fi- 2.Petri.1.
« dem conuersæ sunt, & Christi gratiam susceperũt, ⌊cuius⌋ euangelij, ⌊factus sum ego mini- Johan.1
« ster⌋ id est, obsequiosus annuntiator, ⌊secundũ donũ gratiæ dei quæ data est mihi⌋ hoc est,
« secundum apostolatum & sapientiã mihi diuinitus distributa, ⌊secundũ operationẽ virtutis
« eius⌋ id est, secundum influxum diuinæ potentiæ ad tantam me gratiã promouẽtis. ⌊Mihi
« em̃⌋ Paulo, ⌊omnium sanctorum minimo⌋ non simpliciter, sed secundum aliquam consi- 1.Cor.15.
derationẽ, videlicet quantum ad id quod sum ex meipso, & quod feci aduersus ecclesiã: Ete-
nim secundum diuersas cõsiderationes suijpsius, potest homo diuerso de sese iudicare modo
sine mendacio. Sicq́; maior ac perfectior potest se vere humiliare sub inferioribus. Nũquam
« em̃ debet aliquis propter humilitatẽ à veritate recedere, ⌊data est gratia hæc⌋ id est, autho-
« ritas & sapientia, ⌊in gentibus euangelizare⌋ hoc est, gẽtibus prædicare, ⌊inuestigabiles di-
« uitias⌋ .i. imperscrutabilia & copiosissima dona & beneficia, ⌊Christi⌋ hominibus præstita 1.Cor.1.
« vel promissa, ⌊& illuminare⌋ instrumentaliter, id est, prædicando docere, ⌊om̃es⌋ gẽtes .i. Sup.ca.2
« quasdam de om̃i genere gentiũ, ⌊quæ sit dispensatio⌋ id est, executio, seu dispẽsatiua adim- Romañ.3
« pletio, ⌊sacramẽti absconditi à seculis in deo⌋ id est, humanæ redemptionis secreto consilio
factæ, seu incarnationis filij dei. Quod sacramentum absconditum, seu celatum fuit in deo .i.
B in diuinæ mẽtis notitia à seculis, id est, ab omniũ generationum exordijs, vtpote ab origine
« mundi, ita vt nulli creaturæ angelicæ vel humanæ, fuerit plene manifestatum. ⌊Qui⌋ deus,
« ⌊om̃ia creauit, vt innotescat principibus & potestatibus in cœlestibus per ecclesiã multifor-
« mis sapientia dei, secundũ præfinitionẽ seculoꝝ, quam fecit deus in Chr̃o Iesu domino nr̃o⌋
In hoꝝ expositione verboꝝ maximã difficultatẽ habentiũ, sanctus Hieronymus & Augu- Hierony.
stinus nonnihil dissonare videntur. Secundũ Hieronymũ em̃ exponitur sic: Mihi data ẽ gra-
tia, euangelizare in gẽtibus inuestigabiles diuitias Christi, vt innotescat, id ẽ, ita vt notifice-
tur principibus & potestatibus, id ẽ, angeloꝝ ordinibus, qui sunt in cœlestibus mãsionibus
per ecclesiã, hoc est, per apostoloꝝ in ecclesia prædicationẽ, seu ex prædicatione apostoloꝝ
in ecclesiis facta, multiformis sapientia dei .i. diuinæ mentis sapientialis dispositio de humani
generis liberatione. Quæ vtiq; cognitio, vel sapiẽtia dei, quamuis in se vna & simplicissima
sit, tamen propter diuersa quæ includit, concernit & efficit, multiformis vocatur. Est em̃ de
om̃ibus mysterijs Christi. Quod autẽ subiungitur, secũdum præfinitionẽ seculorum, &c. re-
ferri potest ad verbũ innotescat, eritq́; sensus. Vt innotescat principibus & potestatibus per
apostolorum prædicationẽ multiformis sapiẽtia dei, secũdum præfinitionẽ seculoꝝ, id ẽ, se-
cundum prædicationẽ dominicã ab exordio tempoꝝ præconceptam, quam præordinatio-
nem fecit, id est, effectui mancipauit, in Christo Iesu domino nostro, hoc ẽ, per Christi præ-
dicationẽ inchoatiue, & per missionẽ ac illuminationẽ qua ipse apostolos docuit, & ad præ-
dicationẽ emisit. Secũdo, refertur ad nomẽ multiformis. Tanquã dicat: Multiformis sapiẽ- Matt.16.
tia dei, nõ in se multiformis, sed simplex. Multiformis vero, secũdũ præfinitionẽ seculoꝝ .i.
C secũdũ ordinationẽ eoꝝ q̃ in seculo fiunt. Vel secũdũ hæc ipsa ex diuina p̃ordinatione pro-
cedẽtia quã p̃finitionẽ fecit .i. impleuit, vel implere disposuit deus pater, in Chr̃o Iesu dño
nostro, id est, per vnigenitũ filium suum, per quem facta sunt om̃ia. Qui testatur: Pater me-
us vsq; modo operatur, & ego operor. ¶ Secũdo exponitur iuxta Augustinũ, hoc modo: Da- Johan.1.
ta est mhi gratia illuminare om̃es, quæ sit dispẽsatio sacramẽti à seculis in deo absconditi, vt Johan.5
innotescat .i. sic tamen vt innotuerit: principibus & potestatibus .i. angelis vniuersis, per ec- August.
clesiam, hoc est in ecclesia, multiformis sapiẽtia dei. Ponit ergo Augustinus super Genesim,
quòd om̃es angeli à principio seculi præcognouerũt mysteriũ regni cœlestis .i. vnigeniti fi-
lij dei incarnationẽ. Quod etiã Thomas in prima parte affirmat, rationẽ adijciẽs. Quoniam
incarnatio verbi est finis ad quẽ om̃ia angeloꝝ ministeria ordinãtur. Om̃es autẽ sunt aliquo S.Thomas.
modo administratorij spiritus. Om̃es ergo sacramẽtũ hoc cognouerũt, quãtũ ad substantiã
eius in generali, non autẽ quantũ ad singulas circũstantias, seu particulares cõditiones ipsius. Hiere.1.
Et quantũ ad hoc, profecerũt in cognitione multiformis sapientiæ dei, mysteriorumq́; Chri
sti tempore ascẽsionis & prædicationis apostoloꝝ. Porrò beatus Hieronymus videtur sen-
tire oppositũ hoc loco, & Esaiæ exponẽs illud: Quis est iste qui venit de Edom. Ait itaq;, ꝙ Hierony.
angeli mysteriũ incarnationis, passionis Christi ignorauerũt donec impleretur. A Christo Esaie.63.
quoq; ascendẽte illud addiscerẽt, atq; ex prædicatiõe apostoloꝝ in eius agnitione proficerẽt
Veruntñ si dicta Hieronymi diligẽter inspiciãtur, non vidẽtur prædictis penitus dissonare.
Nã asserit ꝙ angelicæ dignitates nõ ad purũ intellexerũt præmemoratũ mysteriũ, donec cõ- Hierony.
pleta ẽ passio Chr̃i, & apostoloꝝ prædicatio in gẽtes promulgata. Certũ est aũt dici nõ pos-
se, quod angeli absolute nescierũt mysteria Chr̃i, donec rebus essent expleta. Propheticæ au
tem reuelationes (secũdum Dionysium) angelorum ministerio fiunt, quod ergo de Christo
p̃cognouerũt prophetę, angeli prius, certiusq́; nouerunt. De hac vero materia plenius dixi in Diony.

 Esaia,

Esaia, exponendo caput illud, cuius exordium est: Quis est iste qui venit de Edom? Videtur
Esa.63 quoq; expositio gloriosi Hieronymi hoc loco magis concordare literæ, quàm expositio Aug
Johan.16 stini vt constat inspicienti. ⌊In quo⌋ Christo, id ē, cuius gratia & merito, ⌊habemus fiducia
futuræ felicitatis, ⌊& accessum⌋ ad deum, ⌊in confidentia⌋ hoc est, confidendo de bonita
dei, meritis Christi, & actibus proprijs, ⌊per fidem eius,⌋ quia in fide Christi oĩa bona no
stra fundantur. Vnde & confidentia ista ex fide procedit. ¶Deinde admonet Ephesios a
EPIST patiētiam atq; constantiam. ⌊Propter quod obsecro⌋ hoc est per sacra vos rogo, ⌊ne defic
tis⌋ hoc ē, ne frangamini p impatiētiam, pusillanimitatē, aut tædium animi, nec à fide, bo
noq; ope desistatis, ⌊in tribulationis meis⌋ id ē, ex consideratione persequutionum, & adue
sitatum quas patior, ⌊pro vobis⌋ hoc ē, ad vestri ædificationē ac probationē, ⌊quæ⌋ consta
tia, scilicet non deficere. ⌊est gloria vestra⌋ id ē, gloriosum meritum vestrum. Solent autē p
silli scandalizari, frangi, deficere, dum conspiciunt iustos ab impijs opprimi aut occidi. In quo
rum psona scriptum est ab Abacuc: Quare domine non respicis contemplatores, & taces c
Abacuc.1 culcāte impio iustiorē se? Propter hoc lacerata est lex. Exercitati autē in via & lege diuina, q
Actor.14 sciunt quod p multas tribulatiões oportet nos intrare in regnum cœleste & quod pœnæ iu
Ro.8 rum in hac vita non sunt, nisi medicinæ atq; remedia, non mouētur ex hoc, quin potius dicu
Matth.5 illud Saluatoris: Beati qui persequutionē patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est re
gnum cœlorum. ⌊Huius rei gratia,⌋ puta ne deficiatis à bono propter aduersa, ⌊flecto ge
nua mea⌋ id ē, corpus in oratione humiliando ad insinuandam vel excitādam cordis mei hu
miliationē, ⌊ad patrē domini nostri Iesu Christi, ex quo oĩs paternitas in cœlis, & in ter
nominatur⌋.i. de cuius verissima paternitate deriuatur, & nomē paternitatis sortitur, oĩs pa
ternitas angelorum & hoĩm. Ita quod paternitas primo & propriè conuenit deo patri qui ge
1.Corin.4 it filiū nō solū in natura similē, sed etiā sibi cōsubstātialē. Cæteris vero cōuenit paternitas p
dam imitationē paternitatis diuinæ, ⌊vt det vobis secūdum diuitias gloriæ suæ⌋.i. scdm p
nitudinē suæ pfectiōis increatę & opulētissimę, ⌊virtutē⌋.i. cordis cōstantiā, ⌊corroborari
hoc ē, vt cōfirmemini, ⌊p spiritū eius⌋ id ē, p inspirationē & opem spiritus sancti, ⌊in inte
ri homine⌋ hoc ē, in anima. Quod est ⌊habitare Christū per fidē⌋ formatam, ⌊in cordi
vestris⌋ id ē, mansionē quietam, ac iugē præsidētiam habere in interioribus vestris. Sitis qu
⌊in charitate⌋ dei ac proximi, ⌊radicati,⌋ hoc ē, radicitus fixi, seu firmiter inhærētes, que
modum radix terræ fortiter inest, ⌊& fundati⌋ id ē, per firmas rationes diuini amoris stab
ti, videlicet ex consideratione diuinæ bonitatis in se, & charitatis eius super nos, ex conside
1.Corint.9 tione etiam beneficiorum, promissionumq; Christi, ⌊vt possitis comprehēdere⌋ id ē, syn
rè cognoscere, ⌊cum oĩbus sanctis⌋ hoc ē, sicut sancti in via deo reuelante cognoscūt, ⌊
sit latitudo⌋ spiritualis charitatis, ⌊& longitudo, & sublimitas, & profundū⌋ eius. Hæ di
siones attribuuntur charitati, p similitudinē corporalium dimēsionum. Vnde latitudo cha
tis est, q̊d ad oĩes extēditur, etiam inimicos. Longitudo eius est quod tendit in longum
futurum, videlicet vsq; in vltimū finē, seu vitam æternā, nec frāgitur propter dilationē. V
Augustinū. secundum Augustinū. Longitudo est pseuerandi longanimitas. Sublimitas vero charitatis
quod immediatè vnit nos deo, imo in deū transformat, eiq; inseparabiliter colligat, quo
ximè in patria adimpletur. Profundum aūt charitatis est cōdescēsus ad proximū. Vel hu
tionis decliuitas ex consideratione terribilium iudiciorum dei. ¶Possunt quoq; hæc qu
or metaphoricè ad diuinam referri naturam. Vt latitudo pertineat ad diuinæ naturæ com
Iaco.1 nicabilitatem, qua deus dat omnibus affluenter, nec aliquid expers est à diuinæ bonitatis
Sapiæ.8 ticipatione. Longitudo vero pertineat ad æternitatem, qua attingit à fine vsque ad fin
imo vniuersa præcedit, & omnia sequitur. Vel ad longanimem expectationem, qua im
rum præstolatur emendationem. Sublimitas autem ad maiestatis diuinæ incircumscript
excellentiam. Vel ad promissorum supernaturalem dignitatē. Profundum quoq; ad inco
Psalm.35 prehensibilia diuinæ naturæ, eiusq; iudiciorum. De quibus dicit scriptura: Iudicia tua abi
Iob.11 multa. Item alibi: Excelsior cœlo est. Et quid facies? Profundior inferno. Et vnde cogno
Longior terra mensura eius, & latior mari. Possitis ⌊scire etiam⌋ scientia practica, hoc est
endo imitari, & iuste agere, ⌊supereminentem scientiæ charitatem Christi⌋ id est, dilecti
illam præcipuam, qua Christus secundum suam scientiam nos dilexit. Dilectio enim ex co
tione peocedit. Vel sic: Possitis scire charitarem Christi superminētem sciētiæ, id est, nostr
Ecci.24 notitiam sua magnitudine excedentem, ⌊vt impleamini⌋ id ē, diuinarum gratiarum recip
do influxum tēdatis ac pducamini, ⌊in oēm plenitudinē dei⌋.i. ad oĩa dona pfecta quæ c
runtur à deo. Quatenus nunc obtineatis plenitudinē meritorum. Postmodum vero plenitu
nem præmiorum. ⌊Ei autē⌋.s. deo omnipotēti, ⌊qui potēs est oĩa,⌋ sibi placētia, & no
salubria, ⌊facere⌋.i. implere ⌊superabundanter quàm petimus aut intelligimus⌋.i. copio
quàm orare aut nosse valeamus, qui tamē plus intelligimus, quàm orare psumamus, ⌊secun
virtutem⌋.i. omnipotentiā suā, ⌊quę opatur in vobis⌋ vt causa prima ac principalis, no

A virtutem & gratiam operandi largitur, ⌊ipsi⌋ sit ⌊gloria⌋.i.clara cum laude notitia, ⌊in ec-
« clesia⌋.i.in cordibus fideliũ, qui deum glorificant, ⌊& in Chr̃o Iesu⌋.i. propter ea quæ no-
« bis per Chr̃m donauit. Gloria inquã, duratura, ⌊in om̃es generationes⌋.i.per vniuersa ge- 1.Timo.1.
« nerationum interualla, seu tẽpora, ⌊seculi⌋.i.præsentis vitæ, cõtentiuæ, ⌊seculorum⌋.i.in- FINIS,
cludentis in se secula vniuersa.i.singulis mũdi ætates. ¶Porrò, secundũ Damascenum, secu- Damasce.
lum multa significat. Primo, vniuscuiusq; rei vitam. Secundo, tempus mille annoꝝ. Tertio,
totã vitam seu duratione (vt ita loquar) præsentem. Quarto, vitam futurã in patria post resur
rectionem nouissimã. Quinto, mensurã æternoꝝ. Sexto, mensurã perpetuoꝝ. Septimo, sin-
gulas septem mundi ætates.

¶Declaratio capituli quarti. Obsecro itaq; vos ego vinctus in dño. Arti.IIII.

DOcuit sanctus apostolus om̃ia bona nostra diuinæ pietati ac gratiæ esse ascribẽda,
induxit quoq; Ephesios ad gratiarum actionẽ, & fudit pro eis precẽ deuotã. Iam
« in moralibus instruit eos dicẽdo. ⌊Obsecro itaq; vos ego vinctus⌋.i.Romæ incar EPIST,
« ceratus atq; ligatus, ⌊in domino⌋ hoc est, propter deum & fidei prædicationem, Ephe. 3.
« ⌊vt digne ambuletis⌋ quotidie in virtutibus proficiẽdo. Digne inquã, ⌊vocatione qua vo-
« cati estis⌋ ad Christianã religionẽ atq; euangelicã legẽ me foris per prædicationẽ meam vo
B cante, deo autem interius operãte, & per inspirationẽ internam vocante, hoc est, sic viuite vt
« cõuenit christianis, & sicut lex iubet quam assumpsistis, ⌊cũ om̃i humilitate⌋ interiori & ex-
teriori in verbis & factis, ita vt latẽtẽ superbiã & manifestã præsumptionẽ ac pompam abij-
« ciatis, ⌊& mãsuetudine⌋.i.mititate irã refrenãte. Hoc & Chr̃us admonet: Discite, inquiẽs, Matth.11
à me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde & Tobias præcepit filio suo: Superbiã nunquã Tobiæ.4
in tuo sensu, aut in verbo tuo dominari permittas. In ipsa em̃ sumpsit initiũ om̃is perditio. Et
in Ecclesiastico scriptũ est: Odibilis corã deo & hominibus est superbia. De cõmẽdatiõe ve- Eccle.10.
ro mãsuetudinis, scriptũ est: Fili, in mãsuetudine opera tua perfice, & super hominũ gloriã di Ecci.3
« ligeris, ⌊cũ patiẽtia⌋ quæ passionẽ tristitiæ aufert.i. cũ æquanimi tolerãtia aduersoꝝ, ⌊sup- Heb.10
« portãtes inuicẽ⌋ mutuos defectus atq; labores, cõpatiẽdo peccãtibus, & laborãtibus succur- 1.Cor.13.
« rẽdo, sicut alibi dictũ est: Alter alterius onera portate, ⌊in charitate⌋.i. syncero affectu non Galat. 6
« simulatiõe, aut pro cõmodo tẽporali, ⌊soliciti seruare⌋.i. studiosi ac diligẽtes ad cõseruãdũ,
« ⌊vnitatẽ spiritus⌋.i.spiritualẽ vnionẽ & cõformitatẽ animoꝝ, vt sit vobis anima vna p cha Iohan.17.
« ritatis affectũ, vel vnitatẽ spiritus.i.vnitatẽ ecclesiæ quam facit spiritus sanctus, ⌊in vinculo
« pacis⌋ hoc ẽ, in pace seu trãquillitate animi, quæ ẽ spirituale vinculũ vnitatis præfatæ, qm̃ nu
« triteã atq; cõseruat. ⌊Vnũ corpus⌋ Chr̃i mysticũ estis, ⌊& vnus spiritus⌋ cũ deo ei fideliter
adhærẽdo. Vel, vnus spiritus cũ spiritu Chr̃i per charitatẽ, eadẽ volendo ac nolẽdo cum eo, Roma 12.
« queãd modũ per Hieremiã dñs loquitur: Dabo eis cor vnũ, & animã vnã, ⌊sicut vocati estis
« in vnã spem⌋.i.ad eãdẽ beatitudinẽ sperãdã, ⌊vocatiõis vr̃æ⌋.i.ad quã vr̃a vocatio ordina- Hiere. 32
« tur. Merito insuper obseruãda ẽ vnitas ista interna ac spiritualis. Nã, ⌊vnus dñs⌋.s.deus tri- 1.Petri.5.
nitas. De quo in libro Hester quidã aiebat: Dñe rex om̃ipotẽs in ditione tua cũcta sunt posi-
« ta. ⌊Vna fides⌋ in specie ex parte obiecti, quod ẽ veritas prima, sed ex parte subiectoꝝ fides Hester.13
numeraliter diuersificatur. Quàmuis em̃ multa sint credẽda, & multi articuli fidei, vna tamen Roman. 3
est formalis, & propria ratio obiectalis, propter quam om̃ibus creditur, & cui fides innititur
« scilicet veritas increata, ⌊vnũ baptisma⌋ in specie, quia materia vna ẽ, vtpote aqua, & for-
ma baptismi eadẽ est. Vel dicitur baptisma vnũ, ex parte interioris Baptistæ, videlicet Chr̃i,
C q solus lauat & mũdat interius. Vel ideo vnũ vocatur, qa iterari nõ potest, estq; eiusdẽ valo-
« ris à quocumq; ministretur, quoniam nõ consistit in merito dantis, sed in virtute dominicæ
« passionis, ⌊vnus deus & pater oĩm⌋ hoc ẽ, deus trinitas. Qui deus dicitur propter creationẽ,
« pater propter benignam gubernationem, ⌊qui⌋ est ⌊super omnes⌋.i.incomparabili digni
« tate cunctis prestantior, ⌊& per omnia⌋ spiritualiter extentus siue diffusus, cũctaq; penetrãs
& includens. Propter quod ipse per Hieremiam contestatur: Nunquid non cœlum & terrã
« ego impleo? ⌊Et in om̃ibus nobis⌋ credẽtibus atq; electis est per fidem, charitatẽ & gratiã. Hiere. 23.
Sed ne ex hoc q̊d dixit, nos esse vnũ corpus, vnũq; spiritũ, æstimetur in om̃ibus esse par gra- FINIS.
« tia, subditur. ⌊Vnicuiq; autẽ nostrũ data est gratia⌋ gratũ faciẽs, vel gratis data, seu vtraq; EPIST,
« simul, ⌊secũdum mẽsuram donationis Christi⌋ hoc ẽ, iuxta quantitatẽ mẽsuratam à Chr̃o, Iohan.1
vel secũdum quod Chr̃us dator mensurat, qui dat singulis secũdum propriam capacitatẽ siue
« virtutem. ⌊Propter quod dicit⌋ Psalmista: ⌊Ascendẽs⌋ Chr̃us ⌊in altum⌋ id ẽ, in cœlum
« empyreum in die Ascẽsionis, ⌊captiuã duxit captiuitatem⌋ hoc est, à diabolo captos eripu- Psalm. 67
« it, cœpit, & secũ deduxit, videlicet sanctos de lymbo, om̃esq; om̃ino purgatos, ⌊dedit dona
« hominibus⌋ maxime in die sancto Pentecostes, quando discipulis mittẽs spiritũ sanctũ, im- Acto. 2
pleuit corda eoꝝ diuersis charismatibus spiritus sancti, vt patet in actibus: Allegat autẽ apo-
stolus potius sensum q̃ verba Psalmistæ: Sic em̃ continet nostra translatio. Ascendisti in al-
« tum, cœpisti captiuitatẽ, accepisti dona in hominibus. ⌊Quod aũt⌋ Chr̃us ⌊ascẽdit, qd est⌋

hoc est,

hoc est quomodo verum est ⌊nisi quia & descendit primum⌋ id est ante, videlicet in die re
rectiōis seu mortis suæ, ⌊in inferiores partes terræ?⌋ id est, ad lymbum patrū, qui est secu
Zachar.9 fernum situm in medio terræ. Inde enim captiuam duxit captiuitatē. ¶Porrò Christus
puncto mortis suæ descēdit in lymbum, quantum ad animā. In die vero resurrectionis re
illuc cum corpore & anima secundum quosdam. Vel sic: Descendit primum in inferiores p
Johan.3 tes terræ, hoc ē, ad hunc mundum inferiorē, humanam naturam assumēdo, atq; in mundo
Marci 16 sibiliter operando. Vnde ipse ait: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. ⌊Q
Actoꝝ.1 descēdit⌋ modis præfatis, ⌊ipse est & qui ascēdit⌋ in die ascēsionis secūdum corpus & ani
⌊super omnes cœlos⌋ materiales & habitationes eorum. Ascēdit autem loco & dignitate,
potius dignitatis suę manifestatione super omnes creaturas corporales ac spirituales. Sunt
septem cœli planetarum: octauum cœlum est firmamētum quod appellatur sydereum, Est
partim diaphonum, & partim lucidum. Nonum est cœlum cristallinum, seu aqueum omni
diaphonum, quòd philosophi nominant nonam sphæram. Vltra quam aliqui ponunt de
mam sphæram seu decimū cœlum, quod nominant primū mobile. Vltra hos cœlos, est cœ
lum empyreum maximè vniforme ac simplex atq; immobile, quod est mansio beatoru
¶Deniq; præter hos cœlos superiores, & secundum substantiam prorsus incorruptibiles,
cœli elemētares, videlicet cœlum aereum, æthereum, olympium, & igneum. Sic ergo ascē
Lucæ.24 ⌊vt adimpleret omnia⌋ quæ in lege, prophetis, ac psalmis de ipso prænuntiata fuerunt, Vt
Johan.19 in cruce dicebat: Consummatum est. Vel, impleret om̄ia genera hominum, id ē, quosdam
Johan.10. vniuersis generibus hominum donis & gratijs spiritus sancti. De quibus omnibus dixit p
Iohannē: Omnia trahā ad meipsum. Quomodo autē & quibus gradibus hoc fecerit, subdi
Lucę.6 ⌊Et ipse⌋ Christus ⌊dedit⌋ hoc ē, gratis constituit, ⌊quosdam quidē Apostolos⌋ de qui
Acto.11 in Luca habetur: Hos duodecim elegit, quos & Apostolos nominauit, ⌊quosdam autē p
phetas⌋ id ē, futurorum prænuntiatores, vt erant Agabus & Dionysius, qui Iohanni Euang
Ambrosi⁹ stæ prophetauit de sua reductione à Pathmos. Secundum Ambrosium ꝑ prophetas po
Acto.6 intelliguntur scripturarum expositores, quoniā in nouo testamēto scripturarum explanato
Lucę.1. appellantur prophetæ, ⌊alios veros Euangelistas⌋ vel quia Euangelium conscripserunt
Mar.1 Lucas & Marcus, vel quia Euangelium prædicauerunt, vt septē diaconi & successores eor
Euangelistę nāq; vocantur qui quàmuis sacerdotes non sint, tamē euangelizare ex officio
⌊alios aūt⌋ dedit ⌊pastores & doctores⌋ puta episcopos, qui verbo & ope gregē suum pa
Hierem.3 re habēt. De quibus dn̄s loquitur ꝑ Hieremiam: Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pa
vos sciētia & doctrina. Loquitur aūt Apostolus de distinctione istorum formalr̄. Mate
ter nanq; frequēter coincidunt, eò quòd eidē ꝑsonæ diuersæ gratiæ conferantur. Nam
Hebræ.6 Apostoli vtiq; & Prophetę & Euangelistæ, pastores atq; doctores fuerunt. Hos itaq; dedi
us, ⌊ad consummationē sanctoꝝ⌋ .i. vt feliciter finiantur seu consumētur, qui nunc sancti
ꝑfecti consistunt, qui & a prędictis diriguntur ⌊in opus ministerij⌋ .i. operosum obsequ
puta ad hoc vt singuli sua officia ordinatè & expeditè valeant exequi, ⌊in ædificatione c
poris Christi⌋ .i. propter ædificationē spiritualē ecclesiæ, & vt infideles ꝑ fidē ei incorpo
Matt.25 quæ est mysticum corpus Christi. ¶Porrò prælatio ordinationis prędictę durabit, ⌊Do
1.Thess.4 occurramus oēs⌋ hoc est, in die iudicij nobis inuicē & Christo obuiemus, iuxta illud in Eu
gelio: Ecce sponsus venit, surgite obuiam ei. Et alibi: Simul rapiemur cum illis in nubibus
am Christo, ⌊in vnitatē fidei⌋ hoc ē, idē credētes quantum ad electos fideles, qui nōdum
ꝑ spēm videre meruerunt, ⌊& agnitionis⌋ .i. cōtēplationis, ⌊filij dei⌋ Hoc refertur ad
qui ante futurum iudicium deo ꝑfruuntur. Vel sic: Occurramus oēs, qui iam sumus & viu
in vnitate fidei, id ē, in vna fide catholica, & agnitione fideli Christi filij dei, ⌊in virum perf
hoc ē, in statu ꝑfecto, habētes videlicet ꝑfectionē virtutum, & fortitudinem animorum
appareat nos esse viros nō ratione sexus, sed ꝑfectionis. Non ergo ideo ait, in virum per
Gala 4 quasi post resurrectionem defecturus sit sexus muliebris, sed quia electi feliciter immutab
FINIS ⌊in mensuram ætatis plenitudinis Christi,⌋ hoc est, in ea ætate occurremus & resurge
qua Christus consummatus atq; occisus est, scilicet, in anno tricesimotertio: Non ait in m
ram corporis vel staturę, quoniam vnusquisq; proprij corporis mēsuram recipiet, quam v
iuuētute habuit, licet senuerit, vel fuerat habiturus nisi prius obijsset. Non autē satis est dice
Augustin̄. cundum Augustinum, quòd in resurrectione detur corpori magnitudo quam non hab
naturaliter habuisset, vel quòd corpora maiora ad dominici corporis quantitatem redigan
Lucę.21 sic enim multum periret de illis, cum tamē ne vnus quidē periturus sit capillus eorum. Hęc v
tam præclara largitus siue daturus est deus beneficia nobis, ⌊vt iam⌋ post receptionem
ptismi & conuersionē nostram, ⌊non simus paruuli⌋ id ē, discretione ac sensibus minora
modici, ⌊fluctuantes⌋ .i. instabiles, ⌊& circumferamur⌋ .i. vndiq; à deo & rectitudine
cōuersationis abstrahamur ac euagemur, ⌊om̄i vēto doctrinæ⌋ .i. inani, verbosa, & turb
Psalm.11. instructiōe hoīm puersoꝝ, ne deputemur cū illis, de qbus dicit Psal. In circuitu impij amb

A Et:Deus meus pone illos vt rotam,& sicut stipulam ante faciem venti, quæ circũferentia seu Psalm. 82
« vana instructio fit,⌊in nequitia hominũ⌋.i.à nequam hominibus, ⌊in astutia⌋ hoc ē, cum
« fraude & simulatione,⌊ad circũuentionem erroris⌋.i.ad hoc vt alios fallant mittendo eos in
« diuersos errores sub prætextu iustitiæ & specie veritatis. Veritatem autem iustitiæ⌋ hoc est,
« opera iusta,⌊facientes⌋ Vel veritatem, doctrinæ, facientes, id est, actibus virtuosis exequē-
« tes ⌊in charitate⌋ hoc ē,ex charitatis impulsu atq; imperio non ficte,coacte aut formidolo-
« se,⌊crescamus⌋ in gratia gratificante,⌊in illo per omīa⌋ virtutũ exercitia, ⌊qui est caput⌋ 1.Petri.2.
« nostrum,videlicet,⌊Chrũs⌋.i.auxilio Christi secũdum eius consilia ad gloriam eius. ⌊Ex 1.Cor.11.
« quo⌋.i.cuius virtute & operatiõe,⌊totum corpus⌋ mysticũ,quod est vniuersa ecclesia, ⌊cõ
« pactum⌋ hoc est, per fidem & opera fortiter iunctum,⌊& connexum⌋ coagulo charitatis,
« ⌊per omnē iuncturā subministratiõis⌋.i.per singula mēbra,siue supposita mysticum corpus
« integrantia,& sibi inuicē charitatiue ministrantia,⌊secũdum operationē⌋ id ē,realem & a-
« ctualem subuentionem seu seruitutem,⌊in mensuram vniuscuiusq; mēbri⌋.i.iuxta faculta-
tem,proportionem,seu modum cuilibet personæ ecclesiasticæ conuenientem, videlicet se-
« cundum quod gratia dei in ea maior aut minor ē. Hoc itaq; corpus ita compactũ, ⌊augmē-
« tum corporis facit⌋ hoc ē,seipsum auget ac perficit numero & merito Christi virtutem,⌊in 1.Cor.3
« ædificationē sui⌋ hoc est ad hoc vt plures cõuertātur ad fidē,corrigātur in moribus vel per-
« ficiantur virtutibus,⌊in charitate⌋ in qua tota spiritualis fundatur & cõsummatur constru-
B ctio. Sic ergo in corpus ecclesiæ iunctum ē, vt singula membra eius sibi inuicē per dilectionē
cohæreant atq; ministrent. ¶Deinde instruuntur Ephesii in moribus, primoq; admonētur
« declinare à malo.⌊Hoc igitur⌋.i.quoniā tāta vobis collata est gratia, ⌊dico & testificor in
« domino⌋.i.deo testante,vel sub testimonio domini iubeo,deum testē adhibēdo, ⌊vt iam⌋
« tempore gratiæ,⌊non ambuletis sicut & gētes ambulant⌋.i.nõ viuatis sicut gētiles, ⌊in va-
« nitate sensus sui⌋ hoc ē,diuersis erroribus humana vanitate cõceptis,⌊tenebris⌋.i.perfidia, Roman.1.
« varijsq; falsitatibus,⌊obscuratũ habētes intellectũ,alienati à via dei⌋.i.à fide & lege diuina,
« ⌊per ignorantiam quæ est in illis⌋ quæ est priuatio veritatis,idcirco alienat & separat intel- Prouer.3.
« lectum à via dei, quæ pulchra est atq; pacifica,⌊propter cæcitatem⌋.i.hebetudinē & duritiā
« ⌊cordis ipsorum⌋ per quam prædicationi veritatis claudũt oculos mētis. In maleuolam eñ Sapiæ.1.
« animam non introibit sapientia.⌊Qui desperantes⌋ hoc est,futuræ vitæ ac diuinæ remune Heb.18
« rationis fiduciam non habētes,⌊semetipsos tradiderũt impudicitiæ⌋ id ē,turpitudini, luxu-
« riæ,procedētes ex cõcupiscētia,⌊in operationē immũditiæ oīs⌋.i.in opera totius fœdita-
« tis,nullũ genus carnaliũ voluptatũ omittētes,⌊in auaritiā⌋.i.ex peccato luxuriæ etiā in aua-
ritiā lapsi desiderātes tēporalia,sine quorũ vsu,libidini vacare non possunt. De talibus scriptũ
est per Sapientem: Dixerũt impij apud se. Non est qui agnitus sit,reuersus ab inferis,quia ex Heb.13
nihilo nati sumus,& post hæc erimus,tanquā nõ fuerimus. Venite ergo & fruamur bonis quę Sapiæ.2.
sunt & vtamur creatura tanquā in iuuētute celeriter. Nullũ pratũ sit, quod nõ pertrāseat lu-
« xuria nr̄a.⌊Vos autē non ita⌋ scilicet vt impudice viuatis,& vitijs gētilitatis vacetis,⌊didi-
« cistis Chr̄m⌋ hoc est,Chr̄i doctrinam,quæ docet oppositũ, ⌊si tamē illũ⌋.i. Christi docu-
« menta,⌊audistis⌋ auribus mentis,id est,intellexistis,⌊& in Christo⌋ hoc ē, secundum eius
« vitam,mores & theoriam,⌊edocti estis⌋ à spiritu sancto per Christi ministros,⌊sicut ē ve-
« ritas in Iesu⌋ id est,si sic informati estis vt dici possitis edocti in Christo,hoc est, si vere sapiē
C tes estis,vitam & mores conformando scientiæ exemplo Chr̄i, qui cœpit facere & docere. Acto.1.
« Vnde subiungit quid sit in Christo edoctum esse,⌊deponere vos secũdũ pristinam conuer-
« sationem⌋.i.per abnegationē præcedētium vitiorũ,⌊veterem hominē⌋ hoc ē, vosipsos re
linquere,quantum ad id quo primo parenti præuaricatori similes estis per inobedientiæ e-
ius imitationē. Hinc eñ dicit saluator: Qui vult venire post me,abneget semetipsum. Et Sa- Luce.9
« lomon loquitur: Verte impios & non erũt,⌊qui⌋ vetus homo,⌊corrũpitur⌋ id ē,spiritua- Prouer.12.
« liter annihilatur oīe esse gratiæ gratificātis perdēdo, ⌊secũdum desideria erroris⌋ hoc est,
consentiendo desiderijs prauis,vel ea mancipando effectui. Quæ dicuntur desideria erroris,
quia ex errore seu defectu cognitionis aliquo modo procedũt.(Oīs eñ peccās,est ignorās Aristotel.
secundum philosophum)& ad errorem peccati actualis deducũt. Per veterem autem homi
nem designatur quilibet nr̄m per comparationē ad pristina vitia,quibus anima vetusta effi
« citur. ¶Deinde apl'us exhortatur Ephesios ad operationē boni,⌊renouamini aũt spiritu⌋.i.
« affectu,⌊mētis⌋.i.aīæ ⌊vr̄æ⌋ Vel spiritu mētis vr̄æ.i.spũ qui ē mēs vr̄a. Quid autē sit taliter
« renouari,additur:⌊& induite nouũ hoīem⌋.i.similitudinē Chr̄i vel cuiuscũq; hominis spiri
tualis in Chr̄o renati ac renouati assumite,eius sequēdo vestigia,sicut superius dictũ ē: Indui- Roma.13.
mini dñm Iesum,hoc est,esse virtutũ & gr̄æ adipisci curate,vt q̄tidie in charitate & gr̄a pro-
« ficiētes,indesinēter recētes & vigorosi,imò indies magis recentiores fiatis,⌊qui⌋ nouus hõ,
« ⌊scd̄m deũ⌋.i.à deo seu opatiõe diuia,vel scd̄m bñplacitũ dei,⌊creat⌋.i.format' seu refor
mat',⌊est i iustitia & scītate veritatis⌋.i.puritate vera nõ simulata. Has eī virtutes Chr̄s, se
cundũ

cundum quòd homo, accepit: quãdo in vtero virginis creata est anima eius & corpori suo v
Johan.14 ta. Alij vero in baptismo, & pœnitẽtia eas recipiunt. ⌊Propter quod deponẽtes mẽdaciu
Quod veritati & per consequẽs deo, qui veritas est, aduersatur. Deponẽtes (inquam) omne
dacium. s. officiosum, iocosum, & maximè perniciosum, de quo in libro Sapiẽtiæ habetur:
Sapiẽ.1 quod mentitur, occidit animam. Et in Psalmo: Perdes oẽs qui loquũtur mẽdacium, ⌊loqu
Psalm.5 ni veritatẽ⌋ .i. verum sermonẽ, ⌊vnusquisq; cum proximo suo⌋ hoc est, quolibet hoie, qui
Malac.2. cundum naturam tibi frater & proximus est. Nam & pater vnus oĩm nostrum, & deus v
Romañ.12 creauit nos, ⌊qm̃ sumus inuicẽ membra⌋ .i. p modũ mẽbrorũ vniti, ad idẽ corpus ecclesiæ
tinẽtes, atq; ad mutuam subuẽtionem obligati. Hinc per Prophetam dicitur. Veritatẽ tant
Zachar.8 & pacẽ diligite. ⌊Irascimini & nolite peccare⌋ Hoc ex Psalmo quodã acceptum est. Pote
Psalm.4. satis multipliciter explanari, prout ira diuersis modis accipitur. Sic em̃ sumatur pro motu p
mum primo .i. purè naturali, sic nõ est peccatum, & ita permissiuè dicit: Irascimini. Additu
men, & nolite peccare, qm̃ ira talis facillimè redditur vitiosa. Secũdo accipit ira pro motu
ito ex humana infirmitate, & pœna peccati prodeunte, qui est veniale peccatum. Procedit
ex aliqua apphensione, nec rõnis iudicium præstolatur. Et ita quod dicitur: Irascimini, non
exhortatio irascẽdi, sed cõsilium atq; remedium iram vincẽdi. Nam sequitur, & nolite pec
re. Tanquàm dicat: Si motio talis orta in vobis fuerit, nõ ei cõsentiat ratio, sed reprimat eã.
Tertio, sumitur ira pro motu quodam rationẽ sequẽte, quo contra propria vel aliena pecc
1.Regũ.19 mouemur, appetẽdo vindictam secũdum ratiõis dictamẽ. Et hæc est ira per zelum quæ est
Gregorius dabilis, faciẽs actum rõnis efficacius fieri, quam virtuosi frequẽter spontè assumunt. De quo
cit Gregorius. Tunc robustius ratio cõtra peccata erigitur, dum ira subita rõni famulatur.
hac itaq; ira admonẽdo iam dr̃: Irascimini. s. contra vestra & aliorum peccata. Verũtamẽ
ira hæc magno moderamine eget, ne excessiue accẽdat vel maiorẽ expetat vltionẽ quàm c
Idem pa meretur, ideo subditur: Et nolite peccare, hoc est ne pmittatis iræ commotionẽ sic cresc
vt ratio cõturbetur, vel iustitia omittatur. Propter quod ait Gregorius: Cauẽdum summo
re est, ne ira, quæ vt instrumẽtum virtutis assumitur, rõni dominetur, ne vt domina præcat
velut ancilla ad obsequium parata, à rõnis tergo nunquàm recedat. Si ergo vindicta quæra
ꝑpter correctionẽ culpę & obseruationẽ iustitiæ, erit ira per zelum, aliàs esset ira per vit
¶ Deniq; ira dupliciter metas rationis excedit. Primo nimium feruescẽdo, quando vide
ipsa cõmotio in se excessiua cõsistit, rõnis actum impediẽdo. Secũdo, maiorẽ vindictam q
oportet expetẽdo, quod est grauius primo: est em̃ cõtra charitatẽ atq; iustitiam. Vnde ex
genere est mortale. ⌊Sol⌋ iste visibilis ⌊non occidat⌋ ad occasum tendẽdo, ⌊sup iracun
vestram⌋ hoc est, ira vestra durante. Tanquàm dicat: Si motus iræ exurgat, non maneat:
sol iustitiæ, id est, Christus, aut certe sol intelligẽtiæ, hoc est, iudicium rõnis nõ occidat sup
Job.5 cundiam vestram, id est, à vobis nõ elongetur, nec separetur propter iracundiæ vestræ ex
sum. ⌊Nolite locum⌋ Hoc est, ingressum ad possidẽdum animam vestram, ⌊dare diabo
admittẽdo suggestiones eius nepharias, vel redeundo ad pristinas iniquitates. Vnde scrip
Jaco.4 est: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Aliter vobis cõtinget quod Chr̃us in Euangelio lo
Matt.12 Cũ imũdus spũs exierit ab hoie, pambulat arẽtia loca, quærẽs requiẽ, & nõ inuenit. Tũc
Reuertar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit, reperit eam vacãtem, & scopis p
tam atq; ornatam. Tunc abit, & adiũgit sibi septẽ alios spũs sceleratiores se, & ingressi ha
tat illic, & fiunt postrema hominis illius peiora prioribus. ⌊Qui furabatur⌋ ante conuer
2.Thess.3 seu pœnitentiam, ⌊iam non furetur⌋ aliena tollẽdo, quod ex suo genere est mortale, quia
contrarium est iustitiæ. Interdum tamen est veniale, propter paruitatem nocumẽti, vel
imperfectionem. ⌊Magis autem laboret operando in manibus suis quod bonum est
licita opa exteriora atq; mechanica pro pretio faciat, ⌊vt habeat⌋ aliquod tẽporale bon
Actorũ.20 ⌊vnde tribuat necessitatẽ patiẽti,⌋ hoc est, egenis eleemosynam conferat de labore man
suarum. Hinc in Actibus idem iste ait Apostolus: Oĩa oñdi vobis, q̃a sic laborantes op
suscipere infirmos, & meminisse verbi dñi Iesu, q̃a beatius est magis dare q̃ accipere. ⌊Om
Matt.12 sermo malus ex ore vestro nõ procedat⌋ quàmuis animo fuerit præconceptus, sed repri
1.Corit.15 præsertim cum de oĩ verbo otioso reddẽda sit rõ in die iudicij. Corrũpunt nãq; mores
Eccl.14 nos colloquia praua. Propter quod in Ecclesiastico scribitur: Beatus vir q̃ nõ est lapsus
bo ex ore suo, ⌊sed q̃ bonus est ad ædificationẽ fidei⌋ hoc est, sermo vtilis ad ædificadũ
in alio proferatur à vobis, nõ qualitercũq;, sed cũ debitis circumstãtijs. s. ⌊vt det gratiam
entibus⌋ .i. proficiat eorũ saluti, sicq; per occasionem præstet seu augeat gratiam dei in eis.
nolite contristare spm̃ sanctum dei⌋ hoc est, nõ ita p inobediẽtiam vestram offendat s
sanctum, vt per modum contristati se habeat, vel alios bonos propter vestram peruersit
ad contristandum seu condolẽdum inducat. Quàmuis em̃ spũs sanctus sit verus & incõm
bilis deus, ei tamen ascribitur quod ipe in hominibus operatur, iuxta quem sensum fertur
Romañ.8 nobis orare gemitibus inenarrabilibus. Per modum quoq; contristati se habet, dum à no
con

A cordibus per peccata fugatur, iuxta illud Sapientiæ: Spũs sanctus disciplinæ effugiet fictum, & Sap.1.
auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu. Penes hũc sensum & in Esaia scribitur: Af- Esa.63
flixerunt spm̃ sancti eius. Translatio septuaginta interpretum habet: Afflixerunt spiritum san
ctum eius, ⌊in quo signati⌋ .i. cuius virtute & gratia à reprobis separati, distinctiq; estis ⌊in
die redemptionis⌋ .i. conuersionis, vel baptismatis vestri. Vel, in die redemptionis .i. domini- Act.1.
cæ passionis, quia tunc facta est signatio ista quantũ ad meritũ eius ex parte Christi qui tũc om
nibus sufficiẽter, electis vero efficiẽter promeruit grãm veræ salutis. ⌊Oĩs amaritudo⌋ cor-
dis, sermonis & operis, ⌊& ira⌋ per vitium, ⌊& indignatio⌋ procedens ex ira atq; superbia, Esa.5
⌊& clamor⌋ .i. sermo impetuosus, vel irrationabilis eleuatio vocis, ⌊& blasphemia⌋ contra
deum & sanctos ⌊tollatur à vobis,⌋ vel per anticipationem, vel per correctionẽ, gratia dei ve Ro.9
stris studijs ac precibus auxiliante. Non est eñ volentis neq; currentis, sed dei miserentis, ⌊cũ
omni malitia⌋ .i. cum cæteris vitijs, vt habeatis cor mundum. Nam si quis totam legem imple Jaco.2
uerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. Nempe (vt ait Ambrosius) in seruo dei Ambro.
omnia debent bona videri, ne puritas eius ex aliqua parte maculet. Hæc ergo vitanda sunt vi-
tia. Vnde de amaritudinis euitatione scriptum est: Non sit inter vos radix germinans fel & Deute.29
amaritudinẽ. Et alibi iterum: Non est sensus vbi abundat amaritudo. De ira vero scriptum est Ecci.21
apud Ecclesiasten: Ne sis velox ad irascendum, qm̃ ira in sinu stulti requiescit. Cui consonat il- Eccles.7.
B lud Iob: Virum stultũ interficit iracundia. Et alibi legitur: Ira non habet misericordiam, nec
erumpens furor. Spiritum aũt ad irascendũ facilẽ, quis poterit sustinere? De indignatione q̃q; Job.5
Salomon ait: Qui ad indignationẽ facilis est, erit ad peccata procliuior. ⌊Estote aũt inuicẽ be Pro.27
nigni⌋ mutuo subueniẽdo, ⌊misericordes⌋ cordialiter compatiendo. Beati eñ misericordes, Prouc.29
qm̃ ipsi misericordiã consequẽtur. Et in Prouer. scribitur: Per misericordiam & fidẽ purgãtur Matth.5
peccata, ⌊donãtes inuicẽ⌋ .i. mutuas offensas penitus remittẽtes, ⌊sicut & deus⌋ pater vel tri- Pro.15
nitas ⌊in Chr̃o⌋ .i. merito Christi ⌊donauit nobis⌋ .i. piè indulsit. Propterea ipse ait salua-
tor: Si non dimiseritis, nec pater vester qui in cœlis est dimittet vobis peccata vestra. Matt.6

¶Explicatio Cap. V. Estote ergo imitatores dei. Art. V.

PRosequitur demũ Apl̃us in p̃cedenti cap. cœptam instructionẽ moralẽ, & ait. ⌊Esto- EPIST
te ergo⌋ .i. qm̃ deus in Chr̃o nobis donauit, idcirco estote ⌊imitatores dei⌋ .i. diuinæ
pietati cõformate vosipsos, offensoribus vestris parcẽdo, bñfaciẽdo, oẽsq; diligendo,
⌊sicut filij⌋ mei spũales, vel filij dei adoptiui, ⌊charissimi⌋ .i. valde dilecti, pro quibus
pater vnigenitũ suũ misit & dedit, filius mortẽ sustinuit, spũs sanctus seipm̃ copiosissime infu-
dit. Hoc est quod in Euangelio docet, p̃cipitq; saluator: Diligite inimicos vestros, benefacite Matth.5
his q̃ oderunt vos, vt sitis filij patris vestri qui in cœlis est, qui solẽ suum oriri facit super bonos Luc.6
& malos. Assimilari autem creatori, est summa perfectio creaturæ, si tamen assimilatio fuerit
ordinata, non vsurpata ⌊& ambulate in dilectione⌋ dei ac proximi, charitatiue viuendo, iuxta
illud: Hoc est p̃ceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut & dilexi vos. Vnde iam subditur, ⌊si-
cut & Chr̃us dilexit nos⌋ .i. taliter vtputa pure ac spũaliter, quamuis non æqualiter, & tradidit Johan.15
semetipsum pro nobis oblationẽ⌋ pacificam, ⌊& hostiam⌋ pro peccato in ara crucis, ⌊deo⌋
patri vel trinitati .i. ad gloriam eius, & vt ei pro nobis satisfaceret, ⌊in odorẽ suauitatis⌋ .i. in
suauẽ odorẽ, videlicet in holocaustum acceptissimũ atq; gratissimũ deo. Maxime eñ placuit
C deo oblatio Chr̃i ex parte patiẽtis, non ex parte inferẽtis. Nam ex parte patiẽtis, mors illa erat
pijssima, & ex summa charitate assumpta, sed ex parte inferentis, crudelissima erat, sacrilega &
displicentissima deo. ⌊Fornicatio aũt⌋ simplex, ⌊& oĩs immunditia⌋ .i. alia quælibet luxuriæ
species, ⌊aut auaritia⌋ .i. inordinatus temporalium appetitus, ⌊nec nominetur⌋ .i. non solum Heb.13
nõ fit, sed nec exprimatur ⌊in vobis⌋ .i. à vobis, seu inter vos ⌊sicut decet sanctos⌋ esse fine ta
lium nominatione, ⌊aut turpitudo⌋ .i. indecẽtia in osculis & amplexibus, ⌊aut stultiloquiũ,⌋
sicut est adulatio, ⌊aut scurrilitas⌋ .i. iocularitas risum cõcitans, ⌊q̃ ad rẽ nõ pertinet⌋ .i. saluti
nõ proficit. Hoꝝ nullũ nominetur aut sit in vobis, ⌊sed magis gratiaꝝ actio⌋ à vobis dño p-
soluatur. Per hoc docet Apl̃us, q̃ longe debeant esse magna peccata ab his qui student perfe-
ctioni. ⌊Hoc eñ scitote intelligentes⌋ .i. sacram scripturam sapienter pensantes, ⌊q̃ oĩs forni
cator⌋ .i. cũ soluta cõcumbens, ⌊aut immũdus⌋ .i. aliud aliquod luxuriæ genus exercens, vt est 1.Johan.5
stuprum, incæstus, adulteriũ, ⌊aut auarus, q̃ est idoloꝝ seruitus,⌋ .i. cuius iniquitas idololatriæ
cõparatur, eo q̃ sicut idololatra idola colit magis q̃ deũ veꝝ, ita auarus potius adhæret argẽto,
& auro, q̃ deo, magisq; confidit in eis, q̃ in dño. Propter q̃d in Ecclesiastico legitur: Auaro ni-
hil est scelestius, & nihil iniquius q̃ amare pecuniam, ⌊non habet hæreditatẽ⌋ .i. beatã possessi- Ecci.10
onem seu paratam felicitatẽ ⌊in regno dei & Christi,⌋ quod est vnum regnũ, quia nec modo
pertinet ad filios ecclesiæ militantis per grãm gratificantẽ, nec postmodũ p̃tinebit ad ciues ec-
clesiæ triumphantis p̃ gloriam. Non eñ intrabit in illã aliquid coinquinatũ, nisi qui scripti fue-
rint in libro vitæ agni. Et Esaias ait: Tollatur impius, ne videat gloriam dei. ⌊Nemo vos sedu Apo 21
cat inanibus verbis⌋ .i. coloratis sermonibus, apparentibus argumentis, friuolis promissioni- Esa.26
Q bus,

bus, prouidentiam dei negãdo, vel impunitatẽ ex diuina misericordia promittendo, seu l
gam vitã spondendo. ⌊Propter hæc enĩ⌋.i. propter hoꝝ inaniũ verboꝝ prolationem, se
ctionẽ seu credulitatẽ ⌊venit ira⌋.i. vltio ⌊dei in filios diffidẽtiæ⌊.i. in hoies desperãtes
Sap.4 ta futura seu pmiatione diuina. ⌊Nolite ergo effici participes eoꝝ⌋ sic diffidẽtium.i. nec
Ro.1. ctu, nec opere, neqꝫ auxilio cõformemini eis. Digni quippe sunt morte, nõ solũ qui faciunt
Eccl.13 etiã qui cõsentiunt. Nã & qui tetigerit picẽ, inquinat ab ea ⌊Eratis enĩ aliquãdo,⌋dũ mũ
cõcupiscẽtijs inhæsistis, ⌊tenebræ⌋.i. tanta vitioꝝ caligine, cordis cæcitate, & ignorãtiæ
bris inuoluti, vt nõ solũ tenebrosi, sed etiã tenebræ fuisse dicamini, ⌊nunc aũt⌋ qñ ad deum
Phil.2 uersi estis, facti estis ⌊lux⌋.i. spũaliter illuminati ⌊in dño⌋.i. in veritate & gratia dei, ⌊de
⌊vt filij lucis ambulate⌋.i. pure, honeste, ac religiose conuersemini, sicut ad filios lucis per
Johã.11 .i. ad filios dei, q est lux æterna & increata, iuxta illud Iohãnis: Erat lux vera. Vel per lucem
Johan.12 telligitur splendor seu claritas gratiæ, cuius filij sunt omnes qui grãm habent. Vnde ait sa
tor: Dum lucem habetis, credite in lucẽ, vt filij lucis sitis. Merito aũt sic debetis ambulare.
ctus enĩ lucis⌋.i. operatio gratiæ, vel opus placitum luci æternæ ⌊est⌋ viuere ⌊in omni bo
tate⌋.i. interna virtute ac pietate, quo ad seipsum, ⌊& iustitia⌋.i. in iusta actione, quantu
FINIS. proximum, ⌊& veritate⌋ quãtum ad deum ei veraciter ministrando, ⌊probantes⌋.i. pru
Gala.6 ter inuestigantes, vel rationabiliter discernentes, ⌊quid sit beneplacitum deo⌋ vt illud sem
Hiere.15 agatis, & quæ displicent deo, vitetis. Vnde apud Hieremiam ait dñs: Si separaueris preti
à vili, quasi os meũ eris. ⌊Et nolite cõmunicare⌋ cõsentiendo vel cooperãdo ⌊operibus
ctuosis⌋.i. vacuis à fructu spũali ⌊tenebrarum⌋.i. maloꝝ habituum seu hominum men
obscuratorum, ⌊magis autẽ redarguite⌋.i. iteꝝ atqꝫ iterum corripite, si sit spes de emenda
ne, & maxime, si ad vestram pertineant curam qui peccant. Omnes tamen ad correctio
August. fraternam iure charitatis aliquo modo tenentur. His ergo duobus modis secundũ Augu
nõ te maculat malus, si nõ consentis, & si redarguis. Qm̃ enĩ paꝝ est nõ cõsentire, iungit
quod maius est, magis aũt redarguite. Propter quod ait saluator: Si peccauerit in te frater
Matt.18 .i. te sciente, vade & corrige eũ inter te & ipsum solũ, &c. Deinceps ostendit, quare nõ de
mus cõmunicare operibus impioꝝ. Quæ enĩ in occulto⌋.i. in locis absconditis ⌊fiunt ab
pdictis excæcatis hominibus, humanũ potius q̃ diuinũ conspectũ timẽtibus ⌊turpe est dic
quanto magis facere? ⌊Omnia aũt quæ arguunť⌋.i. opera quæ reprehenduntť ⌊à lumine
Prouc.28 nifestantur⌋.i. per verã loquutionẽ, splendidamqꝫ doctrinã increpantis, innotescũt esse
2.Timo.3 reprobatione, nec vltra valent latere, quẽadmodũ ad Timotheum ipse ait: Insipientia ill
omnibus manifesta erit. ⌊Omne enĩ quod manifestatur⌋ hoc modo per increpationẽ ve
milem peccãtis cõfessionẽ, ⌊lumen est⌋.i. claꝝ, certũ ac notũ. Vel, lumen est.i. spũali luce
Johã.3 funditur, dũ in publicũ ducitur. His consonat verbũ Christi: Omnis q male agit, odit lucem
nõ venit ad lucẽ, vt non arguanť opera eius. Qui aũt facit veritatẽ, venit ad lucẽ, vt mani
tur opera eius, quia in deo sunt facta. ⌊Propter quod,⌋ videlicet qm̃ lumẽ est q̃d manife
⌊dicit⌋ spũs sanctus p me. ⌊Surge⌋ à vitijs p pœnitẽtiã ⌊q dormis⌋.i. in ignauia tua q
⌊& exurge⌋ per opera pœnitẽtialia ⌊à mortuis⌋.i. de societate impœnitentiũ spũaliter
tuoꝝ, ⌊& illuminabit te⌋.i. radiũ sapiẽtiæ & lumẽ discretionis tribuet tibi ⌊Chrũs,⌋ iux
Esa.58 lud Esaiæ: Requiem dabit tibi dñs semper, & implebit splendoribus animã tuã, si glorific
dominũ, dum nõ facis vias tuas. Vnde Michæas ait: Cũ sedero in tenebris, dñs lux mea
Miche.8 deducet me dñs in lucem, & videbo iustitiam eius. ⌊Videte itaqꝫ fratres⌋.i. oculo intell
EPIST li pensate, ⌊qũo caute ambuletis⌋.i. vigilanter & custodite viuatis, occasiones peccati
Matth.7 do, atqꝫ in arcta via, q̃ ducit ad vitã, cũ omni circũspectione progrediendo, vt impleatis
Pro.4 à sapiente dicitur: Omni custodia custodi cor tuũ. Et quod rursus idẽ ait: In timore dñi
Pro 23 ta die, & habebis spem in nouissimo, ⌊non quasi insipientes⌋.i. sola temporalia atqꝫ pſen
na seu mala considerantes, ⌊sed vt sapiẽtes⌋ in cognitione diuinoꝝ.i. discreti ac proui
1.Cor.10 lestibus bonis semp intẽti, ⌊redimẽtes⌋.i. ab infructuosis occupationibus expediẽtes, ⌊te
vitæ pſentis.i. certas horas ad vacandũ deo aptantes. Vel, redimẽtes tẽpus.i. tempora, q
ctuose expẽdistis reparantes p infructuosissimã occupationẽ tẽporis pſentis atqꝫ restãtis
tenus priores negligẽtias & impietates recompensetis p ardẽtissimam cõuersationẽ tem
nõdũ elapsi quo estis victuri, ne inter impios numeremini, de q̃bus canit Psalmographus
Psalm.54 sanguinũ & dolosi non dimidiabunt dies suos, ⌊qm̃ dies mali sunt⌋.i. aduersitatibus, pe
atqꝫ malicijs pleni. Non q dies in se mali sint, sed quia hæc mala insunt hoibus in diebus
huius viuentibus. Scriptura enĩ tẽpori ea ascribit quæ fiunt in tpe, quẽadmodũ primo Ma
1.Mac.12 bæoꝝ inducitur: Vidẽs Ionathas quia tẽpus eũ iuuat. Hinc enĩ saluator: Sufficit (inquit) di
Matth.6 litia sua. Et in Genesi Iacob asseruit: Dies peregrinationis meæ mali & parui. ⌊Propterea
Genes.47 lite fieri imprudẽtes⌋ sola sensibilia & tẽporalia ponderando, ⌊sed intelligentes q̃ sit volu
dei⌋.i. hoc diligentissime inquiratis, quid placeat deo, vt illud semp agatis. ⌊Et nolite ine
ari vino, in quo est luxuria⌋ causaliter, quia calorem auget, atqꝫ libidinẽ cõcitat. Venter

A vino æstuans,cito spumat in libidinē,iuxta Hieroñ. Vnde Sapiēs dicit: Luxuriosa res vinū,& tumultuosa ebrietas:q his delectat,non erit sapiēs. Rursusq̧ scriptura: Quàm sufficiens est homini erudito vinū exiguū,⌊sed implemini spū sancto⌋.i.ita viuatis & corda vestra sic occupetis,vt in gratia spūs sancti proficiatis quotidie. Deus em̄ vnicuiq; influit,secundū q̧ se disponit aut capax efficit,⌊loquētes vobismetipsis⌋.i.mutuo exhortātes vosipsos ⌊in psalmis⌋ ad bene operandū hortātibus,⌊& hymnis⌋ad dei laudē spectantibus,⌊& canticis spūalibus⌋ q̄ de gaudijs futuris cōmemorāt,⌊cantātes & psallētes in cordibus vestris⌋.i.silenter in anima. Vel in cordibus vestris.i.cū cordiali intentione & ex mētali affectu,⌊dño⌋deo altissimo,quē decet hymnus,laus,honor,& gloria,⌊gratias agētes semp⌋.i.qualibet hora conuenienti ac debita ⌊pro oībus⌋ beneficijs dei. Vel,pro oībus hoībus beneficia diuina sortitis,omniū saluti cōgratulando ⌊in noīe⌋ nominato ⌊dñi nostri Iesu Chri⌋.i.in ipso Chro,videlicet ad laudē & gloriā eius. Vel certe p eū,⌊deo & patri⌋.i.patri æterno,qui est deus rōne creationis, paterq̧ Chri naturalis & pr̄ noster adoptiuus,⌊subiecti inuicē⌋ ex debito obediētiæ vel ex condecentia humilitatis & charitatis ⌊in timore dei⌋casto ac filiali. Prælati em̄ per humilitatē & charitatem subdunt se inferioribus,subditi vero ex debito obediētiæ subijciuntur p̄latis. Cæteri oēs cōmuniter se inuicē honorare,p̄ferreq̧ habēt,iuxta illud q̄d alibi dictū est: Honore inuicē puenientes. Propter q̄d Chrūs testat: Qui maior est vestrū,sit vester minister. Et iter̃ legit: Quanto maior es,humilia te in oībus. Præterea gn̄alibus exhortationibus positis,descēdit Aplus ad particulares psonas,dicēdo. ⌊Mulieres viris suis subditę sint⌋in licitis & honestis ⌊sicut dño⌋.i.sicut dño subdit seruus,⌊qm̄ vir caput⌋.i.superior ⌊est mulieris⌋.i.pfectior atq; discretior B ea cōmuniter. Et dn̄s p̄tulit vir̃ fœminæ,dicēs ad eā: Sub viri potestate eris,& ipse dominabitur tui,⌊sicut & Chrs caput⌋.i.rector ac princeps ⌊est ecclesiæ. Ipse⌋Chrs existēs ⌊saluator corporis eius⌋.i.ecclesiæ,q̄ est mysticū corpus Chri. ⌊Sed sicut ecclesia⌋.i.fideliū sancta collectio ⌊subiecta est Chro⌋ fide & opere,⌊ita & mulieres viris suis,in oībus⌋bonis sint subditæ ¶Sciendū tamen q̧ subiectio mulieris sub viro non est in oībus similis subiectioni ancillæ aut serui,cū ipsa sit socia viri,& vna caro cum eo,facta nō de capite aut pedibus,sed de latere viri, quasi similis ei,& iuxta latus eius ponēda. ⌊Viri,diligite vxores vestras⌋nō carnali & fœdo,sed ordinato ac spūali amore,⌊sicut & Chrūs dilexit ecclesiā,& seipsum tradidit⌋ in mortē ⌊pro ea⌋.i.pro eius salute,⌊vt illā sanctificaret⌋.i.virtutibus adornaret,⌊mūdans eam⌋ primo.i.à vitijs purgās ⌊lauacro aquæ⌋.i.intinctiōe seu lotione in aqua baptismatis. Lauacro inquā facto ⌊in verbo vitæ.i.sub debita forma verbor̃,qbus hoc sacramētū ex Chri institutione pficitur. Accedit quippe verbū ad elemētū,& fit sacramētū,in quo,verbū est formale ac principale,elemētū vero est materiale,⌊vt exhiberet⌋.i.rep̄sentaret vel faceret ⌊ipse⌋ Chrūs sponsus cœlestis ⌊sibi⌋.i.ad suū honorē,secundū q̧ deus est,in p̄senti seculo inchoatiue,in futuro autē cōpletiue ⌊gloriosam ecclesiam⌋.i.claritate sciētiæ atq; virtutū splēdoribus refulgentē,⌊non habentē maculā⌋.i.peccatū mortale apertū,⌊aut rugā⌋.i.peccatū mortale occultū,sed mūdā ac simplicē ⌊aut aliud hmōi⌋ criminale habentē,⌊sed vt sit sancta⌋in interioribus ⌊& immaculata⌋ in exterioribus. ⌊Ita viri debēt diligere vxores suas vt corpora sua,⌋quia sunt vna caro. Si aūt sumatur corpus pro parte hoīs materiali,sic viri magis tenent̄ diligere vxores suas,q̄ corpora propria. Si vero sumat̄ corpus pro toto cōposito,minus diligendæ sunt vxores. Ideo similitudo est q̄tum ad aliquid,non absolute in oībus. Porrò de hac Christi gloriosa & illibata ecclesia scriptū est in Apocalypsi: Vidi ciuitatē sanctam Hierusalē descendentē de cœlo à deo paratā quasi spōsam ornatam viro suo. Et rursus: Quia venerūt nuptiæ agni,& vxor eius p̄parauit se. Itemq̧: Signū magnū apparuit in cœlo,mulier amicta sole,& luna sub pedibus eius,& in capite eius coronæ stellar̃ duodecim. De qua etiā intelligēdum est illud Esaiæ: Surge,illuminare Hierusalē,q̄a venit lumen tuū,& gloria dñi sup te orta est. ⌊Qui suā vxorē diligit,seipm̄ diligit⌋tanta est vnitas vtriusq;. Sunt nāq; duo in carne vna. Merito itaq; debet homo vxorē suā diligere. ⌊Nemo em̄⌋.i.nullus rōnabiliter & humane se habēs ⌊vnq̄ carnē suam odio habuit.⌋Vel simpliciter. Nemo vnquā carnem suam odio habuit,quia vel dilectione naturali vel amore carnali vel charitate infusa ad eā afficitur. Nā & q seipsos occidūt,carnē suā amasse probant̄,quam ideo perimūt,vt breui tormēto longa euadant p̄sentis vitæ supplicia,⌊sed nutrit⌋victu ⌊& fouet eam⌋vestitu ⌊sicut & Chrūs ecclesiā⌋ nutrit sacramento altaris & fouet eam vestimēto salutis,⌊q̄a mēbra sumus⌋nos Christiani ⌊corporis eius⌋.i.ecclesiæ q̄ est mysticū corpus Chri. Sumus itaq; mēbra ⌊de carne eius & de ossibus eius⌋.i.eiusdē naturæ existentes,cū Christo hoīe. Vel hoc ideo dicit̄,q̄a fidelium qui à Christo instituti sunt quidā,puta infirmi,dicuntur de carne Christi q̄ ante passionē erat infirma,quoniam indigēt à fortibus sustentari,quemadmodum caro sustentatur ab ossibus. Alij scilicet fortes atq; perfecti,dicuntur de ossibus Christi propter constantiam,& dominicæ passionis ac patientiæ imitationē. ⌊Propter hoc⌋.i.ad designandū dilectionem ac vnitatem Christi atq; ecclesiæ,scriptum est in Genesi,⌊relinquet homo⌋.i.maritus ⌊patrem suum & matrem suam⌋.i.carnales parēes quantū ad co-

Hieronỹ. Prouc.20 Eccl.31 Psal.64 Ro.5 FINIS. Ro.12 Matt.20 Ecci.3. 1.Cor.11. Col.3 Gene.3 Matt.19 Gene.2 1.Pet.3 Gene.2 Apo.21 Apo.19 Apo.12 Esa.60 Gene.2 1.Timo.4 Matt.26 Marc.14 Gene.2 Matt.19

ad cohabitationē localem, ⌊& adhærebit vxori suæ⌋ habitando, conuescēdo & dormie
cum ea, ⌊& erunt duo⌋ supposita, scilicet maritus & coniunx, ⌊in carne vna⌋.i. in vno car
1.Cor.7 li commertio per seminis propagationē. Vel dicuntur duo in carne vna, qm̄ nullus corp
Matt.19 priæ carnis habet potestatē, & propter communionē præcipuam vna caro reputantur. V
dicit saluator: Itaq; iam nō sunt duo, sed vna caro. ¶Deinde ponit Apostolus mysticum s
sum scripturæ de matrimonio allegatæ. ⌊Sacramentum hoc⌋.i. sacrum signum istud in co
iugio pronuntiatum ⌊magnū est⌋.i. magnæ rei significatiuum. ⌊Ego autē dico⌋.i. figu
istud expono, impletū'q; assero ⌊in Christo & in ecclesia⌋.i. in spūali desponsatione inter C
Iohā.1. stum & ecclesiam facta, quando videlicet verbū caro factū est, & nostrā naturam assumēs,
dit quantū dilexerit nos, cū quibus idē fieri voluit. Matrimonium ergo seu coniugium, ma
est sacramentū, propter significantiam coniunctionis Christi & ecclesiæ, in qua etiam Ch
Ibidē. quodāmodo patrē reliquisse videtur, non simpliciter, cū æternaliter sit in sinu, imò in cord
tris, sed secundū apparentiam quandā ratione incarnationis. Sic em̄ de nouo apparuit mu
Iohan.10 ad coniungendū sibi ecclesiam tanq̄ sponsam. Propter quod ait: Exiui à patre, & veni in m
Psalm̄.18 dum. Et Psalmista: Ipse (inquit) tanquam sponsus procedens de thalamo suo. A summo c
egressio eius. Matrem quoq; suam.i. synagogam Chrūs reliquit, & adhæsit vxori suæ.i. ge
litati conuersæ, quam ipse spūaliter visitat & fœcundat. ⌊Veruntamen⌋.i. quāuis prędi
coniugio mystice intelligantur de Christo, nihilominus ⌊& vos singuli,⌋ hoc est vnusq
vestrā coniugem habēs, ⌊suam vxorē sicut seipsum diligat. Vxor autē timeat virum⌋.i. re
uerentia habeat eum, & casto timore formidet, ne eum offendat.

¶Elucidatio Cap. VI. Filij obedite parentibus vestris. Arti. VI.

Col.3 POst informationem conuersationis habendæ inter virū & coniugem, ponitur
matio cōuersationis debitæ inter parentes & filios. ⌊Filij obedite parētibus ve
carnalibus ⌊in dn̄o⌋.i. secundum voluntatē diuinam, videlicet in licitis & hon
atq; ex animo.s. prompte, reuerenter & amorose. ⌊Hoc em̄ iustum est⌋ iure na
li, diuino & humano, imò magistris, dījs & parentibus, non potest reddi æquiualens, iuxta
losophum. ⌊Honora patrem tuum & matrem⌋ tuam. Vnde apud Malachiam habetur
Malac.1. honorat patrē suum, & seruus timet dn̄m suum. Honorare ergo debemus parentes, reue
am impendēdo, & necessaria, si indigeant, ministrando. Sunt em̄ principiū nostrum. Pr
Ecci.3 quod in Ecclesiastico legitur: Quàm malæ famæ est, qui relinquit patrem, & maledictus
Exodi.20 q exasperat matrē, ⌊quod est mādatum⌋ diuinū in Exodo scriptū, ⌊primū in promissio
primū cui mercedis addit̄ promissio. Decalogus aūt p̄ceptorꝝ ad duo p̄cepta pertinet ch
tis. Tria em̄ in prima tabula scripta, respiciūt p̄ceptū charitatis dei. Alia septē in secūda
scripta, cōcernunt p̄ceptū charitatis proximi. Inter quæ p̄ceptū de honoratione parent
dit, cui annectitur merces quæ subditur, ⌊vt bene sit tibi⌋ in spūalibus ac temporalibus,
longæuus super terrā⌋.i. æternaliter habites in terra viuentiū. Ad literam tn̄ hoc dictū v
de prolongatione vitæ p̄sentis in terra peregrinationis istius, seu in terra promissionis
tum ad populū Israel pro tempore illo. Hoc em̄ meretur p̄ter præmiū spūale obseruatio
mandati secundū cōmunē iustitiæ legem, quāuis interdū ex diuinæ dispensationis mo
ne, aliter accidat. ⌊Et patres⌋ carnales, ⌊nolite ad iracundiā prouocare filios vestros⌋
Col.3 as, nimis rigorose & aspere procedēdo cum illis, ⌊sed educate illos⌋.i. fouete & necessa
uidete nō solū carnaliter, sed ⌊in disciplina⌋ morali ⌊& correptione dn̄i⌋.i. iusta corre
Pro.13 quēadmodū scriptum est: Qui parcit virgæ, odit filiū suū: qui autē diligit illum, instāter
Pro.22 Rursus'q; Salomon: Stultitia (inquit) colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fug
Ecci.30 Hinc etiā in Eccō legitur: Qui diligit filium suū, assiduat illi flagella. Certū est aūt hæc q
spūales patres ac filios pertinere. Patet vero ex his, ꝙ parētes tenent̄ filijs in tribus, quæ
cessariorꝝ prouisio, instructio & correctio. ¶Deinceps introducitur exhortatio cōuersa
Ro.6 inter seruū & dn̄m. ⌊Serui obedite dn̄is carnalibus⌋.i. tpalibus, & sensualitatē sectantib
p cōsequēs multo plus obediēdū est dn̄is spūalibus & honestis, ⌊cū timore⌋ aiæ ⌊& tre
corporis, ⌊in simplicitate cordis vestri⌋.i. sine simulatione ⌊sicut Christo⌋ seruiendum
Psalm̄.2 xta illud in psal. Seruite dn̄o in timore, & exultate ei cū tremore. Seruitus em̄ hæc propt
catū ex diuina ordinatione inflicta est in pœnam peccati, idcirco patiēter ferēda est ta
gatoriū vitiorꝝ, exercitiū'q; virtutū ⌊nō ad oculū seruiētes⌋.i. solū in p̄sentia hominū,
Col.3 minibus placētes⌋.i. humanū fauorē dūtaxat optantes, ⌊sed vt serui Chr̄i, faciētes vo
1.Pet.2 dei⌋.i. diuinis mādatis obtēperātes ⌊ex aīo⌋.i. prōpto affectu, sic sitis ⌊cū bona volūta
delicet cōformādo vestrū affectū dispositioni diuinæ, ⌊seruiētes⌋ dn̄is carnalibus ⌊sicut
deo altissimo, ⌊& non⌋ sicut ⌊hominibus⌋ tantū.i. cum reuerentia & tremore ac cordi
plicitate ⌊scientes, quoniam vnusquisq; quod fecerit bonum, hoc percipiet à dn̄o⌋.i. p
Gala.3 præmium iustum habebit à deo, q nullum bonū deserit irremuneratū, ⌊siue⌋ sit ⌊seruus
ber.⌋ Seruitutis enim conditio seu libertas non tollunt præmiationem diuinæ iustitiæ.

⌊Et vos domini eadẽ facite illis⌋.i.tam benigni estote seruis vestris,quàm fideles fuerint vo- Ecci.33
A bis,iuxta illud Ecclesiastici:Seruus fidelis sit tibi quasi anima tua,& quasi fratrem tracta illum,
⌊remittentes minas⌋.i.pœnas comminatas non inferentes,si tamen serui pœniteant,vel ra-
ro seu paꝝ offenderint.Vnde iteꝝ in Eccle.scribitur:Ne lædas seruum in veritate operãtem. Ecci.7
Porrò si serui rebelles aut duri cõsistant,agendũ est q̊d rursus in Eccle. fertur: Cibaria & virga Ecci.33
& onus asino,panis & disciplina & opus seruo.Itemq́;:Seruum inclinent operationes assiduæ, Ibidem.
⌊scientes⌋vos dñi,⌊qa illoꝝ⌋seruoꝝ ⌊& vester dñs est in cœlis,& ꝑsonaꝝ acceptio non est
apud deum.⌋Idcirco timete,qm̃ eadẽ mẽsura,qua mẽsi fueritis,remetiet̃ vobis.Qualem ergo Matth.7
vultis vobis esse cœlestẽ dñm,iudicẽq́; æternũ,tales exhibete vosipsos seruis ac subditis vestris Tob.4
¶Post specialia iussa & certaꝝ exhortationẽ personaꝝ redit Aplus ad instructionẽ cõmunem EPIST
cunctoꝝ fideliũ.⌊De cætero⌋.i.insup & tpe adhuc restãte,⌊frẽs cõfortamini in dño⌋.i.spũa
le robur à deo adipisci studete,& cõtra impugnationes mundi,carnis atq; diaboli roboret̃ cor 1.Pet.5
vestrũ,in dño.i.gr̃a eius,& in certa fiducia diuini auxilij,⌊& in potẽtia virtutis eius⌋.i.in po-
tenti potestate dei,innitẽdo semp diuinæ potẽtiæ,nõ proprijs viribus.Vel,in potẽtia virtutis
eius.i.in efficaci fortitudine à deo infusa,q̃ animũ roborat in aduersis.Ad hãc cõfortationẽ mo
net dñs vnũquẽq; nostrũ in lib.Iosue:Confortare & esto robustus valde.Noli metuere,qm̃ te Iosue.1
cũ est dñs deus tuus.Sic aũt cõfortant̃,q toto corde sperant in dño, iuxta illud Sapiẽtis: Turris Pro.18
fortissima nomẽ dñi,ad ip̃m currit iustus & exaltabit̃.⌊Induite vos armaturã dei⌋.i.virtuti-
B bus interiora vestra vestite,videlicet intellectũ prudentia,voluntatẽ iustitia,sensitiuũ appetitũ
cæteris virtutibus moralibus.Hæc em̃ sunt arma spũalia à deo fabricata ac data,quibus aĩa con
tra oĩa nocumenta munitur,⌊vt possitis stare⌋.i.fortiter dimicare ac p̄ualere,⌊aduersus insi- 2.Cor.11
dias⌋.i.occultas machinationes ⌊diaboli,⌋q se frequẽter transfigurat in angelũ lucis,sub spe- Leo papa.
cie boni multa mala proponẽs.Deniq;(vt Leo papa testat̃)omniũ discutit mores,ventilat cu-
ras,scrutat̃ affectus,& ibi q̃rit causas nocendi vbi queñq̃ viderit studiosius occupari.⌊Qm̃ non
est nobis colluctatio⌋principalis aut sola ⌊aduersus carnẽ & sanguinẽ⌋.i.homĩes carnales ac
fragiles,seu vitia carnis.Vnde dñs in Genesi ait:Non ꝑmanebit spũs meus in hoĩe in æternum Gen.6
qa caro est.Et in Euãgelio:Caro & sanguis nõ reuelauit tibi.Verũtamen graue bellũ habem⁹ Matt.16
contra carnẽ & sanguinẽ.i.mundũ,& concupiscẽtias carnis.Bellũ vero q̊d cõtra hostes inuisi-
biles habemus,periculosissimũ est atq; grauissimũ.De quibus subiungit̃,⌊sed aduersus princi-
pes & potestates⌋.i.angelos apostatas seu dæmones,qui erant ante lapsum suum de ordini-
bus principatuum & potestatum.De omnibus em̃ angelorum ordinibus quidam cecidisse cre-
duntur,qui oẽs iam ꝑ principatus & potestates designant̃,ita ꝙ nomine principatuũ designan
tur dæmones inferiores,nomĩe autem potestatum superiores, quibus inferiores obediunt ho
mines impugnando.Est em̃ in dæmonibus prælatio quædam,eo ꝙ omnes concordes sint in
desiderio nocendi hoĩbus,⌊aduersus mundi rectores⌋.i.contra p̄dictos inuisibiles hostes ho-
minum seculariũ directores ac principes.Homines em̃ iniqui dæmonũ voluntati obediunt,&
ab ipsis captiui tenentur,ac vndiq; circũferunt̃ sicut serui à dñis.Et ne quis ꝑ mundũ putaret si- 2.Timo.2
gnificari machinã mundialẽ,quasi diabolus creator & rector esset mũdi sensibilis,sicut Mani-
chæi dixerunt,ob id seipsum exponẽs Aplus,subdidit,⌊tenebraꝝ harũ⌋.i.hominũ obtene-
C bratorum.Vnde paulo ante inductum est:Fuistis aliquando tenebræ.Hoc modo mundus fre- Su pr
quenter accipitur in scripturis,sicut cũ dicit̃:Mundus eũ non cognouit.Et: Mundus in mali- Iohã.1.
gno positus est.Et:Nõ estis de mundo,⌊contra spũalia nequitiæ⌋.i.agmina dæmonũ nequi 1.Iohan.5
tijs plena,habitantia ⌊in cœlestibus⌋.i.in aere caliginoso,in quo dæmones complures vsque Iohã 17
ad diẽ iudicij volitant.Aer aũt sæpius cœlũ vocatur.Hinc nãq; dicuntur volucres cœli,q asse- Psalm.8
runtur volare in cœlo.i.in aere.Vnde & dæmones significantur ꝑ volucres cœli,vbi ait salua- Matt.13
tor:Semen cecidit secus viã,& volucres cœli comederunt illud.⌊Propterea⌋.i.qa tam arduũ Luce.8
p̄lium imminet vobis,⌊accipite armaturã dei⌋.i.virtutes & opera virtuosa, qbus dæmones re
pelluntur.De qbus armis Iob ait:Iustitia indutus sum,& vestiui me ea sicut vestimento,& dia- Iob.19
demate iudicio meo,⌊vt possitis resistere⌋diabolo,q tanq̃ leo rugiens circuit,quærẽs quẽ de-
uoret,⌊in die malo⌋.i.tpe tẽtationis & aduersitatis,⌊& in oĩbus⌋prosperis & aduersis ⌊perfe 1.Pet.5
cti stare⌋ruinã vitando peccati,ita vt nec prospera vos extollant,neq; aduersa deijciãt,sed re
gia semp via incedatis vtentes vtraq; manu pro dextera,quatenus oĩa cooperẽtur vobis in bo
nũ.⌊State ergo⌋in virtutibus fixi,⌊succincti⌋cingulo castitatis ⌊lumbos vestros⌋in qbus vi Iudi.3.
get luxuria.i.carnis concupiscentias refrenare,continẽter viuẽdo,prout monet saluator: Sint Ro.8
lumbi vestri præcincti.Hos lumbos p̄cinxit Iob: Pepigi,inquiens, fœdus cum oculis meis,ne Luc.12
cogitarem quidem de virgine.Sic aũt accingite lumbos ⌊in veritate⌋.i.veraciter coram deo, Iob.31.
non simulatorie coram hoĩbus,sicut hypocritæ,⌊& induti loricam iustitiæ⌋.i.virtute iustitię
interiora vestra munite,sicut lorica corpus tegit̃ ac munit̃.Vnde apud Esaiam dicit̃:Indumen
to iustitiæ circũdedit me dominus,⌊& calceati pedes⌋.i.pedes corporales & etiam spũales.i. Esa.61.
animi vestri affectiones habete munitos & expeditos,⌊in p̄paratione Euangelij pacis⌋.i.ad

Q 3 hoc

hoc vt sitis parati annuntiare vel adimplere euangelicā doctrinā, in qua pacificatio nr̃a cū d
describit, & p cuius obseruantiam verā pacē sortimur, iuxta illud in Psalmo: Pax multa di
Psalm.118 tibas legē tuam, ⌊in oībus⌋ spūalibus pugnis seu tentamentis, ⌊sumentes scutū fidei⌋.i.ip
fidem pro scuto arripite, virtutē & actū fidei opponētes suggestionibus dęmonis, puta fu
tormenta inferni, sempiterna gaudia cœli, metuendū iudiciū dei, q̃ oīa cadunt sub fide. Per
vtiq; cōsiderationē oīa tentamēta vincunt. Ideo subdit, ⌊in quo⌋ scuto ⌊possitis omia tela
quissimi ignea⌋.i. impugnationes acres ac feruidas pessimi tentatoris ⌊extinguere⌋.i. re
I. Pet.5 mere. Propter q̃d Petrus ait: Aduersarius vester diabolus circuit, quærēs quē deuoret, cui re
stite fortes in fide. ⌊Et galeā salutis assumite⌋.i. spem futuræ felicitatis seu charitatē men
stræ superponite, vt cōtra p̄sentiū bonoꝝ blandimēta, spe futuroꝝ atq; diuino amore arma
FINIS. ni, ⌊& gladiū spūs⌋.i. à spū sancto datū spiritui vestro, ⌊q̃d est verbū dei⌋.i. sermo sacræ sc
Heb.4 pturæ, q penetrat intima animæ, & vitia resecat, atq; à mūdo animā diuidit sicut materialis
Matt.10 dius penetrat corpus. De hoc gladio spūali dicit saluator: Nō veni pacē mittere, sed gladi
Psal.44 Psalmista: Accingere gladio tuo sup fœmur tuū potentissime. Sed quia hæc oīa ex diuino a
lio manant, atq; p grām conferunt deuote orantibus. Ideo subdit, ⌊p omnē orationē⌋.i. p
dicta implete deū inuocādo p omnē.i. pfectā orationē. Est aūt oratio, simplex petitio, ob
cratio vero est petitio cū adiuratiōe seu cōmemoratiōe rei sacræ, sicut cū dicimus: Per inca
tionē tuā libera nos dn̄e. De qua nūc sequit, ⌊& obsecrationē,⌋ quæ etiā proprie est respe
difficiliū ⌊orātes omni tēpore⌋.i. singulis horis deputatis & debitis vel congruis ad orand
Eccl.18 quemadmodū in Ecclesiastico habet: Non impediaris semp orare. Vnde & saluator: Opo
Luc.18 (inquit) semp orare, & nō deficere, ⌊in spū⌋.i. cū deuotionis affectu, seu attētione mētali. Sp
Johan.4 ritus em̄ est deus, & eos q adorant, in spū & veritate oportet adorare, ⌊in ipso vigilātes⌋.i. so
liciti atq; feruentes ⌊in omni instātia⌋.i. conamine quo actibus virtuosis insistit, ⌊& obse
tione⌋ fusa ⌊pro oībus sanctis⌋ viatoribus, vt pseuerent, proficiantq; in bonis, ⌊& pro m
detur mihi sermo in apertione oris mei⌋.i. quatenus spūs sanctus mentē illuminet, ita vt
Psalm.80 dum os meū ad loquendū aperio, infundat mihi à deo, q̃d loqui expediat, sicut & deus pro
Luc.21. in psalmo: Dilata os tuum, & implebo illud. Et itē in Euangelio: Ego dabo vobis os & sap
tiā, ⌊cū fiducia⌋.i. secure ac libere ⌊notū facere mysteriū Euāgelij⌋.i. sacrū secretū euāge
legis, videlicet Christi incarnationē & cætera eius mysteria. Ponitur em̄ singulare pro plu
⌊pro quo⌋ Euangelio prædicando ⌊legatione fungor⌋.i. à Chr̄o destinatus sum nūc Ro
Act.28 existēs ⌊in catena⌋.i. in vinculis ⌊ita⌋ legatione fungor & vinculis stringor, ⌊vt⌋ nihilo
nus ⌊in ipso⌋.i. per grām Chr̄i ⌊audeam⌋ fiducialiter ⌊prout oportet me⌋.i. sicut cōmi
est mihi ⌊loqui,⌋ euangelica mysteria prædicando. ¶ Deinceps ostendit Apl̄us dilectionē
ad Ephesios insinuando eis statū suū, quemadmodū pertinet ad familiares amicos. ⌊Vt au
vos sciatis quæ circa me sunt⌋.i. q̃ mihi contingūt ⌊quid agā⌋ in tot persequutionibus, ⌊o
hæc ⌊nota vobis faciet⌋.i. oretenus referabit ⌊Tychicus⌋ diaconus lator præsentis epi
⌊charissimus frater⌋ noster spūalis, ⌊& fidelis minister in dn̄o⌋.i. secundū voluntatē & g
dei. Vel, in dn̄o.i. in his quæ dei sunt, ⌊quem misi ad vos in hoc ipsum⌋.i. propter hāc ca
⌊vt cognoscatis⌋ ex eius veridica relatione, ⌊quæ circa nos sunt⌋.i. prospera & aduersa
cidunt nobis, ⌊& cōsoletur corda vestra⌋ de mei captione & çatenatione dolentia. Por
finis epistolæ cōcordet principio, addit. ⌊Pax⌋ sit ⌊fratribus⌋.i. fidelibus. Quo nomine
res quoq; intelliguntur, ⌊& charitas cum fide⌋.i. charitas & fides detur vobis ⌊à deo pa
stro⌋.i. patre æterno, ⌊& dn̄o Iesu Christo⌋ filio patris, quibus expressis intelligitur spū
ctus. ⌊Gratia⌋ dei, gratificans & finalis, sit ⌊cū omnibus q diligunt dn̄m nostrū Iesum C
strum.⌋ Quod vero subiungitur, ⌊in incorruptione,⌋ referri potest ad nomen gratiæ. E
Ro.2 sensus, Gratia sit cū eis in incorruptione.i. in vita æterna. Vel ad verbū, diligunt, vt sit
Acto.13 Qui diligunt Christum in incorruptione.i. in cordis ac fidei integritate, seu inconcussa
tis constantia. Sic em̄ amandus est deus sublimis & benedictus. Amen.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES PROOEMIVM.

Proue.10 QVasi tempestas transiens, nō erit impius. Iustus aūt quasi fundamentū æter
In hoc ab impio iustus distinguit, qm̄ iustus stabili fundamento innititur,
te rectæ rōni atq; diuinæ veritati, ideo non commouet neq; turbat, iuxta
Iob.10 Iob: Si iniquitatē quæ est in manu tua abstuleris, eris stabilis. Impius aūt nu
lo stabili radicat. Sequit em̄ rationē errantē, voluntatē pueram, sensualit
corruptā. Porrò euāgelica doctrina tendit ad hoc, vt homo stabiliat directe ac immedia
deo, q̃d primo & maxime fit p actus virtutū theologicaꝝ, deinde p septē dona spūs sancti. Q
ergo nō minoris pconij est in assumpta pfectione fortiter pdurare, nec tentationibus ced
Psalm.118 viam virtutū assumere, intrare, siue incipere, ideo viri sancti & iusti plati eos pſertim cō

A ac diligunt, q animo incõcusso psistũt in semitis mãdatorum cœlestiũ, neq; tepescũt in actibus cõsiliorum, inter q̃s Philippẽses, qbus nũc exponẽda epl'a scribit, extiterũt. ¶Deniq; Philippẽses sunt Macedones, q verbũ veritatis ab Apl'o audierũt & acceperũt, & in eo stabiles pmanserũt, nõ recipiẽtes falsos Apl'os. Hos laudat Apl'us scribens eis à Roma de carcere p Epaphroditũ, cũ quo Philippẽses aliq suę substãtię transmiserũt Apl'o: Armat itaq; & præmunit Philippẽses Apl'us in p̃senti epl'a cõtra duplex bellũ, vz; psequutorum & fallaciũ prędicatorum. Procedit autẽ Apl'us more cõsueto, salutationem pręmittẽdo, deinde gratias agẽdo, postea pro eis orãdo, eosq; ad perfectionem hortando, sicut patebit.

¶Elucidatio ca. I. vz: Paulus & Timotheus serui Iesu Chr̃i. Art. I.

PErsonas salutãtes tãgit Apl'us in exordio huius epl'æ, dicẽs: ⌊Paulus & Timotheus serui Iesu Chr̃i⌋ nõ seruitute timorosa, & pure seruili, sed amorosa ac libera. Non addit Paulus hoc loco nomẽ gloriæ suæ ac summæ dignitatis, dicendo: Paulus Apl'us &c. qm̃ Philippẽses nihil indignum de ip̃o senserũt. Coniungit quoq; Apl'us sibi Timotheum, q̃uis ip̃e solus epl'am dictauerit, quia missurus erat eũ ad Philippẽses. Vnde vt reuerẽtius eum susciperẽt, diligẽtiusq; audirẽt, exprimit eum in forma salutationis. Hi ergo mandant, ⌊oibus sanctis⌋.i. vere fidelibus, ⌊in Chr̃o Iesu⌋.i. p fidẽ, charitatẽ, & grãm Chr̃i, ⌊q sunt⌋ hoc est, commorant ⌊Philippis⌋.i. in vrbe Macedoniæ quæ est pars Græciæ, quã vrbẽ construxit Philippus pater Alexandri magni putatiuus, vocans eam ex nomine suo, Philippus, ⌊cum ep̃is & diaconibus⌋ id ẽ, etiam ep̃is atq; diaconis mandãt. Hi em̃ tanq̃ principales post generalẽ oim designationẽ exprimunt. ¶Porrò (vt Haymo asserit) p ep̃os intelligunt presbyteri. Nõ em̃ in vna vrbe plures ep̃i p̃sidebãt, nec ab ep̃is ad diaconos descẽderet p̃termissis p̃sbyteris, nisi p ep̃os intelligeret sacerdotes. Vnde dici solet, q in primitiua ecclesia ep̃i nõ distinguebant à sacerdotibus. Ep̃us nãq; dicit, quasi supra intẽtus, ab ἐπι quod est supra & σκοπὸς intentio, sed hoc ep̃is cõuenit atq; p̃sbyteris. Vnde hoc loco p ep̃os p̃sbyteri, & summus eorum, videlicet põtifex Philippẽsiũ, intelligunt: ⌊Gratia⌋ gratificãs detur & insit ⌊vobis & pax⌋ interior, quæ est trãquillitas mẽtis, atq; exterior quę est quies ab extrinseco impugnãte ⌊à deo pr̃e nostro⌋.i. p̃sona pr̃is æterni, ⌊& dño Iesu Chr̃o⌋ Quibus expressis intelligitur sp̃us sanctus amor & nexus amborum, q omnes sunt vna fontalis & effectiua origo totius bonitatis creatæ. ⌊Grãs ago deo meo⌋.i. supbeatissimæ trinitati, simplicissimo deo, q est oim deus generaliter & deus meus specialiter, propter specialẽ pietatẽ, grãm & prouidẽtiam eius in me, & item propter singularẽ dilectionẽ & cultum, qbus ei soli principaliter finaliterq; inhæreo. Hoc dicere nõ competit nisi pfectis. Propter quod diuinus & magnus Dionysius hoc dicere vix pręsumẽs interdũ sic ait: Deus (& si fas est dicere) meus ⌊in om̃i memoria vestri semp⌋.i. toties, quoties vestri memor sum, ⌊in cũctis oronibus meis⌋ fusis ⌊pro oibus vobis⌋ Dũ em̃ memor sum vestri, occurrit mihi cõsideratio gr̃æ existẽtis in vobis. De qua grates refero, & oro vt gr̃a amplius mereamini adimpleri, ⌊cũ gaudio⌋ sp̃uali ⌊dep̃catione faciẽs⌋.i. deum pro vobis exorans. Gaudeo (inquã) cõcepto seu habito ⌊sup cõicatione vr̃a⌋.i. de beneficio vobis cõcesso, vz q mihi cõmunicastis seu cõformati estis fide, charitate, & ope, ⌊in Euãgelio Chr̃i⌋.i. in prædicatione, exhortatiõe, seu obseruatiõe euãgelicæ legis, ⌊à primo die⌋ cõuersionis vr̃i ⌊vsq; nũc, confidẽs hoc ip̃m⌋.i. ex consideratiõe gratiæ vobis hucusq; concessæ confido de gr̃a pleniori vz ⌊quia⌋.i. q ⌊q cœpit in vobis opus bonũ⌋.i. deus p grãm gratum faciẽtẽ, & sp̃us sancti motionẽ actualẽ inchoauit in vobis opus meritoriũ, ⌊pficiet⌋ illud in vobis, ⌊vsq; in diẽ Iesu Chr̃i⌋ inclusiue.i. vsq; in diẽ mortis vr̃æ, qua à Chr̃o visitabimini, & particulare iudiciũ sustinebitis. A deo em̃ est inchoatio, cõtinuatio, & cõsummatio opis boni, ⌊sicut est mihi iustũ hoc sentire p oibus vobis⌋.i. tã ex parte diuinę bonitatis q̃ ex parte vr̃ę stabilitatis iustũ ẽ vt ita cõfidã de, & p vobis, vz q deus pficiet in vobis opus bonũ à se ĩchoatũ, ⌊eò q habeã vos in corde⌋.i. cordiali affectu hoc optẽ & sperẽ, q̃d subdit: ⌊& in vinculis meis, & in defensiõe, & cõfirmatiõe Euãgelij, socios gaudij mei oẽs vos eẽ⌋.i. vt tã in p̃senti q̃ in futuro sitis participes cõsolatiõis meæ internæ, quam habeo in vinculis meis, qbus propter Euãgelij p̃dicationẽ ligatus sum. Et in defensione Euãgelij, qua euãgelicã veritatẽ defendo cõtra aduersarios eius, & cõfirmatõe Euãgelij, qua illud cõfirmo, instãter & impterritè p̃dicãdo, miracula faciẽdo, scripturarum testimonia allegãdo, irrep̃hensibiliter cõuersando. Quã etiã consolationẽ multo copiosius habebo, in pr̃ia pro vinculis atq; laboribus istis. Vel, ideo hæc dicit Apl's, qm̃ Philippẽses socij fuerunt gaudij eius in vinculis &c. ita q ipsi quoq; pro Chr̃o vincula ptulerunt, & euãgeliũ defenderunt atq; cõstanter prædicauerũt siue professi sunt. ⌊Testis em̃ mihi est deus, quomodo⌋.i. q̃ affectuose, sp̃ualiter, & syncerè, ⌊cupiã oẽs vos⌋.i. oim vestrũ salutẽ & cõmunionẽ cũ gaudio meo desiderem. Et hoc ⌊in visceribus Iesu Chr̃i⌋.i. Chr̃i amore, nõ humano affectu. Vel, qũo cupiã vos esse in visceribus Iesu Chr̃i .i. Chr̃o intimè vniri, atq; ab eo cordial'r diligi. ⌊Et hoc oro⌋ deum ⌊vt charitas vr̃a⌋ vobis à deo infusa qua deũ proximũq; meritorie diligitis, ⌊magis ac magis abũdet⌋.i. incessanter pficiat, ⌊in scientia⌋.i. discretiõe, vt oia discre-

[Marginal notes: Infra ca. 2 — Haymo — Iaco. 1 — Iohan. 1 — Diony. — Hieremi. 17 — Iohan. 15 — 1. Cor. 1 — Roman. 5]

Romañ.12 te agatis, sitq́; rōnabile obsequiū vestrū. Vel in scia.i. quatenus diligēdo mereamini illumina-
Esa .11 deo in cognitiōe diuinoꝝ ac alioꝝ. Vel, in scia illa quę est vnū de septē donis spūs sancti, de q
Sapiæ.10 ait scriptura: Dedit illi sciam sanctoꝝ. Per quā habet homo rectū iudiciū de rebus creatis, v
2.Corin.11 ꝙ eis nō sit finalr̄ inhærēdū, eò ꝙ ex se vanæ sint atq; caducæ, ⌊& in omni sensu⌋.i. intellectu
notitia vel poti⁹ experimētali gustu eoꝝ, quę ad salutē exigunt ⌊vt ꝓbetis⌋.i. approbādo
Matth.5 mini, ⌊potiora⌋.i. opa pfectiora indies magis proficiēdo, ⌊vt sitis synceres⌋.i. mūdi cord
Pro.22 Beati etem̄ mūdo corde, qm̄ ipsi deū videbūt. Vnde in Prouerbijs habetur: Qui diligit cor
mūditiā, habebit amicū regē, ⌊& sine offensa⌋.i. sine ope malo, pſertim mortali, & ne pse
tis in aliquo vitio, quatenus nec deū, nec proximū offendatis, quātum fieri pōt, ⌊in diē Chi
id ē, pseuerāter vsq; ad mortē, ⌊repleti fructu⌋.i. actu & delectatiōe, ⌊iustitia⌋ q̄ est pcla
Aristotel. ma virtus, & nec lucifer, nec hesperus est ita admirabilis, teste Philosopho: Repleti (inqua
proprijs viribus, sed ⌊p Iesum Chr̄m⌋.i. virtute & merito Chr̄i ⌊in gloriā & laudē dei⌋
pter hoc vt deus glorificet atq; laudet à vobis, alijsq́; electis in pſenti & in futuro. ¶Deinc
Apl'us efficit Philippēses beneuolos, statū suū eis insinuās tanq̄ familiaribus & amicis pcip
⌊Scire aūt vos volo frēs, qa quę circa me sunt⌋.i. tribulatiōes, incarceratiōes, & vincula qu
hi acciderūt, ⌊magis ad profectū⌋.i. publicationē, cōfirmationē, ac venerationē ⌊euāge
nerūt⌋ q̄ ad detrimētum ipsius, & hoc cōtra intētionē psecutoꝝ meoꝝ, q ideo me vinxer
vt Euāgeliū offuscaret, ⌊ita vt vincula mea manifesta fierēt⌋.i. captiuitas mea & fructus v
loꝝ meoꝝ diuulgaret, ⌊in Chr̄o⌋.i. scd̄m voluntatē ac dispositionē Chr̄i. Vel ad gloria
⌊in om̄i p̄torio⌋ iudicū, quo maiores cōueniūt, nō solū Romæ, sed in p̄torijs quoq; vrbiū
Haymo rum, ⌊& in cæteris oībus⌋ locis iudicialibus quo minores cōcurrūt. Vt em̄ Haymo dicit
Apl'us retrusus eēt in carcerē in domo Imperatoris, multa fecit prodigia, & in carcere vin
& alijs aduētantibus cōstātissimè prædicauit, sicq́; cōuertit q̄plurimos, ita vt & de palatio
peratoris, faceret ecclesiā redēptoris. Cū vero in prętoriū duceret efficacissimè, & cum sum
securitate rn̄dit. Quoniā ergo Roma caput extitit mūdi, fideles q Romā cōfluxerūt & ex
vbiq; retulerūt signa, fructū, atq; cōstantiā Pauli. Quo audito cōplures animati fuerūt ad
gelizādū, sicut adiungit, ⌊vt plures è fratribus in dn̄o cōfidētes⌋ nō in seipsis ⌊vinculis m
hoc ē, occasiōe seu intuitu vinculoꝝ meoꝝ, hoc ē, exēplo meo, ⌊abundātius⌋ quàm ante
Matt.10. derēt sine timore⌋ eoꝝ q corpus occidūt, ⌊verbū dei loq⌋.i. Chr̄i euāgeliū p̄dicare, dic
Lucæ.12 Si magister nr̄ in vinculis, in carcere, in p̄torio, p̄dicat sine pauore, cur nos libere euntes,
catiōe cessamus? ⌊Quidā quidē⌋.i. nōnulli à p̄dictis virtuosis diuersi, ⌊& ꝓpter inuidiā &
1.Timo 3 tentionē⌋.i. ex inuidia, qua inuidēt gl'iæ apostolatus mei, eumq́; habere cōtendūt. ⌊qdā
ꝓpter bonā volūtatē⌋.i. recta intētiōe & ex dilectiōe dei ac proximi, ⌊Chr̄m p̄dicāt
ximi cōsequant salutē, & Chr̄i honor augeat, ⌊qdam aūt⌋ boni ⌊ex charitate⌋ speciali
hoc faciūt, vicē meā supplētes, ⌊sciētes⌋ hoc. s. ⌊qm̄⌋.i. ꝙ ⌊in defensiōe Euāgelij⌋.i. a
fendēdum euangelicæ veritatis p̄dicationē ⌊positus sum⌋ in gradu & gr̄a apostolatus
Vel in.i. ꝓ defensiōe euāgelij positus sum in carcere, ⌊qdā aūt ex cōtentiōe Chr̄m annū
2.Corin.1 id ē, q mecū cōtenderūt, atq; à me cōfutati, & p̄dicatiōis officio indigni iudicati sunt, ⌊nō
cere⌋.i. nō pura hoc agūt intētiōe ⌊existimātes pſſurā se suscitare⌋.i. tribulatiōis aug
ꝓcurare ⌊vinculis meis⌋.i. mihi vincto cōcitādo alios cōtra me, quasi cōtra principalē
rem huius legis, vcʒ vt si qs velit eos affligere, propter p̄dicationē Euāgelij cōcitēt eū adu
me, velut cōtra præcipuam causam prædicationis hmōi. Vel, existimantes pressurā se
vinculis meis.i. me vinctū cōtristare, ac tribulare, eò ꝙ prędicēt, nō obstāte ꝙ ego repro
rim eos. ⌊Quid em̄?⌋.i. qd interest, vel qd mihi curandū est de tanta diuersitate prædica
⌊dum oīmodo⌋.i. oībus modis, ⌊siue p occasionē⌋.i. incidētalr̄. s. ex inuidia seu conte
⌊siue p veritatē⌋.i. ex vera & recta intētione, ⌊Christus annuntiet. Et in hoc gaudeo
sic est, ⌊sed & gaudebo⌋ inde de cætero. Vel gaudeo, in via, & gaudebo in patria. ⌊Scio
quia hoc⌋ vcʒ ꝙ Chr̄us oīmodo annuntiatur occasione mei, ⌊mihi proueniet in salutē
nam, hoc est, causa in maioris gloriæ erit mihi in patria, non duntaxat meritis meis, sed &
vestram orationem⌋ fusam pro me, ⌊& submistrationem⌋.i. sustētationem & opem
Romañ.8 Iesu Christi⌋ id ē, spūs sancti à Christo procedentis, qui spūs adiuuat nostram infirmi
nosq; in bono ne ruamus, sustētat, sicut columna fulcit structuram. Si aūt subministratio
Hebr.1 tur non competere sancto spiritui, poterit per spiritū Christi intelligi spūs angelicus
Psalm.90 Chr̄o, q vtiq; nostræ cooperatur saluti cum simus eius custodiæ deputati. Sic autē prou
mihi ⌊secundum expectationē⌋ actualē, ⌊& spem meam⌋ habitualē.i. quēadmodum
vel tam copiose sicut confido, ⌊quia in nullo⌋ loco, tēpore, seu euētu, ⌊confundar⌋ ita
Romañ.5 do. Spes em̄ nō cōfundit. Iuxta illud in Psalmo: Vniuersi qui sustinēt te non confunden
Psalm.24 Ecclesiastico quoq;: Scitote quia nullus sperauit in dn̄o, & confusus est, ⌊sed in omni fid
Ecci.2 hoc est, cum ingēti confidētia cordis mei in deo, ⌊sicut semper⌋ ab exordio conuersion
1.Corin.6 magnificatus est, ita ⌊& nunc⌋ vltra, q̄ diu subsisto in carne, ⌊magnificabitur⌋.i. hon
⌊C

⌊Christus in corpore meo⌋ .i. in actionibus & passionibus corporis mei, ⌊siue per vitam, siue per mortē⌋ .i. in vita ac morte. Quia si vixero, honorabo Chr̄m prędicādo, si occidor aut mo rior exemplū deserēdo. ⌊Mihi eñ viuere⌋ in corpore isto ⌊Chr̄us est⌋ finaliter & meritoriè A idē, ad Chr̄m ordino vitā meā, eiq; vniri viuēdo promereor. Ipse quoq; est vita viuificās me effectiue, conseruādo & dādo vitā naturæ ac gr̄æ. Vnde in Euāgelio: Ego (inq̄t) sum via, veri tas & vita. Et in Deuteronomio aiebat Moyses: Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum, ⌊& mori⌋ est mihi ⌊lucrum⌋ id ē, æternę vitę meritoriū seu beatitudinis ostiū. ⌊Quòd si viuere in carne⌋ .i. in corpore isto manere ac p̄dicare, ⌊hic mihi fructus opis est⌋ .i. tam p̄tiosus & vtilis fructus est cōuersatiōis in carne, vt dixi, vcʒ φ semp magnificabit Chr̄us in corpe meo, & mihi viuere Chr̄us sit. Si (inquā) hoc sic ē, imò q̄a sic ē, ⌊& q̄d eligā⌋ tanq̄ vtilius. s. viuere an mori ⌊ignoro⌋ alias tñ indubitāter eligerē mori, vt possem esse p̄sens cū Chr̄o. ⌊Coartor eñ e duobus⌋ .i. duo coartant me. s. desideriū dissoluēdi, & necessitas in carne manēdi. Inter hæc duo angustor, & ex cōsideratiōe ipsoꝝ quasi in arcto cōstituor, vtrūq; desiderās, cum tñ simul haberi nō queāt, & q̄d electurus sim, nesciēs. Deinde tāgit hæc duo, ⌊desideriū habēs dissolui⌋ à corpore ⌊& eē cum Chr̄o⌋ principal'r p gloriā fruitiōis, ⌊multo eñ magis melius⌋ est hoc q̄ detineri in hac carne mortali. ⌊Permanere aūt in carne,⌋ hoc ē, me diutius viuere in seculo isto ⌊necessariū⌋ .i. multū expediēs est ⌊propter vos⌋ .i. ad vr̄am pleniorē instructionē, cōfir mationē, atq; salutē. ⌊Et hoc cōfidēs⌋ .i. s. φ necessariū est me in carne manere propter vos, cō fidēs sic esse, ⌊scio⌋ ex reuelatiōe diuina seu magna fidutia, ⌊q̄a manebo & pmanebo⌋ in vita præsenti ⌊oībus vobis ad profectū vr̄m⌋ sp̄ualem, ⌊& gaudiū fidei⌋ .i. propter cōsolationē vestrā, procedētem ex fide, ⌊vt gratulatio vr̄a⌋ .i. interna exultatio ⌊abundet in Chr̄o Iesu⌋ tanq̄ in obiecto & causa. Vel, in cōsideratiōe beneficioꝝ ipsius ⌊in me⌋ .i. p me, vcʒ per liberationē mei de carcere, & prolongationē vitę meę ad vr̄m profectū, ⌊p meum aduētum iterum ad vos⌋ q̄a tūc corā referā ip̄e vobis plenius, quę iam breuiter scribo. ⌊Tantū digne Euāgelio Chr̄i cōuersamini⌋ .i. hoc solū admoneo, vt tam sancte ac religiose viuatis euāgelica doctrina cui credidistis, quatenus, sicut alibi dictū est, digne ambuletis vocatiōe qua vocati est, ⌊vt siue cū venero & videro vos, siue absens⌋ existēs à vobis ⌊audiā de vobis⌋ à veridicis quod sequit̃ ⌊quia statis⌋ corde erecto p fidē & charitatē, ⌊in vno sp̄ū vnanimes⌋ .i. in sp̄ū sancto cōcordes. Vel, in vno sp̄ū creato, habētes cor vnum, & animā vnam p charitatē, ⌊collaborātes fidei Euāgelij⌋ .i. simul conātes implere fidei documēta, ⌊& in nullo⌋ euentu, ⌊terreamini ab aduersarijs⌋ .i. inuisibilibus, seu visibilibus hostibus, ⌊quæ⌋ pterritio seu molestia hostiū, ⌊est illis causa pditiōis⌋ .i. meritum cōdemnatiōis cū sit mortale pc̄m, ⌊vobis aūt⌋ est causa ⌊salutis⌋ B quoniam eam patiēter ferēdo meremini vitam ęternā. Hinc quoq; Saluator ait: Nolite timere eos q̄ corpus occidunt, aīam aūt nō p̄nt occidere. Et rursus alibi: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri dare vobis regnum. Hoc est, quod p Esaiā inducitur: Nolite timere opprobria hominum & blasphemias eoꝝ. Quis tu vt timeas ab homīe mortali, & à filio hoīs, qui quasi fœnū arescit? ⌊Et hoc à deo⌋ .i. nō terreri, & æquanimiter pati dei donum est p gratiā eius vobis collatum. ⌊Quia vobis⌋ gratiose ⌊donatū est à deo⌋ trino ac vno ⌊pro Chr̄o⌋ hoc est, propter meritum Chr̄i, ⌊nō solum vt in eum credatis⌋ .i. nō sola fides eiusq; actus interior, ⌊sed vt etiā pro illo patiamini⌋ hoc ē, virtus patiētię, & ip̄a sustinētia seu ppessio aduersitatum vobis à deo cōcessa sunt, ita, vt hęc inter munera dei sint cōputāda. Vobis (inquā) data sunt hęc q̄ estis ⌊idem certamē⌋ hoc ē, similē pugnam ⌊habētes⌋ contra aduersarios fidei, ⌊quale & vidistis in me⌋ quādo in Philippis cęsus sum, nudus atq; incarceratus, eò φ sp̄m malignum de muliere Phitonissa exclusérim, vt in Actis legit̃: ⌊& nunc⌋ cum Romæ ligatus sum ⌊audistis de me.⌋ ¶Porrò de prędicto desiderio dissolutiōis à corpore quod nō solū Apo C stolo, sed viris pfectis inest, & cōuenit, dicta sunt multa ad Romanos, sup illud: Infelix ego ho mo q̄s me liberabit de corpore mortis huius? quæ illic requirantur.

¶Explanatio cap. II. Si qua ergo cōsolatio in Chr̄o. Art. II.

DEniq; in moralibus instruēs Ap̄lus Philippēses, adiecit: ⌊Si qua ergo⌋ .i. cū ita sit sicut iam dixi in fine p̄cedētis cap̄li: Si igitur qua .i. aliqua ⌊consolatio⌋ est mihi à vobis ⌊in Chr̄o⌋ .i. scd̄m voluntatē & grām Chr̄i. Vel, in Chr̄o .i. in cultu ipsius, ⌊si quod⌋ .i. aliquod ⌊solacium charitatis⌋ ex vera dilectiōe procedēs, est inter me & vos, ⌊si qua societas sp̄ūs⌋ .i. aliqua vnio mētis inter nos est, ⌊si qua viscera miseratiōis⌋ vobis insunt .i. si internæ pietatis affectibus mouemini, ⌊implete⌋ .i. pficite ⌊gaudiū meū⌋ q̄d de vestri cōuersiōe & profectu cōcepi, festinātes ad veram pfectionē, ⌊vt idē sapiatis⌋ in oībus, quæ ad salutē requirunt̃ .i. eadē intellectualiter sentiatis in his quæ fidem concernūt, ⌊eandē⌋ hoc est, parem, ⌊charitatem habentes⌋ .i. charitatem infusam sp̄ualem ac generalem ⌊vnanimes⌋ in affectu ac moribus ⌊idipsum sentiētes⌋ hoc est, intellectualiter concordātes, seu mala vestra mutuo supportantes. ⌊Nihil⌋ in vobis fiat ⌊per contētionem.⌋ Vbi enim zelus & contētio, ibi incōstātia, & omne opus prauum, iuxta beati Iacobi sn̄iam, ⌊neq; inanē gloriā⌋

Hoc est,

Iohan.14
Deuter.10
Romañ.6
Ephes.4
Actoꝝ.4
Matt.10
Lucę.12
Esa.51
Actoꝝ.16
Romañ.7
Phil.1
2.Cor.1
Romañ.12
Iaco.3

Hoc est, ex gloria vana, seu propter famam, honorē, aut gloriam secularem, sicut alibi dicitur
Gala.6 est: Non efficiamini inanis gloriæ cupidi. Hæc vitia in ambitiosis regnare, & ex superbia na
solēt. ¶Porrò quàm graue pctm̄ sit gloria vana, patet p id quod ait Saluator: Quomodo
Johā.5 testis credere qui gloriā ab inuicē accipitis, & gloriā quę à solo deo est, nō quęritis; ⌊scdm hu
militate supiores sibi inuicē arbitrātes⌋.i. ex humilitate vnusqsq; putet se alio viliorē, pro
Roma.12 potius q̄ aliena pctā pēsando, vel se scd̄m quod in se & ex se est, cōsiderādo. Quàmuis enim
sit alio, absolutē loquēdo, melior atq; superior, vnusqsq; tñ veraciter pt̄ se sub alio humilia
atq; indigniorē iudicare, scd̄m aliquā considerationē sui atq; alterius. Ideo subdit: ⌊Non q
sua sunt singuli cōsiderātes, sed quę alioꝝ⌋.i. vnusqsq; vestrū, si contētionē vanamq; glori
vitare desiderat, & alios arbitrari meliores seipō, nō proprias virtutes & excellētias solum
1.Cor.3 set, nec propria cōmoda tm̄ requirat, sed bona consideret, cōmodaq; requirat alioꝝ. Cha
em̄ non quærit quæ sua sunt. Pōt tñ & debet homo interim pēsare dona sibi diuinitus pst
1.Corit.13 gratus sit deo. Iuxta illud: Nos nō spm̄ huius mundi accepimus, sed spm̄ qui ex deo est, vt sc
Luce.1. mus quæ à deo donata sunt nobis. Vnde & virgo deifera profitetur: Quia fecit mihi magna
potēs est. ¶Insup hortat Apl̄us ad haꝝ imitationē virtutū exēplo Chr̄i. ⌊Hoc em̄ sentit
EPIST. vobis⌋.illud in cordibus vr̄is, verset, hocq; sentiat aīa vr̄a in se, ⌊qd & in Chr̄o Iesu⌋ sui
Chr̄us vt homo intra se sensit, quatenus sicut Chr̄us quę fuit, nō quę sua erāt, sed quæ alioru
Johan.8 Et sicut intra se humillimus ac patiētissimus fuit, scd̄m quod ipe ait discipulis: Ego in medio
Luce.12 strum sum, sicut q ministrat: ita & vos alioꝝ commoda requiratis, atq; in cordibus vestris
Eccl.19 patiētes & humiles sitis, nō simulatoriè sicut hypocritæ. Est em̄ qui nequiter se humiliat, & in
riora eius plena sunt dolo. ⌊Qui⌋ Chr̄s ⌊cum in forma dei eēt⌋.i. veram deitatē haberet
Johan.10. vnius cum pr̄e essentiæ eēt, scd̄m quod ait: Ego & pr̄ vnū sumus, ⌊nō rapinā arbitratus est
se æqualē deo⌋.i. sentiēdo ac asserēdo, se eē æqualē deo, nō vsurpauit neq; asscripsit sibi q
suum nō erat, quia verè sic fuit sicut arbitratus est. Ideo nō commisit rapinā vocando se ve
deum, quia nil à se alienum sibi ipsi asscripsit, quēadmodum Lucifer, dicens, similis ero al
Esaie 14 mo, conatus est facere rapinā. Chr̄o igitur nō rapina, sed natura est eē deo æqualē, coæter
consubstantialē. Propter quod ipe ait: Omnia quæcunq; habet pater, mea sunt. Et alibi: P
Johan.16 quod dedit mihi, maius oībus est. Hoc est diuina essentia, quam totam pater trāsfudit in fil
Johan.10 ⌊sed semetipsum exinaniuit⌋.i. vehemēter se humiliauit, ⌊formam serui accipiēs⌋.i. na
humanam atq; seruilē in vnitate psonali assumēs, ita quòd natura assumpta vnita est verbo
mediate atq; in ipo supposita, seu esse psonali verbi immediate cōiuncta, sicut caro cōiunc
animæ ⌊in similitudinē hoīm factus⌋.i. cæteris hoībus assimilatus seu similis factus, assum
indetrahibiles defectus, vc; pœnalitates, nō vitia. Fuit em̄ mortalis atq; passibilis. Vnde ad
Hebræ.2 bræos dicit Apl̄us: Debuit p om̄ia fratribus assimilari, ⌊& habitu⌋.i. conuersatiōis suæ ha
dine ⌊inuentus est⌋.i. vere innotuit, ⌊vt homo⌋ Bibit em̄, comedit, sedit, dormiuit vt ca
Baruch.3 Per quæ patuit q vere fuerit homo. Propterea scriptum est p Prophetam Baruch: Post hæ
Esaie.7 terris visus est, & cum hoībus cōuersatus est. Et p Esaiā: Butyrum & mel comedet. Vel
bitu.i. in natura humana p modū habitus seu vestimēti assumpta, inuētus est vt homo, nō
Johan.1 rēter sed realiter, sicut Iohānes testat: Vidimus gloriam eius gloriam quasi vnigeniti à p
¶Deniq; natura humana se habet ad verbū, sicut vestis ad hoiem. Nā sicut vestis induitur
exuitur sine mutatiōe substātialis eē hoīs vestiti, ita q hō est hō & subsistit, & siue induatur
nō: sic verbū humanā naturā assumpsit sine om̄i mutatiōe sui eē diuini. Posset q; eē sine hac
Matth.11 natura, sine qua nos eē nō possumus. ⌊Humiliauit seipm̄⌋ nō solum in incarnatiōe, sed in
Leo papa cōuersatiōe sua in seculo isto à principio vsq; ad finē, prout Leo papa testat: Tota Chri
piētię disciplina, nō ī abūdātia verbi, nō ī astutia disputādi, neq; in appetitu laudis & glo
vera & volūtaria humilitate cōsistit, quā dn̄s Iesus ab vtero mr̄is vsq; ad suppliciū crucis p
fortitudine, & elegit, & docuit. Rursusq;: Tota (inqt) victoria saluatoris, quę & diabolū
rauit & mundū, humilitate ē cōcepta, humilitate cōfecta, ⌊factus obediēs⌋ patri ⌊vsq; ad
tem⌋ non qualemcūq;, sed turpissimā, horribilissimā, ac amarissimā, sicut subiūgitur: ⌊mor
Matt.27 autē crucis⌋ Mors em̄ crucifixoꝝ grauissima est, qa in locis neruosis trāsfigunt. Chr̄us au
Psalm.21. ter latrones suspēsus ē, & toto corpe, violētissima expāsione distētus in tm̄ vt dicat: Dinume
Johan.14 uerūt oīa ossa mea. De obediētia hac ait Saluator: Sicut mādatū dedit mihi pr̄, sic facio. O
Anselmus uit aūt pr̄i vsq; ad mortē inclusiue, nō q pr̄ exegit ab eo mortē, tanq̄ aliqd debitū (scdm A
mum) cū mors sit pœna culpę, quę in Chr̄o nō fuit, sed qa pr̄e iubēte iustitiā obseruauit
& ope increpādo Iudęos, ex q̄ orta ē Iudæoꝝ inuidia cōtra Chr̄m, ex qua insup inuidia fa
est Chr̄i occisio. Itē per hoc pr̄i vsq; ad mortē crucis obediuit, qm̄ sicut pr̄ decreuit mundū
Chr̄i passionē redimere, sic Chr̄us promptissime executus ē. Propter qd ait ipe: Opus consum
Johan.17 maui qd dedisti mihi vt facerē. Et alibi: Pater, si nō pōt hic calix trāsire, nisi bibā illū, fiat volun
Matt.26 tas tua. ⌊Propter qd⌋.i. merito passiōis & obediētiæ huius, ⌊& deus⌋ pr̄ seu trinitas ⌊exalta
uit illū⌋.i. Chr̄m sublimauit varijs mltisq; modis, vc; in resurrectiōe, dādo ei corpus glorio

A quale ante passionē nō habuit. In ascēsione constituēdo eum ad dexteram suam vbi ante scd̄m
humanā naturā nō sedit. In p̄dicatiōe quoq; euangelij p totū mūdum, p quam Chr̄us in cordi- Ephe.4
bus hoīm fidē recipiētium exaltatus est. Sic quoq; scd̄m diuinā naturā exaltatus est, quātum ad
manifestationē hoībus factā. Per miracula etiā deus exaltauit Chr̄m, prout in Actis Petrus di Acto.3
xit nato claudo sanato: Deus patrū nostrorum glorificauit filiū suum Iesum. Pro hac exaltatione Johan.17.
Chr̄us orauit passiōe instāte: Pater (inquiēs) venit hora clarifica filiū tuū. Om̄ia aūt quę ad glo-
rificationē corporis Chr̄i & accidētale pręmiū eius ptinēt, ip̄e sua humilitate, obediētia, & pas-
sione promeruit, q̄uis etiā ex alijs causis hęc sibi deberētur, vz quia à primo instāti incarnatio-
nis, gloriosus & felix fuit in anima. quę beatitudo redundasset in corpus, nisi diuina dispēsatio-
ne dilatū fuisset. Et itē, quia scd̄m corpus & animā vnitus erat verbo hypostatica vnione, ra-
tione cuius debebat ei exaltatio vltra oēm creaturā. Itaq; deus exaltauit Christū propter passi-
onē & obediētiā, ⌊& donauit illi nomē quod est sup om̄e nomē⌋ .i. nomē dei Chr̄o iposuit.
Per gratiā quippe vnionis, datū est Chr̄o homini eē & dici verum deū, quod vtiq; est nomē sup
exaltatū & infinitæ dignitatis vocabulū. Hoc aūt nomē datū est Chr̄o à principio suæ incarna
tionis, sed post resurrectionē dr̄ datū, qa tūc manifestabat datū fuisse. Iuxta quē sensum ait dn̄s Acto.4
post resurrectionē. Data ē mihi oīs ptās in cœlo & in terra. Quæ vtiq; ptās data fuerat ei ab in- Matt.28
carnatiōis exordio, ⌊vt in nomine Iesu⌋ .i. ad reuerētiam Chr̄i tāto noīe sublimati ⌊om̄e ge-
nu flectatur⌋ .i. oīs ptās inclinetur ac subijciatur ⌊cœlestium⌋ .i. angelorum, ⌊terrestrium⌋ ho-
minum, ⌊& infernorum⌋ .i. dæmonum. Christus em̄ cœlum impleuit, mundū redemit, infernū
spoliauit. ⌊Et oīs lingua⌋ corporalis & spiritualis hominum, spiritualis quoq; lingua angelo- Esa.45
rum ac dæmonum ⌊cōfiteatur⌋ spōtè vel coactè. Nam & dæmones credunt & contremiscūt Iaco.2
⌊quia dn̄s Iesus Christus in gloria est⌋ .i. in beatitudine ⌊dei patris,⌋ Secundum deitatē em̄ FINIS.
B Christi, vna est gloria patris & filij, quæ est diuina essentia. Secundum humanitatē vero Chri-
stus dicit in gloria patris .i. in potioribus bonis eius. Iuxta illud: Dn̄s Iesus assumptus est in cœ Marci.16
lum, & sedet ad dexteram dei. ⌊Itaq; charissimi mei sicut semp⌋ à vestræ conuersionis exor-
dio aptis tēporibus, ⌊obedistis⌋ deo & mihi, sic hortor vos nunc obedire ⌊nō vt in præsen-
tia mea tantum⌋ hoc ē, quatenus non solum me p̄sente, & inspiciēte, bona agatis, ⌊sed multo
magis nunc in absentia mea, cum metu⌋ filiali, quantum ad pfectos, ⌊& timore⌋ initiali quā-
tum ad proficiētes, ⌊& tremore⌋ corporis, ex interiore timore progenito, ⌊vestram salutē⌋
hoc est, opus virttuosum ⌊operamini⌋ Vel vr̄am salutē operamini, hoc est, æternam beatitu-
dinē bonis opibus procurate. Cum ingēti ergo timore seruiēdum est deo sublimi & benedi-
cto, prout ait Psalmista: Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. Vnde alibi scri Psalm.2
ptum est Dominum exercituum glorificate. Ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et Hiere- Esai.8
mias ait: Magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te ó rex gē Hierem.10
tium? Ideo deniq; tam timorate operari debetis vestram salutē. ⌊Deus est enim qui opatur in
vobis⌋ p gratiā & internum instinctum, ⌊& velle⌋ bonum meritorium ⌊& pficere⌋ .i. exe-
qui, & implere opus bonum quod vultis, ⌊pro bona volūtate⌋ .i. ex sua voluntate benigna, nō
propter merita vr̄a. Non em̄ sumus sumus sufficiētes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis.
De hoc in epistolā ad Romanos inducta sunt multa. ⌊Oia aūt⌋ opa vr̄a ⌊facite sine murmura 2.Corin.3
tiōibus⌋ cōtra deū & proximū, ⌊& hæsitatiōibus⌋ .i. dubitatōibus de diuina exauditōe ac ope Roman.9
prout ait scriptura: Postulet in fide nihil hæsitās. Qui aūt hæsitat silis est fluctui maris. Non er-
go existimet homo ille quod aliquid accipiat à dn̄o. Certum est em̄ quòd ex parte pietatis diui Iaco.1
næ, nō erit exauditiōis defectus, & quātum ad hoc certi eē debemus de exauditione & ope dei
dum ei placuerit, sed ex parte nr̄æ indignitatis & culpę pōt esse defectus, ⌊vt sitis sine querela⌋
ita vt nec vos de alijs conqueremini, nec ipsi iustam quęrelam cōtra vos habeāt, ⌊& simplices⌋ Lucæ.11
hoc ē, synceri & recti, nō dolosi, bilingues, ac duplices animo ⌊filij dei⌋ p gratiā adoptionis & Ecci.2
opa imitationis. Cum talibus simplicibus sermocinat deus. ¶Porro vir duplex animo, incō Prouer.3
stans est in oībus vijs suis ⌊sine rep̄hēsione⌋ .i. sine vitio rep̄hēsionē promerēte conuersantes, Iacob.4
⌊in medio natiōis prauæ & puersæ⌋ .i. hoīm impiorum, quorum interiora puersa sunt, & exterio-
ra opa praua, ⌊inter quos lucetis⌋ scientia, virtutibus & exemplis, ⌊sicut luminaria in mūdo⌋
idē, tanq̄ aliorum in mūdo cōuersantiū illuminatores. Vel, sicut luminaria cœli, vz planetæ ac sy
dera fulgēt in mūdo isto sensibili, ⌊verbū vitæ⌋ .i. sacram scripturam euāgelicamq; doctrinā
⌊continētes⌋ memoriter ac efficiēter, iuxta illud: In corde meo abscōdi eloquia tua, vt nō pec
cem tibi ⌊ad gloriam meam⌋ .i. ad beatitudinis meæ augmētum q̄d habebo ⌊in die Chr̄i⌋ .i. Psalm.118
cum Chr̄us iustā mercedē mihi tribuerit. s. in die particularis ac vniuersalis iudicij. Opera em̄
meritoria subditorum ac discipulorum cædūt ad gloriā pręlatorum & magistrorum bonorum, ⌊qa nō in-
uacuū cucurri⌋ .i. nō infructuose inter vos vixi, docēdo & bn̄ agēdo, ⌊neq; inuanum laboraui⌋
orādo pro vobis continuè & indesinēter insistēdo vestrę conuersioni. Multos em̄ ex vobis cō
uerti, & copiosam mercedē repositā habeo. Ad hanc exemplarē & irrep̄hēsibilē cōuersationē
hortat nos & archiaplus: Conuersationē (inquiēs) vestram inter gētes habētes bonam, vt in eo 2.Tim.4
1.Petri.2

q de-

ꝙ detractant de vobis tanquàm de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerãtes, glo
ficẽt deum in die visitationis. ⌊Sed & si immolor⌋.i. pro fide atq; iustitia grauiter punior,
occidor (quod est deo offerri) ⌊supra sacrificium & obsequium fidei vestræ⌋.i. vltra oblati
nẽ vestram, & opa fidei vr̃æ quæ iam oblata sunt deo à vobis & à me, ⌊gaudeo⌋ in me, ⌊
gratulor in om̃ibus vobis⌋.i. de vestri cõuersione nihilominus glorior, quàmuis propter
Matth. 5 martyrium paterer, ⌊idipsum⌋.i. propter eandẽ causam, vcʒ si pro fide patimini ⌊& vos g
dete⌋ certi de vr̃a mercede, ⌊& cõgratulamini mihi⌋ de vestri cõuersione & passione ga
ti, q in fide vos docui, propter psecutionẽ nolite dolere neq; tristari aduersus me, quasi q ad
tam calamitatẽ vos induxi, conuertẽdo vos ad eam fidẽ pro qua tanta patimini. ⌊Spero a
in dño Iesu⌋ sine cuius dispotione & causalitate nil agere volo aut valeo. ⌊Timotheum m
to mittere ad vos, vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt⌋.i. cum statum v
strum pcepero à Timotheo à vobis ad me redeunte. De vr̃o aũt statu multũ solicitor, ideo
pio scire quę circa vos sunt.i. cuncta quę vobis cõtingũt. Ideo quoq; mittã ad vos Timoth
⌊Neminẽ em̃ habeo tã vnanimẽ⌋.i. desiderio mẽtis meę ita cõformẽ in his, q̃ vr̃am cõce
salutẽ. Vnde subiũgit: ⌊q syncera affectõe⌋.i. pura ac spũali dilectõe, ⌊pro vobis solicitus
Hiere. 6 Om̃es em̃⌋ mecũ existẽtes hac vice.i. tam multi eoꝝ vt alij cõparatiõe eoꝝ pene nulli vide
tur. Tales aũt locutiões hyperbolicę sunt, in qbus dicit aliqd p excessum. Om̃es ergo ⌊quę
sunt⌋.i. ppria lucra, ⌊quærunt⌋ potius q̃ proximoꝝ salutẽ, ⌊nõ quæ Iesu Chr̃i⌋.i. dei ho
rẽ & gloriã nõ requirunt principal'r atq; final'r. Multi em̃ mercẽnarij erãt cum Paulo hoc
⌊Experimẽtum aũt eius cognoscite⌋.i. p experiẽtiam vitæ & p̃dicatiõis probate veꝝ e
de laudibus Timothei disserui, q̃d veraciter dixi, vosq; experiri poteritis, ⌊qm̃ sicut pr̃i fi
seruit, sic ⌊mecũ seruiuit⌋ deo ⌊in Euãgelio⌋.i. in p̃dicatiõe, defensione, & cõfirmatiõe,
risq; actibus euãgelicæ legis. ⌊Hunc igit⌋ tam idoneũ nuntiũ, ⌊spero me mittere ad vos
cum videro quę circa me sunt⌋.i. cũ expertus fuerim, seu alio modo cognouerim quẽ ex
sortiẽtur ea quæ mihi iam acciderunt. Interim nempè carere nõ possum præsentia Timo
⌊Cõfido aũt in dño, qm̃ & ip̃e veniã ad vos cito⌋ qa de carcere isto liberari, in Gręciamq
uerti cõfido. ⌊Necessariũ aũt⌋.i. vr̃æ saluti multũ expediẽs ⌊existimaui Epaphroditũ⌋
conum p̃sentis epl'æ portitorẽ, ⌊frẽm⌋ religione ⌊& cooperatorẽ⌋ in Euãgelij p̃dicatiõ
Infr. c. 4. obseruatiõe, ⌊& cõmilitonẽ meum⌋ in psecutiõe & luctatiõe pro fide, ⌊vestrũ aũt Apl'm
instructorẽ præcipuũ, ⌊& ministrũ necessitatis meæ⌋.i. seruitorẽ meũ, p̃bentẽ mihi neces
in hac mei incarceratiõe, quoniã munera vr̃a detulit mihi, qbus eo ministrãte sustẽtatus
⌊mittere ad vos⌋ cũ hac epl'a ante missionẽ Timothei. Et merito, ⌊qm̃ quidẽ oẽs vos de
rabat⌋ videre & cõsolari, ⌊& mœstus erat, propterea⌋.i. de hoc, ⌊ꝙ audieratis illum inf
tum⌋ sicut & fuit. Doluit aũt ꝙ ipsi pceperũt, sciẽs eos sibi cõpati, & de eius morte angu
Vnde eoꝝ compassiõe & curæ cõdoluit. ⌊Nã & infirmatus est vsq; ad mortẽ⌋ exclusiue
deus misertus est eius⌋ ip̃m clemẽter sanãdo. Vnde patet vitã aĩæ in corpe nõ penitus e
turalẽ, & velut in carcere, vt qdam dixerũt: ⌊Nõ solũ aũt eis⌋ misertus est deus, ⌊verũ e
mei⌋ misertus est liberãdo me ab interiori dolore, ⌊ne tristitiã⌋ de morte Epaphroditi
tristitiã⌋ de vr̃i desolatiõe ⌊haberẽ⌋ Quàmuis em̃ tristitia hæc in se bona nõ fuisset, eõ
ordinata tristitia in Apl'o locũ nõ habuit. Iuxta illud Sapiæ: Nõ cõtristabit iustũ qcqd ei
Proue. 12. rit. Deus tñ cõuertit eam in melius, sicut Saluator promisit: Tristitia vestra vertet in gau
Iohan. 16 ⌊Festinantius ergo⌋ id ẽ, multum festinanter ⌊misi illum⌋ ad vos ⌊vt viso eo⌋ sano a
⌊iteꝝ gaudeatis⌋ grãs dño referẽtes de sanatiõe ac reditu tã dilecti doctoris, & pr̃is atq
vr̃i, ⌊& ego sine tristitia sim⌋ cũ sciero vos cõsolatos, q̃ꝝ desolationi cõdolui. ⌊Excipit
illum cum om̃i gaudio⌋ spũali deum laudãdo, ⌊& eiusmodi⌋ hoc est, virum talem ac
⌊cum honore habetote⌋.i. reuerẽter tractate. Qui em̃ bene præsunt duplici honore
gni sunt, ⌊qm̃ propter opus Christi⌋.i. ad faciẽdũ ea quæ dei sunt ⌊vsq; ad mortẽ acce
1. Timo. 6 mortis periculo se exposuit, ⌊tradẽs animam suam⌋.i. vitã suã morti exponẽs propter
am, ⌊vt impleret id quod ex vobis deerat⌋.i. actualẽ administrationẽ substantiæ mihi
bis trãsmissæ, quam nullus vr̃m corã, mihi distribuit, ipse impẽderet ⌊erga meũ obsequi
mihi personaliter ministransto.

¶Expositio capituli tertij: De cætero fratres mei gaudete in domino.

¶Articulus tertius.

PRæterea monet ac munit Apostolus Philippẽses cõtra pseudoapostoloꝝ fallac
eos ad legalium obseruantiam nitebant inducere: ⌊De cætero⌋.i. post exhort
præhabitas hortor reliquo tpe, ó ⌊frẽs mei, gaudete in dño⌋ non in cæ rimon
legis. ⌊Eadẽ vobis scribere⌋ In præsenti epl'a quæ præsens dixeram vobis, v
gaudendum, nisi in fide, & gr̃a dei, atq; legalia omitti debere, ⌊mihi quidẽ⌋ vos amãti,
est ⌊pigrum⌋.i. molestum aut tardum. Feruido em̃ amatori delectabile est opari quic
cto salubre est, ⌊vobis autem necessarium⌋ est hæc scribi propter imminẽtia mala fall

A ⌊Videte canes⌋.i.pseudohæreticos,more canũ rabido ore cõtra veritatẽ latrantes,⌊videte
malos operarios⌋.i.pestiferos aliorũ corruptores,⌊videte cõcisionẽ⌋.i.illos à Chr̃o excisos,
qui alios quoq; à Chr̃o diuidere satagunt.Hos ergo attẽdite & cauete.⌊Nos enĩ⌋Christifideles
⌊sumus circũcisio⌋.i.vere ac spũaliter circũcisi à vitijs,⌊q spũ dei⌋.i.spũ sc̃tõ mouẽte,⌊deo⌋
trinitati⌊seruimus⌋seruitute latriæ,q̃ soli deo debet,⌊& gloriamur in Chr̃o Iesu⌋.i.in virtu-
te & gr̃a ac merito Chr̃i,⌊& nõ in carne fiduciã habẽtes⌋.i.nõ in carnalibus obseruãtijs legis
spem salutis cõstituentes,⌊quanq̃ & ego habeam cõfidentiã in carne⌋.i.cõfidentiã talẽ habe-
rem si esset habẽda.Vel habeo eã nõ ita vt in carnalibus sistam,sed ea ad Chr̃i honorẽ omittã, Gala.5
sicq; p̃mium cõsequar de hoc,q aliqñ legalia obseruaui qñ meritorie seruabant.⌊Si quis alius⌋
deceptor⌊videtur confidere in carne⌋.i.carnali custodia legis & Israeliticæ stirpis dignitate,
⌊ego magis⌋cõfidere possum,secũdũ sensum p̃tactũ,videlicet cũ sim⌊circũcisus octauo die⌋
vt lex Moysi iubet,natus⌊ex gñe Israel⌋.i.gñe Iacob,⌊de tribu Beniamin⌋filij Iacob,⌊He- Leui.12
bræus⌋natione⌊ex Hebræis⌋parẽtibus ortus,nõ proselytus,⌊secũdũ legẽ⌋.i.religiosam le-
gis obseruãtiã⌊pharisæus⌋.i.vnus de p̃cipuis inter Iudæos.Pharisæi enĩ dicebant quasi cõtẽ-
ptibili plebi non admixti,sed à cõibus separati.Sicut egregij quasi à grege diuisi dicunt.Eratq; Acto.24
secta pharisæorũ cõformior legi q̃ Sadducæorũ,q nec spm̃,nec resurrectionẽ ponebãt.Et Es-
sæorũ,q austerrimæ vitæ fuerũt,sed idiotæ,⌊secũdũ æmulationẽ⌋.i.inordinatũ affectũ,vide- Acto.8
licet secũdũ zelũ nõ adiunctũ sciæ,⌊psequens ecclesiã dei⌋primitiuã,vt patet in actibus apl'o- 1.Cor.15
B rũ,⌊secũdũ iustitiã q̃ in lege est cõuersatus sine q̃rela⌋.i.sine reprehẽsione custodiẽdo mãdata Act.22
legalia.⌊Sed q̃ mihi fuerũt lucra⌋.i.q̃ cõmoda mihi erant tp̃e Iudaismi,vz cærimonialia legis,
⌊hæc⌋post cõuersionẽ meã⌊arbitratus sum propter Chr̃m⌋.i.propter Chr̃i amorẽ,doctri-
nã ac iussionẽ,⌊detrimẽta⌋.i.nociua.Nõ enĩ seruanda sunt cærimonialia legis post diuulgatio
nẽ euãgelicæ veritatis,p̃sertim vt salus aliqua in illis eẽ credat.Erãt enĩ figuratiua Chr̃i,vñ veri
tate impleta cessare debuerãt.⌊Veruntñ existimo oĩa⌋tp̃alia & caduca⌊detrimẽtũ eẽ⌋.i.de-
serẽda,⌊propter eminẽtẽ⌋.i.supnaturalẽ & p̃cellẽtẽ⌊sciam dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋.i.quã Chr̃s no
bis infundit p spũs sancti illustrationẽ.Quod intelligi p̃t de scĩa illa q̃ est vnũ septẽ donorũ spũs Esa.11
sancti.Vel de cognitiõe Chr̃i beatifica,q̃ dat electis in patria.Vel de q̃tidiana illustratiõe æter
næ sapiæ,q̃ in animas sanctas se trãsfert,riuos ac radios veræ sapiæ studiosis ac pijs cordibus li Sap.7
beralr̃ influẽs.Ob hãc sciam adipiscẽdam,sobrie viuere,cũctaq; sensibilia aspernari debemus, Tit.3
⌊propter quẽ⌋Chr̃m.i.ob cuius amorẽ ac gloriã obtinendã,⌊oĩa⌋iã p̃fata⌊detrimẽtũ feci⌋
.i.cõtẽnẽda mõstraui,cõtẽpsi ac despici feci,⌊& arbitror⌋ea⌊vt stercora⌋.i.pro nihilo repu
taui,⌊vt Chr̃m lucrificiã⌋.i.eum pro p̃mio adipiscar.Simile est q̊d à sapiẽte dr̃:Diuitias nihil Sap.7
eẽ dixi in cõparatiõe illius⌊Et inueniar in illo⌋.i.Chr̃o incorporer,eiusq; mẽbrũ sim,⌊nõ ha
bẽs meã iustitiã q̃ ex lege ẽ⌋.i.iustitiã q̃ cõsistit in lr̃ali obseruatiõe cærimonialiũ legis,q̃ tp̃e no Romañ.8
uæ legis nõ est vera iustitia,⌊sed illã⌋iustitiã⌊q̃ ex fide est Iesu Chr̃i⌋.i.q̃tũ ad actũ suũ ex fide
pcedit,& in ea fundat,nõ in opibus legis,⌊q̃⌋iustitia⌊ex deo ẽ⌋p creationẽ.Hæc enĩ est iusti
tia infusa q̃tũ ad habitũ,simulq; cũ fide infundit,q̃uis scd̃m ordinẽ naturæ eã p̃supponat,qm̃ fi
des basis seu fundamẽtũ est vniuersarũ virtutũ.Ideo subdit.⌊Iustitia ĩ fide⌋.i.iustitia ista ĩ fide
cõsistit,q̃ fides vtilis ẽ⌊ad cognoscẽdũ illũ⌋vz Chr̃m in p̃nti p donũ sapiæ,in p̃ria aũt p spẽm
ad cognoscẽdũ etiã⌊& virtutẽ resurrectiõis eius⌋.i.ptãtẽ resurrectiõis Chr̃i,cuius resurrectio
nis tãta ẽ virtus,vt sit cã exẽplaris resurrectiõis oĩm electorũ.Valet etiã fides,⌊&⌋ad cognoscẽ
dũ⌊societatẽ passiõis illius⌋.i.vt sciamus q̃uo crucẽ nostrã post Chr̃m portem⁹,eiusq; passio
nibus cõicemus ac sociemur.Inueniar ergo in Chr̃o⌊cõfiguratus morti eius⌋.i.Chr̃o cõpassus Luc.9
vel ppter illũ occisus,aut ppter iustitiã tribulat⁹.Vel p opa pñiæ q̃tidie mortificatus⌊si q̊ mõ⌋ Roma.6
.i.ad hoc,vt aliq̊ mõ licet difficili⌊occurrã⌋in die iudicij Chr̃o & sc̃tis ptingendo⌊ad resurre
ctionẽ,q̃ est ex mortuis⌋.i.ad resurectionẽ beatã,q̃ electi feliciter ĩmutabunt.Oẽs nãq; resurge
mus,sed nõ oẽs ĩmutabimur.Per resurrectionẽ ergo ex mortuis,hoc loco intelligit resurrectio 1.Cor.15
gloriosa q̃ electi à reprobis discernent,& ex eorũ loco q terra est,in aera erigent.Rapient nãq;
in nubib⁹ obuiã Chr̃o in aera,sicut alibi dixit apl'us.⌊Nõ q iã acceperim⌋.i.nõ ideo dixi tãta 1.Thess.4
de mea pfectiõe,q̃ oĩa ppter Chr̃m vt stercora reputo,q̃si iã plenã pfectionẽ adept⁹ sim,vel fu
turã felicitatẽ nũc actualr̃ habeã.Ideo subdit,⌊aut iã pfectus sim⌋ĩ tm̃ vt vltra pficere nequeã
Aliq̊ tñ mõ pfectus fuit apl's,qa post pauca adiecit.Quicũq; ergo pfecti sum⁹⌊Seq̊r aũt⌋.i.ad
pfectionẽ tẽdo affectib⁹ cordis & bonis opibus potius q̃ gressibus corpis.⌊si q̊ mõ⌋.i.vt tandẽ
aliqñ⌊cõprehẽdã⌋Chr̃m cõprehẽsiõe beatificæ visionis,de q̃ ipse ait:Manifestabo ei meip̃m
vz scd̃m diuinã naturã⌊in q̊⌋.i.eo mõ cognitiõis seu tali claritate notitię⌊& cõprehẽsus sũ⌋ Johan.14
.i.pfecte cognit⁹ à Chr̃o Iesu.Vñ alibi dicit apl'us:Videm⁹ nũc p speculũ in ænigmate,tũc ãt fa
cie ad faciẽ.Et nũc,inq̃t,cognosco ex pte,tũc ãt cognoscã sicut & cognit⁹ sum.Nulla tñ creatu 1.Cor.13
ra pura p̃t deũ cõprehẽdere plene & absolute,sed cõprehẽsio sumit tũc p clara notitia alicuius
scd̃m suã essentiã,sicq; beati in patria cõprehẽsores vocant.Propter q̊d ait Iohã:Similes ei eri-
mus,qa videbim⁹ eũ sicuti est⌊Frẽs,ego me nõ arbitror cõprehẽdisse⌋arcẽ virtutũ,pfectiõisq; 1.Iohã.3

R apicem,

apicē, p̄sertim cū dicat saluator: Cū feceritis oīa q̄ p̄cepta sunt vobis, dicite: Serui inuti-
Luc. 17 mus, q̊d debuimus facere, fecimus. Et iterū alibi: Oēm q fert fructū purgabit pr̄, vt fructū
Johan. 15 afferat. Nōdū igit̄ cōprehēdit, sed ꝓficit. Hęc dicit de seipo ap̄lus, ne aliqs nr̄m q̄tūcun-
dei, vana elatiōe inflet̄, sed conet̄ proficere, exemplo tāti ap̄li, nec vnq̄ dicere audeat, su-
mihi, cū nō ꝓficere sit deficere. Nemo etiā erubescat imp̄fectū suū fateri, cū audiat ap̄lm
dicētē. Et q̄si sciscitaremur, qd ergo facis ò Paule, & qd nobis agēdū tuo exēplo demōstras?
Subiecit. ⌊Vnū aūt⌋ dico agēdū, illudq̄ facio, puta ⌊q̄ qdē retro sunt, obliuiscēs⌋.i. p-
tia merita mea p̄uipēdēs nec pēsans, sed memorię dei cōmēdās, ⌊ad ea vero q̄ sunt prio-
.i. ad op̄a p̄fectiora atq; futura q̄ nōdū attigi, sed oculis meis ꝓposui, ⌊extēdēs meip̄m⌋
res meas applicans p̄ incessantē profectū. Vel sic: Quę retro sunt .i. terrena sensibilia p̄-
Psal. 44. carnalia, obliuiscēs ac deserēs. Iuxta illud: Obliuiscere populū tuū, & domū p̄ris tui: ad e-
ro q̄ sunt priora .i. ad obtinēda, amāda, & cōtēplāda bona cęlestia ac diuina, extēdēs me
ardēti affectu & digno effectu, ⌊ad destinatū⌋.i. finale bonū à me intētū, atq; à deo mi-
Psalm. 33. ratū, ⌊p̄seq̊r⌋.i. p̄fecte seq̊r, vt ip̄m acq̄rā, sicut & scriptū ē: Inq̄re pacē & p̄seq̊re eā. De-
stinato adiicit̄, ⌊ad brauiū sup̄nę vocatiōis dei⌋.i. p̄miū vitę cęlestis à deo ꝓpositū ac p-
sum, ⌊in Chr̄o Iesu⌋ in q̊ & p̄ quē vocati sumus ad brauiū istud, p̄ cuius etiā grām illuc
rim⁹. Brauiū aūt ē q̊ddā p̄miū victorib⁹ datū. Debemus āt semp̄ ad hoc brauiū tēdere, &
om̄e q̊d agim⁹ vel patimur, ad ęternæ adoptionē btitudinis ordinem⁹. ⌊Quicūq; ergo
1. Cor. 13. cti sum⁹⌋.i. scd̄m exigētiā & possibilitatē huius fragilis vitę ad charitatis atq; virtutū
ritatē venerim⁹ passiōibus reformatis & inimicis vere dilectis, ꝓut saluator hortat̄: Esto
Matth. 5 fecti sicut & pr̄ vr̄ cęlestis p̄fectus ē, ⌊hoc sentiamus⌋ q̊d ego iā dixi, vc; q̄ nōdū app̄he-
p̄fectionē cōpletā, eāq̄ adipisci conemur. ⌊Et si qd aliter sapitis⌋.i. si sic sapiēdū seu se
eē nō ęstimatis vt dixi, nolētes vos penit⁹ hūiliare, ⌊& hoc vobis de⁹ reuelabit⌋ eē ēm
vł' nūc p̄ diuīæ illustratiōis grām, vel ī futuro p̄ pęnarū experiētiā. Vel sic: Si qd aliter
.i. si alios modos ꝓficiēdi noueritis, & hoc vobis de⁹ reuelabit .i. hāc notitiā de⁹ dabit, e-
ficiet. ⌊Verūtñ ad q̊d p̄uenim⁹⌋.i. ī gradu p̄fectiōis, quē bñ viuēdo attigim⁹, stemus &
ciam⁹ ⌊vt idē sapiam⁹⌋ in his q̄ ad salutē exigunt̄, & fidē cōcernūt, ⌊vt ī eadē p̄maneat
EPIST. gula⌋.i. in pari rectitudine vitę, seu ī eadē lege & gr̄a nos regulāte. ⌊Imitatores mei e-
In sup̄iorib⁹ ap̄lus ꝓposuit se ī exēplū, nūc admonet ad se imitādū dicēdo: Imitatores m-
stote, ò ⌊frēs⌋.i. cōformate vos mihi ī p̄inductis virtutib⁹, atq; ī om̄i op̄e virtuoso, ⌊&
seruate⌋.i. solerter attēdite, & seq̄ curate ⌊eos q ita ambulant sicut habetis formā nr̄ā⌋
Matth. 7 virtuosos q taliter cōuersant̄, sicut ego vobis verbo & op̄e manifestaui eē viuēdū. Alios
uete. A fructib⁹ em̄ eorū cognoscetis, an iuxta formā vitę nr̄ę cōuersent̄, & imitatiōe di-
Prouer. 4 gni. ⌊Multi em̄ ambulāt⌋ p̄ vitiorū abrupta, & vias p̄uersas, de qb⁹ Salomō: Via, inq̄t,
Sapiæ. 5. tñbrosa, nesciūt vbi corruūt. Qui & ī die iudicij dicēt illud Sap. Lassati sum⁹ ī via iniq-
p̄ditōis, & ambulauim⁹ vias difficiles. De qb⁹ ait Chr̄s: Lata & spaciosa ē via q̄ ducit a-
tē, & multi vadūt p̄ eā, ⌊q̊s sępe dicebā vobis⌋ dū erā vobiscū, ⌊nūc & flēs⌋ ex cōpassiōe
& dolore, q̄a tot fallūt ⌊dico⌋.i. noīo eos ⌊inimicos crucis Chr̄i⌋.i. Chr̄i crucifixi, q-
eius doctrinā & iussa legalia p̄dicāt, & vitijs subiacēt. ⌊Quorū finis⌋.i. mors erit ⌊inter-
.i. ingressus seu via ęternę dānatiōis, quā statim cū moriunt̄, incurrūt, ⌊q̊rū de⁹ vēter⌋
lectatiōib⁹ gulę ita insistūt, q̄si ī repletiōe vētris salus cōsisteret. Vñ vētrē suū pl⁹ colūt,
Qd̄ aūt qs maxīe colit, hoc deus eius asserit̄. De qb⁹ Iudas ī sua testat̄ canonica: Hi sunt ī
Judas a- cōuiuātes sine timore, semetip̄os pascētes, qb⁹ procella tñbrarū cōseruata ē vsq; ī æter-
postolus. gloria⌋ horū vana, q̄ in vitijs istis, vel ī cęrimonialibus legis exultāt, erit ⌊in cōfusiōe⌋
Osee. 4 .i. cōfusibilis erit eis & īhonesta corā diuīo iudicio. Vñ p̄ ꝓphetā dn̄s ꝓtestat̄: Gloriā
ignominiā commutabo, ⌊q terrena sapiūt⌋.i. in carnalibus potius q̄ in sp̄ūalibus dele-
⌊Nr̄a āt cōuersatio in cęlis ē⌋ p̄ cōtēplationē & desideriū bonorū cęlestiū. Nūc em̄ nr̄a
satio in cęlis est p̄ spem, iugē intētionē, & rōne obiecti seu termini motus, q̊d ē in cęlo
August. us & æterna felicitas. Aīa nāq; (scd̄m Augustinū) verius ē vbi amat q̄ vbi animat. De
Matt. 6. thesaur⁹ tuus, ibi & cor tuū. Eorū itaq; cōuersatio ē in cęlis, q oīa tp̄alia atq; carnalia
Lucæ. 10. tes cęliformē & angelicā vitā ducūt ī terra, illi vni q̊d solū necessariū ē, tota mēte inte-
etiā saluatorē expectam⁹⌋ cū magna securitate, vc; ⌊dn̄m nr̄m Iesum Chr̄m⌋ vētur-
uersale iudiciū. Qui em̄ in cęlis cōuersationē iā habēt, q̄uis adhuc viatores sint, secure
tur Chr̄i aduētū, ⌊q reformabit⌋.i. ad pristinā formā reducet ac suscitabit ī die iudicij
Gene. 3 pus hūilitatis nr̄æ⌋.i. corp⁹ istud passibile, in q̊ deiectionē, tribulationēq̄ patimur, q̊d
nobis occasio ē ad hūiliandū nosipsos, pēsantes q̄ puluis sum⁹. Sic aūt reformabit illud
rit ⌊cōfiguratū corp̄i claritatis suæ⌋.i. simile erit corp̄i Chr̄i glorificato. In tali eternit-
sancti resurgēt. Sic igit̄ faciet Chr̄s, ⌊scd̄m op̄ationē⌋.i. virtutē operatiuā, ⌊qua p̄t eti-
ijcere sibi oīa⌋.i. de singulis ordinare & facere q̊d sibi placuerit, hoc ē, secūdū diuinā p-
Sapię. 12. per quam reformatio ista complebitur. Subest em̄ deo, cū voluerit, posse: vt dicit Sapie-

A ¶Expositio Cap. IIII. Itaq; fratres mei charissimi & desideratissimi. Art. IIII.

DEinceps post exhortatiões p̃habitas cõsolat̃ Apl'us Philippẽses. ⌊Itaq;⌋ .i. qm̃ tantã
beatitudinẽ expectamus, & sortituri sumus ò ⌊frẽs mei charissimi⌋ secũdũ appetitũ
superiorẽ seu intellectualẽ .i. valde dilecti q̃ ad futurã felicitatẽ in patria, ⌊& deside 1. Cor. 10
ratissimi⌋ secundũ appetitũ inferiorẽ ac sensitiuũ, ordinatũ & rõni subiectũ .i. valde
à me desiderati, q̃ ad mutuũ conspectũ in hac vita. Propono em̃ venire ad vos, ⌊gaudiũ meũ⌋
material'r .i. de q̃ꝝ profectu & gr̃a gaudeo, ⌊& corona mea⌋ .i. augmẽtũ gloriæ meæ in patria
qm̃ oĩm meritoꝝ vestroꝝ sum particeps tanq̃ institutor vester ac doctor, ⌊sic state in dño cha
rissimi⌋ .i. cõstãtes atq; immobiles estote in deo, adhærẽdo iustitiæ sicut & ego, vt dicere valea Job. 27
tis illud Iob: Iustificationẽ quã cœpi tenere, nõ deseram. ⌊Euodiam rogo & Synthicen depre
cor idipsum sapere⌋ .i. idẽ sentire cũ alijs sanctis ⌊in dño.⌋ Has duas deuotas matronas expri-
mit nominatim, q̃a spectabilis erãt vitæ, & fidelibus necessaria ministrauerũt ⌊Etiã rogo & te
Germane cõpar⌋ .i. adiutor & socius meus. Est aũt Germanus nomẽ propriũ viri, q̃ inter Phi
lippenses egregius fuit, ⌊adiuua illas⌋ .i. p̃fatas fœĩas cõforta in bono, ⌊q̃ mecũ laborauerũt in 1. Timo. 2
Euangelio⌋ .i. in p̃dicatiõe euãgelicæ veritatis, nõ vtiq; p̃dicãdo, qm̃ mulierẽ docere nõ p̃mit-
to, sed mihi euãgelizãti necessaria ministrãdo, ⌊cũ Clemẽte⌋ .i. etiã Clemẽti ⌊& cæteris adiu-
torib⁹ meis⌋ collaborauerũt mininistrãdo necessaria eis sicut & mihi, ⌊q̊ꝝ noĩa⌋ scripta ⌊sunt FINIS.
in libro vitæ⌋ .i. q ad æternã beatitudinem p̃ordinati sunt, vt cõfido, vel vt ex diuina reuelatio
B ne certo scio. Porrò secũdũ Thomã in prima parte, liber vitæ in deo metaphorice dr̃. Quẽad-
modũ em̃ hõ eos cõscribit q ad se special'r pertinẽt, sic dicit̃ deus scripsisse electos q ad eũ final'r
spectant. Vnde ipsa electoꝝ cõscriptio in mẽte diuina seu firma eoꝝ notitia in intellectu diui-
no liber vitæ vocat̃. Qui aliud prorsus nõ est, nisi p̃destinatio dei. Cũ aũt dicit̃ liber vitæ, intel- Luc. 10.
ligendũ est de vita gloriæ. De hoc libro ait saluator: Gaudete, q̃a noĩa vr̃a scripta sunt in libro
vitæ. Quod vero p̃dicti scripti fuerint in libro vitæ, Paulus certo scire nõ potuit nisi p̃ reuelati-
onẽ diuinã. ¶Præterea admonet Apl'us Philippeñ. ad sp̃ualẽ ac iugẽ lætitiã. ⌊Gaudete in dño
semp̃⌋ .i. in deo tanq̃ in obiecto, videlicet in contẽplatione & dilectione dei, bñficiorũq; eius, EPIST
imò in omni eo, q̊d dño placeat, sp̃ual'r exultate, diuinæ p̃fectioni, maiestati ac beatitudini cor-
dialiter cõgaudẽdo, de bñficijs q̊q; eius nobis collatis siue promissis lætãdo, & in omni actu vir
tuoso, q̊ deus honorat̃ & colit̃ delectãdo. Signũ nãq; virtutis est delectatio op̃is, secũdũ philoso
phũ. Semp̃ autẽ gaudendũ est hoc mõ, actu, vel habitu, seu debitis horis, vel in prosperis & ad- 2. Cor. 6
uersis, sicut alibi dicit Apl'us: Quasi tristes, semp̃ aũt gaudentes. Sed gaudiũ istud durante p̃sen-
tis peregrinationis exilio nõ excludit admixtionẽ oĩs tristitiæ. Hoc gaudiũ fuit in virgine glo- Luc. 1.
riosa, q̃ cecinit: Exultauit sp̃us meus in deo salutari meo. Non ergo in creaturis gaudẽdum est,
nisi p̃ relationẽ ad deũ, inquãtũ eaꝝ vsus, amor, possessio, vel notitia manuducit ad deũ. ⌊Iteꝝ
dico⌋ ad excitandũ vestræ deuotiõis affectũ, & meæ exhortatiõis veritatẽ confirmandũ, ⌊gau
dete⌋ in dño, mõ p̃fato, seruientes ei hilariter, imò cũ iubilo cordis. ⌊Modestia vestra⌋ in ver-
bis & factis .i. cõuersationis vestræ moderatio, discretio, ordinatusq; modus, ⌊nota sit om̃ibus
hoĩbus⌋ .i. talis ac tanta sit, vt oĩbus innotescat p̃ visum vel famã ad gloriã creatoris, & proxi-
moꝝ ædificationẽ, sicut in Euãgelio dñs loquit̃: Sic luceat lux vestra corã hoĩbus, &c. ⌊Dñs p̃-
C pe est⌋ .i. paratus ad succurrendũ, imò p̃ pietatẽ & grãm suã in vobis habitat. Vnde & ipse te- Matth. 5
statur: Deliciæ meæ eẽ cũ filijs hoĩm. Et rursus: Ego sto ad ostiũ & pulso. Si q̃s aperuerit mihi ia Pro. 8
nuam, intrabo & cœnabo cũ eo. In oĩbus q̊q; est deus p̃ essentiã, p̃sentiã atq; potentiã. In ipso Apo. 3.
etiã viuimus, mouemur & sumus. Deniq;, prope est deus orantibus & afflictis, iuxta illud: Pro Actor. 17
pe est dñs oĩbus inuocantibus eũ. Et: Cũ ipso sum in tribulatione. Intus est diligẽtibus, sicut ait Psal. 144
Iohãnes: Qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo: qui longe est ab impijs, prout in Psalm̃. 90
Prouer. legit̃. Propter q̊d per Hieremiã dicit: Nõ est anima mea ad populũ istum. ⌊Nihil so- 1. Johã. 4
liciti sitis⌋ .i. cũ dñs prope sit, de nulla re angustiari, seu inordinatã curã habere debetis, sed pri Pro. 15
mo quærite regnũ dei, & oĩa necessaria adijcient̃ vobis. Vnde & Petrus: Omnẽ, inq̃t, solicitu- Hiere. 15
dinẽ vestrã proijcientes in deũ, qm̃ ipsi cura est de vobis. Et Chrũs: Nolite soliciti esse in crasti Matth. 6
nũ. Omnia hæc de inordinata atq; superflua cura, q̃ ad diffidentiã quodã modo p̃tinet, asserun 1. Pet. 5
tur. De qua Salomon dicit: Spes solicitoꝝ peribit. Verũtamẽ (sicut frequẽter præhabitũ est) est Matth. 6
quædã solicitudo sp̃ualis ac ordinata, q̃ est diligens animi vigilãtia circa bona honesta aut ne- Pro. 1.
cessaria, quã sæpe cõmẽdat, p̃cipitq; scriptura, vt est illud: Custodi temetip̃m & animã tuã so-
licite: Itẽ: Soliciti seruare vnitatẽ sp̃us in vinculo pacis, ⌊sed in omni oratiõe & obsecratione cũ Deu. 4
grãꝝ actione petitiões vestræ innotescãt apud deũ⌋ Hic ponũtur q̃tuor partes oratiõis vel spe Ephe. 4
cies, quaꝝ distinctio est. Oratio em̃ est simplex precatio, q̃ est de facilioribus impetrãdis. Obse
cratio est inuocatio dei cũ cõmemoratione sacroꝝ seu diuinoꝝ, q̊ꝝ virtute aut merito aliquid
impetrare optamus, sicut cũ dicimus: Per passionẽ tuam, vel propter bonitatẽ tuã exaudi nos.
Estq; obsecratio pro difficilioribus obtinendis, vt est iustificatio impij. Petitio vero est inuo
catio dei pro bonis gratiæ, quæ ordinantur ad bona gloriæ. Alibi quoq; ponit Apl'us aliud ge- 1. Timo. 2

nus orationis, q̃d dicit postulatio, q̃ est pro bonis patriæ. Sæpius tñ vnũ istorũ pro alio su
Hortat ergo aplus vt petitiões nr̃æ factæ in oĩ. i. q̃cũq; orõne & obsecratiõe & gratiar
actiõe ex tãta puritate, attẽtione, & feruore mẽtis procedãt, q̃tenus apud deũ innotescã
deo attẽdant & per acceptationẽ noscant, atq; ab angelis sanctis ei p̃sentent, queadmod
Actorũ. 10. actis angelus ait Cornelio: Oratiões tuæ & eleemosynæ ascenderũt in memoriã in cõsp
2. Par. 23. dei. Et in Paralypomenon libro scriptũ est, q̃ Esaias & Ezechias vociferati sunt vsq; in
cõtra Sennacherib, puenitq; orõ eorũ ad habitaculũ sanctũ dei. ⌊Et pax dei⌋ increata, im
sa, æterna. i. deus pacificus, ⌊quæ⌋ pax exuperat oẽm sensum⌋. i. oẽm intellectũ, creatũ
gelicũ & humanũ, oẽmq; gustũ & experiẽtiã eius in infinitũ excedit, ⌊custodiat⌋ effec
FINIS. ⌊corda vr̃a⌋. i. volũtates ab oĩ praua affectiõe, ⌊& intelligẽtias vestras⌋. i. intellectũ sp
culatiuũ & practicũ, oĩm vestrũ ab oĩ errore, ⌊in Chr̃o Iesu⌋. i. p gratiã & meritũ Chri
Vel, in Chr̃o Iesu. i. vt iugiter maneatis in ipso. Vel sic: Pax dei, creata, vz trãq̃llitas mẽ
deo infusa q̃ exuperat omnẽ sensum, q̃ ad suã fontalẽ plenitudinẽ seu plenã perfectionẽ. V
exuperat oẽm sensum, viatorũ scd̃m q̃d in patria habet ac degustat, custodiat formaliter, c
da vr̃a & intelligẽtias à perturbatiõe & inquietudine, q̃tenus pax ista in vobis permanea
vitia sibi opposita ab interioribus vestris excludat. ⌊De cætero frẽs q̃cũq; sunt vera⌋ ver
te doctrinæ, vitæ aut iustitiæ, ⌊q̃cũq; pudica⌋. i. verba & facta casta, lasciuiã excludẽtia, ⌊
cũq;⌋ sunt ⌊iusta⌋ q̃ ad proximũ, ⌊q̃cũq; sancta⌋ quãtũ ad cultũ diuinũ, ⌊q̃cũq; amabi
. i. quæ inducũt ad mutuã amicitiã, ⌊q̃cũq; bonæ famæ⌋. i. q̃ bonã famã pariũt & cõser
⌊si q̃ virtus⌋. i. qa est aliq̃ virtus moralis intellectualis, & theologicalis vobis necessaria,
qua laus disciplinæ⌋. i. qa est aliq̃ disciplina morũ, laudabilis. s. cõpositio motuũ ac sensuũ
teriorũ, ⌊hæc cogitate⌋ assidue non solũ vt sciatis, sed vt ea agẽdo seu obtinẽdo, virtuosi
uiq; sitis, ⌊q̃ & didicistis⌋ ex mea p̃dicatiõe, ⌊& accepistis⌋ p cognitionem intellectiuã,
audistis⌋. i. ab alijs pcepistis ea eẽ, ⌊in me, & vidistis⌋ p experiẽtiã hoc verũ eẽ. ⌊Hæc. i
virtuosa, ⌊agite, & deus⌋ dator, amator & cõseruator, ⌊pacis⌋ internæ, ⌊erit vobiscũ
die p grãm ampliorẽ. ¶Insuper cõgratulat aplus liberalitati Philippẽsiũ, nõ principalit
propriũ emolumẽtũ, sed ppter illorũ charitatẽ ac meritũ. ⌊Gauisus sum aũt ĩ dño vehe
ter, q̃m tãdẽ aliqñ⌋. i. post tpa lõga, ⌊refloruistis⌋. i. more arboris iterũ floruistis seu fru
se viguistis & cõualuistis, ⌊pro me sentire⌋ & meę inopiæ cõpati atq; succurrere, ⌊sicu
añ ⌊sentiebatis⌋ pro me. ⌊Occupati ãt eratis⌋ negotijs alijs, idcirco excusabiles estis d
ta dilatiõe refloritiõis istius. ⌊Non q̃si ppter penuriã dico⌋. i. nõ ex necessitudine paup
meę hęc assero, vt sustẽtet à vobis. ⌊Ego em̃ didici⌋ p gratiã dei & cõsuetudinẽ exercit
⌊in qb⁹ sum sufficiẽs eẽ⌋. i. qd mihi sufficiat. Natura qppe paucis, minimisq; cõtẽta e
& hũiliari⌋. i. actũ humilitatis, tribulatiõis seu pauptatis prõpte & discrete exeq, ⌊scio a
bũdare⌋. i. in abũdãtia tpaliũ nõ excedere. ⌊Vbiq; & ĩ oĩbus⌋ exercitijs virtutũ ⌊instit
. i. bñ instructus ⌊sum⌋ sciẽs vz ⌊& satiari⌋ sine immoderãtia, ⌊& esurire⌋ sine impa
⌊& abũdare⌋ nõ tñ cor rebus caducis apponere, ⌊& penuriã pati⌋ in victu ac vestib⁹
stitia. ⌊Oĩa⌋ hęc ⌊possum⌋ nõ proprijs virib⁹ sed ⌊in eo q me cõfortat⌋. i. p adiutoriũ
Roma. 12. ⌊Verũtñ bñ fecistis⌋. i. q̃uis donis vr̃is possem carere, tñ bñ & charitatiue egistis ⌊cõic
. i. eleemosynã vestrã impartiẽtes, ⌊tribulatiõi meę⌋. i. mihi incarcerato atq; afflicto. ¶
terea p̃fert aplus Philippẽses alijs, q̃tũ ad aliqd, q̃tenus laudib⁹ suis auditis prouocent a
liora. Virtus em̃ laudata auget in bonis. ⌊Scitis aũt & vos Philippẽses, q̃ in principio e
lij⌋. i. illo tpe p̃dicatiõis meę euãgelicæ, ⌊qñ profectus sum⌋. i. recessi, ⌊à Macedonia⌋
bo p̃dicationis illic disseminato, ⌊nulla mihi eccclesia cõicauit⌋. i. tpalia dedit, ⌊in rõn
& accepti⌋. i. in rõnabili recompẽsatiõe tẽporaliũ, pro exhibitiõe spũalium q̃ vobis cõ
1. Cor. 9 Rõnis em̃ cẽsura hoc dictat, vt spũalia bona p̃stãti seu dispẽsanti, tpalia ministrent ⌊ni
Roma. 15 soli⌋ in q̃ declarat gratitudo ac liberalitas vestra, ⌊qa & Thessalonicã⌋. i. ad vrbẽ sic dic
⌊semel & bis⌋. i. tribus vicibus, vel semel & iterũ, ⌊in vsum⌋. i. ad vtẽdũ, ⌊mihi misistis
poralia vestra, vt necessaria vitæ ex eis acciperẽ. ⌊Nõ qa quæro datũ⌋. i. nõ ideo vos cõ
Matt. 18. do, qa munera vestra reqro, ⌊sed reqro fructũ abundãtẽ⌋. i. meritũ copiosum, ⌊in rõn
stra⌋ iã dicta, videlicet in rõnabili recõpẽsatione, qua mihi tẽporalia pro spũalibus cõ
Habeo aũt oĩa⌋ quæ misistis, ⌊& abundo⌋ in eis, ita vt alijs indigẽtibus ea cõmunicẽ. ⌊
pletus sum⌋ gaudio mẽtis & copia rerũ, ⌊acceptis ab Epaphrodito⌋ his ⌊quæ misistis
hi ⌊odorẽ suauitatis⌋. i. quæ sic placent deo, vt odor suauissimus. Eleemosyna nãq; est
deo gratissima. Ideo seqtur: ⌊hostiã acceptã, deo placẽtem⌋ Vnde ad Hebræos ait: Be
Heb. 13 cẽtiæ & cõmunionis nolite obliuisci. Talibus em̃ hostijs placatur deus. ⌊Deus aũt me
Romañ. 1. pleat⌋. i. exaudiat & operi mãcipet, ⌊oĩe desideriũ vestrũ⌋ rõnabile & syncerũ, ⌊secũ
uitias suas in gloria⌋. i. pie, gratiose ac copiose, secũdũ quod ipse in se diues est, in glor
Roma. 10. beatitudine sua. Vel, impleat desiderium vestrum in gloria, dando videlicet vobis glor
2. Cor. 8. piternã, ⌊in Chr̃o Iesu⌋. i. per dñm saluatorẽ & per gratiam, seu meritum eius. ⌊Deo
Ephe. 2.

A per creationem,⌊& patri nostro⌋ per gubernationem, videlicet summæ ac incommutabili trinitati, sit ⌊gloria in secula seculorum. Amē. Salutate⌋.i. salutē optate ac dicite, ⌊oēs sanctos⌋ ad vestram societatem spectantes, ⌊in Chro Iesu⌋.i. secundū Chri doctrinā. Vel vt in Christo permaneant. ⌊Salutant vos qui mecum sunt fratres⌋.i. cooperatores ac socij mei. ⌊Salutant vos omnes sancti⌋ in vrbe morantes, ⌊maxime autē qui de domo Cæsaris sunt⌋.i. ministri Neronis quos conuerti, qui & specialem dilectionem ad vos gerunt. ⌊Gratia domini nostri Iesu Christi⌋ sit ⌊cum spiritu vestro,⌋ hoc est in anima vestra perficiendo eius essentiam ⌊Amen⌋.i. sic fiat atq; præstetur vobis à deo sublimi & benedicto.

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES PROOEMIVM.

QVI corripit hoīem, postea grām inueniet apud eū, magis q̄ ille q per blandimēta decipit. Queadmodū inuidus correctionē eius non optat, quē odit, sed naturę eius cupit malū simpliciter, sic verus dilector, eius quē diligit vitia dissimulare nō valet, sed corripit, si tn̄ habeat correctionis fiducia. Hinc itaq; sanctus Aplus diuini amoris calore, atq; fraternæ salutis zelo repletus, filios suos & filiorum suorum filios ad veritatis lineā reuocare nititur incessanter. Vnde in p̄senti epistola Colossensib⁹ destinata, vacillantes cōfirmat. Deniq; Colossenses ab vrbe Colossis noīe sic vocati, sicut Asiani, q̄s ipse Paulus nō accessit, neq; instruxit, sed eius discipuli Archippus Colossensiū epūs, & B Epaphras, ex Colossen. oriundus. Prædicante ergo Archippo, & Epaphra (quem Paulus edocuit) supueniente, atq; Archippi p̄dicationē cōfirmāte, aduenerūt pseudoapostoli asserētes legalia simulcū Euāgelio obseruanda. Dubitantibus ergo Colossensibus vtri partiū potius esset credendū, Apostolus tanq̄ mediator idoneus, scribit qd oporteat fieri. Scribit autē ab Epheso per Tychicum diaconum, Onesimum acolytum. Modus procedēdi huius epistolæ similis est aliarum epistolarum processui. Nam salutationē præmittit. De profectu & gratia Colossensium grates domino refert, ad perfectiora hortatur, atq; pro eis suppliciter deprecatur. Pro.28 Eccl.19 Act.15

¶Expositio Cap. I. Paulus Aplus Iesu Christi, per voluntatē dei. Art. .I.

PAulus apostolus Iesu Chri per voluntatē dei⌋.i. diuina volūtate cōstitutus aplus, ⌊& Timotheus frater⌋ quē propter suā authoritatē connectit sibi Aplus. Erat em̄ Ephesiorum epūs. Hi itaq; scribūt ⌊his q sunt Colossis,⌋ hoc est in ciuitate sic dicta, ⌊sanctis & fidelibus fratribus⌋.i. veraciter Christianis, q implere conantur illud saluatoris: Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis p̄fectus est, ⌊in Chro Iesu⌋.i. in doctrina & fide Chri. Illas em̄ seruando & operando sancti & fideles fuerunt. ⌊Gratia⌋ gratū faciens ⌊vobis & pax,⌋ hoc est tranquillitas mentis præstetur & cōseruet̄ ⌊à deo patre nostro⌋.i. in cœlis patre æterno, ⌊&⌋ à ⌊dn̄o Iesu Christo,⌋ qui secundū diuinā naturam est causa gratiæ effectiua ac principalis: quæcūq; em̄ facit pater, hæc & filius similiter facit. Secundū humanā vero naturā est causa gratiæ meritoria instrumentalis ac mediata. ⌊Gratias agimus deo & patri dn̄i nostri Iesu Chri⌋.i. patri æterno, qui est deus Christi, vt homo est: pater vero secūdū diuinā naturam quā habet à patre, ⌊semper⌋.i. congruis horis, ⌊pro vobis orantes, audientes fidē vestrā⌋ fundatam ac fixam ⌊in Chro Iesu, & dilectionē⌋.i. habitū, actū interiorem, & opera charitatiua, ⌊quam habetis⌋ extentam, ⌊in omnes sanctos⌋.i. vniuersos veraciter Christianos, quibus pro loco & tempore, secundū vestram possibilitatē, benefacitis, spūalia vel corporalia beneficia impendendo, ⌊propter spem⌋.i. beatitudinē separatā, ⌊quæ reposita⌋.i. parata ⌊est vobis est in cœlis, quā audistis⌋.i. q̄ vobis prædicata est, ⌊in verbo veritatis⌋.i. in vero sermone ⌊Euangelij q̄d peruenit ad vos⌋.i. vobis annuntiatū est, ⌊sicut & in vniuerso mundo est⌋.i. cūctis gentibus euangelizatū est, sicut & vobis, sic tn̄ vt sit distributio, nō pro singulis generum sed pro generibus singulorum. Vnde & apostolis aiebat saluator: Euntes in mundū vniuersum, p̄dicate Euangeliū omni creaturæ. Et Psalmista: In omnē (inquit) terrā exiuit sonus eorum, ⌊& fructificat, & crescit⌋.i. euāgelica doctrina in credētibus est causa fructificationis & spūalis incrementi, videlicet bonorum operum, & q̄tidiani profectus in grā. Crescit q̄q; per hoc q̄d pluribus annuntiatur, à qbus & deuote recipitur, ⌊sicut in vobis⌋ fructificauit & creuit ⌊ex ea die, qua audistis & cognouistis grām dei⌋.i. beneficia gratiæ vobis à Christo exhibita, ⌊in veritate,⌋ hoc est veraciter. Vel, in veritate, euāgelicæ legis, ⌊sicut didicistis ab Epaphra,⌋ cōfirmante p̄dicationē Archippi, ⌊charissimo conseruo nostro, q est fidelis pro vobis⌋.i. pro vestra salute procuranda, ⌊minister Iesu Christi,⌋ eius doctrinam vobis annuntiando, ipsumq́; pro vobis iugiter exorando, ⌊qui etiam manifestauit,⌋ hoc est clare retulit, ⌊nobis dilectionem vestrā⌋ existentem ⌊in spū,⌋ quia à spū sancto infunditur, cōseruatur, & secundum eum operatur. Est quoq; in spū vestro, id est in superiori parte animæ vestræ, vt in subiecto. ⌊Ideo & nos ex qua die audiuimus tanta⌋ bona de vobis, ⌊non cessamus⌋ opportuno tempore, ⌊orantes⌋ cordiali affectu, ⌊& postulantes⌋ prece vocali, ⌊vt impleamini agnitione voluntatis eius,⌋ id est Matth.5 Iohan.5 Marc.16 Psalm.18 Acto.2

diuinitus copiose illustremini ad cognoscẽdũ q̃d velit deus vt sciatis & attẽdatis eius mãda
Sapiæ 9 ta atq; cõsilia. Quid vero sit ita impleri, & quõ fiat, subiũgitur, ⌊in om̃i sapiẽtia⌋ sacræ scri
2.Timo.3 pturæ.i. quã scriptura diuinitus inspirata proponit ac docet, ⌊& intellectu spũali⌋.i. interna
2.Cor.6. vera, seu mystica intelligẽtia scripturarũ, quatenus literã occidẽtem spũaliter intelligatis, spi
ritus q̃ppe viuificat, ⌊vt ambuletis⌋ in semitis p̃ceptorũ, ⌊digne deo⌋.i. tã reuerenter, san
Johan.3. cte & perfecte, q̃ decet tãto principi deseruire, atq; vt eũ pro p̃mio mereamini possidere. Ma
Hierc.48 ledictus em̃ q facit opus dei neglig̃eter. ⌊Per oĩa⌋.i. in interioribus & exterioribus, ⌊placẽ
Jacobi.2. tes⌋ dño deo. Nã si q̃s totã legẽ impleuerit, offendat aũt in vno, factus est oĩm reus. Cui &
Eccles.9. lud q̊q; cõsonat Sapiẽtiæ: Qui in vno peccauerit, multa bona p̃det, ⌊in om̃i opere bono fru
ctificãtes⌋ proficiẽdo in meritis, ⌊& crescẽtes in scientia dei⌋.i. in notitia diuinorũ. De qua
Osee.6 ait per prophetã: Sciẽtiã dei volui magis q̃ holocausta. Itidẽ & Sapiens: Vani sunt, inq̃t, om
Sapiæ.13 hoĩes, q̃bus nõ subest sciẽtia dei. Deniq; hæc ẽ vita æterna, vt cognoscamus deũ verũ. ¶Pos
Johan.17. sunt q̊q; per p̃dictã sapiẽtiã, intellectũ, atq; sciẽtiã intelligi tria dona spũs sancti. De q̃bus a
Esa.11. pud Esaiã legit: Requiescet sup̃ eũ spũs sapiẽtiæ & intellectus, &c. Sic'q; sapiẽtia appellat habi
tualis notitia sup̃naturalis, à spũ sancto infusa, ac saporosa, per quã aĩa sortit rectum iudiciũ de
diuinis, habẽdo cõnaturalitatẽ quãdã cũ eis per gustũ ac dilectionẽ. Intellectus vero est do
num spũs sancti, per q̊d aĩa ea q̃ fidei sunt penetrat, clare cognoscit, & firmiter eis inhæret,
cernẽdo aliquã rõnem, propter quam assentiendũ est articulis seu testimonijs fidei. Porrò, sci
entia est donum q̊ anima recte iudicat de rebus creatis. Hæc aũt, prout dona, non inueniunt
nisi in habẽtibus charitatẽ & gratiã, sicut nec cætera dona spũs sancti. Et iuxta hũc modũ lit
Sapiæ.1. ra sic exponet. In om̃i.i. p̃fecta sapiẽtia, q̃ est p̃stãtissimũ donũ spũs sancti & intellectu spũa
.i. dono intellectus à spũ sancto infuso. ⌊In om̃i virtute⌋ theologica, intellectuali ac mora
Hebræ.13 ⌊cõfirmati⌋ Optimũ em̃ est, gr̃a stabiliri cor, ⌊secũdũ potẽtiã claritatis eius⌋.i. secundũ q
deus idoneus est ad cõfortandũ vos p̃ claritatẽ gratiæ suæ, ⌊in om̃i patiẽtia⌋ in aduersis to
uata, ⌊& lõganimitate⌋ æquanimiter p̃stolando diuina promissa, ⌊cũ gaudio⌋ mẽtis, ex a
ctu virtuoso manãte, ⌊gratias agẽtes deo patri q dignos vos fecit⌋ per merita Christi, gra
tiã baptismi & cætera op̃a meritoria, q̃ ipse in nobis producit ⌊in partẽ⌋.i. ad habẽdã parti
cipationẽ, ⌊sortis sctõrũ⌋.i. hæreditatis electorũ, videlicet vitæ æternæ, q̃ habet, ⌊in lumi
.i. per lumẽ gloriæ, vel in claritate visionis diuinæ. De qua sorte ait Psal. Dñs pars hæredita
meæ. Qui etiã de lumine isto testat: In lumine tuo, inquiẽs, videbimus lumẽ. Hæc aũt hæred
Psalm.15. tas dicta ẽ sors, q̃a diuinæ volũtatis electiõe, nõ hũana prouisione distribuit, quẽadmodũ so
Psalm.35 tes dicũtur tẽperari atq; disponi à deo. ⌊Qui eruit nos⌋ per incarnationẽ, cõuersationem a
passionem vnigeniti filij sui, ⌊de potestate tñbrarũ⌋.i. à dominio dæmonũ, à iugo peccati, a
tenebris ignorãtiæ, ⌊& trãstulit in regnũ⌋.i. in societatẽ ecclesiæ militãtis, seu nũerũ electo
Quæ ecclesia dicit regnũ Christi, q in corde fideliũ regnat per fidẽ & gratiã. De q̊ regno ai
Luc.1 bat angelus: Regnabit in domo Iacob in æternũ. Et Esaias: Super soliũ Dauid, & super regn
Esa.9. eius sedebit. Nũc q̊q; trãslati sumus in regnũ cœlorũ in spe, trãsferẽdi illuc tãdem in re. Trã
stulit itaq; nos deus pater in regnũ, ⌊filij dilectiõis suæ⌋.i. filij sui dilecti, de q̊ ait: Hic est fi
Marci.9. us meus dilectus, ipsum audite. Ex hoc elucescit, q̄ dilectio in diuinis, nõ solum notionalit
seu relatiue, sed etiã absolute dicat. Alias filius dei à spũ sancto diceret procedere. De p̃dicta
Esaiæ.42 aũt ereptiõe & translatione g̃nis humani, pater ait per prophetã ad filiũ. Dedi te in fœdus p
puli, in lucẽ gẽtium, vt educeres de cõclusione vinctũ, de domo carceris sedẽtes ĩ tñbris. ⌊In
quo⌋ Chr̃o.i. per cuius sanguinis p̃tiũ, mortis'q; meritũ, ⌊habemus redẽptionem,⌋ à iure a
Apocal.1. dñatione diaboli, ⌊& remissionẽ pctõrũ⌋ prout testat sanctus Iohãnes in Apoc. Qui dilex
nos & lauit nos a pctĩs nostris in sanguine suo. ⌊Qui ẽ imago dei⌋ patris ⌊inuisibilis⌋ visio
Matth.11 ne corp̃ali ac intellectuali⌋.i. oĩno incõprehẽsibilis cõprehensione p̃fecta, sicut & pr̃. Nem
em̃ nouit filiũ nisi pr̃, nec patrẽ q̃s nouit nisi filius. In patria tñ videt per speciẽ, sed nõ p̃fecte
Johan.14 ac plene cõprehẽdit. Dicit aũt Chr̃us imago patris perfecta, nõ imitatiua: naturalis, nõ arti
ficialis: plena, nõ participatiua.i. per oĩa similis patri. Propter q̊d ipse ait: Qui videt me, vide
& patrẽ. Ad rõnem aũt imaginis duo req̃rũtur, videlicet similitudo in specie, vel saltem in si
gno speciei. Quod maxime est figura in rebus corporeis & processio. Oportet em̃ vt imago
alicuius sit ab eo cuius est imago, filius aũt in diuinis g̃natur à patre, in nullo distãs ab eo. ¶Du
pliciter q̊q; dicit eẽ imago alicuius in alio. Primo sicut in re eiusdẽ naturæ saltẽ secũdũ speci
sicut imago regis est in filio eius. Et ita filius dei vocat imago patris. Secũdo tanq̃ in re alteri
us g̃nis, sicut imago Herculis est in lapide, & imago imperatoris in nũmo. Sic'q; vocat homo
Matt.22 imago dei, q potius dicẽdus est factus ad imaginẽ dei, q̃ eius imago, ⌊primogenitus oĩs crea
turæ⌋.i. ante oĩa creata æternaliter genitus, quemadmodum per quẽdam Sapientem testat
Ecci.24. Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam, ⌊quia in ipso⌋.i. per ipsum
Johan.1. ⌊condita sunt vniuersa⌋ om̃ia em̃ per ipsum facta sunt, ait Euangelista: Vel, in ipso, tanq̃
in exemplari principio condita, hoc est, creari disposita sunt vniuersa. Filius quippe
ratio

rationibus plena, omnisq; creaturæ exẽplar. Propter q̊d om̃ia in ipso exẽplariter præexistũt,
A æternaliterq; à patre p̃ordinata atq; p̃uisa sunt. Cõparant̃ nãq; creaturæ ad ipsum, sicut arti-
ficiata ad artificẽ, iuxta illud sapiẽtiæ: Omniũ est em̃ artifex, oẽm habẽs sciẽtiam. Om̃ia ergo Sapiæ.7.
“ in ip̃o sunt cõdita, ⌊in cœlis & in terra⌋ videlicet, ⌊visibilia⌋ vt corpa cœlestia, elemẽta pas-
“ siua & mixta, ⌊& inuisibilia⌋ De qbus adiectum est, ⌊siue throni⌋.i. angeli de infimo choro
primæ & summæ hierarchiæ angelicæ. Qui throni.i. sedes vocãtur, qm̃ propter magnã suã
propinquitatẽ ad deũ, ipse in eis sedere, quiescere, p̃sidere, & per eos sua iudicia exercere asse-
“ ritur, ⌊siue dominatiões, siue principatus, siue potestates⌋ Hos tres ordines angelorum nomi-
“ nauit ap̃lus ad Ephesios, de qbus ibi satis dictũ videt̃. ⌊Et qa hoc loco p̃ponit ap̃lus princi- Ephe.1
patus potestatibus, Gregorius & Bernardus opinati sunt principatus ad secundã, potestates Grego.
“ vero ad infimã pertinere hierarchiam. ⌊Om̃ia per ip̃m⌋ sicut per causam efficientem, ⌊& in Bernard.
“ ipso⌋ tãquam in exẽplari principio, ⌊creata sunt⌋ iuxta intellectũ iam dictũ. ⌊Et ipse⌋ vni-
“ genitus dei, ⌊est ante oẽs⌋.i. persistẽte æternitatis æuo, atq; incõparabili dignitate. Propter
“ q̊d in Apoca. testat̃: Ego sum alpha & ω, primus & nouissimus, principiũ & finis, ⌊& omnia Apoca.22
“ in ipso cõstant⌋.i. idealiter & causaliter in eo sunt. Iuxta illud: Quod factũ ẽ, in ipso vita erat. Johan.1.
Vel, in ipso cõstant.i. ipsius diuina ptãte subsistũt, sustẽtant̃, fulciuntur, iunctaq; permanent.
“ Prout Hebræis loqtur ap̃lus: Portãs oia verbo virtutis suæ. ⌊Et ipse⌋ Chrũs ⌊est caput cor- Heb.1.
“ poris ecclesiæ⌋.i. corpis mystici, q̊d est ecclesia. Qũo aũt intelligẽdũ sit hoc, diffuse tractatũ Ephe.1
“ atq; expositũ est, ⌊q est principiũ⌋ oĩm rerum.i. creator vniuersorum. Vnde cum ei dixissent Iu
“ dæi. Tu qs es? Respõdit. Principiũ, q & loq̊r vobis, ⌊primogenitus ex mortuis⌋.i. inter mor Johan.8.
B tuos primus ad immortalẽ vitã resurgens. Nã q ante eũ suscitati fuerũt, rursus defuncti sunt.
Ideo em̃ ait sciptura: Qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum. Vel: Primogenitus ex mor
“ tuis.i. inter mortuos suscitatos primus dignitate. ⌊Vt sit in oĩbus⌋ angelis & hominibus. Vel, Apocal.1.
“ in oĩbus.i. p̃teritis, p̃sentibus ac futuris gñationibus, ⌊primatũ tenẽs⌋.i. vniuersorum princeps
& caput existẽs, sicut p quẽdã Sapiẽtẽ asserit: In om̃i gẽte, & in om̃i populo primatũ tenui. Ha
bet em̃ in vestimẽto, & in fœmore tuo scriptũ: Rex regũ, & dñs dominantiũ. Et hoc merito, Eccle.24.
“ ⌊qa in ipso⌋ Chr̃o, prout est hõ, ⌊cõplacuit⌋ deo trinitati, ⌊oẽm plenitudinẽ⌋.i. plenã pfe Apoca.19.
“ ctionẽ sciẽtiæ ac virtutũ ⌊inhabitare⌋.i. stabiliter pmanere. Nõ em̃ ad mẽsurã dat deus spm̃ Johan.3.
homini Chr̃o. Et vidimus gloriã eius, gloriã quasi vnigeniti à patre, plenũ gratiæ & verita- Johan.1.
tis. Vel, oẽm plenitudinẽ diuinitatis.i. verã atq; pfectã diuinitatẽ, quẽadmodũ alio loco af-
firmat ap̃lus: In ipso, inquiẽs, inhabitat oĩs plenitudo diuinitatis corpaliter. Placuit q̊q; deo, Infr.ca.2.
“ ⌊& p eũ⌋.i. p Chr̃i venerãda mysteria, ⌊recõciliare sibi⌋ ipsi ⌊om̃ia⌋ gña hoĩm, ⌊in ip̃m⌋
.i. ad hoc vt finaliter ad deũ cõuertãtur, sicut ad beatitudinis fontẽ, ac vltimũ finẽ. Vnde ali-
bi dictũ est: Deus erat in Chr̃o, mũdũ recõciliãs sibi. Et in Esaia: Disciplina pacis nr̃æ sup eũ, 2.Cor.5.
“ & liuore eius sanati sumus, ⌊pacificãs⌋ Chrũs, vel trinitas per Chr̃m, videlicet, ⌊p sanguinẽ Esaiæ.53
“ crucis eius⌋.i. p̃tiosissimo sanguine Chr̃i effuso, ⌊siue q̃ in cœlis sunt, siue q̃ in terris⌋.i. cœle
stia & terrestria, vtputa viatores, & cõprehẽsores de terra saluatos. Vel hoc ideo dicit̃, qm̃ an
gelos cõcordauit hominibus. Ipse siqdẽ est pax nostra, q fecit vtraq; vnũ. Propter q̊d à pro-
pheta vocat̃ pater futuri seculi, & princeps pacis. Et rursus per aliũ de Chr̃o p̃dictum est: Lo Ephe.2.
“ quet̃ pacẽ gẽtibus. ⌊Et vos⌋ ò Colossenses, ⌊cũ essetis aliqñ⌋.s. tpe gẽtilitatis vr̃æ, ⌊aliena- Esa.9
“ ti à deo⌋ per idololatriã, ⌊& inimici sensu⌋.i. intellectu, videlicet male sentiẽdo de deo, per Zachar.9
C varios errores falsitatũ fluctuãdo. Vel sensu.i. sensualiter (.i. iuxta sensuũ ductũ) cõuersando,
“ ⌊in opibus malis⌋.i. vitijs carnis. ⌊Nũc aũt tpe gratiæ, Chrũs ⌊reconciliauit⌋ vos deo, ⌊in
“ corpe carnis eius⌋.i. per ea q̃ pertulit in corpe suo, q̊d erat caro mortalis. Ideo subditur, ⌊per
“ mortẽ⌋.i. per eius beatissimã passionẽ, qua viuificatus est mũdus ⌊exhibere⌋.i. ad hoc vt ip̃e
“ exhibeat, quãtum in se est. Vel certe vt ipsi exhibeatis, ⌊vos sanctos⌋ in anima, ⌊& immacu Romanõ.8
“ latos⌋ à vitijs cũctis, ⌊& irreprehẽsibiles corã ipso⌋.i. pure & reuerẽter viuẽdo in cõspectu
diuino. Quẽadmodũ ait Psalmista: Seruaui mãdata tua & testimonia tua, qa oẽs viæ meæ in
cõspectu tuo. Tales aũt eritis coram deo, Chr̃o vos p̃sentãte patri æterno, vel per propriorum Psalm.118
operum ac meritorum vestrorum exhibitionẽ, quæ requirũtur ad obtinẽdum salutẽ. Qui em̃ crea- August.
“ uit te sine te (.i. sine tua cooperatiõe) nõ iustificabit te sine te, ⌊si tamẽ permanetis in fide fun-
“ dati⌋ firmiter, integreq; credendo, ⌊& stabiles⌋ in ea per opera bona, ⌊& immobiles à spe
“ euangelij quod audistis⌋ hoc est, ab expectatiõe futuræ beatitudinis promissæ in euãgelio,
“ ⌊quod prædicatũ est⌋ in auribus vestris, per nos apostolos, aliosq; discipulos, ⌊in vniuersa
creatura quę sub cœlo est.i. cũctis hominibus in terra degẽtibus. De quibus aiebat: Prædica-
“ te euãgeliũ om̃i creaturæ. ⌊Cuius factus sum⌋ deo authore, ⌊ego Paulus minister⌋.i. prædi Marci.16
“ cator, ⌊qui nũc⌋ in Epheso incarceratus, ⌊gaudeo in passionibus⌋.i. in tribulatiõibus, quas 1.Cor.4.
“ patior, ⌊pro vobis⌋.i. pro vr̃i cõfirmatiõe, ⌊& adimpleo ea q̃ desunt passionũ Chr̃i in car-
“ ne mea⌋ Non est per hoc intelligendum, q poenæ quas Chrũs pro nobis sustinuit incõpletæ
vel insufficiẽtes fuerint ad mũdi saluationem, ita vt Paulus, aut quisquam sanctorum eas cõ-

pleuerit. Est igit̃ sensus: Et adimpleo. i. lõgas & duras ꝑsequutiões ferẽdo, ꝑficio ea quæ dee
id est, merita impfecta, passionũ Chr̃i. i. propriarũ afflictionũ, quas in carne mea sustineo, C
Actorũ. 9 ꝑpter vnitatẽ Chr̃i, & mẽbrorũ eius dicunt̃ passiões Chr̃i, iuxta q̃d ipse dicebat: Saule Saule
Zachar. 2 me ꝑsequeris? Iuxta quẽ modũ ait rursus ꝑ Prophetã deus: Qui tetigerit vos, tãget pupilla
li mei. Hæc ergo sustineo siue adimpleo, [pro corpe eius] .i. ꝑ mystico corpe Chr̃i, [q̃d
ecclesia] vcȝ vt fideles erudiã atqȝ ædificẽ, eosq́ȝ merito & numero augeã. Cõsiderandũ e
ꝙ meritũ passiõis dñicæ, & aliorũ sanctorũ, imò & cętera opa supererogatõis ipsorũ, sunt v
res publica, ac thesaurus ecclesię, de q̃ tã largæ indulgẽtiæ fiunt his q̃ ꝑ charitatẽ cõiuncti &
corporati sunt Chr̃o ac sanctis. Hic aũt thesaurus vsqȝ in finẽ mũdi ꝑficit̃, ponẽtibus singul
busq́ȝ sanctorũ partes suas in eo. Sicq́ȝ Apl̃us adimpleuit ea quę deerãt passionũ suarũ, qm ad
dit q̃tidie aliq̃d huic thesauro. Vel sic (q̃d redit tñ in idẽ) Adimpleo ea q̃ desunt passionũ C
Acto. 9 id ẽ, passionũ quas Chr̃i amore, exẽplo, iussiõe, seu ordinatiõe sustineo. De q̃bus in Actis di
Ephe. 4 bat saluator: Ego ondã illi, q̃ta oporteat eũ ꝑ noĩe meo pati, [cuius] Chr̃i vel Eccl̃ię [fac
sum ego minister] ꝑdicãdo, & sacr̃a erogãdo, [scd̃m dispẽsationẽ dei] .i. diuinã ordinati
seu apostolatũ mihi diuinitus dispẽsatũ. [Quę] dispẽsatio [data est mihi in vobis] .i. ad
vt vobis euãgelicã veritatẽ annuntiẽ, [vt impleam] .i. ꝑdicando ad effectum ꝑducã, [ve
dei] .i. diuinã promissionẽ, qua deus patriarchis, vatibusq́ȝ promisit euãgeliũ dei esse gẽti
Esaię. 66 annũtiandũ, & eas fore saluãdas ꝑ fidẽ & grãm dei. Quẽadmodũ per Esaiã loqt̃ur: Mittã e
qui saluati fuerint ad Gentes in mare, in Africã & Lydiã, tenẽtes sagittã, in Italiã & Græc
ad insulas longè, & annuntiabũt gloriã meã Gentibus. Et q̃a dispositio, promissio, seu ve
illud multũ mirabile fuit, atqȝ occultũ, ideo subdit̃: [mysterium] hoc ẽ, sacrũ secretũ, vel v
bum ꝑtactũ, [quod absconditum fuit] .i. hoĩbus ignotũ, [à seculis] .i. à principio seculor
[& à generationibus] ꝑcedẽtibus, nõ eñ nisi paucis innotuit, & hoc incomplete. De plen
aũt intellectu huius scripturæ multa sunt ad Ephesios dicta, vbi quoqȝ legit̃: Mysteriũ Chr̃i
Ephe. 3 aliis generatiõibus nõ est agnitũ filiis hoĩm, sed nũc reuelatũ est sanctis Apl̃is &c. Vnde ia
ditur: [nunc autẽ] vcȝ tpe gr̃æ, [manifestatũ est] mysteriũ istud ꝑ Chr̃i ꝑdicationẽ, & s
sancti illustrationẽ, [sanctis eius] .i. Apl̃is, & cæteris primitiuæ ecclesiæ filiis, ꝑ quorũ prædi
Ephes. 6. tionẽ manifestatũ est cęteris populis, [quibus voluit deus notas facere diuitias gloriæ] .i. ab
dantẽ gloriã, [sacramẽti huius, i. prædicti mysterii prædicati [in Gentibus] .i. inter Gen
In quo mysterio plurima spũalia contẽta sunt dona, quæ appellant̃ diuitiæ gloriæ, vt puta fi
indulgẽtia, recõciliatio, iustitia, dona spũs sancti, beatitudo futura, [quod] sacramẽtum, [
2. Cori. 10 Chr̃us] materialiter, i. Chr̃us materia seu obiectũ est sacramẽti istius, q̃a de ipo tractat & lo
tur, q̃ est, [in vobis spes gloriæ] .i. causa & rõ sperãdi glorificationẽ beatã, [quẽ nos annun
mus] .i. Gentibus prædicamus, [corripiẽtes omnẽ hoĩem] pręsentẽ & futurum, ad quẽ
pta nostra ꝑuenerint. i. quosdam de omni genere hoĩm. Vel, omnẽ hoĩem, veritati fidei re
gnantẽ, [& docẽtes omnẽ hoĩem] .i. quosdam de oĩbus, [in omni sapia] scripturarũ
ctarum, ad salutẽ necessaria, [vt exhibeamus oẽm hoĩem pfectum in Chr̃o Iesu] id est in f
charitate, & obsequio Chr̃i, secũdũ exigẽtiam status ꝑsentis. In quo nullus est pfectus simp
vel ita vt vltra proficere aut pfici nequeat, sed sic vt sine mortali viuat pc̃tõ, & passiones hab
reformatas, atqȝ in virtutibus stabiliat̃, [in quo] Chr̃o. i. cuius amore. Vel, in quo negotio
summando, videlicet vt exhibeam omnem hoĩem in Chr̃o pfectum [& laboro] die ac no
[certando] contra inuisibiles ac visibiles hostes, [secundum operationẽ] .i. confortation
& influẽtiam, [eius] videlicet Christi, [quam operatur in me] dando mihi auxilium gr
suę ad efficaciter operandum. Vel, secundum operationẽ eius in me, hoc est, secundum op
Esa. 26 tionem à me procedentem, quæ potius ascribenda est Christo, quàm mihi. Iuxta illud prop
ticum: Omnia opa nostra operatus es in nobis, quam operatur Chr̃us in me [in virtute] i
potenter seu propria sua diuinaq́ȝ potestate.

¶ Elucidatio capituli secundi: Volo enim vos scire, qualem solicitudinem ha beam pro vobis. ¶ Articulus secundus.

Col. 1 COeptã in ꝑcedẽti capitulo exhortationẽ de vitandis cęrimonialibus legis prose
Apl̃us in isto capl̃o, admonẽs Colossenses, vt falsos ac simulatos vitẽt doctores
Roma. 12 vt sibi acquiescãt facilius, manifestat quãtum de eorũ salute solicitet̃: [Volo enim
scire] vt amãti credatis, [qualẽ solicitudinẽ habeam pro vobis, & pro his qui su
Laodiciæ] (quę est ciuitas Asiæ). i. pro vestra, Laodicẽsiumq́ȝ salute, ne ab impostoribus
lamini, à q̃bus præuẽti iam estis [& quicũqȝ nõ viderũt faciẽ meã in carne] .i. pro cæteris v
uersis fidelibus, q̃bus ipse in propria ꝑsona nõ prædicaui, neqȝ apparui, [vt consolentur cor
ipsorum] .i. ob hoc solicitus sum, quatenus corda ipsorum cõsolationẽ recipiãt ex allocutio
mea ꝑ epl̃as quę cõsolata nõ sunt ex ꝑsentia & immediata ꝑdicatiõe mea. Et sitis [instructi
prudenter exercitati, [in charitate] hoc est, in actibus dilectionis dei & proximi. Vel, instr
cti in charitate, id est, de charitate Chr̃i ad nos, vt sciatis & cõsideretis, quãtum Chr̃us dile
rit nos

A rit nos,q ait:Maiorē hac dilectionē nemo habet,vt animā suā ponat qs pro amicis suis. Sitis Johan.15.
« q̄q; instructi,seu p charitatis instructionē tendentes, ⌊& in oēs diuitias plenitudinis intelle-
« ctus⌋.i.pfectissimos habitus intellectuales,vt impleamini donis sapiæ & intellectus, consilij Esaiæ.11.
« atq; sciētiæ,⌊in agnitionē mysterij⌋.i.ad hoc vt actualr cōsideretis mysteriū.i.sacr̄ secretū
« ⌊dei pr̄is,& dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i⌋ Per q̄d intelligi pōt vnitas pr̄is & filij in essentia,& distinctio
in psona. Vel ipsa incarnatio,q̄ est mysteriū pr̄is,tanq̄ authoris,& Chr̄i,tanq̄ assumptoris vl̄
« executoris,⌊in q̄⌋ Chr̄o ⌊sunt oēs thesauri⌋.i.copiosissima plenitudo,⌊sapīæ⌋ diuinorum
« ⌊& sciæ⌋ creatura℞,⌊abscōditi⌋.i.incōprehēsibiliter existētes. Chr̄s nāq; secūdū diuinita
tē est ipsa ęterna atq; immēsa sapīa,cuius non ē nūerus,est'q; increata sciētia,cui cōuenit illud:
O altitudo diuitia℞ sapīæ & sciētiæ dei. Secūdū hūanitatē q̄q; assumptā,repletus ē sapientia Psal.144.
in cōtēplatiōe diuino℞,& scientia in speculatione creatura℞,p̄sertim cū aīa Chr̄i p̄ vniuersis Romañ.11
beatis,diuinitatē ac trinitatē ab exordio suæ creatiōis clarius vidit & oīa illa cognoscit, q̄ co Esaię.11
« gnoscit & verbū,sciētia visionis.i.cūcta q̄ vnq̄ fuerūt,sunt aut erūt. ⌊Hoc aūt dico, vt nemo
« vos decipiat⌋.i.fidei vr̄æ simplicitatē inficiat,⌊in sublimitate sermonis⌋.i.p verba profun-
« funda secūdū apparentiā,& fucata,seu subtilia argumēta. Deniq; ista admoneo. ⌊Nam & si 1.Cor.2.
« corpore absens sum⌋.i.à vobis distās loco,ac corpali separatiōe,⌊sed spū⌋.i. mētis cōside-
« ratione,⌊vobiscū sum⌋ tum,qa de vobis sæpius cogito,tū,qa in spū prophetico q̄si præsens
B inspicio qd agatis. Queādmodū Helisæus pn̄s fuit qn̄ Giezi accepit mūera Naaman, ⌊gau- 4.Reg.5.
« dēs⌋ in dn̄o de vr̄o profectu,⌊& vidēs⌋.i.cognoscēs,⌊ordinē vr̄m⌋.i.vitæ vr̄æ ordinatio- 1.Cor.14
« nē qūo oīa honeste & secūdū ordinē fiunt ī vobis,⌊& firmamētū eius q̄ in Chr̄o est fidei ve-
« stræ⌋.i.stabilitatē seu robor fidei vr̄æ quā in Chr̄o habetis. ¶Deinde hortat̄ eos ad pseuerā-
« tiā ac profectū in bonis. ⌊Sicut ergo accepistis Chr̄m Iesum dn̄m nr̄m⌋.i.sicut credēdo cę-
« pistis cōuersari in Chr̄o,⌊in ipso ambulate⌋.i.sic exinde in eo procedite,proficiēdo semp in
« melius p imitationē vestigio℞ saluatoris. Sola nāq; pseuerātia coronat̄,⌊radicati⌋.i.firmi- Roma.12.
« ter fixi,p modū radicis terræ inhærētis,⌊& supædificati in ipso⌋.i.in doctrina & gr̄a Chri Matt.10.
sti,ita vt sitis domus seu habitaculū dei,cuius fundamētū sit Chr̄s seu doctrina & gratia eius
« Vn̄ Ephesiis dictū est:Supædificati sup fundamētū apl̄o℞ & propheta℞,⌊& cōfirmati in fi Esa.11
« de⌋ vt nec philosophicis rōnibus,nec sensuum apparētijs, nec psecutiōibus recedatis à fidei Ephe.2.
« synceritate,⌊sicut & didicistis⌋ ab Archippo ambulādum eē & standū in fide,q̄ nutāte,tota
« virtutū structura vacillat,⌊abundātes in illo gratia℞ actione⌋.i.deo copiose grates referē-
do. ¶Aduertēdū aūt,q̄d triplici via conabātur puersi, hos Colossenses subuertere, scilicet p
« philosophiā,p legis allegationē,p simulatā sanctitatē. Hos processus apl̄us reprobat: ⌊Vi-
« dete ne qs vos decipiat p philosophiā⌋.i.sciētiā naturalē,studio philosopho℞ inuētam, ⌊&
« inanē fallaciā⌋.i.per argumēta sophistica q̄ vident̄ aliqd probare,sed non probant veraciter
« Philosopuiā inquā procedētē ac iudicātē,⌊secūdū traditionē hoīm⌋.i.hūanæ rōnis discur- Marci.7.
« sum,⌊secūdū elemēta huius mūdi⌋.i.iuxta ea q̄ naturaliter apparēt in rebus,videlicet scd̄m
« causas naturales & elemētares,& solitū cursum re℞,⌊& non scd̄m Chr̄m⌋.i.deceptores isti
atq; philosophi nō scd̄m Chr̄i doctrinā procedūt,cōsiderādo diuinæ virtutis illimitatā po-
C tentiā,nō determinatā ad naturalē ac solitū cursum seu ordinē re℞,sed supnaturalia, & nobis
incōprehēsibilia opari valētē. In q̄ declarat̄ philosopho℞ fatuitas,asserentiū deū nō posse ali-
qd agere p̄ter naturalē ordinē re℞,& vltra hūanæ rōnis capacitatē. Propter q̄d negabāt qc-
quid rōnem excedit,videlicet deū incarnatū,virginē peperisse,&c. ¶Cur aūt his q nō proce
« dūt secūdum Christū debeat cōtradici,subiungit. ⌊Quia in ipso⌋.i.in Christi hūana natura Johan.1.
« quasi in tēplo,⌊habitat oīs plenitudo diuinitatis⌋.i.pfecta, vera'q; diuinitas cū om̄i sua perfe
« ctiōe. Personaliter em̄ in Christo vnitæ sunt natura diuina & hūana. Habitat aūt in ea,⌊cor-
« poraliter⌋.i.corpi eius vere ac immediate cōiuncta est sicut & aīæ eius,nō q̄d ipsa sit copus.
Porrò,diuinitas dr̄ sic vnita,qm̄ psona verbi,q̄ est diuinitas,humanitati coniuncta ē. ¶Dein-
ceps ostēdit apl̄us vanā eē rōnem eo℞,q per legis allegationē nitebātur Colossenses subuer-
« tere,inducēdo eos ad cærimonialia legis. ⌊Et estis in illo⌋.i.à Chr̄o,prout deus est,& p ip̄m,
« prout est hō,dei ac hoīm mediator,⌊repleti⌋ gr̄a & donis spūs sancti,ita vt nequaq̄ indigea 1.Timo.2
tis legaliū obseruātia. Propterea scriptū est:De plenitudine eius accepimus oēs, gratiam pro Johan.1.
« gr̄a. Ipse q̄q; propter nos egenus factus ē,vt eius inopia diuites eēmus,⌊q⌋ Chr̄s,etiā secū- 2.Cor.8.
« dū naturā assumptā,⌊est caput⌋.i.capitularis influxor ⌊oīs principatus & ptātis⌋.i.ange-
« lo℞ scto℞,q oēs à Chr̄o hoīe purgant̄,illuminant̄ ac perficiunt̄ secūdū theologū,⌊in q̄⌋.i. Diony.
« cuius virtute,operatiōe & gratia,⌊circūcisi estis circūcisione nō manufacta⌋.i.nō carnali,le
« gali ac literali,⌊in expoliatiōe corporis carnis⌋.i.amittēdo particulā corporis q̄d est caro, Genes.17.
videlicet pellē præputij,quæ in illa circūcisione aufertur,⌊sed in circūcisione Iesu Christi⌋
hoc est,spirituali atq; à Christo facta circumcisione circumcisi estis per expurgationem su
perfluitatis vitiorum ac passionum vestrarum. De qua circumcisione scriptum est:Circum-
cidi-

Hiere.4 cidimini,& auferte præputia cordium vrorum. Et iterum alibi: Circũcidite pręputiũ cordis v
Deuter.10 ceruicē vestram ne induretis amplius,⌊cõsepulti ei⌋ vc3 Chro ⌊in baptismo⌋.i.in suscep
baptismatis oino vitijs mortificati,sicut & Chri corpus in sepulchro mortuũ erat naturali
ta. Vel hoc ideo dr,qm̃ baptizati ter tingunt in aqua, queadmodũ Chrũs triduo erat in m
Actorum.15 mēto. Et sicut Chrũs de sepulchro ad immortalē vitā surrexit, sic baptizati de sepulchro
tionum corruptiõe ac vetustate liberati ascēdũt. Ideo subdit:⌊in quo⌋ Chro ⌊& resurrexist
ruina peccati,⌊p fidē opatiõis dei⌋.i.p fidē quā deus opat seu creat in vobis. Sine fide eni
mo spũaliter surgit,⌊qui⌋ deus pr vel trinitas ⌊suscitauit illũ⌋ à mortuis tertia die.⌊Et vo
mortui essetis⌋ spũaliter,carētes vita grę,⌊in delictis⌋ .i.,ppter pctā vra , qbus naturali
reliquistis,⌊& pputio carnis vrę⌋.i.,ppter carnalia vitia,vel ,ppter originale pctm̃ qd pr
tiũ traducit,⌊cõuiuificauit cũ illo⌋.i.ad vitā grę suscitauit,queadmodũ Chrm ad vitā na
Romanũ.8 lem humanā reduxit,suscitādo eũ à mortuis. Vel cõuiuificauit cũ illo.i.immortalitatē vob
dedit in spe,quā Chro dedit in re. Capitis nãq; processio,spes est mēbrorum,⌊donans⌋.i.g
tis,& sine merito vro dimittēs,⌊vobis oĩa delicta⌋ vestra merito Chri. Dũmodo tñ meri
lud vobis applicet per fidē,vel sacramēta ecclesiæ,⌊delens⌋ ipse Chrũs merito passionis
⌊quod aduersum nos erat chirographũ decreti⌋.i.memoriale seu lrām humanæ transgr
Gene.3 nis,qua hõ protoplastus puaricatus ē in paradiso decretũ.i. dei pceptũ. Huius em̃ trãsgres
memor fuit deus ad puniēdum,dæmon ad accusandũ. Habuitq; diabolus quasi lrām testi
1.Corint.15 nialem reatus,quē homo incurrit transgtediēdo diuinũ præceptũ,imò & tota posteritas p
parētis. Chrũs vero satisfaciēdo pro peccatis nostris actualibus ac originalibus, eripuit to
genus humanũ ab isto reatu seu debito pœnæ pro pctõ infligēdæ . Et ita deleuit prædict
rographũ quod cõtra nos erat,qm̃ erat testimoniũ faciēs nos damnationi obnoxios. Cum
ro pctm̃ dimittit ,dicimus deũ obliuisci illius. Dæmon quoq; non põt de illo pctõ accusati
efficacē obtēdere,⌊quod⌋ chirographum ⌊erat cõtrariũ nobis⌋ sicut iam dictũ est.⌊Et
tulit de medio⌋.i.ab vniuersis hoĩbus abstulit illud chirographũ , ⌊affigēs illud cruci⌋.i.in
passione illud occidēs,seu destruēs,quãtum in se erat. Eripuit em̃ nos de pœna pro pctõ o
nali post hãc vitam infligēda,dummodo ei,vt capiti,vniamur p fidē & charitatē,quatenus
tus suæ passiõis redundet in nos,tanq̃ in mēbra ipsius,⌊expoliãs principatus & potestates
dæmones superiores ac inferiores priuãs præda quã cæperãt,puta aĩabus seu hoĩbus qs sue
Johan.12 minio subdiderãt,inducēdo eos ad culpã. De hac expoliatiõe ait ipse saluator: Nunc princ
Ibidē huius mũdi eijciet. Et itē: Ego(inqt)si exaltatus fuero,oĩa trahã ad meipm. Chrs nãq; est
Matt.12 mũ aduersarij nostri ingressus est,fortem'q; armatũ alligauit,ac vasa eius diripuit. Propter
Luce.11 iubet p Prophetã Chrũs vocari: Accelera,spolia,detrahe,festina,pdare ,⌊traduxit cõfide
Esai.8 id ē,prædã hãc dæmoni ablatã Chrũs securissimē trãstulit in regnũ suũ,præfidēs eis qbus p
debat diabolus. Nũc em̃ ponit eos in regno ecclesiæ militãtis,postea aũt ponet eos(sicut
rimos posuit)in regno ecclesiæ triumphãtis,⌊palam triumphãs⌋.i.euidēter vincēs,⌊illos
diabolos,⌊in semetipso⌋.i.in proprij corpis crucifixione. Vel,in semetipso.i.in propria p
Osee.13 na ad inferos descendēdo,& sanctos educēdo,implēs illud propheticũ : De manu mortis
rabo eos,de morte redimã eos. Ero mors tua õ mors,morsus tuus ero inferne. ¶Ex his c
cludit Apls principale intētũ,vc3 q nõ teneant fideles ad obseruationē legaliũ post Chri p
Roma.14 nem.⌊Nemo ergo⌋.i.cũ prędicta se ita habeãt. Nemo ⌊vos iudicet⌋.i.dãnabiles assera
cibo & potu⌋.i.in vsu victus.s.ob id qd nõ discernatis inter cibos more Iudaico,⌊aut in p
te diei festi⌋.ex parte omissiõis Iudaicarum celebritatũ,vc3 ⌊aut Neomenię⌋.i.festi occurre
Hebræ.10 in nouilunio,⌊aut sabbatorum⌋.i.vltimorum dierum hebdomadæ,⌊quæ⌋ oĩa ⌊sunt vmbra fu
rum⌋.i.obscura signa eorum q̃ in nouo testamēto gerunt. Prout alibi dicit Apls: Vmbrã hñ
Johan.19 futurorum bonorum,nõ ipsam imaginē rerum ⌊corpus aũt Chri⌋.i.veritas p illa significata,p C
Matt.27 implet,ad eũ'q; ptinet. Ideo Chri mysterijs cõsummatis,qñ in cruce dicebat : Cõsummat
qñ & velũ tēpli scissum ē,legalia cessauerũt,sicut figura cessat,adueniēte re figurata. ¶Pr
agit Apls cõtra eos q p simulatã sanctitatē nitebant subuertere Colossenses.⌊Nemo vos
cat,volēs⌋.i.suadere cõtendēs, ⌊in humilitate & religiõe angelorum⌋.i.p fictã humiliatione
apparētē religionē, qbus angelis filijs videt,tanq̃ verus nũtius dei, sicut & angelus,⌊quæ n
1.Timo.1 dit⌋.i.obseruatiões legaliũ quæ nõ intellexit scdm spũalem & mysticã rõnem, vc3 prout
signa futuri. Hoc est cupiēs probare hac circũuentiõe legalia esse seruãda, q est ⌊ambulans
stra⌋.i.infructuose laborãs,⌊inflatus sensu carnis suæ⌋.i.tumidus & supbus intellectu car
carnaliter intelligēte legalia,& sensualitatē ac imaginationē potius q̃ spũalem rõnē sequ
Esaie.5 piēs in oculis proprijs ⌊& nõ tenēs caput⌋hoc ē,Chro nõ inhęrēs,⌊ex q̃ totũ corpus⌋.i.
uersa ecclesia,⌊p nexus⌋ fidei ⌊& cõiunctiões⌋ sanctæ dilectiõis ⌊subministratũ⌋.i.exhib
Roma.12 vel sibijnuicem subseruiens ⌊& cõstructũ⌋ id est,in vnum redactum. Hoc est spũaliter cop
tum p fidem,spem,charitatem,& opera atq; obsequia pia, qbus vniuntur,& vnum myst
corpus efficiuntur fideles. Quod corpus (hoc modo cõpactum) ⌊crescit in augmentum de
id e

A id eſt in magnitudinẽ ſpũalẽ, videlicet in incremẽtũ virtutũ ꝑ gratiã & efficiẽtiã dei. ⌊Si er-
go mortui eſtis cũ Chr̃o⌋.i.à vitijs mortificati ac purificati, ſicut & Chrũs ſemꝑ à vitijs im-
muniſſimus fuit. Mortui inquã, ⌊ab elemẽtis huius mundi⌋.i.ab inordinato affectu & cultu
ſenſibiliũ ac ſeculariũ reꝝ. Vel mortui cũ Chr̃o.i.ſi Chr̃o adhærẽtes ſeparati eſtis, ab elemẽ-
tis huius mũdi.i.à lege, eiuſq́ꝫ cęrimonialibus p̃ceptis, in qbus ẽ inſtitutio pueroꝝ mũdana q̃- Galat.5
rẽtiũ. In lege nãqꝫ q̃ſi in elemẽtis alphabeti, ẽ literalis ac puerilis inſtitutio ⌊qd adhuc⌋.i.vſqꝫ
in p̃ſens, videlicet euãgelica veritate iã patefacta, ⌊tanq̃ viuẽtes in mũdo⌋.i.q̃ſi ſecularẽ vitã
ducẽtes, nõ deo viuẽtes, ⌊decernitis?⌋.i.determinatis legalia eẽ ſeruãda; dicentes ad inuicẽ.
⌊Neqꝫ tetigeritis, neqꝫ guſtaueritis, neqꝫ cõtrectaueritis⌋ ea q̃ lex prohibet tãgi, guſtari aut
cõtrectari, ⌊q̃ ſunt oĩa in interitu⌋.i.iſta decernere, ſeu legalia obſeruare, mortẽ ſpũalẽ indu
cũt, ⌊ipſo vſu⌋.i.ꝑ hoc ꝙ Iudaico ritu ſeruant, ⌊ſcd̃m p̃cepta & doctrinas hoĩm⌋.i.prout à Matt.15
phariſæis & ſcribis iubent & ꝑſuadent ſeruari poſt Chr̃i paſſionẽ. Quãuis em̃ p̃cepta cęrimo Exodi.34
nialia fuerint diuinitus data, & ſuo tp̃e obſeruãda, tñ vt obſeruent tp̃e nouæ legis nõ ẽ ſcd̃m
p̃ceptũ, doctrinãq́ꝫ dei, ſed hoĩm Iudęoꝝ. ⌊Quæ⌋ p̃cepta, tp̃e gr̃æ, ⌊ſunt rõnẽ qdẽ habẽtia
ſapiæ⌋.i.ſpeciẽ ſapiẽtiæ habẽt, nõ eſſentiã. Habẽtq́ꝫ apparẽtiã ſeu ſpeciẽ hãc, ⌊in ſupſtitio-
ne⌋.i.qa vident ad ſupexcedẽtẽ religionẽ ꝑtinere, ⌊& humilitate⌋ ſimulata, qm̃ obſeruato-
res eoꝝ humilitatẽ cõfingũt, & deo obedire ſe ſimulãt. Et qa ſunt, ⌊nõ ad parcendũ corpi⌋
B qm̃ obſeruatio legaliũ laborioſiſſima ẽ. Sicq́ꝫ videt pertinere ad rigorem iuſtitię, non ad car-
nalitatem. Ideo etiam qa ſunt, ⌊nõ in honore aliquo⌋ hoc eſt, humanũ honorem nõ quærũt
obſeruatores eoꝝ, ꝑmittentes carnem præputij ſui circũcidi, & quia non ſunt, ⌊ad ſaturitatẽ
carnis⌋.i.etiam ideo ſpeciem ſapientiæ habent legalia hæc, qm̃ multa delectabilia ſubtrahũt
corpori, vt carnes porcinas. Vnde videntur ad ſobrietatem & abſtinentiam pertinere. Pro- Matth.11
pter quod obſeruatores eorum, iudicant non obſeruantes eſſe guloſos.

¶Declaratio cap. III. Igit̃ ſi cõſurrexiſtis cũ Chr̃o, quæ ſurſum ſunt quærite. Arti. III.

EXpleta informatiõe apl̃i de vitãdis legalibus & naturalibus verſutijs, iã inducit̃ mora- EPIST.
lis inſtructio. ⌊Igit̃⌋.i.qa legalia ceſſauerũt, & vos cũ Chr̃o mortui eſtis, ⌊ſi cõſurre
xiſtis⌋ à lapſu peccati, ⌊cũ Chr̃o⌋.i.ſicut Chrũs ſurrexit à tumulo. Pc̃tõr em̃ iacet
proſtratus in vitijs, iuſtus vero ſtat in virtutibus erectus. Cũ aũt pc̃tõr pœnitentiã a-
git & confitetur, reſurgit per gratiã à proprijs malis, ⌊quæ ſurſum ſunt quærite⌋.i.cœleſtia Eſaię.64
præmia deſiderate & ſummũ bonũ ſemꝑ intendite. Illa vtiqꝫ quæ oculus non vidit, nec auris 1.Cor.2
audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, ⌊vbi⌋.i.in quo loco ſuperiori. ⌊Chrũs ẽ in dextera
dei⌋.i.ad dexterã patris, ⌊ſedẽs⌋ tanq̃ omniũ iudex ac dñs, iuxta illud: Dñs Ieſus aſſumptus Marc.16
eſt in cœlũ, & ſedet à dextris dei. Deniqꝫ Chrũs ſecũdum ſuã diuinitatem ſedet.i.conſiſtit ad
dexterã patris.i.in æqualitate maieſtatis paternæ. Secundũ humanitatẽ vero aſſumptã ſedet,
hoc ẽ, corporaliter manet ad dexterã dei.i.in bonis potioribus patris. Om̃ia em̃ creata Chr̃o
homini ſunt ſubiecta. ⌊Quę ſurſum ſunt ſapite⌋.i.ſpũalia mẽtis affectu guſtate, & corde ſyn Heb.2
cero ꝑpendite, ⌊non quę ſuper terrã⌋.i.nõ carnalia & terrena, vt dicere valeatis cũ Eſaia: No Eſaiæ.26
men tuũ & memoriale tuũ dñe in deſiderio aĩæ meæ. Anima mea deſiderauit te in nocte, ſed
& ſpũs meus in p̃cordijs meis. Et cũ Pſalmiſta: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ do- Pſalm̃.30
C mine. Itẽq́ꝫ cũ ſponſa: Indica mihi quem diligit anima mea, vbi paſcas, vbi cubes in meridie. Cantic.1
⌊Mortui em̃ eſtis⌋ rebus mũdanis ac vanis.i.in talibus occupari nõ debetis. Vel mortui eſtis
id eſt, in baptiſmo cõfigurari morti Chr̃i, ⌊& vita vr̃a⌋ quã habituri eſtis in patria, ⌊abſcon-
dita eſt⌋.i.repoſita & latenter conſiſtẽs, ⌊cũ Chr̃o in deo⌋.i.in deo patre, in cuius corde &
ſinu Chrũs incõprehenſibiliter conquieſcit: Qm̃ nemo nouit filiũ, niſi pater. Hæc autem vita
æterna, eſt noſtra felicitas in deo obiectaliter ſita, de qua dicit ſaluator ad patrẽ. Hæc eſt vita
æterna vt cognoſcant te ſolũ veꝝ deũ, &c. Vel ſic: Vita veſtra.i.vita gr̃æ & gloriæ, abſcõdi- Matth.11
ta.i.ignota eſt om̃ibus viatoribus in deo, qui eam cognoſcit atqꝫ cauſaliter continet. Nemo Iohan.17
em̃ nouit an dignus ſit amore vel odio. ⌊Cũ aũt Chrũs apparuerit⌋.i. euidenter innotuerit Eccles.9
eſſe, ⌊vita veſtra⌋ obiectiue, hoc eſt, viuificator & beatificator veſter. Quod maxime erit in
die extremi iudicij, quando in conſpectu vniuerſorum Chriſtus electorum ſuorum vita mõ-
ſtrabitur, ⌊tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria⌋ id eſt, anima & corpore glorioſi eri-
tis, atqꝫ cum Chriſto alta cœlorum penetrabitis, ibi cum eo in cœleſti gloria ſine fine manſu- FINIS.
ri. ¶Præterea docet apoſtolus, quomodo ad hanc beatitudinẽ valeamus ꝑtingere. ⌊Morti- EPIST.
ficate⌋.i.deſtruite, ⌊ergo⌋ videlicet vt vitã hãc ſempiternã mereamini adipiſci, ⌊membra
veſtra quæ ſunt ſuper terram⌋.i.vitia corporis quæ per mẽbra explentur. Vnde quaſi expo-
nens quid dixerit, membra, adiecit. ⌊Fornicationẽ⌋ id eſt, concubitũ ſoluti cum ſoluta, ⌊im
munditiam⌋ id eſt, peccata contra naturam, ⌊libidinẽ⌋.i.ardorẽ quẽlibet in his quæ ad tur- Ephe.5
pitudinem pertinent, ⌊concupiſcentiam malã⌋.i.interioꝝ inclinationẽ ad vitia carnis, ⌊& Romañ.7
auaritiam, quæ eſt idolorum ſeruitus⌋.i.idololatriæ comparatur. Nã ſicut idololatra potius
ſeruit idolo quàm vero deo, ita auarus magis colit, curat, & cogitat ſuã pecuniam, q̃ creatorẽ

⌊Pro-

⌊Propter quæ⌋ vitia ⌊venit ira dei⌋.i. diuinæ iustitiæ vltio, ⌊super filios incredulitatis⌋
in hoĩes infideles ac reprobos. ⌊In quibus⌋ peccatis ⌊& vos⌋ Colossenses, ⌊ambulastis⌋
est, cõuersati estis, ⌊aliquãdo⌋ eundo de malo in peius, ⌊cũ viueretis in illis⌋ qñ videlicet
dum cõuersi fuistis ad Chr̃m. Nũc aũt deponite & vos oĩa⌋ quę sequunt̃, videlicet ⌊irã⌋
inordinatus appetitus est vindictæ propter paruipẽsionẽ, ⌊indignationẽ⌋ quæ ex superbia
ira procedit, ⌊malitiam⌋.i. machinationẽ mali in alium, corde cõceptam, ⌊blasphemiã⌋
tra deum & sanctos, ⌊turpem⌋ id ẽ, impudicum ⌊sermonẽ⌋ deponite, ⌊de ore vestro⌋
Sapiæ.1. lite mẽtiri inuicẽ⌋ Os eñ quod mẽtit̃, occidit animã, vt dr̃ in libro Sapiæ: ⌊expoliãtes vos
hoc ẽ, exuentes, ⌊veterẽ hoĩem⌋.i. pristinũ statũ, vel vosmetip̃os quoad id q̃d fuistis p culpa
⌊cũ actibus suis⌋ vitiosis ⌊& induẽtes nouum⌋.i. p opa bona, ac sacramẽta, & grãm, in
hoĩem spũaliter reformatũ.i. vosip̃os innouate interius, ⌊qui⌋ nouus homo ⌊renouat̃⌋ &
scit quotidie, ⌊in agnitionẽ dei⌋.i. contẽplando diuina. Renouat̃ aũt hoc modo, ⌊secundum
imaginẽ eius⌋.i. quãtum ad partẽ intellectiuam, in qua est imago eius, ⌊q fecit eum⌋.i. sum
mi creatoris, cuius imago resplẽdet, in superiori parte animę rõnalis, quę pars potestatiua
uatur quotidie recipiẽdo à deo gr̃æ incremẽta, ornamẽta virtutũ, & sapiæ claritatẽ ⌊vbi⌋
Romañ.2 in quo hoĩe interiori ac nouo videlicet in parte aniæ intellectiua, ⌊nõ est masculus neq; fœmi
na⌋.i. discretio sexus quę attẽdit secundum corpus nõ animã, nec est ibi ⌊Gẽtilis & Iudæus
hoc ẽ, discretio generis, qm̃ oẽs quãtum ad animã immediatè à deo creãtur, ⌊circũcisio &
putiũ⌋.i. differẽtia obseruatiõis seu ritus. ⌊Barbarus & Schita⌋.i. differẽtia linguarum, ⌊ser
& liber⌋.i. distinctio cõditiõis. Est itaq; sensus q̃ propter ista, nõ est vnus dignior vel ind
1. Corin. 15 or corã deo. Nam quãtum ad hoĩem interiorẽ nulla diuersitas exterior sexuum, nationũ, ob
EPIST. uationũ, linguarum, aut conditionũ prẹiudicat alteri, ⌊sed oĩa & in oĩbus Chr̃us⌋.i. Christus
oĩa causaliter oĩbus generibus atq; opibus hoĩm dans existẽtiam ac pmanẽtiam. Ipse quoq;
oĩbus est p grãm vel prouidẽtiam. ⌊Induite ergo vos, sicut electi dei⌋.i. à deo prędestinati
speramus vel deo reuelante cognoscimus, ⌊sani⌋ id est, à vitijs emundati p sacramẽta ecc
⌊& dilecti à deo⌋ recipidẽo beneficia eius, ⌊viscera misericordiæ⌋.i. inter nos pietatis af
ctus, ⌊benignitatẽ⌋ hoc ẽ, animi præparationẽ ad benefaciẽdum proximis vel ip̃m miser
dię opus ⌊hũilitatẽ, molestiã⌋.i. moderamẽ in verbis ac factis, ⌊patiẽtiã, supportãtes inu
Gala. 6 sicut Galatis dictum est: Alter alterius onera portate. Et itẽ Romanis: Debemus nos firmi
Roma. 15 imbecillitates infirmorum sustinere, ⌊donãtes vobismetipsis⌋.i. mutuo ignoscẽtes, ⌊si q̃s ad
Matt. 18. sus aliquẽ habet querelã⌋.i. si vnus vestrũ ab alio est offensus, seu iniuriã passus, ⌊sicut &
Christus seu trinitas, ⌊donauit⌋.i. indulsit, purè, gratis, & festinanter, ⌊vobis⌋ ita & vos
Iohan. 13 debitoribus indulgete. Vnde dicit Saluator: Exẽplum dedi vobis, vt quẽadmodũ egi feci
Matth. 6 vos faciatis. Alibi quoq;: Si non dimiseritis de cordibus vr̃is, nec pr̃ vester dimittet vobis
Ecci. 28 vestra. ¶Deniq; q̃ enormè sit ita nõ agere, cõstat p ea quæ in Ecclesiastico scribunt̃: Ho
homini seruat irã, & à deo quærit medelã? In hoĩem sibi similẽ non habet miam, & de pec
suis depcat̃ altissimũ? Quis exorabit pro peccatis illius? ⌊Sup oĩa aũt hæc charitatem hab
id est, hoc præ cęteris omnibus hortor, & summè necessarium, vtilissimumq; est, vt charitat
Iohan. 13. dei & proximi habeatis. Propter q̃d ait Saluator: Mandatũ nouũ dedi vobis, vt diligatis in
1. Timo. 1 ⌊quod⌋ hoc ẽ, quã charitatẽ habere, ⌊est vinculum pfectiõis⌋.i. aliarum virtutũ cõseruatio, c
summatio, nexus ac ligamẽtum. Charitas eñ est præstãtissima virtus, oẽs virtutes mouẽs
1. Corin. 13 ciẽs & meritorias reddẽs, qua subtracta nulla virtus meritoria pmanet. Propterea beatiss
1. Petri. 4 archiaplus in prima sua Canonica: Ante oĩa (inq̃t) mutuã in vobis charitatẽ cõtinuã hab
qm̃ charitas operit multitudinẽ pctõrũ. ⌊Et pax Chr̃i.i. interna & vera pax. s. trãquillitas
dis, seu quies mẽtis in deo, ⌊exultet⌋.i. redundãtem lætitiã pariat, ⌊in cordibus vestris⌋
eñ q̃d dulcius, quidve iucũdius esse pt̃? ⌊in qua⌋ pace ⌊& vos vocati estis in vno corpore
stico, hoc ẽ, p pacẽ positi estis inter mẽbra Chr̃i, imo ad hoc vocati estis in vnã ecclesiã, v
1. Corin. 7 piternam sortiamini pacẽ. Vnde dictũ est alibi: In pace vocauit nos dñs, ⌊& grati estote⌋
p vniuersis beneficijs eius. Qui eñ grãs agit, donis potioribus meretur impleri. Iuxta illud
Matt. 25 Euangelio: Omni habẽti dabitur.i. grato. ⌊Verbũ Chr̃i⌋.i. euãgelica doctrina ex ore Chr̃i
prolata, ⌊habitet⌋.i. stabiliter maneat, ⌊in vobis⌋ hoc est, in mẽtibus vestris p iugẽ mem
Psalm. 118 & verã obediẽtiã, iuxta illud in Psalmo: In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem
⌊in omni sapiã⌋.i. intellectu sapiẽtiali totius scripturæ sacræ, quatenus verba Chr̃i sapie
intelligatis, ⌊docẽtes & cõmonẽtes⌋.i. exhortãtes, ⌊vosmetip̃os⌋ ad opa pfectiora, ⌊in p
Ephe. 3 mis⌋ q ad bonã operationẽ hortãtur, ⌊& hymnis⌋ in q̃bus diuina laus continet̃, ⌊& can
spũalibus⌋ quæ de cœlestibus bonis, futurisq; gaudijs agũt, ⌊in gr̃a⌋ gratificãte, sine qua
est meritoriũ. Vel, in gr̃a.i. cum gr̃arum actione. Vel, in gratia.i. cõsideratione gratuitorum
neficiorum dei, ⌊cantãtes⌋.i. laudẽ dicẽtes, ⌊in cordibus vestris⌋ hoc est cordiali affectu &
Ecci. 51 mentali attentiõe, ⌊deo⌋ quẽadmodũ scriptum est: Laudabit vsq; ad mortem aĩa mea d
Psalm. 103 Et in psal. Cãtabo dño in vita mea, psallã deo meo q̃ diu sum. Hoc dicit̃ cõtra eos q nõ c

A sed labijs deũ glorificant. De qbus p Esaiã dñs cõtestat: Appropinquat populus iste ore suo, & labijs glorificat me, cor aũt eius longe est à me. ⌊Omne q̃dcũq; facitis in verbo⌋ .i. prædicãdo docẽdo, hortãdo, orãdo, cantãdo, ⌊aut in opere⌋ exteriori ⌊oĩa in noĩe dñi nr̃i Iesu Chr̃i⌋ .i. ad gloriã Christi, & cũ inuocatione noĩs eius ⌊facite, gratias agẽtes deo & patri⌋ .i. sanctæ trinitati, cui q̃tidie dicimus: Pater noster q es in cœlis, ⌊per ipsum⌋ .i. ex cõsideratione bñficiorũ, q̃ trinitas nobis largita est per mediatorẽ nostrũ hominẽ Christũ. ¶ Præterea descendit Ap̃lus ad moralẽ particulariũ personarũ instructionem. ⌊Mulieres subditæ estote viris⌋ .i. maritis vestris ⌊sicut oportet in dño⌋ .i. sicut deus instituit, dicẽs mulieri: Sub viri potestate eris, & ipse dñabitur tui. Vel, sicut oportet in dño .i. in licitis & honestis q̃ cõplacẽt deo. ⌊Viri, diligite vxores vestras⌋ nõ solũ maritali & naturali affectu, sed spũali dilectione, ⌊& nolite amari esse ad illas,⌋ sed secundũ scientiã cohabitate illis tanq̃ infirmioribus vasculis impartientes honorem. Vnde in Ecclesiastico habet: Noli esse sicut leo in domo tua, euertẽs domesticos tuos, & opprimens tibi subiectos. ⌊Filij, obedite parẽtibus per oĩa,⌋ q̃ sunt apta materia obedientiæ .i. in cũctis bonis ac licitis, & maius bonũ nõ impediẽtibus. ⌊Hoc eñ placitũ est in dño.⌋ Nã deus hoc iussit. ⌊Patres, nolite ad indignationẽ prouocare filios vestros,⌋ habẽdo vos indiscrete & nõ paterne ad eos, ⌊vt nõ pusillo aĩo fiant⌋ .i. ne per pusillanimitatẽ frangãtur, & obedire desistãt, nõ valentes ferre duritiã vestrã. Omnia hæc ad spũales patres, eorũq; filios maxime pertinent.

Esa. 29 EPIST Matth. 6 1. Timo. 2 Gene. 3 1. Petri. 3. Ecci. 4 Exodi. 20

B ⌊Serui, obedite per oĩa⌋ .i. in omnibus bonis ⌊dñis carnalibus⌋ .i. tẽporalibus, in corporalibus dominationẽ exercentibus, ⌊nõ ad oculũ seruientes⌋ .i. non solo seruili timore & in dñorũ vestrorũ p̃sentia, ⌊quasi hoĩbus placẽtes⌋ .i. tanq̃ hoc solũ optantes & intendẽtes, vt hoĩbus placeatis, & nõ potius deo, ⌊sed in simplicitate cordis⌋ .i. syncera intẽtione seruite dñis illis carnalibus, etiã discolis, ⌊timẽtes deũ⌋ casto ac filiali timore, cuius p̃sentiã seu cõspectũ non potestis effugere. ⌊Quodcũq; facitis⌋ in obsequio dñorũ vestrorũ ⌊ex animo⌋ .i. cũ promptitudine volũtatis ⌊operamini,⌋ vtpote amore iustitiæ, atq; intuitu mercedis diuinæ, nõ timore pœnæ, & solo intuitu remunerationis humanæ. Talẽ eñ animã approbat deus, ⌊sicut dño⌋ deo principalr̃ seruientes, ⌊& non hominibus⌋ tantũ, qa & si hoĩbus deseruitis, hoc tñ propter deũ libẽter facere debetis, quasi sustinẽtes hanc seruitutẽ ex ordinatione diuina pro pœna peccati, cui obnoxij estis. Seruitus nẽpe ob culpã inducta est, ⌊scientes⌋ fide certissima, ⌊q̀ à dño accipietis retributionẽ hæreditatis⌋ .i. p̃miũ vitæ æternæ, q̃ est hæreditas electorũ. Retributio autẽ hæreditatis aliud non est nisi ipsa hæreditas q̃ donat. Hanc hæreditatẽ habebitis, si p̃fato modo seruiẽtes fueritis. ⌊Dño Iesu Christo seruite⌋ summe atq; finaliter, imò & latriæ seruitute, q̃ soli deo debet. ⌊Qui eñ iniuriã facit⌋ alteri, infideliter seruiendo, aut alio modo ⌊recipiet id q̃d inique gessit⌋ .i. pro sua iniustitia debitã pœnã exoluet, iuxta illud Psalmistæ: Qui custodit veritatẽ in seculũ, facit iudiciũ iniuriã patientibus. Et alibi: Mihi vindictã & ego retribuam, dicit dñs. ⌊Et nõ est personarũ acceptio apud deũ.⌋ Hoc iam vbertim dictũ atq; expositũ est. Deus eñ neminẽ ad se venientẽ, vel q̃d in se est, facientẽ repellit, nullius etiã peccata inulta dimittit. Vnde ipse dñs in Iohã. testatur: Eũ qui venit ad me, nõ eijciã foras. Et alibi ait scriptura: Deus opus hoĩs reddet ei, & iuxta vias singulorũ restituet. Itemq;: Si direxerit homo ad deũ cor suũ, spm̃ illius & flatũ ad se trahet. Ex his tamen non sequitur, quin deus iustus ac sapiens ab æterno elegerit vnũ præ alio, etiã absq; omni merito hominũ.

1. Pet. 2 Roma. 13 FINIS. 2. Cor. 5 Psal. 145 Deute. 32 Ro. 2 Job. 24 Johan. 6 Job. 34 Ibidẽ.

C ⌊Domini quod iustũ est⌋ ratione obsequij vobis exhibiti, ⌊& æquum⌋ propter conformitatẽ naturæ in vobis ac seruis, ⌊seruis⌋ vestris ⌊præstate,⌋ videlicet dignã mercedem & piam subuentionẽ ac miserationẽ, ⌊sciẽtes qm̃ & vos dñm⌋ iustũ ac infallibilem iudicem ⌊habetis in cœlo,⌋ qui eadem mẽsura qua mẽsi fueritis, remetietur vobis. Sic eñ facit homini, quemadmodum homo proximo suo.

Eph. 6 Luc. 6 Matth. 7

¶ Explanatio Cap. IIII. Orationi instate vigilantes in ea. Arti. IIII.

REdit Ap̃lus ad generalẽ exhortationẽ, seq; discipulorũ suorũ precibus commendat. ⌊Orationi⌋ pro vobis ac alijs fusæ ⌊instate⌋ .i. instanter seu diligẽter ac p̃seuerãter intendite, ⌊vigilãtes⌋ .i. vigili mẽte durãtes, imò & pernoctantes ⌊in ea⌋ exemplo Chr̃i, de q̃ scriptũ est in Euangelio: Erat Iesus p̃noctãs in oratiõe dei. Indesinẽter ergo vigilãter & affectuose orandũ est. Propter q̃d ait saluator: Oportet semper orare, & nõ deficere. In Eccõ quoq; scriptũ legit: Nõ impediaris semper orare. Et: Ante orationẽ p̃para animã tuã. Deniq; libẽter vacare nos cõuenit orationi, pẽsantes illud Chrysostomi: Cõsidera quanta tibi concessa est felicitas, quanta gloria attributa, orationibus fabulari cũ deo, cũ Chr̃o miscere colloquia, optare quod velis, q̃d desideras, postulare. Dicit q̃q; Chrysostomus, q̀ orans in cõuentu vel in publico, nil noui facere debet q̃d aspiciant alij, vel clamãdo, vel pectus percutiẽdo, vel manus extendẽdo. Sic ergo orationi instate, vigilantes in ea, ⌊in gratiarũ actione⌋ .i. orationi gratiarũ actionẽ de p̃teritis bonis miscete, quia hoc plurimũ cõfert ad obtinendum quod petitur. Nã & dilectionẽ accẽdit, beneuolentiã captat, & ad potiora disponit, ⌊orantes simul & pro nobis, vt deus aperiat nobis ostiũ sermonis⌋ .i. os meũ seu labia vnde verba egrediunt, velut ex ianua, ipse aperiat, sicut ait Psalmista: Dñe labia mea aperies, hoc est, vt deus grãm mẽ

Luc. 6 Luc. 18 Ecci. 18 Ibidẽ. Chrysost. Psalm. 50

2.Reg.23 ti meæ infundat, p quã ad loquendũ diuinitus mouear, & nõ tã ego loquar, q̃ spũs sanctus p...
2.Thess.3 prout in lib. Regũ Dauid aiebat: Spũs dñi loquutus est p me, & sermo eius p linguã meã. ⌊Ad...
1.Cor.14 quendũ mysteriũ Christi⌋ .i. ad p̃dicandũ diuina secreta de Chr̃o, videlicet incarnationẽ, p...
sionẽ, ascẽsionẽ, &c. Ex his cõstat, q̃ nemo nostrũ adeo pfectus seu virtuosus esse debet in...
lis suis, vt nõ curet orationis suffragiũ etiã ab inferioribus flagitare, cũ videat sacratissimũ...
diuinissimũq; Aplm tã frequẽter atq; humiliter pro se orari, efflagitare. ⌊Propter q̃d⌋ p̃dica-
tionis officiũ ⌊etiã vinctus sum⌋ iã apud Ephesum. Vnde patet Aplm hãc scripsisse eplam in
carcere Ephesi. Aperiat, inquã, mihi dñs ostiũ sermonis, ⌊vt manifestẽ illud⌋ .i. p̃dictũ Chri...
mysteriũ clare enũtiem & exponã, vt cõsequar p̃miũ sempiternũ, quẽadmodũ sapiẽtia ipsa...
Eccl.24 quit: Qui elucidãt me, vitã æternã habebũt, ⌊ita⌋ .i. tã efficaciter & cõstanter, ⌊vt oportet
loqui⌋ .i. alijs intimare mysteria Christi propter grãm apostolatus mihi concessam. ¶ Dein...
admonet eos ad cõuersationẽ exẽplarẽ. ⌊In sapiẽtia ambulate ad eos⌋ .i. prudẽter & exẽp...
ter viuite corã illis, ⌊q foris sunt⌋ qui ad Chr̃i gregẽ & ecclesiæ vnitatẽ non pertinẽt, vel...
1.Thess.4 quibuscũq; extraneis & ignotis ne scandalizent. Vnde alio loco docet Aplus: Honeste amb...
Matth.5 letis ad eos q foris sunt. Et Chr̃s in Euãgelio: Luceat lux vestra corã hoĩbus. Patet ergo...
cundũ Aplm curandũ est nobis de fama honesta, nõ ob propriam laudẽ, sed ad dei honorẽ...
Eccl's.7 proximorum salutẽ. Propter q̃d apud Ecclesiasten legit: Melius est nomen bonũ, q̃ vnguenta pre-
Eccl.41. tiosa. Et alibi: Curã habe de bono noĩe: hoc enĩ magis proderit tibi q̃ mille thesauri. Hinc...
Hier.3 de inuerecundo & inhonesto noĩe non curãte, dictũ est per Hieremiã: Frons mulieris mere-
tricis facta est tibi, noluisti erubescere, ⌊tẽpus redimẽtes⌋ .i. fructuose expẽdentes, ⌊Sermo v...
Pro.15 ster in gratia⌋ .i. p grãm dei ⌊sale sit cõditus⌋ .i. sapiẽtiali discretione tẽperatus. Sermo ẽm...
portunus optimus est, teste scriptura. Porrò p sal sapientia seu discretio designat. Nam sicut...
est cõdimentũ ciborum: ita discretio est cõdimentũ verborum, operũq; bonorum. Propter q̃d in...
Leui.2 uitico iubet: In omni sacrificio offeres sal. Apostolis q̃q; dicit: Vos estis sal terræ. Et itẽ...
Matth.5 pit Chr̃s: Habete in vobis sal, ⌊vt sciatis quõ⌋ .i. q̃ diuersimode, qñ, quo fine, vbi, quantũ...
Marci.9 liter ⌊vos oporteat vnicuiq;⌋ i. oĩbus interrogãtibus ⌊r̃ndere⌋ aliter. s. docto, aliter indo...
Pro.15 aliter fideli, aliter infideli. In Prouer. enĩ scriptũ est: R̃nsio mollis frangit irã, sermo durus...
1.Pet.3 tat furorẽ. Hinc Petrus in prima sua canonica ait: Parati semp ad satisfactionẽ omni pos...
vos rõnem de ea q̃ in vobis est fide & spe. ⌊Quæ circa me sunt⌋ .i. statum meũ & aduersi...
tior, ⌊oĩa vobis⌋ proprio ore ⌊nota faciet Tychicus⌋ lator huius eplæ ⌊charissimus frat...
noster ⌊& fidelis minister⌋ Chr̃i in p̃dicãdo, ⌊& cõseruus⌋ nr̃ ⌊in dño, quẽ misi ad vos in...
ipsum⌋ .i. propter hãc causam. Et etiã ⌊vt cognoscat q̃ circa vos sunt⌋ .i. statũ vestrũ, ⌊&...
soletur corda vestra⌋ verbis benignis inducẽdo vos ad patientiã, cõmemorãdo quoq; æt...
futuraq; gaudia vobis parata, instruẽdo etiã nõ esse seruãda cærimonialia legis Mosaicæ...
inquã cũ ⌊Onesimo charissimo & fideli fratre⌋ nr̃o spũali, ⌊q est ex vobis⌋ oriundus. Era...
seruus Philemonis, ciuis Colossen. sicut patebit plenius in epl'a ad Philemonẽ, ⌊qui⌋ Tych...
atq; Onesimus ⌊oĩa q̃ hic⌋ in Epheso ⌊agunt, nota facient vobis.⌋ Cũ his duobus misit...
p̃sentẽ epistolã, propter maiorẽ Colossensiũ certificationẽ, vt scirẽt epistolã vere ab Aplo...
sam. ⌊Salutat vos Aristarchus cõcaptiuus meus⌋ .i. mecũ captus, ⌊& Marcus⌋ qui alio...
Act.4 dicebat Iohãnes, ⌊cõsobrinus Barnabæ⌋ apostoli. Erãt enĩ filij sororum, ⌊de quo⌋ Marco...
Act.15 cepistis⌋ materialr ⌊mãdata⌋ à me, vel alio quodã magno efficiẽter, ita q̃ mandauimus...
nõ recipiendũ esse à vobis hunc Marcũ, eo q̃ orta tribulatione discessisset à me, rediens...
salẽ, vt in actis legit. ⌊Si venerit⌋ iã vel postea Marcus iste ⌊ad vos, excipite illũ.⌋ Fe...
ad me, & recõciliatus est mihi. Salutat p̃terea vos ⌊& Iesus, q dicit iustus, q sunt ex circu...
.i. natione Iudæi, q sua salutatione attestant veritati huius epistolæ. Ideo certi sitis legalia...
esse seruãda. ⌊Hi soli⌋ quo ad Iudæos cõuersos ⌊sunt adiutores mei⌋ euãgelizãdo ⌊in reg...
Matt.13 dei⌋ .i. in ecclesia militãte seu cœtu fideliũ, de q̃ regno ait dñs in Euãg. Simile est regnũ cœ...
Ibidem. sagenæ missæ in mare, & ex omni gñe pisciũ congregãti. Itẽq;: Mittet filius hoĩs angelos...
& colligẽt de regno eius oĩa scandala, ⌊qui mihi fuerunt solatio⌋ fideliter assistẽdo, & fo...
laborando. ⌊Salutat vos Epaphras q ex vobis est⌋ .i. natione Colossensis, ⌊seruus Chri...
semp solicitus pro vobis, in orationibus⌋ quas facit pro vestra salute, ⌊vt stetis perfecti...
ni in omni volũtate dei⌋ .i. pfecti ac integri sitis in exequutione oĩm p̃ceptorum aut consilio...
dei. ⌊Testimoniũ enĩ illi⌋ Epaphræ ⌊perhibeo, q̃ habet multũ laborẽ pro vobis⌋ orando...
& me solicitãdo ad scribendũ. Hic enĩ est Epaphras, de q̃ in exordio huius epistolæ dictũ...
prædicationẽ Archippi cõfirmauerat, ⌊& pro his q sunt Laodiciæ & qui Ierapoli⌋ .i. eu...
Sup.1. Laodicensibus ac Ierapulitanis plurimũ solicitat, timens ne à pseudoapostolis fallant. ⌊Sa...
vos Lucas medicus charissimus⌋ .i. Lucas Euangelista qui artis medicæ erat, animarum tã...
q̃ corporum medicus fuit. ⌊Salutate⌋ ex parte nostra ⌊fratres qui sunt Laodiciæ,⌋ hoc est...
be illa vestræ ciuitati vicina, ⌊& Nymphã⌋ mulierẽ deuotã, p̃dicatiũ hospitatricẽ atq; al...
⌊& q̃ in domo eius est ecclesiã⌋ .i. fidelẽ eius familiã. ⌊Et cũ lecta fuerit apud vos⌋ .i. in vo...

conuentu, epl'a ista, facite vt in Laodicensium ecclesia legat. Eisdē eñ informationibus
A indigēt, qbus & vos cū sint à pseudoapostolis p̄uenti, & qm̄ vobis vicini, familiaresq; sunt, & eã q̄ Laodicensiū est epistolã illis à me missam vos legatis, vt mutuo proficiatis. Hæc autē epistola Laodicensiū nō est reseruata in canone scripturaꝝ, neq; in nūero epl'aꝝ Pauli, sicut nec prima triū epistolaꝝ missaꝝ Corinthijs, quēadmodū dictū est alio loco. Insuper monet Apl's Colossenses, vt pastorē suū hortent ad diligētē officij sui exequutionē. Et dicite Archippo epō vesto. Vide ministeriū tuū .i. officiū curæ pastoralis perpende intētius, qd accepisti in dño .i. qd tibi à deo cōmissum est vt illud impleas, gregē tibi cōmissum verbo & exēplis pascendo, atq; in oībus te habēdo vt decet pastorē, Chr̄i vicarium. Ex quo elucescit, q̄ subditi licite possint prælatos suos excitare, hortari & animare, humiliter tñ & modeste. Salutatio mea q̄ subditur, scripta est manu Pauli .i. propria manu verba salutationis meæ hæc scripsi, vt sciatis epistolã missam à me, nō à falsis, q interdū sub noīe veroꝝ apostoloꝝ fallaces miserūt epistolas vt magis deciperēt. Quidã dicunt totã epistolã hãc manu apostoli scriptã propter certificationē p̄dictã. Memores estote vinculoꝝ meoꝝ .i. attēdite cur ista sustineo, vt & vos similia pati sitis parati, & pro me oretis vel necessaria ministrare curetis. Deinde salutatio ponit. Gratia dñi nostri Iesu Chr̄i sit vobiscū .i. in cordibus vestris. Ipse est eñ creator vester atq; saluator vnigenitus patris, sup oīa deus sublimis & benedictus. Amen.

1. Cor. 5 — 2. Timo 6 — 1. Pet. 5 — Johan. 1. 3

IN PRIMAM AD THESSALONICENSES Epistolam proœmium.

B DA sapienti occasionē & addetur ei sapientia, doce iustum & festinabit accipere. Quemadmodū vani ac simulatores ex laudibus sibi impensis deteriores fiunt, sic virtuosi dum laudãtur multipliciter meliores. Nã & seipsos laude indignos opinantur, qd pertinet ad humilitatē, deo grates referūt de eo qd habent, qd ptinet ad iustitiã, ad meliora prouocantur, qd ad prudētiam spectat. Hinc ergo Apl'us frequenter suos cōmendat discipulos. Vnde & in p̄senti nunc elucidãda epistola (q̄ Thessalonicensibus missa & scripta est) ecclesiã Thessalonicensiū vehemēter cōmendat, qa in fide firmissime p̄stiterūt, pseudoapl'os abiecerunt, psequutiones æquanimiter ptulerūt. Quosdã tñ eoꝝ de otiositate, curiositate & fornicatiōe redarguit. Porrò Thessalonica (à qua Thessalonicēses nomen sortiti sunt) est metropolis Macedoniæ, q̄ est pars Græciæ. Thessalonicen. ergo sunt Macedones, q ad p̄dicationē apostoli cito ac facile crediderūt. Quoꝝ p̄coniū Lucas testat in actibus apl'oꝝ, q̄ verbū dei cū omni auiditate receperūt, quotidie scrutãdo scripturas. Scripsit aūt eis Apl'us ab Athenis, mittēs epl'am per Tychicū diaconū & Onesimū acolytum, proceditq; in hac epistola more solito, salutationē præmittendo, de profectu & perfectione discipuloꝝ gr̄as agendo. Deinde pc̄tōres à vitijs reuocãdo, q̄ omnia in processu clarius innotescent.

Prouer. 9 — Acto. 17

¶Expositio Cap. I. Paulus & Syluanus & Timotheus. Arti. .I.

PAulus & Syluanus & Timotheus mandant ecclesiæ Thessalonicensiū .i. fidelibus in Thessalonica cōgregatis, & per fidē atq; dilectionē vnitis, in deo patre nostro & dño nostro Iesu Chr̄o .i. ad gloriã patris & Christi filij eius, vel secundū voluntatem dei patris & Christi. Nō apponit nomen gloriæ suæ, dicēdo, Paulus apl'us, qm̄ Thessa-
C lonicen. nihil indignū de ipso senserūt. Vnde nō eguerūt de excellētia eius amplius informari. Syluanus aūt iste, quē sibi adiungit Apl'us, secundū Haymonē & alios quosdã, est Sileas, de quo in actibus multa magnifica recitant. Nam tantæ p̄fectionis extiterat, vt vnus de primis seu summis fratribus primitiuæ ecclesiæ in Hierusalem cōgregatæ, & propheta fuisse scribatur à Luca. Sed & Apl'us appellatur. Et qm̄ Syluanus ac Timotheus cooperati fuerūt Apl'o in Thessalonicensiū cōuersione, idcirco eos sibi in salutatione annectit. Solus tñ Paulus dictauit epistolã, imō spūs sanctus per eū. Gratia vobis & pax diuinitus infundat, cōseruet & perficiat. ¶Narrationē insuper ordit Apl'us à gratiaꝝ actione. Gratias agimus deo ex charitate diuina atq; fraterna, qua dei honorē optamus, & vestro profectui cōgaudemus semper .i. omni hora cōuenienti pro omnibus vobis .i. vice vestri, vel de vobis, videlicet pro bñficiis dei vobis collatis, memoriã vestri facientes in orationibus nostris, quas deo sine intermissione offerimus .i. omni tp̄e opportuno, memores operis fidei vestræ .i. laudabilis cōuersationis ex fide nascētis. Vel, opus fidei vocat oris cōfessio, & laboris, quē in cultu diuino habuistis, & charitatis .i. actualis dilectionis vestræ in deū & proximū, & sustinētiæ spei .i. tolerãtiæ aduersitatū, q̄ procedit ex spe dñi nr̄i Iesu Chr̄i .i. ex spe futuræ beatitudinis, quã spem Chr̄us vt deus, creando imprimit nobis. Cōsideratio eñ p̄mij minuit vim flagelli. Sic ergo memoriã vestri facimus, ante deū & patrē nostrū .i. in cōspectu sanctæ trinitatis, quã pro vestro profectu iugiter imploramus. Scientes .i. nos q vobis hæc scribimus agnoscētes ò frēs dilecti à deo coniectiue in quã vel certo sciētes ex reuelatione electionē vestrã .i. p̄destinationē, videlicet q̄ præordinati estis ad vitã æternã. Vel, vos ò fratres dilecti, eã scientes per quędã signa prædestinationis. De qbus subiungitur, qa Euangeliū nostrū .i. euangelica prędicatio, nō

Haymo — Act. 16 — Act. 15 — 1. Pet. 1. — Grego.

Actor.10 fuit ad vos in sermone tm̃⌋.i.nõ nudis verbis firmata eſt,⌊ſed & in virtute⌋miraculo⁊.i
miracula roborabat,⌊& ſpũ ſancto⌋.i.per manifeſta dona ſpũs ſancti pr̃dicatio nr̃a fuit
⌊& in plenitudine multa⌋.i.in magna abundãtia diuino⁊ chariſmatũ p̃dicauimus vobis
impoſitionẽ nãq; manuũ mea⁊ datus eſt vobis ſpũs ſanctus in baptiſmo,etiã in ſigno vi
Heb.2 Simile huic eſt q̃d ad Heb.dicit Apl̃us:Qũo effugiemus ſi tantã neglexerimus ſalutẽ,q̃ in
cõfirmata eſt,cõteſtante deo ſignis & portẽtis & virtutibus,& ſpũs ſancti diſtributiõibus
Marci.16 de apud Marcũ legimus:Illi profecti p̃dicauerunt vbiq;,dño cooperãte,& ſermonẽ cõfir
te,ſequentibus ſignis.Vnde per hæc magna miracula Theſſalonicẽſes facile crediderũt.⌊
ſcitis⌋per experientiã,q̃ eſt magiſtra veritatis,⌊q̃les fuerimus⌋verbo & opere⌊in vobis
Phil.3 inter vos,& hoc⌊propter vos⌋.i.propter veſtrã cõuerſionẽ atq; ſalutẽ.⌊Et vos⌋õ frẽs
tatores nr̃i facti eſtis⌋.i.nr̃a veſtigia eſtis ſequuti,multa aduerſa propter iuſtitiã patiendo
dñi⌋.i.etiã Chr̃m imitati eſtis,cõformando vos paſſionibus eius,qa vt ille à populo ſuo
perpeſſus eſt,ita & vos à ciuibus veſtris⌊excipiẽtes verbũ⌋.i.p̃dicationi nr̃æ cõſentiente
tribulatiõe multa⌋.i.cũ magna pſequutione vobis à puerſis illata propter fidei receptione
cipiẽtes inquã⌊cũ gaudio ſpũs ſancti⌋.i.cũ interna cõſolatiõe à ſpũ ſancto infuſa,ita q̃ lic
2.Cor.1. terius tribularemini,intus tñ à ſpũ ſancto lætificabamini,prout Apl̃us idẽ alibi ait:Sicut a
dant paſſiões Chr̃i in nobis,ita p Chr̃m abũdat cõſolatio nr̃a,⌊ita vt facti ſitis forma⌋.i.p
ctionis,fideiq; exẽplar imitatiõe digniſſimũ⌊oĩbus credẽtibus in Macedonia & Achaia⌋
ſunt prouinciæ Græciæ.⌊A vobis eñ diffamatus⌋.i.diuulgatus⌊eſt⌋materialr̃⌊ſermo
.i.à vobis propter pfectionẽ veſtrã ſumpſerũt alij occaſionẽ loquẽdi,laudãdi ac p̃dicãdi v
dei tanq̃ accẽſi vr̃o exẽplo.Et⌊nõ ſolũ in Macedonia & Achaia,ſed in omni loco⌋Chri
ad q̃s fama veſtra puenit,⌊fides vr̃a q̃ eſt ad deũ⌋.i.qua ipſi in deũ tẽditis⌊pfecta eſt⌋.i.p
& inclyta reputat̃.⌊Ita vt nõ ſit nobis neceſſe quicq̃ loqui⌋de ampliori p̃conio vr̃i,vel pro
formatiõe veſtri,vel de vobis ad alios incitãdos.⌊Ipſi eñ⌋q̃bus nota eſt fides & cõuerſat
ſtra,⌊de vobis annũtiãt⌋.i.laudẽ vr̃i teſtant̃,⌊qualẽ introitũ habuerimus ad vos⌋.i.q̃ fr
ſus,felix & expeditus fuit ingreſſus nr̃ ad vos,q̃⁊ tantã multitudinẽ tam pfecte cõuertimus
qũo⌋.i.q̃ pfecte⌊cõuerſi eſtis ad deũ à ſimulachris⌋.i.idololatriã deſerẽdo,⌊ſeruire⌋.i.ad
uiendũ⌊deo viuo & vero.⌋Per quẽ hoc loco intelligit̃ pſona patris.Nã ſubdit̃,⌊& expe
re⌋q̃tidie,vt ſitis ſemp parati ad mortẽ,⌊filiũ eius⌋vẽtu⁊⌊de cœlis⌋manifeſte in die iu
Luc.12. qui q̃tidie expectãdus eſt,vt ſimus iugiter p̃parati viſitari ab eo p mortẽ,prout ipſe apud L
Matt.24 loquit̃:Et vos ſiles hoĩbus expectantibus dñm ſuũ qñ reuertat̃ à nuptijs.Et denuo alibi:E
parati,qa qua hora nõ putatis filius hoĩs veniet⌊quẽ⌋pr̃⌊ſuſcitauit ex mortuis⌋tertia d
⌊Ieſum,q̃⌋ſua paſſiõe⌊eripuit nos ab ira ventura⌋.i.à pœna æterna ſeu dãnationis ſnia
die iudicij cõtra impios proferet̃.Nũc eñ eripuit nos q̃tum in ipſo eſt,à pc̃tis,propter q̃
1.Cor.15 infligit̃.Effectũ vero redẽptiõis iſtius per ſacr̃a cõſequimur,& tandem ab omni pœnali
imperfectiõe carnis ac animæ,merito dñicæ paſſiõis eripiemur,qñ mortale hoc induet im

¶Expoſitio Cap.II.videlicet,Nã & ipſi ſcitis frẽs introitũ noſtrũ. Arti. II.

1.Theſſ.1. IN ſuperiori cap.gr̃as egit Apl̃us deo pro bñficijs Theſſalonicẽũbus impartitis,bona
Theſſalonicẽſiũ cõmẽdauit,nũc ſuæ p̃dicationis veritatẽ oſtẽdit ex ſynceritate cõuer
nis quã habuit inter Theſſalonicẽſes.Queãdmodũ eñ ſecundũ philoſophos,operat
guit formã,ſic cõuerſatio mõſtrat legis ac fidei qualitatẽ.Nã & vnũquodq; iudicand
ſecundũ maximũ in q̃d poteſt,iuxta philoſophũ.Lex igit̃ Chriſtiana iudicãda eſt ſecund
Luc.9 principale,finale ac ſummũ,ad q̃d ſuũ obſeruatorẽ pducit.Hoc aũt eſt priuati amoris pl
tinctio,atq; diuini amoris pura,ardenſq; affectio,ad quã perfectionẽ pducit lex Chr̃i per
natiſſima atq; honeſtiſſima media,q̃ ſunt euangelica cõſilia ac p̃cepta,q̃bus humilitas,pa
paupertas,caſtitas,mãſuetudo,obediẽtia,ſimileſq; virtutes iubẽtur aut cõſulunt̃.Oĩs ve
nalitas,falſitas,ſimulatio,dæmonũ pactio,prohibita⁊ artiũ vſus penitus cõdemnat̃ & e
ab ea,q̃ oĩa tanto certius innoteſcẽt hoĩbus,q̃to euãgelicã legẽ cuſtodierint plenius.Vn
Joha.7 ternis ac deuotiſſ.famulis Chr̃i ipſa fides,Chr̃ianæq; legis mũditia,q̃ſi experiẽtia cõſtan
re à deo fluxerũt.Propter q̃d ait ſaluator:Si quis voluerit voluntatem dei facere,cognoſc
doctrina,an ex deo ſit.Nec ignoramus q̃ta faciat deus pro his q̃ euangelicã legẽ pfecte
Pſal.4 diunt,q̃ta pro eis agat miracula,qũo eos in vita,in morte,& poſt mortẽ mirificet,q̃ine
eos ſæpe cõſoletur,accẽdat,deificet,rapiat atq; abſorbeat.Quod qui experit̃,de nullo adu
tus eſt,ſicut de fidei veritate,Chriſtianæq; legis ſanctitate.Ait ergo beatus Apl̃us.⌊Nã
ſcitis frẽs⌋.i.ideo dixi p̃dicta,videlicet q̃ alij annũtiant qualẽ introitũ habuerimus ad vos
& voſipſi õ fratres ſcitis⌊introitũ noſtrũ⌋.i.qualitatẽ aduentus noſtri,⌊ad vos⌋cõuerſa
⌊q̃ non inanis fuit⌋.i.nõ infructuoſus,nõ leuis,non ſine debito fine,⌊ſed ante⌋accedere
ad vos,⌊paſſi⌋diuerſa tormẽta⌊& cõtumelijs affecti,ſicut ſcitis⌋alio⁊ relatu,vel propr
ſu⌊in Philippis⌋vrbe Macedoniæ vobis propinqua atq; ſubiecta.Ibi eñ Paulus & Silas
Act.16 gis cæſi & incarcerati,imò duriſſime vincti fuerũt occaſiõe puellæ quã Paulus à ſpũ phitoni

A berauit,⌊fiduciã habuimus in deo nr̃o⌋innitẽdo eius auxilio, nõ proprijs viribus⌊loqui⌋.i.ad Act.16
nõ inaniter loquendũ,⌊ad vos Euangeliũ dei in multa solicitudine⌋.i.cũ ingẽti cura ac diligẽ
tia.⌊Exhortatio em̃ nr̃a⌋.i.p̃dicatio qua admonuimus vos, processit⌊nõ de errore⌋.i.ex in-
teriori falsitate aut infidelitate sicut exhortatio hæreticoꝝ,⌊neq; de immũtia⌋.i.ex lasciuo af
fectu aut praua intẽtione, ⌊neq; in dolo⌋vobis proposita est, qa (vt beatus Iob loquitur) non Job.13
indiget deus nr̃o mẽdacio, vt pro illo dolos loq̃mur,⌊sed sicut probati⌋.i.approbati vel ele-
cti⌊sumus à deo, vt crederet̃ nobis Euãgeliũ⌋.i.p̃dicatio euãgelicę legis nobis cõmitteret̃,⌊sic
loquimur⌋sicut diuinitus instituti sumus, non quasi hoĩbus placẽtes⌋.i.finalr̃ placere q̃rentes,
q̃m deus dissipauit ossa eoꝝ, q hoĩbus placẽt,⌊sed deo q probat⌋.i.p prospera & aduersa exa Psalm̃.52
minat, tẽtat & approbat ⌊corda nr̃a,⌋alijsq; probata ostẽdit, iuxta illud Sapiæ: Tanq̃ auꝝ in Sap.3
fornace probauit electos dñs, & q̃si holocausti hostiã accepit illos⌊Neq; em̃ aliq̃n fuimus in ser
mone adulatiõis⌋.i.nunq̃ vobis adulãter loquuti sumus,⌊sicut scitis,⌋vnde in Prouer. Salo- Pro.24
mon docet: Nõ lactes quenq̃ labijs tuis. Et Psalmographus: Oleũ pc̃tõris nõ impinguet caput Psal.140
meũ,⌊neq; in occasione auaritiæ⌋.i.tpale cõmodũ, nec directe, nec indirecte q̃siuimus,⌊deus
testis est,⌋q apud Hiere. dicit: Ego sum iudex & testis,⌊nec q̃rentes ab hoĩbus gloriã⌋.i.lau- Hiere.29
dẽ, famæ clarificationẽ aut venerationẽ, vc; ⌊neq; à vobis, neq; ab alijs, cũ⌋.i.licet⌊possemus
vobis oneri eẽ⌋.i.debitã, imò & magnã venerationẽ à vobis exigere,⌊vt Chr̃i apostoli⌋.i.in
quantũ summi saluatoris vicarij, nõ tñ referendo honorẽ ad nos, sed ad Chr̃m finalr̃. Vel sic, cũ
B possemus vobis oneri esse.i.grauamen q̊ddã vobis inducere, requirẽdo à vobis stipẽdia vitæ,
vt Chr̃i apostoli, q spũalia seminãdo merent̃ vestra tpalia metere.i.de vestris tpalibus sustẽta 1.Cor.9
ri ac viuere,⌊sed facti sumus paruuli⌋.i.humiles⌊in medio vestrũ⌋exẽplo Chr̃i dicẽtis: Ego Luc.22
in medio vestrũ sum sicut q ministrat,⌊tanq̃ si nutrix foueat filios suos⌋proprio lacte in gre-
mio suo,⌊ita⌋.i.tã affectuose, pie atq; solicite ⌊desiderãtes vos cupide⌋.i.nõ bona vr̃a exte-
riora, aut tpalia emolimẽta optãtes feruẽter, sed vestrã salutẽ ⌊volebamus tradere vobis, nõ so
lũ Euangeliũ dei, sed etiã aĩas nr̃as⌋.i.nosipsos, vel vitã nostrã, quasi parati mori pro vr̃o pro-
fectu & vestro obsequio nos exponẽtes,⌊q̃m charissimi nobis facti estis⌋fidẽ excipiẽdo, tenẽ-
do & optime cõseruãdo. Ex his liquet bonũ ac licitũ esse, interdũ alijs demõstrare dilectiõis affe Proue.24
ctũ, q ad ipsos habet̃. Hoc tñ interdũ p accidẽs malũ est, vc; q̃m habet spẽm adulatiõis, vel q̃m
generat alteri gloriã vanã ¶Deniq; veritatẽ hoꝝ probat Apl̃us p agnitionẽ eoꝝ, qbus hæc mã
dat.⌊Memores em̃ estis fr̃es laboris nr̃i & fatigatiõis,⌋nõ solũ in p̃dicando & cętera diuini cul
tus officia prosequẽdo, sed etiã manualiter laborãdo.⌊Nocte ac die laborãtes manibus nr̃is⌋
pro necessarijs vitæ,⌊ne quẽ⌋.i.aliquẽ ⌊vestrũ grauaremus⌋viuẽdo de sumptibus vestris,⌊p̃
dicauimus in vobis⌋.i.inter vos ⌊Euãgeliũ dei. Vos em̃ testes estis & deus,⌋de quo in Iob di- Job.16
citur: Ecce in cœlo est testis meus, & cõscius meus in excelsis,⌊quã sancte & iuste, & sine q̃rela⌋
.i.sine offensa ac reprehẽsione,⌊vobis q credidistis, fuimus⌋cõuersando inter vos multũ iuste
sancte atq; pfecte,⌊sicut scitis q̃liter vnũquẽq; vestrũ⌋sigillatim, vel oẽs cũ particulari descen
sione,⌊tanq̃ pater filios suos dep̃cantes vos & cõsolãtes⌋.i.tã charitatiue ac diligẽter dep̃can
tes vos ad faciendũ q̃ bona sunt, & cõsolãtes vos cõtra aduersa, sicut pr̃ proprios filios cõsolat̃
& instruit,⌊testificati sumus⌋.i.cum allegatione testimonioꝝ sacræ scripturæ admonuimus,
C vel sub testimonio sanctoꝝ adiurauimus,⌊vt ambularetis⌋.i.de virtute in virtutẽ procedere- Psalm̃.83
tis ⌊digne deo⌋.i.tã reuerenter, vt decet summo deo seruire. Et vt digni sitis beatificari ab eo,
⌊q vos vocauit⌋p suã inspirationẽ internã & nostrã p̃dicationẽ,⌊in suũ regnũ⌋.i.ad militã-
tis ecclesiæ (quã deus nunc regit) societatẽ. Vel, in regnũ suũ cœleste, ad q̊d iam vocati estis,⌊&
gloriã⌋.i.ad beatitudinẽ sempiternam.⌊Ideo & nos gr̃as agimus deo⌋propter bñficia vobis
collata ⌊sine intermissione⌋.i.omni tpe apto.⌊Q̃m cũ accepistis à nobis verbũ auditus dei⌋
.i.euangelicã p̃dicationẽ quã nos à deo audiuimus atq; didicimus. De quo verbo scriptũ est in
Esaia: Dñe, qs credidit auditui nostro.i.verbis q̃ à te audiuimus?⌊accepistis illud, nõ vt verbũ Esa.53
hoĩm⌋.i.nõ cũ mediocri attẽtione, vel cõsueta hoĩbus reuerẽtia,⌊sed sicut est vere verbũ dei⌋
.i.cũ summa deuotiõe & pleno affectu. Si em̃ Chr̃us de sua p̃dicatiõe testat̃: Mea doctrina non Johan.7
est mea, sed eius q misit me, multo magis apostoli dicere potuerũt, nostrũ verbũ nõ est nostrũ
aut humanũ, sed dei atq; diuinũ,⌊qui⌋deus ⌊operat̃ in vobis q credidistis⌋.i.in vobis creden
tibus. Operat̃ aũt nõ solũ p̃stando habitũ gr̃æ & virtutũ, sed etiã intus mouẽdo & excitãdo ad
bonũ. Insup laudat patientiã atq; cõstantiã Thessalonicensiũ.⌊Vos em̃ imitatores facti estis
rẽs ecclesiaꝝ dei q̃ sunt in Iudęa⌋.i.Christifideliũ Iudæoꝝ, q ⌊in Chr̃o Iesu⌋fundati sunt. Pri
fmitiua em̃ ecclesia in Iudæa collecta, perfectissimæ cõuersationis fuit. Ideo aliaꝝ ecclesiaꝝ erat
exẽplar seu forma viuendi. In q̊ aũt illas imitati sint, adiecit,⌊qa eadẽ⌋in specie.i.similia mala
⌊passi estis & vos à cõtribulibus⌋.i.cõciuibus ⌊vestris, sicut & ipsi à Iudæis⌋infidelibus.i.q̃lia
fideles Iudæi à Iudæis infidelibus. Quẽadmodũ em̃ legit̃ in actis, Stephano occiso facta est pse-
quutio magna in ecclesia Hierosolymitana, & infideles Iudæi rapuerũt bona fideliũ. De qua p- Acto.8
sequtione ad Heb. scribit̃: Rememoramini aũt pristinos dies, in qbus magnũ sustinuistis certa Heb.10

men passionũ. Nã & vinctis cõpassi estis,& rapinã bonoꝝ vestroꝝ cũ gaudio suscepistis. H
Matt. 27 ergo filia Thessalonicẽses ꝑpessi sunt à ciuibus suis, ⌊qui⌋ infideles Iudæi ⌊& dñm occiderunt
Marc. 15 Iesum,⌋ qm̃ mortẽ eius procurauerũt à ꝑside, ⌊& prophetas⌋ q̃sdã noui testamẽti, multosq;
veteris test. prophetas occiderũt. Non tñ ĩdẽ nũero occiderũt Christũ & illos prophetas. S
loquit̃ de Iudęis cõiter, prout oẽs puersi sunt vna gñatio. Iuxta quẽ modũ ait saluator in Eu
Matt. 23 ad Iudæos: Veniet sup vos oĩs sanguis iustus, &c. Et sequit̃, Zachariæ, quẽ occidistis inter te
Acto. 6 plũ & altare. Hinc etiã in actis aplõꝝ Stephanus loquens Iudæis: Patres vestri occiderũt eos
annũtiauerũt de aduẽtu iusti, cuius vos nũc proditores & homicidæ fuistis, ⌊& nos⌋ apl'os
Johan. 15 primitiuã ecclesiã ⌊ꝑsequuti sunt,⌋ vt patet in actis. Vnde dixit Chr̃s apostolis: Si me ꝑsecu
Heb. 11 ti sunt, & vos ꝑsequent̃, ⌊& deo nõ placẽt.⌋ Impossibile quippe ẽ sine fide placere deo. Vn
Hiere. 12 apud Hiere. Chrũs testat̃: Facta est mihi hæreditas mea q̃si leo in sylua, dedit cõtra me vocẽ
Osee. 9 ideo odiui eã. Et in Osea: Exosos habui eos propter malitiã adinuentionũ ipsoꝝ: nõ addã
diligã eos, ⌊& oĩbus hoĩbus aduersant̃⌋.i. oĩm salutẽ impedire conant̃, ⌊prohibẽtes nos ge
tibus loqui⌋ verbũ Chr̃i ⌊vt saluæ fiant⌋ credẽdo in filiũ dei, ⌊vt impleãt⌋ ꝑdicti Iudæi ⌊p
sua semp⌋.i. incessanter pc̃tis pc̃tã adiiciãt, donec in illis miserabiliter cõsumentur. ⌊Peruen
em̃ ira dei⌋.i. vltio diuinæ iustitiæ.s. excæcatio & obstinatio cordis eoꝝ, captiuitas q̃q; per R
Dañ. 9 manos inflicta, ⌊sup eos vsq; in finẽ⌋ seculi duratura, iuxta illud Danielis: Ciuitatẽ & sanct
Psalm. 68 riũ dissipabit populus cũ duce vẽturo, & finis eius vastitas, & vsq; in finẽ ꝑseuerabit desola
Esa. 63 Hoc q̃q; regius Psaltes apertissime cecinit: Obscurent̃ (inquiens) oculi eoꝝ ne videant, & do
sum eoꝝ semp incurua. Effũde sup eos irã tuã, & furor iræ tuæ cõprehẽdat eos. Vnde in Esa
ait saluator: Calcaui eos in furore meo, & cõculcaui eos in ira mea. ⌊Nos aũt⌋ ò ⌊frẽs deso
à vobis⌋.i. vr̃æ ꝑsentiæ cõsolatione priuati ⌊ad tẽpus.⌋ Priuati inquã vestra ꝑsentia, ⌊ore a
pectu⌋.i. q̃tũ ad vocalẽ colloqutionẽ & corporalẽ aspectũ, ⌊nõ corde⌋.i. nõ q̃tũ ad cop
charitatis, nã & spũ ꝑsens sum vobis & dilectiõe intimus, ⌊abundantius⌋ solito ⌊festinauim
faciẽ vestrã videre⌋.i. vobis corporal'r ꝑsentes adesse ⌊cũ multo desiderio, qm̃ voluimus ve
re ad vos,⌋ qa audiuimus vos in tot ꝑsequutionibus cõstitutos, propter q̃d optauimus vobis
borare in dño. ⌊Ego quidẽ Paulus & semel & iteꝝ⌋.i. bis, ex quo recessi à vobis, tentaui ve
ti ad vos, ⌊sed impediuit nos Satanas,⌋ deo ꝑmittente.i. aliquã nobis occupationẽ proc
uit, per quam impediti sumus venire ad vos. Nec miꝝ ꝙ voluimus venire ad vos. ⌊Quæ
spes nostra⌋.i. materia nostræ fiduciæ qua cõfidimus fructuosam esse nostrã ꝑdicationẽ in
rito ac ꝑmio, ⌊aut gaudiũ⌋.i. materia nostræ consolationis in ꝑsenti, ⌊aut corona gloriæ
Marci. 10 ornamentũ felicitatis nr̃æ futuræ? ⌊Nõne vos⌋ discipuli nr̃i ꝑclari, ex quoꝝ sancta cõuersatio
ne speramus fructuosum esse nostrũ laborẽ, de q̃ꝝ profectu gaudemus, de q̃ꝝ etiã beatifica
ne gloriaturi, copiosiusq; glorificãdi sumus? Vos itaq; estis hæc oĩa nobis ⌊ante dñm Iesum
.i. corã Chr̃o, q̃d maxime apparebit ⌊in aduẽtu eius⌋ in die iudicii? ⌊Vos em̃ estis gloria
Prouer. 17 queadmodũ scriptũ est: Filius sapiens est gloria pr̃is. Nã de vestra fide ac ꝑfectione gloriat
apud alias ecclesias, proponẽtes vos eis in exemplũ. Estis q̃q; ⌊& gaudiũ⌋ nostrũ.i. materia
Ambro. stræ cõsolationis in via, & augmentũ iucunditatis nr̃æ in patria. Vnde ait Ambrosius: Ma
stũ est ꝙ perfectio discipuloꝝ gaudiũ & corona est magistroꝝ. Fructus nãq; magistri obe
tia est discipuli, cuius bona conuersatio coronam Christo iudice dat magistro.

¶ Expositio Cap. III. Propter quod non sustinentes amplius. Arti. III.

LOcis diuinæ scripturæ facilibus immorandũ nõ reor, nisi forte vberẽ moralitatem
tineant. Nunc ergo in locis epl'aꝝ historicis atq; facilibus celerius transibo. ⌊Prop
quod⌋ videlicet, qm̃ tantũ diligimus vos, ⌊nõ sustinentes amplius⌋.i. diutius nõ
rentes nostræ charitatis affectũ vobis ostendere, ⌊placuit nobis⌋.i. mihi & Syluano
⌊remanere Athenis⌋ gratia ꝑdicationis, ⌊solis⌋.i. mihi & Syluano, vt dictũ est, aliis discip
ad diuersa loca destinatis. ⌊Et misimus Timotheũ fratrẽ nostrũ⌋ & ministrũ dei in Euang
Christi prędicando, ⌊ad cõfirmãdos vos⌋ in ꝑsequutionibus cõstitutos, ⌊& exhortãdos
⌊pro fide vestra⌋ firmãda.i. quatenus roboremini semp in fide, cuius firmitas oĩm virtu
actus cõfortat, ⌊vt nemo⌋ vestrũ ⌊moueat̃⌋ per impatientiã aut pusillanimitatẽ ⌊in trib
Ro. 8 tionibus istis⌋ ꝑsentibus & trãsitoriis, q̃ non sunt condignæ ad futurã gloriã. Nã supramo
2. Cor. 4 æternũ gloriæ pondus operant̃ in nobis. Hinc ait Psalmista: Qui tribulant me, exultabũt si
Psal. 12 tus fuero. Et Petrus ait in canonica sua prima: Communicantes Christi passionibus gaude
1. Pet. 4 vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. ⌊Ipsi em̃ scitis quod in hoc⌋.i. ad sustinendum a
uersa, ⌊positi sumus⌋ in isto exilio, quia per multas tribulationes oportet nos intrare regn
Act. 14 cœloꝝ. Propterea scriptũ est: Hæc est gratia, si propter conscientiam dei sustinet quis tristi
1. Pet. 2 as, patiens iniuste, in hoc em̃ vocati estis. ⌊Nã & cũ apud vos essemus, ꝑdicebamus vobis
suros nos tribulationes⌋ ab hoĩbus impiis propter iustitiam, ⌊sicut & factũ est.⌋ Et scitis
rum esse q̃d diximus, iamq; impletũ est. ⌊Propterea⌋.s. ne moueamini in tribulationibus
⌊& ego amplius nõ sustinens⌋.i. diutius differre non valens vestrum statũ percipere prop
ardens

A ardentē amorē, qui facit solicitū ipm amantē de præcauēdis amati periculis ⌊misi⌋ Timotheū
ad vos dudū anteq̄ scripsi. Vel, misi p̄sentē epl'am, ⌊ad cognoscēdū fidē vr̄am⌋.i. vt ab eo re-
deūte pcipiā fidei vr̄æ stabilitatē, de qua certificari anxius cupio, ⌊ne forte tētauerit⌋.i. impu-
gnauerit siue deceperit ⌊vos is q tētat⌋.i. diabolus, cuius officiū est tētare ⌊& inanis fiat labor
nr̄⌋.i. p̄dicatio nr̄a infructuosa fiat, q̄tū ad vos, q̄uis nobis infructuosa eē nō poterit. ⌊Nūc āt⌋
cū p̄sentē dicto aut mitto epl'a; ⌊veniēte Timotheo⌋ quē dudū añ ęditionē epl'ę huius ad vos
misi, ⌊ad nos à vobis & annūtiāte nobis fidē & charitatē vr̄am⌋.i. pfectionē & opa fidei cha-
ritatisq; vr̄ę ⌊Et qa memoriā nr̄i habetis bonā⌋.i. syncerā ac nobis putilē ⌊semp desiderātes
nos videre⌋ oculo corpali ⌊sicut nos q̊q; vos⌋ videre optamus. ⌊Ideo cōsolati sumus frēs in
vobis⌋.i. ī cōsideratōe pfectiōis & gr̄æ vr̄æ, vr̄oq; pfectui ex aīo cōgaudemus ⌊in om̄i necessi
tate⌋.i. penuria ⌊& tribulatiōe nr̄a⌋ Cōsolati inquā ⌊p fidē vr̄am⌋.i. de fidei vr̄æ stabilitate
⌊qm̄ nūc viuimus⌋ delectabil'r & iucūde, ⌊si vos statis in dn̄o⌋ firmiter adhęrētes deo p fidē,
dilectionē & fortitudinē cordis. Et merito cōsolati sumus. ⌊Quā em̄ gr̄a℞ actionē possumus
deo retribuere pro vobis⌋ nos cōstituti ⌊in om̄i gaudio⌋ sp̄ūali ⌊q̊ gaudemus ppter vos⌋.i. p
pter bn̄ficia vobis collata, gaudemus aūt ⌊añ dn̄m nr̄m?⌋.i. in cōspectu diuino, vc; iuste & reli
B giose & in diuinę p̄sentię luce cōstituēdo nosip̄os. Q.d. Dignas & sufficiētes repēdere gr̄arum
actiōes nō possumus, qa de vr̄is sicut de ppriis gloriamur pfectibus ⌊noctu ac die⌋.i. certis ho Iaco.2
ris diei noctisq; ⌊abūdātius⌋ plus solito ⌊orātes⌋ deū ⌊vt videamus facies vr̄as⌋.i. vt dirigat
deus viā nr̄am ad vos ⌊& cōpleamus ea q̄ desunt fidei vr̄æ⌋.i. notitiā scriptura℞ qua fides pfi-
ciť plenius vobis iā imprimamus qm̄ capaciores nūc estis q̄ olim. ⌊Ip̄e aūt deus & pr̄⌋.i. pr̄ æter
nus ⌊& dn̄s Iesus Chr̄s⌋ q sunt vnus director ⌊dirigat viā nr̄am⌋.i. gressum pedū nr̄o℞ ⌊ad
vos. Vos aūt deus multiplicet⌋ merito & nūero, ⌊& abūdare faciat charitate in īuicē & in oēs⌋
id ē, hoc tribuat vobis vt feruēter diligatis mutuo & cęteros oēs ⌊queādmodū⌋ deus fecit ⌊&
nos⌋ charitate abūdare, ⌊in vos ad cōfirmāda⌋.i. vt charitatiuè cōfirmemus ⌊corda vr̄a⌋ vt
sint ⌊sine q̄rela in sanctitate⌋.i. irrep̄hēsibil'r sc̄tā ⌊añ deū & patrē nr̄m⌋ non solū corā hoībus
q decipi p̄nt. Et vt talia inuenianť ⌊in aduētu dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i cū oībus sc̄tis eius⌋.i. in die iu
dicii qn̄ saluator vēturus est cū oībus cœli ciuibus ad finale iudiciū. Sicut in Esaia legiť: Dn̄s ad
iudiciū veniet cum senioribus populi sui, & principibus eius. Et in Zacharia: Veniet dn̄s deus Esaię.3
meus, om̄esq; sancti eius cum eo. Vnde & Iudas in sua ait Canonica: Ecce veniet dn̄s in sanctis Zacha.14
milibus suis, facere iudicium, & arguere omnes impios. Iudas apostolus.

¶Expositio capl'i. IIII. De cætero fratres rogamus vos & obsecramus in dn̄o Iesu.

¶Articulus quartus.

COmmēdatiōe pfecto℞ inducta, descēdit Apl'us ad specialē instructionē impfecto℞
Quàmuis em̄ ecclesia Thessalonicēsiū pro maiori parte fuerit virtutibus probata, q-
dam tñ eo℞ certis vitiis seruierūt, quos p̄senti capl'o Apl'us corrigit & informat. Pri-
mo fornicarios: Gentiles quippe fornicationē simplicē reputauerūt licitā. Propter
q̊d q̄dā eo℞ etiā post cōuersionē proni erāt ex pristina cōsuetudine ad fornicationē. ¶Ait ergo
sc̄tūs Apl'us: ⌊De cætero ergo frēs⌋.i. qm̄ tātas pro vobis dn̄o gr̄a℞ actiōes, & p̄ces obtulimus
proinde ⌊rogamus vos & obsecramus⌋.i. p sacro℞ cōmemorationē p̄camur ⌊in dn̄o Iesu⌋ Gala.6
id ē, scd̄m voluntatē & institutionē Chr̄i, ⌊vt queādmodū accepistis⌋.i. didicistis ⌊à nobis⌋ EPIST.
sermone & ope ⌊q̄ūo vos oporteat ambulare⌋.i. q̄ timorate & reuerēter necesse est vobis deo
seruire, ambulando p arctam viam, quę ducit ad vitam, ⌊& placere deo⌋ p quotidianum pro-
C fectum, hoc est, taliter ambuletis coram domino, seruiendo ei in sanctitate atq; iustitia cunctis Matth.7
diebus, ⌊sicut & ambulatis⌋ per vias, obseruationes, seu operationes madatorum cœlestium, Lucę.1
⌊vt abundetis magis⌋ in sp̄ūalibus diuitiis, quæ sunt splendor gratiæ, virtutes, atq; scientiæ.
¶Deniq; ideo obsecro hæc: ⌊Scitis em̄ quæ p̄cepta dederim vobis⌋ cū apud vos essem, ⌊p do
minū Iesum⌋.i. Chr̄o loquēte ac pręcipiēte p me. ⌊Hęc est em̄ voluntas dei⌋.i. res placēs deo
vel mādatum signū existēs voluntatis diuinæ antecedētis vel cōsequētis, ⌊sanctificatio vr̄a⌋.i.
purgatio à peccatis. Prout à beato Petro inducitur. Patiēter agit dn̄s propter vos, nolens ali-
quem perire, sed omnes ad pœnīam reuerti, ⌊vt abstineatis vos à fornicatione⌋ quę est mor- 1.Pet.4
tale peccatum. Nam & q fornicatur, peccat in proprium corpus, ⌊vt sciat⌋ scīa efficaci & vir-
tuosa ⌊vnusquisq; vestrum vas suum⌋.i. proprium corpus ⌊possidere⌋ ip̄m p rōnem regēdo, 1.Corin.6
ne possideamur ab eo, sensualitate rōni p̄ualēte. Possidere inquā: ⌊in sanctificatione⌋.i. virtu-
tum & castitatis mūditia, ⌊& honore⌋.i. in statu honesto, carnaliū vitio℞ turpitudinē fugiē-
do. ⌊Nō in passione desiderii⌋.i. nō in carnali cōcupiscētia, ei cōsentiēdo, vel eam ope exequē
do, ⌊sicut & Gentes quę ignorāt deum⌋ loquēdo de cognitiōe formata atq; distincta. Nam &
si dicant se nosse deum, tñ ope negant. Vnde Galatis dictū est: Qui em̄ sunt Chr̄i carnē suam Titum.1
crucifixerunt cum vitiis & cōcupiscētiis. Apud Ecclesiasticum quoq; orat vir Sapiens: Aufer à Gala.5
me vētris cōcupiscētias, & cōcubitus cōcupiscētia nō app̄hendat me. ⌊Et ne q̄s supergrediať⌋ Eccle.23
hoc est, aliū violēter suppeditet, siue impie opprimat, ⌊neq; circumueniat,⌋ hoc est, decipiat,

⌊in negotio⌋ aliquo ⌊fratrem⌋.i.proximũ ⌊suum, qm̃ vindex⌋ iustus vltor ⌊est dñs de
oĩbus⌋ vitijs ⌊sicut prædiximus vobis, & testificati sumus⌋.i.firmiter asseruimus. Scriptu
Leui.19 eñ in Leuitico: Nõ facies calumniã proximo tuo, nec vi opprimes eum. Et sicut Iacobus
Iaco.2 rit: Iudicium sine mĩa fiet ei, q nõ fecerit mĩam. Quãto magis ei q fecerit fraudẽ aut violẽ
1.Pet.2 ⌊Non eñ vocauit nos deus in immunditiam⌋.i.ad hoc vt sordibus pc̃torum contamine
FINIS. ⌊sed in sanctificationem⌋ Iuxta illud Zachariæ: Seruiamus illi in sanctitate & iustitia. Ide
Lucæ.1
Deuter.18 Deuteronomio Moyses loqtur: Perfectus & absq; macula eris cum dño deo tuo. Simili
quippe est causa amoris. Propterea sanctus dñs deus noster, sanctos requirit ministros, sec
Leui.12 dum quod ait in Leuitico: Nolite contaminare animas vestras. Ego sum dñs deus vester. S
cti estote, qm̃ ego sanctus sum. Vult ergo clementissimus deus, pater pijssimus, vt ei in virtu
bus assimilemur. ⌊Itaq; qui hæc⌋ præcepta ⌊spernit, nõ hoĩem spernit⌋.i.nõ solum me ve
um dei ministrum, ex parte dei ista iubẽtem contẽnit seu vilipẽdit nõ satagẽs obedire, ⌊sed
Lucæ.10 um⌋ principaliter spernit, seu inhonorat. Cui consonat quòd apud Lucam ait Saluator: Q
Exo.16 vos audit, me audit: & q vos spernit, me spernit. Vnde & Moyses filijs Israel loquẽs: Non c
tra nos (inqt) est vestrum murmur, sed contra deum. Chri ergo vicarijs tanquàm Christo re
rẽter ac promptè obedire debemus, ⌊qui etiam⌋ pater vel filius ⌊dedit spm̃ sanctum suum
nobis⌋ hoc ẽ, cordibus nostris illum infudit, conferẽdo nobis dona ipsius, vt dictum alibi
est plenius. Vnde apud Romanos testatur: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, p
Roman.5 sanctum q datus est nobis. Et apud Iohannẽ Chrũs loquebatur discipulis: Ego rogabo pa
Iohan.14 & alium paracletum dabit vobis, spm̃ veritatis. ⌊De charitate aũt fraternitatis⌋.i.dilectio
terna & ope eius, ⌊non necesse habuimus scribere vobis⌋ pfectioribus. ⌊Ipsi eñ vos à de
per spũs sancti illustrationẽ ⌊didicistis.⌋ Vt ait Iohãnes: Non necesse habetis, vt aliqs vos
1.Iohan.2 ceat, sed vnctio eius docet vos de oĩbus. Itaq; didicistis à deo, à quo qui eruditur, beatus
Psalm.93 ⌊vt diligatis inuicẽ.⌋ Vnde & magister dñs noster. In hoc (inquit) cognoscent, quia dis
Iohan.15 mei estis, si dilectionẽ habueritis adinuicẽ. ⌊Etenĩ facitis illud in omnes frẽs⌋.i. charitatis
ternæ affectum, & opus fratribus cunctis impẽditis, ⌊in vniuersa Macedonia⌋ cuius vrbs
Metropolis est. ⌊Rogamus aũt vos frẽs vt abũdetis magis⌋ in dilectiõe cæterisq; virtut
⌊& opam detis⌋.i.diligẽtiã & conamẽ adhibeatis, ⌊vt quieti sitis⌋ curiositatẽ & loqu
ac euagatiões seu discursus vitãdo. Ait eñ deus sublimis apud Esaiã: Sup quẽ requiescet spis
Esaie.66 us, nisi sup quietũ & humilẽ? Rursusq; alibi apud eũdẽ: Si reuertamini & quiescatis, salui er
Esa.30 In silẽtio & spe erit fortitudo vr̃a. ¶ Deniq; bonũ est cũ silẽtio pstolari salutare dei. Atq
Threno.3 scd̃m Aristotelẽ quiescẽdo fit prudẽs, ⌊& vt vestrũ negotium agatis⌋.i. quisq; faciat quo
Aristotel. se pertinet, nec cum alienis & impertinẽtibus causis se occupet, vt sit vobis charitas ordi
Eccl.33 ⌊& operemini manibus vestris⌋ opa vtilia, otia eñ dant vitia. Iuxta illud Ecclesiastici: Mul
Psalm.72 malitiam docuit otiositas. Hinc nãq; de impijs canit Psalmista: In labore hoĩm nõ sunt, &
hoĩbus nõ flagellabuntur. Ideo tenuit eos supbia, operti sunt iniquitate & impietate sua. N
mirum, qa vt dicit Iob: Homo ad laborẽ nascitur, & auis ad volandum. Vnde in Ezechie
Iob.5 gitur: Hæc fuit iniquitas Sodomæ supbia, saturitas panis, abundantia, & otium eius. Itaq;
Eccl.19 ramini ⌊sicut præcepimus vobis, & vt honeste ambuletis ad eos q foris sunt⌋.i.corã extra
exemplariter, irreprehẽsibiliterq; viuatis, ⌊& nullius aliqd desideretis⌋ sine rationabili ca
Exo.20 Vnde hoc verbo auaritia prohibetur. Queãdmodũ etiam in Exodo dicit: Nõ cõcupisces
proximi tui. His itaq; verbis curiosi, inquieti, seu vagabundi, & cupidi notant̃ ac corrigun
¶ Deinde docet Aplus eos q de futura resurrectiõe minus plene sperabãt, atq; ab hoc de a
EPIST. rum suoꝝ morte immoderate dolebãt, ac si oĩno perissent. Itaq; ait: ⌊Nolo aũt vos igno
frẽs⌋ fidei veritatẽ ⌊de dormiẽtibus⌋.i.defunctis, q per cõparationẽ ad diuinã virtutẽ d
mire cẽsentur, qa facilius à deo suscitabũtur, q̃ dormiẽs ab hoĩe excitet̃. Vnde apud Dan
Dan.12 Gabriel: Multi (inqt) de his q dormiunt in puluere terrę euigilabunt. Hinc etiã Chrũs apud
Iohan.11 hannẽ loqtur: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno suscitẽ illum. Loqtur
scriptura de quadruplici dormitiõe seu somno, vz de somno naturę q̃tidiano ac solito. De
Marco legimus: Erat Iesus in puppi sup ceruical dormiẽs. De somno culpæ. De q̃ ad Rom
Mar.4 Hora est iã nos de somno surgere. De somno mortis, sicut in libris Regũ de vnoq;q; penè h
Roma.13 Dormiuit cũ prĩbus suis. De somno itẽ contẽplatiõis, de q̃ in Geñ. Misit dñs soporem in Ad
Gene.2
Cant.2 in Cãt. Sõnus meus dulcis gutturi meo, ⌊vt nõ cõtristemini⌋ de morte ppinqrũ & charo
stroꝝ inordinate, ac si illi penitus eẽ desinerẽt, & nunq̃ eis reuniri possetis, ⌊sicut & cęter
stant, ⌊q spem⌋ futurę resurrectiõis ⌊nõ hñt⌋ Nõ eñ pereũt nobis proximi nr̃i p mortẽ
Iob.42 dr̃ deus sancto Iob oĩa reddidisse dupla, q̃uis non habuerit plures filios ac filias post, q̃ ante
& defuncti remãserũt denuo viuificãdi. Possumus ergo & aliqñ debemus de morte pxim
tristari ac flere. Primo, ppter naturalis pietatis affectũ. Scd̃o, ppter mõstrandũ dilectiõis
ciũ. Tertio, ad cõsolationẽ alioꝝ. Quarto, ppter damnũ qd̃ incurrit ecclesia ex morte iust
Ambrosi9 Sic Ambrosius planxit deuotos sacerdotes. ⌊Si eñ credimus⌋ quod vtiq; necesse est crede

Lq li

⌊quòd Iesus mortuus est⌋ in die parasceues ⌊& resurrexit⌋ tertio die, ⌊ita⌋ credendum est,
quòd ⌊& deus⌋ trinitas ⌊eos q dormierũt⌋.i.defuncti sunt ⌊p Iesum⌋.i.in fide & gr̃a Chr̃i, Acto.7
qui obdormierunt in dño. Sicut de Stephano scriptũ est in Actis Apl̃icis, ⌊adducet⌋ ad regnũ
cœleste beatificatos in aĩa & corpore ⌊cum eo⌋.i.cum Chr̃o, qui pacto iudicio cũ electis ascẽ
A det ad cœlos. Ideo apud Iohannem ait: Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint Iohan.17
mecũ, vt videãt claritatẽ meã. Vel, adducet cũ eo qa electi q intetim moriunt, & glorificant, si
mul cũ Chr̃o, & in eius ducatu ad iudiciũ veniẽt. ¶ Insup ponit Apl̃us modũ ac ordinẽ resur
rectiõis futuræ. ⌊Hoc em̃ vobis dicimus in verbo dñi⌋.i.in doctrina Chr̃i, vz sicut à deo di-
dicimus, nec sermone proprio vtimur, ⌊quia nos q viuimus q residui sumus⌋.i.illi ex nostris,
qui in die iudicij fuerint viui inuẽti atq; supstites, ita q nec ab Antichr̃o, nec aliunde occisi suut
⌊in aduẽtu dñi⌋.i.Chr̃o ad iudiciũ descendẽte ⌊nõ præueniemus eos⌋.i.nõ resurgemus an-
te eos, ⌊qui dormierunt⌋.i.q longo tpe ante defuncti fuerunt, om̃es em̃ simul resurgẽt, quoni
am resurrectio erit in instanti, aut certe breuissimo tpe, sicut pdixit Apostolus: In momẽto, in 1.Corit.15
ictu oculi. Connumerat aũt se Apl̃us illis q tunc erunt, propter vnitatẽ mystici corporis Chr̃i,
q prima facie nõ intelligẽtes Thessalonicenses, putabant iudicium generale tpe Apl̃i cõsum-
mãdum. Et hac occasione scripsit eis secundã epl̃am. Quòd autẽ nõ præueniemus illos scd̃m
hũc sensum, hinc cõstat, ⌊quoniam ipse dñs⌋ Christus ⌊in iussu⌋.i.actuali imperio, quo mor-
tuorum resurrectionẽ iubebit, ⌊& in voce archãgeli⌋.i.facta à seipso, q est magni consilij an
gelus angelorumq; princeps, de qua ait apud Iohãnẽ: Veniet hora, in qua oẽs q in monumẽtis Esaie.9
sunt, audiẽt vocẽ filij dei. Vel, in voce archangeli.i.Michaelis, q est princeps & custos ecclesiæ Ioha.5
B qui deo iubẽte dicturus est: Surgite mortui, venite ad iudicium. Multi autẽ angelorũ ministeri Dani.12
um exhibebunt circa mortuorũ resurrectionẽ, cineres colligẽdo, suscitando, ad locum iudicij
deferẽdo magnũ quoq; terrorẽ terribili voce impijs incutiẽdo. Propter quod in Matthęo le- Matt.24
gimus: Mittet angelos suos cum tuba. Vnde iam subditur: ⌊& in tuba dei⌋.i.cũ prædicta vo-
ce archangeli vel imperio Chr̃i, quæ noĩe tubæ designãtur, qm̃ altè & clarè sonabũt. Vel, pro-
pter similitudinẽ tubę corporeæ veteris testamẽti, p quam Iudæi cõgregabãtur ad cõsilium, cõ
mouebãtur ad prælium, vocabãtur ad festum. Simili modo hac tuba resurgẽtes cõgregabũtur
ad cõcilium iudicij, ad prępium, orbis quoq; terrarũ pugnabat cõtra insensatos, & ad solẽnitatẽ Sapiæ.5
æternam, ⌊descendet⌋ in propria psona atq; visibili forma ⌊de cœlo⌋ empyreo. Iuxta illud
Apocalypsis: Ecce venit cũ nubibus, & videbit eum oĩs oculus, & q eum pupugerũt. ⌊Et mor-
tui q in Chr̃o sunt⌋.i.q interim in Chr̃o p mortẽ quieuerũt, ⌊resurgẽt primi. Deinde nos qui Apoc.1
viuimus⌋.i.q tunc viui inueniẽtur, ⌊qui relinquimur⌋.i.q vsq; ad diem illũ in vita dimittent,
& sicut iam dictum est, residui erũt, ⌊simul⌋.i.pariter & eodẽ momẽto ⌊rapiemur⌋ ab ange-
lis, ⌊cum illis⌋ q ante nos quieuerũt, ⌊in nubibus⌋ quæ nos suscipiẽt, sicut Chr̃m ascẽdentem
nubes suscepit, ⌊obuiam Chr̃o in aera⌋ quia & nos in aerem transferemur, siue leuabimur, &
Chrũs descẽdet in aerem sup vallẽ Iosaphat. Propter quod apud Matthæum inducit: Media Acto.1
nocte clamor factus est. Ecce spõsus venit, exite obuiam ei. Vnde in Iohele deus loquit: Con- Matt.25
surgant & ascẽdant Gẽtes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo vt iudicẽ oẽs Gẽtes in circuitu, Iohel.3
⌊& sic semper⌋.i.æternaliter ⌊cum dño erimus⌋ in patria prolata illa sñia: Venite benedicti FINIS
patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. ¶ Pręterea, magna Matt.25
C est difficultas, quomodo intelligẽdus sit iste priorum hmõi ac posteriorũ ordo, de quibus dicit
Apl̃us: Mortui q in Chr̃o sunt, resurgẽt, deinde nos q viuimus, q relinquimur. Nunc em̃ prę-
dictum est, quod omnes mortui simul resurgẽt etiam in momẽto ictuq; oculi, instãtanea quip 1.Corin.15
pe erit resurrectio, quo ad id quod fiet à deo, vz quãtum ad ipsam animæ & corporis reasso-
ciationẽ. Virtus em̃ diuina, cũ sit infinita, opatur in instãti. Quãtum vero ad id quod fiet mini
sterio angelorũ.s.quo ad cinerum collectionẽ, erit in breuissimo, & vt cõiter dr̃, imperceptibili
tpe. Non ergo intelligi põt de prioritate ac posterioritate tẽporali, sed nec de prioritate & po
sterioritate dignitatis intelligi põt, psertim cum aliqui pfectissimi hoĩes tũc viui inueniẽtur, qui
nequaquàm inferiores erũt oĩbus, q ante eos in Chr̃o quieuerunt. Quidam igitur responderũt
quod qdam resurgẽt ante alios tpe. Et ad verba Apl̃i dicunt q licet singuli resurgẽt in momẽ-
to, non tamẽ om̃es eodẽ momẽto. Lira autẽ exponit alio modo: Cuius expositio quàmuis sit
vera, tamẽ in textu elici non põt, nam & multa verba subintelligit. Vnde nec commemorãda
videtur. Mihi vero (meliori saluo iudicio) apparet quod ista prioritas ac posterioritas referẽdę
sint ad ordinẽ quo incipit reparatio, vbi desit destructio. De viuis autem q in die iudicij inue-
niẽtur in terra, aliqui dicunt, quod in raptu quo rapiẽtur in aera, moriẽtur, & incinerabũtur, si-
mulq; cum alijs suscibuntur. Secundum primam responsionẽ hãc dici p̃t, q prędicta prioritas
& posterioritas resurrectiõis erit tẽporalis, alij nãq; ante hunc raptum resurgent, communius
tamen tenetur quod in igne conflagrationis morientur.

¶ Expositio cap. V. De temporibus autem & momẽtis, nõ indigetis vt scribamus vobis.

¶ Articulus quintus.

Locutus

LOcutus in præcedenti capitulo Apl'us de resurrectiõe futura & die iudicij: nunc red…
1. Thess. 4 discipulos cautos circa expectationẽ illoꝶ, ponitq; doctrinas saluberrimas, comp…
diosas, moralitate repletas, q̃s q̃ ĩpleuerit, futuꝶ illud iudiciũ securè expectat. Itaq;
⌊De tpibus aũt⌋ secundi aduẽtus Chr̃i seu resurrectiõis cõis, vc; quot anni restẽt…
Matt. 24 tequàm compleat̃, ⌊& momẽtis⌋ .i. determinata hora qua vẽturus est Chr̃us: ⌊nõ indiget…
scribam⁹ vobis⌋ qa q̊d sciri p̃t de hoc vobis iã cõstat. Sicut subiũgit̃: ⌊Ipsi eñ diligẽter scitis⌋
cum magna aduertẽtia cognoscitis, ⌊quia dies dñi⌋ .i. hora finalis iudicij. Quæ dicit̃ dies nõ…
lum propter solis illustrationẽ, sed & propter oĩm opeꝶ hoĩm manifestationẽ. Tunc em…
minabit dñs abscõdita tenebraꝶ, ⌊sicut fur in nocte ita veniet⌋ .i. latẽter, improuise, & sub…
1. Corin. 4 accidet, sicut fur tpe noctis domũ ingredit̃. Vel, sicut fur, improuise in nocte, ita veniet, i. la…
ter adueniet, ad sĩl'itudinẽ furis. Vnde in Matthæo legimus: Media nocte clamor factus est, e…
Matt. 22. ce sponsus venit. ⌊Cum em̃ dixerint⌋ impij ⌊pax⌋ nobis est .i. quies à malis præsenti…
⌊& scuritas⌋ à futuris periculis ⌊tunc repẽtinus eis superueniet interitus⌋ .i. subitanea p…
diei iudicij, ⌊sicut dolor in vtero habẽtis⌋ .i. tam pœnalis q̃ est cruciatus mulieris parturien…
⌊& non effugiẽt⌋ mortẽ, & iudicis manum. Istud ergo scitur de tpe & momẽto futuri iud…
quòd improuise veniet, atq; celerrimè finietur. Sicut apud Matthæum legimus: Sicut ful…
Matt. 24 exit ab oriẽte, & apparet vsq; in occidẽtem, ita erit aduẽtus filij hoĩs. Quòd vero de tpe & m…
mento scire nõ potestis, vc; determinatam horam eius, & quãtum distet, nec mihi Paulo…
Acto. 1 stolo innotescit. Propter quod ait Saluator in Actis Apl'orum: Non est vestrum nosse t…
Mat. 24. momẽta, quæ pater posuit in sua potestate. Et alibi: De die autẽ illa & hora nemo scit, neq;…
geli cœloꝶ. ⌊Vos autem fratres non estis in tenebris⌋ ignorantiæ & peccati, ⌊vt vos di…
tanquàm fur app̃hẽdat⌋ hoc est, in die illa improuise comp̃hẽdamini atq; damnemini à C…
sto iudice metuẽdo. Occasione huius verbi apparet qbusdam, quod in isto capl'o loquat̃ A…
stolus potius de die particularis iudicij, qua quilibet visitatur p̃ mortẽ, & iudicatur à Chr…
Sciebat nãq; Apl'us diem finalis iudicij multum distare. Idcirco die illa non dixisset hoib…
1. Thess. 4 tpis. Vos autẽ in tenebris non estis, & cætera, quasi si in tenebris essent ab illa die comp̃hẽ…
tuissent. Sed istud facile soluitur. Sicut em̃ in præcedẽti capitulo dixit Apostolus de longe…
ris eis vc; q̃ erũt viuẽtes circa diem iudicij in sua p̃sona. Nos qui viuimus qui residui sumus…
Ita hoc loco p̃ pręsentes designat futuros electos propter vnitatẽ mystici corporis Christi…
runtamẽ omnia iam inducta exponi possunt de die particularis iudicij. Vt sit sensus: De…
ribus autẽ & momẽtis, id est, qua die & qua hora quilibet vestrum moriturus & iudicandus…
Christo, non indigetis vt scribamus vobis. Nam ita incertum est tempus & momentum…
iudicij sicut illius, nec spectat ad vos talia scire. Vnde ait Saluator: Vigilate itaq; quia nesci…
Matt. 24 em neq; horam. Quod autem sciri de hoc potest, scitis. Ipsi em̃ diligẽter scitis, quia dies d…
ni, hoc est, dies particularis iudicij. Quæ dicitur dies dñi, quia in ea facit dñs cum moriẽte p…
Luce. 12 culare iudicium tanq̃ fur in nocte, id est, improuise & subito veniet. Iuxta illud: Qua hora…
Esai. 7 putatis, filius hoĩs veniet. Et Esaias: Veniet sup̃ te malum atq; calamitas, & nescies ortum…
veniet sup̃ te miseria repente. Cum em̃ dixerint homines carnales pax & securitas arbitra…
Luce. 12 diu in delicijs viuere. Prout apud Lucam q̃dam eorum effatur. Anima, habes multa bon…
posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare, tunc repẽtinus eis sup̃ueniet…
ritus. i. mors improuisa ac subita. Sicut prædictis verbis euangelicis additur. Dixit aũt ill…
Stultè hac nocte aĩam tuam repetẽt à te. ¶ Deniq; sup̃ hæc verba: Cum dixerint pax & …
ritas, tunc repẽtinus eis sup̃ueniet interitus, dicit glossa. Ministri Antichristi eo occiso in…
bus sequẽtibus gaudebunt, ducẽtes vxores, conuiuia celebrantes, & ioca diuersi generis…
tes, ac dicẽtes: Licet princeps noster mortuus sit, nos tñ pacẽ habemus & securitatẽ. Et c…
dixerint, repẽtinus eis sup̃ueniet interitus. Hãc glossam reprobat q̃dã hoc loco, sic dicẽs…
nõ videt̃ conueniẽter dictũ, glossa em̃ pręmittit, q̊d Antichr̃us fulminabit̃, & maxima p…
exercitus cum ip̃o peribit. Non ergo est verisimile q̊d remanẽtes erũt in tãta securitate, sed…
tius in timore. Et ita glossa sibimetipsi repugnare videt̃. Itẽ est cõtra cõe dictũ sanctorũ…
ctorum, q̃ cõiter asserunt om̃es ad Chr̃m cõuertẽdos Antichr̃o occiso & eius falsitate de…
¶ Porrò ad saluãdum veritatẽ glossæ & haꝶ obiectionũ solutionẽ, huiusq; dicti confuta…
Primo inducẽda est scriptura canonica. Ait nãq; Saluator: Sicut fuit in diebus Noe, ita er…
Matt. 24 uẽtus filij hominis. Sicut em̃ erant (inq̃t) in diebus Noe comedẽtes & bibẽtes, nubẽtes q;…
Genes. 6. 7 ptui tradẽtes vsq; in eum diem in quo introiuit in arcã Noe, & nõ cognouerũt, donec ven…
luuium & tulit oẽs, ita erit aduẽtus filij hoĩs. Ex verbis his euidẽtissimè cõstat, q̊d aliq̃ impii…
in mundo p̃dicto, intẽti opibus vsq; ad ip̃m Chr̃i aduẽtum seu diem iudicij. ¶ Pręterea…
Luce. 21 ba Apl'i qbus dixit: Dum dixerint pax & securitas. Augustinus exponit de carnalibus q̃ d…
Augustiñ. scent præ timore & expectatiõe futuri iudicij. Nõ ergo simpl'r oẽs boni erunt. Quod ergo…
mo arguit nõ esse verisĩl'e q̊d post occisionẽ Antichr̃i, ministri eius gaudebũt in malis, d…
Eccl's. 7 Salomone, qa quẽ deus spernit, nullus corrigere p̃t. Ideo reprobi illi nõ corrigent, vilis…
gnis.

A gnis, q̃bus merito corrigerent. Et hoc vtiq; verisilẽ est. Legit eñ in libro Numerorum, q̃ postq̃ Numer.16
terra deglutiuit Dathan & Abyron & Chore in conspectu filiorum Israel, ignis quoq; deuorauit
ducẽtos q̃nquaginta viros fautores eorum, nihilominus filij Israel die sequẽti insurrexerũt cõtra
Moysen & Aaron. ¶ Deniq; Pharao rex Aegypti quãtas dei plagas & signa vidit ac passus Exod.7
est, nõ tñ se correxit. Gregorius quoq; recitat de q̃busdã q visis pœnis futuris redierũt ad corpus, Gregorius
& tñ in vitijs pmanserunt. ¶ Preterea, q̃ qdam asserit glossam esse cõtra cõe dictũ sanctorum
& doctorum, nequaq̃ putãdum est. Nam & glossa illa nõ est verbum glossatoris, vt Petri Haymo
Lombardi, sed expositio Haymonis. Et idẽ dicũt Beda, Gorra, multiq; alij. Verum est tamen, q̃ Matt.20
sancti affirmãt tonmt mũdum cõuertẽdum ad Chr̃m Antichr̃o occiso. Quòd non est intelligẽdum
tam absolutè, q̃ singuli cõuertẽtur, sed qa tam multi cõuertẽdi sunt, vt comparatiõe
eorum alij erũt paucissimi. Nunc quippe sunt multi vocati & pauci electi in terra vel in seculo isto
tunc autẽ erit opposito modo. ¶ Cur vero Thessalonicẽses nõ sint in tenebris, subdit Apostolus:
⌊omñes eñ vos filij lucis⌋ increatæ, vt Chr̃i ⌊estis⌋ q ait: Ego sum lux mũdi. De q̃ re- Johan.8
fert Euãgelista: Erat lux vera, quæ illuminat oẽm hoĩem. Vel, filij lucis .i. gr̃æ & fidei. Vnde ait Johan.1
Saluator: Dum lucẽ habetis, credite in lucẽ, vt filij lucis sitis, ⌊& filij diei⌋ hoc ẽ, tpis gr̃æ seu no Johan.12
ui testamẽti atq; virtutum. Vnde apud Romanos dictum est: Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Roman.13
Et Zacharias ait: Applicabunt Gentes multæ ad dñm in die illa. Chrũs quoq; p diẽ Zachar.2
intelligi põt, sicut in hymno cantat: Christe qui lux es & dies &c. ⌊& non estis noctis⌋ .i. tem-
B porum iustæ vltionis. De q̃bus in Actibus Apostolorum legimus: Tempora prioris ignorãtiæ Acto.7
despiciẽs deus. ⌊Neq;⌋ estis ⌊tenebrarum⌋ .i. vitiorum ac diuersorum errorum. Hoc est, non ptinetis
ad tpa reprobatiõis & iræ, nec vitijs deseruitis, sed estis in tpe gratiæ, & statu salutis. ⌊Igitur
nõ dormiamus⌋ somno culpæ, torpẽdo in vitijs, sicut & cæteri ignaui, negligẽtes & intimorati,
⌊sed vigilemus⌋ .i. vigili mẽte insistamus diuinis. Non eñ dormiẽtibus, sed vigilãtibus pro- Augustiñ.
uenit regnum dei, ⌊& sobrij simus⌋ tẽperantiã obseruãdo. ⌊Qui eñ dormiunt⌋ iacendo in
vitijs ⌊nocte dormiunt⌋ .i. tpe suæ internæ cæcitatis seu ignorãtiæ hoc faciunt. Om̃is eñ pec Dionysius
cans est ignorans scd̃m Dionysium & Aristotelem, ⌊& qui ebrij sunt⌋ gulose viuẽdo, ⌊nocte
ebrij sunt⌋ hoc est, in mentis caligine tales cõstituti sunt, ita vt rõnis & gr̃æ lumine sint priuati.
⌊Nos autẽ qui diei sumus⌋ .i. claritati virtutum intẽdimus, ⌊sobrij simus⌋ quatenus habentes 1.Timo 6
victum & vestitum contẽti simus. Vnde & Sapiẽs orat: Tantum victui meo tribue necessaria, Prouer.30
⌊induti loricã fidei & charitatis⌋ .i. sic interiora nostra armãtes seu muniẽtes fide, quantum ad
intellectum. Et charitate, quãtum ad voluntatẽ, queadmodum armat corpus materiali lorica,
⌊& galeam spem salutis⌋ .i. spe futuræ beatitudinis muniamus aĩam nostrã, sicut defendit cor
pus galea corporali. Nam & spe salui facti sumus. Et oẽs q sperãt in dño nõ infirmantur ⌊quia Tit.3
non posuit nos deus⌋ in hoc mundo, vel in statu fidei Chr̃ianæ ⌊in iram⌋ .i. ad hoc vt pereamus, Psalm.27
⌊sed in aquisitionẽ salutis⌋ .i. ad hoc vt æternam felicitatẽ mereamur, ⌊p dñm nostrũ
Iesum Chr̃m⌋ .i. virtute & gr̃a eius, ⌊qui mortuus est pro nobis⌋ saluãdis ⌊vt siue vigilemus⌋
hoc ẽ, in hac carne viuamus, seu exterioribus sensibus & rõne vtamur, ⌊siue dormiamus⌋ dormitiõe
somni naturalis vel mortis corpalis, ⌊simul cũ illo viuamus⌋ .i. in Chr̃o vitam gr̃æ, vel
gloriæ habeamus. ⌊Propter q̃d cõsolamini inuicẽ⌋ .i. vnus aliumcõsolet si indiget, iuxta illud
Ecclesiastici: Ne desis plorãtibus in cõsolatiõe, ⌊& ædificate alterutrũ⌋ .i. mutuo exemplares Ecci.7
estote in verbis & actibus, ne qs ponat offendiculũ proximo, ⌊sicut & facitis.⌋ Deinde Apl̃us Roma.14
instruit subditos: ⌊Rogamus aũt vos fr̃es vt noueritis⌋ p effectum .i. nosse vos demonstretis,
⌊eos q laborãt inter vos & p̃sunt vobis in dño⌋ .i. officiales superioresq; vr̃os, q in sp̃ualibus &
tpalibus prouidẽt vobis, & de vr̃a salute soliciti sunt, ⌊vt habeatis illos abundãtius⌋ solito & ma
C gis q̃ cæteros ⌊in charitate⌋ diligẽdo eos feruẽter tanq̃ p̃res sp̃uales ac pastores. Quos tãto feruẽtius
amare debetis, quãto maiora ab eis sortimini bona. Et hũc amorẽ ope declarate, reuerẽter
obediẽdo, atq; in necessarijs ministrãdo ⌊ppter opus illorum⌋ .i. ppter exigẽtiã iuris ex pte
administratiõis quam vobis impẽdunt, ⌊pacẽ habete cum eis⌋ nunq̃ murmurãdo, contendẽdo,
aut rebellando. Qui eñ bene præsunt presbyteri, duplici honore digni sunt. Et q potesta 1.Timo.5
ti resistitit, dei ordinationi resistit, damnationemq; acquirit. ⌊Rogamus aũt vos fr̃es, corripite Roman.13
inquietos⌋ .i. mẽte aut corpore instabiles, gyrouagos, curiosos, & contẽtiosos, ⌊consolamini
pusillanimes⌋ ne aduersis frangant, sed firmiter sperẽt in deo. ⌊suscipite infirmos⌋ corde aut
corpore, languorẽ eorum interiorẽ aut corporalẽ pro posse sanãdo, eosq; fouẽdo, ac supportando,
⌊patiẽtes estote ad oẽs⌋ qa q patiẽs est, multa gubernat prudẽtia, & in patiẽtia cõsistit pos- Prouer.14
sessio aniæ. ⌊Videte ne qs malũ pro malo alicui reddat⌋ qm̃ & alibi dictũ est: Noli vinci à ma Roma.12
lo, sed vince in bono malũ. Et Psalmista: Si reddidi (inquiẽs) retribuẽtibus mihi mala, decidam Psal.7
merito ab inimicis meis inanis. Vnde & Salomon in Prouerbijs: Ne dicas q̃uo fecit mihi, sic fa Pro.20
ciã ei, expecta dñm, & liberabit te. Apud Eccl̃. quoq; ait scriptura: Relinque proximo tuo no- Ecci.28
cẽti te, & tũc depcãti tibi pctã soluent, ⌊sed semp quod bonũ est sectamini⌋ .i. exequamini vel
imitemini, ⌊in inuicẽ⌋ vt vnus imitetur bonũ alterius, & alter bona impẽdat, ⌊& in omnes⌋
extrane-

EPIST.

extraneos, sectamini bonum his modis. Virtutes igit aliorum cõsideremus & imitemur, nõ
Lucæ.18 ⌊Semp gaudete⌋ in dño vtpute omĩ tpe opportuno tam in aduersis q̃ prosperis. Et simi
do, ⌊sine intermissione orate⌋ nullã debitã orõnis horam omittẽdo ⌊in oĩbus⌋ quæ acc
Esaię. 63 vobis. Et in prosperitatibus aliorum, ⌊grãs agite⌋ deo queadmodũ Esaias fecit, cũ dixit: M
rationũ dñi recordabor, laudẽ dñi sup oĩbus bonis q̃ reddidit nobis, ⌊hæc est eñ volũtas
id ẽ, horum executio placet deo ⌊in Chr̃o Iesu⌋.i. prout Chr̃s edocuit, & sicut ipsi in Chr
placuerũt ⌊in oĩbus vobis⌋ qa vult deus vt vos oẽs ista agatis. ⌊Spiritum⌋.i. spũs sanct
nũ, vcʒ grãm deuotiõis, & sancti feruoris ⌊nolite extinguere⌋ in vobis, vel alijs, aperiẽd
dis vestri ianuã dæmoni seu pctõ mortali, ⌊prophetias⌋.i. expositiões scripturarum, eloqu
phetarum, seu reuelatiões quæ interdum simplicibus fiũt, ⌊nolite spernere⌋ sed reuerẽter
ac discite. ⌊Omnia aũt probate⌋.i. vniuersa quæ probatiõe digna sunt, p rõnem discuti
Hiere.15 parando ptiosum à vili. Quæ vero manifeste mala sunt atq; prohibita, discussione nõ ind
Gala.7 ⌊quod bonũ est⌋ rectę rõnis iudicio, vel scripturæ testimonio ⌊tenete⌋ memoriter & op
ter, inhærẽdo iugiter actibus virtuosis. ⌊Ab omĩ specie mala abstinete vos⌋.i. nõ solũ ve
Ecci.32 ter, sed & apparẽter mala vitate, ne qs scãdalizet. ¶Præterea orat Apl̃us pro Thessalo
sibus, quatenus deo operãte exhortatiões seu iussiões pmemoratas adimpleãt. ⌊Deus a
cis⌋ dator & custos ⌊sanctificet vos p omĩa⌋.i. vniuersis virtutibus mũdet, ornet, atq;
vos, ⌊vt integer⌋.i. à corruptiõe vitiorum immunis ⌊spũs vester⌋.i. mẽs seu superior pa
Sapiæ.6 ⌊& anima⌋ quãtũ ad vires suas inferiores, integra à læsione peccati. Incorruptio eñ fac
ximũ esse deo, ⌊& corpus⌋ vestrũ integrum.i. inuiolatũ ⌊sine quęrela⌋.i. irrephẽsibili
aduẽtu dñi nostri Iesu Chr̃i⌋.i. vsq; ad terminũ vitæ psentis, ⌊seruetur⌋ p grãm custo
Vel, in aduẽtu Chr̃i.i. ad hoc vt in secũdo Chr̃i aduẽtu appareatis corã eo cum aĩa & co
Matt. 20 glorioso. Hæc aũt fidẽter oro. ⌊Fidelis eñ est⌋ deus.i. verus in sermonibus suis, ⌊qui vo
vos⌋ ad statum salutis, ⌊qui etiam faciet⌋.i. pces vestras exaudiet, sicut promisit de eod
Psal.144. Psaltes: Voluntatẽ timẽtium se faciet, & depcationẽ eorum exaudiet. Omĩs eñ qui petit, ac
Matth 7 & q quærit, inuenit. Quis nãq; inuocauit eum, & despexit eum? Sed agẽdum est, φ rursu
Lucę.11 tatur Psalmographus: Lętet cor quærẽtium dñm, quærite dñm & cõfirmamini, quærite
Ecci.2 eius semp. Qui sic inuocat, pcul dubio sortiet felicẽ effectũ. ⌊Frẽs orate pro nobis⌋ Ecc
Psal.104 bum eximiæ humilitatis quo tantus Apl̃us discipulorum suorum quærit suffragium. ⌊Saluta
Col.4 omnes⌋ vobis opportune occurrẽtes ⌊in osculo sancto⌋ non carnali aut simulato. ⌊A
vos p dñm vt legat epl̃a hæc oĩbus sanctis fratribus⌋.i. veraciter Chr̃ianis. ¶Circa ho
Origenes ri posset quõ adiuratio sit licita, & si liceat hoiem adiurare. Et videt φ nõ. Ait eñ Orige
per Matthæum: Nõ oportet vt vir q vult scd̃m Euãgelium viuere, adiuret aliũ, si eñ iur
licet, nec adiurare. In oppositũ est ipse Apl̃us, adiurãs hoc loco discipulos suos. Et rñde
Thomas scd̃m Thomam, φ adiurare nõ est aliũ ad iurãdum inducere, sed p similitudinẽ iuram
inducti, aliũ ad aliqd agẽdum prouocare. Dicit eñ adiurare quasi ad aliqd iurare, vcʒ vt
fiat ab alio. Sic aũt põt homo adiurare superiores suos, p modũ depcationis. Subditos v
modũ iussiõis, qs etiã per adiurationẽ constringere põt propter necessariã causam. Cum
aliqs vult ab alio quippiã obtinere p adiurationẽ sine impositiõe necessitatis, talis adiura
Matt.26 bus licet. Origenes aũt loquit de adiuratiõe, qua qs vult aliũ cogere vt sibimet ipsi iuret,
modũ princeps sacerdotũ adiurauit Chr̃m. Horum determinatio plenius cõtinet secunda
Johan.15 quæstione.89. ⌊Gratia dñi nostri Iesu Chr̃i⌋ sine qua nullo momẽto esse potest is in
tis, sit semper ⌊vobiscum⌋ Ipse enim ad supernaturalem finem nos condidit, ad quem p
Judith.6 ci non possumus, nisi per supernaturalia media. Ideo nunquàm de nobis prẽsumere, nu
inaniter gloriari debemus, sed pietati benignissimi creatoris indesinenter inniti, qui e
omnia deus sublimis & benedictus, ⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONI- nicenses, Prooemium.

Sapiæ.6 CLara est, & nunq̃ marcescit sapiẽtia, & facile inuenit ab his q diligũt, & q
Ecci.6 Quoniam veraciter scriptum est: Auris bona cum omni concupiscentia
sapiãm. Thessalonicẽses tanq̃ boni discipuli doctrinã prẽcedẽtis epl̃æ c
1.Timo.4 diligẽtia aduerterũt. In qua cũ scriptũ cõspicerẽt. Nos q viuimus, q relinq
simul rapiemur cũ illis &c. opinati sunt Chr̃m fuisse ad iudiciũ finale ven
diebus suis. Præsertim & cũ tribulatiões eorum pnenè quotidie augerent. Q
gnito scripsit eis Apl̃us ab Athenis hãc secundã epl̃am p Tychicum & Onesimũ, qui &
detulerũt epl̃am & verba Thessalonicẽsium retulerũt Apl̃o. Hortat ergo eos Apl̃us ad p
am, & diem iudicij nondum instare testatur, inquietosq; durè rdarguit.

¶Expositio primi capl̃i: Paulus & Siluanus & Timotheus ecclesię Thessalonicen

¶Articulus primus.

" PAulus & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensiũ in deo patre nostro & dño 1. Thess. 1.
A Iesu Chro. ⌋ Omnia verba hæc in exordio epistolæ pcedentis exposita sunt. Nã & ver EPIST
" bo & sensu idẽ est vtriusq; epistolæ principiũ. ⌊ Gratias agere debemus deo semper ⌋
" .i. omni tẽpore cõgruenti ⌊ pro vobis ⌋ .i. propter beneficia vobis diuinitus præstita ò
" ⌊ fratres, ⌋ ad hoc eñ tenemur tanq̃ pastores vestri: Charitas quoq; qua de vestra salute gaude
" mus, & dei honorẽ concupimus ad hanc nos gratiarũ actionẽ constringit, ⌊ ita vt dignũ est ⌋
.i. multũ affectuose atq; humiliter, sicut pro tantis beneficijs, tãto benefactori à tantillis gratias
" agi decet, ⌊ qm̃ supercrescit ⌋ .i. plurimũ proficit ⌊ fides vestra, ⌋ nã per illuminationẽ spũs san Col. 5
" cti fit clarior atq; per opera bona viuacior, ⌊ & abũdat charitas vniuscuiusq; vestrũ in inuicẽ ⌋
" .i. vnusquisq; vestrũ aliũ amat feruenter spũali & sancta dilectione, ⌊ ita vt nosipsi in vobis ⌋ .i.
" de vestra perfectione, vel in perfectionis vestræ cõsideratione ⌊ gloriemur in ecclesijs dei ⌋ co
ram cõgregationibus Christianorũ, ad quorũ ædificationẽ lætanter referimus vestras virtutes.
" Gloriamur inquã ⌊ pro ⌋ .i. de ⌊ patientia vestra & fide, ⌋ q̃ fortiter cõseruastis ⌊ in oĩbus per-
" sequutionibus vestris, ⌋ q̃ extrinsecus infligunť, ⌊ & tribulationibus ⌋ alijs, ⌊ quas sustinetis in 2. Cor. 5
" exemplũ ⌋ .i. in declarationẽ ⌊ iusti iudicij dei ⌋ futuri in morte cuiuslibet, vel in die nouissimo.
Tribulationes quippe quas sustinetis, testanť & manifestãt q̃ deus post hãc vitã iudicat patien
tes & inferẽtes, reddens singulis q̃d merenť, videlicet patiẽtibus gloriã. Qui eñ humiliatus fue Job. 22
rit, erit in gloria. Cũ nãq; cernamus in hac vita impios prosperari, & iustos opprimere, iustos
B aũt aduersitatibus fatigari & opprimi etiã vsq; ad mortẽ, oportet cõcedere q̃ iustus & sapiens
deus post hãc vitam oĩa recte disponat, iuste iudicet, & optime ordinet. Quod nõ fit nisi p iu-
" stã damnationẽ malorũ, & beatificationẽ iustorũ, ⌊ vt digni ⌋ .i. gloriosi ⌊ habeamini. ⌋ Vel, di Act. 14
" gni habeamini .i. digni sitis p opera sancta recipi ⌊ in regno dei ⌋ .i. in ecclesia triumphante ac
" throno cœlesti, ⌊ pro q̃, ⌋ videlicet vt sic digni habeamini, ⌊ & patimini ⌋ tanta aduersa, pẽsan
tes illud Euangelij: Gaudete in illa hora & exultate, ecce eñ merces vestra copiosa est in cœlis. Luc. 6
" Si eñ cõpatimur, & cõregnabimus, ⌊ si tamẽ ⌋ .i. quia ⌊ iustum est apud deũ ⌋ .i. in mẽte diuina Roma. 8
" hoc iustũ censeť, ⌊ retribuere tribulationẽ his q vos tribulãt ⌋ .i. persequutoribus vestris debi-
tas reddere pœnas pro pœnis quas vobis infligunt. Quod vtiq; iustum est, & cõtinget, sicut &
Psalm. testať: Qui custodit veritatẽ in seculũ, facit iudiciũ iniuriã patiẽtibus. Vnde & in Iob ha Psal. 145
" betur: Deus inultũ abire nõ patiť. Iustũ q̃q; est apud deũ ⌊ & vos q tribulamini ⌋ propter iusti- Job. 24
" tiã, ⌊ requiẽ ⌋ dare æternã ⌊ nobiscũ ⌋ in patria. Ideo nãq; in lib. Sapiæ legimus: Deus tentauit Sap. 3
illos, & inuenit illos dignos se. Ideoq; accipiẽt regnũ decoris, & diadema spẽi de manu dñi. Et
in Apoca. Isti sunt q venerũt de tribulatiõe magna, ideo sunt ante thronũ dei. Hæc aũt retribu Apo. 7
tio plenarie fiet, & iustũ est apud deũ eã cõpleri, ⌊ in reuelatiõe ⌋ .i. manifesta apparitione ⌊ dñi
" Iesu ⌋ veniẽtis ⌊ de cœlo ⌋ in die nouissimo ⌊ cũ angelis virtutis eius ⌋ .i. angelis sanctis suæ diui
" næ potestati, imò & suæ humanitati subiectis, ⌊ in flãma ignis dãtis vindictã ⌋ .i. in reuelatione
Iesu dãtis in flãma ignis .i. per ignẽ flammãtẽ vindictã .i. iustã vltionẽ, ⌊ his q nõ nouerũt deũ ⌋
scientia formata, q̃ facit q̃d nouit agendũ .i. iniustis, q & si dicant se nosse deũ, factis negant. De Tit. 1.
hac eñ scientia ait Iohã. in prima sua canonica: Qui dicit se nosse deũ, & mãdata eius nõ custo
" dit, mẽdax est. Vel, per ignorantes deũ, intelligunť idololatræ, ⌊ & ⌋ his ⌊ qui nõ obediũt Euã 1. Johan. 2
" gelio ⌋ .i. euangelicæ doctrinæ ⌊ dñi nostri Iesu Chri. ⌋ De hac Christi reuelatione & flamma
ignis Psaltes Dauid clarissime prophetauit: Deus manifeste veniet, deus nr̃, & non silebit. Ignis Gala. 4
" in cõspectu eius exardescet. ⌊ Qui ⌋ nescientes & inobediẽtes ⌊ pœnas dabunt ⌋ .i. persoluent Psalm. 49
" & luent ⌊ in interitu æternas ⌋ .i. æternaliter perdurãtes, & quasi occidẽtes, non tamen extin-
C guentes eos q̃s punient. Vnde hæ pœnæ sunt mors secũda, æterna & amarissima. Has igiť pœ- Apo. 21
" nas dabunt .i. sustinebũt sibi inflictas, ⌊ à facie dñi ⌋ .i. à p̃sentia Christi, q dicet: Ite maledicti in Matt. 25
ignẽ æternũ, cuius facies reprobis erit horrẽda ac pœnalissima, ita vt dicãt montibus & petris: Apo. 6
" Cadite sup nos, & abscondite nos à facie sedẽtis super thronũ, & ab ira agni ⌊ & à gloria virtu-
" tis eius ⌋ .i. ab excellentia seu maiestate potentiæ Chri, qui in suo imperio reprobos in pœnas Matt. 28
" inferni detrudet. Data nãq; est ei oĩs potestas in cœlo & in terra ⌊ cũ venerit ⌋ Chrũs ⌊ glorifi
" cari, ⌋ hoc est, gloriosus atq; magnificus apparere ⌊ in sanctis suis ⌋ .i. in p̃miatione seu glorifi- FINIS.
" catione electorũ suorũ, ⌊ & ⌋ cũ venerit ⌊ admirabilis fieri ⌋ in cordibus omniũ intuentium ⌊ in
" oĩbus q crediderũt ⌋ .i. in iusta retributione seu p̃mio vniuersorũ fideliũ, bonos saluãdo, impi-
osq; dãnando. Ex q̃ effectu cunctis patebit q̃ admirabilis sit dñs Iesus, queãdmodũ scriptũ est:
" Mirabilis deus in sanctis suis. Signũ vero q̃ oĩa ista sic fient, est, ⌊ Quia creditũ est testimoniũ
" nostrũ ⌋ .i. attestatio seu p̃dicatio nr̃a de iusto iudicio dei credita est ⌊ sup vos ⌋ .i. à vobis vel in Psalm. 67
" cordibus vr̃is. Hoc etiã sensu in Esaia habeť: Spũs dñi sup me .i. in me, creditũ est ⌊ in die illo ⌋
.i. sicq; cõplebitur in die nouissimo, qñ oẽs simul remunerabunť. Vel, in die illo .i. de die illo, qa Esaie. 48
de die iudicij credidistis q̃ p̃dicauimus vobis. ⌊ In q̃ ⌋ negotio seu testimonio p̃dicationis nr̃æ
" ⌊ etiã oramus semp pro vobis, vt digneť ⌋ .i. dignos efficiat ⌊ vos vocatione sua ⌋ .i. beatitudi-
" ne ad quã vocati estis, ⌊ deus noster impleat omnem voluntatẽ bonitatis suæ ⌋ .i. quicquid suæ

T pietati

pietati placitũ eſt, ad effectũ ꝑducat in vobis, q̃tenus faciat vos ſuis p̃ceptis atq; cõſilijs miſe-
ricorditer datis obedire in oĩbus. Impleat q̃q; ⌊& opus fidei⌋.i. opa virtuoſa ex fide naſcē-
tia (ſine q̃bus fides mortua eſt in ſeipſa) Vel, opus fidei proprie intelligit oris cõfeſſio, qua q
Jacobi. 2. fidẽ profitet. Corde em̃ credit ad iuſtitiã, ore vero cõfeſſio fit ad ſalutẽ. Quæ cõfeſſio ſumm
Roma.10. neceſſaria fuit martyribus tpe apl'oꝶ. Et poſtmodũ diu ⌊in virtute⌋ cõſtantiæ ſeu animi
mitate, vel fortiter ſtetis, atq; in finẽ pſeueretis, vt clarificet nomen dñi noſtri Ieſu Chriſti.
id eſt, ipſe Chrũs clarificet, ⌊in vobis⌋ dupliciter. Primo, vt eum ſyncere cognoſcatis, & d
gne honoretis. Sic em̃ clarificat .i. clare habet, ſcitur, & honoratur in cordibus veſtris. De
Johan.17. li clarificatione ait ſaluator: Pater, venit hora, clarifica filiũ tuũ. Secundo, vt diuina perfecti
Chriſti in vobis appareat, & ita Chrũs in vobis per ſuũ pręclaꝶ effectũ innoteſcat ſeu decl
retur, ⌊& vos in illo⌋.i. in Chriſto clarificemini, vidẽdo eum in patria facie ad faciem. No
1. Cor. 13. ergo eodem modo clarificatur Chrũs in nobis, & nos in illo. Per hoc em̃, ꝙ ipſe clarificat
in nobis, nihil perfectiõis aut gloriæ ei accreſcit. Per hoc autem, ꝙ nos clarificamur in Chri
ſto, ſumme perficimur. Sic igitur clarificemini in illo, ⌊ſecũdum gratiam dei noſtri⌋.i. iuxt
mẽſuram gratiæ vobis à ſancta trinitate exhibitæ, ⌊& dñi noſtri Ieſu Chriſti⌋.i. ſecundu
eãdem gratiam, quę nobis per Chriſtum tanquàm per mediatorem & cauſam meritoriã da
tur. Hoc dicit apoſtolus, ne quis proprijs meritis principaliter innitatur.

¶ Explanatio capituli II. Rogamus aũt vos frẽs per aduẽtum dñi. Arti. II.

2. Theſſ.1. COmpleta gratiaꝶ actione & oratiõe pro Theſſalonicẽſibus deo oblata in præcede
ti capitulo, nũc corrigit errorem eoꝶ & inſtruit eos q̃d de die iudicij ſit tenẽdum
EPIST. ⌊Rogamus autẽ vos frẽs ꝑ aduentũ dñi noſtri Ieſu Chriſti⌋ ad extremũ iudiciu
⌊&⌋ per aduẽtũ, ⌊noſtræ cõgregationis⌋.i. per collectionẽ omnium fideliũ,
ipſum⌋.i. ad Chr̃m ad quẽ oẽs in die iudicij adducẽtur. Sic aũt rogare, eſt obſecrare, ⌊vt n
Matt. 22 cito⌋.i. non facile, neq; in breui hora, ſeu modico tẽpore, ⌊moueamini⌋.i. recedatis, ⌊à ve
ſtro ſenſu⌋.i. à vero intellectu ſcripturæ quem didiciſtis. Qui em̃ cito credit, leuis eſt cord
Eccl.19 Vel, nõ moueamini ad inſtabilitatẽ atq; errores à veſtro ſenſu .i. propria ſenſualitate & n
turali rõne, proprijs adinuẽtionibus ac imaginatiõibus potius q̃ ſcripturæ authoritati inn
do, ⌊neq; terreamini⌋ vano terrore arbitrãtes inſtare diẽ iudicij, & perſequutiones grau
mas, q̃ ipſum p̃cedẽt, ⌊neq; per ſpiritũ⌋ quãuis diabolus ſe in angelũ lucis trãſfigurãs aſſe
2. Cor. 11. inſtare diẽ nouiſſimũ, ⌊neq; per ſermonẽ⌋ cuiuſcũq; p̃dicatoris, ⌊neq; per epiſtolã tanq̃
nos miſſam⌋.i. quãuis aliq̃s pſeudoapoſtolus miſerit vobis epiſtolã noſtro noĩe intitulatã
cut interdum fecerũt pſeudoapoſtoli cauſa fallendi, ⌊quaſi inſtet⌋.i. in proximo vẽturus
⌊dies dñi⌋.i. tẽpus finalis iudicij. ⌊Ne q̃s vos ſeducat⌋ ad hoc æſtimãdum, ⌊vllo modo⌋
ror em̃ & falſitas ſemꝑ vitãda ſunt. ⌊Qm̃ niſi venerit diſceſſio primum⌋.i. dies dñi nõ erit
actu, nec Chr̃s generale iudiciũ faciet, niſi primũ .i. ante, venerit diſceſſio gẽtium à Roma
imperio, q̃ iam pro magna parte impleta ẽ: Vel, diſceſſio particulariũ eccleſiaꝶ ab obedi
Romanæ eccleſiæ. Vel vt alijs amplius placet. Niſi venerit diſceſſio Chriſtianoꝶ à fide ca
lica, nõ ꝙ oẽs à fide recedẽt, ſed multi. Dicit em̃ ſaluator: Quod tũc abũdabit iniq̃tas, & r
Mat.24. geſcet charitas: ſicq; fides vera in multis deficiet. Propter q̃d apl'us dicit prima Timoth. Sp
1. Timo.4 manifeſte dicit, q̃a in nouiſſimis diebus diſcedẽt quidã à fide. Et Petrus in ſecũda epl'a: V
2. Petri, 3. niẽt in nouiſſimis diebus illuſores, iuxta proprias cõcupiſcẽtias ambulãtes & dicẽtes: Vbi
promiſſio aut aduẽtus eius? Nõ dicit apl'us, ꝙ mox venturus ſit Chrũs ad iudiciũ, diſceſſ
iſta cõpleta, ſed ꝙ nõ veniet niſi iſta præcedat. Tamẽ iſta diſceſſione facta, præparata erit
Antichriſto, vt recipiatur pene ab oĩbus. Idcirco veriſimile eſt, ꝙ poſt diſceſſionẽ ſtatim
niet Antichrũs, vel naſcẽdo, vel publice prædicando, vt aliqui aſſerũt. Ideo de aduẽtu An
chriſti, q̃ eſt ſecũdũ ꝙ præcedet diẽ iudicij, ſubditur, ⌊& reuelatus fuerit⌋.i. manifeſtatus
do, imò ſeipſum hoĩbus manifeſtauerit, ⌊hõ peccati, filius perditiõis⌋.i. Antichrũs, per ex
lentiã hõ peccati vocatus, tanq̃ oĩbus vitijs præ cũctis hoĩbus plenus, & cæteris quaſi fons
origo peccãdi exiſtẽs ad æternã dãnationẽ ſeu perditionẽ immoderatiſſime tendẽs, ⌊q
uerſatur⌋.i. Chr̃o aduerſabit ac toti eccleſiæ, ⌊& extollit⌋.i. per ſupbiã eriget, ⌊ſupra o
q̃d dicit deus⌋.i. vniuerſis creaturis (quæ vel ſingulari perfectiõe, vel vana hoĩm opinione
vocãtur) ſe p̃feret, ⌊aut q̃d colitur⌋.i. etiam per tumorẽ elationis grauiſſime ſupra veꝶ de
1. Cor.8. extolletur. Non ꝙ dicturus ſit ſe deo maiorẽ, ſed qm̃ deũ nil prorſus timebit, atq; diuinæ
luntati ſuã in om̃ibus præferet, diuinũ cultũ exterminãs & ſuũ inducẽs. Cuius figura fuit
de Nabuchodonoſore ſcribit: Qui Holoferni p̃cepit oẽs deos terrę exterminari, vt ipſe ſo
Judith. 3. à ſuis ſubditis, imò ab om̃ibus coleret vt deus, & deus vocaret, ⌊ita vt⌋ Antichrũs ⌊in tẽ
dei ſedeat, oſtendẽs ſe⌋ ſuis cultoribus, ⌊tanq̃ ſit deus⌋ Nam & deũ & dei filium ſe voca
Per templũ vero, in quo ſeſſurus eſt, intelligitur tẽplũ quod ipſe cũ Iudæis ſibi adhærẽt
(vt fertur) in Hieruſalem ædificabit. ⌊Nõ retinetis⌋ memoriter, ⌊ꝙ cum adhuc eſſem ap
vos⌋ corꝑali p̃ſentia in veſtri cõuerſione, ⌊hæc⌋ quæ nũc ſcribo de diſceſſione & Antich
ſti:

A sto ac die iudicij,⌊dicebã vobis?⌋proprio ore?⌊Et nũc quid detineat⌋.i.Antichristi aduen
tũ differat,⌊scitis,⌋videlicet qa discessio nondũ cõpleta est,nec tẽpus diuinitus p̃stitutum seu
p̃ordinatũ aduẽtui Antichristi aduenit.Hoc igit̃ detinet,sic tñ,vt ⌊reuelet̃⌋hõ peccati ⌊in suo
tpe⌋.i.diuinitus p̃dispositо.Reuelabit̃ em̃ aliqñ,quod patet ex hoc.⌊Nã mysterium iam ope
ratur iniquitatis⌋.i.diabolus per Neronem & alios tyrannos tẽpore isto facit peccata p̃figura- 1.Johan.2
tiua malitiæ Antichristi.Persequutio quippe Neronis & aliorꝝ similiũ occidentium Christia-
nos præfigurauit persequutionẽ ab Antichristo fidelibus infligendã.Et sicut Nero occidit Pe
trum & Paulũ,sic Antichristus occidet Enoch atq; Heliam.Deniq; sicut Abel,Ioseph,Dauid,
Sampson & alij multi Christi figuræ fuerunt:sic Nero,Symon magus,Antiochus illustris,Dio
cletianus Antichristi erant figuræ.Vel sic,& redit quasi in idem,Nam mysterium iniquitatis.i.
iniquitas mysterialis occulta & figuratiua iniquitatis in Antichristo futuræ iam operat̃ in Ne-
rone,cæterisq́ꝫ p̃dictis qui nũc talia operant̃ cõtra Christũ & sanctos,qualia tunc operabit̃ An-
tichristus.Hoc loco ait beatus Hieronymus,quod Apostolus dixerit sciri à Thessalonicẽsibus, Hierony.
hoc loco nõ exponit aperte.Ideo nos q nescimus q̊d illi sciebant,peruenire cũ labore ad id q̊d
sensit Ap̃lus,cupimus,nec valemus,p̃sertim qm̃ verba sequẽtia hũc sensum faciunt obscuriorẽ
Quid em̃ est q̊d subditur?⌊Tantũ vt q tenet,nunc teneat,donec de medio fiat.⌋Deniq; circa
hæc verba Augustinus fatet̃.Ego prorsus ignoro quid dixerit.Glossa tñ exponit hunc locũ va August.
rijs modis,quorꝝ vnus.Mysteriũ iniquitatis iã operat̃ secũdũ sensus inductos,tantũ hoc restat
implendũ,anteq̃ filius perditionis appareat,vt q tenet nũc.i.homo iã tenẽs Romanũ imperiũ
B teneat illud.i.q imperat imperet,donec ipsa Romani imperij potestas de medio fiat.i.penitus
deleatur.Nam ante aduentũ Antichristi cessabit,vt dicit̃.Vel sic,vt q tenet fidẽ teneat eam,do
nec ipsa fides de medio fiat.i.tollatur quantum ad plurimos,sicut expositum est.⌊Et tunc⌋.i.
discessione hac triplici consummata,⌊reuelabitur⌋.i.seipsum ostẽdet & regnare incipiet,⌊il-
le iniquus quẽ dñs Iesus inteficiet spũ oris sui⌋.i.suo præcepto iubens eũ occidi à Michaele,vel
per seipsum eum occidens suo aspectu.Vnde apud Danielẽ de Antichristo cõscriptũ est:Sine Dani.8
manu cõteretur.Quidã etiã dicũt ꝙ fulminabit̃.Hinc & in Esaia legit̃:Spũ labiorꝝ suorꝝ inter- Esa.11.
ficiet impium.Quidã per spm̃ oris Christi intelligũt spm̃ sanctũ,cuius virtute occidendus est FINIS.
Antichristus,⌊& destruet illustratiõe aduentus sui eũ⌋.i.dñs Iesus conteret & damnabit Anti
christum cũ suis, suo claro aduẽtu ad iudiciũ,qñ dicturus est:Ite maledicti in ignẽ æternũ.⌊cu Matt.25
ius est aduentus secundum operationẽ Satanæ.⌋Duplex ponit̃ Antichristi aduentus.Primus,
occultus,qui pertinet ad eius generationẽ.Alter,manifestus,p̱tinẽs ad eius p̃dicationẽ.De quo
iam tractat Ap̃lus,aduentus ergo.i.manifestatio Antichristi,qua se hoĩbus ostendet tanq̃ verꝝ
Christũ ac filiũ dei,est.i.erit.Loquitur em̃ Ap̃lus more prophetico de futuro per modũ p̃sen-
tis,secundum operationẽ Satanæ.i.dæmone cooperante,⌊in omni virtute⌋potestatis huma
næ.Maximam em̃ habebit multitudinẽ ministrorꝝ,& omnibus diuitijs abundabit,nec erit qui
ei poterit humana virtute resistere,⌊& signis⌋quantum ad miracula minora,⌊& prodigijs,⌋
q̃tum ad maiora ⌊mendacibus⌋.i.apparẽtibus vel ad fallendũ ordinatis.¶Solet aũt quæri,an
Antichristus & eius ministri vera miracula facient.Et rñdendum,ꝙ si de miraculis proprijssi-
C me loquamur,videlicet tanq̃ de effectibus totam naturalẽ facultatem ac ordinem rerꝝ transcen
dentibus,tunc non faciet miracula vere,sed solũ apparẽter,& in p̃stigijs illudẽdo sensus huma-
nos.Nempe talia fieri nequeũt nisi virtute diuina.De qbus ait Psalmographus:Bñdictus dñs Psalm̃.71.
deus Israel,qui facit mirabilia solus.Talia fecit Chrũs,sicut ait:Si opera nõ fecissem,quæ nemo Joban.15
alius fecit,pc̃tm̃ nõ haberẽt.Si aũt loquamur de miraculis magis cõiter,velut de effectibus incõ
suetis & p̃ter solitũ cursum,naturalẽq́ꝫ modũ productis,sic facient vera miracula adiuuante dia
bolo.Vnde in Apoca.legitur:Dedit illi draco virtutẽ & potestatem magnã.Et rursus:Fecit si- Apoca.13.
gna magna,vt etiã ignẽ faceret de cœlo descendere in conspectu hoĩm,& seducet habitãtes in
terra propter signa q̃ data sunt illi.Hoc & Chrũs in Euãgelio testat̃:Surgẽt(inquiens)Pseudo
christi & dabunt signa magna,ita vt in errorẽ ducant̃,si fieri potest,etiã electi.Dicunt̃ tñ mira- Marci.13
cula ista mendacia,non formaliter,sed final̃r,qa ad fallendũ seu falsitatũ confirmationẽ ordina
buntur.Aliqua aũt erunt oĩno mẽdacia siue phantasmata ad illudendũ hoĩbus,⌊& in omni se-
ductione iniquitatis⌋.i.in omni genere deceptionis iniuste ad iniquitatẽ trahẽtis, ⌊his qui pe
reunt⌋.i.ad damnationẽ reproborꝝ.Varijs aũt modis Antichristus decipiet mundum,videli-
cet simulatione sanctitatis,scripturarꝝ allegationibus,sapientia & ornatu sermonis,eminentia
miraculorum,promissione diuitiarꝝ,terrore minarꝝ, potestate, prosperitate , ac multitudine
ministrorꝝ suorꝝ.Sic ergo veniet reprobis,⌊eo ꝙ charitatem veritatis⌋.i.verã dilectionẽ seu Joban.14
Chr̃i,qui veritas est,amorem ⌊nõ receperunt,⌋perseuerãdo in ea vt salui fierent,promerẽdo Matt.24
vitam æternã,ad quã sola perseuerantia ducit.⌊Ideo⌋.i.in pœnã huius peccati ⌊mittet⌋ per-
missiue ⌊illis deus operationẽ erroris⌋.i.fallacias Antichristi,⌊vt credant mendacio⌋.i.falsæ
doctrinæ Antichristi.Tenetur aũt hic dictio,vt,cõsecutiue,non causal̃r,⌊vt iudicentur⌋.i.ab
electis discernantur,ad sinistrã ponantur & cõdemnent̃,⌊omnes qui non crediderũt⌋fide for Marci.16

mata ac stabili,⌊ veritati ⌋ euãgelicæ legis,⌊ sed cõsenserũt iniqtati ⌋ doctrinæ & opere an
tichristi.⌊ Nos aũt ⌋ pastores vr̃i,⌊ debemus ⌋ debito cõdescẽtiæ vel charitate exigẽte, gra
tias agere deo semp pro vobis ⌋.i. vice vestra, vel pro bñficijs vobis collatis, ò ⌊ fratres dil
1.Johã.4. à deo ⌋ Quibus cõuenit illud Iohãnis: Nos ergo diligamus deũ, qm̃ ipse prior dilexit nos,
elegerit vos deus ⌋.i. ab æterno p̃destinauerit,⌊ primitias ⌋.i. ad hoc vt eẽtis primi de Chri
stifidelibus,⌊ in salutẽ ⌋.i. ad obtinẽdum felicitatẽ æternam. Erãt em̃ Thessalonicẽses de p
mitiua ecclesia,⌊ in sanctificatione spũs ⌋.i. in infusione gratiæ spũs sancti, seu baptismo
spũs sanctus datur & hõ sanctificat ad obtinẽdam salutẽ,⌊ & fide veritatis ⌋.i. fide catho
Johan.14 data à Christo, q est veritas prima. Nã p sanctificationẽ istã & fidẽ acqritur salus æterna
quã pertinet diuina electio.⌊ In quã ⌋.i. ad quã verã fidẽ,⌊ & vocauit vos ⌋ deus vocatiõe
inspiratiõis internæ,⌊ per euãgeliũ nostrũ ⌋.i. per p̃dicationẽ sancti euãgelij à nobis ex
tã, qua admoniti estis ad fidei susceptionẽ quã & deus vobis infudit,⌊ in acqsitionẽ glo
.i. ad adipiscẽdã beatitudinẽ,⌊ dñi nostri Iesu Chri ⌋ q ait: Qui credit in me, habet vitã
Johan.6 nam. Itẽq; Beati q nõ viderũt & crediderũt.⌊ Itaq; frẽs state ⌋ in gratia non ruentes in
Johan.20 ⌊ & tenete traditiões ⌋.i. morales instructiões seu iussiones implete,⌊ quas didicistis siue
monẽ ⌋ vocalẽ oris nr̃i,⌊ siue p epistolã nostrã ⌋ præsentẽ seu p̃cedentẽ,⌊ ipse aũt dñs n
Iesus Chrũs & deus pater noster ⌋.i. trinitas vel psona patris, q est deus creatiõe, & pat
bernatione ac dilectiõe,⌊ q dilexit nos ⌋ ab æterno, queãdmodũ bñficia testãtur. Nã &
Ephe.2. pter nimiã charitatẽ suã qua dilexit nos, filiũ suũ misit in similitudinẽ carnis peccati,⌊ &
dit ⌋ nobis,⌊ cõsolationẽ æternã ⌋ nũc in spe & per quãdam inchoationẽ frequẽter nos
cãdo, nostrã redẽptionẽ annuntiãdo, futura p̃mia proponẽdo ac promittẽdo, imò & in
Johan 16 tribulatiõe nostra nos cõsolando. Hanc cõsolationẽ æternã daturus est tandẽ in re, & p
licẽ cõsummationẽ. Propter q̃d ait Chrũs discipulis suis: Iterũ videbo vos: & gaudiũ v
nemo tollet à vobis. Ideo subditur,⌊ & spem bonam in gratia ⌋.i. per gratiam suã p
Ibidẽ. bis certam ac piam fiduciam adipiscẽdi consolationẽ prædictam. Sicuti Chrũs loquitur: P
& accipietis, vt gaudium vestrũ sit plenum,⌊ exhortetur ⌋.i. gratiose excitet ⌊ corda v
& cõfirmet ea in om̃i opere & sermone bono ⌋.i. meritorio.

¶ Explanatio cap. III. De cætero fratres orate pro nobis. Arti. III.

POstquam pro filijs suis orauit apl'us, iam postulat vt & ipsi vicissim pro se prec
ipsos q̃q; plenius instruit in pertinẽtibus ad salutẽ. Et ait: ⌊ De cætero fratres o
Marci.10 pro nobis ⌋.i. pro adimpletiõe eo᷑ q̃ nos desideramus, videlicet,⌊ vt sermo d
rat ⌋.i. euangeliũ Chr̃i vndiq; seminet, & velociter diuulget,⌊ & clarificet ⌋.i.
innotescat hoĩbus, & per miracula cõfirmet, vt sciatur à deo eẽ,⌊ sicut & apud vos ⌋ cla
tus est,⌊ & vt liberemur ab importunis ⌋.i. inquietis, molestis,⌊ & malis hoĩbus ⌋ Hoc
apl'us nõ quasi persequutiones pati abhorrẽs, sed ne p̃dicatio sua impediret, & alio᷑ co
sio. Possumus etiã idẽ rogare ad hũc sensum, ne per impatientiam superemur, queãdmo
orat diuinus Psaltes: Redime me à calumnijs hominũ, vt custodiã mandata tua.⌊ Non
Psalm.112 oĩm est fides ⌋.i. ideo liberari ab illis desidero, qm̃ fides nondũ p̃dicata est oĩbus, qbus p
cãda est: Vel sic, Nõ em̃ &c. Ideo illos importunos, malosq; dixi, qa nõ oẽs obediũt fi
Roma.10 dẽdo vel operãdo. Propter q̃d in actibus aplo᷑ legit: Crediderũt quotq̃t præordina
Acto.13. in vitam æternã.⌊ Fidelis aũt dñs est ⌋ qui nec fallit nec variatur, sed implet q̃d pollicet,
cõfirmabit vos ⌋ in bono ⌊ & custodiet à malo. Cõfidimus aũt de vobis in dño ⌋ tanq̃
principali causa, & spei obiecto finali, non in viribus vestris,⌊ qm̃ quæ p̃cepimus ⌋ vo
pte dei, vel p̃ter mãdata à Chr̃o assignata,⌊ & facitis & facietis ⌋ vsq; in finẽ vitæ pr
⌊ Dñs autem dirigat corda vestra in charitate dei & patientia Christi ⌋ vt charitati
tienter viuatis.⌊ Denuntiamus aũt vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi
thoritate Christi qua fungimur, præcipimus,⌊ vt subtrahatis vos ⌋ loco & voto, si com
de fieri potest, vel saltem voto,⌊ ab om̃i fratre ⌋.i. quolibet proximo,⌊ ambulante inor
te ⌋.i. indisciplinate & irrationabiliter conuersante,⌊ & non secũdum traditionẽ ⌋.i. d
1.Cor.14 nam ⌊ quam acceperũt ⌋ fratres ⌊ à nobis ⌋ qui diximus alio loco, om̃ia honeste & secun
ordinẽ fiant in vobis, qui in his duabus epistolis scripsi qũo sit ordinate viuẽdum.⌊ Ipsi
tanquam eruditi discipuli,⌊ scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos ⌋ in sanctis
Johan.13. tribus tanq̃ prælatos vestros atq; magistros. Nõ em̃ est discipulus super magistrũ. Perfe
Luc.6. vero erit si sit sicut magister eius, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis pa
manducauimus ab aliquo ⌋.i. nullius cibis vsi sumus sine proprio labore & pretio,⌊ sed
bore & fatigatiõe nocte & die ⌋.i. certis horis diei, noctisq; ⌊ operantes ⌋ proprijs ma
⌊ ne quẽ vr̃m grauaremus ⌋ viuẽdo de substãtia eius. Hoc aũt fecimus.⌊ Nõ quasi nõ hab
rimus ptãtem ⌋.i. authoritatẽ & licẽtiã viuẽdi de facultatibus vr̃is. Quia em̃ vobis spiritua
1.Cor.9 minauimus, magnũ non est, si vestra carnalia metamus, p̃sertim cũ Chrũs loquutus sit:
Luc.10 dem domo manete, edẽtes & bibẽtes quæ apud illos sunt,⌊ sed vt nosmetipsos forma

" ⌊daremus vobis ad imitandũ nos⌋ otiositatẽ vitãdo. Duas itaq; causas assignat Ap̃lus cur cor
A poraliter apud Thessalonicẽses laborauerit. Primã, ne eos grauaret. Secundam, vt eis præberet
exemplũ. Inter Corinthios vero ob alias causas sic laborauit, videlicet ne scandalizarent̃, si eo 2. Cor. 12
" rum sumptibus viueret, & vt pseudoapostolis occasionẽ auaritiæ amputaret. ⌊Nã & cum esse
" mus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, qm̃ si quis⌋ vestrũ ⌊non vult operari⌋ corporaliter
" ad otia vitanda, ad suĩ ipsius vel alioꝝ paupeꝝ sustentationẽ, ⌊nec manducet⌋ .i. mãducatione
indignũ se nouerit. Quã quia vitare nõ potest, nõ desinat operari. Porrò cur tam arduũ eis p̃ce
" ptũ dederit, manifestat. ⌊Audiuimus eñ inter vos quosdã ambulare inquiete,⌋ videlicet ⌊ni-
" hil operãtes, sed curiose agẽtes⌋ .i. alienis & impertinẽtibus atq; superfluis negotijs se occupã
" tes, ⌊his aũt q̃ eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus⌋ eos ⌊in dño Iesu, vt cũ silentio ope
" rantes suũ panẽ⌋ .i. necessariũ, nõ voluptuosum cibũ ⌊manducẽt⌋ cõgrua hora. ⌊Vos aũt fra
" tres, nolite deficere bñfacientes.⌋ Qui eñ ponit manũ suã ad aratrũ, & retro respicit, nõ est ap Luce. 9
" tus regno cœlesti. ⌊Quòd si q̃s vestrũ nõ obedierit verbo nr̃o⌋ .i. nr̃is p̃ceptis ⌊p̃ epistolã, hũc
" notate⌋ .i. mihi hoc scribite, vt durius eũ redarguã, ⌊& nõ cõmisceamini cũ illo,⌋ ne cũ peruer Psal. 17
" so puertamini .i. familiaritatẽ & societatẽ illius vitate quantũ potestis, ⌊vt confundat̃⌋ de suo
" p̃ctõ atq; pœniteat. ⌊Et nolite⌋ eũ ⌊quasi inimicũ existimare⌋ .i. non personã eius, sed culpã FINIS.
" odite, ⌊sed corripite eũ⌋ charitatiue ⌊vt fratrẽ. Ipse aũt dñs pacis⌋ .i. deus oĩpotens totius pa- Luce. 2
" cis liberrimus princeps, ⌊det vobis pacẽ sempiternã⌋ .i. pacẽ internã, q̃ nunc inchoat̃, & in pa
" tria perpetuat̃ ⌊in omni loco⌋ vbicũq; & apud quoscũq; fueritis. ⌊Salutatio mea,⌋ q̃ subditur
" ⌊manu Pauli⌋ .i. propria manu scripta est. ⌊Quod signũ,⌋ videlicet propriæ manus scriptu-
" rã, in fine epistolæ positã, ⌊in omni epistola⌋ mea ⌊ita scribo⌋ quasi sigillũ, vt sciatur ꝙ vere à
" me mittat̃ epistola. Deinde salutatio ponit̃. ⌊Gratia dñi nostri Iesu Christi⌋ sit ⌊cũ oĩbus vo
" bis⌋ qui cũ patre & spũ sancto vnus est deus sup̃ omnia sublimis & benedictus. ⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM PRIMAM AD TIMO-theum Procemium.

Prouer. 1.
B AVdi fili disciplinã patris tui, vt addatur gratia capiti tuo. Habet hoc ordo sapien
tiæ increatæ, vt creaturæ inferiores à superioribus gubernentur, & minus erudi
ti à sapientioribus instruant̃. Vnde & dñs tam in angelica q̃ in ecclesiastica hie-
rarchia diuersos instituit ordines, in quibus diuina sancitum est lege, vt inferio-
res à superioribus purgentur & illustrent̃, ac perficiant̃. Hinc ergo sanctus atq;
diuinus Ap̃lus in iam elucidanda epistola filiũ suum sp̃ualem singulariter dilectũ, sanctũ Timo
theũ affectuosissime & excellentissime edocet, scribens ei à Laodicia. Docet igit̃ Timotheũ de
ordinatione episcopatus ac diaconij, imò totius ecclesiasticæ disciplinæ, quales videlicet pres-
byteros atq; diaconos ordinet & q̃uo ecclesiã regat, qualẽ seipsum exhibeat, q̃uo aduersarios
veritatis cõfutet. Deniq; Timotheus Ephesioꝝ ep̃us ab Apostolo ordinatus, & tã diuinis scri Act. 16
pturis q̃ liberalibus artibus eruditus fuit, natus ex parte gẽtili & matre fideli atq; Hebræa. In hac
aũt epistola solito more procedit, salutationẽ præmittens, deinde narrationẽ subiungens.

¶ Expositio Cap. I. Paulus apostolus Christi Iesu, secundum imperium voluntatis dei. Arti. .I.

" PAulus ap̃lus Christi Iesu, secundum imperiũ⌋ .i. ab imperio ⌊voluntatis dei saluatoris
" nostri,⌋ videlicet dei patris, q̃ est saluator per authoritatẽ & principalẽ efficientiam
" qm̃ grãm influit, & p̃ filium suum mundum redemit, ⌊& Christi Iesu spei nostræ⌋ .i.
C ab imperio Christi factus apostolus, qui Christus est obiectum & causa spei nostræ.
Voluntas autem patris & Christi, atq; imperium vtriusq;, vnũ sunt penitus, sicut & vtriusq; est
vna essentia, vna potentia, indiuisa actio foris transiens. Loquendo de Christo, inquantum est
" deus, patre autẽ & filio eius volente ac præcipiente, factus est Paulus ap̃lus, qui scribit ⌊Timo- Iohan. 4.
" theo dilecto filio in fide⌋ Christiana, qm̃ hanc didicit & recepit Timotheus à Paulo dispositi-
ue seu instrumẽtaliter. Sicq; Ap̃lus genuit eũ quantũ ad esse Christianitatis quod fundatur in fi
de. Et quia inter cætera episcopi officium est, falsam doctrinam extirpare, seu falsis doctoribus
" obuiare, Ideo primo de hoc tractat Ap̃lus. ⌊Sicut rogaui te⌋ ex charitate & humilitate, cui p̃ci
" pere potui apostolica authoritate, ⌊vt remaneres Ephesi⌋ .i. in vrbe Ephesina metropoli Asiæ
" minoris, q̃ est pars Græciæ, ⌊cũ irem in Macedoniam,⌋ cuius metropolis est Thessalonica ad
" Græciam pertinẽs. Cur aũt rogauerit eũ, adiecit, ⌊vt denuntiares quibusdã,⌋ videlicet separa
" tis ab ecclesiastica vnitate hoĩbus, vtputa pseudoapostolis & eoꝝ auditoribus, ⌊ne aliter doce-
" rent⌋ .i. ne aliquid nostræ p̃dicationi cõtrariũ affirmarẽt, ⌊neq; intenderent fabulis⌋ .i. fictis,
& friuolis narrationibus Iudæoꝝ, q̃ nec sacræ scripturæ veteris test. nec rationi concordant,
" ⌊& genealogijs interminatis⌋ .i. infinitis quodãmodo & inexplicabilibus generatiõibus, quas
isti confingũt, de q̃bus in Talmuth eoꝝ plurima cõscribuntur, q̃ sunt inexplicanda mendacia
.s. ꝙ Adã duas habuit coniuges, de q̃bus plures genuit filios, Ex q̃bus excæcati Iudæi deducũt,

conſcribũt,& cõputãt interminabiles pene progenies,⌊quæ⌋ fabulæ ac genealogiæ,⌊q
ſtiones⌋ litigioſas,vanas ac ſteriles,⌊pſtãt⌋ p occaſionẽ,qa ad eas inducũt ⌊magis q̃ æd
cationẽ dei⌋.i.informationẽ diuinã ſeu ſpũalem,⌊quæ⌋ ædificatio, ⌊eſt in fide⌋ tanq̃ fu
Roma.10. damẽto,& in his q̃ fidẽ cõcernũt ad recte intelligẽdũ teſtimonia fidei,& bene exequend
ſeu operãdũ pcepta fidei atq; cõſilia,⌊finis aũt⌋.i.finalis pfectio ſeu conſummatio vltima
⌊præcepti⌋.i.legis diuinæ,veteris & nouæ,imò & omniũ pceptoꝝ, ⌊eſt charitas⌋.i.ac
interior charitatis,qua deus,proximusq́; diligit,procedens ⌊de corde puro⌋.i.appetitu
tellectiuo ſeu volũtate à paſſiõibus & vitiis expurgata,⌊& cõſcia bona⌋ q̃tũ ad intellectu
ius actus ẽ cõſcia q̃ eſt applicatio ſciæ ad pticulare agibile.Cũ vero recte applicat,vocat
ſciẽtia bona.De tali itaq; conſcia actualis dilectio orit,qñ vcʒ intellectus applicat ſuã no
ad id q̃d vere amabile ẽ,⌊& fide nõ ficta⌋.i.ſyncera,nõ ſimulata.Procedit aũt dilectio e
lũtate elicitiue,ex actu intellectus oſtẽſiue ſiue directiue. Intellectus nãq; volũtati oſtẽd
amet,& cognitio via eſt ad dilectionẽ:Ex fide vero ſicut ex quadã fundamẽtali radice a
Heb.11 dilectiõis ad ſupnaturalẽ finẽ dirigente.Charitas itaq; eſt finis pcepti,ſicut & alio loco t
apl'us:Plenitudo legis eſt dilectio.Vñ ſaluator in mãdatis charitatis,legẽ atq; prophetas
Roma.13. ſet pẽdere.Tria qppe præcepta primæ tabulæ ordinãtur ad dilectionẽ dei. Septẽ vero
Matt.22 pta tabulæ ſecũdæ ordinant ad dilectionẽ proximi,quã certũ eſt ordinari ad dilectionẽ d
Exodi.20 finis & vertex ẽ totius perfectionis.Sed nõ põt dilectio dei eẽ perfecta & pura niſi paſſio
reformatis.⌊A qbus⌋ videlicet à puro corde,cõſciẽtia bona,& fide nõ ficta,⌊qdã⌋ ha
2.Tim.2. ci,⌊aberrãtes cõuerſi ſunt in vaniloquiũ⌋.i.ad vanas & falſas aſſertiões de obſeruatiõe le
Ephe.5. kũm tpe nouæ legis,⌊volẽtes eẽ legis doctores⌋eo q̃ ſint in propriis oculis nimiũ ſapie
Eſa.5 ⌊nõ intelligẽtes neq; q̃ loquũtur⌋.i.propria verba.Cũ em̃ aſſerunt cærimonialia legis
obſeruãda,nequaq̃ intelligũt propriã vocẽ,cũ cærimonialia ex ſua natura fuerint figur
vnde veritate patefacta,ceſſare debuerãt,⌊neq; de quibus affirmãt⌋ teſtimonia ſcriptu
veteris teſt.qbus ſuum propoſitũ probare nitũtur.⌊Scimus aũt,qa bona eſt lex⌋ Moſ
Romañ.7 nõ ſolũ in ſe tanq̃ diuinitus data,ſed etiã p cõparationẽ ad hoĩes ⌊ſi qs ea legitime⌋.i.n
vere,⌊vtatur⌋ intelligẽdo & obſeruãdo eã ſecũdũ intẽtionẽ legiſlatoris principalis,ve
Et inſtrumentalis,vtputa angeli ſeu Moyſi.Hoc eſt vt ſpũaliter intelligat,ad Chriſtũ
Hebræ.10. ordinet,& q̃tũ ad pcepta moralia,ſemp ſeruet,q̃tũ vero ad cærimonialia,pro tpe legis
ptæ cuſtodiẽda fuiſſe noſcat.⌊Sciẽtes hoc qa iuſto⌋.i.bonis hoĩbus,⌊nõ eſt lex poſita⌋
Pſalm̃.24 poſita,diuinitusq́; collata,⌊ſed iniuſtis⌋ Videt huic cõtrarium q̃d ait Pſalmiſta:Quis e
Pſalm̃.118 mo q timet dñm:legẽ ſtatuit ei in via quã elegit.Vnde in pſona iuſti loquẽs:Bonũ (ing
Baruch.3 hi lex oris tui,ſup millia auri & argẽti.Baruch q̃q; ait:Deus inuenit oẽm viã diſciplinæ,&
illã Iacob puero ſuo,& Iſrael dilecto ſibi.Puer aũt & dilectus dei,eſt iuſtus.Ad Ioſue e
Ioſue.1 loqtur:Cuſtodi oẽm legẽ quã tibi pcepit Moyſes.Ioſue aũt iuſtus fuit.Et reſpõdẽdũ q
tẽtio legis eſt hoĩes ad debitũ finẽ dirigere.Ideo primus actus legis eſt hoĩes facere bon
regulare actus humanos.Quantũ ad hoc oĩbus data & poſita eſt lex diuina,& alia qualit
cta.Deniq; lex datur p modũ præcepti q̃ applicat ad actus. Actus vero ſunt triplices,b
mali & indifferẽtes.Vnde & triplex eſt actus legis,videlicet pcipere,quoad actus bonos
hibere,quoad actus malos:& pmittere,quoad actus indifferentes.Sunt aũt & alii actus
videlicet cogere nolẽtes,punire puaricantes, terrere ſeu pœnas minari.Quantũ ad hos
nõ eſt iuſtis lex poſita,nec proprie quãtũ ad actũ prohibitionis.Actus tñ qui vocat pra
re,cadit ſup iuſtos,q ſubiecti ſunt legi,nõ coacte,ſed ſponte,nõ terrore pœnæ,ſed am
ſtitiæ, nõ ſubiectiõe ſeruili,ſed libera.Quãtũ ergo ad hos actus poſteriores,nõ eſt poſi
iuſtis, ſed iniuſtis,⌊& nõ ſubditis⌋.i.puerſis & deo rebellibus.De qbus particularius
⌊impiis⌋ q cõtra deũ peccãt directe,⌊& pctõribus⌋ q peccant in proximũ,⌊ſcelerat
ſeipſos,⌊& cõtaminatis⌋ cõſentiẽdo vel cooperãdo alienis peccatis,⌊patricidis & ma
dis⌋.i.parentũ carnaliũ vel ſpũalium interfectoribus,⌊fornicariis⌋.i.fornicationẽ na
cõmittẽtibus,⌊maſculoꝝ cõcubitoribus⌋ quod eſt pctm̃ cõtra naturã,⌊plagiariis⌋.i.
os læ dũt,⌊mẽdacibus,periuris,& ſi⌋ pro quia ⌊quid aliud⌋ vitium à pdictis,⌊ſanæ d
næ⌋.i.veræ atq; morali ſciẽtiæ,⌊aduerſatur⌋ Huic lex poſita eſt , prout Romanis iam
apl'us:Lex propter tranſgreſſiones poſita eſt,quæ ſana doctrina eſt tradita,⌊ſecũdum e
1.Cor.4 gelium⌋.i.in euãgelio,vel ſecũdum euangeliũ,quoniã conſonat euangelicæ doctrinæ.
gelium dico,⌊gloriæ⌋.i.quod annũtiat & promittit gloriã,⌊beati dei⌋ quã deus glo
in ſe habet,ſuiſq́; electis cõmunicat,⌊quod⌋ euangelium,⌊creditũ⌋.i.cõmiſſum ſeu
1.Cor.9 ⌊eſt mihi⌋ vt diſpẽſatori,quatenus aliis ipſum annũtiem.⌊Gratias ago ei⌋ videlicet
tri,⌊qui me cõfortauit⌋ in anima ad credẽdũ,ſperandũ,amandũ diuina, & ad omnia b
Infra.2. genda,ac mala tolerãda,⌊in Chriſto Ieſu domino noſtro⌋.i.per Chriſtũ mediatorẽ d
hominũ.Per cuius gratiã & meritũ confortatus ſum,⌊qui fidelẽ me exiſtimauit⌋.i.p
ſeu exiſtimãdo effecit,⌊ponẽs in miniſterio⌋.i.in apoſtolatus officio ad docendũ ac pr

A candum.⌊Qui prius⌋.i.antequàm inter Hierusalē & Damascū Christū vidi & credidi, ⌊fui
« blasphemus⌋ Christū negādo,⌊& psecutor⌋ primitiuæ ecclesiæ,⌊& cōtumeliosus⌋.i.iniu Acto. 9.
« rias cōtumaciter inferēs sanctis.⌊Sed ideo misericordiā⌋.i.indulgētiā,gratiā & apostolatū Acto.7.8.
« ⌊cōsecutus sum⌋ accidēter,nō directe,⌊qa ignorās feci in incredulitate⌋.i.ignorāter pecca
mi p infidelitatē,sicq; pctm̄ meū excusabile fuit. Nō tñ ignorātia hęc causa fuit meritoria gr̄æ
« mihi cōcessæ,sed qdā occasio.⌊Supabundauit aūt gr̄a dn̄i nr̄i Iesu Chr̄i⌋ in me ⌊cū fide & di
« lectione⌋.i.etiā fides atq; dilectio,⌊q̄ est in Chr̄o Iesu⌋ sicut in causa & obiecto, mihi abūdā
ter infusæ sunt,sicut & alibi dixi:Vbi abundauit iniqtas,supabundauit & gratia.¶Deinde po Roman.5
« nit rationē cur gratia dei abundauit in se,imò in om̄ibus iniquis cōuersis.⌊Fidelis⌋.i. verax,
« fideliterq; credēdus ⌊sermo,& om̄i acceptiōe dignus⌋.i.maxime acceptabilis,gratus & am
« plectēdus,qui seqtur, ⌊quia⌋.i.q ⌊Chr̄s Iesus venit⌋ per humanæ naturæ assumptionem,
« ⌊in hūc mundū⌋ Iuxta illud Baruch:Post hæc in terra visus est , & cū hominibus conuersa- Baruch.3
« tus est. Verbū em̄ caro factū est & habitauit in nobis,⌊pctōres saluos facere⌋.i. ad saluādum Iohan.1.
& liberandum iniquos.Iuxta illud Iohannis:Non misit deus filium suum vt iudicet mundum Iohan.3.
sed vt saluetur mūdus per ipsum. Vnde & ipse testatur:Venit filius hominis quærere & saluū Luc.19
« facere quod perierat.Itēq;:Non veni vocare iustos,sed peccatores in pœnitētiā,⌊quorū ego Matth.9
« primus⌋.i.præcipuus ⌊sum⌋ propter magnitudinē peccatorū meorū. Nō tamē simpliciter Marci.2.
B primus seu maximus,sed secundum aliquam considerationē,videlicet,inquātū peccata mea
« certius scio,& grauius pondero q̄ aliorū.⌊Sed ideo misericordiam cōsecutus sum vt in me⌋
« hoc est,in mei pijssima conuersione & saluatione,⌊primū⌋.i.principaliter,⌊ostēderet Chri
« stus Iesus omnē⌋ hoc est,perfectam,⌊patientiam⌋ id est,longanimitatē, & māsuetudinem
« suam,⌊ad informationē eorum, q credituri sunt illi in vitā æternam⌋.i.vt oēs futuri fideles
propter æternā vitam credituri,discant in me diuinæ pietatis abyssum,quatenus nunq̄ despe
rēt,considerantes me maximū peccatorē,in apostolū prælectū. Hæc est alia & maior ac ve-
rior causa propter quam deus misertus est Pauli,videlicet vt poneret eū exēplum spei cūctis
« credētibus.¶Pro tantis igitur bñficijs gratias ago & dico: ⌊Regi aūt seculorū⌋.i.deo vni &
« trino,omniū ḡnationum & tēporū principi,om̄ia gubernanti,⌊immortali⌋.i.penitus inua
riabili,sicut & Iacobus loqtur:Apud quē nō est trāsmutatio, nec vicissitudinis obumbratio,
« ⌊inuisibili⌋ quia nec oculo corpali,nec intellectuali pfecte & cōprehēsiue videt,hoc ē,oīno Iacobi.1
incōprehēsibili.Sicut apud Iohannē habetur:Deū nemo vidit vnquam. Quæ em̄ sunt dei,ne
« mo nouit nisi spūs eius,⌊soli deo⌋ hoc est regi huic,qui solus est deus, sit ⌊honor⌋ latriæ .i. Iohan.1
« summæ exhibitio reuerentiæ, ⌊& gloria⌋.i.beatitudo in seipso. Vel,gloria,hoc est,nominis 1.Iohā.4.
« sui clarificatio in cordibus hominū cū debita laude,⌊in secula seculorū⌋.i.sine fine. ⌊Amē⌋ 1.Cor.2
Post diuinorū bñficiorum recordationē, & humilitatis propriæ professionē ac deuotissimā
« gratiarū actionē,docet Apl's Timotheū qūo in regimine gregis sui se habeat. ⌊Hoc præce-
« ptū⌋ q̊d subiungo ⌊cōmendo tibi fili Timothee⌋ implēdū,⌊secundū pręcedētes in te pro-
« phetias⌋.i.secūdū reuelationes propheticas mihi de te factas anteq̄ à me epūs creareris, hoc
C est,sic impleas istud præceptū, quēadmodū mihi spūs sanctus reuelauit de re priusq̄ te ordi-
« narē episcopū. Præceptū aūt est hoc,⌊vt milites⌋.i.pugnādo exerceas,⌊in illis⌋ prophetijs
« adimplēdis,⌊bonā militiā⌋.i.fructuosam exercitationē,resistēdo falsis doctoribus,& veri-
« tatē prædicādo,ac populum tuū regēdo,sicut reuelatum est mihi te operaturū,⌊habēs fidē⌋
« plenā,⌊& bonā cōscientiā⌋ de nullo vitio sibi consciam. ⌊Quam⌋ cōsciētiā bonā, ⌊quidā
« repellētes⌋.i.peccādo perdētes,⌊circa fidē naufragauerunt⌋.i.in his quæ fidei sunt,erraue-
« rūt,& in profundū erroris submersi sunt. ⌊Ex qbus⌋.i.de quorū numero, ⌊est Hymenæus 1.Cor.11
« & Alexander,q̊s tradidi satanæ⌋.i.excōmunicaui,& excōicatos exposui ptāti diaboli, vt e-
« os corpaliter vexes,donec resipiscāt,⌊vt discāt⌋ per experiētiā pœnarū suarū ⌊nō blasphe-
« mare⌋ quēadmodū scriptū est:Sola vexatio dabit intellectū auditui.Sicq; traditio ista finali- Esa.28
ter intēdebat in emēdationē ipsorū. Tātæ demū ptātis,vt dictū est,erat apl's vt recedētes à
fide,solo verbo daret diabolo,q nil pōt nisi à deo,& sanctis pmissus. Vnde traditio hæc fuit
prolatio sentētiæ ab ore apostoli cōtra eos,qua dæmon percepta mox traditos apprehendit,
& tribulauit per interualla,imò interim etiam occidit corrigi non volentes.

¶Expositio secūdi capituli. Obsecro igit primo oīm fieri obsecratiōes. Arti.II.

SEcundum doctores catholicos in exordio huius capituli nō solū Timotheo, sed vni-
uersæ ecclesiæ præscribit apostolus formam celebrandi,atq; pro omnibus supplican-
« di.Primo igitur glossa exponit hunc locum quantum ad missæ officium,vt sit sensus:
« ⌊Obsecro igitur primo omnium⌋ id est,ante cætera ⌊fieri obsecrationes,orationes,
postulationes,gratiarum actiones⌋ Obsecrationes dicūtur quæ in missa ante consecrationē
proferuntur. Orationes quæ dicuntur in consecratione. Postulatiōes vero quæ post conse-
crationem(vt est episcopalis benedictio)vel dum aliquid ex debito petitur. Gratiarū actio-
nes autē,quæ dicūtur post sumptionē in fine officij.Secundo exponit,quātū ad officiū orā-

di communiter, sic'q; obsecrationes vocantur, quę pro rebus difficilibus dño offeruntur, vt
Lucæ.1 iustificatio impij, suscitatio mortui, q̃uis cuncta sint deo æquè facilia, cui nō est difficile om
Hiere. 32 verbum, vt dr̃ apud Hieremiã: Oratiões dicũtur dum cõuersis petunt virtutes. Postulatiões
ro dum iustis gloria sempiterna impc̃at. Gratiar̃ actiones sunt hymni deo oblati pro bene
Damasce. cijs eius. Quidã distinguunt hæc quatuor ita. Nam ad actum precatiõis tria exiguntur. Pri
est accessus precantis ad deum, quod fit p orationẽ, quæ secundum Damascenum est ascẽ
mẽtis ad deum. Et quantum ad hoc dicit Ap̃lus: Obsecro fieri oratiões. Secundum, est prop
Psalm̃. 37 nere coram deo quod petitur, quod fit dupliciter. s. in communi, sicut cum dicimus: Domi
Psalm̃. 78 assis mihi, vel adiuua me. Et in speciali, vt cum dicimus: Domine, da mihi charitatis feruore
Primo modo vocatur petitio, secundo postulatio. Tertium, quod ad actum p̃catiõis exig
est id p quod fit exaudibilis, quod est duplex. Vnum enim ex parte dei, videlicet sanctitas
vel aliq̃d sanctificatum ab eo, sicut cum dicimus, p tuam bonitatẽ, vel tuam incarnationẽ &
ra nos. Aliud est ex parte orãtis, videlicet gratitudo seu gratiar̃ actio de bonis collatis, p q
dignificatur homo, ad pcipiẽda dona maiora. Ad quar̃ primum ptinẽt obsecratiões: ad se
dum gratiar̃ actiões. Has igitur oratiõis spẽs obsecro fieri. i. à fidelibus, præsertim à sacer
Matth. 5 tibus deo offerri, ⌊pro om̃ibus hominibus⌋ fidelibus & infidelibus, amicis & inimicis, no
ignotis, præcipuè tamẽ ⌊pro regibus, & oĩbus q in sublimitate sunt cõstituti⌋. i. prælatis
Eccl. 10 principibus, ex quor̃ bono regimine, alior̃ salus pro magna parte depẽdet, iuxta illud: Se
Osee. 4 dum iudicẽ populi, sic & ministri eius, & qualis est rector ciuitatis, tales habitantes in ea.
Sapiæ. 6 etiam maius onus incumbit, maius'q; periculum imminet, q̃a iudicium grauissimũ fiet in h
præsunt. Subditi quoq; specialiter obligantur orare pro eis, ⌊vt quietam⌋ ab exterioribus
turbatiõibus, ⌊& tranquillam,⌋ id ẽ, intus pacificam ⌊vitam agamus in om̃i pietate⌋ ani
⌊& castitate⌋ corporis, sumẽdo castitatẽ pro cõtinẽtia. Vel, in om̃i pietate, quãtum ad alio
castitate. i. tẽperantia, quãtum ad nosipos. ⌊Hoc em̃⌋. i. sic orare pro oĩbus ⌊bonum est &
ceptum⌋. i. virtuosum, meritorium, & placitum, ⌊coram Saluatore nostro deo, q om̃es
saluos fieri, & ad cognitionẽ veritatis venire⌋ Hoc idẽ alibi sæpe testatur scriptura: Scrip
Matt. 18 est nãq;: Non est voluntas ante patrẽ vestrum, vt pereat vnus ex pusillis istis. Et iterum: P
2. Petri. 3 enter agit dñs propter vos, nolẽs aliquẽ perire, sed oẽs ad pœniam reuerti. Et rursus per P
Ezech. 18 phetam: Nunq̃d voluntatis meæ est mors impij, dicit dñs: & nō vt cõuertat à vijs suis & vi
Esaiæ. 48 Imò intantum vult & quasi desiderat deus nostram salutẽ, vt p alium Prophetam populo
Romañ. 9 pio dicat: Vtinam attendisses mandata mea. Sed difficultas est, quomodo sint hæc intellig
Esaię 46 propter authoritates scripturę quæ vidẽtur oppositum velle. Nam alibi dicit Ap̃lus: Volu
Psal. 134 ti eius q̃s resistit? Et p Esaiã dñs phibet: Consilium meum stabit, & om̃is voluntas mea fiet
Psalmista: Omnia (inquit) quæcũq; voluit dñs fecit. Si ergo vult om̃es saluari, ergo omnes
uarẽtur. Ad hoc multipliciter respondetur: Primo, quòd deus vult oẽs saluari quantum in i
Iohã. 6 ita vt ex parte eius non sit defectus, neminem'q; ad se veniẽtẽ repellat, & singulis grãm dare
ratus sit: si fecerint quod in se est. Secundo intelligitur cum distributiõe accommoda seu im
tione, vt sit sensus: Vult omnes saluos fieri. i. om̃es q saluantur, vult saluos fieri. Nemo em̃ s
tur, nisi deo volẽte. Tertio, intelligituur cum distributiõe pro generibus singulor̃, nō pro
gulis generum. De omni enim statu & genere hominum vult quosdam saluari. Hæc tamen
Matt. 18 sponsio non videtur satisfacere authoritati qua dictum est, quòd non sit voluntas pat
pereat vnus ex pusillis istis. Quarto intelligitur de voluntate signi. Nam deus cõsulit, horta
Damasce. & iubet, vt oẽs bene se habeãt. Quinta responsio, quæ melior ẽ, & à Damasceno assignat
q deus vult oẽs saluari voluntate antecedẽte, nō aũt voluntate consequẽte, quæ duplex vo
tas in deo sola ratione distinguitur. Dicitur em̃ voluntas antecedens, qua quis aliq̃d vult s
dum considerationem communem & absolutam rei quam vult. Consequẽs vero qua vult
quid consideratis particularibus circumstantijs atq; conditionibus eius. Primo modo vult
om̃es suos subiectos viuere, inquantum videlicet considerat eos vt ciues, & membra regni
Secundo modo vult quosdam eor̃ perire, inquantum sunt bono communi cõtrarij, vel c
miter scelerati. Simili modo vult deus om̃es hoĩes saluari, voluntate antecedẽte, vt; cõside
Gene. 1 tis eis vt sunt rationalis naturæ, ad dei imaginẽ factæ, beatitudinis'q; capaces. Sed cõsidera
nōnullos secundum actus & circumstãtias suas particulares nō vult eos saluari, sed damna
Thomas pertinet ad voluntatẽ consequentẽ. Verum (vt ait Thomas) voluntas fertur in rem, secund
quod res in se realiter existit. Ideo quod aliq̃s vult volũtate antecedẽte nō vult simpliciter,
secundum quid. Quod vero vult voluntate consequẽte, vult simpliciter & pfectæ. Ideo o
saluantur quos vult deus saluari, loquẽdo de voluntate dei æterna, simpliciter dicta. Quo
go vult deus oẽs saluari his modis declarat Apostolus: ⌊Vnus em̃ deus est⌋ vtpotè in esse
simplex, & in personis trinus, qui est trinitas superbenedicta, vnus verus, simplicissimus d
⌊vnus est & mediator⌋. i. recõciliator & sequester ⌊dei⌋ trinitatis ⌊& hoĩm homo Chri
sus⌋ cum vtroq; extremo cõueniẽs, cum deo secundum naturam diuinam, & cum hoĩbus
cund

A cundum aſſumptam humanitatem. Eſtq́ꝫ mediator dei ac hominũ, proprie loquendo, nec vt
deus neqꝫ vt homo, ſed vt deus homo, ſeu deus incarnatus. Sic quippe cõpetit ei & ſatisface- Ephe.2
re ſeu recõciliare, & idoneitas vel efficacia recõciliandi. Quorꝫ primũ cõuenit ei rõne aſſum- Coloſſ.1
ptæ naturæ, ſecũdum vero ratione deitatis vnitæ, ex qua opera & pœnę Chriſti hominis in-
finitam quodammodo dignitatẽ & efficaciã ſortiũtur, in tantum vt minima gutta ſanguinis
eius fuiſſet ſufficientiſſima ad totius humani generis liberationẽ, ⌊qui⌋ Chrũs ⌊dedit⌋ id ẽ,
ſponte & charitatiue obtulit, ⌊redemptionẽ⌋ .i. in cauſam & pretiũ noſtræ redemptionis,
⌊ſemetipſum pro oĩbus⌋ quãtum ad ſufficientiã. ⌊Cuius teſtimonium⌋ .i. aſſertio ſeu p̃-
dicatio, vtpote teſtimoniũ, ꝙ vel prophetæ prębuerũt de Chr̃o venturo vel apl̃i de ipſo iam
paſſo & glorificato, ⌊ſuis tẽporibus⌋ .i. diebus à deo præordinatis, ⌊cõfirmatum eſt⌋ .i. im-
pletũ, & verificatũ atqꝫ per ſigna diuina probatum, videlicet in die ſancto Pentecoſtes adue-
niente ſpiritu ſancto, & apoſtolis Chr̃i reſurrectionẽ prædicãtibus, ac diuerſa miracula ope- Acto.2
rantibus. Vnde ſcriptũ eſt: Illi profecti prædicauerunt vbiqꝫ, dño cooperante, & ſermonem
confirmãte ſequẽtibus ſignis. ⌊In quo⌋ .i. ad cuius teſtimonij perhibitionẽ ſeu prædicatio- Marc.16
nem, ⌊poſitus⌋ .i. diuinitus inſtitutus & factus, ⌊ſum ego prædicator, & apl̃us. Veritatẽ di-
co in Chr̃o, & nõ mentior⌋ iſta dicẽdo qui ſum ⌊doctor gentium in fide⌋ catholica, ⌊& ve- Acto.9
B ritate⌋ euãgelicæ legis. ¶ Inſuper docet Apl̃us modũ orandi in ſpeciali primo quãtum ad vi- Galat.1
ros. ⌊Volo ergo⌋ .i. quoniam doctor ſum gentium, volo ⌊viros orare⌋ .i. decentia petere à
deo, ⌊in oĩ loco⌋ opportunitate adepta, & non ſolũ in eccleſia materiali, ⌊leuantes puras
manus⌋ .i. ſancta deſideria cũ corporalium manuum extenſione ad deũ pro deuotiõe ardẽ-
tiori excitãda: ſi tñ fieri poſſit ſecretè. Coram alijs nãqꝫ ſingularitas eſt vitãda. Multum autẽ
cõfert corporaliũ manuũ eleuatio ad ſuperna pro interiori eleuatiõe prouocãda. Propter q̊d
per Prophetã dicitur: Leuemus corda noſtra cũ manibus ad dñm in cœlos. Et rurſus apud a- Threno.3
lium: In nomine tuo leuabo manus meas. Itemq́ꝫ: Eleuatio manuũ mearꝫ ſacrificiũ veſperti- Pſalm.62
num, ⌊ſine ira⌋ in proximũ .i. ſine appetitu vindictæ, & animæ commotione. Vnde in Ec- Pſal.140
cleſiaſtico legiẗ: Homo homini ſeruat irã, & à deo quærit medelam. Quis exorabit pro pec- Eccl.28
catis illius? ⌊& diſceptatione⌋ .i. heſitatione quãtum ad deũ, nõ dubitantes de exauditione.
Dummodo orẽt ſicut oportet, videlicet ſalubriter, perſeuerãter, & pro ſeipſis. Cũ plena er-
go fiducia eſt orãdum. Quis eñ inuocauit deũ, & deſpexit eum? Ideo per Iacobum dicit: Po- Eccl.2
ſtulet in fide nihil hæſitãs. ⌊Similiter & mulieres⌋ volo orare, ſicut de viris p̃dixi cũ manuũ Iacobi.1
purarum leuatione, ſine ira & diſceptatiõe exiſtẽtes, ⌊in habitu ornato⌋ .i. veſte decẽte non
curioſa, ⌊cũ verecundia⌋ quæ eſt paſſio laudabilis, cũ ſit timor de re turpi ſecundũ Damaſce-
num. Hinc ſcriptum eſt: Gratia ſuper gratiam mulier ſancta & pudorata & tacita. Et rurſus: Damaſce.
Fallax gratia, & vana eſt pulchritudo. Mulier timens dñm ipſa laudabitur, ⌊& ſobrietate⌋ ne Proue.10.
ſint guloſæ, ⌊ornãtes ſe nõ intortis⌋ hoc eſt, criſpatis ⌊crinibus, aut auro, aut margaritis, vel Prouer.31
veſte p̃tioſa, ſed q̊d decet mulieres⌋ illo ornẽtur, illudq́ꝫ faciant, ⌊promittẽtes⌋ hoc ẽ, firmi-
ter proponẽtes, vel deo vouentes, vel foris veraciter oſtẽdentes, ⌊pietatẽ⌋ .i. religioſam be-
nignitatẽ, ſeu Chriſtianã religionẽ, ⌊& miſericordiam per opera bona⌋ .i. virtuoſe viuẽdo.
Hoc & Petrus in prima ſua docet canonica: Mulierꝫ ſit non extrinſecus capillatura, aut cir-
cũdatio auri, aut indumẽti, veſtimẽtorum cultus, ſed qui abſconditus cordis eſt homo in in- 1. Petri.3
corruptibilitate quieti & modeſti ſpũs. ⌊Mulier in ſilentio diſcat⌋ hoc ẽ, ſilenter inſtruẽtem
ſeu prædicantem aduertat, præſertim in eccleſia, ⌊cũ oĩ ſubiectione⌋ interiori ac exterio-
ri, id eſt, cum perfecta humiliatione. ⌊Docere aũt⌋ viros in publico ſeu in eccleſia, ⌊mulieri
non permitto⌋ quia communiter ratio debilis eſt in fœminis, ſuntq́ꝫ nimis loquaces, & ad va-
nitatẽ procliues, ſermo quoqꝫ earum luxuriam potius incitat ſæpe, quàm deuotionẽ. Iuxta il-
lud: Colloquium mulieris quaſi ignis exardeſcit. Veruntamẽ mulieres in ſuis conuẽtibus ſeu Eccl.9
domibus docere poſſunt perſonas ſibi ſubiectas, ⌊neqꝫ⌋ permitto mulieri, ⌊dominari in vi-
rum⌋ hoc eſt, proprium maritum, ⌊ſed eſſe in ſilentio⌋ cum ſint pronæ ad vitia locutionis.
Ideo autem debet eſſe viro ſubiecta. ⌊Adam eñ primus formatus eſt⌋ .i. à deo ante mulierẽ
creatus, ⌊deinde Eua⌋ de latere viri. Et Adam nõ eſt ſeductus⌋ à ſerpẽte, credendo vera eſſe
quę dixerat ſerpẽs, videlicet. Quacũqꝫ die comederitis, eritis ſicut dij ⌊mulier autem ſeducta Gene.1.
in præuaricatione fuit⌋ .i. decepta promiſſione ſerpẽtis dicentis: Nequaq̃ moriemini, ſed e- Gene.2
ritis ſicut dij. In tantũ vt de prohibito fructu comederit. Vnde Adam interrogatus à deo, nõ Gene.3
dixit: Mulier ſeduxit me, ſed dedit mihi, & comedi. Illa vero, ſerpẽs, inq̃t, decepit me & co-
medi. Adam eñ multo ſapiẽtior atqꝫ perfectior erat vxore, vnde nequaq̃ putauit verba dei
eẽ mẽdoſa. Seductus tñ fuit in hoc ꝙ propter amorẽ cõiugis mãducauit de vetito fructu, nec Ibidẽ.
putauit trãſgreſſionẽ ſuã tã grauiter puniẽdã. ⌊Saluabiẗ aũt⌋ .i. ſalutis augmẽtũ merebitur &
ſortieẗ mulier, ⌊p filiorꝫ generationẽ⌋ corporalẽ vel ſpũalẽ. Nã actus matrimonij merito-
rius ẽ, ſi cũ debitis circũſtãtijs exerceaẗ, vcꝫ propter prolem diuino cultui deputandã. Spũalis
quoqꝫ gñatio q̃ eſt inſtructio, correctio & educatio in virtutibus, multũ meritoria eſt matri,

⌊ſi p-

⌊ſi permanſerit in fide⌋ catholica ⌊& dilectiõe⌋ ſpũali, ne amor carnalis in ea præualeat,
ſanctificatiõe⌋.i. ſancta cõuerſatione, p̃ſertim vitãdo alterius viri pollutionẽ ⌊cũ ſobrieta
temperãter viuẽdo. Immoderatio eñ cibi ac potus plurima vitia parit in fęminis.

¶ Expoſitio capituli tertĳ: Fidelis ſermo: Si quis epiſcopatum deſiderat, opus bonum deſiderat.

¶ Articulus tertius.

DEinceps Apľus inſtruit Timotheũ de ordinatiõe miniſtrorũ eccleſię ⌊Fidelis
eſt, verus & gratus eſt, ⌊ſermo⌋ q̃ ſubditur. ſ. ⌊Si qs epiſcopatũ deſiderat⌋.i. E
fieri cupit, ⌊opus bonum⌋.i. ſanctum officium ⌊deſiderat⌋ ſed nõ bene deſid
Non eñ licere videt̃ ad epiſcopatũ anhelare, niſi forte ex ſpeciali inſpiratione
Matt. 20 ſancti. Quàmuis eñ epiſcopatus ſit dignitas magna, habet tñ ſummũ laborẽ & maximã ſo
tudinẽ ſibi annexã, ita vt potius appelletur opus q̃ dignitas. Et ſi qs epiſcopatũ licitè cup
propter dignitatem, ſed propter adminiſtrationem eum cupit, optans prodeſſe non præ
¶ Deniq; nomẽ ep̃i propriè ſumptũ ſignificat opus, nõ dignitatẽ. Dicit̃ eñ ab ἐπι quod e
pra, & σκοπὸς intẽtio, quaſi ſaluti gregis ſupintendẽs. Quidam probabiliter aſſerunt hoc
per epiſcopatum intelligi ſacerdotium. Nam de diaconis ſtatim ſubiungitur. Nõ aũt app
ꝙ Apľus de ſacerdotio cõticuiſſet, tantumq; ordinẽ trãſilĳſſet, niſi in noĩe ep̃atus includer
¶ Ne aũt q̃ſpiã pronus ſit ad ep̃atum deſiderãdum, declarat Apľus, qualẽ oporteat eẽ ep̃m
Tit. 1. nus epiſcopatum nemo affectet, niſi virtutibus iſtis ornetur. Oportet ergo, ſi res dignè a
ctuoſe agatur, ⌊epiſcopum⌋ iam creatum, vel eum q̃ ad epiſcopatum promouet̃, ⌊ſine c
Lucę. 4 ne eſſe⌋.i. ſine magno pſeueranti ſeu notabili vitio, ne increpanti dicatur: Medice curat
Hierony. ⌊vnius vxoris virum⌋ Circa hoc Hieronymus & Auguſtinus diſſentiunt. Hieronymus
Auguſtiñ. affirmat, ꝙ oportet eum nõ habuiſſe, niſi vnam vxorẽ poſt baptiſmũ, ita quòd nõ obeſt
Lucę. 21 baptiſmũ aliam habuit, eò quòd baptiſmus irregularitatẽ tollat. Auguſtinus tenet oppo
Leui. 10 quia baptiſmus non ſacramẽta relaxat, ſed crimina, ⌊ſobrium⌋ in victu ne grauetur c
crapula vel ebrietate. Vnde in Leuitico dñs ait miniſtris ſynagogæ, Aaron. ſ. & filĳs eius
num & omne quod inebriare põt non bibes tu, & filĳ tui, quando intrabitis in taberna
teſtimonĳ, vt habeatis ſciam diſcernẽdi inter ſanctum & pollutum ⌊prudentẽ⌋ in agi
dandis conſilĳs ⌊pudicum⌋ in exteriori apparatu ⌊honeſtum, ornatum⌋ probitate m
Tit. 1 ⌊hoſpitalẽ⌋ alios, maximẽ, pauperes clemẽter hoſpitãdo, ⌊doctorẽ⌋.i. eruditum & ag
docẽdum, ⌊nõ vinolẽtum⌋ ne corpus eius ad libidinẽ cõcitet̃, ⌊non pcuſſorẽ⌋.i. bellico
vel ex impatiẽtia verberantẽ⌋ ſed modeſtum⌋ hoc eſt, in oĩbus ordinatum, ⌊nõ litigio
Proue. 20 ne verbis contẽdat, Honor eñ eſt homini, q̃ ſeparat ſe à lite. Et vbi zelus & contẽtio, ib
Iaco. 3 ſtantia & oĩe opus prauum, ⌊nõ cupidum⌋ ne propter munera puertat iudiciũ, vel acc
Ecci. 10 ſit pſonarũ ⌊ſuæ domui bene p̃poſitũ⌋.i. propriã familiã digne regẽtẽ. Virtus nãq; & v
miliæ, redũdat in patrẽfamilias. Qualis eñ rector tales & ſubditi ⌊filios habentẽ ſubdit
bi & deo ⌊in oñi caſtitate⌋.i. cõtinẽtia q̃ oñi Chr̃iano neceſſaria ẽ. ⌊Si qs aũt domui ſu
domeſticis proprĳs ⌊neſcit p̃eſſe, qũo eccľiæ dei diligẽtiã habebit?⌋.i. qualiter toti cog
tioni fideliũ cũ debita ſolicitudine ꝓuidebit? Q. d. Nequaq̃, cũ iſtud ſit maius & laborio
⌊Nõ neophytũ⌋.i. nouiter cõuerſum, ⌊ne in ſupbiã elatus⌋.i. tumore elatiõis inflatus
ta promotione ſe reputãs alĳs pfectiorẽ, & eccľiæ præ neceſſariũ ⌊in iudiciũ⌋.i. reprob
Eſai. 14 ſeu pœnã ⌊incidat diaboli⌋ q̃ ob ſuam elationẽ damnatus eſt. ⌊Oportet aũt & teſtimo
habere bonum, & ab his q̃ foris ſunt⌋.i. infidelibus & mũdanis hoĩbus, hoc ẽ, tãta virtu
cellẽtia neceſſe eſt eum fulgere, vt etiã à puerſis laudet̃, ita vt nemo valeat rep̃hẽdere eum
facilius extranei à fide ſeu vita laudabili eius prædicationi cõſentiãt, ⌊vt nõ in opprobri
Ephe. 4 dat⌋.i. cõtẽptum, vc; ne qs eum deſpiciat ⌊&⌋ in ⌊laqueum diaboli⌋.i. aliud quodcũq
quo dæmon capit atq; illaqueat aĩam peccatricẽ. ¶ Inſup de ſtatu & qualitate diaconos
dit Apľus: ⌊Diaconos ſilr⌋ oportet eſſe ⌊pudicos, nõ bilingues⌋.i. duabus loquelis vte
Ecci. 28 aliter in p̃ſentia, atq; aliter in abſentia loquẽtes, quales ſunt adulatores, ſimulatores, & ſem
Iaco. 4 res diſcordiæ. Vnde in Eccľiaſtico legit̃: Suſurro & bilinguis maledictus, multos eñ tu
pacẽ hñtes. Talibus dicit Iacobus: Purificate corda duplices aĩo, ⌊nõ multo vino dedit
Pro. 20 nõ vinolẽtos & ebrioſos, ne ſint mẽte obtuſi, indiſcreti, ac lubrici, qm̃ ſcriptum eſt: Lux
res eſt vinum, & tumultuoſa ebrietas, q̃ his delectat̃, nõ erit ſapiẽs, ⌊nõ turpe lucrum,⌋ h
tẽporale commodum ⌊ſectantes⌋ vel nõ vilius emẽtes & carius vẽdentes. Turpe eſt c
profeſſioni quæſtubus ſtudere, ⌊habẽtes myſterium fidei⌋.i. ſecreta fidei cognoſcẽtes ⌊i
ſciẽtia pura⌋ vc; ne de ſua ſcĩa extollantur, vel ſecreta fidei curioſe ſcrutẽtur. ⌊Et hi aute
eſt, diaconi & ep̃i ⌊probẽtur primũ⌋ hoc eſt, anteq̃ promoueantur, examinẽtur, ſi idon
⌊& ſic⌋ probati & approbati ⌊miniſtrent⌋ in ſuis officĳs ⌊nullum crimẽ⌋ hoc eſt, m
Supra. 2 peccatum ⌊habentes. Mulieres ſimiliter⌋ oportet eſſe ⌊pudicas⌋ hoc eſt, verecundas, h
ſtas, foris compoſitas, ⌊non detrahentes, ſobrias⌋ Ebrietas enim præcipue obeſt eis, cu
debiles in rationis iudicio, ⌊fideles in omnibus⌋ articulis fidei, vel in omnibus dictis & f

⌊Di

⌊Diaconi ſint vnius vxoris viri⌋.i. vltra vnã vxorẽ nõ habeãt propter ſacramẽtũ. Sunt eñ
quaſi vicarij ſpõſi cœleſtis, cuius ſpõſa, puta eccleſia, vna eſt. Tẽpore aũt aplí licuit epis, preſ-
byteris atq; diaconis vnã habere mulierẽ, qua defuncta ad caſtitatẽ tenebantur. Nũc vero ex
ordinatiõe ſummi põtificis ad ꝑpetuã caſtitatẽ tenẽtur. ⌊Qui⌋ diaconi, ⌊filijs ſuis bñ p̃ſint
& ſuis domibus⌋.i. familijs tã in ſpũalibus q̃ in tp̃alibus. Qui eñ bene miniſtrauerint⌋ in mi
noribus officijs atq; ordinibus, ⌊gradũ ſibi bonũ acquirẽt⌋.i. ad altiorẽ ſtatũ & ordinẽ pro-
mouebũtur ad propriã & alioꝝ ſalutẽ, ⌊& multã fidutiã⌋.i. ſpem magnã de futura beatitu-
dine. Fidutiã inquã, ⌊in fide⌋ fundatã, ⌊quæ⌋ fides eſt, ⌊in Chr̃o Ieſu⌋ ſicut in datore cõfir
matore & p̃miatore. ⌊Hæc tibi ſcribo ſperãs me venire ad te cito⌋ à Laodicia ad Epheſum.
⌊Si aũt tardauero⌋ tũc ſcribo, ⌊vt ſcias⌋ interim ex doctrina huius eplæ, ⌊quõ oporteat te
in domo dei⌋.i. in grege fideliũ tibi cõmiſſo, ⌊cõuerſari⌋ oĩbus & ſingulis ſalubriter p̃ſidẽ-
do, exẽplariter te habẽdo, & vnicuiq; proportionatã doctrinã imprimẽdo, ⌊quæ⌋ domus,
⌊eſt eccleſia dei viui⌋ cõgregatio Chr̃ianoꝝ, eccleſia vtiq; nõ ex vilibus ſaxis, ſed viuis cõ- 1. Petri. 2.
ſtructa lapidibus. Eſtq; ⌊colũna & firmamẽtũ veritatis⌋.i. veritatẽ euãgelicã fortiter portat
infirmosq; ſuſtinet, & vacillãtes cõfirmat, tanq̃ firmamẽtũ ſeu fulcimẽtũ nutantiũ in fide aut
moribus. ⌊Et manifeſte magnũ eſt⌋ in eccleſia ⌊pietatis ſacramẽtũ⌋.i. verbũ dei incarnatũ
in cordibus fideliũ habitãs. Quod dr̃ ſacr̃m.i. ſacrũ ſecretũ ſeu res occulta, qa ſcd̃m diuinã na Infra. 6.
turã inacceſſibilẽ habitat lucẽ. De q̊ Eſaias: Vere, inq̃t, tu es deus abſcõditus. Dicit etiã ſacr̃m Eſa. 45.
pietatis, tanq̃ origo & fons totius mĩæ, ſanctæ religionis & cultus diuini, ⌊q̊d⌋ ſacr̃m, ⌊ma-
nifeſtatũ eſt⌋.i. viſibiliter apparuit hoĩbus, ⌊in carne⌋ aſſumpta. Verbũ eñ caro factũ eſt, & Johan. 1.
habitauit in nobis. Vñ apud Eſaiã teſtat: Sciet pplˀs meus nomẽ meũ in die illa: qa ego ipſe q Eſa. 52
loquebar, ecce aſſum. Et iteꝝ: Simul laudabũt, qa oculo ad oculũ videbunt, cũ cõuerterit dñs Ibidẽ.
Sion, ⌊iuſtificatũ eſt⌋.i. iuſtũ oſtẽſum quãtũ ad deitatẽ, vel iuſtũ effectũ ſcd̃m humanitatẽ,
⌊in ſpũ⌋ hoc ẽ, per opationẽ ſpũs ſancti, teſtimoniũ p̃hibẽtis de Chr̃o, & animã eius omni Pſalm. 23.
ſanctitate implẽtis, ⌊apparuit angelis⌋ p̃ſertim in aſcẽſione, qñ dixerũt: Quis eſt iſte rex glo Eſa. 63
riæ? Et: Quis eſt iſte q venit de Edom? ⌊prædicatum eſt⌋ per apoſtolos ⌊gẽtibus⌋ vniuer-
ſis. In oẽm eñ terrã exiuit ſonus eoꝝ. Vnde propheta: Parauit, inq̃t, dñs brachiũ ſanctũ ſuũ Pſal. 18
in oculis oĩm gẽtium, ⌊creditum eſt mũdo⌋.i. hoĩes per fidẽ receperũt hoc ſacramẽtũ, cre- Eſa. 52
dẽdo in Chr̃m. Iuxta illud in Pſalmo: Viderunt oẽs termini terræ ſalutare dei noſtri, ⌊aſ-
ſumptũ eſt in gloria⌋ hoc eſt, in aſcẽſione ad patris dexterã eleuatũ atq; locatum eſt, prout a- Pſalm. 97
pud Marcum legitur: Dominus Ieſus aſſumptus eſt ab eis, & ſedet ad dexterã dei. Marci. 16

¶Declaratio capituli quarti. Spũs autẽ manifeſte dicit, qa in nouiſſimis tẽpo
ribus diſcedẽt quidam à fide. Arti. IIII.

QVoniam iacula præuiſa minus feriunt, prænuntiat aplˀs mala eccleſiæ euẽtura, vt Grego.
cum venerint minus turbẽtur fideles: ⌊Spũs autẽ manifeſte dicit⌋.i. ſpiritus ſan-
ctus nobis euidẽter reuelat, ⌊qa in nouiſſimis tp̃ibus⌋ maxime circa aduẽtũ Anti-
chriſti, ⌊diſcedẽt quidã⌋ etiã famoſi & magni, ⌊à fide⌋ catholica. A qua non
corpore, ſed corde diſcedit, ſicut & corde credit, ⌊attendentes ſpiritibus erroris⌋.i. animabˀ Roma. 10.
hominum errantium, ſeu dæmonibus ad errorẽ ducẽtibus, q in veritate nõ ſteterũt, ⌊& do-
ctrinis dæmonioꝝ⌋ quas dæmones per ſe ingerũt cordibus peruerſoꝝ, vel ꝑ hꝫreticos pro- Johan. 8.
ponũt eas ſimplicibus, ⌊in hypocriſi⌋.i. in ſimulata ſanctitate, ⌊loquẽtium mendaciũ⌋ dæ-
monia eñ.i. hoĩes dæmone informati loquũtur falſa cũ ſimulata ſanctitate vt ſibi credat. De
quibus dicit in Euangelio Chr̃us: Attendite à falſis prophetis q veniunt ad vos in veſtimẽtis Matth. 7.
ouium, intrinſecus autẽ ſunt lupi rapaces, ⌊cauteriatam⌋.i. læſam ſeu vitioſe corruptã, ⌊ha-
bẽtiũ ſuã cõſciẽtiam, prohibẽtium nubere⌋ quaſi matrimoniũ nõ eſſet ſacramẽtum atq; diui-
nitus inſtitutũ. Iubentiũ etiam ⌊abſtinere à cibis quos deus creauit⌋ q̊ ad primordialẽ mate-
riã, ⌊ad percipiẽdum eos⌋.i. ad veſcẽdũ, ⌊cũ gratiaꝝ actiõe⌋ Creauit inquã eos, ⌊fidelibus
& his q cognouerũt veritatẽ⌋.i. ad ſuſtẽtationẽ credẽtium, ⌊qa oĩs creatura dei bona eſt⌋ Roma. 14
in ſua natura, ⌊& nihil reijciendũ⌋ à manducãte, ⌊q̊d cũ gratiaꝝ actione percipit⌋.i. nullus 1. Cor. 6.
cibus ſpernendus eſt, tanq̃ in ſua natura nociuus, q comedi põt aut ſolet, cũ gratiaꝝ actione.
Nam licet fideles à certis cibis & potibus interim abſtineãt, hoc tamẽ nõ faciunt ea rõne qua
fiebat in veteri teſtamẽto, ſed ob corporis caſtigationem. ⌊Sanctificat eñ per verbũ dei⌋.i.
verbo ſeu filio dei cibus benedicitur ne ſit nociuus ſed vtilis. Chr̃us quoq; ſeu verbum dei ſuo
aduentu cibos in lege prohibitos fecit licitos, ſicq; ſanctificauit eos, ⌊& orationẽ⌋.i. per ora-
tionẽ hominũ inſtrumẽtaliter, q ſua prece obtinent à filio dei ſanctificationẽ ciboꝝ. ⌊Hæc⌋
documẽta, ⌊proponens fratribus⌋ per modũ exhortationis ſeu iuſſionis, ⌊bonus eris mini-
ſter⌋.i. fructuoſus p̃latus, laudabiliſq; vicarius. ⌊Chriſti Ieſu⌋ populũ eius efficaciter inſtruẽ
do, ⌊enutritus⌋.i. ſpũaliter educatus ac fotus, ⌊verbis fidei & ſanę doctrinæ⌋.i. verbis ſacrę
ſcripturæ ꝑtinẽtibus ad fidẽ ſacrã, euãgelicãq; doctrinã. Hæc verba animam nutriũt. Iuxta il Deuter. 8
lud: Nõ in ſolo pane viuit homo, ſed in oĩ verbo q̊d procedit de ore dei ⌊quam⌋ doctrinã, Matt. 4.

⌊aſſe-

Tit.1 ⌊assecutus⌋.i.adeptus ⌊es⌋ per illuminationē diuinam & meā instructionē.⌊Ineptas⌋ hoc ē, incōueniētes, qbus nec fides nec virtus ædificat, ⌊& aniles fabulas⌋ quales solēt
2. Petri.1 à vetulis ⌊deuita⌋ Vnde apud Petrū quoq; habet: Nō indoctas fabulas secuti, notā fecimus dñi nři Iesu Chři virtutē. ⌊Exerce aūt teipm ad pietatē⌋ .i. ad interiorē cultum & religionē internā veri dei, ad compassionē fraternā, & benignitatē cordialē. ⌊Nam corporalis exercitatio ad modicū vtilis est⌋.i. exteriora ista exercitia ac instrumēta virtutū, vc; abstinentia, ieiunia, vigiliæ, disciplinæ p se paꝝ proficiūt, nisi in interioribus aīa verè virtuosa ac pia efficiatur. Vnde nōnulli in his corpalibus exercitijs se fatigātes, in charitate & pietate, ac interiori perfectione paꝝ proficiūt: qa nō ordināt prudēter & indefinēter media ista ad puritatē interiorem. ⌊Pietas aūt⌋ pfata ⌊ad oīa⌋.i. ad oēm grām promerēdā, & ad ppriā ac alioꝝ salutē procurandā, ⌊vtilis est, pmissionē⌋.i. pmissam mercedē ⌊habēs vitę quę nūc ē⌋.i. vitę pśentis. Nam pietati pmittit sufficiētia tpaliū, & abūdātia spūalium grāꝝ, ⌊& futuræ⌋ vitę in pria, nam merces
Matt.19 ces pietatis ē vita seu btitudo æterna, quēadmodū ait Saluator: Cētuplū accipiet, & vitam æternā possidebit. ⌊Fidelis sermo & omi acceptiōe dignus⌋ est, quē de laude pietatis iā intuli. ⌊In hoc em⌋ sermone.i. pter huius sermonis veritatē, ⌊laboramus⌋ in interioribus & exterioribus exercitijs pietatis, ⌊& maledicimur⌋ à puersis quasi iniquè agētes. Sed ideo cōstāter laboramus, & oīa æquanimiter toleramus, ⌊qa speramus in deū viuū⌋.i. sperādo in deū tendimus,
Romañ.8 expectādo futurā felicitatē ab eo, quę tāta est, vt nō sint condignæ passiones huius tpis.
Acto.10 ⌊q ē saluator oīm hoīm, maximè fideliū⌋ trinitas qppe supgloriosa ē saluator principaliter, Chři mysteria nos redemit. ⌊Et sicut Chřus vocat dñs oīm qād sufficiētiā, electoꝝ vero tantum ad efficiētiā: sic deus trinitas ē saluator oīm p sufficiētiā, fideliū vero fide & ope efficaciter tor p efficiētiā, quos ad salutē pducit cœlestē. ⌊Præcipe hæc⌋ quę de fabulaꝝ inanium vitatione & pietatis exercitatiōe tibi iam iussi subditis suis ⌊& doce⌋ eos, si q eoꝝ hęc nesciāt. ¶ docet p̄latū à suis subditis honorādū. ⌊Nemo adolescētiā tuā⌋.i. te adolescētē ⌊contemnat⌋ paruipendēdo verba tua ac iussa pter adolescētiam tuā, quasi inexpertus sis & imprudens. vt hoc alij diligēter obseruēt, oportet vt vita & moribus annos tuos excedas, habēdo te re in oībus. Ideo subdit: ⌊sed esto exēplum fideliū in verbo, in cōuersatiōe, in charitate,
Johan.13 in castitate⌋.i. in his oībus habe te exēplariter & syncere, quatenus loquēdo, operando, do, credēdo, seu opa charitatis ac fidei oñdendo, & caste viuēdo, alios ædifices, & fideles facias. ⌊Dum venio⌋ ad te vc; interim, & tunc ⌊attēde lectioni⌋ sacrę scripturę, in qua spiritus sanctus cum hoīe loqtur, & homo quasi in speculo cōspicit qd agere debeat, ⌊exhortationi⌋ proximorum ⌊doctrinæ⌋.i. informationi ignorātiū, faciēdo hos actus successiue ac ordine cōgruo loco & tpe studēdo, postmodū exhortādo siue docēdo. ¶Deinde hortat Timotheum ad diligētem sui officij executionē. ⌊Noli negligere⌋ .i. p pigritiam pdere vel dissimulando ab opibus bonis suspēdere ⌊gratiam⌋ gratū faciētem, seu gratis datā.i. supnaturale donum spiritus sancti, seu ordinē episcopatus, ⌊quę data est tibi⌋ à deo ⌊p Prophetam⌋.i. propheticam revelationem
Actoꝝ.19 tionē mihi de te factā, qua mihi ostēsum est te vtiliter executoꝝ episcopale officiū. Quę gratia data est tibi, ⌊cū impositiōe⌋.i. p impositionē ⌊manuū presbyterij⌋.i. manuū mearum, quibus te ordinaui epm, p quā impositionē presbyteriū seu sacerdotiū tibi collatū est cū gratia sacramentali quę cōfert in sacramētis euāgelicæ legis. Vel, ponit abstractū pro cōcreto, vc; presbyterium pro presbytero. ¶Deinceps admonet Timotheū ad seriosam obediētiā eoꝝ, q ipse sibi
Prouer.7 mādat ei. ⌊Hæc⌋ quę tibi pcepi ⌊meditare⌋ quēadmodū apud Sapiētem dr: Serua mandata mea & legem quasi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & in tabulis cordis tui scribe. ⌊in his esto⌋ occupatus per obedētiam, ⌊vt profectus tuus⌋ in sancta cōuersatiōe, ⌊manifestus sit oībus⌋ ad ædificationē eoꝝ & gloriā dei, nō ad tuum pconiū. ⌊Attēde tibi⌋ primo, vt viuas sicut decet epm, ⌊& doctrinæ⌋.i. deinde intēde instructioni gregis tui. Qui enim sibi
Eccl.14 nequam est, cui bonus est? Et qd proficit homo si lucretur vniuersum mūdum, seipm autem
Luce.9 Hoc etiam in Actibus ait Apl̄us: Attēdite vobis & vniuerso gregi, in quo posuit vos spiritus sanctus
Actoꝝ.20 ctus epos. ⌊Insta in illis⌋ diligēter vacando tibi & alijs. ⌊Hoc em facies, & teipm saluum facies⌋ hoc est, beatitudinē promereberis, ⌊& eos q te audiunt⌋ nō solum auribus corporis, sed etiam cordis, saluos facies accidenter cooperatiue ac instrumentaliter.

¶Explanatio capituli quinti: Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.

¶Articulus quintus.

PRęterea docet Apl̄us modum docēdi in speciali, quatenus vnusquisq; instruat secundum statūs sui decētiam. ⌊Seniorē⌋ ætate & moribus ⌊ne increpaueris⌋ arguēdo eum duris sermonibus, ne ad indignationē cōcitet, & qa nō decet nisi forte ad exercitationem vel ad aliorū ædificationē, sicut frequēter viri sancti sanctissimos seniores duriter passe legūtur, ⌊sed obsecra vt prēm⌋.i. humiliter atq; suppliciter admone eum, vt in dei
Gregorius corrigat in seipō, vel alijs. Tamē (vt ait Gregorius) seniores leues & vitiosi durissime arguendi
Sapiæ.4 di sunt. Vnde Sapiēs ait: Senectus venerabilis est non diuturna, neq; annoꝝ numero computata

A tata,ſed ætas ſenectutis vita immaculata. De tali ſene in Leuitico legit: Coram cano capite cõ
ſurge,& honora perſonã ſenis,⌊iuuenes⌋ obſecra ad proficiẽdũ in bonis,& abſtinẽdum à ma Leui.19
lis,⌊vt fratres⌋ vt tua humilitate & charitate molliti atq; cõpuncti citius acquieſcãt,⌊anus⌋.i.
vetulas obſecra hoc modo,⌊vt matres⌋ tuas ſpũales,vel ſicut decet matres rogari à filijs,⌊iuuẽ
culas⌋ obſecra,⌊vt ſorores in omi caſtitate,⌋ ita vt nullo modo habeas te ad eas petulãter,im
pudice ſiue carnaliter.⌊Viduas honora⌋ miniſtrãdo eis neceſſaria vitæ,ſi pauperes ſint,vel re-
uerentiã ſolã exhibendo,ſi fuerint diuites. Quod intelligo de his,⌊q̃ vere viduæ ſunt⌋.i.vitã 1.Cor.7
ſuo ſtatui conuenientẽ ducunt tanq̃ ſeparatæ à ſolatio amoreq; ſeculi,ſicut deſtitutæ ſunt à ſola
tio viri. Deniq; de diuitibus viduis ſubditur.⌊Si qua aũt⌋.i.aliqua,⌊filios aut nepotes habet⌋
eius educatiõe & inſtructiõe egẽtes,⌊diſcat primũ⌋.i.anteq̃ alienis præficiat,⌊domũ ſuam,⌋
hoc eſt propriã familiã,bene ⌊regere & mutuã vicẽ reddere parentibus⌋ ſuis,ſi viuant,quate-
nus ſicut ab eis nutrita eſt: ſic nutriat eos,ſi fuerit opportunũ.⌊Quæ aũt vere vidua eſt,⌋ ſecun
dum ſenſum prætactũ,⌊& deſolata⌋.i.pauper & ſola,nõ habens familiã,⌊ſperet in deo⌋.i.to
tam ſuam fiduciam in deo cõſtituat,certa q̃ eccleſia ſibi de neceſſarijs prouidebit,⌊inſtet ob-
ſecrationibus & orationibus nocte & die⌋.i.cõpetentibus horis diurnis atq; nocturnis,tota-
liter occupando ſe in diuinis,orãdo pro ſeipſa ac alijs q̊rũ eleemoſynis ſuſtentatur, vt ſic vacet
diuinis. Sic ergo agẽdũ eſt viduæ.⌊Nam q̃ in delicijs eſt.i.vidua carnaliter viuẽs & mundi de-
litias quærẽs,⌊viuens⌋ vita naturæ ⌊mortua eſt⌋ vita grẽ carendo,propter peccatũ mortale
De qua morte ait in Euãgelio Chrũs: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.⌊Et hoc præci Matth.8
B pe⌋ viduis,⌊vt irreprehenſibiles ſint⌋ delicias corporales & magna ac notabilia pctã vitando
Quòd aũt vidua diues vel valẽs,propriã domũ regere debeat,patet ex hoc.⌊Si quis aũt ſuorũ⌋
propinquorũ,⌊& maxime domeſticorũ⌋ vt ſunt parẽtes & filij,⌊curam nõ habet⌋ eos regen
do ſeu nutriendo,⌊fidem negauit⌋ bona fidei omittẽdo,q̃uis ore non exprimat,ſicut de qui-
buſdã teſtatur ſcriptura: Dicũt ſe noſſe deũ,factis aũt negãt,⌊& eſt infideli⌋ q nondũ veritatẽ Tit.1.
fidei audiuit,⌊deterior⌋ ſaltem quantum ad aliqd,vel cæteris paribus. Agit em̃ cõtra Chriſtũ
qui in cruce ſuſpenſus,de matre ſua ſolicitus fuit,commẽdans eam diſcipulo. Propter q̊d etiam Iohã.19
Petrus: Melius eſt(inqt) viam iuſtitiæ non cognoſcere,q̃ poſt agnitionẽ conuerti retrorſum. 2.Petri.2
¶Deinde docet,q̃les viduæ ſint eleemoſynis eccleſiæ ſuſtẽtandæ.⌊Vidua eligat⌋.i.talis vidua
ſuſcipiat ab eccleſia ſuſtẽtãda,⌊nõ minus ſexaginta annorũ⌋.i.q̃ ad minus ſexagenaria ſit. Ta
lis nãq; caret ſigno ſuſpitiõis,eo q̃ in tãta ætate extinctus ſit feruor libidinis,idcirco ſecure nu-
trit à miniſtris eccleſiæ,⌊q̃ fuerit vnius viri vxor⌋ dũtaxat,quod eſt ſignũ continentiæ. Debet
em̃ vnius tantũ viri vxor fuiſſe propter ſacrm̃ copulæ Chr̃i & eccleſiæ,q̃ eſt vnius cũ vna, vide-
licet Chriſti cũ ſponſa ſua eccleſia,⌊in operibus bonis⌋.i.de laudabili ſua p̃terita cõuerſatione
⌊teſtimoniũ habens⌋ à fide dignis. De qbus operibus ſubdit,⌊ſi filios⌋ ſuos ⌊educauit⌋ in ci-
bis ac moribus,⌊ſi hoſpitio recepit⌋ peregrinos ac pauperes,⌊ſi ſanctorũ pedes lauit,⌋ pręſer
tim prædicatorum vndiq; diſcurrentiũ,quos in primitiua eccleſia periculoſum erat recipere,
⌊ſi tribulationẽ patiẽtibus⌋ hoc eſt afflictis,captiuis,oppreſſis atq; ſimilib⁹,⌊ſubminiſtrauit⌋
neceſſaria tribuendo,vel obſequiũ impendẽdo,⌊ſi omne opus bonũ⌋ ad ſe pertinens,⌊ſubſe-
quuta⌋ per operationẽ aſſiduã.⌊Adoleſcẽtiores aũt viduas⌋ quæ nondũ ſexaginta annos ſor
titæ ſunt,⌊deuita⌋.i.non eas ſuſcipias eccleſiæ eleemoſynis ſuſtẽtandas,nec votũ continentiæ
vſqueadeo ab eis requiras,propter vitanda pericula. Talium em̃ ſanguis feruet,nec lubricę æta
ti facile eſt credendũ. Ideo autẽ vitandæ ſunt.⌊Cum em̃ luxuriatæ fuerint⌋ luxurioſe,guloſe,
ſeu delitioſe viuendo poſt cõtinentiæ votũ,⌊in Chr̃o⌋.i.quaſi honeſte ac licite,⌊nubere vo-
lunt⌋ nõ arbitrantes hoc eſſe culpabile,eo q̃ excæcata ſit ratio earũ concupiſcentijs carnis,⌊ha
bẽtes damnationẽ⌋.i.cauſam dãnationis æternæ,videlicet mortale peccatũ,⌊qa primã fidẽ⌋
hoc eſt cõtinentię promiſſionẽ,⌊irritã fecerunt⌋.i.violauerũt. Promittentibus nãq; caſtitatẽ
non ſolũ nubere,ſed & velle nubere,eſt dãnabile.⌊Simul aũt⌋.i.vna cũ peccatis iã memoratis
⌊& otioſæ⌋ exiſtẽtes ⌊diſcũt circũire domos⌋ aliorũ,hinc inde vagãdo ⌊nõ ſolũ otioſæ,⌋ qm̃
otioſitas nõ eſt diu ſola,ſed parit alia vitia,⌊ſed & verboſæ & curioſæ.⌋ Verboſitas em̃ & cu-
rioſitas ex otioſitate naſcunt,⌊loquẽtes q̃ nõ oportet⌋.i.illicita & nociua. Minus dicit,& ma-
ius ſignificat.⌊Volo ergo⌋ per modũ cõſulentis,⌊iuniores⌋ viduas quæ caſtitatẽ nõ promiſe
runt,⌊nubere,filios procreare,matresfamilias eſſe⌋.i.domũ propriam regere,⌊nullam occa- 2.Cor.11.
ſionem dare aduerſario⌋.i.infideli ſeu impio,⌊maledicti gratia⌋ hoc eſt ad maledicendũ ſeu
detrahendum,cui gratum & iucundum eſt,habere aliquid contra fideles,vt poſſit obloqui eis.
Idcirco autem hæc conſulo.⌊Iam em̃ quædam⌋ viduæ adoleſcentiores poſt voti emiſſionem
⌊conuerſæ ſunt retro ſatanam⌋.i.à propoſito caſtitatis ceciderunt rurſus nubentes,& dæmo
nis prauitatem ſequentes.⌊Si qs fideles habet viduas⌋ adoleſcẽtes in domo ſua,⌊ſubminiſtret
illis⌋ neceſſaria vitæ,⌊& non grauetur eccleſia dei⌋ eas alendo,⌊vt his quæ vere viduæ ſunt⌋
& annoſæ,de qbus iam dictũ eſt,⌊ſufficiat⌋ q̊d habet eccleſia.ſ.vt valeat eas ſuſtẽtare. ¶Inſup
agit Apoſtolus de preſbyterorum honore.⌊Qui bene præſunt preſbyteri⌋.i.qui gregẽ ſuũ

digne custodiunt,⌊duplici honore digni habeantur⌋.i.præ cæteris copiosius honorentur.
test autẽ per duplicẽ honorẽ intelligi obediẽtia & sustẽtatio. Nã subditi presbyteris obed
& stipẽdia vitæ prębere tenent. In patria q̊q; duplici honore digni habent, videlicet aureæ
aureolæ ⌊maxime q laborãt in verbo & doctrina⌋.i.illi presbyteri potissimũ digni sunt d
ci honore, q instant verbo exhortatiõis q̃tum ad scientes, & doctrinæ.i.instructioni ignor
tiũ. Quòd autẽ à subditis sint alendi, probat Apl'us authoritate scripturæ. ⌊Dicit eñ scriptu
Deute.25 Nõ infrenabis or boui triturãti⌋.i.prędicatori non subtrahes necessaria vitæ. ⌊Et: Dignus
Luc.10 operarius mercede sua.⌋Hoc est q̊q; superius dictũ atq; expositũ. Nõ ligabis os boui tritu
1.Cor.9 ⌊Aduersus presbyterꝝ noli accusationẽ recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus,⌋fide
Tereñ. gnis. Presbyteri eñ cũ habeãt alios corripere, facile aduersarios acq̃rũt. Veritas eñ parit
Pro.13 Et vt Salomon profitet: Nõ amat pestilens eũ qui se corripit. Ideo nõ est accusatio cõtra p
byterum admittenda, nisi sub duobus testibus vt minimũ, vel tribus. Et etiã propter dign
sui gradus seu ordinis, cũ sit Chr̃i vicarius. ⌊Peccantes aũt⌋testimonio testium conuicto
aperte excedẽtes, ⌊coram om̃ibus argue.⌋Publica nãq; peccata, publice arguẽda sunt, ⌊v
cæteri⌋superiores ac inferiores ⌊timorẽ habeãt⌋.i.argui & peccare formidẽt. Si vero pe
Matt.18 tum sit occultũ: primo occulte arguendus est reus, iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus
ripe eum inter te & ipsum solũ. ⌊Testor⌋.i.sub testimonio dico, teq́; adiuro ⌊coram deo
tre, ⌊& Chr̃o Iesu⌋filio eius ⌊& electis⌋.i.sanctis ⌊angelis, vt hæc⌋dicta atq; dicẽda ⌊c
dias,⌋nõ solũ memoriter, sed etiã efficienter, ⌊sine præiudicio⌋.i.prædiscussione seu pr
dẽti discretionis iudicio, ⌊nihil⌋notabile ⌊faciẽs in aliam partẽ declinãdo⌋.i.à via iustit
Ecci.32 cedendo ad partẽ contrariã. Vnde in Ecclesiastico legimus: Fili, sine cõsilio nihil facias, &
Job.29 factũ nõ pœnitebis. Iob q̊q;. Causam, inq̃t, quam ignorabã, diligentissime inuestigabã. ⌊
nus nemini cito imposueris,⌋aliquẽ facile ordinãdo, sed prius examina eũ, ⌊neq; cõmun
ris⌋per cõsensum ⌊peccatis alienis. Teipsum castũ custodi,⌋continẽter viuẽdo, q̊d ma
decet prælatũ ecclesiæ. ⌊Noli adhuc aquam bibere,⌋sicut diu fecisti, ⌊sed vino modico v
propter stomachum tuũ⌋ vini calore indigẽtem. In q̊ stomacho est sedes ægritudinis, &
cipium digestionis, ⌊& frequẽtes tuas infirmitates,⌋quæ per aquæ potationẽ augent. ¶D
de ostendit Apl'us in q̃bus necessarium sit præiudicium, seu præuium rõnis examen. ⌊Qu
dam hominũ peccata manifesta sunt⌋.i.euidenter mala, q̃ nõ possunt bono animo fieri,
sunt stupra, furta, blasphemiæ, ⌊præcedẽtia ad iudiciũ⌋.i.nota antequàm veniãt ad rõnis
aminationẽ ac dĳudicationẽ. Vel, pręcedẽtia ad iudiciũ, diuinum generale, seu particulare
vtrũq; fit post vitã præsentẽ. Talia ergo nõ oportet examinari, nec in talibus pręiudiciũ
tur, sed subito dĳudicari possunt. Vnde iudicium q̊d ea sequit, non est temerariũ, ⌊quorũ
aũt⌋peccata ⌊& subsequuntur⌋.i.pctã aliq̊ꝝ occulta seu quadã apparenti iustitia fucata
ita vt nõ appareãt mala, nisi post discussionẽ, ideo in eis p̃iudiciũ est necessariũ vt examin
Marci.4 Vnde nec ea iudicare debemus, sed p̃latoꝝ & iudicũ est ea discutere. Vel, subsequuntur d
1.Cor.4 iudiciũ: q̃ nõ deducẽtur in publicum, nisi in die iudicĳ q̃n illuminabunt abscondita tene
⌊Similiter & facta bona manifesta sunt⌋.i.aliqua opera bona, sunt aperte bona, saltẽ qu
genus operis q̃uis nõ ad intentionẽ agẽtis. Talia ergo examinatiõe nõ indigent, ⌊& quæ
se habent⌋.i.bona de q̃bus mox certũ non est, an sint veraciter bona ⌊abscõdi nõ possun
suo tempore clare patebũt, quãdo à recta rõne examinantur, vel à deo iudicantur. Propt
in Euangelio veritas loquitur: Nihil opertũ, q̊d nõ reueletur: neq; occultũ, q̊d nõ manifes
Matt.10 Lucę.8 ¶Expositio Cap. VI. Quicũq; sunt sub iugo serui. Arti. VI.

DEscendit demũ Apl'us ad instructionẽ particulariũ personaꝝ. ⌊Quicũq; sunt
go serui⌋.i.qualescunq; sint serui, videlicet sapiẽtes fideles, vel alia gr̃a ador
men cũ sint subditi imperio dñorum suoꝝ, ⌊dominos suos,⌋tã bonos q̃ dis
1.Pet.2 seu infideles, ⌊omni honore⌋ duliæ, q carnalibus dominis impendi solet ac
⌊dignos arbitrẽtur⌋nõ inquantũ infideles & impĳ, cũ scriptũ sit de viro iusto: Ad nihilũ d
ctus est in cõspectu eius malignus. Sciendũ, ꝙ q̃dam docebãt libertatẽ omnibus Christia
Psal.14 cõmunẽ, intẽdentes seruitutẽ reprobare, eo ꝙ dicat saluator: Si filius vos liberauit, vere
Johan.8 eritis: Et alibi: Ergo liberi sunt filĳ. Sed hæc de spũali libertate, nõ de carnali intelligenda
Matt.17 Ideo contra hos fatur Apl'us: Ideo aũt serui hoc faciant, ⌊ne nomen dñi & doctrina,⌋hoc
ne Christus & eius prædicatio ⌊blasphemetur⌋ab impĳs, tanquàm sit contra leges, & do
nis auferat debitam seruitutem. ⌊Qui autẽ fideles habẽt dominos,⌋id est serui Christiani
minis seruientes, ⌊non contemnant⌋dominos tales, ⌊quia fratres sunt,⌋hoc est ob hoc q
Christo sunt pares, quantum ad spũalia, ⌊sed magis seruiant⌋ dominis suis cum debita r
rentia, ⌊quia⌋domini ⌊fideles sunt & dilecti deo, quia beneficĳ participes sunt,⌋id est d
ni eadem beneficia gratiæ à deo receperunt atq; recipient, quæ & serui. ⌊Hæc doce⌋ist
⌊& exhortare⌋eos, vt sic agant. ⌊Si quis aliter docet,⌋quàm ego iam docui, & ⌊non acq
cit sanis,⌋hoc est veris ⌊sermonibus domini nostri Iesu Christi,⌋quos loquitur p me, qu
pro

A proprio ore dixit: Redde quæ sunt Cæsaris Cæsari, ⌊& ei, quæ secundũ pietatẽ est, doctrinę⌋ Matt 22
euangelicæ, quæ ad pietatẽ inducit, & lites, odiũq; extirpat. Talis est ⌊superbus, nihil sciens,⌋ Marc. 12
scientia salutari & formata, de qua dicitur à Sapiẽte: Dedit illi scientiã sanctorũ. Vnde & Salo- Luc. 20
mon: Vbi (inquit) humilitas, ibi sapientia. Et rursus: Superbus & arrogans vocabitur indoctus Sap. 10
⌊sed languens⌋ .i. cum infirmitate sui intellectus inaniter occupatus, ⌊circa quæstiones & pu Pro. 11.
gnas⌋ .i. disputationes litigiosas ⌊verborũ, ex qbus oriunt̃ inuidiæ⌋ vnius in aliũ, ⌊contentio- Pro. 21
nes, blasphemiæ⌋ aduersariorũ fidei cõtra deũ, dũ audiunt aliqua rõni naturali cõtraria, ⌊sus-
pitiones malæ, cõflictationes hominũ mente corruptorũ⌋ .i. infectã voluntatẽ habentiũ, auer- Osee. 10
sorũ à summo & incõmutabili bono. De qbus propheta inquit: Diuisum est cor eorũ, nũc in-
teribunt, ⌊& q veritate priuati sunt⌋ .i. spũaliter excæcati. Homini inquã ⌊existimantiũ quæ-
stũ esse pietatẽ⌋ .i. opus pietatis, videlicet p̃dicationẽ ordinãdã esse ad lucrũ tẽporale. Nã ideo Miche. 3
p̃dicant, vt tẽporale cõmodũ cõsequant̃, quemadmodũ apud Michæã prophetã de quibusdã
inducitur: Sacerdotes eius in mercede docebãt, & prophetæ eius in pecunia diuinabant. ⌊Est
aũt quæstus magnus, pietas cũ sufficientia⌋ .i. quãuis pietas non sit quæstus carnalis ac tẽpora-
lis, vt illi existimãt, est tamẽ magnus quæstus, videlicet fructuosus, spũalis, atq; æternus, qa æter
nam vitã meret̃, estq; acquisitio omniũ spũalium diuitiarũ pietas ista .i. cultus dei cũ sufficiẽtia
victus ac vestiũ, sicut iam dictũ est. Pietas ad oĩa vtilis est, promissionẽ habẽs vitæ, quæ nũc est 1. Tim. 4
& futuræ, cũ qua sufficientia debemus esse cõtenti. ⌊Nihil eñ⌋ tẽporaliũ diuitiarũ ⌊intulimus
in hunc mundũ⌋ nascendo, sicut Iob ait: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, ⌊haud⌋ .i. Job. 1.
nõ ⌊dubiũ⌋ est, sed certũ, ⌊quia nec auferre⌋ mũdo ⌊quid⌋ taliũ rerũ ⌊possumus⌋ moriẽdo,
B sicut ait Psalmista: Homo cũ dormierit, nõ sumet omnia. Et Iob: Diues cũ dormierit, nihil se- Psalm. 48
cũ auferet: apprehẽdet eum quasi aqua inopia. ⌊Habentes aũt alimenta, &⌋ indumẽta ⌊qbus Job. 27
tegamur⌋ .i. victualium & vestimentorũ cõpetentiã, ⌊his contenti simus⌋ quantum ad appe-
titum temporaliũ rerũ. Qui eñ vltra procedit, inordinate se habet, & superflue agit, qm̃ corpo
lia ad spũalia ordinantur, sicut media ad finem, ideo non sunt appetenda nisi ad necessitatem,
videlicet in tantũ, quantũ cõferunt vel requirunt̃ ad spũalem mentis profectũ, quem superflui-
tas temporalium rerũ non prouehit, sed impedit. Ideo Sapiens orabat: Diuitias ne dederis mi- Pro. 30
hi, tribue tantũ victui meo necessaria. ⌊Nã qui volunt⌋ .i. volẽdo satagunt, ⌊diuites fieri, inci
dunt in tentationẽ⌋ .i. diabolicam impugnationẽ, ⌊& laqueum diaboli⌋ .i. in peccati consen
sum, quo anima à diabolo capitur, quasi in laqueo. Tales eñ cum sint auari, aliorũ bona deside-
rant, alienis prosperitatibus inuident, & per vitiosa media conantur temporalia congregare,
mentiendo, fallendo, &c. Ideo eñ in Ecclesiastico scriptum est: Auaro nihil est scelestius, & ni Ecci. 10
hil est iniquius, q̃ amare pecuniam. Christus quoq; in Euangelio: Possibilius (inquit) est came Matt. 19
lum per foramen acus transire, q̃ diuitem .i. diuitiarũ amatorem intrare in regnum cœlorũ. In- Marci. 10
cidunt q̊q; ⌊& in desideria multa⌋ inordinata, de qbus Iohannes: Omne (inqt) q̊d est in mũdo Luc. 18
aut est cõcupiscẽtia oculorũ, aut cõcupiscẽtia carnis, aut superbia vitæ, ⌊& inutilia & nociua.⌋ 1. Johan. 2
Hæc eñ desideria sunt inutilia, qa nõ prosunt ad adipiscendã verã salutẽ. Et nociua, qm̃ grãm
dei extinguunt, ⌊quæ mergunt⌋ .i. p modũ aquarũ occidunt ⌊homines⌋ auaros ⌊in interitũ⌋
.i. gratiæ amissionem, quæ est mors animæ, ⌊& perditionẽ⌋ gloriæ sempiternæ, quæ est mors
secunda ac infernalis. Hæc eñ mala inferunt desideria ista. ⌊Radix eñ omnium malorum est Apoca. 21
cupiditas⌋ plus habendi q̃ expedit. Nec obstat q superbia dicitur omnis peccati initium, vel
etiam amor priuatus, cui maxime conuenit esse omnium vitiorũ originem. Nã sicut nullum est Ecci. 10
genus peccati quod non oriatur (vt plurimũ) ex superbia: sic nullum est genus peccati quod nõ
interdũ nascatur ex cupiditate, p̃sertim cum ipsa quoq; superbia aliqñ oriatur ex cupiditate, &
econtrario. Sunt eñ qui nõ amarent superflua, nisi per possessionẽ illorũ putarent se excellen-
tiores esse futuros. Et sunt qui non amarent excellentiam, nisi per eam putarent se ditiores fieri
posse. Amor autem priuatus est radix omnium horũ malorũ, imò simpliciter vniuersorũ vitio-
rum, ⌊quam⌋ .i. cuius cupiditatis materiam ⌊quidam appetentes errauerunt à fide,⌋ vel eam
negando, ne diuitijs spoliarẽtur, vel infideliter operãdo, fidei directionem nõ sequentes, ⌊&
inseruerunt se doloribus multis⌋ .i. varijs curis & pœnalibus solicitudinibus vitæ p̃sentis. Nã
& diuitiæ cũ labore acquiruntur, cũ timore possidẽtur, cum dolore amittũtur. Propterea com
parat eas Chr̃us spinis. Pungunt eñ & lacerant animam possidẽtis. ⌊Tu autẽ ô homo dei⌋ .i. Luce. 8
diuino cultui totus mancipatus, ⌊hæc⌋ vitia ⌊fuge,⌋ iuxta illud Ecclesiastici: Quasi à facie colu
bri fuge peccata. Vnde Ambrosius: Nihil tam asperum, tamq; pernitiosum, q̃ si vir ecclesiasti- Ecci. 21
cus (maxime qui sublimem tenet locum) diuitijs huius seculi studeat, quod non solum sibi, sed Ambro.
etiam alijs obest, quibus cõtrariam dat formam, ⌊sectare vero⌋ .i. præcedentium sanctorũ ve
stigia imitando operare seu tene ⌊iustitiam,⌋ reddendo vnicuiq; quod ei debetur à te, ⌊pieta
tem,⌋ quæ secundum prædictã ad omnia vtilis est, ⌊fidem⌋ catholicam, ⌊charitatem⌋ dei & 1. Tim. 4
proximi, ⌊patientiam⌋ non tristando propter aduersa, ⌊mansuetudinem⌋ non appetendo
vindictam propter illatas iniurias. ⌊Certa bonum certamen fidei⌋ .i. efficaciter milita Chr̃o,

Iob.7 pugna pro fide, labora aduersus peccata. Militia est enim vita hominis super terrã, nec corona-
2.Timo.2 tur, nisi qui legitime certauerit. ⌊Apprehende,⌋ hoc est adipisci conare, & toto affectu am-
ctere, ⌊vitam æternam⌋.i. felicitatem cœlestem tanq̃ brauium tui certaminis, aliud præmium
non quærendo, ⌊in qua⌋.i. ad quam, vel propter cuius adeptionẽ, ⌊vocatus es⌋ à deo ad-
Ro.10 fideiq; certamen, ⌊& cõfessus es bonam confessionem,⌋ hoc est fidei veritatem seu promi-
nem. Ore enĩ confessio fit ad salutem, ⌊coram multis testibus⌋ non solum deo & angelis
etiam coram bonis hominibus in tua ordinatione ac prædicatione. Hoc est, etiam prop-
hanc confessionem apprehende vitam æternam, vt actio confessioni respondeat. ⌊Præci-
tibi coram deo⌋.i. deo patre teste, vel authoritate diuina mihi commissa, ⌊qui⌋ deus
Apoc.7 uificat omnia⌋ viua, vita naturæ, gratiæ seu gloriæ, ⌊&⌋ coram ⌊Christo Iesu,⌋ qui est ver-
Iohã. 8 fidelis, ⌊qui testimonium⌋ veritati ⌊reddidit sub Pontio Pilato,⌋ dicens: Ego in hoc na-
Ibidẽ sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati, videlicet ⌊bonam co-
fessionem,⌋ qua dixit: Rex sum ego. Et: Regnum meum non est de hoc mundo. Hoc ergo
cipio, ⌊vt serues⌋.i. impleas ⌊mandatũ⌋.i. mandata diuina & mea, quæ vtiq; à deo sunt,
ne macula⌋.i. pure, ⌊irreprehensibile⌋.i. sic ea obserues vt reprehendi nõ possint qualite-
Marci.13 sta, ⌊vsq; in aduentum dñi nostri Iesu Christi⌋.i. perseueranter vsq; ad mortem, qñ à Chr-
visitaberis & ei occurres, ⌊quem⌋ Christũ in forma humana, ⌊suis⌋.i. congruis, & à deo p-
ordinatis ⌊temporibus⌋.s. in die iudicij particularis vel vniuersalis, vel in die æternitatis
omne tempus comprehendit. Nam & in patria erit post diem iudicij tẽpus discretum, vt
mas & alij multi testant, ⌊ostendet⌋ hominibus bonis & malis in die iudicij, sed solis electis
die æternitatis, ⌊beatus & solus potens⌋.i. deus trinitas substãtialiter felix, in quo est omn-
Boetius bonorum, pulchrorũ ac desiderabiliũ infinita plenitudo, q solus essentialiter potens est, &
Iob.36 sua potentia. De quo in Iob cõscriptum est: Deus potentes non abijcit, cum ipse sit potẽs.
Apo.19 regum & dominus dominãtium.⌋ Omnia nãq; quantumcũq; potentia atq; sublimia com-
rantur ad deum, sicut instrumẽta ad artificem, sicut media ad finẽ, & sicut subiecti ad prin-
Psalm.49 Vnde ait Psalmista: Qm̃ deus magnus dñs, & rex magnus super omnes deos, ⌊qui solus
turam ⌊habet immortalitatem⌋.i. omnimodã & superplenissimã inuariabilitatem, sicut
Malac.3. Malachiam loqtur: Ego dñs, & non mutor. Omne aũt creatum aliquo modo mutabile est
Augustinũ. in omni ente mutabili inuenitur quædam mortalitas, secundum Augustinum, videlicet
ius desinentia, & recens dispositio, ⌊& lucem habitat inaccessibilem⌋.i. nullo loco vel ter-
clauditur, nec in aliqua creatura per circũscriptionẽ moratur, sed habitat in seipso, per qu-
1.Iohan.1. simam subsistentiã, q est lux supersubstantialis, vera & infinita. Quæ inaccessibilis dicitur,
Psal.17 nullo intellectu creato comprehendi potest. Vnde & dr̃ tenebras ponere latibulum suum
test tamen homo ad eã accedere in via per fidẽ & gratiã, & in patria per clarã visionẽ. Pro-
Psalm.33 quod ait Psalmista: Accedite ad eum & illuminamini. Et ad Hebræos dicit Aplus: Accedi-
Heb.10 cum fiducia ad thronum gratiæ eius, ⌊quẽ vidit nullus hominũ,⌋ existẽs homo purus, &
tiuarum virium operationibus vtens, ⌊sed nec videre potest⌋ in hac vita visione clara per
ciem, qua cognoscitur de re qd est. Potest tamẽ videri per fidẽ & speciẽ creatã, qua cogno-
Iob.36 tur quia est. Propter q̃d scriptũ est in Iob: Om̃es homines vidẽt deum: vnusquisq; intue-
Iohã.1. cul. Prædictis vero verbis apostoli cõsonat & illud Iohannis: Deum nemo vidit vnquã. Et
Exo.33 Moysi dñs dicebat: Nõ videbit me homo & viuet. His ergo non obuiat, q non solũ Chr-
Augustinũ. Moyses quoq; & Paulus deum per speciem in hac vita viderũt, secũdum Augustinũ. Pro-
enim non vixerunt vita humana & sensitiua, ⌊cui⌋ deo trino ac simplici ⌊est honor & gl-
Dani.4 ⌊& imperiũ sempiternum. Amen.⌋ Iuxta illud Danielis: Potestas eius potestas sempiterna
regnum eius in generatione & generationẽ. ¶ Superius dixit Apostolus qd contingat vo-
tibus ditari: nunc docet qd oporteat diuites facere. ⌊Diuitibus huius seculi⌋.i. tẽporales
culares diuitias habẽtibus, ⌊præcipe⌋ q̃d & scriptura diuina præcipit, ⌊nõ sublime sapere
de diuitijs non extolli, nec alios aspernari, ⌊neq; sperare in incerto diuitiarũ⌋.i. in istis am-
Psal.61 libus diuitijs, quæ sunt bona fortunæ. Propter quod ait Psalmista: Diuitiæ si affluant, nolite
Iob.31. apponere. Et Iob: Si putaui (inqt) aurũ robur meũ, & ebrioso dixi fiducia mea. Quàm diffi-
Ecci.31 cile & rarũ fit hoc, patet p illud Ecclesiastici: Beatus diues, q inuentus est sine macula, q post
rũ nõ abijt, nec sperauit in pecuniæ thesauris. Quis est hic, & laudabimus eũ? fecit enim mirabilia
Marci.10 in vita sua. Hinc & Chrũs in Euãgelio asserit: Quàm difficile q habent pecunias intrabunt
gnũ cœlorũ, ⌊sed in deo viuo⌋ omnis vitæ fontano principio. De q̃ ait propheta: Dñe v-
Psalm. 83 beatus homo q sperat in te, ⌊qui præstat nobis oĩa⌋ corporalia ac spũalia quæ habemus, ⌊abun-
Iaco.1. de⌋ hoc est copiose, iuxta illud Iacobi: Qui dat om̃ibus affluenter, & nõ improperat, ⌊ad fruen-
dum⌋.i. ad vtendũ temporalibus, & vt sic vtamur p̃sentibus, quatenus bonis futuris nobis pro-
Esa.64 missis, quæ oculus nõ vidit, nec auris audiuit, tandem fruamur. Præcipe insup diuitibus, ⌊be-
1.Cor.1. agere, diuites fieri in opibus bonis⌋.i. spũales diuitias cõgregare, videlicet cumulũ meritorum
Matth.6 incremẽta grãæ atq; virtutum. Prout ait saluator: Thesaurizate vobis thesaurũ in cœlo, ⌊b-

tribuere⌋ eleemosynas. Quemadmodum Chrūs hortatur: Omni petenti te tribue. Et: Beatius Luce.6
A est magis dare q̄ accipere, ⌊communicare⌋.i.communia reputare, vel facere bona exteriora, Act.20
⌊thesaurizare sibi fundamentum bonum,⌋ hoc est stabilem cordis adhęsionē cū deo, seu opus meritorium, ⌊in futurum⌋.i.ad hoc vt digni sint bonis seculi futuri, ⌊vt apprehendāt veram vitam⌋.i.æternam vitam seu beatitudinem (quæ nō est fallax & labilis) consequantur. ⌊O Timothee depositū custodi⌋.i.episcopale officium tibi diuinitus commendatum seu creditum diligenter exerce, & gratiam tibi concessam, creditaq́ꝫ talenta, suo tempore cum vsuris repetē Matt.25
da solicite conserua, expende, dispensa, ⌊deuitans, prophanas vocū nouitates⌋.i.noua vocabula religioni sanctæ cōtraria, quæ sua obscuritate vel vanitate introducunt errorē. Ponit autē glossa exemplū de noīe isto hypostasis. Sed hoc intelligēdū est pro certo tpe. Hypostasis nāqꝫ significat eēntiā & ꝑsonā. Vnde hęretici ꝑ vsum huius noīs volebāt catholicos inducere ad cōfitendū tres essentias in diuinis, sicut & tres ꝑsonas. Idcirco nō licuit noīe isto vti ante determinationē suæ significatiōis. Nūc vero qm̄ vsu doctoꝝ determinatū est ad significādū ꝑsonā, licitū est ipso vti, imò doctores (vt plurimū) ipso vtunt. Hinc Dionysius, & eū sequēs Damasce- Diony.
nus, affirmāt, nō esse audēdū aliud de supsubstātiali deitate asserere, ꝓter ea q̄ nobis in sacris elo Damasc.
quiȷs tradita sunt. Et Hieronymus dicit: Ex sola inordinata prolatiōe verboꝝ incurrit hæresis Hierony.
Deuitans etiam ⌊& oppositiones⌋.i.instātias seu cōtradictiōes cōtra fidē, ⌊falsi nominis scientiæ⌋.i.vanæ scientiæ, q̄ mēdaciter scientia appellat, vt est oīs sciētia, q̄ se extollit cōtra scientiā dei seu fidei veritatē, ⌊quam⌋ falsam scientiam, ⌊quidā promittētes⌋.i.se habere & diligere Ro.10
profitētes, ⌊circa fidē exciderūt⌋.i.à fide catholica corruerūt, sequētes naturalē rationem, & propriā imaginationē, imò stultitiā potius q̄ diuinā authoritatē. ⌊Gratia tecū,⌋ quæ nō infunditur nisi ab omnipotente, qui est super omnia deus sublimis & benedictus. ⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM secundam Prooemium.

B QVI abiȷcit disciplinā, despicit animā suā: q aūt acquiescit increpatiōibus, possessor est cordis. Quia in multis offendimus oēs, septiesq́ꝫ in die corruit iustus, ne- Proue.15
cessaria nobis est disciplina verboꝝ ac verbeꝝ, quatenus verbis, ictibusq́ꝫ corre Iaco.3
cti, abstrahamur à vitiȷs & decoremur virtutibus, quēadmodū ergo qui diligit Proue.24
iniquitatē odit animā suā, sic q abiȷcit disciplinā, despicit animā propriā. Ideo Psal.10
sanctus Apostolus in hac secunda ad Timotheū epistola erudit eū & corripit. Præcedēti quip Sap.3
pe epistola recepta & lecta, Timotheus tandē anima fatigatus & circa officiȷ sui exequutionem fuit tepidior factus propter cōtinuas aduersitates, infirmitates & ꝑsequutiōes circūstātes. Hortat ergo eū Apl'us ad palmā martyriȷ, atqꝫ idoneā sui ministeriȷ exequutionē, proponens seipsum ei in exemplū, scribitq́ꝫ ei à Roma de carcere, vel à Laodicia, vt asserunt quidam. Procedit aūt modo consueto, salutationem præmittendo, sicut patebit.

¶Expositio Cap.I. Paulus apl'us Christi Iesu per voluntatem dei. Arti. .I.

PAulus apl'us Chr̄i Iesu ꝑ volūtatē dei⌋.i.deo agēte, ⌊secūdū promissionē vitæ⌋.i.pro 1.Cor.15
ꝓpter præmiū, vel ad obtinēdā remunerationē vitæ, ⌊q̄ est in Chr̄o Iesu⌋.i.vitæ æter 1.Cor.9
C næ, q̄ à Chr̄o cōfertur, & in Chr̄o consistit sicut in obiecto, q̄ vita est p̄miū propter q̄d factus sum apl's, nō ab hoīe, sed à deo. Mādat & scribit ⌊Timotheo charissimo filio⌋ Act.16
suo sp̄ūali, ⌊gr̄a⌋ gratū faciēs, ⌊misericordia⌋.i.pctōꝝ remissio, ⌊& pax⌋.i.trāquillitas men Gala.6
tis sit tibi ⌊à deo patre & Iesu Chr̄o⌋ filio eius ⌊dn̄o nostro. Grās ago deo, cui seruio à proge- 1.Thess.2
nitoribus meis⌋.i.exēplo antiq̄ꝝ patrū meoꝝ, videlicet Abrahæ, Isaac & Iacob, q̄ꝝ vestigia imitor, vnū verum deū colendo ⌊in cōscientia pura⌋.i.sine remorsu alicuius peccati, inde aūt gratias ago, ⌊ꝙ sine intermissione⌋.i.omni cōgruo tēpore, ⌊habeā tui memoriā in or̄onibus meis⌋ fusis pro te & aliȷs, ⌊nocte ac die desiderās te videre, memor lachrymaꝝ tuarum,⌋ quas deduxerunt oculi tui, quādo recessi à te, q libētissime mecum transisses ac ꝑmansisses. ⌊Vt gaudio implear⌋.i.vt te in bonis confirmē, & accendā ad martyriȷ palmā, quo facto de tuo ꝓfe Hiere.14
ctu plene exultem, ⌊recordationē accipiēs eius fidei, quæ est in te nō ficta⌋.i.tuæ veræ fidei reminiscens, quæ nō est simulata, sed pura & efficax, ⌊quæ⌋ fides ⌊& habitauit⌋.i.firmiter fuit, 1.Timo.1
⌊in auia tua Loide⌋.i.matre matris tuæ sic dicta. Habitauit quoqꝫ ⌊& in matre tua Eunice.⌋ Parētū fidē cōmemorat, vt fidē filiȷ roboret. Tacet vero de patre Timothei, qm̄ gētilis erat, & Act.16
infidelis, vt dr̄. ⌊Certus sum aūt ꝙ & in te⌋ habitet fides ista. ⌊Propter quam causam⌋ videlicet, q̄a tam bonas genitrices habuisti, & fidelis diu fuisti, ⌊admoneo te⌋ paternè, ⌊vt resuscites⌋.i.reformes, ꝑficere studeas, & ad pristinos actus extēdas ⌊grām dei, q̄ est in te⌋.i.grām episcopalem & sacramentalē tibi diuinitus datā in tui ordinatione vel cōfirmatione, ⌊ꝑ impositionē manuū meaꝝ,⌋ quæ impositio fuit causa gr̄æ dispositiua & instrumentalis. Vel potest intelligi absolute de gr̄a gratificante, q̄a per impositionē manuū apostoloꝝ dabatur sp̄us sanctus. Ex his patet, ꝙ gr̄a in corde Timothei erat quasi sopita & debilitata, ideo admonet eū vt Acto.8

 repa-

reparet grām pristinam,proficiēdo in ea.Vnde etiam q̊d in Apoc.angelo ecclesiæ Ephe
Apo.2 cit:Scio opa tua,& laborem,& patientiā.Et post pauca:Sed habeo aduersum te,ꝙ char
Ibidē tuā primā reliquisti.Memor esto itaq; vnde excideris,& age pœnitētiā,& prima opa fac
dā exponūt de Timotheo,quē cōstat fuisse Ephesioꝝ angelū.i.epm.⌊Nō em̄ dedit nob
us spm̄,⌋hoc est donū ⌊timoris⌋pure seruilis.Vel,spm̄ timoris.i.animā inordinate time
Matt.10 tpalia mala,vc; eos q corpus occidūt,⌊sed⌋dedit nobis spm̄.i.donū & grām⌊virtutis
Esaiæ.11. titudinis cōtra aduersa,q̄ est vnū de septē donis spūs sancti,⌊& dilectiōis⌋dei ac proxim
Ro.8 sobrietatis⌋.i.tēperātiæ vel discretiōis.Verba hæc plenius exposita sunt ad Rom̄.vbi legi
EPIST accepistis spm̄ seruitutis in timore.⌊Noli itaq; erubescere⌋.i.qm̄ dedit nobis deus spm
ctionis,nō erubescas ⌊testimoniū dn̄i nr̄i⌋Iesu Chr̄i.i.protestationē,p̄dicationē seu cōfe
nē Chr̄i,sed sine rubore & confusione testare corā hoībus,ꝙ Chr̄s sit deus & homo,qui
Matt.10 passione vniuersum mūdū redemit,resurrexit,cœlos ascēdit.Vnde ait saluator in Euang
Luc.9 me cōfessus fuerit corā hoībus,cōfitebor & ego eū corā patre meo.Et rursus:Qui me erub
& meos sermones,hūc filius hoīs erubescet,⌊nec⌋erubescas ⌊me vinctū eius⌋.i.me Pau
pro fide nūc captū atq; ligatū,⌊sed collabora Euāgelio⌋.i.cū me & cæteris euāgelizantib
bora ad promulgationē ac venerationē euāgelice legis,fortiter p̄dicando,iuste viuēdo,&
fidei veritate mortē sustinēdo,⌊secundū virtutē dei⌋.i.secundū virtutē & gratiā tibi di
tus datā,⌊qui nos liberauit⌋p propriā passionē à iugo diaboli & pœna inferni,⌊& voca
Apo.3 ad fidē,ac vitā æternā ⌊vocatiōe sua sancta⌋.i.inspiratiōe interna,de q̄ in Apoca.Ego st
Matt.10 ostiū & pulso.Vel p̄dicatiōe euāgelica quā fecit per nos:nō em̄ nos sumus q loquimur,se
patris nostri q loquit̄ in nobis.Vocauit inquā nos,⌊nō secūdū opa nostra⌋.i.propria m
q̄ vocationē hanc nequaq̄ præcesserūt,sed secundū propositū suū⌋.i.volūtatis suæ decret
volūtariam p̄ordinationē,⌊& grām⌋nobis clemēter infusam,q̄ est effectus huius propo
quē ad oīa opera meritoria promouemur atq; pducimur,⌊q̄ data⌋.i.dari p̄ordinata,⌊n
Ro.16 bis in Chr̄o Iesu⌋.i.per Chr̄m,vtputa p eius incarnationē,virtutē & meritū ⌊ante tēpo
cularia⌋.i.ab æterno.⌊Manifestata est aūt⌋.i.publice prędicata & nota vel euidēter im
2.Cor.4 est,⌊nūc⌋tpe gr̄æ ⌊per illuminationē⌋.i.p̄dicationē & doctrinā ⌊saluatoris nr̄i Iesu Ch
quā proprio ore,vel per apl̄os mūdo proposuit,aut certe p illuminationē factā in die pent
Acto.2 stes,qn̄ in igneis linguis spūs sanctus apparēs,illuminauit apl̄os ad cognoscendū & p̄dic
Ioban.16 hanc grām,quæ illuminatio dicit̄ Chr̄i,qm̄ ipse misit spm̄ sanctum.⌊Qui⌋Chr̄us sua pa
⌊destruxit⌋.i.hoībus abstulit ⌊mortē⌋culpę atq; gehēnæ,& corporis immortalitatē p
1.Cor.15 ruit eis,quā & nūc p̄stat in spe,daturus eā in re,qn̄ corruptibile hoc induet incorruptionē
Osee.3 est q̊d apud Oseam loquit̄:De morte redimā eos.Ero mors tua ò mors.⌊Illuminauit a
notā fecit ⌊vitā⌋æternā,q̄ est merces nr̄i laboris,& finis huius peregrinatiōis ⌊& incorr
onē⌋.i.perpetuā immortalitatē,quā habebūt electi in aīa & corpore post diē iudicij,⌊p E
Ioban.10 geliū⌋.i.Euāgelij p̄dicationē,videlicet p seip̄m & discipulos suos,dicēdo:Cognosco ou
Ioban.11. as,& vitā æternā do eis.Et alibi:Qui credit in me,nō morieē in æternū.⌊In quo⌋Euāgel
dicando,vc; vt id annuntiē oībus,⌊positus sum ego⌋.i.à deo ordinatus & cōstitutus ⌊p
1.Timo.2 tor & apl̄us & mgr̄ gētiū,ob quā causam,⌋vc; propter Euāgelij p̄dicationē,⌊hæc⌋i.in
rationē,ligationē & alia plurima ⌊patior,sed nō cōfundor⌋in meipso q̄si turpe aliqd op
2.Cor.11. imò glorior in aduersis:verbū eqdē crucis pereūtibus stultitia ē.His vero q salui fiunt.i
1.Cor.1. virtus dei est.⌊Scio em̄ cui credidi⌋.s.deo oīpotēti,q est via,veritas & vita,⌊& certus s
Ioban.14 potens ē depositū meū⌋.i.beatitudinē mihi paratā quā merui & apud ip̄m reposui ⌊in
illū diē⌋.i.vsq; ad diē remuneratiōis meæ,hoc ē,vsq; diem mortis,q̄tū ad glorificatione
& vsq; in diē extremi iudicij,q̄tū ad glorificationē corporis mei.Insup admonet Timo
⌊Formā habēs sanoꝝ verboꝝ⌋.i.tu Timothee habēs seriē sanctaꝝ p̄dicationū,seu form
FINIS. gelicoꝝ verboꝝ,q̄ verba ⌊à me⌋p̄dicāte ⌊audisti.⌋Habēs inquā hæc verba ⌊in fide⌋
Hebræ.11 dei obseruatiōe ⌊& dilectiōe in Chr̄o Iesu⌋.i.p grām Chr̄i & ad gloriā eius,vel secūdū
tē ipsius,⌊bonū depositū custodi⌋.i.grām tibi cōcessam cōserua,& officiū tibi cōmissu
ne proseq̄re.Vel sic,Bonū depositū,de q̊ nunc dixi.i.p̄miū tibi apud deū repositū pro tu
re custodi,ne illud p negligētiā perdas ⌊p spm̄ sanctū⌋.i.nō tuis viribus,sed adiutorio s
1.Cor.3 cti hoc age,⌊q habitat in nobis⌋p charitatē & grām,qm̄ sum⁹ tēplū dei.Dn̄s em̄ in tēp
Psal.10 cto suo.⌊Scis em̄ hoc⌋.i.iā plane agnoscis,vel scire debes,⌊ꝙ auersi sunt à me om̄es q
sunt⌋.i.ꝙ vniuersi q nūc recesserūt à me cū perfido corde sunt in Asia minori,⌊ex qbus
q̊ꝝ numero ⌊sunt Phygelus & Hermogenes.⌋Hi(vt legit̄)fraudulēter accesserūt apl̄m
cerent eius mysteria,quatenus materiā calūniandi haberent,q cum se manifestatos cōsp
Eph.6 abierūt.⌊Det misericordiā dn̄s Onesiferi domui⌋.i.fideli familiæ Onesiferi Asiani,⌊q
me refrigerauit⌋.i.cōsolatus est & refocillauit necessaria ministrādo,⌊& catenā meam
catenis vinctū,⌊non erubuit⌋verecundando de tali magistro.⌊Sed cū Romā venisset
te me q̄suit & inuenit.Det illi dn̄s⌋pater,⌊inuenire misericordiā⌋.i.grām adipisci &

nã,⌊ à dño⌋ filio cui pr̃ dedit omne iudiciũ, iuxta illud: Deus iudiciũ tuũ regi da, ⌊in die illa⌋.i. Johan.5
A in die mortis atq; iudicij Talis modus loq̃ndi ĩ veteri testamẽto vsitatior ẽ, vt ibi: Pluit dñs sup Psalm.71
Sodomã ignẽ & sulphur à dño. ⌊Et q̃ta⌋ bñficia ⌊Ephesi⌋.i. ĩ Epheso, ⌊ministrauerit mihi⌋ Genes.19
Onesipherus iste ⌊tu melius nosti⌋ q presens fuisti, q̃ ea q̃ Romæ mihi ministrauerit.

¶Elucidatio secundi capituli: Tu ergo fili mi confortare in gratia.

¶Articulus secundus.

TV ergo fili mi cõfortare in gr̃a⌋ Gratũ faciẽte quæ est oĩm operꝝ meritorioꝝ principiũ, sicut natura est principiũ operationũ naturaliũ, ⌊quæ⌋ gr̃a ⌊est in Chr̃o Iesu⌋ sicut in fonte & capite, q̃a ab ipso deriuat̃ in nos. De plenitudine q̃ppe eius oẽs accepimus, ⌊& quę audisti à me⌋.i. euãgelica documẽta quę tibi proposui ⌊p multos testes⌋.i. p allegatiões prophetaꝝ, quoꝝ testimonio cõfirmaui quę docui. Vel p multos testes.i. multis pñtibus q testimoniũ ferre possent. ⌊Hęc cõmẽda fidelibus hoĩbus⌋ vt p̃dicẽt alijs: nõ quibuscũq; fidelibus, sed ⌊q idonei erũt & alios docere⌋.i. q morũ probitate, scĩa, atq; facũdia pollẽt. ⌊Labora⌋ in agro dñico & vinea dñi Sabaoth, ⌊sicut bonus miles Chr̃i Iesu⌋ spinas vitioꝝ & tribulos passionũ de cordibus subditoꝝ euellẽdo, vita & labijs p̃dicãdo, & tuũ officium dignè cõtinuãdo. ⌊Nemo militãs deo⌋.i. ad dei honorẽ & gloriã, aduersarijs veritatis repugnans, cõtra propria vitia luctãs, & diuinis exercitijs se immergẽs, ⌊implicat⌋.i. inuoluit, ⌊se secularibus negotijs⌋.i. causis & rebus, diuitijsq; mũdanis. Per hoc eñ distraheret̃ mẽs eius ab illo vno q̊d solũ necessariũ est. Ideo solicitudo de crastino prohibet̃ à Chr̃o, nam & si interim oporteat seruũ & militẽ Chr̃i secularia tractare negotia, nõ tñ se implicat illis, sed moderate & interdũ se applicat talibus cupiẽs expediri & deo vniri ⌊vt ei⌋ vc; deo ⌊placeat cui se ꝓbauit⌋
Johan.1
Esai.5
Luce.10
Matth.6
B id ẽ, probabilẽ exhibuit seu deuouit, dicẽs cũ Psalmo: Mihi adhærere deo bonũ est. Et: Vnam Psalm.72
petij à dño, requirã hãc. Idcirco aũt labora vt miles Chr̃i. ⌊Nam q certat in agone⌋.i. cũ alio Psalm.26
contẽdit in huiuscemodi bellico exercitio, q̊d & agonizãtes q̃ñq; nudi exercuerũt ⌊nõ coronabit̃⌋ quasi victor ⌊nisi legitimè⌋.i. efficaciter, & sicut lex agonis requirit, ⌊certauerit⌋ oĩa impedimẽta pugnãdi abijciẽdo, quẽadmodũ dictũ est alibi: Oĩs q in agone cõtẽdit, ab oĩbus se abstinet. ⌊Laborantẽ agricolã oportet primũ de fructibus pcipere⌋.i. quẽadmodũ agricola diligẽs primo fruges suę terrę degustat & de eis necessaria sumit & edit, sic p̃dicator & pastor q corda audiẽtiũ vomere p̃dicatiõis aperit, vertit, & excolit, semenq; verbi cęlestis infundit, debet de sumptibus alioꝝ & gregis ꝓprijs sustẽtari. Dignus est eñ opãrius sua mercede. Hoc dicit Apl̃us, q̃a supius dixit, ꝙ militãs deo nõ implicat se secularibus negotijs. Vt ergo oñdat vñ p̃dicator & p̃latus viuere debeat, adiecit si͞litudinẽ de agricola. ⌊Intellige⌋.i. discretè ppende, ⌊q̃ dico⌋ ne tibi videat̃ cõtrarietas in verbis & actib⁹ meis, eò ꝙ ego nõ accipiã sumptũ ab alijs cuius oppositũ te doceo. Ego eĩ nõ accipio ĩterdũ ꝓpter rõnabiles cãs, vt amputẽ occasionẽ p uersis. Te vero accipere volo ꝓpter rõnabiles causas, cũ sis infirmus, & vt deo liberius vaces. ⌊Dabit eñ tibi dñs in oĩbus⌋ quæ scribo aut facio ⌊intellectũ⌋.i. verã ac circũspectã notitiã.
1.Cor.9
Matt.10
Luce.10
1.Timo.5
1.Co.4.15
2.Cor.12
1.Thess.2
2.Thess.3
¶Deniq; quatenus legitime certes cõsideratõe futurę coronatõis. ⌊Memor esto⌋ p actualẽ cõsideratione ⌊dñm nr̃m Iesum Chr̃m resurrexisse à mortuis⌋ natũ ⌊ex semĩe Dauid scd̃m euãgeliũ meũ⌋.i. scd̃m euãgelicã annũtiationẽ à me administratã, ⌊in quo⌋.i. in cuius euãgelij p̃dicatiõe, ⌊laboro vsq; ad vincula⌋ inclusiue q̃bus iã vinctus in carcere iaceo, ⌊quasi male operãs⌋.i. tanq̃ falsa p̃dicãs, & hoĩes fallẽs. ⌊Sed verbũ dei nõ est alligatũ⌋.i. p̃dicatio mea seu do-
Roman.1
Ephe.3
C ctrina nõ est impedita: nã verbo p̃sentes in carcere doceo. Scriptis vero & itẽ p discipulos meos absentes informo. ⌊Oĩa aũt⌋ aduersa ⌊sustineo⌋ patiẽter, ⌊propter electos vt & ipsi salutẽ cõsequant̃⌋ nõ à me, sed p ministeriũ meũ, vc; vt cooperer eoꝝ saluti, ⌊q̃ est in Chr̃o Iesu⌋ sicut in obiecto, datore, & causa meritoria. In eius eñ visiõe cõsistit, ab ip̃o donat̃, ip̃e quoq; nobis promeruit eã, ⌊cũ gl̃ia cœlesti⌋ salutẽ cõsequunt̃.i. cũ oñi beatitudĩe p̃mij accidẽtalis adiũcta p̃mio essentiali, q̃ p salutẽ exprimit̃. Vel, p salutẽ intelligit̃ felicitas viæ, p gloriã cœlestẽ felicitas p̃riæ. ⌊Fidelis sermo⌋ q̊d dixi & dicã. ⌊Nã si cõmortui sumus⌋.i. Chr̃i passiõibus, cõformamur, mũdo & vitijs moriẽdo, eiusq; vestigia digne sequẽdo, ⌊& cõuiuemus⌋ cũ Chr̃o vita gr̃æ in p̃senti, & vita gl̃iæ in futuro, ⌊Si sustinemus⌋ aduersa ꝓ Chr̃o, ⌊& cõregnabimus⌋ cũ eo in regno cœloꝝ. ⌊Si negauerimus⌋ cũ verbis, vel ĩpijs factis, ⌊& ille negabit nos⌋ ptinere ad ip̃m. Sicut in Eñãgelio ait q̃busdã: Nescio vos vnde sitis. Discedite à me opãrij iniquitatis. propter quod rursus loq̃tur: Qui negauerit me coram hominibus, denegabit̃ corã angelis dei. ⌊Si non credimus⌋ ea fidei sunt, ⌊ille⌋.s. deus seu Chrũs ⌊fidelis⌋.i. verus ⌊pmanet, negare seip̃m non potest⌋ cum ipse sit veritas. Et hoc non posse, non ad impotẽtiam ptinet, sed ad veram ac summã potẽtiam. Sicut posse peccare nõ ad veram potẽtiã, sed ad impotẽtiam spectat. Qui eñ põt q̊d sibi nõ expedit, quãto id magis põt, tãto impotẽtior est & infelicior. Quẽadmodum Dionysius recitat, hunc locum Elimas magis obiecit Apostolo, quasi derogaret oñipotẽtiæ dei, ꝙ seipsum negare non põt. ⌊Hæc cõmone⌋.i. ad hoꝝ fidẽ & obseruãtiã alios exhortare, ⌊testificãs corã deo⌋.i. deũ testẽ inuocãs, vel p eũ auditores tuos adiurãs & obsecrãs.
Col.3
Roman.8
Luce.13
Matt.10.
Roma.14
Dionysi⁹

V p ⌊No-

⌊Noli verbis cōtēdere⌋ cū alijs disputādo seu cōferēdo, ⌊ad nihil eñ vtile est⌋ directē, &
sua natura talis verbosa cōtētio, ⌊nisi ad subuersionē audiētiū⌋ q scādalizātur p hoc. Ideo
cit glossa, ꝙ nō sit securū cū hęreticis disputare in publico. Nō sic aūt intelligēdū est verbū
quasi ad subuersionē audiētiū vtile eē sit vera vtilitas, sed tm̄ vult dicere ꝙ cōtētio ad nihil
1. Cor. 11 nisi ad subuersionē. Ideo prorsus inutilis ē & nociua ac fugiēda. Vnde Corinthijs dictū est
Ambrosius videt̄ contētiosus eē, nos talē cōsuetudinē nō habemus, nec ecclesia dei. Ideo dicit Ambros.
1. Timo 4 Collatio nō altercatio eē debet inter famulos dei, ⌊solicitē cura teipm̄ pbabilē⌋. i. laudabi
acceptū, ⌊exhibere deo⌋ opus dei reuerēter agēdo, & in puritate cōsciæ corā altissimo c
Johan. 3 sando, ⌊operariū incōfusibilē⌋. i. executorē virtutū irrephēsibilē, vt nō metuas venire ad
quatenus manifestent̄ opa tua ⌊recte tractātē⌋. i. discretē pponētē, ⌊verbū veritatis⌋ vnic
quēq; docēdo put capere pt̄, vel indiget. ⌊Prophana aūt⌋. i. verba sanctę religioni cōtra
Eccl. 28 ⌊& vaniloqa deuita⌋ audire vł loq iuxta illud: Sepi aures tuas spinis & noli audire linguā
Et ori tuo facito ostia & seras, ⌊multū eñ pficiūt⌋. i. valde cooperant̄ ⌊ad ipietatē⌋ q
tum dei impediūt, & errores graues inducūt hmōi verba. Sumit aūt verbū, pficiūt impro
⌊Et sermo eoꝝ⌋ vc; prophanoꝝ, hæreticoꝝ, & vana loquētiū, ⌊vt cācer serpit⌋. i. ad si
tudinē morbi illius paulatim crescit, & tēdit à paruo errore ad magnū. ⌊Ex qbus⌋. i. de q
hæreticoꝝ infelici collegio, ⌊est Hymenęus & Philetus, q à veritate⌋ fidei in q olim fue
⌊exciderūt⌋ cadendo in hæresim, ⌊dicētes resurrectionē iam factā⌋. i. ea quæ scripturæ
de generali resurrectiōe corpoꝝ asserētes intelligēda eē de spūali resurrectiōe animaꝝ
Job. 19 quæ in baptismo iam facta est, quotidieꝗ implet̄. Cōtra quos S. Iob aptissime profitet̄: C
ꝙ redēptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sim, & rursum circūdabor
le mea &c. ⌊& subuerterūt⌋ sua fallaci expositiōe, ⌊quorūdā⌋ simpliciū ⌊fidē. Sed firmū
ꝗuis illi sic perierūt, non tñ de subuersione oīm est timēdum, sed firmū ⌊fundamētum d
1. Timo. 3 Ecclesia in deo fundata (quæ in præcedēti epl'a dicta est fundamentum atq; calumnia ve
⌊stat⌋ firmiter in fide ⌊habēs signabulum hoc⌋. i. hoc quod subditur, habēs pro sigillo
gno certissimo, quod ipsa non peribit. ⌊Cognouit dn̄s q sunt eius⌋ hoc est, deus prædesti
Roman. 8 tos suos æternaliter cognoscit: scriptos in libro vitæ, eosꝗ cōseruat & approbat. Habēsq
1. Corit. 12 signaculū hoc scd̄m quod sequit̄. ⌊Et discedat ab iniqtate⌋. i. pc̄tā deuitet ⌊oīs q nomi
cum mēte fideli ac munda, ⌊nomē dn̄i⌋ De qua noīatione dicit Apl'us: Nemo pōt dicere
Iesum nisi in spū sancto. Hęc aūt discessio signū est pręstinatiōis & saluatiōis ecclesię. Et
Roman. 6 si aliqs quęreret, cur deus pmittat sic quosdā perire. Respondet Apl'us, ponēs exēplum de
di palatio. ⌊In magna aūt domo nō solum sunt vasa aurea & argētea⌋ ptiosa & pro vsibus
bilibus facta, quę in mensam patrisfamilias apportentur, ⌊sed & lignea & fictilia⌋. i. etiam
lia vasa sunt in domo hmōi. ⌊Et quædam quidē⌋. i. aurea & argētea vasa facta sunt, ⌊in
Roman. 3 norē⌋ hoc est ad vsus pręclaros, ⌊qdā aūt⌋. i. vasa lignea & fictilia facta sunt, ⌊in cōtum
id est, ad vsus immundos. Per hoc insinuatur ꝙ in ecclesia (quę est magna domus dei) nō so
sunt electi & boni, qui p vasa aurea & argētea designant̄, sed etiā reprobi, qui p vilia vasa
Psalm. 20 tur. Electi aūt facti sunt in honorē, i. ad gloriā sempiternā in qbus implet̄ id Psalmistæ: G
am & magnum decorē impones sup eum. Reprobi vero sunt in contumeliam. i. ad æter
confusionē ac pœnam. Et hoc totum cedit ad gloriā creatoris, nam sicut in illis resplende
sericordia, sic in istis manifestatur diuina iustitia. Vnumquodꝗ oppositorum ex cōside
sui oppositi clarius elucescit. ⌊Si qs ergo emūdauerit se ab istis⌋. i. à vitijs reproboꝝ, q
cōtumeliā, ⌊erit vas in honorē sanctificatum⌋. i. p grām sanctificabitur, ita vt finaliter
Matt 25 ternum consequatur honorē, audiens illud à Christo: Intra in gaudium dn̄i tui, ⌊& vtile
mino⌋. i. ad gloriam dei proficuum. Alijs ⌊ad omne opus bonū paratū⌋ à deo disposi
formatū ad faciēda opa virtuosa. ⌊Iuuenilia aūt desideria⌋. i. pueriles cōcupiscētias, ⌊fu
videlicet consolationes carnales ac leuitates. ⌊Sectare vero⌋ p iugē opationē, ⌊iustitiā
Aristotel. est præclarissima virtus. Et nec est hesperus nec lucifer ita admirabilis, quātum ad virtu
rales, in appetitiua potētia existētes, ⌊fidē, charitatē⌋ dei & proximi, ⌊pacem⌋ intern
Tit. 3 cordiā cū alijs, ⌊cū his q inuocāt dn̄m de corde puro⌋ Tales nēpe has virtutes sectātur
tas autē & sine disciplina quęstiones⌋. i. vanas & ineruditas, ⌊deuita, sciēs quia generau
non ædificationē in fide & moribus. ⌊Seruum aūt domini non oportet⌋ imò nec licet
gare⌋ sicut iam dictum est: Noli verbis contēdere, ⌊sed māsuetum esse ad oēs⌋ iram frena
1. Timo. 6 Vnde ait quidā Sapiēs: In māsuetudine opa tua fac, & sup hoīm gloriam diligeris ⌊doc
Eccle. 3 vt possit facile instrui nec sit ptinax in proprio sensu, queādmodum Christus in Euange
Johan. 6 quitur: Erunt oēs docibiles dei. Et Iacobus: Cum mansuetudine (inquit) suscipite insitum
Jaco. 1 bum, ⌊patientem⌋ in aduersis ⌊cum modestia⌋. i. cum discretione ac moderamine sine
turbatione & impetu, ⌊corripiētem eos qui resistunt⌋ hoc est, rebelles deo atq; iustitiæ
Job. 24 bus Iob ait: Ipsi fuerunt rebelles lumini, ⌊ne quando⌋. i. vt tandē aliquando, ⌊det illis
dictibus ⌊deus pœnitētiam⌋. i. gratiam pœnitēdi de pristinis malis, ⌊ad cognoscendam
tatē.

tatē⌋ fidei & doctrinæ. Purgari em̄ à vitijs p pœniam, apti sunt illuminationi diuinæ, eam'q;
A recipiūt, cū aliud nihil diuidat mentē rōnalē à deo, nisi pctm̄, propter q̄d Esaias ait: Hic est oīs Esai.27
fructus, vt deleat iniquitas. Et rursus: Iniqtates vestræ diuiserūt inter deū vestrū & vos. Hiere- Esa.59
mias quoq; testat: Pctā vestra prohibuerūt bonū à vobis, ⌊& resipiscāt à diaboli laqueis⌋ .i. Hierem.5
peccatis atq; erroribus, qbus aīæ à dæmone capiunt, prout scriptura dicit: Iniqtates suæ capiēt
impium & funibus pctōrum suoꝝ cōstringet, ⌊à quo⌋ diabolo ⌊captiui tenētur⌋ .i. domina- Prouer.5
tioni & iugo dæmonis ac peccati subiecti ⌊ad ipsius⌋ diaboli ⌊voluntatem⌋ hoc est sicut dia
bolo placet & ad exequendam voluntatem ipsius.

¶Declaratio capituli tertij: Hoc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt
tempora periculosa. ¶Articulus tertius.

PRæterea docet Apostolus Timotheum debere solicitū esse propter futura pericula.
⌊Hoc aūt scito, q̄d in nouissimis diebus⌋ circa Antichr̄i aduētū, ⌊instabūt tpa peri-
culosa⌋ Erit em̄ tūc tribulatio talis, qualis nō fuit ab exordio mūdi: tunc nāq; eccle- Matt.24
sia psecutionē sustinebit à tribus grauissimis hostibus fil', à qbus an̄ successiuè afflicta
est, vtputa à tyrānis, ab hæreticis, falsis'q; fratribus, ⌊& erūt hoīes seip̄os amantes⌋ amore car-
nali, priuato, & pessimo, quærētes solū bona delectabilia & vtilia, nō honesta, ⌊cupidi⌋ .i. aua-
ri, ⌊elati⌋ .i. ambitiosi, ⌊superbi⌋ quātum ad appetitū excellētiæ in tpalibus, ⌊blasphemi⌋ in
deum & sanctos, ⌊parētibus nō obediētes, ingrati⌋ deo, magistris & parētibus, qbus nō pōt Aristotel.
reddi æquiualēs, ⌊scelesti⌋ .i. magnis peccatis obnoxij ⌊sine affectione⌋ hoc est, corde frigidi,
à calore amoris diuini, ⌊sine pace⌋ interiori & exteriori, id est, turbulēti, ⌊criminatores⌋ ali-
B os inordinate accusando, vidētes aliorum festucas non proprias trabes, ⌊incontinētes⌋ .i. lu- Matth.7
xuriosi, ⌊immites⌋ hoc ē, iracūdi, ⌊sine benignitate⌋ .i. fraterna compassione, ⌊proditores⌋ Luc̨.6
iustorum, ⌊tumidi⌋ contra deum, sicut Iob ait: Vir vanus in supbiam erigetur, ⌊proterui⌋ .i.
crudeles. Iuxta illud: Viscera impiorum crudelia, ⌊voluptatum⌋ carnalium .s. gulæ & luxuriæ Iob.11
⌊amatores magis quàm dei⌋ pręponētes carnalia spūalibus ac diuinis, ⌊habētes spēm qdē pie Prouer.12
tatis⌋ .i. simulatam sanctitatē & apparētiam verę religionis assumētes, veniētes vc; in vestimē
tis ouium, ⌊virtutē aūt eius abnegantes⌋ .i. vigorē seu existētiam pietatis abijciētes, cum sint
hypocritæ, & intus lupi rapaces. ⌊Et hos⌋ .i. typos & prędecessores istoꝝ qui prædictis vitijs Matth.7
polluunt, ⌊deuita. Ex his em̄⌋ .i. de hoꝝ cathalogo, ⌊sunt q penetrāt domos⌋ hoc ē, secretio
ra loca domoꝝ ingrediuntur, vt in occulto suos errores disseminēt. Nam oīs q malè agit, odit
lucē, ⌊& captiuas ducunt mulierculas⌋ .i. suis erroribus inuoluunt fœminas in domibus residē Iohan.3
tes, ⌊oneratas peccatis⌋ .i. peccatrices, & ideo decipi dignas, ⌊quę ducunt varijs desiderijs⌋ .i.
diuersis cōcupiscētijs & curiositatibus agitant, propter rōnis debilitantē & animi instabilitatē
⌊semp discētes⌋ aliquid noui vel scripturas, ⌊& nunquàm ad sciam⌋ .i. notitiam salutarē, ve-
ritatis ⌊puenientes⌋ quoniam inordinatè se habēt in addiscēdo, & curiosa ac friuola magis q̄
fructuosa ac necessaria discunt. ⌊Quēadmodum aūt Iamnes & Mambres⌋ qui erant duo frēs
& Magi Pharaonis, quorum nomina secundum glossam, sumpsit Apostolus ex libris apocry-
phis, sed hoc certum arbitror, quod authoritati apocryphorum nō innitebatur Apostolus: Si-
cut nec Iudas apl'us in sua Canonica, allegās verba Enoch, quæ in apocryphis scripta sunt. Sed Iudas a-
C vterq; eorum aliunde, vel ex reuelatione diuina certificatus erat de veritate verboꝝ quę intro- postolus
duxerunt, quēadmodum ergo hi ⌊restiterunt Moysi⌋ faciētes signa coram Pharaone, sicut & Exod.7
Moyses, vsq; ad tertium signum, in quo oīs puluis terræ Aegypti versus est in Cyniphes: Vbi Exo.8
deficiētes hi Magi dixerunt: Digitus dei est hoc, ⌊ita & hi⌋ seductores, domoꝝ penetralia in-
troeuntes, ⌊resistunt veritati⌋ fidei Christianę, ⌊homines corrupti mēte⌋ .i. intellectu depra 1.Timo.4
uati. ⌊reprobi circa fidē⌋ .i. à fide errantes, ⌊sed vltra nō proficiēt⌋ hoc ē, non diu alios fallēt.
⌊Insipiētia em̄⌋ .i. pfidia. ⌊eorum manifesta erat om̄ibus⌋ catholicis ⌊sicut & illorum⌋ Ma-
gorum fallacia manifestata est, quando à Moyse victi sunt, & plagas dei senserunt. Loquitur Exo.8
autem Apostolus præcipuè contra hæreticos Asiæ, quos pręuidit à beatissimo Euangelista Io
hanne confutandos. Et tamē de alijs hæreticis accipi pōt, qui frequēter à catholicis superati, &
eradicati leguntur magis diuina virtute quàm potestate humana. ⌊Tu autem⌋ ò Timothee,
⌊assequutus es⌋ hoc est, discēdo adeptus, vel operādo imitatus es, ⌊meam doctrinam⌋ .i. sciē-
tiam scripturarum sanctarum ⌊institutionem⌋ quantum ad mores laudabiles, ⌊propositum⌋
idē, intentionē, ⌊fidē, longanimitatē⌋ in expectatione cęlestium promissorum ⌊dilectionem
patiētiam, psequutiontiones⌋ foris illatas, ⌊passiones⌋ ab intra exortas, ⌊qualia⌋ tormenta,
⌊mihi facta⌋ .i. inflicta, ⌊sunt Antiochiæ, Iconio, Listris⌋ p has tres vrbes alia loca in qbus p-
sequutionē ptulit, intelligunt, ⌊quales psequutiōes⌋ vc; multas & magnas ⌊sustinui. Et ex oī- Acto 14
bus eripuit me dn̄s⌋ pseruādo à morte corpis, & ab impatiētia aīę, ita vt dicere valeā cū Psalmi
sta: Quātas on̄disti mihi tribulatiōes multas & malas: & conuersus viuificasti me, & de abyssis
terræ iteꝝ reduxisti me. ⌊Et oēs q volūt⌋ volūtate efficaci ⌊pie⌋ .i. religiose & sancte ⌊viue- Psalm.70
re in Chr̄o⌋ .i. scd̄m doctrinā & voluntatē Chr̄i ⌊psecutionē patient⌋ à mūdo, carne vel dæ-
mone,

mone. Per multas eñ tribulatiões oportet nos intrare regnũ cœlorꝝ. Vñ Iudith ait: Oẽs q pl
Actorꝝ 14 cuerunt deo p multas tribulatiões trãſierũt fideles. ⌊Mali aũt hoĩes & ſeductores⌋ q ſede
Judith. 8 cathedra peſtilẽtiæ, ⌊proficiẽt⌋ .i. tendẽt ⌊in peius⌋ quẽadmodũ ſcriptũ eſt: Pctõr adẏc
Pſal. 1. in pctm̃ ad peccandum. De minoribus qppe peccatis procedunt ad grauiora, qm̃ vnum p
Eccl. 3 diſponit ad aliud, eſtq; pctm̃ & pœna peccati, ⌊errãtes⌋ à via veritatis atq; iuſtitiæ, ⌊& in
rorẽ mittẽtes⌋ alios q̊s puertũt. ⌊Tu vero pmane⌋ vſq; in finẽ fide & ope ⌊in his quę did
Matt. 25 ſti⌋ .i. in documẽtis quę tibi ꝓpoſui, ⌊& credita⌋ .i. cõmiſſa ⌊ſunt tibi⌋ exigẽda à te cũ ſ
vſura, ⌊ſciẽs⌋ .i. diligẽter aduertẽs, ⌊à q̃ didiceris⌋ puta à me Chr̃i Apl̃o, cuius doctrina
ambigua eẽ nõ debet, pmanere q̊q; debes in his. ⌊Et qa ab infantia⌋ .i. adoleſcẽtia, ⌊ſacras
teras⌋ .i. ſcripturas legis & prophetarꝝ, ⌊noſti⌋ p ſtudiũ ⌊quę te pñt inſtruere⌋ formaliter
Hebræ. 11 quę ptinẽt ⌊ad ſalutẽ per fidẽ⌋ .i. mediãte & cooperãte fide, ⌊quæ ẽ in Chr̃o Ieſu⌋ .i. quę
Chr̃o habeť, ſine qua fide nemo ad ſalutem pducit. ¶ Porrò ꝙ ſacræ lr̃æ erudire te valeã
tet, nã ⌊Om̃is ſcriptura diuinitus inſpirata⌋ .i. tota ſcriptura canonica ſpũſctõ infuſa nõ h
nitus adinuẽta, ⌊vtilis ẽ ad docẽdum⌋ ignaros ⌊ad arguẽdum⌋ hoc ẽ, probãdum ea quæ
cõcernũt, ⌊ad corripiẽdum⌋ iniuſtos ſeu negligẽtes, ⌊ad erudiẽdũ⌋ ꝓficiẽtes, ⌊in iuſtitia
ad obtinẽdã pfectionẽ iuſtitiæ, ⌊vt pfectus ſit⌋ ſcd̃m modũ viatorꝝ, & ꝓut ad ſalutẽ requi
vel in opibus ſuperogatiõis, ſeruãdo cõſilia ſcripturæ noui teſtamẽti, ⌊homo dei⌋ hoc ẽ
tor deuotus, ⌊ad om̃e opus bonum⌋ proſequẽdum ⌊inſtructus⌋ per ſcripturas.

¶ Explanatio capituli quarti: Teſtificor coram deo & Chriſto Ieſu.

¶ Articulus quartus.

Apoc. 11
1. Theſ. 4
EPIST. HOrtatur Apl̃us in hoc capl̃o ad indeſinẽtem ac diligẽtiſſimã euãgelicæ veritatis
catione. ⌊Teſtificor corã deo & Chr̃o Ieſu⌋ .i. ſub teſtimonio dei pr̃is & filij eius
doceo atq; admoneo, ⌊q⌋ Chr̃s ⌊iudicaturus ẽ⌋ in fine ſeculi, ⌊viuos & mortuos
id ẽ, hoĩes vniuerſos, vz tã illos q ante tp̃s iudicij moriunť q̃ illos, q tũc viui inuen
& in igne cõflagratiõis morienť, teſtificor quoq; ⌊p aduẽtum eius⌋ in carnẽ vel ad finale
ciũ, ⌊& regnũ eius⌋ q̊d eſt eccleſia militãs ac triũphãs .i. p cõgregationẽ oĩm electorꝝ, ⌊p
verbum⌋ regni cœleſtis q̊d eſt euãgelica doctrina, ⌊inſta⌋ p̃dicatiõis officio, ⌊opportu
quantũ ad auditores bñuolos, ⌊importune⌋ quantũ ad accidioſos, q ſtimulatiõe & imp
indigẽt, qbus moleſtũ eſt verbũ dei audire. Vnde & eis importunus videris. Sed verè op
tune, diſcreteq; agis, ⌊argue⌋ negligẽtes, ⌊obſecra⌋ ſeniores & digniores, ⌊increpa⌋ in
tos, ⌊in om̃i patiẽtia & doctrina⌋ cum pfecta patiẽtia & ſapĩa cordis tui, q̃tenus totus ſ
Prouer. 19 oris tui ex ſapĩa aĩæ tuæ ꝓcedat, & patiẽtia adorneť. Nã & doctrina viri p patiẽtiã noſci
moq; eruditus ꝓficit mľtis. Vel oĩa verba hæc ad eoſdẽ referũť. Qm̃ vnus & idẽ interdũ
dus, interim obſecrãdus, aliqñ increpãdus .i. aſperè reparguẽdus ẽ. Ideo aũt inſtãdũ eſt
p̃dicatis hoc mõ. ⌊Erit eñ tp̃s cũ⌋ hoĩes ⌊ſanã⌋ .i. aĩarꝝ lãguores ſanãtẽ ⌊doctrinã nõ ſu
bũt⌋ .i. patiẽter nõ audiẽt ⌊ſed ad ſua deſideria⌋ .i. vt ea audiãt & faciãt q̃ deſiderãt vitioſ
ctu ⌊coacerbũt⌋ .i. cõgregabũt ⌊ſibi mgr̃os⌋ ꝓ eorꝝ bñplacito, docẽtes & operãtes ⌊pru
tes auribus⌋ .i. tã mgr̃i iſti q̃ eorꝝ diſcipuli ĩteriorꝝ auriũ patienť pruritũ deſiderio legẽ
nẽdi vel audiẽdi curioſa & laudes humanas. ⌊Et à veritate qdẽ auditũ auertẽt⌋ diſcipuli
itẽ eorꝝ mgr̃i ⌊ad fabulas autem⌋ audiẽdas vel p̃dicãdas ⌊cõuertenť⌋ de talibus ſcriptu
Job. 21 xerť deo, recede à nobis, ſciam viarꝝ tuarꝝ nolumus. Et in Eſaia: Dicũt aſpiciẽtibus, noli
Eſai. 30 cere nobis ea q̃ recta ſunt. Loqmini nobis placẽtia, videte nobis errores. ⌊Tu vero vig
diligẽs atq; ſolicitus eſto, qm̃ grãde habes expedire negotiũ, ⌊in oĩbus⌋ ad tuã tuiq; gre
2. Timo. 2 lutẽ ptinẽtibus, ⌊labora⌋ ſicut bonus miles Chr̃i nõ parcẽdo tibi nec corpalẽ qetẽ q̃ren
Job. 5 eñ naſciť ad laborẽ, ſicut auis ad volatũ, ⌊opus fac euãgeliſtæ⌋ .i. ſic viue vt decet annũ
euãgelicę legis, ⌊miniſteriũ tuũ imple⌋ .i. epiſcopale officiũ digne ꝓſeqre, q̃tenus orãd
do & cõſeruãdo cõmiſſos tibi ſaluos facias, ⌊ſobrius eſto⌋ in victu. Et hęc tibi neceſſari
1. Pet. 5 nũc magis q̃ añ. ⌊Ego eñ iã delibor⌋ .i. dño offeror, ſeu ꝓ deo mori ĩcipio tanq̃ hoſtia
Roman. 8 ⌊& tp̃s meę reſolutiõis⌋ .i. mortis ⌊inſtat⌋ .i. ꝓpinquũ ẽ. ⌊Bonũ certamẽ certaui⌋ cõtr
uerſarios veritatis & fidei, fortiter reſiſtẽdo inimicis hũanæ ſalutis ⌊curſum cõſummaui
regrinationẽ meã in pñti exilio ad ſalutarẽ finẽ pduxi, pſeuerãdo ſp & ꝓficiẽdo in bon
FINIS. dẽ⌋ catholicã incõcuſſam ⌊ſeruaui. In reliq̊⌋ .i. poſthac ſeu in futuro ⌊repoſita⌋ .i. apud
locata ac p̃parata ⌊ẽ mihi corona iuſtitię⌋ .i. p̃miũ iuſtę cõuerſatiõis, vz glı̃a ſempiterna
reddet mihi dñs⌋ q̃tũ ad aĩam ⌊in illa die⌋ reſolutiõis meæ, q̃tũ vero ad corpus in die
Pſalm̃. 7 ⌊iuſtus iudex⌋ De q̊ ait Pſalmiſta: Dñs iudex iudex, fortis & patiẽs, ⌊nõ ſolũ aũt mihi
hãc glı̃am, ⌊ſed & his q diligũt aduẽtũ eius⌋ .i. cũ bona cõſcia futurꝝ Chr̃i aduẽtũ ad
deſiderãt, vel primũ eius aduẽtũ vz incarnationẽ affectuoſe & mẽte gratiſſima ample
Qui etiã q̃tidie ſpũalẽ Chr̃i aduẽtũ, q̊ aĩa p grãm viſitať, affectãt, de q̊ ait ſaluator: Ad eũ
Joban. 14 mus & mãſionẽ apud eũ faciemus. ⌊Feſtina venire ad me cito⌋ eo ꝙ cito moriturus
Col. 4 habui, mõ nõ habeo. ⌊Demas eñ⌋ De q̊ ad Coloſſ. dr̃: Salutat vos Lucas medicus ch
D.

A Demas,⌊me reliquit⌋ tẽpore tribulatiõis,⌊diligẽs hoc seculũ⌋.i.ea quæ mũdi sunt, ⌊& abijt
Thessalonicã⌋ quę est Metropolitana vrbs Macedonię ⌊Crescẽs⌋ abijt,missus à me,⌊in Ga
laciã,Titus in Dalmaciã.Lucas aũt⌋ Euãgelista ⌊est mecũ solus,Marcũ⌋ cõsobrinũ Barnabę
vt dr̃:⌊assume&adduc tecũ:est eñ mihi vtilis in ministeriũ⌋.i.ad p̃dicatiõis officiũ ⌊Tychi-
cũ ãt misi Ephesum⌋ vbi tu resides q̃tenus te veniẽte ad me,suppleat vicẽ tuã.⌊Penulã quã re- Hierony.
liq Troiade apud Carpũ veniẽs affer tecũ⌋ Penula, scd̃m Hieronymũ appellat̃ legis volumẽ. Haymo
Scd̃m Haymonẽ vero ẽ vestis cõsularis,q̃ induebant̃ cõsules Romani curiã ingrediẽtes. Quã
legati Romanoꝝ veniẽtes Tarsum Cilicię dederũt p̃ri Pauli in signũ amicitię qñ receperũt eũ
in amicũ&ciuẽ Rom̃.eò ꝙ reuerẽter eis occurrisset &eos lętãter recepisset.Quã vestẽ retinuit
sibi Paulus ob recordationẽ,vñ in actis Paulus dicit se natũ ciuẽ Romanũ.Ciuilitas q̃ppe Ro- Actoꝝ.22
mana p̃ri Pauli collata erat ꝑ seip̃o ac filijs eius ꝑpter magnũ obsequiũ &honorẽ q̃ impẽdebat
Romanis.⌊Et libros⌋ q̃s illic dimisi,⌊maxiẽ aũt mẽbranas⌋.i.materias illas nõ scriptas affer
tecum,vt in mẽbranis scribant̃ ep̃łæ meę ad memoriã futuroꝝ.⌊Alexãder ærarius⌋.i.faber in
ære,vel custos ærarij q fecit sedes argẽteas Dianæ quẽ supra dixi circa fidẽ naufragasse ⌊multa 1.Timot.1
mala mihi oñdit⌋.i.graues ꝑsecutiões ꝓcurauit mihi.⌊Reddet illi deus scd̃m op̃a sua⌋.i.pœ- Acto.4
nas cõdignas ꝓ tãtis p̃ctis.Hoc dicit Ap̃ls p̃nũtiãdo,nõ imp̃cãdo,⌊quẽ & tu deuita⌋ tanq̃ ex-
cõicatũ & ꝑfidũ.⌊Valde eñ restitit verbis nr̃is⌋ ꝑ seip̃m & alios,q̃s cõtra me ĩcitauit.⌊In p̃ria
mea defensiõe⌋ qñ vc₃ primo aggressus sum Alexãdrũ hũc,r̃ndendo eius obiectis &fidẽ defen
dẽdo cõtra eũ,⌊nemo⌋ fideliũ ⌊mihi affuit⌋ manifeste assistẽdo,⌊sed oẽs me dereliq̃rũt⌋ ter
rore cõcussi.⌊Nõ illis imputet̃⌋ hæc culpa à deo,sed indulgeat̃.Nã ex humana fragilitate, non
B ex certa malitia orta ẽ.⌊Dñs aũt mihi astitit⌋ vel internã cõsolationẽ p̃stãdo,vel ꝑ visionẽ ap
parẽdo,⌊& cõfortauit me⌋ gr̃a fortitudinis,⌊vt ꝑ me p̃dicatio ĩpleat̃⌋.i. euãgeliũ plenius di-
uulget̃,⌊& audiãt oẽs gẽtes⌋ ad fidẽ cõuersæ,⌊q̃a & liberatus sum de ore leonis⌋.i.ab occisiõe
crudelis Neronis.⌊Liberauit aũt me dñs ab oĩ op̃e malo⌋ vel p̃seruãdo à vitijs vel p̃terita ma-
la relaxãdo,⌊& saluũ me faciet⌋ deducẽdo me ⌊in regnũ suũ cœleste.Cui est gl̃ia in secula secu
loꝝ,Amẽ⌋ Sciebat eñ Ap̃ls(deo reuelãte)se eẽ de numero electoꝝ.⌊Saluta Priscã & Aq̃lã⌋
virũ ip̃sius ⌊& Onesiphori domũ⌋.i.familiã q oẽs morabant̃ in Epheso ⌊Erastus remãsit Co
rinthi.Trophimũ aũt reliqui infirmũ Mileti⌋.i.in illo loco.⌊Festina añ hyemẽ venire⌋ vc₃ in
autumno,qñ aptius tp̃s est ambulandi vel nauigandi.⌊Salutãt te Eubolus & Pudẽs & Linus.⌋
Quẽ aliq dicũt fuisse discipulũ Petri,successoremq; eius in cura põtificali ⌊Claudia & frẽs oẽs⌋
qui mecũ sunt.Per hoc prouocat Timotheũ ad citius atq; libẽtius veniẽdum,eò ꝙ diligebat̃ &
salutet̃ à tantis ac talibus.⌊Dñs Iesus Chr̃s⌋ sit ⌊cum sp̃ũ tuo⌋.i.in aĩa tua habitare dignet̃.
⌊Gratia vobiscum⌋.i.tecum & cum populo,tibi commisso,⌊Amen.⌋

IN EPISTOLAM AD TITVM PROOEMIVM.

C Mandatũ lucerna est,& lex lux,& via vitæ,increpatio disciplinæ.Qui ergo tene- Prouer.6
bras vitioꝝ quęrit effugere,mãdatis obediat.Ad hoc ordinat̃ doctrina Ap̃li, q
in p̃senti nũc elucidãda ep̃ła(quã scripsit Tito Crœtẽsiũ ep̃o à Nicopoli)admo
net Titũ ad strẽnuã sui officij executionẽ,& de ordinatiõe presbyterij, de vitan
dis q̃q; hæreticis,& de exẽplari cõuersatiõe ad ep̃m ꝑtinẽte.Erat q̃ppe hic Ti-
tus nõnihil mollis& laxus in increpatiõe peccãtiũ. Ideo monet eũ Ap̃ls cũ oĩmi 1.Timo.4
imperio agere.Timotheum vero q satis rigorosus acerq; fuit,monuit in p̃cedẽtibus ep̃łis ad 2.Tim.
pietatẽ ac patiẽtiam.In hac aũt ep̃ła procedit Ap̃lus solito more,sicut patebit.

¶Expositio capituli primi: Paulus seruus dei, Apostolus autem Iesu Christi.

¶Articulus primus.

Paulus seruus dei⌋ patris ⌊Ap̃lus autẽ Iesu Chr̃i⌋ imò etiam Ap̃lus dei patris,& seruus
Christi.Sed Christi se vocat Apostolum,q̃m immediatè ab eo missus est euãgelizare
Seruus(inquã)&Apostolus,⌊secundum fidem⌋.i.in fide vel obseruando fidem,⌊ele Coll.1
ctorum dei⌋.i.hominum prędestinatoꝝ,qui ꝑ fidẽ saluantur,⌊&⌋ secundum ⌊agni
tionẽ veritatis⌋.i.actualẽ notitiam procedẽtem ex fide,qua notitia veritas Christiana cogno
scitur,⌊quæ⌋ etiam cognitio ⌊secundum pietatem est⌋ hoc est,secundum Christi religionẽ,
cui concordat,& ad cultum diuinum ordinatur,⌊in spem vitæ æternæ⌋.i.ad obtinendam spe
ratam felicitatẽ,videlicet vitam æternam.⌊Quam⌋ vitam ⌊promisit⌋ hominibus,⌊qui non
mẽtitur deus⌋ cum ipse sit veritas.De quo scriptura: Non est deus quasi homo, vt mentiatur: Johan.14
neq; vt filius hominis,vt mutetur.Promisit aũt deus hãc vitã.i. promittere statuit, seu ex pro- Numer.23
missione dare præordinauit ⌊ante tp̃a secularia⌋.i.ab æterno. Tẽpora eñ secularia sunt dies
& horę q̃bus oĩa tp̃alia mẽsurantur quæ ab initio mundi fuerunt.⌊Manifestauit aũt⌋.i.homi-
nibus reuelauit,⌊tp̃ibus suis⌋.i.cõgruis&ab eo dispositis horis,videlicet tẽpore gratiæ,⌊ver-
bum suum⌋.i.prædictam promissionẽ, vel verbum suum incarnatum, videlicet vnigenitum
filium suum ⌊in prædicatione⌋.i.ꝑ prædicationẽ ⌊quæ credita⌋.i.commẽdata ⌊est mihi se- Johan.1.
cundum

cundum præceptum ſaluatoris noſtri dei⌋.i.à diuino imperio ſeu deo iubēte,ꝙ mihi prædi
tionis iniunxit officiũ. Paulus itaq; ſcribit:⌊Tito dilecto filio⌋ ſuo ſpũali. Ideo ſubditur,⌊ſe
cundũ cõmunē⌋.i.vniuerſalē ſeu catholicam ⌊fidē⌋ Quaſi dicat: Filio, nõ ſecundũ carne
ſecundũ ſpũalem generationē, qua in Chr̄o te genui, fidē tibi annuntians, eam'ꝙ tibi expo
⌊Gratia & pax⌋ tibi detur & cõſeruet̃, ⌊à deo patre & Chr̄o Ieſu ſaluatore noſtro⌋ qui
vnũ principiũ gr̄æ & oĩs boni creati. ⌊Huius rei gr̄a⌋.i. propter id quod ſubditur, ⌊reliqui
Crœte⌋ quando inde abſceſſi, ⌊vt ea quę deſunt corrigas⌋.i. vitioſa emēdes, & quod dec
cleſiæ pficias, ⌊& conſtituas p ciuitates preſbyteros⌋ .i. in vnaquaq; ciuitate fidelium ord
vnum preſbyterum.i. ep̄m. Quod em̄ noĩe preſbyteroꝝ intelligantur ep̄i, conſtat ex eo
Infra eod paulopoſt ſubditur: Oportet em̄ ep̄m ſine crimine eſſe. Et vt alij probabiliter aſſerunt nõie
byteroꝝ intelliguntur ſacerdotes atq; ep̄i, & econtrario. Sic'ꝙ in vna ciuitate poterāt eſſe
res preſbyteri, non plures ep̄i. Epiſcopatus itaq; non eſt alius ordo à preſbyteratu, ſed ta
men ſuperadiunctæ dignitatis. Ordinauit autē Apoſtolus Titum in archiepiſcopũ Crœte
um. Ideo ptinebat ad eum conſtitutio epiſcopoꝝ per ſingulas ciuitates, ſuo regimini ſub
⌊ſicut & ego tibi diſpoſui⌋.i. tales conſtituas, quales tibi deſcripſi, vel ordinatione digno
cui, vtputa: ⌊Si quis ſine crimine eſt⌋.i. ſine notabili grauí'ꝙ vitio, ne ſit infamis, ſed fama
Leuí.21 dabilis. Quod ſignificatum eſt, vbi Aaron dicitur: Homo de ſemine tuo, ꝗ habuerit mac
non offeret panes deo ſuo. ⌊Vnius vxoris vir⌋.i. ꝗ non habuit coniugē niſi vnam poſt b
Hierony. mum, ſecundum Hieronymũ. Vel nunꝗ̄ ſecundum Auguſtinum, vt dictum eſt plenius ad
Auguſtin. motheum, ⌊filios habēs fideles⌋ in credēdo & operãdo, ſi tamen habeat filios, & ſi filij n
1. Timo 3 incorrigibiles. Oportet nãq; vt ſit domui ſuæ bene præpoſitus. Habeat (inquam) filios, ⌊n
accuſatione luxuriæ⌋.i. non incontinētes & accuſatione peccati luxuriæ dignos, ⌊aut nõ
ditos⌋ hoc eſt, non rebelles. ⌊Oportet em̄ ep̄m⌋ Ecce quod nomine preſbyteri ep̄us de
tur. Oportet ergo ep̄m.i. ſacerdotē & pontificē, maximè tamen pontificē, ⌊ſine crimine
eſt, irreprehēſibilem ⌊eſſe⌋ quo ad magna peccata. Non quod hoc ſit de neceſſitate grad
ordinis, ſed dignæ executionis atq; ſalutis, ⌊ſicut dei diſpenſatorem⌋ hoc eſt, ſpũalium b
rum dei, vc; ſacramētorum & verboꝝ cœleſtium erogatorē. Ad quod requiritur maxim
Eccl.3 ctitas. ⌊Non ſuperbum⌋ quoniam ſcriptum eſt: Quãto maior es, humilia te in oĩbus. Ite
Eccl 32 Rectorem te poſuerunt, noli extolli: Eſto in illis quaſi vnus ex eis, ⌊non iracundum⌋ qm
Eccl's 7
Iacob.1 ſinu ſtulti quieſcit. Et Iacobus ait: Sit oĩs hõ tardus ad loquēdũ, & tardus ad iram, ⌊non v
lētũ⌋ ſed ſobriũ ⌊nõ pcuſſorē⌋.i. bellicoſum & violētũ, ⌊nõ turpis lucri cupidũ, ſed hoſp
benignum ſobrium, ſanctũ, continētem, amplectētem⌋.i. cordiali affectu ſuſcipiētem, a
proponētem ⌊eum, qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonē⌋.i. veram prædica
veræ doctrinæ ſeu Chriſtianæ ſapiētiæ conſonantem, ⌊vt potēs ſit⌋.i. virtuoſus & eru
⌊exhortari⌋ ſubiectos ⌊in doctrina ſana⌋.i. euãgelica diſciplina vitioꝝ ſanatiua, ⌊eos
tradicunt⌋ fidei verbo vel ope ⌊arguere⌋.i. reprobare. Vel, eos ꝗ contradicunt arguere
eſt, inobediētes efficaciter increpare. Ideo ſubditur: ⌊Sunt enim multi inobediētes &
loqui & ſeductores, maximè qui de circumciſione ſunt⌋.i. Iudæi conuerſi. ſ. hæretici, a
1. Timo 1 legalia cũ euãgelio eſſe obſeruanda, ⌊quos oportet redargui⌋ à te, alijs'ꝙ prælatis eccl
Acto.15 ſeducant alios, ipſi'ꝙ pereant, ⌊ꝗ vniuerſas domos⌋ hoc ē, oēs familias Chr̄i, ſeu cuncto
les incautos, ⌊ſubuertunt⌋ quãtũ in ipſis eſt. Quia nituntur ad hoc ⌊docētes quę nõ op
id eſt, illicita. ſ. obſeruationē legaliũ, ⌊turpis lucri gratia⌋.i. commodi tēporalis intuitu
nus ab his quos decipiũt tpalia bona acquirãt. ⌊Dixit qdã ex illis⌋ vaniloquus, ꝗ tamē
ra loquutus eſt, ⌊proprius ipſoꝝ propheta⌋.i. qui prædictoꝝ ſeductorum atq; Crœte
proprietates optimè nouerat. Vnde Propheta ipſoꝝ vocatur, q̄a de eis vera in futurum
Epimenides re potuit. Non autē erat propheta dei, nec homo ſanctus, ſed poeta, vc; Epimenides,
libris verba ſequētia inueniuntur. ⌊Crœtenſes ſemp mēdaces⌋ ſunt contra deum & p
⌊malæ beſtiæ⌋.i. crudeles, humanum'ꝙ ſanguinē ſitiētes, ⌊vētres pigri⌋ id eſt, guloſi
dioſi. ⌊Teſtimonium hoc verum eſt⌋ quãuis verba huius poetæ nõ habeãt authoritat
1. Timot.1 memorat vero Apoſtolus hũc poetã, vt Crœtēſes proprij authoris teſtimonio redarg
erubeſcant & corrigantur. ⌊Quam ob cauſam increpa illos⌋ Crœtēſes ⌊durè⌋ cum
Matth.5 nõ molliter, ſicut hucuſq; feciſti, ⌊vt ſani⌋ id ē, integri & ſynceri, ⌊ſint in fide⌋ catho
intēdētes Iudaicis fabulis⌋.i. falſis narratiõibus Iudæoꝝ de obſeruatione cærimonia
genealogijs interminatis, ⌊& mandatis⌋.i. ſuperſtitioſis traditionibus ⌊hominum, a
tium ſe à veritate⌋.i. à vero intellectu ſcripturæ recedētium. Et quoniam iſti Iudæi
inter cibos diſcernebãt tēpore gratiæ, quēadmodum tpe legis: ideo cõtra eos dicit Apo
Roma.14 ⌊Om̄ia mũda mũdis⌋.i. cũcta humanis vſibus cõceſſa vel apta, ſunt mũda mũdis.i. fide
ea pura intētõe, recta'ꝙ fide in vſum neceſſitatis recipiũt. Nõ em̄ inquinãtur ex percept
borum prohibitoꝝ in lege ea ratione qua illic prohibebãtur. ⌊Coinquinatis aũt⌋ id ē, v
⌊nihil eſt mundũ⌋ p cõparationē ad eos. Oĩa em̄ cooperant̃ eis in malũ: nam & ipſi a

A rebus mundis ac sanctis, ⌊sed inquinatæ sunt eorum mens & conscientia⌋.i.anima seu ratio & actus, q conscientia nuncupat. Deniq; videtur hic locus gñalius posse intelligi, vt oĩa dicantur munda mūdis, quantū ad cõtemplationẽ ipsorum. Homines eñ puri & eruditi res immūdas mūdo oculo speculant. Immundi vero etiã mūda deformiter cõtemplant. ⌊Cõfitent se nosse deū, factis aūt negant, ⌋quia tã impie viuūt, ac si deus nõ esset. Operibus ergo loquunt deū nõ esse, dū eū non sicut deū honorãt, nec eius iustitiã pẽsant. Vnde Iohãnes: Qui se dicit (inquit) nosse deū, & mandata eius nõ custodit, mẽdax est. Verūtamen aliquo modo deū cognoscūt, videlicet informi notitia, qm̃ dictū est ad Rom. Cū cognouissent deū, nõ sicut deum honorauerunt. Ideo non cognoscūt deū cognitiõe veræ & salutaris sapiæ. De qua scriptū est: In maliuolã animã non introibit sapientia, ⌊cū sint abominati⌋.i.abominabilibus pctis polluti, & à deo iuste contempti, ⌊& incredibiles, ⌋qa nec eis credendum est, nec ipsi veraciter credunt, ⌊ab omne opus bonū reprobi⌋.i.ad omnem actum meritorium indispositi & peruersi. 1.Johan.2 Romañ.1. Sap.1. Psalm.5

¶Expositio Cap.II. Tu aūt loquere quæ decent. Arti. II.

POstquam Apl'us Titū edocuit circa ordinationẽ epo𝔯 seu presbytero𝔯, iam instruit eū circa diligentẽ gubernationẽ subdito𝔯 suo𝔯. ⌊Tu aūt⌋.i.illis ita errãtibus, tu alio rū antistes ac pdicator ⌊loquere⌋ verba salubria, ⌊q̃ decent sanã doctrinã⌋.i.q̃ Christianæ sapientiæ congruūt, quatenus dignitas & honestas tui sermonis ostendat verã esse legem quam pdicas. Nec aliquid dicas q̃d veræ doctrinæ non consonet. ⌊Senes⌋ hortare ⌊vt sobrij sint, pudici, prudẽtes, sani in fide, in dilectione⌋ dei & proximi ⌊& patiẽtia. ⌋Hæc est saluatoris doctrina. ⌊Anus sil'r⌋ hortare esse ⌊in habitu sancto⌋.i.vestibus religiosis, ⌊non B criminatrices⌋.i.alio𝔯 accusatrices, psertim adolescentula𝔯, qbus ex leui suspitione crimina imponere consueuerūt, ⌊nõ multo vino seruiẽtes⌋ ne sint gulosæ aut vinolẽtæ, ⌊bene docentes⌋ suã familiã, ⌊vt prudentiã doceãt⌋.i.verã, vtileq; doctrinã, nõ incantationes vel sortilegia. Nõ tñ debẽt viro docere publice in ecclesia, qa docere hoc mõ mulieri nõ pmitto. ⌊Adolescẽtulas⌋ maritatas admone, ⌊vt viros suos amẽt⌋ syncero affectu, nõ solū carnali aut naturali, ne aliū queñq̃ respiciãt, ⌊filios diligãt⌋ naturali & spūali amore, q̃rendo eis bona honesta magis q̃ delectabilia siue vtilia. Diligere nanq; est alicui bonū velle. Hortare etiã eas esse ⌊prudentes⌋ ne sicut luna & stultus mutent & fluctuẽt, ⌊castas⌋ ne se prorsus exponant libidini, vt cū pudore debitū viris reddant magis q̃ exigãt, ⌊sobrias⌋ benignas.i.misericordes, ⌊domus curã habẽtes⌋.i.propriæ familiæ solicite prouidẽtes, ⌊subditas viris suis.⌋ Mulier nãq; si primatū habeat, contraria est viro suo. Oĩa ista à senibus & anibus seu vetulis & adolescẽtulis obseruanda sunt, ⌊vt nõ blasphemet verbū dei⌋.i.ne propter vitiosam eo𝔯 cõuersationẽ Chrs vel eius doctrina ab infidelibus & puersis, perfidisq; adolescẽtula𝔯 maritis blasphemiã patiat. ⌊Iuuenes sil'r hortare vt sobrij sint, ⌋q̃d eis potissimū necessarium est, eo q; propter calorem & multū humorẽ naturæ, ad vitiū incõtinentiæ sint procliues. Et qa exhortatio sine virtuosa conuersatione inefficax est atq; despecta, idcirco Apl'us admonet Titū. ⌊In oĩbus⌋ ad salutẽ pertinentibus & in cūctis q̃ doces, ⌊teipm pbe exemplū bono𝔯 ope𝔯⌋ copiosius agendo q̃ doces. Nec solū in opere exteriori pbeas te in exẽplū fideliū, sed & ⌊in doctrina⌋.i.vera sermocinando ⌊in integritate⌋ mentis & corporis fidel'r & continenter viuẽdo ⌊in grauitate⌋.i.probitate mo𝔯, ne sis leuis aut dissolutus. ⌊Verbū⌋ tuū sit ⌊sanū⌋.i.ve𝔯 & sine læsione peccati vt non delinquas in lingua tua, & ⌊irreprehẽsibile, vt is qui ex aduerso est⌋.i.aduersarius noster videns C apertã sanctitatẽ nostræ cõuersationis ⌊vereat⌋.i.timeat nobis resistere, ⌊nil habens malū dicere de nobis⌋.i.non inueniens culpã quã nobis obijciat. Vnde Petrus: Hæc est (inq̃t) volūtas dei, vt benefaciẽtes obmutescere faciatis imprudentiū hominū ignorantiã. ⌊Seruos⌋ hortare ⌊dñis suis⌋ tẽporalibus, etiã discolis ⌊subditos esse, in oĩbus⌋ licitis ⌊placẽtes⌋ eisdẽ, ⌊nõ cõtradicẽtes⌋ verbis dño𝔯 suo𝔯, ⌊nõ fraudãtes⌋ aliquid de rebus dño𝔯 subtrahẽtes, nec minus debito eis seruiẽtes, ⌊sed in oĩbus⌋ suis obsequijs ⌊fidẽ bonã⌋.i.verã fidelitatẽ ⌊ostẽdẽtes, vt doctrinã saluatoris nr̃i dei ornẽt⌋.i.cõmẽdabilẽ faciãt, sanctã ostẽdãt atq; decorẽt ⌊in oĩbus⌋ operibus suis. ¶Sic igit alios exhortari, & teipm regere debes. ⌊Apparuit eñ grã⌋.i.misericordia & pia largitio ac gratiosa instructio ⌊dei saluatoris nr̃i⌋.i.Chr̃i qui est saluator & deus nr̃, ⌊oĩbus hoĩbus⌋.i.oĩbus gñibus hoĩm & ad oĩm vtilitatẽ. Sic aūt apparuit in carne pro nobis à verbo assumpta, qa p assumptã hūanitatẽ manifestata & data est hoĩbus grã saluatoris, & ipse Chrs pprio ore nos docuit, spm̃ sanctū apl'is insufflauit, suãq; grãm hoĩbus euidẽter exhibuit. Apparuit ergo hæc grã & doctrina Chr̃i, ⌊erudiẽs nos, vt abnegãtes⌋.i.detestãtes & fugiẽtes ⌊impietatẽ⌋.i.pctã cõtra deū, vt sunt idololatria, blasphemia, ⌊& secularia desideria⌋.i.inclinationes inordinatas tẽdẽtes ad bona huius seculi.i.ad diuitias, honores, delitias, dñatiões &c. ⌊sobrie & iuste & pie viuamus in hoc seculo, expectãtes⌋ lõganimiter ac fiducialiter ⌊beatam spem⌋.i.felicẽ remunerationẽ separatã, videlicet gloriã sempiternã ⌊& aduẽtū gloriæ⌋.i.gloriosum aduẽtum seu manifestationẽ excellẽtiæ ⌊magni dei, ⌋ cuius magnitudinis nõ est finis, ⌊&⌋pro.i. ⌊saluatoris nr̃i Iesu Chr̃i, ⌋cuius primus aduẽtus fuit in humilitate, vt iudicaret, secundus

Sup.1. 1.Tim.3. 1.Cor.14 1.Tim.2 Ecci.27 Ecci.25 1.Tim.4 Psalm.38 1.Petri.2 Col.3 1.Timo.6 2.Pet.3 EPIST Johan.20 2.Timo.4 Psal.144

cũdus erit in ptãte & gloria, vt iudicet. Cuius aduẽtũ ꝑstolamur, q̃tenus in die iudicij ſuſc
Luc.21. mur, & corpus glorificatũ ſortiamur, ⌊q⌋ Chr̃s ⌊dedit⌋.i. gratis, ſpõte & charitatiue ob
Philip.2 lit, ⌊ſemetip̃m pro nobis⌋ in ara crucis, factus obediẽs pr̃i vſq; ad mortẽ. Oblatus eſt em
Eſa.53 ipſe voluit. Vñ apud Ioh. loq̃tur: Ego ſum paſtor bonus, & aĩam meã pono pro ouib⁹ m
Johan.10. ⌊vt nos redimeret⌋ ſua ꝓtioſiſſima paſſiõe, ⌊ab om̃i iniq̃tate⌋ originali & actuali, ſiue p
nali, ⌊& mũdaret⌋.i. mũdũ efficeret, ⌊ſibi⌋.i. ad gloriã ſuã, ⌊populũ⌋ fidelẽ, quẽ in bapti
mo purgat ab oĩ pc̃tõ ⌊acceptabilẽ⌋.i. ſibi placẽtẽ & gratũ, ⌊ſectatorẽ bonoꝝ operu⌋.i
Infra.3 na opera iugiter ſequẽtem ſeu operantẽ, hoc eſt, ideo Chr̃us nos redemit, vt mũdaret n
baptiſmo, quatenus ſimus ei populus acceptabilis, ſectator iuſtitiæ, &c. ⌊Hæc⌋ quæ dix
modo informãdi & gratia Chriſti, ⌊loquere⌋.i. populo prædica, ⌊& exhortare⌋ eũ, vt
formationi acq̃eſcat & Chr̃i beneficijs gratus ſit, ⌊& argue⌋ negligẽtes, ⌊cũ om̃i imper
id eſt, in virtute obediẽtiæ & pontificali authoritate. Hoc dicit ap̃lus, qm̃ Titus, plusq̃ po
FINIS. lo ſuo expediebat, mollis fuit atq; remiſſus, ſecundũ gloſſam. ⌊Nemo te cõtẽnat⌋ quaſi m
lior, ſapiẽtior, ſenior aut alio modo excellẽtior q̃ tu. Chriſti em̃ vicarius es, ideo amore &
ce Chriſti es honorandus, præſertim cum Chr̃us dixerit: Qui vos ſpernit, me ſpernit.
Luc.10. ¶Explanatio cap. III. Admone illos principibus & poteſtatibus ſubditos eẽ. Arti. III.

ADmone illos⌋.i. Cretẽſes tibi ſubiectos, ⌊principatib⁹ & ptãtibus ſubditos eẽ
ſpũalib⁹ & tp̃alib⁹ dñis, ſeu maiorib⁹ atq; minoribus ꝓſidẽtib⁹ obedire. Qui em
Roma.13. teſtati reſiſtit, dei ordinatiõi reſiſtit. Et q̃ reſiſtũt, dãnationẽ ſibi reqrũt, ⌊dicto
ſermoni ſupioꝝ, ⌊obedire, ad om̃e opus bonũ⌋ à ſupioribus iuſſum ⌊paratos
In malis em̃ obediẽdũ nõ ẽ, ⌊neminẽ blaſphemare⌋ propter aduerſa ab ipſo irrogata ⌊li
tigioſos eẽ, ſed modeſtos⌋.i. diſcretos & moderatos, ⌊oſtẽdẽtes mãſuetudinẽ⌋.i. mitiu
habẽtes, ⌊ad oẽs hoĩes. Eram⁹ em̃ & nos aliqñ⌋ dũ nõ credebam⁹ in Chr̃m, ⌊inſipiẽtes
Pſalm.118 ſine notitia diuinoꝝ ſalubri, ⌊& increduli, errãtes⌋ p deuia vitioꝝ ſicut ouis q̃ perijt. Vn
Eſa.53 ptũ eſt: Oẽs nos q̃ſi oues errãtes, vnuſq̃ſq; in viã ſuã declinauit, ⌊ſeruiẽtes⌋.i. p modũ ſe
rũ cõſentiẽtes, ⌊deſiderijs & voluptatibus varijs⌋.i. carnalib⁹ ac ſpũalibus cõcupiſcẽtijs
delicijs, ⌊in malitia & inuidia agẽtes⌋.i. malitioſe & inuide operãtes, ⌊odibiles⌋ deo &
Sapię.14 q̃tũ ad eẽ culpæ, iuxta illud Sapiẽtis: Odio ſunt deo ĩpius & ĩpietas eius. Et in pſal. Odiſti
Pſalm.5 qui operant̃ iniq̃tatẽ ⌊odiẽtes inuicẽ. Cũ aũt benignitas & hũanitas apparuit ſaluatoris
EPIST. nr̃i⌋.i. hoc tp̃e gr̃æ, qñ aduenit tp̃is plenitudo, in q̃ ſtatuit deus ſuccurrere mũdo, ſicut lo
Galat.4. tus eſt p os ſctõꝝ, q̃ à ſeculo ſunt, prophetaꝝ eius, apparuit mũdo p Chr̃i viſibilẽ ac cor
Luc.1. ꝓſentiã. Vel poſterioribus.ſ. nobis p fidẽ. De q̃bus dictũ ẽ: Beati q̃ nõ viderũt & crediderũt
Joban.22 benignitas.i. clemẽtia & hũanitas à verbo aſſumpta, ſaluatoris nr̃i dei.i. Chr̃i, q̃ eſt de⁹ & ſal
uator nr̃. Hęc apparuerũt viſibil̃r Chr̃o in terris cũ hoĩbus cõuerſante, qñ circuiuit bñfaci
Baruch.3 & ſanãdo oẽs oppreſſos à diabolo, ⌊nõ ex opibus iuſtitiæ q̃ fecimus nos⌋.i. nõ propter me
Actoꝝ.10. rita nr̃a, q̃ nulla fuerũt, q̃a ꝓdictis eramus pc̃tis obnoxij, ⌊ſed ſecundũ ſuã miſericordiã ſa
nos fecit⌋ à ptãte diaboli & reatu æterni tormẽti merito ſuæ cõuerſatiõis & paſſionis, ⌊p la
uacrũ regñatiõis⌋.i. p baptiſmũ, q̃ eſt lotio q̃ ex aqua & ſpũ ſctõ renaſcimur, ⌊& renoua
Joban.3. ſpũs ſancti⌋.i. p interiorẽ lotionẽ ſeu infuſionẽ gr̃ę ſpũs ſancti, p quã aĩa ſpũaliter renouat
xta illud: Renouamini ſpũ mẽtis vr̃æ. Et: Renouabit̃ vt aquilæ iuuẽtus tua. Quæ etiã lotio
Ephe.4. terior nõ ſolũ confertur in baptiſmo, ſed & in ſacramẽto pœnitentiæ, & cæteris ſacramẽ
Pſal.102 Hæc ideo dicit apoſtolus, qm̃ licet Chr̃s nos in cruce redemit ſufficiẽter, oportet tamẽ v
ritũ ſuæ paſſionis nobis per ſacramẽta applicetur, & primo p baptiſmũ, q̃ eſt ianua ſacra
toꝝ, ⌊quẽ⌋ ſpiritũ ſanctũ.i. cuius dona & grãm, ⌊effudit⌋ deus pater, ⌊in nos abunda
clemẽter & copioſe in baptiſmo, & poſtea ⌊per Ieſum Chriſtũ ſaluatorẽ noſtrũ⌋.i. m
Johan.1 Chr̃i, de cuius plenitudine accepimus oẽs, per quẽ oĩa dona gr̃æ deriuant̃ ad nos, ⌊vt iu
cati⌋.i. à noſtris iniuſtitijs & peccatis abluti, ⌊gratia ipſius⌋.i. merito Chr̃i, & per infu
Romañ.8 gratiæ ſuæ, ⌊hæredes ſimus⌋ dei, cohæredeſq; Chriſti.i. filij adoptiui, ⌊ſecũdum ſpem
FINIS. æternæ⌋.i. vitã æternam ſperando. Vel, hæredes ſimus vitæ æternæ ſecundũ ſpem.i. in
1.Tim.1.3 ſpe, adepturi eã aliquãdo in re. ⌊Fidelis ſermo⌋ eſt quẽ dixi, atq; dicturus ſum. ⌊Et de h
2.Timo.2 iam dictis, videlicet de gr̃a & bñficijs Chr̃i, ⌊volo te cõfirmare⌋.i. volo vt in cognitio
dilectione iſtoꝝ cõfirmeris à me, & gregẽ tibi cõmiſſum prædicando cõfirmes, ⌊vt cur
nis operibus præeſſe⌋.i. exemplariter ſe habere, vel in virtutibus præcedere, vel nõ ſol
gnitate, & nomine, ſed vita & moribus præeſſe ſubiectis, ⌊qui credũt deo⌋.i. fideles, p
tim in prælationibus conſtituti. ⌊Hæc⌋ documenta ⌊ſunt bona⌋ id eſt, vera in ſe, ⌊& v
lia hominibus. Stultas autem⌋ id eſt, ſuperfluas & infructuoſas ⌊quęſtiones & genealog
1.Timo.1. hoc eſt, gñationum enumeratiões à Iudæis cõfictas, quæ nõ habent̃ in ſcriptura canonica
cut quòd Adam habuit duas vxores, de quaꝝ qualibet plurimos generauit, ⌊& conten
de obſeruatione legalium tempore noui teſtamẽti, ⌊& pugnas legis⌋.i. verboſas lit
nes, quæ oriuntur ex locis ſcripturaꝝ quæ ſibi contraria videtur, ⌊deuita. Sunt enim in
&i.

& vanæ. Hæreticũ hoĩem post vnã & secũdam correptionẽ⌋ .i. cũ bis correptus fuerit, semel Roma. 16
A in priuato, deinde in publico, & emẽdari noluerit, ⌊ deuita, sciens qa subuersus⌋ .i. incorrigibi
liter errans, & pditus ⌊ est, q hmõi est, & delinqt⌋ .i. peccat ⌊ pprio iudicio cõdẽnatus⌋ .i. pro
pria electiõe & determinatiõe causam dãnatiõis assumens, qm̃ falsitatẽ ptinaciter seruat, verita
tem repellens. ⌊ Cũ misero ad te Artemã aut Tychicũ⌋ vt vnus eorꝝ ꝑ te Crœtẽsibus pſit; ne
pplus Chr̃i sit ficut oues sine pastore ⌊ festina ad me venire Nicopolim. Ibi em̃ statui⌋ .i. in illa Actoꝝ. 18
vrbe, ꝑposui ⌊ hyemare. Zenã legispitũ⌋ q huius professiõis erat ĩ synagoga, ⌊ & Apollo⌋ q Actoꝝ. 9
nõ erat impitior illo, q̃uis nõ vocet legisperitus, qm̃ huius ꝑfessionis nõ fuit. Fuit aũt ĩ scriptu-
ris potẽs ⌊ pmitte⌋ ad me, sic tñ ⌊ vt nihil⌋ de victualib⁹ & necessarijs ⌊ illis desit⌋ in via. ⌊ Di-
scant aũt⌋ .i. p opationẽ scire studeant, ⌊ & nr̃i⌋ .i. Chr̃iani inter Cretenses, ⌊ bonis opibus p
esse⌋ sibiipsis .i. bñ opando seipsos gubernare ⌊ ad vsus necessarios⌋ .i. ad hoc vt pdicatoribus
euãgelij necessaria pbeant, ⌊ vt nõ sint infructuosi, ⌋ .i. sine merito, eo ꝙ nõ dent carnalia his, à 1. Coꝛ. 9
qbus recipiũt spũalia. Hoc dicit aplus vt ostẽdat Tito vñ possit Zenæ & Apollo de necessarijs
puidere. Tanq̃ dicat, à subditis tuis, qbus & illi pdicauerũt, recipere debes. Salutant te q mecũ
sunt om̃es⌋ fideles, q̊s gratia breuitatis noĩatim nõ exprimo. ⌊ Saluta eos q nos amant in fide⌋
.i. eo ꝙ fideles sumus. Vel, in fide .i. fideli affectu, nõ ficte. ⌊ Gratia dei⌋ sit semper ⌊ cũ om̃ibus
vobis⌋ .i. tecum & cũ adiutoribus ac subditis tuis. Qui om̃es incessabiliter indigetis gratia crea
B toris, qui est super om̃ia deus sublimis & benedictus, ⌊ Amen. ⌋

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM PROOEMIVM

QVI pronus est ad misericordiã, bñdicet. Volens ergo aplus ad misericordiã in- Prouer. 28
clinare discipulũ quendã virꝝ magnũ, ciuẽ Colossensem Christianũ, noĩe Phi-
lemonem, q nõ erat pdicator neq; in sacris, sed fideliũ sustentator, scribit ei psen
tem eplam à Roma de carcere, mittens eam p Onesimũ acolytũ, rogans pro re
conciliatione Onesimi, q fuit seruus Philemonis prædicti, & aliqd de rebus dñi
sui subtraxit ac fugit, veniens q; Romam ad apostolũ ab eo cõuersus est. Misit
ergo eũ aplus ad dñm suũ Philemonem cũ præsenti epla, in qua procedit more consueto.

¶ Expositio vnici capituli, vc3. Paulus vinctus Iesu Chr̃i & Timotheus frater. Art. I.

PAulus vinctus Iesu Chr̃i⌋ .i. pro Christo Romæ ligatus ac incarceratus. Non adiecit
aplus, q̊d est nomen dignitatis, qm̃ deprecatoriã scribit eplam, in q̃ humilitas conue-
nientius suffragat ad impetrandum q̊d petit, ⌊ & Timotheus frater. ⌋ Quem sibi ad-
iungit aplus, qm̃ dilectus fuerat Philemoni. Idcirco eius noĩe audito amplius moue-
bat ad exauditionem, scribũt vel mandant, ⌊ Philemoni dilecto⌋ & ⌊ adiutori nostro⌋ in ope
dei, ⌊ & Apphiæ⌋ coniugi eius ⌊ sorori⌋ nr̃æ spũali ⌊ charissimæ, & Archippo cõmilitoni no-
stro⌋ .i. nobiscũ pro Chr̃o militanti atq; pugnanti cõtra aduersarios veritatis. Hic Archipp⁹
fuit filius Philemonis, Colossensiũq; epũs, de q̃ ad Colossenses dicit: Archippo dicite, Vide mi Coloss. 4.
nisteriũ tuũ, &c. ⌊ & ecclesiæ⌋ .i. cõgregationi fideliũ, ⌊ q̃ in domo tua est⌋ Om̃es hos noĩat, vt
orent Philemonem pro causa hac, videlicet vt ignoscat Onesimo. ⌊ Gratia vobis & pax⌋ de-
tur, augeat & conseruet, ⌊ à deo patre nostro⌋ .i. patre æterno, ⌊ & dño Iesu Chr̃o⌋ filio, per
quẽ oĩa efficit pater. ⌊ Gratias ago deo meo semp⌋ .i. om̃i tpe opportuno, ⌊ memoriã tui, ⌋ ò Joh. 1. 5. 16
Philemon ⌊ faciẽs⌋ .i. tui reminiscẽs, ⌊ in orõnib⁹ meis⌋ q̃s fundo pro te, cęterisq; fidelib⁹ ⌊ au 1. Coꝛ. 13
diens⌋ à narrantibus, ⌊ charitatẽ tuam & fidem quam habes in dño Iesu⌋ .i. ad gloriã eius, vel Galat. 4.
virtute ipsius, vel in ipso sicut in obiecto, amando & credendo in eũ, ⌊ & in om̃es sanctos, ⌋ .i.
per opa bona extendis ac manifestas charitatem tuã & fidem in om̃es Christianos tecũ existẽ-
tes seu tibi occurrẽtes, q̊s diligis, foues, eisq; credis & fideliter subuenis, ⌊ vt cõicatio fidei tuæ⌋
id est, operatio tua fidelis, siue largitio, qua bona tua ex fide communicas alijs, ⌊ euidens fiat⌋
.i. deo p approbationem innotescat, ⌊ in agnitione oĩs boni⌋ .i. in notitia mentis diuinæ, cui
oĩa bona clarissime illucescũt. Euidens, inquam, fiat ⌊ in Chr̃o Iesu⌋ .i. p Christũ, cuius auxilio
ad hoc peruenit. Vel in agnitione oĩs boni .i. in attestatiõe oĩm opeꝝ bonoꝝ, qua Chr̃us ĩ die
iudicij attestabit opibus iustoꝝ, dicendo: Nudus fui, & cooperuistis me, &c. Ad hoc itaq; bñ
agis, vt Chr̃us in die iudicij opa tua approbet & declaret iusta fuisse. ⌊ Gaudium em̃⌋ spũale, Matt. 25.
⌊ magnũ habui & consolationem⌋ in aduersis meis, ⌊ in charitate tua⌋ .i. ex cõsideratiõe ope
rum tuæ dilectionis. Sic quippe patrem suũ filius sapiens lætificat, ⌊ qa viscera sanctoꝝ⌋ .i. in- Prouer. 10.
teriores affectus, & etiã interiora corporis fidelium, dolore vel fame, aut simili passione afflicti,
⌊ requieuerũt per te frater⌋ .i. à te refocillata, cõsolataq; sunt, dum fideles pie recepisti ac sustẽ-
tasti. ⌊ Propter q̊d⌋ videlicet qa tam charitatiue te habes, ego ⌊ multã fiduciam habẽs in Chri
sto Iesu⌋ .i. per gratiam Christi, vel secundũ voluntatem ipsius, ⌊ imperandi tibi⌋ cum sim a-
postolus, ⌊ quod ad rem pertinet⌋ .i. quod tuam salutem cõcernit & petitione cõdignum est,
⌊ propter charitatem⌋ nostram ad inuicem, ⌊ magis obsecro⌋ quod imperare valebam, ⌊ cũ
sis talis vt Paulus, senex⌋ .i. cum mihi sis similis vita & senio, ⌊ nũc autem⌋ Paulus est, ⌊ & vin-

ctus Iesu Chri⌋.i.pro Chro.¶Post hæc forma petitionis inducit. ⌊Obsecro te pro me
lio⌋ spuali, ⌊quē genui⌋ quantū ad eē spūale, perducēdo eū ad fidem & gratiā, ego ex
⌊in vinculis⌋ Romæ, vbi & eū baptizaui. Filio inquā ⌊Onefimo q tibi aliqñ inutilis fuit
1.Cor.4. bona tua subtraxit, ⌊nūc aūt⌋ conuersus à me, ⌊tibi & mihi vtilis⌋ est. Pro te eñ orat,
hi ministrat, ⌊quē remisi ad te⌋ vt tibi recōcilief & satisfaciat. ⌊Tu aūt illum, id est, vi
mea⌋.i.filiū meū mihi intime, cordialiterq; dilectū, ⌊suscipe⌋ pie & charitatiue, ⌊quē
voluerā⌋ quadā vice, ⌊mecū detinere, vt pro te⌋.i.loco & vice tuæ psonæ, ⌊mihi mini
r et in vinculis euangelij⌋.i.mihi vincto propter euāgelij pdicationē. ⌊Sine tuo aūt cō
præuio ⌊nihil volui facere⌋ in hoc negotio volūtate perfecta, q̄uis ante voluerā eū deti
⌊vti nō velut ex necessitate bonū tuū eēt⌋.i.vt seruit⁹ quā Onesimus mihi pro te impē
nō esset tibi displicēs atq; molesta, ⌊sed volūtarium⌋.i.ex tuo cōsensu procederet, sicq;
meritoria fieret. Debes ergo eū recipere. ⌊Forsitan eñ ideo⌋ saltem p occasionē & in
cte, ⌊discessit ad horā⌋.i.p tēpus aliquātulū ⌊à te, vt æternū⌋.i.sine fine tibi sociandū
Gene.45. senti & in futuro, ⌊illū reciperes⌋ Hæc fuit vna causa fugæ eius indirecta.i.nō intētab
simo, sed deus propter eā pmisit eū discedere, sicut pmisit Ioseph vēdi propter salutē mu
⌊iam nō vt seruū⌋ vt ante ⌊sed pro seruo⌋ qualis fuit ⌊charissimū fratrē⌋ in fide & cha
te, ⌊maxime mihi⌋ q eū cōuerti, ⌊q̄to magis tibi⌋ charissimus eē debet, ⌊& in carne
seruus tuus, ⌊& in dño⌋.i.propter gratiā dei existētē in eo: Quāto eñ tibi vicinior, t
charior eē debet. ⌊Si ergo habes me sociū⌋.i.si ita me diligis, vt socius sociū, ⌊suscipe il
affectuose & reuerēter, ⌊sicut me⌋ susciperes si venirē ad te. ⌊Si aūt⌋.i.qa ⌊aliqd noc
bi aut debet⌋ ad restitutionē ablati, ⌊hoc mihi iputa⌋.i.rationē & satisfactionē exige
Ego pro illo me offero. Per hoc oēm excusationem Philemoni aufert apl'us. Et vt cer
Philemon de authoritate p̄sentis epistolæ, subdit. ⌊Ego Paulus scripsi mea manu⌋ ep
⌊Ego reddā⌋ pro Onesimo debitū, vel spūalem cōpensationē, maxime si exegeris. (
ideo dico, ⌊vt nō dicā⌋ q̄d tñ veraciter dicere possem, videlicet ⌊q & teipsum debes
ad seruiendū & obediendū, eo q sis à me cōuersus ad fidē, & ideo nō indigeo te tm obl
pro causa hac, qa minus peto q̄ debes. ⌊Ita frater⌋.i.sic est vt dico. Vel sic, age vt po
Quod si feceris, ⌊ego te fruar⌋.i.vtar ⌊in dño⌋.i.de tuo merito seu ope bono gaudē
tibi cōgratulabor spūaliter in dño, in p̄senti atq; futuro. Quod vt impleaf, ⌊refice⌋.i.c
re & foue, ⌊viscera mea⌋.i.filiū meū Onesimū: vel, cordis mei affectū ⌊in Chro. Cōfi
obediētia tua, tibi scripsi, sciēs⌋.i.cōfidenter præsumēs & probabiliter æstimans, ⌊qm
per id q̄d dico⌋.i.plus q̄ deprecor, ⌊facies⌋ Hac blanda cōmēdatiōe, q̄ tñ veritati inni
prouocat eū ad meliora. Fit eñ frequēter, vt q videt bene sentiri de se, meliorē se pbeat.
1.Timo.5 mul aūt & para mihi hospitiū⌋.i.teipm para ad recipiēdū me, vt inueniā te qualē desi
Quid eñ necessariū fuit parare hospitiū pauperi homini, q pane & aqua contētus erat.
spero p orōnes vestras⌋.i.merito precū vestrarū q̄s pro mei liberatione dño iugiter fun
⌊donari me vobis⌋ à deo, ita q liberatus de carcere, reuertar ad vos. ⌊Salutat te⌋.i.t
bi dicit & optat, ⌊Epaphras⌋ q erat Colossensis, sicut & Philemō, ⌊cōcaptiu⁹ me⁹ in C
Iesu.i. p Chro ⌊Marc⁹⌋ euāgelista, vel cōsobrin⁹ Barnabę, ⌊Aristarch⁹, Demas⌋ In 2
2.Tim.4. Timotheum dixit apl'us Demā reuersum ad seculum. Si ergo ista epistola scripta fuit p
lam, probatur Demas pœnituisse atq; redisse ad Paulum, si tamē de eodē sit sermo. ⌊L
cas⌋ Euangelista mihi inseparabiliter, fidelissimeq; adhærēs, q licet vltimo nominef, n
tñ nō fuit. ⌊Gratia dñi nři Iesu Chri⌋ sit ⌊cum spiritu vřo.⌋ In principio & in fine epi
tur apl'us plurib⁹. In processu vero Philemoni dūtaxat, qa ad eū principaliter sermo

¶IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS
Prooemium.

Esa.50 LEx à me exiet, & iudiciū meū in lucē populorū requiescet, ait dñs: Frequē
prophetas, p̄sertim per Esaiā, loquutus est deus de noua quadā lege dan
Ecci.24 Christū, nō vni dūtaxat nationi seu populo, sicut lex Moysi data è solis Iu
per Moysen, sed oibus gētibus. Propter q̄d per Esaiā pater testatur de C
Esaiæ.55 Ecce testē populis dedi eū, ducē ac p̄ceptorē gentibus. Et in eodem ait C
Glorificatus sum in oculis dñi, & dixit ad me: Parū est vt sis mihi ad susci
Esaię.49. tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucē gentiū, vt sis salus mea vsq; a
tremū terræ. De huius nouæ ac euangelicæ legis p̄dicatione p̄dictū est etiā ab Esaia: De
Esa.12. exibit lex, & verbū dñi de Hierusalē. Huius legis pfectionē, ppetuāq; durationē, & sufi
seu efficaciam ad saluandū, itemq; Mosaicæ legis imperfectionē, insufficientiā & cessa
Christi quoq; excellentiā, secundū vtrāq; suam naturā, declarat apl'us in p̄senti epistola
Roma.10. ratio fuit. Iudæi eñ cōuersi, æmulationē legis suæ habētes, sed nō secūdū scientiā, confite
legalia simul cū euāgelio esse de necessitate seruanda. Ex q̄ Nazareorū hæresis emana

A etiã quosdã gentiliũ cõuersos ad hũc induxerũt errorẽ. Paulus igitur ardẽtissimus fraternæ salutis zelator, vtrisq; cõsulere cupiẽs, hãc destinauit Hebræis ep̃lam, quã postea Lucas in græcũ transposuit. In qua multipliciter reprobat opinionẽ illã hæreticã, ostendens fidẽ & gratiam Christi cũ obseruatione euangelicæ disciplinæ ad salutẽ sufficere, Legalia vero nõ solum mortua, sed & mortifera esse post Euangelij diuulgationẽ. Porrò nõnulli opinati sunt epistolã hãc non esse Pauli, sed Lucæ, vel Clemẽtis papæ apostolo℞ discipuli, vel Barnabæ, vel Triculliani qui erat propinquus apostolo℞ tẽporibus. Quo℞ motiuũ duplex fuit. Primũ, q̃m in alia℞ epistola℞ exordijs ponit Ap̃lus nomẽ suũ, nõ aũt in ista ep̃la. Secundũ, q̃m stylus huius ep̃læ multo venustior est, q̃ stylus cætera℞. Sed ad hæc facile est respondere. Ap̃lus quippe suspectus & odiosus erat Iudæis, tanq̃ legis destructor, ideo nomen suũ subticuit, ne eo audito vel lecto, abhorrerẽt ep̃lam, eam'q; legere aspernarent̃. Ad secundũ dicitur, mi℞ nõ esse si Paulus in ꝓprio idiomate, puta Hebræo (q̃ scripta est p̃sens ep̃la) eloquẽtior fuit, q̃ in peregrino, videlicet græco, q̊ cæteras scripsit. Nec obstat ꝙ à spũ sancto accepit donũ lingua℞. Accepit eñ hoc donum q̃tũ ad sufficientẽ p̃dicandi facultatẽ, non eloquentiæ venustatẽ, ne fides putaret̃ hũanæ inniti facundiæ. Deniq; gr̃a perficit naturã, secũdũ suã dispositionẽ & capacitatẽ. Ideo nõ est mirandũ, ꝙ ꝑ grãm doni lingua℞ potentior fuit in lingna propria q̃ aliena. Firmiter ergo tenẽdum est hanc esse Pauli ep̃lam, maxime propter determinationẽ ecclesiæ. Et etiã quia beatus Dionisius in suis libris passim allegat scripturã huius epistolæ, Paulo magistro suo eam ascribens. Actoꝝ. 15 Acto. 9 Actoꝝ 15 Diony.

¶Expositio Cap. I. videlicet, Multifarie multis'q; modis olim deus loquens patribus in prophetis. Arti. .I.

B POstquã ergo Ap̃lus ecclesiã Latino℞, puta Romanos: ecclesiã quoq; Græco℞, videlicet Corinthios, Galatas, Thessalonicẽses, &c. scripto edocuit, nouissime ecclesiã Hebræo℞ ꝑ ep̃lam instruit, ostẽdens'q; Chr̃i excellentiã, & noui testamẽti præ veteri dignitatẽ, ita exorsus est. ⌊Multifarie⌋ .i. frequẽter, repetitis'q; vicibus, seu diuersis sermonibus, figuratiuis, obscuris & mysticis, ⌊multis'q; modis⌋ .i. distinctis visionum generibus seu varijs modis loquẽdi, videlicet interdũ ꝑ visionẽ imaginariã. Quẽadmodũ Esaias vidit dominũ sedentẽ sup soliũ excelsum. Et Hieremias vidit ollã succensam, & virgã vigilantẽ. Interdũ ꝑ visionẽ exteriorẽ, sicut Daniel vidit Gabrielẽ. Et Iacob angelũ secũ luctantẽ. Interdũ per inspirationẽ anagogicã seu pure intellectualẽ, vt in Dauid. Quãdoq; in somno, q̃nq; in vigilia ⌊olim⌋ .i. p̃teritis, diu'q; lapsis tꝑibus ⌊loquẽs deus patribus⌋ .i. p̃cessoribus nr̃is, patriarchis, & cæteris bonis hoĩbus, de q̃bus ait virgo b̃ndicta: Sicut loquutus est ad patres nr̃os, Abraham & semini eius, ⌊in prophetis⌋ .i. ꝑ prophetas, q̃bus ꝑ angelos loquebat̃. Sed & inferioribus angelis loquit̃ ꝑ superiores. Vnde apud Lucam habet̃: Sicut loquutus est ꝑ os sancto℞, q̃ à seculo sunt, propheta℞ eius. Hinc q̊q; ꝑ prophetã dñs loquit̃: Ego visiones multiplicaui, & in manib⁹ prophesa℞ assimilatus sum, ⌊nouissime⌋ .i. in hac vltima mũdi ætate, de q̃ dicit Iohãnes: Charissimi, nouissima hora est. Nos eñ sumus in q̊s fines seculo℞ deuenerunt, ⌊diebus istis⌋ .i. tꝑe gr̃æ. Vnde scriptũ est: Erit in nouissimis diebus p̃paratus mons, domus dñi, ⌊loquutus est nobis in filio⌋ .i. ꝑ vnigenitũ suũ incarnatũ, q̃ in Euãgelio asserit: Mea doctrina, non est mea doctrina, sed eius q̃ misit me. Rursus'q;: Verba q̃ ego loq̊r, à meipso nõ loquor, ⌊quẽ cõstituit⌋ deus pater ⌊hæredẽ vniuerso℞⌋ .i. possessorẽ ac dñm omniũ re℞ creata℞, loquẽdo de Chr̃o se- Esai. 6 Hier. 1 Dani. 8 Gen. 32 2. Reg. 23 Luce. 1 Ibidem Osee. 12 1. Johan. 2 1. Coꝛ. 10 Esa 2 Johã. 7 Johan. 14

C cundũ naturã assumptã. Sic eñ cõstitutus est omniũ dñs. Nã eo ipso, quo Chr̃i humanitas à verbo assumpta est, ad esse increatũ, cõuenit ei toti creaturæ præferri ac dñari. Propter q̊d ipse ait: Data est mihi oĩs potestas in cœlo & in terra. Et ite℞: Pater diligit filiũ, & oĩa dedit in manu eius. Hoc & in psalmo cantat̃: Postula à me & dabo tibi gẽtes hæreditatẽ tuã, ⌊ꝑ quẽ fecit & secula⌋ .i. tꝑalia oĩa. Oĩa eñ ꝑ ip̃m facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Hoc cõuenit Chr̃o secũdũ diuinã naturã. Nõ eñ ꝑ filiũ facta sunt, q̃si ꝑ ministrũ vel instrumentũ, sed sicut ꝑ principalẽ agentẽ, q̃ cũ patre idẽ est factor, quẽadmodũ ipse affirmat: Quæcũq; facit pr̃, hæc & filius sil'r facit. Hoc tñ q̊d dicit̃, ꝑ ipsum, proprie spectat ad filiũ, cui cõuenit causalitas causæ exẽplaris, cũ sit exẽplar omniũ re℞ & ars rõnibus plena. ⌊Qui cũ sit splendor gloriæ⌋ .i. radius sap̃iæ patris ingenitæ, seu candor lucis æternæ, & fulgor maiestatis paternæ, in quo plene resplẽdet tota ꝑfectio patris. Est nãq; filius mentis paternæ verbũ æternũ, intelligibilis dictio, & sapientiæ eius plena expressio. Dicit̃ ergo filius splendor gloriæ seu excellẽtiæ dei patris, q̃m quicquid patris est, splẽdet ac lucet in filio. Et in hoc insinuat̃ coæternitas filij cũ patre. Splẽdor eñ est igni seu soli coæuus. Et si sol ab æterno fuisset, splendor fuisset ei consempiternus, ⌊& figura⌋ .i. imago vel character. (In græco quippe habet̃, χαρακτὴρ.) ⌊substãtiæ eius⌋ .i. ipsius patris, q̃ est substãtia seu diuina essentia. Græci vero vtunt̃ noĩe substãtiæ indifferẽter pro essentia & ꝑsona. Dicit aũt Ap̃lus figura, quãuis figura proprie locũ non habeat, nisi in corporalibus rebus. Per figuram eñ res maxime cognoscitur, & in ea similitudo attenditur vnius cũ alio. Q̃m ergo filius patri per omnia similis, imò simillimus est, non distinctus ab eo, nisi quia ab eo & patrẽ repræsentat, eũ'q; notificauit, in tantũ vt ipse dixerit: Qui videt me, videt & patrem. Idcirco filius ap- Act. 10 Matt. 28 Johan. 5. Psalm. 2. Johan. 1. Johan. 5 Sapiæ. 7 Johan. 10 1. Coꝛ. 10 Johan. 14

 pellatur

pellatur figura ſubſtãtiæ patris, in q̊ deſignatur cõſubſtantialitas patris & filij. Filius equid
eſt imago naturalis & eſſentialis, nõ imitatiua & artificialis dei pr̃is, quẽadmodũ filius re
eſt imago patris regnãtis. In tali aũt imagine inuenitur natura eius, cuius eſt imago. Cũ e
diuina eſſentia ſit ſimplex ac indiuiſibilis, cõſtat ꝙ eadẽ nũero ſit in patre ac filio. Propter
Johan.10. ait: Ego & pater vnũ ſumus. Et: Quæcũq; habet pater, mea ſunt, ⌞portãſq́;⌟ filius.i. ſuſt
Johã. 16. tans, cõſeruãs & moderãs ⌞oĩa⌟ creata, viſibilia & inuiſibilia, ⌞verbo virtutis ſuæ⌟.i. ſuæ
teſtatis imperio ſeu influxu. Quẽadmodũ em̃ oĩa ꝑ ip̃m facta ſunt, ſic ſine eius cõtinua cõ
Johan.1. uatione redigerẽtur in nihilũ, q̃a plus depẽdet creatura à creatore, q̃ radius à ſole. In hoc
notat̃ æqualitas filij cũ patre in poteſtate, q̃ etiã vna & eadẽ eſt in tribus ꝑſonis. Deniq;
dicta ſunt de ſimilitudine filij cũ patre, cõſonat q̊d de increata & ingenita ſapiẽtia ſcribi
Sapiæ.7 libro Sapiæ: Vapor eſt virtutis dei, & emanatio q̃dã claritatis om̃ipotẽtis dei ſyncera. C
dor eſt em̃ lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.
ſempiternitate vero filius ait per quẽdã aliũ ſapiẽtẽ: Ego ex ore altiſſimi prodiui, primog
Ecci.24 ta ante omnẽ creaturã. ¶Sed obijci poteſt, cũ filius ſit verbũ patris, ſi filius om̃ia portat v
virtutis ſuæ, ergo verbi eſt verbũ. Et reſpõdẽdũ ꝙ verbũ in tali loquutione æquiuoce ſu
Verbi aũt nõ eſt verbũ, ſumẽdo verbũ vniuoce. Cũ vero dicit̃, portãs oĩa verbo virtutis
Psal.148. accipit̃ verbũ pro imperio, ſicut in Pſalmo, vbi dicit̃: Ignis, grando, nix, glacies, ſp̃us pro
Psal.147 larũ, quæ faciũt verbũ eius. Et alibi: Emittet verbũ ſuũ, & liquefaciet ea, ⌞purgationẽ pe
torum faciẽs⌟.i. peccatores emũdans, ſeu peccata originalia & actualia merito ſuæ ſancti
Esa.53 mæ paſſionis delens, iuxta illud propheticũ: Ipſe aũt vulneratus eſt propter iniq̃tates no
attritus eſt propter ſcelera noſtra. Et Iohãnes ait: Ecce agnus dei q̃ tollit peccata mũdi,
Johan.1. det⌟ in throno gloriæ.i. tanquã omniũ iudex ac dñs quieſcit, & reſidet, ⌞ad dexterã ma
Actoꝝ.10 tis⌟.i. ad æqualitatẽ ſummi & glorioſi dei patris ſecundũ ſuã deitatẽ. Sic em̃ æqualis eſt p
imò patris & filij eſt vna maieſtas ac dignitas. Si vero referatur ad Chriſtũ ſecundũ aſſum
humanitatẽ, tunc dicitur ſedere ad dexterã maieſtatis paternæ.i. in potioribus bonis de
tris, q̃bus & copioſiſſime fruitur, ⌞in excelſis⌟.i. in cœleſtibus, ſcilicet in cœlo empyreo.
Apoc.3 & dignitate om̃ibus altior. Vnde ipſe ait: Ego vici, & ſedi cũ patre meo in throno eius. H
Actoꝝ.7. aũt ſeſſio Chriſti, nõ opponit̃ ſtationi. Ideo interdũ dicit̃ ſtare, prout Stephanus dicebat
deo cœlos apertos, & filiũ hominis ſtantẽ à dextris virtutis dei. Et Eſaias: Stat ad iudica
Esa.3. dñs. Stat em̃ quaſi paratus ad operandũ. Sedet vero tanq̃ ſtabiliter ꝑmanẽs vbi eſt. ⌞Tan
lior⌟.i. per gratiã vnionis vel habitualẽ dignior, ⌞angelis effectus⌟ ſecundũ humanã n
ram, ſecundũ quã accepit gratiã ſp̃us ſancti nõ ad mẽſurã. Angeli vero ad mẽſurã ſortiti
Johan.3 eam, ⌞q̃to differẽtius⌟.i. ſublimiori modo: Vel, differẽtius.i. excellẽtius, ⌞præ illis nom
reditauit⌟.i. iure æterno à patre accepit, firmiterq́; poſſedit. De q̊ noĩe Philippenſibus
eſt ſupra: Deus exaltauit illũ, & dedit illi nomẽ q̊d eſt ſuꝑ om̃e nomen, videlicet vt ille h
Philip.2 vocet̃ verus deus, atq; vnigenitus dei filius, nõ ꝑ adoptionẽ, ſed ꝑ naturã, quẽadmodũ
1.Johan.5 ptura: Simus in vero filio eius Ieſu Chr̃o: Hic eſt verus deus & vita æterna. Tale aũt nom
Psal.8. cõpetit angelis. Veruntñ in pſal. dicit̃ Chrũs paulò minus minoratus ab angelis. Sed hoc
telligitur de Chr̃o, q̃tũ ad aſſumptæ naturæ paſſibilitatẽ & mortẽ, ac ſepulturam. In reſu
ctione vero & aſcẽſione p̃ angelis glorificatus ẽ, etiã in hũana natura. Sciendũ vero ꝙ Ch
inquãtũ hõ, à primo inſtanti ſuæ cõceptionis in virgine, abſolute loquẽdo, p̃latus eſt ang
Actoꝝ.10 & oĩm creaturaꝝ dñs cõſtitutus propter ꝑſonalẽ cũ verbo vnionẽ, & gr̃æ plenitudinẽ
larẽ. Sed iſta p̃latio poſt reſurrectionẽ manifeſtata eſt. Vnde & Chrũs dixit: Pater, cla
Johan.17. filiũ tuũ. Porrò hũanitas Chr̃i cũ ſit eiuſdẽ ſpeciei cũ alijs, nõ eſt melior natura angelica, ſ
dum ſua eſſentialia, ſed ꝑ dona gratiæ melior ea effecta ẽ. ¶Hãc excellentiã Chr̃i cõſeq
probat apl̃us. ⌞Cui em̃ dixit⌟ pater ⌞aliquãdo⌟ ab exordio creationis, ⌞angelorum⌟
Psal.2. dicat. Nulli angelo vnquã dixit pater, q̊d ſubdit̃: ⌞Filius meus es tu, ego hodie⌟.i. in æter
te, in qua ſemper eſt hodie.i. inſtans, inuariabile, nõ habens p̃teritũ vel futuꝝ, ⌞genui te
neratione vera ac intellectuali.i. de mea ſubſtãtia produxi te, communicando tibi eſſent
Job.38 meã. Hoc certũ eſt dici nõ poſſe de aliquo angelo. Nã licet angeli appellentur filij dei, n
ſunt filij eiuſdẽ naturæ cũ creatore nec proprie geniti ſunt, ſed creati, non hodie, ſed in
dio mundi. Dicit ergo pater ad filiũ: genui, ꝑ modũ præteriti, ne gñatio eius noua, vel m
Esaiæ.26. inchoata putet̃. Dicit q̊q;, hodie, ne p̃terita æſtimet̃. Vt ergo gñatio filij agnoſcat̃ inuaria
lis & æterna, dicit: hodie genui, copulãdo p̃ſens p̃terito. In æternitate quippe nihil præte
eſt, quaſi defierit: nihil futuꝝ, quaſi nondũ ſit: ſed quicquid æternũ eſt, ſemper eſt. Hãc au
Psal.2. ritatẽ ſumpſit apl̃us ex pſalmo, quẽ ad literã ſcriptũ eſſe de Chr̃o frequẽter teſtat̃ liber a
Actoꝝ.13. apl̃oꝝ. Idcirco recentiores Iudæoꝝ doctores qui pſalmũ illum ad literã exponũt de D
2.Regũ.7 plurimum errant, & ab antiquis Hebræoꝝ doctoribus diſcrepãt. ¶Deinceps inducit a
aliud teſtimonium ad idem probandũ. ⌞Et rurſus⌟ deus pater ait: ⌞Ego ero illi in patre
pater Chriſti ero, quia æternaliter pater ipſius ſum. Aeternitas aũt oẽm t̃pis differẽtiam

A prehēdit:ideo per q̊dlibet tps designaſ. Simili mō ait saluator de spū sancto: Quæcūq; audiet
loqueſ, & ille de meo accipiet. Si aūt intelligaſ dictū per modū preteriti, referēdū est ad tēpus Johan.16.
incarnationis & manifestatiōis Chri. Nā qui æternaliter pr̄ Chri fuit, scd̄m q̊d deus, futurus
fuit pr̄ Chri hoīs de virgine tunc nasciturí, iam nati. Et hoc ip̄m manifestatū est mundo post
aduētū spūs sancti per p̄dicationē Aplo℞, ⌊& ipse erit mihi in filiū⌋. i. filius erit atq; vocabiſ,
prout p̄dixerat angelus: Hic erit magnus, & filius altissimi vocabiſ. Vnde Chro baptizato, &
transfigurato, vox pr̄is audita est, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui. Luce.1.
Ideo archiaplus in scd̄a sua canonica: Accepit, inqt, à deo pr̄e honorem & gloriam voce dela Matth.3
psa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria. Hic est filius meus &c, Scd̄m glossam (& est glos Marci.1.
sa Chrysostomi) hoc testimonium Apli nunc allegatū, ex Esaia assumptū est q̊d tn̄ nr̄a nō ha- Luce.3
bet translatio, quātum ad formā verbo℞. Sed quātum ad sensum dicere possumus, q̊d sumptū Matt.17.
sit ex eò ꝙ ibi habeſ scd̄m allegationē Matthæi Euāgelistę: Ecce puer meus electus quē elegi Marci.9
&c. Probabilius vero apparet ꝙ sumptū sit ex scd̄o Regū & primo Paral. vbi hęc verba in ꝓ 2. Petri.1.
pria forma cōtineſ. Sed tūc dubitatio oriſ q̄uo efficax sit ꝓbatio Apli ex verbis p̄dictis, quæ Esaiæ.42
ad lr̄am de Salomone p̄dicta sunt, q & vocatus est amabilis dn̄o, vt patet intuēti seriē textus il Matt.12.
lius. Probatio aūt fidei ꝑ authoritatē scripturæ nō valet nisi ex sensu lr̄ali, scd̄m Augustinū in 2.Reg.17.
locis diuersis. Et rn̄dendū ꝙ verba hec dicta sunt de Salomone, in quātū erat figura Chri, ideo 1.Para.17.
principalr̄ intelligūtur de Chro. ¶ Insup ponit Aplus aliā authoritatē ad idem, vc3 ꝙ Chrus 2.Reg.12.
maior sit angels. ⌊Et cum ite℞ introducit⌋. i. cū de⁹ pr̄ introducēdū seu vētu℞ rursus in Psal August.
mo p̄nuntiat, ⌊primogenitū⌋ suū. i. filium suū an̄ om̄ia genitum, qui in prouerbiis testatur:
B Dn̄s possedit me initio via℞ sua℞, anteq̄ qcq̄ faceret à principio, ⌊in orbē terrę dicit⌋ ꝑ Pro
phetā in Psalmo. ⌊Et adorēt eum⌋ vc3 filiū ⌊oēs angeli dei⌋ Adoratio aūt non cōuenit nisi Prouer.8
deo. Hac ergo authoritate on̄diſ Chrs verus deus, quē de⁹ pater vult ab angelis adorari. Qm̄ Psalm.96
vera Aplus dicit: Et cū ite℞ introducit, &c. qdā volunt solum de scd̄o Christi aduētu hanc
scripturā intelligi, sed hoc nō est necessariū. Primo qm̄ sensus est: Cū ite℞ introducit. i. rursus
introducēdū prenūtiat. (Hoc em̄ frequēter p̄dixit) Secūdo, nam an̄ aduentū Chri in carnem,
seu ante incarnationē introductus fuit in orbē terræ. i. in corda hoīm, per inuisibilē missionē
seu spūalē aduētū. Ideo in sua incarnatiōe ite℞ introductus asseriſ. ⌊Et ad angelos qdē dicit⌋
. i. de conditōe & existentia angelo℞ dn̄s loquiſ per Prophetā in Psalmo: ⌊Qui⌋ deus pater
seu fili⁹ secūdum quod deus ⌊facit angelos suos spūs⌋. i. spūales & intellectuales substātias fa Psal.103.
cit suos legatos, dum eos ad aliqua nūtiāda seu operāda emittit. Angelus em̄ est nomē officii,
spūs nomē naturæ, quēadmodū miles est nomē officii, homo nomē naturę. Quēadmodū er-
go hō fit miles, nō ecōtrario, sic deus spūales illas substātias, q ex creatōe sunt spūs, efficit an-
gelos. i. nuntios iniungēdo eis obsequiū, ⌊& ministros suos flammā ignis⌋. i. angelos de or- Daniel.7.
dine Seraphin, qui ob diuini amoris feruorē, flamma ignis, ignisq; vrēs vocanſ facit deus mi Ezech.1
nistros suos ita ꝙ ipsi quoq; ministri sunt, nō filii per naturā, nec veri dii. Vel per flām̄a ignis
oēs angeli designanſ propter suę naturæ agilitatē, suiq; motus velocitatē, & qa diuinæ charita
tis calore succēsi sunt. De qb⁹ exponi pōt illud Danielis: Thronus eius (vc3 dei) flammæ ignis
rotæ eius ignis accēsus. ¶ Porrò q̊d dictum ē: Adorēt eū, &c. nr̄a trāslatio sic habet: Adorate Daniel.7.
eum om̄es angeli eius. Silr̄ quod subdiſ: Qui facit angelos suos &c. sic cōtinet: Qui facit ange-
los suos spūs, & ministros suos ignem vrentē. Christus em̄ atq; Apli sepe allegant scripturas Psal.96.
potius quātum ad sensum, q̄ secundū formā verbo℞. ⌊Ad filiū autem⌋ dn̄s ait per Prophe- Psal.103.
tam: ⌊Thronus tuus⌋. i. regia dignitas, iudiciaria potestas, & sedes qua resides ad dexteram
patris ò ⌊deus⌋ fili ⌊in seculū seculi⌋. i. ætternaliter permanet, hoc de Chro secundum vtrā Psal.44
C q; naturam intelligi potest. Nam pater omne iudicium dedit filio, deditq; ei ptātem & iudici- Johan.5
um facere, quia filins hominis est, & omnia ei subiecit. Secundum diuinitatem vero conuenit Psalm.8.
Christo iudiciaria potestas, & regia dignitas, per authoritatem, quàmuis receperit ea à patre,
imò vna numero est potestas, dignitasq; amborum, ⌊& virga æquitatis,⌋ hoc est, regula iu-
sta, & ęqua disciplina ē virga regni tui, id ē, gubernatio & disciplina, qua ecclesiā regis & in-
struis, malosq; percutis, & iustos exaltas. Potest quoq; ꝑ virgam hanc accepi doctrina & lex
Christiana, per quā regnū Christi. i. ecclesia militans regiſ, edoceſ atq; corrigitur. De hac vir
ga ait & psalmista: Reges eos ī virga ferrea. Et Esaias: Percutiet, inqt, terrā virga oris sui ⌊Dile
xisti iustitiam⌋. i. omnē virtutē & om̄e bonum. Iustitia em̄ est oīs virtus ⌊& odisti iniquita- Psal.2.
tē. Propterea⌋. i. merito hui⁹, vc3 qm̄ sic fecisti ⌊vnxit te⌋ ò Chre ⌊de⁹⌋ oīm q est ⌊de⁹ tu⁹⌋ Esa.11
specialiter, secūdum q̊d hō es. Tamē scd̄m Augustinū in græco est manifesta distinctio casuū
Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου. vt primū quod diciſ deus, sit vocatiui casus, aliud nomina
tiui, eritq; sensus: Propterea vnxit te (ò deus) fili, deus tuus. i. deus pater. Vnxit itaq; te scd̄m
humanā naturā, ⌊oleo exultationiis⌋. i. p̄mio accidētali, videlicet corpis glorificatione, ascē
sione, & plena lætitia partis sensitiuæ, q̄ vsq; ad horā mortis tuæ passibilis fuit, ⌊p̄ participi-
bus tuis⌋. i. p̄ cūctis electis, q mēbra tua sunt, & de plenitudine tua accipiūt, vel vnà tecū à su- Johan.1

per ſancta trinitate grām & glooriā ſortiunť. Vel ſic: Propterea.i.vt iuſtitiā diligeres,&
tem odires vnxit te deus, deus tuus oleo exultatiōis.i.lenitate ac plenitudine grǣ aiam exh
Eſaiæ. 61 Pſalm̄.101 tis in ſacerdotē, pōtificē, regē, prophetā, ac pugilē. Vñ p Eſaiā Chrūs teſtať: Spūs dñi ſup
Johan. 8 eò ꝙ vnxerit me. ¶Deinde probat Apl's filiū přī coæternū. ⌊Et Tu in principio⌋ tpis.
tpe ⌊dñe⌋ fili, vľ tu dñe pr̄, in pr̄cipio.i.in filio, ſeu p filiū, p quē oīa agis, q ait: Ego princip
& loquor vobis ⌊terrā fundaſti⌋.i.creaſti, & firmiter collocaſti in medio vniuerſi, ⌊& op
nuū tuaꝝ ſunt cœli⌋ oēs. Manus aūt dei, dicunť intellectus eius practicus & volūtas qbus
producunť. ⌊Ipſi⌋.i.cœli ⌊peribūt⌋ quātū ad eē accidētale, nō q̄tū ad ſubſtātiā. Motus
& influētia & qualitas eoꝝ ceſſabūt, ⌊tu aūt pmanebis⌋.i.incōmutabilr̄ in teipo ſubſiſtes,
Jaco.1 quē nō eſt pmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio, q aſſeris: Ego dñs, & nō mutor, ⌊&
Malac.3 cœli ⌊vt veſtimentū veteraſcēt⌋ quātū ad modū eſſendi quē nūc hñt. Præterit qppe ſig
1.Coꝝ 7. Matt.24 ius mūdi. Et Chrūs in Euāgelio: Cœlū (ait) & terra tranſibūt. ⌊Et velut amictū⌋.i.veſte
Ro.8 tabis eos⌋.i.à ſolito curſu, & in fluxu ceſſare facies, ⌊& mutabunť⌋ à priſtina qualitate,a
Apoc.21 melius cōmutabunť, quēadmodū dictū eſt plenius ad Romanos. Vnde in Apocalypſi
Eſa.65 Vidi cœlū nouū & terrā nouā. Primū em̄ cœlū & prima terra abijt. Et p Eſaiā dñs: Ecce
FINIS. ego creo cœlos nouos & terrā nouā, & uō erūt in memoria priora. ⌊Tu aūt idē ipe es⌋.i.
tus incōmutabilis es. ⌊& anni tui nō deficiēt⌋.i.æternitas tua, om̄e tp̄s cōprehēdens, & tu
menſurās, non finietur. Rurſus authoritate Pſalmiſtæ probatur excellētia Chriſti præ an
Pſalm̄.109 ⌊Ad quē aūt angeloꝝ dixit deus⌋ pater ⌊aliqñ: Sede à dextris meis?⌋ ſcd̄m ſenſum iā ex
tum ⌊quoaduſqꝫ ponā inimicos tuos, ſcabellū pedū tuoꝝ⌋.i.plenè eos tibi ſubijciā? Ta
cat: Nulli angeloꝝ dictū eſt hoc, q̊d tñ pater ait ad filiū. Cui dixit pater in aſcenſione, vt
ſecū vſqꝫ ad diē iudicij in q̊ oēs inimici Chr̄i (vcꝫ reprobi) Chr̄o pfectiſſimè ſubijcietur,
ad ſuæ dominatiō is executionē, q̄uis & nūc ei ſubiecti ſint, quantū ad ſuæ ptātis authori
Per hoc aūt q̊d dicit, quoaduſqꝫ vel donec, non dať intelligi ꝙ poſtea nō ſedebit. ⌊Nōne
angeli ⌊ſunt adminiſtratorij ſpūs⌋.i.diuino imperio ſeruiētes ⌊in miniſteriū⌋.i.ad obſ
ſeu adiutoriū electoꝝ ⌊miſſi⌋ à deo, miſſiōe interiori vľ exteriori ⌊ppter eos⌋.i.eoꝝ
⌊q hęreditatē capiūt ſalutis⌋.i.cœleſtē atqꝫ btām hęreditatē pr̄iæ.ſ.beatificā dei viſion
piſcunť? ¶Quęri hic pt̄, an oēs angeli foras mittanť. Et videť ꝙ ſic, authoritate Apl'i loco
Eſai.6 Itē ex eo q̊d ab Eſaia dicit: Volauit ad me vnus de Seraphin. Multi q̊qꝫ ſanctoꝝ videnť h
cere. Hāc quęſtionē Gregori⁹ nō p̄ſumit, nec audet determinare. Quidā vero dixerūt, ꝙ
cōem legē, & vt plurimū atqꝫ ex pprio officio, ſoli inferiores mittunť ad extra. Superiores
terdū ex ſpeciali rōne, & diuina diſpēſatione mittunť. Sed hāc reſponſionē improbat ſa
Thomas Thomas in prima parte. Nā ordo angeloꝝ attēdiť ſcd̄m dona gratiaꝝ, ordo aūt grǣ ſu
eſt. Idcirco nō habet ordinē ſuperiorē ppter quē omittať. Quēadmodū ordo naturæ p
titur, ppter ordinē grǣ, quatenus gr̄a declareť ſeu fides cōfirmeť, vt patet in ſuſcitatiōe
cti. Ad fidei aūt cōfirmationē nō proficeret omiſſio grǣ, cū nō percipiať à nobis. ¶Denique
Gregori⁹ lum miniſteriū adeò magnū eſt, ꝙ p inferiores expleri nō valeat, q̄a ſcd̄m Gregoriū arc
appellanť, q ſumma annūtiāt. ¶Inſup nulla pſona viatoris pſtātior ē Maria, nullū q̊qꝫ mi
Lucę.1 um maius ē anūntiatiōe filij dei, & tñ ad beatiſſimā virginē pro hoc ſummo negotio mi
angelus Gabriel, q eſt de ſcd̄o ordine infimæ hierarchiæ. Ex his cōcludit ſanctus doctor
geli ſuperiores nunq̄ ad exterius miniſteriū deſtinētur. Et hoc verius reor, pſertim ppter
Dionyſi⁹ Eſa.6 qm̄ dictis D. Dionyſij potius cōſonat. Dicit quoqꝫ B. Dionyſius ꝙ angelus miſſus ad E
erat de ordine Seraphin, ſed vnus de inferioribus. Dr̄ vero vnus de Seraphin, vel qm̄
vno de ordine Seraphin, vel rōne ſui effectus, q̄a labia Prophetæ incēdēdo purgauit. Di
Thomas Thomas, ꝙ ſicut diuinis pſonis, vcꝫ filio & ſpiritui ſancto, attribuiť duplex miſſio vt pu
bilis, ppter grǣ infuſionē, atqꝫ viſibilis ppter creaturā corporalē aſſumptā vel manifeſt
angelis cōuenit duplex miſſio.ſ.interior ſcd̄m opationes intellectuales, prout vnus illu
aliū. Sicqꝫ ſupiores mittunť, medios & inferiores illuſtrādo, & ad exteriora officia dirigē
dine hierarchico. Alia eſt eoꝝ exterior miſſio ſcd̄m actus trāſeuntes circa corporeā crea
ſic ſoli inferiores mittunť Om̄es ergo ſunt adminiſtratorij ſpūs in miniſteriū miſſiōe in
vel exteriori. Quatuor āt ſupiores ordines nō mittūtur ad extra ſecundū Thomā, ſed q
feriores, videlicet, angeli, archangeli, principatus, poteſtates, virtutes.

¶Explanatio ſecundi capituli, vcꝫ: Propterea abundantius oportet obſeruare nos &c.

¶Articulus ſecundus.

DEclarata excellētia Chr̄i, cōſequēter oñdiť cū quāta diligētia obſeruāda ſit d
& lex tāti magiſtri. ⌊Propterea⌋.i.cū tāta ſit dignitas Chr̄i legiſlatoris n̄ri,
dātius⌋.i.multū reuerēter & timoratè, vel copioſius atqꝫ perfectius, q̄ à Iud
ſeruata fuit lex Moyſi ⌊oportet⌋.i.ad ſalutē neceſſariū eſt ⌊obſeruare nos
recolēdo, & fortiter adiplēdo ⌊ea q̄ audiuimus⌋ à Chr̄o mediate vel imediate, q &
1.Johan.1 quiť nobis p euāgeliū, ⌊ne forte pereffluamus⌋, i.penitus pereamus & in ęternū dānem
mur.

A mus qppe p pctā venialia & mortalis naturæ q̄tidiana tormēta,ſicut Iob ait:Hō nat⁹ de mu liere breui viuēs tpe replet multis miſerijs,& nunq̄ in eodē ſtatu pmanet. Propter q̄d ait ſcri ptura:Oēs morimur & q̄ſi aq̄ dilabimur i terrā q̄ nō reuertent. Effluimus āt p pctā mortalia. Sed peſſluimus.i.pfecte effluimus icidēdo ęterna cruciamēta.Quòd ergo tā diligēter ſeruāda fint verba Chr̄i probat apl's p locū à minori.⌊Si eñ q p angelos dictus ē ſermo⌋.i.qa doctri na dei miniſterio angelo℞ tradita Moyſi,ꝑut Stephanus dixit:Accepiſtis legē in diſpoſitōe angelo℞⌊factus ē firmus⌋.i.ratē ſeuereq; iniūcta ac firmiter ſeruata ē,& multipl'r cōfirmata miraculis,minis,pœnis atq; ꝑmiſſis,⌊& oīs p̄uaricatio⌋.i. legis trāſgeſſio,mala cōmittēdo ⌊& inobediētia⌋.i. in cuſtodia p̄cepto℞ bona omittēdo.Quo℞ primū ē cōtra p̄cepta nega tiua,ſcd̄m cōtra p̄cepta affirmatua⌊accepit iuſtā mercedis retributionē⌋.i. debitā pęnā,tpe veteris teſtamēti in pplo Iudæo℞ quēadmodū Moſes ſcripſit,ꝑ mēſura pcti,erit & plaga℞ mod⁹.Cū ergo ſit ita⌊qūo nos⌋Chr̄iani⌊effugiemus⌋vltionē diuinæ iuſtitiæ⌊ſi tātā ne glexerimus ſalutē?⌋.i.tā ſalutarē Chr̄i doctrinā,tā copioſam ei⁹ grām,tātā btītudinē nobis ab eo ꝑmiſſam puipēderimus & obliti fuerimus?⌊Quę⌋ſalus⌊cū initium accepiſſet enarra ri p dn̄m⌋.i.cū à Chr̄o cœpta eſt p̄dicari⌊ab eis q audierūt⌋.i.ab ore Aplo℞ q cū Chr̄o cor poral'r cōuerſati ſunt,eiuſq; ſermonibus interfuerūt qbus & dictū ē:Vobis datū ē noſſe my ſteriū regni dei.Et:Bti oculi q vidēt q̄ vos videtis⌊in nos cōfirmata ē⌋.i.nobis firmiter an nūtiata atq; ingeſta ē.Hoc dicit apl'us i pſona fideliū,nō ſui.Ipe eñ à Chr̄o imediate edoctus

B fuit i raptu.Vñ ad Gala.loqt:Mihi q videbant eē aliqd(vc; Petrus,Iacobus & Iohānes)nihil cōtulerūt.Cōfirmata ē ergo hęc ſalus i nos⌊cōteſtāte⌋.i.p̄dicatiōi aplo℞ teſtimoniū phibē te,⌊deo⌋q neminē fallit,⌊ſignis⌋.i.p minora miracula.Quę,q̄tū ad ſubſtātiā facti,fieri pñt per naturā,nō tñ q̄ ad modū fiēdi,ſicut ē quarundā infirmitatū depulſio,q̄ fieri pōt à medicis ⌊& portētis⌋.i.p maiora miracula,q̄ ſunt oīno ſupra naturā,vt eſt ſuſcitatio mortui,⌊& va rijs virtutib⁹⌋.i.potētiſſimis dei effectibus,q̄ nō ſolū naturalē curſum, ſed etiā rōnē humanā excedūt,vt ē penetratio dimēſionū.Vel,varijs virtutibus.i.habitibus vel virtuoſis atq; infu ſis,vc; fide,ſpe,charitate,doniſq; ſpūs ſancti,⌊& ſpūs ſancti diſtributiōibus⌋.i.gratijs gratis datis à ſpū,de qb⁹ dictū Corintheis iā ē:Alij dat p ſpm̄ ſermo ſapię,alij ſermo ſciæ,alij gr̄a li gua℞,alij diſcretio ſpirituū.Quæ primo datæ ſunt ſanctis aplis i die Pētecoſtes,& p eos datę ſunt alijs multis,vt legit in actibus aplo℞:Quæ oīa facta & data ſunt,⌊ſcd̄m ſuā volūtatē⌋.i. ex bn̄placito dei,q oīa operat ſcd̄m ꝑpoſitū volūtatis ſuę,nō ſcd̄m merita hoim.Alioqn gr̄a iā nō eēt gr̄a.Hęc ſunt Chr̄ianę fidei argumēta.Incōprehēſibilis nāq; ſupnaturaliſq; veritas ſupnaturalib⁹ atq; diuinis eguit argumētis.Vñ & in euāgelio ſcribit:Illi profecti p̄dicauerūt vbiq; ,dn̄o cooperāte,& ſermonē cōfirmāte ſequētibus ſignis.Hinc i Iohānis epl'a ſcriptū ē: Qui nō credit i filiū,mēdacē facit patrē,qm̄ nō credit i teſtimoniū,q̄d teſtificatus ē deus de fi lio ſuo.De q̄ teſtimonio ait & filius:Opa q̄ dedit mihi pr̄,teſtimoniū phibēt de me. Quod āt nō effugiem⁹ vltionē diuinā ſi tātā neglexerim⁹ ſalutē probat apl'us p hoc ꝙ Chr̄s ſublimior eſt atq; potētior angelis.⌊Non eñ angelis ſubiecit deus orbē terræ futu℞⌋.i.orbē terræ,ſeu mundū ſcd̄m ſtatū quē habebit poſt diē iudicij,q̄uis interim aliq̄ mō ſubiectus ſit eis,qm̄ mo uēt cęleſtia corpa,q̄℞ motu & influētia trāſmutant hęc inferiora,⌊de q̄⌋ orbe terræ futuro, ⌊loqmur⌋ De orbe eñ terrę q̄tū ad ſtatū futu℞ intēdit apl'us loq.Oportet ergo aduertere,ꝙ cū oīa corpalia & terrena ordinētur ad hoīem,ſicut duplex ē ſtatus ſeu pfectio hoīs,vna ſcd̄m ſuā inſtitutionē in via huius exilij,alia ſcd̄m ſuā glorificationē in pr̄ia cęleſti,ſic duplex eſt ſta

C tus orbis terrę ſeu mūdi:vnus ſecūdū ſucceſſionē gn̄atiōis & corruptiōis,donec cōpleat nūe rus electo℞,q dicit ſtatus p̄ſens,durās vſq; ad diē iudicij,alius ſecūdū futuræ renouatiōis ſtabi litatē,q̄ fiet in die nouiſſimo.Quāuis aūt mūdus ſeu orbis terræ in vtroq; ſtatu ſit ſubſtātial'r idē,tñ ꝑpter differētiā ſtatuū dr̄ orbis terrę pn̄s,& orbis terrę futur⁹.Quēadmodū aūt hoīes, q̄tū ad ſtatū præſentē,ſubiecti ſunt angelis,qa regūtur,purgant,illuminant ac pficiuntur ab eis,ſecūdū Dionyſiū,quæ tñ prælatio in futuro ſtatu ceſſabit,quantū ad nouam influentiā. Sic orbis terræ,ſecūdū præſentē ſtatū,angelis eſt ſubiectus,iuxta modū prædictū. Sed ſecūdum ſtatū futu℞,eis nō erit ſubiectus.Tūc eñ alteratiōes & gn̄ationes ceſſabūt.Hæc expoſitio vi detur mihi textui magis conformis. Gloſſa tñ alijs modis exponit hūc locū,quam inſpicere pōt,q alium ſenſum reqrit.¶Porrò ꝙ Chr̄o orbis futurus ſubijciat,probat apl'us authorita te Pſalmiſtæ.⌊Teſtatus eſt aūt in q̄dam loco,qs⌋.i.q̄dam famoſus,puta Dauid propheta p̄ clarus⌊dicens:Quid eſt homo⌋ quicūq; ſit ille⌊q̄d memor es eius⌋ ò dn̄e deus oīpotens. Tanq̄ dicat:Vilis & modicus eſt cōparatione tuæ maieſtatis,cum ſit corporalis, mortalis ac fragilis,propter q̄d mi℞ eſt,ꝙ tā benigne dignaris eū reſpicere, adiuuare & ſublimare ,pſer tim aſſumēdo eius naturam,⌊aut⌋ quid eſt⌊filius hominis⌋.i.Chr̄s, ſecūdū naturā aſſum ptam,⌊qm̄ viſitas eum?⌋ vniendo tuæ increatæ perſonalitati eius humanitatē,& habitando in ea,quaſi in templo.Quaſi dicat: Hoc humanitati Chriſti ex ſua naturali dignitate ſeu me ritis non cōuenit.⌊Minuiſti eum paulominus ab angelis⌋.i.q̄uis Chriſtū ſecundū humani tatem

Iob.14
2.Reg.10.
Acto℞.7.
Marc.16
Ezech.18.
Deute.25
Matth.9
Acto.1.
Matt.13.
Ibidē.
2.Co℞.12
Galat.2.
Acto℞.4
1.Co℞.12.
Act.2.8.13 17.
Ephe.1.
Roman.11
Marci.16
1.Ioh̄a.5.
Iohan.10.
Mat.24
Diony.
Pſalm.8
Sapiæ.6

tatem sic visitaueris atq; sublimaueris, tamē, q̃tū ad aliq̄d, fecisti eū angelus inferiorē, vide
q̊ ad corporis sui passibilitatē ac mortē, quæ angelis nō cōneniūt propter naturæ ipsorꝝ exc
tiam, cum sint immateriales essentiæ, ⌊gloria & honore coronasti eum.⌋ Gloria est clara
laude notitia. Honor vero est exhibitio reuerētiæ in signū virtutis. Deus ergo pater seu ti
Johan.1 tas coronauit.i. vndiq; & multiplr̃ decorauit Chr̃m hoīem gloria, infundēdo cordibus h
claram cognitionē excellētiæ Chr̄i, & honore, inducēdo fideles ad venerationē & cultum
us. Vel gloria.i. beatitudine animæ, vel corporis glorificatiōe, in resurrectiōe. Et honore
uatiōe ad dexterā tuā in ascēsione coronasti eum ⌊& cōstituisti eū sup opa manuū tuarꝝ
Apoca.19 est, oībus creaturis eum pręposuisti, faciēs eum regē regū & dn̄m dominantiū. Quod pe
surrectionē factū est, quātum ad manifestationē. ⌊Omnia⌋ visibilia & inuisibilia, supma
dia, & infima, ⌊subiecisti sub pedibus eius⌋.i. ei pfectè subdidisti, quantum ad ptātis colla
Matt.28 etiā ab exordio incarnatiōis. Tūc em̄ data ē homini Chr̄o ptās atq; p̄latio sup vniuersa c
⌊In eo aūt quòd⌋ deus ⌊ei⌋ vc; Chr̄o, ⌊oīa subiecit, nihil dimisit nō subiectū ei⌋.i. vniu
liter sine exceptiōe cuncta ei subiecit. Veruntn̄ qm̄ nondū subiecta sunt ei oīa quātum ad
statis executionē, & plenam manifestationē, subiungitur: ⌊Nunc autē⌋.i. tpe isto vsq;
iudicij, ⌊necdum videmus oīa subiecta ei⌋ quātum ad executionē, & plenam manifestat
Esa.45 quod tamē fiet in die nouissimo, quando iuxta Esaiæ oraculum. Ad eum venient & con
dētur oēs q repugnant ei. Nunc em̄ multi Chr̄o resistunt, & nullā sentiunt pœnā, eum bla
mant vel inhonorāt, & nullum experiunt̄ supplicium. Sed post diē iudicij ita nō erit, Ext
coactè erunt ei subiecti pœnas luēdo, q nūc libere repugnāt illi impie cōuersando. Ideo c
niēter p̄dictū est futurꝝ orbē Chr̄o subijciēdum. ⌊Eum aūt q modico q̃ angeli minoratus
hoc ē, q in paruo minor factus ē angelis.s. quātū ad corpis passibilitatē ⌊videmus⌋ ocul
⌊Iesum⌋.s. minoratū ⌊propter passionē mortis⌋.i. merito suę passiōis lætalis mortē sib
Phili.2. rētis, ⌊gloria & honore coronatū⌋ sicut expositum ē. Vnde dictum ē alibi: Factus ē ob
Psalm.109 vsq; ad mortē. Propter q̊d & deus exaltauit illū. Et in Psalmo: De torrēte in via bibet, pp
exaltabit caput. Ideo aūt modico q̃ angeli minoratus ē.i. mortalis effectus assumēdo na
passibilē, ⌊vt gr̄a dei⌋.i. nō humanis meritis, sed gratuita dei volūtate & pia liberalitate
oībus gustaret mortē⌋.i. p vniuersorꝝ salute, quātū in se ē, mortis amaritudinē experiret
Esa.53 de & Propheta: Dn̄s(inq̄t) posuit in eo iniq̄tatē oīm nostrū. Pro solis tn̄ electis passus ē C
Matt.20 quātū ad efficaciā, prout ait: Venit filius hoīs dare aīam suā redēptionē pro multis. ⌊De
Marci 10 em̄ eū, ppter quē oīa & p quē quē oīa⌋.i. cōueniēs erat deo pr̄i, ppter oīa facta sunt ab ipso
Prouer.16 ppter causam finalē. Oīa em̄ ppter seip̄m opatus ē dn̄s, & p quē oīa.i. à quo oīa facta su
cut ex causa efficiēte. Vel, p quē sicut p causam exēplarē, ⌊q multos filios⌋ adoptiuos, vi
mines electos, ⌊in gloriā adduxerat⌋.i. ad æternā btītudinē pducere p̄ordinauit i sua p̄d
Ephe.1 tione æterna ⌊authorē salutis eorꝝ⌋ hoc ē, Chr̄m electorꝝ saluatorē, q eis salutē promeru
passione dignissima, ⌊p passionē cōsummare⌋.i. per mortē crucis ab hac vita tollere, ex
do, vc; imò tradēdo eum morti crucis p nr̄a redēptiōe. Vel, per passionē cōsummare.i. ad
seu cōsummationē nr̄æ liberatiōis, merito passiōis adducere. Cōueniētissimus q̄ppe mod
manæ redēptiōis fuit, q̄ pr̄ vnigenitum suum humana natura vestiuit, & morti p hoīm
tione exposuit. Quia per hoc maxime cōmēdat̄ bonitas & mīa eius, qua miseris & aliunde
Job.24 ctis tā clemēter subuenit. Iustitia q̊q; qm̄ pctā hoīm nō reliq̄t inulta Nulla etiā pura crea
gna erat p hoībus satisfacere, tanta ē enormitas culpæ per cōparationē ad deū & dignita
ęternę cōsistētis ī deo, sicut ī imediato obiecto. Decuit etiā eādē naturā pati in saluatore,
in saluādis reparāda. Quod vero decuit Chr̄m pati on̄dit Apl̄us: Qm̄ decet sc̄tificatore
ctificatos eē eiusdē naturę, quatenus satisfaciat q̊d offendit.i. eadē natura patiēdo refor
Gene.3 male agēdo peccauit. Natura ergo humana in primo parēte, posterisq; infecta, per Chr
manitatē fuerat reparanda. Dicit igit̄: ⌊Qui em̄ sanctificat⌋.i. Chr̄us q pctōres à vitijs p
⌊& q sanctificant̄⌋.i. electi q merito suę passiōis mūdant̄, ⌊ex vno om̄es⌋.i. ex eodē pr
principio profluxer̄t. Chr̄s nēpe secūdū assumptā humanitatē descēdit de Adā, sicut & nos
cepta infectiōe originalis peccati, & q̄ immediate de virgine natus est. Secundū diuinā na
Lucæ.2 turā, natus est ex pr̄e æterno, de quo & nos nati sumus: difformiter tn̄, qm̄ ip̄e est filius natu
& vnicus: nos aūt adoptiui & plurimi. ⌊Propter quā causam⌋ vc; qm̄ Chr̄us & membr
(puta fideles) vnū paternū principiū hn̄t, & in natura cōicant. Vnde & ait in Iohāne. Asc
Johan.21 ad pr̄em meū & pr̄em vr̄m, ⌊nō cōfundit̄ fratres eos vocare⌋ nō obstāte q̄ ip̄e sit deus
1.Pet.2 & homo à pctō immunis. Illi vero ppter peccatum degeneres, ⌊dicens:⌋ ad pr̄em in Ps
Psalm.21 ⌊Nūtiabo nomen tuū fratribus meis⌋.i. teip̄m & gloriā tuā ò pater p̄dicabo Apostolis
Matt.28 discipulis. De his em̄ dixit Mariæ Magdalenæ: Vade & dic fratribus meis: ⌊In medio ec
Johan.20 siæ⌋ primitiuæ, videlicet inter fideles primo conuersos, ⌊laudabo te⌋ Stetit em̄ Iesus in
Acto.1 dio discipulorꝝ suorꝝ, q̄bus & sæpe apparuit per dies quadraginta intrās & exiens, & quā
1.Cor.15 ce plus q̃ quingentis fratribus apparens. Hęc etiā fecit saluator an̄ passionem qn̄ seorsum d
Mar.4

A pulis suis disseruit om̄ia. Potest quoq; gn̄aliter de om̄ibus fidelibus accipi, q̄bus Chr̄us per a-
postolos & successores eoꝝ nom̄ē patris æterni prædicauit, atq; in medio ecclesiæ, i. vbiq; in
om̄i cōgregatiōe fideliū, eū laudauit, imò & laudat & p̄dicat. Et iteꝝ Chr̄us ait ꝑ Esaiam,
quātū ad sensum, q̄uis verba nō habeātur in nr̄a translatione, secūdum hāc formā. Ego ero
fidēs in eū .i. ego Chr̄us, secūdum q̊d homo passibilis, sperabo in deū, nō per spem q̄ est vir-
tus theologica, quā nō habuit sed per quādā fidutiā, qua resurrectionē & corpis glorificatio-
nem ab eo certissime expectaui. Hoc aūt Chr̄o nō cōpeteret, nisi verus hō fuisset, ideo nō cō-
funditur hoīes vocare frēs. Et iteꝝ Chr̄us ait: Ecce ego & pueri mei .i. discipuli & spi- Esa. 8
rituales filij mei, q̄bus & dixit: Pueri, nunq̄d pulmētariū habetis? q̊s dedit mihi dn̄s .i. per Johan. 21.
charitatē & gratiā mihi tanq̄ capiti copulauit, eosq; ꝑ me saluare decreuit. De talibus dicit in Johan. 17.
euāgelio: Tui erant, & mihi eos dedisti. Itēq;: Pater, manifestaui nomē tuū hoībus, q̊s dedisti Ibidē.
mihi de mūdo. Ex hoc testimonio patet, ꝙ tā ipsi q̄ Chr̄us sint ex vno principio. s. deo. Hāc
authoritatē Esaiæ intelligit Lira melius hoc loco, q̄ sup Esaiā. Hic nāq; dicit eā ad literam de
discipulis Chr̄i debere intelligi, ibi vero exponit eā literaliter de discipulis Esaiæ. ¶Deinde
ostēdit ꝙ decuit Chr̄m incarnari & pati, ex p̄te saluādoꝝ. Quia ergo pueri .i. fideles electi
cōicauerunt carni & sanguini .i. ex corpe & aīa facti sunt, & hoīes mortales fuerunt, &
B ipse Chr̄us participauit eisdē .i. carnē verā & animā rōnalem assumpsit, factus mortalis,
vt per mortē .i. propriæ passionis merita, destrueret .i. superaret & foras eijceret, eū
qui habebat mortis imperiū, id est, diabolū mortis authorē, q̄ hoīes ad mortē culpæ indu-
xit. Ex qua secuta est mors naturæ, & mors secūda, videlicet mors gehēnæ. Deus em̄ mortē Apoca. 21.
nō fecit, sed inuidia diaboli mors introiuit in orbē terraꝝ. Habuit aū diabolus mortis impe- Sapiæ. 1.
riū, q̄m an̄ Chr̄i aduētū oēs q̊dāmodo in morte detinuit. In libro tn̄ Sapiæ dicit, deus habere Sapiē. 16
imperiū vitæ & mortis. Et in Apocalypsi ait saluator: Habeo claues mortis & inferni. Sed de Apocal. 1.
us dicit habere mortis imperiū, q̄a q̊s vult in morte relinq̄t, & q̊s vult à morte reducit. Nō aūt
inducit mortē culpæ. Chr̄us vero habet claues mortis, hoc ē, potestatē relaxandi pc̄tā. & li
beraret Chr̄us sua passione, eos q̄ timore mortis corpalis, per totā vitā obnoxij .i. rei
& subditi, erāt seruituti culpæ ac dæmonis. i. hoīes vniuersos, q̄ maluerūt peccare, q̄ cor-
poralē mortē incurrere, magis timentes eos q̄ corpus occidūt, q̄ qui corpus & animā perdere Matt. 10.
potest in gehēnam. Tales erāt hoīes vt plurimū ante Chr̄i passionē. Sed ipse sua passione p̄sti
tit nobis exēplū moriēdi pro iustitia, & abstulit suis hūc inordinatū timorē. Secūdo exponit
specialiter de Iudæis: Vt liberaret eos, puta Iudæos, ab oneribus legis, ꝑ gratiā & meritū suæ
passionis, q̄ timore mortis corpalis, quam lex inflixit, trāsgressoribus suis, vel gehēnalis, quā
lex minabat per totā vitā præsentē, obnoxij. i. subiecti erāt seruituti legis. Nā timore pœnaꝝ Ephe. 2
potius q̄ amore iustitiæ legē seruabāt. Chr̄s em̄ sua passiōe legē, q̄tū ad cærimonialia, euacua-
uit. Qua euacuata, fecit Iudæos liberos, vt ꝑ fidē & gratiā saluarent, sine obseruātia cærimo-
nialiū, ministrarētq; deo amore potius q̄ timore. ¶Deniq; ꝙ Chr̄s pueris cōicauit in carne &
sanguine, hoīesq; redemit, ostēdit ap̄l'us: Nusquā em̄ angelos apprehendit .i. nunq̄ legit
angelos apostatas ad gratiā reduxisse, aut angelicā naturā assumpsisse, sed semē Abrahæ ap
prehēdit .i. carnē hūanā ex semine Abrahæ sibi vniuit, & ppl'm Iudæoꝝ specialiter reuoca Matth. 1.
uit. De q̄bus locutus ē: Nō sum missus, nisi ad oues q̄ perierūt domus Israel. Vnde .i. pro- Matt. 15.
pter hāc causam, vc3, q̄a semē Abrahæ apprehēdit, debuit debito cōdecētiæ, nō obligatio
nis, ꝑ om̄ia .i. in oībus naturalibus proprietatibus atq; defectibus indetrahibilibus, fra-
tribus .i. cæteris hoībus similari non aūt in defectib⁹ detrahibilibus. s. in culpa & defectu
C necessarioꝝ. Nō em̄ debuit eē claudus, cæcus aut lāguidus, q̄uis t̄pe passiōis elāguit. Fuit ergo Marc. 14
alijs similis, q̄a mortalis, vberibus lactatus, creuit, esurijt, māducauit, mortē ꝑpessus ē, vt mi Luc. 22
sericors fieret .i. mīam impartiret. Vel, misericors fieret actu & habitu in natura hūana, qui Matt. 4.
æternal'r misericors ē in natura diuina, & fidelis pontifex .i. verus mediator atq; sacerdos Matth. 11
pro nobis, ad deū patrē vel trinitatē immolādo seip̄m deo in cruce hostiā immaculatā in Ephe. 5
odorē suauitatis, vt repropitiaret .i. deū placādo, deleret delicta ppl'i .i. totius gn̄is hūa-
ni, sicut dicit Iohānes: Ipse ē propitiatio pro pc̄tis nr̄is. De hoc pōtifice ait q̊q; Petrus: Cōuer 1. Johan. 1.
si estis ad pastorē & ep̄m aīaꝝ vr̄aꝝ. In eo em̄ in q̊ .i. in natura hūana assumpta, in q̄ pas- 1. Petri. 2.
sus ē ipse Chr̄us à p̄fide & eius ministris, & tētatus à dæmone in deserto, atq; Iudæis, q̄-
bus & loq̄tur: Quid me tētatis hypocritæ? potēs ē & eis q̄ tētātur auxiliari ne superētur. Matt. 4.
Sua em̄ passione & tētatione promeruit nobis gratiā om̄ibus tētatiōib⁹ efficaciter reluctādi, Matt 22
& nō solū vt deus, sed etiā vt hō de plenitudine sua influit nobis, quēadmodū caput mēbris. Luc. 20
¶Elucidatio cap. III. Vnde fratres sancti vocationis cœlestis participes, &c. Arti. III. Johan. 1

OStensa excellētia Chr̄i per cōparationē eius ad angelos & prophetas generaliter,
nunc idem ostēditur specialiter per comparationē ad Moysen: Per q̊d etiā decla-
rat eminētia noui testamēti præ veteri. Vnde frēs sancti .i. q̄a sic potēs est Chr̄s
auxiliari tētatis, idcirco ò fratres sancti, ꝑ regn̄atiōnē baptismatis & mūditiā reli-
giosæ

2.Pet.1 giosæ conuersationis ⌊vocationis cœlestis participes⌋.i.prædicationis & inspirationis ... lestem beatitudinẽ inuitãtis, seu grãe ad illam pducẽtis, cõsortes. Hæc em̃ vobis exhibita

FINIS ⌊cõsiderate⌋ causa imitatiõis ⌊apl'm⌋.i.nũtiũ diuinitus missum ⌊& põtificẽ⌋.i.q viã ...
tem veniẽdi ad deũ nobis oñdit ac fecit dãdo exẽplum, ⌊cõfessiõis nr̃ę⌋.i.põtificẽ quẽ co...
mur eẽ verũ filiũ dei, saluatorẽq; mũdi ⌊Iesum, q fidelis est⌋ scd̃m naturã assumptã ⌊ei q...
illum⌋.i.deo patri, à quo scd̃m humanitatẽ creatus est. Dicit aũt Chrũs fidelis, nõ à fide q...
virtus theologica, qua ip̃e nõ habuit, quoniam non fuerat verus comprehẽsor, sed à fid...
Johan.8 qua efficaciter adimpleuit, quicquid complacuit patri. Propter quod ip̃e ait: Quæ placit...
Ibidẽ ei, facio semp. Et: Nõ quęro gloriã meã, sed honorifico patrẽ meũ, ⌊sicut & Moyses in
domo eius⌋.i.in tota synagoga seu Iudęorũ cõgregatiõe quę est domus dei. Vnde dñs p...
Numer.12 Aharon & Mariæ: Seruus meus Moyses in oñi domo mea fidelissimus ẽ. ¶Insup oñdi...
excellẽtior Moyse. ⌊Amplioris aũt gl'iæ⌋.i.maioris dignitatis ⌊iste⌋ Iesus ⌊p̃ Moyse...
pra Moysen seu plus q̃ Moyses ⌊dignus habitus ẽ⌋ à deo & fidelibus hoĩbus ⌊quãto am...
rem honorẽ habet domus⌋.i.de domo, vt.s.domus sit genitiui casus, ille, ⌊q fabricauit...
fabricator domus, q̃ eius inhabitator seu dispẽsator. Quod intelligẽdũ est de principali...
tore, q alios ad fabricãdũ inducit & ministeriali inhabitatore. ⌊Oĩs nãq; domus⌋ tã ma...
lis ex lignis atq; lapidibus cõstans, q̃ spũalis ex diuersis fidelibus cõgregata, ⌊fabricata ab...
artifice, diuersas partes ad inuicẽ copulãte. Per se em̃ nõ fit, sed sicut partes materialis d...
Sapiæ.1. copulant cęmẽto & clauis, sic psonæ fideles vtunt per fidẽ & charitatẽ. ⌊Qui aũt oĩa crea...
Johan.4 us⌋ est. Ergo & ip̃e domũ ecclesiæ fabricauit. Chrũs aũt est deus. Ergo & ip̃e ædificauit ...
Numer.12 siam, cuius membrum est Moyses, Chrũs vero est dñs eius, ideo habet ampliorẽ honorẽ ...
Lucę.4 Moyses. ⌊Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius⌋.i.in oĩ synagoga Iudæ...
quæ fuit domus dei, ⌊tanq̃ famulus in testimoniũ eorũ⌋.i.ad pferendũ cũ attestatiõe di...
⌊quæ dicẽda erãt⌋.i.quę deus iussit p eum dici ad populũ. ⌊Chrũs vero tanq̃ filius⌋ de...
ralis & vnicus, fidelis est ⌊in domo sua⌋.i.in Ecclesia ⌊quæ domus sumus nos⌋ Chrĩan...
1 Corin.6 ritatẽ & fidẽ vniti. Templũ em̃ dei sanctũ est, q̃d estis vos ⌊si fidutiam⌋.i.actualẽ cõfide...
expectationẽ felicitatis futuræ, & adiutorij grãe ad felicitatẽ obtinendã necessarij. ⌊& gl...
spei⌋.i.iucũditatẽ cœlestẽ, ad quã spes tẽdit, ⌊vsq; in finẽ⌋ vitæ p̃sentis inclusiue ⌊firma...
Matth.7 neamus⌋ stabiliter ac pseueranter sperando, atq; futuram beatitudinẽ desiderando. Hoc ...
Apostolus, quia sicut ad domũ materialẽ requiritur stabile fundamẽtum, ita ad domũ sp...
Col.1 vt fideles sint domus dei, exigitur firmitas spei ac fidei: aliter deus non habitaret in eis g...
Psalm.94 consummatam. ¶Ex prædictis de excellentia Christi admonet consequẽter Apostol...
ligẽter obedire sermoni Chr̃i. ⌊Quapropter⌋.i.cum tanta sit eminẽtia Christi præ M...
⌊sicut dicit spũs sanctus⌋ in Psalmo, quod subditur: ⌊Hodie⌋.i.tp̃e euãgelicæ prædica...
grãe ⌊si vocẽ eius⌋.i.verba Chr̃i ⌊audieritis⌋ vel ab ore eius, vel ab eis ministris. Hoc ẽ ...
audietis ⌊nolite obdurare⌋.i.verbis dei claudere ⌊corda vr̃a⌋ ne sitis rebelles atq; incr...
Hæc ad lr̃am dicunt ad Iudæos, q tp̃e Chr̃i & postea fuerunt, ⌊sicut in exacerbatione⌋ i...
admodũ cõtigit, & à p̃ribus vr̃is factũ ẽ in puocatõe, seu dei offensiõe ⌊scd̃m diẽ⌋.i.in d...
Psal.77 tatiõis⌋ factę ⌊in deserto⌋ qñ ex infidelitate voluistis experire potẽtiã meã, sicut ait Psal...
Et tẽtauerũt deũ in cordibus suis, vt peterẽt escas aĩabus suis, ⌊vbi⌋.i.in q̊ deserto, ⌊tẽta...
Numer.14 me patres vr̃i⌋ frequẽter. Vnde dñs ait ad Moysen in Numeris: Tentauerũt me iam p...
Ex.7.8.10 vices ⌊probauerunt⌋.i.expti sunt qd agere possem, ⌊& viderũt opa mea⌋ mirabilia in ...
Exo.12 pto, in mari rubro, in deserto, ⌊quadraginta annis⌋ Tanto em̃ tp̃e in deserto fuerũt ve...
Exo.14 ter, ⌊propter quod⌋.i.ob tãtam puersitatẽ istorũ ⌊offensus⌋.i.iratus ⌊fui generationi ...
hoc ẽ, hoĩbus istis incredulis, ⌊& dixi⌋ p angelũ seu Moysen ⌊semp hi errãt corde⌋.i.in...
ctum excæcatũ hñt, & ex malitia peccãt. ⌊Ipsi vero nõ cognouerũt⌋.i.spũaliter nõ intel...
⌊vias meas⌋.i.opa mea miraculosa ac iusta. Quę viæ vocant, qa pducũt ad dei notitiã. ...
Deute.29 in Deuteronomio Moyses loqtur: Vos (inqt) vidistis vniuersa magnalia, quæ corã no...
fecit, & non dedit vobis dominus cor intelligens, & oculos videntes vsq; in præsentem ...
⌊qbus iuraui⌋.i.firmiter dixit p Moysen ⌊in ira mea⌋.i.in zelo iustitiæ meæ, quo eos ...
vindicare pposui, ⌊si introibũt⌋.i.nõ intrabũt ⌊in requiẽ meã⌋.i.terrã pmissiõis, in q...
Exo.33 si nõ peccassent, mãsionẽ qetã dedissem. Hoc deus iurauit qñ filij Israel murmurauerũt co...
Numer.14 dñm, auditis sermonibus nũtiorũ, q explorauerũt terrã Chanaan. Tunc em̃ iurauerũt q...
eorũ, q murmurauerunt, ingrederet hãc terrã p Caleph & Iosue. ¶Ex p̃allegata scriptu...
Romañ.7 fert Apl'us salutarẽ doctrinã. ⌊Videte fr̃es ne forte sit in aliq̊ vr̃m cor malũ incredulitatis ...
1.Timo.4 est, mẽs vitiosa pfidiæ subdita ⌊discedendi⌋.i.paratum discedere seu auerti ⌊à deo viuo ...
Osee.4 discedit p inobediẽtiã, nõ p localẽ distãtiã, iuxta illud Osee: Dereliqrũt dñm in nõ custo...
Esaiæ.46 ⌊sed adhortamini vosmetip̃os p singulos dies⌋.i.q̃tidie admonete vos inuicẽ, seu quilib...
2.Corin.6 metip̃m verbis sacrę scripturę, ⌊donec hodie cognoiat⌋.i.q̃diu tp̃s grãe durat, & eẽ ali...
quo alibi dr̃: Ecce nũc tp̃s acceptabile, ecce nũc dies salutis. De hoc q̃q; scriptũ est p Z...

ipsi

A Applicabunt gẽtes multæ ad dñm in die illo, ⌊vt ne obduret qs ex vobis⌋.i.ne aliqs vestrum obstinatus fiat, seu habituatus in malo, ⌊fallacia peccati⌋.i.delectatiõe alliciẽte & rõnem excæcante, q̃ est in pctõ. Peccatũ nanq; delectat, vnde & tristitiam promeret. ⌊Participes em̃ Chri effecti⌋.i.Chro incorporati ⌊sumus⌋vt mẽbra capiti, & de plenitudine eius accepimus, eius q̃q; hæreditatis cõsortes erimus, ⌊si tñ initiũ substãtiæ eius⌋.i.si fidẽ formatam, p quã primũ deo cõiungimur, & eius possessio efficimur ⌊vsq; in finẽ⌋.i.pseuerãter ⌊firmũ retineamus⌋.i. stabiles & efficaces in fide manserimus, ⌊dũ dicit⌋.i.q̃diu dr̃ ⌊nobis: Hodie si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vr̃a, queãdmodũ in illa exacerbatione. Quidã em̃⌋ Iudæo℞ in deserto ⌊audiẽtes⌋verba dei ⌊exacerbauerũt⌋.i.nõ credendo, & impie operando deũ grauiter offenderũt seu prouocauerunt. Nõ q inuariabilis deus veraciter irritet, vel exacerbet, de q̃ legitur: Tu aũt dñator dñe cũ tranquillitate iudicas, & cũ magna reuerẽtia disponis nos, sed qa permodũ exacerbati se habet, dũ nr̃a pctã districte vlciscit, ideo apud Hiere. dicit: Nunqd me ad iracundiã prouocãt, dicit dñs? Nõne semetipsos in cõfusione vultus sui? ⌊sed nõ vniuersi q p fecti sunt ab Aegypto p Moysen⌋.i.nõ oẽs deũ exacerbauerũt, q per Moysi ducatũ exierunt Aegyptũ. Caleb em̃ & Iosue nõ offenderũt tã grauiter. ⌊Quibus aũt offensus⌋.i.iratus ⌊ẽ deus⌋in deserto ⌊q̃draginta annis?⌋qbus filij Israel in deserto ambulauerũt, nõ q q̃tidie peccauerũt ita enormiter, sed qa frequẽter sic peccauerũt. ⌊Nõne illis q peccauerũt⌋enormiter discredẽdo, deũ tentando seu murmurando, ⌊q℞ cadauera prostrata⌋.i.deiecta & bestijs tradita ⌊sunt in deserto? Quibus aũt iurauit nõ introire in requiẽ ipsius⌋.i.in terrã pmissiõis, ⌊nisi illis q increduli fuerũt?⌋verbis Caleb & Iosue, q cũ alijs nũtijs redeuntes, dixerũt: Nolite rebelles esse cõtra dñm, neq; timeatis populũ terræ huius, quia sicut panẽ, ita possumus eos deuorare. Dñs nobiscũ est, nolite timere. Quid aũt fecerunt increduli? Voluerunt vtiq; lapidibus opprimere eos. ⌊Et videmus⌋oculo fidei, testimonio scriptura℞, ⌊qa non potuerunt introire⌋ in requiẽ ipsius terrã hanc deo eos prohibente, ⌊propter incredulitatem⌋ipsorum.

Marginalia: Zach.2 · 1.Cor.6 · Johan.1 · Ephe.1 · Ephe.3 · Sapien. · Hiere.7 · Nume.14 · Deute.29 · Deute.18 · Nume.14 · B · Ro.11

¶Explanatio Cap. IIII. Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatiõe &c. Art. IIII.

DEniq; ex p̃inducta authoritate scripturæ hortat Aplus ad debitã solicitudinẽ. ⌊Timeamus ergo⌋.i.qm̃ illi Iudæi pter suã incredulitatẽ & murmuratiõnẽ prohibiti sunt introire terrã pmissiõis, idcirco formidemus ⌊ne forte relicta pollicitatione⌋.i.oblita seu spreta pmissiõe diuina nobis facta ⌊introeũdi⌋.i.de ingressu nr̃o post hanc vitã ⌊in requiẽ eius⌋cœlestẽ.i.felicitatẽ æternã, ⌊existimet aliqs ex vobis deesse⌋.i.aliqs nostrũ inueniat à cõsequutione huius pmissæ quietis deficere pter negligẽtiã suã. Nã inexcusabiles sumus, si eã non obtineamus. Cuius rõ subinfert. ⌊Etem̃ & nobis annuntiatũ est⌋.i.à Chro in Euãgelio p̃dicatũ de requie cœlesti, ⌊queãdmodũ & illis⌋ Iudæis p Moysen annuntiatũ est de requie terrena. Ait em̃ saluator: Beati pauperes spũ, qm̃ ipso℞ est regnũ cœlo℞. Et alibi: In futura resurrectiõe nec nubẽt neq; nubent, sed erũt sicut angeli dei. Et rursus: Pater q̃s dedisti mihi, volo vt vbi sum ego, & illi sint mecũ, vt videãt claritatẽ meã, ⌊sed non profuit illis⌋Iudæis ⌊sermo auditus⌋.i.quẽ à Moyse audierũt de possessiõe terræ promissæ, ⌊nõ admixtus fidei⌋.i.nõ receptus fide l̃r. Fidei inquã habẽdæ ⌊ex his⌋.i.de his ⌊q̃ audierũt⌋.de bonis sibi promissis. Et hoc patet ex opposito. ⌊Ingrediemur em̃ in requiẽ⌋sempiternã ⌊qui credimus⌋verbis auditis de promissiõe illius quietis fide formata, de q̃ ait Chrũs: Oĩs q viuit & credit in me, nõ moriet in æternũ, ⌊queãdmodũ dixit⌋.i.sicut spũs sanctus ex opposito de incredulis ptestatus est in psalmo dicẽs, ⌊sicut iuraui in ira mea, si introibũt⌋.i.nõ intrabunt ⌊in requiẽ meã⌋.i.terrã promissiõis, sicut in p̃cedẽti arti. explanatũ est plenius. ⌊Et qdem opibus ab institutiõe mũdi pfectis.⌋Iã in supioribus mentiõnẽ fecit aplus de tpali requie Iudæis pmissa, atq; ex hoc intulit de promissiõe æternæ quietis nobis in cœlis pmissa. In qbus verbis supponitur q tpalis illa requies fuit figura requiei cœlestis. Et hoc nunc probat Aplus, simulq; ostendit, q̃ñ annũtiatũ est de requie sempiterna. Et quidẽ, Tanq̃ dicat, Nuntiatũ est nobis de requie illa, q̃d vtiq; factũ est, opibus.i.creaturis, ab institutione mundi.i.q̃ à principio creationis fieri cœperunt, pfectis.i.distinctis atq; ornatis vsq; ad sextũ diẽ, in q̃ creatus est hõ. In illis nãq; sex diebus pfectæ sunt spẽs re℞. Post cõsummationẽ itaq; ope℞ sex die℞, statim facta est mentio in scripturis de requie quadam, non tpali, sed sempiterna. ⌊Dixit em̃⌋scriptura seu spũs sanctus, ⌊quodã loco de die septimo⌋.i.sabbato ⌊sic⌋sicut subiungit, Dies qppe dñica erat prima, ergo & sabbatũ septima, ⌊Et requieuit deus⌋.i.operari cessauit, & in semetipso quieuit, ⌊die septimo ab oĩbus opibus suis⌋ante productis.i.nouis re℞ speciebus creãdis, qa extũc non creauit opa noua secundũ spẽm siue materiã. Nihilominus de materia tũc facta, & ad similitudinẽ tunc facto℞ nũc vsq; operat, aĩas rõnales creando, & totũ vniuersum administrãdo, atq; p causas secundas plurima producendo. Propter q̃d ait saluator: Pater meus vsq; mõ operat, & ego operor. Virtus ergo rõnis & intellectus huius scripturæ cõsistit in hoc. Cum ab exordio describitur productio mũdi, fit mẽtio de quadã requie qua deus quieuit. Hæc aũt requies est cœlestis non tpalis, sed p tẽporalẽ designat. Requies em̃ dei in seipso cõmunicat electis in patria, vt & ipsi

Marginalia: Ezech.18 · Matth.5 · Matt.22 · Johan.17 · Esaiæ.26 · Johan.11 · Psalm.94 · Heb.3 · Matt.11 · Gene.1 · Gene.2 · Johan.5 · Matt.11

Gene.2 ipsi in deo immediate quiescant, q in nullo possunt alio cōtenti reddi seu quieti. Nō eñ su
rónali creaturæ, nisi bonū immēsum. Ergo de requie nobis in cœlis parata fit mētio ante
in qua & figurata est requies vera, cœlestis & sempiterna. ¶ Deinceps ostendit, φ etiā post le
Psal. 94 gislationē fit sermo de requie sempiterna sub figura tēporalis quietis. ⌊Et in isto rursum
psalmo iā dicto, iterum dicit spūs sanctus, ⌊si introibūt in requiē meā⌋. i. increduli illi tpe M
exist ētes nō ingredient terrā promissiōis. Per q̄d designat, φ impij cœlestē requiē nō intra
⌊Qm̄ ergo superest⌋. i. restat ⌊q̄sdā⌋ electos ⌊introire in illā⌋ requiē beatā ac figuratā
qbus prioribus⌋. i. Iudæis, qbus ante nos ⌊annuntiatū est⌋ p Moysen de ingressu terræ p
missionis seu requiei tpalis ⌊nō introierunt⌋ eā ⌊propter incredulitatē⌋ suā. ⌊Iterum termin
.i. scriptura sacra determinat seu inducit ⌊diē quendā hodie⌋. i. tēpus grǣ, quod vocatur
Roma.13 die, qm̄ quotidianū est, & durat vsq; in finē seculi, de quo dictū est Romanis: Nox pcessit
Esaiæ.4 autē appropinquauit. Et in Esaia: In illa die erit germen dñi. i. Chrūs filius dei, de quo ali
Hiere.23 gitur: Suscitabo Dauid germē iustū, in magnificentia & gloria, ⌊in Dauid⌋. i. in psalmo
Heb.3 uid cōposito, ⌊dicendo post tantū tēporis⌋. i. post tā longū spaciū, ex quo illa dicta sunt
tribus in deserto p Moysen. Dauid eñ propheta longo tpe post Moysen fuit, ⌊sicut sup
Psal.64 ctū est⌋ de die isto cap. pcedēti, iāq; repetit. ⌊Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdura
da vestra,⌋ q̄ verba satis iā declarata sunt. Ex his palā est, φ Dauid loquat de alia terra & re
Iosue.14 q̄ illa, quā Moyses promisit, & ad quā Iosue introduxit. Illa eñ ante tpa Dauid possessa fu
1.Reg.7 filijs Israel. Dū ergo Dauid admonet eos, q terrā promissiōis possederūt, vt cū audierint voc
nō obdurent corda sua, significat eos ad aliā requiē. s. cœlestē patriā ingressuros, si obedi
deo. Quod figuratū fuit in eis q terrā promissiōis ingressi sunt. Ideo sequit. ⌊Nā si eis
Iudas cet filijs Israel ⌊Iesus⌋ Chrs, qui (vt Iudas dicit) populū saluans de Aegypto, eos q non cre
aplus. runt perdidit. Quod cōuenit Iesu, secundū suam diuinā naturā, secundū quā vere æterna
2.Petri.3 ⌊requiē⌋ veram atq; finalē ⌊pstitisset⌋ in terra promissiōis, vel per Iesum intelligit Iosue
ctus est Osee, & Iesus, q minister fuit donationis terræ istius, ⌊nunq̄⌋ spūs sanctus per D
Nume.13 ⌊de alia loqueret post hac die⌋. i. in nullo tpe post diē seu requiē illam loqueret de alia
Ecci.46 hac die. i. q̄ nobis annūtiat atq; proponit hodie, vtpote tpe grǣ. ⌊Itaq; relinquit⌋. i. para
Actor.7 seruatur ⌊sabbatismus⌋. i. plena quies in cœlo significata p sabbatū & terræ promissiōis
Apoca.19 ⌊populo dei⌋. i. electis fidelibus, q ad cœnā nuptiarum agni vocati sunt. ⌊Qui eñ ingre
in requiē eius⌋. i. q cœlestē quietē adeptus est, ⌊etiā ipse requieuit ab operibus suis⌋. i. la
Gene.2 sis exercitijs vitæ pſentis, ⌊sicut & à suis⌋ opibus ⌊deus⌋ quieuit septimo die. Vnde & lo
Apoc.14 Beati mortui q in dño moriunt. Amodò iā dicit spūs, vt requiescant à laboribus suis. N
Apocal.4 stat q̄d in Apoca. asseritur: Requiē nō habebant die ac nocte dicentia: Sanctus, sanctus,
Esaiæ.6 &c. qa requies sumitur ibi improprie, pro cessatione ab actu. Sancti aūt in patria indesine
aliqd agunt, deū laudando, amando, vidēdo. Proprie aūt requies sumitur pro cessatione
EPIST re aut motu. ⌊Festinemus ergo ingredi⌋ feruēter amando & efficaciter operando ⌊in illa
quiem⌋ sempiternā, ⌊vt ne in idipm incidat qs incredulitatis exemplū⌋. i. ne aliqs nost
dat in eandē pœnā quā infideles Iudæi inciderunt propter incredulitatē, q̄ pœna nobis ex
plū proponit, q̄tenus eā cōsiderando vitemus pctā, propter q̄ infligit. Cur aūt festinand
Iohan.5 subdit. ⌊Viuus est eñ sermo⌋. i. verbū seu vnigenitus filius ⌊dei.⌋ Sicut eñ pr̄ habet vita
metipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso, ⌊& efficax⌋. i. oīpotens, prout Sapi
Sapiæ.8 Dū mediū silentium tenerent oīa, oīpotens sermo tuus dñe à regalibus sedibus veniens
Sapiæ.7 sus idē: Omniū eñ est artifex, omnē habens virtutē, oīa prospiciens, ⌊& penetrabilior
tior ⌊omni gladio ancipiti⌋. i. ex vtraq; parte acuto. Nō eñ pt gladius tam intime corpori
primi, q̄ intime filius dei illabit oībus rerum essentijs. Cum nanq; sit verus deus, oīa penetra
plet & continet, estq; intimior omni rei q̄ ipsa aut pars eius sibi, ⌊& pertingens vsq; ad diuisio
nem aīæ ac spūs⌋. i. tam intimus homini, vt inter sensualitatē & rōnem discernat. Vel p
& spm̄ eadē hoīs forma signatur, q̄ dicitur aīa quantū ad vires sensitiuas, & spūs, q̄tum ad
intellectiuas. Tanta est aūt perspicacitas verbi dei, vt distinguat animam secundū partē
1.Cor.2 uam, à seipsa secundū partē intellectiuā, ⌊cōpagū q̄q; & medullarum⌋. i. subtilissima quæq
poris interiora perspicit & distinguit. Compages aūt sunt iuncturæ corporis neruis co
Medullæ vero intra ossa inclusæ sunt, ⌊&⌋ hic sermo, verbū seu filius dei est ⌊discretor
iudicator & cognitor ⌊cogitationū,⌋ nō solum earum, quæ sunt in virtute cogitatiua org
sed & earum quæ sunt in potentia intellectiua inorganica, ⌊& intentionū cordis⌋. i. ordin
finaliū. Deus quippe nō solū inspicit cogitationes, sed cernit ad quē finē quælibet cogita
Iob.42 dinetur à cogitante. Vnde Iob dicit: Scio qa omnia potes, & nulla te latet cogitatio. Et
1.Reg.16 scriptura: Homo videt q̄ parent, deus aūt intuet cor. ⌊Et nō est vlla creatura inuisibilis in con
spectu eius⌋. i. oīa sine exceptione manifesta seu nota sunt conspectui filij dei. Pater eñ
Ro.1. filium, & oīa demōstrat ei q̄ ipse fecit. ⌊Oīa aūt nuda⌋. i. intime certa & sine velamine
Iohan.5 Matt.10 ⌊& aperta sunt oculis eius⌋. i. menti eius diuinæ, imò & animæ Chr̄i oīa creata sunt co

A Ideo scriptũ est: Oculi dñi multo plus lucidiores sup solẽ, circũspicientes oẽs vias hoĩm. Dño Ecci.23
em̃ deo anteq̃ crearent, oĩa sunt cognita, ⌊ad quẽ⌋ increatũ dei sermonẽ seu filiũ ⌊est nobis ser Ro.14
mo⌋.i. ei tanq̃ iudici nos astare, & rõnem reddere oportebit. Ideo cũ tanta sit potestas, sapiã & 2. Cor. 5
& eminẽtia iudicis nr̃i, merito festinare debemus ingredi requiẽ eius, ne tanq̃ ingrati & accidio
si cõdemnemur ab ipso. Propterea hortat̃ Apl̃us. ⌊Habẽtes ergo põtificẽ magnũ⌋.i. summũ 2. Pet. 2
sacerdotẽ atq; ep̃m, q seip̃m immolauit pro nobis, ⌊q penetrauit cœlos⌋.i. in sua ascẽsione su Acto. 1
p oẽs cœlos ascendit cũ penetratiõe dimensionũ, ⌊Iesum filiũ dei⌋ naturalẽ, nõ adoptiuũ ⌊te
neamus⌋.i. firmiter obseruemus & exerceamus ⌊cõfessionẽ⌋ duplicẽ. s. laudis diuinæ, & pro- Psal. 9. 85
priæ culpæ dicẽtes cũ propheta: Cõfitebor tibi dñe in toto corde meo. Hoc est, Christũ laude 110. 137
mus semp, & nr̃a vitia accusemus. Sic aũt fiducial̃r agere debemus. ⌊Nõ em̃ habemus põtificẽ,
q non possit cõpati⌋.i. cõdescendere atq; clemẽter succurrere ⌊infirmitatibus nostris, tentatũ Mat. 4. 28
aũt⌋.i. sed habemus pontificẽ tentatũ à dæmone & Iudæis ⌊p oĩa⌋ principalia gñа tentatiõis, Luc. 4. 20
⌊pro similitudine⌋.i. propter similitudinẽ quã cũ aliis hoĩbus habuit. Ideo em̃ dæmon & eius Marci. 1.
ministri ausi fuerũt Christũ tentare, qm̃ eũ mortalẽ viderũt. Habitu em̃ inuentus est vt hõ. Vel, Phil. 2
pro similitudine. i. pro exẽplo, videlicet vt om̃ibus nobis formã vincẽdi tentatiões propone
ret, ⌊absq; pc̃tõ⌋.i. tentatio ista nequaq̃ induxit Christũ ad aliquã culpã, nec ipse peccãdo me
ruit sic tentari. Ideo sua tentatione meruit nobis grãm triũphandi aduersus quaslibet tentatio
nes. ⌊Adeamus ergo⌋ spũali accessu, de q̊ ait Psalmista: Accedite ad eũ & illuminamini. Et sal Psalm̃. 33
B uator: Venite ad me oẽs q laboratis. i. cũ fide deuota & charitatis affectu accedamus ⌊cũ fidu- Matt. 11.
cia⌋ nihil hæsitantes, quẽadmodũ apud Marcũ dicit̃: Oĩa quæcũq; orãtes petitis, credite quia Jaco. 1.
accipietis, & euenient vobis ⌊ad thronum gr̃æ⌋.i. ad Christũ, in q̊ habitat gr̃æ plenitudo, ⌊vt Marc. 11.
misericordiã⌋.i. peccato℞ remissionẽ ⌊cõsequamur, & grãm inueniamus⌋.i. q̃sitã grãm sor
tiamur à Chr̃o, ⌊in auxilio opportuno⌋.i. ad ad habendũ auxiliũ nobis salubre, q̃tenus deus p FINIS.
grãm, nostrã infirmitatẽ semp corroboret, iuxta illud Hiere. Dñs mecũ est q̃si bellator fortis. Hiere. 20
Idcirco q me psequunt̃, cadẽt & infirmi erũt. Postremo, si cõtẽplemur, q̃tũ à Chr̃o dilecti su-
mus, q̃ta ipse pro nr̃a salute assumpsit, egit ac ptulit, q̃ta misc̃dia, plenitudo, liberalitas eius, q̃ta Luce. 9
etiã est miseria ac indigẽtia nr̃a, cũ omni vtiq; deuotiõe atq; fiducia ad thrõnũ gr̃æ eius perge-
mus, dicẽtes cũ sancto Iob: Etiã si occiderit me, in ipso sperabo. Hinc em̃ dicit Psalmographus Job. 13
Lætetur cor q̃rentium dñm: quærite dñm & confirmamini, quærite faciem eius semper. Psal. 104

¶Declaratio Cap. V. Omnis nanq; pontifex ex hoĩbus assumptus est, &c. Art. V.

MAnifestata in supioribus excellentia Chr̃i præ angelis & prophetis ac Moyse, & ex
hoc ostensa eminentia noui testamenti præ veteri, nũc declarat Apl̃us excellẽtiam Heb. 1. 2. 3
Chr̃i rõne sacerdotii sui. Et qa in fine p̃cedẽtis cap. dixit nos posse per Christũ mi- Heb. 4
sericordiã & grãm cõsequi, ideo in huius cap. exordio probat hoc per locũ à mino- 1. Pet. 2
ri. ⌊Oĩs nanq; põtifex⌋ fidelis, p̃sertim legalis, vnde nũc agit̃, ⌊ex hoĩbus assumptus⌋.i. de nu EPIST.
mero hoĩm ad altiora promotus, ⌊pro hoĩbus⌋.i. ad subueniendũ gregi sibi cõmisso, ⌊consti
tuit̃⌋.i. epũs ordinat̃ ⌊in his q̃ sunt ad deũ⌋.i. in spũalibus. s. vt q̃ diuina sunt exequat̃, & sacra-
menta dei dispenset hoĩbus. Est em̃ mediator & sequester dei ac populi sui. Nam ea q̃ populi 1. Regũ. 3
sunt, offert deo, & ea q̃ dei sunt (puta virtutes & grãm) impetrat hoĩbus, q̃bus & erogat sacra- Leui. 6
menta diuina. Ideo subditur, ⌊vt offerat dona⌋.i. oblationes spontaneas populi immolet deo
C ⌊& sacrificia pro peccatis⌋.i. pro indulgentia peccato℞, ⌊qui⌋ pontifex ⌊cõdolere possit⌋.i.
cõpati & misericorditer auxiliari ⌊his qui ignorant & errant⌋.i. subditis suis indoctis & male
agentibus, ⌊qm̃ & ipse circũdatus est infirmitate⌋.i. mente & corpore fragilis est, & ad pecca
ta procliuis. Caro quippe cõcupiscit aduersus sp̃m, & ratio atq; voluntas vulneratæ sunt pro-
pter originale peccatũ. Ex cõsideratione igitur propriæ infirmitatis moueri debet ad cõdolen Gala. 5
dũ, succurrendũq; aliis, ⌊& propterea⌋. s. quia circũdatus est infirmitate, ⌊debet quẽadmodũ Gene. 8
& pro populo⌋ sibi cõmisso, ⌊ita etiã pro semetipso offerre⌋ hostiã placationis dño ⌊pro pec Romañ. 8
catis⌋ suis expiandis, sicut offert pro pc̃tis suæ plebis. Ho℞ nullũ cõuenit Chr̃o pontifici nr̃o.
Non em̃ subiacuit infirmitati peccati, nec eguit pro seipso offerre. ⌊Nec quisq̃ sumit sibi⌋.i. 1. Petri. 2
vsurpare debet ⌊honorẽ⌋ pontificatus, ⌊sed q vocat̃ à deo⌋.i. p diuinã reuelationẽ, siue legi-
timã electionẽ instituit̃, ille honore cõdignus est, & recte fit pontifex. Vocatur aũt à deo, q iu- 2. Cor. 10
ste eligit̃, ⌊tanq̃ Aaron⌋ q deo iubẽte & p virgæ floritionẽ ostẽdente, ordinatus & cõfirmatus
est pontifex. His verbis notant̃ ambitiosi, q non vocati ingerunt semetipsos. ⌊Sic & Chrũs⌋ Nume. 17
prout hõ ⌊nõ semetip̃m clarificauit⌋.i. exaltauit, ⌊vt pontifex fieret.⌋ Vnde ait: Claritatẽ ab
hoĩbus nõ accipio. Et rursus: Ego non quæro gloriã meã, ⌊sed q loquutus est ad eũ⌋.i. pr̃, qui Johan. 5
ait ad eũ, ⌊Filius meus⌋ naturalis & vnicus ⌊es tu, ego hodie⌋.i. in æternitate ⌊genui te⌋ secũ Johan. 8
dũ diuinã naturã. Ille clarificauit eũ, prout ait: Et clarificaui, & ite℞ clarificabo. Sic & clarifica- Psal. 2
uit Christũ in baptismo & transfiguratiõe. ¶De sacerdotio itaq; Chr̃i inducit Apl̃us aliã autho Hebr. 1
ritatẽ ad ostẽdendũ, q̃ Chr̃s à patre factus sit põtifex. ⌊Quẽadmodũ & in alio loco dicit⌋ pa- Johan. 12
ter ad Christũ, ⌊Tu es sacerdos⌋ secundũ quod hõ, mediando inter deũ & hoĩes, & offeren- Mat. 3. 17
Marci. 9
Psal. 109

do teipsum pro ipsis ⌊in æternū⌋ à parte posteriori, Non ad tēpus dūtaxat, vt Aaron, cuius sa-
1. Timo. 2 cerdotiū erat temporale ac typicū, Christi aūt sacerdotiū est verū ac æternū. Nam & ipse sem-
Ro. 8 per viuit ad interpellandū pro nobis, ostendēs patri latus ac vulnera, introducitq; nos in la-
titudinē patriæ, in qua offert nos deo hostiā sempiternā, perfectā, atq; gratissimā. Propter
Zach. 6 per Zachariā de Christo dicit: Ipse portabit gloriā, & sedebit, & erit sacerdos super solio
FINIS. Ideo subditur, ⌊secundū ordinē Melchisedec⌋. i. secundū modū, dignitatē ac ritū sacerdo-
Gene. 14 functus est Melchisedec sacerdos dei altissimi. Hoc infra diffuse tractabitur. ⌊Qui⌋ Chris-
Johan. 17 diebus carnis suæ⌋. i. tpe mortalitatis suæ in hoc mūdo, p̄sertim passione iā imminēte, ⌊p-
Luc. 23 pro seipso, videlicet vt à passione liberaret si fieri posset, & vt statim post passionē clarifica-
Marc. 14 resuscitaretur & glorificaret in corpore. Dixit em̄: Pater saluifica me ex hac hora. Et alio lo-
Johā. 12. 17 Matt. 26 Pater venit hora, clarifica filiū tuū. Itemq;: Si fieri p̄t, trāsfer à me calicē istū, ⌊supplicatio-
pro corpore suo mystico, puta pro suis electis, dicens: Pater sancte serua eos in noīe tuo,
Johan. 17 dedisti mihi, vt sint vnū sicut & nos. Et ad Petrū: Ego (inquit) pro te rogaui, vt non defici-
Luc. 22 des tua ⌊ad eū,⌋ videlicet ad deū patrē, ⌊q posset saluū illū à morte facere⌋. i. qui Christū
Matt. 26 tuit à morte eripere, ita vt non moreret, quēadmodū Chrs testatur: An putas, qa non pos-
rogare patrē, & exhibebit mihi modo plusq̄ duodecim legiones angelorū? Vel, posset sal-
lum à morte facere. i. à morte resuscitare, quod & fecit tertio die. Pro qua saluatione Chri-
Psal. 21 quenter p̄catur in psalmis, sicut cū ait: Erue à framea deus animā meā, & de manu canis vni-
Luc. 23 meā, ⌊cū clamore valido⌋ vel oris, vel cordis. i. alta voce & feruida intētione, ⌊& lachry-
oculorū ⌊offerens,⌋ sicut in psalmo: Oculi mei languerūt præ inopia. Et rursus: Quasi lu-
Psalm. 87 Psalm. 34 & cōtristatus sic humiliabar. Hoc accidit, qñ factus in agonia, prolixius orabat. Et qñ in
Luc. 22 suspensus, omniū pereuntiū damnationē, ingratitudinēq; deplanxit. Quāuis em̄ in Euang-
Johan. 21 nō legat hoc ipsum, propter authoritatē tñ Apostoli certissime est tenendū, qm̄ multa fec-
sus quæ non sunt scripta, ⌊exauditus est⌋ quantū ad id, q̄d secundū deliberatā rationē ora-
⌊pro sua reuerentia⌋. i. propter suæ personæ dignitatē, & operū suorū sanctitatē, qbus p-
Johan. 11. in oībus honorauit. Propter q̄d ait: Gratias ago tibi pater, qm̄ audisti me. Ego aūt sciebam
Psal. 21 semper me audis. Sed videt obuiare quod in psal. ait: Deus meus clamabo per diē, & nō ex-
dies, & nocte, & nō ad insipientiā mihi. Et rñdendū, q oīs oratio Chri absolute loquendo
audita fuit: oīs videlicet q̄ ex deliberata ratione seu integra voluntate processit. Aliqua ta-
oratio eius, secundū quid accepta, videlicet in ordine ad appetitū naturalē, quo mortē ab-
ruit, exaudita nō fuit. Talis quippe oratio erat interpres naturalis desiderij, ad demonstra-
Luc. 22 ritatē assumptæ naturæ, sicut cū dixit: Pater, aufer à me calicē istū. Sed qa adiecit: Non sic-
Matt. 26 volo, sed q̄d tu, cōstat q oratio eius, simpliciter loquēdo, prout ex ratione processit, fuerit
Johan. 11. dita. Ideo Martha professa est: Scio qa quæcunq; poposceris à deo, dabit tibi deus. ⌊Et q-
cum⌋. i. quamuis ⌊esset filius⌋ dei vnigenitus ⌊didicit⌋ notitia experimētali, nō habitu-
Johan. 1. qua nunq̄ profecit, nisi forte ponamus in Christo scientiā acquisitā, à scientia infusa diffe-
⌊ex his q̄ passus est, obedientiā.⌋ Virtutē em̄ obedientiæ quā habitualiter sciuit, experi-
Philip. 2 Johan. 19 patiendo, ⌊& cōsummatus⌋. i. occisus, qñ & dixit: Cōsummatū est. Vel, cōsummatus. i. p-
cte glorificatus in aīa & corpore, in resurrectione & ascēsione, ⌊factus est oībus obtempe-
tibus⌋. i. obedientibus ⌊sibi causa salutis⌋ æternæ, quā salutē virtute sacramētorū cōseq-
per quæ meritū dñicæ passionis nobis applicat, ⌊appellatus à deo pontifex secundū ordi-
Psal. 109 Melchisedec.⌋ Sic em̄ ait pater ad Christū: Tu es sacerdos in æternū secundū ordinē M-
Johan. 6 sedec. Chrūs nāq; nō obtulit bruta, sicut sacerdos legalis, sed corpus suū & sanguinē sub-
Genes. 14 bus panis & vini, q̄d significatū fuit per sacrificiū Melchisedec, q obtulit panem & vinū.
quo⌋ pontifice nr̄o Chr̄o filio dei ⌊grandis⌋. i. profundus & magnus ⌊nobis sermo et-
interpretabilis ad dicendū⌋. i. difficulter interp̄tabilis seu exponibilis, & pene exponi nō-
propter materię altitudinē, & itē ob vestrā icapacitatē. Propter q̄d subdit, ⌊qm̄ imbecil-
infirmi mēte ⌊facti estis, ad audiendū⌋ aure cordis tā profunda mysteria. Aliqui textus h-
& interp̄tabilis. i. interp̄tatione indigēs, qa ob suā difficultatē indiget expositiōe ingēti. I-
to aūt dixi vos imbecilles. ⌊Etem̄ cū deberetis magistri⌋. i. multū eruditi & sp̄ualiter e-
ti ⌊esse propter tēpus⌋. i. eo q diu ad fidē conuersi estis, & ante in lege atq; prophetis in-
fuistis, ⌊rursus indigetis⌋ sicut & ante indiguistis, ⌊vt vos doceamini q̄ sint elemēta⌋. i. p-
pia prima ⌊exordij⌋. i. simplicis doctrinæ, seu symboli fidei, ⌊sermonū dei⌋. i. sacræ scri-
ræ, in qua doctrina & symbolū fidei cōtinent ac describunt. Per elemēta itaq; exordij se-
nis dei intelligunt prima & coīa in fide, puta articuli fidei, q̄s quilibet scire debet. Quēadm-
in naturalibus elemēta dicunt prima atq; coīa principalia, ex qbus mixta cōponunt. Et in
matica lr̄æ alphabeti, quas primo pueri discunt, ex qbus syllabæ cōponunt, elemēta voca-
Nō est aūt putandū, q Hebræi cōuersi tā rudes fuerūt, q fidei articulos nescierūt, sed infirmi-
digebāt circa intellectū eorū, ⌊& facti estis⌋. i. ad tātā imperfectionē redacti, ⌊qbus lacte o-
sit⌋. i. qui facili doctrina, & mediocri sermone indigetis more infantiū, qui lacte alunt pro-

naturæ molliciem,⌊nō solido cibo⌋.i.perfecta atq; sublimi doctrina instrui nō potestis⌊Oīs
A em̄ q lactis est particeps⌋.i.cuius cibus & pars est tenera,rudis & impfecta instructio,⌊expers
est sermonis iustitiæ⌋.i.eruditiōe cōueniente,pfectis(q̄ & pfectionē inducit)priuatus ē.⌊Par
uulus em̄⌋.i.impfectus & puero similis⌊est.⌋Vnde Corinthijs dixit Apl'us: Tanq̄ paruulis in i. Cor. 3
Chr̄o lac vobis dedi,non escā. Et Esaias: Quē docebit dn̄s sciam,& quē intelligere faciet audi- Esa.28.
tū? Ablactatos à lacte,auulsos ab vrbe. Veruntn̄ noīe lactis interdū significat puritas seu dulce- i. Petri.2
do,vel simplicitas mētis. Sic'q; admonet Petr⁹: Quasi mō geniti lac cōcupiscite.⌊Perfectorꝝ au
tē⌋.i.spūaliū,virtuosorꝝ,& cōtēplatiuorꝝ hoīm⌊est solidus cibus⌋spūalis.i.mystica sapīa,sub i. Cor.2
tilis doctrina,iuxta q̊d alibi dictū est. Sapīam loqmur inter pfectos⌊eorꝝ q pro cōsuetudine⌋
.i.ex vsu & habitu lectionis & informatiōis,sanctæ'q; cōuersatiōis,q̄ maxime promeret sapīæ
infusionē,⌊exercitatos habēt sensus⌋.i.eruditos,expertos & validos intellectus⌊ad discretio
nē boni ac mali⌋.i.ad distinguendū & separādū verꝝ à falso,& bonū à malo,prout dn̄s p Hie-
remiā ait: Si separaueris p̄tiosum à vili,quasi os meū eris. Deniq; in scripturis frequenter ponit Hiere.15
sensus pro intellectu,vt est illud Iohānis: Scimus qm̄ filius dei venit & dedit nobis sensum,vt
cognoscamus deū verꝝ. Et Lucas quoq; ait: Tūc aperuit illis sensum,vt intelligerēt scripturas. i. Johan.5 Luce.24

¶Explanatio Cap.VI. Quapropter intermittētes inchoatiōis Chr̄i sermonē. Art. VI.

POsita increpatione Hebræorꝝ,subiungit blanda exhortatio eorūdē.⌊Quapropter,⌋
videlicet qm̄ perfectorꝝ est solidus cibus,⌊intermittētes inchoationis Chr̄i sermonē⌋
B .i.prima atq; coīa Christianæ doctrinæ principia,vt sunt articuli fidei,⌊ad perfectio- Matth.5
nem⌋.i.ad verā sapiētiā & sanctā cōuersationē⌊feramur⌋.i.moueamur,deo per gra
tiam nos intus excitāte,& proximo adiuuāte,vel aīa seipsam hortāte.¶Deinde ostēdit Apl'us
q̄ sunt,q̄ velit iā p̄termittere,eo q̄ spectent ad inchoationē sermonis Christi,tanq̄ fidei rudi- Johan.15
menta,qbus nouelli in fide instrui habēt. Sunt aūt sex,sicut patebit,⌊nō rursum iacientes funda i. Cor.3
mētū pœnitētiæ⌋.i.nō iterꝝ tractātes de sacr̄o pœnitētiæ,q̄ est primū fundamētū,q̄tū ad pec Mat.3
catores adultos,baptizatos,grām adipisci conātes,q̄ pœnitētia est⌊ab operibus mortuis⌋.i. Ezech.18
recessus ac dolor de pc̄tis,q̄ interficiunt animā. Nec rursus iaciētes fundamētū⌊fidei ad deū⌋
.i.nō iterꝝ de ipsa fide(q̄ est fundamētum virtutū)loquētes,videlicet de nuda ac simplici fide. Heb 11.
Infra tn̄ fit sermo prolixus de fide idonea atq; perfecta,⌊baptismatū doctrinæ⌋.i.non denuo
determinantes de baptismo Chr̄ianæ legis. Dicit aūt pluralr̄,baptismatum,propter triplex ba
ptisma,videlicet fluminis,flaminis & sanguinis,⌊impositionis q̊q; manuū⌋.i.nō iterꝝ tractan
tes de sacr̄o confirmatiōis,in q̊ datur spūs sanctus ad robur aīæ p impositionē manuū⌊ac resur
rectionis mortuorꝝ⌋.i.nō de generali mortuorꝝ resurrectiōe rursus agētes,⌊& iudicij æterni⌋
.i.non de finali iudicio denuo ptractantes. Quod ideo appellat æternū,qa effectus sn̄iæ iudicis Johan.5
.s.merces reddēda,æternalr̄ durat.⌊Et hoc faciemus⌋.i.p̄dicto modo procedemus,faciliora
p̄termittēdo & ad pfectionē tendēdo,⌊si quidē pmiserit deus⌋.i.si tēpus viuēdi,grām'q; adim
plendi p̄stiterit.⌊Impossibile est em̄ eos &c.⌋Hoc tribus modis exponit. Primo sic,ad perfe- Apo.22
ctionē feramur,nec opinemur nos posse per baptismū sæpius emūdari. Impossibile est em̄ eos
⌊qui semel sunt illuminati⌋.i.fidē & grām primo receperūt in fonte baptismatis,⌊& gustaue
runt donū cœleste⌋.i.diuinæ pietatis effectū,videlicet pc̄tōrꝝ remissionē & cōsolationē inter-
nā experti sunt,⌊& participes facti sunt spūs sc̄ti⌋.i.septē dona spūs sancti sortiti sunt,q̄ oīa si Esa.11.
C mul cū gr̄a gratū faciēte infunduntur,& simul cū ea habent atq; perdunt.⌊Gustauerūt nihilomi-
nus bonū dei verbū⌋.i.Chr̄i dulcedinē secundū eius diuinitatē contēplando ac diligēdo sense-
runt. De q̊ verbo pr̄ testat: Eructauit cor meū verbū bonū. Vel,bonū dei verbū.i.euāgelicę do
ctrinæ sermonē ita vt dicere valeant: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua. Illud q̊q; Hiere.
Factus est sermo dn̄i in corde meo quasi ignis exæstuans,clausus'q; ossibus meis:& defeci,ferre Psal.44 Psalm.118
nō sustinēs,⌊virtutes'q; seculi vēturi⌋.i.cœlestes perfectiones,seu aīæ & corporis dotes in pa- Hiere.20
tria habēdas iā gustauerūt per spem seu aliquā p̄libationē ac inchoationē,⌊& prolapsi sunt⌋.i.
post tāta bn̄ficia in vitia corruerunt⌊renouari rursus⌋.i.spūaliter regenerari⌊ad pœnitētiā⌋
.i.ad grām pœnitēdi,videlicet vt grām reparēt per baptismū,⌊rursum crucifigentes sibimet-
ipsis filiū dei⌋.i.isti q per baptismi iterationē resurgere putant à culpis,iterꝝ,q̄tum in ipsis est,
& ad propriā damnationē crucifigūt Christū,⌊& ostentui habētes⌋.i.eū irrident. Nā & cru-
cifixoribus & irrisoribus Christi cōsimiles sunt. Cū em̄ in baptismo cōfigurent Christo passo
atq; sepulto. Iuxta q̊d dictū est ad Rom̄. Quicūq; baptizati sumus in Chr̄o Iesu,in morte ipsi-
us baptizati sumus. Cōsepulti em̄ sumus cū illo per baptismū &c. Dū ergo asserunt baptismum Ro.6.
iterari posse,passionē quoq; ipsius iterabilē fore protestari videntur. ¶Secūdo exponit de q̊cun-
q; recidiuante,q post p̄dicta beneficia in magna pc̄tā prolabitur,& in his quodāmodo habitua
tur. Non em̄ homo p̄dictas gratias experit,nisi sit valde pfectus. Talis vero nō subitò euacuat,
sed paulatim,donec penitus obtenebretur. Tales ergo ad pœnitentiam renouari.i.iterꝝ emen
dari & pœnitere impossibile est.i.difficile,secundū quem modū peccata in spm̄ sanctū dicun-
tur irremissibilia. Et Christus Iudæis dixit: Quomodo potestis loqui bona,cum sitis mali. Matt.12

Hiere.13 Sic em̃ apud prophetã legit: Si mutare poteſt Aethiops pellem ſuam, & vos poteritis bene
cere. Huiuſmodi q̃q; iterũ crucifigũt ſibi filiũ dei, qm̃ quãtũ in ipſis eſt, cauſam ſuæ crucifi-
nis reiterant. ¶ Tertio exponitur pro ſtatu futuri ſeculi, vt ſit ſenſus, q̄ prædicti renouari
Iohan.9 poſſunt ad pœnitentiã poſt hanc vitã, ſecũdum q̃d ſcriptũ eſt: Venit nox qñ nemo põt op
Primus aũt intellectus conuenientior eſt. Apl'us em̃ loq̄tur Hebræis, amputans eis occaſio
errandi circa baptiſmũ, videlicet ne ſic arbitrarent̃ repeti poſſe baptiſmatis ſacramẽtũ, q
admodũ ablutiões & baptiſmata legis Moyſi iterabant̃. Deniq; ex pinductis verbis apl'i N
Error Nouatũ diaconi uatius Romanæ eccleſiæ diaconus ſumpſit occaſionẽ hæreticæ impietatis, affirmãs ſacra
tum pœnitẽtiæ iterari nõ poſſe. Ad cuius erroris cõfirmationẽ aliqui adduxẽt q̃d ſcript
Iob.33. in Iob: Ecce hæc tribus vicibus operat̃ deus p ſingulos. Et in lib. Regũ: Si peccauerit vir i
1.Regũ.2 rum placari ei põt deus. Si aũt in deũ peccauerit, q̃s exorabit pro eo? Et multa ſimilia in ſ
pturis habent̃, vt cũ ait Iohãnes: Eſt pctm̃ ad mortẽ. Nõ dico vt pro illo q̃s oret. Quę oĩa
1.Iohan.5 dẽti indigent intellectu, ne verba vitæ & veritatis fiant pabula mortis & falſitatis. ¶ Præt
q̄ pdicto mõ recidiuãtes, vel rebaptizari volentes, nõ renouent̃ ad pœnitentiã ſecũdũ c
ſitiones ptactas oſtẽdit p ſimile. ⌊Terra em̃ ſæpe venientẽ ſup ſe bibẽs imbrẽ⌋.i. humo
ſeu pluuiã ſibi deſup incidẽtẽ cõſumens ⌊& generãs herbã opportunã⌋.i. fructũ cõueni
⌊illis à q̃bus colit̃⌋ mediate vel immediate.i. agricolis, ſeu poſſeſſoribus, q eã faciũt ara
exerceri, ⌊accipit bñdictionẽ à deo⌋.i. deo eã fœcũdante à ſuis cultoribus cõmendat̃, t
fructifera. Vel, accipit bñdictionem.i. fœcũditatem à deo, tanq̃ à prima, principaliq; ca
⌊Proferẽs aũt ſpinas & tribulos⌋.i. infructuoſa exiſtẽs, ⌊reproba ẽ & maledicto proxi
.i. reprobat̃ & tanq̃ ſterilis maledicit̃. ⌊Cuius conſummatio⌋.i. fructificatio.ſ. ſpinarũ ac
bulorũ productio, ⌊erit in cõbuſtionẽ⌋.i. igni tradet̃. Spũaliter terra iſta eſt hõ, cuius ai
Luce.8 pit imbrẽ ſup ſe veniẽtẽ.i. cœleſtis gr̃æ vel ſapiẽtiæ ſalutaris profluuiũ. Cũ aũt produci
bam opportunã.i. opa virtuoſa, cõueniẽtia illis à q̃bus colit̃.i. angelis, cuſtodibus & pla
pdicatorib⁹ accipit bñdictionẽ.i. gr̃æ incrementũ à deo. Habẽti em̃ dabit̃, & abũdabit.
Matt.25 ferens aũt ſpinas & tribulos.i. paſſiones acutas ac opa praua, reproba ẽ, cuius cõſummat
Iohan.15 finis, erit in cõbuſtionem ignis æterni, prout ſaluator ait: Si q̃s in me nõ mãſerit, mittet
ſicut palmes, & colligẽt eũ, & in ignẽ mittẽt. Sed ne, pter pinductæ increpatiõis rigore
aſperarent̃, vl' puſillanimes fierẽt, adiũgit blãdã cõſolationẽ. ⌊Cõfidim⁹ aũt de vobis di
ſimi meliora & viciniora ſaluti⌋.i. pfectiora opa, & beatitudinis magis meritoria, vob
ſperamus, q̃ ſuperi⁹ inſinuaſſe videmur, vel q̃ ſint ſpinę ac tribuli, q̃ ſuffocãt verbũ dei, ⌊
ita loq̄mur⌋.i. q̃uis tã dure vos increpauimus, & rõnabil'r ita cõfidimus. ⌊Nõ em̃ iniuſ
deus⌋ cuius virtus iuſtitiæ initiũ eſt, ⌊vt obliuiſcat̃ opis vr̃i⌋.i. p modũ obliuiſcentis ſe
at, nõ attẽdendo nec remunerãdo vr̃a opa bona, ⌊& dilectiõis⌋ dei ac proximi ⌊quã⌋.i.
latentẽ, ⌊oñdiſtis⌋ foris p actus charitatiuos. Nã exhibitio opis probatio ẽ charitatis. S
Iohan.14 dicit q̃q; ſaluator: Si q̃s diligit me, ſermones meos ſeruabit, ⌊in noĩe ipſius⌋.i. pter am
dei, & gloriã eius, ⌊q ministraſtis⌋.i. neceſſaria vitæ pbuiſtis & obſequia cõgrua ipen
⌊ſanctis⌋.i. fide & ope Chr̃ianis, ⌊& miniſtratis⌋ eis pſeuerãdo ĩ ope inchoato, ſicut G
Galat.5. latis iã dictũ ẽ: Per charitatẽ ſeruite inuicẽ. ⌊Cupim⁹ aũt⌋ zelo vr̃æ ſalutis accẽſi ⌊vnũq
veſtrũ eãdẽ oſtentare ſolicitudinẽ⌋.i. pmemoratã ſolicitã miniſtratiõem freq̄nter oñ
⌊ad expletionẽ ſpei⌋.i. ad adipiſcẽdũ bonũ ęternũ, pmiũq; cęleſte ſperatũ, vel propter
quutionẽ veræ felicitatis, q̃ eſt expletio.i. actuatio ſpei. Oſtentare inquã ⌊vſq; in finẽ
Mat.24. pñtis. Qui em̃ pſeuerauerit vſq; in finem, ſaluus erit, ⌊vt nõ ſegnes⌋.i. pigri ac tepidi, ⌊ef
Apoc.2 mini⌋ prout in Apoc. cuidã improperat̃. Habeo aduerſum te q̄ charitatẽ tuã primã re
Apoc.3 Et in eodẽ libro: Vtinã calidus eẽs aut frigidus, ⌊verũ⌋.i. ſed ⌊imitatores eorũ⌋ effic
⌊q fide & patiẽtia⌋.i. merito ſeu actib⁹ fidei atq; patiẽtię, ⌊hęreditabũt pmiſſiones⌋.i.
Eſa.64 miſſa cęleſtia hęreditarie poſſidebũt, q̃ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor cape
1.Cor.2 Q̃d aũt factæ ſint hoĩbus pmiſſiones diuinæ deinceps oñdit. ⌊Abrahæ nãq; pmittens d
Gene.12. bona terrena atq; cęleſtia.ſ. poſſeſſionẽ terræ Chanaan dãdã ſemini ſuo, & oẽs gẽtes be
Gene.15. das eſſe in ſemine ſuo, vel bñdictiõe ſalutis ęternę, ⌊qm̃ neminẽ⌋.i. nullũ ⌊habuit p q
raret maiorẽ⌋ Nil em̃ maius ſeu dignius deo eſt, p q̃d poſſit deus iurare, ⌊iurauit p ſemet
Gene.22 dicens: Niſi bñdicens bñdicã te⌋.i. in ſpũalibus ac tpalibus bonis copiã tibi pſtabo: q
Galat.3 cero, nõ mihi credat̃, nec æſtimer de⁹, ⌊& multiplicãs multiplicabo te⌋.i. multos ex t
Gene.22 procreabo. De hoc legit̃ in Geñ. queadmodũ de⁹ iurauerit Abrahæ, q̄ ſemen eius effic
ſtellæ cęli, & ſicut arena maris, ⌊& ſic⌋ Abrahã ⌊lõganimiter ferens⌋.i. diu patienter
ctans, ⌊adeptus eſt repromiſſionem⌋.i. bona promiſſa, vel vitã æternã, & reliq̃ iã exp
Cur aũt deus iurauit, ſubiũgitur.ſ. ad cõdeſcendendũ infirmitati hũanæ. ⌊Hoĩes em̃ p
rem ſui⌋.i. per aliquem vere vel opinatiue digniorem, ⌊iurãt⌋ Cõfirmatio nãq; no
per aliq̃d certius atq; ſtabilius. Idololatræ vero iurãt per idola, q̃bus ipſi digniores ſunt,
tñ idola ſua deos eſſe putãtes arbitrãtur ſe idolis inferiores, ⌊& oĩs cõtrouerſiæ eorũ fin

terminatio totius altercatiōis hoīm, ⌊est iuramentū⌋ valens ad cōfirmationem eius q̄d dici-
A tur, cui aliter nō crederet, nisi iuramēto firmaret, ⌊in quo⌋ hoc est, per q̄d iuramētū Abrahæ
factū, ⌊abūdantius volens deus ostendere pollicitationis⌋ suæ ⌊hæredibus⌋.i. electis diui-
nas promissiones æternaliter possessuris, videlicet Abrahæ & semini eius, ⌊immobilitatē cō-
silij sui⌋.i. inuariabile propositū sapiæ suæ, seu cōsiliū suū immobile de saluandis. Cōsiliū em̄ Esaiæ.46 Hiere 32
dei immobile est. Et q̄uis deus mutet sniam, nō tn̄ cōsiliū. Dū ergo cōsiliū dei iuramēto firma Genes.22.
tur, multū abūdanter ostēditur hoībus immobilitas diuini consilij. Ideo subdit, ⌊interposuit
iusiurandū⌋.i. sermoni quē habuit ad Abrahā miscuit iuramētū, ⌊vt p duas res immobiles⌋
.i. per immobilitatē diuini cōsilij & infallibilitatē diuini iuramēti, ⌊q̄bus impossibile est mē
tiri deū⌋ q est prima totius veritatis mēsura, & veritas ipsa, ⌊fortissimū solatiū⌋.i. iucundā
atq; p̄cipuā securitatē siue fiduciā, ⌊habeamus⌋ de adeptiōe promissoꝝ bonoꝝ, ⌊q cōfugi-
mus⌋ ad deū, dicētes: Dn̄e refugiū factus es nobis, ⌊ad tenēdā propositā spem,⌋.i. ad firmi- Psalm.89
ter cōseruandā futuræ beatitudinis expectationē. ⌊Quā⌋ spem ⌊sicut ancorā habemus aīæ Galat.5.
tutā ac firmam⌋.i. quēadmodū ancora corpalis tenet nauim in fluctibus fixam, ne mergatur
aut defluat, sic spes est spūalis ancora aīæ tuta & firma.i. secura & fortis, q̄m tenet aīam inter
prospera & aduersa in dn̄o fixam atq; illæsam. Vnde in libro Machabæoꝝ habet: Om̄es qui 2. Mac.2.
B sperant in dn̄o, nō infirmant. Et in Psalmo: Sperēt in te, q nouerūt nomen tuū, q̄m nō dere Psal. 9
liquisti q̄rentes te dn̄e, ⌊& incedentē⌋.i. tendentē & nos introducentem, ⌊vsq; ad interiora Romanō.5
velaminis⌋.i. vsq; ad patriā beatoꝝ, quā mō nō cernimus nisi fide, de cuius rōne est q̄dā ob-
scuritas seu veritatis velamen. Interiora ergo velaminis sunt secreta cœlestia seu beatitudo fu
tura iam nobis velata. Inter ecclesiam quippe militantem, ac triūphantem interpositū est ve-
lamen, ⌊vbi⌋ hoc est, quæ secreta patriæ, ⌊præcursor pro nobis⌋ id est, ad nostrā vtilitatē, Psalm.18.
⌊introijt⌋ in ascensione videlicet, ⌊Iesus⌋ qui exultauit vt gygas ad currendam viam, &c. & Psal.109
ante nos festinauit ad patriam, ⌊secundum ordinem Melchisedec, pontifex factus in æter-
num.⌋ Hæc verba iam dicta sunt atq; exposita.

¶Elucidatio Cap. VII. Hic em̄ Melchisedec, rex Salem, sacerdos dei summi, &c. Art. VII.

SVperius dixit apl'us grandē sibi esse sermonē ad dicēdū de Chr̄o. Hūc ergo sermonē Heb.5
nūc prosequi incipit, manifestans excellentiā sacerdotij Chr̄i, cōparatione sacerdotij Psal.109
Leuitici seu legalis. Iam q̄ppe plenius docet, quēadmodū Chr̄s sit sacerdos scd̄m or-
dinē Melchisedec, nō scd̄m ordinē Aaron. Itaq; rōnem assignans cur dixerit Chr̄m
esse pōtificē in æternū scd̄m ordinē Melchisedec, ait: ⌊Hic em̄ Melchisedec rex Salem⌋ Se-
cūdū Hebræos Melchisedec fuit primogenitus Noe, alio noīe dictus Sem, quē dicūt habuisse Genes.14
tpe natiuitatis Abrahæ trecentos & nonaginta annos, vixisse'q; eū vsq; ad tpa Isaac: imō &
Iacob. Quod em̄ in Gen̄. legit Rebeccā transisse ad cōsulendū dn̄m sup filijs, q̄s in vtero habu Genes.25
it, dicūt q ad Melchisedec pro cōsilio iuerit. ¶Deniq; p Salē Isidorus intelligit Hier̄m, q̄ a- Genes.14
lio noīe dicta ē Salē. Quā asserit à Melchisedec primo ędificatā, regnasse'q; eū in illa. Probabi
lius tn̄ est dictū sancti Hieronymi asserentis Salē fuisse oppidū terræ seu regionis Sychem q̄d Hierony.
nūc vsq; Salē vocat. Vbi ex magnitudine ruinaꝝ palatiū Melchisedec demonstrat. Vn̄ legi-
mus de Iohāne Baptista: Erat Iohānes baptizās in Aenon iuxta Salē, ⌊sacerdos dei summi⌋
nō idoloꝝ, q̄ꝝ tūc viguit cultus. Tēpore em̄ legis naturæ primogeniti fuerāt sacerdotes, ⌊q Iohan.3
obuiauit⌋.i. occurrit ⌊Abrahæ⌋ sibi propinquo ⌊regresso⌋.i. redeunti, ⌊à cæde⌋.i. pcus-
sione ⌊regum⌋ Legitur em̄ in Genesi, qūo quatuor reges impugnauerunt quinq; reges, sub
C q̄ꝝ vno, videlicet sub rege Sodomæ habitauit Loth, q à quatuor regibus captiuus abductus ē Genes.14
gnq; regibus superatis. Quo audito, Abrahā collectis trecētis & octodecim vernaculis suis,
insecutus ē q̄tuor reges, q̄bus deuictis & p̄da excussa reduxit nepotē suū Loth ⌊& bn̄dixit,⌋
Melchisedec ⌊ei⌋ vz Abrahæ, dicēs: Bn̄dictus Abrahā deo excelso, ⌊cui & decimas⌋.i. deci Genes.14
mā partē ⌊oīm⌋ spolioꝝ q̄ de regibus sumpta fuerūt, ⌊diuisit Abraham⌋ tanq̄ maiori ac sa
cerdoti p̄cipuo. ⌊Et q̄m Melchisedec p̄stitit Abrahæ spūalia, eū bn̄dicēdo, ideo Abrahā red
didit ei tpalia bona. ¶Deinde ōndit q Melchisedec recte figurauerit Chr̄m. ⌊Primū q̄dē⌋
hoc dico de Melchisedec, ⌊q interp̄tat⌋.i. cuius nomē imponit, ⌊rex iustitiæ⌋ Dicitur em̄ à Psal.109
Melchos, q̄d ē rex, & Sedec.i. iustitia, q̄si rex iustitiæ. ⌊Deinde aūt⌋ vocat' est, ⌊rex Salē q̄d
est⌋ interp̄tatū, ⌊rex pacis⌋ propter vtrūq; istoꝝ significat Chr̄m, de q̄ ait Psal. Orietr in die Psal 71
bus eius iustitia, & abūdātia pacis. Iustitia nāq; & pax se cōcomitant, iuxta illud Esaiæ: Erit Esa.32.
opus iustitię pax. Melchisedec in quā existēs ⌊sine p̄re, sine m̄re⌋ nō q̄a nō habuit, sed q̄a scri
ptura nō exprimit, in figura Chr̄i, q fuit sine m̄re in cœlo, scd̄m naturā diuinā, & sine patre in
terra, scd̄m naturā humanā, ⌊sine genealogia⌋.i. gn̄atiōe seu prole, vel q̄a nō habuit, vel quia
scriptura hoc subticet, ⌊neq; initiū dieꝝ, neq; finē vitæ habēs⌋ secundū sensum prætactum,
videlicet quia nō describitur ortus vel occasus vitæ eius. Et hoc in figura Christi, quia secun-
dum diuinam naturam æternus est. Ex his videtur stare non posse dictū Iudæorum, q Mel-
chisedec fuit Sem. Parentes enim & genealogia atque initium dierum Sem describuntur in Gene 10.11

 Genesi

Genesi: Nisi forte dicat, φ scriptura nō dicit hæc de eo sub noīe Melchisedec. Appar
φ aliter dicit, vt dicat Melchisedec fuisse de pr̄e & mr̄e. Quia ob nimiā eius senectutē
pore senectutis Melchisedec, notitiā seu memoriā habuit parētum eius. Et filij mō di
tio & fine dieꝝ, sicut de re vltra solitū cursum durāte dicimus, φ nūq̄ cessabit. Sed tūc
ījci posset φ filij rōne illi q ante diluuiū erāt, & multo diutius isto Melchisedec vixerūt
dici sine pr̄e & mr̄e &c. Ad quod facile rn̄detur, φ tūc cōsuetū erat hoīes tam diu viuer
post diluuiū. Vnde & dn̄s dixit, φ anni humanæ vitæ essent exinde cētum viginti.
Genes. 9 latus aūt⌋ Melchisedec iste in oībus iam p̄dictis, vt tactū est: ⌊filio dei manet sacerdos
tuum⌋ hoc de sacerdotio Melchisedec dr̄, qm̄ finis eius in scriptura nō enarrat, nec ali
Melchisedec successisse describit, q̄d totū fit in figura Chr̄i, ac sacerdotij eius. ¶Adhuc
dit Apl̄us dignitatē ipsius Melchisedec, excellētiamq̄ sacerdotij eius vltra sacerdotiū
cum. ⌊Intuemini aūt⌋.i. solerter pensate, ⌊quātus⌋.i. q̄ dignus ⌊sit iste⌋ Melchised
Genes. 14 & decimas dedit de p̄cipuis⌋.i. de melioribus rebus. Vel de p̄cipuis .i. vnus p̄cipuoꝝ se
simoꝝ hoīm. s. ⌊Abrahā p̄triarcha⌋.i. princeps pr̄m, q decimas dādo cognouit se infe
cui decimas dedit. ¶Insup p̄fert ip̄m Melchisedec Leuitis. ⌊Et qdē de filijs Leui sac
Exo. 29 accipiētes⌋.i. filij Aaron nati ex filijs Leui fungētes sacerdotio sc̄dm legē, ⌊mandatū
in lege ⌊decimas sumere à populo⌋.i. ab inferioribus, nō ab excellētioribus. Et hoc ⌊
gem id ē, à fratribus suis⌋ puta Iudæis, & etiā ab inferioribus Leuitis. Inferiores eñ Le
Numer. 12 cerdotibus decimas dabāt, in signū suæ subiectōis. Hæc aūt decima vocabatur decima
quia de decimis sibi datis decimas p̄soluerūt, ⌊quanq̄ & ipsi⌋ frēs sacerdotū (puta Iudæ
re & inferiores quoq; Leuitæ ⌊exierunt de lumbis Abrahæ⌋.i. de semine eius nati sint
modū sacerdotes. Quasi dicat: Sacerdotes alijs pares sunt gn̄e, sed maiores sunt sacerdo
Malac. 3. ritate. Non ergo Iudæi dedissent sacerdotibus decimas, nisi p̄pter excellētiā sacerdotij
diuina ordinatiōe habebāt. Ergo Abrahā decimas dedisset Melchisedec, nisi maior cō
Et qm̄ iste Melchisedec à tam excellēti p̄triarcha, sine legis mādato quasi propria autho
decimas sumpsit, constat quòd eius sacerdotium excellentius sit sacerdotio Leuitico. ⌊
aūt generatio nō annumerat in eis⌋.i. Melchisedec, cuius generationē scriptura nō rec
etiā nō fuit de semine Abrahæ, sicut Iudæi, à q̄bus Leuitæ decimas acceperūt ⌊decimas
Numer. 18 ab Abrahā⌋ tanq̄ ab inferiori. Ergo maior fuit eo & posteris eius. Cuius aliā rōnē subd
stolus: ⌊Et hūc⌋ Abrahā p̄triarchā ⌊q habebat repromissiōes⌋.i. cui deus multa promi
Genes. 22 quod in semine eius benedicerētur oēs gētes, & ip̄e in bona senectute moreret, ⌊bn̄dixi
Genes. 14 Melchisedec dicēs: Benedictus Abrahā deo excelso. ⌊Sine vlla aūt cōtradictiōe⌋.i. nul
te ⌊q̄d minus ē⌋.i. inferius ⌊à meliore⌋.i. à sublimiori ⌊bn̄dicit⌋ Bn̄dicēs eñ inter de
bn̄dicit medius ē. Quod intelligēdum ē de bn̄dictione cōsecratiōis. Ergo Melchisedec
fuit q̄ Abrahā. Tertiā quoq; rationē ad idē subdit Apl̄s: ⌊Et hic qdē⌋ in sacerdotio L
⌊hoīes moriētes⌋.i. sacerdotes mortales, p mortē sibi inuicē succedētes ⌊decimas accip
Gene. 14 Iudæis ⌊ibi aūt⌋.i. in ip̄o Melchisedec ⌊cōtestat⌋ scriptura ⌊q̄a viuit⌋ ip̄e Melchisedec
Psalm. 109 nil dicit de morte ipsius, q̄si sit sine fine dieꝝ. Q̄d fit ī figura Chr̄i pōtificis nr̄i, cuius sacer
discernit à sacerdotio Leuitico p Melchisedec. Hæc verba qdā malè intelligētes, dixer
chisedec immortalē fuisse. Patet ergo φ sacerdotiū Melchisedec, dignius erat sacerdotio
tico. ⌊Et vt ita dictū sit⌋.i. sic loquēdo, vcȝ p figurā, q̄ appellat Synecdoche ⌊p Abrahā
Genes. 14 decimas ipsi Melchisedec ⌊& Leui⌋.i. ordo sacerdotū Leuiticoꝝ ⌊q decimas accepit
legē à pp̄lo Israel ⌊decimatus ē⌋.i. decimas dedit sacerdoti Melchisedec. Et rectè dixi
ui p Abrahā seu in Abrahā, nō p seipm decimas dedit, qm̄ nōdū erat. ⌊Adhuc eñ in lum
tris⌋ sui. vcȝ Abrahæ ⌊erat⌋ Leui ⌊qñ obuiauit ei⌋.s. Abrahæ, ip̄e ⌊Melchisedec⌋ P
Gene. 3 aūt significat Apl̄us mēbra, in q̄bus ē semē.i. virtus generatiua. Quēadmodū ergo Ada
Nume. 18 oēs peccauimus, q eramus in lumbis eius, sic Abrahā dāte decimas Leui & cæteri existen
eius, decimas p̄stiterunt. Ideo inferiores fuerūt ip̄o Melchisedec, q̄a dans decimas infe
recipiēte. Non tn̄ Chr̄us in Abrahā decimatus ē, sicut nec in Adam peccauit, q̄uis fuerit in
bis amborum. Fuit nēpe in lumbis Adæ ac Abrahæ, alio modo quàm cæteri, vt puta ta
sc̄dm corpoream substantiam, non sc̄dm rationē seminalē, q̄a non fuit conceptus natura
Lucę. 1. tute seminis, sed sup̄naturali potētia sancti sp̄us. Sacerdotiū ergo Melchisedec dignius fa
tio fuerat Leuitico, non aūt sacerdotio Chr̄i aut Chr̄iano. ¶Deinde probat Apl̄us, φ sace
tiū Chr̄i p̄stātius sit sacerdotio Leuitico, ipsumq̄ euacuet, & p cōseq̄ns legē veterē
ciat. ⌊Si ergo cōsummatio.i. hoīm p̄fectio ⌊p sacerdotium Leuiticum erat⌋.i. si sacerdo
illud legale in se p̄fectū, aliosq̄ p̄ficiēs fuit. ⌊Populus eñ⌋ Israel ⌊sub ip̄so⌋ sacerdotio
Exo. 14 accepit⌋ in monte Sinai. Vetus eñ lex ministrata ē populo Israel p sacerdotes Leui
Qm̄ ergo populus sub illo sacerdotio legē accepit, indiguit p̄fici illo sacerdotio. Ideo
sui an consummatio p sacerdotium Leuiticum erat. Si ergo sic fuit: ⌊quid adhuc necess
fuit secundum ordinē Melchisedec alium⌋ ritu ac tribu ⌊surgere per sacerdotem⌋ vide

A Christum, qui nõ est sacerdos ex tribu Leui descẽdẽs, nec ritũ legalium sacerdotũ obseruans, ⌊& nõ scd̃m ordinẽ Aaron dici⌋ .i. Chr̃m nõ appellari sacerdotẽ scd̃m ordinẽ Aaron, sicut vocatus est sacerdos scd̃m ordinẽ Melchisedec? Q. d. Apl̃us: Si per sacerdotiũ Leuiticũ potuissent hoĩes à pctõ purgari, & gr̃a pfici, nõ prędixisset scriptura aliũ sacerdotẽ surrectuꝝ nõ secundũ ordinẽ Aaron, sed Melchisedec. Aliâs nãq; sacerdotiũ huius superfluũ eẽt. Cũ ergo scriptura p̃nũtiauerit Chr̃m fore sacerdotẽ scd̃m ordinẽ Melchisedec, cõstat ꝙ sacerdotiũ Leuiticũ fuerat impfectũ ac figuratiuũ. Propter q̊d aduenĩete sacerdotio Chr̃i cessare debebat, quẽadmodũ figura & impfectũ cessant aduenĩete re figurata atq; pfecta. ¶ Porrò, ꝙ frustra alius sacerdos surgeret, si sacerdotiũ Leuiticũ cõsummaret, declarat Apl̃s: ⌊Translato em̃ sacerdotio necesse ẽ vt legis trãslatio fiat⌋ Lex nãq; & sacerdotiũ simul sunt, & se cõcomitant̃, nec vnum pdest sine officio alterius. Ideo q̊d de vno dr̃, de alio intelligit̃, vnde vno mutato, aliud quoq; mutat̃. Qm̃ ergo teste scriptura, surgit alius sacerdos, à sacerdotibus legalibus. s. Chr̃us, de quo scriptũ est: Tu es sacerdos in æternũ scd̃m ordinẽ Melchisedec, liquet ꝙ lex vetus per Christũ cessauerit. ¶ Cessationẽ vero legalis seu Leuitici sacerdotij adhuc probat Apl̃us, eò ꝙ Chr̃s nõ sit de tribu Leui. ⌊In quo em̃ hæc dicunt̃⌋ .i. Chr̃us de cuius psona ista, de sacerdotio scd̃m ordinẽ Melchisedec recitant̃, ⌊de alia tribu⌋ q̃ sit tribus Leui ⌊est⌋ .s. de tribu Iuda, ⌊de qua nullus altario p̃stò fuit⌋ .i. nemo ad ministeriũ altaris accessit. Q; aũt de alia tribu sit Chr̃us, ostẽdit. ⌊Manifestũ est em̃ ꝙ ex Iuda⌋ p̃riarcha ⌊ortus sit dñs noster⌋ Iesus Chr̃s. Virgo em̃ Ma- Psal. 109

B ria (sicut & Ioseph) de tribu Iuda processit. Vnde in Apocalypsi habet̃: Vicit leo de tribu Iuda, ⌊in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus ẽ⌋ .s. vt aliqs de tribu Iuda eẽt sacerdos legalis. ⌊Et amplius⌋ .i. alia rõne ⌊adhuc manifestũ est⌋ q̊d in p̃cedẽte rõne oñsum ẽ. s. ꝙ sacerdotiũ Leuiticũ sit translatũ, ⌊si⌋ pro qa ⌊scd̃m silr̃itudinẽ⌋ hoc ẽ, ritũ & ordinẽ ⌊Melchisedec exurget alius sacerdos,⌋ vc3 Chr̃us, sicut scriptura p̃dixit, q sub speciebus panis & vni corpus suũ & sanguinẽ dedit discipulis, sicut Melchisedec panẽ & vinũ obtulit, ⌊qui⌋ Chr̃us ⌊nõ secundũ legẽ mãdati carnalis⌋ .i. nõ scd̃m ĩstitutionẽ legis Mosaicæ carnalia p̃cipiẽtis ⌊factus ẽ⌋ sacerdos. Nõ em̃ fuit de tribu Leui, nec legalia sacrificia ĩmolauit, ⌊sed scd̃m virtutẽ vitæ insolubilis⌋ .i. ptãte diuina qua dat suis electis vitã insolubilẽ seu æternã. Diuina em̃ virtute ac ordinatiõe factus est Chr̃us sacerdos. ¶ Quòd aũt Chr̃s sit sacerdos secũdũ silr̃itudinẽ Melchisedec pbat. ⌊Cõtestat̃ em̃⌋ Dauid in Psal. ⌊Qm̃ tu⌋ Christe ⌊es sacerdos in æternũ scd̃m ordinẽ Melchisedec. Reprobatio quidẽ fit pręcedẽtis mãdati⌋ .i. nũc tpe gr̃æ vetus lex reprobat̃, seu euacuata docet̃, ita vt nõ liceat eã seruari ⌊propter infirmitatẽ⌋ .i. propter imperfectionẽ quã habuit qñ stetit. Non em̃ plene iustificauit, nec ad beatitudinẽ introduxit, eò ꝙ nõ cõtinuit gratiam, ⌊&⌋ etiã propter ⌊inutilitatẽ eius⌋ pro tpe gr̃æ. Iam em̃ eius obseruãtia nil cõfert, nec ad gr̃am p̃parat, sed potius obest. ⌊Nihil em̃ ad perfectionem adduxit lex⌋ .i. propria virtute nullũ ad perfectionẽ perduxit, imò nihil operabat̃ ad perfectionẽ internã, qa nõ cõtinuit gratiã. Nõ em̃ sacr̃a eius gr̃am cõtinebãt, quẽadmodũ sacr̃a nouę legis, quę rõne suoꝝ sacramẽtorum dr̃ grãm cõtinere atq; p̃stare. Quàmuis ergo lex perfectionẽ pręcepit per mandata moralia nõ tñ virtutẽ implẽdi donauit. Idcirco sua virtute nullũ perfecit. Et q̃uis multi in veteri lege erãt

Gene. 49 Luce. 1 Matth. 1 Apoc. 5 1. Cor. 11 Johan. 6 Genes. 14 Johan. 10 Psalm. 109 Actor. 15 Roman. 3

C perfecti, hoc tñ nõ fuit per legẽ, sed fidẽ & gr̃am Chr̃i tũc vẽturi. Elucescit itaq; ꝙ lex etiã q̊ad præcepta moralia non adduxit ad perfectionẽ sua virtute. Propter q̊d dictum ẽ ad Galatas: Si data eẽt lex, quę posset iustificare, vere ex lege eẽt iustitia. ⌊Introductio vero melioris spei⌋ .i. exhibitio spei nobis à Christo proposita, qua non terrena sed cœlestia bona expectamus, est ⌊per quã⌋ .i. cuius virtute ⌊proximamus ad deũ⌋ .i. ad deũ accedimus, acquirẽdo perfectionẽ gr̃æ in p̃nti, & pfectionẽ gloriæ in futuro. Hæc em̃ est vera atq; formata spes, q̃ nõ cõfundit, sed saluat. ¶ Insup probat Apl̃us sacerdotium Chr̃i firmius ac dignius eẽ sacerdotio Leuitico, qm̃ Chr̃s institutus ẽ sacerdos à deo cũ iureiurãdo. Sacerdotes vero legales siue iureiurãdo, seu iumẽto diuino. ⌊Et q̃ntũ ẽ⌋ .i. illud q̊d de sacerdotio Chr̃i phibet̃, ⌊nõ sine iureiurãdo⌋ factũ ẽ necĩtelligẽdũ sine eo. ⌊Alij q dẽ⌋ puta Leuitici sacerdotes nõ ĩ ppetuũ duraturi, ⌊sine iureiurãdo⌋ .i. sine cõfirmatõe diuini iuramẽti ⌊facti sunt sacerdotes⌋ Vñ in Exo. vbi de ordinatiõe sacerdotũ legaliũ agit̃, nullũ interponit̃ iuramẽtũ. Sic qppe dñs ait ad Moysen: Applica frẽm tuũ cũ filijs suis de medio filioꝝ Isrl̃, vt sacerdotio fungant̃ mihi. ⌊Hic aũt⌋ vc3 Chr̃s sacerdos effectus ẽ scd̃m assumptã naturã cũ ⌊iureiurãdo p eũ⌋ .i. ab eo, puta à deo pr̃e ⌊q dixit ad illũ⌋ in Psal. ⌊Iurauit dñs⌋ primo haud dubiũ, qn p seip̃m ⌊& nõ pœnitebit eũ⌋ iurasse. Nunq̃ em̃ pœnitet de eo q̊d semel decretũ ẽ in suo æterno cõsilio, q̃uis interdũ pœniteat .i. per modũ pœnitẽtis se habeat, mutãdo factũ, seu variãdo sñĩam. Vñ in libro Regũ legit̃: Porro triũphator in Israel nõ parcet, & pœnitudine nõ flectet̃. Neq; em̃ homo ẽ, vt agat pœnĩam. ⌊Tu es sacerdos in æternũ⌋ in q̊ patet inuariabilitas sacerdotij Chr̃i. ⌊Intm̃⌋ .i. tã multũ sicut sacerdotiũ Chr̃i p̃fulget sacerdotio legali, vc3 ꝙ ẽ æternũ & iuramẽto firmatũ ⌊melioris testamẽti⌋ .i. perfectioris legis ⌊sponsor⌋ .i. assertor ⌊factus ẽ Iesus⌋ Docuit em̃ euãgelicã legẽ seu nouũ testamẽtũ, quod veteri testamẽto vehemẽter præfertur. Promittit nanq; bona æterna, gratiam continet,

Gala. 3 1. Per. 1 Johan. 1 Roman. 3 Psalm. 109 Exodi. 28 1. Regn. 15 Dani. 2

& ad

& ad felicitatē, quæ finis eſt legis, introducit. Vel ſic: Melioris teſtamēti. i. præſtātioris bo
puta cœleſtiū, ſpōſor & ,pmiſſor factus eſt Ieſus. Qui in exordio ſuæ pdicatiōis, pœnitentiam
Mat.4 agite, appropinquabit em̄ regnū cœloꝝ. Noīe aūt teſtamēti interdū exprimit bonū, qd p
mētum pſtat. Vetus vero teſtamētū ſpōdebat terrena. ¶ Prętereà agit Apl's de vnitate
EPIST. dotij Chr̄i. ⌊Et alij qdē⌋ Leuitici gn̄is ⌊plures facti ſunt ſacerdotes⌋ ſummi ſibijnuicē
dētes ⌊ſcd̄m legē⌋ q̄ pcepit filium ſuccedere pr̄i in ſacerdotio ⌊idcirco ꝙ morte⌋. i. p
Nume.20 ⌊,phiberētur pmanere⌋. i. iugiter viuere, ⌊hic aūt⌋ Chr̄s ⌊eò ꝙ maneat in æternū⌋ no
ſcd̄m diuinitatē, ſed & ſcd̄m humanā naturā poſt reſurrectionē. Vñ Iudæi dixerūt: Nos
Iohan.12 uimus ex lege, qa Chr̄s manet in æternū ⌊ſempiternū habet ſacerdotiū⌋ Ex his elicit A
caciā ſacerdotij Chr̄i: ⌊Vnde⌋. i. ,ppter ſempiternitatē ſacerdotij ſui, ⌊& ſaluare⌋. i. ſa
ferre ⌊in ppetuū pōt⌋ vcꝫ q̄diu eſt aliqs ſaluandus. Vel, ſaluare in ppetuū. i. ppetuā bti
dare, ⌊accedēs⌋ ſpūali acceſſu ⌊p ſeipm̄⌋. i. ī ,ppria pſona, ſcd̄m q̄d hō, nō p aliquē med
Apoc.1 ſeu aliā hoſtiā, ⌊ad deum⌋ pr̄em tanq̄ aduocatus nr̄ ac mediator ⌊ſemp viuens⌋. i. vig
Ro.6 ac viuax exiſtēs. Reſurgēs em̄ ex mortuis, iā nō morit ⌊ad interpellandū pro nobis⌋ Q
conueniat Chr̄o interpellare. i. orare ,p nobis diligēter tractatū eſt ad Romanos, vbi h
Romañ.8 verba ponit Apl'us: Quòd vero Chr̄us ſit idoneus ad interpellandū pro nobis, deinde
⌊Talis em̄⌋ ſicut ſubſcribit, ⌊decebat vt nobis⌋. i. ad noſtrā ſalutē procurādū, ⌊eēt pō
vtpotē ⌊ſanctus⌋ in anima p om̄is culpæ carētiam ⌊innocens⌋ quātum ad alios, qa nō
Eſa.53 uentus dolus in ore eius ⌊impollutus⌋ corpore ⌊ſegregatus à peccatoribus⌋. i. à grege
remotus nunc, loco, & ope. Veruntñ Chr̄us in hac vita nō erat corporal'r à pc̄toribus
gatus, nec eos vitauit. Nam cū phariſæi dixiſſent diſcipulis: Quare cū publicanis & pc̄
Matth.9 manducat & bibit magiſter veſter? Chr̄us rn̄dit: Non indigēt qui ſani ſunt medico, ſed
habēt. Venit em̄ filius hoīs quærere & ſaluū facere q̄d perierat. Opere tñ & cōſenſu ſe
Ephe.4 fuit ab eis, ⌊& excelſior cœlis factus⌋ Aſcēdit em̄ ſup oēs cœlos, & vniuerſis creaturi
Pſalm.8 bus dignior eſt, qm̄ pr̄ om̄ia ſubiecit ſub pedibus eius. ⌊Qui⌋ Chr̄us ⌊nō habet quoti
ceſſitatem, quēadmodum ſacerdos⌋ legalis neceſſitatē habebat ⌊prius pro ſuis delictis
offerre. Deinde pro populo⌋. i. populi delicto expiando. Hoc nāq; erat impfectiōis in
Eſaiæ.53 dotibus veteris teſtamēti, ꝙ prius pro ,ppria recōciliatiōe hoſtias imolabāt. Sed Chr̄s
nō fecit, talis nō fuit nec indiget q̄tidie offerre ,p ppl'o hoſtiā. ⌊Hoc em̄ fecit ſemel⌋ ho
FINIS vice obtulit hoſtiā ,p ppl'o ⌊ſeipm̄ offerēdo⌋ deo pr̄i in ara crucis ,p nobis. Quæ hoſti
eſt dignitatis, vt pro oīm peccatis ſufficiētiſſima fuerit, ideo nō indiget iterari. Sed ſacer
gis ,pter inſufficiētiā ſuā iterabant quotidie. Ideo ſequit: ⌊Lex enim⌋ Moſaica ⌊hoīe
ſemine Aaron ⌊cōſtituit ſacerdotes infirmitatē⌋ peccādi ac moriēdi, ⌊habentes⌋ q
bant ſicut & cæteri, ideo pro ſeipſis indigebāt offerre. ⌊Sermo aūt iuriſiurādi⌋. i. ſermo
Exodi.24 ramēto firmatus, ſeu iuriſiurandū ſermone prolatū, ⌊qui⌋ ſermo ⌊poſt legē⌋. i. legis
Pſal.109 in mōte Sinai factam ⌊eſt⌋ dictus p Dauid in Pſalmo vbi dr̄: Iurauit dn̄s & nō pœnitebi
Iohan.1 ⌊filium⌋ dei incarnatū cōſtituit ſacerdotē ⌊perfectum⌋. i. plenū gr̄æ & veritatis, ⌊in æter
Chr̄us em̄ ſcd̄m diuinam naturam eſt ſimpliciter pfectus, quēadmodum pater. Scd̄m na
Iohan.3 vero humanā tantæ extitit pfectionis, quantam capere poteſt natura creata, quia non ad
ſuram dat deus ſpiritum homini Chriſto.

¶ Declaratio capituli octaui: Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur.

¶ Articulus octauus.

MVltis iam de dignitate ſacerdotij Chr̄i pmemoratis: nunc ſummarie breuiter
ſtringit Apl'us ea quæ materiā iſtā concernunt, oſtendēs etiā eminētiā ſace
Chriſti, rōne ſacerdotalis officij. ⌊Capitulum aūt⌋. i. breuis multoꝝ comp
Capitulū nāq; à capite nomē ſortit, qm̄ ſicut in capite oēs ſenſus vigēt & co
tur, ſic capitulū totā ſummā breuiter cōphēdit. ¶ Itaq; capl'm ⌊ſup ea⌋. i. de his ⌊quæ
tur⌋ de ſacerdotio Chr̄i, eſt hoc ꝙ immediate ſubiungit, vbi & capitulum incipit: ⌊Ta
Pſalm̄ 8 bemus pōtificē qui conſedit⌋. i. ſimul cum pr̄e ſedit ab hora aſcēſionis ſcd̄m humanitatē
diuinitatē vero à principio, ⌊in dextera ſedis⌋. i. throni, vel potius ſedētis ⌊magnitudinis
paternæ maieſtatis, ſeu dei pr̄is ⌊in cœlis⌋. i. in cœlo empyreo, cœliꝗ ciuibus. Quō aūt
Hebręo.1 at Chriſtn ſcd̄m vtrāq; naturam ſedere ad dexteram pr̄is, in expoſitiōe primi capl'i huius
dictum eſt plenius ⌊ſanctoꝝ miniſter⌋. i. ſacroꝝ dei donoꝝ, vcꝫ gr̄æ in præſenti, & glo
futuro, miniſtrator ſeu dator inſtrumētalis, ſcd̄m quod homo. Ipſis etiā ſanctis diſcip
Lucæ.22 Chr̄us miniſtrauit in terra. Iuxta illud: Ego in medio veſtri ſum, ſicut q miniſtrat. Sanct
Lucę.12 q; in patriæ miniſtrat vitam æternā, ſecundum quod ſcriptū eſt: Præcinget ſe, & tranſie
Hebræ.1 ſtrabit eis. Hæc eſt ſeruitus dignatiōis, non ſubiectionis, qua & angeli miniſtrant homi
⌊& tabernaculi veri⌋. i. eccleſiæ militātis ſeu triumphātis, de qua legitur in Apocalypſi
Apoca.21 tabernaculū dei cum hoībus, & habitabit cū eis. Itē in Pſalmo: Dn̄e qs habitabit in taber
Pſalm.14 tuo? Quod aliud nihil ē, niſi electi & ſancti, quoꝝ Chr̄us miniſter ē ſcd̄m ſenſum iam

A Venit eñ filius hoīs ministrare non ministrari, ⌊quod fixit⌋.i. gratia atq; virtutibus stabiliuit Matt.20
⌊deus⌋ q solus hoc p̄t, vc3 mētes electoꝝ p grām figere ⌊& nō hō⌋ purus. Qđ āt Chr̄s sit s̄cō-
rū minister hinc patet. ⌊Oīs eñ pōtifex⌋ legal' siue catholicus ⌊ad offerēda mūera⌋ sp̄ualia ac
corpalia suīpsius ac ꝓ priī gregis ⌊& hostias⌋ laudis ꝓ seip̄o ac subditis ⌊cōstituit⌋.i. pōtifex
ordinat. Hoc ē eñ officiū eius, cū sit inter deū & ppl'm medius. Vnde quę ppl'i sunt, offert deo: Infra 9
& quę dei sunt, impetrat pplo. ⌊Vnde necesse est & hunc⌋ sacerdotē vc3 Chr̄m ⌊habere aliqd 1. Iohan. 2
quod offerat⌋ nō pro se, sed ꝓ suis, vtpote carnē, quā propter nos immolauit, quā & incessabi-
liter ꝓ nobis p̄ris cōspectui p̄sentat cū desiderio nr̄æ salutis. ⌊Si ergo eēt sup terrā⌋. sacrificiū
à Chr̄o offerēdum esset terrenū, legale aut transitoriū, ⌊nec esset sacerdos⌋.i. tunc ip̄e Chr̄us
nō esset sacerdos scđm ordinē (vt dictū est) Melchisedec. Nam sacerdotiū eius superfluū esset, Psal.109
eò q̄ sacrificiū eius offerri posset à sacerdotibus veteris legis, scđm q̄d subdit: ⌊cum essent⌋.i.
ex quo forēt sacerdotes legales, ⌊q offerrēt scđm legē⌋ scriptam ⌊munera⌋ terrena & sacri-
ficia similia huiuscemodi sacrificio Chr̄i, ⌊qui⌋ sacerdotes legis ⌊exemplari & vmbræ deser-
uiunt cœlestiū⌋.i. circa figuras, & sacr̄a legalia occupant. Quæ sunt exemplar cœlestiū, qm̄ ad
eoꝝ cognitionē aliq̄ mō inducunt. Quia tñ hoc faciūt multū obscure ac impfecte vmbra cœle-
stium appellant. Vmbra eñ inter euidentē imaginē, & rem ipsam est media. Sunt ergo exem-
plar cœlestiū.i. à cœlestibus exemplata, ⌊sicut responsum est Moysi⌋ dn̄m consulēti ⌊cum⌋ Exodi.25 et 26
Moyses ⌊consummaret⌋.i. cōpleret ⌊tabernaculū⌋ p manū Beseliel. ¶ Deinde ponit diuina
respōsio. ⌊Vide inqt⌋ dn̄s ⌊oīa⌋ ad tabernaculum ptinētia ⌊facito⌋.i. fieri pręcipe ⌊scđm
exēplar q̄d tibi ostēsum est in mōte⌋.i. scđm formā tibi ab angelo demōstratā in mōte Sinai.
Angelus eñ docuit Moysen de oībus cōstruēdis & offerēdis in tabernaculo. Differūt aūt exē-
B plum & exēplar. Quia exemplū est q̄d fit ad imitationē alterius, estq; posterius illo. Exemplar
vero vocat ad cuius imitationē aliqd fit, vel producit, & est prius illo. Ea itaq; in qbus sacerdo-
tes legis deseruiebāt, absolute loquēdo, erāt exempla, respectu exemplaris in monte mōstrati,
posterioraq; illo], sed p cōparationē ad nos dici pn̄t exēplaria, prout nr̄a cognitio tēdit ex illis
ad cognitionē cœlestium. ⌊Nunc aūt melius sortitus est ministeriū⌋.i. Chr̄us dignius sacerdo-
tium officiumq; suscepit, q̄ fuit obsequiū sacerdotū legaliū, ⌊quanto & melioris testamenti⌋.i.
perfectioris legis, vc3 euangelicæ, quæ p̄fert legi Mosaicæ, ⌊mediator,⌋ mediās dator ⌊est.⌋ 1. Timo. 2
Nam inter deū & hoīes mediat, & ex parte dei legē nouā hoībus cōtulit, ⌊quod⌋ testamētum
nouū ⌊in melioribus repromissionibus⌋ hoc ē, diuinis atq; æternis promissis, ⌊sancitum⌋.i. 2. Cor. 4
cōfirmatum ⌊est⌋ Vetus quippe testamētum promittebat abundantiā tēporaliū, nouū aūt af-
fluētiam bonoꝝ cœlestiū. Sacr̄a etiā nouā legē cōfirmātia multo p̄stantiora cēsent sacramētis
legis antiquę. ⌊Nam si illud prius⌋.i. vetus testamētum ⌊à culpa vacasset⌋.i. culpā pfecte dele-
uisset, suosq; seruatores pfecte mūdasset, ⌊nō vtiq; secūdi⌋.i. noui testamēti ⌊locus inqreret⌋
hoc ē, necessaria nō esset, nec exigeret lex noua, imò supflua eēt. ¶ Quod aūt nouū testamētū ne-
cessariū sit, probat authoritate scripturæ, quæ habet apud Hieremiā, quā Apl'us hic allegat secū-
dum trāslationē septuaginta interp̄tum. ⌊Vituperās eñ eos⌋.i. Iudæos tanq̄ per legē perfici
nō potētes, ⌊dicit⌋ Hieremias: ⌊Ecce dies⌋ gr̄æ & euāgelicæ legis ⌊veniūt, dicit dn̄s, & con- Hierem.31
summabo super domū Israel, & super domū Iuda⌋.i. cōpletiuè dabo pplo Iudæoꝝ in duo re-
gna, & duodecim tribus diuiso, ⌊testamētum nouū⌋ Hoc eñ Chr̄us in ꝓpria persona Iudæis 2. Regū.12
C ꝓposuit in sermone facto in mōte, & in cęna, de qbus & dixit: Non sum missus nisi ad oues quę
perierūt domus Israel, ⌊nō scđm testamētum q̄d feci p̄ribus eoꝝ⌋.i. nō tale testamētum, puta
in terrenis ꝓmissis & cęrimonialibus iussis cōsistēs, dabo istis quale dedi per Moysen p̄ribus eo- Matt.15
rum ⌊in die qua apphēdi manū illoꝝ⌋.i. cū eos sic ducerē atq; p̄cederē, sicut p̄r ducit paruulū fi-
liū, per se ire nō valentē & viæ ignarū, ⌊vt educerē illos de terra Aegypti⌋ q̄d & feci. ⌊Qm̄ ipsi
nō permāserūt⌋ per obediētiā cordis, ⌊in testamēto meo⌋.i. in lege à me data, vnū veꝝ deū
colēdo, sicut lex iubet: sed statim fecerūt vitulū aureū cōflatilē, & adorauerūt eū, ⌊& ego negle- Exo.32
xi⌋.i. obliuioni tradidi ⌊eos, dicit dn̄s⌋ pietatis meæ respectū eis subtrahendo, & multos eoꝝ
occidēdo. Qūo aūt deus dicat recordari vel negilgere dictū est sępius. ⌊Quia hoc testamētū⌋ Matt. 20 et.28
nouū ⌊q̄d disponā⌋.i. ordinate ꝓponā ⌊domui Israel⌋.i. electis p̄sertim Iudæis qbus primo
p̄dicatum est euāgelium regni, deinde oībus gētibus deum per fidē speculantibus dispositū est Acto.11
per Apl'os hoc testamētum, ⌊post dies illos⌋.i. post tp̄s diuinitus p̄ordinatum, vc3 cōsumma-
to cursu veteris testamēti, quando aduenit tpis plenitudo. Disponā itaq; testamētum hoc eis,
⌊dando leges meas in mēte eoꝝ⌋.i. intellectibus eoꝝ imprimā euāgelica mādata, ⌊& in cor- Gala.4
de⌋.i. voluntate ⌊eoꝝ superscribā eas⌋.i. prōptum affectum obediēdi legibus meis dabo eis.
Hoc mō datum ē primitiuæ eccl'iæ nouum testamētum à Chr̄o, p̄sertim in die s̄cō Pētecostes Acto.2
qñ sp̄us sanctus p inspirationē, & supnaturalem illustrationem impressit cordibus discipuloꝝ
euangelicam legē. ⌊Et ero eis in deum⌋.i. pie & gratiose agam cum eis, ⌊& ipsi erunt mihi in
populum⌋ hoc est, deuote & religiose me colent. ⌊Et nō docebit vnusquisq; proxmum suum
& vnusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce dominum.⌋ Secundum Augustinum, & ali- August.
os ple-

os plerosq; hæc intelligēda sunt pro statu p̄riæ, in qua vnus nō docebit aliū, quātū ad cogni
nē dei, & in q̄bus btitudo cōsistit, q̄uis sup̄iores doceāt inferiores, q̄tū ad q̄sdā effectus di
prouidētiæ. Oēs nāq; beati deum īmediatè cōspiciūt. Ideo subdit: ⌊q̄m oēs sciēt me à mi
vsq; ad maiorē⌋ & ideo sciēt me in p̄ria ⌊quia⌋ nūc in via ⌊ꝓpitius ero iniq̄tatibus eo
do eis grām pœnitēdi, ⌊& pc̄tōꝝ illoꝝ iā nō memorabor⌋ ad puniēdū ea in igne gehēn
exponūt hęc specialr̄ de primitiua eccl̄ia maxīe de apl̄is, q̄ oēs īmediate edocti fuerūt à sp
Acto.2.4 V idet aūt generalr̄ posse ītelligi de ip̄a eccl̄ia militāte, sic tn̄ vt sit distributio ꝓ g̃nibus sin
& locutio cōparatiua. Nō em̄ loquit dn̄s de q̄cunq; doctrina seu scia, sed specialr̄ de cogn
sui. Q̄m om̄es sciēt me inq̄t: Cū ergo p̄ orbē terraꝝ in eccl̄ia militāte extirpata sit idolol
oēs sciēt me eē vnū dūtaxat veꝝ deū. Tāta q̄q; est m̄ia dei hoc tp̄e, vt dicat tp̄s grǣ. Vel d
hæc cooperatiue. Intm̄ quippe abūdat cognitio dei in mūdo tp̄e euāgelicę legis magis q̄
vt iam penè oēs videant cognoscere deū. Et iuxta hūc sensum scriptū est: Repleta est ter
dn̄i, sicut aquę maris operiētes. In oēm terrā exiuit sonus Apl̄oꝝ. ¶ Deinde pādit Apl̄us
Esa.11 tionē veteris testamēti. ⌊Dicēdo aūt⌋ dn̄s p̄ Hieremiā ⌊nouum⌋.i. testamētū Chr̄i no
Psalm.18
Hierem.31 cando ⌊veterauit⌋.i. vetus eē declarauit, ⌊prius⌋ testamētum datū p̄ Moysen. ⌊Quod a
tiquat, & senescit propè interitū est⌋.i. cito corrūpet. Ideo testamentū illud euacuat adue
testamento Christi, quod vsq; in finem seculi perseuerabit.

¶ Expositio capituli noni: Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctum seculare. ¶ Articulus nonus.

DEniq; excellētiam sacerdotij Chr̄i, cōsequēter on̄dit Apl̄us, ex ritu & schem
bernaculi. ⌊Habuit q̄dem & prius⌋.i. p̄cedēs & vetus testamētū ⌊iustificatio
turæ⌋.i. obseruātias auferētes impedimēta quędā diuini cultus. Quēadmodu
sacr̄a nouę legis virtute gr̄æ in eis contētæ purgāt à vitijs interioribus, q̄bu
simpliciter ineptus ad cultū diuinū: sic sacr̄a veteris legis, grām nō cōtinētia emūdabāt à c
Lucę.5 ralibus immūditijs & irregularitatibus, ꝓpter q̄s ꝓhibebant Iudæi à cultu diuino. s. ab a
tēpli & cœtus fideliū, sicut erāt cōtactus mortui vel immundi. Hæ ergo obseruatiōes p
lia impedimēta tollebant, dicunt iustificatiōes culturæ. Habuit quoq; ⌊& sc̄tm̄ seculare⌋
teriorē quandā immūditiā hoībus apparentē. Quidā per sc̄tm̄ seculare, intelligūt tēplū
riale, q̄d Iudæi sc̄tm̄ putabāt, & aliq̄ mō erat, q̄a ad cultū dei fuerat ordinatū. Cui expo
EPIST sonat lr̄a sequēs: ⌊Tabernaculū em̄ factū est primū⌋.i. primū tabernaculū humano art
Exo.27 bricatū est. Per primū aūt tabernaculū, designat exterior pars tabernaculi à Moyse fact
erat ingressus. Per secūdū vero tabernaculū, significat interior pars eiusdē tabernacul
naculū em̄ Moysi hn̄s. 30. cubitos in lōgitudine. 10. vero in latitudine, &. 10. in altitudin
tū ad lōgitudinē, diuisum erat in duas partes p̄ cortinā seu velū intermediū, q̄rū exterior h
Exodi.40 20. cubitos in lōgitudine. Et ꝓpter suā venerationē & significationē, q̄ significauit eccl
litātē, dicebat sc̄tm̄ vl̄ sc̄tā. Interior vero pars tabernacl̄i post cortinā, dicta ē sc̄tā, vl̄ sc̄t
Exo.25 ctoꝝ, ꝓpter p̄cipuā suā venerationē, & q̄m figurauit eccl̄iam triūphātē. ⌊In q̄⌋ prio tabe
Exo.26
Exo.25 lo, ⌊erāt cādelabra⌋ vnū cādelabrū aureū, q̄d hic plr̄ cādelabra dr̄, q̄a habebat. 7. lucernas
Ibidē fuit in parte meridionali, ⌊& mēsa⌋ ꝓpositōis q̄drata, facta de lignis Sethim, atq; puriss
ro vestita. Hęc fuit in parte aq̄lonari ⌊& ꝓpositio panū⌋.i. 12. panes q̄ q̄libet sabbato p
tur sup̄ mēsam recētes. Erat q̄q; in hac parte tabernacl̄i altare incēsi, de q̄ tacet Apl̄s. ⌊Q
mū tabernaculū ⌊dr̄ sc̄tā⌋ sicut iā patuit. ⌊Post velamētū āt⌋.i. retro velū seu post corti
termediā, erat ⌊sc̄d̄m tabernaculū⌋.i. sc̄d̄a pars totius tabernacl̄i. ⌊Quod⌋ sc̄d̄m ⌊dr̄ s
ctoꝝ⌋ ꝓpter rōnē p̄dictā ⌊aureū hn̄s thuribulū⌋ de hoc nō legit in veteri testamēto. Pr
q̄d q̄dā p̄ thuribulū intelligūt incēsoriū, in q̄ summus sacerdos sc̄tm̄ sc̄tōꝝ ingrediens
bat incēsum, vt fumus inde cōsurgēs impediret eos, q̄ erāt in alia parte tabernacl̄i, ne asp
ea q̄ fuerāt in sc̄d̄a parte tabernaculi. Alij opinant, q̄ in tp̄e Dauid vl̄ Salomōis, dū auct
tus diuinus, factū, & illic locatū sit thuribulū aureū ⌊& archā testamēti circūamictā ex om
Exo.25 te, auro⌋ Erat nāq; de īputribilibus lignis Sethim ītus & extra aureis laminis coop̄ta. ⌊
archa ⌊erat vrna aurea hn̄s māna⌋ ad mēsurā Gomor, in cōmemorationē miraculi, q̄ d
uit filios Israel māna annis. 40. in deserto, ⌊& virga Aaron q̄ frōduerat⌋ intra vnā noct
Exo.16 gnū q̄ Aaron diuinitus electus eēt in sacerdotē ⌊& tabulę testamēti⌋.i. duę tabulę in q
Numer.17 scripta fuit, puta decalogus, superq̄; eā.i. sup̄ archā erāt duo ⌊Cherubin gloriæ⌋.i. glor
splēdide facta instar angeloꝝ. V el, gl̄iæ dei figuratiua ⌊obumbrātia⌋.i. alis suis extēsis
Exo.25 cōnexis tegētia ⌊ꝓpitiatoriū⌋ tabulā aureā q̄ erat sup̄ arcā, q̄ ideo dicta ē ꝓpitiatoriū
de dedit deus rn̄sum Moysi ꝓ multitudine exorāti. ⌊De q̄b⁹ mō nō ē dicēdū p̄ singl̄a
ra nāq; sufficiūt. Apl̄s āt ꝓseq̄t hęc breuiter, & allegorice tm̄. ⌊His vero ita cōpositis⌋.i.
partib⁹ tabernaculi p̄dicto mō dispositis ⌊in priori q̄dē⌋ tabernaculo (q̄d dr̄ sc̄tā) ⌊sem
Nume.28 quotidie bis ⌊intrabant sacerdotes⌋ vz hora sacrificij matutini ac vespertini. Vtraq
hora īmolabat agnus, ⌊sacrificiorū officia cōsummantes⌋.i. cōplētes ea q̄ ad ritū sacr

A ſpectabãt. Immolatio em̃ ſacrificioꝝ fiebat extra tabernaculũ ſub diuo in atrio in altari holo- Leui.16
cauſtoꝝ, vbi accenſo igne ſumpſit ſacerdos in thuribulo prunas, ſićq; procedebat ad altare in-
cẽſi intra tabernaculũ primũ ſitũ, poſitóq; in thuribulo thure, dimiſit ſup altare incenſi, & ita ſa
“ crificiũ conſummabat. ⌊In ſecũdo aũt⌋ tabernaculo, vc; in ſctã ſanctoꝝ ⌊ſemel in anno ſolus
“ põtifex⌋ introiuit, vc; in feſto expiatiõis, ⌊nõ ſine ſanguine⌋ Tulit em̃ ſecũ de ſanguine hoſtiæ Leui.4
“ immolatæ ad offerẽdũ illũ corã ꝓpiciatorio. Ideo ſequit̃, ⌊quẽ⌋ ſanguinẽ ⌊offerret pro ſua & Pſalm.14
“ populi ignorãtia⌋.i. pro repromiſſiõe ꝓprioꝝ ac populi ſui pctõꝝ ex ignorãtia cõmiſſoꝝ. Se
cundũ gloſſam, põtifex ſæpe intrabat ſctã ſanctoꝝ ſine ſanguine, ſed nõ niſi ſemel cũ ſanguine
“ ¶Deinde oñdit Apl'us myſticã ſignificationẽ iſtoꝝ. ⌊Hoc ſignificãte⌋ figuraľr ⌊ſpũ ſancto⌋
“ ꝑ diſpoſitionẽ tabernaculi Moyſi ⌊nõdũ propalatã eẽ ſctõꝝ viã⌋.i. nõdũ patefactũ eẽ ingreſ 2.Pet.1
“ ſum regni cœleſtis, vel ipm Chrm, q eſt via qua itur ad patriã, ⌊adhuc priore tabernaculo⌋.i. Johan.14
“ prima parte tabernaculi, q̃ dicit̃ ſancta, ⌊habẽte ſtatũ⌋.i. prohibitionẽ ingrediendi ſecũdũ ta-
bernaculũ.ſ. ſctã ſanctoꝝ. Per velũ nãq; inter partes tabernaculi poſitũ ſignificabat̃ clauſam eẽ Exodi.26
“ viam regni cœleſtis, q̊d ſignificabat̃ ꝑ ſancta ſanctoꝝ. ⌊Quæ⌋ res, vc; diſpoſitio cultus & ritus
“ tabernaculi, ⌊parabola⌋.i. ſimilitudo vel figura ⌊eſt tpis inſtãtis⌋.ſ. tpis grãæ.i. eoꝝ q̃ in nouo
“ teſt. gerunt̃ ſub tpe grãæ. Oĩa em̃ in figura cõtingebãt eis. Et vetus teſt. erat figura noui, ⌊iuxta 1.Cor.10
“ quã⌋ parabolã.i. legalẽ & figuratiuã obſeruantiã, ⌊hoſtiæ⌋ de carnib⁹ animaliũ, ⌊& munera⌋ Ezech.2
B de rebus animatis ⌊offerunt̃⌋ à ſacerdotibus Leuiticæ ſtirpis pro tpe veteris teſt. ⌊Quæ⌋ ho-
“ ſtiæ & munera ⌊nõ poſſunt iuxta cõſciam⌋.i. ſecũdũ dictamẽ rectæ cõſciæ, vel intus in cõſcia.
“ ⌊ꝑfectũ⌋.i. à vitijs puꝝ & grãa decoratũ ⌊facere ſeruientẽ⌋.i. eũ q ſeruit deo, ⌊ſolũmodo in ci
“ bis & potibus⌋.i. in eſu & abſtinentia q̊rundã alimentoꝝ ſecundũ legis p̃cepta, q̃ quoſdã cibos
“ prohibuit, ⌊& varijs baptiſmatibus⌋.i. lotionibus corporis ſeu mẽbri alicuius in aqua propter
“ cõtactũ mortui ſeu leproſi, ⌊& iuſtitijs carnis⌋.i. obſeruãtijs corporalẽ immũditiã ſeu irregu- Leuiti.6.
“ laritatẽ tollẽtibus, ⌊vſq; ad tẽpus correctiõis impoſitis⌋.i. iuſſis atq; durantibus vſq; ad tẽpus 13.15
euãgelicæ legis, q̃ legẽ Moſaicã ꝑficit, & obſeruatoꝝ illius vitia corrigit & emẽdat. Ex diuino
em̃ imperio ſeruãda erant vſq; ad euangelij publicationẽ. ¶Deinde oñdit Apl'us, q̊d figurabat̃
ꝑ hoc, ꝙ ſummus ſacerdos ſeu põtifex in lege, introiuit in ſancta ſanctoꝝ cũ ſanguine ſemel in
anno, ad dep̃candũ pro ſe & pro alijs. Per põtificẽ em̃ figuratus eſt Chrs, ꝑ ſancta ſanctoꝝ, cœ EPIST.
“ lũ. Itaq; p̃inducta legalia nõ poterant ꝑfectũ facere ſeruientẽ. ⌊Chrs aũt aſſiſtẽs⌋ deo patri ad Ro.8
“ interpellandũ pro nobis, aſſiſtẽs q̊q; ſeu paratus ſuccurrere nobis, ⌊põtifex⌋.i. ſummus ac ſa-
“ cerdotalis miniſter, prout hõ. Vel, põtifex.i. in ſuo pontificatu collator ⌊futuroꝝ⌋.i. cœleſtiũ
“ ⌊bonoꝝ,⌋ de qbus legit̃ in pſal. Credo videre bona dñi, in terra viuẽtiũ, ⌊ꝑ amplius⌋.i. mul- Pſalm.26
“ to maius atq; capacius ⌊& ꝑfectius tabernaculũ⌋ vtputa cœlũ ⌊nõ manufactũ⌋.i. nõ hoĩm ma
“ nibus fabricatũ, ⌊id eſt nõ huius creatiõis⌋ hoc eſt nõ hũanæ induſtriæ. Vel, nõ huius creationis
.i. nõ exiſtens de natura inferioꝝ creaturaꝝ, q̃ corruptibiles ſunt. Illud em̃ incorruptibile eſt, Exodi.25
“ ⌊neq; ꝑ ſanguinẽ hircoꝝ & vituloꝝ⌋ vt põtifex legalis, ⌊ſed ꝑ propriũ ſanguinẽ⌋.i. cũ p̃uia
“ ꝓprij ſanguinis effuſione, ⌊introiuit ſemel,⌋ videlicet in die aſcẽſionis, ⌊in ſancta⌋.i. in cœle Actoꝝ.1
“ ſte tabernaculũ p̃figuratũ per ſancta ſanctoꝝ ⌊æterna redẽptione inuẽta⌋.i. vera beatitudine
nobis recuperata atq; à nobis cõperta. Quòd aũt ſanguis Chri idoneus fuerit ad ſaluãdũ, demõ-
“ ſtrat Apl'us. ⌊Si em̃ ſanguis hircoꝝ & thauroꝝ, & cinis vitulæ⌋ cõbuſtæ mixtus aqua ⌊aſper-
C ſus⌋ cũ aqua ſup immũdos ⌊inquinatos⌋ macula exterioris hoĩs ⌊ſanctificat⌋.i. purgat à ma-
“ cula tali, ⌊ad emendationẽ carnis⌋.i. ad acquirendã munditiã corporalẽ. Talia em̃ pctã aufer-
“ re nõ poterant, ſed ab exteriori impuritate mũdabãt, ⌊q̃to magis ſanguis Chri, q per ſpm̃ ſan-
“ ctũ⌋.i. cooperante ac inſpirante ſpũ ſancto, ⌊ſemetip̃m⌋ rõne naturæ aſſumptæ ⌊obtulit⌋ in
“ cruce ⌊immaculatũ deo⌋ patri pro nobis ⌊emũdabit cõſciam noſtrã⌋ in baptiſmo, vel pœni Deute.23
“ tẽtia, ſeu alijs ſacris, per q̃ virtus ſeu meritũ eius nobis applicat̃, ⌊ab operibus mortuis⌋.i. pctĩs
“ ⌊ad ſeruiendũ⌋.i. vt à pctĩs mũdati ſeruiamus ⌊deo viuenti:⌋ oĩs vitæ fontali principio in ſan Actoꝝ.15
“ ctitate & iuſtitia iugiter corã ipſo: ⌊Et ideo⌋.i. qm̃ Chrũs obtulit ſe pro nobis, idcirco ⌊noui Luce.1
“ teſtamẽti mediator⌋.i. medius dator ⌊eſt⌋ inter deũ & hoĩes mediãs, & nouã legẽ proponẽs, 1.Timo.2
“ ⌊vt morte intercedẽte⌋.i. merito paſſionis Chri pro nobis interueniẽte, ⌊in redẽptionẽ eaꝝ
“ p̃uaricationum⌋.i. ad obtinendã indulgentiam trãſgreſſionũ, ⌊q̃ erãt ſub priori teſtamẽto⌋
.i. tpe veteris teſt. vigebant, nec ꝑ legẽ auferri valebãt, ⌊repromiſſionẽ accipiant⌋.i. bonũ pro
“ miſſum cõſequant̃, ⌊q vocati ſunt⌋ vocatione æternæ p̃deſtinationis. De qua ad Romanos di
“ citur: Quos p̃deſtinauit, hos & vocauit ⌊æternæ hæreditatis,⌋ hoc eſt ipſam æternã hæredita Ro.3
tẽ ſeu felicitatẽ hoĩbus promiſſam. Chri em̃ morte aperta eſt ianua patriæ, & merito paſſionis Ro.8
dñicæ oẽs electi ſaluant̃. Porrò vocatio duplex eſt.ſ. æternæ p̃deſtinatiõis. Sićq; vocati ſunt ele
cti. Alia eſt vocatio p̃ſentis iuſtificationis de qua in Euãgelio legit̃: Multi ſunt vocati, pauci ve
ro electi. Quod aũt teſtamentũ nouũ confirmatũ ſit per Chriſti paſſionẽ, probat Apl'us primo Matt.20
“ per cõſuetudinẽ humanã. ⌊Vbi em̃ teſtamentũ⌋ eſt, ⌊mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris⌋ 22
.i. ad valorẽ ac robur teſtamenti hoĩs requirit̃, vt mors teſtatoris interueniat ſeu mediet inter

teſtamēti diſpoſitionē,& eius cōfirmationē. ⌊Teſtamētū eñ in mortuis⌋.i.p mort
Infra.12. torꝫ cōfirmatū ē,⌊alioquin nō valet⌋.i.nōdū efficaciā habet teſtamētū,⌊dū viuit q
eſt⌋.i.q teſtamētū cōdidit. Hoc ita ē ſecūdū leges ciuiles atq; canonicas. Nā añ mort
tari,cū ſit vltima volūtas teſtatoris. Silr̃ mō nouū teſt. q̊d eſt ꝓmiſſio vitæ ęternæ,eua
Joh. 19 doctrina in morte Chr̃i firmatū. V ñ in cruce dicebat: Cōſummatū eſt. In aſſertionē
miſſiōis ac doctrinę ſuę mori voluit Chr̃s. ¶Deinde ꝓbat apl̃us idē authoritate diuin
nec primū qdē⌋.i.in principio legis datæ: Vel, primū, id ē, vetus teſt.⌊ſine ſanguine
Exodi.24 tū⌋.i.roboratū,⌊eſt⌋ ad figurandū,ꝙ nouū teſt. Chr̃i ſanguine firmaret. ⌊Lecto
Leuiti. 16. mādato legis⌋ morali,cęrimoniali,ac iudiciali,⌊à Moyſe vniuerſo pplo⌋ Iſrael ⌊ac
Nume.19. Moyſes ⌊ſanguinē hircorꝫ & vitulorꝫ⌋ oblatorꝫ ⌊cū aqua⌋.i.aqua admixtū, q̊d ſi
mundationē,q̄ fit in aqua baptiſmi virtute ſanguinis Chr̃i,de cuius latere exiuit ſang
Johan.19. Exodi.29 qua,q̊rꝫ virtute oīa ſacr̃a efficaciā ſortiunt̃,⌊& lana coccinea & hyſſopo⌋ De his duo
aſperſoriū ad ſanguinē aſpergēdū. Verūtñ in Exodo nō fit mētio, niſi de ſanguine v
ſed credēdū eſt aplo,ꝙ alia nūc exp̃ſſa tūc aderāt, ⌊ip̃m q̊q; librū legit,& oēm pplm
cōferebat̃,⌊aſpſit⌋ Fortaſſis ponit ptē pro toto. Nō eñ vident̃ tot millia ſanguine à
aſperſa. Aſperſit ergo eos ⌊dicēs Hic ſanguis teſtamēti ē⌋.i.roboratiuus teſtamēti,
dauit ad vos deus⌋.i.p me vobis miſit ac iuſſit. ⌊Etiā tabernaculū & oīa vaſa miniſt
in qbus miniſtrabāt Leuitę ac ſacerdotes ī tabernaculo Moyſi,⌊ſanguine ſilr aſpſit,
qñ librū aſpſit & pplm.(Nōdū eñ factū erat tabernaculū & vaſa ipſius) ſed iſta aſpſi
Numer.31 in die cōſecratiōis tabernaculi atq; vaſorꝫ. ⌊Et oīa pene in ſanguine⌋.i.ſanguinis aſ
effuſiōe,⌊mūdant̃⌋ ab exteriori īmūditia,vel ineptitudine, ⌊ſcd̃m legē⌋ Dicit pen
Leuitic 4 liqua mūdabunt̃ p ignē,vc; q̄ ignē poterāt ſuſtinere,& aliq̄ vaſa mūdabūtur p aqua,
Numer.15 ne ſanguinis effuſiōe⌋ facta in aliq̄ ſacrificio,⌊nō fit remiſſio⌋.i.nō fiebat expiatio cu
1.Johan. 2 neceſſitas īpediret oblationē. Tūc eñ ſufficiebat bonū ꝓpoſitū. Hoc fuit figura,ꝙ p
nē ſanguīs Chr̃i fit remiſſio pctōrꝫ. In nobis qppe nihil mūdat̃ interius,ſine ſanguin
⌊Neceſſe ē ergo exēplaria qdē⌋.i.figuras ⌊cęleſtiū⌋.i.eccl̃iæ militātis,cuius cōuerſ
Philip. 3 cœlis,⌊his mūdari⌋ vc; ſanguīe ſacrificiorꝫ, exēplaria dicit ea q̄ erāt in veteri teſt.&
bāt ea q̄ in eccleſia fiūt,⌊ipſa aūt cęleſtia⌋.i.pſonas eccleſiaſticas ad cęlū tēdētes nece
dari,⌊meliorib⁹ hoſtiis q̄ iſtis⌋ legalib⁹,vtputa corpe & ſanguine Chr̃i. Aliter nō i
Ephe.1 rent̃ regnū cœleſte,ſed ingrediunt̃ poſt mortem in illud,ſequēdo caput ſuū, vc; Chr
Coloſſ. 3 ſubdit̃:⌊Nō eñ in manufacta ſctā⌋.i.in tabernacula terrena hoīm artificio fabricata
tabernaculū Moyſi,⌊introiuit Ieſus⌋ finalr̃.ſ.in aſcenſione,q̄uis añ paſſionē ingreſſ
Luc. 19 Marc.16 plū & ſynagogas,⌊exēplaria⌋.i.figuras ⌊verorꝫ⌋.i.cęleſtiū. Sūt eñ æterna taberna
Actorꝫ.1 qbus in euāgelio legit̃,q̊rꝫ figurę ſunt manufacta ſancta vitę pñtis,⌊ſed in ip̃m cœlū
Lucę. 16 reū introuit Ieſus in aſcēſione,⌊vt appareat nūc vultui dei pro nobis⌋.i.patri ſeipm
ad interpellādū pro nobis. Hæc ē vna cā aſcēſionis Chr̃i. ⌊Neq; vt ſępe offerat ſem
Romañ.8 .i.nō ideo Chr̃s intrauit ī cœlū & pr̃i pro nobis apparet, vt frequēter pro nr̃a ſalute p
Leuiti.16. ⌊queādmodū pōtifex⌋ legis ⌊intrat⌋.i.intrauit, ſub veteri teſt. ⌊in ſancta⌋ ſctōrꝫ
gulos annos⌋.i.vnoq̊q; anno ſemel,⌊in ſanguine alieno⌋.i.cū ſanguine hircorꝫ ac v
quē offert. Propter inſufficiētiā eñ hoſtiarꝫ legaliū,neceſſe erat eas ſæpius iterari. N
fex ingredit̃ ſancta ſctōrꝫ p ꝓpriū ſanguinē. Hoſtia vero quā obtulit Chr̃s ob ſuæ d
efficaciā,ſufficiētiſſima ē oīm auferre pctā,ideo nō oportet eā reiterari,ſeu Chr̃m de
1.Johan.2 ti,⌊alioqn⌋.i.ſi ita nō eēt,ſed oportet eā iterari,ſeqtur ꝙ ⌊optebat eū⌋ vc; Chr̃m
ter pati ab origine mūdi⌋ vſq; in p̃ſens,imò & vſq; in finē ſeculi huius. Ab origine
Apo. 13 vſq; ad finē cōtinuant̃,multiplicant̃ &, vigēt ſcelera hoīm. Verūtñ Iohānes in Apoc.
(inqt) q occiſus eſt ab origine mūdi. Sed hoc intelligendū eſt,ꝙ paſſio Chr̃i profuit fu
cut & facta. ⌊Nūc aūt⌋.i.in principio tpis gr̃æ,⌊ſemel⌋ puta ī die paraſceues ⌊in cō
1.Corꝫ.10. tione ſeculorꝫ⌋.i.in fine ſeu vltima mūdi ætate. Nos eñ ſumus in q̊s fines ſeculorꝫ de
Vnde Iohā. teſtat̃: Nouiſſima hora ē, ⌊ad deſtructionē peccati⌋.i. propter tollēda p
1.Johan. 2 hoſtiā ſuā apparuit⌋.i.per ſuiipſius oblationē oībus in cruce p̃ſentatus ē. Præterea pr
poſtolus ꝙ Chr̃s nō debuit niſi ſemel pro hoībus pati, p ſimile ſeu exēplū. ⌊Et queād
Romañ.6 ſtatutū⌋.i.à diuina ſapiētia ac iuſtitia determinatū ſeu p̃fixū,⌊eſt hoībus ſemel mor
nam originalis peccati,⌊poſt hoc aūt⌋.i.poſt mortē fit eis,⌊iudiciū⌋ particulare ſi
ſtatim dū moriunt̃,& vniuerſale in fine mundi,⌊ſic & Chr̃s ſemel oblatus eſt⌋ in cru
multorꝫ exhauriēda⌋.i.extrahēda ac dirimēda,⌊pctā⌋ Ad oīm eñ exhauriēda pctā
Eſa.53 eſt ſecūdū ſufficiētiā,ſed ad electorꝫ tollēda pctā oblatus dūtaxat eſt ſecundum efficie
Hoc q̊q; iā dictū eſt ſępius. ⌊Secūdo aūt⌋.i.poſt hæc,nēpe in ſecūdo ſuo aduentu,⌊ſine
Romañ.8 apparebit⌋.i.ſine ſimilitudine peccati videbit̃. Nō in carne paſſibili, q̄ eſt ſimilitudo
Eſa. 30 Philip.3 peccati,ſed in glorioſo corpe,cuius puritas erit oībus cōſpicua,⌊expectantibus ſe⌋ li
miter. Apparebit autem eis,⌊in ſalutem⌋ .i.ad æternā felicitatem eis tunc largiend

¶Epositio Cap. X. Vmbram eñ habens lex futuroꝝ bonoꝝ,&c. Arti. X.

A Q Voniã in p̄cedenti cap. dictũ est, ꝙ p sacrificia legis nõ auferebant pctã, sed ꝙ Chrs Heb.9
vnica suipsius oblatione abstersit oim vitia, quantum in ipso est. Ideo nũc declarat Coloss.2
Aplus hoc ip̄m lucidius. ⌊Vmbrã eñ⌋.i. obscurã & remotã similitudinẽ ⌊habens
lex⌋ Moysi ⌊bonoꝝ futuroꝝ⌋.i. cœlestiũ p̄mioꝝ, ⌊non ipsam imaginẽ reꝝ⌋
.i. non exp̄ssam & propinquã similitudinẽ eorundẽ. Vt eñ Dionysius protestat, status euange Diony.
licæ legis, medius est inter statũ synagogæ seu veteris test. ac patriæ, ideo sacramẽta & cærimo
nialia nouæ legis habent imaginẽ .i. perfectã similitudinẽ bonoꝝ cœlestiũ. Aperte eñ ea pro-
mittũt, significant, & ad ea immediate introducũt. Sacramenta vero & cærimoniæ veteris le-
gis vmbrã eoꝝ habuerunt. Nõ eñ promittebãt nec figurabãt bona ista futura in lege, nisi sub
velamine & cõfuse, ⌊p singulos annos eisdẽ ipsis hostis⌋.i. eisdẽ sacrificijs, ⌊quas offerunt⌋ sa-
cerdotes ⌊indesinenter,⌋ videlicet bis omni die in sancta, & semel in anno pontifex in sancta
sanctoꝝ, ⌊nunq̃ p̄t accedentes⌋.i. lex p hostias istas nunq̃ valet populũ pro q̊ offertur vel sa- Supra.7.
cerdotẽ qui hostiã offert, ⌊perfectos facere⌋.i. à vitijs expurgare, & gr̃a decorare, ⌊alioquin⌋
.i. si possent p̄ficere sacerdotes, ⌊cessassent⌋ hostiæ istæ deo ⌊offerri, ideo ꝙ nõ haberẽt vltra⌋ Matt.9.
videlicet post hostiã immolatã ⌊cõsciam peccati cultores⌋.i. legis obseruatores, ⌊semel mun
dati⌋ intus à vitijs propter hostiæ oblationẽ semel factam, ⌊sed in ipsis⌋ hostiaꝝ oblationibus Hiere.11.
B ⌊cõmemoratio peccatoꝝ per singulos annos fit⌋ q̊ties hostia pro pctõ iteratur. Nõ ergo ab-
lata erant pctã oia per hostiã primã. ⌊Impossibile est eñ sanguine hircoꝝ & vituloꝝ⌋ vel si-
miliũ holocaustaꝝ ⌊auferri pctã,⌋ q̄a nec virtute propria habẽt vim purgatiuã pcti, (cũ sit q̄d
corporeũ, nõ attingens, nec agens in animã) nec ex influxu diuinæ virtutis, queẽadmodũ sacra-
menta nouæ legis, q̃uis sint corporalia. Multoties tñ Moyses dicit, ꝙ q̄ obtulerit illud vel illud Leu.1.4.6
pro pctõ tali vel tali, dimittet ei. Sed illa remissio nõ fiebat virtute sacrificij, sed fide & deuotio
ne offerẽtis, & propter orationẽ sacerdotis. ⌊Ideo⌋ Chrũs filius dei ⌊ingrediẽs mundũ⌋.i. hu Psalm̃.39
manã naturã assumẽs, ⌊dicit⌋ in psal. ad patrẽ. ⌊Hostiã⌋ de rebus animatis ⌊& oblationem⌋
de inanimatis ⌊noluisti⌋ ò pater .i. nõ acceptasti q̃si per se idonea ad auferẽda pctã, & tp̄e gr̃æ
nullo modo ea acceptas, ⌊corpus aũt aptasti mihi⌋.i. corpus conueniens ad redimendũ genus
humanũ aĩæ meæ seu diuinitati vnisti, videlicet corpus passibile & immaculatũ, atq; per oĩa ra-
tioni obediẽtissimũ. Nostra translatio habet, aures aũt p̄fecisti mihi. Et redit in idẽ, qm̃ sensus
est, Aures obedientes ad sustinẽdũ crucis tormentũ mihi donasti. ⌊Holocaustomata⌋.i. sacri- Hiere.6
ficia q̃ totaliter incẽdebant ad diuinæ maiestatis honorẽ, & erãt cæteris digniora, ⌊& pro pec Osee.6
cato⌋.i. sacrificia pro remissione pcti oblata, ⌊nõ tibi placuerũt⌋ p se seu propria efficacia, sed
ex deuotiõe offerentis. Nõ eñ poterant iustificare. Tẽpore aũt nouæ legis nullatenus placent
deo. Ideo scriptũ est apud prophetã: Quid dignũ offerã dño? Nunquid offerã ei holocausto- Miche.6
mata? Nunquid placari p̄t deus in millibus arietũ, aut in multis millibus hircoꝝ pinguium? Et
apud aliũ: Nunquid carnes sanctæ auferẽt à te malitias tuas? Et dñs quoq; ait in psalmo: Nõ ac Hiere.11
cipiã de domo tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. ⌊Tunc⌋ qñ videlicet vidi tibi oĩa illa Psalm̃.49
displicere, & mihi corpus aptũ adesse, ⌊dixi: Ecce venio⌋ paratus ad passionẽ, vt meipsum tibi
pro hoĩbus offerã. ⌊In capite libri⌋.i. in principio totius sacræ scripturæ. Vel, in capite libri
.i. in primo psalmo, qui est caput libri psalmoꝝ, In quo psalmo habetur: In lege dñi voluntas Psalm̃.1
C eius. Vel, in capite libri .i. in notitia p̄destinationis æternæ, q̃ potissimũ meam humanitatẽ con-
cernit, p quam oẽs electi saluantur, Ideo dicitur in capite, quasi in principali huius notitia, ⌊scri
ptũ est de me, vt faciã voluntatẽ tuam⌋ ò ⌊deus⌋ pater. ¶Insuper p̄inductã scripturã ad propo
situm applicans, & quasi exponens Aplus, subdit. ⌊Superius⌋.i. paulo ante, ⌊dicens⌋ Chrũs
ad patrẽ, ⌊quia hostias & oblationes & holocaustomata & pro peccato noluisti⌋ q̃ iam expo
sita sunt, ⌊nec placita sunt tibi⌋ sacrificia exteriora, ⌊q̃ secundũ legẽ offerunt⌋ iuxta intellectũ
præmemoratum. Hoc tñ supra dictum nõ est formalr̃, sed virtualiter, q̄a ex dictis infert, ⌊tunc
dixi: Ecce venio, vt faciam deus volũtatẽ tuã⌋ hoc iã dictum ẽ atq; expositũ. ⌊Aufert primũ⌋
.i. legale sacrificiũ, & p cõsequẽs vetus test. tanq̃ inutile, ⌊vt sequẽs statuat⌋.i. nouæ legis sacri-
ficium .s. Chr̃i sacrĩm stabiliat, iugiterq; frequẽtãdum affirmet. Vñ per Danielẽ inducit: In me Daniel.9.
dio hebdomadę deficiet hostia & sacrificiũ. De hoc in Esaia multa habent, ⌊In qua volũtate⌋ Esa.1
dei, id est, deo clemẽter volẽte, seu voluntate eius, qua voluit Chr̃m pati, ⌊sanctificati sumus⌋
effectiue ac principaliter, suscipiẽdo remissionẽ culpæ, infusionẽq; gratiæ, ⌊p oblationẽ cor-
poris Christi semel⌋ factam in crucis patibulo, tanq̃ per causam meritoriam ac instrumentalẽ Ephe.5.
¶Ex his infert apostolus differentiam inter sacerdotem legalem, & Christum sacerdotẽ no- 1.Pet.3
strum. ⌊Et om̃is q̄dem sacerdos⌋ legalis, ⌊præsto est⌋ id est, paratus. Loquitur aũt Paulus in
istis capitulis de p̄terito p modũ præsentis, ⌊q̊tidie ministrãs⌋ in prima parte tabernaculi, ⌊&
easdem⌋ specie ⌊sæpe offerẽs hostias⌋.i. frequenter immolans agnum vel aliud simile, ⌊quæ
nunq̃ possunt auferri peccata⌋ vt dictum est sæpius. Quotidie nãq; fiebat iuge sacrificium, id
est, duorum agnoꝝ oblatio, vnius de mane, alteriusq; de vespere in prima parte tabernaculi. Exodi.29

⌊Hic aũt⌋ Chrũs ⌊vnã pro pctis⌋ oĩbus ⌊offerẽs hostiã⌋ vtiq; semetipm ⌊in semp
sedet⌋.i.sine fine iã regescit, ⌊in dextera dei patris⌋.i.in potioribus bonis, seu ad æqu
Psal. 109. ipsius, ⌊de cætero⌋.i.pro tpe restãte, ⌊expectãs⌋ impletionẽ ordinationis diuinæ, de
iusta pmiatione, ⌊donec ponãtur inimici eius⌋.i.puersi ac reprobi, ⌊scabellũ pedũ ei
suæ ptãti perfecte subijciant, quãtũ ad exequutionẽ & manifestationẽ, vt sæpius dictũ
Esaiæ.41. dor. Hoc est vsq; in diẽ iudicij, in q veniẽt ad eũ & cõfundẽtur oẽs q repugnãt ei. ⌊V
oblatiõe⌋.i.merito suæ vnicæ passionis, seu immolationis in cruce, ⌊cõsummauit⌋.i.
redemit, & qtũ in se est, ad pfectionẽ adduxit, ⌊in sempiternum sanctificatos⌋.i.elect
Psalm. 83 oĩes q in hoc seculo p gratiã sanctificant. Aeternã em̃ beatitudinẽ eis promeruit, in
tiam in psenti, & gloriã in futuro. Præterea hãc efficientiã oblatiõis seu passionis Chr
factæ probat aplus authoritate Hieremiæ supius allegata. ⌊Contestat aũt & nos⌋.i.
niũ nr̃æ assertiõi, seu oĩbus nobis exhibet & affirmat, ⌊spũs sanctus⌋ p Hiere. ⌊Postq
Hiere.31 xit⌋ hoc loco spũs sanctus. ⌊Hoc aũt testamẽtũ, qd testabor ad illos post dies illos, dic
Chrũs, in cuius psona hæc proprie asserunt, ⌊dabo leges meas in cordibus eorũ & in
eorũ supscribã eas, & pctorũ & iniqtatũ eorũ iã nõ recordabor amplius⌋ Hæc Hierem
Supra.8. thoritas superius iã inducta est & explanata, idcirco hoc ipm prætereo. ¶Deinde co
intẽtũ suũ aplus. ⌊Vbi aũt horũ remissio⌋.i.in populo dei, cui pctã remissa sunt merit
⌊iã nõ⌋ reqrit, ⌊oblatio pro pctõ⌋.i. iterata Chri passio, seu legalis oblatio pro rem
pcti. Vna nãq; Chri oblatio facta in cruce, sufficiẽs est. Propter qd oĩa sacrificia legi
re debẽt. ¶Deinceps ponit aplus instructionẽ moralẽ. ⌊Habẽtes itaq;⌋.s. qa per vna
Ephe.3 tionẽ Chri redẽpti sumus, ò ⌊frẽs⌋ idcirco habentes, ⌊fiduciã in introitu sanctorũ⌋.i
Psalm.121 gressu cœlestiũ mãsionũ, seu patriæ quã sancti introeunt, ⌊in sanguine Christi⌋.i. vir
merito dñicæ passionis, qa per sanguinẽ Chri aperta est ianua vitæ, ⌊qui⌋ Chrs, ⌊ini
id est, primo parauit ac demõstrauit, ⌊nobis viã nouã & viuentem,⌋.i.ingressum ad
Qui dicit via noua, qm̃ primo à Chro inuẽta. Et viuẽs, qa ad vitã ducit æternã. Initiau
Esa.63 seu inchoauit nobis Chrs hãc viã ⌊per velamẽ, id est, carnẽ suã⌋.i.per corporis sui oc
1.Timo.3. & ascensionẽ. Quod appellat velamen, qm̃ erat diuinæ naturæ seu verbi vestimẽtũ a
Esa.63 bulũ. De q apud Esaiã angeli dicũt: Quare ergo rubrũ est indumẽtũ tuũ? Habẽtes qq;
1. Petri.5. cerdotẽ magnũ sup domũ dei⌋.i.Iesum principẽ pastorũ, & summum põtificẽ toti ec
militãti ac triũphãti psidẽtẽ, ⌊accedamus⌋ ad deũ orãdo, laudãdo, cõtemplãdo, bñ vi
Nõ cũ corpis motu, sed ⌊cũ corde vero⌋.i.recto & iusto, nõ ficto, ⌊in plenitudine fi
Iacobi.1. fide plenissima, nihil hæsitãtes, ⌊aspsi corda⌋.i.qtũ ad aĩas, seu intus in mẽtibus nr̃is sp
pfusi gr̃a eruẽte nos ⌊à cõsciã mala⌋.i.à remorsu pcti, vt nihil nobis conscij simus, ⌊&
corpus⌋.i.corpe loti ac emũdati, ⌊aqua mũda⌋.i.vnda baptismatis. Tales itaq; Chro
rãte effecti, ⌊teneamus⌋ pseuerãter inter prospera & aduersa, ⌊spei nr̃æ cõfessionẽ⌋.i.
Esa.30 fessionẽ eorũ q speramus à deo obtinere, q cõfessio pcedit ex spe nobis infusa, ⌊indecl
lẽ⌋.i.regia via ad cęlos tẽdẽtẽ, ita vt nec ad dexterã neq; ad sinistrã declinet. ⌊Fidelis
Deute.32 deus ⌊q repromisit⌋.i.frequẽter pmisit nobis futura bona in pr̃ia. ⌊Et cõsiderem⁹ in
1.Iohan.3 .i.nos mutuo aspiciam⁹, pẽsando qd singuli qq; habeãt dignũ imitatiõe vel increpatiõ
puocatiõe charitatis & bonorũ operũ⌋.i.ad hũc finẽ vt ĩ charitate dei ac pximi accẽ
atq; ĩ bonis opibus excitemur dũ qsq; bonũ alteri⁹ imitat, eiusq; defectũ charitatiue re
it. Quæ oĩa sunt charitatis effectus, eãq; accẽdũt. Nõ tñ eẽ debem⁹ curiosi scrutatores
seruatores aliorũ, sed moderate, prout charitas postulat, vnusquisq; alium admonere de
ue corripere, ⌊nõ deserẽtes collectionẽ nr̃am⌋.i.cõgregationẽ fratrũ seu cętũ fideliũ
habitamus, ⌊sicut ẽ cõsuetudinis qbusdã⌋ q tpe psecutiõis, vel ex psumptiõe, leuitate
Proue.27 tiẽtia recedere qrũt. Vñ Sapiẽs: Sicut auis (inqt) trãsmigrãs de nido suo, sic vir q relinq
suũ, ⌊sed cõsolãtes⌋ collectionẽ.i.frẽs nr̃os, animãdo eos ad patiẽtiã, & ĩseparabile v
⌊& tãto magis⌋ hoc facite ⌊qto amplius videritis⌋ oculo cordis ⌊appropinquãtẽ di
tis atq; iudicij pticularis. Qui dies, qa qtidie appropinquat, debemus qtidie magis a
Psal.132. inuite collectionẽ nr̃am deserere. Scriptũ ẽ em̃: Ecce q bonũ & q iucũdũ habitare frẽ
Hęc ergo bona agẽda & mala vitãda sunt. ⌊Volũtarie em̃⌋.i.ex habitu, electiõe, certa
tia seu deliberatõe, ⌊peccãtib⁹ nobis post acceptã notitiã veritatis⌋.i.post cognitione
anę doctrinę, in q pęnæ ĩpiorũ, gaudiaq; iustorũ describunt ⌊iã nõ relinqt pro pctis ho
.i.talib⁹ nõ restat sacrificiũ p pctis eorũ ĩmolãdũ aliud à sacrificio seu hostia quã pnob
Romañ.6 tulit Chrs. Et p cõsequẽs nulla hostia p pctis relinqt eis, sicut ĩ lege. Chrs em̃ nõ rursus
ret p eis ĩ cruce, imò passio eius eis nõ proderit, cũ pseuerẽt ĩ malis. ⌊Terribilis ẽ aũt q
Prouer.6 pectatio iudicij⌋.i.metuẽdũ ẽ ipm dei iudiciũ, & solicite expectãdũ, ⌊& ignis æmula
Psalm 96 pęna seu infestatio ignis gehẽnalis, seu eius q pcedet faciẽ iudicis. De q legit: Ignis an
Iob. 24. det & inflãmabit in circuitu inimicos eius, ⌊q⌋ pęna seu æmulatio ⌊cõsumptura⌋ nõ
Matt.28 latura seu corruptura, sed æternalr afflictura, & qtũ ad bñ esse cõsumptura, ⌊est adue

A veritatis,hoc est,æmulos Christi seu reprobos.Quod ostẽditur per locũ à minori. ⌊Irritam
" em̃⌋.i.vacuã ⌊quis faciẽs⌋ hoc ẽ,trãſgrediens quis ⌊legẽ Moyſi,ſine vlla miſeratione⌋ iudi
" cis,⌊duobus vel tribus teſtibus morit̃⌋.i.ad teſtimoniũ tot teſtiũ occidit̃,ſcd̃m legis p̃cep tũ
" ſi tñ peccati magnitudo id exigat,⌊q̃to magis putatis deteriora⌋.i.grauiora ⌊mereri ſuppli
" cia,eum,q filiũ dei cõculcauerit⌋ eũ inhonorãdo,eiuſq; mãdata ſpernẽdo, ⌊& ſanguinẽ te-
" ſtamẽti pollutũ duxerit⌋ .i.ſanguinẽ Chr̃i quo cõfirmatũ eſt nouũ teſtamẽtũ paruipẽderit,
& quaſi inſufficiẽtem putauerit ad auferẽda pc̃tã,ob hoc aſſerẽs legalia ſimul cũ euãgelio ob-
" ſeruanda,⌊in q̃⌋ ſanguine.i.cuius effuſione ⌊ſanctificatus eſt⌋.i.à vitijs expurgatus & gra-
" tia decoratus,primũ in baptiſmo,deinde in pœnĩa,⌊& ſpiritui gr̃æ cõtumeliam fecerit?⌋.i.
gratiã ſp̃us ſancti cõtẽpſerit,ſeu ſpm̃ ſanctũ,om̃is gr̃æ collatorẽ à ſe repulerit, eiuſq; effectũ,
" vc; pc̃tõꝝ remiſſionẽ,non ei ſed obſeruãtijs legis aſcripſerit? Talis grauiter puniet̃. ⌊Scimus
" em̃ q dixit,⌋.i.veracem eẽ cognoſcimus deũ,q ait:⌊Mihi⌋ reſeruate,⌊vindictam⌋.i.mihi
" vel vicarijs meis,puta iudicibus,⌊& ego retribuã⌋ iuſtã vltionẽ per me vel meos miniſtros.
Hoc dñs q̃tum ad ſenſum loq̃tur in Deuteronomio:Mea eſt vltio,& ego retribuã eis in tpe. Deuter.32
Secũdum q̃ſdã habet̃ in propria forma apud Ezechielẽ,ſecũdum tranſlationem ſeptuaginta Ezech.
" interpretũ.⌊Et iteꝝ⌋dicit ſcriptura.⌊Quia iudicabit dñs populũ ſuũ⌋ bonos ab impijs libe Pſal.134.
" rãdo.⌊Horrẽdũ eſt incidere in manus⌋.i.in iudiciariã p̃tãtem & iuſtũ rigorẽ, ⌊dei viuẽtis⌋
p̃ſertim poſt vitã præſentẽ.Tamẽ in hac vita melius eſt incidere in manus dei q̃ hoĩm. Pro-
B pter q̃d Daniel ait:Melius eſt mihi incidere in manus dñi. (Multæ em̃ ſunt miſeratiões eius) Daniel.13
quàm in manus hoĩm.Melius itaq; nobis eſt in hac vita à ſuperioribus nr̃is ac fratribus incre 2.Reg.24
pari & corrigi,q̃ in futuro à deo redargui.¶Deinde Ap̃lus inſtruit eos cõmemorãdo p̃terita
" bona eoꝝ,vt ſic prouocent̃ ad meliora.⌊Rememoramini aũt priſtinos dies⌋.i.ad memoriã EPIST.
" reuocate cõuerſationẽ veſtrã quã in principio cõuerſionis veſtri habuiſtis, ⌊in q̃bus⌋ diebus
" ⌊illuminati⌋ à ſp̃u ſancto,⌊magnũ certamẽ ſuſtinuiſtis paſſionũ,⌋.i.validã impugnationẽ
" p̃ſecutionũ.⌊Et in altero q̃dẽ⌋.i.in vno gñe impugnatiõis,⌊opprobrijs & tribulatiõibus⌋
" .i.cõuicia & tribulatiões patiẽdo in propria p̃ſona,⌊ſpectaculũ⌋ hoĩm ⌊facti⌋ q vos cũ ad-
" miratiõe inſpexerũt propter magnitudinẽ calamitatis,afflictiõiſq; vr̃i. ⌊In altero aũt⌋.i.in Roma.13
" alio gñe tribulatiõis,⌊ſocij taliter cõuerſantiũ⌋.i.aduerſa patiẽtiũ eſtis, ⌊effecti⌋ cõdolẽdo
" afflictis,eoꝝ miſeriã q̃ſi p̃priã æſtimãtes.Ideo ſubdit̃:⌊Nã & vinctis cõpaſſi eſtis⌋corde &
" ope eis ſubueniſtis,⌊& rapinã bonoꝝ vr̃oꝝ cũ gaudio ſuſcepiſtis,⌋.i.hilari aĩo toleraſtis, q
vr̃a vobis violẽter ablata ſunt.Infideles nãq; Iudæi rapuerũt bona primitiuæ eccleſię in Hie-
" ruſalẽ & Iudęa collecta.Ideo aũt feciſtis iſta ac ſuſtinuiſtis,q̃a eratis ⌊cognoſcẽtes vos hr̃e me
" liorẽ & manẽtẽ ſubſtantiã⌋.i.cęleſtes diuitias,q̃s nec oculus vidit,nec auris audiuit.Hæc mõ Eſa.64
" habet̃ in ſpe,& ſi p̃pter eã tp̃alia cõtẽnant̃,ac q̃ret̃ cito in re.⌊Nolite itaq; amittere cõfidẽtiã
" veſtrã⌋.i.nõ ceſſetis ĩ deo cõfidere,in q̃ hucuſq; cõfiſi eſtis inter tot diuerſa & aſpera,⌊quæ⌋
" cõfidẽtia⌊ magnã habet⌋.i.meret̃,⌊remũerationẽ⌋ gr̃æ & cõſolationis in p̃nti,& gloriæ in
" futuro.V ñ Eſaias teſtat̃:Deus iudicij dñs.Beati oẽs q expectãt eũ.⌊Patiẽtia em̃⌋ q̃ eſt virtus
" moralis paſſionẽ triſtitiæ reprimẽs,eſt q; æ q̃nimis tolerãtia aduerſitatũ,⌊vobis neceſſaria ẽ⌋ Eſa.30
Hæc virtus p̃cipuè neceſſaria ẽ Chr̃iano,volẽti pacẽ cordis hr̃e,& deo trãquilla mẽte ſeruire
Ideo dicit ſaluator:In patiẽtia vr̃a poſſidebitis aĩas vr̃as.Et Iudith:Illi q tẽtatiões nõ ſuſcepe
C rũt ĩ timore dñi & in patiẽtia ſua,exterminati ſunt.Deniq; vt Salomon profitet̃:Qui ĩpatiẽs, Luc.21
" eſt,operat̃ ſtultitiã.Et:Melior ẽ patiẽs viro forti,⌊vt volũtatẽ dei⌋.i.diuina p̃cepta, ⌊faciẽ- Iudith.8
" tes⌋ nõ ceſſando à bonis operibus p̃pter q̃cũq; aduerſa ⌊reportetis⌋.i.pro vr̃o labore recipia Prouer.14
" tis ac referatis ĩ futuro,cũ dimiſſi fueritis à tribunali Chr̃i,⌊p̃miſſionẽ⌋.i.promiſſam felici- Proue.16
tatẽ,iuxta illud:V eniẽtes aũt veniẽt cũ exultatiõe,portãtes manipulos ſuos. V ñ dicit Petr⁹: Pſal.125
Vidẽtes Ieſum exultabitis lętitia ĩenarrabili,reportãtes finẽ fidei vr̃ę ſalutẽ aĩaꝝ vr̃aꝝ.¶Me 1.Pet.1
" rito aũt ſeruãda ẽ patiẽtia.⌊Adhuc em̃ modicũ aliquãtulũ⌋.i.valde breue reſtat ſpaciũ,⌊& q
" vẽturus ẽ⌋ Chr̃s ⌊veniet⌋ vel ĩ die finalis iudicij p localẽ deſcẽſum à cęlo ſup vallẽ Ioſaphat,
vel in morte cuiuslibet,p iudicij exhibitionẽ.Dicit̃ em̃ de⁹ ad aliquẽ venire,q̃n viſitat eũ p pę
" nã vel gloriã,prout ip̃e loq̃tur:Si nõ vigilaueris,veniã ad te tanq̃ fur, ⌊& nõ tardabit⌋ Vita Apocal.3
em̃ nr̃a breuiſſima ẽ.Et q̃uis tp̃s p̃ns vſq; ad diẽ iudicij longũ videat̃,tñ cõparatiõe æternitatis
ſeq̃ntis breuiſſimũ ẽ,ſicut ait Pſal.Q̃m mille anni añ ocl̃os tuos, tanq̃ dies heſterna q̃ p̃terijt. Pſal 89.
Hinc ſcriptũ eſt:Patiẽtes eſtote vſq; ad aduẽtũ dñi,& cõfirmate corda vr̃a, q̃m aduentus dñi Iacobi.5
" appropinquabit.Ecce iudex añ ianuã aſſiſtit. ⌊Iuſtus aũt meus⌋.i. homo iuſt⁹ mihi acceptus Abacuc.2
" atq; electus,⌊ex fide⌋ hoc eſt,per fidẽ & meritũ eius,tanq̃ per fundamẽtũ virtutũ, ⌊viuit,⌋ Roman.1.
vita gratiæ,loquendo de fide formata,de qua ait Iohannes:Hæc eſt victoria noſtra quæ vin- FINIS.
" cit mundũ,fides noſtra.Qui em̃ incredulus eſt,infideliter agit:Quod ſi ſubtraxerit ſe⌋.i.à fi- 1.Iohan.5
" de & æq̃tate receſſerit,⌊nõ placebit aĩæ meæ⌋.i.volũtati meę.Anima em̃ nõ cõuenit deo ſe- Eſa.21.
cũdũ diuinitatis naturam, niſi metaphoricẽ.Sine fide aũt impoſſibile eſt deo placere,vt infra
habet̃:Hæc verba habent̃ apud prophetã Abacuc ſecũdũ tranſlationẽ ſeptuaginta interpretũ

Nostra vero translatio talis est: Ecce q incredulus ē, nō erit recta aīa eius in semetipso, I
ex sua fide viuet. ⌊Nos aūt nō sumus subtractiōis⌋ .i. auersiōis à deo ⌊filij⌋ .i. huic viti
mus subiecti, vel dediti, sicut pr̄i subijcit̄ filius ⌊in pditionē⌋ .i. ad acquirēdā dānationē
quā meret̄ ista subtractio, ⌊sed⌋ sumus filij ⌊fidei⌋ dei adoptiui p fidē formatā ⌊in a
nē⌋ .i. ad obtinēdū saluationē ⌊animæ⌋ nr̄æ, qa p fidē venit̄ ad beatificatā dei vision

¶Expositio capituli vndecimi: Est autem fides sperandarum substantia rerum, ar
gumentum non apparentium. ¶Articulus vndecimus.

Hebræ.10 QVoniā in fine p̄cedētis capl'i dicit Apl'us spūalem vitā iusti depēdere ex fide
fundamēto, idcirco iā pādit p̄conia fidei, primo causam definiēs, deinde ef
eius p diuersa exēpla exponēs. Sic ergo eā definit: ⌊Est aūt fides sperādarꝝ
rerum⌋ .i. habitus de rebus sperādis, vcꝫ de bonis futuris in pr̄ia ⌊argum
2.Cor.10 adhæsio ⌊nō apparētiū⌋ .i. supnaturaliū veritatū, quę p rōnē cōphēdi nequeūt vel v
mit̄ itaqꝫ hoc loco substātia nō prout cōdistinguit̄ accidēti, sed p quacūqꝫ entitate. Er
tū accipit̄ pro effectu argumēti. s. p adhæsiōe. Fides ergo vocat̄ substātia rerꝝ sperāda
ma inchoatio per quā res sperādæ nobis insunt. Apl's vero nō ponit definitionē fidei
forma, sed sic redigunt̄ verba eius in definitionē fidei. Fides ē habitus intellectus, q̊ inc
ęterna in nobis, p quē cōsentit rō nō apparētibus, seu supnaturalibus veritatibus. Cui d
Dionysi⁹ cōcordat descriptio fidei quā septimo capl'o de diuinis noībus Dionysi⁹ tradit, dicēdo
Augustiñ. manēs credētiū fundamētū, collocās eos in veritate, & veritatē in ipsis. Augustinus q
Damasce. (inqt) est virtus q̄ credunt̄, q̄ nō vident̄. Et Damascenus: Fides ē nō inqsitus cōsensus.
ꝙ fides sit substātia .i. inchoatio, p quā insunt nobis sperāda .i. btītudo æterna, & ea pe
ptingimus, q̄ iā in nobis sunt p quādā inchoationē, declarat Apl's: ⌊In hac em̄⌋ fide
(q̄ est virtus theologica) .i. p fidē vel potius p interiorē & exteriorē actū eius ⌊testimo
attestationē iustitiæ à deo ⌊cōsecuti sunt senes⌋ .i. pr̄es antiqui. Perhibuit nāqꝫ eis test
deus, ꝙ iusti eēnt ꝑpter fidē ipsorꝝ. ⌊Fide⌋ q̄ est supnaturale lumē mētis ⌊itelligimus
id ē, ordinate ꝑducta, ac sapiēter disposita ⌊esse secula⌋ .i. entia vniuersi ⌊verbo dei⌋
Iohan.1 de q̊ dr̄: Oīa per ip̄m facta sunt. Vel, verbo dei .i. diuino p̄cepto. Iuxta illud: Ip̄e mādau
Psal.32
Gene.1 ta sunt, ⌊vt ex inuisibilibus⌋ .i. informibus elemētis. Vnde in Genesi vbi habemus: Te
Origenes inanis & vacua, trāslatio qua vtit̄ Origenes, sic habet: Terra erat inuisibilis, ⌊visibilia⌋
vel ip̄a elemēta formata, & visu pceptibilia ⌊fieret⌋ ex inuisibilibus .i. post creationē
substātiarꝝ visibilia fierent, nō posterioritate tp̄is, sed dignitatis. Vel, ex inuisibilibus .i.
idæis in mēte diuina splendētibus q̄si ex formis exēplaribus, visibilia fierēt. Oīa em̄ cōd
Boetius us scd̄m idæas seu exēplares suæ sapiæ rōnes, quēadmodū ait Boetius: O q perpetua m
Gene.4 ne gubernas. Et post pauca: Tu cūcta superno, Ducis ab exemplo pulchrū pulcherrim
Mundū mēte gerēs, simili q̊qꝫ imagine formās. ⌊Fide⌋ .i. ex fide diuinæ ꝑuidētiæ acre
ratiōis futuræ, ⌊plurimā⌋ .i. p̄tiosiorē ⌊hostiā Abel q̄ Cain⌋ frater eius ⌊obtulit deo⌋
lit em̄ Cain de fructibus terræ. Abel vero de primogenitis gregis sui, & de adipibus eo
quā⌋ fidē, seu plurimā hostiā ⌊testimoniū cōsecutus ē⌋ à deo ⌊eē iustus⌋ .i. deus testa
Ibidē. esse iustū. Ideo subdit̄: ⌊testimoniū perhibēte muneribus eius deo⌋ Testimoniū nempe
buit deus muneribus seu hostijs Abel, q̊d sibi accepta essent tā verbo q̄ facto. Verbo cū d
Moysen: Respexit deus ad Abel, & ad mūera eius. Facto, qm̄ ignis de cęlo descendēs h
stiā eā cōsumpsit. Vnde trāslatio Theodotionis sic habet: Inflāmauit dn̄s super Abel, &
munera eius. ⌊Et per illā⌋ fidē atqꝫ fidelē oblationē ⌊defunctus,⌋ hoc ē, à fratre occi
Genē.4 huc loquit̄⌋ .i. merito suæ iustitiæ iustā vindictā exquirit de innocenti sua occisione, p
aiebat ad Cain: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Vel, defunctus adhuc lo
est, loquēdi materiā nobis ministrat. Nā fides & opus eius reddūt eū tā cōmendabilē ac
Iudith.13 lem, vt semp cōmemorāda sint nobis, nec deficiat laus eius de ore hoīm vsqꝫ in æuū. ⌊F
Gene.5 merito fidei ⌊Enoch trāslatus est⌋ in paradisum terrestrē angelico obsequio ⌊ne vider
ne experiret̄ ⌊mortem⌋ naturalē & corporalem in seipso, tn̄ in fine mūdi moriet̄, sicut
Occident̄ em̄ in Antichr̄o. Vel, ne videret mortē aliorꝝ, p̄sertim tp̄e diluuij, quā videre m
Ibidē. bile erat, ⌊& nō inueniebat̄⌋ ab hoībus eū q̄rentibus, ⌊qa trāstulit illū deus⌋ in paradisu
Ecci.44 restrem. Hoc est, q̊d legit̄ in Genesi: Enoch ambulauit cū deo, & nō apparuit, qa trāstul
dn̄s. ⌊Ante translationem em̄ testimoniū habebat placuisse deo⌋ qm̄ deus testabat̄ ad
Enoch sibi placeret, & multi iusti testimoniū perhibebāt iustitiæ eius anteq̄ trāsferret
Sapiæ.4 disum. De hoc Enoch scriptū est p Sapientem: Placens deo factus dilectus & viuens inter
Romañ.3 catores trāslatus est. Raptus est ne malitia mutaret intellectū eius. ⌊Sine fide em̄ impossi
placere deo⌋ Oportet nāqꝫ habere habitū fidei, & interiorem actū eius ad hoc vt opus
ritoriū, qm̄ fides dirigit intellectū ad finem supnaturalem. Vnde Romanis dixit Apl's: O
Roma.14 nō est ex fide, pctm̄ est. ⌊Credere em̄ oportet accedentem ad deū⌋ .i. colentem seu exc
Psal 32 ipsum deum, ⌊quia est⌋ hoc est, quòd deus vere sit vnus verus deus, cui maxime conue

A Hoc tamē per naturalē rōnem cognosci pōt,& multis philosophis ex proprij ingenij studio patuit. Nihilominus credēdū proponitur,qa cōitas hoīm cui prouidet deus,non vacat hmōi naturalibus cōsiderationibus de deo. Credere quoq; oportet ꝙ ⌊& inquirētibus se remunerator sit⌋.i.ꝙ deus cultoribus suis mercedē impēdat. Sine hoꝝ duoꝝ fide nemo adultus vnq̄ saluari potuit. Nec sufficit fides ista,sed alia multa credere ē necesse. Forsitan tñ suffecit ante legē scriptā,& item sub lege,quātum ad Gentiles, qbus sola lex naturalis data erat,nec obligabātur ad legē Mosaicā,dummodo implicitā habuerint fidē de aduētu,incarnatiōe'q; Christi. Qui em̄ credit ꝙ deus remunerator est,credit prouidētiā dei. Et per cōsequēs credit modū humanæ saluationis saltem implicite. Nunq̄ vero potuit aliqs saluari ex puris naturalibus cū & fides sit supnaturale donū,& gr̄a dei vita æterna. ⌊Fide Noe respōso accepto⌋ diuinit⁹ ⌊de his q̄ adhuc nō videbant⌋.i.de futuro diluuio,& hoīm gn̄ali interitu,de qb⁹ ei orāti pro hoīm emendatione,deus rñdit:Finis vniuersæ carnis venit corā me,&c.⌊metuens aptauit⌋ .i.cōuenienter fecit & distinxit,⌊arcam⌋ de lignis leuigatis pro receptiōe animaliū, ⌊in salutem domus suæ⌋.i.ad pseruandū seipm & filios suos,suam'q; ac filioꝝ vxores à morte diluuij, ⌊per quam⌋ arcam seu fidē,⌊dānauit mūdū⌋.i.hoīes ostēdit dānabiles,q sibi arcā fabricāti credere noluerūt de futuro diluuio,neq; pœniam agere,sicut & Petrus in sua testat epistola: Qui increduli fuerūt aliqñ,sicut in diebus Noe cū fabricaret arca,⌊& iustitiæ,q̄ per fidē est⌋ .i.quæ ex fide procedit,⌊hæres⌋.i.ppetuus possessor seu patrum suoꝝ dignus successor,⌊est

Psal. 104.
Esaiæ. 40
Roman. 8
Genes. 6
Gene. 7
1. Petri. 3.

B institutus⌋ per gratiā dei. Cæteris em̄ pereuntibus,in eo & domo sua dūtaxat fides permāsit ¶Insup ponit apl̄us exēpla de patribus Iudæoꝝ,ostēdens ꝙ per fidē iustificati sunt. ⌊Fide q vocat Abrahā⌋ q̄d interpretat pater multaꝝ gētiū,q ante vocatus est Abram.i. pater excelsus,⌊obediuit⌋ deo iubēti. Egredere de terra tua & de cognatiōe tua. Obediuit ergo, ⌊in locum exire⌋ vz in terrā Chanaan,⌊quē accepturus erat⌋ à deo ⌊in hæreditatē⌋ nō vtiq; in se,nec pro se,sed pro semine suo lōgo post tpe. Ait em̄ Stephanus in Actibus: Non dedit dn̄s ei in ea hæreditatē,nec passum pedis,⌊& exijt⌋ de terra propria ⌊nesciēs q̄ iret⌋ donec deus ei viā & terrā mōstrauit. Vnde fuerat quasi vagabūdus,⌊fide moratus est in terra repromissionis tanq̄ aliena⌋ qa in ea hæreditatē nō habuit,⌊in casulis⌋.i.paruis tabernaculis seu tētorijs de loco ad locū portabilibus,⌊habitando cū Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdē⌋ qbus promissa est terra hæc,sicut & Abrahæ. Dicit glossa hoc loco ꝙ nō eodē tpe inhabitauerūt in terra hac. Veruntñ si litera Genesis diligētius attēdat,inuenimus Abrahā vixisse post natiuitatē Iacob. Quod etiā Lira satis declarat,idcirco dimitto. Eodē ergo tpe habitauerūt in terra pfata,vt alij dicūt: Ideo vero morari nō horruit in terra aliena. ⌊Expectabat em̄ fundamēta habētē ciuitatē⌋.i.firmiter sperauit tādē ingredi cœlestē patriā in ęternū fundatā,seu īmobiliter stabilitā,⌊cuius artifex & cōditor⌋ est ⌊deus⌋ nō hō. ⌊Fide⌋.i. merito fidei Abrahæ,vel propria fide,⌊& ipsa Sara sterilis⌋ per naturā,⌊virtutē⌋.i.fœcūditatē,⌊in cōceptionē seminis⌋.i.ad cōcipiēdū ex semine viri,⌊accepit,etiā pter tēpus ætatis⌋ qm̄ nonagenaria erat,desierant'q; ei fieri muliebria,⌊qm̄ fidelē⌋.i.in promissis veracē,⌊credidit eē eū q repromiserat⌋ ꝙ Isaac nasceret ex Sara. Dicūt qdā,hoc nō posse exponi de Sara,qa ex īfidelitate risit,ppter q̄d angelus eā redarguit. Sed de Abraham,q licet riserit,nō tñ ex dubitatiōe seu admiratiōe & gaudio. Alij vero exponūt de Sara dicētes eā post increpatiōnē iteratæ promissioni angeli credidisse. ⌊Propter q̄d⌋.i.propter hāc fidē Abrahæ vel Saræ ⌊& ab vno⌋ pr̄iarcha Abrahā ⌊orti sunt⌋ Iudęi ⌊& hoc emortuo⌋.i.ab ipo Abrahā vetu-

Gene. 17.
Gene. 12.
Acto. 7
Genes. 17.

C state cōfecto ac infœcūdo,q̄tū ad Sarā seu quālibet vetulā. Vñ ad Rom. dictū est,ꝙ nō cōsiderauit corpus suū emortuū. Postmodū tñ plurimos gn̄auit filios de Cethura fœmina iuniore. Senex nāq; de iuuēcula gn̄are pōt. Vel,ab vno, vtero Saræ, & hoc emortuo.i. naturali calore destituto. Orti ergo sunt denuo filij,⌊tanq̄ sydera cęli,in multitudinē, & sicut arena q̄ est ad orā⌋.i.ad littus ⌊maris innūerabilis.⌋ Propter multitudinē em̄ cōparati sunt stellis cęli,& arenæ maris,scd̄m q̄d dn̄s locutus ē Abrahæ. Suspice cœlū & nūera stellas si potes. Sic erit semē tuū. Qm̄ tñ in ppl̄o isto ex Abrahā & Sara nato,fuerūt qdā electi,& alij reprobi p stellas intelligi pñt electi,p arenā innūerabilē,reprobi ⌊iuxta fidē⌋.i.in fide seu fidei adhęrēdo,⌊defuncti sunt oēs isti⌋ q post diluuiū fuerūt,vel oēs pter Enoch trāslatū,⌊nō acceptis repromissionib⁹⌋.i.nō adeptis cęlestib⁹ bonis eis promissis,⌊sed à lōge⌋.i.de terra & valle hac lachrymaꝝ,seu fidei obscuritate,⌊eas aspiciētes⌋ oculo fidei. Cōtēplabant em̄ pmissa cęlestia, ⌊& salutātes⌋.i. affectuose ad eas suspirātes seu hilariter eis applaudētes, queādmodū nautæ ciuitatē ad quā nauigāt ītuētes salutāt tādē ⌊& cōfidētes,qa pegrini & hospites sunt sup terrā⌋ Hic em̄ q̄si ī exilio habitauert. Iuxta illud ī Psalmo: Ne sileas qm̄ aduena ego sum apud te,& peregrin⁹,sicut oēs pr̄es mei. ⌊Qui em̄ hæc dicūt⌋.i. q se in hac vita hospites & pegrinos eē veraciter asserūt,⌊significāt⌋.i. verbo & facto ostēdūt,⌊se patriā ingrere⌋ non terrenā,sed cœlestē. Sicut subiungit: ⌊Et si qdē illius⌋ pr̄iæ ⌊meminissent⌋.i.si Chaldęæ ac Mesopotamiæ recordati fuissent cū affectu redeundi, ⌊habebāt vtiq; tps reuertēdi⌋ ad patriam illam.

Roma. 4.
Genes. 21
Genes. 15.
Johan. 8
Psalm. 38

⌊Nunc

⌊Nunc aũt meliorẽ appetũt⌋.i. mõ ſic eſt, ꝙ ſuo tpe meliorẽ patriã optauerũt ⌊ide
Gene.27 reſpectu cuius peregrinos ſe eẽ profeſſi ſunt. Iacob tñ rediȷt in Meſopotamiã, ſed nõ a
Actoꝝ.10 uerandũ in ea. ⌊Ideo nõ cõfundit⌋.i. indignũ vel indecẽs nõ arbitrat ⌊deus⌋ omnipo
oĩm deus ⌊vocari deus eoꝝ⌋ ſpecialr eò ꝙ ei ſpecialr adhæreant, eumq́ꝫ honorẽt in
Exod.3 ipẽ ſingulariter prouidet eis. Propter q̊d dñs ait ad Moyſen: Hæc dices filiȷs Iſrael: D
veſtroꝝ, deus Abrahã, deus Iſaac, & deus Iacob miſit me ad vos. Hoc nomẽ mihi eſt
& hoc eſt memoriale meum in generationẽ & generationẽ. ⌊Fide obtulit⌋.i. offerr
Gene.22 fuit ⌊Abrahã Iſaac⌋ filiũ ſuũ ⌊cum tẽtaret⌋ ipſe Abrahã à deo, q tẽtat, nõ vt fallat,
1.Mach 2 ſed vt occaſionẽ promerẽdi miniſtret, & alios ſcire qd faciat, ⌊& vnigenitũ offereb
Deuter 8 ꝙ ſolum Iſaac protunc habebat in filiũ. Habuit nãqꝫ & alios multos de Cethura, ſed ſ
Geneſ.25 fuit hæres, & natus de libera. ⌊Qui⌋ Abrahã ⌊ſuſceperat repromiſſiones⌋.i. iteratas
Geneſ.21 ſiones implendas p Iſaac.ſ. ꝙ multos filios procrearet, & terram Chanaan poſſideret
Gala.3 Iſaac, ⌊ad quẽ⌋ Abrahã ⌊dictũ eſt⌋ à deo. ⌊Quia in Iſaac vocabitur tibi ſemẽ⌋.i. na
Romañ.9 vocabunt filiȷ tui, & bona tibi promiſſa cõſequẽtur. Huic autem promiſſioni repugn
batur oblatio Iſaac, q tpe illo nondũ genuit prolẽ, ſed Abrahã non dubitauit de veri
miſſionis diuinæ. Cuius ratio ſubditur: ⌊arbitrans⌋.ſ. Abraham ⌊qa & à mortuis ſu
1.Regũ.2 tens eſt deus⌋ nõ ſolum Iſaac filiũ ſuũ, ſed omnẽ defunctũ. Non em̃ videbat alius m
poſſet impleri diuina promiſſio de multiplicatiõe filioꝝ ab Iſaac, ſi Iſaac oblatus fuiſ
ſuſcitaret. Et qm̃ Abraham ſciuit deum hoc poſſe, non dubitauit in fide, ⌊vnde &⌋
Gen̄e.22 ⌊eum⌋ vcꝫ Iſaac ⌊in parabolam⌋.i. typicã ſignificationẽ ⌊accepit⌋ Intellexit nam
ſignificari Chriſtũ, & p immolationẽ Iſaac Chr̄i paſſionẽ. Per hoc tñ ꝙ nõ Iſaac, ſed
latus ẽ, præfigurabat, ꝙ Chrũs ſcd̃m diuinitatẽ ſuã impaſſibilis fuit, ſcd̃m humanitat
Geneſ.27 ciſus eſt. ⌊Fide & de futuris⌋.i. de futuroꝝ bonoꝝ collatiõe ⌊benedixit Iſaac⌋ p̃ia
cob & Eſau⌋ filiȷs ſuis. Benedictio nãqꝫ eoꝝ fuit de bonis futuris, qa impleta nõ fuit in
bus filiȷs Iſaac. (Non em̃ Eſau ſeruiuit Iacob) ſed impleta fuit in populis natis ex illis.
1.Regũ.8 Dauid & Salomonis Idumæi orti ex Eſau ſeruierũt Iudæis filiȷs Iacob. Per hoc aũt q
Iſaac benedictionẽ ſortitus eſt, myſticè ſignabat, ꝙ populus Chr̄ianus iunior cõſequ
Gene.48. nedictionẽ Iudæoꝝ. ⌊Fide Iacob moriẽs⌋.i. morti propinquãs ⌊ſingulos filioꝝ Io
nedixit⌋ vcꝫ Effraim & Manaſſen, præponẽs Effraim iuniorẽ Manaſſe ſeniori. Qm̃
lante præuidit regnum decẽ tribuum tranſferẽdum ad filios Effraim, quod in Hiero
1.Regũ 14 pit impleri, & qm̃ nouit tribum Effraim maiorẽ futurã, ⌊& adorauit faſtigium virg
Gene.49 ipſe Iacob poſt benedictionẽ filioꝝ Ioſeph, & iuramẽtum quo Ioſeph iurauit, quod
patrẽ ſuum in terra Chanaan, in ſpelunca duplici, tunc ipẽ Iacob adorauit deum inni
ctus vel incumbẽs ſup faſtigium.i. cacumẽ virgæ eius.i. baculi ſui, quẽ propter ſenect
bat in manibus eius. Vel, virgæ eius.i. ſceptri quod Ioſeph portauit in ſignũ traditæ ſ
ſup Aegyptũ quod Iacob accepit in manibus ſuis, quãto Ioſeph iurauit. Quo iuramẽ
to, Iacob innitẽs ſceptri faſtigio adorauit, cõuerſus ad caput lectuli, vt noſtra habet tra
Loco cuius translatio ſeptuaginta interp̃tum cõtinet. Adorauit faſtigium virgæ eius
allegat. ⌊Fide Ioſeph moriẽs de profectione filioꝝ Iſrael memoratus eſt⌋.i. egreſſum
Gene.50 Aegypto p̃dixit, ⌊& de oſſibus ſuis mãdauit⌋ hoc ẽ, filiȷs Iſrael p̃cepit, vt tollerẽt ſecu
ſepelirẽtq́ꝫ ea in ſpelunca duplici (ſcd̃m quod dr̃) in qua ſepulti ſunt Adã & Eua, Abra
Gene.25 ra, Iſaac, Iacob, & Lya. Vnde dixit Ioſeph: Deus viſitabit vos, efferte oſſa mea vobiſcu
Geneſ.35 quippe terra ſepeliri volebãt ſancti p̃riachæ ſcd̃m Hieronymũ, qa nouerãt in ea Chr̄
Geneſ.49 rum atqꝫ paſſuꝝ, vt ſimul cũ eo reſurgerẽt cũ quo ſcimus multoꝝ ſanctoꝝ q dormier
Geneſ.50 reſurrexiſſe. ⌊Fide Moyſes natus, occultatus ẽ mẽſibus tribus à parẽtibus ſuis⌋ ex fide
Hierony. Diutius aũt eũ cęlare nõ poterãt. Occultauerunt vero eũ, ⌊eò ꝙ vidiſſent elegantẽ in
Matt.27 p̃ter ſolitũ venuſtate & gr̃a magis decoratũ. Propter q̊d ſperauerũt deũ aliqd magni
Exod.2 per illũ infantẽ ⌊& nõ timuerũt⌋ timore cõpleto, q̃uis aliqualiter timuerint ⌊regis
Ecci.43 Pharaonis præceptũ, q̃ iuſſit oẽs maſculos Hebræoꝝ necari, & in flumẽ iactari. ⌊Fide
Exod.1 grãdis factus⌋ mẽte & corpore.i. virtuoſus atqꝫ adultus ⌊negauit⌋ operibus, q̃uis
vcꝫ occidẽdo Aegyptiũ, & fugiẽdo regis palaciũ ⌊ſe eẽ filiũ⌋ adoptiuũ ⌊filiæ Phara
Exod.2 eũ adoptauit in filiũ ⌊magis eligẽs affligi cũ populo dei⌋.i. cũ filiȷs Iſrael, q tunc vehem
Exo.1 Aegyptiȷs opprimebant, ⌊q̃ tẽporalis peccati habere iucũditatẽ⌋.i. q̃ eſſe in regis pala
corporalibus trãſitoriȷsq́ꝫ frui delitȷs, ⌊maiores diuitias æſtimãs theſauro Aegyptio
periũ Chr̄i⌋.i. perſecutionẽ & tribulationẽ figuratiuã paſſiõis Chr̄i, vtiliorẽ & fructuo
dicans vniuerſis Aegypti delitȷs. ⌊Aſpiciebat em̃ in remunerationẽ⌋.i. iuſtũ dei iud
2.Coꝛ.4 vniuerſorum debitã retributionẽ pẽſauit. Quàm.ſ. momẽtaneũ, & breue tribulatiõis
Pſalm.118 tis, æternum gloriæ pondus operat in nobis. Vnde Pſalmiſta: Inclinaui (inqt) cor meũ
das iuſtificatiões tuas in æternũ, propter retributionẽ. Veruntñ magis cõuertẽdus
mẽtis ad dei honorẽ, q̃ ad propriam mercedẽ, potiusq́ꝫ induci debemus ad bene age

A patiendum ex diuino amore q̃ remunerationis desiderio,aliter essemus mercẽnarij, nõ serui fi
deles neq; amici. ⌊Fide reliqt Aegyptum nõ veritus animositatẽ regis⌋.i.supbiam Pharao- Johan.10
nis.Hoc qdã intelligũt de fuga Moysi ab Aegypto statim pcusso Aegyptio Vñ Chrysost.di- Exod.2
cit,quòd Moyses primo fugit in terrã Madian,nõ fuit metus, sed fides, qa credebat se libera- Chrysost.
ri à deo. Noluit in Aegypto manere,ne esset causa iactãtiæ si se in apertum præcipitaret peri-
culũ. Verũtñ in Exodo manifeste habet,ꝙ Moyses timuit,cũ audisset patefactũ eẽ homicidiũ
quo occidit Aegyptium,& fugit à facie Pharaonis. Ideo alij exponũt hæc de egresso Moysi ex Exo.2
Aegypto simul cũ filijs Israel. Quibus obuiare videt q̃d subdit de cebratiõe Paschæ, quę pcessit Acto.2
egressum p̃dictũ,nisi dicat,ꝙ non seruat hoc loco ordo rei gestæ. ⌊Inuisibilẽ em̃⌋ deũ ⌊tanq̃
vidẽs sustinuit⌋.i.tã fiducialr expectauit,& in eius auxilio confidebat ac si eum vidisset. ⌊Fide Exo.12
celebrauit⌋ Moyses ⌊pascha⌋.i.agni paschalis immolationẽ esum ac ritũ,credẽs populũ hoc
modo saluãdũ ⌊& sanguinis agni⌋ illius ⌊effusionẽ⌋ celebrauit,liniẽdo postes & suplumina-
ria domoꝝ sanguine agni scd̃m imperiũ dñi, ⌊ne q vastabat primitiua⌋.i.ne angelus occidẽs
primogenita hoĩm & iumẽtoꝝ in tota Aegypto, ⌊tangeret eos⌋.i.Hebræos vastaret. Iusse-
rat em̃ dñs Moysi,vt filij Israel sanguine agni postes & supliminaria domoꝝ suaꝝ linirẽt,qua- Exo.10
B tenus angelus cernẽs domos ita linitas transiliret,nec tangeret habitatores. Quo figurabat ,ꝙ Exo.12
signati sanguine Chr̃i,non opprimunt à tẽtatore ⌊Fide⌋ filij Israel ⌊transiert mare rubrũ⌋.i.
p alueum exiccatum,in quo pauloante aqua maris fluebat, ⌊tanquàm p aridam terram⌋ aqua Exo.14
maris diuina virtute diuisa,& existẽte ea filijs Israel ,p muro à dextris & à sinistris, ⌊quod⌋ iter
⌊experti⌋.i.attẽtantes ⌊Aegyptij⌋ sequẽtes filios Israel p viam maris rubri ⌊deuorati sunt⌋
hoc ẽ, submersi, occrrẽtibus eis aquis, & dño eos inuoluẽte in medijs fluctibus. ⌊Fide⌋.i.me-
rito fidei Israelitarum credẽtium deo, ⌊muri Hierico corruerunt⌋ miraculose virtute diuina, Josue.6
⌊circuitu dierum septẽ⌋.i.completo circuitu qui p septẽ dies factus est semel vnoquoq; die à
toto populo Israel. ⌊Fide⌋.i.propter fidẽ ⌊Raab meretrix nõ perijt⌋.i.occisa nõ est ⌊cũ in- Josue.2
credulis⌋ Chananæis,qm̃ credidit deũ esse verũ ac oĩpotentẽ,ita vt daret filijs Israel terrã Cha
naan,sicut promisit, ⌊excipiẽs exploratores⌋ duos viros missos à Iosue ⌊cũ pace⌋ Nã occul-
tauit eos atq; pacificè dimisit eosdẽ. ⌊Et qd adhuc dicam?⌋.i.totũ q̃d p̃sentẽ cõcernit materi-
am explicare nõ possum. ⌊Deficiet enim me tẽpus enarrantẽ⌋.i.spaciũ vitæ vel conscriptiõis
huius epl'æ mihi nimis breue erit ad eloquẽdũ ⌊de Gedeon⌋ cui angelus dixit: Dñs tecũ viro-
rũ fortissime. Qui cũ viris trecẽtis debellauit numerosissimũ exercitũ Madianitaꝝ. ⌊Barach⌋ Judi.6
filio Abinoem,q cũ decẽ millibus pugnatoꝝ occidit cẽtũ millia aduersarioꝝ. ⌊Sampson⌋.i. Jud.4.5
de Sãpsone filio Manue ex tribu Dan,q Philistæos opp̃ssit. ⌊Iepte⌋ Galadite, q filios Amon Judi.16
deiecit. ⌊Dauid⌋ rege,q adhuc adolescẽs,leonẽ,vrsum,atq; gigantẽ extinxit. ⌊Samuel⌋ filio Judi.12
Elchanæ,qui post Heli iudicauit Israelẽ, ⌊& alijs prophetis⌋ veteris testamẽti. Ex ijs cõstat, ꝙ 1.Regũ.17
oẽs iam nominati sancti fuerunt,qui in sanctoꝝ ponunt cathalogo. Vnde si aliqua illicita com 1.Regũ.3
miserunt,pœniam fecisse credunt. Vt Gedeon,de hoc ꝙ cõtra legẽ fecit sibi Ephot,seu vestẽ
C sacerdotalẽ. Et Iepte,de hoc ꝙ propriã obtulit filiã. Nisi dicat hoc fecisse ex occulto spũs san- Judi.8
cti instinctu. Ex quo motus est & Sampson ad occidẽdum seip̃m cũ hostibus suis. Ideo de san- Jud.11
ctitate Sampsonis dubitandũ nõ est. ⌊Qui⌋ iam p̃fati ⌊p fidẽ vicerũt regna⌋ Madian,Amo Judi.16
nitaꝝ,Philistinoꝝ,Syroꝝ &c.quę oĩa in lib.Iudicũ plenius cõtinẽtur, ⌊opati sunt iustitiam⌋ EPIST.
Iustus em̃ ex fide viuit,& p̃dicti iudices iusta exercuerũt iudicia ⌊adepti sunt repromissiões⌋.i.
bona eius promissa. Aliqua em̃ promissa in præsenti sortiti sunt vita,puta victorias,principa- Abacuc.2
tum & pacẽ. Aliqua vero post vitã hãc,maximè post Chr̃i aduẽtum,vc; bona cœlestia. Quod Romañ.4
aũt supra dictum est. Iuxta fidẽ hi oẽs defuncti sunt,nõ acceptis promissionibus intelligitur de
promissionibus patriæ. ⌊Obturauerunt⌋.i.occidẽdo, vel à deuoratiõe prohibẽdo clauserũt,
⌊ora leonũ⌋ vt Dauid,Sampson & Daniel ⌊extinxerũt impetũ ignis⌋ vt Aaron,vt tres pue- 1.Regũ.17
ri in camino ⌊effugauerũt⌋.i.in fugã verterũt ⌊aciẽ gladij⌋.i.exercitũ gladijs cinctũ,sicut in Judi 14
lib.Iudicũ,Regũ, & Parali.sæpissime recitat, ⌊cõualuerũt⌋ miraculose ⌊de ĩfirmitate⌋ ⌊ethali Dani.6
vt Ezechias & Iob, ⌊fortes facti sunt in bello⌋ corporali cõtra hostes visibiles, & spũali cõtra Dani.3
hostes inuisibiles,vt patet de Dauid,& Machabæo,& fratrib⁹ ei⁹, ⌊castra verterũt⌋.i.destruxe 4.Reg.20
runt ⌊exteroꝝ⌋.i.alienigenaꝝ ⌊acceperũt mulieres⌋ vc; mulier Sunamitis & vidua Sydonia Job.42
⌊de resurrectiõe⌋.i.mediãte resurrectiõe,seu p resuscitationẽ ex mortuis ⌊mortuos suos⌋.i. 1.Mac.3
filios suos defunctos. Helias nanq; resuscitauit filiũ viduæ Sydonię. Helisęus filiũ mulieris Suna 4.Re.4.2
mitis. ⌊Alij autẽ⌋ sanctoꝝ ,p fide distẽti sunt⌋.i.in tormẽtis extẽti, vt legit de septẽ fratribus
Machabæis & alijs qbusdã, ⌊nõ suscipiẽtes redẽptionẽ⌋.i.p̃sentiũ pœnaꝝ euasionẽ, ⌊vt me 3.Reg.17.1
licrẽ inuenirẽt resurrectionẽ⌋ in die nouissimo,quã inuẽturi nõ erãt, si p̃sentes pœnas curas-
sent euadere. Hoc ẽ,quatenus btãm immutationẽ,atq; felicẽ suscitationẽ in die iudicij cõsequi 2.Mac.7
mererent,de qua.2.Mach.vnus fratrũ illoꝝ dicebat: Rex mũdi deus,defunctos nos pro suis le
gibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit. ⌊Alij vero ludibria⌋.i.irrisiones, cõtumeliasq;
verboꝝ, ⌊& verbera expti, insup & vincula & carceres⌋.i.incarceratiões. In eo ꝙ ait,insuper, Ibidẽ

& notat

Hiere.38. notat hæc in eisdē facta psonis, vt in Hieremia, Sampsone, Michea. ⌊Lapidati sunt
Iudicū.16 remias in Aegypto, Zacharias filius Ioiade pōtificis inter tēplū & altare, ⌊secti sunt⌋
2.Reg.22: à Manasse, ⌊tentati sunt⌋ aduersitatibus vt Tobias. Vel blandis promissionibus, vt a
2.Par.24 tur à deo: vt Matathias & Eleazarus, ⌊in occisiōe gladij⌋.i.gladio facta, ⌊mortui sunt
Tobiæ.2. Manasses ipleuit Hierl'm sanguine innocētum vsq; ad os. ⌊Circuierūt⌋ varia mūdi
1.Mach.2 melotis⌋.i.vestibus factis de pilis camelorū, sicut Iohā. Bap. Vel melota, est pellis hisp
2.Mac 6 q̊d dr̄ melus, ⌊in pellibus caprinis⌋ vt Helias ⌊Egētes⌋ victu atq; amictu, ⌊angustiati
4.Reg.21 sis animi afflictiōibus pressi, ⌊afflicti⌋ in corpe ⌊qbus dign⁹ non erat mundus⌋.i.m
Matth.3 hoīm cœtus, qa & ipsi ea q̄ mūdi sunt vilipenderūt, & mūdus propter suā impietatē
Matth.11 4.Regū.1 fuit conuersatione ipsorū. ⌊In solitudinibus⌋.i.locis desertis, ⌊errantes⌋ p deuia, vt
Iohan.15. suis tpe Saulis. Et Matathias cū suis tpe Anthiochi illustris, ⌊in mōtibus, & in speluncis
1.Regū.26 1.Mach.1 uernis terræ⌋ cōmorātes, vt legit̄ de Helia, & filijs pphetarū, q̄s abscōdit Abdias tpe
3.Reg 18 Vñ & Dauid: Ecce, inqt, elōgaui fugiens, & mansi in solitudine. Fugerūt em̄ hoīm al
Psal.54 strepitus, vt deo vacarent liberius. ⌊Et hi omēs testimonio fidei⌋ .i.actione pceden
vel passione propter fidē susceptā dante testimoniū eis q vere fideles fuerūt, ⌊proba
2.Cor.10 nitus approbati, cōmendabilesq; effecti, ⌊nō acceperūt repromissionē⌋.i.cœlestem
Sapiæ.3 tatem promissam añ Chr̄i passionem, ⌊deo aliqd melius pro nobis⌋.i.pro nr̄a vtili
FINIS. uidente⌋ vt, ⌊vt nō sine nobis consummarent⌋.i.ne añ ministros noui testamēti c
titudine pfruerent̄. Detinebant̄ em̄ in lymbo vsq; ad Chr̄i passionem, anteq̄ decolla
Matt.14 hannes Bap. noui testamenti minister & pco. Sicq; propter maius gaudium procurat
Marci.6 beatificati sunt sancti antiqui, & aliq qui erant tpe Chr̄i. Vel sic: Nō acceperūt repro
.i. corporis stolam seu glorificationem, deo pro nobis aliqd melius prouidente, vt no
bis consummarent̄.i.ne ante diem iudicij hanc gloriam consequerent̄, sed tūc omnes s
temur & conglorificemur, atq; de beatitudine tanta mutuo congratulemur.

¶ Elucidatio Cap. XII. Ideoq; & nos tātam habentes impositam nubem testiū, &c.

Heb.11 FActa in pcedenti cap. exhortatiōe ad fidei stabilitatem: nūc introducit ad
pacem ac patientiam. ⌊Ideoq;⌋ vt propter rōnes in superiori cap. tactas, ⌊t
tam⌋.i.tam copiosam seu nūerosam, ⌊habentes impositam⌋.i.exemplarit
sitam nobis, ⌊nubem testiū⌋.i.multitudinē sctōrū. Qui ad similitudinē nubiū
cōtemplatiōe splendidi cordis puritate, spūaliter pluentes, influendo, stillicidia sapiæ,
Esaiæ.60 ria cōcupiscentiæ, de qbus propheta: Qui sunt isti q vt nubes volant? Hi q̊q; sunt teste
verbo & facto ostendūt vera esse diuina eloquia, dū ipm deū in cūctis glorificant ⌊dep
omē pondus⌋.i.inclinatiōem ad vitia ptrahentē, quemadmodū grauitas trahit deor
em̄ in corpalibus facit pond⁹, hoc in spūalibus efficit amor. Trahit etiā quęq; sua volu
circūstans⌋.i.ex omi pte īminens & impugnās, ⌊nos pctm̄⌋ qa in prosperis impugn
gloria, in aduersis inordinata tristitia, ⌊p patientiā⌋.i.oīa obstacula atq; aduersa fort
siliendo & sustinendo, nec propter ea à bonis cessando, ⌊curramus⌋ aio prōpto, & co
taneo, & si opus est etiā motu corporeo, ⌊ad propositū nobis certamen⌋.i.ad pliū nob
ctū cōtra diabolū, carnem ac mundū, vel ad martyriū seu iustitiæ defensionē. Vñ in Ec
Pro iustitia agonizare pro aīa tua, & vsq; ad mortē certa pro iustitia, & de⁹ expugnab
Ecci.4 ⌊aspiciētes⌋.i.oculū mentis proijciētes, ⌊in authorē fidei, & cōsummatorē Iesum⌋.i.
saluatorē. Qui dr̄ author fidei, qa, vt deus, eā infundit, atq; vt hō, eā potissimū pdicaui
cuit. Dicit q̊q; fidei cōsummator, qm̄ eā miraculis cōfirmauit, & fideles à fide trāsferta
faciēs fidei succedere beatificā visionem, q̄ est cōsummatio siue pfectio fidei, ⌊q propo
gaudio⌋.i.gloria regni sibi oblata, qñ Iudæi voluerūt eū cōstituere regē, & in die palm
Iohan.6 norifice eū proseqbant̄. Vel proposito sibi gaudio.i.pmio accidentali, ad q̊d patiendo
Matt.20 Vel, proposito sibi gaudio, qa in superiori parte aīæ plenus semp erat gaudio beatæ fru
⌊sustinuit crucem⌋.i.crucifixionem spōte exardentissima charitate. Oblatus est em̄ q
Esaiæ.53 ⌊cōfusione cōtempta⌋ hoc est tā ignominiosam passionem nō reputās fugiendā, sed
Sap.2 sionem pro nihilo reputans, seu æq̄nimiter sustinens, dūmodo nos p eā ad cœlestis pa
norem reduceret, ⌊atq; in dextera sedis dei sedet⌋.i.ad æqualitatē dei patris in thron
residentis qescit. ⌊Recogitate eum⌋.i.repetitis vicibus, seu freq̄nter memores estote
EPIST Chr̄i, ⌊q talem sustinuit à pctōribus⌋ peruersis Iudæis, ⌊aduersus semetipm cōtradi
blasphemiā, negationē, & impijssimā impugnatiōem in verbis & factis. Dixerūt nāq;
Iohan.9 listis testantibus. Non est hic hō à deo. Et: Nos scimus qa hic homo pctōr est. Et: Nōn
Iohan.8 qa dęmoniū habes. In passione q̊q; dixerūt: Hūc inuenimus subuertentem gentem nō
Luc.23 nō fatigemini⌋ propter tribulationes & labores vitæ præsentis, ⌊animis⌋.i.cordibus
ritibus, vestris deficientes⌋.i.à bono cessantes, & aduersitatibus seu tentationibus suc
Christus em̄ omnibus nobis in exemplum proponitur, semperq; à nobis aspiciendus.
tenus eius vestigia imitemur. Idcirco exemplo Christi cūcta aduersa læto animo sustin

bemus,q̃m nõ ẽ seruus maior dño suo. Merito deniq; nõ debetis deficere. ⌊Nõdũ em̃ vsq; ad Johan.13.
A sanguinẽ⌋.i.sanguinis effusionẽ seu martyriũ, ⌊restitistis⌋ aduersarijs veritatis, ⌊aduersus pec
catũ repugnãtes⌋.i.infidelitate & cæteris vitijs reluctantes. ¶Deinceps increpat apl'us eos ꝙ
non attenderũt sacrã scripturã ad patientiã inuictissimã dulciter excitantẽ. ⌊Et obliti estis cõ
solationis⌋.i.scripturæ cõsolatoriæ, ⌊q̃ vobis tanq̃ filijs⌋ dei adoptiuis ⌊loqtur, dicẽs⌋ in pso Prouer.3.
na sapientis. ⌊Fili mi, noli negligere⌋.i.despicere, nõ aduertere seu refutare, ⌊disciplinã dñi⌋
.i.pœnã vel tribulationẽ à deo inflictã, ⌊neq; fatigeris⌋ per impatientiã aut pusillanimitatẽ,
⌊dũ ab eo argueris⌋ p iustã increpationẽ verboꝝ seu verbeꝝ, mediate vel ĩmediate. Ideo le- Job.5.
git apud Iob: Beatus hõ q corripit à dño. Increpationẽ ergo dñi ne reprobes. Et Hieremias p̃- Hiere.10.
cat: Corripe me dñe, verũtñ in iudicio, & nõ furore. ⌊Quẽ em̃ diligit⌋.i.cui bonũ gr̃æ in pñti
& bonũ gloriæ ĩ futuro vult, ⌊dñs castigat⌋.i.pr̃ne corrigit in p̃senti, ne postea durius cruciet
⌊Flagellat aũt oẽm filiũ quẽ recipit⌋ ad nũeꝝ beatoꝝ, & quẽ habet acceptũ. Nã & ꝓprio, na- Romañ.8
turaliq; filio nõ pepercit. Hoc est q̊d in Apoca. ꝓtestat: Ego q̊s amo, arguo & castigo. Imò pe
riculosissimũ est, & maximũ diuini odij, reprobationisq; signũ, nõ castigari nec argui à deo ĩ se Apocal.3.
culo isto, prout p Ezechielẽ dñs ait pplo reprobo: Zelus meus recessit à te, non irascar tibi am
plius. Itẽq; in Psal. Dimisi eos scd̃m desideria cordis eoꝝ, ibũt in adinuentionibus suis. Exp̃- Ezech.16.
inducta insup authoritate infert apl'us instructionẽ moralẽ. ⌊In disciplina⌋ .i.correctione iu- Psalm.80
ste illata, ⌊perseuerate⌋ vsq; in finẽ eã æq̃nimiter sustinendo, dicentes singuli illud Iob. Pecca Job.33
ui & vere deliq, & vt erã dignus, nõ recepi. Hinc em̃ scriptũ ẽ: Aegestas & ignominia ei q deserit Prouer.13
B disciplinã: q aũt acqescit arguenti, glorificabit. Alio q̊q; loco Salo. loqtur: Qui abijcit discipli- Prouer.15
nam, despicit aĩam suã: q aũt acqescit increpatiõibus, possessor est cordis. ¶Cur aũt in discipli
na pseuerandũ sit, subdit. ⌊Tanq̃ filijs offert se vobis deus⌋.i.tã clementer & ꝓuidentialiter
se habet ad vos, sicut decet patrẽ se habere ad filios, ideo corripit. ⌊Quis em̃ filius quẽ nõ corri
pit pr̃?⌋ si peccauerit, tanq̃ dicat: nullus. Scriptũ est em̃: Qui parcit virgę, odit filiũ suũ. Qui ãt Prouer.13
diligit, illũ instanter erudit. Et alibi: Qui diligit filiũ suum, assiduat illi flagella, vt lætet in nouissi Ecci.30
mo. ⌊Q̊d si extra disciplinã estis⌋ ita ꝙ virga dei non est super vos, sicut de ĩpijs legit, ⌊cuius⌋ Job.21.
disciplinæ ⌊participes facti sunt oẽs⌋ filij & electi, eã experiendo, ⌊ergo adulteri⌋.i.nõ spũa-
liter à deo geniti, sed filij adulterini: filij vtiq; huius seculi atq; diaboli ⌊estis⌋ prout apud Iohã
nem scribit de qbusdã: Vos ex pr̃e diabolo estis. ¶Deinde probat apl'us p locũ à maiori, & per Johan.8.
exẽplũ in naturalibus, ꝙ obediendũ sit deo, recipiẽdo disciplinã patienter ab eo. ⌊Deinde⌋ .i.
exsequẽtibꝰ idẽ patescit, ⌊pr̃es qdẽ carnis nr̃æ⌋.i.pr̃es nr̃os carnales, à qbus corpꝰ, nõ aĩam
sortiti sumus, ⌊habuimus eruditores⌋ pręsertim tpe nr̃æ iuuẽtutis. Pr̃ em̃ debet filio nutrimẽ
tũ ac documẽtũ, ⌊& reuerebamur eos⌋.i.honorẽ cũ timore eis ĩpendebamꝰ. ⌊Nõ multo ma
gis obtẽperabimus⌋.i.obediemus, ⌊pr̃i spirituum?⌋.i.deo creatori aĩaꝝ, ⌊& viuemus?⌋ vita FINIS.
gr̃æ? Q.d. Hoc multo rõnabilius ẽ, sicut & aĩa corpe est nobilior. Quãto em̃ plura ac potiora
à deo bona suscepimus, tãto amplius ei parere tenemur. ⌊Et illi qdẽ⌋ patres nr̃i carnales, ⌊in
tpe paucoꝝ dieꝝ⌋ vcʒ durante adolescentia nr̃a, ⌊secũdũ volũtatem suã erudiebant nos⌋.i.
in his q̃ eis bona apparuerũt, vcʒ in honestate hũana, & traditionibus secularibus, ⌊hic aũt⌋ pr̃
spirituũ erudit nos per inspiratiõem internã & sacrę scripturæ lectionẽ seu prædicationẽ, ⌊ad
id q̊d vtile est⌋.i.ad bona gratiæ, & beatitudinem glorię, vt ea assequamur, ⌊in recipiendo san
ctificationẽ eius⌋.i.cordis expurgatiõem à vitijs, & puritatẽ diuĩæ illustratiõis. Hęc est em̃ vo 1.Thess.4
lũtas dei, sanctificatio nr̃a. Præterea admonet ĩ disciplina persistẽdũ propter copiosissimũ fru
ctũ ex ea sequentem. Oĩs aũt disciplina⌋.i.correptio pro pctĩs inflicta, ⌊in pñti qdẽ⌋ seculo.
Vel, in pñti.i.ea durante, ⌊videt nõ esse gaudij, sed męroris⌋.i.nõ delectabilis, sed molesta. Ta
C lis em̃ videt carnalibꝰ, q̃uis spũales eã delectabil'r patiant propter vtilitatẽ ipsiꝰ, quemadmodũ
æger libenter recipit potionẽ amarã ꝓpter spem sanitatis. Vere tñ disciplina ista est ĩ se mole-
sta, cũ sit q̃dã pęna. Disciplina vero (q̃ à discendo nomen accepit, q̃ & scia dicit) in sua natura Esaiæ.24
iucunda & dulcis est, ⌊postea aũt⌋.i.in vita futura, ⌊fructũ pacatissimũ exercitatis p eã reddet
iustitiæ,⌋ id est, in patria reddet.i.dari faciet, per modũ causæ meritoriæ, fructũ pacatissimum
iustitiæ.i.qetissimã mercedẽ, seu beatitudinẽ desideriũ quietãtem. Qui fructus ex iustitia orit,
& iuste cõfert, exercitatis.i.in actibus virtuosis habituatis, per eã disciplinã. Ideo dictũ est alio
loco: Nõ sunt cõdignæ passionis huius temporis ad futurã gloriam q̃ reuelabit in nobis. Et rur
sus: Id q̊d in pñti est momẽtaneũ & leue tribulatiõis nr̃æ, supra modũ æternũ gl'ię põdꝰ operat
in nobis. ⌊Propter q̊d remissas manus⌋.i.pigras & tepidas affectiones, ⌊& soluta genua⌋.i. Romañ.8
fortitudinem qua añ stetistis, nũc debilitatã, ⌊erigite⌋ ad deũ.i.perficite vt charitatis affectus 2.Cor.4.
in vobis flammescant, & ad cœlos vos subleuent. Fortitudo q̊q; aĩæ corroboret in vobis. Cor
poris etiã manus ac genua debemus ad deũ leuare, stando erecti ad eũ in oratione ac contem-
platiõe, iuxta illud: Leuemus corda nostra cũ manibus ad deũ in cœlos, ⌊& gressus rectos⌋.i.
opera iusta, ⌊facite pedibus vestris⌋.i. ex interioribus virtutibus aĩæ, qbus itur ad deũ, videli- Threno.3
cet ex fide, spe & charitate, sine quibus nulla actio meritoria est, ⌊vt non claudicans⌋.i. insta-

bilis, vagus & in via dñi nutãs, ⌊quis⌋ vestrũ ⌊erret⌋ ab vltimo fine, ⌊magis aũt sane
neribus aĩæ.i. peccatis. ⌊Pacẽ⌋.i. tranquillitatẽ, siue concordiã ⌊sequimini⌋.i. seruat
⌊cum oĩbus⌋ proximis, amicis & æmulis. Quod intelligendũ est de vera spũaliq; pace,
Roma.12 q̊d & Romanis dictũ est: Si fieri potest, cũ omnibus hominibus pacẽ habentes, ⌊& sa
Prouer.4 niam⌋.i. cordis munditiã, iuxta illud: Omni custodia custodi cor tuũ, ⌊sine qua⌋ pac
Matth.5 ctimonia ⌊nemo videbit deũ⌋ in patria. Beati eñ pacifici, qm̃ filij dei vocabunt. Bea
Ibidẽ. mũdo corde, qm̃ ipsi deũ videbũt, ⌊cõtemplantes⌋.i. solicite præcauentes, ⌊ne quis
dei⌋.i. ne aliqs vestrũ elonget, ac separet à gr̃a dei, quæ oĩbus p̃sto est, dũmodo feceri
Osee.12 se est. Vel, ne qs desit gr̃æ dei.i. ne gr̃a dei in vobis imperfecta sit propter negligentia
Sed potius in ea proficite, ⌊ne qua radix amaritudinis⌋.i. ne aliqua passio vitiosa, pœ
pœnã promerẽs, ⌊sursum germinãs⌋.i. in cõsensum vel opus prorũpens, ⌊impedia
Deute.39 & salutẽ, ⌊& per illã⌋ amaritudinẽ ⌊inquinent⌋.i. scãdalizent seu perturbent, ⌊mul
patientia. Vnde in lege p̃cipitur: Nõ sit inter vos radix germinãs fel & amaritudinẽ,
Ecci.21 sapiens: Nõ est sensus, vbi abũdat amaritudo. ⌊Ne quis⌋ sit ⌊fornicator⌋ spũalis, re
Osee.4 fide. Est eñ spũalis fornicatio, qua deus relinquit. De qua propheta: Fornicati sunt à d
Psal.105 psalmo: Fornicati sunt in adinuẽtionibus suis. Vel, ne qs sit fornicator corporalis, illi
Roma.16 bitũ cõmittendo, ⌊aut prophanus⌋.i. penitus irreligiosus, tanq̃ procul à phano.i.
Gene.25. tẽplo, seruiens suo ventri magis q̃ deo, vt gulosi, ⌊vt Esau, q propter vnã escam,⌋ p
culã à Iacob paratã, ⌊vẽdidit⌋ ipsi Iacob ⌊primitiua sua⌋.i. primogenita.s. dignitate
genitorũ, hoc est honorem sacerdotij, prout in Genesi narrat. Primogeniti autẽ in leg
erãt sacerdotes, & speciales vestes habebãt, quibus tp̃e sacerdotij vtebant, habebantq;
portionẽ in hæreditate. Ius aũt primogenituræ, & dignitas sacerdotij, spũale sunt bo
Esau id vendẽdo, incidit symoniã, non tñ Iacob, qm̃ proprie nõ emit ea: sed sui vexat
demit, qm̃ ex ordinatiõe diuina ei debebant primogenita. Itaq; nõ sit aliqs vestrum fo
aut prophanus, vt Esau. ⌊Scitote eñ qm̃ & postea⌋ reuersus de agro, & Iacob iã be
⌊cupiẽs⌋ Esau ⌊hæreditare⌋.i. hæreditarie possidere vel sumere ⌊bñdictionẽ⌋ Isaa
Genes.27 batus est⌋ à deo, & ab impetratione bñdictionis prohibitus. Veruntñ in Genesi legit
dixisse Esau filio suo, sed nõ bñdictione primogenituræ, quã Esau primo & principal
stulauit, ⌊nõ eñ inueuit pœnitentiæ locũ⌋ ad recuperandũ amissam benedictionẽ, ⌊q
lachrymis inquisisset eã⌋.i. pœnitẽtiæ veniã seu bñdictionẽ. Nõ eñ ex amore iustitiæ,
cõtritione profluxerũt lachrymæ illæ, sed ex tp̃alis dãni mœrore, vel indignatiõe siue
2.Mac.9 Simili modo de Atiocho scribit: Orabat scelestus dñm, à quo nõ esset misericordiã co
Ecci.29 rus. Neminẽ tñ deus repellit, si recta intẽtione cõuertat ad eũ. Quis eñ inuocauit deũ
xit eũ? ¶ Deinde assignat Apl's rõnem, cur nullus deesse debet gr̃æ dei, eo q noua lex
tatis, amoris & gr̃æ. Vetus aũt lex, erat lex timoris, rigoris & mortis. ⌊Non eñ accessis
ctabilẽ⌋.i. palpabilẽ ⌊& accessibilẽ⌋ motu corporeo, ⌊ignẽ⌋ qualis fuit ignis ardẽs in
Exodi.20 Sinai tp̃e dationis legis antiquæ. Nec accessistis, ⌊&⌋ ad ⌊turbinẽ⌋.i. ventũ vehemen
cũ grandine & pluuia, ⌊& caliginẽ⌋.i. ignis tenebrositatẽ, & ⌊procellã⌋.i. ingentẽ te
⌊& tubæ sonitũ,⌋ qualis audiebat in mõte Sinai, ⌊& vocẽ verborũ⌋.i. vocẽ angeli lo
Exodi.19 Moyse. De his nãq; legit: Cœperũt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densis
ruit montẽ: clangor q̊q; buccinæ vehemẽtius perstrepebat, totusq; mons Sinai fumig
Actorũ.15 his quippe terribilibus data est lex, ad significãdũ eius rigorẽ, ⌊quã⌋ procellã & vocẽ
dierũt,⌋ videlicet filij Israel perterriti, ⌊excusauerũt se⌋ suã infirmitatẽ allegãdo ⌊ne ei
verbũ⌋ immediate ab angelo, loquẽte in p̃sona dei, sed à Moyse, dicẽtes: Loquere tu
Exodi.20 audiemus. Non loquat nobis dñs, ne forte moriamur. Quid eñ est oĩs caro, vt audiat v
loquẽtis de medio ignis? Ideo subdit. ⌊Non eñ portabant⌋.i. sustinere & audire nõ p
⌊q̊d dicebat⌋.i. verbũ angeli cũ Moyse terribiliter loquẽtis. ⌊Et si bestia tetigerit mont
dabitur⌋.i. hoc q̊q; dictũ fuit à deo per angelũ, & per Moysen ad populũ, q si bestia t
montẽ Sinai, transeundo vltra terminũ præfixũ, lapidibus obrueret. Hoc dictũ fuit etiã
Exodi.19 minibus. ⌊Et ita terribile erat q̊d videbat⌋ in mõte Sina. ⌊Moyses dixit: Exterritus su
de ⌊& tremebũdus⌋ in corp̃e. Multo magis alij formidabãt. Hoc Moyses nõ legit dix
Exo.3 tione legis, sed in visione rubi ardẽtis ostendit se territum, abscondendo faciẽ suã, qui
bat respicere cõtra dñm. ¶ Per ista ostẽdit Apl's q nõ sumus sub lege timoris, sed amor
ideo gr̃a nobis parata est. Vñ subiungit, ⌊sed accessistis⌋ p̃ baptismatis susceptionẽ,
montẽ⌋.i. ecclesiã militantẽ, deũ in alto contẽplantẽ. Sion eñ interpretat speculatio.
vero mons dr̃ propter vitæ & gr̃æ eminetiã. Accessistis q̊q; per spem, ⌊&⌋ ad ⌊ciuitat
uentis, Hierusalẽ cœlestẽ⌋.i. ecclesiã triũphantẽ, ⌊& multorũ miliũ angelorũ frequentiã
quentẽ multitudinẽ. Nũc eñ speratis pertingere ad societatẽ angelorũ, qui pene innum
Dant.7 sunt, iuxta illud: Milia miliũ ministrabãt ei, & decies milies centena milia assistebant ei.
Iob.25 Nunquid est numerus militũ eius, & super quẽ non surgit lumen ipsius, ⌊& ad ecclesia

norum⌋.i.cõgregationẽ & ſocietatẽ Aploꝝ,& alioꝝ q primo crediderũt in Chriſtum,⌊ q cõ
ſcripti ſunt in cœlis⌋.i.in libro vitę,quatenus ad cœleſtẽ gloriã pducant. Quẽadmodũ dixit
A eis ſaluator: Gaudete & exultate, qa noia vr̃a ſcripta ſunt in cœlis. Acceſſiſtis q̊q; p fidẽ & chari Lucę.10
tatẽ,⌊ & ⌋ ad ⌊ iudicẽ oĩm deũ⌋.i.ad deũ patrẽ,cui ex ꝓpria authoritate primariẽ cõpetit iudi
care. Vnde ait ſaluator: Ego nõ iudico quẽq̃; eſt q q̃rat & iudicet. Tñ proſecutio iudicij collata Johan. 8
eſt Chr̃o homini,⌊ & ſpm̃ iuſtoꝝ pfectoꝝ⌋.i.ad ſpm̃ ſctm̃,q facit atq; inhabitat iuſtos & pfe Johan. 5
ctos,tãq̃ familiaris cũ eis,⌊ & teſtamẽti noui mediatorẽ Ieſum⌋.i.ad Chriſtũ filiũ dei q eſt me
dius dator euãgelicę legis,ĩter deũ trinitatẽ & hoĩes mediãs,pacẽq; faciẽs, ⌊ & ſanguinis aſper
ſionẽ⌋ hoc ẽ,ad participationẽ efficacię,ſeu fructus ac meriti ſanguinis Chr̃i,p quẽ mũdamur
à pœna & culpa in baptiſmo,in q̊ aſpergimur merito ſanguinis Chr̃i.i.infuſiõe gr̃æ. Aſperſio-
nẽ inquã ⌊ melius loquẽtem q̃⌋ loquit̃ effuſio ſanguinis ⌊ Abel⌋ Sãguis eñ Chr̃i clamat & effi Lucę.13
cit pacẽ ac veniã. Sãguis vero Abel vindictã & dãnationẽ. ⌊ Videte ne recuſetis loq̃ntẽ⌋.i.ne
Chriſtũ in Euãgelio vos exhortantẽ audire ſpernatis. ⌊ Si eñ⌋.i.qa ⌊ illi⌋ rebelles Iudæi ⌊ nõ
effugerũt⌋ debitã pœnã ⌊ recuſantes⌋.i.audire cõtẽnentes ⌊ eum q ſup terrã loquebat̃⌋ eis.i.
Moyſen vel angelũ loquentẽ in mõte Sinai, ⌊ multo magis nos q de cœlis loquentẽ nobis⌋.i.
Chr̃m in cœlo iã reſidentẽ,& nobis in Euãg.loq̃ntẽ,⌊ auertimus⌋.i.p inobediẽtiã à cordibus
nr̃is repellimus,⌊ nõ euademus⌋ pœnas cõdignas,⌊ cuius⌋ Chr̃i ⌊ vox⌋.i.ptãs & ſermo ⌊ mo Exo.20
uit terrã⌋.i.mõtẽ Sinai,q tremete videbat̃ ⌊ tũc⌋ cũ lex dabat̃. Vox eñ angeli mouẽtis tũc ter
B ram,dr̃ vox Chr̃i,qm̃ in pſona dei,& p cõſequẽs in pſona Chr̃i loquebat̃,cũ ip̃e ſit verus deus.
Vñ & ip̃e ait: Creditis in deũ,& in me credite,⌊ nũc ãt⌋.i.ꝓ tpe noui teſtamẽti. Chrũs ⌊ repro Johan.14
mittit.dicẽs: Adhuc ſemel⌋ præter id.ſ.q̊d ante feci in monte Sinai,hoc eſt,in primo meo ad-
uẽtu,⌊ & ego mouebo nõ ſolũ terrã⌋ q̃ mota eſt tpe paſſiõis,⌊ ſed & cœlũ⌋ aereũ. Quod inſo Aggæi.2
lito more motũ eſt,angelis tpe natiuitatis Chriſti apparẽtibus,& nouo ſydere radiãte de cœ- Matt.27
lo. Chriſto q̊q; cũ ſanctis innumerabilibus aſcẽdẽte in cęlũ. Quẽadmodũ aũt p motũ terrę in- Lucę.2
telligi pt̃ motio & admiratio hoĩm,ſic p motũ cœli intelligi pt̃ aſcẽſus atq; deſcẽſus,& admira- Acto.1
tio angeloꝝ,q in primo Chriſti aduẽtu frequẽter apparuerũt,& vehemẽter mirati ſunt de my
ſterijs Chriſti,dicẽtes in aſcẽſione. Quis eſt iſte q venit de Edom? Et: Quis eſt iſte rex gloriæ? Eſa.26
¶Deinde exponit quædã verba authoritatis inductę. ⌊ Quod aũt adhuc ſemel dicit⌋.i.p hoc Pſalm.23
ꝙ Propheta hæc duo cõnectit,adhuc,& ſemel ⌊ declarat mobiliũ⌋.i.variabiliũ reꝝ.ſ.elemẽ- Aggæi.2
toꝝ & orbiũ,⌊ tranſlationẽ⌋ hoc ẽ,corruptionẽ,quantũ ad ſtatũ, & formas quaſdã accidẽta-
les ſeu tranſmutationẽ in meliorẽ ſtatũ, ⌊ tanq̃ factoꝝ⌋.i.à deo creatoꝝ. Idcirco cũ ſint à deo
creata pñt ab eo trãſferri in aliũ ſtatũ, Quod erit in die iudicij,⌊ vt maneãt ea q̃ ſunt ĩmobilia,⌋ Pſalm.101
id eſt,hæc eadẽ in melius trãſmutata,in æternũ pſeuerẽt. Quia poſt diem iudicij ceſſabit gñatio
& corruptio in rebus corporeis. Vel ſic: Qđ aũt adhuc ſemel,dicit.i.p hoc q̊d de tpe gr̃æ loquit̃
declarat mobiliũ trãslationẽ.i.cęrimonialiũ veteris legis ceſſationẽ tanq̃ factoꝝ.i.quaſi ad tp̃s
inſtitutoꝝ à deo,nõ vt ſp durarẽt,vt maneãt ea q̃ ſunt immobilia.i.ſtatus,ritus,& ſacramenta
nouæ legis vſq; ad finẽ ſeculi pſeuerẽt. ⌊ Itaq; regnũ immobile⌋.i.cęleſte ⌊ ſuſcipiẽtes⌋ mõ in EPIST.
ſpe,ſuſcepturi illud in re ⌊ habemus grãm⌋ gratũ faciẽtẽ,⌊ p quã ſeruiamus⌋ obſeruãdo p̃ce-
pta,⌊ placẽtes deo⌋.i.opa meritoria ppetrãtes: Seruiamus inquã ⌊ cũ metu⌋ inq̃tũ eſt dñs,⌊ &
reuerẽtia⌋.i.veneratione amoroſa,in q̃tũ eſt pater noſter. Vñ cõquerit̃ apud Malachiã: Filius
C honorat patrẽ,& ſeruus timet dñm ſuum. Si ergo pater ego ſum,vbi eſt honor meus? Et ſi dñs
ego ſum,vbi eſt timor meus? Sic ergo ſeruire debemus. Cuius ratio ſubinfert̃: ⌊ Etẽm deus no Malach.1
ſter ignis cõſumẽs eſt⌋.ſimilis igni deuorãti. Deus eñ pctõres cõſumit & cruciat. Electos ve-
ro calore amoris incẽdit,atq; à fæcibus criminũ purgat. Hoc eſt,q̊d in Deuteronomio inducit̃:
Caue ne obliuiſcaris pacti dñi dei tui,qm̃ dñs deus tuus ignis conſumẽs eſt,deus æmulator. Ex Deuter 4
q̊ innoteſcit,q̊d ad literã loq̃tur de cõſumptiõe impioꝝ per pęnas. Quẽadmodũ in Propheta
Eſaia ſcribitur: Ardens furor eius,& grauis ad portandum. Eſai.10

¶Expoſitio capituli vltimi: Charitas fraternitatis maneat in vobis.
Articulus decimuſtertius.

EX hoc loco vſq; ad finẽ eplæ ponit Aplus moralia documẽta: ⌊ Charitas fraternitatis⌋
.i.fraterna ſeu proximoꝝ dilectio ⌊ maneat in vobis⌋ Qui eñ diligit proximũ, legẽ
impleuit. Vñ & Petrus iubet: Añ oĩa mutuã charitatẽ in vobis cõtinuo hñtes,qm̃ chari Rom.13
tas operit multitudinẽ pctõꝝ ⌊ & hoſpitalitatẽ nolite obliuiſci⌋ ſed eã pro viribus ex- 1.Pet 4
ercete. Sicut & Petrus hortat̃: Hoſpitales inuicẽ ſine murmuratiõe, ne Chrũs in die iudicij vo-
bis improperet. Hoſpes fui, & nõ collegiſtis me. ⌊ Per hãc eñ⌋ hoſpitalitatẽ,q̃ eſt actus chari Ibidẽ
tatis & miæ,⌊ placuerũt⌋ deo ⌊ qdam⌋ vt; Abrahã & Loth, ⌊ angelis hoſpitio receptis,⌋ vt
fert̃ in Geneſi: Angeli nãq; in ſpecie hoĩm eis apparuerũt,vñ & primo putabãt eos hoĩes eſſe. Matt.25
Qđ patet,qm̃ corpalẽ refectionẽ parauerãt eis. Ex qbuſdã tñ indicijs videbant̃ eis eẽ hoĩes ſan Gene.19
cti,in qbus deus honoraret̃. Propter q̊d adorauerũt eos. Poſtmodũ vero cognouerũt,ꝙ angeli Gene.18
eſſent. ⌊ Memẽtote vinctoꝝ⌋.i.captis ſuccurrite,neceſſaria miniſtrãdo,auxiliũ impendẽdo,

⌊tanq̄ simul vincti⌋.i.in carcere corpis huius deteti. Vel tanq̄ simul vincti.i.sic ac fi
cti cū eis,& sicut vobis fieri velletis,si vincti essetis. Memētote q̄q; ⌊& laborātiū⌋.i.pa
infirmorꝝ,ifirmitatib⁹ & laborib⁹ fatigatorꝝ,vt eos repausetis ⌊tanq̄ & ipsi in corpe m
id ē,corpales necessitates q̄tidie sentiētes. Per q̄d expti estis q̄d illis necessariū sit.⌊H
le cōnubiū⌋.i.honestū mr̄imoniū sit ⌊in oībus⌋ vobis cōiugatis,vt tria bona mr̄mon
ant in vobis,vc; fides proles,& sacr̄m,⌊& thorus immaculatus⌋.i.non nisi legitime
Sapiæ.3. condormisnt,⌊fornicatores em̄⌋ simplici fornicatione ⌊& adulteros⌋ nisi pœnitea
cabit deus⌋ iudicio reprobatiōis æternę. Ex q̄bus cōstat, ꝙ actus matrimonialis po
pctō. Et ꝙ fornicatio simplex sit pct̄m mortale.⌊Sint mores⌋.i.actus & vita vr̄a ⌊si
Eccl.10 tia⌋ Auaro em̄ nihil ē scelestius. Et radix oīm malorꝝ ē cupiditas,⌊cōtēti pn̄tibus⌋.i
1.Timo.6 habitis,vt nō studeatis cumulare supflua,sed hn̄tes victū,& q̄bus tegamur,contēti sim
Ibidē
Iosue.1 em̄⌋ dn̄s ⌊dixit⌋ in lib. Iosue:Quod ad lr̄am dr̄ ipsi Iosue,moralr̄ aūt vnicuiq; in de
⌊Nō te deserā⌋ q̄n tibi necessaria tribuā,⌊neq; dereliquā⌋ i aduersis. Hoc & Chr̄s in
Matth.6 Scit pr̄ vr̄,q̄a his oīb⁹ idigetis. Quęrite ergo primū regnū dei,& hęc oīa adiicient vob
Psal.117 fidēter dicam⁹⌋ singl'r illđ Psal'.⌊Dn̄s mihi adiutor ē nō timebo q̄d faciat mihi hō⌋
Romañ.8 mea. Si em̄ deus ꝑ nobis,q̄s cōtra nos? Nā & si ꝑmittat nos tribulari,expoliari,siue oc
facit ꝓpter maius cōmodū nr̄m & gl'iam ampliorē. Idcirco debemus nos eius dispos
dēter cōmittere.⌊Memētote ꝑpositorꝝ vr̄orꝝ⌋ apl'orꝝ & discipulorꝝ,seu successorꝝ eo
bis locuti sunt verbū dei q̄rū intuētes⌋.i.cōsiderātes ⌊exitū cōuersatiōis⌋.i.finē & p
vitā hāc terminauerūt. Vel exitū cōuersatōis.i.cōuersationē ad alios,⌊imitamini fide
FINIS parati mori ꝑ fide,tāq̄ fidel'r agatis vt ipsi. Sic aūt in Chr̄o sperādū ē. Nā ⌊Iesus Chr
hodie,ipē & in secula⌋.i.Chr̄s q̄ fuit adiutor ꝑcedētiū sanctorꝝ ē adiutor & posterorꝝ
vsq; ad finē mūdi in ipso sperabūt. Vel ꝑ has differētias tp̄is designat̄ ęternitas Chr̄i sc
Apoc.1 nitatē. Queadmodū & alibi dr̄:Gr̄a vobis ab eo q̄ est,& q̄ erat,& q̄ vēturus ē. ¶Dein
Psalm.1 vitare mgr̄os fallaces,in cathedra pestilētię sedētes ⌊Doctrinis varijs⌋.i.à sacra scrip
Col.2 sis ac dissonis ⌊& pegrinis⌋.i.extraneis,⌊nolite abduci⌋ à fide catholica. Ne q̄s vos
ꝑ inanē philosophiā,aut falsam scripturarꝝ interꝑtationē,vel sil'i mō.⌊Optimū ē em
grām gratificātē ⌊stabiliri cor⌋.i.aīam cōfirmari in deo. Q̄m gr̄a ista ē oīm operꝝ me
principiū,sicut natura pricipiū ē opationū naturaliū. Idcirco ꝑ grām vitant̄ errores ac
Et tāto pfectius bona agunt̄ ac mala vitant̄,q̄to amplius cor ī gr̄a stabilit̄. Optimū e
stabiliri cor,⌊nō escis⌋.i.nō supfluitate ciborꝝ,vl' nō discretōe escarꝝ scd̄m legē,q̄ē
Roma.14 legē licitę nō magis cōferūt grām q̄ illicitę. Ideo subdit̄,⌊quę⌋ escæ ⌊nō ꝓfuerunt⌋
⌊ambulātibus in eis⌋.i.gulosis vel obseruatiōibus legis,q̄tū ad esum q̄rūdā escarꝝ,& al
tationē. Talia em̄ cęrimonialia tp̄e noui test. mortifera sunt,nec ꝓpria virtute grām cō
Apoc.8 etiā tp̄e veteris legis.⌊Habemus em̄ altare de q̄ edere nō hn̄t ptātē q̄ tabernaculo dese
Romañ.5 Altare istud itelligi pt̄ corpus Chr̄i,vl' crux in q̄ Chr̄us oblatus ē,vl' materiale altare ec
corpore aūt Chr̄i,vl' de altari & cruce.i.de sacrificio oblato in altari materiali,in q̄ Chr
immolat̄. Vel in cruce,in q̄ oblatus ē semel,nō hn̄t ptātē.i.licētiā māducādi,q̄ taberna
seruiūt.i.cultui veteris test. seu obseruatiōibus legalibus,q̄ fiebāt in tabernaculo,dedit
lētes obseruare legalia simul cū euāgelio. Tales em̄ cēsent̄ hæretici,ideo sacr̄m corporis
māducare nō pn̄t. Vñ cōstat,ꝙ escæ legales nō prosunt,sed optimū sit gr̄a stabiliri cor
participatiōe corporis Chr̄i. ¶Qd' deiñ ꝓbat Apl's per allegoriā veteris testa. seu figu
Leui.16 rei significatiuā.⌊Quorꝝ em̄ aīalium⌋.s.hirci & vituli,q̄ in die expiatiōis offerebant
intra castra,⌊infert̄ sanguis ꝑ pctō in sc̄tā per pōtificē⌋ Horꝝ q̄ppe aīaliū sanguinē intu
mus sacerdos in sc̄tā sc̄tōrꝝ,⌊horum⌋ quoq; aīaliū ⌊corpa⌋.i.carnes oblatæ ⌊crema
castra⌋ Nō em̄ licuit alicui his carnibus vesci. Q̄m ꝑ pctō pōtificis erāt aīalia ista obla
pter q̄d carnes eorꝝ cōburebant̄ oīno extra castra. ¶Porrò hircus & vitulus præfigura
Chr̄m ꝑ nr̄is peccatis oblatū,& sil'itudine carnis peccati idutū. Quod vero pōtifex intu
nē illorꝝ aīaliū intra sc̄tā sanctorꝝ,signauit,ꝙ per sanguinē Christi patefactus ē aditus
Marc.15 lorꝝ. Cōbustio aūt corporꝝ ꝑfigurauit,ꝙ Chr̄us extra portā pateret. Sed ꝙ sacerdotes
poterāt carnibus illis,significauit ꝙ Iudæi legalibus inhærētes,& tabernaculo deseruie
hn̄t ptātē edēdi de altari nostro,vc; participādo corpus & sanguinē Christi,ꝓpter q̄d
dū introduxit Apl'us hāc figurā legalē.⌊Propter q̄d⌋.i.q̄a corpa aīaliū illorꝝ cremeba
castra,idcirco vt figuratū correspōderet figuræ,⌊& Iesus vt sanctificaret⌋.i.à pctō p
grām'q; cōferret,⌊per suum sanguinē⌋.i.ꝑcio sanguinis sui ⌊populum⌋.i.genus hum
Iohan.17 ⌊extra portā⌋ Hier'lm ⌊passus est⌋.s.in loco Caluariæ. Nūc tñ locus ille intra Hier'lm
Marc.15 catā includit̄. Exeamus ergo⌋ gressibus mētis,vc; credēdo ac diligēdo,⌊ad eū extra ca
Lucæ.23
Iohan.19 extra ꝓpria corpora,ea spūaliter mortificādo. Qui em̄ sunt Christi,carnē suā crucifixe
Gala.5
Romañ.8 tijs & cōcupiscētijs. Et:Qui in carne sunt deo placere non pn̄t,⌊improperiū eius porta
Lucę.9 passioni eius nos conformantes,& crucem nostram quotidie post ipsum baiulantes,

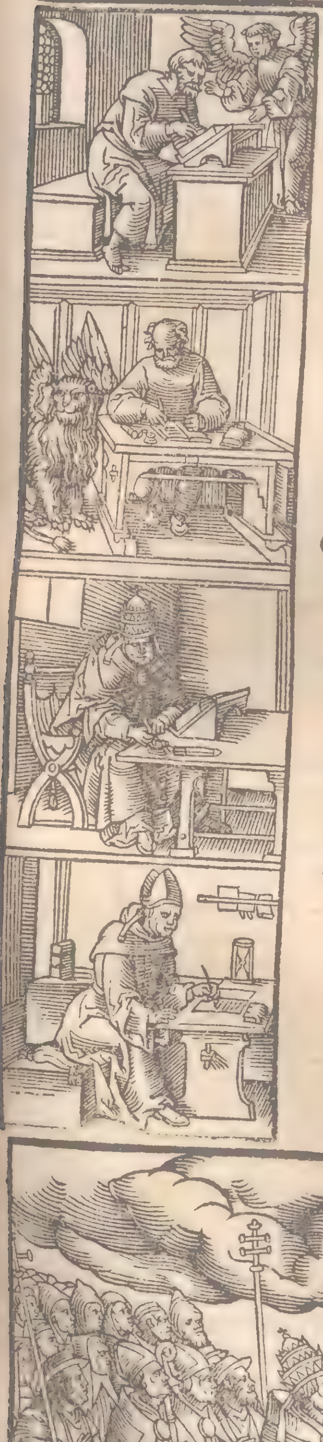
libenter pro Christi amore omnia dura atq; aduersa. ⌊Non eñ habemus hic⌋.i. in seculo, vel
corpore isto mortali ⌊manentẽ ciuitatẽ⌋.i. stabilẽ mansionẽ. Velox nanq; est depositio taber 2. Pet.1
A naculi nostri, & nec diem scimus nec horam. Quẽadmodum scriptum est: Nescio q̃diu subsi- Matt.25
stam, & si post modicum tollat me factor meus. Et rursus alibi: Dies nostri quasi vmbra super Job.32
terram, & nulla est mora, ⌊sed futuram⌋.i. cœlestẽ ciuitatẽ, ac patriam beatorum, ⌊inquirimus⌋ 1. Para.29
De quo in Apocalypsi legit: Ciuitas nõ eget sole neq; luna. Nam claritas dei illuminabit eã, & Apoca.21
lucerna eius est agnus. ⌊Per ip̃m ergo⌋.i. quatenus ad hãc ciuitatẽ futuram pducamur, p ip̃m
Chr̃m mediatorẽ, aduocatũ, atq; pontificẽ nr̃m ⌊offeramus hostiã laudis⌋.i. orõnẽ deuotam,
obediẽtiam promptã, & diuini nominis laudationẽ, ⌊semper⌋.i. om̃i hora cõueniẽti ac debita
⌊deo⌋ trinitati, q ait in Psalmo: Sacrificiũ laudis honorificabit me. De tali sacrificio scriptum Psalm̃.49
est & alibi: Salutare sacrificiũ est attẽdere mãdatis, & discedere ab om̃i iniqtate. Quid aũt dicat Ecci.35
hostiã laudis, declarat, ⌊id est fructũ⌋ hoc ẽ, sermonẽ nr̃orum ⌊labiorum confitẽtiũ nomini eius⌋
id ẽ, laudãtiũ deũ. Quẽadmodũ in Propheta legit: Tollite vobiscũ verba, & dicite ei: Redde- Esa.50
mus vitulos labiorum nr̃orum. Et in Psalmo: Cõfitebor dño nimis in ore meo. ⌊Beneficẽtiæ aũt⌋ Osee.14
hoc ẽ, liberalitatis & bonæ opatiõis in alios ⌊& cõionis⌋.i. charitatiuæ cõicationis bonorum ve- Psalm̃.108
strorum sp̃ualiũ, ⌊nolite obliuisci⌋ sed ope exercete ⌊Talibus eñ hostijs⌋.i. opibus ad dei hono
rem exhibitis ⌊promeretur⌋.i. pro p̃mio acquirit, ⌊deus⌋ cum sint opa meritoria vitæ æter-
næ. ⌊Obedite p̃positis⌋.i. p̃latis ac superioribus ⌊vestris⌋ Chr̃i vicarijs, eorum p̃cepta seruãdo,
⌊& subiacete illis⌋ reuerẽtiã exhibẽdo. Ait eñ saluator suis vicarijs: Qui vos audit, me audit: &
q vos spernit, me spernit. ⌊Ipsi eñ puigilãt⌋.i. de vr̃a salute soliciti sunt, ⌊q̃si rõnẽ p aĩab9 ve Luce.10
stris reddituri⌋ Christo ⌊vt cũ gaudio hoc faciãt⌋.i. lætãter pro vobis peruigilẽt aspiciẽtes se
B nõ inaniter desudare pro vobis, sed de vr̃o profectu gratulent. Maxima qppe cõsolatio bo-
ni p̃lati, est digna cõuersatio subditorum, prout Iohãnes in tertia sua testat Canonica: Maiorem
horum grãm nõ habeo, q̃ vt audiã filios meos in veritate ambulare. ⌊Hoc eñ expedit vobis⌋.i. 3. Johan.b
in hac obediẽtia & subiectiõe salus vr̃a cõsistit. Melior nãq; est obediẽtia q̃ victimæ, & auscul- Esaiæ.63
tare magis, q̃ offerre adipẽ arietũ. Qm̃ quasi pctm̃ ariolandi est repugnare, & quasi scelus ido- 1. Regũ.15
lolatriæ, nolle acqescere. Cũ gaudio ergo hoc faciũt, ⌊& nõ gemẽtes⌋.i. nõ desolati ppter re-
bellionẽ, & ingratitudinẽ vr̃am. ⌊Orate pro nobis⌋ Ecce Paulus confirmatus in gr̃a, petit ab
inferioribus orationis suffragiũ. Nemo ergo adeò magnus aut sanctus sit in proprijs oculis, vt Esaiæ.5
spernat aut negligat petere orõnis auxiliũ à proximis seu subiectis. ¶Insuper manifestat apo
stolus se esse capacẽ effectus orõnis aliorum. ⌊Cõfidimus eñ⌋ in dño, ⌊quia⌋.i. quòd ⌊bonam
consciam habemus⌋.i. de nullo pctõ, p̃sertim mortali, nobis cõscij sumus ⌊in oĩbus⌋ locis, ho 1. Cor.4
ris, & causis ⌊bñ volẽtes cõuersari⌋.i. laudabiliter viuere, neminẽ decipiẽdo ⌊Amplius ãt dep̃cor
vos hoc facere⌋.i. pro nobis orare, ⌊quo celerius restituar vobis⌋.i. vt cito pmittat redire ad
vos, ad vr̃am vtilitatẽ. ⌊Deus aũt pacis⌋ amator ac dator ⌊q eduxit de mortuis⌋.i. de morte
suscitauit, ⌊pastorẽ magnũ oĩm⌋.i. Chr̃m summũ, principemq; pastorum hoĩm humiliũ, inno- 1. Petri.5
C centium & electorum. De qbus ait: Animã meã pono pro ouibus meis. Et ad Petrũ: Pasce (inqt) Johan.10
oues meas. Qui facti sunt oues, ⌊in sanguine testamẽti æterni⌋.i. per meritũ effusionis sangui Johan.21
nis Chr̃i. Quo sanguine cõfirmatũ est nouũ testamẽtũ, q̊d appellat æternũ, qm̃ aliud ei nõ suc
cedit, & qa æterna bona promittit. ⌊Dñs nr̃ Iesus Chr̃us aptet⌋.i. per grãm expeditos ⌊vos⌋
faciat ⌊in om̃i bono⌋.i. in cogitatiõe pura, locutiõe vera, operatiõe & passiõe, sancta & recta,
⌊faciẽs in vobis⌋.i. dãs vobis grãm agẽdi id ⌊q̊d placeat corã se⌋.i. suæ iustitiæ sit acceptum
Ipse eñ operat in nobis, & velle & perficere. Et omnia opera nr̃a operat in nobis, faciatq; hoc
⌊per Chr̃m Iesum⌋.i. merito Chr̃i, per quẽ oĩa diuina nobis charismata cõferunt, ⌊cui ẽ glr̃ia Phil.2
in secula seculorum⌋.i. sine fine. ⌊Amẽ. Rogo aũt vos fr̃es vt sufferatis⌋.i. vt gratãter ac patiẽter Esa.26
audiatis ⌊verbũ solatij⌋.i. epl̃am hãc solatiosam & cõsolatoriã. ⌊Etenĩ ppaucis⌋.i. valde bre
ui sermõe ⌊scripsi vobis⌋ respectu sentẽtiarum quæ in hac cõtinent epl̃a, ⌊cognoscite fr̃em nr̃m
Timotheũ dimissum⌋ à carcere, in q̊ dudũ vinctus iacebat, ⌊cũ quo si celerius⌋.i. festinanter Romaň.5
⌊venerit⌋ ad me ⌊videbo vos⌋ visitãdo vos cũ eo, si deus sic dederit ⌊Salutate oẽs p̃positos⌋ Actorum.16
.i. p̃latos ⌊vr̃os, & oẽs sc̃tõs⌋.i. viros pfectos inter vos existẽtes. Ex hoc elicit, q̄ p̄ñtem epl̃am
scripsit cõitati, seu inferioribus, nõ rectoribus, qa fortassis nõ indigebãt. ⌊Salutãt vos⌋.i. beati
tudinẽ vobis dicũt & optãt oẽs ⌊fratres⌋.i. Chr̃iani, ⌊de Italia⌋ cuius metropolis est Roma.
Ex quo patet, ex Roma hãc scriptã esse epl̃am. ⌊Gratia⌋ gratũ faciẽs finalis & cõsummata, sit
⌊cum oĩbus vobis, Amen.⌋ Ipsa eñ est donũ supernaturale, ad supernaturalẽ finẽ perducens,
quam solus creator infundit. Qui est super oĩa deus sublimis & benedictus, Amen.

¶Finis epistolæ ad Hebræos.

¶Coloniæ, impensis suis proprijs Petrus Quentell excudebat, Anno virginei
partus, M. D. XXXIII. mense Augusto.

[illegible]

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN EPISTOLAS omnes canonicas, in Acta apostolorum, & in Apocalypsim, piæ ac eruditæ enarrationes.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO.

Coloniæ expensis Petri Quentell
Anno M. D. XXXIII.

Mense Septembri.

Adiectæ sunt expositiones Hymnorum ecclesiasticorum eiusdem Dionysij, Fol. 181

BREVIVSCVLA HVIVS PICTVRAE INTERPRE-tatio per Bartholomeum Laurentem Neomagũ.

NE tibi ſit mirum, ſpectator imaginis huius,
Hic depictorum quid ſibi quodq́ꝫ uelit.
Neu ridere queas non intellecta parumper
Auſculta: breuis hic rẽ tibi ſermo dabit.
Qui procumbit humi, doctor Dionyſiꝰ ille ẽ
Carthuſam amplexus nomine req́ꝫ uiam:
Doctor, ab extaſibus, quas pertulit ipſe frequentes,
Haud ſane immerito dictus & extaticus.
Hunc prope quæ cernis congeſta uolumina multa,
Multa & magna eius ſunt monimenta uiri,
Ingentes Crœſi tantum ſuperantia cenſus.
Exuperat quantum flaua moneta cuprum.
Nam uirgo, cuius ſinui tener inſidet infans,
Qui librum oblatum captat utraq́ꝫ manu,
Notior atq́ꝫ magis clara eſt, chariſſime lector,
Quàm tibi uel cui quam dicier ut ſit opus.

Sed quæ uirgo ſuis monachum complectitur ulnis,
A dextris, & cui myſtica turris adeſt,
Quæq́ꝫ uolumen uti medians porrectat Ieſu,
Eſt Carthuſiacæ magna patrona domus,
Agrippinatum celebri notiſſima in urbe.
Cui domui quod nunc Riclus in ora hominum
Prodeat, acceptum ſoli referatur oportet.
Hæc niſi enim egiſſet, forte lateret adhuc.
Forte lateret adhuc? imò hæc certiſſima res eſt,
Nunquam emerſurum te'ue tuos'ue libros
Ricle fuiſſe, Agrippinas Carthuſia, ni illud
Sedulo iampridem ſuſtinuiſſet onus.
Hoc igitur uoluit confictor imaginis huius,
Vt ſcires quorum ſedulitate uirûm
Prodierit clarus doctor Dionyſius, utq́ꝫ
Ingratus ne tu lector amice fores.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO NICOLAO VVESTE

episcopo Eliensi in Anglia, ac Carthusiensis ordinis fautori præcipuo, F. Theodericus Loër à Stratis, Carthusiæ Colonien. & monachus & uicarius S. D.

QVum tanta hodie undiq; penè terrarum uersetur apud homines malitia, præsul ornatissime idemq; reuerendissime, ut nullus proborum uirorum in libris edendis conatus & zelus (quantumuis pius, quantumuis sanctis) reperiatur, qui non ab aliquibus persequutionē patiatur: inoleuit iam non pœnitenda consuetudo, ut nihil nouum recens'ue literarum in lucem edatur, maxime typis excusum, q̄ nō prius alicui uiro heroico dedicetur, qui authorem à maleuolo malignorum incursu strenue uindicet ac ora obstruat, loquentium iniqua. Hinc ego iampridem elucidationem illā præclaram Dionysij nostri in Euangelia cum dare cœpissem in mediū, mox illi (quod hodie solet fieri) meditabar patronum, Serenissimū uidelicet dominū, Angliæ regem Neq; enim illo magis congruum, neq; dare potuimus potentiorem. Quippe cum in euangelio quidem catholice elucubrato nemo alius debuit patrocinari, q̄ germane euangelicus, cuiusmodi rex Angliæ credit, qui uel à summo pontifice, uel à cardineo patrum cœtu dignus fuit merito suo uocari fidei defensor. Scripsit nanq; in Lutherū pro sacramentorum assertiōe tam diserte, tamq; efficaciter, ut nescias utrum plus armis an literis rex ille utrobiq; potentissimus ualeat. Speciosior tamen est uictoria multoq; gloriosior, si rex magis philosophando quàm pugnando superauerit: nec tam est rarum armis, quàm literis atque uirtute regem præstare. Itaque cum maiestati eius regiæ longiori epistola librum nuncupare statuissem, atq; præ manibus abunde adfuissent hæc aliaq; præstantiora laudum argumēta, unū hoc nos impediuit, q̄d chalcographus absoluere nimium festinauit opus. Vnde præuentus nos id egit, ne quod uolebamus, cum rege longius fas esset loqui. Arbitror enim (tametsi tā to regi parum loqui meam exiguitatē deceat) pro fauore tamen quem semper in pectore habeo, tū erga regem, tum erga Angliam illam nobilissimam, & liberior fortasse fuissem in epistola & prolixior. Verum quicquid quod tum dici potuit aut debuit, est neglectum, id regis nomine, tua nunc Reuerendissima paternitas accipiat. Gaudeo nanq; occasionem mihi datam per tuam humanitatem, qua ultro occurrentem prouocasti, ut ad tuam amplitudinem ausim scribere liberius, nec metuam quòd grauate id feras, qui etiam beneficijs me impellas. Scio equidem me indignum, qui tam docto, tā seni, tam maturo, tam pio, tamq; reuerendo antistiti iuuenis ego indoctus monachusq; scribam. Verū profecto dignissimus es tu, quem nemo taceat, quem certatim laudent omnes: quippe quem modestia, integritas, ætas, scientia, humanitas atq; in studiosos fauor munificentiaq; tam faciunt cunctis celebrem, quàm uulgatum: nec minor tibi ab omnibus pro uitrte exhibetur, quàm pro dignitate reuerentia. Porro liberalitas nemini te non reddit amabilem. Nam quis Reuerendissime pater est studiosorum, qui tui fauoris, tuæ fuerit beneficentiæ expers? Libros, studia, uirtutem & quicquid pietatem redolet, amas, foues, promoues. Nihil luxui, nihil uoluptati, nihil ostentatiōi, nihil deniq; das uanitati, sed Christo à quo habes rependis omnia. Quæ expertus sum loquor. Iohannes Houghton Londonien. Carthusiæ prior, uir admodum uenerabilis, cum tuas mihi scripsisset & uirtutes & laudes, quàm iucunda tibi pariter Dionysij nostri foret lectio addidit. Porro quàm gratuletur paternitas tua labori ac operæ, quam pro huius editione nauamus, quamque sit iuuare parata, subindicat haud uulgare illud subsidium, quod huic negotio promouendo iamdudum ultro misisti. Tuæ id gratiæ, tuæ beneuolētię acceptum refero amplissime pater, non meis meritis: atq; adeo tui candoris argumēta hinc sentiens, si uni inquā Dionysio Reuerendus hic pater tātū impendit, si in me hactenus ignotum tanta confert beneficia, quid in pauperes, quid in orphanos, quid in uiduas, quid deniq; in afflictos omnes suæ gentis facit? Hæc tacitus ipse mecum cogitans, quod è patria tua ab omnibus clamatur, non taceo. Quis æque xenodochia consolatur? Quis monasteria sic amat? Quis miseris consolationem, patrocinium, stipemq; quotidianam perinde largitur? Damnum reuera graue æstimas, si te prætereat nudus abs te non uestiendus. Si quispiam pietatis tibi præripiat officium, non leuem ia-

ƈuram arbitraris. Imò quemadmodum sibi ipsis inuident auari, si aliena uiderint augeri lucra: ita re
ligiosa tu afficeris tristitia, si pietate te putes à quoq̃ superatum. Doles uehementer, si quopiam hu
manitate te conspexeris inferiorem. Hæc munera sunt episcoporum, ijs ornamentis fulgeat ecclesi
Oportet inquit Apostolus, episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem. Quis pater, quæso
amplissime ad senium usq; atq; tu, tanta uiuit innocentia? Quis (ne præteream quod Apostolus no
tacet) dei sic agit dispensatorem, ut bona sua in egenos, in pios, in doctos, imò in Christum eroget
Amant te religiosi, amant pauperes, Monasteria te cuncta uenerantur patrem. Et cum in omnes si
pijssimus, in religionem tamen Carthusianam quàm præcipuus sis benefactor, sentiunt quotquo
sunt in Anglia nostri ordinis, potissime Londoniarũ, domus. Videbor iam superfluus, uidebor one
rosus, si quæ enumerat Apostolus, reliqua in te uoluero commendare. Scit enim uniuersa Anglia
uirum te esse uirtutis, utpote qui non solum in teipso, uerum in omnibus quoq; uirtutem colis, de
uotionis pariter & sanctimoniæ obseruantissimus. Heu reuerendissime pater, quantis est gemen
dum lachrymis, quod huiuscemodi non sunt omnes Episcopi. Heu quanto est mœrore plangend
illorum deformitas, qui neq; sciẽtia, neq; uirtute instructi, externis se duntaxat implicant actioni
bus? Principes se magis gloriantur uocari quàm Episcopos. Siquidem quicquid negotiorum est tẽ
poralium, tractant: reliqua propter quæ sola sunt Episcopi, uicarijs committunt. Prætereo quod non
nulli cum sint ecclesiastici, quos ecclesia à cunabulis aluerit, imò qui à parentibus propemodum ni
hil, ab ecclesia habeãt & honores & diuitias, hostes tamen sunt ecclesiæ, impia hæreticorũ dogmata
conniuentibus oculis admittẽtes. Quid agitur de ouibus pater, si lupi sunt pastores? Cęterũ quãtas
Lutheri aliorũ'ue hæreticorũ dogmata calamitates pariãt, quãta hinc reipublicæ eueniãt picula (nã
animarũ quæ grauiora sunt damna atq; exitia, taceo) uniuersa hic Germania, q̃uis cæca, sentit. Ciuita
tes certæ q̃ ab initio dogmati pestifero restiterũt, pace gaudẽt haud uulgari. At q̃ in tẽpla, in diuos,
imagines, ĩ monachos debacchatæ sunt (hoc seculo insignes, q in eos q se aut nõ potuerũt, aut nolu
erunt defendere, audaces pugnarint) quãtos propterea rerum tumultus, quantas factiones, rebel
lionem, timorem, perfidiam, ærumnas sibi cõsciuerint, nulli nõ est manifestum. Nulla ibi fides, nulla
amicitia, nullus honor parentum, nulla in pauperes misericordia, nulla in proximum iustitia, nullum
fœdus, nulla uirtus, nulla pietas, ad extremum nihil manet apud eos sanctum, nihil non inquinatum
sed furor, egestas, libido simul omnia miscent. Eapropter nunquam satis laudari potest optimi sapi
entissimiq; regis Anglię consilium, qui dum ab impietate Lutherana suum tutatur regnum, à seditio
nibus, à tumultu, à rebellione quoq; interim illud seruat immune. Quomodo enim populum habe
ret subiectum, si deo, si ecclesiæ hunc repugnare sinat? Nam si dei aut ecclesiæ semel excusserit iugũ
ridiculum est expectare ut regis imperata seruet plebs seditiosa. Quocirca si plebẽ uoluerit sibi rex
habere subiectam, compellat hanc necesse est ut deo primum, deinde ecclesiæ obediat. Deflenda es
set prohdolor riuis lachrymarum angelica illa Anglia, si (quod deus auertat) à fidei synceritate, si ab
ecclesiæ obedientia semel desciuerit. Nam cum omnia secunda, omnia serena, omnia fortunata atq;
iucunda istuc non aliter atq; in aceruum congesta sunt, quàm dolendum foret, si cuncta hęc simul ob
nubilaret Lutherana tempestas? Nam si ijs qui illam laudarunt, est credendum, reuera est Anglia, an
gelica terra atq; paradisus altera, cuius si prędicare uoluero ubertatem, si amœnitatem urbium, si ho
minum ciuilitatem, excedam necesse est epistolæ modum. Hoc igitur loco haudquaquam recense
bo, quæ hanc gentem antiquitas produxerit, quibus sit illustrata maioribus, quorum fuerit armis au
cta & propagata, aut qui mores, quæ leges hanc gentem uenustauerint, sed nec quo sit tempore fi
dei salutẽ assecuta. Hæc enim omnia grandi uix possent uolumine differi. Agnosco præterea ad hoc
ingenij mei tenuitatem haudquaquam sufficere: quare pro horum maiestate quęcunq; dicerem, non
satis digna offerrem. Quapropter Angliæ excellentia me superatum satius est fatear, quàm ut mino
ra atq; par est de illa prædicem. Habuit hæc olim quibus sit laudata, authores: nec hodie desunt, qui
quam augustum sit regnum, quod nulli cedat, nulla sit laude inferius, quod deniq; cum quauis alia
prouincia queat de excellentia certare, possint ostendere. Nemo certe habere Angliam ibit infici
as, cur uel opulentissima eidem inuideant regna, nec latet quibus olim gentibus, quibus'ue impera
uerit regnis, non parum superbis scilicet. Verum ea de re tacere præstat. Huius te decet esse gentis
Episcopum, & Angliæ ornamentum & decus. Huic nanq; regno licet (quod dixi) opes, fortuna, fru
ges, pascua, cæteraq; id genus uaria exuberent, præclarius tamen est, fide, uirtutibus, disciplinis, sci
entia, dexteritate ab initio quo Christo inauthorata est, præstantissimam hanc semper floruisse. Nam
reges, Episcopos, Abbates sanctissimos atq; miraculis claros, quibus Anglia est nobilis, quis enume
ret? quandoquidem tot legitur referta sanctis uiris, ut cæteris quoque tum gentibus tum regnis
exteris non paucos miserit & pontifices & apostolos. Quid igitur mirandum, si etiam nunc clara sit
doctissimis iuxta ac pientissimis uiris? Quis episcopum Roffeñ, qui fere primus impium esse aggres
sus Lutherum, satis prædicet? Hic, ut in uno reliquos omnes commendem, adeo est doctus, ut quic
quid arguerit, quicquid confutarit, nullus audeat hæreticorum refellere. Hic adeo est scripturis po
tens, adeo ratione armatus, ut nemo queat refragari. Hic adeo est integer, ut uel inimicissimus quisq;
illum non audeat calumniari. Quantos pię deus illę cum nostro Fabro, cum Eckio, cum Iohãne Co

chleo, cum Iudoco Clichthoueo, atq; cũ reliquis id genus doctis admirãdisq; uiris, sudauit labores, quibus affecit se uigilijs, ne non castam omnibus integramq; tutaretur fidem? Hi uiri, hi heroes cum aliquot alijs multis & pijs & doctis nisi fuissent, nisi pro dei domo murum se obiecissent, prorsus de tota Europa actum esse nullus ambigeret. Adeo enim crescit, adeo grassatur hæreticorum pestiferũ hoc uirus, ut haud parum sit formidandum, id quod Romanæ atq; occidentali ecclesiæ per diuam Brigittam dominus interminatus est, futurũ aliquando (quod iam uidetur instare) ut quemadmodum olim à Iudæis, & nũc à Christianorum cordibus eiectus est: ita à nobis ad nouã & hactenus incognitam gentem & fidem & ecclesiam suam trãsferat. Satis superq; satis: profecto eò nunc confluũt omnia, quo fides à Germania explodatur: tanta est ubiq; & scribendi & sentiendi licẽtia, tã pertinax furor hæreticorum, tanta piorũ ac uere Christianorum oppressio, tanta deniq; superiorũ, præsertim eorum qui resistere debent, dormitantia. Vnde non multum abest, quin Christi euangelium Christiq; uirtus in factis miraculis diuina negetur. Atqui librum huius impietatis plenum, totum que execrabilem, iam nuper uidimus. Verũ quid hoc (quæso) aliud est, quã Mahumetanæ perfidię initium? quid (inquã) aliud est quã fidem Christianam abrogare, radicitusq; exterminare, dum impune impiissima quæq; uel ex Hebraicis, Arabicis, siue Chaldaicis superstitionibus euulgantur. Eam ob rẽ nos è diuerso proeuulgandis Dionysij operibus feruentiores insistimus, quo clauum clauo retũdamus. Nihil ea in re intermittemus, quod possit à nobis desiderari. De tua haud secus confidimus integritate, Reuerendissime pater, tuo confidimus zelo, qui primus ex Anglia nobis aduersus hæreticorũ castra suppetias misisti. Non inferiora de reliquis doctissimis uiris expectamus, quo omnes uno agmine, uno impetu, adunatis copijs auxilijsq; comportatis, impia dogmata deturbemus. In Euangelia iã pridem (quod dixi) quæ noster scripserat Dionysius, Angliæ regi potentissimo dedicauimus: nũc q̃ in Epistolas canonicas, Acta apostolorũ & Apocalypsim & hymnos aliquot ueterũ ecclesiasticorũ e prælo ueniunt eius lucubrationes, tuæ R.P. debentur. Sic enim congruum maxime duximus, apostolicam eruditionem episcopo (utpote qui in apostolorum locum successit) eiq; docto & apostolicã uitam imitanti dedicare. Suscipias igitur clementi pietate amplissimeq; præsul, uirtutũ ac literarum antistes, D. Dionysij tui, mei, nostri, imò Christi (& quia Christi, ideo plus nostri) opus nomini tuo dicatum, patronumq; te sentiat candidũ, contra sibi hostes insurgentes, qui illam eius phrasim humilẽ plane ac piam in calumniam trahere non uerentur, quasi nil præter eloquentiam, & sermonem phaleratis flosculis ornatũ in legentium cordibus iam fructificet: quum tamen (quòd Christianæ doctorum omniũ pace dixerim) postquam sancta mater ecclesia huiusmodi uiris facundis & eloquentib⁹, scriptaq; sua coloratis curiosisq; sententijs ornantibus multiplicata fuerit, non tam uirtutibus ac meritis creuisse, quàm uitijs decreuisse cernatur undiq;, imò utinam non cerneretur. Non quod eloquẽtia illa & sermonis facundia in causa fuerint, sed quòd paucissimi hodie reperiãtur (heu miseros nos) qui quum præclara scientia cæteris prę mineãt, inflationem, quæ ex ea ueluti e panno tinea nasci solet, deprimere & extinguere strenue conẽtur. Hos pręcipue ueluti digito monstrasse uidetur diuus Paulus dicens: Scientia inflat. Horum pingue iudicium & sententia prępostera non accipiatur: sed illi interrogentur, qui Christi non tam uerbis quàm moribus imitãtur uestigia, qui pro uoluptate habent ieiunia, orationes pro delitijs, quibus crux Christi delicata est refectio, qui paupertatem ꝓ summis apud se computant diuitijs, quorum mentes occulta suauitate pietas penetrat, qui terram pedibus calcant, quorumq; cum apostolo conuersatio in cœlis est: hi (inquam) interrogentur, hi testimonium perhibeant, quid de sacratissimi D. Dionyij Carthusiani operibus sentiant. Nam horum testimonium non potest nõ esse uerissimum. Deniq;, postquam celsitudinem tuam hoc opus nomini tuo dicatum, solita tua benignitate amplexam agnouero, nõ ambigo, quin & me pauperculum, cuius in reliquis eiusdem pij patris operibus corrigendis & chalcographorũ typis tradendis, nocte dieq; uersatur studium, inter clientulos tuos asciscere quoq; dignaberis. Bene uale in Christo Iesu, præsul ornatissime, quem ille instaurandę pietati ac bonis literis prouehendis quamdiutissime seruet incolumem. Ex ædib⁹ nostris Carthusianis in Agrippina Colonia ferijs diui Georgij gloriosissimi militis & martyris, Anno à Christo nato, M. D. XXXIII.

CARMEN GRATVLATORIVM HEXAMETRVM, PRO Aeditione operum D. Dionysii Carthusiani, doctoris extatici.

O Supreme dator deuoluens aetheris orbes,
Influxus in eos, qui tempora læta ministrãt,
Aureaq; effusa deducunt secula pace:
Quali ego te digne uerbo laudare, uel actu
Affectúue queam? nostro qui tanta sub æuo
Mira facis, tantoq; hominem dignaris amore.

Si mihi sint totidem linguæ, quot lumina fertur
In membris habuisse Argus, persoluere dignas
Haud possem laudes: istud quod munus obire
Me facitis dignum: dij sunt hæc munera uestra
Est nihil excellens in me: uos omnia fertis.
Optima cœpta date, egressusq; parate secundos.

INDEX ET COMMVNES LOCI OMNES EX CAnonicis epistolis, Apostolorum actis & Apocalypsi Iohānis apostoli.

Ipse

Si

FINIS.

ERRATA.

A fo.3 a li.16.ex. Ibidẽ F li.47.bonum.fol.5 B li.52.Sapientia.ibidẽ C li.52.olera.fol.7.C li.54.Est.Ibidem E li.24 optimum.ibidem.F li.57.uitæ. fol 8.D li.7 nequam fol. 9B li.22.dei.Ibidem li.37.suis.Ibidem C li,56.Stultis.Ibidem. E li.25,describuntur.ibidem li.41 deuotissima.Fol.10,A li.3.in custodiam ibidem C li 45.eos.fol.11.a.li.118.Hinc Ibidem.B li.27 repromisit.ibidem li.44.incedentem.ibidem C li.46.declinetis ibidem F li 54.muniti.f.12.B li.22.mortale.ibidem li.43.sicut.fol.13.D li.6.sanctus.ibidem li.43.suppleta.fo.14.D li.11.in die.fo.15. D li.3.id est,assueti.Fol. 16.E li.22.amarum.ibidem dele.non.Ibidem F.li.58.suasibilis.fo.17.C.57.communiter.fol.18.F li.57. Præuio fo.19.B li.32.sciscitatur.Ibidem D li. 9.communicatur fo.20.B li..29.iudicas.Ibidem E li.33.ad paupertatis amorem,ad humilitatem in omnibus,& inordinatũ.fo.21.a li 6.aut.Ibidem C li.55.affluentia.Ibidem li.56.Diues currit ad libitum,corruit ad illicitum Fo.22 B.li.35.uitiosis.fo.23.D li.17.pro,Ibidem E li.25. efficimur f. 25. a li.21.gratia Ibidem E li.33.ac.Ibidem F li.43 tertia,fo.26.C li 41.erunt.fo.27.C li 56.prospere,fo.28.C li.45 assumptam. ibidem E li.38. uerbũ fo.29,a li.6.manifestam apparitionem fo.30 F li.46 uocatur,fo.31.a li.13.efficiamini,Ibidem D li.9.eius,fo.33.F li.55.personale fo.134 B li.37.ueatur,ibidem li.38.nobis,fo.35,F li.58.spem fo.36 B li.25.monilia.Ibidem li.27.erit,ibidem F li.55.fine fo.39.E li.27.quando expectabat dei patientia Ibidem F li.46.formæ Ibidem li.55,&:fo.43 A li.17.re Ibidem C li.52.acceptari,Ibidem D li.7.consenior,Ibidem E li.26.inferiores hortando Ibidem li.18 prouide.Ibidem li 43.unum fo 44.D li.5.quidam fo.46.E.li perfectiorq;.fo.47 A li.10.consociari,Ibidem li.55.satietatem.Ibidem F linea 43.placere Ibidem linea 55.dicens.fo.48.E.linea 25.fabulas Ibidem linea 27.mendacissimas Ibidem linea 29.uobis Ibidem F linea 42. intensiua folio 49.C linea 50.perditionis Ibidem linea 55.superducentes ibidem E linea 28.negabant Ibidem F linea 45.inferius folio 51. D linea 11.propriæ uanitatis ibidem E linea 32.ac ibidem linea 34.paribus folio 52.E linea 31.conspiciens folio 53.A linea prima loquendo folio 55.C linea 48.plene ibidem F linea 49.militantis folio 57.D linea 12.quod stare non potest,quia pro cunctis electis quamuis adhuc uitiosis & nondum pœnitentibus Ibidem E linea 20.præ folio 58.D linea 11.proximi ibidem linea 36.præferuida folio 59.D linea 12,uobis folio 60 E linea 26 ne illud admittat,aut ideo peccat ibidem linea 27.aliquod ibidem linea 39 ad ibidem linea.56.ad uitæ sustentaculum.ad dei obse. folio 62.E linea 48. quam folio 63.C linea 53.coram folio 64.D linea 20.inconueniente folio 72.F linea 48 tot folio 77 C,linea 58.ab ecclesia folio 87.E linea 28.scriptæ sic Christus legis euangelicæ folio 88. A linea 13.ingredientibus ibidem B linea 21 sui obliqui ibidem D linea 1. inuocationem ibidem linea 16.uera nanq; salus folio 96.A linea 19.circunscribor folio 98.B linea 29,properaret ibidem E linea 23.Ecce aqua folio 106.C linea 43.de ibidem D linea 34.qui per folio 114.E linea 40 ad folio 115 D linea 19 Crispi.ibidem E linea 37 profectus est folio 116.D linea 21,nos folio 117.B linea 28. ritus folio 120.A linea 12.ciuis ibidem linea 15,auiditate ibidem E linea 39,sciret.ibidem f linea 45.iudiciariam folio 130 B linea 37,nuncupatur.folio 131 A linea 3.collocati folio 134.C linea 6.qua ibidem E linea 31 increpauit folio 136.D linea 7 quod folio 137 A linea 6.sum ibidem D linea 18.contemplatio folio 138 A linea 4 non ibidem C linea 55 ergo folio 139 C linea 41 uisiones folio 140 F linea.52.fulgorem folio 142.E linea 29.consolando folio 144.42.sed folio 148.B linea 40 consolabuntur folio 149.A linea 3.præfati ibidem D linea 16.quia maxima amaritudo,tristitia,& dolor generabatur folio 151. A linea 1.effectu folio 152.A linea 7 diffudit.ibidem E linea 32.omnia quæ in eis sunt folio 153 B linea 24.consequentes ibidẽ linea 30 seu consideratiõe ibidem C linea 9.animæ folio 154.A linea 10 eorum folio 157 A linea 19 aliorum ibidem E linea 22 infestarent folio 158 C linea 44.id est,inexcusabiles ibidem D linea 10 animatos folio 159.A linea 1.temporis ibidem, linea 5. quæmuis folio 161. D linea 9.uictoria & uirtute folio 162.E linea 37.peccare folio 163.F linea 57.nisi folio 166.C linea 55 pœnitentiam ibidem linea 58.accusando folio 167. A linea 13 mobilitatem ibidem B linea 20.& stellis ibidem C linea 54.tam folio 170.C linea 2.odoramentorum ibidem f.linea 59.& non uindicas folio 172.A linea 5 se ibidem linea 10.claritatem folio 175.f linea 55.donis gratiæ in præsenti.& folio 181.A linea quinta uobismetipsis folio 182.C linea 59.contribulatus.ibidem E linea.40.matrice folio.184 B linea 39.sint ibidem C linea 53.paterni ibidem E linea 34 planius folio 186.D linea 12.ratio folio.189 C linea 14.die ibidem E linea 26.infra ibidem linea 29.æternaliter folio 199.C linea 51.securum folio 200.B linea.21 donum ibidem linea 32.quod ibidem F linea 46.completionem ibidem linea 53.qua folio 20. D linea 4.iussione ibidem E linea 27.ecclesijs folio 202.A linea 1.prædicatur.ibidem E linea 34.innumerabilium fo.203.A.li.19.specialem folio 204.D li.7.canora ibidẽ li.17,mercenario ibidẽ li.32,&33.oculus.fol,205.A li.5.sensitiui fo.208.B linea 36.uiliter ibidem D linea 3, utroq; folio 209.F li,ultima,& elementata

EX CANONICIS EPISTOLIS ACTIS APOSTOLORVM ET APOCALYPSI IN MISSAE OFFICIO,

epiſtolæ ab eccleſia aſſumptæ.

De tempore.

Quarta feria primæ hebdomadæ aduentus.

Patientes eſtote: Qui locuti ſunt in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti Ca.3.fol.21.f

¶ Quarta feria hebdomadæ quartæ aduentus dñi

Vnum hoc non lateat Inueniri in pace Cap.3.f.52.e

Secunda feria paſchæ

Verbum quod miſit deus, Adhuc loquente Petro Cap.10.102.b

Tertia feria paſchæ

Viri fratres filij generis Abrahæ, filius meus. Cap.13.106.b

Feria quarta paſchæ

Videns autem Petrus, Vt cum uenerit Cap.3.86.f

Feria quinta poſt paſcha,

Angelus domini locutus eſt ad Philippum, nomen domini noſtri Ieſu Chriſti cap.8.fo.98.a

Feria ſexta poſt paſcha,

Chriſtus ſemel pro peccatis: Qui eſt in dextera dei. Cap.38.f

Sabbato poſt paſcha,

Deponentes omnem malitiam, Miſericordiam cõſecuti Cap.2.30.f

Dominica prima poſt paſcha

Omne quod natum eſt ex deo, Teſtimonium dei in ſe Cap.5.70.d

Dominica ſecunda poſt paſcha

Chriſtus paſſus eſt: Epiſcopum animarum ueſtrarum, Cap.2 35.a

Feria quarta ſequenti

Scientes quòd non corrupti: Verbum autem domini manet in æternum Ca.1.29.f.

Dominica tertia poſt paſcha

Obſecro uos tanquam adue. Hæc enim eſt gratia in chro Cap.2.33.c

Quarta feria hebdomadę tertiæ poſt paſcha

Hæc ſcribo uobis ut non peccetis, Verum lumen iã lucet, Cap.2.57.b

Dominica quarta poſt paſcha,

Initium epiſtolæ: Omne datum optimum: finis, Quod poteſt ſaluare animas ueſtras cap.1.7.d

Dominica quinta poſt paſcha

Eſtote factores uerbi &c. Immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſeculo Cap.1.9.c

In rogationibus

Confitemini alterutrũ peccata: Operit multitudinẽ peccatorum cap.5.23.d

In uigilia aſcenſionis,

Multitudinis credentium erat cor unum, Diuidebatur autem ſingulis, Cap.4.89.d

In die Aſcenſionis domini

Primum ſermonem feci, Tunc reuerſi Cap.1.79.d

Dominica infra octauas Aſcenſionis

Eſtote prudentes & uigilate in orationibus, In omnibus honorificetur deus 1.Petri.4.41.b

In uigilia pentecoſtes,

Factum eſt cum Apollo eſſet Corinthi, Diſputans & ſuadens de regno dei Act.19.116.a

In die ſancto pentecoſtes

Cum complerentur dies pentecoſtes, Stupebant autem omnes Cap.2.82.f

Feria ſecunda pentecoſtes

Nobis præcepit dominus prædicare populo & teſtificari Et iuſſit eos baptizari Cap.10.102.d

Feria tertia pentecoſtes

Cum autem audiſſent apoſtoli Et accipiebãt ſſ, Ca.8.97.e

Feria quarta quatuor temporum

Stans aũt Petrus, Viri Iſraelitę Cap.2.84.a

Itẽ Per manus apoſtolorũ, Exurgẽs aũt princ. Cap.5.90.d

Feria quinta Pentecoſtes,

Philippus deſcendens in ciuitatẽ, In illa ciuitate, Ca.8.97.e

Feria ſexta pentecoſtes

Viri Iſraelitæ audite uerba hęc, Cũ facie tua. Cap.2.84.f

Sabbato quatuor temporum

Sequẽti uero ſabbato ad finẽ cap. Cap.13.107.a

In die ſanctiſſimæ Trinitatis

Vidi oſtium apertum in cælo, Viuentem in ſecula ſeculorum Cap.4.139.b

Dominica prima poſt Trinitatis,

Deus charitas eſt Diligat & fratrẽ ſuũ Cap.4.69.b

Dominica ſecunda poſt Trinitatis

Nolite mirari ſi odit uos mũdus, Ope & ueritate Ca.3.65.e

Dominica tertia poſt Trinitatis

Humiliamini ſub po. Ipſi gloria & imperiũ. ca.5.44.d

Dominica quinta poſt Trinitatis

Omnes unanimes compatientes, Dominum ſanctificate in cordibus ueſtris Cap.3.36.f

In tranſfiguratione domini

Non eñ indoctas fabulas Sancti dei hoies. Capi.1.48.d

In dedicatione eccleſiæ,

Vidi ciuitatẽ ſanctã, Ecce nou a facio omnia Cap.21.175.f

In dedicatione altaris

Factũ eſt ſilentiũ in cælo Et terremotus magn⁹. ca.8.148.d

¶ De Sanctis

De ſancto Stephano protomartyre

Stephanus antem plenus gratia Saulus adhuc ſpirans Cap.6.&7.fo.

De innocentibus

Vidi ſupra montem Syon Ante thronũ dei. Cap.14.161.b

Philippi & Iacobi

Exurgens autem princeps ſacerdotum Adue. autẽ. Ca.5.

Petri & Pauli,

Miſit Herodes rex manus. Venit ad domum, Cap.12.103.f

Cathedra Petri

Petrus apoſtolus Ieſu chriſti: In reuelatione Ieſu chriſti domini noſtri cap.1.34

Matthiæ Apoſtoli,

Exurgens Petrus. Ad finem capitis Cap.1.81.a

Michaelis archangeli

Significauit deus quæ oportet In ſanguine ſuo Cap.1.127.e

De angelis uotiua

Beati qui ad cœnam agni Deum adora, Capit.19.fo.172.a

Lucæ euangeliſtæ

Vidi oſtium apertum Viuentem in ſecula ſeculorum. capitulum 4.139.b

In uigilia omnium ſanctorum,

Ego Iohannes uidi in medio Gloriam & benedictionem, capitulum 5.142.f

In die omnium ſanctorum,

Ego Iohannes uidi alterum angelum Et fortitudo deo noſtro capitulũ 7.146.f

De martyribus,

Benedictus deus & pater Quod reliquum eſt in carne uiuat capitulum 1.25.d

De martyribus item alia

Reſpondens unus de. Omnem lachrymam ab oculis ſanctorum capitulum 7.147.f

Pro defunctis,

Audiui uocem de cælo, Opera enim illorum ſequuntur illos. capitulum 14.f.163.f

D. DIONYSII CARthusiani uita, ab erudito uiro M. Elegio Euchario Gandensi Panegyrico carmine contexta.

Temporibus nr̄is q̄bus & monachatus & oı̄s
Relligio contempta iacet, Dionysius ille
Prodiіt in lucem tuus ò Carthusia fœtus
Ille quidem fœtus, quo fœtificante sacrarū
Diues opum facta est ecclesia: cuius abūdās
Doctrina, innumeris mundi per climata libris
Enituit, de quo Heroûm Pæana sonare
Dum meditor, tantis & tot se affluxibus offert
Hubertas, ut de multis uix tangere pauca
Exiguæ uires possint, tamen ut mihi sanctum
Pneuma aspirabit, de paruo hoc munus agello
Nostra camœna dabit, boni & æqui consule lector.
Pingimus ecce suis herôa coloribus illum,
Cuius natalis celeber, celeberrima uita,
Mors non incelebris, tria rite probanda fuêre.
Hoc ceu funiculo triplici irrupto, sibi in altis
Cœlituum tectis æterna palatia struxit.
Non flammis arsura ullis, non flatibus ullis
Dissoluenda, feros contra perstantia fluctus,
Chasmata non terræ metuentia, non mala quæuis
Insidiatorum molimina Ditigenarum.
Rickel in Hasbana locus est regione, remotus
Bis denis stadiјs sancti Trudonis ab urbe,
Quem Dionysiaci clarum fecêre parentes
Prole sua, à Leueis nacti cognomen auitum,
Qui uirtute ambo insignes, neq; dotibus orbi
Fortunæ, gnatum à teneris non segniter annis
Erudiendum illuc mittunt, ubi dogmata sacra
Imbibat, ac omni nisu studioq́; probatis
Moribus assuescat: quem sic diuina sequuta est,
Præuenit, cinxitq́; manus, dum uixit, ut omni,
Se desiderio perdiscendi optima quæq;
Dediderit: sæpe & Lunæ ad lucentis in ipsa,
Nocte iubar surgens, somnum sibi ademerit: ortum
Esse ratus solem, properasset ad ipsa scholarum
Limina, ni foribus clausis obstacula nosset.
¶ Tam ualuit memori mente, ut magno absq; labore
Tantum lecta semel non sint oblita legenti.
Talibus ornatus, diuino munere neruis
Ingeniј, inq; dies factus se doctior ipso.
Admirante graui doctorum classe uirorum,
Inter amatores sophiæ mox cœpit haberi
Non minimus: cœpitq́; in eo apparere probandæ
Indolis indicium, pietas accrescere ut ætas:
Imò in corde latens scintilla, incendium amoris
Gignere, ab immūdis illum reuocare lacunis,
Ad uitæ angelicæ fontem, ad Carthusides undas
Quarum haustu degustato, sordere uoluptas
Fluxa, caduca, breuis, mala, momentanea, fallax
Posset ei, obstabat tamen immmaturior ætas.
Quam propter minus est uoto feruente potitus,
Tum uisum est studiјsq́; bonis, rebusq́; sacratis
Dedere se, & quanta posset uirtute parare
Ingenuas artes, & agendæ accommoda uitæ
Dogmata. Discipulum quæ sancta Colonia dicta est,
Nutriuit, totumq́; suum limauit ad unguem.
Imbuit & tanta doctrina, ut scripserit ingens
Librorum pondus, uix à lectore legendum
Centoculo: librorum inquam, quos laudibus æquis,
Non efferre queant mortalia guttura: quorum
Qui tegitur uerbi sub cortice, spiritus ardens
Afficit interiorem hominem, ut terrena perosus,
Pectore sollicito, tantum ad cœlestia anhelet.
Ruremunda, tuos ornans Carthusia muros,
Vestibus hunc nostrum Dionysion induit albis
Quas Carthusiacus miles uelut arma, potentes
Contra Erebi insidias, contra tentamina carnis
Et mundi accingit, domino ad pia uota trahente,
Dat cunctis sacræ exemplum peramabile uitæ.
Abstrahit à uitiјs animum, & uirtutibus ornat.
Pauciloquus, prudens, crebra prece sidera pulsans:
Nonnunquam esse hominem se oblitus, in extasim altā
Raptus, inextincto rationis lumine, semper
Cœlica contemplans, nil non sublimiter audet
Perfecto dignum monacho: dum pluribus horis
Sæpe deum alloquitur, deus illi arcana reuelat.
Fert ægre Stygius Pluto stratagemata clara
Inuicti athletæ Christi, nec proficit hilum,
Eius nec metuit uires Dionysius ullas.
Adde quod infracto & robusto corpore, nullum
Horruit, ob Christi decus immortale, laborem,
Ferre fuit non impatiens algoris & æstus,
Tempore succisiuo usus, captare quietem
Rennuit: atq; adeo, ut sic respondisse roganti,
Cur foret insomnis toties, prompto ore, feratur:
Ferrea inest capiti, stomacho uis ænea nostro.
¶ Quid de præcipuis naturæ dotibus illi
Ceu sertum uariјs intextum floribus addam?
Quàm fuerit uilis sibi, quàm sibi durus & asper,
Quàm per crebra suam cohibens ieiunia carnem,
Quo studio, quibus eximias conatibus artes
Quæsierit, quanto lachrymarum lauerit imbre,
Vel leue delictum, quàm semper adhæserit uni
Rebus in omnigenis domino, pia sabbata ducens:
Quàm tenui uictu fuerit contentus, ab omni
Quâm se intemperie intactum seruârit, & ipse
Per sua commonstrat diuina uolumina, & impar
Viribus est nostris, ipsum depingere totum.
¶ Tale sui specimen præbens Dionysius aptum,
Consilio patrum œconomus fit, cura peculi
Attamen usq; minor fuit ei, maiorq; animarum,
Nam per eum cupiens Iudæus fonte renasci
Purifico, sacras Christi confugit ad alas,
Nomen habens & cognomen Dionysiј ab illo
Verum ubi compertum est meditanti cœlica obesse
Fluxarum rerum studia, arctis liber habenis
Suaue iugum Christi cupidas admittit in ulnas.
Redditus & cellæ, tractare negotia mauult
Soliuago tractanda uiro, conscribere libros
Scilicet interno dominum lenire precatu,
Carne mori mundo satagens, & uiuere Christo
Mente, piè sic affectus dum delitet, ecce
Ecclesiæ proceres plures sacri atq; prophani,
Nec non nobilitas ad eum, & plebs indiga sani
Consiliј accurrunt, fortiq; utuntur Atlante
Vt subcellet eos, ut agendis impiger adsit
Rebus, ut in tutos deducat carbasa portus.
Id quod Cardineo Cusanus clarus honore,
Sedis Apostolicæ docuit legatus, amicos
Inter præcipuos numerans Dionysium & eius
Erga animas zelum expertus. ¶ Gebula maligni
Dæmonis illaqueata dolo (mirabile dicam)
Fœdus init cum rege Erebi, & se deuouet Orco
Mancipium: quæ cum permulto tempore, uotis
Freta suis, uasti nusquam per climata mūdi
Non carpsisset iter, nusquam non bellica uictrix,
Gesta attentasset, uicisset cominus hostem,
Eminus inq; fugam uertisset, agente satana,
Tandem ad cor rediјt suasu Dionysiј & imò
Diluit omne nephas lachrymis è corde profusis.
Rem tulit ægro animo Cacodæmon, nec male cessat

Intentare bonis.Gebula orbatus,opimam
Prædam aliam sectatur hians.¶Godefridi Vlodorpi
Præfecti Hornensis coniunx Catharina,supremum
Vitæ tempus agens,moritura horrescere cœpit
Et trepidare metu,& nullam sperare salutem
Accersitus adest uir sanctus,& omnia lustrans,
Nec non spirituum immundorum,examina cernens,
Instar apum uolitantum huc illucq;,admonet omnes
Vt genibus flexis,unà cæleste precentur
Auxilium,capit ipse etiam imperterritus arma
Contra Acherontæam gentem,uictaq; triumphat,
Grande cucullato monacho probrum ingerit illa
Eijciens baculum è manibus,cui innixus adhæsit:
Dansq; alapam oranti,cicatrice inde relicta,
Qua neq; dum uixit caruit,se in tartara misit,
Fœmina desperans dudum,tristisq; Barathri
Absorbenda lacu,sancti prece patris adepta est
Spem ueniæ à domino,& contrito corde salutem
Obtinuit moriens.Godefridus ad optima sese
Postea diuertens,monitoris iussa capessit
¶Hic ego prætereo quoties Dionysius hostem
Tartareum sibi mille cruces,cōuicia mille
Mille die & noctu parietem tædia,uerbis
Intrepidis licet inuitum ad Cocitica stagna
Compulerit tentare fugam,cupidumq; quietis
Non lassare uirum:Non est opus edere uersu
Quæ monachus præclara domi patrauerit orans
Sedulo,qua uirtute animi æquipararit & ipsos
Testamenti utriusq; patres.¶Quos audijt esse
Osores Mariæ,& præconia dicere Marthæ,
Arguit arbitrij insani,deserta q; uita,
Ipso teste,nihil non de feruore superno
Suppeditat.Natura minus quàm gratia confert.
¶Dux quidam (cuius minus est meminisse decorum)
Succenset gnato,clarum cui nomen Adolpho.
Vir sanctus neutrius agens sine iudice causam
Veridico,angelicis monitis instinctus,utriq;
Bello interdicit,litesq; extinguit obortas.
¶In quendam merito inflammatus episcopon ira,
Dedocet ecclesiæ proceres spectacula mundi
Curare,esse nihil luci & commune tenebris
Affirmans,quæ spiritui non paruit,in se
Errorem minus agnoscens,male finijt annos
Extremos,uisusq; patri est Dionysio ab atris
Dæmonibus cœlo excludi,moriturus in æuum.
¶Defunctorum animę,suffragia nostra morantur,
Et precibus nostris adiute(quamlibet hostis
Grunniat)accelerant regnum ad cœleste uolatum,
Commutantq; nouis loca purgatoria tectis
Quod tibi sancta patris monstrāt miracula aperte.
¶Hic etiam extremis digitis attingo,quod istam
Dum terrenam habitat sedem,mysteria secum
Diuina assiduo cordis feruore uolutat,
Ectaseos crebre rapitur ui,fortis amoris
Multiiuga ardescens facula,dante organo amœnum
Mellifluumq; sonum,totus liquefactus Olympum
Transilit affectu mentis.¶Dux ille Philippus
Laus Burgundaicæ ditionis fauit amico
Quem canimus,nocte in media existente sereno
Aere,dum Ruremundam Dionysius esset
Regressus,uelut angelicos ire atq; redire
Custodes,monachi cernunt sua claustra tuentes.
¶Sed nunc quid dicam,de Constantinopolitis?
Christicolis de tot regnorum clade cruenta.
De Christi grege per Turcas truculenter adempto,
De conspurcatis templis,de uirgine passa
Raptorem,de conculcata religione?
Flere libet potius,fleuit Dionysius æui
Infortunati nimium infortunia tanta
Cognouitq; dei tam iustam uindicis iram
Ob scelerosam hominum uitam,plebisq; patrumq;
Et cleri seuire magis,reuerentia cleri
Quæ maior,magis hoc æquum est meliora sequatur.
Peccanti populo ueniam Dionysius orat,
Pontifices monet ut citius resipiscere curent,
Principibusq; eadem inculcat præcepta reuelat
Illi plura deus,mundi quàm fœda futura
Sit facies,quas in sordes lapsura sit omnis
Catholicæ fidei pietas,quos terruit isto
Verborum tonitru,sese emendasse feruntur
Perpauci:ac ideo quos clausit culpa,reclusit
Pœna oculos:nodoq; malo cuneus malus æquè
Est inuentus,ut attriti uel cladibus omnes
Dediscant luxum & fastum,quæstusq; prophanos.
¶Prætereo quòd uir prouectæ ætatis,habebat
Affectum morbis corpus,uarioq; dolore,
Quos æquo est animo passus,ceu pignus amoris
Diuini,nam quos adamat,castigat Olympi
Rector,in hac ualle ærumnis lachrymisq; referta
¶Dum mille & quadringenti,deciesq; sequuti
Sex anni,atq; nouem fuerant primordia Christi,
Scribendi finem fecit uir sanctus:ab illo
Tempore,donatus ueluti rude,mitis ad horam
Mortis anhelabat semper,requiemq; laborum,
Vnde sciens se migraturum,terna frequenter
Cantica suspenso,in cælum cantabat hiatu
Cordis,spiritibus defunctorum omnibus optans
Aeternam requiem,Mariæq; ungentis Iesum
Toto animi affectu teneros recolebat amores.
Confisusq; deo(de cuius munere sancti
Assumptis ueluti pennis aquilæ,alta uolatu
Sidera conscendunt)spem uitæ concipit amplam
¶Festus Aquinati Thomæ,lucescere cœpit
Mane dies capit altaris munimen,iturus
Ad patriam pater,& Christi se corporis esu
Sanguinis & potu uegetans,cellæq; reductus,
Astantes fratres tali sermone moratur.
Tempus adest socij ô chari ut migrare necesse
Sit mihi,quo dudum mea mens desideratisse.
Reddere depositum cogor,mihi uiuere Christus,
Estq; mori lucrum,uobis committo salutem
Vestram hodie,sperate deum fandi utq; nefandi
Sic memorem,ut cunctis æqua omnia lance rependat
Cuius in amplexus animas commendo meamq;
Et uestras,mecum per secula cuncta ualete.
¶Gregorij lux illa fuit,Dionysius astra
Qua petijt rutilans operum splendore bonorum,
Quæ deus in nobis ueluti sua dona coronat.
Liberum enim arbitrium diuina ita gratia semper
Adiuuat,ut sine ea sit inanis cuncta potestas.

HONORANDO PATRI D. IAcobo Antuerpio uicario Vallis Regalis, iuxta Gandauum Carthusiano monacho Eligius S.

PAruit ecce tuis Iacobe uicarie uotis
Nostra minus lepido carmine musa ualis
Vt potui ex silua immensa succidere lignum
Paruū aliquod,magnis id damus ô focis
Frigidus hinc lector si nullum forte calorem
Sentiet,at fuerit sat placuisse tibi.
Tu mihi adegisti calcar,tu ignobile nomen
Eligij sic uis nobilitare tui.
Sume hilari uultu heroûm Pæana pusillæ
Ingenij uires quod peperere mei.
Confiteor,dicendus erat maiore camœna
Extaticus doctor,sed mihi uena minor,
Redde uicem nobis,redama te semper amantes
Pro nostra ad dominum funde salute preces.

FINIS.

D. DIONYS. CARTHVSIANI IN EPISTOLAM BEATI IACOBI APOSTOLI aeque pia, vt docta enarratio.

PROOEMIVM.

Comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi. Deus omnipo- Cant. 5
A tens & aeternus, qui ciues super coelestis Hierusalem, suipsius clara p
speciem cognitiõe alit & satiat: ciues huius in terra pegrinantis Hie-
rusalem, militantis ecclesiae non relinquit impastos: imo multiplici
cibo ac potu nos recreat & confortat, atque interim etiam gratiose
inebriat in praesenti: nempe sacramẽtali corporis & sanguinis Chri
sti refectione, cibo bonae operationis, pane lachrymarum, pane vi-
tae & intellectus, & aqua sapientiae salutaris. Deniq; inter spiritales Ecclesi. 15
cibos & potus, quibus coelitus pascimur in hac vita, locũ habet sub-
limem sacra scriptura: quae hoc facit in anima, quod materialis cibus & potus agunt in cor-
pore. Corporalis etenim cibus & potus primo conseruant hominem in esse naturae, ne p cõ
sumptionem humidi radicalis à calore naturali, protinus moriatur: sic sacra scriptura sui le
ctione, auditione, meditatione, informatione conseruat hominem in esse gratiae ac virtu-
B tum: ne per consumptionem roris supnaturalis, videlicet sanctae ac meritoriae compunctio-
nis, lachrymosae deuotionis, charitatiuae & piae affectionis (de quo rore loquitur Esaias: Ros Esaiae. 26.
tuus deus, ros dulcis) a calore concupiscentiae sensualis & passionũ feruore, anima spiritali- Lucae. 11
ter moriatur, peccatis succumbens. Hinc quippe beati, qui audiunt verbum dei, & custodi- Prou. 14
unt illud. Quia non superantur impetu passionum, nec vitiorum deijciuntur impulsu. Idcir
co in spe, inchoatione, & merito sunt beati. Iusticia nanq; eleuat gentem, miseros vero popu
los facit peccatum. Secundo, materiales cibi ac potus perducũt hominem ad debitam quan-
titatem in longum, latum, atq; profundum: Sic diuina scriptura facit hominẽ spiritaliter in
altum crescere, per contemplationem diuinorum, & spem coelestium praemiorum. Et in la-
tum, p charitatis affectum: quae vndiq; se extendit, & vsq; ad inimicorum amplexum diffun
ditur. Propter quod deo dixit propheta: Latum mandatum tuum nimis. Et apostolus: Cor, Psal. 118
inquit, nostrum dilatatum est. Dilatatur siqdem cor humanum, dum charitatis feruore per- 2. Cor. 6
funditur, omniumq; cupit salutem. Et tunc virtutum insistit opibus mente promptissima,
sicut hoc ipsum expertus dixit vir sanctus: Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilata Psal. 118
sti cor meum. Facit quoq; scriptura animam crescere in profundum: quia ad spiritalem soli-
ditatem eam pducit, ita vt constans fiat, stabilis, ac matura in moribus omnium vanitatum
ac simulationum vacuitatem ac leuitatem detestans. Quemadmodum Paulus hortatur: Sta 1. Cor. 15.
biles estote & immobiles, abundantes in opere domini semp. Hinc impij sunt tanquam pul- Psal. 1
uis ante faciem venti: quoniam omni tentationum, passionum, vitiorum agitatiõe hinc in-
C de mouentur: nec mente in deo quiescunt: sed inquieti sunt iugiter. Iustus vero quasi funda- Proue. 10.
mentum aeternum. Porro cum homo hoc modo per eruditionem scripturae in spiritalem al
titudinem, charitatiuam latitudinem, virtuosam profunditatem excreuit: perfectus cense-
tur, & spiritaliter plenus ac solidus est. Quod considerauit Ambrosius: Plenitudinem, inqui Ambro.
ens, vita iusti habet: inanes vero sunt dies impiorum. Idcirco nil vanae gloriae, nihil sinistrae in-
tentionis, nihil detestandae hypocrisis in corde resideat Christiani: sed recti & synceri simus
in omnibus. Tertio materiales cibus & potus ad naturalem ac debitam qualitatem, puta cor
poream fortitudinem, perducunt ac prouehunt hominem: sic pagina sancta animam in deo
confortat, spiritaliter armat, victoriosamq; efficit: in tantum vt vitiorum deijciat aciem, &
daemonum turbam prosternat: imo & pro creatore, pro fide, pro iusticia parata sit mori. Et
haec omnia facit scriptura, nunc coelestia praemia pollicendo, vt dum ait saluator: Gaudete in Matth. 5
illa hora (quando videlicet aduersa multa ac magna patimini) & exultate, quoniam merces Lucae. 6.
vestra copiosa est in caelo: nunc infernalia supplicia comminando, sicut dum rursus loquitur
Christus: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animã autem non possunt occidere. Sed eũ Matth. 10
timete, qui habet potestatem & corpus & animã perdere in gehennã. Nunc animam in dei
amore inflammando, ita vt dicat: Quis nos separabit a charitate Christi. Nũc Christum & Roma. 8
caeteros sanctos in exemplum hominibus proponendo, sicut dum ait: Qui se dicit in Christo
manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Item: Christus passus est pro nobis, vobis
relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Nunc ad aliarum virtutum exercitia in-

ducendo,atq; ad spiritalia prælia animando,sicut dum ait: Non coronatur,nisi qui legitime D
2.Tim.2 certauerit. Et denuo: Resistite diabolo,& fugiet a vobis. Deniq; vt ait Apostolus: Omnis
Iaco.4 scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad corripiendum,ad arguendum,ad
2.Tim.3. erudiendum in iusticia: vt perfectus sit homo, ad ome opus bonum paratus. Insuper mate
riales cibus ac potus alios habent diuersos effectus in corpore. Nam vires reparant,tristiti-
am pellunt, iucunditatem adducunt,floridam faciunt dispositionem in vultu ac membris:
sic plane scriptura virtutes per negligẽtiam debilitatas ad pristinum reducit vigorem,mœ-
rorem inordinatum ac tædium fugat,mentem exhilarat, & renouationem facit internam:
Psal.102 vt renouetur quasi aquilæ iuuentus animæ. Propterea ait Hieronymus: Pinguissimus est
Hierony. sermo diuinus, omnes in se habet delitias, quicquid volueris ex diuino sermone nascitur:
Sapien.16. quemadmodum manna secundũ vniuscuiusq; sapuit voluntatem. Gregorius quoq; testa-
Grego. tur: Scriptura sacra aliquando nobis cibus est,aliquando potus. Cibus est,in locis obscurio
ribus,in quibus per expositiõem quodam modo frangitur, vt masticando diglutiatur. Po-
tus vero est,in locis apertioribus,quia ibi sorbetur vt inuenitur. Sed & Hugo de Sancto Vi-
ctore disseruit: Nihil,inquiens,in hac vita dulcius sentitur,nihil auidius sumitur, nihil men
Hugo. tem a mundi amore sic separat, nihil sic animam contra tentationes confortat, nihil homi-
nem ad ome opus bonum & sanctum laborem sic excitat & inflammat: vt studium sacræ
scripturæ. Hinc in scripturis libentissime exerceri debemus,& eius intellectui est diligentissi
me insistendum. ¶ Præterea vniuersos effectus prætactos, scriptura seu liber septem epi-
stolarum canonicarum,iam exponẽdarum,sublimiter parit in anima. Sunt enim epistolæ
istæ mirabiliter sententiosæ,compendiosæ,& inflammatiuæ: à quarum cõdigno præconio E
Hierony. deficit mens humana. Vnde in prologo totius scripturæ sanctus fatetur Hieronymus: Iaco-
bus,Petrus, Iohannes & Iudas septem epistolas ediderũt mysticas, & succinctas, breues si-
mul & longas: breues in verbis, longas sententijs: vt rarus sit, qui in earum non cæcutiat le
ctione,hoc est, à claro & pleno earum intellectu non deficiat & succumbat. Sic & Sanctus
Dionysius Dionysius in libro de mystica Theologia allegat beatissimum Bartholomæum Apostolum
(quem ibidem vocat diuinum) dixisse: Quod euangelium correptum sit & productum.
Quod tamen gloriosus Dionysius ibi valde alte exponit. ¶ Præterea istæ septem episto-
læ merito appellantur canonicæ, tanquam ad scripturam canonicam veraciter pertinen-
tes: & propter dignitatem autorum earum,qui omnes fuerũt sancti,ac diuini apostoli. Qui
in suis scriptis a spiritu sancto infallibiliter dirigebantur: propter quod eorum scripta ad ca
nonicam spectant scripturam. Dicuntur quoq; canonicæ.i. regulares: qa in eis reuera sunt
saluberrimæ atq; certissimæ regulæ credendorum & agendorum. Et quamuis propter has
rationes etiam Pauli apostoli epistolæ possent dici canonicæ,conuenientius tamen nomen
istud reseruatum est istis epistolis: eo, ꝙ à diuersis autoribus sint conscriptæ: & ita ab vno
eorum commune nomen sortiri nequibant. Idcirco commune aliquod nomen fuit eis attri
buendum. Nomen vtiq; venerabile & condignum. Epistolæ autem Pauli ab vno
suo autore & conscriptore rite denominantur. Harum itaq; septem episto
larum expositioni nunc intendendum est diligenter,quantum spi
ritus veritatis,supersuauissimus, & adorandus paracle-
tus,præstare dignabitur.

¶ Finis Procœmij.

F

¶ Expositio primi Cap. Epistolæ sancti Iacobi apostoli.
Articulus primus.

IAcobus Dei & domini nostri Iesu Christi seruus.] Iste est Iacobus,re
spectu alterius Iacobi apostoli,minor vocatus. Minor, inquam,voca
tione ad apostolatum,non sanctitate & perfectione virtutum. De hu
ius enim Iacobi miranda atq; pcipua sanctitate,in eius legenda mul
Actu.12.15 ta leguntur: & de eo in Actibus apostolorum frequenter fit mentio.
Galat.2. Erat siquidem primus Hierosolymitarum Christianoꝝ episcopus,e-
ratque excellẽtiæ tantæ,vt Paulus dicat apostolus: Iacobus,Cephas,
(qui & Petrus) & Iohãnes, qui videbantur columnæ esse,dexteras de
derunt mihi & Barnabæ societatis: vt nos in gentibus, ipsi autẽ in cir
cunsione euangelizarent. Itaque Iacobꝰ iste sanctissimus Iudæorum
conuersioni ac iubernationi specialiter deputatus, hanc Iudæis scrip-
sit epistolam. Et in hoc sua patet profunda humilitas,quod s. cum esset famosissime æstimati-

onis & cõſanguineus Chriſti (vtpote qui filius erat ſororis virginis Mariæ Chriſtiferæ: & Iacobus
primus, vt dictum eſt, Hieroſolymitarum præſul) non tamen Chriſti Apoſtolum ſe appel= Chriſti cõ
lat, ſed ſeruum. Seruum vtique non ſeruitute ſeruilis, ſed filialis timoris. Cui ſeruo in Euan= ſanguine⁹ Matth. 25
gelio dicitur: Euge ſerue bone & fidelis, & c. Sic quippe & Chriſtus, quem repleuit ſpiritus ti Luc. 19.
moris domini, ſeruus dei ſecundum aſſumptam naturam vocatur, iuxta illud: In ſciẽtia ſua Eſa. 53.
iuſtificabit ipſe ſeruus meus plurimos, & peccatum eorum portabit. Denique Iacobus op=
portune vocat ſe ſeruum Chriſti, non apoſtolum: quoniam ſcripſit Iudæis, qui ad ſuperbi=
am proni erant, & contempſerunt gentiles, atque ex gentilitate conuerſis ſe præferebant, vt
in Actib, & epiſtolis Pauli, pluribus patet locis. Illos ergo volens ſuo exemplo ad humilita= Actu, 6.
tem inducere, Chriſti ſe nominat ſeruum, potius quam Apoſtolum. Sic & excellentiſſima at
A que humillima virgo Maria in ſuis ad ſanctum Ignatium epiſtolis, non genitricem ſeu ma= Mariæ ad Ignatium
trem, ſed ancillam Chriſti ſe nuncupat. Quibus exemplis percutitur & damnatur ſuperbia epiſtolæ
noſtra. Quia ſi aliquid ſublimitatis competit nobis, hoc proni ſumus manifeſtare directe,
aut indirecte: explicite, ſiue implicite. Quod vero imperfectionis, vitij, aut vilitatis noſtræ
eſt, ſubticemus. ¶ Porro quod ait [dei & domini noſtri Ieſu Chriſti] poteſt exponi duplici=
» ter: ſcilicet tranſitiue & intranſitiue. Poteſt enim ad eandem referri perſonam, vt ſit ſenſus:
Iacobus ſeruus Ieſu Chriſti, qui eſt deus & dominus noſter. De quo legitur: Hic eſt verus de 1. Ioh. vlt.
us & vita æterna. Et alibi: Vocabitur nomen eius admirabil', conſiliarius, deus, fortis. Poteſt
quoq; ad diſtinctas perſonas referri. Eritque ſenſus: Iacobus ſeruus Chriſti domini noſtri,
& dei, id eſt, patris æterni: cuius Chriſtus ẽ filius, cuius & Chriſtus in ſcripturis vocatur, pro=
ut homo, in quantum plenitudine gratiæ vnctus eſt ab eo. Iuxta illud in pſalmo: Vnxit te Pſalm 44
deus, deus tuus oleo lætitiæ. Vnde & ait ſacratiſſimus princeps apoſtolorum: Ieſum vnxit, Actu. 10.
deus ſpiritu ſancto & virtute. Et apud Lucam habetur: Reſponſum accepit Simeon à ſpiri= Luc. 2.
tu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chrm̃ domini. Et rurſus vbi recitatur
Chriſtus interrogaſſe Apoſtolos, Quem me dicunt homines eſſe: Petrus legitur reſpondiſſe, Luc. 10
Chriſtum dei. Inſuper non ſolum à patre vnctus eſt Chriſtus, vt homo, ſed item à ſpiritu ſan
cto: ſecundum quod ipſemet proteſtatur: Spiritus domini ſuper me, eo quod vnxerit me. I= Eſaiæ, 61.
mo cum opera ſuperbenedictæ trinitatis ad extra ſint indiuiſa, Chriſtus homo à ſeipſo, pro=
B ut deus eſt, vnctus eſt. Idcirco dum ipſe vocatur Chriſtus dei, nomine dei intelligi poteſt,
non ſolũ perſona patris, ſed & deus trinitas, ac quælibet increata perſona. Quamuis vſitatius
& magis proprie dicitur Chriſt⁹ patris, quàm perſonæ alterius. Si exponatur primo modo,
tunc per verba iſta deſtruitur hæreſis impijſſimi Arrij, deitatem Chriſti negantis. Si ſecun=
do modo, per ea deſtruitur perfidia condemnati Sabellij: qui patris & filij vnam dixit eſſe
perſonam. Itaque Iacobus Chriſti ſeruus, non ſeruitute (vt tactum eſt) ſeruilis timoris. De
cuiuſmodi ſeruo ait Saluator: Seruus nõ manet in domo in æternum. Hic Iacobus ſcribit ac Iohan. 8.
» mandat, imprecatur, & optat [Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem]. Ante
Babylonicam captiuitatem, capti erant decem tribus Iſrael ab Aſſyrijs, nec interim ſunt re= 4. Reg. 25
ductæ. Poſt captiuitatem autem Babylonicam, tribus Iudæ ac Beniamin redierunt in pro=
pria, & cum eis tribus Leuitica, vt patet in Eſdra. Quomodo ergo Iacobus ſcribere potuit 1. Eſdræ, 1
duodecim tribubus Iſrael diſperſis, cum aliquæ earum eſſent reductæ: certumque eſt quod
non ſcripſit decem tribubus remote à Iudæa tranſlatis, incredulis, & vltra montes Caſpios
conſtitutis? Et reſpondendum, quod ex decẽ tribubus aliq remanſerunt in Iudæa, & credide
runt in Chriſtum. Similiter ex tribu Iuda & Leui ac Beniamin multa milia fuerunt ad Chri= Actu. 2, 5.
ſtum conuerſa, vt patet in Actibus: vbi & Lucas euangeliſta teſtatur, quod etiam multa ſa Actu. 6
cerdotum turba obediebat fidei: Et q̊d erant in Hieruſalẽ habitantes Iudæi, viri religioſi, ex Actu. 2
oĩ natione quæ ſub cœlo eſt. Ex quibus plurimi ſunt conuerſi. Qui & paulopoſt Stephano Actu. 8
protomartyre lapidato, ſunt ab obſtinatis incredulisque Iudæis à Hieruſalem pulſi, & per re
C gioneſ Iudææ atque Samariæ, & per alia loca diuerſa diſperſi. Ex qua diſperſione non mino
rata, ſed aucta fuit euangelica fides, quia diſperſi vndique prædicabant. Hinc in Acti. habe= Actu. 8
tur: Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in eccleſia, quæ erat Hieroſolymis, & om=
nes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apoſtolos. Et qui diſperſi erant, per
tranſibant euangelizantes verbum dei. Ex præinductis conſtat, ineptam eſſe expoſitionem
dicentis: Quod Iacobus ſcripſit diſperſis extra terminũ Iudææ, ita vt eis non ſcripſerit qui in
tra Iudæam erant diſperſi, eo quod illos potuit verbo docere. Imo dicendum, quod non po=
tuit illos verbo docere, qui per tam diuerſas vrbes, regiones, & diſtantias diſperſi fuerunt.
Nec Iacobus iſte legitur paſſim extra Hieruſalem iuiſſe ad prędicandum. Nec ſequitur, Potu=
it eos verbo informare, ergo non docuit eos ſcripto. Quoniam & ſi informatio per verba
vocalia efficatior ſit, quàm per verba ſcripta: tamen inſtructio per ſcripta perſeuerantior per

hibetur,atque ad poſteriorum quoque magis manet memoriam. Vnde PAVLVS Apoſto- D
lus multos inſtruxit per epiſtolas,quos & ante & poſtea docuit verbis. Iohannes quoque a-
poſtolus ab exilio Patmos reuerſus,ſcripſit euengelium ijs quos & quotidianis inſtruxit ſer-
Actu.1. monibus. Sic & Lucas in exordio Actuum apoſtolorum inſinuat ſe ei Actus apoſtolorum
euangeliumque ſcripſiſſe (puta Theophilo) quem & verbis edocuit. Inſuper Marcus ſcripſit
Euangelium ſuum Romæ,rogatus a fidelibus ibi:qui non ſolum a Marco,ſed etiam a prin-
cipe apoſtolorum Petro quotidie edocebantur vocaliter. Matthæus etiam Nubianos ver-
bo inſtruxit ac ſcripto. ¶Itaque diſperſis tribubus mandauit Iacobus iſte ſalutem,videli-
cet,beatitudinem viæ ac patriæ. Hoc eſt,meritum & profectum gratię ac virtutum, & glori-
am patriæ. Et quia in diſperſione & tribulatione fuerunt,informationem eorum a patientia
incipit. Diſperſi nanque & afflicti tali inſtructione conſolationeque indigent. [Omne gau- "
dium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis] Ecce quam charitatiua "
& ſapientialis conſolatio,quam dulcis & pia,quam compendioſa efficaxque inſtructio. Spiri-
tales filios ſuos ac ſubditos vocat humiliter fratres ſuos. Per quod quorũdam,in oculis ſuis
magnorum,animoſitas reprobatur: qui ſubditos ſuos,aut inferiores,aut certe æquales,neſ-
ciunt quaſi fratres apprehendere,& humili appellatione exprimere. Illud Eccleſiaſtici non
aduertentes:Rectorem te paſuerunt,noli extolli,eſto in illis quaſi vn⁹ ex eis. Curam illorum
Eccl.33. Deut.17. habe,& ſic conſidera. Hinc in Deuterono. deus præcepit de rege:Non eleuetur cor eius in ſu-
perbiam ſuper fratres ſuos. Si igitur regibus & prelatis tam prohibitum eſt atque damnabi-
le,ſe ſuper ſubditos ſuos extollere:quanto eſt iniqui⁹ damnabiliuſque, ſi quis ſe eleuet ſuper
eos quibus non præeſt,aut ſuper ęquales, & potiſſimum ſuper maiores ſuperioreſque ſuos? E
quod prorſus diabolicum eſt. Itaque fratres mei. Fratres vtique conformitate naturæ ſpe-
cificæ, ac identitate originalis propagationis humanæ. Fratres quoque fide & religione,&
quia eiuſdem patris cœleſtis filij adoptiui, atque ad eandem hæreditatem ſupernam vocati.
Mat.6. Propter quod quotidie dicim⁹: Pater noſter qui es in cœlis: adueniat regnum tuum,hoc eſt,
ad cœleſtis regni participationẽ nos prouehe,vt ædificẽtur ex nobis muri cœleſtis ac trium-
Pſalm.50. phantis Hieruſalem, & regnum impleatur cœleſte. Fraterne ergo nos inuicem diligamus:
Mal.2. nec vnus alium aſpernetur. Scriptum enim eſt. Nunquid non pater vnus omnium noſtrũ?
Nunquid non deus vnus creauit nos? Quare ergo deſpicit vnuſquiſque fratrem ſuum?
Sic ergo o fratres omne gaudium exiſtimate .i. perfectam iucunditatem iudicate conſiſtere
in hoc,cum in diuerſas tentationes incideritis .i. in multas & magnas tribulationes & aduer-
ſitates veneritis. Quoniam quamuis tribulatio in ſeipſa amara ſit,& pœnalis:tamen multi-
Tribulationis vtilitates multæ. pliciter vtilis eſt, & fructuoſa quàm maxime. Idcirco cum gaudio ſpiritali eſt acceptanda,&
ſuſtinenda. Si enim dei intuitu & amore ęquanimiter toleretur, purgat à vitijs,diſponit ad
1.Pet.4. gratiam,eamque auget,& virtutes augmentat,& Chriſto propter nos paſſo, patientem con-
format. Eſt quoque ſignum probabile prædeſtinationis æternæ, & filiationis adoptiuæ, ac
Apoc.3 dilectionis dei ad hominem,deo teſtante:Ego quos amo, arguo & caſtigo. Sed & per eam à
futuris eripimur pœnis,& ad beatitudinem pleniorem compendioſius peruenimus. Cum er-
go fructuoſiſſimum ac ſaluberrimum ſit,in præſenti paterne caſtigari,multipliciter tribula-
ri,aduerſitatibus exerceri,corripi,& tentari, dummodo patienter feratur:nonne inſipientiæ
& nimiæ imperfectionis, imo inſaniæ eſt indicium:quod nolumus aduerſitates,correptio-
nes, tentationes, correctiones, libenter ſufferre? Sed ſtatim iraſcimur, indignamur, turba- F
mur,deijcimur:imo vix pro peccatis & exceſſibus noſtris corripi ac corrigi volumus,cum ta-
1.Pet.2 men princeps apoſtolorum dicat: Hæc eſt gratia, ſi propter conſcientiam dei ſuſtinet quis
triſtitias,patiens iniuſte. Quę.n. eſt gratia, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Si autem be-
nefaciẽtes ſuſtinetis,hæc eſt gratia apud deum. In hoc.n.vocati eſtis. Hæc eſt Chriſtianæ ſa-
pientiæ altitudo, hæc Chriſti doctrina:In aduerſis, ſicut in omnibus diuitijs gloriari:ſicque
Mat.5. ſaluatoris ſectari veſtigia, qui ait:Beati eſtis, cum maledixerint vobis homines, & perſecuti
vos fuerint,& dixerint omne malum aduerſum vos mentientes propter me. Gaudete in il-
Lucæ,6 la hora,& exultate, quomodo merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Sic igitur omne gaudium
exiſtimate.i.omni gaudio dignum arbitramini,diuerſas tentationes incidere,& eas æquani-
miter ſuſtinere:quia per hoc ſpiritalem conſolatiõem in via, & plenam felicitatem in patria
Roma.8. promoretur ac obtinet homo: imo, teſte Apoſto. non ſunt condignæ paſſiones huius tem-
poris,ad futuram gloriam. Etenim futurę mercedis ac gloriæ comparatione, omnis tribula-
2.Cor.2. tio in hac vita eſt modiciſſima reputãda,iuxta illud:Id quod in præſenti eſt momentaneum,
et leue tribulationis noſtræ,ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur
in nobis. Cum ergo infirmi patiantur ſe vri, ſecari, incidi pro tranſitoria ſanitate: quid eſt
quod aduerſa perpeti dedignamur pro æterna ſalute? Recte itaque diſſeruit Salomon: Qui
impati-

A impatiens est,opatur stultitiam. Denique in tribulationib. maxime pronus est deus misere-
ri & percere. Quemadmodum ait: Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum,& glorifica- Psalm.90
bo eum. ¶ Deinde subiungitur ratio cur tentationes seu tribulationes pro deo,pro fide,pro
„ iusticia sint cum gaudio perferendæ. [Scientes,quod probatio fidei vestræ].i.ipsa vestri per
secutio,tribulatio, siue tentatio pro causis prętactis, per quam fides vestra probatur, exami-
natur,& exerceatur:vt pateat an vere & firmiter insit vobis,& vosipsi probamini,an vere in
fide sitis constantes, & deo fideliter adhærentes. Quod probatur, inquiritur, & declaratur
per hoc,quod nec propter aduersa fidem eius relinquitis,neq; ab eo vos separatis. Hinc scri- Sapient.3.
ptum est: Tanquam aurum in fornace probauit electos deus. Dr̄ autem deus electos & fidē
eoꝝ pbare & examinare p aduersa, nō vt ei innotescāt,sed vt electi cognoscāt seipsos,eoꝝq;
virtus & fides alijs ad eorum ędificationem,& dei honorem patescāt. Propter q̄d loquitur: zachar.13
Ducam eos per ignem, & vram eos, sicut vritur argentum: & probabo eos, sicut probatur
aurum. Porro per tribulationem æquanimiter toleratam, fides & virtus hominis proban-
tur. Hoc est, a summo iudice approbantur, atque hominibus demonstrantur, vt eas secten
„ tur. Sic ergo probatio fidei vestrę[patientiam operatur]id est,ad habitualem & firmam pa
tientiam vos inducit. Quia ex actibus sæpe reiteratis habitus generatur. Et frequentibus pa
tientijs in aduersis, seu patientibus aduersitatum tolerationibus frequentatis, generatur in
homine patientiæ virtus, seu patientia firma & habitualis. Per quam homo facile ac hilari-
ter patitur, quod ante cum difficultate & renisione patiebatur. ¶ Quo circa sciendum, Patientia
quod duplex est patientia. Puta,infusa, & acquisita. Et eadem distinctio in alijs virtutibus duplex
B assignatur. Estque quæstio non minima,an virtus infusa & acquisita circa idem obiectum
versantes,specifice distinguantur. Patientia autem infusa inest omni homini in charitate &
gratia existenti. Sed patientia ista non statim in principio sui aufert ab homine difficulta-
tem sustinendi aduersa. Quia virtutes infusæ non statim tollunt reliquias vitiorum præteri
torum. Nisi forsan in magna abundātia & excellentia infundantur. Patientia vero acquisi-
ta tollit difficultatem sufferendi aduersa: quia virtutes acquisitę vitiorum tollunt reliquias.
Vnde huiusmodi virtus a Tullio diffinitur,quod sit habitus,ratiōi consentaneus,in modum Tullius.
naturæ operans. Atque vt ait philosophus,signum huiusmodi virtutis est,delectatio fiens in
opere,id est,delectatio operationi suæ annexa. Veruntamen virtutes infusę etiam paulatim
crescunt, & perficiuntur. Et tunc excellentius tollunt reliquias vitiorum, videlicet pronita-
tem ad malum, inclinationem ad culpam, & debilitaten resistendi peccatis, quàm virtutes
acquisitæ. Gratia nanque fortior est, quàm natura. Tunc quoque maiorem delectationem
sibi annexam habet virtus infusa,quàm acquisita. Sed pręinducto verbo apostoli Iacobi,as-
serentis quod probatio patientiam operatur, contrarium videtur, quod ad Romanos ha-
betur,vbi dicitur: Tribulatio patientiā operatur,patientia autem probatiōem,probatio ve- Roman.5.
ro spem. Si ergo patientia operatur probationem, quomodo probatio operatur patienti-
am? Sequeretur enim quod esset circulatio in causis & causatis, & idem esset causa suipsius:
quoniam quod est causa causæ,est causa causati. Et respondendum, q̄d in causis & causatis
non est circulatio in eodem genere causæ, sed vnum potest esse causa alterius, & ediuerso in
diuerso genere causæ. Quemadmodum ambulatio est causa sanitatis in genere causę effici-
C entis: sanitas vero causa est ambulationis,in genere causæ finalis: Sic in proposito patientia
operatur probationem efficienter. Probatio autem formaliter sumpta,operatur patienti
am in genere causæ finalis: quia patientia ordinatur ad fidei probationem. Hinc ait Beda: Beda.
Ideo homo tentatur aduersis,vt patientiam discat: & per eam ostendere possit atque proba-
re quod firmam fidem futuræ retributionis gestet in corde. Patientia autem operatur pro-
bationem. Quia cuius patientia vinci non potest,ille perfectus esse probatur. Vnde hoc loco
subiungitur. [Patientia autem opus perfectum habet.] Porro probatio fidei patienti
„ am operatur,quia hac ratione fideles per patiētiā exercentur, vt per eam fides eorum,quàm
sit perfecta,probetur. Sed cum multæ sint virtutes patientia digniores & perfectiores,videli
cet virtutes theologicę,iusticia quoque & fortitudo, latria atque prudentia:cur dicitur opus temperātia
perfectum habere? Respondetur, quod multiplici ratione patientia dicitur opus habere Patientiæ
perfectum. Prima & potissima ratio est, quia per integram & constantem patientiam in ad- commēda
uersis,præcipue declaratur extirpato priuati amoris, & aliarum virtutum firmiter radicata tio
synceritas. Quod enim homo propter aduersa impatiens redditur & tristatur, hinc accidit,
quoniam amat se in se, & nondum spiritaliter mortuus est sibimetipsi,seu proprię volunta-
ti,& naturali inclinationi: sed adhuc amat honores & commoda sua. Similiter si homo sit
veraciter humilis,mitis,timoratus,& fractus,per patientiam maxime declaratur & inuesti-
gatur. Nempe,si quis sit ficte seu apparenter mitis,humilis, fractus: & in camino aduersita-

tis ponatur,seu tribulatiōibus exerceatur:protinus interiorem suam imperfectionem osten
dit,& per impatientiæ suæ impetum ebullit,suamque elationem,iram,infractionem demon D
strat. Quemadmodum si mala olla ponatur in igne,mox crepit & exilit. Qui vero inuincibi
2.Corin.5 liter patiens inuenitur, à præfatis vitijs immunis probatur, & vere virtuosus esse cognosci
Albertus tur, viuens deo non sibijpsi. Secunda ratio huius est:Quia, vt scribit hoc loco Albertus mag
nus, patientia habet opera sex suo modo perfecta. Primum est,probatio hominis ac virtu
tum ipsius:quia, vt dictum est, patientia operatur probationem. Hinc religiosi à superiori
bus suis,& à seinuicem per quædam aduersa exerceri consueuerūt, vt quales sint comprobe
Eccle.1. tur ac innotescat. Secundum est gaudium spiritale expectatioque læticiæ:propter quod in
Ecclesiastico scriptum est: Vsque ad tempus sustinebit patiens, & postea erit ei redditio iu
Roma.5. cunditatis. Et Apostolus quoque:Gloriamur, inquit, in tribulationibus. Per patientiam
nanque meretur homo etiam in præsenti diuinitus consolari. Quemadmodum Paulus fate
2.Corin.1 tur:Benedictus deus,qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Et iterum:Sicut abun
Eodem dant passiones Christi in nobis,ita per Christum abundat consolatio nostra. Hoc est, quod
Psalm.93. ait Psalmista: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes
tuæ lætificauerunt animam meam. Sed hanc consolationem quidam per impatientiam &
Iob.15. murmurationem suam auferunt sibi. Idcirco in Iob scribitur:Nunquid grāde est, vt console
tur te deus? Sed verba tua praua hoc prohibent. Tertium opus est,iræ ac rancoris extinctio.
Prou.15. Iuxta illud Sapientis: Vir iracundus prouocat rixas, qui autem patiens est, mitigat suscita
tas. Quartum est,passionum subiectio,& suijpsius salubris possessio:propter quod ait Salua
Lucæ.21 tor:In patientia vestra possidebitis animas vestras. Impatiens quippe seipsum non possidet,
sed a sua impatientia,ira,tristitia,turbulentia possidetur. Patiens autem se possidet,quoni
am inferiores vires,& passiones subijcit rationi. Quintum est,suijpsius gubernatio circūspe E
Prou.14. cta. Vnde in prouerb. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia. Qui autem impatiens
Hebræ.10 est,exaltat stultitiam suam. Sextum est, vitę ęternæ adeptio:prout ad Heb. legitur:Patientia
vobis necessaria est,vt voluntatem dei facientes, reportetis promissionem. Hinc scriptura
patientiam valde commendat. Et patientiam semper amplecti & obseruare debemus: cum
Prou.16. Salomon dicat:Melior est patiens viro forti:& qui dominatur animo suo, expugnatore vr
bium. Tertia ratio huius est,quoniam patientia refrenat tristitiam. Qua refrenata,refrenan
tur & ira ac odium. Patientia nanque circa passionem tristitiæ refrenandam uersatur. In tri
bulationibus autem & per secutionibus passio quę prima occurrit sustinenti,est tristitia. Ex
qua protinus nascitur ira: quę est appetitus vltionis de persequente,iniuriam irrogante,seu
offendente. Deinde oritur odium. Qui igitur per patientiam refrenat tristitiam, amputat
iram ac odium. Vnde qui de tribulatione sibi inflicta non contristatur: contra tribulantem
nequaquam irascitur,nec odit eundem. Sicque quantum ad hæc,patientia habet opus perfe
ctum. Ideo subditur. [Vt sitis perfecti] in omni virtute [& integri] in recta intentiōe,& tota "
mente deo adhærere,ac complacere intendatis, atque conemini. Et ita cum propheta canta
Psal 9.85. re possitis,Confitebor tibi domine in toto corde meo, vt puta intellectu & affectu, ratione
110.136. & volūtate, actu & intentione. Ista est spiritalis interiorque integritas,qua quis tota mente
deo intentus est,non partim deo,& partim mundo:vt hi qui deo & mundo cupiunt deserui
Matth.6 re ac complacere. Contra quos loquitur Christus,Nemo potest duobus dominis seruire. Et
Lucæ.16. rursus,Nō potestis deo seruire & mammonæ. De quibus Propheta:Diuisum est cor eorum,
Oseæ.10 nunc interibunt. Sit ergo semper tota nostra intentio & omnis affectio ad deum, & in deo,
videlicet reducta,simplificata,fixa,& adunata in eo [in nullo deficientes] ab executione ope "
rum bonorum,nec tentationibus succumbentes, sed perseuerantes vsque in finem. Quem F
2.Corin.9 admodum monet Apostolus: In omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abunde
Esaiæ.64. tis in omne opus donum. Sed cum omnes iusticiæ nostræ, Esaia testante, sint quasi pannus
menstruatæ, quomodo possumus in vita hac in nullo esse deficientes? Et respondendum,
quod in his quæ sunt de necessitate salutis, & secundum statum præsentis peregrinationis,
Psalm.33. homines virtuosi dicuntur in nullo deficere. Quemadmodum loquitur & propheta: Nihil
1.Corin.1 deest timentibus deum. Corinthijs quoque scribit apost. In omnibus diuites facti estis in
Chr̄o,ita vt nihil vobis desit in vlla grā. Deniq; sitis perfecti in interiori dispositiōe, in omni
cogitatu & affectione integri,& veraces in verbis,nō deficientes in virtutum operibus. Rur
sus sitis perfecti in fide, habendo fidem cum rationibus credendorum, & purificatę mentis
Roma.13. intelligentia, integri in spe, non deficientes in charitate. Plenitudo enim legis dilectio. In
super istud complexum, vt sitis perfecti & integri, & cætera, ad totam præinductam ex
hortationem est referendum. Propterea nanque debemus omne gaudium æstimare,
cum in varias inciderimus tentationes: vt simus perfecti & integri, in nullo deficientes.

A ¶ Et quia ad intelligendum, quam fructuosa sit homini varia tribulatio in præsenti: atque ad discernendum inter bonum & malum, inter verum & falsum, indiget homo illumi-
" natione diuina, subiungitur. [Si] pro quia [quis] imo quicunque [vestrum indiget sa-
" pientia] id est, discretione & intelligentia pertinentium ad salutem, ac notitia scripturarum seu dono sapientiæ, quo per gustum internum bene sentit ac iudicat homo de deo. Hac multiplici sapientia omnes iugiter indigemus: præsertim in dubijs, arduis, & obscuris, in quibus quid postulemus, sicut oportet, nescimus. Propter quod scriptum est: Cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ. In Iob quoque fertur: Nos quippe inuol-
" uimur tenebris. [Postulet à deo]. Omnis enim sapientia à domino deo est, ad quem tan- Sapient.9
quam ad benignissimum patrem, infallibilem directorem, omnipotem adiutorem, in omni Iob.37 Eccle.1
necessitate debemus confugere. Quia non deest nec deficit confugientibus ad se. Iuxta quod psalm.90.
in Ecclesiast. asseritur: Nullus enim sperauit in domino, & confusus est. Aut quis inuocauit il- Eccle.2.
lum & despexit eum? Cum enim teste philosopho, natura non deficiat in necessarijs: multo
" minus creator, naturæ autor, in necessarijs deficit [qui dat omnibus affluenter] id est, liberaliter & abunde. Ipse etenim abundantia suæ pietatis merita supplicum excedit & vota & sicut infinita est bonitas ac opulentia dei: sic infinita est munificentia eius. Qui (vt diui-
nus DIONYSIVS docet) per omnem naturæ vultum sua dona diffundit, nec aliquid Dionysius
existentium suæ bonitatis communicatione expers relinquit, & vnicuique secundum suam capacitatem dispositionemque influit. Omnibus quippe dat dona naturæ, necessaria vitæ, atque ad dandum dona gratiæ semper exhibet se paratum: dummodo quod in se est, faciat homo. Imo quosdam gratiosissime præuenit, & omnem gratiæ obicem ac cordis duritiam
B tollit ab eis, gratiamque largitur eisdem: non solum supra eorum merita, sed & contra eorum demerita. ¶ Sed obijci potest, quod multi sunt pauperes: & in naturalibus etiam defectuosi, & omni gratiarum carentes charismate. Quomodo ergo dat omnibus affluenter: præsertim cum aliqui moriantur ex fame? Et respondendum, quod deus non dat omnibus æque affluenter. Et quod vnicuique dat quælibet munera abundanter: sed vni hoc, alteri illud. Et tamen omnibus tribuit dona aliqua affluenter in proprio genere, suoque tempore.
Quemadmodum scriptum est: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictio- psal.144.
ne. Suo etiam tempore ex rationabili causa subtrahit dona sua. Sicut ait Psalmista: Omnia psal.103.
à te expectant, vt des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Auertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiri-
" tum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. [& non improperat.] Nonne deus per MOSEN & prophetas filijs Israel sæpissime improperauit beneficia quæ eis impendit? Nonne etiam deus ingratitudinem hominum grauiter punit, & quotidie per se & suos ministros reprehendit eos de ingratitudine sua? Vnde per MOSEN ait de filijs Isra-
el? Vsquequo multitudo hæc pessima non credet mihi in omnibus mirabilibus meis, quæ fe- Nume.14.
ci coram eis. Et alibi: Filios, inquit, enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Sic &
in libris Regum impijs regibus Israelis legitur improperasse, quod eleuauit eos de puluere: & Esaiæ.1.
reges constituit populi sui. Ipsi vero nequiter egerunt. Imo & per NATHAN impropera- 2.Reg.12.
uit regi DAVID beneficia sua, cum adulterium homicidiumque fecisset: Quomodo ergo deus non improperat muneratis a se, beneficia eis collata? Et respondendum, quod deus quantum est ex parte suæ bonitatis, inuariabilitatis, ac sapientiæ, non improperat eis: sed
propter eorum abusiones atque demerita facit hoc exigente sua iusticia. Ingratis ergo im- Matth.13.
C properat, gratis vero maiora largitur, prout Christus disseruit: Habenti dabitur. Ei eti-
" am qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo [& dabitur ei] sapientia à deo, Lucæ.19.
" si fideliter ac perseueranter petierit. Ideo subditur, [Postulet autem in fide nihil hæsitans.] Quod ait in fide, referri potest ad verbum, postulet, & ad participium, hæsitans. Si referatur ad postulationem, sensus est, vt deum roget fideliter, secundum veræ fidei directionem. Cum enim fides sit totius spiritalis ædificij fundamentum: oportet in primis vt
simus firmi in fide, & certi de veritate ipsius. Fides vero est interior oculus mentis, fi- Fides necessaria
nem vltimum, ad quem ordinanda sunt cætera, ei ostendens, ipsamque dirigens in pe-
tendis. Imo omnes actus nostri ex fide procedere debent, & ad supernaturalem beatitudinem, quam fides docet ac monstrat, referri. Præsertim cum ad Romanos scribat
Apostolus: Omne quod non est ex fide, peccatum est. Sic ergo in fide postulet deum, ni- Roma.14.
hil hæsitans, id est, de misericordia dei & gratiosa eius exauditione nihil ambigens nec diffidens. Porro si referatur ad hæsitationem: sensus est, vt postulet deum, nihil dubitans de fidei veritate, sed firmus & certus in ea. Habet siquidem fides certitudinem

adhæ-

adhęrentiæ:quamuis non euidentiæ. Habet quoque certitudinem ex parte obiecti,videli-
cet æternæ & infallibilis veritatis,cui innititur:quamuis non omnifarie ex parte subiecti,pu- D
ta intellectus humani,cuius capacitatem excedunt fidei veritates in vita præsenti. Quotidie
ergo,imo omni hora,deum deuotissime deprecemur, vt mentem nostram iugiter illumina-
psalm.17. re,dirigere,roborare dignetur:cum propheta orantes: Deus meus illumina tenebras meas.
psalm.118. Et:Gressus meos dirige secundum eloquium tuum,& non dominetur mei omnis in iustitia
psalm.30. psalm.93. Itemq;:Illustra faciem tuam super seruum tuum.Beatus etenim homo,quem tu erudieris do-
mine,& de lege tua docueris eum.Atque vt Salomon vbertim testatur, dei est mentem do-
prouer.2. cere.Vnde & in Prouerb.habetur: Dominus dat sapientiam: & ex ore eius sapientia & pru-
dentia.Nullus itaque de sua præsumat peritia,sed summæ sapiẽtiæ innitatur directioni. Cũ
prouer.3. scriptum sit:Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo,& ne innitaris prudentiæ tuæ.De-
nique illuminationem diuinam inuocare oportet cum omni auiditate,diligentia, atq; instã-
prouer.2. tia.Prout Salomõ loqtur:Si sapiam inuocaueris,& q̃sieris eã q̃si pecuniã,& q̃si thesauros ef-
foderis eam,tunc scientiam dei inuenies. Veruntamen non sic debemus pro sapientia deum
Angelus adorare,vt negligamus à proximis,& prælatis,ac doctoribus informationem expetere: sed
proprius & angelum sui custodem vnusquisq; debet quotidie inuocare,vt se illustrare,dirigere,actue-
inuocãdus ri dignetur. ¶Præterea quæri potest,quomodo debeamus deum orare in fide,nihil hæsitã-
Eccle. 9 tes de auditione eius benigna,cum ignoremus an simus in charitate & digni amore. Imo præ-
sumptuosum videtur,vt quis præsupponat se exaudiendum à deo,quem tam grauiter,toti-
esq; offendit.Et respondendum,quod quęstio ista inquirit,qualiter spes nostra ad deum cer- E
titudinem sortiatur,& qualiter nõ.Spes quippe dicitur certa expectatio futuræ beatitudinis
Ad quod Thomas respondet,quod spes certitudinem habet ex parte misericordiæ & omni-
potentiæ dei,cui innititur:& ex qua non erit defectus nostræ salutis. Sed ex consideratione
propriæ fragilitatis & dispositionis,habet timorẽ & incertitndinem quandam.Vnde spes &
timor dicuntur duæ molæ,inter quas quotidie spiritaliter moli debemus.Vt ex considerati-
one diuinæ pietatis confidamus de meliori,& ex consideratione propriæ imperfectionis la-
bilitatisq; vereamur iugiter de peiori,ac de periculo simus suspecti.Vt sit spes mola superior,
1.Thess.4 & timor mola inferior.Sic in proposito quando oramus, debemus sine hęsitatione orare ex
consideratione veritatis,ac pietatis altissimi:qui frequenter in scripturis se promittit exaudi-
turum orantes,dummodo scilicet orent,sicut oportet:qui & omnipotens,pijssimus,liberalis-
simus,atque ditissimus est ad dandum. Sed ex consideratione propriæ dispositionis, insuffi-
cientiæ,imperfectionis,aut culpę,bonum est formidare,& cũ timore ac tremore orare. Hinc
Beda. Beda circa verba præhabita,postulet in fide nihil hæsitans,ait:Hoc est, talem se exhibeat be-
prouer.28 ne viuendo, vt dignus sit exaudiri,dum postulat.Qui enim meminit se nõ obtemperasse dei
præceptis,merito hæsitat.Quoniam scriptum est: Qui obturat aurem suam ne audiat legẽ,
prouer.1. oratio eius erit execrabilis.Hinc de quibusdam loquitur deus, Tunc inuocabunt me,& non
Iob,13 exaudiam.Atque in libro Iob legitur:Nunquid deus exaudiet vocem hypocritæ,cum vene-
rit super eum angustia?[Qui enim hæsitat] de fidei veritate, aut de misericordia dei[similis "
est fluctui maris,qui]fluctus[a vento mouetur & circumfertur]id est,mente omnino insta- "
bilis est,non fixus in deo.Errores nanque,vitia, & impetus passionum instabilem reddunt F
mentem,et exauditione indignam:cum nec syncere nec fixe cohæreat deo. Maxime autem
Esaiæ.57. prætacta hæsitatio de fidei veritate,ac pietate diuina, est euitanda.Hinc scriptum est: Impij
Iob.11. quasi mare feruens,quod quiescere nõ potest. In Iob quoque: Si iniquitatem,quæ est in ma-
nu tua,abstuleris tunc leuare poteris faciem tuã absque macula:et eris stabilis, et non time-
Psalm.1. bis.Et in Psalmo:Non sic impij,non sic:sed tanquam puluis,quem proijcit ventus a facie ter-
psalm.11. ræ.Et denuo:In circuitu impij ambulant.Siquidem vndique euagantur.[Nõ ergo æstimet "
homo ille]sic hæsitans[quod accipiat aliquid]i. aliquod donum gratiæ gratumfacientis[à "
domino]qui naturalia et temporalia bona, ac dona gratiæ gratis datæ tribuit bonis et ma-
lis,reprobis et electis.Talis ergo quamdiu permanet talis nõ exauditur,quantum ad dona
Iohan.6. pertinentia ad salutem.Iuxta illud:Scimus qm̃ deus peccatores non audit.Qui scilicet in pec-
Trenor.3. candi manent ꝓposito.Vnde et in Treñ.dicitur deo:Nos inique egimus, et te ad iracundiã ꝓ-
uocauimus:idcirco tu inexorabilis es.Veruntamen si talis pœniteat,seq; disponat ad grati-
Treno.3. am,faciens quod in se est:deus clementer eum exaudit. Propter quod rursus ibidem fertur:
Scrutemur vias nostras,& quæramus,& reuertamur ad dominum. Leuemus corda nostra
cum manibus ad dominum in cœlos:quia non repellet in sempiternum dñs:qa & si abiecit,
miserebitur secundum multitudinem misericordiæ suæ. Vt ergo mereamur desuper exaudi-
ri,studeamus in ꝟitatis cognitione & bonitatis amore constabiliri, in fide,spe, & charitate
firmari:in salutari sapientia radicari,ne passionibus exagitetur cor nostrum,nec seducamur
erro-

A erroribus,sed in omni euentu perseueremus fixi in deo: quemadmodum hortatur Aposto- Ephe.4.
lus:Iam non simus paruuli fluctuantes,nec circumueniamur omni vento doctrinę, in nequi
tia hominum,in astutia,ad circumuentionem erroris. Vnde in Eccles. præcipitur: Non ven Eccle.5.
tiles te in omnem ventum. Esto firmus in via domini,& in veritate sensus tui. Hinc Christ⁹ Matth. 7.
comparat obedientem diuinis præceptis, viro sapienti,qui ædificauit domũ suam supra pe-
tram:cuius domum nec venti,nec flumina potuerunt euertere. Inobedientem autem cōpa-
rat viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam:ideo ventis atq; fluminibus in eã
" irruentibus cecidit. [Vir duplex animo] qualis est hæsitans [inconstans est in omnibus vijs
" suis].i.in cunctis quæ agit,in prosperis & aduersis,in verbis & factis. Imo & in interiori in- Duplex animo quis
tentione & affectione. Porro duplex animo appellatur omnis hypocrita, & cuius intētio nō
est recta,qui plica dolositatis se operit. Cui contrarium iubet Saluator: Estote, inquiēs, pru- Matth.10.
dentes,sicut serpētes,& simplices,sicut columbæ. Est enim bona simplicitas columbina,vide-
licet per exclusionem doli & simulationis vocata. Quæ est pura & recta intentio. De qua ait Matth 6.
Saluator:Si fuerit oculus tuus simplex:totũ corpus tuum lucidũ erit. Huic boni simplicitati
est contraria duplicitas ista vulpina,quæ est praua & duplicata intentio. De qua item loqui- Matth.6.
tur Christus:Si oculus tuus nequam fuerit,totum corpus tuum tenebrosum erit. Qui taliter
duplex est animo(vt puta simulator & callidus,foris bona ex gnẽe operans,& se iustum osten
dere volens,quamuis vero hominibus placere desiderans)inconstans est in ōnibus vijs suis
Qm̃ & aduersis dejicitur,& prosperis vane erigitur. Est quoque mendax & dolosus in ver-
B bis. Et talis interdum ad horulam vult deo placere, atque post vitam hanc cũ Christo regna
re,& paulopost cupit placere hominibus & gaudere cũ seculo. Ideo nusquam virtuti ac synce
ritati iustitiæ manet cohærens:sed leui occasione per diuersa rapitur vitia. Hinc scriptum ē: Eccle.1.
Ne accesseris ad deum duplici corde,& ne fueris hypocrita in conspectu hominum. Itemq;: Eccle.2.
Væ duplici corde,& labijs scelestis. Merito igitur ait scriptura alia: Simulatores & callidi p- Iob.36.
uocant irã dei. Et Salomon ait:Vir versutus,odibilis est. Et rursus scriptura testatur: Væ pec Prou.12.
catori ingredienti terram duabus vijs. Duabus siquidem vijs peccator terram ingreditur, q̃-
do foris operatur quod bonum videtur, & intus ad propriam laudem temporaleq; commo
dum intuetur. Cum ergo tam detestanda sit ista duplicitas, eam prorsus abijciamus, & colũ-
bina simplicitate coram deo resplendere conemur, ei super omnia & cæteris non nisi in ipso,
placere optantes. Nempe vt iterum Salomon ait: Abominatio est domino omnis illusor, & Prou.3.
cum simplicibus sermocinatio eius. Et idem alibi:Qui recti sunt,habitabunt in terra,& sim- Prou.2.
plices permanebunt in ea. Itemq;:Sapientes proteget gradientes simpliciter. Sic sanct⁹ Iob Eodem.
fuit vir simplex & rectus. Cuius vestigia imitemur:quia qui ambulat simpliciter,ambulat cō Iob.1. Prou.10.
fidenter. Veruntamen est & asinina simplicitas,per exclusionem sapientię ac discretionis,sic
dicta. Quam vitare oportet,cum dicat Apostolus:Nolite pueri effici sensibus. Vt ergo à sim- 1.Cor.14.
" plicissimo deo iugiter diligamur,columbina simplicitate semper ornemur. [Glorietur autē
" frater humilis]id est,corde simplex,seipsum sponte humilians, atque ab hominibus spretus,
" oppressus, iniuria lacessitus. [in exaltatione sua]id est,ex consideratione & spe suæ futuræ fe
licitatis:qua tanto sublimior erit in regno cœlesti, quanto profundius seipsum modo humi-
C liat,& plura aduersa propter Christum patienter pertulerit. Nam vt ait vnigenitus dei: Qui Lu.14.18.
se humiliat exaltabitur. In Iob quoq; habetur:Qui humiliatus fuerit,erit in gloria. Et in Pro Iob.22.
uerbijs scribitur,Gloriam præcedet humilitas. Ideo princeps apostolorum hortatur: Humili Prou.15. 1.Pet.5
" amini sub potenti manu dei,vt vos exaltet in tempore visitationis. [Diues autem]glorietur
" [in humilitate sua] Hoc secundum Bedam & glosam ironice dicitur. Vt sit sensus:Diues sci-
at se cito humiliandũ,& vilipendendũ,atque damnandum. Iuxta illud: Qui se exaltat humi Lucæ.18.
liabitur. Quod intelligendum est de diuite terrena inordinate amante,seu cupido. De cuius-
modi in euãgelio loquitur dominus:Possibilius est camelum per foramen acus transire,q̃ di Mat.19
uitem intrare in regnum cœlorũ. De quo & Iob loquitur:Diues, cum dormierit:nihil secũ au Iob.27.
feret. Apphendet eũ quasi aqua inopia. Et item in Psalmis: Nihil inuenerunt omnes viri di- Psalm. 75
" uitiarum in manibus suis. Hinc subditur[quoniam sicut flos fœni transibit]id est cito de hu
ius vitæ p̃speritate ac opulentia auferet. Sicut de impijs fertur in Psal. Qm̃ tanq̃ fœnũ, veloci Psalm.36.
ter arescēt:& quẽadmodũ holera herbarũ,cito decidēt. Deiñ exponit similitudinē istam[Ex-
" ortus est em̃ sol cum ardore] quem efficit radiorum suorum repercussione in terra: p̃sertim
" q̃n ascendit in altũ[& arefecit fœnũ]vicz gramina terræ[et flos eius]vicz fœni[decidit]ex
" caloris adustiōe[et decor vultus eius] i.pulchritudo viriditatis superficiei fœni[deperijt:ita et
" diues in itineribus suis marcescet]i.in actibus suis vitiosis peribit. Et dũ foris temporali flo-
ret prosperitate,carnali voluptate,potentia, atque diuitijs:intus spiritaliter magis ac magis
putrescit,corrumpitur,et fœdatur, imo ab omni gratiæ ac virtutum floriditate tabescit.

Iuxta

Psalm. 52. Iuxta illud: Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Hanc eandem senten
Iob. 4. tiam scriptura in multis continet locis. Scriptum est enim in IOB: Vidi iniquos domino
Iob. 20. flante perisse. Itemque: Laus impiorum breuis est, & gaudium hypocritæ instar puncti. Si
ascenderit vsq; ad cœlum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit: quasi sterquilinium in D
fine perdetur, velut somnium auolans non inuenietur, transiet quasi visio nocturna. Et in
Psalm. 72. Psalm. Deiecisti eos dum alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? Subito defece
Esaiæ. 40 runt, perierunt propter iniquitatem suam. Hoc est quod loquitur Esa. Et quidem neq; satus
neque radicatus in terra truncus eorum: repente flauit in eos, & perierũt. Hinc iniqui faten-
Sapient. 5. tur: Quid profuit nobis superbia, aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Transierũt
omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuncius præcurrens, & tanquam nauis pertransi-
ens fluctuantem aquam. Porro præinducto Apostoli Iacobi verbo consonat illud: Omnis
Esaiæ. 40 caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est fœnum, & cecidit flos. &cæ.
Veruntamen his obijci potest, quia videmus ad oculum multos iniquos vsque ad decrepitã
Iob. 21. senectutem viuere, prosperari, & quantum naturaliter fieri potest, vigere. Vnde Iob: Impij vi
uunt, subleuati sunt, confortatique diuitijs: semen eorum permanet coram eis, propinquorũ
turba & nepotum in conspectu eorum. Domus eorum securæ sunt & pacatæ: & non est vir
Hierem. 12 ga dei super illos. Hiere. quoq; ait: Quare via impiorum prosperatur, & bene est omnibus q
Psal. 143. præuaricantur & inique agunt? Plantasti eos, et proficiunt. Atq; in psal. Quorum filij sicut
nouellæ plantationes in iuuentute sua. Non est ruina maceriæ, neque transitus, neq; clamor
in plateis eorum. Verum hæc omnia facile concordantur, quoniam omnis temporalis pro-
speritas, quantumcunque longa appareat, tamen futuræ retributionis respectu est breuissi-
ma. Multi quoque ob scelera sua ante tempus suum de medio subtrahuntur. Quemadmo- E
Iob. 22 dum ait scriptura: Semitam sæculorum calcauerunt viri iniqui, qui ante tempus suum subla
ti sunt. Preterea spiritualiter exortus est sol cum ardore, id est, Christus sol iusticiæ, iudex cœ
lestis rigore suæ sententiæ, arefecitq; fœnum, quoniam iniquorum prosperitatem dissipat &
Lucæ. 6. condemnat. Vnde Lucas: Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Despici
amus ergo temporalem prosperitatem, & omnem delectationem illicitam.

¶ Prosecutio elucidationis huius Cap. ab eo loco, Beatus vir qui suffert tentationem. Articulus secundus.

CONsequenter sanctus Apost. Iacobus docet, tribulationes vitæ pñtis ęquanimiter
sustinẽdas, ꝓpter earꝫ ꝑpetuã remuneratione͂ [Beatus vir] i. felix homo est iã in spe
& in merito [qui suffert tentatione͂] i. impugnatione͂, tribulatione͂, afflictione͂, siue
ab inuisibili, siue à visibili hoste inflictã, aut ex fomite seu sensualitatis infectione
exortã, æq̃nimit᷑ tolerat, eãq; supat: nõ ruẽdo ad impatientiã, iniquũ cõsensum, aut aliã culpã
Et ꝓsertim beatus ë, q ꝓ fide atq; iusticia ꝓsecutione͂ patit᷑, nec supat᷑ [qm̃ cũ ꝓbatus fuerit] i. ꝑ
aduersitatũ & impugnationũ victoriã apꝓbatus, & deo acceptus fc̃tũs, seu sufficiẽter exami-
natus & expurgat⁹ [accipiet coronã vitæ] i. p̃miũ eẽntiale, q̊d aurea appellat᷑. Premiũ q̊q; acci
dẽtale ac speciale, in signũ p̃miũq; victoriæ: q̊d nũcupat᷑ aureola, si ꝓ iusticia ꝑtulerit mortem
Psalm. 20. De hac corona fert᷑ in Psal. Posuisti ĩ capite ei⁹ coronã de lapide p̃cioso. Deniq; istud ẽ q̊d spo
Apocal. 2. põdit Chr̃s: Esto fidelis vsq; ad morte͂, & dabo tibi coronã vitę. Sic ergo oĩpotens deus q̊s ad
modicũ tempus ꝓbat, affligit, exercet, in æternũ copiose remunerat. Propt᷑ q̊d Sap. lib. dr̃: In
Sapient. 3. paucis vexati, in multis bñ disponẽtur. Qm̃ deus tẽtauit illos, & inuenit illos dignos se. Hinc F
Iob. 23 sc̃tũs Iob: Probauit me, inqt, tanq̃ auꝝ, q̊d ꝑ igne͂ transit. Et Tobiæ angelus dixit: Quia acce
ptus eras deo, necesse fuit, vt tẽtatio probaret te. Accipiet ergo post vitã p̃sente͂, cũ fuerit ple-
Matth. 5 ne purgat⁹, coronã vitæ [q̃ repmisit de⁹ diligentib. se] Quia ꝑ angelos sc̃tõs, ꝑ Apost. & ꝓphe
tas ꝓmisit hoc. Imo Chr̃s dei filius, de⁹ ꝟe incarnatus, ꝓprio ore eã ꝓmisit in euãgelio palã, ac
sæpe. Porro ꝑ hoc ꝙ ait: q̃ repmisit de⁹ diligẽtib. se, duo innuũtur: Primũ ẽ, ꝙ nulla actio nul
laq; passio, sine charitate, sit meritoria. Tentatiões aũt, & tribulationes meritoriæ sunt vitæ
1. Corin. 13 æternæ, in q̃tũ ex charitate æq̃nimit᷑ tolerant᷑, acceptãtur, atq; vincũtur. Ideo ait Apost. Si tra
didero corp⁹ meũ ita vt ardeã, charitatem aũt nõ habuero, nihil mihi ꝓdest. Scd'm est, q̊d de⁹
ijs quos amplius diligit, frequenter plures & grauiores tribulationes immitit. Idcirco in ad-
uersis et tentationibus nequaq̃ frangamur, nec pusillanimes efficiamur, nec fatigemur aĩs no
stris. Imo eas tanq̃ ꝓbabile argumentũ diuĩæ dilectiõis ad nos, suscipiamus ac supemus, cor
Iudith. 8. reptiões & correctiões amemus, illud Iudith p̃santes: Memores esse debemus, q̃ũo pater nr̃
Abrahã tẽtatus est, & ꝑ multas tribulatiões probatus amicus dei effectus. Sic Isaac, sic Iacob,
sic Moses, & oẽs q placuerũt deo, ꝑ multas tribulatiões trãsierũt fideles. Qui ãt tẽtatiões nõ su-
sceperũt in timore dñi, ĩ impatiẽa sua exterminati sunt [Nẽo cũ tẽtatur, dicat q̃a à deo tẽtatur]

A Postquam Apostolus Iacobus locutus est de tentationibus, quas exterius causa probationis patimur: nunc agit de tentationibus quas intus suadente diabolo, aut infectione naturæ nostræ mouente, causa deceptionis toleramus. Vnde Beda hic ait: Duplex est genus tentatiõis. (Tentatio duplex) Vnum quod decipit. Aliud quod probat. Loquendo de tentatione quę decipit, seu intentione fallendi inducitur, deus neminem tentat. Sed loquendo de tentatione quæ probat, tentauit Abraham deus. (Gene.22) De qua & ait propheta: Proba me domine, & tenta me. (Psalm.25) Deniq; secundũ Albertum, per verba prætacta Apostolus Iacobus remouet quandam dubitationem. Dixit enim superius, in tentationibus esse gaudendũ. Ex quo aliquis posset opinari, vniuersas tentationes nobis immitti à deo. Quod non est verum: quia, secundum glosam, exteriorem tentationem immittit deus ad suorum probationem fidelium. Interiorem vero, qua concupiscitur quod lege diuina prohibetur, deus non immittit. Porro secundum Bedam, ꝑ verba iam tacta Iacobus illorum destruit errorem, qui sicut bonas tentationes, ita & malas dixerunt nobis diuinitus inspirari. (Beda.) Est autem secundum glosam duplex tentatio. Vna exterior, sicut paupertas, infirmitas, incarceratio, & alia quæuis exterior tribulatio. Cuius deus non est solum permissor, sed etiam autor. Tales nanq; afflictiones sæpe immittit fidelibus pro bono eoꝝ.

B Alia est tentatio interior: vt praua suggestio, praua cogitatio, qua furtũ seu aliud peccatum concipitur. Cuius deus permissor est, non immissor seu actor. ¶ Pro clariori huius textus intelligẽtia quæritur, cuius sit tentare: an. s. à solo tentemur diabolo, an etiam tentet nos deus? Et videtur ꝙ tentemur à deo, iuxta illud: Tentauit deus Abraham. (Gene.22) In Deut. quoq; habetur: (Deute.8) Recordaberis cuncti itineris, per quod adduxit te dominus deus tuus, vt affligeret atq; tentaret. Et Sapiens: Deus tentauit iustos, & inuenit illos dignos se. (Sapient.3) Atq; apud Iohan. Hoc dixit Iesus tentans eum (puta Philippum.) (Iohan.6) In oppositum est autoritas Iacobi in præsenti. Præterea super illud Pauli: Ne forte tentet vos is qui tentat, dicit glosa. i. diabolus, cuius solius officium est tentare. (Thessa.4) Ad istud Thomas super secundum Sententiarum respondet: Ad perfectam rationem tentationis tria concurrunt. Primum est, vt per tentationẽ alicuius dubij accipiatur cognitio. Secundum, vt hoc sit à tentante intentum. Tertium, vt ipsemet tentãs cognitionem illius rei accipere velit. Et isto modo deus non tentat: sed homo tentatur ab homine, & etiam à diabolo. Dicitur autem deus tentare, quantum ad duo. Primo, vt s. alicuius ignoti cognitio manifestetur, non sibi, sed alijs. Quod & deus intendit, vt patuit in tentatiõe Abrahæ: (Gene.22) quem deus tentauit, vt eius fides & obedientia alijs, ad eorum ædificationem, insinuarentur. Mundus vero & caro dicuntur tentare, solum quantum ad primum trium illorum, ad perfectam tentationis rationem concurrẽtium. Quia ex impugnatione carnis & mundi, manifestatur virtus aut imperfectio mentis: quamuis nec mundus, nec caro intendant hoc. Ipsa ergo impugnatio animæ, seu eius virtutis, tentatio dicitur. Hæc aũt impugnatio vel est a principio intrinseco, puta a carnis corruptiõe. Et hęc vocatur tentatio carnis. Vel a principio extrinseco. Et hoc dupliciter. Quia illud extrinsecum aut impugnat per modum obiecti:

C & sic est tentatio a mundo, cuius rebus corda hominum ad peccandum alliciuntur. Vel per modum agentis ipsum trahit ad peccandum, persuadendo, terrendo, aut blandiendo: Et sic est tentatio a diabolo & a membris ipsius. Dicitur autem diabolus solus tẽtare, non quod ipse semper sit immediatus tentator: sed quia primo tentauit hominem. Ex qua tentatione consecutæ sunt aliæ tentationes. Tamen vt asserit Origenes, quamuis non esset diabolus, adhuc homines tentarentur concupiscentia venereorum, & alimentorum. (Origenes.) Vel dicitur diabolꝰ solus tentare: quoniam ei & membris suis duntaxat conuenit tentare, cum intentione trahẽdi ad vitium. Vel quia vtitur carne, & rebus mundi tanquã instrumentis, ad tentandum hominem. Insuper in prima parte Summæ suæ loquitur Thomas: Tentare est proprie experimentum de aliquo sumere, vt s. aliquid circa ipm, vel de ipso sciatur. Ideo proximus finis tentantis est cognitio. Ex cognitione autem potest vlterius alius finis intendi, aut bonꝰ aut malus. Diabolus vero talem cognitionem semper refert ad malum, puta vt fallat, & noceat. Sicque proprium diabolo est tentare, quia etsi homo sic tentet, hoc tamen facit vt seruus diaboli. Dicitur quoque deus tentare, non vt sciat: sed ut aliquid faciat scire. Mundus autem & caro non nisi instrumentaliter ac materialiter tentãt, præbendo occasionem peccandi. Sed homo tentat aliquem & bene & male. Bene, dum quærit eum cognoscere vt prosit. Male, dum quærit eum cognoscere vt noceat. Veruntamen per tentationem mundi quãdoq; intelligitur tentatio quæ infertur a mundanis & prauis hominibus. Quandoque illa, q̃ infertur (vt tactum est) à rebus seculi huius: puta a diuitijs, delitijs atque honoribus eius. His p̃missis præsens textus facile intelligetur. Nemo cum tentatur, tentatione interiori, ad fallendum tendente, & inclinante ad vitium [dicat quoniam a deo tentatur.] Ita vt deus inclinet, aut cogat eum ad culpam. [Deus intentator malorum est] id est, malorum tentamentorum non est sugge-

Tentatio actiua & passiua. est suggestor, aut autor: nec est tentator malorum seu vitiorum .i. tentatiua causa eorum [ipse enim neminem tentat] tentatione ad malum ordinata. Sed obijci potest, quia tentatio tam actiua quam passiua, sunt quidam actus, & aliquid positiuum: ergo à deo sunt, à quo omnis entitas deriuatur: & in quem omnes effectus (id est, actus) tanquam in primum effectiuum principium reducuntur. Et respondendum, quod omnis effectus & actus, in quantum est ens & aliquid positiuum, a Deo sunt tanquam à prima causa. Sed in quantum habent deformitatem & obliquitatem peccati, nihil sunt & sola priuatio: nec habent causam efficientem, sed deficientem: videlicet voluntatem creatam vt defectiuam, quemadmodum claudicatio, in quantum est ambulatio quædam, est à virtute motiua & progressiua. Deformitas autem huiusmodi ambulationis est à tibiæ indispositione. [Vnusquisque vero tentatur a concupiscentia sua] id est, ab inordinata cupiditate seu priuato amore. Nam radix omnium malorum est cupiditas .i. improbus amor sui: pro quo concupiscentia hoc loco accipitur. De quo amore asserit Augustinus, quod sit omnium vitiorum origo. Quemadmodum amor dei est omnis boni principium, omnis s. meritorij actus. Vnde amor sui crescens vsque ad contemptum dei, ciuitatem efficit Babylonis: quæ est ecclesia malignantium & regnum diaboli. Quemadmodum amor dei crescens vsque ad contemptum sui, constituit ciuitatem Hierusalem: quę est ecclesia dei viuentis & regnum Christi. Ab hac ergo concupiscentia tentatur .i. radicaliter impugnatur, quicunque tentatur: quia ab ea inclinatur & mouetur ad diuersa peccata. Non tamen per verba hæc excludit Apostolus Iacobus tentationem diaboli: quia frequenter diabolus actuat, seu excitat concupiscentiam istam in homine, & per eam tentat eundem. Tentatur ergo vnusquisque a concupiscentia [abstractus] id est, a recto salutis itinere, & vero rationis iudicio [& illectus] id est, ad culpam attractus. [Deinde concupiscentia cum conceperit] id est, ad consensum perduxerit [parit peccatum] .i. reum facit. Tunc enim est mortale peccatum interius, cum plenus adest consensus de aliquo concupito contra præceptum. [Peccatum vero cum consumatum fuerit,] id est, foris ad effectum perductum, ita, quod ex consensu itur in opus [generat mortem] quia inducit ad consuetudinem vitiosam & obstinationem. Deinde ad damnationem æternam, quæ est mors secunda grauissima. Vnde quod ait, generat mortem: non est sic intelligendum, quasi in solo exteriori ope consistat peccatum mortale: cum in interiori cogitatione & affectione deliberatæ rationis consensum habente, sit culpa mortalis. Imo ratio meriti atque demeriti in ope exteriori, dependet ab interiori. Sed ideo dicit sic, quia in opere exteriori magis apparet deformitas vitij, & culpa augetur, ac praua consuetudo incurritur. Itaque in verbis prohabitis insinuatur processus humanæ tentationis. Nam primo concupiscentia oritur, per quam incipit homo abstrahi a vero & bono. Deinde concupiscentiæ delectatio quædam coniungitur, per quam homo in malum illicitur. Tunc tamen stat adhuc in terminis peccati venialis. Deinde concupiscentiæ & delectationi consensus deliberatus adijcitur: & tunc est peccatum mortale, ex quo ad opus proceditur, & reiteratio frequens seu consuetudo inde consequitur. Hinc loquitur Beda: Tribus modis tentatio agitur. Suggestione, delectatione, consensu. Suggestione hostis, delectatione aut etiam consensu nostræ fragilitatis, consensu cordis. Quod si hoste suggerente nec delectamur, nec consentimus: tentatio nobis ad victoriam prouenit. Si vero ad hostis suggestionem paulatim a recta intentione abstrahi, atque in vitium incipimus illici, delectando offendimus: sed nondum lapsum mortis incurrimus. Quod si peccati in corde concepti delectationem, sequatur partus prauæ actionis, aut certe consensus: mortis rei efficimur. Hoc quoque pensandum, quia vt dicunt doctores, non solum plenus consensus in opus: sed & consensus in delectationem prohibitam, est mortalis. [Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi] per vitiorum abrupta, per errorum & falsitatum ac perfidiarum obscura (via enim impiorum tenebrosa nesciunt vbi corruūt) ne sero pœnitentes, dicatis illud Sapientiæ: Errauimus à via veritatis, & iusticiæ lumen non luxit nobis, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Circa præhabita quæritur, an tentatio sit appetenda: Respondet Albertus: Quædam in sua ratione circumuolutam habent malitiam, vt furtum. Quæ nequaquam sunt appetenda. Alia sunt quæ nominata, statim habent circumuolutam bonitatem: vt esse sapientem, & virtute præditum. Quæ simpliciter, & absque additione sunt appetenda. Alia sunt, quæ de se non sunt appetibilia: cum sint quædam mala pœnalia. Tamen per comparationem ad finem sunt appetenda, vt potio amara. Cum ergo tentationes per se ordinentur ab hoste ad hominis deceptionem, per accidens vero ordinentur ad tentati salutem, ex hoc quod dei gratia auxiliante vincuntur: idcirco tentari non est simpliciter cupiendum, sed tentari & vincere simul sumptum. Verum quia considerata nostra fragilitate victoria est incerta, tentatio securius fugitur, quam optatur. ¶ Et si obijciatur, quia, vt Iacobus ait apostolus, omne gaudium existimare debemus, cum in diuersas inciderimus tentatio-

Margin notes: 1. Timo. 6 (beside "centia sua"); August. (beside "est cupiditas"); Apoca. 21 (beside "nem. Deinde"); Ratio meriti & demeriti. (beside "pa mortalis"); Beda. (beside "Suggestione"); Prouer. 4 (beside "& falsitatum"); Sapien. 5. (beside "ne sero"); An tentatio sit appetenda. (beside "appetenda: Respondet").

A tentationes:ergo sunt appetendæ. Præsertim quia (vt dictũ est) sunt valde multipliciter fructuosę. Respondetur, ꝙ Iacobus loquitur de tentatione tribulationum, ad quarum patientiam exhortatur, quia non nisi per patientiam eas possumus superare. Ideo gaudiũ & fructuositas non sunt de talibus tribulationibus & tentationibus, secundum se: sed magis de patientia, qua vincuntur. Præterea huic rationi concordat responsio Thomæ super secundum sententiarum, dicentis: Cum bonum sit obiectum voluntatis ac desiderij, eo modo aliquid est volendum, quo bonum. Inter bona autem aliquid inuenitur, quod est bonum simpliciter & per se: sicut sunt bona honesta, puta virtutes. Quæ tanquam fines aliorum, sui gratia appetuntur: quamuis in aliud ducant. Quia in omnibus honestis vtilitas honestati coincidit, nisi in vltimo, quod est finis finium: quod propter se tantum est appetendum. Aliquid vero est, quod in se bonitatem non habet vnde appetatur, si absolute consideretur: sed secundum ordinem ad finem, bonitatem quandam sortitur, quæ vtilitas nominatur. Et sunt propter aliud appetenda, vt sectio membri propter sanitatem. Porro ad finem consequendum contingit aliquid dupliciter ordinari, per se. s. & per accidens. Per se dico, quod quantum in se est, in finem debitum est ductiuum. Per accidens autem, quod quantũ in se est, in aliud duceret: sed ex concursu alterius causæ, ducit in debitum finem. Sicut qui comedit uenenum, vt moriatur, & contingit ex hoc sanitas. Cum ergo causa per accidens non sit proportionata ad effectum, sed solum causa per se: idcirco ex ordine ad finem qui est per accidẽs, non est aliquid bonum, aut appetibile, simpliciter acceptũ: sed solum concurrentibus omnibꝰ quæ ad hunc finem determinant. Dico igitur, quod tentatio per se ordinata est ad hominis perditionem, ad salutem vero non ordinatur nisi per accidens . s. ex hoc, quod homo eam vincit auxilio gratiæ dei. Ideo tentari non est simpliciter appetendum, sed tentari & vincere simul acceptum. Sed quoniam propter nostram fragilitatem victoria valde est dubia, securius fugienda est tentatio, quam optanda. Insuper istis responsionibus aliquid videtur esse addendum. Quia vt tactum est, duplex est genus tentationis: vnum quod probat, aliud quod fallit. Quorum primum est à deo, & ad hominis ordinatur salutem. Aliud a diabolo & membris ipsius, ordinaturque ad tentati seductionem. Rursus sicut præhabitum est, duplex est tentatio, puta exterior, vt est corporalis afflictio: cuius deus non solum est permissor, sed etiam actor. Est quoque tentatio interior, ad culpam inclinans, seu ordinata: cuius deus permissor est, nõ immissor. Constat itaq; præinductas responsiones non esse prolatas, nisi de tentatione hostis ad fallendum tendente. Remanet igitur quæstio, an tentatio quæ est ex vel a deo, atq; exterior, tendens ad probationem & salutem, sit appetenda? Ad quod respondendum, quod appetenda est eo modo, quo medicina amara & afflictiua appetitur propter sanitatem et delectationem. Estque appetenda cum duplici circumspectione. Vt pote, considerata propria fragilitate & defectuositate: ne homo in viribus suis cõfidat. Et præsupposito adiutorio gratiæ dei: in q̃ spes tota figatur. Et hoc modo, etiã tentationes hostiles appeti possunt. Veruntñ obseruandũ q̃d aliq̃d est appetibile vni, q̃d non est appetibile alteri: ꝑpter diuersam eoꝝ dispositionẽ. Perfecti ergo, & etiam digne proficientes, securius possunt tentationes appetere, cum circumspectionibus memoratis, quam incipientes & imperfecti. Et de hoc in Vitis patrum multa habentur exempla. Amplius quæritur, an tentatio quæ est ab hoste, sit peccatum: an etiam tentatio, quę est à mundo: & item an omnis tentatio a carne seu carnis, peccatum sit? Ad hæc Thomas super secundum respondet: Peccatum vnius non consistit in actu alterius, sed in proprio actu. Propter quod in Ezechiele legitur: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. In tentatione autem carnis ipse appetitus illicitus, secundum quem tentari quis dicitur, est actus eius qui tentatur. Non enim sola caro concupiscit, sed cõiunctum, videlicet homo. Ideo talis tentatio est peccatum in eo qui tentatur. Siquidem motus concupiscibilis, in illicitum tendens, tentatio carnis est. Tentatio aũt quæ est à mũdo, vel ab hoste, est à principio extrinseco: vnde actus non pertinet ad tentatum, sed passio tantum. Propter hoc non est peccatum in tali tentatione, nisi per delectationem siue consensum: quia tunc tentatus incipit cooperari tentanti. Pręterea, iuxta Thomam, diabolus potest imprimere vim imaginatiuam dupliciter. Vt pote aliqua sensibilia exterius repręsentando, & ipsam vim imaginatiuam intus turbando ac alterando. Idcirco secundum modum quo imprimit in nos, tentare nos dicitur. Hæc tamen impressio non habet rationem peccati: cum non sit in appetitu, sed in apprehensione duntaxat. Et tamen tendens in culpam, quantum est de intentione tentantis. Hoc quoque pensandum, quia, vt Thomas adiungit, motus concupiscibilis potest dupliciter in nobis insurgere. Primo ex qualitate organi, sicut corpore calefacto, insurgit motus libidinis, absque aliqua imaginatione. Et iste motus est pure naturalis, nec rationẽ peccati habens. Et hunc motum potest diabolus ex sua potestate in nobis causare, nisi diuina co-

Margin notes: [B] Determinant. i. dirigunt ad terminum — Duplex tẽtatio. — An tẽtatio sit appetẽda. — [C] Ezechi. 18. — Imaginatiua vis bifariã imprimitur.

na cohibeatur virtute. Secundo ex apprehensione alicuius delectabilis. Et ex parte illa appe D
titus habet aliquam libertatem in homine, secundum quod potest obedire imperio rationis: sicque in concupiscibili potest esse peccatum. Sed hunc motum diabolus extorquere non potest. Hæc dicta sint pro pleno huius loci intellectu: quia materia practica est, & salubris. At vero sicut non nulli errauerunt, dicendo, interiores tentationes ad vitia inclinantes, esse a deo: sic alij, vt Pelagiani hæretici, errabant, dicentes: Opera meritoria esse a nobisipsis, ita, quod sine gratia posset homo esse virtute præditus, & deo acceptus, ac vitam promereri æternam. Dicebāt enim: A deo habemus quod sumus, a nobisipsis, quod iusti sumus. Contra
Domini 4 post pascha Epistola hos subdit apostolus Iacobus ¶ [Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum] Certum est apud philosophos, omne quod citra deum est, a deo fluxisse: mediate, vel immediate, Aristotele protestante, Ab hoc ente omnibus
Aristote. communicatum est esse & viuere, atque autore libri de causis: Omnis causa primaria plus influit quàm quæcunque causa secunda. Veruntamen aliter dicunt sancti Theologi, virtutes & actiones meritorias esse a deo, quam philosophi. Quia philosophi dixerunt hominem naturali potestate & propria ratione posse virtutes acquirere, & felicitatem mereri. Quod quãuis verum sit aliquo modo de virtutibus naturalibus, politicis, in beatitudine naturali: Theologi tamen affirmant hominem (quia ad supernaturalem beatitudinem est creatus) indigere gratia gratumfaciente, virtutibusque infusis supernaturalibus, ac Theologicis. Et insuper actuali motione spiritus sancti in omni meritorio actu. Vt sic media correspondeant fini. Quamuis itaque per datum optimum, possunt intelligi naturalia dona suprema, in intellectualibus creaturis: Vt sunt memoria, intellectus, voluntas. In quibus supergloriosissimæ E
trinitatis imago relucet in homine. Per donum vero perfectum, dona supernaturalia, gratuita, & infusa, ac meritoria opera: quæ omnia immediate descendunt, causantur, dependent a deo. Possunt tamen per datum optum intelligi dona supernaturalia, & infusa, gratiæ gratis datæ, bonis & malis communia: vt sunt gratia prophetiæ, genera linguarum, sermo sapien-
1 Corin 12 tiæ, sermo scientiæ, &c. De quibus Corinthijs scribit Aposto. Per dona vero perfecta, dona gratiæ gratūfaciētis, virtutes infusæ, dona & fructus spūs, ac beatitudinis viæ. Nihilominus omnia ista intelligi possunt per data optima: & per dona perfecta, intelligenda erunt dona gloriæ, dotes animæ & corporis glorificati, & quicqd ad cœlestis beatitudinis plenitudinem spectat: quæ vere est status omnium bonorum aggregatione perfectus. De quibus Esa. &
Esaiæ.64. 1.Corin.2. Paulus fatentur: Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Porro per patrem luminum intelligi potest pater æternus, a quo lumen sibi coæternum, vnigenitus filius eius, inuariabiliter oritur. A patre quoque, & filio tanquam ab vno fonte, ac æternali principio oritur spiritus sanctus, patri filioque æqualis. Nec tamen filius & spiritus sanctus sunt duo lumina, imo tota superdignissima, superessentialis & incomprehensibilis trinitas, vnum est lumen, sicut & vna essentia. Ideo pater æternꝰ dicitur pater luminum, quippe qui sit, increati luminis, & omnis lucis creatæ, principium. Aptius tamē hoc loco per patrem luminum intelligitur deus trinitas, vniuersorum creator,
Math. 6. cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis. De quo in Deut. habetur: Nõne ipse est pa
Deute. 32. ter tuus, qui possedit te, & fecit, & creauit te. De quo & Esa. Et nunc pater noster es tu, nos ve F
Esa.64. ro lutum. Cui & Helui Iob 34. locutus est: Pater mi ne desinas ab homine iniquitatis, qui addit super peccata sua blasphemiam. Denique huic verbo apo. Iacobi consonat illud Ioan.3. Nō potest homo accipere quicq̃, nisi fuerit ei datum de cœlo. Et quod loquitur Paul. Quid habes, quod non accepisti? [apud quem non est transmutatio] Quia omnimoda incommutabilitas, quę est plena immortalitas, competit deo: cum sit purus actus, in quo nec est potentia limitans, nec differentia contrahens, neque materia vsquam coartans, vt in Metaphysica sua sapientissime docet Philosophus. Et Proclus Platonicus in Elementatione sua theologica subtilissime probat hoc. Vnde Mala. contestatur: Ego dominus & non mutor. Quod
Malach.3. Num.23. Balaam quoque astruit loquens: Non est deus quasi homo, vt mentiatur: nec vt filius hominis, vt mutetur. Et sicut contingentia, variabilia, corporalia, inuariabiliter intelligit: ita
Boethius & immutabilis permanens, omnia operatur. Sicut ait Boetius: O qui perpetua mundum ratione gubernas, Tempus ab æuo ire iubes, stabilisque manens, das cuncta moueri. Quod &
Iohan.5. primo Thimei disseruit Plato. Propter quod asserit veritas: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. [nec vicissitudinis obūbratio]. i. alicuius successionis obscuratio. Quia in superſimplicissimo deo sunt penitꝰ idem essentia, potestas, & actio: seu esse, posse, & agere. Et ipse unico, simplicissimo, & æterno actu intelligit, & vult ac disponit vniuersa, & singula in se ipso. Vnde & eius mensura est æternitas, quæ est interminabilis vita, tota simul perfecta possessio. [Voluntarie genuit nos verbo veritatis.] Hoc multipliciter potest exponi. Primo, quod pa

A q̃d pater p vnigenitum suũ nos condidit, iuxta illud Iohannis: Omnia per ipsum facta sunt Iohan. 1.
Vnde Apostolus: Ex ipso, inqt, & per ipsum & in ipso sunt omnia. Generatio autem in scripturis interdum pro creatione accipitur. Vt vbi legitur: Istæ sunt generationes cœli & terrę in die quando creatæ sunt. Secundo, quod deus trinitas spiritaliter regenerauit nos, i. ab erroribus & peccatis, ad esse grãe ac virtutũ, deduxit nos verbo veritatis, hoc est, per doctrinã euangelicę p̃dicationis, quod fecit per Christi discipulos, quemadmodum Paulus scribit Corint. In Chr̃o per euangeliũ ego vos genui. Atq; ad Gala. Filioli, ait, mei q̃s iterũ parturio, donec formet Chr̃s in vobis. Tertio, q̃ deus p sacramentũ baptismi sub debita forma verborũ, spiritaliter nos regenerauit. Accedit siquidem verbum ad elemẽtum, & fit sacramentum. Hinc Christus: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritusancto, non potest introire in regnũ dei. Ad Ephesios quoq; ait Apostol. Christus dilexit ecclesiam, mundans illam lauacro aquæ in verbo vitæ. Deniq; cum sacramentum pœnitẽtiæ sit secunda, post naufragium, tabula regenerans: ita fit etiam quotidie in pœnitentiæ sacramento. Et quoniam Christus verbum patris incarnatum instituit sacramenta euangelicæ legis, intelligi potest, q̃ pater verbo veritatis, id est, per verbum suum æternum & increatum quod est veritas ipsa, prẽfatis nos modis regenerauit. Hæc autem fecit deus voluntarie non coacte, aut necessitate naturę, sicut per Osee testatur, Diligam eos spontanee. Et teste Apostolo: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ. Per quod refutatur error quorundam philosoprorum, & hæreticorũ: qui asseruerunt processionem creaturarum a creatore, esse naturalem emicationem, ac emanationem non liberam. Contra quos etiam Plato ait in primo Thimei: Optimus erat deus. Porro ab optimo lõge relegata est omnis inuidia. Voluit ergo deus omnia suæ bonitatis, aut

Roman. 11 — gene. 2 — 1. Corin. 4 — galat. 4 — Iohan. 3. — Ephes. 5 — Ozeæ 14 — Ephes. 1 — Plato.

B beatitudinis esse participia: quam quidem dei voluntatem, si quis rerum principium dixerit recte eum putare consentiam. Sic ergo nos genuit [vt simus initium aliquod creaturæ eius] id est, inter corporales ipsius creaturas habeamus primatum, quibus non solum p dona gratiæ, imo & per dona naturæ præferimur. Propter quod dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestijs terrę, vniuersæq; creaturæ. Moses quoq;: Solem & lunam & omnia astra creauit deus in ministerium cunctis gentibus. Porro per dona gratiæ Christiani cæteris omnibus mundi hominibus incomparabiliter præferuntur: cum sint adoptiui filij dei, & eius hęredes, & Christi membra ac cohæredes. Et ipsi soli sunt in statu salutis, cæteri oẽs in statu damnationis: suntq; membra, filij, ac ministri diaboli. Propterea q̃d loqtur Moses de excellentia populi Israelitici, ad deum tunc pertinentis, dicendo: Non est alia natio tam grandis. Itemq;: Quæ est gens vna in terra sic inclyta, &c. Nunc multo prẽclarius dici potest de populo veraciter Christiano. De quo princeps apostolorũ testatur: Vos genus electũ, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Sed proh dolor, homo cũ in honore esset, non intellexit: & multi Christianorũ gentilibus deterius viuunt. Postremo pro eo, q̃d hic dicitur: Vt simus initium aliq̃d creaturæ eius, alia litera continet: Vt simus primitiæ creaturarũ eius. Primitias nanq; frugũ & animalium iussit lex domino consecrari. i. optima quæq; in frugibus ac animantibus. Ita & deus verbo veritatis nos genuit, vt inter oẽs homines simus optimus populus eius. [Scitis fratres mei dilectissimi]. i. notum vobis est vniuersa quæ scribo esse verissima, quia scitis

gene. 2 — Deuter. 4. — Roman. 8 — Deuter. 4 — Eodem. — 1. Petri. 2. — Psalm. 48

C apostolos primitias accepisse spiritus sancti. Veruntamen non sufficit vobis hoc scire. Ideo subditur. [Sit autem omnis homo velox ad audiendum] verba salutis. Beati enim qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Et, qui ex deo est, verba dei audit. Idcirco vt in Eccle. dicitur: Auris bona cum omni concupiscentia audiet sapiẽtiam [tardus autem ad loquendũ] quia hoc sapientiæ signum est, eo q̃ Salomone testante: In multiloquio non desit peccatum. Atq; idem alibi: Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt & reseruat in posterũ. Et denuo: Vidisti aliquem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est, quam illius correctio. In Ecclesiast. quoque legitur: Qui multis vtitur verbis, lædit animam suam. Verũtamen in omnibus istis necessaria valde est discretio, vt sit homo quantum in se est, velox ad audiendum, & tardus ad loquendum: quod tamen ad iuniores ac subditos, & indoctos potissime pertinet. Nihilominus causa rationabili exigente, sit homo velox ad loquendum: præsertim qui præest, dum fraterna correptio, aut iusta correctio sunt delinquentibus impendẽdæ. Dum etiam proximus indiget informatione, aut reuocatione a culpa, atque periculis quibus appropinquat. Ideo Salomon dixit: Tempus loquendi & tempus tacendi est. Atq; in Ecclesiastico dicitur: Est tacens, qui inuenitur sapiens: est autem tacens, non habens sensum loquelæ: & est tacens, sciens tempus aptum. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus. Lasciuus & imprudens non seruabit tempus. Sic & iuniores, ac subditi, & indocti, dum ex ignorantia sibi periculum vident instare, mox seniores, sapientiores & superiores suos debent interro-

Lucæ. 11. — Iohann. 8. — Eccle. 3. — Prouer. 10 — Prouer. 29 — Prouer. 29 — Ecclesi. 20 — Eccle. 2. — Eccle. 20. — Prouer. 11

Eccle.64 gare,& eos cum omni reuerentia,ac auiditate audire,iuxta illud:In multitudine presbytero: D
Eccle.8. rum prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere. Hinc alibi dicitur: Non te prætereat narratio seniorum. Denique quàm salubre est verba salutis audire,tam periculosum est,verba audire vana, scurrilia, detractoria, & iniqua: quæ mentem maculant audientis, si ea libenter audierit,aut eis consenserit. A talibus ergo verbis auertatur auditus, si fieri
Eccle.28. potest,atque ad minus ratio ea detestetur. Ideo ait scriptura: Sepi aures tuas spinis, & noli
psalm.118. audire linguam. Propheta quoque loquutus est deo, Narrauerunt mihi iniqui fabulationes,
Beda sed non, vt lex tua. Circa hunc locum loquitur Beda: Qui sapientiam diligit, primo postulet eam a deo: deinde magistrum veritatis humiliter audiat, & inter agendum suam cautissime coerceat linguam. Tutius enim veritas auditur, quàm prædicetur. Hinc Pytagorici naturalis scientiæ magisterio præditi, auditores suos per quinquennium iusserunt silere, & postmo:
Treno.3. dum loqui, ac docere permiserunt. Vnde & HIEREMIAS propheta, bene instructi adolescentis vitam describens, modestiam taciturnitatis inter prima virtutum studia computat. Bonum est, inquiens, viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit. Itaque per prædicta reprehenduntur, qui ad fabulandum, ad docendum, ad prædicandum, sunt promptuli: cum nondum in virtutibus exercitati, nondum sufficienter edocti, nondum a vanitatum vitijs expurgati sint. Veruntamen, cui ex officio incumbit, docendi aut prædicandi necessitas, studeat se ad exercendum hos actus exhibere idoneum, in virtutibus ac sapientia proficiendo quotidie: & interim quod per seipsum facere nequit, per alios idoneos faciat. Sit quoque omnis homo, & [tardus ad iram] Ira est appetitus vindictæ, "
propter illatam iniuriam. Et ista est duplex. Vna, quæ rationem præuenit & excæcat, quæ E
vocatur ira per vitium, quæ ratione non regitur, nec secundum ordinem iuris tendit in vltionem. Ad hanc sic tardi esse debemus, vt eam nunquam admittamus, vel si oriri cœperit, statim per rationis censuram, mansuetudinisque virtutem frenetur, & extinguatur: vel saltem sic cohibeatur, ne per verba aut signa erumpat, neque per inhonestos apparatus pandatur: sicque paulatim suffocetur in semetipsa. Alia est ira per zelum, quę rationem sequens sponte assumitur, vt actus virtutis robustius exerceatur. Et istaest bona, quia per eam secundum rationis iudicium fit vindicta. Non tamen est passim, atque faciliter admittenda, quia & ipsa rationem aliqualiter turbat, secundum Grego. Idcirco ad eam tardi esse debemus, & tunc eam assumere qñ aliter act⁹ iusticiæ tam conuenienter exerceri non valet: vt si quis durus, incorrigibilisque existat. Et hæc ira fuit in Christo. Iuxta illud: Contristatus est Iesus su
Mar.3. per cæcitate cordis eorum, circumspiciens eos cum ira. Hinc loquitur Beda: Tardos ad iram nos esse pręcepit, vt non ob quaslibet causas, serenitatem nr̃i cordis ac vultus, in austeritatem vertamus. Sed certa existente ratione. Verbi gratia, Si aliter corrigi proximos, maxime eos
Numer.25 qui nobis commissi sunt, non posse conspicimus, seueritatem verbi, aut districtionem iudi
1 Reg.8.15 cij erga eos exhibeamus: manente tamẽ, quantum humana natura patitur, statu nostræ men
3 Reg.18. tis sereno. Sic Phinees, Samuel, Helias, & Petrus, tardi fuerunt ad iram, qui tamen peccantes
Matth.26. gladio perimerunt, aut verbo. Sic & Moses, cum esset vir mitissimus, exiuit à Pharaone iratus
Exo.11. nimis, comminatus ei pœnam, quam & opere perpetrauit, qui etiam vituli aurei adoratores
Exo.32. districte puniuit. Hinc teste Gregorio, ira non debet rationem quasi domina præcedere, sed
Ira dupliciter fit mortalis tãquam ancilla sequi. Porro ira per vitium dupliciter fit mortalis. Primo propter commoti F
onis immoderantiam, nimis immoderatam, rationemque penitus offuscantem. Secundo propter vltionis excessum, vt si quis pro illata sibi iniuria, exercere cupiat siue exerceat vltionẽ tam grandem, vt directe contrarietur iusticiæ. Denique iram scriptura valde vituperat,
Matth.5. & condemnat, stultitiam vocat, & iracundum stulto assimilat. Ait nanque Saluator: Omnis
Prou.18. qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Salomon quoque: Spiritum ad irascendum facilem qs poterit sustinere? Et iterum Salo. loquitur, Ne sis velox ad irascendum, quoniam ira in sinu stulti requiescit. Et Iob: Virum stultum interficit iracundia. Hinc ait Hieron. Quid iracũdo furor suus confert, quem sęuissimis exagitat stimulis. Sicque ab omni mentis consilio alienat, vt dum irascitur, insanire credatur. Idcirco abbas Agatho dixit: Iracundus homo etiam si mortuos suscitet, deo non placet. Imo quam nociua sit ira, pandit Gregorius, dicens: Per iram iusticia relinquitur, gratia vitæ socialis amittitur, mansuetudo aufertur, lux ueritatis repellitur. Hinc Iacobus subdit. [Ira enim uiri iusticiam dei non operatur.] Sobrie lo "
quitur sanctus ille Apostolus: Siquidem minus dicitur, & maius significat, vt sit sensus. Ira enim viri, id est, ira per vitium cuiuscunq; hoĩs, iusticiam DEI, id est, opus vere iustum, & deo acceptum non operatur, sed opus deo displicens atq; damnabile facit. Quia à rationis tramite abducit, & contra iusticiam agit. Iracundo quippe bonum & iustum videtur, quicquid

A quid ab ira suggeritur. Atque, vt ait Greg. menti furore ebriæ, quicquid recte dicitur, per uersum videtur. Et rursus, Per iram, inquit, sapientia perditur: vt quid, quoue ordine quid agendum sit nesciat. Hinc Iob, Non te ira superet, vt aliquem opprimas. Et Salomõ: Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor. Et, Impetum concitati spiritus ferre quis poterit? Irascamur ergo proprijs vitijs, & ea vlciscamur discrete in nobis. Irascere tibi, quia ad iram irrationabiliter motus es, & cessa irasci. Et maxime qui vel ex vsu maligno, aut ex naturali dispositione ad iram procliues sunt, contra iram iugiter debent pugnare, & pro eius extirpatione studere, ac deum infatigabiliter deprecari. Aduertamus ergo quod ait Saluator: Beati mites. Et: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Superbi siquidem ad iram sunt proniores, humiles vero mitescunt, & patientes consistunt. Denique si ira subito oriatur, nequaquam perseueret in corde, cum in Ecclesiast. dicatur, Homo homini seruat iram, & à deo quærit medelam. Quis exorabit pro delictis illius. Insuper locus iste etiam de ira per zelum potest exponi. Quoniam & si ira hæc commendetur, tamen per eam iudicans aut vleiscens, à diuinæ perfectionis tranquillitate, et summi iudicis serenitate occumbit. Scriptum est enim de deo, Tu dominator domine cum tranquillitate iudicas. Et alibi: Nunquid ad iracundiam me prouocant? Ait dominus, Nonne semetipsos in confusione vultus sui? Hinc asserit Beda, Iudex homo, qui amissa mentis tranquillitate iudicat delinquentem, etiamsi iuste iudicet, iusticiam tamen diuini examinis, in quam perturbatio cadere nequit, imitari non valet.

Gregó. Iob. 36. Matth. 5. Matth. 11. Ecclef. 28. Sapie. 18 Hiere. 7.

« [Propter quod abijcientes omnem immundiciam], id est, pœnitendo seu præcauendo, de vobis expellite carnalia, ac spiritalia vitia consueta. Quemadmodum monet Apostolus: 2. Corin. 7
B Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in
« timore [& abundantiam maliciæ], id est, grauiora facinora, vt quæ ex consuetudine praua,
« ex deliberato proposito, ex pertinaci intentione nascuntur, [in mansuetudine suscipite], id est, mansuete, & patienter audite, firmiterque tenete [insitum verbum], id est, euangelicæ legis doctrinam vobis à predicatoribus insinuatam, impressam, infusam. Maturitas enim sapientiæ, seu verbum salutaris doctrinæ, non nisi mansueta, & tranquilla mente percipitur: a cuius salubri susceptione impedit ira. Idcirco in Eccl. docetur, Esto mansuetus ad audiendum verbum dei, vt intelligas. Nam vt communiter dicitur, Ira impedit animum ne possit cernere verum. Mansuetudo autem, est quædam tractabilitas mentis, eam disponens ad susceptionem verbi salutis. Quemadmodum tractabilitas ceræ, dispositio est ad impressio-
« nem sigilli [quod potest saluare animas vestras.] Nam verbum dei instruit hominem de necessarijs ad salutem, & ita instrumentaliter, seu dispositiue, saluare dicitur hominem, si obseruetur & impleatur. Ideo dictum est, Beati, qui audiunt verbum dei, & custodiunt illud. Et Psal. Lucerna, inquit, pedibus meis verbum tuum domine, & lumen semitis meis. Alibi quoque fertur, Non natiuitatis fructus pascunt homines, sed sermo tuus eos, qui in te credunt, conseruat. Cum omni ergo reuerentia, ac diligentia audiant subditi verbum dei à superioribus, ac sapientioribus. Hæc autem purgatio mentis necessaria est. Quia oportet in primis à malo recedere, in maliuolam enim animam non intrabit sapiētia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Itaque puritas mentis est maxime appetenda, iugiter exquirenda, diligen-
C tissime conseruanda. Quia, vt ait Salua. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Salomon quoque, Qui diligit cordis mundiciem, habebit amicum regem. Ideo cum Psalmista incessanter oremus, Cor mundum crea in me deus.

Ecc'e. 5. Lucæ. 11 Psalm. 118. Sapient. 16 Sapie. 1. Matth. 5. Prou. 22. Psalm. 50.

¶ Elucidatio residui huius Capituli. Articulus III

Iam sanctus apostolus Iacobus admonuit, vt omni immundicia atque malitia eradicatis, suscipiamus in mansuetudine insitum verbum dei. Sed ne putemus
« nobis sufficere verbum dei audire, nunc subdit. ¶ [Estote autem factores verbi & non auditores tantum], i. eloqa pceptorꝝ dei & ecclesiæ nõ solũ audite, sed & ope implete. Sic & Paul. disseruit: Nõ auditores legis iusti sunt ante deũ, sed factores legis iustificabũt. Et ppheta, Intellectus bonus oĩbus faciētibus eũ. Sciētia enim moralis ordinatur ad opus. Propter quod dixit Philosophus, Quid est virtus scrutamur, non vt sciamus, sed vt boni efficiamur. Et rursus primo Ethico. testatur, quod intēti instructioni morali, & eam non exequentes in opere, similes sunt ægris, medicos diligenter audientibus, sed eorum do-
« ctrinam non obseruantibus. Sic ergo estote factores verbi non auditores tantum, [fallentes vosmetipsos] quia qui sola auditione contenti sunt, seipsos decipiunt, vel formaliter, & directe, vt si putent sibi ad salutem sufficere solum audire, & scire: vel concomitanter seu æquiualenter aut materialiter, secundum quod omnis qui peccat se decipit. Iuxta illud: Stultus illudit peccatum. Et rursus Salomon loquitur, Via stulti recta in oculis eius. Hinc omnis peccans dicitur esse ignorans, quia erronie iudicat, saltem in particulari. Vnde & in Abacuc

Dñica. 5. post pasca Epistola. Prou. 14. Prou. 12. Abacuc. 2.

habetur: Quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus. Et luxurioso presbytero D Daniel dixit [quia si quis auditor est verbi, & non factor: Hic comparabitur viro consideran " ti vultum natiuitatis suæ]. i. faciem suam corporalem, cum qua natus est [in speculo. Consi " derauit enim se]. i. dispositionem vultus sui [& abijt & statim oblitus est qualis fuerit]. i. di " stinctam suæ dispositionis notitiam mox amisit, nec perfectam suæ physiognomiæ seruauit memoriam: cuius ratio assignatur. Quia imago in speculo habet debile esse, & intentionale potius quam reale, vt dicitur. Ideo debilem facit impressionem. Quia modus agendi sequitur modum essendi. Et quia debilem facit impressionem in oculo, ex tali impressione sequitur labilis in mente cognitio. Conformiter, qui verba dei audit, nec implet: imperfectam & informem habet eorum memoriam, aut penitus nullam. [Qui autem perspexerit]. i. perspi " caciter considerauerit [in lege] perfecta seu vt alij legunt [perfectę libertatis] ea quæ scribun " tur, docentur, & præcipiuntur in ea, puta in euangelio. Denique siue legatur perfecta, siue perfectę, verus est sensus. Lex enim Euangelica, respectu legis Mosi, est perfecta, & excellentias multas sortitur, prout in prologo super Lucam diffuse ostensum est, & ipsa cęteras vniuersas in perfectione superat leges. Dicitur quoque lex euangelica, lex libertatis perfectę. Primo, quia per eam exoneramur ab obligatione obseruantiæ veteris legis. Propter quod sacratissimus apostolici ordinis princeps gloriosissimus Petrus ait: Quid tentatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus. Sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari. Et Paulus Apostolus: Lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis. Et rursus clarius loquens: Nunc sine lege iusticia dei manifesta est, per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes, qui credunt in eum. Secundo, quia lex euangelica est lex charitatis & gratiæ. Lex vetus fuit lex timoris, & pœnę. Idcirco secundum Augustinum, breuis differentia euangelij & legis est amor & timor. Lex quippe euangelica dicitur lex amoris, & gratię: in quantum continet salutifera sacramenta gratiæ contentiua: & quia in Euangelio præclarissime discribuntur amor & pietas dei ad homines, & beneficia ac promissa ipsius. Inducit quoque lex ista ad sui obseruantiam potius per amorem, et pręmij pollicitationem, quàm per terrorem et comminationem pœnarum. Porro lex vetus dicitur lex timoris. Quia nec gratiam continebat, & transgressoribus suis etiam temporalem mortem mox infligi præcepit. Et ita quasi quadam coactione, atque formidine, ad sui obseruationem induxit. Propter quod ad Hebręos fertur: Irritam quis faciens legem Mosi, absque vlla contradictione duobus aut tribus testibus moritur. Lex autem Euangelica transgressoribus pœnitentiam consulit, veniamque promittit. Hinc dicit Apostolus: Nihil ad perfectum adduxit lex: quia videlicet eius sacramenta non erant gratiæ contentiua. Itemque, Non dedit nobis deus spiritum timoris, sed spiritum virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Tertio, quia per Euangelicæ legis obseruationem liberamur ab omni iugo diaboli, & seruitute peccati: quemadmodum Paulus, Per Iesum remissio vobis peccatorum annũciatur, ab omnibus a quibus non potuistis in lege Mosi iustificari. Quarto, quia per Euangelicæ legis impletiõem, ad æternam felicitatẽ, in qua est cœlestis ac plena libertas, indilate perducimur: quod per Mosaicæ legis obseruantiam non fiebat. Hinc vnigenitus patris ait: Si filius vos liberauit vere liberi eritis. Huic autem libertati non repugnat seruitus charitatis, cum deo seruire sit regnare. Atque vt amantissima Agatha dixit: Summa ingenuitas est, in qua Christi seruitus comprobatur. Ideo Paulus disseruit. F Vbi spiritus domini, ibi libertas. Itaq; qui in hac lege perspexerit [& permanserit in ea] fide, " & opere stabilis. Quoniam sola perseuerantia coronatur, Christo dicente: Qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit [non auditor obliuiosus factus] id est, verba salutis obliuio " ni non tradens [sed factor operis,] id est, executor operum, quæ deus præcepit [hic beatus " in facto suo erit] id est, per opera sua beatitudinem obtinebit, sicut in Euangelio dominus contestatur: Si vis intrare ad vitã, serua mandata. Et denuo: Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. Etenim omnis arbor, quæ nõ fecerit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Præterea dupliciter dicitur homo diuinorum obliuisci verborum. Primo, ea à sua memoria penitus amittendo. Secundo, ea non adimplendo. Nam & inuariabilis deus dicitur obliuisci eorum, quos iusto iudicio perire permittit: eo quod per modum obliuiscentis circa illos se habeat. Vnde Trenorum vltimo dicitur: Quare in perpetuum obliuisceris nostri? Postquam Apostolus Iacobus docuit, non sufficere ad salutem verba dei audire, sed optere ea opibus exercere, nunc ondit nec hoc sufficere, nisi & peccata locutiõis vitent. Hinc subdit: [Si quis autem putat se religiosum esse] id est, verum Christianæ fidei professorem, ac latriæ serua-

Liber hic scriptus a Dionysio post Euangelia

Actu. 15. Roma. 7. Roma. 3.

Legis et Euangelij differentia amor & timor.

Hebr. 10.

Hebræ. 7.

2. Timot. 2

Actu. 13.

Iohan. 8.

2. Corin. 3

Matth. 24

Matth. 19. Iohan. 13. Matth. 3.

« seruatorem,atque deuotum[non refrenans linguam suam] à multiloquio,detractione,men-
« dacio,ac cæteris verbis prohibitis[sed seducens cor suum] id est, à recto salutis itinere illud
« auertens,& per incustoditam negligentiam,errores , & vitia seipsum fallens , atque obtene-
A brans.Quemadmodum per Ozee dominus ait : Effraim quasi columba seducta nõ habens Ozee.7
« cor[huius vana est religio]id est,frustra se Christianum esse fatetur , nec est in eo veraciter
latria,siue deuotio,sed ficte,aut apparenter duntaxat.De talibus fertur in Ozee : Ventum se Ozee.8.
« minabunt,& turbinem metent.Cum ergo illa sit vana religio,docet quid sit ṽa religio[Re-
« ligio munda,& immaculata] id est,intus & foris syncera,coram deo & hominibus approba
« ta,in seipsa & in suis operibus pura[apud deum & patrẽ]id est,coram deo , qui est omnium
deus & pater,Vel corã deo filio & patre æterno,q cum spiritu sancto sunt vnus omnium de-
« us,vnus creator & vnus finis [hæc est,visitare pupillos , & viduas in tribulatione eorum] id
est opera misericordiæ proximis impartire.Præsertim miserabilibus personis , humano so-
latio destitutis(vt sunt pupilli & orphani ,viduæ,peregrini,tentati,infirmi,captiui, mendici,
pauperesque domestici)subuenire,et eos corporaliter visitare,ac consolari.Beati enim mise Matth.5.
ricordes,quoniam ipsi misericordiam consequentur.Et Christus in die iudicij dicet : Quod
vni ex minimis meis fecistis,mihi fecistis.Hinc in Ecclesiastico dicitur:Non desis plorantib. Matth.25. Ecclesi.7.
in consolatiõe,& non te pigeat visitare infirmum.Ex ijs enim in dilectione firmaberis . Iob
quoque:Visitans speciem tuam non peccabis,id est,proximos & egenos,qui eiusdem tecum
sunt speciei.De quibus loquitur Esaias:Frange esurienti panem tuum ,& egenos vagosq; in Esaiæ.58.
duc in domum tuam . Cum videris nudũ,operi eum [& immaculatum se custodire ab hoc
seculo] id est vanitates,& impietates,atque illicitas voluptates mũdanorum hominum de-
B uitare.Iuxta illud:Nolite conformari huic seculo , sed renouamini in nouitate sensus vestri. Roman.12
Vnde alibi ait apostolus:Qui vtuntur hoc mundo,sint tanquam non vtẽtes. Nam vt Iohan 1.Cor.7.
nes ait Apostolus:Omne quod est in mũdo,concupiscentia carnis est,& concupiscentia ocu 1.Iohan.2
lorum,& superbia vitæ.Circa præhabita,querenda sunt aliqua.Primo,quid sit religio,& de
actibus eius:qui etiam sint vere religiosi.Deinde de refrenatione linguæ, præsertim quantũ
ad claustrales.Postremo,qd sit se immaculatũ ab hoc seculo custodire.De horum primo di-
cit hoc loco Albertus :Religiosus idem designat,quod religatus.Sed religatio ista potest at- Religiosus quid?
tendi tripliciter.Primo,penes obseruationem præceptorum articulorumq; fidei, sicque om
nes veraciter Christiani,sunt religiosi.Secundo,penes obseruationẽ euangelicoꝝ consiliorũ
Et sic cœnobitę religiosi vocantur . Tertio,penes custodiã oris.Et sic qui liguam suam ab illi Cœnobitę
citis cohibet ṽbis,dicitur proprie religiosus. Verũ de ista materia multo plenius scribit Tho
mas,in secunda secundæ dicendo:Religio dicitur à relegendo.Quoniam quæ ad diuinum ꝑ Religio quid?
tinent cultum,sæpe sunt relegenda,ac reuoluenda.Iuxta illud:Quæ præcepit tibi deus,illa co Eccle.3
gita semper.Vel dicitur religio a reeligendo,quoniam deũ quem peccando amisimus, & cui
vana prætulimus,per eã pœnitentes reeligimus.Vel à religando,quia ab exterioribus, & car
nalibus hominem separat,ac deo coniungit.Itaque religio est virtus moralis,quæ alio nomi
ne latria appellatur,per quam deo cultum ceremoniamque impendimus . Nec est theologi-
ca virtus,sed pars subiectiua iustitiæ,circa actiones immediate versans,habetque aliquos a- Actus religionis interni & externi.
ctus interiores,vt sunt deuotio interna,oratio:& quosdam actus exteriores : vt sunt deo ge-
nua flectere,sacrificare,decimas immolare.Vocalis quoque oratio,psalmodia,laudatio dei,
prædicare verbum salutis, sunt actus religionis:quasi medio modo se habentes. Et omnia i-
C sta sunt actus religionis directe & elicitiue, quia ab ea elicitiue procedunt. Actus vero q̃run
dam virtutum religione inferiorum,quibus religio imperat , dicuntur actus eius imperati-
ue:quia imperat eis.Sicque præfata misericordiæ opera religioni attribuuntur , quæ tamen
a pietate,seu misericordia eliciuntur.Præterea refrenatio linguæ ad omnem pertinet Chri- Linguæ refrenatio.
stianum,cum in euangelio Chrs testet:De omni ṽbo otioso q̃d locuti fuerint homines , red- Matth.12
dent de eo rationẽ in die iudicij.Iteq;:Ex ore tuo iustificaberis ,et ex ore tuo cõdemnaberis. Eodem
Et iterũ:Quæ ꝓcedunt de ore coinqnant hominẽ.Deniq; q̃ necessaria sit omni homini refre- Matth.15. Marci.7
natio linguę, cõstat ex eo,q̃d ait iudex summus:Qui dixerit fratri suo,racha, reus erit cõsilio Matth.5
Qui aũ dixerit,fatue,reus erit gehẽnæ ignis.Præterea quia claustrales antonomatice religio
si dicuntur,vtpote deo in holocaustum oblati,eiusq; cultui totaliter mãcipati: hinc ad eos re
frenatio linguæ potissime pertinet.Propter quod sancti patres inter regulares obseruantias
obseruationem silentij,vnã de ꝑcipuis,post substantialia statuerunt,& eius fractionẽ per cul
pæ publicationem, proclamationem,ac disciplinam vindicari,seu corrigi ꝑceperunt . Hinc
omnis oratio intelligibilem ex se hñs sensum,sine licẽtia prolata, nisi necessitas sit excusans,
est silentij fractio , vt si dicatur : Quis est iste ? Attendant hæc religiosi remissi, intimora

ti,les

ti,leues,incustoditi,& garruli. Attendant quã sit vana eorum quam prętendunt,religio. Ad
Psal.139. uertant quod ait Psalmista, Vir linguosus non dirigetur in terra. Et quod rursus ait scriptu D
Iob.11. ra:Nunquid vir verbosus iustificabitur? Imo iuxta scripturam verba sapientis statera pon
derabuntur. Nõ ergo verbis pereffluamus: quia odibilis est, qui procax est ad loquendum.
Eccle.5. Hinc Ecclesiastes:Ne temere quid loquaris,neque cor tuum sit velox ad proferendum sermo
nem coram deo. Deus enim in cœlo,& tu super terrã. Idcirco sint pauci sermones tui. In mul
tis nanque sermonibus inuenitur stultitia. Veruntamen circa hoc quæritur, quomodo in v
Actu.20 bis sit paucitas obseruãda , cum in Actibus Apostolorum legatur Paulus protraxisse ser
monem vsque ad mediam noctem,& exhortatus discipulos multo sermone. Christus quo
Matth.5.6.7. que in monte fecit lõgum sermonem. Ecclesia etiam facit orationes prolixas:cum tamen e
Matth.6 tiam dicat Saluator:Orantes nolite multum loqui. Et respondendum,quod scripturæ intẽ
tio est vt non sine rationabili causa verba multiplicentur propter periculum incidendi pec
Lucæ.22. cata,quod in verbis multis sine gratia vix cauetur. Christus ergo non prohibuit absolute vti
Lucæ.6. multis verbis in oratiõe,cum & ipse passione instante prolixius orasse legatur. Et quod erat
Matth.6. pernoctans in oratione dei. Sed dixit,orantes nolite multum loqui,sicut Ethnici faciunt. Pu
tant enim,quod in multiloquio suo exaudiantur. Sit ergo religiosus in obseruatione silentij
Prouer.21 rigorosus. Qui enim custodit os suum,custodit ab angustijs animam suã:qui vero inconsidera
tus est ad loquendũ,sentiet mala. Postremo immaculatũ se ab hoc seculo custodire, ẽ ad nul
lã rem creatã affici ĩordinate,diuitias,delitias,& honores mũdi,intuitu & amore dei paruipen
dere, aut omnino relinqre,nec aliqd citra deum nisi in deo amare,hoc est,in qͣtum deus id p
cipit,seu vtile necessariumue existit ad complacendum seruiendumque deo,atque ad obtinẽ E
Deus om actionum finis esse debet dum beatificam fruitionem ipsius. Cum enim deus gloriosus & adorandus sit omnium fi
nis,& media iuxta exigentiam finis sint disponenda,certum est,quod nulla res creata sit ap
petenda,amanda,seruanda,tractanda,aut quocunque modo in vsu habenda , nisi secũdum
quod expedit homini ad vniendum se deo,atque ad obtinẽdum ipsius visionem felicem,seu
ad seruiendum ei,& ad proficiendum in cultu,ac honorificentia eius:quod totum ad religio
sos maxime spectat,quos oportet esse huic sæculo mortuos,& soli deo viuentes,vt cum Apo
lo dicere queant,viuo autem iam non ego,viuit vero in me Christus.

¶ Expositio secundi Capitis ¶ Articulus Quartus

DIxit Apostolus Iacobus in fine præcedentis capituli opera misericordiæ viduis
& pupillis esse impartienda , at impietates & vanitates mundanas Christianis
vere religiosis,seu deuotis esse vitandas. Nunc ostẽdit, pauperes non esse despi
ciendos,sed potius honorandos tanquam à deo electos , & Christi membra at
galat.2. que ministros. Itaque ait:[Fratres mei nolite in personarum acceptione habe
re fidem domini nostri Iesu Christi glorię.]Ordo verborum hic esse potest, Nolite habere fi
dem gloriæ domini nostri Iesu Christi in acceptione personarum,hoc est,non credatis quod
accipiendo personas,valeatis acquirere præminm gloriæ Christi. Quia acceptio personarũ
peccatum est,ab adeptione felicitatis,& gloriæ Christi impediens. Contraria nanque est ac
Matth.25. ceptio ista iusticiæ. Solis autem iustis paratum est regnum Christi. Vel iste est ordo verborũ:
Nolite habere fidem domini nostri Iesu Christi, qui est rex gloriæ dominusque virtutum in
psalm.23. quantũ est deus,iuxta illud:Attollite portas principes vestras, et introibit rex gloriæ. Quis ẽ F
iste rex gloriæ? dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Itaque nolite habere fidem Christi in
psonarũ acceptiõe. Hoc ẽ Chri fidẽ habendo,nõ sit in vobis vitiũ acceptiõis psonarũ. Vel sic:
Nolite putare vos vere esse fideles habẽdo pctm̃ acceptiõis psonarũ,qa talis acceptio psonarũ
nõ stat cũ fide formata. Ex quo patet,quod Iacobus loquitur de huiusmodi acceptiõe,secun
Acceptio personarũ mala. dum quod est mortale peccatum. Porro acceptio personarum est, qua aliquid alicui impen
ditur,seu confertur,qui ad illud est indignus,seu improportionatus, & alteri digno subtrahi
tur,aut negatur. Vt si prælatus aliquem promoueat ad Canonicatum , non quia literatus &
virtuosus:sed qa cognatus suus est,aut pecuniosus,aut seruus. Literato autem , & bono , seu
Iusticia duplex. sufficienti deneget tale donum. Cum ergo sit duplex iusticia, vtpote , commutatiua quæ in
emptionibus venditionibusq; seruatur,& distributiua,qua aliqua diuersis conferũtur,secun
dum mensuram dignitatis eorum ad illa:acceptio personarum iusticiæ distributiuæ contra
riatur,dum aliquid alicui exhibetur,non propter causam, qua ad illud idoneus est, sed intui
tu suæ personæ,aut causæ,ex qua n on est ad illud suscipiendum condignus,seu aptus[Etenĩ
si introierit in conuentu vestro]id est coram vobis congregatis,seu ad vos adunatos[vir au
reum annulum habens,& in veste candida]id est pulchre ornatus atque vestitus[intrauerit
autem & pauper in sordido habitu,& intendatis in eum qui indutus est veste præclara,& di
xeritis ei,tu sede hic bene:pauperi autem dicatis,tu sta ibi , aut sede sub scabello pedum meo
rum,

“ rum nonne iudicatis apud vosmetipsos] id est, temere, & secundum proprium placitum iu-
A dicatis, nec a deo, sed à propria adinuentione tale iudicium sumitis, iudicando diuitem pau-
peri præferendum honore, dignitate, & loco, quia dives est: pauperem vero esse despiciendũ,
“ quoniam pauper est. Ideo subditur: [Et facti estis iudices cogitationum iniquarum] id est,
cogitationibus erroneis, ac iniquis consensistis, easque approbastis. Non enim diues præho-
norandus est pauperi ob suas diuitias, nec pauper ob suam inopiam est spernendus. Ideo vi-
“ tiosum est taliter iudicare, ac facere. Estque contrarium diuino iudicio, sicut subiũgitur. [Au
“ dite fratres mei dilectissimi: Nonne deus elegit pauperes in hoc mũdo.] Tales enim deus so- Psalm. 9.
let gratiosius inuisere, & saluare, iuxta illud in psalmo: Tibi derelictus est pauper. Et in Esa. Esaiæ. 22.
Confitebor tibi domine, quia factus es fortitudo pauperi, & egeno, in tribulatione sua. Hinc
ad Corinthios hortatur Apostolus: Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sa- 1. Corin. 1.
pientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles sunt inter vos: sed quæ
stulta sunt mundi elegit deus, & infirma & contemptibilia, & quæ non sunt. Ideo dicit Gre- Gregor.
gorius: Hos eligit deus, quos despicit mundus. Deus enim naturaliter bonus & pius speciale
habet occasionem miserendi & succurrendi pauperibus, miserabilibusque personis. Idcirco Deuter. 10
in Deuteronomio scriptum est: Dominus facit iudicium pupillo, & viduæ, amatque peregri-
num. Atque in psalmo: Facit iudicium iniuriam patiẽtibus. Dominus custodit aduenas, pu Psalm. 145
pillum & viduam suscipiet. Hic Christus in exordio suæ prædicationis pauperes piscatores,
ad discipulatum suũ vocauit. Qui et in Luca testatur: Beati pauperes, quoniam vestrum est Matth. 4. Lucæ. 6.
regnum dei. Pauperibus nanque ipsa eorum paupertas quotidianum purgatorium inueni
tur. Elegit itaque deus pauperes, quos ab ęterno elegit, & suo tempore per gratiam suam vo
“ cauit. Vnde subiungitur, [diuites in fide.] Non quod ante electionem & vocationem fuerit
B spiritaliter diuites in fide: sed ex sua electione & pietate fecit eos spiritaliter opulentos per fi-
dem, & cætera gratiarum charismata fidei annexa. Verę quippe diuitiæ sunt, virtutes, ac me
ritoria opera. Vnde prima ad Timotheum scribit Apostolus: Diuitibus huius seculi præcipe 1. Timo. 6.
diuites fieri in operibus bonis. Et quia tales electi sunt ad futuram beatitudinem prædesti-
“ nati, de eis subiungitur [hæredes regni, quod promisit deus diligentibus se.] De quibus ait Roman. 8.
Apostolus: Scimus, quoniam diligentibus deũ omnia cooperantur in bonum, his qui secũ
dum propositum vocati sunt sancti. Quidam enim diligunt deum ad tempus, sed non per-
seuerant in charitate finaliter, quos constat prędestinatos non esse. Hinc loquitur Christus:
Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Pauperes ergo propter cha- Matth. 5.
rismata gratiæ eis collata sunt honorandi: & maxime, quia freqũtius sunt à deo electi. Diui- Pauperes honorãdi & quare.
tes vero, propter suarum abusus diuitiarum, & cætera scelera sua, sunt zelo iusticiæ despici- Psalm. 14.
endi, in quantum sunt tales. Sicut de iusto fertur in psalmo: Ad nihilum deductus est in con-
spectu eius malignus, timentes autem dominum glorificat. Vnde & Salomon loquitur: Me- Prouer. 19
lior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quam diues torquẽs labia sua. Et rursus: Me prouer. 15
lius est modicum cum timore domini, quam thesauri multi. Propterea subditur. [Nonne di
“ uites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad iudicia] id est, iudicibus vos præ-
“ sentant tanquam reos, eo quod estis Christiani? [Nonne ipsi blasphemant bonum nomen]
“ nominatum [quod inuocatum est super vos] id est, nomen Christi seu Christum, quem ne
gant esse verum Messiam in lege promissum. Hæc in primitiua ecclesia passim fecerunt diui
tes infideles, tam Iudæi quàm gentiles Christianis, qui Christum iugiter inuocabant, & quẽ
“ pro se inuicem exorabant [Si tñ legem perficitis regalem] i. legem diuinã, à rege altissimo da
“ tam, regia via incedente eo quod neq; ad dexteram neque ad sinistram diuertat, nec aliquid Esaiæ. 30.
C obliquitatis contineat. De qua in Esaia legitur: Hæc via, ambulate in ea, & neque ad dexterã Psalm. 17.
neque ad sinistram. Atque in Psal. Lex domini immaculata. De qua & in Prouerbijs asseri- Prouer. 6.
“ tur: Lex lux est. Si inq̃ hanc legẽ pficitis, i. perfecte impletis [scd̃m scripturas] i. prout in scri-
“ pturis sanctis docetur, ac continetur. Deiñ exprimit legem istam in speciali, seu quantum ad Leuit. 19.
“ mandatum eius præcipuum, post primum ac sumum legis præceptum. [Diliges proximum Deuter. 6.
“ tuũ sicut teipsum] id est spiritaliter desiderando ei dona gratiæ, ac virtutum in via, donaque Matth. 5.
gloriæ in patria, imo & cooperando ei ad ista pro posse. Cætera quoque misericordiæ ope-
ra, tam corporalia quam spiritualia, ei impartiẽdo pro viribus, tempore opportuno, exigen
“ te rationabili causa [benefacitis] quasi dicat Apost. Non ita dico diuites pauperibus non es-
se præferendos, quasi sint odiendi, aut simpliciter contemnẽdi: cum ex diuino præcepto sint
diligendi. Sed eorum dilectio ordinate est exhibenda eisdem, saluo ordine æquitatis, vt non
“ derogetur iusticiæ in pauperum depressione [si autem personas accipitis,] iuxta sensum præ
“ habitum [peccatũ operamini] faciendo contra præceptum dei. Propter q̃d subditur [redar
“ guti à lege, quasi transgressores] diuini præcepti. Et ita hæc dictio, quasi, dicit hic veritatem:
non si

Iohann.i. non similitudinem tantum. Quemadmodum & Iohannes inqt: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Ista quippe personarum acceptio in lege Mosaica, atque Euangelica prohibetur. Quoniam in Leuit. dominus ait: Iuste iudicabis, nec cõsideres personam pauperis, neq; honores vultum potentis. In Deuteronomio quoq; Moses ait principibus & iudicibus Israel: Audite illos, & quod iustum est iudicate: siue ciuis sit ille, siue pegrinus. Nulla erit distantia. Ita paruum audietis vt magnum, nec accipietis cuiusq̃ psonã. Christus etiã iubet: Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Hinc in libro Iob Heliu contestatur: Non accipiam personam viri. Debemus ergo non personas, sed causas accipere. Circa prædicta, vt clarius intelligãtur, aliqua sunt quærenda. Primo, an personarũ acceptio sit peccatum mortale. Secundo, in quibus committatur hoc vitium. Tertio, an deo cõueniat personarum acceptio. Quantum ad primum, videtur ex præinductis Iacobi verbis, cæterisque authoritatibus allegatis quod personarum acceptio sit mortale peccatum, quod etiam aliunde probatur. Quia sicut illud est ex suo genere culpa mortalis, quod est cõtra charitatem: ita et istud, quod est contra iusticiam. Sed personarum acceptio directe contrariat distributiuæ iusticiæ. Veruntamen videtur oppositum: quia si diuitem plus honorare q̃ pauperem est mortale peccatũ omnes periclitamur, & in statu esse damnationis videmur. Quis enim non facit hoc? Quis ponat pauperem ad mensam suam vt diuitem? Quis ita salutat egenum, vt locupletem? Ad hęc respondet Albertus: Quod si diues magis honoretur quã pauper, per respectum & promotionẽ ad ecclesiasticas dignitates, ad quas fuerit indignus, mortale est vitium: Vt si diues, sapientia & virtutibus carens, ad ecclesiasticos promoueatur honores: pauper vero abijciatur, qui sapientia, vita, & moribus promotione tali est dignus. Hinc Beda allegat August. dicentem: Si hanc distantiam sedendi & standi, de qua Iacobus loquit, ad honores ecclesiasticos referamus: non est putandum leue esse peccatum, in personarũ acceptione habere fidẽ domini nostri Iesu Christi. Quis enim ferat eligi diuitem ad sedẽ honoris ecclesiæ, contempto paupere instructiore, ac sanctiore. Quocirca pensandum q̃a & in 2. 2. asserit Thomas: Dignitas personę considerari potest dupliciter. Primo, simpliciter & in se: & ita qui sapientior virtuosiorque consistit, absolute est melior. Secundo, per comparationẽ ad bonum commune: & sic potest contingere, vt qui absolute loquendo minus bonus est, vt pote minus virtuosus & doctus, sit bono communi vtilior ratione potentiæ, siue industriæ, aut alicuius huiusmodi. Cum igitur dispensationes spiritualium ad communem vtilitatem potissime ordinentur: idcirco interdum minus boni melioribus præferuntur in talibus absque personarum acceptione. Porro secundum iura, ad valorem electionis sufficit eligere bonum, atque idoneum. Nec oportet eligere meliorem, secundum forum iudiciale: alias electio posset quasi semper calumniari. Sed quo ad eligentis conscientiam, oportet eligere meliorẽ, vel simpliciter, vel per comparationem ad bonum commune. Insuper dicit Albertus: Quod si quis honoret diuitem magis quam pauperem propter lucra, & commoda propria, quæ p hoc à diuite consequi præstolatur: non potest esse sine peccato, si pauper propter suam paupertatem spernatur, & diues ei præhonoretur. Quia ex hoc pauper scãdalizatur, & datur ei occasio pusillanimitatis, aut desperationis ex sua inopia. Dicendũ ergo ad obiectiões: Quod si diues pauperi p̃ponatur & p̃honoretur, non q̃a diues, sed ex aliq̃ rationabili causa: vicz, q̃a virtuosior, aut q̃a in potestate est constitutus, aut q̃a sapientior, aut senior, vtilior, seu bñficetior, vel vt vitetur turbatio: nõ est psonaꝝ acceptio, nec pctm̃, sed cõmendabile opus. Si aũt ob solas diuitias fiat hoc, & paup (q̃a paup est) postponatur, aut vilipendatur, vitiosum est: q̃uis p̃pter actus modicitatẽ possit interdũ à mortali excusari. Interdũ q̃q; videtur sufficere, vt paup mẽtaliter honoretur. Ad scd'm dicendũ, ꝙ psonaꝝ acceptio tã in corporalibus q̃ in spiritualibus bonis cõmittitur. Imo cũ bona spũalia sint corpalibus potiora, psonaꝝ acceptio in eis tãto vitiosior cõprobat, q̃to huiusmodi bona sunt digniora. Amplius psonaꝝ acceptio locũ habet in exhibitiõe honoris. Cũq; deus altissimus sit primũ & summũ honorabile, cui debetur honor rõe suę virtutis & sanctitatis, sapientiæ, & causalitatis, bñficẽtiæ, & dñatiõis, primæuitatis, ac dignitatis, atq; iudiciariæ potestatis: constat q̃d rõalis creatura tanto est honorabilior, q̃to in his magis deo assimilat, seu plus inde participat. Idcirco virtutib. p̃diti, & sapientes, sunt honorandi. Similiter iudices & p̃lati q̃uis iniq. Senes q̃q; & parentes. Et hoẽs vniuersi, in q̃tum ad supdignissimæ trinitatis imaginem similitudinemq; creati, Christi sanguine liberati, ad supnaturalem beatitudinem ordinati, angelica custodia insigniti, & maxime quia à verbo æterno humana natura in vnitate personæ est assumpta. Idcirco in Homilia ait Gregorius: quod retunditur superbia nostra, quæ nescit in hominibus considerare dignitatem naturæ, qua ad dei imaginem facti sunt. Sed cũ deus sit diues, sicut & potens, dicente Apost. Diues est in omnes, & super omnes qui inuocant eũ: videtur q̃d diuites sint honorandi secun-

Marginalia: Leuitic.19 — Deutero.i. — Iohann 7. — Iob.34 — Personarũ acceptio q̃do pctm̃ et quale. — Albertus. — Augustin. — Dignitatis psonæ cõsideratio duplex — Albertus. — 1.Timo.i. — Honorandi quinam sint. — Exod.20. — Gregori⁹. — Roman.10

A di secundum q̄d diuites,& per suas diuitias deo assimilantur. Et respondendum,'quia vt ait Roman.10
Aug.i.de ciuitate dei, Deus diues est:non pecunia, sed oipotentia. Deniq; diues ē spiritali opu
lentia, vicz, pfectiōe, sanctitate, & beatitudine penitus infinita. Ideo homo propt̄ spiritales di Augustin.
uitias, scz gr̄am, & virtutes honorādus existit. Postremo videndū, an deo conueniat psona-
rū acceptio. Et videtur q̄d imo, qa quibusdā eodem mō dispositis, vni dat gr̄am & accipit eū,
aliū v̄o relinqt: imo freq̄nter grauiores p̄uenit, & conuertit, saluatq; pc̄tōres. Ad hoc Thom.
rñdet, ꝙ duplex est datio. Vna est actus iusticiæ, qua aliquid alicui datur scd̄m dignitatem, et Datio duplex.
meritum eius:& circa illam attenditur acceptio personarum. Alia est actus liberalitatis, q̄ ali
cui aliquid gratis datur, quod ei non debetur:& talis est collatio bñficiorum dei, qui nulli est
obligatus:& circa hāc non est personaꝶ acceptio: qm̄ vnusqsq; pōt propria dare cui vult, &
q̄tū vult, nisi in casu. Tñ deus hoc maxime, & irrep̄hensibilit̄ potest. Ideo apud eum locū non
habet acceptio personaꝶ, iuxta illud Paralip. Non est apud dominum deum nostrum iniqui
tas, nec personaꝶ acceptio, nec acceptio munerum. Et in hoc ipsum imitari debemus. Nihilo 2.Paral.19
minus adhuc propter duas causas dr̄ apud deū non esse acceptio personaꝶ. Prima, qm̄ nul-
lum bonum relinquit irremuneratum, nec aliquē vere virtuosum refutat. Et hoc innuit prin
ceps Apo. In veritate, inquiens, comperi, qm̄ nō est personaꝶ acceptor deus: sed in oī gente q
timet deū & operatur iusticiam, acceptus est illi. Secunda est, qm̄ nulli quod in se ē facieti de Actu 10.
us denegat gratiam. Idcirco apud Hiere. ait: Quis est iste qui applicet cor suum, vt appropin
quet mihi? Et ī Iob asseritur, Si direxerit homo ad deum cor suum: sp̄m illius & flatū ad se tra Hierem.30
C het. Et quia hæc duo ab hoibus cōmunit̄ non seruantur, merito ad discernendū inter pfecti- Iob.34
onem diuinæ iusticiæ, & imperfectionē fragilitatis hūanæ, ait freq̄nter scriptura, quod apud
deū nō est psonaꝶ acceptio. Insup q̄ piculosa sit psonaꝶ acceptio, imo q̄dcūq; pc̄m̄, declarat Deuter.10 2.Paral.19
Apo. Iac. subdens[Quicunq; aūt totam legem seruauerit]i. vniuersa legis euangelicę p̄cepta Iob.24.
ipleuerit[offendat āt in vno]i. post tantā iusticiam transgrediatur vnū p̄ceptum dei, siue Ec Ecclesi.35 Matth.22.
" clesię, seu vnū incurrat peccatū mortale, p commissionē, q̄ est cōtra p̄ceptum negatiuum: vel Lucæ.20.
" omissionem, q̄ ē contra p̄ceptum affirmatiuū[fc̄tūs est oim reus] verbū hoc intricatū est val- Roman.2.
" de: ex eo siqdem seq videtur, ꝙ q diuitē pauperi p̄fert, aut furtū committit, reus sit hæreticæ Galat.2 Coloss.3.
" prauitatis, atq; blasphemię, homicidij, adulterij, cæterorūq; criminum:& q̄d tanta erit dam- Act.10.
natio eius, qui vnum solum commisit mortale, sicut eius qui mille. Augu. ergo & Beda expo-
nunt dicēdo, ꝙ quia plenitudo legis est charitas, ideo oīs q peccat, agit contra charitatē. Nec Augustin.
dr̄ peccare, nisi contra charitatem dei, aut p̄ximi opando, aut negligenter se hn̄do: p̄serti qa ī Roman.13
charitate p̄cepta oīa includuntur. Qui ergo offendit in vno. i. contra charitatē agit, siue omit
tit id ad q̄d obligatur, factus est oīm reus: qm̄ agit contra charitatē, in q̄ oīa pendēt, tota vicz
lex & pphetæ. Ista tñ solutio non est oīfarie plana. Quāuis em̄ q vnū cōmittit mortale, violat Matth.22.
charitatem, non tamen est reus oīm vitiorum, quæ sunt contra charitatem. Porro Alber-
tus exponit dicendo, q̄d in peccato duo considerātur. Vnū formale, quod est à summo bono Albertus.
auersio. Aliud materiale quod ē cōuersio inordinata ad bonū cōmutabile, & caducū. Cū er-
go oīa pc̄tā sint ab vno summo auersiua, ex parte huius auersiōis, & ex parte boni summi, a q̄
auertūt, hn̄t q̄ndā cōnexionē & vnitatē. Itaq; q offendit ī vno, dr̄ oīm reus fieri, qa fit reus in
B tali auersione à deo, p cuius auersionē oīa pc̄tā hn̄t formalit̄, vt sint pc̄tā:& q̄dāmō vnū pc̄m̄
sunt, queādmodū iuxta Greg. oīa p̄cepta vnū dicūtur in radice charitatis. Sed his obstat, qa Gregori.
secundū doctores concorditer, quamuis virtutes connexę sint, non tamen pc̄tā. Alij ergo ex
ponunt dicentes(sed magister Nicolaus de Lira specialiter) quod offendens in vno fit omni
um reus, quantum ad pœnam damni, q̄ est diuinæ carētia visionis: q̄ hō meretur, atq; incur-
rit p vnā transgressionem diuinæ legis: sed pœnam incurrit maiorem, qui plures transgressi
ones diuinæ legis commisit. Huic expositioni obijci potest, quod etiam per vnamquamq; di
uinæ legis transgressiōem, homo incurrit pœnam sensus, quemadmodum pœnam dāni. Ali
ter dici potest, quod in vno offendens fit omnium reus, non formaliter, sed quodammodo
ęqualenter in genere, in q̄tum per vnum mortale perduntur charismata gratiæ in præsenti,
& dona gloriæ in futuro. Pœna quoque damni & pœna sensus in inferno infliguntur, sicut
per multa seu omnia. Potest quoq; clarius sic exponi: Qui offendit in vno, fit omnium reus,
id est, omnium præteritorum operum suorum virtuosorum merito mox priuatur, quemad
modum per Ezechielem dominus protestatur: Si auerterit se iustus & fecerit iniquitatem, Ezechi.18
omnes iusticiæ quas fecerit non recordabuntur. In præuaricatione sua morietur. Hinc sub-
" ditur. [Qui enim dixit:non mœchaberis: dixit &, non occides]i. qui fornicationē prohibuit Exod.20.
" prohibuit & homicidium. [Quod si non mœchaberis, occides autem,] id est, contra præce- Matth.5.
" ptum de mœchatione vitanda non feceris, sed præceptum de homicidio fugiendo infrege-
" ris,[factus es transgressor legis] diuinæ eius violādo præceptū. Idcirco spiritaliter mortuus
es,&

es,& opera tua præterita meritoria,sunt mortificata:esq; priuatus omni charismate gratiæ ac virtutum,ac si omnia violasses præcepta:quamuis non sis tam enormis transgressor, nec ita induratus,neque tam difficulter curabilis, sed nec tantæ damnationi obnoxius: vt ille,q plura,aut omnia violauit præcepta. Cum ergo tã ardua sit via salutis,rite subiungitur. [Sic loquimini,& sic facite].i.tam discreti,tam virtuosi,ac feruidi sitis,in ṽbis & factis [sicut per legem libertatis].i.per legem Euangelicam. Quæ cur lex libertatis dicatur,expositum est[incipientes iudicari].i.ac si statim essetis iudicandi à deo per Euangelicam legem,hoc est,iuxta tenorem,& obligationem Euangelicæ legis:quæ quanto cæteris legibus est perfectior,tanto
Ephesio.4 ad virtuosiorem vitam suos obligat professores. Cum iuxta doctrinã Apostoli:debeat vnusquisq; digne conuersari vocatione,qua vocatus est. Quemadmodum ergo professores legis Mosi tenebantur perfectius viuere,quã solam naturalem legem habentes: sic Christiani ad perfectiorem astricti sunt vitam, quam in veteri lege tenebantur Iudæi. Præsertim quia & D ampliora, ac eminentiora beneficia desuper exhibita sunt populo Christiano, quam Iudæis in veteri Testamento, aut gentilibus in lege naturæ. Ideo Christiani deo subiectio-
Gregor. res,deuotiores,& gratiores esse tenentur:dicente GREGORIO: Cum augentur dona, rationes crescunt donorum. Alioquin Christiani grauius iudicabuntur per legem libertatis, quã
Roman. 2 Iudæi per legem scriptam,aut gentes per legem naturalem. Nam teste apostolo, quicunq; in
Hebræ. 2 lege peccauerunt,per legem iudicabuntur. Hinc ad Hebræ. inducitur: Abundantius oportet nos obseruare ea,quæ audiuimus, neforte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus est sermo,factus est firmus,& omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis re-
Luc.12. tributionem,quomodo effugiemus,si tantam neglexerimus salutem? Hinc ait & Christus: Cui plus datum est,plus requiretur ab eo. Præterea quod Iacobus ait Apostolus,sicut per legem libertatis incipientes iudicari:potest & exponi de iudicio approbationis, seu reprobationis,ac discretionis:quo deus indesinenter in seipso approbat eos,qui bene viuũt,& detestatur inique agentes:atque inter iustos & iniustos discernit. Futuræ etiam retributionis quendam prægustum iam quoque interdum suis pręstat electis. Hinc apud Hieremiam habetur:
Hiere.32. Domine deus fortissime,magnus consilio,& incompræhensibilis cogitatu,cuius oculi aperti
Psal.33 sunt super omnes filios Adam,vt reddas vnicuique secundum vias suas. Et psalmista: Oculi, E inquit,domini super iustos,& aures eius in preces eorum. Vultus autem domini super faciẽ
Eccl.23. tes mala. In Ecclesiast. quoque legitur: Oculi domini multo plus lucidiores super solem,circũ
Iob.31. spicientes omnes vias hominum. Ideo sanctus Iob dixit: Nõne deus considerat viam meam, & ommes gressus meos dinumerat? Postremo, fideles incipiunt in hac vita per legem Euangelicam iudicari a suis superioribus ac prælatis: & qui eorum correptionem ac correctiõem
1.Cor.11. patienter ac obedienter suscipiũt,diuini iudicij euadent rigorem,cum & Apostolus fateatur Si nosipsos dijudicaremus,non vtique iudicaremur. Et quia lex euangelica opera misericordiæ præsertim commendat ac præcipit, Christiani in verbis & factis debent esse misericordes:propter quod subditur. [Iudiciũ enim sine misericordia] fiet à deo [illi] homini [qui non fecerit misericordiam] proximis suis in vita præsenti,antequam tribunali præsentetur diui-
Mat.5. no. Quemadmodum enim beati misericordes,quoniam misericordiam consequentur: sic infelices sunt immisericordes,quoniam misericordiam non obtinebũt, sed iuste ac terribiliter
Luc.16 damnabuntur. Quemadmodum diues epulo qui misereri noluit Lazaro. Hinc loquitur iu-
Mat.7 dex summus: Nolite iudicare,& non iudicabimini. Nolite condemnare,& non condemnabi-
Luc.6. mini. Dimittite & dimittemini. Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. Et iterum: Si
Marci 11. nõ dimiseritis,nec pater meus cœlestis dimittet vobis peccata vestra. Vnde & seruo qui suo
Matth.18. conseruo non fuit misericors,dominus ait: Serue nequam,omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nõne ergo oportuit & te misereri conserui tui,sicut & ego tui misertus sum? Iratusque dominus tradidit seruum illum tortoribus,quoadusque redderet debitum vniuersum. Vnde quanto vnicuique maior misericordia à deo impensa est, tanto proximis suis mi-
Psalm.24 sericordior esse debet. Sed his obijci potest,quia vt ait propheta, Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Quo circa dicunt doctores, & super quartum Sententiarum declarant, F quod in omni opere dei misericordia & iusticia commiscentur,ita,quod etiam reprobi citra condignum in infernis puniuntur. Et respondendum, quod immisericordibus dicitur fieri iudicium sine misericordia,non quod nulla eis miseratio fiat,sed quia singularis rigor iudicialis fit eis;& ipsa iusticia in eorum dijudicatione ac punitione æternaliter cum speciali euidẽtia prædominans erit,secundum quod homo sua crudelitate specialiter meruerit. Ex his in-
Pro.22 notescit, quam pronus ac feruidus esse debeat vnusquisq; pro viribus suis ad corporalia ac
Luc.6. spiritalia misericordiæ opera: quia vt ait scriptura, Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Et Christus in Euangelio loquitur: Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis mise-

A misericors est. Et denuo protestatur, reprobos in die iudicij ideo condemnandos, quia mi- Matth.25.
„ sericordiæ opera non fecerunt. [Superexaltat autem misericordia iudicum,] vel vt
„ alij legunt [iudicio,] id est, plus placet deo charitatiua miseratio, quàm iudicialis distri-
ctio: nisi forte in, certo casu, propter bonum commune, & conseruationem iusticiæ, oporte-
at districtionem iudicij exercere: quod tamen cum interna pietate atque ex charitate agen-
dum est. Hinc & iura sunt pia, & ad misericordiam magis prona, magisq; stant iuramēto ac
cusati, quàm accusantis. Atq; in dubijs casibus ad misericordiæ partem est declinandum. Po
test & ita exponi. Superexaltat misericordia iudicium. i. transcendit & magis apparet in ope
ribus dei misericordia eius quàm rigor iudicij, præsertim in vita hac, iuxta id psalmistę. Sua-
uis dominus vniuersis: & miserationes eius super omnia opera eius. Vnde p Ezech. ait: Nun Psal 144.
quid voluntatis meæ est mors impij, & non magis vt conuertatur & viuat? Imo, vt loquitur Ezech. 18.
Esaias: Vlcisci & punire est peregrinum, & alienum ab eo: cui9 natura est bonitas, cuius pro- Esai.28.
prietas pietas. Superexaltat demum misericordia iudicium, quia misericordia dei relucet in
electis & saluatis in cœlo. Iudicium vero in reprobis ac damnatis in tartaro. Consequenter
docet apostolus fidem informem non sufficere ad salutem. Et dicitur fides informis, quæ nō
" est charitate formata, ac bonis operibus decorata, in adultis & tempore opportuno. [Quid
proderit fratres mei si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat]. i. per fidem non Fides informis q̃
" bene viuat implendo præcepta, & fidem decorando per meritoria gesta. [Nunquid poterit
" fides saluare eum]. i. instrumentaliter ad salutem pducere? quasi dicat, nequaquam. Imo red
dit eum magis damnabilem: quoniam seruus sciens voluntatem domini sui, & non faciens, Lucæ.12
B plagis vapulabit multis. Ideo malus Christianus grauius condemnatur, quàm infidelis, cæ-
teris paribus. Deinde ostendit per simile, fidem talem neminem posse perducere ad salutem.
" [Si autem frater, aut soror] id est, proximi cuiuscunq; sint sexus [nudi sint & indigeāt victu
" quotidiano: dicat autem aliquis de vobis illis: Ite in pace, calefi amini & saturamini] id est, be
" ne tractemini: [non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?] vtiq; ni
hil. Quia pulchra verba, absq; reali subuentione non sufficiunt indigenti. Tamen si aliqs ha-
beat desiderium succurrendi egeno, sed non habeat facultatem, & tunc det consolatorium ac
informatorium verbum, laudabile est atq; proficuum, iuxta illud Ecclesiast. Nōne ardorem Eccle.18.
refrigerabit ros? Sic & verbum, melius quàm datum. Nonne ecce verbum sup datum bonū?
Et iterum scriptum est: Congregationi pauperum te affabilem facito [sic & fides si nō habet Eccle.4.
" opera]. i. executionem præceptorum, loco & tempore opportuno [mortua est in semetipsa]. Por-
ro per opera in hoc loco, non solum intelligenda sunt opera exteriora, sed indifferenter qui-
cunq; actus virtuosi ex virtute eliciti aut imperati: siue sint interiores, siue exteriores. Nam et
in Euangelio sumitur opus pro opere interiori, cum dicitur: Hoc est opus dei, vt credatis in Iohan.6.
eum quem misit ille. In Iob autem pro interiori exterioriq; opere sumitur: cum dicitur: Opus Iob.34.
hominis reddet ei deus. Staret enim in casu, quod alicui sufficerēt ad salutem interiores fidei
actus, vt credere in deum. Itaq; sicut in exterioribus dicitur aliqd mortuum, quod caret sen-
su & motu: sic fides sensu carens interno, seu charitatis sensificatione, qua homini sapit deus,
C & veritas prima cui innititur fides, dulcescit: & quæ bonæ ac meritoriæ actionis motum nō
habet, recte mortua perhibetur, non viuificās spiritaliter suum subiectum, nec excitans illud
ad actum. Et hæc vocatur fides informis, vtpote charitate non decorata. Fides autem per di Gala.5.
lectionem operans viua vocatur. Tamen quantum ad substantiam, vtraq; fides eadem per
hibetur. Nam per mortale peccatum suam, quam habuit à charitate, amittit formationē, de- Mar. 16
corationem, & viuificationem: sed charitate per pœnitentiam redeunte, rursus formatur &
viuificatur. Vnde quod in Marco legitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, de
" fide formata accipitur. [Sed dicet quis]. i. aliquis fidem & opera fidei habēs, dicere potest ad
" proximum. [Tu fidem habes] sine operibus [& ego opera habeo] simul cum fide [ostende
" mihi fidem tuam sine operib9] quasi improperatorie dicat: Hoc facere nequis: ideo fides tua
" hmōi non sufficit tibi [& ego ostendam tibi fidem meam ex operibus]. i. per opera fidei, quę
exerceo, probabiliter tibi ostendam, me fidem habere. Veruntamen non sine reuelatione cer
titudinaliter scire quis potest se fidem formatam habere ex suis operibus: q̃uis scire posset se
" esse in fide, eo q̃ fidei formatæ charitas sit annexa. [Tu credis qm̃ vnus est deus]. i. vnū esse
deum tu credis. Quod tñ per naturalem rōnem sciri potest ac demonstrari, q̃uis eo mō, quo
vnum esse deum fides tenet catholica, non sit naturali rōne tam certum atq; probabile, vtpo
te, vnum verum deum esse, oīm prouisorem, gubernatorē, vniuersa & singula distinctissime co
" gnoscentem, ac iudicantem. [Bene facis] ita credendo: Quamuis illud credere nō sit merito-
rium, quia ex charitate non oritur, sed ex fide informi: est tamen quoddam bonum ex gñe, si-
cut eleemosynam dare. Sumitur aūt facere hoc loco pro actu interiori, qa credere vnum esse

deum,est actus interior. Communiter vero accipitur facere pro actione extra manante, seu D
in exteriorem tendente materiam. Agere aũt pro actione immanente[Et dæmones credũt, "
& contremiscunt]Idcirco non sufficit nuda fides,nec quæcunque fidei opera:cum dæmones "
non solum credant,sed etiam timeant seruili timore. Nec solum credunt vnum esse deũ,sed
eundem etiam credunt trinũ consistere in psonis,& quicqd ad catholicam ptinet fidem.Le
Lucæ.4. gitur enim in Luc.dæmon dixisse:Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? Scio te q̃ sis filius dei.
Eodem Beda Et ibidem legitur. Exibant dæmonia multa,clamantia & dicentia : Quia tu es filius dei. Ait
hoc loco venerabilis Beda:Qui deum nõ credunt,aut creditũ non verentur, profecto dæmo
nibus tardiores,ac pteruiores sunt æstimandi. Sed nec deũ credere & contremiscere, magnũ
est:si non & in eum credatur,hoc est,p fidem charitate formatam in eum tendatur,& eius in
corde amor seruetur. Quæritur an dæmones habeant fidem? Rñdet Alber. Fides proprie est
Dæmones quomodo credere dicantur de non visis,& de his,ad quorũ inuestigationem humana ratio non ptingit, ad quæ credẽda
põt aliquis moueri dupliciter. Primo,ex habitu fidei diuinitus sibi infuso:& ita non est in dæ
monibus fides. Secundo, ex aliquibus euidentibus signis atq; miraculis, q̃ cum soli deo sint
possibilia,& ad fidei confirmationem copiose sint facta, dæmones naturali acumine intelle
ctuali vigentes inde cognoscunt fidei veritatem. Imo credere compelluntur ex euidentia ta
lium argumentorũ,secundum q̃ intellectus dicitur cogi. Sicq; dæmonum fides nõ est virtus
infusa,nec ex voluntatis libertate,ac charitate:sed potius ex violentia ratiõis. Hanc aũt quæ
stionem Tho. in secunda secundæ.q. quarta plenius tractat : & consonat eius rñsio rñsioni
inductæ[Vis autem scire o homo inanis].i. vanus & spiritaliter vacuus, vtpote fidei opera
& charitatem non habens,& per consequens ad vltimi finis adeptionem indispositus & in E
Inane qd eptus? Dicitur enim inane quod non conseqtur debitum finem [quoniam fides sine operi "
bus mortua est?Abraham pater noster] qui oĩm fidelium pater spiritaliter vocatur,per fidei "
& virtutum imitationem. Et fideliũ Iudæorũ spiritalis atq; carnalis extitit pater. Infidelium
aũt Iudæorum solum carnalis pater fuit. Vnde dicitur ad Galat. Qui ex fide sunt,hi sunt filij
Gal.3. Ioh.in.8. Abrahæ. Et in Iohan.ait Saluator:Si filij Abrahæ estis, opa Abrahæ facite. [Nonne ex operi "
Gen.22. bus iustificatus est].i.iustior factus,atq; à deo sublimiter commendatus ac approbatus?[of "
ferens].i.ad offerendum paratum se exhibens,ac disponens Isaac filiũ suum. Colligauit eñ "
eum,& posuit super struem lignorũ. [Vides].i.ex his intelligere debes [quoniam fides coope "
1.Corin.13 rabatur operibus illius.] Fides enim est oculus rationis,dirigens in agendis,& opera ad vlti
mum referens finem:qui sola fide,non clare per speciem in hac vita conspicitur [& ex operi "
bus fides consumata est] .i. fides Abrahæ per obedientiam eius,& ea quæ circa Isaac deo iu "
bente exercuit,actuationem & complementum accepit. Habitus nanq; & actus ipsius se mu
tuo ornant,ac roborant. Quia ex habitu actus procedit,& habitum actus eius stabilit & con
seruat,ac perficit[& suppleta].i.verificata ac alijs manifeste probata [est scriptura] Genese "
gen 17. os [dicens:Credidit Abraham deo]dicenti ad eum : Suspice cœlum & numera stellas eius,si "
potes. Sic erit semen tuum[& reputatum est illi ad iusticiam,].i. actus ille credendi fuit deo "
acceptus,& per eum Abraham a deo iudicatus est iustus. Præsertim prout iusticia virtus est
generalis, sicque credendo meruit iusticiæ incrementum omniumq; virtutum profectum.
Oportet scire,quod verba ex Genesi nunc introducta dicta sunt Abrahæ, antequam deus ei
præcepit, vt sibi filium suum Isaac in holocaustum offerret:imo & antequam ei præceptum
circumcisionis donauit:Sed fidei magnitudo,qua tunc Abraham credidit deo,postmodum F
est suppelta seu approbata a deo, ac alijs declarata, per hoc quod filium suum paratus fuit
offerre, & circa hoc multa exercuit. Vnde deus tunc dixit ad eum:Nunc cognoui, id est, per
hæc opera tua alios cognoscere faciam,quod timeas deum [& amicus dei appellatus est] A "
gen.22. braham non in Genesi,sed in Esaia,vbi legitur deus dixisse: Semen Abraham amici mei.In
Iudith.8. libro Iudith quoque legitur : Abraham per multas tribulationes probatus, amicus dei effe
ctus est. Meruit ergo amicus dei esse, & appellari, deo in tam arduis consentiendo, atque
promptissime obediendo,aduersa quoque patientissime tolerando. Nempe in Isaac immo
latione resplenduit magna perfecto Abrahæ in fide & obedientia. In fidei quia vnicum fili
gen.17.21. Roma.9. um suum ex Sara coniuge sua, paratus fuit offerre:cum tamen ei deus iam ante promiserit,
Hebr. 11. quod ex Isaac nasceretur ei semen electum & innumerabilis populus. Credidit enim Abra
ham, quod deus posset filium immolatum suscitare a mortuis,vt Apost.dicit. In eodẽ resplẽ
duit obedientia maxima,quod chariss. filiũ promptissimus fuit offerre ,ppria manu occidere,
& occisum incendere:cũ tñ hoc esset op⁹ insolitũ,durũ,& nusq̃ auditũ. Sed pdictis obuiare vi
Rom.3. dent multa, q̃ ad Rom. scribit apost. Arbitramur,ingens,hoĩem sine opib⁹ iustificari. Et rur
sus:Si Abraham ex operibus legis iustificatus est,habet gloriam:sed non apud deũ. Et proli
xe probat ibi apost. q̃ fides ibi reputata est Abrahæ ad iusticiam,nõ opa. Vñ ait ibidẽ apo
stolus. Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Idem etiam ad Galatas docet apo

A stolus inter cætera, dicens: Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham. Iustus enim ex fide viuit. Sed & in Actib. legitur: Fide purificās deus corda eorum. Ad ista est duplex responsio. Prima, quod Paulus Apostolus vult probare opera præceptorum cæremonialium legis non esse necessaria ad salutem, quoniam sine eis Abraham placuit deo, etiam nondum circumcisus. Iacobus vero hic loquitur de operibus præceptorꝝ moralium, quæ in vtraqꝫ lege iubentur. De his item operibus, quæ à deo alicui specialiter iniungūtur, quale fuit ꝙ Abrahæ iussit Isaac immolare. Secunda respōsio est, ꝙ Apost. Paulus probare intendit: Nulla opera legis alicui ad salutem suffecisse, sine explicita vel implicita fide Christi, q omnium electorum caput est, & saluator. Idcirco fides de eius aduentu ab exordio necessaria fuit. Hinc Ia- Actu.17. Gen 22. Roma.3. Eph.5. Col.1.

« cobus infert. [Videtis] oculo interiori ex probatis [quoniam ex operibus iustificatur hō, &

« non ex fide tantum] vtrunqꝫ enim est necessarium ad salutem. Imo potissime charitas: sine qua, nec fides, nec operatio quæcunqꝫ potest esse meritoria, ac deo accepta. Deniqꝫ dupliciter dicitur aliquis iustificari. Primo ꝑ hoc ꝙ à vitijs expurgatur & gratiam recipit ac virtutes. Quod non fit directe & proprie per opera: cum ante charitatis, & gratiæ infusionem, nulla sit meritoria actio: aut quæ gratiam mereatur de condigno. Ad hanc tamen iustificationem opera bona ex genere, suo modo disponunt & aptant de congruo, dum quod in se est efficit homo. Sic enim & attritio ad contritionem disponere perhibetur. Secundo, dicitur homo iustificari, opera iusta, virtuosa, ac meritoria exercendo, atqꝫ in gratia, donis, virtutibusqꝫ crescendo. Et ita nunc loquitur sanctus Apo. Iacobus. Postremo ne Iudæi, ac alij pusillanimes, ac pigri se excusarent dicendo: non posse se tanti patriarchæ assequi opera tam perfecta, sub- Iustificari hominem duplici modo

B iungit Apost. exemplum mulieris peccatricis, atqꝫ paganæ, quæ tamē per fidem & opera fu-

« it iustificata. Nam subditur. [Similiter & Raab meretrix nonne ex operibus iustificata est.]

« in quantum opera illa processerunt ex fide [suscipiens nuncios]. i. duos viros exploratores à

« Iosue in Hiericho missos [& alia via eijciēs]. i. per aliam viam eos ad Iosue redire ꝑsuadens. Cum enim recepisset eos per ostium suæ domus, & per fenestram exposuisset trans murum, cui domus eius hærebat, dixit: Ad montana conscendite: quæ omnia in libro Iosue pleniꝰ describuntur. Vbi fides eius de deo Israel, hospitalitas, misericordia, liberatio, quas viris præfatis impendit, diffuse narrantur. Propter quæ omnia meruit populo Israelitico annumerari, & tribui Iuda coniugio sociari, Genea logiæqꝫ inseri saluatoris, ex eius semine secundum hu- Iosu.2.

« manam propaginem descendentis. Postremo ex præinductis concludit Apost. [Sicut enim

« corpus sine spiritu mortuum est, ita fides sine operibus mortua est] secundum expositiōem præhabitam. Sic etiam dici potest, ꝙ fides sine charitate sit mortua, quoniā charitas est forma, & vita virtutum. Et tamen siue dicatur, sine operibus, siue sine charitate, redit in idem: quoniam charitas ociosa esse non potest. Operatur enim magna, si est. Cum signum dilectionis sit exhibitio operis. Veruntamen non oportet, nec in vita ista possibile est, vt charitas indesinenter sit in actu, seu exercitio actuali: sed opportuno tempe procedit in actum, opaturqꝫ Matth.1. Grego.

C magna. Et si non opera exteriora, tamen interiora desideria, & feruores, gaudium, pacē, congratulationem, & eleuationem frequenter in deum. Imo nulla forma tam prōpte agit, vt charitas.

¶Explanatio Cap. III. Nolite plures magistri fieri. ¶Art. V.

POstquam instruxit nos sanctus Apost. quam necesaria sint opera virtuosa, ad quæ multi sunt pigri: nunc docet, quam necessarium sit vitia vanitatis, ac leuitatis in docendo, ac loquendo vitare. Ad quæ multi sunt proni, sicut ad cætera

« quæ sunt excellentiæ & gloriationis. Itaqꝫ ait: [Nolite plures magistri fieri fratres mei]. i. ad cathedram magistralem, ad aliorꝝ informatiōem, ad magisteriū non ingeratis vosipsos importune, vane, & inordinate, desiderio cōmodi proprij, aut honoris, & antequam estis idonei. Vt enim ex prologo Luc. euangelistæ, quem ipsemet Euāgelio suo præmittit, ex Epistolis Pauli, atqꝫ ex Actibus patet apostolorꝝ, ꝑdicantibus sanctis apostolis, multi ad prædicandum nondum idonei, conabantur Euangelium scribere, prædicare, & nomen sibi efficere. Quorum etiam aliqui seminauerunt errores, & deceperunt seipsos, ac alios: affirmando legalia cum Euangelio esse seruanda, per q̄d sibi damnatiōem auxerūt. Ideo subditur [scientes q̄niam maius iudicium sumitis]. i. grauiorem reprobationem & condemnationem à Christo accipietis. Eorꝝ nanqꝫ q̄s decepistis peccata redundabunt in vos. De talibus ad Timot. habetur: Quidam aberrantes conuersi sunt ad vaniloquium, volentes esse legis doctores: non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmāt. Denique huic Iacobi verbo cōsonat, quod apud Matth. ait Saluator: Nolite vocari rabbi. Vnus enim est magister vester. Nec vocemini magistri. Vnus est enim magister vester Christꝰ. Per quæ omnia nō prohibetur absolute desiderium magistratus, aut doctoratus, aut appellatio inde Lucæ.1 1.Timo.1. Matth.23.

 sumpta.

sumpta. Sed ne ex vanitate propter nomen sublime, aut dignitatem, talia appetantur. Si ve- D
ro referantur ad debitum finem, vt s. actus prædicandi ac docendi charitatiue, defendendiq;
fidem efficacius expleantur, & ipsa prædicatio ac doctrina salubris à populo diligentius au-
diantur, sunt licita. Cum & Paul. dicat, ꝙ deus dedit quosdam apostolos, quosdam prophe-
Eph.4. tas, quosdam doctores, seipm quoq; doctorem nominat gentium. Et in Actib. legitur: Erãt
Timo.2. in Ecclesia Antiochiæ prophetæ & doctores. Præterea vt super 4. Sen. Tho. ostendit. Morta
Actu.13. liter peccant, qui prædicationis actum indigne exercent, non agendo quæ docent [In multis
enim offendimus omnes]. i. non solum vos fratres nondum perfecti in multis estis culpabi-
Roma.8. les: sed & nos qui primitias spiritus sancti accepimus, frequenter veniale peccatum incurri-
mus, in cogitatu, verbo, aut opere, seu omissione. Propter quod ait scriptura: Iustus septies ca
Prou.24. dit. Et iterũ Salomon contestatur: Non est homo super terram, q faciat bonum, & nõ peccet.
Eccl.7. Sanctus quoq; Iob loqtur. Non iustificabitur homo comparatus deo. Si voluerit cum eo cõ
Iob.9. tendere, non poterit respondere vnum pro mille. Et propheta orauit: Delicta quis intelligit?
Psalm.18. A b occultis meis munda me domine. Itemq;: Nõ intres in iudicium cum seruo tuo dñe, &c.
Psalm.142 Veruntamen pro istis venialibus, ex humana fragilitate manantibus, viri heroici, & perfe-
cti quotidie satisfaciunt plene. Et vltra hoc in charitatis feruore, cæterisq; virtutibus, donis,
& fructibus proficiunt valde: corda sua ad deum sæpissime eleuando, orando, meditãdo, pœ
nitendo, confitendo, corpus suum multipliciter castigando: dominicam passionem frequen
ter ac cordialiter reuoluendo, deum laudando, seipsos profundissime, diuersisq; modis humi
liando, accusando, despiciendo: correptiones & correctiones in vita hac libẽter suscipiendo. E
In quibus omĩbus nosipsos quotidie exerceamus. [Si quis in verbo non offendit] .i. non pec
cauit inordinate loquendo siue tacendo, ita ꝙ nec protulit nõ loquenda, nec siluit proferen-
Esa.6. da. Vt nec de indiscreto silentio indigeat pœnitere: illud Esa. dicendo: Væ mihi quia tacui. Et
Psalm.31. illud in Psal. Qm̃ tacui inueterauerunt ossa mea. Neq; de illicita locutione habeat dolere. Et
Iob.39. illud Iob proferre: Leuiter locutus sum. Vnum locutus sum, quod vtinam nõ dixissem, & al-
terum quibus vltra non addam [hic perfectus est vir] Non ꝙ in euitatione prolationis ver
bi illiciti, seu taciturnitate verbi proferendi essentialiter consistat perfectio hominis: alioquin
totaliter muti essent perfecti: sed quia non excessisse in verbo, signũ est magnæ custodiæ cor-
dis, magnæ sapientiæ mentis, magnæ perfectionis interioris. Siquidem ea quæ sunt in voce,
sunt earũ quæ sunt in anima conceptionum, affectionumq; notæ. Idcirco linguam pfecte re-
primere, signum ac opus est affectionis, ac grandis illuminatiõis mentalis, & supra vires hu-
Prou.16. manas. Propter quod in Prouer. fertur. Hominis est animũ præparare, & dñi gubernare lin
Eccl.14. guam. In Eccle. qq; dicitur: Beatus vir, qui nõ est lapsus in ṽbo ex ore suo. Et denuo ait scri-
Eccl.25. ptura: Quis est hõ qui non est lapsus ex lingua sua. [Potest etiam freno circũducere totũ cor-
pus]. i. vir perfectus qui nõ offendit in verbo, põt totum corpus suũ domare, & cætera mem
bra sua, quę facilius refrenantur quã lingua, compescere. Quia qui põt quod maius est, põt &
id quod minus est. Hoc facit qui implet illud apost. Non regnet peccatum in vestro mortali F
corpe. Neq; exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed arma iusticiæ deo. Et q
exteriores sensus suos custodit, ne peccet per eos (quemadmodũ in Eccl. orat vir sapiẽs: Dñe
Eccl.23. pater & dñator vitæ meæ extollentiam oculorũ meorũ ne dederis mihi, & omne desiderium
prauum auerte à me. Aufer à me ventris cõcupiscentiam) põt custodire sua interiora. Hinc
Psalm.118 orauit Psal. Confige timore tuo carnes meas. Itemq;: Auerte oculos meos, ne videant vani-
Eodem tatem. Vnde frenum, q̃ totum corpus circumducitur, atq; ad dei seruitutem mouetur, in pfe-
ctis est amor diuinus, seu timor filialis. In incipientibus timor seruilis, aut aliqualiter initia-
lis. In proficientibus timor initialis, ad filialem timorem propinquus. Potius tamen istud di
uersis est adscribendum virtutibus, vtpote castitati, æquitati, ac latrię. Consequenter apost.
varijs modis refrenationem linguæ persuadet, ac docet. [Si autem eq̃rum frena in ore mitti
mus ad cõsentiendum nobis]. i. quia equis ponimus frena in ore, vt dirigamus eos q̊ volum9
[& omne corpus illorum circumferimus] .i. totũ corpus eq̃rum freno hinc inde ad libitum
mouemus, subaudi, multo plus debemus pprij oris claustra frenare, linguam cõpescere, labia
Prou.10. moderari ad cõsentiendum deo, ac rõni. Quia vt Salomon ait: Qui moderatur labia sua, pru
Psalm.38. dentiss. est. Et ppheta testatur: Dixi custodiam vias meas, vt nõ delinquã in lingua mea. Po-
sui ori meo custodiam. [Et ecce naues cum magnæ sint, & à ventis validis minẽtur] .i. in an-
teriora impellantur [circunferuntur tamen à modico gubernaculo, vbi impetus dirigẽtis vo
luerit]. i. à gubernatore nauigij diriguntur p gubernaculum suum, q̃ vult: ita & lingua guber
naculo rõnis est dirigenda, ne declinet in verba illicita. Hinc subditur. [Ita & lingua modicũ
quidem membrum est]. i. in substantia paruum. Propterea turpe est nobis, si eam non coar-
tamus, cum magnas circumferamus per rationis industriam naues. Est quoq; periculosum:
Idcirco

Idcirco subiungitur[& magna exaltat].i.verba iactãtiæ profert,lites concitat,& multa pro-
A ducit pericula,nisi compescatur. Propterea in Eccle. dicitur: Odibilis est,qui procax est ad lo Eccl.28. Eccl.28
quendum. Et rursus:Susurro & bilinguis maledictus. Multos enim turbauit pacem haben- Prou.15.
tes. Salomon quoq;: Os,inquit,fatuorum ebullit stultitiam. [Ecce quantus].i. qnam puus,
" [ignis,quam magnam syluam incendit] vtiq; valde magnam. Nam ignis nunquã dicit suf- Prou.30.
" ficit. Et inter elementa summe actiuus est,& formalis, formam suã in alia celeriter introdu-
cens[& lingua ignis est].i.similis igni. Quoniam sicut ignis comburit ligna syluarum:sic lin
gua inordinate,superflue,vitiose loquendo,actus virtutum mortificat,& animã diuersis ex-
ponit flagitijs. Propter quod in Prouer. inducitur:Sicut vrbs patens,& absq; murorum am Prou.27.
bitu,ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Hinc ait apostol. Corrum- 1.Cor.15
punt bonos mores colloquia mala. In Ecclesiastico quoq; legitur:Apertio oris illius(qui scili Eccl.20.
cet multis vtitur verbis)inflammatio est. [Vniuersitas iniquitatis lingua].i.per linguam &
eius loquacitatem,ac incustodiam,[constituitur in membris nostris.] Nam vniuersa pecca
" ta ex irrefrenatione linguæ nascuntur,cum & ex verbis inordinate prolatis hæresis incurra-
tur. Detractiones etiam,mendacia,cõtentiones,susurrationes,& quicquid iniquitatis est, ex
linguæ incustodia nascuntur. Idcirco in lib. Prouer. fertur:Qui custodit os suũ,custodit ani- Prou.13.
mam suam:qui autem inconsideratus est ad loquendum,sentiet mala. Porro,iniquitas dici-
tur in membris constitui,in quantum exercetur per ea. Ideo sequitur[quæ maculat totũ cor-
pus]quia in illud vitia cordis redundant. Carnalia quoque peccata, quæ ex vitijs linguæ,ex
verbis procatorijs,ex mulierum alloquio oriuntur,directe inquinãt corpus,& eius inquina-
B menta vocantur. Quoniam teste apost. Qui fornicatur,in propriũ corpus peccat [& inflam 1.Corin.6
mat rotam natiuitatis nostræ].i.totum vitæ nostræ circuitum, incessabilemq; decursum ab
infantia vsq; decrepitam senectutem. Quia per omnes ætates,imo per singulos dies ad inor
dinate loquendum infeliciter inflammamur,& vitijs linguæ spiritaliter deuoramur: iuxta il
lud Iob:Etiam si locutus fuerit homo,deuorabitur. Hinc ait scriptura:Os quod mentitur,oc- Iob.37.
cidit animam. Hoc ergo instrumentaliter facit lingua,male mota ab anima, & ab hoie ipso, Sap.1.
" lingua inquam[inflammata à gehenna].i.diabolo habitatore,& ciue inferni. Sicut enim p
" terram designantur habitãtes in ea,& per ciuitatem ciues,atque per cœlum angeli:sic per ge
hennam diaboli. Diabolus ergo dicitur linguam inflammare, in quantum ad verba vitiosa
incitat hominem. Hoc loco scribit venerabilis Beda:Diaboli vbicunque volitent,in aere aut Beda
in terris,vel sub terris vagentur,aut detineantur, suarum semper secũ ferunt tormenta flam
marum. Instar febricitantis,qui & si in lectis ponatur eburneis, ardorem aut frigus insiti sui
languoris vitare non potest. Sic dęmones quamuis in templis colantur auratis, aut per aera
discurrant,igne semper ardent gehennali,atque ex pœnis suis commoniti, fomitem vitioꝝ Apoc.21.
hominibus suggerunt. Econtra sancta dei ciuitas noua Hierusalem, puta Ecclesia militans,
de cœlo descendere dicitur,quoniam quicquid meritorium & cœleste in terra gerimus, hoc
" munere cœlesti accepimus. Deinde ostendit,quam difficile sit linguam domare. [Omnis eẽ
" natura bestiarum & volucrum & serpentum] etiam cæterorum brutorum[domãtur,& do-
" mita sunt à natura humana].i.per humanæ rationis industriam, aliquo modo possunt do
C mari. Estque distributio ista accommoda,& pro generibus singulorum,non pro singulis ge
nerum,suo modo intelligenda. Nec dubium,quin virtute diuina per gratiam Christi,fidei-
que virtutem,ista copiosius atque frequentius sint peracta. Quemadmodum etiam ait disci-
pulis suis Saluator: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones. Vn- Luc.10.
de & in psalmo:Sup aspidem & basiliscum ambulabis &c. Denique maxima bestia elephan- Psal.90.
tus,humana capitur,domatur,& informatur industria,vt & regem adoret. Ait demum hic
Beda:Legimus in Plinio immanissimam aspidem in Aegypto, à quodam patrefamilias do-
mitam:quæ de cauerna sua quotidie exiens,à mensa illius suam accepit annonam, &c. Legi
mus item,scribente comite Marcellino,mansuefactam tigridem,ab India Anastasio principi
missam. Sic & leo beneficij exhibitione domatur. Vult ergo Apost. per hæc verba insinuare,
ꝙ prauorum hominum lingua bestijs sit ferocior,auibus leuior,serpentibus venenosior. Fe-
ris nanque assimilantur,de quibus fertur in psalmo:Exacuerũt vt gladium linguas suas. Vo
lucribus,de quibus psalmista: Posuerunt in cœlum os suum. Serpentibus, de quibus idem:
" Venenum aspidum sub linguis eorum. [Linguam autem nullus hominum domare potest]
Quod dupliciter potest intelligi. Primo, ꝙ nullus hominum ꝓpriam potest compescere lin-
guam,quin interdum venialiter peccet per eam. Sed contra obijci potest. Quia cũ peccatum
sit voluntarium,si impossibile est linguam domare, indomantia linguæ non erit culpabilis.
Ad hoc potest duplex dari responsio. Prima, ꝙ nullus hominum dicitur posse linguam do-
mare,nõ propter omnimodam impossibilitatem:sed difficultatem ꝑgrandem. Iuxta quem

Iohann.8 modum Christus in Euangelio ait quibusdam: Hypocritæ quomodo potestis loqui bona, D
Hiere.13. cum sitis mali. Et apud Hieremiam dicitur. Si æthiops potest mutare pellem suam, et pardus
varietates suas: & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum, & assueti sitis in malis. Se
cunda responsio est, quia etsi singulæ oris culpæ queant vitari, non tamen forsitan omnes.
Secunda expositio huius est, ꝙ nullus etiam sapientium potest linguam prauorum domare.
Quia etsi ad horam compescantur à verbis illicitis, tamen occasione, opportunitateq; data
excedent loquendo. Sed & boni contra propositum, subinde ex fragilitate peccant in verbis.
Eccl.19. Propter quod in Eccle. scriptum est: Est qui labitur lingua sua, sed non ex animo. Hinc qui-
dam gentilium Sapientium dixit: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Ex quibus
constat, quantum vitanda sint inordinata, inutilia, & non necessaria colloquia ei, qui cupit
Lucæ.1. vere proficere, & deo in sanctitate ac iusticia deseruire. [Inquietum malum] id est, lingua
est membrum non vtiq; substantialiter, sed ex abusione propria malum atq; culpabile, in-
quietans mentem praue loquentis, ac alios. Multæ enim perturbationes, & inquietudines
ex vitijs linguæ nascuntur. Nec quietem mentis habet in deo qui linguam suam non repri-
Prou.26. mit. Hinc lingua in lubrico posita dicitur: Et in Ecclesiastico asseritur: Lingua tertia multos
Eccl.28. 2.Timo.2 commouit, & dispersit illos de gente in gentem. Apostolus quoq; ad Timotheum: Lingua,
inquit, vaniloquorum, vt cancer serpit [plena veneno mortifero] id est, verbis infectiuis, mor
talibusq; peccatis: vtpote detractorijs, discordiæ seminatiuis, cōtumeliosis, & pungitiuis, ni-
si efficaciter reprimatur. Quamuis mortale peccatum formaliter sit in anima, in qua est auer
sio mentis à deo. In lingua vero sunt ista, quasi in instrumento & causa. Verba autem voca- E
Hiere.9. lia subiectiue esse in ore cognoscuntur. Iuxta hunc sensum in Hieremia habetur: Sagitta vul
nerans lingua eorum. Qui enim detractoria, lasciua, prohibitaq; verba effatur, non solum se
Eccl.28. ipsum, sed audientes quoq; (si consentiant) spiritaliter trucidare censetur. Hinc multi seipsos
male loquendo occidunt, prout in Eccle. conscriptum est: Multi interierunt in ore gladij, sed
non sic sicut qui interierunt per linguam suam. Consequēter ostendit, qualiter lingua sit ple-
na veneno mortifero. [In ipsa] .i. per linguæ locutionem [benedicimus] id est, laudamus [de
um patrem] propter bonitatem, & beneficia eius [& in ipsa maledicimus homines, qui ad
Gen.1.5. imaginem & similitudinem dei facti sunt.] Per quod venenatam habere linguā probamur,
quia per talem maledictionem in primis proprias occidimus animas, & etiam animas alio-
rum, quantum in nobis est. Siquidem ijs quibus maledicimus, rancoris, iræ, detractionis, &
remaledictionis contra nos occasionem præstamus. Proximis quoq; maledicendo deum of
Matth.5. fendimus. Primo, quoniam contra eius pręceptum hoc agimus. Secūdo, quia iniuriatio ima
ginis, redundat in eum cuius existit imago. [Ex ipso ore procedit benedictio] dei [& maledi
ctio] proximi. [Non oportet fratres mei hæc ita fieri.] Minus dicit & maius significat, vt sit
sensus: Ista linguæ peccata prorsus illicita sunt, videlicet mala bonis ita miscere. Ideo subdit.
[Nunquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquā?] Non vtiq;, nisi fons
corrumpatur. [Nunquid potest, fratres mei] Ecce quàm dulciter, quàm amorose atq; humi-
liter loquitur in tota epistola sua sanctus iste Apostolus: Quam crebro subditos suos nomi- F
nat fratres. Nunquid itaq; potest o fratres mei [ficus vuas facere] .i. arbor ficorum seu ficu-
um producere vuas [aut vitis] producere [ficus?] Nequaquam. [Sic neq; salsa] aqua [dul
cem potest facere aquam.] Conformiter contra rationem est, & contra legem diuinam, vt
eadem lingua verba bona & mala, verba benedictionis & verba maledictionis pronunciet,
cum lingua diuinitus sit instituta, & data ad vsum laudabilem, ad verba virtutum. Verunta
men nonnunquam ex zelo iusticiæ, & debita atq; legitima authoritate, viri sancti & prælati
leguntur transgressoribus maledixisse: non appetitu vltionis, aut liuore rancoris. Quemad-
Actu.8. modum princeps Apostolorum dixit ad Symonem magum: Pecunia tua sit tecum in per-
Matth.7. ditionem. ℂ Deniq; verbis his Iacobi consonat quod loquitur Christus: Nunquid colli-
gunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Præterea quemadmodum si aqua dulcis & aqua a-
mara in eodem vasculo misceantur, dulcis in amaritudinem vertitur, non amara dulcis effi-
citur: Sic benedictio eius qui deum benedicit, a maledictione corrumpitur, qua proximo ma
1.Cor.5. ledicit: sicut & virtus peccato aufertur. Ideo ait Apostolus: Modicum fermentum totam
Eccl.15. massam corrumpit. Et rursus ait scriptura: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Iam au-
diuimus quam vehementissime sanctissimus iste Apostolus irrefrenationem linguæ vitupe-
Colo.4 ret, quanta mala dicat de lingua, & quanta vitia oriantur ex ea. Ideo custoditi simus in ver-
bis, præmeditantes quid, & qualiter sit loquendum: vt sermo noster, iuxta doctrinam Pauli,
semꝑ in grā sale discretionis sit conditus. Et deum pro ꝟtute & gratia moderandi loq̄lam in
oīibus feruide deꝑcemur, cum ꝓpheta dicentes: Pone domine custodiā ori meo, & ostium
circum-

A circumstantiæ labijs meis. Hinc ait Hugo de S. Victore: Lingua dicitur, quoniam lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mētiendo, ligat, & ligari non potest. Labilis est, & teneri non valet: sed labitur & fallit. Labitur ut anguilla, penetrat vt sagitta, tollit amicos, multiplicat inimicos, mouet rixas, seminat discordias, vno ictu percutit occiditq; plurimos, blanda est & subdola, lata & parata ad exhaurienda bona, ac mala miscenda. Mors & vita in potestate linguæ est. Prouer. 18 Ait quoque sanctus Bernardus: Leuis sermo leuiter volat, sed non leuiter vulnerat: leuiter transit, sed grauiter vrit: leuiter penetrat animū, sed non leuiter exit eum. Leuiter profertur, sed non leuiter reuocatur. Facile volat, ideo facile charitatem violat. Cum ergo tot vitia pariat lingua non refrenata, merito sapiens quidam exclamat: Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum: vt non cadam ab ipsis, & lingua mea me perdat. Eccl. 22. Hinc sancti patres cōsultissime statuerunt sacra silentia à religiosis seruari. Et certe religiosi qui linguam suam refrenant, silentiumq; stricte obseruant: varias euadunt tentationes, inquietudines & ruinas: atque facile possunt valde proficere. Religiosis silentij instituti a patribus Qui autem incontinentis sunt linguæ, frequenter turbantur, & turbant: peccant, & alios ad peccandum inducunt: potiusq; deficiunt, quam proficiunt vt tenentur. ¶ Præterea quia apostolus Iacobus iam instruxit nos, quantæ insipientiæ sit linguam non coartare: consequenter docet, quid ad verum pertineat sapientem. « [Quis sapiens] in cognitione dei & contemplationibus diuinorū, « [& disciplinatus] id est, moralibus virtutibus institutus, moribusque compositus, seu debitis obseruantijs exercitatus, vel in scripturis bene instructus [ostendat ex bona conuersatione

B operationem suam] i. virtuose conuersando, non inaniter se iactando, demonstret se ope« ra sancta iuxta euangelicæ legis doctrinam habere. Et hoc ostendat, virtuoseque viuat, [in « mansuetudine sapientiæ] id est, cum mansuetudine & sapientia progrediente omnia faciendo, iuxta illud Ecclesi. Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Mansuetudo nanque facit hominem deo ac proximis specialiter esse amabilem. Vnde in epistola ad Demophilū monachum diuinus Dionysius protestatur, quod Ioseph, Moses & Dauid maximam apud deum gratiam inuenerunt: quoniam mansueti fuerunt. Ideo Christus Discite (inquit) a me, quia mitis sum & humilis corde. Vnde Psalmista ait de deo: Exaltabit mansuetos in salutem. Et Iudith ait: Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio domine. Deniq; sicut ira in sinu stulti, sic mansuetudo in sinu sapientis requiescit. Et sapientia mansuetudinem in suis actibus dirigit. Itaque nemo se putet vere sapientem & disciplinatum, nisi inueniat se reformatum, fractum & mitem, diuina præcepta implentem, virtutibus præditum & exemplarem. Quia ut ait scriptura: In maliuolam animam non introibit sapientia. Atque vt Iob asserit: Non inuenitur sapientia in terra suauiter viuentium id est, in cordibus carnalium hominum, oblectamenta carnis quærentium. Propter quod loquitur Esaias: Quem docebit dominus scientiam: & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulsos ab vbere. Et Sapiens ait: Qui amat vinum & pinguia, non erit sapiēs. Hæc autem de sapientia quæ est donum, præsertim intelliguntur. Hinc & Leo papa fatetur: Christianæ, inquiens, sapientiæ altitudo, non in abundantia verbi, non in astutia disputan-

Margin: Dionysii. Genesi. 46. Numeri 12. 1. Rege. 24. Matth. 11. Psal. 149. Iudith 9. Eccl. 7. Ecclesi. 3. Sapient. 1. Iob. 28 Esaiæ. 28. Prouer. 21

C di, sed vera humilitate consistit. [Quod si zelum amarum] i. indiscretum siue liuorem, & irra« tionabilem mentis amaricationem contra vos inuicem [habetis, & cōtentiones sunt in cor« dibus vestris: nolite gloriari] sed potius flete propter tantos excessus. Quid enim gloriaris in « malitia? [& mendaces esse aduersus veritatem] æstimādo aut asserendo, quod talia placeāt deo, Psalm. 51 vt per ea salutem consequi valeatis. Qui enim amaro zelo afficiuntur contra alium, & cōtra eū contendunt: solent iustificare seipsos, & suam partē insipienter defendere, proprijs vitijs excæcati. [Non est illa sapientia desursum descendens] i. talis opinio, ac falsa sapientia non da« tur à deo: sed error est ab homine adinuentus, atq; à dæmone psuasus. Ideo sequitur [sed ter« rena] i. temporalia ac transitoria quærens [animalis] i. sensuales delitias cupiens [& diaboli« ca] quia a diabolo inspirata: & quasi honoris ac prælationis ē auida. Vel dicitur terrena, put oritur ex concupiscentia oculorum. Animalis, in quantum procedit ex concupiscentia carnis. Diabolica, inquantum nascitur ex superbia vitæ. De hac sapientia falsa (per quam homo statuit sibi finem in diuitijs, delitijs, & honoribus mundi, & media sua astute disponit ad obtinenda talia) scriptum est ad Romanos: Prudentia carnis mors est. Et rursus: Prudētia carnis inimica est deo. Legi enim dei non est subiecta. Romā. 8 De his sapiētiæ filijs loquitur Hieremias Hierem. 4 Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Et Christus in Euang. Filij huius seculi prudētiores filijs lucis in gñatione sua sunt. Lucæ. 16. Vnde & Baruch ait pph. Filij Agar qui ex« quirunt prudentiam quæ de terra est, viam sapientiæ nescierunt [vbi enim zelus] i. amaritu« do, indignatio seu liuor [& contentio, ibi inconstātia] id est, fluctuatio cordis, & agitatio passionum, perturbatio, auersio, multiplexque corrosio ac distractio mentis. Animus enim in- Baruch. 3

ordina-

Esa.57. ordinatus sibijpsi est grauis. Atque vt asserit Esaias: Impij sunt quasi mare feruens, quod q: Hebre.13. escere nō potest. Optimum ergo est: iuxta apostolum, gratia stabilire cor: & virtutibus illud D firmare in deo, ne per errores & vitia distrahatur. Specialiter vero vitia ista, videlicet, zelus & contentio, sunt inquietudinis causa & animę afflictiua, quia putredo ossium inuidia, & cō- Prou.4 tentiosus turbat seipsum. Nec solum est ibi inconstantia, sed [& omne opus prauum.] Non quod omnia opera mala sint actualiter ac inseparabiliter zelo & cōtentioni annexa, sed qa 2.Cor.12. ex eis procedere possunt ac solent, imo plerūque diuersa vitia sunt eis coniuncta. Porro contentio proprie dicta, quam apostolus inter mortalia peccata annumerat: & de qua nunc loquitur Iacobus, est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris, secundum Ambrosium. Contentio autem quæ est impugnatio falsitatis cum moderata acrimonia vocis, est laudabilis. Quod si modus excedatur, erit culpabilis. Contentio autem quæ non est cum intentione impugnandi veritatem, sed dum quisque defendit quod sibi verum aut bonum apparet, non est perfecta contentio nec mortale peccatum. ¶ Contentio vero, de qua nunc sermo 2.Timo.2 in scripturis valde vituperatur. Ait enim ad Timotheum apostolus: Noli verbis contende- 1.Corin.3 re. Ad nihil vtile est, nisi ad subuersionem audientium, Et rursus ad Corinthios scribit: Cū Eccl.28. sit, inquiens, inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis? In Ecclesiast. quoque iubetur Abstine te a lite. Et in Iob: Respondete absque contentione. Est quoque inhonestum, & aliorum scandalizatiuū, contendere. Propter quod ait scriptura: Honor est homini cum separat se à contentione. ¶ Postremo contentio ex superbia aut vana gloria generatur. Propter prou.13. quod Salomon protestatur: Inter superbos sunt semp iurgia. Vitemus ergo hæc vitia, & dulci charitatis affectu in alterutrum afficiamur: Sed & discretum habeamus zelū iusticiæ absque animi perturbatione. Accendamur quoque zelo diuini honoris: & zelum animarū non E Eccl.21. penitus a corde nostro repellamus. Cum in Eccl. dicatur: Non est sensus, vbi abundat amari- Deut.24. tudo. Et in Deuteronom. Non sit inter vos radix germinans fel et amaritudinē. Hinc ad He- Hebre.12. bræos dicitur: Pacem sequimini cum omnibus, contemplantes ne qua radix amaritudinis Galat.5. sursum germinans impediat: & per illam inquinentur multi. Et rursus ait apost. Si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. ¶ Conseqnter describit apostolus veram sapientiam: illam præcipue, quæ est vnum & primum inter septem dona spiritussancti. Illam ergo describit per proprietates & operationes ipsius, subdendo [Quę autem » de sursum est sapientia] puta sapientia spiritalis, supernaturalis, infusa, per quam homo con » templatur deum per gustum internum: & bene sentit ac iudicat de eo, per cōnaturalitatem & conformitatem affectus ad eum, videlicet quod ei soli sit finaliter adhærendum, tanquam summo & incomparabili bono, finiq; vltimo [primum quidem pudica est] id est, peccati fœ " ditatem, turpitudinemque detestans ac erubescens. Et ita sapientia ista facit a malo recedere, seu peccata vitare. Nēpe per hoc, quod summæ veritatis ac primæ lucis puritatem ac pulchritudinem contemplatur, parit in mente castum pudorem, quo homo erubescit se in diuinæ maiestatis præsentia & aspectu viliter turpiterque habere, cogitatione, affectione, verbo, actu, aut omissione peccando. Iste est sapientialis ac optimus pudor: de quo scriptum est: Eccl.4. Est confusio adducens gratiam & gloriam. Facit quoque sapientia ista hominem habere de præteritis culpis suis salubrem pudorem. Qui ad deletionem peccati etiam quo ad pœnam non mediocriter cōfert. Rursus sapientia ista dr̄ esse pudica, qa ad contemplationē dei reuerenter accedit, non præsumptuose, impudenter, aut temerarie ingerens se ad diuinorum ac F incompræhensibiliū perscrutationem. Est demū & vituperabilis pudor, quo homo sua peccata fateri, & pro eis corripi ac corrigi erubescit. De quo dictū est: Est confusio adducens pec- Eodem catum. Et rursus: Non confundaris confiteri peccata tua [deinde pacifica] id est, tranquilli- » tatem seu pacem internam gignens in sapiente. Quia per hanc sapientiam quiescit, tranquil- Sap.8. latur & figitur mens in deo. Iuxta illud Sapientiæ. Intrans in domum meam conquiescam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius, sed gaudium & læticiam. Pax autem idem est, quod gaudium imperturbatum. Ideo ait scri- Eccl.37. ptura: Vir sapiens suauis est animæ suæ. Et ad Romanos habetur: Prudentia spiritus vita & Roma.8. pax. Dicitur quoque sapientia ista pacifica, quia per eam fideles concordant in bonis, nec per elationem se ab inuicem diuidunt. Quemadmodum per humanam & naturalem sapientiam sæpe contingit, quia in ea inuenitur opinionum diuersitas, nec est tanta in ea certitudo, sicut in ista: & parit elationem. Hæc vero humiliationem spontaneā, Salomone attestan- prou.11. te: Vbi Sapientia, ibi hūilitas. Est q̊q; sapientia ista [modesta]. i. moderamen seruans in omnibus: cum sapientis sit ordinare, secundum philosophum. Facitq; hominē circūspectū, non impetuosum. Ideo monet Apostol. In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt. Et Sapiens: Est enim in illa spiritus intelligentiæ, sanctus, vnicus, & modestus, [suadibilis,] id est, » doci-

docilis ac dirigibilis. Quemadmodum & iuxta philosophos, prima pars prudentiæ est doci-
A litas. Qui ergo in suo sensu sunt pertinaces, sapientiæ sunt expertes [bonis consentiens] i. ra
tionalibus verbis præbens assensum. Non enim, qui veraciter est sapiens, proprium iudi-
cium aliorum iudicio immansiue præponit. Hinc princeps apostolorum, increpationi, infor
mationi quoque Pauli humiliter acquieuit. Propter quod in Prouerbijs asseritur: Argue sa- galat. 2.
piẽtem, & diliget te: doce iustum, & festinabit accipere. Propterea iterum Salomon loquitur: Prouer. 9. Prouer. 3.
Non sis sapiẽs apud temetipsum. Et ad Romanos fertur: Nolite esse prudentes apud vosmet Roman. 12
ipsos [plena misericordia & fructibus bonis.] Hæc enim sapientia facit hominem compassi
uum atque beneficum alijs, quoniam intuetur quod deo sit proprium misereri ac subuenire gene. 3
quod etiam omnis homo ex seipso sit fragilis, atque in magno periculo constitutus. Idcirco
condolet alijs, ac subuenit eis pro posse, ne tanta beatitudine, ad quam conditi sunt, priuent.
[iudicans sine simulatione] id est, syncere se habens in iudicando, nec vitia sub colore virtu-
tum exercens. Quemadmodũ qui ex odio, ira, aut impatientia corripiunt proximos: ex cha
ritate & zelo iusticię id se facere confingentes. Idcirco Sapiens ait: Spiritussanctus disciplinę Sapient. 1.
effugiet fictum. Hinc Christus docuit: Vt simus simplices sicut columbæ. Qui hypocrisim in Matth. 10. Mar. 6. 7.
Euangelio specialissime reprobat & condemnat [Fructus autem iusticię in pace seminatur] 15 21.
Fructus iusticiæ interdum vocatur operatio virtuosa, ex iusticia manans. Et huius fructus, Luc 6. 12. 13
merces, ac finis est vera felicitas. Iuxta illud Apostoli: Habetis fructum vestrum in sanctifica Roman. 6.
tione, finem vero vitam æternam. Vnde in Iohanne ait Saluator discipulis: Posui vos, vt ea Iohan. 15.
tis & fructum afferatis. Iohannes quoque Baptista: Omnis, inquit, arbor, quæ non facit fru- Matth. 3
ctum bonum, excidetur. Hic itaque fructus seminatur in pace, id est, exercetur cum pace pe
B ctoris, sine qua nemo deo placere potest. Quia oportet mentem concordare cum deo in ob-
seruantia præceptorum, & charitatis tenore. Cuius effectus est pax, quemadmodum scri-
ptum est: Pax multa diligentibus legem tuam. Hinc in libro Iob docetur: Acquiesce deo, & Psalm. 118
habeto pacem: & per hæc habebis fructus optimos. Seminatur itaque fructus iusticiæ in pa Iob. 22.
ce [facientibus pacem] id est, ad meritum, præmiumque eorum. Vel facientibus, id est, a faciẽ
tibus pacem, puta a pacificis, de quibus dicitur: Beati pacifici, quoniam filij dei vocabuntur. Matth. 5.
¶ Denique vnusquisq; facere debet pacem in primis sibijpsi cum deo, eum sibi per pœniten-
tiam reconciliando, atque per contemplationem & dilectionem cor suum in ipso figendo ac
tranquillando. Propter quod ait Apostolus ad Romanos: Iustificati ex fide, pacem habeamus Roman. 5.
ad deum. Et iterum: Obsecramus pro Christo, reconciliamini deo. ¶ Secũdo debet vnus- 2. Corin. 5
quisque sibi pacem facere, & seruare pro posse, cum proximo suo, sicut in Euangelio præci- Matth. 5.
pit dominus: Vade reconciliare fratri tuo. Et Paulus: Si fieri potest, quod in vobis est, cũ om- Roman. 12
nibus hominibus pacem habete. Deinde debemus ex charitate fraterna, pximis nostris pace
carentibus, pacem cum deo & hominibus procurare orando, hortando, confœderando, ac
alijs vijs. ¶ Insuper fructus iusticiæ nominatur interim æterna felicitas, iuxta illud Sapi-
entiæ: Bonorum laborum gloriosus est fructus. Porro operatio vitæ presentis est seminatio Sapient. 3.
respectu futuræ remunerationis, dicẽte apostolo: Quæ semi nauerit homo, hæc & metet. Vn galat. 6.
de in Osee legitur: Seminate vobis in iusticia, & metite in ore misericordiæ. Huius seminati Ozeæ. 10
onis fructus est beatitudo cœlestis, iuxta illud apostoli: Qui seminat in spiritu, de spiritu me 2. Corint. 9
tet vitam æternã. Hic igitur [fructus] qui est beatifica dei fruitio [seminatur in pace] id est, p
C opera virtuosa in pace spirituali peracta, promeretur ac obtinetur. Vel seminatur in pace. i. in
pacificatione mentis cum deo in vita hac virtualiter continetur: atq; ex ea tanquam ex cau-
sa meritoria deriuatur ac condonatur in patria. Nam sicut fructus potentialiter ac radicali-
ter continetur in semine: ita pax æternitatis in pace pectoris, pax patriæ in pace viæ, plena
tranqllatio beatorũ in deo, in tranquillatione inchoata viatorꝝ in eo. Hinc paci internæ sem-
per studere debemus, qa in pace est locus omnipotẽtis, Non em̃ est deus dissensiõis, sed pacis Psalm. 75. 1. Cor. 14

¶ Expositio Quarti Capitis: Vnde bella & lites. ¶ Arti. Sextus.

HOc capitulo hortatur apostolus, ne inordinati sint nostri affectus. Et ne ex eis ad
ea, quæ alijs nociua sunt, procedamus. [Vnde bella & lites in vobis?] i. ex qua ra-
dice oriuntur pugnæ reales atq; verbales, quibus vos inuicem impugnatis [non-
ne ex concupiscentijs vestris?] id est, terrenis, inordinatis, mundanis, & sensuali-
bus affectiõibus [q̃ militant in mẽbris vestris]. i. ministerio membrorꝝ ducũtur ad opus ini
quũ, sic militant seu dñantur in membris: qa iuxta concupiscentiarum inclinationẽ ac impe-
tũ, mẽbra mouentur in actũ, qũis concupiscẽtiæ sint subiectiue in appetitiuis potẽtijs. Sumi
tur ergo nomẽ concupiscẽtiæ, hoc loco gñaliter p q̃uis inordinato affectu diuitiarꝝ, delitiarꝝ,
siue honorꝝ. Hic ad Rom. hortat apo. Sicut exhibuistis mẽbra vr̃a seruire immũdicię & iniq Roman. 6
tati ad

tati ad iniquitatem:ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationē.Cer
tum est autem, quod mali effectus ex prauis procedant affectibus, & quicquid culpæ in ver
1.petri, 2. bis aut factis consistit,ex interiori inordinatione dependet ac profluit. Propter quod prin
ceps apostolorum hortatur:Obsecro vos abstinere a carnalibus desiderijs,quæ militant ad
uersus animam[concupiscitis]carnalia & mundana[& non habetis,]ea. Et sic solo inordi
nato affectu fœdamini. Et nō habituri effectū operis,ꝓcipitatis vos in vitia impię volūtatis:
qa voluntas inordinata deliberata,reputatur pro ope. Sic multi cū in egestate viuant,volun
tariæ paupertatis priuanturmercede:& cum diuitibus voluptarijs,superbis,atq; auaris di
nantur, quia terrenam abundantiam,delectationem sensualem, ac mundanum præoptant
honorem. Isti sunt miseri in præsenti sæculo & futuro. Quia nec hic nec ibi obtinent quæ af
Prouer.13 fectant. Ideo scriptum est:Est diues, cum nihil habeat: & est pauper, cū in diuitijs multis sit.
[occiditis]vel corporaliter alios,vel spiritualiter vosmetipsos. Quia ex vitiosis desiderijs, q
bus homo in primis spiritaliter necat seipsum,interdum corporale homicidium oritur,[&
zelatis]id est,alijs inuidetis. Quod enim quis sibimet cupit,hoc inuidere alijs solet[& nō po
testis adipisci]quod vitiose appetitis. Quia multi consequi nequeunt,nec valent implere,q̃d
Iob.5 damnabiliter quærunt & cupiunt. Idcirco in libro Iob asseritur: Deus consilium prauorum
dissipat. Qui dissipat cogitationes malignorum,ne possint implere manus eorum quod cœ
Esaiæ. 40 perant. Vnde & in Esaia legitur:Dat scrutatores secretorum quasi nō sint, & consiliarios in
stultum finem adducit. Istud tamen frequenter misericorditer accidit:quia non expedit pra E
Ozeæ.2. uis hominibus obtinere,quod optāt illicite. Idcirco per Oseam dominus loquitur: Ecce ego
sepiam viam tuam spinis[litigatis]verbis,[& belligeratis]in opere,contra proximos ꝓ ter
renis,[& non habetis]ea scilicet necessaria vitæ[propter quod non postulatis] id est, deum
humiliter atque ordinate pro eis habendis non rogastis,primo ac principaliter exorando p
spiritualibus,dei honorem ac animarum salutem concernentibus. Deinde pro corporalibꝰ
prout ad spiritualia necessaria sunt siue accommoda. Sicuti Christus in euangelio docet:Pri
Matth. 6. mum,inqniens,quærite regnum dei & iusticiam eius:& hæc omnia adijcientur vobis.[peti
tis & non accipitis]id est,inordinate deum rogatis:idcirco non audit vos[eo quod male pe
Prouer.28 tatis]non obediendo in primis dei præceptis. Qui enim declinat aurem suam, ne audiat le
gem:oratio eius erit execrabilis. Temporalia quoque magis quam spiritalia postulatis. Vn
Iohan. 16. de apud Iohannem ait Christus discipulis adhuc carnalibus:Vsque modo non petistis quicq̃
in nomine meo. id est,pertinentia ad salutem[vt in concupiscentijs vestris insumatis]id est
temporalia quæ petitis non ordinatis ad debitum finem,scilicet ad moderatam & necessari
am corporis sustentationem:sed ad superfluitatem ac voluptatem:vt ea insumatis.idest,in
tra vos accipiatis & consumatis,in concupiscentijs vestris,scilicet iuxta impetū concupiscen
Roman.13 tiarum,non secundum rationis iudicium. Contra quod Paulus hortatur: Curam carnis ne
1.Timot 6 feceritis in desiderijs. Itemque:Habentes victum & quibus tegamur,his cōtenti simus. Chri
Lucæ.21. stus quoque:Attendite,inquit,vobis ne grauentur corda vestra crapula & ebrietate,& curis
huius vitę[Adulteri]id est,mente à deo auersi. Quæ aduersio spiritalis fornicatio est. Iuxta
Psalm.72. illud Psalmographi: Qui elongant se à te,peribunt,perdidisti omnes qui fornicantur abs
Ozeæ. 4. Ozeæ.1 te. Et illud Ozeæ:Fornicati sunt à deo suo. Omnis etenim anima,aut est dei sponsa, aut dia
boli adultera. Dei equidem sponsa est,quæ ei fide & charitate coniungitur. Vnde per Oseam F
Ozeæ.2. effatur:Sponsabo te mihi in fide. Talis anima deum spiritali amore amplectitur, atque ab
ipso cælesti semine(quod est verbum dei)ac lumine gratię fœcundatur. Porro diaboli perhi
betur adultera,quæ ei peruersæ voluntatis miscetur consensu. Spiritalis quoq; sapientia (pręs
Sapient.8. sertim æterna & increata)sponsa est hominis iusti. Iuxta illud sapientiæ: Hanc amaui & ex
quisiui:& q̃siui eam spōsam mihi assumere:& amator factus sum formæ illius. Qui ergo hāc
sponsam relinquit,& ei terrena proponit,atque carnalia amplexatur,recte adulter vocatur.
Iudæi etiam ad corporalia adulteria erant procliues,sicut per Hieremiam loquitur deus: V
Hierem.5. nusquisq; ad vxorē proximi sui hinniebat[Nescitis quia amicitia huius mundi]id est,amor
carnalis,ac mundanus,inordinatus,& sensualis affectio ad complacendum hominibus, nō
in deo:atque ad obtinendum mundi honores,voluptates & opes[inimica est deo?]id est,di
uinæ legi contraria,ac displicens deo,& charitati repugnans?[Quicunque ergo voluerit esse
amicus huius sæculi]id est hominum mundanorum,secundum quod tales sunt [inimicꝰ dei
constituetur]id est, deo contrarius,& ab eo auersus. De quo ait propheta:Odisti omnes qui
Psalm.5. operantur iniquitatem. Vnde Sapiens:Odio sunt deo impius & impietas eius. Itaq; quicun
Sapien.14 que se mundanis conformat hominibus,& eis consentit,ac placere quærit in rebus illicitis,
eo ipso quo talis est & ita se habet,dei inimicus efficitur. Hoc est quod sanctus Iohannes do
1.Iohan.2. cet:Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Quia si quis diligit mundum,

non est charitas patris in eo. Hinc loquitur & Paulus: Nolite conformari huic sæculo. Item= Roman.12
A que: An quæro hominibus placere? Si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Hoc Galat.1.
est quod terribiliter ait propheta regius: Quoniam dissipauit deus ossa eorum, qui homini= Psalm.12.
bus placent: confusi sunt, quoniam deus spreuit eos. Veruntamen debemus mundanos ho= Marci.5.
mines spiritali amore diligere: (sicut & inimicos) & orare pro eis: eis quoq; in bonis velle pla
cere, eo modo quo ait Apostolus: Vnusquisque proximo suo placeat in bonum, ad ædificati Roman.15
« onem: Cum etiam iubeat dominus: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bo= Matth.5.
« na facta vestra, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est [An putatis quia inaniter scri
« ptura dicat?] id est, nequaquam hoc ęstimare debetis: cum verba scripturæ, verba sint spiri=
tussancti [Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis] Hoc tripliciter potest intel Ephesi.4.
ligi. Primo, de spiritu sancto. Sicq; legendum est interrogatiue & negatiue. Vt sit sensus. Spi
ritus sanctus corda vestra gratiose inhabitans, nequaquam concupiscit, id est, concupiscere
vos non facit ad inuidiam. Hoc est, non mouet vos ad inuidendum alicui. Cum sacra scri=
ptura vbique doceat, spiritum sanctum esse spiritum puræ dilectionis: de quo in libro Sapi= Sapient.1.
entiæ habetur: Benignus est spiritus sapientiæ. Et in psalmo: Spiritus sanctus tuus bonus de Psal.142.
ducet me in terram rectam. Secundo exponitur assertiue de spiritu hominis, id est, anima ra
tionali habitante in corpore suo. Quæ ad inuidiam prona eust, & alijs inuidet quod affectat
Sicque scriptura ista accipitur ex eo quod in Genesi habetur: Sensus & cogitatio cordis hũa= Gene.8.
ni proni sunt in malum ab adolescentia sua. Tertio exponitur de spiritu sancto assertiue. Et
B est sensus. Spiritus sanctus in vobis per fidem & gratiam habitãs, concupiscit, mouet & con
cupiscere facit vos ad inuidiam extirpandam. Quia ad hoc instigat spiritussanctus secũdum
scripturas, vt inuidiam eradicemus. Iuxta hunc modum loquendi fertur in psalmo: Ex ore Psalm.8.
infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, scilicet destruendos ac re=
probandos. Si autem quæratur, quomodo in his habitauit spiritussanctus, quos paulo ante
vocauit adulteros, litigiosos, cupidos, ac male petentes? Respon dendnm, quod in Iudæis qui
bus scripsit, erãt carnales & spiritales, boni ac mali: quemadmodũ & inter Corĩthios, qb. scri
psit inter cętera Paul. Nihil vobis deest in vlla grã. Et post pauca: Nõ potui vobis loq q̃si spũ 1.Corint.1
alib. sed q̃si carnalibus. Sicq; diuersa ad diuersos sunt referẽda. ¶ Pręterea viri sancti parua 1.Corin.3
peccata quasi magna in suis subditis reprehendunt, vt eos magis humiliẽt, exercitent, & ac=
cendant. Prima demum expositio horum verborum literalior esse videtur, quia subiung i.
« [Maiorem autem dat gratiam] scilicet, spiritus qui habitat in vobis: puta spiritussanctus, q
dat gratiam maiorem quam mundus, vel amicitia eius. Dat enim dona supernaturalia atq;
« gratuita [Propter quod dicit scriptura] in Prouerbijs secundum translationem. 70. interpre
« tum [Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam] Sic enim septuaginta transtulerũt Prouer.3.
vbi Hieronymus transtulit: Illusores deus deludet, mansuetis autem dabit gratiam. Vel su= 1.petri.5.
mitur ista scrip tura ex eo, quod alio loco in Prouerbijs habetur: Superbum sequitur humili Prouer.29.
tas (quia videlicet humiliatur atque deijcitur a iudice deo) & humilem spiritu suscipiet glo=
ria. Præterea valde pensandum, quod in verbis istis apostolus Iacobus insinuat spiritũ san=
C ctum esse deum. Cum enim de eo dixisset, maiorem autem dat gratiam, mox ad probãdum
hoc ipsum allegat scripturam canonicam asserẽtem: Deus superbis resistit. Quæ probatio nõ 1.Petri.5.
valeret, nisi in illa authoritate allegata per deum intelligeretur spiritussanctus seu trinitas de
us: & per consequens quælibet diuina, æterna, increata, adoranda persona. ¶ Sed cum de Superbis
us omnem vitiosum detestetur, damnet, & puniat: cur specialiter superbis resistere perhibe= cur deus
tur? Et respondendum, quod quia superbi specialiter se extollũt, seque deo opponunt: & q̃d resistat po
deo debetur (videlicet gloriam & honorem) sibi vsurpant, & quia superbia omnium vitiorũ tius quã ali
regina & mater est. Idcirco deus eis specialiter resistere fertur, eos deijcere, humiliare, cõpri= is vitiosis. Tobiæ.4.
mere. Et hoc sibi proprium esse testatur loquens ad Iob: Si habes brachiũ sicut deus, & simili Iob.40.
voce tonas: disperge superbos in furore tuo: & respiciens omnem arrogantem humilia. Re=
spice cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in pul=
uere simul, & f[illegible]es eorum demerge in foueam. Et ego confitebor, quod saluare te possit de=
xtera tua. Absit ergo a nobis omnis elatio, q̃ tam est odibilis deo, & cui resistit omnipotens.
Non cõueniat alicui nostrum id quod in libro Iob scribitur: Quid tumet contra deum spiri Iob.21
tus tuus? Nec illud: Cucurrit impius aduersus deum erecto collo. Porro humilibus deus dat Iob.15
gratiam. Quia & peccatoribus seipsos ex corde accusantibus, ac deo subijcientibus, veni
amque petentibus, deus peccata remittit, & gratiarum charismata elargitur. Vt patet Luce.18.
in publicano. Humilibus vero iam in charitate existentibus dat gratiarum augmenta.
Et quanto se deo profundius subdunt, humiliusque substernunt ac supplicant, tanto gra=
tiæ opulentioribus charismatibus perfunduntur. Semper igitur simus viles ac imperfecti
in pro

in proprijs oculis, & coram altissimo in omni timore ac humilitate iugiter ambulemus [Subditi igitur estote deo] per veram ac profundam humilitatem, ac diuinorum præceptorum executionem. Quemadmodum enim quicquid habemus & sumus, à deo accepimus: sic totum ei subijcere & eius obsequio mancipare debemus. Sicut & Psalmista hortatur: Subditus esto domino, & ora eum. Siquidem quis restitit ei, & habuit pacem? [Resistite autem diabolo] id est, eius suggestionibus non consentiatis, sed eas despicite. ¶ Porro diabolo debemus resistere: Primo, totam spem nostram in dei adiutorio collocando: nihil de proprijs viribus præsumendo. Secundo, nosipsos in omnibus humiliando, & propriam infirmitatem, imperfectionem, vitiositatem, humiliter recognoscẽdo. Tertio, diuinæ pietatis subsidium iugiter inuocando. Quarto, dominicam passionem cordialiter ac frequenter reminiscendo. Quinto, quatuor nouissima diligenter atque assidue aspiciendo. Sexto tanto feruentius deuotis insistendo exercitijs, quanto acrius diabolicis impugnamur tentationibus. Sunt & alij modi resistendi quàm plurimi. Debemus quippe rite perpendere quantis periculis simus expositi, quantis laqueis circundati, quanta atrocitate, inuidentiaque infatigabiliter à dæmonibus impugnemur: quanta felicitate nos priuare, ad quantam miseriam nos pertrahere conentur. Ex quorum omnium viuaci consideratione debemus esse semper soliciti, custoditi timorati: ac fortiter tanquam dei milites contra aciem vitiorum ac dæmonum præliantes: cum (teste Apostolo) non coronetur, nisi qui legitime certauerit [& fugiet à vobis] videns vos sibi tam viriliter ac perseueranter resistere. Qui enim modis prætactis resistit diabolo, suis resistentijs tam virtuosis ac feruidis ineffabiliter illum tam contumacem ac peruersum affligit, incendit, exagitat. Ideo fugit. ¶ Quocirca quæri potest: An postmodum ad tentandum eundem hominem, redeat. Et videtur quod nõ. Quia communiter dicitur, quod diabolus ab aliquo victus nunquam redeat ad tentandum eundem, saltem de eodem peccato. Ad hanc insuper quæstionem Thomas respondet in prima parte summæ suæ dicendo: Aliqui dicunt, quod dæmon semel victus ab aliquo, nunquam postea tentet nec illum nec alium: nec de eodem peccato, nec de alio. Sed huic non cõsonat, quod in Matthæo de diabolo scriptum est: Reuertar in domum meam vnde exiui. Alij dicunt, quod diabolus superatus, posset tentare alium: sed non eundem. Quod probabilius dicitur, si tamen intelligitur, quantum ad certum tempus: quia de Christo habetur: Consummata omni tentatiõe diabolus recessit ab eo, ad tempus. Quod autem ad tempus à tentatione desistat, congruit diuinæ clementiæ, quę in hoc infirmitati cõdescendit humanæ, ne nimium infestetur. Congruit quoque dæmonis astutiæ. Quia secundum Ambrosium super Lucam, dæmon formidat instare, quia formidat sucuumbere. Hæc est sancti Thomæ responsio. Porro quod diabolus ab aliquo victus, redeat ad tentandum eundem de eodem peccato, videtur mutipliciter posse probari. Primo, quia de beato Iob habetur, quod diabolus à sancto Iob in prima impugnatione deuictus est, quod diabolus nequiuit eum ad impatientiam aut maledictionem dei, seu verborum excessum inducere. Deinde de eodẽ habetur: ꝙ Satan semel sic victus, secundo tentauit sanctum Iob acrius. Rursusque victus tentauit eum per suam vxorem, deinde per amicos & alios. Et omnes istæ tentationes ad idem peccatum tendebant. Ad idem posset adduci, quod sanctus Athanasius scribit de beato Antonio, qualiter sæpe a dæmonibus cæsus est, & semper præualuit. Et satis innuitur in illa legenda, quod vtique ab eisdem. Simile refert beatus Hieronymus de sancto Hilarione. Multa quoque similia de alijs sanctis leguntur. Papa sanctus Gregorius dicit in Homilia quod diabolus contra duos bellum mouet, vnum incitans, vt iniurias inferat: alium, vt iniurijs acceptis, contumelias reddat. Quem dum in primo conflictu superare nequiuit, interim ab aperto certamine cessans, post modicum redit, & illum eundem acrius quàm ante impugnat, etiam de eodem peccato, puta, de impatientia & vindicta. Cassiodorus quoque ait: Bellum graue contra diabolum, quia occultum, quia cum fortiore, quia hostis insidię non videntur: aduersarius nec labore deficit, nec victus aliquando discedit (videlicet omnino) sed tanto acrior redit, quanto per gratiam dei debellatus fortius fuit. ¶ Postremo creditur, quod sicut vnusquisque habet angelum bonum pro sui custodia in tota hac vita, ita & angelum malum pro sua exercitatione, & probatione. Qui durante hac vita, quantumcunque vincatur, non recedit in toto. Istud ergo verius reor. Idcirco post vnam victoriam non simus securi, sed ad acriorem conflictum accincti. Militia enim (vel vt alia habet translatio) tentatio est vita hominis super terram. Propter quod loquitur Augustinus: Perseuera vsque in finem, quia tentatio perseuerat vsque in finem [Appropinquate deo, & appropinquabit vobis] Huic simile est, quod per Zachariam loquitur deus: Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Ex quibus sequi videtur, quod gratia dei insit hominibus ex eorum primo merito, principiumque merendi sit a libero arbitrio, & non a deo, cum tamen dicat Saluator: Nemo po-

Marginalia: 1. Corin. 4 — Psalm. 36. — Iob. 9. — Diabolo resistendũ quomodo — Miche. 6 — 1. Timo. 2. — Matth. 12. — Lucæ. 4 — Ambrosi⁹ — Diabolum victũ non recedere. — Iob. 1. — Iob. 2. — Iob. 4 — Iob. 8. — Hierony. — Gregori. — Iob. 7. — Augustin. — zachar. 1 — Iohan. 6.

A mo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et alibi: Sine me nihil potestis facere. Atq; apostо. ait: Quid habes, quod non accepisti? Ad istud Thomas, Petrus de Tarento, Richardus de media villa, & alij dicunt: Quod sicut deus communi influxu, vniuersa conuertit ad se, tanquam ad finem vltimatum secundum esse eorũ naturale: sic rationalem creaturam conuertit ad se speciali influxu, tanquam ad finem supernaturalem. Nec iste influxus est aliqua gratia habitualis, sed diuina motio & instinctus, q ad dona gratiæ mouet hominem, atq; ad meritorium bonum. Et omnibus offertur, ac vicissim influitur iste instinctus. Cui quidam consentiunt, & per hoc ad gratiam habitualem de congruo disponuntur, quibus tunc gratia mox confertur. Et de ista dispositione potest intelligi verbum istud apostoli, vt sit sensus: Appropinquate deo, ad eius gratiam vos aptando, & eius instinctui acquiescendo. Aliq vero huic instinctui resistunt. Nihilominus dispositionem istam de cõgruo præcedit diuinus instinctus, vt patuit. Ideoque principium meriti simpliciter est à deo. ¶ Sed aduertendum, ꝙ verba hæc dupliciter possunt exponi. Primo, quantum ad eos qui nõdum in charitate & gratia sunt, qui à deo auersi sunt, & elongantur ab eo dissimilitudine culpæ. Ideo dicitur eis: Appropinquate deo, pœnitendo, confitendo, satisfaciendo: sicque quod in vobis est faciendo: & appropinquabit vobis. i. gratiose applicabit se vobis, dona gratiæ infundendo. Secundo potest exponi de existentibus in gratia & charitate. Qui licet à deo non distent dissimilitudine culpæ saltem mortalis, distant tamen ab eo minoratione perfectionis, ad quã in hac
Iogan.15.
1.Cor.4.

B vita pertingere valent. Ideo dicitur eis vt deo propinquent, id est similiores fiant, eum ardentius diligendo, quotidie proficiendo, & ei se omni hora intimius siue deuotius vniendo. Veruntamen propinquatio siue conuersio vtraq; fit ex præuio quodam dei instinctu ac munere. Ad quod insinuandum in Trenis scriptum est: Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et rursus Hieremias loquitur: Conuerte me domine, & conuertar, quia tu es dominus deus meus. Postquàm enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquàm ostendisti mihi, ꝑcussi fœmur meum. Istis deo sic appropinquantibus, deus propinquat per gratiæ incremẽta, & eis se clarius ostendendo, atq; intimius vniendo ꝑ donum sapientiæ, & charitatis augmentum, diuinorumq; gustum & interiorem amplexum. Insuper deus (q per Hiere. iterũ cõtestatur: Nunqd non cœlum & terrã ego impleo) distat à creatura rõnali, non loco sed ꝑfectiõe, & culpa distat ab eo illa. Propterea in Prou. fertur: Longe est dñs ab impijs. Et Hier. fatet. Longe dñs apparuit mihi. Si autem de similitudine, seu de defectu ꝑfectiõis sit sermo, certum est, qd omnis creatura distet in infinitum à creatore. Qui per Esaiam scrutatur: Cui me similem fecistis & adęquastis, dicit sanctus? A cuius contemplatione in tantum deficimus, vt apud Iob dicatur: Vnusquisq; intuetur eum procul. [Emundate manus] o [peccatores.] Per manum, quæ est organum organorum, potestas & operatio designantur. Manus ergo, id est, opera nostra, emundare debemus, vt ex syncera intentione procedant, nec vitijs misceantur, ne illud Esaiæ nobis conueniat: Manus vestræ sanguine plenę sunt. Sed quod in psalmo dicitur: Innocens manibus & mundo corde, hic accipiet benedictiõem à domino. Vnde & in Iob habetur: Saluabitur innocẽs. Saluabitur autem munditia manuum suarum [& purificate corda vestra] per pœnitentiam ab omni simulatione, duplicitate, peruersitate, cæterisq; peccatis: qui [duplices animo] fuistis, aut estis. De hac duplicitate dictum est copiose iam ante, sup illud: Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis, &c. ¶ Hæc autem depuratio cordis est maxime appetenda. Siquidem beati mundo corde, quoniam deum videbunt. Atque vt in lib. Prouerbiorum inducitur: Qui diligit cordis munditiam, habebit amicum regem, Illum vtique regem, qui apud Malachiam testatur, Rex magnus ego sum. ¶ Deniq; propter huius mũditiæ cordis appetibilitatem loquitur Esaias: Hic est omnis fructus, vt auferatur iniquitas. Quod maxime verum est, prout iniquitatis ablatio, charitatis & gratiæ infusionem includit, sine qua fieri neqt. [Miseri estote] Duplex est miseria. Vna culpæ, de qua legitur: Iusticia eleuat gentem, miseros facit populos peccatum. Altera est miseria pœnæ. De qua ait propheta: Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina. Et apostolus: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Vnde sanctus Bernardus ait de Christo: Misericordiæ domini multæ, sed & miseriæ domini multæ. De vtrisq; autem his miserijs, verificatur illud Iob: Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. Hortatur ergo Apostolus, vt miseri simus miseria pœnæ, corporales afflictiões, tribulationes, inopiam, famem, sitim, & opera satisfactoria, laboriosa, spõte ac patienter pro nostris sustinendo excessibus, & pro gratia ampliori adipiscenda, qua deinceps vitemus peccata: atq; vt Christo propter nos passo aliquo modo conformemur, & futura euadamus supplicia, [& lugete] pro vestris ac proximorum piaculis, pro desiderio regni cœlestis, & ex alijs pijs causis. [Risus vester] inordinatus, ex mentis dissolutione & irrationabilibus causis pro-

Treno.5. Hiere.31. Hiere.23. Prou.15. Hiere.31. Esa.40. Iob.36. Esa.1. Psalm.23. Iob.22. Iaco.1. Matth.5. Prou.22. Mala.1. Esa.27. Prou.14. Psalm.31. Roma.8. Bernar. Iob 14.

D ueniens

Ioel.2. ueniens [in luctum] salubrem [conuertatur] quemadmodum per Ioelem dominus monet: D
Cōuertimini ad me in toto corde vestro,in ieiunio,& fletu,& planctu [& gaudium vestrū]
carnale,sæculare,inordinatum [vertatur in mœrorem] pœnitentialem. Vt contrarijs curen
tur contraria,& per quæ quis peccauit,per hæc puniat & castiget seipsum. Est itaq; risus illi
Lucæ. citus,de quo ait saluator:Væ vobis qui ridetis nūc,quia plorabitis & flebitis. De q̊ itidem in
Eccls.7 Ecclesiaste legitur:Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla,sic risus stulti. Idcirco verum
Eccl.19. est vulgare illud prouerbium:Per multum risum potes cognoscere stultum. Hinc in Eccle.
scriptum est:Amictus corporis,& risus dentium,& incessus hominis,annunciāt de eo. Quia
Eccl.21. videlicet per hæc tria exteriora conuincitur qualis sit homo interius. Vitandus est risus im-
moderatus,cum rursus in Ecclesiastico dicatur:Fatuus in risu exaltat vocem suam. Vir autē
sapiens vix tacite ridebit. Imo secundum Sanctum Basilium, à risu & omni irrefrenata læti-
tia nos cohibere debemus:cum quotidie tot peccata fiant in mūdo, & deus tam grauiter in-
honoretur ac offendatur, & tot animæ æternaliter condemnentur: & quilibet nostrum to-
Eccls.9 ties tamque enormiter peccet:atque in valle hac lachrymarum,in graui exilio,varijsque peri
riculis positi simus,& ignoremus an amore digni simns,an odio,& vtrum æternaliter simus
Iob.29. damnandi. Veruntamen est aliquis moderatus ac licitus risus. De quo San. Iob ait: Si quan
do ridebam ad eos,non credebant mihi. Qui risus ex laudabili causa oritur,ex gaudio spiri-
tali,ex zelo iusticiæ,aut causa penitus naturali,vt ex admiratione. Ob quam homini natura
le & proprium est,esse risibilem. ¶ Denique E
Phil.4. gaudium est spiritale & sanctum in actu virtutis consistens, de creatore aut de creaturis in
Psalm.31. deo conceptum. De quo ait Apostolus:Gaudete in domino semper. Et propheta:Lætamini
in domino & exultate iusti. Iacobus vero loquitur de illicito gaudio,actioni vitiosę annexo.
Prou.2. De quo ait scriptura:Lætantur cum male fecerint,& exultant in rebus pessimis. Et Christus
Iohan.16. quoq;: Mundus,inquit,gaudebit. Præterea his Iacobi verbis consonat, q̊d in Ecclesiaste fer
Eccls.7 tur:Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij. In illa enim finis cunctorū
Eodem admonetur hominum,& viuens cogitat quid futurum sit. Et rursus:Cor sapientis vbi tristi
Eccls.2 tia:& cor stultorum vbi lætitia. Hinc Salomon denuo ait, Risum reputaui errorem. Et gau-
dio dixi,quid frustra deciperis? [Humiliamini in conspectu domini].i.coram deo vnusquis-
que se deprimat,vitia sua inspiciat, defectus naturæ & culpæ q̊s habet in se intueatur,quam
imperfecte seruiat deo, perpendat. Ex his & alijs multis rite consideratis,vnusquisq; vilipen
dat se valde:& omni confusione,correptione,& castigatione dignum se arbitretur, easq; æq̄
nimiter patiatur [& exaltabit vos] in vita præsenti per sublimia gratiæ dona, & in futuro
Matth.5. per præcipua glorię munera. Ideo enim loquitur Christus:Beati pauperes spiritu.i.humiles
Lucæ.18. (iuxta vnam expositionem) quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et denuo: Qui se hu-
Eccl.10. miliat exaltabitur. Hinc in Ecclesiastico scribitur:Noli te extollere in faciendo opere tuo. Et
Eccl.11 iterum:Sapientia humiliati exaltabit caput ipsius. [Nolite detrahere alterutrum fratres,] id
Detractionem grauius furto quid esse. est,vnus alteri non obloquatur,cum hoc sit contra charitatem atque iusticiam, & ex suo ge-
nere peccatum valde mortale,multoq; grauius furto,secundum doctores. Peccata namq; in
proximum tanto sunt grauiora,quanto maius nocumentum inferunt ei. Cum ergo per de- F
tractionem vnus auferat alteri bonum nomen,& lædat eum in fama,faciatque eum alijs cō-
temptibilem aut despectum:ideo magis peccat quam fur, qui exteriorem tollit substātiam,
Eccls.7 qua bona fama est præstantior. Iuxta illud Ecclesiastis:Melius est nomen bonum,quam vn-
guenta preciosa. Hinc scriptura detractionem vehemētissime ac sæpissime prohibet,repro-
Prou.4. bat,& condemnat. Scriptum est enim in Prouer. Labia detrahentia procul sint à te. Et in Ec
Eccls.10 clesiaste:Si mordeat serpens in occulto:nihil minus eo habet qui detrahit. Sed & Sapiēs ait:
Sapien.1. Custodite vos à murmuratiōe,& à detractione parcite linguæ: quoniam sermo obscurus nō
ibit in vacuum. Deniq; sanctus Clemens papa,martyr,& doctor refert,q; beatissimus prin-
ceps apostolorum dixit esse tria homicidij genera. Vnum corporale. Aliud dixit esse odium.
Tertium detractionem. Per quam is cui detrahitur, occiditur in corde audientis detractio-
nem,quantum ad esse bonę reputationis, quod in eo habebat. Pręterea de ista materia dicit
Thomas in secunda secundæ. Sicut vnus dupliciter nocet alteri facto(puta aperte,vt in rapi
na: & occulte,vt in furto,& percussione dolosa) ita dupliciter nocet vnus alteri v̄bis. Primo
aperte,vt in contumelia:& secrete,vt in detractione. Quæ est denigratio alienæ famæ p ver
ba occulta. Dicitur autem homo detrahere, non quia semper de veritate diminuat, sed quia
quantum in se est,alterius famam ex intentiōe corrumpit, & bonum nomen eius diminuit.
Quod fit pluribus modis. Primo,falsum alteri imponēdo. Secundo,peccatum alterius exag-
gerando. Tertio,peccatum eius occultum inordinate prodendo. Quarto, dum bonum dicit
quis mala intentione esse peractum. Quinto,dum bona alterius negat,malitioseue reticet,
quando

A quando rationabilis causa exigit ea manifestari, ¶ Insuper susurratio in hoc cõuenit cum detractione, ꝙ occulte malum dicit de proximo. Propter quod vnum frequenter pro alio sumitur. Proprie tamen differunt. Quoniam susurrator intendit proximorum mutuam dilectionem corrumpere, seminando discordias. Idcirco susurratio est grauius crimen, quàm detractio: quia amicitia maius bonum est, quã fama. Iuxta illud in Ecclesiastes. Amico fideli nulla est comparatio. Et sicut rapina est grauior furto: sic contumelia detractione. Atque, vt ait GREGORIVS: Sicut contumelia oritur ex ira, sic detractio ex odio. Detractio quoque mentem detrahentis excæcat, ita, vt detrahens proprio vitio obtenebratus, incipiat verum putare quod dicit de alio, quamuis sit falsum. Denique detractor grauissime peccat. Quia non solum occidit propriam animam: sed & animam audientis, quantum in se est, præbendo ei venenum mortiferum, & consentiendi occasionem. Si enim audiens detractioni consentiat, mortaliter peccat, cum dicat Apo. Non solum morte digni sunt qui faciunt mala, sed etiam qui consentiunt facientibus ea. Imo detractor quãtum in se est, illum quoq; cui detrahit, spiritaliter perimit. Quia si ille ꝑcipiat qualiter ei detractum sit, oritur ei occasio odiendi datractorem, & obloquendi eidem. Audiens ergo detractionem increpet detrahentem, & vultum auertat, si congrue potest. Quod si conuenienter non potest, increpet eum aliquo signo, videlicet tristem faciem ostendendo. Quia vt in Ecclesiaste legitur: Per tristitiam vultus, corrigitur animus delinquentis. In Prouer. quoq; asseritur: Ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem. Abhorreamus ergo iugiterq; vitemus hæc vitia maledicta, vic. verba contumeliosa, detractoria, susurratoria, et peccata ex eis nascentia. Et vt docet Isidorus, peccanti non obloquamur, sed compatiamur: formidãtes ne & nos in eadem, aut similia, vel maiora labamur. Qui enim proximis peccantibus mox indignantur, irascuntur, ac detrahunt, merentur à deo relinqui, & in eadem aut maiora incidere. [Qui enim detrahit fratri, aut q iudicat fratrem suum] .i. proximum iudicio inordinato, temerario, suspitioso aut vsurpato [detrahit legi] diuinæ, quæ prohibet detractionem, & inordinata iudicia [& iudicat legem]. i. reprobat eam. Non ꝙ directe detrahat legi aut reprobet eam, sed quoniam contra legem faciendo, ita se habet ac si sentiat eam esse iniquam, & quasi despiciat eam. Ait enim lex vetus. Nõ eris criminator, nec susurro in populo. Et rursus: Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. [Si autem iudicas legem, non es factor legis] .i. eam non imples, eius præceptis obediendo [sed iudex] quasi superiorem te facis lege diuina, eam transgrediendo, & iuxta modum prætactum iudicando. Quod prorsus iniquum est. Propter quod subditur. [Vnus est enim legislator & iudex] videlicet deus, qui est supremus dator legis diuinæ. Moses vero fuit legislator ministerialis. Deus autem legem quam contulit habet iudicare, interꝑtari, & dispensare in ea, tanquam superior ipsa. Eiusdem nanq; est, legem condere atq; exponere. Hinc Esaias dicit: Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster. Iob quoq;. Ecce deus excelsus in fortitudine, & nullus ei similis in legislatoribus [qui potest perdere] .i. iuste damnare [& liberare]. i. misericorditer à peccato purgare, & ad salutem perducere. Qui in Deute. testatur: Ego occidam, & ego viuere faciam. In Exodo quoque: Miserebor, cui voluero: & clemens ero, in quem mihi placuerit. De quo ait Aposto. Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. [Tu autem quis es] id est, cuius authoritatis [qui iudicas proximum tuum?] inordinato iudicio. Sic ad Rom. loquitur Paulus: Tu quis es qui iudicas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Itemq;: Tu quid iudicas fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Itaq; vnusquisq; pro se rationem reddet deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Verun tamen ista non sunt intelligenda, quasi non liceat prelatis, principibus, & iudicibus iudicare subditos suos. Nec sic quasi de his quæ manifeste sunt mala, nec bono animo fieri valent, nõ liceat vnicuiq; bene disposito iudicare: sed ne de incertis & dubijs quis presumat temerarie iudicare, affirmando seu diffiniendo aut puniendo. Aliud quoq; est iudicare personam, aliud actum. Sit ergo vnusquisq; diligens suipsius examinator, dijudicator, & castigator, atq; in primis emẽdet seipsum. Sicq; charitatiue, discrete, & timorate, loco & tempore opportuno, exigenteq; causa iudicet & corripiat alium, prout hoc sibi incumbit aut licet. Qui enim in eisdem aut maioribus culpis est, indignus est alium iudicare atque corripere de huiusmodi culpis, in quibus ipsemet iacet. Quidam vero pessima consuetudine sunt infecti, qui alios iudicare sunt proni, & negligunt semetipsos. ¶ Consequenter sapientissimus Iacobus iste reprehendit incautam locutionem multorum. [Ecce nunc] .i. errorem vestrum mõ aduertite, vos [qui dicitis hodie aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus quidem ibi annum] .i. vno anno stabimus ibi [aut mercabimur, & lucrum faciemus] .i. vendendo & emendo lucrabimur [qui ignoratis, quid sit vobis in crastinum] id est, quid cras vobis eueniet, & an vi

Marginalia: Eccl. 6. — Grego. — Roman. 1. — Eccls. 7. — Prouer. 25 — B (beside "lo dissipat pluuias") — Leuit. 19. — Eodem — Exo. 34. — Esa. 33. — Iob. 36. — C (beside "titudine") — Deut. 32. — Exo. 33. — Roman. 9 — Roma. 14 — Eodem — Matth. 25. — Prouer. 27

uetis per diem,quia nescitis diem neq; horam. Idcirco in Prouerb. scriptum est: Ne glorieris D
in castinum,ignorans quid superuentura pariat dies[Quæ est enim vita vr̃a].i. vita hæc cor
poralis ac temporalis. Et respondet: [Vapor est ad modicum parens] .i. similis est vapori,
seu fumo,breui horula apparanti,ac protinus deficienti. Ideo subditur[deinceps extermina
Iob.7. bitur].i. deficiet talis vapor, seu vita hæc præsens, quæ à natiuitatis exordio est quasi con
Eodem. tinuus atque celerrimus cursus ad mortem. Propter quod sanctus Iob dixit: Parce mihi do
mine,nihil enim sunt dies mei. Et rursus: Dies mei velocius transierunt, quam à texente tela
i.Para.29 succiditur. Dauid quoque.i. Paralipom. Dies nostri quasi vmbra super terram, & nulla est
Psalm.143 mora. Et in psal. Homo vanitati similis factus est,dies eius sicut vmbra prætereunt. ¶Con
sequenter docet Apostolus sapientem, timoratum ac sobrium modum loquendi[pro eo vt
dicatis] .i. tam insipientem modum loquendi habetis,pro eo quod merito diceretis. Vel ita
supplendum est: Hæc doceo vos pro eo, vt dicatis posthac [si dominus voluerit, & si vixeri
mus, faciemus hoc aut illud.] Sic enim loquendo memores estis propriæ fragilitatis atque
incertitudinis vitę præsentis: & insinuatis ac pręsupponitis totum vitę verstæ cursum,euen
tum, & actum ab omnipotentia & voluntate dei indesinenter pendere. Obseruemus ergo
& nos hunc salubrem modum loquendi: quem proh dolor multi non considerant,neq; ob
seruāt: sed ita de futuris sibi & faciendis à se loquuntur, quasi certi essent se tam diu victu
ros: vel à seipsis vitam haberent,nec conseruatione indigerent diuina, nec prouidentiæ cre
atoris cuncta subessent. Idcirco merentur improuise tolli de medio, & interdum sic accidit E
eis [Nunc autem exultatis in superbijs vestris].i. in superbis loquutionibus & verbis præsum
Prouer.15 ptuosis. Quia vt in Prouer. dicitur: Lætatur homo in sententia oris sui. [Omnis exultatio ta
lis maligna est].i. vitiosa, & malæ libidinis igne accensa[Scienti igitur bonum facere,& non
facienti].i. ei qui scit ad quæ obligetur,quid facere, quid vitare iam debeat,nec tamen iuxta
suam peritiam laudabiliter conuersanti,[peccatum est illi].i. sua scientia est sibi maioris cul
Lucæ 12. pæ ac pœnæ occasio, & culpabilior est atque damnabilior. Quemadmodum ait Saluator:
Eodem Seruus qui scit voluntatem domini sui & non facit, plagis vapulabit multis. Et rursus: Cui
plus datum est,plus requiretur ab eo. Hinc literati specialiter obligātur esse coram altissimo
iusti ac recti, & coram proximis exēplares. Propter quod gloriosissimus archiapostolus con
2.Pet.2. testat: Melius est non cognoscere viam iusticiæ,q̃ post agnitionem retrorsum reuerti. Circa
quæ v̄ba inferi⁹ exponēda, plenior erit(si deus cōcesserit)de hoꝝ intellectu v̄boꝝ tractatus.

¶ Elucidatio Quinti Capitis: Agite nunc diuites ¶ Articulus Septimus.

SAnctus Apostol. Iacobus supra hortatus est eos quibus scripsit,ad patientiam in aduersis, & inordinatum ad terrena reprehendit affectum. Nunc idem facit osten dendo calamitatem ac periculosissimum statum diuitum huius sæculi. Quorum fallacem prosperitatē acriter arguit, quatenus fideles pauperes in sua sint inopia patientiores. Quibusdam equidem nondum perfectis sua aduersitas & paupertas molestæ sunt,dum iniquorum prosperitatem vident,nec vilipendunt, sed aliquanti æstimāt. In quo
Psalm.72. rum imperfectorum persona ait Psalm. Mei aūt pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gres F
Psalm.36. sus mei. Quia zelaui super iniquos,pacē peccatoꝝ videns. Vnde rursus hortatur: Noli æmu
Lucæ.13. lari in malignantibus,&c. Ait ergo Apost. [Agite nunc diuites].i. vitā corrigite, pœnitenti
Galatas.6 am facite,cum dicat Saluator: Nisi pœnitentiā egeritis, oēs simul peribitis. Et Paulus: Dum
tempus(iniquit)habemus,operemur bonū ad omnes. Quidā exponunt sic, Agite nunc diui
tes.i. voluntates vr̃as iniq̃s implete. Vt sit loquutio ironica. Quæ à cōtrario intelligenda est
Apoc.22. sensu. Iuxta quod in Apocal. scribit, Qui in sordibus est,sordescat adhuc: & qui nocet,noceat
adhuc. Sed prima expositio melior existimatur. Cū enim in generali dixisset Apostolus, Agi
te nunc diuites,mox adiecit,quid agere debeant [plorate vlulantes] idest, vehementer dole
Mich.2 te,& ex interioris contritionis vehementia in intensum eiulatum erumpite. Iuxta illud Mi
cheæ: Faciā planctum quasi draconum,& luctum quasi struthioūm [in miserijs quæ aduenie
ent vobis], id est, ex consideratione atque formidine metuendi iudicij dei, æternaliumque
pœnarum imminentium vobis, nisi interim dignum pœnitentiæ fructum feceritis. Deinde
subditur horum causa [Diuitiæ vestræ] naturales, videlicet frumenta,vina, & consimilia[pu
trefactæ sunt]ex diuturna & auara retentione,quoniam tempore apto non communicastis
Lucæ.11. eas egenis, prout in Euangelio præcipit Christus: Quod super est date eleemosynam. Ex ea
dem quoque causa [vestimenta vestra à tineis comesta sunt, aurum & argentum vestrum
eruginauit,]id est,ex vetustate & cupida reseruatione contraxit eruginem. Vestimenta au
tem aurum,& argentum ad artificiales spectant diuitias[& erugo eorum]similiter & natu
ralium diuitiarum putrefactio [erit in testimonium vobis]id est,materialiter testimonium
perhibebit aduersus vos. Quia à iudice summo assumetur in argumentum & signum ve

A ſtræ cupiditatis, ac iuſtæ damnationis. Qui enim diuitias ſuas taliter retinent, furtum & rapinam, imo nonnunquam etiam & homicidium perpetrant. Quia ſancti patres Ambroſius, Baſiliuſque teſtantur: Non minoris criminis eſt habenti tollere, quã cũ poſſis & habeas, indigentibus denegare. Eſurientium panis eſt, quem tu detines, nudorum indumentum, quod includis: miſerorum redemptio, pecunia quam abſcondis: tantorum te ſcias bona inuadere, quantis poſſis nec vis præſtare. Imo vt ait Hieronymus, Eorum qui ex fame vt frigore obierunt, mortis reus teneris. Itaque Iacobus non diuitias, ſed eorum abuſum & tenacitatem condemnat. Hinc ſuper illud pſalm. Diuitæ ſi affluant, nolite cor apponere. Loquitur Auguſtinus: Qui non habet diuitias, non ambiat eas, qui autem habet, non de eis ſuperbiat. Nec dicit propheta nolite eas habere, ſed nolite cor apponere. Nõ eñ damnat diuitias (per quas mereri poſſumus regnum cœlorum) ſed cor appoſitũ: q̃d eas miſericordit' non expendit, ſed auare recondit. Hinc q̃q; in Prou. dr̃: Qui abſcondũt frumentũ in tpe, maledicent: bñdictio aũt ſup caput vendentiũ [& manducabit carnes vr̃as ſicut ignis]. i. cã erit infernalis incendij, quod corpora veſtra in inferno poſt diem iudicij patientur. Non q' erugo erit cauſa directa ac meritoria condemnationis (cum nõ ſit peccatum) ſed naturalis effectus: ſed culpa, quam incurriſtis auare retinendo diuitas, ex quarum reconditione eruginationem paſſæ ſunt, meritoria erit veſtræ afflictionis cauſa. De talibus ſcriptum eſt: Dominus omnipotens vindicabit in eis, in die iudicij viſitabit illos. Dabit ignem & vermes, & carnes eorum vt vrantur, & ſentiant in ſempiternum. Hinc in Eccleſiaſtico fertur: Humilia valde ſpiritum tuum, q̊niam vindicta carnis impij ignis & vermis. [Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſ. diebus]

Ambroſ. *Hierony.* *Pſalm. 16.* *Auguſt.* *Prouer. 11* *Iudith. 16.* *Eccl. 7.*

B .i. per tantam auaritiam veſtram accumulaſtis vobis cauſam copioſiſſimam reprobationis ac condemnationis, quas in die iudicij & deinceps ſuſtinebitis in æternum. Iuxta quem ſenſum dicitur ad Roma. Secundum duriciam tuam & impœnitens cor tuum, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij dei. Nempe in Eccleſiaſtico legitur: Auaro nihil eſt ſceleſtius, nihil eſt inquius quam amare pecuniam. Auarus enim animam ſuam habet venalem. Idcirco ait Saluator: Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur. Hinc Timoth. ſcribit Apoſt. Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum: ſed diuites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare. Conſequenter deſcribit Apoſt. quoddam crimen enorme: quod ex auaricia oritur, quod eſt ſubtractio iuſtæ mercedis operariorum. [Ecce merces operariorum veſtrorum qui meſſuerunt regiones veſtras] .i. terræ naſcentia agrorum, quos in veſtris regionibus poſſidetis, depoſuerunt [quæ fraudata eſt à vobis]. i. quam mercedem illis iniuſte atque fallaciter ſubtraxiſti: [clamat]. i. materialiter vos accuſat, & vltionem cõtra vos expetit [& clamor eorum] vic. premiorum, quæ operarijs veſtris tenemini, ſeu clamor operariorum dolentium, & conquerentium de tanta iniuſticia eis facta [in aures domini Sabaoth introiuit] ab omnipotente deo iudicatus eſt iuſtus, talium enim operatiorum querelam deus reputat eſſe iuſtiſſimam, atque iniuriam eis illatam iudicat eſſe grauiſſimam. Dicitur autem deus dominus ſabaoth. i. exercituum ſiue omnipotens. Quod verbum magnificum appoſuit Iacobus ad perterrendum iniquos: q ita ſe habent circa egenos quaſi non habeant protectorem ac iudicem. Cum tamen deus omnipotens, angelicorum exercituum dominus, ſit illorum

Roma. 2. *Eccl. 10.* *Matth. 6.* *1. Timo. 6.*

C ſpecialis pater, exauditor, tutor & iudex, ſecundum illud in pſalmo: Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. Deniq; vt ex ſcripturis elicitur, quatuor ſunt peccata quæ propter ſuam enormitatem, dicuntur clamare ad deum. Primum eſt homicidium, iuxta illud Gen. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Secundum eſt oppreſſio miſerabilium perſonarum, quemadmodum in Exodo loquitur dominus: Clamor filiorum Iſrael venit ad me, vidiq; afflictionem eorum. Tertium eſt vicium contra naturam. Vnde in Gen. loquitur dominus: Clamor Sodomorum & Gomorræorum multiplicatus eſt. Quartum eſt defraudatio mercedis operariorum, vt patet hoc loco. Eſtque peccatũ iſtud tam graue, vt in Eccleſiaſtico dicatur: Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt. Hinc ſcriptura peccatum hoc multipliciter prohibet: quia in Leuitico ait deus per Moſen: Non morabitur merces operariorum apud te vſque mane. Et Tobias ait: Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, ſtatim mercedem ei reſtitue: & merces operarij tui apud te omnino non remaneat. Hinc ſanctus Iob ait: Si aduerſum me terra mea clamat, ſi fructus eius comedi abſque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi, pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo ſpina. ¶ Inſuper ex temporalium effluentia ſolent oriri carnalia vitia. Quia, vt ait Valerius, diues currit ad illicitum: & dum abundat diuitijs, abũdat & carnalibus vitijs. Idcirco ſubiungitur [Epulati eſtis ſuper terram], id eſt delicate & guloſe vos refeciſtis [& in luxurijs enutriſtis corda veſtra], id eſt, deſiderijs carnalibus veſtri cordis, ſen

Pſalm. 9. *Peccata quatuor, clamantia ad deum ob ſuam enormitatem* *Gen. 4.* *Exo. 3.* *Gen. 10.* *Eccl. 34.* *Leuit. 19.* *Tob 4* *Iob. 31.*

 ſitiuo

ſitiuo appetitui conſentiẽtes,ſatis feciſtis,incontinenter viuendo abſque freno. Tales ſunt, D
qui non ſolum ex paſſione,ſeu infirmitate,ſed ex propoſito & habitu vitioſo viuunt turpiſſi-
me:qui teſte philoſopho, ſunt brutis incomparabiliter viliores atque peiores. In talium per-
Eccls.2. ſona ait Salomon in Eccleſiaſte: Non prohibui cor meum, quin frueretur omni voluptate.
Iſtis eueniet,quod de diuite epulone in Euangelio legitur, cui in infernali incendio conſtitu-
Lucæ.16. to,negata eſt vna aquæ gutta,& quod in Apocalypſi ait iudex cœleſtis: Quantum glorifica-
Apoc.18. uit ſe,& in delitijs fuit:tantum date ei tormentum,& luctum. Horum carnalium iam innu-
Amos.6. merabiles ſunt imitatores, quibus in Euangelio ait ſaluator: Væ vobis diuitibus, qui habe-
tis conſolationem veſtram. Væ vobis,qui ſaturati eſtis. Quibus & per prophetam Amos lo-
quitur dominus: Væ qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris. Vnde &
Iudas Iudas aſſerit: Hi ſunt in epulis ſuis conuiuantes, ſine timore, ſemetipſos paſcentes. Contra
Roma.13. quod loquitur Paulus: Non in comeſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impu-
dicitijs. Deniq; congruo ordine præmiſit Apoſtolus,epulati eſtis:protinusq; ſubiunxit,& in
luxurijs enutriſtis corda veſtra:quoniam gulam ſequi ſolet luxuria,prębetq; ei incentiuum,
Hierony. dicente Hieronymo: Venter ęſtuans vino,cito ſpumat in libidinem. Ideo teſtatur ſcriptura:
Prouer.21 Qui amat vinum & pinguia,non erit ſapiens,ſed laſciuus. Quia & Iudæi ex ſuis carnalitati-
bus,& ambitionibus moti fuerunt ad Chriſti inuidiam, deinde ad eius occiſionem, iuxta il-
Sapie.2. lud Sapientiæ:Dixerunt impij circumueniamus iuſtum, quoniam contrarius eſt operibus
noſtris. Promittit ſe ſcientiam dei habere, & filium dei ſe nominat:morte turpiſſima con- E
demnemus eum. Hinc ſubditur [In die occiſionis],id eſt, in die paraſceues [adduxiſtis] ad
tribunal Pilati, [& occidiſtis],id eſt, occidi procuraſtis [iuſtum] videlicet Chriſtum qui eſt
ſanctus ſanctorum, qui antonomatice iuſtus vocatur,quia ſecundum quod deus,eſt eſſenti-
aliter ſanctus & iuſtus: atque vt homo,omnibus iuſtior fuit per concreatam ſibi iuſticiam,
qua tota ſuæ humanitatis capacitas fuit repleta:de q̊ in Act. Stephanus ait:Patres veſtri oc-
Actu.6. ciderũt eos,q de aduentu iuſti annunciauerũt,cuius vos nũc ꝓditores & homicidę fuiſtis [&
nõ reſtitit vobis]ſed vt ab Eſaia eſt ꝑdictũ:Sicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & tanquam
Eſa.53. agnus coram tondente obmutuit. De iſtis Chriſtus ante ſuam paſſiõem locutus eſt apud Io-
Iohan.3. Actu.6. hannem. Cum exaltaueritis filium hominis,tũc ſcietis quia ego ſum. Imo ſicut ex Actis apo-
ſtolorum probatur,multa turba ſacerdotum & phariſęorum crediderunt in Chriſtum: qui
tamen eius occiſionem ſpecialiter procuraſſe leguntur. Quidam exponunt hũc locum de iu-
ſtis communiter, intelligendo per iuſtum iuſtos pluraliter:vt ponatur ſingulare pro plurali.
Nam in primitiuæ eccleſiæ exordio iuſti ab impijs paſſim ad iudicia trahebant, & abſq; ſua
Eſa.57. reniſione occidebantur,iuxta quẽ modum Eſaias ait:Iuſtus perit,& non eſt qui recogitet:&
viri miſericordiæ tolluntur,& nõ eſt qui intelligat. Conſequenter Apoſtolus vertit ſermo-
nem ad bonorum conſolationem [Patientes ergo eſtote fratres] Poteſt tamen iſtud ad præ-
fatos diuites iam conuerſos referri:vt ſit ſenſus: Quoniam ante conuerſionem veſtram ad
Eſa.10. Chriſtum tot ſcelera commiſiſtis,ideo quicquid aduerſitatis vobis nunc accidit, patientiſſi- F
me ferre debetis. Siquidem culpę debetur pœna. Et deus in vita hac per reprobos purgat ele-
ctos, quemadmodum per Eſaiam conteſtatur: Væ Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe
eſt. Itaque patientes eſtote [vſque ad aduentum domini], id eſt,vſq; ad horam iudicij veſtri
particularis,ſtatim poſt mortem:vel vniuerſalis iudicij, quando iuſta retributio fiet. Nam
Apoc.6. & ſanctis qui ſub ara dei clamabant, Vſquequo domine non vindicas ſanguinem noſtrum
de his qui habitant ſuper terram:reſponſum eſt,vt requieſcant tempus adhuc modicum,do-
nec impleatur numerus conſeruorum eorum, & fratrum, qui interficiendi ſunt ſicut & ipſi.
Inſuper terreno exemplo inducit eos ad patientiam iſtam. [Ecce agricola expectat precio-
ſum fructum terræ patienter ferẽs] dilationem fructuum ſui laboris [donec accipiat tempo-
raneũ] id eſt,primi temporis fructum [& ſerotinum] id eſt, vltimi temporis terræ naſcentia.
Terra quippe promiſſionis (vt fertur) & de qua nunc loquitur, bis in anno fructificat, videli-
cet, in Aprili atque Septembri. Sic ſancti accipiunt fructum temporaneum. Statim quippe
poſt corporis reſolutionem, eorum animæ coronantur in cœlis, & fructum ſerotinum ſor-
tientur in die iudicij,in corporum ſuorum glorificatione. Cum ergo fructus æternæ ſalutis
ſit omni fructu terreno incomparabiliter dulcior, præſtantior,iucundior,plenior, diuturni-
Roman.8 or,patientiſſime ferre debemus omnem prẹſentis vitæ afflictionem,propter æternam remu-
nerationem. Nec enim condignæ ſunt paſſiones huius temporis ad gloriam illam. Hinc ſub-
Epiſtola ditur [Patientes eſtote & vos,& confirmate corda veſtra].i. virtuoſis operibus roborate,&
per futuræ beatitudinis fiduciam,per diuinæ iuſticiæ contemplationem,ꝑ conſiderationem
æternalis ſupplicij reproborum,ꝑ q̊tidianũ profectũ virtutũ,ꝑ fortitudinem mentis,conſtabilite
atq; in

A atque in deo defigite ac firmate animas vestras, iuxta illud ad Ephesios: Cõfortamini in domino, & in potentia virtutis eius, induite armaturam dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Vnde Iosue loquebat̃ dominus: Confortare & esto robustus valde, vt custodias omnem legem [quia aduentus domini appropinquabit] imo indesinenter appropinquat. Propter quod in Apocalypsi ait: Ecce venio cito, & merces mea mecum est dare vnicuique iuxta opera sua. Abacuc quoq; propheta inducit: Apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta eum: quia veniens veniet & non tardabit. Porro deus venire dicitur in morte singulorum, per iudicij exhibitionem & retributiõem mercedis. Vnde apud Marcum legitur: Vigilate, nescitis enim quando dominus veniat, sero an media nocte, an gallicãtu, an mane: ne cum venerit repente, inueniat vos dormiẽtes. [Nolite ingemiscere fratres in alterutrum] id est, vnus ex zelo amaro, aut displicentia passionata contra alium, nullatenus ingemiscat: sed alter alterius onera portate: & inuicẽ charitatiue ac dulciter supportate. Vel nolite in alterutrum ingemiscere, id est, mutuo gemere & dolere propter aduersa quæ sustinetis, quasi iniustus sit deus, qui fidelibus tot aduersa largitur: impios vero in hoc sæculo prosperari permittit. Imo unus alium ad patientiam prouocet & consoletur in domino, quemadmodum ad Hebræos scribitur: Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Et alibi: Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum. Ita fecerunt septem fratres Machabæi cum matre, qui se mutuo ad martyriũ hortabantur, prout secundo Machab. plenius continetur. Conformiter & nos B debemus nos inuicem animare, accendere, roborare, tanquam eiusdem regis commilitões, eiusdem viæ ambulatores, eisdem hostibus circumuallati, & ad eandem patriam gradiẽtes, quemadmodũ ad Hebr. monet Apost. Deponentes omne peccatum, per patientiã curramus ad propositum nobis certamen, aspiciẽtes in Iesum: qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Recogitate eum, qui talem sustinuit aduersus semetipsum à peccatoribus contradictionem: vt non fatigemini animis vestris. Nempe vt ait Gregorius: Nihil est quod non æquanimiter toleretur, si Christi passio ad memoriam reuocetur. Nolite igitur tam infideliter & inique in alterutrum ingemiscere [vt non iudicemini] iudicio reprobationis .i. ne condemnemini: De quo iudicio ait Saluator: Qui verbum meum audit, & credit ei q misit me, habet vitam æternam: & in iudicium non venit. Apostolus quoque: Si nosipsos dijudicaremus, non vtique iudicaremur. [Ecce iudex ante ianuam assistit,] id est, proximus adest & adiuuare, iudicare, & remunerare paratus est. Vnde in Apocalypsi loquitur: Ego sto ad ostium & pulso. Veruntamen, quia sancti patres non solum verbo, sed & exemplo nos docuerunt, Iacobus exemplo illorum hortatur nos ad patientiam indesinentem. [Exemplum accipite fratres exitus mali] id est, mortis quæ est malum pœnale, [& longanimitatis] id est, longæ dilationis, seu expectationis cœlestis retributionis [laboris] qui in exercitijs virtuosis solet consistere. Propter quod ait vir sanctus: Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras. Atque Apostolus: Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu, [& patientiæ] id est, æquanimis tolerantiæ in aduersis [prophetas qui locuti sunt in nomine domini,] id est, ex diuino in C stinctu vere prophetauerunt hominibus: qui vtique prophetæ quamuis essent viri tam sancti & præelecti, nihilominus exitum malum, id est violentam per martyrium mortem, multiplicemque sustinuerunt laborem, & erant valde patientes atque longanimes, vt patet de Abraham, Noe, Dauid, Esaia,, Hieremia, ac alijs. Vnde ad Hebræos vndecimo ait Apostolus: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes & salutantes & confitentes, quia hospites & peregrini sunt super terram. Iudith quoq; asseruit: Sic Isaac, sic Iacob, Moses, & omnes qui deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles. [Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt.] aduersa patienter: sicut etiam asserit Christus: Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, de quibus scriptum est in libro Sapientiæ: Sapientiam sanctorum laudant populi, & laudem eorum nunciat ecclesia: corpora eorum in pace sepulta sunt & nomina eorum viuent in generationem & generationem. In paucis vexati, in multis bene disponentur. Et Iob ait: Beatus homo, qui corripitur a domino. [Sufferentiam Iob audistis] id est, mirabilem patientiam eius, qui quamuis omnium sit exemplar virtutum, præsertim tamen patientiæ forma est. Vnde de Tobia habetur: Hanc tentationem permisit dominus euenire ei (puta Tobiæ) vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob [& finem domini vidistis]. i. quam gratiose deus finaliter egit cum Iob, non solum post vitam præsentem, sed etiam in sæculo isto eum remunerando. Vidistis per fidem .i. ex sacra libri eius historia credidistis. De qua visione Aposto. Videmus, inquit, nunc per speculum in ænigmate. Veruntñ quod dictum est, finem dñi vidistis, communiter de Chr̃o exponitur, vt sit sen-

Ephesio.6 · Iosue.1. · Apoc.22. · Abac.2 · Marci.13. · Gala.6 · Hebræ.13. · Hebræ.10. · 2.Mach.7. · Hebræ.12. · Gregori. · Ioan.5. · 1.Corin.11 · Apocal.3. · Psalm.16. · 2.Thimo.2 · Iudith.8 · Matth.5. · Sapient.3. · Iob5. · Tob.2. · 1.Cori.13.

sit sensus:Finem domini,id est, mortem Christi in cruce vidistis,quia astantes suæ cruci fui- D
stis tunc adhuc increduli,[quoniam misericors est dominus,]in sua natura, id est,naturali-
ter bonus &pius,non tamen compassionis affectum in deitatis suæ natura habens:imo quo
Esdras in ad hoc misericors appellatur quantum ad similitudinem effectus , non quoad veritatem af-
confessiõe. fectus[& miserator]in effectu. Hoc Iacobus dicit:Primo,quia electis suis deus in tribulatio-
nibus misericordissime affuit,eos quoque eripuit & gloriosissime coronauit. Secundo quo-
niam summa misericordia dei fuit,quod proprium filium suum pro nostra pati voluit salu-
te[Ante omnia autem fratres mei nolite iurare,neque per cœlum,neque per terram,neq; ali
ud quodcunque iuramentum. Sit ergo sermo vester:est,est:non,non:vt non sub iudicio de-
Matth. 5. cidatis]His consonat quod in Matthæo loquitur Christus:Ego dico vobis,non iurare om-
nino:neque per cœlum,neque per terram. Sit autem sermo vester:est,est:non, non. Sed quo
Deuter.6. modo intelligenda sunt ista,cum in Deuteronomio dicatur:Dominum deum timebis,& p
Psalm.48 nomen eius iurabis?Et in Psalmo:Laudabuntur omnes,qui iurant in eo. Itemq; : Iuraui &
Psalm.118 statui custodire iudicia iusticiæ tuæ.Secundo quoque Paralipomenon: In omni corde suo
2.Para.15. 3.Reg.17. iurauerunt domino,& inuenerunt eum. Helias quoque & Helizeus in libris Regum iurasse
4 Reg.3. leguntur, dicendo: Viuit dominus in cuius conspectu sto hodie. Et Paulus in suis epistolis:
Roman.1. 2.Corin.1 Testis,inquiens,est mihi deus. Sed omniũ horum solutio atq; concordia patent ex eo quod
Philip.1. scriptum est in Exodo:Non assumes nomen domini dei tui in vanum . Non enim habebit
1.Timot.5 insontem dominus eum,qui assumpserit nomen domini dei sui frustra. Christus igitur et e-
ius apostolus Iacobus non absolute prohibuerunt iurationem,sed iurationem indiscretam E
iniustam & falsam,& ne assuescamus iurare. Et rursus,quia frequentatio iurandi periculosa
Hierem.4 est cum periurationi approximet. ¶ Præterea sup illud Hiere. Iurabis,viuit dñs, in ỹitate,&
Hierony. iudicio,& iusticia,scribit Hieron. Quod tres sunt comites iuramẽti,vicz veritas, iudiciũ seu
discretio,& iusticia,id est,iusta & rationabilis causa. Quia hæc tria requiruntur ad hoc vt iu
ramentum sit licitum,& quodcunque eorum defuerit,erit illicitum iuramentum. Si enim ve
ritas desit,est fal a iuratio:si discretio,est temeraria &incauta. Si desit iustitia,iuratio est ini-
qua,inutilis & leuis atq; vana:quia non subest ad iurandum rationabilis causa. Per creatu-
ras vero secundum se consideratas non licet iurare , sed inquantum diuina veritas aut pote
stas relucet in eis. Si itaque ipsa iuratio debitis virtutum circumstantiis vestiatur , vt scilicet
fiat loco & tempore opportunis,causa rationabili exigente,debito fine: tunc est actus virtu
tis,quæ latria appellatur,per quam cultus deo impenditur. Nam qui sic iurat , deum hono-
rat:quoniam præsupponit eum esse infallibilem veritatem,ac omnium rerum habere certis
simam cognitionem,prouidentiamque infallibilem . Qui vero aliter iurat, non excusatur à
culpa:quamuis quod iurat,sit verum. Cedit nanque ad irreuerentiam omnipotentis & sup-
dignissimi dei,eum sine rationabili causa & discretione,in testem veritatis verborum ꝓprio
rum assumere. Cum ergo ita iurare sit contra diuinum præceptum, & per cõsequens ex suo
genere peccatum mortale,constat,quàm enormiter peccent,qui consuetudinem habent iu-
randi,& qui iurant mendose,aut non implent quod iurauerunt, dummodo iurauerint lici-
te. Veruntamen supergrauissime peccant,& quasi blasphemi sunt reputandi , qui per mem- F
Ecclesi.23. bra Christi,& intestina ipsius sceleratissime iurant. Idcirco in Ecclesiastico scribitur:Iuratio-
ni non assuescat os tuum. Multi enim casus in ea . Vir multum iurans replebitur iniquitate,
& non deficiet de domo illius plaga. Vnde cũ Iacobus prohibuisset iurare,adiecit : Vt nõ sub
iudicio decidatis,id est,ne condemnationis iudicium incurratis . Hinc dicit Albertus: Cum
iurare non sit aliud,quam deum testem inuocare: idcirco primo ex parte rei, quæ iuramen-
to firmatur,requiritur veritas. Secundo, ex parte causę,pro qua iuratur,debet esse necessitas
Iuramentum quippe non debet fieri nisi pro iusta & legitima causa. Tertio , ex parte iuran-
tis debet esse discretionis maturitas. Quia ne homo incurrat periurium,debet magnam cau
telam ac maturitatem in iurando seruare:ne ex linguæ lubricitate contingat eum aliquan-
do inordinate,aut false iurare. Sit igitur omnis homo verax ad iurandum tardissimus , atq;
tam verax semper in verbis suis,vt suo simplici verbo quasi iuramento credatur : quod sibi
extat salubre,& aliis exemplare[Tristatur aliquis vestrum,oret æquo animo & psallat] De
duplici tristitia loquitur sacra scriptura,videlicet de inordinata & sæculari ac carnali tristi-
tia,quæ est immoderata mœstitia de temporali damno,aut corporali incommodo seu exte-
Ecclesi.30. riori aduersitate,de qua in Ecclesiast. legitur:Tristitiam longe expelle a te. Multos enim oc-
Prouer.25 dit tristitia,non est vtilitas in ea . In Prouerbiis quoque : Sicut tinea vestimento,ita tristitia
nocet cordi. Alia est tristitia spiritalis bona & ordinata,qua homo de propriis aut proximo
rum dolet peccatis,præsertim de inhonoratione & offensa summi ac sancti dei , vel de pro-
Eccls.7. pria imperfectione, aut dilatione felicitatis perpetuæ. De qua Salomon ait : Cor sapientum
vbi

A vbi tristitia. Et Psalmista: Tota die contristatus ingrediebar. Atq; apostolus ad Romanos: psalm. 37.
Tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo, videlicet propter excæcationem Iu Roman. 9
dæorum. Et rursus apostolus vtranque tristitiam istam tangit, dicendo: Quę secundum de 2. Corin. 7
um est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia mortem o-
peratur. Qui ergo tristatur tristitia inordinata, oret deum vt auferatur ab eo, & psallat, q̃te-
nus psallendo incipiat spiritaliter delectari, & à praua releuari mœstitia, quæ non solum ani
mæ: sed & corpori præcipue nocet, naturam lædit, & vitam abbreuiat, iuxta illud in Prouer prouer. 17.
bijs: Spiritus tristis exiccat ossa, animus autem gaudens ætatem floridam facit. Porro qui
tristatur bona & virtuosa tristitia, oret deum, vt conseruetur in ea, & psallat ac spiritaliter iu
cundetur ex consideratione dei, cœlestisque præmij, & beneficiorum ac operum Christi: qa
& illa tristitia, quamuis sit bona, est tamen quandoq; interrumpēda per gaudium spiritale:
ne homo se nimis deijciat, aut affligat. Quidam hoc loco per tristitiam intelligunt acediam,
quæ est torpor & mœror de exercitio virtuoso, seu de dei obsequio. Idcirco orare deum de-
bet qui acediæ vitio tangitur, vt ab ea protinus liberetur, & feruens alacerque reddatur. Ita
que oratio & psalmodia remedia sunt contra tristitiam & acediam. Est enim admirabilis
virtus psalmorum, & orationum, & ex sua natura habent mentem orantis ac psallentis dul-
cedine q̃dam perfundere. Nam in psalmis & orationibus homo attēdit dei omnipotentiam,
pietatem, liberalitatem, & perfectionem, ꝓpriam q̊q; impfectionem, & Christi mysteria: quo
rū cōsideratio est iucunda, in q̃tum veritas naturaliter est delectans. Per gratiā vero hæc dul
B cius sapiunt. ¶ Angeli etiam sancti orantibus psallentibusq; assistunt, & eos exhilarāt. Hinc psalm. 70.
ait Psal. Exultabunt labia mea cum cantauero tibi. Et Gregorius: Dum vox psalmodiæ per Gregori.
intentionem cordis agitur, tunc aut prophetica mysteria reuelantur, aut compunctiōis gra-
tia inspiratur. Itaque qui tristatur, non se ad carnales, vilesque consolationes effundat, non
murmuret, nec loquacitatibus vacet, nec pusillanimis efficiatur, neque a bonis cesset operi-
bus: sed faciat quod est in se, & oret ac psallat: quamuis in hoc spiritualem non experiatur
saporem. Imo deum pro spiritali consolatione stabiliter deprecetur, & eam longanimiter
præstoletur: sicque eam citius obtinebit, secundum quod apud Tobiam dicitur deo: Non de
lectaris in perditionibus nostris. Quia post tempestatem tranquillum facis, & post fletum Tobiæ. 3.
“ exultationem infundis. Consequenter Apostolus Iacobus consulit grauiter ægrotanti. [In-
“ firmatur quis in vobis] id est, si aliquis vestrum grauiter infirmatur, ita, vt probabiliter æ-
“ stimetur cito moriturus [inducat presbyteros ecclesiæ] id est, sacerdotes faciat sibi adduci: si
plures sint ibi presbyteri, & conuenienter possint haberi: vt multorum oratione infirmus
copiosius adiuuetur. Sufficit tamen vnus sacerdos ad vngendum, imo quamuis plures ad-
ducantur & assint, tamen ab vno fit vnctio. Istud autem sacramentum extremæ vnctionis
“ est exeuntium [& orent super eum] id est, omnes inuocent misericordiam dei super infirmū
“ [vngentes eum oleo] consecrato, ex debita materia confecto, ita tamen quod vnus faciat vn
“ ctionem realiter, & alij suo modo cooperentur, [in nomine domini] hoc refertur ad vngen-
tes. Vnctio enim fieri debet sub certa & congrua forma verborum, & nunc communiter fit
cum inuocatione nominis dei seu pietatis diuinæ, per modum orationis, cum dicitur: Per i-
C stam vnctionem, & suam pijssimam misericordiam indulgeat tibi deus, quicquid peccasti
“ per visum, & cætera [& oratio fidei] id est, oratio vngentis facta in fide catholica, atque ex fi
“ de procedens [saluabit infirmum] id est, ad salutem cooperabitur ei, præsertim virtute sacra
menti. Quoniam sacramenta euangelicæ legis sunt medicinalia vasa, gratiæ contentiua, & Sacramēta
“ effectiua salutis: quia efficiunt quod designant [& alleuiabit eum dominus] a corporis infir- euangelicę
“ mitate, illam tollendo, aut minuendo [& si in peccatis sit, dimittētur ei] quia virtute huius sa legis quid
cramenti venialia dimittuntur, contra quæ creditur institutum, & etiam cætera, de qb. non præstent
recordatur. Itaq; ad sacramentum extremæ vnctionis, quinq; de necessitate concurrunt. Pri
mum, quod vnctionem faciens, sit sacerdos. Secundum est intentio eius. Tertium materia,
vtpote oleū infirmorum. Quartum est forma ꝟborum. Quintū locus inungendi. Pōt & sex vnctionis extremæ necessaria
tum addi, qm̃ a solis episcopis potest hoc oleū consecrari seu cōfici. Nec datur sacramentum
hoc nisi adultis, qui venialia habere vidētur. Porro effectus huius sacramenti est multiplex
Vtpote duplex sanitas, s. spiritualis, q̃ est liberatio a spūali infirmitate, contracta ex mortali-
bus venialibusq; peccatis: estq; infirmitas illa q̃dā debilitas ad actū ꝟtutis. Hinc dr̃ sacramē
tum hoc institutum contra reliquias peccatorum. Sanat quoq; a venialibus: quæ inuenit in
eo, qui vngitur. Secunda est sanitas corporalis, quam causat in parte aut toto, si expediat ad
salutem,

salutem, nec obex ponatur. Causat etiam sacramentum hoc quandam spiritualem læticiam D
& valet ad continuandam deuotionem, atque ad celeriorem ingressum in patriam. Et quia
ad remissionem peccatorum actualium mortalium requiritur sacramentalis confessio, in fa
cto vel proposito, sine qua non est quis aptus sacramentum extremæ vnctionis suscipere,
Epist. subditur. [Confitemini ergo alterutrum peccata vestra] id est, vnus alteri propria peccata
confiteatur. Veruntamen sacramentalis confessio soli facienda est sacerdoti, tamen in casu
necessitatis, potest non sacerdoti confessio fieri, de quibuscunque peccatis: quæ tamen confes
sio non est perfecte sacramentalis, estq; reiteranda seu sacerdoti postmodum facienda, si ad
hoc detur facultas. Venialium vero confessio potest alterutrum, non sacerdotibus fieri, cum
non sit de necessitate salutis. Quę omnia super quartum Sententiarum doctores declarant.
Hinc Beda hic scribit: Quotidiana leuiaque peccata alterutrum coæqualibus confiteamur,
grauiorem vero lepram, id est, mortalia sacerdoti pandamus. Nec hoc sic intelligendum est,
quasi non debeamus venialia sacerdotibus confiteri: sed quia non ita necessarium est ea sa
cerdotibus confiteri, sicut mortalia [& orate pro inuicem vt saluemini.] Hoc nanque exigit
charitas, qua proximorum tenemur desiderare ac procurare salutem, quęmadmodum pro
Matth. 6. priam. Oratio quippe desiderij est interpres. Hinc Christus orationem quam docuit, in plu
rali formauit, insinuans vt pro proximis sicut nobisipsis oremus, ita, vt interdum eadem
oratio pro se alijsq; fundatur: interdum vero oret quis, nunc pro se & specialibus indigenti
is suis, nunc pro alijs: & præsertim pro cōmuni bono ecclesiæ, pro reformatione eius in om
nibus, pro parentibus, propinquis, commissis & benefactoribus, pro cunctis fidelibus defun
ctis, pro viuis ac mortuis, pro vniuersorum salute, & infidelium conuersione. Qui enim pro E
omnibus orat, particeps est omnium bonorum quæ fiūt, & bonum quāto communius, tan
to diuinius perhibetur. Hinc debet vnusquisq; orationes aliorum humiliter ac feruenter ap
petere, & eos vt pro se orent, rogare. Quo enim alios humilius atq; feruentius vt pro nobis
orent rogamus, eo capaciores efficimus fructus orationis illorum. Potissime tamen hominū
deuotorum & notabiliter virtuosorum est appetenda oratio. Propter quod subditur. [Mul
tum enim valet deprecatio iusti assidua] Iustus nanque est dei amicus eiusque filius adopti
Psalm. 10. uus, & ei consimilis atq; amabilis. Siquidem iustus dominus, & iusticias dilexit. Amicorum
Eccl. 35. aūt est eadem velle & nolle. Ideo scriptum est: Oratio iusti penetrat cælos. Itemque: Volun
Psal. 144 tatem timentium se faciet, & cęt. Et bene ait Apostolus: quod assidua iusti oratio valeat mul
tum, seu magni vigoris ac meriti seu præcipuę exaudibilitatis sit apud deum: quia vna con
ditio ad orationis exaudibilitatem requisita est, vt sit perseuerans. Propter quod ait Salua
Lucæ. 18. tor: Oportet semper orare, & non deficere. Porro orationes ministrorum ecclesiæ, quamuis
iniustorum, tamen in persona ecclesiæ fusæ quandam efficaciam sortiūtur pro plebe. Quod
3. Rege. 19 autem multum valeat iustorū oratio, probat exemplo [Helias homo erat, similis nobis, pas
sibilis] id est, mortalis, qui & timore mortis fugit à facie Iezabel, [& oratione orauit] ista est
proprietas idiomatis Hebræorum per talem ingeminationem effari, sicut in Esaia: Dissipati
one dissipabitur terra, agitatione agitabitur terra, confractione confringetur terra. Vel ideo
ait, oratione orauit: quoniam vna oratione impetrauit, quod subditur: vt Beda hic loquitur F
Itaque oratione orauit [vt non plueret super terram] decem tribuum Israel, propter eorum
facinora, videlicet idololatrias regis eorum, & ipsorum. Hoc enim orauit Helias zelo iusticię
vt per aduersa retraherētur à vitijs vexatione edocti [& non pluit annos tres & menses sex]
3. Rege. 7. Ista historia tertio Regum diffuse describitur. [Et rursus orauit, & cœlum dedit pluuiam.]
Cum enim vidissent eos humiliatos & nimis afflictos, condoluit eis, orās deum vt pluuiam
condonaret [deditque cœlum pluuias] id est, sua virtute influentiali concurrit ad hoc. [Fra
tres mei, si quis ex vobis errauerit a veritate] id est, aliquis vestrum a fidei rectitudine, aut a
veritate doctrinæ, vitæ, siue iusticiæ declinauerit [& conuerterit quis eum] per veram infor
mationem, charitatiuam exhortationē, iustā increpationem, fraternam correptionem [scire
debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ] id est, a via perditionis,
ad viam salutis, seu obseruantiam præceptorum, reduxerit, [saluabit animam eius a mor
te] id est, à condēnatione gehennæ, quæ est mors æternæ miseriæ, animam peccatoris con
uersi præseruabit ac eruet. Reuocando enim eum a culpa eruit eum a pœna perpetua,
[& operit multitudinem peccatorum,] id est, peccata peccatoris conuersi facit sic tegi, vt a
iudice summo non videantur ad condemnandum. Nempe per hoc, quod peccatorem
ad contritionem & emendationem inducit, cooperatur ad remissionem culparum illi
Psalm. 31. us: quæ remissio est peccatorum opertio siue tectio, vel deletio, iuxta illud: Beati quorum
remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Aliqui textus habent: Saluabit ani
mam suam a morte. Quia qui alium ex charitate admonet, corripit & conuertit, sibiipsi ma
ximum

A ximum præmium promeretur:& charitatis suæ feruore quotidiana & propria sua incendit peccata, dimittunturq; ei. Imo & præteritorum suorum excessuum obtinet remissionem q̄tum ad pœnam, omnino aut partim, secundum quod charitatis feruor fuerit in eo maior aut minor. Idcirco in Prouerbijs scribitur: Vniuersa delicta operit charitas. Et princeps Apostolorum: Charitas (inquit) operit multitudinem peccatorum. Idcirco de beatissima Magdalena locutus est dominus: Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multū. Verun tamen si quis impie viuens, non agens quod docet, prædicare præsumpserit, & prædicando quosdam quasi conuertens, sua peccata sibi indulgeri non promeretur. Imo grauius peccat, & suas transgressiones multiplicat, prædicationis officium indigne exercens. Ex præinductis demum sancti apostoli Iacobi verbis docemur, quam salubre & magnum sit apud deū, paccantes fraterne corripere, pie instruere, charitatiue conuertere. Nam vt Diuinus Dionysius fassus est: Omnium diuinorum diuinissimum est deo cooperari in conuersione iniquorū ad eum. Atque vt asserit Augustinus: Ille in charitate dei est perfectior, qui ad eius amorem plures conuertit. Gratissimumq; deo sacrificium zelus est animarum. Et sicut Christus grauiorem pati non potest persecutionem, quam vt quis verbo aut exēplo, animas suo sanguine liberatas, ab ipso auertat: sic ampliorem honorationem ei impendere nō valemus, quàm animas diuiantes conuertendo ad ipsum. Fraternam ergo correptionem ad quam omnes tenentur, inquantum est charitatis effectus, efficaciter ac discrete cum omni feruore & humilitate exerceamus, errantes & lapsos erigamus pro posse, & informemus. Taliterq; viuamus

Prou.10. i.Pet.4. Lucæ.7. Diony. Augusti. Grego.

B & tam timorate, ac fructuose iugiter cōuersemur, vt alios corripere, informare, conuertere simus idonei. Nec verbis duntaxat, sed oratione quoque & exemplo, pro aliorum conuersione conemur. Imo pro illis oremus instantius, quos incorrigibiliores conspicimus. Deficiente quippe humana virtute, ad omnipotentis auxilium seriosius est confugiendum. ¶ Postremo, vt in Ecclesiastico scriptum est: Vnicuique deus mandauit de proximo suo, vt eripiat eum ab omni iniquo. Errori quoq; cui non resistitur, consentitur. Zelo ergo diuini honoris ac fraternæ salutis simus semper accensi. Cumque anima sit incomporabiliter corpore p̄stantior, & æterna felicitas omni temporali sanitate inæstimabiliter desiderabilior, infernalisq; mors omni corporali præsentis vitæ languore formidabilior: propterea incomparabiliter solicitiores operosioresq; simus pro conuersione & salute animarum errantium proximorum, quam pro curatione corporum aut releuamine corporalium incommodorum illorum: vt sit in omnibus nostra charitas ordinata. Nec dubium, quin omnia ista ad prælatos ac præsidentes potissime spectent. Omni igitur modo possibili pro propria ac proximorum laboremus salute. Ad laudem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

Eccl.17.

C

D. DIONYS. CARTHUSIANI IN EPISTOLAM BEATI PETRI APOSTOLI primam enarratio.

¶ Enarratio primi Capitis: Petrus Apostolus Iesu Christi. ¶ Articulus Primus.

ETRVS apostolus Iesu Christi.] Quamuis princeps pastorum vnigenitus dei Iesus Christus, increata & æterna sapientia dei patris, gloriosissimum Petrum toti & vniuersali prætulerit militanti ecclesiæ, plenum, summum ac generalem suum vicarium constituens eum in terra, dicēdo: Pasce oues meas: nihilominus dicitur sacratissimus Petrus specialiter Iudęorum fuisse apostolus. Iuxta illud ad Galatas: Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Quemadmodum enim Iacobus constitutus est Hierosolymitanorū Christianorum primus episcopus: sic Petrus omnium in Iudæa, Samaria, Galilæa ac alibi Iudæorum instructioni, conuersioni, gubernatiōi fuit specialiter desup daputatus atq; intentus. Hic, vt apostolatus sui officiū digne proseq̄retur, duas cōuersis Iudæis scripsit epistolas. Itaq; in primæ suæ epi-

Iohan.21. galatas.2.

suæ epistolæ ait exordio: Petrus apostolus Iesu Christi. Porro in exordio secundę suæ episto
lę ait: Symon Petrus. Cur ergo non exprimit nomen suum vtrunque in principio huius epi
stolæ, quemadmodum in illius? Et cur in vtriusque initio vocat se Petrum, magis, quam Sy
monem? An forsan quia hoc nomen Petrus dulcius sapuit sibi, & magis gloriabatur de illo
Marc. 3. in domino, eo quod dominus Christus illud proprio sibi imposuerit ore: Tu es (inquiẽs) Pe
trus. Tamen vt in Marco legitur, hoc nomen imposuit ei Christus in monte, quando ordi
nauit duodecim apostolos. Denique cum Petrus princeps apostolorum esset, hoc humilita
tis fuit, quod se simpliciter nominauit apostolum. Itaque Petrus Christi Apostolus scribit,
[electis aduenis] secundum Bedam, aduenæ latine, gręce dicuntur proselyti, quo nomine ap
pellabant Iudæi eos, qui ex gentilitate ad iudaismum erant conuersi: sicut iam nuncupan
tur neophyti, qui infidelitate relicta, ad christianismum conuertuntur. De illorum autem
aduenarum seu proselytorum numero, fuerunt nonnulli qui in die sacratissimo Penteco
stes, Petro prædicante, crediderunt in Christum. Iuxta illud Actuum: Iudæi quoque & pro
selyti. His ergo secundum BEDAM, scripsit Petrus ambas suas epistolas, quod etiam Glos
sa ac alij protestantur. Veruntamen verius reor, quod non eis duntaxat, sed vniuersis Iudæis
ad Christum conuersis scripsit: quemadmodũ Iacobus: siue ante susceptionem iudaismi fue
runt gentiles, siue non. Omnium nanque generaliter habuit curam, charitatem, & prælatio
nem. Indigueruntque omnes exhortatione, instructione, & consolatione summi Apostoli.
1. Para. 29 Denique aduenæ non solum dicuntur proselyti, cum. 1. Paralipomenon sanctus Dauid lo
quatur ad dominum: Peregrini sumus corã te & aduenæ, sicut omnes patres nostri. Et Psal
Psalm. 38. mista: Ne sileas (inquit) quoniam aduena ego sum apud te. Omnes etenim Christiani viato
res & aduenæ vocantur, quia ad veram & cœlestem atque perpetuam patriam tendunt, &
in sæculo isto, tanquam in exilio, in terra aliena, in via, lachrymarumque valle degunt. Pro
Hebræ. 11. ut ad Hebræos loquitur Paulus de veteribus sanctis: Iuxta fidem defuncti sunt omnes, non
acceptis repromissionibus: sed eas a longe aspicientes & salutantes & confitentes: quia pere
grini & hospites sunt super terram: qui enim hæc dicunt, significãt se patriam inquirere. Igi
tur iuxta hanc aduenæ significationem, sanctissimus princeps apostolici ordinis, vniuersos
ex Iudaismo ad Christum conuersos vocat aduenas, id est, in sæculo isto peregrinos, viato
Hebræ. 13. res & exules. Iuxta illos ad Hebræos: Non habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram
inquirimus. Et recte sic nominat eos, vt implicite cõmoneat eos, non iuxta consuetudinem
legis Mosaicę, terrena bona, sed cœlestia præmia, expectare, appetere, atque accedere. Vocat
quoque eos electos aduenas, quia præ cæteris ad Euangelicæ legis fidem & gratiam erãt di
uinitus præordinati, vocati, perducti. Erant siquidem de electis illis reliquijs de quibus Esa
Esaiæ. 10. ias prædixit: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ ex eis saluæ fient.
Roman. 9 Roman. 11 De quibus ad Romanos inter cætera dicitur: Reliquiæ secundum electionem gratiæ dei sal
uæ facti sunt. Itaque electis aduenis [dispersionis Ponti, Galatiæ, Capadociæ, Asiæ, & Bithi
niæ] id est, disgregationis factæ per regiones hic nominatas, quę pertinebant ad Gręciam, se
cundum Bedam & Glossam. Iudæi quippe extra fines propriæ terræ erant per totum mun
dum dispersi, quorum multi in præfatis prouincijs, scilicet Ponto, Galatia, & cæ. habitabãt,
Actu. 7. & quidam eorum ad tempus in Hierusalem morabantur. Cumque credidissent, tandem à
Iudæis incredulis sunt expulsi, Stephano lapidato, vt legitur in Actis. Porro quod sequitur,
secundum præscientiam dei patris, refertur ad illud, electis aduenis: quia electi fuerunt secũ
dum præscientiam, id est, prædestinationem dei patris, vtpote omnipotentis ac sapientissi
Deute. 32. mi creatoris, qui est deus vnus ac trinus, de quo in Deuteronomio habetur: Nunquid non i
pse est pater tuus qui possedit te, & fecit, & creauit te? Itaque electis aduenis, secũdum p̃sciẽn
tiam dei, hoc est, secundum quod à deo prædestinati fuerunt, seu præordinati ad vitam gra
tiæ in præsenti & ad vitam gloriæ in futuro: qui etiam vnum ad maiorem beatitudinem p̃
ordinauit, quam alium. Sumitur ergo hoc loco electio, pro prædestinatiõe, quemadmodum
Roman 8 etiam ad Roman. vbi dicitur: Quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis fi
lij sui. In generali autem modo loquendi præsciẽtia refertur ad reprobos, qui idcirco vocan
tur præsciti, hoc est, ad damnationem seu damnari præcogniti. Præcognitio enim electorũ
ad gloriam proprie prædestinatio appellatur. Propterea nomen pręscientiæ reprobis depu
tatur [in sanctificationem spiritus] vel, vt aliqui textus habent, in sanctificatiõe spiritus, [in
obedientiam & aspersionẽ sanguinis Iesu Christi] & condependent hæc omnia sibijnuicem
& ad superiora, vt sit sensus: Electis aduenis secundum præscientiam dei patris tendentẽ in
sanctificationem spiritus, id est, ad hoc vt electi per gratiam spiritussancti purgentur ab om
ni peccato, atque virtutibus decorentur, quod primo fit in baptismo. Ista autem sanctifica
tio est prædestinatiõis effectus, & appropriatur spiritui sancto, eo quod proprie opus sit cha
ritatis

A ritatis,pietatis,& liberalitatis,quę spiritui sancto appropriāt. Tamen quod dicitur,spiritus, posset referri ad spiritum creatum,vtpote animam rationalem, quæ in baptismo sanctificatur & proprie est gratiæ ac virtutis subiectum. Si vero legatur in sanctificatione spiritus, sensus est,quod præscientia dei circa electos in pręfata baptismali sanctificatione,tanquam per suum effectum est declarata. Vel sensus est iste,quod præfati aduenæ fuerunt electi secūdum præscientiam dei in sanctificatione spiritus, id est, per hoc quod a spiritu sancto sanctificati sunt in baptismo,manifestata est a deo eorum electio. Et quia sanctificatio baptismalis ordinatur ad hoc,vt baptizati de cætero viuant iuxta euangelium Christi,obediendo eius præceptis:hinc additur,in obedientiam Iesu Christi. Interponitur tamen hoc verbum, & aspersionem sanguinis:quia baptismus:sicut & cætera sacramenta, à Christi passione suam sortitur uirtutem:& ita fideles suscipiendo baptismum aut cætera sacramenta, sanguine Christi spiritaliter asperguntur ac perfunduntur,per hoc quod meriti passionis Christi fiūt participes, cuius meriti effectus est sanctificatio iam præfata. Vnde per sacramenta ecclesiæ meritū passiōis Christi dicitur hominibus applicari,hoc est,diuinitus communicari seu impertiri. Propter quod in Apocalypsi asseritur:Christus dilexit nos,& lauit nos a peccatis nostris in sanguine suo. Apocal.1. Sicque quod apostolus ait in aspersionem, dicit iuxta consuetudinem veteris testamenti:in quo quæ sanctificanda erant,hostiarum sanguine aspergebantur. Exod.12. Deniq; quod ait,in aspersionem sanguinis Christi,sic potest intelligi:Quoniam Christus præcepit vt fideles suum in sacramento accipiant sanguinem. Ait enim:Nisi manducaueritis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem,non habebitis vitam in vobis. Iohan.6. [Gratia vobis & pax multiplicetur]. Duplex ponitur gratia,scilicet gratumfaciens,& gratia gratis data. Gratiā duplicē esse. B Gratia gratū faciēs,est habitus supernaturalis,infusus,essentiam rationalis animæ immediate perficiens, & eam in esse supnat..rali, deo accepto, atq; ad promerendum vitam æternam idoneo,ponens. Quemadmodum enim ad operationes naturales exercendas,fit homo idoneus p formam substantialem ac naturalem,seu animā rationalem:ita ad actiones meritorias deo acceptas,fit homo potens, dignus & aptus per formam hanc supernaturalem,,videlicet gratiam gratumfacientem. Et sicut necesse est, vt antequam homo operetur naturales operationes,constituatur in esse naturali specifico:sic antequam faciat actiones meritorias, oportet, vt in quodam supernaturali esse ponatur:quod directe ac primo per gratiam gratumfacientem efficitur. Est autem hæc diuinæ essentiæ quædam supernaturalis similitudo, & luminis gloriæ inchoatio, ac omnium meritoriarum actionum fontana origo, ramificans in habitus virtutum atque donorum. Quidam vero putant,hanc gratiam realiter idem esse, quod virtutem infusam,potissime charitatem:sed prætacta positio verior subtiliorque censetur, imo & diuini DIONYSII documentis conformior,prout Thomas inducit. Indigemus ergo in primis hac gratia,quoniam actiones nostræ deo acceptæ & meritorię nequeunt esse, nisi primo nosipsi simus deo accepti, quod per gratiæ huius infusionem consequimur: per quam & deo supernaturaliter assimilamur atque amabiles reddimur. Idcirco scriptum est: Respexit deus ad Abel,& ad munera eius. gene.4. In quibus verbis pensandum est, quod primo dicitur deus respexisse ad Abel,deinde ad munera eius. Porro gratia gratis data, proprie dicitur supernaturale donum,pro aliorum vtilitate alicui desuper datum,dicente Apostolo Paulo:Vnicuique datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. 1.Cori.12. C Veruntamen gratia gratumfaciens & gratia gratis data frequenter extensius,quam nunc dictum est,accipiuntur,ita, vt omnis habitus virtuosus,omnis virtus infusa,omne donum spiritussancti, loquendo de septem donis,omnisq; actus meritorius,gratia gratumfaciēs appelletur,& quicquid ad gratiam sic acceptam atque ad salutem disponit & confert,gratia gratis data vocetur. Orat ergo princeps apostolorum,vt gratia nobis multiplicetur,quod est multipliciter infundatur,augeatur, & conseruetur: quatenus in vtraque gratia concrescamus, ac perficiamur a domino: cuius directione, ope, & excitatione, assistentia, & conseruatione, incessabiliter indigemus. Non enim sufficientes sumus cogitare aliquid ex nobis,quasi ex nobis:sed deus est, qui operatur in nobis & velle & perficere. 2.Corin.3 Cui loqtur Esai. Omnia opera nostra operatus es in nobis. Esaiæ.26. Siquidem in omni actione meritoria exequenda,seu producenda,egemus actuali motione spiritussancti:quæ etiam motio,excitatio, siue vibratio nomine gratię hoc loco potest intelligi. Præterea orat archiapostolus, vt pax nobis multiplicetur,id est,abundanter ac multipliciter diuinitus detur,& conseruetur,videlicet pax pectoris,quæ est tranquillitas mentis in deo:pax temporis,quæ est quies ab exterioribus impugnationibus, & pax æternitatis,q̄ est tranquillissima quies beatorum in patria,imperturbatumq; gaudium eorum in deo. Pax duplex. Quātumcunq; autem forinsecus impugnemur aut corporaliter molestemur,semp tamen p posse conemur pacem pectoris conseruare, vt tranqlletur in deo cor nostrū,& spiritaliter gaude

Psal.118. at in aduersis. De qua pace ait psalmista: Pax multa diligentibus legem tuam. Qui enim di- D
uinæ legis præcepta amorose custodiunt, mentis inquietudinem vincunt in omni euentu,
in prosperis scilicet & aduersis in deo se figunt, ac bene agendo gloriantur in domino: est
que in eis corpus subditum animæ, sensualitas rationi, ratio deo: ex qua optima ordinatio-
ne consurgit, & manet in eis pax pectoris: quæ ab Augustino vocatur tranquillitas ordinis.
Esa.32. Roman.5. De qua Esa. prophetauit: Erit opus iusticiæ pax. Ad quam hortatur nos Paulus ad Roman.
dicendo: Iustificati ex fide, pacem habeamus ad deum. Consequenter beatissimus Petrus in-
Epistola cipit epistolæ suæ narrationem siue tractatum [Benedictus deus, & pater domini nostri Iesu "
Christi] Deus altissimus et æternus dicitur benedictus, quoniam in seipso verissime sanctus, "
gloriosus, atque perfectus est, omni laude, & honorificentia superdignissimus, totiusque be-
nedictionis, hoc est, omnis gratię omnisque boni collator & conseruator. Itaque benedictus
deus, id est, in seipso æternaliter sanctus est, & benedicatur, laudetur, ac honorificetur ab vni-
Daniel 3. uersis. De quo in Danie. legitur: Benedictus es domine deus patrum nostrorum, & laudabi-
Eccl.43. lis & superexaltatus in sæcula. In Ecclesiastico quoque: Benedicentes dominum, exaltate e-
um quantum potestis. Maior est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute, ne
laboretis. Non enim peruenietis. Præterea quod ait, benedictus deus & pater domini no-
stri Iesu Christi, ad eandem potest referri personã: vt pater æternus dicatur deus Christi se-
cundum suam humanitatem, & pater ipsius secundum ipsius deitatem, & generationem æ-
Ioan.20. ternam. Vnde & Christus post resurrectionem suam locutus est, Ascendo ad patrem me-
um, & patrem vestrum: deum meum, & deum vestrum. Rursus quod ait benedictus deus, E
ad totam superbenedictam potest trinitatem referri: quæ est vnus omnium deus, creator, ac
dominus [qui secundum magnam misericordiam suam] quæ vere immensa est & naturalis "
proprietas eius: cui proprium est misereri semper & parcere [regenerauit nos in spem vi- "
uam], id est, spem æternæ salutis formatam, seu charitate ornatam nobis infudit: quando "
nos spiritaliter regenerauit in fonte baptismatis, seu in conuersione nostræ mentis ad eum,
Iohan.3 & infusione gratiæ spiritalis. De qua regeneratione ait Christus: Nisi quis renatus fuerit ex
aqua & spiritusancto, non potest introire in regnum dei. Vel sic: Regenerauit nos in spem
viuam. i. per infusionem gratiæ nos spiritaliter regenerando, infudit & contulit nobis effi-
cacem felicitatis æternæ fiduciam. Fides enim, spes, & charitas, infusioni gratiæ seu spiritali
regenerationi inseparabiliter sunt connexę [per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis] .i. "
per fidem & manifestationem resurrectionis Christi, qua resurrexit de loco & numero mor-
tuorum. Nempe per hoc quod deus pater suscitauit Christum à morte, & suæ resurrectionis
fidem, declarationem nobis donauit, & largitus est cunctis fidelibus spem plenæ glorificati-
onis in anima & corpore. Quoniam caput membra sequuntur, & dominum serui. Per resur-
rectionem etiam Christi recuperata fuit fides in eius discipulis, quam in sua perdiderant pas-
sione. Hinc ait Alber. Christus est caput nostrum, de ratiõe autem capitis est influere sensum
ac motum in membra. Cum ergo Christus resurrexerit, oportet nos suæ resurrectionis es-
Ephe.5. se participes. Cum enim eiusdem naturæ sint caput & membra, oportet quod sicut Adam F
peccãte omnes cecidimus, quoniam ipse fuit principium totius nostræ corporalis originis:
sic Christo resurgente omnes resurgamus, cum ipse sit caput atq; principium totius nostræ
1.Cor.15. spiritualis regenerationis. Hinc ad Corinthios scribit Apostolus: Quoniamquidem per ho-
minem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriũtur,
ita & in Christo omnes viuificabuntur. De hac etiam loquitur Thomas in secunda parte
Summæ suæ: In omni genere primum est causa secundorum in eodem genere, sicut primũ
lucidum est causa lucis in aliis. Cum ergo sit Christus primitiæ resurgentium, & primus
propria virtute resurgens ex mortuis: constat, quod eius resurrectio causa sit nostræ resur-
rectionis: causa inquam secundaria, instrumentalis, & exemplaris. Passio quoque Christi
est causa meritoria nostræ resurrectionis, sed omnipotentia suę diuinitatis est causa prima
Roman 4 principalis & essentialis resurrectionis nostræ, tã spiritalis q̃ corporalis. Hinc dicit ad Rom.
Mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram, vt.s. con-
uerteremur & crederemus in eum: quod nisi ipse resurrexisset, non fecissemus. Regenerauit
itaq; nos in spem viuam, per Christi resurrectionem, [in hæreditatem incorruptibilem] .i. "
ad hoc, vt per fidem & spem viuam obtineamus post vitam præsentem hæreditatem cœle-
stem, quæ est beatitudo æterna, in quam tendit spes tanquam in obiectum: hæreditatem in-
quam incorruptibilem, quia perpetua est, vtpote beatifica visio dei, ac plena eius fruitio,
quæ indesinenter permanet vna & eadem numero. Nam quantum ad illam, non erit in
beatis cogitationum seu cognitionum aut appetitionum successio: nec volubiles erunt ap-
prehensiones nostræ quantum ad id quod est de essentia felicitatis: De qua ait Psalmi-
sta,

sta, Cum dederit delectis suis somnum, ecce hęreditas domini. De qua Esaias & Paulus fa Psal.126.
A tentur: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præ- Esa. 64.
parauit deus diligentibus se. Cum enim per CHRISTI incarnationem, & cætera eius my- 1.Corin.2.
steria simus effecti filij dei adoptiui, competit nobis ex gratia dei ius aliquod in participati-
one hæreditatis supernæ, iuxta illud ad Roman. Si autem filij & hæredes, hæredes quidem
dei, cohęredes autem Christi. Vnde ad Corinthios scribit Apostolus: Oportet corruptibile Roman 8. 1.Cor.15.
« hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem, [& incontamina-
« tam] quoniam nulla impuritas culpæ, præfatæ felicitati miscetur, nec potest quis cœleste in-
gredi regnum, nisi plenarie expurgatus, siue in seculo isto, siue in purgatorio. Propter quod
in Apoc. asseritur: Non intrabit in illam, videlicet ciuitatem cœlestem, aliquid coinquina- Apoc.21.
tum. In participatione autem terrenæ hæreditatis iniusticia sæpe contingit. Sic vero in par
« ticipatione cœlestis hæreditatis non erit, quia non datur, nisi purgatis ac dignis [& immar-
« cessibilem] nunquam enim inueteratur, aut sui decoris minorationem illabitur, imo iugiter
æque pulcherrima ac splendidissima perseuerat: de qua illud Sapien. verificatur: Clara est, & Sapien.6
« quæ nunquam marcescit sapientia [conseruatam in cœlis]. i. in cœlesti paradiso paratam [in
« vobis]. i. ad vestram remunerationem, vt vobis pro præmio meritorum vestrorum com-
municetur. De qua in Iohan. ait saluator: Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & il- Iohan.17.
li sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi. In Apocalypsi quoque, Qui Apoc.3.
vicerit, dabo ei sedere mecum, in throno meo: sicut & ego vici, & sedi cũ patre meo in thro- 1.Timo.4
no eius. Hinc loquitur Paulus: Reposita est mihi corona iusticiæ. In Genesi quoque dominus Gen.15.
B ait ad Abraham, Ego protector tuus, & merces tua magna nimis. De qua rursus in euan- Matth.19.
gel. dominus contestatur: Vende omnia quæ habes, & da pauperibus: & veniens sequere
« me. Et habebis thesaurum in cœlo, [Qui in virtute dei]. i. ab omnipotentia creatoris [custo
« dimini]. i. ab aduersarijs vestræ salutis protegimini, atque in bonis conseruamini, vt per se-
« ueretis vsque in finem. Custodimini autem [per fidem] quæ est fundamentum virtutum, ac
totius spiritualis ædificij, ac promerendi principium. Idcirco per eam tanquam per suę om-
nipotentiæ effectum, ac donum & instrumentum custodit nos deus, ita, quod de⁹ est nostræ
conseruationis atque protectionis causa efficiens principalis: fides autem causa formalis ac
instrumẽtalis. Nam iustus ex fide viuit, & sine ea impossibile est placere deo. Fides quoque, Abac.2 Hebræ.10.
(vt Iohan. ait apostolus) est victoria nostra, quæ vincit mundum. Custodimini ergo per fi- Hebræ.11.
« dem [in salutem] adipiscendam. i. ad hoc vt salutem consequamini sempiternam, sicut ait 1.Iohan.5.
apostolus Paul. Quia qui cœpit bonum in vobis, perficiet illud vsque in diem Christi. Et Phil.1.
« propheta: Custodit, inquit, deus omnia ossa eorum, [paratam reuelari]. i. nobisipsis mani- Psalm.33.
festari, ac alijs propalari, de qua ad Roma. profertur: Non sunt condignæ passiones, ad futu- Roman.8.
« ram gloriam, quę reuelabitur in nobis [in nouissimo tempore]. i. in die finalis iudicij, quan-
do electi glorificabuntur plenarie, & corã omnibus gloriosi apparebunt in anima & corpo
re, eorumque gloria reprobis innotescet, vt videntes quid perdiderunt, acrius affligantur.
Tunc enim euidẽtissime apparebit, quid intersit inter iustos & impios: & qualiter deus dis-
cernat inter electos ac reprobos. Hinc per Malachiam dominus apertissime loquitur: Con- Mala.4.
C uertimini, & videbitis quid sit inter iustum, & impium: & inter seruientem deo, & non serui
entem ei. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, & omnes superbi & omnes facien-
tes impietatem stipula. Et inflammabit eos dies veniens: & orietur vobis timentibus nomẽ
meum sol iusticiæ, & sanitas in pennis vestris. Et salietis quasi vituli de armento, & calcabi-
tis impios. ¶Præterea per hoc quod beatissimus Petrus ait: Qui in virtute dei custodimĩ
ni, innuit, quod nemo proprijs ac naturalibus viribus possit saluari, custodiri, præualere, pro
ficere aut mereri. Propter quod ait psalmographus: Nisi dominus ædificauerit domum, in Psalm 126
vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, &c. Itemque Psal.114.
Custodiens paruulos dominus. De quo iterum scriptum est: Quoniam dextera sua teget Sapien.3.
eos, brachio suo defendet eos. Vnde in Esa. fatetur: Ego dominus deus tuus, docens te vtilia, Esa.48.
gubernans te in via qua ambulas. Hinc omni hora cum propheta toto corde oremus: A re- Psalm.16.
sistentibus dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi: sub vmbra alarum tuarum protege
me, a facie impiorum qui me afflixerunt. Nempe vt loquitur Hieremias, Non est in homine Hiere.10.
via eius, nec viri est vt ambulet, & dirigat gressus suos. Hoc est etiam quod asserit Paulus:
« Non volentis neque currentis, sed miserentis est dei [In quo die] nouissimo [exultabitis], Roma.9.
id est, tam cordialiter gaudebitis quod interna iucunditas redundabit copiose in corpora
vestra. Vnde per Esaiam loquitur deus: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis: & vt torrẽs Esa.66.
« inundans gloriæ gentium. Et videbitis & gaudebitis & lætabitur cor vestrum [modicum
« nunc, si oportet, cõtristari], id est, quamuis interim in hac vita oporteat parum affligi, & cau

ſas triſtitiarum pati [in varijs tentationibus].i.in perſecutionibus,infeſtationibus,impug-
Actu.14. nationibus:quas ab inuiſibilibus ac viſibilibus hoſtibus patiuntur electi. Per multas enim
2.Timo.2 tribulationes oportet nos intrare regnum cœlorum. Atque vt iterum Paulus ait apoſto
Iohan.16. lus,Si ſuſtinemus,& conregnabimus. Vnde & in Iohanne ait Saluator apoſtolis:Et vos qui
dem nunc triſtitiam habetis:iterum autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum:& gaudi-
um veſtrum nemo tollet à vobis. Sed cum in tribulationibus ſit gaudendum,iuxta quod Ia-
cobus dixit apoſtolus:Omne gaudium exiſtimate,cum in tentationes varias incideritis,Sa-
Iaco 1. lomon quoq; qui dicit:Non contriſtabit iuſtum,quicquid ei acciderit:quomodo nunc ait ſa
Prouer.12 cratiſſimus apoſtolici agminis ſignifer,modicum nunc ſi oportet contriſtari? Et reſponden D
dum,quod contriſtari accipit pro affligi,non pro inordinato mœrore, aut interiori dolore:
ſed potius pro corporali moleſtatione,aut etiam interno contra tentamenta conflictu.Rur
Pſalm.33. ſus cum multæ ſint tribulationes iuſtorum:atq;(vt tactum eſt) per multas tribulationes re-
Actu 14 gnum nos oporteat intrare cœleſte,cur ait,modicum contriſtari, præſertim cum in primiti
ua eccleſia grauiſſimæ fuerint chriſtianorum perſecutiones?Reſpondetur quod triplici ratio
ne hoc agit. Primo,quia reſpectu futuri ſupplicij reproborum, modica eſt omnis afflictio vi
tæ præſentis,quæ etiam comparatione pœnarum purgatorij parua eſt. Secundo, quoniam
2.Cor.4. æternæ felicitatis reſpectu,permodica eſt tribulatio præſens,iuxta illud 2.Corinth.Id quod
in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ,ſupra modũ in ſublimitate æter-
Sapien.3. næ gloriæ pondus operatur in nobis. Propter quod & Sapien. dicit:Iuſti in paucis vexati,in E
multis bene diſponentur. Tertio,quoniam quicquid in hac vita patimur,modicum reputa-
re debemus,reſpectu multitudinis,magnitudinisq; culparum noſtrarum,ſi pro eis ſecũdum
diuinæ rigorem iuſticiæ puniamur. Propter quod apud Iob de homine caſtigato,& deſuper
Iob.33. illuſtrato inducitur. Dicet:Peccaui,& vere deliqui:& vt eram dignus,non recepi. Et rurſus
Iob 11. in eodem:Multo minora exigeris,quam meretur iniquitas tua. Hinc in omni aduerſitate pa
Iudith.8. tientiſſimi eſſe debemus,& deo pro paterna caſtigatione gratias agere,iuxta illud Iudith.Nõ
vlciſcamur nos ꝓ his quæ patimur,ſed reputantes hæc ipſa ſupplicia peccatis noſtris eſſe mi-
nora,flagella domini,quaſi ſerui qui corripimur,ad emendationem,et non ad perditionem
noſtram,eueniſſe credamus. Deniq; quam fructuoſa ſit iſta aduerſitatum ęquanimis longa-
nimisq; perpeſſio,ſubditur[vt probatio fidei veſtræ] id eſt, fides veſtra aduerſitatibus exer"
citata,& per eas probata,firma & conſtans inuenta. Vel,probatio fidei veſtræ .i. patientia
quam habetis in tribulatiõibus,per quas fides veſtra probatur ſeu examinatur, an maneat
ſtabilis [multo precioſior auro,quod ꝑ ignem probatur] an verum ſit aurum [inueniatur]"
à ſummo iudice [in laudem,& gloriam,& honorem] ita quod cedat vobis ad laudem & glo"
Lucæ.8. riam,ac honorem [in reuelatione Ieſu Chriſti].i.in die iudicij,quo Chriſtus omnibus appa-"
1.Corin.4 rebit,& qualis vnuſquiſq; fuerit declarabit,quemadmodum ipſe teſtatur:Nõ eſt occultum,
quod non manifeſtetur:nec abſconditum,quod non cognoſcatur. Ideo ait Apoſtolus:Noli-
te ante tempus iudicare, quoadusq; veniat dominus, qui reuelabit abſcondita tenebrarum,
& manifeſtabit conſilia cordium. Sed quoniam omne bonum quod agimus, ad dei laudẽ &
1.Cor.10. gloriam ordinare debemus,dicente Apoſtolo:Omne quodcunq; facitis in verbo aut opere, F
in dei gloriam facite. Sic quippe debemus proprium intendere ac quærere præmium,vt nos
ipſos & quicquid boni ſpectat ad nos,aut conuenit nobis, ad dei gloriam & honorem finali
ter ac principaliter referamus: cum ipſe creator omnipotens ſit vniuerſorum vltimus finis,
omniſq; boni principium dator & conſeruator & finis. Idcirco paſſus iſte ſic poteſt exponi:
Probatio fidei veſtræ multo precioſior auro inueniatur in laudem,& gloriam & honorem
dei,qui de omni bono,quod procedit ab eo & agitur in hoc mundo,principaliter eſt laudan
dus,glorificandus & honorandus. Laudandus,verbis:Glorificandus, admiratiõibus & ma
gnificentijs cordis. Honorandus, opibus,& diuinorum præceptorum executionibus virtuo
ſis. Deus quoq; omnipotens laudem,gloriam, & honorem fidelibus ſuis pro eorum patien-
Lucæ.6. tia,fide,meritiſq; rependit. Cum in euangelio Chriſtus teſtetur:Qui me confeſſus fuerit co-
Matth.8. ram hominibus,confitebor & ego eum coram patre meo. Itemq;:Si quis mihi miniſtrat,ho
Lucæ.12. norificabit eum pater meus,qui eſt in cœlis. In Apoc. quoq;. Eſto fidelis vsque ad mortem,
Iohan.12. & dabo tibi coronam vitæ. In die vero iudicij dicet:Venite benedicti patris mei,poſſidete pa
Apoc.2. ratum vobis regnum. Fructuoſo quoque ſeruo dictur ſe perhibet: Euge ſerue bone & fide-
Matth.25. lis,quia ſuper pauca fuiſti fidelis,ſupra multa te cõſtituam,intra in gaudium domini tui. Si-
Lucæ.19. mus itaque in omni tentatione & tribulatione conſtantes:& inſtar auri ex aduerſitate inue
Sapien.3. niamur in omni ſapientia ac virtute ſplendidiores. Quia vt Sapiẽs ait: Tanquam aurum in
Pſalm.65. fornace,probauit electos dominus:& quaſi holocauſti hoſtiam,accepit eos. Ideo fatentur in
pſalmo:Tranſiuimus per ignem & aquam,& eduxiſti nos in refrigerium. ¶Præterea ſecun
dũ glo-

A dũ glosam ex verbis Bedæ acceptam, patientia electorum & probatio fidei eorum, recte au=
ro comparatur. Primo, ob eius preciositatem. Nam sicut in metallis auro nihil inuenitur pręstãtius: sic patientia electorum deo est longe gratissima, & est omni laude apud eum dignissima. Siquidem patientia opus perfectum habet. ¶ Secundo, propter auri claritatem. Sicut Iaco.1.
eñ aurum rubigine obfuscatum vile habetur, in ignem autem proiectum & inde eductum
fulget, & preciosum censetur: ita bonorum constantia inter pressuras iniquorum contem
ptibilis reputatur, sed adueniente hora iudicij præclarissima ostendetur, iudice ipso testan=
te: Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœ= Matth.5.
lorum. ¶ Tertio, propter auri expurgationem ac probationem. Quia quod facit lima gla
dio, baculus blado, ignis auro: hoc confert tribulatio homini iusto. Idcirco in Prou. scriptum Prou.17.
est: Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat dominus. Etenim
quos in tribulationis igni fideles probauerit, hos in beatæ remunerationis iucunditate, tan
quam placentissimam sibi oblationem, assumit.

¶ Prosequutio expositionis huius capituli ab eo loco, quo dicitur: Quem cum non videritis, diligitis. Artic. II.

Consequenter prosequitur gloriosissimus Christianæ religionis vexillifer, sanctissi
mus Petrus, charismata gratiæ, fidelibus in pręsenti collata, dona quoq; gloriæ eis
" in futuro præstanda. [Quem] scilicet Iesum Christum [cum non videritis] oculo
corporali in hoc sæculo conuersantem. Vel si aliqui horum, qbus hæc scripsit, Chri
" stum corporaliter conspexerunt: non tamen ipsius deitatem clare viderunt [diligitis] amo=
B re infuso, qui charitas appellatur. Diligibilis est enim incompabiliter (imo & infinite) secun
dum quod deus. Deinde potissime, in quantum Saluator & maximus benefactor. Christus
nanq; secundum quod deus, sicut infinitæ est bonitatis: ita & infinitæ amabilitatis. Et sicut
secundum suam assumptam humanitatem, est præ vniuersis creaturis præclarissimæ sancti=
tatis, & perfectionis: sic in quantum huiusmodi est, post suam deitatem præ omnibus exi=
mię diligibilitatis. Deinde summe amandus est nobis, propter sua beneficia ac promissa. Ve
runtamen nihil potest amari, nisi aliquo modo sit cognitum: cum intellectiui appetitus ob=
iectum sit bonum intellectum. i. per vim intellectiuam apphensum & aliquo modo notum.
" Vnde & isti per fidem & scripturas nouerant Christum, & beneficia ac promissa ipsius [in
" quem nunc quoque non videntes] eius humanitatem oculo corporali, nec eius deitatem cla
" re per speciem oculo interiori [creditis] fide formata, quę per dilectionem operatur [creden
" tes autem] Vel (vt alij, & vt videtur, melius habent) videntes exultabitis. Credentes quippe Galatas.5
exultabunt, quia manendo in fide formata ad beatificam iucunditatem merebuntur pertin
gere. Qua iucunditate adueniente ac data excidet fides ac desinet, cum ei succedat visio cla=
ra. Videntes vero Christum, suam deitatem clare per speciem contemplando, electi exulta=
" bunt [læticia inenarrabili]. i. tam ingenti vt in vita hac comprehendi nequeat aut effari [&
" glorificata]. i. consumata, quæ desiderium electorũ plenarie contentabit, iuxta illud Psalm. Psal.15.
" Adimplebis me læticia cum vultu tuo. Et: Satiabor, cum apparuerit gloria tua [reportãtes] Psalm.16.
" .i. adipiscentes, & pro laborum vestrorum mercede vobiscum ferentes [finem fidei vestræ]
" vtpote [salutem animarũ vestrarũ]. i. felicitatem æternam, quæ est catholicę fidei finis. Quia
C idcirco incomprehensibilia de deo iam credim⁹, vt ea in patria clare intueamur. Sicut etiam
ait apost. Paulus: Videmus nunc p speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Quæ 1.Cor.13.
visio, tota merces vocatur, & beatitudo completa, prout dicit Saluator: Hæc est vita æterna, Iohan.17
vt cognoscant te verum deum. ¶ Denique deum essentialiter & incircumscriptibiliter bo
num clare ac fruitiue videre, ineffabiliter est iucundum. Primo, propter ipsius pulchritudinẽ
penitus infinitam. Nam quo aliquid pulchrius fuerit, eo ipsum videre naturaliter magis est
iucundum. Secundo, propter ipsius conuenientiam incomparabilem. Creator quippe omni
menti creatæ bene dispositæ incomparabiliter amœnus conueniensq; consistit. ¶ Tertio,
propter immensam ipsius amabilitatem, virtuositatem, honestatem, sanctitatem & pfectio=
nem. Honestum nanq; & sanctum propria vi allicit appetitum, lætificatq; cernentem. Imo
ex sola fama vehementer diligimus, & videre optamus eos, quos sublimiter virtuosos, pbos
& sanctos esse percepimus. Incomparabiliter ergo desiderabilius ac delectabilius est, creato=
rem substantialiter sanctum, virtuosum, probũ, honestum, pfectum, clare inspicere. ¶ Quar=
to, propter ipsius dilectionem, qua à beatis amatur. Quo enim aliquid amatur ardentius, eo
videtur iucundius, si proprie ei succedat. Quemadmodum ergo beati inæstimabili charita=
tis ardore diligunt deum in semetipso infinite felicem: ita cum indicibili gaudio intuentur
eundem, & eius beatitudini vehementissime congratulantur. Et sicut eum incomparabiliter
amplius diligunt, quàm seipsos: ita de eius increata felicitate incompabiliter plus, quam de

collata eis beatitudine gloriantur. Imo mallent seipsos & totum vniuersum non esse, atq; in
nihilum redigi, quam deum per vnum momentum beatitudine sua carere siue destitui. D
¶ Quinto propter ipsius sapientiam infinitam. Naturaliter siquidem cupiunt homines eos
Psal. 144 videre, qui mirabili sapientia pminent: quanto magis iucundissimum est illum cōspicere in
seipso, cuius sapientiæ non est finis? ¶ Iuxta hunc modum possent & aliæ plurimæ rationes
induci, cur inenarrabiliter delitiosum sit, deum clare per speciem intueri. Vtpote, propter o-
mnimodam & immensam eius excellentiam, in omnipotentia, opulentia, omniq; admirabi
Matth 5 litate, dignitate, nobilitate, fama & gloria. Mundemus ergo animas nostras, & ad tantā bea
titudinem eas infatigabiliter præparemus. Beati etenim mundo corde, quoniam ipsi deum
videbunt [de qua] animarum vestrarum [salute exquisierunt atq; scrutati sunt prophetę] «
Sancti enim prophetæ ex diuina reuelatione nouerunt genus humanum per Christi incar-
nationem ac passionem esse saluandum: idcirco diligentissime exquisierunt, & inuestigaue-
runt de ista salute & redemptione tunc fienda, nunc facta per Christum, quo loco, & tempe,
quo modo & ordine Christus liberaret genus humanum, & animabus fidelium conferret
salutem. Exquisierunt autem & inuestigauerūt de his multipliciter. Primo, rogando deum
vt eis reuelaret aliquid de Christi mysterijs. Secundo, quæsierunt illuminationem de his ab
angelis sanctis. Tertio, posteriores prophetæ, vel minus illuminati, quæsierūt de his in libris
Daniel, 9 pręcedentium prophetarum, vel ab ore vatum magis illuminatorum. Hinc etenim Daniel
ait: In anno primo Darij, ego Daniel intellexi in libris numerū annorum, de quo factus est
Lucæ. 2. sermo dei ad Hieremiam prophetam &c. Vnde & Symeon iustus, qui & prophetiæ spiritu E
splenduit: responsum a spiritusancto legitur accepisse: quia videlicet quotidie exorauit de
Christi aduentu, & tempore eius, certificari. Idcirco responsum est ei: quod ipso adhuc vi-
uente Christus nasceretur, atque ab ipso corporaliter videretur. Sic igitur sancti prophetæ
Esa. 7. 9. 11 de Christi mysterijs, & salute facta per ipsum exquæsierunt ac prophetauerunt, prout di-
Esa. 35. 28 66. uersis diuersa à deo per angelos reuelata fuerunt. Esaias nanque de Christi incarnatiōe, dei-
tate, et suæ matris virginitate: de Christi quoque miraculis, et passione ipsius, de Iudæorum
excæcatione, gentium illuminatione, Euangelicæ legis per totum mundum diffusione, aper
Psal. 18. 21. 45. tissime ac copiosissime prophetauit. Dauid quoque de his omnibns in pluribus psalmis in-
Hier. 31. 23. clyte vaticinatus probatur. De quibus & Hieremias multa prædixit. Daniel vero tempus
Dan 9. aduentus Christi præ omnibus clarius determinauit ac computauit. Micheas vero, de loco
Mich. 5. natiuitatis Christi plenius est locutus [qui de futura in vobis gratia prophetauerunt] id est, «
Iohann. 1. de magnitudine gratiæ per christum concessæ fidelibus. Vnde apud Iohannē habetur: Gra
tia & veritas per Iesum Christum facta est. Propter quod tempus Christi ac Euangelicæ le-
Actu. 3. gis, tempus gratiæ appellatur. Hinc ait idem iste archiapostolus: Omnes prophetæ à Samu-
Actu 2. el & deinceps, annunciauerunt dies istos. Et sicut idem sanctus Petrus allegat, Iohel prophe
Iocl. 2. ta de eminentia gratiæ spiritus sancti per christum donata, prophetauit [scrutantes] non «
ratione humana, sed illuminatione diuina [in quod vel quale tempus significaret in eis spiri «
tus christi] id est, quo aut quali tempe spiritussanctus reuelaret eis aduentum christi esse cō- «
plendum, an scilicet tempus illud adhuc longe distaret, & an deberet illud tempus esse tem- F
pus pacis, an præliorum. Dicitur autem spiritussanctus spiritus christi, non solum quia qui-
escit in eo: sed quoniam vere æternaliterq; ab ipso procedit. Quidam tamen per spiritum
christi intelligunt hic spiritum angelicum, seu angelum bonum. Per angelos enim reuelatio
Dionys. nes propheticæ factæ sunt, vt diuinus Dionysius docet. Melius tamen per spiritum Christi
spiritussanctus accipitur, qui est principalis & primus reuelationum prophetalium inspira-
tor, doctor & dator. ¶ Porro de isto tempore Christi multa in prophetis leguntur, vt cū
Agge. 2. per Aggeum loquitur deus: Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlum & terram, & ve
Mala. 3. niet desideratus cunctis gentibus. Per Malachiam quoque: Ecce ergo mitto angelum me-
um & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templum suum dominator,
quem vultis. Abacuk quoque ait: Apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit,
expecta eum &c. Daniel autem clarissime describit: Septuaginta hebdomades abbreuiatæ
sunt super populum tuum, & cæter. Quod vero tempore maximæ pacis Christus nascere-
tur, per Esaiam & Micheæm ijsdem pene verbis est prophetatum: Conflabunt (inquit) gla-
dios suos in vomeres. Non leuabit gens cōtra gentem gladium. Vnde & in Hiere. habetur.
In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidēter. Quod vero deficiente Iudæis re
ge, ac principe propriæ plebis, Christus veniet, Iacob patriarcha in Gen. prædixit. Non aufe
retur (inquiens) sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est.
Et ipse erit expectatio gentium [Prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones], id «
est, spiritussanctus fuit prophetis prædicens, quæ & quanta pro hominibus pertulit Chri-
stus

A ſtus. Cuius paſſiones ſeu pœnæ, quas tolerauit, in Eſaia atque in pſalmis luce clarius deſcri- Eſa. 53.
ptæ ſunt. Prænunciauit etiam ſpiritusſanctus paſſiones, quæ ſunt in Chriſto, id eſt, perſecuti Pſalm. 21.
ones & pœnas quas Chriſtus in ſuis ſuſtinet membris, hoc eſt, quas pro ipſo ſuſtinent ſui fi-
« deles [& poſteriores glorias] id eſt, ſpiritusſanctus etiam fuit prædicens glorificatiões Chri-
ſti, & ſuorum membrorum, quæ gloriæ paſſionem Chriſti ſecutæ ſunt. Nam Chriſtus ſuæ
paſſionis virtute promeruit ſibijpſi præmium magnum & multiplex accidentale, ſuis quoq;
fidelibus meruit glorificationem animarum & corporum. Propter quod ait Apoſtolus: Hu Phil. 2.
miliauit ſe, factus obediens vſque ad mortem. Propter quod & deus exaltauit illum, & dedit
illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen. Denique poſteriores glorię Chriſti, ſunt eius à mor
te reſurrectio, in cœlum aſcenſio, ſuæ maieſtatis per totum mundum prædicatio, quæ in die
Pentecoſtes fieri cœpit, miſſo deſuper ſpiritusſancto, eius quoque in die finalis iudicij coram Actu. 2.
omnibus glorioſiſſima manifeſtatio. De quibus omnibus prophetauerunt quam plura ſan-
cti prophetæ, vt facile eſſet monſtrare. Sed breuitati ſtudendum eſt. Præſertim cum de his ali
« bi copioſa teſtimonia ſint inducta [quibus] puta prophetis [reuelatum eſt] ab omnipotente
« [quia] non ſibijpſis [vobis autem] id eſt, ſed vobis [miniſtrabant] id eſt, miniſterialiter atq;
« prophetice prædicebant [ea q̃ nunc annunciata ſunt vobis] videlicet myſteria Chriſti. Hoc
eſt, tempus, locum, & modum ſuæ incarnationis, natiuitatis, paſſionis & cæt. Hæc enim non
ſunt eorum, ſed veſtris temporibus adimpleta. Nec pro ſua, ſed pro veſtra ad Chriſtum con
uerſione, hæc eis diuinitus ſunt oſtenſa. Gratia quoq; prophetiæ, cum ſit donum gratiæ gra
tis datæ, ad aliorum ordinatur vtilitatem, ſicut & cætera huiuſmodi dona. Per hoc enim ꝙ
ea quæ de Chriſto prædicauerunt apoſtoli, prænunciauerunt prophetæ, patet veritas fidei
Chriſtianæ, & multi ad Chriſtum conuerſi ſunt. Hinc in Actis dixit beatus Petrus Iudæis, q Actu. 2.
B bus principaliter prædicauit: Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſq; veſtrum, & acci
pietis donum ſpiritusſancti. Vobis enim repromiſſio hæc, & filijs veſtris, & omnibus quoſcũ
que aduocauerit dominus deus noſter. Et rurſus: Vos (inquit) eſtis filij prophetarum & teſta Actu 3.
menti, quod diſpoſuit ad patres veſtros deus. Itaque iſta annunciata ſunt vobis annunciati
« one certiſſima [per eos qui euangelizauerunt vobis] videlicet per me, cæteroſque apoſtolos,
« ac primos Chriſti diſcipulos [ſpiritu ſancto miſſo de cælo] id eſt, eis in die Pentecoſtes infu-
ſo in viſibili ſigno, ita quod non ſenſu humano, ſed ſpiritusſancti inſtinctu infallibiliter præ- Actu. 2.
« dicauerunt [in quem] ſcilicet ſpiritum ſanctum [deſiderant angeli proſpicere] per quod ſpi-
ritus ſancti deitas vera inſinuatur, quia in eum tanquam in felicitatis ſuæ obiectum, cupiũt
angeli intueri. Sed cum deſiderium ſit appetitus boni futuri nõdum adepti, quomodo ange-
li qui deo ſedulo ſunt intenti, & eo præſentialiſſime perfruuntur ac vniuntur, dicuntur ſpiri-
tusſancti aſpectum deſiderare? Et reſpondendum, quod in deſiderio ſolent duo intelligi. Pri
mum eſt, appetitio boni futuri. Secũdum eſt, faſtidium huiuſmodi boni iam diu poſſeſſi, vel
vſq; ad ſaturitatem obtenti. Dicuntur ergo beati dei præſentiam, aſpectum inceſſabilem de
ſiderare, non in quantum deſiderium futuri boni appetitum includit, ſed prout faſtidium
omne excludit amor adepti iam boni. Vt enim ait GREGORIVS: Corporales delitiæ Greg.
cum non habentur, graue in ſe deſiderium accendunt: cum autem habentur, protinus per ſa
cietatem in faſtidium uertunt. Spiritales vero delitiæ cum non habentur, in faſtidium ſunt:
cum vero habentur, in deſiderium. Sicque in eis apppetitus ſaturitatem, atque ſaturitas ap-
C petitum parit. Augent nanque ſpiritales delitiæ deſiderium in mente dum ſatiant. Porro,
quod dicitur, in quem deſiderant angeli proſpicere, Beda & Gloſſa exponunt de CHRI
ſto ſecundum ſuam humanitatem, cuius humanitatis tanta eſt gloria, vt angeli ſancti non
ſolum immortalem deitatis eſſentiam, ſed & aſſumpti verbi æterni humanitatem gaudeant
intueri. Melius tamen iſtud de ſpiritusſancto exponitur, ita, vt ſummus Apoſtolus de
ſpiritusſancto dicens, in quem deſiderant angeli proſpicere, denotet immenſitatem pie-
tatis diuinæ ſuper nos, eo quod deus pater ſpiritumſanctum, cuius tanta eſt maieſtas vt
cum ſancti angeli cupiant intueri, miſit in terram propter generis humani ſalutem.

¶ Circa præhabita ſcribit ALBERTVS: Omnes prophetæ de Chriſto ſunt vaticina-
ti. Chriſtus autem conſideratur dupliciter. Primo, ſecundum ſe, vt eſt caput totius eccleſiæ. Eph. 5.
Secundo, quantum ad eius eccleſiam, quæ dicitur myſticum corpus ipſius. Vaticinium er-
go maiorum prophetarum totum fuit de Chriſto, vt caput eſt noſtrum. Nam vaticinium
Eſaiæ fuit de eius incarnatione, vaticinium Hieremiæ, de eius paſſione, vaticinium Ezechi-
elis de eius reſurrectione, vaticinium Danielis, de ipſius aſcenſione. Prophetæ vero minores
vaticinati ſunt de corpore eius myſtico, quod eſt eccleſia. Ideo dicti ſunt prophetæ minores
quia de myſtico corpore Chriſti, & non de Chriſto capite prophetauerunt. Sed miror quod Carpit hic Albertum mag.
tantus doctor, tamque ſubtilis expoſitor dicit hæc, quæ ſtare non valent, niſi forſitan val-

de pie

de pie extenuentur. In primis ergo quod ait, quod totum vaticinium maiorum prophetarũ C
fuit de Christo, vt est caput nostrum, duplicem habet instantiam. Priorem, quia de Iudæorum,
Chaldeorum, Philisteorum, Moabitarum, Ammonitarum, Aegyptiorum, aliarumque gentium diuersarum excessibus, punitionibus, reparationibus multa ꝑdixerunt prophetæ. Posteriorem, quia de mystico Christi corpore, vtpote ecclesia, copiose prophetarunt. Vnde secũdum Hieronymum vniuersa Christi atque ecclesiæ mysteria, tam diffuse Esaias descripsit, vt non tam propheta, quam euangelista dicendus sit. Apostolus quoque Paulus in epistola ad Romanos multa allegat ex Esaia de ecclesia ex gẽtilitate collecta. Insuper ad Galatas allegat ex Esaia de ipsa ecclesia: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quæ verba apud Esaiam secundum antiquam translationem habentur. ¶ Pręter ea vltimã visionem Ezechielis de templo difficillimam atque longissimã Hieron. Grego. aliiq; doctores communiter exponũt de Christi ecclesia. Quod autem secundo ait Alber. vaticiniũ Esaiæ esse de Christi incarnatione, Hieremiæ de eius passiõe, Ezechielis de eius resurrectione, Danielis de eius ascensione, nec præcise nec appropriate videtur posse saluari, quoniã Esaias multo diffusius vaticinatus est de Christi passione quàm Hieremias, vt patet in locis multis Esaiæ. Et quod Albertus ex Ezechiele allegat de Christi resurrectione, videlicet de accessione ossium ad ossa, de Christi resurrectione nequaquam ad literam dictum est, nec verificatur de ea: quoniam corpus Christi non fuit dissolutum, nec caro eius vidit coruptionem, vt in Act. docet ac probat princeps apostolorum. Multa huiusmodi possent contra hæc verba Alberti induci. ¶ Quod demum tertio ait, minores prophetas non prophetasse de corpore Christi vero, seu capite Christo, sed solum de corpore mystico, prorsus nil valet, nec canonicis concordat scripturis, cum & Matthæus euangelista alleget ad literam illud Micheę: Et tu Bethlehem terra Iuda &c. Eodem quoque capitulo allegat sanctus Matthæus illud Oseæ: Ex Aegypto vocaui filium meum. ¶ Amplius per Zachariam de Christo ad literam, apertissime est prędictum: Exulta satis filia Sion, ecce rex tuus venit tibi &c. quod in Matth. & Iohanne allegatur de Christo. ¶ Iterum de Christi resurrectione prædictum est per Sophoniam, & Oseam. Paulus quoque apostolus ad Romanos de ecclesia inducit illud Oseæ: Et erit in loco vbi dicitur eis, non populus meus vos: dicetur eis, filij dei viuentis. Et rursus illud Oseæ: Vocabo non plebem meam, plebem meam. Adhuc etiam de Christi aduentu, & repræsentatione eius in templo, apud Aggeum & Malachiam euidenter legitur prophetatum. ¶ Postremo, cur duodecim prophetę dicantur minores prophetæ, dictum est alio loco. Nec enim illa est ratio, quam assignat Albertus. Imo si rite pensetur, Zacharias de prophetis minoribus vnus, diffusius ac euidentius ad literam vaticinatur de Christo, quam Ezechiel prophetarũ vnus maiorum, ¶ Consequenter princeps apostolorum hortatur fideles, ne gratiam sibi diuinitus oblatam paruipendant aut negligant, sed ea se dignos exhibeant [propter quod] id est, quia prophetæ non sibi, sed vobis annunciauerunt de Christo [succincti lumbos mentis vestræ] lumbi carnis, in quibus viget luxuria, partes sunt corporis. Lumbi mẽtis sunt intellectus, qui generat verum, & voluntas quæ parit amorem. Lumbos ergo mentis accingere, est intellectum a vanarum cogitationum fluxu, a distractionibus, erroribusque reprimere, & eum in captiuitatem redigere in Christi obsequium, vt subiectus sit fidei. Voluntatem quoque ab inordinatis desiderijs coartare. Lumbos autem carnis accingere, est carnalia desideria, & eorum carnales fœditates domare. Hinc ait & Christus: Sint lumbi vestri præcincti. Et Paulus ad Eph. State (inquit) succincti lumbos vestros in veritate. Itaq; succincti lumbos mentis vestræ. i. rationem & volũtatem reformatas habentes, quatenus iuxta Pauli doctrinam, non simus paruuli, fluctuantes, nec circumueniamur omni vento doctrinę [sobrij] moderantiam in cibo & potu seruantes. Quemadmodum iubet Saluator: Attendite vobis, ne grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate [& perfecti] non solum amicos in deo, sed & inimicos propter deum syncere diligẽdo, eisq; bona pro malis reddendo, prout in Matthæo loquitur Christus: Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vel perfecti non solum præcepta, sed euangelica quoque consilia adimplendo. Iuxta quod & veritas ait: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & sequere me. Multi autem sunt gradus perfectionis [sperate in eam quæ offertur vobis gratiam] id est, dona gratiæ, quæ Christus in vita hac offert vobis, omnes ad pœnitentiam, & profectum hortando. Dona quoque gloriæ, quæ est gratia consumata, iuxta illud Apostoli Pauli: Gratia dei vita æterna. Constanter confidite adipisci, eaque obtinere satagite. Vnde & Paulus disseruit: Hortamur vos, ne inuacuum gratiam dei recipiatis. Et rursus: Quomodo effugiemus, si tãtam neglexerimus salutem? Porro spes cũ sit theologica virtus, directe & immediate habet Deum pro obiecto: secundario vero respicit ea per quæ ad summum bonum perducimur, & iuua-

Marginal notes: Hierony. — Rom. 9. 10. 11. 12. — Esa. 54. — Esa. 53. — Ezech. 37. — Actu. 2 — Matth. 2. — Mich. 5. — Oseæ. 11. — Zach. 9. — Matth. 21. — Iohan. 12. — Soph. 3. — Oseæ. 6. — Roman. 9 — Oseæ. 1. — Malach. 3 — 2. Cor. 10. — D — E

A & iuuamur. Sperate ergo in gratiam istam,& eã adipisci confidite [in reuelatione Iesu Chri
" sti]i. in manifesta ipsius declaratione,cũ se vobis ostenderit intuendum sicuti est. In qua ostẽ 1.Corin.13
" sione gratia consumata, seu salus vestra, consistit. Vnde apud Iohannem Christus hanc sui Iohan.14.
manifestationem promittit pro præmio dicens:Qui diligit me,diligetur a patre meo,& ego
diligam eum,& manifestabo ei meipsum. Denique,quia plenaria salus in corpore, & anima
in die iudicij tribuetur,potest quod dictum est,in reuelatione Iesu Christi,referri ad natiui-
tatem,,item apparitionem Christi in die iudicij: quando illud Esaiæ implebitur: Reuelabit
gloria domini,& videbit omnis caro salutare dei nostri[quasi filij obedientiæ]id est,deo & Esa 40.
" vestris prælatis humiliter subditi. Obedientia quippe omnem christifidelem maxime decet,
cum ipsemet Christus testetur:Descendi de cœlo,non vt faciam voluntatem meam,sed volũ Iohan 6.
tatem eius,qui misit me. Itemq;:Sicut mandatum dedit mihi pater,sic facio. Imo factus est o-
bediens patri vsque ad mortem. Idcirco inobedientiæ filij non Christi sed diaboli sunt mini Iohan.14. Phili.2.
stri. Porro hæc dictio,quasi,notat hic veritatem,non similitudinem tantum[nõ configura-
" ti prioribus ignorantiæ vestræ desiderijs] id est, non rursus conformantes vosipsos vitiosis
" atque carnalibus affectibus,in quibus tempore vestrę infidelitatis fuistis. Omnes autẽ inor
dinati & praui affectus dici possunt desideria ignorantię:quia ex ignorantia quadam nascũ
tur,eo modo,quo iuxta philosophum,omnis peccans est ignorãs:quoniam male iudicat sal-
tem in particulari,quamuis in generali veritatem agnoscat. Cum enim,diuo Dionysio pro
testante,nullus respiciens ad malum operetur, quia videlicet malum sub ratione mali non
appetitur,cum bonum sit appetitus obiectum: cõstat quod omnis qui peccat,malum sub ra
B tione boni apparentis apprehendat siue admittat:sicq; ignorans & cęcus est,atque ex ratio
nis ignorantia,inaduertentia,defectu aut errore contingit quod peccat,quod affectionẽ su-
am non rectificat,quod inordinationem & carnalitatem non reprimit. Idcirco in Prouerb. Prour.12.
dicitur:Via stulti recta in oculis eius. Et denuo Salomon loquitur:Stultis illudit peccatũ. Et prouer.14
" iterum dictum est:Qui peccat insipiens est,& indoctus[sed secundum eum qui vocauit vos Prouer.10
" sanctum,& ipsi sancti in omni conuersatione sitis]id est,quemadmodum deus,qui per gra-
tiam suam ad Euangelicæ legis veritatem perduxit vos,in seipso purus & virtuosus cõsistit,
atque in omni operatione sua recte & sapienter se habet:ita & vos pro modulo vestro,mun
" di & virtuosi sitis in tota vita vestra [scriptum est enim]in Leuitico[Sancti eritis,quoniam
" ego sanctus sum]Sic nanque in Leuitico loquitur deus:Nolite cõtaminare animas vestras. Leuit.12.
Ego enim sum dominus deus vester. Sancti estote,quoniam ego sanctus sum. Denique aliq̃
in scripturis traduntur non per modum præcepti,& tamen præcepta sunt,vt cum deus ait p̃
Mosen:Non adorabis deos alienos,nec seruies eis. Et tale est istud quod dicitur hic, sancti e- Exod.20.
ritis,loquendo de sanctitate secundum aliquem gradum. Sanctum quippe in vna signfica-
tione,est idem quod firmum:& vnusquisq; fidelis tenetur esse in fide,spe,& charitate tam fir
mus,vt proponat pro nulla re mũdi se à deo per mortale peccatum auertere,aut contra fidẽ
spem charitatemue agere. Idcirco in Ecclesiastico præcipitur:Esto firmus in via domini, & Eccl.5.
in veritate sensus tui. Paulus quoque Corint. scribens:Stabiles(inquit)estote et immobiles 1.Cor.15.
C abundantes in opere domini semper. Rursus,sanctum est idem quod purum: & vnusquisq;
tenetur ab omni mortali peccato esse immunis. Sicque orauit propheta: Custodi animã me
am,quoniam sanctus sum. Proprie autem & communi modo loquendi,sanctus vocatur, q Psalm.85.
in charitate & omni virtute perfectus est,vtpote,vir heroicus & diuinus, ad plenam passio-
num reformationem prouectus: & ita non tenetur quilibet esse sanctus. Præcepit ergo pi- Leuit.19.
issimus deus,vt sicut ipse est sanctus,sic serui sui sint sancti. Nam sancti sapientesque domini
seruos volunt habere honestos,probos,prudentes,prout eorum excellentiam decet. Deniq;
ad hoc filius dei venit in mundum,vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati,
seruiamus illi in sanctitate & iusticia coram ipso,omnibus diebus nostris,vt apud Lucam as Lucæ.1.
seritur. Iterum,quia ad imaginem & similitudinem suam nos condidit deus,requirit vt ei v̾- Genesi 1. M.lach.1
tutibus assimilemur,præsertim cum ipse velit a nobis pater vocari: pater autem vult, vt filij
sui suas sequantur virtutes. Et hæc est ingens ac præclarissima dignitas rationalis creaturæ,
suo creatori sic conformari. Propter quod væ eis,qui per vitam suam carnalem bestijs con-
formãtur. Et grauius væ eis,qui per maliciam,crudelitatem,nequitiam,ac impiam conuer-
sationem assimilantur dæmonibus. Deo igitur in pietate,charitate,iusticia& sanctitate pro
viribus assimilari conemur. Sicut & Paulus hortatur:Imitatores dei estote,sicut filij charissi Ephesi. 5. Math.5.
mi. Vnde & Christus:Estote(ait)misericordes,sicut & pater vester misericors est. Itemq;:E-
state perfecti,sicut pater cœlestis. Hinc & in Deu. locutus est moses:Perfectus eris, & absque
macula cum dño deo tuo. ¶ Preterea quæri potest,quõ intelligẽda sint,aut fieri possint ista,
cum apud Esa. dicatur,Facti sumus vt immundi oẽs nos,quasi pannus menstruatæ vniuer- Esa.64.
sæ iusti-

Esaiæ.14. ſæ iuſticiæ noſtræ. Primuſq; ille apoſtata cecidit, quia dixit: Similis ero altiſſimo. Et reſpon-
Iacobi.3. dendum, quod comparatione diuinæ iuſticiæ, dicuntur noſtræ iuſticiæ ſimiles panno men-
ſtruatæ. Quia in multis offendimus omnes, & multæ defectuoſitates ac culpæ noſtris bonis
actibus admiſcentur. Imo reſpectu puritatis & perfectionis, ac ſapientiæ creatoris æterni, o-
nis puritas, perfectio, ſapientia noſtra nullius momenti eſt, & tanquam immundicia, imper
Hiere.10. fectio, & inſipientia reputatur, quemadmodum in Hieremia legitur: Stultus factus eſt om-
Iob.15. nis homo à ſcientia ſua. Vnde & in libro Iob fertur: Quid eſt homo vt immaculatus ſit, & iu
ſtus appareat natus de muliere. Ecce inter ſanctos eius nemo immutabilis, & cœli non ſunt
Iob.9. mundi in conſpectu eius. Et rurſus ſanctus Iob proteſtatur: Non iuſtificatur homo compo-
Pſalm.142 ſitus deo. Ideo orat propheta: Non intres in iudicium cum ſeruo tuo domine, quia non iuſti-
ficabitur in cõſpectu tuo omnis viuens. Poſtremo ſanctitas noſtra differt ac deficit à ſancti
tate dei in multis, & infinite: cum deus ſit eſſentialiter, independenter, inuariabiliter, incir-
cumſcriptibiliter ſanctus. Vt autem iuxta intentionem ſcripturæ ſancti ſimus in omni con-
Miche.6. uerſatione, non ſolum requiritur, vt mortalia declinemus peccata: ſed venialia etiam cũ dili
Eccle.17. gentia vitare oportet, & ſemper coram deo timoratum ac cuſtoditum cõſiſtere. Cum in Ec
cleſiaſtico ſcriptũ ſit: Si non in timore domini tenueris te inſtanter, cito ſubuertetur domus
Prouer.4 tua. Et in Prouerbijs: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum.

¶ Elucidatio reſiduæ partis huius Capitis: ab eo loco quo dicitur: Et ſi patrem inuocatis eum. ¶ Articulus Tertius.

Proue.14 QVoniam Salomone teſtante, timor dei eſt fons vitæ, conſequenter hortatur glori-
oſiſſimus apoſtolici chori hierarcha, ſanctiſſimus Petrus, vt deum filialiter timea-
mus. [Et ſi] pro quia [patrem inuocatis] id eſt, orando patrem nominatis [eum, q
ſine perſonarum acceptione, iudicat ſecundum vniuſcuiuſq; opus] id eſt, quemli-
bet iudicat ſecũdum opera ſua, intelligendo per opera etiam actus interiores & locutiones,
Iob.34. debitorumq; actuum omiſſiões. Vnde apud Iob inducitur: Abſit à deo impietas, & ab omni
potente iniquitas. Opus enim hominis reddet ei, & iuxta vias ſingulorum reſtituet. Et Hie-
Hiere.32 remias ait. Domine deus fortiſſime, cuius oculi aperti ſunt ſuper omnes filios Adam, vt red-
das vnicuique ſecundum vias ſuas. Qualiter autem perſonarum acceptio nõ competat deo,
& quid ſit perſonarum acceptio, & de peccato ipſius, dictum eſt ſupra in expoſitione ſecun-
di capitis epiſtolæ Iacobi [in timore incolatus veſtri tempore conuerſamini] id eſt, tempore
quo in hoc ſæculo ſubſiſtitis, viuite in timore filiali: ne tãto patre ſitis indigni, & ne in ſui iu-
dicij incidatis rigorem propter veſtram ignauiam ac periculoſam ſecuritatem: ne iudicem
diſtrictum aliquando ſentiatis, quem nunc pium patrẽ contemnitis, & timere ac honorare
Ecclesi.1. recuſatis. Qui enim ſine timore eſt, iuſtificari non põt. Et Chriſtus in Euangelio iubet: Eum
Matth.10 timete, qui habet poteſtatem & corpus & animam perdere in gehennam. Sed inſtare qs po
teſt, quia non videtur adaptatio iſta Petri apoſtoli conuenire adaptationi qua apud Mala-
Malach.1. chiam loquitur deus: Filius honorat patrem, & ſeruus timet dominum ſuum. Si ergo pater
ego ſum, vbi eſt honor meus: & ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? Ex quibus verbis
elicitur: quod deo debetur timor, inquantum eſt dominus: & honor, in quantum eſt pater.
Quomodo ergo nũc ait Apoſtolus: Si patrem inuocatis deum, in timore conuerſamini? Vi-
detur enim debuiſſe dixiſſe, ſi dominum inuocatis, &cæt. Et reſpondendum, quod deo debe
tur timor caſtus, ſanctus & filialis, in quantum eſt pater, quia hic timor ex magnitudine ori-
tur charitatis. Timor vero ſeruilis aut initialis impẽditur deo, vt dño. Eſt autem timor filialis
quo vitatur malum culpæ, ne deus pater offendatur aut inhonoretur. Sicq; timor filialis re-
Ecclesi.25 aliter eſt fuga, ſeu abominatio culpæ. De quo in Eccleſiaſtico multa ſcribuntur, videlicet: Ti
mor domini ſuper omnia ſe ſuperpoſuit. Beatus, cui datum eſt habere timorem dei. Timor
Eccle.40. domini ſicut paradiſus benedictionis. Eſt autem timor dei omni Chriſtiano pręcipue neceſ
ſarius: quia præſeruat à vitijs, cuſtodit in bonis, & ſolicitũ facit timẽtem, ne cadat in laqueũ
Ecclesi.9. inimici. Item ſemper corã deo ſoliciti eſſe debemus ac pauidi, quia neſcimus an digni ſimus
amore vel odio. Hoc eſt, an ſimus in charitate, & gratia, an non. Et rurſus, quoniam ignora-
mus quid finaliter erit nobis, an ſcilicet ſempiterna damnatio, an ſalus perpetua. Et quia ad
omne malum ſumus tam proni, atq; in laqueorum medio ambulamus. Præterea ad conuer
ſandum tam timorate ac virtuoſe nos debet inducere, quod vnigenitus dei verus deus tan-
Epiſtola. ta pro nr̃a ſalute aſſumpſit, fecit ac pertulit, ideo ſubditur [ſcientes] per fidem, non per natu-
Iob.19. ralem rationem. De qua ſciẽtia dixit Iob: Scio quod redemptor meus viuit, & in nouiſſimo
Iohan.11. die de terra ſurrecturus ſum. Martha quoque: Scio quia reſurget in reſurrectione in nouiſſi-
mo die [quod non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſa
tione paternæ traditionis] id eſt, originalis infectionis, ſeu vitioſæ informationis, quia pa-
rentes

A rentes istorum quibus hęc scripta sunt, filios suos pessime docuerũt, vt scilicet idola colerent,
quantum ad eos qui ex gentibus nati erant. Sacerdotes quoque & scribæ Iudæorum tradide
runt filijs suis ac subditis quædam diuinæ legi contraria, quibus in euangelio loquitur Chri Matth.15.
" stus: Irritum fecistis mandatum dei propter traditionem vestram [sed precioso sanguine, q̃
" si agni incontaminati & immaculati, Iesu Christi] id est, passione & morte filij dei, qui est q̃si
agnus, quoniam innocentissimo agno assimilatur, de quo ait Iohannes Baptista: Ecce agnus Iohann.1.
dei, qui tollit peccata mundi. Qui & per Hieremiam contestatur: Ego quasi agnus mansue Hierem.11
tus, qui portatur ad victimã. Estque quasi agnus incontaminatus & immaculatus, propter
immunitatem suam ab omni peccato, tam originali, quam personali, tam mortali quam ve
niali. Christus quippe quamuis pro originalis peccati deletiõe specialiter passus dicatur, sua
tamen passione sanctissima, pro cunctis totius humani generis peccatis, quãtum in ipso est,
satisfecit, iuxta illud Esaiæ: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Propter Esaiæ. 53.
quod angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum Matth.1.
" suum a peccatis eorum. Christi inquam [præcogniti quidem ante constitutionem mundi,]
id est, ab æterno ad hoc præordinati ac præuisi à deo patre, secundum naturam assumptam
vt per eum redimeretur genus humanum. Deus nanque ab æterno decreuit per Christi pas
" sionem redimere mundum [manifestati autem in nouissimis temporibus propter vos,] id
est, propter vestram salutem, Christus in vltima mundi ætate per incarnationis mysterium
apparuit in hoc mundo, iuxta illud Baru. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus con Baruch.3.
B uersatus est. Hoc est quod ait Iohannes: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Hinc Iohann.1.
ad Ephesios loquitur Paulus dicendo: Deus elegit nos in Christo, ante mundi constitutionẽ Ephesio.1.
in quo habemus redemptiõem per sanguinem eius. De his demum diebus nouissimis loqui
" tur Paulus: Nos sumus in quos fines sæculorũ deuenerũt [qui per ipsum fideles estis in deo] 1.Cori.10.
id est, virtute & merito passionis Christi, gratiam conuersionis ac fidei consecuti estis a deo,
& hucusq; fideles mansistis in eo. Meritum etenim Christi in sacramento baptismi ac pœni
tentiæ applicatur hominibus: & quicquid virtutis & gratiæ eis confertur à domino, p Chri
stum & eius passionem ac meritum ipsis donatur, in quantum per Christi mysteria deus p
posuit sibi reconciliare atque saluare genus humanum. Propter quod ad Ephesios habetur: Ephesio.1.
Deus prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in laudem gloriæ gra
tiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. Vel, per ipsum fideles estis in deo, quoniã Matth. 16
Christus suos misit discipulos ad aliorum conuersionem vbique, & per apostolos dedit ho
minibus legem salutis, quemadmodum apud Esaiam ait: Lex a me exiet & iudicium meum Esaiæ.50.
in lucem populorum requi scet. Idcirco ait apostolus Paulus: In Christo, qui eratis longe, fa Ephesio. 2
" cti estis prope [qui suscitauit eum à mortuis tertia die] quæ suscitatio toti superbenedictæ
trinitati, cuius opera ad extra sunt indiuisa, ascribitur. Potest tamen patri appropriari, qa
diuina virtute effecta est. Virtus autem seu potentia patri appropriatur. Imo Christus secun
dum quod est deus, suscitauit seipsum, vt homo est. Propter quod dixit: Soluite templũ hoc, Iohann. 2
& in tribus diebus excitabo illud [& dedit ei gloriam sempiternam] id est, perpetuam corpo
C ris glorificationem accidentaleque præmium, & iudiciariam potestatem, in resurrectione,
ascensione. Nam in beatifica dei visione, anima Christi fuit ab exordio suæ creationis & vni
onis cum verbo, perfecta. Hinc Christus passione sua instante, orauit illud Iohan. Pater ve Iohan.17
nit hora clarifica filium tuum. Et ad Hebræos habetur: Videmus Iesum propter passionem Hebræ.2
mortis gloria & honore coronatum. In Esaia quoq; legitur: Pro eo quod laborauit anima Esaiæ.53
" eius, videbit & saturabitur [vt fides vestra & spes esset in domino] id est, firmiter crederetis
in deũ & speraretis in eo. Ex hoc enim quod deus Chrm̃ ita glorificauit per resuscitationem
ascensionem, & sancti spiritus missionem, inducti sunt homines ad christianæ fidei ac spei
" susceptionem, credentes & sperantes se tandem merito Christi resuscitandos & plene glorifi
" candos. [Animas vestras castificantes] id est, cælesti sponso castas & puras exhibentes [in
obedientia charitatis] id est, obediendo diuinis præceptis ex charitate, sine qua nulla est a
ctio meritoria, deoq; grata. Omnis siqdem actus meritorius est a charitate elicitiue: vt actus
qui immediate & directe procedunt ex charitate: aut imperatiue, vt actus aliarum virtutum
" quibus præcipit charitas [in fraternitatis amore] id est, etiam in proximorum spiritali di
" lectione: sine qua nemo potest saluari, ideo subditur [simplici ex corde] omni duplicitate & fi
" ctione exclusa [inuicẽ diligite attentius] i. valde attente, cũ dicat saluator: In hoc cognoscent Iohan.13.
oẽs, qa discipuli mei estis, si dilectionẽ habueritis ad inuicem. Atq; vt asserit Paul. Qui diligit Roma.13.
proximũ, legẽ impleuit. Porro de cordis simplicitate & duplicitate dicta sunt multa sup cano
nicã Iaco. Oĩs autem anima rationalis, aut est sponsa dei p fidẽ & charitatem: aut certe adul

tera

tera diaboli per infidelitatem,seu quamcunq; culpam mortalem. Ideo animas nostras casti D
ficare debemus modo prætacto,& omni virtute ornare,sanctis actibus decorare,incessabili
terq; fructuose,timorate ac feruide conuersari:præsertim quoniam tanti æstimauit nos do
minus deus noster,quod propter nostram recuperandam salutem , nostram in vnitate per-
sonæ assumpsit naturam,& in ea pro nobis tot & tanta fecit ac passus est. Nonne ex dignita
te legati magnitudo causæ pensatur? Cum ergo vnigenitum suum miserit deus pater lega-
tum ad pacificandum nos sibi,quis magnitudinem causæ,quam cum deo habemus,excelle-
tiamque beatitudinis ad quam sumus creati,concipere valeat aut effari? Hinc & aliam cau-
sam,ob quam timorate viuere debeamus,dignissimus apostolici chori vertex subiungit [re-
nati non ex semine corruptibili] id est,deum timere inuicemq; attentius amare debetis,qa
renati estis seu spiritaliter generati per emundationem a culpa,& susceptioẽm gratiæ ac vir-
tutum,non ex materiali impuroque semine[sed incorruptibili]id est virtute cœlesti in sacra
mento baptismatis operante,seu gratia spiritali & gratumfaciente:quæ confert homini esse
spiritale,supernaturale, deiforme, idoneum ad promerendum [per verbum dei viui & per-
Iohan.1. manentis in æternum]id est,per Christum,de quo Iohannes ait : Omnia per ipsum facta
sunt. Nam Christus est qui principaliter,interiusq; baptizat,purgat,regenerat. Ipse quoque
baptismum instituit,& omnibus dari præcepit,& ipse est verbum increatum,æternum,vni
genitum dei viui & permanentis in æternum , videlicet patris æterni , quemadmodum Pe
Matth.16. trus disseruit: Tu es Christus filius dei viui. Vel per verbum dei viui,intelligit formam ṽbo-
rum sacramentalium,operantium in baptismo,per quæ dispositiue & suo modo , causaliter
fit regeneratio spiritalis. Quoniam accedente verbo ad elementum,fit sacramentum. Vnde
Eph.5. Paulus testatur: Quod Christus dilexit ecclesiam,mundans eam lauacro aquæ,in verbo vi- E
Iacob.1. tæ. De hac regeneratione dicta sunt plura super illud Iacobi: Voluntarie genuit nos ṽbo ve
Iohan.1. ritatis. Vnde Iohannes ait: Dedit eis potestatem filios dei fieri,his,qui credunt in nomine e-
ius:qui non ex sanguinibus,neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri , sed ex deo
Esa.4. nati sunt [quia omnis caro fœnum]tanquam dicat : Regeneratio spiritalis ex carnali & cor
Eccl.14. ruptibili semine esse nequit. Quoniam caro,carnaleue semẽ,fœno assimilatur,idcirco ad spi-
Iacob.1. ritale & supernaturale esse non potest perducere,nec talis generationis semen existere. Vn-
Iohan.3. de ait Saluator: Quod natum est ex carne,caro est: & quod natum est ex spiritu,spiritus est.
[& omnis gloria eius]id est,viror,vigor,voluptasq; carnis [quasi flos fœni]cito pertransit,
& deficit sicut flos graminis[exaruit fœnum] id est,gramen postquam viruerit & excreue-
rit,mox arescit, [& flos eius decidit] sic caro in pueritia habet virorem , in adolescentia de-
corem,in iuuentute robur & florem,in senectute desiccationem,in morte corruptionẽ[ver
Iohan.1. bum autem domini manet in æternum]quod primo verum est de verbo increato patris æ-
Psalm.118 terni. De quo scriptum est: In principio erat verbum. De quo Damascenus intelligit illud in
Psalmo: In æternum domine verbum tuum permanet in cœlo. Secundo verificatur de ver
bo creato,id est,diuinæ virtutis præcepto,effectu,seu lege qua cuncta subsistunt. De quo ver
Psal.148. bo cantatur: Ignis,grando,nix,glacies,spiritus procellarum,quæ faciũt verbum eius. Et rur
Eodem. sus: Præceptum posuit,& non præteribit. Tertio,de verbo sacræ scripturæ, quod dicitur nõ
transire,sed inæternum manere. Nam inuiolabilis atque perpetua est veritas scripturarum:
quamuis verba vocalia sonando transeant,ac desinant esse, vtpote de numero successiuo rũ: F
Matt.24. quibus idem est esse,& fieri. Ideo loquitur Christus: Cœlum & terra transibunt,ṽba autem
mea non transibunt. Quarto,de verbo sacramentali,quod manet in suo effectu. Nam chara
cter,qui in baptismo imprimitur,indelebilis perhibetur. Et gratia q̃ ibi infunditur,ex se non
habet vt corrumpatur,quamuis per accidens desinat esse in transgressore: quæ etiam gratia
Esa.40. arra vitæ æternæ ocatur. Deniq; locus hic ex Esaia sumptus est,vbi habetur: Omnis caro fœ
num,& omnis gloria eius,quasi flos agri &cæ. [Hoc autem est verbũ,quod euangelizatum
est in vobis]id est,inter vos prædicatum est per Christi apostolos,cæterosque discipulos.
2.Cor.4. Qui Paulo testante,non prædicauerunt seipsos , sed Iesum Christum , qui est verbum æter-
num: & eius doctrinam,præcepta ac sacramenta.

¶ Explanatio Secundi Capitis : Deponentes igitur omnem dolum. ¶ Articulus Quartus.

1.Petr.1. IAm circa finem præcedentis capituli docuit princeps apostolorum, quàm precio
si sint fideles per Christum redempti,quàmq; sublimiter regenerati : idcirco nunc
plenius instruit eos,quàm virtuose debeant conuersari, ne tantis beneficiis sint in
Lucæ.12. grati: quia cui plus datum est: plus requiretur ab eo. Itaque ait : [Deponentes igi-
Epistola tur] i. cum sitis taliter liberati atque renati, idcirco per contritionem seu anticipationem, re
mouentes a cordibus vestris[omnem malitiam]id est,excogitatam, ac deliberatam prauita
tem,seu

A
" tem, seu omnem habitum vitiosum, consuetudinemque peruersam [& omnem dolum] in verbis & factis. Siquidem virum sanguinum & dolosum abominabitur dominus. Dolus nanque charitati & iusticiæ atque prudentiæ veræ contrariatur. Ideo Salomon protestatur: Vir versutus odiosus est [& simulationes] simulatores enim & callidi prouocant iram dei: & [inuidias] .i. rancores seu tristitias de prosperitatib. proximorum [& omnes detractiones] quæ sunt peccata mortifera. Quid autem sit detractio, & quot modis contingat, quam etiam enorme peccatum sit, & quomõ à detrahente sit fugiendum, dictum est supra circa illud Iaco. Nolite detrahere alterutrum fratres mei [sicut modo geniti infantes] id est, instar peruulorum infantium statim natorum, quantum ad innocentiam, non quantum ad nescientiam, ideo subditur [rationabiles] id est, discreti, & iudicium rectæ rationis sequẽtes. Debemus enim infantibus assimilari, quantum ad bonas eorum proprietates: quæ sunt, nulli nocere, non concupiscere, non irasci, cito placari, non superbire. Propter quod ait Saluator: Nisi conuersi fueritis, & afficiamini sicut paruuli: non intrabitis ĩ regnum cœlorum. Non autem debemus infantulis conformari discretione carendo, instabiliter nos habendo, poma, pira, rebus preciosissimis præferendo. Propter quod loquitur Paulus: Non simus paruuli fluctuantes. Et denuo, Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote Et in Prouerb. habetur: Vsque quo paruuli diligitis infantiam? Est ergo bona & virtuosa infantia, quæ vocatur infantia christianæ simplicitatis: quæ est innocentia atque synceritas mentis. Ad quam beatiss. Petrus hoc loco redire nos admonet, ne alicui simus nociui, imo cunctis p posse pficui. Est & vituperanda infantia, q̃ est asinina simplicitas, & imperitia piculosa. Vñ apud Esa. asserit: Puer centũ annorꝫ morief. Quid eñ est puer centũ annorꝫ, nisi senex puerilis, insipiens, & inconstãs? Talis morief morte æternalis miseriæ, sicut iam mortuus est morte culpæ. Itaque rationabiles [sine dolo] Maledictus enim dolosus, vt in Malachia scriptum est [lac concupiscite] id est, faciliora fidei documenta cum auiditate à doctoribus & prælatis vestris suscipite, vt paulatim proficiatis. Nam neophytis & nouiter baptizatis, incipientibus & imperfectis sunt primo faciliora fidei pabula exhibenda: quia difficiliorum mysteriorum nondum capaces sunt. Talibus quippe loquitur Paulus ad Hebr. Indigetis vt doceamini quæ sunt elementa exordij sermonis dei, & facti estis quibus lacte opus est, non solido cibo. Et alibi: Tanquam paruulis in christo, lac vobis potum dedi, non escam. Non enim poteratis accipere [vt in eo crescatis in salutem] .i. per lactis huius spiritale edulium, pertingatis ad charismata meliora: ad viciniora saluti, ad contemplationem cœlestium, atq; purissimũ diuinitatis amorem, vt de eorum sitis catalogo, de quibus loquitur Paulus: Sapientiam loq mur inter perfectos. Et item: Perfectorum est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus. Ideo vas electionis hortatur: Aemulamini charismata meliora. Cũ etenim in via dei non proficere sit deficere, debemus quotidie in gratia dei, ỽtutibusq; proficere, bonis bona adijcere, & omne tempus vitæ præsentis fructuose expendere: quemadmodum ad Ephes. docet Apost. Charitas vestra semper magis ac magis abundet in sciẽtia, vt probetis potiora, & sitis synceri & sine offensione [si tamen gustastis quam dulcis est dominus] .i. tunc præfata documenta poteritis adimplere, si diuinæ bonitatis suauitatem interiori gustastis palato. Quemadmodũ enim homo diu esse non potest sine dilectione, ita nec sine delectatione, quia delectationem naturaliter appetit. Ideo sicut qui spiritalis amoris expertes sunt, carnalibus affectibus detinentur: ita qui in deo non delectantur, eius dulcedinẽ degustando: carnales, viles & exteriores delectationes, delitias, consolationes requirũt. Nec potest carnalia vitia superare, spiritalibus inhærere, qui nihil diuinæ consolationis ac interioris dulcediuis experitur. Porro quam dulcis est deus, aliqualiter in hac vita gustamus, ipsum per donum sapientiæ, & fidem formatam cognoscendo seu cõtemplando, eumq; synceriter diligendo. In eo nanq; quod magis diligimus, magis delectari solemus. Ideo ait Psalmist. Memor fui dei & delectatus sum. Et rursus: Delectare in domino. Itemq;: Gustate & videte quoniam suauis est dominus. Sed posset quis interrogare, qualiter poterimus ad diuinæ suauitatis gustum interdum pertingere? Et respondendum, ꝙ oportet successiue proficere, coram deo solicite ambulare, carnalia oblectamenta despicere, operibus insistere ỽtuosis, & deo ex charitate prompto corde seruire, atq; in omnibus dei honorem optare, & zelũ habere iusticiæ, charitatis quoq; & pietatis redundare visceribus, sicq; ad copiosissimum ac frequentissimum diuinæ suauitatis pertingemus saporem, & dei amici & ei familiares efficiemur, ita, quod cum propheta ex sententia proferemꝰ: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine. Præterea quoniam vnusquisq; in charitate existens, habet donum sapientiæ secundum aliquem gradum: potest quilibet talis aliqualiter degustare, quam dulcis est deus in suis orationibus, meditationibus, affectionibusq; ad eum, in bonis quoq; operibus delectando,

Psalm.5. Prouer.14 Iob,16. Iacob. 4. Matth.18. Eph.4. 1.Cor.14. Prouer.1. B Esa.65. Malac.1. Hebræ.5. 1.Corin.3 1.Corin.2. Hebræ.5. 1.Cor.14. Bernar. Ephesi.1. C Psalm.76. Psalm.36. Psalm.33. Mich.6. Psalm.30. Psalm.99.

ctando, iuxta illud: Seruite domino in lætitia. Deus etiam ex sua pietate immensa, frequenter gratiose præuenit homines, etiam imperfectos & insipientes: infondendo eis suæ bonitatis dulcem saporem, consolationem internam, iucundæ alacritatis perfusionem: sicque allicit eos sibi, & à terrenis carnalibusque auertit. Quia gustato spiritu disipit omnis caro. Conemur ergo ad prætactum diuinæ dulcedinis saporem pertingere, vt carnalia cordialius atque facilius contemnamus, & spiritalibus ac diuinis stabilius immoremur, imo pro gratia ista obtinenda deum precemur. Propter quod subditur [ad quem accedentes lapidē viuū] id est, dn̄m Iesum Christū, q est viuus lapis, spiritaliter accedētes, credēdo & desiderādo grõsā assistētiam, & ei⁹ illuminationē simpliciter postulādo, iuxta illđ in psal: Accedite ad eū & illuminamini. Et ad Hebræos: Adeam⁹ cū fiducia ad thronū gratię ei⁹, vt misericordiam consequamur. Ad deum quippe vbique præsentem, non passibus pedum, sed desiderijs cordium, actibus virtutum, accedimus. Dicitur autem Christus lapis, ratione firmitatis & fundationts. Est etiam lapis viuus, quia secundum deitatem suam, est essentialiter viuēs & vita, quemadmodum ait: Ego sum via, veritas, & vita. Itemq; Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. Porro secundum naturam assumptam, viuens est, vita naturæ humanæ in optimo gradu, vita gratię in summo statu, vita gloriæ in excellentiæ termino, possibili menti creatæ. Omnis quoque vita procedit ab ipso. Accedentes ergo ad lapidem istum [ab hominibus quidem reprobatum] primo vic; à Iudęis incredulis, qui multas blasphemias euomuerūt in Christum, dicēdo: Dæmonium habet, & insanit, homo vorax, potator vini. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Atque in passione quando dixerunt: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram &c. Deinde reprobatus est à philosophis, & tyrannis, ac alijs perfidis [à deo autem electum] secundum naturam assumptam, vt per eum saluaretur genus humanum. De quo per Esa. loquitur dominus: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Imo Christus antonomatice vocatur dei electus, vtpote omniū electorum saluator & caput. Qui spiritum non ad mensuram accepit, cuius merito alij electionis consequuntur effectum [& honorificatum] Christum enim deus pater multipliciter honorificauit. i. honore dignum effecit ac demonstrauit, dicendo ad eum: Tu es filius meus dilectus: eumq; omnibus præferendo, eius quoque excellentiam per prophetas atque apostolos, & per miracula insinuando. In die quoque ascensionis eum super omnes cœlos ad suam dexteram collocando, [& ipsi] .i. vos ipsi fideles [tanquam lapides viui]. i. per fidem & charitatem spiritaliter viuentes ac firmi, qui tempore infidelitatis & impietatis fuistis tanquam lapides duri ac mortui. Propter quod dominus dixit per Ezechielem: Auferam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum [superædificamini domos spirituales]. i. super Christum qui est verum ecclesiæ fundamentum, ædificamini in domos spirituales, ita vt sitis domus seu habitacula Christi, qui per dona gratiæ suæ demoretur in vobis. Christus nanq; per fidem (vt loquitur Paulus) habitat in vobis. Hoc est, ita habete vos, vt deus per gratiarum suarum charismata, faciat vos domos seu habitacula sua, & vos ipsi bene viuendo facite vos habitacula saluatoris. Imo proficiendo in omni bono magis ac magis sitis habitacula dei. Christus enim est fundamentum ecclesiæ, super quod vnusquisque ædificare, fundare & stabilere se habet, per fidem, spem, charitatem, aliasque virtutes & actus ac profectus earum. Propter quod 1. ad Corinthios scriptum est: Vnusquisque videat, quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Quemadmodum autem sunt multę particulares ecclesię, quæ omnes sunt vna vniuersalis ecclesia, militans, in sæculo peregrinans, ex omnibus populis constans: ita sunt multę particulares spiritualesq; domus, q̃ oēs sunt vna generalis domus ac ciuitas dei. Vnde ad Hebræos legitur: Moses fidelis erat in tota domo dei, tanq̃ famulus. Christus vero tanquam filius in domo sua quæ domus sumus nos. Atque ad Timotheum loquitur Paul. Scias quomō oporteat te conuersari in domo dei, quæ est ecclesia dei viui. Superædificamini quoque modo prætacto [sacerdotium sanctum] .i. in sacerdotes sanctos dei, ita, vt sitis spiritaliter dei sacerdotes [offerre] id est, ad offerendum [spiritales hostias] id est, orationes & sanctas affectiones, eleemosynas, bonaque opera, non sacrificia legis carnalia [acceptabiles deo] id est, ei placentes & meritorias vitæ æternę, quia ex charitate procedunt. Acceptabiles inquam [per Iesum Christum] cuius virtute, gratia & merito superædificamur modo præhabito, & opera deo placita operamur. Propter quod asserit Christus: Sicut palmes nō potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis. Et rursus ibidem: Sine me (inquit) nihil potestis facere. Idcirco in fine oblationum & orationū ecclesiæ communiter dicitur: Per dominum nostrum Iesum Christum, & cet. quia per ipsum no-

Margin notes: Grego. Psalm.33. Hebræ.4. Iohan.14 Iohann.5 Iohan.10. Matth.11. Matth.12. Lucæ.23. Esa.24. Iohann.3. Matt.3.7. Mat.1.9. Lucæ.3.6. Ezech.11. 1.Corin.3 Eph.3. 1.Corin.3. Hebræ.3. 1.Timo.3. Iohan.15. Eodem.

A sum nostræ oblationes & orationes sunt deo gratæ siue acceptæ, & per ipsius pfectionem ac
meritum suppletur imperfectum nostrum: dummodo illud humiliter recognoscamus, & a-
ctus nostros merito actuum passionisque Christi, capitis nostri, per fidem & charitatem sa-
pientialiter vniamus: rogando deum, vt virtute ac merito conuersationis passionisq; Chri-
sti in seculo isto, pie suscipiat act⁹ nostros, & imperfecto nostro indulgeat. ¶ Deniq; sicut Hebræ. 7.
Christus (secundum ꝙ homo) est templum dei, & pontifex seu sacerdos ac hostia: templum, Col. 1.
qa in eo habitat omnis plenitudo diuinitatis, secũdũ Paulũ: sacerdos aũt, qa vt dr̃ ad Hebr. Hebræ. 9.
ipse p spiritũsanctũ obtulit semetipsum immaculatũ deo: ita fideles sunt domus, templũ, &
habitaculũ dei, inquãtũ per gratiã habitat in eisdẽ. Propter q̃d .i. ad Corint. dicitur: Nescitis, 1. Corint. 3
qa templũ dei estis, & spiritus dei habitat in vobis? Sunt etiã sacerdotes & hostia dei, inquã-
tũ seipsos offerũt deo. Vñ ad Rom. scriptũ est: Exhibeatis corpora vestra hostiã sanctã, viuẽ- Roma. 12.
tẽ, deo placentẽ. Idcirco q̃d dictũ est sacerdotiũ sanctũ, ad vniuersos refertur fideles, in chari
tate exist- tes: nõ ad eos duntaxat, q sacramẽto ordinis sacri sunt insigniti, vt quidam expo-
nũt. Propter q̃d ait venerabilis Bed. Omnẽ ecclesiã sacerdotiũ sanctũ appellat. Quod nomẽ Deut 13.
et officiũ sola dom⁹ Aarõ in lege Mosi habuit. Quoniã omnes summi capitis mẽbra sum⁹, et
" oleo sancto in baptismo vncti consistim⁹ [Propter q̃d continet scriptura] .i. ob hoc ꝙ Chri-
" stus est lapis viu⁹, & qa ad ipsum debetis accedere, deus p Esa. testatur: [Ecce ponã in Sion] Esa. 28.
.i. in ecclesia speculante cœlestia. Sion enim speculatio interp̃tat̃. Vnde ad Heb. scribitur: Ac- Hebræ. 12
" cessistis ad montem Sion, & ciuitatem dei viuentis [lapidem summum] Nam inter eos, qui
B ratiõe soliditatis siue constãtiæ lapides appellãtur, est Chr̃s altissimus, qui est oĩm rex sctõꝝ.
De q̃ in Dan. habetur: Quod lapis q abscisus est de mõte sine manib⁹, factus ẽ mõs magnus Daniel. 2.
" & impleuit vniuersam sup̃ficiẽ terræ [angularẽ] Chr̃s vocatur lapis angularis, qa sicut in la
pide angulari duo concurrunt & connectunt̃ parietes: sic in Chr̃o duo populi conuenerunt,
vnitiq; sunt, & vnus populus p fidẽ & charitatem effectus. Propter q̃d loqtur Paul⁹: Chr̃s Eph. 2.
est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, vt duos condat in semetipso. Hinc in Zacharia de Zach. 6.
Christo prædictum est: Ecce vir oriens nomen eius, & ædificabit templum domino, & con-
" silium pacis erit inter duos illos [electum] secundum naturam assumptã, in omniũ redemp-
torem. De quo & in Canticis sponsa fatetur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, ele- Cantic 5.
" ctus ex milibus [preciosum] imo dignissimum, quoniam Christus secundum quod deus, est
dignitatis prorsus incomparabilis & immensæ. Secũdum assumptam vero hũanitatem, vt
verbo æterno vnitam, & omni gratiarum plenitudine perornatam, dignior est toto vni- Matth. 26
" uerso [& qui crediderit in eum] fide formata, & perseuerauerit vsque in finem [non confun-
" detur] cum fuerit diuino tribunali oblatus, id est, non reprobabitur a iudice summo: quam-
uis in seculo isto a prauis hominibus confundatur, vituperetur, diiudicetur: quemadmo-
dum iusti fatentur in psalmo: Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem ca- Psalm. 43
pitis in populis. Tota die verecundia mea contra me est: & confusio faciei meæ cooperuit
me. Hinc in alio fertur Psalmo: Accedite ad eum & illuminamini, & facies vestræ non con Psalm. 33.
fundentur. Hoc est, quod de seipso ait Saluator: Omnis qui videt filium & credit in eum, Ioha 16
non morietur in æternum. Vnde Iohannes Apostolus in sua hortatur canonica: Manete 1. Iohan. 2
C in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.
" [Vobis igitur honor credentibus] quia in Christum credendo meremini ad cœlestem glo-
riam promoueri, atque à deo in cœlestibus honorari, videlicet angelis sotiari. Propterea
asserit Christus: Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Nam honor de- Iohan. 12.
betur virtuti. Hinc perfidi, reprobi, & iniqui dicent in die iudicij: Nos insensati vitam illo- Sapient. 5.
rum æstimabamus insaniam, quomodo ergo computati sunt inter filios dei, & inter san-
" ctos sors illorũ est? [Non credentibus autem] .i. cæteris in incredulitate sua durantibus, eis
" que nolentibus seu inuitis [lapis quem reprobauerunt ædificantes] .i. Christus, quem do-
ctores & sacerdotes Iudæorum plebem communem instruentes, & eam per hoc spirituali-
ter ædificantes, verbis & factis persequebantur, iuxta illud Hieremiæ: Negauerunt domi- Hiere. 5.
" num & dixerunt, Non est ipse [Hic factus est in caput anguli] id est, principium angulare, in
" quo duo populi conuenerunt, sicut expositum est [& lapis offensionis & petra scandali] fa-
" ctus est Christus, non directe, neque ex culpa sua, sed occasionaliter [his qui offendunt ver-
" bo] id est, obstinatis Iudæis, & cunctis incredulis, blasphemantibus Christũ [nec credunt in
" quo positi sunt] id est, scripturis legis & prophetarum, secundum verum earum intellectum
non credunt: cum tamen facti essent & positi ad credendum. Quia scriptura legis & prophe
tarum fuit dispositiua ad Christum, & data vt per eam Iudæi prępararentur ad Christi fi-
dem ac legem. Propter quod dicitur ad Galatas: Lex pædagogus noster fuit in Christo. Galatas. 3.
His excæcatis Iudæis Christus in Euangelio ait: Si crederetis Mosi, crederetis forsitan & mi Iohan. 5.

Iohan.5. hi. De me eñi ille scripsit. Et rursus: Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium
Danielis.9 perhibent de me. De quibus & per Dan. prędictum est: Non erit eius (s. Christi) populus, qui
Esai.42. eum negaturus est. Per Esaiam quoque: Quis cæcus, nisi seruus meus? & quis surdus, nisi ad
quem nuncios meos misi? His itaque fuit Christus occasionaliter lapis offensionis, petræque
Matth.15. scandali. Nam ex sua peruersitate offenderunt & impegerunt in Christum, atque ex eius
Lucæ.7. beneficijs, informatiõibus, increpatiõibus deteriores & damnabiliores effecti sunt. Hinc sæ
Iohann.15 pæ in Euangelio leguntur scandalizati in Christo. Et in Iohan. loquitur Christus: Si non
venissem & locutus eis fuissem, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Deniq; scandalum actiue directe & proprie dictum, est semper peccatum: cum sit dictum vel factum minus rectum, alteri præbens occasionem ruinę. Et sic Christus non fuit lapis offensionis, petraue, scandali. Scandalum vero occasionaliter & indirecte, & quasi passiue dictum, non est peccatũ. Sic enim scandalum est aliquod verbum aut opus
1.Corin.1 bonum, ex quo ex propria abusione & deordinatione aliqui sumunt occasionem ruinæ &
Sapien.2. peccant: sicque Christus fuit lapis offensionis & petra scandali. Propter quod loquitur Paulus: Nos autem prædicamus Christum Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Vnde & in libro Sapien. dicunt iniqui: Grauis est nobis, etiam ad videndum: quia dissimilis est alijs vita illius. ¶ Postremo, quod dictum est, lapis offensionis & petra scandali,
Esaia.8. sumptum est ex Esaia, vbi habetur: Dominum sanctificate, & erit vobis in sanctificationem. In lapidem autem offensionis, & petram scandali, duabus domibus Israel. ¶ Reprobatis itaq; Iudæis incredulis, ponit princeps apostolorum, fidelium Iudęorum omniumque in Christum credentium, sublime præconium. [Vos autem] ad Christum conuersi, estis [genus electum] .i. ad specialem gratiam præ cæteris à deo præordinatum, vtpote ad fidem catholicam, cæterasque virtutes, & ecclesiastica sacramenta, vocatum atque perductum. Non
2.Tess.3. enim oĩm est fides. Et dici potest de vobis illud ex psalmo: Non fecit taliter oñi nationi [re
Psal.147. gale sacerdotium] .i. sacerdotes regij seu regales, videlicet Christo summo regi ac sacerdoti assimilati & incorporati, ac ptinentes ad eum. Siquidem vt dictum est, quemadmodũ Christus hõ, est templum dei, sacerdos ac hostia: sic christianus fidelis, est templũ, sacerdos ac hostia dei. Et quoniam summi regis sacerdos est, & sacerdotium eius ad regnũ ordinatur cœleste, merito regalis sacerdos vocatur. Deniq; oẽs fideles, reges dicuntur, seipsos per rõnem regendo, passiones ac vitia superando. Sacerdotes quoq; dicuntur, hostiam laudis, sacrificium orationis, munera eleemosynaꝝ, & cætera spiritualia exercitia, virtuosaq; opa dño offe
Apoc.1 rendo. Propterea in Apoc. fatentur: Christus fecit nos regnum, & sacerdotes deo & pr̃i suo, [gens sancta] diuino cultui deputata, in baptismo mundata, virtutibus decorata. Quemadmodum autem lex Christi, est lex totius perfectionis: sic veri Christiani, Christi legem splen
Roma.12. dide obseruantes, recte p̃ cunctis populis sancta gens appellantur. Et tales p̃cipue erãt Chri
1.Cor.3.7. stiani in primitiua ecclesia, quos Paulus in suis epistolis tam frequẽter nominat sanctos [po
2.Timo.1. pulus acquisitionis] .i. Christi sanguine de manu inimicorum humanæ salutis ereptus, liberatus, adeptus. Venit enim fili⁹ hominis quærere, & saluare quod perierat, vt ipsemet in Euangelio protestatur: qui iteꝝ ait: Congratulamini mihi, quia inueni ouem quã p̃dideram. Vnde in Act. loquitur Paulus: Attendite vobis & vniuerso gregi, in quo vos posuit sp̃us sanctus epõs, regere ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. Et ad Hebr. Non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionẽ animæ. Inductum aũt pręconium ait Moses ad pop. Iudæorũ. Quod multo excellentius competit plebi Christianorum, cui maiora gratiarũ charismata sunt collata. Quidam exponunt hæc specialiter de sacerdotib. Euangelicæ legis. Qui dicuntur genus electum .i. ad consecrationem corporis & sanguinis Christi, præ cæteris consecrati & assumpti, quibus valde singularis dignitas, supernaturalis potestas, admirabilis ordo collata sunt, ad q̃s ecclesiasticorum sacramentorum confectio, & administratio pertinent. Cum enim in Num. Moses dicat Leuitis: Num parum vobis est, q̃d separauit vos dominus à populo & iunxit sibi, vt seruiretis ei, in cultu tabernaculi. Multo magis istud sacerdotibus Christi poterit dici. Sacerdotib. quoq; & leuitis veteris testamenti Ezechias rex ait. 2. Paralipomenon. 29. Nolite negligere, vos elegit dominus, vt stetis coram eo, & ministretis ei: colatis eum & cremetis ei incensum. Multo ergo sublimius constituti in sacris ordinibus Euangelicæ legis dici possunt genus electum, qui etiam sunt regale sacerdotium, id est, sacerdotes Christi regis altissimi. Et gens sancta, quia ad eos præcipue pertinet vita p̃fecta, conuersatio exemplaris. Quod aũt sequitur, ad vtramque expõnem cõgrue applicatur [vt ꝟtutes annuncietis eius] .i. dei oĩpotentis, charitatẽ, pietatem, sapientiam, iusticiam, potestatem laudetis ac prædicetis, seu inuicem enarretis [qui de tenebris vos
vocauit

» vocauit in admirabile lumen suum]id est,de caligine ignorantiæ & peccati atque perfidiæ,
A ad splendorem fidei lucemque gratiæ ac uirtutum vos transtulit: immo ad lumen gloriæ et ad increati luminis sui (quod ipse est,q lumen habitat inaccessibilem) beatificam visionem inuitauit. Hanc enim Christus suis promittit fidelibus,qui ad patrem suum ait: Pater quos dedisti mihi,volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam. Et alibi: Manifestabo ei meipsum[qui aliquando non populus,nunc autem populus dei]id est,ante conuersionem vestri ad fidei veritatem,fuistis non populus dei,secundum præsentem iustiam: quia non pertinuistis ad deum per charitatem & gratiam ac debitam subiectionem: sed auersi fuistis ab eo, & ratione peccati attinebatis diabolo:cuius membra ac ministri fuistis. Veruntamen per prædestinationem æternam omnes electi, quantumcunque ad tempus iniqui sunt, semper sunt populus dei. Sed & reprobi, omnesque communiter homines sunt populus dei, per creationem ac prouidentiam. Nam & de talibus loquitur deus apud Esaiam:Populus meus non intellexit. In Actis quoque Paulus de bonis & malis communiter protestatur: Genus dei sumus. Fideles autem & iusti sunt specialiter populus dei, iuxta illud Psalmi:Nos autem populus eius,& oues pascuæ eius. Quia per charitatem & gratiam deo coniuncti & subditi sunt[qui non misericordiam consecuti] id est, ante conuersionem vestri nondum fuistis adepti misericordiam hanc magnam,qua facti estis membra & milites Christi. Nullus tamen in isto seculo expers est penitus misericordiæ dei. Nam & infideles ac impij misericorditer tolerantur,& expectantur à deo,vt conuertantur, atq; per angelos eorum custodes retrahuntur a diuersis periculis & peccatis: quotidianis quoque beneficijs dei vtuntur. Propter quod saluator ait: Altissimus benignus est super ingratos & malos. Et alibi:Solem suum oriri facit super bonos & malos:& pluit super iustos & iniustos. Damnati etiam in inferno aliquid misericordiæ sortiuntur:quia citra condignũ torquentur. Imo in omni opere dei misericordia & iusticia eius relucent,iuxta quod scriptũ est: Vniuersæ viæ domini misericordia,& veritas. Electi tamen specialiter dicuntur misericordiam consequi, vnde & vasa misericordiæ appellantur:non autem iniqui & reprobi, qui vasa iræ vocantur. Ideo subditur.[Nunc autem misericordiam consecuti] .i. gratiose à deo vocati & conuersi. Donum enim dei est,non ex operibus. Istud ex Osea sumptum est,vbi dñs ait: Vocabo non plebem meam,plebem meam:& non misericordiam cõsecutam, misericordiam consecutã. Quod & Paulus ad Roma. de gentilium conuersione allegat,quia de ea ad literam loquitur Oseas propheta. Inter eos vero,quibus beatiss. princeps apostolorum hanc scripsit epistolã,aliq erant ex gentilitate conuersi,ad quos istud specialiter applicatur. ¶ Præterea qm̃ tanto spiritalior debet esse christifideliũ vita,quanto pclariora gratiarum charismata eis sunt cõdonata, iõ recte subiungit & hortat nos summ⁹ apl's [Charissimi obsecro vos] hoc suæ fuit psundiss. humilitatis,q eos tã affectuose rogauit,qd cum authoritate pcipere potuit. Sic & Paul⁹ Philemoni scribẽs: Fiduciam,inquit, habens imperandi tibi,quod ad rem pertinet,propter charitatem magis obsecro. Multi namque facilius vincunt,flectuntur,alliciuntur,humilitate &
C pietate,q̃ rigore & seueritate. Obsecro quoq; est potissima species orationis. Est enim obsecratio,per sacra rogatio. Fitq; interdum per sacrum increatum,vt cum ait propheta: Secundum misericordiam tuam memento mei tu,propter bonitatem tuam dñe. Et Paulus ad Roman. Obsecro vos frat es per misericordiam dei. Interdum per sacrum creatum,vt cum dicimus: Per passionem & crucem tuã libera nos dñe. Et fieri potest pariter per vtrumq;,vt si dicamus: Propter infinitam pietatem tuam miserere mei deus,per omne meritum Christi. Fit aũt per sacrum increatum,tanq̃ per principal & supdignissimum inductiuũ, per sacrũ autem creatum,tanq̃ per inductiuum & medium secundarium instrumentale ac meritorium. Et qñ fit per sacrum vtrumq; simul,tunc est efficacissima prorsus oratio. Itaq; obsecro vos [tanquam aduenas & peregrinos] fideles dicuntur aduenæ,inquantum degunt in terra nõ sua. Sunt enim in mundo isto quasi in exilio & pegrini: quia ad cœlestem patriam gradiuntur,prout in exordio expõnis huius epistolæ dictum est [abstinere vos à carnalibus desiderijs,quæ militant aduersus animã].i. à concupiscentijs prauis animã impugnantibus. Quia inclinant ad illicita,quæ sunt animarum saluti contraria,iuxta illud ad Gal. Caro concupiscit aduersus spm̃,& spũs aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur. Vnde quo lex Christi diuinior spiritaliorq; consistit,eo carnalia desideria,eorumq; opera magis dedecent Christianos. Quia brutis assimilant hoĩem,rõnem prorsus obtenebrant:& turpitudo maxima est in eis. Pariunt quoq; fastidium diuinorum,& spiritalia bona faciunt homini esse insipida. Idcirco in Ecclesiastico legitur: Vinum & mulieres apostatare faciunt etiam sapiẽtes. Et in Osea habetur: Fornicatio,& ebrietas,& vinum auferunt cor. ¶ Sed posset quis dicere: Si a carnalibus desiderijs abstinere oportet,ergo a desiderio ciborum & potuum erit cauendum,

Marginalia: 1. Timo. 6. | Iohan. 17. | Iohan. 14. | Esa. 1. | Actu. 17. | Psalm. 78. | Lucæ. 6. | Matth. 5. | Psalm. 24. | Roman. 9. | Roman. 5 | Oseæ. 2. | Roman. 9. | Epistola, Ad Philemonem. | Psalm. 24 | Roman. 12 | Eccl. 19. | Oseæ. 4.

nec licebit coniugatis seinuicem cognoscere, cum hoc fine carnalibus desiderijs fieri neque at. Et respondendum, ꝙ carnalia desideria proprie nominantur concupiscentiæ inordinatæ, seu irrefrenatæ appetitiones sensualitatis. Desideria vero gustus & tactus sub rationis ordine posita, licita sunt, & quodammodo spiritualia, vtpote moderata, atq; ad debitū spiritua-
Roman 13 Roman. 8 lemq; finem relata. Ideo hortatur Paulus: Curam carnis ne feceritis in desiderijs. Et denuo. Debitores, inquit, sumus non carnis, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Si autē spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Carnales igit affectus, & eorꝝ effectus, oscula, & amplex⁹, ludos, iocos, cachinnos, voluptates, vanitates, vilesq; consolationes despiciamus: neque in rebus seculi huius mentem figamus, sed ad patriā felicitatis æternæ totis ꝓperemus p̄cordijs: Quemadmodū peregrini nō quærunt in via morari aut delitiari, sed ad patriam properāt & aspirant. Istud ad oēm ptinet Christianū, cum
Lucæ. 6, dicat Saluator: Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nūc, quia plorabitis. Vn̄ ad Gal. inducitur. Qui
Galatas. 5 aūt sunt Christi, carnem suā crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Itaq; in cibo, potu, somno, vestitu, & cæteris ad corpus spectantibus, non superfluitatem aut voluptatē, sed ne-
1. Timo 6. Prouer. 30 cessitatem quæramus, quemadmodum vas electionis hortatur: Habentes alimenta & q̄bus tegamur, contenti simus. Propter quod Sapiens dep̄catur: Tribue tantū victui meo necessa-
Beda. ria. Cum igitur regali ac sacerdotali simus noīe insigniti, vitiorꝝ iugo subijci dedignemur, ne à condonata gratiæ nobilitate, promissæq; gloriæ sublimitate degeneremus. Nempe, vt asserit Beda: hoc in vita hac inter electos & reprobos solet distare, ꝙ electi tanto minus gaudijs delectantur caducis, quanto plus perpetua gaudia præstolantur: reprobi vero hic patriā habent, quia terrenis & carnalibus magis q̄ spiritalibus inhiant. Ideo post hanc vitam in perpetuum relegantur exilium [conuersationem vestram inter gentes] sitis [habentes bonā] .i. v̄tuosam & exemplarem [vt in eo ꝙ detrectant de vobis tanq̄ de malefactoribus] Carnales enim & impij vituperant iustos & detrahunt eis, quorum virtutes assequi nolunt, quemadmodum in Prouer. legitur: Ambulans recto itinere & timens deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. Et rursus Salomon contestatur: Viri sanguinū oderunt simplicem. Iob
Prouer. 14 quoq; ait: Deridetur iusti simplicitas. Et in Eccle. scriptum est: Abominatio superbo humili-
Prouer. 30 Iob. 12 tas [ex bonis operibus vos considerantes]. i. opera vestra euidenter excellentq; v̄tuosa pen-
Ecclesi. 13. santes, & ex eis ipsa veritate conuicti, bonos vos esse recognoscentes [glorificent deū in die visitationis]. i. deum in suis seruis collaudent, atq; ex puritate & eminentia vitæ seruorꝝ, sanctitatem dn̄i pensent ac fateantur, in die visitationis, cum corda eorꝝ irradiauerit ac visitauerit gratia sp̄ussancti, dum s. ex prædicta consideratione compuncti fuerint & conuersi. Vl' in die iudicij, cum viderint remunerationem iustorꝝ, & velint nolint, fateantur sanctitatē atq;
Matth 5. Matth. 22 Eodem, iusticiam dei. Hoc est, quod Christ⁹ docet ac iubet: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant bona facta vestra, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Proximis enim debemus bonum exemplum, & deo conscientiam mundam, quia tenemur proximos spiritaliter semper diligere, idcirco tenemur eorum scandalizationem vitare, & ipsos ædificare. Deum quoq; tenemur pro viribus honorare in nobisipsis ac alijs. Ideo debemus alios pro posse ad dei venerationem verbis & factis inducere: quod agendo, ipsum sanctificare, mag-
Ezech. 28. nificareq; dicimur. Qui vero alios scandalizant & impie conuersantur, deum, quantum in
Psalm. 3. Ezech. 36, ipsis est, vilificare & maculare feruntur. Propter quod deus per Ezechielem ait Iudæis: Com-
Eodem. maculastis nomen sanctum meū. Et iterꝝ: Polluistis nomen meū in gentibus. Deniq; omnia ista, videlicet a carnalibus desiderijs abstinere, exemplariter cōuersari, deum in se ac alijs honorare, ad prælatos & sacerdotes, ad religiosos & prædicatores potissime pertinent.

¶ Explanatio residui huius capituli: Subiecti ergo estote. Art. V.

HVcusque introduxit sacratissimus Petrus documēta, ad vniuersos fideles spectantia: nunc certis personis ac diuersis suppositis, speciales tradit doctrinas ac iussiones, quatenus vnusquisque secundum suę exigentiam vocationis ambulet digne
Collo. 1. deo. Diuersi namq; ad diuersa sunt obligati, secundum varias conditiones & proprietates, quæ eis conueniunt. Itaq; ait: [Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter deum] hoc dupliciter explanatur. Primo, per omnem humanam creaturam intelligendo oēm
Genesis. 1. hominem. Nam omnis homo, inquantum ad dei imaginem factus est, ad æternam felicitatem creatus, & Christi passione redemptus, aliquo modo est honorandus. Præsertim, quia humana natura in dei vnigenito ad esse supersubstantiale v̄bi æterni assumpta est in vnitatem p̄sonæ. Quilibet etiam, secundum aliquam sui considerationem, potest se alio quolibet, secundum aliquam illius considerationem, reputare inferiorem. Sicque alteri cuilibet se pōt ex humilitate aliq̄ mō subijcere, & hoc ꝑpter deū, & ꝑpter ipsius honorē, & q̄a hoc cōplacet ei, &

ei,& quoniam eius imago resplendet in homine. Hinc loquitur Pau. Honore inuicē pueniē- Roman. 12
A tes. Et rursus: Per charitatem seruite in inuicem. Ad Philip. quoq; Nihil(inqt) agatis per cō- Galatas. 5
tentionem, neq; per inanem gloriam, sed per humilitatem superiores sibi inuicē arbitrantes. Phil. 2
Hinc & Christus ait: Si ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alte- Iohan 13.
rius lauare pedes. Et alibi: Qui maior est vestrum, sit vester minister. Propterea quoq; in Ec Matth. 28
clesi. scriptum est: Quanto magnus es, humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam. Ecclesi. 3.
am. ¶ Secundo exponūt intelligendo per omnē humanā creaturā, omnem præsidentem, sic
q; Beda exponit, dicendo, omni humanæ creaturæ, dicit omni hominū dignitati, omni prin
cipatu: i: q̄ expositiōem sequitur Glossa. Illis ergo debet se omnis inferior subdere propter de-
um, inquātum eius repræsentāt personam seu eius vicarij sunt in terra, & quoniam deus id
exigit, atq; vt bonum æternum consequamur finaliter pro beatitudine obiectali. Hoc est, p-
ter deum fruitiue ac æternaliter possidendum, & item propter eum nunc honorādum, vt sci-
licet, eum in suis veneremur ministris, qbus locutus est: Qui vos audit, me audit: & qui vos Lucæ. 10.
spernit, me spernit. Ideo ad Rom. dicitur: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita Roman. 13
sit. Non eñ est potestas nisi à deo. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit: qui aūt
« resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt [siue regi quasi præcellenti] id est, regi tamq̄ emi-
nenti principi debent se subditi eius subijcere, eique obedire in his, quæ cathedram suam cō-
cernunt, seu suum respiciunt principatum, quæ vtique non sunt contra dei honorem, nec cō
« tra bonum iustitiæ [siue ducibus tanquam a deo missis] id est, inferioribus principibus offi-
B ciatisque regum debet se homo subijcere, & eis parere in his q̄ eis rite commissa sunt, nec eo
« rum potestatem seu iurisdictionem excedunt, idcirco subiungitur [ad vindictā male facto-
« rum, laudem vero bonorum] id est, ad hoc à rege directis vt prauorum vitia vlciscantur, iu-
stisq; laudem ac dignam mercedem rependant. Ad hoc enim mittendi sunt, quamuis freq̄n
ter ad alia dirigantur agenda. Quia multoties reges potestate abutuntur collata, quæ tamē
eis collata est, vt malos per pœnas coerceant, peccata extirpent, subditos ad virtutes indu-
cant, & bonum conseruēt commune. Propter quod ad Romanos fertur: Principes non sunt Roman. 13
timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, & habebis laudē
ex illa: dei enim minister est, tibi in bonum. Si male egeris, time. Non enim sine causa gladiū
« portat, dei enim minister est vindex in iram ei, qui male agit [quia sic est voluntas] id est, do-
« ctrina ac iussio [dei, vt benefacientes] i. præfato modo obedientes [obmutescere faciatis im-
« prudentium hominum ignorantiam] id est, peruersos ac perfidos seu impios p̄sidentes p ve-
stram obedientiam virtuosamq; vitam reprimatis à detractione ac cæteris vitijs, quæ inci-
derent, si vos inobedientes terrenæ potestati conspicerent. Vnde bene agendo subtrahitis e-
is obloquendi materiam, & vestra bonitate ac sapientia eorum improbitatem insipientiam
que conuincitis, quantum in vobis est, ita q rationabiliter contradicere nequeunt. Quaob-
rem ad Tit. loquitur Paul. In omnibus temetipsum præbe exemplum bonorum operum, v- Titum. 2.
bum sanum sit & irrepræhensibile, vt is qui ex aduerso est, videatur nihil mali habens loqui Eph. 2.
de vobis. Ad Ephe. quoque: Sitis (inquit) sine q̄rela, simplices filij dei, in medio nationis pra-
uæ atque peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria mūdi, verbum vitæ continentes. Et a- 2. Corin. 6
« libi: Nemini dātes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum [quasi libe-
C ri] id est, ea quæ dicta sunt adimplete, quasi vere liberi libertate spirituali, quæ est immuni-
tas à iugo diaboli & seruitute peccati, a quibus p Christi gratiam estis erepti. Propter quod Iohann. 8
« ipsemet Christus de seipso fatetur: Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis [& non quasi ve-
« lamen habentes maliciæ libertatem,] ordo verborum & sensus sunt. Non quasi habentes li
bertatem, velamen maliciæ, hoc est, libertatem præfatā nō vertatis nec assumatis in velamē
seu excusationem, aut palliationē erroris aut prauitatis, putādo quod ideo non debeatis esse
subiecti terrenis aut infidelib. dominis, quia à Christo constituti estis in libertate. Hæc eñ
libertas prædictæ subiectioni non derogat, sed seruituti peccati atq; diaboli. Quidam vero
dixerunt se non obligatos dare tributum, aut perfidis terrenisue principibus subiacere, q̄-
niam filij dei & liberi facti fuerunt per Christi baptismum. Quod fuit erroneum, cum dicat
Saluator: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. ¶ De hac libertate di-
cta sunt multa super illud Iacobi: Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & cæte. Matth. 22.
« [sed sicut serui dei] id est, sicut deo veraciter subditi. Deus namque requirit, vt potestati ab Iacobi. 1.
ipso collatæ recte obediatur. ¶ Denique libertatem suam in velamen assumunt mali-
ciæ, qui tanto irrefrenatius peccant, quo minus humanę potestati subduntur, vt praui præ-
lati, principesque iniqui faciunt, in quibus non est timor dei, nec pensant illud Sapientiæ:
Altissimus cito, & horrende apparebit vobis: quia iudicium durissimum in his, qui præsunt Sapien 6.
fiet. Qui autem vere sapientes & timorati sunt, tanto virtuosius conuersantur, quo minus

se viderit

ſe vident hominibus ſubditos,ac magis diuino iudicio reſeruatos:quo etiam pluribus præ
Galatas.5 dent,atque pro pluribus daturi ſunt rationem.Hinc loquitur Paulus:Vos in libertatē voca
ti eſtis fratres,tantum ne libertatem in occaſionem carnis detis[omnes honorate] in quan
Geneſis.1. tum ad dei imaginem ſunt creati,& ,ppter alias rationes iam tactas. Impij tamen,ſecūdum
Pſalm.14 quod tales, ſunt contemnendi,ſicut de iuſto ait propheta: Ad nihilum deductus eſt in con
Prouer.19 ſpectu eius malignus.Et in Prouerbijs habetur:Abominantur iuſti virum impium.Verum
tamen iudicando de alijs,an ſint tales,neceſſe eſt grandi vti diſcretione,atque cuſtodia[fra
ternitatem diligite]id eſt,fratres ſeu proximos,præſertim Chriſtifideles ac virtuoſos,cū aſſe
Iohann.15 rat Chriſtus:Hoc eſt pręceptum meum,vt diligatis inuicem,ſicut dilexi vos[deum timete]fi
liali timore,ne eum offendatis,inhonoretis,& ne ab eo ſeparemini:cum ipſe ſit ſummum,&
Matth.10. incomparabile bonum.Propter quod ait Saluator:Eum timete qui habet poteſtatē corpus
Eſaiæ.8. & animam perdere in gehennam.Et apud Eſaiā inducitur:Dn̄m exercituū ſanctificate,ipſe
Iob.23 pauor veſter,& ipſe terror veſter.Hoc ſct̄us Iob eminenter impleuit,q faſſus eſt:Deus ſolus
eſt:& cogitationem eius nemo auertere poteſt.Idcirco conſiderans eum timore ſolicitor.Et
Iob,11. rurſus:Semper(inquit)quaſi tumentes ſuper me fluctus timui deū.Et certe ſi conſideremus
Pſalm.65. q̄ terribilis ſit deus in cōſilijs ſuper filios hoīm:q̄ incōphenſibilia ſint iudicia eius:q̄ horren
Roman.11 dū ſit incidere in manus eius:timebimus eum timore ingenti,incōparabili,inceſſanti[regē]
Hebræ.10 i.terrenū principē[honorificate] ei obediendo in his q̄ ſui ſunt officij.Quemadmodū aūt de
us honorandus eſt cultu latriæ,ſic hoēs honorificētia duliæ.Hæc aūt iā dicta ab exordio hu
ius articuli,ſcd'm Bedā intelliguntur deChriſtianis liberis ſeruos ſub ſe habentibus,tm̄ princi
pi terreno & ducibus eius ſubiectis.Quę autem ſequūtur,exponenda ſunt de ſeruis dūtaxat
[ſerui]o vos miniſtri conducticij ſiue empticij[ſubditi eſtote in om̄i timore]i.pfecta & filia
li formidine[dn̄is]temporalibus[non tm̄ bonis]i.virtuoſis interius[& modeſtis]i.ordina
tis & exemplaribus foris[ſed etiam diſcolis] .i. indiſciplinatis & iniqs,q̄diu non iubēt vltra
q̄ ſe extendit eoꝝ iuriſdictio,ſiue dn̄ium.Vnicuiq; nāq; obediendū eſt in his,q̄ pſidentiæ ſuę
Prouer 29 reſpiciūt cathedrā.Sed his obijci poteſt illud Prou.Qui timet hominē,cito corruet.Et q̄d rur
Prouer.7 ſus Salo.fatur:Fili honora deū,& valebis:pter eū ꝟo ne timueris alienū,Ex qb⁹ ſeq videt,q̄d
nō ſit hoīb⁹ cū timore obediendū,aut ſeruiendū.Et rn̄dēdū,ꝙ timere hominē ſcd'm ſe,nō p
reſpectū ad deū,& ſcd'm ordinē æqtatis,vituperabile exiſtit,& diuerſoꝝ occaſio vitioꝝ.Ho
mines ꝟo timere in deo,ſcd'm deū,& ,ppter deū,in q̄ntū ſunt eius vicarij, aut aliqd diuiæ pro
prietatis participantes,eſt laudandū.Sicq; intendit princeps apłoꝝ vt dn̄is tpalibus obedia
tur cū timore dei filiali & caſto,non cū timore carnali hūano.Illud em̄ meritoriū eſt,nō iſtd.
Omnia quippe cum huiuſmodi timore dei agēda ſunt,ne ſcilicet eum in aliquo offendamus.
Epheſi.6. Vnde hanc ipſam ſententiam Paulus ad Epheſios clarius exprimit dicens:Serui obedite do
minis carnalibus,cum timore & tremore,in ſimplicitate cordis veſtri,ſicut Chriſto: non ad
oculum ſeruientes quaſi hominibus placentes,ſed vt ſerui Chriſti,facientes voluntatem dei,
ex animo,cum bona voluntate,ſeruientes ſicut domino,& non quaſi hominibus:ſciētes quo
niam vnuſquiſq; quod fecerit bonum,hoc percipiet à domino,ſiue ſeruus,ſiue liber.Ex qui
bus oſtenditur,quod temporalibus dominis obediendum ac ſeruiendum eſt, principaliter
atque finaliter propter cœleſtem felicitatem & dei honorem, ex charitate cum diuino timo
re.Deinde ſubditur ratio,cur etiam ſit diſcolis dominis propter deum formidoloſe obedien
dum.[Hæc eſt enim gratia]id eſt,res deo grata,accepta & gratioſa[ſi propter conſcientiam "
dei]id eſt,propter bonam coram deo conſcientiam habendam[ſuſtinet quis triſtitias]id eſt "
perſecutiones,pœnas,iniurias,quæ ſolent inferre triſtitias patienti[patiēs iniuſte]id eſt, eas "
æquanimiter tolerans.abſq; ſuis demeritis.[Quæ eſt enim gratia]id eſt, quod meritum vo "
bis debetur,vel quid deo acceptum peragitis[ſi peccantes & colaphizati ſuffertis?]id eſt,ſi "
correctionem pro veſtris peccatis patimini a dominis veſtris?quaſi dicat,nihil. Quia de iu
Deuter.15. re pœna debetur culpæ[ſed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis]tribulationes vobis iniuſte "
inflictas[hæc eſt gratia]id eſt,res valde accepta[apud deum] talis nanq; ſuſtinentia ſatisfa "
ctoria eſt pro peccatis in deum commiſſis,& meritoria gratiæ amplioris in via,ac gloriæ ple
nioris in patria.Per eam quoq; conformantur homines Chriſto iniuſtiſſime paſſo.Ideo ſub
ditur.[In hoc enim vocati eſtis]id eſt,ad fidem & legem euāgelij gratioſe adducti, vt ſitis in "
Iohann.15 aduerſitatibus iniuſte inflictis patientes.Propter quod Chriſtus ait diſcipulis:Si me perſecu
ti ſunt,& uos perſequentur.Quia non eſt ſeruus maior domino ſuo. Et denuo proteſtatur:
Iohann,15 Sicut dilexit me pater,& ego dilexi vos.Tāquam dicat:Sicut a patre diligor, & nihilominus
aduerſis in ſæculo iſto affligor:ita vos diligo,& tamen tribulationib.vos expono. Hinc Pau
2.Timo.3. lus fatetur:Oēs qui volunt pie viuere in Chriſto,pſecutionem patientur.Sed pinductis obij
ci pōt:qa,p peccatis,pprijs in hac vita puniri,meritoriū eſſe videtur,cū nō puniat deus bis in
idipſum

A ipsum, vt secundum antiquam translatioẽm habetur apud Naum prophetam, vbi nostra habet translatio: Non consurget duplex tribulatio. Alioquin pœnitẽtia, seu emendatio in cõfessione iniũcta, non esset satisfactoria, ac meritoria: cum tamen omne quod ex charitate qs agit ac sustinet, meritorium asseratur. Rñdetur, ꝙ secundum rigorem iusticiæ pati debitam pœnã pro ꝓpria culpa, non est meritorium, hñdo respectũ ad cohabitudinem pœnę & culpę inter se. Veruntamen in quantũ quis pœnam illã pro suis culpis, sponte ex charitate cũ cõtritione acceptat, ac suffert ad dei honorem, in illatæ ei iniuriæ recompensam, meritorium perhibetur. Cum itaq; tam acceptum sit deo iniurias absq; propria culpa æquanimiter ferre, merito obediendum est etiam discolis dñis, cum timore, q̃uis nonnunq̃ molesti & iniurio si sint suis ministris. Deniq; triplex est patientiæ gradus. Primus, pro ꝓpriis culpis correptiones & correctiones patienter sufferre. Sicut religiosi interdum à suis patribus corripiuntur, vt probentur, exerceantur, perfectiq; fiant. Secundus, absq; propria culpa pati libenter aduersa, non tamen pro iusticia. Tertius, absq; propria culpa pro iusticia ea æquanimiter tolerare. Primus gradus est bonus, secundus melior, tertius optimus & perfectus. Cõsequenter exemplo Christi docet beatissimus Petrus patientiam plenam, & beneficia Christi commemorat [Quia & Christus passus est pro nobis] id est, pro nostra salute, pro nostris peccatis delendis, pro gratia multiplici nobis promerenda, pro gloria nobis impartiẽda. Propter q̊d ait apud Iohãnem: Animam meam pono pro ouibus meis. Et per Esaiam loquitur deus pater: Propter scelus populi mei percussi eum [Vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius] id est, eius intuitu & amore sustineatis libenter aduersa: quoniam serui & membra suo capiti ac domino debent se conformare. Propter quod ipsemet ait: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Et rursus: Qui non baiulat crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Hinc ait Iohannes Apostolus: Qui se dicit in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Cum dixisset sanctus Petrus: Christus passus est pro nobis, cur adiecit vobis, & nõ potius nobis: nisi forsitan vt exhortatio sua cordibus eorum quibus scripsit, fortius inculcaretur. [Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius] Hoc idem apud Esa. scriptum est. Fuit enim deus & homo omniumq; saluator. Idcirco nequaquam decuit, culpam esse in eo. Fuitq; eius humanitas ab incarnationis exordio perfectissime confirmata in bono. [Qui cum malediceretur] à Iudæis dicentibus: Blasphemauit, reus est mortis. Et, crucifigatur [non maledicebat eis, cum pateretur non comminabatur] imo pro crucifixoribus suis orauit, & tanquam agnus corã tondente, obmutuit [Tradebat autem iudicanti se iniuste] i. Pilato, qui ipsum iniuste adiudicauit morti dirissimę, permisit se tradi à Iudæis. Imo & sponte ac libentissime iuit ad ipsum ex ardentissima charitate & obedientia summa, qua pro nobis pati optauit, prout deus pater disposuit. Ideo loquitur Esaias: Tradidit in mortem animam suam. Et ipsemet loquitur: Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam [qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum] id est, pœnam amarissimam pro nostris peccatis in cruce sustinuit, in proprio corpore immaculatissimo, tenerrime ac nobilissime complexionato, ideoq; maxime perceptiuo doloris, & summe passiuo. Hoc est quod loquitur Esaias: Vere languores C nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum [vt peccatis mortui] id est, a vitiis expurgati [iusticię viuamus] id est, virtuosis actibus simus intenti ac subditi. Et Christo, qui est iusticia vera, in omnibus obsequamur. Ipse enim factus est nobis a deo iusticia, & sanctificatio, & redẽptio, vt asserit Paul. De quo & p Esaiam loquitur dominus: Prope est iusticia mea vt reueletur [cuius liuore sanati sumus] à vitiis, quæ sunt animarum infirmitates. [Eratis enim aliquando sicut oues errantes] scilicet ante conuersionem vestram ad Christum. Omnia verba ista quasi ex Esaia sumpta sunt Vbi & legitur: Omnes nos quasi oues errauimus: vnusquisq; in viam suam declinauit. Psalmista quoq;: Erraui (inqt) sicut ouis quæ periit [Sed conuersi estis nunc ad pastorem & episcopum animaꝝ vestrarum] i. ad Christum qui multiplici alimento animas vestras alit ac roborat, videlicet ꝓprio corpe et sanguine, pane bonæ opationis, pane lachrymarũ & cõpunctionis, refectione contemplationis, dulcedine internæ consolationis. Qui etiam episcopus animarum vocatur. i. earum saluti intentus, seu superintentor salutis eorum. Episcopus qppe superintendens interpretatur. Ab epi, quod est supra, & scopos intentio. Alia litera habet ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum. Nam Christus visitauit nos oriens ex alto. Qui & quotidie visitat animas electoꝝ luce gratiæ ac miserationum suaꝝ. Ipse q̊q; saluator est rex & pontifex noster, aduocatus interpellans pro nobis. De quo ad Hebræos fertur: Christus eo quod maneat inæternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedẽs per semetipm ad deum, semp viuens ad interpellandũ pro nobis.

Iohan. 10. Esaiam. 53. Lucæ. 9. 1. Iohan. 2. Esa. 53. Lucæ. 23. Esaias. 53. Iohan. 10. Esa. 53. 1. Corin. 1. Esaias. 56. Lucæ. 1. Roma. 8. Hebræ. 7. Esaia. 53. Psal. 118. (margin notes)

B (section marker)

¶ Expo-

¶Expositio Tertij Capitis:Similiter & mulieres subditæ sint viris suis. ¶Articulus Sextus. D

1,Corin.7 POst instructionem dominorum,& seruorum:iam informantur coniugati [Simi «
liter & mulieres subditæ sint viris suis] Vir enim(vt asserit Paulus)caput est mulie «
eris. Idcirco spectat ad virum regere mulierem. In rebus domesticis, & in regi-
mine domus,ac dispensatione possessionum vir est principalis. Nam & naturali-
ter,atque vt plurimum,viri sunt mulieribus prudentiores,constantiores & fortiores in rati
one.Mulieres autem plerunque molles sunt & mente instabiles,ac inopes in consulẽdo. Vn-
gene.3 de in Genesi dictum est mulieri:Sub viri potestate eris,& ipse dominabitur tui. Veruntamẽ
subiectio vxoris sub marito nõ est penitus talis,qualis serui sub domino suo:sed inter talem
subiectionem & æqualitatem medio modo se habet,vt etiam docet Philosophus. In quibus-
dam namq; æquales sunt,præsertim ad debiti petitionem & redditionem. Propter quod de
gene.2 us in exordio fecit mulierem nõ de capite aut pede viri,sed de latere eius, vt eam habeat pro
socia,& iuxta se collocaret in lecto & mensa. Hinc fœminæ sine virorum consensu non pos-
sunt magnas eleemosynas facere,aut multum abstinere & vouere vel peregrinari. Debent er
go viris suis esse subiectæ in licitis & honestis,prout ius matrimonij exigit, quantum ad ea
in quibus superioritas viri super suam coniugem se extendit, puta in pertinentibus ad regi-
men domus. ¶Deniq; subditur ratio huius subiectionis, vtputa fructus inde proueniens.
[Vt si qui non credunt verbo] i. si aliqui viri verbo euangelicæ prædicationis non credunt, «
nec per prædicationem conuerti possunt[per mulierum conuersationem sine verbo lucrifi- «
ant] i. per virtuosam suarum vxorum vitam,sine prædicatione,conuertantur ad Christum «
[considerantes in timore sanctam conuersationem vestram] i. viri pensantes sanctam vitã «
vestram,quam in dei timore filiali habetis,o mulieres. Sicq; ex consideratiõe virtuosæ con- E
uersationis perpendant veritatem fidei Christianæ,ac puritatem euangelicæ legis. Quoniã
Simile de fide. sicut operatio arguit formam:sic cõuersatio fidem ac legem. Possent hic aliqua introduci de
cohabitatione coniugatorum disparis cultus,an licita sit. Ad quod ex dictis doctorum est re
spondendum, ꝙ dispar cultus impedit matrimonium, ita q̃d impedit contrahendũ, dirimit
q; contractũ. Qui aũt in infidelitate pariter contraxerunt,ita q̃d tempore contractus coniu
galis ambo infideles fuerunt:in ecclesia primitiua simul habitare permittebantur, quamuis
alter eoꝝ,videlicet vir aut mulier,cõuertebatur ad Chrm̃. Et hoc ex spe alliciẽdi cõparẽ ad fi
dei veritatẽ,dũmodo infidelis cõpar seu coniux sine blasphemia Chri voluit cõmanere. Tñ
fidelis coniunx nõ fuit ꝑcepto astricta ad cõmanendũ:sed fuit consiliũ,ꝑsertim q̃diu fuit spes
de comparis conuersione. Si vero infidelis asseruit se velle conuerti,nõ licuit fideli cõiugi cõ-
thoralẽ infidelẽ relinquere intra tempus determinatũ. Nunc aũt obduratis Iudęis atq; genti
libus,sacri canones ꝓhibent cohabitationẽ coniugum disparis cultus:ꝑsertim dũ non est cer
titudo nec spes multũ ꝓbabilis de infidelis conthoralis conuersione. Si aũt esset certitudo aut
spes multũ ꝓbabilis,possent sustineri simul ad aliquantulũ tempus. De hac re scribit ad Cor.
1.Corin.7. Paulus multa,inter cætera dicens:Si quis frater(i. Chrianus)vxorẽ habet infidelẽ:& hęc con
sentit habitare cũ illo,nõ dimittat illã. Et si q̃ mulier(supple fidelis)virũ habet infidelẽ,& hic
consentit habitare cum illa,non dimittat virũ. Sanctificatus est eñ(i. ad fidẽ conuersus)vir
infidelis ꝑ mulierem fidelẽ. Et sanctificata est mulier infidelis(i. cõuersa)ꝑ virum fidelẽ[q̃ꝝ «
sit non extrinsecus capillatura]i. criniũ cõpositio,seu conuolutio aut circũligatio foris appa- «
rens ad oculum. Cũ hoc sit põpę & curiositatis indiciũ,ac libidinis ꝓuocatiuũ[aut circũdatio «
auri]i. decoratio ex auro,argento,aut margaritis. Quæ humilitati & simplicitati Christianę «
religiõis non cõsonat. Quia vt sanctus ait Basilius:Quicq̃d in talibꝰ ad necessitatẽ vel vtilita F
tem non attinet,vanũ supfluumq; censetur. Ideo subditur[aut indumenti vestimentoꝝ cul «
tus]i. mulieres non habeant cultũ,hoc est,immoderatũ ornatũ indumenti,i. tegumenti vesti «
Ciprianus mentoꝝ q̃ induũt. Circa hoc venerabilis Beda allegat verba sancti Cipriani dicentis:Serico
& purpura indutæ,Chrm̃ induere non possunt. Auro & margaritis & munilibus decoratæ,
ornamenta cordis & pectoris perdiderunt. Quod si beatꝰ Petrus mulieres admonet coercen
das,atq; ad Ecclesiasticã disciplinam religiosa obseruatione moderandas, q̃ excusare cultus
suos solent per suos maritos:q̃to plus id obseruare virginẽ fas est,cui nulla ornatus sui cõpe-
tit venia,nec deriuari in alterum possit mendaciũ culpæ:sed sola ipsa remaneat in crimine,
[sed q absconditus est cordis hõ]i. homo interior,videlicet anima rõalis. Vnde & Paulus fa
2.Cor.4. tetur:Licet is q foris est,noster homo corrumpatur:tñ is qui intus est,renouatur de die in di
em. Hic inq̃ hõ interior,ornet[in incorruptibilitate qeti & modesti spũs]i. in parte sua ſupio «
ri,videlicet intellectuali,q̃ incorruptibilis est atq; ꝑpetua,ita vt mẽs spiritaliter pura & inte-
gra sit,atq; ꝑ fidẽ & charitatem virgo & sponsa sit Christi. Virginitas siquidẽ mentis potest
quotidie

quotidie recuperari: vt quæ adultera fuit diaboli per peccata, sponsa fiat dei per virtutes &
A dona, quæ faciunt animam spiritaliter incorruptam, virginalem & integram. De qua incor
" ruptione scriptum est: Incorruptio facit proximum esse deo [qui] spiritus rationalis [in cõspe Sapient.6.
" ctu dei est locuples] id est vere & spiritaliter diues, quando prætacto modo virtutibus, earũ-
que actibus perornatur. Verę nanque diuitiæ hominis sunt, gratia, sapientia, virtutes, dona
& actus copiosi procedentes ex illis. Quæ diuitiæ homini inuito auferri non valẽt. Vnde Co 1.Corin.1.
rinthijs loquitur Paulus: In omnibus diuites facti estis in Christo, & in omni verbo, & in o-
mni sapientia. Hinc taliter diuiti (puta homini virtuoso) dicitur in Apocalypsi: Scio tribula Apocal.2.
tionem & paupertatem tuam, sed diues es. Similiter ad Corinthios habetur: Altissima paup- 2.Cori.8.
tas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum. Econtrario homini defectuoso rursus
in Apocalypsi dicitur: Dicis quia diues sum, & nullius egeo: & nescis, quia tu es miser & mise Apocal.3.
rabilis, pauper, cęcus, & nudus. Porro spũs hominis rationalis, seu animus, est quietus, quan-
do tumultu caret passionum ac strepitu vitiorum, vtpote virtutibus moralibus decoratus
ac reformatus. Dicitur quoque quietus, in quantum est diuinorum contemplatiuus, atq; in
deo fixus ac stabilis. Nam vita contemplatiua vocatur vita quieta & secreta. Dicitur itẽ mo-
destus, quando in actibus suis discretiõem obseruat, & moderate se habet, quemadmodum
admonet Paulus: Omnia (inquiens) decenter, & secundum ordinem fiant in vobis. Qui ite- 1.Cor.14.
rum exhortatur: Modestia vestra nota sit omnibus. Denique hanc ipsam principis aposto- Philip.4.
lorum doctrinam ponit & vas electionis, cum ait ad Timot. Volo mulieres esse in habitu or- 1.Timo.2
nato (id est, humili & decenti) cum verecundia & sobrietate, ornantes se, non in tortis crini-
B bus aut auro aut margaritis, vel veste p̃ciosa: sed q̃d decet mulieres, promittentes pietatem p
opera bona. Hinc & Pythagoras philosophus dixit: Vera matronarum ornamenta pudici- Pythago.
tiam esse, non vestes. Præterea quam detestanda sint prætacta fœminarum ac virginum de-
coramenta, constat ex eo quod apud Esaiam legitur: In die illa auferet deus ornamenta cal- Esaiæ.3.
ceamentorum, & lunulas, & torq̃s, & monialia, & armillas, & mitras, & discriminalia, & pe-
rischelides, & murenulas, & olfactoria, & inaures, & anulos, & gemmas in fronte pendentes,
& mutatoria, & palliola, & specula, & teristra. Et pro suaui odore fœtor, & pro zona funicu-
lus, & pro crispante crine caluicium, & pro fascia pectorali ciliciũ. Circa p̃habita q̃rit, an mu-
lieres mortaliter peccent in ornamentis pręfatis & preciosis curiosisq; vestibus: Ad hoc respõ
det Albertus: Quædam mulieres se ornant exterius atq; interius, & excusantur quatuor mo-
dis. Primo, si ornent se quatenus viros suos ab adulterio retrahant. Secundo, si ornent se qua
tenus viris suis præcise complaceant. Tertio, si ornent se propter decẽtiam status maritorum
suorum, ne viri sui reputentur viliores. Quarto, si ornent se propter commune bonum, sicut
ornauit se Iudith, quatenus populum Israeliticum de manibus erueret Holofernis. Quædã Iudith.10.
vero mulieres se ornant interius, quarum magna est virtus & laus. Quędam autem se ornãt
solum exterius, quæ in præfatis ornamentis & vestimentis non excusantur a culpa. Quoni-
am negligunt ad quæ tenentur, nec ad debitum finem referunt suos ornatus, atque carnali-
ter complacere, & alios prouocare intendunt. Insuper secundum Albertum, in prædictis
contingit peccare quinque modis. Primo, in nimia preciositate, dicente GREGORIO: Ne- Gregori.
C mo putet in studio preciosarũ vestium deesse peccatum. Secundo in mollicie & suauitate, eo
quod vita hominis debeat esse in pœnitentia & ploratu. Hinc veritas protestatur: Ecce qui Matth.11.
mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Tertio in nimia speciositate. Quarto, in nimia
curiositate. Propter quod in Eccles. inducitur: Auerte faciem tuam a muliere compta. Quin Eccle.9
to, in sup̃fluitate. Propt̃ q̃d ait beatiss. Ioh. bap. Qui habet duas tunicas, det nõ hñti. Põt aũt
addi & sextus modus, puta in exq̃sita nouitate, cum p̃ Sopho. dñs dicat: Visitabo sup̃ oẽs, q Lucæ.3.
induti sunt veste p̃egrina. Imo sunt & alij modi diuersi, q̃bus peccat̃ in vestib⁹, puta in nimia Sophon.1.
longitudine, sic̃r in nimia breuitate. Item in amplitudine immoderata, atq; in constrictione
valde arta. Sed & in coloribus exq̃sitis aut mixtis seu varijs, & in lacinijs, alijsq; scissuris seu
fissuris. Nec putandum, quod solis fœminis ista prohibeantur, imo prohibentur & viris ac
iuuenibus, etiam magis quam fœminis, quoniam in eis magis peccant, quam mulieres aut
virgines, quemadmodum in cæteris: cum sint fortiores in ratione quam fœminæ: & plura à
deo sortiti sint dona, quam fœminæ: teneanturq; fœminis esse in omnibus exemplares, tan
quam caput earum. Idcirco vt ait Gregor: Pensate, quæ culpa sit hoc viros appetere, à quo Gregori.
pastor ecclesiæ curauit fœminas prohibere. Imo vniuersaliter omnibus Christianis, vtriusq;
sexus, vitandæ sunt omnes immoderatæ curiositates, pompositates, p̃ciositates, sup̃fluita-
tes in ornamẽtis ac vestibus, cum dicat Hiero. Si vir aut mulier se ornauerit, & vultus homi- Hierony.
nũ in se prouocauerit, q̃uis nullum malum inde seq̃tur: tñ æternum suppliciũ patietur. Quia
venenũ propinauit, si fuisset q biberet. Ex q̊ innotescit, ꝙ sit mortale pc̃tm̃. Nã & talis discri-
mini se

mini ſe committit,nec veretur quod ait Saluator:Væ homini,per quem ſcandalũ venit. Nõ
Matth. 18. ergo quærat Chriſtianus veſtibus complacere,ſed moribus. Cum in Eccleſiaſt. ſcriptum ſit: D
Eccleſi. 11. In veſtitu ne glorieris vnquam. Qui autem ſe ornant aut liniunt,intentione ac deſiderio cõ-
placendi hominibus,aut quempiam prouocandi,animas ſuas diabolo offerunt. Spiritaliter
ergo ornent ſe fœminæ decore virtutum. Nam ſubditur[ſic enim aliquando]vtpote tempo
re legis naturæ[& ſanctæ mulieres,ſperantes in domino]non in ornatu vaniſſimo, aut diui
tiarum incerto[ornabant ſe]virtuoſis operibus[ſubiectę proprijs viris,]iuxta ſenſum expo-
ſitionis inductæ[ſicut Sara obediebat Abrahæ,dominum eum vocans] dicens: Poſtquam
Gen. 18. conſenui,& dominus meus vetulus eſt:voluptati operam dabo?[cuius eſtis filiæ] per imita-
tionem virtutum,ideo ſequitur[benefacientes, & non timentes vllam perturbationem] id
eſt,per vos orituram in domibus veſtris,eo quod pacifice,virtuoſe & diſcrete,inſtar Saræ,ha
beatis vos cum maritis veſtris ac cæteris. Vel,non immoderate formidantes perturbatiões,
Pſalm 33 quæ ab alijs poterũt concitari. Nec tribulationes quæ vobis poſſunt inferri. Cum multæ ſint
2. Timo. 3. tribulationes iuſtorum. Et oẽs in Chriſto pie viuentes patiantur interdũ perſecutiones. Cõ-
tra quas debemus clypeo patientię ſemper eſſe armati. Si ergo in lege naturæ tam virtuoſe
habebant ſe fœminæ,multomagis in lege gratiæ ita habere ſe debent. Legitur quoque ſecũ-
2. Reg. 3. do Regum:quod filiæ Dauid regis veſtibus vtebantur talaribus. Conſequenter docet prin-
ceps apoſtolorum maritos,qualiter ad ſuas ſe habeant coniuges[Viri ſimiliter]id eſt,virtuo
ſe[cohabitãtes ſecundum ſcientiam]id eſt,cum vxoribus demorantes diſcrete & circumſpe-
cte,ne eos ſcandalizetis:quia ad malum procliues ſunt[quaſi infirmiori vaſculo muliebri]i.
mulieribus veſtris,tanquam vaſculis naturaliter fragilioribus,& imperfectioribus in donis E
naturæ,quam ſunt viri. Nam & corpore ſunt cõmuniter viris debiliores propter molliciem
complexionis[impartientes honorem]non ſolum quia eiuſdem ſecum ſunt ſpeciei, vtpote,
Gen. 2. ad dei imaginem ſimilitudinemque productæ:ſed etiam[tanquam cohæredibus gratiæ vi-
tæ]id eſt,participibus gratiæ vobis collatæ,& ad eandem beatitudinem ordinatis. Ad ean-
dem nanque felicitatem creati ſunt viri & fœminæ,eademque gratiarum chariſmata vtriſ-
que ſunt præſtita. Sed & honorandæ ſunt fœminæ intuitu & amore virginis glorioſæ, ex q̃
deus verus incarnari dignatus eſt. Sunt itaque cohæredes gratiæ vitæ, id eſt,gratiæ,per quã
vere ſpiritaliter viuitur atque ad vitam gloriæ peruenitur. Quanto itaque ſexus fœmineus
fragilior verecundiorq; conſiſtit,tanto à viris magis ſunt fœminę honorandæ: ſaluo tamen
ordine diſciplinæ,& charitatiua correptione ſeruata. Quia a viris ſunt inſtruendæ, & dũ ex-
cedunt corripiendæ:a fœmineis quoque leuitatibus,& loquacitatibus compeſcendæ. Iſtud
ſacratiſſimus Petrus inducit,docet,& præcipit:quoniam viri fœminas ſuas tempore proce-
dente faciliter ſolent contemnere,dure affari, & quaſi ancillas tractare,q̊d peſſimum eſt. De
bẽt etiam viri vxoribus ſuis honorem impendere,eis moderate vtẽdo,& eas reuerenter,ſo-
lo maritali affectu,ex cauſa rationabili accedendo, nec impudice eas tangendo, aut cum eis
turpiter laſciuiendo:quæ omnia obſeruando,merentur frequenter copioſam bonamque ſo
bolem ex coniuge procreare. Veruntamen non debet maritus coniugi ſuæ nimiam contri-
Eccl. 25 buere libertatem,cum in Eccleſiaſtico ſcriptum ſit:Mulier ſi primatum habeat,contraria eſt F
viro ſuo. Sic ergo ô coniugati vos ſimul habere debetis,tam decenter,charitatiue,atque con
corditer[vt non impediantur orationes veſtræ]id eſt,ne a deo iuſte deſpiciantur, & ſuo pri
Iohan. 9. uentur effectu. Nam qui impie cõuerſantur,exaudiri indigni ſunt,iuxta illud: Peccatores de
Prouer. 28 us non audit. Sed ſi quis cultor eſt dei,& voluntatem eius facit,hunc exaudit. Salomon quo-
que fatetur:Qui declinat aures ſuas ne audiat legem,oratio eius erit execrabilis. Vel,non im-
Lucæ. 18. pediant orationes,id eſt,ne ab actu orandi impediamini. Quia vt ait Saluator: Oportet ſem
per orare,& non deficere. Ab oratione autem frequenti,continua,& deuota,impedit homi-
nem carnalium vacatio voluptatum. Non ſolum tempore commixtionis, ſed & poſtmodũ
uſque ad tempus:eo quod obtuſum,& grauem efficiat ſenſum. Propter quod ſcribit Corin-
1. Corin. 7. thijs Paulus:Nolite fraudere inuicem,niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi.
Iam poſt ſpecialia documenta ad ſpeciales perſonas ſpectantia, introducit ſanctiſſimus Pe-
Epiſtola trus generales doctrinas,ad vniuerſos fideles pertinentes.[In fide autem omnes vnanimes]
id eſt,in his quæ ſunt fidei Chriſtianæ eſtote concordes,acquieſcentes ſacræ ſcripturæ,ſecun
dum expoſitionem eccleſiæ. Fides nanque eſt totius ſpiritalis ſtructuræ ac vitæ fundamen-
tum. Idcirco neceſſe eſt,vt fideles ſint in fide valde vnanimes,& conſtantes:ne modic⁹ error
Roman. 12 in principio paulatim inualeſcat,& grandis fiat in fide. Ideo ad Romanos loquitur Paulus
1. Corin. 1. Deus det vobis idipſum ſapere in alterutrum,ſecundum Ieſum Chriſtum,vt vnanimes vno
ore honorificetis deum. Et ad Corinthios:Idipſum dicatis omnes,& non ſint in vobis ſchiſ-
mata. Quod vero in aliquibus libris hic additur,in oratione eſtote:non eſt de textu[compa
tientes]

A tientes].i.mutuo condolentes,prout charitas exigit. Vnde sanctus Iob protestatur: Flebam super eo qui afflictus erat:& compatiebatur anima mea pauperi. Paulus quoque: Alter, inquit,alterius onera portate. Et rursus:Quis infirmatur,& ego non infirmor?Quis scandalizatur,& ego non vror?Errantibus ergo & lapsis cordialiter compatiamur,orantes pro eis. Similiter in quacunque tribulatione & angustia constitutis,tentatis,afflictis, oppressis,intime condoleamus. Et sicut incompabiliter maius malum est culpa,quã pœna:sic multo plus compatiamur proximis peccato deiectis,quã tempali pœna afflictis. Deniq;,sicut corporale graue pondus ferens releuat,si alter secũ onus supportat:sic afflictus & miser releuamen sortitur, si alter sibi conspicit condolere. Cumque, iuxta Pauli doctrinam, fideles sint vnum mysticum corpus,cuius caput est Christus,ita,quod sumus inuicem membra. Idcirco debemus inuicem compati, sicut in corpore naturali vno membro patiente, alia compatiuntur [Fraternitatis amatores].i.proximorum,seu boni communis, socialisq; vitę dilectores syn ceri[misericordes].i. tam corporalia, quam spiritalia misericordiæ opera, pro viribus exequentes. Quia,vt Salomon ait,Qui pronus est ad misericordiam,benedicetur. Et Christus: Beati(inquit)misericordes:qm̃ ipsi misericordiam cõsequentur. Et denuo: Estote misericordes,sicut & pater vester cœlestis misericors est. Nõ igitur in alterius lapsu quis rideat, nec de alioꝝ dissentione quis gratuletur. Quia,vt ait scriptura: Qui in ruina lætatur alterius,non erit impunitus [modesti]. i. disciplinati,exemplares,discreti,prout admonet Paulꝰ:Honeste & in sapientia ambulate ad eos,q foris sunt [humiles] vt sitis parui & viles in oculis vestris.

Iob 30
2.Cor.11.
Eph.4.
Prouer.22
Marci.5.
Lucæ.6.
Prouer.17
Col.4.

B Non enim superboꝝ,sed mansuetorũ & humilium,vita,mens,oratio,placet deo. Et Chrũs in Euangelio iubet:Discite à me,quia mitis sum & humilis corde. [Non reddẽtes malum ꝑ malo].i.iniuriæ opus pro illata iniuria [nec maledictum pro maledicto].i. verbum maledictorium pro verbo maledico. Hoc est,non vindicetis vosipsos inordinate. Quamuis interdum secundum processum & ordinem iuris sit inferenda vindicta ex charitate & zelo iusticiæ,propter bonum commune,atque vt impij refrenentur,& ne supplantetur iusticia. Sed hoc non est reddere malum pro malo,sed potius bonum pro malo. Quandoque tamen laudabilius est pœnam & culpam propter deum dimittere, quando videlicet hoc non cedit in derogationem iusticię,nec aduersatur paci communi,& forefactor ex hoc non fit ad peccandum procliuior. [Sed econtrario] sitis [benedicentes] maledicentibus vobis.i. bonum eis cupientes & depcantes. Sicut dñs loquitur:Diligite inimicos vestros,benefacite his,qui oderunt vos:& orate ꝑ pseq̃ntibus & calũniantibus vobis. Et alio loco:Bñdicite maledicentib. Hinc in Prouer.scriptum est:Ne dicas,reddam malum pro malo:expecta dñm, & liberabit te. Et denuo Salomon loquitur:Ne dicas quomõ fecit mihi,sic faciam ei. Sed & in Leuit.ꝑcipitur:Non quæras vltionem,nec memor eris iniuriæ ciuium tuorũ. Propterea Dauid dixit: Si reddidi retribuentibus mihi mala,decidam merito ab inimicis meis inanis. Itaque nõ inferre iniuriam alteri,bonum est:illatam æquanimiter pati,melius: pro iniuria reddere gratiam,optimum. Ad quod nos Paulus hortans: Noli,inquit,vinci a malo: sed vince in bono malum.

Iudith.9.
Matth.11.
Matth.5.
Lucæ.6.
Prouer.20
Proue.24
Leuitic.19
Psalm.7.

C Quid ad hæc dicent, qui nec vnum verbum durum volunt propter deum suffere, nec pro suis excessibus corripi,nec contenti sunt pro malo malum rependere: sed pro modica forsitan iniuria,magnam retribuunt,aut retribuere cupiunt,vltionem? Aduertant miseri isti,quam longe distant a doctrina Christi,seq; emendent [Quia in hoc vocati estis] .i.idcirco ad legem & fidem Christi estis perducti,quatenus ista adimpleatis. Quæ nisi impleueritis,infidelibus damnabiliores eritis. Ideo aũt ad hæc implenda estis vocati [vt benedictionem hæreditate possideatis].i.a deo benedicamini in æternũ,percipiendo ab eo dona gr̃æ in præsenti,& munera glorię in futuro. Benedictio etenim dei est collatio muneꝝ eius, & multiplicatio eorundem. Vnde ad Ephe. Paulus fatetur: Deus benedixit nos omni benedictione spũali in cœlestibus in Christo Iesu. Deinde confirmat ista archiapost. testimonio prophetali. Ait quippe Psalmista quantũ ad sensum. [Qui em̃ vult vitam diligere].i.qui voluntate imperatiua & efficaci diligit vitam gratiæ in hoc mundo, cupitq; vitam beatam obtinere in cœlo [& videre dies bonos].i.æternitatis gloriam experiri. Dies nanq; dicunt̃ boni aut mali,sicut & tempus propter ea quæ sunt aut fiunt in eis. Ideo dies huius vitæ dicuntur mali & tempus malum vocatur,propter mala culpæ & pœnæ,quibus repletur hęc vita. Interdum tamen tempus bonum asserit (Iuxta illud: Ecce nũc tempus acceptabile) propter dona gratiæ dei in eo. Dies vero æternitatis in patria simpliciter boni & optimi sunt: quia in eis nulla vnquam inuenitur admixtio pœnæ aut culpæ[coerceat linguam suam a malo] id est,ab omui verbo illicito,præsertim in verbis dolosis, quæ non solum loquenti, sed alijs quoq; nociua sunt[& labia eius ne loquantur dolum]id est,labia sua a dolosis reprimat verbis. Quia vt in Esaia habetur:Fraudulenti vasa pessima sunt. Et Psalmista: Virum, inquit,

Roma.12
Eph.1.
Psalm.33.
2.Cor.6.

sanguinum & dolosum abominabitur dñs. Vitanda sunt ergo omnia verba iniqua, detra- D
ctoria, mendosa, pungitiua, derisoria, vana, scurrilia, nociua, fraudulenta, iuramenta, periu-
Matth. 12. ria, falsa testimonia, imo & v̄ba ociosa. De quib⁹ reddenda est ratio in die nouissimo. Quan
August. to igitur magis de verbis præfatis, iniquis, mortalibus? Vnde loquitur Augusti. Quomodo irasceris alteri, quando de te male loquitur: ita irascere tibi, quando de altero male loqueris. Itēque, Non aliud cor tegat, & aliud lingua proferat. Necessaria igitur ad salutem est refrenatio linguæ, Salomone dicente: Qui custodit os suum & linguam, custodit ab angustijs animam suam. Qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala [Declinet autem a malo]. i. peccata inopere vitet [& faciat bonū] implendo p̄cepta. Et istę sunt duæ quasi integrales partes iusticiæ. Nam primo oportet a malo recedere, deinde bonū accedere [inquirat pacem]. i. pacem pectoris nunc cum deo, & pacem tpis cum proximo habere conet [& persequatur eam]. i. eam perfecte sequatur & conseruet: quatenus per pacem pectoris ac tpis p
2. Cor. 5. tingat ad pacem æternitatis. Hinc loqtur Paul. Obsecram⁹ pro Christo, reconcilamini deo.
Roma. 12 Et rursus, Si fieri potest, q̄d ex vobis est, cum om̄ib. hoībus pacē habentes. Denique cum pax pectoris sit tranquillitas ordinis, & quies mentis in deo: non potest qs hanc pacem habere,
Esaiæ 48 nisi in primis declinet à vitijs. Quia vt loquitur Esaias: Non est pax impijs. Secundo oportet
Psalm. 118 bona peragere ex dilectione, cum promptitudine & delectatione. Propter quod ait Psalm. Pax multa diligētibus legem tuam. Hæc etenim pax, realiter est gaudium imperturbatum operationi virtuosæ annexū. Tertio necesse est, vt in homine sit debita subiectio carnis sub anima, sensualitatis sub ratione & voluntate, rationis quoque & voluntatis sub deo, per obedientiam & obseruantiam legis diuinæ. Hinc mali pacem istam non habent, quoniam saluti propriæ aduersantur, & diffident, dissentiuntque a seipsis, atque inordinatū cor habent. Quia E
ergo pax ista difficulter acquiritur, faciliterque amittitur: necesse est eam inqrere, & adeptam diligentissime custodire. [Quia oculi dñi super iustos] ideo aduersa æquanimit̄ sustinere, & bona strenue debent implere, quia a summo iudice indesinenter aspiciuntur, qui iustum eis aget iudicium. Et recte oculi dei super iustos esse dicuntur: quia vbi amor, ibi oculus. Idcirco ad rem dilectam dirigitur visus. Iustos autem de⁹ specialiter diligit, cum similitudo amoris
Psalm. 10. sit ratio. Prop̄ q̄d ait scriptura: Iustus dñs, & iusticias dilexit, æquitatem vidit vultus eius.
Iob. 31. Psalm. 31. Hinc sanctus Iob contestatur: Nonne deus considerat viam meam, & omnes gressus meos dinumerat? Et iusto deus ait in psal. In via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos. Porro oculi domini sunt intellectus & sapientia eius [& aures eius in preces eorum]. i. ad exaudiendum preces iustorum paratæ sunt, dum orent salubriter & instanter. Idcirco in Ecclesi.
Eccl. 35. Prouer. 15 scriptum est: Oratio iusti penetrat cœlos. In Prouer. quoque: Longe est deus ab impijs, & orationes iustorum exaudiet. Iusti etenim sunt amici dei. Amicorum autem est, eadem velle & nolle. [Vultus autem domini]. i. respectus diuinæ iusticię est [super facientes mala] & similiter super omittentes bona fieri iussa: quia eorum peccata vlcisci paratus est, nisi pœniteant. Vnde
Psalm. 20. fertur in psalmo: Pones eos vt clibanum ignis in tempore vultus tui. Et alio in psalmo, vbi F
Psalm. 33. prouer. 10 præallegata verba conscripta sunt, semiuersiculo huic adijcitur: Vt perdat de terra memori-
Deutero. 7 am eorum. Memoria enim iusti cum laudibus, nomen vero impiorum putrescet. Postremo p̄inductis consonat illud Deuteronomij: Dominus deus tuus, est deus fortis & fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & ijs qui custodiunt præcepta eius, & reddens odientibus se statim, ita, vt disperdat eos & vltra non differat, protinus eis restituens quod (merentur.

¶ Prosecutio expōnis huius Cap. ab eo loco: Et qs est qui vobis noceat. Articulus VII.

ABundauit in primitiua ecclesia Christianorum p̄secutio copiosa, ferox, assidua. Idcirco conuersi ad fidem indigebant confortatione & informatiōe ad patientiam. Et hoc nunc agit apostolorum dignissimus vertex. [Et quis est qui vobis noceat, si boni ęmulatores fueritis?] Tanquam dicat: Nullus vobis potest nocere, si æmulatores, hoc est, amatores seu imitatores estis boni, hoc est, dei seu Christi essentialiter boni. Vel boni. i. virtutis. Nam qui huiusmodi boni est æmulator, non deijcitur per aduersa: sed deo firmiter est inhærens. Idcirco tribulatio cooperatur ei in meritorum augmentum: & si lædatur in corpore, si spolietur substantia, si diffametur, non ei hæc nocēt: sed mirabiliter prosunt, si ea æquanimiter ferat. Quemadmodum ægro non nocet amara potio, sectio, siue adustio. Ideo dictum est: Nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas. Eis vero qui inferunt ista iustis, maxime nocet horum illatio: cum peccent mortaliter. Vniuscuiusque siquidem malum in proprium redundat authorem. Et cui hæc nocent, ex propria impatientia, ira, seu alia culpa nocent. Ideo Ecclesiastici decimo dicitur: Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Sed

A ber. Sed his obijci potest, Quoniam, vt videtur, impijssimi hęresiarchę valde nocuerunt multis bonis catholicis, quorum fidem pestiferis persuasionibus euerterunt. Nonne sacrilegus & damnatissimus Arrius totum pene orbem infecit? Vnde & Beda hic ait: Cōstat plurimos boni æmulatores læsos esse ab alijs, dum in veritatis, quam diligũt, cognitione male instructi sunt. Quantos enim in deum catholice credere & recte in ecclesia viuere cupientes Arrij vesania, quantos Seballij aliorumve hæreticorum nequitia nescientes seduxit? Lege Iohannis Chrysostomi librum, quem scripsit de eo videlicet, Neminem posse lædi ab alio, nisi à semetipso. Hæc Beda. Verum de isto longa posset disputatio introduci. Sed breuitati studendum est, & breuiter respondendum. Quod sicut diabolus tentando inclinat, non cōpellit homines ad peccata, ipsi vero libere consentiendo tentanti, seipsos præcipitant: sic hæresiarchæ potuerunt inclinare, nō cogere ad errores: nec persecutores, absolute loquendo, cōpulerunt fideles ad sacrificandum: sed qui sacrificauerũt ex pœnis inducti, ex propria infirmitate, & imperfectione, cesserunt & perierunt. Hinc subditur. [Sed & si quid patimini propter iusticiam, beati] estis nunc in merito, & spe: beati futuri in præmio, & re, sicut ait Saluator: Beati, q persecutionem patiũtur propter iusticiam, qm̃ ipsorum est regnum cœlorum. Et rursus loquens diffusius, & iustos plenissime recreans ac consolans, ait ibidem: Beati estis, cum maledixerint vobis homĩes, & ꝑsecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me. Gaudete in illa hora, & exultate, quoniã merces vestra copiosa est in cœlis. Patiendo namq; æquanimiter aspera ꝓpter iusticiam, purgamur à culpis, implemur potioribus gratiæ donis, Christo assimilamur, à futuris eripimur pœnis, propinquamus ad regnum, & gloriæ promeremur augmentũ. Deniq; qui correptionem & correctionem ꝑ suis peccatis gratanter suscipiunt, vt in vita præsenti purgentur ac deo complaceant, quãuis pro suis patiantur demeritis: tamen aliquo modo, puta finaliter, propter iustitiam pati dicũtur, & reputatur eis hoc ipsum ad meritum, suntq; beati. Miseri vero sunt, & miseri vehemẽter, qui corripi ac corrigi dedignantur. [Timorem aũt]. i. causam timoris, videlicet crudelitatẽ & persecutionem [eorum] qui aduersa infligunt [ne timueritis] immoderato timore, à virtutum constantia retrahente. Ideo subditur [vt non conturbemini]. i. ne ordinationem rationis, tranquillitatemq; mentis perdatis, & ita aliorum prauitate vincamini. Hinc iubet Saluator: Nolite timere eos, qui corpus occidunt. Et in Prouer. habetur. Iustus quasi leo cōfidens absq; terrore erit. Et in Esaia: Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & a filio homĩs, qui quasi fœnum arescit? Veruntamen timor aduersitatum & mortis, naturalis duntaxat, excusatur à culpa, cum & Christus timuerit mortem, ex ꝑuio rationis iudicio. Aliqui vero timent, se formidaturos tribulatione instante, qui q̃d euadere cupiunt, ante tempus assumũt: quibus consulitur, vt dñm depcentur, quatenus eos ab omni inordinato expurget pauore, cum Psalmista orantes: A timore inimici eripe animam meam. Non vt me non occidat inimicus, sed vt non timeam occidentem inimicum. Considerent etiam, quam salubre sit pati aduersa, quamque proficuum, & quam breuis sit omnis tribulatio vitæ pręsentis, & quanta sustinuerunt Christus & sancti. Ex quorũ omniũ intuitione constantes ac fortes, imo & læti, sint in tribulationibus & tormentis [Dñm autem Christum sanctificate]. i. magnifice honorate, firmiterq; tenete, & sanctũ esse sentite [in cordibus vestris] videlicet, in intellectu & voluntate, eum synceriter contemplando, feruide diligendo, & totis viribus honorando. Iuxta hunc sensum oramus assidue: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Et propheta hortatur: Magnificate dñm mecũ. Per Ezechielem quoq; dominus fatetur: Cum sanctificatus fuero in vobis. Et Esaias ait: Dominum exercituum sanctificate. [Parati semp ad satisfactionem omni poscenti vos rōnem de ea quæ in vobis est, fide & spe]. i. tam instructi & sapientes in Euangelica lege sitis, vt iugiter prompti sitis ad dandam rationabilem responsionem & causam vniuersis a vobis quærentibus rationes fidei vestræ ac spei. Cur, scilicet tam incomphensibilia credatis, tamq; supernaturalem beatitudinem, & secreta ac inuisibilia bona adipisci speretis. Potest autem quis rationem fidei ac spei introgare a Christiano dupliciter. Primo fideliter. Secũdo infideliter. Qui fideliter quærit, charitatiue informandus est, & potest faciliter contentari. Qui vero infideliter sciscitatur, non ita faciliter contentatur: sed opponit, & arguit, quousq; vincatur. Vtrisque tamen eædem rationes fidei ac spei sunt assignandæ. Quod scilicet ita credimus & speramꝰ, quoniam deus altissimus, omnipotens, verax, qui nec fallere potest nec falli, huic nostræ fidei & spei testimonium perhibuit. Primo per Christum. Deinde ꝑ sanctos apostolos, cæterosq; Christi discipulos & viros sanctos. Imo per vtriusq; sexus ꝑsonas innumerabiles, vsque in præsens, per innumera & præclara miracula soli omnipotentiæ suæ possibilia. Quæ ꝑtim in scripturis canonicis sunt descripta, partim in chronicis, alijsque historijs & legẽdis autenticis. Secundo, qm̃ quicquid de

Marginalia: Beda; Matth. 5. Eodem. Matth. 10. Prouer. 28 Esa. 51. Matth. 26 Psalm. 63 Matth. 6. Psalm. 33. Ezech. 39. Esaia. 8.

Christo credimus & speramus in Euãgelicæ legis scripturis, in veteris testamenti scripturis D
per Mosen, & beatos prophetas copiose legimus prophetatũ. Tertio; quia lex Christi est lex
totius sanctitatis, & honestatis, ac perfectionis. Quarto, per finalem istam Iudæorum relicti
onem probamus Christũ venisse. Quinto, ostenditur veritas fidei per hoc, quod quanto ad-
uersarij & tyranni atrocius nitebantur fidem Christianam prorsus extinguere: tanto plus
creuit, atque inualuit. Ex quibus omnibus, multisq; alijs rationibus, sufficienter & certe pro
batur, quod fidei nostræ ac spei deus sit author ac testis: quamuis per ea fidei veritates super
naturales ita probari non queant, vt comprehendantur per rationem, certitudinemq; eui-
dentiæ habeat. Veruntamen fidem cõtra aduersariorum disputationem defendere, & eam
diuersis argumentationibus rationabiliter persuadere ac declarare, nõ est omnium: sed spe-
cialiter eruditorum. Nec est præceptum, vt vnusquisque fidelis paratus sit ad satisfaciendũ
quærẽtibus rõnem fidei ac spei: cum multi sint idiotæ, & penitus simplices: sed istud est ma-
gis consilium. Prælati tamen, & superiores, atque doctores, seu p̃dicatores tenentur aliquo
modo esse parati ad satisfactionem huiusmodi. Cum apud Mal. dicatur: Labia sacerdotis
Mala.2. custodiunt scientiam & legem requirent de ore eius, quia angelus domini exercituũ est. In
primitiua quoque Ecclesia, præparatio & eruditio ista ac satisfactionem talẽ magis necessa-
ria fuit, quam nunc: quia tunc fideles, inter perfidos vndique morabãtur, & sępe inde inter-
rogabantur, etiamà tyrannis. Fuitq; eis necesse fidem cõtra aduersarios eius defendere [sed "
cum modestia & timore] .i. postulantibus à vobis rationem fidei vestræ ac spei respondete "
modeste .i. timorate, humiliter & decenter: ne interrogatores scandalizentur in vobis, & se E
Roma.14 despici arbitrantes, contra fidem & eius professores grauius accendantur. Hinc ad Roman.
2.Timo.2 loquitur Paulus: Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Timo.
Eodem. quoq; scribens, Noli, inquit, verbis contendere. Ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem
audientium. Itemque: Seruum domini non oportet litigare: sed patientem esse, & cum mo-
destia corripientem eos qui resistunt. Denique cum ea quæ fidei sunt, sint tam sublimia, in-
comprehensibilissima, ac profunda: non nisi cũ casto dei timore de eis loqui, & disputare de-
bemus, ne forsitan dominum offendamus, irreuerenter, & pręsumptuose loquendo de ipso,
Prouer.25 & mysterijs eius. Quia, vt in Prouer. asseritur, sicut qui mel comedit multum, non est ei bo-
Diony. num: sic qui perscurator est maiestatis, opprimetur a gloria. Propter quod & diuinus Dio-
nysius, & Damasce. affirmant: Non est audendũ aliquid dicere de supessentiali deitate p̃ter
ea, q̃ nobis sunt in sacris eloquijs tradita [conscĩam hñtes bonã] ita, vt vobis non sitis con-
2.Cor.1. scij de aliqua simulatione, nequitia, aut culpa occulta. Quemadmodũ 2. ad Cori. asserit Pau
lus: Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, ꝙ in simplicitate & synceritate "
dei: non in sapientia carnali, conuersati sumus in hoc mundo. [Vt in eo ꝙ detrahunt de vo- "
bis confundantur, qui calumniantur vestram bonam conuersationem] .i. detractores vr̃i,
vobis incaute obloquentes, ex vestra rationabili responsione, quam eis assignatis de fide &
spe vestra, atq; ex sancta vita vestra, confundantur, ip̃a euidentia veritatis ac virtutis conui
ctι. Aut etiam tandem conuersi. Vel, confundantur in die iudicij: quando iusti stabũt in ma-
gna constantia aduersus persecutores, irrisores, detractoresq; suos. Vnde per Hier. ait vir iu
Sapien.5. stus: Confundantur, qui persequuntur me: & non confundar ego. Paueant illi, & non paue
Hiere.17. am ego. Induc super eos diem afflictionis. Hinc ad Titum habetur: Verbum sanum sit & ir
Titum.2. reprehensibile, vt is, qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habens loqui de vobis. Hæc igi- "
tur agite cum bona cõscientia, nec ex timore persecutionum omittite ea. [Melius est enim] "
.i. magis laudabile, magisque meritorium [benefacientes (si velit voluntas dei) pati] ad- "
uersa [quam malefacientes] hoc est, virtuosius fuerit, vt absque demerito vestro, vtpote be-
ne viuẽtes, sustineatis aduersa, quã vt ea pro vestris demeritis sustineatis, vtpote male viuen
tes. Quemadmodum Iob & Tobias amplius commendantur pro eo, ꝙ tanta perpessi sunt,
Iob.42. non pro suis excessibus, sed pro sua exercitatione, & coronatione gloriosiori, atque vt alijs in
Iob.11. exemplum patientiæ ponerentur: quã Elimas magus & Ioram, qui p suis criminibus sunt
Actu.13. plagati. Hac quoq; authoritate, secũdum Bedam, reprehenditur eorum stultitia, qui æqua-
3.Reg.22 nimiter ferunt correptionem & correctionem, quando culpabiles sunt: si vero absq; culpa
sua patiantur aduersa aut arguuntur, ægre accipiunt: & qui hactenus videbantur innoxij,
per propriam iram, impatientiam, murmurationem se noxios reddunt. Porro ꝙ virtuosius
Epistola sit absq; proprio demerito pati, probat exemplo Christi. [Quia & Christus semel pro pecca "
tis nostris mortuus est] sicut ait in psalmo: Quæ non rapui, tunc exoluebam. Et Hieremias "
Psalm.68. in Tren. testatur: Spiritus oris nostri Christus dominus, captus est in peccatis nostris. Mor
tuus ergo est pro peccatis nostris tollendis, sicut prædixit sanctissimus Iohannes baptista:
Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Crucifixus est enim, vt merito suę acerbissimæ
passionis,

A passionis, in quantum illam ex feruentissima charitate atq; plenissima obediētia acceptauit
ac pertulit, pro nostris satisfaceret culpis, & copiosissimam nobis gratiam plenamq; beatitu
dinem promereretur, iuxta illud ad Hebr. Sanguis Christi, qui semetipsum per ss. obtulit im Hebræ. 9.
maculatum deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendū deo Eodem.
viuenti. Et rursus: Semel oblatus est ad multoꝝ exhauriēda peccata. Recteq; additur semel. Roma. 6.
Quia, vt Paulus fatetur: Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur: mors illi vltra nō
dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Itaq; mortuus est ꝑ no-
« bis [Iustus pro iniustis] videlicet ipse sanctus & innocens pro nobis trāsgressoribus [vt nos
« offerret deo]. i. ei reconciliaret, & ad cœlestem introduceret patriam. Quemadmodum ipse
dixit, passione instante: Vado parare vobis locum: vt vbi sum ego, & vos sitis. Christus qp- Iohan. 14
pe est, qui fortem armatum puta diabolum ligauit, & spolia eius distribuit, auferens ei quos Matth. 12.
ille decepit, & ad deum eos reducens. Atq; in altum ascendeus captiuam duxit captiuitatē. Marc. 3. Psalm. 97. Esa. 53
Propter quod per Esa. deus pater ait de homine Christo: In scientia sua iustificabit ipse ser-
uus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortiū
diuidet spolia. Etenim spolia fortium erāt peccatores, à dæmonibus victi & capti: quorum
multos, omnes s. electos Christus sua passione, non solum sufficienter, sed & efficienter salua
uit. Hinc scriptum est ad Ephesios quinto: Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semet-
« ipsum per ea, vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam.
« Offerret inquam nos deo. [mortificatos quidem carne] id est, à carnalibꝰ desiderijs, & in-
B quinamentis abstractos, & spiritaliter mortuos [viuificatos autem spiritu]. i. mente, viuen
tes in charitate & gratia. Vel, viuificatos spiritu. i. a spiritu sancto, per dona gratiæ eius spiri
taliter viuos effectos. Hanc enim mortificationem viuificam merito passionis Christi a deo
consequimur, nec sine ea finalem fructum dominicæ passionis, videlicet æternam salutem,
adipiscemur. Qui enim sunt Christi, carnem suam cum vitijs & concupiscentijs crucifigūt,
vt loquitur Paulus ad Gal. Qui denuo ad Corin. fatetur: Pro omnibus mortuus est Chrūs, Galatas. 5
vt qui viuunt, iam non sibi viuāt: sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; qui tri- 2. Corin. 5
bulationes & persecutiones absque suis demeritis sibi illatas ęquanimiter ferūt, Christo assi
milantur. Qui vero eas pro suis peccatis tolerant patienter, conformantur latroni ad dexte
ram Christi suspenso, qui dixit: Digna factis recepimus, qui & cum Christo paradysum de Lucæ. 23.
cruce introiuit. Qui vero nec pro suis excessibus corripi corrigiq; dignantur, latroni ad fini-
stram Saluatoris suspenso æquantur. Consequenter commemorat princeps apostoloꝝ an-
tiquum opus misericordiæ Christi, quod tempore Noe fecit: per quod præfigurauit effectū
pietatis, quem post suam incarnationem, in mundo hoc viuens, per seipsum ac suos discipu
los, impendit hominibus. Est autem locus hic intricatus, & satis obscurus, ac varijs modus
translatus. Nam Beda ponit hunc textum: In quo & eis, qui in carne conclusi erant, spiritu
veniens prædicauit. Quem textum sequitur & exponit Alber. Alia vero translatio, teste Be
da, sic habet: In quo spiritu & eis, qui in carne erant, prædicauit, & c. Communiter vero ita
habemus, In quo & his, qui in carcere erant, spiritu adueniens, vel, spiritualiter adueniens,
C prædicauit. Exponendo ergo hanc literā, primo iste est sensus, in quo. i. ad hoc, vt homines
a se conuersos deo offerret. Vel in quo. i. in spiritu sancto, de quo secundūm vnam expositio
nem, immediate præmisit, viuificatos spiritu. Itaq; in quo & his qui in carcere erant spiritu
veniens. i. Christus verus deus per spiritus sancti immissionem seu inspirationem, adueni-
ens, eis qui erant in carcere. i. in profundo vitiorum & ignorantiarū, & consuetudine vitio- Prouer. 5.
sa erant ligati, proprijsq; iniquitatibus quasi custodia carcerali detenti, prout in Prou. habe 2. Timo. 2
tur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorum suorum constringetur. Vnde
& Paulus loquens de impijs: Resipiscāt, inquit, a laqueis diaboli, a quo captiui tenentur. His
ergo Christus per suæ miserationis effectum spiritualiter veniens, & spiritu sancto operan-
« te adueniens prædicauit per Noe, vt infra innuitur. Quem Noe Christus per inspiratiōem
« spiritus sancti instigauit ad prædicandum verbis & factis, futurum esse diluuium propꝰ sce
lera hominum, quia tunc omnis caro corruperat viam suam, vt dicitur in Gene. [qui incre-
duli fuerant aliquando] s. tempore Noe cuius prædicationi non crediderunt, nec a suis cessa Gen. 6
uerunt criminibus [quando expectabat dei patientia]. i. deus diu & patiēter expectauit pœ
nitentiam, emendationemq; hominum: quia per centum annos & amplius deus prænūcia
« uit diluuium esse futurum. Nam & Noe centum annis occupatus fuit cum suis in arcæ fabri
catione, sicut ex Gen. trahitur. Hinc subditur [In diebus Noe cum fabricaretur arca] deo di- Eodem.
cente ad Noe: Fac tibi arcam de lignis leuigatis. Quidam textus habent, quādo expectabāt
dei patientiam: quia iniqui illi distulerūt & neglexerunt se emendare, videntes comminatio
nem dei de aduentu diluuij tam diu differri. Sicque expectabant patientiam dei, non deside

rando gratiam emendationis,sed diu manendo in suis peccatis,putantes,ꝙ pius & patiens deus non esset eis diluuium inducturus. Sicque vnicuique eorum dici poterat illud ad Rom. Existimas,quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis dei & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras,quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secũdum duritiam autem tuam,& impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iusti iudicij dei tui. ¶ Porro prætacta litera,qua vtitur Beda, sic intelligitur, Eis qui in carne erant conclusi,id est carnalibus concupiscentijs deuincti,ac victi. Qui enim carnalibus magis, quam deo & spiritualibus rebus inhæret, recte in carne dicitur esse conclusus,quia non leuat se supra se. De quibus ad Romanos asseritur,Qui in carne sunt,deo placere non possunt. Virtuosis autem hominibus ibi mox additur, Vos in carne non estis,sed in spiritu. Cætera exponuntur,vt habitum est. Vult itaque princeps apostolorum asserere, quod Christus qui nostris temporibus carne indutus veniens prędicauit hominibus iter salutis, ipse etiam & ante diluuium eis, qui tunc increduli erant, spiritu veniens prędicauit. Ipse namque per spiritum sanctum erat in Noe,& alijs sanctis qui tunc erant,per quos tunc prędicauit iniquis illius temporis, vt conuerterentur. Sicque beatissimus Petrus in verbis istis apertissime innuit Christi diuinitatem,& vtriusque naturæ vnam esse personam in ipso. Quamuis enim tunc nondum fuerit incarnatus,tamen vere tunc,imo & æternaliter,fuit & est. Quia suppositum est æternum. Et Christus supponit personam æternam & increatam. Propter quod ait Iohannis octauo. Antequam Abraham fieret,ego sum. Ad quod insinuandum, Iudas apostolus in sua ait Canonica: Iesus populum saluans de terra Aegypti,secundo eos,qui non crediderunt,perdidit. Ad Hebræos decimotertio quoq; fertur: Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula. Insuper quidam per carcerem intelligunt limbum patrum,vt sit sensus: In quo,vt scilicet plures deo offerret ipse Christus veniens spiritu, id est,secundum animam suam in carcerem,id est,in limbum vbi sancti patres detinebantur,in quem Christus vt spiritum tradidit secundum animam mox descendit. Prædicauit his qui detinebantur ibidem, id est mysterium suæ incarnationis & passionis impletum esse annunciauit. Qui increduli erant aliquando,quando expectabant dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca,& cæt. quia vt pie speratur, quidam qui ante diluuium increduli erant verbis Noe,veniente ipso diluuio suæ perfidiæ cognouerunt errorem,& pœnituerunt ac saluabantur, ita,ꝙ in purgatorio plene purgati venerunt in limbum patrum, sicque eis cum cæteris ibi manentibus Christus,vt dictum est,prædicauit. Quidam vero incaute, imo & insipienter dixerũt, quod Christus in infernum descendens, prædicauit ibi detentis pœnitentiam & viam salutis,seque mundi Saluatorem consistere,& ꝙ tunc credentes in eum saluabantur,inter quos quidam dixerunt Platonem fuisse primum credentium. Istud inter Apocryphorum computandum est somnium. Et sanctus Cyrillus atque Chrysostomus huic contradicunt assertioni. Tempus quippe & status merendi ac demerendi finem accipiunt in cuiuslibet hominis morte. Propter quod asserit Damascenus,ꝙ angelis est ruina, hoc hominibus mors. Et in Ecclesiastico legitur: Si ciciderit lignum ad Austrum, aut Aquilonem: in quocunq; loco ceciderit,ibi erit. Idcirco de lege communi post vitam præsentem non est reditus ad pœnitentiam salutarem. Sed deus omni lege sublimior est. Et quibusdam,vt vult,priuilegium facit. [In qua] arca [pauci, id est, octo animæ] sumendo partem pro toto, id est, octo homines,vtpote Noe & vxor ipsius,tres quoq; filij Noe,& tres eorum vxores [saluæ factæ sunt] id est,a periculo diluuij,scilicet submersione & morte [per aquam] id est,per hoc ꝙ aqua diluuij eleuauit arcam in altum ne mergerentur. Sumitur autem in scripturis multoties pars pro toto. Sicut in psalmo: Ad te omnis caro veniet. Et in Actis: Eramus omnes animæ in naui ducentæ sexaginta sex [Quod & vos nunc similis saluos facit baptisma] Ordo verborum in constructione hic est. Quod,supple dico, quia baptisma similis formæ,id est sacramentum baptismatis Christi existẽs similis formę,id est,comparis modi cum aquis diluuij. Nam sicut per aquam diluuij salui facti sunt valde pauci,comparatione eorum qui perierũt diluuio: ita electi qui per baptismum saluantur perpauci sunt,comparatione fidelium reproborum,& aliorum incredulorum. Propterea ait Salua. Arcta est via quæ ducit ad vitam,& pauci inueniunt eam. Et rursus, Nolite,inquit,timere pusillus grex,quia complacuit patri dare vobis regnum. Rursus,sicut aqua diluuij eleuãdo arcam,saluauit existentes in ea: sic aqua baptismi saluat leuando ad cœlum. Itaq; baptisma similis formæ saluos vos facit, id est, purgat à vitijs,atq; ad alia sacramenta deducit. Est enim primũ inter sacramenta ianua ad alia. [Nõ carnis depositio sordiũ] id est, corporalium fœditatũ seu immunditiarũ depositio non vos saluat,sed spiritalis intetiorq; ablutio. Ideo subditur [sed conscientiæ bonæ interrogatio in

A tio in deum].i.interrogatio quæ fit a baptizando adulto. Interrogatio, inquam, bonæ conscientiæ in deum, id est, inquisitio an habeat conscientiam bonam in deo, ita vt non fictus accedat, sed catholice credens, & boni propositi: hæc interrogatio saluat, id est, per eam fit baptizandi saluatio. Aliter enim non consequitur quis baptismi effectum, si adultus existat. Tunc enim ab ipso fit interrogatio, personaliterque respondet. Si autem sit infans, patrinus respondet pro eo [per resurrectionem Iesu Christi] id est, an habeat conscientiam bonam in deo per resurrectionem Iesu Christi, id est, per viuam & formatam fidem resurrectionis Iesu Christi, recte credendo in eum. Qui enim credit CHRISTVM resurrexisse à mortuis, alia eius mysteria facilius credere potest: sicque resurrectio CHRISTI valde specialem habet difficultatem credendi. Ideo scriptum est Actuum quarto: Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis IESV CHRISTI domini nostri [qui est ad dexteram dei patris]. Iuxta illud Marci decimo sexto: Dominus Iesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet a dextris dei. Dicitur autem CHRISTVS ad dei patris dexteram esse dupliciter. Primo, inquantum est deus, sedet & regnat deo patri æqualis: sed inquantum homo, dicitur ad patris dexteram residere, id est, in potioribus eius bonis consistere, quia præ vniuersis electis fruitur deitate sublimiter, & omni felicitate impletus est, quantum capere potest natura creata [deglutiens mortem] quia in primis sua benedicta passione sibipsi plenam corporis immortalitatem promeruit, deinde genus humanum a morte culpæ redemit, imo & a morte æternæ damnationis saluauit. Plenam quoque animæ & corporis beatitudinem, quæ omnem mortalitatem excludit, promeruit nobis: quam virtute & merito Christi tandem sortientur electi, puta in die iudicij: quan- 1 Cor.15.
B do mortale hoc induerit immortalitatem, & iuxta quod loquitur Paulus, implebitur sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Hinc subditur [vt vitæ æternæ hæredes efficeremur] id est, æternam salutem hæreditate consequamur. Vnde per Osæam prophetam decimo tertio capitulo ait Saluator: De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. Eodem.
Ero mors tua o mors, ero morsus tuus inferne. [Profectus in cœlum] in die ascensionis. Per quod nobis dedit fiduciam, præbuitque exemplum beatificæ ascensionis in cœlum cum corpore glorificato & anima obtinendæ in die iudicij, quando dicet: Venite benedicti patris mei Matth.25
percipite regnum. [Subiectis sibi angelis, potestatibus, & virtutibus.] Quia super omnium angelicorum ordinum dignitatem, hierarchiam, & excellentiā eleuatus est Christus in ascensione, secundum naturam assumptam. Quocirca sciendum, quod eo ipso quo Christi humanitas in incarnatione verbi æterni vnita est verbo hypostatica vnione, videlicet ad personale & increatum esse verbi assumpta in vnitate personæ, prelata est omni creature, & toto vniuerso dignior sublimiorque effecta. Tamen in quantum mortalitati & passibilitati fuit subiecta, erat quodammodo angelis sanctis inferior. Sed quia ad immortalem vitam surrexit & super omnes cœlos vsque ad dexteram patris ascendit, idcirco in ascensione dicuntur angeli & cæteri chori cœlestes ei subiecti. Et exprimuntur hic tres chori angelici, seu tres ordines angelorum, per quos cæteri dantur intelligi. ¶ Quocirca pensandum quod gloriosissimus apostolici agminis vertex paulatim ascendendo, primo exprimit angelos, deinde potestates, & tertio loco virtutes. Ex quo sumitur argumentum, quod virtutes pertineant ad se-
C cundam hierarchiam angelicā, & supra potestates existant, prout diuinus Dionysius a Paulo apostolo informatus edocuit. Quanquam Gregorius & Bernardus ponat virtutes in infima Hierarchia chorum supremum.

¶ Expositio Quarti Capitis: Christo igitur passo in carne.

¶ Articulus Octauus.

CVm in imitatione conuersationis passionisque Christi tota nostra consistat perfectio, vbertim princeps Apostolorum ad dominicæ passionis imitationem nos admonet, per aduersitatum & tribulationum tolerantiam virtuosam. Idcirco nunc loquitur [Christo igitur passo in carne] id est, quia Christus in carne propria passus est, non in deitate sua, quæ fuit impassibilis prorsus. Nec solū in carne sua patiebatur saluator, sed in anima quoque. Habuitque corporales & spiritales, exteriores & interiores dolores, ita, q̄d in omnibus exterioribus & interiorib. suis sensib. affligebatur: atq; in appetitu sensitiuo tam concupiscibili quā irascibili: Nam & timorem & tristitiam habuit. Cœpit quippe contristari, & pauere, & tædere dixitq;: Tristis est anima mea vsq; ad mortē. Nec solum in præ

Lucæ. 22. in prædictis organicis viribus,sed in potentijs quoq; superioribus intellectiuis grauiter pa
Matth. 14 tiebatur,videlicet intellectu & voluntate. Quamuis enim anima eius, quantum ad superio- D
Matth. 26 res has vires,fuerat tempore passionis in gaudio beatificæ fruitionis,ita, quod non patiebatur in potentijs istis ad increatum obiectum relatis: tamen in quantum potentiæ illæ erant fundatæ in essentia animæ:& respectum habebant ad obiectum creatum afflictiuum, sic erant in grandi afflictione,prout Thomas in prima parte Summæ suæ hæc plenius docet. Imo,vt Bonauentura & alij bene deducunt,in Christo tempore passionis dolor compassionis excessit passionis dolorem:sicq; tota Christi humanitas vehementissime patiebatur, & tota natura humana in ipso fuit in dolore summo ac maximo:quia tenerrimę erat complexiōis, & summe perceptiua doloris:& erat maxime recens,viuax,nobilis,ac robusta. Nec fuit tūc in ea a superioribus viribus in inferiores redundantia consolatoria,doloris releuatiua. Merito ergo debemus compati Christo,tantum & tanta propter nos passo,& eius passioni nos conformare. Propter quod subditur[Et vos eadem cogitatione armamini]id est,meditatione dominicæ passionis armate vos contra impugnationem delitiarum, seu concupiscentiarum & vitiorum,& clypeo pœnitentiæ vos munite. Passionemque Christi sequi proponite
Galatas. 5 carnem vestram cum vitijs & concupiscentijs crucifigendo[Quia qui passus est in carne,desijt à peccatis]. Si desinere accipiatur pro cessare ab actu præterito seu incœpto,certum est, istud de Christo non posse exponi,eo quod nunquam peccauerit. Si autem desinere accipiatur pro abstinere,potest de Christo intelligi. Nam ipse Christus in carne propter nos passus abstinuit semper a culpis. Cōmuniter vero exponitur istud de imitatoribus dominicæ passionis,vt sit sensus:Quia qui passus est in carne,i. tribulatiōes corporales patiēter sustinuit,& carnem suam affligēdo per abstinentias,ieiunia,disciplinas,vigilias,eam in animę seruitutē E
1. Corin. 9 redegit,iuxta illud:Castigo corpus meum,& in seruitutem redigo:desiit a peccatis, id est, à præteritis vitijs pœnituit,& se emendauit,nec carnalibus inquinamētis se fœdat. Vnde sponsa in Canticis:Laui(inquit)pedes meos:quomodo inquinabo illos[vt iam non hominū desiderijs] id est, de cætero non carnalibus & humanis inordinatis affectibus [sed voluntati dei]id est,obseruationi diuinorum præceptorum ad gloriam creatoris[Quod reliquum est in carne viuat temporis]id est,residuum temporis vitæ præsentis in hac carne mortali viuat & obediat,hoc est,vosipsi de cætero per omne tempus vitæ vestræ seruiatis obediatisq; deo. Tempus quippe dicitur agere vel pati,quod existentes in tempore agunt aut patiuntur sicut in euangelio ait Saluator:Crastinus dies sibijpsi erit solicitus. Et primo Machabeorum
Cantic. 3
Matth. 6. habetur:Videns Ionathas,quia tempus eum iuuat[Sufficit enim præteritum tempus ad vo
1. Mach. 12 luntatem gentium consumandam]id est,satis & plusquam satis est, quod elapsis temporibus vixistis carnaliter:& irrationabilium hominum voluntatibus acquieuistis. Idcirco de reliquo non solum a consuetis peccatis cessetis,sed præteritorum quoque temporum negligentias recuperetis,& vitia deplorate,semperque fructuose viuatis[qui ambulauerunt] ad interitum[in luxurijs,desiderijs]irrefrenatis[vinolētijs]id est,assiduis & superfluis vini po
Esaiam. 5. tationibus:quæ non solum animæ sed & corpori maxime nocent, quibus dicitur apud Esaiam:Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam [comesationibus,potationibus]quantum ad aliorum poculorum sumptionem immoderatam[& illicitis idolorum cultibus]id est,idololatrijs maxime vitiosis. Hæc namque & consi
Sapien. 4 milia scelera in gentibus regnauerunt. Prout in libro Sapientiæ diffuse conscriptum est, vbi inter cætera fertur:Omnia commixta sunt,sanguis,homicidium,furtum & fictio,corruptio infidelitas,turbatio,periurium, tumultus,bonorum domini immemoratio ,animarū inquinatio,inordinatio mœchiæ & impudicitiæ [in quibus nunc admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem]id est,dum vitia ista exercent, mirantur q̄d vos qui olim fuistis socij eorum in talibus,nunc abstrahitis vos ab eis[blasphemantes] Christū & fidem quam accepistis. Non enim cognoscunt viam iusticiæ,ideo iustos reputāt fatuos
Sapien. 2. De talibus scriptum est per Sapientem:Dixerunt impij,cogitātes non recte:Venite,fruamur bonis quæ sunt:& vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter,vino precioso & vnguētis impleamus nos. Nullum pratum sit,quod non pertranseat luxuria nostra. Deniq; multi sunt Christiani ita carnales & excæcati,vt mirentur si quis ad vitam claustralem & pœnitentialem confugiat,& ipsorum vitet consortia. Admiratio quippe consurgit ex hoc, quod insolitus effectus conspicitur,cuius causa ignoratur. Hi autem obtenebrati praui non sciūt
1. Corin. 2 nec pensant,quid moueat iustos,& qualiter inspirentur à deo. Propter quod 1. ad Corinthios habetur:Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere[qui reddent]id est,reddere exigentur[rationem ei qui paratus est iu
Actu. 10. dicare viuos & mortuos]vtpote Christo de q̄ scriptū est:Ipse est, q constitutus est a deo iudex vi

dex viuorum & mortuorum. Siquidem pater omne iudicium dedit filio. Salomon quoque Iohann. 5.
A protestatur: Cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium pro omni errato, siue bonum sit si- Eccl. 12.
« ue malum [Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est] id est, existentibus in peccatis
& perfidijs pdicata est lex Christi ab eius discipulis. De taliter mortuis ait in euangelio Chri Matth. 8.
stus: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Et Paulus: Vidua, inquit, quæ in delitijs viuit. Lucæ. 9. 1. Tim. 5.
« viuens mortua est. Et rursus: Surge qui dormis, & exurge a mortuis [vt iudicentur quidem Eph. 5.
secundum homines in carne] id est, ipsi mortui seu iniqui iam ad Christum conuersi, & impi
orum consortia deuitantes, dijudicentur & reprobentur ab ipsis carnalibus & excæcatis ho
minibus, secundum hominum huius sæculi sensum iudicantibus, quorum iudicia sunt per-
uersa. Ista tamen dijudicatio conuersorum ab impijs est præter intentionem prædicantium,
& ex eorum prædicatione occasionaliter sequitur, sicque quod ait, vt, tenetur concomitan-
ter, non causaliter. Sicut in Psalmo: Tibi soli peccaui & cæter. vt iustificeris in sermonibus
« tuis, & cæter. [viuant autem secundum deum] id est, in obseruantia præceptorum [in spiri- Psalm. 50.
« tu] id est, recta mentis intentione, & ex charitatis affectione, ad quod prædicatio directe or-
«dinabatur. Vnde ad Galatas fertur: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Et Galatar. 5.
merito sic viuendum est [Omnium enim finis appropinquabit] id est, dies iudicij incessabili
ter appropinquat. Vel, omnium hominum finis, id est, mors indesinenter propinquat. Cum
« tota hæc vita sit quasi cursus ad mortem [Estote itaque prudentes] id est, discreti, circumspe
B cti, & prouidi. Quia horrendum est, incidere in manus dei viuentis. Atque in medio laqueo Hebræ. 10.
rum & inuisibilium hostium omni ferocitate, calliditate, inuidia repletorum ambulatis: qui
tam fortitudine, quam experientia & astutia nos valde excedunt, nec aliud machinãtur, nisi
vt æterna felicitate, quam perdiderunt, nos spolient, infernalibusque nos secum inuoluant
supplicijs. Idcirco oportet nos iugiter esse maxime circumspectos, timoratos, custoditos, so-
licitos, prout in Deuteronomi. sanctus Moses exhortatur: Custodi temetipsum & animam Deut. 4.
tuam solicite, ne obliuiscaris verborum domini: & ne excidant de corde tuo cunctis diebus
vitæ tuæ. Sed quia non sufficit diligentia nostra sine continua diuinæ subuentionis assisten
tia, recte subiungitur [& vigilate in orationibus.] Quod dupliciter potest intelligi & debet
impleri. Primo, vt orando vigilemus, id est, cum cordis vigili attentione oremus. Non enim
corde hinc inde vagãte inuocandus est deus, sed animo recollecto, aduertente & custodito,
cum omni reuerentia, humilitate, & sancto timore. Propter quod in Ecclesiastico scriptum Eccl. 18.
est: Ante orationem præpara animam tuam, & noli esse quasi homo tentans deum. Secun-
do, vt protrahamus vigilias in ora ndo, non solum in die, sed nocturnis quoque temporibus
orationibus insistendo. Iuxta illud in Psalmo: Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Psalm. 118.
Et rursus: In die tribulationis meæ deum exquisiui manibus meis nocte contra eum. Hu- Psalm. 76.
ius siquidem rei Christus (cuius omnis actio nostra est instructio) nobis dedit exemplum, Lucæ. 6.
de quo scriptum est: Exijt Iesus in montem solus orare, & erat pernoctans in oratione dei.
Hanc doctrinam etiam Christus expressit apud Marcum loquens: Vigilate, nescitis enim Marc. 13.
C quando dominus veniat, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane: ne cum venerit repẽ
te, inueniat vos dormiẽtes. Videte, vigilate & orate. Sed quoniã absq; charitate nihil est me
ritorium, subditur [Ante omnia autem] id est, potissime & in primis ante exercitia cuncta, Iohan. 15.
« [mutuam in vobismetipsis chairtatem continuam habentes] id est, charitatem fraternam Matth. 22.
indesinentem, & quantum possibile est, etiam actualem, vt tam in interiores quam exterio-
res charitatis actus assidue procedamus: cum signum charitatis sit executio actus. Vnde &
dominus ait: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Sed cum pri-
mum maximumque præceptum sit, vt deus toto corde ametur, quid est quod princeps apo-
stolorum hortatur: vt ante omnia mutuo diligamus? Et respondẽdum, quod eadem est cha
ritas habitualis, qua deum ptoximumque diligimus, eo quod deus sit ratio proximos diligẽ
di. Sicq; dilectio dei & proximi se mutuo complectuntur. Idcirco in eo quod ante omna ad
mutuam charitatem monemur, datur intelligi, vt super omnia & ante omnia deum ame-
« mus, sicque ad fraternam charitatem ante omnia nos hortatur scriptura, in quantum ista
« dilectio fraterna charitatẽ dei includit, ac præsupponit [quia charitas operit multitudinem
peccatorum] id est, vniuersa peccata ignis sanctæ dilectionis consumit & delet, non solum
quantum ad culpam, sed etiam quantum ad pœnam, in toto aut in parte, secũdum quod fer
uor amoris intẽsior fuerit siue remissior. Propter quod Christus dixit de beatissima Maria
Magdalena: Dimissa sunt ei peccata multa, qm̃ dilexit multum. In Prouerb. quoq; Salomon Lucæ. 7.
ait: Vniuersa delicta operit charitas. De huius aũt verbi expositiõe dicta sunt plura sup illud Prouer. 10. Iacobi. 5.
Iaco. Qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab errore viæ suæ, saluabit aĩam eius a morte, & opit mul-
titudi-

titudinem peccatorum [hospitales inuicem] estote[sine murmuratione] id est patienter, & gaudiose, gratis & charitatiue vnus hospitet alium, & bene tractet eũdem. Præsertim autem religiosi peregrini & pauperes sunt hospitandi & taliter repausandi. Istud nãq; est vnũ de operibus misericordiæ, quæ ad Christianos præcipue pertinent, & ad quæ charitas mu-
Matth.7. tua specialiter obligat, vt scilicet vnusquisq; faciat alteri, prout vult fieri sibi. Vnde istud non
Matth.25 obseruantibus Christus in die iudicij est dicturus: Hospes fui, & non collegistis me. Hinc ad
Hebræ.13. Hebræos dicitur: Charitas fraternitatis maneat vobiscum; & hospitalitatẽ nolite obliuisci.
Esa.58. Et Esaias: Egenos, inquit, vagosq; induc in domum tuam. Quod sanctus Iob implesse se pã-
Iob.31. dit: Foris (inquiens) non mansit peregrinus. Ostium meum viatori patuit. Nec solum hospitalitatem debet quilibet exercere, sed cætera quoque beneficia, sibi à deo collata, proximis cõmunicare pro posse. Ideo sequitur [Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illã administrantes] id est quilibet vestrum dona sibi desuper præstita proximis suis pie & charitatiue diffundat, impẽdat, communicet: vt per ea fructificet deo, impleatq; quod dominus ait: Negociamini dum venio. Et sic talenta sibi tradita virtuose multiplicet, & ita se habeat circa
Lucæ.19. proximum, quemadmodum deus se habuit circa ipsum. Hoc totum est, vt opera misericordiæ, tam spiritalia quam corporalia, proximis impendat vnusquisque pro posse. Cui ergo à deo collata est maior sapientia, aut maior gratia exhortandi, aut maior virtutum perfectio
Eccl.20. libenter informet ac moneat alios, & eos conetur cõuertere. Propter quod ait scriptura: Sa-
Colosse.3. pientia abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque? Vnde ad Colossenses dici-
Apoc.22. tur: Docentes & commonentes vosmetipsos in hymnis & psalmis. In Apocalypsi quoq; scriptum est: Qui audit dicat: Veni. Hæc itaque agite [sicut boni dispensatores multiformis gra-
1.Cor.12 tiæ dei] id est, amorosi erogatores & communicatores multiplicium charismatum aut donorum spiritussancti: quo vni datur sermo sapientiæ, alteri sermo scientiæ, alij gratia sanitatũ, alij discretio spirituum, &cæ. prout ad Corinthios dicitur. Propter quod denuo loqtur Pau-
1.Cor.7. lus: Vnusquisque proprium donum habet a deo. Ad hanc communicationem hortatur nos
Prouer.5. Salomon dicens: Diriuentur fontes tui foras. Et Christus: Luceat (inquit) lux vestra corã ho-
Matth.5. minibus. Est itaque dei gratia multiformis, id est, varia ac diuersa multipliciterque distincta. Et potest per gratiam dei hoc loco intelligi, omne donum gratis a deo impensum, per quod vnus potest alteri aliquo modo prodesse. Specialiter tamen potest hic locus exponi de donis gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorum dantur vtilitatem. Specialiter quoq; administratio seu communicatio ista ad prælatos, prædicatores, doctoresq; pertinet: vt cum Psalmista dicere
Psalm.39. valeant deo: Iusticiam tuam non abscondi in corde meo. Veritatem tuam & salutare tuum
Sapien.7. dixi. Et illud Sapientiæ: Non abscondam à vobis sacramenta dei, neq; cum inuidia tabescẽte iter habebo: sed dona dei communico vobis. [Si quis loquitur quasi sermones dei] id est, non nisi de deo loquatur, ita, vt ad minus verba sua ad dei referat gloriam & honorem, sintque vtilia: iuxta illud ad Ephesios: Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed qui
Eph.4. vtilis est ad ędificationem, vt det gratiam audienti. Vel, quasi sermones dei, id est, Non aliud quis loquatur aut doceat quam consonum est scripturis vel continetur in eis. Propter quod
1.Timo.6 Timotheo scripsit apostolus Paulus: Prophanas vocum nouitates deuita. Vel, quasi sermones dei, id ẽ, deo ascribat, quicquid boni aut salubriter dixerit. Non enim sufficientes sumus, cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed sufficiẽtia nostra ex deo est. Hinc scriptum est: In manu dei sumus & nos & sermones nostri [si quis ministrat] id est, bonum quodcunque alteri exhibet, seu impendit [tanquam ex virtute, quam administrat deus] id est, nõ propria virtute, sed virtute sibi à deo collata id sẽ facere arbitretur: & omne bonum quod habet, aut
Iohan.15. alijs impartitur, deo tanquam superdignissimo fonti liberalissimoque datori grata ac humi-
1.Cor.4. li mente attribuat. Cum dicat Saluator: Sine me nihil potestis facere. Et Paulus: Quid habes quod non accepisti? [vt in omnibus honorificetur] id est, debito modo a vobis ac alijs honoretur [deus] trinitas [per Iesum Christum] dei & hominum mediatorem, hominem verum, [dominum nostrum] cuius virtute & merito gratiarum charismata nobis desuper infunditur, hoc est, quod ait Saluator: Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, q in cœlis est. Vas quoq; electionis Corinthijs scribens: Omnia (inquit) in gloriam dei facite. Et ad Colossenses: Omne quodcunque facitis, in verbo aut in opere, omnia in nomine domini agite, gratias agentes deo. [Cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen.] De quo ait Apostolus Paulus: Regi sæculorum immortali, inuisibili, soli deo honor & gloria.
Hester.13. Ipse est enim rex om̃ipotens, in cuius ditiõe cuncta sunt posita. Est autem deo gloria, id est, infinita læticia, clara quoque cum laude noticia, & immensa maiestas. Præterea denuo redit archiapostolus ad exhortandum fideles, vt habeant insuperabilem patientiam in aduersis [Charissimi nolite peregrinari] id est, a fide fieri alieni, aut a deo alienatos & exteros vos pu-

A " vos putare[in feruore]id eſt,perſecutionum impetu vehementi,ſeu furioſo[qui ad tentatio
" nem vobis fit]id eſt,vobis ab incredulis ac peruerſis,deo permittente,infligitur ad veſtri p-
bationem & coronationem:quamuis impij alia intentione vos perſequantur. Sed deo diſ- Roma.8.
ponente,omnia cooperantur electis in bonum. De hoc dicta ſunt multa ſuper illud Iacobi:
Beatus vir qui ſuffert tentationem: quoniam cum probatus fuerit, & cæter. Itaque ex hac Iacobi.1.
" re nolite peregrinari.Vel(vt alia litera,qua vtitur Beda,habet)nolite mirari[quaſi noui ali-
" quid vobis contingat]Iſtud enim nouum non eſt,ſed vt dixit Iudith:Omnes qui deo placu Iudith. 8.
erunt per multas tribulationes tranſierunt fideles. Et Sapiens:Tanquam aurum in forna- Sapien. 3.
ce,probauit electos dominus.Pſalmiſta quoque:Multę,inquit,tribulationes iuſtorum.Hoc Pſalm. 33.
eſt,quod in Prouerbijs ſcribitur:Sicut igne probatur argentum, & aurũ in camino:ita cor- Prouer.17
da probat dominus.Hinc ait venerabilis Beda:In eccleſia a protomartyre Abel,vſq; ad vlti- Beda.
mum,qui in fine mundi naſcetur electum,nunquam perſecutio deeſt.Imo vt electionis vas Acto.14.
proteſtatur, per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei ¶ Sed cum ſe- 2.Corin.5
cunda ad Corinthios dicatur:Dum ſumus in corpore peregrinamur a domino, quid eſt q̃d
princeps nunc ait apoſtolorum,nolite peregrinari in feruore,& cæter. cum feruor iſte nõ ni-
ſi in corpore iſto mortali eueniat?Ad hoc reſpondetur ex verbis Alberti, quod aliquis dici-
tur peregrinari quatuor modis. Primo,propter diſtantiam loci. Et iſto modo in hoc ſæcu-
lo dicimur peregrinari,quoniam multum diſtamus a cœlo empyreo , quod eſt locus & pa-
B tria electorum.Hinc ait propheta:Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt. Secũdo Pſalm.119
propter corporis huius corruptibilitatem, & ſtatum mortalem ac corpulentum. Sicque lo-
quitur Paulus:Dum ſumus in corpore peregrinamur a domino. Verius tamen intelligitur 2.Corin.5
peregrinatio iſta propter ſpiritalem diſtantiam cognitionis huius imperfectæ à perfecta no
titia dei,quam habent beati. Propter quod præallegatis verbis protinus addit Apoſtolus:
per fidem enim ambulamus,non per ſpeciem.Tertio, propter temporis elongationem.
Propter quod in Geneſi ait Iacob patriarcha: Dies peregrinationis meæ ſuper terram, cen- Gen.47.
tum triginta anni ſunt.Quarto,propter carentiam gratiæ ac prouidentiæ dei. Et ſic nullus
fidelis debet ſe reputare peregrinari à deo propter tribulationes quas patitur, quaſi ob hoc
ſit a deo relictus, & quaſi deus prouidentiam actuum non habeat humanorum, quoniam
iuſtos ab impijs tribulari permittit. Imo hoc ipſum eſt præcipuum ſignum ſuæ prouiden-
tiæ,ac prædeſtinationis circa electos.Cum per Zachariam proteſtetur : Ducam eos per i- Zach.13.
gnem,& vram eos ſicut vritur argentum:& probabo eos, ſicut probatur aurum. Quidam
hunc locum ita exponunt:Nolite peregrinari,id eſt,ad alia loca vos transferre,in feruore,&
cæter.id eſt,ex timore perſecutionum.Nam quamuis interdum liceat fugere,Chriſto dicen-
te:Cum perſecuti vos fuerint in vnam ciuitatem,fugite in aliam: tamen perfectius eſt mane Matth.10
re,niſi ſit perſecutio certæ perſonæ,cuius fuga vtilior eſt Eccleſiæ,quam eius feſtinatum mar
tyrium:& propter maius bonum Eccleſię,non ex mortis timore ineat fugam. Sicut Paulus
" de Damaſco clam fugit.Sequitur[Sed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete] id eſt,
C imitatione,intuitu & amore Chriſti propter vos paſſi,patiẽdo aduerſa gaudete in domino, 2.Cori.11.
propter multiplicem fructum vobis inde prouenientem.Imo potiſſime,quia hoc complacet
deo in vobis,& quia hoc dignum & iuſtum eſt, vt ſuo capiti membra aſſimilentur.Propter
quod ait ipſe: Gaudete in illa hora & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlo. Mat.5.
Et IACOBVS: Omne(inquit)gaudium exiſtimate, cum in diuerſas tentationes incide- Iacobus.1
" ritis [vt in reuelatione gloriæ eius] id eſt, in aperta viſione excellentiæ Chriſti [gaudeatis
" exultantes,] id eſt, tam vehementer gaudentes interius, vt redundet illud gaudium inter-
num in corpus poſt reſurrectionem futuram. Propter quod ait Pſalmiſta: Satiabor, cum
apparuerit gloria tua. Præterea CHRISTI paſſionibus, quas pro nobis ſuſtinuit, de- Pſalm.16.
bemus varijs modis communicare.Primo,eas in noſtro corpore per imitationem aſſidue
deferendo.Corpus proprium in operibus pœnitentiæ affligendo, ſeu alijs tribulationibus
propter deum viriliter exponendo.Vnde ſecunda ad Corinthios faſſus eſt PAVLVS: In
omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur. Semper mortificationem Ieſu in 2.Corin.5
corpore noſtro circumferentes,vt & vita Ieſu manifeſtetur in carne noſtra mortali. Et ad
Epheſios:In omni(ait)fiducia magnificabitur Chriſtus in corpore meo,ſiue per vitam, ſiue
per mortem.Secundo,de eis gaudendo propter ſummos & multiplices fructus earum, quia Eph.1.
per eas placatus eſt deus,& liberatum eſt genus humanum à morte æterna, purgatum quo-
que à morte peccati,& particeps factus eſt homo gratiæ in pręſenti:& glorię in futuro. Spiri
tuſq; maligni ſunt victi.Idcirco ad Galatas locutus eſt Paulus:Mihi abſit gloriari, niſi in cru
ce domini mei Ieſu Chriſti. Tertio,de imitatione cruciformi earum lætando. Sicut apoſtoli Galatas.6
ibant gaudentes a conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contu- Actu.5.
meliam

meliā pati,vt ſcribitur in Act.Quarto de merito paſſionis Chri & imitatiōe eiuſdē, beatitu D
dinem expectando,quēadmodū ſecunda ad Corinth. inducitur:Scitote quoniam ſicut ſocij
2.Corin.1. paſſionum eſtis:ſic eritis & conſolationis.Secunda quoque ad Timot. Si commortui ſumus
2.Timo.2. & conuiuemus.Si ſuſtinemus,& conregnabimus.Quinto, dominicampaſſionem quotidie
cum pia & intima compaſſione reminiſcendo,ſecundum illud ad Hebręos:Recogitate eum,
Hebræ.12. qui talem ſuſtinuit a peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictiōem. Et in Trenis ſcri-
Treno.3. ptum eſt:Memoria memor ero,& tabeſcet in me anima mea.Sexto, pro Chriſto martyriū
Iohan.13. ſuſtinendo:qui tamen modus comprehendi poteſt ſub primo.Cum ergo non ſit ſeruus ma-
ior domino ſuo,non renuamus exemplo Chriſti,& eius intuitu ac amore, tribulationibus
exerceri,aduerſa pati,caſtigari ac corripi.Imo gaudeamus in talibus, ſicut in omnibus diui-
tijs.Vt cum Paulo dicere valeamus:Ego ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto.Et itē
Chriſto confixus ſum cruci[Sed et ſi exprobramini]id eſt,per verba contumelioſa & iniuri-
oſa vituperamini à perfidis & iniquis hominibus[in nomine Chriſti] idcirco quia in Chri-
ſtum creditis,aut ſecundum eius doctrinam pręceptaq; viuitis[beati eritis]nūc in ſpe et me-
rito,deinde in re et pręmio:dummodo æquanimiter ex charitate ſuſtineatis, & vſque in fi-
Lucæ.6. nem in bonis perſeueretis.Hoc eſt quod Chriſtus affirmat:Beati eritis, cum vos oderint ho-
mines,& cum ſeparauerint vos,& exprobrauerint,& eiecerint nomen veſtrum tanquā ma
lum,propter filium hominis.Gaudete in illa hora.Ecce enim merces veſtra multa eſt in cœ
lo.Hinc loquitur Auguſtinus:Socij contumeliæ,erūt & ſocij gloriæ. Idcirco nunc ſubditur,
[quoniam quod eſt honoris gloriæ & virtutis dei]id eſt,honor quem deus retribuit iuſtis p
eorum actibus virtuoſis.Nam honor debetur virtuti:& gloria ſeu beatitudo,quæ corū me- E
ritis correſpondet,inquantum ex charitate procedunt:et v̄tus,ſeu conſtantia aut fortitudo,q̄
deus ſuos in aduerſis confortat[& qui eſt ſpiritus eius]id eſt,ſpiritusſanctus, qui eſt ſpiritus
Chriſti,ſicut & patris:quoniam a patre & filio,tanquam ex vno fonte, atque eodem princi
cipio, eſt procedens: quemadmodum filius ait de ſpirituſancto:Ille me clarificabit, quia
Iohan.16. de meo accipiet.Paulus quoque fatetur:Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius
Roman.8. [ſuper vos requieſcit]id eſt,in cordibus veſtris eſt vnumquodque iſtorum. Nam honor &
gloria,quæ in patria præſtabuntur electis fidelibus,ſunt modo in eis per inchoatiōem & ſpē
ac meritum,& radicaliter atq; cauſaliter.Eſt item in eis formaliter virtus a deo infuſa,& dei
confortatio gratioſa.Sed & ſpiritusſanctus in omni virtuoſo humili & quieto quieſcere per-
Eſa.66 hibetur,prout apud Eſaiam loquitur deus:Super quem requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper
quietum & humilem?Poteſt & ita intelligi,quod eſt honoris gloriæ & v̄tutis,id eſt, quod de-
us reputat honorabile,glorioſum & virtuoſum,ſeu triumphale,videlicet inuicta patientia in
aduerſis requieſcit in vobis.Requieſcit etiam ſpiritusſanctus ſuper electos & iuſtos, tanquā
Sapien.11. pius ſeſſor & ductor eorum,dirigens eos quomodo vult.Iuxta illud:Iuſtum deduxit domi-
Roman.8 nus per vias rectas.Propter quod loquitur Pau.Quicunque ſpiritu dei aguntur, hi filij ſunt
dei[Nemo autem veſtrū patiatur vt homicida,aut fur,aut maledicus]id eſt,c u itioſa verba
in alium proferens,ſeu maledicens [aut alienorum appetitor]id eſt,res aliorum auferre deſi-
derans.Hoc eſt:Nolite hæc & conſimilia vitia perpetrare,nec per ea temporalem afflictiōē
& mortem mereri.Præſertim quia in primitiua eccleſia hoc fuiſſet valde derogatiuum iuſto
rum fidelium,& cauſa deriſionis fidei Chriſtianæ à perfidis,blaſphemationiſque Chriſti.Si F
tamen(quod abſit)quis vitia iſta commiſerit,debet debitam punitionē pro eis patienter ſuf
ferre,vt in futuro miſericordiam conſequatur[Si autem vt Chriſtianus] id eſt, ſi patitur qa
in Chriſtum credit & ei obedit [non erubeſcat] cum non ſit inhoneſtum, ſeu erubeſcibile:
ſed iuſtum,& honore digniſſimum taliter pati.Ideo ſubditur [glorificet autem deum in iſto
nomine]id eſt,deum collaudet , & ei regratietur quod ei conceſſit hanc gratiam, vt ſcili-
cet pro iuſticia patiatur,& Chriſto ſic conformetur.Nam in Chriſtum credere, & bona age-
re,ac pro iuſticia pati,dona ſunt dei.Prout ad Philippēſes aſſeritur: Vobis donatum eſt pro
Phil.1. Chriſto,non ſolum vt credatis in eum,ſed etiam vt pro illo patiamini[quoniam tempus eſt
vt incipiat iudicium a domo dei]id eſt,in ſæculo iſto electi & iuſti,qui ſunt vera & viua mē-
bra domus dei,puta eccleſiæ militantis,varijs modis exercentur aduerſis, ſecundum ordina-
tionem occulti iudicij dei,qui interdum per angelos ſanctos caſtigat electos,interdum pmit
tit eos a prauis hominibus atque dæmonibus flagellari,ſiue occidi.In primitiua quoque Ec-
cleſia tempus fuit perſecutionis grauiſſimæ Chriſtianorum,qui ab impijs morti adiudica-
Iohan.16. bantur quotidie & trucidabantur.Propter quod ait Saluator: Venit hora,vt omnis qui in-
Apoc.3. terficit vos,arbitretur obſequium ſe præſtare deo.Et alibi:Ego(inquit)quos amo arguo &
caſtigo.Per Ezechielem etiā loquitur dominus:A ſanctuario meo incipite percutere[Si au-
tem primum a nobis]id eſt,ſi iuſti fideles electi in primis ita q̄tidie patiūtur aduerſa & diiu-

dicantur

A " dicantur ab impijs [quis finis eorum qui non credunt dei Euangelio] id est, qualis & quanta erit incredulorum & reproborum damnatio, super quos non est virga dei in vita præsenti, sed eorum vita est impunita nequitia, & lætantur cum malefecerint. Quasi dicat, Valde dura erit illorum punitio in futuro, & quanto nunc diutius tolerantur, tanto tunc grauius damnabuntur. Vnde in Iohanne legitur: Qui non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij dei. Hinc secunda ad Thessalonicen. habet: Gloriamur pro patientia vestra in omnibus persecutionibus, quas sustinetis in exemplum iusti iudicij dei. Si tamen iustum est apud deũ, retribuere tribulatiõem his qui vos tribulant, in reuelatione domini Iesu Christi de cœlo, cum angelis, in flamma ignis dantis vindictam his qui non obediunt Euangelio, qui pœnas dabunt in interitu æternas a facie domini & a gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in sanctis suis. Denique ex his sumitur euidens argumentum veritatis fidei Christianæ. Videmus enim homines pessimos sanitate & prosperitate vsque ad senectutẽ potiri, homines vero timoratos, iustos ac deuotissimos omni tempore tribulationibus & aduersitatibus exerceri. Si ergo non est vita post pñsentem alia, in qua fiat retributio iusta, vbi est iusticia dei aut prouidentia eius? Hanc rationem tangit Salomõ in Eccle vbi ait, Peccator ex eo quod centies peccat, & per patientiam sustentatur. Ego cognoui, quod erit bonum timentibus deũ, qui quærunt faciem eius. De qua subtilissime fatur, disputatque psalmista dicendo, Dixerunt, quomodo scit deus, & si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo. Deinde subdit in persona viri iusti fidelis: Et dixi ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas. Tanquam dicat, Si iniqui sic prosperabuntur nec iudicabuntur a deo, ergo inaniter iuste innocenterque vixi. Quod quam absurdum sit dicere, innuit subdens: Si dicebam, narrabo sic ecce nationem filiorum tuorum reprobaui, &c. Et alia multa profunda addit de isto ibidem [Et si iustus vix saluabitur] id est, difficulter ad salutem ptinget finaliter: cum arcta sit via salutis, atque per multas tribulationes oporteat nos saluari, difficile quoque sit perseuerare vsque in finem, hostiũque euadere laqueos & vincere tentationes, quæ & in extremis acrius sæuiunt [impius] id est infidelis [& peccator] id est malus Christianus, [vbi parebunt] id est, quo modo a vultu dei & a rigore sui iudicij se abscondere poterunt? Parebunt vtique in iudicio a finistris: sed in malum ipsorum, & mallent non apparere. Et statim in lacũ proijcientur tartareum, vbi manebunt inæternum absconditi. Porro, vt asserit Beda, hanc sententiam princeps apostolorum ex prouerbijs Salomonis, secundum antiquã translationem, accepit. Pro quo sanctus Hieronymus transtulit: Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator? Hoc est si iustus in præsenti vita affligitur, quanto magis iniqui, qui hic non castigantur nec emendantur, post vitam hanc damnabuntur. Veruntamen certum est iustos vsque in finem perseuerantes saluari. Iccirco quod ait, si iustus vix saluabitur, accipi potest per modum hyperbolicæ locutionis, qua aliquid dicitur per excessum, ad designandum magnitudinem rei insolitam. Sicque per verba ista insinuatur, quam difficile sit hominem mortalem saluari: non ex parte omnipotentis dei, in cuius manu sunt omnium corda, & quocunque voluerit, vertit ea absque omni difficultate ex parte sua, cum infinitæ virtuti omnia sint æque facilia: sed ex humana fragilitate, & multitudine, ac magnitudine impugnationum, atque tentationum, oritur difficultas. Et quamuis deus in hominis saluatione præsupponit liberum arbitrium, quod non cogitur: non tamen ex parte dei est difficultas, vt aliqui somniant. Quoniam deus omnipotens superfacile, quando vult, infundit gratiam quandam, que omnem cordis duritiam, obicemque repellit ac tollit, vt sanctus loquitur Augustinus, & Thomas in Summa contra gentiles allegat. Cum igitur iustus vix saluet ob rigorẽ diuini iudicij, in quo quę hõi iusta videntur, sæpe iniusta reperiũtur, cõgrue subdit [Itaque & hi, q patiũt secũdũ voluntatem dei] id est, pro iusticia patiuntur aduersa pie, æquanimiter & constanter, secundum quod complacet deo. Vel etiam correptiones & correctiones pro suis peccatis modo [illegible]ter suscipiunt [fideli creatori commendant animas suas], id est, seipsos deo humiliter fiducialiterque committunt, non præsumendo de proprijs viribus aut meritis, sed deo omne bonum attribuentes cuius dona sunt merita nostra. Idcirco subiungitur [in benefactis] .i. in virtuosis suis operibus, quæ cupiunt pie acceptari a deo, in quo totam suam figunt fiduciam, eius subuentioni, conseruationi, protectioni iugiter inhęrentes. De quo ad Corin. loquitur Paulus: Fidelis deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cum tentatione prouentum. Dicitur autem deus fidelis à fidelitate, quæ est pars iusticiæ, quia fidelibus suis seruat fidelitatem, prout in scripturis testatur. Propter quod ait propheta: Fidelis deus in omnibus verbis suis. De quo in Deut. scribitur: Deus fidelis & fortis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se. Non autem vocatur fidelis à fide, quæ est theolo-

Marginalia: Iob. 21. Prouer. 2. Iohan. 3. 2. Tessa. 1. Eccl. 8. Psalm. 72. B. Matth 7. Actu. 14. Matth. 20. Matth. 25. Prouer. 11. C. Prouer. 21. 1. C[or.] Psal. 144. Deut. 7.

gica virtus, quæ ei non conuenit.

¶ Explanatio Quinti Capitis Seniores: ergo qui in vobis sunt. D

INtroductis documentis ac iussionibus, ad quosdam specialiter pertinentibus, scilicet ad coniugatos ac seruos: nunc specialiter instruit prelatos, ac subditos [Seniores ergo qui in vobis sunt] id est maiores, videilcet prælatos & aliorum instructores siue presbyteros, qui in primitiua Ecclesia communiter etiam corporali ætate fuerant seniores [obsecro] quia officio & senio consors [& testis Christi passionum], id est, testificator suppliciorū quæ pro nobis sustinuit Christus: quæ partim proprijs oculis vidi,

Ioan.16. idcirco de eis possum testari. Hinc ait Christus apostolis: Vos testimoniū perhibebitis, quia ab initio mecum estis [& eius, quæ in futuro reuelanda est, gloriæ communicator], id est, annunciator seu prædicator felicitatis ac gloriæ sempiternæ, in futuro seculo electis propalandæ & dandæ: quam instrumentaliter vobis communico, ad eius adoptionem vobis cooperando meis prædicationibus, orationibus, meritis, & exemplis. Vel dicitur sanctissimus Pe-

Matth.17 trus communicator glorię Christi, quia in monte Thabor interfuit transfigurationi ipsius: in qua vultus Christi instar solis replenduit, & qualis nunc est in cœlo empyreo, qualis etiā apparebit in iudicio, demonstrauit. Vidit quoq; Christum post resurrectionem & ascendētem in cœlum conspexit [pascite qui in vobis est gregem dei], id est vnusquisq; vestrum ple-

Mar.2. bem sibi cōmissam diligenter spiritalibus alimonijs nutriat, vtpote sapientia, quæ est cognitio diuinorum: & scientia, quæ est rerum notitia creatarum: vel morali peritia. Pascenda est quoq; plebs virtutum exemplis, fama laudabili, oratione assidua, prędicatione continua, ecclesiasticis sacramentis. De talibus pastoribus loquitur dominus per Hieremiam: Dabo vo-

Lucæ.9. bis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Paulus quoque in Actis episcopis loquitur: Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritussanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam. Pręterea dulce fuit in ore sanctissimi Petri verbum hoc pascite, quia

Matth.16. Christus dixerat ei: Pasce agnos meos. Et sicut Christus præfecit Petrum vniuersali Ecclesię & populo vniuerso: sic Petrus fuit solicitus pro totius salute Ecclesię, hortādo tū inferiores, tū prælatos, vt vnusquisque digne exequatur suum officium [prouidētes], id est, salubria procurantes subditis vestris, & prouide vos habentes ad illos, futura pericula præcauendo pro posse [non coacte sed spontanee] .i. charitatiue & libere, nō ex necessitate, aut sola indigentia rei terrenæ. Coacte enim hæc agit, qui aliunde non habens quo sustentetur, propter temporale commodum duntaxat populo prædicat, ac spiritalia alimenta impēdit. Hinc loquitur Paulus: Si volens hoc ago, mercedem habeo. Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Prouidendum est ergo spontanee [secundū deum] .i. recta intentione ad dei honorem propter vestrā ac subditorum salutē [neq; turpis lucri gratia] nō intuitu proprij quęstus [sed voluntarie] propter cōmodum spiritale [neq; vt dominātes in clero] .i. non ex fastu superbiæ, sed ex humilitate. Nēpe prælati qui ex cōsideratione suæ dignitatis, seu præsidentiæ extollūtur, & pōpatice iubent, atq; faciliter indignantur, ac subditos spernūt, hi tales sunt vt dominantes in clero, qui magis propriū quā dei honorē respiciunt, nec curant de dei inhonoratiōe, dūmodo ipsi à subditis honorētur. Non enī habent syncerū zelum iustitiæ, sed ad se ipsos vitiose reflexi sunt. Et istud prohibuit Chrūs in cœna nouissima. Quia vt apud Lucā

Lucæ.22 habetur: Cū facta fuisset inter discipulos contētio, quis eorū videretur maior: respōdit saluator: Reges gentiū dominātur eorū, vos autē nō sic. Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior. Et qui præcessor est, sicut ministrator. Deniq; duplex est dn̄ium. Vnū ordinatum, videli-

Nume.11 cet dignitas principatus, siue prælatio ad inferiorū profectū relata. Et istud dominiū competit præsidentibus, sicque dn̄i possunt vocari. Vnde & Iosue dixit: Domine mi Moses prohibe eos. Et Aaron ad Mosen: Ne indignetur (inquit) dominus meus. Cui & tribus Ruben & Gad loquebantur: Serui tui sumus. Sic sanctus Clemens vocauit beatissimum Petrum do-

Actuū.16. minum suum, vt in itinerario Clementis habetur. Et filij Israel dixerunt ad Gedeonem: Dominare tu nostri. In Actibus quoque apostolorum custos carceris dixit Paulo atque Sileæ: Domini quid me oportet facere, vt saluus fiam. Sic & Ancelmus in epistola de incarnatione verbi scribit Romano pontifici: Domino & patri vniuersæ Ecclesiæ peregrinātis in terra. Aliud est dominium inordinatum, vtpote præsidentia ad proprium commodum ex fastu relata, quæ prælatis atque principibus prohibetur. Cum in Deuteronomio dominus dicat de rege: Nō eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partē dexteram, vel sinistrā. In Ecclesiastico quoq; habetur: Rectorē te posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex eis. Curam illorū habe, & ita considera. De hac re multa scribit Bernardus in libro de consideratione. Per hanc quoque distinctionem multa verba sanctorum adinuicem concordantur, quæ inter se repugnantiā quandam habere videntur. Præterea quia

A quia ordinatum dominium, & recta prælatio, nõ ad proprium commodum seu honorem: sed ad subditorum vtilitatem refertur: idcirco prælationes & dignitates ecclesiasticæ seruitutes vocantur. Et ipsi qui pręsunt, seruos se veraciter reputant eorum, qui suæ gubernationi commissi sunt. Vnde & Pontifex summus appellat se seruum seruorũ dei. Propterea prælati & principes debent tanto humiliores, timoratiores, & custoditiores, consistere: quanto pluribus præsident, vtpote districtius iudicandi, atq; pro pluribus rationem daturi [Sed forma facti gregis], id est, gregi vobis credito exemplares effecti. Nempe cum vnusquisq; debeat proximorũ scandala deuitare, eosq; ædificare, dicente Apostolo, Quæ ædificationis sunt in inuicem custodiamus. Et item: Hoc iudicate, ne ponatis fratri offendiculũ, vel scãdalum: multo magis ista ad prælatos superioresq; pertinẽt, qui ex officio specialiter abligantur subditos a vitijs expurgare, & ad virtutes inducere. Propter quod Timotheo antistiti præcipit Paulus: Esto exemplum fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate. Et rursus: Solicite cura teipsum probabilem exhibere deo, operarium inconfusibilẽ, recte tractantẽ verbũ veritatis. Tito quoq; archiepõ scribẽs: In oĩbus, iniqt, te ipsum pbe exẽplum bonorũ operũ, in doctria, in integritate, in grauitate. Teste qppe Greg. cũ pastor p abrupta graditur, grex ei⁹ in pcipitiũ labitur. Et cuius vita despicit, restat vt eius pdicatio cõtemnatur. Ex virtuosa siquidem & exemplari conuersatione, ac in formatione superiorũ, in tantũ dependent profectus & salus inferiorũ, vt p Hiere. dñs ptestet: Qm stulte egerunt pastores, & dñm non exquisierunt, propterea omnis grex eorum dissipatus est. In Eccl. etiam dicitur: Secundum iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis est rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Væ

Roma.14 Eodem. 1.Timo.4 2.Timo.5 Tito.2. Gregorio Hiere. 10. Eccl.10.

B ergo, & væ æternum atq; grauissimum pręsidentibus, vitam carnalem, negligentem, scandalosam ducẽtibus: quoniam vniuersa subditorum peccata in eos redundant [& ex animo]. i. integro corde, prompto affectu, recta intentione, firmo proposito, pastorale officium adimplete, cum omni diligentia & feruore. Cum hi vobis cõmissi sint, pro quibus sanguinem suũ dei filius fudit: qui his (quorũ negligentijs & vitijs tam preciosissime à se redemptos amisit) implacibiliter & supergrauissime irascetur. Iuxta illud Sapiẽ. Cito & horrende apparebit vobis altissimus, qui interrogabit opera vestra & cogitationes vestras scrutabitur [vt cum apparuerit princeps pastorum] videlicet Christ⁹, qui est princeps pastorum supremus, & principalis. Romanus vero pontifex est princeps pastorũ, & totius vniuersalis militãtis Ecclesiæ prælatus, ac præsul vicarialis [percipiatis immarcessibilem gloriæ coronam]. i. æternam & indeficientem felicitatis remunerationem, beatitudinis prauium, salutis triumphum. Apparebit autem Christus non solum in finali iudicio, sed in particulari iudicio quoq; singulorum, quos suo sisti pręcipit tribunali. Propter quod ait: Vigilate, quia nescitis diem neq; horam. Quemadmodum autem grauissima est negligentium, carnaliumq; pastorum damnatio: sic fidelium diligentium, exemplariumq; pręsidentium copiosissima erit felicitas, & præmium inæstimabiliter gloriosum. Quia non solum pro suis actibus virtuosis, sed pro subditorum etiam meritis coronabuntur. Propter quod ad Thessalon. loquitur Paulus: Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos ante dominum nostrũ Iesum Christum, in aduentu eius? [Similiter adolescẽtes subditi estote senioribus]. i. superioribus

Sapien. 6. Matth.25.

C vestris obedite, quomodo eis præcepi vobis præesse. Videlicet non coacte, sed spontanee, secundum deum, syncera intentione & ex animo, quemadmodum ad Heb. dicitur: Obedite præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationẽ reddituri pro animabus vestris, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. Subditi itaq; circa suos superiores hre se dñt reuerenter, obedienter, pacifice & amorose. Hinc ad Thess. loquitur Paulus: Rogamus vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos & præsunt vobis in domino & monent vos, vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum, & pacem habete cum eis. Etenim quam salubre sit superioribus obedire, quam item damnabile sit eis non obedire, Christus breuiter pandit, dicendo suis vicarijs vtpote his qui præsunt: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Nec solum senioribus præsidentibus, sed & omnibus senioribus aliquis honor debetur. Propter quod in Leuitico scriptum est: Coram cano capite consurge & honora personam senis. Et in Ecclesiastico habetur: In multitudine presbyterorum prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere. In antiquis nãq; est sapientia, & in multo tempore prudentia, vt in libro Iob fertur. [Omnes autem inuicem humilitatem insinuate], id est, vnusquisque circa alterum se gerat humiliter. Nec subditi tam tum humiliter pareant, sed prælati quoque humiliter præsint. Nec solum verbis, sed & exemplis in humilitate instruant sibi commissos. Cum in Ecclesiastici scriptum sit: Quanto magnus es humilia te in omnibus, & coram deo inuenies gratiam, quoniam ab humilibus honoratur. Et Christus testatur: Nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruuli (, id est humiles)

miles)nō intrabitis in regnum cœlorū. Subditi ergo circa superiores suos, tanquā circa dei vicarios, suos patres, iudices ac dños, humilitatē demonstrent. Superiores vero circa inferiores, tanq̄ circa Christi mēbra, adoptionisq; dei filios, Christi sanguine liberatos, summæ trinitatis imagine insignitos, se humiliter habeant. Deniq; quāuis prælatus sit maior ecclesiastica dignitate, pie tñ putare habet, q̄ subditi sui, vel saltē quidem eorū, maiores sint eo charitate & gratia ac pfectione virtutū: quod multo salubrius est. Ideo circa eos se humiliter gerat,

Roma. 12. & se eis viliorē arbitretur: saluo tñ disciplinę vigore, ac strenua pastoralis officij exequutiōe. Hinc loqtur Paulus: Honore inuicē pręuenientes. Etdenuo: Per humilitatē sibi inuicem superiores arbitrātes[quia deus superbis resistit, humilibus aūt dat grām] q̄d super Iacobi Canōicam expositum est. Et est verbum hoc oībus nobis semper valde pensandum. Cum tāti

philip. 2

Iacobi. 4. sit ponderis, vt tam princeps apostoloum, q̄ frater dñi Iacobus, illud in suis allegent epistolis. Quod cum ita sit, merito subditur[Humiliamini igitur sub potenti manu dei]. i. sub oīpotente deo, cui nullus valet resistere, humiliter incedite, defectuositates vestras perpendite, in eo confidite, eius mīam iugiter implorate, ei in omni humilitate seruite, oēm arrogātiæ tumorē iugiter abhorrentes[vt vos exaltet]. i. in regno æternę beatitudinis collocet[in tempore visitationis]. i. in hora iudicij vestri particularis q̄tum ad animam: in hora quoq; vniuersalis iudicij q̄ ad corpus & animā. Sicq; exaltatio ista loco & dignitate, statu & gradu excellentior est: cū fiat de terra super cœlos, de impfectione ad pfectionē, de mortalitate ad immortalitatem, de peregrinatione et exilio ad felicitatem ac patriam. Hīc ait saluator: Qui se humiliat exaltabitur: & qui se exaltat, humiliabitur. Quod etjam in prouerbijs expressit Salomon loquens: Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Vnde & rursus in Prouer. contestatur: Gloriā præcedit humilitas. In Iob quoq; asseritur: Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. [Omnē solcitudinē vestram proijcientes in eum]. i. deo cōmittentes[qm̄ ipsi cura]. i. prouidentia[est de vobis]hoc sumptū videtur ex illo psalmistæ versiculo: Iacta super dñm curam tuā, & ipse te enutriet. Hoc est quod ait saluator: Nolite soliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Scit eñ pater vester cœlestis quia his oībus indigetis. Quærite ergo primū regnū dei, & iustitiā eius: & hæc omnia adijcientur vobis. Vnde & Paulus: Nihil, ait, soliciti sitis. Veruntamen ita non sunt hæc intelligenda, quasi homo debeat negligere siue omittere, quod in se est: cū hoc esset deum tentare: sed ideo dicta sunt, vt in deo quasi in pijssimo ac sapientissimo patre ac dño confidamus, atq; per eius opem ac prouidentiam necessaria vitæ consequi nunc speremus: non immoderatam, sed moderatam curam, conatū ac diligentiā apponentes. Quæ cura dicitur modęrata, qn̄ non est mentis perturbatiua, angustiatiua, ac impeditiua deuotionis. Immoderata vero ex opposito perhibetur. Immoderata enim solicitudo diffidentiæ filia est, quoniam venit ex hoc q̄ homo non satis confidit in deo, nec prouidentię eius innititur. Denique duplex est solicitudo: Videlicet spiritalis, quæ est pro vitijs repellendis virtutibusque adipiscendis, quæ cōmendatur. Iuxta illud Deut. Custodi temetipsum & animam tuam solicite. Et illud Micheæ: Indicabo tibi quid sit bonum, vtiq; solicitum ambulare cum deo tuo. Alia est solicitudo tpalis, quę est circa terrena acquirenda, aut cōseruanda, seu dispensanda. Et ista est duplex, vt tactum est. Vtpote moderata, de qua loquitur Paulus: Solicitus fui hoc ipsum facere, puta eleemosynas cōgregare pro sanctis pauperibus, qui in Hierl'm erāt. Et immoderata, de qua in Prou. legitur: Expectatio solicitorum peribit. Est demum specialiter deo cura seu prouidentia de hominibus, præsertim fidelibus, & maxime de electis: quorum quilibet dicere potest deo: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. [Sobrij estote]in cibo, potu, somno & cæteris corpori necessarijs moderamē seruantes, Sicut ait Salu. Non grauentur corda vestra crapula, vel ebrietate, aut curis seculi. Qui iterū ait: Væ vobis qui saturati estis[Et vigilate]id est, virtuosis operibus diligenter intenti sitis. Non enim dormientibus, et otio desidiaq; torpentibus, prouenit regnum cœlorū: sed solicite ambulantibus coram deo. Imo maledictus qui facit opus dei negligenter. Vigilandum est quoq;, vt quātum rationabiliter fieri potest, abstrahamus nobis de somno, & paucas horas dormitioni indulgeamus: quatenus plus de tempore in virtuosis operibus expendamus, cū in Prouer. Salomō dicat: Pigredo immittit soporē. Et rursus: Sicut ostiū vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo. Iteq;: Vsq; quo piger dormies? In Eccl. quoq; habetur: Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitat⁹ illius auferet somnū. Et certe vehemētissima ac copiosissima rō nobis ē taliter vigilādi: Nā subditur[qa aduersarius vr̄ diabolus] q est atrocissimus, iplacabil', & infatigabil' hostis nr̄[tanq̄ leo rugiēs]. i. crudelit'[circuit]hoīes: prout ait in lib. Iob. Circuiui terrā, & pambulaui eā[quęrens quē deuoret]. i. spiritaliter necet, & sibi incorpet, atq; infernali ergastulo ingerat absorbēdū. Dū eñ ad mortale viciū pertrahit hoīem, spiritaliter

Marginal references: EPIST. — Hester. 13 — Lu. 14. 18. — Prou. 29. — Prou. 15 — Iob. 22 — Psalm. 54 — Matth. 6. — Philip. 3. — Deutro. 4 — Mich. 6. — Gala. 2 — Prou. 11. — Psalm. 72 — Augusti. — Hiere. 48 — Prou. 19 — Prou. 26. — Prouer. 6. — Eccle. 31. — Iob. 1.

» taliter perimit eum, facitque eum membrum ac vernum ſuum. [Cui reſiſtite fortes in fide]
» fides nanque eſt propugnaculum Chriſtianorum contra vniuerſas inſidias dæmonum.
Propter quod ad Ephe. fertur: In oĩbus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela Eph.6.
nequiſſimi ignea extinguere. Et in ſancti Iohan. Canonica legitur: Hęc eſt victoria, quę vin
cit mundum, fides noſtra. Fides nanq; eſt fundamentum virtutum, præcipuique vigoris, ac 1.Iohan.5
magni meriti apud deum. Propter quod in Euangelio loquitur Chriſtus, Secundum fidem
veſtram fiat vobis. Et: Omnia poſſibilia ſunt credenti. Et, Fides tua te ſaluum fecit. Quæ de Matth.9.
fide formata ſunt accipienda. Inſuper diabloo reſiſtere ſemper debemus, noſipſos in omni- Marc.9.
bus humiliando, in deo plenarie confidendo, & gratioſam aſſiſtentiam indefeſſe rogando, Mar.5.10.
dominicam paſſionem intime atque aſſidue reuoluendo, conſiderando quoque quatuor Lu.7.8.18.
nouiſſima, & inuocando virginem glorioſam, angelos ſanctos: & ſanctos ad quos maio-
rem habemus deuotionem: quilibet etiam angelum ſui cuſtodem[Scientes eandem paſſio-
» nem quæ in mundo eſt veſtræ fraternitati fieri], id eſt, hoc cognoſcentes, ꝙ paſſio, tribula-
» tio ſiue tentatio quæ vobis infligitur ab inuiſibilibus ſeu viſibilibus hoſtibus, etiam vbique
terrarum infligitur Chriſtianis ſeu toti Eccleſiæ. Quoniam omnes, qui volunt pie viuere
in Chriſto, perſequutionem patiuntur. Ideo non putetis vobis aliquid inſolitum euenire: 2.Timo.3.
imo erubeſcite, ſi præ cæteris tentationibus tribulationibuſq; victi fueritis. Circa verba in
ducta ſcribit doctor, præſul, & martyr glorioſus, ſanctus Cyprianus, qui in decreto inter do
ctores catholicos primus exprimitur: Circuit diabolus nos ſingulos, & tãquam hoſtis clau- Laus Cy-
B ſos obſidens muros, explorat & tẽtat, an ſit pars aliqua membroꝝ minus ſtabilis & minus priani an-
fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas illicitas, & faciles voluptates, tiſtitis.
vt viſu deſtruat caſtitatem. Aures per canora muſica tentat, vt in ſoni dulciſſimi auditu ſol-
uat & emolliat Chriſtianum rigorem. Linguam conuicio prouocat. Manum iniurijs laceſ-
ſentibus, ad petulantiam cædis inſtigat. Vt fraudulatorem faciat, lucra opponit. Vt animã
pecunia capiat, ingerit pernicioſa compendia. Honores terrenos promittit, vt cœleſtes adi-
mat. Oſtentat falſa, vt vera ſubripiat. Et cum latenter non poteſt fallere, aperte minatur: ter-
rorem turbidæ perſecutionis intẽtans. Ad debellandos dei ſeruos, ſemꝑ inquietus, & ſemꝑ
infeſtus. In pace ſubdolus, in perſecutione violentus. Quãobrem contra oẽs diaboli vel fal
laces inſidias, vel apertas minas, ſtare ſemper debet inſtructus aĩus armatus, tam paratus ſꝑ
ad repugnandum, ꝗ paratus eſt ſemper inimicus ad impugnandũ. Conſequenter princeps
apoſtolorum aĩat, firmat, & conſolatur eos quibus ſcripſit, ex ſpe atq; intuitu pietatis diui-
» næ[Deus autem omnis gratiæ].i. à quo gratia omnis procedit [qui] per inſpirationem in-
» ternam, & prædicationem externã, atq; miracula[vocauit vos in æternam gloriã ſuam].i.
ad perpetuã felicitatẽ vos inuitauit, virtuoſaq; opa, quibus illã promeruiſtis, vobis largitus
» eſt. Iuxta illud Eſaiæ: Oĩa opera noſtra operatus es in nobis [in Chriſto Ieſu modicũ paſ-
» ſos].i. propter Chriſtũ & ſecundũ eius doctrinã pauca perpeſſos: quia nõ ſunt cõdignę paſ Eſa.26.
ſiones huius tpis ad futuram gloriã, quæ reuelabitur in nobis. Vñ & Paul. Id, inqt, quod in Roma.8.
pñti eſt momentaneũ & leue tribulationis noſtræ. Siquidẽ quæcunq; & quantũcunq; quis 2.Cor.4.
C patiatur in ſclo iſto pro Chro, nullius quaſi momẽti eſt, reſpectu eoꝝ quæ pro nobis paſſus
eſt filius dei. Pro ꝗ ſi ꝗtidie millies moreremur, adhuc ꝑ modicũ eſſet, ꝑpter incõparabilẽ di-
gnitatẽ ipſius, paſſioniſq; eius. Quia vt Climachus loqtur, aliud eſt ſanguis dei, aliud eſt ſan
guis ſeruoꝝ. Permodicũ quoq; eſt cõparatione æternæ felicitatis: ꝗ talis ac tãta eſt ꝙ pro ea
» vno die obtinẽda mille annoꝝ labores nõ eſſent cõdigni [Ipſe ꝑficiet]in vobis quod incœ-
» pit[cõfirmabit]in via per grãm [ſolidabitq;]in patria per gloriã. Vel ipſe ꝑficiet intellectũ
vrm rationibus credendorũ, & purificatæ mentis intelligẽtia. Cõfirmabit, volũtatẽ ꝑ chari
tatis feruorẽ, vt neq; mors neque vita poterit vos ſeparare à deo. Solidabitque memoriam
» vt fixa & ſtabilis ſit in deo nec vndique euagetur[Ipſi glia & imperiũ in ſæcula ſeculorum] Roma.8.
ſicut in præcedenti capitulo eſt expoſitũ. Deinde archiapoſtolus certificat eos, qbus ſcripſit
hanc epiſtolam, vere ab ipſo editã ac tranſmiſſam. In primitiua nãque Eccl'ia pſeudapoſtoli
interim ſub perſona & noĩe verorũ apoſtoloꝝ aliqua cõſcripſerũt & direxerũt. Propť quod
ad Theſſa. loqtur Paul. Nemo vos ſeducat, neque per epiſtolã, tanꝗ per nos miſſam. In fine 1.per.4.
ꝗque ad Theſſal. epiſtolę dr, Salutatio mea manu Pauli, qď ſignũ in oĩ epiſtola ita ſcribo.
» Subditur ergo[Per Siluanũ fidelẽ frẽm vobis, vt arbitror].i. quẽ pro vra ſalute ſolicitũ iudi
» co, ſeu confido[breuiter ſcripſi vobis].i. compendioſam iſtã vobis direxi eplam: ꝗ breuis eſt
verbis, ſententijs vero diffuſa, mirabiliterque ꝑclara. Quis fuerit iſte Siluan9, nec Beda, nec 2.Theſſ.2
Albertus, nec alius quiſpiam expoſitorum, quos legi, exprimit in hoc loco. Porro Paulus
apoſtolus in ambabus ad Theſſalonicen. epiſtolis exprimit & annumerat ſibi in ſalutatione
Siluanum. Et ibi dicunt expoſitores, ꝙ ille Siluanus fuerit Sileas, de cuius excellentia atque

virtutibus multa in Actis apostolorum leguntur: quia inter cætera dicitur, Quod ipse & Iu-
Actu.17. das, qui cum Paulo & Barnaba ab apostolis a Hierusalem Antiochiã missi sunt, fuerunt vi- D
ri primi in fratribus, & prophetę. Deinde ꝙ Paulus secum assumpsit Sileam, qui cum Paulo
varias persequutiones perpessus est, & fortiter prædicauit. Propter quod meruit apostolus
appellari. Itaq; an iste Siluanus fuerit idem ille Siluanus, certum non habeo: pręsertim quia
(vt asserit Beda & paulo post tangetur) ista epistola scripta & missa est tempore Claudij im-
peratoris, quo tempore Sileam Romæ fuisse non constat. Imo tunc potius videtur fuisse cũ
Paulo, nisi dicatur ad tempus Romam profectus. Certum est tamen, hunc Siluanum sanctũ
virum fuisse. Itaque per hunc scripsi [Obsecrans], id est ad obseruanda, quę scripsi, per sacra
vos rogans, magis quam iubens. Vnde superius: Obsecro, inquit, vos tanquam peregri-
1.Pet 2 nos & aduenas [Et contestans hanc esse verã grãm dei in qua statis], id est, mente ad deum
erecti estis, ita, quod estis vere in charitate & gratia gratum faciente, atque in fide catholica:
quod deo reuelante, princeps apostolorum cognouit certitudinaliter, aut aliunde per euidẽ-
tia signa sciuit hoc multum probabiliter: vel cognouit illud de eis in generali, quamuis non
1.Corin.3 ita in particulari. Hic & Paulus eos quibus scripsit sæpe appellauit sanctos [Salutat vos Ec-
clesia], id est, ples Christiana salutem vobis optat, orat & dicit [quæ ẽ in Babylone], id est, in
Roma secundum expositores concorditer. Romam quippe nominat Babylonem. Primo
propter nominis interpretationem: quoniam Babylon interpretatur confusio, & in Roma
fuit vitiorum omniumque idololatriarum ingens confusio. Omnium enim deorum cole-
bant Romani portenta. Atque, vt asserit Leo papa, magnam sibi Roma videbatur assum- E
psisse religionem, quia nullam respuerat falsitatem. Secundo, propter conformitatem eius
cum Babylone. Quemadmodum enim Babylon illa Chaldaica fuit suo tempore vrbs possi-
dens monarchiam, & magna valde ac idolis plena, in qua pauca congregatio fuit Israeliticę
plebis, illuc translata: sic Roma tempore conscriptionis huius epistolę fuit Metropolis mun-
di, ciuitasque monarchica idololatrijs plena, in qua adhuc modica fuit Ecclesia, de qua sub-
iungitur [coelecta] Vel, vt aliqui textus habent, collecta. Fuit enim instar aliarum ecclesia-
rum particularium, simul cum eis deo electa: quæ & per fidem ac charitatem fuit collecta,
vnumque in deo effecta. [Et Marcus filius meus] iste est Marcus Euangelista baptizatus
à beatissimo Petro, & instructus ab eo. Ex hoc loco elicit Beda, quod archiapostolus hanc
Roma 16. scripsit epistolam antequam misit Marcum ad Alexandriam, vtpote Claudio imperante:
1.Corin.16 sub cuius imperio beatissimus Petrus & Marcus Romam venerunt. [Salutate inuicem in
2.Cor.13. osculo sancto] Hoc in suis epistolis sæpe scripsit & Paulus. Fuit siquidem in primitiua Eccle-
sia, charitate adhuc abundante ac superfluente, consuetudo, quod fideles se inuicem cum
1.Thess.5. osculo receperunt ac salutauerunt. Quia & Christus suos discipulos sic osculari solitus fuit.
Matth.26 Vnde & proditor: Quemcunque, inquit, osculatus fuero, ipse est. Itaque salutate in osculo
sancto, spiritali, charitatiuo, pacifico: non carnali, blando, facili, iniquo: quemadmodum Io-
2.Reg.15. ab osculatus est Amasam, proditor Saluatorem, Salomon alienigenas mulieres. Quidam
Matth.26 vero sub specie osculi spiritalis suam palliant carnalitatem & osculo vtuntur carnali: quod
prorsus cauendum est [Gratia omnibus vobis] sit [qui estis in Christo Iesu], id est, qui
3.Reg.11. per fidem & charitatem estis vniti, & incorporati, quemadmodum ipse Ioannes fatetur ca- F
pite decimo septimo: Omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te: vt & ipsi
in nobis vnum sint. Sed cum isti essent in gratia, sicut iam paulo superius dixit,
contestans hanc esse veram gratiam in qua statis: cur eis nunc gratiam im-
precatur? Sed respondendum, quod gratiam communicãtem & con-
sumantem eis exoptat, atque assiduum diuinorum charisma-
tum incrementum. Ad laudem & gloriam omnipotentis,
qui est super omnia deus sublimis & benedictus.

D. DIONYS. CARTHVSIANI IN SECVNDAM PETRI EPISTOlam enarratio.

A

¶ Enarratio primi Capitis: Symon Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi.

¶ Articulus Primus.

PRIMITIVAM Ecclesiam impugnabant tyranni gladio materiali, persequutionibusque diuersis: hæretici autem doctrinis pestiferis. Quemadmodum ergo in prima epistola excellentissimus apostolici chori vertex hortatus est fideles ad patientiam in aduersis, ne persequutionibus cederent: ita in hac eos hortatur epistola, ne hæreticorum decipiantur figmentis. Itaque ait: [Symon Petrus seruus] seruitute filialis, non seruilis timoris. Quemadmodum enim duplex est timor, ita duplex est seruitus. Puta seruilis, & filialis. De seruo seruitute Iohan.8.
seruilis timoris fertur in Iohan. Seruus non manet in domo in æternum. Et alibi: Iam non dicam vos seruos. Seruo autem seruitute filia Iohan.15.
lis timoris dicitur apud Matthæum: Euge serue bone & fidelis, intra Matth.25.
in gaudium domini tui[& apostolus Iesu Christi]quem Christus ascensurus ad patrem, re- Iohan.12.
liquit sui amoris & suæ authoritatis vicarium, dans ei plenitudinem ecclesiasticæ potestatis super vniuersalem ecclesiam[his qui æqualem nobiscum sortiti sunt fidem] id est, eandem

B

a deo per infusionem acceperūt fidem, quam & nos a deo suscepimus. Quia vt dicitur ad Ephesios quarto: Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Dicitur autem fides vna vnitate specifica, a suo obiecto: sed ex parte subiectorū numeraliter multiplicatur. Deniq; princeps apostolorum de se, & alijs ad fidem conuersis in generali iam loquitur. Nam ipsi gloriosi Apostoli habuerunt fidem perfectiorem: seu magis illuminatam, & feruentiore dilectione formatam ac firmiorem, quàm cæteri Christiani. Quia primitias spiritus acceperunt, atque in Roman.8
omni virtute mirabiliter præfulgebant. Nihilominus multi eorum, quibus hæc scripsit, habuerunt fidem valde illuminatam, & æqualem in perfectione fidei plurimorum, qui cū beatissimo erant Petro[in iusticia dei & saluatoris nostri Iesu Christi] id est, cum iusticia nobis per creationem à deo saluatore infusa. Quia non fidem duntaxat, sed & alias quoque virtutes deus infudit fidelibus. Et possunt cæteræ virtutes illæ infusæ sub iustitiæ appellatione intelligi, prout iusticia est virtus communis, & omnis virtus quædam iusticia est, quia per eam habet se homo recte atque vt debet. Porro quod ait, dei & saluatoris nostri, quomodo referri possit ad eandē increatā psonam, & qūo ad distinctas psonas, dictū est in expositione pcedentis eplæ. Vel qd ait in iustitia dei, exponēdū est de increata iusticia dei, vt sit sensus: His, q æqlē nobiscū sortiti sunt fidē in iustitia dei, ita qd iusto dei iudicio fides illorū reputata ē æqlis fidei nostrę. Sicque quod ait, in iustitia, determinat quod dixerat, coæqualem. Potest etiam determinare participium istud sortiti sunt, ita, quod sensus est. Quod iusto iudicio data est eis fides talis ac tanta. Quamuis enim ex misericordia dei principaliter data sit eis fides tanta, tamen inquantum se præpararunt ad eam, faciendo quod in ipsis fuit, iustum quodā-
modo fuit seu decens & congruum, vt deus qui dat vnicuique secundum propriam virtu- Matth.25.
tem, dispositionem seu capacitatem, infunderet eis fidem tam magnam. [Gratia vobis & pax adimpleatur]id est, perfectam gratiam, plenamque pacem deus vobis largiri dignetur: vt quantum possibile est, habeatis in vita ista pacem perfectam, loquendo de pace mentis. Sicut enim quis dicitur in vita hac esse aliquo modo perfectus in contemplatione, sapientia charitate, ita & in pace interna. Non tamen potest pax vitæ præsentis esse indesinenter, actualiterque continua. Ideo optat sanctissimus Petrus, vt gratia & pax nobis adimpleatur: quatenus per gratiam & pacem viæ ad gloriam patriæ, quæ est gratia consumata, atque ad
pacem Christi, quæ exuperat omnem sensum: quæ est pax continua nunquam finiēda: post Philip.4.
vitam hanc perducamur. Adimpleatur inquam[in cognitione domini nostri Iesu,]id est, in contemplatione ipsius. Pax enim (quæ est gaudium imperturbatum, in cotemplatione fundatur & ex ea causatur, sicut & gaudium mediāte tamen dilectione: cuius gaudiū & pax, immediati effectus & fructus dicūtur. Siqdem deū contēplando, nō in eo gaudemus, nec in ipo mente quiescimus: nisi eū synceriter diligamus. Vel, gratia & pax adimpleatur in cognitione id est, per cognitionem[Christi]vt per eam, tanq̄ per medium directiuum, ad pacem patriæ

pertin-

pertingatis. Iuxta illud Lucæ: Illuminare his, id eſt, eos illumina qui in tenebris & in vmbra
Quib. ſcripſerit hãc Epiſtolam Petrus. mortis ſedent, ad dirigendos pedes, id eſt, affectus noſtros in viam pacis. Scripſit autem bea D
tiſſimus Petrus iſtam epiſtolam eis, quibus & præcedentem. Nam infra ait: Hanc vobis cha-
riſſimi ſecundam ſcribo epiſtolam. Inſuper quæ ſequuntur ad verba iam habita condepen-
2. Petr. 3. dent, vt ſit ſenſus: Pax vobis in Chr̃i cognitione adimpleatur, ita, vt Chriſto vos illuſtrante,
etiam cognoſcatis [quomodo omnia vobis diuinę virtutis ſuæ] ſupple dona ſiue gratiarum
charismata [quæ ad vitam] gratiæ iam habendam, & vitam gloriæ in futuro obtinendã [&
pietatem] id eſt, dei cultum, ſeu benignitatem, vel miſericordiam (de qua loquitur Paul. Pie-
1. Timo. 4. tas ad omnia vtilis ẽ) ſupple neceſſaria ſunt [donata ſunt.] Hoc eſt cognoſcatis, qualiter quã
gratioſe, quam liberaliter deus vobis donauit omnia dona gratiæ ac virtutum, quæ ſunt do
na ipſius diuinę virtutis. i. omnipotentiæ eius, qua ea per creationẽ infundit ac tribuit, quæ
requiruntur & nobis ſufficiunt ad bene viuendum in ſæculo iſto, atque ad vitam beatã adi-
1. Timo. 4 piſcendam in cœlo, & ad pietatem in omnibus exercendam. Iuxta illud: Exerce teipſum ad
pietatem. Donata ſunt autem [per cognitionem Chriſti,] id eſt, per fidem ipſius, & per fide-
lem ipſius notitiam. Quia per fidem creuerunt ad tantam perfectionem, & Chriſtum co-
gnoſcendo ac inuocando, adepti ſunt charismata meliora. Vel quod ait per cognitionem e-
ius, refertur ad id quod dixerat, quæ ad vitam & pietatẽ ſupple ſufficiunt, aut neceſſaria ſunt
Quia non niſi per Chriſti fidelem cognitionem dona illa ſufficiunt ad ſalutem. Oportet nan
que in primis fidei veritatem, & Chriſtum per fidem cognoſcere: ſicque ex vera notitia ad E
actus virtuoſos procedere [q vocauit vos] id eſt, ad ſtatum ſalutis, apicemque virtutum per
duxit [propria gloria & virtute] id eſt, ſuĳpſius excellentiſſima maieſtate & omnipotẽtia, ſeu
Titũ. 3. in propria perſona glorioſa ac omnipotente. Siquidem non legatum, non angelum, ad redi
mendum nos miſit: ſed ipſemet venit, & ſaluos nos fecit. Et hoc per aſſumptam humanitatẽ
quæ ſaluandi efficaciam habuit a virtute increata diuina: cui totum eſt principaliter adſcri-
bendum. Iuxta illud Eſaiæ trigeſimo tertio: Dominus iudex noſter, dominus legifer no-
Lucæ. 1. ſter. Ipſe veniet, & ſaluabit nos. De quo loquitur euangelicus Zacharias: Benedictus domi-
nus deus Iſrael, quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ. [Per quem] ſcilicet IE-
SVM CHRISTVM. Vel (vt alĳ habent) per quam, videlicet Chriſti fidelem cognitio
nem [maxima & precioſa nobis promiſſa donauit] id eſt, excellentiſſima dona ſpiritus
Actuum. 2 ſancti & munera præclariſſima, tam gratiæ gratis datæ quam gratiæ gratumfacientis. Præ-
Iohan. 14. 15. 16. ſertim in die Pentecoſtes, quãdo in viſibili ſigno copioſſime datus eſt ſpirituſſanctus per in
fuſionem munerum eius: quæ Chriſtus tam in veteri teſtamento per prophetas, q̃ per ſei-
pſum in ſermone quem fecit poſt cœnam, danda prænunciauit atque ſpopondit. Prædixit
Iohel. 2. Pſalm. 67 quippe per Iohelem: Effudam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filĳ ve
ſtri & filiæ veſtræ. Et in pſalmo: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.
Iohan. 14. Accepiſti dona in hominibus. Deus Iſrael ipſe dabit virtutẽ & fortitudinem plebi ſuæ. Chri
ſtus quoq; ait: Paracletus ſpirituſſanctus, quem mittet pater in nomine meo, ipſe vos doce-
Lucæ. 24. bit, & ſuggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Aſcenſurus autem ad cœlũ dixit eis: F
Sedete ĩ ciuitate, q̊aduſq; induamini virtute ex alto, & ego mittam promiſſum patris mei in
vos [vt per hæc efficiamini diuinæ cõſortes naturæ] i. per hæc ſupnaturalia gratiæ dona deo
ſupernaturaliter conformemini, & tandem ad plenam cum deo aſſimilationem pertingatis
in patria. Cũ em̃ ſit homo ad ſummæ trinitatis imaginem ſimilitudinẽq; productus, & p cõ
ſequẽs per dona naturæ aliq̃liter cõſors diuinæ naturæ, ſeu particeps pfectiõis ac bonitatis p
prĳ creatoris, certũ eſt, ꝙ per dona gratię altiori perfectioni quam mõ deo aſſimiletur. Quia
dona naturæ perficiuntur a donis gratiæ. Et quo dona gratiæ fuerint eminentiora, eo ſubli
mius dicuntur hominem deo conformare, eumque deificare ſeu diuinum ac deiformem effi
cere. Non quod eſſe creatum amittat, & induat eſſe increatum: ſed quia per dona virtutes ac
habitus ſupernaturales, eminentes, perfectos, eorumq; actus aſſiduos & p̃claros valde ſupna
turaliter, mirabiliter ac gratioſiſſime creatori reddatur conformis. Et iſtud ſit maxime p cha
ritatem ardentem & ſapientiæ donum, & actus ex eis procedentes. Deinde per alia dona ac
virtutes eorumq; actus, ſecundum quod inſunt viris heroicis & perfectis. Vnumquodque ſi
quidem dicitur ei potiſſime conformari, atque cum illo quaſi ſocietatem & communionem
habere, cuius opa magis exequitur, & cui in actibus ſuis amplius aſſimilatur. Propter quod
homines carnales dicuntur brutales: & luxurioſi dicuntur porcini. Merito igitur qui
actibus virtuoſis inſiſtunt, qui actionibus intellectualium virium (in quibus ſummæ trini-
tatis imago reſplendet) intenti ſunt, qui contemplando, feruenter amando, pietatem & iuſti
ciam exercendo ſe deo conformant, & ſpiritalem, internam, cœleſtemque vitam ducũt in
terra: dicuntur diuinæ naturæ conſortes, ſiue participes effici, dei quoque amici ac filĳ
fieri.

A fieri. Filiorum nanque est, suo patri assimilari. Et amicitia in quadam communione fūdat. Et isti communionem, consortium, seu societatem quandam habent cum domino, cui fami liares effecti sunt. Habent inquam societatem cum deo, quia hoc agunt quod ipse veritatem amando, ac contemplando, aliosq; actus diuinos ac deo placitos exercendo, & ei intēti sunt eiusque perfectionem & beatitudinem aliquo modo participant, per quæ omnia deo assimi lantur. Hæc vero communio, assimilatio, atque coniunctio, consortium seu societatem effici unt. Propter quod in Eccl. dicitur: Omnis homo simili sibi associabitur. Et prima Iohan. ha betur: Societas vestra sit cum patre, & filio eius Iesu Christo. Et quia communio assimilatio & vnio iam præfatæ cum deo, multo perfectius habentur in patria, quam in via: idcirco ele cti & sancti dicuntur deo in cœlo perfecte assimilari, & consortiari. Propter quod in prima sua canonica scribit Iohannes: Similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Et alio loco idem Iohan. asserit: Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Quod ex ponitur de filiatione perfecta, quę habetur per similitudinem gloriæ, per quam electi fiunt præcipue consortes diuinæ naturæ, & societatem sortiuntur cum deo eius beatitudinem vs que ad societatem participantes & ipsomet deo beatifice perfruentes: quo & nunc per dona gratiæ aliqualiter fruimur, ei propter se inhærendo, atque ad eum alia cuncta finaliter refe rendo. Sic ergo efficiamini diuinæ consortes naturæ. Denique præinductam hanc beatissi mi Petri sententiam de maximis & preciosis donis desuper nobis collatis, & cognitione, po nit & Paul. ad Ephesi. dicens: Pater glorię det vobis spiritū sapiētię, vt sciatis quæ sit spes vo

Eccl.13.
1.Iohan 1.
1.Iohan. 3
Iohann.1.
Eph.1.

B cationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quæ sit supeminens magni tudo virtutis eius in nos qui credidimus [Fugiētes eius, quæ in mūdo est, concupiscētiæ cor ruptionem] id est, vitiositatem & infectionem mundanæ ac carnalis concupiscentiæ, cupi ditatis, libidinis & omnis inordinatæ affectionis, quæ spiritaliter corrumpit, ac distruit ho minem. Sed & cætera peccata mortalia, quoniam omni spiritali esse gratiæ ac virtutum spo liant eum. Huius concupiscentiæ corruptionem fugimus, concupiscentiæ non consentiendo sed eam frenando ac repellēdo. Iuxta illud Eccle. Quasi à facie colubri fuge peccata. Nam si cut fugimus serpentes inficere nos volentes: sic fugere nos oportet concupiscentias corrum pentes: imo tanto plus: quo deterior est spiritalis, quam corporalis interitus. Hæc corruptio opponitur sanitati interiori, seu integritati virtutum: qua homo tota mente deo adhæret absque diuisione, ita quod non partim mundo. Præterea recte ait, eius quę in mūdo est con cupiscentiæ corruptionem. Est enim & alia concupiscentia spiritalis & munda, videlicet de siderium dei & sapientiæ ac virtutum: quæ non est in mundo, id est, mundanis hominibus, sed in virtuosis. De quibus ait Saluator: De mundo non estis. De qua concupiscētia in Eccle siastico. scriptū est: Auris bona cū omni concupiscentia audiet sapientiā. Et Psalmista: Con cupiscit & deficit anima mea in atria domini. Et Sapien. Concupiscentia, inquit, sapientiæ deducet ad regnum perpetuum. Hæc concupiscentia parit incorruptionem, de qua fertur ibidem, Incorruptio facit esse proximum deo. Sed quia in vita præsenti oportet semper pro ficere, ociositatem vitare, tempus omne fructuose expendere, recte subiungitur [Vos autem curam omnem subinferentes] id est, omnem spiritalem solicitudinem, seu diligentiam appo nentes, & ab intimo corde introducentes, ac assumētes ad virtuose viuendum [ministrate]

Eccl.21.
Iohan.15.
Eccl 3.
Psalm.83.
Sapien. 6.
Eodem.

C id est, ministerialiter exercete. Deus enim est author principalis, omnis operis boni: homo autem tanquam dei minister & instrumentum agit siue exequitur id, ad quod à deo moue tur. Propter quod loquitur Paulus: Deus operatur in vobis velle & perficere. Itemque: Dei cooperatores sumus. Quia tamen libere facimus istud, reputatur nobis in meritum: quāuis sit dei donum. Itaque ministrate & facite [in fide vestra virtutem,] .i. opera virtuosa. Quo niam fides sine operibus mortua est in seipsa. Et istud cū omni agendum est cura. Quoniam Salomone testante, Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua operā dissipantis Apud Hieremiā quoq; inducitur: Maledictus, q facit opus dei negligent. Ideo admonet Pau lus: Seruiamus deo cū metu & reuerētia. Et rursus: Cū timore (inquit) et tremore vestrā salu tem operemini. [In virtute autem scientiam] id est, discretionem, quæ est directrix & auriga vtutum, docens obseruare moderamen, congruum locum, tempusque aptum: vt omnia or dinate agantur, & regia via tendamus: vt sit rationabile obsequium nostrum. Ideo dicitur in Esaia: Discite bene agere. [In scientia autem,] habete, ministrate, seu exercete [abstinenti am] à carnalibus voluptatibus vos reprimendo. Pręsertim à delectabilibus gustus & tactus, & vitia gulæ atque luxuriæ fugiatis. Iuxta illud prima ad Thessalonicenses quarto: Hæc est voluntas dei sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione: vt sciat vnusquisque ve strum suum vas, id est, proprium corpus possidere in sanctificatione, & honore: non in pas sione disiderij: Sicut & gentes, quæ ignorant deum [In abstinentia autem patientiam] quæ castis

Philip.2.
Eodem.
Prouer.18
Hiere.48.
Hebræ.12
Philip.1.
Roma.12.
Esa.1.

castis & sobrijs suumque corpus castigantibus valde est necessaria: ne ex corporali afflictio-
Matth. 6. ne ad impatientiam, siue tristitiam moueātur. Propter quod ait Saluator: Cum ieiunatis, no- D
lite fieri sicut hypocritæ, tristes. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam la-
Hebræ. 10 ua. Hinc ad Hebræos fertur: Patientia vobis necessaria est, vt voluntatem dei faciētes, repor-
tetis promissionem [In patientia autem pietatem] ne sitis circa alios nimium rigidi, sed con- "
descendentes. Solent enim nonnulli, qui sibijpsis rigorosi sunt, etiam alijs duri esse, non satis
compassiui & succurrentes. Rursus, non sufficit aduersa illata ab alijs patienter sufferre, nisi
& illis charitatis ac pietatis impēdamus affectum, & oremus pro ipsis. Cum dicat Saluator:
Matth. 5. Benefacite his, qui oderunt vos: & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos [In pie-
tate autem amorem fraternitatis] id est, fraternam dilectionem habete, quatenus opera pie-
tatis ex vera & fraternali exhibeatis dilectione [In amore autem fraternitatis charitatem] i. "
dei dilectionem habeatis synceram. Quoniam charitas dei, cæterarum virtutum vita & for-
ma, vertex & finis, regina & motrix est. Et amor fraternus dei amore est condiendus, formā-
dus, ac perficiendus, atque ad dei actualem dilectionem finaliter referendus. Propter quod
Coloss. 3. ad Colossenses dicitur: Super omnia charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. His
octo virtutibus, tanquam per octo gradus ad felicitatem & cœlestem Hierusalem ascēditur
Ezech. 40 ac peruenitur. Ad quod præsignandum in visione Ezechielis de templo asseritur: Quod per
Psalm. 83. octo gradus ascēdebatur ad eam. Et Psalmista loquitur deo de homine virtuoso: Beatus vir
cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit. Et subditur ibi: Ibunt de virtu-
te in virtutem: videbitur deus deorum in Sion. [Hæc enim,] id est, hæ præfatæ octo virtu- "
tes [si vobiscum adsint] id est, cordibus vestris semper inhæreant [& superent] id est, vitia si- "
bi opposita vincant. Vel superent, id est, inualescant atque abundent [non vacuos nec sine "
fructu vos constituent in domini nostri Iesu Christi cognitiōe] Minus dicit & maius signi- "
ficat, vt sit sensus: Prædictæ virtutes plenos meritorijs actibus vos efficient, & in regno cœle- E
Iohan. 17. sti vos exaltabunt: in aperta ac beatifica diuinitatis Christi visione. De qua idem ait: Hæc ē
Iohan. 14 vita æterna, vt cognoscant te verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Et alibi: Mani-
festabo ei meipsum [Cui enim non præsto sunt hæc] id est, cui præfatæ virtutes p̄sentes non "
sunt [cæcus est] id est, mente obtenebratus, vtpote infidelis & indiscretus [& manu tentās] "
id est, quo eat ignorans, nec qualiter ad beatitudinem progredi debeat, sciēs. Ideo similis est
cæco, qui manu extenta tentat, & scire conatur quo tendere debeat. Idcirco mox cadit in p-
Ambros. ceps & peccat, ac perit. Propterea teste Ambrosio: Ignorantia est maximum vitiorum: non
vtique magnitudine enormitatis, sed periculositatis: cum in primis scire oporteat, qualiter
1. Cor. 14. fit viuendū. Propter quod ait et Paul. Qui ignorat, ignorabitur. Et apud Baruch scriptū est:
Baruch. 3. Disce vbi sit sapientia, vbi sit virtus, vbi sit intellectus: vt scias vbi sit longiturnitas vitæ, vbi
sit lumen oculorum & pax [Obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorū] "
id est, peccata sua pristina & antiqua purgare & emendare obliuiscitur, negligit, seu omittit:
& si baptizatus est, per negligentiam suam ostendit se esse oblitum purgationis, quam in ba-
ptismo accepit: quoniam tantum dei beneficium non attendit, nec grās agit deo. [Quapro- "
pter o fratres magis satagite] id est, diligentius insistite & studete. [Vt per opera bona certā "
vestram vocationem & electionem faciatis] id est, vosipsos in primis, & quodammodo ali- "
os certificetis, vos esse à deo ad statum gratię ac salutis vocatos, deductos atq; ab ipso electos
seu æternaliter prædestinatos. Hoc enim suo modo agnoscitur, si quis creatori seruiat diligē- F
ter, peccata abhorreat, deo semper intendat, desideret & conetur, ac perseueret in bonis. Pos-
set hic q̄ri: An quis in vita hac certitudinaliter scire valeat, se esse in charitate & gratia, seu eē
electum. Et possent pro vtraq; parte multæ ex scripturis authoritates, & ex verbis sanctorū
allegari: sed prolixitatem vitando (quia hæc q̄stio alibi copiose inuenitur discussa) in hoc stat
vis responsionis, secundum doctores p̄cipuos. Quod tanta est conformitas amoris natura-
lis acquisiti, & amoris infusi, cæterarumque virtutum infusarum & acquisitarum, inter se &
in actibus suis: quod nemo absq; diuina reuelatione certitudinaliter scire potest, ex quibus-
cunque actibus suis se esse in charitate & gratia: q̄uis coniecturaliter posset hoc scire, & pro-
babiliter valde. Alioquin periculose agerent sacerdotes deuoti assidue celebrando, & quanto
quis in virtutibus amplius proficit, tanto probabilius potest cognoscere se esse in charitate.
Sed & spiritussanctus testimonium p̄hibet spiritui nostro, quod filij dei sumus. Quod tamen
testimonium diuersimode potest intelligi, & multipliciter p̄hiberi. Nec verū est q̊d q̄dā scri-
bit hoc loco, d. Eo ipso ꝙ aliq̄s est in grā, oportet, q̊d sit vocatus & electus: si de electo sit pro-
prie sermo. Scd'm ꝙ ait Sal. Multi vocati, pauci electi. Multi etem̄ r̨pbi & p̄sciti sunt ad tem-
pus in grā. Vn̄ q̊d p̄riceps apo. hic ait, p̱ bona opa certā faciatis vocationē vestrā & electionē,
valde pensandū est. Quia videtur innuere, ꝙ p̱ bona opa posset q̄s certificare se, ꝙ sit elect⁹.

A Quocirca sciẽdum, quod eo modo q̃ p quotidiana opera bona certi efficimur, quod ſumus
de facto vel in præſntiarum in gratia: ita perſeuerando in eis certificamur de noſtra electio
ne. Sed vtraque certificatio intelligenda eſt, non de certitudine abſoluta qualis habetur in
mathematicis: ſed de certitudine veriſimili, coniecturali, ꝓbabili, quę habetur in moralibus.
Vnde Ariſtoteles Boethiusque affirmant, quod ſenſati ac diſciplinati viri eſt, in omni mate- Boetheus
ria certitudinem quærere, prout materia ſuſtinet, & natura rei admittit. Idcirco & ſapientiſ-
ſimus archiapoſtolus loquitur modo de certitudine huiuſmodi, q̃ in gñe ſeu ꝓpoſito iſto, at-
q; materia hac poteſt haberi [Hęc enim facientes]. i. per opera virtuoſa certam veſtram vo
cationem, electionemq; facientes [non peccabitis aliq̃n,] hoc tripliciter poteſt intelligi. Pri-
mo, quia ſic conuerſando ad æternam beatitudinem pertingetis, in q̃ nunq̃ peccabitis. Secũ
do, quia manendo in gratia, non peccabitis: cum peccatum contingat, gratiam amittendo
vel ab eius perfectione deficiendo. Sicq; 1. Iohan. fertur: Qui manet in eo, non peccat. Tertio 1. Iohan. 3
quia hæc faciendo homo meditatur nouiſſima ſua, quorum meditatio frequens expellit pec
cata, ſecundum illud Eccleſ. In omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua, & in æter- Eccl. 7.
num non peccabis. Itaque non peccabitis, loquendo de peccatis mortalibus. Nam venialia
prorſus vitare non poteſt homo in vita hac fragili. Quorum & ſi ſingula, non tamen omnia
queunt vitari. Eo quod cum homo intentus eſt vitare vnum, ſubito ex fragilitate & inſtabi-
litate propriæ mentis, incidat in aliud. Propter quod tertio Regum habetur: Non eſt homo 3. Regu. 8.
B ſuper terram qui faciat bonum, & non peccet. Quoniam ipſis bonis operibus venialia ſe cõ
" miſcent. Deinde ſubiungitur alia ratio, cur ſic agere debeamus [Sic enim abundanter mini-
" ſtrabitur vobis introitus] id eſt, prompte & copioſe præſtabitur vobis a iudice ſummo fa-
" cultas intrandi [in æternum regnum dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti] cuius regni nõ erit Lucæ. 1.
finis. De quo in Daniele ſcribitur: Poteſtas eius poteſtas æterna, quæ non auferetur: & re- Daniel. 7.
gnum eius quod non corrumpetur. Atque in Pſalmo: Regnum tuum regnum omnium ſæ- Pſal. 144
culorum. Vel, miniſtrabitur vobis abundanter introitus in regnum Chriſti: quia ſic facien-
do proficietis quotidie in omni gratia ac virtute, & abundabitis meritis, per quæ habebitis
cauſam intrandi regnum cœleſte. Quemadmodum enim vnum peccatum trahit ad aliud:
ſic vna actio virtuoſa diſponit, & trahit ad aliam. Et quanto quis diligentius ac frequentius
" bonis inſiſtit operibus, tanto fit ei facilius & delectabilius talibus immemorari [Propter q̃d
" incipiam vos ſemper commonere de his] id eſt, quia tam fructuoſum eſt & ſalubre, taliter cõ
uerſari: idcirco indeſinenter exhortabor vos, vt ita agatis. Quamuis enim beatiſſimus Pe-
trus corporaliter præſens non fuerit eis, quibus hæc ſcripſit: tamen per hæc ſua ſcripta & per
diſcipulos ſuos, aſſidue eos de his adimplendis admonuit. Recteque ait, incipiam ſemper, qa
quotidie deſiderauit eos iſta perpendere, & quaſi de nouo cum recenti feruore implere. Ipſe
quoque affectuoſiſſimus ac feruentiſſimus Petrus tam feruenter hæc egit, quaſi iugiter in fa-
cti huius principio fuiſſet. Siquidem principium feruet. Vnde in Eccleſiaſt. legitur: Cũ conſu Eccl. 18.
mauerit homo, tũc incipiet. Propter quod ſanctus Franciſcus dicere conſueuit: Fratres inci
" piamus deo ſeruire [& qdẽ ſcientes & confirmatos in præſenti veritate,] i. incipiam vos hor
tari qui eſtis ſciẽtes ea quæ ſunt legis diuinæ, & eſtis iam radicati p exercitia diuturna in hac
ipſa fidei veritate, q̃ doceo et tenetis. Sic & Paul. Scientibus (inquit) legem loquor. Et Iohan Roma. 7.
C nes in prima ſua canonica: Non ſcripſi vobis q̃ſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi ſcientibꝰ 1. Iohan. 2
eam. Sed ſi iſta nouerunt & habituati erant in bonis, cur indeſinẽter voluit eos hortari de i-
ſtis, niſi vt ea q̃ nouerunt factis exequerentur, & fortius accedrerentur, copioſius quoque illu
minarentur, actualiter conſiderando quæ habitualiter cognoſcebant, & ne à bonis torperẽt Prouer. 1.
aut laberentur? Hinc enim in Prouerbijs inducitur: Audiens ſapiens ſapientior erit. Et rur- Prouer. 9.
ſus Salom. ait: Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia. Si igitur præſidẽti moleſtum
non eſt ſalubria ſæpe repetere, non pigeat ſubditos ea freq̃nter audire. Siquidẽ beati, qui au-
" diunt verbum dei, & cuſtodiũt illud [Iuſtum autem arbitror quamdiu ſum in hoc taberna-
" culo] i. in mortali hoc corpore dego [ſuſcitare vos in cõmonitione] i. per exhortationẽ vos ꝓ
uocare ad opa virtuoſa. Ad hoc quippe electiſſimus Petrus ratione paſtoralis tenebatur offi
cij. Et quia Chriſtus præceperat ei: Paſce oues meas. Et alibi: Tu aliquando conuerſus con- Iohan. 21.
firma fratres tuos. Quod etiam ex feruidiſſima dilectione ſtrenuiſſime adimpleuit. Nam (vt Lucæ. 22.
ſanctus Clemens teſtatur) immenſa charitate erat repletus. Vnuſqſq; q̃q; ꝓximum ſuum lo-
co & tẽpore opportuno debet hortari, corripere, informare, ꝓ poſſe. Iuxta illud Eccle. Vnicui Eccleſi. 17
" q; mandauit deus de ꝓximo ſuo. Vt vtiq; faciat ei, ſicut velit ſibi fieri [Certus ꝙ velox eſt de- Tob. 4.
" poſitio tabernaculi mei] i. ꝙ cito recedã à corpore iſto ingreſſurus regnũ cœleſte. [Scdm q̃d Matth. 7.
" dñs noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi,] per reuelationẽ, ſiue per angelũ, ſiue immediate
per ſeipſum. Circa hunc locũ ſcribit venerabilis Beda: Tabernaculo ſolẽt homines in itinere Beda
aut in

aut in prælio vti:idcirco fideles,quamdiu sunt in corpore & peregrinantur a domino,ac cō- D
tra veritatis aduersarios certant,in tabernaculis se esse rite testantur. Pulcherrime quoque
sanctus Petrus obitum suum non mortem,sed depositionem tabernaculi sui dicit. Quoniā
sic est perfectis dei famulis mortalem carnem exuere:sicut viatoribus completo itinere,pro-
priam domum pro tabernaculi habitatione adire:& sicut bellatoribus hoste prostrato, ad
patriam regredi:quia non nisi in cœlis,reputant sibi esse domum ac patriam.[Dabo autem
operam]id est,diligentiam,efficaciamque impendam [& frequenter vos habere post obitū
meum]id est,vt ita vos habeatis post recessum meum a corpore[vt horum memoriam faci-
atis]id est,ea q̄ scribo,doceo,ac iubeo,memoriter teneatis,& ope compleatis. Siqdē felicissi-
mus Petrus tā virtuosissime in sua se habuit vita,tā constantissime in passione,tam feruenter
in prædicēdo , tam sapienter in scribendo,tā potēter in miraculis q̄ in vita,in morte,& post
1.Pet.5. martyrij palmā pegit,q̄d omi mēoria & imitatiōe fuit dignissimus. Præterea(sicut in fine ex
positionis præcedētis epistolæ tactum est)gloriosissimus Petrus primam scripsit epistolam
Claudio imperante,antequam sanctum Marcum euangelistam misit Alexandriam. Hanc
vero(vt ipse iam innuit)scripsisse videtur passioni propinquus:sicque longum fuit temporis
interuallum inter harum conscriptionem epistolarum. ¶Consequenter tangit Christia-
Epistola. næ fidei fundamenta,seu argumenta:& quam digna sit eius doctrina omni memoria[Non
enim indoctas]id est,falsas & imperitas[fabulas sequuti, notam vobis fecimus domini no-
stri Iesu Christi virtutem]id est,omnipotentiam & deitatem[& præscientiam]id est, æter-
nam eius scientiam,qua inuariabiliter ac æternaliter vniuersa intuetur,præterita ,pręsentia E
& futura:imo & infinita quæ nec fuerunt,nec sunt,nec erunt. Christus quoque secundum as-
sumptam humanitatem,omnia ab incarnationis exordio nouit,quæ scit secūdum quod de-
us scientia visionis,vtpote vniuersa quæ fuerunt,sunt aut erunt. Hæc autem summus Apo-
stolus notificauit fidelibus prædicando,miracula faciendo,scripturas allegando , & ea quæ
vidit atque audiuit narrando. Pagani autem indoctas poetarum fabulas sequētes, varia de-
orum portēta finxerunt. Similiter Manichei, & alij quidam hæretici, diuersas, inanissimas
& mēdacissimus fabulas sunt sequuti. [Sed speculatores facti illius magnitudinis]id est,nos
effecti contemplatores maiestatis & excellentiæ Christi , notificamus virtutem & præscien-
tiam eius. Vnde in Iohanne habetur:Vidimus gloriam eius,gloriam quasi vnigeniti a patre.
Iohan.1. Viderunt sancti apostoli oculo corporali Christi humanitatem,atque miracula : interiorique
oculo per fidem illuminatam & sapientiæ donum , conspexerunt eius diuinæ excellentiam
maiestatis. Similiter post resurrectionem viderunt eminentiam Christi in multis, quomo-
Iohan.10. do ianuis clausis ad eos ingressus est,& spiritum sanctum per insufflationē contulit eis. Ipsis
Actu.1 quoque videntibus ascendit in cœlum,deinde in signo visibili,& abundantissima grę copia
Actu 2. misit eis spiritum sanctum. Hinc in Actis præstantissimus loquitur Petrus: Nō possumus ea
Actu.4. quæ audiuimus & vidimus,non loqui[Accepit enim à patre honorem & gloriam]id est, ho-
norificam & gloriosam attestationem,seu testimonium honorabilitatis & gloriæ [voce de-
lapsa]i. desuper veniēte[ad eum a magnifica gloria]id est,à magnificentia & excellentia dei
Mat.17. patris:Et quæ fuerit illa vox,id est,complexio vocum,subiūgitur[hic est filius meus dilect⁹]
Marth.9. id est,naturalis & vnicus,consubstantialis,coæqualis,coæternus,non adoptiuus:quem,secū- F
Lucæ 9. dum quod deus est,diligo non minus quam meipsum,vtpote dilectione intensiua, immen-
Iohan.1. sa:cum infinitę sit bonitatis:& mihi vere æqualis. Porro inq̄tum est homo,prout eius huma-
nitas vnita est hypostatica vniōe verbo æterno,diligo eum magis quam totum vniuersum
Sic enim pater contulit Christi humanitati in eodem esse personali subsistere, in quo cōsistit
verbum æternum. Quod subsistere reliquum omne bonum creatum excedit, [in quo mihi
complacui]id est,beneplacitum fuit mihi. Si enim beneplacitum est domino in populo suo,
& lætatur dominus in operibus suis:quanto magis in vnigenito filio suo, in quo vtique pa-
ter habet complacentiam penitus infinitam?In seipso quoque pater complacentiam habet
prorsus immēsam. Et cōplacet sibi in filio suo. i. de hoc pr̄ sibi ipsi cōplacet infinite, quod ta-
lem ac tantū genuit filium,& quod in seipso tantæ bonitatis ac fœcūditatis consistit, vt con-
substantialem sibi pepererit natum, sibi omnino simillimum,in nullo a se discordem:cū eius-
dem secum sit voluntutatis, quemadmodum & vnius essentiæ. Fertur autem hæc vox mini-
sterio prolata angelico,in dei patris persona[Ipsum audite] aurib⁹ cordis & corporis,& cre-
dite obediteq; ei. Vnde ipse Christus testatur:Omnis qui est ex veritate,audit vocem meam
[Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo allatam]id est,cœlesti virtute formatam atq; in cœ-
lo aereo factam[Cum essemus cum ipso in monte sancto] hæc enim vox facta est in Christi
transfiguratione,in monte Thabor:qui propter transfiguratiōem Christi, in eo peractam,
vocatur mons sanctus. Cui transfigurationi interfuerunt apostoli præclari Petrus,Iacobus
& Iohan-

&Iohannes filij Zebedei. De qua transfiguratione& adparitione super Matthæum & Lu= Matth. 17
A cam diffusius scripsi:idcirco nunc transeo. Consequenter Christi diuinitatem probat testi= Luce [illegible]
“ monio prophetali irrefragabili [Et habemus firmiorem],id est, valde firmum[sermonem
“ propheticum],id est,testimonium Dauid regis de Christi diuinitate in psal. vbi loquitur fi=
lius:Dominus dixit ad me,filius meus es tu,ego hodie genui te. Imo in pluribus psalmis lo= Psal. [illegible]
quitur Dauid inde,vt est illud:Ex vtero ante luciferum genui te. Et:Eructauit cor meũ ver= Psa. [illegible]
bũ bonum. Quamuis aũt testimonio principis apostolorũ de Chr̃o non sit,absolute loquẽ= Psal. [illegible]
do,firmius ac magis autenticum testimoniũ Dauid prophetæ, aut cuiuslibet in veteri testa=
mento,sed magis econtra(qm̃ gloriosi apostoli magis illuminati fuerunt de Christo q̃ pro=
phetæ veteris testamenti,& maiori gratia erant repleti,Christi quoq; mysteria clarius con=
spexerunt,multipliciusq; nouerunt q̃ vates Mosaicæ legis. Propter quod præferuntur pro=
phetis in sapientia,virtute, fructuositate,sanctitate,miraculis, gratia & gloria)nihilominus
quantum ad aliquos firmius fuit testimoniũ Dauid de Christo, q̃ testimonium beatissimi
Petri,quantum ad Iudæos & cauillatores qui dicere potuerunt,ꝙ Petrus magistrum suum
zelo immoderato præferre conatus est. Et ea quæ narrat, vel ficta sunt,vel in secreto audi=
ta:ideo minus credibilia q̃ Dauid prophetæ oracula: Cum tamen sanctissimus Petrus per
“ plura & eminentiora miracula ostenderit,se esse loquutũ ex spiritu sancto, quã Dauid[Cui
“ benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco] Ordo verborum est, Cui
sermoni prophetico tanquã lucernæ lucenti in tenebroso loco attendentes & fidem adhi=
bentes benefacitis,quia hoc bonum ac meritorium est. Locus autẽ tenebrosus est mundus
“ iste,seu genus humanum,ignorantiarũ & vitiorum tenebris obfuscatum. Est aũt attenden=
“ dum sermoni prophetico [donec dies illucescat].i. dies æternitatis vobis resplendeat, atq;
“ ad claram ac beatificam dei visionẽ perueniatis. De quo scriptũ est in Zacha. In die illa erit Zach.14.
B dñs vnus,& nomen eius vnum [& lucifer].i. Christus [oriatur in cordibus vestris].i. p spe=
ciem se vobis facie ad faciem manifestet. Vel lucifer.i.lumen gloriæ vobis infundatur,& co= 1.Cor.13.
gnoscatis deum sicut & cogniti estis ab eo. Dicitur aũt Christus Lucifer, cum ipse sit oriens Sapien. 7.
lucis æternæ candor,& splendor gloriæ,sapientia patris,cui lux, sapientia, ars,idea,species,
“ pulchritudo,appropriantur. [Hoc primum intelligentes] id est,in primis agnoscentes, [ꝙ
“ omnis prophetiæ scriptura].i,omnis scriptura prophetica. Vel vt alij textus hñt,omnis pro
“ phetia scripturæ.i.omnis prophetia in sacra scriptura contenta[propria int̃pretatione non
“ fit].i.humana adinuentione non patuit, nec sensu proprio ꝓphetarũ inuenta est. [Non enĩ
“ voluntate humana allata est aliquando prophetia].i.prophetæ ex ꝓpria sua libertate & po
testate non habuerunt notitiã ac grãm prophetalem,vel ꝙ spũs sanct⁹ eorum tangeret cor=
da. Quia futurorum pure contingentiũ certa præcognitio,eorũ quoq; quæ soli deo patescũt
& ex eius libertate dependent,notitia ipsi omnipotenti supersapiẽtissimo creatori est ꝓpria:
nec alijs nisi eo reuelante patescit. Propter quod per Esa. scriptum est:Quę ventura sunt an=
“ nunciate nobis:& sciemus,quia dij estis vos [sed spiritu sancto inspirati].i. instincti & illu=
C minati [loquuti sunt sancti dei homines].i. sancti prophetæ vaticinati. Propter quod loqui 1.Cor.12.
tur & Paulus:Alij per spm̃ datur gratia prophetiæ. In lib. Iob quoq; habetur: Inspiratio o= Iob.32
mnipotentis dat intelligentiam. Dicunt item doctores, ꝙ gratia prophetiæ dicit actum nõ
habitum. Idcirco in potestate prophetarũ non est vaticinari ad libitum,aut de quibuscunq;,
sed tunc quando à spiritu sancto tanguntur,& de qbus ab ipso illuminantur.

¶Explanatio.II.cap. Fuerunt vero & pseudoprophetæ,&c. Art. II.

POstquam præcedenti capitulo gloriosus apostolici ordinis vertex moralia docu=
menta induxit, & dei beneficia cõmemorauit:nunc contra hæreticorum errores
“ pestiferos,armat & præmunit fideles. Nam ait[Fuerunt vero & pseudoprophetæ Hie.[illegible]
“ in populo] veteris testamenti. De qbus in Hieremia,Ezechiele,Michea,alijsq; lo=
cis scripturarum veteris testamenti, frequenter fit mentio. Et parum ante Christi prædica=
“ tionem fuerunt Theudas & Iudas galileus, De quibus in Actis scribitur[sicut & in vobis
“ runt magistri mendaces]puta Hæresiarchæ [qui introducent sectas], id est, speciales & fal=
sas doctrinas,hæreticas prauitates, erroneas collectiones,ad æternam damnationem ten=
“ dentes[& eum qui emit eos,dominum],id est, Christum,qui non corruptibilibus auro vel
argento,sed proprio sanguine eos redemit. De quo ait vas electionis:Empti estis precio ma 1.Cor.6.
“ gno [negabunt],id est,praue de ipso sentient, & non credent,nec prædicabunt eum,sicut in
“ veritate consistit:sed talem, qualem eum esse confingent [superinducentes sibi celerem per=
“ ditionem],id est,festinatam damnationem,seu damnationis causam, sibi ipsis accumulan=
tes. De talibus ait & Christus: Attendite à falsis prophetis, qui veneunt ad vos in vestimẽ= Marci.7.
tis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Et Paulus in Actis: Scio, inquit,quia post Actuũ.20.

discessionem meam intrabunt in vos lupi graues,non parcentes gregi: & ex vobisipsis sur=
gent viri loquentes peruersa,vt abducant discipulos post se[& multi sequentur eorꝫ luxuri D
as].i.tam corporales quam spiritales eorum fornicationes.Nam multi illorum hęresiarcha
rum quatenꝰ plures sibi allicerent,concupiscentĳs frena laxabant,qui etiam spiritaliter for=
nicando cor suum auerterunt à deo,& animas suas dæmonum fecerunt adulteras,verbum=
que dei adulterauerunt false exponendo scripturas:in quibus omnibus innumerabiles sibi
Iohan.14 attraxerunt perditionis discipulos.[per quos via veritatis],id est Christus,qui ait:Ego sum
via,veritas, & vita. Vel via veritatis est fides catholica, sana doctrina,cōuersatio veraciter
Matth.7. Esa.30. Christiana.De qua loquitur dominus:Arcta est via quę ducit ad vitam.Vnde & Esaias ait:
Hæc via,ambulate in ea:& non declinetis, neq; ad dexteram neq; ad sinistram[blasphema=
bitur]quia & ipsi eam blasphemarunt, hæreses & schismata inducendo,& suos infelices di=
scipulos ad idem alliciendo. Infidelibus quoq; dādo occasionem blasphemandi Christum,
eiusq; legem ac fidem. Videntes nanq; infideles turpem vitam & varias abusiones hæreti=
corum,putauerūt Christum talia docuisse,& omnes Christianos huiusmodi esse.Ideo Chri
stum & eius cultores,fidem catholicā,legemq; Euangelicā blasphemauerunt[Et in auaritia
fictis verbis, de vobis negotiabuntur], id est,ex cupiditate per callida & adulatoria verba
vos fallent,& quasi contractum quendam de vobis efficiēt,temporalia bona vestra a vobis
Roma.16. fallaciter auferendo,non violenter,sed fraudulenter.Quia,vt asserit Paulus,Per benedictio=
Lucæ.20. nes & dulces sermones decipiunt innocentium corda Et Christus:Hi sunt,qui deuorant do E
Roma.16 mos viduarum.Itemq;:Huiusmodi operarĳ subdoli non seruiunt Christo, sed suo ventri,
[quibus iudicium iam olim non cessat]. i. reprobationis iudicium dudum de eis prenūcia=
tum in sanctis scripturis,non est reuocatum,neq; finitum:quoniam pœna eis instans ac de
bita est æterna,& in perpetuum reprobati manebunt[& perditio eorū non dormitat,]quia
eorum damnatio non quiescet,& nūc in vita hac perditi sunt per demerita propria. De his
Galatas,6 peruersis hæreticisque magistris multa in beati Pauli leguntur epistolis,vt cum ait ad Gala=
tas: Quicunq; volunt placere in carne,hi cogunt vos circumcidi. De quibus & secunda ad
2.Timo.3 Timotheum multa effatur. Deniq; tempore apostolorum cœperunt exurgere, vt Paulus
testatur.Inter quos fuerunt Ebion & Cheritus,qui Christi deitatem negebant.Et Marcion
Hæretico= rum aliqt nomina recēsētur qui eum phantasticum corpus asseruit assumpsisse,cuius perfidiam postmodum auxit sacri
legus Manicheus.Arrius quoq; & Fotinus atq; Nestorius negabant Christum esse verum
deum.Sabellius vero mentitus est eandem personam esse patrem & filium ac spiritum san=
ctum. Apollinaris rudissimus negabat Christum animam habuisse rationalem. Itaq; isti
& eis consimiles,Christū & eius fidem atq; doctrinam blasphemarunt.Insuper per exēpla
ostēdit hos esse acriter puniēdos[Si]pro quia[deus angelis peccātibus nō pepcit]de quibus
Iob.4 in libro Iob habetur: In angelis suis reperit prauitatem [sed rudētibus inferni detractos in
tartarum tradidit in iudicium cruciandos reseruari]litera hæc intricata,sic ordinanda est,
& exponenda.Sed ipsos angelos qui peccauerunt,detractos rudentibus inferni,id est,infer=
nalibus funibus seu vinculis, quæ sunt eorum peccata. Iuxta quod in Prouerbĳs asseritur:
Prouer.5. Iniquitates suæ capient impium,& funibus peccatorum suorum constringetur. His inquā F
funibus angelos detractos,id est,deorsum proiectos & tractos a rigore diuinę iusticię in tar
tarum. Vtpote in aerem caliginosum, qui quibusdam illorum pro carcere infernali est de=
putatus ad exercitium hominum.Vel in tartarum,id est, infernum inferiorem sub terra si=
tum,in quem multi proiecti sunt.Illuc ergo detractos tradidit,id est,præcepit siue disposuit
vel dedit eos reseruari cruciandos,quia ignem suum secum ferunt vbiq;.In iudicium,id est,
vsq; in diem iudicĳ. Quia tam diu reseruātur hinc inde in aere siue infernis:& in die iudicĳ
grauiter affligentur, ad iudicis deducti præsentiam, qui tunc eos inferno inferiori sine fine
adĳciet.Tuncq; augebitur pœna eorum accidentalis ex infelicium societate,& condemna=
tione quos deceperunt:quemadmodū accidentale præmiū angelorꝫ sanctorū tūc crescet ex
eorꝫ cōsortio q̊s custodierunt.Quēadmodū ergo angelis peccātibus dn̄s nō pepercit,ita nec
hæreticis parcet:q̄uis oēs citra condignū torqueantur.Tāetsi em̄ angeli boni & mali sint in
termino, nec mereantur quantū ad essentialem felicitatē siue calamitatem:tn̄ quantū ad ac=
cidentale præmium seu tormentum,possunt interim mereri, aut demereri. Deinde inducit
secundum exemplum, in quo euidenter terribiliterque apparuit rigor diuinæ iustitiæ, [Et
originali mundo,],id est,generi humano, quod fuit in prima mūdi ętate,puta hominibus,
qui ante diluuium extiterunt, [non pepercit,sed octauum Noe præconem iusticiæ custodi=
Iudas. uit,]In canonica Sancti Iudæ apostoli scriptū est: Prophetauit septimus ab Adam Enoch
Posset itaq; aliquis forsitan opinari, quod sicut Enoch fuit in ordine genealogiæ septimus
ab Adam: sic Noe vocetur octauus, quasi ab Adam octauus in ordine habeatur, quod dici
non po=

A non potest. Quia decimus fuit ab Adam. Siquidem in Gen. fertur: quod Enoch genuit Matusale, de quo natus est Lamech pater istius Noe. Dicitur ergo Noe octauus, quia inter eos qui erãt in arca, fuit octauus, incipiendo numerationem ab inferiori vsq; ad ad supremum, videlicet ipsum Noe. Fuerunt nanq; in arca tres filij eius cum tribus vxoribus, vxor quoq; Noe & ipse. Vocatur quoq; præco iusticiæ, quia iustitiam dei & pœnitentiam, veritatisque viam hominibus illius temporis denunciauit. Sicut in expositione præcedentis epistolæ patuit. Custodiuit vero deus Noe, quia a submersione diluuij eum eripuit, [diluuium mũdo impiorũ inducens]. i. hominibus impijs tunc in mundo morantibus, qui viam suam corruperunt. Quorum tanta fuit malitia, vt in Gene. dicatur: Videns deus quia multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis humani intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum ꝙ fecisset hominẽ in terra, & præcauens in futurum, tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo, inquit, hominem quem creaui, a facie terræ. Quemadmodum ergo illis deus non pepercit, ita nec hæreticis parcet. Deinceps exemplum tertium subditur [Et ciuitates Sodomorum & Gomorreorum in cinerem redigens] id est, Sodomam & Gomorram redegit in puluerem: quoniam ignem & sulphur abundantissime pluit super eas & habitatores, imo super totam pentapolim, cuius ciuitates in Deute. exprimuntur, videlicet, Sodoma & Gomorra, Adama & Senboijm, quinta vrbs fuit Segor. Quibus in puluerẽ ex sulphurio igne redactis cum adiacentibus terris, operuit terrã illam mari mortuo, in quo nihil viuere põt. Suntq; ibi arbores poma apparatu pulcherrima deferentes, ꝙ poma si manu tractentur, in cinerem resoluuntur & fumum emittunt, quasi adhuc essent ardentia. Vnde ĩ Sapien. libro legitur: Hæc iustum a pereũtibus impijs liberauit fugientem, descendente igne in pentapolim: cuius in testimonium nequitiæ fumigabũda constat deserta terra, & in certo tempore fructus habentes arbores [euersione damnauit], id est, præfatas vrbes ita euertens seu destruens, habitatores eius sic puniuit, & condemnauit [exemplum eorum qui impie acturi sunt ponens], id est, per illam combustionem & euersionem exemplariter pandens, qualiter igne æternali sint puniendi iniqui, præsertim hæretici [Et iustum Loth] cuius iusticiam innuit Paulus ad Hebr. Hospitalitatem, inquiens, nolite obliuisci: per hanc enim placuerũt quidam (videlicet Abraham & Loth) angelis hospitio susceptis, vt patet in Gene. [à nephandorum iniuria] id est, violentia [& luxuriosa conuersatione eripuit] id est, a turpissimis Sodomitarum inquinamentis præseruauit, atq; per angelos ex Sodoma duxit. Et recte Sodomitę (qui vitijs contra naturam sordebant) vocantur nephandi, tanquam penitus detestabiles & inhumani, qui verbis & factis iniuriã intulerunt beato Loth. Iuxta illud Genesis: Ingressus es, inquiunt, vt aduena, nũquid vt iudices? Te ipsum ergo magis quam hos affligemus. Vimq; faciebant Loth vehementissime. [Aspectu enim & auditu iustus erat] quod dupliciter potest intelligi. Primo, quod Loth tã custodite se habuit quod nec visis, nec ex auditis Sodomitarum flagitijs a sua puritate & ęquitate collapsus est. Cum tamen dicat scriptura: Cum peruerso peruerteris. Secũdo, quod tam virtuose vixit, quod impij illi nihil iniquum viderunt in eo, nec perceperũt de ipso. Sicut de Iudith vidua fertur: Metuebat dominum valde, nec erat qui loqueretur de ea verbum malum. De beatissimi quoq; Iohannis baptistę parentibus venerandis, ac sanctis scriptum est: Incedebant in omnibus iustificationibus domini sine querela. Sic & san. Iob de seipso fatetur: Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium perhibuit mihi. Denique istud arduum fuit & magnæ perfectionis inditium in Loth, quoniam (teste Gregorio) inter imperfectos perfecte conuersari, & inter iniquos iuste se habere, est valde laudabile. Et quoniam iustis graue est iniusticiam cernere, subditur [habitans apud eos], id est, Loth habitans inter Sodomitas [qui de die in diẽ animam iustam iniquis operibus cruciabant] id est, quotidie ipsum Loth suis prauissimis affixerunt sceleribus. Iustus nanque tam ex dei amore, quam ex proximorum dilectione atque ex zelo suæ iusticię, de impiorum vitijs contristatur: præsertim cum ea emendare non potest, & dicere potest domino cum propheta: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. Ex quibus concludit archiapostol. [Nouit deus pios de tentatione eripere]. i. de omni tribulatione eruere: cum dicat in psalmo: Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum & glorificabo eum. Eripit autem eos loco, modo, & tempore sibi placente, & prout saluti expedit electorũ. Idcirco in tribulationibus & tentationibus constituti, patienter & longanimiter ferre debent, & dominum exorare, vt eos indesinenter roboret & conseruet, atq; cum ei placuerit ipsisq; expedit, finem tribulationi dignetur imponere. Vnde cum Ozias princeps Iudęorum dixisset, ꝙ nisi infra quinq; dies veniret eis à deo auxilium, vrbem traderet in manus Assyriorum, virtuosa ac sapiens Iudith dixit: Qui estis vos, qui tentatis deum? Posuistis vos tempus miserationi domini, & in arbitrio vestro diẽ

Marginalia: Gen.5. — 1.Petr.3. — Gen.5. — Gen.19. — Deut.29. — Sapien.10. — Hebræ.13. — Gen.18. — gen.19. — gen.19. — Psalm.17 — Iudith. 8. — lucæ.1. — Iob.26. — gregor. — Psal.118. — B — C

D constituistis ei? [iniquos vero in diem iudicij cruciandos reseruare]Non est hoc ita intelli-
gendum, quasi iniqui ante diem generalis iudicij non sint damnandi & cruciandi:sed quia
tunc in corpore & anima damnabuntur. Qui interim in die particularis sui iudicij con-
demnantur in anima. Grauissime vero punientur hæresiarchæ, sicut subiungitur [Magis
autem eos]reseruat in iudicio cruciandos[qui post carnem in concupiscentia immundiciæ
ambulant,]id est, carnales & fœdas concupiscentias assequuntur[dominationemque con-
temnunt,] id est, tam Christo omnium dominatori, quam eius vicarijs sanctis apostolis,
imo & summo antistiti rennuunt obedire[audaces,]id est,temerarij,ac præsumptuosi,con
fingendo dogmata noua]sibi placentes]id est, magni & sapientes in oculis suis. Quo con-
Roma,15. tra ad Romanos dicitur: Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere:&
non nobis placere. Vnusquisque proximo suo placeat in bonum,ad ędificationem.Etenim
Esa 5. Christus sibi non placuit. Et apud Esaiam ait scriptura: Væ qui sapientes estis in oculis ve-
Prouer.3. stris, & coram vobismetipsis prudentes.Idcirco in Prouerbijs Salomon loquitur: Ne sis sa-
piens apud temetipsum, & ne innitaris prudentiæ tuæ,[sectas non metuunt introducere]
id est,hęreticas prauitates & schismata inuenire,ac spargere: quia scripturas secundum pro-
prium ingenium præsumunt exponere, & de sua subtilitate atque peritia stulte impijssime-
que confidunt: cum scripturæ eo spiritu sint intelligendæ, quo & primum sunt reuelatæ
[blasphemantes](vt dictum est) Christum & eius doctrinam[vbi]id est, in eo quod domi-
nationem contemnunt, & audaces sibimet placēt [angeli] scilicet mali [fortitudine]natu-
ræ[& virtute]potentiæ[cum sint maiores] hominibus, id est, naturaliter altiores. Sunt e-
nim speciei eminentioris quam homo,& per consequens naturaliter fortioris naturæ,vtpo-
te incorruptibiliores & in naturalibus viribus vigorosiores,puta in intellectu & voluntate: E
Diony. præsertim cũ(diuino Dionysio teste)naturalia in dæmonibus manserint integra[non por-
tant],id est,sufferre vix valent[aduersus se execrabile iudicium], id est, districtum dei iudi-
cium,contra eos iam datum:quod quamuis sit in seipso iustum & sanctum,tamen patienti-
bus durum est & execrandum videtur. Similiter supplicium eis inflictum execrabile eis est.
Si ergo angelis tam potentibus, ac potentioribus ipsis hominibus, tam intolerabilia sunt
inflicta tormenta:sequitur quod intolerabiliora erunt impijs,hæreticisque hominibus,ma-
xime hæresiarchis, de quibus ad literam agitur.Itaque ex prædictis sequi apparet,quod ma-
ior damnatio sit hæresiarcharum, quam eorum qui perierunt diluuio & Sodomitarum,
Matth.11. imo & dæmonum saltem quorundam. Nam & Christus in Euangelio protestatur:quod
Lucæ.10. Ezech.16. in die iudicij remissius erit terræ Sodomorum, quàm ciuitatibus quæ prædicationem eius
non receperunt, nec per eius miracula sunt conuersi. Per Ezechielem dominus quoque te-
statur, quod Sodoma non peccauit dimidium peccatorum quæ perpetrauerunt Iudæi.Dæ-
mones etiam non sunt omnes æquæ iniqui, cum de singulis ordinibus aliqui credantur ru-
isse.Et sicut homines electi ad singulos angelorũ ordines assumuntur, & eis parificantur in
gloria: sic probabiliter creditur, quod diuersi reprobi secundum suorum diuersitatem ac F
gradum demeritorum, singulorum chororum dæmonibus coæquabuntur in pœnis. Præ-
terea loquendo in genere, peccata spiritalia grauiora sunt peccatis carnalibus:& peccata
Gen.9.19. in deum peccatis in proximum. Peccata autem hęresiarcharum sunt inter spiritalia vitia &
inter facinora in deum grauissima,pręsertim quia & tot homines inuoluũt erroribus,quo-
rum omnia peccata & tormenta redundant in hæresiarchas. Peccata autem Sodomita-
rum & diluuio euersorum fuerunt carnalia atque in proximum. Interim dæmones vna
transgressione positi fuerunt in termino, nec interim demeruerunt. Sicut nec angeli post
primam ad Deum conuersionem (qua positi fuerunt in termino) promeruerunt, loquen-
do de merito ac demerito quantum ad præmium essentiale,seu calamitatem principalem.
Hæresiarchæ vero plurimis & quasi innumeris transgressionibus demeruerũt,& ad sui cur-
sus terminum peruenerunt. [Hi vero] hæresiarchæ qui sectas inducunt [velut irratio-
nabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem,] id est, sicut bruta naturaliter o-
mni ratione carentia faciliter seducuntur, ita quod cadunt in locum quo capiuntur & occi-
duntur:sic & hæretici [in his quæ ignorant blasphemantes] id est,in his quæ fidei sunt,quę
non intelligunt,committunt blasphemias, CHRISTI diuinitatem,seu alias fidei verita-
tes,negando [in corruptione sua peribunt] id est, propter suos errores & excessus (per
quos eorum intellectus & voluntas spiritaliter corrumpuntur, inficiuntur,necantur) con-
demnabuntur [percipientes mercedem iniusticiæ] id est, debitam punitionem suæ per-
uersitatis [voluptatem existimantes diei delitias, coinquinationis, & maculæ,] id est,

hæretici

A hæretici isti in tantum obtenebrantur, q̃ delitias, coinquinationis & maculæ, id est, delecta
tiones carnales, fœdas, venereas (præsertim ad tactum & gustum pertinentes) reputant esse
voluptatem diei, id est, tam licitas & honestas, quasi alia & melior voluptas haberi non pos-
sit in die. Sicq; per voluptatẽ diei designatur voluptas licita & syncera. Quemadmodum enĩ
duplex est concupiscentia, vtpote carnalis & inordinata, & spiritalis ac ordinata (vt dictum
est) sic duplex est voluptas, vel delectatio sequens eam. Voluptas bona & licita, est delectatio
actui virtuoso annexa. Quælibet etenim virtus propriam habet delectationem operationi
suæ coniunctam, quemadmodum Prouerbior. vicesimoprimo scriptum est. Gaudium est
iusto facere iusticiam. Et Aristoteles ait: Signum virtutis est delectatio cõtingens in opere. Psalm. 91.
De hac voluptate ait propheta: Delectasti me domine in factura tua. Et: Torrente volupta- Psalm. 35.
tis tuæ potabis eos. Voluptas praua & vitiosa est, omnis delectatio actui illicito iuncta. De Eccls. 2.
qua in Ecclesiaste asseritur: Adolescentia & voluptas vana sunt. Et in Ecclesiastico: Post cõ- Eccl. 18.
cupiscentias tuas nõ eas, & à voluptate tua auertere. Cum ergo passiones & vitia, præsertim
perfidiæ & delectationes venereæ, mentem obtenebrent: quidam his vitijs sic excæcantur,
vt de sua turpitudine non verecundentur: sed potius glorientur, & quasi licitas & honestas
reputent delectationes impuras ac sordidas. De quibus scriptum est: Exultant in rebus
pessimis. Et in Esaia: Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt. Itaq; per voluptatem Prouer. 2. Esa. 3.
diei intelligitur lucis voluptas. Lux enim significatur appellatione diei, vt cum asserit Pau- Thess. 5.
lus: Nos qui diei sumus, sobrij simus, Nam (vt ait Saluator) Qui facit veritatem venit ad lu- Iohann. 3.
B cem [delicijs] carnalibus & vitiosis [affluentes] Tales nanq; non solum in venereis, sed in su
" is quoq; perfidis documentis, adinuentionibusq; vanissimis delectantur [in conuiuijs suis
" luxuriantes vobiscum] iuxta vos corporaliter commorando, aut praue agendo, aut vos ad
eadem attrahendo pro posse [oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti], id est,
signis & incitamentis adulterationis. Quia in oculis lasciuia mentis præsertim apparet, &
per corporalẽ intuitum prouocatur libido. Quæ incessabilis dicitur, quia quo amplius per-
uagatur seu exercetur, eo plus incitatur & infrenis ac vaga efficitur. Hinc impudicus oculus
impudicæ mentis est nuncius. Et in Ecclesiastico habetur: Virginem ne conspicias, ne scan- Eccl. 9.
dalizeris in decore eius. Noli circumspicere in vicis ciuitatis. Auerte faciem tuam a mulie-
re compta. Propter speciem mulieris multi perierunt. Idcirco timoratus & sanctus Iob di- Iob. 31.
" xit: Pepegi fœdus cum oculis meis, ne cogitarem quidem de virgine [pellicientes animas in-
" stabiles] secundum Bedam pellices dicuntur meretrices, sumpto vocabulo a pollutione, vel
a pellis suæ formositate, qua incautos alliciunt. Pelliciunt ergo animas instabiles, qui homi-
nes in fidei veritate & virtutum constantia non bene fundatos pestifere instruunt, ac sedu-
cunt. Quo contra loquitur Paulus: Non circumferamur omni vento doctrinæ. Et in Ecclesi- Ephe. 4.
astico præcipitur: Esto firmus in via domini & in veritate sensus tui. Et in Prouer. Fili mi si Eccl. 5.
" te lactauerint peccatores, ne acquiescas illis. [Cor exercitatum] id est, habituatum [in auari Prouer. 1.
" tia habentes] quia assidue cogitant, qualiter temporalia sibi accumulent. Quo contra in Ec-
C clesiastico fertur: Nihil iniquius, quàm amare pecuniam. Et auaro nihil est scelestius. Hic enĩ Eccl. 10.
" animam suam habet venalem [maledictionis filij] id est, maledictione digni, quemadmodũ
" primo Regum Dauid ait ad Abner: Filij mortis estis vos, qui non custodistis dominum ve- 1. Reg. 26.
" strum regem, id est, morte digni [derelinquentes rectam viam] id est, diuina præcepta, scri-
pturarum documenta, fidem & legem Christi, exercitia virtuosa, per quæ omnia itur ad de-
" um, & recto tramite pertingitur ad salutem [errauerunt] per vitiorum abrupta, iuxta illud
Prouerbiorum secũdo, Relinquũt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas. De quibus
" vas electionis fatetur: Impij proficient in peius, errantes & in errorem mittentes [sequuti Prouer. 2.
" viam], id est, iniquitatem [Balaam ex Bosor], id est, ex vrbe sic dicta venientem, vt tangit 2. Timo. 3.
" Beda, [qui mercedem iniquitatis amauit] quoniam propter munera dedit regi Balach con-
silium decipiendi filios Israel. Iuxta illud Numeror: Pergens ad populum meum, dabo cõ-
" silium, quod populus tuus faciat populo huic [correptionẽ vero habuit suæ vesaniæ], id est, Num. 24.
pro sua insipientissima impietate debite est punitus. Fuit enim occisus a filijs Israel. Corre-
" ptus quoq; fuit ab angelo atq; ab asina, vt subditur [subiugale mutum animal] scilicet asina Nume. 31.
" cui insidebat, loquendi facultatem ex natura sua non habens [voce hominis loquens prohi-
" buit prophetæ insipientiam] Asina quippe virtute diuina insipientiam ipsius Balaam (qui
fuit propheta aliqua ex diuina reuelatione prenuntiando) redarguit, & eum a cœpto itinere
quantum in se erat compescuit, dicens: Cur percutis me ecce iam tertio, quæ omnia in Nu-
merorum libro plenius sunt descripta. Creditur autem, quod angelus dei per os asinæ ver- Nume. 22.
ba illa formauit: nec asina verba illa intellexit, cum & numerare opus sit rationis, & in ver-
bis illis numeratio fuit cum dixit, tertio. Vnde, vt asserit Auicenna, gallina numerum pullo-

Cap.II. rum ſuorum non noſcit,ſed multitudinem percipit. Dicitur tamen aſina reprehendiſſe Bala D
am,quoniam verba reprehenſoria protulit. [Hi ſunt fontes ſine aqua] id eſt, doctores ficti
carentes vera doctrina:quia doctores ſe eſſe præſumunt & iactant,cum deceptores exiſtāt:
ſicq; aſſimilantur fonti ſiccato[& nebulę turbinibus agitatę],id eſt, ſimiles nebulis a ventis
hinc inde commotis, quoniam dæmonum ſuggeſtionibus & vitiorum impulſibus circum-
feruntur[quibus caligo tenebrarum reſeruatur]quia, vt ait Saluator:proijcientur in tene-
bras exteriores:vt de tenebris vitiorum præcipitentur in tenebras tormentorum. Et recte
obſcuritas infernalis caligo tenebrarum, quaſi caligo caliginum, appellatur:cum ſit vehe-
mentiſſima,quemadmodum roſa flos florum vocatur[Superba enim vanitatis loquentes]
id eſt,verba falſitatis, pompoſa. Vel vt alij legunt,ſuperbia vanitatis,id eſt,ex arrogantia
propria vanitati loquentes[pelliciunt in deſiderijs carnis luxuriæ],id eſt,per conceſſionem
& approbationem concupiſcentiarum carnalium fallunt[eos qui paululum effugiunt],id
eſt,imperfectos, qui aliqualiter ſe ab erroribus ac peccatis cœperunt abſtrahere [qui]dece-
ptores[in errore conuerſati],id eſt, aſſuefacti [libertatem illis promittunt], id eſt deceptis à
ſe affirmant,quod libere ſine peccato poſſint carnalia deſideria adimplere. Per quod illos ad
talia pronos faciliter fallunt[cum ipſi]hæretici & iniqui [ſerui ſint corruptionis],id eſt,fal-
ſitati ac impietati ſubiecti [A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt]ipſi autem a
vitijs & a diabolo victi ſunt, idcirco vitiorum ac dęmonum ſerui cenſentur. Propter quod
2.Timo.2 loquitur Paulus: Reſipiſcant a laqueis diaboli,a quo captiui tenentur. Et apud Iohan. aſſerit E
Iohann.8. Chriſtus:Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. [Si enim refugientes coinquinatio-
nes mundi],id eſt,mundana & carnalia vitia euitantes [in cognitione],id eſt,per veram fi-
dem & fidelem notitiā [domini noſtri Ieſu Chriſti his rurſus implicati ſuperantur],id eſt,
recidiuando priſtinis vitijs inuoluuntur [facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus],id
eſt, peccata, quæ recidiuando & poſt recidiuum commiſerunt aut inciderunt, enormiora
ſunt peccatis ante recidiuum commiſſis,aut per omiſſionem contractis. Nam vulnera repe
tita ſunt magis periculoſa. Et recidiuatio iſta,propter ingratitudinē ſibi annexam,qua quis
de priore remiſſione,illuminatione & gratia deo ingratus eſt, & propter præhabitam veri-
tatis notitiam,valde auget & grauat peccata ſequentia. Propterea ſubditur[Melius enim]
id eſt,minus malum ſiue culpabil[eerat eis non cognoſcere viam iuſtitiæ],id eſt,diuina prę-
cepta & ea quæ neceſſaria ſunt ſaluti[quā poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo, quod
illis traditum eſt,ſancto mandato],id eſt,ab obſeruantia legis,vt fidei Chriſtianę diuertere
Nempe quo quis plura a deo beneficia eſt ſortitus, eo plus obligatus eſt deo gratus eſſe, ac
deſeruire. Idcirco doctus grauius peccat quam indoctus,cæteris partibnspræſertim quia
qui viam agnoſcit iuſticiæ,nec tamen obſeruat, plus videtur deum cōtemnere, quam iuſti-
Lucæ.12. ciæ viam ignorans. Propter quod Chriſtus diſſeruit. Seruus qui cognouit voluntatem do-
mini ſui,& non fecit,plagis vapulabit multis. Qui autem nō cognouit & fecit digna plagis,
Iacob.4. vapulabit paucis. Hinc dictum eſt per Iacobum:Scienti bonum facere, & non facienti,pec-
Hebræ.10. catum eſt illi. Imo quam enorme ſit iſtud conſtat ex eo.quod ad Hebręos legitur: Volunta- F
rie peccantibus poſt acceptā notitiam veritatis,iam non relinquitur pro peccatis hoſtia. Et
Hebræ.6. rurſus ad Heb. terribiliter loquitur Paulus, Impoſſibile eſt eos,qui ſemel ſunt illuminati,gu-
ſtauerūt etiā donū cœleſte,& pticipes facti ſunt ſpūſſancti,& prolapſi ſunt,rurſus renouari
Iohan.10. ad pœnitētiā,rurſus crucifigētes ſibimetipſis filiū dei,& oſtētui habētes. Hīc etiā ṽitas cōte-
ſtatur: Si cæci eſſetis,nō haberetis peccatū:nunc aūt dicitis quia videmus, peccatum veſtrū
manet. Sed ſi iſta ita ſe habent, videtur ignorantia hominem excuſare. Imo apparet quod
cum hō ſit fragilis,tutius ſit non diſcere neq; agnoſcere viam iuſtitiæ,quam eam cognoſce-
re:ne forte poſt eius cognitionem contingat peccare,& grauiorem reatum incurrere. Reſpō
detur,quod ignorantia iuris,quod quis ſcire tenetur,nō excuſat à culpa,nec ignorantia craſ-
ſa,ſeu affectata:ſed ignorantia facti adhibita diligentia bona, ignorantia quoq; inuincibi-
lis,prorſus excuſant. Et quamuis grauius ſit poſt veritatis notitiam cadere, ipſa tamen no-
titia in ſe bona eſt & optāda,& frequenter à varijs malis præſeruat, & confert ad hoc vt ho-
mo reſurgat celerius. Porro qui viam neſcit iuſtitiæ,ſine retinaculo errat,nec ſurgit. Cur aūt
enormius ſit poſt iuſtitiæ agnitionem peccare,ſubiungitur[Contingit enim illis]. ſ.recidi-
uantibus [id veri prouerbij] Idcirco ait veri prouerbij, qaquod ſequit̄ ex libro prouerbio-
rum Salomonis acceptum eſt[Canis reuerſus ad vomitum ſuum]. Sic ſiquidem Salomon
Prouer.26 in Prouerbijs loquitur: Sicut canis qui reuertitur ad vomitum ſuum, ita ſtulus qui iterat
ſtultitiam ſuam. Nam ſicut id quod per vomitum eſt eiectum reſumere,eſt valde abomina-
bile,fœtēs,ac turpe: ſic peccata pœnitendo deleta reiterare. Quod vero adiungitur[Et ſus
lota in volutabro luti] princeps apoſtolorum de ſuo appoſuit, valdeque apte. Nam ſicut
ex

A ex tali lotione efficitur porca sordidior, quam fuerat ante: ita ex recidiuo grauius homo coinquinatur. Itaque sicut vomens superfluam eijcit materiam qua premebatur: sic peccator confitendo effundit mentis venenum, quod animam pressit: dum vero post pœnitentiam recidiuat, instar canis redit ad vomitum, id est, quod salubriter euomuit, damnabiliter repetit. Postremo in scripturis per stultum designatur quicunque in mortali est vitio, & per stultitiam omnis mortalis intelligitur culpa. Sic in Ecclesiaste asseritur: Stultorum infinitus est numerus Eccl.1.

¶ Expositio Capitis tertij: Hanc ecce vobis charissimi secundam scribo epistloam ¶ Articulus tertius.

HOc vltimo capitulo gloriosissimus apostolici chori hierarcha plenius destruit hæreticas prauitates, & fideles in fide confortat [Hanc ecce vobis charissimi secundam scribo epistolam, in quibus] prima & secunda epistolis [vestram excito in commonitione] i. per hanc charitatiuam exhortationem [synceram mentem,] à vitijs expurgatam [vt memores sitis] memoria virtuosis actionibus iuncta [eorum quæ prædixi verborum prophetarum, & apostolorum sanctorum] i. verborum à sanctis prophetis apostolisque prolatorum, videlicet documentorum & mandatorum quæ tradiderunt. Aliqui textus habent verborum à prophetis: & redit in idem. Nam sensus est: Verborum dictorum a prophetis. Memores quoque estote [præceptorum domini & saluatoris nostri] i. præceptorum quæ Christus dominus & saluator in Euan-
B gelio dedit, qui decem præceptis aliqua addidit. Hæc memoria ad executionem operis est ordinanda. Iuxta illud in psal. Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea [Hoc primum scientes] inter ea quæ iam scienda commemoro [quod venient in nouissimis diebus] præsertim circa Antichristi aduentum [in deceptionem] i. ad introducendum deceptionem [illusores] scripturarum ac fidei Christianæ atque fidelium [iuxta proprias concupiscentias ambulantes] i. vitiose carnaliterque viuentes [& dicentes, vbi est promissio, aut aduentus eius?] i. vbi manent, aut quando apparebunt & implebuntur, quæ Iesus Nazarenus promisit suis cultoribus? Et quando ad iudicium veniet ipse, prout prædixit, tanquam dicant: Omnia vana sunt & conficta, nec erit iudicium, nec resurrectio mortuorum. [Ex quo enim patres] nostri [dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio,] id est, ab exordio sæculi, & generationis humanæ, & à temporibus antiquissimis, in quibus obierunt progenitores nostri primæui, mundus iuxta solitum cursum naturæ processit, durauit, nec notabiliter est mutatus: ergo nec in futuro mutabitur, nec generationum cessabit successio. Quemadmodum ergo Paulus secunda ad Thessalonicenses redarguit eos, qui tunc secundum aduentum Christi de proximo imminere asseruerunt, non terreamini, inquiens, quasi instet dies domini: sic princeps apostolorum nunc eos condemnat: qui de nimia dilatione secundi aduentus domini causabantur. Præinductis demum sanctissimi Petri verbis consonant, quæ 2. ad Timotheum scripta sunt: Vbi vas electionis fatetur: In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines amantes seipsos, &c. Consequenter probat summus apostolus falsum esse quod illi dicent, omnia à principio creaturæ sic perseuerare [Latet enim eos hoc volentes] id est, qui illud dicturi sunt nesciunt [quod cœli erant prius, & terra de aqua & per aquam consistens dei verbo, per quæ ille tunc mundus inundatus perijt] Oportet aduertere,
C quod beatissimus Petrus non loquitur hic de superioribus cœlis, supra spheram actionis & passionis subsistentibus, qui ex sua natura sunt incorruptibiles, quantum ad suum esse substantiale: sed loquitur de cœlis aereis, id est partibus aeris superiori et inferiori. Vnde per Hieremiam dominus loquitur: Miluus in cœlo cognouit tempus suum. Et quarto regum asseritur: Ascendit Helias per turbinem in cœlum. Hinc & aues cœli vocantur, quia in aere volant. Porro quod de his cœlis solummodo iam loquatur sacratissimus Petrus, hinc constat, quia intendit probare quod mundus semel per diluuim perijt, & rursus in fine igne peribit. Idcirco non loquitur nisi de cœlis quos attigit aqua, & ignis attinget. Certumque est, quod aqua spheram lunæ non attigit: nec ignis conflagrationis creditur altius ascensurus, quam illa ascenderat aqua. Et istud Thomas super quartum affirmat Sententiarum. Beda quoque, Albertus, & alij expositores concordant in isto. Est igitur sensus: Cœli erant prius, id est, ab exordio ante diluuium fuerunt cœli aerei, quantum ad suam substantiam, vtpote inferior pars aeris & pars eius superior: quæ est supra cacumina montium. Quam superiorem aeris partem aqua diluuij partim occupauit, quoniam quindecim cubitis altior fuit altissimis montibus terræ, vt scribitur in Gen. Et terra etiam prius scilicet ante diluuium fuit. De aqua. i. per separationem aquarum à superficie terræ apparuit terra. Iuxta illud Gen. Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & factum est ita. Et hæc eadem terra est per aquam consistens dei verbo. i. ex omnipotentis dei decreto siue præcepto terra subsistit, & permanet in esse per hoc, quod partibus eius vndique supra superficiem eius & intra viscera eius aqua miscetur, vt partes terræ sibi cohæreant: aliter redigerentur in puluerem. Propter quod asserit Auicenna: Ex terra pura non fit lapis

Marginalia: Psalm.110. — 2.Thess.2. — 2.Timo.3. — Hiere.8. — 4.Reg.2. — Gen.7. — Eodem. Gen.1.

fit lapis: quia requiritur aqua, per quam fit continuatio partium terræ. Hinc loquitur Beda: D
Diuina dispositione venis aquarum terra tota intrinsecus plena est, quemadmodum corp⁹
animalium sanguinis venis repletur: ne ariditate terra deficiat, si aquarum cesset rigatio. Vi-
demus nanq; æstatis calore terras consumpto eorũ humore flaccentes, atq; in puluerẽ quem
proijcit ventus, esse redactas, per quæ, hoc est, per cœlos præfatos aereos & per terram, ille tũc
mũdus inundatus, id est, inferior regio mundialis aquis perfusa operta & occupata perijt, q̃-
tum ad viua contenta in terra & aere, præter ea quæ erant in arca. Nam omnia mortua tũc
fuerunt. Perijt etiam ille mundus, videlicet terra aqua & aer, scilicet regio illa elementaris, q̃-
tum ad multa. Nam pristinũ fructificandi vigorem perdidit terra, atq; in varijs locis ac par
tibus aliã dispositionem accepit. Sed & magna pars aeris corrũpebatur & vertebatur in aqs

gen. 7. Tunc quoq; rupti sunt omnes fontes abyssi magnæ, puta Oceani [Cœli autem qui nũc sunt]
i. prætacti cœli aerei [& terra] quæ nunc est, id est, iam in rerum natura subsistunt [eodẽ ver
bo repositi sunt]. i. ex diuino præcepto ad conuenientem naturalemq; formam & statum,
quos nũc habent, reducta sunt, per hoc quod aquæ diluuij cessauerũt, & terra & ignis ad pri-
stinum statum ac modum, quantum ad multa, tunc redierũt. [igni reseruati in diem iudicij
& perditionis iniquorum hominum]. i. igne conflagrationis sunt exurendi atq; purgãdi in
die iudicij: qui est dies perditionis seu condemnationis hominũ iniquorum. De quo die scri-

Iob. 21. ptum est: In diem perditionis seruatur malus, & ad diem furoris ducetur, & de furore omni-

Prouer. 16 potentis bibet. In Prouerbijs quoq;: Omnia propter seipsum operatus est dominus, impiũ
quoq; ad diem malum. Consequẽter princeps apostolorum breuiter probat, q̃d propter di- E
lationem futuri iudicij æstimare nequaquam debemus, futurum non esse iudicium illud: cũ
omnis dilatio ista sit modica in dei conspectu, & comparatione perpetuæ durationis eã se-

Epistola. quentis. Nam subditur. [Vnum vero hoc non lateat vos charissimi,] & quid sit hoc vnum,
subiungit [quia vnus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus,] id
est, spacium, quod deus cõparatione suæ æternitatis atq; futuræ retributionis reputat qua
si vnum diem, est sicut mille anni. i. spacium multo longissimum secundum nostram cõpu-
tationem ac apparentiam, & mille anni apud nos, id est, spacia temporum quãtumlibet diu
turna, sunt coram deo quasi dies vnus: quia suæ æternitatis respectu quasi momentum est.
Propter quod ait psalmista: Quoniam mille anni ante oculos tuos, tãquam dies hesterna q̃

Psalm. 89. præterijt. Vel sensus verborum istorum est, quod supersapientissimus deus omnia in suæ æ-
ternitatis nunc seu momento ita contemplatur vnum diem, vt mille annos: & mille annos,
vt diem vnum: quoniam cuncta præterita, præsentia, & futura simul inuariabiliter intuetur.
Porro (vt Beda refert) quidam prætacta verba sic intelligenda putarunt, quasi dies iudicij p
mille annos sit duraturus, non attendentes, quod non simpliciter ait, erit vnus dies mille an
ni: sed vnus dies apud dominum vt mille anni. Si autem dicere vellet, quod dies iudicij mille
annorum spacio tenderetur, non opus fuisset ponere apud dominum, quoniam dies illa etiã
apud homines tantæ longitudinis esset. Vult ergo beatissimus Petrus insinuare, quod omni
um dierum & annorum finem certissime noscat deus, certissime quoque prænouerit quãdo
aduentus sit adimplendus, & quando præmissa præmia sint sanctis reddenda. Idcirco subiũ
gitur [non tardat dominus promissum] id est, promissa sua implere non differt vltra temp⁹

Abac. 2. præfixum ac debitũ. Sic & in Abacuc habetur: Apparebit dominus in finem, & non mentie F
tur: si moram fecerit, expecta eum: quia veniens veniet, & non tardabit [sed patienter agit,]
id est loganimiter præstolatur, & differt iudicium [propter vos] id est, propter melius vestrũ
[nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.] Sic & Christus testatur: Nõ est

Matth. 18. voluntas ante patrem, vt pereat vnus ex his pusillis. Et ad Timot. asseritur: Deus omnes ho-

1 Timo. 2 Ezech. 18. mines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. In Ezechiele quoque habetur: Nũ-
quid voluntatis meæ est mors impij, dicit dominus: & non vt conuertatur à vijs suis, & vi-

Esa. 46. uat? Sed quomodo possunt hæc stare, cum per Esaiam deus testetur: Cõsilium meum stabit,
& omnis voluntas mea fiet. Cum enim dei voluntas omnipotens sit, vtique adimplebitur.

Hester. 13. Propter quod in libro Hester legitur: Domine rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt
posita, & non est qui tuæ resistere possit voluntati. Denique si tanta est felicitas ciuium super
norum, vt quicquid velint præsto sit eis, quanto magis supbeatissimi dei infinita exigit bea
titudo, vt nil diuinæ voluntati contrarium possit accidere? Ad hæc duplex est respõsio. Pri
ma, quod deus quantum in se est, non vult quemquam perire: sed omnes saluari. Nã omnes
ad pœnitentiam ac salutem hortatur, & pœnitentibus semper paratus est indulgere, nec ali-
cui quod in se est faciẽti, denegat gratiam: imo per angelos sanctos custodit ac dirigit homi-
nes, nec ex parte dei est defectus salutis cuiuscũq; pereũtis: cum deus varijs modis homines
ad meliora inuitet. Secũda responsio est, quod deus non vult quemquam perire, sed omnes
saluari,

A quendo de voluntate antecedente, hoc est, considerando homines secundum quod homines sunt, vtpote rationalis naturæ, felicitatis capaces: non autem loquendo de voluntate consequente, vtpote considerando eos, vt tales aut tales. Quemadmodum rex terrenus vult omnes subditos suos prosperari ac viuere, inquantum sunt subditi sui: non autem, inquantum quidam eorum malefici sunt, & rebelles, fures, homicidæ, latrones. Insuper (vt recitat Beda) qui dixerunt diem iudicij per mille annos duraturum, ideo hoc dixerunt, quia putabant necesse, vt electi qui in fine mundi in peccatis aliquibus morientur, intra spacium tantum purgentur: non attendentes quantæ sit impudentiæ dicere, q̃d cæteri vniuersi electi & iusti suis corporibus in oculi ictu resumptis, per tot annos in terra aut aere præstolabuntur finem iudicij, atque à præparata ac debita eis beatitudine differētur. Quod cum ita sit, quam sacrilegum & mēdosum est, quod sceleratissimus asserit Machometus in scriptis suis, diem iudicij per quingenta milium annorum spacium duraturum. Itaque deus differt iudicij diem, vt interim compleatur numerus electorum, & homines per pœnitentiam se expurgent. Quemadmodum ad Hebræos scribitur: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, deo melius aliquid prouidente de nobis, vt non sine nobis consumarentur. Vnde vt in Apocaly. inducitur, animabus martyrum diem vltionis optantibus, respōdetur diuinitus, vt requiescant tempus adhuc modicum, donec compleatur numerus conseruorum eorum. [Adueniet autem dies domini,] id est, dies iudicij, qui specialiter dicitur dies domini B seu Christi iudicis summi: qui est dominus sabbati, & temporis vniuersi. Dies, inquam, iudicij specialiter dicitur dies domini: quia in eo ipse præcipue suam omnipotentiam, sapientiā, iusticiam, declarabit: suam operationem efficiet, suam voluntatem complebit [tāquam fur] id est, repente & improuise, Paulo testante: Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus. Et rursus: Dies domini, tāquam fur in nocte, ita veniet. Ideo ait saluator: De die illa & hora nemo scit. Et in Actis: Non est vestrum, nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate [in quo cœli magno impetu transient] id est, cœli aerei, de quibus iam locutus est, grandi impulsu per ignem conflagrationis alterabuntur, atque à statu quem nunc habent deficient. Aliquæ etiam partes aeris illo igne tunc corrumpentur. Denique aer terræ proximus in scripturis interdum vocatur cœlum. Cum in Iob dicatur: Amici Iob sparserunt puluerem super capita sua in cœlum [elemēta vero calore,] ignis, quo conflagrabitur & purgabitur mundus inferior [soluentur] eo modo, quo cœli tūc transibūt Elementa namq; transibunt & soluentur. Primo, quo ad cessationem motus & operationis eorum, quia non mouebuntur vt modo, nec erit in eis generatio siue corruptio. Secundo, q̃tum ad mutuam transmutationem: quia per qualitates suas contrarias non alterabūt se inuicem, nec in se mutuo agent vt nūc. Quia cessante primi mobilis motu, cessabunt ista in inferioribus. Tertio, quantum ad innouationem: quia tunc transferentur ad dispositionē nobiliorem, & claritatem mirificam sortientur. Quia, vt creditur, terra splendebit vt aurum, aqua sicut crystallus, aer vt cœlum, ignis vt astra [terra autem & quæ in ipsa sunt opera, exurentur] quia non solum terra igne purgabitur, partimque caloris vehementia consumetur: C sed & plantæ, ac bruta, ac cætera mixta, secundum se tota corruptibilia, penitus corrumpentur. Elementa vero, quia secundum se tota corruptibilia non sunt, secundum substātiam & modo præfato manebunt: præsertim cum sint de integritate consistentię, ac ordinis, vniuersi. Quāuis Beda videatur aliter hic sentire. Nam ait: Quatuor sunt elementa, quibus mūdus iste consistit, ignis, aer, aqua, & terra: quæ cuncta ignis maximus ille absumet. Nec cuncta in tantum consumet, vt funditus non sint: sed duo in totum consumet, duo vero in meliorem restituet faciem. Duo autem, quæ dicit penitus consumēda, sunt ignis & aqua. Augustinus quoque in libro de ciuitate relinquit sub dubio de aqua, cum in Apocalypsi legatur: Mare iā non est. Sed doctores scholastici asserūt, elementa omnia secundum substantiam permansura, præsertim cum ignis & aqua nobiliora sint terra. Porro quod dr̄, mare iam non est, intelligitur, sicut & illud: Cœlum & terra transibunt [Cum ergo hæc omnia] iam prædicta [soluēda sint] id est, corrumpenda seu alteranda, vel immutanda, iuxta sensum præhabitum [quales] id est, quam diligentes, assiduos, & constantes [oportet nos esse in sanctis conuersationibus:] id est, virtuosis operibus. Præsertim in operibus misericordiæ, tam coporalibus quam spiritualibus. De quibus specialiter fiet iudicium, vt in Matthæo habetur. Ideo additur, [& pietatibus] quod etiam potest exponi de duplici pietate. Vtpote de ea, quæ est virtus moralis, & subuenit proximo inquantum est indigens: & ea, q̃ est vnum de septem donis spiritus sancti, & subuenit proximo inquantum ad dei imaginē & similitudinem est creatus: vt quidam distinguūt [expectantes] districtum dei iudicium [& properantes in aduentum] id est, celeriter ac feruenter vos præparantes ad secundum aduentum, qui erit in fine. Aduentum in-

Marginal notes: Hebræ. 11. — Apoc. 6. — Matth. 12. — 1. Thess. 5. — Eodem. — Matt. 24. — Actuū. 1 — Iob. 2. — Augus. — Apoc. 17. — Matt. 24. — Marc. 13. — Lucæ. 21. — Matth. 5. — Gen. 1.

tum inquam[domini nostri Iesu Christi,per quem],id est,cuius imperio ac virtute[cœli ar- D
dentes] .i.cœli aerei igne qualificati[soluentur]secundum sensum inductum[& elemen-
ta]videlicet aq̃ & terra[ignis ardore tabescent] i.à suo statu & modo deficient,partimq; de
finent,sicut expositum est. Quasi diceret:Valde virtuosos,timoratos, exẽplares oportet vos
esse:consideratione rigoris diuini iudicij. Si enim tam horribilia signa illud præcedent,& si
tantam horribilitatem ac districtionem om̃ipotens, iustus, metuendus creator in rebus in-
animatis monstrabit:certum est,quod illud iudicium in seipso incomparabiliter ineffabiliter-
que durissimum erit. Et in ipsis hominibus impijs ineffabilem deus ostendet seueritatem:tã-
to certe maiorem,quanto nunc clementius diuturniusq; expectat. Propter quod sanct. Iob
Iob.14. loquitur:Quis mihi tribuat. vt in inferno protegas me ,& abscondas me , donec pertranseat
psalm. 96 furor tuus,et constituas mihi tempus in quo recorderis mei?Et psalmista:Nubes et caligo in
Esa.30. circuitu eius,iusticia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ante ipsum præcedet & inflam-
mabit in circuitu inimicos eius. Apud Esaiam quoq; fertur:Ecce nomen domini venit de lõ-
ginquo,ardẽs furor eius & grauis ad portadum. Labia eius repleta sunt indignatiõe. Spirit9
eius velut torrens inundans ad perdendas gentes[Nouos vero cœlos,& nouam terram,&
promissa ipsius expectamus]Non ait alios cœlos & aliam terram,sed nouos,id est,quãtum
ad modum & proprietates innouatos ac meliores effectos,& similiter terram nouam & me-
Esa.64. liorem effectam. Cætera quoq; dei promissa,q̃ nec oculus vidit,nec auris audiuit, nec in cor
1.Corin. 2 hominis ascenderunt:dotesq; corporum glorificatorum,& animarũ felicium præstolamur. E
Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei,
Roman. 8 vt dicitur ad Rom. Hinc apud Esaiam dñs contestatur : Ecce ego creo cœlos nouos,& terrã
Esa.65. nouam. In Apoc.quoq; ait Iohan. apost. Vidi cœlum & terram nouam,& dixit qui sedebat
Apoc.21. in throno:Ecce noua facio omnia[in quibus iusticia habitat]id est,habitabit,vt sit sermo p
pheticus,de futuro per modum præsentis,propter certitudinem prophetiæ,loquens. Tunc
enim in corporeis illis cœlis,ac terra,diuina præclarissime relucebit iusticia,vniuersis tũc tri-
buens quod promeruerunt,& electorum gloriam augens in cœlorum ac elemẽtorum inno-
uatione, in quorũ inspectione gaudebunt. Habitabit etiam in illis iusticia. Quia vt in Apoc.
Eodem. habetur:Non intrabit in ciuitatem cœlestem ac patriam beatorum aliquid coinquinatum
sed soli iusti,in quibus nunquam iniusticia locum poterit obtinere. Quia confirmati erunt
in bono. Et erunt tunc omnia ad iusticiæ æqualitatem plene redacta. Ex quibus infertur sa-
lubris monitio,dum subditur[Propter quod charissimi hæc expectantes satagite immacula-
ti & inuiolati]id est,mente & corpe purificati,fide et opere integri,à mortalibus,& veniali-
bus vitijs emundati[ei inueniri]id est,ad dei honorem ac gloriam veraciter apparere. Tan-
ta enim felicitas omni diligentia & labore est dignissima,nec deus cernetur nisi à purgatissi-
Matth.5. mis mentibus. Propter quod loquitur Iudæis:Beati mundo corde, quoniam ipsi deum vide-
Hebræ.12. bunt. Et ad Hebr. dicitur:Pacem sequimini & sanctimoniam,sine qua nemo deum videbit.
2.Cor.6. Hanc sententiam introduxit vas electionis secunda ad Corinth. Has, inquiens , habentes p-
missiones mundemus nos ab omni inqninamento carnis & spiritus, perficientes sanctifica-
Psalm.118 tionem in timore domini. Itaq; beati immaculati in via,qui ambulant in lege domini. Bea-
Psalm.31. tus vir,cui non imputauit dñs peccatum. Hinc ait saluator : Beati serui illi quos cum venerit
Lucæ.12. dñs,inuenerit vigilantes[& domini nostri Iesu Christi longanimitatem] .i. diuturnam seu
piam pstolationem,ac dilationem suæ remunerationis[salutem arbitramini].i. salutarẽ vo-
bis esse sentite. Quia confert vobis ad gloriæ incrementum , vt & interim quotidie proficia-
2.Cor.12. tis,& plures saluentur[Sicut & charissimus frater nr̃ Paulus scd'm datam sibi sapientiam]i.
ei infusam in raptu suo vsq; ad tertium cęlum,quando vidit deũ per speciem scd'm Augu. & F
audiuit verba arcana,q̃ non licet homini loqui[scripsit vobis] q̃d enim scripsit vni Ecclesiæ
Marc.13. omnibus scripsit. Quemadmodum Christus in Euangelio ait:Quod vobis vel vni dico,om-
1.Petr.1. nibus dico. Et quia beatissimus Petrus ambas suas scripsit epistolas electis aduenis dispersio-
nis Ponti,Galatiæ,Asiæ,& cæter. videtur, quod eisdem scripsit & Paulus,qui Galatis Asia-
nisq; scripsit:vt certum est:quod & verba seq̃ntia videntur prætendere. Nã subditur.[Sicut
& in omnibus epistolis].i.cæteris vniuersis[loquens in eis de his]de quibus ego iam scripsi
vobis vtpote primo & secundo Christi aduentu,innouationeq; mundi,moralibus documẽ-
tis,salutaribusq; præceptis,& de vitandis hæreticis,de patientia quoq; & constãtia ad mar-
tyrium[in quibus]Pauli epistolis[sunt quædam difficilia intellectu,]id est,ad intelligendũ.
Quia in singulis eius epistolis sunt talia multa,ea quæ Philemoni scripta est,exempta. Præ-
sertim in epistola ad Romanos aliquot locos reperias q̃uis labyrintho magis extricatu diffi-
ciles[quæ indocti & instabiles]præsertim hæretici[deprauant]i. false exponunt, male intel-
ligunt,peruertunt,corrumpunt:addendo,subtrahendo,seu alijs modis[sicut & cæteras scri-
pturas;

A pturas, ad suam ipsorum perditionem] i. ad propriam condemnationem grauissimã. Quia non Paulo, sed sibiipsis enormiter nocuerunt, sic faciendo. Qui recte indocti vocãtur, quoniam veris atq; catholicis caruerunt doctrinis. Et erant instabiles, qm̃ suis erroribus, vitijs & passionibus vndique fluctuabant: nec in deo, nec in ratione, nec in virtutibus fixi. De quib. ait propheta: In circuitu impij ambulant. Et: Impij tanquam puluis ante faciem venti. Vnde in Prouerbijs fertur: Quasi tempestas transiens impius non erit. Iustus autem quasi fundamentum æternum. Denique beatissimus & sapientissimus princeps apostolorum epistolas Pauli specialiter commendat & approbat: Tum, quia tam Iudæi obstinati quã hæretici specialiter detraxerunt Paulo, & epistolis eius. Secundo, quoniam Paulus diffusius ac difficilius scripsit: idcirco de suarum deprauatione epistolarum maius fuit periculum. Præterea in his resplendet profundissima archiapostoli Petri humilitas, qui Paulum tam excellenter collaudat, cum Paulus in sua ad Galatas epistola reprehenderit Petrum, quod eum non latuit. Sãcti etenim viri non proprias quærunt, aut diligunt laudes: sed veritatis præconia, virtutum sublimia, iusticiæ zelum, dei honorem, animarum salutem: propriam quoque reprehensionem beneficium arbitrantur præcipuum. Non enim ad seipsos reflectuntur inordinate, sed in deum firmiter sunt conuersi. Deinde finalis exhortatio subinfertur. [Vos ergo fratres præscientes] Christum iudicem esse venturum, hæreticos quoque diuersa falsitatum portenta esse docturos [custodite] id est, ea quæ scripsi memoriter retinete, & opere adimplete. Iuxta B illud psalmi: In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Quod autem aliqui libri habent, vosmetipsos, non est de essentia veri textus, sed additum [ne insipientium errore traducti] id est, hæreticorum aut aliorum prauis doctrinis infecti, atque extra veritatis limites ad falsa trãslati [excidatis a propria firmitate] id est, à fidei ac virtutum constantia deficiatis. Hic ad Thessalonicenses loquitur Paulus: Ne quis vos seducat vllo modo. Itemq;: Stabiles, inquit, & immobiles estote, abundantes in opere dñi semper. Vnde & Christus hortatur: Videte ne quis vos seducat. Surgent enim pseudoprophetę, & pseudochristi, & dabunt signa magna & prodigia, ita, vt in errorem ducãtur (si fieri potest) etiam electi [Crescite vo in gratia] bene agendo, viriliter laborando, mentem assidue custodiendo, proficite in omni virtute ac dono spiritussancti: præsertim cum non crescere sit decrescere, [& cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi] id est, in formata ipsius notitia, & in contemplatione suæ diuinitatis syncera, in intelligentia mysteriorum ipsius, & in omnibus quæ sacra scriptura docet de eo. In quorum cognitione proficit homo legendo, ab alijs audiendo, per se diligenter considerando: præsertim diuinam illuminationem suscipiendo, in dono sapientiæ, donoq; intellectus proficiendo, angelicam instructionem sumendo. Hinc ad Colossenses loqtur sanctus Paulus: Postulamus vt impleamini agnitione voluntatis dei, in omni sapientia & intellectu spirituali, per omnia crescẽtes in scientia dei. Ad Philippenses quoq;: Existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam domini nostri Iesu Christi. Per Oseam q̃q; C ait deus: Scientiam dei volo plus quam holocausta. Siquidem hæc est vita æterna, vt cognoscamus patrem verum deum, & quem misit Iesum Christum [Ipsi gloria] id est, maiestas beatitudo, læticia, & clara cum laude fama [nunc & in die æternitatis] id est, in militanti & triumphanti ecclesia, in præsenti & in futuro, in via ac patria: qui cum patre & spiritusancto vnus est deus super omnia sublimis & benedictus, Amen.

Psalm. 11. Psalm. 1. Prouer. 10 Galatas. 2 Psalm. 118 2. Thess. 2. 1 Cor. 15. Matth. 24 Colo. 1. Philip. 3. Oseæ. 6. Iohann. 17

D. DIONYS. CARTHVSIANI IN PRIMAM SANCTI AC DIVINI APOSTOLI euangelistæ consanguineique Christi Iohannis epistolam enarratio

¶ Enarratio primi capitis: Quod fuit ab initio & cæter. ¶ Articulus Primus.

SVBLIMIS Euangelista Iohãnes, multis & magnis à Chro priuilegijs decoratus atq; p aqlam volantẽ designatus, p̃ cæteris de Chri diuinitate scripsit pfundius. Et sicut in principio euang. sui destruit Ebionis ac Cherinti Chrm̃ purum hominẽ esse dicentiũ hæresim, Martiõis q̃q; Chrm̃ verũ corpus assumpsisse negãtis pfidiã: sic & in huius suæ epistolæ primæ initio eorundem perditissimorum hæresiarcharũ posternit vesanias, d. [Quod fuit ab initio] i. vbũ æternũ increatũ ac genitũ, de q̃ alibi habet: In pricipio erat vbũ. Pr̃ em̃ æternus, cuius sapiẽtię nõ est finis, seipm̃ intuendo ac intelligẽdo q̃d de se & in se videt atq; intelligit, hoc intra se intellectualiter profert ac gignit, vtpote suijpsius conceptum

Ezech. 1. Iohann. 1. Iohann. 1. Psal. 144

ceptum ac verbum:quod est vnigenitus filius eius,in quo quicqd patris est,plenissime splen
Sapien. 7. det.Estque verbum hoc patri æquale,cum sit naturalis & perfecta eius imago. Ex quo con= D
sequens est, quod tota deitatis plenitudo in ipso consistit:idcirco consubstantiale est patri.
Hoc verbum est æterna ac genita sapiẽtia patris,quæ in Prouerbijs de sua intellectuali æter
nali generatione apertissime protestatur : Dominus possedit me ab initio viarum suarum
Prouer. 8. antequam quicquam faceret a principio:ab æterno ordinata sum[quod audiuimus] dupli
citer audierunt homines verbum hoc dei æternum . Primo,percipiendo auribus sermocina
tionem,loquentem de verbo ipso. Et ita qui non viderunt Christum in carne,audierunt eũ,
Roma. 10. De quibus loquitur Paulus:Nunquid non audierunt?Et rursus:Fides(inquit)est ex auditu.
Secundo,audiendo verba immediate ex ore Christi. Sicq; Iohannes iste, cæteri quoque apo
stoli cum Christo in terris conuersati,audierunt hoc verbum:nõ in deitatis suæ natura,sed
in humanitate assumpta . Ex cuius ore verba cœlestia audiendo,verbum æternum audie=
runt:propter vnitatem personæ in Christo,quæ in duabus subsistit naturis, diuĩa scilicet &
Iohann. 1. humana[quod vidimus oculis nostri]corporalibus per assumptam naturam. Siquidẽ ver
bum hoc caro factum,inter apostolos visibiliter habitauit,& conuersatum est. Iuxta illd Ba
Baruch. 3. ruch:In terris visus est,& cum hominibus conuersatus est. Vnde per Esaiam testatur: Propt
Esai. 52. hoc sciet populus meus nomẽ meum in die illa:quia ego ipse qui loquebar ecce assum. Apud
Zachar. 2. Zachariam quoq; ait:Lauda & lætare filia Sion,quia ecce ego venio & habitabo in medio E
tui[quod perspeximus]id est,clare inspeximus,quia vidimus gloriam eius gloriam q̃si vni=
Iohann. 1. geniti a patre[& manus nostræ contrectauerunt,de verbo vitæ]id est, ipsum verbum æter=
num,quod est verbum vitæ,a quo omnis vita naturæ & gratiæ ac glorię profluit. Est etiam
verbum vitæ, id est, patris viuentis. Vel verbum vitæ , id est,verbum quod est vita . Nam
Iohan. 14 ait:Ego sum via,veritas,& vita. Hoc verbum incarnatum apostoli tractauerunt, quia sensi=
biliter ipsum tetigerunt,palpauerunt,& osculati sunt. Quibus et post passionem suam acre
Lucæ. 24 surrectionem loquutũ est:Palpate & videte,quia spiritus carnem & ossa non habet,sicut me
Iohann. 13 videtis habere. Iohannes quoque in cœna recubuit in sinu Iesu,& super pectus ipsius. Ex qui
Iohann. 21 bus verbis vera diuinitas Christi,& vera incarnatio eius euidentissime comprobantur. At=
que hæreticæ prauitates,Ebionis,Cherinti,,Fontini,Nestorij,Martionis,Manichæi,Valenti
ni,Appellis,atque similium hæreticorum penitus confutantur[Et vita manifestata est]id ẽ,
verbũ istud æternum , q̃d est vera vita,q̃ secundũ suam deitatem incomprehensibilis fuit &
latuit homines,& non nisi perpaucis per explicitam fidem innotuit . Hæc vita per naturam
Matth. 10 (quam assumpsit)humanam manifestauit seipsam,docendo,miracula faciendo,suos discipu
Lucæ. 10. los per totum mundum ad prędicandum mittendo. De qua scriptum habetur: Vita erat lux
Iohann. 1. hominum,& lux in tenebris lucet. De qua etiam alio loco asseritur : Hoc fecit initium signo
Iohann. 2. Esa. 32. rum Iesus,& manifestauit gloriam suam. De quo ab Esaia prædictum est:Simul laudabunt
Esa. 52 quia oculo ad oculum videbunt. Itemque:Parauit dominus brachium sanctum suũ, in ocu=
Esa. 40. Psalm. 97. lis omniũ gentium:& videbũt omnes fines terræ salutare dei nostri. Et rursus loquitur Esa.
Psalm. 18. Reuelabitur gloria domini. Atq; Psalmist . Notum fecit dominus salutare suum. Et denuo:
In sole(inquit)posuit tabernaculum suum,& ipse tanquã sponsus procedens de thalamo suo
[Et vidimus]verbum hoc interiori exteriorią; oculo[& testamur]de eo quæ vidimus & co
gnoscimus. Vnde passione instante disseruit nobis:Vos testimonium phibebitis,quia ab ini= F
tio mecum estis[& annunciamus vobis vitam æternam]id est,Christum vobis prædicam⁹
qui:Ego sum,ait,resurrectio & vita. Est enim essentialiter viuens & vita,vtpote sapiẽtia ipa
Iohann. 5. increata immensa. Propter quod ipsemet ait:Sicut habet pater vitam in semetipso:sic dedit
& filio vitam habere in semetipso[quæ erat apud patrem]id est, secundum diuinitatem suã
fuit æternaliter in patre & cum ipso,quia personaliter à patre distinguitur : immanenter ab
Iohann. 1. ipso egreditur,substantialiter idem cum ipso censetur. De quo in Iohan. habetur:Verbum e=
rat apud deum. Vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Et in psalmo : Apud te
Psalm. 35. est fons vitæ[& apparuit nobis]visibiliter per corpus assumptum. Post resurrectionem quo
Matth. 28. que apostolis freq̃nter apparuit[Quod vidimus & audiuimus annunciamus vobis]sicut ex
Lucæ. 24. Actuu. 1. positum est. Frequenter autem & euidenter hæc repetit,vt nullum hæreticis locũ latendi aut
effugiendi relinquat[vt vos societatem habeatis nobiscum]id est,communiõem in fide, spe
& charitate,& sacramentis ecclesiæ[& societas vestra sit cum patre & filio eius Iesu Christo]
id est,etiam cum patre & filio,vnionem & assimilationem supernaturalem habeatis per cha
ritatem & gratiam,cæteraq; charismata spiritussancti,qui nominato patre & filio datur in=
telligi,cum sit amor et nexus amborũ:inseparabilis ab eisdem , & vere patri ac filio consub=
stantialis:æqualis & consempiternus. Pro qua societate Christus post cœnam orauit, iuxta
Iohann. 17 Eodem. illud:Pater sancte,serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi,vt sint vnum, sicut & nos. Et
rursus:

A rursus. Non pro his, puta apostolis rogo, tantum: sed pro eis, qui crediturí sunt per verbum eorum in me: vt omnes vnum sint sicut tu pater in me, & ego in te: vt & ipsi in nobis vnum sint. Ex præinductis patet certitudo veritatis fidei christianæ, de qua hoc loco scribit Albertus, Vna cognitio redditur certior alia, ex quatuor. Primo ex parte sensus per quē accipitur. Cum enim cognitio intellectiua ex notitia sensitiua dependeat, illa cognitio fit certior, quæ euidentius ex sensu aut ex pluribus sensibus habetur. Ea autem quæ apostoli prædicauerūt de Christo, per visum, auditum, & tactum, nouerunt. Secundo ex parte obiecti. Cum teste philosopho secundo. i. philosophiæ, Vnūquodq; se habeat ad veritatē sicut & entitatem, constat: q̄d sicut deus est purissima essentia, & pfectiss. esse: sic est purissima veritas, & ex natura rei de ipso ṽitas habet certissima. Tertio, ex pte lumīs cui innitit. Cūq; veritas fidei increato, infallibili, & supnaturali lumini innitatur, certior est oīmi scia alia q̄ creato innititur lumini. Quarto ex parte docentis. Cum ergo apl̄i cum Christo sint conuersati, tanta sanctitate & sapientia perornati, tam supernaturaliter a spiritu sancto edocti, tam præclara miracula, soli omnipotenti deo possibilia, in attestationem fidei operati, palam, quod eorum doctrinę credendum sit. Propter quod in fine Euangelij sui sanctus ait Iohānes de semetipso: Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quia verum est testimonium eius. Iohann 21 Paulus quoq; ad Galatas fatetur: Licet angelus de cœlo euangelizet vobis, præter quam euangelizauimus, anathema sit. Galatas 1 Porro quod de fidei certitudine dixit: intelligendum est de certitudine adhærentię magis quam de certitudine euidentiæ. Et quia societas viæ, inchoatio ac præparatio est, ad societatem felicitatis & gloriæ, rite subiungitur [Et hæc scribimus vobis vt gaudeatis] in domino gaudio spirituali, de quo loquitur Paulus: Gaudete in domino semper. Philip 4. Et: Qui gloriatur, in dn̄o glorietur. 1. Corin. 1. 2. Cor. 10. Vnde & apud Hieremiam dn̄s ait: De hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Hiere. 9. Est autem & gaudium inordinatum carnale & sæculare, quo quis gloriatur in actu illicito & de re prohibita aut non licita eo modo, quo de ea gaudetur. De quo in Ecclesiaste fertur: Cor stultorū, vbi lætitia. Eccl. 7. Porro homo naturaliter appetit gaudium: sed ne gaudeat inordinate, diligentia magna est adhibenda. Omnis aūt delectatio actui annexa illicito, est inordinata. Similiter si qs de actu in se bono vanam cōcipiat gloriam, in seipso non in dn̄o gloriando, aut de tali actu gaudendo in quantum est aut esse putatur, seu potest causa siue occasio propriæ laudis, proprij commodi, seu honoris. 2. Cor. 10. Deniq; omne gaudium ordinatum, vtpote actui ṽtuoso annexum, dici pōt spirituale & haberi in domino: quia aut est de deo & in deo, tanquā de immediato obiecto: aut est de obiecto creato, ad deum finaliter relato. Sicq; dupliciter gaudemus in deo. Primo, tanquam in obiecto immediato, vt quando in eius contemplatione seu dilectione gaudemus. Secundo, tanquā in fine omnis boni actus, & mediato obiecto. Hoc est, quando gaudemus in actu virtutis circa creatum obiectum versante, secundum beneplacitum dei, & per relatiōem ad ipsum. Sicut qui gloriatur eleemosynam dando, aut caste & sobrie se habendo, inquantum deo hoc placet seu ab ipso pręceptum est. Vt ergo sic gaudeamus in vita pręsenti, hæc scripsit Iohannes. Hoc est, virtuose viuamus, & virtuose viuendo spiritaliter iucundemur. Sed quoniam vitæ præsentis gaudium nec plenum esse potest, neq; continuū: imo multis tribulationibus, mœroribus, interpolationibusq; miscetur & obfuscatur: idcirco subiungitur [& gaudiū vestrū

C sit plenum] id est. ad cœlestem iucunditatem, æternamq; gloriam plenarie contentantem & quietantem omnis creatæ mentis desiderium, ptingatis iuxta illud Psalmistæ: Adimplebis me lætitia cum vultu tuo. Psalm. 15. Et: Satiabor cum apparuerit gloria tua. Psalm. 16. Sic & Christus fatetur: Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Iohann. 16. Sed cum omnia ad beatitudinem sint ordinanda, & beatitudo essentialiter sita sit, non in gaudio sed in actu perfecto cui adiungitur gaudium (puta in contemplatione, sicut ait Saluator, Hæc est vita æterna vt cognoscant te verum deum) Iohann. 17 cur Christus & eius apostolus hortantur nos ad opera bona, vt plenarie gaudeamus, & non potius vt beatifice contemplemur, seu bene fruamur? Et respōdendum, quod loquūtur de gaudio pleno, secundum q̄ optimam operationē cui vnitur includit. Sicq; loquuntur, quatenus ab inordinatis delectationibus nos auertant, ad bene agēdum accendant, atq; vt in vitæ p̄sentis afflictionibus consolemur, audiendo q̄ ad plenū gaudium perducemur. Præterea cum gaudium sit diffusio animi in cōceptu boni, & oriatur ex vnione potentię cum abiecto conuenienti: tunc gaudium intellectualis creaturæ est plenū, dum summo bono clare & immediate vnitur, & eo ad libitum fruitur, ipsumq; secure & inamissibiliter possidet. Et ita gaudium ciuium supernorum est plenum, quoniam Deum in seipso clare per speciem contemplantur, eo ad libitum perfruuntur ac tute possident ipsum. Sicq; eorum capacitas est repleta, auiditas satiata, affectio cōtentata, & potentialitas ad actum reducta: quod totum in sanctis animabus post resurrectionem glorificatis resum

 ptis cor-

ptis corporibus perfecte erit impletum, quando non solum in essentiali sed in accidentali D
q̃q; p̃mio erunt perfectæ. Idcirco erit in eis tunc omnis potentialitas ad actum perfecte redu
cta [Et hęc ẽ annũciatio]. i. p̃dicatio [quã audiuim⁹ ab eo] puta à Chr̃o [q̃m deus] trinitas & "
Iohann. 1. vnaq̃q; diuina ac increata p̃sona [lux est] lux vtiq; spiritalis, & pulchritudo immensa. Deus "
1. Corin. 1. nanque est ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa puritas simplicissima, sanctitas infinita. Sapien-
Iohan. 14. tia autem & veritas lux est mentis, & sicut solus deus est essentialiter sapiens, & ipsa sapien-
Iohann. 8. tia sua: sic ipse solus substantialiter lucens est & lux sua. Denique in corporalibus lux voca-
Iohann. 1. tur, quod alia immediate manifestat atque clarificat, quanto magis deus lux est, qui cuncta
illuminat, & abscondita manifestat? Hinc alio loco ait idem Iohannes de Christo: Erat
Iohann. 8. lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundnm. Hanc autem præ-
Iohann. 9. dicationem apostoli audierunt à Christo frequenter cum ait: Ego sum lux mundi. Et rur-
sus: Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi. Deus ergo est lux supessentialis, pura, & infi-
nita, viua, sapientialis, munificentissima & superpulcherrima, ideo subditur [& tenebræ in
eo nõ sunt vllæ,] si per tenebras, errores, & ignorãtiæ ac vicia intelligantur, quis nesciat nul "
Psalm. 91. las in deo tenebr s esse? De quo ait Psalmista: Quoniam rectus dominus deus noster & non "
est iniquitas in eo. De quo & Iob tricesimo quarto Helui contestatur: Absit à deo impie-
tas & ab omnipotente iniquitas. Imo hoc modo in beatis tenebræ non sunt vllæ, nisi quis
Psal. 145. quandam nescientiam in eis esse affirmet, quia non omnia sciunt quæ deus, cuius sapientię
non est numerus, loquendo de scientia intelligentiæ simplicis, qua deus scit penitus infinita E
quæ nunquam fuerunt, nec sunt, nec erunt. Veruntamen potest istud subtilius explanari, vt
per tenebras intelligatur quæcuq; defectuositas seu defectibilitas, aut imperfectio, à qua
Eccl's. 4. nulla creatura inuenitur immunis. Propter quod in Ecclesiaste asseritur: Vanitas vanita-
tum, & omnia vanitas. In omni etenim creatura est dependentia, qua indefinenter depen-
det a creatore: eiusque conseruatione tam incessabiliter eget, quod nec ad momentum sine
illius manutenentia queat subsistere aut durare, sed protinus redigeretur in nihilum, si re-
linqueretur a deo altissimo per momentum. Hæc itaque dependentia est defectuositas quæ-
dam. Est item in omni creatura imperfectio aliqua, quia cum sit finita, vtpote in numero,
Sapien. 11. pondere, & mensura constituta, ibi incipit eius imperfectio vbi finitur eius perfectio. Hinc
quoque in ea est vanitas, id est, quædam commutabilitas & defectibilitas, atque distantia a
vero, pleno & incommutabili esse, quod deo est proprium. Iuxta hãc expositionem deo pro-
prium perbibetur, tenebras in se nullas habere. [Si dixerimus quia societatem habemus cũ
illo] puta cum deo [& in tenebris ambulamus] id est, in peccato quocunque mortali, & ig- "
norantia iuris quod scire tenemur, conuersamur, & ad inferos gradimur, [mentimur] qui "
enim societatem habet cum deo, charitatem habet & gratiam, quibus caret qui in præfatis
ambulat tenebris [& non facimus veritatem] vitę, & diuina præcepta non adimplemus. De "
Esa. 61. qua veritate loquitur dominus per Esa. Dabo opus eorum in veritate. Et Apostolus: Diui-
1. Timo. 6. tibus huius seculi præcipe non sublime sapere. Diuites fieri in operibus bonis, vt apprehen-
dant veram vitam. [Si autem in luce ambulamus] id est, virtuose sapienterq; viuimus: per- "
seuerando in fide & gratia virtuosaq; vita, [sicut & ipse est in luce] id est, in suĳpsius super F
splendidiss. veritate atq; iusticia inuariabilit᷑ manet. Ei etenim cõpetit in luce incommutabi
liter esse ac permanere, qui in se ipso immobiliter est cõsistens, & in seipso prorsus perfectus
Psalm. 101 existens, non potest, imo potius non eget, proficere. De quo ait propheta: Tu autem idem
1. Tim. 6. ipse es. Et Apostolus ad Timotheum contestatur: Qui solus habet immortalitatem, & lucẽ
habitat inaccessibilem. Boni vero fideles in luce ambulant, quibus incumbit de virtute in
Hebræ. 6. virtutem procedere, in gratiarum donis proficere, meliora & viciniora saluti exqrere: qui-
Eph. 5. bus ait & Paulus: Vt filĳ lucis ambulate [societatem habemus ad inuicem] id est charitate "
connectimur atq; per fidem & charitatem concorditer conuersamur: in sacramentis eccle-
siæ, & virtutum operibus communicamus Sicq; per hæc socialiter inuicem viuimus, & deo
vniformiter assimilamur: sumusq; ciues ciuitatis dei, vtpote militantibus ecclesiæ. Quam-
uis autem hęc de qualibet diuina intelligi possint persona: tamen hoc loco de persona patris
æterni introducũtur. Nam subditur [& sanguis Iesu Christi filĳ eius, emundat nos ab om- "
ni peccato,] id est, dominicæ passionis fructum consequimur, ita quod virtus & meritum "
passionis Christi operatur in nobis. Siquidem virtute & merito passionis CHRISTI
dantur hominibus charismata gratiæ: per sacramenta ecclesiæ, realiter aut affectualiter, seu
apoc. 1 in voto accepta per quæ meritum passionis Christi applicatur hominibus, tãquam per me-
actu 13. dicinalia vasa. Vnde in Apocalyp. habetur: Qui dilexit nos, & lauit nos a peccatis nostris in
sanguine suo. Et in Actibus Iudæis loquitur Paulus: Per Iesum remissio peccatorum vobis
annunciatur ab omnibus, a quibus non potuistis in lege Mosi iustificari. Ad Hebręos quo-
que

A que habetur: Si sanguis hircorum & vitulorum inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum obtulit semetipsum immaculatum deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendũ deo viuenti? At vero qualiter fidelibus virtuosis conueniat societatẽ habere cum deo, atq; consortes esse diuinæ naturæ, diligenter & diffuse expositum est in elucidatione. 2. canonicæ beatissimi Petri, super illud: Maxima & preciosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ, &cæ. Nihilominus de hac ipsa materia, quia subtilis est ac deuota, nunc aliqua addam. Et quia ex creaturis ad creatoris cognitionem ascẽdimus, saltem in multis, pensemus quid ad societatẽ ptineat in rationalibus creaturis: vt sic clarius innotescat, qualiter cum deo societatem habeat Christianus deuotus. Socij appellantur, qui libenter sunt simul & familialiter colloquuntur, separationis quoq; sunt impatientes, atq; ad specialem vnionem aspirant, qui & secreta sua sibijnuicem pandunt, fidelitatem simul conseruant, de mutua iucundantur pñtia, & in actibus suis communicant, quoniã eadem libenter efficiunt, imo sibijnuicem cooperantur & mutuo opem impendunt, & vnus prosperitatem cupit alterius. Ita reuera verus & deuotus Christianus libentissime est cum deo, cum Psalmista protestans: Mihi adhærere deo bonũ est. Et item: Adhęsit anima mea post te. Et inter deum ac talem Christifidelem est familiare assiduumq; colloquium. Ipse siquidem vbertim affatur deum orando ac meditando salubria, sciens Christum dixisse: Oportet semper orare, & non deficere. Atq; apostolum Paulum: Sine intermissione orate.

B Deus quoq; alloquitur eum, per diuinos instinctus, per illuminationes, & vnctiones internas, per sacras scripturas, & per inspirationes angelicas. Talis demum Christifidelis separationis à deo est impatiens. Mallet nanq; totum mundum amittere & occidi, quam per peccatum à domino separari. Quia incomparabiliter super omnia toto corde diligit deum. Imo dum gratiosam dei pręsentiam, dum alloquutionem internam & diuinæ familiaritatis signa nõ experitur, ingemiscit & animo consternatur, ne forte deum offẽderit & ab ipso relictus sit. Idcirco ad vnionem cum deo aspirat, & ei semper vicinius vniri molitur. Deus quoq; multis modis allicit eum sibi. Insuper benignissimus deus & deuotus Christifidelis secretissima sibijnuicem manifestant. Christianus nanq; iuxra Hieremię oraculum, Effundit sicut aquam cor suum in conspectu domini dei sui: & deus per vnctionem suam de omnibus edocet eum, ac sæpe incerta & occulta sapientiæ suæ ei reuelat, cum & Christus discipulis dixerit: Omnia quæcunq; audiui a patre meo, nota feci vobis. Talis quoq; Christifidelis deo fidelitatem conseruat, cum Apostolo Paulo exclamans: Quis me separabit a charitate dei? Vitat enim carnales & mundanas affectiones, & animam suam custodit, ne per mortale peccatum prostituatur diabolo & eius fiat adultera: sed cœlestis sponsi permaneat sponsa ac socia. Deus vero eum nequaquam relinquit, nisi prius relinquatur ab eo. Deus item & talis Christifidelis de mutua gloriantur præsentia. Siquidem deliciæ dei sunt, esse cum tali hominis filio: qui & ipse delectatur in domino, & renuit consolari anima eius nisi in illo. Insup agendo communicant, id est libenter eadem agunt. Quemadmodum enim deus seipsum incessabiliter intuetur ac diligit, iusticiam amat, pietatem exercet, bonitatem suam communi

C cat alijs, vniuersos ad salutem hortatur, inimicis sic bñficia multa largitur: sic talis Christifidelis summæ & increatæ veritatis contemplationi, & infinitæ bonitatis dilectioni libenter intentus est, iusticiamq; zelatur, pius ac liberalis consistit, dona gratiæ sibi collata, alijs munificenter impartit, omnium cupit salutem, aduersarios diligit, & bona rependit pro malis. Amplius deus & talis Christifidelis sibijnuicem cooperantur. Nam deus operatur per eum opem ei impendit, & eum tuetur. Ipse quoque est deo cooperans dupliciter. Primo, in seipso, quia diuinæ aspirationi acquiescens iuxta eius viuit directionẽ. Secũdo in alijs, eos ad cõsentiendũ obediẽdũq; deo exhortãs. Propter qđ asserit Paulus: Dei cooperatores sumus. Postremo deus huiusmodi Christifideli cupit verã prosperitatẽ beatitudinemq; perpetuã. Ipse etiam deum ab omnibus honorari atq; glorificari totis optat præcordijs. Ecce quanta est dignitas charitatis infusæ, quam ądmirabiles excellẽtissimosq; effectus causat in anima. Nec mirum, cum ipsa sit supernaturalis similitudo increati amoris, videlicet spiritussancti. O quãta est rationalis creaturæ ista nobilitas, habere cũ diuina natura consortiũ, atq; cum ꝓprio creatore societatẽ sortiri ac possidere. Sed heu homo cũ in honore esset, nõ intellexit, comparatus est iumẽtis insipientibus, & per spiritalia atq; carnalia vitia plurimi se dæmonibus bestijsq; associant & cõformant. Quorũ vanitatem vilitatẽ & peruersitatem vitantes, studeamus modis prætactis societatẽ habere cũ deo. Qui sicut in Genesi legitur, dixit ad Iacob: Ero socius itineris tui. Cęterũ ne qs incaute præsumat se societatẽ habere cũ deo, subiũ» gitur [Si dixerimus, qm̃ peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus, & ỽitas in nobis nõ est]

1. Pet. 1.
Psalm. 72
Psalm. 62.
Lucæ. 18.
1. Thess. 5.
Treno. 3.
1. Iohan. 2
Psalm. 50
Iohan. 15.
Roma. 8.
Prouer. 8.
Psal. 76.
Philip. 2.
Psalm. 48
gene. 31.

Hoc communiter de venialibus culpis exponitur,ſine quibus præſens vita non agitur:cum
Prou. 24. in Prouer.dicatur:Iuſtus ſepties cadit. Et iterũ Salomõ conteſtatur:Non eſt homo ſuper ter D
3.Reg.8. ram,qui faciat bonum,& non peccet. Vnde & Iacobus ait apoſtolus:In multis offendimus
Iaco.3. omnes. Auguſtinus quoq; de venialibus exponit hunc locũ. Aliqui vero exponunt de mor-
tali peccato: qa & ſi qs iuſtus exiſtat,tamẽ ſine reuelatione diuina non valet ceritudinaliter
ſcire ſe eſſe abſq; mortali. Idcirco ſi aſſerat ſe illo carere, peccatum incurrit ſuperbiæ atq; ia-
ctantiæ:imo & falſitatis, ſi ſe aſſerat ſcire mortale ſe vitium nõ habere. Sed huic expoſitioni
Auguſt. contrariari videtur,quod loquitur Aug.Excepta ṽgine glorioſa,ſi oẽs ſancti & ſanctæ eẽnt
collecti, & quærerentur an pctm̃ haberent, qd rñderent, niſi q̊d ait Iohan. Si dixerimus qa
peccatum non habemus,&c. Hoc autem de mortali non videtur poſſe intelligi, cum multi
ſanctorum ex reuelatione agnouerint,ſe mortali non ſubiacere.Inſuper ſanctus Iohan.apo
ſtolus per hæc verba intendit inſinuare,ꝙ omnes habemus pctũm.Propter quod poſt ver-
ba hæc protinus ſubdit:Si confiteamur peccata noſtra,&cæ.Non autẽ omnes habent mor-
tale peccatum,cum in Eccleſia dei ſemper ſint aliqui virtuoſi.Item ſanctus Iohan.tam gñra-
liter loquitur,ſecũdum ſanctos doctores, vt ſeipſum quoq; ſub iſta cõprehendat ſententia.
Et tñ ipſe ſe nouerat eſſe in charitate.Poſtremo,ſi is q in charitate eſt dicat ſimpliciter abſq;
temeraria aſſertione, cũ probabili cõfidentia:ſe eſſe ſine mortali,non mentitur.Itaq; q dicit
ſe eſſe ſine peccato omnimode,fallit ſe:nec veritas eſt in eo,quantũ ad hoc quod id dicit:quã-
uis quo ad alia multa in eo ſit veritas,qa adhuc poteſt eſſe in vera fide informi, & multa ve-
raciter noſcere. Deinde inducitur contra quotidiana, imo & contra vniuerſa peccata reme- E
dium[Si confiteamur peccata noſtra]In nouo enim teſtamento neceſſe eſt, ſi aſſit facultas, »
confiteri peccata confeſſione ſacramentali ſacerdoti iuriſdictionem habenti.Nec ſufficit cõ-
tritio aut confeſſio deo facta,niſi cum deſiderio atq; propoſito ſacramentaliter confitendi,ſi
poſſibilitas ſuppetat.Porro in lege naturæ & lege ſcripta ſufficiebat cõtritio & confeſſio deo
facta. Si ergo peccata noſtra rite confeſſi fuerimus deo,& eius vicario ſacerdoti[fidelis & iu- »
ſtus eſt]deus[vt remittat nobis peccata noſtra]id eſt, in hoc ſe oſtendet fidelem & iuſtum, »
ꝙ peccatis noſtris ignoſcet.Hoc enim prædixit atq; promiſit, ꝙ confitentibus indulgebit.
Pſal.144. Idcirco ſic faciet,iuxta illud in pſalm. Fidelis dominus in omnibus verbis ſuis.Et iuſtum
eſt,vt ſic agat:cum promiſſum aliquo modo cadat in debitum [& emundet nos ab omni ini »
quitate]per ſacramentum pœnitentiæ,quod eſt ſecũda poſt naufragium tabula.Oĩa enim »
in confeſſione lauantur,nec vnum mortale dimittitur ſine aliis,ſi aſſint. Non eñ dimittitur
mortale nec ab illo quis emundatur:niſi per charitatis,& gratiæ infuſionem,ſine qua nullus
fit deo acceptus. Charitas autem cum mortali non poteſt ſtare peccato.Ideo dicitur, larga
Matth. 4. dei pietas veniã non dimidiabit,aut nihil aut totũ te lachrymante dabit.Hæc itaq; Chriſtus
denunciauit dicendo:Pœnitentiam agite,appropinquabit eñ regnum cœlorũ.Pœnitentia
autem ſacramẽtalis tres partes habet,q̃ ſunt cõtritio cordis,confeſſio oris,ſatisfactio operis.
Vnuſquiſq; ergo corã deo quotidie humiliter ſe accuſet, caſtiget,deſpiciat,opportunoq; tpe
confiteatur.Et dũ quis à proximo ſuo fraterne corripitur,aut à ſuperiori ſuo charitatiue in-
crepatur,nequaq̃ ægre ſed gratant̃ accipiat,& corã deo ſe culpabilem fateatur, vt miſericor-
diam conſequatur. Iuxta illud in pſalmo: Dixi,confitebor aduerſum me iniuſticiam meam
Pſalm.31. domino:& tu remiſiſti iniquitatem peccati mei. Propter quod in Prouerbiis aſſeritur: Qui
Prouer. 28 abſcondit ſcelera ſua,non dirigetur:qui autem confeſſus fuerit & reliquerit ea,miſericordiã
Iob 13. conſequetur.Hinc ſanctus Iob: Vias meas in conſpectu eius arguã,& ipſe erit ſaluator me-
us.Deniq; quam periculoſum,ſuperbum, & ſtultũ ſit ſe indebite excuſare,conſtat ex eo qđ
ſubditur.[Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum]id eſt,contra-
dicimus deo, qui in ſcripturis teſtatur oppoſitum: & ſic quantum in nobis eſt,facimus deũ
Pſalm. 31. in verbis ſuis mendoſum.Vnde cũ propheta dixiſſet: Dixi confitebor aduerſum me iniuſti-
Iob.15. tiam domino,addidit:Pro hac orabit ad te oĩs ſanct⁹ in tpe opportuno. Et in Iob habetur:
Si voluerit homo cum deo contendere, non poterit reſpondere vnũ pro mille.Eſaias quo-
Iob.9. que inducit: Facti ſumus vt immundi omnes nos:quaſi pannus menſtruatæ vniuerſæ iuſti
Eſa.64. ciæ noſtrę. Et rurſus:Omnes nos quaſi oues errauimus,vnuſquiſq; in viã ſuam declinauit.
Eſa.53. Itemq;:Dñs poſuit in eo iniquitatẽ omniũ noſtrũ.Ergo omnes peccato ſumus obnoxii.Qđ
Eſa.53. etiã Eſdras in ſua oratiõe & cõfeſſione teſtat̃:Quidã vero allegãt ad iſtud Iob.Quid eſt hõ vt
ĩmaculatus ſit,& iuſt⁹ appareat natus de muliere?Vbi antiq̃ trãſlatio habet:Neõ mũdus a ſor
de,neq; infans cui⁹ eſt vnius diei vita ſup terrã. Sed hãc allegationẽ rꝑbat qdã, eo ꝙ verbũ
nõ eſt ṽbũ dei,nec verbũ beati Iob:ſed Elephat themanitis q falſam cõcluſionẽ intẽdit.Idcir
co verbũ eius non videt̃ deo attribuendũ. Cui obiectioni multa obiici poſſunt. Primo, qm̃
ſancti doctores,Aug.Grego.& alii verba iſta tanquam autentica & diuina allegant. Secun
do,quo-

A do, quoniam teste Ambrosio: Omne verum a quocunq; proferatur a deo est, & deo attribuendum est. Tertio: quoniam Helui Buzites etiam falsam contra Iob conclusionem intendebat, nihilominus deus verba ipsius Helui sententiosa esse testabatur, dicendo: Quis est iste q inuoluit sententias sermonibus imperitis? Simili ratione, in quibus deus seu scriptura aliorum trium cum Iob disputantium verba non reprobat, ea intelligitur approbasse. Quarto, quoniam de philosophis ait apostolus Paulus: Deus illis reuelauit. Non minus ergo & Elephat suo modo est reuelatum à deo, quicquid veraciter protulit. Itaq; si dixerimus, quia nõ « peccauimus, mendacem facimus deum [& verbum eius non est in nobis] id est, sacram scripturam nõ vere intelligimus, nec sermo dei effectum salubrem sortitur in nobis, nec increatum dei verbum per charitatem & gratiã corda nostra inhabitat. Necesse est ergo vt semp nos humiliemus, accusemus, discutiamus, & emẽdemus. Si tamẽ alicui culpa notabilis obijciatur, de qua sibi conscius non est, potest se humiliter excusare: præsertim ne alij scandalizẽtur in eo. Sed præinductis obijci potest illud beati Iob: Neq; reprehendit me cor meum in omni vita mea. Et quod in fine secundi paralipomenon in oratione Manasses habetur: Tu domine nõ posuisti pœnitentiam iustis, Abraham, Isaac, & Iacob, his qui tibi non peccauerunt. Deniq; aliqui ita perfecti sunt, vt euolent, id est, à corpore sine pœna post hanc vitam sequente beatitudinem intrent. Ad quod respondendum, quod sanctus Iob non intendit se a venialibus penitus excusare, cum ipsemet deo loquatur: Signasti quasi ĩ sacculo delicta mea. Et rursus, Peccaui. Itemq;: Tu quidẽ gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis me- B is. Item dicendum ad verba illa Manasses, ꝙ. s. non intendit patriarchas à venialibus immunes asserere. Ad vltimum respondetur, ꝙ licet viri sancti quotidie venialiter peccent, tamen pro eisdem quotidie satisfaciunt, & cum hoc in virtutibus valde crescunt, in omni puritate & perfectione miro modo proficiunt, ita ꝙ non solum non desinunt esse sancti, sed & sanctiores redduntur, atq; ad horulam possunt omni culpa carere.

Ambros. — Iob 38. — Philip. 3. — 1. Petr. 5. — Iob. 27. — Iob. 14. — Iob. 7. — Iob. 14.

¶ Expositio secundi Capituli: Filioli mei.

¶ Articulus secundus.

QVamuis in vita hac fragili sine quotidianis & venialibus culpis esse nõ valeamus, saltem per tempus notabile: nihilominus diligentiam omnẽ adhibere debemus, vt auxiliante domino peccata mortalia ac venialia, quantũ fragilitati nostræ pos- « sibile est, euitemus. Nam & si venialia omnia vitare nequimus, tamen singu- « laria possumus. Idcirco sanctus Iohannes nunc ait: [Filioli hæc scribo vobis vt non peccetis] id est, peccata cum diligentia omni vitetis. Nam, vt asserit Esaias propheta: Hic est omis fructus, vt auferatur peccatum. Porro quod ait, filioli, non ex suiipsius magnificatione, & discipulorum paruipensione: sed ex charitatis magnitudine, atq; dulcissima affectione processit. Ob quã causam etiam nos interdũ diminutiuis nominibus vtimur. Hoc quoq; sciendum, ꝙ non peccare non solũ dicit cessationem ab actu illicito seu culpabili omissione, sed etiã executionẽ operum debitorũ seu obseruantiam præceptorum, quæ sine peccato omitti non valent. Quid ergo est dicere, hæc scribo vobis vt nõ peccetis: nisi hæc scribo vobis, vt virtuose viuatis? Quatenus nec omittenda cõmittatis, nec committenda omittatis. Hoc est, quod ait psal. Declina à malo, & fac bonũ. Declinare quippe a malo, est omittẽda seu illicita nõ cõ- « mittere: & facere bonum, est committenda non omittere [sed & si quis peccauerit] nõ tamẽ C desperet [aduocatum habemus] id est, patronum & oratorem [apud patrem] id est, æterni patris personam. Vel apud patrem, id est, deum trinitatem seu deum vnũ ac trinũ, cui quotidie dicimus: Pater noster qui es in cœlis. Christus, secundũ ꝙ homo, aduocatus & orator noster est etiam apud seipsum, inquantum est deus. Quoniam tota superbenedicta trinitas, cuius indiuisa sunt opera, est vnus deus qui inuocatur, qui exaudit, indulget, confortat, « & saluat [Iesum Christũ iustum] qui scdm vtramq; naturam suam iustus est. Quia vt deus, essentialiter iustus est: secundum assumptam quoq; humanitatem, antonomatice iustus vocatur. De quo apud Esaiam fertur: Peccatum nõ fecit, nec inuẽtus est dolus in ore eius. Imo « tanta fuit in eo iusticia, ꝙ natura creata maioris iusticiæ non est capax [& ipse est propicia- « tio pro peccatis nostris] secundũ Bedam, Christus, qui per humanitatem aduocatus noster est interpellans patrem pro nobis, ipse secũdum diuinitatem propitiator est peccatorũ nostrorum: quia propiciatur seu ignoscit nobis cũ patre. Et hoc dicit Beda Augustinũ sequẽdo, qui vtitur litera ista. Ipse est propiciator peccatorum nostrorum. Sed qm̃ textus noster habet, ipse est propiciatio ꝓ pctis nostris: nõ potest de Chro exponi scdm diuinitatis naturã, sed secundũ naturã humanã: secundum q̃ est propiciatio pro pctis nostris, in q̃tum obtulit semetipsum pro nr̃a expiatione, & genus humanũ deo recõciliauit suæ passionis ỽtute ac merito. Iuxta illud Esa. Cuius liuore sanati sum⁹. Est itaq; propiciatio ꝓ pctis nr̃is. i. causa remissiõis

Epistola. — Esa. 27. — Psalm. 36. — Matth. 6. — Esa. 53.

1 Timo.2. vitiorum nostrorum. Causa vtiq; meritoria & instrumentalis, inquantum homo redem- D
1.Corin.1. ptor, dei ac hoīm mediator. Iuxta quem sensum loquitur Paulus ad Cor. Christus factus est
2.Cor.5. nobis à deo sapientia, & iusticia, sanctificatio, & redemptio. Alibi quoq; Deus erat in Chri-
sto mundum reconcilians sibi, inquantum videlicet per Christū hominem fecit hanc recon-
ciliationem[Non pro nostris autē tm̄]id est, non solum Christus propiciatio est pro pecca- »
tis eorum, quibus hæc primo scripsit sanctus Iohannes[sed & pro totius mundi]peccatis, id »
est pro culpis totius Ecclesiæ, toto orbe terrarū diffusæ. Imo pro vitijs vniuersi generis huma
ni sufficienter, quāuis pro solis electis efficienter. Humanitas etenī Christi ex vnita sibi dei-
tate habuit idoneitatem satisfaciendi quodāmodo infinitam. Ex eminentia quoq; virtutū
quas habuit, ineffabilem habuit efficaciā promerendi ac reconciliandi. Circa verbum illud
præhabitum, Iesum Christum iustū, ait quidam: Quasi diceret, non interpellat pro quibus-
cumq; peccatoribus, sed solum pro vere pœnitentibus Christus vt homo veraciter interpel
lat. Et tales merito Christi, suæ interpellationis virtute, & efficacia cōuersionis gratiam cō-
sequuntur. Albertus etiam dicit hic, q̄ filius dei est aduocatus noster interpellando pro per-
fectorum conseruatiōe, & pro offendentiū reconciliatione. Aliqui quoq; affirmant, q̄ Chri
Hebræ.7. stus orat pro nobis miseratione, non voce: cum tamen ad Heb. scriptum sit: Christus sempi
ternum habet sacerdotium. Vnde & saluare potest in perpetuum, accedens per semetipsum
ad deum, semper ad interpellādum pro nobis. Vere igitur interpellat pro nobis, siue hoc fa- E
cere asseratur voce mentali duntaxat, siue etiam voce oris. Deniq; Christus electorum salu-
tem desiderat etiam pro omnibus sanctis. Oratio autem est desiderij expressio, & volunta-
Bernhar. tis interpres, ac nuncius. Vere igitur orat pro eis. Præsertim cum teste Bernhardo, sicut mī
Roma.8. ostendit filio pectus & vbera: sic filius patri latus & vulnera. Hinc etiam ad Ro. habetur: q̄
Christus interpellat pro nobis. Cum ergo tot beneficia nobis largitus est sit Christus, pro-
pter quod omnes Christiani gloriantur se Christum cognoscere, consequenter ostendit san
ctus Apostolus: quis vere atq; salubriter eū agnoscat. Nam subditur. [Et in hoc scimus qm̄ »
eum cognoscimus]Vel, vt aliqui textus habent, cognouimus eum[si mandata eius obserua- »
mus.] Duplex est cognitio dei, vna informis & nuda seu speculatiua duntaxat: quę nec cha »
ritati, nec virtuosæ conuersationi coniuncta est. Et ita iniqui deum cognoscunt. Quemad
Roman.1. modum ad Rom. de talibus dicitur: Cum cognouissent deum, non sicut deū glorificauerūt:
sed euanuerūt in cogitationibus suis. Alia est cognitio dei formata seu affectiua approbati-
uaq; boni, vtpote charitate ornata, de q̄ nunc fatur Iohan. Et hæc dei cognitio actus est do-
ni sapientiæ. De q̄ sapiens ait: In maliuolam aīam nō intrabit sapientia. Talis ergo cognitio
Sapien.1. malis non inest, cum apud Micheā scriptum sit: Nūquid vrm̄ est scire iudiciū q odio habetis
Mich.3. bonū? Sed cum ista cognitio dei & charitas sint connexę, videtur q̄ aliquis scire possit se esse
Matth.19. in charitate, quemadmodum scire potest se deum cognoscere ista cognitione. Quoniam sci-
re potest se dei p̄cepta seruare. sicut in Euāgelio adolescens loquitur saluatori: Hæc oīa ob-
seruaui à iuuentute mea. Ad hoc quidā respondēt, q̄ beatus Iohan. hic loquitur de scientia
probabilis coniecturæ, non de scientia certitudinis absolutæ. ¶ Potest autem & aliter re-
sponderi. Solent enim doctores quæstionem mouere: An homo possit pręcepta decalogi ex
naturalibus suis implere, videlicet absq; auxilio gratiæ gratificātis. Et videtur q̄ imo, quia
Eodem. p̄cepta decalogi sunt de naturalis dictamine rōnis, ergo p naturalē rationē possunt seruari.
Oppositū videtur ex eo quod dn̄s loquitur: Si vis intrare ad vitā, serua mādata. Ergo māda-
torū obseruātia sufficit ad salutē. Si ergo ex naturalib⁹ queūt viribus obseruari mādata, cōse-
quēs erit vt absq; supnaturalibus donis gratię ac virtutū possit quis adipisci salutē: quod est
hæresis condēnati, sacrilegi, & p̄sumptuosi Pelagij. Ad hoc coīter respōdetur, q̄ p̄cepta deca-
logi q̄tum ad substantiā facti seu operis, possunt ex naturalibus viribus adimpleri: non autē
q̄tū ad intentionē legislatoris. i. non eo mō quo deus summus p̄ceptor ac legislator iussit ea
adimpleri, & eorū obseruationē requirit. Intentio etenī dei p̄cipientis fuit & est, vt p̄cepta de
calogi impleantur ex vera & spiritali dilectione, ad dei honorē, & ppter æternā salutē: cum
nihil sit meritorium nisi taliter fiat, certumq; est ea ita nō posse absq; charitate & grā adim
pleri. Idcirco dicēdū, q̄ ex p̄inductis sancti Iohan. verbis pbari nō pōt, scire nos posse absq;
reuelatione, q̄ scimus in charitate: cū sine reuelatiōe scire nō valeamus, q̄ dei seruemus p̄ce
Psal.104. pta, eo mō quo deus ea iussit seruari[Qui dicit se nosse deū]cognitiōe formata, vt tactū est[»
& mādata eius nō custodit]meōria & effectu, iuxta illud: Memores sunt mādatorū ipsius, ad »
faciendum ea, [mendax est,] hoc ipsum dicendo: & non est in eo veritas vitæ, sed vanitas »
atq; mendacium veritati vitæ contrarium[& veritas in eo non est] id est, quantum ad hoc »
quod hic loquitur mentitur, nec increata veritas (quæ deus est) per gratiam eum inhabiat.
Quamuis in eo sit veritas entis, seu naturæ, veritas quoque sententiarum ac proposi-
tionum

A tionum,quantum ad alia multa,quæ vere potest cognoscere,quamuis in isto sit mēdax. De hac dei formata notitia ipse ait in Psalmo:Protegam eum,quoniam cognouit nomen meū. Psalm. 60
„ [Qui autem seruat verbum eius]i. verba dei custodit & implet, credendo & operando quæ
„ præcipit deus credi ac fieri,per se & suos vicarios,[vere,in hoc charitas dei perfecta est,].i. talis deum perfecte ac spiritaliter diligit. Ex quo sequi videtur, quod quicunq; implet præcepta,perfectam habeat charitatem. Ergo superfluum est euangelica obseruare consilia,quatenus per eorum obseruantiam ad charitatem pertingatur perfectam. Et respondendum, ꝙ deum perfecte diligere,est eum toto corde amare:ad quod omnes tenentur secūdum aliquē gradum. Idcirco secundū aliquem gradum,quicunq; seruat præcepta, perfecte diligit deum Sed aduertendū, q̄d charitas dei perhibetur perfecta dupliciter. Vno modo ex parte obiecti, vtpote dei perfectā habet charitatem, qui tantum diligit deum quantum ex propria bonitate est amabilis. Sicq; solus deꝰ perfecte se diligit,& vnaquæq; increata diuina persona perfectā seu infinitam habet charitatē ad aliā ,& etiam ad seipsam. Et ita vniuersæ mentis creatæ charitas distat in infinitum à perfectione charitatis dei,cuius amabilitas est prorsus immensa. Secundo charitas apellatur perfecta ex parte subiecti,scilicet diligentis. Et huius perfectionis triplex est gradus. Primus,dum quis tantum diligit deum quantum tenetur. Et sic qcunq; seruat præcepta,perfectam habet ad deum dilectionem:quia præ vniuersis & singulis,seu super omnia incomparabiliter diligit eum,saltem appreciatiue, q̄uis non intensiue. Si enim infusa dilectione diligit deum,oportet,vt plus diligat eum,quàm totum mundum. Propter Deut. 6. Matth. 22
B quod asserit Augustinus: q̄d charitas minima est maior,quam cupiditas maxima . Secundus gradus perfectionis charitatis est,dum in tantum diligitur deus, quod etiam illa quæ solent dilectionem dei minuere,relinquuntur,vt in charitate pficiatur. Sicq; euangelica consilia obseruantes dicūtur in charitate perfecti:quanquam ex speciali auxilio gratiæ aliq non obseruantes consilia illa possint perfectiores esse in charitate,q̄ eadem obseruātes. Tertius gradus est,dum quis totis præcordijs,secundum extremum virium suarum posse,actualiter & indefinenter fertur in deum. Et ita beati in patria charitatem habent perfectam. Veruntamē gradus charitatis aliter possunt distingui secundum tres status,vtpote incipientium,proficientium,perfectorum,vt infra forsan dicetur[In hoc scimus quoniam in ipso sumus]quibus verbis in aliquibus libris additur,si in ipso perfecti fuerimus:quod tamen(vt dicitur)non est de textu. Veruntamen Augustinus vtitur litera verbum hoc continente. Sed siue sit de textu siue non, est tamen quasi expositio eius,quod ait:In hoc scimus quoniam in ipso sumus. Iam quippe præmisit:Qui seruat verbum eius,vere in hoc charitas dei perfecta est. Protinusque subiunxit:Et in hoc scimus,id est,si charitas dei in nobis perfecta est, quod non est aliud q̄ si in ipso scilicet deo perfecti fuerimus,per hoc cognoscimus quod in deo sumus, quia per charitatem in deo esse asserimur,prout infra habetur:Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Sed ex isto rursus sequi videtur,quod habens charitatem præfato modo perfectā sciat se esse in deo,& per consequens in charitate. Ad quod communiter respondetur, quod sanctus Iohannes nunc loquitur de scientia verisimilis atq; probabilis coniecturæ, seu pbabilitatis præcipuæ. Insuper contemplandum,quod creatura multipliciter dicitur esse in deo August.
C Primo sicut in causa prima efficiente. Secūdo sicut in causa exemplari ac ideali. Tertio, sicut in causa finali. Propter quod loquitur Paul. apost. Ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quarto,sicut in causa conseruante,quemadmodum in libro Sapient. legitur: Quomodo posset aliquid permanere,nisi tu dn̄e voluisses:aut q̄d à te vocatum non esset, conseruaretur: Quinto,sicut in obiecto fidei,spei,& charitatis,seu contēplatiōis & dilectiōis. Sicq; boni fideles in deo sunt,qa ad ip̄m sunt mente cōuersi,& ei inherent. Impij ṽo ab ipso auersi sunt. Vnde iuxta hunc modum extra ipsum,& longe ab eo esse dicuntur. Propter quod in Prouerbijs fertur:Longe est dominus ab impijs. Consequenter docet apost, quid ad omem pertineat Christianum[Qui se dicit in Christo manere] i. Christianū existere, & Christo p fidē ad- Roma. 11. Sapien. 11. Prouer. 15
„ hærere[debet sicut ille ambulauit,& ipse ambulare]i. Christi vestigia sequi , eius virtutes sectari,eius legem implere. Alioqui inaniter à Christo nomen sortitur, atq; ad grauiorē suam damnationem Christianus vocatur. Hinc ip̄e Saluatuor ait:Si quis mihi ministrat, me seq̄tur. Et alibi:Quid vocatis me domine dn̄e,& non facitis quæ dico. Itemq;:Exemplū dedi vobis,vt quemadmodū ego feci,ita & vos faciatis. Itaq; qui se dicit in Christo manere,qui gloriatur Christianum se esse,discat a Chr̄o,qm̄ mitis est & humilis corde,Christi charitatem sectetur:vt aduersarios etiam amet,& p ipsis cordialiter dep̄cetur,iniurias & aduersa æquanimiter ferat,corpus suum castiget,carnem suam cum vitijs & concupiscentijs crucifigat . Cū Christus testetur:Qui non baiulat crucem suam & venit post me,non est me dignus. Opaq; misericordiæ, tā corpalia q̄ spiritualia, totis exerceat viribus:in patientia sua possideat Iohan. 12. Matth. 7. Lucæ. 6. Iohan. 13. Matth. 11. Matth. 5. Galatas. 5 Lucæ. 14.

animam

Matth 7. animam suam. Et per arctam incedens viam salutis, dei & ecclesiæ seruans pcepta, perseue- D
Matth. 20 ret vsq; in finem. [Charissimi non mandatum nouum scribo vobis] non est hoc intelligen-
dum, quasi in euangelica lege non sint à Christo & ab eius apostolis aliqua noua præcepta fi-
Matth. 28 delibus tradita: cum præcepta de susceptione baptismi, & de facienda confessiõe, ac commu-
Marc 8. nione sacra, de multis quoq; festis ieiunijsq; seruandis, sint à Christo seu eius discipulis no-
Iohann. Matth. 6. uiter instituta. Sed sanctus Iohan. iam loquitur de principali præcepto, in quo cætera virtu-
aliter continentur, & ad quod finaliter ordinantur, vtpote de præcepto charitatis. Ideo sub-
ditur [sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio] id est, ab exordio quo Christiani estis
Matth. 22 effecti. Christus enim iussit: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & proximum
tuum sicut teipsum. In his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Præceptum autẽ
dilectionis Christi, certum est ordinari ad dilectionem dei. Istud quoq; mandatum geminæ
charitatis, est de naturalis dictamine rationis: & ita fuit à principio generis humani naturali-
Deut. 6. ter cordibus insitum. Fuit etiam in lege scripta renouatum, vtpote in Deuteron. vbi legitur:
Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & cæt. Naturalis quoq; dictat ratio, vt ho-
Eccle. 13. mo proximum diligat: cum similitudo sit causa amoris: & omne animal diligat simile sibi.
[Mandatum vetus est, verbum quod audistis] id est, antiquum præceptum charitatis est ver-
bum quod euangelizauimus vobis. Quia hoc verbum, diliges dominum deum, &c. prædica-
uimus vobis primo ac maxime obseruandum [Iterum mandatum nouum scribo vobis] Vi-
detur in verbis his contradictio esse. Siquidem iam præmisit, non mãdatum nouum scribo
vobis: nunc vero mandatum (inquit) nouum scribo vobis. Respondetur, quod idem manda- E
tum est vetus propter causam præhabitam, & nouum quia in lege Euangelica renouatum
Ephe 4. & clarius explanatum, spiritalisq; innouationis introductiuum. De q̃ etiam ad Ephesios pci-
pitur: Renouamini spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem qui secundum deum
Iohann. 13 creatus est. Hinc loquitur & Christus: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, si-
Matth. 5. cut dilexi vos: Exposuit quoq; Christus præceptum istud apud Matthæum dicendo: Audi-
stis, quia dictum est antiquis: Diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego
nunc dico vobis: Diligite inimicos vestros, &c. Itaq; mandatum nouum scribo vobis [quod
verum est] id est, vere iustum veraciterq; impletum est [& in ipso] Christo qui præceptũ cha-
Iohan. 15. ritatis perfectissime adimpleuit, quemadmodum protestatur: Maiorem hac dilectionem ne-
Iohan 14. mo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et rursus: Sicut mãdatum dedit mi-
hi pater, sic facio [& in vobis] id est, vos quoq; præceptum hoc charitatis veraciter adimple-
stis, deum totis amando præcordijs, & proximos vt vosipsos. Vel quod ait, quod verum est
& in ipso & in vobis, refertur ad illud quod præmisit, mandatum nouum, vt sit sensus: Man-
datum hoc nouum est vere, tam in Christo quam in vobis. Quoniam Christus illud inaudi-
ta & incomparabili nouitate, ac recẽtissimo modo impleuit, tam ex dei patris ardentissima
dilectione, quàm ex humani generis admirabili atq; profunda charitate, amarissimam mor-
Roma. 4. tem ferendo, non solũmodo pro amicis, imo etiam pro inimicis: Iuxta illud ad Roma. Com-
mendat autem charitatem suam in nobis deus, quoniam cum adhuc inimici essemus Chri- F
stus pro nobis mortuus est. Vos quoq; insolita & noua pfectione implestis idem præceptũ,
multa pro deo & fide catholica sustinendo: aut etiam Euangelica obseruãdo consilia ex cha-
Eph. 5. ritate, desiderio obtinendi charitatem perfectam. Sicq; implestis illud: Ambulate in dilectio-
ne, sicut & Christus dilexit nos. Hinc subditur [quoniam tenebræ transierunt] id est, infideli-
tatis ignorantia & vitiorum caligo in vobis multisq; alijs sunt extinctæ: Quemadmodũ q-
Eodem. busdam scripsit Paulus: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino [& verum lu-
men iam lucet] id est, Christus, qui secundum diuinitatem suam essentialiter lux est & veri-
Iohann. 1. tas ipsa. Iuxta illud Iohannis: Erat lux vera. Christus inquam in mentibus vestris nunc ful-
get, corda vestra illuminat, & per apostolorum ac aliorum discipulorum prædicationem,
Actu 17. homines hinc inde innumerabiles docet, conuertit, illustrat. Iuxta illud Actuum: Tempo-
ra prioris ignorantiæ despiciens deus, nunc annunciat hominibus, vt vbiq; pœnitentiam
Esa. 42. agant. Vnde per Esaiam pater loquitur Christo: Dedi te in fœdus populi, in lucem gentiũ,
Esa. 9. Psalm. 111. vt aperires oculos cæcorum. Et rursus ab Esaia prædictum est: Populus qui sedebat in tene-
bris vidit lucem magnã. Atq; in Psal. Exortum est in tenebris lumen rectis. Vel sic, tenebræ
transierunt, obscuritas figurarũ veteris testamenti, vmbra legis, inuolutio pphetaliũ visionũ
finẽ nunc accepert. Et verũ lumen iã lucet. i. Euangelica ṽitas publice iã pdicatur, in q̃ oĩa
Iohann. 1. illa exponũtur & esse impleta docentur. Propter q̃d fertur in Ioh. Lex p Mosen data est, grã
Roma. 13. Iohan. 19. & ṽitas p Iesum Chrm̃ facta est. Paulus q̃q; Apo. ad Rom. Nox (inqt) pcessit, dies aũt appro-
Matth. 27. pinquit. Hinc Chrũs in cruce morti iã pximus dixit: Consumatũ est. Cumq; inclinato capite
2. Cor. 3. spm̃ tradidisset, velum templi scissum est. Ideo rursus vas ait electiõis: Quamdiu legit Moses

velum

A velum sup cor eorum positum est(.i.obscuritas seu occultatio veritatis in mentibus pfidorũ pmanet Iudæorum)q̃d non euacuatur,quia in Christo reuelatur.i.elucidatur[Qui se dicit in » luce esse]i.in splendore gratiæ gratumfacientis consistere,in fide formata & ṽitate euange» licæ legis manere ac viuere[& fratrem suum]i.proximũ quecunq; , siue amicũ siue inimicũ, » [odit,in tenebris est vsq; adhuc] est enim in falsitatis caligine, quia mentitur & errat circa » notitiam veritatis,ac mortali subiacet culpæ:cum odium sit mortale peccatum.Propter q̃d cum charitate & gr̃a stare non potest.Idcirco qui vnum hominem odit, nec deum neq; scipsum,nec aliquem alium,veraciter diligit.Sed impletur in eo quod scriptum est:Qui diligit iniquitatem,odit animam suã[Qui diligit fratrem suũ].i.pximũ spiritali charitatis affectu, [in lumine manet]i.in Christo ac gratia eius,secundũ q̃d ipse monet:Dum lucẽ habetis, cre dite in lucem,vt filij lucis sitis[& scandalũ in eo non est]i.nec alios scandalizat,q̃ntũ ad hoc q̃d diligit,luminiq; inhæret:cũ scandalum sit,dictum aut factum minus rectũ alteri p̄bẽs occasionẽ ruinæ.Nec scandalizatur ab alijs scd'm q̧ talis, sed constans manet in rectitudine & ṽtute,estq; solicitus seruare vnitat spũs in vinculo pacis,& impletur in eo illud Psalmographi:Pax multa diligentibus legem tuam,& non est illis scandalũ.Hinc asserit Pau.ad Rom. Si propter cibum frater tuus contristatur,iam non scd'm charitatem ambulas.Veruntamẽ non est sic intelligendum,q̧ omnis homo in charitate existens sit tantæ perfectionis, vt nec actiuũ neq; passiuũ scandalum in eo habeat locum,aut q̧ oĩs in q̃ scandalum est careat charitate,nisi agatur de scandalo illo q̃d est mortale pc̃m̃:sed ideo dicta sunt hęc,vt sciamus qd

Psalm.10. Iohan.12. Ephe.4. Psal.118 Roma.14

B competat homini,inq̃tum charitati virtutibusq; adhæret:qd item,inquantum inde deficit, aut aliq̃liter elõgatur, q̃a scd'm hoc scandalizat & scandalizatur. Quocirca tangendum, q̃a vt in secunda secundæ Thomas declarat:Scandalum passiuum interdum est veniale peccatum,vt dum quis ex alterius dicto vel facto ad venialis peccati motum impingitur.Quandoque mortale,vt si inde ad culpam ruat mortalem.Similiter scandalum actiuum per accidẽs est veniale peccatum,quando quis actum venialis peccati, vel q solum habet speciem mali, committit.Quandoque vero est mortale peccatum,vel quia mortale peccatum committit, aut quoniam proximi salutem contemnit,nolens propter eam omittere quod complacet sibi,& sine periculo potest dimittere. Porro scandalum actiuum per se ex intensione agentis tunc extat mortale,quando quis alium ad peccandum mortaliter conatur inducere.Si vero » ad veniale velit inducere,erit veniale peccatum.[Qui autem odit fratrem suum,] iuxta sen» sum præhabitum,[in tenebris est,]omne enim peccatum est tenebræ,similiter omnis error & ignorantia:cum sint recessus a lumine sapientiæ ac puritate virtutum. Deniq; in scripturis per tenebras designantur interdum errores & vitia, sicut hoc loco & secunda ad Corinthios:Quæ est societas luci ad tenebras?Atque in Psalmo:Fiat via illorum tenebræ & lubricum.Interdum per tenebras significatur temporalis aduersitas, seu corporalis afflictio, seu quæuis tribulatio magna.Vt cum Esaias loquitur de seipso:Tenebrę obstupefecerũt me.Et Sophonias:Dies iræ dies illa,dies tenebrarum & caliginis. Quandoque homines vitiosi, sicut in Iohanne:Tenebræ eam non comprehenderunt.Et ad Ephesios: Non est nobis colluctatio aduersus carnem,& sanguinem:sed aduersus rectores mundi tenebrarum harũ.Aliquando dæmones.Et sic accipi potest illud Matthæi vbi ait saluator:Hæc est hora vestra &

2.Cor.6. Psalm.34 Esa.21. Sopho.1. Iohann.1. Ephe.6. Matth.26

C potestas tenebrarum.Nonnunquam infernus,vt cum de impijs dicitur: Proijcientur in tenebras exteriores.Interdum tenebræ accipiuntur in bono,puta pro superabundanti & inuisibili abundatia lucis diuinæ.Iuxta illud Psalmi:Posuit tenebras latibulum suum. Moses q̃que in Exodo legitur intrasse caliginem,in qua erat deus.Similiter secundo Paralipomenon loquutus est Salomon:Dominus dixit,vt habitaret in caligine. Frequentius autem tenebræ » accipiuntur in malo,videlicet pro erroribus & peccatis.De quibus subiungitur, [& in tene» bris ambulat]id est,vitiose viuit,& per errores ac vitia pergit ad inferni supplicia. Nec ta» men rite aduertit hoc ipsum,secundum quod subditur, [& nescit quo eat,] id est,quantam » damnationem mereatur non pensat,& quantum propinquet gehennæ non intuetur [quo» niam tenebræ obcæcauerunt oculos eius] id est,intellectum eius atque memoriam errores & vitia impleuerunt,ita,quod nihil salubriter videt.Sicut de talibus loquitur HIEREMIAS quarto: Sapientes sunt, vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. De quibus & Sapientiæ secundo asseritur:Excæcauit eos malitia eorum. Et ad Romanos primo: Obscuratum est insipiens cor eorum. Hinc Prouerbiorum quarto habetur: Via impiorum tenebrosa,nesciunt vbi corruunt.Et si obijciatur,quod quidam ex certa scientia peccant,qui peccando sciunt se cadere in foueam perditionis.Respondetur,quod quamuis in generali atque informiter sciant hoc,non tamen cognitione formata. Propter quod omnis peccans fertur

Matth.22. Psalm.17. Exo.20. 2.Paral.6.

ignorans

Prouer. 21. ignorans. Et in Prouerbijs inducitur: Omnis via viri recta sibi videtur. Non enim malũ nisi sub specie boni expetit, cum bonum sit appetitus obiectum. Consequenter tangit sanctus Io- D
hannes distinctionem eorum quibus scribit, & causas diuersas, propter quas scripsit diuersis [Scribo vobis filioli] filios suos specialiter nominat, quos personaliter conuertit, instruxit
Galat. 4. seu baptizauit, quemadmodum talibus loquitur Paulus Galatis scribens: Filioli mei, quos
1. Cor. 4. iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Corinthijs quoque: In Christo, inquit, per euangelium ego vos genui. Vel filiolos vocat pueros ac tenellos, in fide recentes. Itaque scribo vobis filioli [quoniam remittuntur vobis peccata] vestra [propter nomen eius] i. virtute & merito Christi, atque per inuocationem ipsius consequuti estis remissionem plenariam peccatorum vestrorum, primitus in baptismo, deinde (si opus fuit) in pœnitentiæ sacramento. Etenim ecclesiastiaca sacramenta, vt sępe dictum est, virtutem & gratiam suam sortiũtur à merito Saluatoris [Scribo vos patres] qui estis aliorum prælati, magistri, aut superiores, [quoniam cognouistis eum, qui ab initio est] id est, deum verum æternum, vnum ac trinum præ cæteris nostis, ita quod doctiores sapientioresque estis. Propter quod debetis alios informare, dirigere, corripere, castigare. & tãto virtuosiores exemplarioresque esse, quanto ex hoc maior consequitur honor dei, ac copiosior proximorum vtilitas, quanto etiam peccata vestra vobisipsis ac alijs grauius nocent [Scribo vobis adolescentes, quoniã vicistis malignum] i. diabolum, specialiter fornicationis spiritum, qui malo igne, hoc est, concupiscentiæ flamma accendere vos conatur, contra quem adolescentib. specialior pugna instat. Ideo isti magna E
Galatas. 5. laude fuerant digni, qui iam carnem suã cum vitijs et concupiscentijs crucifixerunt. [Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis patrem] id est, deum creatorem iam per fidem aliqua-
Matth. 6. liter cognouistis, cui quotidie dicitis: Pater noster qui es in cœlis. Hoc de infantibus aliqualiter iam adultis & aliquid rationis participantibus, est intelligendum. Vnde per Hiere. loqui-
Hiere. 31. tur deus: Omnes cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum. Vel per infantes intel-
Psalm. 18. ligit humiles. De quibus ait propheta: Testimonium domini fidele, sapientiam præstãs par-
Matth. 11. uulis. Et Saluator: Confiteor tibi pater, quia abscondisti hæc à sapiẽtibus & prudentibus, &
Esa. 8. reuelasti ea paruulis. De quibus Christus ait per Esaiam: Ecce ego & pueri mei. De infantibus
Marc. 10. vero secundum primam expositionem ait in Euan. Sinite paruulos venire post me: talium est enim regnum cœlorum [Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis] id est, corpore validi atque per hoc ad exercitia virtuosa magis dispositi [& verbum dei in vobis manet,] id est, præceptorum documentorumque dei habetis memoriam & effectum. Increatum etiam verbum dei vnigenitus patris per charitatem & gratiam corda vestra inhabitat [& vicistis malignũ] id est diabolo efficaciter restitistis ac præualuistis, vitia illa vincendo ad quæ iuuenilis ætas est pronior.

¶ Prosequutio elucidationis huius capituli ab illo loco: Nolite diligere mundum.

¶ Articulus tertius.

POstquam sanctus Iohannes distinctis per gradus ætatum hominibus, propter distinctas rationes se scripsisse testatus est: nunc ponit documenta moralia, quæ vniuersis & singulis communiter scribit ac præcipit: quia ad cunctos pertinent Chri- E
stianos. Itaque ait [Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis di-
Matth. 5. 1. Timo. 4 lexerit mundũ, non est charitas patris in eo] Quõ intelligendũ est hoc, cũ nõ solũ amicos ac virtuosos: sed etiã inimicos ac vitiosos iubemur diligere, & teste apost. Oĩs creatura dei bo-
gen. 1. Sapien. 11. na est: Imo teste scriptura: Vidit deus cuncta quę fecit, & erant valde bona. Diligit etiam deus vniuersa q̃ condidit, & nihil odit eorum q̃ fecit. Deniq; in mũdo sunt multi iusti, in mũdo sunt anĩæ rationales, & nos omnes in mundo sumus, & oĩa ista amarę p̃cipimur. Quõ igitur ait, nolite diligere mundũ, neq; ea q̃ in mundo sunt? Est itaq; aduertendũ, quod mundus in scripturis p̃sertim in euang. sancti Iohan. atq; in ista eius epistola, varijs modis accipitur. Primo, pro
Iohan. 17. toto vniuerso, sicut alibi idẽ Iohan. Mundus (inqt) p ipm factus est. Et: Chrũs loqtur deo pa-
Matth. 25 tri: Dilexisti me añ constitutionẽ mundi. Sic & apud Mat. effatur: Venite bñdicti patris mei possidete paratũ vobis regnũ à constitutiõe mundi. Secũdo accipitur mundus, p cunctis hoi-
2. Corin. 5 bus in terra morantibus, tã bonis q̃ malis, vt dũ ad Corin. loqtur Paulus: Deus erat in Chro,
Iohann. 3. mundũ reconcilians sibi. Tertio, p electis & bonis. Iuxta illud: Sic deus dilexit mundũ, vt fi-
Iohan. 17. lium suum vnigenitum daret. Quarto, pro vitiosis ac reprobis, vt cum ait deo patri Saluator Non pro mundo rogo. Quinto pro creatura corporali sub orbe lunæ contenta. Hoc est, pro regione elementorum atque mixtorum. Iuxta quem modum ait Philosophus: Oportet hunc mundum contiguum esse lationibus superiorum, vt tota virtus eius inde gubernetur. Et isto mõ loquuntur theologi de conflagratione mũdi per ignẽ. Et beatissimus princeps apostolorum asserit

asserit mundum diluuio inundatum perisse, q̃uis diluuiũ illud, sphærã ignis elementaris nõ
A attigit. Sed nec ignis conflagrationis eam attinget. Sed ignis ille, vt dictum est, attinget aquã
terram, & aerẽ, elementaq; omnia. Sexto, ꝓ habitabili terra, vt cũ ait Saluator: Prædicabitur
euangelium in vniuerso mundo. Sicq; dicũt Astronomi, ꝙ minima stella visibilis maior est
toto mundo, Septimo, pro vanitate & impietate mundana. Et ita nunc accipi potest. Potest
quoq; nunc accipi pro carnalibus ac mundanis hominibus. De quibus fertur alio loco: Mũ- Iohan.1.
dus eum non cognouit. Qui q̃uis sint diligendi, quantum ad id quod habẽt & sunt à deo, se-
cundum quod etiam diliguntur ab eo: tamen in quantũ sunt vitiosi, odiendi sunt, non amã- Psalm.118
di. Iuxta illud: Iniquos odio habui. Et: Perfecto odio oderam eos. Sic quippe et deus odit eos Psalm.138
Secundum illud Psal. Odisti omnes qui operantur iniquitatem. Et illud Sapiẽtis: Odio sunt Psalm.5. Sapie.14.
deo impius, & impietas eius. Odit inquam eos deus, vt tales secundum pręsentem iusticiam:
quamuis multi huiusmodi sint electi & dilecti, secundum prædestinationem æternam. Mũ-
dum ergo, id est, mundanos & carnales homines non diligamus vt tales, hoc est, inquãtum
deo ingrati sunt & rebelles. Alijs quoque inexemplares, & nobis in via salutis contrarij, ob-
staculumq; præbentes. Sic nanq; in euangelio loquitur Christus: Si quis venit ad me, & nõ Lucæ.14.
odit patrem suum & matrem, & vxorem & filios, ille non potest meus esse discipulus. Insup
non diligamus ea quæ in mundo sunt, id est, vanitates & vitiositates mundanas. De quibus
paulo post subditur: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, &c. Certum est au
tem, quod si quis prętacto modo dilexerit mundum, non esse charitatem dei patris in eo. Sic
B enim diligere mundum, est carnalis, sensualis, vitiosa dilectio. De qua ad Tim. loquitur Pau 2.Timo.3.
lus: Erunt homines amantes seipsos, elati, cupidi, q̃ cum spirituali dilectione simul stare non
valet. Sicut per Esai. asserit spiritus sanctus: Coangustatum est stratum, ita vt alter decidat Esa.28.
& duos capere simul non possit. Hoc etẽm stratũ est fundus cordis hũani, in q̊ pariter qescere
neq̃unt amor mũdi & amor dei, carnalis affectio & spiritualis dilectio: sed alter alteꝝ pellit.
Hic vt supra iã patuit, Iac. dixit apo. Amicitia huius mũdi inimica est deo. Quicũq; ergo vo- Iaco.4.
luerit amicus huiꝰ mundi fieri, inimicus dei constituetur. Ideo cecinit & Psalmist. Deus dissi Psalm.52.
pauit ossa eorum, qui hominibus placent: confusi sunt, quoniam deus spreuit eos. Paulus q̊-
q;: Si hominibus (inquit) placerem: Christi seruus non essem. Vuusquisq; siquidem, ei quẽ a- Galatas.1.
„ mat, cupit placere. Denique ratio, & quasi expositio, prædictorum subiungitur. [Quoniam
„ omne quod est in mundo,] .i. tota vitiorum congeries in carnalibus ac mundanis existens
„ hominibus [concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ,] id est,
triplex hæc inordiata affectio essentialiter aut reductiue. Quia hæc tria sunt quædam gene-
rales vitiorum radices, ad quas vniuersa peccata quodammodo reducuntur. Vnde Beda hic
scribit: His vitiorum vocabulis omnia vitiorum genera comprehendit. Concupiscentia nã-
q; carnis, est omne quod ad corporis voluptatem atq; delitias pertinet. In quibus præcipua
sunt cibus, potus, concubitus. De quib. Salom. ait: Sãguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes: Affer, Prouer.30
affer. Concupiscentia oculorum est omnis curiositas, quæ fit in discendis nepharijs artibus,
in inspiciendis spectaculis turpib. aut in accipiendis seu conseruandis temporalibus reb. su-
perfluis: aut obseruandis, cognoscẽdis seu accusandis, vitijs proximorum. Superbia vitæ est
cum quis se iactat in honoribus. Per hæc tria homines tantum tentantur. Per hæc tria ten-
tatus est Adam & victus. Per concupiscentiam scilicet carnis, cum hostis cibum ligni vetitũ
C ei monstrauit, eumq; ad consentiendum persuasit. Per concupiscentiam oculorum, cum di gen.3.
xit: Scientes bonum & malum, & aperientur oculi vestri. Per superbiam vitæ, cum ait: Eritis
sicut dij. Per hæc etiam tria Christus tentatus est, & vicit. Per concupiscentiam carnis, cum Matth. 4.
Satanas dixit: Dic vt lapides isti panes fiant. Per concupiscentiam oculorum, id est, curiosi- Lucæ.4.
tatem, quando hostis suggessit: Mitte te deorsum. Per superbiam vitæ, cum dicere ausus est:
Hæc omnia (scilicet mundi regna) tibi dabo, si cadens adoraueris me. Nempe, vt asserit Au- August.
gustinus (ex cuius verbis præinducta Bedæ verba sunt sumpta) curiositas aliquando dei fa-
mulos tentat, vt velint miracula facere, & experiri, an deus exaudiat eos. Itaq; ad cõcupiscẽ-
tiã carnis ꝑtinẽt ioci, ludi, risus, dissolutiões, oscula, & amplexus, cõmesatiões, potatiões, lasci
ui contactus, & cęt. vitia gustus ac tactus. Ad cõcupiscentiã oculoꝝ ꝑtinent, cupiditas, auari
tia, curiositas. Ad suꝑbiã vitæ, ambitio sæculi, desideriũ p̃lationis, excellentiæ appetitus, famę,
laudis, honoris inordinata affectio. Vt aũt Greg. docet, q̃tuor sunt species suꝑbię. Prima est,
dum quis bona quæ habet, se à deo accepisse non recognoscit. Secunda, dum credit suis meri gregor.
tis ea sibi esse collata. Tertio, dũ se iactat habere, quod nõ habet. Quarta, q̃ndo despectis alijs
singulariter vult videri. Insuper circa hũc locum scripsit Albertus: Peccata distingui possunt
tripliciter. Primo ex parte subiectorum, in quibus sunt. Secundo, ex parte obiectorum, cir-
ca quæ versantur. Tertio, ex parte actionum, quæ in eis cõcurrunt. Peccatum nanq; nil ali-
ud est,

ud est, quam priuatio quædam aut actio quædam deformis. Quælibet autem actio potest tripliciter considerari. Primo, per respectum ad suum subiectum. Secũdo, per respectum ad suum obiectum. Tertio, secundũ se, vt est actio habens deformitatem. Ex parte igitur subiectorum, sunt tres prædictæ radices vitiorũ. Nam concupiscẽtia oculorum videtur esse in appetitu rationali, concupiscentia carnis in appetitu concupiscibili, superbia vitæ in irascibili. Secundo peccata distinguuntur ex parte obiectorum. Omnia enim peccata conueniunt in hoc, q͂ auertunt nos à summo & incõmutabili bono, & conuertunt nos ad bonum commutabile & caducum. Secundum huiusmodi autem auersionem & conuersionem possunt peccata distĩgui dupliciter, scilicet generaliter, & specialiter. Generaliter sic, quia (vt tactum est) omnia peccata conueniunt in hoc, quod a deo auertunt & faciunt nos eum contemnere. Et vt sic accipitur vnum vitium capitale, quod est superbia: quia initium omnis peccati superbia est, vt dicitur in Ecclesiastico. Prout vero omnia peccata conueniunt in hoc, quod cõuertunt nos ad temporalia & caduca, accipitur aliud vitium capitale quod est cupiditas, iuxta illud prima ad Timotheum: Radix omium malorum est cupiditas. Sic superbia & auaritia accipiuntur, vt sunt generalia peccata. Specialiter vero ex parte obiectorũ, distinguũtur peccata hoc modo. Quia quicunque peccat, aut peccat commissione, aut omissione. Commissione potest quis peccare quatuor modis. Primo, circa bonũ honorabile, illud inordinate appetendo: & sic est inanis gloria. Secũdo circa bonum vtile, & sic est auaritia. Tertio circa bonũ delectabile, & hoc dupliciter. Quia vel delectabile spectat ad gustum, & sic est gula: vel ad tactum, & sic est luxuria. Omissione peccatur tripliciter. Nam quilibet Christianus tenetur ad tria, videlicet ad gratiarum actionem pro beneficijs à deo receptis: & contra hoc peccat accidia. Secundo ad proximi dilectionem, & contra hanc peccat inuidia. Tertio ad iniuriæ relaxationem, cõtra quam peccat ira. Sic ergo accipitur distinctio sep tem peccatorum mortalium, quæ & aliorum vitiorum radices vocantur. Tertio distinguuntur ex parte actionum, quæ in eis concurrunt. Quicunq; etenim peccat, aut ideo peccat, quoniam timet amittere aliquid bonum, & propterea inordinate se subijcit alijs: aut ideo peccat, q͂a desiderat consequi aliquid bonum quo caret, & inflammatur vt illud obtineat. Hinc super illud in psal. incensa igne & suffossa, loq͂tur Aug. q͂d oĩa nr̃a peccata procedunt, vel ex timore male humiliãte, vel ex amore male inflammante. Hæc Albert⁹. Interdum etiam dr̃, quod omniũ vitiorũ origo & radix est improbus & priuatus amor sui. Et hoc ideo, quoniam oẽs affectiones ex amore originaliter profluunt. Sic itaque elucescit, qualiter secundum diuersas considerationes, sit vna radix omnium vitiorum, videlicet amor improbus suiipsius: & qualiter sint duæ vitiorum radices, puta superbia atque cupiditas. Qualiter etiam sint aliæ duæ peccatorum radices, vtpote amor male inflammans, & timor male humilians: & qualiter tres, videlicet cõcupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & ambitio sæculi siue superbia vitæ, & qualiter septem. Itaque omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Quod etiam intelligi potest, per modum hyperbolicæ loquutionis, qua aliquid dicitur per excessum absq; mendacio, ad insinuandum magnitudinem rei. Sicut & Ioseph Pharao dixit: Absq; oris tui imperio nullus mouebit manum, aut pedem, in omni terra Aegypti. Et ita sanctus Iohannes nunc profert hæc verba, ad insinuandum quod hæc tria mala magis abundant in mundo. Et subdit [quæ] triplex concupiscentia. Vel quæ superbia vitæ [non est ex patre] quantum ad suam deformitatem, seu obliquitatem culpabilem, [sed ex mundo est] id est, ex inordinata voluntate, seu appetitu corrupto hominum mundanorum. Voluntas enim creata, in quantum ex nihilo est & defectiua in se, est prima peccati origo. Sic enim competit sibi ex seipsa deficere, & peccare. Si autem obijciatur, quod omne esse & omnis actio sunt à deo: ergo & vitiosæ actiões & prauæ concupiscentiæ, in quib⁹ sunt reales & positiuæ entitates, quæ à primo ente primordialiter manãt. Respondetur, quod talia sunt à deo quantum ad entitatem existentem in eis, non quo ad eorum deformitatẽ. Vnde dici solet, quod sunt à deo quantum ad substantiam actus, vel quantum ad suum materiale: non quantum ad suum formale, quæ est ipsa deordinatio actus, quæ non est aliquid positiuum, sed priuatio speciei, modi ac ordinis. Si itaq; cupimus in charitate proficere & diuino amore succendi, à prædicta triplici concupiscentia interiora nostra purgemus. Siquidem quanto ab ea nos amplius emundamus, tanto in spiritali amore plenius crescimus, salubriusq; proficimus. Idcirco ad nullam rem creatam, carnalem, sensibilem, aut caducam inordinate siue superflue afficiamur: sed ordinate duntaxat & sapienter ac virtuose, vtpote in quantum nobis necessaria, vtilisue consistit ad dei obsequium & honorem, ad spiritalem pfectum ad incrementum scientiæ ac virtutum, ac diuini inflammationem amoris [Et mundus transijt,] vel (vt alij textus habent) trãsit. Hoc multipliciter potest intelligi. Primo, quod p ignem conflagra

Eccl 10. Tob. 4. 1. Timo. 6. Psalm. 79 Gen. 41.

A conflagrationis purgabit,atq; ad meliorē dispōnē pducetur in die iudicij , pro vt hoc diffu se expositum est 1.Pet.Secundo ꝙ mundus iste inferior,s.regio elementorum & mixtorꝝ in variatione consistit cōtinua & p̄terit in multis eius figura: p̄sertim in generabilib⁹ & corru ptibilibus,q̄ ad se tota. Vñ 1.Cor.dr:Qui vtūtur hoc mūdo,sint tanq̄ non vtentes,p̄terit em̄ 1.Cor. 7
figura huius mundi. Tertio ꝙ mundus transit, id.est,mundani vitiosiq; homines incessan ter deficiunt,ad mortem festinant, non solum ad mortē naturæ, sed etiam culpæ ac inferna lis miseriæ. Vnde & apud Sapientem fatentur : Vmbræ transitus est tempus nostrum. De Sapien.2.
quibus habetur in psalmo: Tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera Psalm.16.
herbarum cito decident. Itemq;: Quomodo facti sunt in desolationem?subito defecerunt, Psalm. 7.
perierunt propter iniquitatem suam[& concupiscentia eius]id est,præfata triplex concupi scentia hominum mundanorum celeriter finem accipiet : quia simul cum impijs peribit,iu xta illud Psalm. Exibit spiritus eius & reuertetur in terram suam,in illa die peribunt omnes Psal.145.
cogitationes eorum. Hinc primo Machabæ. habetur:A v̄bis peccatoris ne timueritis,quia 1.Mach.2.
gloria eius stercus & vermis. Hodie extollitur & cras nō inuenitur,quia conuersus est in ter ram suam & cogitatio eius perijt. Hinc ait Gregorius : Quia labenti mundo inhæremus,cū Gregor.
ipso cadimus quem labentem tenemus. Et sicut qui rebus labentibus innititur,eis cadenti bus labitur: sic qui rebus cœlestibus & æternis inhæret,cum eis perpetuo permanebit. Pro pter quod subditur[Qui autem facit voluntatem dei]id est,deo in cūctis obedit[manet inç ternum,] id est,spiritalem vitam nunq̄ amittit, quamuis corpaliter morietur. Quia de vita gratiæ perducetur ad vitam gloriæ , & deo vnietur beatifice sine fine. Non ergo mente in
B hæream⁹ rebus carnalibus,fallacibus, & caducis:sed summo & inuariabili bono,illud super oia diligentes,feruide cupientes, reuerenter colentes, & sp sperātes in ipso:vt cum propheta Psalm.61.
dicere valeamus : In deo salutare meum , & gloria mea, deus auxilij mei , & spes mea in deo Psalm.72.
est.Et iterum:Mihi adhærere deo bonum est:ponere in domino deo spem meam. Alioquin Sapien. 5.
cum insensatis amatoribus seculi huius damnati,sero dicemus illud Sapientiæ:Quid nobis profuit superbia,aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tan quam vmbra. Consequenter armat ac roborat credentes contra pfidorum fallacias. [Filio li] mei [nouissima hora est]. i. vltima mundi ætas durans à Christi aduentu vsq; ad diem iu dicij.Quæ quamuis videatur diuturna,tamen comparatione durationis futuri sæculi,qua si breuissima hora est. Vnde &Paul.fatetur:Nos sumus in quos fines sæculi deuenerūt.Hinc 1.Cor.10.
in scripturis Veteris Testamenti tempus Christi & Euangelicæ legis appellatur dies nouis simus,vt cum Iacob patriarcha ait : Congregamini vt annunciem vobis,quæ ventura sunt Gen. 49.
vobis in nouiss. diebus.Et quæ ibi prędicit,pro maxima parte ad primum Christi spectant aduentum. Apud Iohelem quoq; secundum antiquam translationem (qua in Acti. beatiss. Iohel.2.
vtitur princeps apostolorꝝ) habetur:Et erit in nouissimis diebus,dicit dominus , effundā de Actu.2.
spiritu meo super omnem carnem: quod in die Pentecostes sacratissimus Petrus impletum esse disseruit. Nec moueat quenq̄, ꝙ hæc vltima ætas mundi præcedētibus mundi ætatibus est protractior ; cum & vltima vnius hominis ætas frequenter diuturnior sit multis præce dentibus ætatibus eius. Decentissimum quoq; est, & ad præcipuam infinitæ misericordiæ dei pertinet laudem, ꝙ ætas ad tempus gratiæ legemq; Christi pertinēs consistat diffusior,
C vt plures in ea saluentur:præsertim cum ætas ista sit præcedentium finis ætatum. Insup po test & ita exponi. Nouissima hora est. i. tempus quod circa mundi finem venturꝝ est, perse quutione Antichristi durante, nunc est per similitudinem seu conformitatem & æquiualen tiam ac mysticam designationem. Iuxta quem modum ait in Euangelio Christus: Si vultis Matth.11.
scire,Iohannes ipse est Helias. In Gen. quoq;:Catulus leonis Iuda. Tempore nanq; apostoli Gen . 49.
cæ pdicationis,tanta fuit fidelium ab hæreticis &tyrannis afflictio,ꝙ persequutionem An 2.Thess.2.
tichristi præfigurauit. Propter quod ad Thessa,Paulus cōscripsit:Mysterium iam operatur iniquitatis.[Et sicut audistis quia Antichristus venit] hoc tripliciter potest intelligi. Primo sic: Sicut audistis à veris Euangelicæ legis prædicatoribus , ꝙ Antichristus suo tempore ve niet. Habet nanq; sanctus Iohannes frequenter talem modum loquendi,hoc est, ponendi præsens pro futuro. Vt cum in Euangelio suo ait:Colligent eū & in ignem mittent,& ardet. Iohan.15.
Secundo sic:Sicut audistis ab aliquibus,quantum ad hoc male opinantibus,ꝙ Antichristus venit. Hoc nanq; ob causam prætactam aliqui tunc putabant: sicut & interim hoc frequent̄ putatum est. Tertio sic:Audistis veraciter quia venit Antichristus iam , non in propria per sona,sed in figura. Hoc est in aliquo impio,eum præfigurante. Ac si dicat:Vere sic est. Nam subditur. [Nunc Antichristi multi facti sunt] id est,propria libertate tā scelerati effecti sunt, vt rite Antichristi. i. Christo valde contrarij appellentur. Siquidem Antichristus dicitur ab anti,quod est contra,& Christus. Tales fuerunt Ebion &Cherintus ac Marcion impijssimi

hæreſiarchæ, qui adhuc viuente ſancto Iohanne Euangeliſta ſurrexerunt in Aſia. Sed & ali D
multi in diuerſis partibus mundi. Tales item fuerunt tyrãni. Beda quoq; hic ait, Qui catho-
licam fidem, quam verbis confitentur, peruerſis commaculant actibus, Antichriſti. i. Chri-
ſto contrarij nuncupantur. Et maxime qui alios ſcandalizant, & trahunt ad vitia atq; ſalu-
Bernard. tem impediunt proximorum, Antichriſti merentur vocari. A quibus, teſte Bernhardo: gra-
uiorem Chriſtus ſuſtinet perſequutionem, quam ſuſtinuit à Iudæis [vnde ſcimus] id eſt, ex
iſto cognoſcimus [quia nouiſſima hora eſt,] id eſt, tempus Antichriſti in fine mundi futu-
rum, iam per ſimilitudinem, æquiualentiam quandam, & myſterialiter aduenit, ſeu vltima
1. Timo. 4 mundi præſens eſt ætas. Vnde prima ad Timotheũ loquitur Paulus: In nouiſſimis diebus
diſcedent quidam à fide attendentes ſpiritibus erroris [Ex nobis] id eſt, ex noſtra collectiõe
[prodierunt] quia ad tempus fuerunt nobiſcũ & fideles, vt videbatur, extiterant [ſed non
erant ex nobis] id eſt, ad noſtram ſocietatem non ꝑtinebant ſecundũ diuinã prędeſtinatio-
nem, nec ſecundum fidei veræ conſtantiã [Nam ſi fuiſſent ex nobis] modo præfato, vtpote
veri & conſtantes, ac prædeſtinati catholici [permanſiſſent vtiq; nobiſcum] in fide & eccle-
ſiaſtica vnitate [Sed vt manifeſti ſint, quia nõ ſunt omnes ex nobis] id eſt, ad hoc deo diſpo-
nente eorum error innotuit. Vel idcirco ego Iohannes hæc ſcribo, ſeu, ideo exierunt, vt ma-
nifeſtentur & cognoſcantur eſſe hæretici, non vere catholici: ne latendo diutius plures fallãt
catholicos. In pñti etenim vita bonis mali miſcentur: ſicut in corꝑe animali mali humores
bonis miſcent̃ humoribus. Et ſicut corpus naturale purgatur ac releuatur, dum mali ab eo
expelluntur humores: ſic myſticum corpus Eccleſiæ, dum vitioſi & reprobi ſeparantur a ve- E
Matth. 13. ris & viuis membris ipſius. Hinc Chriſtus cõparat Eccleſiã ſagenæ miſſæ in mare, & ex omi
genere piſcium congreganti. In cœna quoq; nouiſſima, proditore egreſſo & filijs lucis ſecũ
Iohan. 13. manentibus dixit: Nunc clarificatus eſt filius hoĩs. Introducto vituperio hæreticorum, tan-
git ſanctus Apoſtolus præconium catholicorum: quatenus oppoſita iuxta ſe poſita clarius
innoteſcant [Sed vos] catholici & conſtantes [vnctionem habetis a ſancto] id eſt, illumina-
tionem, conſolationem, inflammationem accepiſtis a deo, ſeu ſpecialiter a ſpiritu paracleto
eſſentialiter ſancto: qui varios effectus internos ac ſecretiſſimos per fidem & charitatem ac
ſapientiæ donum, aliaq; gratiæ ſuæ chariſmata in ſuorum operatur cordibus electorum, ꝑ
quæ eos in fidei veritate mirabiliter roborat, atq; per guſtum occultum, per ſupernaturales
irradiationes, gratioſiſſimas viſitationes, inflammationes cœleſtes, admirabiles præuentio-
nes, per raptus & myſticas contemplationes, per exuberantiſſimas diuinorum munerũ ad-
impletiones, mentes electorum ſuorum in fidei ſynceritate, in eccleſiaſtica vnitate, immobi-
les ac certiſſimas reddit, ita, vt per experientias ſupernaturales clariſſime ſciant, quod vera
Iohan. 14 & ſancta ſit catholicæ militãtis Eccleſiæ fides. Propter quod loquitur Chriſtus: Spiritus ſan-
ctus docebit vos omnia & ſuggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis. Hinc ſubditur
[& noſtis omnia] non omnifarie omnia, ſed omnem articulorum fidei veritatem, & cun-
cta neceſſaria ad ſalutem. Iuxta illud Iohannis decimoſexto: Cum venerit ille ſpiritus veri-
Iohan. 15. tatis, docebit vos omnem veritatem. Vnde & rurſus Chriſtus dixit apoſtolis: Omnia quę-
cunque audiui a patre meo, annunciaui vobis. Porro vnuſquiſque ſecundum exigenti- F
2. Timo. 2. am ſui ſtatus ſeu gradus ſiue officij debet eſſe inſtructus. Hinc Timotheo Paulus ſcripſit a-
Iaco. 1. poſtolus: Dabit tibi dominus de omnibus intellectum. Et Iacobus ait: Si quis indiget ſa-
pientia, poſtulet a deo, qui dat omnibus affluenter, & dabitur ei. [Non ſcripſi vobis, quaſi
ignorantibus veritatem,] ſcripturæ & neceſſarium ſaluti [ſed quaſi ſcientibus eam] vt pro-
ficiatis in ea, & roboretur cor veſtrum magis ac magis in fidei theoria. Quia vt in
Prouer. 18 Prouerbijs habetur: Audiens ſapiens, ſapientior erit. Et rurſus Salomon ait: Da ſapienti
Prouer. 9. occaſionem, & addetur ei ſapientia. Sic & Paulus apoſtolus, Scientibus (inquit) legem lo-
Roman. 7. quor. Et denuo: Tanquam in memoriam vos reducens. Hoc quoque vobis ſcientibus
Roma 15. [quoniam omne mendacitum ex veritate non eſt] id eſt, nulla falſitas a ſumma veritate
proceſſit: ideo qui mentitur quantum ad hoc, non eſt ex deo. Et q fidei ac ſcripturis aut de-
terminationi Eccleſiæ contradicit, a deo auerſus eſt, & falſitati ſubiectus, eiuſque filius,
Iohan. 8. de quo ait Saluator: Diabolus in veritate non ſtetit, quia veritas non eſt in eo. Cum loqui-
tur mendacium, ex proprio loquitur: quia mendax eſt, & pater eius, id eſt, pater mendacij.
Eſa. 4. Diabolus ergo eſt origo mendacij, qui & angelis in cœlo & protoplaſtis hominibus in
Gen. 3. paradiſo impietatem & falſitatem ſuggeſſit. Quemadmodum autem voluntas creata,
inquantum ex nihilo & defectiua, eſt peccati origo: ſic intellectus creatus in quantum
defectiuus & ex nihilo procreatus, falſitatis origo cenſetur. Veritas autem ſeu
verum, ſecundum quod tale, nequaquam mendacij cauſa aut fons eſt: cum agens ſimile
ſibi pro-

A
" ſibi producat [Quis eſt mendax] mẽdatio ſuperſtitionis,& verę religioni fideiq; contrario
" [niſi is q negat,quoniam Ieſus nõ eſt Chriſtus?] propoſitionem hanc negatiuam: Ieſus Na-
zarenus non eſt Chriſtus in lege,& prophetis prænũciatus ac promiſſus, concedit ſeu ve-
ram eſſe affirmat. Quod autẽ iſte ſit ſenſus,& ꝙ ita hoc loco accipiatur verbum hoc,negat,
" ſequentia verba teſtantur[Hic eſt Antichriſtus]id eſt, infidelis Chriſto contrarius[qui ne-
" gat patrem & filium]id eſt,qui negat In diuinis eſſe perſonam patris æterni,& perſonã vni-
geniti filij eius. Hoc autem negat, qui negat Ieſum eſſe Chriſtum. Nam Ieſus in veritate eſt
Chriſtus filius dei patris,prout ipſe per ſcripturas atq; miracula demonſtrauit. Qui autem
negat filium dei,negat & patrem ipſius. Quoniam pater & filius correlatiua dicuntur. Rela
tiua autem ſunt ſimul natura. Nam vno poſito,ponitur & alterum:& vno ablato,aufertur
& alterum. Pater quoque & filius ſubſtantialiter idem ſunt. Idcirco vno negato,negatur
& alter. Iterum: Chriſtus dicitur quaſi vnctus, ita ꝙ in nomine Chriſti intelligitur perſona
vngens ſcilicet pater,perſona vncta videlicet filius, ipſa quoq; vnctio quæ eſt ſpiritus ſctũs.
Qui itaq; negat Chriſtum vnctum, negat & patrem vngentem qui noĩe Chriſti datur intel
" ligi. Hinc ſubditur[Omnis qui negat filiũ,nec patrem habet]id eſt,deum eſſe patrẽ non ad-
mittit,nec vere deum habet quem colat,id eſt, deum non colit veraciter: ſed maxime dero-
gat ei,cuius æternam generationem non credit. Idcirco loquitur Chriſtus: Qui non hono- Iohann.5.
B rificabit filium,non honorificabit patrem,qui miſit illũ. Et iterũ ait Iudæis incredulis: Eſt pr̃ Iohan. 8.
" meus, quem vos dicitis quia deus noſter eſt,& non cognouiſtis eum[qui confitetur filium
" & patrem habet].i.patrem etiam cõfitetur,cũ filius referatur ad patrem,& talis colit ac fide
" cognoſcit patrem[Vos autẽ quod ad initio audiſtis, in vobis permaneat]id eſt,fides & euã-
gelica doctrina, quam ab exordio veſtræ conuerſionis a me alijſq; Chriſti prædicatoribus
didiciſtis,perſeueret in cordibus veſtris. Beati enim,qui audiunt verbum dei & cuſtodiunt Lucæ.11.
illud. Vnde Paulus redarguit Galatas,eo ꝙ non perſeuerauerũt in euangelica veritate,quã Galat.1.3
docuit eos. Et addit: ꝙ licet angelus eis annunciaret oppoſitum,tanquam anathema illud
" arbitrarẽtur[Si in vobis permanſerit quod ab initio audiſtis]id eſt, euangelicam doctrinã
memoria & effectu ſeruaueritis,credendo ac cõuerſando iuxta Chriſti doctrinam & iuſſio-
nem[vos in filio & patre manebitis]id eſt, patri & filio per fidem & charitatem ac obediẽ-
tiam ſtabiliter adhærebitis, & eritis patri filioq; vniti, in via per gratiam atq; in patria per
gloriam. Propter quod filius proteſtatur: Omnis qui audit verba mea & facit ea, aſſimila-
bitur viro ſapienti,qui ędificauit domũ ſuam ſupra petrã. Porro patre & filio nominatis,in
telligitur ſuperdulciſſimus paracletus adorandus ſpiritus ſanctus: qui eſt patris ac filij nexꝰ
amor & oſculum,communeq; germen & coæternum profluuium,ſecundum Didymum in
libro de Spiritu ſancto. Quicunq; enim manet in vna trium æternarum ac ſuperuenerabi-
lium perſonarum, manet in omnibus tribus:& qui diligit colitq; vnam, amat & colit om-
" nes. Et quaſi interrogaremus,quo fructu,quo præmio in patre filioq; manebimus,ſubdit[Et
" hæc eſt repromiſſio] id eſt, res promiſſa [quam ipſe]filius[pollicitus eſt nobis, vitam æter-
C nam]id eſt, perpetuam felicitatem nobis pro mercede ſpopondit,dicens: Qui facit volunta- Matth.7.
tem patris mei, ipſe intrabit in regnum cœlorum. Et rurſus: Hæc eſt voluntas patris mei, Iohan.6.
qui miſit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum,habeat vitam æternam. Sed & ali
bi clarius loquens,ait: Pater clarifica filium tuum, ſicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis,
vt omne quod dediſti ei,det eis vitam æternam. Hæc eſt autem vita æterna,vt cognoſcant
" te verum deum,&cæ. [Hæc] quæ de Antichriſtis iam natis dixi [ſcripſi vobis de his qui ſe-
" ducunt vos]vt eos vitetis atq; in fide & charitate ac cõuerſatiõe integri maneatis. Seducto
res vero ſunt, non ſolum hæretici: ſed & oẽs qui vitioſis exemplis, prauis ſuggeſtionibus,
blandis promiſſionibus aut comminationibus, ſeu alio quouis modo proximos ſuos deci-
piunt: ſiue ad perfidiam ſiue ad quamcunq; culpam, præſertim mortalem,eos trahendo.
Quibus non ſufficit damnatio propria,ſed tanquam membra ſatelliteſq; diaboli, alias ſecũ
damnationi inuoluunt. De quibus loquitur Paulus: Impij proficient in peius,errantes & in 2.Timo.3
errorem mittentes. Quibus timendum eſt,quod ait Saluator: Væ homini,per quem ſcanda Matth,18.
" lum venit. [Et vos vnctionem quam accepiſtis ab eo]id eſt, præfata vnctio ſpiritus ſancti,
" gratia vobis ab eo infuſa, charitas in cordibus veſtris per ſpiritum ſanctum diffuſa[mane-
" at in vobis]id eſt,animas veſtras ſolicite cuſtodite,ne peccando excidatis a gratia. Propter Prouer.4
quod Salomon cohortatur: Omni cuſtodia cuſtodi cor tuum. Et propheta Micheas nos ad- Mich.6.
monet,vt cum deo ſolicite ambulemus. Paulus quoq;: Cum metu,inquit,& timore ac tre- Philipp.2.
more veſtram ſalutem operemini. Nempe ſi fecerit homo quod in ſe eſt,deus gratiam ei
infundit, infuſam cuſtodit, cuſtoditamque perficit. Nec ſuperpijſſimus deus quenquam
relinquit,niſi relinquatur priꝰ ab eo. Propter quod in libro Iob aſſeritur: Si direxerit homo Iob.34.

ad deum cor suum,spiritum illius & flatum ad se trahet. Primoq; Regum Samuel monet:
1.Reg.7. Præparate corda vestra domino. Salomon quoq;: Hominis,inquit,est animum præparare D
Prouer.16 [Et non necesse habetis, vt aliquis doceat vos]id est,tam gratiose deus vos præuenit,tam
copiose illuminat, vt non sit vobis necessaria instructio humana. Quod fuit in istis priui-
legium speciale. Vel si istud intelligatur de cunctis bonis fidelibus dictum,sensus est:Quod
si fecerint quod in eis est,deus eos sufficienter informabit, quamuis humana eis desit instru-
ctio: quæ tamen si assit,non est despicienda. Nam deus per angelos sanctos ac homines,in-
struit plebem [Sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus]pertinentibus ad salutẽ [& ve-
rum est]quod docet vnctio illa,cum sit directio optimi infallibilisq; magistri,videlicet spiri
tus sancti [& non est mendacium]in docttrina ipsius. Vnde doctrinæ sacræ scripturæ ne-
quaquam miscetur mendacium, quemadmodum doctrinis philosophorũ [& sicut docuit
vos]per seipsum, per angelicam inspirationem & per nostram prædicationem[manete in
Hebræ.13 eo]per fidem,charitatem,& opera sancta. Propter quod ad Heb.dicitur:Doctrinis varijs &
Prouer.3. peregrinis,nolite abduci. Hoc est quod in Prouerbijs scriptum est: Habe fiduciam in dño,
ex toto corde tuo,& ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus vijs tuis cogita illum, & ipse
Iob.22. diriget gressus tuos. Hinc apud Iob inducitur:Acquiesce deo & habeto pacem,& per hoc ha
Iob.4. bebis fructus optimos. Hoc, est quod Tobias docet:Omnibus diebus vitæ tuæ deum in mẽ-
te habeto: & caue ne aliquando peccato consentias[Et nũc filioli manete in eo]constantes,
vt nec prospera,nec aduersa, nec mors, nec vita,nec dæmones, nec tyranni,neque carnales
amici,siue propinqui,aut socij,a Christo vos retrahant[vt cum apparuerit]id est,suo tribu E
nali fuerimus præsentati,siue in particulari siue in generali iudicio[habeamus fiduciam]id
est,conscientiam bonam & confidentiam ex ea nascentem. Conscientia etenim pura,salu-
brem gignit fiduciam:quemadmodum conscientia praua formidinem. Iuxta quod in lib.
Sapien.17 Sapientiæ scribitur:Semper præsumit sæua perturbata conscientia [& non confundamur
ab eo in aduentu eius]id est, non reprobemur a Christo iudice summo in suo ad nos aduẽ-
tu,per exequutiõem iudicij, siue in morte,cum particulariter iudicat quosq;, atque per hoc
spiritaliter,seu per effectum suæ iusticiæ,venit ad eos, siue in die nouissimo,quãdo dicturus
Matth.5. est reprobis,Ite maledicti in ignem æternum. Porro qui deficit inter aduersa,aut transgre-
ditur dei præcepta,qui aduersarios odit,aut seipsum vlciscitur:hũc Christus in iudicio,tam
particulari quam vniuersali, confundet. Quemadmodum in Euangelio protestatur: Qui
Lucæ.9. me erubuerit,& meos sermones:hũc filius hominis erubescet,cum venerit in maiestate sua
[Si]pro quia[scitis quia iustus est,scitote quoniam &omnis qui facit iusticiam]id est,actus
infusæ iusticiæ. Et potest hic sumi iusticia,prout est virtus communis: vt iusticiam facere
asseratur,qui condignos pœnitentiæ fructus exercet,qui deum cum debita reuerentia colit,
totoq; corde amat,& cætera dei obseruat præcepta. Talis[ex ipso natus est]id est,per gra-
tiam gratum facientem spiritaliter generatus. Vtpote in esse supernaturali,ad promerendũ
vitam æternam idoneo,constitutus. Quotiescunq; etenim quis peccat mortaliter, spirita- F
liter moritur,si fuit in gratia:quoniam spiritale esse gratiæ gratumfacientis amittit. Et quo-
tiescunq; per pœnitentiam ad statum salutis per gratię recuperationem reducitur, toties ex
deo,seu Christo renascitur. Veruntamen quoniam qdam præsciti ad tempus p gratiã ope-
rantur iusticiam,tales quamuis non sint ex deo nati per prædestinationem:sunt tamen ex
eo nati secundum præsentem iusticiam. Postremo iusticia hominum quantumlibet perfe-
ctorum,in vita præsenti est plurimum imperfecta,& sæpe interrupta, multisq; defectuosita
tibus mixta,varijs culpis fuscata: & comparatione honorificentiæ q̃ deus superdignissimus
Esa.64. est,tam modica,imo magis tam nulla,vt Esaias testetur:Quasi pannus menstruatæ vniuer
sæ iusticiæ nostræ. In beatis vero qui indesinẽter totis viribus deo intenti sunt honorificen
tiamq; impendunt, nec vlla culpa tanguntur,est suo modo perfecta iusticia. Deus vero in
infinitum honorabilior est,quamuis ab vniuersis valeat honorari.

¶ Elucidatio Cap. III. Videte qualem. ¶ Artic. quartus.

SAnctus Iohannes præsenti capitulo dei beneficia ac promissa, atq; moralia docu-
menta,diffusius recitat dicens:[Videte].i. fideliter aduertite,acute pensate [qua-
lem charitatem dedit nobis pater,vt filij dei nominemur,& simus] hoc dupliciter
potest exponi. Primo sic:Qualem charitatem dedit nobis pater.i.quam magnam
suam erga nos dilectionem nobis ostendit, seu quantum se diligere nos monstrauit, p hoc
q cõtulit nobis gratiam istam talem ac tantam,vt adoptiui filij eius vocemur & simus. Est
Matth.28 enim consuetudo scripturæ,vt aliquid dicatur fieri seu donari,quando eius factio seu dona
tio innotescit seu manifestatur. Quemadmodum post resurrectiõem Christus disseruit: Da-
ta est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: quæ vtique potestas sibi ab incarnationis ex-
ordio

A ordio fuit collata. Sicq; deus pater magnam charitatem nobis dedit per hoc quod eximiam suam dilectionem nobis per Christum monstrauit, in tantum quod per Christum eiusque discipulos protestatus est, nos esse adoptiuos filios suos per fidem & charitatem. Vnde Saluator in Euangelio sæpius loquitur: Sitis filij patris vestri, qui in cœlis est. Atq; ad Galatas fertur: Omnes filij dei estis per fidem in Christo Iesu. Et alibi inducitur: Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Sicq; per deum patrem hoc loco rite intelligitur trinitas deus, cui assidue dicimus: Pater noster qui es ĩ cœlis. Totius etenim superdignissimæ trinitatis, vna est erga nos dilectio, & vna charitatis ad extra effusio: quoniam operatio eius ad extra est indiuisa, cum trium superessentialium personarum sit vna essentia, eademq; potestas. Secundo exponitur sic: Videte qualem charitatem dedit nobis deus, id est, quam sublimis, digna, & efficax sit charitas ipsa infusa, virtus theologica, quã deus per creationem nobis largitus est: cuius tanta est virtus, ac eminentia, quod per eam potissime adoptiui filij dei efficimur & vocamur. Propter q̃d loqtur Paul. Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Et rursus: Non accepistis, inquit, spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptiõis filiorum: in quo clamamus: Abba, pater. Hinc rursus hortatur: Imitatores dei estote, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. [Propter hoc mundus non nouit nos] id est, quia adoptiui filij dei sumus per charitatem, per quam contemptis carnalibus ac terrenis diuina & æterna quęrimus & amamus. Idcirco carnales mundaniq; homines per approbationem non noscunt nos: imo quam vere virtuosa deoq; placita sit conuersatio nostra, prorsus ignorant. Nam Paulo teste: Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi: & nõ potest intelligere. Hinc tales, prauis & mũdanis excæcati affectibus, peruerse iudicant de spiritalibus & deuotis hominibus, eis præsertim quos vident abiecte vestitos, & eos derident ac fatuos arbitrantur. Quemadmodum quarto Regum principes viso discipulo Helisæi dixerunt ad Iehu: Quid venit insanus iste ad te? Vnde, vt Sapiens asserit, in fine dicturi sunt: Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam. Idcirco autem mundus iste non nouit nos [quia nõ nouit eum] id est, deum patrem cuius filij sumus, quem formata cognitione non noscit, iuxta quod Christus contestatur: Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui. De talibus fertur ad Titum: Confitentur se nosse deum, factis autẽ negant: cum sint abominati, & reprobi. Isti quoq; non considerant deum vt approbatorem eorum qui mundo despecti sunt, neq; vt datorem gratię ac virtutum in præsenti cœlestisq; glorię in futuro: sed carnalibus ac terrenis immersi sunt, & talia appreciantur. Vnde, quemadmodum deus stultam fecit sapientiam huius mundi, ita & mundus stultam reputat sapientiam dei, id est, veram infusam ac salutarẽ sapientiam, qua homini solus deus dulcescit, cunctaq; transitoria vilescunt: sed nunc allegatum est inde verbum Pauli ad Corinthios dicentis: Animalis homo nõ percipit ea quæ sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi. Et iterũ fatetur: Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est. Salomon quoque testatur: Non recipit stultus verba prudentię. Sed & in Ecclesiastico scriptum est: Cor fatui quasi vas confractum, omnem sapientiam non tenebit. Porro in scripturis omnes iniqui vocantur indocti & stulti. Est nanq; in eis vitium puerilitatis, quod est stultitia dono sapientiæ cõtraria: quoniam ista carnalia & caduca summo & inuariabili bono donisq; gratiæ ac virtutum præponunt, & verã sapientiã detestatur. De quibus ĩ Ecclesiastico habetur: Quàm aspera nimis est indoctis hominibus sapientia. [Charissimi nunc filij dei sumus] per similitudinem charitatis & gratiæ. Filij vtiq; adoptiui, iuxta illud ad Ephesios, Deus prędestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum. Et denuo ad Corinthios Paulus scripturam allegat dicentem: Immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit dominus omnipotens. In Deuteronomio quoque dicitur: Filij estote domini dei vestri [& nondum apparuit, quod erimus] id est, excellentia quam in cœlesti beatitudine adipiscemur, nondum innotuit aut manifestata est: quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus suis electis [Scimus quoniam cum apparuerit] quod erimus, id est, cum deus manifeste per effectum monstrauerit illam beatitudinem, eam nobis sanctis omnibus conferendo, nosq; glorificatos monstrando. Vel cum apparuerit, id est, Christus in secundo aduentu se manifestauerit [similes ei erimus] id est, deo perfecte conformabimur per dona gloriæ, cui nunc aliqualiter assimilamur per munera gratiæ. Tunc eñ per plenum ardentissimumq; amorem erimus in deum ineffabiliter transformati, & quantum fieri potest, in ipsum absorpti. Tamen & per beatificam visionẽ assimilatio illa peragitur formaliter & directe: propter quod subditur [quia

Marginalia: Roman.8. Matth.5. Lucæ.6. Galatas.3 Iohan.1. Matth.6. Roma.5. Roman.8 Eph.5. B 1.Cor.2. 4.Reg.9. Sapien.5. Iohan.17 Titum.1. 1.Corin.1. 1.Corin.2. 1.Corin.1. Prouer.18 C Eccl.21. Eccl.6. Eph.1. 1.Cor.6. Deut.14. Esa.64. 1.Cor.2.

videbimus eum ſicuti eſt]id eſt, clare per ſpeciem,ita ꝙ ipſam ſuperadorādę deitatis ſuper D
ſubſtantialem eſſentiam in ſeipſa,per ſeipſam,clare,& immediate conſpiciemus. Cognitio
autem ſecūdum philoſophos, fit per aſſimilationem cognoſcentis ad cognitum, in quātum
ſimilitudo ſeu ſpecies cogniti ineſt cognoſcenti. Cumq; omnis forma creata à clara & im-
mediata repræſentatione diuiuæ eſſentiæ deficiat infinite, conſtat quod diuina eſſentia à
mente creata clare & immediate videri non valeat per formam ſpeciemue creatam. Ideo
ipſamet diuina eſſentia vnitur mentibus beatorum loco ſpeciei & intelligibilis formæ, ita
ꝙ ipſa eſt quod, & quo:id eſt,quod videtur,& id quo fit viſio,ſeu obiectum & ſpecies:ſicut
& ipſe deus videt ſe per ſe,ſic ꝙ in eius ęterna & increata ſuiipſis intuitione idem ſunt obie-
ctum & ſpecies. Per hanc ergo beatificam viſionem,claram & penitus ſupernaturalem bea
ti deo perfectiſſime aſſimilātur: cum ipſa diuina eſſentia eis tam ineffabiliter,ac intime vni-
1.Cor.13. atur. Hinc ad Corinthios ſcriptum eſt: Ex parte cognoſcimus:cum autē venerit quod per-
fectum eſt,euacuabitur quod ex parte eſt. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate,tunc
autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcam ,ſicut & cognitus
ſum. Hæc eſt admiranda,ſuperpiiſſima,liberaliſſima communicatio beatitudinis:qua ſup-
bonus deus beatitudinem ſuam immenſam electis ſuis communicat, & vitam eorum ſuæ
vitæ conformat,eoſq; plenam ſocietatem ſecum facit habere. Quoniam ſicut deus clare &
inceſſabiliter,ſumme, & ardentiſſime contemplatur & amat ſeipſum:ita & ipſe indefinen-
Colo.3. ter,clare,feruentiſſime cōtemplantur & diligunt eum. Hinc ad Coloſſenſes loquitur Paul. E
Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo. Cum autē apparuerit Chriſtus vita veſtra,
Pſalm.88. tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Nec his obſtat illud in Pſalmo:Quis in nubibus
æquabitur domino,ſimilis erit domino in filiis dei? Hoc & quædam ſimilia verba ſcriptu-
ræ de ſimilitudine æqualitatis intelliguntur, prout vnigenitus naturaliſq; filius deo patri
ſimilis perhibetur.[Et omnis qui habet hanc ſpem in eo]id eſt,qui auxilio gratiæ dei confi- «
dit ſe ad prætactam viſionem dei beatificam peruēturum[ſanctificat ſe]id eſt, à vitiis ſe ex- «
purgat, ac virtuoſis actibus ſe perornat,ſciens ſe abſq; interna puritate ad tantam beatitu-
Matth.5. dinem non poſſe pertingere:cum dicat Saluator:Beati mūdo corde,quoniam ipſi deum vi-
Hebræ.12. debunt. Propter quod ad Hebræos ſcribitur:Sanctimoniam ſequimini:ſine qua nemo deū «
videbit. Itaq; ſanctificat ſe[ſicut & ille ſanctus eſt]id eſt, diuinæ ſanctitati ſe aliquo modo
conformat,luci ſapientiæ & ſplendori virtutum, ſanctiſque actibus inſiſtendo. Hinc in Le-
Leuit.20. uitico loqtur deus:Nolite cōtaminare animas veſtras: ego enim ſum dominus deus veſter
Sancti eſtote,qm̄ ego ſanctus ſum. Sed prædictis obuiare videtur,ꝙ multi æternam ſperāt
Auguſt. felicitatem acquirere,& tn̄ viuunt inique. Reſpondetur ꝙ ſcd̄m Auguſtinū in Enchiridio,
fides & ſpes poſſunt eſſe informes, non charitas. Idcirco ſanctus Iohannes nunc loquitur de
ſpe formata. De qua etiam datur diffinitio illa communis: Spes eſt certa expectatio futuræ
felicitatis,ex gratia dei & meritis propriis proueniēs. In qua tamē diffinitione ſumitur ſpes
pro actu ſpei,non pro habitu. Vnde & ipſe interior actus ſpei formatæ eſt quædam ſanctifi
catio hoīs. [Oīs qui facit peccatum,& iniquitatē facit]id eſt, legem dei tranſgreditur,cum «
peccatum ſit tranſgreſſio legis diuinæ & cœleſtium inobediētia mādatorum: quod de mor-
tali peccato eſt accipiendum. Porro iniquitas, Beda atteſtante, græce anomia appellatur, F
quod deſignat quaſi cōtra legem vel ſine lege factum. Lex autem diuina eſt æquitas ipſa:ſic
Pſalm.118 que mortale peccatum eſt iniquitas,id eſt,non æquitas,vtpote violatio æquitatis. Propter
quod ait Pſalmiſta:Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ. Eſaias quoq; loqui-
Eſa.24. tur de iniuſtis: Tranſgreſſi ſunt pactum, violauerūt ius,corruperunt fœdus ſempiternum.
Hinc ſubditur[Et peccatum iniquitas eſt. Et ſcitis]per fidē[quoniam ille]vtpote Chriſtus «
[apparuit]id eſt, per aſſumptam humanitatem venit in mundum[vt peccata tolleret]id ē,
ſuæ ſanctiſſimæ paſſionis merito pro peccatis humani generis ſatisfaceret. Chriſtus quoq;
docendo atque ſanctiſſime conuerſando,tulit & tollit peccata,impediendo ne fiant,ſeu ho-
mines à vitiis retrahendo,& formam viuendi monſtrando,ac gratiam vitandi peccata no-
Iohan.1. bis largiſſime promerēdo. Per eccleſiaſtica etiā ſacramenta à ſe inſtituta quotidie nr̄a aufert
Matth.1. pctā. Idcirco ait de Chriſto beatiſſimus eius baptiſta: Ecce agnus dei, ecce q tollit pctā mū-
di. De quo angelus dixit ad Ioſeph:Vocabis nomē eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet popu
Eſa.53. lum ſuum à peccatis eorum. Vnde apud Eſaiam deus pater ait de homine Chriſto: In ſcien-
tia ſua iuſtificabit ipſe iuſtus ſeruus meus multos, & iniquitates eorum ipſe portabit. Di-
cit autem Beda hoc loco:Chriſtus tollit peccata, dimittendo quæ facta ſunt:& adiuuādo ne «
fiant,ac perducendo ad vitam beatam, vbi peccata nequaquam fieri poſſunt[& peccatum «
in eo non eſt]nec vnquam fuit,nec potuit eſſe: quia ſecundum quod deus, eſſentialiter ſan-
ctus eſt:

A ctus est: secundum na turam vero assumptam, ab exordio incarnationis fuit excellentissime confirmatus in gratia: imo & comprehensor perfectus, quantum ad superiorem suæ animæ portionem, ad increatum obiectum relatam [Omnis qui in eo manet] per fidem formatam seu charitatem [non peccat] quia in eo manendo non peccat, & in quãtum in eo manet et quandiu in eo manet, nõ peccat: sed recedendo ab ipso, vtpote ab illo se libere auertẽdo. Peccatum enim mortale & charitas simul stare non queunt [& omnis qui peccat non videt eum, nec nouit eum] id est, eo tempore seu momento, quo peccat per omissionem debiti vel commissionem illiciti, non videt deum per fidem formatam: nec eum per donum sapientiæ intuetur, nec noscit eum formata ac salutari notitia. Hæc etenim simul in eodem esse nõ valent, quia contraria sunt. Nihilominus qui in charitate est, potest peccare & peccando charitatem amittere. Similiter qui nunc peccat, potest fuisse in charitate & gratia. Et ita nil prohibet eum qui iam peccat, antequam peccat, deũ præfato modo vidisse ac cognouisse. Vt patet de Dauid, & alijs iustis, qui post magnam perfectionem collapsi sunt. Moses quoque qui (Augustino testante) deum vidit per speciem in hac vita, sicut & Paulus, postmodum ad aquas contradictionis peccauit non modice [Filioli, nemo vos seducat] suggestione pestifera, argumentatione philosophica, prauo exemplo, blandis ac prosperis siue aduersis, vt aliquid fidei contrarium sentiatis, aut quicquam diuinæ legi repugnans agatis. Sicut & Paulus hortatur: Nemo vos seducat per inanem philosophiam. Et rursus: Nolite seduci, deus non irridetur [Qui facit iusticiam] id est, opera iusta exercet [iustus est] quia nõ sufficit ad salutem solã fidem aut iusticiæ habitum solum habere: sed oportet in actum virtutum procedere, si assit facultas. In actu enim consistũt meritum, atq; demeritum: actuiq; virtutis correspondet & redditur præmium. Imo fides sine operibus mortua est seipsa. Propter quod sacratissimus Christi præcursor testatur: Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Talis itaque iustus est [sicut & ille] videlicet Christus [iustus est] id est, Christi iusticiam in aliquo imitatur, & Christi exemplo obedit diuinis præceptis. Et sumitur hic iusticia prout est virtus communis, seu omnis virtus: quia per vnamquamque virtutem homo se habet, sicut tenetur aut decet. [Qui facit peccatum, ex diabolo est] iam supra dixit primo Capite: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus. Et SALO. loquitur: Non est homo, qui facit bonum, & non peccet. Et rursus: Iustus septies cadit. Omnes ergo ex diabolo sumus, quia omnes peccamus quotidie. Denique multi electi ad tempus viuunt inique, qui tamen non videntur esse ex diabolo, cum sint prædestinati à deo Et respondendum, quod omnis qui peccat, loquendo de mortali peccato, ex diabolo est: non corpus aut animam ab illo habendo, sed eius prauitatem sequendo, aut eius tentationi consentiendo: pertinendo quoque ad eum tanquam membrum ipsius, atque mancipium. Propter quod Sapiens asserit: Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius. Christus quoq; obstinatis loquens Iudæis: Vos, inquit, ex patre diabolo estis. Itaque qui facit peccatum, inquantum huiusmodi, ex diabolo est per imitationem illicitam: & nihilominus, si de electorum est numero, ex deo est per prædestinationem æternam. Omnes autem ex deo sunt per creationem. Præsciti vero qui ad

C tempus sunt iusti, quamdiu in gratia sunt, ex deo sunt secundum præsentem iusticiam. Cur demum peccans ex diabolo sit, subditur [quoniam ab initio diabolus peccat] quia à primo instante, quo fuit diabolus, id est, ex angelo in diabolum propria iniquitate sponte mutatus, non cessauit peccare: sed & à principio mundi, & à suæ creationis exordio, peccauit vsque in præsens: non quod creatus sit malus, aut in primo instante suę productionis effectus sit malus. Non enim peccauit in illo primo suæ creationis instante. Dicitur tamen ab initio peccasse, quia permodica fuit mora inter creationem eius & lapsum seu culpam. Imo aliqui dicunt, eũ statim post primum instans suæ creationis peccasse. Vnde & Saluator apud Iohãnem ait: Diabolus homicida erat ab initio. Quod exponitur, quoniam primos parentes seduxit, spiritaliterque occidit: quod tamen sexto factum est die. De hac materia multas vtiles quæstiones mouet ac soluit Thomas in prima parte Summæ quæstione sexagesima tertia. Vtpote, An angelus in primo instante suæ creationis potuit esse malus: An aliqua mora fuit inter creationem eius & lapsum, &c. Albertus quoq; aliqua scribit inde hoc loco, & plenius super sententias: quæ breuitati studens dimitto [In hoc apparuit filius dei] i. ideo fact⁹ est homo, & venit in mundũ [vt dissoluat opera diaboli] i. vitia tollat, ab operibus tenebrarum homines reuocet, tentamẽta diaboli auferat, peccatores secundum q̃d tales dissipet, id est, salubriter destruat, extinguendo in eis culpam, non naturam: vt iam de cætero non sint tales, q̃les extiterunt. Iuxta illud Prouerbiorum. Verte impios, & non erunt. [Omnis qui natus est

Marginal references: 2.Reg. 12. Exod. 33. 2.Cor. 12. Num. 20. Galatas. 6. Iacob. 2. Matth. 3. 3.Reg. 8. Prou. 24. Sapien. 2. Iohan. 8. Iohann. 8. Gen. 3. Iohann. 1. Prouer. 12.

tus est

tus eſt ex deo,pctm̃ non facit] Alio q̊q; loco habet:Quotq̊t receperunt eum,dedit eis poteſta
Iohan.1. tem filios dei fieri, his, qui credunt in nomine eius. Qui non ex ſanguinibus, neque ex vo- D
luntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex deo nati ſunt. Omnes ergo in Chriſtum cre-
dentes, omnes regenerati ex aqua & ſpirituſancto, ex deo ſunt nati: quoniam eſſe gratiæ
Iohan.3. gratum facientis ab ipſo ſortiti ſunt. Ergo nullus eorum peccat, & ita qui habet charita-
tem, non poteſt eam amittere: quod ſtultum eſt dicere. Quid eſt ergo quod ait: omnis qui
natus eſt ex deo peccatum non facit? Dicendum iuxta præhabita, quod ſicut qui manet in
deo non peccat, in quantum in deo manet: ita qui ex deo natus eſt non facit peccatum, in
quantum talis. Et quod iſta ſit mens ſancti Iohannis, ſequentia verba teſtantur. Nam ſub-
ditur [quoniam ſemen ipſius in eo manet] Semen etenim dei eſt gratia ipſius ſeu charitas,
ex qua tanquam ex ſemine omnis meritoria oritur actio. Charitas nanque cæteris virtuti-
bus præcipit,ita, quod omnis meritoria actio eſt à charitate, aut elicitiue, aut imperatiue.
Nam actus qui directe & immediate manãt à charitate, dicuntur ab ea elicitiue procedere:
cæterarum vero actus virtutum imperatiue. Iterum: Sicut in ſemine tota moles fructus
virtualiter continetur, ita in charitate cæteræ virtutes virtualiter ſunt contentæ. Pro-
Roman.13 pter quod,Paulo teſtante,Plenitudo legis eſt dilectio. Ex gratia quoque virtutes, & dona,
quantũ ad actus ſuos,pullulare dicũtur. Quia ergo hoc ſemen manet in renato,idcirco non
peccat vt talis,neq; ſemine hoc in eo manente:quia hoc ſemen & mortale peccatum non cõ-
patiuntur ſe mutuo. Hinc ſubditur [& non poteſt peccare] iuxta ſenſum præhabitum. Pro-
poſitio quippe de poſſibili poteſt poni in eſſe conueniente nullo ſequente [quoniã ex deo na-
tus eſt] id eſt,charitatem & gratiam,per quã fit ſpiritalis regeneratio,habet in ſe. Iuxta quẽ
Matth.7. ſenſum ait ſaluator: Non poteſt arbor bona fructus malos facere,neq; arbor mala fruct⁹ bo- E
nos facere. Iuxta hunc modum,currens non poteſt quieſcere,nec econtra. Hinc dialectici p-
poſitiones huiuſmodi diſtinguunt penes ſenſum compoſitum & diuiſum, ſecundum quod
extrema propoſitionum accipi poſſunt materialiter,atq; formaliter. Imo & iuxta hanc diſti-
ctionem neceſſe eſt multa in ſcripturis & in dictis ſanctorum exponi. Sicut cum dicitur: Iu-
Lucæ.18. ſtus non poteſt damnari. Et: Impius non poteſt ſaluari. Qui ſe humiliat exaltabitur: qui ſe
exaltat humiliabitur. Veruntamen ea quæ dicta ſunt, quidam ita exponunt: Qui natus eſt
ex deo,non peccat,id eſt, in peccatis non perſeuerat. Et non poteſt peccare,id eſt, in vitijs p-
ſeuerare. Quæ vtique expoſitio eſſet valde conueniens,ſi ſoli prædeſtinati dicerentur in ſcri-
pturis ex deo renati:quod tamen omnino dici non poſſe,verba pandunt ſequentia: quibus
inter filios dei,& filios diaboli diſtinctio aſſignatur [In hoc].i.in eo quod ſequitur [manife-
ſti ſunt] id eſt,euidenter inter ſe ab inuicem diſtinguuntur [filij dei,& filij diaboli].i.homi-
nes virtuoſi,qui ſunt adoptiui filij creatoris:& homines vitioſi, qui per imitationem praui-
tatis filij ſunt diaboli. [Omnis qui non eſt iuſtus, non ex deo eſt. Et qui non diligit fratrem
ſuum] id eſt,quicunque iniuſtus eſt,& quicunque proximos ſuos vniuerſos ſpiritali amore
non diligit,iſte non eſt natus ex deo. Ex quo innoteſcit,quod exiſtentes in charitate ſunt na-
ti ex deo. Qui autem in mortali eſt vitio,præſertim in odio,nõ eſt natus ex deo nec filius dei,
ſed eſt ex diabolo natus,eiuſq; filius. Et hoc intelligendum eſt de diſtinctione,inter hos data
ſecundum præſentem iuſticiam,non ſecundum prædeſtinationem diuinam,ſecundum quã
multi reprobi iuſti ſunt,& multi prædeſtinati iniuſti ad tempus. Itaque ſecundum præſen- F
Auguſt. tem iuſticiam ſola charitas inter filios dei filioſque diſtinguit diaboli. Vnde ſecundum Au-
guſtinum,duo amores duas conſtituũt ciuitates. Qm̃ amor dei,creſcens vſq; ad contemptũ
ſui,ciuitatem conſtituit dei:amor v̄o ſui,vtpote amor ad ſe reflexus reprobus & priuatus,ci-
uitatẽ efficit Babylõis,& regnũ diaboli. Veruntñ durante hac vita,fiũt quotidie de ciuib⁹ Ba-
bylonis filijſq; diaboli ciues dei & filij eius,& econuerſo. Nullus v̄o ciuiũ filiorũq; dei ſecun-
dũ p̄deſtinationẽ,fit aut inuenitur finaliter ciuis Babylonis filiuſue diaboli. Si enim p̄deſti-
natus eſt,ad tp̄s q̄dem errare põt,æternaliter v̄o pire non valet. Interim tñ iſta non ſunt ita
intelligenda,q̄ſi in vita p̄ſenti poſſimus abſq; reuelatiõe diuina inter iuſtos infuſa iuſticia &
iniuſtos,hoc eſt inter exiſtentes in charitate & alios,certitudinaliter in particulari diſcerne-
re. Cũ eñ quiſq; de ſeipſo incertus ſit,an amore ſit dignus an odio,q̄to magis de alijs? Præ-
Eccls.9 ſertim cum dicat apoſtolus Paulus: Quid agatur in homine,nullus ſcit niſi ſpiritus hominis.
1.Cor.2. Sed in generali manifeſta eſt iſta diſtinctio,in ſpeciali vero manifeſta eſſe poteſt probabili-
ſiue coniecturaliter,tantoq; probabilius quanto veriſimiliora charitatis ac virtutum opera
ſiue indicia apparent in aliquo:& quanto probabiliora in aliquo apparent indicia vitiorũ.
Imo aliquem eſſe in mortali peccato in multis caſibus,tam ab eo quàm ab alijs,certitudina-
liter poteſt agnoſci. Sed hoc manet ſibi alijſq; ignotum, an finaliter conuertetur atque ſal-
uabitur

uabitur, hoc est, an prædestinatus existat. Porro quod charitas inter filios dei filiosque secer-
A nat diaboli, docet sanctus Iohannes dicendo [Quoniam hæc est annunciatio] i. prædicatio
» [quam audistis ab initio] i. quam à me & ab alijs perdicatoribus Euangelicæ legis ab exor-
» dio vestræ conuersionis sumpsistis & percepistis [vt diligatis alterutrum] i. inuicem per infu-
» sum diligatis amorem, vtpote pure ac spiritaliter: quatenus vnus desideret salutem alterius, &
cooperetur ei ad illam pro posse: orando, hortando, corripiendo, & subueniendo. Hinc enim ius- Iohan.15.
sit saluator: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos. Hinc ad Romanos Roma.13.
dicitur: Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, le- Exo.20.
gem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimoni
um dices, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum si
cut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Porro
vt verba hæc beatissimi Pauli apostoli clarius intelligantur, pensandum, quod inter decem præ
cepta decalogi tria prima pertinebant ad charitatem cultumque dei, videlicet vnum crede ac co
le deum, nec vane aut inordinate iurare per ipsum, & dies celebrare festiuos. Et tria hæc in
præcepto dilectionis dei specialiter continebantur. Alia septem præcepta pertinebant ad pro
ximum, scilicet honorare parentes, non occidere, non furari, &c. Et ista specialiter contenta
erant & includebantur in præcepto dilectionis fraternæ. Hinc Christus disseruit, quod in duo- Matth.22.
bus charitatis præceptis tota lex pendet & prophetæ. Sed quia charitas dei & dilectio proxi
mi inseparabiliter sunt connexæ, sacra scriptura nunc in dilectione dei, nunc in dilectione pro
ximi, salutem nostram & summam legis diuinæ constituit. Nihilominus dilectio proximi &
B cuncta præcepta ad eum spectantia in dei dilectione virtualiter includuntur. Nempe qui dili-
git deum, eius obedit præceptis, & per consequens diligit proximos, & præcepta ad proximi
charitatem pertinentia implet: quia hoc deus præcepit. Ista ergo est præcipua annunciatio seu
doctrina, quam ab exordio instructionis ac conuersionis vestræ audistis, vt diligatis alteru-
» trum [non sicut Cain] id est, non sitis nec dolose diligatis, vt impius Cain, [qui ex maligno
» erat] id est, ex diabolo, quantum ad imitationem iniquitatis. Nam sicut diabolus primos pa
rentes spiritaliter interfecit ex inuidia, sic Cain fratrem suum iustum Abel ex inuidia truci- Gen.3.
» dauit, sicut subiungitur [& occidit fratrem suum] sicut in Genesi describitur. [Et propter quid
» occidit eum?] id est, quid mouit Cain ad fratricidium? [Quoniam opera eius maligna erant
» fratris autem eius iusta] i. opera Cain & opera sancti Abel erant contraria, prout hoc in Gen. plenius reci-
tatur. Vbi inter cætera legitur: Factum est, vt offerret Cain munera domino de fructibus ter
ræ. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & adipibus eorum, &cæ. Quidam dicunt
expositores quod Cain obtulit de vilioribus suæ substantiæ, Abel autem de melioribus. Idcir-
co deus respexit ad Abel & ad munera eius, quia eius oblationes habebat acceptas: non autem Ibidem.
respexit ad Cain, eiusque munera. Illum vero respectum seu acceptationem deus, vt commu-
niter dicitur, per signum visibile demonstrauit. Quoniam ipso Abel offerente, ignis de cælo
descendens incendit atque consumpsit sacrificium eius. Sicut in libro Iudicum de sacrificijs Ge
deonis ac Manue legitur: & tertio Regum de sacrificio Heliæ, atque secundo Paralipomenon Iudic.6.
de sacrificio Salomonis. In Leuitico quoque de sacrificijs Aaron. Vnde in Genesi vbi nostra Iudic.13. 3.Reg.18.
habet translatio: respexit deus ad Abel, & cæter. Theodicion transtulit: Inflammauit deus 2.Paral.6. Leuit.9.
C super Abel, super Cain vero non inflammauit. Sacrificia demum quæ in lege naturæ & lege Gen.4.
scripta offerebantur, non erant ex seipsis deo accepta: sed ex virtutibus, ac deuotione offerenti-
um. Idcirco prædallegato Genesis loco asseritur: Quod primo deus respexit ad Abel, deinde
ad munera eius. Quod autem ita non aspexit ad Cain eiusque munera, signum fuit maliciæ
Cain. Quod Cain perpendens, & prosperitati sui fratris infeliciter inuidens, ex rancore eum
in agro peremit. Quemadmodum enim similitudo est, per se & directe loquendo, causa seu
ratio vnionis & complacentiæ, ac amoris: sic dissimilitudo causa & ratio est auersionis dis-
» plicentiæ ac rancoris. Hinc sequitur [Nolite mirari fratres si odit vos mundus] i. carnalium Epistola.
& mundanorum hominum multitudo. Quia iustorum & talium mundanorum hominum
desideria & opera ex diametro inter se pugnant: quæ carnales homines maxime cupiunt, spi
ritales homines aspernantur. Mundanorum quoque hominum vitant consortia, & eorum studia rep
hendunt. Non itaque mirum, si odio habeantur à mundo. Hinc ait Saluator discipulis, & in eo- Iohan.15.
rum persona cunctis vere Christifidelibus: Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vo
bis odio habuit. Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Quia vero de mun
do non estis, sed ego elegi vos de mundo: propterea odit vos mundus. In Eccle. quoque fertur
Sicut communicabit lupus cum agno aliquando, sic peccator iusto. Quæ communicatio ho- Eccl.13.
mini sancto ad canem? Veruntamen his obijci potest, quod quidam valde mundani videntur
amare

amare religiosos,humiles & abstractos.Nam & vitam eorum extollũt, eos ad talis vitę con
tinuationem hortantur,atq; eorum orationibus se commendant.Et respondendum, q̃d ho D
mines seculares carnales non sunt omnes æq̃ in suis affectiõibus iudicijsq; corrupti.Nũc aũt
de carnalibus ac mundanis hominibus,secundum quod tales sunt, sermo est: non secundũ
q̃d aliquid spiritualitatis aut rectæ rationis participant. Quidam quoq; mundani,q̃uis pro
pinquos suos religiosos aut virtuosos naturali aut sensuali ament affectu,vere tamen & spi
ritaliter odiunt eos:quoniam vellent eos non esse tales,& pro posse a tali cõuersatione ipsos
auertunt. Porro nonnulli suis vitijs ita sunt inuoluti,cæcati,& obstinati,vt religiosos & vir
tuosos absolute odiant,persequantur,derideant,ac obloquendo dilanient,ac diffament: q̃d
prorsus diabolicum sceleratissimumq; censetur. [Nos scimus,quoniam translati sumus de
morte ad vitam]id est,de statu damnationis traducti sumus ad statum salutis,de morte cul
pæ ad vitam gratiæ,de filijs iræ facti sumus filij charitatis & pacis,[quoniam diligimus fra
Iohan. 13. tres]id est,proximos vniuersos spiritali amore. De quo asserit dominus: In hoc cognoscent
omnes quia discipuli mei estis,si dilectionem habueritis adinuicem. Hæc nanque dilectio
cum mortali non potest esse peccato[Qui non diligit]deum & proximos spiritali dilectione,
[manet in morte]id est,mortali subiacet culpæ,cum careat charitate quę vita est animæ.De
Math. 8. Apoc. 3. tali etenim morte ait Saluator in euangelio:Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.In Apo
calyp. quoq;:Nomen habes quod viuis:sed mortuus es. Ex his iam sequi videtur, quod vir
tuosi sciant se translatos de morte ad vitam, & per consequens quod in charitate existant. E
Respondetur,quod apostoli certitudinaliter nouerant,se esse in charitate,ex diuina reuelati
one:& quantũ ad illos,verbũ istud exponitur de certa scientia:quantum vero ad alios,de cõ
iecturali probabiliq; notitia[Omnis qui odit fratrem suũ,homicida est]id est, similis homi
cidæ. Vel homicida est voluntate,si cupit eius mortem quem odit. Est etiam homicida dispo
sitiue,quoniam odium via est ad homicidiũ. Deniq; sanctus martyr doctor & pontifex sum
mus beatus Clemens refert,quemadmodum beatissimus Petrus dixit esse homicidiũ triplex
Homicidi, um tripha riam dici. Vnum corporale,quo esse naturæ aufertur. Aliud dixit esse detractionem, quo esse bonæ fa
mę tollitur,& homo in corde aliorum quodammodo m…ritur, dum de eo male sentitur. Ter
tium dixit odium esse. Rursus dicitur aliquis homicida quatuor modis. Primo prouocatiõe,
vt qui alium ad iram rixasq; concitat,& per hoc ad homicidium cadit. Secũdo volũtate,vt q
mortem cupit alterius contra ordinem iuris. Tertio procuratione,vt qui alterius machina
tur occisionem. Quarto opere,vt qui realiter perimit per seipsum. Iterum: Qui odit fratrem
suum homicida est,seipsum in primis spiritaliter occidendo. Nam prauitas primo omnium
proprium lędit perimitq; subiectum[& scitis quoniam omnis homicida nõ habet vitã æter
nam in se manentem]id est,nullus aliquo præfatorum modorum homicida habet vitam in
se beatam. Imo miser & impius est,spiritaliter mortuus,vita gratię destitutus,& vita gloriæ
prorsus indignus:nec deum, qui est vita æterna increata & superessentialis, habet in se ma F
nentem per fidem formatam: sed diabolum habet cor suum excæcantem, ac possidentem,
atq; in eo regnantem.

¶Prosecutio expositionis huius capituli ab illo loco:In hoc cognouimus charitatem dei.

¶Articulus quintus.

QVoniam(sicut prædictum est)tanta est odij grauitas:inducit sanctus Iohannes ad
fraternam dilectionem,per charitatis Christi commemorationem[In hoc cogno
uimus charitatem dei,quoniam ille]scilicet,dei filius propter nos homo factus[pro
nobis animam suam posuit]id est,pro nostra saluatione vitam suam corporalem
Esa. 53 morti exposuit. Iuxta illud Esai. Tradidit in mortem animam suam. Vnde & ipse protesta
Iohan. 10. tur:Ego sum pastor bonus,& animam meam pono pro ouibus meis. Porro quod istud sit
Iohan. 15. præcipuum charitatis opus atq; indicium, ipse Christus pandit:Maiorem(ingens)hac dile
ctionem nemo habet,vt animam suam ponat quis pro amicis suis[& nos debemus pro fra
tribus animas ponere]id est,pro salute proximi debet vnusquisq; suam corporalem vitã ex
ponere morti. Et hoc est de necessitate præcepti in certo casu, præsertim in necessitatis arti
culo:vt si quis cernat proximum suum periclitari in anima,nec aliunde sibi impendi auxiliũ
tenetur eum pro posse à periculo peccati mortalis eripere,q̃uis sibi ex hoc mors copalis certo
immineat. Vt si quis videat quempiã ab infidelibus ad fidei denegationẽ cõpelli, & illũ se ad
iniquũ consensum disponere, obligatur illũ pro posse confortare in fide,martyrijq; constan
tia. Et ad hoc quilibet tenetur Christianus pro viribus suis ex ordine charitatis. Nã quilibet
tenetur magis diligere proximũ,q̃ propriũ corpus: ideo pro proximi sui salute tenetur cor
pus suum dare in mortem in casu p̃fato. Qui vero animarum curam habent, ad istud sublimius
obligan-

obligantur: vt scilicet gregem suum custodiant, informent ac tueãtur vsq; ad mortem inclu
A siue, quandocunq; imminet credito eis gregi periculum culpæ mortalis, seu corruptionis in
fide, aut moribus. Sed extra hos casus hæc facere, supererogationis esse censetur. Porro se- Deut.6.
cundum Augustinum, quatuor sunt diligẽda ex charitate, & hoc ordine quodam, ita, quod
primo summe & incõparabiliter amandus est ex toto corde deus. Deinde diligere debet ho-
mo seipsum. Tertio, animã proximi. Quarto proprium corpus. Ideo pro salute animæ pro-
ximi exponendum est proprium corpus in mortem. Deinde substantia communicanda est
proximo, sicut subiungitur [Qui habuerit substantiam mundi huius, & viderit fratrem suũ
necesse habere] id est, proximum suum notabilem aut extremam indigentiam sustinere, [&
clauserit viscera sua ab eo,] .i. charitatis & pietatis affectum non impendat ei eleemosynam
tribuendo. Sunt enim spiritalia animæ viscera, quæ sunt charitatis & pietatis affectus. De q
bus Philemoni scribens Paulus: Ego, inquit, te fruar in domino: refice viscera mea in Chro Philemo.
Quæ viscera etiam incommutabili ac supersimplicissimo deo attribuuntur. Iuxta illud: Per
viscera misericordiæ dei nostri, in quibus visitauit nos oriẽs ex alto, [quomodo charitas dei Lucæ.1.
manet in eo?] quasi dicat: Non manet in homine tam immisericordi. Ex quo patet, quod in
tali casu eleemosynam non conferre, sit peccatum mortale, & contra præceptum Christi di- Lucæ.6.
centis: Estote misericordes, sicut & pater vester cœlestis misericors est. Itemq;: Quod superest, Lucæ.11
date eleemosynam. Quocirca quæri potest: Quomodo eleemosynam dare sit de necessitate
præcepti, & quõ necessario sit eleemosyna facienda? Ad q̃d Tho. in secunda secundæ respon
B det: In p̃cepto largitionis eleemosynæ est aliqd considerandũ ex parte dãtis, & aliqd ex par-
te recipientis. Ex parte dantis cõsiderandũ est, vt id q̃d in eleemosynã dandũ est, sit ei superflu-
um: non solum q̃ ad suã psonam, sed etiam quãtum ad sibi commissos. Ex parte ṽo recipien
tis pensandũ, vt necessitatem habeat. Veruntñ cum vnus subuenire nõ valeat om̃ibus neces-
sitatem habentibus, non omnis necessitas obligat, sed extrema. Sic itaq; dare eleemosynam
de superfluo ita accepto, est sub præcepto: & dare ei qui est in extrema necessitate. Quãuis aũt
temporalia bona sint possidentis, q̃tũ ad proprietatem: tñ quo ad vsum esse debent eorũ, qui
de eorum superfluo indigent sustentari. Propter q̃d ait Basilius: Si fateris ea tibi diuinitus p Basilius.
uenisse an iniustus ẽ deus res inæq̃liter nobis distribuens? Cur tu abũdas & ille mendicat, ni
si vt tu bonæ dispensationis merita consequaris, ille autem patientiæ brauijs decoretur? Fameli
ci panis est quem tu detines, nudi tunica quam in conclaui conseruas, discalciati calceus qui
apud te marcescit, indigentis pecunia quam possides inhumatam. Quocirca tot iniuriaris,
quot dare valeres. Est autem grande periculum his, qui quotidie varijs ac preciosis ciborũ
se replent generibus, & modica largiuntur pauperibus. Propter quod subditur. [Filioli mei
non diligamus verbo, neque lingua] id est, non verbis duntaxat pulchris, blandis, dolosis,
ostendamus nos diligere proximos nostros. Quemadmodum à Hieremia quoque dicitur Hierem.9
de quibusdam: In ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occulte ponit ei insidias. Et in Psalm.27
Psalmo: Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum [sed o-
pere] id est, per actus virtuosos, pios, & charitatiuos demonstremus nos diligere proximos
C nostros: vt opera misericordiæ, tam corporalia quam spiritalia, eis impendamus pro virib.
[& veritate] id est, syncera & recta intentione hoc faciamus: non pro laude humana aut cõ-
modo temporali, sed ad omnipotentis gloriam ac honorem. Propter q̃d ait Saluator: Atten Matth.6.
dite, ne iusticiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Alioquin merce-
dem non habebitis apud patrem. Et rursus: Te, inquit, faciente eleemosynam, nesciat sini-
stra tua quid faciat dextera tua. Sit ergo in corde, pura & recta intentio, non fraus aut vlla
nequitia: cum in Ecclesiast. scriptum sit: Anima nequam disperdit illum qui habet illam, & Eccl.6.
in gaudium inimici sui dat illum. Sit quoq; in ore syncera non fallax aut simulata loquutio,
cum in Prouerbijs scriptum sit: Qui peruersi cordis est, non inueniet bona, & qui vertit lin- Prouer.15
guam suã, incidet in malum. Sit item in opere fidelis subuentio, cum ibidem Salomon conte
stetur: Omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustijs comprobatur. Quod si qs
non queat opere subuenire, debet animo condolere & affectu supplere, quod non potest in
effectu peragere. His itaq; verbis hortatur sanctus Iohannes fideles ad opera pietatis. Quia Prouer.21
vt iterũ in Prou. habetur: Qui clauserit aures suas ad clamorem pauperum, clamabit & non
exaudietur. In Ecclesiastico quoque præcipitur, Eleemosynam pauperis ne defraudes, & o- Eccl.4.
culos tuos ne transuertas à paupere, cor inopis ne afflixeris, & ne protrahas datum angusti-
ati. Rogationem contribulati ne abijcias, & ne auertas faciem tuam ab vllo egeno. Hinc
SALOMON ait, Benefacit animæ suæ vir misericors. Et rursus Prouerbiorum decimo
quinto ait, Per misericordiam & fidem purgantur peccata. Sed & dominus ait, Beati miseri
cordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur [. In hoc cognoscimus] id est, per præfa-
ta cha-

ra charitatis pietatisq; opera probabiliter scimus[quoniam ex veritate sumus]id est,ex deo
essentialiter vero ac veritate spiritaliter sumus renati,seu eius gratiam gratum facientẽ ade-
pti.Operatio nanq; arguit formam.Per eadem etiam opera scimus quod[& in cõspectu ei⁹ D
suademus corda nostra]id est,mentes nostras rationabiliter secundum doctrinam scriptu-
ræ instruimus,intentionem dirigendo ad deum & ea cogitando ac mente reuoluendo, quæ
sunt placita deo. Sic enim debet vnusquisq; cor suum secundum scripturæ doctrinam corã
deo suadare seu informare,vt vniuersa quæ agit ex rectę rationis procedant iudicio,& tali-
Eccl.32. ter fiant quod placeant deo.De hac salubri suasione in Eccle.inducitur:Fili sine consilio ni-
1.Timo 5. hil facias,& post factum non pœnitebis.Et Timoth. dicitur:Sine præiudicio(id est,præuio
iudicio)nihil facias.Sic cor suum suadet,qui in summi iudicis pręsentia se omnia agere inde
3.Re.17.18 Psalm.18. sinenterq; esse perpendit,cum beatissimo dicens Helia:Viuit dominus,in cuius cõspectu sto
Psalm.118 hodie.Et cum Psalmista:Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. Quæ suasio quam
Iob.31 fructuosa est pandit idem dicendo:Seruaui mandata tua,& testimonia tua:quia omnes viæ
meæ in conspectu tuo.Hoc cordi suo suasit sanctus Iob dicens : Nonne deus cõsiderat viam
meam,& omnes gressus meos dinumerat ? Cur autem debeamus corda nostra sic suadere,
subiungitur[quoniam si reprehenderit nos cor nostrum]id est,à propria conscientia redar-
guti fuerimus,eo quod non recta intentione prout deus requirit,egerimus bona quæ egim⁹
[maior est deus corde nostro]id est,sapientior,potẽtior,atq; in infinitum perfectior.In spi-
Iob.32 ritualibus quippe idem est esse maiorem & meliorem,seu perfectiorem. Hinc Eliu loquitur: E
Iob.33. Deum homini non æquabo.Et iterum:Respõdebo tibi,quod maior sit deus homine.Suspi-
ce æthera quod altior te sit[& nouit omnia]idcirco cordis nostri secreta eum non valent la-
tere.Propter quod debemus corda nostra coram eo synceriter suadere,informare,dirigere,
Hiere.29. cum ipse per Hieremiam loquatur:Ego sum testis & iudex. Cui Iob vir sanctus fatetur: Scio
Iob.42. domine,quia omnia potes,& nulla te latet cogitatio[Charissimi, si cor nostrum non repre-
henderit nos] id est,de malo præsertim mortali peccato sibi non fuerit consciũ post diligen-
tem conscientiæ suæ discussionem,ita quod nunquam peccauimus mortaliter,vel de præte-
ritis peccatis per veram contritionem,confessionem,& satisfactiõem sumus purgati instar
1.Cor.4. Pauli dicentis:Nihil mihi conscius sum.Et denuo:Gloria nr̃a hęc est,testimonium conscien-
2.Cor.1. tiæ nostræ[fidutiam habemus ad deum]id est,digne & efficaciter in deo confidere possum⁹
ac debemus,tanquam adoptiui filij ac fideles ministri ipsius.Taliũ nanq; Christianorũ spes
ad deum & in deũ,est spes formata ac salutaris,ex gratia dei & bonis operibus prodiens.De
Esa.40. qua loquitur Esaias:Qui sperat in domino,mutabunt fortitudinem,assument pennas vt a-
quilę,volabunt & non deficient[& quicquid petierimus ab eo,accipiemus]id est,quicqd ad
salutem pertinens perseuerãter rogauerimus deum,accipiemus ab eo tempore opportuno.
Lucæ.18. Nempe vt loquitur dominus:Oportet semper orare & non deficere. Et rursus ait:Si qd pe-
Iohan.16 tieritis patrem in nomine meo dabit vobis.In nomine etenim saluatoris,videlicet Christi, p̃-
catur qui pertinentia ad salutem,desuper obtinere conatur.Veruntamen deus interdum dif-
fert petitionis impletionem:vt interim feruentius diutiusq; orando exuberantius exaudia-
mur tempore suo,& ne ex facilitate exauditiõis paruipendamus diuina charismata,eadem- F
q; perdamus:& per ingratitudinem ac recidiuatiõem damnabiliores reddamur,Si ergo cu-
pimus exaudiri,studeamus in primis vitam deo placentem habere.Quia vt fertur in Iohan
Iohan.9. ne:Peccatores deus non audit.Sed si quis cultor est dei,& voluntatem eius facit:hunc exau-
Prouer.18 dit.In Prouerbijs quoq; asseritur: Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit
execrabilis.Hinc subditur[quoniam mandata eius custodimus, &]pro id est[quæ sunt pla-
cita coram eo,]id est,opera deo placentia,[facimus.] Ratio igitur exauditionis est virtuo-
Psalm.33. sitas conuersationis ,seu obseruantia pręceptorum . Ideo ait propheta: Oculi domini super
Iohan.15. iustos,& aures eius in preces eorum.Et Christus loquitur: Si mãseritis in me, & verba mea
in vobis manserint:quodcuuq; volueritis petetis,& fiet vobis.Et q̃si quæreremus quæ sint
dei mandata,adiecit[Et hoc est mandatum eius]videlicet dei patris[vt credamus in nomi
ne filij eius Iesu Christi]id est,in Christum vnigenitũ patris. Vnde Christus ait Iudæis: Hoc
Iohan.6. est opus dei,vt credatis in eum quem misit ille.Et rursus loquens discipulis : Creditis(inqt)
Iohan.14 in deum,& in me credite.Consequens etenim est,vt qui credit in deum credat in Christum,
quoniam Christus est verus deus. Imo tota superdignissima trinitas sicut est vna summa &
Iohan.3. incommutabilis veritas:ita est vnum fidei obiectum.Hinc alibi legitur:Qui non credit,iam
iudicatus est:quia nõ credit in nomine vnigeniti filij dei[& diligamus alterutrum]puro spi-
ritali & infuso amore,qui charitas nũcupatur,quo deus proximusq; meritorie ac syncere di-
Gen.1 ligitur:deus propter propriam bonitatem,& proximus propter deum:vtpote quoniam de-
us hoc iussit,& quia ad dei imaginem est plasmatus,& propter adipiscendam beatitudinem
quæ ob-

" quæ obiectaliter sumpta, deus est:formaliter vero consistit in deo: & quoniam Christi sanguine est redemptus, [sicut dedit mandatum nobis] dicendo: Dilige proximum tuum sicut te ipsum. Et rursus Christus disseruit: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. [Qui seruat mandata [eius]id est, charitatis impulsu omnia implet tempore congruo, quantum spectat ad ipsum, & sibi possibile est. Nempe (vt Iacobus dixit) quicunq; totam legem impleuit, offendat autem in vno: factus est omnium reus [in illo manet] id est, deo p charitatem vnitus est, & in ipso tanquam in vltimo fine quiescit, atq; per obedientiã ei adhęret[& ipse in eo]id est, deus etiam per fidem formatam & gratiam manet, habitat, & quiescit in homine tali tanquam in throno ac templo, dicente apostolo Paulo: Templũ dei sanctum est, quod estis vos. Et iterũ ait scriptura: Anima iusti sedes est sapientiæ. Iustus igitur & obediens manet in deo, tanquam in adiutore & protectore: deus vero manet in eo, sicut in adiuto & ptecto, & velut in vase misericordiæ suæ. Deus ergo sit nobis domus, nosq; simus domus dei: maneamus in eo, & maneat ipse in nobis: maneamus in eo ne corruamus maneat in nobis vt nos conseruet. Turris nanq; fortissima nomen domini: ad ipsum currit iustus & exaltabitur. Idcirco orauit propheta: Esto mihi in deum protectorem, & in domũ refugij, vt saluum me facias [Et in hoc scimus, quoniam manet in nobis de spiritu, quem dedit nobis] id est, per condonationem & infusionem spiritus sancti, quem deus pater nobis infudit ac dedit, & per liberalem elargitionem donorum spiritus sancti, agnoscimus deum

Matth. 22 Iohan. 15. Iacob. 2. 1. Cor. 3. Sapien. 7. Prouer. 18 Psalm. 30.

B patrem, imo & totam superaltissimam trinitatẽ, habitare in nobis: quod sancti apostoli & alij multi in primitiua Ecclesia certitudinaliter cognouerunt, prȩsertim qui spiritum sanctũ in signo visibili acceperũt, & simul cum illo genera linguarũ, & alia diuersa ac copiosa sumpserũt charismata. Alij vero fideles v̄tuosi per dilectionem spiritalem, & p̄ceptorꝝ obseruantiam efficacem, probabiliter cognouerunt & noscunt, quod in ipsis maneat deus. Quia, vt Paulus fatetur: charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Qui rursus ad Titum loquitur: Apparuit benignitas dei per renouationẽ spiritus sancti quem effudit in nobis abunde. Per hoc vtiq; copiosissime & plenissime innotescit charitas increata dei ad nos, charitasq; creata infusa, per quam corda nostra inhabitat deus.

Actuũ. 2. Roma. 5. Titum. 3.

¶ Explanatio Quarti capitis: Charissimi noliteomni spiritui ¶Art. VI.

Consequenter hortatur sanctus apostolus Iohãnes fideles, vt fidei cognitione sint circumspecti, puri, ac stabiles. Quia in primitiua Ecclesia abundabãt hæretici catholicorum fidem euertere multipliciter laborãtes. [Charissimi nolite omni spiritui credere] id est, cũctis hominibus, seu vniuersis spiritibus per eorum ora loqũtibus, fidem præbere. Hoc enim periculosum, puerile, & fatuum est, cum multi sint versipelles & callidi, maiorque hominum pars sit iniqua, fallax ac reproba: per quos etiam spiritus maligni frequenter loquuntur, inspirando & instigando illos ad verba prauissima. Hinc in Ecclesiastico fertur: Qui cito credit, leuis est corde, & minorabitur. Et rursus: A filijs tuis caue, & a domesticis tuis attende. In Prouerbijs quoque legitur: Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos [Sed probate spiritus, si ex deo sunt] id est, v̄ba & facta eorũ

Eccl 19. Eccl. 32. Proue. 14

C qui vobis loquuntur, sapienter discutite an rectę fidei consonent, virtutibusq; concordent: quatenus per hoc agnoscatis an ex deo sint per imitationem veritatis atq; virtutum [quoniam multi pseudoprophetæ] id est, hæretici & seductores [exierunt in mundum] id est, inter fideles se miscuerunt, & vndiq; sunt diffusi, ac plurimos deceperunt. Propter quod Galatis scripsit Paulus: Miror quod tam cito transferimini in aliud euangelium. Et iterum Corinthijs: Timeo ne sicut serpens seduxit Euam astutia, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate quæ est in Christo Iesu. [In hoc] quod subditur [cognoscitur spiritus dei] id est, scitur quod spiritus loquens per hominem sit spiritus fidelis, ac bonus ex deo existens, modo prætacto [Omnis spiritus qui cõfitetur] confessione fidei formatę [Iesum Christum in carne venisse] id est, verbum patris æternum esse veraciter incarnatum, & in carne assumpta inter homines visum, ac conuersatum. Iuxta illud: Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Et Baruch. Post hæc in terris visus est, & cum hoĩbus conuersatus, [ex deo est] per fidei veritatem ac gratiam, ita quod est vere fidelis deoque placitus, sicut & Paulus testatur: Corde creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Propter quod in Euangelio loquitur Christus: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Hæc quippe confessio includit charitatem, & alia necessaria ad salutem. Huius autem oppositum docuit Marcion hæresiarcha, & postmodum Manicheus: dicentes Christum non esse veraciter, sed phantastice incarnatum [& omnis spiritus qui soluit Iesum Christum], id est, qui aliquid dicit contrarium veræ fidei quæ habetur de Christo, vt Ebion & Cherintus, Nestorius & Fotinus, qui Christi deitatem negabant [ex deo nõ

Galatas. 1 2. Cor. 11. Gen. 3. Iohan. 1. Baruch. 3.

Ca. IIII. est] per imitationem veritatis, nec placet deo, nec ex inspiratione diuina est loquens. Schismatici quoque & impij Christiani, quantum in ipsis est, Christum soluunt: quoniam eius iusticiæ vnitati seu ecclesiasticæ integritati & diuinis præceptis repugnant [Et hic est Antichristus] id est, talis hæreticus & peruersus Christo contrarius Antichristiq; typus, dicitur Antichristus per similitudinem & typicam præfigurationem, & quantum ad nominis interpretationem [de quo] Antichristo [audistis, quoniam venit, & nunc iam in mundo est] id est, Antichristum venisse audistis, & aliquo modo sic est. Istud supra tertio articulo prehabitum est, pleniusq; expositum. [Vos ex deo estis] per spiritalem regenerationem, & veritatis ac bonitatis imitationem atq; amorem, vt frequenter expositum est [& vicistis eũ] videlicet Antichristum seu mundum, id est, Antichristi erroribus mundiq; vitijs per veram fidem & sanctam dilectionem hucusq; deo vos adiuuante præualuistis [quoniam maior est qui in vobis est, quam qui in mundo] id est, deus seu spiritus sanctus per dona gratiæ suæ in vestris cordibus habitans sapientior est atq; potentior spititu maligno, qui in mundanis regnat hominibus, & hæreticorum possidet corda. [Ipsi de mundo sunt] id est, hæretici ac scelerati & reprobi sunt de numero hominum mundanorum atq; carnalium [ideo de mundo loquuntur] id est, de carnalibus delitijs, mundanis diuitijs, temporali honore ac proprio commodo. Sed & sapientum sæculi huius, videlicet philosophorum & hæresiarcharum, dicta & scripta reuoluunt, allegant, & per ea suos probant errores. Delectabilia quoq; mundi & carnis concesserunt discipulis suis, vt plures per hoc sibi alliceret. Hinc Augustinus lib. de vtilitate credendi: Hæreticus, inquit, est qui alicuius commodi temporalis intuitu, & maxime gloriæ principatus sui gratia, falsos recentes fideiq; contrarios errores gignit, aut sequitur [& mundus eos audit] id est, mundani homines libenter audiunt tales, quia loquuntur eis placentia. De quibus ad Timotheum loquitur Paulus: ꝙ ad sua desideria coarceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Vnumquodq; enim applaudit simili sibi. Ideo sicut qui ex deo est, verba dei audit: ita qui ex diabolo & de mundo sunt, verba mũdana atq; vaniloquos hilariter audiunt. Imo & verba huiusmodi vana, erronea, & lasciua libenter frequenterq; proferũt. Quia, vt ait Saluator: Ex abundantia cordis os loquitur. Iuxta hunc modum asserit dominus: Ego dedi eis (puta discipulis meis) sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia de mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. [Nos ex deo sumus] id est, nos fide & opere Christiani ex deo sumus per charitatem gratiamq; renati. De quibus princeps apostolorum loquutus est: Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. [Qui nouit deum] agnitione formata per fidem viuam & sapientiæ donum [audit nos] id est, Euangelicæ prædicationi intentus est, & obedit. Est autem & quędam informis cognitio dei, quæ est actus fidei nudæ seu naturalis vel acquisitæ scientiæ. De qua veritas protestatur: Seruus qui cognouit voluntatem domini sui & nõ fecit, plagis vapulabit multis. Et Paulus ad Titum: Dicunt se nosse deum, factis autem negant [qui non est ex deo] id est, qui non est per gratiam regeneratus ab eo, nec prædestinatus [non audit nos] id est, prædicationi nostræ non acquiescit finaliter, quamuis forsitan acquiescere videaẗ ad tempus. Vnde loquutus est Christus ad patrem: Non pro mũdo rogo, sed pro his quos dedisti mihi de mundo. Et alibi: Qui intrat per ostium, pastor est ouium, & oues vocem eius audiunt: alienum autem non sequuntur, quia non nouerunt vocem alienorum. [In hoc cognoscimus spiritum veritatis, & spiritum erroris] id est, per id quod dixi, scilicet per audire nos, & per non audire nos, discernimus inter spiritum vera docentem & inter spiritum falsa docentem. Similiter inter discipulum seu auditorem veritatis, & inter discipulum seu auditorem falsitatis: quia qui audit nos, bene docet, bene discit, & bene viuit. Idcirco in ipso est spiritus veritatis, siue per spiritum veritatis intelligatur spiritussanctus, siue anima rationalis veritati inhærens atque obtemperans. Qui autem non audit nos, nec bene docet, nec bene discit, nec bene viuit: ideoq; in eo est spiritus erroris, puta diabolus ad errorem instigans. De quo ad Cor. conscriptum est: Deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelij gloriæ Christi. Spiritus quoq; erroris accipi potest anima errori subiecta. Deniq; qui catholice credunt, nec tamen obediunt Christo iubenti, vt diligant inimicos & odientibus benefaciant, iniuriantibusq; ignoscant, imo dicunt se hæc implere nõ posse, isti non audiunt Christum nec eius apostolos, estque in eis spiritus erroris, & ex diabolo sunt atq; de mundo, imo infidelibus deteriores probantur: qm̃ dñi sui voluntatem scientes, eam non exequuntur. [Charissimi diligamus inuicem] frequenter repetit istud, quia q proximum diligit legem impleuit. Et, [quia charitas ex deo est,] est enim virtus theologica, virtutum dignissima, à deo per creationem infusa, & supernaturalis similitudo increati amo-

Marginal notes: Auguſt. — 2. Timo. 2 — Iohan. 8. — Mat. 12. Luc. 6. — Iohan 17. — 1. Petr. 2. — Lucæ. 12. — Titum. 1. — Iohan. 17 — Iohan. 10. — 1. Cor. 4. — Matth. 5. — Roma. 13.

A
" ti amoris, qui per appropriationem dicitur spiritussanctus [Et omnis qui diligit] deum ac
" proximos [ex deo natus est] quia per gratiam gratūfacientem in esse spiritali, deiformi, su
pernaturali, ad promerendum condigno, est constitutus. Charitas quoq; est spiritalis & su-
" pernaturalis vita animæ ac participatio admiranda diuinæ increatæq; vitæ [& cognoscit
" deum] per fidem formatam & sapientiæ donum, quæ charitati in vita præsenti insepara-
biliter sunt connexa. Imo quicunq; habet charitatem, habet septem dona spiritussancti se-
" cundum aliquem gradum: & quantoplus crescit in charitate, tanto plus crescit in eis [Qui
" non diligit] spiritali amore [non nouit deū] agnitione formata, salutari, meritoria iam præ-
" fata [quoniam deus charitas est] Non pro eodem accipitur charitas modo & paulo ante, qñ
dictum est: Charitas ex deo est. Ibi enim accipitur pro charitate creata, infusa: hic vero pro 1. Corin. 7.
charitate increata, q̄ deus est: qui dr̄ charitas, sicut & sapiētia. Nec credendū quod charitas,
qua inmediate deum & proximum diligimus, sit charitas increata seu spiritussanctus: sicut
magister sentiarum putauit, in hoc ipso deceptus. Imo sicut deus perficit intellectum per ha
bitum fidei, hoc est per fidem habitualem: sic perficit voluntatem per habitum charitatis, &
" per habitum illum mouet eam ad meritorios act⁹. [In hoc apparuit charitas dei in nobis] id
est, per beneficium istud inenarrabile deus pater manifestauit increatam dilectionem suam Baruch. 3.
" ad nos, seu quam vehementer dilexerit nos. Deinde exprimitur beneficium istud [quoniā
" filium suum vnigenitum misit in hunc mundum] id est, incarnari & inter homines conuer
" sari voluit [vt viuamus per eum] id est, merito sanctissimæ couersationis ac acerbissimæ pas
B sionis Christi mundemur a vitijs, virtutibus impleamur. Sicq; per gratiam in præsenti & p
gloriam ī futuro spiritaliter, feliciter, æternaliterq; viuamus. Propter quod asserit Christus: Iohan. 10.
Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Venit etiam Christus, vt per eius salu-
" tarem doctrinam & explarissimam vitam viuamus, iuxta eas iugiter conuersando [In hoc
est charitas] id est, per hoc amor dei ad nos innotescit [non quasi nos dilexerimus deum] an-
tequam nos dilexit, quia tunc amor dei ad homines nō videretur pure gratuitus. Imo cum
amor dei æternus sit & causa oīs boni creati, non potuit amor hominis dei præuenire amo-
rem aut causare eundem: sed ē contra æternus dei amor præuenit nos. Propter quod sub-
ditur [sed qm̄ ipse prior dilexit nos] Dilegire siquidem est alicui bonū velle. Cū ergo omne
bonū naturæ, omne donū gratiæ, omne munus gloriæ a diuina fluat voluntate libere ope-
rante, constat ꝙ amor dei increatus sit causa effectiua totius boni creati [& misit filium suū
propiciationem pro peccatis nostris] id est, satisfactorem pro eis & saluatorē humani gn̄is.
Hinc alibi fertur: Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui Iohan. 3.
credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et Paulus: Proprio, inquit, filio non Roman. 8
pepercit: sed pro omnibus nobis tradidit illum. Hæc est misericordissima ac gratiosissima
præuentio dei. De qua ad Romanos inducitur: Commendat charitatem suā in nobis deus, Roma. 5.
" quoniam cum adhuc peccatores essemus. Christus pro nobis mortuus est [Charissimi si] p
" quia [deus dilexit nos] tam eminenter, vt dictum est [& nos debemus alterutrum diligere]
id est mutuo charitatiue amare, conformando nos deo in hocipso pro posse. Et quoniā deus
id præcepit, cuius præcepto tanto promptius obedire debemus, quanto gratiosius nos præ-
C dilexit, & q̄ amplius non pro suo cōmodo, sed nostra salute id iussit. Si vero prædictis obij-
ciatur, quod Saluator testatur: Ipse, inquiens, pater amat vos quia vos me amatis. Rn̄detur Iohan 16.
" ꝙ cōiunctio illa, quia, dicit ibi causam a posteriori seu signum diuini amoris ad nos. [Deū
" nemo vidit vnquam] Hoc idem alio loco Iohannes habet: cui illud Iob contrariari videtur: Iohann. 1.
Oēs homines vident deum. Christus quoq; ait Philip. aplo: Qui videt me, videt & patrem. Iob. 36.
Sed apostoli viderunt Christum, ergo & patrem. Prætarea, secundum Augustinum super Iohan. 14.
Genesim & in libro de videndo deum, Moses magister Iudæorum, & Paulus gentium do- Augustin
ctor, viderūt deum in hac vita per speciem. Respondetur, ꝙ multiplex est visio. Vtpote cor- Exo. 33. 2. Cor. 11.
poralis, secundum quam deus nequaquam visibilis est in suæ deitatis natura: que est super-
purissima & super simplicissima in infinitum præ omni mente creata. Secunda est visio ima-
ginaria, qua sancti pphetæ deū vidisse legūtur: nō vtiq; in suæ deitatis essentia, quæ omnem
imaginē interioremq; sensum infinite transcēdit: sed in subiecta creatura, forma seu specie
intelligendi sunt deū vidisse. Nā & Iacob pr̄iarcha angelo viso dixit: Vidi dn̄m facie ad faciē.
Tertia est visio intellectualis, & ista est multiplex. Nā quædā est a posteriori, & cognitio rei
quantū ad quia est. Sicq; deū in vita ista intellectu videmus, tā per fidem quo ad ea quæ na-
turalem rationem excedunt, vt est trinitas personaꝝ: quā per naturalem philosophicāq; sci-
entiam, quantū ad ea quæ p naturalē possunt rationē cognosci, vt ꝙ vnus est, verus & sum-
mus deus, pfectus, æternus, oīm causa, &c. Alia est visio intellectualis a priori, seu cognitio ac
intuitio rei ī seipsa, & quantū ad quid est. Et hæc rursus est duplex. Vna qua res tā perfecte

cognoſcitur,ſicut ex ſua natura cognoſcibilis exiſtit, quæ cognitio proprie cõprehenſiua vocatur: ſicq; a nullo creato intellectu deus videri poteſt, etiam nec ab anima Chriſti. Imo hoc modo ſibi ſoli viſibilis ac cõprehenſibilis eſt deus, cũ ipſe ſit infinitæ actualitatis & intelligibilitatis. Propter quod a ſolo intellectu infinitæ capacitatis & perſpicacitatis hoc modo viſibilis comprehenſibiliſq; cõſiſtit. Vnde hoc modo vnaquæq; & diuina & increata perſona, ſeipſam, & aliam quamlibet, videt & comprehendit. Infinitum autem a finito ſic videri cõprehendiq; nequit: quia quod ita videtur, totum ac totaliter intra videntis terminos continetur, nec eius capacitatem tranſcendit. Porro alia eſt viſio intellectualis quantum ad quid eſt, qua licet res in ſeipſa clare ac immediate conſpicitur: non tamen plene comprehẽditur, quia non tam perfecte cognoſcitur ſicut ex ſua natura cognoſcibilis eſt. Sicq; beati i patria vident deum: quæ viſio, extenſiue loquendo, comprehenſio appellatur: vnde beati comprehenſores dicuntur. Sic autem nullus poteſt in hac vita deum videre viuendo vita ſenſitiua

Exo.33. humana. Propter quod deus ait ad Moſen: Non videbit me homo & viuet. Idcirco hi, quibus in ſeculo iſto datum eſt ſupernaturaliter per omnipotẽtiam creatoris deum videre hoc modo per ſpeciem ſiue eſſentiam, pro illo tempore ſeu momẽto non erant viuentes vita ſenſitiua humana: ſed intellectuali duntaxat, atq; diuina. Erant enim in maxima abſtractione ab omni virium inferiorum actu, penitus mẽte ſuſpenſi ad deum. Nec poteſt deus ita videri per intelligibilem formam creatam, quoniam omnis talis forma ſeu ſpecies a clara & immediata repræſentatione diuinæ eſſentiæ deficit infinite. Propterea in tali viſione diuina eſſentia menti creatæ vnitur loco intelligibilis formæ: non tamen per inhæſionẽ, ſed cohęſionem & repræſentationem. Sic igitur deum nemo vidit vnquam. Nihilominus [ſi diligimus E
" inuicem] ſpiritali non carnali amore [deus in nobis manet] quia per fidem formatam, cha-
" ritatem infuſam, & gratiam gratumfacientem animas noſtras inhabitat [& charitas eius in
1.Iohan. 2 " nobis perfecta eſt] quantum ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis, prout iſtud ſupra plenius
" fuit expoſitum [In hoc intelligimus, quoniam in eo manemus & ipſe in nobis, quoniam de
" ſpiritu ſancto ſuo dedit nobis] hoc eſt, quod in fine præcedentis capituli dictum eſt, atq; ex-
1.Iohan.3. poſitum. Ibi etenim dictum eſt: In hoc ſcimus, quoniam manet in nobis de ſpiritu quem dedit nobis. Dicitur autem deus pater dediſſe apoſtolis cæteriſque fidelibus de ſpiritu ſancto, non quod partem ſpiritus ſancti, qui ſimplex & indiuiſibilis eſt, eis cõtulerit: ſed quia diuerſa chariſmata de ſpiritu ſancto manantia, eis largitus eſt. Iuxta quem modũ deus dixit ad

Num.11. Moſen: Auferam de ſpiritu qui in te eſt, & dabo ſenioribus, &cæ. Præterea ſi probabiliter cognoſcere cupimus, an ſpiritum ſanctum per gratiam habeamus, interiora noſtra examinemus, an diuina impleamus pręcepta, an vniuerſa vitemus peccata mortalia, an inimicos quoq; cordialiter diligamus, an coram Deo timorate nos iugiter habeamus: ſi charitatis accendamur affectibus, & zelo diuini honoris atq; communis vniuerſorum ſalutis, carnalia
" & terrena deſpicientes. [Et nos vidimus & teſtificamur, quoniam pater miſit filium ſuum
Matth.13. " ſaluatorem mundi.] Glorioſi nanq; apoſtoli corporalibus oculis Chriſtum dei filium inter
Lucæ.10. homines conuerſantem viderunt, eiuſq; deitatem per fidem aliquo modo nouerunt: ſed & F
Iohan 19. per miracula, & varios ſupernaturales effectus. Quibus loquutus eſt Chriſtus: Beati oculi, qui vident quæ vos videtis. Beatiſſimus quoque Iohannes Chriſti interfuit paſſioni, idcir-
Iohan.16. co de omnibus iſtis potuit teſtimonium ferre. Vnde Chriſtus apoſtolis loquens: Et vos, inquit, teſtimonium perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis. Denique Chriſto ſecundum vtranque naturam, competit eſſe mundi ſaluatorem. Quia ſecundum deitatem competit ei, tanquam efficienti & principali cauſæ ſalutis, qui ſolus efficienter & per creationem
Eſa.45. dona gratiæ in præſenti largitur, & dona gloriæ in patria impartitur. Idcirco apud Eſai-
Oſeæ,13. am teſtatur: Deus iuſtus & ſaluans non eſt præter me. In Oſea quoque: Ego dominus deus tuus, & ſaluator non eſt præter me. Secundum humanitatem vero aſſumptam conuenit Chriſto eſſe humani generis ſaluatorem, tanquam mediatori & ſatisfactori, & tanquam inſtrumentali ac meritoriæ cauſæ: quoniam ſuæ ſanctiſſimæ conuerſationis paſſioniſque merito pro peccatis omnium ſatisfecit, deum placauit, ei genus reconciliauit humanum,
Iohann.3. & gratiam ac ſalutem promeruit nobis. Propter quod ſcriptum eſt: Non miſit deus filium ſuum, vt iudicet mundum: ſed vt mundus ſaluetur per ipſum. [Quiſquis confeſſus fuerit, "
Marc.16. quoniam Ieſus eſt filius dei, deus in eo manet & ipſe in deo] ſimile huic eſt, quod aſſerit Chri "
ſtus: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Et ſicut illud de fide formata, ſic iſtud de actu huiuſmodi fidei eſt intelligendum. Quemadmodum enim duplex eſt fides, informis ſcilicet & formata: ſic duplex eſt confeſſio fidei. Inſuper de triplici confeſſione fit mentio in
Iacob,5. ſcripturis. Vna eſt actus pœnitentiæ, & vocatur confeſſio propriæ culpæ. De qua Iacobus: Confitemini, inquit, alterutrum peccata veſtra. Secũda eſt actus latriæ, & vocatur confeſſio laudis

A laudis diuinæ. De qua Chriſtus ait: Confiteor tibi pater dñe cœli & terræ. Tertia eſt actus fidei, de qua agitur modo, & vocatur confeſſio credendorum. De qua Paulus ait apoſtolus: Corde creditur ad iuſticiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Qui itaq; confeſſione fidei formatę, ſeu per dilectionem operantis, confitetur quod Ieſus eſt vnigenitus, naturalis, æternuſq; filius dei patris patri cõſubſtantialis & coæqualis, deus Trinitas manet in eo per gratiam, & ipſe in deo per fidem & ſubiectionem ſalubrem. Vnde ad inſinuandum inenarrabilitatem & æqlitatẽ filij dei ac pr̃is ſui æterni, Salomon ait: Quod nomen eius, & quod nomẽ filij eius, ſi noſti? [& nos cognouimus] ꝙ pater miſit filium ſuũ ſaluatorem mũdi. Ad quod præfigurandum Ioſeph, qui fuit in multis euidẽs Chriſti figura, vocatus eſt a Pharaone Saluator mundi, [& credimus charitati, quam habet deus in nobis] id eſt, verum credimus ꝙ deus pater tantam ad nos habeat charitatem, ꝙ filium ſuum propter nos miſit i mundum, & tanta nobis per eum beneficia eſt largitus, tamq; copioſe & multipliciter dilectionem ſuam nobis oſtendit, per quẽ & adoptauit nos ſibi in filios, iuxta illud ad Epheſios: Deus prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, voluitq; vnigenitum filium ſuum pro adoptiuorum filiorum mori ſalute, quemadmodum ad Hebræ. habetur: Decebat eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem ſalutis eorum per paſſiones conſummari. Amplius, diſcipulus iſte quem diligebat Ieſus, charitatis viſceribus totus pereffluens & ſuccenſus, charitatem in iſta epiſtola non ceſſat repetitis vicibus commendare, atq; ad eam nos exhortari. Vnde & conſequenter eam in

Roma.10 Galatas.5 Prouer.30 Gen 41. Ephe.1 Hebræ.2. Iohan.19.

B tantum collaudat, vt dicat: [Deus charitas eſt] quod paulo ante expoſitum eſt. Deniq; teſte Anſelmo, quicquid abſolute loquendo melius eſt ineſſe ſeu haberi quam deeſſe, hoc conuenit deo & eſt ipſemet deus: omni tamen imperfectione, quam habet in reb⁹ creatis, excluſa. Charitas autem, virtus, ſanctitas, ſapientia, ſcientia, pulchritudo, dulcedo, felicitas, & conſimilia ſunt huiuſmodi: ideo competunt deo, & predicantur de eo: non autem fides, ſpes, opinio, &cæ. quia in ſua ratione imperfectionem includunt. Deus ergo eſt charitas, id eſt, pura & ſupereſſentialis dilectio. Diligit enim in primis ſeipſum, deinde & alia in quãtum aliquid ſuæ bonitatis participant. Cui Sapiens dicit: Diligis omnia quæ ſunt, & nihil odiſti eorum quæ feciſti. Suntq; idem in deo diligens, dilectio & dilectum, & volũtas cui dilectio cõpetit. Charitas quoq; ſecundum ſe eſt nomen abſolutum & eſſentiale, toti ſupergloriosiſſimę Trinitati & vnicuiq; increatæ perſonæ conueniens, ita ꝙ tota trinitas adoranda eſt vna charitas, ſicut & vna ſapientia. Nihilominus ſicut ſapientia appropriatur filio, quia eſt emanatio intellectus, id eſt, verbum ab intellectu procedens. Propter quod ea quæ ad intellectum pertinẽt, ei appropriãtur aut propria ſunt, vtpote ars, ſapiẽtia, verbum, exẽplar, idea, ſplendor, imago. Sic ſpiritui ſancto appropriatur charitas, quoniã ſpiritus ſanctus eſt emanatio voluntatis, id eſt, amor ſpiratus a volũtate patris filijq; emanans. Propter quod ad voluntatẽ ſpectantia ei appropriantur aut propria nuncupantur, vt charitas, nexus, pax, oſculum, ſuauitas, donum, communio, gaudium, [& qui manet in charitate, in deo manet] hoc verũ eſt, ſiue de increata ſiue de creata charitate intelligatur. Cum enĩ deus ſit ſubſtãtialiter charitas,

Epiſtola. Sapien.11. 1.Corin.1.

C conſtat, ꝙ qui manet in charitate increata ei finaliter adhærendo, manet in deo qui eſt charitas ipſa. Similiter qui manet in charitate creata, quę eſt admirabilis & ſupernaturalis participatio increatę charitatis, manet ĩ deo: qa per eã cõiungitur & cohæret ei, vt ſummo bono finiq; vltimato [& deus] manet [in eo] deus enim eſt in omnibus per eſſentiam, pręſentiam & potẽtiam: atq; in Chriſto per hypoſtaticam vnionem quo ad perſonam filij, in iuſtis vero per charitatem & gratiam. Deinde ponit effectum & ſignum charitatis iſtius infuſæ. [In hoc perfecta eſt charitas dei nobiſcum] id eſt, charitas dei exiſtens in nobis perfecta eſſe cognoſcitur per hoc [vt fiduciam habeamus in die iudicij,] id eſt, diem iudicij tam vniuerſalis quam particularis, quo ſtatim poſt mortem iudicandi ſumus, fiducialiter ſeu bona conſcientia expectemus, confidentes ꝙ tunc beatitudinẽ conſequamur. Charitas nãq; contra terrorem iudicij confidentiam donat, qm̃ amor aduentum amati facit optare, & de eius præſentia gloriari. Ideo loquens Saluator de ſignis terribilibus iudicij præceſſuris diſſeruit: His fieri incipiẽtibus, leuate capita veſtra: quia appropinquabit redemptio veſtra. Veruntamen nullus quantũlibet iuſtus & feruens debet eſſe nimis ſecurus, cũ aſſerat Aug. Erũt tunc ſecuri, qui modo non ſunt ſecuri: & iteꝝ tunc timebũt, qui modo timere nolunt. Charitas autem immoderatum & anguſtiantem timorẽ iudicij tanto plus tollit, quãto ipſa plus creſcit, ſynceriorq; efficitur [quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in hoc mũdo] id eſt, per charitatẽ in tantũ deo aſſimilamur, ꝙ ſicut ipſe eſt in cœlo ex ſua charitate & pietate, bonis & malis, gratis & ingratis, in ſclo iſto bona multa impẽdens, videlicet neceſſaria victui, cõſeruationẽ vitæ, angeloꝝ cuſtodiã, ſolis ac lunæ obſequiũ, elementoꝝ ſeruitutẽ & vſum: ita & nos in ſe-

Lucæ.21. Auguſt.

culo per charitatem amicos aduersariosque diligimus, pro persequentibus deprecamur,& D bona pro malis repẽdimus. Quod cũ nos experimur implere, possumus horam iudicij fiducialiter pstolari. Hinc monet Saluator: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderũt vos, & eritis filij altissimi: qa ipse benignus ẽ super ingratos & malos [Timor nõ est in charitate] id est, timor seruilis, in quantum seruilis, non est charitati coniunctus: non enĩ stant simul timor pure seruilis, & charitas. Quia qui solum seruiliter deum timet, non amat eum: nec habet iustitiæ zelũ, sed quantum in se est habet voluntatem peccandi: & si a peccato retrahitur, hoc nõ ẽ dei intuitu & amore, nec zelo iustitiæ: sed formidine pœnæ: quę formido causatur ex priuato amore, ideo subditur [sed perfecta charitas foras mittit timorem] id est, seruilem pauorem excludit. Quoniam vitat malum, nõ vt non puniatur, sed ne deum offendat, aut inhonoret. Quælibet autem charitas excludit illum seruilem timorem, qui simul cũ charitate stare non valet, & damnationẽ meretur. Nihilominus aliqui motus minuti illius seruilis timoris cum charitate imperfecta possunt misceri. Sicut & aliorum passionum mortaliumq; culparum primi motus veniales existentes, meritorijs actibus sępe miscentur. Charitas vero perfecta seruilem timorem habet omnino excludere. Et tanto integrius eum excludit, quanto est perfectior. Imo in viris perfectis non raro sic crescit, feruet, & inualescit, vt malit sua pctã puniri, quàm dei offensam manere inultã. Idcirco subiungitur [quoniam timor pœnam habet], id est, timor seruilis secundum quod talis, pœnam & condemnationẽ meretur, non in quantum malum culpæ deuitat, sed quia non facit hoc ex dei amore & zelo E iustitiæ, sed duntaxat punitionis horrore, ex infecta radice: quia videlicet amat malum culpæ. Omnia autem simili ordine diuini amoris ponere obligamur atq; ad dei referre honorem. Idcirco si quis ex solo seruili timore pateretur mortem pro fide, nihilominus damnaretur. Quod & Paulus apostolus aperte insinuans: Si tradidero, inquit, corpus meum ita vt ardeam: charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest [qui autem timet, non est perfectus in charitate] si hoc intelligatur de timore seruili aut carnali seu mundano, difficultatẽ non habet: cum illi sint timores culpabiles, & si sint prędominantes, cum charitate non stãt. Timor vero pure naturalis, qui & passione instante fuit in Christo, est in se indifferens: sicut & cæteræ affectiones pure naturales. Est autem adhuc duplex timor laudabilis, puta initialis & filialis. Timor initialis est quo culpa vitatur, partim timore pœnæ, partim amore dei & zelo iustitiæ: potestq; timor ille esse cum charitate, non autem in charitate perfecta vt talis: quia in quantum aliqd seruilitatis sortitur, a perfecta charitate eijcitur. Idcirco qui timet initiali timore, non est perfectus in charitate, in quantum initialiter timens. Porro timor filialis, castus & sanctus est, quo malum culpę vitatur solum eo respectu, ne pijssimus & amãtissimus pater cœlestis offendatur, inhonoretur, eiusq; gratia amittatur aut elongetur a metuente. Hunc sanctum timorem reuerentialem pudicum, perfecta charitas non solum non eijcit: sed parit, nurrit, cõseruat: imo quanto quis purius atq; ardentius diligit deum, eo amplius hoc timore metuit eum. De quo in libris Sapientialibus multa conscripta sunt: Vt est illud: Timor domini super omnia se posuit. Timor domini corona iusticię. Beatus cui datũ est habere timorem domini. Nihil dulcius quam timere deum. Sapiens in omnibus metuit. Et Salomõ: Timor domini fons vitæ, vt declinet a ruina mortis. [Nos ergo diligamus deũ, quoniam ipse prior dilexit nos] hoc paulo ante expositum est, & ostensum, φ amor dei ad F nos est causa omnis boni in nobis. Vna itaq; ratio diligendi deum est, quoniam ipse primo amauit nos. Quẽadmodũ enĩ arduũ est odientẽ diligere: sic præamãtẽ non reamare, prius ĩprobũ ingratissimũq; cõsistit. Est quoq; perfacile eũ diligere a quo qs scit se diligi & i amore esse puentum. Idcirco q̃to hoc facilius adimpletur, tanto iniqus negligitur. Alia atq; potissima ratio deũ amandi, est pura & infinita bonitas eius. Tertia, ẽ collatio beneficiorum eius. Quarta, pmissio ac pparatio futurę felicitatis [Si qs dixerit, qa diligo deũ, & fratrem suum] id est, pximũ quemcũq; siue amicũ siue aduersariũ [oderit, mẽdax est] in verbis & factis, qm̃ contra veritatẽ doctrinæ loqtur, & contra veritatẽ iusticiæ operatur. Iã enĩ frequenter pbatũ ẽ φ amor dei & proximi insepabiliter cõnectunt: psertim cũ eadẽ sit charitas habitualis q̃ deus, pximusq; diligit. Iteꝝ dictũ ẽ φ nemo diligat deũ nisi q ei⁹ obseruat mãdata. Cũ ergo deus pcipiat proximos diligi, q nõ diligit proximũ, nõ implet dei pceptũ: ergo nec diligit eũ. Rurs⁹, pxim⁹ est via & mediũ diligẽdi dñm deũ. Propter q̃d sequit [Qui enĩ nõ diligit pximũ suũ quẽ videt, deũ quẽ nõ videt, qũo pt diligere?]. q. d. nemo põt. Sed huic obijci pt, qm̃ deus ex seipo incõparabilit amabilior ẽ cũctis hoib⁹: ergo visio pximi nõ est necessaria ad dei hñdũ amorẽ. Rñdetur φ mltæ sunt causę dilectiõis. Vtpote bonitas rei, q̃ est rõ obiectalis amãdi. Itẽ silitudo, q̃ incitat ad amorẽ. Beneficẽtia quoq; atq; cõmunio & itẽ propinquitas. Sed cognitio est causa dilectionis, tanquam via ad eam deducens. Cum igitur proximus sit nobis no-

bis notior, similior & propinquior quàm deus, & quantum ad hæc, prius ad diligendum
A nobis occurrat: idcirco Sanctus Iohannes prætacto vtitur argumento: & quoniam quan-
« tum ad ista, facilius est proximum amare quam deum. Non autem vult dicere, quod proxi-
« mus sit amabilior deo [Et hoc mandatum habemus à deo, vt qui diligit deum, diligat & pxi- Matth. 22.
mum suum] Vnde cum Christus dixisset: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo
&c. statim adiecit: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: non quidem æqualiter, quia post
deum debet homo præcipue amare seipsum: sed similiter vtpote spiritaliter & propter æter-
nam obtinendam salutem. Ecce sæpissime repetit gloriosissimus iste Christi discipulus fra-
ternæ dilectionis preceptum. Idcirco illud tanto diligentius obseruemus, tanto perfectius
impleamus: q̄to frequentius ab ipso repetitur, & q̄to nobis ab ipso seriosius inculcatur.

¶ Declaratio Quinti capitis: Omnis qui credit ¶ Articulus Septimus.

DVæ sunt partes legis diuinæ, videlicet testimonia & mandata. Testimonia per-
tinent ad credenda, mandata ad agenda. Postquam ergo iam ante beatus Apo
stolus disseruit de mandatis, nunc specialiter loquitur de testimonijs seu credē-
dis: quamuis aliqua inserat de præceptis, sicut & ante quædam inseruit de cre
« dendis [Omnis qui credit] fide formata, id est, charitate bonisq; actibus deco-
« rata [quoniam Iesus est Christus]. i. quod Iesus Nazarenus sit Christus in lege Mosi & pphe
« tis promissus [ex deo natus est] per regenerationem baptismalem, vt quidā exponunt. Quæ
expositio nō habet vniuersaliter veritatem, quoniam multi marty res sine baptismate deces-
serunt: nisi per regenerationem baptismalem intelligatur baptismus nō solum fluminis, sed
B etiam flaminis ac sanguinis. Est itaq; taliter credens ex deo natus per charitatis & gratiæ in
fusionem, per veritatis imitationem, & virtutum amorem. Deniq; Machometus infœlix in
Alchorano suo frequēter fatetur, quod Iesus Nazarenus sit Christus seu Messias in lege pro
missus, quod item Iudæi dispersi & capti sunt eo, q̄d Iesum pro Christo non acceperunt. Sed
« contra diuinitatem Christi blasphemias euomit multas [& omnis qui diligit eum qui genu
« it] id est, deum patrem [diligit eum qui natus est ex eo] id est, vnigenitum filium ei⁹, cum pa
ter & filius sint vnum & idem summum & inuariabile bonum, nec vna persona diuina &
increata sine alia infuso amore diligi possit: cum sint vnus, verus, simplex, & omnipotens de
us. Vel sic: Omnis qui diligit eum qui genuit, id est, creatorem altissimum, qui homines spiri
taliter regenerauit per sacramenta & verba cœlestia gratiarumque dona, iuxta quod scri-
ptum est: Voluntarie genuit nos verbo veritatis. Diligit eum qui natus est ex eo, id est, quē-
libet christifidelem. Qui enim veraciter diligit deum, diligit & pertinentes ad eum, membra Iacobi. 1.
« ministros ac milites Christi. Huic expositioni sequentia consonant verba [In hoc cognosci-
« mus, quoniam diligimus natos dei] id est, proximos nostros a deo regeneratos, eiusq; filios
« adoptiuos [cum deum diligamus & mandata eius faciamus] quia (vt dictum est sæpe) amor
dei & proximorum dilectio inuicem se includunt inseparabilesq; consistunt, nec vere diligit
deum nisi q ei & eius obedit vicarijs. De quibus ait: Qui vos audit me audit, & qui vos sper- Lucæ. 10.
« nit me spernit [Hæc est enim charitas dei] id est, in hoc consistit, hoc exigit, per hoc quasi per
« effectum & signum manifestatur & innotescit [vt mandata eius custodiamus] qui enim syn
C cere diligit deum honorat eum, & voluntatem suam voluntati ipsius conformat ac subdit:
cum amicorum sit eadem velle & nolle. Propter quod Christus loquitur: Si diligitis me man Iohan. 14.
« data mea seruate. Itemq;: Si quis diligit me sermonem meum seruabit [& mandata eius gra Eodem.
uia non sunt] videtur quod imo, cū Christus protestetur: Quam angusta porta & arcta via Matth. 7.
quæ ducit ad vitam, & pauci inuenient eam. Denique valde difficile est concupiscentias car
nis, passiones, & vitia superare. Difficillimum quoq; videtur, intellectum in captiuitatem re- 2. Cor. 10.
digere ad credendum incomprehensibilia illa, quæ in euangelica lege credi iubentur. Et re-
spondendum, ꝙ diuina præcepta non sunt grauia duplici ratione. Primo, quia virtutes de
q̄rum actibus dantur p̄cepta, sunt ex sua natura suaues & conuenientes, hn̄tq; delectatiōes
synceras actibus suis annexas. Secundo, ex adiutorio dei, qui per dona gratiæ, p̄sertim p cha
ritatem, hominē sic confortat inflāmat & consolatur, vt ei dulcescat via salutis & obseruātia
p̄ceptoꝝ: imo cum ingenti alacritate gaudio illa adimpleat. Propter q̄d ait Propheta: In via
testimoniorū tuorū delectatus sum, sicut in om̄ibus diuitijs. Et: Viā mandatorū tuorum cu Psalm. 118.
curri, cū dilatasti cor meū. Iterūq; hortatur: Seruite dn̄o in leticia. Tertio, ex inestimabili ma Eodem.
gnitudīe præmij desup repromissi: cuius respectu omnis labor & omnis difficultas & pœna Psalm. 99.
vitæ præsentis est tanq̄ momentū. Propter q̄d dr̄: Consideratio præmij minuit vim flagelli Gregor.
Paul. q̄q; ad Corint. Id, inquit, q̄d in præsenti est momentaneū & leue tribulationis nostræ, 2. Cor. 4.
supra modum in sublimitate æternū gloriæ pondus opatur in nobis. Hinc ait Saluator: Ve Matth. 11
nite ad me om̄es qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Iugum enim meum sua-
ue est,

ue eſt,& onus meum leue. Quarto, mandata euangelicæ legis leuia ſunt ob ſuam paucitatẽ,
Actuũ. 15. comparatione præceptorum Moſaicæ legis, quæ multitudine ſua erant onus tam graue, vt D
princeps dicat apoſtolorum: Quid tentatis deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulo
rum: quod neq; patres noſtri, neq; nos portare potuimus? Nempe vt Rabi Moſes ſcribit, tot
erant in lege præcepta quot ſunt dies in anno, & quot ſunt oſſa in homine, ita quod horum
par extitit multitudo. Porro difficultas implendi præcepta conſurgit ex noſtra infectiõe, &
hoſtium impugnatione, ac obiectorum valida motione, alijsq; cauſis diuerſis. Conſequen
Epiſt. 5. ter ſubditur vna cauſa, cur præcepta ſint leuia [Quoniam omne quod natum eſt ex deo,] id «
eſt, omnis fidelis ex deo per charitatem & gratiam regeneratus [vincit mundum]. i. auxilio «
charitatis & gratiæ, imo & fidei Chriſtianę (vt ſtatim ſubiungitur) ſuperat tentationes & im
pugnationes hominum mundanorum, tyrannorum, & philoſophorum: qui Chriſtianos va
rijs modis à fide auertere ſunt conati. Mũdum etiam vincit, qui diuitias, delitias, vanitates,
prauitates, honores mundi nõ affectat: ſed omnia talia aſpernatur, cum apo. Paulo dicens:
Galatas 6. Mihi abſit gloriari niſi in cruce dñi mei Ieſu Chriſti. Et: Omnia arbitror vt ſtercora, vt Chri
Philipp. 3. ſtum lucrifaciam [Et hæc eſt victoria, quæ vincit mundum: fides noſtra]. i. fides catholica p «
Galatas. 5. dilectionem operans, eſt virtus per quam vincimus mundum, iuxta illud ad Hebr. Sancti p
Hebræ. 11. fidem vicerunt regna. Per fidem nanq; cognoſcimus imminentia nobis bella atq; pericula,
dei quoq; præſidia nobis parata, & atrocitatem, fortitudinem, ac multitudinem hoſtiũ no
ſtræ ſalutis. Sicque fides nos dirigit in pugnando, in orando, ac reſiſtendo. Nam & ipſa eſt
Marc. 9. fundamentum virtutum & efficaciæ tantæ, vt aſſerat veritas: Omnia poſſibilia ſunt creden
ti. Ideo princeps apoſt. locutus eſt, Diabolo reſiſtite fortes in fide. Et ad Eph. habetur: Accipi
te armaturam dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, induti loricam iuſticiæ: in omnibus ſumẽ E
tes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere, & galeam ſpem ſalu
tis, & gladium ſpiritus, quod eſt verbum dei, orantes omni tempore in ſpiritu [Quis eſt aũt «
qui vincit mundum, niſi qui credit] fide formata [quoniam Ieſus eſt filius dei?] id eſt, natura «
lis, vnicus, conſubſtantialiſq; filius patris æterni. Talis enim nec philoſophicis argumentis,
nec tyrannicis infeſtationibus cedit ac vincitur, nec mundi blandimentis nec aduerſis deijci
tur, quamdiu ſic credit. Ait hoc loco Albertus: Quemadmodum corporaliter pugnans, indi
get quatuor armorum generibus, ſcilicet, gladio ad percutiendum, ſcuto ad ſe defendẽdum,
forti ſocietate ad præmuniendum, & veritate, id eſt, iuſta cauſa ad præliandum: ſic Chriſtia
nus contra mundum ac reliquos ſuæ ſalutis aduerſarios pugnãs, indiget primo pro enſe ha
bere charitatis feruorem. Secundo, pro ſcuto fidei confortationem. Tertio, pro ſocietate di
uinum angelicumq; auxilium. Quarto, pro veritate ſeu cauſa: Chriſti veram confeſſionem.
Iohan. 19. [Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus] id eſt, ad noſtram redemptiõem «
Matth. 3. proceſſit, & eam effecit per aquam baptiſmatis, & ſanguinem ſui corporis quem in cruce fu
dit pro nobis. Chriſtus nanq; ſacramentum baptiſmi inſtituit, & baptiſmum à præcurſore
accipiens tactu ſuæ ſanctiſſimæ carnis vim regeneratiuam præſtitit aquis: atq; a merito ſuę F
paſſionis omnia ſacramenta ſuas ſortiuntur virtutes. Hinc loquitur Paulus: Chriſtus p ſan
Colo. 1. guinem crucis ſuæ pacificauit, ſiue q̃ in cœlis ſunt, ſiue quæ in terra. Et rurſus: Chriſtus dile
Ephe. 5. xit Eccleſiam, & tradidit ſemetipſum pro ea, mundans illam lauacro aquę in verbo vitæ. In
Apoc. 1 Apocalypſi quoque habetur: Chriſtus dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine
Iohan. 19. ſuo. Deniq; cum vnus militum lancea latus Chriſti aperuiſſet, continuo inde exiuit ſanguis
& aqua. Vnde de latere Chriſti ſacramenta eccleſiæ dicuntur fluxiſſe, quia videlicet vim ſan
ctificandi inde ſuſcipiunt, & ita quo ad hoc venit in aqua & ſanguine [Non in aqua ſolum, «
Matth. 3. ſed in aqua & ſanguine] hoc additur ad differentiam ſancti Iohannis baptiſtæ, qui venit in «
Lucæ. 3. Iohan. 1. aqua ſolum: qui baptizauit corpora aquis, ſed ſanguinem ſuum pro mundi non fudit pecca
tis, nec animas lauit a vitijs. Vel ideo additur hoc, q̃m Chriſtus non ſolũ dignatus eſt pp̃ter
nos baptizari, vt ſuæ carnis attactu aqs vim regeneratiuã pſtaret: ſed & ſanguinẽ ſuum pro
nr̃a fudit ſalute. Porro ſcd'm Bern. in ſerm. iſtud eſt additũ ad differentiã Moſi, q venit in aq
Exo. 2. tm̃, a qua nomen ei eſt impoſitum [Et ſpiritus eſt q teſtificatur, q̃m Chriſtus eſt veritas] hoc «
enim ſſ. teſtatus eſt ante Chriſti paſſionẽ & poſt eam. Ante paſſionem. ſ. cum baptizatus fu
Lucæ. 3. iſſet a beatiſſ. Ioh. Bapti. Iuxta illud: Factũ eſt Ieſu baptizato & orante, apertum eſt cœlũ, & de
ſcẽdit ſſ. corporali ſpecie, ſicut columba in ipm, & vox de cœlo facta eſt, Tu es filius meus dile
Iohan. 14 ctꝰ. Porro Chr̃s ſcd'm q deus, eſt ꝟe ſubſtãtialiter ꝟus & ꝟitas. Propter q̊d ait: Ego ſum, via,
ꝟitas, & vita. Et qa p modũ intellectualis emanatiõis procedit a patre, ꝟitas ei appꝓriatur,
Actuũ. 2. vt dictũ eſt plenius paulo añ. Rurſus poſt paſſionẽ, in die Pẽtecoſtes, & deinceps ſpiritus ſan
ctus per apoſtolos teſtificabatur idipſum, & per tam ſupernaturalem apoſtoloꝝ illuminati
onẽ, inflãmatiõem, roborationem, aliaq; mirabilia q̃ apparebãt in eis & fiebant per eos, lu
ce clarius

A ce clarius demonstrauit quod Christus sit veritas, cuius vniuersa promissa tam verissime & supernaturaliter implebantur. Hinc post cœnam dixit in sermone apostolis illud: Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Nec solum spiritussanctus id protestatur [Quoniã tres sunt » qui testimonium dant in cœlo, pater, verbum, & spiritus sanctus] id est, tota superessentia» lis & superdignissima Trinitas in cœlo empyreo specialiter habitans, præstat corã omni cœlesti militia testimoniũ, quod Christus sit veritas: quia declarat Trinitas adoranda cunctis cœlestibus ciuibus semetipsam, & qualiter verbũ procedit à p̃re & spiritus sanctus ab vtroq;, iuxta illud in Psalmo: In lumine tuo videbimus lumen. De quo testimonio loq̃tur Christus patri: Clarifica me tu pater apud teipsum, claritate quam habui priusquã mundus esset. Et rursus: Pater quos dedisti mihi, volo vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi [& » hi tres vnum sunt] quoniam tres superbenedictæ & superuenerandæ personæ sunt, vna essentia, vnus deus, vnum vniuersorum principium, & vnꝰ omnium vltimus finis, vnum summum bonum, vnum plenę felicitatis obiectum, quo solo fruendũ est. Diuinitatis quippe natura nequaquam potest multiplicari, sed est numero vna in tribus: & quicquid absolute cõpetit deo, toti Trinitati, singulisq; personis commune est, & vnum in tribus. Propter quod loquitur Christus: Ego & pater vnum sumus. Superexcellẽtissimę quoq; Trinitatis personalem distinctionem essentialemq; vnitatem Christus pandit d. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritussancti [Et tres sunt, qui testimoniũ dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis] i. in militanti ecclesia, spiritus vtpote rationalis anima Christi, Johan. 15. Psalm. 35. Iohan. 17. Eodem. Iohan. 10. Matth. 28.

B aqua quoq; & sanguis quæ de eius latere profluxerunt in cruce, contestantur ꝙ Christus sit verus ac veritas in eo, quod dixit se esse non solum dei vnicum filium, sed etiam hominẽ verum: Palpate, inquiens, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vel tres testimoniũ dant in terra, quia in sacramento baptismi est spiritus viuificãs, aq̃ abluens, & sanguis Christi virtualiter operans & emundans, per quæ patet veritas Christi. De quo deus dixit Ioh. Bapt. Super quem videris spiritum descendentem & manentem sup » eum, hic est qui baptizat in spũ sancto [& hi tres vnum sunt] i. vnũ h̃nt effectum, & in eiusdẽ veritatis manifestatione conueniunt. Deinde ostenditur irrefragabilis certitudo fidei Chri» stianæ. [Si] pro quia [testimonium hominum accipimus,] hoc dupliciter potest intelligi. Primo, ꝙ in rebus & causis humanis testimonium hominum efficax reputatur, quemadmodũ scriptum est: In ore duorum vel triũ testium stabit om̃e ṽbum. Secundo, ꝙ testimonium sanctorum hominum, vtpote prophetarum de Christo prænunciatum, iudicatur idoneum [testimoniũ dei maiꝰ est] .i. testimoniũ dei patris de Chrõ platũ p̃clarius est: sicut & deꝰ p̃r oĩ » homine consistit sublimior, cuius testimonio falsum subesse non potest [Quoniã hoc est testi» monium, q̃d maius est] om̃i testimonio hũano [qa testificatus est de filio suo] .i. testimoniũ q̃d pater perhibuit filio in baptismo & transfiguratiõe, d. Tu es filius meus dilectus in quo mihi bñ cõplacuit, maius est testimonio hominũ. De q̃ testimonio etiã dictũ est a Petro: Accepit, inquit, a deo patre honorẽ & gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica » gloria: Hic est filius meus dilectus [Qui credit in filium dei, testimonium dei habet in se,] .i. testimonio dei patris assentit, & operatur in eo testimoniũ illud salubrem credulitatẽ, dum modo iuxta fidei exigentiam conuersetur. Credere autem in filium dei, est per fidem chari» tate formatã & actiões ṽtutũ in Christũ dei vnigenitũ tendere [q ṽo non credit in filio, mẽ» dacem facit eũ] i. deũ patrem, quantũ in se est, facit seu esse oñdit, mendacem & testem fallacẽ » [qm̃ non credit in testimonio, q̃d testificatus est deus de filio suo] .d. Tu es filius meus dilectus, &c. Nec possunt se excusare infideles dicendo, ꝙ pater non dixit hoc: qa p infinita miracula soli omnipotenti deo possibilia, interim vberrime est ostensum, ꝙ euangelica lex in qua hoc continetur, sit vere a deo, & ip̃m euangelium recitans hoc sit omni ṽitate plenissimũ. Testatus est q̃q; deus pater de filio suo p sanctos prophetas, Dauid, Esaiã, Hieremiam, Micheã, Danielẽ, ac alios. Deinde p sanctos apostolos & euangelistas, q̃ꝝ doctrinã p copiosissima ac p̃clarissima confirmauit miracula. Similiter per martyres gloriosos, q̃s in suis passionibus & ante ac postea magnificis honorauit prodigijs. Deinde p alios innumerabiles sanctos, cõfessores, doctores, p̃dicatores, p̃latos: q̃ꝝ doctrinam & sanctitatem per signa admirãda ac abũdantissima declarauit & approbauit. Sed & per miracula ab ip̃omet Christo peracta p̃r testimonium præbuit ei. Propter quod loquitur Christus: Opera quæ dedit mihi pater quæ facio, testimonium perhibent de me. Et denuo: Si non facio opera dei, nolite credere: si autem facio, & si mihi non creditis, operibus credite. Ad hæc magnum, gloriosum, & iucundum est, quod etiam istis diebus deus sublimis & benedictus tot & tanta operatur miracula ad sanctorum suorum promotionem, ad fidei roborationem, ad consolationem Ecclesiæ, ad confusio-

Iohan. 19. Lucæ. 24. Iohann. 1. Deut. 17. Matth. 18. 2. Cor. 13. Lucæ. 3. Matth. 17. Iohann. 5. Iohan. 10.

confusionem omnis plebis incredulæ, imo ad suipsius gloriam & honorem. [Hoc est testimonium]. i. intentio, fructus & finis testimonij præinducti, quia ad hoc deus pater istud de D filio suo testatus est, quatenus hoc credendo vitam obtineamus beatam, ideo subditur [quoniam vitam æternam dedit nobis deus] id est, vitam gloriæ præstitit nobis modo in spe, in causa, præmio & radice, in inchoatione, prælibatione, ac arra seu pignore. Aeternam enim
1 Cor. 11. beatitudinem nobis promisit, vitam gratiæ quæ pignus est vitæ gloriæ, communicauit, cha
Matth. 5. ritatem, quæ nunquam excidit, infudit, actus meritorios condonauit, futuræ suauitatis con
2. Corin 1 cessit prægustum. Hinc etenim contestatur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est re
Roman 6.
Iohann. 6. gnum cælorum. Et Paulus: Dedit, inquit, nobis pignus spiritus. Itemq; Gratia dei vita æterna. Et rursus loquitur Christus: Hæc est volūtas patris mei qui misit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Vel sic: Hoc est testimoniū, quod scilicet nos apostoli perhibemus de Christo, quoniam vitam ęternam dedit nobis deus per Christum,
Iohan. 14 quia hanc Christus sua passione promeruit nobis [& hæc vita] id est, ęterna felicitas [in filio
Actuū. 4. eius est] i. per fidem & gratiam filij dei acquiritur, quemadmodum ipse fassus est: Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrem nisi per me. Vnde in Actibus princeps apostolo
Iohan. 11. rum fatetur: Non est nomen aliud sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Et rursus asserit filius dei: Omnis qui credit in me, non morietur inæternum. Vel hæc
Iohan. 17. vita in filio eius est, quia in visione diuinitatis filij dei vera beatitudo obiectiue consistit, pro
Iohan. 14 ut ipse ait: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum deum, & quem misisti Iesum Chrm̄
Psalm. 90 Hinc ipse vnigenitus cultori suo pro præmio pollicetur: Qui diligit me, manifestabo ei meipsum. Et pater in Psalmo: Longitudine (inquit) dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum. Potest & ita exponi. Hæc vita in filio eius est, qa æterna beatitudo in filio dei est E secundum plenitudinem infinitam, inquantum est deus: atq; secundum naturam assumptā
Iohan. 5. fuit in eo participatiue præ omnibus sanctis ab exordio incarnationis. Quia extunc anima Christi fuit in plenissima fruitione diuinitatis. Hinc idem ait: Sicut pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso [Qui habet filiū dei] i. is in quo filius dei per fidem & gratiam habitat, ita quod habet filium dei vnigenitum sui cordis habitatorem
Eph. 3. iuxta quod Paulus ait aposto. Deus pater det vobis secundum diuitias gloriæ suæ habitare Christum per fidem in cordibus vestris, [habet vitam æternam]. i. beatitudinem sempiter
Iohan. 17. nam iam habet in spe, prout dictum est plenius. Vnde filius loqtur patri: Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam. Vel habet vitam æternam, quo
Iohan. 11. niam ipsemet filius est essentialiter, secūdum quod deus, vita æterna, sicut pfitetur: Ego sum resurrectio & vita [Qui non habet filium] modo prætacto [non habet vitam] quia nec vitā gratiæ habet in præsenti, nec vitam gloriæ habebit in futuro: nisi conuertatur ad Christum, [Hæc scribo vobis, vt sciatis] per fidem illuminatam certitudine adhærentiæ & experientia
Iohan. 11. prælibationis futuræ iucunditatis [quoniam vitam æternam habetis, qui creditis in nomine filij dei] i. in Christum vnigenitum patris æterni, qui ait: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet. Itaq; nomen filij dei sumitur hic pro nomine nominato, puta pro ipso dei vnico filio. Et de fide formata intelligenda sunt ista. Ex hac autem fide oritur confidentia magna ad deum, ideo subiungitur [Et hæc est fidutia quam habemus ad eum, quia quodcūq; petierimus] ab eo [secundum voluntatem eius] id est, secundum beneplacitum dei, vt pote pie & salubriter ad ipsius honorem & nostram salutem [audit nos] si perseueranter petam⁹, F [& scimus quoniam audit nos, quicquid petierimus] maxime si pro nobisipsis oremus, quia non semper exaudiuntur deuoti pro alijs. Hanc spem, imo certitudinem atq; scientiam, ex
Marc. 11. auditionis diuinæ Chrs in euangelio nobis copiosissime inculcauit. Ait nanq;: Om̄ia q̄cūq;
Matth. 7. orantes petitis, credite quia accipietis, & venient vobis. Alibi quoq;: Petite & dabitur vobis
Lucæ. 11. quærite & inuenietis, pulsate & aperietur nobis. Omnis qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Et denuo ait: Si vos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vris quantomagis pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? Cum enim ad supnaturalem beatitudinem creauerit nos, & præcepta cœlestia dederit nobis: quam beatitudinem sine donis gratiæ eius promereri adipisciq; non possumus, & quæ pręcepta sine eisdem
Malach. 1. implere nequaquam valemus: nullum relinquitur dubiū, quin paratissimus sit, quantum in se est, gratiarum charismata nobis tā necessaria distribuere nobis. Dabitq; ea si rite petamus Præterea cum à nobis pater appellari dignetur, haud dubium, quin paterna pietate subuenire & exaudire paratus sit. Insuper ipse qui ad orandum nos exhortatur, se exauditurum promittit: vtique libenter exaudiet, cum tam infinita sit pietas, liberalitas, veritasque ipsius. Postremo ipse superbenignissimus deus, qui etiam non exoratus tanta beneficia nobis largitus est, qui tam charitatiue præuenit nos, qui ingratis ac perfidis tot bona largitur: fidelibus & deuotis,

A deuotis ipm inuocantibus vt oportet, non deerit. Sed tantum regem ac dñm cum omni humilitate, subiectione, & reuerentia exorare necesse est. Propter quod Moses protestatur: Cũ quæsieris dominum deum tuum, inuenies eum: si tamen toto corde quæsieris eũ, & tota tribulatione animæ tuæ. Et ipsemet Christus: Oportet (inquit) semper orare, & non deficere. Potissime vero exaudiri cupientes aduertant & impleant, quod loquitur dominus: Cum statis ad orãdum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: q̃d si non dimiseritis, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra [Scimus quoniam habemus postulationes quas postulamus ab eo] id est, certi sumus, quod petitionum quas deo offerimus effectum seu exauditionem sortiemur ab eo, iuxta sensum prætactum. Vel sensus est, quod orationes quas deo offerimus, non ex proprio sensu, sed ex diuina instructione accepimus. Quid enim & qualiter debeamus orare, Christus in euangelio docuit, & inter cætera dixit: Sic ergo orabitis: Pater noster qui es in cœlis, &c. Ideo loquitur Paulus: Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus orat pro nobis, id est, exorantes nos facit. Consequẽter sanctus apostolus inter peccata distinguit, & qualiter circa diuersos peccatores diuersimode nos habere debeamus, exponit [Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem] & cæter. locus iste difficilis est, qui primo sic potest intelligi. Qui scit proximum suum venialiter peccare, quod non inducit mortem animæ in præsenti, nec mortem miseriæ in futuro [petat] id est, pro illo oret, [& dabitur ei vita] i. ad eius instantiam dabitur remissio talis culpæ [peccanti non ad mortem] i. venialiter peccanti. Quemadmodum enim venialia difficulter vitantur, sic faciliter dimittuntur: vtpote oratione dominica, confessione mutua, correptione & correctione fraterna, B pœnitentia assidua, aspersione aquæ benedictæ, ingressu ecclesiæ, pectoris tunsione, charitatis feruore, remissione illatæ iniuriæ, exercitatione operum misericordiæ. Secũdo exponitur sic: Qui scit fratrem tuum peccare peccatum non ad mortem, & non continuare peccata vsq; ad mortem inclusiue: petat pro illo, & exaudietur. Nam talis vitam gratiæ obtinet et vitam gloriæ consequitur. Quia non manet in vitijs vsque in finem vitæ præsentis, in qua est tempus, locus, ac status merendi ac demerẽdi. Non potest de aliquo certitudinaliter sciri absq; reuelatione, an ante mortem vere pœniteat: alioquin sciretur esse in charitate. Sed ideo sanctus Iohannes hæc dicit, vt agnoscamus, quod pro illo frustra oramus qui in vita p̃senti non pœnitet: sed absq; contritiõe decedit. Tertio exponitur sic: Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortẽ, id est, non facere irremissibile peccatum: vt sunt peccata in spiritum sanctum, quæ irremissibilia asseruntur, quia difficulter & vix dimittuntur, & finalis impœnitentia nunquam dimittitur: petat pro illo, & exaudietur: non quod semper oratio fusa pro taliter peccante exaudiatur, sed quia spes exauditionis est, & quandoque exauditio fit pro illo [Sed est peccatum vsque ad mortem, non pro illo dico vt roget quis] si hoc de finali impœnitentia, seu de quocunque mortali vsque ad mortem continuato, & per contritionem non deleto, intelligatur, certum est quod pro defuncto in tali facinore non sit orandum. Si autem de quolibet peccato in spiritum sanctum intelligatur, sensus est, quod valde difficulter quis exaudiatur pro ita pecante. Ideo dicitur pro illo non esse rogandum, non vt nequaquam oretur, cum de nullo sit penitus desperandum: sed ad insinuandum quam difficulter impetretur à deo venia talis peccati. Iuxta quem sensum Christus in euangelio loquitur: C Si quis blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem in præsenti sæculo neque in futuro. Hinc subditur [Omnis iniquitas peccatum est] id est, culpa mortalis, cum sit transgressio legis diuinæ [& est peccatum ad mortem] quod tripliciter accipi potest, sicut tactum est. Quasi dicat: Non omnem culpam mortalem voco peccatum ad mortem. Vel sic: Omnis iniquitas, id est, omnis non æquitas, seu quantumlibet modicus ab æquitate recessus peccatum est ad minus veniale: & est peccatum ad mortem, id est, mortale peccatum ad internalem trahens interitum [Scimus quia omnis qui natus est ex deo, non peccat, sed generatio dei conseruat eum] hoc est quod supra tertio huius epist. cap. dictum est: Omnis qui natus est ex deo, non peccat: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare: quoniam ex deo natus est: quod ibidem satis reor expositum. Et quod ibi dicitur semen, hic generatio nominatur. Generatio enim dei, id est, spiritalis renouatio in baptismate seu pœnitentia facta, seu gratia ibi infusa, conseruat eum in bono & præseruat à vitio, quantum ex se est: ipse tamen se potest à deo propria libertate auertere, [& malignus non tangit eum] in quantum ex deo natus est: & gratia confortatus. Quia vt talem, non potest eum ad peccatum impellere: sed vt defectibilem, fragilem, ac liberi arbitrij existentem, potest eũ tentare, superare seu tangere [Scimus quoniam ex deo sumus] hoc supra expositum est. Apostoli quippe certitudinaliter se esse in charitate nouerũt, cæteri vero catholici ac deuoti probabiliter sciunt hoc [& mundus totus in maligno positus est] i. mundani carnalesq; homines diabolo sunt

Deut 4.
Lucæ. 18.
Marc. 11.
Matth. 6.
Roman. 8.
Peccata venialia quibus mediis deleantur
Matth. 12.
Marc. 3.
Lucæ. 12.

bolo sunt

bolo ſunt ſubiecti, vitijs inuoluti, & malæ libidinis igne ſuccenſi: quia in talibus abundant
Pſal.13.52. Oſeæ.4. peccata. De quibus ait propheta: Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. Vnde in
Ozea habetur: Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & nõ eſt ſcientia dei in terra. Maledi
ctum, & homicidium, mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt. [Et ſcimus quoniam
filius dei venit]. i. per incarnationis myſterium in inferiorem hunc mundum ingreſſus eſt.
Iohan.16. Sicut ipſe ait: Exiui à patre & veni in mundum [& dedit nobis ſenſum]. i. ſapientiam saluta
rem & euangelicæ legis doctrinam [vt cognoſcamus verum deum] per quem hoc loco intel
ligitur pater æternus. Nam ſubditur [& ſimus] per fidem & charitatem [in vero filio eius,]
id eſt, in vnigenito naturali & coæterno ipſius filio Ieſu Chriſto, qui in vnitate perſonæ eſt
deus & homo. Venit itaque filius dei, vt cognoſcamus verum deum per fidem viuam & il
luminatam & per ſapientiæ donum in vita præſenti, deinde clare per ſpeciem in regno cœ
leſti. [Hic,] verus filius dei, [eſt verus deus,] veritate naturæ, ita quod vera diuinitas eſt in
Iohan.14. 2.Cor.1. eo non participatio quædam, ſicut in alijs qui in ſcripturis dij vocantur [& vita æterna] eſt
enim eſſentialiter viuens, & vita, veritas, ſapientia, ac diuina eſſentia. Porro patre filioque ex
preſſis, intelligitur ſuperbenedictus & adorandus ſpiritus ſanctus, patris ac filij amor, oſcu
lum & amplexus. O quanta fuit infelicium hæreticorum inſania: qui cõtra hanc lucidiſſimã
proteſtationem tanti apoſtoli diuinitatem Chriſti negare impijſſime præſumpſerunt. Quã
ta etiã fuit veſania Machometi, q licet in Alcorano teſtetur Chriſtum fuiſſe ſummum ſapien
tiſſimumque prophetam, non tamen admittit vt filius dei aut deus dicatur: ſed purum fuiſſe
Colo.3. hominem reprobus ille mentitur [Filioli cuſtodite vos à ſimulachris] i. idolis ac idololatris,
atque ab omni auaritia quæ idolorum eſt ſeruitus, ab hæreticorum quoque figmentis, qui de
deo patre & filio eius ac ſpiritufancto non id ſenſerunt ac docuerunt quod pater & filius &
ſpiritusſanctus ſunt: ſed quod ipſi maledicti eos eſſe finxerunt. Simulachra quoque ſunt vana
phantaſmata, cogitationes inutiles, phantaſticæ ac ſtolidæ apprehenſiones, ſomniorumque
obſeruationes. A quibus omnibus nos cuſtodire debemus, & ſyncere atque catholice de deo
vno ac trino ſentire, ſalubria cogitare, ſapientialibus meditationibus & conſiderationibus
immorari, ac dominum maieſtatis immenſæ totis præcordijs iugiter venerari [Amen] i. ſic
eſt, & ita fiat. Ad laudem & gloriam creatoris omnipotentis, qui eſt ſuper omnia deus ſub
limis & benedictus.

D. DIONYS. CARTHVSIANI IN SECVNDAM BEATI IOHANNIS Apoſtoli Canonicam enarratio.

IN prędicta epiſtola ſanctus Iohannes inſtruxit fideles in generali, nunc inſtruit quaſdam perſonas in ſpeciali. Porro ſenſus huius compendioſe epiſtolæ in præhabita ſententioſa epiſtola pro maxima parte eſt habitus: ideo immorari non congruit. [Senior electæ dominæ] Vt recitat Beda, quidam dixerunt pręſentem epiſtolam & ſequentem non eſſe Iohannis apoſtoli, ſed alterius presbyteri nomine Iohannis, vt infra plenius referetur. Sed nunc eccleſia communiter tenet, quod ſit Iohannis apoſtoli: quod etiam ex ſtylo, ac ſenſu, & ſimili ſermonis charactere ſatis videtur. Vocat autem beatus Iohannes ſe ſeniorem, quia iam erat prouectæ ætatis, & ratione ſui officij: quoniam nomen ſenioris epiſcopis quoque propter grauitatẽ ſapientiæ maturitatiſque congruit. Vnde tot rectores eccleſiarum propter diſcretiõem & morum maturitatem ſenes appellabantur. Propter quod vt ante iam patuit, princeps apoſtolorum in prima ſua canonica, paſtoribus loquens: Seniores, inquit, qui in vobis ſunt, obſecro. Itaque ſenior iſte Iohannes apoſtolus omnium, qui in Aſia præerant Chriſtianis, præcipuus ſcribit. [Electæ dominæ] Hæc nanque veneranda & ſancta matrona, cui tam reuerenter ſcripſit tantus apoſtolus, vocabatur ſecundum expoſitores Electa. Quod nomen illi optime competebat, quoniã vtique valde electa erat à deo: quam in præſenti epiſtola ſanctus Iohannes de multis commendat, ſicut patebit [& natis eius] id eſt, filijs eius non ſolum carnis propagatione, ſed & virtutum imitatione. Nam & proles eius atque familia erant, & ita etiam ſpiritalem matrem ſe eis exhibuit, & quod parentes ſuis tenentur impẽdere filijs, vtpote educationem, inſtructionẽ, correptionem & caſtigationem exhibuit eis [quos ego diligo in veritate] id eſt, vero & ſpiritali amo

Contra eos qui duas has epiſtolas alterius dicũt Iohannis cuiuſdam pſbyteri.

1.Petr.5.

tali amore. Sciebat siquidem tantus Apostolus se esse in charitate, imo & in charitate perfe-
A cta. [Et non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem] id est, vniuersi fideles, qui Iohan. 14
Euangelicæ legis ac fidei veritatem, Christum quoq; qui summa est veritas agnouerunt, di-
ligũt istos. Fuit nanq; domina ista nobilis ac famosa cum sobole sua, & hospitabat ac susten
tabat credentes ac ministros ecclesiæ. Ideo omnes boni fideles, ad quos fama eius peruenit,
eam ac sobolem eius amabant. Cur autem amabant eam & natos eius, subiũgitur [propter
veritatem, quæ permanet in vobis] id est, propter veram dei notitiam atq; iustitiæ æquita-
tem & vitæ synceritatem. Fuit enim in istis veritas triplex, videlicet veritas vitæ, veritas do-
ctrinæ, veritasq; iusticiæ [& vobiscum erit in æternum] quia post hanc vitam fuit in eis ve-
ritas ista, & in æternum manebit in eis multo perfectius, quam fuit in vita præsenti. Nempe
quod hic nouerunt per fidem, in cœlo contemplantur per speciem. In cœlo quoq; est perfe-
cta iusticia ac veritas vitæ falsitate impermixta: quoniam sancti secundum extremum posse
suum deo intenti sunt, honorificentiamq; impendunt, nec quippiam culpæ eorum vitæ mi-
scetur. [Sit vobiscum gratia] gratificans quæ est qualitas supernaturalis, essentiam rationa-
lis creaturę immediate perficiens, & eam in esse deiformi ad promerendum idoneo ponens,
vt magni describunt doctores [misericordia] .i. pia assistentia dei in omnibus, & remissio cul
pæ ac conseruatio grãæ [& pax] pectoris in pñti, q̃ pax est tranqllitas internæ ordinatiõis, &
q es mentis in deo. Pax quoq; ęternitatis in futuro, q̃ est pax plena sp in actu, & gaudiũ pror
sus imperturbatum. Pax etiam temporis est optanda, vt cum omnibus habeatur concordia
bona, & quietam ac tranquillam vitam agamus in omni pietate [a deo patre, & Iesu Christo
filio patris] Pater enim & filius sunt vnum effectiuũ principium gratiæ, & omnis boni crea Iohan. 5
B ti. Propter quod ait filius: Quæcunq; facit pater, hæc & filius similiter facit. Et ita per verba
hæc diuinitas filij insinuatur: eo quod dona ista dicuntur esse à filio sicut à patre, & idem in-
telligendum est de spiritusancto. Totius etenim superprestantissimæ trinitatis est vna essen
tia, vna potestas, vna indiuisaq; actio ad extra. Et tota trinitas est vnus deus, vnus creator
& rector ac dominus vniuersorum. Sit itaq; vobis pax à patre & filio [in veritate & charita-
tate] id est, per hoc quod estis & statis in veritate doctrinæ ac fidei Christianæ, atq; in chari-
tate dei ac proximorum, & vt proficiatis in istis. [Gauisus sum valde] gaudio spiritali in do
mino [quoniam inueni de filijs tuis] id est aliquos filiorum tuorum [ambulantes in verita
te] Vel inueni de filijs, id est, hoc de eis cognoui, quod sunt ambulantes in veritate, id est, in fi
de catholica, morum synceritate atq; iusticia conuersantes ac proficientes, non in tenebris
ignorantiæ ac peccatis, non in simulatione ac calliditate viuentes. De hoc autem est bonis p̃-
latis consolatio valde præcipua, quod eorum subditi virtuose fructuoseq; viuunt, cum eos
tamen spiritualiter ament [sicut mãdatum accepimus à patre] id est, deo trinitate omnium
creatore. [Et nunc rogo te domina, non quasi mandatum nouum scribens tibi, sed quod ha
buimus ab initio] hoc inquam rogo, & hoc est mandatum quod ab initio nostræ conuersio
nis ad Christum, seu euangelicæ prædicationis, à deo accepimus [vt diligamus alterutrum]
C id est, spiritaliter inuicem nos amemus [& hæc est charitas,] id est, in hoc consistit ac inno-
tescit, idq; requirit [vt ambulemus secundum mandata eius] id est, secundum dei præcepta
viuamus, proficiamus, atq; ad cœlestem patriam properemus. [Hoc est enim mandatum]
dei vt quemadmodum audistis ab initio] vestræ conuersionis [in eo ambuletis] .i. secundũ
dei beneplacitum in lege & fide Christi viuatis, perseueretis, & gratiose crescatis: quod vobis
nunc scribo, ac necessarium dico [quoniam multi seductores exierunt in mundum] .i. diuer
si hæresiarchæ & falsi magistri proruperunt in medium [qui non confitentur Iesum Chri-
stum venisse in carne] .i. dei filium nõ credunt veraciter incarnatum, & in carne assumpta
inter homines conuersatum. Hoc enim dixerunt Marcionitæ hæretici, asserentes Christum
corpus habuisse phantasticum: quorũ hæresim sequutus est & auxit impius Manichæus [hic
est seductor & Antichristus] .i. quicunq; hoc asserit, fallit seipsum & alios. Est quoq; Chri-
sto contrarius, & Antichristi præcursor ac typus. [Videte vosmetipsos] .i. considerate &
custodite vos [ne pdatis omnia quæ operati estis] .i. ne cadendo a fide catholica iustaq; vi
ta, priuemini merito & præmio omnium actuum virtuosorum, quos peregistis. Quia dum
iustus mortaliter peccat, mortificantur præcedentia meritoria opera eius: quæ tamẽ rursus
viuificantur, dum pœnitet & resurgit, [sed vt mercedem plenã accipiatis] .i. idcirco vos cu-
stodite, vt perseuerando in bonis beatam in cœlo retributionem plenarie quietantem ac cõ-
tentantem obtineatis. Qui enim perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. [Scientes q͛ oĩs Mat. 24
qui recedit] vel vt alij legunt, præcedit, id est, quicunq; mente a veritate auertitur. Vel q præ-
cedit, id est, primo recte incessit & bene viuere cœpit [& non permanet in doctrina Christi]

N iuxta

Cap. I. iuxta illam credendo, ac conuersando [deum non habet] per charitatem & gratiam, nec est eius seruus, sed dæmonis. [Qui permanet in doctrina eius] id est, Euangelicis Christi documētis obedit [hic & filiū & patrem habet] id est, pater & filius, imo & spiritussanctus,
Iohan. 14 sunt inhabitator & dominus ac possessor cordis illius. Quemadmodum loquitur Christus: Si quis diligit me, sermonem meū seruabit: & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus. [Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert] id est, hæreticam falsitatem catholicæ veritati contrariā docet [nolite eum recipere in domo] id est, eum non hospitetis, nec habitatione iungamini ei [nec Aue ei dixeritis] id est, nō communicetis ei in verbo salutationis, nec vllam cum eo societatem aut familiaritatem habeatis. [Qui enim dixerit ei Aue] cōmunicando secum in verbis [communicat operibus ei⁹ malignis] id est, periculum incidit, & quasi socium prauitatis illius se esse ostendit. Istud de hæreticis excōmunicatis, præscitis præsertim accipitur: atq; in primitiua ecclesia seruabatur tam stricte, ne credentes nōdum satis roborati & exercitati in Euangelica veritate, à talibus seducerentur. Vt etiam manifestarent quàm vitandi sint aduersarij veritatis fidei Christia-
Titum 3 næ. Vnde & Paulus: Hereticum, inquit, hominem, post vnam & secundam correptionē deuita. Et rursus: Si quis non obedierit sermoni nostro per epistolam hunc notate, & ne com-
2. Thess. 3 misceamini cū illo. [Ecce prædixi vobis] id est, de periculo isto premonui vos [vt in die domini nostri Iesu Christi] id est, in die quo iudicabimini à Christo [non cōfundamini] id est, ne interim peccādo mereamini tunc ab eo cōfundi, reprobari, damnari. [Plura habens vobis scribere] id est, quàmuis alia multa salubria vobis scribere possem [nolui per cartham & atramētum] id est, literis scripto digestis nolui vobis ista insinuare. [Spero eñ me venturū ad vos, & ore ad os loqui] id est, spero quod os meum loquetur coram ad os vestrum. Præsentia nanq; doctoris, & viua vox eius specialem habēt vigorem, & frequenter plus operatur in subditis [vt gaudiū vestrum sit plenum] id est, spiritale gaudium vestrum ex mea præ-
Iohan. 19 sentia & alloquutione perficiatur, atq; ad æternæ iucunditatis plenitudinē pertingatis [Salutant te filij sororis tuæ Electæ] habuit ista sancta matrona sororem, quæ vt asserit glosa etiam vocabatur Electa sicut & ista, & filij eius erāt Christiani, ac sancti Iohānis discipuli, & forsitan apud eum quando hæc scripsit. Porro quod in aliquibus subiungitur: Gratia tecū, Amen, non est, vt dicitur, in libris correctis.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN TERTIAM BEATI IOHANNIS APOSTOLI CANONICAM ENARRATIO.

Senior Caio charissimo, quem ego diligo in veritate. Sicut refert Hieronymus libro de viris illustribus, quidam dixerunt istā ac præcedentem epistolam non esse
Hierony. sancti Iohannis apostoli, sed Iohannis presbyteri: quē Papias Hieropolitanus episcopus discipulus Iohannis apostoli in suis opusculis subinde allegat, senioremq;
2. Iohan. vocat: cuius etiam sepulchrum in Epheso monstrabatur. Sed quemadmodum tactum est, Ecclesia rationabiliter tenet ꝙ hæc duæ epistolæ sint Iohannis apostoli: qui cur Senior nuncupetur in præcedentis expositione epistolæ est expressum. Porro Caius iste, cui scribit, creditur fuisse vir ille Corinthius, de quo ad Romanos loquitur Paulus: Salutat vos Caius hos-
Roma. 16 pes meus. Et prima ad Corinthios: Neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum & Caium.
1. Cor. 1. Sustētauit siquidē & bene tractauit Euāgelicæ legis prædicatores, virtuosusq; fuit, ideo fuit amabilis. [Charissime de omnibus] Id est, pro cūctis ad salutem pertinentibus [orationem facio] vt scilicet in omnibus actibus meritorijs crescas, ideo subditur [prospere te ingredi & valere] id est, vt feliciter conuerseris proficiendo semper in melius, & valeas mente ac corpore: quatenus opera misericordiæ copiosius & expeditius prosequaris [sicut prospere agit aīa tua] id est, feliciter cōuersatur in virtutibus crescens q̄tidie. Et ponitur hic pars pro toto [Gauisus sum valde] in domino gaudio spiritali [venientibus fratribus] id est, Christianis peregrinis & cæteris [& testimonium perhibentibus veritati tuæ] id est, conuersationi tuæ veraciter

A veraciter virtuosæ, quam nobis recitauerunt cum certitudine cōiecturali, fiduciali, probabili[sicut tu in veritate ambulas]triplici veritate ornatus, vtpote veritate vitæ, doctrinæ, iusticiæ. Nec est in te hypocritica confictio, aut vulpina calliditas: quod sanctus Apostolus potuit, deo reuelante, certitudinaliter scire[Maiorem horum gratiam non habeo]id est, nihil mihi commodius vel acceptius reputo inter hæc foris occurrentia [quàm vt audiam filios meos]spiritales[in veritate ambulare] id est, in vera & catholica fide, in virtutum synceritate, & iustitiæ æqualitate deo seruire. Prælatus enim zelo salutis proximorum potissime sibi commissorum debet esse omnino accensus, & de eorum spiritali profectu ac conuersione magis quàm de omnibus mundi bonis gaudere. Propter quod Paulus suis scribens discipulis: Tunc, inquit, viuimus si vos statis in domino. [Charissime fideliter facis]id est, iuxta exigentiam fidei, quæ requirit vt opera ei correspondentia fiant, conuersaris, quoniam sine operibus virtuosis mortua iudicatur. Sic ergo fideliter facis[quicquid operaris in fratres]id est, omne opus misericordiæ quod fidelibus proximis impendis [& hoc in peregrinos]quibus misericordiæ actus impartiri magis acceptum est creatori. De quo in Deuteronomio legitur: Dominus facit iudicium pupillo, & viduæ: amatq; peregrinum[qui testimonium reddiderunt charitati tuę in conspectu Ecclesiæ]id est, coram fidelium multitudine fassi sunt & dixerunt, quod circa eos charitatiue & pie te habuisti[quos benefaciēs deduces digne deo]id est, quibus de viatico seu necessariis prouidens, deduces seu diriges tam charitatiue ac reuerenter, vt Christi membra ac seruos ad alia loca duci seu dirigi decet. 1. Tehss. 3 / Iaco. 2. / Deut. 10

B Quod agens eris benefaciens seu meritorie operās. Quia, vt Salomon ait: Benefacit animæ suæ vir misericors. CHRISTVS quoque in Euangelio: Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Vnde & Paulus scripsit ad Thimotheum: Zenam legisperitum & Apollo solicite præmitte, vt nihil illis desit[pro nomine eius profecti sunt]id est, pro dei honore iter peregrinationis assumpserunt, seu ad prædicandum egressi sunt. Vel, vt quidam exponunt, pro fide Christi à suis conciuibus sunt expulsi[nihil accipientes à gentibus]id est, ab infidelibus sustentaculum vitæ nec acceperunt nec petierunt. Vel hoc ideo dicitur: quoniam infideles abstulerunt istis quæ possiderunt, quatenus isti paupertate coacti ad idololatriam reuerterentur. [Nos ergo debemus suscipere huiusmodi]id est, tales bene tractate, [vt cooperatores simus veritatis]id est, eis cooperemur ad exercenda opera fidei ac virtutum, siue ad prædicandum euāgelicæ legis doctrinam. Hoc dicit sanctus Apostolus in persona habentium facultatem faciendi talia opera misericordiæ. Et quamuis ipse propria non haberet, tamen vt summus Asiæ præsul dispensauit bona Ecclesiæ pro pauperum sustentatione collata. [Scripsissem forsitan Ecclesiæ]id est, cōgregationi fidelium in tua ciuitate moranti[sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos]id est, nostris verbis aut scriptis non acquiescit. Diotrephes iste fuit insolens & superbus, hæresiarcha quoq;, vt aliqui dicūt, & ambitiosus. Et fuit ibi prælatus, vel ad fratrum præsidentiam aspirauit. [Propter hoc si venero]ad vos[commoneam]seu, vt aliqui legunt, commonebo[eius opera quæ facit]id est, ea publice reprehendam, quoniam publice peccat, præsertim quia salutem impedit aliorum [verbis malignis garriens in nos] id est, impudenter detrahens nobis & Prou. 11 / Matth. 25

C nostris contradicens doctrinis. Quocirca loquitur Beda: Linguas detrahentium sicut nostro vitio excitare non debemus, ne pereant: ita ex sua malicia excitatas debemus æquanimiter tolerare, vt nobis meritum crescat. Aliquando autem etiam compescere, ne dum de nobis mala disseminant, innocentium corda, qui bona de nobis audire poterant, corrumpant. Hinc sanctus Iohannes obtrectatoris sui linguam redarguit, ne alii à suæ prædicationis audientia impedirentur. Hæc Beda. Specialiter vero resistendum est detractori quempiam de hæreticæ prauitatis aut infidelitatis vitio mendaciter diffamanti [& quasi non ei ista sufficiant]id est, in tātorum criminum commissione non contentatur. Sicque quod ait, quasi, dicit hic veritatem, non similitudinem tantum[nec ipse suscipit fratres]id est, hospitalitatem non exhibet peregrinis, atque pauperibus, ac prædicatoribus[& eos qui suscipiunt illos, prohibet]à tam charitatiuis ac piis operibus[& de Ecclesia eiicit]nisi sibi obediāt in præceptis tam vitiosis. Ex quo sequi videtur quod fuit prælatus, & constat quod erat valde peruersus. [Charissime noli imitari malum] id est, praua huius & consimilium sibi exempla[sed quod bonū est] id est, aliorum opera virtuosa. Iuxta illud: Declina à malo & fac bonum. Ne cum peruerso peruertaris. [Qui bene facit ex deo est]quantum ad hoc ꝙ bene & meritorie agit, quia per dei gratiam non propriis viribus taliter operatur: quemadmodum per Oseam dominus loquitur: Perditio tua ex te, in me tantummodo auxilium tuum. Omnia autem ex deo sunt, q̄tum ad id boni quod habent aut sunt, quemadmodum Paulus fatetur: Ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Electi vero ex deo sunt secundū prædestinatio- Psal. 33 / Psal. 17 / Oseæ 13. / Roma. 11.

ſtinationem æternam. Prout iſta ſuperius plenius ſunt expreſſa. [Qui male facit non videt D deum] id eſt, deum formata & charitatiua cognitione non noſcit, nec eius præſentiam efficaciter penſat neq; iuſticiam eius rite veretur: ſed propria culpa cæcatur, quod de mortali potiſſime peccato accipitur. [Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus] bonis hominibus eum agnoſcentibus, ꝙ ſcilicet opera virtutum exerceat, & hoſpitalitati intẽtus ſit [& ab ipſa veritate] id eſt, a propria ſua iuſticia, quæ materialiter teſtimonium perhibet ei, atq; à veritate exiſtente in alijs formaliter: quos veritas mouet ad perhibendũ teſtimonium ei. Itemq; à iudice ſummo, qui eſt veritas ipſa [& nos] Iohannes apoſtolus [ei teſtimonium perhibemus] qui deo reuelante certitudinaliter, aut aliunde probabiliter ſcimus, iuſtum eſſe hunc ipſum Demetrium [& noſti, quoniam teſtimoniũ noſtrum verum eſt] quia à ſpiritu ſancto mouemur. Et quicquid in ſcriptis redigimus atque aſſerimus, canonicam habet autoritatẽ, & certam ac infallibilem veritatẽ: quia in his à ſpiritu ſancto infallibiliter regulamur. [Multa habui ſcribere tibi: ſed nolui per atramentum, & calamum. Spero autem protinus te videre, & ore ad os loqui] hoc totum in fine præcedẽtis epiſtolæ habitum eſt atq; expoſitum. 2. Iohann. Siquidem ſecundum vnam conſiderationem habuit ſanctus Iohãnes ſcribere Caio iſti, ſed ex alia conſideratione dimiſit hoc: quia ſperauit ſe in breui ore tenus loquuturum cum illo. [Pax tibi] id eſt, tranquillitas mentis in deo iugiter tibi inſit, etiam in aduerſis, & tandem in cœlis, vbi nulla erit aduerſitas. [Salutant te amici] tui & mei qui mecum conſiſtunt. [Saluta amicos nominatim] tuos & meos qui tecum ſunt. ❡ Poſtremo quoniam in duabus iſtis compendioſis epiſtolis frequenter nominata, & varijs modis accepta eſt veritas, pro eorundem clariori intelligentia obtinenda ſciendum, ꝙ in ſcripturis theologicis ac philoſophi- E cis dictis verum & veritas multipliciť accipiuntur, ac diſtinguũť. Primo itaq; diuiditur veritas in veritatem increatam, & veritatem creatam. Veritas increata eſt ipſemet deus, ſeu diuina eſſentia: quæ dicitur vera & veritas. Dicitur etenim vera quoniam ſumme incommutabilis, vniformis, perfecta, diuino intellectui ſe clariſſime repræſentans: pura & omni alieno omni vano & falſo penitus impermixta, omniſque creatæ veritatis origo fontana, exemplaris, æterna, infallibilis regula, inuariabiliſq; menſura. Et quoniam ſimpliciſſima eſt, idcirco eſt veritas ſua, vtpote, proprietas diuini & omnino neceſſarij eſſe. Et quamuis veritas filio approprietur, propter cauſam præhabitã: tamen abſolute loquendo cuilibet diuinæ perſonæ veriſſime competit, totaq; trinitas adoranda, eſt veritas vna, quemadmodum & vna eſſentia: præſertim cum ens & verum conuertantur, atq; (vt ait philoſophus) vnumquodq; ſicut ſe habet ad eſſe, ita ad veritatem. Porro veritas creata eſt multiplex. Eſt enim in primis veritas rei, & veritas propoſitionis. Veritas rei, eſt veritas naturæ ſeu entis, nõ ſuperaddens reale aliquid enti ſiue eſſentiæ rei, ſed proprietatem quandam: ita ꝙ res creata dicitur vera duplici ratione. Primo, propter conformitatem ſuam ad rationem ſuam cauſalem ac idealem, quã habet in mẽte diuina: ſicq; dicitur vera, quia ſortita eſt eſſe prout deus per rationẽ idealem ei dare inſtituit, ſeu inquãtum imitatur ſuum eſſe exemplare, quod habet in animo creatoris. Secundo, inquantum apta eſt facere veram ſui apprehenſionem in anima intelligentis, ſeu manifeſtare ſe ſecũdum ꝙ eſt. Veritas autem propoſitionis, eſt veritas complexa quæ eſt in intellectu formaliter ac ſubiectiue, & dicitur adequatio intellectus ad rem intellectam. Vnde ſecundum philoſophum bonum & malum ſunt in re, verum & falſum in intel- F ctu. Communiter quoq; fertur, quod res dicitur vera per comparationem ad intellectum, & bona in ordine ad voluntatem. In propoſitione autem eſt tanquam in ſigno. Iterum veritas creata ponitur triplex, videlicet veritas vitæ, veritas doctrinæ, & veritas iuſticiæ. Veritas vitæ eſt ipſa rationalis creaturæ conuerſatio vitaliſue actio ſecundum diuinæ legis rectitudinem regulata, dum agit quæ deo ſunt placita & eius iuſſionibus conſona. De qua lo- iohann. 3. quitur Chriſtus: Omnis qui facit veritatẽ, venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius, quia 1. Timo. 6. in deo ſunt facta. Et Paulus ad Timotheum: Diuitibus præcipe non ſublime ſapere, vt apprehendant veram vitam. Inſuper veritas doctrinæ eſt conformitas ſeu conſonantia inſtructionis mentis creatæ cum ſapientia mentis æternæ. Imo hæc veritas eſt ipſa doctrina iohan. 17. rei, de qua agit, concordãs. De qua aſſerit Chrũs, loquens ad patrem: Sermo tuus veritas eſt. Gal. 1. Et Paulus ad Gal. Licet angelus de cœlo euãgelizet præter id quod euãgelizauimus vobis, anathema ſit. At vero veritas iuſtitiæ dupliciter dicitur. Primo, ſecundum quod ipſa iuſtitia eſt quædam rectitudo, ac veritas increatæ iuſtitiæ ſynceritatem & continentiam imitans. Secundo, prout aliquis ex iuſticia veritatem fatetur, ſicut in foro iudiciali. De qua veritate fertur in pſalmo viceſimo ſecundo: Vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas. Denique de hac triplici veritate dixerunt aduerſarij veritatis ad veritatem æternam: Magiſter, ſcimus quia verax es (in quo tangitur veritas vitæ) & viam dei in veritate doces (in quo

A quo tãgitur veritas doctrinæ)& nõ est tibi cura ad aliq́: in quo tãgitur vitas iusticiæ. Interdum quoque sumitur veritas pro virtute morali, per quam homo in verbis & factis correspondenter se habet: quod ad veritatẽ pertinet vitæ, & item aliquo mõ ad veritatẽ iusticiæ.

D. DIONYSII CARTHVSIANI IN EPIST. BEATI IVDAE APOST. ENAR.

¶ Enarratio primi Cap. Iudas Iesu Christi seruus.

IVdas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi]. Iste est Iudas, quem euangelistæ Matthæus & Marcus vocant Thadæum: qui in actibus primo Iudas Iacobi appellatur: qui etiam, vt libro de viris illustribus refert Hieronymus, vocatus est Corculus, id est, proprij cordis custos: quia mentis suæ diligentissimus custos fuit, iuxta illud Prouerbiorum: Omni custodia custodi cor tuum. Et quamuis fuit etiam frater Simonis Zelotis apostoli, tamen fratrem Iacobi se appellat: quoniam Iacobus inter eos extitit principalis, & magis famosus, ac primus Hierosolymitarum antistes. Ad distinctionem quoque Iudæ traditoris, vocat se Iacobi fratrem. Cuius humilitas innotescit, quod quamuis fuerit Christi cõsanguineus tam propinquus atque apostolus: tamen seruum se vocat Christi, non apostolum. Fuitque seruus Christi seruitute filialis timoris ac charitatis, non seruilis formidinis. Hic itaque sanctus Iudas, de quo in Iohanne scriptum est: Dixit ei (scilicet Christo) Iudas, non ille Schariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Hic inquam beatus Iudas scribit [his qui sunt in deo patre dilectis] id est, fidelibus, qui per fidem & charitatem, sunt in patre æterno, & spiritaliter diliguntur à cæteris Christianis in eo [& in Iesu Christo, conseruatis & vocatis] id est, qui a CHRISTO sunt conseruati in gratia & vocati ad fidem ac gratiarũ charismata, gaudiaque cœlestia. [Misericordia vobis & pax & charitas adimpleatur] id est gratiosa assistentia dei, pax spiritalis, charitasque infusa, perseuerent & crescant in vobis in vita præsenti, perficianturque in vobis in patria: quamuis gratiosa assistentia dei non ita habeat locum in beatis, sicut in viatoribus. Nihilominus beati seu comprehensores indigent indesinenter conseruari à deo in esse & in bono eis collato, quamuis sint confirmati in bono. [Charissimi omnem sollicitudinem] id est, magnam & perfectam curam seu diligentiam [faciens scribendi vobis de communi vestra salute,] docendo qualiter impedimenta salutis debeatis vitare, & veram beatitudinem promereri ac obtinere, [necesse habui scribere vobis] id est, ex parte mei fuit necessarium mihi scribere vobis, quatenus debitum officij mei apostolatus circa vos adimplerẽ: quia ex iniũcto officio habeo vos docere. Fuit item necessarium ex parte vestri, ne ab hæreticis & peruersis fallamini, vt infra dicetur [deprecans supercertari:] hoc est, rogans vt strenue cẽtetis seu præliemini [semel traditæ sanctis fidei] id est, pro defensione ac virtuosa peroratione fidei catholicæ, quę semel tradita est sanctis, id est, à deo infusa electis & virtuosis fidelibus. Vel vobis tradita ẽ a sanctis apostolis semel, vtpote in vestra conuersione ad CHRISTVM. Vult ergo apostolus, vt contra inuisibiles, atq; visibiles hostes pugnent Christiani, pro fidei defensione. Pugnent inquã tentationibus resistendo, orando, lachrymando, sanctis operibus insistendo, martyrium sustinẽdo. Porro brachio seculari in certis casibus licitum est: imo incumbit, materiali gladio pro fide pugnare, & perfidos expugnare. Hinc scriptum est in Eccl. Pro iusticia agonizare, pro anima tua: & vsq; ad mortem certa pro iusticia, & deus expugnabit pro te. Et Paulus Timotheum exhortans: Certa, inquit, bonum certamen fidei. Iterumq; de seipso: Bonum, ait, certamen certaui. Consequenter tangit cur eis hæc scripsit, videlicet propter deceptores & hæresiarchas, ne eorum peruersis dogmatibus deciperẽtur. [Subintroierunt enim] id est, astute & sub specie religiositatis introierunt inter conuersos, eis se callide admiscendo [qui olim præscripti sunt,] id est, denũciati, & in scripturis præfigurati. Vel ab æterno præuisi atq; præsciti a deo, [impij] cõtra verum dei cultum peccãtes atq; docentes. Præscripti, inquam [in hoc iudiciũ] id est, ad condemnationẽ istam, quam reprobis docet scriptura infligendã. Prædixit eñ &

Mat.10 Mar.3 — prou.4 — Iohan.16 — Eccle.4 i.Timo.6 i.Timo.4

Cap. I. & p̃figurauit ſcriptura eos eſſe venturos, & ad damnationem perpetuam ruituros. Loqtur itaq; nunc de iudicio reprobationis & condemnationis. De q̊ ait Saluator: Qui v̷bum meũ audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam: & in iudiciũ non venit. Et denuo: Procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicij. Hi itaq; ſubintroierunt [dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam]. i. Chriſti pie

Leuit. 24 tate abutentes, & eius occaſione ad vitia carnalia corruẽtes. Ex q̊ enim lex Chriſti eſt lex pietatis, ſicut lex Moſi lex rigoris: qa Chriſtus non præcepit trãſgreſſores ſuæ legis ſtatim in hac vita ita puniri, lapidari, incendi, aut iugulari ſicut lex Moſi: ideo iſti tanto intimoratius atq; liberius peccauerunt, carnaliterq; vixerunt: quanto minus metuebant ſe per hoc in hac vita taliter puniendos. Tales ſunt omnes q non intuitu & amore dei, ſeu timore diuini iudicij, retrahũtur à vitijs. Vel ſic, Dei nr̃i gr̃am transferentes in luxuriam. i. fidei Chr̃ianę ac legi Euangelicæ admiſcentes carnalia oblectamenta. Nam vt plures allicerent ſibi diſcipulos, carnalia

2, timo. 3 opa, crapuloſa, ac lubrica eis tanq̃ licita conceſſerũt, & frequenter talia exercuerunt. De talibus ad Tim. loqtur Paul. Erunt homines amantes ſeipſos, voluptatũ amatores magis quã

Ephe. 5. dei, habentes qdem ſpẽm pietatis, v̷tutem aũt eius abnegantes: & hos deuita. Alibi q̊q;: Quę in occulto, inquit, fiunt ab eis turpe eſt dicere [& ſolum dominatorẽ & dñm noſtrum Ieſum Chriſtum negantes]. i. de Chriſto impie ſentientes: vel veram eius diuinitatem, aut verã humanitatem negantes, aut ipſum p reprobam fidem abnuentes. Iuxta illud ad Tit. Confitent

titum. i ſe noſſe deum, factis aũt negãt: cum ſint abominati & reprobi. Dr̃ aũt Chriſtus ſolus dñator & dñs inquantũ deus, non q pater & conſimilit̃ ſpũs ſan. non ſint dñator & dñs, ſed qñ pr̃ E & fili⁹ & ſpũſſ. ſunt vn⁹ dñator & dñs, ſicut ſunt vnus creator & vnus deus: ppter vnitatẽ & identitatẽ naturæ in tribus pſonis. Vñ in tali propõne iſta vox, ſolus excludit aliud ſeu diuerſum: non alterꝶ ſeu alium. Pater aũt & ſpiritus ſanctus nõ ſunt diuerſum, aut aliud a filio: qͥuis vnuſquiſq; eoꝶ ſit a filio alter ſeu alius, alia ſcilicet perſona. Præterea qualiter dictio excluſiua poſſit addi in diuinis ex parte ſubiecti & quomodo ex pte prædicati, & qualiter trino eſſentiali cum prædicamento perſonali, qualiter etiam econuerſo, primo Sententiaꝶ diſtinctione viceſima prima diſcutitur. Per verba vero hæc præinducta ſanctus apoſtolus Iudas Chriſti diuinitatem clare fatetur: quod item facit per verba textus ſequentia. Hic Chriſtus eſt dominator de quo cãtat eccleſia, Ecce aduenit dominator dominus, & regnum in manu eius & poteſtas & imperium. De quo Daniel ait: Aſpiciebam in viſione noctis, & ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & vſq; ad antiquum dieꝶ peruenit, & dedit ei poteſtatem & honorem & regnum & oẽs populi, tribus & linguæ ſeruient ei. Ptãs eius ptãs æterna, q̃ non auferetur: & regnum eius, quod non corrumpetur. In quibus verbis pſonalis di

Pſal. 71 ſtinctio patris & filij, & duplex Chriſti natura, diuina ſ. & humana, vnitaſq; perſonę euidenter tãguntur. De quo etiam ait Pſalm. Dominabitur a mari vſq; ad mare, & a flumine vſq; ad terminos orbis terraꝶ. Et: Adorabunt eum omnes reges, omnes gẽtes ſeruient ei: Sit nomen eius benedictum in ſecula, ante ſolem permanet nomen eius. In quibus vtiq; v̷bis idem oſtenditur. [Commonere autem vos volo, ſcientes ſemel omnia] id eſt, ad eorum quæ ſcitis memoriam reuocare, & ad eorum fructuoſam attentionem incitare vos volo, ſcientes ſemel omnia, id eſt, qui ex primordiali veſtra informatione ſcitis omnia, quæ ſunt fidei, at

roma, 15 que neceſſaria ſunt ſaluti. Idcirco nõ indigetis de hoc nouiter informari: ſed plenius inſtrui, exhortari, atque ad actualem recordationem eorum, quæ habitualiter ſcitis reduci: ſicut & Paulus ait: Tanquam in memoriam vos reducens [quoniam Ieſus populum ſuum de terra Aegypti ſaluans] id eſt filios Iſrael per Moſen de terra & ſeruitute Aegyptiaca liberans:

iohan. 8 quod verificatur de Ieſu ſecundum ſuam diuinam naturã ac omnipotentiam, & prout ſup

iohan. 3 ponit increatam hypoſtaſim, ſeu perſonam: ſecundum quam Ieſus eſt deus æternus vbique pręſens, & omnia implens. Qui ait: Antequam abraham fieret, ego ſum. Qui etiam Nicodemum corporaliter ac præſentialiter alloquẽs dixit: Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo. Quamuis ergo tempore Moſi Ieſus nondum fuerat homo, tamen perſona Ieſu tunc & æternaliter fuit. Idcirco ad commendandam vnitatem perſonæ vtriuſque naturæ in CHRISTO iſta dicuntur [ſecundo eos qui non credi

Nume. 16 derũt, perdidit] id eſt, altera vice poſt illam eductionem incredulos & rebelles filios Iſrael in deſerto proſtrauit, & varijs plagis peremit, vt patet in libris Exodi & Numero. Eos quoque

Naum. 1 qui in ſua percuſſione nõ pœnituerunt, inæternum damnauit. Nec obſtat illud Naum: Nõ conſurget duplex tribulatio. Vbi ſeptuaginta tranſtulerunt: Non vindicabit dñs bis in idipſum. Hoc eñ intelligitur qñ vna tribulatio eſt pœna peccati ſufficiẽs, & qñ tribulatus ſuã cognoſcit culpã, ac pœnitet, put hoc in Decreto plene exponitur. Porro de expoſitiõe verbi huius Iudæ apl̃i dictũ eſt plenius ſuper illud Petri: Nouit dominus pios de tentatiõe eripere.

Quem-

A Quemadmodum ergo Christus filios Israel,quos primo de Aegypto redemit, & per mare exodi 14
Rubrum deduxit,cum clamassent ad eum,postea incredulos,& rebelles perdidit: ita & nūc
eos q̄s regenerauit baptismate,si non permanserint in fidei synceritate & Euangelicæ legis
obseruatione, debite puniet. Et hoc cōsequenter probatur exemplo deiectionis angelorum
peccantium.[Angelos vero,qui non seruauerunt suum principatum].i. in choro seu ordi-
" ne suo,quo conditi erant,& constituti,non manserant stantes[sed dereliquerunt suum do-
" micilium].i.mansionem cœlestem seu cœli empyrij locum [in iudicium magni dei vinculis
" æternis sub caligine reseruauit]ordo verborum est.Iesus angelos illos reseruauit sub caligi-
" ne.i.in aere caliginoso in iudiciū magni dei.i.vsq; ad diem generalis iudicij: in quo deus tri
nitas iudicabit per principalem authoritatem,Christus vero secundum naturam assumptā
faciet iudicij exequutionem per ministerialem potestatem: quia per ipsum deus altissimus Actu. 17
iudicabit,secundum illud Actuum:Deus iudicaturus est orbem in æquitate,in viro quē sta
tuit.Porro quod ait,vinculis æternis,referri potest ad verbum reseruauit in habitudine ab-
latiui casus:vt sit sensus,q̄ reseruauit eos perpetua obligatione reatus vinctos & compedi-
tos.Iuxta illud Prouerbiorum.Iniquitates suæ capient impium: & funibus peccatorū suo- prouer. 5.
rum constringetur. Potest quoq; referri ad verbum reseruauit in habitudine casus datiui:
"eritq; sensus,quod reseruauit eos perpetuæ reclusioni cōpedibusq; inferni. De quibus Chri
stus in Euangelio:Ligatis,inquit,manibus & pedibus, mittite eum in tenebras exteriores. Matth. 22.
Vnde in Esaia habetur:In illa die visitabit dominus super militiam cœli, & congregabun- Esaiæ 24.
tur in congregatione vnius fascis in lacum,& claudentur ibi in carcere.De hac re plenius di-
ctum est super illud Petri.Si deus angelis peccantibus non pepercit. Vbi hæc eadem conti- 2. Petri. 2
B netur sentētia.Deinde ponitur tertium exemplum ad idem probandum.[Sicut Sodoma & Gene. 19
" Gomorra & finitimæ].i.eis propinquæ[ciuitates]videlicet Adama,Seboim.Phegor [simi
" li modo fornicatæ].i.easdem luxurias cum Sodomitis exercentes [& abeūtes post carnem
" alteram].i.vicium contra naturam sequentes:quod agebant cum carne altera quam natu- romano. 1
ra requirit,& author naturæ īstituit:masculis in masculos,& fœminis in fœminas turpitu-
" dinem operantibus[facti sunt exemplum ignis æterni,pœnam sustinentes].i. prædicti So-
" domitæ, &c. sustinentes pœnam ignis & sulphuris in Genesi descriptam, facti sunt exem-
plum ignis æterni,id est,figura seu typus facti sunt perpetuę damnationis ac infernalis incē
dij:quę per illorum punitionem sunt præsignata.Et istud in secūda Petri habetur,pleniusq;
est alucidatum.[Similiter & hi carnem quidem maculant].i.præfati hæretici & seductores 2. Petri 2
lasciui corpora sua diuersis luxuriæ fœditatibus inquinant, per quod Sodomitis assimilan-
tur[dominationem spernunt].i.sanctis apostolis,summis Ecclesiæ prælatis,obedire & cō-
" sentire contemnunt. Propter quod conformantur apostatis angelis, deo subesse negligenti
bus:quales sunt subditi impij,ac rebelles,suis superioribus recalcitrantes [maiestatem autē
" blasphemant].i.Christi deitatem ac omnipotentiam negant, seu alijs modis enormiter in-
" honorant.Quod quam graue sit scelus,consequenter probatur. [Cum Michael archangel⁹
" cum diabolo disputans altercaretur de Mosi corpore, non est ausus iudiciū inferre blasphe
" miæ,sed dixit:Imperet tibi dominus.]Circa hoc loquitur Beda,De quibus scripturis Iudas
C hoc testimonium assumpserit,non facile patet,& rursus quando de Mosi corpore contētio-
nem cum diabolo Michael habuerit,incertum est. Sed quicquid sit de hoc, ad credendū sic
cōtigisse sufficit sancti apostoli huius authoritas,qui ex spiritu sancto hæc scripsit.Nec opor
tuit eum istud de scripturis assumere:quia non omnia scripta sunt.Sicut & Paulus in actib⁹ Actu. 20
ait:Oportet meminisse verbi domini Iesu: Beatius est dare quā accipere:quod à nullo euan
gelistarum scriptum est.Probabiliter ergo tenendum est,q̄ altercatio ista inter archangelū
Michaelem & diabolum contigit Mose sepulto, cuius sepulchrum voluit deus esse & ma-
nere ignotum ne filij Israel ad idololatriam proni,illud effoderent & diuinis honorarēt ho-
noribus seu adorarent.Quod eos facturos fuisse inde potest ostendi,q̄ serpenti æneo à Mo Nume. 21
se facto adolebant incensum vsq; ad tēpus Ezechiæ regis:q serpentē illū confregit, vt quar 4. reg. 18.
to Regū habetur.Est igitur sensus.Cum Michael archangelus cū diabolo disputans.i.cōtra
diabolum rationabiliter loquens altercaretur.i.dissentiret à diabolo de Mosi corpore, q̄ni
am tanquam princeps synagogæ voluit corpus illud manere absconditum, ne plebs sibi cō
missa peccaret,diabolus vero voluit illud manifestare Iudæis, quatenus superstitiose ipsum
venerarent seu adorarēt:nō est ausus.i.nō voluit,iudiciū inferre blasphemiæ.i.indecentem
aut derogatoriā diuino honori increpationē diabolo facere: & hoc propter naturā diaboli
bonā,in qua dei similitudo resplēdet,propter quod secundū se contēnenda nō fuit,sed dixit,
diabolo:Imperet tibi dn̄s.i.modesto v̄bo coercuit dęmonē dicēs,Iubeat tibi dn̄s,vt nec pos
sis nec audeas corpus Mosi manifestare. Sic & angelus apud Zachariā legit̄ dixisse diabolo zachariæ
ad-

Cap.II. aduersanti Iesu sacerdoti filio Iosedech: Increpet dominus in te sathan, & increpet dominus in te. Ex quibus patet, quod Christo inferre blasphemiam sit incomparabiliter grauius, in quantum ipse est deus. Dicitur autem Michael archangelus non quia de choro sit archangelorum qui chorus in infima hierarchia angelica est medi⁹: quũ sit de ordine principatuũ, unde in Daniele vocatur princeps magnus: & nunc præest militãti Ecclesiæ, sicut tũc synagogæ: sed archangelus appellatur, quantum ad nominis interpretationem communem, quasi princeps angelicus seu inter angelos plurimos principalis. Nam sicut angeli vno modo dicuntur omnes angelici spiritus, alio modo soli spiritus de infimo choro: ita archangeli vno modo dicuntur omnes angeli ordinum superiorum, alio modo soli spiritus de medio ordine infimæ angelicæ hierarchiæ. [Hi autem quæcunq; ignorant, blasphemant] id est, præfati seductores hæretici incomprehensibilia fidei, quæ intelligere nequeunt, negant & inhonorant: vt quod deus est vnus & trinus, quod Christus est deus & homo. [Quæcunq; autem naturaliter, tanquam bruta animalia norunt] id est, quæ sensitiua cognitione brutis conuenientes agnoscunt, & sibi quasi delectabilia apprehendunt [in his corrumpuntur] id est, talibus male vtuntur, & in eis damnabiliter delectantur, eisq; inordinate, & magis quàm summo bono adhærent: quod totum est spiritalis corruptio, læsio, diuisio, imo interitio animæ. Iuxta illud in psal. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus. Et illud Oseæ Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Isti sunt bestijs similes: quoniam instar brutorum temporalia, sensibilia, & terrena, ad spiritalia & diuina non referunt, sed eis propter se inhærent, inquantum aliquid habent delectabilitatis, vtilitatis, siue decoris: per quæ fiunt amabilia istis carnalibus ac peruersis hominibus. Vnde Sapiens scribit, Creaturæ factæ sunt in tentationem animæ hominum, & in muscipulam ac laqueum pedibus insipientium.

Margin: Danie. 12; psalm. 52.; Oseæ. 10; Sapien. 14

¶ Elucidatio secundi capituli: Væ illis qui via Cain abierunt. Articulus II.

Eodem feruore quo beatissimi apostoli Petrus & Iohannes contra insurgentes hæresiarchas, ac deceptores carnales, & fictos scripserunt: etiam gloriosus iste apostolus Iudas contra eosdem scripsit. Contra quos consequenter subiungit. [Væ] æternæ damnationis debetur & imminet illis [qui via Cain abierunt] id est, inuidiam Cain sequentes recesserunt mente à deo [& errore Balaam mercede effusi sunt] id est, ex deceptione qua Balaam hariolus fuit deceptus, cupiditate ad vitia diuersa sunt fusi, seu corde extenti. Vel effusi sunt, id est, gratiarum charismata perdiderunt euacuati corde ab illis. Hæc est vitiosa effusio. Est autẽ & virtuosa effusio, qua homo cordis sui pia desideria offert deo, & anxietates ac gemitus suos exponit & recitat corã eo. Iuxta illud Trenorum, Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Porro omne peccatum voluntatis, venit ex errore aliquo intellectus, hoc est, ex aliqua inconsideratione, inaduertentia, falsa opinione, hæretica prauitate, infidelitate similiue radice. Idcirco notanter ac subtiliter loquitur sanctus Iudas, errore Balaam mercede effusi sunt. Error vero intellectus Balaam fuit inconsideratio districtionis diuini iudicij, & vitium superstitionis. Nam fuit hariolus augurijsq; intentus, prout in Numeri habetur. Ex quibus erroribus ad vitiosum temporalium rerum amorem dilapsus est. Voluitq; maledicere populo dei. Et inde a deo prohibitus, dedit regi Balach consilium superprauissimum cõtra populum illum, vt scilicet per mulieres Madianitas traherentur ad idololatrias ac adulteria. Væ etiam illis qui [& contradictione Chore perierunt] qui rebellionem ipsius Chore sequentes, ad ambitionẽ dilapsi sunt, iamq; perierunt in anima, & æterna damnatione meruerunt perire. Omnium horum scelera præfati hæretici sunt sequuti. Quia ex inuidia sanctos apostolos & eorũ coadiutores persequebantur. Et propter carnalia commoda induxerunt dogmata noua, quibus plurimos deceperunt. Desiderio quoq; primatus se contra apostolos erexerunt. Insuper viam Cain sequuntur inuidi, viam Balaam auari, viam Chore ambitiosi inobedientes superbi præsumptuosi. [Hi sunt in epulis suis maculæ] id est, prædicti hæretici & peruersi in suis epulationibus tam immoderate se habent, vt non solum maculati, sed & maculæ merito nuncupentur præsertim quia non solum seipsos contaminant sed & alios quos ad vitia trahunt commaculant. Iuxta quem modum Paulus scribit Ephesijs: Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino [conuiuantes sine timore] id est, absq; formidine offensionis diuinæ crapulose viuentes, ideoque comedendo grauiter excedentes: quoniam timor domini retrahit hominem a peccato, quemadmodũ in Prouerb. legitur: Per timorem declinat omnis a malo. Et in Ecclesiastico: Timor dñi expellit pctm̃. Idcirco q sine timore dei mãducat, aut aliud qp piã agit, multas incidit culpas. Specialiter q̃q; indiget hõ timore dei in comedendo, qa in comestiõe sunt variæ occasiões peccãdi, quas absq; timore dñi hõ nõ vitat. Ex q̃ duo eliciũtur. Primũ est, vt cũ dei timore sumam⁹ cibũ & potũ, queãdmodũ in libro Tobiæ asseritur: Cũ timore

Margin: Gene. 4; Nume 22; Treno. 3; Num. 22; Nume. 16; Ephes. 5; prouer. 15.; Eccles. 1.; Tobiæ. 9

D timore domini celebrauerunt nuptiarum conuiuium. Secundum est, vt in omni, quod agi-
mus, dei præsentiam atq; iudicium perpendamus, sicq; vniuersis actibus nostris timorē do- Ecclesi.1.
mini superponamus. Hinc timor dei vocatur corona iusticiæ. Et sanctus Iob ait: Verebar o- Iob.9
mnia opera mea, sciens ꝙ non parceres delinquenti. In Ecclesiastico quoq; conscriptum est: ecclesia.1.
" Qui sine timore est, iustificari non potest. Et sapiens in omnibus metuit [nubes sine aqua] eccle.18
id est, quemadmodum virtuosi prædicatores nubibus comparantur, quoniam verba sapi-
entiæ pluunt, virtutibus fulgent, ad sublimia per contemplationem leuantur, & conuersati
onem habent in cœlis. De quibus per Esaiam loqtur spiritussanctus: Qui sunt isti qui vt nu esaia.60.
bes volant. Et rursus, Mandabo, inquit, nubibus meis ne pluant super eam imbrem. Atque esaia.5
in psalmo, Veritas tua vsque ad nubes. Sic isti hæretici, & seductores, nubes sine aqua sapien Psalm.35.
tiæ salutaris vocantur: quoniam audientium corda salubri doctrina non rigant [quę à ven eccl.15
tis circumferuntur] quoniam instar leuium nubium à malignis spiritibus, & elationum va-
nitatumq; motibus impelluntur. Contra quod Paulus hortatur: Non circumferamini om̄i
" vento doctrinæ [arbores autumnales.] Nam sicut arbores in autumno folia habent nō fru-
ctus, præsertim in terra promissionis: sic isti apparentiam tantum habent non existentiam
virtutum, virtuosorumq; actuum. Ideo subditur [infructuosæ] quoniam bona quæ exerce
" re videntur, non sunt vere fructus virtutum [bis mortuæ] quia propter peccata omissionis
sunt mortui vno modo. Iuxta illud: Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur Matth.3
& in ignem mittetur. Et propter peccata commissionis sunt mortui alio mō, cum dicat apo
E stolus: Vidua quæ in delitijs viuit, viuens mortua est. Fuerunt etiam semel mortui vitijs an- 1.Timo.5
" te baptismum, & altera vice recidiuando, atq; in hęresim ruendo post baptismū [eradicatę]
ab vnitate ecclesiæ ac indiuidua charitate. De quibus secundo Regum loquitur Dauid: Præ-
uaricatores quasi spinæ euellentur. Et Paulus ad Roman. Propter infidelitatem excisi sunt.
" Econtra ait de iustis: In charitate radicati & fundati [fluctus feri maris] id est, similes flucti-
bus maris amari, & ferocis, seu turbulenti: quod dicitur ferox, non quasi mala sit eius natura:
sed propter suum effectum, quoniam multi in eo merguntur, aut tribulantur, ac spoliantur:
suntq; diuersa eius pericula. Huiusmodi maris fluctibus isti per suam inquietudinem ama-
ritudinemq; consimiles sunt. Quoniam alios inquietant, & pacem turbant Ecclesiæ, pluri-
" mosq; amaricant. Hinc in Esaia legitur: Impij quasi mare feruens quod quiescere nō potest,
[despumantes suas confusiones] id est, confusibiles suos errores, ad infernalem confusionem
" trahentes, per modum spumę diffundentes & multiplicantes. Sicque beatus Iudas seruat me
taphoram, quia marini fluctus spumāt [sydera errantia] sydera errantia dicuntur stellę non
fixæ, vtpote septem planetæ: quæ præter motum orbium suorum proprios habent motus,
atque quotidie in alio loco quàm pridie oriuntur et occidiunt: habentque motus varios & in
certos. Quibus comparantur præfati hæretici & iniqui, quoniam per errores & vitia fluctu
ant, nec in vniformi stant regula veritatis, nec in Ecclesia quasi in orbe figuntur: sed propri-
os habent motus erronei intellectus ac impiæ voluntatis, irrefrenatæque sensualitatis. Qui
bus competit illud in Psalmo: In circuitu impij ambulant. Et iterum, Deus meus pone illos
" vt rotam. Quod item fertur in Esaia: Deus miscuit ī medio eius spiritum vertiginis [quibus
" procella tenebrarum] id est, tempestas infernalis caliginis [conseruata est in æternum] Quia
F vt ait Saluator: mittentur in tenebras exteriores. De quibus Psalmista: Ignis, inquit, sul-
phur & spiritus procellarum pars calicis eorū. Cōsequenter dicto prophetico probat quod
" dixit [Prophetauit autem de his septimus ab Adam Enoch] qui septimus fuit ab Adam eis
pariter computatis, vt patet in Genesi. Vnde in exordio primi Paralipomenon legitur, Adā,
" Seth, Enos, Chainam, Malaliel, Iareth, Enoch [Ecce venit dominus in sanctis milibus suis
" facere iudicium] id est, dei filius deus veraciter incarnatus in natura assumpta in fine mundi
venturus est inter omnium angelorum supernorumq; ciuium agmina facere iudicium. Iu-
" xta illud Esaiæ: Dominus ad iudicium veniet cū senibus populi sui, & principibus eius [con
" tra omnes] non penitus contra omnes, sed cōtra reprobos vniuersos. Propter quod exposi-
torie subditur [& arguere omnes impios] qui non pœnituerunt, nec decesserunt in gratia
ab hac vita [de omnibus temporibus impietatis eorum, quibus impie egerunt] videlicet
contra dei legem & cultum [& de omnibus duris quæ loquuti sunt contra deum] id est, con
tra dei præcepta seu monita, vel directe contra deum, false loquendo de eo, aut irreuerenter
[peccatores impij] imo de omni verbo otioso reddēda est, in die iudicij ratio: atq; de oī cogi
tatione mala affectioneque praua, & omissione culpabili quoniam immensa dei iusticia nil
indiscussum, nil irremuneratum, relinquet. Circa hunc locum scribit Beda: Sciendum, quod
liber Enoch de quo verba hæc Iudas scripsit: ab inter apocrypha, Ecclesi reputatur: non quia

(dicta tanti patriarchæ abijcienda

sint:sed quoniam liber ille non ab Enoch,sed ab alio sub nomie eius scriptus videtur. Si eni D
scriptus esset ab Enoch,non contineret contraria fidei sanæ. Nunc autem quoniam multa
incredibilia continet(ex quibus est illud,q̄ gigantes non habuerūt homines, sed angelos pa
tres) sapientibus constat librum illum non vere ab Enoch compositum. Propter quod ista
Iudæ epistola,quia de libro Apocrypho testimonium sumpsit,primis temporibus à plerisq;
reiiciebatur:nunc tamen autoritate,vetustate,& vsu meruit inter sanctas computari scriptu
ras:maxime quoniam tale testimonium de apocrypho Iudas assumpsit, quod non apocry-
phum sed vera est luce perspicuum. Hæc Beda: Veruntamen si bene pensemus, non videtur
sanctus iste apostolus spiritu sancto repletus librum Enoch apocryphum,sed verissima ver
ba Enoch patriarchæ allegare. Quæ verba assumpsit,non quia in libro continentur apocry
pho:sed quoniam deo reuelante sciuit ea ab Enoch esse prolata. Sicut & Moses aliqua verba
Abrahæ recitat,quæ deo reuelante nouerat ab Abraham esse pronunciata [hi] scilicet præ- "
dicti hæretici,seductores,carnales,& ficti [sunt murmuratores] contra diuina iudicia,& cō "
tra veros prædicatores [querulosi] id est,impatientes. Ideo quando non prospere eis succes "
sit sed tangebantur aduersis, murmurabant & conquerebantur,ac suas indigētias exposue
runt his quos decipiebant,vt ab eis temporalia extorquerent [secundum desideria sua am- "
philip.3 bulantes] proprias affectiones sequendo,carnaliterq; viuendo. De quibus loquitur Paulus: "
Multi ambulant,quos sæpe dicebam vobis,nunc autem & flens dico, inimicos crucis Chri- E
sti:quorum deus venter est,&c. [& os illorum loquitur superbiam] quoniam iactāt & lau-
Esaiæ 5 dant seipsos cum sint magni in oculis suis. Quibus Esaias ait: Væ qui sapientes estis in ocu-
lis vestris [mirantes] id est,magnifice extollentes, seu commendātes [personas] potissime "
diuites ac potentes [quæstus causa] id est,desiderio seu intentione proprij lucri seu commo "
di:quia ob hoc diuitibus blandiebantur,vt plura ab eis acquirerent. De quibus in Esaia scri
Esaiæ 3 ptum est: Popule meus qui te beatum dicunt,ipsi te decipiunt,& viam gressuum tuorum dis
Hiere.14 sipant. Tales erant & pseudoprophetæ in veteri testamento. Contra quos in Hieremia,Mi
Micheæ.3 chæa,aliisq; prophetis multa scribuntur. Contra quos Ezechiel vaticinatur: Væ qui consu-
Ezech.13 unt puluillos sub omni cubito,&c. Quorum impietatem nunc vsq; multi auari,carnales,in-
iusti,sacerdotes,prælati,prædicatores,ac alij imitantur:non dei honorem nec animarum sa
lutem,sed propria commoda vitiosissime exqrentes, in quibus regnat affectio commodi nō
philipp.2 honesti,amorq; sui,non amor dei. De quibus Paulus: Omnes,ait,quæ sua sunt quęrunt, nō
quæ Iesu Christi. Deniq; tanto quis amplius murmurat atq; conqueritur de præsentib⁹ vir
tuosæ vitæ laboribus, quanto minus in se extinxit desideria carnis. Qui vero spiritalibus
desiderijs sunt accensi:quanto diligentius sola superna desiderant: tanto libentius transito-
ria cuncta,aduersa,paupertatemq; tolerant. De prætactis vero quæstus causa personas mi-
1 Tim. 6 rantibus loquitur Paulus ad Timot. Homines mente corrupti,qui veritate priuati sunt,exi-
stimantes quæstum esse pietatem. Et sicut ibidem subiungitur,quæstus magnus .i. spiritalis
& verus,est pietas cum sufficientia. [Vos autem charissimi memores estote verborum, quæ
prædicta sunt ab apostolis domini nostri Iesu Christi.] Ecce quam humiliter loquitur san-
ctus iste apostolus,quasi vnus apostolorum non extitisset [qui dicebant vobis,Quoniam in F
nouissimis diebus] præsertim tempore Antichristi [venient illusores].i. deceptores simplici "
prouer.3 um,per fictam religiositatem ac alijs modis illudentes. De quibus in Prouerb. fertur: Illuso-
res deus deludet [secundum desideria sua ambulantes impietatum]id est,iuxta propria vo
ta viuentes,quæ sunt affectiones impietatum,à vero dei cultu impedientes. De quo iuxta an
iob. 28 tiquam translationem in Iob asseritur: Ecce cultus dei ipa est pietas. Tales vero ab initio pri
mitiuæ Ecclesiæ cœperunt venire:ideo subditur. [Hi sunt qui segregant semetipsos] ab ec- "
Hebræ.10 clesiastica vnitate,& deuotorum fratrum communione. Cui contrarium ad Hebræ. scribi-
tur: Consideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonorum operum, non deserētes "
collectionem nostram,sicut est consuetudinis quibusdam [animales]id est,sensuales,carna "
litatem sectantes [spiritum non habentes].i. charitatem & gratiam spiritus sancti, per quā "
fideles vniuntur in mystico corpore ecclesiæ,& in Christo eius capite: idcirco non sapiunt q̄
dei sunt. Tales sunt homines immansueti,pertinaces,indociles:in quibus vitium regnat sin
gularitatis,qui plerunq; se reputant alijs spiritualiores,& nouitates inducunt. Contra quod
philipp. 2 ad Philip. affectuosissime vas electionis hortatur. Si quæ consolatio in Christo,si quod sola-
tium charitatis,implete gaudium meum:vt idem sapiatis,vnanimes,idipsum sentientes.
[Vos autem charissimi superædificantes vosmetipsos sanctissimæ fidei vestræ].i. vosipsos "
in fide catholica per virtuosa exercitia stabilite, & fidei fundamento iugiter inhærete. Dici-
tur autem fides Christiana sanctissima, cum sit supernaturalis radius increatæ veritatis, de
supersanctissimo deo vno ac trino,incarnationeq; verbi mentem illustrans [in spiritu san- "
cto oran-

A cto orantes] id est, vere salubria, cum attentione feruida, prece assidua postulantes secundũ
" instinctum, directionem, & inflammationem spiritus sancti. Iuxta illud ad Corinthios: Ora
bo spiritu, orabo & mente. Idcirco ait Saluator: Veri adoratores adorabunt patrem in spiri tu & veritate. Spiritus est deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adora re. Quo constet, ꝙ qui absq; attentione & diligentia orat, non proprie orat, cum oratio sit as census mentis in deum, vt asserit Damascenus. [Vosmetipsos in dilectione dei seruate] id est
" diuina præcepta implete, opera charitatis continuate, corda vestra per ardentes affectus ad deum frequenter erigite. Nempe per hæc charitas dei conseruatur, nutritur, perficitur. Si autem quis negligens sit, & loco ac tempore opportuno actus charitatis non faciat, charitatem amittit. Multo plus meretur ea priuari, si aliquid charitati contrarium operetur. Hinc ad
" Colossenses dicitur: Super omnia charitatem habete [expectãtes misericordiam domini no
" stri] id est, gratiosum Christi auxilium, eius piissimam conseruationem indesinentem, & fi
" nem salubrem incessabiliter præstolantes ac inuocantes [in vitam æternam] id est, vt per
" hoc perpetuam obtineatis felicitatem. [Et hos quidē arguite iudicatos] id est, hæreticos ob
" stinatos, qui ob suam infidelitatem iam iudicati dicuntur, secundum illud: Qui non credit iam iudicatus est. Hos inquam arguite, id est, redarguite, eorum ostendendo errorem, ne decipiant alios. Vel eos præsentialiter increpando ac informando, si aliqua de eorũ reductione spes habeatur: obseruando tamen quod loquitur Paulus: Hæreticum hominem post vnam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui huiusmodi est, & delinquit,
" proprio iudicio condemnatus [illos vero saluate] id est, peccatores non abstinatos, hortan
B do, exemplariter conuersando, orando, ad viam salutis reducite [de igne rapiētes] id est, de feruore libidinis aliorumq; vitiorum feruore eos auertentes, atq; per hoc ab infernali incendio, quod meruerunt eos eripientes. Quia, vt dicit Iacobus: Qui conuerti fecerit peccatorem
" ab errore viæ suæ, saluabit animam suam a morte [alijs autem misereminí] id est, quos con
" uertere non potestis, eis condolete, & orate pro illis [in timore] id est, cum dei timore hæc omnia agite, non præsumentes de viribus vestris, neq; inaniter gloriantes: sed de proprio periculo formidolosi ac prouidi: iuxta illud ad Corinthios: Qui se existimat stare, videat ne cadat. Atq; ad Galatas: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis
" huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum ne & tu tenteris [odientes eam,
" quæ carnalis est, maculatam tunicam] per maculatam tunicam & carnalem, intelligi potest conuersatio praua, qua peccator se operit. De qua sponsa ait in Canticis: Exui tunicam meam, quomodo induar illam. Hæc tunica absolute est odienda, cum sit malum culpę. De quo loquitur Paulus: Odientes malum. Potest quoq; per tunicã istam intelligi corpus istud mortale, varijs culpis fœdatum, cum exhibitum fuit arma iniquitatis peccato: quod est quasi q̊ddam animæ indumentum, estq; odiendum. Primo quantum ad hoc ꝙ est maculatũ, vt malum culpæ odio habeatur & extinguatur in eo, secũdum illud ad Romanos: Non regnet pec
C catum in vestro mortali corpe. Secundo vt corpus salubriter castigetur ac edometur: quasi odio habeatur, quod tamen ex charitate procedit. Propter quod loquitur Paul: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Itemq;: Mortificate membra vestra quæ sunt super terram. Sic quippe & animam nostram debemus odire, Christo protestãte: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Non est autem corpus odiendum simpliciter, sed spiritaliter diligendum: quatenus futuræ glorificationis sit particeps. Vnde ad
" Ephesios inducitur: Nemo vnquam carnem suam odio habuit. [Ei autem qui potēs est vos
" conseruare sine peccato] deus enim omnipotens potest nos a vitijs præseruare, nec sine eius
" ope & gratia possumus ea euadere [& constituere ante conspectum gloriæ suæ] id est, corã
" gloriosa & adoranda p̄sentia sua, seu coram seipso [immaculatos in exultatione in aduentu
" domini nostri Iesu Christi] id est, in die iudicij, ita quod tunc appareamus puri, & iucundi
" tate repleti, stantes inter sanctos a dextris iudicis summi. [Soli deo saluatori nostro] Hoc potest exponi de patre æterno, qui qualiter solus deus dicatur prætactum est: qui est saluator p principalem autoritatem & efficientiam: qui gratiam in pręsenti & gloriam in futuro, creando largitur. Potest quoq; exponi & melius, vt videtur, de tota superbenedicta trinitate: quæ est vnus, solus, verusq; deus, & principalis saluator. Huic igitur soli deo per Iesum Christum dominum nostrum: qui licet sit vna in trinitate persona, tamen secundum naturam assumptam per ipsum, quasi per mediatorem ministerialemque causam, honor & gloria deo attribuuntur: in quantum per Christum hominem deus trinitas, & ipsemet secundum quod deus, tot bona nobis exhibuit seu concessit, & tot bona per eundem Christum peracta sunt.

Idcirco

1.Cor. 14
Iohan. 4
Coloss. 3.
Iohan. 3.
Titum. 3
Iaco. 5.
1 Cor. 10
Gal. 6.
Cant. 5
Rom. 12.
Eodem.
1 Cor. 9
Col. 3.
Iohan. 12.
Ephe. 5

Idcirco subiungitur [gloria] id est, clara cum laude notitia, sublimisq; fama [magnificētia] id est, magna seu præclara efficiētia. De quo in Deuteronomio fertur: Magnificentia eius discurrunt nubes [imperium], i. dominatio omnium rerum [& potestas], i. autoritas, ac omni potentia. Omnia, inquam, hæc per Christum deo attribuantur, seu conuenire noscantur: q per Christum nos illustrauit & docuit, & per eum magnifice egit nobiscum. Per Christum ergo deo conuenire noscantur, quantum est ex parte virtutis dei [ante omnia sæcula, & nūc & in omnia sæcula sæculorum, Amen] id est, æternaliter, p̄sentialiter, & infinibiliter. Non, quod ante omnia sæcula deus creaturis actualiter imperauit, aut noscebatur ab eis, vel magnificentiam in ipsis exercuit: sed quoniam inerat ei virtus atq; autoritas summa, ad omnia ista. Vnde & dicitur æternus creator, non ꝙ ab æterno creauit. Inuariabilis vero in se, & prorsus omnipotens, ipse est in seipso: qui est super omnia deus sublimis, & benedictus. Amen.

Deut. 33.

¶ Commentarioꝝ in septem Epistolas Canonicas FINIS

D. DIONYS. CARTHVSIANI IN ACTA APOSTOLORVM Exegeſis, ſiue enarratio.

Procœmium.

BEATVS HOMO QVI INVENIT SApientiam, & qui affluit prudentia. Quadripartito exiſtente genere librorum veteris teſtamenti, quadripartitum quoque eſt genus librorum noui teſtamenti, ſeu Euangelicæ legis. Librorum etenim veteris teſtamenti, alij ſunt legales, in quibus lex dei per Moſen tradita, eſt digeſta, vt Moſi Pentateuchum: alij ſunt hiſtoriales, vt liber Ioſue & Iudicum, Regum & Paralipomenon. Alij vero ſunt prophetales vt conſtat, alij autem ſapientiales, ſicut Prouerbia. Pariformiter in nouo teſtamẽto libri legales ſunt quatuor Euangelia, ſapiẽtiales Epiſtolæ apoſtoloꝝ, prophetalis eſt Apocalypſis, hiſtorialis vero eſt liber Actuum apoſtolorum, nunc deo agente elucidandus. Porro euãgelicam Chriſti doctrinam à ſacratiſſimis euangeliſtis deſcriptam omni ſapientiæ præfulgere certiſſimum eſt fideli. Quamuis autem hęc ipſa ſapiẽtia in Euangelijs multum compendioſe & clare inueniatur conſcripta, nihilominus per cæteras noui teſtamẽti ſcripturas clarius elucidatur & firma probatur. Et in Epiſtolis quidem apoſtolorum, potiſſime Pauli, fit hoc per allegationes ſcripturaꝝ veteris teſtamenti, & per moralia documenta: in Actibus vero apoſtolorum fit hoc per miraculoꝝ recitationem, quibus chriſtianæ fidei veritas diuinitus data oſtenditur: ꝑ allegationes quoq; nonnunq̃ ſcripturaꝝ ac documẽta moralia. Deniq; intuẽtibus proceſſum libri Apocalypſis clariſſime liquet eodem ſpũ loquutos veteris legis beatiſſimos vates & euãgelicæ legis prophetã ſctm̃ Euãgeliſtã Ioannẽ, q in Apo. ſua, nõ ſenſibus tm̃, ſed & ỹbis quoq; & modo loquendi & procedendi veteris teſtamenti prophetis inuenitur conformis: præſertim Eſaiæ, Ezechieli & Zachariæ, quemadmodum in expoſitione Apocalypſis ꝓprijs locis mõſtraui. Inſuper ſapiẽtia libri huiꝰ nunc explanandi multipliciter commendatur. Primo ac generaliter ratione obiecti, quia de deo. Secũdo a ratione authoris, quia a ſacro ſancto Luca Euangeliſta eſt editus liber iſte. Tertio rõne materię, qm̃ apoſtolicos actus deſcribit, imo in primis capitulis cũ materia Euãgelicoꝝ lib. coincidit. Nã primo cap. de Chr̃i aſcenſione, in ſcd̃o de ſpiritusſancti miſſione loquitur. Quarto rõne formæ procedẽdi, qm̃ euidẽter, diſtincte, cõpendioſe, imo magiſtraliſſime eſt procedens: ſed & ſtilus ipſe venuſtus eſt, & græcã eloquentiam reſonat. Itaq; vtiliſſima ꝓrſus eſt præſentis theoria voluminis atq; hiſtoria eius, in q̊ exordiũ & ꝓceſſus primitiuę eccleſiæ ſeriatim deſcribitur, & itẽ catholica fides non mediocriter roboratur. Sed & liber ipſe ſentẽtioſus & iucundus eſt valde. Propter quod pro illuminatiõe adorandi paracleti ſpiritus ſancti in eius expoſitione ſingulariter eiuſdem almi pneumatis im

mensam clemētiam ac supermunificentissimam bonitatē exoro, dicens ex corde: Veni sancte spiritus, & emitte cœlitus lucis tuæ radium. D

¶ Enarratio primi cap. Primū quidē sermonē feci de oībus, o Theo. Artic. I.

IN exordio libri huius pādit se beatissimus Lucas esse præsentis conscriptorem voluminis, dum ad finem Euangelij à se descripti seipsum cōtinuat, atq; eidem viro cui Euangeliū scripsit, hūc quoq; codicem scribere manifestat, dicendo. [Primum quidem] videlicet in Euangelico libro a me descripto [sermonē feci de omnibus o Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere]. i. de factis documētisq; Christi, nō quod vniuersa gesta & dogmata saluatoris ipse aut alius aliqs Euangelista in particulari p singula sit complexus: nā & quod in hoc ipso volumine sctūs Paul. Chr̄m protulisse cōmemorat, oportet, inquiens, memorem esse verbi dn̄i Iesu, quia beatius est magis dare q̄ accipere, nullus in
Inf. ca. 20. Iohann. 21 Euangelio suo recitat Euāgelista. In Iohan. quoq; legitur: quia alia multa signa fecit Iesus, q̄
Matth. 8. si scribantur per singula, nec ipsum (ait) arbitror mundū posse capere eos qui scribendi sunt
Matth. 9. libros. Deniq; quod innumerabilia particulariterq; indescriptibilia fuerint Christi miracula, ex Euāgelio certissime constat. Scriptū est enim quod oēs male habentes curauit. Itemq;:
Mat. 14. Circuibat Iesus omnes ciuitates, curans omnem languorem & omnem infirmitatem. In Matt. quoq; scriptum est: quod cum venisset in terram Genezar, viri loci illius miserunt in
Marc. 9. vniuersan regionem illā, & obtulerūt ei omnes male habentes, & rogabāt eū, vt vel fimbriā vestimenti eius tangerent: & quicunq; tetigerūt salui facti sunt. Similiter scriptū est in Marco: Quocunq; introibat Iesus in vicos vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & quotquot tangebant eum salui fiebāt. Itaq; distributio ista qua dicitur: Sermonem E
Beda. feci de omnibus, intelligenda est de generibus singulorum, non de singulis generum. Siquidem de omnibus aliqua recitauit. Propter quod asserit Beda: De omnibus elegit vnde faceret sermonem, quæ iudicauit apta & congrua sufficere officio dispēsationis suæ. Pensandus quoq; est ordo verborum in eo quod scriptum est: Quæ cœpit Iesus facere & docere, ita q̄d primo exorsus est operari, deinde quod fecit, edocuit. Quo multorum præsumptio atq; audacia increpantur, qui proniores sunt docere quam discere, loqui quam audire, vel qui ea q̄ prædicant, facto non exequuntur, in hoc enim ipso suis ipsi doctrinis detrahunt. Neq; cum alijs prælati sint, erubescunt viciose, & inexemplariter conuersari coram his quibus præsunt aut verbum dei annunciant. Quibus id intuendum quod legitur apud Iacobum: Sit omnis
Iacob 1. homo velox ad audiēdum, tardus aūt ad loquendum. Deniq; cuius vita despicitur, restat vt
Gregor eius prædicatio contemnatur. Imo bona docere, & impie agere, quid aliud est q̄ se voce pro-
Eccle. 21. Roma. 2. pria condemnare? iuxta illud Eccle. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animā suā. Et ad Roma. Inexcusabilis es o homo qui iudicas. In quo enim aliū iudicas, teipsum cōdemnas. Eadem enim agis: Præterea peccatori dixit deus: q̄re tu enarras iusticias meas. Doctor ergo, prædicator, & pastor vnicū istū sequens magistrum primo faciat quæ alios docet, ne proprio ore dānetur. Postremo Theophilū istum cui & Euangeliū & præsentem librum Lucas conscripsit, quidā affirmant fuisse virū potentem Achaiæ principem, alij Episcopum quendam. Theophilus aūt interpretatur dei amator, seu à deo amatus. Itaq; nō solum huic personæ, sed & cunctis deum amantibus, atq; ab eo secūdum prædestinationem æternam amatis scriptus est liber iste, Euangelicūq; volumē. Itaq; scripsi de omnibus quæ cœpit Iesus F facere & docere [vsq; in diem qua præcipiens Apostolis per spūm sanctū quos elegit] id est. vsq; ad diem ascensionis, quo iussit Apostolis, euntes in mundū vniuersum, prædicare Euāgelium omni creaturæ. Et quod infra habetur: Eritis mihi testes in omni Iudæa & Galilæa & Samaria, & vsq; ad vltimum terræ. Quod autem in Euangelio suo Lucas vsq; ad dicta factaq; Christi in die ascēsionis narrationem protraxerit, atq; ibidem finiuerit, ex fine Euāgelij sui ostenditur quod ita finitur: Eduxit aūt eos foras in Bethaniam, & eleuatis manibus suis benedixit illis. Et factum est dū benediceret eis, recessit ab eis & ferebatur in cœlum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cū gaudio magno. Et erant semper in templo laudantes & benedicentes deum. Quod autem Christus Apostolos ad gratiam apostolatus & prædicationis officium elegerit, Marcus sic refert: Ascendens in montē vocauit ad se quos voluit ipse, & fecit vt essent duodecim cū illo, & vt mitteret eos prædicare Euangelium. Quibus & in Iohanne profatur: Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est: scilicet Iudas traditor, quem certū est in die ascensiōis defuisse, & loco eius affuisse Matthiā. Porro Christus scd̄m quod hō in oībus dirigebatur à spiritu sancto imo à seipō vt deus. seu à tota superbeatissima trinitate. Hæc tn̄ directio spirituisancto magis ascribitur, sicut & cætera opera benignitatis, quoniā spiritui sancto bonitas, benignitas, dilectio, liberalitas, appropriatur. Propter quod per Esaiam loquitur Christus vt homo: Spiritus domini super me

eo quod

A
" eo quod vnxerit me: ad annunciandum mansuetis misit me [assumptus est] ipse Christus secundum naturam assumptam, de terra in cœlum, iuxta id Marc. Et dominus quidem Iesus postquã locutus est eis, assumptus est in cœlum & sedet a dextris dei. Assumptus est autem, quia diuina virtute assumpsit seu de terra in cœlum leuauit seipsum, quod & per dotem agilitatis facere potuit, ita quod corpus eius sua agilitate potuit se leuare. Assumptio quoque hæc toti superbenedictiæ trinitati potest ascribi, quæ in cunctis effectibus, potissime Christi, principaliter operatur: cuius & opera sunt indiuisa. Præterea assumptus est a nube præstante domino suo obsequium, non ferente auxilium. Ab vniuersa quoque cœlestis aulæ frequentia, cum ingenti susceptus est gaudio, cum diceretur ad eos: Attolite portas principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quod autem secundum diuinitatem illocalem, incommutabilem, incircumscriptibilem, cuncta implentem, immensam, non competat Christo locum mutare, ascendere siue descendere, certum est: sed secundum formam serui duntaxat, per quam terram corporali reliquit præsentia, quemadmodum passione instante prædixit: Exiui a patre & veni in mundum, iterum relinq̃ mundum & vado ad patrem. [Quibus & præbuit] .i. visibiliter, audibiliter, tangibiliter, monstrauit [seipsum viuum] vita corporali humana [post passionem suam] videlicet statim post resurrectionem. Siquidem surgens Iesus mane prima sabbati, eodem die cœpit apparere et loqui Apostolis, aliisque credentibus [in multis argumentis] Argumentum tripliciter sumitur. Primo, vt est ratio rei dubiæ faciens fidem, id est, certitudinem. Sic enim in hac diffinitione sumitur fides. Et hoc modo quæ cadunt sub fide, argumenta non habent, q̃m ex principiis per se notis probari non queunt. Secũdo accipitur argumentũ p quocunq; signo sensibili ad veritatis declararatiõem inductio. Tertio pro effectu huiuscemodi argumentorum, puta pro adhæsione qua mens veritati assentit. Sicq; ad Hebræos sumitur dicẽte Apostolo: Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Nunc autem argumentũ secundo modo accipitur vt sit sensus, quod Iesus per multa sensibilia signa & gesta seu opera, probauit se vere resuscitatum & resurrexisse [per dies quadraginta apparens eis] & si nõ quotidie, tamen frequenter, & multo frequentius quam aliquis Euangelistarum, imo quam omnes simul describunt, cum Paulus multas referat factas eius ad discipulos veras atq; sensibiles apparitiones a nullo illorum descriptas. Quomodo autem, & quoties, vbi, & quo ordine apparuerit eis, in Euangeliis & verbis Pauli Apostoli continetur [& loquens de regno dei] .i. de statu ecclesiæ militantis ac triumphantis. De vtroque enim regno inter hos dies multa locutus est. Quomodo scilicet diuulgandum esset Euangelium per totum orbem terrarum, & de miraculis per Apostolos exhibendis, de felicitate etiam patriæ beatorum, quemadmodum Euangelistę scribunt. [Ex conuescens] id est, cum discipulis suis Saluator manducans [præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent] Frequenter Christus post resurrectionem suam cum discipulis legitur manducasse. Primo, cum duobus in castello Emaus, iuxta illud Lucæ: Factum est cum recumberet dum illis, accepit panem, & cæ. Secundo cum Apostolis & præfatis duobus in cœnaculo seu conclaui Hierusalem, sicut in dicto Lucæ capitulo scriptum est, & vtraque manducatio hæc facta est in die Paschæ. Tertio cum septem discipulis iuxta mare Tyberiadis, vt habetur in Iohãne. Quarto coram vndecim in die ascensionis, prout super Marcum dicunt expositores. Si ergo manducatio de qua nunc sermo, referatur ad eam quæ fuit in die ascensionis, sensus erit, quod die illo iussit Apostolis, ne gratia prædicandi quoquã a Hierusalem proficiscerentur, donec spiritum sanctum iuxta promissum reciperent. Vnde apud Lucam ait eisdem: Vos autem sedete in ciuitate, quousque induamini virtute ex alto. Si vero manducatio ista ad secundam seu tertiam referatur (ad primam enim proprie non refertur) poterit esse sensus, quod tunc præcepit eis de Hierusalem timore Iudæorum non discedere, alias sicut verisimile est, discessissent, quia tam pauidi erant [sed expectarent promissionem patris] id est, impletionem promissionis de missione paracleti, quem pater per os vnigeniti filii sui promisit, ideo subditur [quam audistis (inquit) per os meum.] Nam passione instante Christus dixit Apostolis illud Iohannis: Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia [quia Iohannes quidem baptizauit aqua] id est, corpora aquis abluebat, animas non purgauit, ita quod eius baptismus non contulit gratiam, nec fuit vnum septem sacramentorum, sed quid sacramentale dispositiuum ad Christi baptisma [vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies] id est, infra paucos dies. Cum apud Iohannem dicatur, quod discipuli puta Apostoli Christi, baptizabant de mandato ipsius, credendum est, quod ipsi a Christo fuerint baptizati, baptismo Euangelicæ legis gratiam conferente. Illo enim & ipsi baptizabant. Nec mirum si ante passionem Apostolos propriis manibus baptizauit, qui tempore cœnæ

Marginal notes: Psalm. 23. Hiere. 23. Iohan. 16. Matth. 16. Hebræ. 11. 1. Cor. 15. Iohan. 14. Lucæ. 24. Iohan. 21. Marc. 16. Lucæ. 24. Iohan. 14. 15. 16. Iohan. 14. Matth. 3. Marc. 1. Lucæ. 3. Iohan. 1. Iohan. 4.

Iohan. 13. re cœnæ pedes eorum lauare dignatus est, præsertim cum iamdiu ante hanc cœnam dixerit D
Iohan. 3. Nicodemo: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, nõ potest intrare in regnũ dei.
Itaq; quod ait, vos autem baptizabimini spiritu sancto, sic intelligendum censetur: Spũ san-
cto implebimini, qui & mentes vestras plus quam ante ab omni sorde lauabit. Sic q; copiosa
illa spiritus sancti infusio p signum visibile, baptizatio discipulorum vocatur, quoniam in-
star gurgitum inundantis aquę desuper fluxit in eos. Vnde & spiritus sanctus, & gratia eius,
Iohan. 7. per aquam exprimitur, quoniam mentem purgat, refrigerat, reficit. Hinc in Iohan. loquitur
Christus: Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.
Quod Euangelista exponens adiecit: Hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erãt cre-
Apoc. 22. dentes in eum. In Apoc. quoq; ait Iohannes: Ostendit mihi flumen aquæ splendidum tanq̃
crystallum, quod de spiritu sancto exponitur. Sicut ergo spiritus sancti illustratio vnctio ap-
1. Iohan 2. pellatur, iuxta illud Iohannis: Vnctio eius docet vos de oĩbus, sic copiosa eius susceptio, ba-
ptizatio mentis vocatur. Propterea secundum Rabanum in quibusdam libris sic habetur:
Actuum. 2 Vos autem vngemini spiritu sancto, & istud infra decem dies, scilicet die Pentecostes fuit im-
pletum. [Igitur qui conuenerant interrogabant eum, dicentes] non euidenter apparet in q̃
loco fuerit ista discipulorum conuentio & interrogatio, an scilicet in conclaui, vel in loco as-
Iohan. 21. censionis. In die eñ ascensionis Christus bis eis apparuit. Primo in conclaui, deinde in mon-
Lucæ. 24. Marc. 16. te Olıueti vnde ascendit. Veruntamen ex verbis sequentibus videtur fuisse conuentio, & in-
quisitio ista circa locum ascensionis. Nam paulo post, data sibi responsione subiungitur, Cũ
hæc dixisset videntibus illis eleuatus est. [Domine si in tempore hoc restitues regnum Isra- E
el,] id est, an statim misso nobis spiritu sancto, reparabis potestatem, & regiam potestatem
Israelitici regni ac populi Iudæorum dando fidelibus tuis temporale regnum in seculo isto
& temporaliter regnando in eis. Discipuli isti nondum perfecte illustrati, putabant prophe-
ticas promissiões de regno Christi in plebe fidelium corporaliter, temporaliterq; complen-
das, quemadmodum excæcati Iudæi vsq; in pręsens existimant. Sic enim de matre filiorum
Hierony. Zebedæi dicit Hieronymus, quod mulier illa, quia audiuit quod crucifigendus esset & resur-
Matth. 20. recturus, putauit eũ illico regnaturũ. Et Cleophas in Lu. ait: Nos autem sperabamus quod
ipse esset redempturus Israel. Videbant enim discipuli quod populo Iudęorum esset ablatum
sceptrum alienigena eis dominante, & quod subditi essent Romanis: idcirco quærebant an
Christus recuperaturus esset & sublimaturus mox Israel, prout verba quædam propheta-
superficie tenus sonare vidẽtur, an potius in futuro & diu post, regnum populi sui exaltaret.
Et quoniam quæstio ista ex ignorãtia & errore processit, Christus eam refellit, vt subditur.
[Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua po-
testate] .i. restitutio Israelitici regni spiritualiter intelligenda est, quãtum ad bona gloriæ in
futuro. Et quo tempore id continget, velle determinate prænoscere, non est vestræ paruita-
tis. Plenarie enim non fiet nisi in die iudicij, quando veri Israelitæ in anima & corpore glo-
Apoc. 22. rificabuntur, & æternaliter regnabunt cum Christo. Particulariter aũt & partim fit in mor-
Marc. 13. tibus singulorum, quãdo ad patriam regni cœlestis perueniunt. Sed nec tempus iudicij nec F
diem mortis vult deus præsciri, quatenus mortales tanto sint de iudicis aduentu, mortisq;
hora solicitiores, quanto sunt magis incerti, sicq; quotidie viuant, tanquam die eodem aut
alio mox sequente sint iudicandi. Itaq; tempora & momenta mortis atq; iudicij, vniuerso-
rum pater posuit in sua potestate, quoniam suæ noticiæ ea seruauit, & cum ei placuerit in eis
quæ decreuit perficiet. Ab hac tamen potestate atque scientia, nec filius nec spiritus sanctus
excluditur, cum trium personarum sit vna potestas, eademque scientia: idcirco quod de vna
exprimitur, de alijs eadem ratione intelligi datur. Interdum vero ex certa causa aliquibus
August. hora mortis prænunciatur. Veruntamen Augustinus in sermone quodam de ascensione,
verba ista aliter allegat, interpretatur & tractat sub hac forma. Domine si hoc tempore præ-
sentaberis, & quando regnum Israel? & per præsentationem CHRISTI intelligit reuela-
tionem eius apertam, qua in die iudicij ab vniuersis videbitur, veniens in maiestate & glo-
ria. Per regnum vero Israel, intelligit regnum cœleste, quod quotidie nobis communica-
Matth. 6. ri precamur dicentes: Adueniat regnum tuum, vt scilicet ad societatem in cœlis regnan-
tium perducamur, sicque iuxta Augustini intentionem: Apostoli quæsierunt agnoscere
tempus & horã iudicij, quorum curiositatem reprimens Christus respondit. Non est vestrũ
scire tẽpora vel momẽta quæ pater in sua posuit potestate, &c. Per quæ verba sicut in libro
August. de ciuitate dei asserit Aug. Christus redarguit oẽs qui de Antichristi aduentu & fine mundi
tempus

A tempus calculare presumunt, cum omnium horum determinatum tempus ex dei liberrimâ potestate dependeat. Idcirco nulli nisi quantum reuelauerit deus innotescere valet, quemadmodum determinatum tempus creationis seu exordij mũdi ex sola dei reuelatione innotuit. Quid vero ad discipulos illos, præsertim Apostolos pertinuerit subditur [sed accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos], id est, ipsum omnipotentem spiritum sanctum vobis in sensibili signo donatum. Vel, virtutem, id est, fortem gratiam & præclara charismata spiritus sancti, qui cito desuper descendet in vos. Dicitur autem spiritus sanctus eis a patre & filio, imo & a seipso dari atq; infundi, quibus dona eius ad gratiam gratum facientem pertinentia dantur seu infunduntur. Vnde spiritus donum dei vocatur. Nam a patre filioq; procedit tanquam donabilis, cum ipse sit amor, in quo prima ratio doni relucet, & in quo cætera dona donantur. Descendit quoq; atque superuenit spiritus sanctus in homines nõ per loci mutationem (cum incircumscriptibilis, inuariabilisq; consistat) sed per donorum suorum infusionem [& eritis mihi testes in Hierusalem & in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimum terræ] id est, in locis his, seu vbiq; terrarum prędicabitis me esse Christũ. Et verbis, signis & sanguinis vestri effusione, incarnationi, passioni, resurrectioni, ascensioni, & cæteris mysterijs ad me spectãtibus testimonium perhibebitis. Quibus verbis Christus prædixit Euangelium vbiq; per Apostolos diuulgãdum, iuxta illud Psalmistæ: In omnem terram exiuit sonus eorum. Et Esaiæ: A finibus terræ audiuimus laudes, gloriam iusti. Rursusq; apud Esaiam Christus de hac re apertissime prænunciauit: Mittam ex eis qui saluati fuerint, in mare, in Aphricam & Lybiam, in Græciam & Italiam, ad insulas longe, & annunciabunt gloriam meam gentibus. Vnde Thomas in India, Iacobus in Hispania, quæ sunt termini terræ habitabilis prædicasse leguntur. [Et cum hæc dixisset,] non solum hæc vtique, sed & alia quædam quæ in Marco referuntur [videntibus illis,] corporalibus oculis [eleuatus est] id est, in cœlum à terra assumptus modo iam explanato [& nubes suscepit eum ab oculis eorum] ita quod nube circumcinctum, & in altiora conscendentem eum, amplius non viderunt. O quam intenta acie prosequuti sunt ascendentem, & quam ingenti læticia hoc conspexerunt. Id quoq; intuendum, quemadmodum vbiq; creatura suo obediat creatori. Nempe natum dominum mox angeli Iudęis, stella gentibus nunciarunt, in transfiguratione quoq; nubes eum lucida obumbrauit, & cum esset in deserto cum bestijs, angeli ministrauerunt eidem. Deniq; patiente ipso obscuratus est sol, & immutatus est cursus lunæ. Ascendenti etiam nubes obsequium non subsidium præbuit. [Cumq; intuerentur in cœlum euntem illum] id est, ad summum atq; empyreum cœlum scandẽtem, auidissima, deuotissima ac iucundissima mente, corporeoq; prosequerentur intuitu [ecce duo viri], id est, angeli sancti in forma virili [astiterunt]. i. subito cõparuerunt [iuxta illos in vestibus albis] quarum albedo & candor, puritatem naturæ angelicæ iucunditatemque huius negocij mõstrauit [qui & dixerunt. Viri Galilæi] Quemadmodum enim Iesus sic & Apostoli de Galilęa fuerunt, vel omnes, vel pene omnes [quid statis aspicientes in cœlum?] Nam & cum dominus Iesus nubem ingressus, atque in alta progressus oculis illorum fuisset ablatus, non cessauerunt sursum aspicere post dilectum, vt moris est amantium atque mirantium. Ideo ad declarandam Christi maiestatem, & pro consolatione ac informatione discipulorum angeli apparuerunt dicentes. Quid statis aspicientes in cœlum? Tanquam dicãt: Cur eatenus miramini, quod dominus vniuersorum, creator cœlorum, vnigenitus dei ad cœlestia tendit? Non inde miremini, sed de hoc potius, quod ad terras descendere, incarnari, inter vos conuersari & crucifigi dignatus est, [Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum] id est, sicut cum nube ascendit, & in vera humanitate glorificata, itemque cum multitudine angelorum ac sanctornm quos de lymbo eduxit, ita in nube veniet iudicaturus mundum, in natura humana cum multitudine ciuium supernorum, iuxta illud Esaiæ: Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui & principibus eius. [Tunc reuersi sunt Hierosolymam] secundum quod Christus eis præcepit, vt dictum est [à monte qui vocatur Olİueti] de quo loco Christus ascendit [qui est iuxta Hierusalem], vtpote per vnum miliare (quod est media leuca) distans ab ea. Ideo subditur [sabbati habens iter] id est per tantum spacium ab illa distans, quantum die sabbati licuit Iudæis secundum legem ambulare seu progredi a propria mansione videlicet per mille passus. Quæ ambulatio cum ad recreationẽ potius fit quam ad laborem, quieti sabbati non derogauit. Porro iuxta literalem intelligentiam, mons iste dictus est Olİueti, quoniam oliuarum arboribus consitus fuit. Per oliuam vero pietas, misericordia, charitas, designantur. In hunc ergo montem Christus discipulos conuenienter eduxit, & ab eo rite ascendit vbi spiritus sancti vnctionem & illustrationem eis spopondit, & benignitatem copiosam impen-

Margin notes: Iohann.15. Psalm.18. Esa.24. Esa.66. B Marc.16. Lucæ.2. Matth.2. Matth.17. Matth.4. Matth.1. Matth.27. Matth.9. Iohan.7. C Lucæ.1. Baruch.3. Iohan.19. Esa.3. Lucæ.66.

dit. Insuper qui cum apostolis spiritus sancti donis cupit impleri sabbati iter ingrediatur, id
est, quieti intendat mentali, pacisq; locum introeat, qui per Hierusalem figuratur: vt iuxta D
Esa.66. Esaiam: Sit ei sabbatū ex sabbato, scilicet quies patriæ, merito quietis viæ. Quia qui hic cessat ab inquietudine operū peruersorum & vitiorum tumultu, illic in retributiōe & pace quiescet cœlesti. Quāuis aūt secundum quosdam discipuli de Christi ascensione cōtristabantur
inquantum eis auferebatur dilectus, potius tamen eos puto inde vehementer gauisos, præ-
Lucæ.24 sertim cum scriptum sit in Luca: Factum est dum benediceret eis, recessit ab eis & ferebatur
Matth.28. in cœlum. Et ipsi adorātes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno. [Et cum intro-
Lucæ.24 issent in cœnaculum] in quo Christus cœnam celebrauit nouissimam, primamque missam
Iohan.14 [ascenderunt] quod fuit in loco sublimi, puta in mōte Syon prope templum [vbi manebāt
Petrus & Iohānes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomeus & Matthæus,
Galatas.1 Iacobus Alphæi] id est, Iacobus minor filius Alphæi, qui Iacobus dictus est frater Christi,
tāquam forma, vultu, gestu & modo conuersandi ei præcipue similis, & quia filius fuit soro-
Matth.10. Iohan.1. ris virginis sanctæ, genitricisq; Christi [& Simō zelotes] qui in Matth. dicitur Simon Cha-
Iohan.2. nanæus, quia de vico Galilææ nomine Chana (vbi Saluator aquam cōuertit in vinum) ex-
titit oriundus [& Iudas Iacobi] scilicet frater Iacobi minoris, qui Iudas in sua canonica fra-
trem Iacobi se appellat. Isti itaq; cum cæteris qui sequuntur præfatum locum ingressi sunt,
tum propter loci amorem & sanctitatem, quem Christus sua sanctificauit præsentia, cœna,
Iudæ 1. & Euangelicæ legis sacramēti institutione: tum vt ibi in loco abstracto liberius orationi in-
tenderent, & item vt ibi latentes Iudæorum vitarent calumniam: nondum enim perfecta E
1.Ioha.4. charitas exclusit ab eis timorem: Conuenienter quoque in altum conscenderant locum, qui
terrena spernentes ad spiritus sancti se præparabant aduentum. [Hi omnes erant perseue-
rantes vnanimiter in oratione] Iam namque per charitatem fuerunt in domino adunati, id
1.Corin.1 ipsum dicentes omnes, & schismata nescientes. Itaque & nos si spiritu sancto impleri opta-
Roma.15. mus, concorditer & instanter orationi vacemus, vnanimes vno ore deum in omnibus ho-
Matth.27. norantes [cum mulieribus] vtique religiosis, videlicet, Maria Magdalene & cæteris quæ in
Matth.15. Euangelio Christo ministrasse leguntur [& Maria matre Iesu] Quæ & si post viros hos no-
minetur omnibus tamen præstantior fuit, & sanctior vniuersis [& fratribus eius] id est co-
gnatis: quia non tantum quidam Apostolorum, sed & aliorum discipulorum quidam erant
consanguinei Saluatoris. Est autem cōsuetudo scripturæ vt qui de eadem cognatione sunt,
fratres vocentur. Consequenter describitur substitutio Matthiæ loco Iudæ in apostolatum.
[Et in diebus illis, exurgens Petrus in medio fratrum] Ecce hic omnes apostoli fratres voca-
tur [dixit] Iam enī & ante passionem designatus, & post passionem fuit à Christo princeps
Lucæ.10. Matth.16. Apostolorū cōstitutus, ideo tanquā maior ac prior præ cæteris loquitur q̄ sequuntur. Deniq;
ꝓpter tanti collegij dignitatem, potissime propter matris Christi præsentiā humiliter surgit,
reuerenter stat, sapienterq; loquitur. Vnde & deuotorum ac religiosorum conuentus est ho-
norandus. [Erat autem turba hominum simul fere centum viginti] quorum quidam fue-
rūt viri, aliquæ fœminæ. Sed quomodo quasi dubitans ait, fere, cū per eū spiritus sanctus lo-
quatur? Et respondendum, quod, fere, non ponitur hic dubitatiue, sed potius assertiue, ad in-
nuendum quod à prædicto numero multitudo illa parum distabat. In magno autem nume- F
ro quod parum deficit seu superfluit, non reputatur seu computatur aliquando in scripturis,
nec communi modo loquendi. Propter quod isti electissimi interdum asseruntur fuisse cen-
tum viginti. [Viri fratres, oportet impleri scripturam quam prædixit spiritus sanctus per os
Dauid.] Quæ autē sit ista scriptura paulo post subditur [de Iuda qui fuit dux] id est, ductor
Lucæ.22. [eorum qui comprehenderunt Iesum] iuxta illud Lucæ: Iudas vnus de duodecim antecede-
bat eos [qui connumeratus erat in nobis] id est, a Christo vnus Apostolorum ordinatus sic-
Matth.10. Lucæ.10. que ab alijs appellatus [& sortitus est sortem ministerij huius] id est partem in officio & gra-
tia apostolatus adeptus a Saluatore, ita quod fuit apostolus & prædicauit ac baptizauit,
Iohann.1. Augustin. imo (vt asserit Augustinus) baptizauit Iohannes baptista & baptizatum non fuit, baptiza-
uit Iudas & baptizatum fuit. Quod ideo dicitur: quoniam in Iohannis baptismo gratia
non dabatur, idcirco taliter baptizati post fidei CHRISTI receptionem rebaptizaban-
tur, non autem qui a Iuda fuerant baptizati. [Et hic quidem possedit agrum de mercede
iniquitatis] quod tripliciter explanatur. Primo, quod per æternam sceleris ac nominis sui
memoriam agrum hunc possedit in mentibus recordantium eius, & criminis eius. Vt enim
Matth.27 in Matthæo legitur: videns Iudas quod dānatus esset, desperatiōe fractus denarios pro qui-
bus vendidit Chr̄m restituens proiecit in tēplū, pro quibus principes sacerdotū agrū figuli
emerunt

A emerunt pro sepultura peregrinorum: Cuius rei non obliuiscuntur fideles. Secundo a qui-
busdam exponitur, quod Iudas ibi sepultus sit, ideoq; corporis sui immoratione agrum istũ
possideat. Sed hoc certum non est. Ideo, Tertio exponitur, quod iuxta consuetudinem sacri
eloquij Iudas hunc agrum possedit. i. possideri fecit. Nam argenteos restituendo causa fuit
quod ager ille emptus fuit atque possessus ab emptoribus seu in eo sepultis: iuxta quem sen-
sum sanctus Iob: Abominabuntur me (inquit) vestimenta mea, id est, abominabilem intu- Iob. 9.
entibus reddent [& suspensus] vtique a seipso, nam laqueo se suspendit [crepuit medius,]
qui dei & hominum mediatorem tam vili precio impijssime vendidit, [& diffusa sunt om- Matth. 27 1. Timo. 2.
nia viscera eius] sic quod in horrenda illa intestinorum eius effusione turpissima, monstra-
retur, quam enorme piaculum commisisset, Ita & Arrius superbissimus, quoniam Christi di-
uinitatem ore blasphemauit sacrilego, viscerum deprehensus dolore ad naturæ requisita de
clinans intestina sua turpissimus mox effudit. [Et notum factum est] scelus, seu genus mor-
tis Iudæ [omnibus habitãtibus Hierusalem, ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Ach-
eldemach, hoc est ager sanguinis] id est, emptus precio sanguinis Iesu. Deinde ponitur scrip-
tura Dauid Iudam concernens. [Scriptum est enim libro Psalmorum: Fiat commoratio e-
ius deserta, & non sit qui inhabitet in ea. Episcopatum eius accipiat alter,] Sciendum quod Psalm. 68 Psal. 108.
Christus & Euangelistæ atque Apostoli allegando scripturas veteris testamenti interdum
sensum magis quam verba allegant: ita & Petrus iam agit. Inducit autem testimonium ex
psalmis duobus: cuius testimonij prima pars quantum ad sensum eo Psalmo habetur cuius
B exordium est: Saluum me fac deus, in quo Iudæ eradicatio prophetatur. Verum quod ibi
de Iudæis Christi persecutoribus pluraliter dicitur, hic de Iuda singulariter allegatur. Sic enĩ
in psalmo illo nostra habet translatio: Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorũ Psalm. 68.
non sit qui inhabitet. Horum etenim vnus extitit proditor: quorũ omnium ciuitates & do-
mus, in vltionem sanguinis Christi per Romanos destructæ noscuntur. Secunda vero pars
testimonij huius de translatione apostolatus Iudæ loquens, scripta est Psalmo qui incipit:
Deus laudem meam ne tacueris. Vbi sic legimus: Fiant dies eius pauci, & episcopatum ei9 ac Psal. 108.
cipiet alter. Apostolatus autem episcopatus vocatur, & apostolorum successores extant epi-
scopi. [Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt congregati] id est, qui inter nos conuer-
sati sunt, nuncq; nobiscũ collecti. Conuersati inquam [in omni tempore quo intrauit & exi
uit inter nos dominus Iesus] iuxta id psalmi: Viderunt ingressus tuos deus, ingressus dei mei Psalm. 67.
regis mei qui est in sancto. Esaiæ quoque. 52. Simul laudabunt, quia oculo ad oculum vide
bunt, cum conuerterit dominus Sion [incipiẽs] publice prædicare atq; miracula facere [à ba
ptismate Iohannis] id est, post baptismum quo fuit à Iohanne baptizatus seu lotus: vel post
baptisma à Iohanne prædicatum & datum. Iohannes enim baptizando denunciauit quod
Christus mox in spiritu sancto baptizaret, præsensque esset in carne, per hoc pparans viam Matth. 3.
Christo, qui ex tunc orsus est prædicare, & suam excellentiam declarare vsq; ad diem ascen Matth. 1.
sionis, secundum quod subditur: [vsque in diem qua assumptus est a nobis] in ascensiõe [te-
stem resurrectionis eius fieri nobiscum,] scilicet, cum vndecim Apostolis [vnum ex istis,]
C Ideo autem resurrectionem specialiter exprimit, quia amplius latuit, & de ea apostoli in die
Pentecostes pdicationem suam exorsi sunt. [Et statuerunt duos] id est, Petrus & alij ei con-
sentientes vnanimiter duos tanquam præ cæteris sanctitate conspicuos, atque ad gratiam
Apostolatus magis (vt videbatur) idoneos, elegerunt ac ordinauerunt [Ioseph qui vocaba-
tur Barsabas, qui cognominatus est iustus,] quia tam præclaræ & euidentis fuit iusticiæ,
quod proprio nomine quasi amisso, iustus est appellatus, [& MATTHIAM]. Pruden
ti autem consilio Ioseph iste laudatur, ne ex sua culpa videatur ab apostolatu repulsus. Non
autem Matthias, nam ei pro omni præconio potest sufficere, quod alio tam iusto in hac par
te relicto ipse ad apostolatus apicem est assumptus. In quo etiam facto diuinorum iudicio-
rum altitudo monstratur, quod non is qui hominum ore plus laudabatur, in Aposto-
lum à deo eligitur. [Et orantes dixerunt: Tu domine qui nosti corda hominum, ostende Psalm. 7.
quem elegeris ex his duobus vnum accipere locum] id est, authoritatem & gratiam [mini- Apoc. 2.
sterij huius] id est, prædicationis [& apostolatus] qui est donum gratiæ gratis datæ, sicut &
prophetia [de quo præuaricatus est Iudas] id est, quem sua præuaricatione amisit, [vt abi-
ret in locum suum] id est, vt vnus istorum in locum illius succederet seu succedat. Sicque di-
ctio, vt, tenetur hic concomitanter non causaliter. Non enim idcirco transgressus est Iudas,
vt alter ei succederet, sed ad transgressionem eius id consecutum est. Quemadmodum fertur
in Psalm. quinquagesimo: Tibi soli peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis. [Et dederunt
sortes eis, & cecidit sors super Matthiam: & annumeratus est cum vndecim Apostolis,] ita
quod duodecimus fuit. Circa hoc quæritur: quid hic nomine sortis intelligatur, & qualiter
sortibus

Diony. sortibus liceat vti. Quocirca sciendum, quod secundum doctrinam beati Dionysii libro de D
ecclesiastica hierarchia, sors ista non erat talis qualis in veteri testamento, sed quidam splen
dor diuinus, seu radius diuinitus missus super Matthiam, ad ostendendum quod ipse esset a-
postolus assumendus. Communius tamen refertur quod sortes his datæ fuerunt tales qua-
Prouer.16 Iosue.7 les illæ quarum in lege Mosi vsus fuit. De quibus in Prouerbijs dicitur: Sortes mittuntur
Hierony. in sinum, sed à domino temperantur. Quibus Iosue vsus est in deprehensione Achan. Verum
tamen secundum Hieron. hoc exemplo non est sortibus nunc vtendum, quoniã paucorum
priuilegia communẽ legem non faciũt. Apostoli quoq; ex occulto spiritussancti instinctu vsi
Beda. sunt eis, quod non est in consequentiam passim trahendum. Insuper Beda hic ait, quod figu
ram obseruare licebat quousque veritas veniret ac panderetur: Vera hostia in cruce immo-
Actuū.1. Act. sexto lata, sed in Pentecoste veniente super apostolos spiritu sancto consummata. Idcirco in ele-
ctione Matthię sortibus vsi sunt ne à lege discreparent. Post Pentecosten vero veritate iam
propalata septem diaconi non sorte, sed discipulorum electione Apostolorumque oratio-
ne, & manuum eorum super illos impositione sunt cõstituti. De hac autem materia loquitur
S. Thomas Thomas in secunda secundæ quęstione nonagesima quinta, inter cætera asserens quod sor-
tes dicuntur dum aliqua fiunt ex quorum vario & incerto euentu occultum aliquid innote
scit, sicut in tractione longioris aut breuioris festucæ. Si ergo per sortes quæratur quid sit a-
licui exhibendum de re possessa vel honore seu pœna, vocatur sors diuisoria. Si autem quæ-
ritur quid agendum, dicitur sors consultoria. Quod si quæratur quid sit futurũ, vocatur sors
diuinatoria. Cum itaque actus hominum qui requiruntur ad sortes non subduntur influ-
xui cœlestium corporum aut stellarum si sortibus quis vtatur quasi actus hũani ex cœlesti-
um corporum impressione dependeant, ita quod dispositio euentusq; sortium ex stellarum E
influentia expectatur, superstitiosum & vanum est, neque occulto caret cum dęmonibus pa
cto: sed hac causa remota oportet sortium dispositionem expectare vel ex aliqua causa spiri-
tuali ac directiua. Et si à fortuna (quod in sorte diuisoria tantummodo locum habet) non est
vitiosum nisi ex causa procedat illicita scilicet cupiditate aut simili. Vt dum aliqui nequeunt
rem concorditer diuidere, sorte vtuntur exponentes fortunæ quis quam partẽ accipiat. Por
ro si sortium euentus expectetur a causa spiritali mala scilicet dæmone, impium est: si autem
à bona puta immediate à deo vel ab eo per angelos sanctos, talis sors non est secũdum se illi
cita secundum Augustinum. Quadrupliciter tamen potest id esse illicitum. Primo, si absq;
Beda. necessitate recurratur ad sortes, tunc ad tentationem pertinet dei. Secundo, si sine debita re-
uerentia. Vnde Beda hic ait: Si qui necessitate compulsi deum putant sortibus consulẽdum
exemplo apostolorum, videant ipsos apostolos non nisi collecto fratrum cœtu & precibus
ad deum fusis id egisse. Tertio, si diuina oracula ad terrena conuertantur negotia. Quarto,
si in ecclesiasticis electionibus quæ ex spiritussancti inspiratione fieri debẽt, sortibus quis v-
tatur. In temporalibus vero dignitatibus quæ ad terrena instituenda seu disponenda ordi-
nantur secus est, quia in illarum electione homines sortibus vti aliquando possunt. Itaque si
Augustin. necessitas alia ab electione ecclesiasticæ dignitatis incumbat, licet cum debita reuerentia di-
uinum iudicium sortibus implorare. Cuius rei exẽpla Augustinus inducit vt si inter seruos
dei sit disceptatio quis eorum tempore persecutiõis fugere debeat aut manere. Vel si duo æq̃
pauperes alicui obuiarent, qui aliquid dare haberet, quod dari nõ posset nisi vni. Postremo
vt dicitur in legẽda sancti Matthiæ Apostoli ipse Matthias & Ioseph dictus Barsabas fuerũt F
de numero .72. discipulorum & Ioseph præfatus fuit frater Iacobi minoris & consanguine-
us Christi, sicque per hoc quod Christus huic Ioseph Matthiam in apostolatum præposuit
docuit quod ex consanguinitate aut carnali affectu non sunt homines ad ecclesiastica bene
ficia aut officia promouendi. Aliqui tamen dixerũt quod Ioseph iste fuit Barnabas qui eti-
am ante hoc nomen sibi ab apostolis inditum vocatus est Ioseph. Sed hoc minus verum cẽ-
Hierony. setur. Nam Barsabas interpretatur filius quietis secundum Hieronymum. Barnabas autem
filius consolationis vt infra dicetur.

¶ Expositio capituli secundi: Et dum complerentur dies.

¶ Articulus secundus.

Actuum, 1 PRæcedenti capitulo scriptum est, quemadmodum Christus discipulis spiritũ san
ctum promisit, nunc recitatur qualiter illa promissio sit impleta [Et dum comple-
rentur dies Pentecostes] id est, quinquagesimo die à Christi resurrectione, ita q̃d
illa die quinquaginta dies computabantur & implebantur à die resurrectiõis do-
minicæ. Pentecostes autem dicitur a pente quod est quinque, & coste quod est decem, quasi
quinqui-

A quinquies decem,quæ faciunt quinquaginta[erant omnes diſcipuli pariter in eodem loco]
" ſcilicet in cœnaculo,in quod præcedenti capitulo aſcendiſſe ſcribuntur.[Et factus eſt repen=
" te de cœlo ſonus, tanquam aduenientis ſpiritus vehementis,] id eſt,inſtar grandis tonitrui Actu 2.
" ſeu venti impetuoſi[& repleuit totam domum,vbi erant ſedentes]id eſt,manentes ſeu qui=
eſcentes Chriſti diſcipuli.Itaque fiebat tunc ſonitus grandis & vehemens, ad declaratiõem
maieſtatis paracleti ſpiritusſancti deſuper venientis, & vt per ſonitum illum corda diſcipu=
lorũ ad reuerentialem dei concuterentur timorem,ac profundiori humilitate ad ſpiritusſan
cti diſponerentur influxũ.Sic & Ezechiel in viſiõe quatuor animaliũ & throni ac dei reſidẽ= Ezech.1.
tis in eo,magnam ſe audiſſe commotionem teſtatur.Illa tamen imaginaria fuit,iſta realis, q̃
aliqui dicũt non ſolum a diſcipulis,ſed a tota Hieruſalem fuiſſe auditam.Porro quod ait,tã
quam aduenientis ſpiritus vehementis,intelligi poteſt de ſpiritu ſancto,vt ſit ſenſus:Factus
eſt ſonus repentinus de cœlo,tanquam aduenientis ſpiritus vehementis , id eſt, ſicut decuit
ſpiritum ſanctum,vtpote talis,qualem fieri condecebat ad eius efficaciam maieſtatemque
monſtrandam.Iuxta quem modum ſcriptum eſt in Ezechiele : Audiebam ſonum alarum,
q̃ſi ſonum aquarum multarum,quaſi ſonum ſublimis dei.Appellatur autem ſpiritusſanct⁹ Ezech.1.
" ſpũs vehemens,quaſi væ adimens,& mentem a terrenis ad cœleſtia vehens.[Et apparuerũt
" illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis]id eſt,igneæ linguæ multipliciter diuiſæ atque diſtin
" ctæ[ſeditque ſupra ſingulos eorum]id eſt,ſpiritusſanctus in his linguis ignitis ſuper vnum= Matth. 3.
quemq; diſcipulorum quieuit,quemadmodum ſuper Chriſtũ in baptiſmo deſcendit ac mã Iohan.1.
ſit in forma columbæ.Præterea aduertendum quod duplex eſt miſſio ſpiritusſancti, vtpote
B ſpiritalis & inuiſibilis,qua mentibus puris aut purificandis infunditur,de qua legitur : Spi=
ritus vbi vult ſpirat,& vocem eius audis,ſed nõ ſcis vnde veniat,aut quo vadat.Alia eſt vi=
ſibilis,quando in aliquo ſigno ſenſibili demonſtratur ac datur, ad inſinuandum quod earũ Iohan.3.
rerum in quarum ſpecie apparet,proprietatem operatur in cordibus quibus illabitur. Hinc
nunc in duplici ſigno viſibili demonſtratus ac datus eſt,ſcilicet in igne & linguis , ſic tamen
quod ignis ſpeciem linguæ habebant,& linguæ igneæ apparebant , ita quod æquiualenter
fuit ſignum duplex ſenſibile.In linguarum ergo ſpecie apparebat ad innuendum,q̃d omni=
um linguarum notitiam,facultatem & vſum eis infudit.Secundo,quia cunctis gentibus præ
dicaturi erant.Tertio,quoniam linguis prædicantium ſpiritusſancti gratia præcipue neceſ=
ſaria extat.Hæ autem linguæ igneæ erant,ad deſignandum quod verba feruentia proferre
& igneam legem docere deberent.Itemque intus igne diuini amoris ſuccenderentur . Itaq;
deus per hoc quod foris exhibuit,oſtendit,quid interius geſſit.Qui enim diſcipulos charita=
te ſuccenſos,& verbo atque ſapientia eruditos intus conſtituit,foris igneas liguas monſtra
uit.Denique conuenienter quinquageſimo die a Paſcha datus eſt ita ſpiritusſanctus.Primo
ad exprimendam veteris ac euangelicæ conſonantiam legis.Nam uetus lex per Moſen data
eſt deſuper quinquageſimo die ab eſu agni paſchalis in Aegypto,& egreſſione filiorum Iſra
el inde,vt dicitur in Exod. Vnde & quinquageſima dies a paſcha illo figuratiuo apud Iudæ= Exod. 20.
os celebris fuit,in memoriam lationis legis Moſaicæ:ſic & a paſcha noſtro infuſum eſt do= Leuit. 25.
C num ſpiritusſancti cordibus diſcipulorum,per quod euangelica lex in eis illuminata,inflam
mata,confirmataque fuit.Secundo,quoniam quinquageſimus numerus remiſſionem & q=
etem deſignat.Cum ergo ſpiritusſanctus peccata remittat, veramq; tribuat pacem, & ad æ=
ternam perducat quietem,quinquageſimo die datus eſt congruenter . Ad literam quoque
diſcipuli infra hos decem dies ab aſcenſione conuenienter ſe diſponere poterant ad tam co=
pioſiſſimam ſancti ſpiritus ſuſceptionem. Quo etiam numero myſtice figuratur , quod per
obſeruationem decem præceptorum ad incrementa chariſmatum ſpiritusſancti pertingi=
tur.Præterea quia in textu nunc dicitur,apparuerunt illis,&c.quidã opinati ſunt, quod ap=
paritio illa imaginaria fuit.Vnde & ſecundo de Trinitate capit. ſexto Auguſtinus affirmat, Auguſti.
quod litera hæc quæſtionem habet,an igneæ linguæ viſæ ſint corporaliter eis, an imagina=
rie tantum.Tenendum eſt tamen abſolute & communiter pene ab omnibus ſic tenetur,q̃d
" vere ab extra realiter apparebant,ſicut columba ſuper Chriſtum[Et repleti ſunt omnes ſpi= Matth 3. Lucæ.3.
" ritu ſancto]Quemadmodũ enim domus in q̃ reſidebant impleta fuit ſono & igneis linguis Iohan.1.
ita & corda eorum perfuſione,feruore & illuſtratione ſpiritusſancti : & vtiq; ante horã hanc
gratiam ſancti ſpiritus ſuſceperunt etiã in abundantia quadam, præſertim cum Chriſtus p
inſufflationem eis ſpiritũ ſanctum infudit,ſed nunc in præexcellenti plenitudine ſpiritũ ſan Iohan.20
ctum ſortiti ſunt.Sunt autem plures gradus plenitudinis , qua electi dei ſpiritu ſancto ple=
ni aut repleti fuerunt,quum ab hac die vſque in finem vitæ ſuæ in ſpiritusſancti chariſmati=
bus ſumpſerunt incrementum.Inſuper repleti modo dicuntur ſpiritu ſancto , non ſolum q̃
ad dona

ad dona gratiæ gratum facientis, sed etiam quo ad dona gratiæ gratis datæ, quæ ad aliorũ præstantur profectum. Iam enim data sunt eis gratia miraculorum magis quam ante, spiritus prophetiæ, donum linguarum, discretio spirituum, sermo sapientiæ, & sermo scien-
1 Cor. 12. tiæ. In tanta quoq; plenitudine spiritum sanctum, quo ad dona gratiæ gratum facientis, susceperunt, quod confirmati fuerunt in gratia, ita quod postea mortaliter non peccarunt [& cœperunt loqui varijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis] Omnium enim gentium idioma proferre & intelligere potuerunt, imo quod mirabilius est, secũdum glosam & expositores communiter, vno eorum aliquã proferente loquelam, omnes qui aderant quantumlibet idiomatum consisterent diuersorum, loquelam illam tanquam proprium idioma audierunt ac intellexerunt, diuina id agente potentia, vt sicut per superbiam & rebelliõem filiorum Adæ diuisæ sunt linguæ: ita per humilitatem & obedientiam discipulorum Chri-
Gen. 11. sti, operante spiritu sancto vnitæ sint [Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi viri religiosi] id est, diuino cultui dediti seu deuoti. Religio quippe est virtus quę alio nomine latria nuncupatur, per quam deo cultum cęremoniamq; impẽdimus. Vnde dupliciter religiosi dicuntur: Primo quia diuinis intenti sunt. Sicque omnes fideles virtuosi, dicendi sunt religiosi. Secundo, quia singulariter diuinis se manciparunt seipsos deo totaliter offerentes, & sæculo abrenunciantes per ordinis ingressum. Et sic claustrales religiosi vocantur [ex omni natione quæ sub cœlo est] Hoc per hyperbolen dictum est, quia ex diuersis & valde multis prouincijs quidam Iudæorum ad Hierusalem ex deuotione confluxerunt, & illic manserunt. Qui erant ex his Iudæis quos aduersarij eorum Assyrij, Chaldæi, ac Græci sub Antiocho rege per diuersa vendiderant & disperserant loca. Vnde in libro Hester refertur, quemadmo-
Hest. 3. dum in diuersis prouincijs Assueri regis plurimi morabantur Iudæi. Et quamuis à Cyro re-
1. Esd. 1. ge Persarum habuerunt redeundi licentiam, multi tamen non redierunt [Facta autem hac voce] id est, locutione Apostolorum tam mirabiliter resonante, quando cœperũt varijs linguis effari. Continuo enim spiritu sancto accẽsi ingressi sunt templum, quod fuit prope cœnaculum [conuenit multitudo] hominum. Quidam vero per vocem hanc factam, intelligũt sonum præfatum, tanquam aduenientis spiritus vehementis, quem dicũt ab habitatoribus Hierusalem circa templum auditum, propter quod illuc concurrerũt [& mente confusa est] id est, plurimum admirata & conturbata [quoniam audiebat vnusquisq; lingua sua illos loquentes] Ex quo elicitur quod singuli vnam cuiuslibet apostolorum loquelam intellexerũt, quod fuit magnum & inauditum miraculum, omnes illos in stuporem cõuertens, quemadmodum subditur. [Stupebant autem omnes] Stupor ex magna admiratione procedit [& mirabantur adinuicem dicentes: Nonne ecce omnes isti qui loquuntur] puta apostoli. [Galilæi sunt? Et quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?] Deinde audientium diuersitas ex parte locorum natalium, aperitur. [Parthi & Mœ-
Hiere. 49 di & Elamitæ] Elam est regio Persiæ contra quam Hieremias prophetabat [& qui habitant Mesopotaniam, Iudæam] quæ loc loco accipitur pro terra duarum tribuum, scilicet Iudæ & Beniamin, ad distinctionem (vt ait Beda) Samariæ, Galileæ, Decapoleos, & aliarum in eadẽ prouincia regionum. Quæ licet omnes vna loquerentur lingua Hebræa, domesticã tamen
Matth 26. singulæ dicendi speciem habuerunt distinctam. Vnde Petrus in passione domini quod Ga-
Marc. 14. lilæus sit, propria proditur lingua [& Capadociam, Pontum & Asiam] Asia regio quæ dicitur minor, ab orientali parte qua ad Cappadociam, Siriamq; progreditur, vndique circundata est mari. Cuius prouinciæ sunt Phrygia, Pamphila, Cilicia, Licaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter vbi Ephesus ciuitas est, Asia dicitur. [Aegyptum & partes Lybiæ quæ est circa Cyrenem] Aegypti Regio a septentrione magnum mare, & sinum Arabicum ab oriente, seu rubrum mare, à meridie Aethiopiam, ab occasu Lybiam habet. Cuius inferiorem partem NILVS ad dexteram atque ad sinistram diuisus amplexu suo determinat. Propterea quidam AEGYPTVM inter insulas computant, [& aduenæ Romani,] qui de Italia ad Hierusalem deuenerunt [Iudæi quoque] natura [& proselyti] sicut in nouo testamento vocantur neophyti, qui de infidelitate ad euangelicam legem de nouo conuersi sunt: ita in veteri testamento dicebantur proselyti, qui de gentilitate ad legem conuertebantur Mosaicam [Cretes & Arabes] Arabia regio inter sinum maris rubri qui Arabicus, & eum qui Persicus appellatur, plurimas habet gentes, videlicet Idumæos, Saracenos, Sabæos, & alias plures. Arabia autem sacra interpretatur, eo quod sit regio in qua thura nascuntur, & producens odores. Hinc eam Græci Eudæmon, latini beatam vocauerunt [Audiuimus eos loqñtes nr̃is linguis] scd'm modum prætactum [magnalia dei] videlicet Christi resurrectionẽ, ascensionẽ, paracleti missionẽ. Verũ vno apostolorũ loquente, alijsq; tacẽtib. vnus ille non nisi vnius idiomatis protulit voces, omnibus tamen videbatur, q̃ suæ loq̃læ ꝟba pferret, &

virtu-

A virtualiter non formaliter ita fuit. Sicut & manna cunctorum ciborum saporem continuit iuxta illud Sapientiæ: Panem de cœlo præstitisti eis, omne delectamentũ in se habentem, & omnis saporis suauitatem. Deseruiens enim vniuscuiusq; volũtati, ad quod quisq; volebat conuertebatur. Hoc tamen in bonis Iudæis accidisse duntaxat aliqui asserunt, mali enim di" cebant: Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo[Stupebant autem omnes & mirabã" tur, dicentes: Quidnam vult hoc esse?]Ex ingenti admiratione inter se conferebant, & eadẽ „ sæpius proferebant, quia ex abundantia cordis os loquitur[Alij autem irridebant dicentes, „ quia musto pleni sunt isti]Isti erant omnino peruersi, qui tam euidens spiritus sancti miraculum sinistre interpretabantur, & charitate ac donis spiritussancti tam exuberanter impletos vt internus splendor ac mentis lætitia, relucerent in vultibus eorundem, ebriosos dixerũt quasi mustum hoc facere posset, q̊d omnem naturalem transcendit potentiam. Veruntamẽ spiritaliter ebrij erant hi sancti, introducti in cellam vinariam, & torrente voluptatis deificę vsq; ad plenum potati. In quibus illud ex Canticis fuit impletum: Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. Etenim feruor amoris, sapientiæ sapor, gaudiorum excessus, ine" briauerat eos, biberantq; vinum quod Christus sapiẽtia patris, miscuit eis. [Stans autem Pe" trus cum vndecim]Apostolis[eleuauit vocem suam, & locutus est eis]Iam innotescere incipit quanta sit efficacia gratiæ spiritus sancti, & quantum inter fragilitatem humanam ac diuinam distet virtutẽ. Ecce q paulo añ vnius vilis mulierculæ voce conterritus Christũ primã summamq; veritatem negauit, nunc inter tot milia, præ ceteris apostolis imperterrito ac tubali eloquio testimonium perhibet veritati. Iam nempe in eo perfectus amor, seruilem eiecit timorem[Viri Iudæi & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auri" bus percipite verba mea] Ecce quam authoritatiue & secure effatur, qui paulo ante indoct⁹" & rudis fuerat idiota[Nõ enim, sicut vos æstimatis, hi ebrij sunt]Ebrij quidem sunt fateor, B sed non sicut vos æstimatis, qui tanquam carnales, carnaliter iudicatis, & similes estis Heli" cæcutienti, qui sanctam Annam perhibuit temulentam[cum sit hora diei tertia]Vnde tam mane non solent homines vino impleri. Porro, spiritussanctus qui est tertia in superbeatissima trinitate persona, maiestatem & gloriam indiuiduæ adorandæq; trinitatis mundo per Apostolos prædicaturus tertia hora conuenienter descendit. Et quia, vt dictum est, discipuli erant in oratione perseuerantes, recte. s. in hora orationis percipiunt, vt monstretur, q̃. s. gratia non facile impetratur, nisi mens à carnalibus supernorum intentiõe leuetur. Tria autem tempora quibus Daniel genua flectere & adorare solebat, videlicet tertia, sexta, & nona hora ab ecclesia obseruantur. Nam & Christus. s. hora tertia mittens, & crucem sexta hora ascendens, nona spiritum tradens, easdem nobis horas intimare & sanctificare dignatus est " [Sed hoc]quod cernitis[est quod dictum]. i. prophetice prænunciatum [est per prophetam " Iohel]cuius verba subduntur[Et erit in nouissimis diebus,]id est, tempore euangelicæ legis cui lex alia diuinit⁹ nõ succedet. De q̊ tẽpe sanctus Iacob disseruit: Cõgregamini, vt annunciem vobis quæ ventura sunt in nouissimis diebus. Et Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini. Vnde hoc tempus vltima mundi ætas vocatur, sicut ait Apo" stolus: Nos sumus in quos fines sæculorum deuenerunt[dicit dominus] scilicet, deus pater, vel pater & filius qui sunt vnus dominus. Vnus quoq; spirator & dator spiritus sanctus, si" cut & tres personæ sunt vnus creator, [effundam de spiritu meo super omnem carnem,]id C est, cunctis hominibus, scilicet Iudæis & gentibus, seu quibusdam de omni genere hominũ, vt sit distributio pro generibus singulorum. Itaque omnibus his de donis & gratijs spiritus sancti infundam, sicq; nomine partis intelligitur totum, videlicet homo per carnem, sicut cũ ait Iohannes: Verbum caro factum est. Et Psalmista: Ad te omnis caro veniet. Veruntamen sanctus Petrus hoc loco sensum, non formam verborum inducit. Sic enim in Iohele scriptũ " est: Et erit, post hæc effundam spiritum meum super omnem carnẽ[& prophetabunt]o Iu" dæi[filij vestri & filiæ vestræ,]id est, discipuli & discipulæ Christi. Multi enim discipulorum & aliquæ sanctæ fœminæ cum apostolis spiritum sanctum receperunt, & gratiam prophe" talem sortiti sunt[Iuuenes vestri visiones videbunt,] id est, reuelationes diuinas atque pro" pheticas v̄e intelligent. Intelligentia enim est opus in visione[& seniores vestri somnia somniabunt,] id est, reuelationes desuper tempore somni suscipient, quando propter quietem virtutis imaginatiuę, ac sensuum exteriorum, aptior est anima ad illuminationes supernas. Propter q̃d in lib. Iob legitur: Per somnũ in visiõe nocturna aperit deus aures virorũ, & instruit disciplina. Quod autem apostolorum discipulorumq; Christi, alij seniores, alij fuerint iuniores, certum est cunctis. Porro huiuscemodi somnia non sunt vana & solita oĩbus, sicut illa de quibus Ecclesiast. Somnia extollunt imprudentes, & q̃si q̃ apphendit vmbrã, & p sequtur ventũ, secundũ hoc visio somniorũ [Et q̃dem sup seruos meos, & ancillas meas in diebus il-

Num.21.
Matth.12.
Luca.6.
Cant.5.
Psalm.35.
Cantic.5.
Prouer.9.
Matth.26.
Matth.14
Actu.4.
1.Reg.1.
Actuũ.1.
Daniel.6.
Iohan.19.
Gen.49.
Esa.2.
1.Cor.10.
Iohann.1.
Psalm.64
Iohel.2.
Daniel.10.
Iob.33.
Eccl.34.

bus illis]ſcilicet in exordio euangelicæ legis[effundam de ſpiritu meo,& prophetabũt]Qui D
dam enim vtriuſq; ſexus in primitiua eccleſia prophetarunt, ſicut & infra ſcribitur Philip-
Actuū. 21. pus diaconus habuiſſe quatuor filias virgines prophetiſſas. In nomine vero effuſionis oſten
Esa 44. ditur gratiæ copia ſeu munerum largitas. De qua effuſione ſcriptum eſt: Effundam ſpiritũ
meum ſuper ſemen tuum,& benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam[Et dabo prodigia
in cœlo ſurſum,& ſigna in terra deorſum]. Hoc & verba ſequentia quidam exponunt de ſi-
gnis præceſſuris diem iudicij. Sed cum Petrus totam iſtam ſcipturam pro tempore ſuo, qua
ſi tunc impletam alleget, aptius ad præfatũ tempus refertur. Dedit ergo deus in primo Chri-
Lucæ. 2. ſti aduentu,& circiter prodigia in cœlo, quando eo nato cœleſtis militiæ multitudo deũ lau
Matth. 2. dans apparuit, ſtella in aere radiauit:& tempore paſſionis, dum luna tempore oppoſitionis
Matth. 27. ſupnaturaliter redijt,& ſe ſoli ſuppoſuit, totq; horis ſub ip̃o pmanſit, ita ꝙ ſol ſtetit immot'
Actuū. 1. Similiter in aſcenſiõe angeli apparuerũt. Inſup dedit dñs ſigna in terra, qñ in ea Chr̃s tot pa
trauit miracula,& qñ eo patiẽte mota eſt terra, ſciſſę ſunt petrę, apta ſunt monumẽta,& mul
Matth. 27 ta corpa ſanctorũ reſurrexerunt à mortuis,& venientes in ſanctam ciuitatem apparuerunt
multis. Quod autem iſta conuenienter ad tempus primi aduentus Chriſti relata ſint, inno-
Agg. 2. teſcit ex eo quod dominus ait: Adhuc vnum modicum,& ego mouebo cœlum & terram,&
mare & aridam:& veniet deſideratus cunctis gentibus: quod omnes de primo Chriſti ad-
Gen. 46. uentu exponunt, de quo in Gen. loquitur Iacob: Et ip̃e erit expectatio gentium. Conſequen
ter quædam prodigiorum iſtorum ſpecialiter exprimuntur[ſanguinem & ignem,& vapo-
Iohann 19 rem fumi] Per ſanguinem intelligitur ſanguis qui de Chriſti latere fluxit, in cuius emanatio
ne duo mirabilia contigerunt. Primum, quia de mortuo corpore ſanguinem viuaci riuo ef- E
fluere, contra noſtrorum naturam eſt corporum. Secundum, quod ſimul cum ſanguine aq̃
profluxit. Poteſt quoq; per ſanguinem accipi ſanguis quem pro Chriſto martyres cum mi-
ra effuderunt conſtantia. Per ignem ſpiritusſancti illuſtratio ac inflammatio deſignatur. In
igne enim ſunt ſplendor & calor. Per vaporem fumi, excæcatio Iudæorum, vel compunctio
& lachrymatio conuerſorum, qui ad prædicationem Petri compuncti ſunt corde. De quo ꝑ
Zach. 12. pijſſimo fletu Zacharias dicit: Plangent eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum.[Sol conuer-
Matth. 27. tetur in tenebras.] Nam tempore paſſionis obſcuratus eſt ſol,[& luna in ſanguinem]. i. ru-
Lucæ. 23. bea apparebit. Non tamen planetæ fuerunt in ſeipſis taliter ſe habentes, ſed ſecundum appa
rentiam fuit ſic. Solet autem luna cum eclipſim patitur, ſanguinea apparere: ſed quando di
recte ſupponitur ſoli, nigra videtur. Vnde ſi ſuppoſitiõe illa durante rubea apparebat, mira-
Hierony. biliter factum eſt, quod ſecundum Hieronymum credi poteſt, quamuis ſcriptum non ſit.
Iohann. 21 Non enim ſcripta ſunt omnia[antequam veniat dies domini magnus & manifeſtus.] Per
Hierony. diem hunc Hieronymus ſuper Iohelem intelligit diem dominicæ reſurrectionis, in quo ma
Titum. 1. gna operatus eſt deus. Et quem omnibus manifeſtauit, de quo ait Pſalmiſta: Hęc eſt dies q̃ fe
Psalm. 117 cit dominus. Qui dies per Iohelem appellatur horribilis, quia aereis poteſtatibus impijſque
Iohe. 2 Iudæis pauendus. Poteſt quoque per diem iſtum horribilem, magnum,& manifeſtum, tem
pus illius grauiſſimę ac finalis captiuitatis Iudæorum per Romanos intelligi. De iſtis hic trã ſ
ſeo, quia ſuper duodecim prophetas ſuo loco ea plenius expoſui.[Et erit, omnis quicunque
inuocauerit nomẽ domini]id eſt, deum intimo cordis affectu cum fide ſyncera orauerit[ſal
Actuū. 10. uus erit]non enim eſt perſonarum acceptor deus, ſed prope eſt dominus omnibus inuocan
Psal. 144 tibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate, iuxta id Eccleſiaſtic . Quis inuocauit il-
Eccl. 2. lum & deſpexit eum? Conſequenter beatiſſimus Petrus euidentius inſtruit reos, factis & au
thoritatibus Ieſum eſſe Meſſiam declarans[Viri Iſraelitæ]qui eſtis Iſraelitæ carnis propagi
ne, non fidei imitatione,[audite verba hæc. Ieſum Nazarenum virum approbatum à deo.]
trinitate & à ſeipſo ſecundum quod deus eſt[in vobis]id eſt, inter vos[virtutibus]. i. ſanctis
operibus[& prodigijs]quantum ad maiora eius miracula,[& ſignis]quantum ad minora,
Iohan. 1. [quæ fecit per illum deus in medio veſtri]Verbum enim ſeu trinitas operabatur per Chriſti
Hebræ. 1. humanitatem, quæ fuit inſtrumentun ſeu organum immediatum, coniunctum & propriũ
verbi, quemadmodum corpus noſtrum inſtrumentum eſt animæ noſtræ in ſuis operibus,
Diony. ſecundum Damaſcenum. Vnde Diuinus DIONYSIVS CHRISTI actionem appel-
lat Theandricam, id eſt, dei virilem. Et Chriſtus homo diuina poteſtate egit miracula [ſicut
Iohan 10. vos ſcitis,]quibus & Chriſtus ante paſſionem dicebat. Multa bona opera oſtendi vobis ex
patre meo, propter quod horum me lapidatis[hunc definito conſilio & præſcientia dei tra-
ditum]quamuis enim Iudas impie eum tradiderit, deus tamen eum per prophetas traden-
Matth 26. dum prædixit, prædeterminauit,& in ſua præſcientia ſempiterna pro hominibus moriturũ
Esa. 53. prædiffiniuit, quemadmodum ait Apoſtolus: Proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro omni-
Roma. 8. bus nobis tradidit illum. Deus quoq; pater, ſeu trinitas, animæ Chriſti voluntatem morien-
di pro

A di pro hominibus inspirauit. Rursusque eidem contulit tam iuste conuersari & loqui, q̄ Iudæi erant inuidia concitati, ex qua vltra ad Christi occisionem progressi sunt. Sicq; traditio Christi quantum ad causam atque principium eius, fuit directe & effectiue à deo, loquendo tamen de causa traditionis huius bona, puta iusticia, spontaneoq; principio, ratione cuius etiam seipsum tradidit Christus, iuxta illud Esaiæ: Tradidit in mortem animam suam [per manus iniquorum] videlicet militum Pilati [affigentes] cruci [interemistis] mortem ipsius procurando. [Quem deus suscitauit] a mortuis, imo & ipse vt deus seipsum, sicut prædixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam. Et item: Soluite templum hoc & in tribus diebus excitabo illud. Hoc enim dixit de templo corporis sui, vt Euangelista exponit [solutis doloribus inferni] id est, pœnis inferni a Christo sublatis, ita quod eas nō sensit, iuxta id Psal. Factus sum sicut homo sine adiutorio int' mortuos liber. Ablatis quoq; his pœnis a sanctis quos Christus de lymbo eduxit. Nam mox cū ad eos anima eius venisset, beatifica dei visione illustrauit eosdem, iam enim causam dilationis gloriæ videlicet, originalis peccati reatum sua passione amouit. Sancti autem in lymbo, & si pœnam sensus non habuerunt, nihilominus pœna dāni fuit in eis, sicq; dilatio gloriæ eos aliquo modo afflixit, iuxta id Prouer. Spes quæ differtur affligit animam, lignum vitæ desiderium veniens. Propter quod de istis Zach. dicit Christo. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo nō est aqua [iuxta quod impossibile erat teneri illum] silicet Christum [ab eo] id est, ab inferno, Cum enim omni caruerit culpa, nil potestatis aut iuris

B habebat in eo diabolus seu infernus. Propter quod passione instante differuit: Venit ad me princeps mundi huius, & in me non habet quicquam [Dauid enim dicit in eum] id est, de Christo, ita quod verba sequentia ad literam in Christi persona dicūtur. [Prouidebam dominum coram me semper] id est ego vt homo, deum iugiter intuebar, atq; in omnibus prouide coram eo conuersabar. Nam anima Christi a primo suæ creationis instanti vidit deum per speciem tam clare ac incessanter, vt modo [quoniam à dextris est mihi] id est, in omnibus gratiose mihi assistit, secundum illud Esai. Dominus deus auxiliator meus [ne commouear] id est, à via æquitatis & veritatis vsquam recedam, in tantum enim affuit naturæ assumptæ, quod peccare nequiuit [Propter hoc læ tatum est cor meum] videlicet de tam incōparabili beneficio dei, & de indesinenti aspectu ipsius [& exultauit lingua mea] .i. in verba laudis diuinæ cum exultatione prorupit, dicendo: Gratias ago tibi pater. Et Honorifico patrem meū. Et rursus dicitur: Exultauit Iesus spiritu sancto [insuper & caro mea requiescet in spe] .i. corpore meo ab anima separato atq; sepulto, de eius resuscitatione certus ero. [Quoniam non derelinques animam meam in inferno] nisi quamdiu ipsa voluerit, s. vsq; ad instans resurrectionis. Et infernus pro lymbo patrum hic sumitur, sicut cum Iacob ait in Genesi: Descendam lugens in infernum. Atq; in symbolo: Sepultus descendit in infernum. Porro in morte Christi fuerunt corpus & anima eius ab inuicem separata, vtrunq; tamen mansit verbo vnitum. Ideo corpus eius resolui non potuit, propter quod subditur [nec dabis sanctum tuum videre corruptionem] id est, corpus vnigeniti filij tui non permittes pati incinerationem seu dissolutionem. Nihilominus sumendo corruptionem pro occisione, fuit vere corruptum seu mortuum. [Notas mihi fecisti vias vitæ] id est semitas iusticiæ, quibus ad vi-

C tam betam transitur me docuisti, & per acceleratam resuscitationem iter ad vitam gloriæ ascendere me fecisti, ita quod tunc per experientiam illud noui, [replebis me iucunditate cū facie tua], id est, cum in conspectu tuo in cœlesti apparuero regno plenissime glorificabor. Quamuis enim Christus ab exordio incarnationis, quantum ad superiorem animę partem ad verbum relatam fuerit comprehensor, & omni essentialis præmij gaudio plenus, nihilominus quo ad inferiores animæ vires, imo & quantum ad superiores vires ad essentiam animæ comparatas & quantum ad carnem passibilem fuit viator, & tristiciam aliquando habens & dolores. In ascensione aūt plenissimam glorificationem sortitus est, imo & ab omni tristicia in puncto mortis extitit liberatus. Præterea quod verba inducta non de seipso sed de Christo protulit Dauid, consequenter probatur. [Viri fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quoniam defunctus est & sepultus, & sepulchrum eius apud nos est vsque in hodiernum diem] sicut. 3. Regum describitur, ex quibus patet, quod corpus eius in sepulchro sit dissolutum. [Propheta ergo cum esset] nam præclarissimus fuit propheta Dauid [& sciret quia iure iurando iurasset illi deus, de fructu] id est, semine [lumbi eius, sedere super sedem eius] id est, post eum vere spiritaliterque regnare cæteris cunctis sublimius, iuxta illud in Psalmo, Iurauit dominus Dauid veritatem & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, scilicet. Christum de semine tuo nasciturum. De quo loquitur Esaias: Super solium Dauid & super regnum eius sedebit [prouidens], id est, in fu-

P turum

Marginal references: Esa. 53. Lucæ. 23. Marc. 16. Iohan. 20. Iohan. 10. Iohan. 2. Psalm. 87. Prouer. 13. Zacha. 9. Iohan. 14. Psalm. 15. Esa. 50. Iohan. 11. Iohan. 8. Lucæ. 10. Gen. 37. Psalm. 15. Iohan. 11. Matth. 26. Lucæ. 23. 3. Reg. 2. Psalm. 131. Esa. 9.

turum procul præintuens [locutus est de Christi resurrectiõe, quia neq; derelictus est in in- ferno, neq; caro eius sensit corruptionem] iuxta expositionem inductam [Hunc Iesum susci- D
tauit deus, cuius nos omnes testes sumus] quod vidimus protestantes, & prophetice pnun- ciatum nuncq; impletum monstrantes. [Dextera ergo dei exaltat9] id est, diuina virtute de lymbo, de sepulchro, de terra ad cælos leuatus [& promissiõe spiritus sancti accepta à patre] id est, omni glorificatione quam ei per spiritum sanctum pater in scripturis pmisit adepta, [effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis]. i. magnam hanc gratiam, sapientiam, lin- guarum notitiam, quam in nobis iam experimini, largitus est nobis. Promissionem autem spiritus sancti accipere competit Christo secundum naturam humanam, sed spiritum san- ctum dare, secundum naturam diuinam: quamuis in ipso secũdum humanitatem sit gratia capitis, per quam suis influit membris, quod agit vt causa gratiæ instrumẽtalis ac meritoria
Psal.109. & coniuncta. Porro quod Christus dextera patris sit exaltatus, testimonio pbat Psalmistæ. [Non enim Dauid ascendit in cœlum] quia quoad corpus mansit in monumento, & quan- tum ad animam, in lymbo. [Dicit autem ipse] in psalmo. [Dixit dominus domino meo] id est, pater filio [sede a dextris meis]. i. in bonis potioribus secundum naturam assumptã, ita quod omni sis creaturæ prælatus, plenarie glorificatus, & diuinitate præ cunctis abundan- tius fruens. Istud dixit Christo homini deus pater in ascensione. Secundum diuinitatem ve- ro pater ab æterno dixit filio, sede à dextris. i. mihi esto æqualis, & in ea reside maiestate qua ego [donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum]. i. omnes reprobos tibi plene subijciam, & subiectos ostendam, quod maxime erit in die iudicij. De expositione autem E
versuum istorum nunc pertranseo, cum in libro Psalmorum prolixe expositi sint. Quod au-
Matth.1. tem hæc dictio, donec, sumatur hic non finite, sed indefinite constat, sicut & apud Matthæũ: Non cognouit eam donec peperit filium suum. [Certissime ergo sciat] per fidei cognitionẽ,
Iob.19 non per rationem, aut scientiam naturalem, iuxta quem modum sanctus Iob ait: Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, [omnis domus Israel]. i. tota plebs Iudæorum seu duodecim tribuum [quia & dominum eum & Christũ fecit de- us hunc Iesum]. i. pater seu Trinitas superdignissima Iesu Nazareno secundum naturam hu- manam contulit principatum vniuersorum & vnctionem gratiæ singularem ac summam:
Psal.44. Psalm.2. iuxta illud. Vnxit te deus oleo leticiæ præ consortibus tuis. Et item Christus fatetur in Psal- mo ratione naturæ assumptæ & gratiæ ei collatæ: Ego autem constitutus sum rex ab eo su-
Matt.27. Marc.15. Lucæ.23. Iohan.19 Iohann.7. per Syon montem sanctum eius [quem vos crucifixistis] non vestris, sed militum manibus, & magis peccastis quam illi, quia prima causa plus influit. [His auditis compuncti sunt cor- de] de suis dolendo peccatis. Non omnes tamen sed multi, in quibus impletum est, quod an- te passionem Christus eis prædixit, Cum exaltaueritis, inquiens, filium hominis, tunc cog- noscetis quia ego sum. Tot itaque scripturarum allegationibus & tantis prodigijs sunt con-
Matth.3. Deutr.25. uicti [& dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostol. Quid faciemus viri fratres? Petrus ve- ro dixit ad illos. Pœnitentiam agite] nec paruam sed maximam quantum ad interiorem
Hierony. dolorem, vt magnitudini criminis correspondeat magnitudo doloris. Oportet enim secun- dum Hieronymum, vt dolor contritionis adæquet grauitatem peccati, quatenus de maiori- F
bus vicijs maior habeatur cõtritio [& baptizetur vnusquisq; vestrum, in nomine Iesu Chri- sti, in remissionem peccatorum vestrorum] videlicet quilibet in remissionem peccatorum
Matth.28 suorum. Quamuis autem Christus formam baptismi docuerit dicens: Baptizantes in nomi- ne patris & filij & spiritussancti, Apostoli tamen & eorum discipuli in primitiua ecclesia sub alia forma baptizauerunt, ex familiari consilio atq; instinctu spiritus san. vtentes hac forma verborum, Baptizo te in nomine Iesu Christi, vt scilicet nomẽ Christi amplius dilataretur,
Matth.26. Lucæ.5 & honorabilius ac amabilius redderetur hominibus, quod a Iudæis incredulis blasphema- batur. Quo facto, cœpit ecclesia vti forma baptismi instituta a Christo. Tamen quoniam in nomine Christi dabatur baptismus, forma a Christo præfixa implicite ac virtualiter ser- uabatur, quia in nomine Christi tota supersancta Trinitas intelligi datur. Nam Christus dicitur vnctus. Sicque in nomine eius intelligitur pater vngens, filius vnctus, spiritus san- ctus vnctionis causa, seu vnctio effectiua, qui per prædicationem causalem vnctio appellatur [& accipietis donum spiritus sancti,] id est, non solum peccatorum remissionem, sed & do- num sapientiæ & linguarum, quod in nobis miramini. Tunc namque baptizatis dabatur communiter spiritus sanctus in signo sensibili per impositionem manuum Apostolorum sicut & infra habetur. Vnde in Scholastica historia sic habetur. Accipietis donum spiritus sancti, scilicet, vt loquamini varijs linguis sicut & nos. Et hoc erat signum familiare in pri- mitiua ecclesia quia omnes fere ascendentes de lauachro, loquebantur uarijs linguis. [Vo- bis enim facta est repromissio & filijs vestris], id est, præfata

promossio

A promiſſio de effuſione ſpiritusſancti per Iohelem prænunciata, vos & filios veſtros concer- Iohelis. 2.
« nit, ita quod in vobis implebitur. Nec ſolum in vobis Iudæis [ſed & omnibus q longe ſunt]
« à vobis ſeu loco, ſeu diſpari cultu, & diſſimili ritu, puta in gentibus [quoſcunque aduocaue-
« rit dominus deus noſter] id eſt, per Euangelicam prædicationem, ſeu inſpirationem diui-
nam ad fidem & charitatem ſeu eccleſiaſticam vnitatem perduxerit, hoc eſt, in omnibus præ-
deſtinatis. Propter quod apud Iohannem ſcriptum eſt: Ieſus moriturus erat pro gente. Et Iohan. 11.
non ſolum pro gente, ſed vt filios dei qui diſperſi erant congregaret in vnum. Hinc genti-
bus ſcribens Apoſtolus, Vos (inquit) qui aliquando longe fuiſtis, nũc prope facti eſtis in ſan- Ephe. 2.
« guine Chriſti. Quod etiam in Epiſtola ad Romanos ab Eſaia prophetatum declarat. [Alijs Roma. 15. Eſa. 11. 52.
« etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & hortabatur eos dicens: Saluamini à generatiõe iſta
« praua] id eſt, ab incredulis iſtis Iudæis diuidamini corde, vt fidem & gratiam ſuſcipientes,
« illis pereuntibus vos ſaluemini. [Qui ergo receperunt ſermones eius] id eſt, verbis Petri ac-
« quieuerunt [baptizati ſunt] ab apoſtolis, alijſque forſan diſcipulis [Et appoſitæ ſunt] nume
« ro credentium [animæ] id eſt, homines [circiter tria milia] ad gloriam ſummæ Trinitatis to
« tius gratiæ ſuperditiſſimi fontis [in illa die] videlicet Pentecoſtes. [Erant autem perſeueran
tes in doctrina Apoſtolorum] illam manſuete ac ſedulo audiendo ac prompte implendo. Iu-
xta illud Iacob. Abijcientes omnem immunditiam, in manſuetudine ſuſcipite inſitum ver- Iacobi. 1.
bum, quod poteſt ſaluare animas veſtras. Sic & ſubditi in doctrina paſtorum ſuorum debent
ſtabiles permanere [& communicatione fractionis panis], i. perceptione ſacramenti, ſecun-
B dum quod Paulus ait: Panis quem frangimus, nonne participatio corporis domini eſt? In 1. Cor. 10.
« primitiua autem eccleſia crebro & multi quotidie cõmunicabant [& orationibus] nec dubi
um quin & in laudibus dei, cum & maius atq; diuinius ſit, dei laudibus quã orationibus eſſe
intentum. Nam deum laudando magis ſimplificamur in ipſo, & minus ad noſipſos reflecti
mur. Sed cum non ſit ſpecioſa laus in ore peccatoris, qui diuinæ laudatiõi cupit inſiſtere, pri- Eccl. 15
mo in orationibus perſeueret, vt purificetur, & corde mundato agat quod ſcriptum eſt: Be-
« nedicam dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo. [Fiebat autem omni ani Pſalm. 33.
« mæ timor] .i. vniuerſis Iudæis & cæteris iſta vidẽtibus timor quidam incutiebatur propter
rei nouitatem, totq; mirabilium eminentiam, ex prædicatione quoq; Apoſtolorum qua incre-
« dulis damnationem comminabantur æternam. [Multa quoq; prodigia & ſigna] .i. mira-
« cula maiora & minora [per Apoſtolos fiebant in Hieruſalem] quæ ſanctus Lucas breuita-
ti ſtudens nõ recitat. [& metus erat magnus in vniuerſis] propter cauſas prætactas. In quo
diuina potentia euidenter oſtenditur, quod ſcilicet diſcipuli ante paracleti miſſionem trepi
di, nunc erant intrepidi, & aduerſarij eorum tam pauidi. Tantus enim gratiæ fulgor, pote-
ſtatiſq; vigor, ac diuinitatis operatio in eis ſplendebant, quod æmuli veritatis formidare co
acti ſunt, qui illos pauloante, non modo non metuebant, ſed & occidere diſponebant. [Oẽs
« etiam qui credebant, erant pariter] mente & corpore [& habebant omnia cõmunia. Poſſeſ
« ſiones & ſubſtantias vendebant] ſcilicet immobilia & mobilia bona [& diuidebant illa om
« nibus, prout cuiq; opus erat.] Quo enim ſpiritalibus diuitijs fuerunt pleniores, eo minus cu
C rauerunt opes carnales, & quo in dei ac proximi dilectione magis ardebãt, eo liberalius ſua
ſibijnuicem communicabant. Charitas enim omnia facit eſſe communia, nec ſua duntaxat, 1. Cor. 13.
ſed & ſeipſam impendit. Ex quibus elicitur tanto quemq; minus habere de diuino amore,
quo extat auarior, & quo amplius quærit terrena eo animam habet pauperiorem. [Quoti-
« die quoq; perdurantes vnanimiter in templo, & frangẽtes circa domos] in reditu ſuo a tem
« plo [panem, ſumebant cibum cum exultatione] ſpiritali nõ carnali [& ſimplicitate cordis]
tanquam ab omni ſimulatione & vanitate doloſa immunes. Tanta fuit in eis charitatis fer-
uor & deuotionis inſtantia, quod in exteriori occupatione & neceſſaria corpori refectione,
manſerunt mente ad deum ſuſpenſi, & gloriantes in contemplatione ipſius. In quibus illud
Pſalmiſtæ impletum eſt: Iuſti epulentur, & exultent in conſpectu dei, delectentur in lætitia. Pſalm. 67
In quibus & aliæ multæ propheticæ promiſſiones, vere ſpiritaliterque impletæ ſunt, quas
« carnales & obſtinati Iudæi nondum putant impletas, & corporaliter præſtolantur implen
das [collaudantes deum & habentes gratiam ad omnem plebem] ita quod omnibus erant
accepti ac honorati propter tam euidentiſſimam gratiæ affluentiam in ipſis ſplendentem.
« Quemadmodum legitur de ſancto Sebaſtiano: Neceſſe erat, vt quem deus tanta perfude-
rat gratia, ab omnibus amaretur. [Dominus autem augebat qui ſalui fierent], id eſt, quoſ-
dam conuertit, & fidelium numero copulauit [quotidie in idipſum] collegium credentium,
vel in ipſomet deo incommutabili bono, in quod mente tendebant & quieſcebant. De quo Pſal. 101.
fertur in Pſalmo: Tu autem idem ipſe es. Et rurſus: In pace in idipſum dormiam & re- Pſalm. 4.
quieſcam.

¶Expoſitio capituli tertij. Petrus autem & Iohannes, aſcende-
bant in templum. ¶Articulus tertius. D

CVm Euangelica doctrina ſit ſupernaturalis, neceſſe fuit eam ſupernaturalibus ar
gumẽtis probari. Hinc Chriſt⁹ & eius diſcipuli talia opabantur miracula, quæ ſo
la diuina virtute fieri queunt. Iccirco quam certum eſt deum falſitatis non eſſe ap
probatorem aut cõfirmatorem, tam certum eſt fidem catholicam eſſe à deo. Nũc
ergo grande narratur miraculum, quo fidei veritas roborabatur, & plurimi conuertebant.
[Petrus autem & Iohannes aſcendebant in templum] videlicet ad quendam locum eius, q
(vt dicitur) fuit atrium mundorum, vbi Iudæi ſecundum legem mundi orabant [ad horã ora-
tionis nonam] quocirca aliqui dicunt, quod Iudæi ter orabant in die, ſicut iam ante ex Da-
Daniel. 6. niele eſt allegatum. Veruntamen in Neemia habetur, quod quater in die & quater in nocte
Nehem. 9. confitebantur Iudæi, & adorabant dominum deum ſuum. Præterea hi duo apoſtoli, & apo
ſtolorum eximij in multis aſſociati leguntur, tanquam ſingulari familiaritate cõiuncti, quam-
uis vterq; eorum carnalem fratrem haberet Apoſtolum. Nam in Chriſti miniſtris plus valet
gratia quam natura, ſeu amor infuſus quam naturalis. [Et quidam vir qui erat claudus, ex
vtero matris ſuæ, baiulabatur] in lecto. Nam ſecundum gloſſam etiam paralyticus fuit [quẽ
ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur ſpecioſa.] Secundum quod in Scholaſti-
ca hiſtoria legitur, iccirco ſic dicta eſt, quia Alexander Hircanus ornamentum quoddam in
4. Reg. 15 2. Para. 27 ea appoſuit, in qua & Herodes auream poſuit aquilam, fuitq; porta atrij mũdorum. Palam
eſt autem quod non fuit ea quam Ioatham rex Iuda ædificauit, quæ ſublimiſſima dicebatur, E
cum illa fuerit per Chaldæos deſtructa [vt peteret eleemoſynam] forte nõ ſolum pro ſe, ſed
& pro miniſtrantibus ſibi [ab introeuntibus in templum. Is cum vidiſſet Petrum & Iohan-
nem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemoſynam acciperet. Intuens autem in
eum Petrus cum Iohanne dixit: Reſpice in nos] quod Petrus ideo dixit, vt claudus iſte & alij
ſcirent à quibus reciperet, quod mox fuerat ſuſcepturus, quatenus per hoc non ipſi Apoſtoli
ſed Chriſtus glorificaretur, & ad eum alij conuerterentur. [At ille intendebat in eos] oculis
mentis & corporis tanquam eleemoſynæ auidus, & forte ex verbis Petri inſolito modo con
cuſſus [ſperans ſe aliquid accepturum ab eis] nec fefellit eum fiducia, quoniam plus quã ſpe-
Matth. 19. rauit accepit. [Petrus autem dixit: Argentum & aurum non eſt mihi,] omnia enim propter
Chriſtum reliquit, nec pecunias a conuerſis ante Apoſtolorum pedes poſitas in ſuum vſum
Lucæ. 10. conuertit ſecumq; detulit, quia audierat a Chriſto: Nihil tuleritis in via, neq; pecuniam. Et:
Matth. 10. Nolite poſſidere aurum & argentum [quod autem habeo] .i. ſanitatis beneficium quod in
mea eſt poteſtate inſtrumentaliter [hoc tibi do] tanquam inſtrumentum omnipotẽtiæ dei,
a quo gratiam ſanitatum, & virtutem miraculorum ſortitus ſum. [In nomine] .i. virtute &
gratia [Ieſu Chriſti Nazareni, ſurge] de lecto [& ambula] quorum nullum potuiſti hucuſ-
que, ſaltem expedite. [Et apprehenſa manu eius dextera, alleuauit eum] Circa quod dicit Be-
da: Quem verbo erigit, dextera confortat, quia ſermo docentis in corde audientium minus F
valet, niſi propriæ actionis commendetur exemplis. [Et protinus cõſolidatæ ſunt baſes eius
& plantæ] .i. crura & pedes. [Et exiliens ſtetit & ambulabat] in quo patet quod ſubito fit ſa-
natus. Virtus enim diuina cum ſit infinita, agit in inſtanti. Et in claudo hoc etiam illud Eſa-
Eſaiæ. 35 iæ impletum eſt: Tunc ſaliet ſicut ceruus claudus. Quemadmodum autem qui diu in lecto
ægritudinis iacuerunt, cum ſanatos ſe ſentiunt, præ gaudio (ambulare incipientes) quaſi exi-
liunt: ſic fecit & iſte, de ſua ſanatione ineffabiliter exhilaratus [& intrauit cum illis in tem-
plum] in teſtimonium veritatis [ambulans & exiliens, & laudans deum] pro beneficio tan
to. [Et vidit omnis populus eum ambulantem & laudantem deum. Cognoſcebant autem
illum] id eſt, vniuerſi qui aderant, nouerunt hunc eſſe qui paulo ante fuerat claudus, & [quod
ipſe erat, qui ſedebat ad eleemoſynam ad ſpecioſam portam templi. Et impleti ſunt ſtupore
& extaſi.] Extaſis dicitur quaſi poſitio extra ſeipſum ſeu alienatio mẽtis a ſe, quod fit inter-
dum pauore, interdum admiratione, interdum contemplatione ſeu reuelatione. In iſtis au-
tem ex pauore & admiratione proceſſit [in eo quod contigerat illi. Cum tenerent autem Pe
trum & Iohannem, cucurrit omnis populus ad eos] vel quia iam nouerant eos hoc feciſſe pro-
digium, vel quia ex fama & apparatu eorum id ſuſpicabantur etiam antequam aliunde au-
dirent [ad porticum quę appellatur Salomonis] .i. in ea parte qua ſtabat Salomõ dum ora-
3. Reg. 8. ret, vt in ſcholaſtica explanatur hiſtoria, non tamen fuit eadem numero, ſicut nec idem tem
plum. Vel ideo ſic vocatur, quia conſtructa fuit in eodem loco, in quo & illa quam in primo
templo Salomon ædificauit. [Videns autem Petrus] concurſum [reſpondit ad populum:
Viri Iſraelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra virtute aut pietate
fecerimus hunc ambulare?] Ad opus bonum, præſertim ad beneficij impenſionem, & miſe
ricordiæ

A ricordiæ actum requiritur non solum potestas sed etiam pietas seu benigna voluntas, vel
quædam compassio aut misericordia, quæ nunc per pietatem exprimitur. Quamuis autem
virtute & pietate Apostolorum fuerit signum hoc factum instrumentaliter, non tamen prin
cipaliter. Et ipsi Apostoli hanc virtutem & pietatem non a se sed diuinitus susceperūt, ideo
non sua virtute aut pietate dicunt se istud egisse. Itaque Petrus non arguit eos, quod de tan
to miraculo mirabātur: sed quia eorum admiratio non fuit ordinata. Aspiciebant enim ad
seruos & ad instrumētum magis quam ad dominum ac principalem agentem. Ideo Petrus
erigit eos ad principalis opificis contemplationem, & ad considerationem causæ finalis hu-
ius miraculi, quæ fuit vt per illud Iesus ostenderetur esse filius dei, & sic alij conuerterentur
“ ad ipsum. Hinc subditur. [Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob] in hoc inæstimabilis
dignatio, charitas, & misericordia dei ad homines designantur, quod deus ille altissimus &
immensus, deus vtique vniuersorum, qui digne nominari non potest, dignatur se hominum
deum vocare, quasi principalem habens dilectionem & curam ad eos. Hinc in Exodo ait
ad Moysen. Hæc dices ad filios Israel. Dominus deus patrum vestrorum, deus Abraham, & Exod 3.
deus Isaac, & deus Iacob misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc est memo
riale meum in generationem & generationem. Vnde quia Petrus loquebatur Iudæis, con-
“ format se modo loquendi patrum veteris testamenti [deus patrum nostrorum glorificauit
“ filium suum] vnigenitum, naturalem, æternum, non adoptiuum, scilicet [Iesum], id est, per
hoc miraculum ostendit veritatem & gloriam Iesu Christi. Hoc enim faciendo miracu-
“ lum in nomine Iesu, ostendit quod vera sit eius doctrina, & prædicatio nostra de ipso [quem
“ vos quidem tradidistis] iudici [& negastis] esse regem vestrum aut filium dei [ante faciem
“ Pilati] dicētes: Non habemus regem nisi Cæsarem. Et rursus: Tolle tolle, crucifige eum [iu-
B dicante illo] puta Pilato [dimitti] hunc Iesum tanquam innocentem. Nam dixit: Nil causæ Iohan. 19
inuenio in eo. Et item: Corripiam illum & dimittam. Hoc tamen non protulit sententialiter Eodem.
& vltimate, sed interloquendo dimittendum asseruit. [Vos autem iustum & sanctum nega-
“ stis] videlicet Iesum, qui secundum diuinitatem suam est essentialiter sanct⁹ & iustus, secun Lucæ. 23.
“ dum humanitatem vero, per virtutes & actus earum iustior ac sanctior vniuersis [& petistis Eodem. 21
“ virum homicidam donari vobis] id est, ad vestram instantiā liberari a morte, videlicet Bar
“ rabam, qui fuit seditiosus & latro [authorem vero vitæ interfecistis,] vtpote vnigenitū dei,
qui est totius vitæ fontale principium secundum naturam diuinam, a quo deriuatur vita na Matt. 27.
turæ, vita gratiæ, vitaq; gloriæ, qui secundum naturam assumptam, sua occisione vitam gra Lucæ. 23.
tiæ & gloriæ instrumentaliter reparauit, imo & vitam naturę restituit, his quos a morte cor Iohan. 18.
“ porea suscitauit [quem deus suscitauit a mortuis, cuius nos testes sumus. Et in fide nominis Lucæ. 23.
“ eius] scilicet Christi [hunc quem vos videtis & nostis, confirmauit nomen eius] id est, inuo-
catio nominis Christi facta in fide quam nos de ipso habemus, consolidauit crura & pedes
“ istius, qui fuerat natus claudus, [& fides quæ per eum est] id est, fides nostra, nobis a Chri-
“ sto collata, & de ipso habita [dedit] per modum causæ instrumentalis ac meritoriæ [inte-
“ gram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum] Omnia enim possibilia sunt creden-
ti, & virtute ac merito fidei summa fiunt prodigia, secundum quod Saluator testatus est. Marc 9.
Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Iacta te in mare, & obediet vo- Matth. 17
bis. Itaque merito fidei apostolorum non claudi huius, præstitit deus hanc sanitatem. Mira-
cula autem fiunt quandoq; fide facientium ea, quandoq; fide eorum quibus fiūt. Ecce qua- Sapien. 7.
lis artifex est spiritus sanctus, qui huic pauperi piscatori infudit tantam constantiam, vt
tot milibus hominum non vereretur improperare tam incōphensibile scelus, videlicet oc-
cisionem iniustissimam vnigeniti filij dei, quod solo auditu horrendum est. Veruntamē quo-
niam discretio exigit vt rigori pietas misceatur, quia & nostra perfectio est deo assimilari, q
in omni effectu iusticiæ misericordiam miscet. Hinc Petrus post asperam inuectionem blan
da verba inducit, & territos consolatur. [Et nunc fratres scio quod per ignorantiam fecistis,
sicut & principes vestri]. i. pontifices cæteriq; maiores: & hæc ignorantia excusauit crimen
eorum aliqualiter, non totaliter, imo nec multum, pręsertim quantum ad principes. Tanta
enim miracula fecit Iesus, & tot scripturarum authoritatibus demonstrauit se esse Messiam
in lege promissum, quod merito debuissent credidisse in eum. Sed excæcauit eos malitia sua. Lucæ. 7.
Quomodo autem pro tempore aliquanto principes & alij quidam nouerūt Iesum esse Mes- Sapien. 2.
siam, & quomodo non. Qualiter etiam ad tantam cæcitatem inducti sunt ex impatiētia sua
propter prædicationem Christi contra eos, nunc omitto, quia super Matthęum dixi hoc ple
nius: & si spiritus sanctus concesserit super Lucam aliquid inde dicturus sum, ex verbis Au-
gustini in libro de ciuitate dei. [Deus autem qui prænunciauit per os omnium propheta-

rum pati Chriſtum ſuum, impleuit ſic] ſicut prædixit: Quia diuina ordinatione paſſus eſt D
Chriſtus, & eo modo deus illud impleuit quo ſenſu nunc dictum eſt quod tradidit Chriſtũ,
Eſaiæ.53 In tantum enim illud impleuit vt per Eſaiam proteſtetur: Propter ſcelus populi mei percuſ-
ſi eum. Non tamen induxit Iudæos ad faciẽdum hoc ſcelus, ſed Chriſto inſpirauit promptiſ-
ſimum animũ patiendi, & malis actibus impiorum vſus eſt deus ad bonum. Ex hac autem
authoritate elicitur, quod vniuerſi prophetæ verbo vel ſcripto aut myſtico facto Chriſtum
Lucæ.1. prænunciauerunt paſſurum, ſicut & Zacharias fatetur: Viſitauit & fecit redemptionem plæ-
bis ſuæ. Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui a ſeculo ſunt prophetarum eius. [Pœnitemi-
ni ergo] de veſtris peccatis, præſertim de Chriſti occiſione dolete [& conuertimini] ad do-
minum ſaluatorem [vt deleantur peccata veſtra, vt cum venerint tempora refrigerij] id eſt
dies iudicij in quo electis plenaria quies præſtabitur. Vnde & iuſtis appetendus eſt dies ille
Lucæ.21. ſecundum quod ait Saluator: His fieri incipieutibus leuate capita veſtra, quia appropinqua-
bit redemptio veſtra [a conſpectu domini] id eſt, ab ipſo deo, & clementiſſimo eius in ſuos
electos aſpectu, ab ipſo enim tempus illud proueniet [& miſerit eum, qui prædicatus eſt vo-
Iohan.14. bis, Ieſum Chriſtum] ad iudicandum de omnibus in forma humana, viſibili, glorificata, ſe-
cundum quam minor eſt patre, & ab ipſo mittetur [quem oportet quidem cœlum ſuſcipe-
re]. id eſt ſuſceptum interim tenere, ita quod interim ſedebit in cœlo ad dexteram patris [vſ-
que in tempora rectitutionis omnium], id eſt, vſque in tempus finalis iudicij, in quo vnicui-
Apoc.21. que quod promeruit retribuetur, & quicquid inordinatum fuit per culpam, ordinabitur per
pœnam, ita quod ſingula debitis locis, ac præmijs conſtituentur [quæ locutus eſt deus per
Iudas. os ſanctorum ſuorum a ſeculo prophetarum] quia de hac omnium reſtitutione pene a prin-
cipio mundi locuti ſunt vates ſancti. Propter quod Iudas in ſua Canonica introducit teſti- E
monium Enoch de futuro iudicio. Conſequenter docet quod legiſlator Iudæorum Mo-
Deutr.18. ſes de Chriſto ſit vaticinatus. [Moſes quidem dixit] in Deuteronomio: [Quoniam prophe-
tam ſuſcitabit vobis dominus deus veſter de fratribus veſtris] i. de ſemine Iudæorum Chri-
ſtum ſecundum carnem producet, & gratia prophetiæ eminenter implebit [tanquam me-
ipſum] Tanquam notat hic aliqualem multumq; defectiuam ſimilitudinem, cum Chriſtus
incomparabiliter maior ſit Moſe, ſed in hoc eſt ſimilitudo, quod ſicut Moſes fuit lator legis
Euangelicæ, Chriſto autem in quantum fuit aliquo modo viator, competit nomen & ratio
prophetæ, quia vt ſic, claræ viſionis non fuit vt comprehenſores. Verum ſicut ipſe eſt ange-
Eſaiæ.9. lus, & dominus atq; creator angelorum, ſic ipſe propheta & dominus ac impletor propheta-
rum [ipſum audietis iuxta omnia quæ locutus fuerit vobis.] Hoc Moſes ait hortando non
affirmando, nam pro maiore pte Iudæi Chriſtum audire ſpreuerunt. Inſuper, iuxta morẽ
ſcripturæ Moſes Iudæos ſui temporis in perſona eorum, qui tempore Chriſti erant futuri,
alloquebatur. De toto enim populo ſolet loqui ſcriptura, quaſi de aliquo vno. Idcirco ad v-
Iohan.4. nam partem ſub perſona alterius partis ſæpe dirigitur ſermo. [Et erit omnis anima quę nõ
1.Iohan.5 audierit prophetam illum] id eſt, omnis homo tempore Euangelicæ legis & prædicationis
ac promulgationis eius exiſtens, qui in Chriſtum non crediderit, nec verba eius ab ipſo vel
prædicatoribus eius ſuſceperit [exterminabitur de plebe] .i. de electis populi ſui tolletur at-
q; damnabitur. [Et omnes prophetæ a Samuel, & deinceps qui locuti ſunt, annunciauerũt
Roma.10. dies iſtos], id eſt de tempore primi aduentus Chriſti, & paſſionis reſurrectioniſque eius pro-
phetauerunt. Chriſtus enim eſt finis legis & omnium opus prophetarum, ad quem omnia F
tunc ordinabantur, & de ipſo ac eius myſterijs loq, fuit principalis pphetarũ intentio. Hinc
& Iudęorũ magiſtri fatnẽt, ꝙ oẽs pphetæ non ſunt loquuti, niſi ſuper dies Meſſiæ. Sed cum a
principio mundi & tempore patriarcharum non defuerit prophetia de Chriſto, dicente
Lucæ.1. virgine glorioſa, Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abraham & ſemini eius in ſecula, cur
de prophetis qui a tempore Samuelis fuerunt, loquitur Petrus, præſertim cum in Geneſi pa-
Gen.49. triarcha Iacob tam euidenter & copioſe vaticinetur de Chriſto? Et reſpondendum quod
tempore Samuelis cœpit curſus regum in duodecim tribubus Iſrael, & ex tunc fuerunt pro-
phetæ qui manifeſte ſcripſerunt de Chriſto, ſcilicet, Dauid Eſaias. Oſee, &c. Pręcedentes au-
tem tam euidenter locuti non ſunt, ſaltem communiter. Vel prophetias ſuas non conſcripſe-
runt. [Vos eſtis filij prophetarum] id eſt, diſcipuli & ſequaces ſeu poſteri. Et aliqui veſtrum
de illorum ſunt ſemine nati [& teſtamenti quod diſpoſuit deus ad patres noſtros,] per
Moſen in deſerto, id eſt, veteris teſtamenti imitatores ſeu filij eſtis [dicens ad Abraham]
Geneſis duodecimo: In ſemine tuo, id eſt, CHRISTO a te ſecundum carnem naſcituro
[benedicentur] id eſt, dona gratiæ in præſenti, & bona gloriæ in patria conſequentur [om-
nes familiæ terræ] id eſt, vniuerſæ tribus, linguæ & gentes, videlicet quædam de om̃ibus, iu-
xta id

xta id in Psalmo: Reminiscentur & conuertentur ad dominum, vniuersi fines terræ. [Vobis primum suscitans] id est, proponens, vel secundum naturam assumptam procreans [deus filium suum] incarnatum qui dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel [misit illum benedicentem] id est, multa beneficia impendentem [vobis] inter quos visus & conuersatus est. Vel suscitans eum à morte ad vestram salutem, misit illum nunc vobis per nostram prædicationem, benedicentem vobis, id est, dona gratiæ conferētem aliquibus vestrum, [vt conuertat se vnusquisque a nequitia sua] illam de cætero abhorrendo, præteritamque deflendo. ❡ Omne autem peccatum ex habitu vitioso, seu deliberatione ac certa scientia oriens, dici potest nequitia, non autem quod ex infirmitate aut ignorantia, excusante prodit. Præterea iuxta mysticum intellectum per hunc claudum a natiuitate intelligitur populus Iudæorum à principio legis datæ rebellis, nec in via dei recte incedens, quem sancti patres ac prophetæ ante portam templi speciosam, id est, ad Christum deferebant vt saluarentur per eum qui ait: Per me si quis introierit, saluabitur. Ab egredientibus autem templum, puta a sanctis fidelibus populus iste salutis subsidia quærere debet. Petrus vero, id est, quicunque firmus & fortis in fide, tales potest iuuare, & tēplo inducere, seu Christo incorporare. Similiter per claudum istum, signatur quilibet Christianus vicijs iugiter assuetus, quem deuoti ad Christi misericordiam ferre conantur, & ponunt ante portam clementiæ, hortantes vt ab vniuersis ingredientibus domum dei, id est, terrena spernentibus amantibusq; diuina, animæ suæ quærat cibaria. Cui dicunt deuoti: Respice in nos, id est, cōuersationem nostram sectare. Qui cum fuerit radio illustrationis supernæ perfusus, animoque a claudicatione subobliqui incessus sanatus, mox exilit, stat, ambulat, atq; cum illis ecclesiam intrat. Surgit a vicijs, exilit gratias referendo, quod de tenebris suis eductus lucem conspicit veritatis, in q̄ sapide intuetur quam aspernanda sunt omnia quibus mens impeditur à deo. Stat quoque perseuerando in bono incœpto, ambulat proficiēdo, intrat ecclesiam, cœlestis regni beatitudinem contemplando, quibus visis, multi tantam mutatiōem dextræ excelsi vehementer mirantur confluuntq; ad eum, per quem tanta est facta conuersio, q admonet non se, sed dei laudare virtutem.

Psalm. 21. Matth. 25 Baruch. 3. Iohan. 10. Psal. 77.

B

❡ Elucidatio capituli quarti: Loquentibus autem illis ad populum.

❡ Articulus Quartus.

NOn cessat aduersarius veritatis, & æmulus æquitatis, veritati & æquitati resistere. Hinc a principio Euāgelicæ legis inuisibiles atq; visibiles hostes aduersati sunt ecclesiæ sanctæ, sicut nunc recitari incipitur [Loquentibus autem illis] videlicet Petro & Iohanne [ad populum superuenerunt magistratus templi] id est, iudices & doctores [& Sadducæi,] qui specialem sectam habebant, quia nec angelum nec spiritum, nec resurrectionem esse dicebant: animam quoq; humanam afferebant mortalem, & quoniam omnium horum oppositum docebant apostoli: tristabantur de eorum prædicatione hi Saducæi. Ideo subditur [dolentes quod docerent populum, & annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis] id est, per Christi virtutem omnes mortuos suscitandos. Vel in Iesu, id est, in eius doctrina ac fide [& iniecerunt in eos manus] violentas, sacrilegas, [& posuerūt illos in custodiam vsque in crastinum] Ideo tunc eos incarcerauerunt, nam vespera fuit, sicque hora iudicandi transierat. Hinc subditur [Erat autem vespera: Multi autem eorum qui audierant verbum] dei, a Petro, sicut præcedenti capitulo scriptum est [crediderunt, & factus est numerus virorum quinque milia] qui hoc die crediderunt, & baptizati sunt forsitan diebus sequentibus. Credibile quoque est quod multæ mulieres & pueri p̄sertim virorum istorum tunc conuersæ sint. Sed consuetudo scripturæ est, fœminarum & puerorum numerum non taxare. Pueri autem vocantur seu paruuli qui infra vicesimum annum sunt, viri qui illum forciti sunt. [Factum est autem in crastinum vt congregarentur principes eorum & seniores & scribæ in Hierusalē, & Annas princeps sacerdotū] Tempe aūt passionis Cayphas fuit princeps sacerdotū, sed omni pene anno principatus sacerdotij transferebatur ad alium [& Cayphas & Iohannes, & Alexander, & q̄tq̄t erant de gn̄e sacerdotali.] Itaq; conglobati sunt, vt sua authoritate, multitudine & excellentia, aplos tanq̄ idiotas & pauperes confutarent, terrerēt, obruerēt [& statuentes eos in medio interrogabant: In q̄ virtute, aut in q̄ noīe, id est,

C

Actuum. 3 Num. 1. Iohan. 11.

id est, per cuius vocationem, [fecistis hoc vos?]scilicet, claudum a natiuitate optime ambulantem. Opera enim gratiæ, perfectiora sunt operibus naturæ. Vnde sicut vinum quod Christus fecit de aqua fuit prævalidum: ita & claudus iste Christi virtute sanatus, eminenter conualuit[Tunc Petrus repletus spiritu sancto dixit ad eos: Principes populi & seniores Israel audite, si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi]id est, si nunc ad iudicium trahimur, reprobamur, damnamur pro beneficio curationis huic collato, [in quo] beneficio]iste saluus factus est]ab impedimentis ambulandi[notum sit vobis omnibus, quia in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis] quia id procurastis [iste astat coram vobis saluus,] id est, virtute & inuocatione Iesu Christi curatus est. [Hic] scilicet Christus[est lapis angularis qui reprobatus est a vobis ædificantibus,]id est, populum Iudæorum instruentibus[qui factus est in caput anguli,] id est, a deo factus est coniunctor & princeps populorum duorum. Nam sicut in lapide angulari concurrunt, connectuntur duo parietes, ita in Christo coniūcti sunt electi ex Iudæis atque gentibus, & ipse caput illorum, vt duos condat in semetipso, qui est pax nostra, vtraque faciens vnum, vt ait apostolus. De quo per Esaiam dominus ait: Ponam in Syon lapidem angularem summum, probatum[& non est in alio aliquo salus,] seu beatitudo non consistit nisi in Christo obiectaliter secundum suam diuinitatem, nec per hoc excluduntur pater & spiritus sanctus, sed includuntur, cum tres supersanctæ personæ sint vnum vere ac totius beatitudinis essentialis obiectū. Rursus in solo Christo secundū humanitatem est salus tanquam in mediatore, per quem facta est saluatio. De quo apud Esaiam legitur: Dominus iudex noster, dominus legifer nr̄, dominus rex noster, ipse veniet & saluabit nos. [Nec enim aliud nomen est,] id est, alia res nomine designata[sub cœlo,]id est, in terra[datum hominibus,]a patre seu Trinitate altissima[in quo]id est, cuius virtute fide & gratia[oporteat nos saluos fieri]. Ideo omnes à principio mundi saluati, aliquo modo per Christi fidem & gratiam sunt saluati. Nam & passio Christi id fecit futura, quod facit præterita, mediantibus fide & sacramento, vt Augustinus declarat[Videntes autem Petri constantiam & Iohannis]quod scilicet tanto nobilium & potentum agmine cincti, steterunt intrepidi, & tam ordinate sine timore Petrus respondit. (Iustus quippe quasi leo confidens absq; terrore erit)[comperto,] id est, certiue inuento & cognito[quod homines sine literis essent]id est, absque scientijs humano studio acquisitis, [& idiotæ]ante missionem spiritussancti. Per tales enim voluit deus euangelicam legem denunciari, ne eius diuulgatio humanæ industriæ, scientiæ aut eloquentiæ ascriberetur. Nam Paulus asserit se prædicasse, non in sapientia verbi, sed in ostensione signorum, ne crux Christi euacuetur[admirabātur,]videntes effectum insolitum, & causam eius, scilicet spiritussancti infusionem apostolis datam ignorantes. Cū enim sapientis sit vniformiter se habere, constantia sapientiæ signum est, iuxta illud Ecclesiastici: Homo sanctus in sapientia manet vt sol: nam stultus mutatur vt luna[& cognoscebant eos, quoniam cum Iesu fuerant] ante ipsius passionem. Iohannes nempe se scribit notum fuisse pontifici. Frequenter quoque Iudæi viderunt Apostolos ambulantes cum Iesu, & secum in Hierusalem existentes[Hominem quoque videntes stantem cum eis]scilicet Petro & Iohanne[qui fuerat curatus, nil poterant contradicere]verbis Petri, nec magicis artibus tantum deputare miraculum. Ex quo Porphyrij innotescit insania, qui Petrum adserit magum fuisse, & signum istud non vere sed ludificatorie exhibuisse, sicut in libro de ciuitate dei plenius recitat Augustinus. [Iusserunt autem eos foras extra consilium secedere]vt inter se quid acturi essent liberius pertractarent[Et conferebant adinuicem dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Quoniamquidem notum signum]id est, famosum euidensq; miraculum[factum est]per eos. [Omnibus inhabitantibus Hierusalem. Manifestum est & non possumus negare]In quo declaratur istorum excæcatio maxima, quod tot visis prodigijs conuersi non sunt, excæcante eos sua malitia. Corruptio namque in affectu, parit corruptionem in intellectu seu rationis iudicio [Sed ne amplius diuulgetur in populum]istud miraculum[comminemur eis]sub graui pœna[ne vltra loquātur in nomine hoc]id est, de Iesu Nazereno[vlli homini]In hoc isti Iudæi egerunt contra id quod apud Tobiam Raphael ait: opera dei reuelare, & confiteri honorificum est[Et vocantes eos denunciauerunt eis, ne omnino loquerentur neq; docerent in nomine Iesu,] non enī audebant eos incarcerare aut occidere, ne concitarent cōtra se populum [Petrus vero & Iohannes dixerunt. Si iustum est in conspectu dei vos potius audire]p̄ obedientiā[q̄ deum, iudicate]quasi dicant certissimum est, quod non. Creatori enim magis quā creaturæ est obediendum, potissime cum illa iubet q̄ prohibet ille: vel prohibet, quæ ille iubet. Vbi enim superior p̄cipit & inferior contradicit, non est audiendus inferior [Non enim possumus quæ audiuimus & vidimus]scilicet Christi mysteria, passionem, suscitationem, ascensionem, paracleti miss-

Iohan. 2.
Math. 27
Iohan. 19.
Ephe. 1.
Psalm. 117
Ephe. 2.
Esaiæ. 28.
Esaiæ. 33.
Prouer. 28.
1. Cor. 1.
Eccle. 27.
Iohan. 18.
Iohan. 12.
Tobia. 12.

“ cleti miſſionem[non loqui]cum deus nobis præcepit hæc prædicare. Vnde apud Iohannem Iohan.1.
“ habetur:Verbum caro factum eſt & habitauit in nobis,& vidimus gloriam eius.[At illi cō-
“ minantes dimiſerunt eos,non inuenientes quomodo punirent eos propter populum,] qui
“ magnificauit Apoſtolos in tanto miraculo[quia omnes clarificabant id quod factum fue-
“ rat]id eſt,prodigium iſtud præclarum eſſe confeſſi ſunt [Annorum enim erat homo ampli-
“ us quadraginta,in quo factum fuerat ſignum iſtud ſanitatis]Idcirco perſona eius,& innata
“ debilitas cunctis innotuit,nec fuit tergiuerſatio aduerſus tam ſenſibilem veritatem[Dimiſ
“ ſi autem]Petrus & Iahannes[venerunt ad ſuos]coapoſtolos & condiſcipulos[& annuncia-
“ uerunt eis quanta ad eos principes ſacerdotum & ſeniores dixerunt] Hoc namq; fuit eis vti
le ſcire. Amici autem ſecreta ſua & accidentia ſibi,familiaribus ſuis reuelant. Quod tñ cum
“ grandi agendum eſt diſcretione,ne audientis animus incidat culpam. [Qui cum audiſſent,
“ vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum & dixerunt,] ſcilicet verba ſequentia omnes
pariter incœperunt,ita quod nemo eorum alios ad proferenda hæc verba induxit primitus
incipiendo,aut ſimili modo. Magnum fuit miraculum & euidēs ſignum,quod à ſpiritu ſan-
“ cto omnes ſimiliter inſpirabantur. [Domine qui feciſti cœlum & terram,& mare & omnia
“ quæ in eis ſunt]Per dominum hoc loco intelligitur deus pater,ſicut verba panduut ſequen-
“ tia[qui ſpirituſancto p̄ os patris noſtri Dauid,pueri tui dixiſti] aliqui aūt apoſtolorꝫ ac di-
ſcipulorum de ſemine Dauid orti fuerunt. Omnes tñ patriarchā ſuū ſpiritalē patrē eſſe pfeſſi
“ ſunt[quare fremuerunt gentes,& populi meditati ſunt inania]gentes contra Chriſtum fre- Pſalm.2.
B mentes fuerunt crudeliſſimi ſerui Pilati & Herodis,a quibus illuſus,flagellatus, ſpinis coro- Matth.26
natus & crucifixus eſt dominus maieſtatis. Populi vero qui contra filium dei meditabātur Marc.15. Lucæ.23.
inania,fuerunt ſcribæ & phariſæi cum alijs multis Iudæis,qui vana conſilia contra Chriſtū Iohan.19.
cogitauerunt,& fine optato fruſtrati ſunt. Voluerunt enim occidere Ieſum, ne locum & gen Iohan.11.
tem perderent,ne ſcilicet a Romanis vaſtarentur, & vt per tam turpem mortem memoriā
Ieſu extinguerent,iuxta illud Hier. Sup me cogitauerunt conſilia, dicentes: Venite mittamꝰ Hiere.11.
lignum in panem eius,& eradamus eum de terra viuentium,& nomen eius nō memoretur
vltra. Rurſus inaniter meditati ſunt dicentes: Tanquam nugaces æſtimati ſumus ab illo:&
gloriatur ſe deum patrem habere. Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſunt,& tentemꝰ quę
ventura ſunt illi. Si eīm eſt verus filius dei, liberabit eum de manibus cōtrariorum. Hæc fuit Sapien.2.
infinita cæcitas Iudæorum Chriſtum in primo aduentu temporaliter regnaturum putanti
um,quia intra ſe cogitauerunt,quod ſi vere eſſet filius dei, pater non permitteret eum occi-
di. Propter quod crucifixo inſultauerunt dicentes: Si rex Iſrael es. Vel ſi hic eſt Chriſtus dei
electus,deſcendat nunc de cruce,& credimus ei,quaſi prophetæ non prædixiſſent Chriſtum Matth.27
pro mundi ſalute paſſurum. Hinc euenit eis oppoſitum. Nam quoniam filium dei crucifixe- Marc.15.
runt à Romanis vaſtati ſunt,& Chriſtus per ſuam paſſionem amplius glorificatus eſt, toti-
“ que mundo notificatus[Aſtiterunt reges terræ]ſcilicet Herodes rex, & Pilatus iudex, qui à
“ regendo,non a regia poteſtate dictus eſt rex[& principes conuenerunt in vnum]ſcilicet An
“ nas & Cayphas[aduerſus dñm & aduerſus Chrm̄ eius].i. contra patrem & filium incarna-
tum totius gratiæ plenitudine vnctum ſecundum naturam aſſumptā. Qui enim contra v-
nam diuinam agit perſonam,etiam contra alias duas peccat, quamuis aliqua peccata p̄ ap-
C propriationem quandam dicantur contra patrem,aliqua contra filium, aliqua contra ſpiri
tum ſanctum. Hinc filius ait: Qui non honorificat filium,non honorificat patrem qui miſit
illum. Et alibi:Odio habuerunt me & patrem meum gratis. In prima quoq; Canonica ſua Iohan.5.
ait Iohannes:Qui non credit in filium mendacem facit patrem. Conſequenter ſancti iſti in Iohan.15.
“ ductam authoritatem ad propoſitum applicant & exponunt. [Conuenerunt enim ve- Iohan.5.
“ re] veritate rei & etiam veritate ſermonis, quantum ad hiſtoricam recitationem. Non
autem conuenerunt vere,veritate iuſticiæ,& veritate verborum inter ſe habitorum, ſed in-
“ iuſte atque mendoſe [in ciuitate iſta] HIERVSALEM [aduerſus ſanctum puerum
“ tuum IESVM] ſcilicet vnigenitum filium [quem vnxiſti] vnctione ſpiritali, videlicet,
omnium gratiarum chariſmate, quantum ad animam à primo incarnationis momento,
iuxta illud: Vnxit te deus deus tuus. Propter q̊d Euangeliſta dicit: Non ad menſurā dat de Pſal.44.
“ us ſpiritum ſcilicet homini Chriſto. [Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & popu- Iob 3.
“ lis Iſrael.] Herodes autem & Pilatus quantum ad hoc conuenerunt, quod in Chriſti per-
“ ſecutione vnanimes fuerunt, [facere,] id eſt, CHRISTVM perſequi & occidere [quæ
“ manus tua & conſilium tuum,] id eſt,potentia & ſapientia tua[decreuerunt fieri] Quid il-
li igitur peccauerunt,cū poteſtati dei nullus queat reſiſtere, & bonum videtur id facere q̊d
deus vult fieri? Sed deus non voluit illud fieri eo modo q̊ impij hoc fecerūt,niſi pmiſſiue. Vo
luit ꝟo id fieri eo modo, q̄ id paſſus eſt Chriſtus. Quō autem intelligendum ſit iſtud,in præ-
ceden-

cedentibus duobus capitulis dictum est plenius[Et nunc domine respice in minas eorum]il
Actuū.2. las cōpescendo,ne aliorū salutem impediant. Et hoc ex charitate & zelo iusticiæ orauerunt,
[& da seruis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum,in eo quod manum] id est potesta
tem [tuam extendas ad sanitates & signa & prodigia fieri per nomen sancti filij tui Iesu,]id
est, per virtutem & inuocationem ipsius,per quod prædicantium fiducia augeatur & audi-
entium corda fidem amplectantur[Et cum orassent,motus est locus in quo erant congrega-
ti]Per hunc terræ supernaturalem motum significauit deus quod sua potestas eis in cunctis
assisteret ,& quod eorum oratio esset audita. Itemq; quod corda principum terrenorū Chri
sti virtute essent vincenda[Et repleti sunt omnes spiritu sancto] ,id est, in gratia & feruore
tunc vehementer creuerunt,mirabilemque spiritus sancti senserunt contactum, roboratio-
nem & exhilarationem[& loquebantur verbum dei cum fiducia,] quia & se fructificaturos
Matth.10 in aliorum conuersione sperabant,& eos qui corpus occidunt non formidabunt[Multitu-
dinis autem credentium,erat cor vnum & anima vna]id est,voluntatis concors affectio, &
mens per charitatem eximiam coadunata. Quo enim pleniores fuerunt in gratia,charitate
& cæteris donis spiritussancti,eo in omnibus concordiores extiterunt. Quemadmodum nā
q; ex humanæ mentis imperfectione generatur opinionum diuersitas & affectionū discor-
dia,ita ex gratia & charitatis confortatione procedit assertionum & desideriorum parilitas.
Pro hac vnitate suorum per charitatem(cuius est vnire)orauit saluator ante passionem: Pa
Iohan.17. ter sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi,vt sint vnum sicut & nos. Et sint consu
mati in vnum . In quibus impletum est quod per Hieremiam dominus pollicetur : Dabo
Hiere.32. eis cor vnum & animam vnam:& lætabor super eis , cum benefecero eis [nec quisquam eo-
rum quæ possidebat, quicquam suum esse dicebat,sed erant illis omnia communia.] Chari-
tas nempe quo perfectior,eo liberalius se communicat & effundit, nec quæ sua sunt quærit.
Et quāto quis spiritalia dona,futuraq; bona syncerius appetit,& exquirit, eo minus curat
1.Cor.13. terrena. In hac autem primitiuæ ecclesiæ sacratissima conuersatione, cœnobitarum vita fun
datur,quæ & vitam beatorum in patria imitatur,in qua omnia sunt communia[Et virtute
magna,] id est,forti & efficaci prædicatione atq; potenti miraculorum operatione,[redde-
bant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri]Idcirco de resurrecti-
one specialem fecerunt mentionem, quia illa incredibilior videbatur , & in ea cætera inclu-
debātur,scilicet passio & ascensio, [& grā magna erat in om̄ibus illis]tā in apostolis q̄ cæte-
ris discipulis[Neq; enim quisquam egens erat inter illos]quia sufficientiam , non superflui-
Prouer.30 tatem habebant,iuxta illud Prou. Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi,tribue tantum
victui meo necessaria[Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendētes
adferebant precia eorum quæ vendebant.& ponebant ante pedes apostolorum]per quod
monstrabant se despicere ista terrena,atq; plenissima fide cœlestia inquirere. [Diuidebatur
autem singulis,prout cuiq; opus erat]id est,necesse,& vtile. Huius vitę figura in filijs Rechab
Hiere.35. præcessisse videtur,de quibus in Hieremia habetur,quemadmodum Ionadab filius Rechab
pater Rechabitarum præceperit filijs suis non bibere vinum,nec ædificare domum , nec se-
rere agrum,nec plantare vineas,sed habitare in tabernaculis. Deniq; in hac electissima ple-
Esaiæ 32. be primitiuæ ecclesię vere impletum est,quod in Christi aduentu futurum deus per Esaiam
prædixit:Sedebit populus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiducię, & in requie opu
lenta. Sophonias quoq;:Reliquiæ,inquit,Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mē-
dacium. Quoniam ipsi pascentur & accubabunt,& non erit qui exterreat . [Ioseph autem q
cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum, filius consolationis)]
quem ita cognominauerunt sancti apostoli,quia & ipsi,& cæteri credentes de conuersiōe,&
maxima gratia huius Ioseph plurimum consolati fuerunt. Erat nanq; persona notabilis, &
ad aliorum instructionem bene disposita. Ideo subitur[Leuites]quia de genere sacerdotali,
Deut.18. [Cyprius genere]id est,in insula Cypro natus. Cuius parentes per captiuitatem & disper si
onem ad illum deducti sunt locum [cum haberet agrum]quamuis enim non licuit Leuitis
habere hæreditaria bona in propria terra,tamen in aliena id licuit eis. In propria namq; ter
ra de sacrificijs sustentabātur,[vendidit eum,& attulit precium,& posuit ante pedes aposto
Actuum.1 lorum]pprietati resignans,& apostolo℞ voluntati dispensationem commendans . Iste est
Barnabas comes Pauli,non ille qui supra dictus,cum Matthia statutus. Postremo quod di-
ctum est,multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna,q̄uis ab omnibus considerā
dum,& imitandum atq; implendum sit Christianis,potissime tamen à religiosis,qui aposto
licæ perfectionis vestigia sectari professi sunt. Cœnobia equidem (sicut ait Hieronymus) si
pacis concordia,charitatisq; vnitas adsint,sunt paradisus dei in terra . Et habitantes in eis,
sunt angeli. Si vero defuerint,sunt infernus,& habitatores diaboli.

¶ Eluci-

A ¶Elucidatio capituli quinti: Vir autem quidam nomine Ananias. ¶Articulus quintus.

SIcut in veteri testamento quidam in principio lationis legis Mosaicæ ob eius trāsgressionem dire puniti legūtur, vt filij Aarō qui combusti sunt eo quod ignem alienum offerrent, & alter qui ligna collegit Sabbato: quatenus præcipientis authoritas monstraretur, & alij ad obseruantiam diligentiorem inducerentur, pateretq; quam salubre esset legi obtemperare diuinæ, quam impium & damnabile non parere: ita & in euangelica accidit lege, quandoquidem euangelicæ legis derogantes synceritati, terribiliter sunt plagati: quod in principio huius capituli exemplo ostenditur: [Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira vxore sua vendidit agrum, & fraudauit de precio agri] partem pecuniæ sibi fraudulenter seruando, quam totam tenebatur in communem vsum proferre [conscia vxore sua] nam ea sciente & consentiente factum est hoc, [& afferens partem precij ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus] cui istud per reuelationem diuinā innotuit [Anania, cur tentauit] id est, in tentationem induxit ac superauit [Satanas cor tuum?] Vel cur tentauit, id est, cur ita peccasti, quod deus sic te dereliquit vinci? Exigentibus enim præcedentibus nostris peccatis frequenter dure tentamur, & in tentatione à deo iuste relinquimur [mētiri te spiritui sancto?] id est, nec fidelitatem nec veritatem ei seruare, sed ad eius mentiri iniuriam? Sic omnis qui frāgit votum, spiritui sancto mentitur. Qui autem societatem illius primitiuæ ecclesiæ ingrediebantur, viuere in communi vouebant [Nonne manēs manebat tibi] id est, none ager, nondum venditus tuus erat, [& venūdatum erat in tua potestate?] id est, spacium seu hæreditarium bonum agri istius post venditionem fuit in
B tua voluntate, quantum ad precium venditi? Et hoc referendum ad tempus præcedens votum præfatum [Quare posuisti in corde tuo hanc rem?] tam impiam per consensum. [Non es mentitus hominibus, sed deo.] Ananias iste eo ipso quo partem precij ante apostolos posuit, facto asseruit agrum non nisi tanti venditum esse, sicque mentiebatur hominibus. Probabile quoq; est, quod vxori suæ (forte & emptori, & testibus) commisit vt dicerent idē. Verum consuetudo scripturæ est, vt cum aliquid fit notabiliter in dignitate seu qualitate distinctis, a maiori tantum factum dicatur. Sicut & Moses ait Iudæis. Non contra nos est murmuratio vestra, sed contra dominum. Itemq; apostolus: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates. Similiter Ananias nunc dicitur nō mentitus hominibus, sed deo, quia illis non solum, sed deo principaliter est mentitus. Sed q̄s modo aliquis potest deo mentiri, quem nemo fallere potest? Et respondendum, q̄d deo mentiri, est ad suæ æternæ veritatis iniuriā, corā illo falsum pferre. Præterea notandus est hic ordo verborum. Primo enim locutus est Perus, cur tentauit Satanas cor tuum, mentiri te spiritui sancto? Deinde subintulit, non es mentitus hominibus sed deo: ex qua authoritate Thomas in summa contra gentiles probat quod spiritus sanctus sit deus. [Audiens autem Ananias hæc verba cecidit & expirauit,] non magica arte id fecit Petrus, vt fingit Porphyrius, sed ex spiritu sancto locutus est, & angelo dei transgressorem intus cędente extinctus est impius. Nec fuit hoc crudelitatis, sed æquitatis ad aliorum emendationem: sicut & vnum mem
C brum abscinditur, ne totum corpus inficiatur. Sperariq; potest quod Petrus sua prece transgressori huic gratiam pœnitendi obtinuit, quem foris tam districte correxit. Veruntamē in Scholastica historia fertur, quod iustorum societatem intrauit, vt necessaria vitæ haberet sine labore. Et sic aliunde malus & simulator fuisset [Surgentes autem iuuenes] qui erāt Christiani [amouerunt eum] id est, cadauer defuncti [& efferentes sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spacium, & vxor eius nesciens quod factum fuerat introijt. Respondit autem ei Petrus: Dic mihi mulier] Quomodo mulieri huic respondet, à qua interrogatus non fuit, imo quam ipse interrogauit? Sed respondet ei ad opus, non ad quæstionē. Respondet enim. i. correspondenter seu cōuenienter locutus est ei ad factum ipsius, prout factum illud exegit [Si tanti agrū vendidistis?] Sicut est pciū añ apostolos positū [At illa dixit: Etiā tanti] præcise [Petrus autem ait ad eam. Quid vtique conuenit vobis tentare spiritum domini] .i. spiritum sanctum, seu ipsum dominum deum qui spiritus est? Hæc vero fraudatio fuit æquiualenter tentatio dei, qui tam fraudulenter partem precij occultauerunt, tanq; audenter mētiti sunt, q̄si de diuina prouidentia & dei scientia dubitassent [Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostiū sunt] Forte enim Petrus audiuit redeuntiū sonitum. Vel spiritu vidit, quemadmodum Helisæus vidit Giezi currentem post Naaman. Quemadmodum etiā ait Apostolus: Et si corpore absens sum, tamen spiritu præsens sum, gaudens & videns ordinem vestrum [& efferent te] quasi diceret, protinus morieris & ad sepulchrum duceris.

Leuit. 10. Num. 16. Num. 15. Exod. 16. Ephe. 6. 4. Reg. 5. 1. Cor. 5.

Confe-

D
[Confestim cecidit ante pedes eius]percussa ab angelo[& expirauit. Intrantes autem iuue-
nes, sepelierunt illam ad virum suum]id est, prope corpus viri defuncti. Fuit enim consuetu
do Iudæis, viros & coniuges in eodem tumulo poni, vt coniunctionem carnis sequeretur cō
Gen.2. iunctio pulueris, & quia de costa viri facta est mulier[Et factus est timor magnus in vniuer
sa ecclesia, & in omnes qui audierunt hæc,]id est, in omnibus. s. credentibus q & extra Hieru-
salem erant. Perfectis autem incutiebatur timor reuerentialis ac filialis. Omnes vero cogni-
ta dei vindicta, apostolicæ conuersationis synceritatem diligentius imitari conati sunt. Nā
& ideo deus fecit hanc vltionem, ne alij tale aliquid attentarent. Timor nanq; retrahit a pec
Prouer.15 cato, quemadmodum in Prou. scriptū est: Per timorem vnusquisq; declinat à malo. Deniq;
sicut verorū monachorum vita & institutio, à conuersatione & paupertate primitiuæ eccle-
siæ sumpsit exordium, ita ex Anania & Sapphira, fictorum monachorum, qui dicti sunt Za-
rabaitæ teterrimum genus(Cassiano testante,)exortum est. Qui magnam coram homini-
bus deuotionem & paupertatem simulātes, inter se clam delicate vixerunt. Postremo circa
Beda. hunc locum scribit Beda: Nulla re hos duos pœnitentia curari passus est Petrus, sed ad timo
rem posteris incutiēdum, noxium gramen radicitus amputare curauit. Ex quo patet quam
detestabile ac horrendum sit vicium proprietatis in religiosis, qui vtique Euangelicam pau
pertatem professi sunt. [Per manus autem apostolorum, fiebam signa & prodigia multa in
plebe.]Quod ait per manus Apostolorum, intelligi potest dupliciter. Primo quod per impo
Marc.16. sitionem manuum eorum sanabantur infirmi, iuxta illud. Super ęgros manus imponent &
bene habebunt. Secundo per manus, id est, per potestatem & gratiam concessam apostolis, E
fiebant in vulgo miracula multa. [Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis]ibi e-
nim prædicabant apostoli, & alij orationibus insistebant. De porticu hac dictum est supra.
Actuū.3. Hinc scriptum est: Erant semper in templo laudantes & benedicentes deum. [Cæterorum
Lucæ.24. autem nemo audebat se coniungere illis]ficte, ne quod Ananiæ & coniugi eius cōtigerat, eis
quoq; accideret[sed magnificabat eos populus]tanquam dei electos, in quibus diuina cha-
rismata præclarissime emicabant, & in vultu & in vita atq; miraculis interior virtus & gra-
tia resplendebat. Ita & multi vsq; in pręsens vere religiosos atq; deuotos commendant, nihi
lominus in suis carnalitatibus & vanitatibus perseuerant, viciosis victi affectibus. Itaq; in
Esa.61. illis primitiuæ ecclesiæ personis, constat impletum illud Esaiæ: Omnes qui viderint eos co-
gnoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit dominus[Magis autem augebatur in dño
credentium multitudo virorum ac mulierum]Visis enim tantis prodigijs & tam euidenti-
bus indicijs sanctitatis ac gratiæ spiritussancti, multi quotidie vtriusq; sexus conuertebātur
ad Christum, quorum fidei magnitudo subiungitur[ita vt in plateis eijcerent infirmos, &
ponerent in lectulis & grabatis]Grabata autem sicut in Scholastica historia dicitur, proprie
dicuntur lectisternia pauperum, in quibus nil corpori substernitur, sed tantum supponitur
capiti substramentum[vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quenquam illo-
Psalm.67. rum, & liberarentur ab infirmitatibus suis]Mirabilis deus in sanctis suis, qui dedit virtutē
& fortitudinē tantam apostolis, potissime Petro, qui fuit in miraculis priuilegiatus, quoniā F
princeps erat apostolici agminis, sicut Paulus in sapientiæ dono. Propter q̊d Petrus ad præ
1.Corin.1 dicandum Iudæis specialiter missus est, Paulus vero ad Græcos. Nam Iudæi signa, Græci sa
Galatas.2 pientiam quærunt. Vnde & Paulus testatur: Qui operatus est Petro in circuncisionem, ope
ratus est mihi inter gentes. Et vt dicunt expositores, Petrus maiora fecit miracula quā Chri
stus, nec hoc derogat Christo, quia non sua sed Christi virtute Petrus operatus est ea. Hinc
Iohan.14 passione instante dixerat Christus: Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & ma
Matth.14 iora horum faciet, quia ego ad patrem vado. Christus non euidenter legitur sua vmbra cu-
rasse infirmos, sed vestimenti sui cōtactu. Dr̄ aūt vnum miraculū maius alio, tā ex parte rei
gestæ, vt suscitatio mortui, maius extat miraculū q̄ illuminatio cæci: q̄ ex parte modi agēdi
& sic Petrus maiora fertur fecisse quam Christus miracula. [Concurrebat autem multitudo
vicinarum ciuitatum in Hierusalem, afferentes ægros & vexatos à spiritibus immūdis, qui
curabantur omnes]Vnde certissimum est innumerabilia fuisse apostolorum miracula, & de
pluribus non nisi paucissima esse conscripta. Nec hoc aliquis sic esse discredat, cum & alijs q-
busdam sanctis data sit tanta gratia operandi miracula quod eorum numerus describi non
Eccls 7. potuit. Verum quem deus spernit nullus corrigere potest. Hinc reprobi vnde corrigi debe-
rent, deteriorantur: quemadmodum peruersi Iudæi ex apostolorum operibus tam diuinis,
inuidia sunt succensi, secundum quod subditur[Exurgens autem princeps sacerdotum, &
omnes qui cum illo erant]concordes in eadem persecutione iustorum[quæ est hæresis Sa-
ducæorum]id est, qui cum illo existentes fuerunt hæretici dicti Saducæi, sicut enim in noua
lege vocantur hæretici, qui non totam sacram scripturam recipiunt, vt Manichæi & Mon-
tanistæ

tanistæ vetus testamentum negantes,ita in lege Mosi erant quidam hęretici,quinque libros
A Mosi tm̄ recipientes, non aūt prophetaꝝ scripturas, qui Saducæi vocantur, qui interp̄tanť
iusti. Nam iustos se nominauerunt,qa in iudicando & puniendo fuerūt acerrimi. Sed qa nō
iusti,sed valde iniusti fuerūt,dici possunt Saducęi,quasi seducti. Dicunť tn̄ Saducæi,a Sedek
verbo Hæbræo quod latine dr̄ iustus. Vn̄ Melchisedek rex iusticiæ interp̄tatur. Vel Seducæi 3.Reg 1.
vocati sunt a Sadoch sacerdote,de cui⁹ semīe se natos gloriabanť. Porro hæresis Græce secun 1.Para.4
dū Bedā ab electione vocatur,qua quisq; sibi,spretis alioꝝ dictis,quod sequēdum putauerit
« eligit [repleti sunt zelo].i.inuidia,nam veritas parit odiū in cordibus incorrigibilium, quē-
admodum scriptum est:Non amat pestilens eum,qui se corripit. Apostoli enim prædicabāt Prouer.15
animam esse immortalem & resurrectionem futuram,esse quoq; & angelos,atq; prophetas
« diuinitus inspiratos,quæ omnia Saducæi negabant [& iniecerunt manus in apostolos] vti-
« q; omnes,sicut ante in Petrum & Iohannem duntaxat [& posuerunt eos in custodia publi-
« ca].i,in carcere vbi & manifeste rei concludebātur, vt talibus similes putarentur. [Angelus
« autem domini per noctem] .i. proxima nocte [aperiens ianuas carceris, & educens eos di-
« xit.] Beda euidenter hic asserit,quod apostoli ianuis clausis educti sunt. Vnde in Scholastica
historia dicitur:Non est intelligendū quod angelus aperuit ianuas carceris sed quod ita edu
xit apostolos,ac si ianuæ fuissent apertæ. Et quædam glossa hic asserit,quod angelus aperuit
ianuas carceris non realiter, sed apparenter,quia eduxit eos tam libere per ostia clausa, ac si
B fuissent aperta,quod per omnipotentiam dei fieri potuit,non autem naturali virtute angeli
ca,quæ se ad hoc non extendit, quod duo corpora simul sint in eodem loco, per penetratio-
nem dimensionum. Quod autem ianuæ non fuerunt apertæ realiter,verba paulo post sub-
dita insinuare videntur,sicut patebit. [Ite & stantes in templo loquimini plebi omnia verba
vitæ huius] id est,Christianæ conuersationis,seu Christi,qui ait: Ego sum via veritas & vi- Iohan.14.
ta. [Qui cum audissent intrabant diluculo in templum & docebant. Adueniens autem prin
ceps sacerdotum,& omnes qui cum eo erant,conuocauerunt concilium, & omnes seniores
filiorum Israel,& miserunt ad carcerem vt adducerentur] apostoli. Quia enim princeps &
pontifex considerauit factum apostolorum quotidie prosperari & plurimos a Iudaismo ad
nouam legem conuerti, seriosissime intendebat quomodo vniuersos apostolos auferret de
medio. Hinc magnum & celebrem fecit conuentum,quasi rem magnam acturus. Verum(vt
Salomon ait)non est sapientia, non est scientia,nō est consilium contra dominum. Et quan Prouer.21
to diuinæ præordinationi cor humanum impudentius præsumptuosiusq; resistere nititur,
" tanto omnipotens deus,quod decreuit gloriosi⁹ operatur, [Cum autem venissent ministri,
" & aperto carcere] ab ipsis ministris seu custodibus. Non enim carcerem inuenerunt apertū,
" vt statim dicetur [non inuenissent illos,reuersi nunciauerunt dicentes,Carcerem quidem in
" uenimus clausum cum omni diligentia, & custodes cerceris stantes ad ianuas] quia enim
videbant Iudæi increduli apostolos tot mirabilia aperari, cautiss. eos clauserunt,ne aliquo
" modo effugerent [aperientes autem] carcerem [neminem intus inuenimus] ex quo elicitur,
C quod clausis ianuis egressi fuerunt apostoli. Si enim angelus ianuas aperuisset, cur denuo
" eas clausisset? [Vt autem audierunt hos sermones magistratus templi] videlicet,doctores le-
" gis & iudices [& principes sacerdotum,ambigebant de illis,quidnam fieret],id est, dubita-
bant,quem exitum res haberet, & quid de apostolis essent acturi. Circa hunc locum ait Be-
da: Quid prophane Iudæe cæca stimularis insania? Furantibus Apostolis dicis Christum
de monumento sublatum. Dic rogo eosdem apostolos,de carcere tuo clauso,cuius furto cre Matth.28
" dis ablatos? Verum ingenita malitia, cor perfidum in signis manifestis obdurat. [Adueni- Matth.15.
" ens autem quidam de Iudæis incredulis [nunciauit illis, quia ecce viri quos posuistis in car Iohan.20.
" cere,sunt in templo stantes & docentes populum] Si apostoli aduersarios timuissent,non in
" templo stetissent [Tūc abijt magistratus cū ministris].i. multitudo superioꝝ cū subditis [&
" adduxit illos] puta ap̄los [sine vi] ad principē sacerdotū [Timebāt eñ pp̄lm ne lapidarenť]
" si violentiā aliquā inferrent apostolis quos vulgus deuote audiuit. [Et cum adduxissent il-
" los, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum dicens: Præcipiendo
" præcepim⁹ vobis ne doceretis in nomine isto] videlicet in nomine Iesu Nazareni, [& ecce
" replestis Hierusalem doctrina vestra] quod Iesus iste sit rex Messias filius dei,mundi salua-
tor,iudex vniuersorum [& vultis inducere super nos sanguinem hominis istius] Hoc dupli-
citer intelligi potest. Primo, vultis ostendere, quod rei simus homicidij hominem innocen-
tem perducendo ad mortem. Secundo, vultis inducere super nos vindictam sanguinis isti-
us quem a nobis nocenter fusum asseritis. Primo modo Augustinus intelligit, ita quod Iu-
dæi volebant quasi immunes videri a morte Christi,ideo obtulerunt eum iudici Pilato, at-
que dixerunt:Nobis non licet interficere quenquam. Sicque princeps hic sacerdotum nunc

Iohan.18. quasi oblitus fuit, quod ad pontificum instigationem, totus populus Iudæorum clamauit: A
Matth.27 Sanguis eius super nos,& super filios nostros. [Respondens autem Petrus & apostoli dixe-
Actuū. 4. runt:Obedire oportet deo magis,quam hominibus]hoc supra expositū est.Porro vt ait hic
glossa quædem & Scholastica historia, omnes apostoli verba ista vnanimiter proferebant,
ex feruore & zelo, non patientes vnum pro omnibus loqui. Quibusdam tamen apparet,
quod solus Petrus verba hæc protulit,quibus prolatis,alij verbis & signis annuerunt, alias
videretur ibi fuisse vocum confusio. Veruntamen istud non cogit,imo probabile est,quod
Petro responsionem inchoante, & prosequente alij ex feruore aliqua verba miscebant ea-
dem affirmando,quod & in iudicijs accidere solet,non tamen inordinate,sed valde mode-
Marc.14. ste id fecerunt. [Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem vos interemistis suspen-
dentes in ligno]manibus militum.O quam parati fuerunt isti nunc mori pro Iesu, qui tem
pore suæ captionis omnes simul fugerūt ab eo. [Hunc deus principem & Saluatorem exal-
tauit,] in resurrectione & ascensione [dextera sua], id est, sua gratiosa potentia ac pia assi-
stentia. Vel in dextera sua eum ponendo. Est autem Christus princeps totius militantis ac
Esaiæ 9. triumphantis ecclesiæ,de quo Esaias prædixit. Vocabitur nomen eius admirabilis,consilia-
rius, deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. De quo in Apoclypsi habetur. Qui est
testis fidelis,primogenitus mortuorum,& princeps regum terræ.Itaque exaltauit illum,vt
Apoca 1. sit caput ecclesiæ[ad dandam pœnitentiam,] id est locum, tempus, & gratiam pœnitendi,
seu pœnitentiæ sacramentum atque virtutem [Israel] id est, populo Israel, imo & cunctis
hominibus[in remissionem peccatorum]quæ per pœnitentiam impetratur. Propter quod
Lucæ.24. post resurrectionem CHRISTVS perhibuit: Oportebat pati CHRI- E
STVM,& resurgere tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam in remissionem
peccatorum in omnes gentes. [Et nos testes sumus horum verborum] id est, rerum signi-
ficatarum per verba hæc, scilicet resurrectionis, ascensionisque Christi. Verbum autem
Iohan.1. quandoque accipitur pro interiori mentis conceptu:sicut & ibi. In priucipio erat verbum,
4.Re.20. quandoque pro imaginaria similitudine rei,interdum pro verbo vocali. Aliquando pro re
verbis expressa, quemadmodum, 4. Regum loquitur Ezechias. Non fuit verbum in do-
Iohan.15. mo mea,quod non ostenderim eis[& spiritus sanctus]est testis horum per nos loquendo &
Actuū.2. mirabilia operando in testimonium Euangelicæ prædicationis. Propter quod Christus
prædixit. Cum venerit paracletus quem ego mittam vobis a patre,spiritum veritatis qui a
patre procedit,ille testimonium perhibebit de me[quem dedit deus omnibus obedientibus
Iohan.6. sibi] scilicet nobis & condiscipulis nostris in signo visibili. Nullus tamen deo virtuose obe-
dit nisi per præuenientem gratiam spiritus sancti, sed obedientibus deo datur spiritus san-
ctus per incrementa suorum charismatum.[Hæc cum audissent] præfati principes Iudæo-
rum [dissecabantur] vehementer frementes ac indignantes contra apostolos tam authori-
Sapien.1. tatiue & sine pauore loquentes [& cogitabant interficere illos.] In maliuolam quippe eo-
Amos.5. rum animam non introierunt sapientiæ verba.Et contumaces suam reprehensionem non
sustinent,sed odiunt corripentem. [Surgens autem quidam in concilio Pharisæus] eo mo- F
Actuū,23. do quo & Paulus infra testatur, Ego Pharisæus sum. Nam ambo antequam Christi fidem
Actuū.22. susciperent, erant de secta hac quantum ad obseruantias eius[nomine Gamaliel] ad cuius
pedes instructus est Paulus [legis doctor, vir honorabilis vniuersæ plebi]quia iam dudum
honestæ fuit conuersationis, & vita concordabant doctrinæ in ipso [iussit foras ad breue
homines fieri] id est,Apostolos iussit ad modicum tempus egredi,& extra manere. Hoc eis
præcepit quamuis in corde suo sibi eos præponeret, seque eorum seruum ac discipulum re-
Ioh.,3.7.19 putaret. Veruntamen instar iubentis locutus est.De quo refert Clemens in quadam episto-
la,quod fuit apostolorum discipulus,sed occultus sicut & Nicodemus,& de consilio aposto
lorum mansit inter Iudæos,vt eorum contra fideles mitigaret furorem.[Dixitque illis. Vi-
ri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis, quid acturi sitis], id est,nolite præcipi-
tare sententiam, nec inconsulte istos opprimere, neque ex passionis impetu quicquam per
agere. Ad quod inducit duo exempla. [Ante hos enim dies extitit Theodas dicens se esse ali
quem] scilicet virum [magnum] ac vatem [cui consensit numerus virornm circiter qua-
dringentorum,q occisus est,& omnes qcunq; credebant ei dissipati sunt,& redacti ad nihi-
lum]non absolute ad nihilum,cum animæ sint immortales,& prima materia incorruptibi
lis,sed ad nihilum sunt redacti, quantum ad id quod attentarant, & de terra seu vita præ-
senti sublati sunt. Iste Theodas(sicut in Scholastica historia ex verbis Iosephi recitatur)dix
it se esse prophetam ad cuius persuasionem multi Iudæorum venditis omnibus suis, & sub
latis ex vrbe, presertim Hierusalem,facultatibus venerunt ad ripas Iordanis,& promisit se
post triduum diuisurum Iordanem, vt transirent per arentem alueum sicco pede vt tempo

pore Io-

A re Iosue,& infra hoc triduum venientes milites missi à præside Siriæ ipsum occiderunt & multos eorum quos seduxit, caputque eius tulerunt Hierusalem. Fuit autem Theodas magus. [Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis] id est, generalis descriptionis, quando imperante Augusto descriptus est orbis, ibantq; singuli vt profiterētur in sua ciuitate, subiectos se esse Romano imperio, & capitis soluerent censum, vt apud Lucam habetur [& auertit populum post se.] Nam docuit populum Israel, quod cū esset populus dei non debere eum subdi Romanis, nec eis dare tributa, quia in templo decimas solueret atq; primitias & quia in lege conscriptum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli serues. Sed errauit, cum hoc de seruitute latriæ intelligatur, & spiritali libertati corporalis subiectio non repugnat, militantibus quoque pro bono rei publicæ stipendium seu tributum debetur: Propter quod dixit Saluator: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo [Et ipse perijt, & quotquot consenserant ei dispersi sunt] Non enim diuina virtute contra Romanos roborabantur, sed pro suo errore succubuerūt [Et nūc itaq; dico vobis Discedite ab hominibus istis, & finite illos. Quoniam si ex hominibus est cōsilium hoc aut opus dissoluetur] .i. si negocium apostolorum humana calliditate confictum est, & doctrina eorum mendosa est, magicisq; artibus innituntur, cito totum peribit, sicut illoꝝ duorū, [si vero ex deo est, nō poteritis dissoluere illud. Abstinete ergo ab eis, ne & deo repugnare videamini] Rationabilis prorsus fuit ista instructio, præsertim cum probabilia valde imo & certa omnino signa apparerent, quod apostolorum opus esset à deo [Consenserunt aūt illi] .s. Gamalieli non tamen in toto, quia in hoc consenserunt, quod dimiserunt apostolos, non autē in hoc, quod eos flagellauerunt, & prædicare prohibuerunt [& conuocantes apostolos, cæsis] .i. à se flagellatis [denunciauerunt, ne loquerentur in nomine Iesu ad populū] aliqua laude digna [& dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati] reputantes psequutionem hanc esse præcipuum donum dei, quemadmodum Paulus Thessalonicensibus scribit: Vobis datum est pro Christo non solum vt credatis in eum verum etiam vt patiamini pro illo. Sic ergo impleuerunt Apostoli quod audierunt à Christo: Gaudete in illa hora & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Hinc in Iacobo habetur: Omne gaudiū existimate cum in diuersas tentationes incideritis. Præterea cum quælibet virtus habeat proprium gaudium sibi annexum, perfectam patientiam habens in aduersitatum perpessione secūdum superiorem animæ partem lætatur, ita quod sicut gaudium est iusto iusticiam facere, & humili subdi, sic patienti gaudium est tribulari. Et vtique si Christū pure diligimus gaudere debemus quod ei per aduersitatum molestias conformamur, quia & per hoc à peccatis purgamur, ad gratiam abundantiorem disponimur, ad regnum cœleste compendiosius peruenimus. Ideo scriptum est: Communicantes Christi passionibus gaudete, vt in reuelatione gloriæ eius gaudeatis. In omni ergo aduersitate inordinatam tristitiam repellamus, & Christi passionem ac multiplicem patientiæ fructum oculis cordis stabiliter proponamus, scientes quod omnes qui placuerunt deo per multas tribulationes transierunt fideles. Qui autem tentationes non susceperunt in timore dei & in patientia sua, exterminati sunt [Omni autem die non cessabant in templo & circa domos docentes] publice & priuate [& euangelizantes Christū Iesum] in quo patet maxima fortitudo fidei charitatisq; feruor istorum, qui in regia pontificalique vrbe, nec verbis nec ictibus poterāt à dei opere cohiberi. Et vtique nisi diuina potestate totum opus eorum fuisset fulcitum, mirum & incredibile videretur, quod principes Iudęorum vel vno die permisissent eos in vita aut ciuitate sua metropolitana, sed vt dictum est: Non est consilium contra dominum.

Margin notes: Luc. 2. — Deute. 6. Mat. 4. — Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. — B — Matth. 5. Luc. 6. Iaco. 1. — 1. Pet. 4. — C — Iudith. 8.

¶ Explanation capituli sexti: In diebus autem illis.

¶ Articulus sextus.

Quia hoc libro sanctus Lucas primitiuæ statum ecclesiæ ꝑposuit scribere, nō solū apostolorū facta & verba enarrat, sed & cæterorū fidelium post apostolos præcipuorum. Et quoniam in ecclesia post sacerdotes constituuntur & sequūtur diaconi, nunc de ordinatione septem primorum diaconorum texit historiā. [In diebus autem illis crescente numero discipulorum] eorum videlicet qui per apostolos conuertebantur ad Christum. Christiani vero tunc generaliter vocabantur discipuli, vt infra habetur. Quotidie autem plurimi conuertebantur [Factum est murmur Gręcorum aduersus Hebræos] per Græcos hic intelliguntur vel Iudæi in dispersione inter Græcos nati & educati, vel Græci & aduenæ ex gentilitate conuersi, & in Hierusalem commanentes [eo quod despicerentur in ministerio quotidiano] scilicet, dispensatione seu administratione victualium &

lium & temporalium[viduæ eorum]puta Græcoꝝ. Quod tripliciter intelligi põt. Primo, D
quod Hebræi in ministerio quotidiano viduas suas tanquam eruditiores Græcorũ viduis
præferebant,& sic Beda exponit. Secundo,quod viduæ Græcorũ in ministerio isto nimiũ
grauabantur,seu ad viliora agenda deputabantur. Tertio, quod viduis Græcorum,non
tam bene ministrabantur necessaria,vt viduis Hebræorum. Sed cum superius dictum sit
quod multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, & singulis ministrabatur
sicut indiguerunt, quomodo in tam sancto collegio inuenta est ista dissensio? Est respon-
dendum, quod numero discipulorum crescente orta est murmuratio ista, non enim om-
nes æque perfecti fuerunt & in tanta multitudine fuisse aliquos imperfectos,mirum nõ est
Imo vt Clymachus refert,quidam illorum facti fuerunt hæretici[Conuocantes autem du
odecim]scilicet Apostoli[multitudinẽ discipulorum dixerunt: Non est æquum nos relin-
quere verbum dei]id est à prædicatione cessare[& ministrare mensis] .i. victualium corpo
ris amministratione occupari.Spiritalia enim in tantum sunt temporalibus præponenda
quanto anima corpore extat præstantior, & qui sunt ad sublimiora officia, diuinioresque
actus instituti,non debent immoderanter sine necessitate,circa viliora intẽdere,ne à prin-
cipalioribus impediantur. Denique meliora sunt fercula mentis quam ventris,et vt Raba
nus ait,his verbis ostendunt apostoli Episcopos & doctores non debere corporalibus im-
2. Timo. 2 plicari,dicente Apostolo: Nemo militãs deo implicat se negotijs secularibus. Hinc etiam Ie
Exod. 18. tro consuluit Mosi, vt præesset populo in his quæ sunt ad deum,& maiora duntaxat iudi-
caret negocia,minora vero substitutis principibus iudicibusque cõmitteret, prout in Exo E
do habetur[Cõsiderate ergo fratres viros ex vobis]id est,de vestro collegio [boni testimo
nij]scilicet,famæ honestæ[plenos spiritu sancto & sapientia]id est, euidenter virtuosos,&
sufficienter eruditos,quantum homano modo conijci potest aut sciri. Tunc enim fuerunt
ibi quam plures tãta gratia decorati, quod certum fuit eos spiritu sancto impletos[septẽ]
Tot enim ad literam probabiliter videbantur ad opus amministrationis sufficere. Per q̊d
mystice figuratur, quod in diaconatum promouendi debent septemplici dono spirit⁹ san
cti ornari[quos constituamus super hoc opus]administratiõis corporalium,vt ipsi ea mi-
nistrent,vel ministrantibus præsint.[Nos vero orationi & ministerio verbi insistentes eri
mus] per ministerium verbi prędicatio designatur. O vtinam prælati ista attenderent,quo
rum iam plures,plusquam oportet,decet,aut licet,circa temporalia occupantur,in exterio
ribusque versantur,quia mente sunt frigidi, nec in spiritalibus exercitijs habent saporem.
Hinc effunduntur,negligẽtes seipsos & sibi commissos[Et placuit sermo coram omni mul
titudine]qui malum murmurationis optabãt extingui,& vt boni filij patrum suorum cõ
cilio tam rationabili celeriter acquieuerunt. Quod & cunctis subditis est pensandum ac
imitandum. Præterea in verbis præfatis notatur ordo in electione seruãdus. Electio enim
primo fieri debet cum discretione atque concordia,quod notatur, cum dicitur cõsiderate.
Secundo ex charitate: ideo subditur,fr̃es. Tertio vnus de gremio ecclesiæ eligi debet. Hinc
sequitur,ex vobis. Quarto qui eligitur debet esse bonæ famæ, propter proximorum ædifi-
cationem. Idcirco subiungitur,boni testimonij. Quinto,erit virtuosæ conuersationis quo F
ad deũ. Ideo addit,plenos. ss. Sexto erit in scripturis instructus. Propter q̊d seqtur,& sapia.
Postremo talis debet esse,vt magis cupiat pdesse, q̃ pesse ppẽdens se potius vocatũ ad onus
q̃ ad honorẽ. Idcirco annectit,q̊s cõstituamus sup hoc opus. [Et elegerũt Steph. plenũ fide]
q̃ est ꝟtus theologica,seu fidelitate,q̃ ad iusticiã ptinet[& spũ sancto]p q̊d insinuat cunctis
fuisse plenus ꝟtutibus. Sed in primitiua ecclesia fides fuit specialiter cõmendanda tanq̃ fun
damentũ ꝟtutũ,& qa tunc valde necessaria fuit fidei fortitudo,ppter psequutores, itẽq; ob
difficultatẽ subdendi intellectũ articulis fidei,q̊d est rõem in captiuitatẽ redigere[& Philip
pũ]de isto Philippo diacono infra scribũtur sublimia, vnde & ipe & cæteri q sequũtur ple
ni fuerunt fide & spũ sancto[& Prochoꝝ,& Nicanorẽ,& Timonẽ,& Parmenã,& Nicolaũ
aduenã Anthiochenũ]q vt fert de gẽtilitate fuit cõuersus ad Iudaismũ. Vel forte immedia-
te ad Chr̃ianismũ,& de Antiochia fuit, de q̊ occasionẽ erroris sumpserũt qdã,in Apocaly-
psi Nicolaitę vocati,asserentes,mulieres debere esse cõmunes. Quod & Thomas in summa
cõtra gentiles affirmãt hunc Nicolaũ dixisse. Alij tñ dicunt,q̊d ipse non dixit hoc,sed cũ ha-
beret mulierẽ pulcherrimã,& accusaret de immoderato amore ad eã, volẽs se excusare, ait
corã apo. Ecce cõiunx mea,q vult ea vtat. Quod(vt isti asserũt)ipse nõ dixit ea mẽte q̃ senti
ret vsum fœminaꝝ debere esse cõmunem, sed vt p huiuscemodi modum loq̃ndi se plenius
excusaret. Veꝝ qdam puersi ad mala procliues, eiusq; ꝟba iuxta suã concupiscentiã interp
tantes,sumpserunt ex eis occasionẽ erroris[Hos statuerunt añ conspectũ apostoloꝝ] puto

aũt quod

autem quod & hi septem electi etiam elegerunt, sicut in electionibus collegiorum ac cœno
A biorum qui eliguntur & eligunt [& orantes] ipsi apostoli [imposuerūt manus] secundum Rabanum hic ordo seruādus est, vt scilicet populus eligat, episcopus ordinet. Et quia Apostoli cum oratione & manus impositione ordinauerunt istos diaconos, in ordinibus dandis fiunt orationes, & in quibusdā ecclesiis, manus tempore ordinationis imponūtur diaconis. In scholastica quoq; fertur historia, quod horum septem priorum diaconorum vicē gerunt archidiaconi, propterea instituti, vt portent pondus negotiorum, quatenus prædicationi ac doctrinæ liberius vacent episcopi [Et verbum domini crescebat] .i. prædicatio apostolorū fructificabat [Et multiplicabat numerus discipulorū in Hierusalē valde] qa plurimi cōuertebant. [Multa etiā turba sacerdotū obediebat fidei] rōnem suā subijciēdo fidei, in q̊ elucescit infinita misericordia Christi, q̊d illos conuertere dignatus est à quibus tā importune atq; crudeliter fuit expetitus ad mortem, in quibus specialiter est impletum, quod ante passionem Christus prædixit: Cum exultaueritis filium hominis tunc cognoscetis qa ego sum. Iohan. 12. ¶ Insuper aduertendnm, quod sicut in libro hoc beatus Lucas duorum præcipuorum apostolorum actus & verba specialiter prosequitur ac describit, videlicet Petri et Pauli, ita & prædictorum septem diaconorum duorum præcipuorum verba actusq; prosequitur, scilicet Stephani & Philippi, nō enim scribere omnia potuit [Stephanus autem plenus gratia & fortitudine] paulo ante dixit eum plenum fide & spiritu sancto, nunc gratia & fortitudine, vt monstretur sanctus STEPHANVS fuisse vir apostolicæ perfectionis, & quia iam eius martyrium descripturus est, apte pręmittit quod fortitudine plenus fuit, tam illa quæ est virtus moralis & cardinalis, cuius est in periculis mortis esse constantem, quā illa quæ est donum, cuius est operibus perfectionis constāter insistere [faciebat signa & pro-
B digia magna in populo] quæ sanctus Lucas breuitati studens non prosequitur. [Surrexerunt autem quidam de synagoga libertinorum.] Isti Iudæi increduli dicti sunt libertini, quia manumissi, id est, libertati donati fuerunt, cum prius serui fuissent, sicq; conditionis fuerunt seruilis qui fidei restiterunt [& Cyrenensium] à Cyrene, quæ est ciuitas Lybiæ, secundum Bedam [& Alexandrinorum] i. de Alexandria vrbe Aegypti [& eorum qui erāt à Cilicia, & Asia] quæ sunt regiones vicinæ adinuicem [disputantes cum Stephano] volentes p bare, quod Iesus non esset Christus in lege promissus [& non poterant resistere sapientiæ] Stephani [& spiritui] i. spiritui sancto [qui loquebatur] per Stephanum, sicut ait Saluator: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Vel spiritui, id est, animæ Stephani qui loquebatur, sicq; implebatur in Stephano illa Christi promissio. Ego dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri [Tunc submiserunt viros] scilicet falsos testes [qui dicerent se audiuisse eum dicentem verba blasphemię, in Mosen & in deum] sicut fecerunt regi ita & militi. Nam & contra Christum produxerunt falsos testes Iudęi. Est autem proprium peruersorum, vt cum ratione præualere non valent, seq; rationabiliter conuinci prospiciunt, ad calliditates & violentias conuertantur. Sic egerunt & isti [Commouerunt itaque] id est, ad iram & zelum indiscretum prouocauerunt [plebem & seniores & scribas,] id est, iudices & doctores, [& concurrentes rapuerunt eum] cum impetu violento tanquam maleficum [& adduxe-
C runt in concilium, & statuerunt falsos testes dicentes: Homo iste non cessat loqui aduersus locum sanctum & legem] id est, templo & legi Mosi per verba blasphemiæ detrahit [Audiuimus enim eum dicentem: Q̄m Iesus Nazarenus hic destruet locum istum & mutabit traditiones] id est, leges seu ordinationes & obseruantias [quas tradidit nobis Moses] Etiam si Stephanus hæc verba dixisset, non fuisset blasphemia secundum veritatem, sed secūdum Iudæorum istorum æstimationem. Romani enim Christi potestate destruxerunt vrbem & templum Hierusalem. Ceremonialia quoque legis Christus mutauit in melius, & alias dedit institutiones viuendi ac deum colendi quàm Moses. Vere excæcati Iudæi putabāt cęremonialia & iudicialia legis præcepta post Christi aduentum semper seruanda sicut moralia. Nihilominus testes isti mentiti sunt, vel Stephanus ista verba non dixit, vel ea nō dixit eo sensu quo ipsi ea proposuerunt. Sic enim ea proposuerunt, quasi Iesus asseruisset se legalia mutaturum, quasi simpliciter reprobans ea, vel quasi omnia mutans. Christus vero ita non dixit nec Stepanus, imo Christus testatus est: Non veni legem soluere sed adimplere, id est, perficere. Cæremonialia enim figuratiua fuerunt, quæ in Christo impleta sunt atque in ecclesia. Præcepta quoque moralia euangelicis perfecit consilijs [Et intuentes in eū omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem eius tanquam faciem angeli] i. splendidissima claritate ac miro decore perfusam, per quod internę perfectionis magnitudo, puritas

Matth. 10
Lucæ. 21.
Matth. 26
Marc. 14
Lucæ. 24.
Matth. 5.

& innocentia monſtrabatur. In quo Moſi parificatus eſt Stephanus. Nam & Moſi vultus
præ ſplendore à Iudæis aſpici non valebat. In tali autem & tanta maieſtate oſtẽdit deus Iu- D
dæis Stephani vultum vt conuerterentur ad veritatem ſi vellent, aut ſi nollent, de ſua obſti-
natione inexcuſabiliores ac damnabiliores redderentur. Porro in ſcripturis canonicis nõ
legitur homo vultum huiuſcemodi habuiſſe in terra corã hominibus, niſi Chriſtus in tranſ
figuratione, & Moſes ac Stephanus, in quo magna valde Stephani excellentia innoteſcit.

¶ Elucidatio capituli ſeptimi: Dixit autem. Articulus ſeptimus

DIxit autem princeps ſacerdotum, ſi hæc ita ſe haberent] Quoniam accuſato dan
dus eſt locus excuſationis, & reſponſionis, princeps ſacerdotum tanquam iudex
ſciſcitatus eſt Stephanũ, an in ſibi obiectis eſſet culpabilis [Qui ait: Viri fratres &
patres audite] ſanctus Stephanus reſponſurus verbis modeſtis ac blandis in ex-
Act.6. ordio vſus eſt, quia vt ſcribitur in Prouerb. Reſponſio mollis frangit iram. [Deus gloriæ
apparuit patri noſtro Abraam] Quatuor obiecta fuerunt Stephano, ſcilicet blaſphemia in
deum, in Moſen, in legem, in templum. Ideo de his quatuor ſe excuſat, & primo de blaſphe
mia contra deum, quem deum glorię nuncupat, quia in ipſo eſt beatitudo & gloria infini-
ta, & ab ipſo vita gloriæ profluit. Ipſe quoque eſt maieſtatis immenſæ, apparuit autem A-
braam per ſubiectam creaturam, ſcilicet angelum [cum eſſet in Meſopotamia] quæ eſt re-
gio ſic dicta, quia media inter aquas ſita eſt, inter fluuios ſcilicet Euphratem, & Tigrim [pri
Gen.12 uſquam moraretur in Charran] quæ ſecundum Bedam eſt vrbs regionis Meſopotamiæ,
& in Geneſi dicitur Aran [& dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni E
in terram quam monſtrauero tibi] ſcilicet in terram Chanaan. Circa hoc dubia oriuntur.
Abraam nanque oriundus fuit de Chaldæa, & inde venit in prouinciam Meſopotamiæ,
deinde in ciuitatem illius, nomine Charran. Quomodo ergo ei de terra ſua egreſſo atq; in
Gen.11. aliena poſito, dicitur, exi de terra tua? Item in Geneſeos libro legitur, quod Abraam cum
patre ſuo Thare habitauit in Aram quæ alio nomine dicitur Charran, & mortuo ibi ipſo
Thare patre Abrææ, dominus illi præcepit, egredere de terra tua, & cæter. Ad primum re-
ſpondetur tripliciter. Primo, ſecundum Bedam & Scholaſticam hiſtoriam, quod licet iam
egreſſus fuerat de Chaldæa corpore, non tamen mente, quia adhuc tenebatur ſpe ac deſide
rio redeundi. Idcirco præcipitur ei vt etiam mente egrediatur de ea, vt ſcilicet non propo-
ponat in eam reuerti. Secundo, iuxta Auguſtinum, quod Meſopotamia eſt pars Chaldææ
& ita non fuit de tota Chaldæa egreſſus, ſed de vna eius parte introijt aliam, nũc ergo iube
tur totã relinqre. Tertio, vt quod dicitur exi de terra tua, ſic exponatur. i. lõgius diſcede ab
ea. Ad aliud reſpondetur, quod vel bis iuſſum eſt Abrææ exire de terra cognatiõeq; ſua, vi-
delicet ſemel añ mortẽ pr̃is ſui & tũc ex cauſa rõabili diſtulit, forte vt pr̃i ſuo tanq̃ ſeni pſo-
latio, & exhibẽdo obſeqo maneret coniũct⁹. Scd'o, poſt pr̃is ſui dormitionẽ, vl' vt aliq dicũt
hoc q̊d dr̃: exi de terra tua, p anticipationẽ eſt dictũ. Deniq; in hoc p̃cepto Abrææ facto, my
Lucæ.14. ſterialiter p̃figurabaẗ, q̊d Chr̃s poſtea p ſeip̃m conſuluit, vt. ſ. ppter ip̃m oĩa relinquãtur, eti
am parẽtes, fr̃es, ſorores, &c. [Tũc exijt de terra Chaldæorũ] ſcd'm variũ ſenſum nũc tactũ
. ſ. lõgius diſcedẽdo ab ea, vel ptẽ eius deſerẽdo [& inde habitauit in Charrã. Et inde poſtq̃ F
Gene.11. mortuus eſt pr̃ eius] Thare in Charrã cũ eſſet ducentoꝝ qnq; annoꝝ, vt dr̃ in Gen. [trãſtu-
lit]. i. ire p̃cepit [illũ in terrã iſtã, in q̃ nũc vos habitatis] q̃ dr̃ terra promiſſiõis [& nõ dedit il
Gene.23. li hæreditatẽ in ea nec paſſum pedis]. i. nec minimã ptẽ. Nec obeſt q̊d in Gen. ſcribiẗ Abra
am emiſſe ſpeluncã cũ agro, nã hãc ptẽ habuit in titulo emptionis pro ſepultura, nõ hæredi-
tate poſſedit ad colendũ aut habitandũ [ſed repromiſit dare eã illi in poſſeſſionẽ, &] pro. i.
Ioſue.14. [ſemini eius] illis videlicet. q cũ Ioſue terrã iſtã ingreſſi ſunt [cũ non haberet filiũ]. i. añ nati
uitatem Iſaac, imo & Iſmaelis, & hoc q̃tum ad promiſſionẽ primo factã. Sepius em̃ ei iſtud
Gene.12. promiſit, ſed prima vt ſcribitur in Gen. fuit lõge ante Iſmaelis generationẽ. Vbicũq; aũt in
Gen. legitur deus promiſiſſe Abrææ, vel Iſaac, aut Iacob, quod eis hanc terrã daret, referen-
dũ eſt ad poſteritatẽ ipſoꝝ [locutus eſt aũt ei deus] p angelum [qa erit ſemen tuũ accola]. i.
filij tui peregrini erunt & aduenæ [in terra aliena] ſcilicet in regiõe Chanaã, & Aegypti [&
ſeruituti eos ſubijcient & male tractabunt annis quadringentis triginta] Vnde legitur do-
Gene.17 minus locutus ad Abraam: Scio prænoſcens, quod pegrinum futuꝝ ſit ſemen tuũ, & ſerui
tuti eos ſubijciẽt & affligẽt quadringẽtis annis. Porro hos q̃dringentos triginta annos cõ-
putat Rabanus à die quo facta eſt iſta promiſſio Abrææ vſq; ad exitũ de ægypto. Quadrin
gentos ꝟo annos nõnulli incipiũt à natiuitate Iſaac, vſq; ad egreſſum Iſrael de ægypto. Ali
qui ꝟo qa dictũ eſt Abrææ, in Iſaac vocabitur tibi ſemen, cõputat iſtos q̃dringentos annos
à natiuitate Iſaac vſq; ad mortem Seon regis Amorreoꝝ, & Og regis Baſan. Preterea q̃uis
dictum

dictũ ſit,quod filij Iſrael aduenæ forent in terra aliena,& ſeruituti ſubijciendi ac male tra-
A ctandi,non tamen ſenſus eſt, quod toto hoc tempore fuerint in huiuſmodi afflictione, ſed
pars pro toto eſt poſita,aut econuerſo,Nam pro parte quadam huius temporis fuerũt affli-
“ cti in terra Aegypti [& gentem cui ſeruierint] puta Aegyptios [iudicabo ego] iuditio
“ punitionis & condemnationis[dicit dominus]nã ſubmerſit eos in mari rubro & ſtatuit in
“ inferno[& poſt hæc exibunt]de Aegypto ſeu eremo[& deſeruient mihi in loco iſto]ſcilicet
“ in Iudæa,quod tempore Ioſue inceperunt [& dedit illi] videli. Abraæ[teſtamentum], id Ioſue.13
“ eſt,pactum[circumciſionis]dicens.Hoc eſt pactum meum quod obſeruabitis.Circumcide Gene.17
“ tur ex vobis omne maſculinum[& ſic genuit Iſaac cum eſſet cẽtum annorum] vt ſcribitur 21.
“ in Geneſi.Erat autem nonaginta nouem annorum cum pactum circumciſiõis accepit [&
“ circuncidit eum die octauo]ſicut in Gen.habetur:[Et Iſaac]genuit[Iacob,& Iacob duode
“ cim patriarchas.Et patriarchæ æmulantes,]id eſt inuidentes ipſi[Ioſeph]quia à patre plus gen.37. 38
“ amabatur, & ſomnia quædam eis diſplicentia vidiſſe ſe eis narrauit [vendiderunt eum in
“ Aegyptum].i.Iſmaelitis negociatoribus in Agyptum pergentibus ſecumq; ducentibus at-
ꝙ ibidem vendentibus Ioſeph. Non tamen omnes patriarchæ duodecim id fecerunt,quia
“ nec Beniamin adfuit neq; Ruben[Et erat deus cum eo]per gratiam magnam, & prouidẽ-
“ tiam ſingularẽ ac gratioſam[eripuit eũ ex omnibus tribulationibus ſuis] ſcilicet,de mani-
bus fratrum,& Aegyptij qui eum incarcerauit, vnde in Sapiẽtiæ libro legitur:Hæc ſcilicet Sapien.10.
“ ſapientia diuina venditũ iuſtũ non dereliquit ſed à peccatoribus liberauit eum [& dedit ei gene. 41
“ gratiã & ſapientiã,in conſpectu Pharaonis regis Aegypti]nam ex diuina reuelatione expo
B ſuit ſomnia Pharaonis,ſicut Daniel ſomnia regis Babylonis[& cõſtituit eum præpoſitum Daniel. 2.
“ ſuper Aegyptũ,& ſuper omnẽ domũ ſuã]id eſt,familiã atq; ſubſtantiam,dicens ad eũ.Vno gene. 41.
“ tantũ regni ſolio te p̃cedã. [Venit autem fames in vniuerſam Aegyptũ & Chanaan,& tri- 42.
“ bulatio magna] Nam has duas regiones fames illa maxime opprimebat: q̃ omnia in Ge-
“ ne.plenius ſcripta ſunt [& non inuenerunt cibos patres noſtri] in terra qua habitabant.
“ [Cum aũt audiſſet Iacob frumentũ eſſe in Agypto,miſit patres noſtros]i.decẽ patriarchas
“ Beniamin ſecum retento [primũ] id eſt,prima vice [& ſecundo].i. ſecunda eoꝝ miſſione
“ in Aegyptum pro victualibus emendis [cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis] quia tunc di-
“ xit eis.Ego ſum Ioſeph[& manifeſtatũ eſt Pharaoni genus ei⁹].i.cognatio. Tunc eñi in au
“ la regis celebri dictum eſt ſermone.Venerũt fratres Ioſeph[Mittens autem Ioſeph] fratres Gene.45 46.
“ ſuos,cum plauſtris & aſinis,multiſq; diuitijs[accerſuit patrem ſuum]per iſtos denuntians 47.
“ vt veniret ad ſe[& omnẽ cognationẽ ſuam in animabus].i.hominibus[ſeptuaginta quin- 45. 46.
“ q;]In Geneſi habetur:Cunctæ animæ quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob in Aegyptũ,& egreſſę 47.
ex fœmore illius abſq; vxoribus filioꝝ ſexaginta ſex.Et in exodo.Erant omnes aĩæ eoꝝ q
egreſſi ſunt de fœmore Iacob ,ſeptuagĩta,Sed Lucas ſequẽs interp̃tationẽ Septuaginta,po Exod.1
nit ſeptuagĩta qnq; p anticipationẽ cõnumerãs qnq; nepotes Ioſeph. Quib⁹ oĩbus ſi addã
tur ipſemet Iacob & filius eius Ioſeph cũ duobus filijs eius Effraim & Manaſſe,habẽtur ſe-
“ ptuaginta qnq;[& defunctus eſt ipſe]Iacob in Aegypto[& patres noſtri].i. duodecim pa gene. 49.
“ triarchæ ibidem[& tranſlati ſunt in Sychẽ,& poſiti in ſepulchro quod emit Abraam p̃cio
C argenti à filijs Emor filij Sychem]In Gen.ſcriptũ eſt ꝙ Iacob emit partẽ agri à filijs Emor gene. 33.
p̃ris Sychem cẽtũ agnis,fuitq; ager iſte iuxta Salẽ vrbẽ Sychemoꝝ. Porro alio loco in Ge- 23.
neſi legitur, quomodo Abraã emit ab Ephron filio Seor Ethæo ſpeluncã duplicẽ vna cum
agro in quo fuit iuxta Hebron q̃dringentis argenti ſiclis.Quomõ ergo nũc dicitur,ꝙ Abra
am emit ſepulchrũ à filijs Emor, & quomodo Emor vocať hic filius Sychem , cũ in Geneſi
appelletur pať ipſi⁹ Sychẽ? Itaq; intuendũ ꝙ Iacob ſicut in Geneſi ſcribiť fuit cito poſt mor
tem ſuã in ſpelunca duplici poſitus.Ioſeph vero tẽpore Ioſue in Sychem, & in eodẽ loco ſe-
cundũ Hieronymũ ſepulti fuerunt alij patriarchæ,delatis eorum oſſibus ex Aegypto, quã-
uis in Geneſi non legatur.Poſtea autem poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraã. Veꝝ q̊d
in litera dicitur , a filijs Emor filij Sychem,refertur ad verba præcedentia ,ſcilicet,tranſlati
ſunt in Sychem,vt ſit ſenſus,ꝙ tranſlati ſunt in Sychem emptam à filijs Emor,à quibus Ia
cob emit hunc agrum Sychem. Quod autem Emor dicitur hic filius Sychem,& in Geneſi,
pater Sychem, concordatur,quia frequenter contingit ꝙ aliquis habeat patrẽ & filium eo
dem nomine appellatos. Hæc in Scholaſtica hiſtoria plenius ſcripta ſunt.[Cum appropin
quaret autem tempus repromiſſionis quam confeſſus] .i.proteſtatus [fuit deus Abraæ].i.
proximante tempore quo implendum fuit quod deus Abraæ prænunciauit de eductione
poſteritatis ſuæ ex Aegypto,& introductione in terram promiſſionis[creuit populus]Iſra
el [& multiplicatus eſt in Aegypto]iuxta id Exodi: filij Iſrael creuerũt & q̃ſi germinantes
multiplicati

multiplicati sunt,& roborati nimis,impleuerunt terram [quoadusque rex alius surrexit in Aegypto qui non sciebat Ioseph], id est, quanta bona Aegyptiorum regi populoque præstiterit. Rex iste sub quo natus est Moses non fuit de semine regis Aegypti qui constituit Ioseph super Aegyptum,vt Iosephus scribit. Et vt aliqui dicũt octauus fuit post illum [Hic circumueniens genus nostrum] id est ,populum Israel callide opprimens, iuxta quod ait in Exodo:Venite sapienter opprimamus eum[afflixit patres nostros]crudeli pręcepto [vt exponerẽt infantes suos]id est,ab obstetricibus eos occidi permitterẽt, vel in flumen proijcerent,aut proijci finerent[ne viuificarentur] .i. ne infantes isti manerent viuentes,& per hoc populus Israel inualesceret. Primo quippe præcepit obstetricibus vt infantes masculos Hebræorum necarent. Quibus id ex timore dei non exequentibus,iussit Pharao omni populo suo,vt quicquid masculini sexus gignerent coniuges Hebræorum,in flumine proijcerent, vt in Exodi libro habetur. Et quoniam Sanctus Stephanus accusabatur quasi obloquens Mosi,consequenter ad eius commendationem descẽdit[Eodem tempore natus est Moses]durante scilicet præcepto occidendi paruulos Hebręorum[& fuit gratus deo] .i. acceptus,nõ ex proprijs meritis,sed ex dei bonitate tamquam æternaliter prædestinatus, atque ad plurima opera bona agenda præordinatus[Qui nutritus est in domo patris sui tribus mensibus]videntes enim parentes eius pulchrum & elegantem eum esse infantem,misferti ipsius cũ periculo cõtra regis edictũ cõseruauerũt eum in vita & obsconderunt.[Exposito autẽ illo]id est in flumẽ proiecto & posito in vasculo quodã,iuxta id Exodi. Cũq; iam celare non posset,scilicet mater eius eum,sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, posuitq; intus infantulum & posuit eum in carecto ripæ fluminis [sustulit eum filia Pharaonis]visa enim fiscella iussit vni ancillarum vt illam sibi afferret. Qua aperta & reperto infantulo,miserta eius dixit. De infantibus Hebræorum hic est [Et enutriuit eum sibi in filium]Conmisit enim matri Mosi vt eum nutriret,& adultum sibi scilicet filiæ Pharaonis referret,quo facto adoptauit eũ in filium. Hæc autem in Exodo plenius recitantur. [Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum] scilicet in naturali philosophia & Astronomia. Studium antem philosophiæ primo viguit in Aegypto [& erat potens in verbis, & in operibus suis]id est,sapiens in loquendo,& fortis in operando. Et quia hic dicitur quod erat potens in verbis, Origenes asserit,quod eloquens fuit, & quod in Exodo Moses impeditoris linguæ se esse testatur,soluit per hoc,quod tunc ineloquentem se dixit, cum deum audiuit sibi loquentem,cuius comparatione omnis rationalis creatura consistit ineloquens. Alij probabilius aiunt ꝙ fuit linguæ impeditæ, tunc tamen potens in verbis fuisse asseritur, non ob promptitudinem expressiue, sed ob discretionem in differendo, [Cum aũt impleretur ei quadraginta annoꝝ tẽpus,ascendit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israel]in terra Gessen,vt in molestissima seruitute positos consolaretur. Cõdoluit enim eis tamquam pijssimus[Et cum vidisset quendam Hebræum iniuriam pacientem] ab Aegyptio[fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat percusso Aegyptio] .i. iniuriam Hebræi vltus est,interficiendo iniuriantem Aegyptium. In quo facto aliqui dicunt eum peccasse. Alij vero affirmãt quod non, quia iam deo reuelante cognouit quod liberaturus esset filios Israel de Aegypto,sicque cognouit se constitutum à deo defensorem populi Israel,secundum quod subditur[Existimabat autem intelligere fratres]puta Hebręos[quod deus per manum],id est,ministerium & virtutem[ipsius daret salutem],id est, liberationem de manibus Aegyptiorum præstiturus esset[illis] scilicet Hebræis [At illi non intellexerunt] id est, non considerauerunt hoc [Sequenti vero die] vel immediate post diem quo occidit Aegyptium[apparuit illis litigantibus]id est, duobus Hebręis inter se rixantibus[& reconciliabat eos]id est,pacificare conatus est eos [in pace dicens: Viri fratres estis] quia de eodẽ semine Abraæ Isaac & Iacob[vt quid nocetis alterutrum?] Quasi dicat, Cum fratres sitis, vnus alteri benefacere obligatur. Iniustum est ergo quod vnus alium lædit. Hoc & Christianis quibuslibet præsertim religiosis,& clericis inter se contendentibus est dicendum[Qui autem iniuriam faciebat proximo suo] Hebræo [repulit eum,dicens: Quis te constituit principem aut iudicem sup nos?] Tamquam dicat. Cur quod ad te non spectat pręsumis, atque indebitam tibi authoritatem vsurpas? Ecce quam peruersus fuit hic homo, qui charitatiuam increpationem tam grauiter tulit,& pie arguentum redarguit impie, similis vtiq; Sodomitis,qui Loth eos leuiter increpanti locuti sunt. Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices? [Nunquid interficere tu me vis quemadmodum heri interfecisti Aegyptiũ?] Huic prauissimo homini assimilantur qui secreta alicuius propalant ex passione, cum admonentur,reprehenduntur,seu iuste puniuntur ab eo [fugit autem Moses in verbo isto] id est, audito

Marginal notes: Exod. 1. · Exod. 2. · Origines. Exod. 4. · Exod. 2. · Exod. 2. — Section letters in right margin: D, E, F.

A audito hoc verbo & cognito q Pharao id percepisset, qui & voluit occidere Mosen, fugit [& factus aduena in terra Madian] habitans ibi cum Ietro sacerdote Madian, vbi generauit duos filios, scilicet Gersan & Eliezer de Sephora filia Ietro. Et expletis annis quadraginta, à tempore fugæ præfatæ [apparuit illi in deserto montis Sinai] quia in illa solitudine situs est mons Sinai. Cum enim minasset Moses gregem quem pauit ad interiora deserti & venisset ad montem dei Oreb (videlicet Sinai, Nam pes montis dicitur Oreb, summitas " vero Sinai, & interdum vnum pro alio ponitur) apparuit ei [angelus] tamē in persona dei, " & in eius persona loqns ad Mosen. Idcirco in Exo. scribitur, q̄d dn̄s ei apparuit [in igne flā" mæ rubi] qa de medio ignis quo rubus videbatur opertus angelus Mosi loquebatur. Ideo quoque in igne apparuit, quia (vt diuinus Dionysius edocet) ignis maximam habet conuenientam cum spiritalibus rebus, Vnde suo splendore ac simplicitate, angelicæ naturæ puritatem & sapientiam signat. Et rursus ob id in igne splendente non nocente nec comburente rubum apparuit, ad insinuandum quod filij Israel in igne tribulationis quem in Aegypto patiebātur purgarentur non consumarentur [Moses autem videns] rubum igne opertum [admiratus est visum], id est, rem visam cur, scilicet, rubus igne non læderetur, qui faciliter inflammatur [Et accedente illo vt consideraret, facta est ad eum vox domini] per angelum loquentis, [Dicens. Ego sum deus patrum tuorum, deus Abraam, deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus aūt Moses] ex allocutiōe insolita, tubali, angelica, & ex præsentia maiestatis diuinæ. Tales enim visiones & allocutiones maximam pariunt alterationem

B in mente & corpore [non audebat considerare] id est, rubrum seu ignem illum aspicere, tamquam stupidus factus. Nam & tales alterationes primo impediunt vsum rationis, donec gratia confortetur, quemadmodū patet in Daniele, propter quod Ezechieli dominus Daniel.9. Ezech.2. " ait: Sta supra pedes tuos & loquar tecum [Dixit autem illi deus: Solue] id est, exue & depo- Exod.3. " ne [calciamenta pedum tuorum] cuius ratio subditur: [locus enim in quo stas sanctus est] .i. sanctificatꝰ, seu ad aliquid sanctum deputatꝰ propter præsentiam dei seu angeli, & quia in loco isto aliqua sanctissima opera erant paulopost diuinitus peragenda, quando scilicet in monte Sina data est lex. Et vsque in præsens est ibi locus cultus diuini & religiosorū cœnobium. Fuit autem vt dicitur antiquis & præsertim Hebræis consuetudo non ingredi loca sancta, nisi pedibus nudis, quod nuncusq; Saracæni obseruare dicuntur. Insuper domi" nus ait [videns vidi] oculo misericordiæ [afflictionem populi mei qui est in Aegypto,] qui fuit populus dei non solum per creationem vt cæteri, sed & per electionem. Ista vero geminatio in loquendo qua dicitur. Videns vidi consueta & frequens est in scripturis veteris te" stamenti [& gemitum eorum audiui] id est, cognoui [& descendi liberare eos] angelus autē hæc proferens vere localiterque descendit. Deo autem cum incircumscriptibilis inuariabilisq; consistat, non competit localiter descendere, nec moueri secundum se, sed ratione sui effectus hæc atque similia ei attribuuntur. Nam quamuis vbique sit, ibi tamen specialiter

C esse dicitur, vbi specialiter operatur [Et nunc veni] mentali accessu, per obedientiam te mi" hi subdendo [mittam te in Aegyptum] ad educendum inde filios Israel. Hæc in Exodo " plenius enarrantur [Hunc Mosen quem negauerunt dicentes, quis te constituit principem Exod.2 " aut iudicem super nos] Supra iam dixit quod vnus eum negauit, nunc vero pluraliter ait, quem negauerunt, aut ergo nunc ponitur singularis numerus pro plurali, sicut frequenter fit in scripturis, aut vnus ille complices habuit & fautores, qui idem cum ipso verbis signis " seu factis dixerunt [Hunc deus principem] Israeliticæ plebis [& redemptorem] eorum de " seruitute Aegypti [misit cum manu] id est, potestate & cooperatione [angeli qui apparuit " illi in rubo] itaque angelus ille in omnibus affuit Mosi, & forte fuit Michael, qui princeps " extitit synagogæ, vel alius angelus eius repræsentās personam [Hic] Moses [eduxit illos] " videlicet filios Israel de Aegypto [faciens signa & prodigia in terra Aegypti, in mari rubro " & in deserto annis quadraginta] quę in libris Exodi, Leuitico, & Numerorum copiose con" scripta sunt. [Hic est Moses qui dixit filijs Israel: Prophetam vobis suscitabit de fratribus " vestris, tamquam me, ipsum audietis] Hanc autoritatem supra capitulo.3. sanctus Petrus " induxit. Estque ibidem exposita [Hic] Moses [est qui fuit in ecclesia] id est collectione populi Israel deum colentis. Quamuis autem communiter ecclesia à synagoga distinguatur, ita vt Christianorum collectio nuncupetur ecclesia, vicissim tamen etiam Iudæorum congregatio appellatur ecclesia, vt tertio Regum. Benedixit SALOMON omni ecclesiæ Israel [in solitudine] quam perambulauerunt filij Israel quadraginta annis [cum angelo qui loquebatur ei in monte SINAI] tam ante eductionem ISRAEL ex Aegypto,

Exod.11. Ex.14.15.16. Le.19.20. Nu.11.16.21. Exo.34

Aegypto, quam poſtea in legiſlatione[& cum patribus noſtris, qui accepit verba vitæ] .i.
ſacram ſcripturam[dare nobis] vel verba vitæ ſunt legis præcepta. Per obſeruantiã autẽ D
verborum ſcripturę ac præceptorũ, vita gratiæ continuatur & vita gloriæ obtinetur, iuxta
Deuter. 8. illud Deutero. Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo q̊d egredit de ore dei [Cui
Matth. 4. noluerunt obedire patres noſtri]pro maiori parte eorum ac temporis, nam pene omnes &
frequenter rebelles fuerunt[ſed repulerunt eum]verba eius ſpernẽdo [& auerſi ſunt cordi-
Nume. 14 bus ſuis]à deo & Moſe[redeuntes]mente[in Aegyptum]iuxta illud in Numeris: Conſtitu
amus nobis ducem & reuertamur in Aegyptum[dicentes ad Aarõ fac nobis deos qui præ-
Exo. 32. cedant nos]. Putabant namq; in idolis eſſe aliquid vitale ac intellectuale, & tamen q̃ ſtul-
tum fuit hoc verbum. Si enim Aarõ eis non ſuffecit pro duce, quomodo ipſe potuit facere
deos ſe ad ducendum efficaciores? Nunquid ſua cauſa eſt effectus pręſtantior? [Moſi enim
Eodem. huic qui eduxit nos de terra Aegypti, neſcimus quid factum eſt ei] id eſt, quid ſibi contige-
rit. Hoc dicebant quando Moſes inſolitam moram fecit in ſummitate montis Sanai cũ an
gelo, quando quadraginta diebus ieiunauit & legem ſuſcepit [& vitulum fecerunt in illis
diebus] Nam ad importunam eorum inſtantiam & quaſi coactionem, Aaron proiecit au-
rũ in ignem, & opere fuſorio egreſſa eſt vituli ſimilitudo [& obtulerũt hoſtiam ſimulacro]
ſicut in Exo. habetur: Surgentes mane obtulerunt holocauſta & victimas pacificas[& lęta
bantur in operibus manuum ſuarum] .i. in idololatrijs vel ſacrilegijs & præfato ſimula-
4. R. 20. 21 cro [dicentes. Iſti ſunt dij tui iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti] vnde p̃allegato fer-
2. Para. 33 tur cap. Sedit populus mãducare & bibere, & ſurrexerunt ludere [Conuertit autem deus]
.i. in malum verti permiſit, quemadmodum fertur in pſalmo: Conuertit cor eorum vt odi
rent populum eius[& tradidit eos] permiſſiue[ſeruire militiæ cœli]videlicet ſtellis & duo-
decim ſignis atq; planetis, q̊d quarto Regũ potiſſime ſub rege Manaſſe feciſſe legũtur[ſicut
ſcriptum eſt]de Iudæorum idololatria[in libro prophetarum]ſcilicet Amos. 5. cuius liber E
pertinet ad totalem librum duodecim prophetarum, de quo Stephanus loquitur [Nunqd
victimas & hoſtias obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael?]Circa hoc
dicunt Hieronymus, Beda & gloſa ſuper Amos, quod ex eo tempore quo filij Iſrael adora-
uerunt vitulum aureum, vltra non obtulerunt hoſtias deo ſed idolis. Et quæ deo obtuliſſe
leguntur, non voluntate ſed metu pœnarum ei obtulerũt, idcirco deus voluntatem magis
quam opus aſpiciens, non reputat illa ſibi oblata. Alij dicunt ꝙ imo vtiq; poſt id tempus
aliqua deo deuote ſacrificia obtulerunt, videlicet in dedicatione tabernaculi, & conſecrati
one Aaron filiorumq; eius: pauca tamen deo ſacrificia (vt iſti aſſerunt) obtulerũt, quia ſu-
per ſacrificijs offerendis deus per Moſen diſpenſauit cum eis, ſicut & de circumciſiõis dila
tiõe, propter incertum motum nubis. Et quia quod modicum eſt pro nihilo computatur,
nunc dicuntur non obtuliſſe deo victimas infra tẽpus, q̊ in deſerto fuerũt. De his opinioni
b' plenius dixi ſup Amos[Et ſuſcepiſtis tabernaculũ Moloch].i. phanũ idoli noie Moloch
amplexati eſtis affectu, & illud idolum coluiſtis, quod poſt ingreſſum terræ Canaan feciſſe
legũtur [& ſydus dei veſtri Remphã] id eſt, ſtellã matutinam puta luciferum coluiſtis pro
deo, ita quod ſydus nomĩe Rempham fuit à vobis deus reputatus. Sicq; ſydus dei veſtri ſu-
3. Reg. 12. mitur hic intranſitiue, vt idẽ deſignent, ſydus dei veſtri, & ſydus quod eſt deus veſter. Hanc
autem ſtellam multi idololatrarum ob eius venuſtatem adorãt, ſecundum Hiero. [figuras
quas feciſtis adorare eas] .i. deorum iſtorum veſtrorum imagines ſuſcepiſtis, quas vobis F
intentione adorandi eas feciſtis [& transferam vos] per captiuitatem in vltionem tanti fa-
cinoris[trans Babylonem] quod fuit dum decem tribus ductæ ſunt in terras Aſſyriorum
& duæ in terram Chaldeorum, q̃a vero ad illas terras ducti ſunt, per, ſeu circa Damaſcũ &
Exod. 38. Syriam, cuius metropolis eſt Damaſcus: ideo Amos. 5. ſcribitur: Tranſmigrare vos faciam
trãs Damaſcũ. Itaq; Stephanus quo ad hoc ſenſum magis quam verba allegat. Itaq; in his
verbis loquitur Stephanus, partim de idololatria in deſerto commiſſa, & partim de ea quæ
facta eſt in terra promiſſionis. Conſequenter S. Stephanus templũ volens laudare, à taber-
naculo Moſi ſumit exordium [Tabernaculum teſtimonij] quod Moſes per manus Beſeel
& Ooliab fecit, in quo veritatis teſtimonia & diuina ſuſcepit oracula, in quo fuit arca teſta-
menti, & ante cuius fores cauſæ ſub teſtibus determinabantur, propter quod merito dictũ
eſt tabernaculum teſtimonij[fuit cum patribus noſtris in deſerto]Nã illud ſecum tulerunt
poſtquã completum fuit & dedicatũ, ſicut diſpoſuit illis deus, iubens vt inter eos maneret,
[loquens ad Moſen vt faceret illud]id eſt, fieri iuberet[ſecundũ formã quã viderat]in mõ-
te Sinai iuxta id Exo. Inſpice & fac ſecundũ exẽplar q̊d ibi in mõte monſtratũ eſt[Quod in
duxerũt ſuſcipiẽtes patres nr̃i].i. tabernaculũ iſtud ſecũ ſumentes [cũ Ieſu] videlicet Ioſue.
qui dictus

« qui dictus est Osee, Iosue, & Iesus, [in possessionem gentium,] id est, in terram Chananæorum
« [quas expulit deus] per occisionem & fugam, [a facie patrum nostrorum,] tempore Iosue, 2.Reg.6.
« [vsque in diebus Dauid] mansit & fuit tabernaculum istud in terra præfata. Dauid vero trãstulit archam in ciuitatem Hierusalem. Ad tempus tamen fuit archa in terra Philistijm, sed 1.Reg.4.
« hoc breue fuit [qui inuenit gratiam ante deum] quia deo acceptus fuit beatissimus Dauid [&
« petijt vt inueniret tabernaculum deo Iacob] id est, deo Israel templum constituere posset, in quo archa dei poneretur, vt patet secundo Regum. Vnde quod ait inueniret, intelligi potest 2.Reg.7.
« inueniri faceret, vel licentiam ædificandi inueniret. [Salomon autem ædificauit illi domũ] id est, templum, a cuius ædificatione fuit Dauid a deo prohibitus, quoniam multum effuderat 3.Re.5,6.7
« rat sanguinem. [Sed nõ excelsus in manufactis habitat] id est, deus sublimis in ædificijs manufactis aut corporalibus non habitat: per aliquam circumscriptionem seu continentiã corporalem, cum sit spiritus simplicissimus, & immensus: habitat tamen ibi p misericordiæ suæ operationem, & suæ potentiæ ostensionem. In ecclesijs vero materialibus Christus quantũ Iohan.4. 2.Para.6.
« ad naturam assumptam veraciter continetur, [sicut per prophetam dicit,] scilicet, Esaiam: Esaiæ. 66.
« [Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum,] id est, adeo magnus sum
« imo immensus, vt hac metaphorica locutione id manifestem, me nullo loco cõcludi [Quam
« domum ædificabitis mihi] id est, nullam dignam habitationem corporalem meæ maiesta-
« tis contentiuam per circunscriptionem, mihi parare valetis [aut quis locus requietiõis meæ
« est?] id est in nulla re extra me contineor, quiesco & conscribor. Etsi in alijs quiescere dicitur deus, hoc est per effectum, ipse vero in seipso quiescit, quia ipse sibi est finis: nulliusq; eget, & in seipso plene beatus est. Hoc & Salomon templo suo constructo professus est, dicens: Si 2.Paral.6.
B cœlum (inquit) & cœli cœlorum te capere nequeunt, quanto magis domus hæc quam ædifi-
« caui? [Nonne manus] id est, omnipotentia [mea fecit hæc omnia?] Ideo omnibus extat sublimior, nec indiget loco, sicut nec ante omnium creationem. Et nunc est vbi & tunc, quemadmodum tunc, vbi & nunc, nec in se aliquo modo est variata, sed prædicationum diuersitas est ex parte effectuum. Conseq̃nter zelo æquitatis inuehitur contra iniquos, & legem fu
« isse diuinitus datam fatetur [Dura ceruice] id est, mente indurata, sicut & Moses in Deuteronomio ait: Durissimę ceruicis es populus. Et rursus: Ego scio contentionem tuam, & ceruicem Deuter.9. Deuter.31
« cem tuam durissimam [& incircumcisi corde] a vicijs, ita quod vicijs pleni estis [& auribus] a verbis perfidiæ. Propter quod Hieremias inquit: Omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde. Itemque Hieremias: Circuncidamini, & au Hierem.9. Hiere.4.
« ferte præputia cordium vestrorum [vos semper restitistis spiritui sancto,] eius instinctum
« non prosequendo, & verbis sanctorum ab ipso vnctorum contradicendo [sicut & patres ve
« stri] quorum non solum carnis propagatione, sed & prauitatis imitatione filij estis. [Quem
« prophetarum non sunt persecuti patres vestri?] quasi dicat, omnes, vel pene omnes sunt persecuti
« cuti [Et occiderunt eos qui prænunciauerunt de aduentu iusti] videlicet Christi, qui p excellentiam iustus vocatur, quippe in quo nulla vnqunm iniusticia fuit, quia peccatum nõ fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Essentialiter quoque iustus fonsque iusticiæ, secũdum diuinam extat naturam. Omne autem peccatum iniusticia quædam est, secundum quod iniusticia opponitur iusticiæ, quæ est virtus communis, & omnis virtus. Non tamen vniuersos 1.Petr.2.
C prophetas interfecerunt, sed quosdam, vt Esaiam, Ezechielem, Hieremiam, Amos, Za- 2.Para.24
« chariam filium Barachiæ seu Ioiadæ [cuius vos nunc proditores & homicidę fuistis] quia cũ traditore eius fraudulẽter de eius morte turpissima tractastis, & per manus militum fecistis crucifigi eundem. O quanta fuit huius sancti viri constantia, quanta fidei fortitudo, quãtus ardor amoris, quanta promptitudo ad moriẽdum pro Christo, quantus zelus iusticiæ, q̃ta securitas atque tranquillitas mentis. Sed in his omnibus glorificetur artifex summus para- Iohan.19.
« cletus spiritussanctus [qui accepistis] per Mosen [legem] datam in Sinai [in dispositione an- Exod 34.
« gelorum] id est, per eorum obsequium deo principaliter conferente [& non custodistis] eã. Ex hoc elicitur quod in datione legis plures angeli visi & obsecuti sunt, quamuis de vno tan quam de principali faciat Moses mentionem. Vnde ad Galatas ait apostolus: Lex ordina- Exod.31. Galatas.3
« ta est per angelos in manu mediatoris. [Audientes autem hæc] verba iustæ increpatiõis, &
« rationabilis excusationis, victoriosæq; informationis [dissecabantur cordibus suis]. i. varijs modis secabantur, & intra se quasi diuidebantur ac rumpebantur, quemadmodũ mala olla in igne posita crepit & exilit, quia supbi, impatientes, & incorrigibiles erãt. Quorum peruersitatem atq; insaniã multi sequuntur, q dura ceruice arguentem corripiunt, & q̃ rationabili Prouer.28
« us conuincuntur, eo plus irascuntur & indignãtur [& stridebant dentibus in eum] ita quod
« instar rabidi canis mentis furorẽ forinsecus oñdebant. [Cum aũt esset Steph. plenus spũ sancto] in

cto]in cuius donis & sancto feruore in toto isto conflictu mirabiliter creuit,& gratiæ pleni-
tudo in martyrio(quod est actus charitatis)specialiter augmentatur [intendens in cœlū,]
oculis mentis & corporis tanquam ad desideratissimam patriam quam fuit mox ingressu-
rus[vidit gloriam dei]ita quod beatitudinem & mercedem sibi paratam deus sibi ostendit
prægustareque fecit[Et Iesum stantem a dextris virtutis dei.] Verba ista pensando,videor
mihi audire tonitruum. Quis enim huius beatissimi martyris excellentiam digne miretur?
quis huius visionis magnificæ exprimat qualitatem? qs demum in hac re diuinæ maiestatis
pietatem satis collaudet? Itaque vidit gloriam dei,id est deum gloriosum,seu felicitatē, ma-
iestatem & excellentiam eius. Sed quomodo vidit? Per fidem,an per speciem? Et dicunt nō-
Exod 33. nulli quod pro morula illa vidit deum per speciem seu diuinam essentiam clare, sicut beati
2.Cor.12. in patria. Quemadmodum datum est Mosi & Paulo videre deum per speciem in hac vita,
secundum Augustinum. Verum contra hoc alij satis apparenter obijciunt,quod deus ait ad
Exod.33. Mosen: Non videbit me homo & viuet. Circa quod dicūt doctores communiter, quod nul-
lus in vita præsenti viuens vita humana, vtpote sensibus vtens corporeis, possit videre deū
per speciem,sed ab omnium organicarum virium operatione & vsu suspenditur. Stephan
autem hæc videns sensibus actualiter vtebatur loquens Iudæis. Hinc alij dicunt,quod glori-
Esaiæ 6. am dei vidit visione imaginaria,quemadmodum Esaias,Ezechiel,& Micheas,Iohannes q̄-
Ezech.1. q; in Apocalypsi,& Daniel. In quorum omnium imaginaria virtute fuit per angelum effi-
Mich.4. gies quædam formata,diuinæ maiestatis repræsentatiua. Cæteri dicunt,q̄d effigies huiusce
Apo.7 15
Daniel.7
Iohan.1. modi corporalibus oculis sancti Stephani fuit obiecta,sicut Iohannes Baptista vidit spiritum
sanctum in forma columbæ. Diuina autem virtute potuit tale quid extra formari, & in cœ- E
Diony. lo consistens visum Stepani immutare. Sed quoniam iuxta sancti & diuini Dionysij docu-
menta,visio dei anagogica extat sublimior quam symbolica. Imaginaria autem visio ad
symbolicam pertinet. Potius reor quod visio Stephani fuit anagogica,pura, & intellectua-
lis sine admixtione fantasmatum,quomodo etiam sanctus Dauid diuinas habuit visiones,
secundum doctores. Visio quoque Stephani medio modo se habuit,inter visionem viæ per
fidem,& patriæ per speciem,eratque per splendidissimam quandam irradiationem increa-
tæ æternę lucis in superiori parte animæ eius,imo in apice intellectus: sicut in contemplatio
ne mysticæ Theologiæ seu vnitiuæ sapientiæ fieri solet. Insuper qualiter Iesum in forma hu-
mana vidit? Dicunt quidam,quod visus Stephani diuina potentia sic fuit confortatus,quod
sua acie cœlos penetrans vidit Iesum in cœlo empyreo. Sed cum visio fiat intus suscipiendo
magis quam extra mittendo, alij astruunt, quod corpus Christi visum Stephani immuta-
uit. In potestate etenim Christi est vt corpus suum faciat videri a longe sicut de prope. Imo
cum corpus glorificatum plene subiectum sit animæ suæ,in potestate animę gloriosæ est,vt
ad libitum eius corpus suum aliorum visum immutet,vel non immutet. Visus est autem Ie-
sus stare a dextris virtutis dei,qui est sua virtus ac fortitudo, seu omnipotentia. Et quia se-
dere est regnantis ac imperantis,stare autem pugnantis & adiuuantis, Marcus euangelista
scribit Christum à dextris dei sedentem,& Stephanus vidit hunc stantem. Nā Iesus pro mi-
lite suo pugnauit,eumque adiuuit[Et ait: Ecce video cœlos apertos]Hoc intelligendum est
Matth.3. eo modo quo in Christi baptismo cœli leguntur aperti, non vtique quod incorruptibilia il-
Lucæ.3. la corpa sint fracta siue diuisa,sed q̄m intuentis oculū ab aspectu habitātis in cœlo non im-
pediebāt,& forsitan sancto Stephano apti apparuerūt,ob lucis cuiusdā corporeæ emicatio-
nē desup à corpore Chrī radiantē,sicut in magnis coruscationibus cœli apiri videnī[& filiū
hominis stantem a dextris virtutis dei]in quo omnium martyrū animata & roborata sunt
corda,omniumq; fidelium fortificata est fides non parum. [Exclamantes autem voce ma-
gna,continuerunt aures suas]ne verba sua æstimatione blasphema audirent, zelum dei se
habere simulantes,eiusque iniuriam quasi perpeti non valentes: sed ipsi tanquam filij falsita
tis obstruxerunt eas veritati tam sublimi ac sanctæ[& impetum fecerūt vnanimiter in eū]
id est pari malicia. Non enim ex charitate,sed ex infidelitate vnanimitas illa processit[Et eij-
cientes eum extra ciuitatem lapidabant]in quo se legem seruare putabant, secūdum quam
blasphemi lapidandi erant extra castra[Et testes deposuerunt vestimēta sua sec pedes ado-
lescentis qui vocabatur Saulus]Isti fuerunt testes mendosi,qui Stephanum de blasphemia ac-
Deut.17. cusauerunt & primi contra eum lapides iactauerūt. Nam per Mosen dominus iussit,vt ma-
Actuū.13. nus testium prima esset super eum qui fuerat lapidandus. Deniq; vestes suas exuerunt ne ta-
ctu illius inquinarentur,& item, vt expeditiores essent ad fortiter projciendum, atq; celeri-
ter occidendum. Adolescens vero hic, postea dictus est Paulus, qui aliorum vestes custodi-
ens quasi omnium manibus lapidabat. [Et lapidabant Stephanū inuocantem & dicentem:
Lucæ.23. Dn̄e Iesu suscipe spiritum meum.]Sic & Christus dicebat: Pater in manus tuas commendo
spiritum

A spm̄ meū. [Positis aūt].i.flexis [genibus clamauit voce magna] quia ex magno & intimo charitatis affectu,& ex compassione errantiū dixit:[Domine ne statuas].i.ignosce[illis hoc peccatum] Ecce pro se stans,pro interfectoribus suis, & interfectoribus tam crudelibus genua flectens orauit. In quo mira ipsius patientia & perfecta charitas declaratur,& quod superiora verba,non ex aliqua inordinata auersione, sed ex zelo iusticiæ atque amoris magnitudine protulit. Secutus est autem Stephanus documenta & opera Christi tam sublimiter quam conformiter implens quod docuit Christus: Orate pro persequentibus & calumniantibus vobis: & sequens quod egit in cruce, Pater, inquiens, ignosce illis. Sed nunquid tam sanctissima oratio Stephani poterat esse infructuosa? Nequaquam. Imo eius virtute Paulus creditur illustratus.[Et cum hoc dixisset obdormiuit in domino] Nam de corporis occisione,perrexit ad quietem dulcissimam patriæ,& feliciter prorsus obdormiuit in domino,qui eum in suæ immensæ claritatis assumpsit,demersit,absorbuitq; abyssum[Saulus autem erat consentiens neci illius] tanquam persecutor ecclesiæ:idcirco particeps culpę,secundum quod ipse postea docuit,quia morte digni sunt, non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. Matth. 5. Lucæ.23. Roman.1.

¶Explanatio capituli octaui:Facta est autem persequutio magna in ecclesia.
Articulus octauus.

FActa est autem in illa die] qua lapidatus est Stephanus [persecutio magna in ecclesia quæ erat Hierosolymis.] Stephano namq; qui post Apostolos fuit vnus de primis in fratribus tanquam blasphemo extincto,succēsus est furor perfidorum Iudæorum contra conuersos ex Iudaismo,cœperuntq; persequi eos atrociter[&
B omnes] discipuli,vel pene omnes seu notabiliores & famosiores [dispersi sunt]egrediendo Hierusalem [per regiones Iudææ] s.duarum tribuum [& Samariæ] .i.decem tribuum [p̄ter Apostolos] qui tanquam dominici gregis arietes fuerunt cōstantiores,imo in hoc Christi doctrinam sunt imitati,dicentis:Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate,fugite in aliā. Denīq; dispersio ista occasio fuit salutis multorū, dilatationisq; fidei inter eos ad quos peruenerunt dispersi,propter quod Beda fatetur: Dei nutu id gerebatur vt tribulationis occasio,fieret Euangelij seminarium. Constat quoq; quod ab exordio primitiuæ ecclesiæ fides persecutionibus non est minorata sed aucta,deo fidei veritatem tuente,monstrante & glorificante,alias millies fuisset extincta.[Curauerunt].i.cum diligentia & cura sepelierūt[autem Stephanum viri timorati] qui fuerunt ex Iudaismo conuersi, filialem habentes timorē ad deum,& coram eo solicite & cum metu & reuerētia ambulantes,quos imitari debemus, inter quos Gamaliel fertur fuisse. Vnde patescit quod non penitus omnes Christiani à Hierusalem tunc fugerunt præter apostolos, [& fecerunt planctum magnum super eum] non propter damnum occisi (imo triumpho & glorificationi eius congratulari noscuntur) sed ex desiderio martyrizati,tam dulcis & optimi fratris desyderantes habere p̄sentiam,maxime quando primitiua ecclesia adhuc erat tam parua.Fuit quoq; consuetudo Iudæis, defunctos suos,p̄sertim spectabiles,vehementer deplangere. Circa hūc locum Scholastica habet
C historia. Tunc apostoli videntes,quod ad gentes essent postmodum transituri,ordinauerūt Iacobum Alphæi filium episcopum Hierosolymorū,& imposuerunt ei manus Petrus, Iacobus & Iohannes.Ideo non a paucioribus quam a tribus episcopis,episcopus hodie consecratur.[Saulus autem deuastabat ecclesiam] .i.Christianos persequebatur [per domos] eorū [intrans] ad quærendum eos [viros ac mulieres] fideles [trahens, tradebat in custodiam] id est,in carcerem.In quo crudelitas eius ostenditur,quod nec ætati pepercit nec sexui.Verū ignorans in incredulitate fecit,paternarum suarum traditionū abundantius æmulator existens.[Igitur qui dispersi erant pertransibant] per loca Iudeæ atq; Samariæ [euangelizantes].i.prædicantes [verbum dei] Consequenter sanctus Lucas describit secūdi diaconi inter septem p̄dicationem & opera.[Philippus autem] qui supra legitur statim post Stephanum in diaconatum electus [descendens in ciuitatem Samariæ] Samaria nunc accipit nō pro tota regione decem tribuum,sed pro ciuitate eius metropoli [p̄dicabat illis Christum: intendebant autem turbæ] habitantes Samariam [his quæ a Philippo dicebantur, vnanimiter audientes,& vidētes signa q̄ faciebat] Ex hoc loco,& item ex his q̄ apud Iohan.leguntur,monstratur quod Samaritani hi p̄mpti fuerunt ad suscipiēdam euangelicæ legis doctrinam.Nam ibi habet quemadmodū rogauerunt Christū, vt apud eos maneret, & q̄d multi eorū crediderunt in ip̄m,dicentes:quia hic est vere Saluator mundi. [Multi enim eorū q habebant sp̄us immundos] puta obsessi [clamantes voce magna exibant] ab obsessis,diaboli inuite Christi potestate cōpulsi. [Multi aūt paralytici & claudi curati sunt]a Philippo. [Factū est ergo gaudiū magnū in illa ciuitate] q̄a de sua illuminatione,conuersione,infirmorū Matth.10. Hebræ.12. Galatas.1 Actuum.6 Iohan.4.

curatione, cæterisq; dei beneficiis magnifice sunt gauisi. [Vir autem quidam nomiẽ Simon, qui ante fuerat in ciuitate] Samariæ [seducens gentem Samariæ dicens se esse aliquem magnũ] scilicet aut vatem, seu filium dei, vel Christũ [cui auscultabant omnes a minimo] ratione vtente [vsq; ad maximũ dicentes. Hic est virtus dei, quæ dicitur magna.] Nã propter mi-
1.Cor.1. ra quæ arte magica fecit, putabant quod esset filius dei, & virtus eius, quẽadmodũ de Christo ait Apostolus. Prædicamus Christum dei virtutem & dei sapientiam, imo vt scribit Hiero-
Hierony. ronymus, Simon hic in tantam prorupit superbiam vt diceret. Ego sum sermo dei, ego virtus dei, ego omnipotens. [Attendebant autem eum propter quod multo tempore magicis suis dementasset] id est, mentis recto iudicio priuasset [eos] vt falsa ꝓ veris susciperent. [Cum autem credidissent Philippo] qui ante crediderant Simoni [& in nomine Iesu Christi baptizarentur viri ac mulieres, tunc Simon & ipse credidit.] Aliqui dicũt quod ad tps vere credidit, sed post ad vomitum rediit. In Scholastica vero historia fertur, quod ficte credidit & ficte baptisma suscepit, vt Philippo familiariter adhærendo ab ipso disceret artem talia signa agendi, qualia fecit Philippus. Vnde Beda hic ait. Vel beati Philippi verbis & virtute deuictus veraciter dño credidit, vel (quod magis credibile est) credere se quousq; baptisma susciperet simulauit, vt quoniam laudis erat auidissimus, ita vt Christum se credi velit (vt narrat historiæ) artes ab eo quibus miracula faceret disceret. Quod etiam suasores eius fecerũt, qui authoris sui malignis artibus instituti, ecclesiã qualibet arte ingredi, & baptisma furari solerant [Et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo] modo ꝓdicto. Est aũt consuetudo scri-
Hierony. pturæ rem gestam narrare eo mõ, quo cum fieret, ab omnibus fieri putabatur, vt ait Hiero. [Videns etiam signa & ꝟtutes maximas] .i. ꝓclara valde miracula [fieri] ꝑ Philippũ, qͥlia ipse nunq̃ facere quiuit [stupens admirabatur] maiora fieri vere, quã ipse fecerat ficte [Cum aũt audissent apl'i qui erant Hierosolymis, quia recepisset Samaria ꝟbum dei] hoc eñ (vt dr) Philippus iste eis insinuauit, rogans vt qdam eoꝝ venirent Samariã ad imponendũ manum baptizatis, quatenus in signo visibili reciperent spm̃ sanctum. Nam manus imponere baptizatis fuit officiũ apostoloꝝ, sicut & nunc epoꝝ, q sunt successores illoꝝ. Ex qbus constat, q̃d Philippus iste non fuit apl's [miserunt ad eos Petrum & Iohannẽ] Si alii apl'i miserunt hos duos principales apl'os, cur Arrius finxit vnigenitũ dei filium, patre esse minorem, quia à patre est missus. [Qui cum venissent, orauerunt ꝓ ipsis, vt accipent spm̃ sctm̃] cũ signo sensibili, vt cũ dono linguaꝝ. [Nondũ enim in quenq̃ illorũ venerat] cum signo visibili, inuisibilr tñ venit in eos, qa in baptismo receperũt remissionẽ & grãm iustificantem, sicut nunc baptizati recipiunt [sed baptizati tm̃ erant in noĩe dñi Iesu.] Quod ait, tm̃ refertur ad nomen, baptizati, vt sit sensus, ꝙ sic erant baptizati, q̃d nondum cũ signo sensibili spm̃ sanctũ erant sortiti .i.
Astuum,2 cum signo sensibiliter demonstrante spũssancti infusionẽ. Quare aũt & q̃ sensu in primitiua ecclesia fiebat baptismus in noĩe Iesu Christi, dictum est supra. [Tunc imponebant manus sup illos, & accipiebant spiritum san.] cum signo visibili sicut nunc dictũ est, & cum plenitudine grẽ amplioris, secundũ q̃d maius aut minus, ad hoc ꝑ mentis deuotionem se disposuerunt. [Cum vidisset aũt Simon, quia ꝑ impõnem manus apl'orum daretur spũss.] cum hmõi signo visibili [obtulit eis] videlicet Petro & Iohanni [pecuniam, dicens: Date & mihi hanc potestatem, vt cuicunq; imposuero manus accipiat spiritũ san.] In hoc multiplr Simon peccauit. Nam & cupiditate lucri voluit hanc potestatem mercari, quatenus impie emptam potestatem, alii quoq; venundaret, & propter lucrum manus imponeret. Item q̃d ꝑ temporali spiritale bonũ emere affectauit. Hinc à Simone isto Simoniaci nominantur, qui pro tempo-
4.Reg.5. rali spiritale emunt & vendunt. Qui venditores, etiam dici põt Gieziţæ, à Giezi ministro Helizei, qui à Naaman Syro sumpsit pecuniam pro beneficio curationis à lepra [Petrus autem dixit ad eum] zelo iustitiæ, & vt futuris obuiaret periculis. Pecunia tua tecum sit in perditionem] .i. eam nolo, sed iustum est te cum ea perire. Porro sancti viri cum maledictionis sententiam proferunt, non affectu vindictæ sed æquitatis id agunt [quoniam donum dei spiritale, quod in baptismo confertur [existimasti pecunia possideri] quasi esset tam vile, vt tempo-
Matth.10 ralibus compararetur. Hinc ait Saluator. Gratis accepistis gratis date. [Non est tibi pars neque sors] .i. salubris euentus [in sermone isto] vt scilicet ad manuum tuarum impositionem detur spiritus sanctus. Vel in sermone isto .i. in potestate hac dandi spiritum sanctum. [Cor enim tuum non est rectum coram deo] sed peruersum & cupidum: quod deo reuelante Petrus cognouit & ex opere Simonis id pensauit. [Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua & roga DEVM, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.] quia cogitauit cum consensu pecuniam sic offerre. Quod ait Petrus si forte non ideo ait, quia peccatum Simonis fuit irremissibile, vel quia pœnitere non potuit, sed ad innuendum, quod grauissimum fuit. Vel vt aliqui dicunt, quia in spiritu vidit SIMONEM pœnitentiam non acturum.

acturum. Admonuit tamen eum ad hoc, sicut sui officij fuit. [In felle enim amaritudinis] .i.
A obliqua atq; nequissima intentione ad gehennalem amaritudinē deducente [& obligatione peccati] .i. reatu damnationis seu prauitate ad inferos obligante [video] .i. cōsydero te esse. Hinc spiritus sanctus in specie columbæ descendit, vt eos qui se accipere volunt, simplices & suaues esse debere doceret. Nempe qui fel amaritudinis in corde reseruat, quantumlibet baptizatus sit, non est iniquitatis suæ vinculis absolutus, sed quasi ad punctum hora baptizandi purgatus, mox acriore dęmone septempliciter est oppressus. Frustra igitur spiritus sancti gratiam tentat acquirere, qui sese mente coruina nō curat exucre. Hinc scriptum est: Non est sensus, vbi abundat amaritudo. Et ad Hebræos Paulus: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. [Respondens aūt Simō, dixit: Precamini vos pro me ad dn̄m, vt nihil veniat sup me horum quę dixistis] .i. ne peccata hæc mihi ad damnationē imputentur. Interdum impij verba humilitatem ptendentia, mente proferunt viciosa, & pro se orari ac sibi ignosci pcantur non dei amore aut zelo iustitiæ, sed timore pœnarum. Est enim qui nequiter se humiliat & interiora eius plena sunt dolo. Sic Achaz dixit ad Esa. Non tentabo dn̄m. Et Antiochus se Iudæum futurum spopondit. [Et illi quidem] videlicet, Petrus & Iohannes [testificati] id est, verbis & miraculis verum esse testati, [& loquuti vbū dei redibant Hierosolymā, & multis ciuitatibus Samoritanorū euāgelizabant] prædicando in vrbibus p quas reuertebantur. ¶ [Angelus autem domini lo-
B quutus est ad Philippum] diaconum, [dicens:] An apparitio ista atque loquutio fuerit intus an foris exhibita, certum non reor. [Surge, & vade contra meriadianum] id est, versus plagam australem [ad viam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam hæc] scilicet Gaza de qua loquor [est deserta], id est, destructa. Hoc dicitur ad differentiam alterius Gazæ, quæ fuit alio loco post prioris Gazæ destructionem ædificata in terra Philistijm [Et surgens abijt] prōpte obediēs, nec causam iussiōis inqrens. Quo informamur, vt subditi supioribus sine supflua inqsitiōe statim obediant. Imo olim sancti subditi patribus suis, etiā in his q̄ vel irrationabilia, vel inutilia videbātur, obedierūt celeriter. [Et ecce vir Aetiops eunuchus potēs Candacis regiæ Aethiopū] Merito hō iste vir vocat, ab aī vigore, & vtute, q tā studiosus in diuinis fuit codicibus, tantūq; religiōis diuinæ amorē possedit, vt aula regali deaurata relicta, à finibus terræ ad templum Hierusalem prophetaret. Eunuchus quoque vocatur, vel quia castratus, vel ob probitatem morum & castitatem. Quemadmodum ait Saluator: Sūt eunuchi qui se castrauerunt propter regnum dei. Fuit autem custos thesaurorum reginæ Aethiopum, & (vt in Scholastica fertur historia) cōsuetudo fuit eunuchorum, custodire thesauros potentum. Beda quoqne affirmat, quod moris fuit huic Aetiopum nationi, à fœminis gubernari, easque Candaces vocari. Ex his patet intellect⁹ eius quod subditur [qui erat super omnes gazas eius] id est thesauros [venerat] in curru [adorare in Hierusalem]. Erat enim vnius veri dei cultor, & ad Iudaismum videtur fuisse conuersus, quia, vt subditur: Legit Esaiam prophetam. Vnde perpenditur, quod & alios libros legis ac prophetarum habuerit. Iudæi autem per mundum dispersi, quosdam gentilium hinc inde conuerterunt, qui certis temporibus venerunt ad templum Hierusalem adorare deum, quemadmodum eti-
C am in Iohanne legitur, quod quidam gentiliū venerunt ad diem festum. Et secundo Machabæorum narratur, quod templum Hierusalem fuit per totum orbem venerabile & famosum. [Et reuertebatur] de templo ad propria [sedens super currum suum, legensq; Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo] hoc de locutione interna accipit Beda. Potestque per spiritum hoc loco intelligi angelus, qui paulo ante loquutus fuit Philippo, & item spiritus sanctus, cuius instinctu agebatur Philippus. [Accede, & adiunge te ad currum istū. Occurrens autem Philippus audiuit eum legētem Esaiam prophetam: & dixit: Putas ne intelligis quæ legis? Et dixit, Quō possum, nisi aliqs ostenderit mihi?] Quæritur q̄ lingua loquebantur isti ad inuicē. Et de Philippo nō dubium est quin donū linguarum acceperit sicut apostoli. Idcirco potuit affari eunuchum in lingua sua. De eunucho aūt incertū est an sciuerit linguā Hebræam & an textus Esaiæ quem legit fuit verbis Hebraicis scriptus an Græcis. Nam eo tempore translatio septuaginta fuit famosa. Solent autem officiales regum & reginarum diuersas discere linguas. [Rogauitque Philippum vt ascenderet & sederet secum.] Ex apparatu tempe Philippi consyderauit quod vir esset religiosus. [Locus autē scripturæ q̄ legebat erat: Tanquā ouis ad occisionē ductus est, & sicut agnus corā tōdēte est sine voce, sic nō aperuit os suū.] Ita ad literā de Christo in Esaia scripta sunt. Chrs enī cū mansuetudine summa, taciturnitate ad locū iuit supplicii, q̄uis paucissima q̄dā vba in via ad mulieres protulerit. Ipse est agn⁹ de q̄ dixit præcursor: Ecce agn⁹ dei q tollit pctā mūdi. Qui p Heremiā fatetur: Ego q̄si agn⁹ innocens, q portatur ad victimā. Atq; in Psalmo: Quasi lugēs & cōtri-

Lucæ.3. Iohan.1. Eccl.21. Hebræ.13. Eccle.19 Esa.7. 2.Mach.9 Sopho.2. Iudit.16. Matth.19 Iohan.7. 2.Machā. Actuū 2. Esaiæ.53. Iohan.1. Hiere.11. Psalm.34.

ſtatus ſic humiliabar. [In humilitate iudicium eius ſublatum eſt]. i. Chriſtus ob humilitatē, paupertatem & abiectionem quam pro nobis accepit, cōtemptus eſt, & iniuſte dijudicatus, D
ſeu iuſto iudicio ſpoliatus. Allegat aūt Lucas ſcripturam hanc ſecundum tranſlationem. 70. Noſtra vero trāſlatio habet ſic. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt, i. de anxietate, pœnaq;
Roman. 6 mortis, & de iudicio, q̄ ab impijs adiudicat⁹ eſt morti. Vel de iudicio, q̄ cęteri ſcti detinebātur in lymbo, liberatus eſt Chrs à morte reſurgens, & victor aſcendēs ad patrē [Generationē ei⁹ qs enarrabit?] Q. d. pfecte enarrari & cōphendi neqt. Quod de generatiōe Chri æterna atq; diuina certiſſ. eſt. Incarnationis quoq; myſterium incomprehenſibile extat, nec effari qs
Lucæ. 1. poteſt plenarie, quomodo inuariabilis æternuſq; deus de nouo ſit ex ỽgine natus. Quomodo diuina & humana natura in Chriſto hypoſtatice ſunt vnitæ, qualiter clauſo prodijt vtero. Inſuper generatio Chriſti ſpiritalis, videlicet multiplicatio fidelium per baptiſmi regenerationem, ac fidei ſuſceptionem, mira eſt nimis. Maximum namq; miraculum eſt cōuerſio mundi ad tam arduam legem, & incomprehenſibilem fidem, & quod illum mūdus pro deo
Sapier. 2. vero adorat, qui tam turpiſſima morte occiſus eſt. Hinc ſequitur: [Quoniam tolletur de terra vita eius]. i. ipſe occidetur, & de hominum, in terra viuentium, conſortio auferetur. Non caſu, ſed ſpiritus ſancti diſpoſitione hunc paſſum Eſaiæ legit eunuchus, vt hac occaſione conuenientius atq; facilius induceretur ad fidem. [Reſpōdens autem eunuchus Philippo, dixit: Obſecro te, de quo propheta dicit hoc, de ſe, an de alio aliquo?] Magna fuit ſtudioſitas huius gentilis: & eius diligentia noſtram confundit pigritiam, qua ſacras ſcripturas negligimus diſcere. [Aperiēs autem Philippus os ſuum] tanquam ordinate & de magno myſterio loquuturus [& incipiens à ſcriptura iſta, euāgelizauit illi Ieſum] qd de eo eſſet credendum. [Et dū irent per viam] non pedeſtres, quia in curru ſedebant, ſed ibant per viam, quia vehiculo illo proceſſerunt in via [venerunt ad quandam aquā. Et ait Eunuchus: Quis me prohibet baptizari?] Q. d. rōnabile impedimentū nō occurrit. [Dixit aūt ei Philip. Si credis ex toto corde] . i. intellectum tuū totaliter ſubijcis fidei, & nulla tibi ineſt dubitatio de fidei veritate [licet] te baptizari. Hinc adulti dum baptizandi ſunt, fidem ſuam profitentur, pro infantibus autem reſpondent leuantes de fonte [Et reſpondens ait: Credo dei filium eſſe Ieſum. Et iuſſit ſtare currum. Et deſcenderunt vterque in aquam, & baptizauit eum.] Eunuchus vtique magnam ſecum familiam habuit, nec tamen coram illis ſe nudare, ac lauari erubuit, dum corā deo de proprijs verecundabatur peccatis. Quo confunduntur qui hominum magis quam dei reuerentur aut verentur aſpectum. [Cum autem aſcendiſſent de aqua, ſpiritus domi-
Hierony. ni rapuit Philippum,] id eſt, de loco illo ad alium ſubito mirabiliter tranſtulit. Et per ſpiritū
Danie 14 domini. Hieronymus angelum dei intelligit. Eſtque ſimile quod in Daniele de Abacuck ſcribitur, qualiter angelus de Iudęa in Babylonem tulerit eum pilo capitis ſui. Quidam vero per ſpiritum domini, ſpiritum ſanctum accipiunt. Sed primum eſt melius. Per ſubiectā quippe creaturam, fecit hoc omnipotentia ſpiritus ſancti [& amplius non vidit eum eunuchus] repente enim & cęlerrimo motu diſparuit. Deniq; totum hoc ad cōfirmationem fidei in eunucho peractum eſt, vt per tam mirabilem raptum ſciret eunuchus, quod diuino nutu Philippus ad ipſum deuenerit, eſtq; credibile, quod Philippus dixit eunucho iam credenti, quō angelo imperante veniſſet. [Ibat autem per viam ſuam gaudens] . i. eunuchus cum ingenti receſſit lætitia, quod tantam circa ſe prouidentiam dei, pietatem & gratiam eſſet expertus. F
Nec dubium quin ſpiritus ſanctus ſingulari conſolatione, perfectione, & gratia, cor eius impleuerit. Et forte reuerſus ad propria, quoſdam ſuæ gratiæ fecit participes, eos conuertendo ad Chriſtum. [Philippus autem inuentus eſt in Azoto,] forte vſq; illam Philiſtinorum vrbem tranſtulit eum ſpiritus domini [& pertranſiens euangelizauit ciuitatibus cūctis] quas habebat in via obuias ſibi [donec veniret Cæſaream] ſcilicet Paleſtinę in qua habuit domū,
Actuū. 21. quæ (vt aſſerit Beda) vſq; hodie demonſtratur. Cubiculum quoq; filiarum eius virginum prophetiſſarum, de quibus infra habetur: ſed demonſtrationem illam, puto ad tempus pręteritū referendam. An vero iam ita ſit, neſcio.

¶ Elucidatio capituli noni. Saulus adhuc ſpirans minarum & cædis.
Articulus nonus.

Actuum. 8 CIrca principium præcedentis capituli dixit Lucas: Saulus autem deuaſtabat eccleſiam. Nunc ad illud verba ſua continuans, proſequitur quod incœpit [Saulus adhuc ſpirans minarum, & cædis]. i. minas & percuſſiones ex intimis ſuis effundens [in diſcipulos domini, acceſſit ad principem ſacerdotum, & petijt ab eo epiſtolas] deferendas à ſe [in Damaſcum, ad ſynagogas] id eſt, Iudæorꝫ congregationes ibi manentes [vt ſi quos inueniret huius viæ] ſcilicet euangelicæ legis [viros ac mulieres, vinctos perduceret in Hieruſalem] vt ſibi iuxta decretum pontificis punirentur. [Et cum iter ageret, cōtigit vt appro-

vt appropinquaret Damasco. Et subito circumfulsit eum lux de cœlo] Fuitq; lux illa sensibi-
A lis, quam viderunt gradientes cum Paulo, vt infra habetur: & per circumfulgentiam istam sensibilem, insinuabatur, quod intellectuali luce fuit intus mox perfundēdus, cuius necdum extitit capax [& cadens in terram] præ pauore, stupore, & admiratione. Nesciuit enim qd ei acciderit, aut quid circumfulsio illa, tam repētina atq; insolita, designaret [audiuit vocem dicentem sibi: Saule Saule, quid me persequeris?] Tāta est dilectio & vnitas Christi ad suos fideles, qui & mysticum Christi corpus vocantur, vt quicquid boni aut mali fuerit illis irrogatum, sibi reputet factum. Quemadmodum in Euangelio ait: Esuriui, & non dedistis mihi manducare, nudus fui & non operuistis me. Et item: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Sic & per Zachariam denunciat: Qui tetigerit vos, tanget pupillā oculi mei. Itaq; Paulus Christum in membris suis persequebatur, similiter omnes qui alios ad vicia trahunt aut scandalizant, Christum persequuntur, nam illas euertunt animas, pro quibus suum sanguinem fudit Saluator. Propter quod ait Apost. Peccantes in fratres & percutientes conscientiam eoꝝ infirmam, in Christum peccatis. [Qui dixit, Quis es domine?] qui me tā potent ac subito prostrauisti, tam valde terruisti? [Et ille. Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris] Non dixit ego sum deus, vnigenitus dei, sed ego sum Iesus Nazarenus, tanquā dicat: Humilitatem meam assume, & superbiæ tuæ squamas depone. [Durum est tibi cōtra stimulum calcitrare] Qui contra stimulum calcitrat, seipsum, non stimulum lædit. Et quo fortius
B feruentiusq; recalcitrat, eo se grauius vulnerat. Similiter vniuersis q se Christo opponūt contingit: sibi enim nocent non illi. Et quo magis in illum insaniunt, eo infelicius perire noscūtur. Itaque durum est contra stimulum calcitrare, id est, potentiori resistere, cui qui resistit, nil proficit, sed penitus deficit. [Et tremens] corpe [ac stupens] mente [dixit: Dn̄e quid me vis facere?] Christi maiestate cognita & experta (quem paulo ante inter descendentes in lacum æstimauit) miratus est vehementer, & de suo confusus errore, mētem quoq; & carnem eius ingens horror concussit, moxq; in verba perfectæ conuersionis ac plenæ obediētiæ prorupit dicēdo. Domine quid me vis facere? Tanquam dicat. Tuum est imperare, meū parere. Quicquid placuerit tibi, iniūge, ad omnia sum paratus. Sic subditi supioribus suis dicere debent. Verum (vt ait Bernardus) plures sunt imbecilles, quibus cæci illius verba à superiori dici oporteat. Quid vis faciam tibi? Iam ergo Paulus cœpit intus radio veritatis perfundi [Et dominus ad eum: Surge] adhuc enim iacebat prostratus in terram. Surge etiam ab errorib⁹ & peccatis, à crudelitate, a cœpto proposito vicioso [& ingredere ciuitatem] Damascum [et dicetur tibi] ibi a quodam discipulo [quid te oporteat facere.] His verbis socialis vita commendatur, & declaratur, quod quæ à deo sunt, ordinata sunt, quodq; voluntas dei fit, vt homo ab homine instruatur, & quod volentes saluari, deuotos ac religiosos debeant visitare, audire, & sequi eorum consilium ac doctrinam. Etenim (sicut Salomon ait) frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas munita. [Viri autem qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti] de Pauli prostratione & humili loquutione, cœlestisque lucis diffusione [audientes quidem vocem] Pauli, non Christi, secundum quod infra asserit Paulus. Viri qui mecum erant lumē
C viderunt, vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum [neminem autē videntes] ad quem Paulus verba sua dirigeret, seipsos tamen & Paulum viderunt. [Surrexit autē Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat.] obfuscatus splendore lucis in quam oculos fixit, magis autem propter mentis raptum in deum, cuius in illo tanta fuit occupatio, quod exteriorum sensuum caruit vsu [Ad manum autem illum trahentes, introduxerunt Damascum] in tantum fuit in Paulo corporalis natura suis viribus destituta ex alteratione timoris, stuporis, & contemplationis interius factæ, quod per se proficisci non potuit. Sic enim & Daniel ait ad angelum: Domine in visione tua, dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium. [Et erat tribus diebus non videns] oculo corporali [& non manducauit neque bibit] Tanta fuit in eo eleuatio mentis ad deum, quod vires sensitiuæ ac vegetatiuæ à suis actibus fuerunt suspensæ. Constat enim, quod quanto anima intensius occupatur circa operationem vnius potentiæ, tanto plus in aliarum actibus potentiarum remittitur. Nempe infra hoc triduum creditur raptus fuisse vsq; ad tertium cœlum, vidisseq; deum per speciem, & audisse arcana verba, quę non licet homini loqui, quemadmodum in secuuda ad Corint. protestatur epistola. In q̄ etiā triduo creditur à spū sancto Euangeliū didicisse, prout ait ad Gal. Neq; ab homine, inquiens, accepi illud, neq; didici, sed per reuelationē Iesu Christi. [Erat aūt quidam discipulus Damasci nomine Ananias. Et dixit ad illum in visu dn̄s]. i. in visione, forsitan tpe somni. [Anania. At ille ait: Ecce ego dn̄e] Sic quoq; deus frequent (sicut in Genesi legit) ad Iacob in somno p angelum dixit: Iacob Iacob. Qui rn̄dit. Adsum. [Et dn̄s ad illum: Surge & vade in vicū, qui vocatur rectus, & q̄re in domo Iudæ Saulum nomine

Matth. 25 / Eodem. / Zacha. 2. / 1. Corin. 8 / Bernard⁹. / Lucæ. 18. / Roma. 13. / Prouer. 18 / Actuū. 22. / Daniel. 12. / 2. Cori. 12 / Galatas. 1 / Gen. 31.

Tharſenſem] Forte hoſpes Pauli vocatus eſt Iudas. Paulus quoque appellatur Tharſenſis, D
quia a ciuitate Tharſo extitit oriundus[Ecce enī orat]Quaſi dicat:Ne timeas,quia non cru-
delitati, ſed deuotioni & orationi intentus eſt, mutatus eſt in alium virum, factus eſt de lu-
po agnus,de Saulo ſuperbo humilis Paulus. Porro cum Paulus a raptu præfato ad ſe ipſum
rediſſet,deo gratias agens cœpit orare[Et vidit]ipſe Paulus in ſpiritali, ac imaginaria viſio-
ne[virum nomine Ananiam introeuntem ad ſe,& imponentē ſibi manus, vt viſū recipiat]
Antequam enim Ananias corporaliter ad Paulū veniret,deus eius aduētū Paulo in ſpiritu
præmonſtrauit, apparebatq; Paulo,quod Ananias manꝰ ſibi imponeret,vt reciperet viſū,
quod et paulo poſt realiter geſtū eſt.[Reſpondit Ananias.]excuſare ſe volēs.[Domine audi-
ui a multis de viro hoc quanta mala] pœnalia [fecerit ſanctis tuis in Hieruſalē. Et hic habet
poteſtatem a principibus ſacerdotum vīciēdi omnes,qui inuocant nomen tuū.Et dominus
ad eum. Vade]intrepidus [quoniam vas electionis mihi eſt iſte].i. valde electū gratiæ recep-
taculum. Eſt autem cōſuetudo linguæ Hebrææ, vt omne alicuius ſuſceptiuū,vas appelletur
[vt portet nomē meū]i.pdicando inſinuet[corā gentibus & regibus,& filiȷs Iſrael. Ego eni
Sapien, 3. oſtendam illi]per præuiam reuelationem[quanta oporteat eum pati pro nomine meo]ſcili-
cet,pro me ipſo,vt per multas tribulationes probetur vas electū, & pœnas quas intulit ſan-
ctis,nunc demum patiatur cum ſanctis[Et abiȷt Ananias,& imponens ei manus dixit,Sau-
le frater,dominus miſit me Ieſus,vt videas]corporaliter[& implearis ſpiritu ſancto].i.gra-
tia implearis abundantiori in ſuſceptione baptiſmi, in quo gratia ſacramentalis confertur. E
[Et confeſtim ceciderunt ab oculis eius tamquam ſquamæ].i. maculæ quædam albæ,ſimi-
les lucentibus piſcium ſquamis,quas quidam dicunt in oculis Pauli cauſatas ab excelſiſſimo
illo lumine ipſum cæcante [& viſum].i. vſum oculorum[recepit.Et ſurgens, baptizatꝰ eſt.
Et cū accepiſſet cibū,confortatus eſt]corpore,quod propter contēplationis exceſſū,fuit val-
de debilitatum.[Fuit autem cum diſcipulis]ſcilicet, Chriſtianis [qui erant Damaſci] ductꝰ
ad eos per Ananiam[per dies aliquot.Et cōtinuo]ſcilicet ſtatim poſt baptiſmū [ingreſſus in
ſynagogas,prædicabat Ieſum,qm̄ hic eſt filius dei]naturalis,conſubſtantialis, æternus,non
adoptiuus.Per hoc(ſicut Rabanus ait)dat Paulus exemplū nō erubeſcendi mutare ſententi-
as,vt pateat veritas.[Stupebant aūt omnes qui eum audiebant, & dicebant:Nōne hic eſt q
expugnabat in Hieruſalem eos qui inuocabant nomē iſtud? Et huc ad hoc venit,vt vinctos
illos],id eſt, nomen iſtud in Damaſco inuocantes[duceret ad principes ſacerdotum.Saulus
autem magis conualeſcebat]Operando enim & loquendo quæ dei ſunt profecit in gratia,&
feruor ſanctus in ipſo præualuit. Nam ſicut peccato gratia minoratur, ſic actibus virtuoſis
augetur[& confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci.]Nam per ſcripturas legis ac pro-
phetarum,eis monſtrauit veniſſe Meſſiam,nec quibant ei reſiſtere [affirmans, quoniam hic
eſt Chriſtus] mundi Saluator. [Cum autem implerentur dies multi, conſilium fecerunt Iu-
dæi] in Damaſco manentes [vt eum interficerent] cui per rationem reſiſtere non valebant.
Solent enim duri & incorrigibiles perſequi eos a quibus redarguuntnr.[Notæ autem factę
ſunt Saulo]vel per fratrum intimationem,vel per reuelationem diuinam[inſidiæ eorꝝ. Cu- F
ſtodiebant autem portas] Damaſci[die ac nocte]miniſtri præpoſiti Damaſci[vt eum inter-
ficerent]non Iudæi ſed ciues Damaſci & præpoſitus Aretæ regis ad Iudæorum inſtantiam,
2.Cor.11. ſicut ad Cor.ſcribit Apoſtolus. Damaſci præpoſitus gentis Aretæ regis cuſtodiebat ciuitatē
Damaſcenorꝝ,vt me cōprehēderet.[Accipientes autē eū diſcipuli nocte,dimiſerūt eū p murꝝ,
ſubmittētes in ſporta]non ꝙ Paulus timeret mori ꝓ Chriſto, ſed quia maiorē producere fru-
ctum ī Eccleſia cōcupiuit.Ex quo etiam patet,ꝙ interdum liceat humanæ induſtriæ vti ſub
Eccl.13 fides,vt vitent pīcula.[Cum aūt veniſſent Hieruſalem,tentauit ſe iungere diſcipulis]Omnis
enī caro ad ſibi ſimilē iūgitur[& oēs timebāt eū,nō credētes q̊d eſſet diſcipulꝰ. Barnabas aūt
apphēſum eū duxit ad Apoſtolos,& narrauit illis, quō in via]ꝟſus Damaſcū[vidiſſet dn̄m]
Ieſum[& qa loquutꝰ eſt ei,& quō in Damaſco fiducialiť egerit in noīe Ieſu]eū cum grandi fi-
ducia fideliť pdicādo.Scriptura hæc loqť q̄ſi Paulus ſtatim poſt ſuā in Damaſco baptizatio-
Galatas,1 nē ac pdicationē veniſſet Hieruſalē,ſed obuiat,q̊d ipemet de ſe ſcribit ad Gal.Nō veni ingēs
Hieroſolymā ad āteceſſores meos Apl̄os,ſed abiȷ in Arabiā,& iterꝝ reuerſus ſum Damaſcum
Deiñ poſt annos tres veni Hieroſolymā videre Petrꝝ,& māſit apud eū diebus quindeci.Aliū
aūt Apoſtolorꝝ vidi neminē, niſi Iacobū fratrē domini. Ex qbus pateſcit q̊d bis prædicaue-
rit in Damaſco ſ.primo ſtatī poſt ſuū baptiſmū,& rurſus poſtq̄ ab Arabia eēt ad eā reuerſus
āteq̄ venit Hieruſalē.Aliȷ aūt affirmāt ꝙ cito poſt ſuā cōuerſionē venit Hieruſalē.Si enī tam
diu tardaſſet,diſcipuli in Hieruſalē bn̄ pcepiſſent cōuerſionē & pdicationē ipſius,pferti in Da-
maſco factā,nec eū in primo ſuo ad eos acceſſu vitaſſent. Verūtamē vt iſti aſſerūt,nō reputāt
tūc veniſſe Hieruſalē,qa mox abiȷt.Hinc q̊d dictū eſt de fuga Pau. a Damaſco,qdā referūt ad
tempus

A tempus quo primo prædicauit ibidem, alij ad illud, quo secundo [Et erat cum illis] puta di- " scipulis atq; apostolis, saltem Petro & Iacobo Hierosolymitarum episcopo [intrans & exiẽs " & fiducialiter agens in domino. Loquebatur quoq; gentibus] qui venerunt Hierusalẽ ado " rare, vel quos alibi reperit [& disputabat cum Græcis] i. Iudæis ex Græcia natis omnib⁹ his " loquebatur de Christo [illi autem] videlicet Græci [quærebant occidere eum. Quod cum co " gnouissent fratres, deduxerunt eum nocte Cæsareã] ciuitatem Palestinæ [& dimiserũt Thar " sum] vrbem, de qua fuerat natus [Considerantes enim fratres] s. Christiani inter quos fuit, quàm vtilis esset ecclesiæ propter sapientiam sibi datam, curauerunt eum à morte subtrahe " re [Ecclesia quidem per totam Iudæam & Samariam & Galilæam habebat pacem] pectoris & temporis, ita quod fuit mente quieta in deo, & ab hominum persecutione, quiescens. Post persecutionem enim occisionem Stephani subsequentem, data est pax hęc Christianis à deo qui post tempestatem tranquillum facit, & post fletum consolationem infundit, & ædificabatur in virtutibus, vno alium ad meliora prouocante, & spiritu sancti sibi in omnib⁹ mansionem construente, ambulans de virtute in virtutem, de via ad patriam, de bono in meli- " us [in timore domini] filiali, sancto & casto [& consolatione spiritus replebatur,] quæ tunc valde necessaria fuit, quando deuotissimi Christiani omnes carnales consolationes spreuerunt. Consequenter ad enarranda principis apostolorum gesta & documenta, Lucas reuer " titur [Factum est autem Petrum dum pertransiret vniuersos] id est, fideles in Iudæa hinc in " de celeriter visitaret eos ĩ fide & gratia roborando, ac plurimos conuertendo [venire ad san " ctos] i. Christianos valde virtuosos [qui habitabant Liddæ] id est, in ciuitate sic dicta. [In- " uenit aũt ibi hominem noĩe Aeneã, ab annis octo iacẽtem in grabbato, qui erat paralytic⁹] B ideo ambulare non potuit, quia contractus [Et ait illi Petrus: Aenea, sanet te dominus Iesus Christus: Surge & sterne tibi. Et continuo surrexit. Et viderunt illum omnes qui erant " Liddæ & Saronæ] id est, in vrbibus istis [qui conuersi sunt ad dominum] nec hoc extitit leuitatis, quia infirmitas illa fuit incurabilis per naturam. Nec curatio eius fuit mirabilior q̃ modus curandi, quod scilicet, ad vnius verbi prolationem tanta infirmitas, tam subito atq; totaliter, est repulsa. Petrus quoq; sapientissime disseruit eis de Christo, & eius mysterijs at- " q; miraculis, quibus auditis & visis crediderũt in Christum [In Ioppe autem] ciuitate prean " tiqua [fuit quædam discipula nomine Tabitha] in Hebræo [quę interpreta dicitur Dorcas] " in Græco, in q̃ Lucas scripsit hũc librum, latine vero dicitur Damula, vel Caprea. [Hæc erat plena operibus bonis, & eleemosynis quas faciebat. Factum est autem in diebus illis, vt infir " mata moreretur. Quam cum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo] domus suæ. [Cum aũt " prope esset] id est parum distaret. [Lidda ab Ioppe discipuli, audiẽtes quia Petrus esset in ea, " duos viros miserunt ad eum, rogantes, ne pigriteris venire ad nos. Et cum venisset duxerũt " eum in cœnaculum. Et circumsteterunt eum omnes viduæ, flentes & ostendẽtes tunicas & " vestes, quas faciebat illis Dorcas] vt per hoc Petrum ad compassionem suam, & ad suscitationem defunctæ induceret [Eiectis autem omnibus foras] vt Christum sequeretur, qui in suscitatione filiæ archisynagogi pene omnes eiecit. Et item, vt in secreto liberius quietiusq; o- " raret, & vt ostentationem doceret vitandam [Petrus ponẽs] id est, in terra humiliter figens " [genua, orauit] cuius verba Lucas non recitat. Orando autem intellexit se spiritu reuelante " interius exauditum [Et conuersus ad corpus dixit: Tabitha surge] id est, tu corpus exanime " denuo animare & viue, ac surge de mortis sopore. Pars ergo pro toto est posita [At illa ape C ruit oculus suos, & viso Petro resedit] sicq; sensu ac motu mõstrauit se viuere, & in isto rursus miraculo, modus agendi præclarus est. Nec enim Helias nec Heliseus tam faciliter, tanq; " celeriter mortuos suscitauerunt, vt Petrus hanc fœminam. [Dans autem illi manum, erexit " eam. Et cum vocasset sanctos ac viduas, assignauit eam viuam] ostendens se eorum deside- " rio satisfecisse [Notũ autem factum est per vniuersam Ioppen, & crediderunt multi in domi " no] Nam vera suscitatio mortuorum, sola dei omnipotentis fit potestate. Vnde ob aliorum conuersionẽ præsertim suscitata est fœmina ista, & etiam propter consolationẽ fidelium viduarum: alioquin tam sanctæ mulieri melius videretur non suscitari, quàm ad vitam hanc " miserã reuocari: nisi forte ꝑpter maius meritum eius [Fctm̃ est aũt vt dies multos moraretur " in Ioppe, apd̃ Simonẽ q̃ndã coriariũ] vl' vt alij dicũt curiariũ. Vel qa coria parauit, aut curial' fuit. Aliq etiã sic vocãtur sine ꝓprietate ꝑ nomẽ significata. Porro (scd'm Be.) ꝑ Tabithã hãc seu Damulã vel Capreã, intelligũtur aĩæ ꝟtutũ studio altæ, q̃uis hoĩm æstimatione viles. Da mula qppe & Caprea aĩalia sunt in natura similima: sed magnitudine differẽtia, q̃ in sublimib⁹ montibus habitãt, & de lõginq̃ oẽs q veniũt vidẽt. Vñ ab acumine visus Græce dorcades appellãtur. Sic scti meritis opeꝶ in excelsis habitantes, mentis contẽplatiõe supnis intendũt, ibiq; summa sp & cauta circũspectiõe inuigilãt, & qd futuꝶ sit, eisue accidere q̃at, vigilãter per-

Actu. 7. 8. Iudith. 8. Psalm. 83.

Matth. 9. Marc. 5.

3. Reg 17. 4. Reg. 4.

ter perpendunt. Huiusmodi animarum si quæ per fragilitatem, aut ignorantiã lapsa fuerit in peccatum, continuo a viris perfectis ad vitam gratiæ reducitur. D

¶Elucidatio capituli decimi: Vir autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius: ¶Articulus decimus.

Hierony. Matth. 16 OStenso quemadmodum inter Iudæos prædicata sit fides Christiana, nunc declaratur qualiter inter gentiles cœperit publicari [Vir autem quidã erat in Cæsarea nomine Cornelius] Tres famosæ vrbes fuerunt, nomine Cæsarea, quæ in sacris literis memorantur. Vna est Cæsarea vrbs Palestinæ in littore maris sita, q̃ olim Pirgos, id est, turris Stratonis vocabatur, quam Herodes maior nobilius extruens, in honore Cæsaris Augusti, scilicet, Octauiani, nominauit Cæsareã, in qua habitauit iste Cornelius. Alia appellatur Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani sita, vbi Iordanis oriens, habet duos fontes, vnum nomine Ior, alium nomine Dan, quam Philippus præfati Herodis filius, in honore Tyberij Cæsaris Cæsaream cognominauit. Tertia quoque extat Cęsarea, estq; metropolis Capadociæ, de qua infra habetur. Hic ergo prælectus, beatissimusq; Cornelius, mente & corpore fortis, in corporalium ac spiritalium armorum exercitijs strenuus fuit [centurio] .i. centum sub se milites habens [cohortis quæ dicitur Italica,] quia milites isti cum ipso fuerunt de Italia, imo sicut in Scholastica fertur historia: Cornelius missus fuit a Roma ciuitate metropolitana Italiæ. Romani etenim Imperatores mittebant milites suos per diuersas ciuitates ad custodiendas munitiones, terrasq; Romanis subiectas tuendas [vir religiosus] i. actibus religionis deditus, potestq; religio accipi siue pro latria, per quam summo deo debitus cultus impenditur, siue pro pietate, tam illa quæ est donum, quam illa quę est virtus moralis, & misericordia nuncupatur. Operibus siquidem pietatis & misericordiæ fuit valde intentus [& timens deum] non timore pure seruili, sed casto & reuerentiali. Timor autem seruilis, est fuga, abominatio seu detestatio mali pœnæ, qui in se nec virtuosus est nec meritorius: timor vero castus seu filialis est fuga & detestatio mali culpæ quo dei offensam timemus Porro timor initialis aliquid habet de vtroq; [cum omni domo] id est, familia [sua] ita quod cuncti domestici eius fuerunt timorati, ad quod ipse verbis & exemplis eos induxit, quod & omnes patresfamilias assequi debent, suam ad virtutes dirigendo familiam eamq; de vicijs increpando, & per hoc quasi episcopale officium in suis domibus exercendo [faciẽs eleemosynas multas plebi] omnibus, scilicet, indigentibus atq; petentibus sine personarum acceptione [& deprecans deum semper] omni scilicet tempore opportuno. Orauitq; deum, præsertim, vt eum in viam salutis dirigeret. Vnde secundum doctores quicunq; facit quod in se est gratiam & illuminationem a deo consequitur: ita q̃d si q̃s paganus seu infidelis ex naturali ratione se ad primum principium erigat ipsumq; roget vt dirigat se in viam salutis, quatenus caueat a peccatis, deus sibi de necessarijs ad salutem misericorditer prouidebit, reuelando ei per angelũ seu doctorem quemcunq; de fide catholica quantum requiritur ad salutẽ. E

Dionysiu. Hinc secundum diuinum Dionysium multi gentilium legem Mosi non habentes, per angelos ad deum reducti sunt & edocti [Is vidit] oculo corporali [in visu] exteriori [manifeste] in plena vigilia, non in somno nec in imaginaria visiõe, [quasi hora diei nona angelum dei introeuntem ad se, & dicentem sibi: Corneli. At ille intuens in eum timore correptus dixit] Certum quod angelus in forma humana apparens voce magnifica & tubali loquutus est, atque cum splendore præclaro apparuit. Hinc admiratione & naturali timore impletus fuit Cornelius. Non enim tam venerandam, mirabilemq; personam ante prospexit. Hinc dixit ad eum [Quis es domine?] Quasi dicat: Maior homine esse videris [Dixit autẽ illi] angelus: [Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu domini] i. deo acceptæ sunt, & misericorditer ab eo consideratæ, idcirco me misit ad te, qui & tua virtuosa conuersatione angelica visitatione dignus effectus es. Angelus ad verba Cornelij non legitur respondisse, sed de sua salute eũ instruxit, vt doceamur vtilia & viciniora saluti, non curiosa siue superflua sciscitari, quamuis interrogatio Cornelij nõ fuerit inordinata. Simili modo in veteri testamento quærenti sancto Iacob ab angelo quo nomine vocaretur, nõ datur responsio, nec Manuæ patri Sampsonis, quemadmodum etiam hoc loco orationes Cornelij leguntur coram dño ascẽdisse, & angelus missus ad eũ. Ita etiam scriptũ est de oratiõibus Tobiæ & Saræ, destinationeq; Raphaelis ad eos. Insup de Cornelio dicũt doctores, ꝙ ante apparitionẽ hanc habuit fidem q̃ est virtus theologica, sine q̃ impossibile est placere deo, habuitq; fidem formatã seu charitate ornatã, habuit demũde Chrõ fidẽ saltem implicitã & indistinctã, scd'm Thom. in 2. secundæ: credidit enĩ deũ habere ꝓuidentiam vniuersoꝝ, & esse hoĩm saluatorẽ scd'm modũ sibi notũ & sanctis patribus reuelatũ. In Scholastic. tñ historia dr̃, quod fidem incarnationis habuerit, sed de tempore fuit incertus, ignorans an iam esset incarna F

Hebræ. 6. Gen. 22. Iudic. 13. Tob. 5. Hebræ. 11. Actuũ. 15.

A incarnatus, an adhuc incarnandus. Beda q̃q; hoc loco allegat Gregorij verba dicentis: Non virtutibus ad fidem, sed fide pertingitur ad virtutes. Cornelius enim cuius orationes ante baptismum angelo teste laudatæ sunt, non operibus ad fidem, sed fide ad opera venit. Sciebat igitur creatorem omnium deum, sed quod eius omnipotens filius incarnatus esset ignorauit. Bona autem operatione promeruit, vt deum perfecte cognosceret, & de vnigenito ei⁹ incarnationis mysterium crederet, quatenus ad sacramentum baptismatis perueniret. Per fidem ergo peruenit ad opera, sed per opera solidatus est in fide. ❡ Postremo sunt qui dicunt angelum, qui Cornelio apparuit, fuisse illum qui custodiæ Cornelij fuerat deputat⁹ Gregori.
« [Et nunc mitte viros in Ioppen, & accersi] per illos [Simonē qui cognominatur Petrus] Pri Matth. 16
« mo enim appellatus Simon, postea Petrus a Christo [hic dicet tibi, quid te oporteat facere] Iohan. 1.
Quæ a deo sunt, ordinata sunt. Ideo diuina ordinatione superiores inferioribus auxiliātur Roma. 13.
« ordine pulchro [Hic hospitatur apud quendam coriarium, cuius est domus iuxta mare] q̊d Syriæ Palestinæ quæ Iudæa dicitur adiacet, vbi teste Hieronymo in littore vsq; hodie mon Hierony.
« strantur saxa, in quibus Andromeda religata, Persei quondam fuit liberata præsidio [Et cū
« discessisset angelus qui loquebatur illi] angelus enim in corpore assumpto apparuit, quod sicut sua potestate formauit vt appareret in eo, sic eadem illud dissoluit, nec amplius visus est.
« Et ex his Cornelius intellexit angelum esse qui sibi apparuit [vocauit duos domesticos suos,
« & militem metuentem deum ex his qui illi] puta Cornelio [parebant] id est, ex subditis suis Iam dictum fuit, quod domestici Cornelij fuerant timorati, ideo non dicitur, q̊d hi duo do-
B mestici timuerunt deum, sed de milite id dicitur quem vocauit, qui forte extra domum Cor
« nelij in propria domo, suis vixit stipendijs [Quibus cum narrasset omnia] audita, visa nunc
« scripta tanquam sibi charioribus, familiarioribus ac melioribus inter plures, [misit illos in
« Ioppen. Postera autem die] videlicet, immediate sequente [iter illis facientibus & appin-
« quantibus ciuitati] Ioppe [ascendit Petrus in superiora] domus, [vt oraret] in solario, vel cœnaculo, tanquam in loco secretiori, & ad contemplationem congruentiori: sicut & Chri- Lucæ. 9.
« stus ascendit in montem orare. Aliqui etiam solent in loco altiori orare deuotius [circa horā
« sextam] quæ est hora refectionis, ante quam volebat oratione se munire, dans nobis exemplum similiter faciendi, vt simus in comestione circumspectiores ne grauētur corda nostra
« crapula vel ebrietate. [Et cum esuriret, voluit gustare]. i. parce & modeste comedere. Quod Lucæ. 12.
« est contra eos qui instar canis famelici effundunt se super cibum. [Parantibus autem] cibū
« [illis] qui erant in suo hospitio [cecidit super eum mentis excessus] id est, tanta eleuatio mentis ad aliquod mysticum contemplandum, quod deo operante passus est alienationē ab vsu
« sensuum exteriorum [& vidit cœlum apertum] quia in visiōe imaginaria aperiri videbatur, ad innuendum quod a domino cœlis præsidenti aliquid speciale fieret circa Petrum, quem-
« admodum Ezechiel scribit cœlos apertos, in visione ei ostensa [& descendens vas quoddam
« velut linteum magnum quatuor initijs] id est, angulis [submitti de cœlo in terram] forte p Ezech. 1.
« funes in angulis alligatas, [in quo erant omnia quadrupedia & serpentia terræ, & volatilia
« cœli] Erant autem ibi non realiter sed imaginarie, per similitudines rerum repræsentatiuas.
C Per vas magnum designatur ecclesia. Per animalia vero illa secūdum legem immunda, gen
« tiles, quos spernebant Iudæi nec vescebantur cum eis. Specialiter per quadrupedia quæ ter- Leuit. 11.
« ris adhærent, auari, p serpentes dolosi & virulenti, p volatilia autē elati [Et facta est vox ad
« eū, d.] Vocem hanc angelus formauit in interiori sensu Petri, qui angelus totā visionē hanc
« ministerialiter exhibebat, formando species rerū istarū in vi imaginatiua Apostoli [Surge Pe
« tre, occide & manduca] Quod Petrus corpalit̄ intelligendū putans r̄ndit vt subbitur [Absit
« dn̄e, qa nunq̄ manducaui om̄e cōmune & immundū]. i. cibos lege phibitos nunq̄ accepi, in quo etiā constat magna iusticia beatissimi viri, q anteq̄ Christo adhæreret cæremonialia legis tā diligenter impleuit, nec dubiū qn in obseruantijs pceptorū maiorū diligentiā adhibuerit ampliorem. Porro secundum morem Iudæorum loquutus est Petrus, q cibos lege prohibitos vocabant immundos, itemq; cōmunes, qa a gentibus cōmuniter edebantur. Præinducta aūt angeli v̇ba spiritaliter sunt intelligenda, vt sit sensus: Occide, i. vitia in gentibus pime, & manduca, i. Christo atq; ecclesiæ eas incorpora, quemadmodū in substantiā aliti ver-
« titur cibus. Hinc seq. [Et vox iterum secundo] ait [ad eum: Quod deus purificauit tu cōmu-
« ne ne dixeris] id est, gentes a deo electas ac prędestinatas Christiq; sanguine liberatas, & iam in dei præscientia purificatas, & Christi passione abl[u]tas, per præfata immunda atq; communia animalia designatas, non æstimes contemnendas, neq; vitandas, sed confident̄ vade ad eas. Potest q̃q; de cibis aliqbus lege phibitis accipi, q̊rū vsus in nouo testamēto est licitus. Nā ceremonialia legis in Chrī passiōe finē sortita sunt, nec postea obligant, vt infra dicetur [Hoc aūt fctm̄ est p ter]. i. tribus vicibus visio ista fuit Petro exhibita ad confirmatio- 1 Timo. 4. Galatas 3. 1. Petri. 1.

nem

nem maiorem,ad innuendum,quod ad superbeatissimæ Trinitatis fidem & cultum gentes essent mox conuertendæ,in eiusque nomine baptizandæ [& statim receptum est vas in cœlum]secundum imaginariam apparitionem, per quod insinuatum est, quod ecclesia gentiũ in regnum introducenda esset cœlorum[Et dum intra se hęsitaret Petrus,quidnam esset visio quam vidisset]id est,quid significaret,in hac enim visione spiritus sanctus Petrũ non docuit subito & per seipsum complete,sed pedetentim & partim per homines , quia ad conseruandam mentis humanæ humilitatem,spiritus sanctus quandoq; ex parte animum tangit & ex parte non tangit[ecce viri missi a Cornelio,steterunt ad ianuam. Et interrogabant, si Simon Petrus illic haberet hospitium. Petro autem]ad se reuerso &[cogitante de visione,] præfata quæ esset intelligentia eius[dixit spiritus ei]loquutione interna , videlicet, spiritus sanctus seu angelus[ecce tres viri quærunt te. Surge itaq;]ab oratione & meditatione[& descende]de isto cœnaculo,seu contemplatiõis excelso[& vade cum eis]ad prædicandũ & cõmunicandum gentibus[nihil dubitãs]quin bene agas in hoc[quia ego misi illos]id est, mitti feci a Cornelio. Interdum ergo dum ratio & charitas postulant,ab actibus vitæ cõtẽplatiuæ cessandum,atq; ad opera vitæ actiuæ est egrediendum. Virtutes etenim sibi inuicem cedunt,quamuis se inuicem nequaquam impediant. [Descendens autem Petrus ad viros dixit:Ecce ego sum quem quæritis. Quæ causa est propter quam venistis?] Adhuc nõ videtur Petrus plene significationem visionis sibi ostensæ, nouisse[Qui dixerunt:Cornelius Centurio vir iustus & timens deum,& testimonium habens]virtutum[ab vniuersa gente Iudæorum]Charus enim acceptus & placitus fuit deo atque hominibus,tanta fuit pietate & gratia decoratus[respõsum accepit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, & audire verba abs te]id est,salutis consilium & doctrinam. Quibus auditis Petrus significationem visionis cœpit aduertere,quod scilicet,per animalia illa immunda,designarentur gentiles,& q; illis cõmunicare deberet. Ideo subditur[Introducens ergo eos,recepit hospitio,] in q̃ & ipse manebat,manseruntq; apud eũ illa nocte,& de tã gratioso rumore atq; negotio gauisi sunt omnes qui aderant vehementer[Sequenti aũt die surgens,profectus est cum illis,& quidam ex fratribus]scilicet,Christianis ex Iudaismo conuersis[comitati sunt eum]id est,simul profecti,qui fuerant numero sex in testimonium veritatis,& ob reuerentiam Petri.][Altera autem die introiuit Cæsaream]Palestinę,in q̃ morabatur Cornelius[Cornelius vero expectabat illos]cũ ingẽti affectu vidẽdi virũ tam sanctũ,& audiendi ṽba dei per ipsum,obtinendiq; gratiam sibi & suis,de quibus subiungitur [cõuocatis cognatis suis, & necessarijs amicis] q̃s omnes spiritaliter diligens secum dei gratiam consequi,& salutem optauit. Necessarij autem amici vocantur,vel qui iure affinitatis coniũcti sunt,q; nulla inter eos cessatio.i.separa-

Eccl. 6. tio sit,vel qui amicum in articulo necessitatis non deserunt. Vñ in Eccle.habetur: Si possides amicũ, in tentatione posside eum,& ne facile credas ei teipm. Est enim amicus scd'm tempus suũ,& non pmanet in die tribulationis. Amicus si pmanserit fixus,erit tibi coæqualis[Et factum est cum introisset Petrus]forsitan primam portam seu atrium domus Cornelij[obuius ei venit Cornelius]ob tãti aduentantis honorem. Ex dilectiõe autem , & humilitate hoc

Iohan. 11. fecit Cornelius,quemadmodũ Martha occurrit Christo. Itaq; doctori obuiauit auditor, vt

Ecclesia. 1. corde intento verba eius casto susciperet pectore,iuxta illud Eccle. Auris bona cũ omni concupiscentia audit sapientiam[& procidens ad pedes eius,adorauit eum]id est,reuerentiam duliæ ei tanquam excellenti personæ spiritaliq; patri exhibuit,gestu corporis mentis deuotionem reuerentiamque protestans. In quo magna illustris viri commendatur hũilitas[Petrus vero eleuauit eum dicens:Surge,ego ipse homo sum]tibi similis in natura,idcirco in honorando me moderamen obserua,cum purus sim homo[Et loquens cum illo] puta Cornelio[inuenit]in domo eius [multos qui cõuenerant] causa audiendi verbum salutis[Dixitq; ad illos:Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudæo]id est,quam multum abominentur Iudæi[coniungi aut accedere ad alienigenam]id est,gentilibus,communicando cum eis

Roman. 1. in victu[sed mihi ostendit deus]in præfata visione[neminem communem & immũdum dicere hominem,]id est,nullum hominem,quamuis gentilem,esse spernendum aut vitandum seu repellendum a communione fidelium,dummodo velit cõuerti. Vel secundum q̃d homo est,& purificatus in præscientia dei,aut liberatus sanguine Christi [. Propter quod sine dubio]tanquam certus de bonitate itineris[veni accersitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me?Et Cornelius ait:A nudiusquartana die vsq; in hãc horam]id est,quarta die ante hanc horam qua interrogas ista[orans eram in domo mea]die enim qua orauit& angelum vidit,misit tres viros,qui secundo die venerunt in Ioppen,& tertio redire cœperunt, q̃rtoq; die venerunt Cæsareã[Et ecce vir]scilicet angelus in forma viri]stetit ante me in veste candida & ait:Exaudita est orõ tua,&c. Nunc ergo oẽs nos assumus in conspectu tuo audire om-

A dire omnia quæcunq; præcepta sunt tibi à domino]id est,parati audire & obedire[Aperiēs
« autem Petrus os suum,dixit:In veritate comperi]id est,vere & experimētaliter nūc cogno=
« ui[quia non est personarum acceptor deus]id est,non vnum magis quam alium approbat
aut reprobat,nisi ex causa iusta nec inter Iudæos & gentiles discernit,quantum ad conseq̄n
dam salutem,dummodo se disponant. Propter quod ait Apostolus ad Rom. An Iudęorum Roman.3
deus tantum?Nonne & gentium?Et alibi:Omnes homines vult saluos fieri,& ad cognitio 1.Timo.2.
nem veritatis venire. In Sapientiæ quoq; libro legitur:Nec enim est alius deus quam tu,cui Sapien.12.
cura est de omnibus. Et secundo Paralipomen. Non est apud dominum deum nostrum ini 2.Para.19.
quitas,nec personarum acceptio,neq; acceptio munerum. Sed videtur oppositum,quia du=
orum hominum vnius conditionis atq; in omnibus parium,deus vnum misericorditer ac=
cipit,alterum iuste relinquit. Est respondendum quod personarum acceptio opponitur iu=
sticiæ distributiuæ,quæ diuersis personis tribuit secundum dignitatem ipsarum & merita.
Est itaq; personarum acceptio cum in eo cui aliquid datur,non attenditur id propter quod
id quod ei datur sit sibi proportionatum aut debitum,vt si prælatus det alicui beneficiū , q̄a
diues siue cognatus. Veruntamen duplex est datio:vna quæ est actus iusticiæ , & circa hanc
attenditur ac versatur personarum acceptio. Alia vero,quæ est actus liberalitatis, qua ali=
cui gratis confertur quod ei non debetur:qualis est collatio donorum dei , qui nulli est obli=
gatus,& circa huiusmodi nō est personarum acceptio,quoniam vnusquisq; potest propria
dare cui vult,& quantum vult. Hoc secundum Thomam dictum sit,quod in secunda secun
« dæ quæstione.63.plenius continetur[sed in omni gente]cuiuscunq; sit nationis [qui timet
B deum]timore casto & filiali,vel saltem initiali[& operatur iusticiam]id est,actus iusticiæ q̊
« est virtus infusa,propter debitum rectumq; finem,q̄d sine fide fieri nequit [acceptus est illi]
ita ꝙ est in statu salutis ac promerendi. Sola autem naturalis virtus,& cognitio dei nemini
sufficiunt ad salutem,sed ad supernaturalis finis seu felicitatis adeptionem , supernaturalia
« media exiguntur,vt media fini proportionētur[Verbum misit deus filijs Israel] nam pater Matth.15
verbum suum veraciter incarnatum misit Iudæis,ipso verbo id protestante: Non sum mis=
sus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Misit quoq; verbum.i. euangelicam doctrinā,
« [annuncians pacem]id est,humani generis reconciliationem cum deo[per Iesum Christū,]
dei & hominum mediatorem,qui in quātum mediator,pacificauit nos deo per sanguinem 2.Cor.5.
suum. Hinc ait Apost. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Et Christus in ꝓpria
ꝑsona hæc prædicauit,pacēq; pectoris annūciauit & dedit, secūdum quod ait:Pacem relin= Iohan.14
quo vobis,pacē meam do vobis. Et rursus:Venit filius hominis q̄rere & saluū facere q̄d pe= Lucæ.19.
« rierat[Hic est omnium deus]quia verus deus,rex regum,& dominus dominorum. Nempe Apoc.19.
vt deus est dominus per propriam authoritatē,vt ꝑsidens principalis:sed vt homo, omnibus
« ꝑsidet vt instrumentalis [Vos scitis ꝙ factum est ꝟbū, ꝑ vniuersam Iudæam]i. prędicationē
Iesu ibidem esse disseminatā. Miracula etenim Chri fecerunt eū in locis vicinis hinc inde fa=
« mosum[Incipiens enim]Iesus prædicationem suam[a Galilæa]sicut in passione Iudęi dixe
« runt:Cōmouet populū,docens ꝑ vniuersam Iudæā,incipiens a Galilæa vsq; huc[post bapti Lucæ.23.
« smū quod prædicauit Iohan. Iesum a Nazareth]Iohan. enim Bapt. populū baptizando insi=
nuauit eis Chrm̄ venisse,dicendo:Medius vestrum stetit quē vos nescitis . Vel sic, incipiens
C Iesus publice ꝑdicare post baptismū quo fuit a Iohanne baptizatus. Scitis inq̄ ꝙ prædicauit Iohan.1.
« Iohannes Iesum,tanq̄ eius ꝑcursor. Prędicauit aūt Iohannes bapt. [qūo vnxit eum]s. Iesum
« scd'm naturam assumptam[deus]pater seu trinitas[spū sancto & virtute]i. plenitudine gra
tiæ & sanctitatis,seu potestate in miraculis pagendis. Nā et spūs sanctus Chrm̄ vt homiem
vnxit & misit,iuxta illud in Esa. Et nunc dn̄s misit me,& spiritus eius. Hinc de Christo dixit
Bapt. Non ad mensurā dat deus spiritum,s. homini Christo,nā gratia eius quodāmodo infi Esaiæ48.
nita cōsistit. Hæc vnctio spiritalis & inuisibilis data est aīæ Christi in ipso suæ creatiōis pri= Iohan.3.
« mordio,quo simul cū carne vnita est ꝟbo totius gratiæ fonti æterno[qui ptransiit]inter ho
« mines cōuersando ambulando,& ꝑdicando[bn̄faciendo]i. multa bn̄ficia dando hominib', Baruch.3.
« [& sanando oēs oppressos a diabolo]multos quippe obsessos curauit. Spiritaliter q̄q; dęmo
nibus plenos,conuertit ad deum:sicut de Maria Magd. eiecit septem dæmonia. Imo q̄tum Lucæ.8.7
in ipso fuit,sua bn̄dicta passione vniuersos peccatores saluauit. Quicunq; autem in mortali Marc.16
iacet pc̄tō a dæmonibus est oppressus,prostratus,victus,& excęcatus. Verꝫ ꝙ ait,omnes op=
« pressos, accipi potest de gn̄ibus singuloꝝ potius q̄ de singulis generum [quoniam deus erat
« cum illo]scilicet pater cum filio,quemadmodū in euangelio loquitur:Nō sum solus,sed ego Iohan.8.
& qui misit me pater. Veruntn̄ coniunctionem hanc,quoniam,bene pensando,intelligendū
est,ꝙ deus erat cum Christo secundū naturam humanā,illa nanq; habuit efficaciā sic agen=
di ex assistentia dei,sicq; intelligi etiā potest, quod deus scilicet ꝟbum æternum, erat cum il=
lo,id est

lo,id est,cum Iesu quo ad suam humanitatem,per hypostaticam vnionem,quamuis exposi D
tio ista non sit propria secundum Bedam,ne Christi personam geminare videamur. [Et
nos sumus testes omnium]mirabilium, [quæ fecit in regione Iudæorum & in Hierusalem:
quem occiderunt suspendentes in ligno:Quem deus suscitauit tertia die.] Ista iam sæpe ex-
posita sunt[& dedit eum manifestum fieri]post resurrectionem[non omni populo] imme-
diate,imo nec omnibus absolute[sed testibus præordinatis à deo, nobis qui manducauim⁹
& bibimus cum illo postquam resurrexit a mortuis.] Hoc enim opus ordinatissimus æter-
næ sapientiæ dei processus,vt supernaturalia non omnibus immediate reuelentur, sed pri-
mo quibusdã electis atque maioribus,& per illos cæteris. Quod & in Hierarchijs obserua-
tur angelicis,in quibus illuminationes diuinæ a superioribus deueniunt ad inferiores p̄ me-
Diony. dios angelicos spiritus,vt diuinus Dionysius edocet. Præterea aduertendum, quod Petrus
ait:Nobis qui manducauimus & bibimus,&c.Nam licet in euangelio legatur Christus cum
discipulis post resurrectionem manducasse,non tamen ibidem exprimitur cum eis bibisse,
sed ex his verbis id scitur. [Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari quia ipse est,
Lucæ.14. qui constitutus est à deo]patre secundum naturam humanam [iudex viuorum & mortuo-
rum,] id est, vniuersorum qui vel ante finem mundi erunt defuncti,vel circa finem mun-
di inuenientur, & in igne conflagrationis morituri dicuntur. Vel per viuos intelliguntur
electi, qui viuunt per gratiam:per mortuos reprobi, qui mortui sunt per culpam. Porro in
iudicio duo considerantur. Primum est authoritas iudicandi, &illa tribus personis com-
munis & vna est. Secundum est iudicij exequutio seu prolatio sententiæ, quæ competit
CHRISTO secundum naturam humanam, quam & sua humiliatione ac passione pro- E
Iohan. 5. meruit. Propter quod ait:Potestatem dedit ei & iudicium facere,quia filius hominis est.Itẽ-
Eodem. q̃:Neq; enim pater iudicat quenquam,sed iudicium omne dedit filio[Huic]scilicet,Christo
[omnes prophetæ testimonium perhibent]vt domino serui[remissionem peccatorum acci-
pere per nomen eius,]id est,per inuocationem & fidem ipsius,[omnes qui credunt in eum]
qui scilicet,fide & charitate Christo incorporantur.Prophetæ enim concorditer loquuntur
de Christo,tanquam de omnium saluatore,ita quod credentes per gratiam eius iustifican-
tur[Adhuc loquente Petro verba hæc,cecidit]id est,subito venit,seu repente descendit[spi-
ritus sanctus]non per suam incircunscriptam,incommutabilemque substantiam,sed p̄ pie-
tatis suæ effectus & gr̃æ dona[super omnes qui audiebant verbũ]videlicet,super Corneliũ,
et suos, quibus prædicatio ista fiebat. Descendit aũt spiritussanctus in signo visibili,siue sen-
sibili,sed an in igneis linguis,an in alia specie,incertum est,vt Scholastica ait historia[Et ob-
stupuerunt ex circumcisiõe fideles]id est, ex Iudaismo conuersi[qui venerant cum Petro,q̃a
& in nationes]id est,in gentiles[gratia spiritussancti effusa est]cum abundantia tanta. Iu-
dæi equidem consueuerãt gentiles pro nihilo reputare,nec simile huic rei vnquam fuerat fa-
Actuum.2 ctum. Ideo de effectu tam magno atque insolito,præ admirationis magnitudine velut stupi-
di reddebantur. Fuit enim reuera grande miraculum,& maxima pietas dei[Audiebant em̃
illos loquentes linguis]diuersis sicut Apostoli loquebantur in die Pentecostes [& magnifi-
cantes deum]gratias deuotissime referendo, eiusq; bonitatem & beneficia totis præcordijs
attollendo[Tunc respondit Petrus:Nunquid aquam prohibere quis potest:vt non baptizẽ-
tur hi qui spiritum sanctum acceperũt, sicut & nos?]Apostoli scilicet,cum signo sensibili,& F
dono linguarum,quamuis non in tanta plenitudine sicut Apostoli,qui primitias spiritus ac-
Roma. 8. ceperunt[Et iussit eos baptizari in nomine Iesu Christi]De hac forma baptismi,& quare in
ea dabat r baptismus in primitiua ecclesia, dictum est supra. Apostoli autem consueuerunt
Actuum.2 per discipulos suos baptizare cõuersos,& ipsi verbo prædicationis insistebant, secũdum q̃d
1.Cor.1. Paulus testatur:Non misit me Christus baptizare, sed prædicare. Interdum tamen aliquos
baptizabant[Tunc rogauerũt eum]scilicet Petrum[vt maneret apud eos aliquot diebus,]
pro eorum consolatione,& pleniore instructione, & præsertim ex dilectione quam ad tam
felicem & gloriosum conceperunt magistrum, patrem atq; Apostolum, nec dubium quin
eis consensit.

Declaratio capituli vndecimi:Audierunt autem Apostoli. Articulus vndecimus.

QVid ex prima illa gentilium conuersione sequutum sit, subditur [Audierunt autẽ
Apostoli qui erant in Iudæa]vbi prędicabant hinc inde[& fratres]id est,cæteri di-
scipuli[quia & gentes]videlicet, Cornelius cum suis[receperũt verbum dei.Cum
Matth.10 autem ascendisset Petrus Hierosolymam]a Cæsarea rediens[disceptabant aduer-
sus illum qui erant ex circuncisione]id est,ex Iudaismo conuersi, [dicentes: Quare introisti
ad viros præputium habentes,& manducasti cum illis?] quasi dicant, in hoc contra legem
fecisti.

A fecisti.[Incipiens autem Petrus,exponebat illis per ordinem] .i.cur hoc fecisset eis ordinate exposuit,seq; excusando reuelauit eis qualem habuisset visionem in Ioppe.Per quam deus si bi monstrauit vt faceret ita,& quod angelus idipsum admonuisset. Litera autem plana est & præcedenti capitulo habita atq; exposita vsq; ad id.[Recordatus sum aũt verbi domini,si cut dicebat:Iohannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto.] Hoc supra legitur Christus dixisse Apostolis:quod expositum est ibidem,& in præfatis gentilibus conuersis impletum,iuxta expositionem ibi itroductam [Si] pro quia[ergo eandem gratiam dedit illis] puta Cornelio & sibi adiunctis [sicut & nobis, qui credidimus in dominum Iesum Christum] vtrisque enim contulit deus dona gratiæ gratum facientis & gratis datæ: tamen, & dictum est, Apostoli in ampliore plenitudine perfectiorique gradu sortiti sunt eam[ego quis eram qui possem prohibere deum?]à gentilium horum visitatione. Quasi dicat: Hoc paruitatis meæ non fuit, quin potius charitas id requirit, vt de illorum gratia gratularer. [His auditis tacuerunt,& glorificauerunt deum]id est, gloriosum, mirabilem, liberalem, liberrimum esse in operibus suis professi sunt [dicentes:Ergo & pniam].i.gratiã, locum,tps,pœnitendi[dedit deus gentibus]q̃s tam diu in suis reliquit erroribus[ad vitam] gratiæ obtinendam in seculo isto,vitamq; gloriæ in futuro.Recitatis gestis quorundam p̃ci puoꝝ fideliũ,s. apl'oꝝ& diaconorum, prosequitur quædam de factis inferiorum discipulorum.[Et illi quidem]discipuli[qui dispersi fuerant]de Hierusalem[à tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano] à Iudæis lapidato,quam isti deo imperãte fugerũt [perambulauerunt vsque ad Phœnicem]occidentalem, videlicet,quandam prouinciam Syriæ [& Cyprum] insulam in Carpathio mari,ab ortu Ciliciæ,occasu vero Syriæ obiectam [&Antiochiam] epi daphnem [nemini loquentes verbum dei,nisi solis Iudæis] quibus primo annunciandũ fuit Euangelium Christi,postea autem prædicauerunt & gentibus,agnito quod Petrus cõuertisset gentiles.[Erant aũt quidam ex ipsis viri Cyprij & Cyrenæi].i.de Cypro, & Cyrene,ciuitate sic dicta,quos aliqui putant fuisse natione gentiles,sed ad Christum conuersos,& primo ad Iudaismum,deinde ad Christum. Alij opinantur quod nati fuerunt ex Iudæis,per loca illa dispersis.[Cum autem introissent Antiochiam,loquebantur ad gentes] .i.gentiles illic morantes [annunciantes dominum Iesum] esse mundi saluatorem [& erat manus].i.auxilium[domini cum eis.Multusque numerus credentium]per prædicationem eorum[conuersus est ad dominum.]Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolymis sup istis] negotijs & fidei incrementis.In Hierosolymitana nanq; ecclesia antistes fuit tunc Iacobus,& Apostoli communiter ibi erant: iccirco discipuli intimauerunt eis profectum fidei in aliorum conuersione [& miserunt Barnabam vsq; ad Antiochiam]vt conuersos plenius informaret,confortaret,consolaretur ac regeret. [Qui cum venisset & vidisset gratiam dei] id est,virtuosam fidelium conuersationem & dona gratiarum in eis [gauisus est]secundum quod charitas dei & proximi exigit, vt de dei veneratione,& proximorum salute qlibet glorietur [& hortabatur omnes in proposito cordis pmanere in domino] vt essent in bono cœ pto stabiles.Qui enim perseuerauerit vsq; in finem hic saluus erit. Hinc ad Colossen.monet Apostolus:Stabiles estote & immobiles,abundantes in opere domini semper,scientes,quod labor vester non est inanis in domino.Incõstantia etenim mentis magna est impfectio,muliebreq; vitium,imo & quędam fatuitas.Stultus enim mutatur vt luna.Propterea scriptum est:Esto firmus in via domini,& in veritate sensus tui [quia erat vir bonus] moraliter, imo heroicus & perfectus,ideo subditur [& plenus spũ sancto,] id est, donis virtutibusq; infusis [& fide] ita quod habuit fidem secundum statum perfectum, vtpote cum ratiõibus credendorum,& purificatę mentis intelligentia.Vnde fides hic accipi potest,non vt est ꝟtus, sed fructus,videlicet,eminens quædam fidei certitudo.Sic quippe inter fructus spũs abApostolo cõ putatur [& apposita] id est,mente applicata seu conuersa [est turba multa domino] in Antiochia per Barnabæ prædicationem,præter eos,de quorum conuersione p̃dictum est. [Profectus est autem] Barnabas [Tharsum,vt quæreret Saulum.] Ad hanc enim vrbem vt patuit,Paulus à Hierosolymis venit,quem Barnabas inquisiuit,vt eius fultus auxilio plures cõ uerteret,& conuersos efficaciter gubernaret.[Quem cum inuenisset, perduxit Antiochiam. Et annum totum] id est,per integrum annum [conuersati sunt in ecclesia] id est,inter fideles[& docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani] id est,conuersi ad Christum, qui primo generali nomine dicebantur discipuli, ibidem propter eorum multitudinem,cœperunt Christiani a Christo capite suo atq; magistro vocari,tuncq; impletum est illud Esaiæ:Seruos suos vocabit dominus nomine alio, in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in deo, amen. Hic tamen non dicitur, an

Actuũ.10 Actuum.1 Actuũ.7. Matth.24 Colo.1. Eccl.27. Ecclesia.5. Galatas.5 Actuũ.9. Esaiæ,65.

nominatio iſta ſit inſtituta a fidelibus ex Iudaiſmo conuerſis,vel ex gentilitate credentibus, D
an forte ab infidelibus,qui nouam ſectam conſurgere & augeri mirantes, à Chriſto dom:
no ſuo eos appellauerunt Chriſtianos. In Scholaſtica vero hiſtoria dicitur, quod à gentilib⁹
conuerſis prodierit inſtitutio appellationis iſtius,quibus viſum eſt ſequaces Chriſti, Chriſti
anos debere vocari. Quemadmodum in ſectis philoſophorum diſcipuli a magiſtris nomen
ſpeciale accipiunt,vt a Platone,Platonici.[In his autem diebus ſuperuenerunt à Hieroſoly: “
Actuū.2. mis prophetæ Antiochiam].In primitiua nempe eccleſia multi ſpiritu fulſerunt prophetico, “
Iohelis.2. ſicut ſupra ex verbis Iohelis fuerat allegatum. In diebus illis, ſuper ſeruos meos, & ancillas
meas affundam de ſpiritu meo,&prophetabūt [Surgens autem vnus ex eis nomine Agab⁹] “
qui propter tam ſancti conuentus reuerentiam humiliter aſſurrexit,ſtanſq; loquutus eſt,[ſi: “
gnificabat per ſpiritū]i.per reuelationē ſpūs ſancti p̄dixit,[famem magnam futuram in vni “
uerſo orbe,q̄ fctā eſt ſub Claudio]impatore.ſ.q̄rto anno imperij eius,& fuit hæc fames præ: “
cipue in Iudæa,vt fertur in Eccleſiaſtica hiſtoria.[Diſcipuli autem,]exiſtentes in Antiochia, “
[prout quiſque habebat] vnuſquiſque iuxta ſuæ modulum facultatis [propoſuerunt ſingu “
li] non ſeorſum, ſed omnes pariter[in miniſterium]i.ad vſus corporis neceſſarios[mittere] “
Actuū.4. victualia,ſeu p̄ciū ad emendū[habitātibus in Iudęa fratribus].i.Chriſtianis ibidē,potiſſime
in Hieruſalem cōmanentibus, qui tanquam inter cæteros perfectiſſimi Apoſtolicam vitam
ducentes omnia ſua in principio vendiderunt , & ante apoſtolorum pedes precijs poſitis in
1.Cor.16 communi vitam pauperem ducere ſunt contenti.Poſtea vero ab infidelibus Iudæis fuerant
ſpoliati qui aliquid adhuc habebāt.Hinc Antiocheni fideles,& poſtea alij multi fecerunt col E
lectas,quas ſuis temporibus miſerunt pręfatis. De qua re in Epiſtolis Pauli multa leguntur.
Fuitq; iuſtum vt gentiles facti participes ſpiritualium bonorum fidelium Iudęorum, de cor:
poralibus ſuis ſubſtantijs recompenſam facerent eis tēpore neceſſitatis:quod & Paulus pro
1.Cor.9. minimo reputans,Si nos (inquit) vobis ſpiritalia ſeminauimus:magnum eſt ſi carnalia ve: “
ſtra metamus?[quod & fecerunt]bonum propoſitum effectui celeriter mancipantes, & ma “
lum inopiæ pręuenientes [mittentes ad ſeniores] qui in eccleſia illa Hieruſalē cæteris pręfue “
runt ac prouiderunt[per manus Barnabę & Sauli]qui erant nūcij fide digniſſimi.Miſerunt
Tobi.4. itaque,& contulit quilibet iuxta quod habuit, implentes illud Tobiæ: Quomodo potueris,
ita eſto miſericors.Si multum tibi fuerit,abundanter tribue.Si autem exiguum,etiam exigu
um libenter impartiri ſtude. Itaque in articulo neceſſitatis etiam filij parentibus theſauri:
2.Cor.12. Matth.6. zare ſeu prouidere tenentur.Nec iſta prouiſio obuiauit verbo Chriſti dicentis:Nolite ſolici:
Lucæ.12. ti eſſe de craſtino,ſiquidem verbis illis immoderata cura,non ordinata p̄uidentia inhibetur
Nec tentandus eſt deus,ſed periculis hūano modo q̄ntū congrue fieri poteſt eſt occurrendū.

¶Expoſitio capituli duodecimi, Eodem tempore miſit.

¶Articulus duodecimus.

Actuū.12. EOdem tempore] de quo in fine pręcedentis capituli dictū eſt [miſit Herodes rex]
Lucæ.2. filius Ariſtoboli filij Herodis Aſcalonitæ,cuius tempore natus eſt Chriſtus: q He:
Marc.6. rodes etiam pater fuit Herodis Antipę à quo Iohānes baptiſta occiſus eſt, & Chri
Iohan.18. ſtus in paſſione illuſus. Porro Herodes de quo nunc fit ſermo, interfector Iacobi
Actuū.25. Apoſtoli à Ioſepho vocatur Agrippa. Habuitque filium nomine Agrippam qui ei ſucceſſit F
in regno,de quo infra habetur[manus],id eſt,virtutem ſui exercitus [vt affligeret quoſdam “
de eccleſia]primitiua,id eſt,quoſdam Chriſtianos. [Occidit autem Iacobum fratrem Iohan “
nis gladio]id eſt,occidi fecit,ante dies azymorum. [Videns autem, quia placeret Iudæis]in: “
credulis occiſio Iacobi [appoſuit apprehendere & Petrum] tanquam capitaneum Chriſti “
anorum,vt amplius complaceret Iudæis.[Erant autem dies azymorum]id eſt,paſchalis fe: “
ſtiuitatis , quando Iudæi ſeptem diebus azymis panibus veſcebantur, infra quos dies Iudæi
Exod.12. non faciliter aliquem occiderunt. [Quem cum apprehendiſſet , miſit in carcerem , tradens “
quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum] Sicut centurio appellatur qui centū præ: “
eſt militibus,ita quaternio qui quatuor militibus præeſt. Sicque ſub his quatuor quaternio:
nibus erāt ſedecim milites, ac per hoc viginti ſimul fuerunt præter cuſtodes carceris. Com:
miſit enim tam multis cuſtodiam Petri, ne aliqua arte effugeret, quia Herodes non ignora:
uit multa mirabilia facta fuiſſe à Petro, ideo caute fecit eum ſeruari, ſicut & Iudas de Ieſu di:
Marc.14. xit Iudæis:Ducite eū caute:ne,ſcilicet,veſtris e manibus elabatur [volens poſt paſcha produ “
cere eum populo] Iudæorum,vt occideretur ad voluntatem eorum. [Et Petrus quidem ſer: “
uabatur in carcere,oratio autem fiebet ſine intermiſſione ab eccleſia ad deum,pro eo]q a ma “
gis neceſſarius fuit eccleſiæ tanquam princeps Apoſtolorum,& eminentior in operibus mi:
raculorum.[Cum autem producturus eum eſſet Herodes],id eſt, populo præſentaturus ad “
mortem[in ipſa nocte] diem quo hoc facere voluit præcedente [erat Petrus dormiens inter “
duos

A duos milites, vinctꝰ catenis duabus, & custodes ante ostiũ custodiebãt carcerẽ.] Vnde constat eũ sic custoditũ, q̃d humana via siue industria, nequit effugere. [Et ecce angelus dñi astitit, & lumẽ refulsit in habitaculo] angelꝰ eñi cũ splendido vultu apparẽs carcerẽ illustrauit, solus tñ Petrus lumẽ illud aspexit, miraculose deo id peragẽte, ne & alij illud viderent. [Percussoq; latere Petri, excitauit eum dicẽs: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius] angelo eas dissoluente. [Dixit autem angelus ad eum, Præcingere] id est, cinge te. Vt enim Scholastica refert historia ex verbis Bedę, Petrꝰ deposuit cingulum suum propter molestiam carceris, vt tunica circa pedes demissa tẽperaret frigus noctis. Quo datur exemplũ deuotis, quod tempore corporalis molestiæ, atq; angustiæ magnæ, liceat eis aliquid de propositi sui rigore laxare. Insuper secũdum Cassianum, quoniam Helias & Petrus cingulis vsi leguntur, monachi in desertis cingulis vtebantur [& calcia te caligas tuas] id est, calciamenta tua indue. Dicunt aliqui quod caliga genus sit calciamenti non habentis corium super pedem, quod quidam sandalium vocãt. Nunc autem caliga in alia significatione accipi solet. [Et fecit sic. Et dixit illi: Circunda tibi vestimentum tuum, & sequere me. Et exiens] carcerem [sequebatur eum] scilicet angelum [& nesciebat quia verum est] id est, aliquid reale [quod per angelum fiebat] scilicet eductio eius de carcere. [Existimabat autem se visum videre] id est, omnia ista putabat in imaginaria visione sibi monstrari, non realiter exhiberi. Ex quo apparet, quod nõ plenarie vigilauit, sed imperfecte. Aliqui namq; in somno surgunt & gradiuntur. [Transeuntes autem primam ac secũdam custodiam] .i. custodes per duo loca diuisos, seu duobus partitos ordinibus, ex omni enim parte adhibuerunt custodiam, ne aliqua industria Petrus euaderet. Custodes autem somno fuerunt oppressi, aut tali cæcitate percussi, quali serui regis Syrię sub Helisæo, aut alio simili modo diuina virtute detinebantur ne Petrum egredientem sentirent, aut prohiberent [venerunt ad portam ferream] quæ putatur fuisse in atrio carceris atq; exterior, quæ ducit ad ciuitatem] Hierusalem. Ex quo elicitur, quod carcer extra vrbem fuit, aut in exteriore eius parte [quæ vltro aperta est eis] potestate diuina atq; angelica. Nam & angelicis spiritibus materia corporalis obedit, quo ad motum localem. [Et exeuntes] per ferream portam [processerunt vicum vnum] vrbem intrando [& continuo discessit angelus ab eo] repente disparens. [Et Petrus ad se reuersus] id est, compos mentis effectus, & ratione plenarie vtens [dixit: Nunc scio vere] & experimentaliter [quia misit dominus angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.] In omnibus vtitur Petrus stilo armato & eleganti, & frequenter difficili, semperque sententioso. [Consideransque] quomodo esset eductus, & vbi nunc esset, quoue diuerteret [venit ad domum Mariæ matris Iohannis qui cognominatus est Marcus] fuitque consobrinus Barnabæ, non Marcus Euangelista [vbi erãt multi congregati] mente & corpore, tanquam deuotissimi [& orantes] inter cætera pro Petri liberatione. [Pulsante autem eo, processit puella nomine Rhode. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam] cupiens fœminea festinatione lætum rumorem suis insinuare [sed intro currens, nunciauit Petrum stare ante ianuam. At illi dixerunt. Insanis] C tanquam illusa & ratione priuata. Hoc dixerunt attendendo ad naturalem rerum potentiam, per quam impossibile videbatur quod dicebatur. [Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dixerunt: Angelus eius est] Ex hoc loco atque ex alijs multis probatur quemlibet hominem habere angelum sanctum custodem, qui etiam crebro apparent in specie eorum, quibus sunt deputati. [Petrus autem perseuerabat pulsans] more eorum qui educti clam de captiuitate, non libenter diu stant extra domum. [Cum autem aperuissent ostium, viderunt eum, & obstupuerunt] viso tam miraculoso effectu, & causam nondum scientes. [Annuens autem eis manu, vt tacerent] ne eorum strepitu & clamore gaudioso Petri præsentia perciperetur, & vt miraculum cum silentio modeste aduerterent [narrauit, quomodo dominus eduxisset eum de carcere] per angelum. [Dixitque: Nunciate Iacobo] scilicet episcopo Christianorum in Hierusalem [& fratribus hæc] vt sciant se exauditos, & deo gratias agant atque lætentur in domino. [Et egressus] de Hierusalẽ eadem nocte [abijt in aliũ locum. Facta autem die] quo Herodes decreuit Petrum producere populo. [Erat non parua turbatio inter milites quidnam factum esset de PETRO] quomodo abisset. Timebant autem ne Herodes tali pœna eos afficeret, quali PETRVM afficere cogitauit. [Herodes autem cum requisisset eum] scilicet PETRVM [& non inuenisset] nam & portæ & ianuæ apertæ inuentæ fuerunt, vt creditur, cum hoc de porta ferrea aperta dicatur [inquisitione facta de custodibus] id est, diligenter, sciscitatus ab eis, quomodo Petrus euasisset [iussit eos addici] id est, carceri mancipari, vel duci (vt aliqui textus

4. Reg. 1.

B

4. reg. 6.

habent(id eſt,ſibi præſentari ad puniendũ eos de negligentia. Non tamen nocuit eis poſtea D
vt decreuit,domino prouidẽte,ne Petri ereptio fieret alijs mortis occaſio.Herodes eñi mor
te fuit præuentus vt ſubditur.[Deſcendenſq; à Iudæa in Cæſaream]Paleſtinæ,ſecundũ Be
dam[ibi moratus eſt]ad debellandum aduerſarios ſuos. [Erat autem iratus Tyrijs & Sy-
donijs. At illi vnanimes venerunt ad eum]vt ei reconciliarentur, quaſi reſiſtere non valen-
tes[& perſuaſo]id eſt,informato.[Blaſto qui erat ſuper cubiculum regis]id eſt,cubiculari-
us eius[poſtulauerunt pacem]per Blaſtum,qui loquebatur pro eis[eo quod alerentur regio
nes eorum ab illo]id eſt,de bonis terræ Herodis,quia anguſtæ erant eorũ prouinciꝫ,nec po
terant tam vicini regis,Cæſari chariſſimi,inimicitias ferre.[Statuto autem die]id eſt,ab He
rode præfixo ad loquẽdum Tyrijs atq; Sidonijs[Herodes veſtitus veſte regali ſedit pro tri-
bunali]ad ferendum ſententiam[& concionabatur ad eos]id eſt,blandis,ornatis, egregijs
verbis loquutus eſt eis.[Populus autẽ acclamauit]Herodi[dei voces & non hominis] quas
audimus,ſunt. Et ſic diuinis præconijs non humanis eum laudabant, aſcribentes ei diuini-
tatem quandam,& laudem deo ſolummodo debitam. [Confeſtim autem percuſſit eum an
gelus domini]id eſt,intus plagauit grauiſſimo ventris dolore [eo quod non dediſſet hono-
rem deo:]præconia ſibi blaſphemanter aſcripta ſpernendo,ſeq; humiliando, & deo vero ta
lia aſcribendo[& conſumptus à vermibus]qui intra eum oriebantur putreſcentibus carni-
bus eius[expirauit]infra quinq; dies ſecundum Ioſephum.[Verbum autem domini creſce-
bat & multiplicabatur]id eſt,Herode fidei perſequutore occiſo Euangelica prædicatio cir-
cumquaq; diffundebatur, & plurimi conuertebantur. [Barnabas autem & Paulus reuerſi E
ſunt]Antiochiam[ab Hieroſolymis,expleto miniſterio] .i. allatis ibi eleemoſynis ſeu colle-
ctis ab Antiochia miſſis,ſicut in præcedenti capitulo eſt dictum[aſſumpto Iohanne,qui co-
Act.11 gnominatus eſt Marcus]de quo iam dictum eſt.

¶ Elucidatio capituli decimi tertij: Erant autem in eccleſia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.

Articulus XIII.

ERant autem in eccleſia,quꝫ erat Antiochiæ,prophetæ & doctores.]Quemadmo
dum ſcribit Apoſtolus,in primitiua eccleſia fuerunt diuerſa dona gratiarũ, offi-
1.Cor.12 ciorum & ſtatuum,iuxta illud ad Corinthios:Quoſdam poſuit deus in eccleſia,
Primo apoſtolos,deinde prophetas,tertio doctores.Itaq; prophetæ vocati ſunt,
propter reuelationem futurorum. Doctores propter ſcripturarũ interpretatio-
nem, populorum informationem, præteritorum enarrationem. Poteſt quoq; ad eoſdem
referri. Nam quidam eorum prophetæ erant pariter & doctores[in quibus Barnabas,& Si
mon,qui vocabatur Niger]ad diſtinctionem Simonis Petri. Et dictus eſt niger, vel à colo-
re,ſi niger ſumatur latine. Vel quaſi aſcenden sà virtute ſcilicet in virtutem, ſi Niger ſit no-
men Hebræum. Niger enim quandoq; Hebræum eſt,& interpretatur aſcendens. Verunta
mẽ aliqui ſortiti ſunt huiuſcemodi nomina abſq; inexiſtentia proprietatis actionis ſeu qua
litatis deſignatæ per ipſum,imo aliqui à contrario ſenſu nomina ſortiuntur[& Lucius Cy-
renenſis]à Cyrene ciuitate ſic appellatus[& Manachen, qui erat Herodis tetrarchæ]qui vo
Matth.13 Mar.6 catus eſt Herodes Antipas quem Chriſtus nominat vulpem,& decollauit Iohannem[colla
ctaneus]id eſt,eodem cum eo lacte educatus[& Saulus. Miniſtrantibus autem illis domi-
no]in actibus virtuoſis,in obſeruantijs præceptorum & conſiliorum,in conuerſione aliorũ
[& ieiunantibus]vt caro per omnia caſtigaretur, atque in ſeruitutem ſpiritus redigeretur
menſque in ſpiritalibus ditaretur,& ad contemplanda erigeretur ſuperna. Quanta nempe
Mar.9 ſit uirtus ieiunij liquet ex eo,quod de duriſſimo malignorum ſpirituũ genere ait Saluator:
Hoc genus dæmoniorum in nullo poteſt exire,niſi in oratione & ieiunio. Denique (ſicut in
præfatione cantatur)deus corporali ieiunio vicia comprimit,mentem eleuat,virtutes largi
tur & premia. Tobiæ quoque Raphael angelus proteſtatur: Bona eſt oratio cum ieiunio &
eleemoſyna[dixit ſpiritus ſanctus] vel per inſpirationem internam, vel per aliquem pro-
phetarum iſtorum, ſiue per angelum. [Segregate mihi] id eſt,ad meum honorem a veſtra
ſocietate, ſeu grege veſtro corporaliter atque localiter ſeparate. [Barnabam & Saulum,in
rom.1 opus ad quod aſſumpſi eos]id eſt,ad prædicandum in gentibus ad quod eos elegi, conuer-
ti,& mihi per gratiam iunxi. Vnde ad Romanos Apoſtolus de ſe loquitur :Paulus ſegrega-
tus in Euangelium. [Tunc ieiunantes & orantes, imponenteſque illis manus, dimiſerunt
eos]vt irent euangelizare in gentibus. Verũ quia hic dicitur,quod impoſuerunt eis manus,
videlicet in modũ ordinandorũ in ſacerdotiũ, dicunt nõnulli, & habetur in Scholaſtica hi-
ſto

A storia, quod præfati sancti in Antiochia, audito spiritus sancti consilio, orantes pro Paulo & Barnaba, miserunt eos Hierusalem ad Petrum, Iacobum, & Iohannem tunc existentes ibidem. Qui audito spiritus sancti mandato gauisi sunt, imposueruntq; eis manus, quoniã manuum impositio ad apostolos pertinebat. Sed quoniam litera non videtur hoc velle, alij opinantur, quod iam in Antiochena ecclesia fuerunt quidam episcopi ab apostolis ordinati ad regendam multitudinem fidelium, qui tunc ibidem vehementer multiplicati fuerunt. Episcopi autem sunt apostolorum successores, idcirco ad eorum officium spectat impositio manuum, potueruntq; Paulo & Barnabæ manus imponere. Vtrum autem præter impositionem manuũ aliam ordinationis solennitatem circa eos celebrauerint, tres prædicti apostoli, siue alij quicunq; episcopi, non est certum, vt Scholastica ait historia, quæ etiam perhibet quod nec de apostolorum ordinatione aliquid legitur vel quod Christus eis manus imposuit. De Petro tamen certum habetur, quod Antiochiæ celebrauerit missam. Sed potuit apostolis pro ordinatione sufficere quia dictum est eis à domino: Hoc facite in meam commemorationem. Et licet tunc non interfuerint Paulus & Barnabas, tamen quia postea electi sunt ad apostolatum consilio, imo præcepto spiritus sancti, forsan in hoc cum alijs apostolis fuerũt priuilegiati, nec alia ordinationis solennitas circa eos celebrata est, & multi in primitiua ecclesia sine hac solẽnitate ordinationis, ad sacerdotium sunt promoti, etiã multi laici sine diaconio & præcedentibus ordinibus, facti sunt sacerdotes. Insuper Beda hic ait: Matth. 26 Mar. 14

B Videtur Saulus iuxta historiæ ordinem tertiodecimo post domini passionem anno apostolatum cum Barnaba, Pauliq; accepisse vocabulum. Quartodecimo autem anno iuxta condictum Iacobi, Cephæ scilicet Petri, & Iohannis ad gentium magisterium fuisse profectum, nec historia Ecclesiastica repugnat, dicens apostolis præceptum fuisse, vt annis duodecim « in Iudæa prædicarent, quia duodecimo anno non statim reliquerunt Iudæam, sed decimo « tertio exire cœperunt, & paulatim egressi sunt. [Et ipsi] scilicet Paulus & Barnabas [missi a « spiritu sancto, abierunt Seleutiam] quæ est ciuitas Syriæ maritima a Seleuco rege Asiæ de q̃ « secundo Machabæorum habetur constructa, & nominata vt dicitur [& iude nauigauerunt « Cyprum] insulam supra memoratam [& cum venissent Salaminam] vrbem Cypri in qua « Barnabas natus & passus fertur, nunc Constantiam dictam secũdum Bedam, quæ & sita est in parte illius insulæ orientali, respiciens Syriam [prædicabant verbum dei in Synagoga Iudæorum] quibus verbum dei fuerat primo denunciandum, secundum quod infra Paulus fatetur: Vobis oportebat primum loqui verbum dei. Porro secundum Bedam, vbicunq; dicitur in Synagoga, insinuatur factum in ciuitate quod legitur. [Habebant autem & Iohannem in « ministerio] suæ prædicationis. Iste est Iohannes cognominatus Marcus, de quo in præce« dẽtibus iam dictum est. [Et cum perambulassent vniuersam insulam] Cypri [vsq; Paphũ] occidentalem insulæ vrbem. Paphus secundum Bedam est ciuitas Cypri maritima iuxta insulam Veneris, quondam carminibus poetarum famosa, q̃ frequenti terræmotu lapsa, nunc 2. Macha. Actu. 13 Actu. 11

C ruinarum vestigijs, quid olim fuerit ostendit [inuenerunt quendam virum magum pseu« doprophetam] qui opera magica arte facta, dixit diuina [Iudæorum, cui nomẽ erat Barien, qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente] qui fuit magnæ dignitàtis & proconsul, id est, secundus a consule, cui causa quæstus, & ambitione honoris cõiunxit se magus ad « deceptionem ipsius. [Hic accersitis Barnaba & Paulo desyderabat audire verbum dei. Resi« stebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen eius) quærens auertere p« consulem a fide] Christiana, per quam illius magicæ artes confundebantur. Horum duorum nominum, scilicet, Elymas & magus, vnum est interpretatio alterius. Elymas enim secundũ Scholasticam historiam interpretatur magus, sicq; commune nomen maleficorum appro« priatum est huic. Alij dicunt quod Elymas interpretatur dei mei mensura, vel sensus, sicque « iste fecerit se vocari, vt dei nuncius crederetur, & ita nomẽ Barien, præfato modo exponitur « Elymas, hac de causa. [Saulus autem qui & Paulus repletus spiritu sancto, intuens in eum dixit] Hoc loco Saulus, primo vocatur Paulus, estq; hoc nomen sortitus secũdum multos sanctorum doctorum a Paulo proconsule quem conuertit. Homines enim aliquando consueuerunt nomina ex aliquo notabili facto sortiri. Veruntamen secundum Origenem semper fuit binomius, vnde iam dicitur Saulus qui & Paulus. Quasi dicat. Vtroq; vocatus est nomine. Vel post suam ad Christum conuersionem, vocauit se Paulum, quasi humilem & modicum. [O plene omni dolo & omni fallacia] quia verbis & operibus fraudulentus. Virum autem sanguinum & dolosum abominabitur dominus. Et Esaia testante, Fraudulenti vasa « sunt pessima [fili diaboli] per imitationem doli & vitiorum, iuxta illud Sapientiæ: Imitãtur « illum qui sunt ex parte ipsius. Hinc ait Saluator Iudæis: Vos ex patre diabolo estis [inimice « omnis iustitiæ] Legis naturalis, legis scriptæ, legisq; Euangelicæ [nõ desinis subuertere vias Actu. 12 psalm. 5. Esaia. 32 Sapien. 2 Iohan. 8

domini rectas].i. diuina præcepta, documenta, consilia, quātum in te est conculcas, atq; ab D
alijs tollis, & praue exponis. Huius magi meminit in libro de diuinis nominibus (puto) diui
Diony. nus Dionysius, asserens stultam fuisse obiectionem quam verbis Pauli obiecit, quibus Pau
2. Tim. 2 lus affirmat ad Timotheum, deus seipsum negare non potest, & arguit Elimas, quod secun
dum hoc, deus non esset omnipotens, quasi veritatem negare, mentiri, peccare, potentiæ, &
non potius impotentiæ atq; miseriæ esset. [Et nunc ecce manus domini super te] id est, diui
na potestas te puniet [& eris cæcus non videns solem] nec lumen eius [vsq; ad tempus] vt
per tuam corpoream cæcitatem, innotescat spiritalis cæcitas tuæ mentis. Et vt intus priua
tus es luce atq; intuitu solis iusticiæ, scilicet, Christi, sic foris priuaberis materialis solis aspe
ctu. [Et confestim cecidit in eum caligo et tenebræ] scilicet, in instanti. Virtus enim dei cum
sit infinita operatur in instanti. Quod item factum est ad declarandum quod excæcatio il
la miraculosa fuit non naturalis [& circuiens quęrebat, qui ei manum daret] Territus enim
fuit sentiens plagam dei, & instar cæcorum in gyro se vertit quærēs ducatum & sustentatio
nem ne laberetur in præceps. [Tunc proconsul cum vidisset factum] tam miraculosum [cre
didit, admirans super doctrina domini] id est, altitudinem sapientiæ Christianæ, & virtu
tem miraculorum quibus confirmabatur. Nouerat enim tanquam vir prudens quod deus
fons veritatis, non perhibeat testimonium falsitati, ideo cernens apostolorum istorum do
ctrinam huiuscemodi miraculo confirmari, mox credidit & magum abiecit. [Et cum à Pa
pho nauigassent Paulus & qui cum illo erant] scilicet, Barnabas, Iohannes, & forsitan plu
res. Nam & id credi potest, quod aliqui de ministris proconsulis eius conuersione & instru E
ctione inducti, pariter sint conuersi [venerunt Pergen Pāphyliæ.] Pergen est maritima ciui
tas prouinciæ Asię, quæ prouincia vocatur Pamphylia iuxta Bedam. [Ioannes autem disce
dens ab eis, reuersus est Hierosolymam.] De causa suæ abscessionis infra dicetur. [Illi vero]
scilicet, Paulus & Barnabas [pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidię.] Pisidia
Actu. 11 est prouincia Asiæ: & Antiochia sita in ea, alia est ab Antiochia Syriæ supra memorata &
4. Reg. 25 in scripturis celebriori, quæ olim Reblatha, & Remath magna dicebatur. [Et ingressi Syna
gogam die sabbatorum, sederunt] quasi vere mansueti ad audiēdum verbum dei, vt promp
pti ad prædicandum. [Post lectionem autem legis & prophetarum, miserunt principes Sy
nagogæ] videlicet, prælati inter Iudæos [ad eos dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis ser
mo exhortationis ad plebem, dicite.] Ex ipso enim apparatu, probitate & grauitate Pauli
& Barnabæ, considerauerunt eos esse viros religiosos ac sapientes. Siquidem sapientia ho
minis lucet in facie eius. [Surgens autem Paulus] principibus & toti congregationi honorē
impendens [& manu silentium indicens] vt attentius audiretur [ait: Viri Israelitæ, & qui ti
metis deum audite.] His verbis beneuolentiam eorum captat, vt fructuosius audiatur. [De
us plebis Israel elegit patres nostros] ab æterno, & tempore diuinitus præstituto effect⁹ gra
tiosos huius electionis impertitus est eis [& plæbem] Israeliticam [exaltauit, cum essent inco
Gen. 47 læ in terra Aegypti.] Nam tempore Ioseph & etiam tempore eductionis per Mosen, & pau
Exod. 16 lo ante fuerunt ibidem honorifice sublimati [& per quadraginta annorum tempus, susti
Num. 22 nuit mores eorum in deserto] mores inquam peruersos, murmurationes & rebelliones, quā
Deut. 29 doq; tamen satis acriter correxit quosdam eorum, sed totam gentem non deleuit [& destru
ens] partim occidendo, partim fugando, partim in captiuitatem redigendo [in terra Cha F
naan septem gentes] id est, totidem nationes filiorum Cham, vtpote Chananæos, Amor
Esa. 123. ræos, Euæos, Iebusæos, Phereseos, Ethæos, & Gergesæos [sorte] id est, per sortium missio
Iosu. 14. nem [diuisit eis terram eorum] per manus Iosue, Eleazari, & principum tribuum filiorum
Psal. 77 Israel, sicut in Iosue legitur. Duabus tamen tribubus ac dimidiæ ante per Mosen fuit diui
Num. 35 sa pars terræ trās Iordanem [quasi post quadringentos & quinquaginta annos.] Compu
tatio annorum istorum secundum Bedam atque Scholasticam historiam inchoatur à nati
uitate Isaac, à qua vsque ad exitum Israel de Aegypto fluxerunt anni quadringenti & quin
que, quibus iungūtur quadraginta anni quibus in solitudine erant, & quinq; in terra Cha
Iosu. 11. 12. naan, post quos quieuit terra a prælijs, tuncq; diuisa est terra, sicut in libro Iosue legitur. [Et
Iud. 3. post hæc dedit iudices] quorum primus fuit Othoniel frater Caleph minor, vt scribitur in
1. Reg. 7 libro Iudicū [vsq; ad Samuel prophetā] inclusiue, qa & ipse iudex fuit Israeliticæ plebis. [Et
exinde postulauerūt regē] nā filij Samuelis iudices a patre suo cōstituti post auariciā decli
1. Reg. 8. nauerūt, vt primo Regū habetur [& dedit eis Saul filiū Cis virū de tribu Beniamin] q̊ pro tūc
1. Reg. 10 nō erat inter filios Israel melior. [Et amoto illo] à regno propter sua pctā, qa in eo honores
1. Reg. 16 mutauerunt mores [suscitauit illis Dauid Regem, cui testimonium perhibens dixit: Inueni
Dauid

A Dauid filiũ Iesse virum scd̃m cor meũ].i.mihi placentẽ,seu meæ volũtati conformẽ,in donis naturæ & grẽ bñ dispositũ,[qui faciet oẽs volũtates meas].i. volita a me ĩplebit,& mihi obediet. Nõ talem deus istum improuise inuenit,sed vt talem eum inueniret, prius per gratiam talem fecit,imo ab æterno prædestinauit se illum talem facturũ, quo facto talem inuenit qualem voluit & exegit.Et ista est præclarissima laus sancti Dauid. Quid enim nobilius voluntati creatæ,quam increatæ dei sui voluntati esse conformem,cum & amicorum sit eadẽ velle & nolle. [Huius deus ex semine] id est, ex semine Dauid [secundum promissionem] factã ipsi Dauid [eduxit] per generationem ex virgine [Israel] id est,ad salutem populi Israel [saluatorem Iesum] qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, vt dicitur ad Romanos [prædicante Iohanne ante faciem aduentus eius] id est,ante manifestam CHRISTI prædicationem & apparitionem, qua per miracula se dei filium declarauit [baptismum pœnitentiæ] id est,dispositiuum ad pœnitentiam,& in quo Iudæi sua confitebantur peccata,non confessione sacramentali,sed generali [omni populo Israel] qui venit ad eum. [Cum autem impleret Iohannes cursum suum] id est, circa finem suæ prædicationis morti propinquans, [dixit] Iudæis. [Quem me arbitramini esse non sum ego] id est, non sum Christus sicut putatis.Hoc enim superiores & inferiores Iudæorum concorditer existimabant, propter sanctissimam conuersationem Iohannis. [Sed ecce venit post me] ad prædicandum & baptizandum per suos discipulos. Christus etiam natus est post Iohannem [cuius non sum dignus soluere calciamenta pedum eius] id est,nec in minimo dignus sum ei exhibere obsequium,eo quod incomparabiliter sit maior me secundum diuinam naturam ,& secundum assumptam quoq; , vt verbo immediate suppositaliterque vnitam, & omni gratia secundum totam capacitatem mentis creatæ repletam quasi ineffabiliter maior est me, quia toto vniuerso præstantior. Vnde ad Christi maiestatem habendo respectum non fuit Iohannes dignus ad id. Veruntamen cõsyderando Iohannis obsequium, vt ex charitate,& actuali motione spiritus sancti procedens,meritorium fuit vitæ æternæ etiam de condigno secundum multos doctores. Et quo ad id,dignus fuit dominũ Iesum baptizare: imo sic deuotus sacerdos dignus est corpus eius & sanguinem consecrare,tractare,& sumere,ad quod nemo condignus est,si ad Christi dignitatem habeatur duntaxat respectus. Postremo verbis his non datur intelligi,quod CHRISTVS vsus sit calcijs, quem constat nudis pedibus incessisse, sed est modus loquendi Hebræorum. [Viri fratres, filij generis]id est, tribus [Abraham,& qui in vobis timent deum]quod referri potest ad conuersos ad Iudaismum[vobis verbum] id est,prædicatio[salutis huius missum est]vel verbum salutis huius,id est,verbum dei incarnatum,humanæ author salutis missum primo specialiter ac prĩcipaliter,ita vt ipsemet Christus testatus sit:Non sum missus,nisi ad oues domus Israel quæ perierunt. Discipulis quoq; præcepit:In viam gentium ne abieritis,sed ad oues perditas domus Israel. [Qui enim habitant Hierusalem] puta vulgares[& principes eius,hunc]Iesum[ignorantes]esse Messiam. Quod quomodo verum sit tactum est super id:Scio fratres, quia per ignorantiam peccastis, sicut & principes vestri[& voces prophetarum,quæ per omne sabbatum leguntur]in Synagogis seu scholis eorum,quia verba prophetarum de CHRISTO non intellexerunt [iudicantes]quod morte esset condignus[impleuerunt]quæ de Christi passione prophetata fuerunt [Et nullam causam mortis inuenientes in eo]secundum veritatem[petierunt a Pilato vt interficerent eum]id est,ex eius sententia per milites interfici facerent,quod & fecerunt. [Cumq; consummassent omnia quæ de eo scripta erant] videlicet quæ eius comprehensione, ligatione,cõsputione,passione, [deponentes eum de ligno posuerũt in monumento]nõ vtiq; ijdem numero interfecerunt & deposuerunt,ac sepilierunt,sed illud impij,hoc iusti, videlicet Ioseph ab Arimathia,& Nicodemus. Verum scriptura more solito loquitur de diuersis quasi de eisdem, sicut in Psalmo:Cum occideret eos quærebant eum. Et iterum: Et non recessit retro cor nostrũ & declinasti semitas nostras a via tua. [Deus vero suscitauit eum a mortuis tertia die, qui visus est per dies multos, his qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Hierusalem] scilicet viris ac fœminis præsertim Apostolis, prout dictum est ante scilicet: Post passionem autem suam per dies quadraginta apparens eis [qui vsque nunc sunt testes eius ad plebem]quod ipse sit CHRISTVS pro hominibus crucifixus & suscitatus. [Et nos vobis annũciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta ẽ] de Christi aduentu, & saluatione generis humani per ipsum[quoniam hanc deus adimpleuit filijs nostris] id est, Iudæis qui nunc sunt scilicet ad eorum salutem, qui si in Christum crediderint immaculateque vixerint, non habebunt necesse ad lymbum descendere vt patres eo-

Roma.1 | Lucæ.3 | iohan.1 | Lucæ.3 Matth.3 Marci.1 | Matth.15 | Matth.10 | iohan.19 | Psal.43 | Actuũ.1

B | C

rũ quantumlibet ſancti,ſed morientes mox euolabunt[reſuſcitans Ieſum. Sicut & in Pſal-
Pſalm.2 Actu.4 mo ſecundo ſcriptum eſt] dicente patre ad Chriſtum.[Filius meus es tu] non adoptiuus A
ſed naturalis[ego hodie].i.in æternitatis inuariabili,ĩdiuiſibiliq; momento[genui te]gene
ratione immateriali,& intellectuali. Authoritas iſta ſupra allegata eſt atq; expoſita,quã hic
Rom.9 inducit Apoſtolus,non ad probandum Chriſti reſuſcitationem,ſed diuinitatem, de qua iã
fuit locutus. De ſuſcitatione vero ſubiungit.[Quod autem ſuſcitauit eum a mortuis,ampli
Eſa.55 us non reuerſurum in corruptionem] hoc eſt ad vitam immortalem & impaſſibilem[ita di
cit]per Eſaiam,ſecundum trãſlationem ſeptuaginta interpretum[Quia dabo vobis Dauid
ſancta fidelia].i.quæcunq; ipſi Dauid de Chriſto promiſi,vel per ipſum de Chriſto loqu-
Eſa.55 tus ſum,vobis fideliter adimplebo:Loco cuius noſtra tranſlatio habet. Feriam vobiſcũ pa-
Pſalm.15 Actu.2 ctum ſempiternum,miſericordias Dauid fideles.[Ideoq; & alibi dicit]puta in Pſalmo,ipſe
Dauid ad patrem de Chriſti reſurrectione vaticinans.[Non dabis ſanctum tuũ videre cor-
ruptionem].i.corpus Chriſti, ſancti ſanctorum non permittes in ſepulchro reſolui, aut in-
cinerari.Iſtud iam ante plenius fuit expoſitum. Porro quod hoc de Chriſto,non de Dauid
prædictum ſit,probat Apoſtolus.[Dauid enim in ſua generatione,cum adminiſtraſſet vo-
luntati dei]ei fideliter obediendo,atq; ſecundum ipſius voluntatem populum Iſrael guber-
nando[dormiuit, & appoſitus eſt ad patres ſuos] quia ſecundum corpus cum eis ſub terra
defoſſus:&,quo ad animam,cum eorum ſpiritibus in lymbo locatus [& vidit corruptionẽ]
.i.corpus eius in pulueres eſt redactum. [Quem vero deus ſuſcitauit a mortuis] tertia die,
vt dictum eſt[non vidit corruptionem].i.corpus eius poſt animæ receſſum non eſt reſolu-
tum.[Notum ergo vobis ſit viri fratres,quia per hunc]tanquam per ſaluatorem,& media-
1.Tim.2 torem dei ac hominum Ieſum Chriſtum[vobis remiſſio peccatorum annũciatur] ita quod B
eius paſſione,virtute,ac merito eſtis ſaluati,dummodo in ipſum credatis & charitate iunga
mini, vt virtus & meritum paſſionis ſuæ vobis per ſacramenta Euangelicæ legis applicetur
[ab omnibus]ſcilicet peccatis purgatio[a quibus nõ potuiſtis in lege Moſi iuſtificari].i.mũ
dari per ſacrificia legis,neq; per ipſam legem,quia lex illa non continuit nec contulit gratiã,
Hebr.7 Hebr.10. ſicut lex noua inquantum includit Euangelica ſacramenta gratię ſignificatiua, contentiua,
& effectiua. Efficiunt enim quod deſignant. Hinc ad Hebræos multa ſcribit Apoſtolus: Ni-
hil,inquiens,ad perfectum adduxit lex. Et: Impoſſibile eſt ſanguine hircorum & vitulorum
auferri peccata. Illa enim ſacrificia non ex ſe erant accepta,ſed ex offerentium deuotione. In
veteri quoq; teſtamento non fuit remedium cõtra reatum originalis peccati, quo ad patrię
ingreſſum,ſed omnes electi illi deſcenderunt in lymbum. Electi quoq; qui tunc iuſtificabã-
tur,non per legem,ſed per fidem Chriſti futuri,tunc iuſtificati noſcũtur. Hinc ſubditur:[In
hoc enim omnis qui credit iuſtificatur] id eſt,omnis ꝑ qui fidem formatam Chriſto vnitur
Eſa.53 Apoc.1 ſeu incorporatur,virtutis & meriti ſuæ ſalutiferæ paſſionis conſors particepſque efficitur.
Ipſe enim eſt in quo dominus poſuit iniquitatem omnium noſtrum, qui ſatis fecit pro no-
bis cum diſciplina pacis noſtræ fuit ſuper eum:cuius liuore ſanati ſumus, qui dilexit nos &
lauit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Sed caput membris non influit nec ipſa viuifi-
cantur ab ipſo niſi eidem connectantur, ita vitam gratiæ, motumque virtutum a Chriſto
Abac.1 non ſortitur,qui ei per fidem & charitatem non counitur. [Videte ergo ne ſuperueniat vo-
bis,quod dictum eſt in prophetis] id eſt, ne pœna prophetice prænunciata vos apprehen-
dat. Quid vero ſit dictum in prophetis,adiecit.[Videte contemptores & admiramini & di- C
ſperdimini,quia opus ego operor in diebus veſtris,opus quod non credetis, ſi quis enarra-
uerit vobis.]Iſtam ſcripturam allegat Lucas ſecũdum tranſlationem ſeptuaginta, qua ſuo
tempore vtebatur eccleſia quæ & apud Abacuk habetur. Noſtra quoque ſic habet tranſla-
tio: Aſpicite in gentibus & videte & admiramini, & obſtupeſcite, quia opus factum eſt in
diebus veſtris quod nemo credet cum enarrabitur. Loquitur autem propheta ad literam
de captiuitate & punitione Iudæorum per Chaldæos, quam ſibi imminere credere nolue-
runt prænunciantibus id prophetis. Hortatur ergo Apoſtolus Iudæos,ne ſicut illi Iudæi ob
ſuam incredulitatem & peruerſitatem inciderunt maximam calamitatem Chaldæorumq;
rabiem: ſic ipſi incidant ſimilem pœnam & manus Romanorum, vel potius dæmonum,
qui per Chaldæos ſpiritaliter deſignantur. Itaque ſenſus eſt. Videte & præcauete o contem
ptores verborũ dei & promiſſionis diuinæ, & admiramini de magnitudine veſtri periculi,
& diſperdimini per vicia & errores, itemq; per captiuitatem hãc vltimam,qua vagi eſtis in
nationibus, qa opus ego operor in diebus veſtris, videlicet ſaluationẽ gñis humani ꝑ Chri
ſtũ,ſeu incarnationẽ,paſſionẽ,reſurrectionẽ & aſcenſionẽ ipſius, q̊d nõ credetis ſi qs enarra
uerit vobis. Nã pro maiori parte mãſerunt increduli. Põt q̊q; hoc opus intelligi pœna eis in
flicta

flicta eo quod nō susceperunt Christum, [Exeuntibus autem illis] videlicet Paulo & Barna-
A ba Synagogam [rogabāt principes Synagogæ, vt sequēti sabbato loquerentur sibi hæc ver-
ba]. Quidam existimant quod malitiose id rogauerunt tanq̄ indignātes de hoc quod Paul.
dixit eos in lege Mosi non posse iustificari, idcirco volebant hoc rursus ab eo audire, vt ma-
iorem contra eum occasionem haberent. Vnde & sequenti sabbato in euidentem prorupe-
runt maliciam. Forte tamen bono id animo precabātur vt de tam nouo rumore ac magno
negocio plenius instruerentur. Postea tamen subuersi fuerunt. [Cum autem dimissa esset
Synagoga] id est, cōuentus solutus vnoquoq; ad propria remeante [secuti sunt multi Iudæo
rum & colentium] deum [aduenarū Paulum & Barnabam] vt eorum prædicationibus cer-
tius imbuerentur. Aduenæ vero deum colentes intelliguntur qui natione erant gentiles, sed
religione Iudæi, seu ad Iudaismum conuersi, qui proselyti dicebantur, vel Iudęi de dispersio-
ne venientes [qui] puta Apostoli [loquentes persuadebāt eis, vt permanerent in gratia dei]
id est, in fide Christi misericorditer iustificari exquirerent, nō in obseruātijs legis. Dei quoq;
gratioso auxilio inniterentur, non legis iustitiæ. Aliqui autem dicunt istos iam credidisse in
Christum, ideoque moneri, vt in ea fide permaneant fixi. [Sequēti vero sabbato pene vni-
uersa ciuitas conuenit audire verbum dei] à Paulo & Barnaba, quorum infra hos dies inter
medios percrebuit fama atque innotuit. [Videntes autem turbas] gentilium horum Iudæi,
repleti sunt zelo [inuidiæ contra apostolos] & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur
de Christo [blasphemantes] dicendo quod Iesus Nazarenus non esset verus Christus. [Tūc Mat.10
B constāter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum dei] id est, Mat.16
Euangelicam prædicationem proponere, quia vt dictum est sępe: Christus atque apostoli
primo directi sunt ad Iudæorum conuersionem, quibus propheticæ promissiones tanquam
populo peculiari præsertim factæ fuerūt [sed quoniam repulistis illud] obstinato animo ve-
ritati Euangelicæ contradicendo [& indignos vos iudicastis] id est, facto peruerse indignos
mōstrastis [vitę æternæ] q̄ est beatitudo vera p̄ Christū reparata [ecce cōuertimur ad gētes]
īstruēdas & cōuertēdas. Itaq; Iudęorū infidelitas, obstinatio, rebellio, fuit occasio īstructiōis,
illuminationis saluationisq; gentiū. Propter quod ad Romanos scribit Apl'us: Delictum Roma.11
eorū salus est gētibus. Quod si delictū eorū diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorū diuitiæ gen
tium, quanto magis plenitudo eorum? [Sic enim præcepit nobis dominus] vt Iudæis obsti-
natis relictis, procedamus ad gentes, ad quod authoritatem Esaiæ allegat. [Posui te in lumē
gentibus] id est, ad gentilium illuminationem te ordinaui [vt sis in salutem] cunctis creden- Esaiæ.49
tibus [vsque ad extremum terræ] id est, per omnes terminos mundi. Vnde & Symeon lo-
quens de Christo, confessus est deo patri: Viderūt oculi mei salutare tuū: quod parasti ante
faciem omnium populorum. Lumē ad reuelationem gentium. Et psalmista: Viderunt om-
nes fines terræ salutare dei nostri. Sed cum hæc verba sint literaliter dicta de Christo, quo- Lucæ.2
modo Apostoli ea commemorant tanquam de ipsis prolata? Ad quod Beda respōdet Quod
de Christo specialiter dictum est, hoc iam sibi dictum arbitrantur Apostoli, membra, scili-
cet, illius esse se recolentes, sicut etiam ipse propter eiusdem corporis vnionem dixit: Saule Actuū.9
Saule, quid me persequeris? Tanta enim est vnio capitis & membrorum. Potest & aliter re-
C sponderi, quod licet hæc verba de CHRISTO pronuncētur ad literam, quoniam tamen
exequutioni mancipata non sunt nisi per prædicationē Apostolorum, idcirco Apostoli con
gruenter ea de se dicta fatentur. Pręterea vt ista authoritas clarius intelligatur pensandum,
quod prætacto Esaiæ capitulo, cum vaticinio illuminationis gentium excæcatio Iudęorum
in Christi aduentu apertissime prænunciatur. Sic nempe Christus ait ibidem: Et nunc hæc
dicit dominus formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non cō Esaiæ.49
gregabitur. Quid enim est Israel non congregabitur, nisi non conuertetur, nec intra electo-
rum ecclesiā colligetur? Deinde loquitur CHRISTVS: Et glorificatus sum in oculis do-
mini, & dixit: Parum est, vt sis mihi ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuerten-
das. Dedi te in lucem gentibus, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. [Audientes autē
gentes] suam saluationem prophetice prænunciatam [gauisæ sunt] deo gratias referentes
[& glorificauerunt] id est, magnifice laudauerunt, reuerenterque audierunt [verbum domi Iohan.1
ni] id est, Euangelicam prædicationem, seu CHRISTVM, qui est verbum, sermo, & veri Eccle.1
tas dei patris. [Et crediderūt quotquot erant præordinati ad vitam æternam] id est, omnes 1.Cor.1
prædestinati. His enim quos deus omnipotens & sublimis ad vitam gloriæ ab æterno ele-
git, in sæculo isto de donis gratiæ misericorditer prouidet, atque de om̄ibus medijs ad conse
quendā beatitudinē requisitis: inter q̄ primū, ac fundamentū est fides catholica, q̄ est oculus
mētis, vltimum finem ostēdens, atq; ad eius adeptionē om̄ia dirigens. [Disseminabatur aūt
verbum

C. XIII verbum domini per vniuersam regionem]id est, Euangelica prædicatio instar seminis per D
terram gentilium spargebatur in cordibus hominum. Semen nanq; est verbum dei. [Iudæi
Mat. 13 autem]potissime principes Synagogæ[concitauerunt]id est, contra Apostolos prouocaue-
runt[mulieres religiosas & honestas,& primos]puta rectores & nobiliores[ciuitatis,& ex-
citauerunt persecutionem in Paulum & Barnabã]. Mulieres istæ atq; primarij vrbis vide-
Mat. 10 tur primo fauisse apostolis, sed per impiam informationẽ Iudæorum auersi[& eiecerũt eos
Mar. 9 de finibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos venerunt Iconium]Hoc Christus in Eu-
angelio docuit faciendum in testimonium sui laboris, & inexcusabilitatis illorum, qui ver-
bum dei recipere abnuerunt. Iconium autem secundum Bedam est ciuitas celeberrima Ly-
caonię, est quoq; & alia in Cilicia. [Discipuli quoq;]id est, credentes in Christum[repleban-
tur gaudio]spiritali, interno ex contemplatione amorosa bonitatis diuinę, beneficiorumq;
eius, imo in omni opere virtuoso gaudebant, quæ bona sunt delectabiliter peragentes. Si-
gnum eñi virtutis perfecte inexistentis est delectatio operationi coniuncta. Insuper & in ad-
uersis cordialiter lætabantur, videntes se Christi passionibus communicare & conformari,
Prou. 3 in præsenti quoq; seculo aduersitatibus exerceri, vt moris est filiorum dei[& spiritu sancto]
id est, charismatibus eius in donis atq; virtutibus quotidie proficientes. Quanto autem in
primitiua ecclesia tribulatio amplius abundauit, tanto huiusmodi gaudium magis necessa-
rium fuit, ne inbecillitas mentis humanæ sub onere ruens deficeret. Vnde & tunc munificẽ-
tia spiritus sancti copiosius se diffudit. E

¶ Expositio capituli decimi quarti.

Factum est autem in Iconio. Art. XIIII.

PRosequitur sanctus Lucas processum Apostolicæ prædicationis in vrbe Iconio.
[Factum est autem in Iconio vt simul introirent in Synagogam Iudæorum & lo-
querentur]Paulus & Barnabas existentibus in Synagoga[ita vt crederet Iudæo-
rum & Græcorum]id est, gentilium quorũdam, forte proselytorum, seu Iudæorũ
ex Gręcia[copiosa multitudo]in quo fructus prædicationis huius ostẽditur, quæ varijs mi-
raculis diuinitus confirmabatur. [Qui vero increduli fuerunt Iudæi, suscitauerunt ad iracũ-
diam animas gentilium aduersus fratres]id est, Christianos pręcipue contra Apostolos, as-
serendo quod nouam & falsam sectam inducerent, & agerent contra Romanos. [Dominus
autem dedit cito pacem]. Ipse enim ad nutum corda immutat, & quocunq; voluerit vertit.
Prou. 21 [Multo igitur tempore demorati sunt]in vrbe hac[fiducialiter agẽtes in domino]id ẽ, im-
perterrita mente euãgelizantes[testimonium perhibente verbo gratiæ suæ]id est, ipso do-
mino attestante veritati Euangelicæ prædicationis, in qua gratia & misericordia dei maxi-
me commẽdatur, docetur & continetur. Quomodo autẽ attestatus sit subditur[dante]deo
[signa & prodigia fieri ꝑ manus eorum]id est, ꝑ preces, virtutes, & ministeriũ Pauli & Bar-
nabę. Hæc tamen miracula Lucas breuitati studens non recitat. [Diuisa est aũt multitudo
ciuitatis]id est, discors effecta[& quidam quidẽ erant cum Iudæis]videlicet, infideles[quidã
vero cũ Apostolis]scilicet conuersi ab eis. [Cum autem factus esset impetus]ex vehementia
passionum, nõ ex ratione & æquitate procedens[gentilium & Iudæorũ] incredulorum[cũ
principib⁹ suis & cõtumelijs afficerẽt & lapidarẽt eos]puta Aplos[intelligẽtes] Apostoli qd
imminebat[confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystrã & Derben]non inordinate timẽdo
sed Christo obediendo hoc fecerunt. Nam dixit Saluator: Cũ persequuti vos fuerint in vna
Mat. 10 ciuitate, fugite in aliam[Et quidam vir in Listris infirmus pedibus, sedebat claudus ex vte-
ro matris suæ, qui nunquam ambulauerat]nec potuit stare sed portabatur, aut sustenta-
culis vtebatur. [Hic audiuit Paulum loquẽtem]id ẽ, prędicationem intente aduertit. [Qui]
Paulus [intuitus eum] oculo compassionis interno, & visu corporeo[& videns] id est, spi-
ritu sancto reuelante perpendens [quia fidem haberet vt saluus fieret]id est, quod verbis F
Pauli credebat, & in nomine CHRISTI se saluandum speraret, aut etiam corporaliter
reformandum, talem & tantam fidem contulit ei spiritus sanctus, qui miraculum facere iã
decreuit[dixit voce magna] vt signum mox futurum ad Christi gloriam audientiumq; sa-
lutẽ cunctis pateret. [Surge super pedes tuos rectus] ita vt nulla prioris defectuositatis in
te signa remaneant. Porro secundum Bedam in Græco codice sic habetur: Tibi dico in no-
mine domini nostri IESV Christi, surge super pedes tuos rectus. [Et exiliuit & ambula-
bat]id est, protinus sine omni obstaculo celerrime consurrexit & expedite incessit, quod fu-
it valde grande miraculum soli diuinitati possibile. [Turbæ autem gentiles atq; idololatrę
cum vidissent quod fecerat Paulus: leuauerunt vocem suam Lycaonicæ dicentes] videli-
cet, iuxta linguam maternam, quia Lystra ciuitas fuit prouinciæ Lycaonie. [Dij simi-
les facti hominibus]id est, in humana effigie apparentes[descenderunt ad nos de cælo]
quod

lo, quod est locus deorum secundum illorum errores. Putabant quippe Paulum propria id
A potestate fecisse[Et vocabāt Barnabā Iouē]eo quod prior & senior videbatur. Iouē enim re
" gem deorum & patrem putabant[Paulum vero Mercurium,] qui secundum vanitatem Io-
" uem comitabatur[quoniam ipse erat dux verbi]id est, in loquendo & ꝓponendo verbū dei
" habens primatum: & quia Mercurius secundum eorum perfidiam: eruditus & eloquens fu-
it in tantum vt deus eloquentiæ diceretur, Paulum eius nomine exprimebant. [Sacerdos q̄-
" que Iouis, qui erat ante ciuitatem]audito rumore miraculi[tauros]ad immolandum [& co
" ronas]ad imponendum eas capitibus apostolorum ad decorem eorum, vel ad templum or
" nandum[afferēs ad ianuas]templi[cum populis voluit sacrificare]id est, hostias mactare &
" immolare apostolis tanquam immortalibus dijs. [Quod vbi audierunt Apostoli Paulus &
" Barnabas, conscissis tunicis suis] more Iudæorum, qui audita diuinæ maiestatis blasphemia
" vestes scindere consueuerunt zelo dei, quasi eius iniuriam perpeti non valentes, & cordis sui
dolorem monstrantes, [exilierunt in turbas, clamantes, & dicentes: Viri quid hæc facitis?]. i.
" cur nobis sacrificare disponitis? Quo sancti apostoli humiliores fuerūt, eo pœnalius fuit eis
hoc factum, diuinę maiestatis inhonoratiuum[Et nos mortales sumus, similes vobis]in na
" tura specifica[homines annunciantes vobis ab his vanis]idolorum culturis, in qb. nec veri
" tas est, neq; vtilitas, & q̄ à v̄a beatitudine seu vltimo hoīs fine colētes impediūt[conuerti ad
" deū viuū]q solus est viuens & vita pura ac plena per suam essentiam. Dij aūt q̄s colitis, mor-
" tui sunt & dānati: vt Iupiter, Mercurius, &c. qui hoēs scelerati fuerūt, [q fecit cœlū & terrā, &
" oīa q̄ in eis sunt]. Cœlum enim & terrā per seipsum immediate creauit, in quibus sunt mul
B ta quæ non sunt immediate à deo scd'm se tota creata, vt bruta, originaliter tamen principali
" terque a deo fluxerunt, & prima materia vniuersorum ab illo est immediate producta, [qui
" in præteritis generibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas]id est, vniuersos gentiles in
suis adinuentionibus, erroribus & peccatis defluere ac perire. Nam vsq; ad Christi aduentū
& prædicationem eius ac discipulorum suorum, gentes communiter idolis seruiebant, pau-
cissimis interdum exceptis, soliq; filij Israel vias dei ambulauerunt, vnum verum deum colē
" do[& quidem non sine testimonio semetipsum reliquit]id est, bonitatem & diuinitatem su
am manifestare, seq; deum esse testari per varia beneficia non cessauit, benefaciens, totū vni
" uersum conseruando in esse, & gubernando [de cœlo]aereo[dans pluuias & tempora fructi
" fera]æstatem & ver[implens cibo & læticia corda vestra]Omnia enim dona naturæ, & bo-
na fortunæ, beneficia sunt summi dei, cuius vnitas, maiestas ac diuinitas per vniuersi guber
nationem, temporum distinctionem, cœlestium motionem, inferiorū moderationem ac pui
sionem ipsis quoque philosophis innotuerunt. Naturalis autem delectatio quæ ex coniūcti
one potentiæ cum cōuenienti obiecto causatur, a deo principaliter deriuatur, qui institutor
est ordinis & cohabitudinis rerum. Corda vero, id est, mentes non implentur cibo corpo-
" reo, nisi quo ad desiderij actuationem[Et hæc dicentes vix sedauerunt turbas ne sibi immo-
larent]propter magnitudinem rei gestæ, & quia ad idololatriam pronæ fuerunt. Hoc de sa
cerdote Iouis non specificatur, qui forte deum suum reprobari inuite & indignanter audi-
" uit[Superuenerunt autem quidam ab Antiochia]Pisidiæ, quæ fuit huic vrbi vicinior quàm
" Antiochia Syriæ[& Iconio Iudæi]increduli[& persuasis turbis]ciuitatis Lystris[lapidātes-
" que Paulum]Vnde & ipse scribit: Semel lapidatus sum[traxerunt extra ciuitatem]tāquam 2.Cor. 11
" sepultura indignum, & vt vile cadauer[existimantes eum mortuū esse]quia signa vitæ non
C apparebant in eo tam grauiter vulnerato, mortuusq; fuisset, nisi diuina fuisset potestate mi-
" rabiliter præseruatus[Circundantibus autem eum discipulis] quasi plangerent mortuum
" & ne a Iudæis viuere perciperetur[surgens intrauit ciuitatem]Lystris occulte, qa diuina vir
" tute fuit sanatus seu confortatus, aliter proficisci non potuisset, [& postera die profectus est
" cum Barnaba in Derben]Lycaoniæ vrbem[Cumque euangelizassent illi ciuitati, & docuis
" sent multos, reuersi sunt Lystram, & Iconium, & Antiochiam]Pisidiæ, vrbes in quibus iam
" antea prædicauerunt[confirmantes animas discipulorum]sermonibus optimis[exhortan
" tesque, vt permanerent in fide]tanquam in fundamento virtutum spiritalisque vitæ. Quo
" sublato tota corruit machina spiritalis in anima[Et quoniam ꝑ multas tribulationes]a mū
" do, a dæmonibus, a ꝓpria carne, & improba voluntate, [oportet nos intrare in regnū cœlo-
" rum]de exilio eīn nō venitur ad patriā, nisi ꝑ diuersos labores. Quotidiana q̄q; nostra pctā
castigationē dei paternā reqrūt. Caro etiā aduersatur spūi, & q̄ magis ꝑficere cupimus & co
namur, eo inuisibiles hostes grauius nob̄ insistūt. Deniq; non est seruus maior dn̄o suo. Si er Galatas 5
go oportuit Chr̄m pati & ita intrare in gloriam suam, quō nos serui eius vilissimi, sine tribu Iohan. 15. Lucæ. 24.
lationibus optamus saluari? Itaq; qui se dicit in Chrō manere, debet sicut ille ambulauit & 1. Iohan. 2
ipse am-

Roman. 8 ipſe ambulare. Qui enim nunc compatitur Chriſto, conglorificabitur poſt cum eo. Hinc ait
Pſalm. 33. Pſalmiſta: Multæ tribulationes iuſtorum. Et item: Tranſiuimus per ignem & aquam. Hinc
Pſalm. 65. Matth. 7. arcta dicitur via quę ducit ad vitam. Væ filijs ſæculi, amatoribus huius mundi, qui cuncta q
carni mollia ſunt quęrunt, qui nullam volunt ferre iniuriam, nil perpeti propter Chriſtum,
qui inſtar brutorum paſſiones concupiſcentiaſq; ſequũtur. Ideo dicit Saluator: Qui vult ve
Lucæ. 9. nire poſt me, tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me. Et Apoſtolus: Non coronatur ni
2. Timo. 2. ſi qui legitime certauerit. Vbi ideo iam illi, qui tempus iuuentutis ac ſanitatis in vicijs expẽ
dentes ſpem ſtultam ſibi confingunt, quod in ſenio ſeu languore, pœnitentiam ſint acturi?
[Et cum conſtituiſſent illis] diſcipulis [per vniuerſas eccleſias presbyteros,] id eſt, epiſcopos
ſecundum quoſdam. In primitiua nanq; eccleſia, non fuit inter iſtos diſtinctio, & frequen-
ter eodem nomine cenſebantur, quod ex verbis ad Titum habitis facile eſt penſare. Cũ enim
dixiſſet ad Titum, conſtituas per ſingulas ciuitates pręsbyteros, & quales debeant eſſe pre-
Titum. 1. ſbyteri, ſubdẽs paulopoſt ait: Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe. Similiter ad Timo
1 Timo. 3 theum poſt epiſcopi deſcriptionem, mox ad diaconos ſe conuertit. Similiter ad Philippen-
Philipp. 1. ſes in exordio: Cum epiſcopis inquit & diaconibus [& oraſſent cum ieiunationibus & orati-
onibus, commendauerunt eos domino, in quem crediderant] qui ſolus eſt principalis con-
ſeruator & cuſtos [Tranſeunteſque Piſidiam, venerunt Pamphyliam] prouinciam Aſiæ [et
loquentes verbum dei in Pergen] ciuitate Pamphyliæ [deſcenderunt in Attaliam] quæ ſecũ
dum Bedam eſt ciuitas Pamphyliæ maritima [Et inde nauigauerunt Antiochiã] Syriæ [vn
de erant traditi gratiæ dei] id eſt, ab alijs ſanctis ibidem exhibitis opibus gratiæ ſpiritualſan-
cti [in opus quod compleuerunt] id eſt, ad prædicationem & apoſtolatus officium; vt dictũ
Actuũ. 13. eſt ſupra [Cum autem veniſſent Antiochiam, & congregaſſent eccleſiam, narrauerũt quan
ta feciſſet deus cum illis] id eſt, quantam dediſſet eis virtutem & gratiam in conuerſiõe gen-
tilium & Iudæorum quorundam [quia aperuiſſet gẽtibus oſtium fidei] id eſt, fidem quæ eſt
ianua ad cætera dona, gentibus infudiſſet [Morati ſunt autem tempus non modicum cum
diſcipulis] in Antiochia. Hæc autem ad dei gloriam, & audientium ſpiritalem exhilaratioñe
eccleſiæ retulerunt.

❡ Expoſitio capituli. xv. Et quidam deſcendentes de Iudæa. ❡ Articulus decimus quintus.

Onſequẽter ardua quædam quæſtio determinatur, quæ in primitiua eccleſia mul-
tos ſolicitauit [Et quidam deſcendentes de Iudæa] præſertim de Hieruſalem. erãt-
q; iſti Iudæi de ſecta Phariſæorum ad Chriſtum conuerſi, vt infra habetur [doce-
bant fratres] id eſt, Chriſtianos in Antiochia conſiſtentes de gentilitate conuerſos
[quia niſi circuncidamini ſecundum legem Moſi, non poteſtis ſalui fieri,] id eſt, obſeruatio
legis euangelicæ, ſine cuſtodia legis Moſaicæ, & circumciſionis potiſſime, non ſufficit vo-
bis ad ſalutem. Non enim ſolam circunciſionem, ſed cætera quoq; legalia, voluerunt à con-
uerſis gentilibus obſeruari, eademq; ratio eſt de circunciſione & cæteris. Propter q̃d ad Ga-
Galatas 5 latas ait Apoſtolus: Teſtificor omni homini circuncidenti ſe, quia debitor eſt vniuerſę legis
ſeruandæ [Facta ergo ſeditione non minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos.] Paulus enĩ
& Barnabas docuerunt oppoſitum, nec gentes a ſe cõuerſas ad legalia induxerunt, niſi quo
ad præcepta moralia, & quæ a Chriſto iubentur, ſuntq; de naturalis dictamine rationis, p-
pter quod ad eorum cuſtodiam omnes tenentur [ſtatuerunt] id eſt, omnes ibi fideles cõcor-
diter ordinauerunt [vt aſcenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex alijs] id eſt, aliqui
de parte aduerſa [ad apoſtolos & presbyteros] id eſt, ſacerdotes ſeu ſeniores [in Hieruſalem
ſuper hac quæſtione] ad ſolutionem ipſius habendam, & in hoc iuxta legis dogma ſapien-
Deute. 17. ter fecerunt. In Deuteronomio enim legitur: Si difficile & ambiguum apud te iudicium eſſe
perſpexeris, venies ad ſacerdotes, & illi indicabũt tibi iudicij veritatem. De hac re ſcribit ad
Galatas. 2 Galatas ſanctus Apoſtolus: Deinde poſt annos quatuordecim aſcendi Hieroſolymam cum
Barnaba, aſſumpto & Tito. Et contuli cum illis euangelium quod prædico in gentibus. Cir
ca quod oritur quæſtio. Nam dictum eſt ſupra, iuſſum fuiſſe Apoſtolis vt duodecim annis
in Iudæa prædicarent, quomodo ergo quartodecimo anno conuerſionis Pauli, quidam eo-
rum in Hieruſalem ſunt inuenti? Ad quod reſpondet Scholaſtica hiſtoria, quod tertiodeci-
mo anno exire cœperunt, non ſtatim tamen in toto reliquerunt Iudæam. Beda quoque hic
ait: Scimus Petrum & Paulum apoſtolos anno poſt domini paſſionem. 38. id eſt, vltimo
Neronis anno paſſos martyrium, tamẽ in Scholaſtica hiſtoria fertur id. 39. anno peractum,
Galatas. 2 forte liber expoſitionis Bedæ, quem vidi, nõ fuit correctus. Petrus autem. 25. annis in cathe
dra epiſcopali ſedit Romæ. Ex quibus colligitur, quia eodem anno quo Paulus nunc ſcribi-
tur aſcendiſſe Hieruſalem, Petrus quoq; aſcenderit Romam, quo pergens tranſiuit per An-
tiochiã

A tiochiã vt confirmaret ſubditos ſuos, quibus iam ante præfuit ſeptem annis, quibus in An
tiochena ſede reſedit, & in hoc tranſitu per Antiochiam reſtitit ei Paulus, quoniam diſcer=
« nebat cibos. Vnde ad Galatas loquitur Paulus: Cum veniſſet Cephas Antiochiam, in faciẽ
« reſtiti ei. [Illi ergo] videlicet, Paulus & Barnabas [deducti ab eccleſia] Antiochena. Aliq eñ Eodem
« fidelium loci illius a d ſpacium pergebant cum eis [venerũt Phœnicem & Samariam] .i. ad
« has regiones terræ ſanctæ [narrantes] ad gloriam dei [conuerſionem gentium: & faciebant
« gaudium magnum omnibus fratribus] qui tanquam veraciter charitatiui de proximorum
ſicut de propria, gloriabantur ſalute, præſertim quod Chriſti paſſionem ſic fructificare cer=
« nebant. [Cum autem veniſſent Hieroſolymam, recepti ſunt ab eccleſia, & ab Apoſtolis, &
« ſenioribus] qui præfuerunt eccleſiæ illi, & maxime a Iacobo tunc ibi antiſtite. Deniq; ſi=
« cut ad Galatas habetur: Petrus, Iacobus & Ioannes tunc erant ibidem [annunciantes, quã= Eodem.
« ta feciſſet deus cum illis] ſicut in fine præcedentis capituli dictum eſt atq; expoſitum. Vnde Act.14.
cum aliquis quendam aut quoſdã conuertit, non ſuæ id aſcribat virtuti, ſed gratiæ dei, nec
in ſe ſed in domino glorietur, quia reuera grande eſt beneficium dei quod vnum hominem
« ſibi facit cooperatorem in conuerſione aut ſaluatione alterius. [Surrexerunt autem quidã 1.Corin.1.
« de hæreſi Phariſæorum, qui crediderant] Iſti Phariſæi credentes, dicuntur de hæreſi Phari=
ſæorum, vel quia de illorum ſecta ante conuerſionem fuerunt, ſicut & Paulus. Vel, quia le=
galia cum Euangelio pertinaciter obſeruanda dicentes, non catholici ſed hæretici extite= Act.23
« runt [dicentes, quia oportet circuncidi eos] .i. gentiles conuerſos [præcipere quoq;] Apoſto=
B los & prædicatores, ſiue prælatos, inferioribus iſtis, & cunctis ad Chriſtum conuerſis ſibi
« commiſſis [ſeruare legem Moſi] non ſolum quo ad pręcepta moralia, ſed etiam cæremonia
« lia ac iudicialia. [Conueneruntq; Apoſtoli & ſeniores videre] oculis mentis .i. conſyderare
« & determinare [de verbo hoc. Cum autem magna inquiſitio fieret] pro vtraq; parte varijs
« argumentis adductis [ſurgens Petrus dixit ad eos] propter reuerentiam tam veuerandi ac
ſancti conuentus, præſertim Iacobi Apoſtoli atq; epiſcopi ibi tunc præſidentis, & itẽ vt me
lius inter tot audiretur, ſurrexit archiapoſtolus: in quo & humilitatis reliquit exemplũ. [Vi=
« ri fratres, vos ſcitis quoniã ab antiquis diebus] .i. ante multos annos, videlicet, non diu poſt
« Chriſti aſcenſionem, atq; paracleti miſſionem [in nobis elegit deus per os meum gentes au=
dire verbum Euangelij & credere] .i. me primo deus deſtinauit ad prædicandum Euange=
licam legem gentilibus, puta Cornelio centurioni & ſuis, quibus & per me, fidem gratiam= Actu.10.
« que infudit [& qui corda nouit deus] .i. deus infallibilis iudex, cordium humanorum inſpe=
« ctor [teſtimonium perhibuit] illos ſibi placere, & me ſecundum eius beneplacitum illis præ=
« dicare [dans illis ſpiritum ſanctum] in ſigno viſibili ſiue ſenſibili, etiam antequam baptiza=
« renť [ſicut & nobis] dedit in die Pentecoſtes [& nihil diſcreuit inter nos] circunciſos ex Iuda
« iſmo credentes [& illos] ex gentilitate conuerſos [fide] formata quæ per dilectionem opera Actu.2
tur [purificans corda eorum] non obſeruantijs legis, qa credendo, non legem ſeruando me Gal.5.
ruerunt accipere ſpiritum ſanctum. Iuſtus enim ex fide viuit, & per fidem habitat Chriſtus Haba.2
in nobis, qui in Euangelio ait frequenter: Fides tua te ſaluum fecit. Nam fide, error & igno= Hebr.10
rantia intellectus repellitur, oculus mentis in vltimum finem dirigitur, vis intellectiua in ca Ephe.3
C ptiuitatem ſe redigit, & deo perfecte ſe ſubijcit, aſſentiendo ſeu adhærendo his quæ compre Matth.9. Mar.5 Luc.7.
hendere nequit propter authoritatem & reuerentiam primæ & inuiolabilis veritatis. [Nũc 2.Cor.10
« ergo quid tentatis deum?] .i. cur laboratis diuinæ diſpoſitioni reſiſtere, & aliter quam ipſe
« iuſſit peragere, vtpote [imponere iugũ] id eſt, onus obſeruationis legalium [ſuper ceruices]
« .i. vires operatiuas [diſcipulorum] id eſt, Chriſtianorum præſertim gentilium conuerſorũ
« [quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuim⁹] propter multitudinem præceptorũ le=
gis & eorundem rigorem, vt enim aſſerit Rabbi Moſes, tot erant præcepta in lege, quot oſ=
ſa ſunt in homine. Verum cum certum ſit deum impoſſibile non iubere (dicente Hierony= Hierony.
mo in expoſitione fidei catholicæ: Anathema ſit qui dicit deum aliquid impoſſibile præce=
piſſe) onus præceptorum legalium importabile fuiſſe Iudæis aſſeritur, non quia ſimpliciter
obſeruare non poterant, ſed quia difficillimum fuit vniuerſa ſeruare, ſicq; patres legis dicũ=
tur ea non potuiſſe implere ob difficultatem, non ob abſolutam impoſſibilitatem. Vnde nõ
nulli eorum ea ſeruaſſe noſcuntur, ſicut de Ioſue ſcriptum eſt: Non præteriuit Ioſue de vni=
« uerſis mandatis domini, ne vnum quidem verbum, quæ præcepit Moſi. [Sed per gratiã do Ioſu.11.
« mini noſtri Ieſu Chriſti credimus ſaluari] Hoc verum eſt, ſiue gratia accipiatur pro habitu
gratiæ gratũ faciẽtis, ſiue pro q̊cunq; gratioſo auxilio Chriſti, ſiue pro virtute & merito paſ=
ſionis ipſius. Meritũ enim, virtus & gratia Chriſti, paſſioniſq; eius, nobis ꝑ ſacramenta ec=
cleſię applicať, & qcquid virtutis, ſalutis aut meriti in nobis cõſiſtit, ꝑ meritũ Chr̃i nobis im
pendiť. Propter q̊d ſcriptũ eſt: Lex ꝑ Moſen data eſt, gr̃a & veritas ꝑ Ieſum Chriſtum facta Iohan.1

Esa.53 est. De quo apud Esaiam fertur: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum, cu- D
ius liuore sanati sumus. Hinc subditur [quemadmodum illi] videlicet, patres nostri, patres
veteris testamenti, qui omnes per aduentum ac opem, passionem, & meritum regis Messiæ
saluari sperabant, erantq; ei per fidem, charitatem & spem counitI. Vnde & Abraham ante
circuncisionem placuit deo per fidem, nec tamen quisquam illorum sine Christi passione &
Gen.15. merito ab originalis peccati reatu quiuit saluari, aut patriam ingredi. Hinc in Genesi Iacob
Gen.47 patriarcha fatetur: Salutare tuum expectabo domine. [Tacuit autem omnis multitudo.]
Etenim in tam ponderoso tractatu non decuit quempiam leuiter loqui, aut tanti Apostoli
interrumpere verba, secundum quod in Ecclesiastico legitur: In medio seniorum ne adijcias
loqui. Itemq; Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia. [Et audiebant Barna
Eccl.32 bam & Paulum narrantes, quanta fecisset deus signa & prodigia in gentibus per eos.] Per
Eodem quæ verba argumentatio sancti Petri confirmabatur. Non enim inter gentiles deus mira-
bilia illa fecisset, nisi & Apostolorum istorum prædicationem, & illorum conuersionem ac-
ceptasset. Consequenter inducitur diffinitiua sententia Iacobi Hierosolymitarum episcopi,
qui pontificali authoritate habuit determinationem proferre. [Et postquam tacuerunt, re-
spondit Iacobus] vnde in tractatibus conciliatiuis, nullus debet præcipitanter quid loq, aut
iudicium vsurpare. [Viri fratres audite me] quam breue facit præambulum, contra eos qui
tædiosa prolixitate verba multiplicant. [Simon narrauit, quemadmodum deus primo visi
tauit] id est, gratiose dignatus est [sumere ex gentibus populum nomini suo] id est, ad sui-
ipsius gloriam quosdam ex gentibus ad fidem conuertere. [Et huic concordant verba pro-
phetarum] quorum multi de gentium illuminatione vaticinati sciuntur, potissime Esaias, E
Oseæ.13 Oseas quoq; & Daniel [sicut scriptum est.] per Amos [Post hæc reuertar & ędificabo taber
Dan.7 naculum Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo & erigam illud, vt requirant cæteri
Amos.9. hominum dominum, & omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit domi
nus faciens hæc.] Hanc autem scripturam allegat Lucas secundum translationẽ septuagin-
ta. Nostra vero translatio habet sic: In die illo suscitabo tabernaculum Dauid quod cecidit,
& reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant instaurabo. Et reædificabo si
cut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumææ & omnes nationes, eo quod inuoca
tum sit nomen meum super eos, dicit dominus faciens hæc. Itaq; sensus est: Post hæc, id est,
post Israeliticæ plæbis dispersionem per omnes gentes, seu legis Mosaicæ cursum, reuertar,
per multiplicis gratiæ meæ effectum, post vnigeniti filij mei missionem in mundum, & ędi-
ficabo, in fide, moribus, sacramentis, virtutibus, tabernaculum Dauid, id est, ecclesiam Chri
sti, quod cecidit, per vicia & errores, præsertim per idololatriam ante legem & sub lege. Itaq;
per ecclesiam Christi hoc loco, designatur vniuersitas fidelium à principio mundi vsq; ad fi
Mat.20 nem ipsius, de qua in Euangelio dicitur: Simile est regnum cælorum homini patrifamilias,
qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam. Vbi per primum mane, prima
mundi ætas innuitur. Porro quod per Dauid intelligatur Christus ad literam, patet in di-
uersis locis scripturæ, videlicet, Hieremia: Seruient domino deo suo, & Dauid regi suo. Eze-
Hiere.30 chiele: Ego ero eis in deum, & seruus meus Dauid princeps eorum, & diruta eius, id est, per
Ezech.4. transgressionem legis naturalis & scriptæ destructa atque diuisa, reædificabo, omnes gẽtes
in ecclesiastica vnitate colligendo, & erigam illud, id est, ad cœlestia eleuabo, & multis mira- F
culis beneficijsque præclaris honorabo: vt requirant cæteri hominum dominum, id est, gen
Eccl.23 tiles quoq; ista cernentes conuertantur ad Christum, & pro id est, omnes gentes sup quas
inuocatum est nomen meum, quæ post conuersionem suã me super se inuocauerunt, & pro
quorum conuersione sancti patres me orauerunt. [Notum est à seculo domino opus eius]
id est, æternaliter ei innotuit quicquid in tempore facit, & quod de gentium cõuersione ope
rari decreuit, iuxta illud Ecclesiastici: Domino deo antequam crearentur, omnia sunt cogni
ta. [Propter quod ego iudico] tanquam episcopus [non inquietari eos qui ex gentibus con-
uertuntur ad dominum] id est gentiles conuersos non esse turbãdos seu aggrauandos p ob-
ligationem, ad seruanda legalia [sed scribere eis, vt abstineant se à contaminationibus simu
lacrorum] id est, à cultura deorum quibus anima non mundatur sed maculatur. Vel conta-
minationes simulacrorum vocantur comestiones idolothytorum videlicet, sacrificiorũ ido
Nehom.7. lis oblatorum, quod fuit in lege prohibitum [& fornicatione] quam gẽtiles reputabũt opus
naturale ac licitum [& suffocato] id est, esu cuiuscunq; animalis per suffocationem occisi [et
sanguine] id est, sanguinis effusione, vel manducatione cum sanguine. Horum quatuor, tria
sunt ad cæremonialia legis spectantia, scilicet, primum, tertium, quartum, quæ idcirco Apo
stoli gentibus præceperunt, quatenus cũ Iudæis cõuersis concorditer coalescerent ac sociali-
ter viuerent, sicut frequenter in societate plurimorum ex diuersis nationibus collectorum
aliqua

A aliqua ordinant pro pace cōmuni ad tempus. Postmodū vero Euangelicæ legis veritate plenius elucidata, cessauit obseruatio horū trium, quia vt ait Saluator, nō quod intrat in os coinquinat hominem. Omnis quoq; creatura dei bona, nihilq; reijciendū q̃d cū gratiarū actione sumitur. Sanctificatur enim p verbū dei & orationem [Moses enim a temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum]. i. scripturas & libros eius [prædicent in Synagogis, vbi per omne sabbatū legitur.] Hoc intelligendū est de vrbibus Iudææ, & aliquarū terrarū in quibus dispersi fuerunt Iudæi. Vbi a tempore suæ dispersionis libros legis habuerūt atq; legerunt, qui etiā ad Christū conuersi, nō protinus legalia omiserunt in toto, sed paulatim, quousq; Euangelio diuulgato determinauit Ecclesia, legalia omittenda. [Tunc placuit Apostolis & senioribus cum omni Ecclesia] Hierosolymitana [eligere viros ex eis, & mittere] eos [Antiochiā cū Paulo & Barnaba] omnes enim concorditer verbis Petri & Iacobi, cōsenserunt. Deinde viri illi electi exprimuntur [Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Syleam, viros primos in fratribus]. i. post Apostolos inter notabiliores seu eminētiores, in q̃bus dona gratiæ clarius emicabant. Supra quoq; dictū est quod Ioseph cū Matthia cōstitutus, vt vnus eorū Apostolus fieret, cognominatus sit Barsabas, q̃d interpretatur filius quietis. Et forte ab excellentia huius perfectionis, seu gratiæ contemplationis, sic vocatus est Iudas iste [scribentes]. i. scriptam epistolam dirigentes [per manus eorum] videlicet Iudæ atq; Syleæ, non Pauli & Barnabæ qui in hac causa pars fuerunt. [Apostoli & seniores fratres his q̃ sunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus, ex gentibus], id est, de gentilitate conuersis [salutem]. i. veram beatitudinem optant. Porro Syria quæ ab Hebræis Aran dicitur, regio

Matth. 15. Mar. 7. 1. Tim. 4

Act. 2.

B est inter Euphratem & mare mediterraneum, vsq; ad Aegyptū pertingens, & maximas habet prouincias. Cilicia quoq; nomē est prouinciæ Asiæ. Nam & Paulus de Tharso vrbe Ciliciæ fuit. [Quoniam audiuimus quod quidam ex nobis exeuntes] videlicet Pharisæi pręfati credentes [turbauerunt vos euertentes animas vestras] a trāquillitate & synceritate Euāgelicæ conuersationis [quibus non mandauimus] vt ita docerent legalia obseruanda [Placuit nobis collectis in vnum] corporaliter ac spiritaliter, quia de cōmuni sensu acta sunt hęc, imo & de Christi inspiratione qui ait: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum [eligere viros] videlicet, Iudam & Syleam [& mittere ad vos cū charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderunt animas suas]. i. mortis periculis exposuerunt, diuersis laboribus mancipauerunt [pro nomine domini nostri Iesu Christi], i. ex eius amore pro catholica veritate ad ipsius honorem. [Misimus ergo Iudam & Syleam, qui & ipsi vobis eadem verbis referent] quæ in epistola continentur, vt sitis certissimi de nostra respōsione, verbis & scriptis instructi. [Visum est enim] .i. bonum apparuit, seu placuit [spiritui sancto] qui infallibilis est magister, & arbiter suę potestatis existēs, vbi vult spirat, & ea quæ vult loquitur [& nobis] spiritus sancti illuminatione edoctis nō sensum humanum sequentibus [nihil vltra vobis imponere oneris]. i. obseruantiæ legalis [quam hæc necessaria] obseruanda propter causas prætactas [vt abstineatis ab immolatis simulacrorū & sanguine, & suffocato] quæ verba iam exposita sunt [& fornicatione] quod non ad cæremonialia, sed moralia spectat præcepta. Nec dubium quin Paulus & Barnabas de fornicatione idipsum docuerint, ab Apostolis tamen repetitur, vt a gentibus fortius obseruetur.

Act. 22

Mat. 18.

Iohan. 3. 1 Cor. 12

C [a q̃bus custodientes vos, bene agetis]. i. meritorie, iuste, & obedienter viuetis, simul & alia a Christo tradita adimplentes. [Illi ergo dimissi] ab ecclesia Hierosolymitana [descenderūt Antiochiam. Et congregata multitudine] conuersorum ibidem fidelium [tradiderunt epistolam. Quam cum legissent gauisi sunt] gentiles conuersi [super consolatione]. i. de consolatoria ista epistola, per quam a legalium iugo exonerabātur. [Iudas autem & Syleas & ipsi cum essent prophetæ] spiritu enim fulserunt prophetico, & Apostolicæ perfectionis viri fuerunt [verbo plurimum consolati sunt fratres, & confirmauerunt] in fide atq; virtutibus. Saluberrima enim documenta, & scripturarum allegationes, cum finali remuneratione iustorum ac impiorum proposuerunt, quibus auditis fratres conuersi in bonis actibus roborabantur. i. in mundi contemptu & diuinitatis amore creuerunt. [Facto autem ibi aliquanto tempore dimissi sunt cum pace] ab Antiochia [a fratribus] illius vrbis [ad eos qui miserunt illos] scilicet qui in Hierusalem erant. Hoc tamen de Sylea accipiendum nō est, quia cū Paulo remansit, nam sequitur. [Visum est autem Syleæ ibi remanere] Iudas autē solus abijt Hierusalem. [Paulus aūt & Barnabas demorabantur Antiochiæ] tuncq; impletum fuit, q̃d ait Paulus: Cum venisset Cephas Antiochiam, in faciem restiti ei [docentes & Euangelizātes cum alijs] pluribus viris sanctis in Antiochia existētibus [verbum dei] Verū q̃d dictū est, Visum est aūt Syleæ, vsq; ad id, Paulus & Barnabas, nō est de textu, nec habet in Græco, neq; in libris correctis, sed olim glossaliter additū, insertū est textui. [Post aliquot autē dies, dixit

Gal. 2.

ad Barnabam Paulus. Reuertentes visitemus fratres per vniuersas ciuitates in quibus præ-
dicauimus verbum domini, quomodo se habeant].i. redeuntes ad eos, videamus qualiter D
stent in fide, ceterisq; virtutibus. In quo patet quanta fuerit in Paulo omnium solicitudo ec-
clesiarum. [Barnabas autem volebat secum assumere Ioannem qui cognominatur Marc⁹]
Act.4.12 de quo dictum est sæpe. [Paulus autem rogabat eum.]s. Barnabam[vt quia Ioannes discef-
Act.11. sisset ab eis a Pamphylia]sicut supra iam dictum est[& nõ isset cum eis in opus].i. opus dei
viriliter aggressus non fuit videlicet prædicationis officium, seu persequutionis periculum,
siquidem timore imminentium periculorum abscessisse videtur [non debere recipi eum]in
comitatu, ne rursus deficiens alios suo scandalizaret pauore. Prædicantes etenim verbum
dei potissime inter infideles stabiles esse debẽt, imperterriti, & pro fide seu æquitate mori pa-
2.Mach.7. rati. [Facta est autem dissensio] inter Paulum & Barnabam. Ista dissentio non fuit viciosa
sed potius a spiritu sancto vt sancti viri ab inuicem separati, maiorem fructum prędicando
producerent, dum in pluribus locis ac gentibus, verbum dei disseminarent. Vterq; etiam ex
rationabili mouebatur motiuo, nec quicquã proprij cõmodi quispiam eorum quærebat,
sed bonum commune, nec enim ex impatiẽtia aut simili passione, sed ratione dictante sepa-
rabantur. Vnde secundum doctores paci atq; concordiæ, aliquando nõ repugnat quod ali-
qui in duobus discordant, dummodo in vno tertio sint concordes. Et sic fuit in isto. Nã &
Paulus & Barnabas cõcordabant in hoc, vt id fieret, quod fuit magis pro dei honore, & Euã-
gelicæ prædicationis profectu[ita vt discederent ab inuicem. Et Barnabas quidem assum-
pto Marco nauigaret Cyprum]de qua fuerat natus. Dicit autem hoc loco Scholastica histo-
ria. Ex eo quod Barnabas noluit Marcum dimittere, perpenditur fuisse eius cognatus, legũ- E
Coloss.4. tur enim fuisse consobrini, iuxta illud ad Coloss. Salutat vos Aristarchus, & Marcus conso-
brinus Barnabæ. [Paulus autem electo Sylea] in adiutorem & comitem [profectus est]ab
Antiochia[traditus].i. oblatus seu commissus[gratiæ dei]tanquam fortissimo adiutorio, si-
ne quo nihil valebat[a fratribus]Antiochenis pro ipso deuotissime interuenientibus. [Per-
ambulabat autem Syriam & Ciciliam, confirmans ecclesiam].i. fideles, quoscunq; inuenit,
præcipiens eos custodire præcepta Apostolorum & seniorum qui in Hierusalem erãt, & ali-
qua pro fidelium salute instituerunt seruanda, sicut in præsenti capitulo de quatuor pũctis
inductum est.

¶ Expositio capituli sextidecimi. Per venit autem in Derben & Lystram.
Articulus XVI.

AB hoc loco vsq; in finem voluminis prosequitur sanctus Lucas prędicationes,
actus, atq; miracula Pauli Apostoli. [Peruenit autem] Paulus cum Sylea[in
Derben & Lystram]ciuitates prouinciæ Lycaoniæ. [Et ecce discipulus quidã
erat ibi]scilicet in Lystris[nomine Timotheus]iam Christianus effectus[fili⁹
mulieris viduæ]nam pater eius fuit tunc mortuus[fidelis]quia natione fuit Iu-
2.Tim.1 dæa, religione vero Christiana, quemadmodum ad eundem Timotheum scribit Aposto-
lus: Recordationem inquiens accipiens fidei quæ est in te non fictæ, quæ & habitauit primũ
in auia tua Loÿde, & matre tua Eunica[patre gentili]pater enim ipsius fuit gentilis. Iudæi
namq; dispersi cum alienigenis contraxerunt[Huic]vtpote Timotheo[testimonium bonũ
perhibebant, qui in Lystris erant & Iconio fratres].i. in vrbibus illis. [Hũc voluit Paulus se-
cũ proficisci]Vidit em̃ q̊d idoneus esset, & alijs p̃sidere ac prædicare, magnumq; secũ fructũ
afferre. Veruntamen in Scholastica fertur historia, quod primo fecit eũ episcopum fidelium F
in Lystris manentium, postea duxerit eũ secũ. [Et assumens circuncidit eũ, propter Iudæos
q erant in illis locis]ne scandalizarẽtur, habẽdo episcopũ nõ circũcisum, seu intuendo quod
Iudæus incircũcisus iret & prædicaret cum Paulo. Illa autem circumcisio, quãuis nõ fuit ne-
cessaria, tñ licita fuit, ad remouendũ scandalum pusillorum, Legalia enim tunc ad temp⁹ po-
terant a Iudæis cõuersis seruari, dummodo spem in illis non ponerent, paulatimq; nõ subi-
to erant tollenda, & quasi cum honore mater Synagoga sepelienda[sciebant enim omnes,
quod pater eius gentilis erat]ideo non permisit suum filium circumcidi, quod & Iudæis il-
lis innotuit. [Cum autem pertransirent ciuitates] Paulus, Syleas, & Timotheus [tradebant
eis].i. Chr̃ianis, ĩ vrbib⁹ illis morãtibus cõmiserũt[dogmata q̃ erãt directa] seruari[ab Apo-
stolis & seniorib⁹ q erãt Hierosolymis]q tanq̃ principalissimi, cæteris certa documẽta seruã-
da sanxerũt ac insinuauerũt. [Et ecclesiæ qdẽ] particulares p diuersas puincias[cõfirmabã-
tur ĩ fide]q̃ tũc p̃necessaria fuit, imo et cũctis v̉tutibus principalit̃ a spũ sctõ, ministerialiter
v̉o ab Apostolis, adiutoribusq; ipsorũ[& abũdabãt numero q̊tidie] ita q̊d oĩ die plures cõ-
uertebãtur ad fidẽ. [Trãseũtes aũt Phrygiã]puinciã Asiæ[& Galatiæ regionẽ]etiã Asiæ, di-
citq; Beda: Galatia puincia Asiæ a Gallis vocabulũ trahẽs, q in auxiliũ a rege Bithyniæ euo-
cati,

cati,regnum cum eo,facta victoria diuiserunt: & ita deinde Græcis admixti, primo Gallo-
græci postea Galatæ sunt vocati[vetiti].i.prohibiti [sunt a spiritu sancto] per reuelationẽ
internam seu alio modo[loqui verbum dei in Asia]Cur hoc?Forte quia spiritus sanctꝰ præ
uidit Asianos tunc non credituros,ideo ne grauius caderent prohibuit eis prędicari. Vel qa
alteri Apostolo puta Ioanni hanc instruẽdam seruauit prouinciam. [Cum autem venissent
Mysiam]quæ est prouincia Asiæ,& nunc Colis vocatur. Est autem & altera eiusdem nomi
nis in Europa Mysia superior,quæ nunc Bosna vocatur,& inferior,quæ Bulgaria, vbi Da-
nubius Euxinum pontum influit[tentabant ire Bithyniam]Bithynia est nomen prouincię
Asiæ minoris,& item ciuitatis in ea[& nõ permisit eos spiritus Iesu]illic ire ad prædicandũ,
eisdem rationibus,quæ de præcedenti prohibitione sunt assignatæ. Nam & Lucas post in
Bithynia prædicauit. ¶ Porro spiritus Iesu,est spiritus sanctus,de quo ait Apostolus: Si qs Rom. 8
spiritum Christi non habet,hic non est eius. Appellaturq; demum spiritus sanctus,spiritus
Iesu seu Christi,quia ab ipso secundum suam diuinam naturam procedit,atq; in ipso secũ-
dum naturam humanam plenissime requieuit ac requiescit,iuxta illud Esaię. Spiritus domi
ni super me,eo quod vnxerit me. [Cum autem pertransissent Mysiam,descenderunt Troa-
dem] ciuitatem Asiæ maritimam quæ & Antigonia est vocata [& visio per noctem Paulo Esa. 61. Luc. 4.
ostensa est.]Ista fuit imaginaria visio,& facta videtur in somno. Deinde visio ipsa describi-
tur. [Vir quidam Macedo].i. effigies viri Macedonis, vel secundum Bedam & Scholasticã
historiam angelus gentis illius,in similitudinem viri huiusmodi[erat stans deprecans] scili
cet Paulum[& dicens. Transiens in Macedoniam adiuua nos] ad consequendam salutem.
Certum est quod imagines rerum istarum & verba interna,angelico ministerio formaban
tur in vi imaginatiua sancti Pauli,sicut in propheticis visionibus fieri consueuit. [Vt autem
B visum vidit]spiritaliterq; intellexit[statim]die facto[quæsiuimus proficisci in Macedoniã
certi facti,quod vocasset nos dominus Euangelizare eis.]Hoc loco Lucas primo connume
rat se socijs Pauli. Macedonia autem est prouincia Græciæ nobilissima,& virtutibus Alexã
dri magni nobilior facta. [Nauigãtes autem a Troade recto cursu venimus Samothraciã]
quæ est Egei maris insula,in Pagaseo sinu[& sequenti die Neapolim]Ciuitas est Carię,quę
est prouincia Asiæ[& deinde Philippis]quæ est ciuitas in prima parte Macedoniæ a Philip
po rege patre Alexandri magni nomen sortita, cuius fidelibus missa est epistola Pauli quæ
ad Philippenses intitulatur[quæ est prima]pars[Macedoniæ]quia primo occurrit intran- Phil. 1.
tibus Macedoniam ab ea parte,qua Paulus de mari egrediẽs,eam ingressus est [ciuitas Co-
lonia]Dicitur autem colonia ciuitas, quæ defectu indigenarum nouis impletur habitatori-
bus atq; cultoribus. Vnde a cultu agri,colonia dicta est. [Eramus autem in vrbe hac diebus
aliquot conferentes]cum ciuibus vrbis istius. [Die autem sabbatorum egressi sumus foras
portam iuxta flumen,vbi videbatur oratio esse] quia ibidem quædam personæ cõfluxerãt
ad supplicandum,siue loquendum. Orare enim vtrumq; significat. Locus quoq; ille vide-
batur aptus ad hæc. [Et sedentes loquebamur mulieribus quæ cõuenerant. Et quædã mu-
lier nomine Lydia purpuraria ciuitatis Thyathirenorũ].i.hominũ de vrbe nomine Thya
thira,quæ fuit vrbs Lydiæ prouinciæ Asiæ,de qua in Apocalypsi habetur: Angelo Thyathi Apoc. 2.
ræ ecclesiæ scribe. De qua vrbe fuit hæc Lydia oriunda,sed in Philippis manebat. Dicitur au
tem purpuraria secundum Bedam,quia venditrix purpuræ,vel secũdum alios, quia textrix
illius[colens deum]verum,qui vnus est. Iam enim fuit, vt legitur, de gẽtilitate ad Iudaismũ
C conuersa[audiuit]verba nostra[cuius dominus aperuit cor intendere his, quæ dicebantur
a Paulo.]Homo enim forinsecus mouet auditum,sed nisi deus intus mentem tangat atq; il
luminet,inanis est strepitus. Ideo ait Saluator: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit Iohan. 6
eum. [Cum autem baptizata esset ipsa,& domus].i.soboles seu familia[eius, deprecata est
dicens. Si iudicastis me fidelem esse domino].i.veraciter Christianam [introite in domum
meam,& manete] ibidem ad libitum[& coegit nos] ex quibus constat quod opulenta fuit,
grata & multum deuota. [Factum est autem eũtibus nobis ad orationem].i.locum ad hoc
aptum[puellam quandam habentem spiritum pythonem obuiare nobis,quæ magnũ quæ
stum præstabat dominis suis diuinando]Apollo qui & pytho,vel phyto inuentor fuit cuius
dam diuinationis,qua veritas a mortuis inuestigatur,per suscitationem defuncti præstigi-
alem,vel a viuis,qui reuelante diabolo secreta seu futura denunciant,& viri hæc faciẽtes seu
taliter diuinantes Pythones,a Pythone Apolline,mulieres autem Pythonissæ vocantur. Et 1. Reg. 28. 1. Par. 10
iuxta primũ modum,dicitur mulier Pythonissa,de qua primo Regum scribitur Saul petisse
suffragium,Sed iuxta secundum modum hæc puella Pythonissa asseritur,q̃ diuinando.i.fu
tura aut secreta ex dæmonis reuelatione pãdendo,magnum quæstum.i.lucrum cõtulit dñis
quorum ipsa fuit ancilla,qa pro pcio ad interrogata rñdit. Præterea sicut in Scholastica hi-

ſtoria dr̃,dupliciter ĩtelli gi põt iſta puella fuiſſe Pythoniſſa, primo qa p̄ ſp̄m̃ Pythonis ope D
rabatur arte magica , ſicut mulier illa primo Regũ,q̃ p̄ magicã artẽ fecit dæmonẽ apparere
in ſimilitudine alicuius defuncti ad dandũ de occultis rñſum. Secundo qa ſpũ Pythonico ve
xabatur, ſicq; aliq aſſerunt eã Pythoniſſam fuiſſe atq; obſeſſam,nã dæmon habitauit in ea,
dans p̄ ipſam rñſa. Quæritur quomõ puella iſta habuit ſpũm Pythonẽ? Et rñdendum,q̃ g̃
ſpũm Pythonẽ,intelligi põt diabolicus ſpũs,p̄ artẽ a Pythone Apolline inuẽtã euocatus, ap
1.reg.28 parens ſiue cooperans atq; rñdens. Vnde primo Regũ ſcribitur Saul dixiſſe: Quærite mihi
mulierẽ habentẽ Pythonẽ. De hac aũt diuinatione loqtur Thomas in ſecunda ſecundæ, quę
ſtione. 95. [Hæc ſubſequuta Paulũ & nos,clamabat dicens: Iſti hoies ſerui dei excelſi ſunt,q
annunciant vobis viã ſalutis]videlicet, Euangelicã legẽ,& diuinorꝫ præceptorũ cuſtodiam,
ſeu fidẽ catholicã ,quæ omnia ſunt via ducens ad ſalutem æternam ſeu Chriſtum qui ait:
Ioan.14, Eodem. Ego ſum via. Et, Nemo venit ad patrem niſi per me. [Hoc autẽ faciebat multis diebus. Do-
lens autem Paulus]de periculo & infeſtatione puellæ[conuerſus]vultu ad puellam retro ſe
vociferantem[dixit ſpiritui. Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti,exire ab ea]quia indignũ
fuit,vt verbum Euangelij ſpiritus nunciaret immundus, ideo quoq; iuſſit eum exire,ne qui
eum audierunt vera loquentem,crederent poſtea mendacia proferenti. Veris enim falſa ad
Mar.1 miſcere dæmones conſueuerunt. Vnde hoc facto Paulus imitatus eſt Chriſtum qui dæmo-
ni dicenti: Scio quia ſis ſanctus dei, dixit: Obmuteſce & exi de homine. Quæritur quo impel
lente loquutus eſt dæmon aduerſarius humanæ ſalutis verba memorata,de Paulo eiuſq; ſo
cijs. Et reſpondendum ſecundum quoſdam,quod bono naturæ hæc dixit, quia naturæ con E
ſonum eſt,verum cognitum confiteri. Alij dicunt, quod cogente ſpiritu ſancto hæc protu-
lit. Ait namq; circa hoc Beda: Non voluntatis iſta confeſſio eſt, quam ſequitur præmiũ con
fitendi,ſed timore ſpiritus ſancti cogente,vera ſpiritus mendax loquitur,non auſus lucẽ p-
Pſal. 49 ſente ſuas vltra celare virtutes. Peccatori autẽ dixit deus, Quare tu enarras iuſticias meas?
Verum contra hoc obijciunt quidam,quod dictum eſt. Dolens Paulus ſcilicet, de illo clamo
re,non enim doluiſſet de eo,quod a ſpiritu ſancto factum fuiſſet, nec illud impediuiſſet: Sed
illa inſtantia faciliter ſoluitur. Nempe quod dicitur, dolens autem Paulus, non oportet ad
veritatis illius proteſtationem referre,ſed ad calamitatem puellæ. Rurſus etſi de proteſtatio
ne veritatis per dæmonem facta dolebat, hoc non fuit inquantum ibi fuit enunciatio veri,
ſed in quantum id mala intentione fiebat,& ne veritati ſpiritus nequam inde falſa miſceret
[Videntes autem domini eius]puta puellæ[quod exijt ſpes quæſtus eorum] id eſt,amplius
fiduciam non haberent ſolita lucra obtinendi per diuinationem ſuæ ancillæ[apprehenden
tes Paulum & Syleam,perduxerunt in forum ad principes]quorum fuit iudicare impios &
punire[& offerentes eos magiſtratibus,dixerunt: Hi homines cõturbant ciuitatem noſtrã]
id eſt,conciues[cum ſint Iudæi]qui contra Romanorum cenſuram, prohibent deorum cul-
turam[& annunciant morem]id eſt, nouum ritum colendi deum Chriſtum [quem non li-
cet nobis ſuſcipere,neq; facere,cum ſimus Romani]id eſt, Romanis confœderati ac ſubditi.
Iam enim ordinauerunt Romani ne ſine approbatione Senatus aliquis de nouo deus dice-
retur aut coleretur. [Et concurrit plebs aduerſus eos & magiſtratus] cito credentes omni
ſpiritui[& ſciſſis tunicis eorum]tanquam hominum peſſimorum & vilium[iuſſerunt] ma-
giſtratus[virgis eos cædi. Et cum multas plagas eis impoſuiſſent, miſerũt eos in carcerem] F
In hac punitione fecerunt contra Romanos,ſicut infra dicetur[præcipientes cuſtodi,vt dili-
genter eos cuſtodiret]tanquam valde damnabiles. [Qui cum tale proceptum accepiſſet,mi
ſit eos in interiorem carcerem]qui fuit forte profundior,pœnalior,& inconfringibilior[&
pedes eorum ſtrinxit in ligno] ne quoquam modo effugerent. [Media autem nocte Pau-
lus & Syleas,adorantes laudabunt deum]in tot aduerſitatibus gratias cum gaudio referen-
Pſal.118, tes: Iuxta quod legitur: Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi [& audiebant eos qui
in cuſtodia]id eſt,in carcere[erant]quod tam alacriter deum laudarent. [Subito vero terræ
motus factus eſt magnus]non vbique,neque a cauſa naturali, ſed vbi fuerunt detenti,& a
virtute angelica ad demonſtrãdum ſanctitatem & virtutem orationis iſtorum. Propter q̊d
ait Beda. Deuotio Apoſtolici pectoris, & virtus orationis exprimitur, deum & illi hym-
nos in imo carceris cecinerunt,& eorum laus terram commouerit, carceriſque fundamen-
ta concuſſerit, & aperuerit oſtia, atque ipſas proſtremo vinculatorum catenas reſoluerit.
Hinc ſubditur[ita vt mouerentur fundamenta carceris. Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia,
& vniuerſorũ]nõ Pauli & Syleæ dũtaxat,ſed omniũ q erãt in carcere,q meritorũ participes
facti ſunt apoſtolorũ ſanctorum[vincula ſoluta ſunt]poteſtate angelica ac diuina. [Exper-
gefactus autem cuſtos carceris,& videns ianuas carceris apertas ,euaginato gladio volebat
ſe interficere] præ triſtitia & dolore[æſtimans fugiſſe vinctos]& ob id morte ſubſtantiaue
punien-

A puniẽdum se reputans[Clamauit autem Paulus voce magna dicens: Nihil tibi feceris ma-
li. Vniuersi enim hic sumus] Spiritu reuelante, vidit in mẽte quid carceris custos incœpit, cu
« ius damnationi compatiens, affectuosissime clamauit[Petitoq; lumine]a ministris suis [in-
« gressus est, & tremefactus]de effectibus tam miraculosis[procidit Paulo & Syleæ ad pedes]
« sanctitatem & virtutẽ eorũ admirans, honorans, imitariq; cupiens[& producens eos foras]
scilicet extra carcerem, in quo patet, quod amor apostolorum abstulit ab eo timorem princi
pum suorum, contra quorum edictum eduxit apostolos, imo & amor veræ salutis ad hoc
ipsum induxit, nam subditur[ait: Domini, quid me oportet facere vt saluus fiam? At illi di-
xerunt: Crede in dominum Iesum]deum & hominẽ, in quem creditur secũdum quod deus Marc.2.
est. Propter quod dixit apostolis: Creditis in deum, & in me credite. Porro in Iesum credere
est charitate & opere fidem ornare[& saluus eris tu & domus tua]id est, domestici tui, tuũ Iohan.14
sequendo exemplum [Et loquuti sunt ei verbum dñi cum omnibus qui erant in domo eius]
[Et tollens eos]id est, ad meliora domus suæ loca introducens eos[in illa hora noctis lauit
« plagas eorum]corporales, vt lauarentur ab eis suæ plagæ spiritales[& baptizatus est ipse &
« omnis domus eius continuo.]Non dubium quin ante baptizationem hanc apostolus præ-
« dicauerit illis diffuse, de mysterijs fidei Christianę [Cumq; perduxisset eos in domum suam
apposuit eis mẽsam[ad corporalem refectionem, a quibus mente fuit refectus. Nec indecẽs
fuit apostolis tam mane seu ante auroram comedere, qui flagellis ac carcere fuerãt extenua-
ti. Necessitas quippe impossibilitas, & infirmitas legem non habent[& lætatus est cum omni Actu.22.
B domo sua]de sua conuersione, apostolorum sanctitate, & quod se gladio nõ inuasit. Similit
« omnes domestici sui sunt gauisi. [Et cum factus esset dies miserunt magistratus lictores].s.
« nuncios ad custodem carceris[dicẽtes. Dimitte homines illos]Cur hoc nunciauerint in tex-
« tu nõ dicitur, verũ in Ecclesiastica historia legitur, quod ideo ne plures crederent, quia mira-
« culum præscriptum iam eis innotuit. Vel, vt alij dicũt, passionum impetu, quo iniuste punie
runt apostolos iam sedato, aduerterunt se iniuste fecisse. [Nunciauit autem custos carceris
verba hæc Paulo]tanquam principaliori[quia miserunt magistratus vel dimittamini]& in
« de gauisus est custos cernens nullum sibi instare periculum, quod eduxisset illos de carcere.
« [Nunc ergo exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit: Cæsos nos publice indemnatos homi-
« nes Romanos, miserunt in carcerem]quasi dicat: In hoc multipliciter excesserunt, quod ho-
« mines innocentes q̃si maleficos pub. flagellari fecerunt. & sine iusto iudicio incarcerauerũt,
ex vehementia passionum suarum, cum simus Romani. Paulus enim fuit ciuis Romanus,
non quasi ibi natus, sed quia ciuilitas illa, patri eius fuit collata pro seipso, suisq; filijs, vt in-
fra dicetur: Quõ autem Syleas fuit Romanus, non est adeo certum, sed in Scholastica histo-
ria ita hr̃: Romanos, i. subiectionem professos Romano imperio, capitis cẽsu puta denario
q super caput ponebatur, ab his qui se Romano ĩpatori profitebantur subiectos, atq; Ro-
mana libertate donatos[& nunc occulte nos eijciunt?]in quo Romanæ ciuilitati derogaue
runt, & contra Romanorum egerunt decretum, quo fuit sancitum, nullum damnari nisi lo-
cum excusationis acciperet. [Non ita, sed veniant, & ipsi nos eijciant.] Non ex impatientia
sed zelo iustitiæ dixit Paulus: & ne in ipso ac suis scandalizentur, atq; a fide suscipienda, im-
« pedirentur pusilli. Et item, vt sicut fuit publica punitio, sic esset & manifesta ereptio, vt veri-
tas cunctis pateret. [Nunciauerunt autem lictores magistratibus verba hæc: Timueruntq;,
audito quod Romani essent]Formidabant enim de his apud Romanos accusari atq; affligi
[Venientesq; deprecati sunt eos]vt sibi ignoscerent, qa ꝑ ignorãtiã hęc fecissent[& educẽtes
rogabant eos vt egrederentur]de vrbe ne in ciuitate oriretur dissentio, propter eoꝝ præsen
« tiam & doctrinam. [exeuntes autem de carcere introierunt ad Lydiam] primo tamen de
« carcere ingressi fuerunt domum custodis ipsius. Nam fœmina hæc de apostolorum iniusta
« persequutione fuit plurimum contristata, quod Paulus in seipso perpendens, accessit ad eam
cũ suis gratia cõsolationis, mirabilia dei q̃ cõtigerunt insinuans ei, ipsamq; in fide confortãs
[& visis fratribus] .s. Christianis qui iam in hac vrbe fuerũt [consolati sunt eos, & profecti
sunt.

¶ Expositio capituli septimidecimi: Cum autem perambulassent Amphibolim.
Articulus decimus septimus.

« CVm autem perambulassent Amphibolim] vrbem s. Macedoniæ sic vocatam [&
« Apolloniam] quæ & ipsa est ciuitas Macedoniæ, & est alia in Aphrica, quæ voca
« tur Pentapolis [peruenerunt Thessalonicam] Macedoniæ vrbem [vbi erat Sy-
nagoga Iudæorum.] Iudæi enim ibidem manentes, in vrbe illa domum, in qua
ad colendũ deum confluebant, habebant: Et sicut ecclesia interdũ ꝑ congregatione Christia
noꝝ, interdũ pro materiali templo accipitur, ita & Synagoga nũc pro collectione Iudæoꝝ,
nunc

C.XVII nunc pro materiali eorum ſuſcipitur templo. Vnde apud Lucam dicunt Iudæi de centuriõe D
ad Chriſtum, Synagogam ipſe ædificauit nobis. [Secundum conſuetudinem autem ſuam
Paulus introiuit ad eos]in Synagogã, volens om̃ibus loqui de Chriſto [& per ſabbata tria
diſſerebat eis de ſcripturis]Die enim ſabbati magis confluxerunt Iudæi, & paulatim præpa
rauit corda illorum ad ſuſcipiendam fidem catholicam, comprobans ex ſcripturis, quæ de
Chriſto mox proponere intendebat. Hinc ſubditur[adaperiens & inſinuans, quia Chri-
Lucæ. 24. ſtum oportuit pati, & reſurgere tertia die a mortuis. Horum vtrumq; in prophetis de Chri-
ſto copioſe prædictum eſt, imo & tempus ſuæ occiſionis in Daniele apertiſſime prætaxatũ
Danie.6 oſtenditur. Oportuit autem Chriſtum pati non neceſſitate abſoluta, imo ipſe ſeipſum tradi-
Eſaiæ.53 dit morti, quemadmodum in Eſaia habetur: Oblatus eſt, quia voluit, ſed conditionata, ſeu
ex hypotheſi, quia videlicet diuinitus fuit præordinatum, atq; prophetice prænunciatum, p
voluntariam Chriſti paſſionem, ſaluandũ eſſe genus humanum, & quod non aliter ſalua-
retur [& quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annuncio vobis.] Quicquid nanq; de Chri-
Danie.6 ſto vaticinatum fuit, in Ieſu Nazareno impletum probatur, videlicet quo ad locum, & tem-
pus ac genus. Nam natus eſt tempore a Daniele præfixo, in ciuitate a Michæa prædicta, itẽ
de tribu Iuda, prout Iacob prædixit: Inſuper fecit miracula quemadmodum Eſaias prædi-
xit. Vixit, docuit, ſicut in prophetis prędictum eſt. Suſtinuit tale genus mortis, quale a Dauid
& ab Eſaia fuit prænunciatum. Deinde reſurrexit, aſcendit, ſpiritum ſanctum miſit. Per diſ-
Math 28 cipulos innumerabilia maxima, ſoliq; deo poſſibilia egit miracula. [Et quidam ex eis] puta
Actuũ. 1 Iudæis iſtis [crediderunt] in Chriſtum[& adiuncti ſunt] mente & corpore[Paulo & Sylee] E
vt plenius informarentur de Chriſto & fide catholica [& de colẽtibus] ſcilicet gentilibus ad
Actuũ.2 Iudaiſmum conuerſis vnum verum deum, qui appellantur proſelyti[gentilibus] qui ſcilicet
vſq; tunc in gentili ritu permanſerant[multitudo magna]conuerſa eſt[& mulieres nobiles
non paucæ] quæ & ſi ante iam carnis propagine nobiles extiterunt, credendo in Chriſtum
atque cœleſtem regenerationem ſumendo, multo nobiliores effectæ ſunt mente, virtutum
præclariſſima dignitate. [Zelantes autem Iudæi]id eſt, increduli Iudæi honori & gloriæ Ie-
ſu Chriſti diſcipulorumq; eius inuidentes, & legem Moſaicam inordinate zelantes, ſeu dili-
gentes vel imitantes[aſſumenteſq; de vulgo viros quoſdam malos]vt multitudine ac impe-
tuoſo & irrationabili ſtrepitu prçualerent, qui nullam pro ſe rationem habebant[turba fa-
cta, concitauerunt ciuitatem]id eſt, habitatores Theſſalonicæ, verbis mendacibus eos con-
tra apoſtolos prouocando[& aſſiſtentes domui Iaſonis]hoſpitis Pauli & Syleæ [quærebãt
eos producere in populum]id eſt, ad publicum trahere, tanquam maleficos, vt eis viſis, popu
lus contra eos inſurgeret. [Et cũ non inueniſſent eos]quia iã alibi occupabantur [trahebãt
Iaſonem & quoſdam fratres]ſcilicet Chriſtianos, ad principes ciuitatis, forte putabant apo-
ſtolos ab iſtis præmonitos aut occultatos[clamantes: Quoniam hi ſunt qui vrbem conci-
tant]id eſt, diſcordiam inter ciues pariunt. Semper malitia, ſpecie aliqua bonitatis ſe palliat.
Vnde & hi cum eſſent prauiſſimi, tamen reipublicæ amatores ſe confixerunt, vt eis celerius
crederetur, & quod ipſi fecerunt, apoſtolis & eorum imponebant diſcipulis[& huc]puta ad
Theſſalonicam[venerunt, quos Iaſon ſuſcepit]hoſpitio, ſcilicet Paulus cum ſuis[& hi con-
tra decreta Cæſaris faciunt, regem alium dicentes eſſe Ieſum.]Romanus etenim imperator,
Apoc.16 tunc fuit monarcha, & ſine ſua licentia noluit aliquem regem vocari, præſertim qui non fa-
teretur ſe Romano ſubiectum imperio. Paulus autem & Syleas prædicauerũt Ieſum eſſe re- F
gem regum, ſed per hoc temporali dominio imperatoris non derogabant. [Concitauerunt
autem plebem, & principes ciuitatis audientes hęc]verba, & non intelligentes quo ſenſu eſ-
ſent prolata. [Et accepta ſatisfactione a Iaſone & fratribus]cum enim veraciter fuerint in-
noxij, poterant ſe rationabiliter excuſare, & verba apoſtolorum ita interpretari, quod non
derogabant Romanis, eo quod Chriſti regnum ſpiritale conſiſtat [dimiſerunt eos. Fratres
vero confeſtim per noctem dimiſerunt Paulũ & Syleam in Berœam] Macedoniæ vrbem
ſic dictam non Beroam, vt quidam ſcribunt. Opportuno etenim tempore fugiendum eſſe a
Iohan.7 facie perſequentium de loco ad locum CHRISTVS verbo docuit & exemplo. Nam &
ipſe in Euangelio ſcribitur ſic operatus. [Qui cũ veniſſent]in Berœam [in Synagogã Iudæo
Matth.10 rum intoierunt]ineffabili enim & ardentiſſima charitatis affectione ſitiebat Paulus Iudęo-
rum ſalutem: & quo eum durius perſequebãtur, eo cordialius eis compatiebatur, nec aduer-
ſa in ipſo charitatem tepere fecerunt, imo potius ſuccenderunt. Hinc ab alijs eiectus ad alios
accedere nõ ceſſauit, cupiens ſaltem aliquem ſaluare ex eis. [Hi autem]videlicet Berœnſes
[erant nobiliores]nobilitate animi & virtutum[eorum q ſunt Theſſalonicæ]. i. Theſſalo-
nicẽſibus nobiliores, ſeu de nobilioribus illorũ. Et cur hoc ſubdidit[qui ſuſceperunt verbũ]
Euangelicæ prædicationis a Paulo[cum om̃i auiditate]id eſt, perfecta mentis appetitione
qua

A qua veritatem appetierunt ac salutem[quotidie scrutantes] id ē, diligēter inuestigantes & consyderantes[scripturas] veteris testamenti, in quibus de Christo fit mentio[si hæc]quæ Paulus de Iesu prædicauit[ita se haberent].Non enim leui, incircumspectaq; mente fuit lex noua suscipienda, aut aliquis Christus credendus, sed scripturæ fuerant reuoluendæ, an noua veteribus consonarent. Verum fide recepta non sunt scripturæ scrutandæ ad videndum an hęc ita se habeant, sed ad intuendū clarius, ad prædicādum, probandumq; fortius, quod vtiq; ita se habent. Itaq; nobilitas mentis, est studio scripturarum syncęro fine insistere, sapientiæ operam dare, virtutibus animam decorare. Et qui in his amplius occupatur, illustrior comprobatur. [Et multi quidem crediderunt ex eis, & gentilium mulierum honestarum]quæ sua honestate ac probitate naturali ad fidei susceptionem, & veritatis amplexum magis erant dispositæ [& viri non pauci]sicq; ex vtroq; populo, & sexu vtroq; conuersi sunt plurimi. [Cum autē cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Berœę p̄dicatum est a Paulo verbum dei, venerunt illuc, commouētes & turbantes multitudinē] Berœensium, Impijs quippe damnatio non sufficit propria sed aliorum quoq; impedire salutem nituntur, & parificare eos sibi in vitijs[Statimq; Paulum tunc dimiserunt fratres, vt iret vsque ad mare]& per illud ad loca alia nauigaret ad prædicandum. Ipsum enim Iudæi magis persequebantur, quia erat dux verbi. [Syleas autem & Timotheus remanserunt ibi]puta in Berœa, ad confirmationem & consolationem ibi credētium. [Qui autem deducebant Paulum]qui erant credentes[perduxerunt eum vsq; ad Athenas]famosissimam Græciæ vrbem, & philosophiæ studijs olim mancipatam. Nouerant hi Paulum ducentes, quod Græci sapientiam quærerent, ideo eum tanquam sapientissimum ad vrbem studentium deduxerunt, [& accepto mandato ab eo]scilicet Paulo[ad Syleam & Timotheum]quibus mandauit[vt quā celeriter]id est valde festinanter[venirent ad illum, profecti sunt]ad eum, tanquam boni discipuli. Paulus enim intendebat in Athenis fortiter prędicare, idcirco illorum tam præcipuorū virorum volebat assistentiam habere atque præsentiam, quatenus & ipsi aliquibus loquerētur quæ dei sunt. Siquidem frater qui adiuuatur a fratre, quasi ciuitas munita. [Paulus autē cum Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus eius in ipso]id est, anima eius intra se ęstuauit dolore, compassione, desiderioque conuersionis errantium[vidēs idololatriæ deditam ciuitatem]tam inclytam. Vnde zelo diuini honoris succensus est, & a spiritu sancto inflammatus ad veræ diuinitatis cultum denunciandum[Disputabat ergo in synagoga cum Iudæis & colentibus]id est gentilibus ad Iudaicam legem conuersis[& in foro per omnes dies] quibus ibi fuit, ex quo loqui exorsus est[ad eos qui audierunt]qui scilicet ibi præsentes fuerunt Varitas enim non quærit angulum, & omnis qui facit veritatem venit ad lucē[Quidam autem Epicurei & Stoici philosophi disserebant cum illo]contra eum argumentando vt moris est ipsis philosophis dum aliqua suis documentis contraria audiunt. De sectis vero & distinctionibus philosophorum Augustinus in libro de ciuitate dei copiose pertractat. Epicurei aūt philosophi a magistro & principe suo Epicuro nomē sortiti sunt, beatitudinē hominis in corporis voluptatibus cōstituentes, q̄q̄ teste Hieron. ipsemet Epicurus hoc docēs continētissime vixerit, oleribus vtēs exiguis. Stoici v̄o in sola animi virtute felicitatē hominis posuerūt Hi inter se discordantes, contra Apostolū cōcorditer argumētabātur. [Et alij dicebāt. Quid vult seminiuerbius hic dicere?].i. quid iste fabulator, & inutiliū plator sermonū p̄tendit. Veruntā san. Apost. vere seminiuerbius, i. v̄bi seminator fuit. Semē eñ est v̄bū dei. Et ipse ait: Nos vobis sp̄ualia seminauimus. Seminator ergo erat v̄borū, & messor mo℞, de hm̄oi messione vberes fructus expectans[Alij vero dicebant: Nouorum dæmoniorum videtur annunciator esse]Varios dæmonū ordines posuerunt gentiles, p̄sertim Platonici, s. Calodæmones cathodæmones, & cacodemōes, q℞ quosdā dixerūt bonos, q̄sdā puersos. Calodemones asserebā multū virtuosos, & summo deo iugiter assistētes, qꝑ theologi de angelis supio℞ astruūt ordinum. Cathodæmones insuper appellabant substātias intellectuales bonas, hoīm custodiæ delegatas, atque ad bona cohortantes, quod de angelis inferiorum choro℞ edocent sancti. Cacodæmones vero vocabant malorum persuasores ac punitores, quod nos dæmonibus conuenire asserimus. Platonici tamen nomine dæmonis non semper intellectū peruersum intellexerunt, sed intellectualem substantiam, cum dæmon dicatur a dæmon nomine græco, quod latine interpretatū est, intellectus, vel peritus. Præfatas demū substantias inter deos computauerunt & coluerunt, potissime quæ de primo secundoque ordine sunt, imo & quidam etiam infernalibus dijs sacrificauerunt, quatenus amicorum & propinquorum suorum spiritibus in inferno detentis, mitiores consisterent. De hac re in Phedrone & Timæo loquitur Plato. Itaque quibusdam Athenienſibus videbatur, quod sanctus Paulus ob nimiam doctrinæ suæ incomprænhensibilitatem, inauditamq; altitudinem, prædicaret colenda

Actuū.14

1Cor.2

Prou.18

Iohan.3

Matth.13
Lucæ8
1.Cor.9

1.Pet.5

colenda esse dæmonia, hactenus inaudita, siue de bonis siue de malis, siue de optimis secundum eorum errores id intelligatur. Dæmones equidem dicebant animalia mēte rationalia, A
animo passiua, corpore aerea, tempore ęterna, sicut ex Porphyrij verbis & Apulęi innotescit.
Nos autem Christiani dęmones dicimus quidem in cœlo creatos, & de cœlo eorum exigēte superbia partim in infimo terræ deiectos, partim in aere tanquā congruo sibi carcere damnatos, nocendi semper cupidos, à iusticia alienos, superbia tumidos, inuidentia liuidos, fallacia callidos. [Et apprehensum eum, ad Ariopagum] id est, vicū in quo Mars colebatur [duxerunt dicentes.] Notandum quod Athenienses singulos vicos a dijs qui in eis colebātur nominauerunt. Arios autem græce, latine Mars dicitur. Pagos vero vicus, seu villa, Inde Areopagus id est, vicus Martis. [Possumus scire quæ est hęc noua, quæ a te dicitur doctrina? Noua enim quædam infers auribus nostris.] Quasi dicant: Cū sint mira & inconsueta quæ doces, libenter audiremus explanationem eorum & rationem. Huius interrogationis causam Lucas interponit, subdendo [Athenienses enim ad nihil aliud vacabant, nisi aut discere aut audire aliquid noui] Quod partim curiositatis partim studiositatis suisse videtur. Philosophi namq; veritatis sunt auidi. Ciuitas autem Atheniensis studio philosophiæ vacabat vehementissime, ideo omnium rerum rationes scrutabātur, & causas, & nouis adinuētionibus gloriabantur. [Stans autē Paulus in medio Ariopagi, ait,] inter vicos Athenarum Ariopagus erat pręclarior. Nam ibi erat curia magistratuū & schola liberalium artium. [Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosos vos video] quasi non tantum similitudinem hic designat, sed etiam veritatem. Veraciter enim fuerunt superstitiosi, quia idololatræ. Superstitio, quippe est vicium religioni seu latriæ oppositum secundum excessum, quoniam exhibet cultum diuinum cui non debet, vel eo modo quo non debet. Quomodo autem in cultu dei possit esse superfluum, & quid sit superstitio, de speciebusq; eius Thomas in secūda secundæ quæstione 92. inducit. [Præteriens enim & videns simulacra vestra] quæ ideo consyraui, vt & eorum culturam diligentius reprobarem [inueni aram] id est, altare [in qua scriptum erat: Ignoto deo] Et est sensus. Ara hæc consecrata est deo ignoto, quantum ad particulares proprietates seu distinctam cognitionem ipsius. Athenienses enim singulis aris, singulos titulos superponebant, monstrantes quibus essent dedicatæ. [Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis] id est, deum cui consecrata est hæc, vobis ignotum, cui tamen sacrificatis, ego prædico adorandum atq; colendum. [Deus qui fecit hunc mundum & omnia quæ in eo sunt.] Mundus tam à philosophis, quam à theologis, varijs modis accipitur. Quandoq; pro elemento terræ, interdum pro regione elemētari, aliquando pro tota machina mundi sensibilis seu corporei, quantum ad principales ipsius partes, videlicet pro regione elementarium atq; cœlestium corporum, & sic modo accipitur. [Hic cœli & terrę cum sit dominus] propria authoritate vniuersaliq; potestate, & perfecta prouidentia omnibus præ-

Iob.34 sidens, de quo in libro Iob habetur: Quē constituit aliū super terram, aut quē posuit super orbem quem fabricatus est? [non in manufactis templis habitat] per aliquam circunscriptionem, localemue determinationem, sicut Stephanus dixit supra ibidemq; expositū est [nec manibus humanis colitur indigens aliquo] Quod ait deum manibus humanis non coli, sic acci-

Actuū.7 pi potest quod exterioribus & corporalibus actibus deus princi paliter non honoretur. Principales namq; & primarij actus religionis seu latriæ, sunt actus interiores, actus vero exteriores sunt secūdarij & minus principales, quibus velut quibusdam signis, anima ad in F

Roma.1 ternos spiritualesq; actus latriæ excitatur. Siquidem cum inuisibilia dei, per visibilia cognoscantur, ad hoc quod mens nostra deo vniatur, sensibilium indiget manuductione. ¶ Præterea deum colimus & laudamus, non quod ipse indigeat, aut aliquid beatitudinis hic ei accrescat, sed qm̄ ipse dignus est summo honore, omniq; laude, & quoniam tot bona nobis lar-

psalm.15 gitus est. Propter quod ait Psalmista: Dixi domino, deus meus es tu, quoniam bonorū meorum non eges. Ipse etenim in seipso vere & absolute perfectus est, sibi in se & per se prorsus sufficiens, infinitis diuitijs in seipso, æternaliter opulentus, deus supergloriosus & superbene-

iohan.1 dictus in sempiternum [cum ipse det omnibus vitam.] Omnibus plane viuentibus vitā dat deus quocunq; gn̄e vitæ viuentes sint [& inspiratione] qui per inspirationē conseruantur in vita, [& om̄ia] quæ habent, nam om̄e esse, ab ipso primæuo fonte essendi manauit. [Fecitq; ex vno homine] scilicet protoplasto parēte Adā [om̄e genus hoīm]. i. homines vniuersos [in

gene.2 habitare super vniuersam superficiem terræ] ita quod Adam est principiū totius speciei hu-

Malach.1 manæ. Nam & prima mater nostra Eua de eius formata est costa. Hinc apud Malachiā scriptum est: Nonne pr̄ vnus oīm nostrū? [definiens statuta tempora]. i. tpa ab ipso instituta determinans & distinguens eisq; finem imponens, de quo cantamus in hymnis quod temperet rerum vices, & lucis diurnæ tempora, successibus determinat. De quo etiam in libro Iob

conscri-

A conscribitur: Ab omnipotente non sunt abscondita tempora. Et rursus in eodem: Tempus posuit tenebris, & vniuersorum finem ipse consyderat. In Danielis quoq; volumine: Ipse mutat tempora & ætates [definiens] etiam & [terminos habitationis eorum]. i. certa terræ loca hominibus pro habitatione concedens, nam partem terræ aquis opertam reliquit, partem siccauit, & quousq; loca habitabilia tenderentur præfixit. Propter quod asserit scriptura: Quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam. Constituit terminos populorum [quærere deum]. i. ad hoc tempora terminosq; distinxit vt homies in tempore huius incolatus deum creatorem mente quærant, colant & diligant [si forte attrectent] .i. mente attingant [eum aut inueniant.] Ideo additur forte, quoniam perfecte invita hac attingi nequit, aut inueniri, & quia in hominum libertate est facere ista. In creaturis autem creatoris relucet maiestas, iuxta illud Sapientiæ: A magnitudine speciei creaturæ, poterit creator horum cognoscibiliter videri [quamuis non longe sit ab vnoquoq; nostrum,] imo in omnibus nobis est, atq; in cunctis creaturis, per essentiam, præsentiam, atq; potentiam, qui apud Hieremiam protestatur: Cœlum & terram ego implebo. Sed parum sibi hoc est, cum magnitudinis eius nullus sit finis, cuius comparatione totus mundus est tanquam puluis exiguus. Cæterum in bonis est deus per dona gratiæ, in beatis per dona gloriæ, in peruersis per rigorem iusticiæ, in damnatis per illationem vindictæ. Sic ergo quærendus est deus, non quasi loco distans a nobis, sed incomparabili dignitate eminens vniuersis, à quo impij dissimilitudine distant, iuxta illud Salomonis: Longe est dominus ab impijs. Quærēdus est B ergo deus vt clarius agnoscatur, ardentius diligatur, firmius conseruetur, perfectius honoretur, vt ei per assimilationem propinquemus, eius bonitatem imitando, eiusq; dona participando, qui est ante omnia, non solus, potest omnia, non præuentus, in omnibus, non inclusus, extra omnia, non exclusus, supra omnia non elatus, infra omnia, non oppressus, manens æternaliter in sua superessentiali, infinitaq; simplicitate ac luce incommutabiliter habitans ac subsistens. [In ipso enim] id est, diuina virtute, eiusq; incessabili manutenentia [viuimus, mouemur, & sumus] ita quod nec in momento subsisteremus, nisi ab ipso cōseruaremur, qa indesinenter dependemus ab ipso in esse & permanere, multo plus quam riuus a fonte, dies a sole, aut splendor a luce. His autem verbis ostendit Apostolus deum in his quę creauit indesinenter operari, secundum quod ait Saluator: Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. In Sapientiæ quoq; libro legitur: Attingit sapiētia a fine vsq; ad finem fortiter, & dispo nit omnia suauiter. Deniq; his concordat quod in prima parte quæstione. 18. loquitur Thomas: Res inquiēs sunt in deo dupliciter. Vno modo sicut in conseruāte vel continente, sicq; res in se acceptæ seu consyderatæ, sunt in deo, sicut in virtute eas regente, & ita dicit Aplus: In ipso viuimus, mouemur & sumus. Alio modo sunt in ipso, sicut in exemplari principio, & sic omnia sunt vita in deo, in quo idealiter, vitaliterque consistunt, iuxta illud Iohannis: Quod factum est, in ipso vita erat [sicut & quidam vestrorum poetarum dixerunt]. Hoc enim dixit Aratus poeta cum suis sequacibus. Conuenienter autem Apostolus contra gentiles disputans, non scripturas noui ac veteris testamenti, sed gentilis viri testimonium profert, quoniam contra diuersos fidei aduersarios, diuersis argumentādum est modis ac vijs, vtpote contra Iudæos per scripturas legis ac prophetarum, contra hæreticos, etiam per noui testamenti scripturas, contra gentiles, per naturalis rationis discursum. Oportet namque audientium considerare personas, & eas allegare cuique scripturas, seu documenta, quæ recipit. [Ipsius enim] videlicet dei [genus sumus] id est, genitura seu factura ipsius, ad eius imaginem & similitudinem conditi, non quasi de eius substantia, vel pars suæ substantiæ existentes, sed ab eo in esse naturæ producti, per dona gratiæ reformati, per dona gloriæ beatificandi. Vnde Beda fatetur: Genus dei sumus, non ex eius natura editi, sed ipsius spiritu volūtarie creati, & adoptiue recreati. Hinc Iacobus: Voluntarie (inquit) genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturę eius. Prædicta aūt verba ipsius enim genus sumus, sunt verba ab Arato poeta prolata. Quæ Paulus cum sciret de Ioue gentilium deo maximo errore dicta, subtiliter ad veri dei pdicationē assumit [Genus ergo cum simus dei] sicut supra expositū est, [nō debemus æstimare, auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artus]. i. in quo per artem est exarata sculptura [aut cogitationi hominis diuinum esse simile] id est, esse diuinum seu deum non debemus putare similem fore metallis aut saxis seu idolis manu factis, aut humana comprehensibilem ratione. Si enim ita sentimus, summo, superexaltato, incircunscriptibili ac simplicissimo deo, iniuriam maximā irrogamus, & nosipsos viliter degeneramus. Idcirco tanquam nobiles creaturæ, nobiliter digne & vere de deo nostro creatore debemus sentire. His verbis Apostolus idololatriā reprobat. [Et tempora quidē huius ignorantiæ despiciēs deus]. i. tēpus quo idololatria viguit, imo potius ipsos idololatras, q ante Euāgelicā prædi-

Iob. 24. 28 Dani. 2 Deute. 32 Eccl. 15 Sapien. 13. Hiere. 23. Prouer. 15 Iohan. 5 Sapien. 8 Gen. 9 iacobi. 1.

C.XVII prædicationem fuerunt,deus iusto iudicio deserens & contemnens. Tempori quippe ascri D
bitur,quod hominibus in tempore existentibus, competit seu contigit. Vnde dies mali di-
2,timo.3 Mat.6 cuntur. Et crastinus dies sibiipsi solicitus erit.Et tempus quosdam iuuare asseritur.Hinc ali
1.Malh,12 bi dicit Apostolus:In præteritis generationibus dimisit deus gentes ingredi vias suas[nunc
annunciat hominibus]per prędicationem scilicet apostolorum discipulorumq; Christi[vt
Eccle.2 Hiere.18 omnes vbiq; pœnitētiam agant] se conuertendo ad Christum per pœnitentiā salutarē[eo
Matt.3 Lucæ.3 quod] deus [statuit diem in quo iudicaturus est orbem] id est, homines vniuersos [in
æquitate]vnumquemq; videlicet secundum quod meruit secundum diuinam procedendo
iusticiam,in retributione mercedis[in viro quem statuit]id est, per Christum,quem secun-
dum naturam assumptam ordinauit atq; constituit iudicem vniuersorū,per iudicij exequu-
Iohan.5 tionem,atq; sententiæ prolationem quæ Christo secundum quod homo est competit,quē-
admodum ait:Dedit ei potestatem & iudicium facere,quia filius hominis est.Porro in finali
iudicio deus trinitas per authoritatem principaliter iudicabit.Christus autem vt homo,mi-
nisterialiter iudicium exhibebit[suscitās eum a mortuis tertia die. Cum audissent autem re-
surrectionem mortuorum]futuram in omnibus ante iudicium, & iam in Christo completā
[quidam quidem] incorrigibiles,quorum corda non tetigit spiritus sanctus[irridebant eū]
scilicet Paulum,tanquam irrationabilia ac impossibilia prædicātem, non enim ad dei om-
nipotentiam,sed ad naturalem rationem, potestatem & ordinem aspiciebāt. [Quidam vero
dicebant:Audiemus te de hoc iterum]vt diligentius conferamus, & quod verum est appro-
bemus. [Sic Paulus exiuit de medio eorum. Quidam vero viri]vigore virtutū animiq; de-
core[adhęrentes ei crediderūt:in quibus & Dionysius Ariopagita]qui ab Ariopago,in quo E
ipse principalis fuit philosophus magister & doctor præclarus [& mulier nomie Damaris]
quam dicunt fuisse coniugem eius[& alij quidam cum eis.]Postremo dicendum nunc esset,
quare in Athenis consecrata fuit ara ignoto deo.Quod quia in legēda diuini & magni Dio-
nysij diffusius continetur,hic non nisi breuiter est tangendum.Videntes philosophi tempo-
re passionis Christi mirabilem illam eclipsim,naturalem causam inuenire nequibant,imo
per naturalem suam sapientiam agnoscebant illam eclipsim naturalem non esse, & multa
supernaturalia iu ea consistere, vehementissime mirabantur, cernentes cœlestium corporū
solitum cursum,naturalemq; legem ac ordinem variari.Hinc veluti in excessu quodammo-
do positi loquebantur:Aut deus naturæ patitur,aut machina mundi peribit,aut sydera fal-
lunt.Propterea deo cuius virtute & causa mirabilia illa fiebant,aram constituerūt.Et quo-
niam dei illius determinatam non habuerunt noticiam, pro titulo affixerunt: Ignoto deo,
quem etiam genuflexionibus ac p̄cibus, nō animalium oblationibus censebant colendum.
Cum ergo Paulus Atheniensium altaria perlustrasset,& causam,modum,ac tempus dedica-
tionis altaris ignoti dei nouisset, dixit philosophis: Quem ignorantes colitis,ego annuntio
vobis.Deinde specialiter principem philosophorum illorum Dionysium est affatus.Qui li-
cet ad prædicationem Pauli faciliter crederet, non tamen nisi post acerrimam atq; longissi-
mam disputationem se credere fatebatur.Porro quam mirabilis fuerit præfata eclipsis, san-
ctus Dionysius in epistolis ad Appollophanum, & item ad Polycarpū describit. Nam sicut
ac Polycarpum disseruit, quatuor mirabilia in illa eclipsi consyderata fuerāt. Primum quia
tunc fuit oppositio & plenilunium. Naturalis vero eclipsis fit tempore coniunctiōis solis & F
lunę. Secundū quia cum luna fuisset soli supposita circa horā sextā in medio cœli tūc in vespe-
ris restituta fuit suo loco in oriente opposita soli. Vnde temporum ordo non fuit turbatus.
Tertium,quia eclipsis naturaliter incipit ab occidente,& peruenit ad oriētem,quoniam mo-
tus lunæ in proprio orbe velocior est motu solis in circulo proprio,sicq; pertransit solem ab
occidente accedens, sed tunc luna pertransijt solem distans ab eo per circuli medietatem in
oppositione existens,idcirco oportuit, vt ab oriente reuerteretur ad solem,& primo attinge-
ret eum a parte orientali, illamq; primitus eclipsaret. Quartum, quia in naturali eclipsi illa
pars solis primo apparet,quæ primo fuerat obscurata, tūc vero partem vltimo occupatam,
primo reliquit.Præterea Beda & Scholastica historia referunt hunc esse Dionysium, quia a
Paulo episcopus ordinatus Corinthiorum, gloriose rexit ecclesiam, multaq; ad vtilitatem
ecclesiæ pertinētia quæ hactenus manent ingenij sui reliquit volumina. Veruntamē in eius
legenda habetur,quod ab Apostolo Atheniensium fuerit ordinatus episcopus. Sed forsitan
dici potest, quod successiue in diuersis præfuerit locis. Hic est quem Gregorius vocat anti-
quum & venerabilem patrem,Damascenus diuinissimū, sacratissimū,theologissimumq; ap-
2.Cor.12 pellat. Hugo theologū per antonomasiam,& principem theologorū affirmat. Postremo
sicut in eius legenda asseritur,Paulus ea quę in tertium cœlum raptus vidit,& verba arcana
quæ ibi audiuit,huic viro eximio creditur reuelasse.

Exposi-

A ¶Expositio capituli.xviij.Post hæc egressus ab Athenis Articulus XVIII

Post hæc egressus]Paulus[ab Athenis venit Corinthū.Et inueniens]ibi[quē
dam Iudæum nomine Aquilam,Ponticum genere] .i.de Ponto Asiæ prouin
cia oriundum.Vnde & supra scriptum est,Pontum & Asiam.Est autem Pon
tus lata regio,complectens Colchum,Cappadociam,Armeniam, & alias pro
uincias[qui nuper venerat de Italia,& vxorem eius Priscillam.] Horum fre-
quenter in suis Apostolus epistolis meminit[eo quod præcepisset Claudius]imperator[di-
scedere omnes Iudæos a Roma]Hoc Iosephus narrat nono anno imperij Claudij contigis-
se.Cuius ratio in Scholastica historia fertur,quoniam vxor Claudij tantam cum Iudæis fa-
miliaritatem contraxit,quod ad illorum ritum tracta fuit & Iudaizare iam cœpit [accessit
ad eos.Et quia eiusdem erat artis,manebat ad eos,& operabatur] proprijs manibus victū Act.20
sibi procurans,ne quenquam grauaret.Vnde & infra profitetur:Ad ea quæ mihi necessaria
erant,ministrauerunt manus istæ.[Erant enim scenofactoriæ artis] quia videlicet,tento-
ria seu papiliones fecerunt,vel vela picta quibus aulæ teguntur diuitum & nobilium,vt di-
catur ars scenofactoria,a scenos gręco,quod interpretatur habitatio vel tabernaculum.[Et
disputabat in synagoga]Paulus[per omne sabbatum]id est,quolibet sabbato[interponēs
nomen domini Iesu],vt paulatim disponerentur ad fidem [suadebatq; Iudæis & Græcis]
ex gentilitate ad Iudaismum conuersis,vel etiam adhuc in gentilitate manentibus,his ratio
nabiliter suasit Euangelio credere. [Cum venissent autem de Macedonia Syleas & Timo- 2.Cor.12.
theus,instabat]verbo Euangelicæ prædicationis[Paulus,testificās]per miracula & scriptu
ras[Iudæis,esse Iesum Christum].i.quod Iesus Nazarenus sit rex Messias.[Contradicenti-
bus autem eis & blasphemantibus] .i.verba blasphema contra Christum Iesum loquenti- Actuū.13
bus[excutiens vestimenta sua.]Quæ excussio fiebat eisdem de causis,quibus & excussio pul
uerum pedum,de qua dictum est supra[dixit ad eos]zelo iusticiæ, non commotione impa-
tientiæ.[Sanguis vester,super caput vestrum].i.iniquitas vestra redundabit in vos,& inex
B cusabiles eritis,apphendetq; vos debita ac districta damnatio.Hic modus loquendi in Eze
chiele potissime,frequentatur.[Mundus ego ex hoc,ad gentes vadam] .i.ex tēpore isto,ibo Dani.13
ad euangelizandum gentibus,innocens de vestro periculo ,quia quantum in me fuit fategi
vos ad salutem reducere.Sed cū sitis indurati,ego vltra causam non habeo.Vnde apud Eze Ezech.33
chielem domus ait.Si dicente me ad impium,morte morieris,non annunciaueris ei,vt auer
tatur a via sua impia,& viuat:ipse in inquitate sua morietur,sanguinem autem eius de ma-
nu tua requiram.Si autem annunciaueris impio,& ille non fuerit conuersus,ipse quidem in
iniquitate sua morietur,tu autem animam tuam liberasti.[Et migrans inde, intrauit in do
mum cuiusdam nomine Titi iusti,colentis deum]fuit enim de gentilitate ad Iudaismū con
uersus,& in lege Mosi digne conuersans[cuius domus erat coniuncta synagogæ] videlicet
ædificio illi materiali,quo congregabantur Iudæi in Corintho manentes. [Crispus autem
archisynagogus credidit domino cū omni domo sua]Iste fuit inter Iudęos Corinthios prin
cipalis atq; ad Christum cum domesticis suis conuersus [& multi Corinthiorum audiētes]
prædicationem Pauli [credebant & baptizabantur .Dixit autem dominus nocte per visio-
C nem Paulo.] Hoc deus in somno per ministerium angeli in dei persona loquentis ac appa-
rentis,imaginaria visione loquutus est Paulo. [Noli timere] inordinato pauore eos q cor- Mat.10.
pus occidunt[sed loquere]prædicando[& ne taceas]a verbis prædicationis [propter quod
ego sum tecum]id est,eo quod me habeas iugiter assistentem ac subueniētem . Simili modo
confortauit dominus Hieremiam:[& nemo apponetur tibi,vt noceat te]id est,me protegē Hier.1.
te te,nullus accedentium tibi,inferet nocumentum,læsionem,seu mortem [quoniam popu
lus est mihi multus in ciuitate hac] id est,multi sunt æternaliter prædestinati per te conuer-
tendi,& gratia mea saluandi,qui sunt populus meus,non creatione duntaxat, sed etiā præ-
destinatione.[Sedit autem ibi]id est,in Corintho fuit & mansit,iuxta communem modum
loquendi,quo dicimus.Ille sedit Romę tot annis. Et in Deuteronomio Moses filijs Israel lo
quens,Sedistis inquit in Cades Barne multo tempore.Itaq; sedit ibi[annum & sex menses, Deut.1
docens apud eos verbum dei.Gallione autem proconsule] id est, procuratore, & secundo a
Consule[Achaiæ]regionis in qua continetur Corinthus [insurrexerunt vno animo].i.in
peccatis concordes [Iudæi in Paulum:& adduxerunt eum ad tribunal]Gallionis [dicentes,
quia contra legem]Mosi[hic]Paulus[persuadet hominibus colere deum].i.nouam seruá-
re legem,veteri derelicta.[Incipiente autem Paulo aperire os] ad satisfaciendum & exufflā-
dū,nō verā,sed apparentē lucē mendacij[dixit Gallio]vir gentilis[ad Iudæos:Si quidē esset
iniquū aliqd,aut facinus pessimū o viri Iudæi] in Paulo[recte vos sustinerē].i.iuste vestrā
accusationē admitterē,& vestrā molestiā ferrē [si vero sunt quæstiones de verbo & noībus

V legis

legis vestræ].i.sermonibus & personis,de quibus in vestra lege fit sermo[vosipsi videritis] D
.i.inter vos discernite,quid de hoc vobis incumbat agendum.[Iudex horum ego nolo esse]
quia incerta sunt mihi,nec ad meum pertinent forum.[Et minauit].i.comminando rece-
dere fecit[eos a tribunali.Apprehendentes autem omnes]puta gentiles qui aderant infide-
les[Sostenem principem synagogæ] Corinthi[percutiebant eum ante tribunal] tanquam
capitaneum irrationabilis illius concursus,quod tanto audentius fecerant, quanto viderãt
proconsulem minus fouere partem Iudæorum.Ideo subditur [& nihil eorum Gallioni cu-
ræ erat.] Paulo ante iam dictum est quod Crispus fuit archisynagog⁹,quomodo ergo nũc
Sostenes princeps synagogæ illius vocatur?Ad quod puto dicendum,quod Iudæi incredu-
li agnita Christi conuersione,a principatu deposuerunt eundem.[Paulus autem cum susti-
nuisset adhuc dies multos]in Corintho,vel circiter[fratribus].i.Christianis qui erant ibidẽ
[valefaciẽs nauigauit Syriam,& cum eo Priscilla & Aquila,qui]Paulus[sibi totonderat ca-
put].i.pilos capitis sui abrasit[in Cenchris]portu Corinthio, de q̊ loco fuit Phœbes de qua
ad Romanos scribit Apostolus:Commendo vobis Phœben sororem nostram, quæ est in
Rom 16 ministerio ecclesiæ quæ est Cenchris[habebat enim votum]quia fuit Nazareus ex voto.Na-
zaræi quippe vsq; ad tempus determinatum ex voto comam nutriebant, completoq; tem
pore voti,pilos radebant, atq; in sacrificij igne ponebãt.Hæc Paulus fecit, ne Iudæi cõuersi
& adhuc pusilli,scandalizarentur.Fuit quoq; id licitum pro tunc, scilicet legalia obseruare,
Iudæis conuersis,vsq; Euangelij publicationem sufficientem. Sic tamen,vt in illorum obser
uantijs non poneret spes salutis, seu fides,quod scilicet sine eis fides & gratia Christi nõ suf-
ficeret ad salutem[Deuenitq; Ephesum,& illos]puta Aquilam & Priscillã[ibi reliquit. Ipse E
vero ingressus synagogam,disputabat cum Iudæis.Rogantibus autem eis,vt ampliori tem
pore apud eos maneret]pro pleniore informatione eorum[non consensit]omnium ardens
amore,atq; intendens bonum commune vbiq;[sed valefaciẽs] eis [& dicens,Oportet me]
.i.expedit mihi[diem solennem aduenientem]qui hic non specificatur [facere].i.celebriter
agere secundum spiritalem intelligẽtiam[Hierosolymis:& iterum reuertar ad vos]p quod
eos consolabatur[deo volente.]Quo instruit nos,vt dum aliqua in futurum nos acturos p
ferimus,sobrie & modeste loquamur.Quippe qui ignoramus, an crastino die viuemus.Ie-
circo addamus,deo volente,aut aliquid simile.Sic enim & Iacobus docet in sua canonica.
Iac. 4. [Profectus est ab Epheso & descendens Cæsaream.] Multæ in diuersis prouincijs constru-
ctæ vel instauratæ ciuitates in honorem Cæsarum diuersorum noscuntur, & dictæ Cæsa-
reæ,vnde hoc loco non facile arbitror definiendum,quænam hæc fuerit Cæsarea ad quam
Paulus ab Epheso deuenit,cum in textu distincte non sit posita, & plures in Asia sint huius
nominis ciuitates. Ego tamen puto eam esse, quæ vocatur Diocæsarea, propter ea quæ in
textu statim sequuntur[ascendit & salutauit ecclesiam]quæ ibi tunc fuit [& descendit An-
tiochiam]Pisidiæ,ad quam per Diocæsaream ab Epheso rectũ est iter.[Et facto ibi aliquan
to tempore,perfectus est, perambulans ex ordine Galatiam regionem] quæ coniuncta est
Pisidiæ[& Phrygiam,confirmans omnes discipulos.Iudæus autem quidam Apollo nomi-
ne Alexandrinus genere]quia in Alexandria natus[vir eloquens,deuenit Ephesum,potens
in scripturis]veteris testamenti.[Hic erat edoctus viam domini] .i.Euangelicam Christi F
doctrinam[& feruens spiritu].i.Christi flagrãs amore,& zelo salutis proximorum[loque-
Mat.1. batur & docebat diligenter,ea quę sunt de Iesu]quod scilicet ipse esset Christus filius dei[sci
Luc. 2. ens tantum baptisma Ioannis]quo & baptizatus fuit,non autem baptismo Christi pro tũc
Ioan.4 sed postea, nondum quippe fuit plene instructus de sacramentis ecclesiæ,fideiq; mysterijs.
[Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga]fortiter prędicando Iudæis,quod Iesus esset
Messias.[Quem cum audissent Priscilla & Aquila,assumpserunt eum, & diligẽtius exposue
Ioan.4 runt ei viam domini].i.de doctrina & sacramentis Christi distinctius docuerunt. [Cũ au-
tem vellet ire Achaiam]puta Corinthum vrbem Achaiæ[exhortati fratres]ab eo,vel eum,
vt in bono cœpto persisteret[scripserunt discipulis]Corinthi[vt susciperent eum]tanquam
fidelem,cum charitate & gaudio. [Qui cum venisset]Corinthum[contulit multum] id est,
valde profuit[his qui crediderant]fidem eorum roborando. [Vehementer enim Iudæos]
incredulos[reuincebat]id est,iterum & frequenter conuicit [publice ostendens per scriptu-
ras]prophetarum ac legis[esse Christum Iesum.]Ad hoc quoque eloquentia sua non parũ
deseruiuit eidem.

¶Explanatio capituli nonidecimi. Factum est autem.
Articulus XIX.

A Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus
regionibus] in quibus discipulos confortauit, plurimosq; cõuertit [veniret Ephe-
sum] a qua præcedenti capitulo scribitur recessisse [& inueniret quosdam discipu- Act. 18.
los]. i. quosdam in breui Christianos factos, sed incomplete, dispositi vero fuerãt
ad credendum perfecte [dixitq; ad eos: Si spiritum sanctum accepistis] in signo vi-
sibili per manuum impositionem [credentes?] plenarie. [At illi dixerunt. Sed neq; si spirit⁹
sanctus est audiuimus.] Asserunt quidam, quod isti iam audierunt & crediderunt, deũ esse
vnum & trinum, & per consequens spiritum sanctum, icciro verba hæc ita exponunt. Sed
neq; si spiritussanctus est scilicet hoc modo datus seu dandus, audiuimus. Sed hoc textui nõ
satis consonare videtur, & mirum, si audierunt quod deus sit vnus & trinus, quod non audi-
erunt spiritum sanctum datum Apostolis in signo sensibili in die Pentecostes. Verius ergo Act. 2.
putatur, quod non habuerunt adhuc distinctam de superbenedicta trinitate fidẽ, nec in ar-
ticulis fidei fuerunt competenter instructi, sed Iesum esse Messiam credebant. [Ille vero ait:
In quo ergo]. i. cuius baptismo [baptizati estis? At illi dixerunt. In Ioannis baptismate: Di- Mat. 3
xit autem Paulus. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum] quia ad agendã pœ-
nitentiam ille ordinabatur baptismus, non autem deleuit peccata imo protestatio fuit agẽ-
di pœnitentiam, ac præparandi se ad Christi baptismum [dicens in eum qui venturus est
post ipsum, vt crederent, hoc est in Iesum] id est, Ioannes sub hac forma verborum baptiza-
uit. Ego te baptizo in nomine venturi, videlicet Christi, qui iam tunc venit in carnem, sed
nondum venit prædicando, & miracula faciendo in publicum. Sic ergo baptizauit Ioãnes,
B vt baptizatos induceret ad credendum in Iesum. Nam dixit: Ego vos baptizo in aqua, ille Mat. 3.
vos baptizabit spiritu sancto. Ideo eius baptismus non fuit plenarie sacramentum, sed eo
suscepto, nihilominus suscipiendus fuit Christi baptismus. [His auditis baptizati sunt in no-
mine domini Iesu.] Cur & quomodo sub hac forma dabatur baptismus in primitiua eccle-
sia, dictum est ante. [Et cum imposuisset illis manum Paulus, venit spiritus sanctus super Act. 2.
eos] id est, per sensibile signum, se gratiam illis infudisse monstrauit, & dona sua sensibiliter
super eos effudit. Hinc subditur [& loquebantur linguis] id est, diuersis idiomatibus [& pro-
phetabant] sicq; duo hæc dona gratiæ gratis datæ, videlicet genus linguarum, & spiritus p-
phetiæ, per suos actus sensibiliter innotuerunt. Et hęc reuera fuit magna & admirabilis gra-
tia. [Erant autem omnes viri] tanta gratia locupletati [fere duodecim] temperate loquitur
Lucas. [Ingressus autem synagogam] Ephesi [cum fiducia loquebatur per tres menses] op-
portunis scilicet horis. Videns enim viris illis tantum gratiæ munus collatum, exhilaratus
est spiritu, & ingenti impletus fiducia, quod & in alijs fructificaret [disputans & suadens de
regno dei] id est, de statu & gratia ecclesiæ militantis, vel de felicitate & gloria ecclesiæ triũ-
phantis, & quomodo per fidem & Christi mysteria ad illud regnum pertingitur. [Cum au-
tem quidam] audientium, præsertim Iudæorum [indurarentur] in sua malicia [& non cre- Mar. 4
derent.] Sicut enim electi & boni ex auditu verbi dei ad pœnitentiam emolliuntur, sic per-
uersi & reprobi obstinantur [maledicentes viam domini] id est, Euangelium Christi [corã
multitudine] audientium prædicationem Pauli, vt sic eam a Paulo auerterent [discedẽs ab
eis] tanquam incorrigibilibus [segregauit discipulos] separando credentes ab incredulis, si- Mat. 25.
C cut separantur agni ab hœdis, ne inficerentur boni, ex verbis pessimorum blasphemis, quo- 2. Tim. 2
rum sermo vt cancer serpit [quotidie disputans in schola tyrãni cuiusdam] probabiliter di-
citur, quod per tyrannum hoc loco intelligitur vir potens & nobilis, & forte satis rigorosus
& ferus, a quo Paulus domum conduxit, faciẽs scholam de ea, in qua discipulos quotidie in-
struebat de fide atq; scripturis ac moribus, vt increduli formidarent eum in domo hac im-
pedire timore eius cui domus attinebat. Aliqui tamen putant, quod Tyrannus sit hic pro-
prium nomen. [Hoc autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia
audirent verbũ dei] Iudæi atq; gentiles. De Asia minori est sermo. Et distributio ista qua di-
citur, oẽs q habitabant in Asia, accipienda est p generibus singulorũ, ad innuendũ q̊d ex oĩ
gñe indigenarũ terræ illius, valde multi confluxerunt ad Paulũ, & conuertebãtur nõ pauci.
[Virtutesq; non modicas]. i. opa miraculosa potentia nõ qualiacunq;, nõ parua, neq; cõmu-
nia, qualia per minores sanctos fieri solent [faciebat deus per manũ Pauli] ad confirmatio- 2. Cor. 12
nẽ suæ doctrinæ, & conuersionẽ populi audientis [ita vt etiã super languidos deferrentur a Act. 2.
corpore eius sudaria, vel semicinctia]. i. vestes medietatem corporis tegentes, a semis q̊d est
mediũ, & cingo [& recedebant ab eis languores, & spũs neq̃ egrediebantur] ab obsessis per
taliũ pannorũ contactũ, q̊d fuit grande miraculũ, & quodammodo maius q̃ q̊d de Christo
legitur, quod omnes qui tangebant fimbriam vestimenti eius sanabantur. Quo enim hu- Mat. 9. 14
iusmodi accidentalia corpori, remotius amouentur a corpore, eo pręclarius est, si per ea fiũt Mar. 6 Luc. 8.

miracula,quia per hoc virtus & ſanctitas animæ latius ſe extendit, & in diſtantiora opera-
2.Cor.12 tur atq; redundat. Vnde & Paulus in epiſtolis ſuis frequenter tangit quemadmodum prędi
catio ſua non fuit in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis ſed in oſtenſione ſignorum,
virtutum,& prodigiorum,& in plenitudine multa. Et hoc ſcribit ad eos,quibus mentiri nõ
potuit,quippe in quorum conſpectu facta erant huiuſmodi,vt & nos certiſſimi ſimus de ve
ritate. [Tentauerunt autem quidam & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis] id eſt,dæmo-
num adiuratoribus[inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos] puta obſeſſos [nomẽ
domini Ieſu Chriſti,dicentes. Adiuro vos per Ieſum quem Paulus prædicat.] Refert Ioſe-
phus Salomonem excogitaſſe & docuiſſe populum ſuum modos exorciſmi,id eſt,adiuratio
nis , quibus immundi ſpiritus expulſi ab homine vlterius reuerti non ſunt auſi, & vt aſſerit
Beda,fit hoc interdum etiam per reprobos,ad condemnationem eorum qui faciunt, vel ob
vtilitatem eorum qui vident & audiunt , vt licet homines deſpiciant ſigna facientes,tamen
deum honerent ad cuius inuocationem fiunt tanta miracula. Verum ſicut Scholaſtica nar-
rat hiſtoria,quamuis per exorciſmos Salomonis eijcerent dæmones,non tamen abſq; mul
to labore:ſed quibuſdam herbis & gemmis adhibitis,vt tradit Ioſephus . Vt ergo facilius
expellerent dæmones,adiurabant eos hoc modo. Adiuro vos per Ieſum quem Paulus præ-
dicat,ſicq; exibant dæmones ab obſeſſis. [Erant autem cuiuſdam Scenę] id eſt, viri ſic dicti
[Iudæi principis ſacerdotum]inter ſuos in Epheſo [ſeptem filij,qui hoc faciebant. Reſpon-
dens autem ſpiritus nequam dixit eis: Ieſum noui] cognitione informi,quia non diligo eũ
[& Paulum ſcio].i.nomina,perſonas,virtutes,eorum agnoſco. [Vos autem qui eſtis?]Qua
ſi dicat: Non tales vos noſco,vt deceat vos adiurare per Ieſum, quemadmodum Paulus,cũ
ſitis increduli. [Et inſiliens homo in eos,in quo erat dæmonium peſſimum] .i.crudeliſſimũ
& difficulter eijcibile[& dominatus amborum] .i. duorum filiorum præfati principis ſacer
dotum,inualuit contra eos,cæteris forte interim fugientibus,vel non præſentibus , quia nõ
ſemper omnes ſimul hoc faciebant[ita vt nudi, & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc au
tem notum factum eſt omnibus Iudæis atq; gentilibus qui habitabant Epheſi:& cecidit ti-
mor ſuper omnes illos]agnita Chriſti potentia. Vnde amplius talia attentare nullus eorum
præſumpſit[& magnificabatur nomen domini Ieſu] id eſt, ipſe Ieſus ab omnibus illis ma-
gnificus cognoſcebatur & prædicabatur,tanquã dęmonum omnipotens refrenator. [Mul
tiq; credentium veniebant]ad Paulum [confitentes & annunciãtes actus ſuos] culpabiles,
quia compuncti ſunt corde,& ore confeſſi[Multi autem ex eis qui fuerant curioſa]videlicet
magicas artes[ſectati,contulerunt libros]artium harum[& combuſſerunt coram omnib9]
in ſignum quod talia nunc cordialiter abhorrerent,nec amplius exercere intenderent[Et cõ
putatis precijs eorum]ſcilicet quantum valuiſſe putabantur,ſeu quanti conſtitiſſent [inue-
nerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium] ꝙ ſcilicet tãti precij erant. Ex quo
patet,quod multi valde libri fuerunt ibi combuſti,& ex ingẽti deuotione,quod etiam mul-
ti magi fuerunt ibidem conuerſi. [Ita fortiter creſcebat verbum dei]id eſt,fructificabat Euã
gelica prædicatio Pauli,in conuerſione audientium[& multiplicabatur]numero meritoq;
credentium. [His autem expletis propoſuit Paulus in ſpiritu] id eſt,inſtinctu ſpiritus ſan-
cti,non propria excogitatione[tranſita Macedonia & Achaia] id eſt,diſcipulis in illis pro-
uincijs demorantibus viſitatis & confortatis[ire Hieroſolymam]ob loci reuerentiam, ſan-
ctorumq; locorum,& primitiuæ eccleſiæ,præſertim ſancti Iacobi viſitationem[dicens,quo
niam poſtquam venero ibi,oportet me & Romam videre]ad prędicandum ibidem,& quia
a deo præordinatum eſt hoc ad ſuipſius honorem,mei meriti incrementum,& aliorũ con-
uerſionem. [Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi , Timotheum &
Eraſtum]quos iccirco præmiſit , vt eleemoſynam in Hieruſalem ſanctis fidelibus deferen-
dam per Paulum,colligerent,eamq; Paulus aduenienſ inueniret paratam[ipſe remanſit ad
tempus in Aſia]adhuc enim manſit in Epheſo,vt verba pandunt ſequentia. [Facta eſt autẽ
illa die turbatio non modica de via domini]id eſt,de fide religioneq; Chriſti in Epheſo[De
metrius enim quidam nomine,argentarius]id eſt, in argenti materia artificialiter operans
[faciens ædes argenteas Dianæ]id eſt,imaginibus Dianæ,quæ in ædiculis illis ſpecioſis po
nebantur[præſtabat artificibus non modicum quæſtum].i.magnum lucrum[quos conuo
cans,& eos qui eiuſmodi erant opifices].i.ſimiles artifices[dixit: Viri ſcitis quia de hoc arti-
ficio acquiſitio eſt nobis]quia ædes imagineſq; formando,multa lucramur[& videtis & au
ditis,quia non ſolum Epheſi,ſed & totius pene Aſiæ] minoris [Paulus hic ſuadens] id eſt,
varias perſuaſiones pro ſua prædicatione adducẽs[euertit multam turbã]ab idolorũ cultu-
Eſa 44 ra[dicens,Quoniã non ſunt dij q manibus fiũt] Hõ enĩ cũ ſit fragilis & mortalis,deũ forma
Hier.2 Sap.13.14 re nõ valet,quemadmodũ in Eſaia,Hieremia , & libro ſapientiæ demõſtratur. [Non ſolum

autem

A autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire].i.non tãtum periculose no-
bis opponetur quod non sint dij qui manibus fiunt humanis, & quod eis inaniter facimus
" ædes[sed & magnæ Dianę templum in nihilũ reputabitur].i.despicietur ,omnibus ad Chri
stum conuersis. Dicitur autem magna Diana, quia inter deas gentilium fuerat præfamosa
" [sed & destrui incipiet maiestas eius].i.vilipendetur,quæ hucusq; reputata est magna[quã
" tota Asia colit & orbis.]Fuit enim cultus Dianæ vndiq; dilatatus. [His auditis repleti sunt
" ira,& exclamauerunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum. Et repleta est ciuitas confusio-
" ne].i.ciues Ephesij inordinatione & turbatione impleti sunt[& impetum fecerunt vno ani-
" mo in theatrum.]Theatrum secundum Bedam est locus semicirculi habens figurã, in quo
stantes populi ludos scenicos intus aspiciebant. Vel vt alij dicũt,theatrum fuit locus,in quo
rei puniebantur,quoniam illic etiam conuenerant ad speculanda reorum supplicia. Nã the-
atrum Græce,Latine spectaculum significat. Forte vtrumq; istorũ fiebat in loco huiusmo-
" di[rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus].i.de Macedonia oriundis[comitibus].i.socijs
" [Pauli.]Hos enim violenter traxerunt ad theatrum Paulum non inuenientes. [Paulo autẽ
" volente intrare in populũ]vt falsitati resisteret,& quia pro veritate & æquitate mori para-
" tissimus fuit[non permiserunt discipuli]propter commune bonum ecclesiæ, volentes eũ cõ
seruare in vita,quemadmodum ipse scribit ad Philippenses: Manere in carne necessarium
" propter vos. [Quidam autem & de Asiæ principibus]tunc in Epheso consistentes [qui erãt
" amici eius,miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum]quia ex hoc aucta fuisset tur-
B batio. Isti fuerunt ad fidem conuersi. [Alij autem aliud clamabant] .i.vnusquisq; furentiũ
" secundum passionis suæ impetum vociferabatur. [Erat enim ecclesia]id est, collectio homi
" num illorũ[confusa,& plures nesciebant qua ex causa conuenissent] .i.cur congregatus fuis
" set hic cœtus. [De turba autem detraxerunt]aliqui[Alexandrum] vt a tumultu abstractus
" redderet rationem,audientiamq; haberet [propellentibus eum Iudæis] non enim faciliter
" egredi potuit in tanta caterua. [Alexander autem manu silentio postulato,volebat rationẽ
" reddere populo. Quem vt cognouerunt Iudæum esse] & per consequens idola reprobantẽ
" [vox facta est vna omnium,quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorũ.]
" Videntes enim aduersarios sui ritus, magis accensi sunt suæ religionis ac deæ amore ac lau-
" de. [Et cum sedasset scriba turbas]fuit ẽm magister & doctor inter gẽtiles[dixit. Viri Ephe-
" sij,quis nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouisq; prolis?]nam Iu
" piter fuit pater Dianæ. [Cum ergo his contradici non possit] licite secundum nostram sectã
" [oportet vos sedatos esse & nihil temere agere. Adduxistis enim homines istos] Pauli disci-
" pulos[neq; sacrilegos,neq; blasphemantes deam vestram.]Quomodo verum est hoc? Nõ-
ne idololatriam reprobabant. Et respondendum,quod vtique,sed modus forte latuit scri-
" bam,vel fauorabiliter loquebatur pro illis violenter adductis,vt seditionem sopiret[Quod
" si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habent aduersus aliquem]horum[causam,conuẽ
" tus forenses aguntur]in foro & publico[& Proconsules sunt]loco consulum constituti[ac-
" cusent inuicem. Si quid autem alterius rei quæritur]præter causam Demetrij [in legitima
" ecclesia poterit absolui].i.in congregatione ordinate collecta poterit a iudicibus ordinarijs
C terminari. [Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ] .i. periculum nobis imminet,
" quod forsitan a superioribus redarguemur & puniemur ob seditionem præsentem[cũ nul-
" lus obnoxius sit,de quo possimus reddere rationem[concursus istius]id est,nullus hic ita ex
" cessit,vt ob id excusari possit præsens concursus. [Cum autem dixisset hæc, dimisit ecclesiã]
" scilicet vnumquemq; in sua.

¶Expositio capituli vicesimi. Postquam autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis.

Articulus XX.

" Postquam autem cessauit tumultus]capitulo præcedenti descriptus [conuoca
" tis Paulus discipulis,& exhortatus eos]vt vsq; in finem in fide & sanctitate p
" seuerarent[valedixit & profectus est]ab Epheso[vt iret in Macedoniam]cau
" sa admonendi ibidem discipulos. [Cum autem perambulasset partes illas] s.
Macedoniã & vicinas[& exhortatus eos fuisset multo sermõe, venit Græciã]
" s.quandam Græciæ partem,& vt in Scholastica historia dicitur,venit Athenas. [Vbi cum
" fecisset].i.fructuose expendisset[menses tres] aliorum conuersioni & confortationi insistẽs
" [factæ sunt illi insidiæ a Iudæis,]incredulis[nauigaturo in Syriã]versus Hierusalẽ[habuitq;
" consilium vt reuerteretur per Macedoniam]ad euadendum insidias,& ne spoliaretur elee-
mosynis,seu collectis,quas detulit secum versus Hierusalem. An vero insidias illas agnoue-
rit ab homine,aut ex reuelatione superna,ambigitur. Consequenter exprimuntur in textu
" qui ambulauerunt cum Paulo. [Comitatus est autem eum Sosipater Berœensis].i.de vrbe

Berœa,&c.[Hi cum præcessissent] ex Pauli cõmissione [sustinuerunt] id est, expectauerunt
[nos]scilicet Paulum & existentes cum eo,quorum & vnus ego fui [Troade] id est,in vrbe D
sic dicta,de qua dictum est supra [Nos vero nauigantes post dies azymorum]id est,post so
Exod.12 lennitatem paschalem,in qua Iudæi azymis panibus vescebantur[a Philippis]ciuitate Ma
cedoniæ [venimus ad eos Troadem in diebus quinque: vbi morati sumus diebus septem]
ad consolationem & informationem credentium qui ibi degebant.[Vna autem sabbati] id
est,prima die post sabbatum ,seu prima die hebdomadę , p ut · die dominica,secundum Be
dam[cum conuenissemus ad frangendum panem]id est, ad sacra mysteria celebranda , se
cundum eundem. Vnde supra dictum est, quod perseuerabant in communicatione fractio
nis panis. Vel ad frangendum panem , pro corporis refectione:& ita in Scholastica historia
explanatur,cum dicitur. Vna sabbati cum cœnaremus[Paulus disputabat cum eis]de euan
gelica veritate conferendo ac prædicando in Troade [profecturus in crastinum] Ideo ante
suum recessum voluit eos diligenter instruere [protraxitq; sermonem vsq; in mediam no
ctem]In quo feruor eius ostenditur zelusq; animarum.[Erant autem lampades copiosę in
cœnaculo vbi eramus congregati.Sedens autem quidam adolescens nomine Euthycus su
per fenestram , cum mergeretur graui somno] id est , ab exterioribus reduceretur ad inti
ma sicut qui mergitur, & rationis iã vsu priuatur obdormiendo[disputante diu Paulo,du
ctus somno]cui non restitit,victus sopore[cecidit de tertio cœnaculo deorsum,& sublatus,
3.Reg.17 oblatus]id est,præsentatus[est]omnibus[mortuus. Ad quem cum descendisset Paulus,in
4.Reg 4. cubuit super eum]sequens in hoc Heliam & Heliseum,quorum primus ter,secundus septies
super defunctum incubuit . Paulus vero semel duntaxat , moxq; impetrauit quod petijt,in E
quo eius excellentia declaratur[& complexus]defunctum ex amore & compassione [dixit:
Nolite turbari]iam enim certus fuit Apostolus,se exaudiendum pro pueri suscitatiõe, ideo
addit.[Anima enim ipsius est in eo].i.tam prope est vt suscitetur,vt per idem sit,quasi nunc
viueret sicut sic de homine agonizante mox morituro dicimus:Mortuus homo est.[Ascen
dens autem]ad cœnaculum tertium in quo ante disputauit [frangensq; panem & gustans,
satisq; alloquutus eos vsq; ad lucem,profectus est . Adduxerunt autem puerum viuentem
& consolati sunt non minime.] Opportune deo disponente inter verba prædicationis oc
currit occasio curationis tam miraculosæ,vt ostensione prodigij,confirmaretur prædicatio
Pauli,arctiusq; infigeretur mentibus discipulorum memoria boni magistri ab eis mox dis
cessuri.Innotescit quoq; ex his solicitudo & feruor Apostoli pro proximorum salute. Nam
profecturus in crastinum totam noctem duxit insomnem , prædicationi intendens, vsque
ad mediam noctem,& tunc iuuene suscitato , & modico cibo sumpto sermonem resumpsit
ac continuauit vsque auroram,sicque recessit. [Nos autem ascendentes nauem , nauigaui
mus in Asson,inde suscepturi Paulum. Sic enim disposuerat ipse, per terram iter facturus.]
Itaque comites & discipulos suos pręmisit in Asson , vt ibi præstolarentur eius aduentum,
qui forte volebat in terris intermedijs aliquibus loqui verbum dei . Porro Asson est ciuitas
Asiæ maritima.[Cum autem inuenisset nos in Asson,assumpto eo venimus Mitylenẽ]quæ
vrbs est in lesbo Egæi maris insula[& inde nauigantes sequenti die venimus contra Chiũ]
quæ item est insula Egæi maris,habens ad orientem Lydiam Asiæ prouinciam [& alia die F
applicuimus Samum] Samos etiam est insula in Egæo mari , in qua traduntur vasa fictilia
Esa.45. primo inuenta,& vasa Samia appellata sunt. Vnde in Esaia habetur, Testa de Samo,& cæ
tera.Est autem insula ipsa Epheso apposita,& vicina Andro [& sequenti die venimus Mile
tum]ciuitatem Asiæ maritimam. [Proposuerat enim Paulus transnauigare Ephesum] id
est,non accedere eam quamuis prope eam nauigaret[ne qua illi mora fieret in Asia] mino
ri,cuius Ephesus vna metropolis erat, nempe Ioniæ Asiæ prouinciæ . Ideo si accessisset ad eã
non tam cito dimisissent eum discipuli Ephesii.[Festinabat enim , si possibile sibi esset,vt di
Actu.2. em Pentecosten faceret]id est,celebraret[Hierosolymis] potissime quia in eo datus fuit spi
1.Cor.16. ritus sanctus.Illa quoque celebritas solennis fuit,propter legis dationem, cuius pręcepta de
calogi manent in Euangelio Saluatoris.[A Mileto autem mittens Ephesum, vocauit maio
res natu ecclesiæ] Ephesinæ[q cũ venissent ad eum,& simul essent]in Mileto[dixit eis: Vos
Eccl.3. scitis a prima die qua ingressus sum in Asiam]gratia prædicandi [qualis per omne tempus
vobiscum fuerim,seruiens domino cum omni humilitate]iuxta illud:Quanto maior es, hu
milia te in omnibus [& mansuetudine] quæ tam decet prælatos,quam indecens eis est ira
[& lachrymis multis]quibus vestra peccata deplanxi,gratiam vobis postulaui , ad patriam
aspiraui[& tentationibus] id est , persequutionibus [quæ mihi acciderunt ex insidijs Iu
dæorum

A dæorum,quomodo nihil ſubtaxerim vobis vtilium]id eſt, non omiſi vobis communicare,
ea quæ animarum proſunt,expediuntq; ſaluti. Nilq; de veſtris ſubſtantijs ſeu facultatibus
ad boni vtilis ſpeciem pertinentibus abſtuli vobis,quacũq; induſtria mihi talia colligendo
« [quo minus annunciarem vobis]quæ ſalutem veſtram concernũt[& docerem vos publice,
« & per domos]ſcilicet,in priuato[teſtificans Iudæis atq; gentilibus in deum pœnitẽtiam] .i.
agendam eſſe pœnitentiam perducentem ad deum, ſeu per diuinam clemẽtiam. Hæc aliqui
prælatorum ſubtrahunt ſubditis ex auaritia palpando eorum peccata,ne eis offenſis tempo
« rale damnum incurrant,qui nõ ſunt veri paſtores, nec digni appellatione prælati[& fidem Iohan.10.
« in dominum noſtrum Ieſum Chriſtum] id eſt, fidem catholicam tendentem in Chriſtũ,&
« ſecũdum eius doctrinam ſe habentem.[Et ecce nunc alligatus ego ſpiritu].i.ſpiritu ſancto
« me ad id aſtringente ac impellente[vado in Hieruſalem, quæ in ea mihi ventura ſunt igno
rans,niſi quod ſpiritus ſanctus per omnes ciuitates proteſtatur mihi]id eſt, in congregatio-
nibus Chriſtianis per varias vrbes diffuſis,ſunt aliqui ſpiritu prophetico ornati, p̃ quos ſpi
ritus ſanctus mihi inſinuat[dicens:quoniam vincula & tribulationes me manent]id eſt,ex-
pectant in Hieroſolymis, ſicque certus ſum reuelatione illorum, quod ibidem ligabor, cap-
tuſque tenebor ac tribulabor. Quibus verbis oſtendit Apoſtolus,non ſibiipſi immediate a
ſpiritu ſancto ſed alijs fuiſſe reuelata,quæ in Hieruſalem paſſurus fuit aduerſa, quemadmo-
dum etiam deus per Nathan & Gad prophetas multa reuelauit ſancto Dauid de proprio 2.Reg.12
ſuo ſtatu,cui immediate multa alia reuelauit,de myſterijs Chriſti, & ſtatu eccleſiæ[ſed nihil 2.Reg.24 1.Para.21.
horum vereor].i. aduerſa pro Chriſto pati non timeo nec eos qui corpus occidũt formido, Matth.10
B qui iam ad tantum patientiæ gradũ culmenq; deueni, vt in omni tribulatione læter ex ani-
« mo,& inconcuſſus mente permaneo,[nec facio animam meam].i.vitam corporalem ac ſen
« ſitiuam [p̃cioſiorem quam me]totum, ſeu quo ad id quod ſum ſecundum interiorem ſupe-
rioremq; hominem,puta ſup̃mam animæ partem, videlicet,intellectiuã.Intellectus enim di
citur homo,dicente philoſopho,ꝙ homo maxime eſt ſuus intellectus, iuxta modum loquẽ-
di,quo totum à parte principaliori denominatur. Itaq; vitam corporalem pro nihilo ducit,
qui in futuro quærit vitam æternam.Ideo ſubditur. [Dũmodo conſumẽ curſum meum].i.
« peregrinationem & conuerſationẽ meam ad finem felicem perducam [& miniſterium ver-
« bi]id eſt,officium prædicandi[quæ accepi à domino Ieſu teſtificari]id eſt,cum proteſtatio-
« ne & maxima affirmatione pronũciare[Euangelium gratię dei]quia in Euangelio Chriſti, roman.6.
« gratia dei potiſſime commendatur, docetur, refulget, & ipſum ex diuina pietate ac gratia
« hominibus eſt collatum. Sed & lex Euangelica gratiã confert,ſecundum quod ſacramenta
« ſua includit.[Et nunc ecce ego ſcio]inſpiratione diuina[quia amplius non videbitis faciem
« meam]in præſenti vita[om̃es vos] Epheſii[per quos tranſiui prędicans verbum dei]. Scie-
« bat namq; Apoſtolus ſe ad illas partes amplius nõ venturum. [Qua propter conteſtor vos
« hodierna die,quia mundus ſum à ſanguine omnium veſtrum]id eſt, ſi quid periculi animæ
« incideritis, ego, immunis ſum. [Non enim ſubterfugi quo minus annunciarem vobis
omne conſilium dei]id eſt,ea quæ diuina ſapientia circa humani generis redemptionem in-
ſtituit & effecit,præcepta quoq; & documẽta ipſius vobis notificaui, myſteria demum fidei
C Chriſtianæ,qualiter æterno ſummæ trinitatis conſilio ſeu decreto peractum eſt,vt per vni-
us diuinæ increatæ perſonæ puta per verbi incarnationẽ & paſſionem ſaluatum eſt genus Eſai.40.
humanũ. Sed cũ alibi ſcriptũ ſit:Quis conſiliarius eius fuit. Sapiens quoq; dixerit: Quis ho- roman.11
minum poterit ſcire conſilium dei: quõ potuit Paulus omne conſilium dei annunciare ho- Sapien.9.
minibus? Et reſpondẽdum, quod non ſimpliciter de omni conſilio dei intendit,ſed de om-
ni conſilio dei,quantum ad humanam ſpectat ſalutem. Quemadmodum etiam ait Salua- Iohan.15.
tor: Omnia quæ audiui a patre meo, nota feci vobis. Præterea cum in ratione conſilij in-
cludatur inquiſitio, quæ neſcientiam quandam ſupponit, certum quod conſilium proprie
ſumptum non competit deo:hic enim eſt ignorantis naturæ,ſecundũ Damaſcenũ. Sed ideo
deo aſcribitur:quia nil agit improuide [Attendite vobis & vniuerſo gregi]. Primo,inquit, Miche.6. prouer.4
attẽdite vobis id eſt, circũſpecte in omnibus vos habere, coram deo ſolicite ambulate,om-
ni diligentia cor veſtrum in puritate ſeruate, deinde ſimiliter veſtris ſubditis præeſtote ac
prouidete. Charitas enim incipit à ſeipſa. Et qui ſibi nequam eſt,cui bonus eſt? Qui autem
« ſeipſum in om̃ibus rationabiliter dirigit,alios quoq; gubernare poterit eſſe idoneus[in quo Eccle.14.
« vos ſpiritus ſanctus poſuit epiſcopos]ſi ſoli Chriſtiani de vrbe Epheſo ibi fuerunt, nõ erant
ibi multi Epiſcopi,niſi epiſcopi pro ſacerdotibus accipiantur. Vnde aliqui dicunt conuocaſ-
ſe Apoſtolum omnes maiores natu de diocœſi Epheſina, & alijs fortaſſis. Nam id ſuperio-
ribus verbis innuitur vbi ait: Oẽs vos,per q̊s tranſiui prædicans verbũ dei.Neq; em̃ ptran-
ſiuit ſolam Epheſinam diocœſim [regere]id eſt, ad regendum[eccleſiam dei]id eſt,congre-
gationem

gationem fidelium Christi. Nam hic nomine dei persona filij designatur, quia subiungitur
[quam acquisiuit]id est, de manu inimici eripuit & sibi incorporauit[sanguine suo]videli- D
cet, suæ dignissimę passiõis virtute ac merito. Quo vtiq; testimonio diuinitas Chri euiden-
ter probatur. [Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam] corporalem a vobis
[lupi rapaces in vos]hæresiarchæ, & falsi Apostoli, dona gratiæ a fidelium mentibus rapien-
tes[non parcentes gregi]sed spiritaliter eam, letaliterq; lædentes, diuersis erroribus & pec-
catis[Et ex vobisipsis exurgent viri loquentes peruersa]id est, aliqui vestrum seu eorum qui
prodibunt ex vobis à fidei synceritate recedent, & contraria fidei atq; iustitiæ affirmabunt
[vt abducant]ab ecclesiastica vnitate[post se]id est, ad inhærendum eorum erroribus[disci-
2. Petri ij. pulos. Hæretici enim libidine dominandi, docendi & apparendi, suos confinxerunt errores.
1. Iohan. 2 De talibus in prima sua canonica ait Iohannes: In nobis erant, sed non erant ex nobis. [Pro-
pter quod vigilate]id est, diligentes estote in custodiendo vosipsos ac subditos, iuxta illud
Abac. ij. Abacuk: Super custodiam meam stabo[memoria retinentes, quoniam per triennium]quo
prædicaui in Asia, præsertim in Epheso[nocte ac die non cessaui]tempore congruo[lachry-
mis monens vnumquemq; vestrum] nunc in generali nunc in speciali, & vnumquemq; se-
Psal. 126. cundum capacitatem, vocationem & statum informans. [Et nunc cõmendo vos deo]. Ete-
nim nisi dominus custodierit ciuitatem frustra vigilant, qui custodiunt eam. Diuinæ igitur
protectioni ac pietati omnem quem diligimus iugiter cõmendemus [& verbo gratiæ eius]
id est, promissionibus diuini eloquij, quibus misericordiam suam confugientibus ad ipsum
Iohan. 6. promisit, vt illæ effectum sortiantur in vobis. Vel, verbo, id est, effectui gratiæ eius. Sæ-
pe equidem in scripturis, verbum pro facto accipitur[qui potens est ædificare]id est, corda E
virtutibus confirmare & vnum per alium ad meliora prouehere[& dare hæreditatẽ]i. dona
gloriæ in futuro[in sanctificatis omnibus]qui in baptismo, & in actibus virtuosis sanctifi-
Ezech. 34 cati sunt[Argentum & aurum, aut vestem nullius concupiui, ipsi scitis]Hoc contra pastores
& prędicatores auaros, qui tẽporalia spiritalibus p̃ferũt, qui lana ouium operiuntur, & lacte
earum reficiuntur, ipsas vero perire permittũt[qm̃ ad ea quæ opus mihi erant. & his qui me
cum sunt, ministrauerunt manus istæ]id est, proprijs manibus necessaria corpori tam mihi
2. Thess. 3. quam existẽtibus mecum procuraui, labori manuũ insistẽdo ne quemquam grauarẽ. Vnde
2 Cor. 11 Corinthijs scribit: In om̃ibus sine onere me vobis seruari, & seruabo. [Omnia]ad perfectio-
nem pertinentia[ostendi vobis]verbo & exemplo[quoniã sic laborantes, oportet suscipere
infirmos]id est, corporaliter lãguidos, de labore propriarum manuum sustentare. Vel infir-
mos vtpote imperfectos pusillos, ad virtutes inducere. Istud est perfectionis non necessitatis
nisi in casu[ac meminisse]mẽte & operis exhibitione[verbi domini Iesu, qm̃ ipse dixit: Bea-
tius est magis dare quam accipere.]Hoc verum est, secundum se, cæteris paribus, & iuxta in-
Matth. 4. tentionem Apostoli. Etenim cæteris paribus amplioris est meriti eleemosynam dare, quam
Lucæ. 4. sumere, si sumens eiusdem sit facultatis ad dandum vt ille a quo accipit. Propter quod Beda
ait: Non illis qui relictis omnibus sequuti sunt dominum, diuites & eleemosynarios pręfert,
sed illos quam maxime glorificat, qui cunctis quæ possident semel renunciatis, nihilominus
laborant operando manibus quod bonum est, vt habeant vnde tribuant necessitatem pati-
Ephe. 4. enti. Hinc tanq̃ hæretici reprobantur dicentes: quod maioris perfectionis est, diuitias pro-
prias in sæculo erogare, quã in religione mendicare. Propter quod libro de ecclesiasticis do-
gmatibus dicitur: Bonũ est cum dispensatione bona pauperibus erogare, sed melius est in tẽ-
tiõe sequendi Christum, totum simul donare, & absolutum a solicitudine cum Christo ege-
re. Præterea constat ex his, multa esse dicta documentaq; Christi, quæ nullus Euangelistarũ
discripsit: quia verbum nunc allegatum in Euangelio non habetur. [Et cum hæc dixisset. po-
sitis]id est, flexis[genibus orauit cum omnibus illis]vt deus vniuersos misericorditer conser-
uaret. [Magnus autem fletus factus est omnium, Et procumbentes super collum Pauli os-
culabantur eum, dolentes maxime in verbo quod dixerat: quoniam amplius faciem eius nõ
essent vsuri]. Et vtique ingens omnino fuit causa plorandi, & triste diuortium à tam dulci
magistro, tã præclaro doctore, tam liberalissimo ac vtilissimo benefactore, tam charitatiuo
& affectuosissimo patre sine reuisendi spe separari. [Et deducebant eum ad nauem] iuxta
quam valefecerunt sibi inuicem nõ sine grandi dolore, qui ex præcordiali processit amore.

¶ Expositio capituli vicesimi primi.

Cum autem factum esset vt nauigaremus. Arti. 21.

CVM autem factum est vt nauigaremus, abstracti ab eis]id est, ab Ephesiis illis se-
parati[recto cursu]nauis [venimus Coum] insulam oppositam Asiæ [& sequen-
ti die Rhodum]insulam claram in Carpatio mari oppositam Lycię[& Pateram]
quæ

A quæ est ciuitas Liciæ prouinciæ in Asia, deinde Mirream. Istud non est de textu, vt dicitur, vnde nec Beda nomen huius loci exponit in libello, quem de expositione nominum locorũ quæ in hoc libello exprimuntur compilauit. [Cum apparuissemus autem Cypro, relinquẽtes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriam, & venimus Tyrum. Ibi enim nauis expositura erat onus] ideo applicare oportuit. [Inuentis autem discipulis] id est, Christianis illic manẽtibus, quos diligenter tanquam fratres nostros quæsiuimus [mãsimus ibi diebus septem] ad eorum consolationem, & nostram refocillationem. [Qui Paulo dicebãt per spiritum, ne ascenderet Hierosolymam.] Capitulo præcedenti dixit se Paulus a spiritu sancto agi ad eundum Hierusalem, quomodo ergo isti prophetæ, per spiritum prophetiæ suaserunt oppositum? Nunquid spiritus sanctus verbis proprijs contradicit? Ad quod respondendum, quod vnum & idem, secundum diuersas consyderationes, suadetur & dissuadetur. Aliqui quoq; respondent, quod isti per spiritum sanctum nouerunt & prædixerũt Paulum si ascẽderet Hierusalem ibi plura passurum. Quod vero suaserũt ne illuc ascenderet, ex suo spiritu, pia quadam compassione protulerunt. [Et expletis diebus septem ibamus] à Tyro [deducẽtibus nos omnibus] Tyrijs Christianis [cum vxoribus & liberis] id est, filijs [suis, vsq; foras ciuitatem] in quo patet, quantus fuerit sanctæ dilectionis ardor in primitiua ecclesia [& positis genibus in littore orauimus] pro inuicem, pro omnium nostrum communi salute, & vt deus omnia in melius ordinaret, nosq; spiritaliter adunatos conseruaret, & ad patriam tandem perduceret. Et cum valefecissemus inuicem, ascendimus nauem, illi autem redierunt in sua. Et descendimus Ptolomaidam.] Ptolomais ciuitas est terræ sanctæ maritima, in tribu Aser, alio nomine Acon dicta. Est autem & altera Ptolomais in Pentapoli prouĩcia Aphricæ [& salutatis fratribus] Christianis ibidem [mansimus die vna apud illos. Alia die profecti venimus Cæsareã Palęstinę] de q̃ dictum est sup. [Et intrantes domũ Philippi Euangelistæ, qui erat vnus de septem diaconis] ad insinuandum quod non fuit Philippus Apostolus. Dicitur autẽ Euangelista, non quia Euangelij descriptor, sed fructuosus valde continuus ac feruidus prædicator, vt constat ex his quæ supra de ipso contenta sunt [mansimus apud eũ] ad reuerentiam tanti patris, viri Apostolicæ perfectionis ac potestatis insignis. [Huic autẽ erant quatuor filiæ virgines prophetantes] quæ sicut in Scholastica fertur historia, prędixerunt Paulo quod ei in Hierusalem erat venturum. [Et cum moraremur ibi per dies aliquot, superuenit quidam a Iudæa nomine Agabus. Is cum venisset ad nos tulit zonam Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit] Quod ait, sibi, ad quem referatur, an scilicet ad ipsummet Agabum, vel ad Paulum, incertum videtur, nisi quod Gregorius in quadam Homilia refert ad Paulum, quod & probabilius reor. [Hæc dicit spiritus sanctus. Viꝝ cuius est zona hæc, sic alligabunt in Hierusalem Iudæi: & tradent in manus gentium.] Agabus iste in modo loquendi & opere imitatus est veteris legis prophetas, qui dicere consueuerunt: Hæc dicit dominus. Interdum verbis facta seu signa sensibilia ac visibilia adhibebant, ad prænunciandũ quod incumbebat. Quemadmodum Ezechiel in caligine vasa sua efferens, parietemq; perC fodiens, oculos quoq; velauit [Quod cum audissemus rogabamus ne ascenderet Hierosolymam. Et dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum?] quod vestro dolori compatit, & non sine afflictione audit verba quæ contrariantur instinctui spiritus sancti in me, quãuis vos pia moueamini ratione. [Ego enim nõ solum alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum, pro nomine domini Iesu.] Ecce vere strenuus miles, ardens amtor, fortis pugnator, imperterritus præco. [Post dies autem istos, ascendebamus Hierusalem. Venerunt autem quidam & ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur Iasonem quendam Cyprium genere, atiquum discipulum] quia iam diu fuit fideliter fixus in Christianismo. Vbi autem hospitauerit Paulum & suos non dicitur. [Et cũ venissemus Hierosolymam libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum] Hierosolymitanæ ecclesiæ primum episcopum, de quo dictũ est sæpe [omnesq; collecti sunt seniores] Christiani audito Pauli aduentu. Et forte a Iacobo conuocabantur. [Quos cum salutasset Paulus, narrabat per singula, quanta fecisset deus in gentibus p ministerium illius] quanta videlicet signa atq; miracula, q̃tam gentilium conuersionem, quanta gratiarum charismata & immensæ suæ clementiæ opera. [At illi cũ audissent, magnificabant deum] gratias referendo pietati diuinæ [dixerũtq; ei] scilicet Paulo. [Vides frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt deo?] fidem Christi suscipiendo [& omnes æmulatores sunt legis] .i. amatores, & imitatores legis Mosaicæ, ne illam subito spernere videantur, tanq̃ nõ esset data a deo. Veruntamen isti nõ posuerunt spem salutis in legaliũ obseruatione [Audierũt aũt de te, q̃d discessionẽ doceas a Mose, eoꝝ q p gentes sunt Iudæoꝝ] .i. q̃d Iudæos inť gentiles dispsos informes dimittere obseruantiã legis Mosaicę [dicẽs nõ debere

Actuũ. 20.
Iacob. 5.
Actuũ. 21.
Actuũ. 8.
Ezech. 12.
Actuũ. 15.

bere eos circuncidere filios ſuos,neq; ſecundum conſuetudinem legis ingredi]id eſt,conuer D
ſari. Quidam infideles Iudæi Paulum mendaciter accuſauerunt quaſi doceret legalia etiam
pro tempere illo eſſe mortifera,quod falſum fuit,quia vt patuit ipſemet Timotheum circun
Actuū.16. cidit & proprium caput totundit in Cenchris. Gentilibus vero conuerſis talia prohibebat,
Actuū.18. ſed Iudæis ea conceſſit, vſq; ad pleniorem Euangelij diuulgationem, ob commendandam
veteris legis authoritatem & ſacramentorum illorum propheticam ſanctitatem. Hæc autē
ſuperius tacta ſunt ſæpe. [Quid ergo eſt?]agendum [vtiq; oportet conuenire multitudinē]
Iudæorum in Hieruſalem credentium de te ſiniſtre informatam ,vt veritate agnita conten-
tentur. [Audierunt enim te superueniſſe] non hi tantum ſed & infideles Iudęi[Hoc ergo fac
quod tibi dicimus. Sunt nobis] id eſt, inter nos [viri quatuor] Iudæi ad Chriſtum
conuerſi [votum habentes ſuper ſe] quia aliquid deo vouerunt. [His aſſumptis ſanctifica te
cum illis].i. ſecundum legem deo te exhibe ſicut & illi[& impende in illis]oblationem ſeu ex
hortationem[vt radant capita ſua]ſecundum legis traditionem[& ſcient omnes,quia quæ
de te audierant]de legalium abolitione, falſa ſunt,ſed ambulas & ipſe cuſtodiens legem] eti
am q̊ ad ceremonialia,dum tempus,cauſa,& locus id exigunt ad vitandum ſcandalum infir
morum,atque ob alias rationabiles cauſas frequēter prætactas. [De his autem qui credide
runt ex gentibus,nos ſcripſimus iudicantes, vt abſtineant ſe ab idolis immolato] .i. ne edāt
Actuū.15. ſacrificia illis oblata [& ſanguine & ſuffocato,& fornicatione.] Quomodo factum & intel
ligendum ſit hoc ſupra diffuſe tractatum eſt. [Tunc Paulus aſſumptis viris, poſtera die pu-
rificatus cum illis] ſecūdum ritum legalem [intrauit in templum, annuntians expletionem
dierum purificationis] obſeruandæ ſecundum legem circa tales,quales iſti quibus iunxit ſe
Paulus fuerunt[donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Cum autem ſeptem dies
conſummarentur,vel ab ingreſſu Pauli in HIERVSALEM,vt aliqui dicunt,vel potius E
ſecundum Bedam & gloſſam,nondum in toto conſummati erant hi ſeptem dies,ſed eorum
curſus & conſummatio agebatur. Vnde expreſſius in Græco habetur. Cum autem in-
cipiebant ſeptem dies conſummari,alioquin non poteſt ſtare quod PAVLVS poſt
Actuū.24. quinq; dies aduentus ſui in Cæſaream præſidi ait: Quia nō ſunt mihi plus quam duodecim
Actu.23. dies ex quo aſcendi adorare in Hieruſalem. Si enim his ſeptem,& illis quinq; diebus adijci-
antur dies conſilij quo Paulus phariſæos & Seducæos diſſociauit,itemq; dies, quo ſe deuo-
uerunt Iudæi Paulum occiſuros, quatuordecim erunt dies. [Hi qui de Aſia erant Iudæi]in
ſua infidelitate obſtinati[cum vidiſſent eum in templo, concitauerunt omnem populum]
tunc pſentem [& iniecerunt ei]ſcilicet Paulo [manus dicentes. Viri Iſraelitæ adiuuate. Hic
eſt homo, qui aduerſus populum]Iudæorum [& legem] Moſi[& locū hunc]vtpote templū
[omēs docet]quaſi populus Iudæorum ſit totaliter reprobus,lexq; eorꝝ abolita,& templum
violandum[inſuper & gentiles induxit in templum,& violauit ſanctum locum iſtum]quia
à templi ingreſſu prohibet lex gentiles. Cur autem de gentilium inductione in templum id
dixerint,ſubditur. [Viderant enim Trophimum Epheſium] diſcipulum Pauli [in ciuitate]
Hieruſalem [cum ipſo, quem eſtimauerunt,quoniam in templum induxiſſet paulus] ſicque
ex ſola ſuſpitione in certam ſentētiam proruperunt. Affectu nanq; corrupto,ratio prorſus
inficitur,& modica orta occaſione turbatur. [Commotaq; eſt omnis ciuitas] Hieruſalem
hoc rumore audito [& factus eſt concurſus populi. Et apprehendentes Paulum trahebant F
eum extra templum,& ſtatim clauſæ ſunt ianuæ] templi, ne ab aliquo gentiliū amplius vio
laretur,& ne paulus in illud refugeret. [Quærentibus autem eum occidere, nunciatum eſt
tribuno cohortis] videlicet Claudio Lyſiæ miſſo a Felice præſide [quia tota confundit Hie-
ruſalem]id eſt,vniuerſus populus eius turbatur.]Qui ſtatim aſſumptis militibus & cēturio
nibus] quorum quilibet præfuit centum militibus [decurrit ad illos] qui propria authori-
tate ſe vindicare vſurpauerunt. [Cum vidiſſent autem tribunum & milites,ceſſauerunt p-
cutere Paulum. Tunc tribunus apprehendit eum] videlicet Paulum [& iuſſit ligari catenis
duabus] putans eum multum fore feciſſe,contra quem tota plæbs iudaica ita furebat[et in-
terrogabat eum quis eſſet,& quid feciſſet] vt ſi proprio teſtimonio conuinceretur, non pu-
niretur per alios ad extorquendam notitiam ſuorum exceſſuum, ſed per tribunum iudicare
tur. [Et cum non poſſet certum cognoſcere præ tumultu,iuſſit eum duci in caſtra].i. in tu-
rim regiam qua ponebantur captiui. [Et cum veniſſet paulus ad gradus] forte turris illius
[contigit vt portaretur a militibus propter vim populi] volentis eum diſcerpere. [Sequeba
tur enim multitudo,clamans tolle].i. aufer [eum] a vita. [Et cum cœpiſſet duci in caſtra,
Paulus dicit tribuno. Si].i. an [licet mihi loqui ad te aliquid:Qui dixit:Græce noſti?] .i. ſcis
græcum idioma?Loquutus enim fuit Paulo tribunus græce,ne Iudæi intelligerent,vt ſcho-
laſtica narrat hiſtoria. Cumque eadem lingua reſponderet Paulus,mirabatur tribunus q̊d
conci-

A linguam hanc nosceret. Idcirco adiecit[Nonne tu es Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti: & duxisti in desertum quatuor milia virorum Sicariorum? Quemadmodum Beda (Beda.) & Scholastica historia ex verbis Iosephi recitant, Aegyptius quidam tempore Foelicis præsidis de quo paulo post sermo est, magica arte prophetam se fecit putari, congregatisq; triginta milibus circiter Iudęorum, duxit eos per desertum vsq; ad montem Oliueti, volens super Hierusalem repente irruere vt caperet eam. Cui occurrens Foelix pses cum multis militibus fugauit eum cum paucis, & alios interfecit. Nec obstat quod tribunus efficit mentionem de quatuor milibus quia fortasse primo pauciores deinde plures fuerunt. Dicunturq; viri sicarij, quoniam sicas. i. gladios breues manu gestabant, quibus populos clam letaliter vulnerauerunt, ita vt mors pueniret querelam, & lateret percussor. [Et dixit ad eũ Paulus: Ego quidem sum homo Iudæus]non à tribu Iuda sed prout oẽs israelitæ tunc Iudæi dicebantur[à Tarso]vrbe[Cilicię]vt dictum est[non ignotæ]. i. obscurę[ciuitatis municeps]. i. cuius[Rogo ãt te permitte me loqui ad populum. (Actuu 9) Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus innuit manu ad plebem]vt eum aduerteret[& magno silentio facto]non ob reuerẽtiam Pauli, sed auditate sciendi, quid excusationis prætenderet [alloquutus est eos Hebræa lingua dicens]Circa hunc locũ Scholastica ait historia: Distingue quatuor synodos in primitiua ecclesia celebratas in Hierosolymis. Primã de substitutione Matthiæ pro Iuda. Secundã de electione septem diaconorum. (Actuu. 1.) Tertiam quod gentilibus conuersis non esset imponendũ onus legalium. (Actuu. 7.) Quartã de qua hic agitur, q̃ statutum est non prohiberi Iudæos a legalibus obseruã- (Actuu. 15.)

B tijs, tempore primitiuę ecclesiæ, dummodo spem non constituerent sibi in eis. Postremo qa in præinductis frequenter iam habitum est, legem Mosi, quantum ad aliqua, puta pręcepta moralia in lege Euangelica obseruandam, nõ autem quo ad præcepta ceremonialia, vt illud plenius innotescat sciendum, quod sicut in prima secundæ Thomas edocuit: triplicia erant legis præcepta, videlicet moralia, ceremonalia, & iudicialia. Moralia sunt decẽ præcepta decalogi, quia ad bonos pertinent mores, & immediate de virtutũ actibus conferuntur. Lex enim diuina ad dei amorem homines ordinare intendit, quod fieri nequit, nisi per actus virtutum. Diuinæ quoq; legis intentio est homines conueniẽter disponere, tam ad seipsos, quã in ordine ad deum, & horum vtrumq; in cõmuni est de naturali lege seu naturalis rationis dictamen, oportuit autem vtrumq; determinari in speciali, videlicet quantum ad modũ colendi deum & item quo ad modum obseruãdi iustitiam inter homines. Illa ergo præcepta, quæ determinant præcepta moralia quo ad deum, assignando speciales modos & ritus cultus diuini, ceremonialia nominantur, quæ vero determinant præcepta moralia quantum ad homines, assignando speciales modos seruandi iustitiam inter homines, iudicialia appellantur Ad ceremonialia autem præcepta pertinebant oblationes & sacrificia legis. Cum autẽ pręcepta moralia sint immediate de actibus iustitiæ ad charitatẽ dei & proximi ordinatis, manent & obligant in Euangelica lege, præcepta vero ceremonialia quoniam figuratiua erant Christi & mysteriorum ipsius ac cultus noui testamenti, in noua lege non obligant, nec Euangelio diuulgato fuerant obseruanda. Nam veritate veniente ac patefacta cessat figura, & si adhuc obseruarentur, hoc esset ipso facto asserere Christum nondum venisse. Præcepta de-

C mum iudicialia non erant sic figuratiua, idcircoin lege noua possent seruari, si ab aliquo cuius est leges condere instituerentur.

¶ Expositio capituli vicesimi secundi:
Viri fratres & patres. Art. 22.

VIri fratres & patres audite nunc, quam ad vos reddo rationẽ. Cum audissent autẽ quia Hæbræa lingua loq̃retur, magis pstiterũt silentiũ. Et dixit: Ego quidem sum (Actuu. 21.) vir Iudæus natus in Tharso Cilicię, nutritus autem in ciuitate ista, secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta veritatẽ paternæ legis] . i. legis Mosi, quam pater meus & prædecessores mei seruauerunt. Porro secundũ Bedã, parentes Pauli de oppido quodam Galilææ fuerunt, quo a Romanis capto per dispersionem venerunt & habitauerunt Tharsum Ciliciæ. Filium autem suum Paulum miserunt Hierosolymam ob studia legis. Qui a Gamaliele viro doctissimo ibidem instructus est [æmulator legis sicut vos omnes hodie]sicut notat hic similitudinem aliqualem non totalem, imo nec magnam. Siquidem ante conuersio- (2. Cor. 3.) nem suam Paulus dum persequeretur credentes in Christum, habuit æmulationem zelum q; legis indiscretum & excæcatum, sicut & isti infideles Iudæi, sed quando hæc dixit, æmulator fuit legis secundum spiritalem ipsius intelligentiam, non secundum literam occidẽtem, iuxta quam isti æmulabantur eam [qui hanc viam] scilicet euangelicam fidem ac legem [p (Actuu. 7.) sequutus sum vsq; ad mortem] quorundã qui me pcurante occisi fuerunt p fide hac, quorum Stephanus fuit vnus [alligans & tradens in custodiam]. i. in carcerem [viros ac mulieres, sicut

princeps

princeps ſacerdotum teſtimonium reddit mihi. Factum eſt autẽ appropinquante me Dama
ſco, media die ſubito de cœlo circumfulſit me lux copioſa, & decidens in terram, audiui vocẽ D
Actuu. 9 dicentem mihi: Saule Saule, quid me perſequeris? & cę. Iſta ſupra expoſita ſunt & deſcripta.
[Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem eius qui loquebatur mecum,
non audierunt] Vnde quod. 6. capitulo ait Paulus: vocem quidem audientes expoſitum eſt
ibi de voce Pauli, non Chriſti. Beda tamen hoc loco innuit vtrunq; de voce Chriſti intelligẽ
dum, ita: quod ſonum confuſum audierunt. Ideo ſupra dixit Paulus: Vocem quidem audien
tes, non autem vocis ſeu verborum diſtinctionem. Eſtque iſtud ſimile voci de qua legitur
Iohan. 12. facta. Cũ enim Chriſtus in Euangelio dixiſſet: Pater clarifica filium tuum, venit vox dicens
Et clarificaui, & iterum clarificabo. Cuius ſonum quidam confuſe audientes, dixerunt, toni
truum factum eſſe. Alij qui diſtinctius perceperunt, dixerunt (quod verum eſt) Angelus ei lo
quutus eſt. [Et cum non viderem præ claritate luminis illius] ſicut qui ſoli intendit, impedi-
tur in viſu alterius rei [ad manus deductus, veni Damaſcum. Ananias autem, & c. dixit mi-
hi: Deus patrum noſtrorum præordinauit te, vt agnoſceres voluntatem eius] qua vult ho-
mines fidem Chriſti ſuſcipere [& videres iuſtum] id eſt, Chriſtum inſpiceres ſiue cognoſce-
Actu. 9 2. Cor. 12. res, quando apparuit tibi in via, & maxime infra triduum, quo in Damaſco cęcus fuiſti, non
comedens neq; bibens. Tunc enim raptus fuit ad tertium cœlum [& audires vocem ex ore
eius: quia teſtis eris illius ad omnes homines eorum quæ vidiſti & audiſti, & cæ. Factum eſt
autem reuertenti mihi in Hieruſalem & oranti in templo, fieri me in ſtupore mentis] id eſt,
ecſtaſim quandam incidere præ eleuatione mentis in deum, ſicut in propheticis viſionibus
Actuu. 9 fit alienatio a ſenſu exteriori. Iſtud contigit Paulo cum à Damaſco rediſſet in Hieruſalem: de E
quo reditu dictum eſt ſupra [& videre illum] ſcilicet Chriſtum [dicentem mihi] Viſio iſta fu-
it in ſpiritu, & imaginaria erat, angelico famulatu exhibita, ſicut & illa quam ſibi in Apoca-
Apoc. 1 lypſi factam deſcribit ſanctus Ioannes [Feſtina & exi cito de Hieruſalem, quoniam non reci-
pient] habitatores eius [teſtimonium tuum de me. Et dixi: Domine ipſi ſciunt, quia ego erã
concludens in carcerem & cędens] per manus aliorum [per ſynagogas eos qui credebant in
Actuu. 7. te. Et cum funderetur ſanguis Stephani, ego aſtabam]. Quaſi dicat: Iſta poſſunt eis ſufficere
ad credendum, quod non niſi a deo conuerſus & miſſus ſum. [Et dixit] Chriſtus [ad me:
Vade quoniam ego ad nationes longe mittã te. Audiebant autem] Iudæi [eum] ſcilicet Pau-
lum vſq; ad hoc verbum] cum ſilentio, quo audito impatientia ſuperati, eo quod diceret ſe
diuinitus miſſum ad gentilium conuerſionem, reprobatis obſtinatis & derelictis ipſis Iu-
dæis, qui gentiles velut canes ſpernebãt [& leuauerunt vocem dicentes]. Feruor & impetus
animi, facit in magnam prorumpere vocem: nam cauſa aucta augetur effectus [Tolle] o tri
bune [de terra] id eſt, de hominum communione [eiuſmodi] deceptorem. [Non enim fas eſt
eum viuere.] Iſti incorrigibiles verba Pauli verificauerunt, quibus iam dixit ſibi a Chriſto
prænunciatum, quod teſtimonium ſuum nequaquam reciperent. [Vociferantibus autẽ eis,
& proijcientibus veſtimenta ſua, & puluerem iactantibus in aerem] per quæ omnia animo
rum ſuorum turbulentiam & furorem monſtrarunt [iuſſit tribunus induci eum in caſtra]
videlicet in turrim, de qua iam dictum eſt [& flagellis cædi & torqueri eum, vt ſcirent pro-
Actuu. 21. pter quam cauſam ſic acclamarent ei] Suſpicabatur enim tribunus, quod non niſi ob grauẽ
exceſſum, tam impetuoſe contra Paulũ mouerentur [Et cũ aſtrinxiſſet eũ loris] ſeu funibus
vel catenis [dixit aſtãti ſibi cẽturiõi Paulus: Si hoẽm Romanũ] vtpote ciuẽ vrbis illius [indẽ
natũ]. i. de nullo exceſſu ſcd̃m ꝓceſſum & ordinẽ iuris cõuictũ [licet vobis flagellare?] Quaſi F
dicat nequaquã. Magnis enĩ priuilegijs gaudebãt vbiq; ciues Romani, inter q̃ vnũ fuit, ne
ante iudiciaꝝ culpæ oſtenſionem aliqua pœna afficerentur. [Quo audito centurio acceſſit
ad tribunum dicens: Quid acturus es?] Quaſi dicat. Magno te expoſuiſti periculo, quoni-
am Romani Imperatoris incides iram, ſi, quæ egiſti, perceperit. [Hic enim homo ciuis Ro-
manus eſt. Accedens autem tribunus dixit: Dic mihi, ſi ciuis Romanus es? At ille dixit. Eti-
am. Reſpondit tribinus. Ego multa ſumma] pecuniæ [ciuilitatem hanc aſſequutus ſum]. i.
cum magna eam emi pecunia. [Et ait Paulus. Ego autem & natus ſum] Non quod Paulus
natus ſit Romę, ſed quia pater eius Legatis Romanorum honorifice obuiauit tam reueren
ter ſe & ſua eis exhibuit, quod ciuilitatem hanc ſibi largiti ſunt, pro ipſo & pro filijs ſuis, an-
tequam Paulus eſſet natus. Idque diuina factum eſt ordinatione pro cõmodo Pauli, qui hãc
ciuilitatem allegauit, non quod pro Chriſto pati & mori paratus non fuerit, ſed quia huma
na induſtria potuit vti ad excutiendum ſe de hoſtium manibus, vt amplius fructificaret in
mundo. [Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum erant torturi. Tribunus quoque timu-
it, poſtquam reſciuit]. i. vere cognouit, inquiſitione diligentiore peracta [quia ciuis Roma-
nus eſſet, & quia ligaſſet eum] timens de hoc apud Romanos accuſari. [poſtera autem die

volens

A volens ſcire diligentius, qua ex cauſa accuſaretur à Iudæis, ſoluit eum, & iuſſit ſacerdotes conuenire, & omne conſilium Iudæorum, & producens Paulum, ſtatuit inter illos.

¶Elucidatio Cap. XXIII. Intendens autē in concilium Paulus. Art. XXIII.

« INtendēs aũt in cõciliũ Paulus⌋.i. Iudæorum principes cõſulesq́ aſpiciēs, ⌊ait: Viri frēs ego
« omni cõſcia bona cõuerſatus ſum añ deũ, vſq; in hodiernũ diē.⌋ Cõſcia ſcd̄m Tho. non
potētiã aut habitũ noı̄at, ſed actũ, ſicq́ in vno hoı̄e eſt cõſcia vna in gñe, ſed multæ in ſpe
cie, ſcd̄m q̄ hõ in variis actibus virtuoſis, diuerſas in eis cõſcias habet bonas. Itaq; ait ſctũs
apl̄s, q̄ à tpe q̊ ad Chriſtũ cõuerſus eſt, nõ fuerit ſibi cõſcius de aliq̊ mortali pctõ, imò in oı̄bus
cõſciam bonã ſortitus eſt: nõ tñ per hoc aſſerit ſe interim venial̄r nõ peccaſſe, nec iſta p̃ſumptu
oſe ſiue vane loquutus eſt, ſed opportune ad gloriã dei, veritatisq́ oſtēſionē & aliorum ædificati-
onē. Nã ait: Nihil mihi cõſcius ſum. Sic nãq; & alij ſancti iuſtitias ſuas ꝓfeſſi legunt, vt patet de 1. Cor. 4
Samuele, Dauid & Ezechia in lib. Reg. qa & Chr̄s ait: Luceat lux vr̄a corã hoı̄bus, vt videant 1. Regũ 12
« bona facta vr̄a, & glorificēt pa. ve. q in cœ. eſt. ⌊Princeps aũt ſacerdotũ Ananias p̃cepit aſtãti- 1. Regũ. 6
« bus ſibi⌋ ſubditis ſuis, ⌊ꝑcutere os eius,⌋ tanq̃ organũ p q̊d verba p̃ſumptuoſa ac blaſphema di 4. Reg 10
xiſſet, & forſitã indignabat̃ occulte, q̄ Paulus nõ exhibuiſſet ſibi maiorē reuerētiã in loquendo, Matth. 5
ſed ſolũ dixiſſet: viri frēs, &c. Spũal̄r eñ ſupbi, libēter pr̄es & dñi appellant̃, & noı̄a q̃ æqualita-
« tē p̃tendũt abominant̃. ⌊Tũc Paulus dixit: Percutiet te deus paries dealbate⌋ Secũdũ Bedã &
Rabanũ, verbũ iſtud ꝓphetia eſt, nõ maledictio. Et in hoc Auguſt. ſequi vident̃. Etenĩ Beda ait
Nõ ꝑturbatiõe animi Paulus cõmotus hoc dixit, ſed vtiq; ꝓphetãdo loquutus eſt: q̃ figura põ-
B tificũ illud legale q̊d erat in ſimilitudine parietis dealbati cõpoſitũ ꝑcutiendũ eēt ac deſtruendũ,
cũ iã verum ſacerdotiũ apl̄is Euãgeliũ Chr̄i p̃dicãtibus aduenisset, & inde eſt q̊d ait: ꝑcutiet te deus
nõ ait, ꝑcutiat, indicatiuo mõ, hoc ip̄m futurum ſignificãs, nõ optatiuo, maledicēs. Vnde in ſcho
laſt. hiſt. dicit̃: Forte prophetauit Paulus de abolitiõe ſacerdotij Iudæorum, dicēs: Percutiet te de
us paries dealbate, q̃ſi dicat: Deſtruet ſacerdotiũ tuũ. ¶Verum his obijci poſſet, q̄ ſi Paulus ꝓphe
tãdo hæc ꝓtulit, tũc vtiq; ſenſum verborum ſuorum intellexit. Intelligētia enĩ eſt opus in viſione, ni Dañ. 10
ſi oı̄no improprie dicat̃ hæc prophetice protuliſſe, quõ Cayphas prophetauit de Chr̄o: Quia Iohan. 11
expedit vnũ hoı̄em mori pro populo. Paulus aũt in verbis his p̃fatũ ſenſum propheticũ nõ vi-
detur intellexiſſe, nõ enĩ ſciebat, q̄ vir ille põtifex eſſet, ſicut verba ſtatim ſequētia cõteſtãtur:
Quõ ergo loquēdo ad eũ, percutiet te deus, intellexit aut inſinuauit pontificiũ Iudæorum deſtruē
dũ? Hoc tangēdo nõ reprobãdo ſit dictũ. Puto ergo beatũ apl̄m apoſtolica authoritate protu-
liſſe zelo iuſtitiæ, futurã punitionē illius reprobi nũtiando, tanq̃ dicat: Percutiet te.i. tuã impie-
tatē vindicabit. Deniq; hoc modo Hieremias & alij ſancti frequēter cõtra aduerſarios ſuos lo-
quuti noſcunt̃. Videã (ait Hieremias) vltionē tuã ex eis. Vocãdo aũt pontificē parietē, notat eũ
fuiſſe hypocritã, qa & foris æquitatē p̃tendebat, & intus paſſionibus peſſimis erat plenus. Quõ Hiere. 11
etiam Chr̄s ſcribis phariſæisq́ ait: Væ vobis q ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, &c. ⌊Et tu ſe-
« dēs⌋ in cathedra q̃ſi epũs ⌊iudicas me ſecũdũ legē⌋ vt dicis, q̃uis ita nõ ſit, cũ lex dicat, innocētē
« nõ cædēdũ, ⌊& cõtra legē iubes me ꝑcuti, cũ in lege dicat̃: Innocētē nõ condēnabis. Vel ſenſus Nume. 35
« eſt, ſecundũ legē iudicas me eē blaſphemũ, & tñ nõ iubes mihi pœnã infligi blaſphemiæ, qa ſe-
C cundũ legē, blaſphemi ſunt extra caſtra ducēdi ac lapidãdi. ⌊Tunc qui aſtabãt, dixerũt: Sum- Dañ. 13
« mũ ſacerdotē dei maledicis.⌋ Quaſi dicãt: In hoc p̃ſumptuoſiſſime facis, & cõtra legē quam te Leuit. 24
« perhibes æmulari, & cõtra propria verba qbus dixiſti te omni bona cõſcia cõuerſatum. ⌊Dixit
« aũt Paulus: Neſciebã frēs, quia princeps eſſet ſacerdotum.⌋ Quaſi diceret: Si hoc ſciuiſſem, ad
« vitandũ ſcandalũ puſillorum moderatius eſſem loquutus, propter eũ à quo eſt oı̄s poteſtas. Non
tñ peccauit verba p̃dicta loquēdo, nã æquitate inſtigãte hæc dixit: & inquantum apl̄s, altioris Ro. 13
fuit epiſcopatus ac dignitatis, q̃ antiſtes legalis. Apoſtoli nãq; fuerũt primi põtifices euãgelicæ
legis, & ſicut ſacerdotiũ noui teſt. p̃ferendũ eſt ſacerdotio veteris legis, & põtificiũ iſtud, illi eſt
põtificio anteponēdũ. ⌊Scriptũ eſt enĩ⌋ in Exodo: ⌊Principē populi tui nõ maledices.⌋ Blã-
« de ſe excuſauit apl̄s, ne illi in vitia laberent̃. Sed põtifex iſte principatũ nõ habuit ſup Paulum Exodi. 22
nec ſup quenq̃ credētiũ, q Chr̄i poteſtati ſubiecti à legali dñatiõe fuerũt erepti. Porrò his dictis
cernēs apl̄s, q̄ oēs iſti de cõcilio cõcordes eſſent ad faciēdũ impetũ cõtra eũ, cũ tñ inter ſe plu-
rimũ diſcordarēt, decreuit malã eorum cõcordiã diſſipare, & vtilē inter eos diuiſionem cõferere.
Quēadmodũ enĩ bonorum pax & vnio bona eſt, & plurimũ vtilis, ſic impiorum cõcordia nocet, p̃
ſertim dũ bono cõtrariant̃ cõi, aut vnus alteri cooperat̃. Itaq; ſequit̃. ⌊Sciens aũt Paulus, quia
« pars vna eorum eſſet⌋ de ſecta & nũero ⌊Sadducæorum, & altera phariſæorum, exclamauit in cõci-
« lio: Viri frēs ego phariſæus ſum filius phariſæorum.⌋ Nõ mēdoſe hoc dixit, nã ante cõuerſionē
« ſecũdũ phariſæorum religionē ſine q̃rela eſt cõuerſatus. Cõuerſus vero ad Chr̄m, adhuc obſeruã Phil. 3
tias ſectæ iſtius tenebat pro loco, cauſa & tpe, q̃tũ euãgelica lex ꝑmiſit, ſicut iã patuit. ⌊De ſpe
« & reſurrectiõe mortuorum ego iudicor⌋.i. à vobis cõdēnor, qm̃ reſurrectionē ex mortuis p̃dico
« & futurã beatitudinē credētibus euãgelizo. Et hoc iterum verũ eſt, allegauitq́ cauſam ſuæ diju- Matt. 22
dicatiõis in gñe, nõ in ſingulari. Nõ enĩ dixit, de reſurrectiõe & glorificatiõe Chr̄i iudicor, ſed Luc. 20
de ſpe & reſurrectiõe mortuorum, q̃rum & Chr̄s fuerat vnus, cuius reſurrectionē p̃dicãdo, Iudæorum
« incurrit offenſam. Ex qbus elicit̃, q̄ aliqñ liceat vti honeſta ı̄duſtria, & veritatē ſapiēter velare,
« vt mala maiora vitent̃. ⌊Et cũ hæc dixiſſet, facta ē diſſenſio ı̄ter phariſæos & Sadducæos, & ſo
luta⌋.i. diuiſa & diſgregata ⌊ē multitudo⌋ cõcilij. ⌊Sadducæi enĩ dicũt nõ eē reſurrectionē,⌋ Matt. 22

C.xxiij. q̃a & aĩas hoĩm aſſerebãt mortales,⌊neq; angelũ,neq; ſpm̃⌋.i.ĩmateriales ſubſtãtias,in q̊ eoꝝ
Matt. 22 maxĩa ruditas ĩnoteſcit,cũ & in lib. Moyſi toties fiat de angelis mẽtio,⌊Phariſei aũt vtrũq; cõ
fitent,⌋vc; reſurrectionẽ mortuoꝝ,& angelos. Erãt aũt inter Iudæos tres ſectæ,vc; Sadducęi,
q̃ libros Moyſi tãtũmodo receperũt,& phariſæi,q̃ etiã libros ꝓphetaꝝ ſuſceperũt,& Eſſæi,q̃
fuerũt cæteris religioſiores ac meliores. Vnde nec Chr̃m in Euãgelio pſequuti legunt,⌊factus
eſt aũt clamor magnꝯ⌋q̃buſdã vociferãtibus cõtra Paulũ,& aliĳs ĩter ſe corrixãtibus,⌊& exur-
gẽtes q̃dã phariſæoꝝ,pugnabãt⌋gladio oris ſui pro Paulo cõtra Sadduçęos,⌊dicentes:Nihil
mali ĩuenimus in hoĩe iſto.⌋Et hoc veꝝ fuit,q̃uis nõ eo mõ q̊ ipſi putabãt,⌊q̃d ſi ſpũs ei loqu
tus ẽ,aut angelus?⌋q̃ſi dicãt,Nõ abſurdũ eſt hoc,ſpm̃ aũt & angelũ,vel pro eodẽ accipiunt,vel
ſpm̃ pro aĩa defuncti vel pro ſpũ dei,q̃uis fidẽ trinitatis nõ habuerint vt apparet.⌊Et cũ mag-
na diſſenſio facta eẽt,timẽs tribunus ne Paulus diſcerperet ab eis,iuſſit milites deſcẽdere,& ra-
pere eũ de medio eoꝝ,ac deducere eũ in caſtra,⌋puta in turrim cuſtodiæ captiuoꝝ,⌊ſequenti
Tobiæ.5 aũt nocte aſtãs ei dñs⌋Chr̃s q̃ poſt fletũ cõſolationẽ infundit,⌊ait:Cõſtãs eſto,⌋q̃lis fuerit vi
ſio iſta nõ dr̃,ſed puto ꝙ imaginaria fuit atq; ĩ ſomno,angelo in pſona Chr̃i apparẽte ac admo
nẽte.⌊Sicut enĩ teſtificatꝯ es de me in Hierl̃m,ſic te optet & Romę teſtificari.⌋Hoc enĩ à diuina
ꝓuidẽtia ẽ decretũ,idcirco p cõparationẽ ad eã neceſſe ẽ adimpleri,q̃uis ĩ ſe cõtingẽs ſit. Tibiq̃
q; & aliĳs plurimis expediet teſtificatio ſeu p̃dicatio tua ĩ Roma. Deinde Lucas deſcribit quẽad
modũ.40.circiter Iudæi,voto ſe aſtrinxerũt,ꝙ nec biberẽt neq; comederẽt,donec occiderẽt
Paulũ. Ideo cõſuluerũt põtifici,vt faceret eũ adduci ad ſe,ad inquirẽdũ de veritate. Et ipſi ĩ via
interficerẽt eũ. Nec ẽ difficultas ĩ textu ⌊Q̃d cũ audiſſet filiꝯ ſororis Pauli⌋puta⌊inſidias(iſtas)
venit & annũtiauit Paulo,⌋qui p Cẽturionẽ direxit nepotẽ ſuũ ad tribunũ,vt hęc ĩſinuaret ei-
dẽ. Quo facto,tribunꝯ cõmiſit cognato Pauli ne alicui ꝓderet,ꝙ hęc ſibi ĩtimaſſet,⌊& nũc pa-
rati ſunt⌋Iudæi,ſuſcipere Paulũ ĩſidioſe,⌊expectãtes ꝓmiſſũ tuũ⌋q̊ eis dixiſti,ꝙ adhuc mitte
res eis Paulũ ad examinãdũ Veꝝ vt Beda hic ait,nõ ẽ ſapĩa,nõ ẽ prudẽtia,nõ ẽ cõſiliũ cõtra dñm
Beda Nã & ſupra q̃uis Paulus hoſtias obtulerit,caput raſerit,nudipedalia exercuerit,& Iudęus factus
Proue.21. ſit,vincula tñ q̃ p̃dicta fuerãt,nõ euaſit. Et iſti q̃uis cõcilia cogitẽt,voueãt,ĩſidias tẽdãt,ſeruat tñ
Paulus,q̃tenꝯ Romę(ſicut dictũ erat)Chr̃o teſtimoniũ reddat. Sciẽdũ q̊q;,ꝙ ſicut iuramẽtũ ſer
Zach.8 uãdũ nõ ẽ,ſi deſint comites eiꝰ,veritas,iuſtitia atq; iudiciũ ſeu diſcretio,ita & de voto rite tenẽ
dũ,⌊Tribunꝰ ergo cõuocatis duobꝰ centurionibꝰ,dixit eis:Parate milites ducẽtos,vt eant vſq;
Cęſareã⌋forte pedeſtres,⌊& eq̃tes ſeptuagĩta, & lãcearios ducẽtos à tertia hora noctis⌋inci-
piẽdo,tribus.ſ.horis iã euolutis,ſeu tertia hora poſt mediã noctẽ,vel ſumit horaꝝ iſtaꝝ diſtin
ctio ſcd̃m diuerſas vigilias noctis,⌊& iumẽta p̃parate,⌋vc; eq̊s ſeu alia bruta ad ferẽdos hoĩes
apta,⌊vt ĩponẽtes⌋milites⌊Paulũ⌋iumẽto,forte & ſocios ac diſcipulos eiꝰ aliĳs iumẽtis,⌊ſal-
uũ pducerẽt eũ ad felicẽ p̃ſidẽ⌋tot q̃ppe hoĩes pugnatores miſit tribunꝰ cũ Paulo,ne ei q̃d fieret
à Iudæis,q̊d etiã nocte pegit,vt lateret & ſeditio vitaret,⌊ſcribẽs(tribunꝰ)ei ep̃l'a;⌋p̃ſidi⌊hęc
verba cõtinẽtẽ,⌊Claudiꝰ Lyſias optĩo p̃ſidi Felici ſalutẽ.⌋Videt tribunus iſte binomius fuiſſe
⌊Viꝝ hũc⌋.ſ.Paulũ⌊cõphẽſum à Iudęis,& ĩterfici ĩcipiẽtẽ,⌋tã grauiter enĩ ĩceperũt eũ affli-
gere,ꝙ mors mox ſecutura videbat,⌊eripui cognito ꝙ Romanꝰ eẽt.⌋Qñ tribunꝰ eripuit pri
mo Paulũ,nõdũ ſciebat ꝙ eẽt Romanꝰ,imò putauit ꝙ eẽt Aegyptius. Verũtñ ita ſcribit,q̃ſi tũc
id nouiſſet,ad ornãdũ tenorẽ ep̃l'æ,& vt videat honorare Ro.apud q̊s timuit accuſari,ꝙ Paulũ
ciuẽ Rom̃.indẽnatũ ligaſſet ac flagellari iuſſiſſet,⌊volẽsq; ſcire cãm quã obĳciebãt illi⌋Iudæi
⌊deduxi eũ in cõciliũ eoꝝ,Quẽ ĩueni accuſari de q̃ſtionibꝰ legis ipſoꝝ⌋vc; an legalia eẽnt ſer-
uãda,an Meſſias veniſſet,& an Ieſus Naza.eſſet Meſſias,⌊nihil vero dignũ morte aut vinculis
hñtẽ crimĩs. Et cũ mihi p̃latũ eẽt de ĩſidĳs q̃s parauerĩt ei,miſi eũ ad te,denũtiãs & accuſatoribꝰ⌋
eiꝰ Iudęis,⌊vt dicãt apud te⌋ea q̃ ſibi obĳciũt⌊Vale. Milites ergo p noctẽ duxerũt Paulũ in
Antipatridẽ.⌋Antipatris ciuitas ẽ Paleſtinę nũc diruta,quã Herodes Aſcolonita rex Iudęæ ex
p̃ris ſui noĩe appellauit.⌊Cũ veniſſent Cęſareã,& tradidiſſet ep̃l'am p̃ſidi,ſtatuerũt añ illum &
Paulũ,Cui⌋p̃ſes⌊dixit:Audiã te cũ accuſatores tui venerint, iuſſitq; in p̃toriũ Herodis cuſto-
diri eũ.⌋p̃toriũ ẽ domꝰ maioꝝ,vbi ad tractãdũ cõueniũt. Eſt enĩ domꝰ p̃toꝝ.i.p̃ceptoꝝ,ſcd̃m
Bedã. O Felix p̃ſes,q̃ vere felix fuiſſes,ſi agnouiſſes q̃lis & q̃tus fuerat iſte tibi directꝰ,& manibꝰ
Actorũ.10 tuis ad tp̃s ſubiectus,q̃ hũiliter eũ ſuſcepiſſes,q̃ reuerẽter tractaſſes, ſicut Cor.cẽturio Petrũ. Et
nũc q̃a id nõ nouiſti,neq; p Paulũ cõuerti meruiſti,quẽ tñ pro tua cõuerſiõe ſæpe oraſſe nõ am
¶Expõ Cap.24. Poſt q̃nq; aũt dies. Art. 24. (bigo,miſer potius q̃ felix fuiſti.

POſt quinq; aũt dies deſcẽdẽs princeps ſacerdotũ Ananias cũ ſenioribus⌋q̃buſdam Iu-
dæis,⌊& Tertullo q̊dã oratore⌋.i.viro eloquẽte ſeu rhetore,q̃ eſſet aduocatus,& ver
bis ornaret materiã,vt cã eoꝝ rõnabilior videret. Eloquẽtia enĩ animũ mollit,& ad cõ
ſentiẽdũ aures inclinat,niſi ſapĩa audiẽtibꝰ adſit atq; iuſtitia,⌊q̃ audierũt p̃ſidẽ⌋Felicẽ,
in Cæſarea⌊aduerſus Paulũ. Et citato Paulo,cœpit accuſare Tertullus, dicẽs:Cũ in multa pa
ce agamꝰ p te⌋.i.valde pacifice tuo viuamꝰ regimĩe⌊& m̃lta corrigant p tuã ꝓuidẽtiã.⌋Præ
ſidẽtis enĩ ẽ bona cõſeruare,imò & ĩ melius cõmutare,mala corrigere,& collapſa ĩ priſtinũ re-
formare,⌊ſemp⌋.i.oĩni tp̃e q̊ nobis p̃fuiſti,⌊& vbiq;⌋in nr̃a prouincia⌊ſuſcipimus te optĩe
Felix cũ oĩni⌋.i.plena⌊gr̃aꝝ actione.⌋In primis rhetor iſte iudicis bñuolentiã captat,cuĩq;
vehemẽter cõmẽdat,vt blandis alliciat ſermonibꝰ,nec ab eis diſſentiat,q̊s ſuis bñficĳs cõſpexe
rit adeo gratos.⌊Ne aũt diutius protrahã te⌋.i.ne longiori te prooœmio occupẽ,q̃uis multo

A amplius sis laudādus, nempe cum iudex sis multa habes peragere, nec vacat tibi vacare præiudijs[oro, breuiter audias me pro tua clementia]id est, popter tuam pietatem, si nō ob merita nostra.[Inuenimus hūc hominem pestiferum]id est, animarum infectorem in cathedra pestilentiæ residentem[& concitantem seditionem omnibus Iudæis in vniuerso orbe]auertendo quosdam eorum a lege patrum suorum ad nouam legem. Propter quod inter eos & alios in pristina lege manentes seditio oritur [& authorem seditionis sectæ Nazaræorum] id est, vnum de principalibus prædicatoribus Euangelicæ nouæq; legis, quam non arbitramur nisi seditionis originem, sectam seu heræsim Nazarenorum id est, Christianorum, qui tunc à Iesu Nazaræno, Nazareni a Iudæis quodam vocabantur opprobrio. Postea vero in Iudæa hæresis consurrexit quorundam qui Iesum esse Christum & dei filium de virgine natum credētes, cum in Euāgelio simul legalia obseruarūt. Vnde cū Iudei voluissent esse & Christiani nec Iudæi fuerūt nec Christiani. Et isti hæretici vocati sunt Nazaræni[qui etiam templum violare conatus est] inducendo in illud gentiles quod sibi mendaciter imposuerunt, quamquam conuersi gentiles digniores fuerunt ingredi templū, quam infideles Iudæi[quē apprehensum]id est, tentum & captum a nobis [secundum legem nostram iudicare voluimus]damnando eum, tanquam legis diuinæ violatorem atq; blasphemum. [Superueniens autem Lysias tribunus cum magna vi eripuit eum de manibus nostris, a quo] Lysia[poteris]tu[ipse iudicās, de omnibus istis cognoscere veritatē]. Quasi dicat: Ipse attestabitur verbis nostris[Respondens autem Paulus annuente sibi præside dixit: Ex multis annis te esse iu- Psalm. 1

B dicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam.]Non præmisit Apostolus verba mulcentia sicut Tertullus, sed ipsa veritate fuit contentus. [Neq; in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem populi, neq; in synagoga, neq; in ciuitate.]Et quamuis ista fecisset Apostolus prædicando de Christo, non vtiq; offendisset, quia & alij Apostoli præsertim Petrus & Ioannes ante eum ista fecerunt, quibus & Christus præcepit. Eritis mihi testes in Hierusalem. [Confiteor autem tibi quod secundum sectam]id est, Euangelicam legem, & fidem ab alijs diuisam[quam dicunt hæresim, sic deseruio deo patri meo] qui per gratiam singularem & deuotissimum cultum ē specialiter deus & pater meus [credens omnibus quæ in lege & in prophetis scripta sunt]tanquam verbis diuinitus reuelatis aut scriptis[spem habēs in deum quam & hi ipsi expectant] videlicet [resurrectionem futuram]in die nouissimo[iustorum & iniquorum.]Ex quo elicitur istos de Pharisæorum secta fuisse, non Sadducæorum, & quod Pharisæi instantius persequuti sunt Paulum quam Sadducæi.[Post annos autem plures]a mea ad Christum conuersione[eleemosynam factu rus in gentem meam]id est, Christianis in Hierusalem habitantibus allaturus collectas, eis a gentibus conuersis missas[veni in Hierusalem, & oblationes & vota facturus]ibidem in tēplo, secundum quod Iacobus & seniores Christiani cum ipso, mihi suaserunt [in quibus inuenerūt me purificatum in templo]quia in hoc legalia obseruaui, & dies purificationis prædicaui, vt dictum est supra.[Et apprehenderunt me]in templo[clamantes]coram tribuno. [Tolle inimicum nostrū. Quidam autē ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse] si accusatio ista deberet reputari idonea. Quoniam accusator & accusatus simul coram iudi- Actuū.3 Lucæ 24. Actuū.1 Iob.19 Actu.15 Actu.21

C ce debent consistere[; aut ipsi] id est, Iudæi isti hic stantes [dicant si quid inuenerunt in me iniquitatis.]Nam quę mihi obijciunt ex Asianorum habuerunt relatu[cum starem in cōcilio eorum]Hierusalem[nisi de vna hac solummodo voce. Quoniam de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie a vobis. Distulit autem illos Felix]non statim expediendo Iudæos[certissime sciens de via hac]quia iam nomen Christianorum sibi innotuit, & multos esse Christianos cognouit[dicens: Cum Lysias tribunus descenderit audiā vos]o Iudæi[Iussitq; centurioni custodiri eum]videlicet Paulum [& habere requiem] vt libere ingredi posset & egredi[nec quenquā prohibere de suis]puta discipulis Pauli[ministrare ei. Post aliquot aūt dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa.]Fuit quoq; vt in Scolastica fertur historia: pulcherrima, & relicto viro priori, nupsit huic Felici. Et quoniam fuit Iudæa, Paulum libenter audiuit[vocauit Paulum & audiuit ab eo fidem quæ est in Christum Iesum. Disputante autem Paulo de iusticia & castitate, & iudicio futuro, tremefactus Felix respondit.] De his tribus Paulus disseruit : quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix coniugem istam adeptus fuit. Quod & ipse cognoscens non immerito contremuit. audito quod a deo esset iudicandus : sed non tetegit eum spiritus sanctus complete, nec conuertebatur ad fidem, sed dixit. [Quid nunc attinet loqui ?]de his ? Quasi dicat: Non ideo te vocaui vt tractaremus de istis[Vade: Tempore enim opportuno accersiam te. Simul & sperās quia pecunia daretur a Paulo]quem vidit tot spiritalem hominum patrem, a quibus putauit eum plurima collegisse [propter quod & frequenter accersiens eum, loquebatur cum eō]

C.xxv vir cupidus & voluptatibus deditus, atque ob id ad Euangelicæ sapientiæ susceptionem indispositus & indignus. [Biennio autem expleto accepit successorem Felix Porcium Festum] D
Hoc de biennio conuersationis Pauli in Cæsarea non præsidentiæ Felicis Beda exponit, in Scholastica tamen historia dicitur: quod nondum fluxerant duo anni ex quo Paulus venit Hierusalem, idcirco ibidem exponitur de biennio ab accusatione, qua Iudæi accusauerũt Felicem apud Neronem imperatorẽ, & biennio ab accusatione ista expleto, amotus est a præsidatu, & substitutus est ei Festus. [Volens autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum] vt per hoc in fine præsidatus sui placeret Iudæis.

¶ Expositio capituli vicesimi quinti: Festus ergo. Art. 25

FEstus ergo cũ venisset in prouinciã] Iudææ, seu Syriæ Palestinæ cui præsens fuit directus [post triduũ ascendit Hierosolymam] videre regiam vrbem atq; metropolim Iudæorum, & forte ob alias causas [a Cæsarea] Palestinæ de qua sæpe dictũ est [adieruntq; eum principes sacerdotum &c]. vt Paulum ad eos transmitteret, volentes eum in via extinguere. [Festus autem respondit seruari Paulum in Cęsarea, se autẽ
Actuũ. 24 maturius profecturum] id est, tempore opportuno ad Cæsaream descẽsurum. Deinde [descendit Cęsaream & sedit pro tribunali, & iussit Paulum adduci.] Quo adducto [circumsteterunt eum Iudæi] qui cũ Festo contra eũ a Hierusalem descenderunt [multas & graues causas obijcientes, quas non poterant probare. Paulo autem rationem reddente, dixit ei Festus: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto] quia & tribunal Festi fuit imperatori subiectum, & vt aliqui dicunt: Paulus E stetit apud quandam sedem quam Herodes parauerat Cæsari, si quando ibi venerit, vt resideret in ea, vel iudices mitteret [vbi] vtpote apud Cæsarem [oportet me iudicari. Cæsarem appello] quod ideo fecit Apostolus, vt prædicationi Romæ insisteret, & quia id Christus sibi prænunciauit. [Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Cæsarem appellasti, ad Cæ
Actuũ. 25.
Actuũ. 12. sarem ibis. Et cum dies aliqui transacti essent, Agrippa rex] filius Herodis Agrippæ ab angelo percussi vt dictum est [& Beronice] quam Beda vocat sororem Agrippæ, quod secundum Hebræum idioma accipiendum esse dicit Scholastica historia: quia fuit cognata Agrippæ, & aliqui asserũt quod fuit vxor ipsius, vel quasi vxor, quia maxime diligebat eam, habuitq; nomen quod ea abuteretur [descenderunt Cæsaream ad salutãdum Festum. Qui indicauit regi de Paulo dicens: Adierũt me principes sacerdotum in Hierosolymis, postulantes aduersus illum damnationẽ. Ad quos respondi, quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquã is qui accusatur pñtes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat, ad abluenda crimina] quæ ei obijciuntur. Lex ista valde rationabilis fuit & pia, non
1. Iohan. 4 enĩ leuiter damnandus est aliquis, nec omni credendum spiritui, sed audiẽda est altera pars, & causa vtriusq; diligenter tractanda, rñsio quoq; partium aduertenda. [Quæstiones quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum] scilicet, Paulum [& de quodã Iesu defuncto, quem Paulus affirmabat viuere.] Festus iste tanq̃ homo gentilis legem seu ritũ Iudæorũ superstitionem quandam putauit. [Paulo autẽ appellante vt seruaretur ad Augusti cognitionem] id est, viuus mitteretur ad imperatorẽ, & audiretur ab eo [iussi seruari eũ]. Romani autem imperatores ab Octauiano potentissimo imperatore quia rem publicam maxime F auxit, atque ob id Augustus vocatus est, nomen Augusti sortiti sunt. [Agrippa dixit: Volebam & ego hominem audire. Altera die cum venisset Agrippa & Beronice cum multa ambitione] id est, cum grandi apparatu & fastu [iubente Festo adductus est Paulus.] &cæ. [De quo] Paulo [quid certum scribam] ego Festus [domino] imperatori Neroni [nõ habeo] &cæ. [Sine ratione enim] id est, irrationabile [mihi esse videtur, mittere vinctum] ad iudicem [& causam eius non significare] verbis aut scriptis.

¶ Explanatio capituli vicesimi sexti: Agrippa vero ad Paulum ait.
Articulus vicesimus sextus.

AGrippa vero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso] id est, damus tibi licentiam te excusandi veridice. [Tunc Paulus extenta manu] more concionantium, & vt verba eius diligentius auscultarentur [cœpit rationem reddere dicens: De omnibus quibus accusor a Iudęis rex Agrippa me æstimo beatum] id est, innocentem, vel beatitudinem quandam adeptum [apud te, cum sim defensurus me hodie] Quia cum sis notitiam legis habens, coram te tanq̃ viro perito libentius respondeo [maxime scientre te omnia] saltem in genere [quæ apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patienter me audias. Et quidem vitam meam] &cæ. qualiter a iuuentute inter Iudæos in Hierusalem vixi [sciunt Iudæi, quoniam secundũ certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.] Secta autem Pharisæorum famosa atq; notissima fuit. Cõnumerat quoq;

A rat quoq; Apostolus se Iudæis, dicẽdo, nostræ religionis, videlicet, Iudaismi seu veteris testa
menti, loquens de se pro tempe iuuentutis suæ. [Et nunc in spe repromissionis] æternæ hæ-
reditatis, seu Christi & beneficiorum ipsius [quę ad patres nostros facta est a deo] qui ista pa
triarchis & prophetis, reuelauit atq; promisit [in qua duodecim tribus nostræ] id est, aliqui
de duodecim tribubus Israel [nocte ac die seruientes] deo [sperãt deuenire] vt bona promis-
sa obtineant. Quod de conuersis Iudæis certum est veritatem habere. De incredulis quoque
quodammodo verum est, quamuis inordinate deseruiant, & in modo expectãdi bona pro-
missa multipliciter errant. [De qua spe accusor a Iudæis o rex.] Nam m ihi imponunt, quod
mendaciter assero spem istam in Iesu Nazaræno partim impletam, plenius q; complendam,
quando electi per ipsum corporis & animæ glorificationem plenariam consequentur. Gra- Iohan.1.
tia nanq; & veritas per Iesum Christum facta est, & credẽtes in Christum, hæreditatem cœ romano,8
lestem suscipiunt, a reatu originalis peccati eruuntur, ac varia gratiæ dona nunc capiunt.
[Quid incredibile iudicatur apud vos, si deus mortuos suscitat?] id est, inter eos qui Mosi le
gem suscipiunt, non debet incredibilis reputari suscitatio mortuorum, cum quidam in lege
potestate diuina id egerint, vt Helias & Heliseus. Idcirco quod [ego assero Iesum a deo resu 1.Reg.12
scitatũ non debet incredibile iudicari. [Et ego quidẽ existimaui me] &cæ. Hic resumit Apo 4 Reg. 4
stolus modum suæ conuersionis, patetq; litera ex præinductis. [Et per omnes synagogas
puniens eos.] Nõ absolute per omnes, sed per omnes, circa vel intra Hierusalem. [Vidi sup actuũ.7 actuũ.9
B splendorem solis circunfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum er ant] ita quod claritas
illa cœlestis videbatur splendore solis lucidior, eo modo quo stella magis apparens cæteris
stellis fertur fuisse micantior, quia sic apparebat his, quorum visui fuit propinqua. Denique
claritas illa desuper fusa fuit splendidior claritate solis recepta in terrenis corporibus, eisque
subiectiue inhærente. Ex quo tamen non sequitur, quod fuit maior luce solis quæ soli inhæ
ret. [Omnesq; nos cum decidissemus in terram.] Superius dictum est: quod Paulus in terrã
corruerit, hic vero adijcitur, quod omnes comites eius in terram collapsi sint, vtique præ ti- actuũ.9.
more & admiratione [audiui vocem dicentem mihi Hebraica lingua:] Quod vocem audie-
rit supra iam dictum est, nõ autem quod fuit Hebraica. [Saule Salue, quid me persequeris?]
& cæ. [Exurge & sta supra pedes tuos.] Hoc quoque dominus loquitur Ezechieli: Fili homi
nis, sta supra pedes tuos & loquar tecum. Per quod designatur, quod intellectu atque affe- Ezech.2
ctu mentali erigi debet ad deum, qui diuinarum reuelationum secreta percipiet [Ad hoc ẽm
apparui tibi] ego Iesus Nazarenus [vt constituam te in ministrum] id est, euãgelizatorem
[& testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus] id est, in quibus [apparebo tibi] id est, pro-
cedente tempore tibi reuelabo [eripiens te de populis & gentibus] scil. Iudęis atq; gentilibus
[in quos ego nunc mitto te, aperire oculos,] id est, illuminare corda [eorum, vt conuer-
tantur de tenebris] ignorantiæ & peccati, præsertimq; idololatriæ [ad lucem] quæ Christus
est, qui ait: Ego sum lux mundi. Ad lucem quoq; Euangelicæ veritatis [& de potestate Sata Iohan. 1.
næ] cuius serui fuerunt impie conuersando [ad deum] Pœnitendo enim, & in Christum cre-
dendo taliter conuertuntur [vt accipiant remissionem peccatorum & sortem] id est, partẽ
C [inter sanctos] videlicet dona gratiæ in præsenti, & dona gloriæ in futuro [per fidẽ quæ est
in me]. i. tendit & ducit ad me, & meã diuinitatẽ sub ratione primæ veritatis habet pro ob-
iecto. [Vnde non fui incredulus cœlesti visioni] putando eam phantasticam [sed omnibus
annunciabam vt pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deum] contemptis bonis va- Iohan.1
riabilibus & caducis [digna pœnitentiæ opera facientes] vt scilicet tanto maiora ac strenu-
iora essent pœnitentiæ opera, atq; ex præcordialiori contritione prodeuntia, quanto plura
& enormiora fuissent peccata. Sic & Iohãnes baptista hortatur, facite (inquiens) dignos pœ
nitentię fructus. [Auxilio autem dei adiutus, sto] in culmine virtutum immobilis [vsque in Lucæ.3
hodiernum diem testificans minori atq; maiori] quod Iesus sit Christus, & sine conuersio-
ne ad ipsum, nulli sit salus [nihil extra dicens: quam ea quæ prophetæ sunt loquuti] id est, in
nullo ab illis discordans, imo ea dico impleta, quæ ipsi prænunciauerunt implenda [si] pro
quia [passibilis Christus] fuit. Nam eum pro mundi salute passurum dixerunt prophetæ [si Iohan.6.
primus ex resurrectione mortuorum] id est, inter mortuos suscitatos primus nõ tempore, Treno.4
sed dignitate & causalitate, & quia propria virtute seipsum suscitauit, quamuis nõ secundũ Danie.9
idem conuenerit ei mori & suscitare à mortuis. Verbum istud superiori plenius fuit exposi-
tum capitulo [lumen annunciatus est populo] Iudæorum [& gentibus] Hoc enim prænun-
ciauerunt prophetæ, hoc prædicauerunt Apostoli: quod Christus sit lumen hominum vni-
uersorum, lumen vtiq; corda illuminans, Euangelicã sapientiã docens, ad felicitatem verã Iohan.1
perducẽs. De quo Symeon iustus professus est: Viderũt oculi mei salutare tuũ. Quod parasti
ante faciem omniũ populorum. Lumen ad reuelationem gentium. Et Esaias: Populus qui

ambulabat in tenebris,vidit lucem magnam.Itemq; Iohannes:Erat lux vera quæ illuminat
omnem hominen venientem in hunc mundum[Hæc loquente eo]ſcilicet Paulo[Feſtus vo
ce magna dixit: Inſanis Paule. Multæ te literæ ad inſaniam conuertunt.]Quemadmodum
1.Cor.1 ſtultam fecit deus ſapientiam huius mundi,ita & filijs huius ſeculi ſtulticia videtur ſapientia
eei.Rurſus irrationabilis exceſſus viſus eſt Feſto viro gentili, quod Paulus tot ſupnaturalia
prædicauit,quod captiuitatis &vinculoꝝ ſuorum quaſi immemor factus de puritate conſci
entiæ ſuæ coram deo,de reſurrectione mortuorum, de communi hominum ſalute,fecit ſer
monem.[Et Paulus:Non inſanio,inquit,optime Feſte , ſed veritatis & ſobrietatis verba lo
quor] Mirum videri poteſt,quod ſanctus veridicuſq; Apoſtolus, virum infidelem,gẽtilem
optimum nominat.Sed optimus,id eſt,valde bonus erat,loquẽdo de bonitate morali,quan
tum ad virtutes acquiſitas ac naturales:ſicut & multi gentilium eminenter boni fuiſſe legun
tur, vt Hector & Iulius. Vnde de Hectore refert phũs,quod potius videbatur filius dei quam
hominis. [Scit enim de his rex , ad quem & conſtanter loquor] non pauens vt moris eſt
Iohan.18. aliquibus qui ſi cum aliqua eminenti perſona loqui debeant,contremiſcunt. [Latere eñ eũ
nihil horum arbitror. Neq; enim in angulo quicq̃ horum geſtum eſt.] Non adulatorie,ſed
veraciter loquutus eſt iſta Apoſtolus.quia Agrippa imbutus fuit lege & ritibus Iudæorum.
Rumor quoq; miraculorum,documẽtoꝝ,myſteriorumq; Chriſti & diſcipulorum ipſius ad
eum copioſe peruenit.Et vt refert hic Beda:Agrippa rex in contione quadam ad Iudæos ha
bita fertur dixiſſe:Si de religionis auxilio præſumitis , cum vrbem iam Romanam diſcipuli
Ieſu repleuerint,haud ſine nutu dei,putamus illam creſcere religionem. [Agrippa autem di
xit ad Paulum:In modico].i.pro parte [me ſuades fieri Chriſtianũ. Et Paulus : Opto apud
deum.& in modico & magno,non tm̃ te,ſed & omnes qui audiunt,tales fieri qualis & ego]
ſ.Chriſtianos omnino [exceptis vinculis his] .i. dempto quod non eſſent vinculati vt ego.
Sed cum vinculatum eſſe,vt fuerat Paulus,fuerit maxime meritorium,quare id excepit apo
ſtolus?Eſt rñdendum,quod illud excepit,non quia in ſe malum,aut quia non meritoriũ,ſed
ſub ratione pœnæ duntaxat,vt ſ.quid pœnale ſecũdum ſe, ſic enim optandum non fuit,ſed
per relationem ad fructum multiplicem [Agrippa autem Feſto dixit:Dimitti poterat homo
iſte,ſi non appellaſſet Cæſarem.

¶ Expoſitio capituli XXVII.Vt autem adiudicatum eſt.

Articulus viceſimus ſeptimus.

VT autem adiudicatum eſt].i.poſteaquam Agrippa & Feſtus iudicauerunt [eum]
ſ.Paulum [nauigare in Italiam] puta ad Romam & imperatorem [tradidit Pau
lum] Feſtus præſes [cum reliquis cuſtodijs] .i.cæteris captiuis [centurioni,nomi
ne Iulio,cohortis Auguſtæ] quia hic Iulius fuit magiſter atq; centurio ſup cohor
tem ſeu turbam militum,q̊s Imp.Rom.miſit,qui etiã Auguſtus noĩatus eſt,rõne ꝓhabita[Aſ
cendẽtes aũt Adrumetinã]Adrumes Adrumetis nomẽ eſt ciuitatis in Aphrica,inde dr̃ nauis
Adrumetina , q̃ſi de oppido illo [incipientes nauigare, cum Aſiæ loca ſuſtulimus,ſeq̃nti die
venimus Sydonem] quæ olim inſignis fuit vrbs Phœnicis. [Humane autem] id eſt,vrba
ne,charitatiue,& pie[tractans Iulius Paulum]cuius ſapientiam & virtues fuerat ſæpe exper
tus[permiſit ad amicos]ſuos[ire & curam ſui agere]ad neceſſitatem,non ad voluptatem in
his quæ corpus requirit[Et inde] vtpote a Sydone[cum ſuſtuliſſemus ſubnauigauimus Cy
prum] contra propoſitum [propterea quod eſſent venti contrarij]noſtro optato proceſſui
actuũ.22. [Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ] de quibus locis dictum eſt ſupra [nauigantes venimus
Lyſtram]ciuitatem[quæ eſt]vrbs prouinciæ[Lyciæ,& ibi inueniens centurio nauem Alex
andrinam] de Alexandria ciuitate Aegypti[nauigantem in Italiam,trãſpoſuit nos in eam.
Et cum multis diebus tarde nauigaremus , & vix veniſſemus contra Gnidum] quæ ciuitas
eſt , vel promontorium Doridæ prouinciæ minoris Aſiæ Cretam reſpiciens [vento nos
prohibente adnauigauimus Cretæ] ciuitati, ſeu inſulæ [iuxta Salmonem] ciuitatem ma
ritimam illius inſulæ. [Et iuxta] Salmonem [nauigantes,venimus in locum quen
dam , qui vocatur Boniportus , cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa. Multo autem tempore ibi
peracto,cum iam non eſſet tuta nauigatio , eo quod ieiunium iam præteriſſet] id eſt, fames
magna præteriſſet & fatigaſſet nautas in naui , reddens eos ad laborem infirmos , vt qui
dam exponunt:quod tamen non videtur competere,quia vt infra habetur,in naui erat copi
rerum. Vnde quidam exponunt de quodam ieiunio legis circa hyemem vel inhyeme, In
hyeme autem non eſt tutum nauigare [conſolabatur eos Paulus dicens : Viri video].i. ex
ſignis tẽpeſtatẽ cõſydero,ſeu deo reuelãte cognoſco[qm̃ cũ iniuria & multo dãno, nõ ſolum
oneris].i.rerum quæ vehuntur in naui[& nauis,ſed etiã animaꝝ noſtraꝝ, incipit eſſe naui
gatio].i.cũ periculo vitæ nr̃æ.Anima eñ hic pro vita aĩali,ſenſitiua accipit.Cẽturio aũt gu
bernato

A bernatori & nauclero] .i. rectori & domino nauis [magis credebat quam Paulo]sequens in hoc sensum humanum quo vnicuiq; in sua arte experto, amplius creditur. Quod & ideo fecit, quia portus in quo erant non fuit ad hyemandum idoneus, ideo ad naucleri cõsilium contra consilium Pauli transnauigauerunt. Ideo subditur. [Et cum aptus portus non esset ad hyemandum] quamuis comparatiue loquendo aptus fuisset, prout Paulus cõsuluit [statuerunt consilium nauigare inde, si quomodo possent deuenientes Phœnicen] alium quendam portum Cretæ sic dictum [hyemare, apud portum Cretæ respicientem ad Aphricum & ad Chorum] ventos sic dictos. [Aspirante autem Austro] .i. vento australi [æstimantes propositum se tenere] id est, portum aptiorem attingere [cum sustulissent de Asson] Superius dictum est Thalassam vocari vrbem Cretæ, vbi centurio cum nautis & captiuis multum tempus peregerunt, a quo loco non leguntur soluisse. Quomodo ergo hic dicitur, cum sustulissent de Asson, cum Asson superius commemorata sit esse ciuitas Asię maritima? Ego opinor (saluo doctiorum iudicio) eundem locum qui prius Thalassa dictus est, nũc dici Asson, quod forte scriptorũ vicio accidit. Alias viderentur hic a Luca multa omissa, quod nõ patitur consequentia historiæ [legebant Cretam] hoc est littus illius insulæ prænauigabant. [Non post multum autem] id est, post breue tempus [misit se contra ipsam] Cretam seu nauem [ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquila.] Dicitur ventus Typhonicus, qui inflat & intumescere facit mare, maxime nauigantibus infestus, non solum antemnas, sed etiam nauigia ipsa confringens. Generatur autem hic ventus, dum exhalatio terrestris, vnctuositatis non omnino expers, in nube conclusa per foramen egreditur, & pars

B egressa a terra resiliens, ratione caloris reascendens parti alteri descendentis circulariter inuoluitur. Arbores quandoque eradicat, tecta atque ædificia alta deijcit. Dicitur autem Typhonicus, à verbo Græco Typho, id est, accendo. [Cumq; arrepta esset nauis] impulsu venti istius [& non posset conari in ventum] id est, resistere ei [data naue] id est, pristina directione cessante ab ea, & incerto euentui commodata [flatibus ferebamur] scilicet in incertum, quia colligere vela cœperunt. [In insulam autem quandam decurrentes, quæ vocatur Cauda] quam tamen occupare non potuerunt [vix potuimus obtinere] id est, comprehendere seu attrahere [scapham] quam de naue deposuerunt in mare in adiutorium nauis. Scapha namq; impetu fluctuum pene rapta fuit. Et dicitur scapha leuis nauicula, ex vna tantum arbore excauata, vel nauis modica ex vimine facta, & crudo corio tecta. Est autem nomen a Græcis sumptum, apud quos scaphe alueus, concauitas, fossura dicitur. Deferũtur huiusmodi nauiculæ in nauibus, & imminente naufragio, deponuntur in mare ad succurrendũ naui, vt accingatur & in procinctu tempestatis armetur. Hinc subditur. [Qua sublata, adiutoriis vtebantur accingentes nauem] ne vi ventorum & fluctuum læderetur. [Timentes autem ne in Syrtim inciderent, submisso vase] id est, aliquo ponderoso in aquam dimisso ad retardandum cursum nauis [sic ferebantur.] Porro Syrtes vocantur arenosa loca in mari valde horrenda, in fine Aphricæ sita, quæ inaccessa reddit vadosum ac reciprocum mare, suntque periculosa valde propter æstus, id est, motus inquietos, & arenæ copiam. [Valde autem tempestate nobis quassatis, sequenti die iactum fecerunt] vtensilia eijciendo de naui pro releuamine eius [& tertia die suis manibus armamenta nauis proiecerunt. Neque sole autẽ] in die [neque syderibus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminẽte,

C iam sublata erat spes salutis nostræ] corporalis videlicet euasionis de mari, ita quod desperauimus nos posse mortem euadere. Et hoc verum est quantum ad illos gentiles, & quo ad naturalem potentiã ac spẽ. Paulus tamen & eius discipuli diuina virtute crediderunt se euasuros, eo quod sæpius Paulo fuisset diuinitus reuelatũ, q̃d Romæ foret p̃dicaturus [& multa ieiunatio fuisset] id est, cum diu ieiunassemus, vel pro euasione periculi, vel ex victualiũ inopia, vel ex desolatione qua cibus vertebatur in nauseam [tunc stans Paulus in medio eorũ dixit, Oportebat quidem o viri audito me non tollere a Creta] id est, contra consilium meum non debuissetis a loco illo præfato nauigasse [lucrique facere iniuriam hanc & iacturã] id est, non incurrere tantum damnum rerum vestrarum. [Et nunc suadeo vobis bono animo esse. Amissio enim nullius animæ] id est, personæ seu vitæ [erit ex vobis] sæpe enim ponitur pars pro toto [præterquam nauis] quæ destruetur. [Astitit enim mihi hac nocte angelus dei] vel in imaginaria visione tempore somni, vel in vigilia manifeste [cuius] dei veri ac omnipotentis [sum ego] non tantum per creationem, sed & per precipuam dilectionẽ ac deuotionem prouidentiamq; specialẽ circa me [& cui deseruio] in actibus latrię [dicẽs, Ne timeas Paule. Cæsari te oportet assistere. Et ecce donauit tibi deus omnes q naui gant tecum] id est, meritis tuæ sanctitatis omnes illos ab imminenti præseruabit periculo tempestatis. [Propter quod bono animo estote viri, Credo enim deo meo] qui licet sit Actu. io.

omnium deus creatione & gubernatione, ac remuneratione: specialiter tamen deus meus D
est, per singularem quam ad ipsum habeo, charitatẽ & cultum [quia sic erit quemadmodũ dictum est mihi. In insulã autẽ quandã oportet nos deuenire] Hoc eis pdicit quatenus id impleri cernentes de veritate verborum Pauli nõ dubitent. Deniq; Paulus ista dicendo, nõ se ipsum iactabat, sed illos ad fidem prouocabat. Nã & ideo pelagus turbari permissum est, vt & per id q̃d Paulus auditus nõ est, & per id quod auditus est, specialis eius grã panderetur. [Sed postea q̃ quartadecima die nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria circa mediã noctem suspicabantur nautæ apparere sibi aliq̃ regionem. Et submittentes]. i. in aquam dimittentes [bolidem] hoc est pondus plumbi aut similis rei, qua maris profunditas inuestigatur [inuenerunt passus viginti] profunditatis maris vbi erant. [Et pusillum inde separati, inuenerunt passus quindecim] ita quod profunditas cœpit minor inueniri. [Timentes autem ne in aspera loca ĩcideremus] vbi nauis progredi non valeret [de puppi mittentes ancoras quatuor] in aquã ad nauem figendam [optabant diem fieri] vt cautius sibi prouiderent. [Nautis vero quærentibus fugere de naui] non enim credebant verbis Pauli, quibus asseruit sibi diuinitus affirmatum quod meritis suis omnes euaderẽt [cum misissent scaphã in mari.] Quid sit scapha prædictum est [sub obtentu quasi inciperent a prora ancoras extendere, dixit Paulus] intentionem nautarum deo reuelante cognoscens [centurioni & militibus. Nisi hi in naui manserint, vos salui fieri non potestis] nõ quod deus vnum illorum sine alio non posset eripere, sed quia ab eo decretum fuit, vt omnes pariter de periculo pelagi saluarentur. Nec tamen prouidentia aut prenuntiatio dei imponit rebus absolutam necessitatem. [Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere]. i. perire seu E
perdi. [Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes cibum sumere dicens. Quartadecima die hodie expectantes, ieiuni permanetis, nihil accipientes.] Non est verisimile, quod infra quatuordecim dies nihil comederint, & quod parum est pro nihilo computatur. Vel quartadecima die qua Paulus hæc dixit, nihil de cibo sumpserunt. [Propter quod rogo vos cibum accipere pro salute vestra]. i. corporis sanitate & confortatione, seu etiam animæ salute, ne inordinate ieiunando, seipsos interemisse iudicarẽtur [quia nullius vestrum capillus de capite peribit] hac vice, præsentiue tempestate. [Et cum hæc dixisset, sumens panem gratias egit deo in conspectu omnium. Et cum fregisset cœpit manducare. Animæquiores autem facti omnes, & ipsi sumpserunt cibum. Eramus autem vniuersæ animæ]. i. homines [in naui, ducenti septuaginta sex. Et saciati cibo, alleuiabant nauem iactãtes triticum in mare] Iam enĩ & Paulus eis prædixit nauem periclitandam. Ponit autem hoc loco Lucas par-
Gen. 46 tem hominis, scilicet animam, pro toto homine, sicut in Genesi legitur Iacob in Aegyptum descendisse in animabus sexaginta sex. [Cum autem dies factus esset, terram non cognoscebant, sinum vero]. i. portum seu alium locum consimilem [quendam cõsyderabant habentem littus in quem cogitabant si possent eijcere nauem. Et cum ancoras sustulissent] quas paulo ante in aquam miserant [committebant se mari] sine conatu nauigij videntes quod seipsos iuuare multum non possent [simul laxantes iuncturas gubernaculorum nauis, & leuato artemone]. i. modico velo, directioni potius quam celeritati nauis accommodato [secundum auræ flatum, tendebant ad littus, Et cum incidissemus in locum ditalassum]. i. con F
cursum duorum marium, vel isthmum id est, linguam quandam terræ in mare protensam mari vtrinq; circundatam [impegerunt nauem, quæ in hunc locum offendit. [Et prora quidem fixa manebat immobilis] vtpote ipso æquoris fundo violenter infixa & solo retenta [puppis vero soluebatur a vi maris]. i. maris impetu frangebatur. Puppis autem est posterior pars nauis. [Militum autem consilium fuit vt custodias]. i. vinctos & captos [occiderẽt, ne quis cũ enatasset, effugeret. Centurio vero volens seruare Paulum prohibuit fieri] quia & Paulus vnus fuit vinctorum [Iussitq; qui possent natare, mittere se in mare primos, & euadere] vt eorum euasione conspecta, aliorum augeretur fidutia [& alios in tabulis ferebant. Et sic factum est, vt omnes animæ]. i. homines [euaderent ad terram] vt Paulus veridicus monstraretur.

¶Expositio capituli vicesimioctaui: Et cũ euasissemus periculum. Art. XXVIII.

ET cum euasissemus periculum] tempestatis marinæ [tunc cognouimus] ab habitatoribus loci illius [quia Mytilene insula vocabatur] Naufragium tñ hoc vt quibusdam placet, in Adriatico mari accidisse videtur. Nam proxime præcedenti ca-
Actu. 27. pitulo scriptum est, nauigantibus nobis in Adria. Adria autem (vt dicunt) nõ solum vrbs est Italiæ ad mare quod vocatur ab ea Adriaticum vel Adriacum, sed ponitur etiam Adria pro ipso mari Adriatico. Vñ hoc loco haud esse legendum, Metilene insula vocabatur, sed legendum eis apparet, Meligina insula vocabatur. Nam Meligina vel

A vt alij appellant Militine eſt inſula in Adriatico mari,Dalmatiæ adiacens,non longe a Cor
ſyra nigra diſtans,& Garganũ Apuliæ montẽ ex oppoſito conſpectans. Sunt alij qui putãt
legendũ eſſe Melite inſula vocabatur. Namq; Pachino Siciliæ promontorio inſula Melite
verſus meridiem adiacet.Ex hac inſula poſt naufragiũ eſſe nauigatum,hoc illis eſt argumẽ-
to,quod poſt egreſſum de inſula immediate in textu ſubditur: Et cũ veniſſemus Syracuſas.
" [Barbari vero præſtabant non modicam humanitatem nobis].i. multũ benigne ſe habue-
runt ad nos,cum tñ Barbari ſoleant eſſe crudeles & inhumani, ſed tunc ad miſericordiã mo
ti ſunt,conſyderatione grauiſſimæ tribulationis,quæ tam diu afflixerat iſtos. Porro pręter
" Hebræos,Latinos & Græcos,cæteri Barbari appellantur.[Accenſa enim pyra].i.lignorum
" ſtrue[reficiebant nos omnes propter hymbrem qui imminebat & frigus] vnde deſiccatio-
" ne veſtium,& corporis calefactione indiguimus.[Cum congregaſſet autem Paulus ſarmen
" torum aliquãtulam multitudinem].i.lignorũ faſciculum [& impoſuiſſet ſuper ignem] pro
" eius fomento & incremento[vipera]occulte latẽs inter ſarmenta [a calore cum proceſſiſſet]
" .i.calorem fugiens erupiſſet[inuaſit manum eius. Vt ergo viderunt Barbari pendentem be-
" ſtiam de manu eius,ad inuicem dicebant:Vtiq; homicida eſt homo hic.]In hoc non multũ
errabant,quod eum homicidam dicebant,licet manu propria non interemerit quemq̃,q̃uis
in iudicando de cauſa errauerunt.Non enim in peccati vltionem, ſed ad ſanctitatis ſuæ oñ
ſionem,diuinæq; poteſtatis declarationem iſta res contigit.Vnde quod ſubdunt verum nõ
" eſt[quia cum euaſerit de mari,vitio eum non ſinit viuere. Et ille quidem excutiẽs beſtiam]
" venenoſam[in ignem,nihil mali]pœnalis[paſſus eſt]ab ea. [At illi æſtimabant eum in tu-
B morem conuertendum] inſtar eorum qui veneno infecti ſunt [& ſubito caſurum & mori]
& naturaliter ita fuiſſet,niſi ſupernaturalis virtus actionẽ naturalium impediuiſſet cauſarũ
" [Diu autem illis expectantibus,& videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes ſe].i. mu-
" tuo ſe aſpicientes[dicebant eum eſſe deum.]Et hoc aliqualiter verum fuit, quamuis non eo
modo,vt illi putabãt.Fuit autem deus quidam per grãm excellẽtem,modo quo ſcriptũ eſt:
Ego dixi dij eſtis,Et item:Dij fortes terræ vehementer eleuati ſunt.Natura equidem operã- Pſal.81.
tis quodammodo transformatur in id cuius operationibus præcipue conformatur,iugiter Pſal.46
que inſiſtit.Ideo ſicut carnalis homo dicitur porcus,ſic ſpiritalis ac virtuoſus,ac contempla
tiuus,dicitur deus.Iudices quoq; & prælati ĩ ſcripturis dij vocantur,ſecũdum quod Moſes Exod. 22
ait:Seruus applicabitur ad deos.Et rurſus,Ad deos cauſa præueniet.Itemq;: Dijs nõ detra-
hes.Rurſus propter eminentiam poteſtatis Pauli ad faciẽda miracula, deus quodammodo
fuit.Sic enim ad Moſen dominus ait.Conſtitui te deum Pharaonis. Iuxta hos modos, etiã Exod. 7.
ſecundum philoſophos,homo ſolus,dicitur deus vel beſtia.Præterea gentilium ſtulta cæci-
tas deum putauit quicquid vltra communem curſum aut ſeriem, magnum atq; inſolitũ ali
" quid peragebat.[In locis aũt illis erant prædia inſulæ principis nomine Publij: qui nos ſu-
" ſcipiens,triduo benigne exhibuit.] Publius iſte poſtea factus eſt vir eximiæ perfectionis &
" ſanctitatis. [Contigit autem patrem Publij febribus & dyſenteria].i.profluuio ventris [ve
" xatum iacere] & hoc ordinatione diuina,vt per eius curationem multi conuerterentur ad
" Chriſtum. [Ad quem Paulus intrauit,& cum oraſſet,& impoſuiſſet ei man⁹, ſaluauit eum]
" id eſt,ſanum effecit,& deinceps conuertit.[Quo facto & omnes qui in inſula habebãt infir-
" mitates, accedebant]vel per ſe,vel adducti per alios[& curabantur] in quo diuinæ ſapien-
C tiæ diſpenſatio eſt penſanda quemadmodum miracula ad aliorum conuerſionem ſeu ad- 1.Tim.
monitionem fiunt,& iniuſtis quandoq; potius quam iuſtis impenduntur.Vnde Paulus Ti
motheum ſtomacho languidum prece non curat. Trophimum quoq; diſcipulum ſuũ Mile
" ti infirmum reliquit,qui tamen gentibus conuertendis tot ſigna exhibuit.[Qui etiam mul-
" tis honoribus nos honorauerunt,& nauigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.] Di-
gnum etenim fuit,vt Apoſtolo eiuſq; diſcipulis atq; comitibus de corporalibus prouiderẽt,
a quo tot ſpiritalia beneficia ſuſceperunt,& per quem ad fidem fuerunt conuerſi. Vnde &
ipſum tanquam Apoſtolum,ſpiritalemq; patrem venerabantur, & propter eum & eius di-
" ſcipulos.[Poſt menſes autem tres]infra quos Paulus prædicationi ibidem fuit intentus[na
" uigauimus in naui Alexandrina quæ in inſula hyemauerat. Cui inſulæ erat inſigne caſtro-
" rũ]quia adhuc apparebant vt dicitur in inſula antiquorum caſtrorum veſtigia. Vel cui na-
ui erat inſigne caſtrorum,quia in modum caſtrorum erant inſignia vel intexta.Porro ſecũ
dũ Bedã verior trãſlatio habet,nõ caſtrorũ,ſed Caſtorũ,ita q̊d vitio ſcriptorũ in ſecũda ſylla
ba adiũcta eſt litera .r. qa videlicet Caſtor & Pollux gemini fratres fuerũt, q̊s gẽtiles p̃cipue
in piculo maris ĩuocabãt,maxime aũt a piratis mare tueri putabant. Vñ in littore maris eis
tẽpla ſtruxerũt.Alia trãſlatio cõtinet cui erat ĩſigne filiorũ Iouis.Fabulãtur namq; gentiles,

præ-

pſertim poetæ, Caſtorẽ & Pollucẽ fuiſſe filios Iouis, ex Leda Theſei cõiuge, ꝙ cõſtuprauerit Iupit. [Et cũ veniſſemꝰ Syracuſas] vrbẽ pulcherrimã Siciliæ, beatiſſimæ Luciæ ṽginis martyrio famoſam [mãſimus ibi triduo, & inde circũlegẽtes deuenimꝰ Rhegyũ] Rhegyũ in vltimo Italiæ ſeu Calabriẹ (q̊ loco Sicilia ab Italia dirupta ẽ) ſitũ, eſt oppidũ, a q̊ & Rhegyni habitatores vocantur. Et Rhegynenſis eccleſia diuũ Brunonem Carthuſiani ordinis initiatorẽ in archiepiſcopũ dũ adhuc viueret elegit. Sed epiſcopatui eremiticã vitã pferẽs, in vltimo Calabriæ ſolitariã vitã læto fine terminauit. Illic in domo. ſ. Stephani a ſe conſtructa ſepultus. [Et poſt vnũ diem afflante auſtro ſequenti die venimus Puteolis] ꝙ eſt ciuitas Colonia Campaniẹ ſecundũ Bedã, tñ in Scholaſtica hiſtoria legitur, q̊d nomẽ ſit inſulæ. Fertur quoque in gloſſa, q̊d ſit locus vbi Virgilius inuenit balnea medicinalia [vbi inuentis fratribus] ſcilicet Chriſtianis, q tunc ſe mutuo omnes fratres vocabant, dei & proximi charitate inomnibus æſtuante cũ omni humilitate [rogati ſumus] ab eis [manere apud eos diebꝰ ſeptẽ] ad noſtrã refocillationẽ, & ipſorũ informationẽ ac conſolationẽ. Iã enim fama Pauli apud vniuerſos Chriſtianos celeberrima fuit. [Et ſic venimus Romã. Et inde] puta a Roma [cum audiſſent fratres]. i. Chriſtiani Romani noſtrũ aduentũ ſiue ab hoĩe ſiue ab angelo [occurrerunt nobis] ex charitate & reuerentia ſua ad nos, pſertim ad Paulũ [vſq; ad Appij forum, & tribustabernis] Secundũ quoſdã vnũ vocabulũ eſt Appij forũ, eſtq; nomen fori Romæ ab Appio quondam conſule conſtitutũ, a q̊ Appio & via Appia cognominata eſt. Præterea in Scholaſtica recitatur hiſtoria, q̊d forũ hoc fuit ab Appio in maris littore cõſtitutũ, vt de nocte applicantes ibi inuenirent victualia. Ibidẽ quoq; conſtituit Appius tres tabernas, vt potes tres domus in qbus cibi exponerentur venales. Vnde tribustabernis, eſt hic vnũ nomen indeclinabile ſignificans locũ illũ, ſeu tres domos præfatas. [Quos] fratres [cũ vidiſſet Paulus] nã ex habitu, occurſu & apparatu penſauit q̊d eſſent fideles, timorati & iuſti [grãs agẽs deo] q̊d iã Romæ conuerſi eſſent nonnulli ad Chriſtũ, & quod hi tã charitatiue ſibi occurrerẽt [accepit fiduciã] maiorẽ ꝙ ante, ſeu fiduciẹ incremẽtũ, quod aduẽtus ſuus ad Romã fieret fructuoſus. [Cũ aũt veniſſemus Romã pmiſſum eſt Paulo pmanere ſibimet]. i. ad ſuũ libitũ libere ambulare in vrbe [cũ cuſtodiente ſe milite] ita quod vnus miles fuit a centurione deputatus ad eius cuſtodiã, de cuius fuga timendũ non fuit: Nẽpe cũ Romã veniſſent, nõdum fuit Nero in imperio confirmatus, nec innotuit eius crudelitas, audienſq; cõtrouerſiam eſſe de lege Chriſtianorũ ac Iudæorũ, paruipendit negociũ, nec Paulũ recluſit. [Poſt tertiũ autẽ diẽ cõuocauit Paulus primos Iudẹorũ] q Romæ manebant, ſcilicet principaliores. [Cumq; veniſſent dicebat eis: Ego viri fratres, nil aduerſus plebẽ faciens]. i. contra Iudæos, quorum

Mar.7
Mat. 15.
Mar.7

cõparatione gentiles increduli, durante curſu legis, reputati ſunt canes, imo non Moſes tm̃, ſed & Chriſtus ita eos appellat. Non eſt, inqens, bonũ ſumere panẽ filiorũ, & mittere canibꝰ [aut morẽ paternũ]. i. legis ritũ ſeu iudaiſmũ [vinctus ab Hieroſolymis, traditus ſum in manus Romanorũ] videlicet tribuni ac præſidis, centurionis ac militis [q cũ interrogationem de me habuiſſent] cauſam meã inqrendo & diſcutiendo [voluerunt me dimittere, eo quod nulla cauſa mortis eſſet in me. Contradicentibus aũt Iudẹis, coactus ſum appellare Cæſarẽ, non quaſi gentẽ meã] Iudaicã, de cuius ſemine ego ſum [habens aliqd accuſare. Propter hãc ergo cauſam rogaui vos videre & alloq] ne forte contingat vos informari ſiniſtre. [Propter F ſpẽ enim Iſrael] propter bonũ ſperatũ, Iſraeli pmiſſum, videlicet ppter teſtimoniũ ſeu pdicationem, qua dico hanc ſpem eſſe impletã, ꝙtum ad primũ Chriſti aduentũ, paſſionẽ ac reſurrectionẽ [catena hac circumdatus ſum] Quo conſtat quod Apoſtolus vinctus ſeu catenatus inceſſit tẽpore tãto, cuius exẽplo patientiã addiſcamus. [Dixerunt: Nos neq; literas accepimus de te a Iudæa]. i. nulla nobis a Iudæis terræ promiſſionis ſcripta eſt accuſatio contra te [neq; adueniens aliqs fratrũ] de populo Iudæorũ [loquutus eſt qd de te malũ. Rogamꝰ autẽ audire a te ꝙ ſentis] de Chriſti aduentu atq; myſterijs [Nã de ſecta hac]. i. Chriſtianorũ lege [notũ eſt nobis, qa vbiq; ei contradicit] a multis tã gentilibus ꝙ Iudæis, q & particulares pſequutiones cõtra Chrĩanos mouerunt. [Cum cõſtituiſſet autem eis diem, cõuenerunt ad eum in hoſpicium plures, qbus exponebat] teſtimonia Chriſti [teſtificans regnum dei]. i. ſtatum & regionem eccleſiæ militantis, beatitudinemq; patriæ cœleſtis, cum teſtificatione affirmãs nunc aduenisse Chriſtũ [ſuadenſq; de Ieſu] q̊d eſſet verus Meſſias rex Iſrael [ex lege Moſi & prophetis a mane vſq; ad veſperam] in quo feruor Apoſtoli innoteſcit. [Et qdã Iudæorum] illorum [credebant his ꝙ a Paulo dicebãt, & quidam non credebant. Cumq; in-

Eſa.6.

uicem non eſſent cõſentientes, diſcedebant, dicente Paulo vnum ṽbum]. i. allegante vnum teſtimonium prophetale [qa bñ loquutus eſt ſpiritus ſanctus p Eſaiam prophetam. Vade ad populum iſtum & dic ad eos] o tu Eſaia. [Aure] corporali [audietis] o Iudæi verba Chriſti, diſcipulorumq; eius [& non intelligetis ea] virtutem & veritatem eorum pcipiendo ac intuen-

intuendo,⌊& videntes⌋ visu carnali,⌊videbitis⌋ opera Christi ac Apostolorum,⌊& non perspicietis⌋ hoc est,ex hoc non penetrabitis acie mentis vim operum horum,quomodo scilicet, Johā.10
A non nisi deo agente fieri queant,& qualiter Euangelicæ legis veritas,per ea monstratur,quemadmodum ait Saluator:Opera quæ dedit mihi pater,testimonium perhibēt de me.⌊Incrassa- Deuter.32
tum est enim cor populi huius⌋ id est,mens Iudæorum obtusa,& obtenebrata est nebula propriæ peruersitatis,sicut & Moyses ait:Incrassatus est dilectus,& recalcitrauit. Crassitudo hæc cordis Iudæorum fuit eorum carnalitas,qua terrenis potissimè inhæserūt. Propter quod Chri Johan.10
sti documenta ad omnium terrenorum contemptum hortantia aspernabantur dicentes:Insanit. Quid eum auditis?

¶Præterea,sicut crassitudo corporalis efficit corpus minus agile,minusq; mobile, sic crassitudo cordis,reddit animam veritatum cœlestium incapacem,accidiosam ac tenebrosam,⌊& auribus⌋ mētis & corporis ⌊grauiter audierūt⌋ qa & verba Chr̄i indignanter,atq; inuite corporaliter audierunt,ad considerandam quoq; eorum efficaciam fuerunt tardissimi, quibus dixit Saluator:Qui ex deo est,verba dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex deo non estis, Johā.8
⌊& oculos suos⌋ mentales ⌊compresserunt⌋ hoc est,ab intuitu euangelicæ theoriæ spontaneè auerterunt,spiritui sancto obicem ponentes,⌊ne fortè videant oculis⌋ interioribus, quæ sunt veræ salutis.⌊& auribus audiant⌋ diligenter quæ dei sunt, ⌊& corde intelligant⌋ ea quæ fidei sunt,per donum intellectus penetrando,⌊& conuertantur⌋ per corporalem agnitæ veritatis amorem ad deum,⌊& sanem eos⌋ ab infidelitate ac cæteris vitijs,animarum languoribus,secundum quod per Hieremiam dico:Conuertimini ad me,& sanabo auersiones vestras. Hanc Hiere.3
B autem scripturam allegat Lucas,secundum translationem septuaginta interpretum. Hieronymus autem quantum ad tenorem seu formam verborum, aliter transtulit, sensus vero redit in idem. Quemadmodum super Esaiam ostendi. Iohannes quoq; Euangelista allegat hæc verba pro tempore Christi prædicta atq; impleta. Vbi etiam quædam istorum verborum asserit in persona filij dei esse ad Esaiam prolata,videlicet ne forte conuertantur & sanem eos. Paulus ve Esaie.6
ro primum horum verborum dicit à spiritu sancto prolatum, sicut nunc patuit,ex quo Di- Johan.12
dymus (quem Beda hoc loco beatum appellat) in libro de spiritu sancto, diuinitatem spiritus sancti probauit. Quod enim nunc Paulus ait à spiritu sancto dictum, id Esaias à domino di- Esaie.6
ctum perhibet. Et ibi per dominum intelligitur verus deus. Ex quibus omnibus sanctus Hie- Hierony.
ronymus durissime increpat Origenem, qui per dominum sedentem in solio eleuato, istaq; verba Esaiæ loquentem,intelligit deum patrem. Per seraphim vero filium & spiritum sanctum Nunc enim ostensum est per dominum ibi signari spiritum sanctum, imò deum absolute seu vnamquamq; diuinam personam. Ex quo liquido demonstratur vnam esse, & voluntatem & naturam dei & spiritus sancti. Quod & Didymus subtilissime docet: ⌊Notum ergo sit vobis quoniam Gentibus missum est hoc salutare dei⌋ hoc est, Christus mundi saluator,ad Gentium conuersionem & gloriam à patre per incarnationis mysterium missus est,& per Apostolos deportatus,despicientibus Christum Iudæis, quemadmodum decimotertio capitulo plenius dictum est,⌊ipsi & audient⌋ auribus mentis & corporis,prædicationem Euangelij Chri-
C sti,iuxta illud Notum fecit dominus salutare suum,in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam.⌊Mansit autem biennio toto in suo conductu⌋ hoc est, in hospitio quod ipse sibi conduxerat,⌊& in custodia libera, & suscipiebat,⌋ hoc est, ad audientiam suæ prædicationis pie & charitatiue admisit,⌊omnes qui ingrediebantur ad eum⌋ Iudæos ac Gentiles,⌊prædicans regnum dei⌋ hoc est,statum & gratiam Ecclesiæ militantis,quæ frequenter à Christo regnum cœlorum,& regnum dei vocatur. Statum quoq; & gloriam Ecclesiæ triumphantis,⌊& docens quæ sunt de domino Iesu Christo⌋ vtpote præcepta, consilia, documenta, & testimonia saluatoris, ⌊cum omni fiducia⌋ assistentiæ dei, conuersionisq; plurimorum, ⌊sine prohibitione⌋ Nam ante aduentum Pauli ad Romam, Nero annis regnauit duobus, nondum tamen fuit confirmatus in regno. Propter quod dimisit Apostolum toto biennio infra Romam in suo conductu liberaq; custodia. Postea vero per decennium, scilicet decem annis dimisit eum in libertate maiori,vt etiam extra Romam in occidentalibus partibus prædicaret.

Postea quartodecimo anno Imperij Neronis, Paulus ab ipso martyrio
coronaẗ pro fide catholica, quæ radius ē primæ & inuiola
bilis veritatis, omni admiratione,gratiarum
actione,honore & gloria superdi
gnissimæ, cum ipsa
sit super
omnia deus sublimis & bene-
dictus, Amen.

FINIS.

D.Diny-

D. DIONYSII CARTHVSIANI PARAENESIS AD studiosum sacræ scripturæ. D

Eccl's.1 AVRIS BONA CVM OMNI CONCVPISCEN-
Sapiæ.6 tia audiet sapientiam. Concupiscentia enim sapientiæ deducet ad regnum perpetuum. Non vtique sapientia huius mundi, non sapientia philosophorum, poetarum, aut rhetorum (quoniam teste Apostolo, stultam fecit deus sapientiam huius mundi. Principem quoq; philosophorum Aristotelem, gloriosus & sanctus pater noster Hieronymus principem nominat fatuorum) sed de sapientia sacræ atq; diuinæ scripturæ ritè intelliguntur verba præmemorata. Nónne vani ac fatui sunt, qui relictis his, quæ ad salutem animæ requirunt, qui omissa diuinorum præceptorum custodia, & salutari scripturarum sancta-
Matth.7 rum notitia, in superuacuis (puta in his quæ deus non requirit ab eis) iugiter occupantur. Hinc tales videmus infinitis vanitatibus obfuscari, sine timore dei conuersari, ludis, iocis, ac risibus,
Ecci.3 (vt de grauioribus vitijs taceam) delectari. Nunquid hæc est via arcta ducens ad vitam, quam Christo docente, inueniunt pauci? Fac ergo quod docet sermo diuinus. Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi deus, illa cogita semper. Et: In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter.

¶ Deniq; quid prodest cognitio creaturarum, sine dilectione ac debita veneratione creatoris? Imo vtiq; plurimum obest, damnabiliorem'q; efficit sciolum. Non igitur magis delectet te studiũ naturalis philosophiæ, quàm theologiæ, sed in intellectu ac studio sacræ paginæ delectatio E
Psalm.118 tua consistat præcipua, vt dicere possis. Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et rursus: In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs. Item'q; Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti. Hoc expertus Hugo de sancto Victore:
Hug Nihil (inquit) in hac vita dulcius sentitur, nihil auidius sumitur, nihil sic mentem ab amore mũdi separat, nihil sic animum contra tentationes roborat, nihil hominem sic iuuat, & excitat ad omne bonum, sicut studium sacræ scripturæ. Et iterum: In sacra scriptura quicquid docetur, est veritas, quicquid præcipitur, bonitas, quicquid promittitur, felicitas. Itaq; hoc est saluberrimũ studium, quòd discit homo cognoscere semetipsum, vitam corrigere, in omni gratia spiritus
August. sancti proficere. Idcirco hortatur Augustinus: Vtere lectione diuina pro speculo, fœda in te corrigendo, pulchra conseruando, pulchriora agendo. Pinguissimus est sermo diuinus, omnes in se delicias continens. Cum hoc speculum oculis mentis opponimus, faciem nostram internam conspicimus, ibi sentimus quantum profecimus, quantumve à perfectione distamus.
Isidorus Hinc ait Isidorus: Geminum confert donum lectio scripturarum, quoniam mẽtis intellectum erudit, atq; à mundi vanitatibus abstractũ hominem ad amorem dei perducit. Nunquid huius sapientiæ studio aliud aliquod potest scientiæ studium comparari?

Gregori. ¶ Præterea audi Gregorium: Quàmuis (inquit) omnem scientiam & doctrinam sacra scriptura sine aliqua comparatione transcendat, quæ vera prædicat, ad cœlestem patriam vocat, à terrenis desiderijs ad superna amplectenda cor legentis inuitat, quæ nec sic clausa est, vt pauesci debeat, neq; sic patet vt vilescat, quæ vsu fastidium tollit, & tanto amplius diligitur, quanto amplius meditatur, omnes tamen scientias & doctrinas, etiam ipso loquutionis suæ more transce- F
Hierony. dit. Hinc quoq; ait Hieronymus: Ama studia scripturarum, & vitia carnis non amabis. Cupio ergo animam tuam hac diuinæ scripturæ supernaturali ac nobilissima sapientia adornari, quæ
Hierony. æternæ, summæ, & increatæ sapientiæ fulgor quidam radius'q; consistit, cuius lectio (teste Hie-
Isidorus ronymo) sensum acuit, intellectum multiplicat, teporem calefacit, torporem repellit, libidinis tela extinguit, gemitum excitat, lachrymas elicit, deo nos proximos facit, cui cum studemus, spiritus sanctus loquitur nobis, vt ait Isidorus.

¶ Postremo, huius sacræ ac salutaris scientiæ singulariter capax es, cum & naturali acumine intellectus sis decoratus, ita vt illud dicere queas: Puer eram ingeniosus, & sortitus sum animam
Sapi.8 bonam. Det itaq; tibi clementissimus deus tantam huius sapientiæ delectationem, vt cum authore libri sapiẽtiæ veraciter dicas: Hanc amaui & exquisiui à iuuentute mea, & quæsiui sponsam eam mihi assumere, & amator factus sum formæ illius. Intrans in domum meam conqui-
Prouer.3 escam cum illa. Non enim habet amaritudinem conuersatio eius, nec tædium conuictus illius, sed gaudium atque lætitiam. Hinc Salomon loquitur: Preciosior est sapientia cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. Absit ergo, vt animam tuam in inferioribus vilioribus'q; scientijs occupes.

¶ COMMENTARIORVM IN ACTA APOSTOLOrum Finis.

A D. DIONYSII CARTHVSIANI IN BEATI IOHANNIS APOSTOLI APOcalypsim enarratio.

PROOEMIVM.

ECCE PVER MEVS ELECTVS, QVEM ELE Esa.42 Mat.12
gi: dilectus meus, in quo bene placuit animæ meę: ponam spi
ritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit.
Verba hæc iuxta sensum ab Esaia, atq; a Matthæo in forma
(quãtum ad literam) de vnigenito dei vero, æterno, naturali
que filio domino nostro Iesu Christo conscripta sunt. De Io
hanne tamen Euangelista, iuxta mysticam intelligentiam cõ
grue assumuntur. Ipse enim est vnus puerorum illorum, qui
bus post resurrectionem suam loquutus est Christus: Pueri,
nunquid pulmẽtarium habetis? De quibus per Esaiam dixit Iohan.21 Esa.8.
Saluator: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi dominus. Io
hanni itaq; loquitur euangelistę deus sublimis: Ecce puer meus. Puer vtiq; ab innocẽtię pu 1.Cor.14
ritate ac sanctimonia vitæ, quomodo Paulus hortatur: Nolite pueri effici sensibus, sed ma Psal.112
B lítia paruuli estote. Et Psalmista: Laudate pueri dominum. Meus, plane per gratiã adoptio
nis, per prouidentiam æternæ prædestinationis, per communionem præcipuæ familiarita Mat.4
tis, per eminentiam apostolatus. Quem elegi præ milibus, quem & ore proprio a naui ad di Mar.3.
scipulatum, deinde ad apostolatum vocaui. Dilectus meus, & tam singulariter prædilectus, Ioh.13.20 Iohan.13
vt ipse toties de seipso loquens veraciter dicat: Discipulus quem diligebat Iesus. In quo be
ne placuit animę Christi, ita vt in cœna super pectus eius, & in sinu eius recumberet. Vel vt
ad deum patrem seu totam Trinitatem referatur, quod dicitur, Bene placuit animæ meæ.
Anima deo trino ac simplici metaphorice adscribitur, voluntatem seu mentem intelligẽdo
per animam, secundum ꝙ per Hieremiam dominus asserit: Nunquid in gente huiuscemo
di non vlciscetur anima mea? Et in Amos propheta habetur: Iurauit dominus per animam
suam. Super hunc felicem Iohannem posuit deus spiritum suum, vtiq; spiritum sanctũ: præ Hier.5
sertim in die Pentecostes, cum sedit spiritussanctus super singulos discipulorum. Nec tantũ Amos.6 Actu.2
posuit deus spm̃ suũ super eum, dando ei gratiam gratumfacientem, & virtutes, ac dona cõ
comitantia illam: sed insuper dona gratiæ gratis datæ accumulauit in eo, fecitq; eum apo
stolum, Euangelistam, prophetam, doctorem, mirabilium operatorem, cœlestium secreto
torum altissimum contemplatorem, omnium linguarum atq; totius diuinæ scripturæ tri
buens ei notitiam. Hic Iohannes iudicium. i. diuinæ æquitatis effectus & vltiones, æternæ
sapientiæ decreta ac instituta, discretionem quoq; inter verum & falsum, inter bonũ & ma Hebr.5
C lum, itemq; finale iudicium gentibus nunciauit. Per quem deus omnem militantem Eccle
siam præcipue illustrauit. Nam totius Asiæ minoris Iohannes fundauit rexitq; ecclesias. Cũ
que ad Domitiani Imperatoris præceptũ Romam vsq; esset deductus, atq; in bulientis olei
dolium missus, nec læderetur in eo: in Patmos insulam exul est relegatus. Vbi cum solus so
li deo vacaret, cognouit per spiritum, quanta mala in ecclesiis Asiæ pullularent. Super q̃ do
lens ac dominum deprecans raptus fuit, & non solum quæ fiebant in Asia: sed quæ toto or
be in ecclesiis tunc fiebant, & principalia vsq; ad finem mundi ventura vniuersali Ecclesiæ,
angelo reuelante cognouit. Super quibus librum istum composuit, suis eum mittens disci
pulis: non ad eorum duntaxat, sed ad omnium Christianorum profectum. Præterea quæ
dam expositioni huius libri possent præmitti, videlicet, quid sit prophetia, de gradibus, spe
ciebus, & ordine prophetiæ, de multiplici expositione sacræ scripturæ, & de septem regulis
intelligentiæ scripturarum valde proficuis: de quibus nunc transeo, quia in exordio exposi
tionis libri Psalmorum ea vtcunq; induxi. Postremo quemadmodum librorum veteris te
stamenti, quidam dicuntur legales, vt libri Mosi: alij historiales, vt libri regum & paralipo
menon: alij sapientiales, vt libri Salomonis: alij prophetales: ita in nouo testamento libri le
gales sunt quatuor Euangelia, historialis liber est Actus apostolorum, sapientiales libri Epi
stolæ Pauli, & aliæ septem canonicæ. Prophetalis autem liber est Apocalypsis. Nec ista in
telligenda sunt per præcisionem, sed quandam appropriationem: cum certum sit, in quo
libet genere librorum istorum, aliqua de aliorum librorum contineri materia.

¶Elucidatio primi capituli: Apocalypsis Iesu Christi quam dedit illi deus Articulus I. D

1. Cor. 14. APocalypsis Iesu Christi, quā dedit illi deus palam facere seruis suis.] Apocalypsis reuelatio dicitur. Vnde Corinthiis scribit Apostolus: Cum conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet. Itaq; Apocalypsis Iesu Christi. i. reuelatio facta Christo secundum naturam assumptam a patre, vel tota superbenedicta Trinitate, cuius indiuisa sunt opera. Deniq; omnium rerum cognitio, vniuersorumq; secretorum reuelatio facta est animæ Christi in primo incarnationis instanti: in quo omnium præteritorum præsentium, ac futurorum plena notitia Christo homini est infusa. Propter quod ait in Iohan. Pater diligit filium, & omnia de
Iohan. 5 Iohan. 8 monstrat ei quæ ipse facit. Et denuo protestatur: A meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater sic loquor. Vel Apocalypsis Iesu Christi. i. quā dominus Iesus per angelum reuelauit Iohanni, & per Iohannem toti ecclesiæ, quam dedit illi deus, scilicet filio secūdum q̄ homo est, deus pater, palam facere. i. manifestare seruis suis, omnibus Christianis secūdum ordinem iam prætactum: quia pater reuelauit filio, filius angelo, angelus Iohanni, Iohannes fidelib' qui serui sunt dei seruitute filialis timoris, non seruilis formidinis. Imo filius secundū q̄ de'
Iohan. 10 sibiipsi, secundum q̄ homo, hanc reuelationem p̄eregit. Nihilominus filius etiā secundū diuinā naturā omnia habet a patre: sicq; a patre habet virtutē & sapientiā, qua reuelat [quæ oportet fieri cito]. i. reuelatio ista continet atq; prænunciat tribulationes ecclesiæ, quas fideles cito passuri sunt. Et ista futura non oportet fieri necessitate absoluta: cum in se sint futu- E
Mat. 18 1. Cor. 11 ra contingentia, non sine magno impiorum peccato implenda. Sed eo modo, q̄ necesse est, vt veniant scandala: & sicut oportet hæreses esse, videlicet necessitate conditionata, & ex hypothesi consequentiæ non consequentis. Cum enim a deo præuisa sint, & ab eius sapientia ad electorū profectū sint p̄ordinata: non possunt non euenire secundum respectum. Verumtamen prouidentia dei mutabilibus necessitatem non imprimit, nec libertatem hominibus
1. Ioh. 2 tollit. Oportet demū hæc fieri cito. i. in hac vltima mundi ætate, de qua ait in prima Cano. sua Iohan. Nouissima hora est. Vel ideo ait cito, q̄a a tēpore apostolorum tribulatiões istę sum-
Iaco. 5 pserunt exordiū. Hinc etiā ait cito, q̄m præsens tempus futuro sæculo comparatum est velut momētum. Propter quod Iacobus: Ecce, inquit, iudex ante ianuā assistit. Præterea oportet. i. expedit, hæc fieri cito: q̄a expediens est electis, in præsenti tribulationibus exerceri: vt a vitiis emundentur, ad gratiam disponantnr, a futuris pœnis per temporales afflictiones
Esa. 28 eruantur, Christo conformentur. Vexatio quoq; dat intellectum, & futuram beatitudinem facit auidius desiderari: imo & mundi contemptum inducit. [Et significauit, mittens per angelum suum]. i. Iesus Christus mittens angelum suum, per eundem manifestauit, quæ cito fieri oportet [seruo suo Iohanni] in hoc Iohannis commendatur humilitas, q̄ se Christi ser-
Apoc. 22 Iohan. 5 Iohan. 1 uum potius q̄ apostolum vocat. Huic autem expositioni alludit, quod infra fertur: Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc in ecclesiis. [Qui testimonium perhibuit verbo dei] . i. vnigenito patris æterni. In quo verbo docuit sanctus Iohānes duplicem esse naturam, & vnā hypostasim seu personam: In principio, inquiens, erat verbum: & verbum caro factum est. Vel testimonium perhibuit verbo dei. i. sermones dei in scripturis contentos veros esse disseruit. Nec solum loquendo, scribendo, sed & sanctissime conuersando, præclarissima miracula pꝑetrando, martyrio se exponendo, exiliūq; ferendo, perhibuit testimonium verbo F
Ioh 3. 5 dei, secūdum vtrunq; hunc sensum. [Et testimonium Iesu Christi]. i. de Christo perhibuit [quæcunq; vidit] quoniam testimonium istud fuit assertio operum passionisq; Christi: & cęterorum, quæ in eius conuersatione ac passione, post resurrectionem quoq; vsq; ad ascensio
Iohan. 21 1. Ioha. 1 nem & spiritussancti missionem, conspexit Iohannes oculis mētis & corporis. Vnde in Euāgelio suo testatur: Et qui vidit, testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et in primæ suæ Canon. ait principio: Quod vidimus oculis nostris & manus nostræ contrectauerūt, de verbo vitæ annunciamus vobis. Sed quomodo ait nunc, quæcunq; vidit: cum in fine sui Euā-
Iohan. 21 gelii p̄testetur: Multa alia fecit Iesus, q̄ non sunt scripta in libro hoc? Et r̄ndendum, q̄ quando Iohannes hunc edidit librū, nondū scripsit Euang. nec in eo vniuersa scripsit, quæ prædicando perhibuit. Distributio quoque ista, qua ait quæcunq;, intelligi potest de generib' singulorum: non de singulis generum. Quia de omnibus aliqua enarrauit. Iuxta quē modū ait
Psal. 9 Eccl. 42 Eccl. 18 Eccl. 43 Psalmista: Narrabo omnia mirabilia tua. Et in Eccle. Nonne deus fecit sanctos enarrare omnia mirabilia sua, quæ confirmauit omnipotens dominus, stabilis in gloria sua? Nihilominus in eodem libro conscribitur: Quis sufficiet enarrare omnia mirabilia eius? Et: Pauca vidimus operum eius. Consequenter pandit Iohānes quam fructuosa sit hæc eius doctrina, & quanta attentione sit aduertenda. [Beatus] nunc beatitudine viæ, ac spei, siue per meritū

A meritum:nondum beatitudine patriæ,seu rei,per præmium[qui legit] alios erudiendo vel
" per seipsum studendo[& qui audit]discendo,seu aduertendo,vel auribus mentis percipien=
" do,scilicet,obediendo[verba prophetiæ huius].i.libri istius prophetici qui vaticinijs plen⁹
" est,in quo etiam verba prophetarum frequenter introducuntur[& seruat].i.memoriter re=
" tinet,efficaciter implet,patiẽterq; sustinet[ea quæ in ea scripta sunt].i.quæ in prophetia hu
ius voluminis docentur,iubentur,prænunciantur. Siquidem in libro isto contenta sunt sa=
luberrima documenta,seriosa præcepta,futura aduersa. Itaq; quod ait,beatus qui legit, au=
dit & seruat,coniunctim est intelligendum. Non enim sufficit legere,vel audire,nisi & seruẽ
tur lecta vel audita. Propter quod ait Saluator:Beati qui audiunt verbum dei, & custodiũt
illud. Et Iacob. Scienti bonum & non facienti,peccatum est illi. Verũtamen quia nõ omnes lucæ.11 Iaco.4
sciunt hæc legere,sufficit audire & obseruare. Si tamen quod dicitur,legit & audit,intelliga=
tur de lectione & auditione charitatiua interna attenta(quomodo ait Apost. Nemo potest
dicere dominum Iesum,nisi in spiritusancto)vtrumq; per se sufficiens erit:quia & tunc terti
um virtualiter includunt,seu comprehendunt. Circa hunc locum dicit Berengandus:Multi 1.Cor.12
præcepta dei legunt vel audiunt,sed nihil eos iuuat. Aut enim acquirendis terrenis mens eo
rum dedita est,aut libidine exagitatur,aut proximum exagitat,aut contra prælatum super Bernar.
bit,aut fingit se potentem vel magnum futurum ,aut cæteris vanissimis rebus distenditur.
Alij diuinas scripturas legunt & audiunt,vt sapientes & egregij apud homines habeantur,
" & in sæculi prosperitatibus floreant:non vt reprobam corrigant vitam. Cur vero,qui ver
B ba libri huius legit audit seruat,beatus sit,subditur. [Tempus enim prope est].i.dies iudicij
particularis singulorum,imo & vniuersalis,tempus quoq; æternæ retributionis. Vnde futu
" ræ vitæ æternitatem attendens Apostolus dixit: Momentaneum & leue tribulationis nr̃æ,
" æternum gloriæ pondus operatur in nobis[Iohannes]mandat & scribit[septem ecclesijs,q̃ 2.Cor.4
sunt in Asia.]Quando enim Iohãnes hæc scripsit,erant in Asia septem ecclesiæ particulares
& principales ,videlicet septem congregationes fidelium in septem ciuitatibus Asiæ mino=
ris:cuius Ephesus fuit metropolis:quæ ecclesiæ & ciuitates infra exprimuntur. Per has autẽ
septem ecclesias,vniuersæ designantur ecclesiæ:quoniam septenario numero vniuersitas si=
gnificari solet:eo q͏ septem dierum numero omne tempus comprehendatur, & septem die=
bus omne tempus euoluitur. Et propter septemplicem gratiam spiritussancti,qua impletur
ecclesia. Deniq; vniuersæ ecclesiæ sunt vna ecclesia catholica: quæ per septem ecclesias expli=
" catur:propter septem dona spiritussancti,quibus illustrata in mundo resulget. [Gratia vo=
" bis & pax]Gratia proprie sumpta, est habitus supernaturalis menti per creationem infusus Gratia q̃d
esse spiritale,deiforme,atq; idoneum ad promerendam vitam æternam,conferens ei. Hanc et q̃nam
habet omnis qui est in statu salutis. Sed sicut charitas , ita & gratia ista perficitur. Itaq; gra= ea habeat.
tiam non habentibus optat gratiam dari,habentibus vero appetit perfici. Potest tamẽ hoc
loco per gratiam quodcunq; spiritale donum,conferens ad salutem,intelligi. Pax autem est lucæ.24
tranquillitas mentis:& quies eius in deo:quam maxime habere condecet Christianum. Nã Iohan.20
& Christus sic suos salutauit discipulos, Pax vobis. Et ascensurus in cœlum loquutus est
eis,passioni iam proximus:Pacem relinquo vobis,pacem meam do vobis. Insuper hanc sa Iohan.14
lutationis formam ipsis præfixit:In quamcunq;(inquiens)domum intraueritis,primum di lucæ.10
C cite:Pax huic domui. Quam vero desiderabile,deificum,ac beatum sit pacem habere, osten
dit dicendo:Beati pacifici,quoniam filij dei vocabuntur. Ideo monet Apostolus: Pax Chri Matt.5
sti exultet in cordibus vestris. Nullam itaq; turbulentiam animi,nullam inquietudinem vi= Coloss.3
tij,aut amaritudinem spiritus admittamus:sed tranquilla deo mente vacemus. Itaq; gratia
disponens ad pacem veram,spiritalem,internam,& pax consequens illam,insit,detur & cõ
" seruetur vobis[ab eo qui est,& qui erat,& qui vẽturus est]id est,a deo patre æterno. Cuius
æternitas quamuis sit inextensa,inuariabilis, totaq; simplicissime simul:per temporum ta=
men differentias designatur:quoniam omne tempus ambit,includit , & tempori omni assi
stit:nec a nobis intelligitur,nisi ex tempore,& per comparationem ad tempus:eo modo , q̃
incorporalia atq; simplicia,per corporalia & composita intelligere dicimur:puta per abne=
gationem,& etiam alijs modis. Itaq; deus pater nunc incommutabiliter est , & ante omnia
erat,& venturus est ad ecclesiam militantem ac triumphantem, per charitatem , gratiã, seu
gloriam inhabitando:seq; suis electis manifestando,ac noua & mira agendo :non locũ mu= Iohan.14
tando. Sic nempe ait Christus:Qui diligit me,sermonem meum seruabit:& pater meus dili
get eum:& ad eum veniemus,& mansionem apud eum faciemus. Venturus est itaq; omni=
um electorum remunerator & corporum glorificator. Quamuis aũt iuxta hũc sensum vni
" cuique diuinæ personæ conueniat esse,fuisse, venturumque esse:tamen hoc loco patri appro
priatur, propter verba sequentia. Sequitur enim[& a septem spiritibus , qui in conspectu

throni eius sunt. Per septem spiritus multi expositorum accipiunt spiritum sanctum, eo q D
in donis sit septiformis: quamuis sit simplex vnusq; in natura. Cuius dona (quæ apud Esaiā
Esaiæ 11 spiritus nomine exprimuntur cum dicitur: Spiritus sapientiæ & intellectus, &c.) sunt in con
spectu throni eius .i. in mente ac intelligentia animæ Christi, cuius humanitas thronus pa
tris vocatur. Vel per septem spiritus intelliguntur angeli sancti, ita, vt per septem vniuersi
Tobiæ .12 tas angelorum insinuetur, eo modo quo Tobiæ Raphael loquitur: Ego sum vnus de septē,
qui astamus ante deum. Vel certe per septem spiritus, specialiter denotantur illi septem an
gelici spiritus, qui septem ecclesiis Asiæ præfuerunt. Quidam etenim vni priuatæ personæ,
quidam communitati sunt præsidentes. Omnes autem angeli sunt in conspectu throni dei
Daniel. 10 Daniel. 12 .i. ipsi deo omnipotenti assistunt, tanquam obsequi præparati. Thronus quoq; dei vocatur
2 Corin. 12 vno modo ipsum tertium intellectualeq; cœlū, in quo residet Trinitas adoranda. Ad quod
secundum vnam expositionem raptus est Paulus. Nec aliud est thronus iste, quam ipsa re
sidentis authoritas ac maiestas, qui in seipso esse & quiescere perhibetur. Obiter aduertendū
q non eodē modo gratia & pax sunt a deo & angelis eius. A deo enim sunt effectiue, ac prin
Tob. 12 cipaliter: ab angelis impetratiue, & instrumentaliter. Orant quippe pro nobis, & nostra ob
Actu. 10 sequia offerunt deo. [Et a Iesu Christo] qui secundum diuinitatem est idem dator pacis &
Iohannis 5 gratiæ cum patre & spiritu, & eodem modo cum illis hæc tribuit. Propter quod ait: Quæcū
que facit pater, hæc & filius similiter facit. Etenim trium personarum est vna essentia, vna
potestas: idcirco & actio ad extra indiuisa. Porro Christus secūdum q homo & mediator,
est causa pacis & gratiæ meritoria, instrumentalis, secundaria: cū eius humanitas sit instru
mentum proprium, coniunctum, animatum, immediatumq; diuinitatis seu verbi: per quā E
humanitatem verbum incarnatum, seu Christus homo, promeruit nobis dona gratię, imo
& gloriæ. Et precamur virtute ac merito Christi dona spiritalia nobis præstari [q est testis
Iohann. 14 Lucæ. 21 fidelis] .i. verax in verbis, factis, & promissis, intantū vt dicat: Cœlū & terra transibunt, ver
Iohan. 16 ba autem mea non transibunt. Dedit autem testimonium fidele de patre dicendo, Exiui a
patre & veni in mundum. Et alia multa sublimia, quæ in Euangelio Iohānis potissime sunt
descripta. Verbis quoq; & factis testimonium perhibuit de seipso, qui in die iudicij testimo
nium perhibebit contra reprobatos, & pro electis. Iuxta illud: Ego sum iudex & testis. Deni
Hiere. 24 que Euangelicæ legis doctrinam testatus est populo, de quo loquitur pater: Ecce testem po
Esaiæ 55 pulis dedi eum [primogenitus mortuorū.] Cum innumerabiles mortales & mortui fuerint
ante Christi aduentum, quomodo dictus est primogenitus mortuorum? Ad quod Beren
gandus respondet, quod primogenitus hic pro primo accipitur, sicut primos eos in populo
vocamus: non qui ætate, sed honore ac dignitate cæteros antecellunt. Et hoc verum est, siue
per mortuos intelligamus corpore mortuos, siue spiritaliter atq; salubriter mortificatos,
quales fuerunt quibus scribit Apostolus: Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cū
1. Corin. 15 Christo in deo. Primogenitus itaq; mortuorum Christus est, quoniam est primus & caput
Ephesio. 5 omnium hominum electorum. Vel sic: Primogenitus mortuorū .i. inter resurgentes a mor
te, primus ad immortalem vitam resurgens. Primus etiam inter hos dignitate & causalita
te. Qui autem ante Christum a morte suscitati leguntur, ad vitam mortalem rursus moritu F
ri resuscitabantur. Hinc ad Colossenses scribit de Christo Apostolus: Qui est primogenitus
Colossen. 1 Hebræo. 2 creaturæ, & primogenitus mortuorum [& princeps regum terræ.] Omnia enim subiecta
Iohan. 17 sunt Christo, etiam secundum naturam assumptam. Vnde & passione instante dixit ad pa
Philipp. 2. Danielis 7. trem: Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. Et, teste Apostolo, in nomine Iesu omne ge
nu flectitur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. De quo Daniel ait: Omnes populi, tri
bus & linguæ seruient ei. Sed quomodo princeps regum terræ dicitur Christus, cum tā mul
ti reges terræ ei non pareant, imo rebelles sint? Et respondendum, q plenariam potestatem
Ephesio. 2 super eos sortitus sit: & cum sibi placuerit, potestatem hanc ostendet in eis [Qui dilexit nos]
amore æterno & increato, secundum q deus: amore quoq; creato, gratuito & infuso, imo
Ephesio. 5 & naturali amore, tanquam naturæ suæ consortes & fratres, secundum q homo. Vnde mo
Iohānis 15 net Apostolus. Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Quam perfecte autem
dilexerit nos demōstrat: Maiorem (inquiens) hac dilectionem nemo habet, vt animam suā
Eodem ponat quis pro amicis suis. Si hanc dilectionem volumus nobis prodesse, obediamus iuben
ti: Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos [& lauit nos a peccatis no
stris, in sanguine suo] id est, merito passionis suæ, & precio sanguinis sui a peccato originali
& actuali nos emundauit tempore passionis: & hoc quantum ad sufficientiam. Quoniam q̄
tum in se est, pro omnibus satisfecit: sed quantum ad efficiētiam seu efficaciam, lauat nos a
peccatis, in sacramento baptismi ac pœnitentiæ: quæ a passione Christi efficaciam sortiun
tur, sicut & cætera sacramenta: quæ sunt velut vasa medicinalia, dominicæ passionis vir
tutem

A tutem & gratiam quodammodo continentia, per quæ meritum Christi nobis applicatur.
Præterea quandocunque veniam ex toto corde precamur, lauat nos a peccato in sanguine
suo. Nam preces nostræ, & omnis nostra operatio, per hoc redduntur deo acceptæ ac vigo-
rosæ, ꝙ Christo capiti nostro per fidem coniungimur. Hinc ad Ephesios inducitur: Christꝰ Eph. 5
dilexit ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea, vt illam sanctificaret. Nam quia dilexit, tra
" didit se & lauit, non quia digni eramus. [Et fecit nos regnum] id est, ex hominibus cõstituit
sibi, ædificauit, & fecit ecclesiam: tales eos efficiens, vt in ipsis habitare & regnare in via per
gratiam, atq; in patria per gloriam dignaretur. Vnde in Euangelio ecclesia frequenter re-
gnum cœlorum vocatur, imo & regnũ dei. Fecit quoq; nos regnum, quia cœlestis regni ci- Matt. 13
ues nos ascripsit, dicente Apostolo: Iam non estis hospites & aduenæ, sed ciues sanctorum, Ephe. 2
" & domestici dei. [& sacerdotes] quod ad sacerdotes ecclesiæ potest referri, quibus competit lucæ. 22
corpus domini consecrare. Generaliter quoq; ad omnes fideles, qui per similitudinem, pro-
prietatem & actus quosdam sacerdotes dicuntur. Primo, quia seipsos offerunt deo, & quo-
niam corpora sua mortificant per pœnitẽtiæ actus. Sicut Apostolus instruit: Exhibete cor Rom. 12
pora vestra hostiam sanctam, viuentem, deo placentem. Et quia per compunctionem in- Psal. 50
ternam, animas suas immolant creatori. Sacrificium enim deo spiritus contribulatus. Sed
& orationes, laudes ac cætera virtutum exercitia, offerunt deo indesinenter. Vnde in Eccle-
siastico scriptum est: Salutare sacrificium attendere in mandatis. Et in Psalmo: Immola deo Eccl. 35
sacrificium laudis. Postremo summi atq; æterni sacerdotis sunt membra, videlicet Christi. Psal. 49
B Fecit ergo nos regnum & sacerdotes [deo & patri suo] id est, ad gloriam dei patris, qui est de Exod. 19
us Christi secundum humanitatem, & pater eius secundum diuinitatem. Propter quod ait:
" Ascendo ad patrem meum, & deum meum. [Ipsi gloria] id est, beatitudo perfecta inest & Ioh. 20
competit. Vel gloria, id est, excellentia, seu clara cum laude notitia. Ipsi quoq; glorificatio
" ab omnibus impendatur [& imperium] nam ipse summus est Imperator, cuius est cunctis
præcipere. Ipsi ergo obedientia exhibeatur. Hoc verbo docemur, deo cordialiter de suis be-
" neficijs regratiari, eiusque beatitudini toto corde cõgratulari. Ideo sequitur. [Amen] id est,
" fiat. [Ecce venit cum nubibus] id est, in nubibus ad iudicandum venturus est. Quem admo Actu. 1
dum testatur: Videbitis filium hominis venientem in nubibus cœli, cum potestate magna Matt. 26
& maiestate. Sic enim ascendit: Et de ipso angeli prędixerũt: Quemadmodum vidistis eum Actu. 1
ascendentem in cœlum, sic veniet. Venit quoq; cum nubibus, id est, cum angelicis spiritibꝰ,
sanctis apostolis, cæterisq; perfectis ac prædicatoribus, qui in scripturis nubes vocantur.
" [& videbit eum omnis oculus.] Hic ponitur pars pro toto, & genus pro specie: per omnem Esa. 6.
oculum intelligendo omnem hominem: & rursus per omnem oculum, omnem oculum hu-
manum. Christus quippe cum sit deus & homo, in forma humana a bonis ac malis corpo-
raliter conspicietur. Et electis quidem dulcis ac blandus, reprobis vero seuerus atq; terribi-
lis apparebit. Dicuntq; aliqui, ꝙ terror & blandicies nascetur non ex videntium conscien- Matt. 25
tijs tantum: sed etiam ex ipso iudicis apparatu: qui iustorum visum tanquam conuenientis-
simum obiectum immutabit, eosque serenissimo vultu aspiciet: reproborum vero visum tã
quam obiectum valde contrarium, & seipsum eis iratum ac indignabundum, in vultu terri
fico exhibebit. Insuper quamuis electi, qui ante iudicium deum beatifice cernũt aut cernẽt,
C Christum in ipso iudicio sint in sua diuinitate clare feliciterq; visuri: illi tamen electi, qui vs
que ad iudicium nondum iudicati extiterint, vel de suo præmio nondum securi effecti, non
videbunt eum durante iudicio in diuinitate sua per speciem: sed per fidem, quæ non aufer-
tur electis nisi ad beatificam peruenerint visionem. Postquam autem Iohannes asseruit, vi-
debit eum omnis oculus, de interfectoribus tamen Christi, quibus visio eius erit specialiter
" molesta confusibilis ac pœnosa, subiungit. [Et qui eum pupugerũt] vt Iudæi qui eius cruci- Iohan. 19
fixionem procurauerunt, Pilatus qui dedit sententiam, milites qui illam sunt exequuti. Te Hier. 11
stimonium istud sumptum est ex eo quod per Zachariam loquitur Christus: Aspicient ad zach. 12
me quem confixerunt. Quod quantum ad sensum verborum alibi allegatur cum dicitur,
Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Vnde & tempore passionis Christus testa
tus est Caiphæ & Iudæis, Amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris dei, & veniẽ
" tem in nubibus cœli. [Et plagent se super eum omnes tribus terrę]. i. multi de tribubus vni
uersis. Vel omnes qui terrena potius quam diuina dilexerunt. De quibus loquitur Hieremi
as, Recedentes a te in terra scribentur. Isti plangent se super eum. i. maliciam, blasphemiam
ingratitudinem suam in Christum, deflebunt. Non ꝙ de ipsa culpa, secundum ꝙ culpa est
vel dei offensiua, vere dolebunt: sed inquantũ est causa punitionis eorũ. Iuxta ꝗd scriptum
est. Videntes turbabunt timore horribili, gemẽtes p̃ angustia spũs, dicẽtes intra se pœniten
tiã agẽtes. Nos insensati vitã illoꝝ æstimabamus insaniam. Istud quoq; testimoniũ ex præ-
Y iij alle-

zach.12 Matth.24 allegata prophetia Zachariæ assumptum est. Quod & in Matthæo Christus commemorat D
vbi ait, Tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, & plangent omnes tribus terræ. [Etiā amen] reduplicatio ista designat, ꝙ ita certissime ac ineuitabiliter fient. Etiā namq; & Amē idem significant. Deinde verba Christi inducit Iohannes. [Ego sum Alpha & o] A est prima litera Græcorum, & O vltima. Literis itaq; istis se cōparat seu exprimit Christus ad innuendum, ꝙ ipse sit vniuersorum primum principium, ac vltimus finis. Omnia enim propter seipsum operatus est dominus. Hinc quasi verba præfata exponens addidit Christus
prou.16 [principium & finis] est nempe principium effectiuum, quia creator: & beatificus finis, quia verę felicitatis obiectum, & ipse beatitudo obiectalis est electorum, qui per Esaiam testatur:
Esaiæ 44 Ego primus, & ego nouissimus. Ad ipsum ergo nosipsos & omnia nostra iugiter ordinemus, eum semper synceriter intendamus: nec possumus esse beati aut bene dispositi, nisi ad ipsum stemus conuersi, a quo sumus exorti [dicit dominus deus] qui solus est propria authoritate omnium dominus [qui est] quoniam esse verum, plenum, perfectum, immensum, inuariabile possidet, sicut ad Mosen ait: Ego sum qui sum. Hæc dices, qui est misit me [& q erat] ab
Act. 10 Exod. 3 æterno [& qui venturus est] ad iudicandum de omnibus [omnipotens] quia in iudicio omnipotentiam suam demonstrabit potissime, iuxta illud in Psalmo: Cognoscetur dominus iu-
psalm.9 dicia faciens. Possunt q̄q; hæc ỽba absolute de deo, & de qualibet diuina exponi psona, dūmō vltima ista particula, q vētur⁹ est oīpotēs, exponat, sicut iā paulo añ exposita est, depse.

¶ Prosequutio explanationis huius capitis ab eo loco, q̄ ait: Ego Iohannes frater vr.

Articulus II. E

PRoœmio, titulo, ac salutatione præmissis, ponit narrationem, & materiam libri huius tangit sub quadam communitate. [Ego Iohannes frater vester] natura, religione atq; baptismatis regeneratione. Frater quoq;, quia de eisdē protoplastis parentibus secundum carnem, & de eodem deo secūdum animam,
Mala 2 iuxta illud Malachiæ: Nunquid non pater vnus omnium nostrum? Nunquid
Iob. 33 non deus vnus creauit nos? Iterum frater, quia eiusdem matris puta Ecclesiæ filius, & ratione materię, iuxta illud in Iob: Ecce me sicut te fecit deus. Et de eodem luto formatus sum. Discipulos itaq; suos ac filios nominat tātus pater atq; Apostolus fratres, dans humilitatis exemplum, vt prælati in humilitate permaneant, & se quasi vnum de grege existiment. Iuxta illud Ecclesiastici: Rectorem te posuerūt, noli extolli. Esto in illis quasi vnus ex ipsis [& particeps in tribulatione]. i. in persequutionib⁹ propter Christum illatis vobis conformis. Tūc enim Domitiani persequutio totam infestauit ecclesiam [& regno]. i. cœlestis patriæ pmio, vobis & mihi parato. Qui enim socij sunt tribulationis propter Christum, socij erunt consolationis in regno cœlesti cum Christo. Vel in regno militantis Ecclesiæ, cuius membrum sum ego, sicut & vos [& patiētia] sine qua tribulatio ad regnum non duceret, nec prodesset. Patientia inquam [in Christo Iesu]. i. secundum voluntatem eius & ad honorem ipsius, a quo vera patientia datur, de quo ait Psalmista: Veruntamen deo subiecta esto anima mea,
psal.61 quoniam ab ipso patientia mea. Et: Quoniam tu es patientia mea domine. [Fui in insula,
Psalm. 70 quę vocatur Patmos, propter verbum dei]. i. vnigenitum patris, vel propter prædicationis instātiam [& testimoniū Iesu]. i. propter testificationes, quibus quotidie testificabar Iesum esse regem Messiam, omnium creatorem, ac saluatorem. Hac nempe de causa missus est in exilium Patmos a Domitiano [fui in spiritu]. i. mētis excessu seu ecstasi, vtpote ab exteriori F
bus sensibus alienatus, & ad diuina vehementer ac supernaturaliter eleuatus, quemadmodum in imaginarijs simul & intellectualibus visionibus prophetarum fieri consueuit. Vnde Ezechiel: Statim, inquit, fui in spiritu [in dominica die] qui est dies diuinorum occupationi-
Eze.1 bus deputatus, plus quam cæteri dies. Sicq; verbis prætactis tangitur congruentia reuelationis desuper factæ sancto Iohanni ex parte loci ac temporis. Loci in eo quod ait, fui in insula Patmos. Locus enim ab aliorum habitatione semotus, quanto quietior, tanto contemplationi, reuelationi, orationiq; aptior. Temporis vero, dum addit, In dominico die. Deni-
Albertus. que cum liber iste sit de visionibus, quibus secundum Albertum magnum virum, subtilissimum, atque doctissimum, non est de facili credendum: sanctus Iohannes plura tangit, per
psalm.92. Beda. quæ verba sua credibilia fiunt. Propter quod etiam Beda disseruit: Personam, locum, tempus, causamque visionis insinuat, ne carnali phantasmate putaretur illusus. [Et audiui] interiori non corporali auditu [post me vocem magnam tanquam tubæ dicentis] id est, tubalem, angelicam, alta magna & mystica significantem. Per quod angeli loquentis
Ezech.3. idoneitas ad sui officij exequutionem innuitur. Simile huic est illud Ezechielis: Audiui post me vocem commotionis magnæ. Sed cur ait post me, & non potius intra me, quemadmodum Zacharias: Angelus, inquit, loquebatur in me: vel supra me? Respondet Be-

A Berengandus: Quasi post nos est quod ignoramus. Post se Iohannes vocẽ audiuit, quia mysteria quæ tunc ei reuelata sunt, nondum perfecte cognouerat. Profecerunt enim apostoli & prophetæ in reuelationibus diuinorum. Quæ vox tubæ assimilatur. Nam sicut per tubam ad pugnam homines prouocantur, ita per verba libri huius fideles ad prelia contra peccata diabolum, ac persecutorum insaniam inuitantur ac animantur. Verũtamen aliqui dicunt, ꝙ ista per angelum reuelata, fuerunt Iohanni antea manifesta: quod intelligi potest quantũ ad aliqua principalia, & in quodam communi. Propterea etiam ait: post me, quoniam angelus a contemplatione diuinorum, vocauit eum ad considerationem actuum humanorum. Nam & prælati ab apice contemplationis, quodãmodo retrahuntur, dum ad subditorũ curam & prouidentiam reuocantur. Insuper de hac voce tubali Haymo scribit: Vox quam audit Iohannes, bene tanquam vox tubæ dicitur, quæ ab interioribus sine strepitu sonum accipit quem promit exterius, quia ille sine sono vocis prius audiuit in corde, quod postea exterius sonuit in voce. In visionibus quippe imaginariis omnia per similitudines rerum gerun
" tur ac repsentantur [Quod vides], i. ea q̃ nunc tibi reuelo, & me monstrãte intelligis [scribe]
" ad informationẽ fideliũ [in libro, & mitte septem ecclesiis, q̃ sunt in Asia] de qbus ecclesiis &
" quõ p eas vniuersæ ecclesiæ designentur, iam dictũ est in pcedenti articulo [Ephesum], i. ad
" fideles in Epheso, Metropoli Asiæ minoris mitte hunc librum. Sic quoq; mitte [ad Smyrnã
" & Pergamum, & Thyathyram, & Sardis, & Philadelphiam, & Laodiciam,] Ista sunt nomina septem ciuitatum Asiæ quarum ecclesiis præsidebat Iohannes. Interpretationem ciuitatum istarum, & quomodo per eas cæteræ ecclesiæ designantur, omitto: quia non videtur

B magni momenti [Et conuersus sum] spiritali conuersione, aspiciendo ad eum quem post me audiui. Vel conuersus sum, aciem mentis à contemplatione supernorum, ad horum aduertẽtiam dirigendo. Preterea quia in visione imaginaria videbatur Iohanni, ꝙ post tergum suum vox loqueretur ad eum, etiam in eadem imaginatione sibi apparuit, ꝙ retrospiceret ad Eoxdi.19
" loquentem [vt viderem] visione mentali & diligenter aduerterem [vocem quæ loquebatur
" mecum] alloquutione interna, quæ exteriori non percipiebatur auditu. Solet tamen visus pro om̃i sensu accipi. Vnde in Exodo habetur: Populus videbat voces & tonitrua. Vel viderem vocem, id est, vociferantem tubaliter, scilicet angelum. [Et conuersus] ad alloquentem
" me [vidi septem candelabra aurea.] Quid autem per ea significetur, in fine huius capitis dr̃: Significat em̃ septem ecclesias Asiæ, imo per eas totius Christianitatis ecclesias, septemplici dono spiritus s. splendentes. Dicitur autẽ ecclesia per assimilationem quandam candelabrũ, quoniam super se portat lumen clarissimum, scilicet Christũ & munera eius: quæ sunt splendiflua lumina mentis, puta gratiam gratificantem, virtutes ac dona, eorumq; actus: qui beatitudines appellantur & fructus. Istud quoq; candelabrum dicitur aureum, vel propter charitatis ardorem, & sapientiæ salutaris fulgorem: vel propter martyrum sanguinem, & fidelium quotidianam persequutionem, tribulationem, ac mortificationem. Iterum ecclesia, aureum candelabrum nuncupauit, quia per scripturarum notitiam lucida, per charitatem & gratiam preciosa, per patientiam solida, per obedientiam ductilis, per prædicationem sono-

C ra, per perseuerantiam longa, per spem erecta, per fidem in deo fundata. Huic autem visioni Iohannis simile est quod Zacharias ait: Vidi candelabrum aureum totum, & lampas su- zach.4
" per illud. Vbi per candelabrum aureum allegorice, hic autem literaliter, designatur ecclesia: sicut ibidem exposui. [Et in medio] septem [candelabrorum aureorum] id est, ecclesiarum,
" vidi [similem filio hominis] id est, angelum in specie humana, vel poti⁹ in persona Christi, quem representauit. Quod autem angelus Christi personam gerens visus est in medio candelabrorum istorum, id figurauit quod Christus est in medio electoꝝ fidelium, secundũ ꝙ ait: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi in medio eorum sum. Et denuo. Matth.18 Ego vobiscum sum cunctis diebus vsq; ad consummationem sæculi. Propter quod in Esaia scriptum est: Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel [ve Matth.28 stitum podere], i. veste sacerdotali, vsq; ad tales dependente. Vnde Sapiens asserit: In veste Sapien.18 poderis quam habebat Aaron, totus erat orbis terrarum: & magnificentia tua domine, in diademate capitis illius erat scripta. Per vestem hanc Beda intelligit sacerdotium Christi, summi sacerdotis ecclesiæ: qui Apostolos fecit sacerdotes, & in ara crucis semetipsum immolauit pro nobis. Alii per poderem intelligunt Christi humanitatem, vel carnem in qua humiliauit se vsque ad mortem, deditq; se pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis, secundum Apostolum ad Ephesios quinto. Vnde de vestimento hoc, angeli Christum sciscitati sunt ascendentem: Quare rubrum est indumentum tuum? Esaiæ sexagesimo tertio. Alii per poderem intelligunt totam ecclesiam, vsq; ad finem sæculi permanentem: qua Christus quasi vestimento cingitur ac ornatur, cum sit mysticum corpus ipsius. De qua Hebræ.3 lucæ.22

vesti-

Cap. I. .....tione in Esaia recolitur:His omnibus,quasi ornamento vestieris. Postremo cum pode
....s sit vestis linea,quæ communiter dicitur alba:potest per eam Christi innocẽtia, puritasq; D
illibata intelligi.[& præcinctum ad mamillas zona aurea.] Per hanc præcinctionem suam
Christus docet atq; insinuat,cor esse restringendum ab indiscreto scrutinio diuinorum,iux
Prou.25 ta quod Salomon ait:Sicut qui mel comedit multum,non est ei bonum,sic qui perscrutator
Eccle.3 est maiestatis,opprimetur a gloria.In Ecclesiastico quoq; legitur:Altiora te ne quæsieris,&
Exodi.20 fortiora te ne scrutatus fueris.Præterea contemplandum, ꝙ in veteri testamẽto prohibetur
Danie.10 ipsa luxuria,in nouo autem concupiscentia inordinata. Idcirco in Daniele legitur dominus
apparuisse præcinctus ad renes,per quod restrinctio carnis innuitur. In nouo autem testa
mento scilicet loco præsenti,apparuit dominus ad mamillas præcĩctus,per quod restrinctio
cordis insinuatur.Aurea autem zona charitatem designat, per quam mentem in deo ligatã
tenemus, & ab illicitis refrenamus.Porro secundum Bedam,mamillæ sunt duo testamenta,
Actuũ.4 zona aurea chorus sanctorum,seu multitudo fidelium vnanimi charitate deo adhærens,&
ephe.4 testamenta quibus spiritaliter nutitur cõplectens, & seruans(vt docet Apost.)vnitatẽ spũs
in vinculo pacis.Apparuit ergo angelus ad mamillas præcinctus,ad innuẽdum,quod Chri
stus ecclesiam sibi connexam per vtriusq; testamenti fouet scripturas.Possumus etiam con
uenienter asserere,ideo ad mamillas zona aurea præcinctum: quoniam pectus Christi cha
ritate plenissimum est atq; ornatum,& suis fidelibus intime copulatum[Caput autem & ca
pilli eius erant candidi,tãquam lana alba & tanquam nix]Caput Christi est eius diuinitas
1.Cor.12 vel superior animæ portio, ab omni labe peccati instar lanæ ac niuis immunis. Per capitis E
quoq; albiformem candorem, antiquitas seu æternitas, ac immortalitas maiestatis Christi
Danie.7 ostenditur.Vnde in Daniele scribitur:Antiquus dierum sedit.Capilli capitis eius quasi lana
munda.Per capillos autem designantur fideles ex Christo spiritaliter geniti,in esse gratię ac
virtutum:qui sunt oues ad dexteram collocãdæ, & Christo capiti proxime inhærentes:qui
Christi mundiciam ac sanctimoniam imitantur,& loti ab eo super niuem dealbantur:qbus
1 Petri 3. Petrus in prima sua scribit Canonica:Secũdum eum qui vocauit vos sanctum,& vos sancti
in omni conuersatione sitis.At vero sicut lana est alba,mollis, & calefactiua:sic isti sunt albi
Ezech.11 per cordis mundiciam, molles per docilitatem ac mititatem, habẽtes cor carneum ad susce
ptionem deuotionis aptissimum: calefactiuum propriæ mentis ac proximorũ per infusum
sibi diuinum amorem.Nix vero est frigida,ita & ipsi concupiscentiæ carẽt feruore,& frigidi
sunt à mundi huius amore[Et oculi eius tanquam flamma ignis] Nam visus Christi clarissi
Hebræ.4 mus,acutissimus,calidissimusq; consistit,dicente Apostolo:Omnia nuda & aperta sunt ocu
lis eius.Mens etenim Christi plena est zelo æquitatis ac sapientia. Per hoc quoq; ostẽditur,
ꝙ Christi aspectus valde terribilis erit iniustis. Vnde custodes sepulchri viso angelo,cuius as
pectus erat vt fulgur,facti sunt velut amẽtes & mortui.Oculi insuper Christi vocantur septẽ
dona spiritus sancti,quæ fuerunt & sunt in aĩa Christi:de quibus scriptum est:Sup lapidem
Zach.3 vnũ septem oculi sunt,lapis enim angularis est Christus. Oculi isti in anima Christi lucent
& ardent vt flamma.Quidam per oculos Christi intelligũt Apostolos,p̃dicatores,doctores,
quoꝝ est, aliorũ corda illuminare ac inflãmare.[Et pedes eius similes aurichalco,sicut in ca
mino ardenti] Per q̊d datur intelligi,ꝙ finis Chr̃i in sęculo isto per amarissimã passionẽ fuit,
cuius & pedes clauis transfixi conformati sunt aurichalco.Haymo aũt & Beda p pedes intel
legunt Christianos in fine seculi tpe Antichristi: qui erunt extremi & vltimi,sicut pedes sunt
extremũ & vltimũ corporis.Isti similes erunt aurichalco,quod est æs p ignẽ & plura medica
mina perductũ ad auri colorem:sic illi per acerbissimas persecutiones exercebũtur ac perdu
centur ad plenum charitatis fulgorem:ideo subditur, sicut in camino ardenti,id est,tribula
tione ingenti. Qui etiam aurichalco potius, quam auro assimilãtur:qa & si primis Ecclesiæ
sanctis similes sint futuri,in p̃fectione virtutũ:non tamen ita splendebit, aut innotescet eorũ
perfectio per miracula,sicut prioꝝ sanctorum. [Et vox illius tãquam vox aquarum multa
rum].i. eloquentia eius sonora atq; magnifica fuit. Per quod loquentis authoritas designa
tur,sicut & supra per tubam. Sed quia per aquas populi exprimuntur, ideo vox eius quasi
vox aquarum multarũ auditur, quoniã gentes quamplurimæ fidem Christi amplexæ sunt.
Vnde Berengandus: Per vocem aquaꝝ multaꝝ multitudo gentiũ,quæ ad fidem Christi cu
currit,signatur.Et Beda:Vox,inquit,confessionis,prædicationis,& laudis non in Iudæa tm̃,
sed in diuersis populis resonat.Iuxta illud in Esaia:A finibus terræ laudes audiuimus gloriã
iusti.Quod aũt huiusmodi vox deceat Christũ patet per illud Ezechielis:Audiebam sonum
alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis dei. Rursus vox Christi
tanquam vox aquarum multaꝝ asseritur:quoniam ipse est fons opulentissimus, ex q̊ flumi
na gratiarum procedunt, fluenta sapientiæ deriuantur,riui virtutum nascuntur.[Et habe
bat in

A bat in dextera sua stellas septem] Stellæ hæ sunt episcopi, seu pastores præfatarum Asiæ eccle Iohannis 7
siarum: qui stellæ dicuntur: quia illuminant subditos, & in Christo (tanquam in firmamēto
fixæ & altæ) sunt collati. Magna etiam potestate ac influentia præditi. Vnde in Daniele legi
tur: Qui ad iusticiam erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt. De
niq; sicut candela ponitur super candelabrum, ita episcopus super ecclesiam: & vt stella orbē Danielis 12
cœlestem, sic prælatus dignus ornat ecclesiam. Stellæ istæ ad dexterā sunt Christi, quia eius
gratioso auxilio iugiter innitūtur: sine quo nil meritorie operantur, secundū q̄ ait: Sine me
nihil potestis facere. Et quia in spiritalibus Christi bonis atq; internis consolationibus, quæ Iohānis 15
nomine dexteræ designantur, quiescāt. Item quia in die iudicij stabunt ad dexteram. Nunc Matth. 25.
quoq; in cœlis sunt per amorem & vitę imitatiōem. Deniq; de ipsa Ecclesia dicitur Christo:
Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Episcopi autem, tanquā successores Aposto- psalm. 44
lorum, sunt principalis pars huius ecclesiæ. [Et de ore eius gladius ex vtraq; parte acutus exi
bat] id est, sententia iusti iudicij nimis durissima reprobis, & verbum asperrimum, scilicet: Matth. 26
Ite maledicti in ignem æternum. Vel gladius iste est Euangelica doctrina Christi, vitia rese-
cans, partem carnalem occidēs, homines mutuo charissimos ab inuicem propter deum cor-
poraliter diuidens. Vnde ait: Nō veni pacem mittere, sed gladium. Et Psalmista: Accingere Matth. 10
gladio tuo, super fœmur tuū potentissime. In Esa. quoq; loquitur Christus vt homo: Posuit lucæ. 12
dominus os meum quasi gladium acutum. Præterea aduertendum: q̄ angelus Iohāni appa psalm. 44
rens in specie Christi, repræsentauit Christum vt sacerdotem ac iudicem. Idcirco eē pode- Esaiæ 49
B re videbatur vestitus, & canos habens: quia ad sacerdotem ac iudicem canicies atq; ætatis
maturitas pertinent condecenter. Nempe, væ terræ cuius princeps puer. Ad iudicem vero
gladium certum est pertinere. Vez in Canticis vbi Christus describitur vt sponsus ad quē Ecclesia. 10
spectat iuuentus, capilli eius nigri dicuntur. Berengādus per gladium istum intelligit Chri- Cantico. 5
stianos, qui in fine contra Antichristi errores prædicando pugnabunt. [Et facies eius sicut
sol lucet in virtute sua] Christus enim est lux mūdi, & clarior omni creato. Qui & ante passio
nem in transfiguratione visus est vultu radiare vt sol. Et cum admirabili fulgore apparuit Iohānis 8
Iohanni. Quidam autem per solem intelligunt Ecclesiam, quantum ad statum suæ glorifica- Matth. 17
tionis post generalem resurrectionem, quando (Christo testante) iusti fulgebunt vt sol in re- Marci 9
gno patris eorum. Porro quod ait in virtute sua, potest referri ad Christum, qui sua virtute Matth. 13
ita splēdebat: vel ad solem cuius virtus illuminatiua hora meridiana maxime demōstratur.
Quemadmodum autem a sole cuncta sydera ac reliqua corporalia clarificantur: sic a Chri-
sto, æterno sole iusticiæ ac sapientiæ omnes electi irradiantur: & signatum est saper nos lu-
men vultis eius. [Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus.] Totum Sapiētiæ 5
istud in imaginaria visione fiebat. Est autem homini naturale, vt in talium insolitorum psalmo 4.
aspectu ex sua fragilitate debilitetur, resoluatur, & obstupescat. Quemadmodum Daniel ait
ad angelum: Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit Danie. 10
virium. Sed & halitus meus intercluditur. Vnde prophetæ visis mirabilibus dei, communi- Ezechiel. 2
ter se corruisse fatentur. Tres quoque apostoli cum CHRISTVM transfiguratum aspi
cerent corruerunt in terrā. Cecidit quoque Iohannes per humilitatem, & Christi maiestate
C conspecta propriam paruitatem magis perpendit. Ex quo etiam casu innuitur, quod quan Matth. 17
to quis diuinitatis sublimitatem clarius cernit in via, tanto plus videt se ab eius compre- Marci 9
hensione deficere nec posse se aciem mentis in eius claritatem, secundum quod in seipsa est
figere: sicq; profundius seipsum humiliat, & deo altissimo reuerentialius se prosternit. [Et
posuit dexteram suam super me dicens] Sic enim in imaginaria visione Iohanni apparuit.
Per quod datur intelligi, quod spiritualiter eum consolabatur, confortauit, erexit. [Noli ti-
mere] immoderanter ex maiestatis meæ metuendo & inconsueto aspectu. Iuxta hunc mo-
dum dictum est Ezechieli: Fili hominis sta supra pedes tuos. Et ingressus est in me spiritus, Ezechiel. 2
& dixit: Ne timeas. Et Hieremias ait: Misit dominus manum suam, & tetigit os meum, &c. Hierem. 1
Daniel quoq; similitudinem manus ad se perhibet missam, quæ se confortauit. [Ego sum Daniel. 10
primus & nouissimus] eo sensu quo iam dixit: Ego sum Alpha & o, principium & finis.
Quælibet autem diuina persona dici potest prima atque nouissima: & omnes simul sunt
vnus primus, & vnus nouissimus: Quia in hac superbeatissima Trinitate nihil est prius
aut posterius, & ipsæ tres personæ sunt omnium rerum vnum primum principium, & vnus
vltimus finis: sicut sunt vnus DEVS, vnus creator, vna natura [& sum viuus] vita
diuina & increata, vita quoque creata humana [& fui mortuus] secundum naturam assum
ptam [& ecce sum viuens in sæcula sæculorum] Christus enim resurgens ex mortuis, iam Iohan. 14
vltra nō morit. Quasi dicat: Cū talis ac tantus sim, debes mihi congratulari tanq̄ charissimo Roman. 6
domino,

Iohan. 19 domino, cui in passione condoluisti: nõ formidare. Ex his confunduntur oẽs, qui Christum D
puram creaturam esse mentiti sunt. Tunc enim primus non esset [Et habeo claues mortis &
inferni.] Qui clauem domus habet, quem vult intromittit: quem vult, ab ingressu repellit.
Christus itaque claues mortis & inferni habere se asserit, quia quem vult à morte peccati ac
pœnis inferni misericorditer eripit, vel præseruat: & quem vult, iuste relinquit atq; condem
nat. Vnde claues istæ sunt iudiciaria Christi potestas, virtus & sapientia. Si autem infernus
pro loco, quo patres sancti detinebãtur, accipiatur: sic Christus de inferno quosdam in resur
Oseæ, 13 rectione eduxit. Propter quod in Osea loquitur: Ero mors tua o mors, morsus tuus ero in
Sapien 16 ferne. Et Sapiens: Tu domine vitę & mortis habes imperiũ. Itemq; alio loco: Dominus mor
1. Reg. 2 tificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Præfatam autem potestatem etiam Ecclesiæ
suæ Christus proportionabiliter communicauit cum spiritum sanctum insufflando in Apo
Iohan. 20 stolos loquutus est: Quorum dimiseritis peccata, remittentur eis, & quorum retinueritis re
tenta erunt. [Scribe ergo quæ vidisti] & quæ nunc tibi ostendi, & opera mea, quæ te cernẽ
te egi, cum hominibus conuersando in terra [& quæ sunt] id est, quæ nunc in Ecclesia pera
Baruch. 3 aguntur, & quæ fideles quotidie patiuntur [& quæ oportet fieri cito post hæc] pręsentia quę
per decursum temporum fient in populo Christiano, potissime tempore Antichristi, videli
cet, tribulationes iustorum ex hoc vsq; in finem seculi euenturas. Itaq; scribe & expone [sa
cramentum septem stellarum] id est, sacrum secretum, siue mysterium quod designant: vbi
aliud videtur, aliudq; intelligitur [quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea.]
Porro quid stellæ istæ significẽt, angelus pandit [septem stellæ, angeli sunt] id est, septem epi
scopos seu prælatos repræsentãt [septem ecclesiarum] Asiæ, iuxta modum præhabitum. Et E
quomodo illi septem ecclesiæ vniuersas designat ecclesias, ita hi septẽ angeli seu prælati cun
ctos ecclesiarum prælatos siue pontifices. Cum enim angelus nuncius interpretetur, Episco
pi, qui a deo sunt destinati ac ordinati vt voluntatem pręceptaque dei nuncient, recte angeli
sunt vocati. Imo cum in Mala. non tantum Episcopus, sed & sacerdos angelus nuncupetur:
constat Episcopos qui sacerdotum sunt principes, congruentius angelos dici. Sic enim scri
Malach. 2 ptum est illic, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent de ore eius: quia an
gelus domini exercituum est. Deniq; (iuxta diuinum Dionysium) supremum ordinis inferio
ris cum infimo ordinis superioris præcipuam habet conuenientiã, & interdũ nomen vnius
transit ad alium. Cum ergo angelus ꝓprie sit nomen cœlestium spirituũ infimi chori seu or
dinis, Episcopus vero supremum quid sit in Ecclesiastica hierarchia: cõuenientiã magnam
sortiti sunt, & vnum nomine alterius designatur. [Et septem candelabra] s. aurea [septem
ecclesiæ sunt] secundũ sensum & rationes præhabitas. Nam & prælati subditorũ facultati
bus sustentant, sicut candelæ à candelabro. Totus vero hic liber obscuritatibus, & metapho
ricis loquutionibus plenus est: sed quædam ab angelo exponuntur, vt per ea detur nobis in
troitus ad intelligentiam aliorum. Quæ idcirco ab ipso non exponuntur, vt studiosis detur
Matth. 5 occasio bonæ exercitationis, & spũs s. illuminationem indesinenter efflagitent: & ne sanctũ
Tob. 12 canibus detur, ne scilicet mysteria Ecclesiæ propalentur indignis. Etenim sacramentũ regis
abscondere bonum est.

¶ Elucidatio II. Cap. Et angelo Ephesi ecclesiæ scribe. Art. tertius.

Apoc. 1 PRæcedenti capitulo dixit angelus Iohanni, vt sibi ostensa ecclesiis Asiæ scriberet: F
nunc ei insinuat, quid vnicuiq; ecclesiarum illarum scribere debeat [Et angelo] i.
præsuli & pastori [Ephesi ecclesiæ] qui Ephesiis præfuit [scribe] Cui idcirco pri
mo scribitur, quia in Asia minori Ephesus fuit metropolis. Sicq; episcopus eius,
tanq̃ metropolitanus, authoritate & dignitate extitit maior. Vnde sicut eius defectꝰ aliis no
cuit, sic emendatio eius aliis ædificatoria fuit. Sacerdos autem & pontifex præter rõnes præ
cedenti articulo introductas angelus nominatur, quia in terris angelicam vitam imitari te
netur, ꝑ mentis & corpis castitatem. In carne siqdem sine carne viuere, angelicum perhibe
tur. Secundo, ꝑ contemplationis synceritatem. Tertio, per gregis sui vigilantem custodiam.
Danie. 10 Quarto, ꝑ eã q̃ inter deum & hominem sequester est meditationẽ. Nam sicut angeli nostra
obsequia offerunt deo, orantque pro nobis, & dei munera gratiosa nobis referunt & procu
rant: ita sacerdos & pontifex gregis sui preces, vota, hostias immolat deo, cuius gratiam im
petrat populo. Quinto, nam sicut angelus superior inferiorem purgat, illuminat, perficit: sic
Apoc. 1 prælatus sibi subiectos purgare, illuminare, perficere debet. [Hæc dicit qui tenet septem stel
las in dextera sua] i. Episcopos septem ecclesiarum Asiæ, gratiose conseruat ac dirigit, sicut
ꝑcedenti articulo plenius fuit expositũ [qui ambulat in medio septẽ candelabrorũ aureorũ] i.
ecclesiarũ. Dicitur aũt Chrs ambulare in medio fidelium, nõ hinc inde localiter progredien
do: sed corda credentium visitando, variosq; in eis effectus agendo: & nunc prosperis nunc
aduersis

A aduerſis exercendo. Vnde Moſes ait: Dominus deus tuus ambulat in medio caſtrorum. Et Apoſtolus: Vos eſtis templum dei viui, ſicut dicit dominus: Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo, & ero illorum deus. Hoc modo deus vadit cum ſuis, ſecũdum ꝙ Moſes orat: Si non tuipſe ambulaueris nobiſcum, ne educas nos de loco iſto. Iacob quoq; in Geneſi proteſtatur: quemadmodum deus fuerit ſocius ſui itineris. Iuſtum namq; deduxit dominus per vias rectas. Imo in tantum ducit deus clemẽtiſſimus ſuos electos, corda eoꝝ in omnibus dirigendo, clarificãdo, tuendo, fouendo, vt dicat vir ſanctus: Tenuiſti manum dexteram meã, & in voluntate tua deduxiſti me. Deniq; electos tenet Chriſtus in dextera ſua per prædeſtinationem, ambulatq; in eis per donorũ infuſionem [Scio] per approbationem [opera tua] quæ ante feciſti, quia ex charitate fluxerunt: vel etiam quæ nunc agis. Si enim in bono non perſeueraſſet, bona præterita fuiſſent mortificata, & omnium iuſtitiarum eius deus non fuiſſet memoratus. Sicut per Ezechielem fatetur: Si iuſtus fecerit iniquitatem, omnes iuſticias eius non recordabor. De hac approbationis ſcientia loquitur Paulus: Si quis diligit deum hic cognitus eſt ab eo. Et Moſi dominus loquens: Te, inquit, cognoui ex nomine [& laborẽ tuum] in miniſterio dei, & cura atq; regimine ſubditorum. De quo hortatur Apoſtolus: Labora ſicut bonus miles Chriſti. Laborem quoq; quẽ habuiſti reſiſtendo hæreticis ac peruerſis, corporis etiam afflictionem omnemq; conatũn pro vitijs extirpandis, atque virtutibus inſerendis [& patientiam tuam] actualem & habitualem, qua aduerſa ęquanimiter ſuſtines: non admittendo inordinatam triſtitiam contra aliquem, nec ad teipſum. Patientia nempe

Marg.: Deut. 23. 2.Cor. 9. Exod. 33. Gene. 33. Sapien. 10 Pſalm. 72 Ezech 3 1.Cor. 8. 2.Timo. 2

B eſt virtus moralis, paſſionem triſtitiæ moderans ac refrenans. Quæ virtus omni Chriſtiano potiſſime neceſſaria eſt, cum per multas tribulationes oporteat nos ſaluari [& quia nõ potes ſuſtinere malos] id eſt, vitia eorum diſſimulare, & palpare non vales: quamuis naturam, perſonamq; diligas. Nã & inimicos iubemur diligere, cibare, potare, imo bonum pro malo reddere. Et Pſalmiſta teſtatur: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Itaque huic verbo, quo laudatur iſte Epiſc. quia malos ſuſtinere non potuit, non repugnat illud Gregorij: Qui malorum prauitatem æquanimiter ſuſtinere non poteſt, ipſe ſibi per impatiẽtiam ſuam teſtis eſt, quia bonus non eſt. Illudq; Auguſtini: Bonus nõ fuit qui malos ſuſtinere non potuit. Non enim ex aliorum malitia ſiue moleſtia, frangi vel concuti debet patientia noſtra. Nihilominus illorum impietas per charitatem & zelum iuſticiæ eſt increpanda ac puniẽda, potiſſime à prælato: & quando eſt ſpes de correctione eoꝝ. Rurſus quidam ſunt mali, qui commune bonum Eccleſiæ conantur corrumpe, & iſti non ſunt ſuſtinendi, ſicut hæretici, dicente Apoſt. Hæreticum hoĩem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita. Alij ſunt peccatores, q bonum commune corrumpe non intendũt: & iſti ſunt ſuſtinendi, dum ſperatur eorum correctio. Vnde circa hunc locum loquitur Bereng. De hæreticis mihi dictum videtur. Nam proximoꝝ mala aliqñ reprehendendo corrigere debemus, tpe ſ. opportuno: aliqñ tolerare, vt quos correctio non emendat, patientia ad emendationem ꝓuocet. Sunt nanq; nõnulli, q reprehendere proximos neſciunt, niſi ira accenſi. Horum aliquis ſi non ſolum ꝑ magna, verumetiã pro parua aliqua re, contra proximum commotus fuerit: tam diu irã in corde geſtat, vſq; dum in actib⁹ proximi aliquid videat, quod reprehẽdere poſſit. Et tunc lætus efficitur, cum reprehenſionis vindictam intulerit proximo. Quod ſi alicui viderit diſplicuiſſe, dicit ſe zelo dei id feciſſe. Ad te ergo loquor qui talis es: Cur quæris fallere deum, qui cordium occulta conſiderat? Si zelus dei in te eſt, cur oculi tui per diuerſa vagantur more diabolico, deſiderans potius malum videre quàm bonum? Deſiderans in proximo videre malũ

Marg.: Actu. 14 Matth. 5 Roma. 12 Pſalm. 119

C quod reprehendas, non bonũ vnde ædificeris? Sunt etiã multi, qui eos à quibus aliquam iniuriam pertulerũt, etiam pro minimis culpis impacienter inſectantur: eos vero q̊s diligunt, non ſolũ non reprehendunt, imo tota virtute defendunt. O infelix amicitia, quæ illũ quẽ diligit tacendo & defendẽdo diabolo tradit: illũ vero, cui iratus eſt rep̄hendendo a diabolo abſtrahit. Hæc ille [Et tentaſti eos, q ſe dicunt apoſtolos eſſe, & nõ ſunt] Hos tentaſti doctrinã eoꝝ ſapienter penſando, cũ eis ſolicite cõferendo, opa eorũ conſiderando. Sic enim ait Saluator: A fructibus eoꝝ cognoſcetis eos. De qbus Romanis ſcribit Apoſtolus: Huiuſmodi pſeudapoſtoli non Chriſto, ſed ſuo ventri deſeruiunt. Iſti fuerunt hæretici, qui ſe à Chriſto miſſos dicebant: vt Ebion, Marcion, & Cherinthus, qui tunc in Aſia conſurrexerunt [& inueniſti eos mendaces] verbis & actibus [& patientiã habes] vitioſam triſtitiã, ſeu turbulentiã nõ admittendo, Sicq; non obuiat huic verbo quod dictum eſt non potes ſuſtinere malos [& ſuſtinuiſti] infeſtationes illoꝝ ac perſecutiones atq; laborem in gregis tui defenſione ab illoꝝ infeſtatione [propter nomẽ meũ] .i. amore mei & ꝑpter maieſtatis meæ honorẽ, & nõ propter propriũ emolumentũ, ſeu bonum priuatum [& non defeciſti] difficultate, quæ eſt in aduerſitatũ ꝑpeſſione ſuccumbendo, Hinc in Eccl. ſcriptũ eſt: In humilitate tua patientiã habe. Et Apo-

Marg.: Pſalm. 7 Matth. 7 Roma. 16 2.Cor. 11 Eccl. 2 Galata. 6

Cap. II. Et Apostolus: Benefacientes (inquit) nolite deficere [Sed habeo aduersum te pauca] Com- D
mendatione præmissa increpationem subiungit, quam tamen sobrie promit dicẽdo, pauca.
Nam in multis offendimus om nes. Per quod informamur, vt si quẽ reprehendere volumus,
primo bona eius commemorando, beneuolentiam eius captemus: & ne nimis aspere incre-
patio proponatur, sed magis in spiritu bonitatis, nisi forte ratio aliud postulet, propter cau-
sas [ꝙ charitatem tuam primam reliquisti] Secundum Haymonem non reprehenditur præ-
sul iste ratione sui, sed quorundam subditorum ipsius malorum. Idem videtur Beda sentire:
Porro Berengandus hic ait: Multi sunt, qui initio conuersionis suæ in seruitio dei feruentes
existunt: sed processu temporis tepescunt. Quod præsuli ecclesiæ Ephesi manifestum est con-
tigisse. Alij asserunt, increpationem istam dirigi ad episcopum hunc non solum pro se: sed &
pro subditis suis. Sed literæ magis consonare videtur, ꝙ Episcopus principaliter increpatur
non ꝙ charitatem absolute amiserit, in mortale ruendo: sed ꝙ pristinũ charitatis ardorem,
& quædam opa charitatis omiserit. Iam enim dixit dominus approbare se opera eius, & ꝙ
non defecerit: idcirco dicendum, ꝙ defecit, & non defecit. Defecit quidem à præfato feruore,
non penitus ab amore, & actibus charitatis. Refert Lyra, ꝙ expositores communiter dicũt:
Episcopum istum fuisse Timotheum, quem Paulus Ephesiis præfecerat: ego tamen in nullo
expositore id legi. Reprobat etiam Lyra dictum illorum expositorũ. Quia vt ipse affirmat,
illi ex hoc mouentur, ꝙ circa tempora illa nullus excellentior Timotheo legitur Ephesiorum
rexisse ecclesiam: Fateor quod istud motiuum inualidum esset, veruntamẽ dicto istorum ali-
quid certius posset apparentiam facere. Siquidem in exordio secundæ Epistolæ ad Timo- E
2. Timo. 1 theum scribit idem Apostolus: Admoneo te vt resuscites gratiam dei quæ est in te. Noli eru-
bescere testimonium domini nostri Iesu Christi. Vbi expositores cõcorditer astruunt, ꝙ Ti-
motheus abundantia tribulationum aliqualiter fractus fuit, ac remissius egit. Propter quod
in Epistola illa ad martyrium hortatur eum Apostolus. Sed quicquid de isto dicatur, incer-
tum puto an Episcopus hic increpatus fuerit Timotheus. [Memor esto itaq; vnde excide- "
ris] id est, de quali charitatis feruore, operumq; instantia, tepescendo paulatim, & tuum cir- "
ca subditos officium remissius adimplendo [& age pœnitentiã] ꝙ in via dei nõ cõtinue pro- "
fecisti [& prima opera fac] id est, tam feruenter ac abundanter operare quæ bona sunt, sicut "
tempore primi tui feruoris. Sed quia remissi vicissim comminatiõe magis quam blanda ad-
monitione corriguntur, subiungitur [Sin autem] id est, si ita non feceris [venio tibi cito] infe-
rendo vindictam celeriter [& mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiã ege- "
ris] id est, ecclesiam tuam tollam à te, ita ꝙ non præeris ei, nec quiescet in te sicut in patre & "
Esaiæ 22 capite, secundum ꝙ per Esaiam dominus indigno ait prælato: Expellam te de statione tua,
& de ministerio tuo deponam te. Rursus ne Episcopus iste ex increpatione hac exasperetur,
vel ab alijs contemnatur, à domino commendatur [sed hoc habes] bonum [quia odisti facta "
August. Nicolaitarum, quæ & ego odi] Secundum Augustinum libro de hæresibus, Nicolaus iste fu- "
Actu. 6 it vnus de septem Diaconis primis: qui cum culparetur, ꝙ vxorem suam quæ pulcherrima
erat nimis zelaret, volens se de hoc excusare, dixit: Non curo quid faciat. Qui vult vtatur ea.
Vnde vt dicitur, trãsiit in vsum communem. Quod factum imitati sunt aliqui. Thomas in F
summa contra gentiles affirmat, ꝙ Nicolaus prædicauit, mulieres debere esse communes: si-
cut & cætera bona exteriora, quę in primitiua Ecclesia erant communia. Porro in Scholasti-
ca historia dicitur, ꝙ Nicolaus iste vixit sancte & caste: sed volens se excusare de vitio zelo-
typiæ, dixit coram apostolis: Ecce vxor mea, qui vult eam accipiat. Non intendens per hoc
eam communicare, sed se excusare. Verum incontinentes verbum eius in peius interpretan-
tes, dixerunt vxores debere esse communes: & id Nicolaum dixisse. Et isti vocati sunt Nico-
laitæ: cõtra quoꝝ errorem & opera vitiosa prędicauit hic Ephesioꝝ antistes. [Qui habet au-
rem] interiorem, puta mentem capacem [audiat] auditu corpali, si eum habuerit, atq; men-
tali. i. diligẽter aduertat [quid spiritus dicat ecclesiis]. i. spiritus sanctus de quo ait Saluator:
Matth. 12 Marci. 3 Spiritus blasphemia non remittitur hominibus. Vel spiritus. i. deus trinus & vnus. Spiritus
enim est deus. Et Apostolus ait: Dominus spiritus est. Hunc modum loquendi Christus in
Euangelio habet, dicendo: Qui habet aures audiẽdi audiat. Et ad Ezechielem dominus ait:
Domus Israel aures habent ad audiendum, & non audiunt. [Vincenti] cuncta aduersa per "
patientiam perseueranti vsq; in finem, dominãti animo suo, superanti mundi vanitates, car- "
nales affectus, diabolica tẽtamenta [dabo edere de ligno vitæ] id est, meijpsius beatifica frui-
tione reficiam eum [quod est in paradiso dei mei] id est, in patria beatorum, in loco volupta-
tis deificæ, in ecclesia triumphante. Christus autem secundum quod homo, deum suum no-
minat cœlestis paradisi dominatorem. Christus vero lignum vitæ vocatur, secundũ quod
de sapientia Salo. loquitur: Lignum vitæ est omnibus apprehendentibus eam. Ipse siquidẽ
est viridi-

A est viride lignum,& fructuosissima arbor,a qua vita gratiæ vitaq; gloriæ emanauit,qui suis electis immortalitatem cōcedit. Qui licet vbiq; sit per diuinitatis naturam,& in Ecclesia militante per sacramentalem præsentiam:in regno tamen cœlesti proprie & aperte consistere dicitur,vbi facie ad faciem cernitur. Cui ait Psalmista: Adimplebis me lętitia cum vultu tuo. Psal. 15
Et:Saciabor cum apparuerit gloria tua. Hoc præmium etiam Christus spōdet,dicēdo: Qui Psal 16.
diligit me,diligetur a patre meo:& ego diligam eū ,& manifestabo ei meipsum . His verbis Iohan. 14
vniuersi fideles ad patientiam atq; constantiam animantur. Patet quoq; ex his , ꝙ ea q̄ vni Episcopo vel vni ecclesiæ,cunctis Episcopis ecclesiisq; scribuntur. Sicut & Christus in Euāgelio ait:Quod vobis dico,omnibus dico. Vnde & supra iubetur Iohanni, vt scribat & mittat ecclesiis:& tamen hic iubetur angelis ecclesiarum scribere : quia Episcopus est principalis pars suæ ecclesiæ,& quod ei dicitur,omni Christiano dicitur, qui eisdem defectibus subditur. Hinc prænductis verbis omnes Episcopi,prælati,& subditi, qui a pristino charitatis feruore prolapsi sunt,admonentur pœnitentiam agere, & ad priorem feruorem ac agilitatem in sanctis operibus sine dilatione reuerti. Quod tamen prælatis omnibus summe necessarium extat. Consequenter dirigitur sermo ad Smyrneorum ecclesiæ præsulem. [Et angelo Smyrnæ ecclesiæ scribe:Hæc dicit primus & nouissimus,qui fuit mortuus & viuit] scilicet Iesus Christus,de quo verba ista ante scripta sunt atq; exposita [Scio].i. attendo, approbo, remunerare dispono [tribulationem tuam].i.molestias,quas ab hæreticis & tyrannis,a rebellibus & peruersis,imo & ab inuisibilibus hostibus sustines:non solum in teipso , sed & in populo tibi commisso:quorum tribulatio tuam auget , quibus in prosperis congratularis,

B in aduersis compateris[& paupertatem tuam]in temporalibus rebus,quia & tua pauperibus erogasti,& infideles te ac tuos spoliasse creduntur[sed diues es]id est,in spiritalibꝰ opulentus,virtutibus,quæ sunt veræ diuitiæ animi,plenus. Diuitiæ enim salutis sapientia & scientia. Et minimum bonum gratiæ ac virtutum,prę́stantius est cunctis terrenis diuitiȷs. Deniq; , quanto quis dei amore perituras diuitias amplius spernit , eo in anima exuberantius locupletatur:sicut in beato Francisco ostensum est. Et quanto quis temporales diuitias diligentius quærit,eo in anima extat pauperior[& blasphemaris] id est , blasphemus vocaris, vituperaris,contemneris[ab his qui se dicunt Iudæos esse,& nō sunt: sed sunt synagoga Satanæ].i.congregatio ad diabolum pertinens. Isti fuerunt Iudæi secundum carnis propagationem,non secundum virtutum imitationem,nec secundum nominis sui interpretationē. Iudæi enim confitentes interpretabantur,isti autem Christū negabant. De quibus ait Apostolus:Videte Israel secundum carnem. Hinc non fuerunt digni Iudæi vocari , secundum ꝙ incredulis Iudæis ait Saluator:Si filiȷ Abrahæ estis,opera Abrahæ facite. Quasi dicat : Cum eius virtutes non imitemini,non estis digni eius filiȷ nūcupari. Ideo subdit:Vos ex patre diabolo estis. [Nihil horum timeas quæ passurus es].i. corporales afflictiones, & varias impugnationes. Sic enim hortatus est Christus:Nolite timere eos qui corpus occidūt. Et alibi dicitur:Quis tu vt timeas ab homine mortali,& a filio hominis,qui quasi fœnum arescit?Porro qui deum sibi assistere, æternumq; præmium dare paratum considerat , potest dicere cū Psalmista:Dominus illuminatio mea & salus mea,quem timebo?Dominus protector vitæ meæ,a quo trepidabo?Et:Non timebo milia populi circundantis me [Ecce missurus est diabolus ex vobis in carcerem]id est,suggerente diabolo,aliqui de grege tuo ab infidelibus in

Esa.33.
1.Cor.10.
Iohan.18.
Mat.10
Esa.51
Psal.26
Psal.3.
Esa.33.

C carcerabuntur. Potestq; nomine carceris quælibet tribulatio designari [vt tentemini]id est pacientia vestra per aduersa probetur,& aliȷs ad ædificatiōem innotescat. Iuxta illud: Tanquam aurum in fornace probauit iustos dominus. Et: Vasa figuli probat fornax , homines autem iustos tentatio tribulationis[& habebitis tribulationem diebus decem] Per hoc intelligi potest,ꝙ tribulatio hæc diebus decem durius sæuiebat:sic enim Berengandus exponit. Aliȷ per decem dies intelligunt totum tempus vitæ præsentis,in quo in decem præceptis exerceri debeamus. Et quia frequenter per numerum determinatum,indeterminatus exprimitur,sicut in Psalmo:Memor fuit testamenti sui,verbi quod mandauit in mille generationes. Et in Iob:En decies confunditis me[Esto fidelis]id est,constans in fide atq; iusticia[vsque ad mortem]inclusiue,sicut sanctus Iob ait:Donec deficiam, non recedam ab innocētia mea. Hinc in Ecclesiastico dicitur:Pro iusticia agonizare pro anima tua, & vsq; ad mortem certa pro iusticia:& deus expugnabit pro te. Et rursum:Esto firmus in via domini,& in veritate sensus tui. Debemus autem deo fidelitatem immobiliter obseruare[& dabo tibi coronam vitæ], id est, præmium essentiale beatorum in patria, quod aurea dicitur, & mentem Psal.20
coronat reginamque efficit,ac omnem mortis occasum excludit . De quo fertur in Psalmo. Sapiē.5
Posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. Et alibi:Accipient iusti regnum decoris, & diadema speciei de manu domini. Huic verbo cōsonat illud Iacobi : Beatus vir qui suffert

Cap. II. tentationem, quoniam cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quam repromisit deus D
diligentibus se. Itaq; perseueremus vsque in finem. Qui enim in finem perseuerauerit (Chri
Mat. 24 sto testante) saluus erit. Qui perfectus est, amore boni perseuerat in bono. Occidi potest, fle
Gregor. cti non potest. Qui imperfectus, saltem amore præmij perseueret. Non enim sunt condignæ
rom. 8 passiones huius temporis ad venturam gloriam. Hinc Hebræos monet Apostolus, dicens:
Hebr. 12 Deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus propo-
situm nobis certamen: aspicientes in authorē fidei Iesum, vt non fatigemur animis nostris.
[Qui habet aures audiat, quid spiritus dicat ecclesiis.] Hoc nunc expositum. [Qui vicerit]
Apo. 21 ea quæ aduersantur saluti, ac displicent deo [non lædetur a morte secunda] id est, a damna-
tione æterna seu pœna inferni, quæ infra mors secunda vocatur. Potest quoque per mor-
tem secundam intelligi culpa, quæ animam lædit ac perimit. Porro secundum Albertum:
Albertus peccatum recte mors dicitur, quoniam sicut mors corporalis separat animam a corpore, ab
amicis, a diuitijs, a visu, imo ab omni corporeo sensu: sic peccatum separat mentem a deo,
ab angelis, cunctisque sanctis, a spiritalibus diuitijs, a visu interno, ac cæteris spiritalib9 sen-
sib9. Rursus mors animæ puta peccatum morti corporis assimilatur in multis. Nam primo
corpus distēperatur, deinde infirmatur, postea moritur. Hinc effertur, sepelitur, lapide ope-
ritur, nouissime a vermibus consumitur. Sic anima primo distemperatur per malam affe-
ctionem, infirmatur per noxiam delectationem, moritur per cōsensum, effertur per opera,
sepelitur per cōsuetudinem malam, operitur lapide per obdurationem, ignibus vermibus-
que gehennæ torquetur in finem. Præterea aduertendum, ꝙ memoratum Smyrnæ pontifi
cem quidam affirmant fuisse beatum Polycarpum: & Iudæos incredulos in vrbe illa morā-
tes excitasse persequutionem contra Polycarpum & eius discipulos, inflāmando gentiles cō
tra hos Christianos: in qua persequutione multi Christianorum fuerunt occisi, sanctusque
Polycarpus in ignem proiectus. Vbi cum non læderetur, tādem gladio cæsus migrauit ad
Christum. Consequenter ad præsulem Pergamensis ecclesiæ sermo dirigitur. [Et angelo
ecclesiæ Pergami scribe: Hæc dicit, qui habet rhomphæam ex vtraque parte acutam] scilicet
Christus de quo supra dicebatur: De ore eius procedebat gladius ex vtraque parte acutus,
Apo. 1. quod ibidem expositum est. Per quod vtique insinuatur rigor diuini iudicij, quamque hor-
Hebr. 10 rendum sit incidere in manus dei viuentis. Quidam autem per rhomphæam intelligunt sa-
cram scripturam, quæ vitia resecando, mentem ad cœlestia acuendo, intima cordis pene-
trando, animam a rebus secularibus, desiderijsque carnalibus occidendo, acuta vocatur. Et
Mal. 3. ex vtraque parte acuta propter duo testamenta: quorū scripturæ hæc agunt. Hinc de Chri-
sto dicitur: Ipse quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. [Scio vbi habitas] scilicet in
quali oppido atque consortio. Quasi dicat: Hoc te laudabiliorem ampliorique pręmio effi-
cit dignum, ꝙ inter tam prauos non relinquis iusticiam. Difficilius etenim est, inter peruer
sos iuste viuere, quam inter deuotos [vbi sedes est Satanæ] id est, infidelium hominum mul-
titudo, in quorum cordibus manet diabolus [& tenes nomen meum] id est, fortiter prædi-
cas, confiteris, exaltas, & Christiano nomine dignum te exhibes, Christiformiter conuersan
do [& non negasti fidem meam] timore persequutorum, vel molestia impugnationum. [Et
in diebus illis] quibus inter illos moratus est. [Antipas testis meus fidelis] fuit in vrbe hac
[qui occisus est apud vos] ab infidelibus Pergami [vbi Satanas habitat] in vasis suis prauis F
Luc. 11. hominibus. Vnde in Euangelio ait Saluator ꝙ immundi spiritus ingressi hominem habi-
tant ibi. Constat virum istum, qui cæteris omissis tam solenniter a domino commemora-
tur & commendatur, singularis sanctitatis atque constantiæ extitisse: qui dicitur testis Chri
sti, quoniam verbo, facto, & sanguinis sui effusione testimoniū perhibuit veritati fidei Chri
stianæ. Martyr autem græce, latine dicitur testis. [Sed habeo aduersum te pauca] emen-
datione digna [quia habes illic] scilicet inter tuos [tenentes doctrinam Balaam] qui con-
silio Balaam æquiualenter consentiunt [qui docebat Balach] regem Moabitarum [mit-
Num. 22. tere scandalum] id est, offendiculum oculorum & occasionem peccandi [coram filijs Isra
el] nam suggerente Balaam hariolo, Balach misit fœminas speciosas prope filios Israel: vt
earum pulchritudine tracti in luxuriam ruerent, atque de sacrificijs idolorum comede-
Psal. 105 rent. Ideo subditur [edere] de sacrificijs idolorum [& fornicari.] De hoc in Psalmo. Et
imitati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum [ita habes & tu tenentes do-
ctrinam Nicolaitarum] id est, hæreticos quosdam inter tuos esse permittis, nec eos expel-
lis, seu idonee reprobas: qui instar B A L A A M, docent cum illegitimis commisceri,
asserentes mulieres debere esse communes: sicut dictum est plenius supra de erroribus
Apoc. 1 Nicolaitarum. De talibus quoque in Canonica I V D A E habetur: Væ illis qui
Iudæ. 1 via Cain abierunt, & errore B A L A A M mercede effusi sunt. Hi sunt in epulis
suis

A ſuis conuiuantes ſine timore,ſemetipſos paſcentes,arbores infructuoſæ,bis mortuæ,deſpu
mantes ſuas confuſiones:quibus procella tenebrarum conſeruata eſt in æternum. [Simili-
ter pœnitentiam age].i.ſicut epiſcopo Epheſi iuſſi, ſic iubeo tibi pœnitentiam agere. Vel ſi-
militer.i.ſicut & iſti decepti.Nam pari reatu tenetur,qui peccat:& qui peccantem cũ poteſt
& debet,non corripit,vel peccare permittit.[Si quo minus]feceris.i.niſi pœnitueris [veniã
tibi cito].i. per caſtigatiõem diſtrictam te viſitabo,vel ante mortem vel in morte, ſeu in iu
dicio generali:quod comparatione futuræ perpetuitatis mox erit[& pugnabo cum illis]er-
rantibus,quos reprimere negligis.i.contra illos diſceptabo[in gladio oris mei].i.per ſentẽ-
tiam damnationis,& per iudiciariam poteſtatem,eosq; damnabiles eſſe conuincam. Itaq;
tu cum illis peribis,niſi pœnitentiam egeris.Quo patet, quam periculoſa ſit cura animarũ:
cum paſtor damnetur,niſi oues errantes pro poſſe reduxerit, diligenter inſtruxerit, ſerioſe
arguerit,& quantum valet repreſſerit. Vel pugnabo cum illis in gladio oris mei .i. te de ſta-
tione tua amoto,meliorem in tuo loco ſubſtituam:per cuius verba aduerſarios veritatis de
ijciam,ac deceptos reducam.[Qui habet aurem audiat,quid ſpiritus dicat eccleſiis]iſtud fre
quenter repetitur.Et quoties clauſula hęc in hoc loco vel alibi in ſcripturis inſeritur,ſignum
eſt,notabile,magnum aut myſticum,ſalubre,omni quoq; aduertentia dignum eſſe quod di
citur.[Vincenti]paſſiones & vitia,tentationes,& cuncta aduerſa [dabo mãna abſconditũ]
.i.refectionem internam,conſolationem occultam,panem cœleſtem. De quo in Euangelio
legitur:Beatus qui manducabit panem in regno dei.Vel manna abſconditũ,eſt ipſemet dul
B ciſſimus dominus Ieſus,cuius figura fuit manna filijs Iſrael præſtitum.Vnde ait Iudæis:Nõ
Moſes dedit vobis panem,ſed pater meus dat vobis panem verũ.Ego ſum panis vitæ.Hũc
panem dat nobis deus,ſeu ipſemet Chriſtus,in via per quendam dulcem prægustum, ꝑ cõ-
templationem & ſpem,per quotidianam appropinquationem:in patria autem per plenari-
am communicationem,ac beatificam refectionem.Deniq; Chriſtus ſuo corpore & ſangui-
ne,nos in præſenti exilio fouet,conſolatur,ac reficit,tanquam per gratiæ inſtrumentũ,gra-
tiæ veraciter contentiuum:per diuinitatem vero nos alit, tanquam per principale obiecta-
le beatificatiuum edulium.Manna inſuper iſtud abſconditum fertur, quia ſecundum diui-
nitatem Chriſtus eſt incomprehenſibilis.Iuxta illud Eſaiæ:Vere tu es deus abſconditus,de
us Iſrael ſaluator.Et quia nunc per fidem ambulamus,atq; per ſpeculũ in ænigmate cogno
ſcimus.In ſacramento etiam non parum abſconditur, nec a carnalibus eius ſapor percipit:
ſed deuotis,dicente propheta:Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine,quã abſcõ-
diſti timentibus te.Similiter de ſapientia ſcriptum eſt:Abſcondita eſt ab oculis omnium vi
uentium,nec inuenitur in terra ſuauiter viuentiũ. Trahitur autẽ ſapientia de occultis. Vn
de ſecundum Berengan.manna abſconditum dicitur,quia ſapientia dei ſuperbis abſcondi-
tur,humilibus reuelatur,Chriſto dicente:Confiteor tibi domine pater, quia abſcõdiſti hęc
a ſapientibus& prudentibus,& reuelaſti ea paruulis[Et dabo ei calculum candidum]id eſt,
corpus incorruptionis gloria in futuro refulgẽs,ſcd'm Bedã. Sicq; per mãna poteſt intelligi
præmium eſſentiale,& per calculum præmium accidentale.Sed & ipſemet Chriſtus: qui eſt
precioſiſſima margarita pro qua cuncta ſpernuntur,ſplendiſſimusque carbunculus in tene
bris lucens,easq; fugans:candidus calculus appellatur,qui per humilitatem ſe paruum exhi
C buit,electorum vero corda ſuo ſplendore perfudit.Rurſus,per calculum candidum intelligi
poteſt aureola martyrum. Nam ad martyrium verbis his Chriſtus ſuos milites animauit:
Sicut enim per lapidem precioſum, præmium eſſentiale, ſeu aurea:ita per calculum cãdidũ
pura carbunculum,præmium accidentale atq; aureola intelligitur. [Et in calculo nomẽ no
uum ſcriptum]quo beatus vocabitur, & filius dei per dona gloriæ cenſebitur. Recipiendo
enim hunc calculum,ſortietur & nomen nouum,in calculo ipſo relucens:vt perfecte glorifi
catus & duplici ſtola indutus dicatur.[Quod nemo ſcit]per noticiam experimentalem, ple
nariam,ſeu formatam[niſi qui accipit]ipſum.Quid enim ſit deo ſic frui,ita beatificari,ita ꝑ
ſimilitudinem donorum gloriæ dei filius eſſe & appellari, nunc perfecte cognoſcere nõ va-
lemus,dicente Apoſtolo:Oculus non vidit,nec auris audiuit,nec in cor hominis aſcenderũt
quæ præparauit deus diligentibus ſe.Vel per nomen iſtud intelligitur ipſemet Chriſtus no-
mine deſignatus:vt ſit ſermo de nomine nominato,de quo legitur: Non eſt aliud nomẽ da-
tum hominibus ſub cœlo,in quo oporteat nos ſaluos fieri.Chriſtus autem, tanquam puriſ
ſimus amator,ac liberaliſſimus dator, dando dona gratiæ & gloriæ, ſimul cum illis pręſtat
ſeipſumquem nemo nouit,niſi qui per charitatem ipſum ſuſcepit:loquendo de cognitione
formata.Siquidem qui dicit ſe noſſe deum,& mandata eius non cuſtodit, ab Apoſtolo Iohã
ne,imo a ſpũ ſctõ,mendax vocat.Berengãdus ꝑ calculũ candidũ intelligit Euangeliũ: & per
nomẽ in eo ſcriptũ,illud q̊d legimus:In principio erat verbũ, &c. Quidã Epiſcopũ iſtũ Per-

gami asserunt fuisse sanctum Carpum. Consequenter ad Episcopum ecclesiæ Thyatirensis D
dirigitur sermo. [Et angelo Thyatiræ ecclesiæ scribe: Hæc dicit filius dei, qui habet oculos
tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco] hoc totum semel expositum con
stat. [Noui opera tua] virtuosa quæ approbo [& fidem] viuam, formatam, rationibus cre-
dendorum ornatam, & purificatæ mentis intelligentia decoratam: quæ est fides secundum
statum perfectum [& charitatem] qui deum & proximum amas [& ministerium] id est, offi-
cij tui exequutionem in actibus Episcopatus ac sacerdotij [& patientiam tuã] inter tot aspe
ra [& opera tua nouissima plura prioribus] ita, q̃ in bonis actibus abundanter creuisti [Sed
habeo aduersus te, quia permittis mulierem Hiezabel, quæ se dicit propheten, docere & se-
ducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis.] Fuit itaq; in ecclesia huius anti
stitis mulier, quæ vel proprio nomine dicta est Hiezabel, vel propter parem impietatem cũ
3. Re. 16, 18 Hiezabel vxore quondam Ahab regis Israel, de cuius prauitate 3. Regum habetur, sic dicta
fuit. Dicuntq; aliqui, q̃ fuit vxor huius Episcopi. Vnde secundum Albertum alia translatio
habet: Habeo aduersus te, q̃ sinis vxorem tuam Hiezabel. Et ita audacius dixit se esse pro-
phetissam, tanquam antistitis, & quidem tam sancti antistitis, cõiugem. Idcirco etiam dixit
se prophetissam, vt dum crederetur inspirata diuinitus, facilius eius doctrina susciperetur.
Docuit ergo fallaciter, & docẽdo induxit fideles ad fornicationem carnalem, eo modo quo
Nicolaitæ: vel ad fornicationem spiritalem, quæ est cũ dæmonibus, dum rebus caducis ma-
gis quam deo altissimo inhæretur. Non autem docuit idololatriam corporalem, secundum
Bedã, quia tunc non potuisset se fingere prophetissam. Dicit quoq; Albertus, q̃ per mulierẽ
hanc (scilicet eius imitatione siue exemplo) introducta fuit perfidia Machometi, qui etiã fin
xit se esse prophetam. Porro per idolothyta intelliguntur, quæ idolis immolata seu cõsecre- E
1. Cor. 9. ta fuerunt: de quibus manducare licet, secundum Apostolum, quando fit sine scandalo pro-
ximi, & non in venerationem idolorum: sed mulier ista docuit illud passim licere. Sed mirũ
Haymo. videtur, q̃ Episcopus iste tantæ perfectionis, tam grãde malum permisit. Ad quod Haymo
respondens: Nulla, inquit, ratio permittit, vt iste hoc vitio notetur, quem dominus tãta lau-
de prosequitur: sed a corpore electorum conuertit sermonem ad partem reproborũ, quæ in
doctoribus intelligitur, qui sua negligentia prædicta mala in Ecclesia esse sinunt. Alij tamẽ
de Episcopo isto verba inducta exponũt. Et potuit fieri q̃ Episcopus in alijs occupatus, pra-
uitatem fœminæ huius non satis aduertit: vel eius culpam non tam cito vel tam efficaciter
increpuit, vt debuit. [Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret] in quo misericordia dei
Eccl. 5. ostenditur. Omnipotens enim est patiens redditor, nec animas vult perire [& non vult pœ
nitere a fornicatione sua] quam docet & facit: præteritam deplorando, & futuram vitando.
Iob. 34 Vnde impletum est in muliere hac illud Iob: Deus dedit illi locum pœnitentiæ, & ille abuti-
tur eo in peccatum. Sed quia tanto districtior est dei vindicta, quanto longanimior atq; cle
Luc. 16 mentior fuit expectatio sua, subiungitur. [Et ecce mitto eam in lectum] id est, graui languo
re eam visitabo, & per mortem corporalem mittam eam ad mortem ac lectum infernalem:
vbi sepultus est diues. [Et qui mœchantur cum ea] id est, eius doctrinis ac vitijs participãt,
vel ei miscentur [in tribulatione maxima erunt] ita quod dira morte consumentur, deinde
æterna supplicia patientur [nisi pœnitentiam egerint ab operibus suis] imo & ab affectioni
bus suis, verbis, & cogitationibus: quæ omnia actus & opera hominis frequenter in scriptu
Luc. 12 ra dicuntur. Hinc in Euangelio Christus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribi
Eccl. 2. tis. Et in Ecclesiastico habetur: Nisi pœnitentiam egerimus, incidemus in manus dei, & non F
in manus hominum [& filios eius] id est, imitatores, qui præ cæteris ei in vitijs conforman-
tur. Propter quod non solum participes, sed & filij eius vocantur [interficiam in mor-
Apoc. 21 te] formaliter scilicet ipsa morte, id est, insanabili plaga, vel morte gehennæ, quæ est mors se
Psal. 7, cunda, damnatioq; perpetua. [Et scient omnes ecclesiæ] ex effectu meę iusticiæ [q̃a ego sum
scrutans corda & renes] id est, intime cernens, diligenter discutiens, vsque ad vnguem diju
dicans desideria & opera carnis, quæ nomine renum signantur, & cogitatus affectionesq;
cordis [& dabo vnicuiq; vestrum secundum opera sua] ita q̃ nullum bonum dimittam ir-
Iob. 24 remuneratum, nullumq; malum impunitum. Hæc idem per Hieremiam dicit: Ego domi-
Hier. 17. nus, inquiens, scrutans cor & probans renes, qui do vnicuiq; iuxta vias suas, & iuxta fructũ
Psal. 7 adinuentionum suarum. Quod & in Psalmo cantatur: Veruntamen nomine scrutationis
quandoque datur intelligi inquisitio quædam de re ignota, vel nota aliqualiter, vt no-
scatur certitudinaliter: sicque deo non competit, & iuxta hoc scriptum est: Nunquid sicut di
Iob. 10 es hominis, dies tui: vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris? Præterea
cum ratio meriti atq; demeriti magis consistat in actibus interioribus, potissime volunta-
tis, quam exterioribus, qui rationem virtutis aut vitij ab interioribus sortiuntur: cum deus
di-

A dicitur vnicuiq; redditurus secundum opera sua: per opera intelliguntur actus interiores & exteriores, ita, vt & passiones sub nomine actus comprehendantur. Vnde ꝙ actus interior opus dicatur, patet ex eo quod in Euangelio loquitur Christus Iudæis: Hoc est opus dei, vt credatis in eum quem misit ille. [Vobis autem] fidelibus meis [dico & cæteris qui Thyatiræ estis] id est, cunctis qui estis in domo episcopi, & in tota vrbe hac commorantes [quicunque non habent doctrinam hanc] impijssimæ Hiezabel, id est, ei non acquieuerunt [& qui non cognouerunt] per approbationem [altitudinem Satanæ] id est, superbias atque astutias diaboli, filiorumque eius hæresiarcharum, Ebionis, Cherinti, ac Martionis [quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus] id est, ego non imponam vobis obseruationem legalium, quam Petrus apostolus vocat importabile pondus: quemadmodum hæretici iam præfati dixerunt, & me missurum asseruerunt. Docuerunt enim legalia cum Euāgelio obseruanda, ita ꝙ deus mitteret hoc pondus super ceruices discipulorum, vltra pondus Euangelicæ legis [tamen id quod habetis tenete] id est, Euāgelica documenta firmiter obseruate, quæ iam dudum accepistis [donec veniam] id est, vsque ad mortem, quādo vos visitabo, & perseuerantes de via ad patriam eleuabo. [Et qui vicerit] secundum sensum iam sæpe inductum [& qui custodierit vsque in finem opera mea] id est, sine reprehensione & macula exhibuerit opera mihi placita, & mea virtute peracta: in omnibus custodite, circumspecte, caute, solicite, timorate se habens [dabo illi potestatem super gentes.] Sancti enim secundum Apostolum de hoc mundo iudicabunt, quibus & Christus promisit: Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Vnde in libro Sapientiæ scriptum est: Iudicabunt nationes & dominabuntur populis. [Et reget eas in virga ferrea] id est, in rigore iusticiæ. Vel cum damnationis sententia mittet seu diriget eas ad finem eis debitum, puta ad pœnas inferni. Nam simul cum Christo iudicabunt, & eius sententiam approbabunt. [Et tanquam vas figuli confringentur] non esse, sed omne bene esse, perdendo. Denique sancti in patria potestatem sortiti sunt subueniendi viatoribus, & gratiam boni regiminis eis procurandi, impiosque torquendi. Vel, qui custodierit vsque in finem opera mea, id est, in bonis actibus stabilis manserit, & vere ac efficaciter in bono perseuerare decreuerit: dabo illi potestatem super gentes, id est, alijs eum præficiam, tanquam dignum prælatum, aliosque docere idoneum. Et reget eos in virga ferrea, id est, constanti inflexibilique iusticia. Vel in euangelica lege seu rigore disciplinæ. Et tanquam vas figuli confringentur, a sua duritia amittēdo non esse naturæ, sed propriæ peruersitatis & libertatis irrefrenatæ. Secundum quod Salomon ait: Verte impios, & non erunt. Hæc est salubris confractio, qua quis vincit seipsum, & frangit proprium animum, quod est abnegare seipsum. Quod qui fecerit, dicere potest illud apostoli: Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus. [Sicut & ego accepi a patre meo] potestatem præfatam acceptione æterna, secundum quod deus: & acceptiōe temporali, secūdum quod homo. Omnia enim filius habet a patre, iuxta illud: Omnia mea abs te sunt. Et in ipso incarnationis instanti, prælata est humanitas Christi omni creaturę, & data est ei tunc omnis potestas in cœlo & in terra: videlicet potestas iudiciaria, sacerdotalis ac regia, miraculorumque operatiua, authoritas quoque iubendi angelis bonis ac malis, propter hypostaticam suam vnionem cum verbo: sed quantum ad manifestationem, dicit ista C potestas Christo in resurrectione collata. Vnde ipse tūc dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Porro hæc verba in Psalmo de Christo ad literam scripta sunt, vbi pater ait ad filium secundum formam seruilem: Postula a me & dabo tibi gentes hæreditatē tuā: quæ secundum hanc eorum introductionem, de membris ipsius exponuntur. [Et dabo illi stellam matutinam] id est, meipsum, secundum quod infra dicitur: Ego sum radix Dauid, stella splendida & matutina. Iterum: Dabo illi stellam matutinam, id est, angelum sanctum suæ vitæ custodem, socium habebit in gloria, eritque sicut angelus dei, atque in cœlo empyreo matutīa stella figetur. Quod enim angeli sancti stellæ sint matutinæ, beato Iob dominus pandit dicendo: Vbi eras cum me laudarent astra matutina & iubilarent omnes filij dei? Vel stella matutina, est lucidissima illa contemplatio diuinorum. Denique sicut prædictum est: quicquid in istis capitulis ad præsules Asiæ scribitur, cunctis prælatis, imo & partim vniuersis Christianis denunciatur. Defectus itaque propter quos antistites illi reprehēduntur, omnis prælatus seu Christianus in se & suis debet corrigere, si de eis sibi conscius fuerit. Virtutes quoque, de quibus illi laudantur, exequi debet. Vnde si quis primæ charitatis feruorem, & pristinæ deuotionis alacritatem reliquerit, memor sit vnde exciderit, & pœnitentiam agat: ne cum spiritu cœperit, carne consummetur & pereat. Cum enim in eodem statu homo non maneat, qui non proficit, deficit: & qui negligit modica, paulatim penitus euacuatur, nisi solicite se emendet. Propter quod tali dicitur: Si non in timore domini te-

Marginal references: iohan. 6. — Actu. 15 — 2. Petr. 3; micheæ 1. 16 — 1 Corin. 6; matth. 19. — psalm. 2. — luc. 22. — Prou. 11. — luc. 9 — galat. 2 — Iohan. 16 — Iohan. 17 — Matth. 28 — Eodem — Psal. 2 — Mat. 32 — Iob. 34 — galat. 3 — Iob. 14. — Eccl. 19 — Eccl. 27

nueris te instanter, cito subuertetur domus tua. Etenim timor filialis, & casus, qui est fuga D
mali culpæ, ab omni abstrahit diuinitatis offensa, a torpore atque ignauia. Secundum illud
Eccls. 7 dictum Salomonis: Qui timet deum, nihil negligit. Præterea si quis prælatus in grege sibi
commisso percipiat aliquos esse pestiferos, peruersa docentes, & scandalizantes pusillos, trahentes ad carnis inquinamenta vel spiritalia vitia, omnem mox diligentiam ac laborẽ apponat, vt tantum malum extirpet, animarum subuersores corripiat, excludat, deuitet, si se emendare noluerint. Consideremus solerter, quanta sit pietas dei, quantum nostram optet salutem, quomodo nunc minando pœnas, nunc promittendo iucunda, satagat nos a vitijs reuocare, ad virtutes inflammare, ad beatitudinem sublimare. Non paruipendamus gra-
Philip. 2 tiam dei, nec prouidentiæ eius simus ingrati: alioquin omnia cooperabuntur nobis in malum, & quanto maiora ac plura sunt eius beneficia, tanto enormiora erunt nostra facinora, & duriora supplicia.

¶ Explanatio capituli. III. Et angelo Sardis ecclesiæ scribe. Articulus IIII.

Apoc. 2. Capitulo præcedenti scripta sunt, quę ad quatuor Episcopos quatuor ecclesiarum Asiæ pertinent: nunc quæ ad reliquos tres Episcopos eiusdem prouinciæ spectãt, scribuntur. [Et angelo] id est, præsuli [ecclesiæ] scilicet Christianorum qui sunt in ciuitate. [Sardis scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus dei] id est, Chri-
Esaiæ. 11 stus in quo septem dona spiritus pleniss. fuerunt & sunt, qui & septem spirituum E
id est omnium angelicorum spirituum dominus est: qui per septem spiritus designantur, vt dictum est super illud: Et a septem spiritibus qui in conspectu throni eius sunt [& septem
Apoc. 1 stellas] id est, septem episcopis Ecclesiarum Asiæ, per quos vniuersarum significantur eccle-
Eadem. siarum Episcopi & prælati: quia omnes in manu sunt saluatoris, vnde in fine primi capitis scribitur: Septem stellæ angeli (id est Episcopi) sunt septem ecclesiarum. [Scio opera tua] q̃ displicent mihi. Bona scit deus per approbationem, mala per simplicem cognitionem & detestationem, iuxta illud: Cognoui multa scelera vestra. Et illud: Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. Nec obstat quod Abacuk dicit: Mundi sunt oculi tui domine, ne videas malum: & respicere ad iniquitatẽ non poteris. Hoc enim nõ asserendo, sed conquerendo, & ex contrario dicitur sensu [quia nomen habes, quod viuas] id est, ab alijs per charitatem & gratiam viuere æstimaris, & famam bonam per hypocrisin tuam sortitus es. Fama autem nomen vocatur iuxta illud: Curam habe de bono nomine. Et illud Machabæorum: Faciamus & ipsi nobis nomen [& mortuus es] morte peccati, de qua ait Saluator: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Spiritalis siquidem vita animæ est charitas, quam, qui mortaliter peccat, amittit, spiritaliterq; moritur, nec aliquem actum deo placentem ac meritorium operatur: sed est velut turpe fœtidumque cadauer coram supersanctissimo deo. [Esto vigilans] id est, diligens in custodia cordis tui ac subditorum: & quo pluribus præes, tanto solicitior & agibilior consistas. Omnem enim prorsus torporem abijcere debet p̃latus, & omni metu, timore atq; tremore suam ac gregis operari salutem. Vnde de indignis
Phil. 2 pastoribus dicitur: Speculatores cæci, videntes vana & dormientes. Hinc Romanos mo-
Esa. 56 net Apostolus: Qui præest in solicitudine, supple præsit [& confirma cætera, quæ moritura F
Rom. 12 erant] id est, opera tua parua, quæ facis & de genere bona sunt, maiore puritate exerce: vt
Gala. 6 ex charitate nascantur, & meritoria comprobentur: quæ alias nihil tibi proficient ad salutem. Vel confirma cætera quæ moritura erant, id est, infirmos seu imperfectos gregis tui, orando, docendo, exemplariter conuersando ad virtutes erige. Sicut & Petro ait Saluator:
Luc. 22. Tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos. Grex nempe cito in vitia labitur, & mortem culpæ mox patietur, nisi a prælato iuuetur, infirmetur, & deducatur. Secundum quod
Ezech. 34 dominus per prophetam ait: Dispersæ sunt oues meæ, eo quod non esset pastor. [Non enim inuenio opera tua plena] id est, veraciter virtuosa [coram deo meo] secundum quod homo sum. Qui enim vana intentione quæ bona sunt agit, mente est vacuus, peccato exhaustus, vere pauperrimus. Tales sunt qui quærunt placere hominibus, qui apparentiam magis quam existentiam sanctitatis assumunt, qui etsi coram hominibus aliquid videãtur: de-
Matt. 25 um tamen fallere nequeunt. Vnde & fatuarum virginum lampades extinguuntur. Et te-
Ambr. ste Ambrosio, plenitudinem vita iusti habet, inanes autem sunt dies malorum. [In mente ergo habe] .i. diligenter considera [qualiter acceperis] gratiam dei in baptismo, deinde sacerdotium, Episcopatusque gradum [& audieris] a me cæterisque sanctis ea quæ ad Episcopum pertinent, ac reliqua Euangelicæ legis documenta, p̃cepta, consilia [& serua] hæc omnia memoriter recolendo, & efficaciter prosequendo. Vñ & Timotheũ admonẽs Paulus:
Noli

A Noli,inquit,negligere gratiam quæ data est tibi cum impositione manuum presbyterij. Et rursus:Confortare in gratia:& quæ audisti a me per multos testes, hæc cõmenda fidelibus
" [& pœnitentiam age]de bonis omissis & malis commissis. [Si ergo non vigilaueris]id est, nisi officium tuum solerter fueris exequutus, oculosq; direxeris ad considerandos defectus
" tuos ac subditorum[veniam ad te]per potentiæ meæ effectum,& æquitatis vindictam[tan
" quam fur]id est,improuise,iuxta illud Apostoli: Dies domini tanquam fur in nocte ita veniet[& nescies qua hora veniam ad te]nisi cum pœnam ipsam cœperis experiri. Nam hora mortis incerta est. Quapropter Christus hortatur: Vigilate, nescitis eñ qua hora dominus veniat,sero an media nocte,an gallicantu, an mane:ne cũ venerit repente,inueniat vos dormientes:videte,vigilate,& orate. Deniq; corporaliter dormit, qui oculos carnis tenet clausos, nec vtitur ratiõe, nec quippiam facit aduertens: sic spiritaliter ac miserabiliter dormit, qui oculos mentis ad ea quæ dei sunt ac suæ salutis non aperit, qui rationem,quę ad optima
" instigat non sequitur,qui nil meritorium operatur. [Sed habes pauca nomina in Sardis]id
" est,quosdam fideles in tua ecclesia[qui non inquinauerunt vestimenta sua]id est, vestem innocentiæ in baptismo collatam seruauerunt incontaminatam,postea mortaliter non peccãdo & de venialibus quotidie satisfaciendo:imo in splendore gratiæ ac virtutum creuerunt. Vestimenta quoque animæ sunt virtutes ac dona spiritus sancti:quibus mens decoratur, & contra frigora vitiorum,atq; ardores concupiscentiarum,ac tentamentorum munitur. Vn
B de & charitas dicitur vestis nuptialis. Et de sponsa cantatur: Vidi speciosam, cuius inæstimabilis odor erat nimis in vestimentis eius,quibus se indutam gloriatur quæ dicit:Gaudẽs gaudebo in domino, quia induit me vestimento salutis, & indumento iusticiæ circundedit me. Hæc vestimenta non fœdat, qui in mortale non ruit:& de venialibus omni hora se purgat,mentem frequẽter eleuando ad deum,bonisq; actibus iugiter insistendo. Iterum vestimenta sunt opera: Vnde quæ opera tenebrarum abiecit,ait:Exui tunicam meam,quomodo induar illam? Qui itaq; satagit deo in puritate seruire, nemini (quantum in se est) dans vllam offensionem:iste vestimenta sua non inquinat. Ad quod Philippenses hortatur Apostolus:Charitas vestra magis ac magis abundet,vt sitis synceri & sine offensione. Sed quomodo potest quis vestimenta ista seruare non inquinata, cum conqueratur propheta dicẽs: Facti sumus vt immundi omnes nos: quasi pannus menstruatæ vniuersæ iusticiæ nostræ? Et respondendum,quod comparatione lucis ac puritatis diuinæ id dicitur:Sic enim & cœli non sunt mundi. Hinc in libro Iob dicitur:Non iustificatur homo compositus deo. Et item: Quid est homo vt immaculatus sit, & iustus appareat natus de muliere. Nihilominus ait Psalmista:Custodi animam meam,quoniam sanctus sum. Et Apostolus: Nihil mihi consci
C us sum. Propterea aduertendum, quod dupliciter dicitur quis vestimenta præfata non inquinasse. Primo, cum post primam iustificationem seu gratiæ infusionem nunquam peccauit mortaliter,quod paucissimis competit. Secundo,cum actualiter in charitate & gratia est studens deo in sanctitate & iusticia cunctis diebus suis seruire: quod omnibus vere pœnitentibus, ac proficientibus certum est conuenire. Quæritur quare potius ait dominus habes pauca nomina, quam paucos homines, cum de hominibus sermo sit? Est respondendum quod ideo,vt innuat quod electos & bonos noscit per modum specialem, per acceptionem & directionem præcipuam,dicente Apostolo:Quos prędestinauit,hos & vocauit. Et Mosi ait qui omnia nouit,Teipsum noui ex nomine. Vñ de seipso loquens Christus sub nomine boni pastoris ait,Proprias oues vocat nominatim. In parabola quoque purpurati di
" uitis,electum pauperem exprimit nominatim, reprobum diuitem appellatione communi. [Et ambulabunt mecum in albis]id est, mecum erunt in regno cœlesti, stola gloriæ ac immortalitatis,induti. In albis quoq;.i.corporibus glorificatis ac splendidissims gloriæ donis. In ecclesia etiam militanti ambulabunt mecum.i.corã me & vestigia mea sequẽdo. Qui eñ se dicit in Christo manere,debet sicut ille ambulauit,& ipse ambulare. Sic Dauid commendat scriptura,quod corã domino ambulauerit. Et Abrahæ dicitur:Ambula corã me,& esto præfectus. In albis.i.innocentię indumentis,si gratiam baptismalem non perdiderunt. Vel in bonis operibus,secundum Berengandũ. Vnde,vt Haymo asserit:non solum q in innocẽtia permanserunt, sed & hi qui per pœnitentiam surrexerunt, puta omnes electi, ambula-
" bunt cum Christo in albis,qui dicit:Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi sum ego & illi sint mecum:vt videant claritatem meam[quoniam digni sunt.]Ex quo sequi videtur,quod aliquis de condigno mereatur vitam æternã,cum tamen dicat Apostolus: Nõ sunt condignæ passiones huius tempis ad futurã gloriã. Et Sal. Cum feceritis,inquit,omnia quæ præcepta sunt vobis,dicite, Serui inutiles sumus:quod debuimus facere fecimus. Sed dicendum,quod

homo

Marginal references: 1.Tessal.5. — marc.13. — matth.22. — Cant.4. — Esa.61 — Cant.5 — 2.Corin.6 — Philipp.1. — Esa.64. — Iob.15 — Iob.9. — Iob.15. — Psalm.85. — 1.Corin.3 — Lucæ.1. — Roman.8 — Exod.33. — Iohan.10. — Lucæ.16. — 1.Iohan.2. — ruth.4. — 2.Reg.3 — genesi.17

Ca .III. homo exiſtens ĩ charitate meretur vitam æternam de cõdigno,in quantum ſpiritus ſanctus D
charitatem mouet & excitat ad agendum, non inquantum procedit,vel paſſio acceptatur a
libero arbitrio etiã habitu charitatis adiuncto. Hæc eſt ſancti Thomæ reſponſio.[Qui vice
rit]vanitates ſæculi,deſideria carnis, ſuggeſtiones diaboli[ſic veſtietur veſtimentis albis]id
eſt, præinductis bonis gratiæ ac gloriæ donis ornabitur [& non delebo nomen eius de li
bro vitæ]Minus dicit & plus ſignificat,vt ſit ſenſus: Oſtẽdam eum ſcriptum eſſe in libro vi
tæ.Vbi quærendũ eſt,quomodo aliquis dicatur deleri de libro vitę.Et reſpondendũ,q; liber
vitæ in deo eſt electorum conſcriptio, tenax memoria ſeu firma notitia in mẽte diuina,qui
liber eſt ipſa prædeſtinatio. Itaq; ſecundum Thomam,aliquis dicitur ſcriptus in libro vitæ
dupliciter. Primo,ſecundum ordinationem prædeſtinationis, vt hi quos deus ſaluare de
creuit:& ſic nullus deletur. Secundo,quantum ad prædeſtinationis effectum,ſcilicet charita
tem & gratiam,quam qui habet,dignus eſt vita æterna. Ideo ſcriptus dicitur in libro vitæ.
Et cum ea peccando amittit,deletur ſecundum iſtum reſpectum, videlicet quo ad effectum
prædeſtinationis diuinæ.In idem redit quod alij dicunt, aliquem ſcriptum in libro vitæ,per
præſcientiam æternam,& ſic ſcriptus nunquam deletur,ſicut nec dei præſcientia fallitur.
Eſaiæ.4 Propter quod ſcriptum eſt: Sanctus vocabitur om̃is, qui ſcriptus eſt in vita in Hieruſalem.
Exodi,32 Secundo,per pręſentem iuſticiam:& ſic poteſt deleri. Vnde cum Moſes dixiſſet ad dominũ:
Aut dimitte populo hanc noxam, aut dele me de libro quem ſcripſiſti, dominus mox reſpõ
dit:Qui peccauerit mihi, delebo eum de libero meo. Porro qui ſcriptus eſt in libro vitæ pri
mo modo,dicitur ſimpliciter ſcriptus:qui ſecundo modo, ſcriptus dicitur ſecundum quid. E
Ideo abſolute loquendo, nullus proprie deletur de libro vitæ:ſicut nec prædeſtinatus dãna
Lucæ.12 tur. [Et confitebor nomen eius]id eſt, in hora iudicij eius particularis ac vniuerſalis,ipſum
ad me pertinere teſtabor[coram patre meo, & coram angelis eius]quæ confeſſio,eſt honor
præclarus,ob quem contemnẽdus eſt omnis honor terrenus. [Qui habet aures audiat,quid
ſpiritus dicat eccleſiis.]Iſta admonitio pollicitationi diuinæ nũc pręponitur nunc ſubiungi
tur:ad innuendum, quod verba dei ac diuina promiſſa diligenter auſcultare debemus,ſiue
Apoca.3 ad hoc præmonemur, ſiue non. Conſequenter præſuli Philadelphiæ eccleſiæ ſermo dirigi
tur. [Et angelo Philadelphiæ eccleſiæ]id eſt, Epiſcopo congregationis Chriſtianæ in vrbe
hac cõmorantis[ſcribe:Hæc dicit ſanctus verus]id ẽ, Chriſtus, qui ſcd̃m diuinam naturam
eſſentialiter ſanctus & verus eſt, ſcd̃m naturã quoq; aſſumptam ſanctior vniuerſis & verus
Iohan.14 in verbis atq; operibus, qui teſtatur: Ego ſum via,veritas,& vita. De quo apud Danielem
dicitur:Vngatur ſanctus ſanctorum[qui habet clauem Dauid]Clauis eſt qua abdita reſerã
tur,& clauſa panduntur, ac ianua aperitur. Ita clauis hæc Dauid quam habet Chriſtus,eſt
virtus ſua illuminatiua ſeu ſapientia,per quam aperit nobis myſteria ſcripturarum, ſicut &
Apoſtolis aperuit ſenſum,vt intelligerent ſcripturas. Per hanc autem virtutem aperit nobis
& ipſum Dauid,ſeu librum Pſalmorum,in q̃ ſecundum diuinum Dionyſiũ, virtualiter con
tinetur,quicquid in ſcripturis habetur. Vnde & clauis iſta vocata ẽ clauis Dauid,qui præ cæ F
teris de Chriſto prophetauit,cuius Pſalmos CHRISTVS elucidauit. Veruntamen ſecun
dum Berengandum & Haymonem,per clauem Dauid intelligitur Chriſti humanitas,de ſe
roma.1 mine Dauid aſſumpta,per quam reſerata ſunt omnia,& quæ Dauid de deo, & quæ deus ad
Dauid loquutus eſt: per quam etiam ianua regni cœleſtis eſt patefacta, & tota eccleſia illu
ſtrata[qui aperit]id eſt,ſcripturarum notitiam menti infundit,corda ad gratiam, charitatẽ
& fidem patula facit[& nemo claudit]ei cui CHRISTVS ſic aperit,quoniam Chriſti o
perationem nullus prohibere,impendireue poteſt directe, & dum Chriſtus noluerit: quam
quam diabolus & homines praui nonnumquam diſpoſitiue illuminatos ad tenebras falſi
tatis ac vitiorum declinent,ſicut in Euangelio ait ſaluator:Venit diabolus, & tollit verbum
Matth.13 dei de corde ipſorum,ne ſalui fiant. Et denuo:Væ vobis ſcribæ & phariſæi,qui clauditis re
gnum cœlorum ante homines:ipſi non intratis,nec alios intrare permittitis,ſcilicet quantũ
in vobis eſt,[Claudit]id eſt,gratiam ſubtrahit,intellectum ſcripturarum ſalutarem non in
fluit ſuperbis ac reprobis[& nemo aperit]eis tanta bona. Ipſe vtique clauſit Iudæis & ape
Iohan.9 ruit gentibus. Sicut in Euangelio loquitur:In iudicium ego in hunc mundum veni,vt qui
non vident, videant: & qui vident cæci fiant. At vero verba hæc ſcripta ſunt in Eſaia de
Eſaiæ.22 Eliachim,ſecundum quod fuit CHRISTI figura cum dicitur: Dabo clauem domus Da
uid ſuper humerum eius,& aperiet:& non eſt,qui claudat,& cæ. [Scio opera tua]per appro
bationem.[Ecce dedi coram te oſtium apertum]id eſt, patefeci tibi ingreſſum ad intelligen
tiam ſcripturarum,mentem tuam claritate ſcientiæ ſalutaris illuminando,[quod nemo po
teſt claudere]tibi cũ ego id aperuero, qui potens ſum te in data diuinorum notitia cõſerua
re. Hoc etenim oſtiũ eſt infuſa clarificatio animæ per quam ſcripturas intelligit. Deniq; præ
ter oſti

A ter ostium hoc loquitur scriptura adhuc de multiplici ostio. Est enim prædicatio ostium, iuxta illud Pauli: Ostium mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. Fides etiam dicitur ostium, vt in Actis: Retulerunt, quia aperuisset deus gentibus ostium fidei. (Actuū.14) Insuper præparatio cordis ad ea, quæ dei sunt, ostium appellatur, dicente Apostolo: Cum autē (2.Cor.2) venissem Troadem, & ostium mihi apertum esset in domino. Christus nihilominus etiā osti- (Iohan.10) « um cœlestis patriæ nūcupatur: Ego, inquit, sum ostium [quia modicam habes virtutem.] Hoc multipliciter exponitur. Quidam enim per modicam virtutem intelligunt humilitatē, per quam efficiter homo diuinam illustrationē suscipere aptus. Iuxta illud: Declaratio sermonum tuorum illuminat & intellectum dat paruulis. Alij dicūt quod ideo fertur habere modicam virtutem, quia non habuit potestatē seu gratiam faciendi miracula, sicut Episcopi communiter tunc habebant: idcirco deus in intelligentia scripturarum ei recompensauit, quod in illa ipsi gratia defuit. (psalm.118) Beregandus videtur istud subtilius elucidare, dicēdo: Videtur mihi, quod iste angelus Philadelphiæ ecclesię in diuinis scripturis non satis fuerit eruditus: & ideo dixit eum modicam habere virtutem ad conuincendos fidei inimicos. Ideo dedi coram te ostium apertum in diuinis scripturis, vt intelligas mysteria scripturarum: quod nemo poterit claudere, id est, sapiētię quæ tibi dabitur, nullus poterit resistere inimicorum. Potest quoque sic accipi. Modicā habes virtutē. i. naturalis & propria virtus atque scientia tibi « non sufficit, idcirco auxilium gratiæ tibi impendo, [& seruasti verbum meum] id est, sermonibus meis obediuisti [& nō negasti nomen meum,] meipsum: sed te esse Christianum, (Luce.12) B « & me esse dei filium, libere es professus. [Et ecce dabo tibi de synagoga satanæ] id est, ali- « quos incredulorum Iudæorum per tuam prædicationem conuertam, & tibi subijciam [qui (Iohan.) se dicunt Iudæos esse] vere ac proprie secūdum nominis proprietatem, & virtutum patrum (roma.2) suorum imitationem. Iudæi enim quasi confitentes dicuntur, & isti antequam fidem Chri- « sti reciperent, iactabant se deum fideliter colere & confiteri, patrumque suorum fidem ac opera sequi: quod ita non fuit, ideo subditur [& non sunt] hoc modo Iudæi [sed mentiuntur] quia secundum carnem tantum Iudæi sunt. Christiani vero spiritaliter circumcisi, secundū proprietatem spiritalem atque virtutem Iudæi vocantur, confitendo Christum de semine Iudæ exortum. Propter quod ait Apostolus: Non qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circuncisio cordis in « spiritu non litera. Et iterum: Qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. [Ecce faciam illos] tales (galla.3) « per gratiam [vt veniant, & adorēt ante pedes tuos] id est, tibi humiliter se, fide suscepta, subijcient, teque vt patrem honorabunt: deum cultu latriæ, & te cultu duliæ venerantes [& sci- « ent, quia ego dilexi te] quem ad tantam abundantiam gratiæ gratumfacientis, ac gratię gratis datę promoui, ita illuminaui, Episcopum ordinaui, aliorum pędagogum constitui. Cum (roma.8) enim diligere sit alicui bonum velle, hos diligit deus, quos ad bona gratiæ donaque gloriæ (lucæ.12) « præordinauit, [quoniam seruasti verbum patientiæ meæ] id est, documentū meum, quo pa- « tientiam præcepi ac docui, quam & opere demonstraui [& ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum, tentare habitantes in terra.] Per hanc horam tentationis quidam intelligunt tempus persequutionis Ecclesiæ ab Antichristo, qui vbique per- C sequuturus est Christianos: alij diem iudicij. Potest autem magis ad literam ad huius Episcopi tempus referri, & de persequutione Christianorum à Romanis Imperatoribus eorumque satellitibus accipi. Iam enim quando Iohannes hæc scripsit, cœperunt hi ecclesiam generaliter persequi: & quidam post eos grauius persequuti sunt eam. Promittitur ergo huic Episcopo, quod instantibus grauissimis quibusque tribulationibus, per virtutem & gratiam spiritus sancti seruabitur: non vt aduersa non patiatur, sed ne eis vincatur, ne in tentationē ducatur. i. tentationibus obruatur, atque consentiat. Vnde vt Haymo asserit: tentatio hic pro deceptionis lapsu accipitur. Nihilominus quælibet persequutio ac tribulatio dici potest tentatio: quia per eam homo examinatur, & qualis sit noscitur. Sic enim deus tentat electos, quia per aduersa & aspera de eorum perfectione accipit experimentum, probationem, seu euidentiam: non vt ipse agnoscat, sed vt alijs ad ędificationem patescat. (Sapien.3) Sic enim legitur: quod deus tentauerit Abraham. Moses quoque populo Israel loquitur: Recordaberis cuncti itine- (gene.22) ris, per quod adduxit te dominus: vt affligeret te atque tentaret, & nota fierent quæ versabantur in corde tuo: vtrum custodires mandata illius, an non. (Deut.8) Vnde & in libro Sapientiæ: Deus probauit illos, & inuenit illos dignos se. (Sapien.3) Præterea ex eo quod dominus ait: quia seruasti verbum meum, faciam vt veniant & adorent ante pedes tuos, elicitur, quod dum homo humilitatem patientiamque obseruat, aduersarij ei reconciliantur, quemadmodum scriptum est: « Quum placuerint dn̄o viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. [Ecce venio « cito,] transferendo te de via ad patriam, de tribulatione ad gloriam, de merito ad præmium. Hoc

um. Hoc verbo consolationem infundit, & ad patientiam excitat [tene quod habes] id est, in donis gratiæ perseuera [vt nemo accipiat coronam tuam] id est, ne præmio disposito destituaris per propriam culpam, & alius loco tui subrogetur. Quum enim certus sit numerus saluandorum, si vnus iustus ceciderit atq; perierit: alius in gradum eius seu locum succedet. Quamuis autem nec prædestinatus possit corona priuari, nec præscitus eam sortiri in sensu composito, puta vt talis & per comparationem ad prouidentiam dei: vterq; tamen manet liberi arbitrij, & in sensu diuiso ille potest damnari, & iste saluari. [Qui vicerit] id est, peccata contempserit, nec alicui illicito consensum præbuerit, [faciam illum columnam] id est, fortem, fixum ac eminentem, [in templo meo]. i. in ecclesia, vt possit aliorum imbecillitatem portare, & simpliciores docere. Vnde per columnam perfecti & prædicatores ac prælati signantur: quorum est, cæteros per charitatem portare, roborare, constabilire: sic enim Paulus, Petrum, Iacobum, & Iohannē columnas appellat. [Et foras nō egredietur amplius] ab ecclesiastica vnitate, ac indiuidua charitate recedendo: Imo vsq; in finē, me operante, in sanctis operibus perseuerabit. [Et scribam super eum nomen dei mei] id est, dei filium eum faciā appellari, quandoquidem & virtuosi homines dij vocantur, iuxta illud: Ego dixi, dij estis, [& nomen ciuitatis dei mei nouæ Hierusalem] id est, nomen ecclesiæ militātis imprimam ei, ita q; catholicus, seu ecclesiasticus, ac fidelis per omnia asseretur. Ecclesia enim est ciuitas dei noua per gratiam, quæ Hierusalem nuncupatur: quia in ea est visio pacis, inchoatio ac templatio quietis cœlestis [quę descēdit de cœlo à deo meo] Id est, a supernis & a spiritu sancto psluxit, regnata est, ordinatur ac regitur. Omne enim bonum optimum, & omne donum perfectū desursum est, descendens a patre luminum. Nihilominus ecclesia ascendit ad cœlum, ad bona gloriæ aspirando. Hæc loquitur Christus secūdum quod homo, dicens a deo meo [& nomē meum nouum] scribam super eum, vt a me Christo Christianus vocetur. Nam filius dei ex tempore cœpit Christus vocari. Sed quia nōnulli fidelium, qui in ecclesia videbantur columnę ceciderunt, & per prauam doctrinam foras egressi sunt, quorum vnum dicit Berengandus fuisse Origenem: hinc locū hunc exponit de prēmio atq; ecclesia triumphante, vt sit sensus: Qui vicerit, faciam illum columnam in templo dei mei, id est, ī regno cœlesti firmissima stabilitate locabitur: nec beatitudinem illam amittet, hoc est, foras non egredietur amplius. Et scribam super eum nomen dei mei. Nomen dei est esse æternum, quod super vincētes scribitur, cum eis æternitas communicatur, ita quod sine fine cum domino commorantur. Et ciuitas dei mei nouæ Hierusalē, id est, ecclesiæ triumphātis: quæ Hierusalem dicitur, quia in ea increata pax dei omnem sensum exuperans, facie ad faciem cernitur. Huius ergo ciuitatis nouæ per dona gloriæ nomen scribitur super electos, quando eam ingressi, ciues ac filij eius vocantur. Quæ descendit de cœlo, quia domino Iesu Christo de cœlis ad nostrā redemptionem descendente, simul ac sancti descenderunt: quia iam per prædestinationem illi coniuncti erant. Sic ille exponit. Consequēter ad Laodicensis ecclesiæ præsulem sermo dirigitur [Et angelo Laodiciæ ecclesiæ scribe: Hæc dicit amē testis fidelis & verus] id est, Chrūs qui est verus & viritas, testisq; dei patris, & actuum humanorum. Amen quādoq; nominaliter sumitur, vt hic: & tūc significat verum. Sicq; competit Christo, qui est ipsum primum, summū & exemplare verū. Quandoq; sumitur aduerbialiter, & tunc significat vere [qui est pricipium crææturę dei] id est, vniuersorum creator, per quem pater omnia fecit, iuxta illud: Omnia per ipsum facta sunt. Propter q̄d ait Iudæis: Ego principium, qui & loquor vobis. Vel principium creaturæ dei, id est, inter creata primus dignitate & gratia, secundum naturam assumptam: quemadmodum supra plenius dictum est [Scio opera tua] simplici notitia [quia neque frigidus es] per infidelitatem [neque calidus] per charitatem infusam [Vtinā frigidus esses, aut calidus] id est, in altero extremorum, videlicet totaliter sine notitia dei & simulata iustitia, vel feruens amore: tunc enim minus esset tuum peccatum, eo quod seruus sciens voluntatē domini sui nec implens, grauius peccet. Facilius quoq; tunc conuerteteris ad feruorem amoris, quia audito dei verbo te peccatorem apertum perpenderes: nec te aliquid reputares, sed accusares, sicq; vbi abundauit culpa, abundaret & gratia. [Sed quia tepidus es] id est, piger, accidiosus & negligens, habens fidem informē, & aliquid esse te reputās [& non frigidus, neque calidus, incipiam te euomere de ore meo] id est, mea sententia reprobare, a fideliū numero segregare, ab officio tuo deponere. Fideles autem & feruidi Christo sunt incorporati, a quo reijciuntur dum in mortale labuntur. Quemadmodū aūt aqua tepida, tanquam fastidium generans, cito euomitur: sic tepidi isti sunt deo specialiter detestabiles, atque ingrati. Et videmus ad oculum, quod hi qui manifeste sunt vitiosi, ita, vt nec aliquid boni se egisse aut agere putent, facilius conuertantur, quam tepidi: seu illi qui volunt partim deo partim sæculo cohærere, placere, seruire. Tepidum demum hoc loco nō sumitur quasi

Marginalia: Gala. 2. — Psalm. 81 — Iaco. 1 — Actuū. 11 — Philip. 4 — Iohan. 14 — Iohan. 1 — Iohan. 8 — Apoc. 1 — Lucæ. 12 — Roma. 5 — D — E — F

A medium, de charitatis calore aliquid participans: sic enim melius est esse tepidum, quam frigidum [quia dicis] verbo mentali, siue vocali [quod diues sum] per virtutes & dona spiritus sancti [& locupletatus] p opera meritoria capiosa [& nullius egeo], i. maior pfectus seu gratia, vel aliorum oratio, seu doctrina mihi necessaria non est ad salutē [& nescis] id est, attendis, vel scire non vis: sicque habes ignorantiam affectatam, quæ inexcusabilis perhibetur: de qua fertur in Psalmo: Noluit intelligere, vt bene ageret [quia tu es miser] per culpam, Psalm.35 iuxta illud: Iusticia eleuat gentem, miseros facit populos peccatum [& miserabilis] alijs, propter pœnam tibi imminētem ac debitam [& pauper] donis gratiæ spoliatus [& cæcus] sapientiā non habendo, & vitijs excæcatus [& nudus] a bonis operibus, ac virtuosis habitibus. Prouer.14 [Suadeo tibi emere a me] opulētissimo fonte omnium bonorum [aurum ignitum probatū] id est, charitatem feruentem, diuinitus commendatam, aduersitatibus exercitatam, veram non fictam, ab omnibus vere sapientibus approbatam. Hæc charitas sic inter cæteras excedit virtutes, rubet, fulget, perornatq; thalamum mentis: quemadmodum aurum inter metalla præstantius est, & corporalem structuram decorat. Charitas autem & gratia emi adserit, non quod aliquis in mortali existens eas de condigno mereatur, sed vtcūq; de congruo: quādo se ad eas habilitat & disponit, faciens quod in se est. Hinc enim ait Apostolus: Si autem gratia iam non ex operibus. Alioquin gratia non est gratia. Rursus per aurum intelligitur sapientia, potissime illa quæ est primum inter dona: quæ est saporosa & affectuosa diuinorū cognitio. Idcirco ignita vocatur atq; probata: quoniam eos, à quibus habetur, amorosos & 1.Cor.13 Roma.11

B deo acceptos cōstituit. Vnde & Salom: Thesaurus, inqt, desiderabilis in ore sapientis. Quomodo autem charitas vel sapientia emitur, cum sanctus Iob cōtestetur: Non dabitur pro ea aurum obrizum, & nescit homo preciū eius? Sed & Salomon: Preciosior est, ait, sapientia cūctis opibus: & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari. Ad quæ propheticus sermo rñdet: Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, venite emite. emiteabsque argento, & absq; vlla cōmutatione, vinum & lac. Itaque non tēporali re emitur, sed bonis operibus, continuis precibus, misericordiæ actibus, pœnitētiæ studijs, omnium terrenorum contemptu, postremo charissimo nummo puta seipso, seu propriæ voluntatis abnegatione, spontanea paupertate. Ideo loquitur Christus: Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes & da pauperibus, & veniens sequere me [vt locuples fias] in spiritalibus bonis. Nempe qui charitatem, vel sapientiæ donū adeptus est, omnes habet virtutes & omnia dona [& vestimentis albis induaris] id est mūdis operibus adorneris, sicut ait scriptura: Omni tempore vestimenta tua sint candida. Passiones autem & vitia nigredini comparantur [vt non appareat confusio nuditatis tuæ] id est, ne coram deo & eius ministris tam inhonestus, ac spiraliter turpis, mēteq; vacuus ac detestandus appareas. Si enim de corporis nuditate coram hominibus verecundamur, potissime propter inhonestiora corporis membra: incomparabiliter plus erubescere nos oportet coram deo & angelis eius de animæ nuditate, deformitate, sorditatione. Hæc est erubescentia salutaris, qua diuinæ puritatis aspectui erubescimus maculati & sordidi apparere. [Et collyrio vnge oculos tuos, vt videas.] Per Prou.21 Iob.28 Prou.3. Esaiæ.55 Matth.19 Eccls.9

C collyriū: quod de terra nascitur, quo oculus primo turbatur, deinde a noxio humore purgat sicque clarioris visus efficitur: cordis contritio, seu compunctio designatur: quæ primo per dolorem de peccatis mentem amaricat, à vitiorum squalore emundat, lachrymas elicit, illuminationem procurat. Hoc collyrio oculi cordis vnguntur, dum in deo vere compūgimur, sicque videmus in lumine gratiæ, & defectus nostros cognoscimus, deum perpendimus: quicquid salus nostra requirit consideramus. Rursus collyrium dici potest sermo diuinus, vel dominicæ passionis memoria, vel scientia salutaris. Vnde vt Beda disseruit: Collyrio oculos vngere, est boni operis exequutione scripturarum intelligentiam promereri. Sed quia increpatio præinducta aspera satis videtur, clementissimus deus increpatum ne plus induretur, dulcissime consolatur. Quo dat prælatis increpatoribusque exemplum, vt verbis asperæ increpationis, charitatis dulcia iungant eloquia: instar boni Samaritani, qui vino olium miscuit. [Ego quos amo] puta electos & bonos [arguo per me & meos vicarios, verbis [& castigo] verberibus seu aduersis, ne quid mali in eis remaneat. Cum ergo hos taliter tractem, quantomagis tu imperfectus debes hæc cum gratiarum actione gaudenter recipere, tanquam animæ medicinam? Hinc spiritus sanctus monet: Disciplinam domini fili mi ne abijcias, & ne deficias cum ab illo argueris. Quē enim diligit dominus, corripit: & qnasi pater in filio complacet sibi. Et alibi: Beatus homo qui corripitur a domino. Hinc ait Apostolus: Si extra disciplinam estis, ego adulteri, & non filij estis. Itaque grauissima dei ira ac vltio est, dum peccatorem prosperari atq; ad libitum peccare impune permittit: quemadmodum de reprobis ait in Psalmo. Dimisi eos secundum desideria Lucæ.10 prouer.3 Iob.5 Hebræ.12. 2.Mach.6

cordis

cordis eorum:ibũt in adinuentionibus ſuis[ęmulare ergo] id eſt,bonos ſequere;iuxta illud: D
Galatas.4 Aemulamini bonum in bono ſp. Et iterũ:Aemulamini chariſmata meliora,[& pœnitentiã
age] quod hucuſq; tam negligens extitiſti. Nam & ego paratus ſum tibi ſuccurrere. Et ideo
ſubditur[Ecce ſto ad oſtium]id eſt,oſtio cordis,ſcilicet libero arbitrio,ſeu voluntati,aſſiſto
Hiere.23 ſeu præſens ſum:qui omnia impleo,& nullibi deſum [& pulſo] per ſacram ſcripturam hor-
tando,per vicarios meos loquendo,per angelicam inſpirationem,per motionem internam
qua moueo mentem ad ſupernaturale bonum , per beneficiorum collationem, per aduerſi-
tatum exercitationem. His ſiquidem modis, deus omnipotens cordis noſtri pulſat quotidie
Can.5. ianuam. Vnde & loquitur ſponſæ ſeu animæ amoroſæ:Api mihi ſoror mea,amica mea,co-
lumba mea. Hinc de increata ſapientia legit: Sapientia præoccupat eos qui ſe concupiſcunt,
vt illis ſe prior oſtendat: qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit : aſſidentem enim il-
Can.5. lam foribus ſuis inueniet. Itaq; Chriſtus pulſat,ſicut ſcriptum eſt:Vox dilecti mei pulſantis.
Pręterea contuendum,quod gratia interdum accipitur pro habitu eſſentiam rationalis crea
turæ deo gratam faciente , interdum pro diuina motione qua deus animam mouet ad ſup-
naturale bonum:quemadmodum motione naturali ac generali mouet omnia ad ſibi cõna-
Sapient.8. turalia. Propter quod dicitur:Attingit à fine vſq; ad finem fortiter , & diſponit omnia ſua-
uiter. Hic autem diuinus inſtinctus ſiue influxus, vel motio hæc communiter fit cunctis ho-
minibus quamdiu in vita præſenti ſubſiſtunt . Quem quidem influxum quidam ſequũtur,
per liberi conatum vel cooperationem arbitrij ad ſupernaturale bonũ ſe diſponẽtes. Alij nõ
ſequuntur,propter quod merentur ſibiipſis relinqui, ſicque ex ſua defectibilitate de peccato
in peccatum labuntur. [Si quis audierit vocem meam] . i. inſpirationi diuinę ſiue angelicæ, E
vel verbis ſacræ ſcripturæ conſenſerit , atq; paruerit [& aperuerit mihi ianuam] cordis ſui,
.i. mentem cum affectu ſpiritaliter dilatauerit ſeu patefecerit ad me ſuſcipiendum , ſecundũ
Amos.4. illud prophetæ:Præparare in occurſum dei tui [intrabo ad illũ] dona gratiæ infundendo,
infuſa augendo,miſericorditer conſolando,varios effectus in ſecretis aĩæ producendo [&
Pſal.149 cœnabo cum illo] .i. eius ſaluti atq; profectui congratulabor,ſicut ſcriptum eſt:Beneplacitũ
Nehem.8, eſt domino in populo ſuo. Et iterum : Gaudium domini eſt fortitudo veſtra [& ipſe mecũ]
delectando in me per conſcientiæ puritatem, & de cœleſtis gloriæ promiſſo lætãdo p ſpem.
Et in iſto ineffabiliter commendatur nobis clementia, charitas atque dignatio dei noſtri ad
nos tantillos vermiculos. Hinc etenim conteſtatur dicens: Delitiæ meæ, eſſe cum filijs homi-
Hiere.32. num. Et iterum:Lætabor ſuper eis,cum benefecero eis. Tantũ igitur pulſatorem nõ repella
mus,cum tanto hoſpite cœnare quotidie properemus:quicquid eius introitum impedit,quic-
quid vultum ipſius offendit,vitemus. Porro ipſe lux eſt,peccata & paſſiones ſunt tenebræ:&
2.Corin.6 ſcimus,quod non ſit conuentio luci ad tenebras. Ab his ergo mentis cœnaculum emunda
re oportet. Sed cur potius ait cœnabo cum illo, quam prandebo? Eſt reſpondẽdum,vt inſi
Pſalm,4. nuat ſcilicet,ſe velle pernoctare nobiſcum,atq; in thalamo mentis quieſcere:vt in pace in id
ipſum dormiamus,& requieſcamus. Sic cœnat cum Chriſto , atq; in eius caſtis quieſcit am-
plexibus,qui corde deuoto pergit ad ſtratum,& in meditationibus ſanctis obdormit. Talis
Prou.15 non timet à timore nocturno,ſed de mẽtis ſecuritate reficitur. Secura enim mens,quaſi iuge
conuiuium. [Qui vicerit] impedimenta ſalutis ſuæ[dabo ei ſedere mecum in throno meo]
Iohann.14 id eſt,in regno cœleſti in cœlo empyreo. Teſte enim propheta: Cœlum mihi ſedes eſt. Hinc F
in Euangelio ait:Vado parare vobis locum. Et :Iterum veniam & aſſumã vos ad meipſum:
vt vbi ego ſum,& vos ſitis. Dabo quoq; ei ſedere mecũ in throno meo, id eſt,poteſtatem iu-
Matth.19 dicandi mecum in finali iudicio,ſecundum promiſſionem illam:Sedebitis & vos ſuper ſedes
duodecim,iudicantes duodecim tribus Iſrael[ſicut & ego vici]per patientiam cuncta aduer-
ſa,per paſſionem meam diabolum,per aciem virtutum aciem vitiorũ,per inflexibilem æqui
tatẽ blanda & aſpera mundi. Chriſtus enim fortem armatũ ligauit,vaſa eius diripuit,mun
di gloriam ſtrauit:ſed & aduerſarios ſuos induratos Iudæos deiecit. Hinc ait militibus ſuis:
Hebræ.1. In mundo preſſuram habebitis . Sed confidite,ego vici mundum[& ſedi cum patre meo in
throno eius]in cœleſti palatio,iuxta illud Apoſtoli:Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis
De quo throno ſcriptum eſt:Mitte ſapientiam à ſede magnitudinis tuæ. Itemq;: Adeamus
cum fiducia ad thronum gratię eius. Qui thronus intelligi poteſt,vel ipſum cœlum,vel iudi-
ciaria regiaq; poteſtas,dignitas ſiue authoritas dei,in ſeipſo inuariabiliter quieſcentis. Vnde
quod ait:ſedi cum patre meo in throno eius, ſic poteſt exponi , poteſtatem iudicandi à patre
Iohann.5. accepi . Pater enim omne iudicium dedit filio . Et Pſalmiſta ait: Deus iudicium tuum regi
da . Quamuis autem Chriſto ſecundum diuinitatem conueniat iudicare per authoritatem,
tamen iudicij exequutionem meruit per ſuam humiliationem ac paſſionem: ſicut & corpo-
ris glorificationem,& exaltationem ſuper omnes cœlos , per palmã præfatam meruit. Ideo
loquens

A loquens Christus de patre & seipso testatur: Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis est[Qui habet aures, audiat quid spiritus dicat ecclesiis] Exhortatio ista iam septima vice repetitur, atq; in epistola cuiuslibet ecclesię Asiæ ponitur: quatenus omnes Christiani ista perpendant, & quicquid Episcopis Asiæ scriptum est, ad suam informationē conuertant: quod tamen episcopis ac prælatis summe incumbit. Videamus itaque, vt opera nostra plena sint coram deo, & ne nomen sanctitatis habendo mortui simus coram altissimo: quod eis eueniet, qui laudes quærunt humanas, ac commodum temporale, insuper caueant pigri potissime religiosi remissi, quod dominus cuidam tūc improperauit, quia nec frigidus es, neque calidus, & cæter. Cum enim religiosi teneantur quotidie ad perfectionem, iuxta suę professionis exigentiam, tendere: hi qui peruigilem curam non adhibent per passionum suarum reformationem & ordinis obseruationem ac operum dei reuerentialem exequutionem, tepidi comprobantur, & non progrediendo in dei itinere, infeliciter retrogrediūtur. Postremo ex præinductis certissimum est, per angelos septem ecclesiarum Asiæ in istis duobus capitulis non intelligi spiritus supernos beatos, quibus præscripti defectus nullatenus competunt Iohan.5.

¶Elucidatio capituli Quarti: Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cœlo. Articulus Quintus

POstquam in præcedentibus, beatus Iohannes septem ecclesias Asiæ, præsertim earum Episcopos informauit, & per eos vniuersam ecclesiam, nunc totius ecclesiæ statum, sublimitatem, decursum, generalius pleniusq; prosequitur, seu describit. Apo.1.2.
B Est autem totus hic liber mirabiliter difficilis & obscurus, etiam præ cūctis libris propheticis. Nam per imaginarias visiones ac species est descriptus ita quod sensus literalis ipsius est, qui per similitudines & res, non qui per voces signatur. Vnde & expositores varijs modis hunc librum exponunt, nec aliquis plene eum intelligit, ita quod expositiones huiusmodi pro magna parte sunt infra certitudinem nec aliquid certum intuentur in his, nisi vt secundum fidem sint. Hinc & ego pusillus, nil noui introducere præsumens, ea quæ ab alijs catholice dicta sunt, quantum deus præstiterit, breuiter tangam & colligam [Post hæc vidi & ecce ostium apertum in cœlo] Quod ait, post hæc, ad ordinem visionis, non ad interualla seu vicissitudinem temporis refertur, secundum Haymonem & Glossam. Eodem enim die vidit omnes visiōes in libro isto descriptas, sicut superius insinuauit, dicēdo: fui in spiritu dominica die. Porro septem sunt visiones huius voluminis, quarum secunda hic incipit. Itaq; post hæc, id est, post reuelationem primam hucusq; protensam: vidi, visione imaginaria, ac intellectuali. Eadem quippe visio interior, imaginaria & intellectualis fuit. Imaginaria, qa per corporalium rerum similitudines, seu materiales imagines, in interiori sensu āgelico ministerio formatas, fiebat. Intellectualis, quia per illuminationem supernam Iohannes, quid illæ species designarent, veraciter intellexit: alias non fuisset propheta. Quia intelligentia est opus seu principale in visione, prout in Daniele legitur. Veruntamen quod ait, post hæc, etiam ad temporis distinctiōem videtur posse referri. Quāuis enim omnia ista intuitus sit vno die, & forte vna hora vel tempore breuiori, non tamen simul & semel, seu eodem tempore ꝓcise, sed quælibet visio suam habuit morulam. Simul enim non intelliguntur, nisi quę ꝑ eandem speciem repræsentantur. Porro hæ diuisiones per diuersas ostensæ sunt species. Sed qa inter visionum istarum impressiones non fuit notabilis interstitio temporis, imo vna alteri mox successit: dicunt expositores, non ad ordinem temporis, sed visionis referendum quod ait, post hæc. Et ecce ostium apertum in cœlo. Per ostium istud communiter expositores intelligunt Christum, qui ait: Ego sum ostium ouium. Per me si quis introierit, saluabitur. Quod apertum asseritur, quoniam Christus notitiam sui aperuit mundo, & ore suo aperto per seipsum docuit homines. In passiōe quoq; corpus eius multis vulneribus fuit apertum, quando & vnus militum lancea latus eius aperuit. Insuper Christus omnibus ad se venientibus gremium offert clementiæ, & misericordiæ suę aperuit ianuam, secūdum quod ait: Venite ad me omnes qui laboratis. Et item, Eum qui venit ad me non eijciam foras. Hoc ostium apertum est in cœlo, id est, in ecclesia militante, quam Christus in euāgelio regnum cœlorum appellat dicēdo, Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Quarum vtiq; fatuę quinque fuerunt, quod ecclesiæ triumphanti nullatenus competit. Aliqui vero dicunt, quod Iohānes in isto capitulo describit maiestatem dei, qui vnus est in natura, trinus in personis, qui Christo homini Apocalypsim, seu visiones huius libri, per se immediate reuelauit seu indidit. Idcirco primo describitur eius maiestas, quantum ad eminentiam sui throni seu loci, quo residere censetur. Et ita per hoc quod dicitur, ecce ostium apertum in cœlo, datur intelligi, quod Iohanni in visione imaginaria apparebat, quod ianua quædam aperiretur in cœ

Difficultas libri huius intellectus

Apocal.1.

Daniel.10

Iohann.10

Iohan.19

Matth.11.

Iohann.6.

C

lo,vt dei omnipotentis maiestas ipsi ostenderetur sub corporalium speciebus,atque ad in-
nuendum quod desuper ipsi reuelaretur status ecclesię.Iuxta quem modum Ezechiel dicit: D
Aperti sunt cœli,& vidi visiones dei.Itemq;:Thronus super firmamentum,& super simili-
Ezech.1. tudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.Per quod deus altissimus omni
bus præsidens designatur,prout ibidem plenius dixi[Et vox prima,quam audiui, tãquam
tubæ loquentis mecum dicens:Ascende huc,& ostendã tibi,quæ oportet fieri cito post hæc]
Per vocem istam tubalem,quæ prima fuit in hac visione,quidam intelligunt vetus testamẽ
tum seu doctrinam propheticam,quam per illuminationem supernam audiuit interiori au
ditu Iohannes,quæ admonuit eum ascendere huc,scilicet ad Christum, spiritalemq; intelle
ctum.Hæc autem expositio videtur nimium spiritalis,nec apparet quomodo ista vox dixe
rit Iohanni,ostendam tibi quæ oportet fieri cito post hęc,nisi forte formaliter.Deniq; in die
sancto Pentecostes,veniente super apostolos spiritu sancto, infusa fuit Iohãni excellens no
titia legis & prophetarum.Alij ergo per vocem hanc intelligunt inspirationem diuinã. Sed
quoniam deus non docuit hæc Iohannem immediate per seipsum , imo nec per Christum,
sed per angelum in persona Christi apparentem:aptius,vt arbitror,posset per vocem hanc
angelica alloquutio seu inspiratio accipi,vel ipsemet angelus Iohannem interius alloquens
& informans.Cur autem vox angeli quasi vox tubæ dicatur;semel iam expositum est,cum
Apocal.1 de hac voce dixit Iohannes:Couersus sum,vt viderem vocem quę loquebatur mecum,intel
ligendo per vocem vocis prolatorem.Sed & Dionysio contestante,propheticę reuelationes
per angelos factę sunt.Itaq; ait vox prima,quasi dicat eadem quam iam ante audiui.Nam
quod præcessit primum vocare solemus. Veruntamen Berengãdus per vocem primam in E
telligit Iohannem baptistam,qui de seipso fatetur:Ego vox clamantis in deserto. De quo fu
Luc.1. it prædictum:Tu puer propheta altissimi vocaberis.Ascende huc,id est,ad contemplationẽ
te erige.De spiritali nanque non de corporali ascensu hoc dicitur,& ostẽdam tibi quæ opor
tet fieri cito post hæc,id est,processum,statum,& tribulationes ecclesiæ:quę ex hoc vsq; in fi
nem mundi protrahentur ac fient[Et statim fui in spiritu]id est,alienatus ab omni exterio
rum sensuum vsu,atque extasi mentis , per intentissimam eorum quæ mihi ostendebantur
interius considerationem[Et ecce sedes posita fuit in cœlo]Si per cœlum intelligamus mili
tantem ecclesiam,sedes in eo posita,est quæuis congregatio deuota,seu corda amore dei ac
censa,in quibus deus regnat,residet & quiescit,dicente apostolo:Templum dei sanctum est
Psalm.88. quod estis vos.Nam & anima iusti sedes est sapientiæ.Vnde scriptura asserit: Iusticia & iu-
dicium præparatio sedis tuæ.Quia,videlicet,per iusticiæ exequutionem,atque iudicij discre
tionem,anima deo disponitur:vt in ea residere dignetur.Si vero per cœlum intelligatur pa
tria beatorum,seu triumphans ecclesia,per sedem in ea positam intelliguntur angelicæ pote
states,omnesq; mentes deo beatifice perfruentes,quibus deus sublimiter præsidens, interi⁹
cuncta disponit. Rursus per sedem hanc authoritas & potestas dei ecclesiam gubernantis,
exprimit.Deus etenim nullibi verius,q̃ in seipso esse & qescere ꝓhibetur.Postremo quia &
ipsa ecclesia sedes est dei,sedes in cœlo est posita, quia ecclesia militans, quãuis adhuc in car
ne versetur,mente tamen cœlum inhabitat[& supra sedem sedes,] scilicet deus vnus & tri-
nus omnibus dominãs.De quo fertur in psalmo:Deus in cœlo sedes eius . Et:Deus sedet su F
per sedem sanctam suam.Quidam autem per sedentem specialiter intelligunt Christum,de
quo scriptum est:Dominus quidem Iesus postquam loquutus est eis,assumptus est in cœlũ,
& sedet a dextris dei[Et qui sedebat,similis erat aspectui lapidis iaspidis,& sardij]Per aspe-
ctũ Iaspidis ac Sardij color eorum exprimitur.Iaspis autem viridis est coloris, qui color vi-
sum oblectat atq; confortat.Sardius vero rubeum habet colorem.Hinc Berengandus et Ha
ymo per Iaspidis viriditatem, intelligunt Christi diuinitatem , quæ interiorem visum sum-
me oblectat,reficit,& confortat.Per Sardij rubedinem,eius humanitatẽ pro nobis sangui-
Esa.37 ne sacro perfusam accipiunt.Iuxta illud:Quare ergo rubeum est indumentum tuum? Rur-
sus,quoniam Iaspis apparentiam aquæ habet,Sardius vero ignis: Christus omnium iudex
secundum Bedam,his comparatur,quia iam vnum iudicium per aquam exercuit,aliud per
ignem exercebit.Albertus per Iaspidis virorem intelligit immarcessibilẽ felicitatis coronã,
quam Christus electis donabit.Per Sardij ruborem,æterni ignis incẽdium , quod reprobis
irrogabit.Alij qui per sedentem intelligunt deum vnum ac trinum,dicunt: Quod imagina
riæ illæ propheticæ apparitiones,fiunt secundum congruentiam ad id,quod per imagines
designatur,ac reuelatur.Deus autem apparuit,vt militantis Ecclesiæ gubernator,ad quam
se habet vt dulcis consolator,& charitatis accensor:quorum primum designat viriditas Ia-
Ezechie.1. spidis,secundum Sardij rubor.Porro in visione Exechielis,deus sedẽs in throno videtur in
similitudine electri,velut aspectus ignis.Et ibidem per splẽdorem electri(quod aurei ignei-
q; colo

A que coloris est)prouidētia & sapiētia dei designatur. Hinc ergo hoc loco p Sardij igniformē ruborem, diuina sapientia: per Iaspidis vero virorem, incommutabilitas decor ac dignitas diuinæ naturæ, quæ æternaliter eiusdem vigoris est, vel etiam assumptæ humanitatis, quæ " in resurrectione refloruit, intelligi potest[Et iris erat in circuitu sedis] sicut in Gene. legitur: Dominus dixit ad Noe: Arcum meum ponam in nubibus cœli, & erit signum fœderis inter me & inter terram. Itaque per irim seu arcum, clementia & fœdus amicitiæ dei ad ecclesiam insinuatur. Sic enim dilexit mundum, vt vnigenitum filium suum daret ei, & pro eo, Esa. te stante: Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Itaque iris erat in circuitu sedis, id est, Ecclesiæ seu electorum, qui thronus sunt dei, quoniam misericordia dei, & pactū amicitiæ eius circundat, munit, tuetur ecclesiam. Misericordia enim domini ab æterno & vsq; in æternū " super timentes eum[similis visioni smaragdinæ]. Smaragdinus est lapis viriditatis clarioris ac plenioris quam Iaspis: est enim nimiæ, atque gratissimæ viriditatis, in tantum, vt vidētium animos in admirationem conuertat. Quod ergo iris, in quo tripartitus color apparet, visiōi seu colori smaragdi assimilatur, designat: quod misericordia, gratia, dilectio dei ad Ecclesiam sit electis admirabilis, summe accepta, euidentissime cognita, confortatiua, & consolatoria. Vnde per irim euāgelica lex, quæ est lex amoris & gratiæ, potest intelligi. De quo Hieremiæ loquitur dominus: Feriam domui Israel & domui Iuda pactum nouum. Rursus, per arcum seu irim designatur, quod deus omnibus elementis, eorumq; impressionibus, & alte" rationibus dominetur[Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti " quatuor seniores sedentes] Secundum Berengandum, per viginti quatuor seniores in libro B hoc, interdum patres veteris testamenti, interdum patres noui testamenti: aliquando simul vtrique significantur. Nunc autem per eos secundum dictum Berengandum, signantur patres veteris testamenti. Et per sedilia viginti quatuor, insinuantur, vigintiquatuor libri veteris testamenti: in quorum lectione ac meditatione, quasi in sedibus, veteres sancti a laboribus curisq; seculi quiescebant. Sed cum secundum hunc expositorem per sedem intelligatur Ecclesia militans, cuius decursus & status hoc libro describitur: non videtur quod patres veteris testamenti tempore huius reuelationis, dicti sint esse in circuitu ecclesiæ militantis, qui iam ad triumphantem ecclesiam in Christi ascensione erant translati: nisi forte dicantur esse in circuitu ecclesiæ, eam suis præsidijs muniendo, non ad eius numerum pertinendo. Quod si dicatur, nondum apparet, quod tunc in libris veteris testamēti, seu eorum lectione ac meditatione quiescebant: quando iam non per fidem sed per speciem cognoscebant. Omnis enim scriptura noui ac veteris testamenti ad fidei obscuram spectat notitiam, cū iuxta Apostolum per speculum in ænigmate cognoscamus. Quod si quis dixerit per ecclesiam iam signari vniuersos fideles a principio mundi vsq; ad vltimum electorum, qui nascetur in mūdo: sicut Gregorius in parabola euangelica de vinea tāgit, hoc rursus non approbatur. Nūc enim describitur Ecclesiæ status, prout à synagoga distinguitur: vtpote, put à Christi aduentu, & Euangelicæ legis prædicatione, seu nouo testamento sumpsit exordium. Et quamuis illud quis diceret, nihilominus tēpore huius reuelationis patres veteris testamenti, extra statum & ordinem militantis ecclesiæ fuerunt. Porro si per sedem authoritas, & potestas trini C ac simplicis dei intelligatur, non inconueniēter patres veteris testamēti in circuitu sedis huius ac sedenti assedisse feruntur: qui iam tempore huius prophetiæ ad patriam deuenerunt, & cum angelicis mentibus regi gloriæ assistebant. Sed tunc in prefatis sedilibus nō sederūt. Alij ergo per vigintiquatuor seniores veteris ac noui testamenti sanctos patres intelligunt, vt Beda & Haymo: qui propter duodecim apostolos atque duodecim patriarchas, à quibus spiritaliter siue corporaliter nati sunt, vigintiquatuor describuntur. Vnde sicut apud Matthæum per duodecim sedes, in quibus ad iudicandum sessuri dicuntur apostoli, vniuersitas sedium ac perfectorum qui in eis ad iudicandum sedebunt exprimitur: propter duodenarium numerum apostolorum, eorumq; dignitatē, quorū filij vniuersi sunt Christiani: ita hoc loco per viginti quatuor sedes vniuersitas sanctorum vtriusq; testamenti, quibus iudiciaria communicatur aliquo modo potestas, innuitur: sicq; per numerū determinatum, indeterminatus numerus denotatur. Verum contra hoc videtur præinducta instantia, quātum ad patres veteris testamenti, procedere: nisi forte quis dicat, quod Iohannes hoc loco more prophetico ponit tempus præsens pro præterito, quantum ad sanctos Mosaicæ legis. Alij ergo per viginti quatuor sedes intelligunt vniuersas euangelicæ legis cathedrales ecclesias, & per totidem seniores, earum episcopos: & hoc propter concordantiam noui testamenti ad vet⁹. Nam primo Paralipomenon scriptum est, quemadmodum Dauid diuinum cupiēs cultum augere, cōstituit viginti quatuor sacerdotes successiue per hebdom adas in templo ministrātes. Et sic rursus per numerum determinatum indeterminatus exprimitur. Interdum siqui

Gen. non. Hiere. 31. 1. Cor. 13 1. para. 24

 dem se-

dem ſeptenario, quandoq; denario, ſubinde centenario, aliquando millenario, nonnunquã D
& alijs numerorum ſpeciebus vniuerſitas deſignatur, ſecundum varias conſiderationes, nu
merorumq; proprietates vel perfectiones. Sed quia pręfati viginti quatuor ſacerdotes à Da
uid diſpoſiti non erant pontifices, imo ſub pontifice, apparet quod p̄ eos conuenientius vni
uerſitas ſacerdotum euangelicæ legis exprimeretur: per ſedes autem eorum poteſtas & gra
tia, ſeu virtus, & merita eis collata, in quibus velut in ſedibus ſpiritualiter conquieſcunt. Di
cuntur quoque iſta ſedilia & eorum ſeſſores eſſe in circuitu ſedis, puta Eccleſiæ: quia eorum
eſt, alios ab antiquo hoſte, cunctiſq; veræ ſalutis aduerſis tueri. Veruntamen iſta atq; ſimi
lia, ſolum probabiliter ſentio, plenam certamq; notitiam deo, & his quibus ipſe reuelare di
gnatur, committens: nec aliorum atq; maiorum meorum, quorum cõparatione nihil ſum,
dicta in aliquo repræhendens [circumamicti ſtolis albis] quia (ad literam) albis tempore ſa
crificij induuntur, caſtitate quoque corporis, & mentis puritate debent fulgere [& in capiti
bus eorum coronæ aureæ] ſunt enim regale ſacerdotium, & rectores fidelium. Porro in ſcri
pturis per caput mens, per aurum ſapientia, exprimi ſolet. Aureas ergo in capitibus ſuis ha
bent coronas, quia mentes eorum dono ſapientiæ decorantur. Vel coronæ iſtæ ſunt merita
quibus futuræ beatitudinis p̄meruerũt coronas [Et de throno] id eſt, de eccleſia militante, q̃
ſedes eſt dei [procedebant fulgura] puta miracula, quæ inſtar fulguris terrent atque illumi
nant, ſicut ſcriptum eſt: Timebunt qui habitant terminos terræ a ſignis tuis. Et in Euange
Marci. 4. lio ſæpius legitur: quomodo turbæ viſis Chriſti prodigijs timuerunt. Fulgura etiam ſunt cõ
minationes futuri iudicij, & pœnarum inferni [& voces] id eſt, prædicatio mediocris & ſim E
plex, ſicut de ſeipſo loquens commemorat apoſtolus: Quaſi paruulis in Chriſto lac dedi, nõ
ſolidum cibum. Vnicuiq; enim proponendum eſt verbum dei ſecundum ſuam capacitatem
Mar. tert. [& tonitrua] id eſt, prædicatio ſublimis, ſonora, profunda. Vnde in euãgelio Chriſtus quoſ
dam apoſtolorum filios tonitrui nuncupauit. Et alibi ſermo diuinus teſtatur: Ecce hæc ex
parte dicta ſunt viarum dei. Et cum vix paruam ſtillam ſermonum eius audierimus, quis
Iohann. 1. poterit tonitruum magnitudinis eius intueri? Tonitrua ſunt verba Iohannis: In principio
erat verbum, & verbum caro factum eſt. Et illud quod Paulus dicit: Audiui arcana verba, q̃
non licet homini loqui. Itemq;: Sapientiam loquimur inter perfectos [Et ſeptem lampades
ardentes ante thronum] id eſt, in conſpectu eccleſiæ, & ante oculos fideliũ interiores, vel po
tius in mente ipſorum. Quid autem ſignificent lampades ardentes, ipſe ſubdendo expoſuit
[qui ſunt ſeptem ſpiritus dei] id eſt ſeptem dona ſpiritus ſancti, quibus mens velut lampa
dibus illuſtratur, ac inflammatur. Vel ſeptem ſpiritus dei, intelligẽdi ſunt omnes angeli ſan
cti, quorum miniſterio corda fidelium irradiantur, & accendũtur. Vnde & ſuperius diceba
Apocal. 1. tur: A ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt [Et in conſpectu ſedis] id eſt, eccle
ſiæ militantis, quæ thronus eſt dei [quaſi mare vitreum] id eſt, baptiſmatis ſacramẽtum, in
quo ſubmergitur exercitus vitiorum, ſicut in mari rubro exercitus Aegyptiorum, quod in
ſtar vitri pellucidum eſt, animaſq; clarificat. Per quod velut per vitrum ſplendor ſolis iuſti
ciæ mentem ſubintrat [ſimile cryſtallo] ratiõe ſui effectus. Ab omni enim culpa ac pœna e
mundat, omnium virtutum atq; donorum ſpecioſitatem inducit, ita vt euolet qui ipſum ſu
ſcepit, niſi aliunde fœdetur. Rurſus in cryſtallo, quod ex nimia congelatione non fluit, neq;
reſoluitur, aſſimilatur baptiſmus ob ſui effectus ſoliditatem. Nam indelebilem characterem F
imprimit, vnde nec iteratur. Quidam per mare vitreum ſimile cryſtallo intellgunt poniten
tiæ ſacramentum, in quo eſſe debet fons lachrymarum. Porro Berengandus per mare vitre
um ſimile cryſtallo, intelligit nouum teſtamentum. In hoc etenim mari tria inſinuantur, vi
delicet mare, & vitrum, item cryſtallum. Per mare ergo hiſtoria, per vi [illegible] ralis intelli
gentia, in qua velut in ſpeculo, homo quicq̃d in ſe vitioſum eſt, perſpicit: per cryſtallum, q̃d
cunctis gemmis ſplendidius eſt, radioſq; ſplendoris emittit: ſpiritalis intelligentia deſignat,
quæ obſcura quæq; ſcripturarum elucidat, mentes ſpiritualium ſenſuũ flammis illuminat,
& quoſdam dei ac cœleſtis patriæ amore ſuccendit. Deniq;, ſecũdum eundem venerabilem
ſec. par. 4 patrem, in templo Salomonis mare æneum fuiſſe legimus: in quo lauabantur ſacerdotes, an
tequam accederent ad hoſtias offerendas. Aeris vero ſplendor q̃dã nigredine cito obnubila
tur. Per mare itaq; æneum lex Moſi deſignatur, quæ figorem ſpiritualis intelligentiæ, literę
nigredine obſcurat. Et ſicut ęs ſi lima terat̃, ſplendor eiꝰ aperit̃, ita & ſpũalis intelligentia, q̃li
teræ ſuperficie obſcurat̃ in lege: ſi à fidelibꝰ viris diligent̃ diſcutiat̃, p̄ dei gr̃am manifeſtat̃. In
hoc ergo mari ſacerdotes lauabant̃, qa p̄ ſacrificia, & q̃ſdam obſeruationes legales, q̃dã pec
cata veteris populi delebant̃ [Et in medio ſedis, & in circuitu ſedis q̃tuor animalia plena o
culis ante & retro] Hoc (vt aſſerit Berengandꝰ) ſcd̃m hiſtoriam ſtare non poteſt. Neq; enim
tã paruus numerus ambitum ſedis & medietatem eius potuit obtinere: ſed ſpiritualiter in
telligen

A telligenda ſunt. Hæc quatuor ergo animalia in hoc libro, non ſemper quatuor euangeliſtas
ſed & omnes doctores eccleſiæ, qui eorum doctrinam ſequuntur, deſignant. Huic aſſertioni
etiam Beda & Albertus ſubſcribunt. Ait enim Beda, per quatuor animalia in hoc libro non Beda
ſemper quatuor euangeliſtas intelligi: ſed quandoq; eccleſias. Et Albertus ait quod per quã Albertus.
tuor animalia omnes prædicatores, & præcipue quatuor Euangeliſtæ, ſignati ſunt. Dicũtur
autem prædicatores quatuor animalia, quia de quatuor euangelijs eorum prædicatio ſumi
tur. Itaq; ſenſus eſt: Et in medio ſedis, id eſt, in ſuſtentatiõe eccleſiæ, ſeu inter fideles, & in cir
cuitu ſedis, id eſt, in protectione atq; cuſtodia Chriſtianorum, quatuor animalia, id eſt, vni
uerſi doctores & prædicatores conſiſtunt, quorum eſt gregem dominicum ab omni anima
rum munire diſpendio, qui pleni ſunt oculis ante & retro, id eſt, ſcripturarum ſententijs, & con
ſideratione præteritorum ac futurorum. Veruntamen quoniam, teſte Gregorio ſuper Eze- Gregori.
chielem, & ſecundum plurimorum doctorum conſonam aſſertionem, per quatuor anima-
lia quatuor Euangeliſtæ notantur, dicendum: q̊d ipſi ſuis prædicationibus ac doctrinis ſeu
Euangelicis libris, vſq; in præſens eccleſiã Chriſti ſuſtentant, cuſtodiunt, ac defendunt. Vn
de & ſpiritaliter ambiunt eam. Nihilominus huic expoſitioni difficultatem facit, quod ſub-
" ditur [Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal
habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti] Qui enim anima-
lia iſta euangeliſtas interpretantur, per faciem hominis Matthæum accipiunt: qui prim⁹ eſt
in ordine euangeliſtarum, & primus euangelium ſcripſit, ſecundum Hieronymum. Cũ er- Hierony.
go hoc loco animal habens faciem quaſi hominis tertio loco ponatur, non videtur per ipm̃
B ſignificari Matthæus. Iſta obiectio, quam aliqui ponderant, non videtur mihi alicuius mo-
menti. Primo, quoniam teſte beato Gregorio, Hieronymo, multiſq; ſanctis doctoribus, quẽ Gregori.
admodũ apd̃ Ezechielem, ita & hoc loco per præfata animalia euangeliſtæ ſignantur. Eze
chiel autem faciem hominis ponit primo loco, & per eam ibidem ſignificatur Matthęus. Si
militer hic non obſtat variatio ordinis: nam diuerſis reſpectibus, idẽ alicui præponitur, aut
poſtponitur. Hinc, vt Haymo ait, Ezechiel primo ponit hominem, ſecũdo leonem, tertio vi
tulum, quarto aquilam: ſeruans hiſtoriæ ordinem, quoniam primo nat⁹ eſt Chriſtus vt ho Matthæ. i
mo, ſecundo terribiliter prædicans vocem emiſit vt leo, tertio in paſſione oblatus eſt vt vi- Marc. pri.
tulus, poſtremo aſcendit in cœlum vt aquila. Porro Iohannes primo ponit leonem, quoni
am Chriſtus iam ſurrexit a mortuis, cuius reſurrectioni fides præſertim innititur: ideo Io-
hannes tanquam teſtis reſurrectionis, primo expreſſit leonẽ. Quamuis aũt pretacta Grego
rij expoſitio, qua per hominem Matthæus, per vitulum Lucas, & cæte. inſinuatur, commu-
nis ſit: aliqui tamen ſanctorum aliam habuerunt conſiderationem. Nam, ſicut hic retulit Be
da, beatus Auguſtinus per leonem intellexit Matthæum, quoniam regiam Chriſti proſapi Matth. i.
am in exordio Euangelij ſui conſcripſit. Per vitulum autem Lucam, quoniam ſacerdota-
lem Chriſti originem ſcripſit, vt fertur, & Hilarius tangit. Per hominem Marcum, quoni-
am cæteris iam prætactis omiſſis, humanos Chriſti actus conſcribit. Per aquilam vero om
nes Iohannem intelligunt, ob ſenſuum ſui euangelij ſublimitatem. Præterea (vt recitat Berẽ
gandus) quidam aliter moti per leonem (vt dictum eſt) Matthæum, per vitulum vero Mar
cum propter eloquij ſimplicitatem, & per hominem intellexerunt Lucam, quoniam huma-
C nam Chriſti generationem eſt plenius proſecutus. Videlicet quemadmodum angelo nun-
ciãte conceptus ſit, qualiter natus, in præſepio collocatus, circumciſus, in templo oblatus, in
eodem duodecim habens annos inuentus. Aliqui demum per quatuor animalia iſta, quatu
or patriarchales eccleſias intelligi volunt. Primam, videlicet Hieroſolymitanam per leonẽ,
propter conſtantiam apoſtolorum, ac primitiuæ illius eccleſiæ. Secũdam, ſcilicet Antioche-
nam, per vitulum, propter obedientiam, qua primi illius eccleſiæ filij parati fuerunt apoſto
lis obedire. Tertiam, vtpote Alexandrinam, per hominem, quia in ea à principio fuerunt do
ctiſſimi viri. Quartam, puta Conſtantinopolitanam, per aquilam, quia in ea fuerunt viri p
contemplationem eleuati. Sed hoc Hieroſolymitanæ eccleſiæ multo ſublimius competit, q̃n
do in ea fuerunt apoſtoli, & primi Chriſti diſcipuli apoſtolicæ perfectionis viri, qui omnes
in contemplationis gr̃a, pr̃ſus oĩbus p̃fulſerunt. Finaliter p q̃tuor animalia q̃tuor Euangeli
ſtas hic deſignatos opinor: quãquam per ea etiam Chriſtus & mẽbra eius, ſcilicet viri Chri
ſtiani, queant intelligi: ſicut Gregorius eleganter edocuit. Fuit enim Chriſtus homo in nati greg.
uitate, vitulus in paſſione ac obedientia, leo in prædicatione ac reſurrectione, aquila in con-
templatione & aſcenſione. Sic & quilibet Chriſtifidelis homo eſt, rationem ſequendo, vitul⁹
carnem cum vitijs & concupiſcentijs crucifigendo, leo ſpiritaliter reſurgendo, & hoſtibus
ſuæ ſalutis fortiter ac magnanimiter reluctando, aquila cœleſtium contemplationibus inſi
ſtendo, orationi, deuotioni, laudi diuinæ vacando [Et quatuor animalia ſingula eorum ha-

 bebant

bebant alas ſenas]Alæ ſanctorum ſunt virtutes,quibus in alta conſcendunt.Quoniam er-
go ſenarius numerus eſt perfectus,& per ipſum frequenter perfectio deſignatur: ideo quod D
libet animal ſex alas habere aſſeritur.Quia in vniuſcuiuſq; Euangeliſtæ libro omnium vir
tutum perfectio edocetur,ac nouæ legis doctrina perfectionaliter continetur.Rurſus ſex a-
læ ſanctorum ſunt,lex naturæ,lex Moſi,doctrina prophetica,lex euangelica,Apoſtolica do
cumenta,& catholicorum patrum inſtructio ſeu generalium conciliorũ ſtatuta.His alis ho
mines virtuoſi per amorem & contemplationem aſcendunt,& ad proximorum ædificatio
nem deſcendunt. Volant quoque ad dexteram, gratias agendo in proſperis : item ad
Eſai. ſex. ſiniſtram, per patientiam in aduerſis. Præterea ſeraphin quæ ESAIAE apparuerunt
ſex alas habebant. Hinc & animalia iſta, ſex alis alata feruntur, quoniam per euangeli-
ſtarum doctrinam ad angelicam perfectionem,beatitudinemque pertingitur.Iterum p ſex
alas ſex ſpecies contemplationis(ſecũdum quod qdam eas aſſignant)intelligi poſſunt.Quæ
Ezechie. 1 ritur,cur hoc loco animalia ſancta ſex alas habere ſcribãtur, cum apud alium prophetam q̃
tuor pennas habere commemorentur.Huic quæſtioni reſpondere difficile arbitror, niſi qs
contendat,myſterium animalium horum Iohanni euidentius atq; ſublimius reuelatum fu
iſſe quam illi[Et in circuitu]id eſt,per totum corpus ſuum,ſicut & Ezechiel vidit.Vnde alia
tranſlatio habet,ante & retro[& intus plena ſunt oculis]id eſt,conſiderationibus ſapientia-
libus & ſcripturarum ſententijs,creatoris ac creaturarum notitijs. Quia in omnibus circũ-
ſpecte ſe habent,reuerenter ad deum,exemplariter ad proximum,diſcrete ad ſeipſos: præte
rita recolunt,prẹſentia penſant,futura prouident:& ipſi Euangeliſtę non ſibi duntaxat,ſed
toti eccleſiæ Chriſti viderunt.Nec fuit quicquam in congerie actionum eorum,q̊d oculo di
Matt. ſex. rectionis careret.Quod & ſapientibus & virtuoſis competit,ſecũdum quod ait Saluator: Si E
fuerit oculus tuus ſimplex,totum corpus tuum lucidum erit. Vnde & nos in omnibus ocula
ti eſſe debemus,nec aliquid ſine prudenti conſideratiõe peragere, prout Salomon loquitur:
Palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.Et apoſtolus:Sine præiudicio(id eſt,prẹuio iudicio)
nihil facias.Et in Eccleſiaſtico:Fili ſine conſilio nihil facias,& poſt factũ non pœnitebis.[Et
requiem non habebant]Sancti enim in hac vita varijs tribulationibus exercentur,nec mo-
do corporalem pauſationem libenter admittunt,vt in futuro æternaliter conquieſcant.Re-
probi vero in hoc ſeculo pacem ſuam carnalem & requiem quærunt,quibus æterna tribula
tio imminet. Requiem quoque animalia non habebant,quoniam euangeliſtæ,& vniuerſi
qui eorum doctrinam ſectantur,a dei laudibus,orationibus,ac bonis operibus non ceſſaue
Lucæ. 18. runt,neque deſiſtunt. Oportet enim,Chriſto teſtante,ſemper orare & non deficere,iuxta
Dauidicam profeſſionem: Benedicam dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore
meo.Ideo ſubditur[die ac nocte] id eſt,congruis horis dierum ac noctium, in proſperis &
aduerſis[clamantia,Sanctus,ſanctus,ſanctus,dominus deus omnipotẽs,qui erat] ante om
nia ab æterno[& qui eſt]inuariabiliter in ipſo æternitatis inſtanti atque momento[& qui
venturus eſt,] id eſt,æternaliter erit,& in iudicio ſuam æquitatem ac poteſtatem monſtra-
bit,venturuſq; eſt omnium iuſtiſſimus remunerator.Iſtud ſupra plenius fuit expoſitum.
Apoc.pri. Huic autem cantico ſimile eſt & illud angelicum:Clamabant alter ad alterum: Sanctus,ſan
ctus,ſanctus, dominus deus exercituum. Itaque eccleſia militãs in laudibus creatoris ſe tri- F
umphanti conformat,tanquam ventura ad illam,& ſine fine deum cum ea feliciter laudatu
ra.Porro in eo quod ter ſanctus profertur,ſuperbeatiſſimæ trinitatis myſterium commen-
datur:vnitas vero diuinitatis,per id quod ſingulariter ſubditur,dominus deus omnipotẽs.
Eſt autem deus glorioſus & ſummus eſſentialiter ſanctus, tanquam in ſuip̃ſius natura ve-
re puriſſimus,ſupermundiſſimus,lux immenſa,ſapientia infinita,virtus fontana:a quo om
nis ſynceritas deriuatur,in quem ſolum per naturam culpa cadere nequit:cum ipſe ſibi ipſi
ſit finis,& a nullo dependeat.Quo autem quis ſanctior eſt, eo fœditatem peccati plus dete-
ſtatur.Cum autem deus adorandus ac benedictus ſit ſanctitatis omnifarie infinitæ,cõſtat,
quod deteſtatione immenſa abominatur turpitudinem culpæ.Si igitur ei placere,vniri,cõ-
formari optamus,deformitatem peccati tota mente odiamus,vitemus,purgemus.Non em̃
pſa. quin. habitabit iuxta eũ malign⁹,nec p̱manebũt iniuſti añ oculos ei⁹.Adde,ꝙ q̃tũcunq; qs in ſan
ctitate p̱fecerit,ſi ad diuinæ mẽtis ſanctitatẽ ſe cõferre contẽderit:obſcurũ & maculatiſſimũ
ſe proclamabit[Et cum darẽt illa quatuor animalia gloriam,& honorem,& benedictionẽ]
i.q̃tuor euangeliſtis ꝟbis & ſcriptis per mundum Chriſti myſteria & euangelicam legẽ diſ-
ſeminantibus:p̱ quod glorificabant,honorabant,ac bñdicebãt[ſedẽti ſup̱ thronum].i.deo
præſidenti eccleſię,& propria authoritate omnibus dominanti[viuenti in ſecula ſeculoꝝ]i.
æternaliter:cũ ipſe ſit per eſſentiã viuens & vita,totiuſq; vitæ ſuperopulentũ principiũ[p̱ci
debãt vigintiq̃tuor ſeniores,ante ſedentẽ in throno]i.vniuerſi ſacerdotes,p̃dicatores ac pa
tres no-

A tres noui Testamenti deo se profunde humiliarunt,ac paruerunt [& adorabant viuentem in sæcula sæculorũ]. s.deũ verũ,cui soli cultus latriæ est impendendus,non idolis. Quo datur intelligi,per Euangelistarum prædicationem idololatriam pro maxima parte destructam,secundum quod propheta vaticinatus est dicẽs:In die illa,dicit dominus , disperdam nomina idolorum de terra [& mittebant coronas suas ante thronum] id est,deo altissimo humiliter gratissima mente adscripserunt,quicquid sapientiæ ac virtutum, quicquid victoriæ de hostibus suæ salutis obtinuissent:non in se sed in domino gloriantes [dicentes : Dignus es domine deus noster] omnium vtiq; deus per creationem & præsidentiam omnipotentem,in cuius ditione cuncta sunt posita. Specialiter autem deus noster,per singularia beneficia tua super nos,atq; per nostram deuotionem ad te [accipere gloriam , & honorẽ, & virtutem] id est,vt tibi a cunctis gloria,honor,omnisq; virtus attribuatur seu impendatur,vel adscribatur,& omnia ad tuam gloriam ordinentur:non proprius , sed tuus semper honor quæratur:tu solus virtuosus,omnipotens,per te sufficiens,omnis quoq; virtutis collator ab omnibus prædiceris. Sicut Psalmista ait:Non nobis domine non nobis,sed nomini tuo da gloriam. Et Apostolus:Soli deo honor & gloria [quia tu creasti omnia] qui solus es ens per essentiam,& alia vniuersa sunt entia per participationem. Creauit autem deus omnia,vel totaliter q̃tum ad id quod sunt,vel quo ad primordialẽ materiã , vel quantum ad eorum primarias causas [& propter volũtatem tuã erãt] non anteq̃ crearent, sed quod ex eo instanti ex quo creata sunt erant,& vsq; in præsens perseuerãt, tuæ est liberrimæ voluntatis. Propter quam,seu ex qua [&] secundum quã [creata sunt] libere,non per modũ naturalis emanatiõis,vel de necessitate naturæ,sicut radius procedit à sole. Imo potius eo modo,quo dona procedunt a dante,& artificiata ab artifice. Propter quod dicit Apostolus: Deus operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ . Et de increata sapientia dicit quidam:Omnium est enim artifex omnẽ,habens virtutem. Vel sic:Propter volũtatem tuã erant.i. secundum voluntatem tuam per cõplacentiam fuerunt æternaliter, quantũ ad esse ideale in increata tua arte ac dispositione seu prædestinatiõe,iuxta illud:Quod factũ est, in ipso vita erat. Et creata sunt,de esse ideali procedendo ad esse propriæ speciei & existentię actualis:tũc & taliter,quãdo & qualiter tibi supergloriosissimo creatori cõplacuit. Quemadmodũ vestis seu domus est in mẽte artificis anteq̃ in opere fiat. Propter quod septimo primæ philosophiæ Arist. ait,q̊d domus est a domo,& sanitas a sanitate. Domus videlicet materialis & sanitas corporalis,a domo & sanitate q̃ sunt in cõceptu artificis per intelligibile esse. Itaq; qm̃ omnia profluxerunt a deo,oĩa ad eũ sunt referẽda:vt vnde exeũt flumina, reuertantur. Et de omnibus atq; in omnibus exhibẽda sunt deo,honor,gloria,& virtus, tanquam principio & fini absolute perfecto. 1. Tim. 1 Zacha. 13 Hierem. 9 Ephes. 1

B

¶Expositio capituli. V. Et vidi. ¶Articulus sextus.

C ET vidi in dextera sedẽtis super thronũ librũ scriptũ intus & foris , signatũ sigillis septẽ] Quidã hunc librũ in aliq̃bus locis tot modis exponũt,vt expositionis multiplicitas cõfusionẽ,obscuritatẽ,atq; fastidiũ parere videat. Hinc planius procedẽdo,& quantũ deo agente pótero,iuxta literam permanẽdo, id quod ordini literę magis conuenire apparet,inducam. Iam autem satis præhabitũ est,quod in isto volumine decursus ac status Ecclesiæ a tempore Christi vel Apostolorũ vsq; in finẽ sæculi describat. Vidit ergo Iohannes imaginaria visione in dextera sedentis super thronũ,id est, dei omnipotentis toti Ecclesiæ præsidentis librũ scriptum intus ac foris,& septem sigillis signatum. Sic namq; in imaginaria visione apparebat Iohanni,q; huiuscemodi librum videret , quẽadmodnm etiam Ezechiel asserit:Vidi,inquiens,& ecce manus missa ad me,in qua erat inuolutus liber:& expandit illum coram me,qui erat scriptus intus & foris. Queadmodũ ergo in visione Ezechielis per librum imaginaria repræsentatione visum,scriptum,expositũ & comestum designatur eorum cognitio,quæ deus Ezechieli per angelum reuelauit,quę & in Ezechielis libro conscripta sunt:ita hoc loco per librum Iohanni ostensum intelligitur notitia vel scientia eorũ ,quæ Iohanni de ipso ecclesiæ statu fuerant reuelanda. Quæ & nũc in hoc Apocalypsis volumine sunt descripta. Qui liber intus & foris scriptus apparuit, scilicet ab vtraq; parte,vel in ambobus lateribus:ad innuendum , quod valde multa mysteria contineret,& sensibus redundaret. Itẽ,quod quædam obscura,& aliqua clara haberet. Imo & aliqua de præsenti Ecclesia,& aliqua de futura vita nondum nobis patente:sed quasi intus scripta,siue inclusa seruaret. Porro quid septem designent sigilla,infra deo implente dicetur:nunc vero in tantum tangatur,quod tot sigillorum signatio , difficultatem,obscuritatem , preciositatem sententiarum libri huius significat. [Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna : Quis est dignus aperire librum] id est,sententias huius libri exponere [& soluere signacula eius] id est,causas difficultatis eius amouere : vt quæ latẽt,

patescant? Quidam hunc angelum dicunt fuisse Gabrielem, qui fortitudo dei interpreta-
tur: potius tamen apparet, quod fuerit angelus Iohanni in Christi persona apparens, eum- D
que de omnibus his informans, secundum quod superius dicebatur. Deniq; angelus iste tã
Apoc.5 tubaliter inquisiuit, quis librum hunc aperiret: quatenus mentem Iohannis ad horum ad-
uertentiam prouocaret, atq; sciendi hæc desiderio inflammaret. Non enim ex ignorãtia in-
terrogauit. Clamauit quoq; voce tam grandi, ad insinuandum quod magna prorsus existe-
rent quæ erant scripta atq; pandenda. [Et nemo poterat in cœlo] id est, nullus angelorũ
[neq; in terra] id est, nullꝰ viatorũ [neq; subtus terrã] id est nullus eorũ q sub terra sunt. s.
mortuorum, vel dæmonum, vt quidam exponunt: quod tamen improprie (vt arbitror) so-
nat. Iccirco per eos qui sub terra sunt potius designati videntur defuncti saluandi, qui in lo-
cis purgatorijs sunt: vel angeli boni, qui ad eorum consolationem descendunt. [aperire li-
brum] id est horũ scientiam elucidare [neq; respicere illum] id est secreta eius cõprehẽde-
re aut rimari. Quidã per librum istum vtriusq; Testamenti scripturam intelligunt. Per an-
gelum vero fortem patres veteris testamenti. Sed hanc scripturam sancti angeli intelligunt
aperireq; possunt, prophetæ quoq; ea quæ de Christo prædixerunt, eiusq; mysteria sibi ostẽ-
Dan.10 sa, intellexerunt: cum intelligentia sit opus in visione. Insuper sanctus iste Iohannes, quando
Actu.2 in die Pentecostes spiritum sanctum suscepit, vtriusq; testamenti scripturas atq; mysteria
eminenter cognouit. Hinc per librum istum potius arbitror designari horum secretorum
notitiam, secundum quod est in mente diuina: cuius scientiam incomprehensibilem esse cõ-
stat. Vel certe hanc ipsam notitiam, secundum quod Christo homini fuit reuelata atq; infu- E
Coloss.2 sa: quia in tanta plenitudine nulli alteri cõmunicatur. Sicq; liber iste visus est in dextera dei,
ad innuendum, quod in pia ac gratiosa dei virtute consistat, cui & quantum velit alijs hæc
secreta manifestare: [Et ego flebam multum, quoniam nemo] id est, nullus præfatorũ [di-
gnus inuentus est aperire librum, nec videre illum] secundũ sensum prætactum. Potuit ta-
men aliquo modo videri, cum Iohannes dicat se eum vidisse. Sed scientiam increatã, vel ani-
mæ Christi infusam, nullus horum potuit penetrare. In quibus vtiq; verbis pandit Iohan-
Danie.10 nes, quanto feruore optauit horũ notitiã ac futurũ ecclesiæ decursum & statũ agnoscere: ita
q̃d vere cũ Daniele & plus q̃ Daniel, vir desideriorũ possit vocari. [Et vnus de senioribus di-
Iob.3 xit mihi] me cũ solando. Nẽpe tã sancto dolori ac fletui consolatio debebatur, quia post fle-
tum virtutis deus consolationem infundit, docente Christo: Beati qui lugent, quoniam ipsi
Matth.5 consolabuntur. [Ne fleueris] tam amare, [Ecce vicit leo de tribu Iuda,] id est, Chri-
Lucæ,6 stus, qui dictus est leo propter fortitudinem, regiam dignitatem, ac imperterritum animũ.
Matth.1 Ortusque est de semine Iuda per Dauid, qui moriendo mortem destruxit, atque in resurre-
Hebræ.2 ctione victor apparuit. Hic vicit diabolum, eius vasa diripiendo, eiusque potentiam debili-
Mat. duo. Ioan.12 tando. Vnde passioni iam proximus dixit: Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et
ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Insuper spoliauit infernum, ca-
Psal.67 ptiuam duxit captiuitatem, & per patientiam omnia superauit aduersa, [radix Dauid]
Esa.11 quia de radice ipsius Dauid, secundum assumptam naturam descendit, sicut prophetatum F
fuerat: Egredietur virga de radice iesse. Christus quoque secundum suam diuinitatem, fuit
origo, radix ac fundamentum Dauid, & omnium. Rursus, Christus est radix Dauid, id est,
radix ad Dauid secundum carnis propaginem pertinens: de qua radice fideles quasi virgul-
ta nascuntur. Imo & ipsa ecclesia tanquam oliua arbor ac vinea fructuosa est nata, [ape-
rire librum & soluere septem signacula eius,] id est, Christus quoniam victor surrexit, po-
tens est tibi libri huius mysteria reuelare, & quicquid scire cupis ostendere: ita quod increa-
ta dei cognitio futurorum ac secretorum, per ipsum tibi secundum tuam capacitatem nunc
patefiet. Christo quippe etiam secundum formam assumptam, competit omnem mentem
creatam purgare, illuminare, perficere ex plenitudine sibi collata. Notandum, quod per v-
num seniorum, qui Iohanni ista loquutus est, quidam Matthæum apostolum, quidam Pe-
trum archiapostolum putant expressum, qui tempore huius reuelationis iam sub Nerone,
per martyrium migrauit ad dominum. Probabilius autem loqui videntur, qui oĩa ista per
eundẽ angelũ Iohanni reuelata affirmant: q tamẽ in vi imaginatiua Iohannis diuersarũ per-
sonarũ formauit effigiem. Sicq; in illorũ persona sermo dirigebatur interno affatu ad hunc
sanctum. Consequenter ꝓsequitur quõ Christus aperuerit librũ [Et vidi, & ecce in medio
throni, & quatuor animaliũ & seniorũ]. i. in medio militãtis Ecclesiæ, q̃ sedes est Christi ad
q̃ Euangelistæ, ac cæteri pertinẽt sancti. Nam & secundũ Berengandũ, per thronum & qua-
tuor animalia ac seniores, vna Ecclesia cum cunctis suis ordinibus designatur [stantem a-
Iohan.1 gnum]. s. Christũ, de quo ait præcursor Baptista: Ecce agnus dei. Et de quo itẽ Hieremias:
Ego quasi agnus mãsuetus, qui portaĩ ad victimã. Agnus nanq; ꝓpter innocentiã, mãsuetu-
dinem,

A dinem,obedientiam & immolationem vocatur. De quo & Esaias prædixit: Sicut ouis ad occisionem ducetur:& quasi agnus corā tondēte se obmutescet. Christus itaq; in medio Ecclesiæ visus est a Iohanne. Nam & hoc spopondit: Ecce,inquiens,vobiscum sum cunctis diebus. Præterea Christus dicitur in medio fideliū ambulare(in quantum dona sua eis distribuit)& in throno sedere vt omniū princeps ac iudex:nunc vero dicitur stare, quasi paratus iuuare certantes [tanq̄ occisum] quia reuera ante fuit occisus,& nūc quasi occisus apparuit cū cicatricibus vulnerū,cū indubitāter ad immortalē resurrexerit vitam [habētem cornua septem] id est,oīm regū atq; regnorum potestates,iuxta illud: Omnes populi tribus & linguæ seruiēt ei. Potestas eius potestas æterna quæ nō auferetur,& regnū eius quod nō corrūpetur. Itē in Psalmo: Adorabūt eū oēs reges terræ,oēs gentes seruiēt ei. Berengādus per septē cornua oēs electos intelligit:qui regnū dei vocātur & per septē mūdi ætates distinguunt [& oculos septē,q sunt septē spiritus dei] Itaq; oculi isti sunt septē dona spiritus sancti, quę spūs.i.spiritales influxus appellātur [missi in omnē terram].i.per totam Ecclesiam fideliū animabus infusi. Istis donis plena est anima Christi,de qbus sermo propheticus loquitur: Super lapidem vnū oculi septē sunt. Sed quia per oculū intellectus exprimitur, possunt per septem oculos vniuersæ angelicæ mentes,quæ propter cognitionis eminentiam oculi nominantur,intelligi:quę ad ecclesiam custodiendā,ac gubernandā mittuntur. Sicut Apostolus astruit: Nonne omnes administratorij spiritus sunt in ministerium missi, propter eos q hæreditatē capiunt salutis? Qui oēs sunt in manu Christi,sicut oculi seruorū in manibus

Esa.56 Matth.28 Dan.7 Psal.71 Zacha.3 Heb.1 Psal.122

B dominorū suorum. [Et venit & accepit de dextera sedentis in throno librū .] Sic nempe in imaginaria visione apparebat Iohanni, quod Christus homo ad patrem in throno sedentem accedens,librum pręfatum de dextera eius acciperet. Simile & in Daniele scriptum est: Aspiciebam in visione noctis,& ecce quasi filius hominis veniebat,& ad antiquū dierū peruenit. Per hoc igitur quod vidit Iohannes figurabatur,quod Christus vt homo a patre,imo a tota superfelici Trinitate,omnē suā scientiam,efficaciāq; aperiendi librū sortitus sit: non tunc quando Iohannes hæc vidit,sed a primo incarnationis momento. Sed nunc ista monstrātur illi,vt videat se per Christum,mediante angelo,edocendū. [Et cū aperuisset librū] diuina secreta,& statū Ecclesiæ,ac scripturarū mysteria reserādo [quatuor animalia , & viginti quatuor seniores].i.primi doctores ac prælati & sacerdotes Ecclesiæ,prout in p̄cedētibus plenius dictum est [ceciderunt coram agno] ei humiliter gratias de tantę illuminationis beneficio referentes. Cū enim fideles in Asia,deinde & cæteri,reuelationē hoc libro contentam à Christo per angelum & Iohannem suscepissent,in domino sunt gauisi [habentes singuli citharas & phialas aureas] Per citharam carnis mortificatio,quæ in auribus dei bene sonantē facit harmoniam,exprimitur. Porro p̄ phialas aureas, quę latę ac lucidę sunt,mētes deuotę per charitatē dilatatæ,per sapientiā clarificatæ signantur [plenas odoramentorum,quæ sunt orationes sanctorū] exponit hoc loco seipsum,vt per hoc in alijs ad expositionē mysticam manuducamur. Hæc itaq; odoramēta sunt spiritalia,puta oratiōes sanctorum istorū,quas pro seipsis ac alijs fundunt,& sicut incensum coram deo ascendunt eiq; sua

Dan.7 Apoc.4

C uiter redolent,& per eas bonus odor Christi deo efficimur,multo amplius quam per sacrificia legis,quorum odorem deus toties legitur odoratus,quod non est aliud nisi q̄ ea propter deuotionem offerentium acceptauit. [Et cantabant canticū nouum].i.ad Euangelicā pertinens legē,& de humani generis innouatione tractans,nouaq; gesta cōtinens [dicentes: Dignus es dn̄e deus] Iesu Christe,qui in vna persona es verus deus verusq; homo [accipere librū & soluere signacula eius].i.præfata mysteria fidelibus elucidare [qm̄ occisus es & redemisti nos deo].i.ad gloriam dei,qui vnus ac trinus est [in sanguine tuo].i.preciosi tui sanguinis effusione. Ex quo sequi videtur,q̄ Christus sua passione libri huius acceptionē meruit,ac reuelationē:quē tamen,vt dictum est,ab incarnationis exordio sumpsit,ac nouit. Itaq; aduertendū,quod secundum Damascenum humanitati Christi ratione suæ hypostaticæ vnionis cum verbo,data est & competit ab incarnationis instanti plenitudo gratiæ ac sapientiæ:potestas quoq; atq; prælatio super omnem creaturā,ita,quod quicquid deus scit scientia visionis,quæ est de existentibus secundum quamcunq; differentiam temporis, scit etiam anima Christi a primo suæ creationis momento. Nihilominus corporis sui glorificationem,exaltationē,iudiciariam dignitatē,dicitur sua passione ac humiliatione promeruisset quāuis hæc ratione præfatæ vnionis ei cōpeteret. Vnde quod nūc dicitur agnus dignus accipere librū & soluere eius signacula,quia occisus est:intelligendū est quantū ad manifestationē huius acceptionis. Sicut & agnus ipse Christus dn̄s est post passionē cōtestatus: Data est mihi oīs potestas in cœlo & in terra. Quia tūc cœpit potestas hęc manifestari. Verūtamen aliqui dicunt quod solutionem signaculorum libri videlicet reuelationem mysteriorum

2.Cor.2 Gene.8 Exod.29 Leuiti.26 Nume.28 Colo.1 philipp.2 Matth.28

rum eius, Christus sua passione promeruit, sicut & corporis sui glorificationem. Itaq; rede- D
misti nos [ex omni tribu & lingua, & populo & natione.] Hoc dupliciter exponitur. Pri-
mo, quod ipsa Ecclesia ex omnibus istis constet siue collecta sit, iuxta illud: Reminiscen-
Psal.21 tur & conuertentur ad dominum vniuersi fines terræ. Secundo, quod fideles, præsertim
electi, ex omni tribu, lingua, & populo ita redempti sunt deo, quod alij multi eiusdem popu
li linguæ ac tribus relicti & reprobi sunt. Secundum quod Lucas ait: Crediderunt quot-
quot præordinati erant ad vitam. [Et fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes] hoc
Actu.13 ipsum supra scriptum est atque expositum [& regnabimus super terram] id est, corpo-
ri nostro dominabimur, eius carnalitatem ac passiones frenando. Iuxta quod ait Salua-
Apoc.1 tor: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Denique CHRISTO seruire regna-
re est, & ingenuitas summa, quemadmodum beatissima protestata est Agatha. Quid enim
est CHRISTO seruire, nisi diabolo, mundo, carni ac propriæ voluntati victorialiter do-
minari? Quemadmodum nanque vitiosi sunt serui diaboli, sic virtuosi sunt domini eius.
Vel, quia non dicũt regnabimus in terra, sed super terram: exponi potest quod dicitur super
terram, id est, in cœlo. Sed & cœlum terra viuentium appellatur. Imo cum sint verba qua-
tuor animalium & seniorum: per quos prælati, doctores, & sacerdotes intelliguntur: expo-
ni potest de præsidentia, qua isti inferiores gubernant. Præterea quoniam angeli sancti hu-
manum genus, tanquam sibi in intellectuali perfectione simile, diligunt, eiusq; salutem desi-
derant: & quoniam per hominum saluationem eorum instauratur ruina, præmium quoq;
& gaudium accidẽtale augetur. Iccirco saluationi hominum congratulati sunt, sicut subiun E
gitur. [Et vidi] id est, spiritaliter intuitus sum [& audiui] interiori auditu [vocem ange-
lorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum], id est, per gyrum totius
Ecclesiæ, quam angeli sancti circueunt, custodiunt, protegunt, sicut & dæmones eandem
circueunt ad deuorandum [& erat numerus eorum milia milium] id est, pene innumera-
bilia milia. Siquidem per hunc maximum numerum innumerabilis eorum multitudo ex-
primitur: quæ & si deo sit certa, viatoribus tamen innumerabilis est. Hinc vox illa admi-
rantis: Nunquid est numerus militum eius. Hic autem, secundum Berengãdum & alios,
Iob.21 fit sermo de angelis ad hominum custodiam destinatis, qui de inferioribus consistunt ordi-
nibus: nisi quis dicat, omnium cœlestium ordinum spiritus ad externum mitti obsequium:
quod sancto Dionysio non concordat. Si ergo tantus est numerus angelorum Ecclesiam
custodientium, quantus est numerus vniuersorum: præsertim cum iuxta diuinum Diony-
sium, quanto in cœlestibus hierarchijs chorus seu ordo est altior: tanto plures in se angeli-
Diony. cos continet spiritus. Hinc asserit sanctus Thomas, quod sicut cœlestia corpora excedunt
inferiora quasi incomparabiliter in magnitudine: ita angelici spiritus in multitudine. Pro
pter quod ait Daniel: Milia milium ministrabant ei, & decies millies centena milia assi-
stebant ei [voce magna] id est, iucundissima & vehementer affectuosa [dicentium: Di-
Dan.7 gnus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem, & sapientiam, & fortitu-
dinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem] id est, rationabile est, iustum, & op- F
portunum, vt omnia ista CHRISTO adscribantur, conuenire seu inesse dicantur, eiq;
competere manifestentur. Accipit ergo ista à nobis, quando laudamus, & confitemur ei i-
sta inesse, seu conuenire. Ipse quippe est virtus & sapientia patris, vnigenitus dei, & verus
deus. Fortitudo quoque creata ei maxima est collata, secundum quod homo. Benedici-
mus autem CHRISTO benedictione laudis, & benedicit nobis benedictione consecra-
1.Cor.1 tionis, seu sanctificationis, munera gratiæ infundendo. De qua benedictione ait Aposto-
lus: Sine vlla contradictione quod minus est, à maiore benedicitur. [Et omnem crea-
Hebræ.1 turam quæ in cœlo est] id est, vniuersos sanctos dignus est possidere, & subiectos habe-
re, etiam secundum naturam assumptam [& quæ super terram & quæ sub terra] id est,
homines viatores & damnatos, imo & cuncta creata [& quæ sunt in aere] id est pisces
& aues. Vnde ad Christum maxime pertinet illud Dauidicũ: Omnia subiecisti sub pedibus
eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cœli & pisces maris. Hinc
alius propheta testatur, quod antiquus dierum, videlicet pater æternus, dedit Christo pote
statem, honorem, & regnum. [Omnes] id est, angelos vniuersos & militantis Ecclesiæ se-
niores, ac filios [audiui dicentes sedẽti in throno] id est, deo excelso vni ac trino [& agno]
id est, Christo secundum naturam assumptam. [Benedictio] laudis & gratiarum actionis
[& honor] latriæ, seu hyperduliæ quantum ad Christi humanitatem [& gloria & potestas
in sæcula sæculorum] Hæc competunt deo, & hæc ei ab omnibus adscribi optare, & eius
perfectioni ac beatitudini congaudere, debemus [Et quatuor animalia dicebant amen] di
uina præconia confirmando, & de laude ac excellentia dei cordialissime exultãdo. Quod &
Euan-

A Euangelistis præcipue competit. [Et viginti quatuor seniores ceciderũt in facies suas] deo omnipotenti mente & corpore se humiliter prosternendo: quod & quotidie agunt electi fideles [& adorabant viuentem in sæcula sæculorum] scilicet deum, qui essentialiter vita est: Iohan. 9
in quo idem sunt viuens, vita, & viuere. Cuius vita tantæ est eminẽtiæ, vt eius respectu nullum aliorum viuẽs dicatur: quia ab illius vitæ puritate, felicitate, ac plenitudine, distat in infinitum: iuxta quem modum solus deus dicitur bonus, solus ens, solusq; sapiens. Ab hoc viuente primo fontano purissimo: cuius vita in seipsa mundissima est, nobilissima, delitiosissima, inuariabilis, infinitis diuitijs plena: profluit omnis uita. Vita vegetatiua, vita sensitiua, vita secundum locum motiua, & intellectiua. Vita naturæ, vita gratiæ, vita gloriæ. Denique ex prædictis patet consensus militantis ac triumphantis Ecclesiæ in laudibus dei: & quantum omnes sancti regratiati sunt Christo pro beneficijs eius: præsertim quod suo nos sanguine liberauit. Hinc ergo & nos debemus deum indesinenter cordialiter concorditerque laudare, beneficia Christi, potissime eius salutiferam passionem, incessabiliter menti nostræ proponere, gratias agere, imitari ac obedire. 1 Tim. 4

¶ Explanatio capituli sexti: Et vidi quod aperuisset agnus vnum de septẽ sigillis.

¶ Articulus septimus.

PRæcedenti capitulo dictum est, librum in dextera dei visum fuisse, septem sigillis signatum: nunc de reseratione sigillorum istorum, & quid cuiuslibet sigilli apertionem sequutum sit, edocetur. [Et vidi quod aperuisset agnus vnum de septem sigillis] id est, primum sigillum quo clausus fuit liber hic. Nunc incumbit ostendere quid ista sigilla designent. Qui ergo per librum intelligunt totam vtriusq; Testamẽti scripturam, per ista sigilla intelligunt inuolutiones seu obscuritates, quibus Christi atq; Ecclesiæ mysteria in scripturis velantur. Sed quia probabilius visum est, vt per librum istum intelligatur increata scientia dei, qua deus Ecclesiæ decursum & statum prænoscit: consequenter per septem sigilla intelligendę sunt occultationes, quibus deus scientiam istam ab oculis omnis viatoris abscondit. Et hæ occultationes in re aliud non sunt, nisi ipsemet deus, secretum suum abscondens ac pandens pro libito suo. Porro sigillorum apertio, est diuinę huius scientiæ manifestatio. Vidit ergo Iohannes imaginaria visione, quod Christus librum in dextera patris seu dei trini ac simplicis apparentem, in manum accepit, primumq; eius sigillũ aperuit. Ita, inquam, apparebat Iohanni in visione præfata. Per quod itellectualiter designabatur, quod Christus præscientiam dei de statu Ecclesiæ cœpit Iohanni per angelum communicare, reuelare, seu aperire. [Et audiui] interiori auditu [vnum de quatuor animalibus tanquam vocem tonitrui] id est, tubaliter, autoritatiue, ac terribiliter loquens [dicens, Veni & vide] Cum per quatuor animalia quatuor Euangelistæ signentur, per animal vnum seu primum quidam intelligunt Marcum, qui per leonem signatur. Leo autem in ordine quatuor animalium primo exprimitur. Quidam autem per animal primum intelligunt Apostolum Iacobum minorem, alij Euangelistam Matthęum. Insuper aliqui asserunt, quod sancti per quatuor animalia significati, qui in isto capitulo scribuntur affari Iohannem, fuerunt tempore huius reuelationis defuncti: & quod animæ eorum in visione apparuerunt Iohanni, alloquentes eũdem. Alijs magis apparet, quod non ipsi veraciter apparuerunt: seu aliqua effigies eos repræsentans, angelico ministerio in vi imaginatiua sancti Iohannis formata: sicq; angelus in eorum persona ipsum affatus est. Et iuxta hanc viã non oportet eos fuisse defunctos, qui hic loqui cum Iohanne scribuntur. Nam infra quartum animal, scilicet aquila, Iohannem designans inducitur ipsum affari: Similiter animal secundum, scilicet Lucas: qui post hanc reuelationem multis vixit diebus. Cur ergo animalia ista scribuntur alloquuta Iohannem, vel angelus in persona eorum, nisi propter congruentiam quandam: ad denotandum, quod tota Ecclesia (cuius vicem gerit, typum seruat, personamq; repræsentat Iohãnes) à quatuor Euangelistis informationem sortitur? Itaq; primum animal dixit: Veni, spiritali appropinquatione, desiderando & aduertẽdo diuina. Et vide, id est, intellige eas. Iuxta quem modum ait Psalmista: Accedite ad eum, & illuminamini. [Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum.] Sic imaginarie apparebat Iohanni. Cuius rei intelligentiam seu significatum ipse angelo instruente cognouit, sed non expressit, ideo obscuritatem induxit, expositoribusq; laborem reliquit. Beda & eum sequentes, per equum album intelligunt primitiuam ecclesiam in baptismo lotam & super niuem dealbatã vesteque innocentiæ decoratam. Alij per equum album accipiunt cœtum seu chorum Apostolorũ. Sed hoc cum priori expositione satis concordat, quia primitiuæ Ecclesiæ dignissima portio fuerunt Apostoli. Porro nonnulli per equũ album, intelligunt cœtũ primorũ prædicatorum siue doctorum. Et hoc rursus redit in idem. Hi eñ fuerũt Apostoli. Hic itaq; Apostoâ€‘

Apoſtolorum,ſeu primitiuæ Eccleſiæ chorus,dicitur equus:quoniam velox & agilis in præ D
dicando, fortis in operando ſeu aſpera ſuſtinendo,audax in teſtificando, Albus vero per
ſanctitatis candorem. Seſſor autem huius equi eſt Chriſtus,qui in illorum cordibus tanquã
magiſter,director,& ductor iugiter præſidebat. Qui habebat arcum in manu ſua, id eſt, ſa
cram ſcripturam & prædicationis idoneitatem in propria poteſtate. Congrue quoq; ſcri
Aba.3 ptura dicitur arcus,quia ex ea procedunt veritatis eloquia,virtutumque documenta vt tela
contra inuiſibiles, atque viſibiles hoſtes Eccleſiæ,& contra aciem vitiorum. De quibus telis
Eſa,66 ſcriptum eſt: Mittam ex eis,qui ſaluati fuerint,ad inſulas longe tenentes ſagittam [& data
eſt ei] videlicet Chriſto ſecundum quod homo eſt, a deo ſeu a tota Trinitate [corona] id
eſt,dignitas regia,poteſtas dominatiua,beatitudo completa. Hæc quantum ad rem, data
Hebræ.2 ſunt ei in incarnatione: quantum vero ad manifeſtationem, in reſurrectione & aſcenſio
ne. Hinc teſtatur Apoſtolus: Videmus Ieſum propter paſſionem mortis gloria & honore co
ronatum. Poteſt quoq; per coronam intelligi fidelium multitudo: quæ eum velut corona
Eſa.62 circundedit,ornauit,ipſi etiam tanquã capiti ſuo adhæſit. Hinc ait Eſaias: Eris corona glo
Ioan.19 riæ in manu domini,& diadema regni in manu dei tui. Denique data eſt ei a Satanæ ſyna
goga ſpinea corona,quã patiẽter ferẽdo, promeruit totius accidentalis mercedis coronam.
Quidam per coronam intelligunt Chriſti carnem. Nam ſicut coronam baiulat caput, & co
rona veſtit caput: ſic diuinitas verbi portat Chriſti carnem,& caro Chriſti veſtiuit diuinita
Can.3 tem. Et de hac corona intelligi poteſt illud Canticorum: Egredimini filiæ Sion,& videte re
gem Salomonem,in diademate quo coronauit eum mater ſua [& exiuit] de medio Hieru E
ſalem ſeu primitiuæ Eccleſiæ,quando poſt paſſionem,& ſpiritus ſancti miſſionem,Apoſto
los miſit per mundum: ſicque per poteſtatis ſuæ operationem exiuit cum eis. Item exiuit a
patre,& venit in mundum. Exiuit itaq; [vincens] diabolum ſua profundiſſima humilita
te, mundum ſua paupertate, carnem ſua caſtimonia [vt vinceret] Nam aduerſarios ſuos
Pſal.44 ſuæ poteſtati ſubiecit,quoſdam conuertendo ad fidem & obedientiam, alios deſerendo &
Pſal.190 adijciendo damnationi per propriæ æquitatis ſententiam. Propter quod ait propheta: Sagit
tæ tuæ acutæ(populi ſub te cadent)in corde inimicorum regis. Et item: Dominare in me
dio inimicorum tuorum [Et cum apparuiſſet ſigillum ſecundum] id eſt, diuinæ præſcien
tiæ ſecretum de futuro ſtatu Eccleſiæ copioſius mihi Iohanni elucidaſſet [audiui ſecundum
animal dicens: Veni & vide] Secundum animal,ſecundum ordinem quatuor animalium ſu
Apoc.4 pra inductum,eſt vitulus,per quem deſignatus eſt Lucas. Qui quomodo intelligendus ſit
affari Iohannem,iam tetigi [Et exiuit alius equus rufus,& qui ſedebat ſuper eum,datum eſt
illi vt ſumeret pacem de terra] In iſto capitulo ponit ſanctus Iohannes apparuiſſe ſibi qua
tuor equos: quorũ primus fuit albus,ſecundus rufus,tertius niger,quartus pallidus: ad quos
pertinent prima quatuor ſigilla libri. Vnde in cuiuſlibet ſigillorum iſtorum apertione vide
tur egredi equus. Per quod datur intelligi,quod mox cum Iohannes in viſione imaginaria
cernebat ab agno aliquod horum ſigillorum aperiri,ſeu ſolui,intuitus eſt equum imagina
rie egredi. Per quod ei imaginaria viſione præſentabatur,& ſimul intellectuali reuelatione F
pandebatur,quid in ſtatu Eccleſiæ eſſet venturum ſeu inchoatum,pleniusq; implendum.
Itaq; ſecundum Bedam & Albertum,ſequentes in hoc Auguſtinum,in primi ſigilli apertio
ne per equum album oſtenditur ſtatus primitiuæ Eccleſiæ. In tribus autem ſigillis ſequen
tibus triforme bellum contra Eccleſiam. Ita quod in apertione ſecundi ſigilli per equum ru
fum oſtenditur ſtatus Eccleſiæ tempore perſequutorum ac martyrum. In apertiõe uero ter
tij ſigilli,per equum nigrum ſtatus Eccleſiæ tempore hæreſiarcharum. In apertione autem
quarti ſigilli,per equum pallidum ſtatus Eccleſiæ tempore hypocritarum,falſorumque fra
trum. Porro in quinto ſigillo oſtenditur gloria triumphantium in hoc bello. In ſexto autem
ſigillo,ea quæ fient in perſequutioue tempore Antichriſti. In ſeptimo, quietis æternæ initi
um. Alij vero aliam conſiderationem aſſumunt,putantes omnia iſta,quæ in quinq; ſigillo
rum apertionibus viſa ſunt,ad Imperatores Romanos Eccleſiæ perſequutores debere refer
ri,ita ut per equum rufum & eius ſeſſorem,intelligatur populus Romanus,& Nero Impera
tor ei præſidens: qui propter ſanguinem fidelium,quem fuderunt,per equum rufum eiusq;
ſeſſorem, ſignantur. Inſuper per equum nigrum & eius ſeſſorem, intelligunt populum Ro
manum & Titum Imperatorem: qui nigro equo ſignati ſint, quoniam Iudæos ad tantam
calamitatem duxerunt,quod fame fuerãt denigrati. Per equum pallidum & eius ſeſſorem,
accipiunt populum Romanum & Domitianum Imperatorem. Per apertionem quinti ſigil
li,dicũt manifeſtatum ſtatum ac perſequutionem Eccleſiæ à Traiano. Per apertionem ſexti
ſigilli,pſequutionẽ Eccleſiæ ſub Diocletiano. Septimi vere apertionẽ ſigilli referũt ad tẽpus
hæreticorum. Verum contra hoc multa poſſent induci. Primum,quod iſti expoſitores nitun
tur

A tur reuelationes sancti Iohannis exponere secundum processum ac ordinem temporis: vt quæ primo sunt scripta, prius credantur impleta, nec eadam sæpius iterentur. Hoc autem omnino incertum est, præsertim cum liber iste propheticus sit, & instar prophetalium procedat voluminum: in quibus temporis ordo non obseruatur, sicut in historialibus libris: & in quibus etiam sæpe eadem tractantur. Sicut in Esaia, Hieremia, Ezechiele, clarissimum est videre. Quoties nempe de Sennacherib regis assyriorum deiectione Esaias prophetat? quoties Hieremias atque Ezechiel de vastatione Hierusalem per Chaldæos vaticinantur? Præterea qua ratione per equum rufum & eius sessorem populus Romanus ac Nero signātur, alij quoq; imperatores præfati significari diceretur. Omnes em̄ in effusione sanguinis Christiani rufi ac cruenti fuerunt, maxime Diocletianus. At vero quod dicunt de Tito, non videtur ad propositum pertinere. Titus enim non fuit Ecclesiæ persequutor, sed infideliū Iudæorum: & anteq̄ obsedit Hierusalem ac Iudæam, Christiani q morabantur ibidem, ex angelica admonitione inde regressi fuerunt: & regnum Agrippæ (qui fuit confœderatus Romanis) inhabitauerunt, quemadmodū in Ecclesiastica narrat historia Eusebius. Præterea ex præhabitis innotescit, ea potissime in horū sigillorū apertura Iohāni ostēsa, quæ ante latebāt, vel futura erāt. Titus autē ante hanc reuelationē vastauit Iudæos, & obijt. Nā Domitianus frater eius imperauit post eū. Postremo his, quę hoc loco scribit Iohān. de quatuor eqs, similia pro magna parte sunt, q̄ apud Zachariā legunt. Scribit em̄ ibidē ille, queadmodū viderit quatuor quadrigas egredietes. In quarū prima fuerūt equi rubei, in secūda equi nigri, in tertia albi, in quarta eq varij & fortes. Et secundū Hierony. & alios doctores, ibidē p quatuor q̄drigas & earū eq̄s, in colore quadriformit̄ variatos, itelligunt̄ quatuor regna & reges

Esa. 37 38 Hie. 21. 32 & 39 Eze. 7. 17 & 24

Zacha. 6

Hierony.

B eorū: sic tñ vt p eosdē eq̄s plures reges eiusdē regni signent̄. Iccirco & hoc loco pbabile ē, oēs Romanos impatores cruētos Ecclæ psecutores, eiusdē sc; regni reges aut imperij, per equū rufum significari. Itaq; Augustinum, Bedam, Albertū sequendo, aperto secundo sigillo, exiuit alius equus rufus. Sic apparebat Iohanni in imaginaria visione. Et est sensus quod per illum equum ac eius sessorem, sibi tunc reuelabatur status Ecclesiæ tempore persequutorum, qui à tēpore Neronis cœperunt Ecclesiam generaliter persequi. Vnde per equum rufum exprimitur multitudo ministrorū principum persequutorū. Per cuius sessorē, intelligitur multitudo dominorū illorum crudelium, qui per martyrum occisionem sanguinarij extiterunt Huic multitudini principanti data est potestas, qua abutitur in persequutione iustorum. Sicut & Christus dixit Pilato: Non haberes aduersum me potestatem vllam, nisi tibi desuper datum esset. Datum itaq; seu permissum est ei [sumere pacem de terra] id est, fideles in terra peregrinantes terrere, turbare, inquietare, occidere: Secundum quod Christus prædixit: Trademini à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & eritis odio omnibus hominibus propter me. Hoc a tempore Neronis vsq; ad Constantini conuersionem durauit. Abstulit ergo electis pacem temporis, & exteriorem quietem: non pacem pectoris, aut æternitatis [& vt se inuicem interficiant] Fideles enim, vt dictum est, ab infidelibus etiam valde propinquis, familiaribus, & amicis occidebantur: quod in sanctorum legendis & chronicis satis describitur. Propter quod præmonuit Christus: Tradet autem frater fratrem in mortem [Et datus est illi gladius magnus] id est, grandis potestas occidendi fideles. Romanis enim Imperatoribus persequentibus Christianos data desuper fuit monarchia: sed abusi sunt ea, & sibi subditos ac fauentes spiritaliter peremerūt, ad tot scelera ac sacrilegia eos trahendo [Et cum aperuisset sigillum tertium] id est, vlteriorem, maiorem, & extensiorem futurorum notitiam mihi reuelare cœpisset, librum increatæ scientiæ mihi plenius exponendo, seu aperiendo [audiui tertium animal dicens: Veni & vide] Tertium animal habens faciem quasi hominis Matthæum significat. Cuius anima vel effigies, seu angelus in eius persona dixit Iohanni: Veni & vide [Et ecce equus niger] id est, hæreticorum caterua vitijs denigrata, atq; a lumine veritatis maxime aliena, dæmonibus coęquata [& qui sedebat super eum] videlicet hęresiarcharum, qui errorum inuentores errantiumq; rectores fuerunt, catena seu multitudo: vt Arius, Manichæus, Fotinus [habebat statherā in manu sua] Per statheram, quam hæreticorum doctores in manu, operatione seu vsu habent, intelligi potest simulata eorum iustitia: qua se alios posse ponderare, eorumq; opera mensurare, præsumūt. Vnde saluator: Attendite (inquit) vobis a falsis prophetis, qui veniunt in vestimētis ouium. Rursus stathera est sacra scriptura, qua cognoscitur quāti ponderis sit spiritus: quemadmodum per statheram perpenditur, quanti ponderis sit corpus. Hanc hæretici pro se allegant, dolose proponunt, false exponunt, doctores se iactant, secundum eam se viuere asserunt. Denique vt hi qui volunt aliquid emere in stathera ponderant illud, sit ne dignum precio an non: ita hæresiarchæ eos quos sibi acquirere atq; decipere intendunt, prius per consi-

Ioan. 19

Matth. 10 Marc. 13 Lucæ. 21

C

Matth. 7

derationem acutam ponderant, an graues sint an leues, docti vel simplices, virtuosi an ad
ruinam procliues [Et audiui tanq̃ vocem in medio quatuor animalium] id est, angeli exi- D
stentis inter hæc animalia, ita quod vox ista de throno seu Ecclesia sonat [Bilibris tritici de
nario vno, & tres bilibres ordei denario vno, & vinum & oleum ne læseris] Bilibris est men
sura seu vas continens duas libras: per quam hoc loco signatur ecclesiastica congregatio, v-
triusq; Testamenti doctrinis imbuta, gemina charitate fundata, duobus ex populis aduna-
ta. Porro per triticum, quod est optimum granum, prælati, perfecti ac prædicatores expres
si sunt: quorum est, alios spiritaliter ac saporose reficere. Itaq; bilibris tritici est collectio emi
nentium personarum Ecclesiæ. Hæc empta est denario vno, scilicet precio sanguinis Chri-
1.Cor.vi. sti, sicut ait Apostolus: Empti estis precio magno. Vel denarius est vita, seu merces beata in
Matth.xx patria: quæ in Euangelio per denarium significatur diurnum. Hoc nummo digna censetur
Ecclesia, & pro eo obtinendo redempta est & renata in Christo. Insuper nomine ordei infe-
riores, rudiores, & subditi exprimuntur. Tres vero bilibres ordei, sunt tota hæc fideliũ mul-
titudo, in fide superdignissimæ Trinitatis viuens: quæ licet inferior sit gradu, dignitate, aut
merito: eodem tamen precio est redempta, & ad eandem beatitudinem ordinata. Ideo cum
tantæ æstimationis sint apud deum fideles, clamat angelus ne lædantur malo exemplo: vel
ne corporalis afflictio eis spiritaliter noceat, videlicet ne succumbant, imo per aduersa pro-
ficiant & saluentur. Item ne corporaliter plus, quàm deus permittit, ab aliquo molestentur.
Per vinum autem & oleum intelliguntur, qui quasi medio modo inter istos se habent, vel
medium statum tenent: qui propter deuotionis feruorẽ, & mentis in deo iucũditatem, signi E
ficantur per vinum. Per oleum vero, propter pietatem & animi bonitatem. Tales præcipue
sunt religiosi, qui similiter nõ sunt lædendi. Potest quoq; verborũ horũ hic esse sensus, quod
vox illa dei prædixerit fideles maiores atq; minores in tantum a persequutoribus esse vili-
pendendos, vt pro vno denario traderent multos, vixq; alicuius valoris eos haberẽt. Iuxta
Sapien.5 id quod in fine dicturi sunt: Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem
sine honore. Quomodo ergo computati sunt inter filios dei? & inter sanctos sors illorum
est? Vnde cum preciosi sint coram deo, per vinum & oleum designantur: & persequutori o-
mni præcipitur, ne eos lædat modis prætactis. [Et cum aperuisset sigillum quartum] secun
dum sensum de aliorum sigillorum apertione inductum [audiui vocem quarti animalis]
videlicet, aquilæ per quam Iohannes significatur: cuius vice loquutus est angelus ad eun-
dem, personam ecclesiæ repræsentantem [veni & vide. Et ecce equus pallidus,] id est, hy-
pocritarum & fallacium fratrum cœtus [& qui sedebat super eũ] id est, quicunq; principa
lis & ductor illorum [nomen illi mors] quia & ipse in anima mortuus est, aliorumq; ani-
mas subuertendo occidit. Hic equus est pallidus, quoniam designati sunt per eum, qui chari
Matth.vi. tate & sapientia quasi aurum se fulgere fingunt: sed simulatione pallescunt, insuper extermi
nant facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes [& infernus sequebatur eum,] id est, æ-
terna pœna morientem talem mox comitatur. Sed & multi diaboli currũt post eum, & suæ
dolositatis sunt comites & consortes [Et data est illi potestas super quatuor partes terræ] F
1.Cor.11. quia in omni loco ecclesiæ hypocritarum ac seductorum genus consistit, estq; vbiq; in fal-
Mich.7 sis fratribus periculum. Nam vir fratrem suum venatur ad mortem. Atq; in omni angulo
terræ inueniũtur, qui proximum a deo aduertere, & ad vana conuertere moliũtur. Ideo sub
ditur. [Interficere gladio] id est, sermone venenato: nam gladius in labijs eorum, [fame]
psalm, 58. id est, subtractione alimoniæ verbi dei ac sacramentorum [& bestijs terræ] .i. carnalibus &
Matth, 4
Deutero.8 irrationabilibus concupiscentiarum vitiorumq; motibus: vel crudelibus prælatis atq; prin
cipibus, per quos multi spiritaliter corporaliterq; necantur, [& morte] id est alio quouis
modo nocendi ac perimendi, in corpore siue in anima. [Et cum aperuisset sigillum quintũ]
iuxta sensum præhabitum [vidi subtus altare] id est, in secretario laudis æternæ, quod est
sublime altare triumphantis ecclesiæ. Vel subtus altare, id est, sub Christi custodia & quiete.
Christus enim vno modo altare vocatur, in quo & super quod cuncta quæ immolamus, of
ferre debemus, videlicet in fide & charitate ipsius [animas interfectorum propter verbum
dei, & testimonium quod habebant] id est, animas martyrum qui occisi sunt eo quod Chri
stum prædicauerunt siue confessi sunt. Has animas earumq; gloriam vidit Iohannes in spi-
ritu, eo modo quo vidit & angelũ secum loquentem. Omnia enim hæc per quasdam effigies
sibi præsentabantur [Et clamabant voce magna] id est, plurimum effectuosa [Vsquequo
domine sanctus & verus non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?]
.i. in persequutoribus nostris? Hæc beatæ animæ diuinæ æquitati penitus conformatæ, ze-
Luc.xi.18 lo iustitiæ, non appetitu vltionis nudæ precantur. Quod enim id liceat per id constat, quod
Chrs ait in Euãgelio: Deus nõ faciet vindictã seruorũ suorũ, clamantiũ ad se die ac nocte? Di
co vo-

A co vobis,qa cito faciet vindictã illorũ.Hinc subditur [Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ] id est,vnicuiq; præmium essentiale,quod est gloria animæ [& dictum est illis] id est, a deo responsum [vt requiescerent tempus adhuc modicũ] id est,patienter præstolarentur,& interim corpora eorũ in sepulchris quiescerent vsq; ad diem iudicij:quod modicũ est, cõparatione durationis futuri sequentisq; sæculi [donec impleatur numerus conseruorũ eorũ] q nũc in militanti Ecclesia deo ministrant:vel conciuiũ suorũ,qui cũ ipsis in cœlis deo deseruiunt [& fratrum eorum qui interficiendi sunt,sicut & illi] pro fide occubuerunt. Multi ẽm sub Antichristo circa finem sæculi occidẽtur.Et tam diu durabit huius mũdi decursus,quousq; electorũ numerus cõpleatur.Vnde p fratres possunt intelligi martyres ,pter ampliorẽ mutuo similitudinẽ.Per cõseruos vero cõfessores.Itaq; in huius sigilli aptione,plenius declarata est sancto Iohanni glĩa quiescentiũ in Christo,& cõsolatio eorundẽ,futurũq; martyriũ plurimoꝝ in Ecclesia militãti.Sed cũ sc̃ti in patria nil precent̃ nisi quod obtinẽt, aĩarũ istarum oratio fuit a dño exaudita: quia nec ipsi aliter appetierunt fieri vltionẽ,q̃ deo placeret. Ex his etiã probãtur aĩæ ante futurãm resurrectionem beatificari.Iterum innotescit ex his, q̃ stulta fuerit hæresis dicentium,impios in die iudicij precibus electorũ saluandos:cũ ex hoc loco ac Euangelio pateat,quod sancti optãt postulãtq; iustã vindictã [Et vidi, cũ aperuisset sigillum sextum] magis ac magis reuelando mihi diuinæ scientiæ de statu Ecclesię sacramẽtum [ecce terræmotus factus est magnus] Ista de nouissima sub Antichristo persequutiõe acerrima exponuntur.Loquitur aũt Iohan.more ,phetico de futuro quasi præterito, propter certitudinẽ prophetiæ. Tunc igitur erit magnus terræmotus,id est, maxima inquietudo,turbatio,motio,habitantiũ in terra.Erit ẽm tunc tribulatio qualis non fuit a principio, vt proprio ore cõtestatus est Christus:qui & per Danielẽ idipsum prædixit [& sol factus est niger] id est,Christus sol iusticiæ tũc maiestatẽ suã minus solito declarabit, nec coruscabit Matth.24 Dani.7
B per seruos suos miraculis.Diffamabiturq; nomẽ ipsius,& blasphemijs ipse inhonorabit̃ maximis vehemẽter [tanq̃ saccus cilicinus] qui est obscuri coloris,& vilis putatur. Quidã per solem intelligunt doctores Ecclesiæ,qui tunc per sapientiã nõ lucebũt vt ante,nec fulgebunt prodigijs [& luna facta est vt sanguis] id est,Ecclesia plus solito sanguinem fundet,atq; ab impijs sanguinolenta,seu peccatrix dicetur [& stellæ cœli ceciderunt super terrã] id est,qui in ecclesia splendidi videbantur,timore & acerbitate persequutionis illius a fide recedẽt:quidam veraciter,quidam simulate,seu apparẽter.Aliqui quoq; simulata sanctitate & miraculis Antichristi fallẽtur [sicut ficus emittit grossos suos,cũ vento magno mouet̃] tunc enim grossi,id est,primi tẽporis fructus arboris fici ex vento impellẽte mox cadũt in terrã [& cœlũ recessit] id est,Ecclesia tunc p̃dicationem suam abscondet,nec publice more solito apparere,Christũq; colere & laudare audebit:nisi aliq valde p̃fecti seu deprehensi [sicut liber inuolutus].i. signatus & clausus.Nã sicut huiusmodi liber qd intus cõtineat,nõ ostẽdit:sic Ecclesia tũc filijs suis,nõ extraneis se manifestabit.Vnde Beda hic ait:Sicut liber inuolutus mysteria quidẽ intus,sed foris nõ apparẽtia cõtinet:sic & tunc Ecclesia suis tantum cognita,persequutionem discrete vitans recedet:vt ab extraneis abdita,nõ videatur [Et oẽs montes & insulæ moti sunt de locis suis].i.magni ac eis in insulis subditi,a facie tyrãnidis Antichristi vel corporaliter fugient,vel ab Ecclesiastica vnitate ac fide recedent.Sic tamen, vt fit distributio pro generibus singulorum:quoniam quidam de omnibus mouebuntur.[E reges ter Beda.
C ræ,& principes,& tribuni,& diuites,& fortes,& omnis seruus,& liber absconderũt se in speluncis,& in petris montium.Et dicunt montibus & petris:Cadite super nos, & abscondite nos a facie sedentis super thronum].i.dei omnipotentis,qui vnus est & trinus [& ab ira agni] videlicet Christi,secundum naturam assumptam,in qua iudicium exequetur. Totum istud vno modo exponitur de Christianis,qui tunc ab Antichristi ferocia se abscondent diuersis ac secretis latibulis:& præ vehementi angustia,quasi per excessum loquentes precantur,vt a montibus & petris operiantur & abscondantur a facie sedẽtis super thronũ.i. persequutionis acerbitatem,quam deo permittẽte seu ordinante sciunt grassari in populo Christiano,effugiant.Iuxta quẽ modum & in Euangelio scriptum est:Dicẽt montibus, cadite super nos:& collibus,operite nos.Quod & Christus tempore passionis testatus est,p̃ctõres esse dicturos.[Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum] scilicet sedẽtis in throno & agni.i. tempus grauissimæ persequutionis a deo & CHRISTO permissæ,quæ patiẽtibus atq; timẽtibus quasi ira dei videbitur: quamuis ira proprie deo nõ cõpetat,qui electos suos & amore potius & pietate,quã ex ira in præsenti flagellat,vt emẽdentur aut perficiantur. Præterea per montes & petras,a quibus quærunt operiri & abscõdi,quidam intelligunt maiores & perfectiores,quorũ cõsilio,auxilio,precibusq; inferiores & minus p̃fecti, quærẽt iuuari,defendi,saluari:ne Christo veniẽte sint imparati,sed fixi reperiãtur in fide. Pleriq; p mon Lucæ.23

tes & petras intelligunt sanctos in patria cõfirmatos in bono, instar petrarum & quasi mõ- tes præcelsos: quorum suffragia tunc isti postulabunt. Secũdo hic locus exponitur de reprobis, qui die iudicij imminente, se quærẽt abscõdere, & iram dei euadere [Et quis poterit stare] .i. constans in fide manere tempore tantę persequutionis? Nullus vtiq; propria virtute. Erit enim tunc tentatio tanta, vt in errorem ducantur etiam, si fieri potest, electi. Postremo quod dictum est, sol factus est niger, & luna vt sanguis, & stellæ cœli ceciderunt, & cœlum recessit, & cætera, puto adhuc aliter posse intelligi. Siquidem sanctus Iohannes volumine isto prophetali, sequitur modum loquendi prophetarum. Est autem consuetudo prophetis, vt grauem cum aliquam hominibus vastitatem denunciant, luminaria cœli asserant immutari: quia videlicet hominibus in mœrorem deiectis ad solatium non relucent, quibus oĩa sunt amara, & ipsa etiam lux consistit odibilis. Et iuxta hunc sensum verba hic posita in prophetis quoq; inueniuntur conscripta. Et primo (vt aliqua commemorentur) apud Iohelem dicitur: Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suũ. Itemq;: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, Item apud Esaiam: Complicabuntur sicut liber cœli. Sic & in Ezechiele, cum dominus Pharaonis clades prædiceret: Operiam (inquit) cũ extinctus fueris cœlos, & nigrescere faciã stellas. Oĩa luminaria cœli mœrere faciã super te.

Margin: Iohe.29 — Esaiæ.24 — Eze..32

¶ Expositio capituli septimi: Post hæc vidi quatuor angelos stantes.

¶ Articulus VIII.

Apor.6 — QVoniam ea, quæ in fine præcedẽtis capituli sub sexti sigilli reseratione descripta sunt, ad Antichristi persequutiones ac tempora sunt relata: conuenientius reor ex ipso textus tenore, connexione, & forma etiam quæ sequũtur, ad prædicta referre. Subditur enim [Post hæc vidi quatuor angelos, stãtes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terrã.] Itaq; quæ nunc dicuntur, ostensa sunt ei post ea quæ præcedenti capitulo scripsit, tanquam implenda, dum implebũtur quæ sexti sigilli apertionẽ concernunt. Nondum enim de septimi sigilli aptura disseruit. Deniq; tempore Antichristi, satellites eius ĩ principalibus mũdi partibus, plagis, seu regnis tenebunt dñium: nec Euãgelicæ legis pdicatores permittẽt verbũ dei disseminare. Est itaq; sensus: Post hæc vidi quatuor angelos. i. quatuor dæmões secundũ Haymo. De qbus Paul. Nescitis (inquit) qa & angelos iudicabimus? Et rursus: Certus sum, qa neq; angeli, neq; pricipatus, neq; ꝟtutes poterũt nos separare a charitate dei. Alij p q̃tuor angelos, intelligũt sæculi principes, stãtes super quatuor angulos terrę in quatuor partibus mũdi habẽtes dñium si de terrenis principibus intelligatur. Si aũt de spiritibus malis, sensus est, quod & ipsi in locis impiorũ cõsistunt. Quẽadmodum aũt regnis p̃sident angeli boni, ita apponunt eis & angeli mali. Tenentes quatuor ventos terræ. i. vitæ spiraculum auferentes credentibus, & suo dñatu oĩa præfocantes: ne flarẽt sup terrã. i. ne fidelibus pacifice viuere cõcederet. Per hanc metaphoricam loqutionẽ innuitur, quod ad tantã angustiã impij illi pducent Ecclesiã, vt respirare vix queat. Rursus venti terræ dicuntur prædicatores, qui audientium corda refrigerant, spiritalis vitæ flatum infundunt, nubem obumbrantis gratiæ afferunt. Itaq; præfati angeli tenebunt quatuor ventos terræ, id est, prædicatores totius Ecclesiæ impedient, ne flent super terram. i. ne verbum dei hominibus prędicent. De quo flatu in Canticis dicitur: Veni auster perfla hortum meum [neq; super mare] id est, in insulis maris, & his q occupãtur in aquis multis [neq; in vllam arborem]. i. in eos qui habitant in locis arboribus consitis. Vel arbores sunt homines, secũdum quod ait Saluator: Aut facite arborem bonam, aut facite arborem malam [Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis]. i. ab oriente [habentem signum dei viui] Per hũc angelum quidam intelligunt Iesum Christum, q est magni cõsilij angelus, visitauitq; nos oriẽs ex alto: & ascẽdit. i. sublimiter venit & gloriose innotuit, ab ortu solis æterni, ex corde patris altissimi, ex summo cœlo vbi est nunquam deficiens. Vbi sol intelligentiæ mentibus oritur beatorum. Hic habuit signum dei viui scilicet crucis vexillum. Habuit quoq; signum quod vere missus esset a deo, & quod esset deus verus, secundũ quod ait: Opera quæ dedit mihi pater, testimonium perhibẽt de me. Veruntamen per angelum istum potius arbitror intelligendum angelicum spiritum diuinitus missum, prout infra in textu tangi videtur. Deus eñ per angelos disponit Ecclesiam. Qui angelus in visione imaginaria videtur Iohanni quasi ab oriente conscendere, atq; in altiora volare: sicq; in sublimi stans, ea quę subsequuntur clamare. Habuit autem signum dei viui, qa in eo certũ videbatur indicium, quod esset de curia summi regis, & angelus sanctus nõ malus, sicut prædicti. Præterea angeli sancti subinde cum crucis vexillo apparuisse leguntur. Sed & signũ istud intelligi potest potestas refrenãdi ac cõpescẽdi ferociã malignorꝝ spirituũ [Et clamauit voce magna]. i. grãdi autoritate pcepit [quatuor angelis, qbus datũ]. i. pmissum,

Margin: 1.Cor.6. — Roman.8 — Cant.4 — Matth.12 — Esaiæ.9 — Lucæ.7 — Iohã.10 — Hebr.1

Margin letters: D — E — F

sum,vel etiam diuina iusticia exigente cōcessum [est,nocere terræ & mari].i. persequutio-
A nē inferre fidelibus,in prouincijs ac insulis hinc inde manētibus [dicēs:Nolite nocere terrę
" & mari,neq; arboribus]. i.vltra nō attētetis vexare fideles(qui per terrā mare & arbores,si
" cut expositū est,designātur)sicut fecistis [quoadusq; signemus seruos dei nostri in frōtibus
" eorū].i.quoadusq; ego & angeli sctī,mihi cooperātes, crucis vexillo fideles ab infidelibus discernamus:vel pdestinatos ad fidē conuertēdos notemus,eorūq; cōuersiōi cooperemur. Quibus verbis instruimur,quod licet deus permittet Antichristū ad tēpus regnare: cito tamē maliciæ eius satellitūq; ipsius finē imponet,ita quod angeli sancti dæmonū quoq; tunc cōpescēt sæuitiā,ne Christianos oīno extinguant,nec electorū conuersionē ad Christū impediant.Quidā vero,vt Berengandus & Beda,exponunt hæc pro tempore primi aduentus Christi quando quatuor principalia regna mundi perfida erāt,& homines varijs modis vexabant,postea quoq; Euangelicæ legis prædicationē impedire conati sunt.Quorum prauitatē compescuit Christus, suosq; protexit ne eorū quis impediret salutem. Imo ante suam natiuitatem ex virgine,voluit pacem esse in mundo, cunctis subiectis Romano Imperio. Quamuis autem istud catholice dictum sit,non tamē videtur expositio ista ad præcedentia atq; sequentia esse connexa.Neq; enim in primo Christi aduentu impleta sunt, quæ mox subduntur.Alij referunt istud ad tempora Constantini Imperatoris,cuius temporibus dicunt fuisse quatuor persequutores præcipuos in diuersis prouincijs,quos dicunt hic per qua
B tuor angelos,tenentes quatuor ventos signari. Et per angelum ascendentem ab ortu solis æstimant Constantinum Imperatorē notari,cuius virtute prædicti persequutores a Christianorum infestatione repressi sint. Veruntamen eius tempore impletum non est, quod de signatione seruorū dei in frontibus suis subiungitur:nisi secundū spiritalem intelligentiam, secundū nominum interpretationem acceptam.Sequitur enim de numero signandorum,
" & iam in dei præscientia signatorum [Et audiui numerum signatorū] signo dei in fronte,
" vt dictum est [centū quadraginta quatuor milia ex omni tribu filiorum Israël [ita quod omnes simul accepti tot fuerunt,seu erunt. Ex qualibet eīn tribu erūt duodecim milia. Cūq; duodecim tribus sint,signati ex omnibus tribubus istis pariter sumpti constituunt numerum memoratū. Nam in fine Antichristi detecta perfidia,oēs tribus Israel conuertentur ad prædicationem Heliæ. Multo vtiq; plures quàm hic taxantur. Vnde per numerum istū de- psalm,58.
" terminatum indeterminatus exprimitur,propter perfectionem numeri huius:quēadmodū
" expositores satis declarant [Ex tribu Iuda duodecim milia signati]. i.duodecim milia ho-
" minū ex hac tribu signabuntur signo crucis fide suscepta [Ex tribu Ruben duodecim milia signati,&c.] Conuenienter a tribu Iuda incepit,quia ex ea nati sunt reges, & quoniā Iudas inter fratres suos robustissimus fuit,vt primo Paralipomenon legitur. Potissimie autem, qā de semine eius natus est Christus. Omittit autem tribum Dan,quia de ea(vt dicitur) Antichristus nascetur. Duodecim tamē nomina tribuū ponit. Nam tribum Manassen & tribū Ioseph distinguit,cum tamen Manasses filius fuerit Ioseph. Similiter tribum Effraim nō expressit,cuius secundum quosdam est ratio,quia Hieroboam primus rex decem tribuum Ef- i. Parā. 28 Matth.1 geneſi.41
C frateus,populum Israël ad idololatriam traxit. Alij asserunt,per tribum Ioseph tribū Effraim designari.Qui autem hoc loco per duodecim tribus intelligunt vniuersos fideles(qui patriarcharum fidem & opera imitando,spiritaliter eorum filij nuncupant, iuxta illud Apostoli:Si enim vos Christi,ergo semen Abrahę estis)mysticam intelligentiam penes nominū interpretationem accipiunt. Iudas enim interpretat confessio. Idcirco per tribum Iuda oēs, qui Christum veraciter confitentur,& propria quoq; mala confiteri non rennuūt,intelligūtur. Porro Ruben interpretatur videns filium,vel videns in medio, vel filius visionis. Eius itaq; tribus sunt,qui visioni contemplationis insistūt,& in medio laqueorum se positos cer- gala.5 Genesi.28 Eodem.
" nunt. [Ex tribu Gad,duodecim milia signati] Per Gad,qui interpretat accinctus, intelligū
" tur,qui virtutibus contra peccata armantur [Ex tribu Aser duodecim milia signati] Per Asser,qui interpretatur beatus,significantur, qui Euangelicarum beatitudinum posseso- gene.42
" res sunt,& futuram prægustare beatitudinem nunc merentur. [Ex tribu Neptalim duode- gene.30 genesi.49
" cim milia signati] Per Neptalim, qui latitudo interpretatur, hi qui charitate extenduntur
" ad omnes,significantur [Ex tribu Manasse duodecim milia signati] Per Manassen,q obli-
" uio interpretatur,signati sunt qui inferiorum ac volubiliū obliuiscentes,diuinorum medi- gene.41
" tationibus suā semper replere & occupare nituntur memoriam. [Ex tribu Symeon duode-
" cim milia signati] Per Symeonem,qui audiens mœrorem interpretatur, sunt intelligendi, Gene.xxi
" qui ex passionis Christi memoria salubri cōficiuntur mœrore,etiā ex desiderio patriæ,ex cō-
" temptu propriæ culpæ,ex proximorū ruina,& ex pficiendi affectu [Ex tribu Leui duode-
" cim milia signati] Per Leui,qui additus dicit,exprimunt qui bona bonis accumulāt,& ob-

ſeruantiæ præceptorũ obſeruantiam conſiliorũ adijciũt. [Ex tribu Iſachar duodecim mi-
lia ſignati] Per Iſachar, qui merces interpretatur, dantur intelligi, qui meritis abũdare ſata D
gũt, præmijq; intuitu fortiter agunt [Ex tribu Zabulon duodecim milia ſignati] Per Za-
genesi.49 bulon, qui habitaculũ fortitudinis interpretat̃, ſignati ſunt qui perſeuerãtes in bonis, in deo
Genesi.30 quaſi in firmiſſima terra, quieſcũt [Ex tribu Ioſeph duodecim milia ſignati] Per Ioſeph, q in
gene.35 terpretat̃ augmentũ, expreſſi ſunt q ſpiritalibꝰ diuitijs quotidie augmentãtur [Ex tribu Bẽ-
iamin duodecim milia ſignati] Per Beniamin, q filius dexteræ interpretatur, figurati ſunt q
deum ſibi gratioſe ac pie aſſiſtentem ſortiti ſunt, atq; in eius dextera collocabuntur. Sed qa
poſt Antichriſti interitum, & generalem Iudæorũ conuerſionẽ, mox beatitudo æterna præ
ſtatur, congruenter de triumphante Eccleſia ſubditur [Poſt hæc vidi] in ſpiritu [turbam
magnam, quã dinũerare nemo]. i. nullus homo viator [poterat] beatis vero in patria nu-
merũ electorũ conciuiũ ſuorũ cõſtare, probabile eſt [ex oĩbus gẽtibus, & tribubus, & pp̃lis,
& linguis ſtãtes ante thronũ]. i. corã maieſtate diuina, cuius thronus qñq; Eccl'ia militans,
qñq; Eccleſia triũphãs, interdũ Chriſti humanitas, interdũ anima iuſti, interim cœlũ empy
reum, nonnunq̃ ipſamet dei autoritas ac poteſtas vocatur: ſicq; nũc potiſſime ſumitur. Di-
Esaiæ.61 cuntur autem ſancti ſtare coram deo, & ante eum, nõ quaſi deus nõ ſit intra eos, qui omnia
implet ac penetrat: ſed humano more loquuntur ſcripturæ morem gerentes infirmitati in
telligentiæ noſtræ. Stant itaque ante thronum, tanquam vultui maieſtatis intenti, eiusque
obſequio cum inæſtimabili reuerẽtia indeſinenter parati [in conſpectu agni] quia de Chri
ſti humanitate ſpeciali gaudio reficiuntur, cui etiam ſecundum naturam aſſumptam reue-
renter ſubduntur [amicti ſtolis albis] id eſt, candidiſſimis incontaminatisq; gloriæ veſti-
mentis, puta duplicibus ſtolis, beatitudine animæ & corporis, præmio eſſentiali & accidẽta E
li, ſicut ſcriptum eſt: Propterea in terra ſua duplicia poſſidebunt [& palmæ] id eſt, victoriȩ
ſuæ indicia [in manibus eorum. Et clamabant voce magna] ſcilicet amoroſa, iucunda, de-
uota [Salus deo noſtro, qui ſedet ſuper thronum]. i. vni trinoq; deo ſit ſumma, æterna, &
infinita felicitas, omnisq; gloria ei attribuat̃: & qcquid ſalutis in nobis eſt, ab ipſo p̃fluxit.
Hoc cõgratulando dicunt, qa ſic eſt: nõ orando, vt ſit. Sicut cum dicimus: Laudate eum oẽs
psalm.148 angeli eius [& agno]. i. Chriſto ſecundũ q̃d homo eſt. Aliter tamẽ cõpetit ſalus Chriſto vt
homo, quã ſuperbenedictæ Trinitati. Siquidem ſecundũ quod homo eſt, cauſa eſt noſtrȩ ſa
lutis inſtrumentalis & meritoria, habetq; felicitatem creatam finitam: ſed maiorem, quã cæ
teri vniuerſi ſimul accepti. [Et omnes angeli ſtabant in circuitu throni & ſeniorum & qua-
tuor animalium]. i. hoĩm beatorũ in cœlo glorificatorũ. ſ. Euangeliſtarꝫ & præcipuorũ pa-
trũ Eccleſiæ: q vt dictum eſt, per quatuor animalia & ſeniores expreſſi ſunt. Loquitur autẽ
Iohannes de iſtis, ſecundũ quod ipſi in viſione apparuit, & pro ſtatu ſuturo in patria. [Et ce
ciderunt in conſpectu throni in facies ſuas] ſic in imaginaria viſione apparebat Iohanni:
Quo ſignificatur, quod angeli ſancti deo ſpiritaliter atq; humiliter proſternũtur, eiq; de ho-
minum triumpho & gloria regratiantur [& adorauerũt deũ, dicentes: Amẽ]. i. ſic ſit, & ve-
re ſic eſt, ſicut ſancti iſti homines ſunt loquuti, ſalus deo noſtro &c. Nam dicendo amen, ho-
minum laudem confirmauerunt, diuinæque maieſtatis honorationi congratulari ſe mon- F
ſtrant. Deniq; addunt. [Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, &
virtus, & fortitudo deo noſtro in ſæcula ſæculorũ amen]. i. iſta omnia deo noſtro conue-
i.Ioh.1 niunt ſeu debentur. Ipſi benedictio. i. laudatio impẽdatur, ab omnibus benedictus cogno-
Sapien.7 ſcatur & cõmẽdetur. Ipſi claritas, pulchritudo, ſynceritas, nobilitas cõpetit, in quo nulla eſt
macula, nulla imperfectiõis aut defectibilitatis admixtio. Deus eñ lux eſt, et tenebrȩ nõ ſunt
in eo vllæ, q in ſeipſo immenſa prorſus claritate venuſtus eſt. Ipſe quoq; ſapientia eſt, & oĩs
virtutis origo, cui omnes mentes bene diſpoſitæ, intimo regratiantur affectu, & optare de-
Dan.9 bemus, vt ei ab omnibus ſempiterna gratiarum actio exhibeatur, cui ſoli honor latriæ de-
betur. Ipſe eſt virtus virtutum, ſanctus ſanctorum, omni virtute ſine menſura conſpicuus:
cuius fortitudo ſeu omnipotentia finem non habet. Hoc angelicum canticum mente & ore
Ephe.5 deuotiſſime frequentemus, nuncq; pro viribus vitam inchoemus cœleſtem, pſallendo deo
iugiter in cordibus noſtris: ſemp gratias referentes eidẽ, & confitentes ex animo, quod a di-
gna ac plena gratiarum actione deficimus in immenſum. [Et reſpondit] id eſt, ad animæ
meæ admirationem ſeu diſpoſitionẽ conuenienter loquutus eſt, [vnus de ſenioribus] mihi
in viſione apparentibus [Et dixit mihi] non quaſi ignorans, ſed me inſtruere volens. [Hi
qui amicti ſunt ſtolis albis q ſunt, & vnde venerũt? Et dixi illi: Domine, tu ſcis,] qui iam v-
Zacha.4 nus illorum es, & regnas in patria. Sicut Zacharias angelo, ita Iohãnes ſeniori huic reſpon-
dit: quẽ aliqui putant Petrum fuiſſe apoſtolum, qui tempore huius reuelatiouis triũphauit
cũ Chriſto. [Et dixit mihi: Hi ſunt, qui venerunt ex magna tribulatione] Per multas eñ tri
bulatio-

A bulationes oportet nos ingredi regnum dei.[& lauerunt stolas suas,& dealbauerunt eas in sanguine agni]id est,opera interiora & exteriora, quæ sunt mentis & corporis spiritalia indumenta. Vel stolæ sunt corpus,quo anima vestitur,& anima qua corpus ornatur. Has stolas ab inquinamento peccati mundauerunt in sanguine agni,id est,in fide & imitatione, in virtute & merito passionis Christi. Vnde non ait rubricarunt,sed dealbauerunt ad innuendum,quod de spiritali dealbatione fit sermo:itēque, quod omni carent immundicia culpæ, quæ nigredini comparatur. Præterea aliqui dicunt,hæc de solis martyribus dici. Beda vero & alij multi exponunt,de cunctis beatis hominibus. Nam & aliqui confessorum,lōgum,magnum, ac durum in mundo duxerunt martyrium, sicut Hieronymus, & beatissimi eremitæ[Ideo sunt ante thronum dei,]id est,deo facie ad faciem fruuntur[& seruiunt ei] cultu latriæ,scilicet laudatione,adoratione,gratiarum actione[die ac nocte]i.sine interruptione in ipsa æternitate,omne tempus dierum ac noctium complectente[in templo eius]puta in patria ac triumphanti ecclesia. Veruntamen infra dicit Iohannes templum non vidi in ea,scilicet in ciuitate cœlesti:quod quomodo intelligendum sit,ibidem deo implente dicetur. Hæc seruitus,quietissima atq; dulcissima merces est seruitutis pręsentis laboriosę [Et qui sedet super thronum]id est deus omnipotens,trinus & simplex [habitat super illos] id est,in eis per dona gloriæ indesinenter quiescit,& desuper possidet eos,gubernatq; immediate per seipm non dirigendo eos in finem adipiscendum, sed conseruando immobiliter in fine adepto. Actuu.14

[Non esurient neque sitient amplius]secundum quod in esurie ac siti defectus atque pœnalitas includuntur : iugiter tamen appetent eum,in quem & angeli desiderant prospicere. Saciabitur ergo & omnino impletur in bonis desiderium cordis eorum,ita quod contentātur. i,Petri.1. Psalm,102

[neque cadet super illos sol]id est feruor persequutionis[neque vllus æstus]diræ aduersitatis vel anxietatis[quoniam agnus,qui in medio throni est]id est,inter beatos,& omniū corda inhabitans [reget eos]id est,confirmatos tenebit in bono,ita quod amplius errare,peccare,labi aut pati non poterunt[& deducet eos ad fontes vitæ aquarum]id est, plenitudine sapientiæ,exuberantia gaudiorum,inundātia æternalium diuitiarum,eos sine fine reficiet & potabit. Iuxta quod scriptum est:Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ. Fontes enim aquarū vitæ sunt infinita ipsa sapientia dei, immensa eius opulentia,plenitudoque iucunditatis ipsius. Quæ oīa quamuis in deo sunt vnus simplicissimus fons, tamen ob diuersitatem effectuum seu donorum pluraliter nominatur. Sicut & misericordia dei in se vna est,quæ frequenter plurali numero designatur. De hoc fonte ad plenum potantur beati, iuxta illud:Fluminis impetus lętificat ciuitatem dei. In quibus impletur,quod dominus per prophetam dicit: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis,& vt torrens inundans gloriæ gentium. Quod hic dictum est,apud Esaiam fere eisdem verbis exprimitur,vbi habet:Non esurient neq; sitient amplius, & non percutiet eos ęstus & sol:quia miserator eorum reget eos,& ad fontes aquarum potabit eos

B (margin) psalm.35 psalm,45 Esaiæ.66 Esaiæ.49

[Et absterget deus omnem lachrymam ab oculis eorum.]Ecce quam dulce verbum, quam familiarem se exhibet deus in patria his,qui pie lachrymantur, atq; salubriter cōpunguntur in via. Quam felix lachryma,quam creatoris clementissimi manus absterget. Ideo ait saluator:Beati qui lugent, quoniam ipsi saturabuntur. Hoc ipsum est,quod propheta prædixit: Præcipitabit(inquens)dominus mortem in sempiternū,& auferet lachrymam ab omni facie. Nonne stultissimi ac vanissimi probantur, qui propter huius breuissimæ vitæ ac immundissimę carnis delitias,tanta se beatitudine priuant? Quibus loquitur & Christus:Væ vobis q ridetis,qa plorabitis & flebitis. Væ vobis diuitibus,quia nunc habetis consolationē vrām Matth.5 Esaiæ.25

C

¶Explanatio cap. VIII. Et cum aperuisset sigillum septimum. Articulus nonus

OCTauum capitulum quidam incipiunt in hoc verbo : Et cum aperuisset:quidam in eo quod post pauca subiungitur:Et vidi septem angelos. Itaque[Cum] agnus habens clauem scientiæ,in quo sunt omnes sapientię thesauri[aperuisset sigillum septimū].i.seipsum vltimūq; libri ostensi sigillum secretum pscientiæ dei de statu ecclesiæ plenius enodasset, & qd in fine seculi Antichristo perēpto futurum esset,insinuasset [factum est silentium in cœlo] i.quies & pax in ecclesia[quasi media hora]i.modico tempore. Per quod figurabatur,quod ātichristo deleto ecclesia erit in pace,& libere prædicabit,qd tamen non diu durabit,quoniam cito veniet ad iudicium Christus. Vnde Beda hic ait:post interitum antichristi aliqntula reqes futura credit in ecclesia. De q̄ Dan.ita pdixit: Beatus q expectat,& peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque. Quod exponens Hieronym9 Beatus(inqt)q interfecto antichristo supra mille ducētos nonaginta dies.i.tres semis annos dies q̄draginta qnq; pstolatur:qbus est dn̄s atq; Saluator in sua maiestate venturus [Et vidi septem angelos]Hic scd'm Albertū incipit tertia visio. Et de angelis istis infra singillatim tractatur

tractatur. Per quos quidam intelligunt septem hæresiarchas, Arrium, Macedonium, Pelagium, & cæt. Quibus quod subditur non videtur bene congruere [stantes in cõspectu dei, &
Iob.1. datæ sunt illis septem tubæ] nisi forte dicatur, quod etiam alibi Sathã legitur affuisse inter filios dei, & coram eo stetisse. Hinc Berengandus, Haymo, Beda, & alij multi per septem angelos intelligunt prædicatores euangelicę legis vniuersos: quia frequenter & maxime in libro isto, per septenarium vniuersitas denotatur. Quibus diuinitus datæ sunt septem tubæ, id ẽ, cuilibet data est efficacia prædicandi, & sermo idoneus, quæ tubę nomine exprimunt, iuxta
Esa.58 Oseæ oct. illud: Quasi tuba exalta vocem tuam. Et illud: In gutture tuo sit tuba. [Et ali⁹ angelus venit & stetit ante altare] Quoniam hic iam alia visio est ostensa Iohanni, dicunt doctores catholici, hoc loco statum & cursum ecclesiæ plenius quasi a principio demonstrari atq; conscribi.
Esai.non. Vnde per angelum istum intelligunt Christum, qui est magni cõsilij angelus, & per incarnationis mysterium venit in mundum, stetitq; ante altare. i. in conspectu ecclesiæ: quæ secundum Berengãdum & Bedam altare vocatur. Vel altare est ara crucis, in qua ipse summus sa
Mat.26. cerdos sacrificauit deo patri seipsum. Sed & mensa, in qua cœnauit & primam missam cele
Ioan.13 brauit, corpus suum & sanguinem consecrando, atq; discipulis porrigendo nonne altare rite vocatur? Vel stetit ante altare illud sublime in patria. Quia licet esset in terra visibiliter, in cœlo tamen erat veraciter, & per clarissimam contemplationem astitit patri [habens thuribulum aureum in manu sua] Thuribulum aureum quidam exponũt corpus Christi immaculatum, ex quo deus odorem suauitatis accepit. Alij corda apostolorum, atq; credẽtium q̃ erant in manu, dispositione, directioneq; Christi. Potest nihilominus per thuribulum istud intelligi sanctissima conuersatio, seu meritum Christi, splendore sapientię & charitatis ardore ornata: quæ thuribuli ꝓprietates & actus impleuit, sicut paulo post dicetur. [Et data sunt E
ei incensa multa] id est, spiritalia holocausta, videlicet, orationes sanctorum ignitæ, quas fideles offerunt Christo mediatori, vt meritis suæ sacratissimæ in mundo hoc conuersationis perficiantur, atq; a deo patre seu Trinitate exaudiantur. Sicq; conuersatio seu meritũ Christi sortitur rationem thuribuli, quia sicut in thuribulo ignis & thus simul ponuntur vt odor suauis erumpat, ita in conuersatione ac merito Christi preces fidelium actusq; fundantur, vt coram deo suauiter redolescãt [vt daret] id est, patri offerret, tanquam aduocatus ac mediator, non vt verbum genitori ęquale [de orationibus sanctorum] quia incensa ista sunt de
Psal.140. numero orationum, quas deuoti per Christum immolant deo. Iuxta illud: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo [super altare aureum] id est, super conuersationis suæ meritum. Vel corpus suum ac corporis sui passionem, vt scilicet horum dignitate atq; virtute orationes sanctorum sortiretur effectum. Deniq;, teste apostolo: Christus interpellat pro nobis. Et Iohãnes dicit: Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris [quod est ante thronum dei] id est, in approbatione et be
Mat.3.17. neplacito eius, sicut ad filium loquutus est pater: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit [Et ascẽdit fumus aromatum] id est, odor seu grata acceptio [de orationibus sanctorum] quæ sunt flagrantissima coram deo aromata [de manu angeli]. i. virtute, interpellatiõe, & merito Chr̃i: q̃ ꝑces suoꝝ ĩmolat p̃ri, cui⁹ vultui nũc apparet ꝓ nobis ostẽdẽs ei F
q̃ ꝓ nobis assumpsit naturã, & q̃d in ea pro nobis fecit ac ꝓtulit. Ideo subdit [corã deo. Et accepit angel⁹] i. Christus [thuribulum aureũ]. i. corpus suum incontaminatum, vel conuersationem suam sanctissimam, eam pro nobis patri allegando, ac offerendo, seu ostendẽdo [& impleuit illud de igne altaris] i. donis, feruore, & gr̃a spiritussancti: qui altaris i. ecclesiæ ignis est. Nam & Christo homini dedit pater seu trinitas spiritum non ad mensuram. Et ipsemet Christus opa sua in summa charitate exhibuit & effecit, [& misit in terram] ignem istum seu gratiam & ardorem spiritussancti. Nam de plenitudine Christi accepimus omnes, q̃ ait: Ignem veni mittere in terram. Misit quoq; corpus suũ in terram, scilicet in sepulchrũ, & derelinquens illud in sacramento ecclesię cunctis fidelibus ad refectionem salutis, ad charitatis indiciũ, ad ꝑpetuã rei memoriã. Sed & conuersationẽ suã nob in exemplũ reliquit. Sicut scri
1.Pet.sec. ptũ ẽ: Chr̃s passus est ꝓ nob, nobis relinq̃ns exẽplũ, vt seq̃mur vestigia eius [Et facta sunt tonitrua & voces] i. sublimia ac mediocria documẽta [et fulgura] i. coruscãtia signa, put supra magis expositum est [& terræmotus magnus] i. grãdis admiratio habitatoꝝ terræ, alijs pœnitẽtibus, alijs obstinatis & cõuersos vexãtibus. Quãuis aũt expositio ista sit vera atq; catho
Dan,duo. lica: aptius tñ videt̃, vt angelus iste intelligat̃ angelic⁹ sp̃us ecclesiæ p̃sidẽs. s. Michael, q̃ nũc princeps extat Ecclesiæ, sicut olim synagogæ. Iste ecclesiã visitat, & añ eius altare stat, habẽs thuribulum aureum. i. charitatẽ p̃cipuã ad fideles, ꝑ q̃ eoꝝ spiritalia sacrificia colligit, deoq; offert: cui dantur incensa multa, quando ecclesia eius suffragia petit, suasque preces per manus illius deo offerri precatur. Quod & ille diligenter exequitur, offerens preces & actus fidelium

A delium super altare aureum illud cœleste in patria, super quod beati laudes & preces offerũt domino. Insup accipit angelus iste thuribulum suum aureum, quia charitatem suã extendit ad nos, eumq; implet igne pfati altaris, seipm ad nos amãdos inflãmãs: vel pcibus suis ac nostris ardorẽ sanctæ charitatis nobis a deo obtinens ac reportãs. Ideo sequitur: Et misit in terrã. i. corda fidelium hoc igne charitatis succendit, quo facto fiebant tonitrua, voces & fulgura, qa tũc corda pdicatorum, prælatorum, siue doctorꝝ cõfortata sunt atq; idonea facta ad pdicandũ, & ad miraculose agendũ [Et septem angeli q habebant septem tubas.] Quid p angelos istos eorumq; tubas signetur, p viribus dictum est [pparauerũt se, vt tuba canerent] i. ad psequendũ pdicationis officium sibi iniunctũ se idoneos exhibuerũt, se hũiliando, in dei ope sperando, iuste viuẽdo, vt qd pdicaturi erant, primo impleret, exẽplo Christi q cœpit facere & docere [Et primus angelus tuba cecinit] p primũ angelum tuba canentem, primus pdicatorꝝ ecclesiæ ordo, videlicet apostolorꝝ chorus, tubalit pdicans designat [Et facta est grãdo & ignis mixta sanguie] hoc accipi põt in bono, qtũ ad electos atq; cõuersos: & in malo, qtũ ad infideles, duros & repbos. Iuxta primũ sensum p grãdinẽ q percutit ṽba apostolorꝝ, q corda prauorꝝ arguẽdo pcutiebãt, & conuertebãt, intelligunt. Per ignem amor & gr̃a spiritus sancti. Per sanguinẽ cruor Christi p hominibus fusus. Hi ergo ṽbo dei percussi, & spirit⁹ sancti igne inde succensi sunt, q grando & ignis mixta sunt sanguine. i. ṽtute dñicæ passiõis dabantur & operabant. Porro iuxta sensum scd'm, p apostolorꝝ pdicationem repbi maiorẽ damnationẽ pmeruerunt ṽbis dei non obediẽdo: sicq; facta sunt eis grando & ignis mixta sanguine. i. tempestas atq; incendiũ infernale p sanguinolentis & carnalibus eorꝝ operibus. Verꝝ em̃ ṽo Beda venerab. hunc assumit sensum, quod per apostolorũ pdicationẽ hæ pœnę infernales innotuerũt hominibus, ita vt p grãdinem intelligatur frigus inferni, p ignẽ ardor ipsius. Ab aquis enim niuium ad calorẽ nimiũ transient, & vsq; ad inferos peccatum illorꝝ. Vt Iob ait: Pręter hũc & alius nõ incõueniẽs sensus accipi potest, q. s. ex apostolorꝝ pdicatione facta est grandis tempestas & ignis æmulatiõis in mundo, ad quæ cõsequuta est sanguinis copiosa effusio, qbusdã credentibus, aliis contradicentibus & credẽtes necãtibus [& missum est in terram] Totum istud secundũ Glossam, s. grãdo, ignis, & sanguis. i. hominib⁹ ista denunciata siue illata sunt: electis quidem salubriter secundum primam expositionem, repbis ṽo damnabiliter. s. ad damnationem eorꝝ, iuxta expositionem secundam [Et tertia pars terræ & arborꝝ combusta est, & omne fœnum viride combustum est] Sacra scriptura multiplicem sensum habere asseritur, non idcirco duntaxat, quoniam literaliter, tropologice, allegorice, & anagogice explanatur: sed ideo quoque, quia in ea vicissim sensus literalis est multiplex, secundum Augustinum. Cuius ratio est, quia interdum sensus literalis scripturę non est qui per verba, sed qui per res verbis designatas exprimitur. Res autem huiusmodi diuersas sortitæ sunt proprietates & actus, ideo iuxta hoc sensus literalis multiplicatur. Sic autem est in loco psenti. Præterea quod p terram habitantes in terra significent certissime constat quod etiam p arbores intelligant homines, liquet ex eo quod ait Saluat. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidet & in ignem mittet. Quod demum noĩe fœni hoĩes innuãt pãdit sermo ppheticus dicẽs: Vere fœnum est populus. Insup p tertiam ptẽ istorꝝ. s. terræ, fœni, ac arborꝝ, intelligenda est pars valde magna eorꝝ. Itaq; tertia pars terrę. i. hoĩm inferiorꝝ ac subditorꝝ, & arborꝝ. i. maiorꝝ ac platorꝝ, & om̃e fœnũ viride. i. hoĩes in qbus floret iuuentus & humor carnalitatis ac mundi psperitas, combusta sunt. i. consumpti. Quidam salubrit esse culpę amittẽdo, iuxta sapiẽtis sniam dicẽtis: Verte impios & non erũt. Quidã infelicit dã C nationẽ incurrendo, put grãdo, ignis, & sanguis duplicit exponunt. Quod aũt grandinis nomine verbũ dei possit intelligi, hinc constat, quod p Hieremiam dominus loquitur: Nũquid non ṽba mea sunt quasi malleus conterens petram? [Et secundus angelus tuba cecinit] id ẽ chorus ordo seu cœtus discipulorum, quos apostoli a suis sedibus ad loca diuersa prædicandi gratia direxerunt, vel in certis vrbibus ordinauerunt episcopos: quales fuerunt excellentissimi patres ac prædicatores Dionysius, Polycarpus, Ignatius [Et ecce tanquam mons magnus igne ardens] id est, diabolus per superbiam eleuatus, cui dicitur: Quid tu mons magne coram Zorobabel, in quo est ignis inuidiæ, feruor totius impietatis. Vnde secũdũ Dionysiũ in diabolo est amens furor, [missus est in mare] id ẽ, in corda incredulorum amara & inquieta ingressus est, vt per eos euangelicæ prædicationi resisteret. Nam (vt Dionysius scribit) audientes Græci crucem prædicari & resurrectionem ex mortuis, lato ore riserunt, & tyranni exacerbati fuerunt [& facta est tertia pars maris sanguis] id est, valde magna pars gentium fidem recipientium sunt occisi [& mortua est tertia pars creaturæ, quæ habebat animã in mari] Quia, vt dictum est, in hoc mari magno, quod est seculum neq̃, multi istorꝝ sunt trucidati. Alij vero q vel non crediderunt, vel credentes vexauerũt, spiritalr mortui sunt. Itaq; homine

Margin notes: Actuum. 1 — Iob. 14 — Augustĩ. — Matthæ. 3 — Esaiæ. 40 — 1. Petri. 1. — prouer. 12 — Hiere. 23 — zachar. 4

Marci.16 nomine creaturæ intelligitur homo,teſtante ſeruatore:Prædicate euangelium omni creatu
romano,1 ræ.Et Apoſtolo dicente:Inuiſibilia dei a creatura mundi,ꝑ ea quæ facta ſunt,intellecta con D
ſpiciuntur[& tertia pars nauium interijt]i.rectoꝝ & ꝑlatoꝝ eccleſiæ, q̊ꝝ eſt alios ꝑ hoc ma
re turbulentiſſimũ ad ſalutis vehere portum.Tunc nanqꝫ epiſcopi,alijqꝫ principales inter fi
deles,primi trahebãtur ad mortem[Et tertius angelus tuba cecinit]i.ordo ſanctoꝝ doctoꝝ
q ceſſante ꝑſecutiõe eccleſiæ a tyrãnis cõtra inſurgẽtes hæreticos tubaliter prædicauit,& ſcri
pturas ꝟe expoſuit.ſ.Hieronymus,Auguſtinus,Ambroſius[& cecidit de cœlo]i.de eccleſia,
[ſtella magna]i.quiuis hæreſiarcha.Vel hæreſiarcharum catena vel cœtus,q ad ſcientiæ emi
Iudæ pri. nentiam,ſanctitatiſqꝫ apparentiam,ſtellæ vocantur.Nam & tales ab apoſtolo Iuda ſydera
errantia vocantur.Et quidam per ſtellam iſtam intelligunt Pelagium,hæreſiarcham,q fuit
valde literatus & monachus[ardẽs ſicut facula]Hi enim flamma proprij ſenſus & igne am
bitionis vehementer accenſi fuerunt.[Et cecidit in tertiam partem fluminũ & in fontes aq̃
rum]i.corda multorum etiam baptizatorum infecit ac perturbauit.Imo & fontes aquarũ,
doctores videlicet & ꝑlatos,a quibus riui ſciẽtiæ ad ſubditos profluũt,partim ſubuertit.Nã
multi epiſcopi ac prælati per hæreſiarchas fuerunt corrupti,[& nomen ſtellæ dicitur abſin
thium] quia amaritudo,& dolor generabatur electis ex cuiuſcunqꝫ hęreſiarchæ puerſiſſimis
documentis[Et facta eſt tertia pars aquarum abſinthium]idqꝫ dupliciter. Nam qui conſen
ſerunt hæreſiarchis facti ſunt ſimiles eis,& appellantur abſinthium, propter amaritudinem
vitiorum,quibus contra catholicos ſæuiebant. Cæteri autem fideles propter hæreticorum
impudentiam & errores,ſimpliciumqꝫ pereuntium ſeductionem amare planxerũt[& mul
ti homines mortui ſunt de aquis]i.de hæreſiarcharum doctrinis,ſiue diſcipulis[quia amarę
factæ ſunt aquæ]i. ſpiritus ſancti dulcedinem perdiderunt,& felle falſitatis ac prauitatis in E
fectæ ſunt.Vnde & quoſdam catholicorum corporaliter occiderunt[Et quartus angelus tu
ba cecinit]i.ordo vel cœtus doctoꝝ qui contra negligẽtiam, & peccata fidelium præſertim
paſtorum loquuntur.Olim nanqꝫ qñ vigebant hæretici,erant valde ſctĩ epiſcopi, poſtea au
tẽ reddita vndiqꝫ pace cœperunt ꝑlati neglig ẽtius agere & q̃dã ſecuritate torpere. Vñ & ſub
Dan.duo. diti inferioreſqꝫ delapſi ſunt[percuſſa eſt tertia pars ſol̃].i.ꝑlatoꝝ q debẽt inſtar ſolis lucere
Math.5. & calorem amoris diuini in aliorum corde producere.Quibꝰ ait Saluator:Vos eſtis lux mũ
di.Iſti verbis diuinis percuſſi,repræhenſi,notati ſunt[& tertia pars lunæ]id eſt,congregati
onis eccleſiaſticæ illis ſubiectæ a quibus eſt illuſtranda[& tertia pars ſtellarum] id eſt,religi
oſorum ac inferiorum prædicarorum,quibus ornatur eccleſia ſicut cœlum aſtris[ita vt ob
ſcuraretur tertia pars eorum] Nã ex prælatorum potiſſime epiſcoporum ruina & impia vi
ta,inferiores iſti paſſi ſunt magnam diuinæ illuſtrationis & gratiæ minorationem, ſplendo
remqꝫ ſanctitatis,& famæ perdiderunt nitorem[& diei non luceret pars tertia noctis ſimili
ter]Per diem contemplatiui,pet noctem actiui & in pœnitentiæ actibus conſtituti ſignan
tur.Horum grandis pars claritatem gratiæ amiſerunt,ita quod ſicut tenentur proximis ſu
is non lucent exemplo,fama,doctrina,conſilio atqꝫ auxilio,quandoquidem maximum ma
lum eccleſiæ,eſt negligentia ſuperiorum , & conſequens inde caſus inferiorum,ac diſſolutio
atque carnalitas religioſorum multorum.Iuxta hunc modum ſumendi diem & noctem fer
Pſalm.18. tur in Pſal.Dies diei eructat verbum & nox nocti indicat ſcientiam[Et vidi]in imaginaria
viſione[& audiui]id eſt,angelo edocente percepi ac intellexi.Vnde iſtud videre & audire re F
aliter idem ſunt[vocem vnius aquilæ volantis per medium cœlum]Per aquilæ huius effigi
em quam in interioribus ſancti Iohannis angelus ſanctus formauit, ipſemet Iohannes hoꝝ
ſcriptor ac denunciator figurabatur.Porro per medium cœlum, eccleſiæ protenſio inſinua
tur[& dicentis voce magna]id eſt,ſerioſa & affectuoſa[Væ væ væ habitantibus in terra]id
eſt,viatoribus præſertim terrena amantibus.Dicitqꝫ ter væ,ad ampliorem exaggeratiõem,
clarioremqꝫ mentis ſuæ expreſſionem,conformans ſe conſuetudini prophetarum,qui inſtã
te magno periculo,vocem doloris ſignificatiuam ter exprimere conſueuerunt.Quemadmo
Iohe. pri. dum,Iohel,Hieremias,Ezechiel,in quorum libris ſubĩde ſic ſcribitur,A,a,a,diei domini,vel
Hierem.1 aliquid tale.Et in Zacharia:O,bis repetitur[de cæteris vocibus trium angelorum,qui erant
Eze.duo. Zachar.4 tuba canituri]id eſt,toties dixit væ habitantibus,& cæte.propter acerbitatem tribulationũ
denunciandarum ſub vocibus trium angelorum ſequentium. Iam enim quinque angeloꝝ
buccinatio eſt deſcripta,reſtat trium.Itaqꝫ ſi per vę intelligatur pœna damnationis æternæ
vel malum culpæ,referenda erunt hęc væ ad ipſos perſequutores iuſtorum,ſeu reprobos.Si
vero temporalem afflictionem deſignet,poterit ad electos,qui multipliciter affliguntur,re
ferri.Vnde & ad intuendum triplex malum,dicit ter væ.Eſt enim peccatum,temporalis ve
xatio,æterna damnatio.Poſtremo quæ dicta ſunt,ad noſtram poſſent informationem con
uerti,vt ſcilicet diſcamus & ſtudeamus continuis atqꝫ ardentibus oratiõibus inſudare:quũ

tanta ſit

A tanta fit orationis virtus & dignitas, vt angelicis manibus recipiatur, ac in cœlum mox deferatur, faciatque suauem coram deo odorem, & qualiter cætera nobis valeant coaptari, per facile reor Tobiæ.12

¶Explanatio Capit. noni: Et quintus angelus tuba cecinit.
Articulus decimus

QVemadmodum statim post Christi ascensionem, & spiritus sancti missiõem, cœpta euangelicæ legis prædicatione hæreses oriri cœperunt: sic secundum quosdã catholicos doctores & patres, Antichristi aduentum pcursuræ sunt hæreticæ prauitates. Et inde quidam exponunt præsens capitulum. Omnes autem de hæreticis ista exponunt. Sed aliq de illis hæreticis, q in primitiua fuerunt ecclesia, aliqui de illis qui post Arrium eruperunt. Beda vero, Albertus & alij multi, de illis qui Antichristi præcurrẽt aduentum. Sensus autem pro magna parte redit in idem. Vnde & sic exponenda est litera, « vt omnibus queat aptari [Et quintus angelus tuba cecinit] id est, quintus ordo vel chorus pdicatorum atque doctorum, ea quæ Christi sunt fortiter prædicauit, quod tamen potissime sumitur de his prædicatoribus, qui post præfatos erunt, aduenientibus memoratis hæreticis « Antichristi aduentum præcurrentibus [Et vidi stellam de cœlo cecidisse in terrã] id ẽ, quempiam hæresiarcham, seu hæresiarcharum cateruam, qui ob scientiæ fulgorem stellæ vocantur. Et quia plæriq; eorum, antequam laberentur in hæresim, quasi stellæ in ecclesia splenduerunt, secundum Berengandum. Labuntur ergo de cœlo, id est, de ecclesia quæ regnum cœlorum vocatur. In terram id est, ad vitam terrenam & viciosam: atque ad eos quorum affe- « ctio in terrenis versatur [& data est illi clauis putei abyssi] id est, potestas siue industria aperiendi profunditatem, vel secretum fluctuantis amari hæretici documenti. Aqua enim do- B ctrinam significat. Abyssus vero mortifera ac submergentia hæreticorum figmenta. Heresiarchæ itaq; per apparentem ac fictam sanctitatem, per eloquentiæ venustatem, per naturalem philosophiam, per scripturarum inordinatam allegationem, secreta suorum pãdunt atque proponunt errorum. Denique puteus abyssi dici potest intellectus hæresiarchæ, ex q̃ dogmata hauriuntur iniqua: & hunc puteum suum simulatores & callidi hæresiarchæ sub spe « cie serenissimi fontis aperiunt, felque sub colore mellis propinant. Hinc subditur [Et aperu- « it puteũ abyssi] id est, cordis sui versutias hæreticosq; errores [& ascendit fumus putei abyssi sicut fumus fornacis magnæ] id est, hæreticæ impietatis tenebrosus error & falsitas nubilosa, longe lateque dispersa sunt copiose, & fœtor perfidiæ coram deo ascendit: sed & fama hæ- « resiarchæ vulgata est. Quia vt facerent sibi nomen, noua asserere præsumpserunt [& obscu- « ratus est sol & aer de fumo putei] Per solem sicut iam dictum est, plati atque doctores ac superiores quique seu eminentes (quorum est alios illustrare) signantur, & talium multi hæreticorum errore commaculantur: lumen rectæ fidei, ac virtutum perdentes splendorẽ. Aeris vero nomine plebs ipsa seu grex significatur, qui a prælato suscipit scientiæ lumen, quemamodum a sole aer fulgorem. Plebs autem facilius etiam decipitur. Obscurantur quoq; electi, dum per hæreticos diffamantur & contristantur [Et de fumo putei exierunt locustæ super terram] id est, hæretici hæresiarcharum filij siue discipuli, instar locustarum multi, & di- C storte incedentes per semitas tenebrarum, animo leues ac petulantes. Hi nempe ab hæresiar- « chis spiritaliter generantur [Et data est illis potestas sicut habent potestatem scorpiones ter- « ræ] id est, deo pmittente potestate sibi concessa abutentur, & nocebunt ac animas lædent impuise, acute, blãdisone: sicut scorpio improuise diffundit venenum, nam vultu blanditur, & « percutit cauda [Et præceptum est illis] id est, deo agente prohibiti sunt [ne læderent fœnum « terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: sed tantum homines, qui non habent si- « gnum dei in frontibus suis] Per fœnum, inferiores, fragiles, & incipientes: per viride, mediocres & proficientes: per arbores maiores, atq; perfecti sunt designati: quibus deo iubẽte hæretici non queunt nocere in anima, quando electi sunt: quoniã dei gratia conseruantur. Homines vero signum dei in suis frontibus non habentes, sunt qui charitatẽ et opera fidei non habent: qui iusto dei iudicio falli, ac disperire sinuntur. Quemadmodum ait apostolus: Mittet illis deus spiritum erroris, vt credant mendacio: eo quod veritatis charitatem non recepe- « runt. Et Christus testatur: Quoniam refrigescet charitas, abũdabit iniquitas multorum [Et « datum est illis] id est, hæreticis a deo præordinatum [ne occiderent eos] puta præfatos fideles, morte perfidiæ vel naturæ. Nã & si aliqs Chrĩanos, nõ tñ vniuersos, occidere pmittẽtur « [sed vt cruciarent eos] i. corporaliter persequerentur [mẽsibus qnq;] i. per omne tempus vitæ pſentis: q̃ propter quinq; sensus in quibus agitur, & quinq; ætates quibus extẽditur (quæ sunt infantia, pueritia, adulescentia, iuuentus & senectus) p quinq; menses designatur. Beat⁹ Gregorius facit sex ætates in homine. Nam vltimam bipartitur, vocans posteriorẽ eius partem decrẽ

Marci.13 Matth.25 Apocly.8. Matth.24 Esaiæ.40 Matt.24 2.Thess.2 Matt.24 Gregori.

tem decrepitam:vt ſex ætates hominis ſex ætatibus mundi conformet. Itaq; permittit deus
1.Cor.11. in ſeculo iſto catholicos ab hæreticis tribulari,ſicut apoſtolus loquitur:Oportet hæreſes eſſe D
vt qui probati ſunt,manifeſti fiant[Et cruciatus eorum]id eſt,pœna a perfidis inflicta fide
libus erit[vt cruciatus ſcorpionum cum percutit hominem]id eſt,talis erit,qualis eſt pœna
quam ſuſtinet a ſcorpione percuſſus:quia vt tactum eſt,acute,improuiſe, & venenate noce-
bunt.[Et in diebus illis]quibus hæretici ſic vaſtabunt eccleſiam,& varijs modis eam irreue
renter tractabunt,plurimoſq; decipient,[quærent homines mortem]corporalem dicentes
roman.7. cum Paulo : Infœlix ego homo,quis me liberabit de corpore mortis huius? Vt ſcilicet ſint cũ
Nume. 11. Chriſto,nec tantam enormitatem conſpiciant. Sicut & Moſes domino ait:Obſecro vt occi
das me,ne tantis afficiar malis[& non inuenient eam,& deſiderabunt mori, & fugiet mors
ab illis]Quoniam deus pro ampliori eorum profectu,atque propter inferiorum cuſtodiam
conſeruabit eos in vita. Itaque in tribulatione grauiſſima conſtitutus poteſt appetere mor-
tem corporalem,vt viam ad vitam beatam,& cum conditione ſaltem implicita,in quãtum
3.reg.19. Tobiæ.3. ſcilicet deo placuerit. Sic enim Helias & Tobias animas ſuas tolli rogabant a corpore. Pau
2.Cor.1. Dan.28 lus quoq;:Supra modum,inquit,grauati ſumus,ita vt tæderet nos viuere[Et ſimilitudines
locuſtarum ſimiles equis paratis in prælium]Non ait locuſtæ,ſed ſimilitudines locuſtarum
ad innuendum,quod omnia iſta in imaginaria viſione ſibi oſtenſa ſunt. Itaq; ſimilitudines
locuſtarum,id eſt,hæretici,ſimiles erant equis ad pugnam paratis,id eſt,cum feruore & im-
petu procedentes,ſine dei timore ac diſcretione. Et ſicut equi non ſua ratione,ſed ſeſſoris im
pulſu aguntur in bellum: ita doctores peſtiferi diabolico ſpiritu agitati feruntur cõtra eccle E
ſiam[& ſuper capita eorum tanquam coronæ ſimiles auro]id eſt,ſigna victoriæ præferent.
In mentibus quoque eorum,quæ ſpiritaliter capita nuncupantur,ſecularis ſapiẽtiæ fulgor,
imo & ſcripturarum quædam cognitio refulgebit. Veruntamen, quoniã vera & ſalutari ſa-
Mat.27. pientia carent,nec ipſas ſcripturas recte intelligunt,ſed ſubuertunt,non coronæ aureæ, ſed
tanquam coronæ auro ſimiles in eorum capitibus deſcribuntur[Et facies eorum,ſicut faci-
es hominis]Hoc ideo dicitur,quia hæreſiarchæ & quidam eorum ſequaces, frequenter ſunt
ingenioſi ſeu cauteloſi. Per faciem equidem ratio deſignatur. Ad inſinuãdum ergo quod ra
tionabiles quodammodo eſſe videntur(nam & naturalis rationis argumentis ſe muniunt)
dictum eſt,facies eorum ſicut facies hominis. Et ſicut in facie hominis ſunt os,per quod elo-
quentia,naſus quo diſcretio,oculi quibus ſapientia & mãſuetudo ſeu modeſtia deſignatur:
ita hæreſiarchæ eloquentes,prudentes,diſcreti inaniter apparebunt.[Et habebant capillos
ſicut capillos mulierũ]Per capillos capitis,cogitatiões,affectiõesq; cordis ſignãtur. Quũ er-
go hæretici cogitatiõibus affectionibuſq; carnalib9, mollib9,inſtabilib. effœminatis repleti
Eccleſi. 21 ſint:recte inſtar fœminarum criniti feruntur. [Et dentes eorum ſicut dentes leonum]id eſt,
quicquid ſimulationis & fictæ pietatis aſſumpſerint,tamen re ipſa ſçuiſſimi erunt & animas
dilaniabunt,atq; conſumptas in diaboli corpus traijcient. Rurſus, quemadmodum dentes
leonum fœtorem emittunt:ſic iſti per diffamiam fœtidi erunt,& vitijs coram deo fœtentes
[Et habebant loricas ſicut loricas ferreas]i. indurata cõtra ꝟitatem ꝑcordia & varia errorũ
ſuorum munimenta,vndique contra catholicos ſe armantes[& vox alarum] id eſt,inſolen
tia verborum,ſeu ſtrepitus exercituum,earum[ſicut vox equorum multorum currentiũ in
2.Timo.3 prælium]Quo datur intelligi,quod nullam habẽt in loquendo verecundiam,garruli & pro F
Eſai.8. caces,quorum ſermo ſerpit vt cancer. Præterea,quod per alas ſignificentur exercitus, patet
per illud Eſaiæ:Erit extenſio alarum eius,vtpote regis Aſſyriorum,implẽs latitudinem ter-
ræ tuę o Emanuel[Et habebant caudas]id eſt,fautores & turmas poſt ſe currentes [ſimiles
ſcorpionum]id eſt,pungitiuas,crudeles,procaces. Qui enim alium ſequitur adulando, iuuã
Eſai.non. do,hortando,cauda vocatur,Eſaia dicente:Propheta docens mendacium cauda eſt[& acu
lei]id eſt,induſtriæ decipiendi,blaſphemiæ,ſcandala,& tormenta quæ infligunt catholicis,
[erant in caudis earum]quia his iaculis feriunt & occidunt quam plurimos [& poteſtas ea-
rum nocere hominibus menſibus quinque]Permittuntur enim decipere reprobos,tempo-
raliterque affligere iuſtos. Cur autem per menſes quinque totum tempus præſentis vitæ ex
primatur,iam patuit[Et habebãt ſuper ſe regem angelum abyſſi]id eſt,diabolum,qui in im
Iob.41 pijs regnat,iuxta illud Iob:Ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ. Impij autem, ſecundum
Eſa.57 quod Eſaias profatur,ſunt quaſi mare feruens quod quieſcere non poteſt. Quemadmodum
Hebr.1 autem quidam angelici ſpiritus præſident ſingulis hominibus,ſcilicet,quilibet vni,& quidã
eorum præſident regnis,vt hi qui ſunt de ſupremo ordine infimæ hierarchiæ:ſic & quilibet
homo vnum habet exercentem diabolum,& regnis certi aduerſantur diaboli. Nam & de quo
libet ordine angelorum aliqui lapſi creduntur[cui nomen Hebraice abaddon] quod inter-
pretatur exterminans,ſeu diſperdens[græce autem apollion,latine autem habet nomen ex-
terminans]

A terminans]& hoc ab affectu suæ maliciæ. Nam per seipsum & suos ministros indesinenter conatur fideles exterminare, hoc est, extra fines seu terminos ecclesiæ militantis ac triũphãtis statuere, & vera beatitudine, quæ rationalis creaturæ finis est, spoliare. Ponitur autẽ nomẽ diaboli in tribus linguis præcipuis, per quas cæteræ dãtur intelligi: quia hæc scripta sunt ad totius profectum ecclesię ex varijs linguis collectę, quatenus vniuersis diaboli innotescat proprietas: qui & in omni lingua multos exterminauit. De quibus Sapiens loquitur: Ab itinere iusto abierunt in exterminium. [Væ vnum abijt] id est vna harum trium tribulationũ modo descripta est, & tempore suo finem habebit [& ecce veniunt adhuc duo væ] id est, duę prægraues tribulationes post illam sequentur sub tuba sexti & septimi angeli [Et sextus angelus tuba cecinit] id est, sextus ordo seu chorus prędicatorum valde prędicauit. Quod de prędicatoribus illis accipitur, qui instante Antichristi aduentu ecclesiæ filios præmunire studebunt, secundum Haymonem, Bedam, Albertum [Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei.] Omnia ista in imaginaria visione ostendebantur Iohanni per angelum qui verba, effigies, atque imagines in interiori sensu Iohannis formauit. Itaq; per vocem istam, quam audiuit in spiritu designatur concors totius ecclesiæ sensus, prædicatio, vel doctrina. Porro altare aureum appellatur ecclesia seu fides & charitas eius, secundumquod plenius dictum est: Quatuor cornua sunt quatuor euangelia, vel quatuor principales virtutes, vel vniuersi doctores ac prædicatores, ecclesiam in quatuor mundi partibus protegentes: ex quibus omnibus vnanimis prædicatio oritur, vt contra Antichristum & eius fallacias prædicetur. Est quoq; altare hoc ãte oculos dei, quia acceptum est cuncta cernenti. Oculi enim domini super iustos. Et beneplacitũ est domino in populo suo. Itaque audiui vocem, [dicentem sexto angelo, qui habebat tubam,] id est, memorato ordini prædicatorum tempore suo fortiter prędicaturo [Solue quatuor angelos qui alligati sunt in flumine magno Euphrate] Per hos quatuor angelos quidam intelligũt dæmones. Alij principes seculi infideles, qui omnes dicti sunt quatuor propter quatuor plagas terræ principales, in quibus demorantur & regnant. Insuper per Euphratem, seculum nequam procellosum ac fluctuans designatur: in quo angeli isti ligati sunt, quoniam diuina virtute eorum refrenatur crudelitas, ne iuxta libitum suum queant nocere. Hos igitur angelus iste soluet, id ẽ soluendos denunciabit, quia tunc plus solito desæuire, tentare & persequi permittentur [Et soluti sunt quatuor angeli] id est, aduersarij isti tempore suo ecclesiam impugnare sinentur, [qui parati erant] id est, erunt. Loquitur enim de futuro quasi præterito, consuetudine prophetali, propter certitudinem veritatis [in horam & diem & mensem & annum] id est, indefesso animo parati erunt continue, seu omni temporis sui spacio, persequi iustos. Verũtamẽ Haymo per horam intelligit medium annum, per alia tria, tres annos, qbus Antichristi durabit tyrannis [vt occiderent tertiam partem hominum] id est, plurimos valde [Et tertia pš terræ combusta est] id est, multitudo habitatorum terræ igni impietatis seu duritia tribulationis consumpta. Multos enim spiritaliter periment, quos a Christi fide & cultu auertent: quos autem auertere nequierint, corporaliter lædent [& numerus equestris exercitus] istorum quatuor angelorum Satanæ est [vicies milies dena milia] Hic rursus, sicut & supra freqnter, ponitur numerus determinatus ꝓ indeterminato q̃si innumerabilis multitudo tũc ꝑsequutura est Christianos. Vicies autem est bis decies, hoc est vicesies. Porro, vt ait Berengãdus, quemadmodũ deus habet equos suos, scilicet, prædicatores, qui eum per vniuersum orbem deportauerunt, ita habet diabolus equos suos, id est, omnes impios super quos sedet & ad perpetranda diuersa scelera impellit. Denique hęresiarcharum discipuli dicuntur eorum equi: omnes quoq; ministri principum iniquorum equi eorum vocantur, dum eis ad mala agenda infeliciter obsequuntur [Et audiui numerum eorum] id est, angelo loquente & edocente, percepi ac intellexi numerum huius equestris exercitus, & quid significaret [Et ita vidi equos in visione] imaginaria atq; prophetica, quod scilicet isti veritatis aduersarij hæretici, fuerunt mihi ostensi tanquam diabolorum mancipia [& qui sedebãt super eos] id est, dæmones hæresiarchis ac hæreticis præsidentes. Vel hæresiarchæ & principes psequutores suis discipulis ac ministris dominantes [habebãt loricas igneas & hyacinthinas, & sulphureas] Per loricam hoc loco exprimitur quæcunq; armatura spiritalis cõtra fidei ac virtutum synceritatem, seu cordis duritia. Vel proprie lorica est iniusticia: sicut & lorica bonorũ extat iusticia, secundum illud Pauli: Induti loricam iusticiæ. Istæ loricæ sunt igneæ, propter ardentem persequendi affectum, & propter ignem iræ atq; furoris persequutorum. Et hyacinthinæ, id est, cœlestis cuiusdam apparentiæ erunt, quoniam magnam boni & veri speciem sibi assument: secundum quod diabolus trãsfigurat se in angelum lucis. Hyacinthus autem cœlestem habet colorem. Vel hyacinthinæ, id est, fumeæ, secundum Haymonem & Bedam: eo

Margin: i.petri.5. — Eph.sexto. — Sapien.5 — Apocly.8. — Marci.16. — psalm.33 — psalm.145 — Iob.35 — Matth.24 — Apocal.7 — Hieremi.4 — Iohe.2 — Eph.sexto.

quod oculum mentis obtenebrabunt,quemadmodum fumus oculos corporales. Sulphurei
quoque ſcribuntur, quia per falſitatem,impietatem,blaſphemiam contra Chriſtum proce- D
dent[Et capita equorum]id eſt,dœmones,hæreſiarchæ atque tyranni,impiorum iſtorũ ca-
pitanei[erant vt capita leonum]id eſt ,ſuperbi erunt,feroces,& deuoratores fidelium[& de
ore ipſorũ procedebat ignis]id eſt ſermo inuidioſus & rabidus, ſeu ſententia occiſionis con
tra fideles[& fumus]id eſt,verba ventoſa,vanitatiſq; vapor inſtabilis[& ſulphur] id ẽ,bla-
ſphemię fœtor. Etenim ſic loqui imprudentibus,non ſapientibus competit,iuxta illud Iob:
Iob.15. Nunquid ſapiens reſpondebit quaſi in ventum loquens, & implebit ardore ſtomachum ſu-
um?[Et ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars]id eſt magna multitudo[hominum]vt po
te[de igne,fumo & ſulphure]Nam & ipſi hæreſiarchæ & hæretici ſuis erroribus & peccatis
primo ſpiritaliter ſeipſos occidẽt,deinde multos inficient ſtabilitos vero in fide et gratia cor
poraliter tribulabunt[Poteſtas enim equorum]id eſt hominum impiorum iſtorum[in ore
ipſorum eſt]id eſt,ſermone iactantiæ. Vel in ore,hæreſiarcha eorum magiſtro, qui eſt tanq̃
os diſcipulorum ſuorum,pro quibus effatur[& in caudis eorum]id eſt, miniſtris eos ſequen
2. Theſſ. 2 tibus. Vel in caudis,id eſt,officio aſtutijſq; eorum. Ideo ſubditur. [Nam caudæ eorum ſimi-
les ſunt ſerpentibus]propter calliditatem,& quia falſitatum venenis erunt repleti [habẽtes
capita]id eſt,magiſtros ac principes mendaciorum ac viciorum,[& in his nocent]id eſt,au-
thoritate,virtute,ſuggeſtione capitum horum vaſtabunt catholicos. [Et cæteri homines,q
non ſunt occiſi in his plagis]id eſt,pagani atque idololatræ,qui pro fide perſequutiõem paſ
ſi non ſunt[neq; egerunt pœnitentiam ab operibus manuum ſuarum,vt non adorarent ſi-
mulachra aurea,& argentea,& ærea,& lapidea]id eſt , de idololatria ſua ſe non emendaue-
runt[Et non egerunt pœnitentiam ab homicidijs ſuis neque a veneficijs]quibus occulte læ
Lucæ 13. ſerunt[neq; a fornicatione neque a furtis]omnes,inquam ,hi ſimul peribunt. Eſtq; hic mo-
dus loquendi detruncatus ſeu decurtatus,in quo aliquid ſubintelligere & ſupplere oportet. E

¶ Expoſitio Capitis X. Et vidi alium angelum fortem.& cæter.

¶ Aticulns Vndecimus

QVemadmodum tactum ẽ,quidam conati ſunt librum iſtum exponere de ſtatu &
tribulatione Eccleſiæ,ſecundum proceſſum & ordinem temporum ſub euangeli-
ca lege,a tempore apoſtolorum ſeu primo Chriſti aduentu,vſque ad perſequutio-
nem Antichriſti,finemque ſæculi. Talem quoque expoſitionẽ ex hiſtorijs & chro
nicis extrahunt,& vſque ad tempus ſuum,quo taliter hæc expoſuerunt protendunt. Deniq;
quidam eorum ſatis ſubtiliter applicant hiſtorias huiuſmodi ad huius libri tenorem. Et q̊d
Apoc.8.9 duobus præcedentibus capitibus de ſeptem angelis tuba canentibus ſcriptum eſt, de ange-
lis Satanæ ſeu peſſimis hominibus, ſcilicet, hæreſiarchis atque eorum ſequacibus, interpre-
tantur,per primum horum angelorum intelligentes Arrium,qui patrem & filium & ſpiri-
tum ſanctum perſona & natura diſtingui mẽtitus eſt. Pro cuius intolerabilis condemnatio
ne erroris,congregata fuit ſancta Synodus Nicæna trecentorum decem & octo epiſcoporũ
Per ſecundum intelligunt Macedonium, qui patrem & filium vnius eſſe naturæ concedens
ſpiritum ſanctum creaturam eſſe,affirmare prę ſumpſit,ſequens in hoc Lactantium,qui hoc
Hieron. ipſum aſſeruit,teſte Hieronymo. Contra huius Macedonij perfidiam,collecta fuit Synodus
Conſtantinopolitana,centum quinquaginta epiſcoporum. Porro per tertium angelum ac
cipiunt Pelagium hæreſiarcham,qui contra articulum fidei de gratia ſpirituſſancti,dixit ho F
minem propria poteſtate ſine gratia,ſcilicet,ex puris naturalibus,poſſe meritorie agere,nec
peccatum priorum parentum transfundi in poſteros. Per quartam intelligunt Euticen hæ
reſiarcham Conſtantinopolitanum,aſſerentem in Chriſto eſſe vnam dũtaxat naturam, ex
vnione naturæ diuinæ & humanæ reſultantem. Per quintum angelum intelligunt Valen-
tem imperatorem,qui de coniugis ſuæ conſilio in Arrianam lapſus eſt hæreſim. Per ſextum
autem Laurentium,qui ad papatum inordinate tendebat. Sub his angelis impijs factę ſunt
graues perſequutiones fidelium , præſertim ſub primo & eius fautoribus,ſcilicet Arrianis.
Apocal.1. De ſeptimo autem angelo dicetur poſtea. Veruntamen contra expoſitiones has quædam ſu
perius breuiter ſunt obiecta. Inſuper quod præſenti nunc elucidando capitulo ſcribitur[Et
vidi alium angelum fortem deſcendentem de cœlo amictum nube,& iris erat in capite eius
& facies eius erat vt ſol,& pedes eius tanquam columna ignis]exponunt de Iuſtino ſeniore
Imperatore Conſtantinopolitano,qui fuit vir Chriſtianiſſimus atq; pijſſimus,& cõtra Arri
anorum mendacia fidei zelo ſuccenſus. Hanc autem expoſitionem non proſequor,præſer-
tim cum in commento cuiuſdam nunc ſatis noti contenta ſit,& quia ſuperioribus non ſatis
concordat,nec antiquis ac ſolidis expoſitoribus Auguſtino,Haymoni,Bedæ , Berengando,
&c.conſonare videtur. Illos ergo ſequendo dicendum,quod deſcriptis eccleſiæ perſequutio
nibus,

nibus, nunc consolatio ponitur ex descriptione mysteriorum Christi. Nempe in libro isto, si
A cut in cęteris libris propheticis, sępius de eodem fit, & repetitur sermo, sub alia ac alia forma
& cum additione, maioreque explanatione. Itaque per hunc angelum fortem descendẽtem Psalm. 18.
de summo vtiq; cœlo, iuxta illud: A summo cœlo egressio eius, haud dubium quin per incar
nationis mysterium intelligitur Christus magni consilij angelus. Sicut superius declaratum
est plenius [amictum nube] id est, carne assumpta, peccato non aggrauata, per quam pluui-
am gratiæ, sapientiæ, & sanguinis nobis diffundit. Vnde in Esaię prophetia dicitur. Ecce do Esaiæ. 19
minus ascendet super nubem leuem, & ingredietur ægyptum [Et iris erat in capite eius,] id
est, charitatis & reconciliationis indicium atque clementia in ipso apparuit. Id nanque iris
designat, iuxta quod dominus ait: Arcum meum ponam in nubibus cœli & erit signum fœ geneſi. 9.
deris inter me & terram [& facies eius erat vt sol] hoc supra tractatum est plenius, vbi habe-
tur: Facies eius sicut sol lucet in virtute sua [& pedes eius tanquam columna ignis] per pedes
intelliguntur affectiones. Sanctæ autem & feruidæ affectiones sunt quasi columna ignis, q̃-
niam ardent in se, & alijs exemplariter lucent, quod Christo maxime competit. Certum est
autem, quod sicut corpus pedibꝰ, sic spiritus moueatur affectibus. Ideo quoq; Christi pedes
quasi columna ignis apparuerunt, quoniam ipse in cunctis suis operibus immaculatus per-
mansit, nec terram calcando labem incurrit, imo in extremis ac infimis actibus suis corpo-
ralibus, sicut sunt manducare, bibere, &c. in pleno charitatis feruore, sapientiæ quoq; splen
dore actualiter mansit stabilis indesinenter. Præterea pedes Christi sunt prædicatores vir-
tuosi, præsertim apostoli, qui eius nomen vbique tulerunt, quemadmodum de Paulo loqui
B tur: Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus. Hi ergo habent pe Actuum. 9
des vt ignis columnam, charitate feruendo, & sapientia illustrando, imo & alios inflamman
do, & fideles charitatiue portando, prout Paulus commemorat, dicendo: Petrus, Iacobus &
Iohannes, qui videbantur columnæ esse [Et habebat in manu sua libellum apertum] Sic em̃
in imaginaria visione apparuit, & per libellum hunc significabatur Euangelica Christi do-
ctrina, verbis parua, sensuum vero maiestate maxima. Vnde & Esaias prędixit: Verbum ab Esaiæ 10
breuiatum faciet dominus super terram. Hunc libellum Christus præsertim aperuit, quan-
do per spiritus sancti infusionem in die sancto Pentecostes corda apostolorum de lege euan Actuum. 2
gelica plene instruxit, quando item proprio ore sermocinatus est mundo. Præterea ante iã
dixit Iohannes: Vidi in dextera sedentis super thronum librum signatum sigillis septem, &
vidi agnum, & venit & accepit librum de dextera sedentis super thronum. Cunque aperuis
set librum, &c. Itaque quod ibi per librum signatum est, hoc hic per librum apertum, diuer-
sis respectibus insinuatur, vtpote quia æterna dei præscientia de statu, decursu, tribulatione
ecclesiæ latuit homines, quousq; per Christum eis est reserata. Ideo quia iam de septem sigil
lorum libri illius apertione præhabitum est, merito scribitur angelus iste, libellum in manu
apertum habere. Sed cum liber iste sit æternæ atq; immensæ præscientiæ dei designatiuus,
cur modo libellus vocatur? Respondendum quia per comparationem ad plenitudinem præ
scientiæ & notitiæ rerum in mente diuina permodicum est, quicquid hominibus reuelatur
C [Et posuit pedem suum dexterum super mare, sinistrum autem super terram] id est, tam ha
bitantibus in insulis maris, quam eis qui in arida commorãtur, Christus per discipulos euã- Matth. 10.
gelium prædicauit, imo & proprio ore aliqualiter id impleuit ad mare Tyberiadis, & ciuita
tes maritimas prædicando, quando & subinde in nauicula stetit in mari. Berengandus p pe
dem dextrum intelligit nouum testamentum, per sinistrum vetus, per mare gentiles in qui-
bus erat profunditas ignorantiæ & errorum, per terram Iudæos, qui p legem & prophetas
erant exculti. Per hoc itaque, quod in visione ista apparuit angelus Christum repræsentans
quasi ponens pedem dextrum super mare, signatum est quod euangelicam legem proposu-
it gentibus per Apostolos Christus. Per hoc vero quod sinistrum pedem posuit sup terram
significabatur, quod Iudęis vetus tradidit testamentum. Præterea quia, vt dictum est, per pe
des Christi eius apostoli exprimuntur (dextrum vocamus quod iucundum ac psperum est,
sinistrum quod aduersum) tunc Christus pedem dextrum posuit sup mare, quando relictæ
olim gentilitati p apostolos prospera nũciauit, quod, scilicet, ad bona gratiæ & gloriæ esset
electa. Prout in actis Paulus testatur dicendo: Ecce conuertimur ad gentes. Vbi mox subdi
tur: Audientes autem gentes gauisæ sunt. Sinistrum autem pedem posuit super terram, id ẽ Actuu. 13
super carnales & induratos Iudæos, quando eisdem per apostolos pręnunciauit, quod relin
quendi essent ac pituri, secundum quod Paulus dicebat. Notum vobis sit, quia gentibus mis Actuu. 18
sum est hoc salutare dei [Et clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.] Christꝰ
enim affectuosissime ac seriosissime prædicauit, dæmones, impiosq; perterruit, & cum sum-
ma authoritate ac efficacia est loquutus. Diffusa est enim gr̃a in labijs eius. De quo & aduer-

sarÿ eius compulsi sunt dicere. Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic loquitur. Sed quo-
Esaiæ 42. modo stare hæc possunt, cum apud Esaiam prophetam de Christo prædictum sit (quod & D
Matth. 12. Matthæus allegat) non clamabit, nec audietur foris vox eius? Est respondendum, quod per
hoc non nisi irrationabilis passionatusque clamor aufertur a Christo. Sicut & Paulus
Ephesi. 4 hortatur: Omnis amaritudo, & indignatio, & clamor tollatur a vobis. [Et cum clamasset]
Euangelium prædicando [loquuta sunt septem tonitrua voces suas] id est, vniuersi prędica-
tores eius, præsertim apostoli atque eorum discipuli: q septenario exprimuntur, ppter illius
numeri perfectionem & mysteria, & quoniam septiformi gratia spiritussancti erant repleti,
ex Christi commissione, prędicationis voces effundere sunt exorsi. Nam & ante passionē mi-
sit apostolos & septuaginta duo discipulos euangelizare, post passionem vero loquens apo-
stolis: Euntes, inquit, in mundum vniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. Prædi-
catores autem sancti propter verborum suorum efficaciam & terrorem tonitrua appellan-
tur. [Et cum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas,] iuxta sensum præhabitum [scri-
pturus eram] id est, putaui ac pręparaui me conscribere eas. Sicut supra ab angelo sancto au-
diui: Quod vides, scribe in libro [Et audiui vocem de cœlo dicentem] per inspirationem in-
ternam, quæ vox ab angelo est formata [Signa quæ loquuta sunt septē tonitrua, noli ea scri-
bere] Quod ait signa, potest esse nomen & verbum. Si nomen, sensus est. Signa, id est, voces
præfatas quæ signa sunt rerum non scribas. Si autē sit verbum, quod magis apparet, sensus
redit in idem. Signa, id est, absconde & sub secreto claude ea, quæ loquuta sunt septem toni-
trua & noli ea scribere, seu omnibus pandere. Hoc ideo dicitur, quia non omnia omnibus E
competunt, nec Christianæ fidei mysteria cunctis sunt passim pandenda, cum dicat Salua-
Matthæ. 7 tor: Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras proÿciatis ante porcos, ne con-
2. Cor. 12. culcent eas pedibus suis. Propter quod Paulus de se quasi de alio loquens: Audiuit (inquit)
arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et rursus: Non potui vobis loqui quasi spiritali-
bus, sed quasi carnalibus. Ista ergo secretiora Christianæ sapientiæ documenta, non sunt sa-
pientibus & perfectis, sed imperfectis & iniustis cælanda, vt pateant probis, lateant impro-
Daniel. 12 bos. Hinc Danieli loquutus est angelus: Signa librum & claude sermonē vsq; ad tempus sta-
tutum [Et angelus quem vidi stantem super mare] cum dextero pede [& super terram] cum
sinistro, vt dictum est [leuauit manum suam ad cœlum] gestum habitumque iurantis assu-
mens [& iurauit per viuentem in secula seculorum,] scilicet per deum æternum totius vitæ
opulentissimum & incommutabilem viuidissimum fontem [qui creauit cœlum] id est, om-
nes orbes cœlestes [& ea quæ in eo sunt] scilicet angelos, & beatos, solem, & lunam, & astra,
[& terram, & ea quæ in ea sunt, quia tempus amplius non erit] Quomodo autē tempus am-
plius non erit subiungitur [sed in diebus vocis septimi angeli cum cœperit tuba canere] id ē
fortiter prædicare [consummabitur] id est, ad effectum ducetur seu perficietur [mysterium]
id est, secretum [dei] quod in fine mundi præsignauit implendum [sicut euangelizauit p ser-
uos prophetas] qui tam in veteri, quam in euangelica lege fuerunt, atque de Christi myste- F
rÿs, consummationeq; seculi, & retributione finali noscuntur loquuti. Omnes quippe Apo-
stoli & cæteri quidam discipuli in nouo testamento spiritu fulserūt prophetico. Sicut & san-
ctus Dion. qui huic beato Iohanni in Pathmos relegato misit epistolā, in qua & de eius redi-
tu ad Ephesum prophetauit. Itaque quod angelus iste iurādo asseruit, quia tempus vltra nō
erit, refertur ad seculi consummationem, quia pacto finali iudicio cessabit motus primi mo-
bilis, cuius motus mensura est tempus, cessabitque tunc motus cœlestium corporum, ac trās-
mutatio elementorum. Porro si tempus sumatur secūdum quod dicitur mensura motus re-
rum mutabilium, manebit quantum ad rępbos in inferno, iuxta illud: Inimici domini men-
Psalm. 80 titi sunt ei, & erit tempus eorum in secula, Vnde & Beda hic ait. Erit vtiq;, vt ait Psalmus, tē-
pus impiorum inæternum, sed mutabilis secularium temporum varietas in nouissima tuba
cessabit. Haymo quoq; ait, quod in beatis tunc tempus non erit, sed in reprobis. Si vero obÿ-
ciatur, id quod diuinus sermo quodam loco testatur dicendo: Erit mensis ex mense, & sab-
batum ex sabbato, dicendū quod verbis illis non temporalis vicissitudo, sed perpetuitas pa-
triæ designatur. ¶ Ex his vacillare videtur expositio, exponentis hæc de Iustino Imperato-
re, & quæ infra dicentur de septimo angelo de Iustino Imperatore filio filÿ Iustini præfati,
non enim tunc tempus cessabit. Nec Iustino illi seniori competit, quod hic de angelo sup ma-
re stante asseritur, quod iurauit quia tempus vltra non erit, & cæt. [Et vocem quam audiui
iterum loquentem mecum & dicentem] Per vocem hanc intelligitur interna alloquutio an-
geli qui iam pauloante dixit Iohanni: Signa quæ loquuta sunt septem tonitrua, noli ea scri-
bere, & cæt. Per quem angelum quidam intelligunt angelum, qui in persona Christi Iohan-
ni ista ostendit ac dixit, secundum quod supra dicebatur. [Vade accipe librum apertum de
manu

A manu angeli stantis super mare & super terram,] id est, scripturarum nouæ legis intelligentiam sume a Christo. Quidam putant hoc dictum Iohanni in persona apostolorum, ad innuendum quod omnes apostoli a Christo instructi sunt. Vel in persona futurorum prædicatorum, qui docebuntur a Christo. Verius tamen reor, vt in persona propria Iohanni hoc dictum credatur: vel vt scripturarum mysteria profundius contemplaretur, clariusque cognosceret: vel vt futura ecclesiæ aduersa, cursum, & statum plenius nosceret: vel vt prædicationis officium ad Ephesum reuersus resumeret: vel certe ad insinuandum, quod post istam « reuelationem in Asia euangelium esset scripturus [Et abij ad angelum] stantem super mare « & terram, puta ad Christum [& dixi ei vt daret mihi librum] id est, horum notitiam mihi infunderet. Videbatur aũt Iohãni in imaginaria visione, q̃d ista corpaliter agerẽtur: sed intellectualiter deo per angelum edocente cognouit, quid significarent. Itaque mente studiosa « veritatisque auida, animo obedienti ac prompto, spiritali approximatione accessit [Et dixit mihi: Accipe librum & deuora illum] id est, diuinorum ac futurorum notitiam diligenter assume, memoriter retine, spiritaliter mastica, mẽtis visceribus imprime. Verbum etenim dei « cibus est animæ, [& faciet amaricari ventrem tuum,] id est, memoriam tuam seu mentem, quæ animæ venter est. Iuxta illud diuini eloquij: Fili accipe sapientiam quæ pulchra tibi erit, cum in ventre tuo eam acceperis. Et illud Iohannis septimo: Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. In reuelatione enim præfata cognouit Iohannes, quanta passura esset ecclesia: idcirco ei compassus est, & amaritudine bona repletus. Amaricata quoque est anima eius, quia tot Christianos vidit in hæreses & alia vitia ruituros. Quemadmodum et Ezechiel cum librum sibi oblatum, se deuorasse describeret, addidit: Abij amarus in indignatione spiritus mei, quæ videlicet fuit indignatio virtuosa contra iniquorum peccata: quam Apostolus Corinthijs scribens connumerat bonis affectibus ex tristitia, quæ secundum deum est, consequentibus. Insuper faciet amaricari ventrem tuum, id est, inferiorem animæ tuæ portionem, & corporalem naturam: quando cognitionem libri huius cœperis effectui mancipare, prædicando & operando ac multipliciter in dei vinea laborando [Sed in ore tuo erit dulce sicut mel] id est, in ipsa diuinorum reuelatione, primo delectationem in intellectu habebis. Veritatis nanque consideratio dulcis est ex sua natura: nec delectationi, quę est in considerãdo, opponitur tristitia. Delectabile ergo est animæ diuinitus illustrari, regi, doceri. Sed quia nonnunquam in tali reuelatione monstrantur dura & mala, idcirco in attendendo effectus qui consequuntur, amaritudo seu dolor mox generatur [& accepi librum de manu angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce.] Istud totum modo expositũ est. Vnde & Psalmista decantat Psalmo centesimo decimo octauo: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. In visione autem apparebat Iohanni, quod ista corporaliter fierent: sed eorum significationem intellexit. [Et cum deuorassem eum,] ruminando quæ mente percepi [amaricatus est venter meus] secundum intellectum nũc introductum. « [Et dixit mihi: Oportet te iterum prophetare] id est, futura prænunciare ac euangelizare, & scripturas sacras interpretari, verbo vel scripto [populis & gentibus, & linguis, & regib. multis] His v̄bis angelus p̄nunciauit Iohãni, q̃d de exilio esset Ephesum reuersurus, atq; ibidẽ ac locis circũiacentibus p̄dicaturus, Sed cũ reuersus nõ nisi in Asia p̄dicasse legat, quõ popul' & gentibus & linguis, multisq; regibus p̄dicauit, seu p̄phetauit? Est resp̄õdendũ, quod v̄bo vel scripto eis locutus est, mediate vel immediate. Et quoniam ea quæ scripsit in libro isto & in Euangelio post Apocalypsis huius descriptionem conscripto omnes Christianos concernunt. Dubium quoque non est, quin diuersarum regionum ac prouinciarum Christiani ad Ephesum causa videndi & audiendi tam sublimẽ apostolum copiose confluxerint, præsertim cum post reditum a Pathmos tot vixerit annis, vsque ad Traiani Imperatoris tempora perseuerans. Postremo secundum Berengandum, præcipitur Iohanni vt librum accipiat, id est, Christi diuinitatem consideret, & Euangelium inde conscribat. Deuorauit autem hunc librum, cum scientiam Euangelij a Christo suscepit. Præinductæ insuper reuelationi Iohannis de libro accipiendo ac deuorando consonat illud quod in Ezechiel. tertio capite dicitur: Fili hominis comede volumen istud. Et aperuit os meum, & cibauit me volumine illo: & factum est in ore meo quasi mel dulce. Hoc quoque pensandum, quod cunctis deuotis verbũ dei in meditatione & auditione dulcescit: sed venter eorum ac sensualitas amaricãtur, & affliguntur: dum secundum verba dei operantur, & carnem suam cum vitijs & concupiscentijs per abstinentias, vigilias, disciplinas, solitudines, lachrymas, crucifigunt.

Prouer. 22 — Ezec. sec. — 1. Cor. 6 — Gala. 5

¶Explanatio Capit. XI. Et datus est mihi calamus similis virgæ
¶Articulus duodecimus.

ET datus eſt mihi] Iohanni,haud dubium quin ab angelo,ſecũdum imaginatiam
apparitionem[calamus ſimilis virgæ]Calamus plura ſignificat. Interdum enim D
Ezec. 40. accipitur pro mẽſura ſex cubitorum,vti apud Ezechielem : vbi angelus templum
Sapien.ii. menſurans,calamum fertur habuiſſe in manu. Per calamum autem ibidem ſcien
tia ſeu prouidentia dei omnipotentis(qua cuncta in numero,pondere, & menſura conſtitu
it atque vniuerſa metitur,cunctorum actus meritaque ꝑpendens)ſignatur. Interdum cala
pſalm,44 mus pro inſtrumento ſcriptorio accipitur,ſicut in Pſalmo:Lingua mea calamus ſcribę.Ita
que ſecundum Berengandum & Bed. hoc loco ꝑ calamũ intelligitur euangelium,q̊d ſcripſit
beatus Ioh. Vel,vt alij dicunt,ſacræ ſcripturæ notitia:per quam virtutes animo inſeruntur,
merita quoq; & demerita hominum perpenduntur:ſicut per calamum literę in membranis
formantur. Eſtq; calamus iſte ſimilis virgæ,quoniam corrigit vitia,Chriſti regnum deſcri
bit,bene agentibus regnum cœleſte promittit. Per eam quoq; prælati gregem domini diri
gunt,peccantibus comminantur. [Et dictum eſt mihi,]ab angelo[ſurge].i.ad actum quem
tibi iniungo procede,in diuinorum illuminationibus creſce, ad altiora & anteriora te erige
philipp.3. Hoc modo ſurgere debemus, quantumlibet ſtemus. Sicut Apoſtolus profitetur: Ego non
arbitror me appræhendiſſe,ſed quæ priora ſunt oblitus,ad anteriora extendo meipſum [Et
metire templum , & altare,& adorantes in eo] Templum eſt eccleſia militans, ſeu fidelium
i.Cor.5 congregatio,cui ait Apoſtolus:Templum dei ſanctum eſt,quod eſtis vos. Altare vero ſunt
perfecti,& contemplatiui:quorum auxilio aliorũ ſacrificia innituntur. Adorãtes vero in tẽ
plo ſunt reliq̃ credẽtiũ multitudo. Põt q̊q; de tẽplo & altari materialibus accipi inanimatiſ
q;. Sicq; adorãtes in tẽplo ſunt vniuerſi catholici. Si templũ & altare primo modo ſumãtur, E
ſenſus eſt, Metire .i.ſingulorum capacitatẽ,ꝑfectionẽ,menſurã,cõſidera:vt vnicuiq; ſcd'm ſuã
capacitatẽ,& modũ dei ꝟbum ꝓponas. Alij em̃ & alij aliter & aliter ſunt docẽdi. Quod Pau
i.Cor,ſec. lus obſeruans ait:Sapientiam loquimur inter perfectos. Et rurſus:Non potui vobis loq̃ q̃ſi
i.Corin.3 ſpiritalibus. Itemq;:Facti eſtis quibus lacte opus eſt,non ſolido cibo. Si autem ſecundo mo
Hebræo.5 do ſumantur,ſenſus eſt:Metire templum & altare,id eſt,quemadmodum eccleſiæ atq; alta
Malach.i. ria Chriſti,per totum mundum ſint conſtruenda intende,ita,quod ſicut in Malachia prædi
Zach.ſec. ctum eſt,in omni loco offeretur deo oblatio munda. Iuxta hunc modum ſcriptum eſt apud
Zacha. quemadmodum angelus veniens menſurare Hieruſal. habebat in manu funiculum
menſorum[Atrium autem,quod foris templum eſt] id eſt,peccatores impœnitentes, præſerti
hæreticos:qui vel merito,vel fide,ſunt extra eccleſiam : nec Chriſto per charitatem ſunt in
Matth.25 corporati[proijce foras]per excõmunicationẽ & reprobationem,ſeu foris proijciẽdum de
nuncia. Quia in tenebras proijcientur tartareas[& ne metiaris illud]id eſt,ab illis auertere,
nec deſignes eos ad eccleſiam pertinere,aut in ſtructura ſupnæ Hieruſalem collocandos. Ita
Titum.3 & Pau. loq̃tur Tito:Hæreticũ hominẽ poſt vnã & ſecundã correptionẽ deuita [q̃m datũ eſt
gentibus]i.inter paganos & perfidos hi computantur,atq; cũ eis inferni ſupplicia ſortiẽtur.
Matth,25 Quib. & Chr̃s dicturus eſt:Amen dico vob̃,q̃a neſcio vos. Porro Bereng. ꝑ atriũ iſtđ intelle
xit populũ Iudæorum,q ꝑ infidelitatẽ extra eccleſiã fuerũt,& tñ in cordib. Apoſt. ꝑ amorẽ mã
ſerũt,deſiderãtiũ cõuerſionẽ eorum. Q̃m ꝟo indurati erãt, iubet Ioh. vt ꝟbũ ꝑdicatiõis eis non F
Epheſi,5. inferat,q gentib⁹ cõparati ſunt,& manib⁹ traditi Romanorum[Et ciuitatẽ ſanctã] puta eccle
ſiã dei,de q̃ Paul. teſtat̃,q̊d Chr̃s elegit ſibi glorioſam eccleſiã, nõ habentẽ maculã neq; rugã:
cui⁹ myſteria in decẽ vltimis Eze. cap. iuſto deſcribũtur ſermõe[calcabũt mẽſib⁹ q̃draginta
duob⁹]i. annis trib. cũ dimidio. Tãto n. tꝑe dr̃ Antichr̃s regnaturus,ſcd'm ꝙ Dan. ait:ꝑ tẽp⁹
& tꝑa,& dimidiũ tꝑis:ꝑ tẽpus intelligẽs annũ,ꝑ tꝑa duos annos,ꝑ dimidiũ temporis mediũ
annũ,q̃b. Chr̃iani atrociſſime opprimẽtur[Et dabo duob. teſtibus meis] vicz Enoch & He
liæ,copioſiſſima gr̃æ dona, virtutẽ & conſtantiã cõtra Antichr̃m,ſapientiã & eloquentiã cõ
uertẽdi Iudęos,fortitudinẽ patientiẽdi martyriũ[& ꝓphetabũt]contra Antichr̃i ꝑfidiã forti
ter p̃dicando,eiuſq; ruinã p̃nunciando[diebus mille ducentis ſexaginta]i. tribus annis cum
medio vel circiter. Aliq̃ enim dies deficiunt. Sed in talibus computationibus ſcriptura non
ſolet vim facere de modico[amicti ſaccis]pœnitẽtialib. aſpis,abiectis,hũilib. indumẽtis: vt
ſicut ꝟbis,ita & habitu pœnitẽtiã p̃dicẽt. Deniq; q̊d horum teſtiũ vnus fuerit Helias:Chriſtus
Matth.17, in euangelio proteſtatur. Et in Malachia dicitur : Ecce ego mittam vobis Heliam prophe
Malac.4. tam antequam veniat dies domini magnus & horribilis:& conuertet cor patrũ ad filios,&
geneſi. 3. cor filiorum ad patres. Quod vero Enoch ſit alter,elicitur ex eo quod in Geneſi legitur,vide
Eccle.44 licet quod tulit eũ deus. Et in Eccleſiaſtico ꝙ trãſlatus eſt in paradiſum[Hi ſunt duæ oliuę]
i. arbores fructuoſæ,quæ oliuæ vocati ſunt,quoniam charitate ac pietate, vnctioneq; ſpiri
tuſſancti ſunt pleni[& duo candelabra]i. fidelium luminaria,qui donis ſapientiæ, ſcientiæ,
intellectus,conſilij,intra ſe lucẽt,alijsq; ꝑ ea ꝟbis & exemplis lucebunt. Et ſicut candelabrorum
ſuper ſe

A super se positum gerit lumen, & assistẽtes per illud illustrat: sic isti Christũ q vera lux est in Iohan.1
corde portabũt,& per eũ plurimos illuminãdo docebũt [in cõspectu dñi terræ stantes] .i.
deo placẽtes,eius imperio prõpte obediẽtes,& seipsos corã deo solicite custodiẽtes. Sicut He 3.reg.17.18
lias nondũ translatus dicere cõsueuit:Viuit dñs in cuius cõspectu sto hodie. Huic aũt verbo
cõsonat,quod in Zacharia habet:Cum enĩ Zacha.dixisset ad angelũ qui sunt istæ duæ oli= zach.4
uæ?Responsum est ei:Isti sunt duo filij olei,siue splẽdoris (secundũ quod Aquila trãstulit)
qui assistunt dñatori vniuersæ terræ. Quod ibidem ad literã de Iesu sacerdote magno siue
« põtifice,& Zorobabel principe Iudæorũ dicit [Et si qs voluerit eis nocere].i. a p̃dicationis
« officio impedire , terrere,ligare [ignis].i. virtus,gratia,sermo ignitus, verbũ igneæ p̃dica=
« tionis [exiet de ore eius,& deuorabit inimicos eorũ].i. rationabiliter superabit,cõfundet,
damnandos ostẽdet.Dabit enim eis Christus os & sapientiam , cui non poterunt resistere Luc.21
aduersarij eorum omnes. Nam & id Heliç ante trãslationem suam collatum est,iuxta illud Ecclesi.48
« Ecclesiast.Surrexit Helias quasi ignis,& verbum illius quasi facula ardebat. [Et si quis vo=
« luerit eos lædere] in corpore [sic oportet] diuina iusticia exigente [eũ occidi] in anima.
Omnis nempe qui gladium accipit,gladio perit : quoniam alium persequendo impie , aut
occidẽdo,animã suam peccãdo mortaliter perimit.Quod maxime euenit , dum quis iustos Matth.26
infestat. Vniuscuiusq; etenĩ culpa,malicia,crudelitas, in propriũ reciduat autorẽ,magisq;,
imo incomparabiliter amplius nocet sibi,quam alteri:dum alter patiẽtiam seruet, nec deũ
offendat.Ideo Salomon loquitur:In insidijs suis capientur iniqui . &: Qui dissipat sepem,
« mordebit eum coluber [Hi habent potestatem claudendi cœlum,ne pluat diebus prophe= prou.29
« tiæ eorum:& potestatem habent super aquas,conuertendi eas in sanguinem : & percutere Eccle.28
B terrã omni plaga,quotiescunq; voluerint] Circa hoc loquitur Berengandus:Legimus He= 3.Reg.17
liã oratione clausisse cœlũ,& iterũ aperuisse:sed & Mosen aquas in sanguinem conuertisse. Exodi.7.
Non ergo putandum est Heliã minorem virtutem habere,cum ad explendũ suæ prædicati=
onis officium venerit,q̃ habuit eo tẽpore quo inter homines cõuersatus est,sed potiorẽ . Ex
quo sequi videtur,quod Helias & Enoch tunc miracula sint facturi,quod & quidam conce
dunt. Alij asserunt,ꝙ Ecclesia durante rabie Antichristi non coruscabit miraculis,quod itẽ
Helias & Enoch tunc potestate hac nõ vtentur.Ideo ista spiritaliter interpretantur, vt dicã=
tur potestatẽ habere claudendi cœlum ne pluat super terram:qm̃ tantæ virtutis & familia=
ritatis sunt apud deum,vt queãt quibusdã pluuiã gratiæ,& rorem benedictionis cœlestis o=
rando acquirere: alijs autẽ iusto zelo punitionem condignam desuper imprecari . Rursus
per cœlũ Ecclesia designatur,quam poterunt claudere , ne documentorũ fluenta influat ha
bitatoribus terræ.Poterunt etiam aquas,id est,riuos doctrinarum suarũ in sanguinẽ,id est,
in peccatum conuertere,reprobis prædicando,qui ex prædicatione audita dum eam nõ im
plent,grauius condemnantur.Vel aquæ sunt hæreticorũ doctrinæ,iuxta illud:Aquæ furti= Prou.9
uæ dulciores sunt.Quas cõuertent in sanguinẽ,eorũ errores reprobando , & morte æterna
dignos mõstrando.Habẽt etiã potestatẽ percutere terrã omni plaga, quotiescũq; voluerint
.i.aduersa & vltiones habitatoribus terrç diuinitus p̃curare,verbũ p̃dicationis indignis sub Exod.7.
C trahere.Sicut ad Mosen dñs dixit:Constitui te dñm Pharaonis. Deniq; Ecclesia virtute cla
uium potest claudere cœlũ ne pluat,quoniã dona gratiæ non infunduntur his, quos Eccle=
sia iuste nõ absoluendos iudicat. Potestq; terrã p̃cutere omni plaga per excommunicationis
« sententiã iuste prolatã [Et cũ finierint testimoniũ suum]. i. prædicationẽ , qua Iesum esse
« Christũ cõtestabũtur [bestia].i.Antichristus irrationabilissimus blasphemus & ferox. De
« qua in Daniele plura legunt [quæ ascẽdet de abysso].i.de tenebroso suo latibulo,quo se bo Dani.7
num & iustũ simulauit,vtpote de calliditate sua atq; hypocrisi : qui & nascetur de excæcato
populo Israel,& de hoc sæculo nequã mari magno ascendet ad apertam tyrannidem vsur=
patumq; regnum,Sed & abundãtia impietatis,ac diabolicæ cooperationis caligo , abyssus
« sunt,vnde hæc bestia scãdet [faciet aduersus eos bellũ] verbis,factis,signis,corporaliũ sup
« pliciorũ inflictionibus. Varijs enĩ modis Antichrist⁹ p̃suadebit,se verũ Christũ esse [& vin
« cet illos] nõ ratione,sed violẽtia:qa interimet eos,sicut subiũgit [& occidet eos. Et corpora
« eorũ iacebũt in plateis ciuitatis magnæ].i. irreuerẽter isepulta manebũt ad terrorẽ fideliũ
« [quæ spiritualiter vocat Sodoma & Aegyptus .] Per ciuitatẽ hanc magnã quidã intelli=
« gũt ipsam Hierusalem,eo quod subditur [vbi & domin⁹ illorũ crucifixus est] scilicet Chri=
stus,dominus Heliæ & Enoch ac omniũ prophetarum. Sed cõtra hoc arguit Berengandus.
Quia Hierusalem,in qua passus & crucifixus est Christus,funditus sit destructa , & ea quæ
p illa cõstructa est,in alio sita est loco: Et qm̃ tempore Berengandi a Christianis ciuitas il=
la habitabatur,ideo non diceretur Sodoma & Aegyptus. Itemque quia in libro isto per ci=
uitatem magnam,intelligitur Babylon ciuitas diaboli , ex omnibus reprobis constans.

Hinc

Hinc per ciuitatem hanc quidam intelligunt generaliter infidelium Antichristi satellitum D
collectionē,inter quos isti sunt occidendi:quæ congregatio ob vitiorū abominabilitatē,&
mentis caliginem,Sodoma & Aegyptus spiritaliter appellatur, Quemadmodum Petrus
i.pet.5 in prima sua Canonica Romam nominat Babylonem. Aegyptus autem caligo seu tene-
bræ,Sodoma vero muta vel cæcitas interpretantur. Impij autem a dei laudibus obmute-
scunt,excæcataque mente ad inferos præcipiti properant gradu. Veruntamen de hac re ni-
hil affirmo. Neq; enim certum habeo an sancti isti in Hierusalem occidentur. Argumenta
quoq; Berengandi faciliter soluerentur,præsertim cum Hierusalem modo constructa sit v-
bi crucifixus est dominus,ita quod locum illum intra se continet:de qua ciuitate nunc agi-
tur penes qualitatem eius pro tempore Antichristi. Si vero ciuitas magna intelligatur sæ-
gala.i culum nequam,seu congregatio iniquorum,palàm quod in ea occisus sit Christus [Et vi-
debunt de populis,& tribubus,& linguis,& gentibus] videlicet multi ex oībus istis [cor-
pora eorum per tres dies & dimidium] in plateis iacentia [& corpora eorum non sinent
poni in monumentis. Et inhabitantes terrā].i.terreni ac vitiosi satellites Antichristi [gau
debunt & iucundabuntur] anima & corpore gloriando de illorum occisione [& munera
mittent inuicem] in signum pacis & gaudij,[quoniam hi duo prophetæ cruciauerūt eos
qui habitant super terram].i.amatores terrenorum,contra eorum carnalia desideria præ
dicando,æternam damnationem eis minando,contra eorum magistrum Antichristum ef
ficacirer edocendo.[Et post tres dies & dimidium spiritus vitæ a deo intrauit in eos] id ē,
deo ministrante animam suam quisq; eorū recepit, & resuscitatus est [Et steterunt supra E
pedes suos,& timor magnus cecidit super eos,qui viderunt eos] iam suscitatos per diuinā
potentiam. Increduli enim quo de eorum occisione magis gauisi sunt,eo de eorum suscita-
tione amplius doluerunt:formidantes ea omnia fore implenda,quæ illi fuerunt commina-
ti.[Et audierunt] Enoch & Helias iam suscitati,[vocem magnam de cœlo dicentem, As-
scendite huc] hæc fuit vox angeli,in dei Iesu Christi persona loquentis [& ascenderunt in
Actu.i cœlum in nube] eos obumbrante,sicut & Christus ascēdit. Loquitur autem de futuro per F
modum præteriti,more prophetico [& viderūt illos inimici eorum].s.infideles. Quemad
modum loquitur Berengandus,an hæc secundū historiam implebuntur,hominibus quidē
incognitum est:deo autem nota sunt omnia. Multi tamen doctores astruunt,hæc literali-
ter adimplenda.[Et in illa hora] quando ascendere visi sunt [factus est terræmotus ma-
gnus] quia tunc vel circiter terra mouebitur,seu habitatores eius varijs affectionibus agi-
tabuntur [& decima pars ciuitatis cecidit] quia circa hoc tēpus multi de Antichristi mini
stris simul cum ipso peribunt. Ciuitas itaq; hæc est congregatio impiorum,quæ est ciuitas
diaboli.[Et occisi sunt in terræmotu nomina hominum septem milia] per numerum istū
determinatum exprimitur indeterminata multitudo seruorum Antichristi,qui in præfata
tempestate peribunt [Et reliqui] qui cum illis non perierunt [in timore missi sunt] id est, F
diuinæ æquitatis iudicium ex consideratione tantæ vltionis mox expauerunt [& dede-
runt gloriam deo cœli] ei de sua euasione regratiantes,nec aliquid boni sibijpsis,de cæte-
ro adscribentes. Multi etenim ab Antichristo seducti,visa hac vltione conuertentur,& gra
tias agent immensas [Væ secundum abijt] id est,media de istis tribus grauioribus tribu-
Apoca.8 lationibus(de quibus supra dictum est,quæ ad trium vltimorum angelorum de septē præ
fatis angelis tubicinium pertinent) suo tempore sub Antichristo celeriter finietur [& ecce
væ tertium veniet cito] videlicet pressura atq; angustia hominum,ex consideratione fina
lis iudicij imminētis [Et septimus angelus tubac ecinit] id est,septimus ordo prædicatorū,
qui Antichristo deiecto instanter diem iudicij imminentem insinuabit, & retributionem
electorum nunc proximam esse [Et factæ sunt voces magnæ in cœlo] scilicet in Ecclesia
militante,ac triumphante [dicentes] cum ingenti gratiarum actione, & gaudio [Factum
est regnum huius mundi dei nostri & Christi eius] id est, multitudo hominum, in quibus
tempore Antichristi regnauit diabolus,& erant filij huius mundi:nūc Antichristo oppres-
so cū multis suorū ad deū patrē & Iesum Christū,ab eo secundū naturā assumptā spiritali-
ter vnctū,cōuersa est,pertinetq; ad patrē & filiū,nec dubiū quin æque ad spiritū sanctū [&
Dan.7 regnabit] in eis deus & Christus eius [in sæcula sæculorū.] Tunc eñ totus pene mundus
ad Christū cōuertetur,scd̃m doctores. Vnde angel9 loqtur Danieli. Regnū autē & potestas
q̊d est subter oē cœlū,tradet populo sctōrū:q & obtinebunt illud vsq; in sæculū sæculorū.
[Et vigintiquatuor seniores,q in cōspectu dei sedēt ī sedibus suis] p seniores hos intelligi
possūt hoc loco tā p̄cellētes in Eccl'ia militāti,quā triūphāti:imo & oēs btī. De qbus seniorib9
& significatiōe eorū ac sedib9,dictū est plenius supra. Sedes autē,quas habēt in patria,sunt
qes & māsio illa cœlestis. Sedēt btī in patria,in diuino cōspectu,i.suauissime reqescūt,crea-
toris

A toris faciem beatifice intuendo, eique cum omni reuerentia assistendo [ceciderunt in facies suas] deo humilime se prosternenentes, eiusque superimensam altitudinem admirantes [& adorauerunt deum dicentes: Gratias agimus tibi domine deus omnipotens] pro beneficio tantæ clementiæ, quia homines de Antichristi erroribus eruisti & conuertisti. Imo & pro vniuersis beneficiis tuis, scilicet donis naturæ, gratiæ, & glorię [qui es, qui eras, & qui venturus es] quomodo istud intelligēdum sit, & de deo vno ac trino, itemq; specialiter de Christo accipi possit, diffuse tractatum est [qui accepisti virtutem magnam] id est, inuariabili tua potestate, quam æternaliter habes, in reproborum damnatione, electorumque saluatione, euidenter ac recenter nunc vsus es: eamq; plus solito nunc demonstrasti, in effectibus misericordiæ, atq; iusticiæ tuæ [& regnasti] in cordibus electorum, dæmonibus & peccatis depulsis: quæ corda electorum tuæ voluntati nunc subdidisti, humiliterq; seruire fecisti. [Et iratæ sunt gentes] scilicet reprobi, obstinati: qui nec Antichristo occiso pœnitētiam agent, & de principis sui deiectione dolebunt [quia aduenit ira tua,] id est, hora iustæ tuæ vindictæ, qua & gentes in tantum excæcari permisisti, digna quoq; pro tot malis tormenta infliges [& tempus mortuorum iudicari] id est, tempus aduenit, quo mortui iudicentur, tempus etiam aduenit [reddere mercedem seruis tuis prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum] filiali timore, id est, vniuersis electis, siue qui gratia prophetali fulserunt, siue qui sine ea virtuose vixerunt [pusillis & magnis] id est, perfectis & minus perfectis, plātis & subiditis, supioribus & īferiorib⁹. Nō em̄ est psonarū acceptor deus, de quo Sapiēs ait, Pusillū & magnū ipse fecit, & æqua est illi cura de om̄ibus. Iterū tēpus aduenit [exterminandi eos, qui corruperunt terram] .i. separandi iniquos a consortio electorum, vt sint extra fines electæ Ecclesiæ: qui habitantes in terra spiritualiter infecerunt, læserunt & peremerunt: puta seipsos & proximos, impie conuersando, scandalizando, falsa docendo, fallaciter consulendo. Itaq; istud est tubicinium septimi angeli, scilicet exterminatio reproborum in die iudicij. Atuero quod dictum est, gratias agimus tibi domine deus omnipotens, specialiter accipi potest de Christo: qui virtutem suam, tempore passionis quasi deposuit, eam non demonstrando. Iuxta illud Abacuc. Ibi abscondita est fortitudo eius. Sed in resurrectione, sanctorum de inferno eductione, ascensione, & spiritus sancti missione, accepit eandem omnipotentiam suam, palàm ostendens: & regnauit per fidem, charitatem, & gratiam in cordibus eorum, qui præordinati fuerunt ad vitam æternam. Hunc autem versiculum, etiam nos vbertim Christo, grata mente cantemus, & de vniuersis beneficiis eius, gratias cum pura charitate veraq; obedientia referamus. Postremo pensandum, ꝙ illi, qui asserunt Heliam & Enoch ante alios aliquos resurrecturos, dicunt, ꝙ eorum resurrectio erit tunc gloriosa, & ex speciali priuilegio per anticipationem præstanda est eis. Cum vero asseritur, ꝙ omnes simul resurgent, dicunt hoc secundum communem legem intelligendū. C Quantum præterea in huius capituli expositione quidam a forma textus recedat, dum ista secundum temporis cursum, & ordinem exponere nititur, & per duos testes præfatos, Siluerium papam & alium quendam dei seruum intelligendos putat, omni intuenti satis reor patere. Neq; enim hi duo leguntur fuisse prophetæ, nec ita occisi sunt, ꝙ corpora eorū insepulta iacere visa sunt, nec post tres dies & dimidium a morte sunt suscitati.

Apoc. 4 · Apoc. 5 · Actu. 10. · Sapi. 6 · Abac. 3 · Actu. 13

¶Expositio capitu. XII. Et apertum est templum dei in cœlo.

¶Articulus tertius decimus.

SEcundum explanationem antiquorum doctorū, catholicorumq; patrū, Augustini Bedæ Haymonis, Berengandi, & item eos sequentis Alberti, frequēter in isto volumine sanctus Iohannes, cum persecutiones Ecclesiæ a tyrannis, ab hæreticis a falsis fratribus, vel ab Antichristo eidem inferendam descripsit, ab exordio rursum resumit: & Christi mysteria sub aliis verbis, plenius eminentiusq; describit. Verum, vt sæpe nunc tetigi, quidā conati sunt librū istū, de diuersis Ecclesiæ euentibus, secundum tēporis processum ac ordinem, explanare: de quorū expositiōe quid appareat, subinde prætactum est: quantum etiam in huius capituli expositione videantur hi a textus tenore recedere, paulo post tangam. Solidorum ergo doctorum illorum sententiis inhęrendo procedam [Et apertum est templum dei in cœlo] Templum dei vno modo est Christus vt hō, seu corpus ipsius. Secūdū ꝙ ait: Soluite tēplū hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc aūt dicebat, de tēplo corporis sui, vt euangelista Iohannes exponit. Hoc templum apertum est, id est, manifestatum, effusum, paratum in cœlo, id est Ecclesia militante: cui per euāgelistarum doctrinā, apostolorum prædicationem, miraculorū operationem, ac cætera Christianæ fidei argumenta innotuit Christus: qui & seipsum ei aperuit, per largifluā gratiarū suarū infusionē, cunctis quoq; apertū, seu paratū se exhibet, q pœnitēti ac humili mente, ad ipsum

Iohan. 2

ipſum confugiunt. Rurſus templum dei eſt Eccleſia, quæ aperta. i. diuinorum illuſtrationi-
bus reſerata, ablato velamine legalium figurarum, aperta quoq;, quia publice deum colit, D
& Chriſtum libere confitetur, cuius vtiq; cor apertũ eſt, ad ſuſcipienda chariſmata ſpiritus
ſancti. In cœlo. i. in conuerſatione cœleſti. Sicut Apoſtolus aſtruit: Noſtra cõuerſatio in cœ
lis eſt [Et viſa eſt arca teſtamenti eius in templo eius.] In arca Moſi, vt dicitur ad Hebræ-
Hebr. os, fuerunt tabulæ Moſi, virga Aaron, quæ fronduerat, & manna. Per arcam, itaq; quidã
intelligunt Chriſtum, in quo eſt ſapientia & doctrina per tabulam deſignata, virga corre-
ctionis & directionis ac poteſtas, quæ ſignificabantur per virgam Aaron: manna quoque
pietatis, conſolationis, refectioniſq; noſtræ. Eſt itaq; ſenſus, ꝙ per oculum fidei & gratiam
contemplationis, in templo Eccleſiæ militantis, Chriſtus a fidelibus fit conſpectus poſtquã
ſeipſum eis aperuit. Diuerſis itaq; reſpectibus Chriſtus vocatur templum dei, & arca teſta-
menti noui cuius ipſe eſt inſtitutor. Beda vero per arcam intelligit corpus Chriſti, in quo ve
lut in auro mundo conſiſtit diuinitas. Porro Berẽgandus per templum dei, intelligit Chri-
ſtiferam Mariam: in qua, velut in templo, Chriſtus tot menſibus requieuit, atque in mente
ipſius ſemper gratioſiſſime habitauit: per arcam vero Chriſtum, qui ex ea carnem aſſum-
pſit. Dicitur autem virgo beata aperta, inquantum ex ea Chriſtus viſibiliter prodijt: quam-
uis vterus eius virgineus clauſus permaſerit. Poſtremo apertum eſt templum dei in cœlo,
quando in primitiua Eccleſia, teſtamentum, lex, ſcriptura & ſtatus ſynagogæ, ſpiritaliter in
tellecta, clare cognita, veraciterque adimpleta fuerunt. Tunc quoq; arca teſtamenti eius vi
ſa eſt in templo eius, quando ſpiritu ſancto edocente innotuit Chriſtianis, ꝙ iuxta ſpiritalẽ E
intelligentiam arca illa, ſcilicet Chriſtus, ſeu euangelica eius doctrina in templo dei, vero vi
uo & rationabili, ſcilicet in Eccleſiaſtica congregatione, maneret. [Et facta ſunt fulgura,]
id eſt, præclara miracula, quæ iſtar fulgurum timorem incutiunt, ad virtutis ſplendorem
deducunt, & cauſant ſtuporem [voces & tonitrua] id eſt, prædicationes, laudationes, pœ
narum commemorationes, magnæ & paruæ, altæ & ſubmiſſæ, difficiliores & minus diffici
les [& grando magna] id eſt, perſequutionum tempeſtas. Statim nẽpe miſſo deſuper ſpiri
Actu. 2 tu ſancto, facta ſunt iſta in Chriſti Eccleſia quando apoſtoli orſi ſunt prædicare, Chriſtum
laudare, incredulis pœnam æternam minari, miraculis coruſcare. [Et ſignum magnum ap
paruit in cœlo] id eſt, in Eccleſia, ſcilicet mihi Iohanni, cui ſubſcriptum ſignum, ſeu imagi-
naria viſio monſtrabatur. Secundum Albertum, hic incipit quarta viſio huius libri, Vnde &
multi aſſerunt, hic eſſe exordium duodecimi capituli. Conſequenter quod fuerit ſignum i-
ſtud, ſubiungitur [Mulier amicta ſole] In hac etenim quarta viſione ſtatus Eccleſiæ de-
ſcribitur, ſub figura mulieris parientis: in qua labores atque victorias Eccleſiæ aperit, &
præmia digna ſe rependere Chriſtus demonſtrat. Itaque mulier amicta ſole, eſt Eccleſia mi
litans, quæ in baptiſmo induit Chriſtum ſapientiæ atque iuſticiæ ſolem, iuxta illud ad Ga-
galat. 3 latas: Quicunq; in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Denique in pœnitentiali e-
Colo. 3 mendatione, ſeu mentis conuerſione induimus Chriſtum. Secundum ꝙ ad Coloſſenſes
hortatur Apoſtolus: Expoliãtes vos veterem hominem cum actibus ſuis, induite nouum. F
Roma. 13 Imo quanto plus in Chriſti imitatione proficimus, tanto plus eum induimus. Ideo namq;
ait Apoſtolus: Induimini dominum Ieſum, quemadmodum autem veſtis corpus tegit, or-
gala. 3 nat, ab incommodis protegit, & calefacit: ſic Chriſtus ſol iuſticiæ animam tegit, eius pecca-
ta per gratiam ſacramentorum operiendo: ornat, virtutes & dona ſancti ſpiritus infundẽ-
do: protegit, tentationes & vitia repellendo: calefacit, dei & proximi charitatem præſtan-
do [& luna ſub pedibus eius] per lunam ob ſuam continuam variationem, mundialium
rerum inſtabilitas, ſeu terrena opulentia, vel mundus ipſe fallax & labilis, deſignatur. Cum
ergo Eccleſia terrena iſta deſpiciat, calcet, tranſcendat, recte ſub pedibus, id eſt, affectibus e-
ius, luna eſſe aſſeritur. Rurſus per pedes Eccleſiæ inferiores poſſunt intelligi. Cum ergo ad
tales pertineat temporalium diſpoſitio, luna id eſt, mutabilia ac defectiua ſub Eccleſiæ pe-
1. Cor. 6 dibus ordinantur. Propter quod ad Corinthios ait Apoſtolus: Sæcularia iudicia ſi habetis
contemptibiles qui ſunt in Eccleſia, conſtituite ad iudicandum. Circa hunc locũ loqtur Be
rengãdus: Quia luna noctẽ illuminat, melius videt vt per lunam ſacram ſcripturã intelliga
mus. Sine cuius lumine in nocte huius ſæculi per vias rectitudinis incedere non valemus.
pſalm. 118 De hoc lumine Pſalm. dicit: Lucerna pedibus meis verbum tuum domine, & lumen ſemi-
tis meis. Mulier ergo lunam ſub pedibus ſuis habuiſſe viſa eſt, quia Eccleſia greſſus mentis
ſuæ in præceptis diuinarum ſcripturarũ figens, ad cœleſtia tendere nouit [Et in capite e-
ius corona ſtellarum duodecim] ſiue per caput Eccleſiæ intelligatur Chriſtus: De quo ait
Apoſtolus: Ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ: ſiue ipſa mẽs Chriſtianorũ, eo mõ quo princi-
pale alicuius rei caput eius vocatur: ſiue primitiua Eccleſia, ſecũdũ quod principium rei ca-
put

A put eius asseritur,per coronam stellarum duodecim intelliguntur duodecim apostoli, eorũ que doctrina & opera,qui Christo tam proxime adhæserunt,vt capiti corona. Iuxta illud Ecclesiastici:Circa illum corona fratrum quasi plantatio cedri in libano. His sanctis apostolis,velut splendidissimis stellis,fulgorem sapientiæ,ardoremque charitatis mittentibus ornabatur Ecclesia:quorum doctrina ac imitatione decorantur animæ Christianæ in mẽte. Nihilominus per coronam stellarum duodecim intelligi potest ornamentum duodecim fructuũ spiritus, quos ad Galatas ponit Apostolus,duodecim quoq; virtutum moralium.Quomodo autem hæc verba(quæ ad literam de Ecclesia militante dicuntur, sicut sequentia verba testantur) de beata Christifera virgine possint exponi , Bernardus in quodam sermone pulcherrime docet. [Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat] Per ventrem seu vterum in nouo ac veteri Testamento, mens siue memoria interdum ad literam (sicut ostensum est) designatur . Nam & in Psalmo pater loquitur filio:Ex vtero añ luciferum genui te. Ecclesia ergo habet in vtero, id est,mente concepit & iugi memoria tractat conuersionem animarum ad deum . Diligit etenim omnes , & quos amore complectitur , deo vnire conatur . Clamat quoque parturiens, quia orando ac prædicando,& seipsam multipliciter affligendo filios spirituales producit, quos ad esse gratiæ, & dei amorem perducit. Sicut quibusdam scribit Apostolus : Per euãgelium in Christo Iesu ergo vos genui. Itemque alibi ,Filioli mei,quos iterum parturio , donec formetur Christus in vobis. Et cruciatur,id est,aliquorum errori compatitur,de peccatorum peruersitate affligitur:seipsam vt pro eis exaudiatur,orationibus,vigiliis,ieiuniis,disciplinis exercet. Vt pariat,id est,ad deum quosdam conuertat de filiis sæculi atq; diaboli, filios dei efficiat. Hoc omnis prædicator,prælatus & pastor debet implere:vt subditos suos seu proximos semper in memoria habeat,pro eis ad dominum clamet, se quoque præfatis modis affligat:quatenus eis gratiam desideratam queat a domino obtinere . Quod Apostolus se fecisse protestans ait: Tristitia mihi magna est,& dolor continuus cordi meo, pro fratribus meis Iudæis. Et rursus ad gentes:Libenter impendam & impendar ipse pro animabus vestris. In Actibus quoq; loquens Ephesiis:Per triennium,ait,non cessaui quotidie, cum lachrymis monens vnumquemq; vestrum. [Et visum est aliud signum in cœlo]quod ipse Iohannes visione consueta intuitus est,in cœlo,id est,in ecclesia,vbi inter fideles discurrit inquietissimus inimicus, qui vt leo regiens circuit,quærens quem deuoret. Deinde ponitur signum istud. [Et ecce draco magnus & rufus,] id est diabolus,qui alios inficiendo tẽtationum veneno,callide circumueniendo,in seipso igne malignitatis ardendo,dicitur draco:& magnus,non virtute,sed prauitate, vel etiam potestate. Non est enim potestas super terram,quæ comparetur ei. Rufus vero,quia vt dicit Saluator:Ille homicida erat ab initio. Et inuidia eius mors introiuit in orbem terrarum. Nec aliud sitit nisi sanguinem animarũ, id est,vitam charitatis & gratię eis auferre. [Habens capita septem,] id est,septem spiritus nequam,iuxta illud:Tunc vadit & assumit septem spiritus nequiores se. Septem quoq; capitalia vitia,& septem spiritalia nocumenta , contraria septem donis spiritus sancti. Berengandus per septem capita ista intelligit vniuersitatem reproborum,quibus ad aliorum deceptionem diabolus vtitur,[& cornua decem,] per cornua quandoq; reges seu principes, interdum regna seu acies,designantur. Vnde in Daniele scriptum est:Decem cornua quę vidisti decẽ reges sunt. Et prio Machabeorũ habetur:Bachides erat in dextero cornu. Vbi per cornu,exercitus ad bellandum dispositus explicatur. Itaque per decem cornua vniuersi reges,principes,& acies huius exprimuntur dracõis. Quemadmodum enim septenario, ita & denario vniuersitas designatur:eo quod septem diebus omne tempus euoluitur, & numeri qui sequuntur denarium,sunt quædam replicationes ipsius,[& in capitibus suis septem diademata.]Habuit enim draco septem capita,& in quolibet vnũ diadema:quod est signum regiæ potestatis,indiciumq; triumphi. Ipse quippe est princeps huius mũdi, & rex super omnes filios sup̃biæ. Itaq; ad innuendũ,ꝙ oĩbus his dñetur atq; p̃ualeat ,septẽ diademata in suis visus est habere capitibus. [Et cauda eius trahebat tertiã partẽ stellarũ cœli ,] potest p caudã diaboli eius dolositas accipi,p quã innũerabilẽ multitudinẽ angelorũ hoĩmq; fefellit. Ita exposuit Beda. Berẽgandus aũt p caudã,q̃ finis est corporis,Antichristũ intelligit:q plurimos in Ecclĩa instar stellarũ fama atq; sciẽtia resplẽdentes decepturus nõ ignorat. Iterũ p caudã diaboli,intelligunt spũs maligni,principẽ suũ sequẽtes,plurimosq; fallentes. Rursus qm̃ aĩalia turpitudinẽ suã cauda operiũt,potest p caudã d iaboli multitudo hypocritarũ,falsorũq; exprimi frm̃,p q̃s diabolus suã tegit & exercet malitiã. Quod aũt p tertiã partẽ nõ illud semp q̃d p̃cise t̃tia pars ẽ,sed magna quædã pluralitas insinuet, p̃habitũ est:sicut & mediũ nõ semp vocamus quod ęqualiter distat ab extremis,sed illud q̃q; q̃d mediat seu cõprehẽsum ẽ inter extrema:queadmodũ Tyrus scribit̃ ĩ medio maris sita,[& misit eos ĩ t̃rrã,]spi

Eccle.50 Gala.5 Psalm.109 1.Cor.4 gala.4 Roma.9 2.Cor.12 Actu.20 1.pet.5 Iob.41 Iohan.8 Matth.12 Luc.11 Ioh.14.19.

ritaliter interfecit,terrenorum amori inuoluit,in perditionis foueam iecit,vel in aerem ca-
liginosum,quantum ad dæmones: qui & frequenter ad homines tentandi causa, a princi- D
gene.3 pe suo mittuntur. [Et draco stetit ante mulierem,] id est,diabolus omnibus modis aduer-
sabatur ecclesiæ, iuxta illud: Inimicitias ponam inter te & mulierem. In Zacharia quoque
Satan stabat a dextris Iesu, vt aduersaretur ei,[quæ paritura erat,] id est, aliquos in Chri-
sto regeneratura seu conuersura. Non enim infructuosi sunt eius labores,quibus pro alio-
rum conuersione desudat, [vt quum peperisset,filium eius deuoraret,] id est,sibi per pecca-
tum incorporaret,gratia atq; virtutibus spoliatum. Hoc enim summe conatur, intendit, de-
siderat: vt renatos & conuersos auertat,perimat,damnet. [Et peperit filium masculum,]
Matth.2 quidam per fœminam, beatam Mariam, per filium masculum intelligunt Christum: cui
mox nato per Herodem insidiatus est dæmon. Sed quia, vt patuit, hoc loco per mulierem
non intelligitur ad literam sancta Maria,sed ecclesia,per filium masculum intelligi puto cœ-
tum fortium, & virtuosorum Christianorum: vt per singulare intelligatur plurale, quod
in isto volumine sæpius agitur,vt patet in his,quæ de septem angelis sunt prædicta. Isti ob
animi robur fideique constantiam,quibus diabolo præualent,vir masculus nuncupantur,
[qui recturus erat gentes in virga ferrea,] .i. in rigore disciplinæ,ac vigore iusticiæ. Tales
Apo.ij nanque idonei sunt alios gubernare. Quomodo autem illud perfectis & electis conueniat,
dictum est plenius. [Et raptus est filius eius ad deum] id est,cœtus fidelium perfectorum
sub diuinæ protectionis vmbra quieuit, & mente ad deum erectus est. [Et mulier fugit in
solitudinem] insidiante dracone per se, & angelos tenebrarum, ac ministros peccati eccle-
siæ Dei:illa hominum vitauit tumultus, omnemq; inquietudinem terrenorum & mentis, E
intrauit secretum pœnitentiæ locum. Cum omni tempore persequutionum insectarent ty-
psalm. 54 ranni famulos Christi, frequenter ad loca solitaria confugerunt. Quod & postea innume-
rabiles eremitæ ac monachi fecisse noscuntur, implentes illud Psalmistæ: Ecce elongaui fu-
Osee.ij giens,& mansi in solitudine,[vbi habebat locum paratum a deo,]qui ait per Osee:Ducam
eam in solitudinẽ,& loquar ad cor eius. Illic enim specialiter visitat deus suos electos. Quia
quo amplius propter deum ab humano consortio,alloquio,& tumultu fuerint separati:eo
Marc.6 ad diuinam alloquutionem,illustrationem,trãquillitatem sunt aptiores. Vnde & Christus
dixit Apostolis: Venite seorsum in desertum locum & requiescite pusillum. Denique illic i-
psalm.70 psemet deus est locus eorum,quia in ipso quiescunt collocantur & commorantur. Propter
Matth.vi. quod orat vir sanctus:Esto mihi in deum protectorem, & in locum munitum [vbi pascat
illam] orantem:Panem nostrum quotidianum da nobis hodie [diebus mille ducentis se-
xaginta] per hos dies (qui faciunt annos tres & medium,) secundum Bedam, signatur to-
tum tempus Christianitatis, seu euangelicæ legis:quoniam tanto tempore Christus prædi-
cauit. Qui ecclesiam suam quotidie multiplici reficit pane,scilicet sacramentali,pane lachry-
marum,confortationis,consolationis,pane bonæ operationis. Virtutes quoque & dona pa-
nes sunt animæ]. Consequenter ostenditur, quod angelica præsidia assint ecclesiæ. Plu-
4.Reg.6 res enim nobiscum sunt,quàm contra nos. [Et factum est prælium magnum in cœlo,] id
Dani.12 est,in ecclesia militante,vbi iugiter virtuosi contra mundum & carnem diabolumque con-
fligunt,[Michael & angeli eius præliabantur cum dracõe.] Michael(qui est princeps eccle-
siæ)de supremo ordine infimæ hierarchiæ, videlicet de choro principatuũ esse creditur. Ita F
que angeli eius sunt angeli sancti eo inferiores,singulis hominibus presidentes, & in guber-
natione ecclesiæ cooperantes eidem. Hi præliantur cum dracone,id est, contra diabolum p
ecclesia & singulis filijs eius orando,mentem illustrando, salubria inspirando, a diabolicis
tentationibus eruendo,illorum sæuitiam & potentiam reprimendo, [& draco pugnabat
& angeli eius] scilicet angeli tenebrarum,qui cum suo principe corruerunt. Imo secundum
Bedam,hoc loco angeli eius non solum spiritus maligni,sed & homines demonum laqueis
irretiti intelliguntur:qui si aliorum damnationi seu transgressioni cooperentur, nónne ve-
raciter angeli satanæ sunt dicendi? Hi itaq; pugnant cõtra ecclesiã,id est,re & nomine Chri-
stianos,vt eos a via æquitatis auertãt. Estq; prælium istud adeo graue, vt dicat Apostolus.
Ephe,6 Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ,sed aduersus principes & potestates:
Potissime autem bellum istud incepit a tempore prædicationis euangelicæ legis, quia tunc
de innumerabilium hominum cordibus vbiq; terrarũ expellebatur diabolus. Secundum
ꝙ Christus passione instante prædixit:Nunc iudicium est mundi,nunc princeps huius mun-
Iohã.xij di ejcietur foras. Deniq; dæmones contra angelos sanctos pugnant, quia vt valent eis resi-
stunt,semperq; impedire atq; destruere moliuntur,quod illi operant in nobis. Quidam pre-
fatũ præliũ in cœlo factũ,exponũt de dissentione angelorũ in exordio ante cõfirmationem
bonorũ,quando aliqui lucifero consenserunt,alij dissenserunt:tuncq; expulsi sunt impij,for
te mi-

A te ministerio stantium, [& non præualuerunt] draco cum suis contra angelos sanctos & ecclesiam, angelorum ope protectam. Electos enim finaliter supplantare non queunt, & renitentibus eis, gentilitas ad fidem conuersa est, [neq; locus inuentus est eorum amplius in cœlo,] id est, in ecclesia quantum ad eos, quorum cõuersatio est in cœlis, qui acquiescũt Paulo dicenti: Nolite locum dare diabolo. Et Iacobo admonenti: Resistite diabolo, & fugiet a vobis. De cuius eiectione de cordibus electorum subiungitur. [Et proiectus est,] id est, spiritus sancti uirtute, angelica ope, libero arbitrio concurrente & cooperante, per cõuersionem suam ad deum, de credentium corde expulsus est, [draco iste magnus,] cuius venter animarum pereuntium damnatione non saciatur, magnus prauitate, non bonitate, & magnus propria æstimatione, quia superbus, [serpens antiquus,] ob calliditatem sic dictus, & quia per serpentem loquens hominem vicit, qui vocatur antiquus: non quod proprie esse eius tempore mensuretur, quum sit incorporeus spiritus: Sed quoniam ab initio mundi fuit, & impius extitit, habens nocendi consuetudinem, experientiam, artem [qui vocatur diabolus] quasi deorsum fluens, & duo, videlicet corpus & animam mordens, [& Satanas,] qui interpretatur aduersans, quia nostræ incessabiliter inimicatur saluti, [qui seducit vniuersum orbem,] id est, multos vbiq; terrarum. Multi enim sunt reprobi & terreni. Et quis est, qui & si electus sit, non tamen aliquando seductus est, tentante diabolo? Verum ante Christi aduentum, totum pene orbem vehementer seduxit, omnibus ad idololatriam tractis: sed per Apostolorũ prædicationes fallaciæ eius sunt reseratæ, [proiectus est in

B terram,] id est, in infernum, vel in reproborum corda terrena, vel in terram ad literam. Quum enim immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa. Vnde ad dominũ loquitur: Circuiui terram, & perambulaui eam, [& angeli eius cũ eo missi sunt,] id est, de electorum corde depulsi atque in ima detrusi. De qua re omnes virtuosi in ecclesia triumphante ac militante lætati sunt: & deo gratias cecinerunt, secundum quod subditur. [Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem,] Ista fuit vox angeli sancti, qui ista demonstrauit Iohãni. Potestq; per cœlũ intelligi ecclía militans & triũphans, [Nũc facta est salus, & virtus, & regnum dei nostri & potestas Christi eius,] id est, hominibus ad veritatem cõuersis, dæmonibusq; deiectis, facta est a deo in animabus credentium, salus seu beatitudo in spe, & virtus infusa seu gratia ac fortitudo, contra aduersarias potestates, & regnum, id est, regnatio dei patris, seu trinitatis in mentibus electorum, in quibus ante regnauit diabolus. Vel regnum, id est, populus Christianus talis per gratiam est effectus, vt merito regnũ DEI vocetur, & deus altissimus in ipso regnare ac habitare dignetur. Sed & potestas Christi eius nunc facta est, id est, manifestata in aduersariorum prostratione, & prædestinatorum illuminatione. Rursus potestas eius, id est, potens atque magnificus eius effectus impletus est, puta mundi conuersio ad tam arduam legem, tamque incomprehensibilem fidem: quod omni miraculo mirabilius est. Iuxta hunc sensum, & increata dei salus ac virtus facta nunc est, quantum ad manifestationem: quoniam per prædicta, beatitudo & excellentia dei mundo innotuit, [quia proiectus est accusator fratrum nostrorum,] id est, diabolus semper intentus, quomodo hominum peccata coram deo allegando possit

C obtinere licentiam magis tentandi, nocendi, perimendi, atque tartareas miserias inferendi. Ecce angelus sanctus homines vocat fratres, tanquam futuros concines, & per dona gloriæ sibi conformandos, ac ĩ natura intellectuali saltem quantum ad genus consortes, itemque ab eodem creatore immediate manantes, [qui accusabat illos ante conspectum DEI nostri die ac nocte.] Quum enim sit plenus inuidia, semper paratus est mala commemorare, & DEI iusticiam ad vltionem inducere, quantum in se est. Accusat quoque, & accusabiles facit, quando ad vitia pertrahit, [& ipsi vicerunt illum,] puta diabolum accusatorem [propter sanguinem agni,] id est, virtute & merito passionis CHRISTI, ob quam datur electis virtus, & gratia præualendi, [& propter verbum testimonij sui,] id est, per confessionem & prædicationem nominis Christi, quibus ei coram hominibus testimoniũ perhibuerunt. Vel propter verbum testimonij sui. i. per adimpletionem verborũ Christi, quibus testatus est nobis, quid credere, quid facere, quid vitare debemus. [& nõ dilexerunt animas suas vsq; ad mortem,] id est, nec seipsos, nec animas suas carnaliter dilexerunt. Imo salubriter odierunt, abstrahendo sibi delectabilia vitæ præsentis, & asperis, mortisque periculis, se pro deo ac iusticia exponẽdo. Hoc est odium bonum, de quo ait Christus: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Imo sic odire, est vere diligere. Nempe cum diligere sit alicui bonũ velle, ille vere se diligit, qui summum & incõmutabile bonum. s. deum desiderat: & omnia, quæ ad illius boni adeptionem necessaria, siue accommoda sunt, amat: quę vero ab illo impediũt, odit puta delitias carnis,

Philip. 3
Ephesi. 4
Iac. 4
Iob. 41
Genesi. 3
Matth. 12
Iob. 1
Sapi. 2
Iohan. 12

homines,vanitates,& cuncta quæ lege prohibentur diuina. Et quia huiusmodi quandoq; D
bona sunt apparenter,delectabilia,& iucunda:iccirco talia sibimet denegando,dicitur quo
dammodo se odire,quia vult sibi mala pœnalia,& non vult sibi bona carnalia.Istud tamē,
vt dixi,est vere diligere:& qui carnali amore se diligunt,vere se odiunt.Ea etenim quærunt
& amant,quæ suæ aduersantur saluti:quibus animas suas grauissime lædunt,deū amittūt,
& diabolo attinent. [Propterea lætamini cœli,& qui habitatis in eis] si per habitatores cœ
li intelliguntur beati,quomodo cœli dicuntur lætari? Quidam ergo per cœlos intelligunt
angelos superiores,& per habitatores eorum,angelos inferiores : qui in superioribus habi
tant,inquantum ab eis illustrationes suscipiunt. Veruntamen & si orbes cœlestes quis di
xerit non esse inanimatos,dicuntur tamen laudare,benedicere,lætari, materialiter saltem
inquantum intuentibus præbent lætandi,benedicendi,laudandi materiam.Sed quum bea
ti habitēt omnes in vno cœlo,puta empyreo,quomodo nunc pluraliter dicitur, qui habita
tis in eis?Et respondendum,ꝙ in scripturis frequenter ponitur numerus singularis pro plu
rali.Porro hoc loco per cœlos intelligi possunt Ecclesia militans & triumphās,omnes quoq;
que particulares ecclesię & mansiones,ac chori cœlestes:qui inuitantur lætari,de electorum
saluatione,& dæmonum superatione.Gaudium enim est angelis dei,super vno peccatore
Luc.15 pœnitentiam agente,[Væ terræ & mari,] id est ,habitatoribus prouinciarum ac insularū
obstinatione in malo duris,firmis,& aridis,vitiorumq; fluxu instabilibus [quia descendit
ad vos diabolus] expulsus enim ab electis , atrocius supplantare conatus est cæteros [ha
bens iram magnam] videlicet grandem,ac inflammatum appetitum nocēdi,seu vindican
di se,de hoc ꝙ a pristinis habitaculis suis expellitur , in quo superbissimus reputat sibi iniu E
riam fieri [sciens ꝙ modicum tempus habet] nocendi:Vel quia omne tempus præsens re
Iob.14 spectu durationis futuræ,breuissimum perhibetur:vel quia eorum quos tētare molitur,bre
uis omnino est vita,& quia indesinenter cernit propinquare diem iudicij. [Et postquam
vidit draco,ꝙ proiectus est in terram] iuxta sensum nunc introductum [persequutus est
mulierem,quæ peperit masculum,] id est,Ecclesiam,quę mater est cœtus fidelium robusto
Beda. rum.Non enim cessat diabolus persequi & tentare credentes,imo secūdum Bedam execra
bili astutia diabolus,quanto fortius ab Ecclesia deijcitur , tanto pertinacius eam persequi
Lucæ.4 tur.Nam & de Christo scriptum est:Consummata omni tētatione , diabolus recessit ab eo
vsq; ad tempus.Est autem Ecclesia sponsa Christi per fidem & charitatē,mater per prædi
cationem,soror,per naturæ conformitatem , & vxor per bonorum operum inhæsionem.
[Et datæ sunt] a spiritu sancto [mulieri] .i.Ecclesiæ [duæ alæ aquilæ magnæ].i. deuotio
orationis & synceritas contēplationis,quibus altissime volat prę cūctis generationibus mū
di,sicut & aquila cæteris auibus volat sublimius . Quidam per duas alas duo testamenta,
seu duo charitatis præcepta,vel actiuā contemplatiuamq; vitam accipiunt, [vt volaret in
desertum in locum suum,] id est,in solitudinem iam præfatam [vbi alatur per tempus &
tempora,& dimidium temporis] per tempus annum,per tempora duos annos, per dimi
Dani.12 dium temporis medium annum,hic & in Daniele significari iam patuit.Quomodo autem
Ecclesia per tantum temporis a Christo in solitudine nutriatur, in isto articulo dictum est, F
[a facie serpentis].i.a venenata tentatione callidissimi hostis,quem vincere nisi ad Christū
cōfugiens neqt.[Et misit serpēs ex ore suo].i.ex corde suo neqssimo [aquā tanq̄ flumē post
mulierem,] id est,impetum persequutionum,abundantiam tentationum,seu copiam per
sequentium populorum,post ecclesiam. His nanq; eam infestat , quantumlibet ad secreta
confugiat. Imo quo seriosius ad deum se erigit,eo ille malignantius eam insequitur. [Et
adiuuit terra mulierem,] id est,perfectiores quiq; in terra morantes,vel angeli ad homines
custodiendos transmissi,pro Ecclesia fortiter orauerunt , eiusq; hostibus per arma iustitiæ
restiterunt.Terra quoq; est sancta Maria,de qua loquitur Esaias : Aperiatur terra , & ger
minet saluatorem.Atq; psalmist.Terra nostra dabit fructum suum.Ipsa autem est fidelissi
ma Ecclesiæ aduocata.[Et aperuit terra os suum] preces ad deum fundendo,[& absorbuit
flumen,quod misit serpens ex ore suo,] id est , sua virtute ac prece machinationes diaboli
prorsus extinxit,gratiamq; patientiæ contra eas Ecclesiæ procurauit . [Et iratus est draco
in mulierem].i.contra ecclesiam,ꝙ eam superare nequiuit [& abijt facere prælium cum re
liquis de semine eius].i. filios eius imperfectiores tentare.Dum enim perfectos deijcere ne
quit,ad imperfectos expugnandos conuertitur [qui custodiunt mandata dei] puta decalo
gum.Vnde loquitur Christus.Si vis ad vitam intrare,serua mandata [& habent testimo
nium Iesu].i. fide & opere testimonium perhibent Christo,eius se famulos ostendendo.[Et
stetit super arenam maris].i.in hominibus vanis & leuibus incompactis & infructuosis cō
quieuit,& principatum obtinuit,qui sunt tanquā puluis,quem proijcit ventus à facie terræ.

Postre-

A Postremo, quidam hunc librum secundum ipsum processum ac ordinem exponentes, præscriptam tribulationē Ecclesiæ exponunt de persequutione Christianorum a Cosdroæ rege Persarum: quem dicunt hoc loco ad literam appellari draconem magnum, serpentem antiquum, atq; diabolum. Quod prima facie non habet apparentiam magnam, cum in tota scriptura canonica alibi tale nil inueniatur, quatenus in Ezechiele Pharao draco magnꝰ vocetur. Ezech. 29 Nec Cosdroæ competit proprie quod sequitur, qui seducit vniuersum orbem. Per masculum autem quem mulier peperit, intelligunt Eraclium Imperatorē, qui contra Cosdroam deo iuuante præualuit. Per Michaelem quoq; quidam ad literam intelligit Imperatorem præfatum: quod qualem apparentiam habeat, diligenti lectori committo. Multa autem possent huic expositioni opponi, sed melius arbitror pertransire. Neq; enim Apocalypsis in locis obscuris certitudinaliter intelligi potest, nisi per reuelationem diuinam. Legi etiam in cuiusdam cōmento, ꝙ secundum omnes expositores, per draconem & angelos eius intelligatur Cosdroa, & suus exercitus. Hoc verbum indiget pio intellectu. Cū nec Augustinus, nec Beda, nec Haymo, nec Berengandus, nec Glosa, neq; Albertus ita exponant.

¶Expositio Capitu. XIII. Et vidi de mari bestiam ascendentem.

¶Articulus XIIII.

PRæcedenti capitulo dictū est, qualiter draco, hoc est diabolus, persequitur Ecclesiam: nunc denunciatur, quomodo corpus & familia eius id faciat. [Et vidi de mari bestiā ascendentē] Actu. XIII B bestia ista est Antichristus irrationabilissime se habiturus, vel cœtus reproborū bestialiter agens. Quæ ascēdit de mari, scilicet de sęculo nequam, de pelago iniquitatis, de profundo vitiorum, de vitiosis principibus. Vel mare designat inquietam, amaramq; tribum, de qua Antichristus nascetur, [habentem capita septem, & cornua decem: & super cornua eius decem diademata] per septem capita Antichristi, vniuersitas capitaneorū seu principum eius, exprimitur. Porro per decem cornua vniuersitas regnorum seu acierꝫ ipsius expressa est. Per diademata vero significatum est, ꝙ populos sibi adhærentes regio coronabit honore, multipliciq; triumpho [& super capita]. i. principes [eius nomina blasphemiæ]. i. principes eius pleni erunt blasphemijs contra Christum. [Et bestia quam vidi, similis erat pardo]. i. varietate vitiorum atq; hypocrisi perfusa ac palliata. Antichristus enim cū nequissimus sit futurus, sanctū tamen se multiformiter simulabit. Pardus autē animal est varijs respersum coloribus. Iuxta illud Hiere. Si mutare potest pardus varietates suas, & vos poteritis bene facere. [Et pedes eius sicut pedes vrsi.] Hiere. 13 Secundū Berengandum, vrsus est callidissimum animal: per quod Antichristi astutia qua homines fallet, exprimitur. Rursus per vrsum, animal pedibus conculcans ac deuorās, innuitur quod Christianos auide conculcabit. [Et os eius sicut os leonis] qa in loquendo erit fidelibus crudelis ac animosus. [& dedit illi draco] puta diabolus [virtutem suam & potestatem magnā] quod enim per seipsum facere non valebit, per Antichristum implebit, qui erit velut vas & instrumentū diaboli. Iuxta illud in Esaia: Ego creaui fabrum sufflantē prunas & proferentem vas in opus suū. Esaie 54 Sed cū omnis potestas sit a deo, Roma. 13 quomodo a diabolo erit Antichristi potestas? Et respondendū, ꝙ omnis potestas & virtus quātū ad suā essentiā, ē a deo mediate, vel īmediate, nō aūt quo ad suā abusionē. Ista siquidē est a volūtate creata peruersa ac defectiua. Potestas ergo diaboli est a deo. Et cū illa sit adeo Iob. 41 magna, vt non sit potestas super terrā quæ comparetur ei, constat, ꝙ hanc potestatem communicando Antichristo, dabit ei potestatē magnam. Dabit enim ei scientiam naturalium rerum, & potestatem faciendi miracula, secundum Glosam. Quomodo autē facturus sit miracula, postea est tangendum. Rursus in omnibus cooperabitur ei occulte. Verum hac potestate eatenus ille impius abutetur, vt melius a diabolo, q̄ a deo collata feratur. [Et vidi vnum de capitibus eius quasi occisum in mortē] ipsemet Antichristus est vnus seu primus inter principes suos, qui secundum Bedam, finget se occisum, et suscitatum: Vt Christus verus credatur. Ideo subditur. [Et plaga mortis eius curata est]. i. a morte hac simulata se resurrexisse magica arte monstrabit. Cuius rei typus in Simone mago præcessisse asseritur. Actu. 8 [Et admirata est vniuersa terra post bestiam]. i. vniuersi terreni & seducti, his visis, cum admiratione sequuturi sunt Antichristum, tanquā verū messiam, in quo prophetarū eloquia sint completa. [Et adorauerūt draconē]. i. diabolum. s. in Antichristo, quem adorando vt deum, non deum, sed dæmonem impijssimo vasculo præsidentē adorabunt [qui dedit potestatem bestiæ,] vtpote Antichristo, iuxta sensum nunc tactum [& adorauerūt bestiam] nam & Antichristum tanquam dei filium adorabunt [dicentes: Quis similis bestiæ.] Putabunt enim, ꝙ nec in sanctitate, nec in sapientia, nec in potestate operādi miracula fuit aut sit similis ei [aut quis poterit pugnare cū ea?] Quasi diceret, Non est, qui ei queat resistere.

Vnde de Antichristo ait apostolus: Qui extollitur supra omne quod dicitur, aut colitur de- D
us, ita vt in templo dei sedeat, ostendens se quasi sit deus. Veruntamen eius ministri verba
præfata formaliter dicturi non sunt, sed æquiualenter. Ipsi etenim dicẽt, Quis similis Chri
sto, aut quis poterit pugnare cum eo. Verum (quoniam iste, quem Christum putabunt, po-
tius bestia q̃ homo aut Christus dicendus est) fertur ꝙ dicent, Quis similis bestiæ, &c. [Et
datum est ei os loquens magna].i. præsumptuose se verbis magnificabit. Os autem quo
loquetur, habebit a deo, abusionem vero a semetipso, & a diabolo, [& blasphemias.] Nam
Iesum Christum dicet fuisse Antichristum. [Et data est illi potestas facere menses quadra-
ginta duos] qui faciunt annos tres ac medium, tanto enim tempore blasphemare, regnare
ac præualere diuinitus permittetur. [Et aperuit os suum in blasphemias ad deum].i. cõtra
i. Johan. ii deum blasphemando vnigenitum filium eius Iesum Christum. Qui enim non credit in fi-
i. Iohan. ii lium, mendacem facit patrem. Et: Qui non confitetur filium, nec patrem habet, vt in prima
Iohan. v Iohannis epistola legitur. Et ipsemet Christus testatur: Qui non honorificat filium, nõ ho-
Iohã. 1. 14 norificat patrem, qui misit illum. Potest quoq; hoc loco nomine dei filius, qui est verus de-
us & vita æterna, intelligi. Aperiet itaq; os suum in blasphemias contra deũ [blasphema-
re nomen eius] dicendo, ꝙ Christus fuit seductor & mendax [& tabernaculum eius].i. Ec
clesiam, s. omnes sanctos qui in Iesum Christum crediderunt: quos omnes dicet deceptos,
atq; damnatos. Ideo subditur, [& eos qui habitant in cœlis].i. apostolos & martyres, quos
dicet perisse. [Et datũ].i. a deo permissum, & a diabolo inspiratum [est illi facere bellum E
cũ sanctis].i. contra sanctos [& vincere illos] nam Christianos cõstantes corporaliter pe-
Dani. 7 rimet. Vnde in Daniele legitur: Tradẽtur sancti in manus eius vsq; ad tempus & tẽpora &
dimidium tẽporis. Plures etenim sub eius tyrannide martyrio coronabuntur. Quorũ triũ-
Gregori. phus secundũ Gregorium, gloriosissimus erit, quia non ipsi, sed persequutor eorũ miraculis
coruscabit. [Et data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem] Ex omni e-
nim natione tribu ac populo aliqui, imo & plurimi ei subdentur: vt videatur impleri in eo,
quod de Christo prædictum est per Danielem: Omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei,
[Et adorauerunt eum omnes, qui habitant in terra].i. quidã de omnibus, vel oẽs terreni &
Hiere. 17 reprobi. De quibus loqtur Hieremias. Recedentes a te domine in terra scribentur. Vel ideo
ait, omnes qm̃ tam multi eum adoraturi sunt, vt eorum comparatione aliȷ̃ videantur pau-
ci aut nulli. Veruntamen multi solo timore eum adorabunt, oretenus: non ex corde [quo-
rum non sunt nomina scripta in libro vitæ agni].i. qui prædestinati non sunt, nec scripti
Apoc. 3 in libro vitæ gloriæ: quam agnus nobis promeruit, secundum ꝙ homo, & quam autorita-
gene. 4 tiue præstat vt deus. De hoc libro supra dictum est plenius, [qui occisus est ab origine mun
Augusti. di] vel dispositiue, vel prefiguratiue. Quia in Abel occisiõe, Christi fuit figurata occisio. Pro
pter quod asserit Augustinus, ꝙ Christus fuit in Abel occisus, & in prophetis exhonoratus.
Rursus quoniam passio Christi hoc egit implenda seu futura, quod facit impleta atq; præte
rita. Omnes enim qui in Christum ante eius aduentum crediderunt, per eius fidem saluati E
sunt. CHRISTVS ab origine mundi, scilicet a tempore Adæ, occisus est virtualiter: quo
niam virtute suæ passionis & ipsi protoplasti parentes saluati sunt. Denique secundum Be
rengandum, quod dicitur ab origine mundi, referri potest ad illud, q̊d dictum est, non sunt
scripta. Vt sit sensus, ꝙ hi quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi, adoraturi
sunt Antichristum. Iterum ait circa hunc locum: Difficile videtur, vt in tam breuissimo tem
pore, id est, in tribus annis & dimidio, omnes gentes sibi subiȷ̃cere, & ad suam culturam ge
nus humanum Antichristus possit, præter paucos electos, perducere. Erunt enim multi ele
cti, sed in compararione infidelium paucissimi. Veruntamen potest fieri, vt primo omnes
gentes suæ ditioni subiȷ̃ciat, postea vero in superbiam elatus, se pro deo coli instituat. Nam
sicut mihi videtur, in tribus annis & dimidio, persequutionis tempus tantummodo com-
præhenditur: in quo & per se & suos discipulos, & per ostensionem signorum, tota virtute
laborabit, vt culturam deitatis omnes homines sibi impendant. Hæc Berengandus. Faciet
autem bellum contra sanctos, blandiendo, terrendo, scripturas allegando, mirabilia ope-
rando, vt probet se Christum. Præterea multi quærunt, cur Deus talia fieri finat, vt scilicet,
Mat. 24 genus humanum Antichristus tam pessime fallat. Verum duabus ex causis, DEVS ista per
ii. Thes. ii. mittet. Nam sicut ipse dicit in Euangelio, in illis diebus refrigescet charitas, & abũdabit ini-
quitas multorum, propter hoc digni erunt a DEO relinqui, & tam pessimo homini subiȷ̃-
ci. Secundum illud, ad Thessalonicenses: Reuelabitur ille iniquus, cuius est aduentus
in omni seductione iniquitatis. His qui pereunt: eo quod charitatem veritatis non recepe-
runt vt salui fierent, ideo mittet illis DEVS operationem erroris, vt credant mendacio,
vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Vnde in

Iob

A Iob quoq; legitur: Deus regnare facit hominem hypocritam, propter peccata populi. Rur- Iob,34
sus permittet deus hæc fieri, propter probationem electorum suorum. Vt sicut aurum Sapien.3
probatur per ignem, ita & illi in persequutione Antichristi probentur. Iuxta illud in Da- pro,17,27
niele: Eligentur & dealbabuntur, & quasi aurum probabuntur plurimi. Præterea si quæ- Dani,12
ratur, an aliqui electorum ab Antichristo fallentur, dicendum ꝙ Antichristo occiso, multi
eorum, quos decepit efficaciter pœnitebunt: quos constat electos. Hinc quod ait Saluator, Matth.24
erit tribulatio magna ita vt in errorem ducantur, si possibile est, & electi, intelligẽdum est,
ꝙ non poterunt finaliter decipi [Si quis habet aures audiat] .i. ista diligenter aduertat. V-
bicunq; in scripturis hoc dicitur, signum est, ꝙ notabile vel obscurum diligenterq; pensan-
dum sit, quod profertur. [Qui in captiuitate duxerit] .i. Antichristus & eius exercitus, qui proue..vi
Christianos corporaliter captiuabunt, & multos spiritualiter capient, eos suis erroribus im Matt.xxii
plicando, & dæmonum captiuitati subijciendo, [in captiuitatem vadet] .i. dæmonum vin-
culis impietatisq; propriæ funibus irretietur. Ligatis ergo manibus & pedibus in exterio-
res tenebras proijcietur. Quod & de omnibus violentis captiuatoribus accipi potest, in qui
bus illud Prouerbiorum completur: Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccatorũ
suorũ constringetur. [Qui in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi] simile est quod
ait Saluator: Omnis qui acceperit gladium, gladio peribit. Siue enim materiali gladio aliũ Mat,xxvi
corporaliter quis occidat iniuste, siue spirituali gladio pestiferæ persuasionis aut scãdali ani
mã eius necauerit, gladio diuinæ sentẽtiæ est damnãdus, imo propria impietate quam gla-
dio committit: aĩam suam mortaliter lędit ac perdit. [Hic est] .i. in harũ tribulationũ æqua
B nimi perpessione consistit [patientia] cuius est in aduersis inordinatam auferre tristitiam
[& fides] .i. credulitas [sanctorum] quorum fides in hoc constans & integra compro-
batur, ꝙ nec aduersis concutitur: quod est contra eos, qui ad tempus credũt, ac laudabiliter
agunt: sed tempore tentationis succumbunt, & deum relinquunt [Et vidi aliam bestiã ascen Luc,8
dentem de terra] Hæc bestia est cœtus, principalium ministrorum, vtpote prædicatorum
Antichristi. Qui de terra .i. de vita terrena, & temporalium rerũ opulentia erigentur in altũ
elationis [Et habebat duo cornua similia agni] Quia sicut in Christum crediderũt quidã
ex Iudæis, & quidam ex gẽtibus: ita & in Antichristum ex vtroq; populo crediturí sunt plu-
rimi. Acies autem istorum cornua nũcupantur. Deniq; tam Antichristus quàm iste cœtus
ipsius Christo similes apparebunt per simulatam sanctitatem & miraculorum operationẽ
[& loquebatur sicut draco] verba blasphema, infestiua, ac diabolica proferendo. Nam &
diabolus per Antichristi prædicatores, sicut per ipsum, loquetur [Et omnem potestatem
prioris bestiæ] scilicet Antichristi [faciebat in conspectu] .i. in præsentia beneplacito vel
nomine [eius] mirabilia eñ, quæ ope diaboli faciet Antichristus, faciet & iste cœtus præ-
dicatorũ eius. Qui nõ omnes erunt semper in corporali eius præsentia, sed vbiq; discurren-
tes, in eius nomine & virtute operari se fatebuntur [Et fecit terram &] pro id est [inhabi-
tantes in ea adorare bestiam primam] scilicet Antichristum [cuius curata est plaga mor-
tis] .i. qui a morte simulate finget se suscitatum, vt patuit. Ad hoc namq; prædicatores An-
tichristi tendent, vt vniuersos inducant ad credendũ, ꝙ ipse sit filius dei. [Et fecit signa ma
C gna, ita vt etiam ignem faceret de cœlo descendere] quod dupliciter explanatur. Primo, ꝙ si
cut diabolus per seipsum deo permittente fecit ignem materialem descendere, qui oues san Iob,1
cti Iob puerosq; consumpsit: ita in fine Antichristus & eius ministri ope diaboli facient ignẽ
corporalem de cœlo aereo cadere. Quẽ vtiq; ignẽ diabolꝰ naturali virtute atq; industria fa
cile producere poterit. Secundo, ꝙ sicut Christus discipulis in specie ignis spiritum sanctum Actuũ,ij
misit: ita & Antichristus, prædicatoresue eius, igne desuper veniente, dicent spiritũ dei su-
per credentes in ipsum descendere [in terram in conspectu hominum. Et seducet habitan-
tes in terra propter] id est, per [signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ] id est,
quæ in nomine vel pręsentia Antichristi factura est, cooperante diabolo. Sicut & magi Pha
raonis eo præsenti arte magica non parua mirabilia operati leguntur. Vnde Christus præ- Exodi. 7.
dixit: Surgent pseudapostoli, & dabunt signa magna [dicens] videlicet ista bestia secun-
da seu chorus, ordo, & cœtus prædicantium Antichristum habitantibus in terra [vt faci-
ant imaginem bestiæ] id est, Antichristo se conforment, vel eum depingant, atque in ima-
nibus suis adorent. Sicut Christiani habent in ecclesijs imaginem Christi. Hoc forte iube-
bunt [quæ habet plagam gladij] id est, quæ fuit occisa [& vixit] Secundum apparentiam
enim, non in veritate occidetur, atque resurget. Sicut de Symone mago narratur. Tamen
quod ait, quæ habet plagam mortis, quidam exponunt, ꝙ cicatrices vulnerũ in se ad homi In vita b,
num deceptionem ostendet [Et datum est illi] id est, bestiæ huic prædicatrici Antichristi pet,Apo,
a deo permissum est [vt daret spiritum imagini bestiæ, & vt loquatur imago bestiæ] Si per

imaginem bestiæ, intelligatur statua Antichristi, sensus est, ꝙ arte magica facient prædica-tores isti statuas Antichristi verba formare: non ꝙ statuæ veraciter sint loquentes, sed spi-ritus maligni per eas, quemadmodum in idolis paganorum. Si autem per imaginem be-stiæ intelligantur conformantes se Antichristo, sensus est, ꝙ quasi spiritum prophetiæ atq; scientiæ eis præstabunt, veniente in istos se Antichristo conformantes, non spiritu sancto sed diabolico, per quem prophetandi ac prædicandi officium vsurpabunt [Et faciet] be-stia prædicans Antichristum [vt quicunq; non adorauerint imaginem bestiæ] scilicet sta-tuam Antichristi, seu ipsum in ea [occidantur] potestate sæcularium principum Antichri-sto credentium. [Et faciet omnes, pusillos & magnos, & diuites & pauperes, & liberos & seruos] non simpliciter omnes, sed de omnibus plures, vel omnes seductos [habere chara-cterẽ in dextera manu, aut in frontibus suis] hoc forte corporaliter sic erit, vt scilicet ad di-scernendum credentes in Antichristum ab alijs, faciant eos certo signo aut figura notari. Vel character Antichristi est conformitas seu imitatio vitæ doctrinæq; eius: q̃ in manu de-xtera ac frõtibus, id est, ope manifesto & oris cõfessioneseu mẽtis mãifestatiõe, ab Antichri-nis habebit. [Et ne qs possit emere vel vẽdere, nisi q habuerit characterẽ bestiæ aut nomen eius] vt eum confiteatur, seu prædicet, atq; ab ipso appellationem aliquam sortiatur, secũ-

Actuũ, 11 dum ꝙ nos a Christo Christiani vocamur [aut numerum nominis eius]. i. de numero sit credentium Antichristo. Vel per numerũ nominis eius intelliguntur opera secundum do-ctrinam Antichristi multipliciter adimpleta. Itaq; Christiani tunc velut excommunicati vitabuntur, & mutuo emere ac vendere non licebit aperte, nisi signatis charactere Antichri-sti [Hic sapientia est] id est, in consideratiõe seu cognitione mysterij, quod sequitur, sapiẽ-tia magna consistit [Qui habet intellectum] illuminatum a deo, vt possit mente viuaci di-uina penetrare mysteria [computet numerum bestiæ] id est, annos pertinentes ad Anti-christum, vt numeri huius agnoscat mysteriũ. Vel numerũ bestiæ. i. literas nois eius. [Nu-merus enim hominis est]. i. numerus iste respicit Antichristũ: qui erit veraciter homo, non diabolus, vt aliqui putauerunt: nec deus, vt quidam tunc æstimabũt. [Et numerus eius est sexcenti sexaginta sex] scilicet anni. Vel sensus est, ꝙ literæ nominis Antichristi talem nu-merum signant. s. 666. Quasi dicat, coniungat literas, q̃ talem numerũ signãt, & hebebit no-

Berẽgãd. men bestiæ. s. Antichristi, circa quod scribit Berengãdus: De hoc numero multi multa dixe-runt, pleraq; nomina repererũt, in quorũ literis hic numerus inuenitur. Tamẽ si aliquod ex his nominibus Antichristus possideat, præuidere nõ potuerunt. Sed de re tam incerta nil au-deo diffinire. Quis enim scit, si nomen, quod a parentibus ei imponetur, numerũ istũ conti-

Albertus. neat? Hæc Berengandus. Porro Albertus de loco isto obscurissimo, subtiliter scribens sequi-

Beda. tur Bedã. Et ait Albertus, ꝙ Apocalypsis, scilicet liber iste, primo à Iohanne scriptus est græ-co sermone. Ideo secundum modum Græcorum hic numerus nominis hominis, accipien-dus est. Græci autem per literas significant numeros, secundum ꝙ in alphabeto Græco po-nuntur, ita ꝙ prima eorum litera, scilicet, a significat vnum, secunda duo, tertia tria: sicque

psalm. 18 vsq; decimam literam, scilicet iota, quæ decem significat: sequens autem post eam, signat vi-ginti: & quæ hanc sequitur, signat triginta: & ita vsq; ad centum. Sequens demum post hãc, significat ducenta. Et sic procedendo vsq; ad mille. Itaq; secundum Bedam & Albertum, no-men Græcum in quo literæ præfatum numerum designantes contentæ sunt, est Teitan, quod interpretatur gygas, quod nomen sibi Antichristus assumet, quasi omnibus fortior & minentiorq; consistat, iactans se esse eum de quo fertur in Psalm. Exultauit vt gygas ad cur-rendam viã. Numerus autẽ huius nominis est sexcenti sexaginta sex. i. talẽ numerum literæ nominis huius importãt. T. enim designat trecenta, E, quinq;, I, decem, T, trecenta, A vnũ, N, quinquaginta: quæ simul faciunt. 666. Simile huic secundũ Albertũ est, si iuxta latinos di-camus pro vno vocabulo DICLVX: quod cõpetit Antichristo, qui vnicuiq; imperabit. Di-clux. i. dic me esse lucẽ verã. In hoc autẽ nomine præfatus numerus inuenitur. Nã apud nos, D. significat quingenta. I vnum, C centũ, L quinquaginta, V quinq;, X decem: quæ simul numerũ præfatũ constituunt. De hac re plura conscribit Albertus. Securius autẽ Berengan-dũ sequor. Nam locus iste obscurissimus est omnino. Et aliqui per numerũ istũ, tot annorũ curricula intelligenda existimant. Postremo quemadmodũ quidã per bestiam de mari ascẽ-dentẽ, de qua in huius capituli principio agitur, intelligũt filiũ Cosdroæ regis Persarum, & quæ de bestia ista iam dicta sunt exponunt de persequutione Ecclesię illata à filio Cosdroę: ita per aliam bestiam ascendentẽ de terra, de qua in sequenti huius parte capituli dictum est, intelligunt Mahumetũ legislatorẽ Saracænorũ. Et q̃ de bestia ista conscripta sunt, expo-nunt de persequutione Ecclesiæ, à Mahumeto & suis eidem illata. Hæc aũt expositio videtᵃ a litera in pluribus discordare, præsertim q̃ ad ea q̃ de Mahumeto dicunt: q̃d diligenter inspi-cientis

A scientibus textum:& huiusmodi expositionem reor satis posse constare. Neq; enim post filiũ Cosdroæ admirata est vniuersa terra, nec adorauit eum, nec ipse suscepit potestatem in omnem populum & tribum & liguam & gentem, nec adorabant eum omnes reprobi qui inhabitant terrã:quæ omnia de bestia ascendente de mari scribuntur. Similiter Mahumeto non competit, quod de alia bestia ascendenti de terra prædictum est, quod scilicet omnem potestatem prioris bestiæ fecit in conspectu illius, quodque fecit habitantes in terra adorare bestiam primam. Non enim Mahumetus coram filio Cosdroæ, exercuit potestatem ipsius filij Cosdroæ, nec induxit habitatores terræ ad adorandum filium COSDROAE, nec etiam Mahumetus fecit ignem de cœlo descendere, nec angelum sanctum, nec per signa mundum seduxit: imo armis præualuit, secundum quod ipsemet asserit deum sibi dixisse, quod non permisit eum miracula facere. Similiter reliqua non proprie videntur Mahumeto competere. Verum (vt dicitur) scriptura cereum habet nasum, hinc diuersimode applicatur. Ego tamen nullius catholicorum dicta, catholice introducta infirmare intendo, neq; in his aliqd pertinaciter assero. Solet autem inquiri, an Antichristus & eius ministri facient vera miracula. Et apparet quod nõ, cum dicat psalmista: Benedictus dominus deus Israel, qui facit mirabilia solus. Apostolus quoq; loquens de Antichristo: Cuius est (inquit) aduentus in omni virtute & signis & prodigijs mẽdacibus. Oppositum vero patet ex dictis. Facturi sunt enim signa magna. Et respondendum, quod proprijssime loquendo de mirabilibus atq; miraculis, vtpote secundum quod sunt effectus totũ naturalẽ rerũ cursum, legem, virtutem, & ordinem transcendentes, sic deo duntaxat competit vera operari miracula. Si vero de miraculis & mirabilibus communius extensiusque loquamur, puta vt sunt effectus inconsueti & miri solitum rerum cursum & ordinem excedentes, & præter naturalem modum producti: sic tamen vt in rebus creatis sit naturalis causalitas, capacitas seu potestas ad huiusmodi effectus se extendens: sic cooperante diabolo, miracula seu mirabilia facient: quæ tamen vocãtur mẽdacia ratione finis, quia ad homines decipiendos ordinabuntur & fient. Aliqua quoq; erũt omnino mendacia, apparentia, siue phantastica, & in præstigijs tantum: vt si ea, quæ primo modo miracula nuncupantur, se operari iactent Psalm. 71 2.Thess. 2

¶ Explanatio cap. XIIII. Et vidi, & ecce agnus stabat. ¶ Articulus decimus quintus.

Denunciatis grauissimis ecclesiæ persecutionibus, decuit consolatoriũ aliqd interponi:& hoc psenti agitur loco, vbi de Christo eiusq; plebe electa & gloriosa tractat[Et vidi, & ecce agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum q̃draginta q̃tuor milia]per montem Sion qdã hic intelligũt ecclesiã militantem alij triũphãtẽ. Sed q̃tũ capere valeo, vtrũq; dici nil phibet. Itaq; cõsueta seu imaginaria visione intuitus est Iohãnes Chr̃m stantẽ supra Ecclesiã, hoc est, in ṽtice oĩm elctorũ suorũ, & tã militãti q̃ triũphanti ecclesiæ psidentẽ, militantibus q̃q; p ipso auxiliari paratũ, secundũ q̃d Stephanus ait: Ecce video cœlos aptos, & filiũ homĩs stantẽ a dextris virtutis dei Et Chr̃s in psal. loq̃ns de patre: Ego (inquit) sum constitutus rex ab eo sup Sion montẽ sanctũ eius. Sion aũt speculatio interptat, q̃d militanti ecclesiæ cõpetit: q̃ videt p speculũ in ænigmate, reuelataq; facie gloriã dñi speculat. Sed triũphanti ecclesiæ cõpetit syncerissime contẽplari, qppe q̃ facie ad faciẽ contuetur. Iste est mõs dei mõs pinguis, de q̃ apo. Accessistis ad montẽ Siõ. Deniq; p centũ q̃draginta q̃tuor milia, nũerũ determinatũ atq; finitũ, indeterminatus innuit nũerus sctõrũ istorũ, de qb. subiũgit[habentes nomẽ eius & nomẽ pr̃is eius scriptũ in frontibus suis]. i. vnigenitũ dei & prẽm æternũ (qbus platis dat intelligi amborũ supdulcissimus nexus spiritus sctũs) in mẽtib. suis firmissime cõmorãtes, amorose impssos, meoriter tẽtos. Libera q̃q; & apta confessione ptestãtes, se pr̃is & filij esse ministros, summãq; trinitatẽ incessanter laudãtes[Et audiui vocẽ de cœlo]vox ista fuit cãtus, seu laus horum milium deũ laudantiũ: q̃ de cœlo militantis seu triũphantis Ecclesiæ interiori auditu audiuit Iohãnes[tanq̃ vocem aq̃rũ multarũ, & tanq̃ vocẽ tonitrui magni]. Per q̃d insinuatur q forti, affectuoso, tubali atq; magnifico pconio deũ laudabũt. Vel ideo ait, tanq̃ aquarũ multarũ, qm̃ fuit vox hominum plurimorum. Aquæ autem significant populum, secundũ quod infra habetur: Aquæ multæ, populi multi sunt[Et vocem quam audiui, sicut cytharœdorũ cytharãtium in cytharis suis]id est, laus ista fuit deo gratissima, angelis placita, mihi quoque Iohanni instar suauissimæ melodiæ videbatur delectabilis ac iucunda. Circa hoc verbum loquitur Beda: Cum cytharistę dei sint omnes sancti, qui carnem suam cum vitijs & concupiscentijs crucifigentes deum laudant in psalterio & cythara, quanto amplius illi qui euangelicæ priuilegio castitatis, totos se deo faciunt holocaustum, & singulariter abnegant semetipsos, tollentesque crucem suam sequuutur agnum quocunque vadit. [Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem dei.] Cum enim electi de via patriam ingrediuntur cœlestem, mox nouum

Actuum. 7
Psalmo. 2
Hebræ. 12
C
Apoca. 17
Beda

nouum canticũ offerunt deo:quem tunc incomparabiliter clarius cernunt,profundius nos-
cunt,ardentius diligunt,immobilius tenent. Vnde & præclariorib. eũ attollunt p̃coniꝭs, q̃ ex D
mentibus ꝑ dona gloriæ innouatis,sempq; recentibus & nunq̃ veterascentibus ꝓdeunt. For
ro electi deuoti,& amorosi in p̃senti ecclesia dño militantes,q̃si canticum nouũ decantãt,per
Euangelicæ legis v̾ba & oꝑa deũ laudando: eũq; q̃tidie ex recenti renouata ac inflammata
deuotione nouis laudibus scd'm multiplicem spũs instig atione͂,vbertim atq; sæpissime com
mendãdo. Nã & sæculi amatores,nonne frequenter carmina cõponũt & cantãt recentia,de
re sibi dilecta?Itaq; nouũ canticũ cantauerunt añ sede͂ dei.i.coram altissimo p̃side͂te, ad eius
honore͂ ipsiq; cordialissime regratiantes de oĩ sua virtute. De vniuersis beneficiꝭs eius,vide
licet donis gr̃æ,seu dotibus gloriæ[& ante q̃tuor aĩalia & seniores]i.corã q̃tuor Euãgelistis
ac cæteris præcipuis sanctis,apostolis,patriarchis,ꝓphetis,atq; ꝑfectis. Hi nãq;,q in p̃ñti ad-
huc ꝑegrinant ecclesia,ad deũ ac beatos in patria oculos erigũt,& in eoꝝ p̃ñtia se ꝑ fidei con
te͂platione͂ cõstituũt:sicq; laudes,gr̃aꝝ actiões,& vota offerũt suꝑbeatissimo deo:cuiꝰ excelle͂
tiã attoniti rite mirãt [Et nemo poterat dicere canticũ]istđ,videlicet de q̊ nũc sermo: q̃a nũc
agit ad literã de cantico virginũ,q̱ quodã singulari cãtico gaudio p̃mio de sua virginitate læ
tãtur,regratiãtur,ac munerantur. Nã et specialis aureola eis confertur [nisi illa centum qua-
draginta quatuor milia]i. nisi vniuersitas virginum mente & corpore, quæ præfato nume-
ro designantur. Pręterea scd'm Bedã,singulariter canticũ agno cantare,est cum eo in ꝑpetu-
um p̃ cæteris fidelibus etiam de carnis incorruptiõe gaudere. Quod canticũ cæteri electi au
dire possunt,licet dicere nequeũt:quia per charitatem in eorũ celsitudi ne læti sunt,quamuis E
ad eoꝝ p̃mia non assurgãt. Veruntñ non est putandũ,q̊d absolute loq̃ndo virgines maioris
sint meriti in præsenti & p̃miꝭ in futuro,q̃ cæteri vniuersi electi,qui vel coniugio vel alio mo
do virginitatem amiserunt:sed quod in accidentali q̊dam merito p̃mioq; excellant, & cæte
ris paribus,beatiores sint. Qui vero in charitate diuina est ardentior siue perfectior,hic abso
lute eminentior est,in essentialiq; præmio erit sublimior. Vnde quod aliqui putauerunt vir
gines tantum ad angelicos ordines assumendos,cæteros vero infra futuros, stultissimum fu
it[qui empti sunt de terra]i. de societate terrenoꝝ atq; carnalium hominum misericorditer
i,Petri,i, segregati,& de terra ac fragilitate corporis ꝓpriꝭ sursum per gratiã eleuati. Emptiq; sunt nõ
corruptibilibus auro vel arge͂to sed p̃cioso sanguine agni immaculati.[Hi sunt q̱ cũ mulieri
bus non sunt coinquin ati]i. mixti siue fœdati[virgines enim sunt]mente & corpore. Virgi-
nitas autem sola cogitatione amissa,ꝑ pœnitentiã recuperatur:alioquin virgines aureolam
nõ obtinerent,qui vel semel in illicitam copulam,aut etiam licitam cõsensissent, q̃tumlibet
postea pœniterent & continere͂t[hi sequuntur agnum quocunq; ierit] In p̃senti enim sequũ
tur Christum,non solum per viam præceptoꝝ,sed etiam consiliorum: in patria quoq; qua-
dam singulari familiaritate ei adhærent,& quocunq; se verterit,que͂cunq; visitauerit,ad q̊d
cunq; se extenderit,speciali eum prosequuntur feruore:quemadmodum nunc pro eius amo
re contra propriam carnem laborosius certauerunt. De virginibus enim huiusmodi præci-
pue sermo est,qui ætatem adultam sortiti,per rationis iudicium,gratia duce vicerũt seipsos
Vnde Ambrosius ait:Supergreditur virginitas conditionem humanæ naturę, per quam ho F
mines angelis assimilant. Maior enim victoria virginũ est q̃ angeloꝝ. Angeli nanq; sine car
ne viuunt,virgines in carne triũphant. Augustinus quoq; circa hũc locum deuotissime scri
bit:Pergite sancti dei pueri & puellæ,mares ac fœminæ,celibes & innuptæ, pergite perseue
ranter in finem. Laudate dominum dulcius,quem cogitatis vberius:sperate felicius, cui ser
Lucæ 12. uitis instantius. Amate ardentius,cui placetis attentius. Lumbis accinctis & lucernis arden-
tibus expectate dominum,qñ veniat a nuptiꝭs. Vos affertis ad nuptias agni canticum nouũ
quod cantabitis in cytharis vestris:vtiq; tale,quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vi
Ioh,13,21, dit vos in Apocalypsi quidã præ cæteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius so-
litus erat. Ipse vos vidit duodecies duodena milia sanctorum cytharœdorum,illibatæ virgi
nitatis in corpore,inuiolatæ veritatis in corde. Sequimini eum virginitate cordis & corpo-
ris,quocunque ierit. [Hi empti sunt] sanguine Christi[ex omnibus]id est, de toto grege ec-
clesiæ[primitiæ deo & agno] id est,ad hoc vt sint ad gloriam dei patris & Christi, nec mi-
nus ad honorem spiritussancti,priores hostiæ & quasi fructus primi temporis :qui magis ac
cepti,ac dulces consistunt:quia præ cæteris exhibent corpora sua, hostiam sanctam, viuen-
rom.duo. tem, deo placentem. Hinc Berengãdus ait:In lege præceptum est, vt primitiæ offerre͂tur do
Exo,23,27 mino. Per primitias frugum designantur electi. Nam sicut ex multitudine fructuum par-
Deu,12,26 uæ primitię offerebantur deo,ita ex multitudine populorum paruus electorum eligitur nu-
merus,qui ab angelis deo in templo gloriæ cœlestis offertur [& in oreeorum non est inuen-
tum mendacium] Vel quia nunquam mentiti sunt,vel quia de præteritis suis mendaciꝭs an-
te mor-

A te mortem seu in purgatorio sunt purgati. Est aũt mendaciũ pernitiosum, quod mortale cẽ
setur, a quo timorati iugiter cauẽt. Qui aũt in mendaciũ officiosum seu iocosum nunq̃ colla Iaco.4
psus est singularis est grã. Interdũ vero mendaciũ extẽse accipitur, p instabilitate vanitate seu
mutabilitate entis creati, quæ vero & incommutabili esse opponitur: sicq; oĩs creatura ex se
dicitur mendax & vana, inq̃tũ ex nihilo est producta. Iuxta illud: Vanitas vanitatũ, & om̃ia Eccls.1
vanitas. Itẽ alibi: Veruntñ vniuersa vanitas oĩs homo viuẽs. Et: Ego dixi in excessu meo, om psa.38 Psalm.115
nis homo mẽdax. Apost. quoq; loquit ad Rom. Est autẽ deus verax, oĩs aũt homo mendax. Roman.3
Et rursus: Vanitati creatura subiecta est. Huic mendacio seu vanitati contrariã q̃dã veritatem Roman.8
habet homo, oĩsq; creatura, q̃ dr̃ veritas naturæ seu ẽtis [sine macula sunt añ thronũ dei] In ec
clesia enim militante sunt sine macula peccati mortalis, in patria vero omni macula carent.
Verũ circa hæc oritur quæstio. Ex his nãq; videtur quod virgines sunt absolute loquẽdo cæ
tæris p̃stãtiores, cũ sint primitiæ deo. R̃ndendũ q̃d ista eorũ p̃rogatiua ad accidentale p̃miũ
pertinet: nec sola virginitate simpliciter cæteris p̃ferunt, nisi & in alijs sint æq̃les. Veruntñ, vt
recitat Beda, Liconius nõ de virginibus specialiter ista exponit, sed de tota ecclesia gñaliter:
q̃ despondit Apost. vni viro virginẽ castam exhibere Chr̃o. Ecclesia em̃ virgo & sp̃õsa voca 2.Cori.11
tur. Similiter Bereng. p hæc centũ q̃draginta q̃tuor milia, intelligit vniuersos hoĩes iã btifi-
catos in patria, q dicũtur nõ inq̃nati cũ mulieribus, qa & si inquinati fuerũt, postea tñ p pni-
tiã sunt abluti & emundati. Prima tamen expositio magis cõsonat textui [Et vidi alterũ an-
B gelum volantẽ p mediũ cœlũ, hñtẽ euangelium æternũ] Queadmodũ supra, ita nũc noĩe an-
geli cœtũ, chorũ, seu ordinẽ p̃dicationis Euangelicæ legis designat, qui Iohanni ostensus est,
dũ agnũ supra montẽ Sion stantẽ vidisset. Tunc enim reuelatũ est ei plenius, q impiorũ non
obstãte insania, p̃secutiõe, & cõp̃hensiõe, q̃ p̃dicatores captos clauserũt, euangeliũ Chr̃i diuul
gandũ esset vbiq;. Itaq; vidi in sp̃ũ, angelũ volantẽ. i. cœtũ p̃dicãtiũ Chr̃m affectuose alacri-
ter atq; celeriter, p̃cedentẽ p medium cœlũ. i. p oẽm ecclesiã, habentẽ euãgeliũ æternum. i. an
nunciationẽ seu doctrinã a Chr̃o collatã, q̃ est annunciatio bona & optima. Dr̃ quoq; euan
geliũ istd̃ æternũ, qa ab æterno dari dispositũ, & qa p̃mittit bona æterna, & qm̃ aliud nõ suc
cedet ei dandũ a deo [vt euãgelizaret sedentib.] i. morantibus [sup terrã] q cõseq̃nter speci
alius explicat [super oẽm gentẽ, & tribũ, & linguã & populũ]. i. oĩb. his euãgelicę legis doctri
nã infunderet [dicẽs] angelus iste [voce magna]. i. affectuosa, diligenti, tubali [Timete domi
num] o pc̃tõres primo timore, ad minus seruili, vt saltem pœnarũ formidine pœniteatis. De
inde proficiendo timete eum timore initiali, vt ad perfectionem veniendo timorem seruilẽ
penitus abijciatis, deumque vt patrem charissimum, dulcissimnm, atq; pijssimum timeatis
timore filiali casto & sancto, quo malum culpæ, scilicet, dei offensa, ex ingenti amore & zelo
iusticiæ timetur ac euitat [& date illi honorem] id est, latrię cultum, ei quoq; in omnibus obe
diatis, omne bonum ipsi attribuatis: toto corde vosipsos & alios ad diuinæ maiestatis hono
rificentiam inflammetis, optantes ex animo ipsum ab omnibus in cunctis semper & vbiq;
solicite honorari, [quia venit hora iudicij eius] quod intelligi potest de iudicio discretionis,
quo deus in præsenti inter prædestinatos ac præscitos discernit ac diuidit, illos misericordi-
ter conuertendo, hos iuste derelinquendo: quod a tempore Euangelicæ prædicationis in to
to mundo maxime fieri cœpit. Propter quod ante passionem dixit saluator: Nunc iudicium Iohan.12.
C est mundi, nunc princeps huius mũdi eijcietur foras. Vel venit hora iudicij eius, quoniam p-
pe est vt singulos tempore mortis iudicet iudicio particulari, omnesq; simul iudicio vniuer-
sali [Et adorate eum] cum omni reuerentia, custodia, mundicia cordis, mẽte stabili, & deuo
ta, tanti domini maiestatem pensantes [qui fecit cœlum & terram mare & omnia quę in eis
sunt, & fontes aquarũ] qui eius sapia fluunt ex mari magno ad hominum vsum [Et alius an
gelus sequutus est eum] Iste alius angelus sequens priorem, secundum Berengandum est or
do seu agmen prædicatorum, qui finitis persequutionibus principalibus ecclesiam guberna
uerunt. Prædicatores em̃ sibi inuicem succedũt, scd̃m Glossam [dicens: Cecidit cecidit Baby Esa.21
lon illa magna] Per Babylonem, q̃ confusio interpretatur, intelligitur, regnum, corpus, con-
gregatio, ciuitasque diaboli, vitiorũ confusione repleta, vtpote reproborum hominum colle
ctio: cuius idololatria fuit per Christi discipulos iam destructa, tyrannorũ crudelitas iam re-
frenata, oĩsq; mũdi decor & gloria rep̃bati. Ideo ad ampliorẽ assertionẽ ait bis, cecidit, & eti
am p̃pter intentionẽ mouendam. Item, qa duplici cecidit casu, puta in culpam & pœnã æter
nam. Vnde his verbis vanitas, instabilitas, breuitas, gloriæ sæcularis exprimitur, iuxta illud
Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suã Psalm.72
Et deuuo: Quoniam tanq̃ fœnum velociter arescent, & tanquam olera herbarum cito deci- Psalm.36.
dent [quæ a vino iræ fornicationis suæ] id est, seminatione erroris idololatriæ impietatisq;
suæ multipertitæ [potauit omnes gentes] id est, quosdã ex omni natione, & pene omnes an-
te Chri-

te Christi aduentū. Idololatria autem specialiter, spiritalis fornicatio vocatur: q̄a p̄ eam po- D
tissimæ mens a sponso cœlesti diuiditur, & dæmoni tanq̄ eius adultera copulatur. De q̄ for
Hierem.3. nicatione in Hieremia, Ezechiele, cæterisq; prophetis frequentissime agitur. Error autem &
Ezechi,16 impietas & prȩsertim idololatria dicitur vinū, quoniam animā quasi inebriat ne rationem
sequatur, eiusq; statum euertit, & ipsam efficit stultam. Rursus vinum iræ dicitur, quoniam
dei iram seu vltionem meretur. Præterea cum Babylon aliud nihil sit, q̄ omnes gētes seu re-
probi vniuersi, quomodo omnes gentes vino iræ fornicationis suæ potauit? Respondendū
quod quia vnus alium ad vitia traxit, & ille tertiū, sicq; deinceps. Imo vnus frequenter mul
tos infecit. Et ita in omnes hos diabolicus error ingressus est. Vtiq; Babylon ōnes gentes po
tauit [Et tertius angelus sequutus est, dicens voce magna] Iste est ordo prædicatorum, q cō-
tra instantem Antichristi perfidiam circa nouissima tempora prædicabit [Si quis adoraue-
rit bestiam] vtpote Antichristum [& imaginem] id est, statuam [eius] vel eius imitatores su
erit veneratus [& acceperit characterem] i. signū, cultum, professionē, figurā Antichristi [in
Apoca.13 fronte sua] per apertam illius confessionem [aut in manu sua] ei operibus seruiēdo. Quid au
tem sit Antichristi character, & illum recipere in manu aut in fronte, supra dictum est pleni
us [Hic bibet de vino iræ dei] i. diuina vltione quasi potu implebitur [quod mixtum est me-
ro, in calice iræ ipsius] Merum dicitur purum. In vino autem duo inueniuntur, vnum impu
rum scilicet fæx, aliud purum videlicet merū. Cum ergo nunc dicitur quod bibet de vino q̄d
mixtum est mero, accipit vinum pro impuro, & merum pro puro. Insuper in scripturis p ca
Matth.26 licem pœna vel passio designatur, iuxta illud: Transeat a me calix iste. Et: Calicem meum bi
Matt.20. betis. Potest quoq; per calicem mensura retributionis seu vltionis, vel diuina æquitas men E
surate ac proportionabiliter puniens, accipi. Itaq; vinum istud. i. vltio æquitatis diuinæ mi-
xtum est mero .i. salubri antidoto, seu potiōe medicinali, in calice iræ ipsius. i. in propinati
one pœnæ, quam infligit dum aliquem in prȩsenti vita paternaliter corrigit, ne æternaliter
Hiere.25. pereat. De calice isto multa loquitur Hieremias, de quo & canit psalmist. Calix in manu do
psalm,74 mini, vini meri plenus mixto. Possumus etiam dicere, quod vinum diuinæ vidictæ mixtum
est mero in calice iræ ipsius, quoniam deus semper citra condignum punit reum: misericor
diam suam, quæ per merum exprimitur, rigori suæ miscens iusticiæ, cuius effectus quasi fæx
reprobis amarescit [& cruciabatur igne] gehennæ, qui in seipso non extinxit ignem maliciæ
feruorem libidinis, inclinationem propriȩ voluntatis [& sulphure,] de quo maximus fœtor
egreditur, id est, fœtore tartareo. Vt sicut in peccato sunt feruor improbæ voluntatis, & fœ-
tor deformitatis: ita in pœna peccati sint feruor ignis, & fœtor infernalis [in conspectu ange
lorum sanctorum] Vniuersi enim beati reproborum tormenta conspiciunt, nec compassiōe
aliqua affliguntur, cum sint diuinæ volunt ati & ȩquitati totaliter conformati: imo inde deo
psalm.47. amplius regratiantur, cernentes quid per diuinam clementiam euaserunt. Siquidem lætabi
tur iustus, cum viderit vindictam [& ante conspectum agni,] qui coram Christo & angelis
eius prædicare non erubuerunt, eis cernentibus torqueantur ad suam ampliorem confusio-
nem, [& fumus tormentorum eius ascendet in sæcula sæculorum,] id est, ignis ille nunquam
deficiet, imo reprobos dire operiet. Ignis autem inferni non clarus & splendidus, sed fumo- F
sus & quodammodo tenebrosus asseritur. Veruntamen, secundum Thomam modicum q̄d
sortitur de luce: in tantum vt damnati ad calamitatis suæ augmētum se inuicem aspicere q̄-
ant [Nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam & imaginem eius] id est, cō
tinuo & indesinenter puniuntur. Ex quo sequi videtur, quod pœna inferni sit non solum æ-
terna, sed etiam non interrupta. [Et si quis acceperit characterem nominis eius] scilicet An-
tichristi iuxta sensum expositum, ille, vt dictum est, punietur: imo & vniuersi, qui in mortali
vitio moriuntur, his subiacent pœnis [Hic patientia sanctorum est] id est, in huius æternȩ dā
nationis prauorum consideratione sancti patientiam suam in vita hac fundant. Pensantes
enim, quod pro temporali persecutione vel afflictione æternam beatitudinem sortiētur, im
pij vero & tribulatores eorum pro sua iniusticia infernalem damnationem obtineāt: in ad-
uersis non contristantur, sed omnia ȩquanimiter ferunt [q custodiunt mandata dei] illa me
2.Cori.10 moriter retinēdo, & opere exequendo [& fidem Iesu,] intellectum suum in Christi obsequiū
in captiuitatem humiliter redigentes: nō immoderāter scrutantes incōprehēsibilia fidei, sed
authoritati Christi ingeniū suū subdentes. Nec fidē propter quȩcunq; aduersa aut aspera ab
negantes vel deserentes. Consequenter pro consolatiōe Ecclesiæ, descripta impiorum dam-
natione proponitur beatitudo & gloria electorum in hoc sæculo multipliciter afflictorum:
quatenus opposita iuxta se posita, clarius innotescant. [Et audiui vocem de cœlo dicentem
mihi: Scribe, Beati mortui, qui in domino moriuntur] Hanc vocē non corporalem, nec foris
sonantē aut pstrepentem: sed spiritalem & intus formatam per angelum qui Apocalypsim
seu reue-

A feu reuelationem hanc oftendit Iohanni,audiuit ipfe beatus Iohannes interiori auditu. De cœlo,puta ab angelo ciue cœlefti,in fua vel prædicatorum perfona loquẽte loquutiõe inter na:ficut in vifionibus imaginarñs ac intellectualibus fieri folet,quemadmodũ loquitur Zacharias:Angelus q loquebatur in me egrediebatur. Scribe .i.cordi proprio imprime,& ad perfectum ecclefiæ in libro exara verbum notabile,quod tibi nunc dico:Beati mortui qui in domino moriuntur. Quid eft hoc? Nempe quod mortuum eft,vita caret. Quod autem vita caret,nec moritur nec mori poteft:nifi prius viuificetur. Itaq; intuendum,quod verbum hoc multipliciter poffit exponi. Primo,Beati mortui,id eft,felices funt illi defuncti,qui in domino moriuntur, id eft, in domino obierunt,puta in ftatu falutis,in charitate,in diuini nominis confeffione,in mentis ad deum conuerfione. Tales enim fecuri funt quod nũquam auertentur a deo,& fi veniale quid deferant fecum,per purgatoriũ pertingunt ad patriam. Si vero plene fatis fecerunt,omniue macula reatuq; carent, mox euolant. Sæpe autem in fcripturis verba a connotatione temporis abfoluuntur, & verbũ vnius temporis pro verbo alterius temporis ponitur,etiam in his quę hiftorialiter confcribuntur. Quod in euangelio fancti Iohannis frequentiffime fieri,omni conftat legenti,nec opus eft inde allegare exempla. Secundo fic:Beati mortui.i.mortales & agonizantes. Solemus enim de aliquo lætaliter infirmanti,mortiq; proximo dicere,quod fit mortuus homo. Vnde Iairus archifynagogus, qui apud Marcũ legitur Chrifto dixiffe,filia mea in extremis eft, in alio Euangelio fertur ei loquutus:Filia mea modo defuncta eft. Qui in domino moriuntur,fecũdum fenfum inductũ In ea enim mentis difpofitione feu conuerfione,q̃ moritur homo,permanet anima eius perpetuo. Ideo qui in domino moriuntur,videlicet in conuerfione mentis ad eum, nunq̃ auer- *zachar.i.* *Mar.5 Matth.9*

B tuntur ab ipfo. Iuxta illud:In quocunq; loco ceciderit lignum,ibi erit. Propter q̃d afferit Damafcenus,Quod angelis eft ruina,hoc homini mors. Tertio fic:beati mortui,id eft,qui mortui funt huic fæculo & peccatis,imo fibĩpfis,videlicet proprię voluntati,& omni vitiofæ affectioni,atq; mundanæ vanitati,qui cum Apoftolo dicere poffunt: Viuo autem iam nõ ego viuit vero in me Chriftus. Et item: Mihi abfit gloriari,nifi in cruce domini mei Iefu Chrifti, per quem mihi mundus crucifixus eft,& ego mundo. De taliter mortuis alibi dicit Paulus: Qui mortui fumus peccato,quomodo adhuc viuemus in eo? Et ad Coloffenfes: Mortui eñ eftis,& vita veftra abfcondita eft cum Chrifto in deo. Hi funt qui dominantur animo fuo, & vincunt feipfos,odiuntque peccare amore virtutum,atq; fyncero dei iutuitu. Qui in domino moriuntur,per feparationem animæ a corpore. Hi enim perfeuerando vfq; in finem non nifi in domino feliciter moriuntur. Sed quoniam nunc de Antichrifto facta eft mentio poffunt hæc verba fpecialiter accipi de his,q ab illo pro fide catholica occidentur, & de vniuerfis martyribus. Vt fit fenfus:Beati mortui qui in domino moriuntur,id eft, per palmam martyrñ migrauerunt ad dominum, in eius confeffione fpiritum exalantes. [Amodo,] id « eft,a tempore ifto vitæ præfentis, vel a tempore mortis,[iam dicit fpiritus,vt requiefcant a « laboribus fuis]id eft,amplius non laborẽt nec affligantur:fed ab omni fatigatitione,pœna *Ecclefi.11.* *galat.fec.* *galat.fex.* *Roman.6* *Coloff. 3.*

C aduerfitate,& tædio ceffent,liberi & immunes fint cum ad patriam venerint:in qua ęternã quietem & pacem quæ omnem fenfum exuperat,plenamq; beatitudinẽ fortiuntur. In paucis enim & modico tempore vexati,in multis perpetuo feliciter difponentur. Poteft autem hoc loco per fpiritum intelligi angelicus fpiritus, cuius minifterio deus ifta reuelauit Iohanni. Vel fpiritusfanctus, per quem propheticæ reuelationes per appropriationem quandam fieri afferuntur. Quemadmodum feptem dona dicuntur dona fpiritusfancti,cum vtiq; fint dona totius fuperbeatiffimæ trinitatis,cuius indiuifa funt opera. Et quia tota fuperbenedicta trinitas fpiritus eft(dicente apoftolo:Dominus fpiritus eft. Et apud Iohannem ipfomet Chrifto:Spiritus eft deus)poteft iam per fpiritum deus trinitas accipi. Idcirco autem beati « funt ifti fic mortui,& ideo requiefcent[Opa enim illorum fequuntur illos] Quomodo opera quæ præterierunt & effe defierunt, poterunt mortuos fequi? Et nonne opera noftra præcedũt nos ante mortem & p̃parant viã, cum oratio hũiliantis fe & deprecatio iufti penetret cœlos. Et Cornelio dictũ fit:Oratiões tuæ & eleemofynæ tuæ afcenderũt in memoriã in cõfpectu dei? Refpondendũ,q̃d opa bona & mala,feu meritoria & demeritoria, fequũtur morietes.i.comitanẽ vel fimul pergunt cũ eis,in quantũ fplẽdor virtutũ, & ratio obtinendi felicitatẽ cœleftẽ in iuftis decedentib. p̃manent & comitãtur eofdẽ. In rep̃bis aũt macula vitiorum & & reatus pœnæ æternæ manent, fequuntur,comitãturq; eos. Itaq; non diuitias,nõ delitias,nõ honores,nec aliquid huius mũdi:fed opa ꝟtuofa defideremus,amemus, colligamus,& vfq; in finẽ cuftodiamus. Nihil enim intulimus in hunc mundũ, haud dubiũ q̃a nec auferre q̃d poffumus. Sola autem opa nr̃a merita vel demerita pergent nobifcum, & infeparabiliter adhærebunt. At vero fecundum Haymonem,quia poft opus fequitur operis merces,ope- *2.Cori.3.* *Iohan.4.* *Ecclefia.35* *Actuu.10.*

ces,ope-

ces,opera electorum ipſos ſequi dicuntur:quoniam præmium ſuorum operum conſequun
tur.Conſequenter de finali iudicio agitur,& ipſa perſona iudicis imaginaria repręſentatio D
ne deſcribitur[Et vidi]imaginaria,intellectuali,prophetalique viſione[& ecce nubem can-
didam,& ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis,habentem in capite ſuo coronā au-
ream,& in manu ſuo falcem acutam]Itaque in viſione imaginaria apparebat Iohanni an-
gelus ſimilis filio hominis,id eſt,Chriſtum repræſentans,vel in forma humana apparens,ſe
dere ſuper nubem claram & lucidam,qui habuit coronam auream, per quam regia Chriſti
dignitas deſignatur:& in manu falcem acutam,per quam iudiciaria eius poteſtas,ſæueraq;
æquitas,ſeu diſtrictum eius iudicium explicantur:quæ ſupra per gladium ex vtraque parte
Apocal.1. acutum expreſſa ſunt.Poteſt autem per nubem candidam,immaculatiſſima Chriſti caro in
Actuu. 1. telligi:ſuper quam ſedet,inquantum eidem per diuinitatis potentiam pręſidet.Et quia in fi
Daniel. 1. nali iudicio Chriſtus apparebit ſublimis in aere, recte ſuper nubem cādidam angelus eum
repræſentans videbatur ſedere[Et alter angelus exiuit de templo clamans voce magna ad
ſedentem ſuper nubem,dicens:Mitte falcem tuam & mete,quia venit hora vt metatur] An
gelus iſte,quem in viſione imaginaria vidit Iohannes exire de templo eccleſiæ triumphan-
tis(in qua habitat tanquam ciuis)vel de templo eccleſiæ militantis,puta de ipſa eccleſia,in q̄
eſt tanquam cuſtos & viſitator ipſius)repręſentat perſonam ſanctorum,qui circa horam iu
Matth.13. dicij deſiderabunt illud compleri zelo iuſticiæ,vt diuina æquitas declaretur,& electi plena-
Matth. 25 narię glorificentur,impij quoque digna ſortiantur tormenta. Hi ergo,ſicut & angelus iſte,
clamabunt voce magna affectuoſa & ſerioſa ad ſedentem ſuper nubem, puta ad Chriſtum:
Matth.13. Mitte falcem tuam,id eſt,iudiciariam poteſtatem extende in opus,exercendo iudicium. Et
mete,id eſt,homines dele de terra,electos,a reprobris diuide:illos ad cœlos,iſtos ad infernū
mittendo.Quia venit hora vt metatur,id eſt,iudicandi tempus a te æternaliter præordina E
tum aduenit,& completus eſt numerus electorum, [quoniam aruit meſſis terræ] id eſt,ho-
mines in terra exiſtentes,qui ſunt velut germina terræ in qua naſcuntur, ſteriles facti ſunt
Matt.24. ab opere bono,& flamma vitiorum exuſti. Tunc enim Chriſto teſtante abundabit iniqui-
tas,& charitas refrigeſcet.Sicque gratiarum rore ſubtracto arida erit meſſis,quæ ſicut Chri
Lucæ 21. ſtus loquitur eſt conſummatio ſeculi, vtpote homines illi, qui in ſeculo iſto futuri ſunt vlti-
mi,ſecundum vnam expoſitionem [& mittebat,qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in
terram]id eſt,iudiciariam poteſtatem in habitatorib9 terræ exercuit[& meſſuit terram,]id
eſt homines congregauit,iudicauit,& vnumquemq; in locum quem meruit collocauit. Lo-
quitur autem Iohannes more prophetico de futuro quaſi de præterito, & quia in viſiōe iſta
iam facta fuerunt[Et alius angelus exiuit de templo,quod eſt in cœlo]eccleſiæ militātis ſeu
triumphantis.Sicut de precedenti angelo dictum eſt. Templum autem,& eccleſia, & cœlū,
in libro iſto frequenter pro eodem ſumuntur. Electi enim in quibus deus per dona gratiæ
ſeu gloriæ habitat,ſunt templum,eccleſia,& cœlum[habens & ipſe falcem acutam.]Per an-
gelum iſtum quidam intelligunt eundem,qui & per ſedentem ſuper nubem exprimitur,ſci-
licet,Chriſtū. Quia tamen nunc dr̄ alius angelus exiuit, Albertus ſatis conuenienter per an
Matth.19 gelum iſtum intelligit chorum ſanctorum:qui iudicabūt cum Chriſto,& iudiciariam pote-
Sapie.3 ſtatē ſuo modo ſortiti ſunt.Iuxta illud:Iudicabūt ſancti natiōes.Et Pau. ait:Neſcitis qa ſan-
1.Cor.6 cti de hoc mūdo iudicabūt. Verū qa vt Chriſtus in euāgelio docuit meſſores ſunt angeli per F
Matth.13 angelū iſtū congrue intelligitur agmē illd̄ angelicū,p q̊d exhibebitur atq; implebitur finale
iudicium,ſecundum quod verba ſtatim ſequētia monſtrabunt. Subditur enim[Et alius an
gelus exiuit de altari]videlicet de principaliori & ſecuriori loco eccleſiæ militantis, ſeu triū-
phantis:quaſi a conſpectu dei egrediens,& de Chriſto qui altare vocatur(vt ſæpius patuit)
miſſus[qui habebat poteſtatem ſup ignem]quia angelico miniſterio ignis conflagratiōis p
terram & aerem diffundetur,& reproborum cuneus in ignem gehennæ mittetur.Sed quo-
niam nomine ignis quælibet dira punitio deſignatur, angelus iſte poteſtatem habet ſuper
ignem,id eſt,virtutem inferendi debitam pœnam malignis [& clamauit voce magna ad eū
qui habebat falcem acutam]id eſt,ad eos qui per præcedentem, videlicet,tertium angelum
exprimuntur[dicens:Mitte falcem tuam]id eſt,poteſtatem tibi conceſſam extende in opus
tibi commiſſum[& vindemia]id eſt,de terra abſcinde[botros vineæ terræ] id eſt,homines
malos, qui ſunt botri vineæ malæ. Sicut enim eccleſia electorum eſt vinea dei, ſic colle-
ctio reproborum eſt vinea terrę,vinea mala, infructuoſa,vinea plane diaboli. Vnde ſynago
Hierem.2 gæ dominus ait per Hieremiam. Quomodo conuerſa es in prauum vinea aliena? [quoni-
am maturæ ſunt vuæ eius]id eſt,botri eius pręfati,ſcilicet, impij ad plenitudiuem vitiorum
peruenerunt,ita quod conſummatis eorum peccatis nil reſtat vt iudicentur.[Et miſit ange-
lus]iſte tertius[falcem ſuam in terram]ſecundum quod deus per angelum intimauit. Siqui
dem de

A dem de diuinis operibus superiores angeli inferiores illuminant, diuinam eis volũtatem insinuando, quemadmodum Zacharias protestans: Angelus, inquit, qui loquebatur in me egrediebatur, & alius angelus egrediebatur in occursum eius, et dixit: Curre & loquere ad puerum istum [& vindemiauit vineam terræ] id est, impiorum collectionem, de loco suo & statu amouit [& misit in lacum iræ dei magnum] scilicet in infernum, qui ob suam profunditatem dicitur lacus, de quo apud Ezechielem multa scribũtur: estq; ob suam capacitatem magnus & spaciosus. De quo & Esaias ait: Præparata est ab heri Tophet, a rege preparata, profunda, & dilatata. Porro per Tophet, secundum beatum Hieronymum, aliosq; expositores, significatur gehenna, a rege cœlorum impijs præparata. Deniq; ꝙ angeli sancti in fine seculi hoc modo vindemiabunt botros præfatos, atq; eosdem in inferno contrudent, innotescit ex verbis Christi dicentis: In consummatione seculi exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Angeli quoq; secundum doctores, reprobos suscitatos ad locum iudicij deferent [& calcatus est lacus] id est, missi in foueam infernalem in perpetuam calamitatem depressi sunt ibi. Interdum enim continens, pro contẽto ponitur [extra ciuitatem.] Nam lacus iste lõge est extra ciuitatem dei viuentis, quæ est ecclesia electorum [& exiuit sanguis de lacu,] id est, vindicta seu pœna pro sanguine seu peccato inflicta exuberauit [vsque ad frenos equorum] i. vsq; ad principes & prælatos, qui fastu superbiæ præfuerunt: quorum crudelitas per frenos innuitur, qui per eam subditos pro sua voluntate compescuerunt, sicut freno compescitur equus. Dicuntur autem superiores equi, quoniam sua potestate abutendo, instar equorum ad libitum, hinc inde per omnia mala libere, velociterq; feruntur [per stadia mille sexcenta] quo numero secundum Berengandum & alios omnes mali Christiani iniusti ac vani intelliguntur. Stadium enim, secũdum ꝙ Haymo dicit, est græca mensura, & nomen a stando sortitur: estq; certi spacij metrum, quo Græci mẽsurauerunt loca in quibus ludebant, atq; ibidem spaciantes deambulabant. Sicq; per stadia ista signantur, qui ludis & vanitatibus seculi vacant. Potest quoq; hic locus facilius, & vt apparet conuenientius explanari: vt quod ait, exiuit sanguis de lacu, vsque ad frenos equorum p stadia mille sexcenta, sit metaphoricus ac hyperbolicus sermo. Sicut quod in euang. Iohannis scriptum est: Multa alia fecit Iesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum mũdum arbitror posse capere eos, qui scribendi sunt, libros. Et in psal. Ascendunt vsq; ad cœlos, & descẽdunt vsq; ad abyssos. Et ita his verbis nil aliud designatur, nisi quod ineffabiliter grauis magna atq; exuberans sit pœna reproborum in lacu gehennæ: quemadmodum inæstimabiliter magna esset pressura vbi tot homines occiderentur, ꝙ sanguis a foueis terræ, vsq; ad frenos equorum ascenderet per stadia præsignata. Quidam ordinem successiõis temporum in expositione huius voluminis prosequentes, per numerum cẽtum quadraginta quatuor milium virginum, de quibus in principio huius capituli sermo est, intelligunt religiosos a Mahumeto eiusq; satellitibus interfectos, quando terras Christianorum in Aegypto & alibi vastauerunt. Sed scire quis potest (nisi deus reuelet) an illi tot fuerunt, vel si inter illos tot virgines extiterunt? Sed & numerus iste mystice potius, q̃ secundum literalem superficiem exponendus videtur: præsertim quum supra cum de signatis ex omni tribu filiorum Israel agere tur, etiam numerus iste taxatus sit. Præterea quod subditur [Et vidi alterum angelum volãtem per medium cœlum] exponunt de S. Bonifacio, misso a Romano pontifice: qui aliquibus gentibus prædicauit. Sed quomodo hoc stare possit, non video. Quomodo enim papa misit eum ad euangelizãdum super omnem gentem, tribum, linguam, & populum: qui omnium linguarum vsum, notitiamq; non habuit? Nec Bonifacius iste õni populo, omni genti, & linguæ euangelizauit. Hinc antiqui & solidi expositores per angelum istum non intellexerunt aliquem prædicatorem determinatum, & singularem: sed cœtum ac ordinem prædicatorũ, iuxta sensum præhabitum. Qualiter autem quæ sequuntur exponãt, omitto: quoniam euidentem instantiam pati videtur. Nam & per Babylonem de qua sequitur, cecidit cecidit Babylon, intelligunt regnum Græcorum, pro tempore Iustiani imperatoris.

Zachari. | Eze.22.13 | Esa.30 | Hierony. | Matth.13 | Iohan.21 | psalm.106 | Apoc.7 | Esai.21

¶Expositio capituli quintidecimi: Et vidi aliud signum in cœlo magnum. Arti. XVI

Hoc loco incipit visio quinta [Et vidi aliud signum in cœlo magnum & mirabile] Quod autem fuerit signum hoc, subditur [septem angelos, habẽtes septem plagas nouissimas. Itaq; imaginaria visione intuebatur Iohãnes in spiritu quiddam mirabile, quod fuit indicium seu figura significatiua rei futuræ. Vidit enim septẽ angelos. i. similitudinem repræsentatiuam eorum in cælo, scilicet in ecclesia militante in qua ipse tũc fuit, & angelus secum existens, istaq; sibi per rerum imagines monstrans: & quoniã angeli isti ecclesiasticas personas designãt, sicut patebit. Quid vero per angelos septem, eorũque plagas significetur, infra in textus expositione clarebit. Nunc in tantum tangatur, quod

Per eos prędicatores ecclesiæ,per plagas autem quas habere visi sunt,vindicta & pœna,quas
reprobos denunciabunt passuros,insinuatur. Et sicut per septem angelos plenitudo & vni- D
uersitas prædicatorum,ita per septem plagas plenitudo & consummatio supplicij reprobo
exo.32 rum innuitur. Quem admodum & in Exod. dominus ait:Percutiam vos septem plagis. Se-
ptenario siquidem,sicut frequenter nunc patuit,vniuersitas designatur. Hinc de plagis istis
subiungitur[quoniam in illis consummata est ira dei]id est,per eas rigor diuinæ iusticiæ iu
dicabit plenarie demerita impiorum. Dicũtur quoq; nouissimæ,quia grauissimæ:& quia in
fine,tempore Antichristi potissime infligentur [Et vidi tãquam mare vitreum mixtũ igne]
Quemadmodum per mare vitreum intelligatur fons baptismi purus ac lucidus tanquam
vitrum vel doctrina euangelicæ legis instar aquæ clarissima vndique fluens,& tanquam vi
trum sublimium virtutum splendore pellucida, in superioribus a nobis dictum est capi-
te quarto : Porro mare hoc mixtum est igne, quoniam in baptismo infunditur spiritus
Matth. 3. sanctus,qui ignis vocatur,& charitas eius qui ardor asseritur. Propter quod Iohãnes bapti-
Actuum. i sta de Christo prædixit:ille vos baptizabit spiritu sancto & igne. Christus quoq; apostolis
loquens:Vos,inquit,baptizabimini spiritu sancto. Sed & virtus sacramẽtalis ipsius baptis
mi,quum sit cooperatiua ad charitatem & gratiam quæ in baptismo præstantur,nomine i-
Luc. 12 gnis potest intelligi. In doctrina vero euangelicæ legis,ignis diuini amoris,de quo loquitur
Christus:Ignem veni mittere in terram,copiose miscetur,relucet,operatur,& inflammatur
Propter quod sacra scriptura seu theologia a quibusdam doctoribus dicitur affectiua poti-
us,quam practica vel speculatiua[& eos qui vicerũt bestiam,& imaginem,& numerum no-
minis eius]id est,qui Antichristo & imitatoribus,atq; ad eum quouis modo spectãtibus,nõ E
consenserunt:nec cultum latriæ aut reuerentiam exhibuerunt. Qui licet ab illis sint occiden-
Roman. 8 di,spiritaliter tamen præualebunt:veritati immobiliter adhærendo, & per patientiã in om
nibus supando. Quẽadmodũ ait apost. In o ib⁹ his supamus pꝑter eũ q dilexit nos[stãtes su-
Psalm. 118 pra mare]i. grãe baptismali sacramẽtoꝝq; fidei firmiter innitẽtes,ꝟitati q̊q; scripturæ insu-
pabiliter cohęrentes,atq; in ea gressus suos semp fundantes. Iuxta illud:Gressus meos dirige
scd'm eloquiũ tuũ, & non dñetur mei oĩs iniusticia. Quod agẽtes a plaga sep tẽ angelorũ eri-
piuntur[habentes cytharas dei]id est,mentes deuotas deo, in quibus iuxta apostolicum do
cumentum,cantant & psallunt deo semper. Cytharæ quoq; sanctorũ sunt, mortificatio car
nis,compassio cordis,patientia in aduersis, prædicatio oris,gratiarum actio pro beneficijs,
[& cantantes canticum Mosi serui dei,& canticum agni]id est, ex vtriusq; testamẽti scriptu
ris deum laudãtes. In ecclesia enim libri Mosi frequentantur. Nec Christiani sunt qui vetus
testamentum non acceptant[dicẽtes:magna & mirabilia sunt opera tua domine deus om-
nipotens]Hoc in libris Mosi & in euangelio Christi concorditer edocetur. Quum enim opi
fex deus cũctis causis et operationibus in infinitum emineat in potestate,sapientia,volunta
te,omniq; perfectione, decuit opera eius esse incõparabiliter magna & mira. Deniq; magna
& mirabilia sunt opa naturæ, maiora & mirabiliora opa grãe,maxima ꝟo ac mirabilissima
exo. 15 opa gloriæ. Hæc sunt opa creationis,recreatiõis,glorificationis:q̃ oĩa nr̃am capacitatem ve-
hementer transcendũt. Hinc Moses ait:Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui? F
Psal. 144. Magnificus in sanctitate,terribilis atq; laudabilis,& faciens mirabilia[iustæ & ꝟæ sunt vię
tuæ]id est,tua instituta,præcepta,opa,atque iudicia. Iustus enim dominus in omnibus vijs
suis,& sanctus in omnibus operibus suis,qui vnicuique tribuit quod meretur, & quod pmi
sit adimplet,quod asserit exhibet. Ideo ait propheta sanctus Deuteronomij trigesimo secun-
Daniel. 3. do:Date magnificentiam deo nostro,dei perfecta sunt opera,& omnes viæ eius iudicia. De
us fidelis,& absque vlla iniquitate iustus & rectus. Daniel q̊q; dicit:Iustus es dñe in oĩbus q̃
fecisti nobis, & vniuersa opera tua vera. Et vera sunt omnia iudicia tua,[rex seculorum,]
qui vniuersorum es primus,atque altissimus dominator,rector ac ordinator. De quo loqui-
tur Paulus prima Timotheum primo: Regi autem seculorum immortali inuisibili,soli deo
psalmo. 71 honor & gloria. [Quis non timebit te,& magnificabit nomen tuum?] Tanquam dicat:Ni-
mis errat & grauiter peccat, qui te non timet, & qui maiestatem tuam non magnificat,id
est,magnam atque dignissimam profitetur:qui non verbis & factis pro viribus suis te ma-
gnum esse ostendit,qui tibi cum ingenti reuerentia non obedit. Tua enim opera te metuen
dissimum summeq; magnificandum & honorandum demonstrant. Nempe in omnib⁹ tua
Hiere. 10. omnipotentia,sapientia,bonitas,lucent. Hinc ait propheta Hieremias:Nõ est similis tui do-
mine. Magnus es tu,& magnum nomen tuũ in fortitudine. Quis non timebit te o rex genti
esai. octa. um? Et Esaias:Dominum exercituum,ipsum sanctificate. Ipse pauor vester,& ipe terror ve
eccls. 3 ster. Sed & Salomon ait:Fecit deus opera sua,vt timeatur[Quia tu solus pius es] Nonne &
pia virgo Maria? nonne & pius Sanct. iste Iohannes? Nonne pius & Moses,qui erat man-

suetus su

A suetus super omnes homines qui morabantur in terra? Quomodo ergo solus pius deus, prę sertim cum nemo placeat deo, nisi donum habeat pietatis? Sed sic solus pius deus, quomō so lus sapiens, solus ens, solus bonus. In tantum siquidem eius pietas omnium pietatem exce- dit, vt comparatione ipsius nullus sit pius. Nam & impijssimis hominibus indesinenter bñfi cia multa impendit & peccantibus diu ac sæpissime parcit, iudicium differt, suspendit vindi ctam, & frequenter in his abundantiam gratiæ cumulat a quibus innumerabilibus vicibus grauissime est offensus. Iuxta hunc modum scriptum est in libro Machabeorū: Domine de- us qui solus es rex bonus, solus præstans, solus iustus, omnipotens & æternus [quoniam om nes gentes venient & adorabunt in conspectu tuo] Nam ante finem mundi pene omnes cō uertentur, & iam quodammodo omnes venerunt: vt sit distributio pro generibus singulo- rum, non pro singulis generum. In hora quoque iudicij oēs venturæ sunt, sed tunc non om- nes adorabunt. Nisi forte quis dicat, reprobos tūc pro venia oraturos ex seruili timore, quā nullatenus obtinebunt. Hinc fertur in psalmo: Oēs gentes quascunq; fecisti, venient & ado- rabunt coram te domine, & glorificabunt nomen tuū, [quoniā iudicia tua manifesta sunt] id est euidenter coram omnibus fient, quando in die iudicij omnes iudicabis, cunctisq; pate bit, quod vere & iuste de omnibus iudicas. Omnis enim qui facit veritatem, venit ad lucem. Sicq; iudicia dei sumuntur pro exequutionibus atq; effectibus diuinæ iusticiæ. Si autem iu- dicia dei sumantur, prout sunt in ipso deo, quibus ipse in seipso de cunctis quid agendum sit discernit: quæ licet sint vnum in re, plura tamen dicuntur per relatiōem ad iudicata: sic iudi- cia dei sunt incompræhensibilia secundum Apostolum, & abyssus multa iuxta Psalmistam Vnde Haymo ait: Subtilitatē iudiciorum dei quare hoc vel illud facit, nemo cōprehēdere va B let. Manifesta vero sunt in eo, quod iusta sunt, quia a cunctis vera noscentibus iusta esse sciū tur. Præterea vt scribit Albertus, duplex est iudicium dei. Videlicet singulare, quo vnum eli- git alium reprobat sine præuijs meritis, iuxta illud: Iacob dilexi, Esau vero odio habui. Item quo facit vnum pauperem, alium diuitem, vnum sanum, alium infirmum, quæ omnia facit ex causa rationabili, licet nobis ignota. Ista iudicia manifesta sunt in suo actu in quem exe- unt, quia sic esse omnibus patet: sed occulta sunt in sua causa, ex qua exeunt. Incertum est em̄ quare sic fiat. Aliud est iudiciū generale, & istud est triplex. Videlicet discretionis, quo in die nouissimo separabit electos a reprobis, illos ad dexteram, istos ad sinistrā constituendo. Se cundum est disceptationis. Tertium diffinitionis, quo dabit sententiā. Ista iudicia nota sunt in causa, quoniam clarum est, quod omnes secundum opa sua iudicabuntur: ignota sunt au tem quo ad exitum causæ, quia nescitur qui sunt isti vel illi [Post hęc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo] .i. mysteria dei in ecclesia omnibus intrare volen tibus sunt reserata, & Christi sacramenta sunt patefacta. Templum autem tabernaculi est i- psa ecclesia, quæ & templum est in quo deus per gratiam habitat, & tabernaculum quod ve nientem in se dominum recipit. Estque templum & tabernaculum istud, templum & taber- naculum testimonij, per tabernaculum Mosi & tēplum Salomōis præfiguratum, testimo nium verbo & opere vsque ad sanguinem perhibens deo, vtriusque quoque [Testamenti te- stimonia continens, præcepta adimplens, scripturas amplectens. Quod etiam apertum est C in cœlo, videlicet, inter ipsos fideles: quorum conuersatio est in cœlis, qui in regnum cœlorū vocantur. Quidam vero per templum istud intelligunt ecclesiam triumphantem, seu patriā beatorum, cuius ianua merito passionis Christi est reserata [& exierunt septem angeli habē tes septem plagas] hoc iam in principio huius articuli est tractatum [vestiti lapide mundo & candido] scilicet Christo, qui est lapis angularis, factus in caput anguli. De quo scriptum est Ecce ego mittam in fundamentis Sion dicit dominus lapidem angularem, probatum pcio- sum: & omnis qui crediderit in eum, non confundetur. Et alibi: Super lapidem vnum oculi septem sunt, qui apud Danielem, vocatur lapis abscisus sine manibus de monte. Hoc lapide vestiuntur fideles in anima, eum per amorem stringendo, & conuersatione sequendo, eius q̄ q; protectione gaudendo. Secundum quod ait apostolus: Induimini dominum Iesum. Qui est lapis mūdus, quia ab omni peccati labe immunis, & candidus splendore sapientiæ omni umq; virtutum decore. Potest quoque p lapidem istum, gratia, fides, & quęlibet virtus intel ligi [& pcincti circa pectora zonis aureis] i. sapiētiæ fulgore, charitatisq; vinculis, & castimo nia mentis. De hac pcinctione dictum est plenius supra, vbi & angelus Iohanni in Christi p- sona apparens, describitur zona aurea ad mamillas præcinctus: idcirco ptranseo. His autem ornamentis debent pcingi, stringi atque connecti, prędicatores & omnes vicarij Christi [Et vnum de quatuor animalibus] id est, euangelistis [dedit septem angelis] id est, pdicatoribus iam præfatis, de quibus plura dicentur pprijs locis [septem phialas aureas, plenas ira dei vi- uentis in secula seculorum] Phialæ aureæ secūdum Berengandū sunt corda, sapientiæ splen

Sapient. 8
Mar. deci.
2. Mach. i
Psalm. 85
Romae. 11
Psalm. 35
Machab. i
Apoca. 14
Exodi. 26
3. Regū. 8
Esaiæ. 28.
zachar. 3.
Danielis 2
Roman. 13
Apocal. i.

dore ornata, vel intelligentia scripturarum, secũdum Albertum, quod redit in idem. Vnicui- D
que ergo prędicatori angelo seu nuncio dei data est phiala aurea, id est mens illuminata, vel
sacræ scripturæ noticia, quam Christus vt deus, dat authoritatiue. Vnũ vero de quatuor ani
malibus dedit eam instrumentaliter, quia ex Euãgelico libro accipitur & precibus impetrat
eam a deo: missus quoque ad viatores illustrat eosdem. Quidam per animal istud Matthæũ
alij Marcum, alij Lucam intelligunt. Potius autem tenendum est, quod in imaginaria visio
ne angelus repræsentauit Iohanni effigiem vnius quatuor Euangelistarum: ad innuendum
quod posteriores prædicatores a prioribus illuminationem accipiunt. Sed quomodo phialę
istæ plenæ sunt iræ, & non potius clementia, atque dulcedine dei? Respondendũ, quod vtro
que sunt plenæ. Nam impijs comminantur supplicia, iustis præmia pollicentur. Vnde apo-
2.Cor.2. stolus protestatur: Christi bonus odor sumus, & his qui salui fiunt, & his q peunt, alijs odor
vitæ in vitam, alijs odor mortis in mortem. [Et impletum est templũ fumo a maiestate dei,
& de virtute eius] Per fumum quidam intelligũt, quod in ecclesia militãte est obscura & im-
perfecta cognitio diuinorum propter excellentiam maiestatis ac sanctitatis dei immensi. Si-
i.Cori.13. cut Apostolus ait: Videmus nunc per speculum in ęnigmate, & nunc cognosco ex parte. Alij
per fumum, quo impletur ecclesia, intelligunt ignorantiam atque caliginem impiorum qui-
bus diuina mysteria iuste clauduntur. Beda vero exponit in bono, vt ecclesia fumo dicat im
Esaiæ.6. pleta. i. quia ex igne charitatis in ipsa succenso, vapor piæ confessionis & gratiarum actionis
ascendit. Deniq; Esaias dicit, quod templum impletum est fumo, quãdo videlicet, seraphin
clamauerunt ter sanctus. Et ibidem Iudęorum magistri, teste Hieronymo, per fumum intel
ligunt incensum seu thymiama, quo templum affirmant fuisse impletum, ꝓpter diuinæ ma-
iestatis præsentiam. Hieronymus tamen ibidem per fumum intelligit Iudæorum ignoran- E
3.regu.8. tiam & errorem. Rursus in libris Regum & Paralipomenon legitur, quemadmodum in de
2.paral.5 dicatione templi Salomonis nebula impleuerit domum domini. Vbi secundum quosdam p
nebulam gratiosa dei condescensio atq; præsentia designatur. [Et nemo poterat introire in
templum, donec consummarentur septem plagæ, septem angelorum,] id est, nullus a fide &
Christo extraneus poterit ecclesiam ingredi, Christo incorporari, ciuis sanctorum & dome-
sticus dei fieri, nisi a prædicatoribus audiat comminationes pœnarum quas deus impijs p-
parauit, vel quousq; a prædicatoribus compleatur sermocinatio, qua futura tormenta denũ
ciant. Hoc de lege communi sic est. Nam per huiusmodi denunciationẽ mali perterriti solẽt
conuerti. Vnde Beda scribit hoc loco: Nemo potest ecclesiæ mẽbris incorporari, nisi qui my-
Actuu.10. steria fidei audiens, discat a prædicatoribus, quia Iesus constitutus est a deo iudex viuorum
& mortuorum.

¶ Expositio Cap. XVI. Et audiui vocem magnam de templo. Articulus. XVII.

Consequenter specificatur, quid præfatis septem angelis diuinitus committatur:
demonstraturque damnatio impiorum per prædicationem bonorum. [Et audi
ui vocẽ magnam de templo] siue de cœlo [dicentem septem angelis] id est cunctis
prædicatoribus, de quibus nunc sermo: qui sicut in pręcedentibus patuit, septena-
Apoca.15. rio designantur. Hanc autem vocem angelus, Iohanni omnia ista ostendens, formauit & p-
tulit in interioribus auribus eius, in persona dei omnipotentis: cui primo & proprie compe- F
tit, prædicationis officium quibus voluerit commẽdare. [Ite & effundite septem phialas iræ
dei] id est, sapientialia dogmata scripturarum, ac virtuosa eloquia earũdem, in quibus dei vl
tio contra iniquos ostenditur [in terram] id est, habitatores eius, præsertim in terrenos atq;
carnales, annunciãdo eis quid ipsis immineat [Et abijt primus angelus] scilicet primus pdi-
catorum istorum ordo vel cœtus, [& effudit phialam suam in terram,] id est, sacræ scriptu-
ræ eloquia prædicauit Iudæis. Qui nomine terræ expressi sunt, quoniam duri fuerunt, &
terrena auide quæsierunt: vel etiam quia solidi, quantum ad electos Iudæorum, & quia per
legem diuinam præ cæteris gentibus a vitiorum profluuijs desiccati. [Et factum est vulnus
sæuum & pessimum] id est grauissima excæcatio in cordibus horum infidelium Iudæorum,
in quos ira dei peruenit vsq; in finem. Ideo sequitur [In omnes qui habebant charactere be
stiæ] id est, fidem Antichristi, quem recipient pro Christo, nuncq; præstolantur eundem [&
in eos qui adorauerunt imaginem eius] id est, eum in sua imagine seu imitatoribus eius sup-
flue honorauerunt, aut honorabunt. Ista Iudæis qui fuerunt conueniunt, in quibus illud Hi
eremiæ completum est: Insanabilis est fractura tua, insanabilis plaga tua. Quibus & Chri-
Hiere.30. stus testatus est: Ego veni in nomine patris mei, & nõ recepistis me. Si alius venerit in nomi
Iohann.5. ne suo, illũ recipietis. Præterea scd'm Bed. dupliciter pdicatores phialas iræ dei effundũt. Pri
Actuum 8 mo, pœnas impiorũ eis spiritaliter p iudiciũ irrogãdo. Sicut Petrus dixit ad Simonẽ Magũ:
i.Corin.5 Pecunia tua tecũ sit in pditionẽ. Paulus quoq; excõmunicauit Corinthiũ. Scd'o eas ecclesiæ pdi
cando. [Et

A cando[Et secundus angelus effudit phialā suam in mare]p mare signantur gentiles, inquieti, amari, ac tumidi, nullo diuinæ legis freno sedati: in quos secundus angelus, vtpote secūd⁹ p̄dicantiū chorus, phialā suam effudit, sacri eloquij verba, infideliūq; tormenta, eis annūciādo[& factus est sanguis tanq̄ mortui]Per sanguinē intelligitur vel effusio sanguinis prædicatorꝝ, quē fuderūt increduli, vel sanguinolēta eorꝝ transgressio, siue sempiterna dānatio[& oīs aīa viuens, mortua est in mari]Per partē intelligit totū, videlicet homo p aīam. Ista quoq; distributio est p gñibus singulorum, non pro singulis gñum: nisi secundū diuersam mortis acceptionē. Gentiliū enim aliq conuertebantur, & hi ab incredulis pro magna parte occidebantur. Occisores ꝟo propria impietate, infidelitate, & rabie, deterius occiderunt seipsos, atq; totaliter pierunt[Et tertius angelus effudit phialam suā]i. tertius ordo p̄dicantiū euangelicā ꝟitatē eandē apuit[sup flumina & super fontes aquarꝝ]Flumina ista et fontes sunt hęretici, cum hæresiarchis suis magistris, q hæretici instar fluminum abundabunt & vndiq; effluebant & discurrebant, vt plures sibi in erroribus consociarent. Qm̄ tamen respectu aliorꝝ pauci fuerunt, & qui ex eis orti sunt, potius flumina q̄ mare vocantur: p̄sertim qa non solū a catholicorꝝ ecclesia, sed etiā a se inuicē varijs assertiōibus diuiduntur. Quorꝝ principes & magistri fontes sapiētiæ se ęstimare p̄sumūt, suisq; poculū mortis ppināt, q aq̄s furtiuas iudicāt dulciores[& factus est sanguis]quia ipsi incorrigibiles sunt atq; damnātur, & p̄dicatores catholicos pro viribus psequuntur[Et audiui angelum aquarꝝ dicentē: Iustus es dn̄e.] Per angelū aquarꝝ. i. populorꝝ(aq̄ enim significāt populum: sicut & Salo. ait: Mitte panē tuum super transeuntes aquas)intelligitur multitudo tam supernorꝝ spirituū, qui præ sunt hominibus, q̄ p̄dicatorꝝ atq; pastorꝝ bonorꝝ ecclesiæ, qui populum dei custodiūt. Oēs isti diuinā approbant æqtatē, & de iusto eius iudicio gratias agunt dicentes: Iustus es dn̄e, q das vnicuiq; quod ei debet, seu dare te decet[q es & q eras sanct⁹]p essentiā ac totius iusticiæ es origo[qa hæc iudicasti]i. ista iudicia exercuisti, & reprobos taliter pdidisti: in quo relucet tua iusticia. Vnde quod ait, qa, non notat causam a priori seu proprie: sed signum vel causam a posteriori, scilicet, quantum ad nos, quibus diuina p suos effectus innotescit iusticia [sanguinem sanctorꝝ & prophetarum fuderunt]eo modo quo oēs peruersi ac psecutores, vna gñatio & vnū corpus diaboli appellantur: sicq; q̄d vnus seu quidam fecerunt, toti ascribitur. Secūdum q̄ ait Saluator Iudæis: Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est sup terrā, & cę. Prædicatores autem ecclesiæ primi & præcipui gratiam propheticam habuerunt. Verū circa hæc quæritur, cur non omnes angeli isti phialas suas fuderunt super terram: sed secundus super mare, tertius super flumina, & cæt. cum tamen vox diuia dixerit eis: Effundite phialas vestras super terram? Et respondendum, quod ibi per terram habitatores terræ, scilicet homines designantur: qui ob varias proprietates & culpas, diuersis postea exprimuntur nominibus[& sanguinem dedisti bibere]id est, sui sanguinis effusione eos replesti, ita quod & ipsi occisi sunt: vel morte eos potasti, atq; dirissima vltione eorum homicidia vindicasti[vt digni sunt]per sua demerita. Vnde in prophetis sæpius scriptum est: Sanguis tuus super caput tuum. Et sanguis eius super eum veniet. In Genesi quoq; habetur: Quicūq; effuderit sanguinem humanum, effundetur sanguis illius[Et audiui alterum dicentem]scilicet angelum[ab altari]i. secretiori loco ecclesiæ, vel de interiori cordis affectu. Altare etenim dei est mēs de-

Prouer. 9.

Eccles. ii.

Matth. 23

ezechi. 33
Oseæ. 12.
Genesis. 9.

C uota[Etiam domine deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua]Per angelum istum signati sunt cæteri militantis ac triumphantis ecclesię nuncij, & custodes: qui eorum, quos p præcedentem angelum iam dixi expressos, confirmant sententiam, & diuinæ applaudūt ac gratias agunt æquitati, ad insinuandum, quod singuli electorum de beneficijs cuiq; electo collatis, in deo gaudere & gratias referre debent[Et quartus angelus effudit phialam suā.] Istd de quarto angelo & phiala sua exponatur, sicut de primo, secūdo, et tertio, angelis eorūq; phialis[in solem]Quidam per solem intelligunt Antichristum, qui se asseret solem iusticiæ. Alij principes ecclesiæ, qui ratione potestatis, dignitatis, atque scientiæ per solem notātur[& datum est illi æstu affligere & igne,]id est, varijs tribulationibus & pressuris, quibus principes subditos vexant[& æstuauerunt homines æstu magno]id est, grauissimis afflictiōibus laborauerunt[& blasphemauerunt nomen domini habentes potestatē super has plagas.] Indurati nanque & superbi impatientesque, dum suis exigentibus excessibus exercentur aduersis non attendunt se ea propter sua pati peccata, & ad præclariorem suæ mentis profectum: sed passionibus animam obtenebrantibus arbitrantur sibi iniuriam fieri, & deo altissimo verbo & corde maledicere audent. Hinc subditur[neque patientiam egerunt, vt darent illi gloriam]sua peccata humiliter confitendo, seque talia iuste pati pensando: ac deo de hoc quod in præsenti eos castigat, gratias agendo. His ergo nequaquam assimilemur, sed nosipsos in omnibus ex animo excusando, & deum in cunctis laudando, pœniteamus: & deo gloriam

 demus, iu

xta illud Iosue septimo: Fili mi da gloriam deo[Et quintus angelus effudit phialã suam sup sedem bestiæ]id est, super regnum & ministros Antichristi contra hos prædicando[& factũ est regnum eius tenebrosum]id est, ex prædicatione illa, caligo perfidiæ, & tenebrę vitiorum populi huius & principis eius patebunt[& cõmãducauerunt linguas suas præ dolore. Et blasphemauerunt deum cœli præ doloribus & vulneribus suis: & non egerunt pœnitentiam ab operibus suis]Multi vtique dolebunt & turbabũtur, scilicet Antichristus & eius fautores qñ ad prædicationem Heliæ & Enoch falsitas ipsorum aperietur, & milia multa ad dominum conuertentur. Quod autem dicuntur linguas suas præ doloribus manducaturi, hyperbolica est locutio. Sicut de homine multum afflicto ac mœsto asserimus, quod cor suum consumit. Insuper cum vltio dei in Antichristum, magnamque sui exercitus partẽ descenderit, non pœnitebunt: sed Christum cœli creatorem, & omnium deum blasphemando, cœlitus occidentur[Et sextus angelus]id est, sextus ordo prædicatorum[phialam suam effudit]id est, prædicationis eloquia sparsit[in flumen magnum Euphratem]Per Euphratem fluuium Babylonis intelligitur grandis falsorum fratrum collectio, qui fertiles esse videntur (Euphrates siquidem fertilitas interpretatur) sed intus vanitatum confusionibus pleni sunt. Vel per Euphratem intelliguntur reprobi illi qui Antichristo adhærebunt, & ipo occiso in sua perseuerabũt duricia, vitijs carnalibus seruientes ac defluentes. Propter q̃d nomine Euphratis exprimũtur, quia in aquis suæ luxuriæ, & propriæ impietatis abundantia demorabuntur, quousque subito auferantur. Cum enim dixerit pax & securitas, repẽtinus eis superueniet interitus, iuxta Apostolum[& siccauit aquam eius]id est, delitias omnemque copiam horum subito tollendam annunciabit[vt præparetur via regibus ab ortu solis]id est, ideo sic prædicabit, quatenus sua prædicatione ad Christum reducat reges & principes ab Antichristo deceptos: q ad literã pro maxima parte orientales, vt dicitur, erunt. Idcirco quoq; ait: ab ortu solis, quoniam non redibunt ad veritatem, nisi in cordibus eorum oriente, per inspirationem internã Christo sole iustitiæ[Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ exisse spiritus immundos tres in modum ranarum]Per draconem diabolus non quilibet, sed ille supremus & primus, qui in Antichristo habitabit, intelligi debet: per bestiam Antichristus, per pseudoprophetam, cœtus seu multitudo prædicatorum Antichristi. Itaque ad innuendum, quod diabolus in Antichristo habitans diriget dæmones inferiores ad introeundum Antichristi satellites ac prophetas, visus est spiritus immundus de ore draconis exisse. Rursum de ore Antichristi prædicatorumque eius visi sunt egredi spiritus immundi, puta diaboli, quoniam non spiritusancto sed diabolico pleni loquentur: talemque spiritum qualem ipsi sortiti sunt, per suas prædicationes suis auditoribus insufflabunt. Qui spiritus immundi ranarum speciem habent, quoniam in omni deformitate ac sordibus vitiorum delectantur Et sicut ranæ turpem proferunt sonum, sic ipsi suggerent documenta perfida atque falsissima, coram deo & omni corde illuminato ineptissime, turpissimeque sonantia. [Sunt enim spiritus dæmoniorum]id est, dæmones, qui spiritus sunt[facientes signa]id est, quædam mirifica, sicut per magos Pharaonis fecerunt. Quomodo autem hoc possint & quantum, dictũ est supra cum ostendebatur, quomodo Antichristus miracula sit facturus, [& procedunt ad reges terræ congregare illos in prælium]id est, regibus inspirant & suggerunt occasiones & propositum præliandi contra se inuicem, & præsertim contra fideles & iustos, quod & tempore antichristi potissime facient[ad diẽ magnũ dei oĩpotẽtis]i. vt plient tempore diuinitus pstituto, q dies dr magnus, qa magna fient ĩn eo. Põt q̃q; p diẽ hũc dies iudicij accipi, quia ex pliatiõe illa regũ iniusta seq̃t, q̃d ad diuinũ iudiciũ ducẽtur, & corã oĩbus dijudicabũt. Vñ in Chri psona subiũgit[Ecce venio sicut fur]i. impuise ac subito ad iudicandũ descendã, & pctã vlciscar. Vnde in euangelio loquitur: Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et rursus Sicut erant in diebus Noe edentes & bibentes, quousque venit diluuium & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis. [Beatus]est nunc in spe & in merito[qui vigilat]mente, id est, coram deo diligens est ne peccet, sed deo in cunctis obediat, iuxta illud: Omni custodia custodi cor tuum[& custodit vestimẽta sua]id est, virtutes & dona ac cætera gratiarum charismata, & quantum possibile est opera bona cõtinuat, quibus anima decoratur, protegitur & vestitur[ne nudus ambulet]i. donis gratiæ spoliatus viuat, ad infernũq; tendat[& videãt]deus & angeli boni ac mali, vel etiam proximi, qui poterunt scandalizari[turpitudinem eius,] i. inhonestam ac vitiosam ipsius conuersationem, & animæ deformitatem. Verba hæc plenius scripta & exposita sunt[Et congregabit illos in locum, qui hebraice dicitur herma Geddon]quod est secundum Bedam, consurrectio in priora, vel mons globosus. Quod & in bono, & in malo accipi potest. Si in bono, sensus erit quod Christus iudex congregabit reges terræ, imo & omnes, ad locum sui iudicij: in quo ipsemet Christus consurget, vt testis fidelis &

Margin (left): i. Thess. 5. — Exodi. 7. — Apocal. 13 — Matth. 25 — Lucæ, 12. — Marci. 13. — Mich sex. — prouer. 4. — Apocal. 3

Margin (right): D — E — F

A fidelis & verax pro suis,& contra iniquos:vbi & vniuersi homines quodammodo suo concursu conglobabuntur. Si in malo,sensus est,quod diabolus seu trium præfatorum immūdorum spirituum numerus colliget interius suggerendo,reges terrę ad collegium Antichristi,vt ei adhæreant.Quod collegium consurget aduersus fideles,prioremq; fidem Ecclesiæ: & erit sua multitudine velut mons globosus contra electos.[Et septimus angelus] id est, septimus ordo prædicatorum:quorum distinctio in isto cap.non semper accipitur ex parte personarum,sed interdum ex parte officiorum seu actuum [effudit phialam suam] id est, prædicationem suam,& futuræ plenariæ damnationis iram [in aerem].i.æreas potestates,secundum Bedam & Alber.illarum pœnas denunciando:q̄ simul cum Antichristo & eius ministris,in infernū trudentur.Quemadmodū per Esai.prædictum est:In die illa visitabit dominus super miliciam cœli in excelso,& super reges terræ,& congregabuntur cōgregatione vnius fascis in lacum,& claudentur in carcere.Dæmones autē ob suam leuitatem, spiritualitatem,& nobilitatem per aerem designantur,& etiam quia in ipso vsq; ad diem iudicij cōmorantur [Et exiuit vox magna de templo] Ecclesiæ militantis seu triumphantis [a throno] puta a loco,quo deus residere dicitur & regnare.Istam vocem angelus in interiori sensu Iohannis formauit & protulit [dicens:Factum est] omne quod deus futurum prædixit & fieri iussit,adestq; finis [Et facta sunt fulgura , & voces & tonitrua] ista enim tunc ad literam corporaliter fient,ad insinuandū horrorem instantis iudicij.Similiter fient Luc.21
B tūc fulgura.i.miraculosi effect⁹ in supioribus inferioribusq; corpib⁹. Iuxta q̄d ait Sal.Erūt signa in sole & luna,& in terra pressura gentium.Et voces & tonitrua.i.annunciationes imminentium operū dei,& cōminationes futuri supplicij [& terræ motus factus est magnus] In visione imaginaria factus iam videbatur, tūc autē realiter fiet [qualis nunq̄ fuit ex quo homines fuerūt super terrā, talis terręmotus sic magnus] Et hoc rursus dupliciter potest exponi.Primo,quia tunc erit secundum Albertum terræmotus vehemētissimus vniuersalis. Nam erit a causa supernaturali voluntaria & diuina.Secundo, per terræmotū intelligitur commotio cordium humanorum:quia tunc tribulatio & inquietudo maxima erit.Venietque tempus,quale non fuit ex quo gentes esse cœperunt,vsq; ad tempus illud, quemadmodum apud Danielem legit̄ [Et facta est ciuitas in tres partes] .i. reproborum societas quæ maior est numero q̄ catalogus electorum,in tres portiones, videlicet in Iudæos , paganos, & falsos seu impios Christianos diuiditur,ita quod quęlibet pars secundum sui peccati mēsuram supplicia sortietur. Circa hunc locum dicit Beda:Triforme bellum impia ciuitas infert Ecclesiæ dei,quam gentiles & hæretici aperto certamine,& subdola fictione,falsi fratres prauis infestant exemplis [& ciuitates gentium ceciderunt] Nam igne conflagrationis omne ædificium destruetur,& viuentes gentiliter damnabūtur [Et Babylō illa magna] videlicet præfata iam ciuitas,seu collectio impiorum vitijs deordinata.Babylon em̄ confusio dicitur [venit in memoriam ante deum].i.deus inuariabilis,per suæ æquitatis effectum ostendet se memorem iniquitatum eius in die iudicij [dare].i.vt det ei [calicem vini].i.po
C culum damnationis,mensuratāq; pœnam secundum mensuram culpæ [indignationis irę eius].i.pœnæ procedentis ex indignatione iræ dei contra eius peccata.Hoc est ex zelo iusticiæ,quo eius crimina deus iustissimus & sanctissimus detestatur.Porro secundum Albertum,quoties Iohannes in libro isto loquitur de pœna malorum,dicit calicem vini , & nō aquæ: ad innuendum , quod plaga eorum irreuocabilis erit ac desperata. Sicut signum est desperatā esse plagā,dū vinū propinatur laboranti in febre acuta [Et oīs insula fugit,& mōtes nō sunt inuēti].i.habitacula tunc in terra cessabūt,& habitatores de t̄ra tollētur.Sed & terra cōplanabit̄ in nouissima hora.Aliq autē p insulas intelligūt iustos instar insularū iactibus persequutionum contusos:qui tunc mente se a reprobis segregabunt.Per montes vero perfectos,qui tunc in damnatione pereuntium non inuenientur participes [Et grādo magna sicut talentum descendit de cœlo].i.grauissima dei pecussio,scilicet pœna inferni,tunc ruet super iniquos [& blasphemauerunt homines deum propter plagā grandinis,quia magna facta est vehementer] Impij enim & reprobi,præsertim damnati , ex dei flagellis non emendantur:sed indurantur,& impatientia pleni blasphemant:quasi deus iniuste agat cū eis,& optantes eum non esse,eiusq; oīpotentiæ & gloriæ ineffabiliter inuidentes. In inferno enim erit odium omnis boni honesti,superbia,ira,inuidia,&c.quæ omnia augebunt calamitatem miserrimorum,cum animus iam inordinatus sibijpsi pœnosus sit. Peccabunt autem miseri, sed non demerebuntur , cum non sint in via , seu statu merendi ac demerendi,sed in termino.

Esaiæ.24 — Dani.12

¶Explanatio Capitu.XVII.Et venit ad me.

¶Articulus XVIII.

Sub

Apoc.16 SVb effuſione phialæ ſeptimi angeli,diem iudicij ſanctus Iohan.circa finẽ præcedẽ D
tis capi.ſummatim pſtringens:nunc ad ea q̃ prætermiſit reuertit,atq; ſub ſpecie
mulieris meretricis ciuitatẽ diaboli deſcribens,quas p ſuis ſceleribus pœnas paſ-
ſura ſit,nũc declarat.Iam eñ cauſa reprobationis impiorũ oſtenditur [Et venit
Apo.15.16 ad me vnus de ſeptẽ angelis,q habebant ſeptẽ phialas] Quemadmodũ p ſeptem angelos iſ-
ſtos vniuerſitas prædicatorũ Chriſti,& per ſeptem phialas eorũ totius ſacrę ſcripturæ intel
ligentia ſeu doctrina inſinuetur in præcedẽtibus dictum eſt. Itaq; in viſione hac imagina-
ria apparebat Iohãni effigies alicuius prædicatoris Euangelicæ legis , gerens perſonã alicu-
ius ordinis,chori ſeu agminis prædicatorũ.Et forte aliqs Euangeliſtarũ ſeu Apoſtolorũ,tẽ
pore huius reuelatiõis defunctus,Iohãni in viſione apparuit [Et loquutus eſt mecũ] loqu-
tione interna [dicẽs,Veni] per cõſiderationẽ intentã [& oſtendã tibi dãnationẽ meretri-
ezech.16 Oſeæ.4 cis magnæ].i.ciuitatis diaboli,quæ eſt generatio reproborũ,collectio impiorũ . Quæ non
meretrix tantũ,ſed etiã adultera appellatur,qm̃ relicto ſponſo cœleſti,creatore ſuo deſerto,
dæmoni conſtuprandã ſe ac maculandã proſternit:cũ vanis atq; caducis mẽte miſcetur, in
numeris ſordibus maculatur [quæ ſedet ſup aquas multas] .i. in multis populis conquie-
Actuũ.4 ſcit,ex quibus & ipſa cõſiſtit:q̊s decipit,quibus & dñatur.Reſidet q̊q; in concupiſcẽtiæ aqs,
2.Cor.11 atq; in diſcordiũ fluctibus populorũ.Quemadmodũ ecõtrario multitudinis credentiũ erat
cor vnũ,& aĩa vna:quos deſpõdit Apo.vni viro virginẽ caſtã exhibere Chriſto [cũ qua for
nicati ſunt reges terræ] Reges eñ principes,& magnates ſæculi huius,ſunt principalis pri-
maq; portio ciuitatis iſtius:& inferioribus vitioſis,q̊s bene dirigere debuerũt,in vitijs ſunt
cõformes:ſimulq; cũ eis à deo cor ſuũ auertunt,& ad ea quæ dæmonibus cõplacent illud cõ E
uertunt,ſpiritaliter & corporaliter fornicantes [& inebriati ſunt] .i.vltra menſurã repleti
[qui habitant terrã] videlicet carnales terreni qui ad cœleſtia nõ aſpirant [de vino proſti
tutionis eius].i.de carnalibus eius oblectamẽtis,vel quibuſcũq; bonis tẽporalibus decepti
uis,quibus anima proſtituitur dæmoni [Et abſtulit me in deſertũ in ſpiritu].i.in ſpiritali
hac viſione ſeu mentis conſideratione auertit me ab intuitu,cui eram intẽtus, ad conſidera
tionẽ populi à deo relicti:qui per deſertũ exprimitur,tanq̃ a dei inhabitatione alienus. Vn-
de Berengãdus:Per deſertũ omniũ impiorũ multitudo deſignatur,eo q̄ ipſa deſeruerit deũ,
& ideo derelicta ſit ab eo [Et vidi mulierẽ ſedentẽ ſuper beſtiã] .i.diabolo ſeu Antichriſto
innitentẽ,atq; in ipſo fallaciter quieſcentẽ [coccineã].i.peccatis cruentã,& ſanguinis mar-
tyrũ,quẽ effudit,ream.Coccus nãq; ſanguinei eſt coloris [plenã nominibus blaſphemiæ]
.i.multa verba blaſphemiæ proferet cõtra Chriſtum.Antichriſtus quoq; multa diuinitatis
nomina ſubijpſi non ſine grandi adſcribet blaſphemia.Porro diabolus id ſumme conatur,
vt ad peccata blaſphemiæ mẽtes inducat humanas [habẽtem capita ſeptẽ & cornua decẽ]
Quid per hoc deſignetur,paulo poſt in hoc ipſo cap.ſanctus docet Iohan. Nam & parabo-
lam hanc ipſe exponit in textu [Et mulier erat circundata purpura & coccino , & inaurata
auro,& lapide precioſa,& margaritis] Per quod intelligi poteſt,quod huius congregatio-
nis pars potior mundi huius regia fulget virtute,omniq; ornamento mundano:quod item
filij huius ſæculi perituras quærũt diuitias,& veſtimẽtorũ ornatus,ac cętera quibus coram F
hominibus decorẽtur:qui mentẽ deo immaculatã exhibere nõ ſatagũt.Spiritalius autẽ per
purpuram ſimulata perfectio ſumitur,quã impia plebs, ambitioſe dominãs ſibi fingit ineſ-
ſe,per coccinũ cruẽta ferocitas cõtra iuſtos,p aurũ ſapiẽtia,qa aſtuti ſunt filij ſæculi:per la-
pidẽ precioſum caharitas,per margaritas cęteræ virtutes inſinuantur,quibus callida plebs
ſe fingit ornatã [habens poculũ aureũ].i.delectabilia mundi [in manu ſua] quia talia prę
bet amatoribus ſuis,videlicet diuitias,delitias,& honores vitæ præſentis [plenum abomi
natione & immundicia fornicationis ſuæ].i.abominationibus,vitijs,& inqnamentis, ſpi-
ritalis corporaliſq; fornicationis:q̃ oĩa incurrunt hi, q mundũ & ea q̃ mũdi ſunt amplectũ
tur,ſeu de poculo bibũt p̃fato:Berẽg.p poculũ aureũ,intelligit documenta philoſophorũ ac
poetarꝝ erroribus plena.Beda ỽo hypocriſim,qa foris parẽt hoĩbus q̃ſi iuſti : intus ỽo pleni
ſunt oĩ ſpurcitia [Et in frõte eius nomẽ ſcriptũ myſteriũ].i.meretrix iſta in apto,ſeu in ma
Matth.7 nifeſta ſua opatiõe oñdet qualis ſit:qa ex opibus ſuis qſq; cognoſcit,& arbor ex fructib⁹ ſuis
iudicat.Veruntñ qm̃ tot ſimulatis ỽtutibus decorat,nõ oĩbus mulieris huius prauitas inno
teſcet:ſed iuſtis atq; prudẽtibus:ideo nomẽ eius myſteriũ q̊ddã eſt.i.ſecretũ,myſteriũ enim
vocat,q̊d eſt alicui⁹ occulti cõtentiuũ:atq; in q̊ aliud cernit,& aliud intelligitur:Deiñ nomẽ
cõplexũ exprimitur [Babylõ magna mat fornicationũ & abomĩationũ træ]Babylon nẽpe
vocat,qm̃ impietatũ cõfuſiõibus plena,nil agẽs veracit,ordĩate,ſapiẽter ac ỽtuoſe:cũ ſp ha
beat intẽtionẽ corruptã.Magna,ppter mltitudinẽ filiorꝝ ſuorꝝ,enormitatẽq; criminũ.Mat
fornicationũ.i.origo ĩmũditiarꝝ radix auerſionũ à deo:q̃ ỽbo et exẽplo alios & a dei copu-
la caſta auertit,et ſuis ĩpuritatib⁹ miſcet[Et vidi mulierẽ ebriã de ſãguĩe ſctõrꝝ,et de ſãguine

A martyrum Iesu] id est, immoderanter repletam trangressione, qua sanguinem electorum effudit quorũ sanguinẽ instar ebrij sitit. Et quia hæc mulier totum reproborũ corpus repræsentat, adscribitur ei non solum effusio sanguinis martyrũ Christi, sub Euangelica lege effusi. Sed eorũ quoq; qui ante Saluatoris aduentũ pro iusticia occubuerũt. [Et miratus sum cũ vidissem eam, admiratione magna] Fuit enim effigies ista & significatio eius valde mirabilis, rara, sapientialis ac mystica. Et in hac visione multa reuelata sunt sancto Iohanni, quæ ante tam distincte ac particulariter non cognouit. In persona quoque Ecclesiæ miratus est Iohannes, q̃ deus electos suos tam multiformiter tentari permittit, quod etiam reprobos tam patienter ac lõganimiter suffert. De qua re Hieremias & Abacuc, imo & Iob, vel in sua, vel in infirmorum persona non parum se admirari testantur, Hieremia dicente: Iustus quidem es domine, si disputem tecum. Veruntamen iusta loquar ad te. Quare via impiorũ prosperat &c. [Et dixit mihi angelus: Quare miraris?]. i. noli nimiũ admirari, sed causa cognita admiratio cesset. [Ego dicam tibi sacramentum]. i. occultam significationem [mulieris & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet septem capita, & decem cornua,] Ista enim consequẽter angelus exponit, & de significatione mulieris ac bestiæ iam dicta sunt aliqua. [Bestia quam vidisti] id est, diabolus qui supra dictus est draco, seu Antichristus [fuit.] Diabolus enim ante domini saluatoris aduentum pene cunctis dominabatur hominibus. Similiter B Antichristus modico tempore regnaturus est, & quãtum ad hoc de ipso dicitur, fuit, scilicet in mundo hoc regnans [& non est] nunc post Christi aduentum in mundo sic dominans, sicut olim fuit ipse diabolus. Propter quod passione instante testatus est Christus: Nunc princeps huius mundi eijcietur foras. De Antichristo quoq; dicitur, non est, quoniam regnum eius sicut crudelissimum ita & breuissimum erit [& ascensura est de abysso,] id est, tã dæmon quàm Antichristus de impietatis profundo, de insidiarũ occulto, de latebris calliditatis, & abundantia prauitatis, ascendet in fine mundi ad hominum deceptionem, & ad principatum super iniquos, [& in interitum ibit,] æternam damnationem recipiendo. Antichristus quoq; cum omnibus præsidens fuerit, repente diuina occidetur virtute. [Et mirabuntur inhabitantes terram, quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ à constitutione mundi, videntes bestiam quæ erat & non est,] id est, habitatores terræ, terrena magis q̃ cœlestia appetentes, qui ab æterno prædestinati non sunt, stupebunt videntes Antichristũ, seu diabolum per Antichristum tam potenter regnare, tamque mirabilia operari in mundo. Mirabuntur quoque, quum viderint regnum illud tam repente deiectum, & principem suum tam subito esse extinctum. [Et hic est sensus,] id est, interpretatio seu expositio eorum, quæ vidisti, hæc est, [qui habet intelligentiam,] id est, illi qui capere potest, qui docilem habet mentem & intelligentiam scripturarum. Quasi dicat: Interpretatio horum difficilis est & profunda. Deinde exponit quæ sint capita bestiæ. [Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, &] pro id est, [septem reges sunt.] id est, per septem capita bestiæ intelliguntur septem montes, id est, septẽ reges, vtpote præ cæteris potestate sublimes, animositateque tumidi, ac cæteris præsidentes: qui sunt velut fundamenta ac stabilimentum mulieris istius meretricis ciuitatis diaboli, congregationisque reproborum: quia C illorum potestati innititur, & de eorum præsumit potentia. Impij enim subditi scientes dominorum suorum potentiam atque maliciam, audacter agunt mala, quæ dominis suis placere nouerunt. Hinc secundum Berengandum, sicut Apostoli dicuntur fundamentum ciuitatis DEI, puta ecclesiæ: sic isti sunt fundamentum ciuitatis diaboli. Septenario autem vniuersitas regum ac principum horum exprimitur. [Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit,] id est, horum septem regum quinque iam perierunt, illi videlicet, qui a tempore Adæ vsque ad diluuium regnauerunt. Item & illi, qui post diluuium vsque ad Abraham fuerunt. Deinde & hi qui deinceps vsque ad Mosen præfuerunt. Postea illi qui a tempore Mosi vsque ad transmigrationem Babylonis rexerunt. Quinto & hi, qui ab illo tempore vsque ad CHRISTI aduentum dominabantur. Omnes isti durissimum DEI iudicium sunt perpessi, quoniam potestate sibi concessa abusi sunt, impios fulciendo atque portando, contra fideles ac iustos. Vnus autem regum istorum, videlicet sextus, nunc est sub Euangelica lege, per quem omnes reges & principes persequentes ecclesiam innuuntur. Et alius, vtpote septimus nondum venit, scilicet Antichristus. [Et quũ venerit, oportet illum breue tempus manere in regno.] Tribus enim annis cum medio legitur aperte ac generaliter regnaturus. Vnde & eius p̃sequutio sicut durissima, ita erit breuissima. Ideo ait saluator. Nisi breuiati fuissent dies illi, nõ fieret salua oĩs caro: sed ꝓpter electos breuiabunt. Vñ Gregorius asserit, Quia & supbos & infirmos nos dñs cõspicit, dies q̃s singularit̃ malos ĩtulit, misericordit̃ breuiatos dicit: ꝑfecto vt & supbiã nr̃am treat de aduersitate,

Abac. 1
Iob. 21
Hiere. 12
Apoc. 12. 13
Iohan. 12
Ephe. 2

ſitate,& infirmitatem foueat de breuitate.[Et beſtia] ſcilicet Antichriſtus, ſiue diabolus, D
[quæ erat,& non eſt] ſecundum expoſitionem iam habitam [& ipſa octaua eſt,] id eſt,
quamuis ad reproborum congregationem pertineat,tanq̃ caput ipſius:ob ſingularem ta-
men ſuam nequitiam,poteſtatem,eminētiam,ponit in numerum,& proprium obtinet lo-
cum.[Et de ſeptem eſt,] id eſt,ad reproborum catalogum ſpectat, [& in interitũ vadit]
ſcilicet in damnationem perpetuam.Inſuper oſtēditur,quid decem cornua beſtiæ ſignent.
[Et decem cornua quæ vidiſti] in beſtia,ſcilicet Antichriſto [decem reges ſunt] id eſt,re-
præſentant [qui regnum nondum acceperunt:ſed poteſtatem tanquam reges vna hora ac-
cipient] Dicunt aliqui,quod regnum Romanum circa Antichriſti tempus diuidetur in de-
cem regna:quorum reges adhærebunt Antichriſto, ſicut capiti cornua: & per illos impu-
gnabit Eccleſiam, qui nunc quoque per decem reges ſignantur. Securius autem videtur
Apoc.13 dicendum,quod ſicut ſupra quandoque, ita & nunc per denarium vniuerſitas inſinuatur:
ita vt per decem reges intelligant oēs reges, q Antichriſto tũc acquieſcēt, qui nondũ regnũ
ſortiti ſunt,quia nec nati ſunt:ſed tempore illo vna hora, id eſt, modico tempore poteſtatē
accipient & habebunt:ſicut & Antichriſtus non diu regnabit.Accipiēt autem tanquam re-
ges,quia præſidentia eorum tam breuis & impia erit,vt potius dicatur apparētia,quam ve-
ritas regiæ poteſtatis. Accipient quoq; [poſt beſtiam] id eſt, imitando ſuum principem
Antichriſtum,per poteſtatis abuſum: & non in tanta plenitudine,ſicut ipſe.[Hi vnum cō-
ſilium habent] id eſt, corcordes erunt in malo,ad perſequendum Eccleſiam [& virtutē &
poteſtatem ſuam beſtiæ tradent] id eſt, ſeipſos & ſuos exercitus ad cooperandum & ob- E
Eſaiæ.53 ſequendum Antichriſto præbebunt. Vel ei quicquid poſſunt adſcribent. [Hi cum agno]
id ē, contra Chriſtũ [pugnabunt] q propter innocentiã & immolationem ſuam pro no-
bis,agnus vocatur.Pugnabũt aũt contra eũ,eius fidem & legem pro poſſe tollendo, eiuſq;
Matth.25 mēbra infeſtãdo,de qbus teſtaf:Quod vni ex minimis meis feciſtis,mihi feciſtis[& agn⁹ vin-
cet eos] dando ſuis militibus patientiam in aduerſis, Antichriſtum etiã perimēdo,Euange-
licam legem poſtea reformando,& quoſdam perſecutorum iſtorum corporaliter occiden-
do,æternaliterq; damnando, quoſdam forſitan poſt Antichriſti interitum conuertendo
[qm̃ dominus dñorum eſt & rex regum] idcirco cunctis potentior,& ad ſuperandum ido-
neus [& qui cum illo ſunt].i.qui ei fideliter vſq; ad mortem in omni tribulatiōe adhęrēt.
Hi ſunt [vocati] a deo per inſpirationem aut prædicationē [& electi] ad vitam beatã [&
fideles] re & nomine.Deinde angelus exponit,quid per aquas præfatas ſignetur.[Et dixit
mihi].ſ.angelus [Aquas quas vidiſti,vbi meretrix ſedet].i.ciuitas diaboli ſeu reproborũ
collectio cõquieſcit,ſicut paulo ante expoſitum eſt [populi ſunt & tribus linguæ].i. variæ
pro,13 nationes ex quibus malignorũ ſocietas conſtat [& decē cornua,quæ vidiſti in beſtia].ſ.re-
pſalm.10 ges & reprobi memorati [odient fornicariã].i.meretricē ciuitatē diaboli,cũ ſe viderint cũ
ea pariter perituros.Sed & vn⁹ odiet aliũ,ſecundũ quod inter ſuperbos ſemper ſunt iurgia
imo odient & ſeipſos,oprãdo ſe non eſſe,& poſſe impie agere & frui caducis.Nam & qui di-
ligit iniquitatem,odit animam ſuam [& deſolatam facient eam & nudam] quia tunc ei nō
ferent auxilium quemadmodum ante,quando diuitijs ſęculi ſubditos ſuos ornauerunt [&
carnes eius manducabunt,& ipſum igne concremabunt]. Si carnes eius comedent,quomo-
do eam conburent? Hyperbolica ergo & metaphorica eſt loquutio, ad innuendum magni-
tudinem mutui odij eorum in pœnis,qui ſocij fuerãt in peccatis,qui ſibi mutuo augent [illegible]
damnationis ſupplicia.Nam & Apoſtolus ait.Si inuicem mordetis & comeditis,videte ne
gala,5 ab inuicē conſumamini [Deus enim dedit in corda eorum,vt faciant quod placitum eſt il-
li].i.meretrici mala pœnalia inferant modo præfato.Si autem referatur ad mala culpæ,in-
telligendũ eſt quod deus dedit hoc permiſſiue.Sicut ait Apoſtolus: Tradidit illos in repro-
roma.1 bũ ſenſum,vt cõtumelijs afficiant corpora ſua in ſeipſis. Vnius nēpe peccati demerito meret
peccator a deo relinqui,grauius excæcari ac tranſgredi [vt dent regnũ ſuũ beſtiæ].i.cōgre-
gationē ſibi ſubiectã atq; in vitijs ſimilem,exponãt diabolo puniendã,vel ab Antichriſto et
diabolo ſe regi permitãt:ſequētes Antichriſti maliciã,etiã poſt eius interemptionē [donec
conſumētur verba dei].i.opere impleãtur,quæ ſerui dei ex diuina reuelatione de cruciatu
eorumq; iſtorũ prædixerũt:quibus impletis,impij pariter ſine fine cruciabũtur.[Et mulier,quã
vidiſti] ſcilicet meretrix ſedēs ſuper aquas,puta collectio reproborũ [eſt ciuitas magna].i.
ciuitas diaboli,ſc; reproborum hoim multitudo [quæ habet regnũ ſuper reges terræ].i. [illegible]
ſtatē & dominiũ tale ac tãtum, quod etiam reges ſibi pluri[illegible] ſubiugabit,vt [illegible]
ſto conſentiant.Vel hoc ideo dicitur,quia reges ſunt pars ciuitatis [illegible]. [illegible]
perſona a multitudine ſuperatur.

¶ Explanatio Capitu.XVIII.Et poſt hæc vidi.

Articulus XIX.

A Consequenter mystico difficiliq; sermone, describit sanctus Iohannes huius mūdi immudi seu sæculi nequam vanitatem, & iustam condemnationem eiusdem. [Et post hæc vidi alium angelum descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam:& terra illuminata est a gloria eius] Secundum Albertum hic incipit visio sexta, ideo ait, post hæc, puta visionem quintam præscriptam. Porro in visione hac imaginaria apparebat Iohanni quod angelus præpotens atque præsplendidus de cœlo descendens, tanti esset fulgoris, vt ipsa terra inde fulgeret. Hæc autem per quasdam similitudines, species, siue effigies angelus sanctus Iohannem instruens intusq; alloquens, monstrauit eidem. Deniq; per angelum istum quidam intelligunt Christum, qui per incarnationis mysterium cœlitus venit, qui est virtus & sapientia patris, & magni consilij angelus, a cuius gloria, id est, eminenti sapientia, prædicatione, miraculosaque operatione illuminati sunt habitantes in terra, videlicet militans electorum Ecclesia, quando populus qui sedit in tenebris vidit lucem magnam. Alij per angelum istum intelligunt cœtum seu ordinem doctorum & prædicatorum, qui de militantis Ecclesiæ cœlo descendit & magnæ virtutis est, potens soluere & ligare peccata, & viatores illustrat. Potest quoq; per angelum hunc angelicus spiritus accipi ad consolationem fidelium, mundi seu impiorum ruinam eis denuncians. [Et exclamauit in fortitudine dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna] Hoc ipsum in superioribus dictum expositumq; recordor. Quod autem per Babylonem ciuitas dæmonis, videlicet impiorum & reproborum hominum vniuersitas, designetur, in isto potissime libro, frequenter prædictum est. Præterea sicut in libris prophetarum Esaiæ, Ezechielis, Hieremiæ, per Babylonem ad literam exprimitur vrbs illa Chaldææ, in qua Nabugodonosor

1 Corin.1 Esaiæ.9 Iohan.10 Apoc.14 Esaiæ.21 Esa.13,14 Hie.50.51 Ezech,32

B rex regnauit:per quam ibidem spiritaliter mundus vanitatibus deditus, & mundanorum hominum multitudo intelligi datur:ita præsenti capitulo per Babylonem ad literam significatur præfatus mundus, vitiorum confusione repletus. Sicut ait Iohannes: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Vnde in isto capitulo multa verba scribit Iohannes, quæ in memoratis habentur prophetis. Veruntamen literalis sensus distinctus est. Rursus quia non solum per Babylonem, sed per Aegyptum quoque & Tyrum mundus spiritaliter explicatur, aliqua hic verba scribuntur, quæ apud Ezechielem de Tyro dicuntur. Itaque cecidit, cecidit Babylon, id est, vani homines corpore & anima perierunt, & in vtroq; damnabuntur ac punientur. Et sicut nunc cadunt in profunda vitiorum, ita tunc cadent in barathrum tormentorum. [Et facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & omnis volucris immundæ & odibilis] id est, sicut ciuitas materialis euersa funditusque destructa, fit mansio & locus brutorū:sic impiorū caterua peccādo, facta est locus domus & ciuitas dæmoniorum spirituum immundorū:qui ob suam in altum vitiosam tendentiam volucres immundæ atque odibiles appellantur. Odibilis enim coram deo & hominibus est superbia. Et in Euangelio ait Saluator, quod volucres cœli comederūt semē verbi dei. i. diaboli. Rursus ciuitas ista cadendo in mala pœnæ æternæ, fit habitatio dæmonum: quoniā in inferno opera diabolica incessanter exercet, omne bonum virtutis odio habēs, & deum sine cessatione blasphemās.

1. Iohan.2 Ezech,27 Eccle.10. Matth.13 Luc.8

C Impij autem odibiles sunt, non quantum ad esse, quod habent a deo:sed quo ad culpā, quā habent a proprio [quia de ira fornicationis eius]. i. de voluptate immunda, seu amore illicito, ac impia vanitate dei iram seu vindictā prouocante Babylonis huius [biberunt]. i. gustauerunt [omnes gentes] per consensum, appetitum, seu actum. Omnes, inquam gentes, gentiliter non rationabiliter conuersantes, seu quædam de omnibus [Et reges terræ cū illa fornicati sunt] mente & corpore, terrena magis quam cœlestia amplectendo, & concupiscentias assequendo [& mercatores terræ de virtute diuitiarum]. i. magnis & fortibus diuitijs [eius diuites facti sunt] Quod de negotiatoribus literaliter accipi potest, q opes sæculi congregando ditantur. Spiritaliter vero mercatores sunt om̄es auari. Iuxta quod in Ecclesiastico scriptum est: Auaro nihil est scelestius. Et: Nihil est iniquius, quàm amare pecuniā: hic enim animam suam habet venalem. Isti pro temporali abundantia suas animas infelici commutant mercatu. Sed cum Bebylon ista aliud nihil sit, quàm gentes omnes iniquę, cum regibus reprobis:quomodo mercatores, & reges, ac gentes omnes de ira fornicationis eius biberunt? Et respondēdum, quod loquitur de eisdem quasi de diuersis, secundum diuersas proprietates & considerationes. Quemadmodum in scripturis de Ecclesia & fidelibus fit mentio quasi de diuersis, cum tamen sint idem. Quoniam ergo plerunq; vnus reproborum alium inducit ad impietatem, interdum vero reprobi seipsos prouocant ad peccandū, nunc nomine Babylonis quasi vnū aliquid, nūc alijs nominibus quasi plures signantur

eccl.10 eodem

[Et

[Et audiui vocem aliam de cœlo dicentem:Exite de illa popule meus] Vocem hanc in interioribus viribus animæ sancti Iohannis angelus eum informans formauit,quam ipse interiori auditu percepit. Per quam prædicatio Christi,& seruorum eius hortantium fideles, vt ab impiis se elongent,intelligi datur. Nam & Paulus:Exite,inquit,de medio eorũ:& im-
2.Cor.6 mundum ne tetigeritis. Deniq; Hieremias Babylonis destructionem prænuncians, popu-
Hiere.50 lum Iudæorum hortatur exire de medio Babylonis. Sed & Esaias ait:Exite,exite:& pollutũ
Esa.52 nolite tangere. Semper autem & vbiq; exeundum est de congregatione malorum, mente & animo:ne scilicet consentiamus vanitati & prauitati illorum , sed omne vitium detestemur,& peccatum semper displiceat. Interdum vero,cum fieri potest,etiam corporalis recessus perutilis est,maxime imperfectis,qui aliorum malicia faciliter maculantur [& ne participes sitis delictorum eius] eadem mala agendo,seu eadem bona omittendo,aut certe illorum peccatis consentiendo,aut etiam non redarguendo [& de plagis eius non accipiatis,] id est,de prauis exemplis & scandalis,quibus animæ vulnerantur,occasionem ruinæ sumẽdo:sed inflexibiles sitis in bono. Rursus de plagis eius non accipiatis,id est, supplicia ei para-
Hierem.15 ta nolite incurrere. Tanquam dicat,Si non communicatis in peccatis,non communicabitis in tormentis. Ita egressus fuit de Bebylone Hieremias,qui ait: Non sedi in consilio ludenti-
psalm.25 um,& diem hominis non concupiui. A facie manus tuæ domine solus sedebam. Itemque Psalmista:Non sedi cum concilio malignantium,& cum iniqua gerentibus non introibo.
Tobiæ.3 Itaque nos barbati studeamus implere,quod in libro Tobię puella quædam implesse se veraciter profitetur: Nunquam cum ludentibus miscui me, neq; cum his qui in leuitate ambulant,participem me præbui. [Quoniam peruenerunt peccata eius vsq; ad cœlum,] id
Hierem.51 est,in tantum coram deo creuerunt atque enormia facta sunt , vt exigente iusticia sit dãnan-
Ionæ.1 da. Simile est quod loquitur Hierem. Peruenit iudicium eius vsq; ad cœlum. Et de Niniue dominus ait: Ascendit malicia eius coram me [& recordatus est deus iniquitatũ eius,] .i. statim per vltionis effectum monstrabit se peccata eius attendere. Consequenter dominus ait electis & sanctis. [Reddite illi,sicut & ipsa reddidit vobis,] id est Babyloni seu con-
Matth.5 gregationi prauorum infligite pœnas iustas,pro persequutionibus quas intulit vobis iniu-
1.Thess.5 ste. Nec hoc est contra illud,quod ait Saluator:Benefacite his,qui oderunt vos: Et Aposto-
1.pet.3 lus:Nulli malum pro malo reddentes. Hoc enim ideo dicitur,ne quis propria authoritate se vindicet,aut zelo inordinatæ vindictæ affligat. Sed ex commissione diuina , & secũdum processum iusticiæ licet id agere:præsertim nõ vt propria iniuria vindicetur, secundũ quod propria:sed inquantũ est dei iniuria,eiusq; offensiua [& duplicate illi duplicia,] id est, pro duplicibus pœnis quas intulit vobis,in corpore & in anima vos affligendo, infligite ei duplicem punitionem,vt corpore & anima in inferno crucietur. Et hanc duplicem punitionẽ
Iob.24 duplicate,vt corpus affligatur frigore & calore,iuxta illud Iob. Ibunt ab aquis niuium ad calorem nimium:anima vero verme conscientiæ,& carentia visionis diuinæ. Iterum pœnæ istæ duplicari dicuntur,quia pro temporalibus persequutionibus,quas impii infligunt electis, æternales recipiunt punitiones. Hæc ergo facite ei [secundum opera eius,] id est,
Hiere.50. secundum quod mala acta ipsius merentur, iuxta illud Hieremiæ : Reddite ei secundum opus suum . Iuxta omnia quæ fecit, facite ei [In poculo , quod miscuit vobis] id est, pro multiformi tribulatione,qua vos potauit [miscete illi duplum] id est, duplicatam & æternalem pœnam ei infligite,secundum modum præfatum . Sed nónne hoc videtur esse contra iusticiam & crudele,cum vltio non debeat quantitatem culpæ excedere? Respondẽdum,quod non. Non enim vltra,imo citra,condignum puniuntur iniqui:quamuis illa pœna sit multo maior,q̃ pœna quam intulerunt iustis [Quantum glorificauit se] contra deum atq; iusticiam inaniter gloriando, vel se per superbiam erigẽdo,humanam gloriam appetendo,aliis se gloriosum exhibendo [& in delitiis fuit] in carnalibus carnaliter delectãdo [tantum date illi tormentum] quo in corpore affligatur propter delitias impuras præhabitas [& luctũ] .i. dolorem in anima , contra glorificationem inanem:sicq; pœna correspondeat culpæ. Sed cum incomparabiliter maior ac diuturnior sit pœna inferni q̃ delectatio præsens,quomodo dicitur, tantum date illi,&c? Respondendũ,quod sensus est, vt secundũ exigentiam demeritorũ suorũ puniatur:tamen citra condignum,propter immensitatẽ diuinæ clementiæ. Vnde proportio ista attenditur penes genus,vt qui magis se glorificauit,& in delitiis maioribus fuit,acrius puniatur cæteris paribus. Quæ verba superbis & luxuriosis præsertim timenda sunt & pensanda:quia quo nũc amplius intumescunt,& in carnis vilissimæ fœtidissimis delectationibus se resoluunt, eo dirius in infima tartari deprimẽtur,atq; intensius torquebuntur. Similiter cupidi & gulosi,qui in auro,argento,cibo,& potu delectatiões suas cõstituũt. Om̃is aũt delectatio munda & licita est in deo, vel in rebus creatis

A creatis secundum deum. Quod autem Babylon ista iure sic punietur, verba pandunt se-
quentia [quia dicit in corde suo] stulte, præsumptuose, ac impie cogitãdo [Sedeo regina]
.i. potestate, honore, & opulẽtia rerũ vallata [& vidua nõ sum] .i. a multis mecũ spiritaliter
aut corporaliter fornicantibus diligor [& luctum nõ videbo] .i. aduersa & tristia nõ incur
ram, neq; experiar. Impij nanq; quãuis se sciant pro suis sceleribus puniendos, fingũt tamẽ
se non videre quod vident: & memoriã mortis a sua mente reijciunt, ne tristis cogitatio læ- eccl,8
ticiam cordis eorum perturbet. Tales sunt filij huius sæculi qui sine timore peccãt, & in tan
ta viuũt securitate stultissima, quasi morituri nõ essent [Ideo in vna die veniẽt plagæ eius]
puta in die iudicij. Quæ vero sint plagę istæ subiũgitur [mors, & luctus, & fames] Per mor
tem intelligitur mors secunda, videlicet infernalis miseria: per luctum pœnarũ acerbitas,
dolor, confusio: per famem desiderium quietis quã nunq̃ habebit, seu oĩs boni defectus quo
iugiter plena erit [& igne cõburetur] quia æterno igne torquebitur, non cõsumetur [quia
fortis est deus, q̃ iudicabit illam] ideo nullus potest ei resistere, & quicq̃d sibi iustum videt,
potest efficere. Præterea vnicuiq; impio ad ciuitatem Babylonicam pertinẽti, & vana securi
tate negligẽtiaq; decepto, mala ista in die vna eueniũt: quãdo hora qua nõ putauit corpo-
raliter morit, diuinitus condẽnatur, oĩbus tẽporalibus q̃ dilexit priuatur, quemadmodũ le-
gitur diues ille dixisse: Anima habes multa bona reposita in annos plurimos: requiesce, co- Luc.12
mede, bibe, epulare. Dixit autẽ illi deus: Stulte hac nocte aĩam tuã repetũt a te: quæ aũt para
sti cuius erũt? Aduertãt igitur amatores mũdi, quod loquitur Christus: Væ vobis q̃ ridetis,
B quia plorabitis. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis diuitibus, qui nunc ha-
betis consolationẽ vestram. Porro his verbis consonant quæ apud Esaiã de Babylone con Luc.6
scripta sunt: Dixisti in sempiternũ ero dña: quæ dicis in corde tuo, nõ sedebo vidua, et igno
rabo sterilitatẽ. Venient tibi hæc duo subito in die vna, sterilitas & viduitas. [Et flebunt & Esaiæ.47
plangent super illam reges terræ, q̃ cum illa fornicati sunt & in delitijs vixerunt, cũ viderint
fumum incendij eius].i. tempore dãnationis infernalisq; pœnæ ipsius Babylonis, videlicet
cõgregationis prauorũ reges & principes animosi & impij (q̃ sunt principalis portio Baby-
lonis istius) cõmunem eius calamitatem dolebunt ac flebunt, se simul cũ ea deflentes. Cum
viderint simulq; senserint fumũ incendij eius.i. inflammationem qua ab igne gehennæ tor
quebitur. Loquitur autem scriptura hoc loco de his secundum modũ loquendi aliquibus
vsitatum. Frequenter nempe contingit, vt præclara aliqua vrbe ab hostibus capta p̄cipui ci-
ues eius, q̃uis & ipsi videant se mox trucidãdos, suã tamẽ miseriam reticẽdo, totius ciuitatis
suæ vastitatẽ & clades deplorẽt [lõge stantes p̄pter timorẽ tormentorũ eius].i. animo vehe
menter abhorrentes ac refugientes tormenta impiæ ciuitatis, q̃ ipsi simul cum ea experiun-
tur inuiti. Vnde Bereng. hic disserit: Stabunt lõge mente & volũtate, horrẽtes q̃ æternaliter
cruciabuntur. Sed cur tunc Iohan. non ait: Stabunt lõge p̄pter sensum seu experientiã tor-
mẽtorũ eius? Ad quod respõdet Alber. Quia plus cruciabit eos interius cogitatio de cõtinu-
atione doloris, q̃ sensus exterioris tormẽti. Et hoc verbum Alberti valde imprimendũ est
C cordi [dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna Babylõ] Maxima q̃ppe est reproborũ collectio
[ciuitas illa fortis] robore corporis, & naturalibus viribus, ac ministrorum frequẽtia in sæ
culo isto: quæ potestate sibi cõcessa abutens, fortis fuit, & est ad mala agenda: mollis vero, &
debilis ad vitia expugnanda. Cui cõpetit id Sapientiæ: Potentes potenter tormenta patien Sapie..6
tur, & fortioribus fortior instat cruciatus: Cõtrario autem modo se habet fortitudo electo-
rum fortitudini impiorum, quia electi fortitudinem suam conuertunt ad exequendũ actus
virtutum eradicãdaq; vitia: impij vero ad exequenda ea, ad quæ propriæ voluntatis & sen
sitiui appetitus inclinat affectio. Idcirco de eis scriptum est: Factus est cursus eorum malus, Hiere.24
& fortitudo dissimilis [Quoniam vna hora venit iudicium] id est damnatio [eius] de quo
ait Saluator: Qui mala egerunt procedent in resurrectionem iudicij [Et negotiatores ter- Iohan.5
ræ] de quibus nunc dictum est [flebunt & lugebunt super illam] eo modo quo reges, quia
& ipsi sunt pars ciuitatis istius, & simul cum ea cruciabuntur [quoniam merces eorum ne-
mo emet amplius].i. quia ista caduca & temporalia amiserunt, in quibus sibi finem vltimũ
statuerunt: sicq; eorum prosperitas erit finita. Consequenter specificantur merces, quas ne
mo peracto iudicio amplius emet [merces auri, & argenti, & lapidis preciosi, & margaritę,
& byssi] id est, candidissimi lini seu uestimenti inde facti [& purpuræ, & serici, & cocci] q̃d
rubei est coloris [& omne lignum thyinum] de quo genere ligni legitur 3. Regum Salomõ 3.Regio.
fecisse cantoribus templi lyras & citharas. Estq; lignum istud, vt dicitur, imputribile, crescẽs
in Ophyr [& omnia vasa eboris].i. eburnea [& omnia vasa] facta [ex lapide precioso &
æramento].i. ære [& ferro & marmore] ista oblectant visum. Deinde ponuntur quæ o-
blectant olfactum [& cynnamomum] quod est species aromatica, cinereum habens calo-
f rem,

rem,crescens ad modum cannæ, & fractum fundit odorem suauem [& amomum] quod
secundum Albertum, est species seminis,faciens effluere menstrua,& vrinam [& adoramẽ D
torum] mercem nemo plus emet [& vnguenti & thuris.] Deinde tangũtur sensibilia oble
ctantia gustum [& vini & olei & similæ] quæ est delicatissima farina [& tritici] Insuper
nominat ea quæ hominum vsibus deseruiunt [& iumentorum,& ouium,equorum & rhe-
darũ] .i.quadrigarum [& mancipiorum] id est seruorum [& animarum hominum] id
est,hominum qui venales præbentur. Porro per animas hominum ipsi homines designan
tur, secundum ꝙ nomine partis totum intelligi solet [Et omnia poma desiderij animæ
tuæ] id est,carnalitatis tuæ,quæ anima tua,sensualitatem secuta,vehementer appetijt. Et
q̃uis sint alia multa in quibus carnales homines magis,quàm in pomis delectentur: tamen
pomis expressis,adiunctum est desiderij animæ tuæ: ad innuendum,secundum quod Hay-
mo scribit,quod non tantum in rebus preciosis atq; maioribus: sed etiam in minoribus val
de offenditur deus,si vltra quàm appeti debeant, appetantur. Vel per poma intelliguntur
vilia quæq;,quæ sæculi amatores præferũt bonis spiritalibus & æternis. Vnde similes sunt
pueris,qui poma & pira magis,quàm preciosa quælibet amplectuntur. Hinc quoq; in homi
nibus talibus ponitur vitium puerilitatis,quod stultitia appellatur: & dono sapientiæ, quo
diuina sapiunt animo contrariatur [discesserunt a te, & omnia pinguia & præclara perie-
runt a te] vtpote opes & fercula delicata,ac cætera quæ magni precij æstimasti: quamuis cõ
paratione spiritalium diuitiarum sint nullius mom̃eti [Et mercatores horum, qui diuites
facti sunt ab ea] id est,a diuitijs Babylonis,scilicet mundi huius, non nisi terrena amantis E
[longe stabunt propter timorem tormentorum eius] iuxta sensum,quo reges longe stare
iam dicti sunt [flentes,lugentes,dicentes: Væ,væ,ciuitas illa magna] scilicet Babylõ [quæ
amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & inaurata est auro & lapide precioso & margari
tis] id est,prædictis rebus,ornamentis & vestibus,in sæculo isto lasciue,curiose, pompose-
que vsa est: quærens in sensibilibus delectari, ab hominibus honorari, & corpus non ani-
mam ornans ac vestiens [quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ] id est,breuissi-
mo tempore,seu mom̃eto,ablata est eis omnis opulentia ista [& omnis gubernator] scili
cet in temporalibus,vel in spiritalibus præsidens,vt episcopi & principes sæculares [& o-
mnis qui in lacum] id est,in mundo [nauigat] vel in aqua, vt hi qui ad maiora aspirant,
& in præsenti vita exaltari affectant [& nautæ qui in mari operantur] Per nautas,intelligi
possunt vel qui nauem Ecclesiæ regere habent,vel qui nauigia dirigunt. Per mare quoq; in-
telligitur,vel sæculum nequam,vel quælibet congregatio aquæ,in qua homines lucris insi-
stunt,[longe steterunt,& clamauerunt, videntes locum incendij eius] id est infernũ,in quo
& ipsi pariter erunt inclusi [dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ?] id est,quis in diui-
tijs,delitijs,honore,potestate,& cæteris mundi fallacibus bonis similis fuit Babyloni præfa
tæ, videlicet impiæ congregationi? [Et miserunt] id est,in inferno mittent [puluerem su-
per capita sua] id est,signa mœroris ostendent, & de peccatis suis in quantum sunt in eis
Sapien.5. causa supplicij, pœnitebunt,iuxta illud Sapientis: Dicentes intra se pœnitentiam agentes
& præ angustia spiritus gementes. Nos insensati,& cætera. Et post pauca: Talia dixerũt hi,
qui sunt in inferno. Denique in vita præsenti miserunt puluerem super capita sua,id est,ter- F
rena,vana,& leuia superposuerunt per vitiosum amorem cordibus suis. At vero secundũ
Berengandum,per caput mens,per cinerem peccata signantur. Cinerem itaq; super capita
sua ponent,quia memoria peccatorum a mentibus eorum nunquam recedet [flentes & di
centes: Væ,væ id est,damnatio æterna in corpore & in anima,nunc inest tibi o Babylõ [ci-
uitas illa magna,in qua diuites facti sunt omnes,qui habent naues in mari] id est,guberna
tores, & mercatores,ac nautæ præfati [quoniam vna hora desolata est] id est, subito om̃i
gaudio opibusq; priuata. Propter quod ciues ciuitatis istius apud Sapientẽ fatentur lugu-
Sapien.5 briter: Quid nobis profuit superbia,aut quid diuitiarum iactantia cõtulit nobis? Transie-
Psalm.57 runt omnia illa, tanq̃ vmbra. Præterea quia damnatio reproborum cedit in augmentum
gloriæ electorum (iuxta illud: Lætabitur iustus cum viderit vindictam) subiungitur [Exul
tate super eam] id est,de iusta damnatione & pœna Babylonis [cœli] .i. ciues cœlestes an
geli [& sancti apostoli & prophetæ] qui præ cæteris fuistis a ciuibus Babylonis afflicti, &
qui ista eius supplicia prædixistis [quoniam iudicauit deus iudicium vestrũ de illa] .i. iudi
cium,quod zelo iusticiæ optastis fieri,& quod vestræ iusticiæ debebatur, deus de Babylo-
ne exercuit. Hoc est enim iudicium de quo supra sancti locuti sunt deo: Vsquequo domine
Apoca.6 sanctus & verus,non iudicas sanguinem nostrum? [Et sustulit vnus angelus fortis lapidẽ
quasi molarem, & misit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon illa magna] In vi-
sione imaginaria apparebat Iohanni, ꝙ angelus sanctus proiecit saxum grãde in mare: ad
figuran-

A figurandum,& facto exemplari prænunciandum, quod Christus magni cõsilij angelus in die iudicij proijciet subito in infernum omnem impiorũ cateruam. Et huic simile est quod legitur Hieremias dixisse ad Saraiam: Cum veneris in Babylonem, ligabis lapidem ad librum istũ, & proijcies illum in medium Euphraten, dicens: Sic submergetur Babylon, & non consurget à facie afflictionis quam ego adducam super eam. Vnde nunc subditur de " Babylone, cuius typus fuit Babylon illa Chaldaica [& vltra non inuenietur] videlicet in " pristino statu, & prosperitate mundana, aut sęculo isto. [Et vox cytharœdorum,& musico " rum,& tibia canentium,& tuba non audietur amplius in ea] id est, nulla suauitas harmoniæ, nullus sonus auditum mulcens: sed planctus & vlulatus, & miserabilis clamor erit in " damnata impiorum collectione[Et omnis artifex, omnisque ars non inuenietur in ea am" plius]Nonne multi artifices damnabuntur? Quomodo ergo non erunt in societate damnata? Et respondendum, quod substantialiter erunt ibi, non autem quantum ad vsum suæ artis, seu commodum impiæ ciuitatis. Porro quod nec artem dicit ibi manere, consonat ei q̃d Salomon ait: Quodcunq; potest manus tua, instanter operare: quia nec opes, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos. Ex quibus probabiliter æstimatur, quod damnati non erunt suæ artis atque scientiæ memores in inferno. Si enim grauis infirmitas inducit scientiæ obliuionem, quantomagis vehementia illa infernalis tormenti? Quod si scien" tia remanet ibi, non ad vsum iucundum, sed potius ad calamitatis cumulum remanet. [Et " vox molæ non audietur in ea amplius]non enim cibaria eis parantur. Propter quod Eccle-
B siasticus dcit: Ante obitum operare iusticiam, quoniam nõ est apud inferos inuenire cibos " [Et lux lucernæ non lucebit tibi amplius] id est, nulla tibi ad consolationem claritas refulgebit: sed in densissimis tenebris æternaliter permanebis, ne visu aliquo modo exhilaretur. " Siquidem, ut in Ecclesiastico dicitur, Dulce lumen,& delectabile oculis videre solem[& vox " sponsi & sponsæ non audietur adhuc in te] id est, de cætero non celebrabuntur nuptiæ, seu " carmina & gaudia nuptiarum in te, nec luxuriaberis amplius[quia mercatores tui]de quibus prædctum est, qui spiritualia pro terrenis dederunt, suasque animas pro temporalibus " commutauerunt, ac dæmonum potestati & seruituti se tradiderunt[erant principes terrę] " id est, ciuium tuorum. Nam tales maluisti habere rectores, quàm iustos [quia in veneficijs " tuis]id est, diuersis erroribus, prauis exemplis, pestiferis persuasiõibus, magicis trufis[erra" uerunt omnes gentes] ad tuum collegium pertinentes, atque gentiliter conuersantes, seu multę de omnibus. Quia ergo in vita tua recepisti bona & diuitijs abundasti, honore & deli" tijs exuberasti: nunc in inferno cruciaris. [Et in ea] puta in Babylone [sanguis propherarũ " & sanctorum inuentus est, & omnium qui interfecti sunt in terra] .i. generatio ista reproba rea est effusionis sanguinis omnium electorum in terra hac iniuste occisorum ab ea. Sicut ait Saluator: Venient hæc omnia super generationem istam. Per hoc autem quod ait,& omniũ q interfecti sunt in terra, innuitur, quod non solum sanguis sanctorum requiretur ab ea: sed etiam malorum quos occidit iniuste, quamuis digni essent occidi. Propter quod Glossa hic dicit: Si malus malum occiderit, non excusat occisi nequitia: sed cum iusticia excusat, vt si iuste à iusto iudice occidatur.

C

¶Expositio capituli. XIX. Post hæc audiui,&c.

¶Articulus XX.

DEscripta præcedenti capitulo Babylonicę ciuitatis damnatione: nunc ciuitatis dei " exultatio denunciatur, quæ amore boni & zelo ęqui ac veri deo altissimo pro im" piæ ciuitatis damnatione gratiarum actiones reponit. [Post hæc audiui]interio" ri auditu, sicut in visionibus imaginarijs fieri solet [vocem magnam], id est, affe" ctuosam ac deuotissimam dei laudationem & gratiarum actionem[quasi vocem tubarum multarum in cœlo dicẽtium, Alleluia] Potest autem per cœlum intelligi Ecclesia militans ac triumphans. Vtraq; enim ob causam prætactam deo laudes gratiasq; rependit, & vox ista ob suam eminentiam, comparatur sono tubarum multarum: pręsertim cum sit vox doctorum & prædicatorum, quorum cuilibet dicitur, Quasi tuba exalta vocem tuam. Allelu" ia autem designat, laudate deũ. Vnde & ipsum nomen exponendo, vel eundem sensum ex " deuotione resumendo, vt feruor amoris fortius inardescat, subiungitur [Laus & gloria & " virtus deo nostro].i. honor & exaltatio, pręconium, felicitas, potestas, sanctitas deo cõpe" tunt,& adscribenda sunt semper [quia vera & iusta iudicia eius sunt] quod supra scriptum " atq; expositum est[quia iudicauit de meretrice magna].i. Babylonicã ciuitatem, seu repro" borum numerosissimam collectionem pro suis peccatis damnauit [quæ corrupit terrã].i. habitantes in terra ad peccata induxit, vitijsq; infecit[in prostitutione sua].i. in petulãtia, lasciuia, procacitate, vanitate, q̃ se cunctis peccare volentibus p̃buit impudenter paratã, &

 alios

alios prouocauit ad impurissimã voluptatẽ [& vindicauit sanguinẽ seruorũ suorũ de mani
bus eius].i.eã puniuit pro eo,q̊d seruos dei ꝑsequuta est & occidit. [Et iterũ dixerũt, Alle- D
luia] Cõmemorando eñ diuinæ æquitatis iudicia delectati fuerũt in laude ipsius. Ideo re-
petitis deũ vocibus laudauerũt. Ad innuendũ etiã,q̊d infatigabili ac incessabili voce deũ ex
celsum & gloriosum laudare debemus [Et fumus eius ascẽdit in sæcula sæculorũ].i. infer
nalis succẽsio Babylõis æternaliter ꝑseuerat. Vnde & pœna inferni,q̃ grauis est propter tor
mẽti acerbitatẽ,& grauior propter suppliciorũ diuersitatẽ ac multiformitatẽ,grauissima ꝑ-
hibeť propter suppliciorũ æternitatẽ. Estq; verbũ præfatũ vehementer pauendũ,& solicite
reminiscendũ. [Et ceciderunt viginti quatuor seniores & quatuor animalia,& adorauerũt
sedentẽ sup thronũ dicẽtes:Amen,Alleluia] Queadmodũ p vigintiquatuor seniores intelli
gantur scti veteris ac noui Testamẽti:q filij sunt duodecim Apostolorũ,atq; duodecim pa
triarcharũ:vel ipsi patriarchæ & Apostoli,oẽs quoq; doctores iudicesq; Ecclesiæ, superius
tractatũ est sæpe. Per quatuor autẽ animalia,Euãgelistæ & p̃dicatores vniuersi intelligun-
tur. Verũ hoc loco p seniores & animalia,oẽs ciues Ecclesiæ militãtis ac triumphantis,po-
Apoc.4.5 tissime tamẽ primi & supiores in eis accipi possunt:q oẽs deo se ꝓfundissime humiliantes,ac
latriç cultũ,vt dignũ est,exhibẽtes,p̃fato dei p̃conio fauẽtes & annuẽtes,dicunt,Amẽ.i.vere
sic est, & ita fiat. Hoc est,ita laudeť deus oĩpotens. Insuper & ipsum idem agentes adijciũt,
Alleluia [Et vox exiuit de throno].i.de loco gloriæ dei sublimis ac benedicti, videlicet de
Ecclesia triũphante ac militãte. Nã & p̃dicatores Ecclesiç quotidie exhortanť,quod ista vox E
admonet. Et vocem hanc in interioribus auribus Iohannis angelus eum instruens protulit
& formauit. Deinde vox subditur [Laudem dicite deo nostro omnes serui eius] seruitute
dilectionis & casti timoris [& qui timetis eum] timore filiali,vel saltem initiali [pusilli &
magni] videlicet,supiores & inferiores,sapientes & simplices. Consequenter ponitur dei
laudatio propter pietatem eius in suis electis,vel potius propter excellentiam eius in semeti
pso. [Et audiui quasi vocem tubæ magnæ,& sicut vocem aquarum multarum, & sicut vo-
cem tonitruorum magnorum dicentium, Alleluia,] id est, DEVM laudate. Et cur
hoc additur? [quoniam regnauit dominus DEVS noster omnipotens] Itaq; vox ista,
quæ tot rebus comparatur,est vnanimis laudatio,qua sancti in cœlo & terra DEVM al-
tissimum,deuotissima mente collaudant. Quæ vox assimilatur tubæ, ob sonum euidentem
tubalem:& aquis multis,propter laudantium copiam:magnis quoq; tonitruis,quoniã ad-
uersarijs potestatibus ac Babyloni est terribilis. Et item,quoniam alta pandit mysteria. I-
Esaiæ.24 deo itaq; deum collaudant,quoniam regnauit dominus deus noster omnipotens. i. Baby-
loniçe ciuitatis regnum destruxit,aerearum potestatum aciem strauit ac superauit. Omnes
quoq; hos congregauit congregatione fascis vnius,& clausit in carcere gehennæ. Insuper
electos suos ab omni malo eripuit,suæ voluntati ac ditioni perfecte conformauit ac subdi-
dit:atq; in ipsis per dona gloriæ nunc regnare dignatus est,in quibus ante per dona gratiæ
fuerat regnans. Nempe canticum illud refertur potissime ad consummatum patriæ regnũ, F
quo peracto iudicio deus in omniũ electorum vna regnabit Ecclesia,quum vltra nulla ad-
uersariorum impugnabit malicia. Et tunc Christus potestatem quam habet in cœlo & in
terra aperte mõstrabit,ac plene cunctis aduersarijs suis sibi subiectis pereũtibus atq; dãna-
tis. In Ecclesia autem militanti Christus regnare exorsus est,quando ad eius fidem & cultũ
homines conuerti cœperunt. Et de hoc eius regno,quo nunc in fidelibus regnat,etiã gratu-
landum est nobis,& laudes ac gratias ei referre debemus:sed de futuro illo cõsummato bea
tifico regno maxima erit laudatio,gratulatio gratiarũq; actio. Ideo sequiť [Gaudeamus &
exultemus].i.mente & corpore,seu intellectiuo sensitiuoq; appetitu lætemur, iuxta illud:
psalm.83 Cor meum & caro mea exultauerunt in deũ viuum [& demus gloriam ei].i. ipsum in oĩ-
bus & de omnibus summe atq; finaliter glorificemus, gloriosum fateamur, & omnis bo-
ni fontẽ opulentissimum,munificentissimumque dicamus [quia venerunt nuptiæ agni,]
id est, plena & consummata coniunctio CHRISTI cum Ecclesia. Et ista coniunctio,
est eius in ea regnatio: quæ coniunctio plena & vniuersaliter erit peracto iudicio, dum
Christus electos in anima & corpore glorificabit. Vnde hæ nuptiæ sunt internæ ac spiri-
tales, dum per btĩficam visionem, suauissimam fruitionem, inamissibilem tentionem
mentes electorum Christo in thalamo regni cœlestis iungentur. Insuper secundum Alber
tum,harum nuptiarum sponsalia cõtracta fuerũt in ꝓphetaꝶ sponsione. Perfectũ est matri
Lucæ.1 moniũ per verbum de præsenti,in colloquutione mutua angeli & Mariæ: consummatum
fuit in carnis & verbi vnione:solẽnitas cœpit celebrari in ascẽsione:Nũc paulatim introdu
citur spõsa in domũ spõsi,sed totaliter introduceť in fine:& tũc fiet cõuiuiũ gñale [& vxor
eius

A eius] id est, Ecclesia quæ est sponsa & cõiunx Christi [præparauit se] id est, aptã & dignã se fecit in via ista, vniri sponso suo in patria. Triplex autẽ est spõsa Christi, videlicet vniuersalis, q̃ est Ecclesia: particularis, vt anima deuota: singularis. s. virgo beata. Rursus sunt nuptiæ Christi cũ militãti Ecclesia per grẽ dona, & sunt nuptiæ eius cũ ecclesia triũphãti p gloriæ munera [Et datũ est illi]. i. gratia dei concessum, nõ proprijs viribus. [vt cooperiat se byssino cãdido splendẽti] Quid autẽ p byssinũ huiuscemodi intelligat, author ipse expoenit [Byssinũ eñi sunt iustificationes sanctorũ]. i. virtuosæ operationes & obseruãtiæ præceptorũ, de quibus in Psal. illo, Beati imaculati &c. sæpe fit sermo. Itaq; sensus est, q auxilio grẽ collatũ est cõgregationi fideliũ, vt se virtuosis actibus suis decoret. Qui actus sunt candidi per grẽ charitatẽ, cõscientię puritatẽ, iusticię lucẽ. Splẽdentes q̃q; sunt, qa sunt alijs exẽplares. Vnde ait Saluator: Lux vestra luceat corã hoĩbus. Cõueniẽter vero p byssinũ iustificationes signatæ sunt. Nã sicut byssus multis tonsionibus pducit ad candorẽ, sic electi p varias tribulatiões ptingũt ad gl'iam [Et dixit mihi] angelus me informãs [scribe] in corde tuo & libro ad Christianorũ cõsolationẽ verbũ valde suaue atq; notabile [Beati, q ad cœnã nuptiarũ agni]. i. ad patriæ beatificã refectionẽ, seu diuinæ bonitatis immediatã fruitionẽ [vocati sunt] p prædestinationẽ & inspirationẽ internã efficacẽ, ita q̃d actualiter peruenerunt ad eas seu peruenturi sunt. Et ista refectio potius cœna q̃ prandium appellatur, cũ vltima sit, nec alia ei succedat. Refectio aũt qua fideles in præsenti a deo per verba sacræ scripturæ, charismata gratiæ, cõsolationes internas reficiuntur, prandiũ dicitur: interdum tamen cœna vocatur, tanquã inchoatio cœnæ futuræ. Vnde superius dixit saluator: Si quis aperuerit mihi, intrabo & cœnabo cũ illo. De hac beatifica spiritali cœnatiõe Christus disseruit, Ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mẽsam meã in regno. Itaq; dñm deprecemur indesinenter, vt eius continuo gratioso auxilio ad cœnam nuptiarum istarũ pertingere mereamur: & quanta beatitudo repromissa sit Christianis, sapiẽter intueamur, nec præsentis vitæ delitias admittamus. [Et dixit mihi: Hæc verba dei vera sunt] Quũ eñi deus sit essentialiter veritas ipsa, verba eius non vera esse non possunt. Propter quod Christus loquitur patri: Sermo tuus veritas est. Et Psalm. Principium verborũ tuorum veritas. [Et cecidi ad pedes ei9]. s. angeli. Qui in sua natura pedes nõ habet, sed in imaginaria visiõe in specie hominis apparebat. Et aliqui asserunt, q ex aere corpus assumpsit. Potius tamẽ tenẽdum, q quia Iohanni interius loquebatur & apparebat, nõ verum corpus sed corporis effigiem interiori sensui sancti Iohannis obiecit ac demõstrauit. Cecidit ergo Iohãnes ad pedes eius eo modo, quo Ezechiel in spiritali visione adductus in Hierusalem, scribit se cecidisse in faciẽ suã. Nam casus iste in spiritu fuit, videlicet imaginarie, quemadmodũ supra Iohannes ait: Fui in spiritu in dominico die. Voluit autem Iohannes angelo reuerentiam exhibere, tanquam superiori in natura & gloria pro tunc. Ideo subditur [vt adorarem eum] non adoratione latriæ, sed duliæ, per quam proximis honorem impẽdimus. Item, vt gratiarum actionem angelo exhiberet pro beneficio propheticæ illustratiõis. Hoc modo Iosue legitur

C angelum adorasse. [Et dixit mihi: Vide] id est, attende & caue [ne feceris] quod cœpisti. [Conseruus tuus sum & fratrũ tuorum] spiritalium. s. Christianorum [habentium testimonium Iesu] id est, dona gratiæ per quæ ostenduntur esse famuli Christi, seu opera virtuosa: eorum quoque qui verbo & opere testimonium perhibent Christo. Sed nónne Iohãnes bene fecit procidendo, & venerari volendo? Cur ergo prohibitus fuit? Est respondẽdum q vtiq; bene fecit: angelus tamen propter maius bonum id fieri non permisit, puta ex humilitate, & propter eminentiam dignitatis ac sanctitatis tanti Apostoli. Potius tamẽ propter dignitatem ac reuerentiã humanæ naturæ a verbo assumptæ. Et in hoc docetur, quantum per vnigeniti filij dei incarnationem dignificata sit humana natura, seu omne genus humanum: quia post incarnationem verbi, angeli ab hominibus rennunt adorari, qui super se hominem deum adorant, quod in veteri testamento non rennuerunt. Non ergo negligamus nosipsos, nec gratiam dei paruipẽdamus, ne grauiori damnationi efficiamur obnoxij. [Deum adora] cultu latriæ, quæ est virtus deo cultum cæremoniamque impendens. [Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ] id est, spiritum seu gratiam prophetalem habere, signum ac testimonium est quod homo sit Christi & seruus eius: non quia semper sic est, cum gratia prophetiæ sit gratia gratis data, quæ potest bonis ac malis esse communis: sed quia, vt frequenter, sic est. Propheti a nanq; vere ac proprie dicta non est, nisi a spiritu sancto: nec datur communiter, nisi dispositis ad illuminationem diuinam. s. virtuosis. Propter quod princeps apostolorum in sua secunda ait canonica: Non voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti dei homines. Potest quoq; ita exponi: Testimonium Iesu est spiritus prophetiæ, id est, quicquid per spiritũ pro-

Margin notes: Psalm. 118; Matth. 5; Apoca. 3; Luc. 22; Roma. 3; Iohan. 17; Psalm. 118; Ezech. 44; Apoca. 1; Iosue. 5; 2. pet. 1

B (section mark beside "peruerit mihi")

pheticum prædixerunt prophetę,aliquo modo testimoniũ perhibet Christo.Propter quod
Actuu.10. loquitur Petrus: Huic omnes prophetæ testimonium perhibent. Cõsequenter secundum D
Bedam agitur de futura gloria supernæ Hierusalem.[Et vidi cœlũ apertum,& ecce equus
albus:& qui sedebat super eum,vocabatur fidelis & verax] In visiõe imaginaria ista sic cor
poraliter adparebant,quorũ spiritalem intelligentiam angelo edocente Iohannes mox in-
tellexit.Itaq; per hoc quod cœlũ sibi apertũ apparuit,significabat,quod diuina mysteria in
i.Cor. 15 diuinæ mẽtis præscientia clausa,pandebant Iohanni.Itẽ quod ianua cœli primi parẽtis pec
cato clausa,est aperta merito Christi.Rursus ad innuẽdum,quod Christ⁹ per sui auxilij ex-
hibitionem,ac militum suorum missionem,de cœlo descenderet,secũdum modum subscri-
ptum.Porro per equum album,cuius effigiem angelus præsentauit interiori oculo sancti
Iohannis,intelligitur immaculatum Christi corpus,seu natura eius humana:per quã aduer
sarias potestates deuicit.Super q̃ Christus secundũ naturam diuinam sedebat.i.eam in om-
bus dirigebat & ei in singulis præsidebat. Qui vocatur fidelis,implens quod spopondit,&
iohan. 14 verax,secundũ quod ait:Ego sum via,veritas,& vita [& cum iusticia iudicat] Nam secun-
dum quod homo,cõstitutus est iudex viuorum ac mortuorũ:nec sine æquitate,sed iustissi-
psal.143 me cuncta discernit [& pugnat] suis bellatoribus dando præliandi ac præualendi doctri-
nam ac potestatẽ.Quibus & angelos in auxiliũ mittit,de quo ait psalm.Benedictus dñs de-
Exod.15 us meus,qui docet manus meas ad prælium,& digitos meos ad bellum.Denique,vt Moses
ait,dominus quasi vir pugnator,omnipotens nomen eius.[Oculi autem eius sicut flamma
ignis] quia aspectus eius erit terribilis reprobis.Nam quia in equo quasi aduersarios expu-
gnaturus apparuit,igneum atq; terribilem prętendebat ad impios visum.Ideo etiam oculi E
eius vt flamma ignis,quia interiores oculi animæ eius sunt lucidissimi,ita quod omnia cer-
Apoca.5 nunt.Vel oculi eius dicunt dona spiritus sancti.Sicut superius de ipso dixit Iohannes,quod
habet oculos septem,qui sunt septem spiritus dei.Qui ignis flammæ merito comparatur.
Ignis namque illuminat & accendit,rubiginem tollit,duritiam ferri emollit:frigida calefa-
cit,liquida quoque consolidat.Sic dona spiritus sancti inflammant ad dilectionem dei &
proximi,illuminant ad cognitionem veri & falsi,boni & mali:consumunt rubiginem pec-
cati,emolliunt duritiam animi,corda frigida calefaciunt,fragiles mentes confortant [& in
Matth.28 capite eius diademata multa] id est, vniuersale dominium super cœlum & terram,secun-
dum quod ait: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra,seu multi triumphi,vel
multitudo sanctorum qua cingitur [habens nomen scriptum] id est,sic inditum atque cõ-
ueniens [quod nemo nouit,] id est,plane comprehendit [nisi ipse] Hoc est nomen de
philip.2 quo ait Apostolus,quod dedit ei pater nomen quod est super omne nomen:quo in vna per-
sona verus deus & verus homo vocatur. Quod nomen nominatum scilicet res ipsa secun
dum id quod diuinitatis est,incomprehensibile est omni menti creatæ,loquendo de plena
comprehensione,qua aliquid cognoscitur tam perfecte sicut ex sua natura cognoscibile exi-
stit. Porro in eo quod ait,quod nemo nouit nisi ipse,non excluduntur pater & spiritus san-
ctus. In his enim quæ absolute deo conueniunt,quod de vna persona dicitur,de alijs quo
que duabus intelligi datur.Sicut cum filius ait ad patrem: Hæc est vita æterna,vt cogno-
iohan 18 scant te solum verum deum,& quem misisti Iesum Christum.Et iterum: Nemo nouit pa- F
Matth.11 trem,nisi filius,& cætera. Et cum ait Apostolus:Quæ sunt dei,nemo scit nisi spiritus dei.
[Et vestitus erat veste aspersa sanguine] id est,corpore,proprio sanguine tempore passio
nis rubricato. Vel in tali veste apparuit ad insinuandum,quod impios occidere venit. De
Esaiæ,63 veste autem præfata scriptum est apud Esaiam:Quare rubrum est indumentum tuum [&
vocabatur nomen eius verbum dei] id est,vnigenitus patris æterni. Est enim verbum æ-
iohã.1 ternũ,quod pater seipsum intelligendo intra se inuariabiliter profert.De quo scriptũ est:In
principio erat verbum.[Et exercitus qui sunt in cœlo sequebantur eum] quod de ciuibus
Ecclesiæ triumphantis regem suum comitantibus accipi potest.Cum enim CHRISTVS
venerit debellare Antichristum cum suis,descendent angeli sancti,& Christi imperium cõ-
tra impios exequentur. Rursus intelligi potest de fidelibus Ecclesiæ militantis,qui per vi-
as pręceptorum,& semitas consiliorum,Christũ sequuntur.De illis vero potissime sumitur,
qui tempore Antichristi erunt constantes & in virtute Christi Antichristo vsq; ad mortem
2.tim.4 resistent [in equis albis].i.mundis seu castis corporibus.Quoniam scient vas suum possi-
dere in sanctificatione,& ab omni inquinamento animæ & carnis se emundabunt.Si autẽ
de ciuibus triumphantis Ecclesiæ exponatur,per equos albos intelligendi sunt sancti viato
res:qbus illi præsidebũt,& opem impendent [vestiti byssino albo,mundo].i.iustificationi
psalm.131 bus suis,sicut expositum est.Vnde & scriptum est:Sacerdotes tui induantur iusticiã.Et san-
iob.29 ctus Iob:Iusticia,inqt,indutus sum [& de ore ipsius pcedit gladius acutus].i.iudicialis sen-
tentia

A tentia,& increpatorius sermo. Sicut supra plenius expositum est[vt in ipso percutiat gẽtes] i. gentiliter, carnaliterque viuentes reprehendat, repobet, & condemnet[Et ipe reget eas in virga ferrea]id est, rigorosa iusticia, impœnitentes dirigendo in finem eis debitũ, scilicet dãnationem æternã. Pœnitentes autem in hac vita disciplinando. Hoc in 2. psa. de Christo cõstat prædictum[& tanquam vas figuli confringentur]id est, electæ & pœnitẽtes salubriter frangent, & abnegabunt seipsas, amittendo quod erant per culpam. Prout Salomõ ait: Verte impios & non erunt. Aliæ autem confringentur, in anima & corpore pereuntes. Istud implebitur etiam tempore Antichristi, quando Iudæi conuertentur ad dominum, & alij multi saltem Antichristo occiso[& ipse calcat torcular vini furoris iræ dei omnipotentis.] Torcular quandoque vocatur congregatio recentium fructuum: interdum locus vbi, seu instrumẽtum per quod vinum exprimitur: interdum supplicium per modum torcularis premens, & opprimens. Secũdum hæc verba ista diuersimode exponuntur. Si enim torcular exponatur pro pœna, sensus est. Quod Christus calcat torcular, id est, mortem superauit. Nam moriendo pro nobis mortem æternam abstulit & destruxit. Iuxta quod p Oseam protestatur: Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne. Mortem quoque temporalem in seipso tertio die resurgens deuicit. Hæc autem mors seu pœna æterna, est vinum furoris iræ dei, id est, retributio a diuina iusticia hominibus pro suis peccatis, vel primi parentis originali peccato instar poculi propinata. Secundum hanc expositionem loquitur Christus apud Esaiã: Torcular calcaui solus. Si vero sumatur torcular pro loco supplicij seu pressuræ, designat hoc loco infernum: quem Christus calcat demergendo in eum ac conculcando iniustos. Estque torcular hoc vinum iræ dei, id est locus pœnalis pro peccato inflictus. Demũ si torcular su-

B matur pro instrumento premendi, sensus est, quod ignem inferni impijs superducit, iuxta quem modum scriptum est: Torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda. Furor autem & ira in deo omnipotente, non passionem aut mentis commotionem: sed æquitatis rigorem, & vltionis acerbitatem designant[Et habet in vestimento & in fœmore suo scriptum: Rex regum & dominus dominantium]Per vestimentum Christi iam significata est eius humanitas, seu caro verbo vnita. Per fœmur vero Christi, spiritalis eius fœcunditas, qua multos genuit seu conuertit, videlicet perfectio suæ virtutis, sanctitatis & charitatis signatur. De q̃ ait Psalmista: Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime. Itaq; sensus est, quod in Christi humanitate & corpore indelebiliter demonstratur, quod ipse sit rex regum & dominus dominantium. Nam & humana eius natura prælata est omni creaturæ, & p eã oĩpotentiam suam ostendit in miraculis, & saluatione humani olim perditi generis. Similiter in fœcunditate eius, qua mundum spiritaliter regenerauit, idem ostenditur. Berengand. & Beda per vestimentum Christi intelligũt electorum ecclesiam. Iuxta illud in Esaia: Omnibus his quasi ornamẽto vestieris. In quibus declaratur, quod Christus sit rex regum & dominus dominantium. Albertus per vestimẽtum intelligit, Christi humanitatem, vt a verbo assumptam: per fœmur vero eandem, vt a patribus propagatam[Et vidi vnum angelum stantem in sole, & clamãtem voce magna omnibus auibus, quæ volant per medium cœli] ita in imaginaria visione apparebat Iohanni. Per angelum istum designatus est ordo seu cœtus prædicatorum, qui in fine mundi prædicabit, quæ subsequuntur. Vel angelicus spiritus, qui tũc

C alloquetur electos. Angelus iste stetit in sole, quoniam prædicatores illi fixi erũt in Chrõ sole intelligentiæ atq; iusticiæ. Vel in sole. i. in eminenti splendore sapientiæ. Per aues vero significantur fideles ad cœlestia se leuantes: q̃ pennis virtutum, oratione & contẽplatione volant p mediũ cœli. i. per totam ecclesiam, vel per patriam beatorũ, cœlestiũ ciuiũ ordines, mãsiões & gaudia speculãtes et cõuersationẽ in cœlo illo habẽtes[dicẽs: Venite cõgregamini ad cœnã magnã dei]i. ad cœnã nuptiarum agni de qua dictũ est iã, hoc est, ad refectionẽ patriæ festinate[vt manducetis carnes regum, & carnes fortium, & carnes equorum]id est, inferiorum[& sedentium in ipsis]id est præsidentium ipsis. Hoc est, Venite ad patriam, vt de impiorum iusta punitione delectetur ac reficiatur mens vestra zelo iusticiæ: & quia tantum supplicium euasistis. Vnde scriptum est Esaiæ sexagesimo sexto: Egredientur (scilicet electi) & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt: & erunt vsque ad facietatem visionis omni carni. In reproborum quoque damnatione elucebit sapientia dei, quæ inordinationem culpæ instaurat per ordinationem pœnæ. Præterea vt apparet locus iste potest intelligi de commestione corporum occisorum ab auibus cœli aerei, eorum videlicet qui Christi virtute cum Antichristo subito occidentur. De quo Ezechielis trigesimo nono plura leguntur. Sicque quod ibi intelligitur per victimam, quam deus dicit se auibus immolare, intelligeretur hæc cœna secundum metaphoram quandam. Consequenter prædicitur prælium Antichristi contra Christum. [Et vidi bestiam & reges terræ] scilicet, Antichristum, & ei credentes[&

Margin notes: Prouer. 13; Osee. 13; Esaiæ. 63; Trenor. 1; Psalm. 44; Esaiæ. 49; Philipp. 3

dentes[& exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo,qui ſedebat in eq̃]
id eſt,contra Chriſtum,ſicut expoſitum eſt[& cum exercitu eius]id eſt, contra fideles in fide D
conſtantes. Pugnabunt autem contra Chriſtum eius fidem & cultum deſtruẽdo, eiuſq; mẽ
bra perſequendo,& occidendo. Iſta præuidit Iohannes in ſpiritu [Et apprehenſa eſt beſtia]
2. Theſſ. 2. id eſt,Antichriſtus Chriſti virtute conteretur,dicente apoſtolo : Quem dominus Ieſus inter-
ficiet ſpiritu oris ſui[& cum illa pſeudopropheta]id eſt,cœtus prædicatorũ Antichriſti, vel
aliquis prædicator ei⁹ præcipuus[qui fecit ſigna coram ip̃a]id eſt,in beneplacito ſeu præſen
tia Antichriſti[quibus ſeduxit eos qui acceperuunt characterem beſtiæ] id eſt,conformita-
tem vitæ Antichriſti[& qui adorauerunt imaginem eius]id eſt,ſtatuam ſeu imitatores An-
tichriſti. De his prędicatorum Antichriſti miraculis & adoratione imaginis eius, & eius cha
ractere ſuperius dicta ſunt plura,idcirco pertrãſeo[Viui miſſi ſunt hi duo] ſcilicet,Antichri
ſtus & pſeudopheta ipſius [in ſtagnum ignis ſulphure ardentis] id eſt,diuina plaga occiſi,
mox cum impetu ruent in tartara:quaſi ſi viuentes repente abſorberentur a terra, & cade-
Num. 16. rent in infernum. Sic enim Dathan & Abyron viuentes in infernnum deſcendiſſe dicuntur:
quamuis morerentur,antequam illuc venirent,ſecundum doctores [& cæteri]Antichriſto
adhærẽtes minus rei & impĳ [occiſi ſunt in gladio ſedẽtis ſuper equum]id eſt,Chriſti impe
rio perierunt. Multi enim eorum ſubito morientur ac damnabũtur [& omnes aues ſatura-
tæ ſunt carnibus eorum]ſecundum ſenſum nunc præinductum. Sic enim ſaturabuntur,
quomodo manducabunt. Loquitur autem Iohãnes more prophetico de futuris tãquam p̃-
terito,propter certitudinem propheticæ denunciationis.

¶ Expoſitio capituli vigeſimi:Et vidi angelum
¶ Articulus vigeſimus primus.

FInalem damnationem diaboli, ſcilicet proiectionem eius in tartara, volẽs author
plenius atque diſtinctius elucidare:primo oſtendit qualiter victus,ligatus atq; dã
natus eſt a Chriſto in primo eius aduentu. Denique ſecundum Berengandum,tri
Eſaiæ. 14 plex ponitur damnatio dæmonis. Prima, quando ob ſuam ſuperbiam de cœlo p̃-
Iohan. 12. iectus eſt. Secunda quãdo per Chriſti paſſionem perdidit genus humanum,& re-
ligatus eſt in abyſſum. Tertia quando in infernum cum omnibus ſuis æternaliter crucian-
dus mergetur[Et vidi angelum deſcendẽtem de cœlo]Angelus iſte Chriſtum deſignat, cu-
ius a ſummo cœlo fuit egreſſus,quando per incarnationis myſterium deſcendit de ſinu pa-
tris in vterum virginis[habentem clauem abyſſi]id eſt,poteſtatem claudẽdi quos vult in in
ferno,& eripiendi ſeu retrahendi de eo. Vel clauis abyſſi eſt poteſtas ligandi & ſoluendi dia-
bolum,qui nihil valet niſi permiſſus a Chriſto. Intellectus autem verbi huius,plenius patet
ex his quæ in expoſitione ſuperiorum ſcripta ſunt, ſcilicet ſuper id : Habeo claues mortis &
inferni[& catenam magnam in manu ſua] Catena iſta quam habet in poteſtate ſua Salua-
tor,eſt multitudo electorum ſuorum ſibĳnuicem inſtar anſarum per charitatem, ordinem,
gradus,atq; officia,pulchre connexa:aut certe ineuitabilis ſua poteſtas,cuncta conſtringẽs.
[Et apprehendit draconem ſerpentem antiquum,qui vocatur diabolus & Sathanas, & reli
gauit eum per mille annos]Hoc fecit Chriſtus,quando per ſuam digniſſimam paſſionẽ eri-
puit genus humanum a poteſtate diaboli,eiuſque poteſtatem reſtrixit,compeſcuit, de innu F
merabilium hominum cordibus expulit:per ſacramenta quoque eccleſiæ virtutem diaboli
vehementer minuit & ligauit. Porro per mille annos,ob huius numeri perfectiõem, totum
euangelicę legis tempus exprimitur,per quod iſta durat ligatio:niſi quod tempore antichri
ſti tribus annis cum medio plus ſolito ſæuiet,ſicut infra dicetur. [Et miſit eum in abyſſum]
ſcilicet in infernum,teterrimum,profundiſſimum,turbulentum. Vel in corda tenebroſa re-
proborum,eorum potiſſime qui perſequebãtur eccleſiam. In quibus licet & antea fuerit, ta-
men tunc miſſus fertur in ea p̃miſſiue a deo,quia tũc magis quam ante regnauit in eis. Hinc
Iohan. 12. paſſione imminente Chriſtus perhibuit:Nunc princeps huius mundi eĳcietur foras. Magis
autem videtur miſſio iſta de proiectione eius in infernum intelligenda, propter verba ſeq̃n
tia[& ſignauit ſuper illum]id eſt,ſignum recluſionis adhibuit virtute ſignaculi crucis, pro-
hibens illum egredi ante tempus præfinitum[vt non ſeducat amplius gentes, donec conſu
mentur mille anni]id eſt,tempus durationis Euangelicæ legis vſque ad Antichriſti aduen-
tum. Ideo ſequitur[Et poſt hoc oportet illum ſolui modico tempore]quo Antichriſti perſe-
quutio deſæuiet,& durabit. Pręterea conſtat,quod Chriſtus ſuæ paſſionis virtute non miſit
neque ligauit dæmones vniuerſos in inferno:cum certum ſit,homines a dæmonibus indeſi
nenter tentari. Si ergo religatio iſta de inferno exponatur, per diabolum non tota diabolo
rum caterua,ſed aliqua pars eorum forte crudelior erit intelligenda. Et aliq̃ dicũt p̃ diabolũ
de q̃ nunc ſermo,primũ illũ apoſtatã dæmonũ principẽ accipiendũ,a q̃ affirmãt Chr̃m ten-
tatum,&

A tatũ,& illũ a Christo in infernũ retrusum ac vinctũ,donec Antichristus nascetur:quẽ vt asse runt,diabolus iste intrabit ac diriget. Si autem per diabolũ,de q̃ nũc mẽtio, intelligatur qcũ que spũs malignus hominumq; tentator,& p abyssum accipiant impia peccantiũ corda:tũc ꝙ ait scriptura hæc,vt non seducat amplius gentes, intelligendũ est de gẽtibus p̃destinatis. Vel,vt non seducat eas tot modis tãq; copiose,vt añ. Verũ repssio ista diaboli tpe psequuti onis Antichristi cessabit,qa tũc eius ptãs magis soluet̃ ac p̃ualebit q̃ añ. Nõ tñ putãdũ est,ꝙ diaboli pmittet̃ tũc hoib.q̃tũ si pmitteret̃ posset nocere.Quia si hoc qs posset euadere,aut in vita corpali manere? Tũc ergo oportebit diabolũ solui, vt impleat̃ scripturæ,& qa id de⁹ p̃ dixit,& qa electis hoc vtile erit ad gloriã ãpliorẽ. Aduertẽdum q̃q;,ꝙ diabolus nũc plurib. noĩbus exp̃ssus est. Nẽpe,vt Bed. testat̃,draco vocat̃ ꝑpter nocẽdi maliciã, serpens pp nocen di astutiã,diabolus ob status sui casum. Diabolus enim deorsum fluens interp̃tatur. Satan, ob instantiã seu obstinationẽ aduersandi dño & electis eius. Et,vt scribit Alb. q̃tũ ad illos q peccant ex infirmitate,dr̃ draco ꝑpter violentiã tentationis:q̃tũ ad illos q peccãt ex ignorã tia,dr̃ serpens,ꝑpter astutiã deceptionis,q̃tũ ad illos,qui peccãt ex certa malicia,diabolus,q̃ si deorsum fluẽs p maliciã:q̃tũ ṽo ad bonos,dr̃ Satanas,qm̃ illis iugiter aduersat̃. Consequn

" ter agit̃ de liberatione & gloria electoꝝ,q̃ dæmonis ligationẽ secutæ sunt. [Et vidi sedes,&

" sederũt sup eas,& iudicium datũ est illis]Per sedes has primo intelligi pñt mãsiões cœlestes, & throni gloriosi,in qb. aĩæ sctõꝝ sunt collocatæ dñicæ passionis merito & virtute:qb⁹ da ta est iudicandi ptãs cũ Christo,cuius dono etiam nunc frequenter aliqua iudicant, faciẽdo

B mirabilia in hoc mũdo,suis cultoribus succurrendo,dæmones ab obsessis corporibus eijciẽ do atq; miracula varia peragendo. Secundo p sedes intelligunt̃ mansiões, dignitates,autho ritates ecclesiæ,in quibus superiores resident,& prælati:quibus datum est iudicium discre tionis ac sententiationis de actibus inferioꝝ,ptãs q̃q; ligãdi & soluẽdi peccata. Insuper vidi

" [Et animas decollatorũ].i. occisoꝝ,[ꝑpter testimoniũ Iesu,& ꝑpter ṽbũ dei].i. p̃dicationẽ, Iohann. 1.

" vel Iesum q est ṽbũ dei scd̃m naturã diuinã,[q non adorauerũt bestiã,neq; imaginẽ eius,&

" q non acceperunt characterem eius in frõtibus & in manibus suis]Quãuis iam sæpe per be

" stiã intellectus sit Antichristus, & p imaginem eius statua vel imitatores ipsius:nunc tamen Apo.13.16 p bestiam & imaginem eius intelligẽdi videntur hi, qui eius figura fuerunt,& in typo ipsius præcesserunt,videlicet falsi dij,q sehominibus colendos & adorandos exhibuerunt. Vnde & martyres,qui pro Christo morimaluerunt quã idola adorare,seu impios homines colere,di cuntur non adorasse bestiã nec imagiem eius,nec characterem eius. i. criminis imitationem & notam,seu signum quod pertinerent ad eum,accepisse in frontibus, id est, in confessione aperta,neque in manibus,id est in operibus suis. Potest quoque per bestiam dæmon intelli gi,qui in idolis adoratur. Huic autem expositioni arbitror consonare, quod de Antichristo scribit Apostolus secunda ad Thessalonicenses secundo:quia mysterium nunc operatur ini quitatis. Est etiam modus loquendi, vt vnum similium alterius nomine exprimatur:& qui

" aliquid facit æquiualenter,sic facere illud asseritur,ac si formaliter faceret illud[& vixerunt] animæ istæ vita gloriæ[& regnauerunt cum Christo]in patria, quemadmodum ait Apo stolus secunda Corinthiorum quinto:Scimus,quoniam si terrestris domus nostra huius ha

C bitationis soluatur,quod ædificationem habemus ex deo,domum non manufactam æter nam in cœlis. Et Christus in Euangelio Iohannis decimo septimo: Volo pater, vt vbi sum

" ego,illi sint mecum,vt videant claritatem meam[mille annis]id est, omni tempore nũc cur renti vsque ad resurrectionem futuram. Per determinatum etenim numerum annorum,in determinatus nũerus designatur,sicut cum dicitur in psalmo centesimo quart. Memor fuit

" testamenti sui,verbi q̃d mandauit in mille gñationes[Et cæteri mortuoꝝ]i. mortui ad nu

" meꝝ electorũ,societatẽq; martyꝝ non pertinentes[non vixerunt]vita naturali, corporali,

" humana[donec consummentur mille anni]i. vsq; ad finem mundi,seu diem iudicij, quãdo

" resurgent & viuent in corpore ad maiorẽ sui miseriam[Hæc]s. vita glorię aĩaꝝ sanctaꝝ cũ

" Christo in patria[est resurrectio prima]quia præcedit illam,qua corpora sua resument. Et item vita hæc dicitur resurrectio prima,quia per eam ab hac misera vita, quæ comparatiõe illius vitæ vmbra mortis & mors nuncupatur,eriguntur:& homo sanctus hic moriẽs,ibi in patria viuere incipit melius atq; felicius. Sicq; a morte naturæ, qua cecidit corpore resurgit pertingendo ad vitam gloriæ,qua viuit in mente. Quidam autem per primam resurrectio nem,intelligunt resurrectionem spiritalem:qua homo per baptismum & pœnitentiam re surgit a morte culpæ,prout monet Apostolus ad Eph. 5. Surge qui dormis:& exurge a mor

" tuis. Quibus obijcit Berengãdus,quod subditur[Beatus & sanctus,qui habet partem in re

" surrectione prima. In his mors secunda non habet potestatem] In his mors secunda non ha bet locum. Multi enim post baptismũ,pœnitentiãq; pactã,peccant & pereunt. Itaq; beatus

est in

Matth. 4.
Mar. pri.
Luc. 4

est in re & sanctus,quia omni labe peccati carens et confirmatus in bono,qui habet partē,i.
consortium in resurrectione prima,id est,in animarum beatificatione. In his mors secun-
da,id est,damnatio vltimata,non habet potestatem:quia de sua ęterna felicitate securæ sunt D
[sed erunt sacerdotes dei & Christi]id est,patris ac filij,nec dubiū quin & spiritussancti.Be-
Psalm.49 ati nanq; in patria seipsos perfectissime offerunt deo,& incessabilem glorię hymnum (quod
est sacrificium laudis)perfecte decantant superbeatissimæ trinitati[& regnabunt cum Chri
sto mille annis]id est,vsq; ad resurrectionem corporum,beatificati in spiritu. Et dehinc cū
corpore & anima pariter glorificatis regnabunt cum eo in sempiternum.[Et cum consum-
mati fuerint mille anni]id est,circa finem temporis,quod currit a principio euangelicę legis
vsque ad terminum eius[soluetur satanas de carcere suo]i.abysso,vbi nunc relegatus & mis
sus descriptus est[& exibit]Vnde apparet quod per abyssum non proprie intelligantur cor-
da reproborum:quia de illis Satanas non exibit tempore Antichristi,imo ea tunc tenacissi-
me possidebit,& per ea tanquam per vasa instrumentaq; sua electos grauissime persequtur.
De inferno itaq; tunc primus apostata egredietur,cum crudeliori sua phalanga, [& seducet
gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ]id est,in quatuor plagis terræ multos de om
ni natione ac populo fallet per Antichristum,& prædicatores ipsius eorumq; signa hypocri-
sim & doctrinam,prosperitatem,dona,comminationes,& persequutiones.Et hæ gētes sunt
[Gog & Magog.]Secundum interpretatiōem nominum horum.Gog enim interpretatur
tectum,per quod quidam intelligunt Antichristum, qui erit velut tectum seu habitaculum
dæmonum.Alij per Gog eos intelligunt, qui tunc maliciam suam tegentes iustos se simula-
bunt.Magog vero interpretatur de tecto,per quod quidam accipiunt exercitum Antichri- E
sti,de quibus velut de tecto ipse impugnabit fideles.Alij per Magog eos specialiter intelligūt
Eze,38.39 q de tecto cordis sui egredientes,in manifesta peccata prosiliēt.Veruntamen agnoscendum,
quod de Gog & Magog plura apud Ezechielem scripta sunt,& ibidem varios modos loqn
di de Gog & Magog ex vbis Hieronymi,Augustini,& aliorum expositorum recitaui,quos
hic resumere esset prolixum.Quidam autem per Gog & Magog intelligunt decē tribus.Alij
Getas,& Massagetas,alij gentes Scythicas innumerabiles & immanes. Veruntamen Augu-
stinus vigesimo de ciuitate dei satis rationabiliter ex præsenti ostendit scriptura, quod per
Gog & Magog non designentur aliquæ determinatæ gentes, in aliqua parte terrarum con-
stitutæ, toto nanq; orbe terrarum significati sunt esse,cum dicitur, seducet gentes quæ sunt
super quatuor angulos terræ,easq; subiecit esse Gog & Magog [Et cōgregabit eas in præli-
um]contra fideles.Non tñ vniuersæ gentes illæ erunt corporaliter adunatę,sed multi erunt
eorum exercitus in quatuor angulis terræ,quæ omnes vno animo inuadent ecclesiam, sicut
sequētia verba declarant[quarum numerus est sicut arena maris],id est,innumerabilis erit
illarum gentium multitudo[& ascenderunt super latitudinem terrę, & circumierunt castra
sanctorum,]id est, acies Christianorum seu ipsos fideles,virtutibus cōtra inuisibiles atq; vi
sibiles hostes armatos,& charitate coniunctos. Loqtur autem Iohannes de futuro tāquam
pręterito,propter certitudinem veritatis.Quasi dicat:Tam verum & certum est,quod dico
ac si nunc esset impletum[& ciuitatem dilectam]id est,ecclesiam,quæ est castra sanctorum. F
Toto enim orbe terrarum ecclesia tunc ab incredulis illis cingetur,& inuadetur.Ecclesia au-
tem militans est ciuitas,deo & Ecclesię triumphanti charissima.Quidam vero per ciuitatem
dilectam,intelligunt ipsam Hierusalem in Iudæa : quam tunc asserunt a Christianis inhabi-
tandam,& ab Antichristo ac suis specialiter impugnandam[Et descendit ignis de cœlo, &
deuorauit eos]id est,diuina plaga Antichristum, & multos de adhærentibus ipsi consumet
&,vt quidam dicunt,fulminabuntur[Et diabolus qui seducebat eos,]scilicet gentes præfa-
tas [missus est in stagnum ignis & sulphuris]id est,in lacū & puteum tartarei,calidissimi,&
fœtidissimi ignis. Tunc enim omnes diaboli peracto iudicio in infernū mergētur, nec ampli
us egredientur[vbi bestia & pseudopropheta]id est antichristus,& ordo seu cœtus prædica
torum eius[cruciabuntur die ac nocte]i.sine cessatione[in secula seculorum]i.æternaliter.Nō
itaq; finietur pœna inferni.Consequenter de finali iudicio & resurrectione mortuorum se-
cunda seu corporali breuiter tractat sanctus Iohannes[Et vidi thronum magnum candidū
& sedentem super eum]In visiōe imaginaria apparuit Christus omnium iudex, sedere in so
lio iudiciali sublimi ac spendido,ad insinuādum huius iudicis maiestatem. Iuxta quem sen-
Esai.6 sum loquitur Esaias:Vidi dominum sedētem super solium excelsum & eleuatum.Et p thro-
nū hunc designat ecclesia,tā militās q̄ triumphans.Vtriq; enim pręsidet Christus.Et sicut ec
clesiam militantē regit,eam per dona gratiæ ad finem vltimū dirigendo:sic gubernat & tri
umphantem,eam per dona gloriæ in fine vltimo iam adepto inauertibiliter conseruādo [a
cuius conspectu]id est,imperio atque præsentia[terra fugit & cœlum]id est, a modo seu q̄li
tate suæ

A tate suæ existentiæ recedent, quia mutabuntur in melius. Sicut in principio sequētis cap. ple A poca, 21
nius est dicendum[& locus non est inuētus ab eis]i. ipsa amplius non cōparebunt, videlicet
« eo modo & statu ac forma accidentali, in quibus nunc sunt[Et vidi mortuos magnos & pu Matth.25.
« sillos]eos scilicet qui mortui fuerunt, & tunc suscitati erunt ac viui [stātes in conspectu thro
« ni]i. coram iudice Christo, secundum quod ipse prædixit: Cum sederit filius hominis in se= Iohann.5.
de maiestatis suę, tunc congregabuntur ante eū oēs gentes. Et item: Veniet hora, in qua om= 1.Corin.5
nes qui in monumentis sunt, audient. Apostolus quoq; ait: Oportet nos omnes manifestari
« ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisq; prout gessit[Et libri aperti sunt.] Isti sunt libri
conscientiarum, qui sunt ipsæ conscientiæ, secundum quod in eis merita vel demerita con=
tinentur atque leguntur. Qui tunc aperientur, quia tunc conscientię singulorum singulis in
notescent, ita quod vnusquisque merita vel demerita omnium aliorum cognoscet: vt dei iu=
dicium esse iustissimum omnibus declaretur. Hic in Daniele scribitur: Iudicium sedit & libri Dani.7
aperti sunt. Beda per libros intelligit vetus ac nouum testamentum: quę tunc aperientur, qa Augustin.
secundum eorum scripturas iudicabitur mundus. Augustinus vero per libros apertos intel
ligit sanctos, in quibus mali poterunt legere seu videre bona, quæ facere debuerunt & negle
xerunt. [Et alius liber apertus est, qui est liber vitæ]liber iste est præscientia seu prædestina=
« tio dei, nunc latens: qui tunc aperiendus asseritur, quia tūc patebit ad oculum qui in ipso scri Apoc.3.5.
pti fuerunt, & qui nō. i. qui electi, qui reprobi. De libro hoc vitæ nos quidem supra diximus. Augustin.
Cæterum Augustinus per librum istum intelligit vim diuinam, qua fiet vt vnicuique sua fa
cta monstrentur ac pateant, ita quod se iuste damnari vel saluari conspicient. [Et iudicati
B sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris]consciētiarum suarum seu scripturarum. Ma
« gis autem iudicabuntur secundum cordium suorum affectiones, intentiones, & cogitatus,
quàm secundum opera exteriora. In illis siquidem magis immediate & proprie ratio meriti
& demeriti, seu virtutis vitijq;, consistit[Et mare dedit mortuos suos, qui in eo erant] i. q in
mari submersi fuerunt. Vel in seculo isto, quod per mare intelligi solet, sepulti seu resoluti fu=
erunt, inde consurgent. Cineres enim ex suis locis colligent, & in corporis formam redigen
« tur[& mors & infernus dederūt mortuos suos]i. diabolus author mortis, cui⁹ inuidia mors
intrauit orbem terrarum. Et carcer tartareus animas ibi detentas ad ingrediendum corpo=
ra exhibebunt, siue dimittent. Terra autem mare & infernus dabunt mortuos suos, i. mate
rialiter quasi præbebunt. Per mortem quoq; videtur posse intelligi ignis conflagrationis, q̄
tunc viuentes interficientur moxq; resurgent. Hæc autem resurrectio ante iudicium fiet, q̄=
uis hic per epilogum quendam post descriptionem iudicij describatur. Scriptura nanq; nō
semper seruat ordinem rerū gestarum seu gerēdarum [& iudicatum est de singulis secūdum
« opera ipsorum]intelligendo per opera quemlibet actum, etiam interiorem & loquutionem
« Ex ore enim tuo (ait scriptura) iustificaberis, & ex ore tuo cōdemnaberis[& infernus]i. om= Matth.12.
nes reprobi, ad inferni habitaculum pertinentes. Solent enim per locum habitatores eius in
« telligi[& mors]scilicet ignis conflagrationis, qui eos in infernum ruentes inuoluet, & simul
cum eis descendet, q̄tum ad id quod in ipso caloris est ac fumositatis, secūdum Basilium. Vel
C mors. i. diabolus, cum angelis suis apostatis[missi sunt in stagnum ignis] i. in infernalem pu
teum igneum ac sulphureum proijcientur, Christo dicēte: Ite maledicti in ignem æternum. Matth. 25
« [Hæc]scilicet æterna damnatio & infernalis calamitas[est mors secunda]grauissima plane
consummata, ac perhorrenda. Prima etenim mors est mors culpæ, seu ipsum peccatum, pro
quo mors ista secūda infligitur: quam qui susceperint mortem illam quæ esse naturæ aufert
optabunt: mallent etenim mori, seu prorsus non esse, quam talia sustinere. Sed fugiet mors il
« la ab eis[Et omnis qui non est inuentus in libro vitæ scriptus] i. in diuinæ mentis prædesti=
« natione contentus[missus est in stagnum ignis]videlicet omnes reprobi homines. Quod ta
men intelligendum est de his, qui in mortali vitio discesserunt. Infantes enim non baptizati
non punientur ab igne: sed erunt in lymbo puerorum. Sicq; per infernum intelligi possunt
angeli principis tenebrarum, per mortem princeps eorum, per non scriptos in libro vitę ho
mines impij. Ista metuenda sunt magis quam exponenda. Itaque cogitemus, quam horren Hebreo.10
dum sit incidere in manus dei viuentis: & tanti iudicij districtiōem quotidie perpendamus
timoratique simus. Quia tunc erunt securi, qui modo non sunt securi: tuncque timebunt ac Augustin.
disperibunt, qui modo non metuunt, & negligunt miseri seipsos

¶Expositio capituli vigesimi primi: Et vidi cœlum

¶Articulus vigesimus secundus

ET vidi cœlum nouum & terram nouam.]Postquam descriptus est status ecclesiæ
quem habet ante finale iudicium: nunc status eius describitur, quem post finale iu
diciū sortietur. Deniq; secundum Albertū, hic incipit septima ac vltima visio hu=
ius libri

ius libri:in qua ornatus sanctæ ecclesiæ,quæ sponsa est Christi,prænunciatur.Itaq; ait: Vidi,in spiritu cœlum nouum,quod quidam exponunt de cœlo aereo, scilicet aere innouando Sed generaliter accipi debet,de tota cœlestium corporum regione. Omnes enim orbes cœlestes,planetæ,& stellæ in fine sæculi,electorum corporibus glorificatis pariter innouabuntur,& plus solito ornabuntur.Vnde hoc loco per duo ista extrema,scilicet cœlum & terram simul intelligũtur & media,vtpote alia tria elementa , & quicquid cœlestium corporum sub primo mobili continetur. Cum enim hæc corporalia propter hominem sint creata, illi hominis statui tunc conformabuntur,quem electi peracto habebunt iudicio .Ideo sicut corpora electorum innouabuntur & digniores qualitates habebunt, videlicet claritatem & incorruptibilitatem:ita & elementa atque cœlestia corpora tunc clariora consistent ,& elementorum mutua alteratio desinet,motus quoq; cœlestes cessabunt,& sol iugiter stabit in oriente, luna in occidente. Porro,vt creditur,terra in superficie peruia erit vt vitrum,aqua sicut crystallus,aer vt cœlum,ignis vt sydera. De quãtitate autem melioratiõis qualitatis solis & lu-
Esa.30 næ loquitur Esaias:Erit lux lunę,sicut lux solis:& lux solis septempliciter,sicut lux septem dierum.Quantitas vero melioratiõis cœlestium orbium deo est cognita. Talis ergo status,innouatio,& melioratio erit circa hunc mundum sensibilem post finale iudicium ad gloriam creatoris,vt eius excellentia in suis declaretur effectibus:electi quoque in sensibilibus rebus, exterioribus sensibus magnificentiam dei iucundissime speculentur,atq; collaudent. Cum igitur in scripturis leguntur corpora ista corrumpenda,desitura,seu peritura , intelligẽdum
1. Corin.7 est quantum ad modum essendi,videlicet quo ad cessationem actionum,passionum,& mo-
Psalm.101 tuum.Sic namque ait Apostolus:Præterit figura huius mundi.Et psalmista: Opera manuum tuarum sunt cœli.Ipsi peribunt,& omnes sicut vestimentum veterascent. Idem quoque
1.Petr.3. Petrus testatur:Adueniet dies domini tanquam fur,in quo cœli magno impetu trãsient,elementa vero magno calore soluentur.Nouos autem cœlos,& nouam terrã expectamus.Itẽ-
Esa.65 q; per Esaiam dominus ait:Ecce ego creo cœlos nouos,& terram nouam.Hinc subdit [Pri-
Luc.9 mum enim cœlum & prima terra abijt]id est,corpora minorata, quãtum ad pristinum sta-
Matth.19 tum ac modum essendi,cessabunt.Iuxta hunc sensum debemus nosipsos abnegare,relinque-
ephe.4. re,& veterem hominem exuere[& mare iam non est]. Circa quod.20. de ciuitate dei loquit Augustinus:Vtrum mare maximo illo ardore siccetur,an & ipsum vertatur in melius,nõ fa-
Psalm.103 cile dixerim.Verum si mare sumatur pro mari Oceano totam terram cingente (iuxta illud Psalmistæ,abyssus sicut vestimentum amictus eius,quomodo vtique hic sumendum videt) dubium nullum est,quin substantialiter perseueret:cum sit vnum quatuor elementorũ.Sed quantum ad pristinum modum ac statum,non erit.Nam amaritudo eius grossiciesque tollentur,& remanebit in primo statu,tamen innouato ac meliorato,secundum Albertum.Si autem sumatur mare pro quocunque mari particulari per terram currente, & ex Oceano ꝓfluente:an sic mare manebit in pristino loco,an omnia maria huiuscemodi in Oceanum reuertentur seu siccabuntur,ita quod per terram nec maria nec flumina current, scriptum nõ reperi:nec de incertis certi aliquid fari præsumo . Quanquam probabile arbitrer per maria & flumina,quæ ꝓpter hominum necessitates & commoda iuxta infinitæ sapientiæ dei altissimi ordinationem currunt per terram,tunc in ea amplius non decurrẽt,nec erunt & magna eorum pars per ignem conflagrationis siccabitur[Ego Iohannes,]cui tanquam Euangelistæ & apostolo firmissime est credendum [vidi ciuitatem sanctam Hierusalem] id ẽ,triumphantem ecclesiam,ex angelis hominibusque constantem. In qua est ciuium perfectissima vnio,& æternæ increatæq; pacis dei superbenedicti consummata gustatio,splendor q̃q; virtutum sine omnis admixtione peccati[nouam]id est,per dona gloriæ innouatam,& in corporibus glorificatam. Tunc nanque animæ sanctæ habebũt corpora impassibilia,agilia, clara,atque subtilia[descendentem de cœlo] quia tunc omnes beati descẽdent cum Christo ad iudicij locum,animæ sanctæ ad sua corpora resumenda. Quia tamen modo non agit de iudicio illo,sed statu ipsum sequente:aptius fertur ciuitas ista de cœlo descendere, qui ab eo qui præsidet cœlo exoritur & descendit,inde dona gloriæ sortiendo. Quemadmodum Iaco-
Iaco.1. bus ait:Omne donum optimum ,& omne donum perfectum desursum est,descendens a patre luminum.Quod non de corporali descensu,sed de emanatione ac dependentia,est sumẽdum.Rursus descendit de cœlo,quoniam per reuerentialem timorem, a diuinæ magnitudinis contemplatione in propriam descendit paruitatem: atque per humilitatem non sibi sed deo attribuit gloriam,cui se summa humilitate prosternit ac subdit[a deo paratã]id est,donis gloriæ in patria decoratam atq; dispositã ad beatificos diuinitatis amplexus[,sicut sponsam ornatam viro suo]Nam sicut sponsa sponso seu viro,ita ecclesia Christo ornabitur. Vnde ad innuendum quod ecclesia tunc Christo vsque ad facietatem per felices amplexus iungetur,,&

A getur,& a Christo summe implebitur,atque fœcundissima reddetur, potius dicit sicut sponsam ornatam viro suo, quam sponso suo. Iam enim est sponsa,per fidem & dilectionem illi « coniuncta:tunc vero vxor consistet[Et audiui vocem magnam de throno dicentem.] Vox ista fuit angelica,tubalis,sonora,affectuose prolata,& magnę rei indicatiua: quam angelus in interioribus sensibus S.Iohannis formauit, & in visiōe imaginaria videbatur sibi de thro « no maiestatis diuinæ egredi:quia & angelus eam proferens,ciuis fuit cœli empyrei[Ecce tabernaculum dei cum hominibus]Per tabernaculum dei quidam intelligunt Christi humanitatem,quæ fuit diuinitatis templum,vt sit sensus:Ecce tabernaculũ dei,id est, Christi hũanitas,nunc est & æternaliter erit cum hominibus,sanctis,scilicet, & electis in eadem cum illis gloria permanendo. Alij per tabernaculum intelligunt ecclesiam. Sed cum homines sancti sint ecclesia,non apparet proprie dictum,quod ecclesia erit cum hominibus : nisi intelligatur,quod ecclesia quæ dudum iam fuit triumphans , de cætero tunc erit cum hominibus electis:qui vsque ad finem mundi,in hoc mundo militantes fuerunt , & tũc ad supernorum ciuium consortium assumentur. Potest itaque sic exponi:Ecce tabernaculum,id est, habitatio dei,seu locus cœlestium delitiarum in quo habitat deus.s. empyreum cœlum,erit perpetuo cum hominibus,qui tunc omnes simul ascendent ad patriam,quam nunquam amittet « [& habitabit cum eis]id est,per dona gloriæ inæternũ cum ipsis & in ipsis manebit, sicut pa « ter cum filijs,dominus cum ministris,magister cum discipulis,defensor in gyro suorũ. [Et « ipsi populus eius erunt]id est,deo suo familiares atque charissimi erunt,in quibus valde be- psalm.149
B neplacitum erit eidem:in quo scilicet,populo plene complebitur illud Sophoniæ: Gaudebit « super te dominus in lætitia,silebit in dilectione tua,& exultabit super te in laude[& ipse de- « us cum eis erit eorum deus]id est,deus omnipotēs,qui solus est verus deus,& per creationē ac generalem præsidentiam est communiter omnium deus: erit singularissimo modo deus istorum:ita quod ei tota mente integerrime inhærebunt,incessanter eum adorabunt, colēt, laudabunt,eritque ab eis perfecte dilectus atque possessus. Vnde de re maxime chara & iu- « giter cogitata dicitur:quod sit deus taliter eam amantis & cogitantis[Et absterget deus om « nem lachrymam ab oculis eorum]perfecta enim beatitudo omnem excludet ab eis miseriã « omnem mali admixtionem,omnem pœnam,& occursum contrarium [Et mors nō erit vl- « tra]in eis,quia nec mors naturæ,nec culpæ,neque miseriæ. In inferno quoq; non erit mors « naturæ,videlicet separatio animæ a corpore[neque luctus]pro quacunq; causa[neque cla- « mor]ex dolore proueniens,vel ex desiderio aliquid obtinendi. Erit tamen ibi secundum quẽ « dam laus vocalis[neque dolor]quia nec dolebunt dolore afflictiuo de suis peccatis [quę pri- « ma abierunt]id est,mala ista pœnalia in præcedenti vita fuerunt & finem ceperunt [Et di- « xit qui sedebat in throno]id est,deus æternus, vnus & trinus,in empyreo residens cœlo [Ec- « ce noua facio omnia]id est,terram & cœlum ac corpora electorum iam innouo , melioraq; Esaiæ.65. facio. Et tunc noua faciet deus omnia ,de quibus & Christus prædixit: Ego si exaltatus fue- « ro a terra,omnia traham ad meipsum[Et dixit mihi]deus per angelum[Scribe]hęc omnia Iohan.12. « & verba sequentia,vtpote[hæc verba fidelissima & vera sunt] quia neminem nō solum nō
C fallunt,verum credentes ad summam felicitatem perducunt[& dixit mihi:Factũ ẽ].i. nunc impletum est , quod a principio mundi de finali retributione bonorum atq; malorum cœ- « pit prædici[Ego sum Alpha & O,initium & finis]hoc semel dictum & expositum fuit[Ego « sitienti]id est,his qui in vita præsenti esuriunt sitiuntque iusticiam,et veram salutem deside- Apocal.1. « rant:id quoque præcipue sitiunt,vt deus in omnibus honoretur[dabo de fonte aquæ viuæ] Math. 5. id est,ex opulētia mea liberalissima & immensa,quæ omnis boni origo est,infundam dona gloriæ consummata,& ex sapientia mea fontana illi sapientiæ riuos immittam . Fons ergo est ipsemet deus ditissimus,& aqua viua est sapientia eius beatificans & beata. Hęc itaq; da- « bo[gratis]non sic gratis,quod sine meritis:sed gratis quantum ad meritorum radicē. Quoniam gratiam gratum facientem,quæ merendi est causa,sine meritis dedi,& quia vltra condignum remunero,& quia omnia electorum merita mea sunt dona. Ideo dicit Apostolus: Gratia dei vita æterna. Quod autem non sine bonis operibus istud præstetur adultis,docet Roman.6 « subdendo[Qui vicerit possidebit hæc]id est,qui aduersarijs suæ salutis,tentamentis diaboli,concupiscentijs carnis,vanitatibus mundi,inordinatis motibus animi,omni quoq; peccato mortali efficaciter restiterit ac præualuerit,tantum prēmium consequetur. Non enim co- « ronatur,nisi qui legitime certauerit,[& ero illi deus] id est,singulari prouidentia eum custo- 2.Timo.2 « diam[& ipse erit mihi filius]id est, valde dilectus,& per virtutes ac dona spiritussancti specialiter assimilatus,in futuro autem per dona gloriæ plenius conformatus. Ecce quam dulcia sunt omnia verba hęc,& quam dignanter ac amorose hortatur nos deus ad bene agendum tanta bona se redditurum promittens . Itaq; beneuolentiæ eius conemur esse veraciter gra-

g ti.Quid

i.Iohan.3 ti. Quid autem nobilius quàm esse filium dei? Hinc in sua epistola scribit Iohannes: Nunc fi
lij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei eri D
mus, quia videbimus eum sicuti est [Timidis autem] timore inordinato, mundano, carnali
aut etiam pure seruili: qui corporalia mala & damna terrena magis timent, quàm deũ amit
tere & salutem, qui plus hominem verẽtur quàm deum, & arctam viam salutis arripere tre
pidant [& incredulis] qui fidem non habẽt catholicam, sicut hæretici, pagani, Iudæi [& exe
cratis,] id est, excommunicatis, seu execrabilia peccata agentibus, ac recediuantibus, [& ho-
micidis] voluntate seu opere. Nam & qui odit fratrem suũ homicida est, secundum Iohan-
nem [& fornicatoribus] id est, omnibus vitiose concumbentibus. Nam & vehemens coniu
gis amator adulter est coram deo [& veneficis] id est, sortilegis, magis, infectoribus, malefi-
Roman.i. cis [& idololatris] quibus secũdum Apostolum similes sunt auari, imo & omnes qui magis
inhærent creaturæ quàm creatori [& omnibus mendacibus] mendacio pernitioso seu con-
suetudine mentiendi. Nam & venialia per consuetudinem fiunt mortalia [pars] id est, retri
butio [illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure] q̊d expauescendum est magis, quàm
exponendum. Etenim quam pauci sunt qui nulli horum subiacent vitiorum [quod] scilicet
pœnam hanc pati [est mors secunda] id est, infernalis miseria pro culpa inflicta. Vel, quod
stagnum est mors secunda effectiue, quia inducit hãc calamitatem [Et venit ad me vnus de
septem angelis habentibus septem phialas plenas septem plagis nouissimis] de angelis istis
qui sint & quid designẽt, quid etiam per septem phialas & per septem plagas nouissimas in-
telligi debeat, dictum est supra [Et loquutus est mecũ] imo intra me, sicut in imaginarijs visi
onibus fieri solet [dicens: Veni] non corporaliter procedendo, sed mentaliter aduertẽdo [&
ostendam tibi sponsam vxorem agni] Quidam hoc loco per sponsam vxorem agni, intelli- E
gunt militantem ecclesiam. Sed in sequentibus multa dicuntur, quæ ecclesiæ militanti non
congruunt, sicut in prosequendo tangetur, & nunc modice tangam. Nam de ciuitate hac se-
quitur: Non intrabit in eam aliquid coinquinatum. Et nox ibi non erit. Et ciuitas non eget
sole neque luna. Et templum non vidi in ea. Dicendum itaque, quod in isto loco vsque ad
finem voluminis describitur status & excellentia, pulchritudo & dignitas triumphantis ec-
clesiæ, quæ vere est vxor Christi. Nam de statu ecclesiæ militants & persequutionibus eius,
de finali quoque iudicio & reproborum damnatione æterna dictum est supra. Nũc ergo in
speciali tractatur de conditionibus Ecclesiæ triumphantis. Et sicut in principio capituli de-
cimiseptimi vnus de septem angelis memoratis ostendit Iohãni damnationem ciuitatis di-
aboli, scilicet Babylonis: ita nunc perhibet vnum de septem angelis illis sibi monstrasse bea
titudinem ciuitatis dei Hierusalem illius cœlestis [Et sustulit me in spiritu] id est, secundum
imaginariam repræsentationem & spiritalem ostensionem ac eleuatiõem. Iuxta quem mo-
Ezechi.8, dum ait Ezechiel se translatum de Babylone in Iudæam in visionibus dei, [in montem ma-
gnum & altum. Sic enim imaginarie videbatur Iohanni. Nec tamẽ decipiebatur, quoniam
angelo eum docente intellexit, quid imaginaria illa visio designaret. Nempe per montem
magnum & altum intelligitur Christus, cui innititur ecclesia militans & triumphãs. Vel cer-
te cœlum empyreum, quo in loco ecclesia triumphans locatur. Quamcunq; autem personã
dicatur hic angelus Iohannem sic ferens ac instruẽs designasse, angelus iste realiter fuit ange
licus spiritus in Christi persona apparens, atque de omnibus his Iohannem informans: quẽ
Apocal, i. admodũ iam supra patuit, & infra innotescet. Veruntamen angelus iste diuersarũ p̃sonarũ
effigiem repræsentauit Iohanni interius. Et iuxta hoc, quasi a diuersis dicit Iohannes sibi q̃-
dam ostensa [Et ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo] Hæc F
verba sunt nunc in hoc ipso articulo explanata. Itaque supernam Hierusalem triumphan-
tem ecclesiam ostendit Iohanni, non sicut ip̃a in se est: sed sub similitudinibus corporalium
rerum, scilicet magnæ ciuitatis, sicut infra describit. Insuper intuendum, quod verba sancti
Iohannis in his duobus capitulis vltimis, præsertim in isto vltimo, consonãtiam magnã ha-
bent cum his, quæ in vltima visione beati Ezechielis de ciuitate & templo leguntur. Nam &
ipse Ezechiel quadragesimo libri sui capitulo visionem illam incipiens asserit se in montem
excelsum adductum, in quo erat quasi ædificium ciuitatis. Veruntamen sensus in pluribus
est distinctus. Quæ enim ibidem descripta sunt, de ecclesia militante a catholicis patribus ex
ponuntur: ista vero de ecclesia triumphãte. In aliquibus tamen sensus coincidit, [habentem
claritatem dei] id est, diuinæ & increatæ lucis copiosissima participatione perfusam. Fulge-
Matth. i3 bunt enim iusti sicut sol in regno patris eorum. Incircumscriptum quoque illud supersplen
didissimum lumen clara acie facialiter contemplantur. Electi itaque in anima & corp̃e inæ
stimabili claritate erunt repleti. Potest etiã specialiter claritas ista lumen gloriæ accipi, p̃ q̃d
ad diuinæ essentiæ beatificam visionem immediate disponuntur [Et lumen eius simile lapi
di precio-

A di precioso] Hoc dupliciter intelligi potest. Primo, quod lumen eius, id est, Christus, qui est
lumen ecclesiæ triumphantis, lumen vtique obiectale, quod ipsa iugiter intuetur, & effici 1.Petri.2
entiale, à quo feliciter illustratur, est simile lapidi precioso : quoniam Christus in scripturis
frequenter lapis angularis & preciosus vocatur. Secundo, quod lumen eius, id est, præfata
claritas participata ecclesiæ triumphãtis, assimilatur lapidi precioso, vtpote Christo: quia
« per claritatem illam Christo tanquam capiti conformatur [tanquam lapidi iaspidis] id ē,
lumen illud ob suam delitiositatem, vigorem, & venustatem iaspidi est conforme. Iaspis
nanq; sua viriditate pulcherrima visum valde delectat, atque confortat, estque grandis vi
gor & firmitas lapidis huius. Vnde tam Christus, quam claritas participata beatorum, ia
« spidi assimilantur idonee [sicut crystallum] id est, lumen istud etiam assimilatur crystallo.
Nam sicut crystallum purum, clarum atque perspicuum est seu transparens: ita & claritas
ista sanctorum mũdissima est, & per eam habetur clarissima dei cognitio, se inuicem quo-
« que penetrant intelligendo [& habebat murum magnum & altum] per quem inexpugna
bilis dei protectio, ac securissima eius custodia, qua supernam HIERVSALEM am-
bit & protegit, designatur. Vel ipsemet CHRISTVS seu trinitas deus illam defendens.
Iuxta illud ESAIAE: Saluator ponetur in ea murus & antemurale. Et in Psalmo. Domi Esaiæ.26. Psal.124.
nus in circuitu populi sui. Christus autem magnus est & altus, quia immensus & incom Dan.3.
prehensibilis ac superexaltatus, secundum quod deus. Imo de eo etiam secũdum quod ho-
mo prædictum est: Hic erit magnus. Præterea aduertendum, quod templum Ezechieli o- Luc.1. Ezec.40.
B stensum cingebatur triplici muro: quia ecclesia militans triplici indiget protectione, videli
cet diuina, angelica, & humana, per prælatos & principes eius. Triumphans vero diuina p
tectione eget duntaxat [habẽtem portas duodecim] per quas duodecim patriarchæ, item-
que duodecim apostoli insinuantur: quorum exempla, fidem, doctrinam sequendo, cœle-
lestem Hierusalem introimus. Eorum quoque patrocinio quasi per portas patet nobis in-
gressus ad vitam æternam. Rursus duodecim portæ sunt obseruationes decem præcepto-
« rum decalogi, & duorum charitatis dei ac proximi [& in portis angulos duodecim.] Per
quos cæteri prædicatores, doctores, prælati sumuntur: qui instar angulorum parietes ne-
ctentium plures spiritaliter copulant, mentis dilectione, concordia & doctrina: qui om-
« nes apostolis innitũtur, idcirco in portis esse feruntur [& duodecĩ nomina scripta, quę sunt
noĩa duodecim tribuum filiorũ Israel] p nomina duodecim tribuum filiorum israel intel-
liguntur vniuersi electi veteris testamenti, imo & oẽs p̃destinati, q p dona grãe filij patriar-
charum vocantur: q in portis duodecim scripti sunt, quoniã patriarcha seu apostolorũ vir
tutibus inhærendo & doctrinis ingressi sunt, intrant, aut introibunt regnum cœlorum.
« [Ab oriente portæ tres, ab aquilone portæ tres, ab austro portæ tres, & ab occasu portæ
« tres.] Idcirco ciuitas ista visa est, versus quamlibet principalium terræ plagarum tres por-
tas habere: quia de quatuor partibus mundi multi conuersi sunt, atque in fide superbene-
dictæ trinitatis saluati. Quemadmodum Esaias prædixit: Ecce isti de longe venient, & ec- Esaiæ.49
ce illi qui ab aquilone & mari, & isti de terra australi. Christus quoque in Euangelio: Mul Luc.13
C ti ab oriente & occidente, ab austro & aquilone venient, & recumbẽt cum Abraam, & Isa-
ac, & Iacob in regno cœlorum. Ideo quoque versus quamlibet plagã tres portę consistunt,
quia ex omni parte quidam saluantur in statu incipientium, quidam in statu proficienti-
um, quidam in statu perfectorum: omnes quoque per tres virtutes theologicas ingrediun-
« tur ad regnum [Et murus ciuitatis habens fundamẽta duodecim, & in ipsis duodecim no-
« mina duodecim apostolorum, et agni] Hoc quod dicitur, & in ipsis duodecim nomina duo
decim apostolorum, asserit Berengandus expositorium esse eius quod præmittitur: Et mu
rus ciuitatis habens fundamenta duodecim. Vnde secũdum eum & Bedam, ista duodecim
fundamenta sunt duodecim apostoli: qui alia & alia ratione dicuntur portæ & fundamen
ta. Nam portæ dicuntur, ob rationem præhabitam: fundamenta vero, quia catholicam fi-
dem primo prædicauerunt, & in ea alios fundauerunt: ipsi quoque tanquam robustissimi
alios super se portauerunt, eorumque imbecillitatem sustentauerunt. Alij per fundamen-
ta duodecim accipiunt duodecim patriarchas, qui primi hanc fidem tenuerunt: in quibus
scripta fuerunt nomina apostolorum & agni, quia fuerũt apostolorum & Saluatoris figu-
ræ, & prænunciatores Christi. Rursus nonnulli per duodecim fundamenta intelligunt du
odecim articulos fidei, quorum cognitio est fundamentum seu inchoatio cognitionis per-
fectæ, quæ habetur in patria: in quibus articulis scripta sunt nomina duodecim apostolo-
rum, quia hanc fidem primitus publicauerunt. Et agni, id est, nomen Christi, quia obiectũ
articulorum fidei Christus est, cum aliqui sint de eius humanitate, aliqui de diuintate. Prę
terea aduertendum, quod licet sit vnum primum ac principale seu vniuersale fundamen-

1.Corin.3 tum ecclesiæ, scilicet Christus, dicente apostolo: Fundamentum aliud nemo ponere potest
p̄ter id quod positũ est, quod est Christus Iesus: plura tamen sunt fundamenta secũdaria, D
Psalm.86. particularia. De q̄bus cantamus: Fundamenta eius in montibus sanctis. Sed & Chr̄s scd̄m
quod homo, est fundamentũ instrumentale: verum vt deus, est fundamentũ per autorita-
tem: fundamentum vtiq; fundãs non fundatũ. Sicq; tota supgloriosa trinitas est vnũ sum-
mum ecclesiæ militantis ac triumphantis fundamentũ, cui cuncti innituntur electi. [Et q
loquebatur mecum] scilicet angelus in Chr̄i p̄sona apparens & loquens [habebat mensu-
ram arundineã auream]. i. arundini similem [vt metiretur ciuitatẽ & portas et murũ eius]
In hoc angelus repræsentauit Christi personam, qui omnium merita discutit & mensurat
& singulis electorum in patria præmium donat iuxta meriti sui proportionem, mẽsuram
& qualitatem. Itaque per mẽsuram arundineam auream, intelligitur sapientialis iusticia,
Sapien.11. seu iusta sapientia Christi, iudicis & remuneratoris vniuersorum: qui per sapientiam su-
am omnia in numero, pondere, & mensura constituit: omniumq; merita pensans, quan-
Ezech. 40 tum de præmio dandum sit, inspicit. In visione quoque Ezechielis angelus visus est habe-
re in manu funiculum lineum & calamum mensuræ. Sed cum per murum ciuitatis istius
ipsemet Christus, seu diuina protectio intelligatur, quomõ murus eius mẽsurari asseritur:
nisi quod deus seip̄m scd̄m certũ, determinatumq; modum applicat vnicuiq; electorum se-
cundum exigentiam meritorũ? [Et ciuitas in q̄dro posita est]. i. quadrangularis in situ seu
in quadro ęquilatero: ita quod in longo & lato eiusdem seu paris est q̄titatis, ideo subditur
Eodem. [longitudo eius tanta est, quãta & latitudo] Eodẽ modo & templum Ezechielis situatum E
describitur, per quod nũc designatur firmitas atq; stabilitas beatorũ in deo, ita q̄ nec auer-
ti, nec concuti, nec cadere queunt: sicq; habent se instar quadrati: quod quocunq; vertatur,
p̄manet fixũ. Itemq; quod nihil distortum, inæq̄le seu disproportionatum inuenitur in pa-
tria, nec aliq̄d incircuncisum, sed polita & recta ibi sunt oĩa. Rursus p̄ quadraturã istam in-
sinuatur, quod p̄ contemperaturam quatuor virtutũ cardinalium, & p̄ doctrinam quatu-
or Euangelistarum, ad patriæ beatitudinẽ peruenitur: imo & in beatis virtutum cardina-
lium p̄manet quadratura, quãtum ad actus aliquos. Quælibet nempe earũ duos actus sor-
Albertus. titur. Nã scd̄m Alb. primus prudentiæ actus est p̄cauere insidias, qui nõ manet in p̄ria. Ali-
us, nihil deo p̄ponere vel æq̄re, qui manet in ea. Primus quoq; temperantiæ actus est, noxi-
as delectationes reprimere, qui ibi non manet. Secundus, nullo motu noxio delectari, qui
manet. Primus autem fortitudinis actus est, molestias fortiter ferre, quem certum est in pa-
tria non manere. Alius, deo fortiter adhærere, qui permanet. Postremo, primus actus iusti-
ciæ ponitur proximo subuenire, qui ibi non manet quãtum ad eos qui ibi sunt. Vel post di-
em iudicij. Secundus, deo regenti subditum esse, qui manet. Per longitudinem vero ciuita-
tis, intelligenda est perfectio virtutum ad vim intellectiuam pertinẽtium, per latitudinem
p̄fectio virtutũ ad vim affectiuã spectantium. Vel p̄ longitudinem contẽplatio, per latitudi-
nem dilectio, & ista æqualia p̄hibentur. Quo enim beati deũ clarius cõtemplantur, eo ip̄m
feruentius amant, & econtrario: sicque amor affectus, æquatur notitiæ intellectus [Et men- F
sus est ciuitatem] scilicet spacium eius [per stadia duodecim milia,] per quod amplitudo &
magnitudo cœlestis Hierusalem designatur, non quod cœli empyrei spacium hac mensu-
ra strigatur: sed per minus intelligitur maius, & p̄ determinatum, indeterminatum. Sicut
sup̄ius sæpenumero p̄ septenarium vniuersitas significatur. Vnde quemadmodũ spacium
ciuitatis, hic descriptũ, vehementer excedit consueta vrbiũ spacia: ita his verbis insinuatur,
Apoca.11. quod patria electorum oẽm locum viatorũ quasi incõparabili capacitate & mole transcen-
dit. Nec solũ capacitate & mole, sed & oĩm bonorũ affluẽtia gaudio & decore, scd̄m illd̄ Ba-
Baruch,3. ruch proph. O Israel q̄ magna est domus dei, & ingẽs locus possessionis eius. Magnus & nõ
hñs finem. Excelsus & immensus. Hinc etiã ciuitas ista multo maior describit, q̄ illa de qua
Ezech.40 Ezec. vaticinatur. Illa eñ est habitatio viatorũ, & scd̄m q̄sdã habet in gyro. 30. Hæc v̄o ha-
bet in ambitu, vt affirmãt, 48. milia stadia. Nã & . 12. milia stadia, de q̄bus litera loq̄tur, re-
ferunt ad vnũ latus p̄fati quadrati [lõgitudo & latitudo & altitudo eius æqualia sunt] Qui
ista de ecclesia militãte exponũt, p̄ longitudinẽ intelligunt fidẽ, q̄ facit credere p̄terita, p̄sen-
tia, & futura. Per latitudinẽ v̄o charitatẽ, q̄ ad oĩa se extendit. Per altitudinẽ aũt spem, q̄ eri-
git ad sup̄na. Hæc tria æq̄lia sunt in viatore, nõ in dignitate, cũ maior horũ sit charitas: sed
in profectu, seu incremẽto, & op̄atione. Quo enim q̄s amplius crescit in vna harũ virtutum
eo & in alijs duabus, loquendo de fide formata & spe viua. Sed q̄a de ecclesia triũphante ex-
ponenda sunt hæc, p̄ tria ista intelligendæ vidẽtur tres dotes animæ glorificatæ, virtutibus
theologicis succedentes: vt per longitudinem in telligatur beatifica visio quæ cuncta attin-
git, per latitudinem beata fruitio, per altitudinẽ tentio qua intus tenetur altissimus. Quod
autem

A autem hic dicitur de altitudine ciuitatis q̃tum ad imaginariam pertinet visionem, non de altitudine murorum, sed spacij sumitur: cuius altitudo accipitur secundum montis ascensum, in quo ciuitas ista visa est sita, sicut iam dixit: Sustulit me in mõtem magnum & altũ. Sicq; altitudo montis est .12. milium stadiorum, quemadmodum longitudo spacij & latitudo ipsius[Et mensus est muros eius centum quadraginta quatuor cubitorum].s. in altitudine. Et quamuis vnus visus sit murus, nunc tamen pluraliter loquitur muros, propter quatuor latera eius. Totus enim murus videbatur quadratus æquilaterus. Et per murum istum, in altitudie stabilis perfectio sanctæ illius ciuitatis exprimitur. Nam computus iste quadraturam duodenarij comprehendit, eo quod duodecies duodeni centum quadraginta quatuor faciunt, qui est numerus quadratus, resultans ex ductu duodenarij in seipsum. Idcirco designat securitatem & stabilitatem felicitatis supernæ. Nam corpus quadratum, vt tactum est, stat firmiter in quolibet latere. Propter quod .1. Ethicorum virtuosus cõparatur q̃drato. In oĩ eunetu virtuosus, in rõe & virtutũ medio perseuerat[mensura hominis quæ est angeli].i. sic mensurãtur merita & præmia hominum, sicut & angelorum. Vel sensus est, quod æqualis erit beatitudo angelorũ et hoĩm. Sicut loquitur Chrs̃t: Erunt sicut angeli dei in cœlo. His ergo ṽbis innuitur, quod ad angelorum ordines hoiẽs assumũtur, & vna est omniũ beatitudo ex parte obiecti: q̃ per denariũ diurnum oĩbus operarijs datum exprimitur. Oẽs eñ facie ad faciẽ vidẽt deũ[Et erat structura muri ex lapide iaspide] Totus itaq; murus videbatur ex lapidibus huiuscemodi factus, & rite. Per murũ enim, vt dictũ est, Matt. 22. Matth. 20 1. Iohan. 3 Apoc. 14.

B Christus seu eius protectio designatur. Christus autẽ iaspidi assimilatur, vt dictum est sæpe. Quoniam sicut iaspis sua viriditate decora visum oblectat et roborat, sic Christus omnibus contemplantibus eum delectabilis est, & confirmatiuus eorum in bono. [Ipsa vero ciuitas aurum mundum simile vitro mundo] Ciuitas ista est vniuersitas beatorum, qui aurum mundum vocantur, quia in omnibus charitatis feruor sine omni peccati macula dominatur. Estq; aurum hoc simile vitro mundo, quoniam charitatis feruori adiunctus est p̃clarissimus sapientiæ splẽdor, ita, quod beati instar vitrorum sibi mutuo patent seu cogniti sunt. Et sicut vitrum lumine penetratur, sic sancti in patria intus & foris diuinę lucis participatione implentur, imo cogitationes suas alterutrum intuentur, secundum Augustinũ [Fundamenta muri ciuitatis omni lapide precioso ornata] Fundamenta ista (vt dictũ est) sunt ipsi beati Apostoli, qui omni lapide precioso ornantur, quia cunctis virtutibus decorantur[Fundamentum primum iaspis] id est, primus lapis preciosus fundamentorum istorum est iaspis, vtpote virtus per iaspidem designata. Per quam charitatẽ intelligo, qua nihil est dulcius, & mentem vehementer oblectat & confortat in deo, sicut iaspis oculos exhilarat, & confortat[Secundum] vel, vt alij dicunt, secundus[sapphirus] id est, secundus ornatus fundamẽtorum supernæ Hierusalem est virtus per sapphirum signata, videlicet donum sapientiæ. Nunc enim nomen virtutis communiter sumitur, nec condistinguitur dono; Quemadmodum enim sapphirus cœliformem habet colorem, sic sancti in patria p sapientiam istam, quæ donum est, angelicis mentibus comparãtur. Rursus sapphirus corpus

C humanum vegetat & membra consolidat: sic sapientiæ donum spiritum nutrit, & vires eius in deo defigit. Iterum sicut sapphirus tactus radijs solis ardentem ex se mittit fulgorem sic sapientia beatorum tacta & perlustrata radio solis ęterni, mox cum feruore splendifluo tendit in deum[Tertius calcedonius] id est, tertius horum ornatus est virtus, nomine calcedonij propter proprietatum similitudinem designata, videlicet donum intellectus. Quemadmodum enim calcedonius pallidi est coloris, & fortissimæ resistentiæ, ita, vt in eo sculpere quis difficillime queat: sic donum intellectus, quo ea quæ fidei subsunt acute atq; subtiliter penetrantur præsertim in patria, omni argumento quod fidei contrariatur fortissime reluctatur. Veruntamen quoniam ea quæ cadunt sub fide, nulla mens creata plene compr̃hendere potest: donum intellectus quasi pallenti lapidi assimilatur, non plenarie rubeo atque totaliter claro ac splendido[Quartus smaragdus] Per smaragdum intelligo donũ consilij. Quemadmodum enim smaragdus eximiæ viriditatis & pulchritudinis est, in tantum vt ea quæ circa se sunt sua viriditate afficiat, imo & aerem ex repercussione virescere faciat nullaque gemma gratior oculis (nam & herbas sua superat viriditate) sic donum consilij in seipso decorum atque suaue est, & alijs se diffundit, eorumq; mentes sua afficit directione. Per donum quoq; consilij homo fit alijs valde acceptus, imo gratissimus. Melius enim vincit homo consilio, quàm fortitudine. Deniq; sicut hic lapis valet contra morbum caducum, sic donum consilij præcipue tollit peccati ruinam. De hoc lapide Augustinus & Beda atque Isidorus multa pulchra conscribunt. Plura enim eius sunt genera. Et tellus, qua nobiliores smaragdi nascuntur, locuples est, sed inhabitabilis. Nempe cũ auro & gẽmis abun Prouer. 2. Ecclesia. 1.

det,griphes omnia tenent aues ferociſſimæ,vel potius feræ volantes. Sunt enim quadru-
pedes,& corpore quidem leonibus,capite vero & alis aquilis ſimillimæ. Arimaſpi cum his D
dimicant,qui vno oculo in fronte medio feruntur inſignes,vt accipiãt hos lapides mira cu-
piditate & feris rapientibus,& Arimaſpis eos cuſtodientibus. [Quintus ſardonix]. Lapis
iſte candidus perhibetur in rubeum colorem parumper declinans. Eius tamen multa ſunt
genera. Nam alius rubeus fertur,alius bicolor,vt dictum eſt,alius triformiter coloratꝰ: pri-
mum habens nigrum,medium cãdidum,ſuperius rubeum, & iſte eſt precioſior, per quem
donum fortitudinis deſignatur,quæ inter aduerſa & proſpera permanet fixa,& in marty-
rio ſtabilit mentem: in patria vero ſolo candore ornatur,quia circa triſtia & læſiua non oc-
cupatur. Et ſicut ſardonix humilem efficit & pudicum, ita per fortitudinem animoſitas,&
carnalitas ſuperantur,ita quod homo humilis atq; pudicus efficitur[Sextus ſardius] Sar-
dius ſecundum Bedam,ex integro ſanguinei ſeu rubei eſt coloris: tamen ſecundum Beren-
gandum,pro eo quod in rufinum colorem aliquãtulum declinare videtur,paululum obſcu-
ratur: per quem donum ſcientiæ inſinuatur, quæ per hoc quod facit mentem cum guſtu p-
pendere,quod in nulla re creata ſtatuendus eſt vltimus finis,eo quod illa in ſe ſit deficiẽs
& caduca,ad ſapiẽtiæ fulgorem propinquat increatiq; boni amore ſpiritum afficit. Verun-
tamen quia non immediate circa increatum obiectum ſed circa creatum verſatur,quia de
rebus creatis dat bene & cõnaturaliter iudicare: hinc à puritate auriformis rubeiq; coloris
parumper occumbit,& ſplendore ſapientiæ minor eſt. Et ſicut ſardius pellit timorẽ & gau-
dium parit atque accendit: ſic donum ſcientiæ tollit timorem perdendi terrena, accendit- E
que gaudium in contemptu eorum & in amore cœleſtium. [Septimus chryſolitus.]Gem-
ma hæc tota aurei eſt coloris,& ardentes videtur ſcintillas diffundere. Confortat inſuper
intellectum,& timores expellit nocturnos. Quo enim ratio amplius confortatur,eo paſſio-
nes magis ſedantur. Per q̃ donum pietatis intelligo,q̃ facit hoẽm inter proximos quaſi au-
rum acceptum & charum: facitq; eum ad alios liberalem ſiue beneuolum,ita,quod affectio-
nes ſcintillantes diffundit. Meretur quoq; ſpecialem illuminationem & confortationem à
deo[Octauus beryllus]Beryllus eximiæ claritatis eſt ceruleum habens colorem admixtũ,
ſecundum Berengandum. Et ſecundum Bedam, ſic eſt quaſi conſideres aquam ſolis fulgo-
re percuſſam rubicũdum ac decorũ exhibere colorẽ. Facit quoq; in bello inuictũ,et mitẽ ef-
ficit ac benignum. Per quem donum timoris cõgrue deſignatur. Filialis etenim caſtus, ſan-
ctuſq; timor,præclarę eſt ſynceritatis,& in ſpiritali pugna facit inuictum. Quia in tantum
facit hominem dei offenſam vitare,quod mallet mori quàm deum inhonorare, ſicq; man-
ſuetum ac benignum conſtituit animum. [Nonus topazius]Gemma hæc precioſiſſima o-
mni fulget colore. Duo tñ colores,videlicet aureus & aereus in ipſa abundant: quæ cũ ſolis
radio tangitur,iubar ſuum vndiq; ſpargit omniũq; gemmarum ſuperat claritatem, in ſu-
um aſpectum præcipue trahẽs aſtantes. Hæc gemmarum ampliſſima & regibus adeo cha-
ra,vt ea nil charius inter diuitias ſuas habere ſe reputent. Valet demum contra iram atq; lu-
naticam paſſionem. Per quam iuſticia deſignatur,quæ eſt præclariſſima virtus. Et non eſt
lucifer nec heſperus tam admirabilis,quæ lucem ſuam circunquaq; diffundit,omni quoq;
virtutum decore ſplendeſcit,præſertim aureo & æthereo: qm̃ dei & proximi dilectionem F
ꝑcipue reſpicit. Hæc quo purior ac perfectior fuerit,eo ſanis oculis delectabilior comproba-
tur. Quam reges & omnes q̄ præſunt,maxime debent diligere,& opibus cunctis præferre.
Quæ etiam in beatis præcipue locum habet. Nam ipſi demum plenam implent iuſticiam,
reddẽtes cuiq; quod ſuum eſt, & deo ſeipſos totaliter. Per quam & viatores inqetudies ani-
mæ vitãt. [Decimus chryſopraſus]Lapis hic viridis eſt coloris,& hĩc inde quaſi aureis gut-
tulis eſt diſtinctus,& valet cõtra lepram. Per quẽ prudentia q̃ cardinalis eſt ꝟtus,cõtra do-
na ſapientiæ & ſcientiæ cõdiſtincta, accipitur. Suo nãq; virore in agẽdis mentẽ ꝓfundit,&
aliĳs floridã exhibet. Aureo q̊q; ornatu paſſim fulcitur,dum ad vltimũ finem dirigit huma-
nos actus,quod faciẽdo cordis pellit putredinẽ ne terrenorũ attactu quaſi leproſa infecta,
& corrupta reddatur[Vndecimus hyacinthus]Hyacinthus cerulei fert̃ coloris. Et vt ait Be-
reng. ſereni cœli habet colorẽ,ſicut ſapphirus: ſed ille maculas habet. Iſtius aũt pulchritudo
maculis nõ deformatur. Lucet vt purpura,ſed nõ ſemꝑ æqualiter rutilat,q̄a cum facie cœli
mutatur. Nã in ſereno ꝑſpicuus eſt & gratus,in nubilo aũt obſcurus. Qui ꝓcioſus & bonus
eſt valde,dat membris vigorẽ,& ſalutiferũ facit ſaporẽ,ꝑ quem virtus latriæ deſignat̃. Hu-
ius nãq; ꝟtutis actus ꝑfectiſſime inſunt beatis,q̄ laudi & cultui dei indeſinẽter cũ tota men-
te ſine interruptione inſiſtũt: q̄a diuino lũine inceſſabiliter ꝑfunduntur: q̊ ſi carerent,proti-
nus rutilare ceſſarẽt: ſed & actibus latriæ beati dulciſſime reficiuntur, & ſine interpolatiõe
inenarrabiliter oblectãtur[Duodecimus amethiſtus]lapis iſte triformi ornatur colore,ro-
ſeo,vio-

A ſeo, violatio atq; purpereo. & paruulas flammas fundit, facitq; vigilem, & malam pellit cogitationem. Per quem beatorum in patria pleniſſima caſtitas explicatur. Quia vt ait Saluator, non nubent neq; nubentur: ſed angelicæ ſunt mundiciæ. Et quoniam caſtitati eorum ſeruor diuini amoris, & humilitatis profunditas ſunt adiuncti, quaſi triplici fulget decore, nec cogitationem admittit impuram. Iſta de lapidum horum myſtica expoſitione vtcũq; prolata pie ſumantur. Alij enim aliter eos interprætãtur. Quorũ melioribus dictis iſta non derogant. Conſequenter agitur de materia & ornamento portarum, quod tamen ſpiritaliter eſt ſumendum. [Et duodecim portæ] muri ciuitatis ſupernæ [duodecim margaritæ ſunt per ſingulas] .i. cum portæ iſtæ exiſtant duodecim, in qualibet earum præfati duodecim p̃ciosi lapides habent. Quia vt dictũ eſt, in quolibet Apoſtolorum (qui portæ ſunt ciuitatis iſtius) virtutes his margaritis expreſſæ excellenter reperiũtur. [Et ſingulæ portæ erãt ex ſingulis margaritis] Si ſingulæ portæ erãt ex ſingul' margaritis, quõ in vnaquaq; fuerũt duodecim margaritæ. Itaq; ſecundũ Berengandum & Albertum, iſtud ſecundũ literæ ſuperficiem ſtare non valet. Idcirco dicendum, quod licet in vnoquoq; ſanctorum præfata ſint ornamenta virtutum, in quolibet tamen aliqua emicat virtus, à qua & ſpecialiter commendat̃ ac nominat̃. Iuxta illud quod de quolibet eorum cantatur: Non eſt inuentus ſimilis illi. Ideo ſingulæ p̃tæ ex ſingulis margaritis conſtare dicunt̃. [Et plateæ ciuitatis aurum mundũ tanq̃ vitrũ pellucidũ]. Hoc & de ciuitate iam dixit, atq; expoſitũ eſt. Vnde hoc loco, vt aliqua aſſignetur diſtinctio, per plateas ciuitatis cœleſtis HIERVSALEM

Matth. 22 *Lucæ. 20.* *Eccle. 44*

B intelligi poſſunt inferiores & ſubditi: & qui per vias aliqualiter latiores ambulauerunt, contenti obſeruantia mandatorum, non ingreſſi ſemitas conſiliorum ſtrictiores. Ad inſinuandum ergo, quod hi quoque ad patriæ beatitudinem conducantur, atque ibidem charitatis feruore ac ſplendore, ſeu mentis & corporis glorificatione plendebunt, dictum nunc eſt quod plateæ ciuitatis, ſcilicet inferioris gradus ac meriti homines, ſimiles ſunt auro puro ac vitro pellucido. [Et templum non vidi in ea] id eſt, materialem locum, ad offerendum deo orationes ac ſacrificia pro peccatis. Templum nempe eſt locus orationis & ſacrificiorum huiuſmodi. BEATI autem in patria, præſertim poſt finale iudicium, ſecundum quod nunc agitur de ciuitate ſuperna omni malo carebunt, omniq; bono pleni erunt. Nec tunc deprecabuntur pro alijs, nec ſacrificia offerent pro peccatis: ideo materiale templum ibi non erit. Nihilominus tota Eccleſia illa triumphans, templum & domus dei ſpiritaliter erit: quoniam vnuſquiſq; in mente ſua deo ſacrificium laudis exhibebit æternæ. [Dominus enim deus omnipotens templũ illius eſt] quia in ipſo tanquam in beatificante obiecto æternaliter conquieſcunt. Ipſe ergo habitabit in eis dona gloriæ influendo, dataq; conſeruando: & habitabũt in eo, in cunctis actibus ſuis in ipſo finaliter quieſcendo [& agnus] Nam Chriſtus, ſecundum quod deus, vnum & idem templum eorum eſt cum patre & ſpiritu ſancto, ſicut & vnum felicitatis obiectum. Porro ſecundum naturam aſſumptam eſt pręcipuum pręmij accidentalis obiectũ. Nã eius humanitate reficientur exterius, & q̃tum ad hoc quieſcent, & commorabuntur in ipſa. [Et ciuitas non eget ſole & luna] .i. illuſtratio luminariũ cœli nõ erit neceſſaria beati-

Eſaiæ. 56.

C ficatis in patria, cum corpora eorũ clariora ſunt illis futura. Ideo ſubditur [Nã claritas dei illuminabit eam] ſcilicet increata lux dei efficienter. & claritas ab ipſo beatis communicanda illuminabit eã inſtrumentaliter atq; formaliter [& lucerna eius eſt agnus] Lucerna non eſt lumen, ſed luminis contentiua: ita & Chriſtus vt homo, non ſubſtantialiter lux eſt: ſed receptaculum ac retinaculum lucis præcipuum. In ipſo namq; habitat plenitudo diuinitatis corporaliter. Quoniam ergo humanitatis Chriſti claritas poſt increatum lumen omnibus ſanctis maxime refulgebit, virtute diuinæ immenſęq; lucis in ea manentis, atq; per ipſam micantis, agnus merito lucerna cœleſtis Hieruſalem nuncupatur. His autem verbis, & c. quæ ſubduntur, conſonant quæ apud Eſaiam ſcripta ſunt: Non erit tibi ſol amplius ad lucendum, per diem, nec ſplendor lunæ illuminabit te: ſed erit tibi dominus in lucẽ ſempiternã, & deus tuus in gloriam tuã. [Et ambulabunt gentes in lumine eius] quia ſicut electi nunc viuunt in lumine fidei ipſius eccleſiæ militantis, & in Chriſto qui eſt lumen fidelium: ita in patria ambulabunt, agent, viuent, atq; in deum ſe iugiter erigent & erecti manebunt in lumine eccleſiæ triumphantis. Corporaliter quoq; mouebuntur & ambulabũt in lumine corporũ glorificatorũ, potiſſime corporis Chriſti: cuius corporea claritas lumen ſolis inæſtimabiliter ſuperat, regionem quoq; terræ viuentiũ implet [& reges terræ] videlicet principes & prælati idonei, omnes quoq; qui bene rexerunt ſeipſos [afferent gloriam ſuam & honorem in illam] .i. ſpiritales ſuas diuitias, merita, magnificentiamq; virtutum ſuarum, ſecum in cœleſtem Hieruſalem deferẽt. Opera enim illorũ ſequuntur illos. Gloria quoque

Colo. 2. *Iohann. 1.* *Eſaiæ. 6.* *Iohann. 8.* *Apoca. 14*

quoq; est conscientiæ puritas, dicente Apostolo: Gloria nostra hæc est, testimoniũ consciẽ
tiæ nostræ: quam secum adducent. Rursus, gloria & honor regum istorũ sunt subditi, quos D
digne rexerunt & secũ ad beatitudinem perduxerũt. Sicut discipulis suis loquitur Paulus
1. Thes. 2. Gloria nostra vos estis in domino. Et iterũ: Gaudium meum & corona mea, sic state in do
Philip. 4. mino. Quid autem tam honorificũ homini, sicut alios secum saluasse, eosq; ad patriam per
Prouer. 13. duxisse? Nam & filius sapiens, gloria patris. Malis quoq; seu deceptis discipulis scribit Pau
Galat. 4. lus apostolus. Quoniã confundor in vobis. Ergo in bonis honorificabatur. [Et portæ eius
non claudẽtur per diem] id est, nunquã. Nam ibi erit dies perpetuus. Ideo subditur. [Nox
enim non erit illic] Quibus datur intelligi, quod non erit ibi occursus malus, nec timor, sed
summa & sempiterna securitas. Item quod corda beatorũ æternaliter patula erunt, & in conta
Esaiæ. 60 ctu actuali lucis diuinæ, nec caligo ignorantiæ seu peccati erit ibidem. Hinc apud Esa. legi
tur, Aperientur portæ tuæ iugiter die ac nocte non claudentur. Rursus per diem. i. tempus
Euangelicæ legis, apertus est aditus regni cœlestis. [Et afferent gloriam gẽtium & honorẽ
in illam] quia vt tactũ est, qui salubriter præfuerunt gentes suo regimine saluatas, earũ quo
q; virtutes & merita simul cum ipsis secum adducent, ac domino tanquam preciosissimũ
spolium de faucibus hostis ereptum, repræsentabunt & offerent. Simili modo angeli san
cti rectores Ecclesiæ militantis eos qui suę directioni acquieuerunt secũ in patriam ducent.
[Et non intrabit in illam aliquid coinquinatũ] .i. quocumq; mortali peccato fœdatum [&
abominationem faciens]. i. execrabilia opera & plurimum detestanda [& mẽdacium] fal
laciter agendo, aut false loquendo. Vel per inquinatum intelligũtur spiritalia vitia, per abo E
minationem carnalia. Vel illud refertur ad peccata cordis, istud ad vitia operis, mẽdacium
ad vitia oris [nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni] .i. prædestinati & purificati intrabunt
duntaxat, non vitiosi ac reprobi. Nullus autem cœlestem Hierusalem ingredi valet, nisi ab
omni labe atq; reatu sit prorsus immunis. Quis enim eloqui queat, quàm purum esse opor
teat cor, quod diuinæ increatæq; luci immediate ac beatifice vnietur? Non poterit in ea es
se vel minima macula. Si ergo post vitam præsentem nolumus diu differri à gloria, nec
grauissima purgatorij ferre supplicia: satagamus nunc indesinenter deo pura mente inten
dere, vigilanti animo deseruire, cum omni reuerentia obedire, in charitatis feruore profice
re, cor nostrum solicite custodire, mentem vbiq; ad deum leuare, continuis precibus insu
dare, quotidianos defectus deplangere, emẽdare, vitare, ac tali martyrio nosipsos deo quo
tidie mortificare atque offerre.

¶ Expositio capi. vigesimisecundi: Et ostendit mihi. Articulus XXII.

Consequenter sacratissimus Euangelicæ legis propheta sanctus Iohannes, cœle
stis Hierusalem pandit edulium, atq; beatæ refectionis materiam & obiectum
[Et ostendit mihi flumen aquæ viuæ] Per flumen aquæ viuæ intelligi potest ex
uberans illa effusio donorũ gloriæ, à deo superbenedicto in mentes beatas, seu in
creatæ beatitudinis participatio copiosa, seu ipsemet spiritussanctus fons totius bonitatis
felicitatis, ac voluptatis. Quod flumen dicitur aquæ viuæ, quoniam post vitæ præsentis la F
borem dulcissime recreat siue refrigerat, & vitam gloriæ præstat. De quo flumine accipi po
Psalm. 45 test illud in Psal. Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Et rursus: Torrente voluptatis
Psalm. 35. tuæ potabis eos. Per Esaiã quoq; dñs protestatur: Ecce ego declino in eos vt flumen pacis,
Esaiæ. 66. & vt torrens inundans gloriæ gentium. Deniq; Ezechi. describit torrentẽ aquæ de templo
Ezech. 47. procedentem. Sed quoniam ibi de militante Ecclesia agitur, per torrentem illum baptisma
tis sacramentum, vel Euangelicæ legis doctrina, exprimitur [splendidum tanquã crystal
lum] Nam spiritussanctus immensæ est puritatis, & communicatio munerũ gloriæ seu bea
titudo sanctorum participata, nullam habet prorsus culpæ labem admixtam [procedens
de sede dei & agni]. i. à patre & filio, à quibus tanquam ab vno principio procedit spiritus
sanctus. A patre quoq;, & filio, haud dubium quin & à spiritu sancto, profluit omnis felici
tas beatorum [in medio plateæ eius]. i. per omnes consistentes in ciuitate superna, seu per
latitudinem mentis vniuersorum ciuium supernorũ, qui vno omnes splendidissimo, opulẽ
tissimo, ac liberalissimo fonte potantur atq; replentur. Hinc quoq; Daniel: Fluuius, inquit,
igneus rabidusq; egrediebatur à facie eius. Consequenter beatorum cibus describitur [Et
ex vtraq; parte fluminis lignum vitæ] Omnia ista ostensa sunt sancto Iohanni sub corpo
ralium similitudinibus rerum. Vnde in imaginaria visione apparuit ei, quod per medium
ciuitatis decurreret splendidissimũ flumen, & ex vtraq; parte consisteret lignũ vitæ. Palã
est autẽ, quod cũ idem numero lignũ non stet in vtraq; ripa torrentis, quod in imaginaria
visione videbantur plura ligna: sed in scripturis frequenter numerus singularis ponit pro
plurari & e conuerso. In visione quoq; Ezechi. ex vtraq; ripa aquę ostensa sunt plura ligna: p

quæ

A quæ ibi fideles in Christo renati atq; virtutibus fructuosi, signant. Hic vero per lignũ vitæ intelligitur Christus sapientia dei patris. Secundũ quod in Prouerbijs de sapientia Salomõ fassus est: Quia lignũ vitæ est omnibus apprehendentibus eam. Quoniam ergo Christus secundũ diuinitatis naturã vbiq; est præsens, omniumq; beatorum mentes alit, cõfirmat, felicitat, vitam gloriæ influens, lignum vitę ex vtraq; parte fluminis est ostensum. Porro partes inter quas fluuius emanauit, sunt angeli hominesq; beati [afferens fructus duodecim] Ideo Christus lignum vitæ vocat, quoniam ciues in patria feliciter reficit, dona sua illis cõmunicans. Itaq; fructus quos Christus profert in patria, quibus & beatos ibico nutrit, sunt vniuersa quæ ad plenam electorum felicitatem pertinẽt & concurrũt. Beatitudo nanq; est, status omnium bonorum aggregatione perfectus. Et dona hęc quamuis sint plurima, conuenienter tamen duodenario designantur: quoniam per Apostolorum duodecim prædicationem electi in nouo Testamento sunt spiritualiter generati atq; saluati: sicut in veteri Testamẽto ex duodecim patriarchis alij corporaliter profluxerũt. Præterea duo decim fructus isti sic queunt taxari, vt primus dicatur lumẽ gloriæ, alij tres dotes tres animæ, scilicet visio, tentio, atq; fruitio. Quintus pax, quã sanctus Thomas & alij multi ponunt à dotibus istis distinctam. Estq; realiter delectatio seu quietatio consummata beatorum in deo. Alij quatuor erunt quatuor dotes corporum glorificatorum, puta agilitas, impassibilitas, subtilitas, claritas. Decimus autem fructus, sit accidentalis illa beatitudo, in aspectu humanitatis Christi consistens. Vndecimus, gaudiũ quod beati ex mutuo consortio & conspectu, Christo donãte, cõcipiunt. Duodecimus, quod ex consideratione totius machinę mũdialis
B tunc innouandæ & clarificandæ sunt sortituræ. His fructibus Christus eos æternaliter tãquam vitis ac fructuosa arbor alet [per mẽses singulos] anni æternitatis [reddens fructum suum] .i. Christus fructus hos indesinenter conseruabit in mentibus beatorum. Aeternitas nanq; nominibus temporum frequenter exprimitur, vt in Psalmo: Anni tui non deficient. Et in Esaia: Erit mensis est mense, & sabbatum ex sabbato. Et quoniam mensis est anni principium, verbis his insinuatur, quod in patria æterna erit innouatio incessabilisq; cõtinuatio [Et folia ligni] id est, verba quibus Christus suos in patria suauissime alloquetur alloquutione interna & corporali. Siquidem (sicut ipse promisit) præcinget se & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis [ad sanitatem gentiũ] id est, perpetuã sospitatẽ, cõfortationem & consolationem inducet beatis, ita quod nulla vsquam aduersitate lædentur. Verba quoque Euangelicæ doctrinæ Christi, in præsenti dant animæ sanitatem. [Et omne male dictum non erit amplius] id est, in cœlesti conuiuio nulla erit alicuius verbi mali prolatio, nulla contentio: nec aliqua dei offensio, vel pœnę ab ipso inflictio: iuxta illud Esaiæ: Nõ audietur vltra iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis. Imo ibi erit indeficiens gratiarum actio, & iucundissima summi dei laudatio [sed sedes dei & agni] id est, deus pater seu trinitas, & Christus homo æternaliter habitabit in sanctis, & ipsi erunt thronus ipsius. Confundatur ergo, qui in beatis dixit esse ruinam [& seruient ei] seruitute latrię deum reuerentialiter adorando, indefesse laudando, eiusque beneplacito in omnibus ob-
C temperando. Estque seruitus ista sine labore, non ad meritum, sed ad præmium spectans. Nam & præsentis seruitutis est merces, taliterque deo seruire, est summa nobilitas ac perfecte regnare [Et videbũt faciem eius] id est, diuinam essentiam clare & immediate per speciem contemplabuntur, ita quod plene cognoscent quod in vita hac credunt. Et hæc visio tota est merces quam amatori suo Christus apud Iohannem promittens: Manifestabo, inquit, ei meipsum. Et alibi: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verũ deum, & quem misisti Iesum Christum. Videbũt quoq; corporalibus oculis corpoream faciem Christi: q̃d beatis hominibus ineffabile gaudium erit, & charitatis mirabiliter inflammatiuum, cernẽtibus suam naturam sic deo hypostatica vnione coniunctam, & per eam tot bona sibi esse collata. Quantæ autem delitiositatis atq; dulcedinis, quãq; incomprehensibilis felicitatis, dignitatis, ac nobilitatis sit dei faciẽ intueri, meditandũ est magis quã exponendũ. Nonne obiectũ illud est in seipso infinitæ pulchritudinis, suauitatis ac voluptatis, om̃i menti creatæ prsus cõueniẽtissimũ, desiderabilissimũ, summeq; amplectẽdũ. Cur ergo eius amore nõ aspnamur ista caduca & vana? Cur vnq̃ in eius obseqo aĩo fatigamur? Quare nõ cõsideramus q̃ta nobis beatitudo pmittit? Præterea cũ facies dei dicatur eius p̃sentia, secũdũ Alber. triplex ponitur facies dei, videlicet p̃sentia eius per grãm, pręsentia eius per carnem assumptam, præsentia eius per gloriã. Potestq; addi & q̃rta p̃sentia dei, p irã seu ęquitatẽ. Iuxta illud Psal. Pones eos vt clibanũ ignis in tpe vultus tui. Vñ sctũs Iob ait: A facie eius turbatus sum, & cõsiderãs eũ timore solicitor [Et nomẽ ei⁹] vic; descriptũ [ĩ frõtib⁹ eorũ]. i. aptissime p dona glæ innotescet, q ipi sint filij dei ab ęterno p̃destinati. Ipi q̊q; neq̃q̃ cessabũt deũ suũ

magnificis

Prouer. 3 · Psalm. 101 · Esaiæ. 66. · Lucæ. 12. · Esaiæ. 60. · Iohan. 14 · Iohan. 17. · Psalm. 20 · Iob. 13.

magnificis laudare pconijs [Et nox vltra nõ erit] in patria, nulla .ſ. caligo, aduerſitas, [&
non egebunt lumine lucernæ, neq; lumine ſolis] Si de materiali lucerna & ſole ſenſibili in D
telligatur, certiſſimum eſt. Bereng. autem per lumẽ ſolis intelligit noui Teſtamenti doctri-
nam, per lumen vero lucernæ & etiam lunæ, doctrinam veteris teſtamenti, qbus in patria
opus non eſt. Cuius cauſa annectitur [quoniam dominus deus illuminabit illos] in tantũ, “
Lucæ.1. ꝙ nunquam poterunt deuiare aut falli, ſed intus & foris perfuſi & ſuperimpleti ſunt lumi- “
ne multiformi [& regnabunt in ſæcula ſæculorum] cum illo cuius regni non eſt finis. Huc- “
uſque protenditur viſio ſeptima: quæ autem ſequuntur ad admonitionem pertinent ſan- “
cti Iohannis & reliquorum fidelium: ſuntq; libri huius concluſio [Et dixit mihi] .ſ. ange- “
lus, qui omnia præinducta mihi oſtendit [Hæc verba fideliſſima ſunt & vera] Hoc & ſupra “
iam dixit, ſed modo repetijt propter aſſertionem maiorem [Et dominus deus ſpirituum “
prophetarum] id eſt, creator & illuſtrator animarũ prophetarum, ſeu dator prophetaliũ “
gratiarũ, ac ſpiritalium munerum prophetarum. Vnde Paulus ait: Spiritus prophetarum “
1.Cor.14 prophetis ſubiecti ſunt [miſit angelum ſuum] qui iſta reuelauit [oſtendere] Iohãni, & per “
eum toti Eccleſiæ [quæ oportet fieri cito] id eſt, ſtatum & curſum ac remunerationem “
Iaco.5. finalem eccleſiæ [Et ecce venio velociter] id eſt, ad faciendum iudicium particulare in mor “
Iohe.3. tibus ſingulorum, generale quoque in fine mundi. Hinc per Iacobum dicitur: Ecce iudex “
ante ianuam aſiſtit. Et per Iohelem quoq;: Cito velociter reddam viciſſitudinem ſuper ca- “
put veſtrum. Quanta autem ſit libri huius vtilitas ſubditur [Beatus] nunc in ſpe, in incho- “
atione, in merito: nondũ in præmio, in re, in conſummatione [qui cuſtodit ṽba prophetiæ E
libri huius] rite credendo, & dictis parendo, audita quoque memoriter retinendo [Et ego “
Iohannes qui audiui & vidi hæc] Quaſi dicat, nullus de veritate vel autore dubitet, vel con “
tendat: cum ego Iohannes apoſtolus horum aſſertor conſiſtam [Et poſtquam audiſſem & “
vidiſſem] hæc omnia [cecidi, vt adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc oſtendebat. Et “
dixit mihi: Vide ne feceris. Conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum prophetarum]
ſcilicet apoſtolorum & apoſtolicorum virorum prophetali gratia præditorũ. Verba hæc
Apoc.19 ſupra ſcripta ſunt, & tractata: idcirco pertranſeo [& eorum, qui ſeruant verba prophetiæ “
huius] credendo, docendo, & obediendo. Frequenter in volumine iſto iam dictum eſt, pro-
pheticum eſſe hunc librum: quia vt patuit, cum alijs prophetarum codicibus in pluribus ha
bet concordiam in verbis ac ſenſibus: potiſſime cum his, quæ in Eſaia, Ezechiele, & Zacha “
ria ſcribuntur. [Et dixit mihi: Ne ſignaueris verba libri huius] id eſt, ſcripturam huius vo
luminis nõ omnino obſcuram relinquas, nec fidelibus ſenſum earum penitus claudas. Sed
cum liber iſte ſit obſcuritatibus plenus, non videtur Iohannes angelo obediſſe in iſto. Re-
ſpondendum, ꝙ angelus ei iuſſit ne penitus ſcripturam iſtam inexplanatam relinqueret.
Vnde ſubinde ſeipſum exponit, & quædam interſerit, per quæ datur occaſio ad intelligen-
tiam cæterorum. Berengandus vero ita reſpondet: Quod non fecit ſcribendo, credimus eũ
feciſſe pdicando. Vnde & Beda refert, quemadmodum beatus Dionyſius Alexandrinus an
tiſtes affirmat: ꝙ exurgentibus qbuſdam hæreſibus occaſione voluminis huius, Iohannes F
errorem redarguit, eiuſdemq; prophetiæ ſenſum ab om̃i carnalis intelligentiæ nubilo pur- “
gatũ, ad æterna promiſſa cœleſtia tranſtulit [Tempus enim prope eſt] quo iſta implenda “
ſunt: idcirco ſunt probanda [Qui nocet] peccando in proximũ [noceat adhuc] iniquitatẽ “
cõtinuando [& qui in ſordibus eſt] ſeipſum vitijs inquinando [ſordeſcat adhuc] in deterio
ra ruendo. Non præceptiue aut hortatiue, ſed comminatorie, prænunciatiue, & ironice di-
ctum eſt hoc. Tanquam dicat: Qui iuxta admonitionem ſcripturæ ſe emendare contẽnit,
iuſte relinquetur à deo, & in peiora caſurus eſt, nec dira euadet tormenta. Iuxta hunc mo-
dum Iob ſanctus ait ſuis amicis: Quod cœpiſtis implete, & tamen de eo quod cœperũt eos
redarguit. Sic & gymnaſiarchæ dicere ſolent pueris, q̊s corrigere intẽdunt, dũ eos intempe
ſtiue ludentes inueniunt: Ludite ludite. Quo audito, illi ſcientes quo animo id dicat, ab in- “
Matth.12. cepto deſiſtunt. Sic et Chriſtus in Euangelio: Facite, inquit, arborem bonam et fructũ eius “
bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum [& iuſtus iuſtificetur adhuc] id “
eſt, in ṽtutibus creſcat [& q ſctũs eſt] .i. pfectus q̃tum ad viatores, vt ſunt viri heroici [ſan- “
ctificet adhuc] .i. in puritate & charitatis feruore pficere nõ deſiſtat. Cũ em̃ hæc vita ſit via
Bernar. ad aliã, in ea nõ proficere ẽ deficere. Nemo vtiq; ita de ſuis cõfidat profectibus, vt tepeſcat
aut negligẽtius agat: imo proficiẽdi ppoſitũ quotidie renouet, et vigilãtiori mẽte deo ſem-
per deſeruire conetur [Ecce venio cito] vt dictum eſt ad iudicandum [& merces mea me- “
cum eſt] id eſt, digna retributio pro meritis atque demeritis ſingulorum [reddere vnicui “
que ſecundum opera ſua] per opera, etiam interiores actus, ſcilicet cogitationes, intenti- “
Eſaiæ.4. ones, affectiones, itemque loquutiones intelligendo. Simile eſt & illud ESAIAE:

Ecce do-

A Ecce dominus deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius Esaiæ.4
" cum eo,& opus illius coram illo [Ego sum Alpha & O,principium & finis , primus & no- Apoc.1
" uissimus] Verba hæc supra scripta sunt atque exposita . Quamuis autem filius dei sit ve-
" re genitus a patre,& spiritussanctus ab vtroque procedat:nihilominus filius & spiritussan-
ctus sunt primus & nouissimus. Imo tres superbenedictæ personæ,sunt vnus primus & v-
nus nouissimus:sicut sunt vnus æternus,& vnus immensus,sumendo.s.hæc nomina substã
tiue. Siquidẽ in hac trinitate nihil prius aut posterius,nihil maius aut minus. Veruntamen
in diuinis poniť prioritas originis,item autoritatis,& subautoritatis:non dignitatis, aut tẽ-
poris. Sed quantũ ad creaturas,sunt vnũ principiũ,vnusq; finis. Diciť autẽ deus nouissim⁹,
nõ ꝙ aliquid eum præcessit,aut oĩa sint peritura ipso tantummõ ꝑmanente:sed q̃a æternus
" a patre post,sicut ab ante:nec aliq̃d erit,quãdo ipse nõ erit. [Beati qui lauant stolas suas].i.
" virtutes,quibus animæ vestiunť,ab impuritate vitiorũ custodiũt:q corda sua a malis pręte
" ritis purgant,q operũ suorũ sordes lachrymis pœnitẽtiæ,exercitijsq; cęterarũ virtutũ emũ- Hierem.4
" dant. Iuxta illud Hierem. Laua a malicia cor tuum. Et Esaiæ:Lauamini,mũdi estote,[vt sit
" potestas eorũ in ligno vitæ].i. Christo frui possint in patria,& nunc cõseruẽtur ac stabilian
" tur in ipso,eiq; iugiter innitanť [& ꝑ portas intrẽt in ciuitatẽ].i.per obseruantiam præce-
" ptorũ cœlestẽ Hierusalem ingrediantur,iuxta quod scriptũ est:Si vis ad vitam ingredi,ser- Matth.19
" ua mandata. [Foris aũt].i. extra ciuitatẽ hanc manebunt [canes].s.iracundi,gulosi,& re-
" cidiuantes,more canum ad vomitũ redeuntes. Vnde ad Philippẽ. ait Aposto. Videte canes,
B videte malos operarios [& venefici] de quibus iam dictum est [& impudici].i. luxuriosi,
" & omnes qui sine verecundia peccant , nec diuini vultus erubescunt præsentiã , iuxta illud Hierem.3
" Hiere. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere [& homicidæ] qui maxi-
me peccant in proximum [& idolis seruientes] qui directe peccant in deum [& omnis qui
amat,& facit mandacium].i.cũ delectatione & ex proposito seu consuetudine dicit quæ fal
sa esse cognoscit,vel impie agit. Omne enim peccatum est quoddam mendacium. Nam si-
cut triplex est veritas.s.vitæ,doctrinæ,iusticiæ:ita & triplex est falsitas. Rursus sicut est veri
tas propositionis:ita est falsitas operis,falsitasq; sermonis. Tales itaq; sunt,qui lætãtur quũ
male fecerint,& exultant in rebus pessimis . [Ego Iesus misi angelum meum testificari hæc
vobis in ecclesijs] quia vt dictum est sæpe,Iesus per angelum reuelauit hæc Iohanni, & per
eum cunctis Christianis , primitus Asianis . [Ego sum radix & genus Dauid] Dauid ra
dix est totius sobolis suæ. Quomodo ergo Christus,quum sit filius Dauid,radix est eius? Et Matth.1
respondendum,quod secundum diuinam naturam est radix,origo,& causa eius:sed secun-
dum formam serui,est genus seu proles ipsius. Factus est enim ex semine Dauid, secundum Roma.1
Apostolum. De quo per Esaiam dictum est: Egredietur virga de radice Iesse,& flos de ra
dice eius ascendet. [Ego sum stella splendida & matutina] quia per sapientiam meam cũ-
ctis splendidior,& cunctos per eam illumino:qui diem gratiæ,diemq; gloriæ,præcedo, an-
" nuncio,atq; efficio. In resurrectione quoque post tenebras passionis,veluti stella clarissima
" mane splendens,surrexi. [Et spiritus & sponsa dicunt:Veni,] id est,spiritus sanctus seu tri-
C nitas adoranda,& item ipsa ecclesia militans ac triumphans,dicunt omni fideli , vt veniat
ad ea audienda ac adimplenda,quæ modo pręscripta sunt. Vel dicunt Christo,vt veniat ad
iudicium,quatenus electi plenius beatificentur. Hoc enim sancti desiderant & tempore suo
deus Christo,secundum naturã assumptam,idipsum iniunget. [Et qui audit] quæ dei sunt
[dicat veni] o Christe ad iudicandum,& interim ad miserendum. Vel veni tu proxime,ad
" audiendum sermones dei in hoc libro,alibiq; conscriptos. Quilibet ergo hortetur proximũ Matth.5
" suum ad bona [Et qui sitit] iusticiam in præsenti,& gloriam in futuro [veniat] id est, hu-
" mili mente,& incessabili prece,ad deum pro gratiæ donis accedat. [Et qui vult] id est,vere
" appetit deo placere , vniri , impleri:qui vtiq; facit quod in se est,ad gratiam se disponendo
" [accipiat aquam vitæ gratis,] gratiam & doctrinam Euangelicæ legis sine meritis suis. De Iohan.4
qua aqua Saluator ait: Qui biberit ex aqua,quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ salientis Hiere.10
in vitam æternam. Nec verba hæc obuiant verbo Hierem. dicentis: Non est in homine via roma.9
eius,nec viri est,vt dirigat gressus suos. Nec ei quod loquitur Paulus:Non est volentis neq;
currentis. Hæc enim icc irco dicuntur,quod gratia non ex nostris est meritis,nec eam de cõ
digno meremur,nec sine gratia gratum faciente mereri aut saluari valemus. Consequẽter
prohibet sanctus Iohannes formam verborũ huius libri subtractione aut additione muta-
" ri aut vitiari. [Cõtestor ego omni audienti verba prophetiæ libri huius].i. testificor & pre
" nuncio ei,quod subdo. [Si q̃s apposuerit ad hæc] textum sua inordinata additione mutan
" do,aut dissonantia veritati miscendo [apponet deus sup illũ plagas scriptas in libro isto]
" videlicet pœnas impijs infligendas. [Et si quis diminuerit de verbis prophetiæ libri huius,
auferet

auferet deus partē eius de libro vitæ].i. in iudicio eum reprobum,& non esse prædestinatū ostendet [& ciuitate sancta] id est, de cœlesti Hierusalem, ita quod ibi portionem nullam D habebit [& de his quæ scripta sunt] id est, de bonis promissis [in libro isto. Dicit qui testi= " monium perhibet horum] id est, Christus, qui hæc vera esse testatur. [Etiam] id est, sic fit. " Vel quod ait, etiam, refertur ad verbum quod subditur [venio cito] secundum sensum ex= " positum. [Veni domine Iesu. Gratia domini nostri] id est, gratia gratum faciens, q̃ Chri= " stus, secundum quod deus, dat authoritatiue & efficienter: & secundum quod homo, dei ac hominum mediator, dat eam vt causa instrumentalis ac meritoria. Nam sua passione atq; sanctissima conuersatione eam nobis promeruit, eiusq; merito datur: sine qua nemo mere= tur. Potest tamen hoc loco per gratiam, omne spiritale donum ad salutem necessarium, siue accommodum accipi [sit cum omnibus vobis. Amen] Si enim gratia hac non adiuuamur, in omnibus deficiemus: & omnia beneficia Christi erunt nobis occasio grauioris damnati= onis. Semper ergo pro gratia, & eius incremento quotidiano, viscera misericordiæ dei no= stri totis præcordijs deprecemur. Quo enim illa plus crescit in anima, eo ad vni= uersa opera meritoria reddimur fortiores. Quam cunctis donet ho= minibus, ad suijpsius laudem & gloriam sempiternam, o= mnium finis bonorum: qui est super omnia de= us sublimis, & benedictus. Amen.

A

D. DIONYSII CARTHVSIANI HYMNORVM ALIQVOT VETERVM ECclesiasticorum, pia nec minus erudita Enarratio.

PROOEMIVM.

IMplemini spũ sancto, loquẽtes nobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spũalibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris dño, gratias agentes pro omnibus. In hac saluberrima diuini apostoli exhortatione tanguntur actus præclari virtutis, quæ latria appellatur, q̃ deo cultũ cæremoniamq; impẽdit qui actus ad spũales persosonas præcipue pertinẽt, ad vniuersos quoq; fideles. Ad quid em̃ rationalis creatura est facta, nisi vt creatorem suum agnoscat, colat, diligat, laudet, vereatur, ac omni modo sibi possibili veneretur? Et qm̃ vnicuiq; mandauit deus de proximo suo, vt scilicet diligat eum ex charitate, tanq̃ seipsum, atq; ædificet eum, quatenus qui audit verbũ salutis, dicat confratri, veni ad obtemperandũ verbo salutari. Sicq; vnusquisq; prout accepit gratiã, in alterutrum illam administret, & conferat secum de scripturis, de laudibus dei, hoc est, de psalmis & hymnis spũalibus cãticis, ac de intelligentia eorundem, de modo psallendi, attente ac reuerenter, cũ obedientia operũ salutari ac debita, qm̃ dominus ipse deprompsit: Quid mihi dicitis domine dñe, & non facitis quæ dico? Itemq;: Populus hic labijs me honorat, cor autẽ eius longe est à me. Itaq;, ad condignã & deo acceptam laudationem exigitur cordis attentio, & operum exequutio timorata, ita vt seruiamus domino cum metu & timore, & exultemus ei cum tremore. Etenim maledictus, qui facit opus dei negligenter siue fraudulenter. Cum ipse loquutus sit: Si pater ego sum, vbi ẽ honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Hinc opus altissimi efficit fraudulẽter, q aliquid debitæ reuerẽtiæ aut formidolosæ laudationis subtrahit cultui eius. Ideo dicitur ad Heb. Seruiamus deo cũ metu & reuerentia. Cõsideremus quanta sit excellentia eius, cui psallimus, quẽ laudamus. Nonné columnæ cœli cõtremescunt & pauent ad nutũ ipsius? Nonne exercitus illi angelici cũ tremore ei assistũt? Quanti ergo nos sumus, vt loquamur verbis nostris cũ eo? Certe corã ipso & cõparatione ipsius, non solum orbis terrarũ, sed & totius vniuersitas creaturæ, est tanq̃ momentũ stateræ, & tanq̃ gutta roris antelucani. Ipse est (teste Porphyrio) quẽ & polus, tellus, pontusq; cõtremunt, & ipsa insuper numina perhorrescunt. Hoc Ecclesiasticus euidentius, salubriusq; deprompsit: Ecce, inquiens, cœlum & cœli cœlorũ, abyssus & vniuersa terra, & omnia quæ in eis sunt, in cõspectu dei cõmouebuntur montes simul & colles, & cũ conspexerit illa deus, tremore cõcutientur. Nihilominus sicut ibidẽ subiungitur: In omnibus ijs insensatũ est cor hominis. Cor vtiq; hominis indeuoti, ista nõ attendentis, tam infinitã supergloriosissimi dei excellentiã non pensantis, sine recollectione hymnos canentis, sine custodia, formidine & feruore psallentis. Erubesce qui talis es, & formida, ne inter eos cõputeris ac pereas, de quibus per Esaiam protestatus est deus: Appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor aũt eius longe est à me. Et item per Hieremiã: Audi popule stulte, qui nõ habes cor. Me nõ timebitis, qui posui arenã terminũ maris? Psallamus igitur spũ, psallamus & mente, quod ore profertur, mente pensetur. Ad q̃d implẽdum, ipsos hymnos intelligere est necesse, in quibus tamen nõ videtur grandis aut specialis cõsistere difficultas. Ideo exhortando magis q̃ exponendo, circa hos hymnos aliquid, prout donauerit dñs, breuiter introducã: sicut & venerabilis quidã pater, aliqui quoq; fratres deuoti p̃ca ti sunt. Postremo, hymnus proprie appellatur laus dei ad deuotionem accẽdens. Psalmus laus dei ad bene operandũ inducens. Canticũ ad spũalem iucunditatẽ ex diuinorũ atq; cœlestiũ cõtemplatione sustollens. Veruntamen vnũ horũ pro alio multoties sumitur, quia & primo Paralip. fertur, q cantores tẽpli deũ laudabant in hymnis Dauid regis. In psalmo etiã, vbi nostra habet translatio, Repleatur os meũ laude, vt cantẽ gloriã tuã, tota die magnitudinem tuã, continet alia: Repleatur os meum laude, & cantem hymnum gloriæ tuæ.

Ephe. 5 — Ecci. 17 — Matth. 5 — 1. Petri. 4 — Luce. 6 — Esa. 29 — Matt. 15 — Marci. 7 — Psal. 2 — B Hiere. 48 — Heb. 12 — Iob. 26 — Esa. 40 — Ecci. 16 — Ibidẽ. — Esa. 29 — C Hiere. 5 — Psalm. 70

¶In aduentu domini ad vesperas hymnus.

¶Cõmendatur in eo Chri filij dei benignitas, q ad nos redimẽdos in primo aduẽtu de virgine nasci dignatus est, rogaturq; vt in secũdo aduentu nos ab hoste antiq̃ saluet & protegat, ne ipsius percutiamur telo. Author beatus pater Ambrosius.

Carmen Iambicum trimetrum.

COnditor alme sydeꝝ.] Laudare deũ cõmune est cõprehensoribus. i. vniuersis beatis in patria, ac viatoribus in hoc mũdo. De cõprehensoribus nãq; ait Psalmista: Beati qui habitãt in domo tua dñe, in secula seculorum laudabũt te. De viatoribus vero scriptũ est in Apoc. Laudẽ dicite deo nostro oẽs serui eius & qui timetis eũ, pusilli Psalm. 83 Apo. 19

& magni. Verū laudes istæ beatorꝝ ac viatorꝝ in multis ab inuicē distinguūtur. Laus quippe, siue laudatio, ex cognitione laudati existēti in laudāte procedit, ideo quoq; beati clarius atq; iucūdius deū cōspiciūt, quā viatores: eo pfectius atq; delectabilius ipm collaudant. Propter quod D
Apoca.4. sine interruptiōe & fatigatiōe eius insistūt pconijs, iuxta quod in Apoca. asserit: Requiem non habebāt. i. cessationē ab actu laudis diuinæ, die ac nocte. ¶ Porrò, laus viatorꝝ sæpe interpolationē sortit, fatigationēq; patit, nec indesinēter cōsolationē & hylaritatē habet admixtam. Rursus beati cū omnimoda securitate creatorē pcordialissimis laudibus venerantur. Viatores
Eccles.9. vero cū admixtione periculi & pauore, quibus & dr: Exultate ei cū tremore. Nec em̄ certi sunt
Eccle.15. absolute q amore sint digni, & charitate ornati, ac sine culpa mortali: cum tñ certi cōsistāt, q nō sit speciosa laus in ore pctōris. Nihilominus nōnunq̄ pueti exuberātia deuotiōis internæ, hymnū dicūt & psallūt deo cū iubilo, excluso ad tps actuali timore, experiētes salubriter, quod
Romaň.8 dixit aplus: Ipse spūs testimoniū phibet spiritui nro, q filij dei sumus. Adhuc aūt laus beatorꝝ
Apoca.19 quā offerūt regi regū, est pura, distractionē nullatenus sustinēs, nec orōnib⁹ mixta: ita q pro seipsis nō orāt, psertim quātū ad pmiū essentiale adipiscēdū. Laudatio vero viatorꝝ sumū habet distractionū, multiplicēq; defectū, orōnibus quoq; miscet, qa sic laudat altissimū, vt propriū euadere queat periculū, imò hæc est orō efficacissima atq; dignissima, q̄ dei pconijs decorat,
Psal.17 ex dei inuocatiōe & eius laudatiōe cōposita, de q̄ ait propheta: Laudās inuocabo dñm, & ab inimicis meis saluus ero. Tales sunt hymni & psalmi cōiter, sicut & hymn⁹ iste iā exponēd⁹, in q Chrūs deus & hō magnifice ac multiplr cōmēdat. Nēpe in prima primi versus particula cōmēdat à magnificētia opis sui, quod est creatio, q omnipotēti deo est propria: & ab eminentia sui effectus, q est stellarꝝ productio, cū dr: Cōditor alme sydeꝝ. In secūda, à puritate suæ naturæ & eius largiflua diffusione, cū addit, æterna lux credentium. In tertia vero particula ab E
excellētia suæ opationis p assumptā humanitatē expletæ, dū subdit, Christe redēptor oim, quæ redēptio facta est prio sacratissimi Chri sanguinis. In quarta gratiosa redēptoris assistētia implorat, cū sequtur: exaudi pces supplicū. Itaq; ait author huius hymni. ¶ [Conditor alme sydeꝝ] quod q̄uis de qualibet diuina & increata possit psona intelligi, imò de tota supbeatissima trinitate (q̄ est vnus verus, summus vniuersorꝝ deus & cōditor) tamē hoc loco de vnico dei patris filio Iesu Chro profert, vt verba pādūt sequētia. Chrs est ergo almus cōditor. i. sanctus creator, sydeꝝ. i. astrorꝝ fixorꝝ in firmamento, ac planetarꝝ, quorꝝ vnusq; in proprio
Ptolomeus. orbe mouet ac situat, nō sigitur. Propter quod erraticus nuncupatur. Prout de hoc Ptolomæus in Almagesti ac Cētilogio ac alibi ptractat. Albumasar quoq; introductorio maiori. Aristote-
Albumasar. les vero putat planetas in suis orbibus eē fixos, vt patet ī libro de cœlo & mūdo. Plato demū
Aristo. tam stellas firmamēti q̄ planetas phibuit in speris moueri instar auis in aere, ac piscis in vndis
Plato. ita q fixi nō essent in circulis: Imò opinatus est, nō ipsos cœlos moueri, sed stellas & planetas in illis. Sic etem̄ in Thimeo effatur: Meant & choreas ducūt in cœlo. Quod itidē opinat⁹ est Ptolomæus, q (vt in prologo refert Hieronymus) in Platonis dogma cadere videbat. Quid
Gene.1. horꝝ sit verius, infra certitudinē eē reor. Deniq; vt in Genesi scribit: Sol, luna ac stellæ quarto die sunt factæ: quod qualiter à diuersis diuersimode exponat, & qualiter probabilius videat intelligēdū, sup Genesim & sup secūdū sentētiarꝝ diffuse expressum est. Quēadmodū aūt sydeꝝ, ita & oim cœlestiū corporꝝ, imò & elemētorꝝ, oim itē rationaliū animarꝝ Chrūs est cōditor. Cūq; in tribus supbenedictis adorādis psonis sit vna essentia, imò natura eadē nūero, F
& natura sit operādi principiū: cōstat, q operatiōes summæ & incōprehēsibilis trinitatis ad extra sint penitus indiuisæ. Cōformiter in tribus supfelicissimis illis psonis est eadē nūero potentia, seu potestas absolute accepta. Siquidē quicquid absolute nō relatiue cōuenit vni diuinę psonæ, conuenit alijs duabus, estq; tribus psonis cōmune, atq; in tribus illis nūero idē. Idcirco, vt tactū est tres illæ æternæ psonæ sunt vnus cōditor, seu creator vnus, vniuersorꝝ gubernator, princeps, finis ac dñs, vna lux, vna bonitas summa, vna veritas prima. Hinc de Chro secundū diuinā naturā subiungitur: [æterna lux credētiū] non q credētes ab æterno fuerint, non secūdū esse ideale in deo: sed q iux ista vere æterna sit. Iuxta quē sensum dicit deus, æternus reꝝ conditor: non q ab æterno creauit, sed qm̄ ipse q cūcta creauit, vere æternus ē. Ideo nō penitus eodē modo est æternus creator, sicut æternus pdestinator. Nā vere ab æterno pdestinauit, pordinauit, elegit: prout hoc sup primū sententiarꝝ expositū est. Præterea lux in spūalibus ac diuinis vere magisq; proprie dicit, quā in sensibilibus rebus, q̄uis nōnulli opinētur oppositū, vt alibi multipliciter est ostēsum. Hinc in prima sua canonica sanctus ait Iohā-
1.Johan.1. nes: Deus lux est, & tñbræ in eo nō sunt vllæ. Et idem alibi: Erat lux vera, q̄ illuminat omnē
Johan.1. Sapiæ.7. Heb.1. hominē veniētem in hunc mundum. Etem̄ ipse est candor lucis æternæ, splendor gloriæ, su persplendidissima ac superpulcherrima dei patris imago. Ipsaq; deitas ac diuina essentia est lux superpurissima & immensa. Nec obstat, quòd lux in inferioribus dat qualitatē sensibilem quemadmodum & sapientia formam accidentalē. Nihilominus sapientia vere magisq; proprie, non metaphorice conuenit deo quàm creaturis, intātū, vt ad Romanos dicat apostolus: Soli

A Soli sapienti deo,&c. Quacirca mirum videtur, ꝙ aliqui tenent oppositum, qui tamen sequun tur expositionē Augustini super Genesim de distinctione sex dierꝝ, tanquā literalem, attamen fatētur totā illam expositionē esse solummodo spūalem ac mysticā: si lux in spūalibus & diuinis nō proprie, sed metaphorice dicatur. ¶Insuper Chrūs etiam secundum naturam assumptā lux credentiū nominatur, prout ipsemet in Euāgelio est loquutus: Ego sum lux mundi, & denuo: Dū lucē habetis, credite in lucē, vt filiј lucis sitis. Nā & apostolis dixit: Vos estis lux mū di. Amplius, ipse est lux hominū vniuersorꝝ, quia est causa luminis naturalis humani ingeniј, de quo accipi potest illud Psalmographi: Signatū est sup nos lumen vultus tui dñe. Illud quoqꝫ Iohānis: Erat lux vera, q̄ illuminat omnē hominē venientē in hunc mundū. Propter q̄d anima rationalis, quantū ad vires suas superiores, præsertim quantū ad verticē intellectiue & apicē affectiue, vocatur signaculū luminis increati ac primæ lucis imago. Specialiter quoqꝫ est lux credentiū, quia p fidē, euangelicamq́ꝫ doctrinā eos illuminat. Eorꝝ demū qui credunt fide formata, est excellētius lux, vtpote causa lucis gratiæ gratū facientis in eis, ac doni sapiētiæ, cæterorū quoqꝫ charismatū, quę charitati inseparabiliter sunt annexa. Beatorꝝ vero in patria excellētissime lux est, in quibus est causa luminis gloriæ, splendidissimūq́ꝫ obiectū beatificū beatæ & gloriosæ visionis eorꝝ: & hoc potissimū secundū suā diuinitatē. Secundū humanitatē vero assumptā, est obiectū præcipuū accidētalis p̄miј eorundē. Hinc secundū deitatē est lux supnæ Hierusalē, atqꝫ secūdū humanitatē est lucerna ciuitatis illius, iuxta illud Apoca. Ciuitas non eget sole neqꝫ luna. Nā claritas dei illuminabit eā, & lucerna eius est agnus, ⌊Christe redēptor omniū.⌋

Ro.16 · Johā.8 · Johan.12 · Matth.5 · Psalm̄.4 · Johan.1. · Apo.21

B Chrs secundū ꝙ deus ab exordio seculi redemit electos à vinculis vitiorꝝ, à captiuitate & iugo diaboli, à seruitute & reatu peccati, iuxta illud: Quis potest dimittere peccata, nisi solus deꝰ. Et rursus: Quis potest facere mūdū de immūdo cōceptū semine, nisi tu qui solus es? Insuper de variјs tribulatiōibus vitæ huius redemit suos fideles, sicut cātatur in psalmo: Dicāt qui redempti sunt à dño quos redemit de manu inimici, de regionibus cōgregauit eos. Et Iudas ait: Iesus populū suū saluans de terra Aegypti. Propriјssime vero ac specialissime Iesus redēptor oīm nominat̄, qm̄ per incarnatiōis & passiōis suæ mysteria redemit genus humanū, qm̄ passio Christi ex parte ipsius patiētis fuit piјssima & acceptissima deo patri, inquantum ex summa & ardētissima charitate, ex incomparabili obediētia, ex pręcordialissima pietate & misericordia eā acceptāter sustinuit, & ad humani generis redēptionē, imo potissimū ad dei patris honorē, ordinauit ac retulit. Impiјssima vero crudelissima & dei maxime extitit offensiua ex parte inferentium, & infligentium eā, in tantum, ꝙ ob hoc ira dei venit sup Iudæos vsqꝫ in finē. Hinc angelus dixit ad Ioseph: Vocabis nomē eius Iesum, ipse em̄ saluū faciet populū suū à peccatis eorꝝ. Beatissimus quoqꝫ princeps apostolici chori in sua prima ait canonica: Nō corruptibilibus auro vel argēto redēpti estis, sed p̄tioso sanguine agni immaculati, de quo in Apoca. habet̄: Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Præterea Chrūs redēptor omniū appellatur .i. hominū vniuersorum, quantum est ex parte ipsius, qui vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionē veritatis venire. Et quia pro om̄ibus copiosissime satisfecit, propter q̄d dicitur, redemptor omniū, quantū ad sufficientiā, electorꝝ vero quantū ad efficientiā, qm̄ dominicæ passionis cōsequūtur finaliter fructū ac cōsummatū effectū. De iјs oībus passione sua instāte disseruit:

Matth.8 · Luc.5 · Job.14 · Psal.106 · Iudæ.1. · 1.Thess.2 · Matth.1. · 1.Pet.1 · Apo.1. · 1.Timo.2

C Ego si exaltatus fuero à terra, om̄ia traham ad meipsum. Passione quoqꝫ completa: Prædicate Euangelium om̄i creaturæ. Amplius virtus & meritum saluatoris est quasi generalis medicina & vniuersale remedium contra omnium vulnera vitiorum, & contra omnium animarum perditionē. Cūq́ꝫ generale remediū ac medicinale emplastrū oportet languidis applicari instituit Christus sapiētia patris septem ecclesiastica sacramēta, tanquam medicinalia vasa, p quæ virtus ac meritum suæ fructuosissimæ passionis applicatur hominibus, quod meritum est multiplex gratia & salubris effectus quos promeruit eis, per quos etiam vniuntur Christo tanquam capiti suo, cuius spiritu vitam gratiæ ac motum virtutum & supernorum incrementa charismatum sortiuntur, iuxta illud: De plenitudine eius omnes accepimus gratiam pro gratia. His laudibus Christi præmissis, offertur ei oratio, ⌊Exaudi preces supplicum,⌋ hoc est, cunctorum fidelium tibi humiliter ac deuote supplicantium, sicut dixisti: Petite, & accipietis, quęrite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Verum, vt tuipse testatus es, oportet semper orare, & non deficere, atqꝫ in nomine tuo orare, ea videlicet postulando, quæ vere pertinent ad salutem. Postulet item talis in fide nil hæsitans. Nempe quæ hæsitat, similis est fluctui maris. Qualis etiā orans inuenit gratiā, quā precatur Moses dicēs: Cum quæsieris dominū deum tuum, inuenies eū: si tamen toto corde quæsieris eum, & tota tribulatione animæ tuæ. Hoc est cū vera cōtritione, cū ingenti afflictione, super tuis defectibus & peccatis, cū solicitudine grandi, ne tanquam fœdum cadauer repellaris & proiјciaris à facie creatoris ac metuendissimi iudicis. Certe sacrificium deo est spiritus ita conturbatus. Anima nanque quæ tristis est sup magnitudine mali

Johan.12 · Marc.16 · Johā.1 · Matth.7 · Luc.11. · Luc.18 · Matth.6 · Jaco.1. · Deu.4 · Psalm̄.50

Baruch.2 & incedit curua, dat gloriã deo, vt propheta ait: Qui ergo fine attentione & cordis custodia, sine compunctione ac gemitu, sine feruore & metu, orat altissimũ, nõne potius despici quàm exaudiri meretur? Væ misero iram adhuc magis quàm veniam colligenti. ¶ ⌊Qui condolēs interitu, mortis perire seculum⌋ hoc est, tu Christe vnigenite dei patris, condolēs, id est, pie compatiens: seculũ, hoc est, genus humanũ, perire. i. dãnationē ĩcurrere spũaliter mori, æternam salutē amittere, interitu mortis, id est, reatu originalis peccati. Læsione etiam propriæ culpæ peccantium, læthaliq́ vulneratione cuiuscunq́ peccati mortalis. Om̃es etem̃ in primo parente peccauimus, cecidimus, & mortē, id est, originalis iustitiæ præuaricationē incurrimus. Propter quod teste apostolo, eramus natura, hoc est, ex corrupta & infecta natura filij iræ, & prius damnati, id est, priuationi æternę felicitatis addicti seu adiudicati, quàm nati. ⌊Saluasti mundũ languidũ⌋ hoc est, de morte culpæ ac infernalis miseriæ liberasti genus humanum in hoc mundo inferiori exulatũ, deiectũ ac fomite dire infectũ, imò omni genere vitiorum tabefactũ ac morbidũ, de quo mundo ait apostolus: Deus erat in Christo mundũ reconcilians sibi. Et ipse saluator: Non venit filius hominis vt iudicet mũdũ, sed vt saluetur mũdus per ipsum, ⌊donans reis⌋ hoc est, iniquis ac perditis, ⌊remedium⌋ id est passionis tuæ meritũ, gratiæ ac virtutis tuæ auxiliũ, salutis antidothum, gratiã sacramentorũ.

Romanorũ. 3 · Ephe.2 · 2.Cor.5. · Iohan.3

¶ Prēterea sciscitari quis potest, quomodo potuimus in primo parente peccare, cadere, infici & dãnari, & esse damnati: antequàm nati, qui tunc nondũ eramus? Nõne actus secundus vt mereri ac demereri, præsupponit actũ primũ, qui est esse, quod per generationē acquiritur? Ad hoc respondēt doctores: Quod sicut in vno corpore sunt multa mēbra, & indiuidua plura in specie vna, multiq́ rami in vna radice: sic in primo parēte fuerũt posteri eius. De hoc quoq́ datur planũ conueniēsq́ exemplũ de rege terreno, præstãti suo militi bonum feudale aut castrũ, ea conditione, vt donum illud permaneat militi, & ad eius posteros deuoluatur, si miles ille regi suo fidelis permãserit, alioquin tam ipse quàm eius posteritas beneficio illo priuetur. Si itaq́ miles ille deserēs regē aduersario eius cõcordet: nonne tam miles quàm soboles sua iuste huiuscemodi destituit bono? Ita in proposito esse facile est pensare. At vero Christo secundũ deitatis naturã nõ conuenit cõdolere, quēadmodũ nec dolere per passionis affectum, sed per subuentionis effectũ, hoc est, per similitudinē operis non per veritatē doloris, sicq́ scriptura frequēter loquitur de deo, affectu & more humano, vt est illud Iudicũ: Doluit super miserijs eorũ. Et Genesis: Tactus dolore cordis intrinsecus. At vero sicut est triplex vita, vtpote vita naturæ, vita gratiæ, vitaq́ gloriæ, ita est triplex mors, huic triplici vitæ opposita, videlicet mors naturæ, mors culpæ, mors ĩfernalis miserię. Et ab hac triplici morte Christus redemit nos, sicut iam patuit. Veruntamē corporis immortalitatē nõ cõsequũtur electi, nisi in die vniuersalis iudicij, quãdo mortale hoc induet immortalitatē. Hinc de prætacto interitu ait propheta: Qui redimit de interitu vitã tuã. De præfata q̃q́ infectione gñis hũani, ex transgressione hominis protoplasti, & de redēptione facta per Christũ, loquitur ad Romanos Paulus apostolus: Per vnũ hominē peccatũ in hunc mundũ intrauit, & per peccatum mors: & reconciliati sumus deo per mortē filij eius. ¶ ⌊Vergente mundi vespere, vti sponsus de thalamo, egressus honestissima, virginis matris clausula⌋ hoc ē, tu Christe egressus es clausula honestissima, id ē, ex castissima cellula seu illibatissima matre, virginis matris, hoc ē, virgineæ genitricis, de cuius vtero clauso manente prodisti. Quēadmodũ de sepulchro lapide superposito necdum reuoluto. Et sicut introisti cœnaculũ foribus clausis in die resurrectionis, quod per om̃ipotentiã dei supernaturaliter gestũ est. Istud apud Ezechielē legitur figuratum his verbis: Porta hæc clausa erit, & nõ aperietur, & vir non transiet per eam, quoniam dominus deus Israel ingressus est per eã, eritq́ clausa. In Numeris quoq́ dicitur: Germinauit virga Aaron in domo Leui, & turgētibus gēmis eruperant flores, qui folijs dilatatis in amigdolas deflorati sunt. De his demũ vaticinatus est Esaias: Ecce virgo cõcipiet & pariet filium & vocabitur nomen eius Emanuel. Itēq́ loquēs de Christo: Ascendet (inquit) sicut virgultũ corã illo, & sicut radix de terra sitienti. Virgultũ quippe ascendit de humo nõ arata, nõ culta, non seminata, sic Christus exortus est de sacratissima virgine, omni viro incognita, nec humano semine fœcũdata. Vnde & à Hieremia prædictum est: Nouum creauit dominus super terram. Mulier circundabit virum. Quod si exponatur de muliere viro cognita, & ab eo im̃prgnata viroq́ brachijs amplexata, non fuisset nouum: quomodo nouum fuit, ꝙ terra os suũ aperuit, & Dathan & Abyron, Hon ac Chore absorbuit: quale opus nunquam legitur ante factum. Propter quod Moses locutus est: Sin autem nouam rem fecerit dominus, vt aperiēs terra os suum deglutiat eos, & om̃ia quæ ad illos pertinent, descenderuntq́ viuentes in infernum: scietis, quòd blasphemauerint dominum. Ideo verba illa Hieremiæ non nisi de Christo & beatissima virgine rite intelliguntur, quæ incomparabilis & deificatissima virgo vnigenitum dei patris concepit ac incarnatum intra virginalis vteri sui circundedit terminum, q ab incar

Iudicũ. 3. · Gene.6. · 1.Cor.15. · Psal.102. · Roma.5. · Matt.28 · Iohan.20 · Ezec.44. · Numer.17 · Esa.7 · Esa.53 · Hiere.31 · Nume.16. · Ibidē.

A incarnationis exordio vir fuit nõ corporis quãtitate, annorũve nũero, sed omni sapiẽtia ac vir Luc. 2
tutũ perfectiõe, q̃d adeo extitit nouũ, mirũ, magnũ, insolitũ, vt sanctus Maximius epũs prote-
stetur angelicas mẽtes nõ cõprehendisse, quõ verbũ æternũ mansit totũ in patre, & totũ p̃ in-
carnatiõis mysteriũ cõtinebat̃ in virgine. ¶Præterea si obijciat̃ hoc nouũ nõ esse, q̃a Albume-
sar Maurus introductorio maiori lib. 6. affirmat, ꝙ sole existẽte in virgine, hoc est in signo zo-
daici, q̃d dicit̃ vrgo, nascit̃ in terra virgo mũdissima, q̃ filiũ ex se natũ fouet in gremio. Dicẽdũ,
ꝙ opinio illa est falsa, imò hæretica. Nec Ptholomæus astronomoꝝ princeps, nec Albategũ,
nec Alfraganus, nec cæteri doctores astronomi hoc fatẽtur. Et dato, ꝙ sol in illo signo posset
tantã fœcunditatẽ virgini dare, nullatenus tñ virgo posset sine virginali signaculi læsione atq̃
corruptiõe parere prolẽ naturali virtute: cũ id sine dimẽsionũ penetratiõe fieri nõ valeret. Sic
“ ergo egressus est Christus virginis aluo, ⌊vti sponsus de thalamo⌋. i. cũ omniũ diuinoꝝ orna
mento charismatũ excellẽtiam suã decẽtium, desponsata sibi natura hũana, & item ecclesia, in
ipsius p̃stantissimæ virginis vẽtre castissimo. Queadmodũ eñ sponsus & sponsa carnales sunt Gene. 2
duo in vna carne. i. duo supposita in vno carnali cõmertio: ita in Christo verbũ æternũ, & na- 1. Corin. 6
tura humana à verbo assumpta, sunt vnum quid in persona: & illæ fuerunt nuptiæ personales.
Christus vero & ecclesia vniti sunt sicut sponsus & sponsa per cõmunionem naturæ in spem
atq; fidẽ & charitatem. In eadem etiam incarnatione præamabilissima ac gratiosissima illa vir
go Maria facta est sponsa singularis sponsi illius cœlestis, imò totius superadorandæ & super-
B gloriosissimæ trinitatis, nobilissimum prorsus, splendidissimumq̃ triclinium. Hinc prædixit
Psalmista: In sole posuit tabernaculum suum. Vbi hebraica veritas habet, Soli posuit taberna- Psalm. 18
“ culum suum, & ipse tanq̃ sponsus procedens de thalamo suo. Quod factum est, ⌊vergente mũ
“ di vespere,⌋ id est, vltima mundi ætate instante & diuertente ad nos, sicut ait apostolus: Nos 1. Cor. 10
sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Nec obstat si hæc vltima ætas cæteris duret diuti-
us: cum & vnius hominis ætas vltima, interdum diutius duret, quàm omnes præcedentes.
“ ¶⌊Cuius forti potentiæ⌋. i. omnipotẽtiæ tuæ, ò Chr̃e, ⌊genu curuãtur oĩa⌋. i. vniuersa crea-
“ ta, de q̃bus subiungit̃, ⌊cœlestia, terrestria,⌋ imò & infernalia humiliant̃ genu. i. p̃ genuflectio
nẽ, seu genua sua flectẽdo, p̃sertim oẽs rationales, intellectualesq̃ creaturæ: & hoc vel sponte
vt angeli boni, hoĩesq̃ deuoti. Dæmones vero coacte, Infideles quoq; saltẽ in die iudicij, quã-
do (vt Esaias prædixit) ad eũ venient & cõfundentur oẽs qui repugnant ei. Hoc est quod ad Esa. 45
Philippen. scribit apostolus: Humiliauit se, factus obediens vsq; ad mortem, &c. vt in nomine Phil. 2
Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ & infernoꝝ. Quod de Chr̃o secũdum vtrãq;
naturã exponit̃. Quãuis eñ Chr̃o secũdũ diuinitatis naturã p̃cipue cõpetat, ꝙ omnia ei genua
flectant: tamẽ quod hoc fiat, quia humiliauit se factus obediens vsq; ad mortem, atq; ob hoc
exaltari à patre cõuenit ei secundũ naturam assumptam. Certũ est autem, ꝙ intellectuales crea
turæ à corpore separatæ, nõ nisi sp̃ualia genua flectant, de quibus secũdo Paralipo. in sua or̃one
ait Manasses: Flecto domine genua cordis mei ad te, &c. Præterea prout tertio libro disseruit
Damascenus, eo ipso quo vnigenitus patris assumpsit naturam humanam ad suijpsius hyposta
ticam. i. personalem vnionem, prætulit naturam illam assumptam omni creaturæ, & digna est
C honorari à cunctis creaturis hiperduliæ cultu, prout super tertium sentẽtiarum declarant do-
“ ctores, ⌊fatentur nutu subdita⌋. i. per signa recognoscũt se Christo subiecta. Nam & dæmo- Iaco. 2
nes credũt & cõtremiscunt. In actibus quoq; apostoloꝝ recitatur, qualiter in noĩe Iesu Christi Act. 19
dæmones adiurati cogebãtur mox egredi. Hinc in Apocal. multa legũtur: Quemadmodum Apo. 5
sanctus Iohannes audiuit omnẽ creaturam in cœlo, terra, & inferis fateri excellẽtiã saluatoris.
“ ¶⌊Te deprecamur Hagie vẽture iudex seculi⌋. i. ò Christe Hagie. i. sancte, future iudex secu
“ li. i. mũdi generisve humani. Deprecamur te ⌊cõserua⌋. i. p̃serua & custodi ⌊nos in tẽpore⌋
peregrinatiõis, exilijq̃ p̃sentis, sicut orauit Psalmista: Custodi me dñe vt pupillã oculi sub vm Psalm. 16
“ bra alaꝝ tuaꝝ protege me, ⌊hostis à telo⌋. i. ab improuisis, insidiosis, acutis & callidis læsioni-
“ bus, tẽtationibus, nocumẽtis, hostis ⌊perfidi⌋. i. fallacis diaboli, q̃ est mẽdax & fallax, & sugge Iohã. 8
rens mala sub specie boni. Vnde ad Ephe. hortat̃ ap̃lus: In oĩbus sumentes scutũ fidei, in q̃ possi Eph. 6
“ tis oñia tela nequissimi ignea extinguere ¶⌊Laus, honor, virtus, gloria, deo patri & filio, sc̃tõ
“ simul paracleto.⌋ Sicut in fine cuiuslibet psalmi offert̃ p̃coniũ sup̃digniss. trinitati, ita in fine
cuiuslibet hymni, q̃m q̃cq̃d agim⁹, loq̃mur, exercem⁹ ad laudẽ & gl̃iam sup̃sanctis. trinitatis or
dinare debem⁹. Sicut deprõpsit ap̃lus ad Coꝝ. Siue mãducatis, siue bibitis, siue aliq̃d aliud faci 1. Cor. 10
tis, oĩa in gloriã dei facite. Et rursus: Q̃m finis noster est, deũ in cœlis ex beatifica visione æter-
naliter collaudare. Ita ⌊laus⌋. i. mẽtalis ac vocalis laudatio, ⌊honor⌋. i. exhibitio reuerentiæ
“ actualis & op̃atoria in signũ excellẽtiæ & sc̃timoniæ, propter q̃d ait ap̃ls: Soli deo honor & glo 1. Timo
ria: q̃a vc; solus deus in se & p̃pter se final̃r, principal̃rq̃ laudãdus & honorãdus ẽ: alij aũt ĩ deo Psalm.
& p̃pter deũ, prout dixit Psal. In dño laudabit̃ aĩa mea, ⌊virtus⌋. i. p̃tãs seu oĩs virtutis perfe
“ ctio, ⌊gl̃ia⌋. i. summa maiestas ac magnificẽtia, iuxta illud Esa: Plena est oĩs terra gloria eius. Esa. 6
“ In Ecclesiastico quoq;: Gloria dñi plenum est opus eius. Vel, gloria. i. felicitas atque lætitia. Ecci. 42

Item clara cum laude notitia, fama altissima, honorificētia summa. Vnde per Esaiā dñs pro
Esa.42 testatur: Ego dñs, hoc est nomē meū, gloriā meā alteri nō dabo, & laudē meam sculptilibus. D
⌊deo patri⌋ qui seipm æternaliter ac inuariabiliter intelligēdo ac intuendo hoc q̄d de se cō-
cipit, intra se profert, videlicet verbū æternū: in q̄ tota sua natura atq; pfectio, & quicquid in
Heb 1. sua infinita sapiētia cōtinetur, lucet ac cernit, plene exprimitur ac resplēdet. Ideo verbū hoc
appellat splēdor gloriæ, figura paternæ substātiæ, imago naturalis ac supclarissima dei patris
simillima patri: Et qa secūdū rōnē similitudinis oritur ac procedit, recte gigni asserit ac proles
Psal. 44. & filius patris cēset, q de hoc suo vnigenito cōtestat: Eructauit cor meū verbū bonū. Et iterū
Psal. 109. Ex vtero añ luciferū genui te. Vnde de patre ac filio Salomon ait: Quod nomē est eius, & q̄d
Proue.30. nomē filij eius, si nosti? In qbus verbis Salomon innuit vtrūq; innoīabilē, incōprehēsibilē esse
ideoq; æquales, ⌊& filio⌋ dei patris vnigenito, qui à patre ītellectualiter, immaterialiter, in-
cōmutabiliter ac æternaliter gñatur, naturali ac supermundissima emanatiōe procedēs à pře,
Psal.2. de quo fatet: Dixit dñs ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te, ⌊sancto simul paracleto⌋
id est, spiritui sctō cōsolatori dulcissimo, q est amor patris & filij ab vtroq; immediate scatu
riens, quia in patre & filio est vna volūtas, à qua & p quam amor iste æternus & increat⁹ im-
mediate spirat: quēadmodū verbū ab intellectu producit. Ideo spūs sanct⁹ à patre & filio tā-
quàm ab vno principio, vnoq; spiratore deriuat, quēadmodū etiā creaturæ procedūt à trib⁹
personis, tanq̄ ab vno creatore. Cūq; tres psonæ sint cōsubstātiales, coæternæ & coæquales
debet eis vnus & æqualis honor, laus, gloria. Nec ita versiculū istū cātamus, q̄si summa trini- E
tas vnq̄ sit sine laude, honore & gloria: imò in militāte ac triūphāte ecclesia ei hæc incessabilr
offerūtur & exhibētur, sed orādo, vt plenius atq; pfectius & à pluribus, imò ab oībus rōnabili
bus creaturis ei exhibeātur, & itē gaudēdo & cōgratulādo, qa hæc ab vniuersis beatis insati-
Psal. 147. gabiliter ac feruētissime īpēdūtur, iuxta quē modū ad cœlestē Hierusalē dicimus: Lauda Hie
rusalē dñm: q̄ vtiq; nr̄a exhortatiōe nō indiget, sed eius laudibus cōgaudemus. Hæc ergo sic
sint, ⌊in sempiterna secula⌋. i. p durationes ppetuas, vtpote iugiter sine fine. ¶Postremo, q̄
in primo versiculo dictū est: Cōditor alme syderū, etiā de spūalibus syderibus accipi pt. Hoc
Job.38 est de oībus angelis sanctis ciuibusq; supnis, de qbus Iob dñs loqtur: Vbi eras, q̄n ponebam
fundamēta terræ, cū me laudarēt astra matutina & iubilarēt oēs filij dei? Quibus plane ornat
ac splēdet cœlū empyreū: præsertim triumphās ecclesia in effabiliter pulchrius, quā cœli vo-
lubiles visibilibus stellis, planetis, & pfectionibus suis. Cōformiter de viatoribus virtuosis, cō
tēplatiuis hominibus, dignis prælatis, psonis heroicis, doctoribus & prædicatoribus sanctis,
hoc potest exponi: quos oēs cōdidit Christus, nō solū in esse naturali, imò etiā in esse & viue-
re supernaturali gratuito, quibus pulchre decoratur ecclesia militās. Vnde de talibus ad Phi-
Philip. 2 lippēses fatur apostolus: Sitis sine quærela & simplices filij dei, sine reprehēsione in medio na
tionis prauæ atq; peruersæ. Inter quos lucetis sicut luminaria mūdi, verbū vitæ cōtinētes. De
Daniel.12 quibus itē in Daniele legitur: Qui docti fuerint, fulgebūt quasi splēdor firmamēti, & qui ad iu
1.Johan.2 stitiam erudiūt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hi tales salubriter docti sunt, q̄s
2.Tim.2. vnctio spūs sancti docet de oībus, qbus dñs dat de omibus intellectū: qui non informi, nuda,
Matt.23. insipida pollēt, vel potius sordēt scia, q sciūt nec faciūt. Propter q̄d duplicata dānatione peri
Esa. 5. bunt. Quibus loqtur Esaias: Væ q sapiētes estis in oculis vestris. Et Hieremias: Sapiētes sunt
Hiere. 4. vt faciāt mala, bene aūt facere nesciūt. ¶Demum expositioni huius primi hymni, tā prolixe F
sum immoratus, quoniam expositio ista ad sequentium elucidationē hymnorum plurimum
confert. Ideo illorum declarationē celerius pertransibo.

¶In natiuitate domini, Hymnus.

¶Laudatur in eo Christus dei filius, q̄ pro nobis redimēdis humanā carnē de ma
tre virgine sumpserit, & natiuitatis ipsius secūdū carnē mysteria pie referant.

¶Author beatus pater Ambrosius. Carmē Iambicū dimetrum.

VEnit redēptor gentiū⌋ Hunc hymnū cantāt aliqui in aduentu & dicunt veni, id ē
spiritualiter descēde in tuorū corda fideliū per gratiæ infusionē, aut p infusæ gra-
tiæ incremētū, ac virtutū profectū: per cōsolationē internā, illuminationē pfissi-
mam & inflāmationē assiduā. ¶Alij cantāt hymnum hūc in solēnitate natiuitatis
Christi: & dicūt per modū gratiarū actionis ac spiritualis lætitię super incōparabili beneficio
incarnatiōis, natiuitatisq; filij dei. ⌊Venit⌋ in vterū excellētissimæ virginis nō per loci muta
tionē aut corporalē ingressum, sed per incarnationis mysteriū. Venit itē in vterū virginis per
natiuitatē in vtero, qua eius humanitas cœpit eē, nec antea fuit. De qua natiuitate fertur Mat
Psalm.86 thæi primo. Quod in ea natū est, de spū sancto est. Atq; in psalmo: Hō natus est in ea, & ipse
Baruch. 3 fundauit eā altissimus. Insup venit iā incarnatus in mūdū per natiuitatē ex vtero & corpora-
lem egressum, implēs illud Baruch: Post hęc ī terris visus est, & cū hoībus cōuersatus ē. Vnde
Zachar. 2 per Zachariā p̄dixit: Gaude & lætare filia Sion, qa ecce ego venio, & habitabo in medio tui.
Venit ergo redēptor gētiū, cuius incarnatio fuit nr̄æ redēptiōis exordiū, & eius ad ima des-
censio, fuit nostra ad summa prouectio. Qui redēptor, est gentiū, id est, hoīm vniuersorū, q̄-
tum

A tum in ſe eſt: q̃uis nõ oẽs redẽptiõis eius fructũ & gratiã cõſequãtur, vt in præcedẽtis hymni
expoſitiõe probatũ eſt. Vel, gẽtiũ. i. ſpecialiter gẽtiũ, ex qbus quaſi incõparabiliter plures ad
Chriſtũ couerſi & redẽptiõis effectũ ſortiti ſunt q̃ Iudæi. Propter q̊d in Actis Paulus ac Bar- Actoꝝ. 13.
nabas cõteſtãtur Iudæis: Vobis optebat primũ loqui verbũ dei, ſed q̃m repuliſtis illud, cõuer
timur ad gẽtes. Rurſus in Actibus aſſerit Paulus: Gẽtibus miſſum eſt hoc ſalutare dei. De quo Actoꝝ. 28
Symeon dixit: Viderũt oculi mei ſalutare tuũ. Veruntñ vtriuſq; populi redẽptor eſt Chrũs,
qui fecit vtraq; vnũ, in q̃ tanq̃ in lapide angulari populus vterq; cõuenit ad cõſtituẽdã vnã ec
« cleſiã, prout Zacharias p̃dixit: Conſiliũ pacis erit inter duos illos, ⌞oſtendẽs partũ virginis⌟ Zachar. 6
hoc eſt, ſeipſum ex virgine natũ exhibẽs vere præſentẽ, iuxta illud Eſaiæ: Ego ipſe q loque- Eſaie. 52
bar ecce aſſum. Et iteꝝ: Oculo ad oculũ videbũt. Hinc orauit pſalmiſta: Qui ſedes ſup Che- Ibidẽ.
« rubin, manifeſtare, ⌞miretur oĩe ſeculũ⌟. i. oĩe genus hoĩm, præſertim ad fidẽ conuerſi, de Pſalm. 79
tot & tãtis mirabilibus factis in Chriſto. In quo deus & homo in vnã cõuenerũt perſonã, quę
æternaliter nata eſt ex patre, ſine matre: tẽporaliter quoq; ex matre in terris, ſine patre. De
tot itẽ ac tãtis beneficijs nobis à ſuperbeatiſſima trinitate per Chriſtũ exhibitis, & de profun
diſſimis Chriſti myſterijs, de altiſſimo cõſilio ſuperſapiẽtiſſimæ trinitatis, ſup modo & ordi
ne ſaluatoris generis humani per incarnationẽ & cætera geſta Chriſti, de his q̃ in die natiui-
tatis Chriſti in euãgelio ac alibi ſcripta legũtur. Hæc eſt admiratio ſapiẽtialis, reuerẽtialis ac Luce. 2
ſobria, de qua narrat Euãgeliſta: Erãt Ioſeph & Maria mater Ieſu mirãtes ſuper his q̃ dicebã
tur de illo. Ad quoꝝ cõtẽplationẽ & ſobriã admirationẽ neceſſaria valde eſt illuminatio ſpi-
ritus ſancti. Propter q̊d orauit propheta: Reuela oculos meos, & cõſiderabo mirabilia de le- Pſalm. 118
B ge tua. ¶ Deniq; hoc eſt q̊d ad Epheſios deprompſit apoſtolus: Pater gloriæ det vobis ſpiri- Ephe. 1.
tum ſapiẽtiæ in agnitiõe eius, illuminatos oculos cordis veſtri: vt ſciatis q̃ ſint ſpes vocatio-
« nis veſtræ, ⌞talis partus decet deũ⌟ id eſt, tã ſupnaturalis mũdiſſima, ſingularis & p̃clara na-
tiuitas, decuit vnigenitũ dei. De quo in prima ſancti iohãnis canonica legit: Hic eſt verus de- 1. Johan. 5
us & vita æterna. Nõne decẽtiſſimũ fuit oĩm ſaluatorẽ eſſentialiter ſanctũ cõfractoꝝ repara-
torẽ, q iuxta apl̃m ad Romanos, eſt ſup oĩa deus bñdictus in ſecula, ſupnaturali, ſingulari, Roma. 9
& præclariſſima natiuitate naſci in natura aſſumpta ex integerrima atque ſanctiſſima matre,
tanq̃ inſtitutionẽ & authorẽ naturæ, q ex ſupſanctiſſimo deo p̃re æternal̃r nat⁹ fuit. Idcirco
cecinit Eſaias: Generationẽ eius qs enarrabit. De hoc multæ congruẽtiæ in legẽdis ſanctoꝝ
& ſup tertiũ Sentẽtiaꝝ inueniũtur. Hinc & qdã Hebræoꝝ doctor antiquus in pſona dei alle Eſa. 53
gatur dixiſſe ſup illud in Threnis: Pupilli facti ſumus abſq; patre: vos fleuiſtis corã me dicẽ- Treno. 5.
tes, pupilli facti ſumus abſq; patre. Ecce ſaluator quẽ ſuſcitabo vobis, erit in terra ſine patre,
ſicut in cœlo abſq; matre. ¶ Præterea triplex natiuitas aſcribit Chr̃o. Vna æterna ex corde
patris. Scd̃a carnalis ex vtero virginis. Tertia ſpũalis, q̃ in eoꝝ mẽtibus gñat, q cõuertũtur ad
« ip̃m, ſeu regñant in ipſo. ¶ ⌞Nõ ex virili ſemine, ſed myſtico ſpiramine⌟. i. occulta ac diuina
opatiõe ſpũs ſancti. ⌞verbũ dei factũ ẽ caro⌟. i. vnic⁹ dei filius factus ẽ hõ, iuxta illud: Verbũ
caro fc̃m̃ ẽ, ibi caro p hoĩe, vtpote ps pro toto accipit. Vñ archãgel⁹ ad p̃electiſſ. virginẽ ẽ
locutus: Spũs ſc̃tũs ſupueniet ĩ te, &c. Atq; ait ad ſc̃tm̃ Ioſeph: Q̃d in ea natũ ẽ, de ſpũ ſc̃tõ eſt Luc. 1
Quãuis ãt opa ſupeẽntialis ĩcõparabilis trinitatis ad extra, fuit ĩdiuiſa, vt circa primũ hymnũ Matth. 1
eſt declaratũ: efficiẽtia tñ ĩcarnatiõis p appropriationẽ aſcribit ſpũi ſc̃tõ, cũ ſit op⁹ maxĩe be
nignitatis, q̃ ſpũi ſc̃tõ appropriat. Propter q̊d ĩ ſymbolo apl̃oꝝ aſſerit: Qui cõcept⁹ ẽ de ſpũ
C ſc̃tõ. i. virtute & benignitate ſpũs ſc̃ti, q ex puriſſ. ſanguĩbus p̃ſtãtiſſimę virginis corp⁹ Chr̃i
in iſtãti formauit, organizauit, aĩam Chr̃i creauit, corpiq; cõiũxit: ex q̊ꝝ ĩmediata cõiũctiõe
reſultauit vera & pfecta hũanitas, quã ĩ eodẽ ĩſtãti pſona verbi ęterni aſſumpſit, & ĩ ſuo eẽ p-
ſonali ĩcreato ſuppoſitauit. Eodẽ demũ ĩſtãti ĩpleuit aĩam Chr̃i oĩi ſupnaturali chariſmate
ſpũs ſc̃ti, ĩpfectionẽ ĩ ſua rõne nõ ĩcludẽte, imò & btĩfica viſiõe deitatis tã clara vt mõ h3. Cũ
q; de⁹ dicat creaturã tãto pl⁹ diligere q̃to magis bonũ ei cõicat, & eẽ illud pſonale ĩcreatũ hu
manitati Chr̃i cõicatũ mai⁹ ac digni⁹ ſit toto vniuerſo: cõſtat q de⁹ pl⁹ diligat Chr̃i hũanita
tẽ, ſeu Chr̃m ſcd̃m naturã aſſumptã, q̃ totũ reſiduũ vniuerſum. Vñ & Chr̃i hũanitas ob ſuã hy
poſtaticã vnionẽ cũ verbo ẽ dignitatis q̊dãmõ ĩfinitę. Inſup q̃uis ĩ Chr̃o ponat duplex nati
uitas, diuĩa vc3 & hũana, vt & duplex natura, nõ tñ duę filiatões, ſicut nec duę pſonę. Natiuitas
« eñ cõcernit naturã, filiatio vero pſonã, put hęc oĩa ſup 3. Sñiaꝝ determinant, ⌞fructuſq; vẽ
« tris floruit⌟. i. verbũ ęternũ, q̊d ſcd̃m deitatis naturã ẽ fruct⁹, & ples cordis & ĩtellect⁹ pr̃m
ſcd̃m aſſumptã hũanitatẽ ẽ fruct⁹ & fili⁹ vteri virginal̃. De q̊ S. dixit Eliſabeth: Bñdictus fru
ctus vẽtris tui. Et pſal. Ecce hęreditas dñi filij merces fruct⁹ vẽtris. Itẽq;: Dñs dabit benigni-
tatẽ, &c. De q̃ Eſaias: In die illa erit germẽ dñi ĩ magnificẽtia, & gl̃ia & fruct⁹ terræ ſublimis. Luc. 1
Qui & floruit ĩ hoc mũdo, oĩi ſc̃titate, ſapĩa, fama, p̃dicatiõe, miraculis: ĩtm̃, q etiã tpe paſſio Pſal. 126.
nis retulit de ſeip̃o: Si ĩ viridi ligno hoc faciũt. Hinc apd̃ Eſaiã: Egrediet virga de radice Ieſſe, Pſal. 148.
« &c. De q̊ ĩ Cãticis ait ſpõſa: Dilectus meus cãdidus & rubicũdus, electus ex milib⁹. ¶ ⌞Aluus Eſa. 4.
« tumeſcit virginis⌟. i. virgineus vẽter, toti mũdo, imò & vniuerſæ triumphanti eccleſiæ, ve- Lucæ. 23.
nerabilis & venerandus, tanq̃ ſacratiſſimum dei templum, thronus ac mãſio: Vẽter (in quã) Eſa. 11
Cantic. 5.

Mariæ dulcissimę, tumescit, id est, paulatim tumebat seu eleuabaꝛ, scd̄m ꝙ corpus filij eius creuit D
& augebatur in vtero eius, quod Ioseph deprehendens, cogitauit occulte dimittere eam. Vel,
qa suspicabaꝛ quid mali de ea, secundum Chrysostomum in Homilia: quàmuis ipsemet alibi ali
ter dicat: Vel (quia quod & decentius sonat) reputauit se indignum contubernio atq; consor-
tio eius, quã sine viri fœcundatiõe credidit concepisse. Hinc secundũ eundem Chrysostomũ
alibi, & Bernardũ, ac alios plures, in hoc refulget ineffabilis laus Mariæ, quòd Ioseph possibili
us credidit virginem sine viri admixtione concipere, quàm Mariam peccare, ⌊claustra pudo ”
ris permanent⌋ hoc est, virginale signaculum pudicissimæ ac integerrimæ genitricis Christi ”
clausum & illæsum mansit, in eius conceptione, natiuitate ac deinceps indesinenter, quoniã vir
go fuit, ante partum, in partu, & post partum, tanto integrior, mundior, & in cunctis perfecti
or, quanto matrem veri dei reginam ac dominam omnium virginum, imò vniuersorum san-
ctorum, decuit cunctis sanctis cæteris dei, & etiam huius incomparabilis virginis famulis & an
cillis perfectiorem, puriorem, ac sanctiorem consistere. ¶Deinceps in conceptione vnige-
niti filij dei fuit tam indicibiliter spiritualizata, deificata, atq; in cunctis dignificatissima, quod
indecentissimũ extitisset eã deinceps à viro cognosci. Christus ergo suæ matri præstantissimæ
ac supercharissimæ fœcunditatem attulit, integritatẽ non abstulit nascendo, nec auferri ꝑmisit
ab alio, ⌊vexilla virtutum micãt⌋ hoc est, insignia excellentissimorum operum dei in virgine
& deinceps in filio eius, videlicet præclara eius mysteria, miraculosi effectus, beneficia, charis-
mata, & multiplicia dona refulgent, repræsentantur, noscuntur, & vndiq; prædicantur, ac in
ecclesijs honorantur. In virgine nanq; facta est incarnatio verbi æterni, creatio & glorificatio
animæ Christi, quãtũ ad vires eius sup̃mas, cõiunctio virginitatis ac maternitatis in eadẽ ꝑso- E
na. Vnio sponsi cœlestis cũ sponsa singulari, & cũ sponsa vniuersali. Tunc angelus apparuit &
loquebaꝛ pastoribus, cecinitq; in aere militia cœlestis exercitus, ⌊versatur in templo deus⌋. i. ”
deus incarnatus in vtero virgineæ matris, tanq̃ in viuo & sacratissimo tẽplo morabaꝛ, baiula-
baꝛ, mouebaꝛ & requieuit, qui deinceps egressus, in tẽplo manufacto oblatus est. Et illud frequẽ
Lucæ.2 ter ingressus, iuxta legis tenorẽ, statutis anni tꝑibus, vt patet in Luca. Vnde ꝑ Malachiã prædi
Malac.3 ctum est. Statim veniet ad templũ suũ dn̄ator, quẽ vos quęritis, & angelus testamenti quẽ vos
vultis. Ob hãc regis Messiæ frequẽtem præsentiã, prędicationẽ, orationẽ, oblationẽ, miraculo
Aggæi.2 samq; operationẽ, in tẽplo secũdo sub Sorobabel cõstructo deus prædixit per Aggæum: Ma
gna erit gloria domus huius nouissimæ magis quàm primæ. Nam & verbis his statim præmi-
sit. Veniet desideratus cunctis Gentibus, & implebo domum istam gloria.

¶⌊Egressus eius à patre⌋. i. verbũ æternũ ex corde patris æternaliter est egressum, seu emana ”
Esaię.55 uit ꝑ generationẽ diuinã, egressiõe & emanatiõe adintra. De qua ꝑ Esaiã loquiꝛ deus pr̄: Egre
Esa.66 dieꝛ de ore meo iustitię verbũ vt Augustinus exponit. Et denuo Paulus loquẽs: Nunqd (inqt)
ego qui alios parere facio, ip̃e nõ pariam. Deinde verbũ & sap̄ia p̄ris egressum est à p̄re spiritua
li missione, nõ patrem relinquẽdo, sed in rationabilibus creaturis gratiose aliqua operãdo, iu-
Sapiæ.9 xta illud: Mitte illã de cœlis sanctis suis. De qua missione & egressione primo sentẽtiaꝝ diffuse
tractatur. Tertio egressus est vnigenitus dei à patre nõ per loci mutationẽ, sed humanæ na-
Eccl.24 turæ assumptionem. Sicut in Ecclesiastico expressum est, vbi sap̄ia increata ac genita loquitur: F
Prouer.8 Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante oẽm creaturã. In Prouerbijs quoq;: Ab ęterno
ordinata sum, nec dum erãt abyssi & ego iam cõcepta eram, ⌊regressus eius ad patrem⌋ in ascẽ ”
sione, nõ quod in terra nõ fuerit deus pater, aut quod in cœlo atq; in p̄re nõ fuerit ac mãserit fi
lius, sed sicut egressus fuit in incarnatiõe assumẽdo humanitatẽ, ita in ascensiõe regressus est ad
p̄rem, assumptã humanitatẽ in summo cœlo ad dexterã p̄ris. i. in potioribus eius bonis ꝑ ple-
nã glorificationẽ constituẽdo. Vbi pater speciali eminẽtioriq; modo eẽ & habitare asseriꝛ, q̃m
Psalm.18 ibi pręclarius operaꝛ ac clarius, vtpotè facie ad faciẽ, se oñdendo videꝛ. Hinc dixit Psalmogra-
Johan.16 phus: A summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summũ eius. Vnde & Chr̄s post cę
Matt.28 nã passiõi iã ꝓximus: Exiui (ait) à p̄re, & veni in mũdũ, iteꝝ relinquo mũdũ, & vado ad p̄rem.
⌊excursus vsq; ad inferos⌋ mox nanq; vt in cruce expirauit, & tradidit sp̄m, dicẽs: P̄r in ma- ”
nus tuas cõmẽdo sp̄m meũ, descẽdit ad ĩferna, vt in symbolo cõtineꝛ Ap̄loꝝ, hoc ẽ, ad limbũ
p̄rm, q fuit supior ps inferni, cui⁹ infima ps fuit locus ac mãsio dãnatoꝝ, q̃ cõiter appellaꝛ infer
n⁹, aut ĩ q̃ nulla ꝓhibeꝛ eẽ redẽptio. Scd̄a pars ẽ purgatoriũ, qd & iterdũ ĩfernus vocaꝛ, vt cũ ora
Genes.37 mus: Libera aĩas fideliũ defunctoꝝ, de pęnis ĩferni. Tertia pars erat limbus puuloꝝ in solo ori
Esaie.66 ginali defunctoꝝ. Quarta, limbus p̄rm, de q̃ Iacob: Descẽdam (inqt) ad filiũ meũ lugẽs in ifer-
Acto.7 nũ, ⌊recursus ad sedẽ dei⌋. i. velocissima reditio Chr̄i, scd̄m ꝙ homo fuit, vsq; ad cœlũ empy ”
Deuter.33 reum. de q̃ loquiꝛ pr̄: Cœlũ mihi sedes est. Vnde in Deut. ait scriptura: Nõ est alius deus, vt de-
us rectissimus. Habitaculũ eius sursum & subter brachia sempiterna. Hinc in Apo. loquiꝛ Chr̄s
Hebræ.6 Vici & sedi cũ p̄re meo in throno eius. Atq; ad Hebræos Ap̄lus: Pręcursor ꝓ nobis introiuit
Zachar.2 Iesus cœlum. De hmõi cursu angelus supior ait ad inferiorẽ: Curre & loquere ad pueꝝ istum.
¶Præterea, ob hunc multiplicem Christi profectum, volatũ, ascensum, & descensum, exitũ ac
reditum,

A reditũ, ſponſa fatetur in Canticis: Ecce venit iſte ſaliẽs in mõtibus, tranſiliẽs colles. ¶⌊Pro- Cantic. 2.
cedens è thalamo ſuo⌋ id eſt, Chriſtus naſcẽdo exiens vteꝝ ſuæ virgineæ matris, in quo tã-
quã in thalamo celebratæ ſunt nuptiæ perſonales, inter verbũ æternũ & naturã humanã ab il
„ lo aſſumptã. Nuptiæ quoq; ſpirituales inter Chriſtũ & ſpõſam vniuerſalẽ, vt dictũ eſt, ⌊pu
„ doris aula regia⌋ hoc eſt, vẽtre feliciſſimæ virginis, cuius mũdiſſimus ac fœcũdiſſimus vẽter
metaphorice dicitur aula: ſicut & thalamus, imò & regia aula, ſeu aula regalis, quia in eo no-
uem mẽſibus rex regũ dei vnigenitus incarnatus quieſcere ac morari dignatus eſt. Et ita in-
tra ſe clauſit, continuit, baiulauit eũ, qui om̃ia portat verbo & imperio ſuæ virtutis, quẽ cœlũ
capere nequit, nec intra ſe limitare. Propter quod exclamauit quidã deuotus: O vẽter cœlis
diffuſior & cũctis capacior elemẽtis. Qui & aula pudoris cenſetur, quia ab om̃i libidine alie-
niſſimus, & ipſa excellẽtiſſima virgo prorſus pudiciſſima extitit pudore ſapiẽtiali, qui de ma
lo & turpitudine culpæ erubeſcit coram superſanctiſſimi dei præſentia. Vnde in Eccleſiaſti
co dicitur: Eſt cõfuſio adducẽs gratiã & gloriã. Quẽadmodũ aũt totũ frequẽter denomina- Eccle 4.
tur à ſua parte: ſic pars interdũ noĩationẽ à ſuo toto ſortitur, ſicut manus ſacrilegi appellatur
„ ſacrilega, ⌊geminæ gigas ſubſtãtiæ⌋ id eſt, perſona ſublimis & magna duplicis eſſentiæ ſeu
„ naturæ, ſeu duas in ſe habẽs naturas perfectas, in vnitate perſonæ cõiunctas: veram videlicet
deitatẽ, atq; perfectã humanitatẽ. Interdũ tamẽ aſſeritur, quòd dei filius factus eſt homo ad
cõplẽdũ & cõſumãdũ ordinẽ vniuerſi: quatenus ſicut ab exordio mũdi, imò potius ab æter-
B no fuerũt tres perſonæ in vna ſubſiſtẽtes natura: ita in fine ſeculoꝝ eſſent tres naturæ in vna
perſona, puta diuina eſſentia, caro, & anima in Chriſto. Veꝝ dũ duæ naturæ perhibẽtur in
Chriſto, nomẽ naturæ propriæ ſumitur pro natura integra & perfecta. Dũ vero tres natu-
ræ in ipſo eſſe dicũtur, natura capitur extẽſius, prout etiã pars naturæ noĩatur natura, hoc eſt
tã caro q̃ aĩa. ¶Deniq; hæc profunda ac deuotiſſima verba Caſſiodorus ſuper librũ pſalmo-
„ rũ, affirmat ſanctũ viꝝ Ambroſiũ ſupernaturaliter protuliſſe, ⌊alacris vt currat viã⌋ .i. ipſe
Chrũs fuit alacris, id eſt, expeditus, velox, paratiſſimus & iucũdus ad percurrendũ iter ſeculi
huius, ad cõuerſandũ in terris tã diu ſicut pater præordinauit, ad expediẽdũ & peragẽdũ qc-
quid pater ꝑ eũ dici, fieri, ipſumq́; pati inſtituit. Propter q̇d pẽdẽs in cruce deprõpſit. Con-
ſummatũ eſt, & paulo añ. Opus cõſummaui, q̇d dediſti mihi vt facerẽ. Cũq́; cõprehẽderet, di Matt. 27
xit ad Petrũ: Calicẽ quẽ dedit mihi pater, nõ vis vt bibã illũ? Hinc prædictũ fuit in pſalmo: Iohan. 17.
Exultauit vt gigas ad currẽdũ viã. Et denuo de ſeipſo effatus eſt: In capite libri ſcriptũ eſt de Iohan. 19.
me, vt facerẽ voluntatẽ tuã, deus meus volui, & legẽ tuam in medio cordis mei. Itaq; via hæc Iohan. 18.
Chriſti fuit tota cõuerſatio eius, in ſeculo iſto ꝑſecutio & paſſio eius. Diſcurſus in prædicãdo Pſal. 18
fatigatio in itinerãdo, inceſſabilis occupatio pro humana ſalute. Reditus quoq; in aſcẽſione
ad cœlũ, in quo iugiter mãſit, imò & homo iã factus fuit, antequàm in humanitate illuc aſcẽ-
dit, & hoc ratione perſonalis vnionis vtriuſq; naturæ in ipſo. Ad quod inſinuãdũ loquẽs cũ
Nicodemo in terra teſtatus eſt: Nemo aſcẽdit in cœlũ, niſi qui deſcẽdit de cœlo filius homi-
„ nis, qui eſt in cœlo. ¶⌊Aequalis æterno patri⌋ hoc eſt, tu Chriſte, qui ſecũdũ deitatis tuæ na
turã vere æqualis es deo patri: qm̃ deitatis plenitudo ac veritas oẽm prorſus imperfectionẽ,
minorationẽ, inæqualitatẽ excludit. Vnde dixit apoſtolus: Qui cũ in forma dei eẽt, nõ rapi- Philip. 2
nam arbitratus eſt, eſſe ſe æqualẽ deo. Propter quod apud Iohãnẽ ait: Pater meus quod dedit Iohan. 10
mihi, maius oĩbus eſt, vtputa deitas ipſa: quã per gñationẽ æternã à patre accepit. Propterea
„ addidit: Ego & pater vnũ ſumus, ⌊carnis tropheo accingere⌋ hoc cõplacẽdo & cõgratulã- Ibidẽ.
do magis, quàm deprecãdo prolatũ eſt, vt ſit ſenſus: Accingere, id eſt, teipſum accinge, vel à
C patre accingere hoc ẽ, accingaris: ſtrophio carnis, id ẽ, carne quã aſſumpſiſti vt cingulum. i.
quodãmodo te veſtiti & operuiſti animã tuã, aut etiã deitatẽ, cuius habitus fuit natura aſſum-
pta, vt ſuper illud apoſtoli: Habitu inuẽtus vt homo Auguſtinus expreſſit: Iuxta hunc modũ
fertur in pſalmo: Accingere gladio tuo ſuper fœmur tuũ potẽtiſſime. Eſaias quoq; de cingu- Pſal. 44
„ lo ſpirituali: Fides (inquit) cinctoriũ renum eius, ⌊infirma noſtri corporis⌋ id eſt, naturalem
paſſibilitatẽ, fatigabilitatẽ, famẽ, ſitim, pauorẽ triſtitiã corꝑis tui, q̇d de nr̃o ex virgine acce- Eſaię. 11
piſti. Indetrahibiles qꝑpe defectus Chr̃s aſſumpſit, ſcd̃m Damaſcenũ. i. naturales defectuoſi-
„ tates, qbus detrahi neqt. Quãobrẽ debuit fratribus ꝑ oĩa aſſimilari, iuxta apl'm, ⌊virtute fir Damaſce.
„ mãs ꝑpetim⌋ .i. iugi fortitudine roborãs, ita ꝙ ex infirmitatibus illis nunquam in aliquã pro- Heb. 2
lapſus es culpã. Et quicqd in carne es paſſus, ex libertate fuit tuæ virtuoſiſſimę volũtatis ac in-
uictiſſimæ charitatis, nõ ex neceſſitate paſſibilitatis: ex dignatiõe, nõ ex coactione: ſicq́; cor-
pus Chriſti ꝑfectiſſime fuit aĩæ eius ſubiectũ & paſſiones, ſeu potius propaſſiones ſuæ ſenſiti-
uæ partis, per virtutes morales excellẽtiſſimas indeuiabiliter regulabat, q̇d totũ factũ eſt prin
„ cipaliter virtute diuina æternali. ¶⌊Præſepe iã fulget tuũ⌋ id eſt, præſepiũ in q̇ tu ò Chriſte
à virgine mr̃e mox natus reclinatus fuiſti, nũc ſplẽdet ĩ corde & fide credentiũ: in q̃tũ factũ ẽ
inſtrumẽtũ tibi deſeruiẽs, & reclinatoriũ tuũ: ſicut & veſtes, mẽſa, cęnaculũ, qbus vſus es & q̃
tuo ſunt ſacratiſſ. corꝑi applicata, ex hoc ſctificationẽ quãdã cõtraxiſſe dicunt & honorant,
imò

imo tu ipse in illis poti⁹ honoraris & fulges, in quibus & p q̃ tuas exercuisti & ostēdisti virtutes. D
⌊Lumen'q; nox spirat nouum⌋ Consuetudo scripturæ est, vt tempus dicatur facere quæ fiūt »
in tēpore. Vnde primo Machabæorum asseritur: Vidēs Ionathas, quia tēpus eum iuuat. Et apud
1. Mac 12 Matth. 6 Matthæum ait saluator: Crastinus dies solicitus erit sibiipsi. Itaq; nox, in qua natus est mundi
redemptor spirat, id est, spirauit & effudit lumen nouum, videlicet ipsum Christū, quē in ipsa
nocte peperit virgo. Qui q̃uis sit lumē æternum, secundum quòd deus, tamē tunc de nouo est
Luce. 2 natus ex virgine, & cœpit innotescere & refulgere hominibus, quando & angelus dixit pastoribus. Euangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis saluator, qui est Christus dominus. Idcirco tunc cantat Ecclesia: Deus qui hanc sanctissimā noctem veræ lucis fecisti splendore clarescere, ⌊quod nulla nox interpolet,⌋ hoc est, interrumpat, aut diuidat, sicut lux diei »
interrumpit nocte. Certum est autem quòd Christus in seipso sit incommutabile lumen, secūdum quòd deus, atq; vt homo fuit in om̄i luce gratiæ ac gloriæ confirmatus. Ideo nō oramus
ne hoc lumen in seipso obtenebretur, aut interpolationem incurrat, quod incessabiliter æquè
est splendidum, sed ne cesset mentibus nostris fulgere, nec caligo peccati, nec ignorantia, neque aduersitas, nec vlla tētatio auferat illud à nobis, hoc est, corda nostra auertat ab ipsa. Hinc
sanctus ait Laurentius: Nox mea tenebras nescit. Ideo subditur: ⌊fide'q; iugi luceat⌋ hoc est, »
Ephe. 3 per fidem & gratiam luceat nobis, sicut ait Apl's Chr̄m per fidē habitare in cordibus nostris.
At vero fides in Christo non fuit, quia ab incarnationis instāti verus extitit comprehēsor. Sed
fide, quam causat in nobis, intellectui nostro infulget, cum & fides sit oculus mentis qua contēplamur diuina, nec sine fide possibile est deo placere, q̄ de fide formata, hoc est, per charitatē
ornata, potissimè verum est in vita præsenti. ⌊Gloria tibi dñe⌋ quod in primo hymno expo »
situm est, qui natus es de virgine, cum patre & sancto spiritu, id est tibi ac patri atq; spiritui san
Johan. 5. cto sit gloria. Nempe qui vnam in diuinis honorat personam, honorat & alias. Propter quod E
filius ait: Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Itaq; hymnū istū
sententiosum, profundum, ac pulchrū deuotissime cōcinnamus mente ad dñm eleuata & compuncta, cum ingenti feruore recordādo attente, quòd ineffabiliter vnigenitus dei sese propter
nos humiliauit. Quantam ad nos dilectionem ostendit in sua incarnatione, & qualiter totius
humilitatis & paupertatis præbuit nobis exempla, atq; pro omnibus his totis ei regratiemur
præcordijs, totis'q; viribus eum in prætactis sectemur virtutibus. In præfatis quoq; mirabilibus
incarnatiōe peractis eius om̄ipotentiā, sapiētiam, misericordiam contemplemur.

¶In Quadragesima ad vesperas hymnus.

¶In eo dirigit ad deum oratio, vt in hoc sacro ieiunij quadragesimalis tempore, remissionem nobis peccatorum exhibeat, & cum corporali ieiunio abstinendi etiam à peccatis gratiam tribuat. ¶Ambrosius author vt creditur ex charactere.

¶Carmen Iambicum dimetrum.

AVdi benigne conditor⌋ Hymnus iste ex laude & oratiōe cōtexitur, & ad totam superbeatissimam trinitatem (quæ vere est: vnus deus, vnus conditor, rector, ac domi- »
nus vniuersorum) deuote dirigitur. Audi benigne cōditor. i. o deus op̄s naturaliter pie
qui noster ē creator, audi. i. clemēter exaudi, gratiose accepta, largiflue iple, & adimplendo quod petimus, ostēde te scire atq; aduertere, quę precamur. Auditus quippe in deo spūaliter est, & realr̄ idē q̄ intellectus. Dictio quoq; ista benigne aduerbialr̄ p̄t teneri, & eē determi F
natio verbi istius audi. Potest itē noīaliter accipi, & eē adiectiuū huius noīs cōditor. Itaq; audi
⌊nostras p̄ces cū fletibus⌋. i. p̄ces nr̄as lachrymosas, seu p̄ces & lachrymas ex pijs causis virtutibus'q; manātes, hoc ē, ex pœnīali dolore, ex desiderio regni cęlestis, ex p̄ximorum & fraternorum, »
vicinorum cōpassiōe, ex p̄prię defectuositatis & īperfectiōis attētiōe, ex cōpassiōe dñicæ passiōis
Psalm. 38 ex suauissi. cōplacētia supglr̄iosissi. & supserenissimi dei. Sic & Psalmista orauit: Exaudi orōnē
meā dñe & dep̄cationē meā, aurib⁹ p̄cipe lachrymas meas. Magna ē vis & efficacia hmōi lachrimarum. Propter q̊d S. ait Hiero. O hūilis lachryma, tua ē potētia, tuū ē regnū, tribunal iudicis nō
Psalm. 55 vereris, accusatorib⁹ effundētiū te īponis silētiū. Nō ē q te accedere vetet, nec vacua redis, ma
4. Re. 20. gis affligis diabolū, q̃ infernale suppliciū. Tu vincis īuincibilē, & ligas oīpotētē, ideo dixit Psal.
ad dñm: Posuisti lachrymas meas in cōspectu tuo. Et dn̄s ad deuotiss. Ezechiā: Vidi lachrymā
tuā. Qui harum grārum lachrymarum desup appetit adipisci leuitates, dissolutōes, loq̃citatē, pigritiā
& oēm cōsolatiunculā prorsus despiciat vilē, ⌊in hoc sacro ieiunio fusas quadragenario⌋. i. in »
tpe quadragesimæ huius, q̃uis em̄ quotidie toto anno p̄fatis insistēdum sit lachrymis, vt dicere
Psalm. 41 valeamus: Fuerūt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, p̄cipue tn̄ in quadragesima ista, actibus pœnīæ specialissime deputata. ¶Porrò de quadragesima & rōnibus tot dierum ac cōsimilibus
in aurea legēda sanctorum, & alibi satis habetur. Qui aūt corporales & aqueas nequit effluere lachrymas, non turbetur immoderate, sed lachrymis cordis, hoc est, salutaribus cōpunctiōibus,
ignitis in deo affectibus sanctarum affectionuum pro fluuio contentetur. ¶⌊Scrutator alme cordium,⌋ Hoc est, tu (o deus) intime & infallibilis perscrutator, discussor, cognitor men »
tium hu-

A tium humanarũ, q nõ ex ignorãtia aut incertitudine corda scrutaris, sed eorũ arcana pãdẽdo ac vitia puniẽdo, ostẽdis te ea clarissime intueri. Propter q̃d in Apocalypsi de fornicatrice & mœchãtibus secũ testatus es: Ecce mitto eã in lectũ, & qui fornicatur cũ ea in tribulatiõe maxima erunt, & scient om̃es ecclesiæ, quia ego sum scrutans corda & renes, & dabo vnicuique secundũ opera sua. Vnde & apud Hieremiã loquitur deus: Prauum est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego dominus scrutans corda, &c. ⌊infirma tu scis virium⌋ hoc est, imbecillitatem, insufficientiam, inpfectionẽ, fragilitatẽ virium humanarũ ac naturalium potentiarum. Nam & ratio vulnerata est ignorantia, voluntas malitia, concupiscibilis cõcupiscẽtia, irascibilis infirmitate: quæ sunt quatuor vulnera ex originali peccato secuta. Vnde & homo ex se gratia destitutus, in om̃e malũ est pronus. Iustum vero deducet dominus p vias rectas, ideo grata mẽte dño cõfitet: Tenuisti manũ dexterã meã, & in volũtate tua deduxisti me. Hinc fassus est Hieremias: Scio dñe, quia non est hominis via eius, nec veri est vt ambulet & dirigat gressus suos. Concordat & illud apostoli: Igitur non volentis, neq; currẽtis, sed miserentis est dei. Nonne infirmissimi sumus, de quibus deprompsit Apostolus: Scimus, quia nõ sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est: In solo igit deo sit tota spes. Ad ipsum stillet oculus noster, eius auxilium incessabiliter imploremus, omnẽ etiam præsumptionẽ, gloriam vanam, iactantiam, elationẽ, tanquàm diabolica mala iugiter detestemur. Pensantes illud apostoli: Quid habes, quod non accepisti: si autẽ accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? ⌊ad te reuersis exhibe remissionis gratiam⌋ Quicũq; ad deũ conuersus est per veram contritionẽ, charitatẽ iam habet & B gratiam gratumfacientem, sine quarũ infusione mortale peccatũ non dimittitur, nec deletur: ideo iam consecutus est gratiã remissionis, id est, indulgẽtiæ culpæ, ad minus quantum ad id quod culpæ est seu offensæ. Non tamen semper quantũ ad reatũ, hoc est, obligationẽ ad pœnam, nec quãtũ ad pœnã ipsam. At vero reuersus ad deũ per attritionẽ (q̃ est imperfecta reuersio) adhuc in suis est culpis, & q̃rit gratiã remissionis, id est, veniã, imò & gratiã veræ contritionis sibi infundi. Cumq; ignoremus an simus in charitate, debemus dñm exorare: vt si in mortali sumus peccato, det nobis gratiã veræ contritionis: si vero in charitate sumus, dimittat nobis peccata præterita, etiã quãtũ ad pœnã, gratiamq; infusam augeat & cõseruat in nobis. Et si (quod absit) recidiuauerimus, nõ iuste relinquat nos: sed misericordissime reuocet & cõuertat. Quod vt obtinere promereamur, peccata nostra coram ipso humiliter recognoscamus, exẽplo psalmistæ dicẽtis: A peccato meo mũda me, q̃niam iniq̃tatẽ meã ego cognosco: sicq; cũ omni cõpunctione & humilitate dicamus. ¶⌊Multũ q̃dem peccauimus⌋ corde, ore & opere, omissione & cõmissione: cõtra legẽ naturalẽ, diuinã ac positiuam. Vnde & Iacobus ait apostolus: In multis offendimus om̃es. Imò in tam multis & magnis, vt dicere habeamus: Delicta q̃s intelligit ab occultis meis mũda me. Vnusq́sq; igitur peccata sua summatim recolligat, & q̃si in fasciculũ liget, ac ante oculos cordis sui sic colligata suspendat, vt ea frequenter intuendo humiliet valde spiritũ suũ, & omnẽ aduersitatẽ æquanimiter patiatur: imò cuncta q̃ sustinet, minora arbitretur, q̃ sui merentur excessus. Dicendo illud Iob: Peccaui, & vere deliq̃: & vt eram dignus, no recepi. Nã & deus peccata nostra q̃si in sacculo signauit. Potissi-C mũ autẽ agendũ est istud, dũ q̃s se sentit pulsari impatiẽtia, temerariove iudicio ex defectib⁹ & peccatis alterius: ita vt tũc intueatur mox proprias trabes, memor Christi dicentis: Quid vides festucã in oculo fratris tui, & trabẽ in oculo tuo nõ vides, ⌊sed parce cõfitẽtibus⌋ id ẽ, ignosce cõfitẽtibus sua peccata. Deniq;, triplex est confessio. Vna est fidei actus. Iuxta illud: Qui me cõfessus fuerit corã hominibus. Et rursus: Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutem. Secũda actus est latriæ, de qua saluator: Cõfiteor tibi pater domine cœli & terræ. Hæc cõfessio est dei laudatio. Tertia est pœnitentiæ actus, de q̃ habet, quæ & veniam promeretur. Quẽadmodũ sanctus Iob protulit: Vias meas in cõspectu eius arguã, & ipse erit saluator meus. Et psalmista: Dixi confitebor aduersum me iniustitiã meã dño, & tu remisisti impietatẽ peccati mei, ⌊ad laudẽ tui nominis⌋. i. ad tuipsius laudẽ, honorẽ & gloriã, ⌊confer medelã⌋ hoc est, gratiã sacramẽtalẽ, spiritualem curationẽ, cordis à recidiuo custodiam, ⌊languidis⌋. i. nobis spiritualiter ægrotis ac læsis, ad vitia pronis, fomite infectis. Om̃ia etenim agit altissimus propter seipsum finaliter, cũ ipse sit omniũ vltimus finis, atq; ad gloriã & præconiũ propriæ maiestatis. Ideo ait scriptura: Vniuersa propter seipsum operatus est dñs. Alibi q̃q; loquitur deus: Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, hoc est, propter ostẽsionem & glorificationẽ bonitatis & misericordiæ meæ. Vnde & in Ezechiele testatur: Nõ propter vos ego faciã, notũ sit vobis, sed propter nomẽ sanctũ meũ, &c. ¶⌊Sic corpus extra conteri⌋ id est, da nobis discretionẽ & gratiã sic cõterẽdi, castigãdi, & pœnitẽtialiter affligẽdi corpora nostra extrinsecus, ⌊per abstinẽtiã, ieiunet vt mens sobria⌋. i. quatenus mentes nostræ abstineant, seq; refrenẽt, ⌊à labe prorsus criminũ⌋. i. ab om̃i fœditate & macula culpæ mortalis. Nempe teste aplo: Qui sunt Chr̃i, carnẽ suã crucifigũt cũ vitijs & cõcupiscẽtijs.

Propter

Marginal references: Apocal. 2. · Hiere. 17. · Sapiæ. 10 · Psalm. 72 · Hiere. 10 · Roma. 9. · 2. Cor. 9. · 1. Cor. 4. · Psalm. 50 · Iacobi. 3. · Psalm. 18 · Iob. 33 · Matth. 7 · Luce 6 · Marci. 8. · Luc. 12. · Roma. 10. · Matth. 11 · Psal. 31 · Proue. 16. · Esaie. 44 · Ezech. 36 · Galat. 4

Propter quod de seipo expressit: Castigo corpus meum, & in seruitutē redigo. Ad mentis enī D
1 Co. 9 purificationē & puritatē corporale ieiunium ordinaī, sicut & cætera exercitia exteriora obser
Matth. 6 Esa. 58 uātiæ religiosæ. Hinc & apud Matthæum iussit saluator: Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypo
critæ tristes. Apud Esaiam dn̄s reph̄edit solum corporalr̄ ieiunātes, à peccatis nō abstinentes
Ecce (inquiēs) in die ieiunij vestri inuenīt voluntas vr̄a. Ieiuniū multos salutares habet effectus.
De q̄bus asserit Augustinus: Ieiuniū purgat mētē, subleuat sensum, carnē subdit sp̄ui, cōcupiscē
tiæ nebulas dissipat, libidinū ardores extinguit, castitatis lumē accēdit, hoc est, ieiuniū cū discre
tione exhibitū, q̄n rōnabile debet eē obsequiū nr̄m. ¶ ⌊Præsta btā trinitas⌋ q̄ essentialr̄ & in-
terminabilr̄ felix es, & vna beatitudo īmēsa, atq; obiectū beatificæ ac fruitiuæ visionis oīm bea
toꝝ ⌊concede simplex vnitas⌋ quę es ip̄a trinitas, quicquid enī in diuinis dr̄ absolute, cōuenit
vnicuiq; diuinæ p̄sonæ, totiq; trinitati. Propter quod dicunt theologi, q̄ in diuinis relatio mul
tiplicat trinitatē, q̄a est relatio distinctiōis p̄sonalis ibidē. Essentia vero seruat vnitatē, q̄a essen
tia est vna numero in supgloriosis illis ęternis p̄sonis ⌊vt fructuosa sint tuis ieiunioꝝ munera.⌋
hoc ē, op̄a & obseruatiōes ieiunioꝝ, quę nobis pie cōcessisti ac prouidisti, q̄m oīa merita nr̄a
sunt dona tua, & effectus gratiæ tuæ, ac principalr̄ fiunt in nobis à te, cui sanctus loquiī Esaias:
Esa. 26 Phil. 2 Oīa op̄a nostra op̄atus es in nobis. Vnde dixit Ap̄lus: Deus est q̄ operaī in nobis velle & p̄fi-
cere, sint fructuosa. i. meritoria vitæ æternæ, tuis fidelibus & ministris. Tunc aūt ieiunia nostra
nobis sunt fructuosa, q̄n ex charitate procedūt, nec p̄ sequēs pc̄m̄ mortale merito suo priuanī
& pręmio. Hunc igiī hymnū depromamus corde cōtrito ac mēte salubriter lugubri, orationi,
deuotioni, compunctiōi, lachrymisq; vacātes, & exteriora ad interiorē profectum, ad cordis
munditiam, ad charitatis augmētum sapienter ordinantes.

¶Dominica in Passione hymnus.

¶Iste est totus religiosæ pietatis, & affectuosæ deuotionis refertissimus, recēsens dn̄icæ passiōis E
mysteria, & præclara viuificæ crucis præconia, in qua peractum est humanæ redemptionis sa
cramentum. Demum ad eam pia dirigitur oratio fidelium, vt illis protectio sit, munimentum
& præsidium.

¶Author Theodulphus Aurelianensis ep̄us: Quàmuis Henricus Bebelius eum
Fortunato ep̄o ascribat, alij Sedulio, alij item alijs.

¶Carmen Iambicum dimetrum.

VExilla regis prodeunt.⌋ Recte hic hymnus in dn̄ica passionis cantaī, in quo de Chr̄i
passione deuotissimè agiī: Ait ergo autor huius hymni sanctus (vt ferī) Ambrosius
Vexilla regis prodeūt. Vexilla dicunī insignia quædā signifera seu bellica signa quę
ante principē siue exercitū deferunī, aut etiā in processione solēni. ¶Porro iste rex
Apoca. 19 est Chr̄us, de quo scriptū est: Habet ergo in vestimēto & in fœmore suo scriptū: Rex regum
& dn̄s dominantiū. Chr̄us quoq; apud Matthæum: Tunc dicet rex his, q̄ à dextris eius erunt.
Matt. 25 Venite benedicti p̄ris mei. Atq; in passione ad Pilatū: Tu dicis, q̄a rex sum ego. ¶Deinde sc̄dm
vtrāq; suā naturā Chr̄o competit esse regē, q̄a vt deus est rex potestate & authoritate regitiua,
æterna, summa, & increata, quę authoritas & potestas in tribus adorādis p̄sonis est eadē nume
ro, quēadmodū & essentia, ideo tres p̄sonæ sunt vnus rex, sicut & vnus dn̄s, iuxta illud in sym-
bolo: Non tres dn̄i, sed vnus est dn̄s. Veruntn̄ hāc p̄tātem & authoritatē filius habet à p̄re per
generationē ęternā. ¶Insup filius sc̄dm naturā assumptā humanā, est rex & princeps oīm crea F
turaꝝ, p̄tāte & authoritate creata, secundaria, depēdente & quasi instrumētali. Propter quod
Mat. vltimo locutus est: Data est mihi oīs potestas in cœlo & in terra. Hæc ergo Chr̄i regis no
stri vexilla. i. bellica signa, q̄bus Chr̄us prostrauit aereas p̄tātes, vc3 dæmones, vicitq; mundū,
sunt crux eius, columna, claui, spinea corona, flagella, miracula, sacr̄a, quæ in hoc passionis tem
pore sp̄ualiter prodeunt. i. repræsentanī, recolunī, honoranī & prædicanī. ⌊Fulget crucis my
sterium⌋ Mysterium appellaī sacrum secretum, seu mystica rō, abditumve consilium. Myste
rium igiī crucis est supersapiētiale, profundissimū ac olim ignotum, abditumq; consilium, quo
trinitas adorāda ab æterno decreuit redimere, & saluare genus humanum p̄ Chr̄i incarnatio-
nē ac passionē. Quatenus sicut p̄ primi hoīs inobediētiam perijt, ita p̄ Chr̄i obediētiam passio-
nē ac mortē redimereī. Hoc mysterium (teste Ap̄lo) absconditum fuit à seculis in deo, & reue-
latum fuit tēpore præfinito sanctis Apostolis, p̄ quoꝝ doctrinā ac sp̄us sancti illustrationē deue
Roman. 5 Eph. 3. nit ad ecclesiæ sanctæ notitiā. De quo ad Ephesios ac Romanos multa induxit Ap̄lus: Hoc pla-
nè mysterium fulget modo in contēplatione & cognitiōe fidelium, in fide & veneratione, qua
recolunt illud, & contemplatiuis hominibus īnotescit, quibus nihil rationabilius videī esse, q̄ q̄
fides continet Chr̄iana, q̄m fidē h̄nt cum rōnibus credendoꝝ & purificatæ mētis intelligentia.
Hinc sanctus Andreas dixit: Magnum esse crucis mysterium, ⌊quo⌋ mysterio, hoc est, pro-
pter quā sacram & mysticam seu abditā rōnem, ac fructuosissimā cām ⌊carne carnis cōditor⌋
Iohan. 17 hoc est, ipse vnigenitus p̄ris Christus conditor, id est, creator, carnis. i. totius humani generis.
Esaie. 40 De quo apud Iohannem ipse loquitur deo patri: Dedisti ei potestatem oīs carnis. Esaias q̄q;

Videbit

A
« Videbit omnis caro salutare dei nostri,⌊suspensus est patibulo⌋.i.cruci affixus,carne.i.in corpore suo mortali.Quemadmodũ in Esaia prædixit:Corpus meũ dedi percutientibus.Et bea- Esa.50
tissimus Petrus in prima sua canonica:Peccata,inquit,nostra portauit in corpore suo super lignũ.Nempe ob hanc mysticã rationẽ voluit deus pater Christũ pati,& tradidit eum pro nobis.Sicut ad Romanos asserit Paulus:Proprio filio suo non pepercit,sed pro omnibus nobis tradidit illũ.Vnde in Iohanne fertur:Sic deus dilexit mundũ,vt filium suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in ipsum,non pereat,sed habeat vitã æternam.Porrò Iudas tradidit Christũ ex auaritia,quẽ Iudæi tradiderunt in mortẽ ex inuidia.Non itaq; casu,sed ex diuina præordinatione & sapientiali mysterio factũ est,ꝙ mundi saluator hoc genus mortis, videlicet crucifixionẽ,sustinuit.Nã vt copiosius succurreret mundo,voluit acerbissimam atq; ignominiosissimam mortem pati pro eo.Rursus,qm̃ primus homo peccauit de fructu ligni sibi prohibito comedendo:voluit Christus mortem patiendo in ligno,satisfacere pro primo illo originali peccato,ac cæteris vitiis inde sequutis.Itez,quia diabolus vicit primos parentes ꝑ esum fructus ligni,vtpote de arbore scientiæ boni & mali,voluit Christus superare diabolũ,obediendo
« deo patri vsq; ad mortem ac crucis supplium.¶⌊Cõfixa clauis viscera tendens manus vesti-
« gia⌋.i.conditor carnis Christus tendens.i.in cruce extendens viscera manus.i.carnes manuũ suarum sub pelle earum contentas & tectas,vestigia.i.etiam suos sacratissimos pedes.Sicq; sumitur effectus pro causa,quia per pedes causantur impressiones,quæ vestigia nuncupant.Viscera inquam atq; vestigia cõfixa clauis.i.clauis perforata & cruci affixa.Iuxta illud psalmi: Fo-
B derunt manus meas & pedes meos.Zacharias quoq;:Dicent,quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarũ?Deniq; viscera ista manuum ac pedũ sunt carnes tenerrimæ mirabiliter passibiles atq; læsibiles.Hinc mors confixorum per manus & pedes in ligno est vehementer nimis pœnalis,amara,grauissima,præsertim quoniã configuntur & perforantur in locis neruosis,in
« quibus sic perfodi pœnalissimũ est propter concursum neruoꝝ atq; venaꝝ,⌊redemptionis
« gratia hic immolata est hostia.⌋Hic.i.ipse Christus immolatus est hostia.i.obtulit semetipm̃ patri æterno hostiã salutarem pacificã:gratia redemptionis.i.causa redimendi nos gratiose. Per hoc nãq; ꝙ filius dei ex ardẽtissima charitate,prõptissima obediẽtia,profundissima humilitate,maxĩa pietate,summoq; zelo diuini honoris,subiit ac tolerauit acerbissimũ istd̃ suppliciũ mortis,passio eius ineffabiliter meritoria,fructuosissima & efficacissima fuit,ad redimendũ totum genus humanũ:Imò meriti quodammodo infiniti,eo ꝙ natura humana,quæ sic patiebatur,fuit non solum præ vniuersis creatis sanctissima,dignissima,ac patri æterno gratissima,sed etiã,qm̃ immediate ac hypostatice fuit coniuncta verbo æterno ac diuinæ naturæ:sicq; efficaciã & idoneitatem ad redimendũ ac promerendũ quodmodo infinitã habebat,quod exuberãtissimũ Christi meritũ nominatur thesaurus ecclesiæ,ex cuius plenitudine indulgentiæ conceduntur,cuius thesauri erogatio à Christo cõmissa est summo pontifici,tanq̃ pleno ac generali Christi vicario.Præterea de hac Christi immolatione per Esaiã fuit prædictũ:Oblatus est quia voluit.Vnde ad Ephesios disseruit Paulus:Christus dilexit nos & tradidit semetipm̃ pro
« nobis,oblationẽ & hostiã deo in odorem suauitatis.¶⌊Quo⌋.s.præfato mysterio ipse Chri-
« stus,⌊vulneratus insuper⌋.i.vltra prædictã suspensionẽ in patibulo,transuerberatus in latere
« ⌊mucrone⌋.i.ferreo cuspide seu acumine,⌊diræ lanceæ⌋.i.hastæ militaris horrendæ,iuxta il-
C lud Iohannis:Vnus militũ lancea latus eius aperuit.Hinc in Zacharia Christus prænunciauit:
« Aspicient ad me quẽ confixerunt,⌊vt nos lauaret crimine,manauit vnda sanguine.⌋Vnda.i. aqua,manauit.i.fluxit,sanguine.i.simul cum sanguine, sicut præallegato cap.addit Euangelista:Continuo exiuit sanguis & aqua,vt nos lauaret.i.pretio sanguinis sui ac merito effusiõis eius purgaret crimine.i.ab originali peccato,cæterisq; excessibus,secundũ illud Apoc.Qui dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.Atq; ad Ephesios:Chr̃s dilexit ecclesiã & tradidit semetipsum pro ea,vt illã sanctificaret,mũdans illã lauacro aquæ in verbo vitæ, vt
« exhiberet sibi gloriosam ecclesiã.Cõsequenter author crucẽ cõmendat.¶⌊Impleta sunt q̃ ce-
« cinit Dauid fidelis⌋.i.ea quæ Dauid fidelis fidelitate fidei,q̃ est theologica virtus.Fidelitate q̃q; morali,q̃ est pars iustitiæ qua promissa & verba addicta implentur & verificanť,qui primo Regũ testatur:Dñs retribuet vnicuiq; secundũ iustitiam suam & fidem,cõcinit.i. prophetice ceci-
« nit,& consonanter aliis prophetis prædixit,⌊carmine⌋.i.in cantico spũalem lætitiam conti-
« nente,puta in psalmo.95.⌊dicens in nationibus,regnauit à ligno deus⌋.i.Christus deus & homo in vnitate persone,regnauit.i.virtute ac merito suæ salutificæ atq; sacratissimæ passionis regium principatum obtinuit,secundũ naturam humanã,secundum quã & promeruit in tota militante ecclesia regnando per fidem & gratiam in corde credẽtium,& per vicarios suos ꝓlatos,principesq; fideles,præsidẽtes toti populo Christiano,quemadmodũ apud Iohannẽ prædixit:Si exaltatus fuero à terra,omnia traham ad meipsum.Vnde per Danielem est prædictũ: Antiquus dierum.i.pater æternus, dedit ei potestatem & honorẽ & regnum,& omnes populi,tribus & linguæ seruient ei.Hinc additum est,in natiõibus.i.in gentiliũ generationibus,quas

1.Pet.2 · Esa 53 · Ro.8 · Iohã.3 · Gene.3 · Psal.21 · Zacha.13 · Eph.5 · Esa.53 · Eph.5 · Iohan.19 · Zacha.12 · Iohan.19 · Eph.5 · 1.Reg.26 · Iohan.12 · Dani.7

Johan. 10 vbiq; terrarum per gloriosos apostolos, eorumq́ adiutores, conuertit, sicut apud Iohannẽ est D præfatus: Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Porrò ipsos gentiles Iudæi consueuerunt communi nomine appellare nationes, quasi paruipensiue, Act. 10 propter eorum pristinam infidelitatẽ. Sic quippe conuerso Centurione Cornelio & gentibus secum collectis, dixerunt Iudæi: Ergo in nationes gratia dei effusa est? Sic aũt Christus regnauit in nationibus à ligno, i. cito post suspensionẽ & mortem suam in crucis patibulo. Factus est Esa. 9 em̃ (vt in Esaia legitur) principatus eius super humerũ eius, quando videlicet baiulans sibi cru- Matt. 27 cem exiuit: qua humiliatione & ignominiosissima passione meruit & post expirationẽ in cruce sortitus est regnum & dominationem toto orbe terrarũ. Hinc in prima sua canonica prin- 1. Pet. 2 ceps affirmat apostolorum: Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. De hoc & vna Sibyllarum, i. gentilium prophetissarum vaticinata est, Felix ille deus qui ligno pendet ab alto. Nihilominus (vt dictum est sæpius) Christo secundum suam humanitatem etiam ratione hypostaticæ vnionis suæ naturæ humanæ cum verbo æterno, cõpetit & à principio vnionis illius instanti cõpetebat dominium, regnũ & iudiciaria potestas omnium populorũ totiusq́ creaturæ. Veruntamen in Hebræo non habetur, à ligno. Idcirco Hieronymus iuxta Hebraicam transtulit veritatem, Dicite in gentibus, quia dominus regnauit. Hinc probabiliter æstimatur ꝙ complexum istud, à ligno, primo appositũ sit per modum glossæ interliniaris ab aliquo expositore. Deinde ex imperitia scriptorum textui additum. Postremo de Christi passione & eius regeneratione ac regno in nationibus loquutus est Dauid in multis psalmis, præsertim psalmo. 21. in quo inter cætera legitur: Foderunt manus meas & pedes meos, dinume- E rauerunt omnia ossa mea. Hauddubium, quin in affixione & suspensione Christi in cruce. Deinde ibidem de cõuersione nationũ ad Christum subiungitur: Reminiscentur & conuertentur ad dominũ vniuersi fines terræ. Et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentiũ. Quoniam domini est regnũ, & ipse dominabitur gentium.

¶ ⌊Arbor⌋. i. ò tu crux quæ es arbor. i. lignũ vitale. Arbor vero proprie nominatur lignũ adhuc vegetatiua aĩa ĩformatũ, & ita crux arbor nõ est. Attamẽ adhuc ꝑ similitudinẽ arbor vocatur, quoniã spũaliter & causaliter viuit, & lignum viuificum ac vitale pronũtiatur, inquãtum instrumentaliter humanæ cooperatur saluti. Vel, arbor sumitur hic extense pro ligno, ⌊decora & fulgida.⌋ Crux em̃ supernaturaliter exaltata, decorata, & pulchrificata est varijs modis, atq; (vt affirmat Chrysostomus) radijs solis splendidior in iudicio apparebit, ⌊ornata regis purpura,⌋ id est, præstantissima ac regia Christi carne & eius contactu, cuius etiam sacro attactu aqua vim purgatiuam peccati sortita censetur. Vel, purpura. i. roseo atq; purpureo sanguine saluatoris, de quo deprompsit archiapostolus: Non corruptibilibus auro vel argento redẽpti estis, sed prætioso sanguine Christi, ⌊electa digno stipite⌋. i. præordinata diuinitus ex radice seu trunco præclaro, ⌊tam sancta membra tangere,⌋ vtpote dorsum, manus & brachia, pedes & crura domini saluatoris. In his verbis alloquitur crucem, non ꝙ illa intelligere queat, sed vt ipsimet in honorem sanctæ crucis, potius autem crucifixi excitemur. Præterea de hoc sanctæ crucis decore & fulgore gloriosus Andreas apostolus dixit: Salue crux, quæ in corpore Christi es dedicata, & membris eius tanquã margaritis ornata. O bona crux, quæ decorem & pulchritudinem de membris domini suscepisti. ¶ ⌊Beata, cuius brachijs secli pependit pretiũ⌋. i. tu ò crux beata es, nõ formaliter, cum nõ sis res capax vitæ & salutis, sed instrumentaliter, q̃niam ad mundi beatitudinem recuperãdam materialiter cooperata es & mediũ quoddam effecta, cuius brachijs. i. in cuius partibus instar brachiorum extensis, secli pependit pretium, id est Christus cuius sanguine pretioso, seculũ. i. genus humanum est liberatũ. Cuius vtiq; Christi valor & dignitas tantæ fuit præstantiæ, ꝙ minima portio sanguinis eius suffecisset redimere totum captiuum, venundatũ, & amissum hominum genus, ⌊statera⌋. i. libra ⌊facta est corporis⌋ Christi quod in cruce pependit, sicut res cuius valor seu quantitas per staterã inuestigatur, Sic quãta extiterit dignitas corporis Christi, hinc patuit, ꝙ eius in cruce ascensio sufficiens & supersufficiens fuit ad redimẽdum genus humanum, ita ꝙ particularis & temporalis mors corporis Christi idonea fuit eripere genus humanum à morte vniuersali, spũali ac æternali, imò & vitam gratiæ omnibus promereri, vitamq́ gloriæ adipisci. Hinc subditur, ⌊prædamq́ tulit tartaris⌋. i. infernalibus potestatibus ac tormentis abstulit genus humanum, quod maligni spũs suo abstulerant creatori, ac in suam redegerant potestatem, ita ꝙ omnes ante Christi Luc. 11. passionem descenderunt ad locũ aliquem inferorum. Vnde in Euãgelio Christus expressit: Cũ fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet: Si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa vasa eius eripiet, & spolia eius distribuet. Ab Esaia quoq; de Chri- Esa. 53 sto prædictũ est: Dispertiam ei plurimos, & fortiũ diuidet spolia, pro eo ꝙ tradidit in mortem animã suã. Insuper Christus prædã abstulit tartaris, sanctos de lymbo patrũ educẽdo ac deten- Osee. 13 tos in purgatorio tẽpore opportuno. Vnde ꝑdixit per Osee: De morte redimã eos. Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne. ¶ ⌊O crux aue spes vnica⌋. i. ò tu crux existens spes vnica

id est

id est, spes principalis ac summa. Hoc est principium spei nostræ obiectum, aue. i. sine omni
væ sis salutata ac felix. Istud referẽdum est ad rem signatam & figuratam, puta ad Christũ cru-
cifixum potius quàm ad crucem signãtem & figurantem. Idem nãq; motus est in figuram & fi
guratum, qui tamẽ motus in figuratum principaliter fertur, secundum philosophum. Hinc se
“ quentia de Christo potissimũ intelligũtur, ⌊auge pijs iustitiam⌋. i. in hominibus deuotis per-
fici & augmenta ipsam iustitiam, sine qua nõ habetur vera deuotio, quæ est promptitudo vo-
luntatis ad ea quæ dei sunt, hoc est, ad actus cultus diuini. Estq; deuotio actio latriæ, quæ est
pars subiectiua. i. species iustitiæ. Potest quoq; per iustitiam designari quælibet virtus, quia iu-
stitia est virtus cõmunis, imò omnis virtus secũdum philosophum, & hoc secũdum vnã iusti-
“ tiæ acceptionem, ⌊reisq; dona veniam⌋. i. his qui adhuc in sordibus sunt indulge, gratiam sa-
“ luberrimæ cõtritionis infunde, sicq; vniuersos saluifica ¶⌊Te summa deus trinitas⌋. i. ô trini-
“ tas summa, quæ vnus es deus, ⌊omnis spũs⌋ rationalis & intellectualis, ⌊collaudet⌋ te. i. simul
te laudet per charitatem vniti, iuxta illud psalmi: Exaltemus nomẽ eius in idipsum, & referen-
do hoc ad ecclesiam triumphãtem est vox congratulationis & cõplacentiæ, quoniam illa ec- Psalm. 33
clesia nostra exhortatione & oratione nõ eget: referendo autem hoc ad ecclesiam militãtem,
extat oratio, vt sit sensus, Omnis spũs. i. omis anima rationalis viatorum te collaudet. i. gratias
tibi agat super tantis beneficijs quæ nobis cõtulisti per Christum, teq; in omnibus benedicat: &
“ deprecetur vt des ei gratiam hoc agendi, ⌊quos per crucis mysterium saluas, rege⌋. i. gratiose
guberna, & ad beatitudinem æternam perduc, per secla. i. in tempore peregrinationis & du-
rationis vitæ istius eos quos saluas. i. redemisti & saluare dignaris, per crucis mysterium. i. per
ea quæ Christus in cruce pro nobis sustinuit, & per secretã crucis gratiã ac virtutem, per quas
dæmones & peccata prorsus vincuntur. Amen. Ecce hũc deuotissimum, cõpendiosissimũ, my
sterialemq; hymnum cum ingenti recollectione, feruore, puritate deuotissime decantemus, cũ
intima gratitudine atq; præcordiali compassione dominicæ passionis, contemplantes & ad-
mirantes altitudinem sapientiæ & consilij superbeatissimæ trinitatis in recuperationẽ nostræ
salutis, per admiranda mysteria saluatoris. Ad laudem & gloriam omnipotentis.

¶In festis paschalibus Hymnus.

¶Commendatur in eo sacer dies paschæ triumphali Christi resurrectione, generis
humani redemptione, fidei institutione Christianæ, angelorũ exulta-
tione, latronis pœnitẽtia, mortis interemptione celeberrimus.

Author ex phrasi creditur Ambrosius.

Carmen Iambicum trimetrum.

HIc dies verus dei.⌋ Omne tempus est dei creatoris, qui (vt in Daniele habetur) mutat
tempora & ætates. Et cui cantamus in psalmo: Tuus est dies & tua est nox. Propter Dan. 2
quod Chrũs in Euãgelio protestatur: Dñs est filius hominis, etiam sabbati. Quod ei
secundũ deitatis naturã potissimũ conuenit, quãuis & secũdum naturam assumptam
aliquo modo hoc ei cõpetat, inquantũ secundũ eam quoq; omni prælatus est creaturæ. Porro
quo in aliquo die aut tẽpore deus præclariora exercet opera omnipotentiæ, iustitiæ ac miseri-
cordiæ suæ, eo dies ille seu tẽpus appropriatius ac specialius dicitur dies seu tẽpus dei. Hinc de Johã. 2
Christo in Euãgelio sancti Iohãnis frequẽter asseritur: Nondũ venit hora eius, aut simile ali- Johã. 7
quid, vt: Tẽpus meũ nondũ aduenit. Sic itaq; de hoc die solennitatis paschalis merito canitur.
“ ¶⌊Hic est dies verus dei⌋. i. dies qui vere & propter realem veritatẽ rerũ gestarũ spũaliter ascri
bitur Christo ac toti supsublimi trinitati, propter Chri resurrectionẽ & frequentẽ apparitio-
“ nẽ in die isto, & alia grãe atq; potẽtiæ suæ opa die isto exhibita, ⌊sancto serenus lumine⌋ cla-
rus lumine saluatoris & clarificatus potẽtia suæ resurrectiõis, ac refulgẽtia suæ apparitiõis, Lu-
ce quoq; suæ sapiẽtissimæ informatiõis, qua eos informauit, qbus apparuit, & itẽ multiplici grã
qua cõsolabat eos tũc, imo & sanctos qs hoc die de lymbo eduxit, iuxta illud Zacha. Tu qq; in
sanguine testamẽti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in q nõ est aqua. Ideo scriptũ est & prophe Zach. 9
tatũ de die hoc: Hæc est dies quã fecit dñs, exultemus & & lætemur in ea. Sic demũ intelligi po Psalm. 117
test & verificari qd sanctus Maximus psul ac alij quidã sancti affirmãt, solẽ hoc die solito clarius
choruscare, Nõ q sit augmẽtatio lucis in ipso realiter sole, sed iuxta modũ loquẽdi scripturæ, q
luminaria cœli clarius splẽdere aut obscurari scribunt, secũdũ q hoibus in ipsis diebus maiora
prospera seu aduersa eueniũt. Vnde p Ezech. dñs loquit Pharaoni: Cũ extinctus fueris, operiã
“ cœlos sacco, & luminaria cœli mœrere sup te faciã, ⌊q diluit sanguis sacer⌋. i. ptiosus & sanctꝰ Ezech. 3
“ Chri sanguis & eius effusio deleuit & expiauit, ⌊probrosa mũdi crimina⌋. i. vitiosa hoĩm igno
miniosa improperijs atq; cõuitijs plena, inhonestissima, detestãda. Veruntñ istud fecit sanguis
Chri in die sancto parasceues. De quo p Zach. dñs dixit: Auferã iniquitatẽ terræ illius in vna
die. Tunc inquã sanguis Chri id egit, qtũ ad sufficientiã & itẽ qtũ ad efficientiã q ad sanctos in Zach. 3
lymbo detẽtos, q anima Chri ad eos descendẽte protinus deũ videre cœperũt p spẽm, ablato
iã reatu originalis peccati ptio sanguinis Chri. Porro in die resurrectiõis Chri sanguis sacer id

fecit in quibusdã viatoribus p efficientiã,qui tũc fidẽ & grãm recuperauerũt. Tunc itẽ sanguis D
Chr̃i fecit hoc ipm,quantũ ad manifestationẽ,quo ad eos qbus innotuit tũc fructus dñicæ pas-
sionis. Hinc sequit.¶⌊Fidẽ refundẽs pditis,cæcosq; visu illuminãs,⌋queadmodũ dictũ est,tẽ
pori ascribunt ea q̃ fiunt in tẽpore. Et sic dies dñicæ resurrectiõis phibet pditis.i.incredulis &
iniquis fidẽ refundere,qa per Chr̃i resurrectiõnẽ pcipue reparata, roborata & aucta est fides
Luc.24 catholica,sicut p eius sepulturã videbat pcipue euacuata,in tantũ,q discipuli eius dixerũt:Nos
Acto.2 aũt sperabamus. Vnde apostoli potissimũ curauerunt Christi resurrectiõnẽ probare, sicut in
3.4.5 actibus eorũ recitat:Virtute magna reddebãt apostoli testimoniũ resurrectiõis Iesu Chr̃i dñi
Acto.4 nostri,imò & tũc cœperũt apostoli in fide firmari,qui tẽpore passiõis & sepulturæ fuerunt in ea
scãdalizati ac ĩfirmati,in tm̃,q princeps eorũ cœpit anathematizare & dicere, qa nõ noui ho
minẽ istũ. Verũ hoc die cõfessi sunt,qa surrexit dñs vere & apparuit Simoni. Sic q̃q; dies iste,id
est Chr̃s in die hoc illuminauit cæcos.i. peccatis & infidelitate excæcatos lumine fidei,splen-
Esa.42 doreq; gr̃æ ac virtutũ,imò resurrectio Chr̃i facta hoc die,toto orbe terrarũ illuminauit genti-
les,multaq; milia Iudæorũ ad credendũ in Christũ,prout apud Esaiã deus pr̃ loquit Chr̃o:De-
Esa.49 di te in fœdus populi,in lucẽ gentiũ,vt aperires oculos cæcorũ. In eodẽ q̃q; propheta Chr̃s de
fructificatiõe sua in gentiliũ cõuersione testatus est:Glorificatus sum in oculis dñi,& dixit:parũ
est vt sis mihi ad suscitãdas tribus Iacob,& fæces Israel cõuertẽdas:dedi te in lucẽ gentiũ,vt sis
salus mea vsq; ad vltimũ terræ. Cuius rei exemplũ subiungit interrogatiue,⌊quẽ⌋ supple ho-
minẽ, quantũlibet lapsum ac reũ,⌊nõ soluit⌋.i.absoluit ⌊graui metu⌋.i.à formidine deprimẽ
te,immoderata atq; ad desperationẽ inclinãte,⌊latronis absolutio?⌋quẽ Chr̃s in cruce absol E
uit & purgauit totaliter à suis peccatis, quantum ad culpã & pœnam,quãdo & dixit ac promi-
Luc.23 sit eidem:Amen dico tibi,hodie mecũ eris in paradiso. Tunc quippe infudit ei sufficientem &
plenã contritionem,fidem & charitatẽ.¶⌊Qui⌋.s.latro⌊præmiũ mutans cruce⌋.i.in cruce
pendendo,patiendo,ac pœnitendo,mutauit præmiũ suum,quia iam ante promeruit cõdem
nari,& in cruce mox meruit saluari,⌊Iesum breui quæsiuit fide⌋.i.grãm & salutẽ à Chr̃o pe-
tiuit celeri cõfessione ac deprecatione,dicẽdo ad impœnitentẽ latronẽ, qui Christũ blasphe-
mauit:Neq; tu(inquiens)times deũ,q in eadẽ damnatione es:& nos quidẽ iuste. Nã digna fa
ctis recipimus, hic vero nil mali gessit,⌊iustosq; pruio gradu præuenit in regnũ dei⌋.i.etiã an
te apostolos ac cæteros iustos adhuc in mũdo hoc existẽtes, pũenit in regnũ Christi, pro quo
orauit:Dñe memẽto mei,cũ veneris in regnũ tuũ,vt Luc.23.recitatur. Deniq; Chr̃s ante la-
trones expirauit, vt Iohan.19.patet:& ita ante animã latronis huius in lymbũ ingressus est pa-
Luc.23 trũ:quos protinus beatifica illustrauit visione,vt dictũ est. Deinde post modicũ animã latro-
nis illuc peruenientẽ. Hæc vero beatifica visio spũalis est paradisus,de quo protulit dñs:Hodie
mecũ eris in paradiso. Idcirco q quidã exponẽdo hic dicũt,q latro præuenit existẽtes in lym-
bo in visione diuinæ essentiæ,nõ videtur sapienter prolatũ,imo in hac visione parũper sequu-
tus est eos.¶⌊Opus stupent & angeli⌋.i.angeli gloriosi admirabantur opus nostræ redẽptio-
nis,⌊pœnã vidẽtes corporis⌋.i.cognoscẽtes ineffabilem acerbitatẽ passionis Chr̃i in corpo-
re patiẽtis,imo & in anima,etiã quantũ ad singulas eius vires,inquantũ in essentia animæ erãt
fundatæ ac respectũ habebãt ad obiectũ creatũ. Nihilominus vires superiores animæ Christi,
p comparationẽ & respectũ ad increatũ obiectũ erant in gaudio beatæ fruitionis. Quod totũ F
reuera tam vehemẽter mirabile est,q angeli quoq; hinc merito mirabãtur, præsertim q deus
& homo tãta & talia sustinebat. Potest item exponi,q angeli intuentes latronẽ in tãta corpo-
ris sui afflictione Christũ quærentẽ,pœnitẽtem ac veniã obtinẽtem,admirati sunt totum hoc
opus & tantã dei clemẽtiam. Vnde adiungitur,⌊Christoq; adhærẽtem reum,⌋puta latronẽ,
Christo p fidẽ,spem & charitatẽ,cæteras quoq; virtutes se applicãtem,⌊vitã beatã carpere,⌋
.i.æternã salutẽ pro suæ cõuersionis,cõfessionis,ac pœnitẽtiæ pmio obtinere,de qua ait salua-
Iohan.17 tor:Hæc est vita æterna,vt cognoscãt te verũ deũ,seu vitã beatã.i.summæ felicitatis obiectum
essentialr felix & viuũ. Vnde & Chr̃s fatet:Ego sum via,veritas & vita. In hoc latrone pposuit
Chr̃s oĩbus nobis pietatis ac gr̃æ suæ exẽplum,vt nemo oĩno desperet,vidẽs latronẽ tã facilẽ
¶⌊Mysteriũ mirabile⌋.i.res profunda,mĩa diuina est,istud (ac repẽte cõtritũ ac saluatũ.
q̃d subdit,⌊vt abluat mũdi luem,pctã tollat oĩm,carnis vitia mundans caro⌋.i.vt caro supple
Chr̃i,mũdãs vitia carnis.i.sua morte & sanguinis sui effusiõe delẽs & expians pctã carnaliũ ho-
1.Timo.2 minũ mediatorie ac instrumẽtaliter. Chr̃s etenĩ est mediator dei & hominũ,& eius caro,imò
tota humanitas sua fuit & est instrumentũ animatũ,immediatũ,coniunctũ,ac proprium verbi
æterni sibi vniti. Sicq; caro Chr̃i instrumẽtaliter ac meditorie virtute deitatis seu psonæ verbi
sibi cõiuncti,mũdauit & abstulit omniũ culpas,quãtũ in se erat. Ideo dicit vt abluat.i.purget &
Iohã.1. lauet luem mũdi.i.infectionẽ originalis peccati,prout sacratiss. Iohãnes Bapt. disseruit:Ecce
agnus dei,ecce q tollit pctã mũdi. Peccata tollat oĩm.i.nõ solũ originale gñis hũani pctm̃,ve-
rũetiã actualia & psonalia hoĩm vniuersorũ pctã,iuxta illud Esaiæ:Dñs posuit in eo iniquitatẽ
Esa.53 oĩm nostrũ. Vnde ab Heb.scripit apl̃us:Chr̃s oblatus est semel ad multorũ exhauriẽda pctã.
Atque

A Atq; in prima sua canonica princeps apl'o℞ deprompsit: Chr̄us semel pro pc̄tis nostris mortuus ē, iustus pro iniustis: vt nos offerret deo, mortificatos quidē carne, viuificatos aūt spū. De- « glutiēs mortē, vt vitę ęternę efficeremur hęredes. ¶[Quid hoc p̄t sublimius]. i. q̄d p̄t esse altius « ac dignius inter opa mīæ dei, [vt culpa q̄rat grām]. i. cōsideratio ppriæ culpę in hoīe attrito, emēdationē proponēte, instiget & moueat hoīem talē ad q̄rendā veniā & grām gratūfacientē à deo. Hinc vbi abūdauit pc̄m̄, abūdare solet & gr̄a. Et Psal'. fatet: Cōuersus sum in ærumna Ro. 5
« mea. i. cōsideratiōe miserię meę: dū cōfigit spina. i. remorsu & afflictiōe, [metūq; soluat chari Psalm. 31.
« tas]. i. dilectio Chr̄i ad nos dissoluat & auferat metū seruilē & inordinatū pœna℞ à cordibus nostris. Nā & nos pēsando q̄tū & qual'r ipse dilexit nos, spem & amorē cōcipimus ac opprimē tē metū abijcimus. Vnde ad Rom̄. profert apl'us: Nō accepistis sp̄m seruitutis ite℞ in timore, Ro. 8
sed accepistis sp̄m adoptiōis filio℞ dei. Ad Timot. quoq;: Non dedit nobis deus sp̄m timoris, 2. Timo. 5
sed virtutis & dilectiōis & sobrietatis. Insup charitas nobis infusa remouet metū mere seruilē: & cū pfecta extiterit, metū illū prorsus expellit, iuxta illud Ioh. Timor nō est in charitate, sed 1. Johā. 4
« pfecta charitas foras mittit timorē, [reddatq; mors vitā nouā]. i. mors & passio Chr̄i p modū meritorię causæ reparet & obtineat nobis vitā gr̄æ in p̄senti, & vitā glorię in futuro, glorificationē q; aīæ & corporis, vtpote duplicē stolā, iuxta q̄d in prouerb. legit: Oēs domestici eius Pro. 31.
vestiti duplicibus. In Osee q̄q; p̄dictū est: Viuificabit nos post duos dies. in die tertia suscitabit Osee. 6
« nos, & viuemus in cōspectu eius. ¶[Hamū sibi mors deuoret]. i. mors Chr̄o iniuste ac violenter illata, deuoret sibi. i. ad suijpsius destructionē deglutiat & extinguat hamū. i. vitā corporalē q̄ in Chr̄o fuit, quā ad tēpus breue extinxit, qua dum se voluit saciare ac illā vorare, ab eadē i resurrectiōe est pforata atq; extincta, Chr̄o immortal'r resurgēte impassibili corpore. Qui & me
B rito suæ mortis vniuersis electis etiā corporis immortalitatē promeruit: quā in gn̄ali resurrecti
« one adipiscent, [suisq; se nodis liget]. i. proprijs ligamētis, q̄bus & innocētissimū Chr̄m tenere & ligare p̄sumpsit, coartet: ne in hoībus, vt añ, dominiū habeat semp, sed tandē ab electis to 1. Cor. 15
taliter excludat, propter q̄d ait apl'us: Oportet mortale hoc induere immortalitatē, & tūc fiet Osee. 13
sermo q scriptus est: Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? tūcq; lęti cātabimus Psal. 123
« Laqueus cōtritus est & nos liberati sum⁹ [moriat vita oīm]. i. Chr̄s causal'r nō final'r vita oīm hoīm, qui & secūdū naturā assumptā est meritoria causa vitæ gr̄æ in cunctis fidelibus, immolet in cruce pro oībus. Referēdo hoc ad horā suę crucifixionis: ita q̄ hoc dicit p modū cōplacētiæ & gratulatiōis, gr̄a℞q; actiōis: q̄a de Chr̄i passione gaudēt & gr̄as agūt electi, inquantū p illam sumus redēpti, propter q̄d affirmat apl'us: Nos aūt gloriari oportet in cruce dn̄i n̄ri Iesu Chr̄i, Gala. 6
in quo est salus & vita & resurrectio n̄ra, p quem saluati & liberati sumus. Et rursus: Mihi absit Ibidē.
gloriari, nisi in cruce dn̄i n̄ri Iesu Chr̄i, p quē mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Hinc qui dā dixit deuotus: Scio, q̄a dulce vobis est verbū in sinu patris quiescēs, dulcius verbū caro factū Barnard. Johan. 1.
est, dulcissimū verbū in cruce suspēsum. Præterea vita oīm, vtpote Chr̄s, nō est mortua neque passa secundū naturā diuinā, qua essential'r vita est, sed secundū naturā assumptā, qua vitā participauit, & vitā corporalē in triduo mortis amisit. Ideo vita hæc dicit mortua, propter vnita-
« tē psonæ vtriusq; in Chr̄o naturæ, [resurgat vita oīm,] q̄d factū est tertia die, qua resurrexit à morte corporali ex mortuis. i. ex nūero & de nūero mortuo℞. Quod etiam p modū maxime
« gratulatiōis depromit: q̄a de Chr̄i resurrectiōe oēs electi gauisi sunt & lætant. ¶[Cū mors per
« oēs transeat]. i. mors naturę oēs mortales occidat in corpore, iuxta illud in psal'. Quis est ho- Psalm. 88
C mo q viuet, & non videbit mortē. De hoc ad Rom̄. diffuse scribit apl'us, qual'r mors p oēs pertransijt. Hæc mors est effectus originalis peccati, quanq̄ sit etiā naturalis ex cōmixtione elemētorū & naturali cōplexiōe cōcomitās, q̄m omne cōplexionatū & mixtū ex sua corruptibile est
« natura, [oēs resurgāt mortui,] p̄sertim in die vniuersalis iudicij, q̄d supnaturaliter fiet & merito mortis Chr̄i: tūc cōsequent beatā immortalitatē electi, propter quod dixit apl'us: Sicut in 1. Cor. 15
Adā oēs moriunt, ita in Chr̄o oēs viuificabunt. Et ite℞: Per vnū hoīem peccatū in hūc mundū intrauit, & p peccatū mors. Est aūt originale pc̄m̄ defectus seu carēria originalis iustitię debitæ inesse secūdū Anselmū. Potest itē exponi de morte culpę, de qua saluator: Dimitte (inquit) Matth. 8
mortuos sepelire mortuos suos. Et Paulus: Vidua q̄ in delitijs viuit, viuēs mortua ē. Hęc mors
« transit p oēs, dicēte aplo Iacobo: In multis offendimus oēs: & de vtraq; morte exponit illud sa Sap. 2
« piētię: Inuidia diaboli mors intrauit in orbē terra℞, [cōsumpta mors]. i. mors corporalis de-
« structa, [ictu suo]. i. pcussione & læsione, quā formal'r intulit corpori Chr̄i, cuius occisione in
« electis occisa est, q̄tū ad hoc, q̄ merito mortis Chr̄i immortalitatē sunt sortituri, [perisse se solā gemat] in electis & hoc iā radicaliter & virtual'r in merito Chr̄i. Loquit demū author hymni de morte hac metaphorice, quasi de re positiua & viua, cū t̄n formal'r mors, ac proprie non sit nisi priuatio vitæ. Ve℞ eo modo quo dicit esse, vigere, durare, dicit & perire, expelli & gemere. Sicut & cæcitas dicit esse in oculo & expelli ab eo. Postremo, vt hūc hymnū debita alacritate cātemus, à morte aīæ penitus resurgamus, & cū Chr̄o sp̄ualiter eleuemur, q̄ sursum sunt q̄rendo & sapiēdo, carnalia vilipendēdo, vilia & externa vitādo solatia, loquacitates & leuitates,

incuſſ odiam cordis & quicquid offenſiuum eſt dei, cuius ſanctã, ſummã ac metuendã præſentiam vbiq; & ſemper penſemus, totisq́; viribus veneremur, erubeſcentes in eius conſpectu inſipienter, inique ac viliter nos habere. Gloria tibi domine. D

¶ In feſto Aſcenſionis domini hymnus.

¶ Celebratur in eo glorioſa Chriſti aſcenſio, qua ſuper omnes cœlos exaltatus ſedet ad dexteram patris, angelicorum quoq; ſpirituũ veneranda exultatio & humilis ad Chriſtum laus ac gratiarum actio.

¶ Author creditur Ambroſius. Carmen Iambicum trimetrum.

OPtatus votis omniũ. In hoc iucundiſſimo feſto hymnus iſte ſpũali iucunditate exuberans, cũ interna lætitia eſt cantandus. ⌊Optatus votis omniũ ſacratus illuxit dies⌋ .i. dies iſte aſcẽſionis Chriſti rememoratiuꝰ & celebratiuꝰ illius, ſacratus .i. ſacra Chriſti aſcẽſione honoratus & deputatus cõmemorationi ac venerationi ipſius, optatus votis omniũ .i. deſideratus pijs affectibus cunctorũ fideliũ, qui hoc die eminẽter gaudent in dño, cõtemplãtur ſuperna, atq; ad Chriſti aſpirãt præſentiã, qui hoc aſcendẽdo ac redeundo ad patrẽ, compleuit totius itineratiõis ſuæ progreſſum. Quemadmodũ in motu circulari reditur ad exitus punctũ, ⌊quo (die) Chriſtus mũdi ſpes⌋ .i. obiectũ & cauſa atq; materia ſpei fideliũ in hoc mũdo degentium, & bonũ ſummũ ab eis ſperatũ, vtpote ⌊deus,⌋ ad quẽ orat Pſalmiſta: Exaudi nos deus ſalutaris noſter, ſpes omniũ finium terræ, ⌊cõſcendit cœlos arduos⌋ .i. ſublimes ad pertingendũ difficiles, qm̃ regnum cœlorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud. Etenim arta eſt via ſalutis perducẽs ad alta cœlorũ. Hinc prædixit propheta: Pſallite dño, qui aſcendit ſuper cœlos cœlorũ. Iſta aſcenſio competit Chriſto ſecundũ naturã humanã. Veruntamẽ ſecundũ naturã diuinã etiam cõuenit ei aſcenſio, per eminentiã vltra cũcta creata, & ꝑ innoteſcentiã excellẽtiæ ſuæ in cordibus cõtemplatiuorũ, atq; per operationem in ſummis. Vnde in E

Deu.33 Deuteronõ. Moſes ſcripſit: Aſcenſor cœli auxiliator tuus. Et Pſalmiſta: Aſcendit ſuper Cherubin, & volauit. ¶ ⌊Aſcendens in altũ dñs,⌋ quia (vt ſanctus aſſerit Paulus) aſcẽdit ſuper omnes cœlos: nõ ꝙ ſit ſecundum humanitatẽ extra & ſupra cõuexum cœli empyrei, imò intra cõcauum eius cõtinetur ac reſidet: & ſuper cœlum illud dicitur aſcendiſſe, qm̃ vſq; ad ſupremum eius peruenit, ⌊propriã ſedẽ remeans,⌋ propria ſedes Chriſti ſecundum deitatis naturam eſt æqualitas eius ad patrẽ, in quã æternalẽ & inuariabiliter ac ſupbeatiſſime cõquieſcit, & a qua nũquã & nuſquã recedit: ad quã nihilominus fertur aſcendẽdo remeaſſe, oſtendẽdo ſe illic nouo, ſpecialiq́; mõdo, videlicet etiã in aſſumpta humanitate, quã aſſumẽdo dicit deſcẽdiſſe, q ſe ibi antea monſtrauit in ſola deitate. Hinc altũ in quod aſcẽdit, poteſt intelligi cœlũ trinitatis, hoc eſt, infinita maieſtas & excellẽtia dei, oĩa ambiens, cõtinens, circũplectẽs. Porro propria ſedes Chriſti ſecundũ humanitatem, eſt quies & manſio eius in potioribus bonis patris, qm̃ increatis eius diuitijs copioſiſſime fruitur vſq; ad omnimodã ſuæ capacitatis repletionem: à qua tamen ſede ſecundum humanitatem ante nõ deſcendit, ſed remeaſſe perhibetur, ad cõmendandam vnitatem perſonæ in eo, qui ab exordio extitit ibi. Iuxta quem ſenſum ſubiungitur, ⌊gauiſa ſunt cœli regna⌋ .i. chori & ordines ſeu agmina angelorũ, qui omnes ſunt vnum totale regnũ, in quo perfectiſſime regnat creator, à quo nec in minimo & prorſus in nullo vnquã diſſentiunt. Sunt aũt plura particularia regna, ſicut & agmina. Conformiter ſunt vna totalis vniuerſalis triumphãs eccleſia, attamẽ dici poſſent plures particulares triumphãtes eccleſiæ, quẽadmodũ militans quoq; eccleſia interdũ dicitur vna, aliquando plures. Gauiſa ſunt ergo, ⌊reditu vnigeniti,⌋ de cuius receſſu ſeu deſcenſu non fuerunt contriſtata, ſed in eius aſcenſu ac reditu cum tanto triumpho ac ſpolio, nouum & ineffabiliter grande gaudium, ad accidẽtale pertinens præmium, in beatis illis eſt ortum, ſiue refulſit. Imo credendum videtur, ꝙ omnes illi glorioſi ciues ſuperni reuerendiſſime, celeberrime, ac iucundiſſime ei obuiam proceſſerunt, ac vſq; ad patris dexteram deduxerunt. Nempe ſi ſuper vno peccatore pœnitentiam agente gaudium eſt angelis dei, de vnoquoq; ſancto ad eorum ſocietatem ac beatitudinem pertingente exultant, quam indicibiliter amplius ſuper reditu creatoris ac reparatoris ruinæ & excidij vrbis ſuæ atq; conſortij. ¶ ⌊Magni triumphum prælij, mundi perempto principe, patris præſentans vultibus, victricis carnis gloriam.⌋ Ordo verborum eſt, Ipſe ſupple Chriſtus, præſentans .i. præſentem exhibens, vultibus .i. pijs conſpectibus dei patris, gloriam carnis victricis .i. glorioſam ſuam carnem aduerſariarum poteſtatũ ac omniũ aduerſitatũ ac pœnarũ ſuperatricem, triumphũ .i. quæ gloria carnis ſuæ fuit triũphus .i. victoria prælij magni .i. maximi belli, qđ in mũdo iſto exercuit, pſertim in paſſiõe cõtra aduerſarios ſuos inuiſibiles atq; viſibiles, & cõtra F

Pſalm. 23 aciem vitiorum ac tentamentorũ extrinſecorũ. Vnde fuit prædictum: Dominus fortis & potẽs dominus potens in prælio. In quibus omnibus vnigenitus dei, per ſapientiam, per charitatẽ, per fortitudinẽ & cõſtantiam cordis, interdum per taciturnitatẽ & ſe abſcondendo ac elongãdo, item per humilitatem, patientiamq́; præualuit. De hoc Chriſti prælio & triumpho diffuſe

Eſa.63 prophetatum eſt per Eſaiam: Quis eſt iſte qui venit de Edom? Vbi inter cætera fatur: Calcaui

eos in

A eos in furore meo,& cõculcaui eos in ira mea. Torcular calcaui solus. Atq; in Threnis: Torcu- Threno.1
lar calcauit dñs virgini filię Iuda. Hinc scd̃m Apl̃m expoliauit principatus & ptãtes. Vnde ipe- 1 Co.15
met Chr̃us in Euãgelio ꝓtestat̃: Nũc princeps huius mũdi eĳciet̃ foras. Et rursus: Ego vici mũ Johan 15
dũ. Sic'q; factũ est istud, mũdi pempto principe.i. superato diabolo, de q̊ passiõe instãte ꝓtesta Johan.16.
tus ē Chr̃us: Venit ad me princeps huius mũdi.i. hoĩm mũdanoꝝ & iniquoꝝ, qbus p̃ualet & Johan.14
dñatur tyrãnice. ¶ ⌊Est eleuatus nubibus⌋.i. ascẽdit in nube seu nubibus. Sępe etem̃ in scriptu Acto.1
ris ponit̃ nũerus singularis ꝓ pl̃i, & ecõtrario. Vnde in Actis narrat̃: Nubes suscepit eũ ab ocu
lis eoꝝ. Nec tñ putandũ, ꝙ ministerio indiguerit nubiũ, neq; eaꝝ virtute ascẽdit, imo nõ solũ
diuina virtute, sed etiã per dotẽ agilitatis hoc potuit & effecit. Iã nãq; corpus habuit glorifica
tũ. Apparuit aũt nubes in signũ excellẽtiæ eius, cuius magnificẽtia nubes discurrũt, ⌊& spem fe
cit credẽtibus⌋.i. sua ascẽsiõe p̃buit cũctis fidelibus materiã, incitamẽtũ & cãm sperandi, ꝙ &
ipsi post iudicĳ expletionẽ sil'cũ Chr̃o in corpibus gl̃ificatis ascendẽt in cœlũ empyreũ. Sic'q;
Chr̃i ascẽsio est nr̃æ futuræ ascẽsiõis exẽplar ac rõ, sicut eius resurrectio nr̃æ resurrectiõis. Pro
pter q̊d asserit Leo papa: Capitis p̃cessio spes mẽbroꝝ ē, ⌊aperiẽs padisum⌋.i. virtute & me-
rito suę passiõis remouẽs obstaculũ ingrediẽdi paradisum cœlestẽ, hoc ē, reatũ originalis pc̃ti,
vt supra expositũ est. Hinc apertio ianuę vocat̃ vnus effectuũ passiõis dñicæ. Itẽ per seip̃m in-
troeundo, & secũ multa electoꝝ milia illuc ĩtroducẽdo, aperuit paradisum illũ cœlestẽ, nõ cor
porali apertione, cũ & corpa illa cœlestia nõ frãgant̃, & corpa glorificata penetrẽt corpa in-
terposita absq; illorum diuisione, ⌊quem (paradisum) protoplastus,⌋ hoc est, primus homo,
⌊clauserat⌋ hoc est, cuius paradisi ingressum posteris suis, sicut & sibĳpsi, demeruit transgredi
endo dei præceptum. Propter quod hæreditas illa cœlestis sibi ac soboli suæ fuit ablata, quem-
B admodum habitatio paradisi terrestris. Veluti etiam pro crimine læsæ maiestatis posteri ex-
hæreditantur, secundum iura ciuilia.

¶ ⌊O grande cunctis gaudium⌋ Hoc est, magna spiritualis iucunditas debet merito vni-
uersis inesse fidelibus, ⌊quòd⌋ id est quia seu de hoc, quòd ⌊partus nostræ virginis⌋ hoc est, ꝙ
filius virginis gloriosæ, quæ est mater & domina omniũ nostrũ, ⌊post sputa⌋ id est, post con-
sputiones ⌊flagra (id est flagellationes) post crucem⌋ hoc est, crucifixionem, quas sustinuit ab
iniquis ⌊paternè sedi iungitur⌋ id est, in throno patris collocatur, & ei assidet & conregnat,
Quemadmodum in Apocalypsi loquitur: Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo,
sicut & ego vici, & sedi cum patre in throno eius. Quid autem sit thronus seu sedes Christi, & Apoc.3
dei patris, iam dictum est: Hanc honorationem Christus secundum suam humanitatem meru
it per suæ passionis acerbitatem & abiectionem, iuxta illud ad Hebræos: Videmus Iesum pro- Heb.12
pter passionem mortis gloria & honore coronatum. Vnde rursus ait Apostolus: Humiliauit
se, factus obediens vsq; ad mortem. Propter quod & deus exaltauit illum. Nihilominus omnis Phil.2
exaltatio & honorificentia illa debebatur etiam Christi humanitati ratione suæ hypostaticæ
vnionis cum verbo æterno, ex qua prælatus fuit om̃i enti creato. ¶ ⌊Agamus ergo gratias no
stræ salutis iudici⌋ Hoc est, Christo pro suis electis salubriter iudicanti, qui est iudex nostræ sa
lutis, quia in potestate eius est nos iudicando saluare & nos saluti adiudicare. Aliqui tamen le-
gunt indici, id est, ostensori nostræ salutis, quia ostendit quis mereatur salutem. ⌊Nostrũ quòd
corpus vexerit⌋ Hoc est, de hoc quòd corpus suum perduxit, eleuauit, ac trãstulit, ⌊sublimem
ad cœli regiam⌋ hoc est, ad altam aulam regalem cœli empyrei. At vero corpus Christi dici
tur corpus nostrum, qui eiusdem est speciei cum corpore nostro, & formatum ac sumptum ex
C corpore virginis gloriosæ, cuius corpus processit ex semine primorum parẽtum, ex quo pro-
dierunt & corpora nostra. Propter quod de Christo dicitur ad Romanos primo capitulo: Fa
ctus est ex semine Dauid secundum carnem. Cum'q; exaltatio corporis Christi sit exaltatio
corporis quodammodo nostri, atq; exemplar, spes & ratio futuræ exaltationis propriorum
corporum nostrorum. Debemus de prouectione corporis Christi, ipsi Christo regratiari.
¶ ⌊Sit nobis cum cœlestibus commune manens gaudium⌋ Hoc est, hoc gaudium commune
id est, generalis iucunditas, de eo quod protinus subditur: Sit manens nobis, hoc est, perseue-
ranter insit atq; inhæreat nobis, cum cœlestibus, id est, cum ciuibus regni cœlestis, de Christo,
vtputa de hoc, ⌊quòd præsentauit (hoc est præsentem exhibuit) se illis⌋ in sua ascensione, sicut
expositum est, ⌊& quòd se non abstulit nobis⌋ quàmuis enim non mansit nobiscum per visi-
bilem coexistentiam suæ humanitatis. Mansit tamen nobiscum per veram & realem in sacra-
mento præsentiã, per gratiosam quoq; inhabitationẽ & suæ deitatis maiestatẽ vbiq; pręsentẽ.
Vnde apud Matthęũ protestat̃: Ecce ego vobiscũ sum cũctis diebus vsq; ad cõsummationẽ se
culi. Et alibi: Non vos relinquam orphanos, vado, & venio ad vos. ⌊Nunc prouocatis actibus Matt.28
Christũ expectare nos decet⌋.i. cõgruit, vt Christũ expectemus p spem & bonã cõuersationẽ Joban.14
quousq; nos visitet, vel in morte, tũc nr̃as aĩas iudicãdo particulari iudicio, vel q̊tidie interim p
gr̃æ infusionẽ seu incrementũ siue p cõsolationẽ internã, actibus nũc prouocatis.i. bonis ope-
ribus in nobis excitatis & inflãmatis nunc, i. in istis solẽnĳs, vt, s, ex consideratione ascensionis

Chriſti & glorificationis eius per ſuam ignominioſam paſſionem, acerbiſſimam afflictionem, D
& conculcationem prouocemur & accendamur ad agendum viriliter, ad ſuſtinendum aduer-
Johan. 12 ſa hilariter, ad ſequendum Chriſtum perſeueranter, qui ait: Qui mihi miniſtrat me ſequatur,
Johan. 13. quia non eſt ſeruus maior domino ſuo. Vnde ait Apoſtolus ad Hebręos decimo capitulo: Cō
1. Petri. 2 ſideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonoꝶ operum. Itemq́ȝ ad Romanos octa-
uo capitulo: Si compatimur, & conregnabimus. Hinc & archiapoſtolus Petrus eſt loquutus:
Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius, ⌊taliq́ȝ
vita viuere,⌋ hoc eſt, taliter, tam purè & ſpiritualiter, imo tam Chriſtiformiter conuerſari,
⌊quæ (vita) poſſit cœlos ſcandere⌋ id eſt, glorioſam in cœlum aſcenſionem promereatur. Et-
1. Johan. 2 enim qui ſe dicit in Chriſto manere, debet ſicut ille ambulauit, & ipſe ambulare. Itaqȝ conuer-
Phil. 3 ſatio noſtra in cœlis ſit, & impleamus illud Apoſtoli ad Titum ſecundo capitulo: Sobrie & iu-
ſte & pie viuamus in hoc ſeculo, expectātes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni dei. Ex
contemplatione igitur diuinorum ac æternorum aſpernemur, vt ſtercora, omnia iſta carna-
lia & terrena. Exemplo Chriſti & ſanctorum accendamur quotidie ad meliora. Nullum tem-
pus putemus longum, nullum actum difficilem, nullum laborem moleſtum, nullam aduerſita-
tem prægrauidam, quibus deum honorare & ei placere, atque ad deſiderabiliſſimum eius intu-
itum beatificum pernenire valemus. ¶ ⌊Gloria tibi domine, qui ſcandis⌋ Hoc eſt, aſcendiſti
⌊ſuper ſidera⌋ Non ſolū materialia in firmamento micantia, ſed ſuper intellectualia ſydera, i.
agmina angelorum in empyreo cœlo ſplendentia. De quibus primus ille dixit apoſtata: Super
Esa. 14 aſtra cœli exaltabo ſolium meum. De quibus ad Iob, triceſimooctauo capitulo dominus de- E
prompſit: Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina, & rutilarent omēs filij dei. Hinc ad Ephe
ſios primo capitulo diſſeruit Paulus: Deus conſtituit Chriſtum ad dexteram ſuam in cœleſti-
bus, ſuper omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem.

¶ In die Pentecoſtes ad veſperas hymnus.

¶ In eo fit pia ſancti ſpiritus inuocatio, vt corda fidelium donis ſuæ gratiæ impleat, varia eius nomina, quibus in ſacris nuncupatur eloquijs explicātur, & demū ad eundem fit ſupplicatio vt lumen gratiæ ſuæ, & ignem ſancti amoris immittat nobis quo ſuccendamur.

¶ Author incertus, Carmen Iambicum, Dimetrum, ſiue Archilochium.

VEni creator ſpiritus⌋ Iſte eſt profundus, ſententioſus, atque pulcherrimus hymnus,
præconijs ac feruentiſſimis inuocationibns ſpiritus ſancti plenus: Veni creator ſpi-
ritus, quælibet ſublimis perſona in diuinis poteſt vocari creator, ſicut in expoſitio-
ne primi hymni expreſſum eſt, & etiam ſpiritus, cum apud Iohannem quarto capi
tulo aſſerat Chriſtus: Spiritus eſt deus. Sic enim ſpiritus in diuinis dicitur abſolute. Similiter
vnaquæq́ȝ increata perſona dici valet ſpiritus ſanctus, ſumendo complexum hoc in virtute di-
ctionum duarum. Quælibet enim adoranda perſona eſt ſpiritus, & etiam ſanctus vtique, imo F
ſuperſanctus ſpiritus. ¶ Porro, dum complexum hoc ſumitur vt proprium nomen perſonæ
tertiæ in diuinis, accipitur in virtute dictionis vnius, & relationem includit, videlicet ſpiratio-
nem paſſiuam. Spiratio autem actiua communis eſt patri ac filio. Itaque hoc loco per ſpiritum
intelligitur ſpiritus ſanctus, quem petimus ad nos venire, non locum mutando, cum ſit verus
& incircumſcriptibilis deus, ſed pietatis ſuæ chariſmata infundendo, ſeu augendo, & conſer-
uando. Sumitur quoque hic verbum hoc, veni, non imperatiue, ſed deprecatiue. Cum ſumma
itaque reuerentia & genuflexiōe proferamus hæc verba, imo & cuncta ſequentia ⌊mentes tuo
rum viſita⌋ hoc eſt, gratioſe accede, & intra ſuperiorem partem animæ noſtræ, hoc eſt, vires
eius ſuperiores, in quibus ſummæ trinitatis relucet imago, intellectum, voluntatem, memori-
am. Intellectum in omnibus illuſtrando, præſertim in cognitione & contemplatione primæ
& æternæ veritatis, & ne decipiatur in aliquo. Voluntatem inflammando in charitate, robo-
rando in ſpe, & dirigendo in omni affectione & opere bono. Memoriam quoque ſtabilien-
do in omnibus iſtis, ⌊imple ſuperna gratia,⌋ hoc eſt, gratia gratum faciente, quæ eſt donum
ſupernaturale, infuſum, ponens rationalem creaturam in eſſe ſupernaturali, deiformi, ad pro-
merendum idoneo, atque (vt multi tenent doctores) immediatè perficit eſſentiam rationalis,
creaturæ, ac realiter differt à charitate, cuius tamen oppoſitum ſentiunt doctores non parui,
nec pauci. Poteſt item per gratiam deſignari quæcunque virtus infuſa gratuita, ⌊quæ tu crea-
ſti pectora⌋ hoc eſt, corda quæ condidiſti, iuxta illud Pſalmi triceſimiſecundi: Qui finxit ſi-
gillatim corda eorum. Qualiter autem tota Trinitas ſit vnus creator, & indiuiſa in opere, &
vnaquæq́ȝ diuina perſona verè dicatur creator, præhabitum eſt.
¶ ⌊Qui paracletus diceris⌋ Hoc eſt, conſolator & aduocatus vere vocaris, conſolator ab effe-
ctu, quoniam tribulatis, tentatis, deſolatis, anxijs, & contritis releuamen, ſolamen, patientiam,
& ſpem veniæ elargiris, ita, vt gaudeant in aduerſis tanquàm in rebus expedientibus ad ſalutē

& omne

A & omne gaudium existiment, cum in varias tentatiões inciderint. Sicq́ impletur quòd apud Tobiam dicitur deo: Post tempestatem trãquillum facis, & post fletum exultationẽ infundis. ¶ Deinceps teste Apostolo ad Romanos octauo: Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quòd filij dei sumus, quod est consolatorium vehementer. Et quàmuis istud sit opus totius superexcellentissimæ trinitatis, nihilominus appropriatur spiritui sancto, quoniam sicut patri appropriatur potentia, filio sapientia, ita spiritui sancto benignitas, siue clementia, cuius appropriatus effectus est consolari, & dona gratiæ impartiri, atq; ad orandum inducere. Vnde ad Romanos quinto capitulo ait Apostolus: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hinc quoq; spiritus sanctus dicitur aduocatus, id ẽ, loquens & intercedens pro nobis, i. orantes & rectè loquentes nos faciens, idcirco rursus Apostolus prætestatur: Ipse spiritus orat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Itemq́: Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis, ⌊donum dei altissimi⌋ hoc ẽ, munus præstantissimum patris & filij, qui sunt vnus deus, & vnus spirator. Nempe spiritus sanctus dari his perhibetur, quibus infunditur, quibus gratia gratum faciens, charitas, & cæteræ virtutes infusæ hominem deo gratificantes, donantur, idcirco in Actibus Apostolorum frequenter asseritur, quòd per impositionem manus Apostolorum spiritus sanctus dabatur, atq; in Euangelio ait saluator: Pater cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se. Etenim spiritus sanctus procedit à patre ac filio, vt donabilis, cum sit amor mutuus patris ac filij. Amor vero est primum donum, in quo omĩa dona donantur, quoniam amor est communicationis ratio & origo ac quædam in amatum tendentia. Purusq́ amor est primum donum summæ gratuitum. Sed & spiritus sanctus dat & infundit seipsum, prout hæc omĩa primo Sẽtentiarũ clarius edocentur, ⌊fons viuus.⌋ hoc est, fontalis & prima origo vitalis omnis boni, omnisq́ vitæ, tã scilicet vitæ naturæ, quàm vitæ gratiæ ac gloriæ, cum sit verus deus & vnus dator omnis boni creati cum patre & filio, imò & vnus fons viuus cum patre æterno & vnigenito eius, ⌊ignis⌋ spiritualis non materialis charitatem accendẽs, mentem inflammans, peccata consumens. De quo loquitur dominus: Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur. Vnde & Moses dixit: Deus tuus ignis consumens est. Hoc igne omnis torpor expellitur, frigus cordis dissoluitur, depressa mens ad diuina erigitur, ⌊charitas⌋ Tota quippe superdignissima trinitas charitas est, & charitas vna absolute accepta, sicut & sapientia: & sapientia vna absolute quoq; accepta. Vnde in prima sua canonica capitulo quarto testatur Iohannes: Deus charitas est. Veruntamen charitas appropriatur spiritui sancto, quia procedit à patre & filio per voluntatem, ad quem directe & proprie pertinet charitas. Quemadmodum filius à patre per intellectum, ad quem verbum & sapientia proprie spectant. Vnde filius verbum & sapientia patris vocatur, ⌊& spiritalis vnctio,⌋ hoc est, internus, & gratiosissimus deuotarum mentium vnctorum irrigator, perfusor, influendo munera gratiarum, consolationum, suauitatum, ac etiã vnctio spiritalis per causam, hoc est, causa & dator huiusmodi vnctiõis, de qua sanctissimus ait Iohannes in prima sua canonica capitulo secundo: Et vos vnctionem habetis à deo. Item: Vnctio eius docet vos de omnibus.

Iaco. 1 / Tobiæ. 4 / Romañ. 8 / Ibidẽ. / Acto. 8. 19 / Lucæ. 11. / Luc. 12. / Deuter. 4 / Hebræ. 12

¶ Insuper deus est vnctio actiua, quemadmodum & actiua creatio, quia in simplicissimo deo idem sunt agens & actio. De hac spirituali vnctione Psalmographus loquitur Christo in psalmo quadragesimoquarto: Vnxit te deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Christus quoque apud Esaiam sexagesimoprimo capitulo: Spiritus domini super me, eo quod vnxerit me. 1. Iohan. 2

C ¶ ⌊Tu septiformis gratia⌋ Hoc est, tu (o spiritus sancte) in teipso summe simplex & vnus es. In gratia, hoc est, in septem donis gratiæ, gratum facientis, septiformis, influendo hæc septem dona, de quibus in Esaia vndecimo capitulo fertur: Requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Hæc dona secundum celebriorem ac subtiliorem positionem (quam sequuntur Thomas, Albertus, Egidius, Petrus, Richardus) à virtutibus realiter distinguuntur. Suntq́ habitus supernaturales infusi, quibus mens humana afficitur bene promptéq́ mobilis à spiritu sancto, ad sequendum eius instinctum, quemadmodum per virtutes morales, ad sequendum iudicium rationis. Itaq; sapientiæ donum (intransitiue sumendo hæc verba, hoc est sapientia vt est donum) est supernaturalis notitia dei, qua deum agnoscimus per gustum internum, & bene iudicamus de eo per connaturalitatem & conformitatem affectus ad ipsum, per mentis saporem. Vt puta quòd ipse sit summum & incomparabile bonum, quo solo fruendum, & cui soli finaliter inhærendum. Donum autem scientiæ est, quo per conformitatem affectus bene sentimus, & iudicamus de creaturis, quòd scilicet in se & ex se vanæ sint, atque ad creatorem omnipotentem finaliter ordinandæ. ¶ Porrò donum intellectus est, quo ea quæ fidei sunt, salubriter capiuntur, & ita de cæteris donis, de quibus specialem collegi tractatum. Alia opinio est, quòd dona hæc non sint à virtutibus distincta realiter, ita quòd dona vocantur, inquantum desuper infunduntur.

Virtutes autem, in quantum ſubiectum ſuum perficiunt, & confortant ad bene agendum. D
Hanc opinionem ſequuntur Antiſiodorenſis in ſumma ſua, Thomas de Erfordia, Scotus,&
alij multi. ¶ Amplius, ſunt & alia dona ſpiritus ſancti, quæ appellantur dona gratiæ gratis da
tæ, quia communia ſunt bonis ac malis, & ad aliorum vtilitatem præſtantur, ac plura q̃ ſeptem.
De quibus prima ad Corinthios duodecimo capitulo fatur Apoſtolus: Alij datur per ſpiritum
ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſciētię, alij fides, alij gratia ſanitatum, alij opera virtutum, alij inter-
pretatio ſermonum. Alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum. Sapientia demum & ſcien
tia, prout in verbis his capiuntur, ſunt habitus intellectus, per quos ea quæ fidei ſunt, exponun
tur, ac defenduntur. Suntq́; realiter differentes à ſapientia atque ſcientia, vt ſunt dona, ⌊de-
xteræ dei tu digitus⌋ Dextera dei interdum vocatur gratioſa & pia defenſio, virtus & aſſiſten
tia eius, vt in Pſalmo nonageſimoſeptimo: Saluauit ſibi dextera eius & brachiū ſanctum eius.
In Exodo quoq; triceſimotertio capitulo: Proteget te dextera mea. Et in ſapientiæ libro ca-
pitulo tertio: Dextera ſua teget eos. Interdum vero dextera dei vocatur diſtrictior vltio duri-
orq́; percuſſio eius, ſicut & homo fortius percutit alium dextera, quàm ſiniſtra. Vnde in Eccle-
ſiaſtico triceſimoſexto capitulo: Glorifica manum & brachium dexterum. Atq; in Pſalmo vi-
ceſimo: Dextera tua inueniat omnes qui te oderunt. Itaq; ſpiritus ſanctus nominatur digitus
dexteræ dei primo modo acceptæ, quia per ſpiritus ſancti illuminationem & directionem
oſtendit nobis deus pater, quæ vera & iuſta eiq́; placita ſunt. Quæ item vitanda. Sic & filius
nuncupatur brachium patris, cum ſit virtus per quam pater omnia operatur. De hoc digito
Chriſtus in Euangelio Lucæ vndecimo capitulo: Si in digito dei (inquit) eijcio dæmonia &c.
Vnde & magi in Exodo octauo capitulo: Digitus (inquiunt) dei ē hoc, ⌊tu rite promiſſum pa »
tris⌋ hoc eſt, donum digniſſimum à deo patre promiſſum diſcipulis ſuis, quibus in Luca vi- »
ceſimoquarto capitulo vnigenitus fertur dixiſſe: Sedete in ciuitate, quoaduſq; induamini vir-
tute ex alto, & ego mittam promiſſum patris mei in vos. Hinc apud Iohannem decimoquarto E
capitulo filius dei repromiſit: Paracletus ſpiritus ſanctus, quem mittet pater in nomine meo,
⌊ſermone ditans guttura⌋ hoc eſt, inſtrumenta loquendi, reddens idonea ad prædicandum, »
ſicut Chriſtus apud Lucam viceſimo capitulo promiſit diſcipulis ſuis: Dabo vobis os & ſapi-
entiam, cui non poterunt reſiſtere, & contradicere om̄es aduerſarij veſtri. Non enim vos eſtis
Acto. 2 qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. Hinc in igneis linguis apparuit,
ac donatus eſt, iuxta id Actorum ſecundo capitulo: Apparuerunt illis diſpartitæ linguæ, tanquā
ignis, & cœp‑erunt loqui varijs linguis, prout ſpiritus ſanctus dabat eloqui illis. Itaq; docuit cor
da, aptauit & mouit ora, conſtantiam contulit, feruorem infudit, perſeuerantiam, efficaciam,
imò & ſuperabundantiam in om̄ibus condonauit, intantum, quòd ſicut apes de alueario ſuo
erumpunt, ſic beatiſſimi atq; glorioſiſſimi illi ſaluatoris diſcipuli, ſpiritu ſancto ditiſſimo mu-
nificentiſſimoq́; repleti, de cœnaculo eruperunt, ingreſſi ſunt templum, & igneam legem igni-
tis ſermocinati ſunt linguis. ¶ ⌊Accende lumen ſenſibus⌋ Hoc eſt, interioribus ſenſibus no »
ſtris, intellectui & memoriæ, rationi & cogitationi immitte lumen ſapientiæ, ſplendorem con
templationis theoricæ, claritatem aſſiduæ illuſtrationis diuinæ, non ſine feruore, & inflamma-
tione cœleſti, ne inſit nobis informis & nuda cognitio, imo in meditatione noſtra exardeſcat
ignis, vt intellectus noſter ſit lucerna ardens & lucens. Quemadmodum enim lucerna corporis
noſtri eſt oculus noſter exterior. Sic lucerna totius cordis noſtri eſt oculus noſter interior, vt
puta intellectus, ſine quo voluntas eſt cæca, erronea, præcipitatiua, ſimilisq́; tyranno. Propte-
rea intellectus eſt ſuprema vis animæ, atq; nobilior voluntate. Et diuinus Dionyſius proteſta-
tur: Optimū (inquiēs) hominis eſt intellectus & ratio, & eſſe ac viuere ſecundum rationē deſup
rectam. Auguſtinus quoq; libro de ciuitate dei, ac alibi. Plato etiam in primo ac ſecundo Thi-
mei & in Phedone ac libro de prophetijs. Et Ariſtoteles. 10. Ethicoꝝ: Quanq̧ quidam oppoſi- F
tum ſomnient. Nā & homo ab intellectuali pfectiōe ſeu gradu ſpeciem ſortitur ⌊infunde amo
rem⌋ .i. ſpūalem charitatē & eius feruorem proficuū & perfectionē ⌊cordibus & voluntatibus »
Marci. 12 noſtris. Sic quippe accipit cor apud Marcum vbi iubet: Diliges dn̄m deū ex toto corde, & ex »
tota mente tua. Hic amor ſpiritualis diuinus, infuſus, eſt ſupernaturalis ſimilitudo increati amo
ris, quo infuſo amore diligimus deum, primo & pure ac principaliter, imò & incomparabili-
1. Johan. 4 ter propter propriam ſuam incircumſcriptibilem bonitatem. Deinde quoniam prior dilexit
nos. ¶ Inſuper etiam propter bn̄ficia & promiſſa ipſius. Hinc vera requirit contritio, vt de tan
ti boni offenſa & amiſſione, hoc eſt, de omni peccato mortali, plus doleamus quàm de quocūq;
alio damno aut nocumento, idcirco contritio eſt ſummus dolor, qui eſt in natura, quanquàm
neceſſe non ſit, quod ſit maximè ſenſibilis, perceptibilis, afflictiuus, ſed ipſam diſplicentiam ſu-
perioris appetitus ſuper culpa mortali oportet intentiſſimam eſſe, ⌊infirma noſtri corporis
virtute firmans perpetim⌋ Hoc ſupra in expoſitione hymni ſecundi expoſitum eſt.

¶ ⌊Hoſtem repellas longius,⌋ Hoc eſt, valde longe expelle & repelle, abijce & prohibe,
à nobis inuiſibilem, & crudeliſſimum hoſtem animarum, nil aliud ſitientem, quærentem,
machi-

A machinantem, nisi æternam animarum nostrarum perditionem. De quo beatissimus prin-
ceps Apostolorum Petrus disseruit: Aduersarius vester diabolus, tanquàm leo rugiens circuit, 1. Petri. 5
quærens quem deuoret. Per hunc hostem intelligamus vniuersos aduersarios nostræ salutis,
ac acies vitiorum, quos petimus longe repelli à nobis, quantum ad hoc ne ipsis consentiamus.
Iuxta illud: Et ne nos inducas in tentationem. Sed impleamus illud Apostoli Iacobi quarto ca- Matth. 6
pitulo: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Et illud Apostoli ad Ephesios: Nolite locum dare
diabolo, ⌊pacemq́ dones protinus⌋ hoc est, mentis tranquillitatem, quietem cordis in deo, Ephes. 4
gaudium spirituale, imperturbatum: quatenus in omni euentu, in omni aduersitate, & inquie-
tatione externa repauset, & quiescat mens nostra in creatore, & de eius prouidentia contente-
mur. Sed & pacem temporis habeamus cum proximis, sicut hortatur Apostolus ad Romanos
duodecimo capitulo: Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem haben
tes, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & charitate. Præsertim cum con-
fratribus & domesticis nostris. Prout denuo ad Hebræos duodecimo capitulo monet Aposto
lus: Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo deum videbit. Ad hanc
pacem in seipso habendam & cum aliis conseruandam, necessariæ sunt vehementer humilitas &
patientia. Quemadmodum ecótrario superbia & impatientia potissimũ eam impediunt. Inter Prouer. 13
superbos enim semper sunt iurgia, & qui impatiens est, exaltat stultitiam suam, ⌊ductore sic te
præuio,⌋ hoc est, te nos in omnibus misericorditer dirigente, gratiose ducente, iuxta illud in
Psalmo octogesimoquinto: Deduc me domine in via tua, & ingrediar in veritate tua, vt gra-
ta mente tibi psallamus. Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me,
⌊vitemus omne noxium⌋ id est, vniuersa peccata, & quæ salutis sunt impeditiua. Hoc est, quod Psalm. 72
cum Psalmista oramus psalmo centesimodecimooctauo: Gressus meos dirige secundum elo-
quium tuum, & non dominetur mei omnis iniustitia. ¶⌊Per te⌋ Hoc est, ex tua illuminatio-
ne & vnctione piissima, ⌊sciamus⌋ id est, credamus, ⌊da patrem⌋ Quàmuis enim per natura-
B lem rationem possumus vnum deum ex creaturis obscurè cognoscere, cognitio tamen diui-
narum superuenerabiliũ personarum, quantum ad proprietates relatiuas, & personalem distin
ctionem, est supernaturalis. Scire ergo hic sumitur extense, prout se ad fidei cognitionem ex-
tendit. Sicut & sanctissimus Iob decimonono capitulo dixit: Scio, quòd redemptor meus vi-
uit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo deum saluatorẽ meum.
Sic & beata Martha locuta est apud Iohannem vndecimo capitulo: Scio quia resurget in resur
rectione, in nouissimo die. Istud quoq; de scientia, seu cognitione formata, ignita, & practica
deprecamur, ne pater ille altissimus nobis obiiciat. Si pater ego sum, vbi est honor meus, Malach.
⌊noscamus atque filium⌋ nunc per speculum in ænigmate, per fidem illuminatam, & sapien-
tiæ donum, quòd ipse est deus genitus ab æterno ex patre, & natus ex virgine matre in tempo-
re, in vnitate personæ, ⌊te vtriusque spiritum⌋ ex patre ac filio procedentem. Vtriq; coæter-
num, coæqualem, & consubstantialem, ⌊credamus omni tempore⌋ quo viuimus in hoc mun
do, in quo peregrinamur à domino deo, per fidem, nondum per speciem cognoscentes.
Hæc est enim fides catholica, quam nisi nunc vnusquisq; fideliter firmiterq́ crediderit, & in- Athanas.
tegram inuiolatamq́ seruauerit, absq; dubio in æternum peribit.

C ¶⌊Sit laus patri cum filio sancto simul paracleto⌋ sicut expositum est, ⌊nobisq́ mittat filius
charisma⌋ Hoc est, sacrum ac pretiosum munus ⌊sancti spiritus.⌋ Videlicet ipsummet spiri-
tum sanctum, essentialiter sanctum & superdignissimum, qui vt patuit, est donum dei altissimi
seu charitatem, & gratiam eius, ac cætera dona charitati, & gratiæ gratum facienti annexa.
Quemadmodum autem spiritus sanctus procedit à patre ac filio, sic donatur, & mittitur ab
vtroq;. ¶Ecce hunc hymnum cum omni puritate & eleuatione mentis ad superdulcissimum
spiritum sanctum cantemus. Cumq́ nihil impediat nos à desiderata plenitudine susceptionis
spiritus sancti, & exuberantia charismatum eius, nisi negligentiæ nostræ, distractiones corpo-
reæ, & vitia, præsertim sensuales affectus, satagamus hæc omnia euitare, ac erubescamus do-
minum illum maiestatis immensæ hospitem sanctitatis atque munditiæ penitus infinitæ, inui-
tare ad visitandum, ingrediendum, & inhabitandum corda nostra, adhuc imparata ac sordi-
da, cum nec hominem magnæ authoritatis auderemus allicere ad introeundum habitaculum
nostrum materiale, impurgatum, fœdum, inordinatum. Mente ergo contrita, recollecta, af-
fectuosa, inuocemus, laudemus, adoremus spiritum sanctum. Toto corde afficiamur ad eum,
qui tam misericordissime ac gratiosissime egit nobis, sine cuius pia præuentione actualiq́ mo-
tione, nil meritoriè cogitare, velle, loqui, aut operari valemus. Cuius omnia attributa, proprie-
tates, & nomina dulcedinem redolent, amabilissima extant, consolationemq́ largiuntur. At-
tribuuntur nanque & appropriantur ei bonitas, pietas, liberalitas, pax, communio, amor, oscu
lum, nexus, dulcedo, iucunditas, & amplexus. Quæ cuncta ei conueniunt excellentia penitus
infinita. ¶Hinc quoque cupientes eum recipere, in sanctis atque optimis donis eius pro-
ficere, indesinenter soliciti sint, visceribus charitatis ac pietatis, & bonitatis affluere, pacem
& verita-

& veritatem diligere, vnitatem spiritus in vinculo pacis incessabiliter custodire. Etenim sine his bonis cœnobia sunt tartara, & habitatores dæmonia. ¶Porrò cum charismatibus istis cœnobia sunt paradisus in terris, & religiosæ personæ sunt angeli. Et sicut nulla vita est melior quā charitatiue, pacifice, concorditr cōmorari, sic nulla est peior, quàm corpore non mentis charitate, concordia, vnitate simul manere, prout hoc sanctus pater Hieronymus in regula sua scri- D
Actor. 4 bit pulcherrime. Omnia ergo ista ad religiosos potissimū pertinere noscunt, quorum oportet esse cor vnum & animam vnam.

¶In die Pentecostes ad nocturnum & laudes matutinas hymnus.

¶Referuntur in eo sacra missionis spūs sancti mysteria, & sanctæ illius solennitatis sacramenta, Apostolorum in varijs linguis prædicatio, & spiritus sancti, (iuxta Iohelis vaticiniū) in homines effusio.

¶Author & Carmen vt præcedentis hymni.

IAm Christus astra ascēderat. Hymnus iste hystoricus est, ex Actibus sumptus Apostolorum. ⌊Iam⌋ puta in die celeberrimo Pentecostes, ⌊Christus astra ascēderat⌋ Nam decē » diebus ante Pentecosten ascēdit. Qualiter autem supra astra ascendit, expositum est in hymno de ascensione, & super illum versiculum: Gloria tibi dñe, qui scandis sup sidera. ⌊regressus vnde venerat,⌋ Hoc est, ad thronum gloriæ patris reuersus, de quo in vterum vir- » ginis descendit, sicut expositum est in hymno de natiuitate, super illud: Egressus eius à patre, regressus eius ad patrest. Et alibi. ⌊promissa patris munera sanctum daturus spiritum⌋ hoc est » in die pentecostes missurus ac donaturus discipulis spiritum sanctum, quem dando, dedit eisdē munera spiritus sancti, vt præcedenti hymno est declaratum, quæ munera deus pater se daturū E
Psalm. 67 prædixit, atq; promisit in veteri testameto. Nam & in Psalmo fuit prædictū de Christo: Ascēdisti in altum, cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus, quod sic allegat Apostolus: Dedit dona hominibus. ¶Porro, dona & opa supergloriosæ trinitatis ad extra, sunt indiui-
Iohel. 2 sa. Deniq; de hoc allegat princeps Apostolorum illud Iohelis: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Hinc quoq; in Iohanne scriptum
Iohan. 17 est: Clamabat Iesus: Si quis sitit veniat ad me. Qui credit in me, sicut dicit scriptuaa: Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dicit de spiritu sancto, quem accepturi erant credētes in eum. ⌊Solēnis vrgebat dies⌋ hoc est, dies pentecostes iam imminebat, seu præsens extitit, » & surgebat, ⌊qui (dies) mystico septemplici orbe voluto septies signat beata tempora⌋ Ordo »
Esa. 66 verborum est, qui. s. dies pentecostes signat. i. figurat & designat tempora. i. requiem æternitatis in patria. De qua legit apud Esaiam: Erit mēsis ex mense, & sabbatum ex sabato. Nam & in patria erit tempus discretum, & forsan aliquo modo continuum in motibus corporum glo-
Apo. 10 rificatorum, quæ non mouebunt in instanti. Quàmuis Gulielmus Parisiēsis hoc opinet in libro F de vniuerso. Non tamen tunc erit tempus ex motu cœli tantum, cum in Apocalypsi angelus iurasse legat, quod tempus vltra non erit. Signat (inquam) mystico septemplici, i. numero se-
Apoc. 1 ptenario istud mystice designante. Per septenarium nanq; vniuersitas designat in Apocalypsi:
Tobiæ. 12 A septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt. Et in Tobia: Ego sum Raphael vnus ex septē qui astamus ante deum. Nempè vt ait Gregorius: Quoniam septē diebus omne tempus hoc voluit, recte p septenarium vniuersitas denotat, & ppetuitas illa cœlestis. Et hoc dico: Orbe voluto septies, hoc est, circulatione dierum, seu ambitu septimanæ voluto septies, hoc est, septem vicibus reuoluto ac repetito. Tot enim fluunt hebdomadæ à pascha vsq; pentecosten.
Iob. 1. Sic etiam sumit orbis in Iob: Cumq; in orbē transissent dies conuiuij. ⌊Dum hora cunctis ter- » tia repēte mundus intonat⌋ hoc est, dum mundus. i. cursus naturæ seu tēporis ordo, aut genus » hominum in hoc mundo intonat hoc est, insinuat aut designat subito cunctis incolentibus terram suum processum. Hora tertia post medium noctis aut circiter, ⌊nuntiat⌋ ipse mundus » videlicet genus hominum, seu temporum cursus. ⌊Orantibus Apostolis⌋. i. dum ipsi Aposto- » li in actu orōnis intente ac feruēter consisterēt. ⌊Deum venisse⌋. i. aduenisse paracletum quod » tunc ad inuicē, & deinde alijs nuntiauerūt discipuli qui spiritum receperunt, vt infra in hymno isto subiungit. ⌊De patris ergo lumine decorus ignis almus est⌋ Hoc dupliciter potest expo- » ni. Primo, de igne materiali, qui sup Apostolos cæterosq; eis coniunctos apparuit, qbus igneæ linguæ apparuerunt, qui ignis fuit decorus. i. lucidus valde, non fumosus aut teter, & almus. i.
2. Mac. 13 sanctus, quia ad repræsentādū ac designādum spiritum sanctum formatus, ordinatus, & consecratus, sicut ecclesia materialis dicit sancta, quia diuino cultui dedicata. Vnde secundo Machabæorum: Ignis templi sanctus vocat, ⌊qui (ignis) fida Christi pectora⌋. i. fidelia discipulorum corda, quæ erant pectora Christi. i. ad ipsum per electionem, charitatem, gratiamq; spectātia » ⌊calore verbi compleuit⌋. i. ardēti affectu diuini amoris ac verbi æterni atq; diuini eloquij abūdanter accēdit, impleuit, perfecit, quia repleti sunt omnes spiritu sancto, qd vtiq; fecit ignis ille exterior non immediate ac directe, nec efficienter & principaliter, sed dispositiue, materialiter ministerialiter, & cooperatorie, sicut p exteriora ad interiora iuuamur, vt patet de sacramētis.

¶Deniq;

A Deniq; ignis ille extitit almus de lumine patris, quia ab increato lumine dei patris suam habuit claritatē & sanctificationē. Omne em̄ donū de sursum est descendens à patre luminū. Secundo sic, de patris ergo lumine decorus ignis almus est. i. spūs sanctus, qui metaphorice ignis appellatur, & substātialiter est decorus ac superpulcherrimus, est de lumine patris: quia de splendidissimo patre spirat, procedit, descēdit & venit, vt in expositiōe pħabiti patuit hymni. Qui spūs sanctus impleuit discipulorū pectora, verbi calore. i. Christi ardore, q̄ fassus est: Ignē veni mittere in terrā. Etem̄ spūs sanctus immediate agit ac imprimit in affectū seu voluntatē. Iaco. 1. Luc. 12

¶ Impleta gaudent viscera .i. interiora animarū discipulorū spūaliter, imò & indicibiliter sunt gauisa, suscepto spū sancto. Ideo sequitur, afflata .i. perfusa, inspirata, recreata paracleto, & suauissimis donis, illuminationibus, inflāmationibus, cōsolationibus spūs sancti, voces diuersas intonāt .i. varias resonabāt ac proferebāt loquelas. Ideo sequit, fantur dei magnalia .i. mirabilia atq; mgnifica opera creatoris, incōprehēsibilia mysteria saluatoris, testimonia legis & prophetarū, effectus gratiæ ac gloriæ prædicabāt, vt in actis patet: Cū em̄ sermocinaturi fuerint gētibus vniuersis, & euāgelizaturi euāgelicam legem, ad quā omnes gētes fuerāt cōuertendę, iuxta illud Esaiæ: Lex à me exiet, & iudiciū meū in lucē populorū requiescet me insulæ expectabūt. Et rursus de Christo vaticinatus est Esaias: Legē eius insulæ expectabūt Ideo necessariæ eis erāt omnium linguæ gētium. Vnde & Psalmista pdixerat: In omnē terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ verba eorū. Præterea sicut Augustinus in libro de ciuitate dei fatetur: Ineffabile est, nec cōprehēdi à nobis ualet, qualiter in cōstructione Babylonicæ turris diuisæ sunt linguæ, atq; cōfusum est labiū vniuersæ carnis: ita indicibile est, qualr vno pdicante aplo vnusquisq; audiētium diuersorū idiomatū propriam audiuit loquelā, iuxta illud in actibus: Stupebāt dicētes: Nōne omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? & qūo nos audiuimus vnusquisq; linguā nostram in qua nati sumus, ¶ Ex omī gēte cogitur, Græcus, Latinus, Barbarus .i. Græci, Latini, Barbari ex cūctis gētibus simul iuncti & cōgregati in Hierusalem fuerūt. Sic & in Esaia inducitur: Ini cōsilium, coge cōsiliū. Vel omnis talis cogitur. i. compellitur ipsa euidētia facti obstupescere in tantis mirabilibus dei. Omnis inquā. i. quidā ex omībus, vt sit distributio pro generibus singulorū, nō pro singulis generū. Vnde in actibus fertur: Erāt in Hierusalē habitātes viri religiosi ex omni natione, q̄ sub cœlo est. Hinc addit, cūctisq; admirātibus linguis loquūtur oībus, sicut expositū est. Verūtamen quidā audiētium irriserunt, de quibus mox additur, Iudæa .i. plebs Iudæorum in Hierusalem, tunc existens incredula .i. infidelis & discredens tot signis, vesana toruo spū .i. insensata & amens spiritu suo peruerso & indignabundo, seu spū diabolico, quo tentabatur & vincebatur, ructare musti crapulam, alumnos Christi concrepat, id est clamauit & dixit alumnos Christi. i. discipulos à Christo nutritos spūalibus alimētis, pane vitæ & intellectus, ac aqua sapientiæ salutaris & sacramentis, ructare crapulam musti, id est, ebrietatem ex potu noui vini causatam effundere, quasi præ ebrietate loquerētur verba ignota, quæ nec ipsimet intelligerēt, vt arrepticij & amētes. Quemadmodum primo Regum Heli loquutus est Annæ: Digere paulisper vinū quo mades. Hinc in actis apostolorū habetur: Quidam irridētes dixerunt, quia musto pleni sunt isti, de quibus Esaias effatus est: Excæcatum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt. Acto. 2 Esa. 10 Esa. 60 Psal. 18 Acto. 2 Esa. 16 Acto. 2 1. Regū. 1. Acto. 2

B

D ¶ Sed signis & virtutibus occurrit & docet Petrus .i. beatissimus Petrus apostolici chori princeps restitit perfidis illis signis & virtutibus. i. miraculosis & virtuosis operibus, inuicta cōstantia, summo charitatis feruore, diuersarum linguarum loquelis, allegationibus scripturarū. Vnde subiungitur, falsa profari perfidos (Iohele teste) cōprobans, quod qualiter egerit, in actis narratur, vbi inter cætera ait: Non, vt putatis, ij ebrij sunt, cum sit hora diei tertia, sed hoc est, quod dictū est à domino per prophetam Iohel: Fundam de spū meo, &c. Ex alijs quoq; pphetis testimonia introduxit. Nec solū sanctus Petrus, sed alij quoq; apostoli prædicabāt. Verum, vt beatus Cyrillus episcopus in libro thesaurorum expressit: Apostoli in omni cōgregatione & synodo Petro deferebant & locum dederunt. Qui (teste Chrysostomo) vertex & os erat collegij. ¶ Hic Christe nunc paracletus, id est, ò Christe paracletus, hic. i. optimus iste consolator spūs sanctus, per te pius nos visitet .i. aduocatione & meritis tuis mentes nostras benigne visitare, ditare, implere, imo & inhabitare dignetur, cum ipse sit consolator optimus, dulcis animæ hospes, dulce refrigerium, nouansq; terræ faciem, id est, spūaliter innouās superficiem rerræ, hoc est interiorem vultum hominum habitantium super terrā, infideles ac impios cōuertendo, credētes reformādo, iustos perficiendo. Vnde orauit Psalmista: Spiritum rectum innoua in visceribus meis. Qui denuo est precatus: Emitte spm̄ tuum, & creabūtur, & renouabis faciem terræ. Apostolus item ad Coloss. Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis, & induite nouum, qui renouatur in agnitionem dei. Et ad Ephesios: Renouamini (inquit) spiritu mentis vestræ, culpis solutos, id est, à vitijs absolutos, recreet. hoc est, consoletur spe veniæ, contemplatione gloriæ, alloqutione interna, inspiratiōe assidua & superna. Hinc dictum fuit à Sapiente: Spiritus domini repleuit orbem terrarum. Hunc hymnum Acto. 2 Esa. 6 Acto. 2 Iobelis. 2 Psalm. 50 Psalm. 103 Col. 3 Ephes. 4 Sap. 1

attentione proferamus præcipua, animo plustrãtes quam magnifice dñs egit nobiscũ, quam
mirabilia fecit hoc die, quam gloriose atq; deifice incepit post Christi passionem prædicatio D
ac dilatatio fidei christianæ, misso desup spiritu sancto cũ maiestate & gloria: qui repente in-
spirauit, cõtulit, & infudit primis illis Christi discipulis omnium virtutũ perfectionem, om-
nium scripturarũ notitiam, vniuersarum linguarum peritiam, cor prorsus imperterritum, &
ad omnem persecutionem ac pœnam pro deo promptissimũ, quam virtutũ perfectionẽ in-
defesso conatu pro nostro modulo imitari & assequi enitamur.

¶De sancto Eucharistiæ sacramẽto ad vesperas hymnus.

¶Describitur in eo prima institutio sacratissimi mysterij sanctæ Eucharistiæ à Chr̃o facta, & pia admodũ exhortatio ad honorãdũ hoc dignissimũ sacramẽtum.

¶Author Thomas Aquinas, Carmẽ ad rythmi formam & obseruationẽ accedit.

PAnge lingua gloriosi corpis mysteriũ. Hãc iucundã, nobilẽ ac diuinã solẽnitatẽ in-
stituit Vrban⁹ papa quartus: qui ordinationẽ ecclesiastici officij cõmisit viris duo-
bus in ecclesia tũc præclaris, sancto Thomæ & dño Bonauenturæ vt vnusqsq; eorũ
singillatim illud cõponeret. Quo completo & vtriusq; officio diligẽter examinato
amplius placuit summo põtifici & dominis Cardinalibus id q̃d Thomas cõposuit: q & istũ,
ac duos sequẽtes ædidit hymnos. ¶⌊Pange lingua⌋ per partẽ intelligit tõtũ, vt sæpe fit in »
Iudicũ. 5. scripturis. Quẽadmodũ in libro Iudicũ mater Sisaræ: Cur (inqt) moratur regredi pes eius?
Itaq; ò lingua, id est, ò tu homo linguã habẽs, & ea vtens ad loquẽdũ atq; cãtãdũ. Pange, id ẽ,
decanta & cõcine, ⌊gloriosi corporis mysteriũ⌋ hoc est, sacrũ secretũ & sacramẽtũ corpo- »
ris Christi: quod nũc glorificatissimũ est, & recte gloriosum vocatur, qa adhuc mortale exi-
stens vnitũ fuit immediate, nõ solũ gloriosissimæ animę Christi: sed & simul cũ ea verbo ęter E
no: & fuit tam animæ quàm verbi instrumentum, viuum, coniunctum, animatũ ac propriũ.
Propter quod virtus exiuit de illo, sanauitq; oẽs. Imò & ex contactu sanctissimi corporis e-
ius in vestes ac fimbrias vestiũ eius virtus diffundebatur diuina, & efficax fuit ad supernatura-
les effectus, vt ait Enãgelista: Quotquot tangebãt fimbriam vestimẽti eius, sani fiebãt, à qua-
cũq; infirmitate tenebãtur. Fuit rursus corpus hoc gloriosum, vtpote ex purissimis sanguini-
bus sanctissimæ virginis sumptũ, & supernaturaliter ac instãtaneæ ab oĩpotẽtia spiritus san
cti formatũ: quod & secretissime ac incõprehẽsibilissime, tamẽ verissime, sub speciebus sacra-
mentalibus continetur, ⌊sanguinisq; pretiosi⌋ id est, pange etiam mysterium sanguinis pre- »
Matt. 26 tiosi, id est, præstãtissimi sanguinis Christi, qui sanguis in sacramẽto sub vini speciebus con-
sistit, & hoc directe ex vi conuersionis. Attamen concomitãter etiam sub panis speciebus est
sanguis, atq; sub vini consecrati specie caro Christi, ⌊quẽ⌋ sanguinẽ, ⌊in mundi pretium⌋ »
hoc est, pro mundi seu generis humani redemptione, ⌊fructus ventris generosi, rex effudit »
gentium⌋ id est, Christus filius nobilissime virginis Mariæ qui gentiũ credẽtiũ rex speciali- »
ter nominatur: quas regit per charitatẽ & gratiã, per fidẽ & euãgelicam legẽ, per prælatos &
Esa. 55 angelos sanctos. Vnde apud Esaiã deus pater ait de Christo: Ecce testẽ populis dedi eũ, du-
Esa. 11 cem ac præceptorẽ gẽtibus. Et rursus loqtur Esaias: Radix Iesse, qui exurget regere gẽtes, in
Aggæi. 2. Matt. 26 ipsum gẽtes sperabũt. De quo legitur in Aggæo: Ecce venit desideratus cũctis gẽtibus. Hinc
Marc. 14 Christus in cœna deprompsit: Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundet in remissio
nem peccatorum. ⌊Nobis datus⌋ Pater eñ dedit nobis vnigenitũ suũ in redẽptorẽ, & in ca- »
Iohan. 3. put, ac sponsum ecclesiæ, in legislatorẽ ac principẽ, iuxta quod in Iohanne scriptũ est: Sic de- F
us dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret: vt oĩs qui credit in ipsum, nõ pereat,
Ephe. 2. sed habeat vitã æternã. Paulus quoq;: Propter nimiam (ait) charitatẽ qua dilexit nos pater, fi
lium suum misit in similitudinẽ carnis peccati, ⌊nobis⌋ id est, ad nostrã salutem, ⌊natus ex »
intacta virgine⌋ hoc est, prorsus incognita viro, ⌊& in mundo conuersatus⌋ prout Baruch »
Baruch. 3 prædixit: Post hæc in terris visus ẽ, & cũ hominibus cõuersatus. Vnde fertur in Iohãne: Ver-
Iohan. 1. bum caro factum est, & habitauit in nobis, ⌊sparso verbi semine⌋ id est, prædicatione euã- »
Matt. 15. gelicæ legis disseminata inter Iudæos, de quibus asseruit: Non sum missus, nisi ad oues domus
Lucæ. 4. Israel quæ perierunt. Vnde & dixit: Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare, quo-
Matt. 13. Actorũ 13. niam ad hoc missus sum. ¶Deniq; de hoc semine ait in Matthæo: Semen est verbũ dei, de cu
ius seminatione scriptum est: Disseminabatur verbũ dei per vniuersam regionem, ⌊sui mo- »
ras incolatus⌋ hoc est, tempus habitationis ac vitæ suæ mortalis in seculo isto, ⌊miro clausit »
ordine⌋ id est, terminauit admiranda dispositione, & ordinatione sapientiæ suæ, & cohabi- »
tudine veteris nouiq; testamenti & operum atque mysteriorum suorum, quoniam passione
sua instante, quando & dixit patri: Opus consummaui, quod dedisti mi vt facerem: instituit
Iohan. 17. sacramẽtum hoc nouæ legis, sicut subiungitur. ¶⌊In supremæ nocte cœnæ⌋ id est, in exor- »
Matt. 26 dio noctis, puta ad vesperam, in qua cum apostolis vltimo cœnauit. Vnde in Euangelio di-
Marc. 14 citur: Cum facta esset hora seu vespera. Et protendebatur cœna vsq; in noctem. Dicit enim
Euãge-

A Euangelista: Erat autem nox. Sic & Paulus effatur: Christus in qua nocte tradebatur, accepit Johan. 13.
panem, ⌊recumbẽs cum fratribus⌋ .i. apostolis, de quibus in psalmo: Narrabo nomen tuũ fra- 1. Cor. 11.
tribus meis. In Iohãne item ad prædilectam discipulam: Vade, dic fratribus meis, ⌊obseruata Psal. 21
lege⌋ Mosi ⌊plene, cibis in legalibus,⌋ quia impleuit patris præceptũ, comedendo agnũ pas-
chalẽ: prout in Exodo legit̃ iussum, ⌊cibũ turbæ duodenæ⌋ .i. xij. apostolis, ⌊se dat suis mani Exo. 12
bus⌋ .i. proprijs manibus seipsum dedit eis in cibũ mentis: quia sub specie panis (ratione con-
uersionis ipsius panis in corpus Christi) fuit corpus illud dignissimum. Concomitanter vero
sanguis ipsius, anima quoq; & verbi persona: sicq; totus Christus. Et simili modo sub specie vi
ni. Hinc sunt versus: Rex sedet in cœna, turba cinctus duodena. Se tenet in manibus, se cibat ip
se cibus. In quo patet ardentissima liberalitas & liberalissima charitas Christi ad nos: qui non
solum beneficia sua, sed & seipsum præstitit nobis: & hoc vtiq; tam mystico & incõprehensi-
bili modo, vt subditur. ¶ ⌊Verbũ caro⌋ .i. vnigenitus dei factus homo: prout hoc in secundo
hymno expositũ est, ⌊panem verum⌋ .i. veritate naturæ & panem triticeũ, qui proprie panis
est hominũ. Porrò res creata dicitur vera veritate naturæ seu rei: inquantũ habet naturã pro-
priam correspondentẽ rationi ideali, quam habet in mente sapiẽtissima creatoris, ⌊verbo car
nem efficit⌋ .i. sub certa forma verbo⁊ conuertit in corpus suum, quæ conuersio est valde su-
pernaturalis & instantanea, qua vnũ præexistẽs conuertitur in aliud præexistens, ⌊fitq; sang-
uis Christi merũ⌋ .i. vinũ conuertitur in sanguinem Christi sub forma verbo⁊ ad hoc perti-
B nentiũ. Potest quoq; per verbũ intelligi præceptũ, quo Christus hoc fecit: qui ho⁊ vtrunq; fe
cit diuina & increata sua potentia penitus infinita, cũ prolatione sacramentaliũ verborum ad
hoc pertinentiũ: quãuis sine illo⁊ prolatione id facere quiuit. Proferendo quoq; hęc verba cõ
tulit eis vim cooperatiuã, quasi instrumentalẽ, ad transsubstantiationem hãc ipsam, ⌊& si sen
sus deficit⌋ .i. quamuis sensus exteriores & interiores intellectus ac ratio prorsus deficiant à cõ
prehensione mirabiliũ, quæ in hoc sacramẽto contingunt, creduntur ac fiunt, ⌊ad firmãdum
cor syncerum sola fides⌋ .i. sola fides formata, ⌊sufficit⌋ ad roborandã mentem puram in deo
ac via salutis & contra visibiles atq; inuisibiles fidei hostes. Sufficit em̃ sic credere, nec expe-
dit perscrutari. Non, quod fides sine operibus sufficiat ad salutem: sed in hac parte ad cõplen-
dum præcepta de fide sufficit credere, nec oportet discutere. Attamen donũ intellectus, quo-
ad ea quæ fidei sunt, aliquã rationẽ habemus, nõ excluditur, imò includitur. Ad minus est, ideo
credimus quoniã à deo esse hãc fidem sentimus, & quia sic credit sancta ecclesia: sicq; quod dici
tur, sola fides, nõ excludit nisi euidentẽ notitiam credendo⁊: nõ charitatem, cæterasq; virtu-
tes, ac dona & opera bona. ¶ ⌊Tantũ ergo sacramentum,⌋ præsertim id quod est res & sacra-
mentũ, videlicet corpus & sanguinem saluatoris, potissimũ totum Christũ deum ve⁊ & ho-
minẽ sub sacramentalibus speciebus latentem, contentũ, & cõsistentẽ, ⌊veneremur cernui,⌋
cultu latriæ quoad deitatẽ, cultuq; hyperduliæ q̃tũ ad naturã hũanã assumptã, ⌊& antiquũ do
cumentũ⌋ .i. doctrina veteris testamenti de sacrificijs varijs, præsertim de immolatione agni
paschalis, ⌊nouo cedat ritui⌋ .i. sacræ obseruantiæ noui testamẽti deferat, locũq; præstet: quo-
niã sacrificia legalia in huius sacrificij institutione & frequẽtatione defecerũt & cessauerũt, quẽ
admodũ in Daniele prædictũ est: In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificiũ. In Mala- Dan. 6
C chia quoq; dominus ait Iudæis: Non est mihi volũtas in vobis, & munus nõ suscipiã de manu Malach. 1
vestra. Ab ortu em̃ solis magnũ est nomen meũ in gentibus, & in om̃i loco sacrificatur & of- Psalm. 39
fertur nomini meo oblatio mũda. Atq; in psalmo: Sacrificiũ & oblationẽ noluisti. Sacrificia
quippe legalia erãt præfiguratiua oblationis Christi in cruce. Ideo veritate impleta cessare cœ
perũt: vt sup quartũ sententia⁊ diffusius est expressum, ⌊præstet fides supplementũ sensuũ de
fectui⌋ .i. q̃ sensu & ĩtellectu capere nõ valemus, fide seruemus firmissima, atq; certissima certi
tudine adhærentiæ nõ euidentiæ: quoniã deus essentialiter verus ac veritas, author ac testis est
sacratissimæ fidei huius. ¶ ⌊Genitori, genitoq;, &c.⌋ Sensus versus istius ex præhabitis patet.
Itaq; hymnũ istum cũ omni recollectione & alacritate cantemus, cũ feruenti memoria nouissi-
mæ cœnæ Christi ac institutione sacramẽti istius omnium sacramento⁊ finalis ac summi. At-
q; totius charitatis ac liberalitatis, quas dominus & saluator nobis in eo monstrauit, imò inde-
finenter demonstrat. Nõne summa dilectio & munificentia maxima est, dũ quis realiter seip-
sum alteri elargitur, & suam essentiam illi conficit ac ministrat in medicinam? Sic & misericor
dia summa est, seipsum alteri præparare & applicare in remedium curatiuũ ac redemptiuum.
O q̃ charitatiuus & liberalis, q̃ cõpassiuus & sapientialis est medicus iste: quàm admirabilis &
superlargissimus est hic hospes, qui inuitatis à se, seipsum porrigit & proponit in saluberrimã
mentis escam. Simus ergo totis viribus ei grati, pura ac splendida ei exhibeamus receptacula
corda nostra. Ora quoq; per quæ & in quibus suscipimus eũ, ab omni loquacitate ac voracita
te custodiamus, præsertim à detractorijs, prouocatiuis, pungitiuis, irrisorijs & discordiæ disse
minatorijs verbis, imo illud Psalmistæ impleat vnusquisq;: Benedicã dominũ in omni tẽpore Psalm. 33
semp laus eius in ore meo. In inuiolabili ac integerrima fide huius dignissimi sacramẽti simus

semper firmissimi, in cuius fide defuncti sunt tã innumerabilia milia beatissimorũ martyrũ, cõfessorũ ac virginum, sanctorũ anachoritarũ & hæremitarũ, solitariorũ & cœnobitarũ, quorũ vnus nobis sufficere posset ad nr̃æ fidei firmamẽtũ, cũ suis miraculis, pdigijs, virtutib⁹, exercitijsq́ purissimis. Nõ ergo discutiamus in missa nec alias curiose, qualiter Christus in sacramẽto sic valeat esse. Sed certissime in fide totius ecclesiæ psupponẽtes, q̃ verissime ibi sit, tantã eius ad nos charitatem, largitatem, dignationem, miremur, mirando accendamur, accendendo regratiemur, ac regratiando fidelissime obsequamur in prætactis virtutibus, & in om̃i humilitate, patientia, obedientia, eius sectando vestigia D

¶ De sacrosancto Eucharistiæ sacramẽto, ad nocturnũ matutinũ hymnus.

¶ Cõmemoratur in eo institutio sanctissimi sacramẽti Eucharistiæ, deinde altissimi illius mysterij cõmunionis sanctæ (q̃d om̃i laude superius est) excellẽtia, claris extollitur pconijs.

¶ Author Thomas Aquinas Carmẽ asclepiadeũ coriambicũ minus cultũ, rhytmicam consonantiam quandam præ se ferens.

SAcris solẽnijs iuncta sint gaudia. Hũc hymnũ in matutinali cantamus officio: quẽ nos decãtare cõgruit cũ cõformatiõe cordiũ ad sensum verborũ, vt ipsimet impleamus q̃d canimus, & ad q̃d pagẽdũ alios inuitamus. Itaq; cũ ingẽti mẽtis iucunditate in deo, cũ profunda attẽtione mysteriorũ, beneficiorũq́ Chr̃i, suæ videlicet incarnatiõis & operatione nr̃æ saluatiõis ac institutiõe sacramẽti euãgelicæ legis, dicam⁹ ex aĩo. ⌊Sacris solẽnijs⌋ „ id est, sanctis his festis pcipuis in celebritate dignissimis. In q̃bus & alia Christi solẽnia, atque E mysteria virtualiter includũtur, aut etiã magna ex parte actualiter recolũtur, ⌊iuncta sint gaudia⌋ spũalia & interna, quæ ex magnitudine sua redũdẽt in corpus: ita q̃ internæ hylaritatis „ indicia & effectus in apparatu & gestibus, in voce & vultu reluceãt, om̃i leuitate, dissolutiõe, petulãtia prorsus exclusis. ¶ Deniq; gaudium est diffusio animi in apprehẽsione boni: atq; ex vnione potẽtiæ cũ cõueniẽte obiecto emanat ac oritur. Dũ igitur vnigeniti filij dei ,ppter nos incarnati & ĩ mũdo hoc cõuersati mysteria ac opa eius nouissima, totiusq́ ardẽtissimæ dilectionis ad nos ac affluẽtissimæ largitatis & intimissimæ pietatis in nobis excellẽtias contẽplamur ac celebramus: debemus in tãtorũ apprehẽsione bonorũ vehemẽter accẽdi, exuberãter lætari, penitusq́ transformari in dilectũ, in superdulcissimũ saluatorẽ, nobis tã incõparabiliter ac specialissime amãdũ & præamãdũ, qui instar æstuãtissimæ fornacis calidissimas flãmas euaporãtis & emittẽtis in cœna illa nouissima inæstimabilis suæ dilectiõis, miseratiõis & largifluitatis indicia & effectus, bñficia ac opa om̃ibus nobis patefecit, ostẽdit, donauit. Nẽpe cũ charitas sit vnitiua & cõicatiua, q̃ tũc vicinius se vniuit, copiosius cõmunicauit, integralius tribuit nobis: eo vehemẽtiorẽ habuisse ad nos dilectionẽ clarissime demõstratur. Ideo sup his & ĩ his

Psalm. 70 iuncta sint sacris istis solẽnijs, ⌊gaudia⌋ vt ex sentẽtia Christo psallamus: Exultabunt labia „ mea cũ cãtauero tibi: & aĩa mea, quã redemisti dñe. Nã & signũ virtutis pfectæ est delectatio fiens in ope, vt in æthicis dixit philosophus, ⌊& ex pcordijs⌋ .i. intimis cordiũ nr̃orũ affe- „ ctibus, ⌊sonẽt⌋ in ore & choro, ⌊pconia⌋ .i. laudes altissimi, psalmodiæ & hymni ac cantica „ diuini officij, ⌊recedãt vetera⌋ .i. legalia sacramẽta, præsertim vitia cõsueta, vt cõtriti & cõ- „ fessi intersimus his festis spiritualiter renouati. Vnde subiungitur, ⌊noua sint om̃ia⌋ .i. recẽti „ deuotiõe perfusa, donis seu profectibus gratiæ ac virtutũ ornata. Om̃ia, inquam, de quibus mox subditur, ⌊corda, voces, & opera⌋ hoc est, ratio & volũtas, verba & cãtica, exterioresq́ „ actus: ne meditemur inania, ne cupiamus illicita, ne deinceps secularia & amatoria, seu lasciua

Ephes. 4. carmina cõcrepemus, nec vllus sermo malus ex ore nostro procedat: sed qui vtilis est ad ædificationẽ, vt det gratiã audiẽti. Et si quis loq̃tur, quasi sermones dei. Nec sit nostrũ colloquiũ, F maliloquiũ: atq; vt quidã in sua simplicitate deprompsit, coelloquiũ. ¶ Insuper nõ omittam⁹ cõmittẽda, nec cõmittamus omittẽda, imò sicut ante exhibuimus mẽbra nostra arma iniq̃tatis peccato: sic nũc ac iugiter exhibeamus ea arma iustitiæ deo. Sic quippe in nobis implebi-

Apoca 21. tur quod in Apocalypsi fertur dixisse qui sedebat in throno. Ecce noua facio omnia. ¶ ⌊No- „

Matt. 26 ctis recolitur cœna nouissima⌋ De qua fassus est noster author salutis: Desiderio desideraui „ hoc pascha mãducare vobiscũ, anteq̃ patiar, ⌊qua⌋ .i. in qua cœna, seu nocte, ⌊Christus cre- „ ditur agnũ (paschalẽ) & azima⌋ .i. azimos panes, ⌊dedisse fratribus⌋ .i. exhibuisse apostolis, „ quorũ duobus pcepit: Euntes parate nobis pascha, ⌊iuxta legitima⌋ .i. secũdũ tenorẽ pceptorum legaliũ, ⌊priscis indulta patribus⌋ .i. cõcessorũ patribus Mosaicæ legis, vt in expositiõe „ hymni patuit pcedentis, & in Exodo diffuse describitur. ¶ ⌊Post agnũ typicũ⌋ .i. post esum a- „ gni paschalis, qui fuit figura seu typus dñi saluatoris, ⌊expletis epulis⌋ .i. sumptis ferculis in le- „ ge mãdatis, ⌊corpus dominicũ datũ discipulis⌋ hoc est, sub specie panis cõsecratũ à Christo, „ porrectũ & datũ apl̃is⌊, sic totũ om̃ibus q̃d totũ singulis eius fatemur manibus⌋ .i. cõfitemur „ hoc corpus datũ manibus .i. corpali dextera Chr̃i, & spũali manu: vtputa potestate ipsius suis apl̃is, sic totũ om̃ibus .i. integrũ vniuersis, q̃d totũ singulis .i. q̃ idẽ numero corpus datum fuit vnicuiq; eorundẽ totũ & integrũ. Queadmodũ & in pane illo vno ac integro consecrato à

Christo

A Christo corpus Christi integrũ fuit & totũ, atq; similiter in qualibet panis illius particula. Nẽ-
pe hæc supernaturalis transsubstãtiatio respicit immediate substantiã panis & vini tanquã ter
mini à quo, atq; substantiam corporis ac sanguinis Christi tanquã termini in quem. Ideo sicut
substãtia panis, in se indiuisibilis & diuisionem ex quãtitate habẽtis, fuit in qualibet parte panis
ante consecrationem: ita post consecrationẽ substantia corporis Christi est in qualibet parte
quãtitatis substantiæ, qua extitit substantia panis ante consecrationẽ. De his possent quàm in-
" finita induci, quæ super quartũ sententiarũ sunt expedita. ¶ ⌊Dedit fragilibus⌋ .i. discipulis ad
" huc ad mala procliuibus, prout paulo post patuit, ⌊corporis ferculũ⌋ .i. corpus suum in animę
" ferculũ, ⌊dedit & tristibus sanguinis poculũ,⌋ quibus cum dixisset: Vnus ex vobis me tradet,
" contristati sunt valde, ⌊dicens: Accipite quod trado vasculũ⌋ .i. calicem, in quo sanguis meus
" iam cõtinetur. Non autẽ dixit hæc verba sub hac forma, sed quantũ ad sensum verborũ, ⌊om
" nes ex eo bibite⌋ .i. tunc vniuersi & singuli apostoli totũ Christi sanguinẽ potauerunt: sicut &
" totũ eius corpus sumpserunt. ¶ ⌊Sic sacrificiũ istud instituit⌋ .i. Christus in cœna confecit, cõ
secrauit, & frequẽtandum præcepit sacramentũ hoc corporis sui: quod & ipse in cruce obtulit
deo patri. Et est sacrificiũ euangelicæ legis, quod in ecclesia immolatur patri omnipotẽti quo-
" tidie, ⌊cuius officiũ⌋ .i. cõsecrationẽ, oblationẽ, ritum & administrationẽ, ⌊cõmitti voluit⌋ .i.
" cõmisit, & per episcopos cõmitti decreuit ac iussit, ⌊solis presbyteris,⌋ in quorũ persona mã-
" dauit apostolis: Hoc facite in meam cõmemorationẽ, ⌊quibus sic cõgruit, vt sumant⌋ hoc sa-
" cramentũ, ⌊& dent cæteris⌋ fidelibus de ipsorũ manu cõmunicantibus: quanquã & vnus pres
" byter alij presbytero possit hoc dare. ¶ ⌊Panis angelicus⌋ .i. Christus, qui ab exordio seculi Psalm. 77
B fuit panis angelorũ, reficiendo eos suę deitatis beatifica visione atq; dulcissima fruitione, ⌊fit pa
" nis hominũ⌋ .i. per incarnationẽ & cõsecrationem factus est panis, cibus, refectio Christi disci
pulorum per cõmunicationẽ corporis & sanguinis sui, vt dictũ est: quos nihilominus per fidẽ,
cõsiderationem, ac dilectionem suæ deitatis principaliter, spũaliterq; nutriuit & nutrit. Hinc
" dixit: Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, ⌊dat panis cœlicus figuris termi
" num⌋ .i. Christus qui de cœlo descendit, seq; in sacramẽto ita impẽdit, imposuit finem sacrifi-
cijs legis: vtpote finis & veritas ac cõsummatio seu adimpletio figuraliũ sacrificiorum. Ideo il-
la seruare, esset opere ipso ostẽdere verum & figuratum sacrificium istud, scilicet Christũ, nõ-
" dum venisse, ⌊ò res mirabilis,⌋ quam non sapit homo carnalis aut infidelis, ⌊mãducat domi-
" num⌋ Iesum Christũ, ⌊pauper seruus & humilis,⌋ qui nil boni habet ex se. Veruntamen non
mãducat hunc cibũ, vt alios cibos: quia nec eum cõsumit, nec in se transmutat, nec lædit, nec la
cerat, imò nec corporaliter tangit. Nã & corpus illud dignissimũ vere est ibi, nõ tamen corpo
reo modo, neq; per propriã quantitatẽ seu dimensionẽ, habitudinẽ habet ad existendũ ibidẽ:
sed potius per dimensionẽ & species panis in ipsum cõuersi. Attamen propria eius dimensio
" cõcomitanter est ibi. ¶ ⌊Te trina deitas, vnaq; poscimus⌋ .i. deprecamur te o deitas trina, q̃
pro & vna .i. in tribus supergloriosis personis existens simplex & indiuisa & numero vna. Tri
nitas vero nõ potest trina vocari, quia sic essent nouẽ psonæ in diuersis: vt author huius hym-
" ni in prima parte summæ, & super quartũ declarat, ⌊sicut nos visitas⌋ per ecclesiastica sacra-
D mẽta, & gratiarũ charismata, ⌊sicut te colimus⌋ .i. sicut etiã te veneramur per gratiarũ actionẽ
" & tuorũ obseruãtiam præceptorũ, ⌊per tuas semitas⌋ .i. ita per adimpletionem tuarũ doctri-
" narum ac iussionum, ⌊duc nos quo tendimus⌋ .i. ad summũ bonũ, hoc est ⌊ad lucem quã inha
" bitas⌋ .i. ad teipsum, qui es lux increata, immensa, habitãs & inuiolabiliter perseuerãs in teipso
qui solus habes immortalitatẽ & lucem habitas inaccessibilẽ, vt dictũ est super illud in primo
hymno: Aeterna lux credentiũ. Deniq; ex hoc hymno pensemus, quàm indicibiliter, imo &
incõprehensibiliter dominus deus noster omipotens vnigenitus dei patris magnificauit face-
re nobiscũ. Factus est frater noster, per incarnationẽ. Cibus noster, per cõsecrationem. Beati-
tudo nostra, per finalẽ ad ipsum peruentionẽ. Inter nos conuersatus est, per familiarissimã cõ-
mansionem. Saluator noster, per amarissimã passionem. Misit nobis paracletũ per pretiosissi-
morũ suorũ communicationẽ charismatũ. Ditauit nos pauperes supernaturalibus donis. Mi-
rantur angeli sancti tantã hominũ exaltationẽ, & quasi deificationẽ. Sed heu miser homo, cum
in honore esset, non intellexit: tot & tãta creatoris sui gratiosissima munera nõ aduertit. Amo-
rem, munificẽtiam, dignationẽ, beneficentiã, præsentiam dei sui ad se non perpendit. Idcirco Pb.l.3
nec digne solicitus est illi placere, gratus existere, & corã ipso indesinẽter, timorate & custodi-
te versari ac viuere, & omnẽ illius inhonorationem atq; offensam vitare. Sed iam nũc resipis-
camus à negligẽtijs, pigritijs, insipiẽtijs, ingratitudinibus nostris: & accedamus cum corde ve-
ro in plenitudine fidei, aspersi corda à cõscientia mala. Nescio vtrũ magis debeam admirari,
hãc tam supernaturalẽ fidẽ sacramẽti istius: an totius mũdi cõuersionẽ ad fidem. Et qũo potuit
generi hũano vbiq; terrarũ persuaderi & imprimi fides ista, Imo tã firmiter suscipi, q̃ nulla ra-
tione, nullo experimẽto, nulla prosperitate, nulla aduersitate quiuit auelli. Certe iuxta inæsti-
mabilẽ altitudinẽ incõprehẽsibilissimæ fidei huius multiplicata & magnificata sunt argumẽta

ipsius,signa,prodigia,& virtutes:sic q̃ verissime psallimus deo: Testimonia tua credibilia fa-
cta sunt nimis. Quod lucidissime cõstat,si om̃ia cõportẽtur & cõparẽtur adinuicẽ & rite cõ- D
siderẽtur,vt alibi diffusius est ostẽsum. Et nũc igitur iuxta prætacta satagamus ab om̃i inqui-
namẽto,ab om̃i loquacitate,ac propriæ voluntatis duritia penitus abstinere,ad mensam al-
tissimi quotidie cum omni affectu magis ac magis deuote accedere,in deo simplificari ac sta-
biliri,omnem infelicissimam reflectionem ad proprium commodum & honorem incessabi-
liter abhorrere.

¶De corpore Christi ad laudes matutinas hymnus.

¶Describitur in eo huius dignissimi sacramẽti prima institutio à Christo facta,
& quãta eius humanitas atq; suauitas in illo declaretur,demũ pia fit
ad ipsum sacramẽtum inuocatio.

¶Author Thomas Aquinas Carmẽ Iambicũ dimetrũ,nequaq̃ tamẽ exactum.

VErbum supernum prodiens. Hic hymnus in laudibus huius solennitatis cantatur.
¶⌊Verbũ supernũ⌋.i.vnigenitus patris verbũ dei altissimũ & æternum,quod in »
Johan.8. euãgelio protestatur: Ego de supernis sum. Et iterum ad Iudæos: Vos(inquit)de
Ibidẽ. deorsum estis,ego de sursum sum. Itẽq;: Qui de cœlo venit sup oẽs est. Quod &
Johan.3. in Ecclesiastico fatetur: Ego ex ore altissimi prodiui,primogenita ante oẽm creaturã,⌊pro- »
Eccle.24. diens⌋.i.p hũanæ naturæ assumptionẽ se manifestãs,& quasi ex corde patris descẽdẽs,⌊nec »
patris linquẽs dexterã⌋ hoc est,æqualitatẽ patris & cõsessum ad eius dexterã non dimittens, »
⌊ad opus suum exiens⌋ id est,ad complendã humani generis saluationem progrediens. De »
Johan.17. quo opere apud Iohannẽ loquitur: Opus cõsumaui,quod dedisti mihi vt facerem. Exultauit E
Psal.18 em̃ vt gigas ad currẽdam viam. Vnde denuo locutus est: Nõ misit deus filium suũ, vt iudicet
Johan.3 mundũ,sed vt saluetur mundus per ipsum. Apostolus quoq; ad Timotheum: Christus Iesus
1.Timo.1. venit in hũc mundũ peccatores saluos facere, ⌊venit ad vitæ vesperã⌋ hoc est vltima mũdi »
1.Johan.2 ætate,de qua in prima sua Epistola sanctus ait Iohannes: Nouissima hora est. Et Paulus: Nos
1.Cor.10. (inquit) sumus,in quos fines seculorũ deuenerũt. Vnde dictũ est in primo hymno: Vergente
mundi vesperæ. ¶⌊In mortẽ à discipulo suis tradendus æmulis⌋ id est,Christus à Iuda pro- »
ditore vẽditus ac tradendus ad occidendum,⌊prius in vitæ ferculo se tradidit discipulis⌋ id »
est,dedit se ante traditionem illam apostolis in alimonia spirituali sub forma panis consecra
ti,ad conseruationẽ & perfectionem vitæ gratiæ in eisdem. Hinc in psalmo de Christo fuit
Psal.71 prædictũ: Erit firmamẽtũ in terra in summis montiũ. Vbi alia habet translatio: Erit frumẽtũ
electorũ. Translatio vero Chaldaica: Erit placẽta tritici. Etenĩ quoniã subtractur⁹ mox fuit
ecclesiæ præsentiã sui corporalẽ sensibilẽ,voluit ei relinquere præsentiã sui verã sacramẽtalẽ,
ad multiplicẽ vtilitatem & fructum eiusdẽ,vt scilicet quotidie offerretur in missæ officio ad
laudẽ & gloriã patris,pro nostris peccatis,pro virtutibus & gratijs impetrãdis,& in mirabi-
lium suorũ memoriã,in assiduam recordationẽ suæ summæ dilectionis ad nos,ac amarissimæ
passionis suæ pro nobis. Vnde præcepit apostolis & in eorũ personis sacerdotibus vniuersis
Matt.26 Hæc quotiescũq; feceritis,in mei memoriã facietis. Quod enĩ de nostro accepit,hoc est,cor-
Marc.14 pus & sanguinem totũ exhibuit & reliquit ac vertit in nostrũ subsidiũ. Nec suffecit ei semel
Lucæ.22. offerri pro nobis in cruce,imò & hoc inexcogitabili modo voluit incessanter offerri pro no- F
bis in diuinissimo isto mysterio,in missali officio,in altaribus sacris: Atq; in ecclesiis reserua-
ri ad omnium subuentionem,refectionem,confortationem,defensionem. Nempe & cibum
oportet realiter ac substantialiter iungi cibato. Hinc subditur. ¶⌊Quibus⌋ vtputa discipu- »
lis,⌊sub bina⌋.i.duplici,⌊specie⌋.i. sub forma panis & vini, ⌊carnem dedit & sanguinẽ⌋ »
id est,corpus suũ sub specie panis,& sanguinẽ suũ sub specie & similitudine vini,ita tamen,q̃
sub vtraq; specie cõtinetur vtrũq;,puta corpus & sanguis. Aut ratione cõuersionis aut p con- »
comitãtiæ modũ sicut expressum est,⌊vt duplicis substãtiæ totũ cibaret hominẽ⌋.i.quate-
nus integrũ hominẽ ex anima rationali & carne cõpositũ aleret carne & sanguine sacramẽ-
taliter exhibitis,ita tamẽ,q̃ tam corpus quàm sanguis Christi principaliter ac directe præstã
tur in animæ refectionẽ: Secũdariæ aũt,& per redundantiã quandã,etiã in corporis robora-
Psal.27 tionẽ:in quãtũ virtus & refloritio animæ in corpus redundãt. Iuxta id psalmi: In ipso spera-
Psalm.83 uit cor meũ,& adiutus sum,& refloruit caro mea. Itẽq;: Cor meum & caro mea exultauerũt
in deum viuum. Hominem,inquam,duplicis substãtiæ,hoc est,duplicis naturæ, videlicet spi
ritualis & corporalis, quia ex anima immortali ac inuisibili, & ex carne mortali atq; visibili
constat. Et ita nomen substantiæ sumitur hic extensæ pro essentialibus partibus substantiæ
subsistentis. ¶⌊Se nascens dedit socium⌋ id est, Christus in sua ex beatissima virgine nati- »
uitate,dedit se socium,hoc est,consortẽ cõuersationis humanæ, volens tractari & cõuersari
primo vt infans,deinde vt puer,& ita deinceps vt adolescẽs,vsq; ad iuuentutẽ in qua occisus
est,⌊conuescens⌋ id est,in cœna nouissima cum apostolis comedens dedit se,⌊in edulium⌋ »
id est,animæ cibum,⌊se moriens in pretium⌋ hoc est,moriendo in cruce dedit se in pretiũ »

nostræ

A nostræ redemptionis, vt iam supra expositũ est, ⌊se regnans dat in præmiũ⌋ id est, perfectè glorificatus in natura assumpta & regnans ac pręsidẽs in triumphante ecclesia, præsertim secundũ naturã diuinã, & etiã quodãmodo secundũ naturã humanã: secundum quam vt verbo æterno hypostaticæ vnitam, oĩa quoq; subiecta sunt ei, dat seipsum beatis, in præmiũ obiectale, hoc est, exhibet se in obiectũ felicitatis ac præmij electorũ: quorũ præmium essentiale consistit in visione & fruitione deitatis Christi totiusq; trinitatis. Præmium vero accidentale in visione humanitatis domini saluatoris, deinde gloriosissimæ virginis ac cæterorum san-
« ctorum. ¶⌊O salutaris hostia⌋ id est, ò Christe saluberrima victima pro nobis oblata, ⌊quę
« cœli pandis ostium⌋ id est, merito tuæ passionis reserasti aditum regni cœlorũ, satisfaciendo pro originali & omni peccato: sicq; obstaculum introeundi regnum, delendo videlicet origi-
« nalis peccati reatum, ⌊bella præmunt hostilia⌋ id est, impugnationes dæmonum & aliorum salutis nostræ aduersariorum nos grauant: Vnde dixit apostolus ad Ephesios: Non est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinem, supple principaliter neq; tantũ: sed aduersus principes & potestates, id est, aereas potestates, quæ de ordinibus cœlestiũ principatuum ac po- Ephe. 6.
« testatum pro parte fuerunt ante ruinam, ⌊da robur⌋ gratiæ ac virtutũ ad sustinendũ seu resi-
« stendum, ⌊fer auxilium⌋ ad præualendum & opem in anima & corpore ad proficiẽdum & perseuerandum salubriter. Da robur declinãdi ab oĩ malo, præsertim mortali, fer auxilium faciendi oẽ bonum quod est de necessitate salutis, quod scilicet cadit sub præcepto dei siue
« ecclesiæ. Opera quoq; supererogationis exerceamus viriliter. ¶⌊Vni trinoq; domino⌋ qui
« vnus & simplex est in essentia, & trinus in personis, ⌊sit sempiterna gloria⌋ sicut expositum
« est, ⌊qui vitã sine termino⌋ hoc est vitã gloriæ perpetuo duraturã, ⌊nobis donet⌋ pro præ-
« mio, non tẽporalẽ prosperitatẽ, ⌊in patria⌋ electorũ, qui hoc mundo vtuntur tanquam exi-
B lio, & vita præsenti vt peregrinatione: qui vt ad Hebræos legitur: Confitẽtur quoniã peregrini & hospites sunt super terram. Qui eñ hæc dicũt, significant se patriã inquirere paradisum cœlestẽ. Consideremus in his charitatẽ & communicationẽ Christi in oĩbus, qualiter se in vniuersis communicauit, nascendo, conuescẽdo, moriendo, regnãdo. In quibus oĩbus splendet ac innotescit excellentissima eius dilectio, summa dignatio, pietas maxima, misericordia infinita. ¶Præterea, quia vt asserit Augustinus: In oĩ sacrificio quatuor sunt pensanda, vtputa quis, quid, cur & quare. Ideo antequam celebremus aut cõmunicemus, perpendamus hæc oĩa. In primis attendat vnusquisq; quis sit, id est, quam fragilis, defectuosus, indignus & reus: ac per hoc indignissimũ se recognoscat, sicq; pro viribus ad cõmunionem seu celebrationẽ se præparet, ac suo modo se dignificare deo auxiliante conetur. Secũdo cõsideret, quid. i. quid, quale & quantum sit sacrificium istud in quo Christus deus & homo offertur. Et ita cũ ingenti humilitate, filiali timore, reuerẽtia præcordiali, puritate præcipua, charitateq; feruida progrediatur ad sanctũ sanctorum. Tertio penset, cui fit ista oblatio, vtputa deo patri regi ac domino maiestatis immensæ. Cui cum oĩ synceritate, humilitate, attentione, diligẽtia astare & immolare oportet. Nam & oblatio sacrificij huius opus est valde priuilegiatũ, ad cuius dignam executionẽ deuotio requiritur actualis & esse in charitate: quã qui habuerit, cæteris non carebit virtutibus. Quarto aduertat, quare, id est, propter quas causas instituta sit & immoletur sacrificium istud, videlicet pro communi bono totius ecclesię, pro viuis & mortuis, pro ereptione ab oĩ periculo & peccato, pro virtutũ & gratiæ incremen-
C to, pro pace patriæ, & oĩ rationabili causa. Idcirco cum pro tot tãtisq; causis nequaq̃ sit segniter deprecandum, nec tepide offerendum, satagamus cum grandi instãtia, integroq; affectu sancti feruoris celebrare ac celebrãdo aut communicando orare, &c. Heb. 11 August.

¶De sancto Iohanne Baptista hymnus.

¶Prædicantur in eo insignia beati Iohannis Baptistæ præconia, conceptus ẽ cœlo denuntiatus, exultatio in vtero matris, linguæ paternæ reseratio, habitatio in deserto, in victu & amictu austeritas, prophetica excellẽtia, Christi baptizatio, virgineus candor, martyrij tolerantia, & cẽtesimi fructus cumulatissimum præmiũ. Demũ, deuota ad ipsum fit supplicatio vt à deo impetret nobis gratiã in pñti vita & gloriã in futuro.

¶Author Paulus Longobardus Carmẽ sapphicũ in quarto habẽs adonicum.

« VT queant laxis resonare fibris, Mira gestorum famuli tuorum, Solue polluti labij
« reatum, Sancte Iohãnes⌋. Ordo verborum est, O sancte Iohannes, solue hoc est, dissolue, & aufer meritis tuis ac precibus: tanquam interuentor, mediator, & patrocinator: non vt causa principalis, quia solius dei est peccata dimittere, reatum, id est, offensam, labij polluti, hoc est, oris nostri per excessum verborum cõtaminati, imò totius nostræ personæ, intelligẽdo totũ per partẽ. Nã & culpa principaliter est in anima & viribus eius, toti tñ homini recte ascribit: qm agere & pati suppositorũ sunt ꝓpriæ, vt famuli. i. Matth. 3. Luce. 1.

Christifideles qui soli sunt vere famuli dei, cui sine fide nemo potest placere ac meritorie deseruire, dicēte Apostolo ad Hebræos: Sine fide impossibile est deo placere, queant, hoc est, meritorie valeant resonare, id est, decantare, mira gestorum tuorum, hoc est, admiranda opera, quę gessisti fibris, id est, venis: laxis, hoc est, resolutis à vinculis vitiorum atque purgatis. Hoc est, instrumentis quæ ad loquendum concurrunt, mundatis, & habilitatis, præsertim interioribus & spūalibus venis mentis. i. affectibus p quos calor vitæ, gratię fluit à corde ad bene agēdum. ¶ Deinceps, hymnum istum Paulus Longabardorum historiographus legitur ędidisse, cum impedimentum incurrisset loquendi, forsan ob aliquam sui culpam, sicut & pater beatissimi huius Iohannis ob incredulitatem, à quo etiam impedimento Paulus ille legitur liberatus, hymno hoc ædito. In cuius exordio ab oratione incepit, quatenus patrocinio sanctissimi atque beatissimi Iohannis Baptistę vt redderetur ad hymni huius æditionem deuotam idoneus. Nempe cum sine dei auxilio nil valeamus, congruit in omī opere bono ab oratione incipere. Vnde in horis sic inchoamus: Deus in adiutorium meum intende. Cumq́ per nosipsos exaudiri simus indigni, sanctorum subsidia inuocare debemus, iuxta illud Iob quinto capitulo: Ad aliquem sanctorum conuertere. Eius quoque patrocinium specialiter inuocare oportet, cuius solennia celebramus, & ad quem deuotionem habemus maiorem.

Hebr. 11 · Lucæ. 1 · Psalm. 69 · Iob. 5.

D

¶ ⌊Nuncius celso veniens olympo⌋ Nuncius iste fuit archangelus Gabriel, qui & in veteri testamento legitur Danieli prophetæ apparuisse.

Dani. 8. 9

¶ Porrò, Olympus accipi solet pro monte Macedonię valde sublimi. Vnde & Rabanus vnum cœlorum appellat olympum. Verum hic sumitur pro cœlo empyreo, hoc est, igneo, quod ita vocatur ab excellenti splendore, non ab ardore. Nam olympus dicitur ab ὅλος, quod est totum, & λάμπωμ, quod est ardens, quasi totus in ardore consistens. Itaque nuncius cœlestis veniens, id est, descendens, Olympo celso, hoc est, à summo cœlo empyreo, quod mox vt factū est, angelis sanctis fuit repletum. ⌊Te patri magnum fore nasciturum, Nomen & vitæ seriem gerendæ Ordine promit,⌋ Constructio est: Nuncius ille promit, hoc est, manifeste denuntiat: ordine, hoc est, ordinata denuntiatione: patri, id est, Zachariæ genitori tuo, te fore nasciturum magnum, hoc est, in donis gratię excellentem, vtputa in matris vtero sanctificatum, imo & spiritu sancto repletum. Promit quoque, hoc est, patri tuo deprompsit nomen tibi imponendum. Et seriem, id est, ordinem ac ordinatum processum vitæ gerendæ, hoc est, conuersationis à te exercendæ in carne mortali. Totum istud ex Euangelio comprobatur. Scriptum est nanque in Luca, primo capitulo: Apparuit Zachariæ angelus domini, dicens: Elizabeth vxor tua pariet tibi filium, & vocabitur nomen eius Iohannes. Erit enim magnus coram domino, & spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorum Israel conuertet, & ipse præcedet ante illum, hoc est, ante dominum Iesum Christum in spiritu & virtute Heliæ, parare domino plebem perfectam.

E · Lucæ. 1

¶ ⌊Ille⌋ vt puta Zacharias ⌊promissi dubius superni⌋ Hoc est, incredulus boni sibi promissi à deo per angelum, seu promissionis supernæ desuper sibi factæ. Non quod deum non crederet omnipotentem ac verum, aut quòd angelum putaret mentiri, sed vehementi horrore, ex angeli apparitione turbatus, non respexit actualiter ad omnipotentiam dei, sed ad dispositionem naturæ, dicendo: Vnde hoc sciam, ego enim sum senex & vxor mea processit in diebus suis. Tale quoque contigit Mosi & Aaron ad aquas contradictionis, qui cum tot ac tanta perpetrassent prodigia, & iam ante semel produxissent aquam de petra Oreb, vt in Exodo decimoseptimo capitulo recitatur: tamen ad aquas contradictionis fuerunt deo increduli, intuendo ad indispositionem naturæ, quasi omnipotenti non esset perfacile de saxo durissimo copiosam producere aquā. Fuerunt quippe ex populi importunitate turbati. ⌊Perdidit promptæ modulos loquelæ⌋ Hoc est, amisit modulos, id est, facultatem & solitum modum, & facultatem loquelæ promptæ, hoc est, expeditæ, quam habuit ante. Hinc legitur apud Lucam: Respondens angelus dixit: Ego sum Gabriel, qui asto ante deum, & ecce eris tacens & non poteris loqui, vsq; in diē quo hęc fient, pro eo quod nō credidisti verbis meis. ⌊Sed reformasti genitus⌋ hoc est, tu postq̄ natus fuisti, reformasti. i. restituisti & reparasti ⌊peremptæ Organa vocis⌋ id est, instrumenta vocis, hoc est, loquelæ, peremptæ, id est, patri tuo ablatæ, ita quod impedimentum loquendi fuit ei ablatum, iuxta illud Lucæ primo capitulo: Apertum est ilico os eius & lingua, & loquebatur benedicens deum: Quod (vt communiter dicitur, & hic insinuari videtur) factum est meritis sancti Iohannis, qui nondum natus ex vtero præuentus est vsuratione, sicq́ in vtero potuit istud mereri. Vel dicitur factum meritis eius sequentibus, atque ad declarationem excellentię, futurorum meritorum ipsius.

Lucæ. 1 · F · Nume. 20 · Exo. 17 · Lucæ. 1 · Lucæ. 1

¶ ⌊Ventris obstruso positus cubili,⌋ Hoc est, tu adhuc collocatus & clausus cubili obstruso id est, in matrice ventris tuæ sanctissimę atque beatissimæ matris vndique clausa, inuolutus pellicula, quæ dicitur secundina. ⌊Senseras⌋ hoc est, ex supermirabili operatione & illuminatione cognoueras ⌊regem (. i. Chrm regē regū) thalamo manentem⌋. i. in vtero electissimę virginis qui-

A nis quiescētē: sicut expositū est super illud in primo hymno: Vti sponsus de thalamo egres-
sus honestissima virginis matris clausula. Ex his innotescit, quòd gloriosissimus Christi con-
sanguineus & præcursor magnus iste Iohānes in vtero suæ matris verbi æterni incarnationē
atq; præsentiam eius in virginis vtero vere cognouit, quanquam Vlricus in summa sua dicat
oppositum. Nec enī istud incredibile est censendū, cum in vtero matris suæ sanctus hic puer
exultasse legatur, imò & spiritu sancto repletus. Exultatio autem ex apprehēsione procedit.
Quod & sanctus Bernardus, Maximus quoq; episcopus, & alij multi sanctorū senserūt. Quod
« super Lucam plenius declaraui. ⌊Hinc parens nati meritis vterq;⌋ id est, pater & mater san
« cti filij huius, meritis nati, vtputa filij sui, ⌊abdita pandit⌋ hoc est, secreta atq; futura reuela- Luc.1
uit ac denuntiauit, vt patet in Cantico Zachariæ, & verbis sanctæ Elisabeth in Luca descri- Ibidē.
ptis. Nā spiritum prophetiæ sortiti sunt. Ex quibus denuo sequitur, q̄ sacratissimus Iohānes
in vtero matris ratione fit vsus ac meruit vehemēter.

« ¶⌊Antra deserti teneris sub annis, ciuiū turmas fugiēs petisti⌋ hoc est, ò sancte Iohannes
tu petisti .i. quæsisti, inuenisti, atq; ingressus es, antra, id est, spelūcas deserti, vt inibi deo secre-
tius inhæreres, sub teneris, id est, puerilibus annis, atq; vt aliqui dicūt duodecimo tuæ ætatis
anno, imò diu ante, vt alij opinātur, mox, scilicet vt vti orsus est ratiōe, fugiēs turmas ciuium
« id est, seculariū hominū, ⌊ne leui saltem maculare vitā famine posses⌋ hoc est, ne valeres cō-
uersationē pueritiæ tuæ maculare saltē famine leui, id est, peccato veniali. Sciebat nāq;, san-
B ctificatum se esse in vtero, etiā magis quàm Hieremiam, qui non legitur fuisse repletus in ma-
tris aluo spiritu sancto. Iohannes quoq; propinquius se habebat ad Christum, quàm Hiere-
mias, tanquàm præcursor, præco, Baptista, & paranymphus ipsius. Ideo decuit eum eminē-
tius sanctificari q̄ Hieremiā: Hinc cognouit Iohānes se sic cōfirmatū in grā, q̄ mortaliter pec
care nequit: sed ne venialiter saltē offenderet, fugit venialiū occasiōes culparū. Nō tn̄ putatur
penitus ab omī veniali imunis fuisse pctō: sed q̄tū hūanę imbecillitati fuit possibile, multū raro
& nō nisi leuissime venialiter fore fecit, atq; q̄tidianis illis minutissimis culpis q̄tidie nō tātū-
modo satisfecit, imò mirabiliter vltra hoc omī die in omī profecit virtute. Et sicut in arden-
tissima fornace stilla situlæ subito absorbet: sic venialia eius in feruētissima charitate ipsius.
¶Insuper tā rigorosissimā duxit vitā, tā feruētissimis orationibus insistebat, q̄ etiā pro maxi-
mis suffecisset excessibus. Hinc scriptū est, q̄ puer crescebat & cōfortabatur spū, & erat ī de-
sertis vsq; ad diē ostēsionis suæ ad Israel. ¶⌊Præbuit hirtū tegimē camelus artubus sacris⌋ Luc.1
In hoc versu cōpēdiose describit asperitas Iohānis dignissimi in vestitu & victu. Itaq; came-
lus p̄buit .i. materialiter exhibuit, tegimē hirtū .i. operimētū indumētale pilosum, artubus sa
cris .i. sancto & innocēti atq; mūdissimo corpusculo sancti Iohānis ac mēbris eius q eminen-
« tissime fuit Nazareus .i. deo cōsecratus nō vsus vino aut cisera, ⌊strophium vidētes⌋ .i. oues
exhibuerūt cingulū lūbis eius, hoc est, q̄ vestis eius fuit ex pelle cameli seu ex pilis cameli cōte
xta, zona ex ouiū pelle. Hinc in Matthæo scriptū est. Iohānes habebat vestimētū de pilis ca- Matth.3
« melorū, & zonā pelliceā circa lūbos suos. ⌊cui (Iohāni) latex⌋ .i. aqua p̄buit, ⌊haustū⌋ .i. potū
« quē & sobrijssime sumpsit ⌊sociata pastū, mella locustis⌋ .i. mella iuncta locustis p̄bebāt eidē
pastū .i. necessariū victū. Vñ in Marco atq; Matthæo habet: Esca eius erat locustæ & mel sil- Marc.1
C uestræ. Atq; vt aliq opinātur, locusta hic sumit pro herba deserti instar locustæ disposita: nō Matth.3
pro aiali. Quia (vt dicūt) sublimis iste Iohānes carnibus nō vescebat. Cōsequēter tāgit excel-
« lētia sancti Iohannis p̄ alijs vatibus. ¶⌊Cæteri tm̄ cecinere vatū⌋ .i. reliq prophetarū veteris
« testamēti cecinere tm̄ .i. p̄dixerūt, ⌊corde p̄sago⌋ .i. sapiēti, futurorūq; p̄scio, ⌊iubar affutu-
« rū⌋ .i. regē Messiā, q tūc erat vēturus in carnē, & mō futurus est ad extremū iudiciū. Hinc in
Actis princeps ait aplorū: Oēs prophetæ à Samuel & deinceps annuntiauerūt dies istos. Ve- Acto.3
runtn̄ etiā in lege naturæ fuerūt prophetæ prænūtiantes de Christo. De quo & in Genesi san
ctus Iacob vaticinatus est euidēter: Nō auferetur, inquiēs, sceptrū de Iuda, donec veniat qui Gene.49
mittēdus est. De quo & ipsum Enoch prophetasse insinuare videtur sanctus Iudas apostolus Iudas.
« in sua canonica, ⌊tu quidē mūdi scelus auferētē Indice prodis⌋ .i. tu certe ò Iohannes indice
prodis, hoc est, digito demōstrasti auferētē scelus mūdi .i. Christū qui abstulit peccata gene-
ris humani. Hoc fundatur in eo, quod est apud Iohānē: Vidit Iohānes Iesum veniētē ad se, & Iohan.1
« ait: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mūdi. ¶⌊Nō fuit vasti spaciū per orbis⌋ .i. per am-
« plitudinē terrę, seu in orbe terrarū vasto seu magno nō fuit, ⌊sanctior quisq; genitus Iohāne⌋
loquēdo de viris seu masculis ex cōplexu genitis maritali. Per quod Christus ex virgine na-
tus, & ipsa sacratissima virgo excipiūtur. Istud fundatur in verbis Christi in euāgelio prote-
stantis: Inter natos mulierū nō surrexit maior Iohāne Baptista. Itēq;: Quid existis in desertū Matth.11
« videre prophetā? Etiā dico vobis, & plusq̄ prophetā. ⌊qui nephas secli meruit lauātem, tin Ibidē.
« gere lymphis⌋ hoc est, qui Iohānes meruit, vel de cōgruo vel de cōdigno, lauantem nephas Luc.7
seculi, id est, Christum mundantem & auferentem scelus mūdi, iuxta illud Apocalypsis: Qui Apocal.1
dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, tingere lymphis, hoc est, baptiza-
re in

Matth 3 re in aquis, vt omnes quatuor Euangelistæ concorditer scribunt. Obiter hic incidit quæstio. D
Marci. 1. Quomodo Iohannes id agere meruit, cum ipse dixerit: Non sum dignus, vt procumbens sol uam corrigiam calciamenti eius. Et respondendum, quod Iohãnes ex se & secundum naturalia sua, nõ erat dignus deum incarnatum sic tangere & lauare. Attamen in quantum in hoc mouebatur à charitate eximia & actuali motione spiritus sancti, dignus fuit ad hoc, cum & deuoti sacerdotes hoc modo digni dicantur consecrare & sumere, tractare & administrare corpus & sanguinem saluatoris. Imò & homines virtuosi promereri dicuntur hoc modo etiam de condigno vitam æternam.

¶ ⌊O⌋ tu Iohannes ⌊nimis felix,⌋ Hoc est, valde beatus in terra existens spe & merito, nunc demum in patria re & præmio, & tanto felicior, quanto & sanctior. De quo sancti atque
Esaie. 40 beati prædixerunt prophetæ Esaias & Malachias. Esaias quadragesimo capitulo: Vox (inquiens)
Malac. 3. clamantis in deserto. Malachias autem tertio capitulo: Ecce mitto angelum meum. ⌊meritiq́ celsi⌋ hoc est, præclari meriti in hoc mundo, tam quo ad præmium essentiale quàm quo ad accidentale obtinendum & tanto meriti celsioris, quo eras in charitate & eius feruore, perfectior, qui die & nocte in heremo excellentissimæ contemplationi vacabas, quasi indesinenter modicissimo somno contentus. ⌊nesciens⌋ hoc est, nunquàm habens ⌊labem⌋ id est, maculam culpæ mortalis, ⌊niuei pudoris,⌋ hoc est, mundissimæ castitatis, ⌊præpotens martyr⌋ id est, athleta fortissimus, ⌊heremiq́ cultor⌋ hoc est, heremita & anachorita, ⌊Maxime vatum⌋ quantum ad hoc, quòd Christum digito demonstrasti, & quoniam Christum venisse euangelizasti, quasi Apostolus eras.

¶ Porrò de varia comparatione prophetarum ad inuicem, quantum ad excellentiam, prolixus est sermo, de qua re in aliis pluribus locis tractatum est, idcirco pertranseo. ¶ ⌊Serta ter denis alios coronant Aucta crementis⌋ Serta, hoc est, ornamenta quædam præmij accidentalis correspondentia munditiæ castitatis. Aucta crementis ter denis, hoc est multiplicata fructu tricesimo. Coronant alios, id est, ipsos coniugatos, coniugali continentia ex charitate decoratos præmiant & perornant, sicut sertum factum de floribus ornat diadema regium suppositum capiti regis, ⌊duplicata quosdam⌋ hoc est, serta sexies denis crementis aucta, hoc est, fructus sexagesimi aliquos ornant, vtputa deuotos vtriusque sexus continentia viduali fulcitos. ⌊Terna centeno cumulata fructu⌋ .i. tria serta cumulata fructu centeno, id est, aucta fructu centesimo, ⌊te sacer ornant,⌋ hoc est, o sancte Iohannes, qui non solum decoraris fructu centesimo pro tua continentia virginali, sed aureolis quoque martyrum & doctorum, quæ duæ aureolæ pulchrificantur serto centesimi fructus, quia se inuicem fulciunt. Istud de triplici fru-
Matth. 5. ctu sumitur, ex eo quòd Christus in Euangelio apud Matthæum & apud Lucam loquitur: Se-
Luce. 8 men cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum, aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum. Semen nanque est verbum dei quod prædicatur, cuius fructus est spiritualitas quædam in audientibus, ex verbi illius seminatione exurgens, sequens & oriens, quæ spiritualitas dicitur fructus, ad quem verbi prędicatio ordinatur, estq́ continentia & abstractio à carnalibus atque venereis, & est triplex, videlicet coniugalis, vidualis & virginalis, prout super quartũ Sententiarum diffusius est inductũ, & in opusculo de vita laudabili viduarum. ¶ ⌊Nunc potens nostri meritis opimis⌋ hoc est, tu (o gloriose Iohannes) qui potens es nos iuuare, meritis opimis .i. tuis exuberantibus ditissimis meritis, ⌊pectoris duros lapides repelle⌋ id ẽ, intercedendo impetra, vt deus repellat, & tollat à nobis lapides duros, pectoris .i. vitia cordis indurata, rebellionẽ, & proprij sensus immansionẽ, carnalitates, praua proposita & cuncta quæ obicẽ po- F
Matth. 3 nunt spiritui sancto, ac emollitionẽ, cõpunctionẽ, ac obedientiã cordis impediunt, ⌊asperum
Marci. 1. planãs iter⌋ .i. viã distortã rectificãs operationẽq́ durã emolliens, quẽadmodũ prędicasti: Parate viã dñi, rectas facite in solitudine semitas dei nr̃i, ⌊& reflexos dirige calles⌋ .i. operationũ processus à rectitudine æquitatis oberrãtes, nõ recte directos ad vltimũ finẽ, sed ad propria cõmoda ac honores retortos, rectifica corrigẽdo tales processus, vt recti processus succedãt. Hoc agit S. Iohãnes dispositiue orãdo & procurãdo, vt fiat à deo. ⌊Vt pius mũdi sator & redẽptor⌋ .i. Chrs benignus mũdi fundator ac liberator, ⌊mẽtibus pulsa luuione puris rite dignetur veniẽs sacratos Ponere gressus⌋ Ordo verborum ẽ, vt redẽptor veniẽs rite .i. gratiose aduenies dignetur ponere in nobis gressus sacratos .i. profectus virtutũ ac processus ad patriã ordinatos ad gloriã dei, & hoc mẽtibus puris .i. cordibus nostris purificatis, luuione .i. vitiorum tumore, infectione, confusiuaq́ subsannatione pulsa .i. extirpata & abiecta ab animis nostris. ¶ ⌊Laudibus ciues celebrant superni Te deus simplex pariterq́ trine⌋ .i. o deus in essentia simplex & vnus, pariterque pro et, o trinæ .i. tu qui trinus es pariter in personis, ita quod vnitas illa ac trinitas simul stãt, nec inuicẽ sibi repugnãt, vt apparet incredulis, ciues superni .i. beati commorantes in paradiso cœlesti celebrant, hoc est, solenniter colunt & extollunt, te laudibus, magnificentissimis eorum beatificæ visioni proportionatis, ⌊Supplices & nos veniam precamur⌋ hoc est, nos quoque viatores adhuc miseri, in medio periculorum fluctuantes, qui omnes in multis offendimus,

dimus, precamur veniā, i. remissionē culpaꝝ ac gratiam, [parce redēptis] vt nō obstātibus A nostris peccatis tuæ passionis consequamur effectū. Amen. Ex his innotescit mira excellētia sanctitatis ac dignitatis sacratissimi & præamabilissimi Iohānis Baptistæ. De qua sancti & deuotissimi patres gloriosi doctores magna & prorsus sublimia sunt locuti. Præsertim aureum illud os Iohannes archiepiscopus, Maximus quoq; episcopus. Sed & prælectus Bernardus, specialiter in sermone quē de duodecim prærogatiuis excellētissimi huius cōpilauit Iohānis. His ergo, quæ alias satis cōstāt, omissis, aliquid pro nostra excitatione exhortādo poterit tāgi: Ecce homo iste angelicus, qui & diuinitus per prophetā angelus est vocatus. In vtero emi nēter sanctificatus, atq; in gratia roboratus, sapiētissime metuēs ne inter homines cōuersando, nō solū in venialia assidue laberetur: verū etiā à spirituali impediretur profectu, & à contemplatiōis puritate, frequētia, ac ardore retraheretur: mox vt adulte ætatis robur aliquantulum est sortitus, fugit in hæremū, solitudinē est ingressus, in deserto cōmorari exorsus est: nec feraꝝ horrore, neq; latronū formidine, neq; inuisibiliū hostiū importunitatibus est retractus. Illic innocētissimū atq; mundissimū suū corpusculū tāto pœnitētialium operꝝ tractauit rigore, tot & tātis afflictiōibus castigauit: quasi iam ante cunctis fuisset sceleribus implicatus, inquinatus, corruptus. Nonne patriarchalis caro feruētissimi pueri super nudā humū ad soporādum paulisper extitit reclinata? Quo putas vsus est puluinari? Nōne probabile ē, quòd instar Iacob patriarchæ supposuerit lapidē capiti suo? Vel forsitan (vt de nōnullis in Vitas patrū ac alibi legitur hæremitis ac alijs magnis sanctis) stando, seu ad arborem appodiando, aut aliquantisper sedēdo modicissimū quid somni admisit, vel potius passus est, præuētus & B necessitate oppressus. ¶Deinceps si verū est, quod Abbas deprompsit Arsenius: sufficit monacho vna hora pro somno, si tamē operarius sit: puto quòd infatigabili ac feruētissimo operario huic Iohāni suffecit pro somno media hora. ¶Insuper si & admirabilis illa Maria Aegyptiaca adhuc turpitudini vacans multas noctes in obscœnitatibus suis duxit insomnes, & vtiq; multo plures in cōtemplationibus, orationibus ac laudibus supergloriosissimi dei conuersa & in deserto conuersans: nonne multo credibilius est, sanctissimū hūc Iohannem plurimas noctes transegisse somni expertes? Quid iā de eius abstinentijs, ieiunijs, asperitate vestitus, silentio dignum poterit enuntiari? Certe tanta erant ac talia, quòd nullus trium euangelistarum dimisit ea intacta. At vero de internis & spiritualibus exercitijs eius quid imaginari, vel potius somniare poterimus? Nonne quo innocētior fuit & gratia plenior, quo item corpus habuit subiectius rationi atq; ab omi petulantia amplius alienum: quo rursus in charitate perfectior ac de mysterijs redēptionis humanæ illuminatior, eo in cōtemplationibus fuit sublimior, in excessibus mētis frequētior, in secretissimis supersanctissimæ deitatis amplexibus, deosculatiōibus, & increatæ ac infinitæ suauitatis illius degustatōibus, familiarior, profundissime prorsus absorptus in infinitas opulētias felicitatis ac gloriæ eius. Nonne affectuosa & pura mens eius habitauit continue & requieuit dulcissime in supersplendidissima & superserenissima regione illa impermeabili atq; planissima penitus'q; interminabili lucis ac gloriæ summæ abissalis, superfelicissimæ & æternæ. Certissime hic amātissimus domini habitauit confidēter, & in eo quasi in thalamo tota die moratus est. Quid ad hæc dicturi sunt Christiani gulosi, carnales, accidiosi, corpora sua vitijs inquinata, cadaueribus viliora, delicatæ, C molliter'q; tractantes, pretiose induentes, pompose ornantes, dormientes in lectis eburneis & lasciuientes in stratis suis, qui super contritione pauperum nihil dolent, imò potius ægenos & impotentiores opprimunt & deuastant. Et hos dimittamus, & eos qui beati Iohannis exēplo solitudinem sunt ingressi, solitariam vitam professi, & in cellis tanquam in antris cōmorantur, modice alloquamur. Certe beati sunt qui professionem suam inuiolatam obseruant, si cellæ ac solitudini debitum reddant. Si tanto syncerius, stabilius, fructuosius vacant deo: quāto præ cæteris se corporaliter elongauerūt à seculo. ¶Præterea si (quod absit) mūdū intra se retinēt clausum, si ad ea quæ seculi sunt, denuo afficiūtur: Si nō solū subesse & obedire grauiter ferūt, imò & primi illius apostatæ vestigia imitātes, præesse fatuissime cupiunt, atq; cōfratribus anteferri, præsidere'q; moliūtur, si linguā loquacitati, vētrem gulositati, cor dissolutiōi ac leuitati resoluūt, si diligūt somnū, passionibus'q; succumbūt, nec cōtinuo profectui digne insistūt quotidie, vt tenētur & eorum includit professio, nōne duplici cōtritione, multiplici confusione, grauissima damnatione sunt digni? Simus ergo ò fratres, indefinēter ac summe soliciti: ne deum & creatorem nostrum altissimum, saluatorem pijssimum, iudicē metuendissimum in aliquo offendamus: ne vllā tēporis horā aut morulā infructuose ꝑtranseamus, ne fratri alicui offendiculum ponamus aut scandalum. Indesinēter intra te dicito: Viuit dominus, in cuius conspectu sto hodie. In omni loco & tempore, in omi actu & occupatione, in mensa & lectulo, sapienter aduerte & cogita illum esse præsentē, & corā illo indecēter te habere, maxime erubesce. Sanctæ sobrietati & corporis castigationi rationabiliter stude. In horis & laudibus dei, in oratione & celebratione stabilis ac deuotissimus esto.

¶Postre

¶Poſtremo,videntes quantum conuerſatio noſtra à patrum noſtroꝝ conuerſatione(heu heu D
heu)diſtet,deficiat,lapſa ſit,& occumbat(prohdolor)& ſuccumbat, intimè doleamus,ploremus,atq; In infinitũ noſipſos aſpernemur , humiliemus,& quaſi ſub terra nos defodiamus,coram altiſſimo apparere erubeſcentes. Quis ſcit,ſi ignoſcat deus, & nõ pereamus, ſi tñ reſipiſcamus,& cõpunctioni,atq; cuſtodiæ cordis ſtrẽnue inſiſtamus,ac iuxta exigentiã noſtræ vocationis cõuerſari digne deo iugiter enitamur. Ad quæ oĩa peragenda ſacratiſſimũ hunc Iohannem affectuoſe rogemus,ac ſemp in ſpeciali amore p̃cipuoq́; habeamus honore.

¶ De beatiſſima virgine Maria ad veſperas hymnus.

¶Laudatur in eo ſacroſancta virgo Maria,ꝙ ab angelo cęlitus miſſo ſalutata dei mater ẽ effecta,deniq; rogatur vt nobis materna oñdens viſcera filium reddat placatum atq; benignum.

¶Author incertus, Carmen trochaicum trimetrum, non excultum.

AVe maris ſtella⌋ hymnus iſte in ſolẽnitatibus ſacratiſſimę virginis decãtatur,In quo »
primũ ipſam prę ſtãtiſſimã noſtrã dominã ſalutamus & collaudamus,ad captandam beneuolentiã eius,imò potius ad honorãdum eã in dño, quia poſt veꝝ deũ ſumme ac vnice eſt amãda ac honorãda, vtputa vera mater illius, per quod cõſtituta eſt dignitatis & excellentiæ quodãmodo infinitæ facta cõparentalis patri æterno, veraq́; genitrix vnigeniti filij,patris ſummi,familiariſſimũ amãtiſſimũq; ſacrariũ,templũ,& tabernaculum ſpiritus ſancti,& tãta demũ ac talis in oĩ excellentia gratiæ ac virtutum, in varijs chariſmatibus adorãdi paracleti,qualem ac quãtam condecuit eſſe matrẽ dei,deoꝝ reginã, & imperatricem vniuerſoꝝ ſanctoꝝ,de qua ſanctus & feruẽs ille Ignacius ſuo ſcripſit pręceptori Iohãni Apl'o:
Quẽ nõ delectet eã videre,quæ deũ deoꝝ permanẽs virgo genuit nobis, ſi tñ ſit noſtræ religio E
nis amicus. Itaq; deuota ac hilari mente dicamus atq; cãtemus: Aue maris ſtella. Hæc eſt ſalutatio cõgratulationis,quia ſic eſt magis q̃ deprecatiõis,vt ſic ſit. Nempe hæc vnica & incõparabilis virgo nũc vere eſt ſine oĩ væ,ſine oĩ miſeria culpæ ac pœnæ. Et vt deuotiſſimus eius amator ſanctus teſtatur Bernardns: Luci inacceſſibili ſuperdeliciofiſſimæ ac ſuppulcherrimæ deitati tã profundiſſime eſt immerſa,quãtum ſine perſonali vnione conditio patitur creaturę. Cui verſificator quidã cõpendioſa ſalutatione deprõpſit. Felix mr̃ aue qua mũdus ſoluit à væ, Quæ genitricis Euę, væ facis eſſe breue, Itaq; quo te(o ſereniſſima dña)magis diligimus,eo maiori cõgratulatione ac cõplacentia tibi proferimus, teq́; ſalutamus,dicentes: Aue maris ſtella, q̃ cõuenıẽti valde metaphora ſtella maris vocaris. ¶Porrò, in primis ſtella merito appellaris. Stella vtiq; radiãtiſſima cœli empyrei,quę totũ illum orbẽ ſuper mũdanũ paradiſum ſupremũ, triumphãtẽ in eccleſiã ineffabiliter ornas,pulchrificas,illuſtras,exhilaras,nec eſt ibi ſtella te pul
Apoca.22 chrior,niſi vnigenitus tuus,qui in Apocalypſi fatur: Ego ſum genus & radix Dauid,ſtella ſplẽ
dida & matutina. Deinde rite noĩata es ſtella maris,quẽadmodũ eñ ſtella illa firmamẽti,quæ polus arcticus nuncupat̃,ſtat quaſi fixa immobilis, dirigẽs nauigãtes,ad cuius aſpectũ nautæ in periculis cõſolãtur,& quo ſe vertere debeãt,cõtemplant̃. Sic miſeri viatores in hoc ſeculo neq̃ tanq̃ procelloſiſſimo,& inquietiſſimo oceano fluctuãtes & periclitãtes,ad te o miſericordiſſima aduocata,o mater dulciſſima,o tutũ fideliſſimumq́; refugiũ dirigũt in oĩ periculo deſolatum mẽtis intuitũ,& ex tui ſpeculatione cõſolant̃,reſpirãt,cõfidunt,atq; à te clemẽtiſſime aſpiciunt̃,iuuant̃,dirigunt̃, ſicq́; ad portũ pertingũt ſalutis perpetuæ, ⌊dei mater alma⌋.i.ſancta »
genitrix vnigeniti dei patris,qui cum eſſentialiter ſanctus ſit & ſanctitas infinita in deitatis ſuę natura,nõ niſi ſanctiſſimã voluit matrem habere,tanto ſanctis cæteris ſanctiorem,quãto geni F
tricem ſancti ſanctoꝝ decuit famulis & ancillis eiuſdem ſancti,imo & eiuſdem ſanctiſſimæ matris illius conſiſtere ſanctiorem. Etenĩ vniuerſi ſancti,qui vtiq; miniſtri ſunt,vel ancillæ ſancti ſanctoꝝ,etiã ſunt miniſtri aut famulæ matris illius,id ẽ, genitricis dei & creatoris ſui,quæ priuilegio,iure,& authoritate maternitatis ſuæ,qua mater eſt veri dei & comparentalis ęterno patri,præeſt ac præcipere poteſt omni creaturæ in cœlo & in terra, ⌊atq; ſemper virgo⌋ prorſus ſuperpuriſſima,in qua nunquàm inordinatus quis fuit affectus,cogitatus,aut motus, virgo ante partum,in partu,& poſt partum, ⌊felix cœli porta⌋ Non tam eminenter vt mundi ſaluator filius tuus,ſed diſpoſitiue & cooperatiue,quia per te & ex te natus eſt nobis cœli apertor & tu meritis tuis copioſiſſimis & efficaciſſimis precibus gratiã & ingreſſum regni mereris. Iterum per præclariſſimam virginem (vt cantat Eccleſia) meruimus authorem vitæ ſuſcipere. Ipſa quoq; eſt mediatrix noſtra,& reconciliatrix pijſſima,ſicq́; recte dr̃ cęli porta,hoc ẽ via & medium introeundi in regnum. ¶Amplius,ſicut per Euam clauſa fuit porta paradiſi terreſtris,quæ tamen per tranſgreſſionem Adæ clauſa fuit directe & conſummate,ſic per virginem glorioſam aperta dicitur porta cœli, q̃ per Chriſtũ complete & proprie dicitur reſerata,vt dictum eſt ſupra: O Maria. ¶ ⌊Sumẽs illud aue⌋.i.ſalutationem angelicam nunquàm ante au-
Lucę.1. ditam, ⌊Gabrielis ore⌋ qui in aſſumpto corpore viſibiliter tibi apparuit,ac loquebatur in ple- »
Dani.8.9 na vigilia,ſicut & Danieli ac Zachariæ, quoꝝ nullum tã ſolẽniſſime ſalutauit,vt te ⌊funda⌋.i. »
Lucę.1. firmiter colloca & conſerua ⌊nos in pace⌋ pectoris,quæ ẽ tranquillitas mẽtis in deo, de qua le »
gitur:

A gitur: Pax multa diligẽtibus legẽ tuam. In pace quoq; temporis quæ est quies à visibilium ho Psalm.118
stium seu perturbationũ impugnatione nos tene. Vnde dixit apl'us: Cũ omnibus hoĩbus pa- Ro. 12.
cẽ habete. Et saluator: Pacẽ habete inter vos. Verũ quæcũq; aduersitas, persequutio, correptio Marci. 9
exercitatio acciderit nobis: nequaq̃ à pace peccatoris retrahamur. Imò ĩ aduersis tanq̃ in cũctis
diuitijs gloriãtes, pacẽ mentis nostræ in potestate aliorũ nullatenus statuamus ita, q̈ ipsi dũ vo
" luerint, valeant nos turbare, ⌊mutãs nomẽ Euæ,⌋ q̃ mater perditiõis & doloris vocat: tu aũt
mater salutis & gaudij. Deniq; literæ huius noĩs, Eua, transpositæ, cõpaginãt verbum hoc, aue.
" ¶⌊Solue vincla reis,⌋ hoc atq; sequẽtia pijssima ac potẽtissima dña operat, nõ vt causa princi
paliter effectiua, sed instrumẽtaliter & procuratorie ac mediatorie cooperatiua. Excellentius
tñ, q̃ alij sancti & sanctæ: siquidẽ regnũ misericordiæ perhibet ei cõmissum, propter q̊d regina Bernard.
misericordiæ nũcupat, mater grãæ ac salutis: qm̃ p̃rogatiua & iure maternitatis dei subauthori-
tatẽ quandã in ijs credit esse sortita: queadmodũ Chrũs secundũ naturã assumptã in sacramen
torũ effectibus, secundũ doctores sup quartũ sñiarũ. Itaq; ò Maria, solue. i. dissolue, relaxa, au-
fer vincula vitiorũ, reis. i. peccatores à vinculis iniquitatũ suarũ meritis tuis ac p̃cibus libera, re-
missionẽ ac gratiæ infusionẽ impetrãdo. Etenĩ nihil vult nos deus habere, q̊d nõ transeat per
manus Mariæ. Ideo quicquid boni in nobis est, p eam recognoscamus nos suscepisse, & ei inde
" grãs referamus in deo tanq̃ mediatrici, ⌊profer lumẽ cæcis⌋. i. excæcatis p peccata hoĩbus p-
duc & impetra illuminationẽ grãæ dei, vt sua cognoscãt, doleãt, defleant, cõfiteant, deuitẽt pec
cata, & sua aduertãt pericula, vitæ incertitudinẽ, tẽporis breuitatẽ, diuini iudicij rigorẽ ac cæte
B ra memorẽtur, prouideãtq; nouissima: & ita illud Ecclesiastici adimpleãt: Memento nouissi- Ecci. 28
" morũ tuorũ & desine inimicari: nec irascaris proximo, & abstine te à lite, ⌊mala nostra pelle,⌋
i. mala culpæ à nobis auelle, pœnas quoq; quas pro eis meremur, misericorditer moderare: q̃-
tenus deus nõ secũdum peccata nostra faciat nobis, neq; secũdum iniquitates nostras retribuat
" nobis, ⌊bona cũcta posce⌋. i. postula nobis dari oĩa necessaria ad salutem, bona gratiæ in p̃-
senti, ac dona gloriæ in futuro, profectũ in omni virtute ac dono spũs sancti, sicut orat aposto-
lus: Deus spei vos repleat omni gaudio & pace in credẽdo, vt abundetis in virtute & gratia spi Ro. 15
" ritus sancti, Sicq; illud ad Corinthios vere dicat de nobis: In oĩbus diuites facti estis in illo, ĩ om 1. Cor. 1.
ni verbo, & in omni scientia: ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. ¶⌊Monstra te esse matrẽ,⌋
i. tam magnifice ac potẽter, tam gratiose & maternaliter agendo nobiscum, per hos effectus
ostende te esse matrem filij dei, qui tot & tanta propter te operando, pandit se te honorare &
exaudire, vt matrẽ suam dignissimã atq; charissimã: sic quoq; succurrẽdo nobis pijssime osten-
" de te esse matrem nostram, tam materne nos refouendo, ⌊sumat per te precem⌋. i. per te p̃-
" ces nostras exaudiat, ⌊qui pro nobis natus tulit esse tuus⌋. i. vnigenitus dei qui vnigenitus pro
nostra salute tulit. i. dignatus est & consensit esse natus. i. filius tuus: sicut hoc supra in primis
hymnis expositum est. Cumq;, ò beatissima virgo, propter nos & causa nostri ac pro nostra sa
lute tam incomprehensibiliter sublimata sis, & veri dei vera mater effecta: decentissimum est,
te nobis misericordissimam esse, ac debito condecentiæ, moralitatisq; iure, ac congruentia ad
" hoc quasi astringi videris. ¶O⌊virgo singularis⌋. i. summa & vnica in virginitate, sicut in cæ-
C teris quoq; virtutibus prorsus præ cunctis puris hominibus excellentissima: prout modo ex-
" pressum est. Vnde subiungitur, ⌊inter omnes mitis,⌋ id est, præ cũctis ineffabiliter mansuetis-
sima, nũquam ad vllum iracundiæ motum inducta, nec vlla impatiẽtia stimulata aduersus eos,
à quibus vidisti vnicum & superdilectissimum ac præinnocẽtissimum filium tuum tot & tanta
" perferre, & tandem mortem acerbissimã sustinere, ⌊nos culpis solutos⌋. i. merito passionis filij
" tui à vitijs liberatos, quãtum ex parte ipsius est, & per te veniam assequutos, ⌊mites fac & ca-
" stos,⌋ id est, virtutes has, castitatem ac mititatem impetra nobis, seu profectum in eis, perseue
rãtiam, & cõsummationem finalem in ipsis. Magnæ quippe sunt istæ virtutes, cum in Ecclesia Ecci. 3
stico scriptum sit: Fili in mãsuetudine opera tua fac, & super omnem hominum gloriam dili-
" geris. Itemq;: Omnis ponderatio nõ est digna continẽtis animæ. ¶⌊Vitam præsta puram,⌋
id est, conuersationem deo acceptam, à peccatis præsertim mortalibus immunem, vt in cœlis Ecci. 26
" sit cõuersatio nostra, quæ sursum sunt quærẽdo ac sapiẽdo, nõ carnalia & terrena, ⌊iter para tu
" tum⌋. i. dispone nobis secretum accessum ad filium tuum: ita vt taliter cõuersemur, q̈ sine resi
" stentia perducamur ad eius præsentiam, nec separemur ab eo, ⌊vt vidẽtes Iesum⌋ per beatifi
cam visionem, quo ad eius deitatẽ, & quo ad naturam assumptã, quo ad accidẽtalis præmij pce-
" ptionem p̃cipuam: prout istud supra clarius fuit expositum, ⌊semper collætemur,⌋. i. perpe-
tuo iucundemur in ipso & cũ ipso in patria: quemadmodũ in prima sua effat canonica aposto- 1. Pet. 1.
lorũ supremus: In Chrm̃ nunc nõ videntes creditis, videntes autem exultabitis lætitia inenar-
" rabili & glorificata, reportãtes finem fidei vestræ salutem animarũ vestrarũ. ¶⌊Sit laus deo pa
" tri, summo Christo decus⌋. i. decens veneratio, vtputa latriæ cultus. Dicitur autem Christus
summus, non q̈ patre aut spũ sancto sit maior, sed ne ratione assumptæ naturæ minor putetur
simpliciter, quamuis secũdum illam sit minor, quemadmodũ ipse loquitur: Pater maior me est Iohan. 14

Etrursus,quoniam pater & Christus ac spũs sanctus sunt vnus summus,non tres summi:sicut D
sunt vnus immensus,nõ tres immensi,⌊spiritui sancto,⌋ supple sit laus & decus,sicut patri & »
filio,⌊tribus⌋ subaudi personis,⌊sit honor,vnus⌋.i.idem & indiuisus,seu eadem adoratio:si »
cut sunt vnus deus,& vnus creator. Veruntamen sicut sunt tres personæ:sic quælibet earũ po-
test singillatim adorari & honorari. Nã in missæ officio orationes specialiter dirigũtur ad de-
um patrẽ. Et in hymnis atq; sequẽtijs specialiter inuocamus spm̃ sanctũ,dicendo:Veni sancte
spũs,& emitte cœlitus lucis tuæ radiũ,&c. Item,sancti spũs adsit nobis gratia. In hymno quoq;
Veni creator spũs. Præterea hymnũ istũ de sacratissima ac suauissima regina ac dña nostra,cũ
deuotione,feruore & alacritate depromamus tanto maiore,quãto ipsa vnica ac incõparabilis
dña cæteris sanctis est sublimior,nobisq́; amabilior. Nempe cũ vnũquodq; tantum habeat de
amabilitate,quantũ de bonitate:& tantũ de honorabilitate,quantũ de authoritate,dignitate
ac maiestate:tantũ quoq; de suauitate,quantũ de cõuenientia:cõstat,quod quantũ beatissima vir-
go hæc cæteris sanctis vniuersis perfectior,sanctior,maior & dignior est:tanto illis amabilior,
honorabilior,suauiorq́; cõsistit. Si ergo tam vehemẽter diligimus illustrissimã Catharinam,re
galem ac speciosissimã Vrsulã & omnẽ eius felicissimã societatem,imò & affectuosissimã ac cõ
templatiuissimam Mariam Magdalenã,quam ardentissime & specialissime diligere nos opor E
tet hanc vnicam & amantissimã dei,cui tam inæstimabilis sanctitas & excellentia est præ om-
nibus illis. Certe(vt philosophi quoq; fatentur,quanto est aliquid primę causæ propinquius:
tanto est ei in cunctis similius. Porrò Mariam hanc vnicam deo altissimo indicibilr esse pro-
pinquã præ cæteris sanctis,non solũ hominibus,imò & angelis sanctis vniuersis,ambigere ne-
quit neq; negare,nisi qui nõ credit quod ipsa sit verissima genitrix summi dei:quod qui nõ credit,
aut cõuertatur & credat,aut pereat in æternũ. Ipsam ergo post verũ deũ præ om̃i creatura in
esse creato subsistente(quod dico propter Christi humanitatẽ)summe amemus,iucundissime
laudemus ac salutemus,reuerentissime veneremur. Ipsa post deũ sit spes nostra præcipua,con
solatio maxima,refugiũ singulare. Ad ipsam tanquã ad stellam maris in om̃i tribulatione,ten
tatione,necessitate,perplexitate,fluctuatione aspiciamus,eam cũ ingenti confidentia inuoce-
mus,eius humilitatem,mansuetudinẽ,misericordiã,castimoniã,charitatẽ totis viribus iugiter
assequamur. Postremo valde pertimescamus eã inhonorare,ne ipsa offensa destituamur tan-
tæ aduocatæ,tamq́; benignissimæ matris auxilijs. Nã & si ipsa nõ facile offendatur,nec prona
sit vlcisci:attamen filius eius iudex supremus pro matre sua valde zelans,eius iniurias,inhono
rationes,paruipensiones districte vlciscitur:& tanto districtius,quanto ipsa gratiosior,beni-
gniorq́; consistit.

¶De beatissima virgine,ad nocturnũ matutinũ hymnus.

¶Referũtur in eo præclara mysteria de partu filij dei,iuxta prophetarum vatici-
nium,ex Maria virgine,cuius prærogatiuas gratiarum & priuilegia
diuinorum munerum prosequitur.

MYSTERIVM ECCLESIAE HYMNVM Christo referimus.⌋
Mysterium ecclesiæ est sacrum & incõprehensibile illud secretũ,quod credit ec- » F
clesia,seu populus Christianus,videlicet sanctissima incarnatio verbi æterni,
& cætera sacra,quæ Christus pro nostra salute assumpsit,fecit ac pertulit:vt sunt
natiuitas,circuncisio,oblatio eius in templo,institutio sacramentorũ,potissimũ Eucharistiæ,
passio,&c. Hoc mysteriũ seu horũ mysteriorũ congeriem referimus Christo.i.ad laudem &
gloriã Christi,qui ita se exinaniuit pro nostra saluatione,hymnũ.i.materiã & obiectũ laudũ
& canticorũ,quas de ijs decantamus & offerimus Christo ac toti superfelicissimæ trinitati:quæ
tam alto & pio cõsilio decreuit nos per hæc Christi mysteria redimere ac saluare. Vnde totis
præcordijs gratias agimus & laudamus vnigenitũ dei,qui tanto amabilior,honorabilior,ac p̃-
tiosior nobis effectus:quanto plus se propter nos humiliauit,atq; quo maiora ac plura pro no
bis tolerauit opprobria & tormenta,irrisiones,conculcationes,blasphemias,mortisq́; iacula,
⌊quem⌋ Christũ ⌊genuit puerpera,⌋ quæ primo peperit puerũ permanens virgo. Puerũ pla- »
ne in assumpta humanitate,de quo prædixerat Esaias: Puer nobis natus est. Secundũ deitatis
Esa. 9 vero naturã,dominũ maiestatis æternæ. Propterea subditur, ⌊verbũ patris in filiũ,⌋ virginis »
matris,vtputa suipsius. Nec duo sunt filij,sicut nec duæ personæ,sed verbũ æternũ in suo esse
personali,increato,æterno substantificauit & suppositauit,hoc est,subsistere fecit naturã hu-
manã,vt secum vnã faceret personã. ¶⌊Sola in sexu fœmina electa es in seculo,⌋ id est,ò ma »
gna & gloriosa Maria,tu sola in sexu fœmineo,hoc est,inter personas fœminei sexus,electa
es ab æterno à superuiuente trinitate,in seculo.i.inter personas in hoc seculo cõuersantes. Vel
in seculo,quia in seculo isto assumpta es ad istud mysteriũ exequendũ,ad quod ab æterno fuisti
electa,⌊& meruisti dñm⌋ vniuersorũ ex te incarnatũ in annuntiatione angelica,qñ cõsentien »
Luc. 1 do dixisti:Ecce ancilla dñi,fiat mihi secundũ verbũ tuũ. Vnde angelus sanctus dixit ad Ioseph
Matth. 1. de te:Quod in ea natũ est,de spũ sancto est,⌊sancto portare in vtero⌋ tuo virgineo in ventre »

mysterij

A mysterij,in templo sacratissimo veri dei,in thalamo sponsi æterni, de quo dictũ est in primo hymno: Vti sponsus de thalamo egressus honestissima virginis matris clausula. In hymno q̃q; secundo: Procedens de thalamo suo pudoris aula regia. Sicq; qui ab æterno mãsit in sinu & corde patris,nouem mẽsibus habitauit in vtero virgineæ atq; mũdissimæ matris. De quo sancta Elizabeth: Benedictus (inquit) fructus vẽtris tui. Nõne ergo beatissima viscera Mariæ virginis,quæ portauerũt æterni patris filiũ? Quæ portauerũt portãtem se,qui cũ sit splendor gloriæ & figura.i.imago substãtiæ.i.supersubstãtialis dei patris,portat oĩa verbo virtutis suæ .i.præcepto suæ omnipotẽtiæ. Sic & se incarnari & in vtero suo portare filiũ dei meruit præclarissima hæc Maria de cõgruo magis q̃ de cõdigno. Et quãuis per vniuersas suas excellẽtissimas virtutes istud meruerit suo modo,specialiter tamẽ & appropriate ac dispositiue per suam profundissimã humilitatẽ,qua se sub vniuersis humiliauit hominibus, & ineffabiliter magis q̃ aliquis vnquã purus homo deinceps:sicq; tãta sua humiliatione meruit exaltationẽ hanc maximã. Deinde per suam mũdissimã castitatem ac nimiã prorsus puritatẽ,qua nituit:quæ tanta fuit,q (teste Anselmo) maior sub deo nequit intelligi,puta sub eius filio deo vtiq; incarnato:cuius & creatam puritatẽ ac sanctitatem cõstat multo fuisse maiorem puritate suæ benedictissimę matris. Cõsummate vero id meruit sua ardẽtissima ac perfectissima charitate.i.actuali dilectione, qua zelo diuini honoris atq; humanæ redemptionis præ cũctis sanctis inæstimabiliter æstuauit. ¶⌊Vates antiqui tẽporis prædixerãt,quod factũ est:quia virgo cõciperet,& pareret Emmanuel⌋.i.deum nobiscũ existẽtem per nostræ naturæ assumptionẽ & cõuersationẽ suæ personæ. De hoc in primis duobus hymnis satis dictũ opinor. Luce.1. Heb.1. Esa.7

B ¶⌊Mysteriũ hoc⌋ incarnationis verbi æterni,& domũ virginalis fœcũditati maternę,⌊magnũ est⌋ magnitudine virtutis ac gratiæ,magnitudine potestatis diuinæ & prærogatiuæ humanæ ⌊Mariæ,quod concessum est⌋ à deo omnipotẽte,⌊vt deũ per quẽ oĩa⌋.i.verbum æternũ, de quo fertur in Iohanne: Oĩa per ipsum facta sunt. Et hoc certe,nõ vtiq; sicut per causam ministerialẽ & secũdariam patre inferiorẽ,vt sceleratissimus mẽtitus est Arrius:sed sicut per eũ cui ratio exemplaris causæ appropriatur,⌊ex se videret⌋.i.crederet & cõtemplaret,⌊prodere⌋.i.procedere. Egressus quippe Christi ex vtero virginis instãtaneus extitit,nec corporaliter videbatur à matre: sed natũ & ante se in terra situm omnium creaturarũ dignissima,præstãtissima virgo mox hilariter vidit,deuotissime adorauit,& paulo post in brachijs suis strinxit,inuoluit,atq; in præsepio reclinauit:quem & proprijs manibus suis leuauit de terra,cũ cœpisset algere. Deniq; tria opera maxima & summe mirãda deus effecit:quæ sunt creatio mũdi,incarnatio verbi, & trãssubstãtiatio panis & vini in corpus & sanguinem Christi. Et quærũt doctores,quid horũ maius,mirabiliusq; cõsistat. Ad quã quidã sup secũdum sentẽtiarũ,aliqui sup tertiũ, nõnulli super quartũ (vt Thomas) respondẽt. Quære ibidem. Johan.1.

¶De beatissima virgine Maria ad laudes matutinas hymnus.

¶Gratulatur in eo virgini Mariæ dulcissimæ,q plena gratiarũ eũ genuerit gloriosa peccatoribus filiũ,quẽ pastores atq; Magi creatorem omniũ in Bethlehem requirẽtes, melodijs cõfessi sunt & muneribus:deinde ad pijssimã dei matrẽ, vt populis suis pacis & indulgentiæ impetret auxilium,supplicatio dirigitur.

C VEre gratia plena es⌋.i.ò tu sacratissima virgo,plena es gratia.i.supernaturali dono ac habitu gratiæ,sumẽdo gratiam extense,prout gloriã ac lumẽ gloriæ includit ac cõprehendit,secũdum q gloria dicitur gratia cõsummata. Et apostolus protestatur: Gratia dei vita æterna. De plenitudine autẽ & excellẽtia gratię incõparabilis virginis dictũ est,⌊& gloriosa pmanes⌋.i.in ppetuũ inuariabiliter felix, famosa, gaudiosaq; pseueras,⌊quia ex te nobis⌋.i.ad nostrã redemptionẽ atq; salutem ⌊natus est Christus,⌋ secũdum assumptã humanitatẽ,qm̃ caro eius ex purissimis sanctissimę virginis sanguinibus est formata,⌊per quẽ⌋ secũdum suã diuinã naturã,⌊facta sunt oĩa,⌋iuxta illud Iohãnis: Oĩa pipsum facta sunt,vt frequẽter est expositũ. ¶⌊Pastores qui audierũt⌋ab angelo eis dicente: Euãgelizo vobis gaudiũ magnũ,quia natus est vobis hodie saluator,⌊gloriã deo cantauerũt⌋ iuxta illud Lucę: Reuersi sunt pastores,glorificãtes & laudãtes deũ sup oĩbus,quę audierant, ⌊cucurrerũt in Bethlehem,⌋ iuxta illud: Venerũt festinãtes,⌊natum videre dñm. ¶Sic Magi ab ortu solis p stellę indicium,⌋ qualiter factũ sit hoc, Matthęus describit,in quo habetur: Cũ natus esset Iesus in Bethlehem,ecce Magi ab oriẽte venerũt,dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudæorũ? Vidimus eñ stellam eius in oriente,& venimus adorare eũ. Etenĩ Christus multos Iudæorũ,plurimosq; gentilium saluaturus natiuitatẽ suam mox aliquibus ex Iudæis,ac quibusdã ex gentibus reuelauit. Hinc subditur,⌊portãtes typũ gentiũ⌋.i.representãtes figurã gentiũ,⌊primi offerũt munera,⌋aurũ,thus & myrrham. Auro designãtes personam regis,thure dei,myrrha morituri,prout de isto in aurea legenda & alibi copiose habetur,nec huic immorari oportet. ¶⌊Rogemus ergo populi⌋.i.o cõfratres & proximi rogemus ⌊dei matrem ac virginem,vt ipsa nobis impetret patrẽ⌋cordis & tẽporis atq; æternitatis,⌊& indulgẽtiã⌋plenã. Roma.6. Iohã.1. Luc.2 Luce.2 Luce.2 Matth.2

I 2 Siqui-

Siquidẽ filius eius omnipotẽs eã honorãs nil denegat ei, quod ipsa ex deliberatione absolute D
desiderat ac precatur. Deniq; vt deuotissimus doctor religiosoꝝ sanctus ait pater Bernardus: Securꝝ habemus accessum. Nã mr̃ oñdit filio pectus & vbera. Filius oñdit patri latus & vulnera nec potest esse repulsa, vbi tot & tanta cõcurrũt charitatis insignia. ¶ Gloria tibi dñe sancte » pater æterne, gloria vnigenito, &c. Postremo hunc hymnum deuotissime semper legamus & decantemus, memores mysterioꝝ, beneficiorumq́ꝫ saluatoris ac gloriosissimæ virginis, beatitudini, sublimationi, dignitati, ac omni eius excellẽtiæ tanto præcordialius cõgaudẽtes: quanto intensius ac singularius eam diligimus. Et ita quotidie nõ tepide & remisse, quasi ex arida & solita frequẽtatione: sed tanto gratãtius & feruentius, quanto frequẽtius memores simus eorũ quæ in Christi natiuitate & apparitione facta cognoscimus. O q̃ inæstimabiliter verbũ incarnatũ impleuit deificacissimę virginis mentem, cuius sic impleuit, inhabitauitq́ꝫ ventrem: quam indicibiliter copiosam cõtraxit suauissima virgo charitatis exuberantiã, misericordiæ affluentiam, sapiẽtiæ illustrationẽ, omniũq́ꝫ charismatũ plenitudinem diuinoꝝ ex fonte sapiẽtiæ verbo æterno, sic intra se habitante, & sibi tam proxime applicato.

¶ De beatissima virgine Maria ad horas diurnas hymnus.

¶ Commemorantur in eo filij dei incarnatio, eximia clemẽtissimæ matris gratiæ, & misericordiæ Mariæ dignitas, ad quam postremo fidelium fit supplicatio, vt eos precibus & meritis suis dignissimis hinc egre- E
dientes protegere, & ad gaudia perpetua deducere dignetur.

MEmento salutis author. Dñs & saluator secũdum vtrãq; naturã appellatur mundi » saluator & nostræ salutis author differẽter, vt patuit in duoꝝ primoꝝ expositione hymnoꝝ, nempe vt deus, sic ipse & pater ac spũs sanctus sunt vnus author, dator, obiectũ, causa & fons nostræ salutis: verũ secũdũ naturã assumptã, sic sicut ipse solus factus est homo, sic ipse solus est author & reparator ministerialis, meritorius, instrumentalis, mediatiuus ac impetratiuus nostræ saluationis, mediator dei & hominũ, qui satisfecit pro nobis & aduocatus noster est apud patrem. Itaq; ô Christe author humanæ salutis vtroq; modo, quẽ oramus dicentes: Libera me de sanguinibus deus deus salutis meæ, memẽto .i. exaudiendo nos gratiose ostende te memorẽ, q̃ꝫ nostri quondã corporis ex illibata virgine nascendo formã sumpseris, hoc est, q̃ꝫ assumpseris quondã, videlicet in hora incarnatiõis, & vbi aduenit plenitudo tẽporis, imperante Octauiano circa exordium vltimæ ætatis mundi formã nostri corporis .i. figurationẽ & liniamenta corporis humani. Vel, formam .i. naturã & veritatẽ corporis nostri, vtputa verã atq; passibilẽ carnem humanã, non phantasticã nec de cœlo allatam, sed nostræ cõsimilem, quantũ ad essentiæ veritatẽ: non quantũ ad fomitis corruptionem. Vel, formã nostri corporis .i. animã rationalem, quæ humani corporis substantialis est forma. In eodẽ quippe instanti assumpsisti corpus & animã, hoc est, carnem animatã nascendo ex virgine illibata. Duplex ponitur natiuitas. Prima in vtero, dũ scilicet caro organizata & satis disposita suscipit formã substantialẽ: & tũc homo vere generatur .i. de nõ esse in esse producitur, F
& esse substãtiale sortitur: secũda natiuitas vocatur ex vtero, qua infans prodit ad lucẽ: quæ generatio est manifestatio generationis factæ in vtero. Porro Christus assumpsit carnẽ & animã in vtero virginis, carnem ex purissimis sanctissimæ virginis sanguinibus. Animã autem à superbeatissima trinitate. Eodem demũ momento quo carnẽ assumpsit, fuit ipsa caro infinita dei virtute perfecte organizata & cõplexionata atq; ab anima informata: sic nascendo ex virgine nõ sumpsit Christus corporis formã, nec animã rationalem: sed in virgine: nisi quantũ ad manifestationẽ. Idcirco quod dicitur, ex virgine, potest exponi in virgine: vel, de forma corporis quantũ ad complexionẽ augmenti formationis illius. Præterea si hoc verbũ, sumpseris, referatur ad illud cõplexum, ex virgine, nõ potest proprie exponi de forma substantiali corporis Christi seu anima rationali, quæ nõ fuit ex virgine sumpta. Si vero referatur ad hoc verbum, nascẽdo, potest exponi de anima, iuxta modũ nunc tactũ. ¶ Maria mater gratiæ, cum effe- »
ctiua causa gratiæ gratũ facientis, nõ est nisi deus: cui propriũ est creare, & gratia ipsa creetur & infundatur, quemadmodũ charitas. Ideo Maria nõ est mater gratiæ per principalẽ causalitatẽ & authoritatẽ, sed per priuilegiatã potestatẽ impetrandi & procurãdi ac dandi hanc gratiam, per modũ mediatricis ac efficacissimę aduocatę, ratiõe suę maternę sublimitatis, quo cõparentalis est patri æterno, & mater vera vnigeniti filij eius: quod est dignitas quadãmodo infinita, vt dictum est. Est etiam mater gratiæ, quia præ cęteris sanctis multo frequentius, multoq́ꝫ pluribus ac copiosius eam impetrat & transfundit & quoniã regnũ misericordię ei cõmissum est. »
Vnde subiungitur, mater misericordię, eo modo, quo mater es gratiæ, quoniã in te ipsa visceribus pietatis & misericordię affluis & superabundas, & quantũ in te est, pronissima semper es misereri, misericordiam impartiri, indulgere, exaudire, & omnẽ pietatis effectũ vndiq; exercere: sicq́ꝫ de plenitudine tibi concessa copiosissime cõmunicare, nec aliquem miseꝝ, quan-

tumlibet

A tumlibet impium, vitiosum ac vilem despicis aut relinquis, si ex corde inuocauerit. Sic ergo ma- Ecci. 24
ter gratiæ & misericordiæ nominaris, sicut in tua persona illud Ecclesiastici dicitur: Ego mater pulchræ dilectionis & timoris & agnitionis, &c. Specialissime tamen mater gratiæ & miseri-
« cordiæ perhiberis ob causas præhabitas, ⌊tu nos ab hoste protege⌋. i. ab omni diabolica tentatione defende, & ab omni inuisibili hoste: non vt penitus nõ tentemur, quoniam omnes qui Judith. 8
deo placuerũt, per multas tentationes & tribulationes transierũt fideles: & qui non est tenta- Ecci. 34
tus, quid scit? nec coronetur, nisi qui legitime certauerit: sed ne tẽtatione vlla vincamur: quod 2. Timo. 2
est non induci in tentationem. Protege quoq; nos ab hoste. i. ab omni aduersario nostræ salu- Matth. 6
tis, quantũ ad hoc ꝙ aduersatur, vt nihil proficiat inimicus talis in nobis. i. caro, mundus, volũ- Psalm. 88
tas propria, fomes aut acies vitioꝝ. Protege ergo nos meritis tuis ac precibus, virtutẽq; & gratiam resistendi ac præualendi in omni tentatione adipiscendo ac tribuendo: quatenus deus sic
faciat nobis prouentũ ac triumphum in tentationibus cunctis & cõterat Satanam sub pedibus 1. Cor. 16
« nostris velociter, ⌊& hora mortis suscipe,⌋ id est, in hora illa sub alis tuæ maternæ & misericor- Ro. 16.
dissimæ pietatis & charitatis nos tanto specialius & incessabilius accipe, tene, conserua: quanto tunc maius extat periculũ, maior necessitas, impugnatio grauior, natura debilior. Animas q̃q; nostras de corporibus suis egredientes clemẽtissime suscipe, deduc, inducíq; præsenta, & corã
« eo, quantũ fieri poterit, excusa, releua, consolare, nec purgatorio adiudicatis obsistas. ¶⌊Ma-
B ria mater domini, æterni patris filij⌋. i. mater Christi, qui est vnigenitus filius patris æterni,
« ⌊fer opem⌋. i. impende auxiliũ ⌊nobis om̃ibus ad te cõfugientibus⌋. i. gratiam pœnitendi, proficiẽdi, pficiẽdi ac pseuerãdi feliciter impetra nobis. ¶⌊Per tuũ virgo filiũ⌋. i. ò beatissima virgo, p ea & propter om̃ia illa quæ vnicus filius tuus pro nostra assumpsit, fecit, pertulitq; salu-
« te, & eius amore atq; intuitu, & ob omnem mutuã dilectionẽ eius ac tui, ⌊per patrem, per pa-
« racletum⌋. i. propter amorem, bonitatẽ, & benignitatem patris ac spũs sancti: & propter ho-
« norem, laudẽ & gloriam eorũdem, ⌊adsis (nobis) præsens ad obitũ⌋. i. in hora obitus nostri digneris nobis adesse pijssime, p misericordiaꝝ tuaꝝ effectus, & om̃i mõ nobis tũc opportuno,
« ⌊nostrumq; muni exitũ,⌋ repellẽdo insidias inimici, & misericordissime assistẽdo in illo tam discriminoso extremæ necessitatis articulo: post quem nũquam est reditus pereunti & in mortali vitio decedẽti ad misericordiam ac salutẽ, de lege cõmuni. Cõfer ergo, ò domina, & tunc ita assiste, vt in charitate & gratia expiremus: quia in qua dispositiõe, affectione, cõuersione ani- Eccles. 11.
ma discedit à corpore, in ea manet perpetue, prout Ecclesiastes testatur: Si ciciderit lignum ad austrum aut ad aquilonẽ, in quocũq; loco ceciderit, ibi erit. Ideo (vt Damascenus expressit) q̃d Damasce.
angelis fuit casus, hoc hominibus est mors. Atq; vt sanctus adserit Augustinus: In eo, hoc est in Augustin.
illa habitudine & dispositione, inueniet vnumquẽq; extremus dies. i. dies iudicij, in quo eũ inuenerit suus vltimus dies. ¶⌊Gloria tibi domine.⌋ Ecce hunc sentẽtiosum, affectuosissimũq; hymnũ cum om̃i attẽtione, compũctione, feruore legamus, cũ grata recolẽtia dominicæ incarnationis, cum reuerẽtiali cõsideratione excellẽtiæ venerãdissimæ virginis, cũ profunda ponderatione periculoꝝ nostroꝝ, cum intẽta atq; assidua mortis memoria, & cũ pręparatione ad eã
C idonea. Nõ illos sequamur, qui orationes & horas suas quotidianas ad tempus aliquãtulum solent deuote persoluere, paulatim vero deinde tepescũt. Addamus ergo quotidie ad profectũ, ad spũalem feruorem, ad solicitudinem salutarẽ: & quo morti amplius propinquamus, eo in omnibus magis timorati, custoditi, soliciti ac feruidi simus: quia qui timet deum, nihil negligit Nec eminentius possumus gloriosissimam virginem honorare, nisi coram præsentia filij eius taliter cõuersando. Postremo, vt dignissimæ virginis misericordias taliter valeamus suscipere, satagamus & nos in om̃ibus esse misericordes: nõ indignãdo, nõ vlciscendo, nec cõtra quẽquam passionate, pueriliterve rancorosum quid in corde gestãdo: nec vincamur à malo, sed vincamus malum in bono.

¶De sancta Cruce hymnus.

¶Commẽdatur in eo miris præconijs sanctissima crux, in qua totius humanæ redemptionis sacramẽtum est cõsummatum.

¶Author Fortunatus Episcopus.

Carmen trochaicum alcmanico & euripidio alternatim currens.

« CRux fidelis.⌋ Qualiter crucem alloquamur, laudemus, salutemus & extollamus, tactum est in expositione hymni: Vexilla regis prodeunt. Itaq; dicitur, ò crux fidelis. i. fideliter cooperans humanæ saluti, & habens vere illos effectus, qui ei ascribuntur: & hoc virtute Christi in ea suspensi, vtputa instrumẽtum nostræ saluationis. Et rursus, crux vocatur fidelis materialiter, quia de ea pro parte est fides fideliũ, ꝙ scilicet per crucis patibulum dei filius nos redemit. Dicitur igitur crux fidelis ratione suoꝝ effectuum: cuius fide atq; signaculo ac virtute dæmones refrenantur, & innumerabilia mira ac magna fiunt &
« facta sunt, ⌊inter omnes arbor vna nobilis⌋. i. præ cunctis arboribus clara & efficax, nõ ex sua

natura ac specie, cum multæ sint arbores, præsertim in paradiso, ea nobiliores: sed ratione eorum quæ Christus gessit in ea, cuius sacratissimi corporis tactu crux ipsa nobilitata & consecrata est vehemẽter, ac sancti sui cruoris perfusi humore, eo modo quo talium excellentiarum res inanimata capax potest consistere: inquantũ diuina ordinatione ac iussione assumitur, applicatur, ac deputatur ad talia peragenda tanquam medium instrumẽtale: quemadmodum de arca Mosi legitur. Deniq; quarundã corporalium ac naturalium rerũ sunt miræ & magnę vires, vt constat de herbis & gemmis nõnullis: atq; in libro Tobiæ narratur de felle piscis: quãto magis præstantissimum lignũ crucis ex contactu & linitione deificatissimi corporis & sanguinis dei incarnati credenda est præclarissimas vires esse sortita, ⌊nulla sylua talem profert fronde flore germine⌋. i. nullũ nemus nec vlla terra, imò nec paradisus terrestris producit arborem tam præclarã & efficacem, propter supernaturales excellentias & virtutes cruci concessas: per quam & sublimia valde miracula in eius inuentione & exaltatione sunt facta. Porrò frondes, flores, & germina sanctæ crucis sunt spũaliter intelligenda: quamquã & arbor illa adhuc terræ infixa habuerit corporaliter ista. Nam & brachia crucis, quibus sanctissima CHRISTI brachia erant affixa, sunt quasi frondes ipsius: spũaliter vero frondes eius sunt gentes per crucem saluatæ, per latitudinem terræ. Flores autẽ crucis sunt ornamẽta gratiæ ac virtutũ virtute ac fide crucis collatæ hominibus. Germina quoq; spũales filij ac filiæ Christi, quos per crucem redemit, regenerauit, saluauit, ⌊dulce lignũ,⌋ inquantum per illud saluatum est genus humanum à vitiorũ absinthio, ab amaritudine infernali, à dominatu diaboli: sic gloriamur in cruce quæ dulcis est per suos effectus animæ cõtemplanti, ⌊dulces clauos.⌋ De clauis quibus in cruce cõfixus est Christus, certum est ꝙ inæstimabilem ingerebant tenerrimis viuacissimis manibus ac pedibus eius dolorem. Qui claui nihilominus dulces cẽsentur modo prætacto, sicut & crux: præsertim quia per eos instrumẽtaliter recuperati sumus & reducti ad diuinorũ suauitatẽ charismatum in præsenti, & ad incomprehẽsibilem dulcedinem delitiarum cœlestium in futuro, ⌊dulce pondus⌋. i. corpus dominicũ in se vere dulcissimũ, ab omni labe prorsus immune, plenum om̃i redundãtia virtutum & gratiarũ, verbo æterno ac animæ Christi prorsus obedientissimũ, atq; in om̃i opere bono fidelissime cooperatũ: quod & suauissimos habet effectus, ⌊sustinet⌋. i. portat. ¶ ⌊Flecte ramos arbor alta, tensa laxa viscera.⌋ Verba ista sumẽda sunt non iuxta superficiem literæ, sed iuxta cõpassionem dicẽtis. Alioqui impossibilitatem & absurditatẽ viderẽtur includere: quia nec lignũ illud intelligit, q̃ ad ipsum dicũtur & ip̃m per innumerabiles modo partes diuisum in ipsis electis reseruatur. Nec corpus Christi iam in ipso extẽsum est. Dicuntur ergo hæc ex persona deuotæ animæ, quasi in sua apprehẽsione & imaginatione sub cruce stantis, innocẽtissimo Christo in ea pendẽte & inæstimabiliter patiẽte ex violẽtissima sui sacratissimi corporis & venerãdissimorum membrorũ distẽsione & transfixione. Cui anima ex naturali pietate & inquãtum innocẽtissimus fuit, intime cõdolens loquitur ista: quasi in mẽtis excessu victa affectu, rationem nõ pensans: vt passio tanta aliqualiter releuetur. Itaq; ait, Flecte ramos arbor alta. i. ò tu crux lignũ viuificum, fructuosissima arbor per similitudinem nominata, vt tactũ est super illud hymni: Vexilla. Arbor decora & fulgida. Arbor inquam alta virtute & dignitate atq; effectibus, flecte ramos. i. partes tuas in latum seu transuersum extensas, flecte. i. mollifica, vt fiant flexibiles & cõtrahantur, ne brachia saluatoris maneant in eis tam violenter distẽta, tensa laxa viscera. i. remissius tene extentas in te interiores partes corporis domini, ⌊& rigor lentescat ille⌋ id est rigiditas, duritia, inflexibilitas illa mollior & remissior fiat, ⌊quem dedit natiuitas⌋. i. tibi innata seu ex natura tua cõtracta, ⌊vt superni membra regis miti tendas⌋. i. quatenus extensa teneas membra Christi regis cœlestis, ⌊stipite miti,⌋ . i. flexibili, nõ tam pœnali. ¶ ⌊Sola digna fuisti ferre secli pretiũ,⌋ id est, tu dũtaxat sola inuenta es portare mũdi saluatorem, nõ proprio merito, quæ ratione carẽs nec mereri proprie potuisti, nec demereri: sed dei præordinatione, ⌊atq; portum præparare nauta⌋. i. tanquã nauis gubernator præparare. i. disponere & obtinere, tanquam instrumẽtum & armatura passionis atq; victoriæ Christi, portũ. i. locum quietis, mansionem cœlestẽ, ⌊mundo naufrago⌋. i. generi humano in hoc mundo tanquam in inquietissimo pelago periclitanti, tentationibusq; quassato, ⌊quem⌋ mũdũ ⌊sacer cruor perunxit⌋. i. sanctus sanguis sua virtute & efficacia liniuit, perfudit, purgauit, ⌊fusus agni corpore⌋. i. ex Christi mãsuetissimi agni corpore vulnerato, flagellato, spinis coronato, clauis confosso, exhausto in cruce distẽto & arefacto, in tantum vt dicat Psalmista: Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt om̃ia ossa mea. Aruit tanquã testa virtus mea & lingua mea adhæsit faucibus meis. Et rursus apud Hieremiã: Ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. De quo & per Esaiam fuit prædictum: Quasi agnus ad occisionem ducetur, & tanquã ouis coram tondẽte se obmutescet. Quod princeps apostolorũ completum protestãs: Redempti, inquit, estis pretioso sanguine, quasi incõtaminati & immaculati agni Christi. ¶ ⌊Gloria & honor deo,⌋ absolute accepto qui est vnus in essentia & trinus in personis, ⌊vsquequo⌋. i. omnifarie, iugiterq; ⌊altissimo,⌋ qui de qualibet increata p̃sona, totaq;

Margin notes: D (beside line 1); Tobię. 11. (beside "vt constat de herbis"); E (beside "cõfixus est Christus"); F (beside "tam violenter distẽta"); Psalm. 21. (beside "vt dicat Psalmista"); Hiere. 11. (beside "tus mea & lingua mea"); Esa. 53 (beside "suetus qui portatur"); 1. Pet. 2 (beside "sionem ducetur").

A totaq; trinitate prædicator. Vnde de personis subiungitur, ⌊vna⌋ hoc est, simul ⌊patri filioq;
inclyto paracleto⌋.i. etiã nobilissimo consolatori spiritui sancto, ⌊cui⌋ deo ⌊laus est & pote-
stas per æterna secula⌋.i. in perpetuũ, vt supra. Itaq; conformemus cordis nostri affectiões au-
thori & sensui hymni istius, Christo propter nos passo & eius acerbissimę passioni vehemẽter
cõpatiẽdo, inquantũ passio illa tenerrimę suę naturę humanę fuit tã iudicibiliter pœnalissima
acutissimè penetratiua crudelissimè interfectiua. Vnde & ipse ex sola eius imaginaria pręintui
tione tanto horrore in natura assumpta cõcussus est (q̃ & viuacissima atq; fortissima, tenerrima
q̃q; ac passibilissima fuit) q; protinus factus ẽ sudor eius sicut guttę sanguinis decurrentis in ter Lucæ.22.
ram. Veruntamen inquantũ passio illa fuit totius humani generis redẽptiua gloriari in deo re
gratiariq; Christo debemus de ea, sicut cantat ecclesia: Nos autẽ gloria oportet in cruce domi Galat.6.
ni nostri Iesu Christi, in quo est salus, vita, & resurrectio nostra. ¶ Deniq; passionẽ nostri salua
toris debemus quotidie varijs modis recolere. Primo, ad actualiter recordandũ, quia pessima
ingratitudinis pars est nõ attẽdere beneficia impartita. Secundo, ad cõpatiendũ (vt tactũ est)
in quantũ sanctissimus ac innocẽtissimus dei filius tã pœnosissime cruciabat᷑. In quo tñ cõpas-
sionis dolor passiõis excessit dolorẽ. Tertio ad imitandũ, vt cõsiderãdo q̃ charitatiue, humilli-
me, patiẽtissime, mansuetissime, fortissime, obediẽtissime Chr̃us oĩa tolerauit, discamus & sa
tagamus in afflictiõibus, castigatiõibus, correptiõibus, aspernatiõibus, oĩbusq; aduersis tanq̃
in cũctis diuitijs gloriari. Pręsertim, q̃a hęc vniuersa quę patimur multo minora sunt, q̃ merue
B rũt scelera nr̃a. Quarto, ad gloriandũ (sicut ꝑtactũ est) inquantũ tot tãtaq; bona ex ea sunt cõse
cuta. Quĩto, ad regratiãdũ toti supgl̃osissimę trinitati, cuiꝰ ꝑordinatõe æterna ꝑ hũc admirabi
lẽ modũ sumꝰ saluati, q̃ voluit regẽ regũ ꝑ nobis sic pati. Sexto, ad admirãdũ, q; pro nobis vilis
simis voluit vnigenitus dei sic cõculcari, sperni, ac lacerari. Septimo, ad inflãmandũ, vt hęc oĩa
contẽplãtes Chr̃i amore valide inflãmemur. Octauo, ad cõtẽplandũ, q̃a in hoc mysterio redẽ
ptionis humanę ꝑ Chr̃i passionẽ refulget altitudo sapiæ atq; sciæ dei, & infinita mĩa ac iustitia
eius. ¶ Preterea ꝑpendamus, q̃s, qualis, & quãtus sit iste q̃ pro nobis taliter ẽ tractatus, qua cã, q̃
fructu, q̃ fine. De his oĩbus in alijs diuersis opusculis est tractatũ, idcirco hic ea tetigisse sufficiat.

¶ De omnibus sanctis hymnis.

¶ Dirigitur in eo ad omnes sanctorum ordines oratio, nempe ad deum, ad sacrosanctam dei
matrem, ad angelicos spiritus, ad sanctos prophetas, apostolos, martyres, confessores, & virgi
nes, vt à nobis hostium nostrorum propellant ferociam atq; molestiam, æterniq; regni con-
sortium nobis indulgeant, & suę glorię participationem.

CHriste redemptor omnium⌋ Qualiter Christo conueniat esse omnium hominum
redemptorem, expositum est super illud in primo hymno Christe redemptor oĩm
exaudi ꝑces supplicũ, ⌊cõserua tuos famulos,⌋.i. nos tuos ministros & vniuersos fi-
deles à malis pręserua, in gratia virtutibusq; custodi, ne peccando spiritualiter an-
nihilemur esse gratiæ amittendo. Idcirco orauit Psalmista: Custodi me domine, vt pupillam
oculi. Et rursus: Conserua me domine, quoniam speraui in te, ⌊beatæ semper virginis placa- Psalm.16.
tus sanctis precibus,⌋ id est, nobis indulgens, nec propter offensas nostras conseruationem Psalm.15.
hanc subtrahens nobis, sed iugiter in adiutorium nostrum superintendens. Hinc sancti veteris
testamenti toties orauerunt non relinqui à deo, quod petimus nobis conferri meritis & preci- Psalm.66
bus beatissimę virginis, quę est communis fidelissima ac potentissima aduocata totius ecclesiæ
ac omnium nostrum. ¶ ⌊Beata quoq; agmina, cœlestium spirituum⌋ Hoc est, o chori & or-
dines angelorum sanctorum, ⌊præterita, præsentia, futura mala pellite⌋ id est, pręteritarum
culparum indulgentiam nobis acquirite, imò & gratiam, non recidiuandi, pręsentia etiam seu
C eminentia mala vr̃o patrocinio euadamus, nec immoremur alicui culpæ, imò aduertamus no
cumenta peccati, vt inde cessemus gemendo, orando, ac bonis actibus insistendo. Sic quoque
vitemus mala futura, hoc est, quę incideremus nisi vestris auxilijs iuuaremur. Qui autem de prę
teritis veraciter dolet, futura pręcauet diligenter. Deprecamur etiam à malis pœnæ & aduer-
sitatibus liberari, ne supra modum grauemur & vltra vires, ne in illis per impatientiam corrua
mus ac superemur. ¶ ⌊Vates æterni iudicis⌋ Hoc est, o sancti prophetę iudicis summi ⌊apo-
stoliq; domini (Iesu Christi) suppliciter⌋ id est, humiliter & affectuose ⌊exposcimus⌋ Oratio
nanq; est interpres ac nuncius desiderij salutaris. Ideo nisi ex affectu pio noscamur dici oratio
non meretur ⌊saluari⌋ hoc est, beatitudinem obtinere ⌊vestris precibus⌋ non tamen absque
proprijs meritis sine quibus nemo adultę ætatis, composq; rationis saluatur. Idcirco precamur
nobis donari gratiam ac virtutes, per quas debite conuersemur atque saluemur, vestra sectan-
do vestigia in sanctitate, obedientia, & vera semper iustitia.
¶ ⌊Martyres dei inclyti⌋ Hoc est, o vos inclyti martyres, dei tanto nobiliores, quanto plura,
ac grauiora pro fide tormenta alacrius, constantius, feruentius tolerastis, ⌊confessoresq; luci-
di⌋ id est, lumine gloriæ nunc splendidi, & tanto lucidiores, quanto in isto exilio fuistis in con
uersatione puriores, exemplariores, perfectiores, ⌊vestris orationibus nos ferte in cęlestibus⌋

hoc est, orationum vestrarum auxilio impetrare nobis cuncta necessaria ad salutem, vt ad vestram perducamur societatem. ¶ Chorus sacratus virginũ Hoc est, o tu sacra virginũ vtriusq; sexus multitudo ordinata, ac deo nunc perfecte dicata, electorum'q; omniũ id est, cæterorum electorum felicium, simul cum sanctis omnibus hoc est, o sancti vniuersi simul, & seorsum accepti, consortes Christi facite id est, procurate vobiscum nos fieri cohæredes filij dei, vt diuinæ conformemur naturæ per dona gloriæ, ac beatificam visionem, quæ conformatio tantæ est excellentiæ vt assimilatio, qua deo nunc assimilamur per munera gratiæ, per virtutes ac merita, quasi nulla sit comparatione illius. Propter quod sanctus Iohannes in sua prima fatur epistola: Nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus: Quia videbimus eum sicuti est. Illa quippe contemplatio, dilectio, transformatio beatorum in deum, tantæ est claritatis, tanti feruoris, tantæ pdominationis, vt contemplatio, atque dilectio dei in seculo isto, & si quæ transformatio est in eum, sit prorsus obscura, tepens, remissa. ¶ Gentem auferte perfidam credentium de finibus non solum paganorum, gentem hæreticorum, & prorsus incredulorum, verumetiam prauorum Christianorum, qui dicunt se nosse ac diligere deum, factis vero negant. Hos auferte, non vt prorsus non sint, sed ne perfidi maneant, imò conuertantur, & fide & opere Christiani consistant, vt Christi laudes debitas hoc est, laudes & venerationes, quas Christo exhibere tenemur, persoluamus alacriter id est, viuaciter & iocunde. Quemadmodũ scriptum est in psalmo septuagesimoprimo: Exultabunt labia mea, cũ cantauero tibi. Et itẽ in Ecclesiastico habetur: Laudabit vsq; ad mortem anima mea dominum. Sic demum te verbis cordis ac oris laudemus, ne te factis inhonoremus, & per omissiones peccemus, ne nobis improperes: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me, per inobedientiæ auersionem.

1. Johan.3 · Psalm.71. · Eccl.51 · D · E

¶ Gloria patri ingenito Hoc est, non genito, nec ab alio emananti. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, eius'q; vnigenito &c. Ecce hunc hymnum cum præcipua mentis eleuatione ad totam triumphantem ecclesiam decantemus, perlustrando, visitando, perambulando, contemplationis volatu vniuersam illam ecclesiam triumphantem. In primis regem eius, regem vtique omnium seculorum Christum deum & hominem in deitatis natura patri atque spiritui sancto penitus coæqualem, consubstantialem, & coæternum, qui in natura assumpta, iam prorsus glorificatissima, ineffabiliter totius paradisi cœlestis iucunditatem accidentale præmium auget. Deinde eius excellentissimam genitricem, toti illi supermundanæ curiæ vehementer dilectam, honoratam, suauem, cui thronus positus est iuxta thronum vnici filij sui, qui sibi inuicem gloriosi congaudent.

¶ Præterea pensemus, qualiter palacium illud cœli empyrei pulcherrime decoratur angelorum sanctorum agminibus, splendidissimis supernorum spirituum choris & inuariabilium milium nobilissimarum, illarum deiformium mentium deliciosis ordinibus. Deinde intueamur sanctorum patriarcharum ac prophetarum venerandum iucundissimum'q; exercitum. Gloriosissimam electissimorum Apostolorum phalangam, purpuratum ac regium strennuissimorum martyrum cœtum victoriosum. Deuotissimorum quoque ac splendidissimoum cuneum confessorum. Mundissimum item exercitum virginũ clarissimarum, quæ omipotentis sponsi ac regis altissimi sunt spõsæ ac filiæ & familiares amicæ. Reliquorum etiam innumerabilium turbam sanctorum. Omnium horum accendamur amore, ad eorum gloriosum suspiremus consortium. Attendamus, quia & ipsi aliquando in hoc seculo similes nobis fuerunt mortales proprijs viribus nil valentes. Pensemus quàm strẽnue viriliter'q; egerunt, quam constantes & feruidi extiterunt. Et nostram deploremus ignauiam, negligentiam, & torporem. Veruntamen non desperemus, sed eorum inflammemur exemplis, & considerantes, quàm inæstimabilem, & æternam gloriam, & salutem, honorem, securitatem, in huius vitæ breui curriculo, huius'q; stadij pauco labore sint adepti, resipiscamus ab incustodia & insipientia nostra. Accingamur ad meliora, & quid debeamus altissimo, quid nostra requirat vocatio perpendentes, incipiamus domino deo quotidie quasi cum nouo seruire feruore, & coram eius præsentia solicite ambulare.

F

¶ De omnibus sanctis hymnus alius.

¶ Iste omnino similis est formæ cum pręcedente, & amborum ferè eadem est sententia, eadem'q; materia, supplicatio scilicet, ad omes sanctorum gradus, vt orent pro nobis.

IEsu saluator seculi Hic hymnus à præcedenti in sensu permodice differt. Et quod in exordio dicitur: Iesu saluator seculi, idem est cum exordio illius hymni Christe redemptor omnium, redemptis ope subueni hoc est, nobis merito ac virtute tuæ passionis, imò & totius tuæ conuersationis in mundo hoc à reatu peccati, & potestate diaboli liberatis succurre. Tota etenim vita saluatoris ab exordio incarnatiõis fuit continua expiatio, oblatio, satisfactio pro generis humani peccatis. Quæ expiatio, oblatio, satisfactio in hora passionis ex-

A " nis extitit consummata, ⌊& o pia dei genitrix⌋ quæ in viscera charitatis & pietatis quasi tota
" conuersa es, ⌊salutem posce miseris⌋.i. miserrimis nobis orando, impetra gratiam & salutem.
" ¶ ⌊Cœtus omnes angelici,⌋ Omnes angeli sunt vnus cœtus vniuersalis, totalis, sub rege vno omnium creatore ordinatissime dispositi, ac saluberrime triumphantes. Quàmuis sunt plures cœtus particulares, sicut & plures chori ac ordines. Vnde dixit saluator tẽpore passionis. Possum rogare patrem, & exhibebit mihi plusquàm duodecim legiones angelorum.

¶ Deinceps, vt diuinissimus Dionysius est effatus, in quolibet choro sunt primi medij, ac vltimi, qui etiam protestatur, quòd quanto chorus seu ordo angelorum est altior, tanto plures in se continet & includit personas, imò vt ex eisdem magni Dionysij verbis sanctus atque gloriosus Thomas fatetur: Quemadmodum corpora cœlestia quasi incomparabiliter excedunt corpora inferiora in magnitudine, sic beatissimi atque sanctissimi spiritus illi angelici omnem inferiorum numerum in multitudine. Merito ergo ait sacra scriptura in Iob vicesimoquinto capitulo: Nunquid est numerus militum eius. Iob.25

" ¶ Præterea: Nequaquàm putandum, quòd ex angelis sanctis, & aĩabus beatis duplex constet Ecclesia, sed vna totalis integra, & perfecta resultat ecclesia ex ipsis, ita quòd animæ sanctæ atq; beatæ ad angelorum ordines assumuntur altiores aut inferiores, iuxta suorum exigentiam meritorum, & prout in charitate fuerunt magis aut minus perfecti. Nisi quod aliqui probabiliter opinantur, quòd animæ innocentum quæ nullo proprio merito consequuntur salutem, spiritualem constituant chorum. Hoc quoq; q̃d de assumptione hominũ electorum ad ordines beatorum asserui. Beatus ac gloriosus Gregorius in Homilia, ac sanctus Ambrosius super
B psalmum: Beati immaculati in via, testãtur. Idcirco quòd in sermone de assumptione sacratissimæ atque gloriosissimæ virginis Mariæ, gloriosus ac beatus ait Hieronymus: Quòd quàmuis sanctis hominibus similitudo felicitatis angelicæ promittitur, veritas tamen negatur, satis obscurè prolatum videtur, imò nec animæ sanctæ ad choros angelorum beatorum verè assumerentur, ruina angelorum ex singulis aut saltem pluribus choris facta, ex animabus sanctis atq; beatis non instauraretur. Beatissimi quoque & gloriosissimi Apostoli infimis angelis sanctis
" inferiores essent in gloria, ⌊patriarcharum cunei & prophetarum merita⌋ hoc est, ipsi patri-
" archæ & sancti prophetæ ⌊nobis precentur⌋ precando pro nobis obtineant ⌊veniam.⌋
" ¶ ⌊Baptista Christi præuius,⌋ Hoc est, beatissimus Iohannes Baptista prophetarum ac patriarcharum eximius, quippe quo inter natos mulierum maior, id est, sanctior non surrexit,
" ⌊& clauiger æthereus⌋ hoc est, sacratissimus Petrus apostolus, cui plenitudo ecclesiasticæ potestatis à Christo præ cæteris est collata, quem & Christus Iesus instituit generalem, plenum, ac summũ suum vicariũ super vniuersos fideles, dicendo: Pasce oues meas. Vt sanctus & gloriosus Cyrillus in libro disseruit Thesaurorum. Sanctus atq; beatus Bernardus in libro de consideratione. Et sanctus Thomas super quartum. Atque in Summa contra Gentiles. In Sum- Matt.16.
" ma etiam contra Græcos, ⌊cum cæteris Apostolis⌋ hoc est, alij quoque sancti Apostoli si-
" mul cum illis, ⌊nos soluant nexu criminis⌋ id est, precibus suis ac meritis impetrent nobis diuinitus, vt ab omni vinculo absoluamur culparum. De quibus in libro fertur Prouerbiorum, capitulo quinto: Iniquitates suæ capient impium & funibus peccatorũ suorum constringetur. Prouer.5
" ¶ ⌊Chorus sacratus⌋ Hoc est, multitudo seu vniuersitas ⌊martyrum⌋ beatorum ⌊confessio
C sacerdotum,⌋ id est, sancti sacerdotes, prælati, confessores, pastores, prædicatores felices,
" ⌊& virginalis castitas⌋ id est, sanctæ virgines merito castimoniæ ac sanctimoniæ suæ ⌊nos à
" peccatis abluant.⌋ ¶ ⌊Monachorum suffragia⌋ Hoc est, omnium religiosarum personarum
" subsidia preces ac merita ⌊oẽsq; ciues cęlici⌋.i. habitatores cœli empyrei, quod sicut est nobilissimum ac sublimissimum corpus, sic est congruentissimus locus corporum glorificatorũ,
" & omnium ciuium supernorum, ⌊annunt votis supplicum,⌋ hoc est, pijs desiderijs nostris
" supplicantium eis acquiescant ac cooperentur, ⌊& vitę poscant præmium⌋ id est, mercedem cœlestem seu beatificam visionem, quæ est præmium vitæ gratiæ, seu præmium vitæ gloriosæ, construendo hoc intransitiue, id est præmium quod est ipsa vita gloriæ, seu vita gloriosa. De qua loquitur Christus fons vitæ, apud Iohannem: Hæc est vita æterna, vt cognoscant Iohan.15 te verum deum. Quod præmiũ tale ac tantum est, vt Esaias & Paulus testati sunt: Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus diligentibus se. Esaię.64 Certe ait sacra scriptura: Bonorum operum gloriosus est fructus. Cumq; spes præmij minuat Sapiæ.3 vim flagelli. Propter quod secundo Paralypomenon dicitur: Non dissoluantur manus ve- 2.Par.15. stræ, erit enim merces operi vestro. Prima quoque ad Corinthios decimoquinto capitulo: Sta 1 Co.15 biles estote & immobiles abundantes in opere domini semper, scientes quòd labor vester nõ est inanis in domino. Hinc non fatigatur animus noster. Non enim sunt condignæ passiones, Hebræ.12 aut digni labores huius temporis ad gloriam illam futuram. Verum absit, vt deo principaliter Romanũ.8 obsequamur intuitu præmij, aut horrore supplicij, sed primo & maximè ex syncerissimo eius amore. Propter infinitã & propriã bonitatẽ, honorabilitatẽ, & honorificentiam eius &c.

¶ De tẽ-

¶DE TEMPORE FERIALI, D

Ad vesperas hymnus.

¶Dirigitur in eo inuocatio ad deum & rerum & temporum creatorem ac moderatorem, vt abeunte iam die & nocte ingruente, nos conseruet nocturno tempore mundos & castos, neq; illusionibus dæmonicis patiatur nos terreri aut eludi.

¶Author Ambrosius vt Augustinus .9. lib. confessionum & alibi testatur, laudans hunc hymnum. Carmen Iambicum Dimetrum.

Deus creator omnium. De expositione versi istius dictum est super illud in primo hymno: Conditor alme syderum, ⌊poliq; rector,⌋ Polus sumitur hic pro cœlo, quàmuis propriè capiatur pro axe seu cardine, in quo tanquàm in quodam immobili voluitur cœlum. Suntq; duo poli, puta Articus ad aquilonem, & polus Antarticus versus meridiem. ¶Porro, qui cuncta creauit, ea etiam regit & rector est omnium cœ-
Iob.34 lestium orbium, iuxta illud Iob tricesimoquarto capitulo: Quem constituit alium super ter-
Ier.31 ram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est, q; pro &, ⌊vestiens diem decoro lumine⌋ hoc est, tempus diurnum ornans lumine pulchro à sole diffuso. Prout in Hieremia tricesimoprimo capitulo habetur: Hæc dicit dominus, qui dat solem in lumen diei, ordinem lunæ atque stellarum in lumine noctis, ⌊noctem soporis gratiæ⌋ hoc est, nocturnum tempus vestis & aptas, soporis gratia, id est, dono quietis ac somni, seu somno gratiose nobis prouiso, diuinitusq; concesso. Quemadmodum enim nutrix volens infantulum obdormire, superducit ei velamen ad oculos. Ita increata sapientia superinducit oculis viatorum tenebras noctis, tanquã velamen, quatenus resoluantur in somnum, & eo recreentur, atq; ad dei obsequium & ad necessaria peragenda fortiores resurgant, sicut laborantibus cõceditur, interdũ ludo recreari honesto, pro releuamine rationis ac sensuũ, capitis ac membrorum, ita & somnus eis est necessarius post occupationes, & refectionem diei, ascendentibus ad caput vaporibus. Sed sicut in cibo & potu, ita in somno obseruandum est moderamen. Sicut & Cato deprompsit: Plus vigila E
Prouer.20 semper ne somno deditus esto. Nam diuturna quies vitijs alimenta ministrat. Ideo ait scriptura: Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat.

¶Deinceps tempus nocturnum ad vacandum deo aptissimum est, exterioribus inquietudini-
Psalm.118 bus iam extinctis. Hinc ait Psalmista psalmo centesimo decimooctauo: Media nocte surge-
Esa.26 bam ad confitendum tibi. Et Esaias loquitur deo vicesimosexto capitulo: Anima mea desiderauit te in nocte. Hieremias item in Threnis: Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum, & effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini dei tui. Væ itaque illis, præsertim in sacris ordinibus constitutis, qui tempus illud deuotioni, contemplationi, & laudibus dei tam congruum, in fœdis ac porcinis consumunt lasciuijs, qui sub vnius spacio noctis, toties æterna promerentur supplicia. Deinde cum vili & fœtido corpore introire audent ecclesiam dei, & sacra tractare mysteria, non pensantes, quòd in omi actu ordinis sui peccent mortaliter. Vt ex verbis diuini Dionysij, sanctus Thomas, Albertus, Raymundus, & alij dicunt & probant concorditer. ¶⌊Artus solutos vt quies reddat laboris vsui,⌋ Hoc est, noctem vestis & ditas dono soporis vt quies, hoc est, repausatio illa somni nocturni, reddat, hoc est, apta & confortata restituat artus solutos, hoc est, membra à somno laxata seu resoluta vsui, id est, exercitationi laboris, hoc est, operum laboriosorum atque bonorum, quæ in die occurrunt agenda. F
In quo implendum est præsertim à clericis & ordinatis ac religiosis, quod ait Psalmographus
Psalm.118 psalmo centesimo decimooctauo: Septies in die laudem dixi tibi. Atque quod ait Apostolus
1.Thes.5 Paulus prima ad Thessalonicenses quinto capitulo: Nos qui diei sumus, sobrij simus. Et item
Roma.13. ad Romanos decimotertio capitulo: Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.

¶Præterea, iuxta philosophiam, modus agendi sequitur modum essendi. Cumque homo sit multipliciter, imò multiplicissime præ omni creatura compositus. Nam anima rationalis omnium inferiorum formarum vires, perfectiones, & gradus includit, & corpus humanum præ cæteris multam nimis habet distinctionem in membris, & organis exterioribus & interioribus in partibus essentialibus, officialibus, vitalibus, & alijs multis. Vt Auicenna, Galenus, Iohannicius, & cæteri medici tradunt. Hinc naturale est homini multiplices habere operationes, Diuersis quoque temporibus diuersa & varia exercere & vti alternis. Hinc infinita sapientia creatoris distinxit multiformiter tempora, & diuersas horas exercitijs deputauit diuersis, vt iam corporalia, iam spiritualia exerceat homo, nuncq; illud corporale, nunc istud, & tunc illud spirituale, tunc istud, omnia vtique cum discretione, quatenus rationabile sit obsequium nostrum. Et omnia honeste atque secundum ordinem fiant in nobis & à nobis, quoniam quæ à deo sunt, ordinata sunt, ad Romanos decimotertio capitulo.

¶Præterea

A ¶Præterea, quanto quis amplius crescit in supernaturalibus donis gratiæ gratū facientis, præsertim in charitate & dono sapientiæ, tanto plus super seipsum eleuatur. Et vt princeps docet Apostolorum Petrus, diuinæ naturæ consors efficitur, quòd magnus Dionysius vocat deificari. Sicq́ magis simplificatur in actibus suis, ita quod exercitijs spiritualibus, meditando, contēplando, feruendo, orando, psallendo, stabilius immoratur, frequentius occupatur, diuturniusq́ insistit, per quod diuinus censeri meretur. Si tamen in om̄i sancta humilitate, patientia, mititate, obedientia, sobrietate, custodia, & timore persistat, & crescat vsque in finē. Ad quod omnis religiosus (potissimū solitarius & Carthusiensis) dare se debet, quatenus solicitudo sua salutaris non bestialis existat. Siquidem homo solus, est aut deus aut bestia, hoc est, diuinus aut bestialis. ¶Deinceps quoniam homo ad laborem nascitur, quemadmodum auis ad volandum. Nam & in spiritualibus labor est corpori, imo interdum non solum organicis viribus, Job. 5.
" sed etiam menti necessarius. Hinc subditur: ⌊Mentesq́ fessas alleuet.⌋ Hoc est, quatenus quies somni alleuet, id est, releuamine suo refocillet ac roboret mentes fessas, hoc est, etiā superiores animæ vires, quæ ante somni quietem fatigatæ fuerunt in spiritualibus exercitijs suis, quod ex coniunctione animæ cum misero corpore accidit. Propter quod scriptum est in Sapientia: Sapiæ. 9
Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum (id est, intellectum) multa cogitantem. Abbas quoq; Agathon dixit: Non est labor sicut orare deum, supple sine distractione. Sed & Plato (qui teste Augustino, libro de ciuitate dei, cæteris gentium philosophis longè lateq́ prælatus est) disseruit in Phedone. Decies millena vacationū,
B contemplationum impedimenta ex corpore proueniunt. Vnde ad demonstranstrandum horum veritatem beatissimi atq; sanctissimi viri, Iohannes Apostolus, Anthonius quoq; Anachorita, sagittarijs commiserunt arcum extendere, quem extentū non iusserunt protinus relaxare. Hinc demum quod Antisiodorēsis in sua asserit Summa. Orationēm contēplatiui non habere laborem annexum. Intelligi potest, quòd directe & per se non sit laboriosa, atq; ad tempus, præsertim si fiat omnino in spiritu. Itaque dum à somno consurgimus, confestim incalescat mens nostra, & reuouetur robore & feruore ad orandum, psallendum, ad vacandum, & experiendum quàm dulcis sit dominus, quàm verè magna prorsusq́ infinita sit multitudo dulcedinis eius, vt sic transformemur in ipsum, & molesta nobis sint omnia, quæ auersiua sunt inde, colloquia vana, occupatioq́ externa, & omnis inordinata affectio. Siquidem animus inordina-
" tus sibijpsi pœnalis & grauis est. Vnde subiungitur: ⌊luctusq́ soluat anxios.⌋ hoc est, quies somni soluat, id est, dissoluat & dissipet, luctus anxios, hoc est, fletus & mœrores deprimentes, & immoderate solicitos. Nam & teste Apostolo Paulo ad Corinthios: Tristitia seculi mortem operatur. Hoc est tristitia secularis ex damnis terrenis, aduersitatibusq́ mundanis, aut persecutione aspernationeq́ sui exurgens, mortem culpæ inducit, & corpori valde nocet. Quemadmodum in Prouerbijs Salomonis legitur, decimoseptimo capitulo: Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exiccat ossa. Et denuo in Prouerbijs decimoquinto capitulo: In mœrore animi deijcitur spiritus. Imo Salomone testante, sicut tinea vestimento & vermis ligno, sic ista tristitia nocet cordi. O quàm debemus expellere spiritualia animarum nostrarum damna deflendo, & aduersa omnia pro peccatis nostris æquanimiter tolerando. 2. Cor. 7. Proue. 17 Proue. 15
" ¶⌊Grates peracto iam die, & noctis exortu preces voti, reos, vt adiuues, hymnum canentes,
" soluimus.⌋ Ordo & sensus verborum est: Canentes, hoc est, nos serui tui (o creator) decantan-
C tes hymnum istum ac alias tuas laudes. Soluimus, hoc est, maiestati tuæ offerimus, & vt tenemur, persoluimus, non tamen sufficienter & condigne, quoniam deo nequit reddi æquiualens. Soluimus (inquàm) grates, hoc est, gratiarum actiones pro omni misericordia quam nobis exhibuisti, & pro vniuersis beneficijs tuis generalibus & specialibus, corporalibus & spiritualibus. Præsertim quòd nobis tam dire ac sæpe peccantibus, pepercisti hucusque. Die iam peracto, hoc est, quasi completo & aduesperascente. Et etiam soluimus, id est, tibi porrigimus, preces voti, hoc est, orationes pij desiderij nostri, ex quo orationes funduntur ac oriuntur, exortu, id ē, in exordio noctis iam imminentis, vt adiuues reos, hoc ē, quatenus nos peccatores tibi in multis obligatos, multipliciterq́ obnoxios, & iniquos adiuuare digneris ignoscendo, & cōtra cunctos nostræ salutis aduersarios nos iugiter confortando. Vel, vt adiuues reos voti, id ē, nos qui vota quę tibi in baptismo, & sacri ordinis assumptione, seu monasticæ religionis professione promisimus, frequenter sumus transgressi. Itaq; sicut hoc versu cantamus, sic in veritate conemur grati cōsistere q̄tū valemus, ꝓ tā innūerabilib⁹ misericordijs & bñficijs eius, naturalibus & sup̄naturalibus. Et cū Psal. dicat vnusq́sq;: Quid retribuā dño ꝓ oībus q̄ retribuit mihi. Itemq́: Benedic aīa mea dño, & noli obliuisci om̄es retributiōes eius. Illud quoq; Esaiæ: Miserationem domini recordabor, laudem dñi annuntiabo super omnibus quæ reddidit nobis, & quæ largitus est nobis secundum indulgentiam suam. Conformiter assiduis precibus insistamus, Iuxta illud Apostoli: Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarū actione. Qui rursus hortatur: Sine intermissione orate, & grati estote. Igitur pro tot & tantis beneficijs non red- Psalm. 115 Psal. 102. Esa. 63 Roma. 12 1. Thess. 5
damus

damus creatori,& ſaluatori noſtro,irreuerentias, iniurias,& offenſas,q̊d qui egerit,æterna&
acerbiſſima triſtiſſimi Acherontis ſortietur tormenta. ¶ ⌊Te cordis ima concinant⌋.i.in- D
tima ſeu extrema noſtri intellectus,ac voluntatis,intelligentiæ apex,vertexq́; voluntatis,me- "
moriæ quoq; tenacitas, pariter laudent te, vt apprehenſioni mentis iungamur mox, ardor
Pſalm.38 affectus, & in vtroq; ſtabilitas. Iuxta illud Pſalmiſtæ: In meditatione mea exardeſcet ignis.
Pſalm.9. Ideo rurſus ac frequenter ait Propheta: Confitebor tibi domine in toto corde meo, ⌊te vox
85.110.137. aurora concrepet,⌋ hoc eſt,tua præconia reſonet & vox oris, vt intus & foris te extollamus, "
quatenus non ſolum coram te, ſed corã proximis te benedicamus, tibi ad tuum honorem & "
gloriã, illis ad ædificationẽ, vt & ipſi in eccleſia materiali tuis interſint præconijs & orationi-
Eccl.36 bus vacent ac laudibus. Hinc per Eccleſiaſticum monemur: Et nunc in omni corde & ore col-
laudate & benedicite dominũ. Apoſtolus quoq; ad Romanos: Vnanimes(inquit) vno ore ho
Roma.15 norificetis deum. Nam(vt fatetur Hilarius) hoc potiſſimum deo debemus, quod ſicut totum
quod ſumus & habemus, ab ipſo accepimus, ſic totum eius obſequijs & laudibus mancipemus,
⌊te diligat caſtus amor⌋.i.hoc nobis conferre digneris, vt caſto, ſpirituali, puro, infuſo, non
ad ſe reflexo, te diligamus amore, vtpote ob tuã bonitatem immenſam, non primo & princi- "
paliter propter tua beneficia, & promiſſa, nec ſolum naturali amore, nequaquàm vero amore
neceſſario & libidinoſo, vt hi qui te amãt non pręcipue, quia bonus es in teipſo, ſed quoniam
bonus es eis. Tales nanq; plus amant ſe q̃ te, & referunt te ad ſe. Sicq́; fruuntur ſe, & te vtuntur
conſtituentes ſe finẽ ſuũ, & te medium, quod prorſus peruerſum eſt, idcirco de huiuſmodi ho- E
Pſal.48 mine fertur in Pſalmo: Confitebor tibi, cũ benefeceris ei. Et rurſus: Si vero non fuerint ſatura-
Pſalm.58 ti & murmurabunt. ¶ Porro, pulchra eſt quæſtio: Vtrũ mẽs creata naturali amore plus diligat
deum quàm ſeipſam? Ad quam ſuper Sententias eſt reſponſum. Hoc eſt primũ maximumq́;
præceptũ, quod in Deuteronomio expreſſum eſt. Et Marcus plene inducit, quo iubetur: Dili-
Deuter.6 ges dñm deũ tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota forti-
Marc.12 tudine tua, ⌊te mens adoret ſobria⌋.i.da nobis, vt te mente ſobria adoremus.i.mente ordina
ta, diſcreta, nõ præſumptuoſa, nec ex corporis immoderãtia prægrauata, vt impleamus quod
Luc.21 iuſſit ſaluator: Attendite, ne grauentur corda veſtra crapula vel ebrietate, quod q̃ vitãdum ſit
nobis, conſtat ex eo, quòd in regula aſſerit ſanctus Benedictus: Nihil ſic indecet monachum,
vt indigeries. ¶ ⌊Vt cum profunda clauſerit diem caligo noctium, fides tenebras neſciat, & "
nox fide reluceat⌋.i.quatenus fides noſtra neſciat.i.nequaq̃ admittat, ſed prorſus repellat te- "
nebras infidelitatis, ignorãtiæ, erroris, ac vitiorum, & nox fide reluceat.i. fideles in nocte ſplen-
deãt fidei claritate & fide formata. Fides nãq; eſt prima illuminatio mentis, lux, lucerna & lo-
culus rationis, qua in nocte munimur, nec formidamus, certi de præſentia dei & angelorum
ſanctorum. ¶ ⌊Dormire mentẽ ne ſinas⌋.i.mentes noſtras nequaquã permittas ſomno pecca- "
Pſalm.12 ti obrui, accidia ve torpere, prout orauit vir ſanctus: Illumina oculos meos ne vnqnàm obdor-
miã in mortẽ. Verum quoniã cognitio intellectualis à ſenſuali notitia inchoatur cõmuniterq́;
dependet. Hinc exterioribus ſenſibus ab actibus ſuis per ſomnum ſuſpẽſis & impeditis, ratio
quoq; ligatur, nec actũ ſuũ exercere pt pfecte, niſi deſuper illuſtretur. Sicq́; ratio fert dormire,
hoc eſt, ab actu ſuo ceſſare. Petimus ergo, ne penitus dormiat, intantum, vt nec à ſuperiori- F
bus cauſis illuminetur. Solent nãq; interdũ à deo per angelos multa & magna in ſomno reue-
Matth.1 lari ſecreta. Quemadmodũ in Euãgelio legitur: Angelus ſancto Ioſeph ſæpe in ſomno appa-
Nume.12. ruiſſe, & aliqua commiſiſſe. In Numeris dñs ait ad Aaron & Mariam: Si fuerit inter vos Pro-
pheta, in viſione apparebo ei, vel per ſomnũ loquar ad eum. Sic & in Iob ſcriptum eſt: Per ſo-
Iob.33 mnum in viſione nocturna aperit, deus aures virorum, & inſtruit diſciplina. Imo in ſomno ceſ-
ſantibus exteriorum ſenſuum inquietudinibus, homo interdum capacior eſt influentiarum & re-
uelationum cœleſtiũ. Quãdoq; etiã ſomnus tenuior eſt, ita quòd mens orat, pſallit, ac ſubtiles
conſiderationes habet in ſomno, & ſuper actus ſuos reflectitur, poſtmodũq́; meminit eorun-
dem. ⌊dormire culpa nouerit⌋.i. totaliter ceſſet, nec ex præterita culparum ac ſpecierum reme "
moratione illudamur in ſomno. Ceſſante vero dominio rationis in ſomno, homo nõ peccat
in eo, cum non ſit eius poteſtate illuſionẽ illam euitare, quàmuis aliquando cauſam eius vitare
potuerit, prout Thomas, Albertus, Petrus, Richardus, & alij multi doctores ſuper quartũ Sen-
tentiarum conſcribunt. A qua tamen petimus præſeruari, quoniã indiſpoſitum efficit hominẽ,
& minus aptum ad eleuationẽ, & fœda eſt ipſa pollutio, atq; à celebratione impedit & elon-
gat, ⌊caſtos fides refrigeret⌋ hoc eſt, ipſi continentes actu fidei ſuæ recreentur, conſiderãdo "
ſalubria, & à feruore ſenſualitatis, qui ſolet in nocte accidere, infrigidentur ex ſpeculatione &
timore nouiſſimorum ſuorum, ex compunctione quoq; q̃ & ex compaſſione dñicę paſſiõis ab ęſtu
concupiſcentiæ retrahantur, ⌊ſomni vaporem temperet⌋ id eſt, conſiderationes iſtæ proce- "
dentes ex fide, ſubtilient atq; moderentur vaporem, hoc eſt, exhalationes, & fumũ aſcenden-
tem ad cerebrum cauſantemq́; ſomnum replendo meatus, per quos vis ſenſitiua à ſenſu cõmu
ni deriuatur ad ſenſus exteriores. Nempe per has fidei conſiderationes remittuntur inferiorum
virium

A viriũ actiones: ſicq́ ſomnus minus groſſus & diuturnus efficiẗ & minus ligat ac impedit rõnem
" ¶⌊Exuta ſenſu lubrico te cordis alta ſomniẽt⌋.i.ſuperiores animæ vires, vel potius ipſaꝝ viriũ ſupremitates & habitus digniores, apex rationis, ſapientiæ donũ, ſignaculũ intellectus, exuta.i.depurata & abſtracta ſenſu lubrico.i.à ſenſatione laſciua, ſeu turpi imaginatione, & fœda inclinatione & inflammatione ſenſus appetitus: quæ ſæpe cõtingunt in ſomno: in quo ligato iam rationis iudicio, vtitur homo ſpeciebus ſeu ſimilitudibus & phantaſmatibus reꝝ pro rebus ipſis & tanq̃ rebus quas repreſentant: ſicq́ illuditur. Sic ergo cordis alta à carnalitate exuta te ſomnient.i.pro ſomno te cõtemplentur & apprehẽdant diuina ex irradiatione ſuperna, aut etiã fortitudine & aſſuefactione perfectoꝝ habituum, donoꝝ & virtutum: quæ quãto plus in vigilia exercẽtur & actuantur, atq; in ſe intenſiores, perfectioresq́ fiunt: eo facilius, ſæpius, ac fortius erigunt & actuant mentẽ in deũ tẽpore ſomni. Prout de his prolixe ſcribit Albertus
" in libro de homine, ⌊ne hoſtis inuidi dolo⌋.i.ne ex deceptione dæmonũ inuidiſſimoꝝ, ⌊pa-
" uor quietos ſuſcitet⌋.i.perterritio illoꝝ machinatione incuſſa ſuſcitet à neceſſario ſomno. Dæmones quippe varijs modis poſſunt in ſomno decipere, inquietare, turbare, inducẽdo imaginationes terrificas, atq; ſimulacra oſtendẽdo terrẽtia. Ideo tũc valde indigemus cuſtodia ac defenſione angelica & ope diuina. Ideo cũ ingenti affectu & grandi deuotione hæc decantemus
" ac deprecemur. ⌊Chriſtũ rogemus & patrẽ,⌋Chriſtũ nominat ante patrem ad cõfutationem
" & cõfuſionẽ hæreticoꝝ, qui patrẽ filio eſſe abſolute maiorẽ mẽtiti ſunt, ⌊Chriſti patriſq́ ſpi-
" ritum⌋.i.ſpm̃ ſanctũ ex vtroq; (vt ſupra expoſitum eſt) procedentẽ, ⌊vnũ potens per om̃ia,
" foue precãtes trinitas⌋.i.tu trinitas ſuperaltiſſima, quæ es vnũ ens abſolutũ, vna maieſtas, vnus
B deus potens per om̃ia.i.in vniuerſis om̃ipotens, foue precãtes.i.cuſtodi, refocilla, enutri nos te
" inuocãtes ac adorãtes. ⌊Amẽ⌋.i.ſic fiat, & vere ſit ita. Præterea ex primo verſiculo huius hymni diſcamus & cõtemplemur, timeamus ac veneremur om̃ipotẽtiam dei in reꝝ creatiõe. Sapientiam eius in eaꝝ diſpoſitione, bonitatem & beneuolẽtiam in earũdem ad noſtrã vtilitatem ordinatiõe relucẽtem. Om̃ia nanq; per ſuam omnipotẽtiam ex nihilo cõdidit. Cœlum & cuncta gubernat. Diẽ lumine veſtit, noctẽ caligine operit, & tẽpora ipſa per vices diſtinguit. Prout noſtræ cõgruit neceſſitati atq; vtilitati. Vnde in Deute. Moſes eſt loquutus: Ne oculis eleuatis ad cœlũ videas ſolem & lunã & om̃ia aſtra, & errore deceptus colas & adores ea: quæ dominus deus tuus creauit in miniſteriũ cunctis gẽtibus. Cum metu ergo & reuerẽtia hæc decantemus, & om̃ipotentis dei accendamur amore: qui tot & tanta nobis exhibuit bo[illegible], & exhibere non deſinit.

Heſter. 1[illegible]

Deu. 4

Heb. 12

¶De tempore ferialiter ad nocturnum matutinum hymnus.

¶Iſte totus apprime ſuauis eſt, & admodũ elegans, multaſq́ explicãs gallicinij cõmoditates, quæ ad ſpũalem transferẽda ſunt intelligẽtiam, quo nox & tenebræ peccatũ, ſomnus vero torporem & inertiam in peccato ſignat: lux diurna, diuinæ gratiæ fulgorem, gallus Chrſtũ, eius cantus, vocem Chriſti nos ſcripturis ſacris excitantis, vt excuſſo torpore noxio ad opus bonum euigilemus & exurgamus.

Author Ambroſius. Carmen Iambicũ dimetrum.

C Aeterne reꝝ cõditor.⌋Hunc hymnũ ſanctus Benedictus in regula ſua vocat Ambroſianũ.i.hymnũ ſeu canticum à beato Ambroſio æditũ: quod etiam conſtat ex hoc, q totus hic hymnus quãtum ad ſenſum, imò & quaſi quo ad verba cõtinetur in eiuſdẽ ſancti hexameron in deſcriptione opeꝝ quintæ diei: vbi de naturis auium ac piſcium atq; terreſtrium animalium multa pulchra cõſcribit: Galli, inquiẽs, cantus eſt ſuauis in noctibus, nõ ſolũ ſuauis, ſed etiam vtilis: qui quaſi bonus cohabitator excitat dormiẽtem & reddit ſolicitũ, atq; viantẽ cõſolatur. Proceſſum noctis canora ſignificatiõe proteſtãs. Hoc, vtpote gallo, canẽte, latro ſuas relinquit inſidias. Hoc ipſe lucifer excitatus oritur & cœlũ illuminat. Hoc canẽte mœſtitiam trepidus nauta deponit. Omniſq́ crebro veſpertinis fluctibus excitata tẽpeſtas, & procella miteſcit. Hoc deuotus exilit ad precãdum.i.hoc gallo canẽte homo deuotus mẽtis affectu promptus & alacer ſurgit, & quaſi exilit de lecto & ad orãdum & ad perſoluendum matutinale officium. Legẽdi quoq; munus inſtaurat.i.ſtudium de ſero intermiſſum reſumit: quod ſtudium ſcripturarum eſt munus.i.donum dei: qui dum ſtudemus, loquitur nobis. Hoc canẽte, petra eccleſiæ (ſcilicet Petrus) culpam ſuam diluit, quam priuſquàm gallus cantaret negãdo cõtraxerat. Iſtius videlicet galli cantu ſpes om̃is redit, ægri alleuiatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, reuertitur fides lapſis, Ieſus reſpicit titubantes, corrigit errantes. Hæc Ambroſius.

Ex quibus illuceſcit literalis intelligentia hymni iſtius. Aeterne rerum cõditor, cuius verbi ſenſus patet in expoſitione primi hymni ſuper illud: Conditor alme ſyderum æterna lux credentium. Atq; vt tactum eſt ibi, Deus appellatur cõditor rerum æternus, lux quoq; æterna credentium: nõ quod ab æterno res ipſas creauit, aut ab æterno credẽtes illuminauit. Quippe qui nec

ab æterno fuerunt. Idcirco cõditor rerum æternus materialiter potius q̃ formaliter, quoniam D
ipse qui cuncta creauit ex tempore, vere in seipso æternus est. Atq; vt Rabbi Moses protesta-
Exo.16 tur: Ideo non ab æterno, sed ex tempore res creauit, & in memoriam beneficij creationis, diem
sabbati iussit esse solennem: quoniam hæc est facillima & omnino certissima via probandi deũ
esse ante om̃ia ab æterno, & cuncta voluntarie nõ necessitate naturæ profluxisse ab ipso: quod
verum esse monstratur per om̃ia miracula facta in veteri testamento à Mose alijsq; prophetis:
& item per om̃ia, quibus euangelica lex à deo esse ostenditur. Posset insuper dici, quãuis impro
prie, q̃ deus vocetur æternus conditor rerum, nõ ab actu, sed à potestate creandi. Et item, quo
niam ab æterno creare decreuit. Vel propter ideales rerum ratiões, quæ ab æterno in mẽte fu
erunt diuina, ⌊noctem diemq; qui regis⌋ i. tẽpora cuncta distinguis, dispensas, & ad cõgruũ
dirigis finem. Sicq; diem naturalẽ (qui est spacium vigintiquatuor horaꝝ) in diem artificialẽ,
(qui est tẽpus lationis seu motus solis super nostrũ horizõtem) & noctem partitur, ⌊& tẽporꝝ
das tẽpora⌋ i. tempora diuersis negotijs peragendis accõmoda, ⌊vt alleues fastidium⌋ i. qua
tenus homines ex hac temporꝝ ac temporalium reꝝ & actionũ seu exercitiorũ varietate, mino
ri fatigatione & tædio afficiantur: quoniã alternis vti delectabile eis est. Quod cur ita fit, & de
hac temporꝝ distinctione dictũ est in expositione hymni præhabiti super illud, Artus solutos,
vt quies. Itaq; tẽpora temporꝝ nuncupãtur successiones temporꝝ, per qualitates & varias par-
tes interpolatæ & distinctæ. Iuxta hũc modum loquẽdi scriptum est in Ecclesiastico: Est tacẽs
Eccl. 20 non habens sensum loquelæ, & est tacẽs sciens tempus apti tẽporis. Vnde in Ecclesiaste legitur
Eccles.3 Om̃ia tempus habẽt, & suis spacijs transeunt vniuersa sub sole. Deniq; de hac temporꝝ distin-
Gene.1. ctione diuinitus instituta scriptũ est in Genesi: Fiant luminaria in firmamẽto cœli, & diuidãt E
diem & noctem, & fint in signa & tempora, & dies & annos. In Daniele quoq;: Ipse mutat tẽ-
Dañ. 2 pora & ætates. De distinctione vero tẽporis in dies & noctes, subtiliter loquitur & quasi pro-
phetat Psalmista dicẽdo: Fecit lunã in tempora, sol cognouit occasum suũ. Posuisti tenebras,
Psalm.103 & facta est nox, in ipsa pertransibũt om̃es bestiæ syluæ. Ortus est sol, & cõgregati sunt & in cu-
bilibus suis collocabũtur. Exibit homo ad opus suũ, & ad operationẽ suam vsq; ad vesperum.
Ex quibus vir sanctus admirans sapiẽtiam & excellẽtiam dei in effectibus suis cõcludit & ex-
clamat: Quàm magnificata sunt opa tua domine, om̃ia in sapiẽtia fecisti. Idcirco & nos dicen
do, Aeterne reꝝ conditor: pẽsemus nos esse creatos ab eo, & ex cõsideratione omnipotentiæ
Heb.12 eius, metu & reuerẽtia, imò amore & gratitudine afficiamur ad ipsum. Præterea quoniã ista di-
Phil 2 stinctio ordinationũ ac dominatio temporꝝ est propria deo, Christus in Euangelic volens te
Matt. 12 stari se deum esse, disseruit: Amen dico vobis, quia dominus est filius hominis etiam sabbati.
Marci 2 Atq; ad sanctum Iob loquutus est dominus: Nunquid post ortũ tuum præcepisti diluculo, &
Job.38 ostẽdisti auroræ locum suum? Indica mihi, in qua via lux habitet, & tenebraꝝ quis locus sit: vt
ducas vnumquodq; ad terminos suos. ¶ ⌊Præco diei⌋ i. gallus ⌊iam sonat⌋ i. cantat & suo
cantu diem appropinquare designat, naturali, nõ intellectuali suo instinctu: attamen instar in-
telligentis se habet, sic temporꝝ distinctiones denuntiando. Propter quod dominus ad Iob ef-
Ibidẽ. fatur: Quis posuit in visceribus hominis sapiẽtiam, aut quis dedit gallo intelligẽtiam, ⌊noctis
profundæ peruigil⌋ i. vigilans & alacer excitator dormientiũ in ipsa nocte profunda: quod
in præcedẽti hymno expressum est cur nox vocetur profunda, ⌊nocturna lux viantibus⌋ i. lu- F
minare nocturnũ, videlicet luna seu stella matutina iam supple refulgens & apparens, ⌊vian-
Gene.1. tibus⌋ i. in nocte iter agentibus ⌊à nocte noctem segregãs⌋ i. vnam noctẽ ab alia diuisam o-
stendens, radiando inter noctem vnã ac aliam. Quod sol suo ortu & cursu principalius agit, q̃
lux illa nocturna: instrumentaliter tamen respectu creatoris, om̃ia principaliter efficientis & p
causas secũdas plurima exequẽtis. ¶ ⌊Hoc excitatus lucifer⌋ i. stella matutina radiosa, & suam
secum deferẽs lucem, excitatus. i. in motu suo progressus vsq; ad sui apparitionẽ super terram,
hoc vtpote gallo canẽte, nõ à gallo, sed in hora cantus ipsius, ⌊soluit polum⌋ i. cœlum eruit,
⌊caligine⌋ i. ab obscuritate, quæ videtur esse in cœlo ante luciferi ortum, & irradiationẽ: qui
lucifer sua luce perfundit orbes aliqua claritate, qua vidẽtur parumper albescere, & multo plus
sole surgente, ⌊hoc⌋ gallo canẽte ⌊om̃is errorum chorus⌋ i. tota errãtium & insidiantium ac
malefaciẽtium multitudo, ⌊viam nocẽdi deserit,⌋ operationem ac aditũ lædendi, persequen-
di, occidẽdi, furãdi, adulterandi relinquit: nõ totaliter talia tunc vitãdo, sed minus q̃ ante galli-
Job.24 cantum ea agẽdo. Hinc in libro Iob habetur: Oculus adulteri obseruat caliginem, dicẽs: Non
me videbit oculus. Perfodit in tenebris domos sicut in die cõdixerant sibi: si subito apparuerit
aurora, arbitratur quasi vmbrã mortis. Ad hoc quoq; vno modo pertinet quod apud Iohannẽ
Johã.3 saluator ait: Omnis qui male agit, odit lucem: & nõ venit ad lucem, vt nõ arguantur opera eius
¶ ⌊Hoc nauta vires colligit⌋ i. tempore gallicantus nauta vires resumit & lætificatur ex appro
pinquatiõe lucis diurnæ, & quia pericula maris minuuntur. Vnde subiũgitur, ⌊pontiq; mitef-
cunt freta,⌋ id est, fluctus & inquietudines maris aliquantum sedantur, aut penitus tranquillan
tur, so-

A tur, sole suis radijs dispergẽte materias tempestatum, vt in libro Metheororum exponitur,
" ⌊hoc⌋ gallo canente, ⌊ipsa petra ecclesie⌋.i. Petrus post Christum præcipuum ecclesiæ firmamentũ ac robur fidelium, vt ait Theophilus. Idcirco Hieronymus expones illud Matthæi: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, disseruit. Super hanc petram.i. super te. Veruntamen istud quidã contentioni deseruientes æquanimiter audire nõ queunt, dicentes: Ecclesiam super purum hominem nõ esse fundatam, sed immediate ac solum sup deũ. Quibus faciliter respondetur, ꝙ Christus est fundamentum & robur ac petra ecclesię primum ac principale. Petrus vero secundarium ac instrumentale. Dũ equidem scriptura aut sancti doctores à se vel ab inuicẽ dissentire videntur, aptius respõderi nõ valet: ꝙ̃ vt per rationabilem distinctionem concordentur, & sic cesset contentio. Nam & Petro Christus specialiter dixit: Matt. 16
" Tu aliquando conuersus confirma fratres tuos, ⌊culpam diluit⌋.i. peccatum suæ trinæ negationis, qua Christum negauerat, pœnitendo & amarè flendo deleuit. Vnde Christus ei prædixit: In hac nocte anteꝙ̃ gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus. Et in Marco recitatur: Quo facto, conuersus dominus respexit Petrum: qui mox verboꝝ Christi reminiscens egressus est, & fleuit amarissimo planctu: nõ solum tunc, sed & deinceps hora eadem, qualibet nocte in tantũ ꝙ facies eius præ calidis lachrymis videbatur quasi adusta: vt sanctus Clemens testat. Luc. 22 Matt. 26 Marc. 14 Ibidẽ.
" Ex his subditur exhortatio. ¶⌊Surgamus ergo strenue⌋ in primo gallicantu aut circiter, seu
B hora ab ordine instituta: ita ꝙ tunc de strato corporali, de omni pigritia cordis, à somni torpore, mox alacriter nos excutiamus, consurgamus & inardescamus ad matutinale officium, ad dei præconium, ad psalmodiam solennem, ad deuotissimum deitatis amplexum, ad suauissimã supergloriosissimæ trinitatis contemplationem, audito regis magni ac summi principis signo Tunc eleuemus corda nostra cum manibus ad deum, & cum omni humilitate, compunctione ac puritate inchoemus noui diei obsequium, diuini cultus præconium, matutinale officiũ omni distractione abiecta, cum frequenti pectoris tonsione, & consimilibus gestibus deuotionẽ Threno. 3
" excitantibus: si soli fuerimus, & fieri posset secrete, ⌊gallus iacentes excitat⌋ non sua intentione, sed æternæ sapientiæ præordinatione, quæ gallicantum ad hoc & ad multa alia ordinauit: sed & sonus illius cantus cooperari potest ad hoc, imò & quasi exemplariter agit idipsum. Nã & cantus ille tanꝙ̃ effectus ex dei institutione procedens, est quædam dei laudatio: & materialiter admonet nos, vt illa hora deum & creatorem nostrum laudemus, cum & irrationabile animal illud suo faciat modo. Erubescamus ergo tunc ad surgendum tardare, cum tædio surgere
" & quasi imminentẽ horrere laborem. Hinc additur, ⌊& somnolẽtos increpat⌋.i. ipso suo effectu ostendit rationales creaturas reprehensibiles esse, quæ tunc præ somnolentia & torpore
" tardę & inaffectuosę sunt ad surgendum & confitendum domino, ⌊gallus negãtes⌋.i. non ac-
" quiescentes surgere & deum laudare, ⌊arguit⌋.i. suis factis & cantibus tanquam exemplis reprehendit modo iam tacto. Sic quippe irrationalia in exemplum contra homines in medium deducuntur: eo quod illa obseruant ac implent ea quæ ipsis ab authore naturæ sunt præstituta & instituta, cum tamen irrationalia extent. Homo autem cum sit rationalis naturæ, & suum factorem agnoscat, informi notitia, factis tamen neget, & talis transgrediatur. Sicꝙ apud Esaiã deus conqueritur: Cognouit bos possessorem suum, & asina præsepe domini sui, Israel autem Tit. 1. Esa. 1
D me non cognouit, & populus meus non intellexit. Apud Hieremiam quoqꝫ: Miluus in cœlo cognouit tempus suum, turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempus aduentus sui: Popu- Hier. 8
" lus autem meus non intellexit iudicium domini. ¶⌊Gallo canente spes redit⌋.i. fiducia cũctis augetur, die iam proximante: spes quoqꝫ indulgentiæ peccatorum, inquantum tunc ad memoriam reuocatur, qualiter sanctus Petrus suæ negationis ac peierationis tunc veniam impetrauit. Per quod omni peccatori spes datur. Sic & hora illa spes oritur operandi bona atqꝫ vitan-
" di mala in die tunc imminente, ⌊ægris salus refunditur⌋.i. infirmis sanitas aliqualiter exhibetur. Quia (vt patet ex verbis Ambrosij introductis) infirmitatum incommoda tunc alleuiantur, minusꝙ sæuit vulnerum dolor, & febrium mitigatur flagrantia: appropinquante ac influ-
" ente de longe medicinali ac dulci vigore luminis solis, ⌊mucro latronis conditur,⌋ id est, latrones cæteriꝙ malefici, qui tunc à suis retrahuntur excessibus propter lumen diei instantis, in quo metuunt deprehendi: reponunt tunc in vaginis gladios suos, & arma sua sæua abscondũt,
" ⌊lapsis fides reuertitur,⌋ id est, his qui corruerunt in tenebras, lumini fidei contrarias, vt sunt hæresis, perfidia, diffidentia, redit tunc veræ fidei lumen: quando à somno exurgentes, modo præfato, & mentes suas ad dominum dirigentes, à sole iustitiæ illustrantur: & præuaricatores redeunt ad cor, ac fidei stabilimenta considerant. Vnde dixit apostolus: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Sequuntur duo versus compendiosæ orationis, Eph. 5 Esa. 46 Eph. 5
" quam in hexameron beatus Ambrosius deprompsit diffusius. ¶⌊Iesu labẽtes respice⌋.i. ò domine Iesu Christe respice oculo pietatis ac miserationis tuæ immensæ nos labẽtes.i. peccantes quotidie, imò & omni pene hora, saltẽ in venialibus, p mentis distractiones, incustodiã sensuũ per verba infructuosa, ac alijs modis, de quibus in prouerbijs legitur: Septies in die cadit iu- Pro. 24

ftus. Iohannes quoq; apostolus: Si dixerimus (inquit) quia peccatũ non habemus, nosipsos se- D
ducimus. Estq; miser & vilis lapsus dũ ab altitudine actualis deuotionis, syncerae meditationis
Psalm.118 virtuosae affectionis, exemplaris loquutionis, laudabilis operis, dilabimur ad cordis euagatio-
nem, inutilẽ cogitationẽ, puerilem affectionem, operationem ve friuolam. Hinc orauit Psalmi
Eccl.36 sta: Aspice in me, & miserere mei. Et in Ecclesiastico orat vir sapiẽs: Miserere nostri deus om
niũ & respice nos, & ostende nobis lucem miserationũ tuarũ. [& nos videndo corrige] .i. mi »
sericorditer intuendo emẽda nos, atq; in vita hac pie ac paternaliter nos castiga: ne postmodũ
Hiere.10 multo acrius ac diutius puniamur. Quemadmodũ Hieremias orauit: Corripe me dñe. Verun-
tamen in iudicio (.i. pio discretionis moderamine) ne forte ad nihilũ redigas me, [si respicis] »
.i. si tam pie ac paterne nos aspicis, [lapsus cadunt] .i. peccata nostra deficiunt ac delent: qm̃ »
ita aspicere, est pc̃tis ignoscere, grãḿq; pstare, [fletuq; culpa soluit.] Dũ em̃ sic respicis, cor la »
Matt.26 psi cõpungit, emollit, & in pœnitẽtialẽ fletũ saltẽ interiorẽ soluit, sicq; culpa ei⁹ dissoluit & in-
Marc.14 dulget, queadmodũ Petrus à te respectus, fleuit amarè ac veniã ĩpetrauit. ¶ [Tu lux refulge sen »
Lucae.22. sibus] .i. tu Chr̃e lux vera, lux mũdi, sapia pr̃is aeterni, irradia & resplẽde interioribus sensibus
nostris: intellectũ in omnibus illustrãdo, rationẽ docendo, vim quoq; cogitatiuã & imagina-
tiuam à vanis & stultis apprehẽsionibus phantasticis imaginatiõibus turpibus, inuolutionibus
insensatis pseruãdo & expurgãdo: ex qbus oriuntur timores pueriles, tristitiae deprimẽtes, aut
Eccl.34 prauae & carnales affectiones: ad quarũ omniũ eradicationẽ ac deuitationẽ indigemus visita- E
tione superna, ac illustratione pĩssima. Quia, vt scriptũ est: Sicut parturientis cor tuũ phanta-
sias patitur, nisi fuerit ab altissimo emissa visitatio. Talibus ergo nõ immoreris, cũ per Hieremi
am dñs dicat: Vsquequo morabũtur in te cogitationes noxiae? imò protinus vt senseris quip-
piam tale, ad salubria te cõuerte: ad meditationẽ passionis dñicae, ad memoriã nouissimorum
tuorũ, ad considerationẽ diuinae praesentiae, ad orationis refugiũ, ad psalmodiae solatiũ. Deniq;
cũ appetitus obiectũ sit bonũ apprehensum seu cognitũ; hinc nil appeti potest, aut abhorreri,
seu formidari, nisi iam apprehensum seu cogitatũ. Idcirco qui vult ab inordinatis passionibus
tristitiae & timoris & prauis affectibus seu cõcupiscentĳs pseruari aut liberari; studeat à praeta-
ctis apprehẽsionibus, imaginationibus, cogitationibus se purgare & pseruare, [mentisq; som »
nũ discute.] Somnus proprie ad partẽ pertinet sensitiuã. Porrò somnus mẽtis est duplex. V- »
Genes.2. nus laudabilis, q est soporatio mẽtis in deo somnus cõtemplationis, de quo exponit illud Ge-
neseos: Immisit dñs soporẽ in Adã. Vnde exponi potest & illud in psalmo: In pace in idipsum
dormiã & requiescã. Alius vituperabilis, q est negligẽtia, torpor, otiositas cordis intimorati, in
custoditi, nec corã deo solicite ambulantis. Quẽ pessimũ somnũ precamur discuti & expelli à
nobis: ita q deus excitet nos & illustret ad considerandum idonee, quot & quantis circũdati &
Ro.11. expositi simus periculis, q̃ metuendum iudiciũ nobis immineat, q̃ crudelissimis inimicis valle-
Phil.2 mur. Sicq; cum metu, tremore, & timore nostrã operemur salutem: residuum vitę nostrae spa
ciolum fructuose iugiter expendentes, [te nostra vox primũ sonet] .i. ante caetera diei opera »
Matth.6 & humana colloquia, te in primis laudemus & inuocemus. Quatenus primo quaeramus regnũ
1.Corin.10 dei & iustitiam eius: & omne quod agimus in verbo aut opere, oĩa in noĩe tuo agamus, [& vo »
ta soluamus tibi] .i. desideria pia & virtuosa tibi offeramus ac impleamus, iuxta illud psalmi: »
Psalm.60 Sic psalmũ dicam tibi in seculũ seculi, vt reddam vota mea de die in diẽ. Itemq;: In me sunt de F
Psalm.55 us vota quae reddam laudationes tibi. Vel, vota .i. promissa, quae fecimus tibi, fideliter explea-
Eccles.5 mus. Displicet em̃ deo stulta & infidelis promissio. Quibus verbis in Ecclesiaste praemittitur:
Eccles.5 Si quid vouisti deo, ne moreris reddere. Ex quibus elicitur, q infidelis & stulta promissio sit,
non statim reddere cum quis possit ac debet. Ideo in Deuteronomio iussum est: Quod semel
Deu.23 egressum est de labĳs tuis obseruabis, & facies sicut promisisti domino deo. Et hoc valde pen-
sandum est omni religioso ac metuendum, cum status religiosorum sit status perfectionis ac-
quirendae. Ideo ad proficiendum in virtutibus atq; votorum adimpletionibus, dignam diligẽ
tiam, debitũq; conatum non impendere absq; mora seu indilate, vtpote tempore opportuno
extat eis damnabile ac mortale, & valde mortale: cũ fractio voti enormius sit peccatum, quàm
violatio iuramenti. Haec recolens in corde tuo solicitus esto, disce mori, disce te frangere,
assuesce subiectione & abiectione gaudere, in reprehensionibus tuis & castigationibus si-
cut in omnibus diuitĳs gloriari. Haec facile implet, q seipsum in deo veraciter diligit, priuatum
prorsus euellens à corde suo amorem. ¶ Praeterea potest hic hymnus spiritualius explanari,
vt breuiter tangam. Aeterne rerum conditor noctem diemq; qui regis .i. statum ac tempus
Ro.13 veteris testamenti. De quo Apostolus: Nox pręcessit. Ac noui. De quo subiunxit: Dies aũt ap
Ro.8 propinquauit. Regit quoq; deus noctẽ ac diem, qa aduersa & prospera cõfert ac ordinat, & oĩa
ad electorũ dispẽsat salutẽ, qbus oĩa cooperant in bonũ. Et tẽporũ das tpa. Tẽpora tẽporũ sunt
tpa euãgelicę legis ac grãe, quę tpibus legis naturę, legisq; Mosi pręeminẽt vehemẽter, in qbus
tpibus grãe fastidiũ tollit, qm̃ lex euãgelica est lex charitatis, quę delectabilr operat. ¶ Amplius
fastidium

A fastidiū q̃d olim erat in diuturna aduētus Chr̄i expectatiōe, Christo iam nato est alleuiatum. Rursus tēpo℞ tpa fastidiū tollētia, sunt dies præcipua℞ solēnitatū ecclesię, qbus cū gaudio intersunt Christifideles. Preco diei iam sonat, hoc est, doctrina beatissimi Iohannis Baptistæ in Euangelio contenta & descripta iam in Ecclesia prædicatur ac legitur, qui extitit Chri preco nuncius, & præcursor, q Christus ē spiritualis dies ac lux, cuius etiam preco est omnis prædicator, doctor, pastor fidelis. Noctis profunde peruigil, quia Iohannes euigilator vigilantissimus fuit Iudæorum, quos conuertere sategebat ad Christum. Fuit insuper nocturna lux, quoniam partim ad vetus pertinuit testamentum, & viantibus fulsit ac prædicauit Iudæis. A nocte noctem segregans, quàmuis status & tempus euāgelicæ legis, in qua gratia & veritas per Christū est facta dies vocetur comparatione status & temporis veteris testamenti. Nihilominus nox censetur respectu status ac gloriæ beatorum. Sic'q inter has noctes distinxit Iohannes, & segregauit eas ab inuicem, dicēs: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hoc excitatus lucifer, id ē, hoc tēpore gratiæ natus & apparens Christus, splendidissimū sydus oriens, ac splendor lucis ęternæ. De quo mystice exponitur illud Iob: Nunquid producis luciferum in tempore suo? Soluit polum caligine. i. ecclesiam quę in Euangelio regnū cœlo℞, & in Apocalypsi cœlū multoties appellat. Eruit de tenebris ignorātiæ & peccati, atq; de obscuritatibus legis tegumētis'q propheta℞. Præsertim in sacratissimo die pētecostes, infundēdo primitiuę ecclesię spm̄ sanctū, cuius illuminatiōe intellexerūt primi illi discipuli saluatoris, vniuersam scripturā, ac deinceps totū mūdū illuminauerūt. Vñ & Chr̄us p̄dixit: Cū venerit ille spūs veritatis, docebit vos oēm veritatē. Hoc oīs eo℞ chorus viā nocēdi deserit. Inuisibiles quippe

Johan.1 Matth.3. Marci.1. Sapiæ.7. Job.38 Johan.16.

B hostes, virtute, fide & gr̄a Chr̄i maxime sunt frenati & victi. Vnde Christus deprompsit: Nūc princeps huius mundi eijcief foras. Alibi quoq;: Ecce dedi vobis potestatē calcādi sup serpentes & scorpiones & super omnem potestatem inimici. Tandem etiam fecit tyrannos Christianorum martyrizatione cessare. Hoc nauta vires colligit. i. beatissimus Petrus & coapostoli eius, qbus Christus denuntiauit: Faciā vos fieri piscatores hominum. Ponti'q mitescunt freta. Pontus seu mare est hoc seculū nequā, seu turbulentū & vitiosum hoīm genus, cuius inquietudines, bella, cōtentiones, amaritudines, & p̄ctā per Apostolo℞ prędicationē toto orbe pro magna parte cessauerunt, impijs illis ad Christū conuersis, & in eius ecclesia cōcorditer ac dulciter cohabitātibus: Iuxta illud Esaiæ: Tunc habitabit lupus cū agno, & pardus cū hœdo accubabit, Vitulus, leo, & ouis simul morabunt. Hoc ip̄a petra ecclesiæ, de qua dixit Ap̄ls: Petra erat Christus. Culpā diluit. i. vitia generis humani, de qbus sanctissimus Iohannes disseruit: Ecce agnus dei qui tollit p̄ctā mūdi, q de seip̄o phibuit, Potestatē habet filius hoīs in terra dimittendi p̄ctā. Quā & suis cōcessit discipulis ac sacerdotibus loquens: Quo℞ remiseritis p̄ctā, remittuntur eis. Gallo canēte spes redit. i. Chr̄o euāgelizāte p suos vicarios, & per euangelicā tubā peccatores quātumlibet vitiosi ac indurati redierunt ad spem veniæ & salutis. Qm̄ ip̄e de se protestabaf: Venit filius hoīs quęrere & saluū facere q̃d perierat. Et rursum: Eum q venit ad me nō eijciā foras. Et sic ægris p vitia salus. i. curatio à peccatis refundit. Vnde & ip̄e expressit: Non est opus valentibus medicus, sed male habētibus. Mucro latronis condit, hoc ē, falsa doctrina cuiuscūq; seductoris reprobatur ac fugit, quia per Christi gratiam & doctrinam hęretici & pseudopro

Johan.12 Luc.10 Matth.4 Esaie.11. 1. Corin.10 Johā.1 Matth.9 Marci.2. Matt.16

C phetæ sunt confutati. Et lapsis veritas fidei est oblata. De his plura possent induci, sed prolixitas, fastidij mater est euitanda.

¶De tempore ferialiter ad laudes, matutinas hymnus.

¶In eo fit ad dei filium oratio, vt suo lumine nos illustret, peccata noxia'q repellat & virtutes in nobis adaugeat. ¶Autor Ambrosius, Carmē Iambicum Dimetrum.

SPlendor paternæ gloriæ⌋ Hymnus ab alto incipit intellectu. Deinde post primū versum totū orō est. Splendor paternæ gloriæ. i. tu vnigenite, splendor glorię paternæ. i. fulgor splendidissimę glorię dei pr̄is, seu maiestatis atq; substātiæ eius, oriens ex lumine patris fontali in quo splendore maiestas & omnis perfectio æterni genitoris, plene, pfecte, naturaliter'q relucet, filius nāq; procedit à pr̄e per intellectū cum sit verbum & sap̄ia pr̄is. Idcirco procedit à pr̄e secundū rōnem assimilatiōis plenę ac naturalis. Perfectio nāq; intellectus cōsistit in assimilatiōe intellecti ad intelligentē. Pater quoq; vocaf q de substātia sua generat similem sibi. Hinc filius nuncupaf imago dei patris & character seu figura substantiæ patris Vnde ad Hebræos asserif: Qui cum sit splendor gloriæ & figura substātiæ eius. Et Sapiēs: Vapor est eñ virtutis dei & emanatio quædā claritatis oīpotētis dei syncera, candor lucis æternæ & speculum sine macula dei maiestatis, & imago bonitatis illius. Hæc quippe emanatio est naturalis, intellectualis adintra, L de luce lucem proferens, ⌋ hoc est, ex teipso qui summa lux es, producens spiritum sanctū qui est lumen æternū, imò tota supergloriosissima trinitas ē vna & eadem lux sicut & vna essentia. Idcirco cum pater dicitur genuisse lumen, & filius lucem spirasse p hæc noīa absoluta intelliguntur relatiua, hoc est, ipsę psonę quæ relatiue dicuntur vt filius dicatur de luce lucem proferre, hoc est, spiritum sanctum qui est lux. Dicitur quoq; filius lucem

Sapiæ.7 Hebræ.1. Sapiæ.7

de luce proferre, ſpiritum ſanctum producere de luce, id eſt, de virtute ſpiratiua ſibi data à pa- D
tre. Et rurſus ſpiritum ſanctum, qui eſt lux de luce, hoc eſt, procedens à patre qui eſt lux fon-
tana. ¶ Inſuper filius protulit lucem de luce, hoc eſt, ſpiritum ſanctum miſit & dedit Apoſto
Iohan.16 lis à patre. Quemadmodum ait: Cum venerit ille paracletus, quem ego mittam vobis
à patre. ¶ ⌊Lux lucis⌋ hoc eſt, tu vnigenite es lux lucis, id eſt, lux emanas à patre qui eſt lux à
nullo procedens. Es enim deus de deo, lumen de lumine, deus verus de deo vero & hoc iuxta
ſenſum prætactum, ⌊& fons luminis⌋ id eſt, ſpiritus ſancti qui à patre & filio tanquã ab vno
fonte procedit. Filius quoq; ſicut pater eſt fons luminis, hoc eſt, vniuerſæ lucis creatæ, imò
tota indiuidua, conſubſtantialiſq; trinitas eſt vnus & idem fons creati luminis omnis, ⌊dies di-
em illuminans⌋ Chriſtus vocatur metaphoricè dies, quoniam ſicut dies exterior illuminat ocu
los corporales, & dirigit in agendis, ſic Chriſtus oculos interiores, & ita per diem deſignatur
mens deſuper illuſtrata. Dies item exterior temporalis & dies etiam in patria lucẽ ſuam à Chri
ſto ſecundũ quod deus eſt fontaliter ſortiuntur. ¶ ⌊Veruſq; ſol illabere⌋ Chriſtus fons ſapien
Iohan.15. tiæ, verbũ ęternũ, vocatur ſol verus, eo modo quo proteſtatur: Ego ſum vitis vera quòd tamẽ
metaphorice .i. per ſimilitudinẽ conuenit ei, & tamẽ dicitur vitis vera non per proprietatem
Hierem.2 naturæ, ſed ad diſtinctionẽ vitis falſæ. Cui dicit Hieremias: Quomodo conuerſa es in prauum
Eſaiæ.5. vineæ alienæ. De qua loquitur deus: Expectaui vt faceret vuas & fecit labruſcas. Sic itaq; Chri
ſtus prę ſertim ſecundum deitatis naturã dicitur verus ſol, ſol (inquã) ſapientiæ, ſol intelligen-
Sapiẽ.5 tiæ, ſolq; iuſtitiæ. De quo in Sapientia, fatentur iniqui. Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis, q
verè illuminat animas deuotorum. ¶ Porrò cũ Chriſtus vt deus omniũ rerum illabatur eſſentijs,
quomodo deprecamur eũ illabi mentibus noſtris, niſi per donorum ſuorum infuſionẽ, multiplica- E
tionẽ, & incrementa. Ita vt omnium animarum noſtrarum interiora radijs illuminationũ ſuarum in-
Prouer.8 fundat, charitatis ardoribus impleat, donis virtutibuſq; fuſis atq; indefinẽti profectu ditet de-
coret, perficiat, quatenus delitiæ eius ſint eſſe nobiſcũ, & in cordibus iugiter cõmorari, ⌊micãs
nitore perpeti⌋ .i. in teipſo æterna & infinita claritate refulgens, perpetuoq; nitore, hoc eſt, lu
mine glorię irradians mẽtibus beatorum. Ad quẽ Boetius fudit hanc precẽ. Atq; tuo ſplendore
mica. Rurſus micans .i. bonis choruſcans, nitore ꝑpeti, hoc ẽ, ſpiritu ſancto, qui eſt nitor ac pu-
ritas finẽ non habẽs, ⌊iubarq;⌋ id eſt, omne donum gratuitum, pulchrum, ac ſplẽdidum ⌊ſan
cti ſpiritus infunde noſtris ſenſibus.⌋ ¶ ⌊Votis vocemus & patrẽ⌋ hoc ẽ, deum trinitatẽ, cui
Matth.6 quotidie dicimus: Pater noſter qui es in cœlis, ſeu patrẽ æternum vnigeniti dei. Vnde in Iohã
Iohan.1. ne habet: Vnigenitus fili⁹ qui eſt in ſinu patris. Inuocemus pijs deſiderijs ac feruidis, ꝓ vt decet
tantũ patrẽ affectuoſiſſime inuocari qui reſpuit indeuotum, euomit tepidum, negligentẽ dete
ſtatur ac pigrum ⌊patrẽ perẽnis gloriæ⌋ id eſt, æternæ beatitudinis atq; lætitiæ in ſeipſo. Pa-
Apocal.3. trẽ quoq; Chri q eſt gloria pr̃is. Siqdẽ filius ſapiẽs, eſt glĩa pr̃is. Et rurſus patrẽ pennis glorię .i.
ꝑpetuę iucũditatis beatorum in pr̃ia eo mõ quo pr̃ luminũ appellat̃ .i. cã fontalis ac pr̃nalis oĩm lu
Prouer.17 minũ & iucũditatũ bonarum. Iuxta quẽ ſenſum, ſubiũgit̃, ⌊pr̃ potẽtis gr̃æ⌋ qm̃ cauſa ẽ & origo
Iaco.1. gr̃æ gratũ faciẽtis, & oĩm gratuitorum bonorum, cuius gr̃a tãtę ẽ ptãtis, ꝙ in ea & ꝑ eã oĩa poſſumus
quę deus à nobis reqrit, oĩbus quoq; aduerſarijs nr̃æ ſalutis cõſiſtimus fortiores. Quẽadmodũ
Phil.4 ait Apl̃us: Om̃ia poſſum in eo q me cõfortat, ⌊culpã releget lubricã,⌋ .i. expellat à nobis vitia
ĩſtabilia rectũ iter ad ſalutẽ ĩpediẽtia, & ad caſus mortis mouẽtia. Quẽadmodũ via exterior lu
brica freqũẽter inclinat ad caſum & facit nutare ac expeditũ impedit greſſum, vñ de impijs fert̃ C
Pſalm.34 in Pſalmo: Fiat via illorum tenebrę & lubricũ. ¶ ⌊Informet⌋ .i. fortiter formet & cauſet in nobis
Phil.2 ⌊actus ſtrẽnuos⌋ .i. actiões virtutũ idoneos, fortes, cõdignos. Deus nãq; ẽ, q opat̃ in nobis vel-
Eſaię.26 le & ꝑficere, iuxta apl̃m, cui loquit̃ Eſaias: Oĩa opa nr̃a opatus es nobis. Itẽ: Informet .i. doceat
Prouer.18 nos exercere, actus ſtrẽnuos, nõ remiſſos, qa vt Salomõ loquit̃: Qui diſſolutus & remiſſus eſt in
Pſal.142 ope ſuo frater ẽ ſua opa diſſipãtis. Hinc orat Pſalmiſta: Doce me facere volũtatẽ tuã, ⌊dentem
retũdat inuidi⌋ .i. morſum & lacerationẽ ac læſionẽ inuidioſi diaboli, ſeu etiã hoĩs rãcoroſi &
Pſalm.3 obloquẽtis reprimat & cõfringat, ſicut Pſalmographus loquit̃ deo: Dẽtes pctõrum cõtriuiſti. Et
Pſalm.56 iterum: Filij (inqt) hoĩm dẽtes eorum arma & ſagittæ, ⌊caſus ſecundet aſperos⌋ .i. euẽtus aduerſos
duros, pœnales, faciat nobis ꝓſperos eẽ ac ſalutares, ita ꝙ eos patiẽter ferẽdo ꝓficiamus ex eis
Romañ.8 & ſic oĩa cooperent̃ nobis in bonũ, vñ ait Apl̃s: Gloriamur in tribulatiõibus. Et iterum: Deus (in-
Romañ.5 quit) faciet cũ tẽtatõe ꝓuentũ. Hinc addit̃, ⌊donet gerẽdi grãm⌋ .i. deus pſtet, grãm ac virtutẽ
1.Cor.10. tal̃r opandi ac ita nos habẽdi ꝙ ſic oĩa nobis ꝓficiãt ad ſalutẽ. ¶ ⌊Mentẽ gubernet & regat⌋ .i.
ſupiorẽ aĩæ partẽ intellectũ & volũtatẽ regat in ĩterioribus actibus, & gubernet in exteriorib⁹
1.Theſ.4 ⌊caſto fideli corpe⌋ .i. ita vt corp⁹ ſibi habeat obtẽperãs cõtinẽs atq; fidel̃r agẽs, iuxta illd̃ apl̃i
Hęc ẽ volũtas dei ſctĩficatio vr̃a vt ſciat vnuſqſq; vas ſuũ poſſidere in ſanctificatiõe & honore,
⌊fides calore ferueat,⌋ hoc eſt, charitatis ardore formetur & accendatur ac fortiter operetur.
Iacob.2 Etenim fides ſine charitate informis eſt, & quæ non habet opera, mortua eſt in ſeipſa.
¶ Inſuper fides dono ſapientiæ adornatur & adiuuatur ad contemplandum diuina, ſit ergo in
nobis fides clara, feruida, & operatoria, quæ ad omne bonum nos incitet & confortet. Nam &
ſanct

A sancti per fidem vicerunt regna,& hæc est victoria, quæ vincit mundum fides nostra. Ipsa est omnis boni fundamentum,& radix,ac vita iusti,⌊ fraudis venena nesciat⌋ id est,diabolica tẽtamenta,perfidorum errores,persuasiones pestiferas,& omnium hæreticorum deceptionem abhorreat vt semper inuiolata,pura,& fortis persistat. Hebræ.11 1.Iohan.5

" ¶⌊ Christusq́ȝ nobis sit cibus⌋ Hoc est, refectio & confortatio animæ nostræ. Ipse enim est panis vitæ & intellectus,sapientia summa mentem reficiens & confortans, qui & sacro sancto corpore pretiosoq́ȝ sanguine suo nos alit in sacramento, vt fatetur Euãgelista Iohannes: Ego sum panis vitæ, qui de cœlo descendi. Et denuo: Hic est panis de cœlo descendens,vt si quis ex ipso manducauerit,non moriatur in æternum. Itemq́ȝ:Caro mea verè est cibus,& sanguis meus verè est potus, ⌊ potusq́ȝ noster sit fides,⌋ id est, consideratio fidei dulcem & salutarem nobis efficiat cibum istum,& mentes nostras contra æstum tentationum refrigeret,quatenus salubriter masticemus mente hunc cibum, & conuertamur ac transformemur in ipsum,⌊ læti bibamus sobriam ebrietatem spiritus⌋ hoc est,ebrietatem spiritus sobriam, id est,potũ prætactum spiritualiter,modeste, ac pure inebriãtem cor nostrum, videlicet, fidei contemplatio nẽ ab immoderato scrutinio abstinentẽ,ac mentem diuinoꝝ gustu atque prędominante charitatis affectu replentem gustemus, hauriamus,& instar poculi deglutiamus, in intima spiritus nostri hilariter. De qua refectione & ebrietate sponsus in Canticis loquitur: Comedite amici & bibite & inebriamini charissimi. Eccl.15 Iohan.6. Ibidẽ. Ibidẽ. Cantic.5

" ¶⌊ Lætus dies hic transeat⌋ Hoc est, totum hunc diem in virtuosis actibus cum spirituali gaudio expendamus,omnem otiositatem,negligentiam,transgressionẽ totis viribus detestantes

B ac deuitantes,sicq́ȝ dies vocatur lætus aut tristis,ex lætitia aut tristitia hominum qui sunt in eo. Sic ergo impleamus quod dixit Apostolus Paulus ad Philippenses: Gaudete in domino semper. Oportet itaqȝ vt om̃ia cultus diuini obsequia prompto animo,hilari mente,cum interna alacritate spiritus peragamus,sicut hortatur Propheta: Seruite domino in lætitia. Verũtamẽ iucunditatem hanc filiali timore, frequenti compunctione, diligenti cordis custodia oportet muniri,temperari,misceri. Cum scriptum sit: Seruite domino in timore,& exultate ei cũ tremore. Nã & Sapiens in om̃ibus metuit. Et: Beatus homo qui semp est pauidus. Inordinata vero tristitia secularis & mordax om̃i homini præsertim solitario est vitanda, quem oportet bonæ esse fidutiæ,& in infinita dei misericordia respirare, non pusillanimem, desolatum ve esse, imò in cella cęlicam ducere vitam,orationibus,psalmodijs, meditationibus, compunctionibus. Iterdum autẽ & lectioni vacando. Hinc in Ecclesiastico edocetur: Tristitiam longe expelle à te,multos em̃ occidit tristitia,& non est vtilitas in ea. Melior est mors quàm vita amara iucunditas cordis hæc est vita hominis. Vnde apud Iob: Cur misero data est lux, & vita his qui in amaritudine sunt. Phil.4 Psalm.99 Psal.2 Eccl.18 Prouer.28. Eccl.30. Iob.3

¶Porrò qui nouit ac didicit in aduersis gaudere, & ipsam afflictionem obiectum lætitiæ sibi statuere,in quantum multipliciter vtilis est, potest semper gaudere, ⌊ pudor⌋ id est, sapiẽtialis erubescentia,qua homo fidelis erubescit in diuinæ maiestatis pręsentia viriliter se habere, creatorem offendere, turpiter cogitare. Pudor quoqȝ, hoc ẽ, pudicitia castitatis,⌊ sit vt diluculũ⌋ id est,sit principiũ illuminatiõis animæ nr̃æ. Quemadmodũ diluculum seu aurora principium est diei ac lucis diurnę. Nempe per hoc quòd coram deo precare verecundamur,& nobili casti

C tati operam damus, valde desuper illuminari incipimus, quia de ista erubescentia scriptum est: Est confusio adducens gratiã & gloriã. Hinc indurato & assuefacto in vitijs loquit̃ Hieremias: Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, ⌊ fides velut meridies⌋ id est, fides nostra dono sapientiæ ac lumine gratiæ taliter illustretur. Charitatis quoqȝ feruore ita perficiatur, vt tanquã meridies fulgeat in mente ac ferueat, atqȝ per opera bona ędificationis exempla præbeat proximis,& ita sit lucerna lucens ac ardens ⌊ crepusculum⌋ hoc est, occasum peccati recessum illuminatiõis diuinę & minorationẽ lucis internæ, ⌊ mens nesciat⌋ id est, cor nostrũ nõ patiatur, neqȝ incurrat, imò sole declinãte magis ac magis se intus recolligat, ad dñm eleuet ac soli sapiẽ se applicare nõ cesset, dicẽdo: Mane nobiscũ dñe, quoniã aduerascit. Hinc in vesperarũ hymno cecinimus, vt cũ profunda clauserit diẽ caligo noctiũ fides tenebras nesciat, & nox fide reluceat. ¶⌊ Aurora cursus prouehit⌋ hoc est, in aurora cursus, id est, celer motus ad bona seu feruẽs ꝓgressus in actus virtutũ ⌊ prouehit⌋.i.ad altiora & meliora sustollit & eleuat mentẽ,queadmodũ sol in aurora ascẽdit in cœlo. Vel, aurora cursus.i.ipsum diluculum, in quo incipit cursus diei & processus operationis diurnę. Prouehit.i.promotionẽ in meliora agere inchoat, quod aurora agere phibetur, quia in ea hoc agitur, ⌊ aurora totus prodeat, in patre totus filius & totus in verbo pater⌋.i.in ipsa aurora, filius totus.i. Chr̃us perfectus, ac integer deus & hõ, existẽs totus in p̃re tanq̃ verbũ p̃ris in corde p̃ris, æternal'r iuariabil'rq́ȝ ꝑsistẽs & pater cõsistẽs totus.i.ꝑfectus in filio tanq̃ in naturali ac plena imagine sua, prodeat.i. gratiose nobis appareat, ita ꝙ vtrũqȝ fidel'r cõtẽplemur in aurora sicut loquit̃ Esaias: De mane vigilabo ad te. Et Psal. Mane astabo & videbo qm̃ non deus &c. Eccl'iasticus q̃qȝ asserit: Iustus cor suũ tradet Hiere.3 Eccl.4 Lucę.24 Esa.16 Psalm.5. Eccl.39

ad vigilã

ad vigilandum diluculo ad dominum qui fecit illum. Expresso interea patre & filio intelligitur D
simul spiritus sanctus amor & nexus communio, & osculum vtriusq; qui spiritus sanctus totus
est in vtrisq; atq; vterq; totus in ipso. Etenim quælibet diuina & increata persona est tota in
qualibet alia seu potius in alia vtraq;. Et vt primo libro asserit Damascenus: Singulæ personæ
in singulis sunt per circumincessionem cũ quælibet sit immensa. Et item p essentiæ identita-
tem, vt sanctus disseruit Augustinus, cum consubstantiales esse noscantur. ¶ Quocirca syncerè
ac dulciter contemplemur quam prorsus immensa sit superbeatissimæ Trinitatis huius beati-
tudo, & gloria, quanta propinquitas mutua, quàm superclarissime & superdeliciosissime se-
inuicem æternaliter intueantur, quàm superardentissime seinuicem ament, & amplectan-
tur, & vtiq; intensiue, penitus infinite. Quàm multæ & summæ sint eis rationes mutuæ dilecti-
onis, quàm superdulcissime se mutuo perfruantur. Tantæ ergo summæ & superbenedictæ
Trinitatis felicitati ac gloriæ totis congratulemur præcordijs, humiliter deprecantes vt & nos
pauperculi pietate ipsius ad videndum & degustandũ, quod credimus & speramus, mox post
vitæ huius curriculum perducamur. Ecce hunc hymnum cum sublimi contemplatione, cum
Johan.6 pura & feruenti affectione, cum præcordiali dei laudatione cantemus: Panis ille cœlestis qui ci
Psalm.77 bus est angelorũ per facialem aspectum sit cibus noster per fidem, & fidei notionem per chari-
tatis affectum. Nec sine ingenti & prorsus rationabili causa omittamus quotidie consecrare &
sumere tam superpretiosissimũ cibum, ac deo patri tam acceptissimũ sacrificium immolare sa
tagentes, & conuersationem ad hoc ipsum peragendum condecentem, & quantum imbecilli
tati nostræ extat possibile suo modo habere condignam. Spirituualiter vero manducemus hoc E
sacramentum assidue, imò & qualibet hora. O quanta est nobilitas sacerdotis ita agentis, vtinã
efficaciter saperent nobis ista.

¶ Ad primam hymnus.

¶ Iste officio primæ peculiariter est addictus, quo exhortamur vt exorto iam die rogemus deum, nos per totius diei curriculum à vitijs custodiat, detq; ipsum in laude sua perficere.

¶ Author Ambrosius, Carmen Iambicum Dimetrum.

IAm lucis orto sydere. Scribit in Exameron suo beatus pater Ambrosius: Venit in men-
tem memoria auium, quæ dum eunt cubitũ quasi peracto hilariter die aerem cantu solent
mulcere, quod & soleniter repetunt surgente occidenteq; die. Ita vt decursu diurni, vel
orituri nocturni tẽporis iustas laudes suo referant creatori. Magnũ igitur incentiuũ exci-
tandæ deuotionis nobis est hoc. Quis etenim hominis sensum gerens, non erubescat sine psal
modiæ decantatione inchoare diem, ac claudere, cum & minutissimæ aues solenni deuotione
dulciq; carmine ortus dierũ ac noctium prosequantur? Hoc tango vt hymnum istum ad pri-
mam deuotius concinamus: Iam lucis orto sydere, hoc est, sole nunc exurgente, qui antono-
masicę nominatur planeta, & sydus lucis cum & præclarissimẽ luceat, & lucem influat alijs
imò & cæteris planetis ac stellis, vt aliqui opinantur. deum precemur supplices. id est humili
ter ac intente, vt in diurnis actibus, hoc est, in cunctis huius diei operibus & momentis,
nos seruet. id est, pręseruet, tueatur, custodiat, à nocentibus. hoc est, ab aduersarijs nostrę
salutis omniq; acie vitiorum quæ directe & formaliter maximè nocent, spiritualiter perimunt,
æterna hominẽ priuant beatitudine, ac infernalis calamitatis infelicissimũ statuunt seruũ ho- F
stem dei constituunt ac dæmonũ faciunt seruitorem. Nulla nanq; nocet aduersitas, si nulla do-
Eccl.21 minetur iniquitas. Hinc in Ecclesiastico.21. caplo dicitur: Quasi à facie colubri fuge peccata.
Thob.12. Tobiæ quoq; sanctus Raphael angelus ait: Qui faciunt iniquitatẽ, hostes sunt animæ suæ, hoc
Psalm.10. est, quod ait Propheta: Qui diligit iniquitatẽ odit animã suam. ¶ Linguã refrenans tẽperet.
Hoc est, ipse det nobis gratiã & virtutẽ refrenandi linguas nostras toto hoc die ab omni locu-
tione illicita præserim à verbis pungitiuis, contentiosis, iniquis. Istud eñ videlicet linguã ita
Prouer.16 reprimere donum, & opus est dei, quemadmodum in Prouerbijs fertur: Hominis est animum
Jaco.3. præparare, & dñi est gubernare linguam, Ideo Iacobus in sua fatetur Canonica: Linguam nul
lus hominũ domare potest, inquietũ malum plenũ veneno mortifero. Cum ergo tam difficile
necessariumq; sit ad salutẽ compescere linguã, merito deprecatur Ecclesia primũ in hoc hym-
no ad primã pro gratia refrenãdi & tẽperandi loquelã. Nam rursus idẽ affirmat Apostolus Ia
Ibidẽ. cobus: Lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis. Lingua cõstituitur in mẽbris nostris, quę macu
Prouer.21 lat totũ corpus nostrũ. De his in Prouerbijs Salomon multa effatus est: Qui custodit (inquiẽs)
os suũ, custodit ab angustijs animã suã, qui autẽ incõsideratus est ad loquendũ sentiet mala. Et
Proue.29 rursus: Vidisti aliquẽ velocẽ ad loquendum stultitia magis speranda est q̃ illius correctio. Itaq;
deus linguas nostras refrenet, ne litis horror insonet. hoc est, ex verbis illicitis, superfluis, vi-
tiosis oriatur in nobis lis seu contẽtio abhorrẽda, & omi Christiano, præsertim religioso vehe
menter vitanda quæ & scandalizatiua est aliorũ & cõtemptibilẽ facit eum qui litigat, ac varijs
Jacob.3 cum implicat vitijs, iuxta illud Iacobi: Vbi zelus & contẽtio, ibi inconstãtia & omẽ opus pra-
uum. Eru

A uum. Erubescat ergo claustralis qui spūalis esse tenetur, liti, contentioni, clamori vacare aduer 1. Corin. 3
tens, ꝙ vas ait electionis: Cum sit inter vos zelus & cōtentio, nōne carnales estis & secundum Ecci. 28
hominē ambulatis? Hinc in Ecclesiastico dicitur: Abstine te à lite, honor est homini cum sepa Pro. 20
rat se à lite. Vir iracundus incēdit litē, & vir peccator turbabit pacē. Ideo dixit apl'us: Noli ver-
bis contendere, ad nihil eñ vtile est nisi ad subuersionē audientium. Itemq́ꝫ: Omnis, ait, ama- 2. Tim. 2
" ritudo & ira & indignatio & clamor tollat à vobis, ⌊visum fouēdo⌋ .i. visum exteriorē ⌊cōte Eph. 4
" gat⌋ .i. moderate operiat, custodiat & circa vtilia atqꝫ saluberrima obiecta refoueat vt in aspe-
ctu crucifixi, armorumq́ꝫ eius & rerum ac figurarū ad compunctionē mouentiū recreetur. In Eccles. 2.
custoditus etem̄ visus, incustoditæ mentis est signū, atqꝫ vt Salomon loquitur: Oculi sapientis
in capite eius, oculi autem stultoꝝ in finibus terræ. Certum est, ꝙ mens hincinde inordinate
aspiciens, præsertim in diuinis à deuotione fit vacua, nec custodiæ suæ solicita, iuxta quod scri Ecci. 33
ptum est alibi: Præcordia fatui quasi rota carri & quasi apis volubilis cogitatus illius. Et iterum Ecci. 21
" Cor fatui quasi vas cōfractum, omnē sapientiam nō retinebit, ⌊ne vanitates hauriat⌋ .i. ꝑ in-
cautam circūspectionem ad dissolutiones, risus, distractiōes inducat atqꝫ vanaꝝ cogitationū
ac prauarum affectionū materias, incitamēta, occasiōes, obiecta importet, ne mors culpæ per
fenestras corporis intrans perimat mētem. Hinc psallimus: Auerte oculos meos ne videāt va- Psalm. 118
nitatem. Potest quoqꝫ de oculis exponi mētalibus, qui refrenādi sunt ne ex rebus creatis hau-
B riant vanitates præfatas. Ideo in prouerbijs iubetur: Omni custodia custodi cor tuū. Et in Deu Pro. 4
teroñ. Custodi temetipsum & animā tuā solicite. Hinc sequitur. ¶⌊Sint pura cordis intima⌋ Deu. 4
.i. cogitationes, appetitiones, intētiones, machinatiōes mētis immunes sint à peccato & ab om
ni peruersitate & distōrsione. Beati eñ mūdi corde, quoniam ipsi deum videbūt. Et qui diligit Matth. 5
cordis mūditiam, amicum habebit regē cœlorum, immortalē, inuisibilem. Nēpe cum similitu Pro. 22
do sit causa & ratio complacētiæ & amoris, deus essentialiter purus, & sanctitas infinita mentē 1. Timo. 6
" diligit puram, ⌊absistat & vecordia⌋ .i. mētis insania, insipientia, insensatio. Qui eñ vanus & Pro. 12
excors est, patebit cōtemptui. Omne autem peccatū insania est. Quid eñ insanius est q̄ mentē
à suo creatore auertere, à summo & incomparabili bono deflectere, & ei hæc vana, carnalia, ac
terrena præferre, quod agunt om̄es qui dono sapiētiæ carēt, in quibus puerilitatis & insipiētiæ
" vitium dominatur, de quibus scriptura testatur: Stultoꝝ infinitus est numerus, ⌊carnis terat su Eccles. 1.
" perbiam⌋ .i. rebelles motus cōcupiscentiæ sensualitatis reprimat, minuat, vincat, ⌊potus, ci-
" biq́ꝫ parcitas⌋ .i. abstinētia, ieiunium & parcimonia quotidiana, vt impleamus illud apostoli:
Castigo corpus meum & in seruitutem redigo. Ideo scriptū est: Noli auidus esse in omni epu- 1. Cor. 9.
latione, nec te effundas super omnē escam. In multis eñ escis erit infirmitas, qui aut abstinens Ecci. 37
est adijciet ad vitam. Vitanda ergo est superfluitas in quātitate & qualitate. Nam & si victualia Ecci. 27
sint delicata & saporosa, fiunt duo cōtra vnum & periclitatur sobrietas. Hoc religiosis valde pē
sandum est, quoniam tenuitas, sobrietas, simplicitas victus & vestitus voto paupertatis indis-
" pensabiliter annexa sunt. ¶⌊Vt cū dies abscesserit⌋ .i. finem acceperit, ⌊nocteq́ꝫ sors reduxe
" rit⌋ euentus rerum seu solis recessus rursus causauerit noctis caliginē, quæ cū sit priuatio lucis
" cōcomitanter subsequitur, ⌊mūdi per abstinentiam⌋ .i. per deuitationem secularium vitiorū
ac odium mūdialium vanitatū & voluptatum, videlicet per hoc ꝙ om̄ia talia toto die vitamus,
" ⌊ipsi⌋ deo omnipotēti ⌊canamus gloriam⌋ .i. laudem & gratiaꝝ actionem cantemus & offe
D ramus de hoc ꝙ tam gratiose ab his quæ mūdi sunt nos præseruauit. Ideo sanctus Iohānes: No
lite, inquit, diligere mūdum, neqꝫ ea quæ in mūdo sunt. Paulus quoqꝫ: Nolite, ait, conformari 1. Johan. 2
huic seculo. Ecce in hoc hymno docemur qualiter tota die nos debeamus habere existēdo soli Ro. 12
citi ne excedamus in verbis, quia qui multis vtitur verbis, lædit animā suam, nec vir linguosus Ecci. 20
dirigetur in terra. Hinc loquacitas stultitiæ signū est, iuxta illud: Stultus verba multiplicat. Et Psalm. 139
scriptū est: Vtinam taceretis vt putaremini sapientes. Itemq́ꝫ: Totum spm̄ suum profert stul- Eccles. 10
tus, sapiens autem differt & reseruat in posteꝝ. Visum quoqꝫ & cæteros sensus exteriores cu- Job. 13
stodiamus ab omni excessu circa sua obiecta, quemadmodū scriptum est: Sepi aures tuas spinis Pro. 29
& noli audire linquam nequā, Linguam detrahentē, susurrātem, discordias seminātem. Hæc Ecci. 28
quippe sunt prorsus diabolica vitia, ideo à detrahēte, discordias semināte quasi à serpēte mox
fuge, ad minus per mētis dissensum & mœsti vultus ostēsionem, nec cōmunices tam infructuo Eph. 5
sis fabulis tenebraꝝ, magis autem redargue. Etem̄ per tristitiam vultus corrigitur animus de-
linquentis, vt sicut ventus aquilo dissipat pluuias, sic facies tristis linguam detrahentem. Deniqꝫ Eccles. 7.
vbi maior peccandi occasio ibi diligentior adsit custodia. Hinc in colloquio ponamus ori no Pro. 25
stri custodiam, & ibi sit om̄is frater velox ad audiendum verbū salutis, tardus vero ad loquen- Psalm. 38
dum, memor verbi Iacob fratris domini: Quia si quis putat se religiosum esse non refrenās lin-
guam suam, sed seducens cor suum per loquacitatem atqꝫ silentij fractionem aut per stultam Jaco. 1.
suipsius reputationem, huius vana est religio. Insuper cordis puritati, quæ omnium exercitio- Ibidē.
rum est finis, efficaciter studeamus atqꝫ sobrietati, quoniam optimū est gratia stabiliri cor, non Heb. 13
escis, cum dicat saluator: Væ vobis qui saturati estis. Luc. 6

n Ad tertiam

¶Ad tertiam hymnus.

¶Inuocatur in eo ſpiritus ſanctus, vt dignetur nobis illabi, hortamur deinde, vt & corpore & animo diuinas perſonemus laudes, ac feruētē charitatis affectū in proximos habeamus. D

Author Ambroſius. Carmē Iambicū dimetrum.

NVnc ſancte nobis ſpiritus. Hora tertiaꝝ recte precamur ſpiritū ſanctū, vt ſe nobis
dignetur infundere qua hora ſanctiſſimæ primitiuæ eccleſiæ fuit infuſus iuxta ꝗd
dictū eſt in hymno de ſolēnitate ipſius. Dū hora cūctis tertia. ¶⌊Nūc ſancte no
bis ſpiritus vnū patri cū filio⌋ id eſt, tu ò ſpiritus ſancte qui es vnū patri, id ē, ſub-
ſtātialiter vnū cū patre æterno ac vnigenito eius filio, ⌊dignare⌋ nūc. i. in hac hora, ⌊prom-
ptus ingeri⌋ hoc eſt, intime imprimi nobis per tuoꝝ infuſionē incremēta & pfectionē cha-
1. Johan. 2 riſmatū, vt ſupra in hymnis de ſolennitate ſpiritus ſancti ipſius expoſitū eſt, ⌊noſtro refuſus
pectori⌋. i. rurſus infuſus ſeu reſtitutus ſuperaſperſus tanquàm dulciſſima vnctio, ſaluberri-
mūq́ꝫ vnguētū noſtro pectori. i. cordi. ¶⌊Os, lingua⌋ quæ ſunt inſtrumēta loquēdi ⌊mēs⌋
id eſt, intellectus & ratio, ⌊ſenſus⌋ interior atqꝫ exterior, ⌊vigor⌋ hoc eſt, tota animæ forti-
tudo, ⌊cōfeſſionē perſonet⌋. i. perfecte & feruide ſonet & exprimat ac decātet, cōfeſſionē. i.
Pſal. 9. 85 diuinæ maieſtatis laudationē, iuxta illud: Cōfitebor tibi dn̄e in toto corde meo. Et itē: Pſallā
110. 137 deo meo quam diu ſum. Cōfitebor tibi om̄e bonū tibi grata mēte ac humili aſcribendo. Mi-
Pſalm. 103 hiipſi vero deficere & peccare, & ad om̄e malū exiſtere pronū. Sic quoqꝫ cōfitebor tibi con-
Geneſ. 8.
Pſal. 31 feſſione propriæ culpæ, iuxta quod ſcriptū eſt: Dixi cōfitebor aduerſum me iniuſtitiā meam
Prouc. 28 domino. Nā vt in prouerbiis expreſſum eſt: Qui abſcondit ſcelera ſua nō dirigetur, qui autē
Job. 13. cōfeſſus fuerit & reliquerit ea miſericordiam cōſequetur. Ideo ſanctus Iob protulit: Vias me E
Treno. 3. as in cōſpectu eius arguā & ipſe erit ſaluator meus. Ad hoc hortatur nos Hieremias: Scrute-
Ibidē. mur vias noſtras & quæramus & reuertamur ad dominū. Leuemus corda noſtra cū manibus
ad dominū in cœlos, ⌊flāmeſcat igne charitas⌋ id eſt, amor ſpiritualis diuinus infuſus inar-
Lucæ. 12. deſcat, creſcat, perficiatur in nobis æſtuanti flāmigeroq́ꝫ affectu, prout in euangelio loquitur
Chriſtus: Ignem veni mittere in terrā & quid volo niſi vt accēdatur, ⌊accēdat ardor proxi-
mos⌋ id eſt, feruor diuini ac fraterni amoris corda calefaciat proximoꝝ noſtroꝝ, ſicut fatet
Pſal. 38 pſalmographus. Cōcaluit cor meū intra me & in meditatiōe mea exardeſcet ignis. Hūc bre-
uem hymnū nō breui nec parua deuotiōe cantemus, imò dulciſſimū illū paracletum dulci ac
æſtuanti inuocemus affectu & vniuerſa quæ agimus ad profectū & perfectionē diuini ac fra-
terni ordinemus amoris, nec à primo torpeamus feruore ne Chrūs nobis obiiciat illud Apo-
Apocal. 2. calypſis: Habeo aduerſus te pauca, quoniā charitatē tuā primā reliquiſti. Memor eſto itaque
Apocal. 3. vnde excideris & pœnitētiā age. Itēq́ꝫ ait ad quendā: Scio opera tua quia nec calidus es neqꝫ
frigidus, ſed nunc quia tepidus es incipiā te euomere de ore meo. Hinc ad Hebræos hortatur
Heb. 10 apoſtolus: Cōſideremus inuicem in prouocatione charitatis & bonoꝝ opeꝝ. Si amabilis eſt
creatura, nōne in infinitū amabilior eſt creator. Eius ergo bonitatē, amabilitatē, dulcedinem F
& decorē oēm ipſius dilectionē, liberalitatē & gratiā ſuper genus humanū ſinceriter cōtem-
plemur, ſicq́ꝫ accēdamur in eo, ꝙ ſi nec ita accēdimur, inuocemus bonitatem eius immēſam,
vt ipſe nos inflāmare dignetur, ſuſpiremus ad ipſum aſſidue, affectuoſe dicētes: O dulciſſime
deus quādo te toto corde amabimus, ſicq́ꝫ decantato hoc hymno miſſaꝝ ſolēniis cū ſumma
deuotione intereſſe ac iubilare altiſſimo nō differamus.

¶Ad ſextam hymnus.

¶In eo diuina laudatur potētia, à prouida ordinatiōe ac diſpoſitione tēpoꝝ, oraturq́ꝫ deus vt ardores cōcupiſcētiaꝝ à nobis tollat, corpori ſanitatē, animæ trāquillitatē tribuat.

Author Ambroſius. Carmē Iambicū dimetrum.

REctor potens verax deus⌋ Deū omniū creatorē om̄ipotentē eſſe eoꝝ quæ cōdidit
potentē rectorē in alioꝝ expoſitione hymnoꝝ patuit iā frequēter qui eſt verax de
us, quoniā ipſe ſolus eſt deus verus veritate naturæ, qui ſolus eſt ens penitus inde-
pendēs abſolute perfectū, actus purus & eē puriſſimū in ſe ſubſiſtēs ab om̄ibus in-
finita excellētia ſeparatū, qui etiā verax eſt in verbis, in promiſſis, in cūctis ſuis iudiciis, ſicut &
Johan. 17. filius dicit ad patrē: Sermo tuus veritas eſt. Et pſalmiſta: Principium verborum tuorum ve-
Pſalm. 118 ritas, atque Tobias ait: Iuſtus es domine & omnia iudicia tua iuſta ſunt, & omnes viæ tuæ
Tobiæ. 3. miſericordia & veritas, ⌊qui temperas rerum vices⌋ hoc eſt, moderaris, diſponis & ordinas
tpaliū reꝝ ac tēpoꝝ proceſſus & ſucceſſiones, tēpora & ętates vt plenius fuit expoſitū ſuper
illud: Aeternæ reꝝ cōditor, noctē diēq́ꝫ qui regis, ⌊ſplendore mane inſtruis⌋. i. aurorā infor
mas & ornas candore ac radio ſolis intelligēdo per mane (quod eſt pars temporis) tēporalia
quæ ſunt in ipſo diluculo, vt elementa & mixta quæ tunc ſolis lumine perfundūtur, ⌊& igni-
bus meridiē⌋ hoc eſt, tēpore meridiano afficis & qualificas elemēta ardoribus ſolis, tunc enī

ſole

A sole existente in alto fit reflectio radiorum eius ex obiectione corporum talium, ex qua reflectione calor causatur, præsertim dum reflectio magis directe, perpendiculariterq́; causatur.

" ¶ ⌊Extingue flammas litiū⌋.i. ignitos motus passionū & prauos iræ, impatiētiæ, cupiditatis furores, ex quibus lites, cōtentiones ac cōsimilia vitia oriuntur. Anima nāq; iracunda incendit litem. Iacobus quoq; ait: Vnde bella & contentiones in vobis, nōne ex cōcupiscentijs vestris? Nam ira materialiter diffinitur esse accensio sanguinis circa cor. Hinc ira nō habet misericor- Ecci. 28 Jaco.4
" diam nec erumpens furor. Et impetum spūs concitati ferre quis poterit? ⌊aufer calorem no- Ecci. 28
" ctium⌋.i. cōcupiscentiarum feruores & actus quibus nocturno tēpore magis vacat, ⌊confer sa- Pro.27
" lutem⌋.i. habitudinem cōgruam & salubrem ⌊corporꝝ,⌋ vt secūdum exigentiam profectus, felicitatisq́; animæ corpora nostra regantur, spirituiq́; subdantur, & corpora sanitate ad ho-
" norē dei bene vtantur, nā & salus inferiorum in recta cōsistit subiectione ad superiores, ⌊ve-
" ramq́; pacē cordium⌋.i. internā quietem in deo & gaudiū imperturbatum in actibus virtuosis. Pax nanq; superaddit gaudio imperturbationē, nec potest anima verā inuenire pacem, nisi in suo creatore, cui loquitur Augustinus: Dn̄e creasti nos propter te, & inquietū est cor nostrum quousq; perueniat ad te. Præsta pater pijssime, patriq́; cōpar vnice.i. tu vnigenite deo patri æqualis. Istud supra expositū est. Hunc hymnū quēadmodū cæteros, deuotione congrua depromamus atq; ad ea quæ desuper obtinere p̄camur, dignā quoq; operam diligentiā & anisum impēdere non cessemus. Oportet quippe naturam cooperari gratiæ dei vt faciat homo quod in se est, quia vt Augustinus deprompsit: Qui creauit te sine te.i. sine tua cooperatiōe, nō
B iustificabit te sine te. Hæc demū est ratio, q̄ quotidie multa orando in horis ac alijs precibꝰ nō exaudimur & petentes nobis profectū dari virtutū aridi permanemus, qm̄ & remisso oramus affectu, neq; satagimus impedimēta exauditiōis vitare.i. negligētias & pc̄tā quantum naturæ possibile est, occasiones etiā peccādi vndiq; declinare & ad ipsa virtutū exercitia quātū ad substantiā opeꝝ nos pro viribus adhibere, extēdere, applicare. Si quis regē offendisset terrenū, sibiq́; peteret indulgeri, nec tamen à regis cessaret offensa, nunquid rex quāuis valde clemens illi ignosceret? Nō puto. Itaq; iuxta tenorē precū hymni istius conemur prauissimos iræ, impatiētiæ ac oīs inordinatæ & sensualis affectionis flāmas & impetus suffocare. Impatiēs nāq; operatꝰ stultitiā, & ira in sinu stulti quiescit ac hominē similē efficit furioso. Sensualis quoq; affectio venenū est spūalis amoris, sic & effectus sensualis & inordinatæ affectiōis oscula, amplexus & attactus nō carent periculis. Nō ergo p̄ talia neq; p̄ immoderantiā cibi & potus foueamus aut excitemus in nobisipsis aut alijs calores noctiū, incētiua libidinis, stimulos carnis q̄d & iuniorībꝰ in quibus adhuc viget sanguinis calor atq; ad motus inordinatos sunt proni, potissimū est pensandū & obseruandū. Vnde (vt recitat Cassianus) sancti patres in Aegypto inter cætera statuerunt, ne vnus fratrū alterius tangeret manū, quod itē in regula sancti Pachomij diuinitusædita, de cœlo allata & per sanctū angelū viro sancto præsentata cōtinebatur.

¶ Ad Nonam hymnus.

¶ Diuina in eo laudatur prouidentia, sua virtute omnia conseruans, diei partes suis vicibus distinguens, oraturq́; deus, vt felicem & beatū vitæ exitum, & post piam ac sanctam mortem vitam æternam largiatur.

Author Ambrosius. Carmen Iambicum dimetrum.

D
" RErum deus tenax vigor.⌋ Ecclesia dei in hymnis & precibus, horis & canticis suis semp̄ solicita est oīa illa sic ordinare, vt & tēpori cōgruant & gratia vitādi pc̄tā obtineatꝰ diuinitus. Hinc in hymno nonę oramus pro gr̄a ac virtute pertingēdi immaculate ad vespeꝝ. Reꝝ deus tenax vigor.i. ò tu deus oīpotens vigor tenax.i. vis seu potestas omniū reꝝ cōseruatiua indesinēter. Vigor inquā nō formalis inhærēs, sed separata, effectiueq́; operās, sine cuius manutenētia & incessanti cōseruatiōe nulla penitus creatura posset p̄ vnū momētū cōsistere aut durare etiā minus q̄ dies sine lumine solis, vt nō solū theologi, sed Sapiæ.3.
" profundiores q̄q; philosophi cōscripserūt. Hinc Sapiens dicit deo: Qūo posset aliqd permanere nisi tu voluisses aut q̄d à te vocatū nō esset cōseruāretꝰ, ⌊immotus in te permanēs⌋.i. in teipso prorsus incōmutabilis p̄seuerās, quēadmodū p̄ prophetā protestaris: Ego dn̄s & nō mutor. Propterea loquitur Balaam: Nō est deus quasi hō vt mētiatꝰ, neq; vt filius hoīs vt muteꝰ, dixit ergo & nō faciet, loquutus est & nō implebit. Deniq; iuxta philosophū, deus est actus purus.i. natura seu forma nō inhærēs, sed foris manēs, oīa formās, nihil informās, quāuis in cūctis realiter sit, simplicissima inquam, formalissimaq́; natura in qua nulla potentia passiua determinans nulla differentia contrahens, nil materiæ aut materialis proprietatis, potentialitasve limitans, sed natura in seipsa infinita, omnino perfecta æternaliter & prorsus inuariabiliter in optima ac superbeatissima sui dispositione consistens, cuius est nullo indigere, à nullo moueri, actuari aut perfici, imò cætera vniuersa mouere, actuare, perficere. Ecce quàm gloriosus & supgloriosus est dn̄s deus noster, cui sup hoc p̄cordialissime cōgratulari semp̄ debemus. Ideo dixit Boetius: O qui perpetua mundū ratione gubernas, stabilisq́; manēs das cūcta moueri. Verūtn̄ Malac.3 Nume.23

 Plato

Plato asseruit primũ motorẽ, vtputa deũ moueri, quod quàmuis Aristotiles reprehẽdat, verba tamẽ nõ mẽtem magistri sui Platonis impugnat. Etenĩ eo sensu disseruit Plato deũ moueri quo & sanctus Dionysius primo capitulo de diuinis nominibus loqtur: Oẽs illuminationes moto patre. i. deo creatore descẽdũt. In qbus verbis nõ aliud designat p deũ moueri quã ipsum in actũ procedere, ⌊lucis diurnæ tẽpora successibus determinãs⌋. i. tu deus determinãs. i. finiẽs ac distinguẽs tẽpora lucis diurnæ. i. horas ac claritatẽ diei successibus. i. successiuis processibus, indefinẽtiq́ꝫ cursu à diluculo vsqꝫ crepusculũ quod deus facit per solis irradiationem ac motũ. Opera nãqꝫ naturę deo in scripturis principaliter ascribũtur, præsertim in Iob qui loquitur creatori oĩa ordinãti. Manus tuæ fecerũt me & plasmauerũt me totũ in circuitu. Nõne sicut lac mulsisti me, & sicut caseũ me coagulasti? Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me. ¶⌊Largire claꝝ vesperæ⌋. i. gratiose nobis concede virtutem perueniendi ad vesperam & finem huius diei sine sordibus vitioꝝ vt clarũ ac lucidum vespere sortiamur in toto diei tempore in operibus lucis & gratiæ nõ tenebraꝝ ac dæmonũ fructuose deducemus, pręsertim, quia post prandium ventre repleto solent homines ad vana & inutilia esse procliuiores aliquantula iam seruitute ante prandiũ deo exhibita quasi vnoquoqꝫ talium illud prouerbiorum dicẽte: Victimas pro salute debui hodie reddidi vota mea, idcirco egressus sum vt viderem te, ⌊quo⌋ vespere vel potius, quo, id est, per quam tuã largitionẽ tam gratiosam, ⌊vita nusquam decidat⌋ hoc est, cõuersatio nostra interim nequaquam cadat deorsum ab altitudine gratiæ ac virtutum in ima culpaꝝ nec defluat sine fructu. Propter quod ad Hebræos expressit apostolus: Abundãtius oportet nos obseruare ea quę audiuimus, ne forte pereffluamus, non enĩ effugiemus si tantam neglexerimus salutẽ, ⌊sed præmiũ mortis sacræ perennis instet gloria⌋ hoc est, beatitudo æterna immineat, appropinquet, præsixoq́ꝫ tp̃e nobis præstetur præmiũ & pro mercede sacræ mortis, id est, virtuosi, felicisq́ꝫ obitus quẽ vtiqꝫ habebimus, si iuxta tenorem orationis præmissæ in bonis actibus perseueremus, atque in prætactis à te fuerimus exauditi. Nempe, vt ait saluator: Qui perseuerauerit vsqꝫ in finẽ saluus erit. Vel præmiũ mortis sacræ, id est, beata merces ac retributio passionis & mortis Christi q tradidit se pro nobis, videlicet gloria perennis instet. i. nobis incũbat ac cõdonetur. Chrũs quippe ex summa charitate, obediẽtia, pietate, patiẽdo & moriẽdo pro nobis gloriam nobis promeruit æternalẽ, vt patuit iã frequẽter. Et Petrus ait: Chrũs semel pro peccatis nostris mortuus est, vt nos offerret deo, mortificatos qdem carne, viuificatos aũt spiritu, deglutiens mortẽ, vt vitæ æternæ efficeremur hæredes. Vnde & ipsemetfassus est: Filius hominis nõ venit vt iudicet mũdũ, sed vt saluet mũdus p ip̃m. Itaqꝫ & hũc hymnũ sic decãtemus vt ad claꝝ vespere q̃tidie & tãdẽ ad prospeꝝ finẽ vitæ pducamur, sicq́ꝫ verę participes simus meriti ac præmij dei & saluatoris & impleamus q̃d hortatur ap̃lus: Per patiẽtiã curramus ad propositũ nobis certamẽ aspiciẽtes in authorẽ fidei & cõsummatorẽ Iesum q proposito sibi gaudio sustinuit mortẽ cõfusione cõtẽpta. i. pro nihilo reputata. Recogitate eũ qui talẽ sustinuit aduersus semetip̃m cõtradictionẽ, vt non fatigemini animis vestris. Hinc nos q̃qꝫ indefessæ adhæreamus iustitiæ, & pro ea libẽter patiamur aduersa cõfusione cõtẽpta. i. omnẽ cõfusionẽ, despectionẽ, vituperationẽ quã ob hoc perpessi fuerimus paruipẽdentes, imò pro nihilo reputãtes. Quia nõ sunt condignæ passiones huius tẽporis ad perennẽ gloriã quã dñs & saluator sua sacratissima morte promeruit nobis quã cõsequemur, si tñ cõpatimur.

Marginal references: Iob. 10. — Prouer. 7. — Heb. 2. — Mat. 24. — 1. Petri. 3. — Iohan. 3 — Heb. 12 — D — E — F

¶Ad Completorium hymnus.

¶In eo fit ad Christũ dei filiũ oratio, vt ingruẽtis tẽpore noctis nos custodiat, quo placidam in eo quietẽ capiamus, animas nostras itidẽ & corpora in sua protectione constituat, & ab hoste maligno, salua, illæsa, incõtaminataq́ꝫ conseruet.

¶Author creditur beatus pater Ambrosius. Carmẽ Iambicũ dimetrũ nõ exactũ.

CHriste qui lux es & dies⌋ Affectuosissimũ hymnũ hũc ex dei præconijs ac sacris p̃cibus eminẽter cõtextũ cõpuncte ac feruide proferamus. Christe qui lux es & dies, hoc satis diffuse expositũ reor sup primũ versum hymni illius: Splẽdor paternæ gloriæ de luce lucẽ, &c. ⌊noctis tenebras detegis⌋. i. manifestas caligines erroꝝ ac vitioꝝ tẽbrasq́ꝫ noctis exterioris facis cognosci, ita ne metuãtur, qm̃ reale nil sunt, nec aliqd positiuum, idcirco nocere nõ queunt, & tp̃e noctis deus & angeli sancti nobiscũ nõ minus sunt quã in die nec sine illoꝝ permissione inuisibiles hostes tãgere valẽt pilũ capitis nostri, ⌊lucisq́ꝫ lumen crederis⌋. i. tu Christe crederis eẽ vnicus filius patris, deus de deo lumẽ de lumine, vt p̃tacto loco expositũ est, ⌊lumẽ beatũ p̃dicãs⌋. i. proprio ore & p tuos ap̃los & alios sanctos eras docẽs & p̃dicãs hũano gñi supbeatissimũ lumẽ increatũ æternũ, vcꝫ deũ patrẽ, iuxta illud Iohãnis: Pater, manifestaui nomẽ tuũ hoĩbus, imò & totã trinitatem dicẽdo: Docete oẽs gẽtes, baptizãtes eos in noĩe patris & filij & sp̃us sancti. Vel, lumẽ beatũ. i. lucidissimã beatificam dei visionẽ. Hæc est (inqens) vita æterna, vt cognoscãt te veꝝ deũ. Vel, lumẽ gloriæ, de quo psalmista dicit deo: In lumine tuo videbimus lumẽ. Lumẽ quoqꝫ fidei ac sapiẽtiæ salutaris. ¶⌊Precamur sancte dñe⌋ Totũ q̃d seqtur orõ est quæ sp̃ualiter dirigi põt ad Christum,

Marginal references: Iohan. 17. — Matt. 28 — Psalm. 35.

A generaliter q̄q; ad sup̄dignissimā trinitatē, q̄ est vnus deus ac dn̄s. Itaq; p̄camur ô sancte dn̄e,
« ⌊defende nos⌋ ab om̄i periculo mētis & corpis, & ab om̄i tētatione carnis ac dæmonis, ab om̄i imaginatiōe phantastica, vana, stulta ac puerili, protectiōe tua diuina ope atq; custoditione angelica, meritis ac p̄cibus sacratissimæ virginis ac totius ecclesiæ triūphātis, ac etiā ecclesiæ militātis, & p dona gratiæ tuæ, ⌊in hac nocte⌋ imò & die sequēti ac toto tp̄e incolatus
« p̄sentis, q̄d totū nox est cōparatōe diei æternitatis ac luminis gloriæ, p̄sertim luminis increati ac suæ beatificæ fruitionis, ⌊sit nobis in te requies⌋ .i. requies ordinata tibi accepta, re-
« quies q̄q; cōtēplatiōis tui & trāquillitatis internæ requies etiā corpalis repausatiōis & somni cōuenietis. Ne, vt in hymno ad vesperas est rogatū hostis inuidi dolo pauor quietos suscitet. Sicq; illud Esaiæ impleaſ in q̄libet nostrū. Requiē dabit tibi dn̄s & implebit splēdoribus ani- Esaiæ.58
« mā tuā, ⌊quietā noctē tribue⌋ vt nec proprijs fantasiis ineptis, nec hostiū fraudibus inquiete
« mur. ¶⌊Ne grauis somnus irruat⌋.i. non cadat in nos somnus immoderatus totaliter deprimēs mētē ab eleuatiōe ad deū impediēs eam, ad tps etiā post euigilationē, ita vt nec cito nec
« pure neq; faciliter possit se ad deū erigere, & de grauamine somni ac fantasiis excutere, ⌊nec
« hostis nos surripiat⌋.i. ad illicita nos non rapiat, fallat, subducat, ⌊nec caro illi cōsentiēs⌋.i.
« nec appetitus sensitiuus tētatori acquiescēs, ⌊nos tibi reos statuat⌋.i. culpabiles reddat, nō q̄ carni p se cōpetat consentire, nec appetitus sensitiuus, aut vis cognitiua sensitiua interior siue
B exterior citra rationis cōsensum ac deliberationē formalē aut interpretatiuā inducit peccatū mortale. Quod si ratio ex negligētia omiserit sensitiuā vim refrenare ac debite regere ipsa in
« culpa est. ¶⌊Oculi somnū capiāt⌋.i. corpalē moderatū viriū reparatiuū, ⌊cor ad te semp vi-
« gilet⌋ actu aut habitu seu dispositione propinqua ad actualē deuotionē, imò freqūēter etiam actualiter oret, mediteſ, psallat, ac desup illustreſ, & reuelationē sortiatur in somno, in q̄ reuelationes & oracula fieri solēt, vt supra expositū est. Et super hoc dictū est in hymno ad vesperas super illud: Dormire mentē ne finas. Et alibi: Vnde & sponsa fatetur dicēs in cāticis: Ego Cantic.5.
« dormio & cor meum vigilat, ⌊dextera tua⌋ id est, gratiosa assistētia tua, ⌊protegat⌋ sicut iā in primo versu hymni huius fuit expositū. Vñ orat psalmista: A resistētibus dexteræ tuæ cu- Psalm.16
« stodi me vt pupillā oculi sub vmbra alarū tuarū protege me, ⌊famulos (tuos) qui te diligūt⌋ hoc est, om̄es vtriusq; sexus fideles, vt nomine famuli designetur, nō sexus sed seruitus. Om̄es inquam, qui te diligūt charitate infusa ne ruant in culpā mortalē, qua charitatē amittāt, atq; in venialē saltem freqūētē, qua charitatis minorationē ac debilitationē sustineāt, imò te protegente in ea crescant q̄tidie, vel qui te diligūt naturali amore quos digneris tueri, ne in mortali maneāt ac pereant culpa, sed protinus pœnitēdo supernaturalē tui amorē, scilicet chari-
« tatē obtineant. ¶⌊Defensor noster⌋ qui ais in psalmo: In via hac qua gradieris, firmabo sup Psal.31
« te oculos meos. Cui loquitur Hieremias: Tuere me ab his qui persequuntur me, ⌊aspice⌋ nos Hiere 20.
oculo pietatis tuæ immēsæ approbatiōis tuę pijssimæ, quēadmodū orat psalmographus: As- Psalm.118
« pice in me & miserere mei, ⌊insidiātes⌋.i. aduersantes ac dolose nocere quærētes nobis no-
« strā impediēdo salutē, ⌊reprime⌋.i. refrena, vt nihil in nobis proficiāt aduersarij tales, ⌊gu-
« berna tuos famulos⌋.i. vniuersos credētes dirige in viā salutis, etiā eos q nōdū seruiūt tibi ex
« charitate, sed fide informi ac timore seruili, vt ad charitatē te dirigēte ptingāt, ⌊quos sangui
« ne mercatus es⌋.i. tuo p̄tiosissimo sanguine redemisti.i. exponēdo vitā tuā corpalē, imò te-
« ip̄m pro illis in mortē, vt sæpe expositū est. ¶⌊Memēto n̄ri dn̄e⌋.i. ostēde te iugiter memo-
« rē n̄ri indesinēter, gratiose, magnifice nobis assistēdo p misericordiarū tuarū effectus ⌊in gra
« ui isto corpe⌋ q̄d aggrauat animā & deprimit intellectū, in tantū q̄ carcer eius vocaſ. Iuxta Sapiæ.9
illud: Educ de custodia animā meā ad cōfitēdū nomini tuo. Vñ exclamauit ap̄lus: Infelix ego Psal. 141
C hō q̄s me liberabit de corpe mortis hui⁹. Multę nāq; sunt corpis necessitates, q̄b⁹ vacādo p̄uidēdo ac satisfaciēdo, aīa à sp̄ualibus īpediſ. Verūtñ corp⁹ etiā in multis deseruit dn̄æ suę, vtpute aīæ tanq̄ īstrumētū ac mediū ei⁹. Nā cū aīa sit finis atq; pfectio corpis, nō ecōtra cōstat
« corpus ordinatū in bonū aīæ, ⌊q es defensor aīæ⌋ quā ad imaginē & similitudinē tuā plasmasti, nec eā q̄tū in te ē derelinq̄s, imò auertētē se & auersā à te varijs modis reuocas p p̄spera & aduersa p īstinct⁹ diuinos, angelicos & hūanos p scripturas & terribilia gesta. Hic scriptū est: Diligis oīa q̄ sunt & nihil odisti eorū q̄ fecisti, parcis āt oībus, q̄m tua sunt dn̄e q amas aīas. Sapiæ.11
Idcirco tuipse apud Hiere. cōtestaris: Tu fornicata es cū amatorib⁹ multis, tñ reuertere ad me, Hiere.3.
« ⌊adesto nobis dn̄e⌋ ī om̄i necessitate, īdigētia, piculo, aduersitate, angustia & euētu: Illūina Psal. 11
oculos meos ne vnq̄ obdormiā ī morte auersum ac deuiātē misericordissimę reduc, robora, Job.17.
posside & custodi: Libera me & pone me iuxta te, & cuius vis manus pugnet cōtra me, vt sic Psal.15
ex sn̄ia grat⁹ psallā. A dextris ē mihi dn̄s ne cōmouear. Et: Cū sedero in tn̄bris dn̄s lux mea ē, Michæ.7
& deducet me dn̄s ī lucē ęternā. Somno q̄q; moderato refocillat⁹ cōfitear. Ego dormiui & so Psal.3.
porat⁹ sum & exurrexi q̄a dn̄s suscepit me. Igiſ hymnū istū ī cōpletorio, ī cōsummatōe horarū, ī fine diuini officij cū ītegro & ardēti p̄feram⁹ affectu, cū recollectiōe animi & cōpūctiōe p̄grādi recōmēdātes infinitę pietati & grē creatoris cū ingēti & filiali fiducia. Nec q̄sq̄ tā inti

moratus extet, aut negligens vt ad dormiendum se ponat sine diligenti discussione conscien- D
tiæ suæ, imò vnusquisq; ante reclinationem huiusmodi vigilanter recogitet, & reuoluat, quali-
ter diem totum expenderit, quid boni omiserit, quid mali commiserit in eadem. Qualiter in ci
bo, potu, colloquio, in diuino officio, in celebratiõe, ac cæteris vniuersis habuerit se. Sicq; pœ-
niteat coram deo, nec impunitum, nec indisciplinatum se deserat, emendationem proponat
firmissimè, Christi passionem, patientiam, humilitatem, constantiam, charitatem indelebili-
ter suis imprimat, & infigat præcordijs, atq; in lecto tanquàm in monumento reclinet se, me-
Psalm. 4. mor solicite, qualiter paulopost recludetur in tumulo: In pace in idipsum obdormiat orando,
aut meditando salubriter.

¶Porrò, si contemplationis gratia ei collata sit, mentem erigat ad superbeatissimæ deitatis in-
tuitionem, quemadmodum dominus deus noster omnipotens, naturaliter & superessentiali-
ter bonus sit, & bonitas pura, quomodolibet infinita in seipso intẽsiue interminabiliterq; per-
fectus, in quo omnis perfectio, infinita pulchritudo, immensa dulcedo, illimitata potestas, sa-
pientia, cuius nullus est finis, beatitudo & gloria sine termino & mensura. In horum medita-
tione inflammetur ac delectetur mens nostra. Ad metuendum quoque, colendum eundem to
tisq; viribus honorandum viriliter accingatur.

¶Postremo, supergloriosissimam trinitatem synceriter contempletur, vel saltem pro viribus
speculetur, qualiter pater æternus seipsum intuendo, intelligendo, & quasi intra se exprimen-
do suipsius conceptum, ac verbum intra se profert ac gignit, & ipsum vnigenitum suum su-
perpulcherrimum sibi prorsus æqualem, consubstantialem, simillimũ superdeliciosissimè cum E
infinita complacentia, immenso amore æternaliter, clarissime, suauissimè, inuariabiliter intuea
tur, conformiter filius patrem atq; vterq; spiritum sanctum, & spiritus sanctus vtrunq;. Etẽi
mutua harum superuenerabilium adorandarum supersublimium personarũ intuitio, dilectio,
fruitio, complacentia, & dulcedo incomprehensibiliter ac omniformiter est immensa.

¶Deniq; quia ex creaturis ad creatoris aliquantam agnitionem consurgimus, pensemus quid
magnus ille Theologus diuinissimus, sacratissimus Dionysius, de quarundam mentium crea-
tarum amore ac amoris ad deum ardore loquutus sit: Nonné sexto angelicę hierarchiæ capitu
lo de Seraphico summi angelici ordinis dulci, quieto, æstuante amore deprompsit. Calefaci-
entes nominantur. Mobile enim eorum semper circa diuina, & incessabile, & calidum, & acu-
tum & superferuidum intente, & intime, & recaleficans alia &c. Ecce si amor ille creatus ac fini
tus supremorum illorum spirituum angelicorum tam intensus ac vehemens est, vt non solum
calidus & acutus, verumetiam superferuidus appelletur, qui vtique amor infinitè minor est,
minus acutus minusq; feruidus, quàm increatus ille mutuus amor supersanctissimæ Trinitatis
certum est, quàm incomprehẽsibiliter ac incomparabiliter tres adorandæ personæ seinuicem
diligant, & idem patet de mutua earum intuitione plenariè comprehẽsiua, de mutua ipsarum
superdulcissima & superdeliciosissima fruitione.

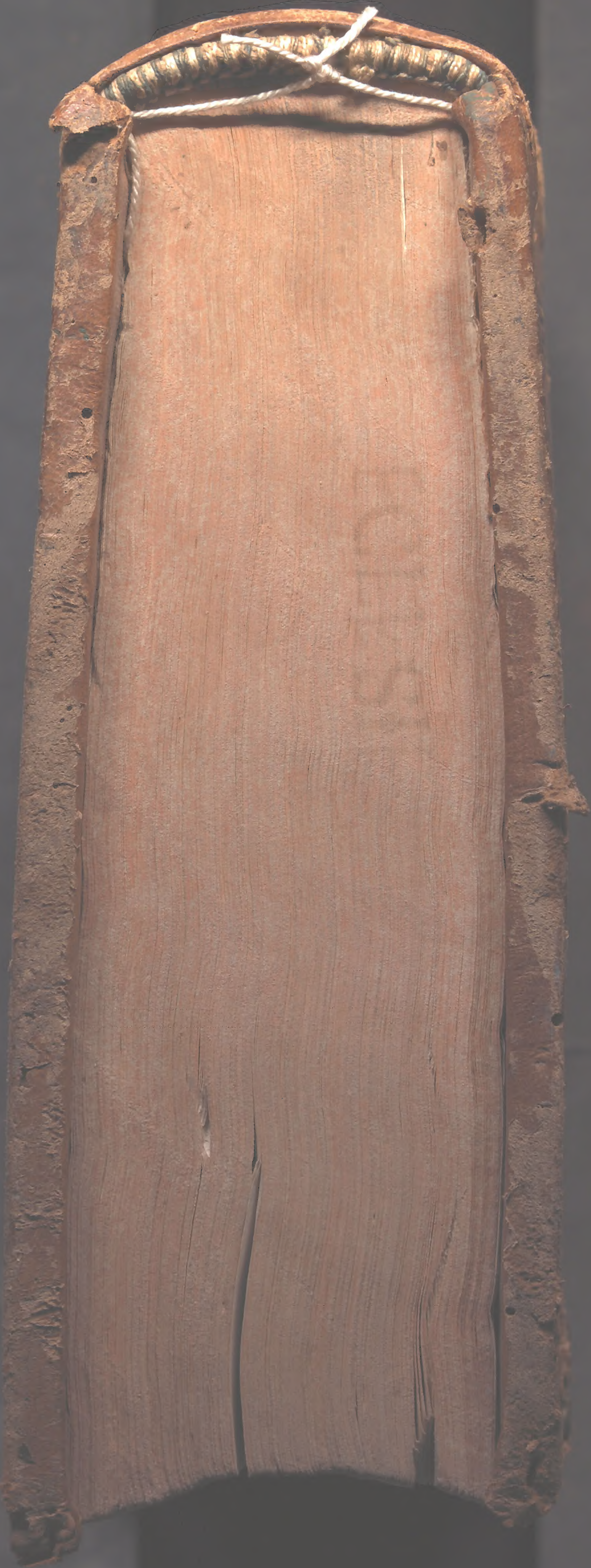
¶Præterea, omnis ratio amandi seinuicem, excellentissime & perfecte in ipsis consistit, videli
cet, bonitas, cognitio, propinquitas, vnitio, communio, vnaquæq; enim earum infinitę est bo
nitatis, & aliam plene ac limpidissime comprehendit, & pater totam bonitatem suam & glo-
riam communicat filio atque vterq; spiritui sancto, nec solum vnitæ sunt, imò & substantiali-
ter idem. Ex quibus palàm est dilectionem earum adinuicem omnipharie esse in infinitum su- F
perardentissimam & immensam. In harum contemplatione mens vere deuota, synceriter re-
formata, deiformiter inflammata fide cum rationibus credendorum, purificatæ mentis intel-
ligentia sublimiter decorata, interdum quasi mediam & condilectam ac coamplexatam expe-
ritur seipsam, vt puta rapta iam & absorpta in infinitas diuitias gloriæ dei in æternæ lucis im-
mensam abyssum, in regionẽ supersplendidissimã luminis increati. Ad hanc aliquantulum fu-
turæ beatitudinis prælibationem, degustationem, participationem conemur ac properemus,
quæ ad mysticam spectant theologiam, ad doni sapientiæ complementum, ad apicem mentis
in deum totaliter transformate ad diuini amoris perfectionem vnitiuamq; viam ad quam non
nisi per omnimodam priuati amoris extirpationem, p profundissimã humilitatẽ, ac vehemen
tissimam suipsius aspernationem, per syncerissimum zelum iustitiæ ac boni communis præ-
cordialem affectum, per cordis munditiam, conscientiæ puritatem, ac consimilia exercitia ad
viam purgatiuam & illuminatiuam spectantia. In quibus oĩbus exerceamus & actuemus nos
strẽnue præsentiã maiestatis diuinę indesinenter pensantes ac totis viribus venerantes. Ad lau
dem & gloriam omnipotentis, qui est super omnia deus sublimis & benedictus, Amen.

¶HYMNORVM FINIS.

¶Coloniæ in ædibus Quentelianis, Anno virginei partus, M. D.
XXXIII. mense Aprili.

EPIGRAMMA IN PRECONIVM D. Dionysij Carthusiani Aegidij Delphi poetæ laureati.

Morte ruunt omnes, cuius fera tela subegit,
 Qui memoranda tulit fortibus acta viris.
Tempore quippe suo fuit is Dionysius alter
 Enucleando libris dogmata mira patrum
Gelria Carthusijs monachis numerauit alumnum,
 Inclyta Leodij quem sacra tecta trahunt,
Ingenio rutilante celer percurrerat almi
 Mystica cuncta dei, nec vacat inde stilus.
Scripsit in alta Petri Lombardi scripta magistri,
 Scriptores alios ad pia sensa trahit,
Exposuit solido Testamen, vtrunque tenore,
 Atque Euangelion vatibus ipse probat,
Illius & magni mysteria nomine cuius
 Stat merito illustris, clarus, aperta facit.
Aspice quid potuit septena ex arte choruscus,
 Virgineas laudes, multaque grata tonat,
Nec tamen interea minuit pia vita rigores
 Ordinis insignis, abstinet atque canit,
Mane deo soluit grates, accingitur armis
 Numinis, vt seclum roboret arte suum
Nil graue, nil durum, paret caro, spiritus instat,
 Sic patribus priscis par manet, astra subit,
Astra subit, dum mille notas, centum quater annos
 Septenos decies, si tamen vnus adest
Martius excepit duodena luce nitentem,
 Ergo patri grates da, Mariæque, Vale.
Vt simul Aegidius valeat consistere Delphus
 Carmina qui ru tilo dedicat ista viro.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm